BIJLAGEN

VAN HET

VERSLAG DER HANDELINGEN

VAN DE

TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL.

1904-1905.

Bijlage C. Koloniaal Verslag 1904.

KOLONIAAL VERSLAG

VAN

1904.

ZITTING 1904 — 1905. — **5**.

GEDRUKT TER ALGEMEENE LANDSDRUKKERIJ.

KOLONIAAL VERSLAG VAN 1904.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BERICHT.

Nopens die takken van dienst, waaromtrent afzonderlijke jaarverslagen het licht zien, bepaalt het Koloniaal Verslag zich tot mededeelingen van algemeenen aard. Zoowel van die jaarverslagen als van de overige van regeeringswege of door gouvernementsinstellingen uitgegeven verslagen en statistieken volgt eene lijst hieronder.

JAARVERSLAGEN.

1. Algemeen verslag van den staat van het middelbaar en lager onderwijs voor Europeanen in Nederlandsch-Indië;
2. Verslag omtrent den staat van 's lands plantentuin te Buitenzorg;
3. Beknopte verslagen omtrent de landskoepokinrichting, het instituut-Pasteur en het geneeskundig laboratorium te Weltevreden (worden gepubliceerd in het Geneeskundig Tijdschrift van Nederlandsch-Indië);
4. Jaarlijksch verslag der school tot opleiding van inlandsche artsen te Weltevreden;
5. Verslag over de burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië;
6. Verslag over de staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië;
7. Verslag der exploitatie van den staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust en van de Ombilinkolenvelden;
8. Verslag omtrent den post- en telegraafdienst in Nederlandsch-Indië;
9. Verslag omtrent den dienst der postspaarbank in Nederlandsch-Indië;
10. Verslag van het bestuur van het weduwen- en weezenfonds van burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch-Indië;
11. Verslag van de directie van het weduwen- en weezenfonds van officieren der landmacht in Nederlandsch-Indië;
12. Jaarverslag der gouvernements-kina-onderneming in de residentie Preanger Regentschappen;
13. Verslag omtrent den dienst van het boschwezen in Nederlandsch-Indië;
14. Verslag van het mijnwezen in Nederlandsch-Indië (wordt gepubliceerd in het Jaarboek van het mijnwezen in Nederlandsch-Oost-Indië).

OVERIGE VERSLAGEN EN STATISTIEKEN.

15. Statistisch overzicht der behandelde zieken van het Nederlandsch-Indische leger;
16. Supplément à la statistique médicale de l'armée indo-néerlandaise, comme contribution à la statistique médicale militaire internationale;
17. Kwartaalverslagen omtrent de verrichtingen en bewegingen van Hr. Ms. schepen en vaartuigen van oorlog, behoorende tot het eskader in Nederlandsch-Indië;

18. Statistiek der rechtsbedeeling en van de gevangenen in Nederlandsch-Indië;
19. Algemeen verslag van het inlandsch onderwijs in Nederlandsch-Indië (verschijnt om de vijf jaar);
20. Algemeen verslag der Protestantsche kerken in Nederlandsch-Indië (verschijnt om de twee jaar);
21. Bericht über die Landesirrenanstalt in Buitenzorg;
22. Statistiek van het vervoer op de spoor- en tramwegen in Nederlandsch-Indië;
23. Kwartaalverslagen der gouvernements-kina-onderneming;
24. Aantooning van de hoeveelheden door eigenaren van landbouwondernemingen in Nederlandsch-Indië geteelde producten;
25. Kwartaalverslagen van het mijnwezen;
26. Statistiek van den handel, de scheepvaart en de in- en uitvoerrechten in Nederlandsch-Indië.

De onder de n°s. 5 en 6 vermelde jaarverslagen worden hier te lande en de overige verslagen en statistieken in Indië (die genoemd sub 2, 4, 10, 11, 17, 23 en 25 als bijvoegsel van de Javasche Courant) gedrukt en uitgegeven.

Van de meeste der genoemde verslagen en statistieken zijn gewoonlijk exemplaren verkrijgbaar bij de firma Martinus Nijhoff te 's-Gravenhage.

VERKLARING DER VERKORTINGEN.

Bijbl. Ind. St.	beteekent	Bijbl. op het Indisch Staatsblad.
Gouv. Bt.	»	Gouvernementsbesluit.
Ind. St.	»	Indisch Staatsblad.
Jav. Ct.	»	Javasche Courant.
K. B.	»	Koninklijk besluit.
K. V.	»	Koloniaal Verslag.
Ned. St.	»	Nederlandsch Staatsblad.
Ord.	»	Ordonnantie.
St. Ct.	»	Nederlandsche Staatscourant.
afd.	»	afdeeling.
distr.	»	district.
reg.	»	regentschap.
res.	»	residentie.
al.	»	alinea.
art.	»	artikel.
blz.	»	bladzijde.
kol.	»	kolom.
ult.	»	ultimo.
vgl.	»	vergelijk.

(5. 1.)

GELEIDENDE BRIEF.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.
II. SURINAME.
III. CURAÇAO.

Aan
den heer Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

'S GRAVENHAGE, *den* 20 *September* 1904.

Ik heb de eer dezen ten geleide te doen strekken van het Koloniaal Verslag van 1904, tot welks aanbieding, overeenkomstig art. 62, 1ste lid, der Grondwet, door de Koningin machtiging is verleend. Afgedrukt of ter perse zijn de hoofdstukken **A** tot en met **K** en hoofdstuk **L**, afdeeling I, van het Oost-Indisch Verslag, met de daartoe behoorende bijlagen. De overige gedeelten volgen zoo spoedig doenlijk.

De Minister van Koloniën,
IDENBURG.

A.

GRONDGEBIED EN BEVOLKING.

De jongste opgaven omtrent den omvang van het grondgebied van Nederlandsch-Indië en het zielental aldaar komen voor in bijlage A, respectievelijk van het verslag van 1894 en van dat van 1902.

B.

OPPERBEHEER.

Bij K. Btn. van 15 April 1904 is Zijne Koninklijke Hoogheid de Prins der Nederlanden, Hertog van Mecklenburg, met ingang van den 19den dier maand, benoemd tot luitenant-generaal à la suite van het Nederlandsch-Indisch leger en tot vice-admiraal à la suite van de Koninklijke Nederlandsche marine. Deze benoemingen zijn bij dagorder aan leger en vloot bekend gemaakt.

De vice-president van den Raad van Nederlandsch-Indië, de heer mr. Th. H. de Meester, is, onder nadere, sedert — bij K. B. 19 Mei 1904 n°. 21 — verleende koninklijke goedkeuring, op zijn verzoek, wegens ziekte, met ingang van 6 Juni 1904, eervol van zijne betrekking ontheven, en aan het Raadslid, den heer W. J. M. Michielsen is, op verzoek, met ingang van 4 Juli 1904, eervol ontslag uit 's lands dienst verleend (K. B. 20 April 1904 n°. 48).

Bij de wet van 23 Juli 1903 (Ned. St. n°. 219, Ind. St. n°. 329) zijn aan het Regeeringsreglement een drietal artikelen (68*a*, 68*b* en 68*c*) toegevoegd, waardoor in Nederlandsch-Indië voor gewesten of gedeelten van gewesten de gelegenheid is geopend om tot zelfbestuur te geraken [1]). Met de leiding der werkzaamheden, noodig voor de uitvoering dier wet, is, nadat hij daartoe bij K. B. 27 Juli 1903 n°. 69 ter beschikking van den Gouverneur-Generaal was gesteld, met den titel van „Regeeringscommissaris voor de decentralisatie", onder de rechtstreeksche bevelen van den Landvoogd, belast de Oost-Indische hoofdambtenaar jhr. O. van der Wijck, laatstelijk directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid (Gouv. Bt. 24 Sept. 1903 n°. 7). Eene instructie voor den Regeeringscommissaris is vastgesteld bij Gouv. Bt. 22 Jan. 1904 n°. 20 (zie Jav. Ct. 1904 n°. 7).

[1]) Zie daaromtrent de Gedrukte stukken van de Tweede Kamer der Staten Generaal, Zitting 1901 — 1902 — **229** en 1902 — 1903 — **30**.

C.

MEDEDEELINGEN VAN STAATKUNDIGEN EN ALGEMEENEN AARD.

§ 1. BETREKKINGEN MET HET BUITENLAND.

In verband met den in den aanvang van 1904 tusschen Rusland en Japan uitgebroken oorlog, zijn, onder dagteekening van 11 Februari 1904, in Nederlandsch-Indië bepalingen vastgesteld ter inachtneming en handhaving eener volkomen onzijdigheid gedurende dien oorlog, welke in de buitengewone nummers 11*a* en 12*a* van de Jav. Ct. ter algemeene kennis zijn gebracht. Voorts zijn de hoofden van gewestelijk bestuur van de noodige instructiën voorzien (zie Bijbl. Ind. St. n°. 5959) en zijn in de voornaamste havens van den Archipel vaartuigen der zeemacht gestationneerd, ten einde tegen overtreding dier bepalingen te waken.

Op de grens tusschen Nederlandsch- en Portugeesch-Timor kwamen wederom ongeregeldheden voor, die echter van weinig beteekenis waren. Men zie daaromtrent § 20 van dit hoofdstuk, terwijl onze aanrakingen met Serawak in § 13 ter sprake komen.

Van 21 Juni tot 9 Augustus 1903 is Java bezocht door Z. K. H. Prins Benya, een der zonen van Z. M. den Koning van Siam, voornamelijk met het doel om den landbouw en het irrigatiewezen te bestudeeren.

In Juni 1903 bracht de Amerikaansche generaal Wood, benoemd opperbevelhebber in het nog onder militair bestuur staande gedeelte der Philippijnen, een bezoek aan Batavia en Tjimahi, ten einde de militaire inrichtingen aldaar te bezichtigen.

De op 5 Maart 1902 te Brussel gesloten internationale overeenkomst betreffende de suikerbelasting is in Nederlandsch-Indië in verbindenden vorm afgekondigd bij Ind. St. 1903 n°s. 326 en 327. Hetzelfde geschiedde bij Ind. St. 1903 n°s. 366 en 368 met de op 24 Juli 1901 te Berlijn gesloten overeenkomst tusschen de Nederlandsche en de Duitsche Regeering, betreffende het tot stand brengen van kabelverbindingen met hare koloniale bezittingen in Azië, en bij Ind. St. 1904 n°s. 236 en 237 met de op 13 Augustus te 's-Gravenhage gesloten overeenkomst tusschen de Nederlandsche en de Fransche Regeering betreffende het invoerrecht van producten uit de Nederlandsche koloniën in Frankrijk en de Fransche koloniën en betreffende het invoerrecht uit die landen in de Nederlandsche koloniën.

In Juni 1904 is den Gouverneur-Generaal de afkondiging en uitvoering opgedragen van het op 18 Januari t. v. tusschen Nederland en de Vereenigde Staten van Amerika gesloten verdrag tot uitbreiding van het voor de wederzijdsche moederlanden geldende uitleveringsverdrag van 2 Juni 1887 (Ned. St. 1889 n°. 74) tot de Nederlandsche koloniën en de insulaire bezittingen der Vereenigde Staten.

Bij Gouv. Bt. 5 Nov. 1903 n°. 24 (Ind. St. n°. 377) is bepaald dat oorlogsschepen van bevriende natiën, die van het gouvernements 3000-tons dok te Sabang (Poelò Wè) gebruik maken, zullen zijn vrijgesteld van het betalen van dokhuur.

Evenals dit reeds in 1902 ten opzichte van een ingenieur der 2de klasse van den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken was geschied (zie K. V. 1903, kol. 4), is in Augustus 1903 nog een ingenieur der 2de klasse en een opzichter 1ste klasse van dien tak van dienst vergund zich, buiten bezwaar van den lande, voor den tijd van 3 jaren, in het belang van het irrigatiewezen in Siam, ter beschikking te stellen van de Regeering van dat Rijk.

Aan de van 1 Maart tot ult. Juli 1903 te Osaka (Japan) gehouden 5de nationale nijverheidstentoonstelling, die, door de toevoeging van buitenlandsche afdeelingen, een semi-internationaal karakter droeg, is door een aantal gouvernementsinstellingen en particulieren in Nederlandsch-Indië op ruime schaal deelgenomen. De bij Gouv. Bt. 2 Juli 1902 n°. 17 benoemde commissie, aan welke de zorg was opgedragen voor eene waardige vertegenwoordiging van Nederlandsch-Indië, beschikte over eene regeeringssubsidie van f 18 000 (Gouv. Btn. 31 Juli 1902 en 4 Juli 1903 n°s. 34 en 5). Het door den onder-voorzitter dier commissie omtrent de tentoonstelling uitgebracht verslag is bij de landsdrukkerij te Batavia gepubliceerd onder den titel „Nederlandsch-Indië ter tentoonstelling te Osaka (Japan) in 1903".

---

§ 2. JAVA EN MADOERA.

Op politiek of godsdienstig gebied hadden in 1903 geen gebeurtenissen van overwegend belang plaats. In de residentie Kedoe moest echter worden opgetreden tegen eenige goeroe's, die in het bezit waren van een zendbrief van een hadji te Singapore, welke niet alleen eene abnormale opwekking van het godsdienstig leven, maar tevens het aankweeken van gelooftshaat beoogde. De vergunning tot het geven van godsdienstonderwijs werd hun ontnomen, onder bedreiging van straf bij overtreding van dat verbod.

Tegen het einde van Mei 1904 uitte zich het mohammedaansch fanatisme echter op ernstiger wijze in de afdeeling Sidoardjo (res. Soerabaja). Een uit Djokjakarta afkomstige en in de desa Mentoro woonachtige goeroe, met name Kasan Moekmin, verzamelde in den nacht van 26 op 27 Mei zijne volgelingen in een riettuin van de desa Gedangan, met de bedoeling om den prang sabil te verkondigen. De wedono en de loerah dier desa werden door hem gevangen genomen en een oppasser werd gedood. De resident, die den 27sten met een detachement van 50 man, onder bevel van kapitein C. H. Hoedt, naar het tooneel der onlusten was vertrokken, trof de kwaadwilligen aan op eene brug over het Mangetan-kanaal bij de desa Kebonpasar en op den weg zuidelijk hiervan. Toen zij de militairen zagen naderen bewogen zij zich, hoewel herhaaldelijk gesommeerd om stand te houden, met hunne wapens zwaaiende en zingende naar hen toe. De detachementscommandant gaf eerst last tot vuren toen de bende tot op 5 pas afstands genaderd was, met het gevolg, dat 70 man gedood werden, terwijl de overigen zich in de kampongs verspreidden. De resident, die zich aan het hoofd van het detachement bevond, was door een der kwaadwilligen met een steekwapen aangevallen en, hoewel hij tot tweemaal toe zijn revolver op zijn aanvaller afschoot, geraakte hij met hem handgemeen. Beiden vielen in het kanaal, waarop de assistent-resident van Sidoardjo hen nasprong, den aanvaller doodde en den resident, die aan de rechterknie licht gewond was geraakt, uit zijne hachelijke positie redde. Bij het doorzoeken der kampongs werden 12 man van de bende ge-

vangen genomen, terwijl er 1, bij verzet, met de bajonet werd afgemaakt. De hoofdaanlegger is nog denzelfden dag in de desa Soementoro gedood door een direct uit Soerabaja gezonden detachement van 25 man. Aan onze zijde hadden wij geen verliezen en werden slechts 2 Europeesche fuseliers licht gewond.

Het aantal Mekkagangers was in de meeste gewesten belangrijk grooter dan in 1902, hetgeen, behalve aan de betere uitkomsten der cultures, waardoor meer geld in handen der bevolking kwam, moet worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat de voor de bedevaartgangers zoo gewichtige Arafat-dag ditmaal op een Vrijdag viel en de bedevaart dan van bijzondere beteekenis is. Onder de nog voor een deel heidensche bewoners van het Tengger-gebergte bleef de Islam zich uitbreiden.

De verhouding tot de inlandsche hoven op Java was gunstig. De geringe ontstemming, veroorzaakt door de invoering van de herziene regeling van het rechtswezen in Soerakarta, werd door besprekingen en beleid grootendeels weggenomen. In Juni maakte de soesoehoenan, begeleid door den resident van Soerakarta, voor het eerst eene reis buiten zijn gebied, en wel naar Semarang. Het is te verwachten dat deze stap het Solosche rijk ten goede zal komen.

De algemeene toestand van het gebied van prins Mangkoe Negara was bevredigend. De staat der financiën was bijzonder gunstig, zoodat kon worden overgegaan tot de invoering van eene pensioensregeling voor de ambtenaren van den prins.

Tot opvolger van den in Juli 1902 overleden Pangeran Adipati Aria Pakoe Alam VI is aangewezen zijn 21-jarige oudste zoon, Raden Mas Soerardja, die de lessen aan de hoogere burgerschool te Semarang heeft gevolgd en voor wiens verdere opleiding wordt zorg gedragen. Tot tijd en wijle hij het bewind zelf zal kunnen aanvaarden, is het beheer van zijn gebied opgedragen aan een raad van bestuur, waarvan deel uitmaken de resident van Djokjakarta, als voorzitter, en verder de assistent-resident van Koelonpraga, de gewestelijke secretaris en de pangerans Natadiradja en Sasraningrat. Laatstgenoemde, die reeds sedert het overlijden van Pakoe Alam VI met het beheer der dagelijksche zaken was belast (zie K. V. 1903, kol. 4), is, op zijn verzoek, door den resident in Februari 1904 eervol van zijne functiën ontheven, terwijl, in zijne plaats, Pangeran Aria Natadiradja tijdelijk is belast met de afdoening der dagelijksche zaken en Raden Toemenggoeng Pradja di Ningrat tijdelijk is benoemd tot lid van den raad van bestuur. Deze beschikkingen van den resident zijn goedgekeurd bij Gouv. Bt. 15 Maart 1904 n°. 36.

Sedert April 1903 (tot zoover liepen de opgaven in K. V. 1903) kwamen de regentszetels van Pati (Semarang) en Patjitan (Madioen) vacant door het overlijden der titularissen. Aangezien de regent van Pati geen zoons had nagelaten en geen zijner nabestaanden in aanmerking kon komen om tot regent te worden benoemd, is de keuze voor deze betrekking gevestigd op den patih der afdeeling Salatiga (Semarang). In de vacature van regent van Patjitan is nog niet voorzien.

Meerendeels ter gelegenheid van den verjaardag van H. M. de Koningin, zijn aan een aantal inlandsche ambtenaren onderscheidingen toegekend. Daarentegen moesten ook thans weder eenige inlandsche ambtenaren wegens plichtverzuim of ongeoorloofde handelingen uit den dienst verwijderd of gerechtelijk vervolgd worden.

De veiligheid van personen en goederen kon, hoewel hier en daar eenige verbetering viel op te merken, nog geenszins bevredigend genoemd worden. In de residentiën Madoera, Pasoeroean, Semarang, Besoeki en Soerabaja kwamen respectievelijk 136, 69, 68, 66 en 43 gevallen van moord- en doodslag voor, terwijl in Rembang het aantal, met inbegrip van dat der zware verwondingen, 203 bedroeg. Het aantal ketjoe-partijen bedroeg 75 (in 10 gewesten), tegen 90 (in 8 gewesten) in 1902. Bovendien hadden alleen in Batavia nog 122 rampokpartijen plaats, tegen 114 in 1902. De onveiligheid in dit gewest werd niet alleen veroorzaakt door den ongunstigen oeconomischen toestand der inlandsche bevolking, maar ook door de eigenaardige positie van de inlandsche beambten en hoofden op de particuliere landerijen en door den treurigen toestand der wegen aldaar. Bovendien ondervonden, zooals later bleek, de bedrijvers en aanleggers der roofpartijen medewerking van een trouweloos districtshoofd, den demang van Bekasi (afd. Meester-Cornelis), die intusschen in zijne betrekking is geschorst en, in afwachting van het tegen hem ingestelde strafrechtelijk onderzoek, te Teloek Betoeng (Lampongsche Districten) is geïnterneerd (Gouv. Btn. 12 Dec. 1903 n°s. 1 en 2). Nadat de politie te Meester-Cornelis en Buitenzorg tijdelijk versterking had ondergaan, trad al spoedig een rustiger tijdperk in. Roof op den publieken weg werd op Java en Madoera 42 maal gepleegd, tegen 32 maal in 1902. Veediefstallen bleven in de meeste gewesten zeer talrijk. Rietbranden kwamen in alle suiker produceerende streken voor, het meest in Madioen (91), Kediri, Pasoeroean (392) en Besoeki (678). Uit laatstgenoemde residentie werden bovendien 51 branden van tabaksschuren gemeld.

Behalve in het district Losari der afdeeling Cheribon, waar in Januari in hevige mate malaria uitbrak, welke ziekte 35 % der bevolking ten grave sleepte, was de gezondheidstoestand over het algemeen gunstig. Plaatselijk deden zich hier en daar gevallen van cholera, koortsen, pokken en buikziekten voor; alleen in de afdeelingen Madioen en Ngawi der residentie Madioen moesten cholera en pokken in het begin van het jaar epidemisch worden verklaard.

De voornaamste onder den veestapel voorgekomen ziekten waren mond- en klauwzeer, kwade droes, surra en septichemia haemorrhagica. Mond- en klauwzeer en surra heerschten epidemisch in enkele desa's van de afdeelingen Magetan en Ngawi (residentie Madioen), zoodat de in- en uitvoer van vee in die streek tijdelijk moest worden verboden. Dezelfde maatregel werd toegepast in de afdeelingen Tegal en Brebes der residentie Pekalongan, alwaar zich talrijke gevallen van surra voordeden.

Zooals verwacht werd (zie K. V. 1903, kol. 6), viel de oogst van rijst en andere voedingsgewassen over het algemeen veel beter uit dan in 1902. In enkele streken echter [Noord-Bantam, de residentie Batavia, speciaal de afdeeling Krawang, de afdeelingen Cheribon en Indramajoe (Cheribon) [1]), eenige districten van de afdeeling Pati (Semarang), de afdeeling Toeban (Rembang) en eenige districten der afdeelingen Bodjonegoro (Rembang) en Grisee (Soerabaja)] mislukte het gewas tengevolge van ongunstige weersgesteldheid, ziekten of plagen [2]).

Door de bij Gouv. Bt. 15 Oct 1902 n°. 31 ingestelde hoofdcommissie voor het welvaartsonderzoek (zie K. V. 1903, kol. 6 en 7) is, onder dagteekening van 8 April 1904, het ontwerp ingediend van een definitieven leidraad voor het gewestelijk

---

1) Naar aanleiding van in Februari 1903 verspreide dagbladberichten omtrent allertreurigste toestanden op oeconomisch gebied, welke in de afdeeling Indramajoe zouden heerschen, is in Mei d. a. v. door den hoofdinspecteur der cultures een plaatselijk onderzoek ingesteld. Het door den hoofdinspecteur uitgebracht rapport is gepubliceerd in een extra-bijvoegsel van de Jav. Ct. van 19 Juni 1903.

2) Waar dit noodig bleek, is, evenals in de twee voorafgegane jaren, ook in 1903 van regeeringswege zorg gedragen voor ondersteuning van de in ongunstige oeconomische omstandigheden verkeerende inlandsche bevolking. Van de voor dat doel beschikbaar gestelde sommen volgt eene opgaaf hieronder:

Gewesten.	Beschikbaar gesteld voor						Totalen.
	uitvoering van „reliefworks".	verstrekking van rijst en andere voedingsmiddelen.	landbouwdoeleinden.	aankoop van ploegvee.	de sompoks (in Semarang).	verschillende doeleinden.	
Batavia . .	f 11 600	„	„	„	„	f 53 766	f 65 366
Cheribon. .	„	„	„	„	„	10 000	10 000
Pekalongan	„	„	f 500	„	„	5 000	5 500
Semarang .	26 678	f 55 900	8 200	f 1 815	f 12 300	„	104 893
Rembang .	7 260	„	„	„	„	„	7 260
Soerabaja .	78 971	3 000	2 876	„	„	„	84 847
Pasoeroean	„	5 000	„	„	„	„	5 000
Banjoemas.	37 988	„	„	„	„	„	37 988
Kedoe . . .	111 835	„	1 731	„	„	„	113 566
Kediri . . .	34 000	„	500	„	„	„	34 500
Madoera . .	„	30 000	1 010	„	„	„	31 010
Totalen.	f 308 332	f 93 900	f14 817	f 1 815	f 12 300	f 68 766	f 499 930

onderzoek, welk ontwerp door de Indische Regeering in Mei onveranderd is goedgekeurd. Inmiddels heeft die hoofdcommissie advies uitgebracht over verschillende aangelegenheden van groot oeconomisch belang, welke, afgescheiden van de resultaten van het te houden gewestelijk onderzoek, konden worden afgedaan. De centrale leiding van het onderzoek zal worden opgedragen aan den voorzitter der hoofdcommissie, den heer H. E. STEINMETZ, die van zijne betrekking van resident van Pekalongan zal worden ontheven, en zich, evenals zijn secretaris, te Batavia zal hebben te vestigen. De noodige aanwijzingen voor de gewestelijke commissiën en nopens de verdere regeling der werkzaamheden zijn aan de hoofden van gewestelijk bestuur kenbaar gemaakt bij gouvernements-circulaire van 24 Mei 1904 n°. 2069, waarvan een afdruk als bijlage A aan dit verslag is toegevoegd.

Door den assistent-resident van Soekaboemi, den heer H. G. HEYTING, aan wien in September 1902 eene regeeringsopdracht is verstrekt met betrekking tot het vraagstuk der emigratie van Javanen naar de buitenbezittingen en de koeliewerving ten behoeve van de particuliere nijverheid aldaar (zie K. V. 1903, kol. 8), is een onderzoek ingesteld in de dichtstbevolkte streek van Java (Kedoe) en in December 1903 is door hem een voorloopig rapport uitgebracht omtrent eene door hem gemaakte reis in Zuid-Sumatra, met het doel om aldaar geschikte terreinen te vinden voor eene proef met Javaansche gezinnen uit de genoemde residentie. In September 1903 is de opdracht aan den heer HEYTING ook uitgebreid tot het vraagstuk van de emigratie naar Suriname, en zulks in samenwerking met den waarnemenden emigratie-agent (vgl. K. V. 1903, kol. 163 en hoofdst. J, afd. I, § 5 van dit verslag).

De bepalingen omtrent het aangaan van overeenkomsten met de inlandsche bevolking op Java, voorkomende in de publicatie van 25 Dec. 1838 (Ind. St. n°. 50), zooals zij is gewijzigd bij Ord. van 7 Nov. 1863 (Ind. St. n°. 152), zijn bij Ord. van 2 Febr. 1903 (Ind. St. n°. 108) ingetrokken. Tot de intrekking van die geheel in onbruik geraakte en niet voor uitvoering vatbaar gebleken verordeningen is overgegaan, ten einde het terrein van wetgeving te dezen aanzien, voor zoover doeltreffender wettelijke voorzieningen aangaande de werk- en leveringscontracten bereikbaar zullen blijken, daarvoor te effenen. Met het ontwerpen van zoodanige voorzieningen is reeds in Indië een aanvang gemaakt.

De koffiecultuur, hoewel in een aantal gewesten achteruitgaande, leverde in 1903 goede resultaten op; in de Preanger Regentschappen was de oogst zelfs zeer overvloedig. De uitkomsten van de suiker- en de tabakscultuur waren bevredigend.

In den toestand van den handel was, door de betere resultaten van den landbouw, eenige verlevendiging waar te nemen. De koopkracht der bevolking was evenwel, tengevolge van de vroegere misoogsten, nog gering.

Behalve de gewone emigratie uit verschillende gewesten naar de buitenbezittingen (voornamelijk naar de Oostkust van Sumatra, Palembang, Benkoelen, Sumatra's Westkust en Oost-Borneo) en het vertrek van eenige transporten inlanders naar streken buiten Nederlandsch-Indië (Suriname en Malakka), hadden geen belangrijke verhuizingen onder de bevolking plaats. De toestand der Javaansche nederzetting in Zuid-Soekapoera (Preanger Regentschappen) was nog onbevredigend (vgl. K. V. 1903, kol. 8). De emigratie uit de residentie Kedoe naar Banjoemas en uit Midden-Java naar de afdeelingen Djember en Banjoewangi der residentie Besoeki bleef aanhouden.

Tengevolge van zware regens zijn ook in 1903 enkele streken, vooral de residentiën Semarang, Banjoemas en Djokjakarta, door overstroomingen geteisterd. In October 1903 had eene kleine uitbarsting van den Sindoro (res. Kedoe) plaats, gevolgd door een vrij zwaren aschregen, waardoor verschillende tabaksaanplantingen zijn verwoest. Het rapport over het door een ingenieur van het mijnwezen naar de verhoogde werking van dien vulkaan ingesteld onderzoek is opgenomen in de Jav. Ct. van 5 Januari 1904.

§ 3. ATJÈH EN ONDERHOORIGHEDEN.

De afdeeling Onderhoorigheden van Atjèh, welke sedert 15 Mei 1902 onder het gezag stond van een hoofdofficier van het leger, is in September 1903 weder onder een assistent-resident geplaatst. De onderafdeelingen Lhō' Seumawè en Meulabòh, welke tot dusver bestuurd werden door controleurs van het binnenlandsch bestuur, zijn in October 1903 tijdelijk gebracht onder het bestuur van officieren der landmacht, aangezien de ervaring had geleerd, dat vereeniging van civiel gezag en militair bevel in ééne hand in het belang der pacificatie gewenscht was.

Bij Gouv. Bt. 13 Mei 1904 n°. 12 is, krachtens Koninklijke machtiging, aan den civielen en militairen gouverneur, den luitenant-generaal J. B. VAN HEUTSZ, opgedragen zich in de eerste helft van Juni naar Nederland te begeven en zich aldaar bij den Minister van Koloniën aan te melden. Gedurende zijne afwezigheid is met de functiën van civiel en militair gouverneur belast de generaal-majoor der infanterie jhr. J. C. VAN DER WIJCK, die den 11den Juni als zoodanig is opgetreden.

In Groot-Atjèh kwamen geen bewegingen op godsdienstig gebied voor. Het bestuur had in geen enkel opzicht last van godsdienstijveraars; alle onderworpen oelama's en teungkoe's volgden de hun gegeven bevelen op en van stoken in het geheim werd niets vernomen. In de Onderhoorigheden zijn echter hier en daar nog enkele godsdienstijveraars in verzet tegen ons gezag. In Pidië is dit het geval met den voornamen oelama Teungkoe Tjòt Plieëng, die, na de onderwerping van den pretendent-sultan, allerwegen aan de geloovigen aanmaningen zond om te volharden in den heiligen strijd tegen de kafirs, niettegenstaande de vorst des lands afvallig was geworden. Later liet hij brieven rondgaan met de mededeeling, dat een nieuwe sultan zou gekozen worden en kort daarna werd van zijnentwege het praatje rondgestrooid, dat die verkiezing ook had plaats gehad. Hierdoor, en ook op grond van andere aanwijzingen, bestaat thans zekerheid, dat hij nog in leven is (vgl. K. V. 1903, kol. 7/8), doch aan de vele patrouilles, die in 1903 zijn uitgezonden om hem op te sporen, gelukte het niet zijne schuilplaats in het hooggebergte te ontdekken. Zijn invloed schijnt echter aan het tanen te zijn, want in den loop van het jaar verminderde het aantal bendehoofden en benden zeer en kwamen ook verscheidene teungkoe's en habib's van mindere beteekenis in onderwerping. In het geheim wordt er evenwel zonder twijfel nog in de kampongs door verschillende godsdienstijveraars tegen ons gezag gestookt, hetgeen o. a. hieruit blijkt, dat de bende onder Teungkoe Tjòt Tjitjiëm, ondanks de haar herhaaldelijk toegebrachte zware verliezen, niet noemenswaard in sterkte afneemt, zoodat de gevolgtrekking voor de hand ligt, dat telkens weder jonge mannen worden overgehaald om zich bij dien teungkoe aan te sluiten. Wat wèl zichtbaar afneemt is het aantal vuurwapens.

Tot de overige teungkoe's van eenig aanzien, die nog voortdurend tot verzet aansporen, behooren Teungkoe di Lam Goet, Teungkoe di Tanòh Mirah, Habib Teupin Wan, alle drie afkomstig uit de XXVI Moekims, en Teungkoe Lam Oe uit de XXII Moekims. De 80-jarige Teungkoe di Teureuboeë uit Tiba Raja (Pidië), die met de eerstgenoemde drie samenwerkte, is kort geleden gevangen genomen. In Keureutòë heeft, na het in onderwerping komen van T. Tjoet Moehamat (T. Tji' Toenòng), de in 1901 uitgeweken oelama Teungkoe di Moeliëng zich met zijn zoon Teungkoe Jit weder bij het bestuur aangemeld (vgl. K. V. 1903, kol. 8), zoodat in deze streek thans nog slechts twee teungkoe's van naam, namelijk Teungkoe di Barat en Teungkoe Mata Ië, in verzet zijn. Op de Oostkust van Atjèh houdt zich het bendehoofd Teungkoe Oesén Oeleë Gadjah nog schuil in de bosschen aan de Boven-Djambō Ajé, van waar hij niet lang geleden schreef, dat hij zich wenschte te onderwerpen, zonder

dat echter sedert iets meer van hem vernomen is. Op de Westkust is nog in verzet Imeum Ripin van Lam Soedjén, die eigenlijk thuis behoort in Lhòng, maar meestal zwervende is in de onderafdeeling Poelò Raja, waar hij echter zelden vijandelijkheden pleegt. Voorts wordt in Meulabŏh, vooral in Seunagan, de bevolking nog in het geheim door overigens weinig bekende geestdrijvers opgezweept en is het vooral T. Keumangan, een der zoons van den oelèëbalang van Seunagan, die, opgevoed door den oelama Teungkoe di Kroeëng Tjoet, ons zeer vijandig gezind is.

Omtrent de toe- of afneming van het aantal bedevaartgangers zijn geen betrouwbare cijfers te verkrijgen, aangezien velen in Atjèh alleen een reispas naar Pinang vragen en de bedevaart van uit de Straits-Settlements ondernemen.

Behalve de reeds in K. V. 1903 (kol. 10) vermelde onderwerping van den pretendent-sultan, had in den loop van 1903 nog eene andere gebeurtenis van groot gewicht voor de pacificatie van het gewest plaats, namelijk de onderwerping van het sagihoofd der XXII Moekims, Panglima Pòlém Sri Moeda Perkasa. Tegelijkertijd onderwierpen zich zijne echtgenoote Teungkoe Raana en haar broeder Toeankoe Radja Keumala, en in Januari 1904 kwam zich aanmelden de jeugdige Toeankoe Noerdin of Manja', die geruimen tijd had medegeloopen met eene rooverbende onder Pang Andah, welke de landschappen Kalé, Biheuë en Laweuëng in Pidië, ten noorden van Moekim VII, onveilig maakte. Toeankoe Radja Keumala en Teungkoe Raana zijn kinderen van wijlen den bekenden Toeankoe Asém, gewezen voogd van den pretendent-sultan en gedurende vele jaren leider van het verzet. Toeankoe Noerdin, een jongen van 10 à 12 jaar, is de zoon van wijlen Toeankoe Abdo Madjet en Pòtjoet Biheuë, afkomstig uit het landschap Biheuë, waar zij met haren oudsten zoon, Toeankoe Boediman, in 1902 door onze troepen gevangen genomen is.

Panglima Pòlém, die, na de Samalanga-expeditie in 1901, de wijk had genomen naar de binnenlanden van Geudŏng en Keureutŏë (zie K. V. 1902, kol. 11 en 1903, kol. 11) en daar door onze patrouilles tevergeefs was gezocht, werd in die streken eindelijk opgespoord en opgejaagd door marechausseepatrouilles onder den onderluitenant (thans 2de-luitenant) H. Christoffel. Sedert werd hij rusteloos achtervolgd, eerst door genoemden onderluitenant en daarna ook door patrouilles, die, onder leiding van den in April tijdelijk met het bestuur over de onderafdeeling Lhŏ' Seumawè belasten kapitein-adjudant H. Colijn, methodisch het boschrijke binnenland afzochten. Om de onderwerping van Pòlém en Toeankoe Radja Keumala en c. q. ook van de andere nog in verzet zijnde hoofden in die streken eenigermate te vergemakkelijken, werd aan den pretendent-sultan en aan Toeankoe Mahmoet, op verzoek van laatstgenoemde, vergund om tijdelijk te Lhŏ' Seumawè te verblijven. Daarbij kwam nog een factor van gewicht om Pòlém tot onderwerping te nopen, en wel de gevangenneming in Tangsé in de tweede helft van Mei door den bestuurder van Pidië, majoor K. van der Maaten, van zijne moeder, zijne zuster en een van zijne echtgenooten, mede eene vrouw uit het Pòlém-geslacht. Nog drie maanden bleef hij in zijn verzet volharden, maar eindelijk, na zich schriftelijk met verzoek om bemiddeling tot den pretendent-sultan, Toeankoe Mahmoet en enkele andere hoofden gewend te hebben, kwamen hij, zijne echtgenoote, zijn zwager en al zijne volgelingen in het begin van September in onderwerping. In het laatst van die maand werd hij door den civielen en militairen gouverneur in gehoor ontvangen en voorloopig hersteld in zijne waardigheid van panglima sagi der XXII Moekims. Bij Gouv. Bt. 11 Mei 1904 n°. 17 is hij, met ingang van 1 Januari 1904, definitief tot die betrekking benoemd.

In de afdeeling Groot-Atjèh was de politieke toestand zeer gunstig. In het gebied buiten de sagi's, in de onderafdeelingen XXV en XXVI Moekims en in een belangrijk deel der XXII Moekims heerschten het geheele jaar bijna volledige rust en veiligheid. In de geheele vallei van Groot-Atjèh kan men zich vrij en ongewapend bewegen en de militaire patrouilles dienen daar slechts nog om toezicht te houden op het werken aan de wegen in heerendienst, tot het controleeren van orde en zindelijkheid in de kampongs en om zich te overtuigen of de bevelen van het bestuur ook in andere opzichten worden opgevolgd. Alleen in de afgelegen, tot de sagi der XXII Moekims behoorende landschappen Kroeëng Raja en Leungah aan de Noordkust vertoonde zich nog een enkele maal eene bende onder Pang Dén of Pang Andah en beschoot zelfs een dezer benden eens het bivak te Kroeëng Raja, maar overigens werden geen vijandelijkheden gepleegd en hielden alle nog afwezige adathoofden, zooals T. Ali Ba'ét, T. Moehamat Tanòh Abèë, T. Brahim Mòn Tasië', T. Lhòn uit het Pòlém-geslacht, zoomede de hiervóór genoemde teungkoe's uit de XXVI en XXII Moekims, zich voortdurend in de bergen en bosschen der Onderhoorigheden op.

De kapitein van de marechaussee, civiel gezaghebber te Seulimeum, woont buiten het militair kampement en heeft daar in den loop van het jaar de vertikale ijzerdraadversperring, die tot dusver zijne woning nog eenigermate afsloot, doen opruimen. Ook de woningen van het Europeesch personeel bij den tramaanleg Seulimeum-Keudè Breuë en het logies voor de koelies worden niet meer op bijzondere wijze afgesloten.

In de onderhoorigheden van Atjèh viel bijna overal op grooten vooruitgang te wijzen. In Pidië, waar wij in de eerste helft van 1903 nog voortdurend te kampen hadden met trambaan- en telephoonvernielingen en niet minder last hadden van passenberooving op groote schaal, gelukte het in de tweede helft van het jaar aan een en ander paal en perk te stellen. De verschillende benden van T. Bén Peukan, Teungkoe Tjòt Tjitjiëm, Pang Sanéh, Nja' Moeda, enz. werden krachtig achtervolgd en leden allerwegen zware verliezen. Vele vijanden, onder wie 22 voorname bendehoofden en geestelijken, zoomede 76 panglima's en pangs, vielen ons in handen en toen daarop bekend werd, dat ook Panglima Pòlém het hoofd in den schoot had gelegd, keerden zeer velen vrijwillig naar hunne haardsteden terug en kwamen, na inlevering van hunne wapens, om passen vragen. Hetzelfde gebeurde te Meureudoe, nadat het ons gelukt was de schuilplaats van T. Bén Peukan op te sporen en zijn voornaamste panglima, de zoogenaamde Pang Meureudoe, gesneuveld was. Het nog vijandige lid der oelèëbalangsfamilie, T. Ma' Oedin Meureudoe, kwam kort daarop in onderwerping, gevolgd door bijna alle nog vijandige kleinere bendehoofden. In het begin van 1904 meldde zich ten slotte ook T. Bén Peukan met een aantal volgelingen. In Moekim VII (Pòlém's gebied) kwamen de beide nog in verzet zijnde adathoofden, T. Imeum Tandjŏng en T. Bén Aloeë, zich aanmelden enkele dagen nadat Panglima Pòlém daar aangekomen was; met hen keerden een 100-tal uitgewekenen naar hunne haardsteden terug. In Tangsé hadden wij bij het einde van 1903 nog af te rekenen met T. Ma' Ali, den oelèëbalang van dat gebied, en diens trawant Panglima Prang Banta van Poelò Kroeëng (Tangsé). Eerstgenoemde werd in Januari 1904 door eene patrouille gevangen genomen met zijne echtgenoote en zijne zuster, die gehuwd is met T. Lhòn uit het Pòlém-geslacht, terwijl Panglima Prang Banta in het begin van dat jaar met 200 uitgewekenen in onderwerping kwam.

In Geumpang is T. Keudjroeën Lampoeë ons nog vijandig. In Samalanga zijn rust en orde nagenoeg geheel verzekerd nu het eenige nog vijandige lid van het oelèëbalangsgeslacht, T. Oebét Samalanga, zich met al zijne volgelingen onderworpen heeft, nadat een ander hoofd, T. Bramat, die met hem voornamelijk de II Moekims Toenòng onveilig maakte, in onze handen was gevallen. Dientengevolge kon de in dat landschap gelegerde divisie marechaussee overgaan naar de onderafdeeling Meulabŏh en vervangen worden door eene compagnie infanterie. Ook in Peusangan mag de toestand bijzonder bevredigend genoemd worden; in dit landschap valt nog slechts hoogst zelden een schot. Het sneuvelen van het geestelijke hoofd van Awé Geutah, Teungkoe Taïb, die door eene patrouille in zijne schuilplaats overvallen en gedood werd, bevrijdde ons van een lastigen onruststoker.

In de onderafdeeling Lhŏ' Seumawè kwam een belangrijke omkeer ten goede na de onderwerping van Panglima Pòlém. Korten tijd voor die gebeurtenis meldden zich T. Moehamat Alibasja Geudŏng en de oelèëbalang van Ara Boengkŏ' en daarna onderwerpen zich achtereenvolgens T Tji' Geudŏng en diens fanatieke broeder T. Radja Meungkoeta, T. Bén Pira' en diens broeder, twee broeders van T. Bén Seuleuma, de als T. Tji' Toenòng bekende broeder van den oelèëbalang van Keureutŏë (zie K. V. 1903, kol. 8 en 39) en met hem de onder de oelama's genoemde Teungkoe di Moeliëng en zijn zoon T. Jit, de oelèëbalangs van Matang Bén en Minjè en ten slotte ook T. Radja Lhŏ' van Lhŏ' Seumawè, T. Radja Itam Beureugang en T. Bén Sabé uit de Boelŏh-landschappen van Tjoenda, benevens verscheidene kleinere hoofden met honderden volge-

lingen. Alleen de hiervóór reeds genoemde Teungkoe di Barat en Teungkoe Mata Ië zijn nog vijandig en weken met een gering aantal volgelingen naar de Gajō-landen uit. In 1903 keerden in deze onderafdeeling bijna 15 000 personen naar hunne kampongs terug, terwijl in het geheel ruim 40 000 passen zijn uitgereikt. De treinen kunnen er thans veilig zonder dekking rijden.

Op Atjèh's Oostkust kan de politieke toestand, zonder eenig voorbehoud, gunstig genoemd worden. Het eenige hoofd van beteekenis, dat thans nog in verzet is, is Teungkoe Oedén Oelèë Gadjah. Op aanschrijving van den pretendent-sultan, kwam T. Moeda Latéh, oelèëbalang van Blang Mè, Tandjōng Seumantō' en Meureubò, zich weder aanmelden en in het laatst van 1903 kwam Nja' Dawòt van Aloeë Lhō' (Peureula') in onderwerping. Onze patrouilles hadden in de beide onderafdeelingen van deze kust alleen nu en dan op te treden tegen kleine rooverbenden.

Wat de Westkust betreft, valt op grooten vooruitgang te wijzen in de onderafdeelingen Poelò Raja en Tapa' Toean. Het onafgebroken patrouilleeren in eerstgenoemde onderafdeeling had ten gevolge, dat de meeste belangrijke bendehoofden òf sneuvelden òf zich onderwierpen. Wel hadden nog in het landschap Teunòm (in September en November) twee klewangaanvallen plaats, maar sedert hebben de beide nog in verzet zijnde hoofden uit dat gebied, T. Ië Tamòng en T. Radja Moeda Seudagan van Boven-Teunòm zich onderworpen. In Januari 1904 werd dit voorbeeld gevolgd door T. Tji' Ba'ét, die altijd in deze afdeeling had rondgezworven; zijn broeder T. Ali Ba'ét week voor onze patrouilles uit naar Boven-Meulabōh, evenals Imeum Ripin van Lam Soedjén uit Lhōng. De eenige vijand van beteekenis in deze onderafdeeling is thans nog T. Gampōng Pisang. De onderafdeeling Tapa' Toean is geheel van vijanden gezuiverd sedert in den loop van 1902 (zie K. V. 1903, kol. 11) de grootste onruststoker uit dit gebied, T. Bén Blang Pidië, naar de Gajō-Loeös is uitgeweken en zijn schoonzoon Habib Moestafa, die nog met eene bende rondzwierf en hier en daar het land onveilig maakte, den 16den Juli 1903 in zijne schuilplaats overvallen en zijne bende nagenoeg vernietigd is. Bij die gelegenheid werd Moestafa zwaar gewond, met het gevolg dat hij kort daarna kwam te overlijden. Sedert is het zelfs niet meer noodig dat patrouilles uitgaan om personen te arresteeren, die zich aan het een of ander hebben schuldig gemaakt. Op last van het bestuur worden zij thans door de hoofden zelf uitgeleverd. De onderafdeeling Meulabōh is de eenige ter Westkust, die nog in minder bevredigenden toestand verkeert. Wel is veelvuldig gepatrouilleerd in Wòjla, Boebòn en Meulabōh zelf, en valt in dit deel der onderafdeeling op voortdurenden vooruitgang te wijzen, waardoor o. a. het mijnbouwkundig onderzoek langs de Wòjla-rivier geregeld zonder stoornis kon plaats hebben, maar aan het voornemen om ook het gebied van Seunagan, Tripa' en Seuna'am van benden te zuiveren en ook in die streken ons gezag krachtig te vestigen, kon tot dusver nog geen uitvoering gegeven worden. Nu echter (sedert October 1903) het civiel gezag en militair bevel in een hand vereenigd zijn, kan hiertoe worden overgegaan. In Januari 1904 kreeg het hoofd der onderafdeeling de beschikking over de tot dusver in Samalanga gelegerde divisie marechaussee en de noodige voorbereidingen zijn getroffen — o. a. door het betrekken van een bivak in Seunagan en de oprichting van een vivresdepôt aldaar — om in 1904 in het zuidelijk gedeelte van Meulabōh alle verzet te fnuiken en ook hier een bevredigenden toestand te vestigen.

In den loop van 1903 maakten verschillende Gajō-hoofden hunne opwachting bij het bestuur te Koeta Radja. De zoogenaamde korte verklaring — in 1902 reeds geteekend door Rödjö of Pengoeloe Tjéq van Böbasan (zie K. V. 1903, kol. 12) — is in 1903 ook geteekend door Kedjoerön Siah Oetama van Nòsar, door Kedjoerön Aböq van het landschap Serbödjadi met Bönén en Semboeang en door Bèdén, kedjoerön van Petiambang, hoofd van het landschap Gajō-Loeös. Deze laatste kwam daartoe met zijn vader, den gewezen Kedjoerön Njaq Sara, naar Koeta Radja (vgl. t. a. p.). Een Maleier van Sumatra's Oostkust, die zich in het gebied van Kedjoerön Aböq een deel van het gezag onrechtmatig had toegeëigend, werd van daar verwijderd, terwijl de nederzetting van den gedrosten dwangarbeider Si Doewat, welk bendehoofd de streek onveilig maakte en van daar uit nu en dan rooftochten deed in de onderafdeeling Bajan (vgl. K. V. 1902, kol. 51) werd vernield. Si Doewat is in Juni 1903 door de bevolking onschadelijk gemaakt en zijne bende verliep.

Bij Gouv. Bt. 19 Sept. 1903 n°. 18 is de luitenant-kolonel van den generalen staf G. C. E. van Daalen belast met de politieke aanrakingen met hoofden en bevolking van de Gajō- en Alaslanden [1]) en het voorbereiden van eene permanente vestiging aldaar. In verband hiermede werd al dadelijk een aanvang gemaakt met den aanleg van een karreweg van Bireum in Peusangan, door Djoeli en over de Blang Laka, naar de Laut Tawar, terwijl besloten werd om in het voorjaar van 1904 eene militaire excursie door het geheele gebied te maken. Met dat doel is de luitenant-kolonel van Daalen den 8sten Februari met 10 brigades marechaussee via Peusangan, Lhō' Seumawè, Manè, Bireuën en Teupin Manè naar de Gajō-landen getrokken, die den 13den, bij de eerste Gajō-nederzetting Toendjang, werden bereikt. Tot den 29sten werd de Laut- en Döröt-streek afgepatrouilleerd, waarbij alleen in het gebied van Rödjö Tjéq van Böbasan enkele schoten vielen, waardoor een dwangarbeider gewond werd. Behalve in Nalön, het Lòjang-dal en Lömöt, was de bevolking overal aanwezig. In het bivak te Köng (Pegaséng) meldden zich een groot aantal hoofden, onder wie de 3 voorname stamhoofden uit het geslacht Boekét, namelijk Rödjö Boekét Lah (de minderjarige rechthebbende op den titel van kedjoerön), met een zijner voogden, Rödjö Boekét Ewéh en Empoen Sawah (waarnemend hoofd van den stam Goenoeng) (het werkelijk hoofd was ziek), zoomede de waarnemende Kedjoerön Siah Oetama (de titularis was afwezig), Rödjö Oetjaq Böbasan. Ook te Isaq (Koeto Rajang) meldden zich een zestal stamhoofden uit den omtrek, onder wie Pengoeloe Tjéq van Dah, de gids voor den verderen tocht, het meest op den voorgrond trad. Kedjoerön Linggo verscheen niet.

Den 29sten zijn de troepen via Djagòng en Kla naar de Gajō-Loeös opgerukt, waarheen zich ook begeven heeft eene colonne van Koeala Simpang (Sumatra's Oostkust), sterk 8 officieren en 150 man, welke colonne sedert medio Februari te Péndéng was gestationneerd, met opdracht om die plaats bezet te houden ten einde met de colonne-van Daalen verband te krijgen. Deze troepen hadden, na achterlating van étappeposten te Simpang Djernéh en Blang Tawar, den 23sten Februari de Péndéng-vallei bereikt. Bèdén, kedjoerön van Petiambang, vergezelde deze colonne. Gedurende den opmarsch werd geen tegenstand ondervonden; de bevolking van Péndéng bleek overhaast gevlucht te zijn. Twee dooden en de gewonde Pengoeloe Péndéng vielen in onze handen. Bij het doorrukken naar het zuiden werd de colonne den 28sten bij Sandaran aan de Orengrivier ernstig met vuur- en blanke wapens bestookt, waardoor zij 5 gewonden kreeg. De invallende duisternis deed den vijand, met achterlating van 34 dooden en 23 voorlaadgeweren, aftrekken. Dienzelfden nacht keerde de colonne naar Péndéng terug, dat op 2 Maart bereikt werd, om vervolgens naar de Gajō-Loeös te vertrekken.

Omtrent den afvoer van boschproducten uit de Gajō-landen naar Tamiang is eene voorloopige regeling getroffen, terwijl een verbod is uitgevaardigd tegen het heffen van niet wettige doorvoerrechten door Atjèhsche hoofden in de kustlandschappen. Met de regeling van Gajō-aangelegenheden in het aan Tamiang grenzend gedeelte van de Gajō-landen is voorloopig een officier te Koeala Simpang belast.

Met het aanleggen van land- en karrewegen en het bouwen van permanente bruggen is gedurende 1903, zoowel in Groot-Atjèh als in de Onderhoorigheden, voortgegaan.

De in 1902 door den topographischen dienst in bewerking genomen nieuwe overzichtskaart in kleurendruk van Atjèh en onderhoorigheden (schaal 1 : 200000) heeft in 1903 het licht gezien.

Met betrekking tot den aanleg en de exploitatie van den staatsstoomtramweg in Atjèh zij verwezen naar hoofdst. **D**, § 1 en hoofdst. **L**, afd. II, § 1.

De petroleum-industrie in het landschap Peureula' bleef zich voorspoedig ontwikkelen. Ook de te Paja Bili (Langsar) aangeboorde bronnen bleven geregeld petroleum opleveren. De boringen in Peudada en Idi worden nog steeds voortgezet. In

---

[1]) Het werk van dr. C. Snouck Hurgronje over de Gajō-landen (zie K. V. 1903, kol. 11, noot 1) is in 1903 verschenen onder den titel: „Het Gajō-land en zijne bewoners". Het bevat eene door den topographischen dienst samengestelden overzichtskaart van de Gajō- en Alas-landen op de schaal 1 : 200 000.

artikelen nam echter toe, zoodat de geheele invoer ten slotte slechts ruim f 130 000 achterbleef bij dien van 1902. Dit cijfer vertegenwoordigt ongeveer de waarde van den minderen rijstinvoer, zoodat de vermindering bij de manufacturen en kramerijen opgewogen wordt door de vermeerdering bij andere artikelen.

De uitvoer over de jaren 1901, 1902 en 1903 bedroeg respectievelijk f 644 506, f 528 452 en f 503 367, zoodat ook daarbij eene geringe vermindering valt waar te nemen. De oorzaak hiervan ligt voornamelijk in den verminderden uitvoer van pinang (ongeveer 32 500 pikol, tegen 40 000 pikol in 1902). De stijging van de peperproductie met 671 pikol (9678 pikol in 1903, tegen 9007 pikol in 1902) woog tegen die vermindering niet op. De waarde der uitgevoerde getah liep van f 6535 terug tot f 1248. De overige weinig beteekenende artikelen handhaafden zich op het standpunt van 1902. Uitbreiding van binnenlandsche keudè's had in Pidië niet plaats.

Buiten beschouwing latende een bedrag van ± f 500 000 aan spoorwegmaterieel, steeg de invoer te Lhō' Seumawè van f 901 760 in 1902 tot f 1 141 013 in 1903. De invoer in deze onderafdeeling werd in 1903 nog voor een deel beheerscht door de aanwezigheid van een groot aantal spoorwegarbeiders, die bij het begin van 1904 naar elders vertrokken. Onder het cijfer van f 1 141 013 is niet begrepen de invoer uit havens binnen het tolgebied gelegen. Het voornaamste invoerartikel is manufacturen, waarvan in 1903 voor eene waarde van f 281 367 geïmporteerd werd, tegen f 270 741 in 1902. De vermeerdering van den invoer is grootendeels een gevolg van de omstandigheid, dat zich sedert April vele duizenden lieden, die jarenlang van alle gemakken verstoken waren, thans rustig in de kampongs kwamen vestigen. De waarde van den uitvoer bleef belangrijk bij dien van 1902 ten achter en bedroeg slechts f 357 830 (tegen f 508 108). Hoofdzakelijk is dit een gevolg van den slechten pinangoogst, die ruim 800 kojang minder bedroeg dan in 1902, terwijl tevens de prijzen van het product niet onbelangrijk daalden. De uitvoer had nog bijna geheel plaats naar Pinang. Alleen in de laatste maanden kocht de „Atjèh-Handelmaatschappij" producten op en vervoerde die naar Sabang (38 876 K.G. copra en 3800 K.G. kapok) of naar Oelëë Lheuë. Naar deze laatste havenplaats werd voorts nog 4400 K.G. kapok en 6935 K.G. gedroogde visch verscheept. De uitvoer van dit laatste artikel naar Padang beliep 10 390 K.G. In deze onderafdeeling is in 1903 aan de trambaan een nieuwe keudè opgericht.

In Idi bleef het handelsverkeer stationnair. Tegenover een vermeerderden invoer van ongeveer f 113 500, tengevolge van de aanwezigheid van een groot aantal spoorwegarbeiders, stond een verminderde uitvoer van ± f 126 500, als gevolg van de groote droogte, waardoor de oogst van peper, het voornaamste uitvoerproduct, gedeeltelijk mislukte. De invoer van buiten het tolgebied bedroeg f 622 233, waaronder f 157 269 aan manufacturen. Van binnen het tolgebied bedroeg de invoer ongeveer f 50 000, waarvan ruim de helft uit Oelëë Lheuë was aangevoerd en de rest van Batavia, Padang, Deli, Lhō' Seumawè en Sigli. De uitvoer had nog zoo goed als uitsluitend plaats naar Pinang.

Ook in Bajan liep de uitvoer van peper terug van 27 090 pikol in 1902 tot 18 870 pikol in 1903, hetgeen eene mindere geldswaarde van omstreeks f 200 000 vertegenwoordigt. Daarentegen nam de uitvoer van hout en atap vrij belangrijk toe. De firma Nolte en Haas vervoert deze producten met eigen stoombarkassen en prauwen naar Deli. Ook de invoer nam toe, en wel van f 190 069 in 1902 tot f 338 322 in 1903, ongerekend nog de artikelen zout en klapperolie, waarvan respectievelijk werden ingevoerd 37 313 K.G. en 33 572 L. Evenals in vorige jaren oefende het bestuur ook thans toezicht er op uit, dat de verkoopers de prijs van hun product werkelijk in handen kregen.

Op de Westkust blijft de handel vooralsnog van veel minder beteekenis dan ter Noord- en Oostkust, maar vooruitgang valt waar te nemen. In Poelō Raja steeg de invoer van $ 36 989 in 1902 tot $ 40 902 in 1903, terwijl de uitvoer stationnair bleef. In Meulabōh bedroeg de invoer f 221 000 (f 130 000 van buiten en f 91 000 van binnen het tolgebied) en de uitvoer f 95 000. Van de havens binnen het tolgebied gelegen had Padang het grootste aandeel in het invoercijfer. Het overige werd uit de Straits-havens aangevoerd, en daaronder kwamen manufacturen voor met een cijfer van f 34 000. Van de uitvoerproducten verdienen alleen vermelding peper (f 52 300) en getah (f 40 000). De rotan-uitvoer nam zeer sterk af; ook die van getah verminderde van 304 pikol tot 225 pikol. Daarentegen nam de uitvoer van peper met 645 pikol toe.

In Tapa' Toean liep het voornaamste uitvoerartikel, de getah, terug van 3113 pikol in 1902 tot 1490 pikol in 1903. Hiertoe gaf, onder meer, aanleiding het feit, dat de getahprijzen op het einde van het jaar daalden, zoodat de handelaren de nog beschikbare voorraden aanhielden. In Bakōngan heeft men getahpertjah aangekweekt, waarvan in 1903 voor het eerst is uitgevoerd (2801 K.G.). De uitvoer van rotan, copra, damar en notenmuskaat was grooter dan in 1902; het voornaamste aandeel in den uitvoer van de eerstgenoemde twee artikelen had het eiland Simeuloe. De ongunstige weersgesteldheid had ook in Tapa' Toean invloed op de pepercultuur, zoodat de uitvoer terugliep van 1 565 tot 1 513 pikol. Als een gevolg van grootere stabiliteit onder de bevolking, die voorheen den sawahbouw verwaarloosde voor het meer winstgevende getah-inzamelen, nam de rijstinvoer belangrijk af en bedroeg slechts 7 331 pikol, tegen 16 500 pikol in 1902.

Hoewel een groot gedeelte van den rijstoogst door het droge weder als mislukt moest worden beschouwd, kon de totale opbrengst toch bevredigend genoemd worden, omdat de aanplant van het gewas grooter was dan in 1902. Hieraan was het te danken, dat de invoer, welke, evenals in 1902, 40 000 pikol bedroeg, alleen beperkt bleef tot de behoefte voor de troepen en de niet-landbouwende bevolking. In weerwil van den verbeterden politieken toestand, was de rijstinvoer in de afdeeling Onderhoorigheden nog vrij aanzienlijk. De oorzaak hiervan lag in een enkele onderafdeeling in misgewas tengevolge van droogte, van muizenplaag of — zooals in Meulabōh — van overstroomingen. Toch viel achteruitgang van den rijstinvoer aldaar waar te nemen; hij bedroeg namelijk in 1903 slechts 5 766 128 K.G., tegen 7 442 181 K.G. in 1902. Als men let op het aanzienlijk getal vreemde werklieden benoodigd voor den aanleg van den stoomtramweg, de vrij sterke niet-inheemsche bevolking op de onderafdeelingshoofdplaatsen en het verbruik door de militaire bezetting, dan mag aangenomen worden dat de productie ongeveer voldoende was voor de behoefte der inheemsche bevolking.

In de afdeeling Groot-Atjèh begint men zich naarstig toe te leggen op de uitbreiding van de pepercultuur, voornamelijk in de sagi's der XXII en XXV Moekims, waar respectievelijk in de onderafdeeling Seulimeum en in het landschap Leupoeëng vele duizenden jonge peperranken geplant zijn. De productie bedroeg 2151 K.G. witte en 302 226 K.G. zwarte peper, of ongeveer 250 kojang in 't geheel, vertegenwoordigende eene waarde van f 136 831, wat overeenkomt met een middenprijs van ruim f 500 de kojang. Valt dus voor Groot-Atjèh op een niet onbelangrijken vooruitgang te wijzen (de waarde van de peperproductie in 1902 bedroeg slechts f 45 004), in de Onderhoorigheden viel een vrij groote achteruitgang waar te nemen, tengevolge van gedeeltelijken misoogst door groote droogte. De uitvoer liep terug van 3243 kojang in 1902 tot 2527 kojang in 1903. Afgezien van die toevallige omstandigheden, was de stand der cultuur gunstig en werden vooral in Idi en Bajan veel nieuwe tuinen ontgonnen. In de onderafdeeling Idi alleen werden een 200-tal aanplantingen aangelegd, elke van 2000 à 4000 ranken. De marktprijzen te Pinang varieerden van $ 500 tot $ 600 de kojang. De prijzen in de tuinen besteed waren meestal niet hooger dan $ 400.

De pinangoogst heeft bij de vruchtzetting van de droogte geleden, zoodat het uitvoercijfer zeer belangrijk daalde. Terwijl in 1902 de uitvoer in de Onderhoorigheden van pinang boelat en pinang tjang respectievelijk 3084 en 319 kojang bedroeg, daalde hij in 1903 tot 2116 en 164 kojang. Alleen in Groot-Atjèh steeg de waarde van het uitgevoerde van f 2000 tot f 3616. Aangezien ook de prijs per kojang gedurende een gedeelte van het jaar aanmerkelijk (ongeveer 25 %) lager was dan in de voorafgegane jaren, was 1903 voor de pinangcultuur een bepaald ongunstig jaar te noemen, wat te meer gevoeld werd, omdat deze cultuur bij uitstek volkscultuur is, waarvan bijna iedere kampongbewoner partij trekt.

Aangemoedigd door het bestuur en den gemakkelijken afzet van het product bij de „Atjèh-Handelmaatschappij", ging de bevolking van Groot-Atjèh er toe over om hare verwaarloosde klappertuinen weder schoon te maken en nieuwe aan te leggen. Dientengevolge nam de uitvoer van copra niet onbelangrijk toe en steeg tot eene waarde van ruim f 56 000. Aan Chineezen en Europeanen werden kleine erfpachtsperceelen uitgegeven, waarop eveneens klapperaanplantingen aangelegd werden. Ook in de Onderhoorigheden wijdt het bestuur

zijne aandacht aan deze eenvoudige volkscultuur, die echter alleen nog maar van beteekenis is in de onderafdeelingen Lhö' Seumawè en Tapa' Toean, welke respectievelijk voor f 100 000 en f 30 000 deelden in den totaaluitvoer van copra, ter waarde van ongeveer f 140 000. Tegenover dien uitvoer van copra staat echter een niet onbelangrijke invoer van klapperolie, daar bezitters van eenigszins belangrijke aanplantingen liever het product in het groot verkoopen dan er zelf olie uit te doen bereiden of voor dat doel kleine hoeveelheden van de hand te zetten.

Belangrijke overtredingen van de scheepvaartregeling zijn in 1903 niet ontdekt.

De verhoogde rechten voor de Keureutöe'sche landschappen Ara Boengkö' en Pira', alsmede voor de landschappen in de onderafdeeling Pidië (met uitzondering van Meureudoe) en voor het landschap Seunagan met de onderhoorigheden Trang en Tadö' (zie K. V. 1903, kol. 17) bleven nog gehandhaafd. Wegens onvoldoende medewerking met het bestuur, moest die straf ook weder aan de landschappen Tripa en Seuneu'am worden opgelegd, terwijl die voor Lageuën en Lhö' Gloempang, als een gevolg van den verbeterden politieken toestand, konden worden opgeheven. Ook is voortgegaan met het heffen van verhoogde rechten van het geheele landschap Keureutöe (zie t. a. p.) ter betaling van de aan dat landschap opgelegde boete.

In het begin van 1904 is de gouverneur gemachtigd om de scheepvaartregeling over het landschap Troemön uit te breiden.

Na deze algemeene mededeelingen, volge hieronder wat voor de verschillende onderdeelen van het gewest vermelding verdient.

I. GROOT-ATJÈH.

a. ONDERAFDEELINGEN KOETA RADJA EN VOORWERKEN EN GEBIED BUITEN DE SAGI'S.

De hoofdplaats Koeta Radja bleef zich uitbreiden; een belangrijk aantal nieuwe Europeesche woningen werden bijgebouwd. Het drukker verkeer met voertuigen van allerlei aard maakte het verbreeden van eenige hoofdwegen noodzakelijk. De bouw van een nieuw, naar de eischen des tijds ingericht hôtel werd mogelijk gemaakt door aan de ondernemers van gouvernementswege een renteloos voorschot van f 35 000 te verstrekken. Van bestuurswege is een abattoir opgericht, dat in het begin van 1904 geopend is en een midden in de hoofdplaats gelegen polder is in een fraaien openbaren tuin veranderd. Kortom, er is veel gedaan om Koeta Radja het karakter van een militair kampement te doen verliezen. In de onmiddellijke nabijheid van de hoofdplaats is de kroeëng Doë' over eene belangrijke lengte schoongemaakt, flink uitgediept en in betere verbinding met de zee gebracht, waardoor eene behoorlijke afwatering van enkele stadsgedeelten is verzekerd. Nabij de kampong Lam Bhoe' is een scherpe bocht der Atjèh-rivier, waar de oever steeds uitschuurde en waardoor de weg Koeta Radja—Roempèt met vernieling bedreigd werd, door een kanaal afgesneden.

De tot de voorwerken van Koeta Radja behoorende kampongs zijn geheel ontwapend, evenals zulks reeds in 1902 met het overig deel der onderafdeeling was geschied (zie K. V. 1903, kol. 19). Tegen schadeloosstelling zijn ingenomen 16 achterlaadden 16 voorlaadgeweren, 8 donderbussen en 9 revolvers.

In de kampong Pandé werd in het begin van Maart 1903 eene ernstige misdaad gepleegd. Gedurende de feesten, die, ter eere van de besnijdenis van Toeankoe Ibrahim, zoon van den pretendent-sultan, in kampong Djawa werden gegeven, drong een zekere Pang Doellah met 10 man de dicht bij het feestterrein gelegen kampong Pandé binnen, waarschijnlijk met het doel om den in den laatsten tijd dikwijls bij zijne aldaar wonende schoonouders verblijf houdenden T. Asém, imeum van Ba'ét, te vermoorden. T. Asém was echter afwezig, zoodat hij, evenals in Maart 1902 (zie K. V. 1903, kol. 22), zijn lot ontkwam, doch zijne schoonouders werden vermoord. De moordenaars, die over zee waren gekomen en de Atjèh-rivier tot bij kampong Pandé waren opgeroeid, konden ongedeerd langs denzelfden weg ontkomen, omdat bijna de geheele kampongbevolking op het feestterrein was. Het aanvankelijk voor de hand liggende vermoeden, dat de Ba'ét'sche oelèëbalangsfamilie niet vreemd aan den moord zou zijn, is niet bevestigd. Pang Doellah wist tot dusver aan alle pogingen tot arrestatie te ontkomen.

b. ONDERAFDEELING XXVI MOEKIMS.

Het bestuur van deze onderafdeeling werd van 22 Januari tot 18 December 1903 waargenomen door den kapitein-commandant van Lam Njöng, en zulks wegens het gebrek aan ambtenaren van het binnenlandsch bestuur. Een nieuwe controleurswoning en een officierskampement, buiten het bivak te Lam Njöng en zonder eenige afsluiting gebouwd, kwamen in Mei gereed.

Door het maken van eene betere afwatering van de Blang Peudaja en door het onderhouden en schoonmaken van de kroeëng Lingka werd de bevolking in staat gesteld om het aantal bebouwde sawah's wederom belangrijk uit te breiden.

Een zekere Ma'in, gewezen hoofd van de kampong Tjöt Aloeë, die vroeger als spion nog wel eens diensten aan het bestuur had bewezen, werd den 24sten Januari 1903 vermoord. Het gelukte het bestuur echter zijne vier moordenaars te arresteeren, die door de moesapat tot dwangarbeid veroordeeld werden. Aan den oelèëbalang der IV Moekims Ateuë' en aan den imeum van Meulajoe werden zware boeten opgelegd omdat zij tot den moord bleken aangespoord te hebben.

Vijandelijke benden hebben zich in 1903 in deze onderafdeeling niet vertoond. Van uit Tjöt Mantjang werd echter meermalen, vooral in Maart, April en Mei, gepatrouilleerd in het Lam Teuba'sche (XXII Moekims), ten einde, gewoonlijk in vereeniging met de marechaussée van Indrapoeri, Seulimeum en Kroeëng Raja, naar de beruchte bendehoofden Pang Dén en Pang Andah te zoeken. In Maart en Juni vertoonden zich een paar sabilinners in de aan het gebergte grenzende kampongs van de III Moekims Lam Rabö en in Augustus verscheen de sabilinner Pang Gam met eenige volgelingen in de kampong Lam Sabang van genoemd oelèëbalangschap. Hoewel de oelèëbalang zelf daarvan dadelijk bericht zond aan het bivak Tjöt Mantjang, mocht het aan de uitgerukte patrouille niet gelukken met die bende aanraking te krijgen. De imeum van Lam Teuba moest echter beboet worden omdat hij in connectie met die lieden bleek te staan. Sedert zijn bij het bestuur geen berichten meer ontvangen, die op het verblijf van die ongewenschte gasten wezen. Die gunstige toestand, in verband met den terugkeer van Panglima Pölém en van den zoon van den laatsten oelèëbalang der V Moekims Mön Tasië', deed dan ook besluiten om in Januari 1904 het aan de V Moekims Mön Tasië' grenzende bivak Tjöt Mantjang op te heffen. De bezetting werd verplaatst naar Kroeëng Raja (XXII Moekims), van waar de marechaussee-bezetting naar Seulimeum terugkeerde. Enkele vroeger uitgewekenen keerden nog in den loop van 1903 naar hunne oude woonplaatsen terug, o. a. zekere Teungkoe Lam Seunöng, die zich met 3 mannen, 10 vrouwen en 5 kinderen vrijwillig bij het bestuur aanmeldde, nadat hij sinds 1896 in de Gajö-landen verblijf gehouden had.

Door de heerendienstplichtige bevolking is voortdurend gewerkt aan verbetering en voltooiing van het wegennet. De voornaamste uitgevoerde of in uitvoering zijnde werken zijn het maken van een karreweg tusschen Lam Peureumeuë en Lam Baro, langs den rechteroever der Atjèh-rivier; het geschikt maken van de voormalige ceintuurbaan van Lam Peureumeuë tot Lam Njöng voor karrentransport; het verbreeden van den weg Lam Njöng-Koeta Radja en het maken van een nieuwen weg van Peukan Kroeëng Tjoet, via Lam Nga, Neuheun, Oedjöng Batèë en Ladöng naar Kroeëng Raja, in welken weg ijzeren schroefpaalbruggen over de Kroeëng Laboei en Kroeëng Neuheun (Kroeëng Angén) zijn gebouwd.

c. ONDERAFDEELING XXV MOEKIMS EN DE ZUIDELIJKE NEDERZETTINGEN.

Na de ongeregeldheden in de III en IX Moekims, die eindigden met het leegplunderen en verbranden van de woning van Keutji' Oema', imeum van Lam Baroeëh (VI Moekims) in den nacht van 5 op 6 Januari 1903 (zie K. V. 1903, kol. 20 en 21) zijn rust en veiligheid in de sagi der XXV Moekims niet meer verstoord.

De voortvluchtige Imeum Gam van Lam Koenjèt overleed in Juli 1903 te Tangsé; zijne weduwe en kinderen keerden naar hunne oude woonplaatsen terug. In December keerde ook terug T. Rajeu', de sinds een jaar voortvluchtige broeder van den

overleden imeum van Oelèë Soesoe, T. Géh. Hij werd opgevat door eene patrouille uit het bivak Mata Ië Kroeëng Darōj; het onderzoek naar zijne medeplichtigheid aan den roof te Lam Baroeëh is nog niet afgeloopen.

De oelèëbalangs der III en IX Moekims maakten eene reis naar Poelò Raja om daar personen te verzamelen, die vroeger naar die onderafdeeling waren uitgeweken, maar zich weder in hunne oude woonplaats wilden vestigen; hunne pogingen hadden het gevolg dat 130 mannen, vrouwen en kinderen van de Westkust terugkeerden.

De in de oelèëbalangschappen bebouwde sawahgrond was in 1903 aanmerkelijk grooter dan vroeger; zoowel de grootere bevolking als de zorg aan de afwateringswegen besteed waren daarvan oorzaak. Behalve dat door verbetering van de afwatering naar de kroeëng Darōj de moerassen Tjiri en Beureubam grootendeels drooggelegd zijn, zijn de kroeëng Reuloih, de loeëng Leumò en eene loeëng op den Blang Darōj, die mede water uit de loeëng Leumò ontvangt, goed schoongemaakt en uitgediept.

In Juni 1903 wilden zich een zevental personen van de Westkust vrijwillig melden bij den controleur te Lhō' Nga, dat zij per djaloer wilden bereiken. In de branding voor den riviermond te Lhō' Nga gekomen, sloeg hun vaartuig om; twee der opvarenden verdronken en de vuur- en blanke wapens, die zij wilden inleveren, gingen verloren. De geredde personen werden naar Poelò Raja gezonden, van waar zij afkomstig bleken te zijn.

In December had een belangrijke diefstal plaats in de woning van zekeren Pang Dén van kampong Aneu' Paja (IV Moekims). Het gelukte de tien schuldigen aan dien roof te arresteeren en tot bekentenis te brengen, waarna zij door de moesapat tot dwangarbeid zijn veroordeeld.

In Leupoeëng werden in 1903 kleine straatrooverijen gepleegd door Pang Brahim van Seudoe, doch uitsluitend ten nadeele van de Atjèhsche bevolking, terwijl ook een enkele Atjèher door volgelingen van dien roover werd vermoord. De bevolking bleef hem steunen, hier en daar daadwerkelijk door geld en levensmiddelen, maar overigens door 's mans schuilplaats niet te verraden. Eerst in de laatste dagen van 1903 werd, op aanwijzing van een kamponghoofd, een tocht gemaakt, waarbij zijne schuilplaats, bestaande uit zeven hutten, werd ontdekt. De daarin vertoevende roovers konden echter ongedeerd in de wildernis ontkomen, met achterlating van 2 voorlaadgeweren, 2 donderbussen en ammunitie voor Beaumont-geweren. Voor verleende hulp aan die bende of voor gebrek aan medewerking om haar op te vatten werden hoofden en bevolking telkens beboet. In andere opzichten gaf Leupoeëng echter geen reden tot klagen; de kampongs en erven werden netjes onderhouden en de heerendiensten werden gewillig gepresteerd, terwijl hier en daar nieuwe pepertuinen werden aangelegd.

In Lhòng werd de onrust gaande gehouden door T. Brahim Blang Mè. Medio Augustus werd zijne schuilplaats op den Glé Kroeët ontdekt, doch ook hier kon de bende ongedeerd in de wildernis ontkomen met achterlating van blanke wapens. Een paar dagen later meldden zich echter twee onderbendehoofden vrijwillig bij het bestuur, namelijk Panglima Tawi van Poedéng en T. Lhō' van Lam Mè; zij leverden een Beaumont- en een voorlaadgeweer in. In October onderwierp zich daarop T. Brahim zelf en 16 volgelingen, met inlevering van een repeteergeweer, model '95, en een vijftal voorlaadgeweren. Sedert werd de rust in Lhòng niet meer verstoord. Van de noordelijke landschappen der onderafdeeling Poelò Raja keerden vele vroeger uitgewekenen naar hunne vroegere woonplaatsen in Lhòng terug. De nog steeds vijandige, in Lhòng thuisbehoorende Imeum Ripin van Lam Soedjén hield zich met zijne volgelingen gedurende verslagjaar steeds schuil in de onderafdeeling Poelò Raja, meestal in Boven-Troemōn. De rijstoogst was in Lhòng buitengewoon goed.

Door de heerendienstplichtige bevolking der onderafdeeling XXV Moekims is in 1903 in hoofdzaak gewerkt aan den aanleg van een karreweg door den Glé Tarōn-pas, het verbreeden en verharden van een gedeelte van den grooten weg Lam Djamèë-Lhō' Nga en den aanleg van een karreweg van Leupoeëng naar Lhòng. Voorts is, nadat de weg over den Glé Lajoen gereed was gekomen, aan den weg over den Glé Paroe begonnen. Door het bestuur is eene schroefpaalbrug over de kroeëng Poeloet gelegd, waarvan de landhoofden door de heerendienstplichtige bevolking in orde worden gebracht.

d. ONDERAFDEELING INDRAPOERI.

Van de onderwerpingsplannen van T. Ali Ba'ét is gedurende het geheele jaar niets vernomen. Zijn vader T. Moeda is zeer hulpbehoevend en ziekelijk.

Vijandelijkheden zijn in het Indrapoeri-gebied niet gepleegd. De eenige ongeregeldheden die voorkwamen, werden veroorzaakt door de benden van de roovers Pang Dén, Pang Kaoi en Pang Doellah (dezelfde die hiervóór als bedrijver van den moord te Pandé genoemd is) en door strooptochten van enkele misdadigers, waaronder ook gedroste dwangarbeiders, die zich in de rimba Gorang schuilhielden. Van daar daalden zij enkele malen naar de benedenstreken af om van de kampongs geld en levensmiddelen te eischen. In Januari 1903 weigerden de bewoners van de kampong Lheuë aan die eischen te voldoen, waarop de bende een 20-tal geweerschoten loste om het te doen voorkomen, alsof het kampement Indrapoeri uit Lheuë beschoten werd. De list werd echter dadelijk ontdekt en de rimba Gorang aan een flinken schoonmaak onderworpen, waarbij verschillende schuilplaatsen werden opgeruimd. Deze schoonmaak werd nog een paar malen gedurende 1903 herhaald. Pang Kaoi, Pan Dén en Pang Doellah werden gedurende het geheele jaar, doch zonder succes, achtervolgd. De bevolking verzweeg meestal hun verblijf of bracht de patrouilles op een dwaalspoor, terwijl het ook voorkwam, dat de te hulp geroepen marechaussee te laat de aangewezen kampong kon bereiken. Een enkele maal werd een volgeling door de bevolking gearresteerd en uitgeleverd. Pang Kaoi hield zich gedurende de eerste vijf maanden van 1903 veelal in of nabij het Hōhō'sche schuil. In den nacht van 5 op 6 April verschenen zijne volgelingen in de kampong Tjòt Malém, waar zij een voormaligen kameraad, die zich eenigen tijd geleden vrijwillig bij het bestuur had gemeld, trachtten over te halen om weer met hen mede te gaan. Toen hunne pogingen geen succes hadden, werd de man vermoord en zijn te hulp snellende vader gewond. De kampongbevolking zag dit alles lijdelijk aan, waarom zij zwaar beboet werd; de familieleden van de met namen bekende moordenaars werden belast met de betaling van de diét. In Juni vertrok Pang Kaoi naar Pidië, waar hij zich op 1 Januari 1904 met T. Tjoet, zoon van T. Rajeu' Mòn Tasië', vrijwillig bij den civielen gezaghebber aanmeldde. Pang Dén hield zich meermalen op in de V Moekims wel herhaaldelijk kampongs en moekims beboet werden wegens Mòn Tasië'; hij bleef voor de marechaussee onvindbaar, hoehet verheimelijken van zijn verblijf. In Januari 1904 onderwierp zich Pang Dén, die zich bij Panglima Pòlém aanmeldde. Pang Doellah verscheen met T. Brahim Pager Ajé en eenige volgelingen in Juni 1903 in de kampong Lam Teungòh; door eene in de nabijheid zijnde marechaussee-patrouille opgejaagd, kon de bende ontsnappen door overzwemming van de Atjèh-rivier en door verkeerde aanwijzingen van kampongvolk. Waki Adam van Lam Teungòh werd, nadat het bewijs was geleverd dat hij de roovers geherbergd en gesteund had, tot dwangarbeid veroordeeld. Den 29sten December 1903 vertoonde Pang Doellah zich in de kampong Reudeuëb, ditmaal slechts met 3 volgelingen. Door het kamponghoofd werd de marechaussee gewaarschuwd, die, in allerijl aankomende, twee volgelingen deden sneuvelen. Pang Doellah zelf ontsnapte echter weder.

Een drietal gedroste Chineesche contract-koelies ontmoetten in Juli in het gebergte nabij Lam Leu'òt eenige roovers; hoewel zij geld noch goederen bij zich hadden, werden twee Chineezen gedood en werd er een zwaar gewond.

Talrijk waren de patrouilles uit Indrapoeri gezonden naar Leungah, Biheuë, Kalé op de Noordkust en de noordelijke hellingen van den Goudberg. Den 9den Augustus 1903 ontdekte zulk eene patrouille eene schuilplaats van 10 hutten. Een viertal daarin vertoevende Atjèhers vielen de colonne met blanke wapens aan, doch zij sneuvelden. Het bleek toen, dat de schuilplaats toebehoorde aan T. Raden Tanòh Abèë en Teungkoe Chatib Abaih, die echter bij de overvalling afwezig waren. In October d. a. v. meldden zij zich echter vrijwillig bij het bestuur te Seulimeum (zie lager).

Verschillende, doch over het algemeen weinig beteekenende kwaadgezinden meldden zich in 1903 bij het bestuur aan, o. a. Teungkoe Ali Seuban (November) en Pang Saät Lam Panaïh (December), welke laatste 13 volgelingen meebracht en 4 Beaumontgeweren, 1 voorlaadgeweer en 4 donderbussen inleverde; voorts eenige volgelingen van T. Tjoet Mòn Tasië' en van Pang Dén.

Van de Westkust kwamen vrij veel uitgewekenen naar hunne

kampongs in Indrapoeri terug; in Mei o. a. een 20-tal van Wòjla en Lhō' Kroeët en in Juni 130 mannen, vrouwen en kinderen, die zich in de moekims Aneu' Glé, Reukiëh, Lam Kra en Djroeë vestigden. Ook de sedert jaren uitgeweken waki van Eumpèë Bata (Hōhō) keerde vrijwillig terug, terwijl de verlaten kampong Mamprèë (Loetoe) weder bewoond werd. Door dien aanwas der bevolking werden meer sawahgronden bebouwd dan vroeger, terwijl de gemakkelijke verbinding met Koeta Radja en de aanwezigheid aldaar van eerlijke handelaren den lust aanwakkerde om allerlei producten in te zamelen, ten einde ze voor behoorlijke prijzen te verkoopen. Aan het onderhoud van verlaten klapperaanplantingen werd meer zorg besteed, omdat copra een gewild handelsartikel is, en getahzoekers trokken weer naar de bergen, zeker wetende, dat zij niet meer gedwongen zouden worden om het gewonnen product voor een spotprijs aan hunne hoofden te verkoopen. Aan het bijplanten van pinang werd nogal wat gedaan en ruim 300 mannen van Mòn Tasië' gingen gedurende de maanden van den peperpluk naar Ië Seu'om om daar als plukkers ruime loonen te verdienen. De heerendienstplichtige bevolking werd voornamelijk aan den arbeid gezet voor het onderhoud en begrinden van de wegen.

e. ONDERAFDEELING SEULIMEUM (XXII MOEKIMS).

Deze onderafdeeling biedt door hare groote uitgestrektheid, zwaar begroeid terrein en geringe bevolking aan roovers en bendehoofden, die het land in onrust willen houden, eene uitstekende gelegenheid aan om in het gebergte schuilplaatsen in te richten, van waar invallen in het bewoonde gebied gemaakt kunnen worden, hetzij om te fourageeren en sabilgelden te innen, hetzij om vijandelijkheden te plegen. Pang Kaoi, Pang Dén, Pang Andah, T. Moeda Lhòn en T. Raden Tanòh Abèë en hunne volgelingen maakten van deze voor hen gunstige omstandigheden gebruik om zich gedurende een deel van 1903 in of nabij het Seulimeumsche gebied op te houden.

Den 11den Maart werd de middagtram nabij de halte Lam Pakoe beschoten door eenige volgelingen van T. Raden Tanòh Abèë en in de volgende maand verschenen Pang Kaoi en Pang Dén met eene bende Pidireezen in Lam Teuba, waar zij een verlaten bivak te Blang Tingkeuën in brand staken, runderen roofden en aan een 100-tal mannen de kampongpassen afnamen. Wel trok die bende dadelijk af toen marechaussee-patrouilles het terrein doorzochten, maar deze konden slechts drie roovers onschadelijk maken. In Juni stak Pang Dén's bende het verlaten bivak te Lam Panaïh (Noordkust) in brand, op 3 Juli werd telephoondraad gestolen nabij Leupoeëng Batèë, in dezelfde maand ontnam Pang Andah aan de bevolking van Reuëng Reuëng de kampongpassen en den 1sten October werd ons bivak te Kroeëng Raja door Pang Dén beschoten. Tegenover die vijandelijkheden konden onze veelvuldige patrouilles maar op matig succes bogen. Door T. Moeda Latéh van Lam Leu'òt werden een drietal met blanke wapens gewapende volgelingen van T. Moeda Lhòn gearresteerd en aan het bestuur uitgeleverd, en op aanwijzing van een hunner werd nabij Boeëng eene schuilplaats van dat vijandige hoofd ontdekt en opgeruimd. In Mei werden een viertal volgelingen van Pang Andah door eene patrouille op den weg van Sarèë naar Biheuë (Pidië) neergelegd; Pang Moesa, een onderbendehoofd van T. Raden Tanòh Abèë werd in diezelfde maand overvallen en gedood, waarbij ons, behalve eenige donderbussen, ook een voorraad ammunitie voor repeteergeweren in handen viel; in het begin van Juni sneuvelde in het gebergte nabij Mahèng de goeroe van T. Moeda Lhòn, Teungkoe Sjech Lam Panaïh, met twee volgelingen. Maar afdoende resultaten had dit alles niet, en evenmin de vele en soms zware boeten, die aan kampongs, moekims of personen werden opgelegd wegens het steunen van den vijand. In Lam Teuba werd de toestand eerst veel beter na de arrestatie van den oelèëbalang van Lam Panaïh, T. Bén, met een paar oudsten van die kampong (April 1903), nadat overtuigende bewijzen waren verkregen, dat die oelèëbalang geruimen tijd de vrouwen van Pang Dén en anderen had geherbergd en nadat in Juni een tijdelijk bivak te Biheuë (Pidië) door vier brigades marechaussee was betrokken. T. Moeda Lhòn trok zich toen naar Tangsé terug, waar hij huwde met de dochter van den overleden oelèëbalang T. Lampoe Oe, en zijn financieele nood gelenigd werd doordat hem de hasil van het gewonnen goud werd afgestaan. Pang Andah trok naar de Pidië-streek, terwijl Pang Dén zich rustig hield, totdat hij eensklaps weer met de beschieting van Kroeëng Raja uit den hoek kwam. Bij onderzoek is gebleken, dat deze vijandelijkheid door hem is gepleegd, omdat hij geprikkeld was door de weigering der bevolking van Ië Seu'om om hem eene sabilbijdrage te geven. De Kroeëng Raja'sche hoofden en gegoeden hadden hem daarentegen wel bedacht en het vermoeden bestaat, dat zij aan hunne ruime gift de voorwaarde hadden verbonden dat daarvoor eene opzienbarende daad moest worden verricht.

In dezen, in vergelijking met de andere onderafdeelingen van Groot-Atjèh, minder gunstigen toestand is eene groote verbetering gekomen na de onderwerping van Panglima Pòlém en zijne vestiging te Glé Jeuëng (September 1903). Dat zijn geslacht bij de bevolking der XXII Moekims in zeer hoog aanzien stond was reeds gebleken in Juni, toen het bestuur aan de moeder, de vrouw en de zuster van den panglima sagi, die in 's lands gevangenis te Koeta Radja waren geïnterneerd, had toegestaan om de graven van het Pòlém-geslacht nabij Glé Jeuëng te bezoeken en het daar voor Pòlém gebouwde huis te bezichtigen. Die vrouwen legden het traject Indrapoeri-Glé Jeuëng per as af en gingen van daar gedeeltelijk per tram naar Seulimeum, waar zij overnachtten. Duizenden Atjèhers kwamen overal hunne hulde aan de moeder van Pòlém betoonen, zonder dat ook maar de geringste ongeregeldheid voorviel.

Spoedig na zijn terugkeer schreef Pòlém, op last van het bestuur, brieven aan alle nog uitgeweken hoofden om hunne opwachting bij hem te komen maken. Aan de verschillende oelèëbalangs en mindere hoofden werd daarenboven door Pòlém opgedragen de roovers en hunne benden, die het land onveilig maakten, onschadelijk te maken, terwijl het onjuiste werd aangetoond van hunne bewering, dat zij den heiligen oorlog voerden. Den 18den October kwam daarop in onderwerping Teungkoe Chatib Abaih, met 12 volgelingen en den volgenden dag T. Raden Tanòh Abèë, wiens broeder T. Poetéh zich reeds in Maart 1903 bij den bestuurder te Padang Tidji had gemeld. Na hen meldden zich nog een 130-tal personen bij het bestuur, waaronder enkele kleine bendehoofden. Na van passen voorzien te zijn, werd hun toegestaan hunne oude kampongs weer te bewonen. De rust werd sedert niet meer verstoord.

In het begin van December vertrok Panglima Pòlém naar Padang Tidji om, onder leiding van het bestuur, in de tot zijn gebied behoorende VII Moekims de onderwerping aan ons gezag van de nog vijandelijke hoofden te vergemakkelijken. In Januari 1904 keerde hij naar Glé Jeuëng terug, waar zich toen de bendehoofden Pang Kaoi en Pang Dén met eenige volgelingen bij hem aanmeldden. In Pidië had zich o. a. bij hem gemeld T. Tjoet, de zoon van den vorigen oelèëbalang van Mòn Tasië'.

Op hoogen leeftijd overleed in September 1903 T. Moeda Dawòt Seulimeum, die dus de goede gevolgen van den terugkeer van Panglima Pòlém, waarvoor hij zich meermalen opofferingen heeft getroost, niet meer heeft beleefd.

Te Kroeëng Raja was bij het einde van 1903 de geheele peperoogst van het omliggend gebied (160 kojang, tegen 148 in 1902) ter verscheping gereed.

De heerendienstplichtige bevolking der onderafdeeling werd te werk gesteld aan het aanleggen van voor karrentransport geschikte wegen tusschen Lam Panaïh en Kroeëng Raja en van Lam Panaïh naar Lam Teuba. Ook werd gewerkt aan de verbetering van den weg Seulimeum-Lam Teuba en aan die van den weg evenwijdig aan de trambaan tusschen Seulimeum en Indrapoeri.

f. ONDERAFDEELING WÈ.

Op politiek gebied viel niets bijzonders voor.

De haven van Sabang is gedurende 1903 bezocht door 21 oorlogsschepen (18 Russische, 2 Italiaansche en 1 Duitsch) en door 53 handelsstoomers (35 Engelsche, 15 Nederlandsche, 1 Russisch, 1 Fransch en 1 Noorsch). Nederlandsche oorlogsschepen, gouvernementsschepen, passagiersbooten van de Maatschappij „Nederland” en stoomschepen van de Koninklijke Paketvaartmaatschappij zijn in deze opgave niet begrepen.

II. ONDERHOORIGHEDEN VAN ATJÈH.

1. NOORDKUST.

a. ONDERAFDEELING PIDIË.

In de eerste helft van 1903 was nog eene verhoogde activiteit bij de vijandelijke benden, blijkens gevonden brieven op aan-

sporing van Teungkoe Tjòt Pliëng, waar te nemen. Voornamelijk in Maart, April en Mei, en in mindere mate ook in Juni, werden aan de kampongbevolking op groote schaal de passen afgenomen, hetgeen de contrôle voor de patrouilles zeer bemoeielijkte, terwijl tegelijkertijd de spoorbaanvernielingen, die sedert Januari niet meer waren voorgekomen, wederom een aanvang namen. Op de door onze troepen bij nacht bewaakte baangedeelten kwamen die vernielingen alleen bij dag en slechts over kleine baanvakken voor, waardoor het tramverkeer niet noemenswaard gestremd werd, doch ernstiger werden de vernielingen, toen de benden ook op de toen nog niet bewaakte baangedeelten hare baldadigheden gingen botvieren en daartoe den nacht uitkozen om zoo min mogelijk gestoord te worden. Zoo werden op 8 en 16 Juni bij Kroeëng Pangwa respectievelijk 1200 en 1500 M. baan opgebroken en den 30sten d. a. v. bij Poelò Lhō' (Meureudoe) nogmaals 1000 M. Dergelijke groote baanvakken konden natuurlijk alleen met behulp van de bevolking worden vernield, waarom dan ook de betrokken landschappen Meureudoe, Triëng Gadéng en Peudoeë' gevoelig beboet werden. Zoowel aan het afnemen van passen als aan de baanvernielingen werd een einde gemaakt door het onverpoosd en hardnekkig opsporen en vervolgen der benden, in het bijzonder van de voornaamste, namelijk die van Teungkoe Tjòt Tjitjiëm, Nja' Moeda, Pang Sanéh en T. Bén Peukan, en, wat de spoorbaanvernielingen betreft, bovendien nog door zoo bij dag als bij nacht de baan over de geheele lengte, van Bambi tot aan de Oelim, door de troepen te laten bewaken; en bij nacht de kampongbevolking aan die bewaking te laten deelnemen, waartoe op onderlinge afstanden van 200 M. Atjèhsche wachtposten, ongewapend en van licht voorzien, langs de baan werden geplaatst. Wel werden door deze maatregelen meer troepen aan de baan gebonden dan eigenlijk gewenscht was, wel moest daardoor de vervolging der benden grootendeels aan de brigades marechaussee worden opgedragen en kon slechts een klein gedeelte van het 14de bataljon infanterie daaraan deelnemen, doch het doel werd bereikt. Aan de benden werden zware slagen toegebracht, de trambaan werd sedert 1 Juli niet meer opgebroken en het afnemen der passen heeft sedert Juni bijna niet meer plaats gehad, terwijl de beschietingen van de kampementen en treinen, in het eerste halfjaar nogal eens voorgekomen, in het tweede tot de hooge uitzonderingen zijn gaan behooren.

Sedert den 20sten October werd de trambaan door de troepen gaandeweg en sedert 20 November geheel losgelaten en uitsluitend des nachts bewaakt door de Atjèhsche wachtposten, nu en dan door patrouilles gecontroleerd, zoodat sedert dien laatsten datum ook het 14de bataljon weder in zijn geheel kon worden aangewend voor de vervolging van hetgeen toen nog van de benden was overgebleven, waarbij de troepen sedert December krachtig werden gesteund door de brigades marechaussee van Padang Tidji. Wat intusschen ook voor dien tijd de actie der troepen in deze onderafdeeling te beteekenen had, moge blijken uit het feit, dat sedert 9 Juni 1902, toen de tegenwoordige bestuurder optrad, tot ult. December 1903, talrijke vijanden met hunne vuur- en blanke wapens in onze handen zijn gevallen, waaronder 22 min of meer voorname adat- en bendehoofden en geestelijken, benevens 76 panglima's, pang's en kleinere bendehoofden. Omtrent deze actie en hare gevolgen moge nog het volgende worden gemeld.

In Januari 1903 sneuvelde in Teupin Raja Panglima Prang Meuglih. In een gevecht met marechaussee vielen in Iboïh 5 moslemin en werden 3 Beaumont-geweren buitgemaakt. Onder de dooden bevond zich Pang Ma' Asan. De imeum van Andeuë, die op weg was om zich te onderwerpen, werd gearresteerd, doch, na storting van eene waarborgsom, weder in vrijheid gesteld. Nadat, op bericht van de aanwezigheid van T. Bén Peukan, in het begin van Februari de kampong Blang Dalam en enkele dagen later de kampongs Blang Awé en Seunòng tevergeefs omsingeld en doorzocht waren, gelukte het in het laatst van die maand een gedeelte der bende van T. Bén Peukan in Lhō' Triëng (Boven-Meureudoe) een verlies toe te brengen van 8 dooden, wier lijken met hunne wapens in onze handen vielen. Mede sneuvelden in Gigiëng Meurandéh T. Ma' Ali Gigiëng en in kampong Asan Pang Radja Amat van Ië Leubeuë en Pang Ali van Asan met twee kawans. Vermits Tangsé wederom het toevluchtsoord van benden geworden was, vertrok eene marechaussee-colonne van de te Indrapoeri gelegerde divisie daarheen en naar Geumpang. In het begin van Maart keerde deze colonne te Sigli terug, medebrengende Pòtjoet Bintang en T. Mat Seuman, vrouw en kind van den vijandigen T. Tji' Tahé van Geumpang. Voorts werd aan de bende van Nja' Moeda bij Paja Gadjah in Peudoeë' door eene patrouille, die ter opsporing van T. Bén Peukan was uitgezonden, een verlies toegebracht van 8 dooden, waaronder de broeder van het beruchte bendehoofd, en 6 geweren. Eene marechausseecolonne verraste eene ladang nabij de Aloeë Peulipat, waarbij Teungkoe Barō van Blang Keumòt ontkwam, terwijl denzelfden dag Teungkoe Dè werd gedood, en den volgenden in kampong Tjawa Panglima Prang Blang Mè. Patrouilles van Loeëng Poetoe deden in Peudoeë' Teungkoe Hadji Oema' en in Lantjō' Pang Pòlém sneuvelen. Den 27sten Maart sneuvelden bij eene overvalling van eene ladang aan de Aloeë Intan door een viertal brigades marechaussee T. Manja' Keumala, T. Mahmoet Keumala, Pang Amat, Keutji' Poetéh van Blang Goetji en T. Geureupeuëng Keumala met 17 van hunne volgelingen, nadat den dag te voren diezelfde brigades een wachtpost van 4 man hadden overvallen, die eveneens op het terrein bleven.

T. Djohan Tjoembō' kwam zich in den loop van Maart melden. Zijne onderwerping werd aangenomen na het storten van een ha gautjéng en inlevering van zijne geweren. In diezelfde maand werden nog opgelicht moeder en kind van T. Bén Aloeë, den oelèëbalang Glé van Panglima Pòlém in de VII Moekims.

Pang Andah en T. Tjòt Tjitjiëm schenen het er in Maart op aan te leggen de bevolking overlast aan te doen. De keudè Sanggeuë werd door eerstgenoemde verbrand, terwijl de laatste de mannelijke bevolking van Keumala, Sama Indra en Arèë bij honderden van hunne passen beroofde. In April werd eene verzameling van benden gemeld in het heuvelland van Tjeboe en gelukte het aan de uitgerukte patrouilles den vijand in twee dagen een verlies toe te brengen van 9 dooden, die met hunne vuur- en blanke wapens in onze handen vielen. Begin Mei sneuvelden bij eene overvalling van een deel der bende van T. Bén Aloeë 9 van zijne volgelingen. In Riwat werd denzelfden dag de beruchte Habib Oesoe Oenòë gedood en twee dagen later Keutji' Oesén van Tirò Rabō met drie van zijne kawans. T. Hadji Dén van Ië Leubeuë, zoomede T. Abaïh van Titeuë met twee van zijne kawans kwamen den 14den Mei te vallen, en bleven met hunne wapens in de handen onzer troepen. Bij eene omsingeling van de kampong Tidië sneuvelden dienzelfden dag 15 vijanden, waaronder Pang Tjoet Oebét, seedara van T. Tjoet Tidië, Pang Seuman van Boesoe en Pang Asan van Boesoe Mata Koembang. T. Keudjroeën Moesa, een vijandig adathoofd, werd in deze maand gevangen genomen en, na de arrestatie van zijne vrouw, onderwierp zich T. Tjoet Tidië. Den 21sten Mei werd de Pòlém-familie in Tangsé verrast. Gevangen genomen werden: Pòtjoet Pò Awan, Pòtjoet Pò Boeleuën en Pòtjoet Pò Raden, moeder, vrouw en zuster van Panglima Pòlém; T. Nja' Pidië en T. Oeseuman Oelèë Gadjah, respectievelijk zoon en echtgenoot van Pòtjoet Pò Raden, benevens 5 mannelijke en even zoovele vrouwelijke kawans, waarbij zich later 9 mannelijke en 5 vrouwelijke volgelingen uit naburige ladangs vrijwillig aansloten. Deze voorname gevangenen werden omstreeks medio Juni naar Koeta Radja opgezonden, ten einde aldaar in de gevangenis te worden geïnterneerd en aldus pressie uit te oefenen op T. Panglima Pòlém. T. Bén Oedjōng Rimba, banta oelèëbalang in de V Moekims der IX Moekims Keumangan, werd in den nacht van 22 op 23 Mei door volgelingen van T. Mat Seuman vermoord.

In Juni leed de vijand wederom gevoelige verliezen. Onder de vijanden, die bij verschillende ontmoetingen met onze patrouilles het leven lieten, verdienen genoemd te worden T. Ma' Ali, wali van T. Mantròë Kroeëng Seumideuën; Pang Ndjōng van de bende van T. Tjòt Tjitjiëm, die met 2 kawans bij Tjiri sneuvelde; T. Rajeu' Teungoe, de ons vijandige oelèëbalang van het landschap van dien naam en Habib Wahab, die bij Gigiëng in handen vielen van eene patrouille, en Panglima Prang Amat van Loeëng Poetoe. Den 21sten Juni ontmoette eene patrouille van Loeëng Poetoe des nachts op de trambaan een met fakkels loopenden troep Atjèhers, die de patrouille, na het onderzoek der passen, plotseling van achteren met rentjongs aanvielen, twee fuseliers verwondden, en daarna, met medeneming van een geweer, vluchtten. Begin Juli werd T. Béntara Blang Peudoeë' met 12 van zijne volgelingen in het gebergte van Peudoeë' gedood en sneuvelde in Palōh Djeureulah Teungkoe Tjòt Madi, broeder van wijlen Teungkoe di Tirò. Den 4den werd T. Hadji Brahim, de vijandige oelèëba-

lang van Lhō' Kadjoe, opgelicht in een huis, waar hij ziek lag. Eene bende in de Bloeë's liet, bij eene overvalling, 4 dooden in onze handen, waaronder Teungkoe Mat Tahé. Van eene 8-man sterke bende sneuvelden er in Boven-Lagiën 5. Onder de dooden werden herkend T. Radja en T. Meureudan, respectievelijk broeder en zoon van den keudjroeën van Lagiën. T. Tjòt Tjitjiëm leed gedurende deze maand in verschillende ontmoetingen een verlies van 28 dooden, waaronder zijn vader Teungkoe Hadji Kasém en zijne onderaanvoerders Pang Ngalan, Teungkoe Dawòt, Pang Seuman, Pang Asan, Pang Dén en Pang Até. Den benden van Nja' Moeda en Pang Sanéh werd in Ië Leubeuë een verlies toegebracht van 17 dooden, onder wie Pang Koeta, oudere broeder van Pang Sariéh. In de kampong Tjoembō' werden een viertal vijanden gedood. Een hunner werd herkend als Pang Wallath van Blang Keumòt. Voorts sneuvelde in Seukeumbro Pang Tidië, vertrouwde en volgeling van T. Mat Seuman. Den laatsten der maand sneuvelden in de bako-bako nabij Oetoeë 6 kawans van Pang Andah, waaronder zijn broeder Pang Ali. De arrestatie van de vrouw en het kind van T. Poetéh Meureudoe had de onderwerping van dat hoofd ten gevolge. Toen hij, in afwachting van de storting van eene waarborgsom, werd aangehouden, bood hij aan ons enkele schuilplaatsen aan te wijzen, doch hij wist zich, des nachts aan eene patrouille medegegeven, los te rukken en in de duisternis te ontkomen, waarop zijn gezin dadelijk andermaal werd gearresteerd. T. Tjòt Tjitjiëm verloor bij Lala zes van zijne volgelingen en bij Tjòt Rambotan een gelijk aantal.

In het begin van September gelukte het T. Bén Peukan, in vereeniging met T. Ma' Oedén Meureudoe, T. Oebét Samalanga, Nja' Moeda en Pang Sanéh, een van onze patrouilles in Boven-Meureudoe in eene hinderlaag te lokken, hetgeen ons, hoewel de aanval werd afgeslagen, op een verlies van 4 dooden, onder wie de commandant, de kapitein der infanterie A. H. van der Hoeve, en 22 gewonden, en den vijand op een verlies van 12 dooden te staan kwam. Bovendien verloren wij 2 geweren en 4 karabijnen, model '95.

Intusschen was het aantal dergenen, die het voortdurend opjagen moede, het bedrijf van djahat vaarwel zeiden en hunne geweren kwamen inruilen tegen kampongpassen, allengs aangegroeid. Het was vooral de bivakcommandant te Loeëng Poetoe, die door tactvol optreden de benden in zijn patrouillegebied zoodanig deed verloopen, dat niet minder dan 19 achterlaad- en repeteerkarabijnen en 105 voorlaadgeweren bij hem werden ingeleverd. Van Pang Andah en Nja' Moeda Dawòt sneuvelden in Arèë in October 14 volgelingen, terwijl de beruchte Habib Garöt met drie van zijne kawans in Garöt Ndjöng het leven liet. Van Pang Sanéh en Nja' Moeda werden 4 volgelingen, waaronder een aanvoerder (Pang Amat) gedood, terwijl de vrouw en het kind van Habib Tjoet van Ië Leubeuë gevangen genomen werden. Habib Tjoet kwam daarop in onderwerping. In Meureudoe werden Pòtjoet Rajeu' en T. Poetéh, moeder en zoon van T. Ma' Oedén Meureudoe gevangen genomen, evenals Pòtjoet Aman, moeder van T. Ma'é Peudoeë' en Pòtjoet Meurah, echtgenoote van T. Itam Gloempang Toetòng. T. Hadji Tjoet, broeder van T. Djeurat Manjang Sama Indra, sneuvelde, evenals T. Mahmoet Daloeëng met twee van zijne volgelingen.

In November werden den vijand opnieuw belangrijke verliezen toegebracht. Nadat het den bivakcommandant te Lam Meulò in de eerste dagen van de maand gelukt was een drietal vijanden met 3 achterlaadgeweren in handen te krijgen, maakte hij medio November 9 vijanden met hunne vuur- en blanke wapens, behoorende tot de bende van T. Rachman Titeuë onschadelijk, om daarna nogmaals een zestal vijanden hetzelfde lot te doen ondergaan. Enkele dagen later werden door eene patrouille van Lam Meulò Teungkoe di Teureuboeë en Teungkoe di Pasè in Tiba Raja gearresteerd. Den 17den November werd in Didöïh het beruchte bendehoofd Teungkoe Mat Seuman verrast en met een volgeling gedood. De bende van T. Tjòt Tjitjiëm leed in het laatst van de maand andermaal een gevoelig verlies, doordat een gedeelte daarvan in Blang Keumòt werd overvallen, waarbij Pang Areih, een vertrouwde van T. Tjòt Tjitjiëm, en 17 volgelingen sneuvelden en hunne vuur- en blanke wapens ons in handen vielen.

Die voortdurend toegebrachte slagen misten hunne uitwerking niet, terwijl ook het in September en October in Lhō' Seumawè behaalde succes (zie lager), hetwelk intusschen in Pidië bekend geworden was, zijn invloed deed gevoelen. Reeds in October kwamen velen, onder wie personen van aanzien, in onderwerping. Zoo meldde zich toen T. Ma'é Peudoeë', zoon van T. Lotan Meureudoe, T. Badaj Troeséb, neef van den nog voortvluchtigen T. Keudjroeën Troeséb, T. Keudjroeën Arön en T. Ma'in, zoon van den oelèëbalang van Lhō' Kadjoe. In November volgden T. Keudjroeën Boegis van Beunga en T. Keudjroeën Oebét van Blang Djeurat (Tangsé) met 38 volgelingen, als gevolg van de arrestatie van de echtgenoote van eerstgenoemde, Pang Oesén van Lantjö' met vijf kawans en een broeder van T. Hadji Brahim Lhō' Kadjoe met 23 volgelingen. Den 14den November meldde zich T. Oesén Paleuëh, broeder van den oelèëbalang der III Moekims Gigiëng met acht kawans, terwijl de maand besloten werd met de onderwerping van T. Sabé Bloeë Glé Tjoet, het bekende bendehoofd, dat steeds de VIII Moekims Sama Indra onveilig had gemaakt. Acht van zijne volgelingen vergezelden hem en eenige dagen later bracht hij zijne resteerende zes kawans. Gedurende December ging dit op dezelfde wijze voort, waartoe ook Panglima Pòlém, die toen in Pidië kwam en aan de voornaamste bende- en geestelijke hoofden brieven richtte om hen tot onderwerping aan te sporen, zeer veel bijbracht. Achtereenvolgens kwamen hunne onderwerping aanbieden T. Oebét Djeurat Manjang met 5 kawans, Keutji' Beunoe uit de III Moekims Oenòë met 5 volgelingen, T. Brahim Paleuëh, Mat Saléh — die eertijds herhaaldelijk Sigli beschoot — met vijf kawans, T. Brahim, zoon van wijlen T. Imeum Loeëng Batah van Groot-Atjèh en T. Oebét, zoon van T. di Roekō uit de XXVI Moekims.

Onderwijl waren de troepen voortgegaan met den vijand slagen toe te brengen. Eene colonne van 4 brigades marechaussee, welke den 19den November naar Geumpang was gegaan en tevergeefs beproefd had aldaar T. Brahim Mòn Tasië' (XXII Moekims), Teungkoe di Lam Goet en Teungkoe di Tanòh Mirah (beiden van de XXVI Moekims) te overvallen, bracht van daar den 5den December de vrouw en den zoon van den vijandigen T. Keudjroeën Leupoeë van Geumpang mede. Medio December viel een deel der bende van T. Tjòt Tjitjiëm in het gebergte van Troeséb in eene hinderlaag, 12 dooden met hunne vuur- en blanke wapens in onze handen latende. Den 27sten December werd T. Tjòt Tjitjiëm zelf met zijne bende in Tangsé, waarheen hij was afgetrokken, ten zuiden van Blang Djeurat overvallen. Eene diep ingesneden aloeë, welke hem van onze troepen scheidde en niet zoo spoedig over te trekken was, redde hem en zijne bende, welke slechts 2 dooden met hunne wapens achterliet. Den 28sten December werd in Blang Mangki de bende van T. Rachman Titeuë verrast, die 10 dooden met hunne vuur- en blanke wapens verloor, en den volgenden dag andermaal in Titeuë, waar zij nogmaals een verlies leed van 9 dooden met hunne wapens, onder welke dooden zich het bendehoofd T. Rachman bevond. Den 28sten December werd in Tirò Rabō ook nog overvallen en gedood Pang Radja, een in de Tirò- en Troeséb-streek berucht bendehoofd.

Inmiddels was het ook aan de te Meureudoe gelegerde marechaussee-brigades driemaal gelukt met succes de schuilplaatsen van de bende van T. Bén Peukan te overvallen, waarbij in het het geheel in onze handen vielen 18 dooden, 2 geweren en 2 karabijnen, model '95, 15 achterlaad- en 4 voorlaadgeweren en donderbussen. De beteekenis van dit succes was groot, omdat zich onder de dooden bevond Panglima Prang Meureudoe Pakèh, hoofdpanglima van T. Bén Peukan en een onzer onverzoenlijkste tegenstanders, die door den oorlog omhoog gekomen, belang er bij had, dat het verzet bleef voortduren, en als de kwade genius van de vijandige Meureudoesche hoofden was te beschouwen. De invloed van zijn dood deed zich dan ook spoedig gevoelen, vooral in Meureudoe. Nadat den 8sten December T. Oebét Samalanga, die gewoonlijk in de II Moekims Toenòng, Samalanga en Boven-Meureudoe met de Meureudoesche bendehoofden samenspande, zich te Samalanga had gemeld (zie aldaar), kwam den 12den December d. a. v. T. Imeum Balè, een der oelèëbalangs van dat landschap, zich onderwerpen. Hem volgde den 15den December T. Oesén, broeder van T. Ma' Oedén Meureudoe, met twee van zijne kawans en dienzelfden dag legde ook T. Lhòn Beuratjan met tien van zijne volgelingen het hoofd in den schoot. Drie dagen later meldde zich T. Itam Gloempang Toetöng van Beuratjan met 20 kawans. Den daaropvolgenden dag (19 December) kwam T Ma' Oedén Meureudoe, met zich brengende het zoontje van T. Bén Peukan. Panglima Oesén van Triëng Gadéng en Pang Garöt, beide onderaanvoerders van T. Bén Peukan, kwamen eveneens met 6 van hunne volgelingen in onderwerping, hetgeen er op wees,

dat de bende van Bén Peukan verliep. Al deze lieden leverden de in hun bezit zijnde geweren in. Hierdoor en door den in 1903 gemaakten buit, kwamen alle in dat jaar en vorige jaren in deze onderafdeeling verloren geraakte 16 repeteergeweren en repeteerkarabijnen, model '95, weder in ons bezit.

Den 28sten December onderwierpen zich nog Teungkoe di Kroeëng Teupin Raja, Pang Lah en Pang Sawië met vier volgelingen. Den 31sten kwamen te Peukan Pidië en Kramat aan en onderwierpen zich den volgenden dag T. Tjoet Mòn Tasië', zoon van T. Rajeu' Mòn Tasië' (XXII Moekims), Pang Kaoi (XXII Moekims), Panglima Prang Oema' en den uit Arèë afkomstige Pang Baloeë. Onder de laatstgenoemde moet Pang Kaoi als de voornaamste beschouwd worden, temeer daar ook de bende van T. Rachman Titeuë naar zijne bevelen luisterde.

Behalve de bovengenoemde hoofden kwamen in de laatste maanden voortdurend gewone kamponglieden, die tot nog toe aan het verzet hadden deelgenomen, zich onderwerpen, meestal met inlevering van hun geweer. Het aantal van die lieden bedroeg in de laatste drie maanden 700, waarvan alleen in December 505.

Bij het goedgezinde deel der bevolking nam het vertrouwen in het bestuur meer en meer toe, zooals ook bleek uit het feit, dat in steeds toenemende mate de hulp en beslissing van het bestuur werden ingeroepen bij geschillen, waarover men het onderling niet eens kon worden, zelfs omtrent het huwelijks- en erfrecht rakende quaesties. Ook wordt meer en meer de hulp van het bestuur ingeroepen als oelèëbalangs en mindere hoofden zich schuldig maken aan knevelarij ten nadeele van hunne onderhoorigen.

Zooals hierboven reeds is medegedeeld, is de in 1902 aan de onderafdeeling Pidië, met uitzondering van Meureudoe, als straf opgelegde betaling van verhoogde in- en uitvoerrechten gehandhaafd, hetgeen ook het geval bleef met de aan de hoofden opgelegde straf van tijdelijk verlies van de helft hunner hasil-inkomsten (vgl. K. V. 1903, kol. 25). In December werd door den gouverneur persoonlijk aan alle Pidiësche hoofden medegedeeld, dat deze straf niet zou eindigen, zoolang van de hoofden en bevolking niet krachtiger medewerking werd ondervonden tot het onschadelijk maken van de vijandelijke oelama's en bendehoofden, als Teungkoe Tjòt Plieëng, Teungkoe Tjòt Tjitjiëm, T. Bén Peukan, Pang Sanéh, Nja' Moeda, enz. Einde December bedroegen de aldus ten bate van 's lands kas ingehouden gelden ongeveer een ton gouds.

Van de tramverbindingen Sigli—Samalanga en Sigli—Padang Tidji is ook in 1903 door de bevolking een zeer druk gebruik gemaakt.

De bestaande communicatiewegen, welke nog niet eene breedte van 5 M. hadden, zijn door de bevolking verbreed, terwijl de paden door en tusschen de kampongs eene breedte van 2.5 M. kregen. De groote weg Sigli—Asan Koembang—Loeëng Poetoe—Meureudoe—Oelém behoeft nog slechts verhard te worden. De groote weg van Sigli naar Garòt kwam gereed, terwijl die van Garòt naar Lam Meulò en van Lam Meulò naar Didòïh Loeëng Poetoe hun voltooiing naderen. De weg Lam Meulò—Djaman is op 7 M. breedte gebracht. Van den grooten weg Lam Meulò—Keumala is het vak Lam Meulò—Titeuë zoo goed als afgewerkt, terwijl men met den weg Titeuë—Tòng Poedéng een aanvang heeft gemaakt. Eveneens is de groote weg Glé Gapoej—Keumala tot aan de grens van Keumala verbreed en, op enkele kleinigheden na, gereed. In Tirò en Troeséb is tijdelijk eene sectie infanterie gelegerd om de werkzaamheden voortgang te doen hebben. Dientengevolge zijn de kampongs aldaar thans alle door 2.5 M. breede wegen verbonden.

IJzeren schroefpaalbruggen kwamen gereed over de kroeëng Barö bij Keudè Arèë, de kroeëng Titeuë bij Lam Meulò, de kroeëng Teupin Raja bij de keudè van dien naam en over de kroeëng Oelém. Bovendien werd voortgegaan met in de groote wegen over de kleine riviertjes, beken en waterleidingen bruggen te slaan. Alle arbeid tot aanleg van nieuwe en onderhoud en verbetering van reeds bestaande wegen is door de bevolking in heerendienst verricht.

Het bezoek van de inlandsche school te Sigli nam meer en meer toe.

Het belangrijkste, dat op politiek gebied in elk der oelèëbalangschappen van de onderafdeeling Pidië is voorgevallen, wordt hieronder vermeld.

XII Moekims Pidië. In Maart vertrok de jeugdige T. Radja Pakèh, tegelijk met den zoon van den voormaligen pretendent-sultan naar Bandoeng (Preanger Regentschappen), ten einde aldaar onderwijs te ontvangen aan de school voor inlandsche hoofden.

In de verhouding tusschen T. Oesén di Geudòng, als waarnemend oelèëbalang, en T. Radja Pakèh werd geen verandering gebracht (vgl. K. V. 1902, blz. 26). Hoewel goedgezind, ontbreekt het den waarnemenden bestuurder nog steeds aan de noodige energie en werkkracht, zoodat hij eenige malen wegens tekortkomingen moest worden beboet. Hij staat onder den zeer slechten invloed van zijne vrouw Pòtjoet Aman, die even sterk aan opium is verslaafd als hij zelf.

Na het storten van eene waarborgsom is aan Pòtjoet Pidië, moeder van T. Bén Peukan, die indertijd aan de aloeë Djeumön (Boven-Meureudoe) gevangen genomen en naar Groot-Atjèh was verwijderd, vergund zich in de kampong Kramat te vestigen.

In 1903 vertoefde Toeankoe Moehamat Dawòt, na zijne onderwerping, een paar malen te Peukan Pidië. In December verbleef Panglima Pòlém eenigen tijd te Sigli.

In de kampong Kramat arresteerde de bevolking den beruchten roover Peutoeha Tjara en leverde hem aan het bestuur uit. Den 16den Augustus verdreef de bevolking van de kampong Rawa eene kleine bende van 6 man, maakte daarbij een vijand met zijn Beaumont-geweer gevangen en leverde gevangene en geweer aan het bestuur uit. Aan die kampong is deswege eene opgelegde, nog niet betaalde boete kwijtgescholden.

Toen in den nacht van 1 op 2 October eene rooverbende de kampong Teubéng binnendrong, werd zij door de bevolking verdreven, met achterlating van een doode en een donderbus, die bij het bestuur werd ingeleverd.

Sigli werd enkele malen licht en eenmaal vrij levendig, doch zeer kort beschoten. Vermits de schutters zich gewoonlijk in prauwen op zee bevonden, werden alle prauwen van Geunténg, welke kustplaats reeds eenmaal was beboet, in beslag genomen en de teruggave afhankelijk gesteld van de aanwijzing of uitlevering van de schuldigen.

In 1903 moesten nog verscheidene kampongs, wegens het herbergen van kwaadwilligen of het blijkbaar opzettelijk te laat zenden van berichten, beboet worden. In Lam Poedoeë', Lang Tidjoe, Daloeëng, Goendoeë, Klibeuët en Sanggeuë huisden nog dikwijls onrustige elementen; Banggalang en Oetoeë waren evenmin zuiver, terwijl ook de III Moekims Batèë maar al te vaak gastvrijheid verleenden aan Pang Andah en Nja' Moeda Dawòt, welke laatste trouwens van de in dat gebied gelegen kampong Blang Anöë afkomstig is. T. Pòlém Daloeëng vond met zijn jongeren broeder T. Ali en zijn in October gesneuvelden oom T. Mahmoet in Daloeëng en in Geundoeë, zoomede in de III Moekims Batèë, dikwerf hulp en steun en dit te eerder, omdat zij tot de Pakèh-familie behooren. Daar vooral Pòtjoet Bongsoe der Pakèh-familie zich zeer veel aan T. Pòlém Daloeëng liet gelegen liggen en het uitlekte, dat zij haar beurs nog wel eens voor dezen neef opende, werd zij in preventieve hechtenis gesteld. De arrestatie had den 15den December 1903 plaats, tegelijk met die van Sjahbandar Nja' Meurandéh, schoonvader van Mat Saléh, die in den aanvang van het jaar eenige malen Sigli beschoot, indertijd op klaarlichten dag een tweetal Beaumont-geweren bij T. Oesén di Geudòng weghaalde en vooral in Moekim Lang meermalen een veilig verblijf vond. De onderwerping van Mat Saléh met zijne kawans volgde spoedig (22 December). Thans zijn T. Pòlém Daloeëng en zijn broeder T. Ali, zoomede zekere Pang Oesoe van Tidjoeë, Habib Mohamat van Sanggeuë en Nja' Moeda Dawòt de eenige nog overgebleven vijandiggezinden in eigenlijk Pidië.

T. Asém Goendoeë, die in December in Klibeuët Keutji' Meunasah heeft laten doodschieten, is wegens dien moord gearresteerd en zal daarvoor gestraft worden.

V Moekims Reubèë. Bij aanwezigheid van benden, o. a. van Teungkoe Tjòt Tjitjiëm, waarschuwde de oelèëbalang T. Ma'in het bestuur bij herhaling tijdig, waardoor nog al eens afbreuk aan die benden kon worden gedaan. In de Paja Reubèë konden zich slechts nu en dan enkele vijanden voor korten tijd schuilhouden; door het schoonhouden van het moeras en het graven van een kanaal, waardoor de kroeëng Koenjèt en de aloeë Blang Goentji, die in de paja doodliepen, thans in de kroeëng Oetèë uitmonden, leverde de paja geen veilige schuilplaats voor

benden meer op. De ijzeren bruggen in den weg door de paja en over de kroeëng Reubèë kwamen gereed.

III Moekims Iboïh. Gedurende 1903 was ook dit landschap eenige malen het tooneel van vijandelijkheden. Vooral de bende van T. Rachman Titeuë vertoonde zich er nog al eens. De hoofden en bevolking gaven echter geen reden tot klagen. De bevelen werden gewillig uitgevoerd en van de aanwezigheid van benden werd getrouw bericht gezonden, waardoor het der marechaussee den 28sten December gelukte van de 15 man sterke bende van T. Rachman Titeuë er 10 in handen te krijgen.

T. Bén Prang Mangki, die in 1902 tot ons teruggekeerd was (zie K. V. 1903, kol. 28) werd den 3den Juni in arrest gesteld, wijl gebleken was, dat hij nog met de vijandiggezinden heulde en aan hen had verraden, dat de toenmalige oelèëbalang van Iboïh, wijlen T. Béntara Blang Ranawangsa ons Pang Brahim in handen had gespeeld. Hem werd Kramat als verblijfplaats aangewezen, waar hij eenigen tijd later kwam te overlijden.

In de III Moekims Iboïh zijn geen vijandige benden meer. Zij die er af en toe komen zijn van elders.

V Moekims Tjoembō'. Hoewel T. Bén Tjoembō', na de onderwerping van den pretendent-sultan, van zijn broeder T. di Kroeëng in den aanvang van 1903 en van zijn wali T. Djohan in Maart d. a. v., geen enkele reden meer had om zich nog langer met den vijand in te laten en ons zijn verderen steun te onthouden, liet zijne medewerking aanvankelijk nog veel te wenschen over, doch sedert een paar maanden is bij hem een verandering ten goede gekomen. Zijn goede trouw toonde hij sedert meermalen door tijdig en juist bericht te geven omtrent de aanwezigheid van kwaadgezinden, waardoor o. a. in November in Blang Keumòt 18 man van de bende van T. Tjòt Tjitjiëm onschadelijk gemaakt konden worden. Ook T. Djohan bewees het bestuur goede diensten en was daarin de rechterhand van den oelèëbalang.

II Moekims Titeuë. T. Bén Titeuë is tegenwoordig wel meer gewillig dan vroeger, doch als bestuurder beteekent hij niet veel, evenmin als zijn broeder T. di Didōïh, die hem in het bestuur ter zijde staat.

Titeuë diende nog al eens tot verblijf van benden en moest wegens het te laat of in het geheel geen bericht daarvan zenden eenige malen beboet worden. Vooral T. Tjòt Tjitjiëm verbleef wederom dikwijls in Tòng Poedéng. De imeum van Tòng Poedéng heeft zich nog steeds niet onderworpen en met hem blijft nog een groot deel van de bevolking dier moekim afwezig. Ook het adathoofd (de keudjroeën) is nog afwezig.

II Moekims Troeséb. Ook dit landschap is nog een geliefd oord voor de rooverbenden. T. Tjòt Tjitjiëm verblijft daar dikwijls.

In October onderwierp zich T. Badaj Troeséb, volle neef van den keudjroeën. Zijne onderwerping werd aangenomen, tegen inlevering van zijn geweer. Den 25sten November werd T. Badaj vermoord door Pang Radja, die den 18den December in Tirò Rabō door onze troepen werd gedood.

Beide moekims moesten eenige malen wegens het heulen met den vijand en het niet zenden van berichten beboet worden. Voorts moest een tijd lang in Troeséb eene sectie infanterie gelegerd worden om de bevolking aan den wegenarbeid te zetten en te houden.

III Moekims Arōn. De sinds Maart 1902 voortvluchtige oelèëbalang, T. Keudjroeën Mahmat Arōn, meldde zich den 16den October bij het bestuur. Zijne onderwerping werd aangenomen en hem werd opgedragen een bepaald aantal geweren in te leveren. Zijn zoon T. Oebét, die nog aan de zijde van den vijand is, was een tijd lang vrij lastig, maakte zich telkens aan vijandelijkheden schuldig, beschoot af en toe de treinen en stak in September de keudè Gloempang Minjeu in brand, vernielde eenige wachthuisjes langs de trambaan en verwondde de zich daarin bevindende Atjèhsche wachtposten met klewanghouwen. Den 25sten September verwondden zijne kawans zelfs T. Bén Amoet.

V Moekims Ië Leubeuë. De eigenlijke oelèëbalang, T. Rajeu', vertoeft nog steeds te Pinang. T. Oeseuman Koeta Barō, die nog altijd met de waarneming van het oelèëbalangschap belast is, betoont weinig medewerking, waarom nog niet is overgegaan tot zijne definitieve benoeming in de plaats van zijn broeder.

De vijand vond in Ië Leubeuë maar al te vaak een schuilplaats en nog nimmer kreeg het bestuur van T. Oeseuman een bericht, dat goed op tijd kwam. Vooral de geestelijke partij is daar goed vertegenwoordigd en de benden van Pang Sanéh en Nja' Moeda en somtijds ook andere, vonden daar vaak een onderkomen, evenals Habib Garōt. Ook de keudè Ië Leubeuë trok, uit den aard der zaak, de benden aan, waarom dan ook onze troepen, soms voor enkele dagen of weken, aldaar hun bivak opsloegen, ten einde van daar uit te patrouilleeren.

Toen Panglima Prang Ali in Augustus in Pasi Lhō' gesneuveld was en zijne volgelingen, na den dood van hun hoofd den strijd moede, in onderwerping kwamen en de keutji' van Lantjang daarbij zijne medewerking verleende, werd hij in September door Habib Garōt vermoord.

Aangezien het werk aan wegen en bruggen veel te wenschen overliet, werd aan T. Oeseuman Koeta Barō in December eene boete opgelegd.

Niettemin is in dit landschap eenige vooruitgang te bespeuren, daar tal van kleine lieden in onderwerping zijn gekomen en, na het sneuvelen van Teungkoe Hadji Dén, Panglima Prang Ali van Pasi Lhō' en T. Pasè, geen uit dit gebied afkomstige bendehoofden meer aanwezig zijn.

VI Moekims Ndjōng. Peudoeë', Triëng Gadéng, Moesa en Lagiën (ook wel Langiën). De waarnemende oelèëbalang, T. Hadji Brahim Ndjōng, kan gerekend worden tot de hoofden, die door hunne belangen het Gouvernement het oprechtst zijn toegedaan. Hij is een flink hoofd en houdt er voor een Atjèher zeer nette en fatsoenlijke opvattingen op na, terwijl hij zeer gevoelig is voor de Europeesche beschaving en de gemakken en weelde, welke deze voor een rijk man als hij is, medebrengt. Na den dood van T. Radja Solejman van Panté Radja (zie aldaar), werd hij als naaste wali tot waarnemend oelèëbalang van dat landschap aangesteld en nam hij de opvoeding van de nagelaten kinderen op zich.

De moekims Moesa, Lagiën en Tjeubò moesten zich meermalen een bezoek der kwaadwilligen getroosten. Vooral Nja' Moeda zwierf dikwijls in die streken rond. Tot de rust in Loeëng Poetoe en Lantjō' heeft het sneuvelen van Habib Garōt veel bijgedragen. In September werd T. Ali Moesa door Pang Lah vermoord, terwijl in het laatst van December de krankzinnige imeum van Lagiën den dood vond, toen hij met zijn rentjong op onze troepen indrong. Behalve T. Oesoe, de broeder van den imeum van Loeëng Poetoe en een paar kleinere bendehoofden, onder wie Pang Lah, zijn in dit landschap geen vijanden meer.

In Peudoeë' zijn onder de bevolking nog verscheidenen, die zich bij de benden hebben aangesloten of zulks in het geheim doen. Vooral Nja' Moeda vertoonde zich vaak in dit landschap en doodde daar, op aanwijzing van zekeren T. Sama Indra, die als zijn stille bondgenoot was te beschouwen, Nja' Moesa, den krani van T. Hadji Brahim Ndjōng en Teungkoe Hadji Boegis, twee lieden die ons nogal eens goede berichten hadden gebracht. T. Sama Indra werd, zoodra een en ander uitlekte, gearresteerd. Wel werd in Peudoeë' door het sneuvelen van T. Béntara Blang met zijn twaalf volgelingen de toestand eenigszins beter, doch zuiver is het daar nog niet. De schuld daarvan draagt voornamelijk T. Tji' Peudoeë', de oelèëbalang, die, ons gezag niet genegen, wel niet met den vijand bepaald heulde, doch ook niet wenschte mede te werken met het bestuur. Op verzoek van den hoofd-oelèëbalang, T. Hadji Brahim Ndjōng, is hij daarom vervangen door zijn broeder T. Moeda Tji' en is hem Kramat als verblijfplaats aangewezen.

T. Panglima Prang Lejman, de oelèëbalang van Triëng Gadéng, is een vrij geschikte persoonlijkheid, die door zijn jongeren broeder T. Ma'è krachtig wordt bijgestaan en de bevelen van het bestuur gewillig en vrij goed opvolgt. Niettemin zijn er in dit landschap nog eenige kwaadwilligen, die zich soms in stilte bij de benden aansluiten. Triëng Gadéng moest, evenals Peudoeë', wegens het niet tijdig bericht zenden van de aanwezigheid van benden en het opbreken van de trambaan eenige malen beboet worden. In dat opzicht oefenden zijn zwagerschap met T. Bén Peukan en de nabijheid van de Meureudoesche benden een verlammenden invloed op T. Lejman uit;

zoodra die benden zullen verdwenen zijn, zullen zijne geschiktheid en goede wil beter aan het licht komen.

III Moekims Gloempang Pajöng. De afgeleefde oelèëbalang, T. Bén Gloempang Pajöng, kwam den 14den Mei 1903 te overlijden. Daar zijn zoon T. Gam, die gratie van zijn verdere straf heeft gekregen (vgl. K. V. 1903, kol. 29) nog niet uit zijne ballingschap is teruggekeerd, is T. Imeum Teupin Raja tijdelijk met het bestuur belast. De toestand onderging met den dood van T. Bén geenerlei verbetering. Gloempang Pajöng bleef de verblijfplaats van Pan Sanéh, Nja' Moeda en T. di Kroeëng Teupin Raja met hunne benden, zonder dat hoofden of bevolking door het zenden van juiste berichten het ons gemakkelijk maakten die benden te ontmoeten. Niettemin gelukte het de bende van Pang Sanéh geheel en die van Nja' Moeda op een 15-tal leden na op te lossen. In December onderwierp zich eindelijk T. di Kroeëng, een wali van den overleden oelèëbalang.

Panté Radja. Den 17den Juli overleed te Pinang de oude oelèëbalang T. Sjah Boeddén. Gedurende de laatste jaren werd het bestuur al reeds waargenomen door zijn zoon T. Radja Solejman. Dit hoofd, hoewel het Gouvernement niet ongenegen, was te veel verslaafd aan opium om ons veel diensten te kunnen bewijzen. Toen hij den 21sten October te Peukan Pidië kwam te overlijden, ging er dus niet veel met hem verloren. Daar zijn oudste zoon en wettige opvolger, T. Oebét, nog slechts zes jaren oud is, is T. Hadji Brahim Ndjöng, de naaste wali, voorloopig tot waarnemend oelèëbalang van Panté Radja aangesteld. Hij zal T. Oebét te Kramat bij zich aan huis nemen om hem de inlandsche school te Sigli te kunnen laten bezoeken. Van T. Hadji Brahim Ndjöng mag een gunstigen invloed verwacht worden op den gang der zaken in dit landschap.

Enkele malen moesten, wegens het te laat of niet zenden van berichten, ook in Panté Radja boeten vallen. Slechts een drietal kleine bendehoofden, Pang Bén, Pang Pidië en Pang Seudeuën waren uit dat landschap afkomstig; de eerstgenoemde twee onderwierpen zich met hunne volgelingen.

VIII Moekims Sama Indra. Evenals in 1902, was dit gebied, althans in den aanvang van het jaar, nog vaak een toevluchtsoord voor de benden van T. Tjòt Tjitjiëm, Pang Andah en T. Rachman Titeuë. Viel aanvankelijk over de medewerking van T. Béntara Sama Indra en diens beide zoons, T. Maharadja en T. Radja Boekét, niet te roemen, zoo kwam daarin eene verandering ten goede, nadat aan T. Béntara vergund was in zijne koeta te Tjaleuë, welke hij versterkte en waarbij hij een keudè bouwde, een 20-tal geweren ter eigen beveiliging te houden. Hij heeft sedert bepaald belangrijke diensten bewezen, waardoor de toestand op het einde van 1903 zoowel in zijn gebied als in Lhö' Kadjoe zeer gunstig kon genoemd worden.

Het optreden van den imeum T. Lah van Garöt was minder te prijzen. Herhaaldelijk werden er patrouillegevechten geleverd en moesten de moekims of kampongs, wegens het herbergen van vijanden, beboet worden. Nadat den 4den Juli T. Hadji Brahim Lhö' Kadjoe gearresteerd was (zie onder Lhö' Kadjoe) en hij zijn invloed deed gelden op zijne nog vijandige familieleden, kwam zulks den politieken toestand van Sama Indra ten goede. T. Sabé Bloeë Glé Tjoet onderwierp zich den 30sten November, in December gevolgd door T. Oebét Djeurat Manjang.

In verband met de onderwerping van T. di Idi (zie hieronder), zijn de VIII Moekims Sama Indra thans van vijanden gezuiverd en treedt allengs een toestand van rust, orde en veiligheid in. Wel blijft de keudè Garöt zijne attractie behouden voor benden als die van T. Tjòt Tjitjiëm, maar met die omstandigheid wordt rekening gehouden door het bestuur, hetwelk die verkoopplaats ook voortdurend in het oog houdt door het zenden of tijdelijk stationneeren van troepen.

Lhö' Kadjoe. De vijandige oelèëbalang T. Hadji Brahim werd den 4den Juli gearresteerd in een huis nabij de meunasah van Lam Reuneuëng, waar hij levensgevaarlijk ziek lag. Naar Sigli vervoerd, werd hem geneeskundige hulp verleend, waarop hij herstelde. Uit dankbaarheid begon hij dadelijk zijn invloed uit te oefenen op zijne verwanten, die nog aan 's vijands zijde streden. Als gevolg van zijne bemoeienissen meldde zich den 29sten October T. Ma'in, zijn zestienjarige zoon, die den 10den November gevolgd werd door zijn broeder, T. di Idi (zie K. V. 1903, kol. 30, waar hij ten onrechte als gesneuveld vermeld is), die zich met 23 volgelingen kwam onderwerpen. Lhö' Kadjoe is daarmede van vijanden gezuiverd en geheel tot rust gekomen.

T. di Paroeë', wiens verhouding tot zijn ouderen broeder, den oelèëbalang, reeds sedert lang minder goed was, omdat eerstgenoemde aan het spel verslaafd is, heeft zich nog steeds niet willen onderwerpen en zwerft in het zuiden der vallei rond.

Bambi en de III Moekims Oenöë. Wegens den hoogen leeftijd van T. Panglima Meugöë, is zijn zoon T. Moeda Dalam belast met de afdoening en regeling van de dagelijksche aangelegenheden van Bambi. In de III Moekims Oenöë voerde T. Radja Moeda, in naam van den oelèëbalang, het bewind, doch daar dit hoofd èn in de pacificatie van zijn gebied èn in het opvolgen van de bevelen van het bestuur zeer weinig medewerking betoonde, bij herhaling daarvoor berispt en beboet moest worden en zelfs een paar maal het bestuur had tegengewerkt, is hij, in overleg met T. Panglima Meugöë, in de III Moekims Oenöë door T. Moeda Dalam vervangen en is hem voorloopig Kramat als woonplaats aangewezen.

De toestand in de III Moekims Oenöë was op het einde van 1903 zeer gunstig te noemen, doordat de onrustige elementen zich gaandeweg kwamen aanmelden, met inlevering van hunne vuurwapens. Was vroeger de bako-bako tusschen Gigiëng en Ndjöng een geliefkoosd toevluchtsoord voor de in het nauw gebrachte benden of vervolgde kwaadwilligen, daaraan kwam een einde door het maken van een wegennet, hetwelk tot in de verste schuilhoeken voert en eene snelle verplaatsing van troepen in deze wildernis toelaat.

Kroeëng Seumideuën. T. Meuntròë is een zeer onbeduidend en bekrompen hoofd, dat weinig doet in het belang van zijn gebied. Den 4den Juli sneuvelde T. Ma' Ali, een zijner wali's.

III Moekims Pineung en Peukan Barö-Peukan Söt. Van den oelèëbalang T. Béntara Pineung werd veel medewerking ondervonden. Zijne koeta werd eens aangevallen, waarbij hij zelf den vijand op de vlucht joeg. In den avond van den 2den November werden enkele toko's op de keudè Peukan Barö in brand gestoken en werden eenige schoten op deze geheel en al verloopen keudè gelost, waarop T. Béntara zelf uitrukte en de roovers (een viertal) vervolgde.

T. Badaj Pineung, broeder van den oelèëbalang, werd den 22sten Februari, op diens verzoek, voor eenigen tijd verwijderd, wijl hij zich aan vexatiën ten opzichte van de bevolking had schuldig gemaakt.

Tot de tegenwoordige rust in dit landschap droeg veel bij de dood van den beruchten roover Pang Oesoe van Tjòt Meuloeë, die in September werd overvallen en afgemaakt.

III Moekims Gigiëng. T. Ma' Ali, broeder van den oelèëbalang, die in 1902 de zijde van den vijand gekozen had, werd den 20sten Februari in Gigiëng Meurandéh overvallen en, bij verzet tegen zijne arrestatie, gedood. De andere broeder van het landshoofd, T. Brahim Paleuëh, liep in April, door schulden gedwongen, tot den vijand over. Den 15den December meldde hij zich echter weder bij het bestuur. T. Oesén Paleuëh, een derde broeder en sinds 1902, om dezelfde reden, bij den vijand, onderwierp zich in November met 8 van zijne kawans en met inlevering van zijne geweren. Een vijandig lid der Paleuëh-familie, T. Asjém Titeuë, overleed medio December aan zijne bij eene ontmoeting met marechaussee bekomen wonden.

De keudè Gigiëng was in 1903 eenige malen de plek, waar vijandelijke benden, o. a. die onder T. Rachman Titeuë, zich van levensmiddelen kwamen voorzien. Ook T. Bén Peukan, wiens zuster met T. Béntara gehuwd is, vertoonde zich af en toe in die streken, wanneer hij naar de Pidië-vallei was komen afzakken. Het landschap moest daarvoor met boete gestraft worden, doch thans is de streek geheel van vijanden gezuiverd.

II Moekims Keumala. Door zijne ligging ontving dit landschap ook in 1903 nogal eens bezoek van vijandelijke benden. Vooral T. Tjòt Tjitjiëm vertoefde er dikwijls.

De waarnemende oelèëbalang T. Manja', die in October 1902 naar den vijand was overgeloopen, vond den 27sten Maart, bij het overvallen van eene ladang aan de aloeë Itam, den dood. Met hem sneuvelden T. Mahmoet Keumala en T. Goereupeuëng Keumala met 17 van hunne volgelingen.

Aangezien T. Bén Asan minderjarig is en nog te Sigli ter school

gaat, werd zijne moeder Pòtjoet Kadé, weduwe van T. Bén Keumala, die veel gezag heeft en ons bestuur zeer genegen is, belast met de waarneming van het oelèëbalangschap van Keumala. Ook in dit landschap is de toestand zeer vooruitgegaan; na het sneuvelen van de bovengenoemde hoofden kwamen vele lieden zich vrijwillig onderwerpen. Een paar keutji's moesten evenwel hunne goede gezindheid met den dood bekoopen; zij werden door kawans van T. Tjòt Tjitjiëm neergeschoten. T. Keudjroeën Ali Blang meldde zich in den aanvang van 1904.

IX Moekims Keumangan, met de onderhoorigheden Gigiëng Meurandéh, Tjòt Djadja en Toengòë. De verwachting, dat de waarnemende oelèëbalang van Keumangan, T. Oesén di Rambòng, zich zou doen kennen als een goed bestuurder, is niet verwezenlijkt. Op de oprechtheid zijner gevoelens viel veel af te dingen. Toen het bleek, dat hij de hand had gehad in den door kawans van T. Mat Seuman in den nacht van 22 op 23 Mei gepleegden moord op T. Bén Oedjòng Rimba, en dus heulde met den vijand, werd hij gearresteerd. Eene buitengewone rechtbank van de toeankoe's, onder voorzitterschap van den sedert afgetreden waarnemenden assistent-resident der Onderhoorigheden, veroordeelde hem voor die feiten tot verbanning voor den tijd van twintig jaren.

De oude T. Béntara Keumangan kwam den 8sten Juli te Sigli terug om weer met het bestuur over het landschap te worden belast. Daar hij al te oud begint te worden en zich niet gemakkelijk meer beweegt, wordt hij thans in die taak bijgestaan door zijne banta's T. Oema' di Rambòng, T. di Roemòh Blang en T. Gadé Oedjòng Rimba. De onderlinge naijver tusschen die drie grooten deed stremming in den gang van zaken ontstaan en maakte het zelfs noodig T. di Roemòh Blang als banta door den oelèëbalang te doen ontslaan. Gedeeltelijk tot bescherming van den oelèëbalang, gedeeltelijk tot het maken van patrouilles in den omtrek, werd den 9den Juli door eene sectie infanterie wederom een bivak betrokken te Beureunoeën.

Gedurende 1903 kwamen in Keumangan eenige patrouillegevechten voor; bivak- en treinbeschietingen hadden af en toe plaats. De moekims en kampongs moesten herhaaldelijk met boete gestraft worden. Door het optreden van onze troepen kwam echter in den politieken toestand allengs verandering ten goede. Tengevolge van de arrestatie van zijne vrouw, onderwierp zich in Mei de oelèëbalang van Tidië, T. Tjoet. Den 8sten Juni werd de in 1902 naar den vijand overgeloopen oelèëbalang T. Rajeu' Toengòë gedood. In October overleed T. Arôn Deah Tanòh, een vrij belangrijk bendehoofd uit de kampong van dien naam. De volgende maand werd het beruchte bendehoofd Teungkoe Mat Seuman in Didòh, op aanwijzing van de weduwe van den vermoorden T. Bén Oedjòng Rimba, overvallen en gedood. In December eindelijk vond Pang Radja in Tirò Rabò den dood. Keutji' Doellah van Djaman, bij wien zich de kawans van wijlen T. Mat Seuman hebben aangesloten, zoomede de zoons van wijlen Habib Meulabòh, alsook Habib Oesén Lam Euë, maken nog steeds het landschap onveilig, doch Pang Oesoe van Oedjòng Rimba doet weinig meer van zich hooren.

Het gezag van Keumangan over Gigiëng Meurandéh, Tjòt Djadja en Toengòë bleef vrijwel nominaal. Gigiëng, Teungòë en Djadja zijn thans geheel gezuiverd van vijanden.

Ilòt, Andeuë en Mè Tareuëm. T. Tjòt Tjitjiëm, Pang Andah, Pang Itam en Pang Seuman kozen in Andeuë en Lala nogal eens hunne schuilplaats, de beide eerstgenoemden af en toe, de laatste twee voortdurend. Daagden onze patrouilles op, dan gaf het aansluitend en in de ravijnen zeer bedekt heuvelterrein hun gewoonlijk gelegenheid tijdig een goed heenkomen te zoeken. Ook Ilòt verschafte van tijd tot tijd huisvesting aan djahats. Voor een en ander werden de moekims of kampongs met boeten gestraft. Thans is er verandering ten goede op te merken.

T. Ri Ilòt en Peutoeha Amat Poelò, de bestuurders van Ilòt en Mè Tareuëm, zijn zeer gewillig, het bestuur goedgezind en hebben hun weliswaar klein gebied vrij wel van vijandige elementen weten te zuiveren.

In den avond van den 26sten November werd T. Imeum, die, na zijne aanmelding in Januari 1903 (zie K. V. 1903, kol. 31), weder met het bestuur over Andeuë belast was, door Pang Itam doodgeschoten. Aangezien zijn wali, T. Mie Andeuë, daarin de hand bleek te hebben gehad, is hij gearresteerd. De zoon van den vermoorden imeum, T. Oebét, is aangesteld tot imeum, onder voogdij van zijn oom T. Amat Andeuë, die ons goedgezind is.

Wakeuëh-gebied van Habib Itam (Tanòh Wakeuëh). Omtrent dit gebied valt niets bijzonders mede te deelen. Habib Itam is een zeer gewillig hoofd, dat zich beijvert de bevelen van het bestuur op te volgen.

Wakeuëh Beureu'eh. Ofschoon wij er naar streven om de Wakeuëh (geestelijke)-gebieden te doen verdwijnen, moet echter rekening gehouden worden met de wenschen van de betrokken partijen; noch de oelèëbalang van Keumangan, noch die van Adan (Ndjòng) wilden van eene opheffing van het Wakeuëhgebied Beureu'eh weten, terwijl de bevolking er prijs op stelde zelfstandig te blijven onder hare erfelijke hoofden. Daarom werd het voortbestaan van dit Wakeuëh-gebied toegestaan. Het jeugdige hoofd, Habib Sia, gaat thans op school te Sigli en staat onder voogdij van zijn wali, Habib Mahmat, die tot zijne meerderjarigheid het gezag uitoefent.

Kawaj XII. Tangsé was af en toe een toevluchtsoord voor benden, waarom het van tijd tot tijd door marechaussee-colonnes werd bezocht. In November onderwierpen zich T. Boegis, keudjroeën van Beunga en T. Keudjroeën Oebét van Blang Djeurat met 38 volgelingen, terwijl in het begin van 1904 ook T. Ma' Ali, zoon van den overleden oelèëbalang en Panglima Prang Banta in onderwerping kwamen. In Februari 1903 arresteerde eene marechaussee-colonne in Geumpang Pòtjoet Bintang en T. Mat Seuman, vrouw en zoon van den in November d. a. v. overleden oelèëbalang T. Tji' Tahé. Zijn zoon T. Peureudan volgde hem op als oelèëbalang van de Kawaj XII. T. Mat Seuman werd toen weder in vrijheid gesteld; zijne moeder Pòtjoet Bintang was inmiddels overleden. T. Peureudan is goedgezind, waardoor de toestand eene verandering ten goede ondergaat, want hoewel T. Tji' Tahé nimmer daadwerkelijk aan het verzet deelgenomen heeft, stond hij toch niet aan onze zijde.

De imeum van Geumpang is nog steeds vijandig. In Pameuë heerscht volkomen rust; de imeum is ons bestuur genegen.

b. ONDERAFDEELING VII MOEKIMS. [1])

In deze onderafdeeling hielden de vijandiggezinden zich gedurende 1903 vrij rustig, ofschoon T. Moeda Lhòn (lid van het Pòlém-geslacht) en de adathoofden T. Bén Aloeë en Imeum Tandjòng zich van alle aanrakingen met het bestuur bleven onthouden. Door onze patrouilles werd voortdurend naar deze hoofden gezocht, met het gevolg, dat het in de maanden April en November gelukte de schuilplaatsen van Imeum Tandjòng te overvallen, waarbij hem een verlies van 32 dooden en 4 achterlaad- en 21 voorlaadgeweren werd toegebracht. T. Moeda Lhòn hield zich voornamelijk in Tangsé op en wist daar elke aanraking met onze patrouilles te ontwijken. Den 9den Januari 1904 hebben Imeum Tandjòng en T. Bén Aloeë, zoomede vier kleinere bendehoofden, zich met ruim 100 volgelingen onderworpen. Zij leverden voorloopig 10 geweren in.

Nu en dan werd overlast ondervonden van invallen van Pidië'sche benden, vooral die van Teungkoe Tjòt Tjitjiëm en Pang Andah. De eerste brak in Januari 1903 bij Gròng Gròng over een afstand van ± 2 K.M. de trambaan op en in Augustus loste zij een tiental schoten op het kampement te Padang Tidji; de laatste beschoot een paar malen het tijdelijk bivak bij Keudè Gròng Gròng.

c. ONDERAFDEELING LHÖ' SEUMAWÈ.

1. MEUREUDOE, SAMALANGA EN PEUSANGAN.

Meureudoe. Wegens voortdurend heulen met den vijand en het verleenen van hulp en steun aan zijn zwager T. Bén Peukan, zijn T. Tji' Meureudoe en zijne vrouw Pòtjoet Amrah Saréh den 21sten Juli tijdelijk uit Meureudoe verwijderd en is hun Koeta Radja als verblijfplaats aangewezen. Meureudoe verloor in hem als bestuurder zeer weinig. Naast alle gemis aan flinkheid, eene eigenschap welke zijne vrouw, aan wier leiband hij loopt, in hooge mate bezit, interesseerde hij zich meer voor

[1]) Deze onderafdeeling behoort administratief tot Groot-Atjéh.

zijne eigen belangen en voor zijne geldkist en bezittingen, welke hij dikwerf op onwettige wijze trachtte te vermeerderen, dan voor zijn land. T. Bén Sèh (zijn neef) werd tijdelijk met het bestuur belast. Daarmee was niet veel gewonnen, want hij bleek van hetzelfde gehalte te zijn. Dat ook hij met den vijand heulde, meer in het bijzonder met zijn schoonzoon T. Ma' Oedén, bleek overtuigend uit de aanwezigheid van diens zoontje te zijnen huize, welk knaapje, evenals de moeder van T. Ma' Oedén, Pòtjoet Rajeu', naar Koeta Radja werd opgezonden tot tijd en wijle T. Ma' Oedén zich zou hebben onderworpen. Ook in de hinderlaag, waarin een onzer colonnes den 5den September 1903 boven Kampong Lada aan de kroeëng Beuratjan viel, speelde hij een dubbelzinnige rol, zooals later bij het onderzoek bleek. Wetende dat onze troepen dien avond naar de schuilplaats van T. Bén Peukan zouden gaan en vreezende, dat T. Ma' Oedén zich bij T. Bén Peukan zou bevinden, liet hij, na zich daarvan overtuigd te hebben, dezen waarschuwen. Instede van zich op deze waarschuwing te verwijderen, zooals T. Bén Sèh bedoeld had, vocht de bende van T. Ma' Oedén dapper mede. Toen, na de overvallingen op 5 en 10 November en 1 December en het sneuvelen van Pang Meureudoe op laatstgenoemden datum, achtereenvolgens T. Oebét Samalanga, T. Moeda Lhòn Beuratjan en T. Itam Gloempang Toetòng zich kwamen melden, verklaarde T. Ma' Oedén zich ook aan ons gezag te willen onderwerpen, maar niet middels zijn schoonvader T. Bén Sèh, op wien hij zeer gebeten was en met wien hij niets te maken wilde hebben. Bijna was T. Bén Sèh oorzaak geweest, dat T. Ma' Oedén andermaal voortvluchtig werd, door hem omtrent de bedoelingen van het bestuur te zijnen opzichte vrees aan te jagen. Ware T. Lotan Meureudoe toen niet krachtig en energiek opgetreden, dan zou T. Ma' Oedén nog niet gekomen zijn. T. Bén Sèh werd deswege uit Meureudoe teruggeroepen en te Kramat geïnterneerd, waarna T. Lotan met de waarneming van het bestuur in Meureudoe belast is. Deze T. Lotan, de oudste zoon van wijlen T. Moeda Tjoet Laté en dus de oudere halfbroeder van T. Bén Peukan, keerde in October na een 9-jarig verblijf uit Pinang terug. Zijne terugkomst had al dadelijk de onderwerping van zijn zoon, T. Ma'è Peudoeë', ten gevolge. Hoewel van zijn optreden als waarnemend oelëëbalang nog niets kan gezegd worden, is het opvallend met hoeveel meer ontzag en eerbied T. Lotan door de ondergeschikte hoofden, ook door de oelëëbalang XII, en door de bevolking bejegend wordt dan zijne beide onbeteekenende voorgangers. Nadat aan T. Bén Peukan een wapenstilstand van 8 dagen, waartoe hij den 30sten Januari 1904, door tusschenkomst van T. Lotan, het verzoek had gedaan, geweigerd was, kwam hij zich den 1sten Februari d. a. v. met zijne bende melden, met inlevering van zijne vuurwapens, waaronder 6 repeteergeweren, model '95 en 2 repeteerkarabijnen.

De toestand in het landschap Meureudoe was gedurende de laatste twee maanden reeds ontzaggelijk verbeterd en men merkte, dat daar het einde van den strijd nabij was.

Samalanga. Gedurende 1903 viel in deze onderafdeeling grooten vooruitgang te bespeuren. Krachtig gesteund door den oelëëbalang van eigenlijk Samalanga, T. Tji', kwamen geen benden het landschap onder zijn direct bestuur verontrusten en kon dus de bevolking zich beter wijden aan het maken van wegen en het bebouwen van hare sawahs. Een vertrouwd raadsman en een krachtigen steun verloor T. Tji' in zijn broeder T. Moeda Samalanga, die den 3den Maart overleed. Ook buiten zijn direct gebied hadden wij van dit hoofd veel en goede hulp bij het opsporen van kwaadwillige elementen. De veelvuldige en krachtige patrouillegang, vooral in de II Moekims Toenòng, heeft goede resultaten gehad; vele kwaadwillige bendehoofden keerden òf vrijwillig terug òf zijn onschadelijk gemaakt.

T. Moeda Peudada, met wien in December 1902 (zie K. V. 1903, kol. 33) de geheele bevolking, op een 15-tal personen na, was teruggekeerd, werd, na betaling van boete, weer in het bestuur van Peudada hersteld, dat tot dusver was waargenomen door zijn jongeren broeder, T. Keudjroeën Doelah, die een jaar te voren was teruggekomen. In het begin van 1903 meldde zich vrijwillig Panglima Prang Toeloet, een panglima van den pretendent-sultan, 2 Beaumont-geweren medebrengende, en onderwierp zich de oelama Teungkoe Djeulanga van de II Moekims Toenòng. Den 26sten Mei werd de bende van T. Bén Boelang overvallen; hij wist toen te ontkomen, maar in Augustus d. a. v. is hij in de kampong Matang Oelém, op aanwijzing van een spion, gedood. In Juli onderwierp zich het bendehoofd T. Seuman van Kampong Rheum, nadat hij, bij de overvalling van zijne ladang aan de Boven-Pandrah, den dans te nauwernood was ontsprongen. Den 6den dier maand werd het kleine bendehoofd Keutji' Leubé, op aanwijzing van spionnen van T. Tji', en den 15den d. a. v. T. Moeda Tji' Bramat, een neef van Sah Kobat, gedood, waarop een 15-tal huisgezinnen, die, voor afpersingen van dit hoofd bevreesd, 3 jaren geleden naar Boven-Meureudoe waren uitgeweken, naar hunne kampong Koemba, die nog geheel verlaten was, terugkeerden.

Mocht het al niet gelukken met het energieke bendehoofd T. Oebét, die zich vaak aansloot bij T. Bén Peukan, veel in aanraking te komen, zoo werd hem het rustig verblijf in de kampongs en in het gebergte toch ontzegd, en zag hij zijne bende gaandeweg slinken door het sneuvelen of arresteeren van zijne volgelingen; o. a. werd zijn goeroe, Teungkoe Moehéb, gedood. Om aan deze rustelooze opsporing te ontkomen, week T. Oebét zelfs voor een tijd naar Pidië uit. Als adathoofd had T. Oebét allen steun van de bevolking, waardoor dan ook meermalen kampongs en hoofden beboet moesten worden. Vooral T. Sah Kobat werd flink onderhanden genomen en in het begin van November werd hem nog slechts een maand tijd gegeven om van zijn goeden wil blijken te geven. Den 7den November werden T. Tji' Samalanga en T. Sah Kobat nog eens aangespoord om ons T. Oebét gedurende de poeasa dood of levend in handen te spelen. T. Oebét meldde zich daarop den 8sten December, inleverende 6 karabijnen, model '95, 6 Beaumont- en 40 voorlaadgeweren. Met hem keerden reeds 170 kwaadwilligen terug. De terugkeer van T. Oebét heeft reeds merkbaren invloed op het landschap II Moekims Toenòng; de kampongs geraken meer bevolkt en allerwegen wordt gewerkt aan den schoonmaak van wegen en erven en aan den wederopbouw van huizen.

In Augustus kwam de schroefpaalbrug over de Oelém in den grooten weg gereed en werd een nieuwe weg aangelegd van Keudè Tjòt naar het zuiden, tot gemakkelijker afvoer van de pinang uit de Toenòng-streek.

Peusangan. Hoewel in 1903 onze bivaks Panté Lhòng en Matang Gloempang II nog meermalen beschoten werden en onze patrouilles in de Djoeli-streek in aanraking kwamen met vijandelijke benden, is de politieke toestand van het landschap gunstiger dan in 1902. Zulks is een gevolg van den dood van T. Sabé Awé Geutah, die in Maart op zijne ladang Aloeë Krèh overleed, en van het sneuvelen van Teungkoe Taïb aan de Kroeëng Manèh (October). Vooral de verdwijning van het tooneel van dit geestelijk hoofd van Awé Geutah — dat zich niet ontzag de bevolking van Peusangan op te ruien en aan te sporen om haar eigen oelëëbalang te vermoorden, omdat die de kafirs steunde — heeft een merkbaren invloed ten goede uitgeoefend op de geheele bevolking van het landschap, terwijl de nog rondzwervende kleine bendehoofden, die voortdurend achtervolgd worden, een krachtigen steun hebben verloren. Aan T. Maharadja Djeumpa en T. Moeda Tji' is last gegeven om de nog uitgeweken bevolking naar hare kampongs te doen terugkeeren. Meermalen moesten aan hoofden en kampongs boeten worden opgelegd wegens gebrek aan medewerking, het verheimelijken van de aanwezigheid van benden of bendehoofden en het beschadigen van telephoon en trambaan door kwaadgezinden.

In September is een begin gemaakt met den aanleg van een 6 M. breeden verharden karreweg naar de Gajō-landen, loopende van Bireuën door Djoeli Toenòng naar Teupin Blang Manè aan de Peusangan-rivier. Het werken geschiedt in heerendienst door de bevolking van Djeumpa, onder toezicht van troepen uit het bivak Peudala. Aan de overzijde van de Peusangan werd met dezen arbeid in October begonnen; het werken aan dit gedeelte geschiedt door de bevolking van eigenlijk Peusangan, die daartoe kosteloos door het bestuur van rijst en visch wordt voorzien.

II. Overige Landschappen.

De politieke toestand, die in het begin van het jaar nog veel te wenschen overliet, veranderde geheel na de onderwerping van Panglima Polém (September) De meeste bendehoofden toch volgden zijn voorbeeld en met hen keerden honderden uitgewekenen in de kampongs terug. Alleen in de westelijke landschappen, waar onze patrouilles zich uit den aard der zaak in den loop van 1903 niet zoo veelvuldig vertoonden, hielden zich

onder de geregistreerde bevolking nog enkele vijandige elementen op. Het grootste deel dezer vijandiggezinden vereenigde zich in Januari 1904 tot eene bende onder een zekeren Teungkoe Oen en versterkte zich in de bako-bako van Gloempang II, nabij de kampong Samöti. Hier werd zij door onze troepen nagenoeg geheel vernietigd, zij liet in onze handen 79 gesneuvelden met hunne vuur- en blanke wapens.

Met den terugkeer van de hoofden is het verzet bijna overal opgehouden en heeft de bevolking vermoedelijk voor goed het geweer en de klewang met den patjol verwisseld. Op de gezindheid der bevolking van Keureutòë, Matang Koeli en Peutòë was in de eerste helft van 1903 nog niet veel staat te maken en in Pira', Seuleuma', Matang Koeli en Peutòë was het grootste deel der bevolking nog uitgeweken, doch in de laatste maanden van het jaar waren in die landschappen de meeste kampongs weer bewoond. Alleen de bevolking van Zuid-Seuleuma' is, daar Teungkoe di Barat zich nog niet aan ons gezag onderworpen heeft, nog niet geheel teruggekeerd.

Tot aan de onderwerping van Pòlém was de vijand zeer bedrijvig en ofschoon meestal aanraking in het open veld met onze troepen werd vermeden, hadden wederom een tweetal klewangaanvallen plaats, hoewel ze van veel minder beteekenis waren dan in 1902. Bij die gelegenheden liet de vijand in 't geheel 11 gesneuvelden in onze handen, terwijl wij slechts 3 gewonden bekwamen. In Juli trachtte eene bende van T. Bén Ara Boengkö' in de versterkte koeta Gantong aan eene patrouille tegenstand te bieden. De geheele bende, 17 man sterk, sneuvelde bij de verdediging van hare sterkte. Overigens bepaalde de vijand zich, evenals in 1902, voornamelijk tot het beschieten op grooten afstand van patrouilles en bivaks, het beschadigen van de telephoongeleidingen en de trambaan, het verbranden van houten bruggen, het vermoorden van spionnen en ons welgezinde of diensten bewezen hebbende hoofden, het bemoeielijken van het werken aan de wegen en het plegen van diefstallen en rooverijen. Toen echter in Juli de terugkeer van uitgeweken hoofden en bevolking van beteekenis begon te worden, trachtten de nog in verzet zijnde hoofden zulks door dwangmaatregelen te beletten en begonnen benden van T. Radja Meungkoeta en T. di Barat in Hakém Kroeëng, Geudöng en Samakoerö', en die van T. Tji' Toenòng in BlangMè, de huizen in de kampongs in grooten getale te verbranden.

Met het doel om Pòlém op te sporen en onschadelijk te maken, werden sedert November 1902 de bovenstreken van Keureutòë doorkruist door eene marechaussee-colonne, die weinig succes had totdat de onderluitenant (thans luitenant) H. Christoffel als commandant optrad. Hij ontdekte achtereenvolgens de schuilplaatsen van de Geudöng'sche hoofden en van Pòlém in de bosschen van Boven-Pira' en Peutòë, bracht aan hunne benden aanhoudend verliezen toe en ruimde voortdurend hunne wijken schuilplaatsen met voorraden op.

Vóór Pòlém had zich reeds de oelèëbalang van Ara Boengkö' onderworpen, en daarna kwamen zich aanmelden T. Bén Pira' met zijn broeder, twee broeders van T. Bén Seuleuma', zoomede T. Tji' Geudöng en T. Radja Meungkoeta en hunne familie. In het begin van October volgde de als T. Tji' Toenòng bekende T. Tjoet Moehamat, broeder van den oelèëbalang van Keureutòë en met hem Teungkoe Jit en zijn vader, het hoofd der Moeliëng'sche oelama-familie. Daarop kwamen zich bij het bestuur melden de oelèëbalang VIII van Matang Bén en Minjè. Als een gevolg van een en ander keerden in de Pasè-streek nagenoeg alle kleinere hoofden en een groot aantal volgelingen in de kampongs terug. In de westelijke landschappen werd in October de toestand merkbaar beter en keerden vele uitgewekenen terug, toen T. Radja Itam van Boelöh Beureugang het voorbeeld der Geudöng'sche hoofden gevolgd had. Ten slotte kwam in de eerste helft van November ook T. Radja Lhö' van Lhö' Seumawè in onderwerping, waarmede het verzet geëindigd was. De eenige bendehoofden van beteekenis uit Keureutòë, die niet teruggekomen zijn, zijn Teungkoe di Barat en Teungkoe Mata Ië, die naar de Gajö-landen zijn uitgeweken. Aan de hoofden werd de inlevering van geweren opgedragen en aan de meesten ook boeten opgelegd, terwijl van hen, die reeds vroeger in onderwerping kwamen, doch sedert weer uitweken, bovendien de storting van eene waarborgsom werd geëischt.

Het aantal der teruggekeerde uitgewekenen was in 1903 zeer aanzienlijk. Van einde Maart af tot ult. April bedroeg het ruim 3100; in Mei en Juni keerden nog 1150 en in Juli en Augustus nog ruim 1500 personen terug. In het landschap Pira', dat in Juni nog geheel onbewoond was, waren einde October in 15 van de 16 kampongs de bewoners teruggekeerd. In September en October bedroeg het aantal teruggekeerden in de Pasè-streek alleen ruim 2800. In de westelijke landschappen werden in dezelfde twee maanden ongeveer 500 teruggekeerde uitgewekenen geregistreerd. Ofschoon zich hier en daar nog wel ongeregistreerde personen in de kampongs schuilhouden, is hun aantal zoo gering, dat met gerustheid kan gezegd worden, dat bij het einde van 1903 de geheele bevolking der onderafdeeling geregistreerd was. Het aantal uitgegeven passen, dat op ult. 1902 17 426 bedroeg, was bij het einde van 1903 gestegen tot 40 045.

Met den aanleg van wegen in heerendienst is geregeld voortgegaan, ofschoon daarbij in de eerste maanden van het jaar nog wel eens overlast ondervonden werd van den vijand, die de voor het werk uitgekomen bevolking beschoot. Voor wegenaanleg en registratie, maar tevens ook in het belang van een goeden patrouilledienst, zijn in 1903 op verschillende plaatsen tijdelijke bivaks betrokken, o. a. te Matang Raja, Teupin Djalòh, Beuratjan, Paja Meundròë, Paja Bakong en Goentji. Daar, na het beëindigen der vijandelijkheden, naast den wegenarbeid de ontwapening van de kampongs krachtig ter hand genomen moet worden, zullen enkele dier bivaks nog eenigen tijd bezet moeten blijven. Door het bestuur zijn, op kosten van het wegenfonds, verschillende bruggen aangelegd, o. a. ijzeren schroefpaalbruggen over de kroeëng Toean in Sawang en over de kroeëngs Seunòng en Paja in Boelöh.

Evenals tot dusver steeds gebruikelijk was, is ook gedurende 1903 op het nog niet in exploitatie gebrachte gedeelte der trambaan de bevolking gelegenheid gegeven tot kosteloos (personen) vervoer, waarvan door haar een gretig gebruik gemaakt werd. Waar aan de bevolking de gelegenheid werd aangeboden om bij den aanleg geld te verdienen, maakte zij ook thans daarvan druk gebruik. In Keureutòë is de aarden baan bijna uitsluitend door Atjèhers aangelegd. Sommige hoofden betaalden de aan hunne kampongs opgelegde boeten door de bevolking onder hun persoonlijk toezicht aan de trambaan te laten werken, om op die wijze het benoodigde geld te verdienen.

Gloempang Doea. Dank zij het patrouilleeren der troepen van Panté Lhòng hadden in Gloempang Doea beschadigingen van trambaan en telephoongeleiding nagenoeg niet meer plaats en bepaalden de kwaadwilligen zich tot het een enkele maal beschieten van de werktram en het in den nacht van 26 op 27 Maart verbranden van een 20-tal dwarsliggers van de door een bandjir ontzette Manè-brug. Een en ander geschiedde door volgelingen van Panglima Prang Bén en T. Sabé Silang. De kampongs en hoofden, die van de aanwezigheid van djahats verzuimden kennis te geven, zijn deswege beboet.

De in 1902 door den nieuw opgetreden oelèëbalang T. Béntara Istia Moeda Peureudan, afgelegde korte verklaring en de hem uitgereikte akte van bevestiging zijn goedgekeurd bij Gouv. Bt. 21 Jan. 1903 n°. 7.

Sawang. Over de medewerking van den oelèëbalang T. Pang viel ook in 1903 niet te roemen; meermalen moest hij beboet worden wegens het niet kennisgeven van de aanwezigheid van benden in zijn gebied, waarvan er een in Juni, nabij Manè in Sawang, den trein beschoot. Wegens beschadiging van telephoon en trambaan is in November het geheele landschap beboet. Het is voornamelijk de broeder van T. Pang, Keudjroeën Ali van Goentji, die het verzet nog gaande houdt en oorzaak is dat in Boven-Sawang zich nog vele uitgewekenen op ladangs ophouden. Daarom werd in November, toen door den verbeterden toestand in Keureutòë en Tjoenda troepen beschikbaar kwamen, een bivak in de kampong Goentji betrokken. Door de patrouilles uit dat bivak zijn de ladangs in de bovenstreken en de daar aanwezige voorraden opgeruimd.

Nisam. Van den oelèëbalang T. Ri werd voldoende medewerking ondervonden. Hij en de bevolking deden goed hun best om de nog hier en daar in de kampongs verblijfhoudende vijandiggezinden onschadelijk te maken of tot onderwerping te brengen. Daar in Beneden-Nisam en Sawang zich nog steeds slecht volk ophoudt, werd, vooral in de laatste maanden van 1903, in die streken druk gepatrouilleerd.

Tjoenda. Ook in het begin van 1903 vertoonden zich in de benedenstreken nog een enkele maal kleine benden vijandiggezinden.

Sinds Februari echter is de orde en rust in die streken niet meer gestoord geworden en zijn in het landschap Palōh de meeste huizen weer bewoond. De ons nog vijandige T. Itam Palōh is in den nacht van 25 op 26 October te Tjòt Triëng opgelicht.

Door T. Tji' Tjoenda werden meermalen goede aanwijzingen gedaan en hij leverde zelfs nu en dan kwaadgezinden aan het bestuur uit. In de Boelōh-landschappen was de vijand zeer roerig en vertoonden zich de benden van T. Radja Itam van Boelōh Beureugang en van T. Bén Sabi van Boelōh Blang Ara voortdurend. In Januari werd in Boelōh Beureugang een koelietransport aangevallen, terwijl in dezelfde maand en in Maart het bivak Boelōh Blang Ara beschoten werd en in April eene bende een onderofficiers-patrouille trachtte te bespringen. Den vijand werd hierbij een verlies toegebracht van 11 dooden en 7 geweren. Voor het beschieten van het bivak werden de omliggende kampongs steeds beboet. Door het onverpoosd opsporen en vernietigen van schuilplaatsen in het gebergte en het voortdurend opjagen door onze patrouilles werd T. Radja Itam den strijd moede en meldde zich in October bij het bestuur. Met hem keerden ongeveer 200 mannen in de kampongs terug. T. Bén Sabi van Boelōh Blang Ara volgde een maand later dit voorbeeld. Het meest bekende bendehoofd, dat in de Boven-Boelōh-streek bleef rondzwerven, Panglima Prang Tjoet Amat, werd in het laatst van November door eene patrouille uit Boelōh Blang Ara overvallen en sneuvelde met een 6-tal volgelingen. Hiermede is ook het verzet in de Boelōh-streek geëindigd en kon aldaar het bestuur weer naar behooren geregeld worden.

Het geologisch onderzoek naar petroleum door de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen werd door den vijand geen enkele maal gehinderd; hoofden en bevolking toonden, hun voordeel ten deze begrijpende, zich ten opzichte van dit onderzoek steeds welgezind.

De van Tjoenda naar Boelōh Blang Ara loopende weg is door de bevolking tot 5 M. verbreed en verhard; een nieuwe 5 M. breede weg van Boelōh Blang Ara naar Boelōh Gampōng Teungòh is aangelegd, terwijl deze kampong in het laatst van het jaar door een flinken weg ook met de kampong Poenteuët verbonden is.

Lhō' Seumawè. Ook in 1903 is eenige malen overlast ondervonden van T. Radja Lhō'. Dank zij de straf, welke in 1902 is toegepast op hen die hem steun verleenden, liep de bevolking te wapen, toen in den nacht van 8 op 9 Februari een 10 à 12 tal van zijne, met blanke wapens gewapende, volgelingen op het eiland kwamen. De bende werd uiteengedreven en een lid daarvan gearresteerd en aan het bestuur overgegeven. Twee dagen later vertoonde zich de bende opnieuw, maar-zij trok, bij de nadering van eene onmiddellijk uitgerukte patrouille, terug, zonder eenig kwaad te hebben gedaan. In den nacht van 18 op 19 Juli werden een paar handelaren op de Atjèhsche keudè beroofd.

Nadat zijne vrouw, met T. Moehamat Ali Basja en haar broeder T. Radja Sabé, in Juni was teruggekeerd, begon T. Radja Lhō' ook stappen te doen tot onderwerping, welke, na den terugkeer van T. Tji' Geudōng en T. Radja Meungkoeta, in September vasten vorm aannamen. Toch duurde het nog tot den 13den November voor hij zich met een 120-tal volgelingen bij het bestuur te Lhō' Seumawè meldde.

De onderafdeelingshoofdplaats Lhō' Seumawè breidde zich in den loop van 1903 zeer uit; verschillende wegen werden aangelegd en de vertikale ijzerdraadafsluiting om de hoofdplaats opgeruimd.

Bajoe. Orde en rust werden hier niet verstoord. De gegeven bevelen werden door hoofden en bevolking goed opgevolgd.

In den nacht van 2 op 3 Januari overleed de oelèëbalang T. Béntara Tjoet. Hij werd opgevolgd door zijn zoon T. Banta Moeda, die, onder aanneming van den titel T. Béntara Tji', de korte verklaring in 3 artikelen beëedigde en onderteekende (goedgekeurd en bekrachtigd bij Gouv. Bt. 23 April 1903 n°. 14).

Blang Mangat. Om de in K. V. 1903 (kol. 38) vermelde reden moest T. Moehamat Napiah zich meestal door zijn jongeren broeder doen vervangen.

Blang Mangat had in 1903 nu en dan te lijden van doortrekkende benden, die o. a. in den nacht van 20 op 21 Januari het hoofd van Poenteuët vermoordden en in Augustus eenigen schrik verwekten door het verbranden van kamponghuizen. In September namen echter de vijandelijkheden in dit landschap een einde, doordat een steeds vijandig gebleven lid der oelèëbalang-familie zich aanmeldde, namelijk de keudjroeën van Mbang, die met 125 volgelingen in onderwerping kwam. Van al deze personen werd de inlevering geëischt van eene aanzienlijke hoeveelheid vuurwapens. Het landschap Mbang is thans weer geheel bewoond.

Samakoerō'. Over de medewerking van hoofden en bevolking viel niet te klagen. In Maart werd een door T. Sjah Ma'on in Samakoerō' gedane inval door de te wapen geloopen bevolking met een verlies van 3 gesneuvelden afgeslagen. Zeer werd het land geteisterd door het optreden van T. Radja Meungkoeta en Teungkoe di Barat, die in Juli en Augustus allerwege huizen verbrandden. Na September bleef het in Samakoerō' rustig.

Bloeë'. Hoofden en bevolking volgden trouw onze bevelen op; rust en orde werden niet verstoord.

Geudōng. Ook in 1903 viel over T. Radja Moeda als waarnemend bestuurder niet te klagen. In het begin van het jaar werd door hem uitgeleverd T. Banta Tjoet, die in 1900 aan de beschieting van eene patrouille had deelgenomen. Rustverstoringen kwamen zoo goed als niet voor.

In Mei werden 's nachts enkele schoten op het bivak Geudōng gelost, waarvoor aan de omliggende kampongs boete werd opgelegd, en eenmaal wisten een paar roovers het koeliekampement aldaar binnen te dringen en eenige goederen te rooven. De vijandelijke hoofden T. Tji' en T. Radja Meungkoeta hielden zich gewoonlijk op in het bergterrein tusschen de kroeëngs Pasè en Keureutōë. T. Radja Meungkoeta kwam nu en dan in de benedenstreken, terwijl zijne benden zich in Juli en Augustus in Hakém Kroeëng, Geudōng, Seuleuma' en Samakoerō' vertoonden, waar zij tal van huizen verbrandden. Intusschen waren de overige Geudōngsche hoofden het opjagen moede en meldden zich in Juni T. Moehamat Ali Basja en zijne vrouw, een der dochters van T. Radja Meungkoeta, 4 andere kinderen van dit hoofd en eene dochter van T. Radja Sabé, benevens een 100-tal volgelingen. Onmiddellijk na de onderwerping van Pòlém keerde ook de eenige vrouw van T. Tji' met hare beide dochters naar Geudōng terug. T. Tji' en T. Radja Meungkoeta, den 11den en 15den September door eene patrouille in hunne schuilplaatsen opgejaagd, kwamen den 21sten dier maand met ruim 200 volgelingen in onderwerping. Van T. Radja Meungkoeta werd de inlevering van zijne geweren geëischt, doch overigens werd noch aan hem noch aan T. Tji' Geudōng eenige boete opgelegd of het storten van een ha gantjéng van hen gevorderd, en wel omdat de Geudōngsche oelèëbalang-familie door den oorlog zeer verarmd is en het niet denkbaar is, dat zij nog eens van houding zal veranderen.

Daar T. Tji' voortdurend sukkelende is en onlangs zijne vrouw verloren heeft, is de korte verklaring door hem nog niet geteekend en beëedigd kunnen worden.

Blang Mè. In dit landschap werden rust en orde niet verstoord. De oelèëbalang T. Moeda Laté, die in Maart 1900 naar de zijde van den pretendent-sultan was overgeloopen, voldeed in April 1903 aan diens oproeping om terug te keeren en meldde zich in Idi bij den commandant eener patrouille. Hij werd naar Lhō' Seumawè opgezonden, en na het betalen van eene waarborgsom, weer met het bestuur van Blang Mè belast.

Hakém Kroeëng. De oelèëbalang T. Hakém Kroeëng wist ook in 1903 de vijandige benden uit zijn gebied te houden. In April arresteerde en leverde hij aan het bestuur uit een panglima van T. Radja Meungkoeta, T. Sjah Ma'on geheeten, die eenige moorden op zijn geweten had.

Keureutōë. Ook gedurende 1903 reikte T. Tji' Béntara's directe invloed niet veel verder dan tot de kampongs, die gelegen zijn in den naasten omtrek van zijne woning te Djeurat Manjang. In het grootste gedeelte van zijn rechtstreeksch gebied en in de onderhoorigheden heeft hij zich nooit vertoond en is zijn invloed al zeer gering. Veel meer gezag heeft zijn jongere broeder, T. Tji' Toenòng of T. Tjoet Moehamat, die zich bij voorkeur in de vlakte bleef ophouden en zijne schuilplaats had in de bako-bako aan de Beneden-Djambō Ajé. Onze patrouilles werden in de eerste maanden voortdurend door zijne benden en die van T. Jit (zoon van den oelama T. di

Moeliëng) beschoten. Den 26sten Januari vertoonde zich eene bende van T. Tji' Toenòng in de kampongs Blang Asan en Arōn, aan welke door eene patrouille uit Geudōng een niet onbelangrijk verlies toegebracht werd. Den 11den Februari kwam een zijner benden te Laga Batang en een 10-tal dagen later eene onder T. Jit in Blang Gloempang. In Maart werd de waarnemende toeha peuët van Boeah door volgelingen van T. Tji' Toenòng vermoord. Daar, waar de bevolking hem niet goedschiks met geld en levensmiddelen ondersteunde, nam hij haar een en ander met geweld af. Door een dergelijk optreden was T. Tji' Toenòng overal zeer gevreesd.

Naar aanleiding van de klewangaanvallen op 15 Februari bij Ara Boengkō' en op 17 Februari d. a. v. bij Aloeë Bili, welke beide met verlies voor den vijand werden afgeslagen, werd de geheele landstreek beboet en een begin gemaakt met de ontwapening der kampongs, welke krachtig werd voortgezet, toen in April patrouilles, transporten en dekkingen in Beneden-Keureutòë voortdurend uit de kampongs beschoten werden. In de volgende maand kwamen zoo goed als geen rustverstoringen in Beneden-Keureutòë meer voor. Slechts ééns beproefde eene bende van T. Tji' Toenòng nabij Arōn de werktram te doen ontsporen, doch deze poging mislukte. In de volgende maand werd aan zijne bende een verlies toegebracht van 10 dooden en werden 3 geweren, model '95, op haar buitgemaakt. Toch bleef hij steeds in Beneden-Keureutòë rondzwerven, doch door het voortdurend patrouilleeren verbeterde sedert Juli de toestand merkbaar en keerden vele uitgewekenen in de kampongs terug, o. a. T. Moeda Intan van Matang Koembang en de oelèëbalang Tèh van Blang Asan. Daar die terugkeer T. Tji' Toenòng een doorn in het oog was, beproefde een zijner benden T. Moeda Intan te vermoorden, die echter wist te ontkomen.

Na de onderwerping van Pòlém en de Geudōngsche hoofden begon T. Tji' Toenòng in het begin van October stappen te doen ter voorbereiding van zijne onderwerping, die daarop spoedig volgde. Den 11den October meldde hij zich met T. Jit en den ouden Teungkoe di Moeliëng en ettelijke andere vijandige hoofden te Lhō' Seumawè. Van hem werd o. m. de inlevering geëischt van alle sedert 1899 tusschen de kroeëng Pasè en Keureutòë verloren geraakte geweren, model '95, met uitzondering van een zestal, die in het bezit zijn van Teungkoe di Barat, en van de reeds door ons buit gemaakte. Zoodra hij bewezen zal hebben wat het bestuur aan hem heeft, zal zijne positie definitief geregeld worden.

Na de onderwerping van T. Tji' Toenòng hadden geen vijandelijkheden meer plaats. Wel zwerft in de kampongs nog wat kwaad volk rond, maar dit zal wel geleidelijk in handen van onze patrouilles vallen.

Daar in Beneden-Keureutòë veel veediefstallen voorkwamen, zijn door het bestuur bijzondere maatregelen getroffen om daaraan een einde te maken.

Hieronder volgt het belangrijkste, dat op politiek gebied in elk der 8 oelèëbalangschappen van Keureutòë is voorgevallen.

1. *Blang Gloempang.* Van den in 1902 opgetreden oelèëbalang, T. Moehamat Napiah, ging tot dusver nog weinig gezag uit. Hij durft zich niet in zijn gebied op te houden uit vrees voor wraakneming van de zijde van T. Tji' Toenòng, omdat hij aan onze patrouilles de verblijfplaats van diens vrouwen had aangewezen. Na de rol, die door hem gespeeld is vóór T. Tjoet Moehamat's onderwerping — het aanwijzen namelijk van diens in Blang Gloempang gebrachte vrouwen aan een onzer patrouilles — is hij uiterst bevreesd voor eenige wraakneming van dat hoofd. Ofschoon T. Tji' Toenòng na zijne onderwerping mededeelde dat hij daarover geen wrok meer koesterde, vertrouwt T. Napiah zulks maar half. Maatregelen zijn echter genomen, die hem zullen noodzaken zich weer in zijn land op te houden; o. a. is hem medegedeeld, dat hem geen hasil zal worden uitgekeerd', zoolang hij niet in Blang Gloempang woont. Ook is hem vergund te Matang Poentōng eene koeta voor zich te doen bouwen.

2. *Boeah.* In het begin van November kwam T. di Boeah, over wiens medewerking niet te klagen viel, te overlijden, nalatende een zoon, T. Nja' Nagoe, die nog minderjarig is, waarom zijn oom, T. Tjoet Moehamat, als waarnemend bestuurder zal optreden.

3. *Matang Bén.* Ofschoon de oelèëbalang T. Bén Tjoet het grootste gedeelte van het jaar voortvluchtig was, hadden er geen vijandelijkheden of rustverstoringen van beteekenis in zijn land plaats. In de eerste helft van October keerde hij terug en den 10den dier maand werd hij door T. Tji' Béntara bij het bestuur gebracht. Zijne familie is daarop in vrijheid gesteld.

4. *Minjè.* Daar na den moord van T. Bajan, den waarnemenden oelèëbalang (zie K. V. 1903, kol. 39), niemand gevonden werd, geschikt om met het bestuur te worden belast, bleef tot aan de onderwerping van T. Ali de bestaande toestand, hoe ongewenscht ook, gehandhaafd. Met T. Bén Tjoet van Matang Bén onderwierp T. Ali zich in de eerste dagen van October, waarop hem het oelèëbalangschap is opgedragen.

5. *Ara Boengkō'.* Hier vertoonden zich meermalen vijandelijke benden, waarvan er een den 15den Februari werd teruggeslagen met een verlies van 6 gesneuvelden en 10 voorlaadgeweren. Door de inneming van de versterking Koeta Gantōng door een detachement van Pantòn Laboe, waarbij aan den ons sedert 1899 vijandigen T. Bén Ara Boengkō' een verlies toegebracht werd van 17 dooden, scheen hij in te zien, dat verdere tegenstand nutteloos was en begon hij neiging tot onderwerping te toonen. Den 14den Augustus meldde hij zich en nadat hem als boete de inlevering van zijne geweren was opgelegd en de betaling van eene waarborgsom gevorderd was, is hij weder met het bestuur belast. Al zijne nog vijandelijke familieleden, voorts de broeder van T. Moeda Bramat, toeha peuët van Matang Oebi, die zelf wegens ziekte nog achterbleef, maar zich in October meldde, en een groot aantal volgelingen, keerden uit hunne schuilplaatsen naar de kampongs terug. Na zijn optreden als bestuurder deed T. Bén goed zijn best, maar hij ondervond veel tegenwerking van zijn broeder T. Peukan. Toen deze zich rechten begon aan te matigen, die alleen den oelèëbalang toekomen, werd hij naar Lhō' Seumawè opgeroepen en daar voorloopig geïnterneerd.

6. *Ara Keumoedi.* T. Bén Ara Keumoedi volgde steeds de hem door het bestuur gegeven bevelen naar behooren op. De bevolking van het op den rechteroever der Pira' gelegen gedeelte van zijn landschap, die naar het gebergte was uitgeweken, begint naar hare kampongs terug te keeren.

In het begin van December meldde zich bij den bivak-commandant van Paja Bakōng de tot dusver voortvluchtige toeha peuët T. Adé met een 15-tal volgelingen.

7. *Pira'.* Waren bij het einde van 1902 alle kampongs in dit landschap door de bevolking verlaten, langzamerhand kwam hierin verbetering en keerden vele lieden terug, zoodat in Juni nog slechts 5 kampongs geheel onbewoond waren. In die maand meldden zich o. m. een der toeha peuët, zoomede T. Tjoet Bongsòë, broeder van T. Bén, die voorloopig met de waarneming van het bestuur belast werd.

In den loop van Juli overleed de afgeleefde, onverzoenlijke T. Bén. Zijn zoon en wettige opvolger T. Tjoet Brahim kwam zich, na de onderwerping van Pòlém, den 16den September met zijn broeder T. Tjoet Asan bij het bestuur aanmelden. Nadat hij zijne geweren had ingeleverd, trad hij, onder den naam van T. Bén Pira', als hoofd van het landschap op. Hij volgt de hem gegeven bevelen naar behooren op.

8. *Seuleuma'.* Veel gezag schijnt de oelèëbalang T. Bén Seuleuma' niet te hebben. Zoolang Pòlém en T. Radja Meungkoeta nog vijandig waren, hielden zij zich meermalen in Boven-Seuleuma' op. De meeste kampongs in de bovenstreken waren dan ook door de bevolking verlaten en de naaste bloedverwanten van den oelèëbalang bleven ons steeds vijandig gezind. Tot driemaal toe, in Mei, Juni en October, werd eene bende van T. di Barat in Boven-Seuleuma' overvallen en werden haar vrij aanzienlijke verliezen toegebracht. Sedert heeft Teungkoe di Barat deze streken verlaten.

In September kwamen zich bij het bestuur aanmelden T. Banta Moeda en T. Radja Poetéh, twee van de drie nog vijandige broeders van T. Bén Seuleuma'. Het laatste vijandige lid der familie, Banta Sjam, werd den 21sten October door eene patrouille van Paja Meundròë gearresteerd.

In November is het bivak Paja Meundròë naar Paja Bakōng verplaatst, ten einde meer pressie te kunnen uitoefenen op de met T. di Mata Ië uitgeweken bevolking.

Matang Koeli. Nog steeds heeft de waarnemende oelèëbalang, T. Moeda Lhòn, zich niet veel gezag weten te verwerven, daar verreweg de meeste kampongs door de bevolking, welke zich bij T. Radja had aangesloten, tot voor korten tijd verlaten waren. Ook bijna alle adathoofden en de meeste zijner bloedverwanten waren ons vijandig. Onze patrouilles en transporten werden uit Matang Koeli en omliggende kampongs dan ook steeds beschoten. Eerst nadat in den nacht van 22 op 23 Mei de fanatieke Panglima Prang Banta verrast was en met 11 zijner volgelingen sneuvelde, veranderde de politieke toestand en was deze welhaast zoo bevredigend, dat einde Mei het bivak Teupin Djalòh naar Beuratjan verplaatst kon worden. Na den terugkeer van Radja Lhō' in November, keerde de uitgeweken bevolking van Matang Koeli terug, zoodat thans weer alle kampongs bewoond zijn.

Peutòë. Daar in de eerste maanden van 1903 T. Hakém nog voortvluchtig was, bleef zijn jongere broeder T. Moehamat met het bestuur belast. Ofschoon toen niet veel gezag van hem uitging, keerden toch in Februari reeds een 200-tal lieden in de kampongs terug. De volgende maand kwam T. Hakém zich vrijwillig aanmelden. De betaling van de reeds vroeger van hem geëischte, doch niet voldane waarborgsom werd nogmaals gevorderd, alsmede de betaling van eene boete. Niet lang daarna, in den nacht van 23 op 24 Juli, werd T. Hakém door volgelingen van T. Radja Lhō', gesteund door lieden uit Peutòë, vermoedelijk uit roofzucht, vermoord. De zoons van T. Hakém zijn beide nog minderjarig; de oudste, T. Ali Basja, een opiumschuiver, is nog niet ouder dan 13 jaar.

Tot dusver is het aan het bestuur nog niet gelukt eene bevredigende regeling te treffen voor het bestuur en wordt dit voorloopig door den besturenden ambtenaar te Lhō' Seumawè rechtstreeks met de peutoeha's gevoerd.

Een van de in Peutòë invloedrijkste vijandige hoofden, T. Datò, kwam zich in het laatst van October aanmelden.

2. OOSTKUST.

d. ONDERAFDEELING IDI.

Vijandige bewegingen hadden in deze onderafdeeling niet plaats. Nadat het bendehoofd T. Oesén Oelèë Gadjah eenigen tijd over zijne onderwerping had onderhandeld, werd niets meer van hem vernomen. Hij heeft met zijne bende eenige malen een inval gedaan in het Idische, welke invallen steeds gericht waren tegen de inheemsche bevolking. In Maart deed hij een inval in het landschap Idi Tjoet, waarbij in de seuneubō' Keumoening de schoonmoeder en een kind van den oelèëbalang van dat landschap opgelicht en eenige huizen verbrand werden, terwijl aan een aantal peperranken schade werd toegebracht. Een en ander had kunnen voorkomen worden, zoo de oelèëbalang van Bagò' en Boegéng, T. Béntara Moeda, de plannen van T. Oesén, waarvan hij kennis droeg, tijdig aan het bestuur had bekend gemaakt. Voor deze nalatigheid is hij gestraft. In April verbrandde de bende, die zich eenige keeren in Boven-Simpang Oelim vertoonde, eenige huizen in Blang Seunòng (Panté Lhòng); de patrouilles konden geen aanraking met haar krijgen. Daarna vereenigde zij zich in Dama Poetéh met de bende van den roover Nja' Moet, maar hier werd ze opgespoord en moest zij 10 dooden, 4 geweren en 1 revolver in onze handen laten. In Mei werd de bende, waarbij zich toen T. Mohamad Diah, iemand uit Peureula', en T. Moeda Intén, de voortvluchtige peutoeha van Lhō' Nibōng (Simpang Oelim) hadden aangesloten, in Dama Poetéh gesignaleerd; aan eene op haar afgezonden patrouille mocht het gelukken tweemaal met haar slaags te raken en T. Oesén daarbij een verlies van 26 dooden toe te brengen.

De mobiele sectie van Pantòn Laboe, die in de plaats kwam van het bivak te Pasè Tinggi, dat den 15den Mei werd opgeheven, had ook eenige malen aanraking met de benden van T. Oesén Oelèë Gadjah. In Juni werden door haar op een tocht naar de Boven-Djambō Ajé, om in het Idische gesignaleerde vijanden den overtocht over die rivier te bemoeielijken, T. Bén Rampah (Keureutòë) en een jongere broeder van zijn schoonzoon, zekere Agam Tjoet, beiden vertrouwelingen van T. Oesén, gedood, terwijl 1 repeteerkarabijn, 2 voorlaadgeweren en een vrij aanzienlijke hoeveelheid ammunitie werden buitgemaakt. Op een tocht, die de controleur in September met die mobiele sectie in Pasè Tinggi en Panté Lhòng maakte, mocht het gelukken een rijsttransport van T. Oesén te achterhalen. De Djambō Ajé werd overgestoken en te Tandjōng Loeboe en Tanòh Mirah werden verscheidene groote beplante ladangs aangetroffen, welke aangelegd waren door volgelingen van T. Oesén. Zij werden zooveel mogelijk vernietigd, hetgeen ook geschiedde met de ladang en het huisje waar T. Oesén zich gewoonlijk ophield.

Het bendehoofd Nja' Moet (zie K. V. 1903, kol. 42) wist, na het verlies van zijne onschadelijk gemaakte bende, weder eenige volgelingen aan te werven en daarmede hier en daar in de seuneubō' te rooven en te moorden. Aan onze patrouilles gelukte het enkele malen aanraking met deze kleine bende te krijgen, zooals in Februari in de seuneubō' Pantòn Rajeu' (Dama Poetéh), bij welke gelegenheid drie Atjèhers sneuvelden, terwijl een donderbus en eenige blanke wapens werden buitgemaakt, en in Mei te Aloeë Koembang (Dama Poetéh), waar de bende een doode en een gewonde verloor. Op een bericht dat Nja' Moet zich in een huis in de seuneubō' Pidië bevond, rukte eene patrouille daarheen uit, die de woning omsingelde en eenige van zijne volgelingen arresteerde, doch hijzelf ontkwam. Ook het seuneubō'-volk zelf verzette zich hier en daar tegen de bende en bracht haar af en toe eenig verlies toe. Behalve Nja' Moet, maakte ook een zekere Si Bén Prang Boven-Idi Rajeu' nu en dan onveilig. Hij is de zoon van den tot dwangarbeid veroordeelden peutoeha van Seuneubō' Boekét Teukòë, Peutoeha Dadéh, en heeft zich in Januari bij de kwaadgezinden aangesloten, omdat hij met zijn peutoeha besar, T. Moeda Badaj van Blang Seukoetji, eene quaestie had over clandestien dobbelen in zijne woning. Meestal vertoonde hij zich met een 20-tal volgelingen, voorzien van eenige voorladers, welke hem tijdelijk door T. Oesén Oelèë Gadjah waren afgestaan, in de seuneubō' Boekét Teukòë, waar hij natuurlijk den meesten steun vond. In Mei mocht het aan eene patrouille gelukken in die seuneubō' een 12-tal zijner volgelingen gevangen te nemen, waardoor zijne kracht gebroken was. In Augustus is hij aan het bestuur uitgeleverd, en door het oelèëbalang-gerecht van Idi Rajeu' veroordeeld.

Als aanvoerder van eene kleine rooverbende moet nog genoemd worden een zekere Panglima Prang Tjoet Amat uit Keureutòë, wiens jongere broeder Si Mail in Juni door eene patrouille in Boven-Idi werd gedood. Toen eerstgenoemde zich in Juni in de seuneubō' Dama Poetéh (Idi Rajeu') vertoonde, mocht het aan eene militaire patrouille, door juiste berichten van een seuneubō'-bewoner, gelukken drie zijner volgelingen onschadelijk te maken, terwijl een Beaumont-geweer, drie voorlaadgeweren en ammunitie werden buitgemaakt. In September verscheen hij in Peureula' en tot dusver is het niet mogen gelukken hem onschadelijk te maken.

In Februari werd T. Bén Gam Ië Mirah, halfbroeder van T. Hasan, Peutoeha IV van Simpang Oelim (zie K. V. 1903, kol. 41) in dat landschap door volgelingen van den oelèëbalang onschadelijk gemaakt.

Uit Keureutòë staken een paar malen kleine benden de Djambō Ajé over om in Beneden-Simpang Oelim te rooven, den ons goedgezinden oelèëbalang in moeielijkheden te brengen en de bevolking nadeel te berokkenen. In September geschiedde dit door volgelingen van T. Tji' Toenòng, die het communicatievaartuig *Marie* ter hoogte van Babah Looëng beschoten, waarbij de djoeroemoedi gedood en vijf van de opvarenden zeer licht gewond werden. In October vertoonden zich in genoemd landschap lieden van T. Moeda Intén Lhō' Nibōng, die echter door de bevolking, met achterlating van eenige dooden, werden teruggedreven, nadat ze enkele keudè's te Gròng Gròng hadden verbrand.

Door de garnizoenen van Bajan, Idi en Pantòn Laboe werd voortdurend in alle richtingen gepatrouilleerd en werden ook eenige malen tochten naar de Boven-Djambō Ajé en de Peureula'- en Langsar-rivieren ondernomen, waarbij vele nederzettingen van kwaadwilligen opgeruimd en ladangs vernield werden. In Juli bezocht eene uit marechaussee en infanterie samengestelde colonne, vergezeld van den waarnemenden assistent-resident der Onderhoorigheden, de bovenstreken van Peureula', Bonén, Serbōdjadi, de kroeëng Roebé' en alle landschappen tusschen Idi en Djambō Ajè.

De Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen verplaatste haar etablissement van Pantòn Rajeu' (Peudawa) naar het ongeveer een half uur daarvan verwijderde Telaga Baroe, waar zij de geologische onderzoekingen

krachtig voortzette. Bij de werkzaamheden werd niet de minste overlast van kwaadgezinden ondervonden, en het hoofd van Peudawa Rajeu' verleende veel medewerking en steun.

Eenige malen deden roovers, die over zee uit Keureutòë kwamen, de koelies van de houtaankap-concessie te Simpang Oelim overlast aan, zooals in Februari, toen volgelingen van wijlen T. Adiq, onder Si Balòt, hen kwamen berooven. Een uit Pantòn Laboe uitgerukte patrouille mocht hen niet aantreffen. In April gelukte het echter aan eene patrouille 5 roovers onschadelijk te maken en 5 geweren, waaronder 1 Beaumont-geweer, met ammunitie te vermeesteren.

Nagenoeg de geheele bevolking der onderafdeeling is geregistreerd. Alleen door terugkeerende uitgewekenen worden nog passen gehaald. In de geheele onderafdeeling zijn de vuur- en blanke wapens opnieuw geregistreerd, waarbij zijn ingenomen 12 Beaumont-geweren, 14 andere achterlaadgeweren, 117 voorladers en donderbussen en 3 revolvers. Bovendien werd het landschap Djoelō' Tjoet ontwapend, daar de oelèëbalang het verbod om zonder vergunning vuurwapens buiten zijne koeta te brengen overtreden had. Om dezelfde reden geschiedde dit met de vuurwapens, afgegeven aan den peutoeha besar van Seuneubō' Meukōh (Idi Rajeu'). Als gevolg daarvan zijn ingeleverd 2 Beaumont-geweren, 31 voorladers en donderbussen en 4 andere achterlaadgeweren.

De wegen werden verbeterd, zooals o. a. die van Idi naar Dama Poetéh. De weg Peudawa Poentōng—Keudè Boelōh is tot 5 M. verbreed en de hellingen daarin zijn minder steil gemaakt. In Simpang Oelim werd een 5 M. breede weg aangelegd van Pantòn Laboe naar Babah Loeëng. Vooral in Simpang Oelim worden de wegen goed onderhouden, daar de oelèëbalang het nut van goede communicatiewegen inziet. In het weggedeelte Blang Ni—Djoelō' Tjoet zijn alle bruggen van steenen landhoofden voorzien, welke ook aan de ijzeren brug over de kroeëng Djoelō' Tjoet en aan de houten brug over de kroeëng Bagò' Panaïh zijn aangebracht.

De aanleg van de trambaan in deze onderafdeeling vordert goed. De aarden baan is bijna geheel gemaakt door Atjèhers in betaalden arbeid.

Op de inlandsche school, welke in Juni 1902 ter hoofdplaats is opgericht, genieten een 50-tal, hoofdzakelijk Atjèhsche, kinderen onderwijs. Dit aantal zal vermeerderen zoodra de tram rijdt, daar reeds aanvragen om plaatsing uit andere landschappen zijn ingekomen.

Simpang Oelim. De oelèëbalang T. Moeda Oesoeïh is een flink bestuurder en heeft veel invloed op zijn volk, dat trouw opkomt om aan de wegen te werken, welke er dan ook goed uitzien. Hij moedigt de cultures aan, getuige den aanleg van een 200-tal pepertuinen aan de Soengòë Roesa, elk 2 à 4000 ranken bevattende.

De bevolking had, zooals uit het bovenstaande reeds gebleken is, af en toe overlast van benden uit Keureutòë, waarbij zich meestal de uitgeweken peutoeha van Lhō' Nibōng, T. Moeda Intén, bevond.

Tandjōng Seumantō'. Na de onderwerping van den pretendent-sultan keerde, op zijn last, ook de oelèëbalang T. Moeda Latéh terug. Hij liet de leiding der zaken in dit onbeteekenende landschap over aan zijn broeder T. Djohan. Op het van hem ontvangen bericht, dat vee van de bevolking gestolen en verkocht was aan den peutoeha van Blang Gloempang (Keureutòë), wist het bestuur te Lhō' Seumawè eenige gestolen beesten te doen achterhalen, welke aan de bevolking zijn teruggegeven.

Djoelō' Tjoet. Dit landschap werd geheel ontwapend. Overigens valt niets bijzonders te vermelden.

Djoelō' Rajeu'. De oelèëbalang, T. Radja Amat, en zijne onderdanen zijn ons goedgezind, hetgeen blijkt uit de omstandigheid, dat kwaadwilligen niet in het landschap toegelaten en berichten omtrent hunne aanwezigheid direct aan het bestuur gemeld worden. Ook verstrekte de oelèëbalang een paar goede gidsen, die eene militaire patrouille de verblijfplaats van T. Oesén Oelèë Gadjah aanwezen.

Twee broeders van den oelèëbalang, T. Radja Itam en Nja Adib, kwamen te overlijden.

Boegéng en Bagò'. De onderhoorigheid Oelèë Gadjah ziet er verlaten uit, een gevolg van het vijandig optreden van Teungkoe Oesén.

Idi Tjoet. De indolente oelèëbalang T. Radja Nago, wiens financiën vrij gunstig staan, gaf in October een bewijs van flink optreden, door op een bericht, dat een zestal roovers, volgelingen van Pang Adjat (Pasè), in de seuneubō' Aloeë Lhō' Din amok maakten, zijne lieden er op uit te zenden, met het gevolg dat 4 onruststokers gedood en 2 gewond en gevangen genomen werden. Een Winchesterrepeteerkarabijn en eenige blanke wapens werden buitgemaakt en bij het bestuur ingeleverd.

Idi Rajeu'. Gesteund door het bestuur, wist de jeugdige, volijverige en weinig verkwistende oelèëbalang T. Mohamad Hanafia (alias T. Oebét)[1] de rust en veiligheid in zijn landschap vrij goed te bewaren. Nog steeds ondervond hij hierbij tegenwerking van vertrouwelingen van den afgezetten T. Tji'. In zijn optreden is hij kalm en rechtvaardig, en hij onderzoekt de klachten van den kleinen man, waardoor hij vertrouwen weet in te boezemen. Aan de uitbreiding der pepercultuur legt hij veel geld ten koste.

Rustverstoringen van grooten omvang hadden niet plaats. Nu en dan werd, zooals reeds is medegedeeld, de streek, vooral het Dama Poetéh'sche, onveilig gemaakt door zwervende rooverbenden, die evenwel, zoodra militaire patrouilles zich op het terrein vertoonden, naar elders vluchtten. In Juni wilde de oelèëbalang 3 sabilinners van T. Radja Lhō', die in zijne koeta kwamen, laten arresteeren, om hen aan het bestuur uit te leveren. Bij hun verzet werden er 2 gedood; de derde wist te ontkomen.

In het begin van December werd de hoofdplaats Idi gedurende een tweetal dagen door eene vrij zware overstrooming geteisterd, veroorzaakt door de Idi-zijrivier, die, tengevolge van de vele regens, buiten hare oevers trad. De schade aan wegen en bruggen toegebracht was vrij groot, doch de schade, die de bevolking leed, was van weinig beteekenis.

T. Mohamad Hanafia trad in het huwelijk met Tjoet Intén, eene dochter van T. Béntara Moeda, oelèëbalang van Boegéng en Bagò'.

Peudawa Rajeu'. De oelèëbalang, T. Habib Mohamad, die altijd een zeer trouw dienaar van het Gouvernement is geweest, betoonde ook thans veel ijver. Kwade elementen duldt hij niet in zijn gebied.

e. ONDERAFDEELING BAJAN.

De politieke toestand dezer onderafdeeling kan thans zonder eenig voorbehoud gunstig genoemd worden. Benden van vijandelijke elementen bestonden hier toch al niet, doch ook de om persoonlijke redenen voortvluchtige landshoofden met hun aanhang keerden, dank zij de menigvuldige patrouilles, die hen steeds her- en derwaarts dreven, vrijwillig terug of werden gearresteerd. Zoo kwamen in November T. Moeda Ali van Paja Bili en zijn zoon T. Taib terug en onderwierp T. Nja' Dawòt van Aloeë Lhō' zich den 6den December. De meeste overlast werd door de bewoners ondervonden van eenige troepjes kwaadwillige nietsdoeners en roovers, wier doel niet was het plegen van vijandelijkheden tegen het Gouvernement, maar die, doordat zij niet opzagen tegen laffen sluipmoord op hun eigen landgenooten, zich gevreesd maakten, waardoor het lastig was nauwkeurig omtrent hunne gangen te worden ingelicht. In Januari werd door hen op de keudè Soengòë Raja geplunderd. Een hunner, Habib Hasan van Seuneubō' Pidië, de aanvoerder, werd door de keudèbewoners afgemaakt, doch een der familieleden van den oelèëbalang Habib Djapa werd gewond. Den 9den Maart werd de ontvanger der tolrechten, de heer J. A. Tielman, het slachtoffer van hunne roofzucht, toen hij alleen van Batjan naar Dama Toetòng reed. Twee van de moordenaars zijn gearresteerd en ter dood veroordeeld.

Gedurende April, Mei en Juni maakte eene bende, onder den gedrosten dwangarbeider Si Doewat, de onderafdeeling onveilig,

---

[1] De door hem in 1902 afgelegde korte verklaring en de hem uitgereikte akte van erkenning zijn goedgekeurd en bekrachtigd bij Gouv. Bt. 21 Jan. 1903 n°. 7.

Deze man had eene ladang aangelegd te Beboedak in het Gajögebied, doch, nadat die vestiging door eene patrouille was verwoest, kwam hij naar beneden en roofde in Langsar vrouw en kind van Peutoeha Moesa. Eenigen tijd later beschoot hij het huis van T. Moeda Intan in Seuneubo' Pasè, verbrandde het station der pijpleidingwachters van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen te Selata en vermoordde Peutoeha Akoeb van Matang Seulimin. Den 22sten Juni werd het bericht ontvangen dat Si Doewat door volgelingen van Nja' Dawòt in Djamboer was neergeschoten.

Eene rooverbende onder Nja' Daja maakte gedurende de tweede helft van 1903 het den bewoners van Langsar lastig. Bevreesd als zij waren Nja' Daja's schuilplaatsen te verraden, kregen zij meermalen boeten te betalen voor het verheimelijken van zijn verblijf. In September ontdekte een in sampans de Birém opgevaren patrouille eene schuilplaats van Nja' Daja in de bakobako aan de koeala Seurigit, doch, door den hoogen waterstand, wist de bende te ontkomen, met achterlating van een viertal geweren en blanke wapens. In het begin van November eindelijk werd in Seuneubo' Poenti (Aloeë Lhö') de schuilplaats van Nja' Daja overvallen, waarbij 5 van zijne lieden sneuvelden; hijzelf wist zich echter, hoewel gewond, met achterlating van lijfgoederen, door de vlucht te redden.

In Juli en Augustus vertoonde zich in Zuid-Langsar zekere Panglima Prang Seuman, ten rechte Peutoeha Seuman, met eenige gewapende volgelingen. Nadat echter in het begin van September twee dier volgelingen waren gesneuveld en Peutoeha Seuman zelf gewond was geraakt, werd hij spoedig daarop door de bevolking van Djernéh gedood. Buiten eenige bandieten, die thans nog in de buurt van Kroeët Lintang, Babah Kroeëng en Djeungki verblijf houden, is de onderafdeeling vrijwel van onrustige elementen gezuiverd.

De aanleg van goede en doelmatige verbindingswegen vorderde aanmerkelijk. Een 5 M. breede vlakke weg van Bajan over Keudè Langsar, Radja Toeha en Manja' Pajét naar de Tamiangsche grens kwam gereed en een nieuwe breede weg werd gemaakt van Keudè Peureula' naar Rantò Panjang. De hoofdwegen in de onderafdeeling zijn alle voor het gebruik van voertuigen geschikt. De betere verbindingen kwamen den patrouilledienst zeer ten nutte. Te betreuren viel het verlies van de in 1902 gebouwde groote ijzeren schroefpaalbrug te Keudè Peureula', die den 10den Januari door een bandjir bezweek. Sedert wordt de gemeenschap door een pont onderhouden.

De particuliere industrie oefende zonder moeielijkheden haar bedrijf uit.

Peureula'. T. Tji' Moeda Peusangan maakte nog steeds den indruk, dat de geldzaken zijne handelingen overwegend beheerschen. Onaangenaam voor de hem ondergeschikte hoofden, bleef hij onder den invloed van zijne vertrouwelingen, daarbij trachtend zijn persoonlijk gezag door de macht van zijn geld steeds te vergrooten en iedereen in dat opzicht van hem afhankelijk te maken. Dat hij zijn gezag nog altijd noode aanwendt om het Gouvernement van dienst te zijn bleek vaak, wanneer van hem uitlevering van voortvluchtigen of aanwijzing van schuldigen werd geëischt. Het mocht dan ook niet gelukken de bende uitgeweken lieden van Peureula' onder Mohamad Dija te doen verdwijnen, ofschoon zij zich toch een paar malen in Peureula' vertoonde en zelfs den 7den Juli eene patrouille beschoot. Sedert de laatste maanden moet Mohamad Dija echter verblijf houden te Sara Radja aan de Boven-Djambö Ajé. In de eerste dagen van Mei vormde Ali Basja, peutoeha van Babah Kroeëng, een bendetje, waarmede hij zijn eigen en omliggend gebied onveilig maakte. Na zich eenigen tijd bij Mohamad Dija te hebben aangesloten, meldde hij zich den 17den Juli weder te Keudè Peureula', echter, zooals spoedig bleek, met zeer vreemde bedoelingen, waarom hij in arrest moest worden gesteld.

Den 24sten Juni bleek de onbetrouwbaarheid van een van T. Tji's met gezag bekleede helpers, T. Béntara Badaj, toen hij een viertal gearresteerde beruchte roovers weder in vrijheid liet stellen. Hij werd zwaar beboet en van alle inmenging in bestuurszaken uitgesloten.

In October achterhaalde eene patrouille in Peureula' een zestigtal clandestiene geweren, waarvan T. Tji' moest erkennen, dat zij bijna alle van hem afkomstig waren of hem nog toebehoorden; hij trachtte zich evenwel te dekken met de bewering, dat hem nog geen last tot inlevering van die geweren geworden was. Het landschap zal thans zoo spoedig mogelijk geheel ontwapend worden. De lieden van Seuneubo' Peusangan, die bij de hiervóór bedoelde gelegenheid 33 geweren hadden moeten afgeven, drongen den 17den November, vermoedelijk om daarvoor wraak te nemen, de koeta van Tjoet Sanan te Rambong Pajöng binnen en roofden daar geweren en kostbaarheden. De gids, die het huis van Peutoeha Nja' Makam, bij wien, volgens ingewonnen bericht, de geweren te vinden waren, had aangewezen, was namelijk van Rambong Pajöng afkomstig. Twee der dieven, zoons van peutoeha's, werden kort daarop gearresteerd, doch een der lieden, die bij deze arrestatie hulp had verleend, werd door kwaadwilligen vermoord.

T. Tji' schijnt er zijn voordeel in te zien om zijne peutoeha's te kiezen uit voor het bestuur zeer onbetrouwbare personen. Zij, die het vertrouwen van het bestuur genieten, staan niet in T. Tji's gunst, waarschijnlijk om de eenige machthebbende in zijn gebied te zijn. Hiertegen zal o. a. gewaakt moeten worden voor het onder Peureula' ressorteerende landschap Aloeë Lhö', dat in December een nieuwe periode schijnt te zijn ingetreden. Den 6den van die maand onderwierp zich namelijk het sedert bijna zes jaren vijandige hoofd van Aloeë Lhö', T. Nja' Dawòt. Deze, die met zijne volgelingen eene vestiging had in de bovenstreken aan de aloeë Iè Sidjoeë', bedreef weliswaar geen openlijke vijandelijkheden tegen het Gouvernement, doch zijn lijdelijk verzet was zeer moeielijk te overwinnen en voor Aloeë Lhö' zeer lastig. Telkenmale zakte hij met zijne bende af, en dwong de bevolking van Aloeë Lhö' hem en de zijnen van geld en voedsel te voorzien, waarin gewoonlijk bewilligd werd. Daar T. Nja' Dawòt's verblijf in Aloeë Lhö' steeds verheimelijkt werd, kreeg de zaak gemeenlijk eerst ruchtbaarheid als hij weder naar boven teruggekeerd was. Van dien toestand in Aloeë Lhö' maakten anderen gebruik, hopende zich op deze wijze daar ook van het noodige te voorzien. Zoo overviel eene patrouille den 2den November eene bende zoogenaamde achterblijvers van Nja' Dawòt in eene schuilplaats aan de aloeë Poentöng; de bende bleek echter te bestaan uit lieden van Pang Brahim (een onderbendehoofd van T. Tji' Toenöng) en van Nja' Daja. Pang Brahim en vier lieden sneuvelden, doch Nja' Daja wist, hoewel gewond, aan zijne vervolgers te ontkomen. Dat de daar vertoevende benden niet steeds uit eensgezinde elementen bestonden, bleek ook duidelijk den 29sten September, toen in Seuneubo' Aloeë Itam twee volgers van Nja' Dawòt werden gedood en een zwaar gewond werd door een negental lieden onder Nja' Sabé, wiens geweren te voren op last van Nja' Dawòt heetten afgenomen te zijn door Pang Djareuëng. T. Tji' Peureula' schijnt er altijd iets op tegen te hebben gehad zijne bemiddeling te verleenen tot de onderwerping van T. Nja' Dawòt, aan wiens verwijdering van het Gouvernement hij ook destijds reeds niet vreemd was en waarin hasilzaken een groote rol speelden.

Den 10den Augustus overleed T. Bén Tjoet, hoofd van Aloeë Niri en waarnemend hoofd van Aloeë Lhö', aan eene slepende ziekte. Zijn minderjarig zoontje staat thans onder voogdij van T. Moeda Gantòë.

De minst rustige streken van Peureula' zijn thans Djeungki, Babah Kroeëng en Aloeë Rambong, waar T. Dhén, een familielid van T. Tji', de toonaangevende peutoeha is. Echter moet in aanmerking genomen worden, dat een groot gedeelte van de bewoners van Peureula' uit van elders afkomstige peperplanters bestaat, die, na afloop van den oogst, weder naar hun geboorteland teruggaan, hetgeen een ongunstigen invloed op den gang van zaken uitoefent.

De door het bestuur geadministreerde inkomsten van T. Tji' bestonden in 1903 uit zijn aandeel in de in- en uitvoerrechten en accijnzen en in de peper-, pinang- en olie-hasil, van welke $\frac{1}{3}$ werd afgezonderd voor levensonderhoud van familieleden. Zij bedroegen ongeveer f 85 000. Ook outving T. Tji' van de Holland-Peureula'-Petroleummaatschappij voor de verleende mijnconcessie in zijn landschap een stoomjacht en een rijtuig met paarden ten geschenke.

T. Tji's zoon, T. Mohamad Taïb, bezoekt sedert Januari de gouvernementsschool te Koeta Radja, waar T. Tji' een huis voor hem heeft laten bouwen.

T. Moehamat Ali Basja, T. Tji's neef, gaf wederom vele bewijzen van betrouwbaarheid en is steeds de man, van wien het bestuur in Peureula' den meesten steun ondervindt. Ook T. Moeda Ali van Blang Simpö (Rantò Panjang) was vrij ijverig en bewees eenige goede diensten. De andere hoofden, als T. Moeda

Ali van Bajan, T. Oedjōng di Rimba, enz, betoonden zich vrij onbetrouwbaar, doch gaven verder geen reden tot klagen. De hoofden van Simpang Aneuh, T. Sjam en T. Ali, hadden en veroorzaakten veel last door hun zeer slecht geordende financiën. Er is eene door het bestuur nog niet uitgemaakte grensquaestie aanhangig tusschen Peureula' en Soengöë Raja, die, daar het eene olievindplaats geldt en dus groote geldelijke gevolgen kan hebben, een vrij gespannen verhouding tusschen de oelèëbalangs dier landschappen heeft doen ontstaan. Tjoet Sanan, de vrouwelijke hoofdpeutoeha van Rambōng Pajōng, wist haar gebied rustig en orde op haar zaken te houden. In de strandkampongs van Peureula', zoomede in de streken aan de Boven-Peureula', bleef het in 1903 kalm. Toch vestigden zich vele bewoners van Loebō' Sigeunab en omstreken te Blang Simpō bij T. Moeda Ali.

Soengöë Raja. In den gang van zaken in dit landschap viel gedurende de tweede helft van 1903 eene aanmerkelijke verbetering te bespeuren. De oelèëbalang Habib Djapa begint, wegens zijn gevorderden leeftijd, meer en meer het bestuur aan zijne beide zoons, Habib Oesén en Habib Bagoes, over te laten en maakt steeds meer werk van zijne godsdienstplichten. Beide zonen betoonen zich flink en ijverig; klachten over minder goede verstandhouding met peutoeha's en bevolking werden niet vernomen.

Langsar en Manja' Pajét. De oelèëbalang T. Moeda Lamkota ondervond nog weinig medewerking van zijne ondergeschikte hoofden, hoewel daarin gedurende de laatste maanden verbetering viel waar te nemen. Het is meer aan zijn bekrompen geest dan aan onwil toe te schrijven, wanneer de bevelen van het bestuur door hem niet behoorlijk worden nageleefd. Hij heeft niet het vermogen om de wenschen van het Gouvernement aan zijne onderhebbenden duidelijk voor te dragen, noch de kracht om zich te doen gelden. Doch die ondergeschikte hoofden maakten het hem ook niet bijzonder lastig. Alleen Panglima Prang Birém en zijn broeder T. Hitam moesten voor een jaar naar Koeta Radja worden verwijderd, wegens het bezit van niet-geregistreerde geweren en het doen ontvluchten van den roover Nja' Seuman. Daartegenover staat, dat de bevolking meer hulp verleende tot het onschadelijk maken van gevaarlijke individuën, zooals van Nja' Brahim, die door Peutoeha Moesa werd afgemaakt en wiens Beaumont-geweer bij het bestuur werd ingeleverd. Alleen Nja' Daja scheen zooveel overwicht op de bevolking te bezitten, dat aangaande dezen roover zeer bezwaarlijk eenigszins juiste berichten waren te verkrijgen. Deze man heeft dan ook het landschap buiten de doorloopend voor hem betaalde boete nog zeer zware extra-boete berokkend. In November heeft hij echter Langsar verlaten.

T. Moeda Ali van Paja Bili, die, uit vrees voor de benden van Si Doewat, verzocht had zich eenigen tijd op de keudè te Bajan te mogen vestigen en daarop van het bestuur een weigerend antwoord had ontvangen, vluchtte den 15den April naar de bovenstreken, van waar hij, na eene omzwerving van zeven maanden, den 25sten November te Bajan terugkeerde en zich ter beschikking van het bestuur stelde.

Vele in Djernéh en elders in de Gajō-landen vertoevende uitgeweken Langsareezen keerden in den laatsten tijd terug, waartoe veel bijdroeg het opruimen van hunne wijkplaatsen aldaar door patrouilles van Koeala Simpang, die o. a. den 14den September een 57-tal lieden van Gerepa terugbrachten. De bevolking blijft echter nog dun gezaaid.

In het gebied van Habib Rajeu' van Manja' Pajét bleef het rustig.

3. WESTKUST.

f. ONDERAFDEELING POELŌ RAJA.

In al de landschappen dezer onderafdeeling was de politieke toestand weder veel gunstiger dan in 1902; vooral in de noordelijke tot aan Panga is hij zeer vooruitgegaan. Over de medewerking en hulp van hoofden en bevolking in het verstrekken van goede aanwijzingen bij het opsporen van vijandiggezinden en het opvolgen van gegeven bevelen viel niet te klagen, veelal was die zelfs te roemen. Dat nog geen normale toestand bestaat in het zuidelijkste landschap, Teunòm-Panga, is alleen een gevolg van de omstandigheid, dat met de essentieele zuivering van dit landschap eerst kort geleden is kunnen begonnen worden en dat het grenst aan het Wòjla-gebied, van waar zich nu en dan nog kleine stroopende benden naar Teunòm begeven. Toch viel bij het einde van 1903 ook hier reeds op groote verbetering te wijzen, blijkende uit het in onderwerping komen in December van de Teunòmsche hoofden T. Radja Moeda Seudagan, alias T. di Sawang, en T. Ië Tamōng. Als gevolg van den verbeterden toestand, konden de bivaks te Oenga en Lhō' Kroeët worden opgeheven.

De registratie van de bevolking dezer onderafdeeling is alleen in Teunòm nog niet geheel afgeloopen.

Van de in deze onderafdeeling rondzwervende, doch daar niet tehuisbehoorende en door onze troepen telkens opgejaagde bendehoofden zijn T. Ali Ba'ét van Groot-Atjèh en T. Imeum Ripin Lam Soedjén met hunne benden gevlucht naar de bovenstreken van Meulabōh en kwam T. Tji Ba'ét in Januari 1904 in onderwerping.

In 1903 zijn buitgemaakt of ingeleverd 1 repeteergeweer, model '95, 45 Beaumont-geweren, 9 andere achterlaadgeweren, 1 achterlaadkarabijn, 77 voorladers en donderbussen en 14 revolvers. De voornaamste in deze onderafdeeling tehuisbehoorende bendehoofden, die zich nog niet onderwierpen, zijn T. Gampōng Pisang in Panga en T. Bén Lhō' Goetji in Teunòm, zoomede T. Radja Lam Barō in Daja.

De werkzaamheden van den inlandschen vaccinateur, in Juni te Daja begonnen, vonden geen tegenwerking bij de bevolking; in dat landschap zijn 1234 en in Lhō' Kroeët 208 personen gevaccineerd. Ook in andere opzichten bleek, dat men grooter vertrouwen in ons bestuur begint te stellen. Zoo breidde het aantal kinderen, welke de inlandsche school te Poelò Raja bezoeken, zich uit tot ruim 40, terwijl, op verzoek van de bevolking, ook te Daja en Kroeëng Sabé scholen zijn opgericht, waarvan zoons van hoofden en gegoede Atjèhers gebruik maken. In Juni werd te Poelò Raja eene avondschool voor volwassenen geopend.

Met wegenaanleg in heerendienst werd geregeld voortgegaan en de werkzaamheden aan den grooten verbindingsweg Tjalang—Teunòm werden voortgezet, terwijl te Kroeëng Sabé over de rivier van dien naam een ijzeren brug gereed kwam. Te Daja is men bezig met den aanleg van 5 M. breede wegen en aan een verbindingsweg over de kampong Tandjōng naar het landschap Kloeang, terwijl in de kampongs overal kleinere verbindingswegen werden aangelegd. Van Nò tot Babah Awé kwam een 5 M. breede weg gereed, ofschoon de werkzaamheden veel vertraging ondervonden door de buitengewoon zware regens, reden waarom ook de weg, voerende van Keudè Lhō' Kroeët over den Glé Panteuë naar Babah Tjalè, nog niet in zijn geheel gereed kwam. In het landschap Lageuën werd door de bevolking, zonder toezicht, een weg aangelegd, voerende van de keudè Lageuën tot aan Lhō' Gloempang, terwijl in het landschap Rigaïh de bevolking, onder toezicht van hare hoofden, aan den verbindingsweg werkte, welke, na voltooiing, zich langs de geheele Westkust zal uitstrekken. De in aanleg zijnde weg van Tjalang over Keutapang Pasië en Kroeëng Sabé door Panga naar Teunòm kwam gereed tot aan het landschap Panga, terwijl in Teunòm een aanvang werd gemaakt met een 5 M. breeden verbindingsweg, voerende langs den rechteroever der Teunòm-rivier naar Toewi Peuriah.

Kloeang. In den nacht van 14 Februari werd de datō' van Kloeang vermoord door lieden, behoorende tot de bende van T. Radja Lam Barō en T. Da'od Sapé. T. Asém, de eenige zoon van den vermoorden datō', is met het bestuur over dit landschap belast. Hij is een opiumschuiver, van wien nog weinig gezag is uitgegaan. Het vermoeden bestaat, dat hij aan den moord op zijn vader niet vreemd is. In den laatsten tijd doet hij moeite om van zijn goeden wil bewijzen te geven door het aanbrengen van uitgewekenen. De van bestuurswege gegeven bevelen voert hij vrij goed uit. In Juli liet hij een drietal stroopende djahats overvallen, van wie er een gedood werd, terwijl de beide andere gevangen genomen en naar Poelò Raja opgezonden werden. In de laatste dagen van Augustus meldde zich bij den bivak-commandant te Lam Nò, T. Da'od, zoon van T. Ali Sapé.

De in vroegere jaren verwaarloosde pepertuinen worden thans langzamerhand weder in orde gemaakt. Op het eiland Kloeang worden eetbare vogelnestjes aangetroffen, evenals op den Glé Teumiga.

Daja. Hoewel de oelèëbalang van dit landschap, T. Hakém, het Gouvernement steeds goed gezind is, heeft hij de aanwezigheid van de bendehoofden Keutji' Hasan en Imeum Dòlah in zijn gebied voor ons verborgen gehouden. Na de overvalling van eene schuilplaats van T. Mamat Lambeusòë in de nabijheid van Kampong Loeë door eene brigade marechaussee uit Lam Nò, waarbij 2 vijanden met hunne wapens in onze handen vielen, en na de aanmelding van de twee bovengenoemde bendehoofden, die hunne wapens inleverden, bevinden zich in Daja geen vijandiggezinden meer.

Wegarbeid kan aan T. Hakém gerust worden opgedragen zonder toezicht van onze zijde.

Langs de hellingen van den Glé Sorga worden pepertuinen aangelegd.

De bevolking had in 1903 veel te lijden van tijgers.

Lambeusòë, bestaande uit de vier van elkander onafhankelijke staatjes:

1. *Koeala Lambeusòë.* Toen van verschillende zijden berichten waren ingekomen, dat het bendehoofd T. Nja' Moet, stiefbroeder van den oelèëbalang T. Moeda Koeala, uit Pidië in Daja was teruggekeerd, werd in Juni in alle richtingen druk gepatrouilleerd, doch tevergeefs. Alleen overviel eene brigade marechaussee op een eilandje in de kroeëng Lambeusòë Panglima Raman en 3 volgelingen, alle kawans van T. Mamat Lambeusòë. Dit berucht bendehoofd zelf werd op den 18den Juli overvallen in Babah Nipah en sneuvelde toen met drie van zijne volgelingen. In Augustus onderwierp zich daarop T. Nja' Moet, en werden door hem ingeleverd 7 Beaumont-geweren, 2 revolvers, blanke wapens en eene groote hoeveelheid ammunitie. Na zijne onderwerping bewees hij ons zeer goede diensten bij de opsporing en achtervolging van vijandige elementen. Nagenoeg alle volgelingen van T. Nja' Mamat Lambeusòë werden dan ook genoodzaakt zich te onderwerpen en de twee nog rondzwervende panglima's van wijlen T. Mamat, Pang Radéh en Pang Meurah, werden opgespoord en gearresteerd. Bij eene poging tot ontvluchting zijn beide beruchte roovers gedood.

De oelèëbalang van het landschap Koeala Lambeusòë, T. Moeda Koeala, heeft veel invloed en macht bij de bevolking. Hij was echter weinig betrouwbaar zoolang zijne voornaamste familieleden ons vijandig gezind waren. Na de onderwerping van zijn bovengenoemden stiefbroeder, is groote verandering ten goede bij hem merkbaar. Aangezien hij reeds zeer oud is en slecht ziet, worden meer en meer de bestuurszaken afgedaan met zijn oudsten zoon, T. Nja' Aboe, een vrij goed ontwikkelden jongen man, die de school te Koeta Radja doorliep.

2. *Lam Mè.* De oelèëbalang Datò' Moetara is reeds bejaard. Zijn vermoedelijke opvolger T. Radja schijnt eene onbeduidende persoonlijkheid te zijn. Een andere bloedverwant, T. Lhò', is iemand van meer beteekenis, maar was ons steeds slecht gezind. Bij het einde van 1903 meldde hij zich te Lhòng.

3. *Lam Nò.* De oelèëbalang Datò' Meulha, alias T. Dò, is in Mei, wegens het niet opvolgen van de hem gegeven bevelen en het plegen van onregelmatigheden in het landschap Lhò' Kroeët, te Poelò Raja geïnterneerd. Zijn vertrouweling Teungkoe Akòb is, wegens heulen met den vijand, veroordeeld. T. Dò's vermoedelijke opvolger is Imeum Ali.

Op aanwijzing van een paar overloopers, werd in Juni op den Glé Kareuëng de schuilplaats van T. Mamat Lambeusòë overvallen. Vijf personen werden gedood en zijn zoontje viel levend in onze handen. Door de mededeelingen van de overloopers kon de hand gelegd worden op tal van gegoede personen, die steeds met T. Mamat in verbinding gestaan en hem van geld, voedsel en kleeding voorzien hadden.

Door de onderwerping van den vijandigen T. Imeum Him van Lam Nò, in het begin van December, zal de toestand vermoedelijk veel ten goede veranderen. Met hem kwamen tal van uitgeweken kamponglieden een pas halen, o. a. Teungkoe Chatib Sjeh.

4. *Panté Tjeureumèn.* Het meeste aanzien geniet hier nog steeds Tjoet Poetròë, dochter van den voorlaatsten oelèëbalang van Oenga, Pòtjoet Abaïh, en weduwe van den laatsten oelèëbalang van Oenga, T. Ali. Zij is thans gehuwd met T. Boenoe, hoofd van de kampong Sabét, een flinke persoonlijkheid, die veel gezag heeft.

De eigenlijke imeum van Sabét, T. Ali Sabét, was ons steeds vijandig en zwierf met zijne volgelingen in de bovenstreken rond. In Februari werden door eene patrouille uit Lam Nò twee volgelingen van hem gedood. In Juni slaagde de bivakcommandant van Lam Nò er in de schuilplaatsen van genoemd hoofd te overvallen. Twaalf vijanden, waaronder een vijftal teungkoe's, sneuvelden en 4 voorladers, blanke wapens en ammunitie werden buitgemaakt. Telkens opgejaagd, onderwierp T. Ali zich eindelijk in het begin van December, tegelijk met T. Imeum Him, zijne overgebleven vuurwapens inleverende. Toen T. Ali ons vijandig was, fungeerde in zijne plaats als moekimhoofd T. Dawòt, de opvolger van Datò' Gadéng. T. Dawòt is een onbeduidende persoonlijkheid, die weinig gezag had. Tal van gezinnen uit dit landschap vroegen om naar Groot-Atjèh te mogen terugkeeren.

Oenga. In Januari werd T. Moeda Latéh met de waarneming van het bestuur over het landschap belast. Door zijn invloed kwamen in Februari tal van uitgeweken personen uit de bosschen terug en, op zijn last, onderwierp zich in November het bendehoofd T. Ali Koeala met al zijne volgelingen. In Maart werd het bendehoofd Pang Peureula' gearresteerd, toen hij trachtte onder een anderen naam een kampongpas te halen, en in Augustus werd de schuilplaats van T. Radja Lam Barö aan de kroeëng Poenkië overvallen, waarbij 3 van zijne volgelingen sneuvelden.

Daar T. Moeda Latéh als oelèëbalang van Lam Leu'òt (XXII Moekims) zich zelden te Oenga kon ophouden, vroeg hij in November om afstand te mogen doen van het oelèëbalangschap van Oenga. In zijne plaats is nog geen vervanger aangesteld.

Oenga is thans geheel tot rust gekomen; het detachement infanterie, dat het landschap bezette, is daarom einde November naar Koeta Radja vertrokken. De bevolking is gehoorzaam en gewillig en komt voor het wegwerken goed op. Bijna alle kampongs zijn thans door wegen verbonden.

Daar de rijstoogst in 1902 grootendeels mislukt was, had de bevolking het nogal armoedig. Thans echter zijn meer sawah's dan vroeger bebouwd en belooft de oogst veel.

Babah Awé en Djeunamprong. In Maart overleed de oelèëbalang van eerstgenoemd landschap, T. Radja Lojman. In overleg met de peutoeha's en de moeder van T. Nja' Ali, den jeugdigen oelèëbalang, werd als zijn voogd en waarnemend bestuurder zijn zwager Nja' Ali van Oedjòng Meuloïh aangewezen. T. Nja' Ali gaat te Poelò Raja ter school, doch schijnt niet erg bevattelijk te zijn.

Babah Awé gaat goed vooruit. Overal worden nieuwe seuneubò's aangelegd en verwaarloosde tuinen in orde gebracht. De bevolking is gewillig.

Djeunamprong was steeds eene geliefkoosde verblijfplaats van kwaad volk. Sedert de (onder Oenga vermelde) onderwerping van T. Ali Koeala worden er geen kwaadwilligen meer aangetroffen.

Nò. T. Ali, de oelèëbalang, is een vrij flink hoofd, die, met de noodige pressie, goed zijn best doet voor het welzijn van zijn land. De bevolking komt ook steeds goed op voor het wegwerken. T. Ali's zoon en vermoedelijke opvolger, T. Mahmoed, die de school te Poelò Raja bezoekt, is indolent en leert slecht.

Het aantal seuneubò's breidt zich gestadig uit.

Tjra' Mòng. De oelèëbalang van dit landschap, T. Léh, is een onbeduidende persoonlijkheid. Overigens is hij gehoorzaam en gewillig. Zijn oudste zoon T. Asém is nog steeds vijandig en houdt zich op bij de bende van T. Ali Ba'ét.

Lhò' Kroeët en Babah Nipah. De oelèëbalang, T. Ibrahim, is iemand van zwakke gezondheid, tengevolge waarvan ook niet veel kracht van hem uitgaat. Hij is echter betrouwbaar [1]). Meer gezag heeft zijn jongere broeder T. Mahmoet, die waarschijnlijk tot oelèëbalang van Oenga aangesteld zal worden.

---

[1]) De door hem afgelegde korte verklaring en de hem uitgereikte akte van erkenning en bevestiging zijn goedgekeurd en bekrachtigd bij Gouv. Bt. 25 Jan. 1903 n°. 22.

De bevolking van Lhõ' Kroeët is goedgezind en komt voor den wegarbeid steeds goed op.
In Februari werden verschillende schuilplaatsen in Boven-Lhõ' Kroeët door onze patrouilles gevonden en opgeruimd. In den loop van 1903 zijn weder vele lieden uit de XXII en IX Moekims naar hunne oorspronkelijke woonplaatsen teruggekeerd.

Paté'. Den 4den Maart 1903 werd op de keudè Paté' eene vrij aanzienlijke hoeveelheid getah aangehaald, toebehoorende aan het bendehoofd T. Mamat Sapé. Tengevolge van deze aanhaling onderwierp dit bendehoofd zich te Lageuën bij den civielen gezaghebber en leverde 4 Beaumont-geweren, 1 donderbus, 1 voorlaadgeweer, benevens ammunitie in.
De oelèëbalang T. Radja Itam is nog minderjarig en gaat te Poelò Raja op school. De bevolking is goedgezind.
Een zekere Pang Saman, vergezeld door slechts een paar volgelingen, doet van tijd tot tijd de bevolking overlast aan.

Lageuën, Lhõ' Gloempang en Raneuë. Het is te verwachten, dat onder een krachtig en invloedrijk hoofd als T. Mohamad Areusjat het landschap Lageuën eene goede toekomst tegemoet gaat. Hij gaf reeds dikwijls blijken van zijne goede gezindheid door herhaalde malen geweren in te leveren, die hij uit de ladangs haalde. Zijne zoons gaan te Poelò Raja ter school. De oudste, T. Sabé, belooft een flink hoofd te zullen worden; zijn jongere broeder T. Djohan is bijzonder leerzaam. De bevolking is goedgezind en legt zonder toezicht wegen aan. Vooral Boven-Lageuën is een vrij goed bevolkte streek, die, nu de kampongs weer bewoond zijn, voor de toekomst wel wat belooft. Lhõ' Gloempang was voor korten tijd nog onbewoond, doch thans hebben zich weder enkele gezinnen daar gevestigd, terwijl T. Tjoet Areusjat bezig is de keudè aldaar te doen opbouwen. Tjoet Nja' Sapiah, gewezen vrouw van den beruchten T. Oema', zou hier gaarne gezag uitoefenen, doch haar is door het bestuur te kennen gegeven, dat zij er slechts peper mag planten, zonder meer. Nadat de vijandige Keutji' Moet in December door eene patrouille met een paar van zijne volgelingen was gedood, houdt zich thans alleen nog een zekere Waki Brahim in de bosschen van Boven-Lageuën met enkele volgelingen schuil.

Rigaïh. Pòtjoet Ma'è, oelèëbalang van Rigaïh, is een betrouwbaar hoofd. Van zijne goedgezindheid gaf hij dikwijls blijken. Kwaadwilligen houden zich niet meer in zijn gebied op. Het wegwerken geschiedt onder zijne directe leiding, zonder dat militair toezicht noodig is.
Onder Pòtjoet Ma'è wordt Boven-Rigaïh bestuurd door T. Tji', den tweeden zoon van Keudjroeën Lampòïh. De oudste zoon, T. Pijah, woont thans in Teunòm en leeft daar als ambteloos burger. Nadat hij jaren lang vijandig was geweest, maakte hij in April bij den civielen gezaghebber zijne opwachting. Eveneens kwam toen in onderwerping Keutji' Doenén, gewezen panglima van wijlen T. Oema'.

Kroeëng Sabé. De oelèëbalang, T. Keudjroeën Moeda Brahim, is een weinig beteekenende persoonlijkheid, die geheel aan den leiband loopt van zijn krani, een vrij ontwikkelden Teunòmmer, die veel doet om Kroeëng Sabé weer tot een bloeiend en welvarend landschap te maken.
In Januari werd hier een bivak betrokken om den bruggenbouw over de kroeëng Sabé te dekken en tevens om in Panga, Kroeëng Sabé en Boven-Lageuën te patrouilleeren. Eene patrouille langs de kroeëng Gasoej overviel in Juni bij Kajèë Oenòë de schuilplaats van T. Radja Poetéh, die met Nja' Sawang of T. Saròng tot onze heftigste tegenstanders behoorde. Twee panglima's van dit bendehoofd sneuvelden en de schuilplaats met de aanwezige voorraden werd opgeruimd. In November werd zijne bende door den bivak-commandant overvallen, bij welke gelegenheid T. Radja Poetéh met acht van zijne volgelingen sneuvelde. Hierdoor kwam eene geheele verandering in den politieken toestand van het landschap. Behalve eenige geweren, die bij T. Radja Poetéh werden buitgemaakt, werden tal van voorlaadgeweren en enkele revolvers ingeleverd door ladangbewoners, die zich kwamen aanmelden. Den 15den December onderwierpen zich ook T. Saròng, broeder van T. Radja Poetéh, zoomede de voornaamste panglima van het gesneuvelde bendehoofd, Panglima Adam. Met hen kwamen tal van uitgewekenen terug en al de vuurwapens werden ingeleverd.

Tal van pepertuinen zijn aangelegd en de kampongs gaan er langzamerhand beter uitzien.

Teunòm-Panga. Uit ons bivak Kroeëng Sabé werd het geheele jaar door nu en dan door patrouilles in Teunòm en Panga opgetreden. Aangezien meer en meer bleek, dat het gezag van den waarnemenden bestuurder, T. Radja Lam Ilé, niet groot genoeg was om zelfs in Panga de rust te bewaren, is de jeugdige oelèëbalang T. Oema', toen hij te Koeta Radja de school had doorloopen, met het bestuur belast. Als zijn wakil te Panga stelde hij T. Meukië aan, die tot dusver in Teunòm het gezag in handen had (zie K. V. 1903, kol. 47).
De voornaamste te bestrijden vijanden waren in Teunòm T. Moeda Seudagan, T. Ië Tamòng en T. Bén Lhõ' Goetji en in Panga T. Gampòng Pisang. Voorts hadden ook de in Lhòng thuisbehoorende bendehoofden Imeum Ripin en T. Brahim Blang Mè zich in Boven-Teunòm teruggetrokken, nadat zij uit de noordelijke landschappen verdreven waren. Aan de bende van T. Gampòng Pisang werden door onze patrouilles herhaaldelijk gevoelige verliezen toegebracht, doch eenmaal gelukte het haar eene kleine patrouille van 9 karabijnen in eene hinderlaag te lokken en haar een verlies toe te brengen van 5 gesneuvelden, terwijl 2 karabijnen verloren gingen. Door de vier overblijvende marechaussee werden de aanvallers teruggeslagen, met achterlating van 9 dooden. Ook met de benden van de andere genoemde hoofden werd in Teunòm meermalen voeling gekregen; hier en daar werden haar verliezen toegebracht en allerwegen hare schuilplaatsen en voorraden opgeruimd, terwijl Imeum Ripin genoodzaakt werd zich naar Boven-Meulabòh terug te trekken. In November werd door eene uit Wòjla afkomstige bende van T. Ië Tamòng eene overvalling beproefd van eene van wegdekking terugkeerende brigade, doch de aanvallers werden teruggeslagen met een verlies van 5 dooden, terwijl wij 5 gewonden kregen en een karabijn verloren ging. In December kwamen T. Ië Tamòng en T. Moeda Seudagan met hunne benden in onderwerping; ook T. Brahim Mè meldde zich aan.
Sedert October is in Teunòm door eene afdeeling marechaussee een bivak betrokken en vlot de registratie der bevolking geregeld.

g. ONDERAFDEELING MEULABÒH.

Ook gedurende 1903 is in nagenoeg de geheele onderafdeeling gepatrouilleerd, doch voor het meerendeel volgden de benden hare gewone tactiek en weken tijdelijk voor de colonnes uit en traden elders weer op, om dan weder hare schuilhoeken op te zoeken. De bezettingen van de bivaks Reusa, Babah Lajoeëng, Triëng en Koeala Bèë werden in den aanvang van het jaar nog grootendeels in beslag genomen door de werkzaamheden aan den colonneweg naar Koeala Bèë en waren te gering in sterkte om actief op te treden, waarom het vrijkomend detachement van Poelò Wè te Koeala Bèë gelegerd werd, terwijl de bivaks Babah Lajoeëng en Triëng werden opgeheven. Hierdoor kon de mobiele colonne actiever optreden tegen de benden van T. Keumangan, T. Agam Meureubò en Nja' Moeda Si Adé, die Meulabòh en Seunagan, en tegen die van Teungkoe Insja', Panglima Radja Ailah, Habib Oema' en Panglima Sigeurah, die Boebòn onveilig maakten. Medio Januari waagden eerstbedoelde benden zich tot nabij Rantò Panjang en, ofschoon door eene patrouille teruggedreven, achtervolgd en uiteengejaagd, keerden zij enkele dagen later weder in Poenga terug. Herhaalde malen vervolgd, zooals o. a. in Februari, toen in het ladangcomplex ten noordoosten van Keudè Panaïh eene kleine bende verrast werd, waarbij Nja' Moeda Si Adé sneuvelde, gelukte het eindelijk in Maart, op een bericht van een ondergeschikt hoofd van Maré', T. Agam Meureubò te Loebò' Boenta te overvallen en te dooden, waarop de benden naar de oeloe terugweken. In Boebòn stroopten de benden in de kampongs, maakten de wegen onveilig en beschoten een enkele maal bivaks en transporten. Ook hier maakten herhaalde en met succes bekroonde overvallingen een einde aan dit optreden. Zoo werden in Januari in de woning van het bendehoofd Panglima Sigeurah te Aloeë Doea zijne volgelingen overvallen en sneuvelde te Soea' Seukè (Lhõ' Boebòn) het beruchte bendehoofd der Beneden-Wòjla-streek, Teungkoe Insja'. Toch bleven de benden zich in het moerassige en boschrijke Boebòn nestelen en vereenigden zich met de uitgeweken benden van de Lambali-streek onder T. Tandi, T. Soemoereuëng, Panglima Mat Saréh en Pang Saròng. Toen echter in

Mei achtereenvolgens Panglima Radja Ailah te Tjòt Aneu' met vier volgelingen en Habib Oema' te Gadjah Maté met zes volgelingen sneuvelden, gingen de benden uit Boebön naar de oeloe der Litjèh-streek en keerden die uit Lambali daarheen terug.

Voor grootere excursies in de oeloe, zoowel in het zuiden als in het noorden der onderafdeeling, werd in Januari de 4de compagnie van het 3de bataljon infanterie aan den commandant der mobiele colonne toegevoegd. In het begin dier maand marcheerde deze colonne door Boven-Meulabòh naar de oeloe van Tripa, om aldaar, in vereeniging met eene colonne van Tapa' Toean, die langs de Tripa-rivier oprukte, te patrouilleeren. Wijl berichten waren ingekomen, dat de pretendent-sultan zich in Boengòng Talòë zou ophouden, werd de marsch over die plaats genomen. Wel werd daar een der schuilplaatsen aangetroffen van de nog steeds voortvluchtige Tjoet Nja' Dén, doch van den pretendent werd toen niets bespeurd. Door Boven-Seunagan, Trang en Tadò' bereikte de colonne zonder veel tegenstand de kampong Tripa en bleef aldaar gedurende eenigen tijd, in vereeniging met de colonne uit Tapa' Toean, die te Djambö Awé was gelegerd, patrouilleeren. De bevolking was overal gevlucht en aanraking met benden werd weinig verkregen. Tot einde Maart bleef deze colonne ageeren in de boven-, zoowel als in de benedenstreken en bezocht Langö', Djambö en Kila, waar nagenoeg geen tegenstand werd ondervonden.

In Maart werd een aanvang gemaakt met het goudonderzoek in de Boven-Wòjla-streek en werden al spoedig enkele bivaks tot dat doel bezet. Om ook deze streek te zuiveren, begaf de 3de compagnie van het 3de bataljon, die in het begin van April aankwam, ter vervanging van de inmiddels teruggekeerde 4de compagnie, zich naar de Boven-Wòjla en werkte samen met eene marechaussee-colonne uit Poelò Raja in Boven-Teunòm. Het goudonderzoek werd gedekt door een afzonderlijk peloton van het 3de bataljon.

In September werd weder door eene colonne, in vereeniging met de marechaussee van Poelò Raja, Boven-Teunòm bezocht en over Lhö' Goetji tot aan Goenòng Sajeuëng doorgerukt. Overal bepaalden de benden zich tot het beschieten van den troep op grooten afstand. Ook in de Lambali-streek (Beneden-Wòjla), waar zich veelvuldig benden uit Boven-Teunòm vertoonden, werd opgetreden en daartoe tijdelijk aan de koeala Wòjla een bivak betrokken. Over het geheel genomen werd door dit actief militair optreden het resultaat bereikt, dat de benden terugweken naar de ver verwijderde bovenstreken. Doch veel politiek succes werd er nog niet mede behaald.

Onveiligheid bleef overal, behalve in Beneden-Meulabòh, heerschen. Door de groote eischen aan den troep gesteld, kon de registratie niet met die nauwkeurigheid worden doorgevoerd en gecontroleerd, als wel gewenscht was, waardoor de verwijdering van kwade elementen slechts ten deele mogelijk was. Wel keerden vele uitgewekenen terug, doch het geschiedde nog te weifelend, omdat de bevolking bevreesd is voor de benden, zoolang hunne hoofden zich nog niet aan onze zijde hebben geschaard.

In het stadium, waarin zich het verzet in deze onderafdeeling bevindt, was een stelselmatiger en inniger samenwerken van het civiele en militaire element noodzakelijk, waarom dan ook het civiel bestuur van Meulabòh aan een officier, tevens commandant der troepen, is opgedragen (October). Tegelijkertijd werden de mobiele colonne en de beide detachementen infanterie vervangen door de tot dusver te Oelèë Lheuë gelegerde compagnie van het garnizoensbataljon, ter sterkte van 200 bajonetten.

Het bivak Koeala Wòjla werd opgeheven en bivaks betrokken te Peureumeuë — waarvan het hoofd, T. Hadji Bén, nog steeds voortvluchtig is — en te Poelò Ië in Beneden-Seunagan, om ook in dit en de aangrenzende zuidelijke landschappen der onderafdeeling door stelselmatig optreden een beteren toestand in het leven te roepen. In Januari 1904 werd de compagnie infanterie vervangen door eene volledige divisie marechaussee en kreeg de gezaghebber ook nog de beschikking over een der detachementen die in October naar Oelèë Lheuë waren overgegaan.

1°. Het stroomgebied der Wòjla- en Boebön-rivieren.

Wòjla. De invloed van het jeugdige landschapshoofd, T. Bén Oesén Moehamat Sjah, werd in 1903 niet grooter. Zijn neef, de keudjroeën tandi, T. Adé (alias T. di Keuëb of T. di Tjòt Rambòt), bleef nog steeds bij de vijandige partij. Gelijk overal elders, gebruiken de benden slechts zijn naam en blijft hijzelf verre van alle gevaar. Het heette, dat hij onder den invloed stond van Teungkoe Insja' en dat hijzelf wel genegen was om zich te onderwerpen, doch toen Teungkoe Insja' sneuvelde (April), heette hij weder te staan onder den invloed van Teungkoe Pidië. De eigenlijke drijfveer van het verzet is T. Seumeureuëng, een oom van T. Bén, die verreweg het meeste gezag heeft in de Wòjla-streek. Zoolang hij zich niet onderwerpt, zal volkomen rust niet intreden.

In Boven-Wòjla, waar ons permanente bivak te Koeala Bèë is gevestigd, en voor het goudonderzoek verschillende tijdelijke bivaks werden betrokken, verbeterde de toestand aanmerkelijk; de gevluchte bevolking keerde voor een deel in de kampongs terug en enkele van de mindere hoofden meldden zich bij het bestuur. Niettemin bleven, vooral stroomopwaarts, verschillende kampongs verlaten en meldde zich ook het hoofd, Keudjroeën Sampan, tot dusver niet.

Boebön. In Beneden-Boebön kan de toestand gunstiger worden genoemd dan in 1902. Wel zijn nog bijna alle onderhoofden voortvluchtig, doch een groot gedeelte der bevolking keerde in de kampongs terug, zooals overal waar door onophoudelijk patrouilleeren grootere veiligheid en zekerheid verkregen wordt. Nagenoeg de geheele bovenstreek (Lajoeëng en Litjèh) bleef nog onbewoond, hetgeen voornamelijk moet geweten worden aan de onbeduidendheid van den bejaarden Keudjroeën Tjoet Amén.

Door zware overstroomingen mislukte de oogst bijna geheel en moest een deel van de bevolking haar levensonderhoud elders zoeken. Hierbij kwam nog dat eene ziekte uitbrak onder de karbouwen, waardoor de veestapel grootendeels uitstierf.

Lhö' Boebön. Over Lhö' Boebön viel in 1903 weinig te klagen. Het hoofd, T. Radja Mahmoet, verstrekte de noodige inlichtingen voor de overvalling van Teungkoe Insja'. Sedert was hij beducht voor weerwraak van T. Seumeureuëng en Teungkoe Pidië.

2°. Het stroomgebied der kroeëng Meureubò.

Meulabòh. In 1903 kon alleen in Beneden-Meulabòh van vooruitgang gesproken worden, vooral in het gebied van Datö' Asan van Oedjòng Kala. Hier legde de bevolking sawah's en pepertuinen aan en werkte zelf mede tot de veiligheid. In Rantò Panjang en vooral in Meureubò verbeterde de toestand slechts weinig.

In het begin van 1903 kwamen benden uit Seunagan herhaalde malen tot in Beneden-Meureubò en Rantò Panjang om te rooven. Wel werden zij telkens verjaagd en werden haar verliezen toegebracht, en werd zelfs T. Agam, de ons vijandige datö', overvallen en gedood, doch eerst wanneer geregeld en stelselmatiger wordt gepatrouilleerd, zal de bevolking zich veiliger voelen en zullen meer uitgewekenen terugkeeren. Door het vrijkomen van troepen elders is het thans mogelijk ook hier een geregelden patrouillegang in toepassing te brengen.

Tegen het einde van het jaar keerde T. Radja Marè terug; T. Hadji Bén Salém van Peureumeuë meldde zich nog steeds niet, doch hij nam evenmin deel aan het verzet. Integendeel, aan zijn invloed moet het toegeschreven worden, dat het in zijn gebied zoo rustig blijft. Zijne beide zoons zond hij naar Meulabòh om hunne opvoeding niet te verwaarloozen. T. Poetéh, de halfbroeder van T. Hadji Bén en waarnemend bestuurder, is thans gewilliger en ijveriger.

De Bibeuëh-gebieden kunnen al evenmin gezegd worden veel te zijn vooruitgegaan. Voor een groot deel moet dit worden toegeschreven aan den weinigen invloed, dien T. Tji' Radja Nago daar deed gelden. Doch op het einde van het jaar was reeds eenige verbetering merkbaar en wendde T. Tji' zijn invloed aan om de bevolking te doen terugkeeren.

In het gebied van T. Sampan verbeterde de toestand weinig; de kampongs bleven gedeeltelijk onbewoond. De onderhoofden T. Nja' Bidin en T. Tjoet Asan, die aldaar tijdelijk het gezag voeren, gaven meermalen blijken van goede medewerking, doch hun gebied wordt nog door kleine rooverbenden onveilig gehouden.

Door de bezetting van Peureumeuë op het einde des jaars

en het daarmede gepaard gaande geregelde patrouilleeren, zal hier spoedig een betere toestand intreden.

3°. De stroomgebieden der Seunagan en zuidelijker gelegen rivieren.

Seunagan. Ook thans kan nog niet anders getuigd worden dan dat in dit landschap de toestand nog veel te wenschen overlaat. Wel bleef het landschapshoofd, T. Meurah Poetéh, aan onze zijde, doch zijn invloed, van nature gering, kon geen beteren toestand in het leven roepen. Hij zocht meer en meer heil in het opiumschuiven en moest gedurende maanden worden aangehouden, wijl weinig of niets van de aan het landschap opgelegde boete werd afbetaald. En toch blijkt hij niet voor overreding onvatbaar, alleen is hem de taak te zwaar. Tegen het einde des jaars toonde hij zich, onder leiding van zijn broeder T. Tjoet Banta, wat actiever. Zijn zoon T. Keumangan is het voornaamste vijandelijke hoofd, doch er wordt ook veel op zijn naam bedreven. Zijn invloed in het belangrijkste gedeelte van Seunagan, de bovenstreek, is grooter dan die van zijn vader en werkelijk staan zij uit naijver min of meer vijandig tegenover elkaar.

Krachtig en stelselmatig militair optreden, hetgeen thans in voorbereiding is door het leggen van eene bezetting te Poelò Ië aan de Seunagan-rivier en de oprichting van een vivres-depôt aldaar, is in dit landschap noodzakelijk.

Trang en Tadō'. In Trang en Tadō', de onderhoorigheden van Seunagan, verbeterde de toestand een weinig. Toch bleven de pepertuinen in deze streken nog steeds de gezochte schuilplaatsen voor de benden. T. Tadō' of Keudjroeën Areusjat moest een enkele maal beboet worden wegens het houden van ongeregistreerde geweren.

Tripa. T. Rajeu' moest in 1903 beboet worden voor de weinige medewerking bij de landing van de colonne van Tapa' Toean bij de koeala Tripa, omdat hij eene herhaalde oproeping negeerde en omdat ongeregistreerde geweren bij hem in beslag werden genomen. In zijn gebied, ofschoon maar al te vaak een schuilplaats voor gedroste dwangarbeiders, werden geen vijandelijkheden gepleegd.

In Boven-Tripa, het gebied van den Keudjroeën T. Djambō Awé (Kong), bleef de toestand ongunstig. De in het begin van 1903 in dit gebied ondernomen tocht bracht daarin weinig verbetering. Alleen het langdurig bezet houden kan een gunstigen toestand scheppen. Dit kan geschieden zoodra in Seunagan een toestand van rust en orde zal zijn geschapen.

Seuneu' am. Het hoofd Toeankoe Tjoet durft zich nog geen enkelen dag in het landschap wagen. Dit is dan ook overgelaten aan eene vereeniging van habib's, van wie Habib Abdōlah de voornaamste is, en waarmede eerst afgerekend zal dienen te worden, alvorens een betere toestand in het leven geroepen kan worden. Doch ook hier weder zal dit eerst kunnen geschieden nadat in het noorden eene betere regeling getroffen zal zijn in vereeniging met de bezetting van Tapa' Toean. Ofschoon de bewuste habib's thans aangesloten zijn bij de vijandelijke partij, strookt dit noch met hun geaardheid, noch met hun belang. Sedert de verbanning van Saïd Oedjoet vreezen zij, dat het de bedoeling is om alle saïds te verwijderen, welke angst voor verbanning ook T Bén Peureumeuë, Teungkoe Kadli en T. Itam Tabōïh van ons verwijderd houdt.

h. ONDERAFDEELING TAPA' TOEAN.

In alle landschappen dezer onderafdeeling verbeterde de politieke toestand weder aanmerkelijk. Van T. Bén Blang Pidië werd, na het door hem geleden zware verlies bij de overvalling in October 1902 en zijn uitwijken naar de Gajō-Loeös en van daar naar de Alas-landen (zie K. V. 1903, kol. 54), nagenoeg niets meer bemerkt. Daarentegen trad zijn schoonzoon Habib Moestafa als bendehoofd meer op den voorgrond. Vroeger verblijfhoudende in Troemōn, moest hij dit landschap, na de toevoeging daarvan aan het gouvernement Atjèh en onderhoorigheden, ontruimen. Sedert hield hij verblijf in Kloeët, maakte de oeloe van Bakōngan onveilig en bestookte een enkele maal het wegwerkbivak Lhō' Koekam. Opgejaagd, trok hij weder door het gebergte naar het noorden en vestigde zich, na een tijdlang omzwervens, in het woeste gebergte van Aloeë Pakoe. De bevolking sloot zich echter nergens bij hem aan, welke pogingen ook daartoe door hem werden aangewend. Wel werd hem nog veel indirecte steun verleend en kon het bestuur moeielijk omtrent zijne schuilplaatsen inlichtingen verkrijgen, doch zijne bende groeide, door toeloop van kwade meest vreemde elementen, slechts tot eene sterkte van 50 à 60 man aan. Den 16den Juli werd aan deze bende een zeer gevoelige slag toegebracht, waarbij Habib Moestafa doodelijk gewond werd en later aan de gevolgen overleed. Hiermede was het verzet in deze onderafdeeling gebroken. Alleen blijft de kans nog altijd bestaan, dat T. Bén Blang Pidië uit de Alas-landen, waar hij zich uit de oeloe Singkel van voldoende ammunitie kan voorzien, opnieuw naar deze landschappen afzakt.

Uit de grenslandschappen (Kong en Seuneu'am) van Meulabōh deden telkens kleine benden invallen om te rooven in het noorden van Koeala Batèë, waarom in het begin van 1903, in samenwerking met eene colonne uit Meulabōh, een tocht naar Kong werd gemaakt, ten einde daar eenige dagen te patrouilleeren. Ofschoon noch met benden noch met de bevolking — die gevlucht was — aanraking werd verkregen, had deze excursie toch dit succes, dat na dien tijd weinig last meer werd ondervonden van invallen.

Zooals hiervóór reeds is opgemerkt, sloot de bevolking zich niet meer, zelfs op kleine schaal, bij de benden aan. Algemeen is zij van oordeel, dat ons gezag blijvend gevestigd en elk verzet van haren kant nutteloos is. Ook van de hoofden werd, sedert de vernietiging van de bende van Habib Moestafa, allerwegen medewerking ondervonden. Zoo werd een deel van de uiteengeslagen bende van Habib Moestafa, namelijk Panglima Nja' Pang met zes volgelingen, in de oeloe van Sama Doea door Teukoe Paneu' overvallen en gevangen genomen en T. Radja Tjoet liet in Meuké' hinderlagen leggen, waarbij eenige roovers gewond en zij, die met geweren gewapend liepen, gearresteerd en opgezonden werden. Datō' Si Oesén, die weigerachtig bleef om zich te melden, werd gearresteerd en Datō' Itam, die zich nog nimmer bij het bestuur had gemeld, werd door den keudjroeën van Kloeët opgezocht en bij verzet gedood. Bijna dagelijks blijkt, dat, waar vroeger patrouilles gezonden moesten worden om personen, die zich aan het een of ander schuldig hadden gemaakt, te arresteeren, thans meestal volstaan kan worden met het schrijven van een brief aan het landschapshoofd om die personen te arresteeren en bij het bestuur te brengen. Slechts enkele hoofden bleven, na herhaalde waarschuwing, nog met slechte elementen heulen of een dubbelzinnige rol spelen. Tegen hen moest natuurlijk, als voorbeeld, streng worden opgetreden. Als gevolg hiervan werd Datō' Baga van Meuké' verbannen, en werden T. Géh van Lhō' Pawōh-Zuid, T. Ma'è, T. Seuneubō', T. Moesa en T. Bajeuën door het landschapsgerecht veroordeeld.

De registratie in deze onderafdeeling begint haar einde te naderen; alleen in Leumbang, Bakōngan en Troemōn zijn nog geen kampongpassen uitgegeven. Tevens is een aanvang gemaakt met de herregistratie van enkele vroeger te vluchtig geregistreerde landschapjes, zooals Soesōh, Blang Pidië, Lhō' Pawōh-Noord en Labōhan Adji. Met de ontwapening der bevolking werd een begin gemaakt.

De verbetering op politiek gebied blijkt duidelijk uit den vooruitgang van landbouw en cultures. Terwijl in 1901 en 1902 nog respectievelijk 28 828 en 16 293 pikol rijst werd ingevoerd, bedroeg die invoer in 1903 slechts 7731 pikol. De cultuur van peper nam eene groote vlucht, vooral in Meuké', waar nagenoeg elk beschikbaar plekje daarvoor werd aangewend.

Koeala Batèë. De invloed van het hoofd T. Rajeu' nam eenigszins toe; toch blijft zijn macht gering in de noordelijkste onderhoorigheden, die nog steeds onder den invloed van de kwaadwilligen uit de naburige grensdistricten staan. Echter valt ook hier eenige verbetering waar te nemen, die te danken is aan de onderwerping van T. Teungōh en T. Sabil, halfbroeders van T. Rajeu'.

Door de zeer schaarsche bevolking vordert het werken aan de wegen naar het noorden slechts langzaam. De bevolking komt echter trouw op en werkt met ijver.

Poelò Kajèë. In dit landschap, dat historisch niets anders is dan een oelèëbalangschap van Blang Pidië, bleef de toestand

goed en van de hoofden werd veel steun en medewerking verkregen.

Blang Pidië. Het bevolkingscijfer in dit landschap blijft nog ver beneden dat van vroegere jaren. Zoolang T. Bén niet terugkeert of dood is, zullen de uitgewekenen niet zoo spoedig hunne vroegere haardsteden weder opzoeken. Voor het meerendeel houden zij verblijf in de Gajō-landen en Seunagan.

Aangezien in dit landschap, dat het meeste door het verzet geleden heeft, geen voldoend ploegvee aanwezig was voor den sawahbouw, is vanwege het bestuur een aantal karbouwen in Kloeët en Troemön aangekocht en aan de bevolking afgestaan tegen zeer tegemoetkomende afbetalingsvoorwaarden.

Het aanstaande landschapshoofd T. Banta, zoon van T. Bén, bleef te Tapa' Toean de school bezoeken en munte uit door grooten ijver en goed gedrag.

Soesōh. De politieke toestand in dit gebied liet niets te wenschen over, ofschoon de bestuursvorm, het meerhoofdig gezag, wel aanleiding tot onderlinge twisten gaf. Het voornaamste hoofd, Datō' Mohamat Jatim of Datō' Toeha, een 74-jarige, doch nog kerngezonde oude heer, stond meestal onder verkeerden invloed, terwijl de voogden van den minderjarigen Datō' Benginda meestal vijandig tegenover elkaar staan. In den laatsten tijd echter kwam men tot de overtuiging, dat Datō' Radja Lela of Teukoe Dawòt de eenige persoon is, die energiek genoeg is om in den geest van het bestuur op te treden, weshalve de datō's zich meest alle om hem schaarden. Met groote handigheid weet Teukoe Dawòt den schijn te bewaren en den naijver van Datō' Toeha te neutraliseeren.

Lhō' Pawōh-Noord. De toestand in dit landschap verbeterde aanmerkelijk. Vroeger een geliefkoosde schuilplaats van kwaadwilligen, wordt dit gebied thans door het veelvuldig patrouilleeren geheel zuiver gehouden.

De invloed van het landschapshoofd Teukoe Radja Mahmoet nam wel toe, doch is, vooral in de onderhoorigheden, toch onvoldoende. Veel werd door hem gedaan om de pepercultuur weder te doen bloeien, door een vrij groote uitgestrektheid verwaarloosde seuneubō's opnieuw in orde te doen brengen.

De oelèëbalang van Tangan Tangan Rajeu', Teukoe Kadli Brahim, meldde zich weder bij het bestuur, na ongeveer twee en een half jaar te zijn uitgeweken naar de Gajō-landen. Hem werd eene boete en het storten van eene waarborgsom opgelegd.

Mangggéng. Van Mangggéng, vroeger zoo berucht door zijne roofzuchtige bevolking, werden in 1903 geen klachten vernomen. Het hoofd, Teukoe Géh, vroeger nagenoeg zonder invloed, werd gaandeweg in zijn gezag bevestigd.

Met kracht werd door de bevolking aan den grooten weg gewerkt, die in dit landschap door het heuvelterrein en door de beruchte Paja Laoet loopt. Spoedig zal het verharden van den weg en het planten van schaduwboomen geëindigd zijn.

In het begin van November bevonden zich op de grens van dit gebied en van Labōhan Adji eenige kwaadwilligen, waaromtrent door de hoofden geen bericht was gezonden aan den in Labōhan Adji vertoevenden civielen gezaghebber. Toen laatstgenoemde daarenboven gedurende eene weginspectie eenige schoten kreeg, werden de beide landschappen met boete gestraft. Een der oelèëbalangs van Mangggéng kreeg eene boete, omdat hij een drietal personen had aangebracht voor kampongpassen, terwijl later bleek, dat deze lieden vijandiggezinden waren.

Labōhan Adji. De eischen aan de verschillende landschapjes gesteld, leidden tot de overtuiging, dat het gezag in één hand moest gebracht worden. De hoofden kozen daarop als landschapshoofd Teukoe Angkōb, die, als voogd van den minderjarigen Datō' Radja Lela (Moehamat Noer), reeds bewezen had, dat hij een goed bestuurder zou zijn. De bevelen werden beter opgevolgd dan vroeger en, waar noodig, verleende T. Angkōb zijne medewerking aan het hoofd van Meuké', om ook daar met kracht op te treden. In de onderhoorigheden Palōkan en Kamoemoe, vroeger broeinesten van roovers, werd door T. Angkōb voldoende gezag uitgeoefend en werden geen klachten in dit opzicht meer vernomen. In Kamoemoe kwam de bevolking in den beginne slecht op voor het wegwerken, doch ook dit is thans zeer verbeterd.

Meuké'. In geen enkel landschap ging de toestand zoo vooruit als in Meuké', hetgeen hoofdzakelijk te danken is aan het krachtig optreden van T. Radja Tjoet. Aanvankelijk daarin tegengewerkt door Datō' Baga, die, als kamenakan van T. di Goenòng, het gezag waarnam, had hij vrij spel na diens verbanning, welke noodzakelijk was niet alleen om dit tegenwerken op te heffen, doch vooral omdat hij een kwaden invloed uitoefende en onverbeterlijk bleek voor straffen en vermaningen.

T. Radja Tjoet was het eerste landschapshoofd, dat krachtdadig tegen kleine rooverbenden in zijn gebied optrad, die werkelijk zelf toezicht hield op het clandestien dragen van wapenen en hen, die weigerachtig waren om zich aan de registratie te onderwerpen, opspoorde en gevangen nam. Doordat T. di Goenòng zich geheel van bestuurszaken onthoudt, werkte T. Radja Tjoet zich in korten tijd op als hoofd van het geheele landschap. De kampongs in en om de kloof van Djambō Papeuën, die vroeger hulp en steun verleenden aan T. Agam Ròt Teungòh, werden door hem geheel ontwapend. Met evenveel ijver legde hij zich toe op de herleving van de pepercultuur; nagenoeg geen enkel plekje gronds in de vlakte of op het gebergte, geschikt voor die cultuur, bleef ongebruikt.

Lhō' Pawōh-Zuid. In het begin van 1903 bleef de toestand in dit landschap, vooral in Aloeë Pakoe en eigenlijk Lhō' Pawōh, ongunstig. Voor T. Tjoet, die oud en gebrekkig was, werd het bestuur waargenomen door zijn eenigen zoon T. Géh, een opiumschuiver en een dom, indolent, eigenwijs en speel- en roofzuchtig individu. Wegens zijne ongeschiktheid, wilde zijn vader hem dan ook van de opvolging uitsluiten. De familieleden traden toen bemiddelend op en er werd bepaald, dat T. Tjoet's broeder T. Ti-ib eenig toezicht zou houden op het bestuur. Al spoedig bleek het echter, dat T. Géh weinig geneigd was om zich te storen aan de raadgevingen van zijn oom, die trouwens zelf gebrekkig en oud is. Den 14den April overleed T. Tjoet, waarop T. Géh zijne betrekking bleef waarnemen. Zijne weinige betrouwbaarheid bleek al dadelijk bij de verschillende roofpartijen, die in Lhō' Pawōh plaats hadden en waarin hij de hand had, en later nog meer, toen Habib Moestafa, uit Kloeët verjaagd, zijn verblijf koos in Pantòn Laweë en later zelfs in de kampong Triëng Meudoeròë in Aloeë Pakoe. Door een spion, die zich in zijn gevolg had doen opnemen, werd het bestuur op de hoogte gehouden van T. Géh's doen en laten. Telkenmale bestraft en vermaand, verbeterde hij zich niet; integendeel om zijne speelzucht bot te vieren, verpandde hij zijne geweren aan de bende van Habib Moestafa. Toen het hem bleek dat het bestuur ook van dit verpanden afwist en hij zich hierover moest komen verantwoorden, werd de komedie op touw gezet, die voor hem schromelijke gevolgen had. Op denzelfden dag, dat de civiele gezaghebber te Aloeë Pakoe verscheen, verdween T. Géh in het gebergte, zooals het heette, gevangen genomen en medegevoerd door Habib Moestafa. Hij legde een eed van trouw aan dien habib af en kwam met hem overeen, dat hij met zijne geweren zou terugkeeren. Een en ander had zijne veroordeeling ten gevolge, waarop hij onmiddellijk vervangen werd door een zijner familieleden, T. Nja' Dōlah, een krachtige persoonlijkheid met de noodige eerzucht, die de verklaring in drie artikelen onderteekende en den eed aflegde.

Na de overvalling en het uiteenslaan van de bende van Habib Moestafa kwam er rust in het landschap en kon, na de registratie en een korten tijd van patrouilleeren, het verdere aan T. Nja' Dōlah worden overgelaten. Spoedig kweet hij zich op zeer verdienstelijke wijze van zijne bestuurstaak door de arrestatie van Datō' Si Oesén van Triëng Meudoeròë, die altijd een van de gevaarlijkste elementen in Aloeë Pakoe was geweest, en bracht hij voortvluchtigen aan, die weigerachtig waren om kampongpassen te halen of geheuld hadden met den vijand.

Sama Doea. Ook hier werd, op verzoek van de hoofden, het gezag in één hand gelegd, en wel in die van T. Paneu', den zoon van wijlen Datō' Si Aboe, die ook het bestuur over geheel Sama Doea gevoerd heeft. Thans bleek ook weder dat de centralisatie van gezag uitmuntend werkte. Na de overvalling van de bende van Habib Moestafa weken enkele vluchtelingen uit naar de oeloe van Sama Doea. Toen daarvan bij het bestuur bericht werd ontvangen, werd van T. Paneu' geëischt hen gevangen te nemen, waarop hij zich met een 40-tal volgelingen naar de oeloe begaf en aldaar Panglima Nja' Pang met

6 volgelingen arresteerde, die hij met hunne wapens aan het bestuur overleverde.

Tapa' Toean. De politieke toestand liet in geen enkel opzicht te wenschen over. Ofschoon hier een tweehoofdig gezag bestaat, wordt daarvan geen nadeeligen invloed ondervonden, omdat de hoofddatō's steeds eendrachtig samenwerken. Vooral in dit landschap ontstond eene strooming om de adat kamenakan op zijde te schuiven.

Kloeet en onderhoorigheden. In het begin van 1903 trad Habib Moestafa in dit landschap op, vooral toen hij, na het overlijden van den oelèëbalang van Koeala Ba' Oe, T. Nja' Tjoet, van diens zoon en opvolger, T. Makam, geen genoegdoening ontving voor te weinig ontvangen hasil van dit gebied. Vóór onze vestiging toch had Habib Moestafa een tijdlang de inkomsten van dit oelèëbalangschap gepacht en wijl de hasil, na onze vestiging te Tapa' Toean, aanmerkelijk was toegenomen, beweerde hij nadeel te hebben geleden en wenschte hij vergoeding. Zich aanvankelijk bepalende tot het oplichten en medevoeren van T. Nangroë, een jongeren broeder van T. Makam, begon zijne bende ook te stroopen in de oeloe van Bakōngan en het den damarzoekers lastig te maken, ja zij waagde het zelfs een bivak te Lhō' Roekam te bestoken. Eene in Februari naar Kloeët gezonden colonne van 45 bajonetten deed hem weldra dit landschap verlaten, terwijl, door pressie op de hoofden, T. Nangroë spoedig werd teruggebracht. Tegen enkele hoofden, namelijk T. Ma'è van Kroeëng Kalè, T. Seuneubō' van Kampong Seuneubō', T. Moesa van Asahan Rajeu' en T. Bajeuën van Rasian moest wegens het heulen met de bende en het haar verleenen van hulp en steun streng worden opgetreden.

Sedert is het gebied geregistreerd en werd voortgegaan met het bevestigen van het gezag van den keudjroeën. De oelèëbalangs, langzamerhand zelfstandig geworden, werden wederom ondergeschikt gemaakt aan den keudjroeën, terwijl hun gelast werd minstens eenmaal 's maands naar de kampong van den keudjroeën op te komen, om met hem te beraadslagen. Ook werd hem de verdeeling van de hasil van het geheele landschap — met uitzondering van Bakōngan — toegewezen, doch tevens geëischt, dat hij in werkelijkheid bestuur zou voeren over zijn landschap. Sedert werden ook hier alle bevelen vrij goed opgevolgd en begaf de keudjroeën zich naar de oeloe der Kloeëtrivier om aldaar orde op de zaken te stellen. Door de aanstelling van Panglima Ma'Sa als hoofd dier oeloe, verkreeg men ook daar een zuiverder toestand.

Datō' Itam en diens zoon, die zich nog nimmer bij het bestuur hadden gemeld, vonden den dood toen zij zich tegen hunne arrestatie verzetten.

In de oeloe Bakōngan, welk gebied uit twee complexen bestaat, namelijk dat der IV en dat der III Datō's, van wie Datō' Abah en Datō' Nja' Dén uitweken naar de Alas-landen en Datō' Alie moest worden geïnterneerd wegens medeplichtigheid aan diefstallen van getah, werd Datō' Bandahara — een flink, energiek persoon — door den keudjroeën, in overleg met den oelèëbalang van Bakōngan, als hoofd aangesteld. Sedert zijn geen klachten omtrent rooverijen meer vernomen.

Troemōn en onderhoorigheden. Toen de civiele gezaghebber in Maart 1903 in Kloeët vertoefde, vernam hij bij toeval dat de waarnemende bestuurder van dit landschap, Hadji Djafar, overleden was, waarop hij zich met eene patrouille van 14 bajonetten naar Troemōn begaf. Hij kwam juist van pas, daar de familieleden en de oelèëbalangs elkaar niet alleen het recht betwistten om het bestuur waar te nemen, maar zelfs om kennis te geven van den dood van Hadji Djafar, met het gevolg, dat er in het geheel geen bericht gezonden werd. In overleg met de hoofden en de naaste familieleden van den jeugdigen bestuurder Bidjéh Lada, is een der oelèëbalangs, T. Moeda Nangröë, tot waarnemend bestuurder benoemd. Al dadelijk is er met nadruk op gewezen, dat het vroegere contract was vervallen en in overweging was om daarvoor in de plaats te stellen de Atjèhsche verklaring in 3 artikelen, en dat ook omtrent de opiumschadeloosstelling eene andere regeling zou getroffen worden. Ofschoon tegengewerkt door de naaste familieleden van den overleden waarnemenden bestuurder — vooral door zijne dochter Poetrie Sapia —, wist T. Moeda Nangröe zich toch weldra voldoende te doen gehoorzamen.

Op de cultures, waarvan in Troemōn tot dusver nooit eenig werk gemaakt was, wordt thans meer het oog gevestigd. De oelèëbalang van Boeloe Sama liet bij elke woning honderd klapperboomen planten en gelastte tevens den aanplant in de oeloe van ongeveer 2000 getahboomen.

Aan een grensgeschil tusschen Boeloe Sama en Binanga (oeloe Singkel) over twee seuneubō's (Tarò' en Mangoita) is in April 1903 door dat bestuur, in overleg met de hoofden, een einde gemaakt. Ook is een geschil beslecht tusschen Troemōn en den toeankoe der Banjak-eilanden over de Poelò Delapan.

Eiland Simeuloe. Bij gelegenheid van het van gouvernementswege ingesteld onderzoek naar steenkolen is gebleken dat de geheele bevolking van het eiland vredelievend is, zoodat dan ook, toen in Maart eene voorloopige vergunning werd verleend tot houtaankap en een 150-tal Chineesche koelies tewerk waren gesteld, een detachement van 1 sergeant en 9 inlandsche fuseliers voldoende werd geacht als politiemaatregel. Door het aandoen van de Sinabang-baai door de niet-contractueele booten der Koninklijke Paketvaartmaatschappij, ten einde het hout der onderneming naar Atjèh over te brengen, ontstond eenig vertier en bleek het wenschelijk een weg te maken van Sinabang naar de Tapa'-baai op de zuidkust, langs welke kust eveneens een weg zal worden aangelegd.

In Juli meldde zich T. Poetéh, oudere broeder van wijlen T. Oema', die altijd op Simeuloe verblijf had gehouden. Hij leverde zijne geweren in.

§ 4. MIDDEN-SUMATRA.

De aan Tamiang grenzende Gajō-landen zijn ook in 1903 herhaaldelijk door patrouilles van de bezetting van Koeala Simpang bezocht, hetgeen echter niet belette, dat de kampong Djernai in April door kwaadwilligen beschoten en gedeeltelijk verbrand werd. Daarentegen had eene excursie naar het rooversnest Beboedak het goede gevolg, dat de omwonende bevolking sedert veel minder last ondervond van maraudeurs.

Tengevolge van de in K. V. 1903 (kol. 57) vermelde bestuursmaatregelen, sloten de hoofden der Bataksche landschapjes op de Karau-hoogvlakte vrede met den ons goedgezinden sibajak Pa Palita, die zich daarop weder in zijne woonplaats Kebon Djahé vestigde. Van hieruit werd opgetreden tegen de hoofden van Beras Tagih, die als de voornaamste aanleggers van het verbond der westelijke Karau-oeroengs bekend stonden, met het gevolg, dat ook zij al zeer spoedig naar vrede verlangden en daarom de tusschenkomst inriepen van den controleur voor de Bataksche aangelegenheden te Dama Djamboe, wien het gelukte de rust op de hoogvlakte te herstellen, de aan de hoofden opgelegde boeten te innen en van al de machthebbenden in de oeroeng Sepoeloeh Doewa Koeta, waarin Kebon Djahé gelegen is, de verzekering te verkrijgen, dat de in 1902 van daar verdreven zendeling Guillaume (zie t. a. p.) zich ongestoord in hun midden kan vestigen.

Behalve in het noordwestelijk deel der Karau-landen, hebben deze gebeurtenissen onzen invloed op de geheele Bataksche hoogvlakte doen toenemen, zoo zelfs, dat de sibajaks van Baroe Djahé het voornemen hebben te kennen gegeven om zich met hun landschap Si Pitoe Koeta, en wellicht ook met Si Anam Koeta, aan het Gouvernement te onderwerpen, terwijl de hoofden van Si Lima Koeta reeds in December 1903 bij den con-

troleur te Dama Djamboe hunne onderwerping hebben aangeboden. De resident der Oostkust van Sumatra is gemachtigd om die onderwerping, zoomede die van de bestuurders van de landschappen Dolok Pematang en Poerba (Timoer-landen), die in 1902 op de inlijving van hunne landschappen bij het gouvernementsgebied hebben aangedrongen (zie K. V. 1903, kol. 58), te aanvaarden.

Toean Negeri Dolok, een der rijksgrooten van Dolok Pematang, hoewel ons bestuur goedgezind, bleef nog steeds neiging gevoelen om zich aan het gezag van zijn radja te onttrekken en zich aan te sluiten bij den tengkoe van Bedagei, wien echter door het bestuur is aangezegd zich te onthouden van eenige bemoeiing met Doloksche zaken, zoodat het te verwachten is, dat Toean Negeri Dolok spoedig van gedachten zal veranderen. De bestuurder van Poerba voerde in 1903 krijg tegen Toean Kinalang, een zijner ondergeschikte hoofden, die tegen hem in opstand was gekomen, doch door bemiddeling van den controleur voor de Bataksche aangelegenheden kwam de vrede spoedig tot stand.

Van de westelijk van Asahan en Koealoe gelegen landschappen toonden Silan Besar en Aek Botar veel neiging tot toenadering tot het Gouvernement. Onze verhouding tot de zuidelijker gelegen landschappen Tangga en Bambangan, zoomede tot de landschappen tusschen het Toba-meer en Asahan en de zoogenaamde Radja Sepoeloeh in het gebied tusschen Boven-Bila en Padang Lawas, liet niets te wenschen over.

De toestanden in de aan het gouvernement Sumatra's Westkust grenzende Bataksche landschappen waren, voornamelijk tengevolge van de onophoudelijke onderlinge oorlogen, verre van rooskleurig en de heerschende onveiligheid was oorzaak van veel volksverloop, met name in Oeloean. Vooral de lieden van Saboelan, Harian en Si Gaol deden herhaaldelijk van zich spreken door de berooving van zich op het Toba-meer bevindende inwoners van naburige landschappen. De op het meer gestationneerde aluminium-boot trachtte, door op de pasardagen te Baligé, Lagoeboti en Si Gampar kruistochten langs den oever en in de straat tusschen Si Gaol en Harian te maken, die rooverijen zooveel mogelijk tegen te gaan. Aan de op het schiereiland Si Gaol gelegen landschappen Marom, Boetar-Boetar en Si Regar moest in Januari 1904, wegens menschenroof en moord op een gouvernementsonderdaan van Lagoeboti, eene zware boete worden opgelegd. Aangezien binnen den gestelden termijn geen betaling plaats had, maakte de resident van Tapanoeli, vergezeld van een detachement militairen, medio April eene excursie naar Si Gaol, waarop de boete onmiddellijk voldaan werd. Zoowel de hoofden van de schuldige landschappen als die van het mede door den resident bezochte schiereiland Samosir drongen er ernstig op aan om onder direct bestuur van het Gouvernement gebracht te worden.

Bij een door den controleur van Baros in April 1903 ondernomen tocht naar den bovenloop van de Batoe Grigis-rivier werden vriendschappelijke aanrakingen verkregen met de hoofden van de landschappen Holboeng, Simatoepang, Siambaton, Pasariboe Dolok en Pasariboe Tobing.

Na de in K. V. 1903 (kol. 59) vermelde verheffing en installatie van Boedjang Brahim tot jang di pertoean sakti, radja toehak van de Rokan IV Kota, kwamen in dat landschap geene moeielijkheden meer voor. De hoofden en de bevolking van Loeboek Bandahara en Oedjoeng Batoe, die voor het radjaschap een anderen candidaat gesteld hadden, volgen de hun door Boedjang Brahim gegeven bevelen trouw op, zoodat met hunne medewerking een weg kon worden aangelegd tusschen Loeboek Bandahara en Rokan. Bovendien kwamen nog eenige andere wegen, o. a. een van Rokan naar de grens met de Padangsche Bovenlanden, tot stand. De nederzettingen in het landschap Kota Intan zijn in 1903 door den in de Rokan-streken geplaatsten controleur tweemaal bezocht.

In het landschap Kapenoehan bleef de gespannen verhouding tusschen den jam toean besar, Maharadja Lela, en zijn tegenstander Tongkoe Moeda Sahak nog altijd bestaan (zie K. V. 1902, kol. 55/56), ondanks de pogingen van den controleur om die quaestie langs minnelijken weg op te lossen. In Januari 1904 schijnen de hoofden het oppergezag over dit landschap te hebben aangeboden aan Dzainal Abidin, die neiging schijnt te gevoelen om dat aanbod aan te nemen en tevens weder als soetan van Tamboesei op te treden (vgl. K. V. 1903, kol. 59/60). Hij toonde zich echter niet genegen om in aanraking te komen met het Gouvernement, waartoe hem de gelegenheid geboden is. Het zal van zijne verdere houding afhangen of maatregelen tegen hem zullen moeten worden genomen.

In den politieken toestand van Goenoeng Sahilan, die zich in 1903 niet gunstig liet aanzien, is eene wending ten goede gekomen, nadat het den jam toean besar is mogen gelukken zijn gezag opnieuw te vestigen in Rantau Sigingi en Koento, welke streken zich van Goenoeng Sahilan afgescheiden en het gezag erkend hadden van Angkoe Koening, halfbroeder van Toean Gadis van Pagarroejong, die zich den titel van sultan Abdoel Madjid had aangematigd. Evenals met de hoofden van Goenoeng Sahilan, werd ook aanraking verkregen met Datoe Radja Roehoem, het hoofd van het tusschen Kwantan, Goenoeng Sahilan, en Pelalawan gelegen landschap Tanah Darat of Loehak Jang Sembilan, uitmakende de Batang Teso-streek, met Djakei als onderhoorigheid, welk hoofd ook van zijne gezindheid heeft doen blijken om zich onder het gezag van het Gouvernement te stellen.

Den 13den Januari 1903 vervoegde zich Toeankoe Imam, het hoofd der adat-geestelijkheid in de doesoen Talao, met twee van de vier datoes van die doesoen, bij den controleur van Moeara Laboe (Padangsche Bovenlanden) om te verklaren, dat Talao geen deel genomen had aan de in December 1902 plaats gehad hebbende oprichting van eene versterking te Poelau Kintjoeng, ter afsluiting van den weg, die van ons gebied over Soengai Koenit naar Indamar en Soengai Limau leidt (zie K. V. 1903, kol. 60). Den 5den Februari d. a. v. meldden zich daarop te Loeboek Batoeng bij den controleur de radja's van Talao, Batoe Kangkoeng en Soengai Koenit, zoomede de vertegenwoordigers van den toeankoe van Kota Besar en van de bestuurders van Indamar en Beneden-Djoedjoehan, ten einde een bewijs te geven van hunne goede gezindheid jegens het Gouvernement. In Juni bleek het evenwel noodig den toeankoe van Kota Besar te herinneren aan zijne verplichtingen, doch in November gaf hij door afgezanten zijn voornemen te kennen om persoonlijk zijne onderwerping aan het bestuur te komen aanbieden, aan welk voornemen hij, na overleg met de hem vergezellende en zijne suprematie erkennende hoofden van de Batang Siat-streek, Soengai Koenit, Talao, Batoe Kangkoeng, Indamar en Djoedjoehan, den 20sten Februari 1904 te Loeboek Gedang gevolg heeft gegeven.

Omtrent de aanleiding tot het militair optreden tegen het landschap Korintji gedurende de maanden Juni t/m Augustus 1903 zijn reeds uitvoerige mededeelingen gedaan in K. V. 1903 (kol. 60/64). Voor bijzonderheden omtrent den loop dezer expeditie verwijzende naar de § „Krijgsverrichtingen" van hoofdstuk **D**, zij hier slechts vermeld dat, na de verovering van het doesoencomplex Poelau Tengah op 9 Augustus, de oorlogspartij het hoofd in den schoot legde en de onderwerping van het landschap als een voldongen feit kon worden beschouwd. Nadat ook de bevolking van Lempoer de aan haar opgelegde boete, weergeld en schadeloosstelling, wegens den in Augustus 1902 gepleegden moord op de overbrengers van een brief van den resident van Benkoelen aan den depati van Batoe Hampar, had betaald en de lastgevers tot dien moord — die later ter hoofdplaats Ternate geïnterneerd zijn (Gouv. Bt. 22 Nov. 1903 n°. 9) — waren gearresteerd, werd de expeditie in het begin van September 1903 ontbonden, waarna de troepenmacht, met achterlating van eene militaire bezetting te Sandaran Agoeng, naar Padang terugkeerde. De afsluiting der verkeerswegen met Korintji (zie K. V. 1903, kol. 61) was reeds kort te voren opgeheven. De leiding der bestuursaangelegenheden in het landschap is, bij wijze van tijdelijken maatregel, opgedragen aan een onder de bevelen van den gouverneur van Sumatra's Westkust geplaatsten assistent-resident (Gouv. Bt. 5 Oct. 1903 n°. 8).

§ 5. SUMATRA'S WESTKUST.

In de residentiën Padangsche Bovenlanden en Padangsche Benedenlanden was in 1903 de politieke toestand gunstig. Met de Maleische landschappen Mapat Toenggoel en Moeara Soengei Lolo VI Kota (afdeeling Loeboek Sikaping der Padangsche Bovenlanden) is nauwere aanraking verkregen en de verbetering van de communicatiewegen met die streken, welke tot dusver uit steile, haast onbegaanbare voetpaden bestonden, is krachtig ter hand genomen. De door het Gouvernement benoemde hoofden in het landschap Moeara Tais, die door kwaadgezinden waren afgezet, zijn weder in hunne waardigheid hersteld.

In de maanden September, October en November zijn de op de Mantawai-eilanden aanhangige zaken door den controleur der Ommelanden van Padang onderzocht en zonder moeite afgewikkeld. Het bezoek aan de kampongs — ook dat aan de vroeger weerspannige kampong Si Oban (vgl. K. V. 1902, kol. 58) — droeg meestal een vriendschappelijk karakter en de opgelegde boeten wegens het vermoorden en verwonden van Maleiers zijn zonder tegenstand betaald.

In de residentie Tapanoeli was de politieke toestand bevredigend. Evenals elk jaar na afloop van den rijstoogst, hadden ook nu weder gevechten plaats tusschen verschillende marga's, omdat de godin van den oogst dan een offer eischt en er bloed moet vloeien. Zoo stonden in Silindoeng Loemban Tobing en Koeta Barat tegenover elkaar en in Pahaai Soboe en Lontoeng, aan welke rustverstoringen eerst een einde kwam toen de belhamels door de politie waren opgevat.

In de landstreek Si Mangoelahi, waar door den djaihoetan Ompoe Tembal, met vergunning van het bestuur, eene waterleiding in de hoendoelan Lintong ni Hoeta Si Hombing gegraven was, trachtten eenige kamponghoofden, daartoe aangezet door het kamponghoofd Ompoe Boental en den djaihoetan Ompoe Goetsang, met een groot aantal hunner onderhoorigen den tegenstander van Ompoe Tembal, Partahan, te helpen om eene waterleiding op korten afstand bovenstrooms van de nieuwe te graven, ten einde dezelfde gronden, waarvoor de voltooide leiding gemaakt was, van water te voorzien. Hun toeleg gaf aanleiding tot een strijd tusschen de onderhoorigen van Ompoe Tembal, eenige verwanten van Partahan met hunne onderhoorigen en Ompoe Radja Doli, hoofd der marga Si Loban van de landstreek Narombean eenerzijds en Partahan, Ompoe Goetsang en Ompoe Radja Oenoer met hunne onderhoorigen anderzijds, in welken strijd drie personen sneuvelden en zes man gewond werden. Na de veroordeeling van de partijhoofden door de rapat te Si Borong Borong is de rust in Lintong ni Hoeta Si Hombing niet weder verstoord. De animositeit tusschen de partijen is evenwel blijven bestaan.

Een grensgeschil tusschen de hoendoelans Paranginan en Nagasariboe gaf aanleiding tot eene gespannen verhouding tusschen de stammen Lotong en Soemba, waaraan echter door het vaststellen van de grenzen een einde is gemaakt.

In den omtrek van Baligé werden in April 1903 tusschen lieden van de marga Si Ahaan en die van Pardede Napitoepoeloe en Si Mangotsang gevechten geleverd, welke ontstaan waren door de gewoonte om elkander den op het Bataksch nieuwjaarsfeest geslachten buffel te betwisten. Bij die gelegenheid werden enkele in oogst staande sawah's van Sakar ni Hoeta door bewoners van Hinalang moedwillig vernield, voor welk feit de hoofdschuldigen beboet en tot schadevergoeding veroordeeld zijn.

In de hoendoelan Bakara (onderafd. Toba) werden in Augustus ongeregeldheden gepleegd door Ompoe Hoemirtop, hoofd der marga Si Mamoelang (zie K. V. 1903, kol. 64), die, om het pasarbezoek in het gebied van de door het bestuur aangestelde hoofden te beletten, versterkingen langs de rivieren Aek Simangira en Aek Bolon had laten opwerpen, en de vijandelijkheden opende door een paar hutjes op de pasar van den djaihoetan Ompoe Boentre te doen verbranden en op de koeta van den radja padoea Ompoe Somba te vuren. Na een strijd van eenige dagen werd tusschen den djaihoetan, de radja's padoea Ompoe Somba, Parhaliang en Panggading en Ompoe Hoemirtop een wapenstilstand gesloten. Aan laatstgenoemde, die, wegens de rustverstoring en het bemoeielijken van de hoofden in Bakara, in preventieve hechtenis is gesteld, is te kennen gegeven, dat gestrenge maatregelen tegen hem zullen worden genomen, indien hij blijft weigeren om den djaihoetan Ompoe Boentre als eerste hoofd te erkennen en hij zich niet geheel onderwerpt aan de bevelen en regelingen van het bestuur.

Met de Simpang Kanan- en Simpang Kiri-streken in de onderafdeeling Singkel zijn veelvuldige aanrakingen verkregen. In April 1903 is door den controleur van Singkel, onder militaire dekking, een tocht gemaakt naar Binanga en de Seneboeks, ter beëindiging van een geschil tusschen den radja van Binanga en radja Nagoer van Boeloe Sama, welk doel bereikt is. Bijna alle hoofden der Simpangs gaven gehoor aan eene uitnoodiging om hunne onderlinge veeten te doen beslechten in eene vergadering te Singkel, bij welke gelegenheid o. a. het geschil tusschen Binanga en Samadoea, waarvan sprake was in K. V. 1903, kol. 64, is bijgelegd en de hoofden hun wensch te kennen gaven om zich onder ons rechtstreeksch bestuur te mogen stellen. Zij verbonden echter hieraan enkele voorwaarden, waarop hun werd te kennen gegeven, dat alleen eene onvoorwaardelijke onderwerping in overweging zou kunnen worden genomen. Schriftelijk kwamen zij daarop op hun verzoek terug, onder mededeeling, dat zij zich geheel naar de inzichten der Regeering wilden schikken, waarop hunne onderwerping is aangenomen.

Eene oude quaestie tusschen het districtshoofd van Goenoeng Tinggi (afd. Padang Lawas) en het hoofd van Si Bargot (afd. Asahan, res. Oostkust van Sumatra), over het bestuur van de kampong Soengei Palas, gaf aanleiding tot eene weinig beteekenende rustverstoring, waaraan door de besturende ambtenaren een eind is gemaakt.

Op Nias is onze bestuursinvloed in de streek benoorden eene denkbeeldige lijn, getrokken van Oedjoeng Seromboe aan de westkust naar Oedjoeng Goenoeng Lemboe aan de oostkust, zoodanig toegenomen, dat dit gedeelte van het eiland geheel als rechtstreeks bestuurd gebied beschouwd kan worden, waartoe de van de zijde der zending ondervonden steun veel heeft bijgedragen. Aan eene den 4den Maart 1903 door den medio 1902 te Lolowaoe geplaatsten controleur voor de aanrakingen met hoofden en bevolking van Nias buiten het zoogenaamde rapatgebied te Goenoeng Sitoli belegde politieke vergadering, ter voorbereiding van de invoering eener wettelijk gesanctionneerde adat-rechtspraak in die streek, werd deelgenomen door meer dan honderd, voor het meerendeel Christelijke hoofden van Noord-, Oost- en West-Nias, zoomede door die van den in het zuiden wonenden stam der Ira Ono Hoena, bij welke gelegenheid Siwa Hamonggo, hoofd van Hili Laido (zie t. a. p.), en de beruchte koppensneller Fawea hunne onderwerping aanboden. Sedert onderwierpen zich ook de baloegoe's Roi en Naso van de Maroo-streek, welke laatste gedurende vele maanden een plaag voor het Lahagoe-gebied geweest was, terwijl door de arrestatie van den invloedrijken baloegoe Lofahoelo uit de Lohomi-streek, die beschuldigd werd van lastgeving tot moord, wraaknemingen zijn voorkomen, zoodat, vooral te Lahoesa, eene tot dusver nog niet gekende periode van rust is ingetreden. Ook de beruchte koppensneller Si Tambaho bood zijne onderwerping aan. Met de streken, gelegen ten zuiden van de reeds genoemde denkbeeldige lijn, is nog slechts weinig aanraking verkregen. In April, Augustus en September bezocht de resident van Tapanoeli Lagoendi, Teloq Dalam en Hiligonowo, waar met de hoofden langdurige besprekingen werden gehouden over de bedoelingen van het Gouvernement met de plaatsing van een controleur te Lolowaoe. Zij beloofden ten slotte om alle aanhangige quaesties door den controleur, zoo noodig in een rapat van hoofden, te doen uitmaken.

Na het krachtdadig optreden tegen de permalims en de gevangenneming van den goeroe Pamosik (zie K. V. 1903, kol. 65) — aan wien bij Gouv. Bt. 11 Febr. 1904 n°. 12 de hoofdplaats Amboina als verblijf is aangewezen — zijn geen bewegingen op godsdienstig gebied meer waargenomen.

Evenals in 1902, wonnen in sommige streken van Tapanoeli zoowel het Christendom als de Islam veld. Op Nias konden, tengevolge van de uitbreiding van onze bestuursbemoeienis, eenige nieuwe zendingsposten opgericht worden. Het aantal Mekkagangers was iets kleiner dan in 1902.

Behalve in de afdeeling Priaman der Padangsche Benedenlanden en in enkele streken der Padangsche Bovenlanden, liet

de veiligheid van personen en goederen weinig te wenschen over.

De gezondheidstoestand in de Padangsche Bovenlanden en de Padangsche Benedenlanden kon over het algemeen bevredigend genoemd worden, hoewel in de afdeeling Priaman van laatstgenoemde residentie eene koortsepidemie voorkwam, die echter tegen het einde van het jaar geweken was. In Tapanoeli, met uitzondering van de afdeeling Toba en Silindoeng en de onderafdeeling Sipirok, had de bevolking veel last van koortsen, oogziekte en buikaandoeningen.

In het begin van 1903 brak in de onderafdeeling Angkola runderpest uit, die zich langzamerhand ook over de onderafdeelingen Groot- en Klein-Mandailing verspreidde en vele slachtoffers onder het vee maakte. In de onderafdeeling VIII Kota, VII Loerah en Bandjol der Padangsche Bovenlanden kwam darmontsteking onder het rundvee en in de onderafdeeling Pajakoemboeh eene besmettelijke keelziekte onder de paarden voor, terwijl onder de paarden in de onderafdeeling Loeboek Sikaping zich eene op surra gelijkende ziekte voordeed.

De invoerhandel liet, ook door het stijgen van de katoenprijzen in Europa, te wenschen over. De uitvoer daarentegen was over het algemeen niet onbevredigend, ofschoon de handel in boschproducten, tengevolge van de minder goede prijzen van rotan, getah en damar, niet zeer levendig was.

De toestand van den binnenlandschen handel bleef stationnair.

De uitkomsten van den rijstoogst waren middelmatig, zoodat vrij veel rijst moest worden ingevoerd om in de behoefte der bevolking te voorzien. De koffie-oogst was weer belangrijk kleiner dan in 1902. Tabak en suiker maakten goede prijzen. De klappercultuur wordt steeds uitgebreid en met de bereiding van copra werden groote voordeelen behaald. Ook had uitbreiding van de sago- en nipah-cultuur plaats, vooral in de afdeeling Ajer Bangis (Padangsche Benedenlanden) en in Tapanoeli, terwijl de cassia-cultuur in de afdeeling Tanah Datar (Padangsche Bovenlanden) een belangrijke bron van inkomsten vormde.

De zeevischvangst leverde over het algemeen bevredigende resultaten op. Uit de kustplaatsen werden belangrijke hoeveelheden gezouten visch naar de binnenlanden verzonden.

§ 6. BENKOELEN.

Op politiek gebied viel in 1903 niets bijzonders voor. De orde bleef overal bewaard en de veiligheid van personen en goederen liet in het algemeen weinig te wenschen over.

Het Rijnsche zendinggenootschap vestigde een tweetal zendingsposten op Enggano — te Karkoewa en Kiojo — en belastte een zendeling-arts met een onderzoek naar de ware oorzaken van het afnemen der bevolking van dat eiland. Ter bestrijding van de aan die maatregelen verbonden kosten was in 1902 aan het Genootschap, op tijdelijken voet, eene subsidie verleend (zie K. V. 1903, kol. 65).

De Islam breidde zich ook in 1903 weder eenigszins uit onder de gedeeltelijk nog heidensche bevolking der afdeelingen Seloema, Mana en Pasoemah Oeloe Mana en Kauer.

De gezondheidstoestand liet te wenschen over. In de afdeeling Moko Moko heerschte in ernstigen graad dysenterie, andere buikziekten en waterpokken, terwijl de bevolking van de afdeeling Mana, zoomede, doch in mindere mate, die van de afdeeling Lais, door koortsen werd geteisterd. Beri-beri vertoonde zich onder het personeel der mijnbouwonderneming Ketahoen en in de afdeeling Benkoelen en Ommelanden. Koortsen en buikziekten van goedaardigen aard kwamen voor in de afdeelingen Kauer en Kroë.

Onder het vee in de afdeelingen Lais, Benkoelen en Ommelanden, Seloema en Kauer deden zich enkele gevallen van mond- en klauwzeer voor.

Behalve in de bergdistricten en de Poegoeng-marga's van de afdeeling Kroë, was de rijstoogst, tengevolge van de ongunstige weersgesteldheid, onbevredigend, zoodat rijst moest worden ingevoerd. Bovendien is, ter tegemoetkoming in den nood der bevolking van de afdeeling Benkoelen en Ommelanden, eene som van f 17 603 beschikbaar gesteld ten behoeve van de uitvoering van „reliefworks”.

De koffiecultuur ging opnieuw achteruit, behalve in de bergdistricten van Kroë. In enkele afdeelingen is men begonnen meer werk te maken van de peper- en de kruidnagelcultuur. Op het eiland Enggano werden weder goede uitkomsten met de klappercultuur verkregen.

In verband met de toenemende uitputting der rotan- en getahpertja-aanplantingen en de verminderende opbrengst van damar, was de uitvoer van boschproducten niet zoo belangrijk als in 1902. Karet (caoutchouc) wordt echter meer en meer bijgeplant, zoodat het te voorzien is, dat dit product mettertijd een belangrijk uitvoerartikel zal worden.

Ondanks de minder gunstige uitkomsten van den rijstoogst, was het handelsverkeer drukker dan in 1902. Ook thans weder was de goede invloed merkbaar van de werkzaamheid van particulieren op het gebied van mijnbouw.

§ 7. LAMPONGSCHE DISTRICTEN.

Op politiek gebied viel in 1903 niets bijzonders voor. Over de veiligheid van personen en goederen viel niet te klagen.

Hoewel het gewest toch een koortsland bij uitnemendheid blijft, kon de gezondheidstoestand, in vergelijking met dien van 1902, gunstig genoemd worden. De cholera, die in 1902 zooveel offers eischte, was in de eerste maanden van 1903 geheel geweken.

Ziekten onder het vee kwamen niet voor.

De uitkomsten van den rijstoogst waren niet overal gunstig. Enkele streken leverden echter genoeg op om de schaarschte in andere goed te maken, zoodat slechts weinig rijst behoefde te worden ingevoerd.

De peperproductie was bijzonder overvloedig, hetgeen een gunstigen invloed uitoefende op den algemeenen toestand van den handel. Het vele geld, dat dientengevolge in handen van de bevolking kwam, moet als een der oorzaken beschouwd worden van de belangrijke stijging van het aantal Mekkagangers (283 in 1903, tegen 200 in 1902).

§ 8. PALEMBANG.

In het onder ons rechtstreeksch gezag staande gedeelte van dit gewest liet de politieke toestand in 1903 niets te wenschen over.

In Djambi ging de bevestiging van ons gezag aanmerkelijk vooruit. Na de in 1902 aan het in Boven-Tebo en Boven-Batang Hari georganiseerd verzet toegebrachte slagen, bepaalden zich de vijandelijkheden tot onbeduidende beschietingen van transportvaartuigen en patrouilles, zoomede tot stroop- en rooftochten ten nadeele van de ons goedgezinde hoofden en bevolking, welke wandaden werden bedreven door of op last van enkele vijandiggezinde grooten, die zich daarbij hoofdzakelijk bedienden van een aantal rondzwervende ontvluchte misdadigers en van de slechte elementen onder de inheemsche bevolking. Voornamelijk was het Raden Mat Tahir, een zoon van wijlen Pangeran Djojo Ningrat en nauw aan den ex-sultan Taha verwant, die schrik en ontsteltenis onder een deel der reeds tot rust gekomen bevolking verspreidde en door zijn brutaal optreden een gedeelte der Beneden-Tembesi, zoomede het Batang Hari-gebied tusschen de monding van de Tabir-rivier en de doesoen Troesan, nog voortdurend in onrust hield.

Als een gevolg van de uitbreiding van onzen invloed konden de besturende ambtenaren zich meer en meer wijden aan hunne eigenlijke bestuurstaak, die in een groot deel van Djambi zich reeds in haren vollen omvang kon ontwikkelen, doch in andere streken zich voorshands nog moest bepalen tot voorbereidende maatregelen ter bereiking van eene gevestigde orde van zaken.

In het algemeen kan worden gezegd, dat ons gezag in streken, waar zich voorheen de invloed der Djambische grooten niet of slechts weinig deed gevoelen, vrijwel algemeen wordt erkend, terwijl daar, waar sedert tal van jaren die invloed overheerschend is geweest, nog gestuit wordt zoowel op lijdelijken als op daadwerkelijken tegenstand van den kant dier grooten, die belang hebben bij het voortduren der ongeregelde toestanden. Ook onder de landshoofden worden nog verscheidene personen aangetroffen, die, onder den invloed dier grooten, nalatig zijn in de opvolging van bevelen. Zij worden deswege onmiddellijk beboet of, bij herhaling, door anderen vervangen.

In verband met de toenemende consolidatie van ons gezag was de tijd gekomen, dat de verschillende tot dusver ten aanzien van Djambi getroffen regelingen, die, wegens de onzekerheid, waarin wij ten opzichte van den loop der gebeurtenissen in dat rijk verkeerden, nog een zeer tijdelijk karakter droegen, dienden plaats te maken voor eene duurzame regeling der bestuursorganisatie, zij het ook dat die regeling, met het oog op de verdere ontwikkeling der toestanden, nog altijd als eene voorloopige moet worden beschouwd. Dienovereenkomstig is bij Gouv. Bt. 11 Aug. 1903 n°. 23, gewijzigd bij Gouv. Bt. 24 Febr. 1904 n°. 3, bepaald dat het landschap Djambi eene afdeeling vormt van het gewest Palembang, welks resident, na de aftreding van sultan Achmad Dzainoedin (in 1899) en de daarop gevolgde mislukte pogingen om tot eene wettige sultanskeuze te geraken, met het bestuur over dit landschap was belast (vgl. K. V. 1901, blz. 27). De afdeeling is verdeeld in een zevental onderafdeelingen (Benedenlanden van Djambi, Beneden-Tembesi, Boven-Tembesi, Merangin en Boven-Tabir, Boven-Batang Hari, Tebo en Toengkal) en voorts zijn de noodige beschikkingen genomen met betrekking tot het bestuurspersoneel, de politie en het rechtswezen. Voor bijzonderheden daaromtrent zij verwezen naar hoofdstuk **F** en afd. I van hoofdstuk **J**.

De registratie van de bevolking en van de vuurwapens werd geregeld voortgezet en voor een groot deel beëindigd. Een groot aantal geweren werden ingeleverd ter voldoening van opgelegde boeten, terwijl, wanneer daartoe aanleiding bestond en in verband met het streven om tot geheele ontwapening te geraken, de geregistreerde geweren van eene geheele landstreek ingenomen werden.

De aanleg van colonnewegen door de bevolking werd krachtig voortgezet en aan het onderhoud der bestaande wegen en paden de noodige zorg besteed, zoodat op het oogenblik in Djambi een net van wegen en paden bestaat, waardoor het verkeer langs de oevers der groote rivieren, tusschen die rivieren onderling en tusschen de verschillende doesoens, ook in den drogen tijd verzekerd is en alle voorname punten met elkander zijn verbonden.

In overeenstemming met de volksinstellingen werden in die streken van Djambi, welke reeds gepacificeerd kunnen heeten, het inlandsch bestuur en de inlandsche rechtspraak geregeld en deze laatste onder direct toezicht van het bestuur gehouden. Op de hoofdplaats Djambi is eene inlandsche school geopend.

Uit de volgende mededeelingen blijkt welke resultaten ons optreden in de verschillende onderdeelen van Djambi heeft opgeleverd.

Onderafdeelingen Benedenlanden van Djambi en Toengkal. Hoewel de apanagehouders in de Benedenlanden van Djambi meermalen blijk gaven van met het bestuur in de gewenschte richting te willen samenwerken, waren de aard van hun gezag over de bevolking en hunne weinige energie om dat gezag te doen gelden oorzaak, dat op die samenwerking in den regel weinig staat viel te maken, zoodat, toen in Mei 1903 de voormalige apanagehouder van het Kaoes-gebied, Raden Anom of Pangeran Soeto Djojo, en in September d. a. v. Raden Mat Tahir (zoon van wijlen Pangeran Djojo Ningrat) de rust trachtten te verstoren, door het bestuur moest worden ingegrepen. De bende van eerstgenoemde werd in hare schuilplaats overvallen, bij welke gelegenheid een 27-tal personen, onder wie Anom's zonen Raden Soeto en Raden Boroq, gevangen genomen en 4 geweren, benevens vele blanke wapens, buitgemaakt werden. Raden Anom zelf wist echter te ontkomen. De bende van Raden Mat Tahir, die zich in September gedurende korten tijd in de nabijheid der doesoens Danau Ambat en Troesan nestelde en de omstreken van Moeara Tembesi onveilig maakte, werd door onmiddellijk uitgezonden patrouilles gedwongen om de wijk te nemen naar de Boven-Batang Hari, voordat zij noemenswaardig nadeel had kunnen toebrengen.

Pangeran Marto, de apanagehouder van de Pidjoean-streek, die oogluikend had toegelaten dat eene bende van zekeren Raden Pamoek uit zijn gebied naar de Boven-Batang Hari uitweek, niettegenstaande het hem bekend moest zijn, dat zij voornemens was zich bij Raden Mat Tahir aan te sluiten, werd in December 1903 van zijne apanage vervallen verklaard en te Bandoeng geïnterneerd. In Januari 1904 werden een zestal met geweren gewapende leden der bende van Raden Pamoek aan de Oeloe Soengai Simpang (zijriviertje van de Pidjoean) door eene patrouille verrast. Zij vluchtten met achterlating van één gesneuvelde, 2 geweren, blanke wapens en munitie. Bij het doorzoeken van een verlaten ladanghuisje werden nog 1 kanon, 6 lila's en 4 donderbussen buitgemaakt. In Februari deed Raden Pamoek weder van zich hooren in de Pidjoean-streek en de nabijgelegen doesoens van de Batang Hari. Eene poging om hem te overvallen mislukte door het ontijdig afgeven van vuur door de patrouille.

Het Kaoes-gebied, waar Pangeran Praboe Djojo Kesoemo het hem opgedragen gezag blijkbaar niet kon handhaven, werd in Juni 1903 onder direct bestuur gebracht, terwijl hij in December vrijwillig afstand deed van de beide hiervóór genoemde, hem in apanage toebehoorende doesoens, die bij de onderafdeeling Beneden-Tembesi zijn ingelijfd.

In Maart 1904 gaf Pangeran Praboe Negaro (zoon van den in 1885 overleden sultan Mohamed Mai'd-din en schoonzoon van den ex-sultan Taha) zijn, het grootste der benedenlanden omvattend apanagegebied aan den resident over, met gelijktijdige overhandiging van de hem door Taha geschonken „sigindje", het rijkssieraad verbonden aan het sultansgezag.

In de Boven-Toengkal (apanagegebied van Pangeran Poespo Djojo Ningrat) werd Rantau Benar in November 1903 voorloopig bezet door een klein detachement onder den 2de-luitenant P. B. van Staden ten Brink, ten einde te beletten, dat weerspannige grooten in dat afgelegen gebied een veilige wijkplaats zouden vinden. Voorts werden op eenige punten van de grens met Indragiri gemachtigden van de rijksbesturen van Riouw en Indragiri met detachementen gewapende politiedienaren geplaatst om te voorkomen, dat vijandiggezinde Djambische grooten naar Indragiri zouden uitwijken of uit dat landschap hulp zouden ontvangen.

De registratie der bevolking en der vuurwapens in de Benedenlanden, met uitzondering van het Koeboe-gebied, de Oeloe Boelian-, Bahar- en Kandang-streken en Boven-Toengkal, werd

beëindigd, terwijl de inlevering van alle geregistreerde vuurwapens, ten getale van ruim zes honderd, bevolen werd, aan welk bevel behoorlijk werd voldaan.

Op de hoofdplaats Djambi zijn de noodige hoofd- en binnenwegen aangelegd.

Den 21sten Mei 1903 overleed te Oelaq Kemang (hoofdplaats Djambi) de in September 1899, op zijn verzoek, eervol van zijne waardigheid ontheven sultan Achmad Dzainoedin bin Mohamad Paharoedin.

Onderafdeeling Beneden-Tembesi. In deze onderafdeeling was de politieke toestand vrij gunstig en werden de bevelen van het bestuur over het algemeen behoorlijk opgevolgd, ofschoon de medewerking van hoofden en bevolking tot het onschadelijk maken van voortvluchtige grooten en kwaadgezinden nog veel te wenschen overliet. Alleen in de Batin VI, en later ook in de Batin XXVI di Oeloe, nam de bevolking eene krachtige houding tegenover de kwaadwilligen aan.

In het Ajer Item-gebied, welks hoofd Pasirah Tabir met den zich aldaar ophoudenden Raden Mat Tahir heulde, werd gedurende het tijdvak Maart—Juli 1903 voortdurend gepatrouilleerd. Bij eene ontmoeting met den vijand sneuvelde Mat Tahir's broeder Raden Seman (April) en in Mei gelukte het Pasirah Tabir's vader Bakar gevangen te nemen. Voorts werden een aantal schuilplaatsen van vijandiggezinden opgeruimd en veel wapens en munitie buitgemaakt. Een en ander kostte ons slechts één gewonde (Amboineesch sergeant). In Juni verdween Mat Tahir uit deze streek en den 17den Juli bood Pasirah Tabir zijne onderwerping aan. Raden Soeoet, een bloedverwant van Mat Tahir, werd in Augustus door inwoners van Pau gedood.

Mat Tahir, die door den ex-sultan Taha in het bezit was gesteld van een tjap, welke hem de bevoegdheid gaf om medestanders met zich te vereenigen en de bevolking te terroriseeren en die, naar beweerd werd, door Taha tot Pangeran Ratoe zou zijn aangesteld, maakte in Augustus, September en November de omgeving van Moeara Tembesi van tijd tot tijd onveilig met eenige benden, die hij had weten te vormen uit in functie zijnde en ontslagen doesoenhoofden en allerlei slecht volk uit de Boven-Batang Hari. Deze benden, die hoofdzakelijk in de Boven-Batang Hari tusschen Moeara Tabir en Moeara Tembesi hare schuilplaatsen hadden, en herhaaldelijk met uitgezonden patrouilles in aanraking kwamen, vertoonden zich ook een paar malen in enkele doesoens van de Beneden-Tembesi, doch verlieten die bij de nadering van onze patrouilles. Voor zoover bekend sneuvelden bij die gelegenheden 4 Djambiërs, terwijl wij 1 doode (Europeesch fuselier), 1 levensgevaarlijk gewonde (Amboineesch fuselier, sedert aan zijne wonden overleden) en 5 licht gewonden (kapitein J. H. Hoekstein, 1 Europeesch korporaal en 3 Europeesche fuseliers) kregen. In Februari 1904 zocht Mat Tahir, door onze patrouilles uit het Batang Hari-gebied van deze onderafdeeling opgejaagd, eene schuilplaats in het Koeboegebied, en wel aan de Soengai Sialang Bawang, een zijriviertje van de in de Boelian uitmondende Soengai Sigam. Den 24sten van de genoemde maand gelukte het, zonder dat het ons verliezen kostte, zijne bende te overvallen, waardoor zij 3 dooden kreeg en de zwaar gewonde Raden Bahrin, twee zoontjes van Mat Tahir en de echtgenoote van zijn broeder Raden Achmad in onze handen vielen, terwijl veel oorlogsbehoeften werden buitgemaakt. Mat Tahir zelf wist echter te ontsnappen.

De transportlijn langs de Tembesi-rivier werd slechts eenmaal, door beschieting van den hekwieler *Piet* nabij Moeara Djangga op den 26sten November 1903, verontrust, terwijl benedenstrooms van Moeara Tembesi in September t. v., ter hoogte van Rantau Kapas Moeda, eenige schoten werden afgegeven op de *Seng Bie* en op de *Djambi*.

In Juli en Augustus maakten de hoofden van het Sekamisen Pemoesiran-gebied hunne opwachting bij den controleur. Eene poging van Raden Mat Tahir om in eerstgenoemd gebied onrust te stoken werd verijdeld.

De registratie der bevolking in de doesoens langs de Tembesi-rivier werd beëindigd.

Een colonne-weg van Moeara Tembesi, over Goeroen Toea en Loeboeq Kapajang (Ajer Item) naar de Merangin-rivier, kwam in den loop van het jaar gereed.

Onderafdeeling Boven-Batang Hari. De Pangeran Ratoe maakte van de gelegenheid, dat hij naar de bovenstrooms van Moeara Tebo gelegen doesoens van de Batang Hari werd gezonden, ten einde hoofden en bevolking dier streek op patrouille-bewegingen voor te bereiden, gebruik, om, zonder daartoe vergunning te hebben verkregen van het bestuur, zijn vader, den ex-sultan Taha, te ontmoeten. Den 16den Maart te Soengai Aro teruggekeerd, werd hij deswege door den assistent-resident van Djambi ernstig onderhouden, waarop hij verzekerde zich van verdere aanrakingen met de partij van verzet te zullen onthouden en in alle opzichten de bevelen van het bestuur te zullen opvolgen. Sedert hem in den gepensionneerden datoe van Bengkalis, Abdoelsoekoer, een volkomen vertrouwd en beleidvol raadsman werd toegevoegd, viel over gebrek aan medewerking van den Pangeran Ratoe bij het uitvoeren van verschillende bestuursmaatregelen niet te klagen.

Sedert Augustus 1903 echter, toen de rust in zijn apanagegebied, dat zich van Moeara Tebo tot nabij Moeara Tembesi uitstrekte, ondanks de vele patrouilles, voortdurend in onrust werd gehouden door de uit de Beneden-Tembesi verdreven bende van Raden Mat Tahir, werd hij zich meer en meer van zijne onmacht bewust om de rust en veiligheid in zijne apanage te handhaven. Daar hij bovendien bevreesd was voor wraakneming van de zijde zijner verwanten, stelde hij in December zijn gebied in handen van het Gouvernement en kwam hij den 26sten van die maand, met zijne familieleden en tal van volgelingen, van Soengai Aro ter hoofdplaats Djambi, waar hem, in afwachting van de regeling zijner positie, een verblijf is aangewezen. Medio Maart 1904 overhandigde hij aan den resident de „sindja merdjaja", het aan het Pangeran Ratoeschap verbonden rijkssieraad.

Tegelijk met den Pangeran Ratoe legde ook Pangeran Tjokro zijn gezag — in het Kilis-stroomgebied — neder en, aangezien Pangeran Soerio, een zoon van den in Mei 1903 overleden sultan, reeds in Februari 1903 uit zijne apanage in het Ketalogebied, wegens ongehoorzaamheid aan de bevelen van het bestuur, was ontzet, wordt in de bovenlanden van Djambi geen gezag meer door apanagehouders gevoerd en worden de aangelegenheden des lands door de besturende ambtenaren rechtstreeks en zonder tusschenkomst van vorstentelgen met de landshoofden en de bevolking behandeld.

In het bovenstrooms van Moeara Tebo gelegen Batang Hari-gebied was in Maart 1903 de nadeelige invloed der aanwezigheid van een aantal vijandiggezinde grooten zeer merkbaar door het voortdurend beschieten van de vaartuigen, waarmede troepen en levensmiddelen werden vervoerd. Daarom werd den 16den dier maand de doesoen Djamboe door een detachement bezet, van waar uit tochten werden ondernomen naar Kaboeng en Teloeq Kwali. Den 12den April ging dat detachement over naar de doesoen Teloeq Singkawang aan de Soemai-rivier en den 21sten Mei d. a. v. naar Soengai Rambai. Verschillende ontmoetingen met den vijand bezorgden ons gedurende dien tijd een verlies van 1 doode (Europeesch fuselier) en 5 gewonden (1 inlandsch sergeant en 4 fuseliers, onder wie één Europeaan).

Den 28sten Mei rukte eene colonne van Soengai Rambai op naar Tandjong Auer, dat den 30sten Mei werd bereikt, nadat ter hoogte van Rambahan een klewangaanval was afgeslagen, waarbij 18 Djambiërs het leven lieten en aan onze zijde geen verliezen werden geleden. Den 2den Juni werd de tocht voortgezet naar Teloeq Kwali, op welken marsch de troep werd aangevallen door eene bende van Pangeran Hasan, groot 5 personen, die alle werden neergelegd, terwijl aan onze zijde 1 Europeesch sergeant en 2 Europeesche fuseliers sneuvelden en 2 Europeesche en 3 inlandsche fuseliers gewond werden.

Op het bericht, dat de vijand zich te Doesoen Toewo, vijf uren marcheerens stroomopwaarts van Teloeq Kwali, versterkt had, rukte den 4den Juli eene colonne, sterk 76 bajonetten, onder commando van kapitein H. van Beusekom, derwaarts op. Bij den opmarsch werd even benedenstrooms van Doesoen Toewo uit een boschrand vuur ontvangen, waardoor een Europeesch sergeant licht werd gewond. Doesoen Toewo werd door 20 bajonetten bezet en met het overig deel der colonne eene versterking, ongeveer één kilometer stroomopwaarts van die doesoen, genomen. Deze versterking, bestaande uit eene vierkante redoute, was omgeven door een houten wal, 3 M. dik en 2 à 4 M. hoog. Zij werd, na omtrekking en na hardnekkige verdediging, door onze troepen genomen, waarbij de vijand zijn voorraad buskruit liet ontploffen. Aan onze zijde sneuvelden 2 Europeesche fuseliers, terwijl 1 Europeesch sergeant zwaar en een inlandsch fuselier licht werden gewond. De vijand liet in de

versterking 53 dooden liggen, nadat reeds vele dooden van den hoogen oever in de rivier waren gestort. Behalve 1 Winchester repeteergeweer, 54 voorladers, 1 donderbus, 1 Europeesch voorlaadkanon van $5^1/_2$ c.M. en drie lila's, werden een groote voorraad munitie en tal van blanke wapens buitgemaakt. Onder de gesneuvelde Djambiërs bevonden zich, blijkens hunne kleeding, vele personen van aanzien.

Na dit belangrijk succes bereikte eene den 15den September uit Teloeq Kwali vertrokken colonne, zonder noemenswaardig verzet, den 19den Teloeq Kajoe Poetih aan de monding der Djoedjoehan-rivier, en vervolgens op den 22sten Tandjong, de uiterste grens van Djambi.

In Mei werd Pangeran Singo, een zoon van Pangeran Dipo Negaro, die zich met eene bende kwaadwilligen in den omtrek van Soengai Roean ophield, van daar verdreven, waarop hij naar Boven-Ketalo vluchtte. In Juni 1903 werd Raden Anom of Pangeran Soeto Djojo, die zich, na zijne vlucht uit het Kaoes-gebied, naar de Boven-Batang Hari had begeven, zonder succes door patrouilles achtervolgd. Pangeran Marto Djojo Kesoemo van Teloeq Poean, bij wien een vijftal stukken geschut in beslag werden genomen, werd in Augustus, met zijn gezin, in het belang van rust en orde, naar de hoofdplaats Djambi opgezonden.

De bende van Raden Mat Tahir hield sedert laatstgenoemde maand het gebied tusschen de monding van de Tabir-rivier en Moeara Tembesi in voortdurende onrust. In November werden verscheidene hoofden door haar opgelicht en strijd- en draagkrachten door haar gerequireerd in de doesoens gelegen tusschen Teloeq Rendah en Moeara Tembesi. Den 15den November beschoot zij den stoomer *Tek Ho Seng* van het militair departement in het doesoengebied Mersam en den 25sten d. a. v. den particulieren stoomer *Djohor* in de onmiddellijke nabijheid van Moeara Tembesi; op geen van beide schepen werden personen gedood of gewond, doch uit de op de *Tek Ho Seng* ingeslagen projectielen bleek, dat de bende in het bezit was van repeteergeweren model '95. Verder moet op rekening van Raden Mat Tahir's bende gesteld worden het op den 19den November door geweervuur terugdrijven van de bevolking van Soengai Roean, toen zij, naar Mersam ter zielentelling opgeroepen, Sengkati passeerde. De tegen de bende uitgezonden patrouilles hadden tot resultaat, dat haar 4 dooden werden toegebracht, die met de wapens in onze handen vielen, terwijl aan onze zijde 1 Europeesch fuselier sneuvelde. Omtrent de schuilplaatsen van Mat Tahir en zijne naaste omgeving werd eerst zekerheid verkregen op 23 November, toen, op aanwijzing van zekeren Hadji Abdoellah van Sengkati, eene patrouille onder den 2de-luitenant K. W. Bogaard, begeleid door twee haar door het bestuur verstrekte gidsen, Mat Tahir's verblijf in de Soengai Rangas, op ongeveer 5 uur marcheerens afstand van de Batang Hari, overviel. Gewaarschuwd door zijne voorposten, wist hij echter tijdig te ontkomen, met achterlating van veel huisraad, kleeding, 2 geweren en veel munitie, waaronder vermaakte patronen van het geweer model '95. Door de mededeelingen van Hadji Abdoellah en de in de schuilplaats aangetroffen schrifturen werden verschillende hoofden in het genoemde gebied gecompromitteerd, in verband waarmede er drie, na arrestatie en bekentenis, tot dwangarbeid werden veroordeeld, terwijl een vierde, een vertrouweling van den Pangeran Ratoe, zich nog in voorarrest bevindt.

Hoewel Mat Tahir sedert den vermelden overval bleef trachten de streek tusschen Soengai Aro en Moeara Tembesi in onrust te houden, werden nergens meer openlijk vijandelijkheden gepleegd en geen transporten meer verontrust.

Op aanwijzing van de hoofden der IX Kota overviel den 28sten Februari 1904 eene patrouille, in de kampong Teloeq Kasai, Raden Mat Saleh (zoon van Pangeran Depati), die met zijne echtgenoote en een aantal volgelingen van Pangeran Depati, gevangen genomen werd.

Twee patrouilles die zich van 17 tot 26 Februari in de Boven-Soemai ophielden, met het doel om Pangeran Dipo Negaro en de hem vergezellende grooten te achtervolgen, kregen herhaaldelijk aanraking met den vijand, die 2 dooden, 1 gevangene en 5 voorlaadgeweren in onze handen liet, en ons 1 gesneuvelde en 1 gewonde (Europeesche fuseliers) bezorgde. Doordat de achtervolging niet werd voortgezet, aangezien de patrouilles wegens gebrek aan levensmiddelen huiswaarts moesten keeren, leverde dit optreden geen resultaat op.

Blijkens een telegraphisch bericht is de schuilplaats van den ex-sultan Taha aan de Boven-Batang Hari einde April j.l. overvallen, bij welke gelegenheid hij sneuvelde.

Behalve in het Soemai-gebied, waar tot dusver patrouillebewegingen nog niet tot het onschadelijk maken of de verdrijving van de vele zich aldaar nog ophoudende grooten hebben geleid, kon in den aanvang van 1904 de politieke toestand in deze onderafdeeling zeer bevredigend worden genoemd. De meeste hoofden meldden zich bij het bestuur en de aanvankelijk uit de verschillende doesoens gevluchte bevolking keerde allengs terug, waartoe veel bijbracht de ook elders in Djambi getroffen maatregel, dat alle padi-voorraden in de doesoens moeten worden opgeschuurd.

Onderafdeeling Tebo. In het begin van 1903 had de vijand in deze streek zich voornamelijk in den omtrek van Limboer genesteld, van waar hij onze nederzetting te Pelajang voortdurend bestookte, terwijl zich ook benedenstrooms van die plaats nog vele kwaadgezinde elementen ophielden, hetgeen o. a. bleek toen eene patrouille naar Loeboeq Landai op den 2den Mei onverhoeds werd aangevallen door eene ongeveer 200 man sterke, met klewangs en krissen bewapende bende, die echter met een verlies van ruim 60 dooden teruggeslagen werd, terwijl aan onze zijde 3 Amboineesche militairen gewond werden. Ten einde aan dien ongunstigen staat van zaken een einde te maken, werd besloten den vijand in zijne versterking te Limboer aan te tasten, waartoe den 20sten Juni eene colonne, onder bevel van kapitein G. H. Brack, sterk 114 bajonetten, uit Pelajang vertrok, die den 22sten d. a. v. stuitte op eene zeer zware versterking, omgeven door drie kleine bentengs, welke met groote verliezen aan onze zijde werd genomen. Met de gewonden in tandoes werd intusschen doorgemarcheerd naar Limboer, waar géén der zwaar gewonden bezweek, doch met het oog op de geleden verliezen, werd den volgenden dag door den colonnecommandant besloten naar Loeboeq Mengkoewang terug te trekken. Op den terugmarsch, langs een op den rechteroever der Tebo in het gebergte uitgegraven pad, werd de colonne uit eene aan den overkant gelegen versterking hevig beschoten, o. a. met lila's, en tegelijkertijd van den bergkant met werpmiddelen, als boomstammen, steenen en rotsblokken, verontrust door de zich daar schuilhoudende kwaadwilligen, die eerst door een goed uitgevoerde omtrekkende beweging werden verjaagd. Het vijandelijk vuur aan den linkeroever hield ± 2 uren aan en was zoo hevig, dat de colonne genoodzaakt was met den trein over het gebergte te trekken, waar intusschen eenige afdeelingen stelling hadden genomen en het vuur openden op de versterking aan den overkant. Dat de colonne bij dezen overval betrekkelijk weinig verliezen (1 doode en 5 lichtgewonden) bekwam, is te danken aan de omstandigheid, dat de vijand reeds begon te schieten toen nog slechts de voorste afdeeling der colonne bij het fatale punt kwam, waarop de vijand blijkbaar was ingeschoten. Des avonds te zeven uur werd Loeboeq Mengkoewang, na een zeer afmattenden marsch, bereikt. Bij deze gevechten leden de onzen de volgende verliezen: gesneuveld 1 korporaal en 1 fuselier (Amboineezen); levensgevaarlijk gewond 1 sergeant en 4 fuseliers (alle Amboineezen), van wie er 2 sedert aan de bekomen wonden overleden; zwaar gewond 3 Europeesche sergeanten, 1 Amboineesch infanterist 1ste-klasse, 11 Amboineesche fuseliers en 1 dwangarbeider, terwijl licht gewond werden kapitein G. H. Brack, 1ste-luitenant W. G. van Hoogenhuyze, 1 adjudant-onderofficier, 2 Europeesche sergeanten, 1 Europeesch fuselier, 1 Amboineesch infanterist 1ste klasse, 13 Amboineesche fuseliers, 3 contractkoelies en 4 dwangarbeiders. De verliezen van den vijand konden niet worden nagegaan, doch in de hoofdversterking voor Limboer alleen werden 12 lijken aangetroffen, terwijl werd opgemerkt, dat van den vluchtenden vijand door onze salvo's nog velen vielen en in de ravijnen stortten.

Eene colonne uit Teloeq Kwali vertrok den 15den September naar Doesoen Toewo, waar den 16den werd verbleven ter opruiming van de daar aanwezige versterkingen. Zonder noemenswaardigen tegenstand werd den volgenden dag Poelau Moesang bereikt; ook hier werden de versterkingen van den vijand geslecht. Eene des nachts uitgelegde hinderlaag verraste den vijand, die 2 dooden, waaronder een panglima van Pangeran Dipo Negaro, zoomede 2 geweren, 1 revolver en munitie in onze handen liet. Bij het oprukken naar Soengai Abang op den 18den sneuvelde een inlandsch fuselier en den 19den werd Teloeq Kajoe Poetih, aan de monding van de Djoedjoehan-rivier, be-

reikt. De doesoens, die gepasseerd werden, waren alle, blijkbaar kortelings, verlaten.

Den 19den September rukte uit Pelajang eene colonne, sterk zeven sectiën, op naar Loeboeq Mengkoewang, dat zonder moeielijkheden werd bereikt. Den volgenden dag meldden zich de hoofden van Limboer, Rio Igo en Rio Moenai, bij den controleur, die met den djenang en de hoofden der Batin nan Belimo de colonne vergezelde. Zij berichtten, dat de kwaadwilligen zich ongeveer anderhalve maand geleden hadden verdeeld en zich meerendeels zouden ophouden op den weg, die langs de Tebo Pandak naar Korintji loopt. Den 21sten werd in drie colonnes, elk ter sterkte van ongeveer twee sectiën, naar Limboer voortgerukt; één sectie bleef te Loeboeq Mengkoewang achter. Eén der colonnes marcheerde over Pemoenjin, eene andere langs den linkeroever der Tebo, en de derde volgde den vroeger gevolgden weg. Om zes uur 's avonds waren de drie colonnes te Limboer vereenigd, zonder dat eenige vijandelijkheid was gepleegd. Bij aankomst te Limboer waren alle ondergeschikte hoofden der nederzettingen aanwezig.

Sedert is in de onderafdeeling Tebo de rust zoo goed als niet meer verstoord. Patrouilles in alle richtingen uitgezonden hadden geen ontmoeting met kwaadwilligen, uitgezonderd eene patrouille op 6 December, van Rantau Pandan naar Bedaro (Boengo), waarvan de spits op een vijftal met geweren gewapende Djambiërs stuitte. Onmiddellijk werd aangevallen en vier van de vijf neergelegd. Bij onderzoek bleek, dat zich onder de gesneuvelden twee hoeloebalangs bevonden, die door Taha naar de Tabirstreek waren gezonden om onrust te stoken.

Onderafdeeling Boven-Tembesi. In den loop van 1903 onderwierp zich het geheele stroomgebied van de Boven-Tembesi, zoomede dat van de Batang Asai aan ons gezag.

De Boven-Tembesi-colonne, aanvankelijk nog gelegerd te Bringin Sanggoel, werd in Mei naar Moeara Siau verplaatst, van waar uit het omliggend gebied afgepatrouilleerd en in alle richtingen doorkruist werd. Den 9den April bood Tiang Poempoeng, het voornaamste hoofd van het Siau-gebied, zijne onderwerping aan en achtereenvolgens meldden zich ook alle andere hoofden bij het bestuur.

In het benedenstroomsche gedeelte der Boven-Tembesi had in Juni eene ernstige rustverstoring plaats door eene bende van Pangeran Hadji Oemar en Djenang Seman, die, opgejaagd uit de Merangin en naar de Boven-Tabir uitwijkende, steun had weten te verkrijgen van de hoofden van Penaroen en Tinting Dalem en later ook van het hoofd van Lidoeng, en die in den nacht van 19 op 20 Juni de controleurswoning en de vlothuizen van het inlandsch personeel te Soeroelangoen (Djambi) beschoot. Eerst nadat Djenang Seman en een zijner aanverwanten den 4den Juli in het gebied van Penaroen door eene patrouille waren neergelegd, ging de bende uiteen. Een nauwgezet onderzoek leidde tot de veroordeeling van een twintigtal personen, die bij de ongeregeldheden betrokken waren geweest, tot het opleggen van geldboeten, alsmede tot verbeurdverklaring en vernietiging van alle geweren in de Batin VIII, Batin II, Kampong IV, Soeroelangoen, Lidoeng, Ladang Pandjang en Tjermin nan Gedang.

Na de vermeestering van de sterke benteng te Moeara Kesiro op den 10den Januari 1903 (zie K. V. 1903, kol. 70), was het verzet in de Boven-Batang Asai spoedig geheel gebroken. Rio Sebakoep, het landschapshoofd van Batin Pengambang, onderwierp zich den 10den Juni en werd, na voldoening van eene waarborgsom, als hoofd gehandhaafd. Het landschap Datoe nan Berampat onthield zich van vijandelijkheden en zoowel hoofden als bevolking verleenden hulp en steun aan onze troepen. In het gebied Keleboe nan V werd het krachtigst verzet ondervonden, doch ook hier kwamen successievelijk alle hoofden in onderwerping. Na toepassing van dwangmaatregelen tegen Tjermin nan Gedang, waar zich de sedert ons optreden in Djambi voortvluchtige Rio Hadji Kasim van Loeboeq Resam steeds had opgehouden, meldde dat hoofd zich den 2den Augustus bij den controleur. Tijdens een bezoek van dien ambtenaar aan Boekit Boelan (April 1903) maakte het hoofd van Temalang zijne opwachting.

De landschappen Soengai Tenang en Serampas (zie K. V. 1903, kol. 62) zijn voorloopig bij de onderafdeeling Boven-Tembesi gevoegd, totdat uit een ingesteld onderzoek zal gebleken zijn of het wenschelijk is die landstreken bij die residentie of bij Benkoelen te voegen. Een deel der genoemde landschappen werd van 23 Mei tot 8 Juni door den controleur van Boven-Tembesi bereisd, waarbij alleen voor het traject Moeara Siau—Rantau Djering, zijnde een korte dagreis, van een militair geleide werd gebruik gemaakt.

Het aan de Merangin-rivier gelegen gebied van de zoogenaamde Loewaq XVI werd onder het toezicht van den controleur te Moeara Siau geplaatst, nadat zich in Juni de hoofden van Proatin Toewa, Senggrahan en Pembarap aan ons gezag hadden onderworpen.

De posten te Limoen, Sekladi en Parit werden opgeheven.

In het algemeen kan de politieke toestand in de onderafdeeling Boven-Tembesi thans gunstig heeten en, ofschoon nog slechte elementen aanwezig zijn en de invloed der anaq radja's, hoewel geducht geschokt, nog geenszins gebroken is, kunnen de ambtenaren zich zonder militair geleide overal ongehinderd bewegen.

Onderafdeeling Merangin en Boven-Tabir. Zooals reeds is medegedeeld in K. V. 1903 (kol. 71) had Pangeran Toemenggoeng, de apanagehouder van het Merangin-gebied, nadat alle voorname hoofden in die streek ons gezag hadden erkend, in Februari 1903 eveneens zijne onvoorwaardelijke onderwerping aangeboden. Den 14den Maart maakten hij en zijne naaste familieleden, met uitzondering van zijn schoonzoon Pangeran Hadji Oemar (Poespo Kesoemo), hunne opwachting bij den assistent-resident te Limboer, bij welke gelegenheid hun werd medegedeeld dat zij binnen tien dagen naar Djambi moesten vertrekken, waar de assistent-resident hen in kennis zou stellen met de voorwaarden, waarop hunne onderwerping zou worden aanvaard. Zij verklaarden aan het verlangen van het bestuur te zullen voldoen, waarop hun vergund werd te Limboer het vertrek naar Djambi, waarvoor de noodige vaartuigen nog in gereedheid moesten worden gebracht, af te wachten. Pangeran Karto Negaro verklaarde er voor in te staan dat zijn vader, die hem het bestuur over zijne apanage had overgedragen, en zijne verwanten hunne beloften gestand zouden doen.

Het bleek echter weldra dat die beloften niet ernstig gemeend waren, want in den nacht van 16 op 17 Maart verlieten Pangeran Toemenggoeng en al zijne familieleden heimelijk Limboer, van waar zij zich achtereenvolgens begaven naar de Tantanstreek, het gebied van de depati's van Nalo en Loeboeq Gaoeng en de bovenstrooms Bangko gelegen streek. Op eene geheime bijeenkomst te Poeloe Rengas op den 6den April werden door Pangeran Toemenggoeng, Pangeran Karto Negaro en Pangeran Hadji Oemar, met verschillende daartoe opgeroepen hoofden, maatregelen besproken om ons afbreuk te doen en overeengekomen, dat het transport langs de rivieren zooveel mogelijk door beschietingen bemoeielijkt zou worden. Zulke beschietingen, waarbij wij een verlies leden van 1 doode en 7 gewonden, hadden dan ook herhaaldelijk plaats, doch ten slotte werd door voortdurend patrouilleeren en door de hulp van hoofden en bevolking, die ons in alle opzichten steunden en uitdrukkelijk verzocht hadden de apanagehouders-familie niet in hare waardigheid te handhaven, het verblijf van kwaadgezinde elementen in die streek onmogelijk gemaakt, zoodat Pangeran Toemenggoeng zich genoodzaakt zag om naar Korintji uit te wijken, op welken tocht hij achterhaald werd door eene bevolkingspatrouille van Pangkalan Djamboe, die hem op den 22sten Mei aan de Soengai Penatai gevangen nam en aan ons uitleverde. In het belang der openbare rust en orde werd hem de hoofdplaats Ambon als verblijfplaats aangewezen (Gouv. Bt. 15 Oct. 1903 n°. 23). Pangeran Poespo, een zoon van Pangeran Toemenggoengs zwager Engkoe Hadji, was reeds den 20sten April door eene patrouille gevangen genomen. Hij overleed den 23sten Juni d. a. v. te Djambi aan dysenterie.

Pangeran Karto Negaro verliet in Juni de bovenstreken van het Merangin- en Mesoemai-gebied en begaf zich naar de benedenstreken, waar hij rondzwierf in vereeniging met Pangeran Hadji Oemar, wiens bende den 21sten Juni bij Pelajang eene patrouille in eene hinderlaag lokte, hetgeen ons op 4 gewonden kwam te staan, onder wie de onder-luitenant E. M. Japin. Toen Pangeran Hadji Oemar naar de Tabir-streek uitweek, sloot Karto Negaro zich aan bij Raden Mat Tahir. Den 30sten Januari 1904 werd hij in zijne schuilplaats aan de Soengai Moeran (Beneden-Tembesi) overvallen, bij welke gelegenheid hij sneuvelde. Door eene patrouille waren den 10den Augustus 1903 te Ajer Liki (Boven-Tabir) Pangeran Engkoe Hadji, en diens zoon Pangeran Mangkoe gevangen genomen, welke personen, evenals zekere

Kemas Djaafar, eveneens naar Ambon zijn gerelegeerd (Gouv. Bt. 22 Nov. 1903 n°. 10).

In de Merangin, waar tot December 1903 de rust op geenerlei wijze verstoord werd, vertoonde zich in het begin dier maand wederom eene bende onder zekeren Raden Drachman, alias Raden Koeat, welke even benedenstrooms Kroja eene prauw beschoot, waarin de rio's van Kroja en Empang Benao, zoomede de vaccinateur gezeten waren, met het gevolg, dat de rio van Kroja doodelijk werd gewond en de vaccinateur, na gewond te zijn, verdronk. Gedurende de aanwezigheid der bende werd van de bevolking der Beneden-Merangin in alle opzichten steun ondervonden, waaruit bleek, dat zij hare vroeger aangenomen weifelende houding had laten varen.

In het voormalige apanagegebied van Pangeran Toemenggoeng werd, behalve in het gebied van den depati van Loeboeq Gaoeng, waar het onderzoek naar de bestaande verhoudingen nog niet was afgeloopen, in overeenstemming met de landsinstellingen, het inlandsch bestuur geregeld en werden de bevolking en de vuurwapens geregistreerd. De wapens werden ingenomen zoodra het bleek, dat hoofden en bevolking aan de kwaadgezinden steun en hulp verleenden. Wegen werden aangelegd langs de Merangin-rivier tot in het gebied van de Loewaq XVI en tracé's opengekapt voor verschillende verbindingswegen.

In den gunstigen toestand, welke in de Boven-Tabir reeds op het einde van 1902 was ingetreden en die bestendigd scheen, toen zich den 24sten Januari 1903 de ex-rio depati van Rantau Pandjang en een aanzienlijk inwoner van die plaats, Hadji Sidik, onderworpen hadden (zie K. V. 1903, kol. 72), kwam in September verandering, doordat de bevolking van Rantau Pandjang, tengevolge van een dreigbrief van Pangeran Karto Negaro, waarin hij de invrijheidstelling eischte van den te Ajer Liki gevangen genomen Engkoe Hadji, in onrust geraakte, welke onrust nog toenam, toen in den avond van den 16den een der bedreigden, Datoeq Lilo, in zijn huis werd vermoord. Naar aanleiding hiervan en van moordaanslagen op de ons goedgezinde hoofden van de doesoens Tandjong, Boeloeh Pandjang en Loeboeq Boemboen (19 en 21 September), de berooving van een transport prauwen met vivres tusschen Bangko en Moeara Telei op den 19den en van een aanslag op het leven van den civielen gezaghebber in de Boven-Tabir op den 23sten dier maand door den gewezen rio van Limau Manis, Doelah, en het hoofd dier doesoen, Seboel, die bij deze gelegenheid met zijn zoon het leven liet, werd een onderzoek ingesteld, waaruit bleek, dat in de batin Rantau Pandjang van de Batin V nog steeds eene ons vijandiggezinde partij bestond, die voeling scheen gehouden te hebben met Taha, die daarvan partij trok om door het zenden van hoeloebalangs onrust in de Tabir-streek te verwekken, zoodat zelfs het plan bestond om een algemeenen opstand te bewerken. Nadat de medeplichtigheid der hoofden van Rantau Pandjang afdoende was aangetoond, werden zij gearresteerd en naar Djambi opgezonden, terwijl aan de bevolking eene geldboete werd opgelegd, de vuurwapens werden opgeëischt en vernietigd en de hoofden, die slechts in geringe mate in de zaak betrokken waren, afgezet en door anderen vervangen werden. Sedert is de rust in de Tabir-streek niet meer verstoord.

De veiligheid van personen en goederen liet ter hoofdplaats Palembang, waar veel diefstallen voorkwamen, meer te wenschen over dan in 1902. De slechte oogst van dat jaar was oorzaak, dat ook in de afdeeling Ogan, Komering Ilir en Blidah in den aanvang van 1903 veel gestolen werd, vooral rijst en padi. Op de ondernemingen van land- en mijnbouw kwamen geen ongeregeldheden voor, behalve op die te Bajoeng Lintjir (afd. Iliran en Banjoeasin), waar een aantal Chineezen, in dienst der Koninklijke Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië, in verzet kwamen tegen een door de administratie genomen maatregel, met betrekking tot de betaling en de werkwijze. Ook werd in het begin van November een geldtransport van die Maatschappij aan de Kapas-rivier, tusschen Moeara Perkat en Moeara Balie, door kwaadwilligen aangevallen. Overigens viel eene eenigszins merkbare toeneming van het aantal groote misdrijven niet waar te nemen. Veediefstallen hadden nogal veel plaats in de IV Lawang en in Lahat.

De Islam bleef zich langzaam uitbreiden onder de heidensche bevolking der bovenlanden en onder de Koeboe's. Het aantal naar Mekka vertrokken bedevaartgangers was evenwel kleiner dan in 1902.

De gezondheidstoestand was beter dan in 1902. Cholera vertoonde zich alleen in de onderafdeeling Ogan Oeloe, doch zij eischte slechts weinig slachtoffers. Overigens kwamen, met uitzondering van de pokziekte, welke in de onderafdeeling Komering Oeloe epidemisch optrad, en waarvan sporadische gevallen werden geconstateerd in de afdeeling Ogan, Komering Ilir en Blidah en ter hoofdplaats Palembang, geen besmettelijke ziekten voor. In de doesoen Soensang der afdeeling Iliran en Banjoeasin bleef, evenals in 1902, beri-beri heerschen.

In Djambi kwam runderpest voor, terwijl mond- en klauwzeer werd geconstateerd in de afdeelingen Tebing Tinggi en Lematang Oeloe, Ilir, Kikim en de Pasoemahlanden en surra in de afdeeling Iliran en Banjoeasin.

In den algemeenen toestand van den handel was vooruitgang te bespeuren, niettegenstaande de daling der prijzen van sommige uitvoerartikelen en de minder gunstige resultaten van den rijstoogst in enkele afdeelingen. De opbrengst van in- en uitvoerrechten, zoowel in het rechtstreeks bestuurd gebied als in Djambi, steeg wederom aanmerkelijk, hoewel de uitvoerrechten in laatstgenoemde landstreek minder opbrachten dan in 1902, tengevolge van den geringen uitvoer van getahsoorten, in verband met den lagen prijs daarvan te Singapore. De binnenlandsche handel gaf over het algemeen reden tot tevredenheid.

Behalve in enkele gedeelten der afdeeling Komering en Ogan Oeloe, Enim en de Ranau-districten en in de onderafdeeling Moesi Oeloe [1]), waren de uitkomsten van den rijstoogst zeer goed. De koffie-oogst was bevredigend. De uitvoer van tabak nam belangrijk toe.

De inzameling van boschproducten — getahsoorten en rotan —, welke een voornaam middel van bestaan voor de bevolking uitmaakt, was zeer loonend.

In de afdeeling Ogan, Komering Ilir en Blidah houden velen zich bezig met het bouwen van inlandsche vaartuigen, die zelfs naar Djambi worden uitgevoerd.

De mijnindustrie leverde gunstige resultaten op.

[1]) Ter tegemoetkoming van de bevolking in een deel van genoemde onderafdeeling is van regeeringswege een bedrag van f 16 000 beschikbaar gesteld, ten einde haar, bij wijze van voorschot, rijst te verstrekken.

§ 9. OOSTKUST VAN SUMATRA.

Omtrent de zelfbesturende landschappen, waaruit dit gewest grootendeels bestaat, valt over 1903 het volgende te vermelden.

De verhouding van het bestuur tot den tongkoe besar van Pelalawan bleef van vriendschappelijken aard. Het in 1902 in de vaart gebrachte stoomscheepje tusschen Singapore en Pelalawan (zie K. V. 1903, kol. 73) is door een vloedgolf uiteengeslagen en niet door een ander vervangen.

Wat Siak betreft, verdient vermelding, dat Datoe Laksamana, het hoofd der in Tanah Poetih gevestigde Tamboeseiers, met enkele volgelingen naar Tamboesei verhuisde, nadat Dzainal Abidin, de wettige soetan van dat landschap, na jaren lange afwezigheid, heimelijk naar zijn land was teruggekeerd (zie K. V. 1903, kol. 59 en § 4 van dit hoofdstuk). Die verhuizing vindt haar grond in de meening van Datoe Laksamana, dat Tamboesei aanspraak heeft op het bezit van het geheele landschap Tanah Poetih.

In Augustus 1903 overleed de soetan van Panei (niet te verwarren met het later te vermelden Bataksche landschap van dien naam). Bij Gouv. Bt. 22 Maart 1904 n°. 7 is de resident der Oostkust van Sumatra gemachtigd om den in 1902 (zie K. V. 1903, kol. 73) aangewezen opvolger in het bestuur als zoodanig te erkennen en te bevestigen, onder den naam en titel van Tongkoe Soetan Hasan Oedin Perkasa Rachmat Sjah.

Gevolg gevende aan zijn reeds in 1902 opgevat voornemen (zie t. a. p.), verzocht de soetan van Bila vergunning om, wegens hoogen ouderdom, van het bestuur afstand te mogen doen ten behoeve van zijn oudsten zoon en erkenden opvolger Tongkoe Adil, op welk verzoek bij Gouv. Bt. 2 Nov. 1903 n°. 16 gunstig is beschikt.

In het landschap Kota Pinang bleef de slechte verhouding tusschen den jang di pertoean en zijn halfbroeder, den radja moeda, bestaan, zonder dat de algemeene gang van zaken daardoor belemmerd werd.

De jang di pertoean van Koealoe deed zich ook in 1903 kennen als een eerlijk en rechtvaardig bestuurder, die het goede met zijn land en volk voor heeft, doch, door zijne weinig krachtige persoonlijkheid, zonder hulp van het Europeesch bestuur geen afdoende maatregelen durft te nemen om verkeerde handelingen van de ondergeschikte hoofden en rijksgrooten tegen te gaan. Zoo bleek het o. a., dat zekere orang kaja Lamzah, hoofd van de bovenstreken van Koealoe en lid van de karapatan, zich sedert lang ongestraft schuldig had gemaakt aan knevelarij en het vorderen van zware diensten van de bevolking. Aangezien Lamzah, nog voordat hij door de karapatan kon worden veroordeeld, overleed, is in zijne plaats zekere Said Bakar aangesteld. Sedert de zaak van Lamzah in behandeling werd genomen, kwam er verandering ten goede in de gedragingen van de overige rijksgrooten.

Nadat in Koealoe steenkolenlagen waren gevonden, die zich tot in Bila uitstrekten, stelde de jang di pertoean van Koealoe pogingen in het werk om de grenzen tusschen beide landschappen gewijzigd te krijgen. Het hoofd en de bevolking van de in het Bilasche landschap Merbau gelegen kampong Si Manis steunden hem in deze poging, door de bevelen van het hoofd van Merbau niet op te volgen, doch hieraan kwam een einde nadat den jang di pertoean was te kennen gegeven, dat in de eenmaal vastgestelde grensregeling geen verandering kon worden gebracht.

Aan het in 1902 door den sultan van Asahan opgevat voornemen om zijn zoon en aangewezen opvolger, ten behoeve van zijne opvoeding, naar Nederland te zenden is uitvoering gegeven.

Het in 1902 aangesteld waarnemend hoofd van het in de afdeeling Batoe Bara gelegen Maleische landschap Pasisir, Datoe Moeda Lela Wangso, is tot definitief hoofd benoemd, nadat gebleken was, dat hij de belangen van zijn landschap goed behartigde. De datoe van het tot dezelfde categorie behoorend landschap Tandjoeng verzocht, wegens ziekte, vergunning om zijne functie te mogen nederleggen, welk verzoek is ingewilligd.

De toestand in de Bataksche staatjes der genoemde afdeeling was bevredigend, behalve in Tandjoeng Kasau, welks radja, Marah Oedin, wegens zijn slecht bestuur moest worden afgezet. In afwachting van de aanwijzing van een vervanger, is het bestuur tijdelijk opgedragen aan een der voornaamste toengkats. Toean Djintar, radja van het landschap Tanah Djawa, ondervond van de hem ondergeschikte hoofden geen tegenwerking meer sedert zijne stiefmoeder er in heeft toegestemd hem te huwen (vgl. K. V. 1903, kol. 74). De radja van Si Antar, die niet altijd de regelingen opvolgde, welke, in overleg met het bestuur, voor zijn landschap zijn gemaakt, en niet altijd voldeed aan oproepingen van den controleur, verbeterde zijne houding aanmerkelijk, nadat hij eene ernstige berisping ontvangen had. Verscheidene zijner onderdanen hebben zijn voorbeeld om tot den Islam over te gaan gevolgd, zonder dat daarbij eenige pressie van zijn kant viel te constateeren. Toean Kapoeltaken, radja van het Timoer-Bataksche landschap Raja, die zich in November 1902 aan het Gouvernement had onderworpen (zie K. V. 1903, kol. 58), bestuurde over het algemeen zijn gebied met gematigdheid en er kwamen geen klachten over hem in. Van toenadering tusschen hem en zijn weerspannigen rijksgroote Toean Boeloeh Raja viel nog weinig te bespeuren, hoewel hunne verhouding gedurende het verslagjaar geen aanleiding tot moeielijkheden gaf. De radja van het aan Raja grenzende Panei, Toean Djadiamat, en zijne rijksgrooten gaven den 24sten September 1903 gevolg aan hun voornemen om het Nederlandsche gezag te erkennen, nadat een geschil met het landschap Padang (Deli) over het gebied van Dolok Batoe Nanggar tot oplossing was gekomen, waardoor de kampongs Dolok Merawan en Dolok Kahajan onder Padang gebracht zijn en het overig gedeelte van Dolok Batoe Nanggar met Panei vereenigd is, met Toean Bosi als hoofd en rijksgroote van Panei. De door de radja's en de voornaamste hoofden van Raja en Panei afgelegde verklaringen zijn goedgekeurd en bekrachtigd bij Gouv. Bt. 6 Jan. 1904 n°. 24.

De sultan van Serdang bleef ijveren voor de belangen der rijstcultuur. Een vrij uitgestrekt terrein is op zijne kosten geirrigeerd en met padi beplant. Op het einde van 1903 overleed de kedjoeroean van Senembah, Oean Oesoep, die door zijn zoon zal worden opgevolgd.

De verhouding van het Europeesch bestuur tot het hoofd van de Delische onderhoorigheid Padang, Tongkoe Maharadja Moeda, liet niets te wenschen over, terwijl die tot het hoofd van Bedagei, Tongkoe Bandahara Poetra Radja, veel beter was dan in vroegere jaren. De in 1903 overleden vertegenwoordiger van den sultan van Deli te Laboean Deli, Tongkoe Oelong, is vervangen door Tongkoe Temanggoeng Poetra Radja.

Door de in 1903 geheerscht hebbende onlusten op de Karauhoogvlakte (zie § 4 van dit hoofdstuk) was de controleur voor de Bataksche aangelegenheden te Dama Djamboe niet in de gelegenheid om de nog altijd hangende quaesties tusschen Langkat en de daaraan grenzende Bataksche landschappen af te doen, doch nieuwe moeielijkheden ontstonden niet. De Atjèhsche bevolking te Poelau Koempai en in de Serangdjajastreek bleef rustig.

Sedert de oprichting nabij de kampong Serakil van een tijdelijk bivak voor een klein detachement militairen, gepaard met het herhaaldelijk zenden van patrouilles naar de aangrenzende Gajō-landen (zie K. V. 1903, kol. 75), en vermoedelijk ook als gevolg van den dood van den beruchten gedrosten dwangarbeider Si Doewat (zie kol. 11/12), kwamen in 1903 in Tamiang geen invallen van vijandige benden meer voor. De politieke toestand liet dientengevolge in deze afdeeling niets te wenschen over. [1]) Ook de gezindheid van de hoofden jegens ons bestuur was in alle opzichten goed te noemen. Radja Silang, kedjoeroean van Karang, beijverde zich om de wegen in zijn gebied zooveel mogelijk in goeden staat te houden. In April 1903 zijn in hunne waardigheden bevestigd Radja Hoesin als waarnemend bestuurder van Zuidelijk Boven-Tamiang en Soetan Moeda Indra Koesoema als bestuurder van Zuidelijk Beneden-Tamiang, en in Juni d. a. v. Tongkoe Tjihik als hoofd van Soengei Ijoe en Radja Bandahara als bestuurder van Noordelijk Beneden-Tamiang. Laatstgenoemde overleed kort daarna (21 Juni) en is vervangen door zijn neef Tongkoe Brahim, onder den voor de hoofden van Noordelijk Beneden-Tamiang gebruikelijken titel van Radja Bandahara. De door eerstgenoemde drie hoofden afgelegde verklaringen betreffende hunne verplichtingen jegens het Gouvernement en de aan hen uitgereikte akten van erkenning en bevestiging zijn goedgekeurd bij Gouv. Bt. 5 Nov. 1903 n°. 13. Ten opzichte van laatstgenoemde is dit geschied bij Gouv. Bt. 16 April 1904 n°. 20.

Eigenlijke landschapskassen bestaan in dit gewest nog steeds niet, doch de negorijkassen in Panei en het Delische landschap Padang (zie t. a. p.) bleven op denzelfden voet bestaan, terwijl in de landschappen Bila en Bedagei dergelijke kassen zijn opgericht. De inkomsten der bestaande gemeentefondsen nemen steeds toe. Het voornemen bestaat om ook op andere plaatsen zulke fondsen in het leven te roepen.

De veiligheid van personen en goederen op de hoofdplaatsen der afdeelingen en onderafdeelingen, alsmede in die streken, waar geen landbouwondernemingen gevestigd zijn, liet weinig te wenschen over, hetgeen niet het geval was in het overig

[1]) Een in den nacht van 9 op 10 Maart 1904 door een zevental Atjèhers gedane aanval op de controleurswoning te Seroewai, waarbij drie gewapende politiedienaren gewond werden, had geen politieke beteekenis en schijnt alleen aan roofzucht te moeten worden toegeschreven. Het gelukte der bende slechts 2 — later teruggevonden — Beaumontgeweren en een viertal tafelmessen te stelen. Vijf van de daders, onder wie de hoofdaanlegger Si Akoep, zijn gearresteerd.

gedeelte van het gewest, waar landbouwondernemingen met veel vreemd werkvolk aanwezig zijn.

De gezondheidstoestand was over het algemeen vrij gunstig te noemen, behalve in de onderafdeelingen Medan, Boven-Langkat, Serdang en Asahan, waar gedurende eenige maanden vele choleragevallen voorkwamen. Pokken heerschten sporadisch in de onder ons gezag gebrachte streken, waar vaccinateurs werkzaam zijn. Lepra kwam vooral onder de Chineesche bevolking veelvuldig voor. Evenals in vorige jaren, zorgden ook thans de groote, financieel krachtige maatschappijen op uitstekende wijze voor de geneeskundige behandeling van hun werkvolk, terwijl ook de kleinere ondernemingen meer zorg besteedden aan eene goede verpleging van zieke werklieden, waartoe het oprichten van hospitaalgebouwtjes en het geregeld bezoek van geneesheeren veel bijdraagt.

Behalve in de afdeelingen Bengkalis, Laboean Batoe en Tamiang, heerschte in het geheele gewest gedurende bijna het geheele jaar mond- en klauwzeer onder het vee, welke ziekte echter een goedaardig verloop had. Gevallen van droes deden zich voor onder de paarden in eenige kampongs langs den weg van Batoe Bara naar Tandjoeng Balei.

De handel bleef in kwijnenden toestand verkeeren.

De rijstoogst was bevredigend. De tabaksoogst viel, tengevolge van de gunstige weersgesteldheid, zeer naar wensch uit. Toch leden de meeste ondernemingen belangrijke verliezen, door de lage middelprijzen op de Europeesche markt. De productie van koffie, voornamelijk van Liberia-koffie, nam toe, doch door de lage prijzen konden de planters zich slechts met moeite staande houden. De peperoogst was zeer bevredigend en de hooge prijzen bleven zich handhaven. Door ziekte van de boomen blijft de notenmuskaatcultuur achteruitgaan. De klapperaanplantingen werden voortdurend en in belangrijke mate in de kuststreken uitgebreid, waarmede de uitvoer van copra gelijken tred hield. Ook pinang en sago werden in vrij belangrijke hoeveelheden uitgevoerd.

Sedert eenige jaren worden over het geheele gewest door de inlandsche bevolking getahpertjaboomen geplant, terwijl in Serdang, Padang en Bedagei en Bila eenige ondernemingen onder Europeesch beheer gevonden worden, die uitgestrekte aanplantingen van verschillende getahpertjasoorten bezitten. De lage prijzen van getah te Singapore en de vermindering van het aantal vindplaatsen, geschikt voor gemakkelijken afvoer, werken ongunstig op de inzameling van boschproducten.

De vischvangst bleef eene hoofdbron van inkomsten voor de strandbevolking.

§ 10. RIOUW EN ONDERHOORIGHEDEN.

De verhouding tot het inlandsch zelfbestuur van Lingga-Riouw bleef ook in 1903 te wenschen overlaten. Bij gelegenheid van eene den sultan, op zijn verzoek, den 9den Mei 1903 door den Gouverneur-Generaal te Buitenzorg verleende audiëntie, werden hem verschillende tekortkomingen tegenover het Gouvernement onder het oog gebracht, waarop hij zijne verontschuldigingen aanbood voor zijne verkeerde handelingen en beloofde in het vervolg zijne verplichtingen als leenman getrouw te zullen nakomen. Hoewel hij sedert steeds bereid is bevonden om zijne medewerking te verleenen voor het sluiten van een nieuw politiek contract, dat de vestiging van eene betere orde van zaken beoogt, hebben de landsgrooten zulks tot dusver weten tegen te houden. Van de drie zonen van den sultan, aan wie in 1901 kostelooze toelating was verleend tot de opleidingsschool voor inlandsche ambtenaren te Bandoeng (Preanger Regentschappen) (zie K. V. 1902, kol. 67), zijn de oudste twee, Tengkoe Oesman en Tengkoe Ismaël, medio Mei 1903, wegens ziekte, naar hunne woonplaats teruggekeerd. Laatstgenoemde is nog ziek en Oesman is, na zijn herstel, ter bedevaart naar Mekka gegaan, zoodat het onderwijs thans nog slechts gevolgd wordt door den jongsten zoon, Tengkoe Oemar.

Aan de groep der Poeloe Toedjoeh is in Mei 1903 een bezoek gebracht door den controleur van Tandjoeng Pinang en in November d. a. v. door den resident.

De aanrakingen tusschen het Gouvernement en het zelfbestuur van Indragiri waren van vriendschappelijken aard. De in 1902 tijdelijk tot radja moeda (rijksbestuurder) der benedenlanden aangestelde Radja Oewok (zie K. V. 1903, kol. 77), van wien aanvankelijk goede verwachtingen werden gekoesterd, schijnt na zijn huwelijk met Oengkoe Poean, weduwe van wijlen Soetan Isa, geheel veranderd te zijn, daar nu en dan klachten inkwamen over zijne weinige activiteit en betrouwbaarheid.

De veiligheid van personen en goederen kon in 1903 bevredigend genoemd worden.

De gezondheidstoestand was over het algemeen ongunstig. Koortsen en malaria heerschten allerwegen en eischten vele slachtoffers. Buikziekten, in wezen en verloop eenige overeenkomst vertoonende met cholera, deden zich voor in de afdeelingen Batam en Karimon. Pokken kwamen sporadisch voor in de afdeelingen Lingga en Indragiri. Beri-beri vertoonde zich in geringe mate gedurende het geheele jaar onder de koelies der Singkep-Tinmaatschappij en in de laatste maanden ook onder die van Gading Estate (Indragiri) en van de petroleumtank-installatie op Groot-Samboe.

Het in 1902 onder het vee ter hoofdplaats Tandjoeng Pinang uitgebroken mond- en klauwzeer (zie K. V. 1903, kol. 78) was in den aanvang van 1903 geheel geweken.

De sterke daling van den dollarkoers had een ongunstigen invloed op den toestand van den handel.

Evenals in vorige jaren, was de padi-oogst in de benedenlanden van Indragiri grooter dan in de bovenlanden, waar hij door aanhoudende droogte of te veel regen, voor een groot deel mislukte. Met behulp van het daarvoor in 1902 van regeeringswege beschikbaar gestelde crediet (zie t. a. p.) is aan de noodlijdende bevolking, bij wijze van voorschot, ruim 88 000 K.G. rijst verstrekt.

Tot uitbreiding van de gambir- en pepertuinen is door de gambirhandelaren te Tandjoeng Pinang het plan opgevat om, met het oog op de schaarschte aan werkvolk, 500 à 600 Chineezen direct uit China te laten komen. De sago-teelt bleef stationnair in de afdeeling Lingga, doch zij breidde zich uit in de afdeelingen Indragiri en Karimon. De klapper- en de ananascultuur bleven op dezelfde hoogte.

De uitvoer van boschproducten uit Indragiri (rotan en getah) was ongeveer gelijk aan dien van 1902.

De uitkomsten van de zeevischvangst waren over het algemeen bevredigend.

§ 11. BANKA EN ONDERHOORIGHEDEN.

Orde en rust zijn in 1903 niet verstoord en de veiligheid van personen en goederen liet zeer weinig te wenschen over.

De gezondheidstoestand was minder gunstig. Tengevolge van de vochtige weersgesteldheid na langdurige felle droogte, kwamen in de eerste maanden van het jaar in de meeste districten, doch voornamelijk in Koba en Toboali, koortsen en buikziekten

veelvuldig voor. In den tot het laatstgenoemd district behoorenden Lepar-archipel hadden de gevallen van koorts, gepaard met buikziekte, dikwijls een ongunstig verloop. In de districten Soengeislan en Muntok heerschten de pokken, waarom op ruime schaal gevaccineerd en gerevaccineerd werd. Bij het einde van het jaar was de ziekte nog niet geheel geweken. De beri-beri woedde tot Maart in ongekende mate onder de Chineesche mijnwerkers om daarna allengs in hevigheid af te nemen, zoodat zich in November en December nog slechts enkele gevallen voordeden. In het geheel zijn 1461 mijnwerkers aangetast.

Ziekten onder het vee bleven beperkt tot eenige gevallen van endeldarm-miltvuur in het district Muntok. De veestapel is nog altijd van weinig beteekenis.

De rijstcultuur, die uitsluitend op ladangs werd gedreven — de hier en daar voorkomende sawahs konden, wegens de langdurige droogte, niet worden bewerkt — leverde, tengevolge van de ongunstige weersgesteldheid, minder goede resultaten op. De productie was, zooals gewoonlijk, niet voldoende om in de behoefte van de bevolking te voorzien.

Aan de koffiecultuur, waarvoor de bodem ongeschikt gebleken is, wordt niets meer gedaan. Daarentegen wordt aan de grootendeels door Chineezen gedreven peperteelt, in verband met de goede marktprijzen, veel zorg besteed. Op de gambircultuur, die, met het oog op de onvruchtbaarheid van Banka's bodem en de weinig zorg vereischende behandeling, voor dat eiland juist geschikt wordt geacht, legde de bevolking zich meer toe.

De uitkomsten van de zeevischvangst waren bevredigend.

De toestand van den handel gaf reden tot tevredenheid.

Het aantal Mekkagangers was ongeveer gelijk aan dat van 1902 (43 tegen 41).

§ 12. BILLITON.

De politieke toestand liet in het verslagjaar niets te wenschen over; rust en orde werden nergens verstoord en de veiligheid van personen en goederen was bevredigend te noemen.

De geheime Chineesche genootschappen Tjong-Pak-Kon en Ngie-Foeh hielden zich rustig en van het in 1901 te Manggar opgericht genootschap Sjo-Tjoen-Foei werd niets vernomen.

De gezondheidstoestand was zeer gunstig, behalve onder de mijnwerkers der Billiton-Maatschappij, die veel te lijden hadden van beenzweren en malaria. Bovendien brak in het laatst van het jaar eene hevige beri-beri-epidemie onder hen uit. Aangetast werden 334 personen, waarvan 38 overleden, terwijl er van de overigen 282 naar China werden geëvacueerd. Op ult. 1903 kon de epidemie als geweken worden beschouwd.

De rijstoogst was gunstiger dan in 1902; toch was de productie niet voldoende om in de behoefte der bevolking te voorzien. De peperoogst viel minder goed uit. Van de klappercultuur wordt steeds veel voordeel getrokken.

De zeevischvangst bleef een zeer loonend middel van bestaan.

§ 13. WESTERAFDEELING VAN BORNEO.

De door den radja van Serawak met het opgestane Dajaksche hoofd Banting aangeknoopte vredesonderhandelingen (zie K. V. 1903, kol. 79/80) schijnen niet het gunstige gevolg te hebben gehad, dat men er van verwachtte. Banting moet later een goed geslaagden sneltocht in de Boven-Redjang-streek gehouden hebben en zijn bondgenoot Ngoembang trachtte in Juni 1903 een sneltocht in de tot ons gebied behoorende Empanang-streek (Salimbau) te ondernemen, welk voornemen echter niet ten uitvoer gebracht kon worden, omdat bijtijds eene patrouille gewapende politiedienaren naar de bedreigde streek gezonden werd en de andere Batang Loepar-hoofden hem hunne medewerking ontzegden. In September zwierven volgelingen van Banting en Ngoembang in het grensgebied rond, ten einde eenige Serawaksche ambtenaren, die zich onbeschermd buiten de nabij de grens gelegen versterking Loeboek Antoe wilden begeven, aan te vallen. Op die zwerftochten kwamen zij ook op ons gebied en pleegden daar een weinig beteekenenden diefstal.

Een honderdtal Batang Loepars van ons gebied sloten zich in December bij Ngoembang aan en ondernamen met hem een sneltocht in Serawak, waarbij een groot aantal koppen gesneld, huizen verbrand en kinderen geroofd zouden zijn. Naar aanleiding van dezen tocht is den 14den Februari 1904 te Poeloe Madjang in de Batang Loepar-landen door het bestuur met de Dajaksche hoofden eene vergadering belegd, bij welke gelegenheid hun is medegedeeld, dat het bestuur de gevangenneming eischte van de snellers en dat de koppen en de medegevoerde kinderen uitgeleverd zouden moeten worden. Aan de overige deelnemers aan den tocht werden boeten opgelegd en werd een taak gegeven in een aan te leggen weg. Ook den huisgenooten van de schuldigen werd eene dergelijke taak opgelegd om hunne mede-aansprakelijkheid voor het gebeurde te doen uitkomen en hen te nopen om in het vervolg betere contrôle uit te oefenen op de slechte elementen in hunne omgeving.

Aan het bestuur van Serawak werd de uitlevering verzocht van eenige Batang Loepar-Dajaks van Kenawit (Serawak), die in December in het stroomgebied der Sibau-rivier (Boven-Kapoeas) twee voorname Kajan-Dajaks, die aan vele andere stammen van die streek verwant waren, hadden gesneld. De gesnelde koppen zijn in Januari 1904 uitgeleverd en de belofte is gedaan, dat al het mogelijke in het werk zou worden gesteld om de schuldigen in handen te krijgen. Hoewel van een openlijken sneltocht tegen de Kenawit-Dajaks nog geen sprake is, bestaat de mogelijkheid, dat te eeniger tijd in het geheim op dezen Dajakstam wraak genomen zal worden, waarom aan het Serawaksch bestuur in overweging is gegeven aan zijne Batang Loepars te verbieden in de Boven-Kapoeas te komen, aangezien voor hunne veiligheid aldaar niet kan worden ingestaan.

Eene in Augustus 1903 van Nanga Boengan uitgezonden patrouille gewapende politiedienaren, welke een onderzoek zou instellen naar rondzwervende Dajaks in de Boven-Boelit (Boengan), werd aan een der zijtakken van de Krian beschoten door een troep Dajaks, die vermoedelijk afkomstig waren van de Djoerei (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo). De aanvallers werden op de vlucht gedreven, nadat er één gewond was.

Het Batang Loepar-hoofd Patih Baning, die zich, zonder voorkennis van het bestuur, in Augustus te Boengkang aan de Kapoeas-rivier, buiten het voor dien Dajakstam afgebakend gebied vestigde en weigerde te voldoen aan den last om naar de Batang Loepar-landen terug te keeren, werd daarom naar Pontianak opgezonden, met het gevolg, dat zijne onderhoorigen weldra hunne vroegere woonplaatsen weder opzochten. Aan Patih Baning is daarop vergund zich weder bij de zijnen te voegen.

In verband met een in September door een zestal Batang Loepar-Dajaks, onder wie twee van ons gebied, in de Empanang-streek van het landschap Salimbau ondernomen sneltocht,

waarbij aan beide zijden slachtoffers vielen, is, ter voorkoming van een tweeden aanval, in die streek eene inlandsche versterking gebouwd en bezet en zijn aan den panembahan van Salimbau, op diens verzoek, 10 getrokken infanterie-geweren met de noodige ammunitie in bruikleen gegeven.

Aangezien in het Songkong-gebied (Sambas) twee Dajaks gedood en andere gewond waren door Sempatoeng-Dajaks van Landak, die weigerden de gesnelde koppen uit te leveren en de hun opgelegde boete en het bloedgeld te voldoen, is hun gebied, waarin een gewapend optreden zeer bezwaarlijk zou zijn, afgesloten voor allen in-, uit- en doorvoer. Ten einde dezen maatregel met kracht te kunnen handhaven, is aan het inlandsch zelfbestuur van Landak de beschikking gegeven over 12 getrokken infanterie-geweren met de noodige ammunitie.

De verhouding tusschen het bestuur en de inlandsche vorsten liet weinig te wenschen over. Het geschil tusschen de inlandsche zelfbestuurders van Piasa en Djongkong over vischrechten in het meer Sekawi (zie K. V. 1903, kol. 80) is, na door het bestuur te zijn onderzocht, bijgelegd.

De stand der landschapskassen bleef, tengevolge van den minder gunstigen toestand der mijnbouw-industrie in dit gewest, stationnair. De oprichting van het t. a. p. bedoelde fonds ten behoeve van de reiniging, verlichting en verfraaiing van het Chineesche kamp te Pontianak kwam in 1903 tot stand.

De veiligheid van personen en goederen was in 1903 bevredigend.

Hoewel, zooals gewoonlijk, koortsen en buikziekten onder de bevolking voorkwamen, was de algemeene gezondheidstoestand gunstig.

Onder het vee deden zich, meestal goedaardige, gevallen van mond- en klauwzeer en van maag- en darmontsteking voor. Onder de varkens te Sanggau heerschte eene onbekende ziekte, waaraan vele dieren stierven.

Tengevolge van de ongunstige weersgesteldheid was de rijstoogst zeer middelmatig, zoodat meer rijst dan gewoonlijk moest worden ingevoerd. Om dezelfde reden was de klapperoogst niet zoo overvloedig als in vorige jaren, waardoor de uitvoer van copra kleiner was dan in 1902; die van klapperolie was echter grooter. In de kuststreken ondergaat de klappercultuur steeds uitbreiding. De gambircultuur gaf weder zeer bevredigende uitkomsten, evenals die van sago en pinangnoten, doch de peperoogst verminderde.

Ook in 1903 was de uitvoer van boschproducten vrij belangrijk. De handel in getah ging achteruit, doch voor het eerst werden getah-bladeren naar Singapore verzonden. De uitvoer van gomkopal en rotan nam toe, terwijl door den ruimen tengkawangoogst eene belangrijke hoeveelheid van die vruchten en van tengkawangvet kon worden uitgevoerd.

Slechts twee van de in dit gewest uitgegeven landbouwconcessiën waren in 1903, en dan nog op beperkte schaal, in exploitatie. De getah-extractie-inrichting in Meliau staakte het werk en eene andere, in Sambas opgerichte fabriek tot bereiding van getah uit bladeren kon slechts gedurende enkele maanden werken wegens gebrek aan grondstof.

De visscherij gaf bevredigende resultaten.

Het aantal Mekkagangers was iets kleiner dan in 1902. De uitbreiding van den Islam was zeer gering.

§ 14. ZUIDER- EN OOSTERAFDEELING VAN BORNEO.

De in K. V. 1903 (kol. 85) uitgesproken verwachting, dat de pegoestian (partij van den pretendent-sultan van Bandjermasin, Goesti Mohamed Seman) haar verblijf in de Menawing zou opgeven, is niet verwezenlijkt. Gedurende het geheele jaar 1903 bleef zij zich op verschillende plaatsen in dat gebied ophouden en bestookte nu en dan onze patrouilles en vaartuigen, hetgeen ons 2 zwaar- en enkele lichtgewonden kostte.

Op grond van berichten, dat de pretendent genegen zou zijn om zich te onderwerpen, op voorwaarde dat hem zou worden vergund zich in het voormalige Bandjermasinsche rijk te vestigen, werden onderhandelingen met hem geopend, tengevolge waarvan de vijandelijkheden tijdelijk werden gestaakt en ook onzerzijds geen patrouilles meer buiten de benteng te Poeroek Tjahoe (Prioek Tjahoe) werden uitgezonden, terwijl, om eventueelen tegenstand van de zijde der Soerapati-partij te breken, Soerapati's kleinzoon Adjis, die reeds vroeger in gouvernementsdienst geweest was, belast werd met de functiën van districtshoofd. Den 7den Augustus maakte 's pretendents neef en gemachtigde, Goesti Arsat, in gezelschap van den assistent-resident der Doesoenlanden, zijne opwachting bij den resident te Bandjermasin, bij welke gelegenheid hij mededeelde, dat de pegoestian wel genegen zou zijn om nadere onderhandelingen aan te knoopen, wanneer zij op Borneo mocht blijven en zich te Martapoera (den ouden vorstenzetel van het voormalige Bandjermasinsche rijk) mocht vestigen en wanneer het Gouvernement wilde zorgen voor het levensonderhoud van den pretendent en al zijne familieleden. Hem werd geantwoord, dat het Gouvernement in de eerste plaats volledige onderwerping van Goesti Mohamed Seman en zijne nabestaanden eischte en hun in dat geval zou toestaan te Bandjermasin verblijf te houden, zoolang zij niet zouden handelen in strijd met de te hunnen opzichte te treffen regelingen, terwijl voor het levensonderhoud van den pretendent en zijne met namen genoemde naaste bloedverwanten zou gezorgd worden. Den pretendent werd tot 4 Januari 1904 bedenktijd gegeven om zich met al de zijnen te Poeroek Tjahoe onder die voorwaarden te komen onderwerpen, met bepaling dat, indien hij dien termijn zou laten verstrijken zonder zich onderworpen te hebben, de gestelde voorwaarden als vervallen beschouwd zouden worden en slechts onvoorwaardelijke onderwerping mogelijk zou zijn. Dit laatste zou ook het geval zijn, indien Goesti Arsat en andere leden der pegoestian zich kwamen onderwerpen zonder den pretendent, omdat het niet wenschelijk scheen de pegoestian in staat te stellen om in bevredigd gebied hare relatiën uit te breiden en daarbuiten vrij van onze contrôle te leven, te minder omdat reeds herhaaldelijk gebleken was, dat Goesti Arsat en anderen er naar streefden om zich binnen ons rechtstreeksch bestuursgebied te vestigen, ten einde daar woelingen te veroorzaken en geldelijken en moreelen steun te verkrijgen voor de partij van het verzet.

In den avond van den bewusten 4den Januari verschenen Goesti Arsat, Antoeng Doerachman (een der beide kleinzonen van den pretendent), Goesti Atjil en nog enkele anderen te Poeroek Tjahoe, terwijl Goesti Mohamed Seman, die zich in den omtrek ophield, door onjuiste alarmeerende berichten van zijne volgelingen verontrust, weder naar zijne vroegere verblijfplaats terugkeerde. Hun werd nog eens duidelijk gemaakt, dat hunne onderwerping, zonder die van Goesti Mohamed Seman, slechts als eene onvoorwaardelijke beschouwd zou kunnen worden en het hun volkomen vrij stond, vóór het verstrijken van den fatalen termijn, ongehinderd weder terug te keeren. Den volgenden morgen verschenen zij weder voor den assistent-resident en boden hunne onvoorwaardelijke onderwerping aan, waarop Goesti Arsat, Antoeng Doerachman en Goesti Atjil dienzelfden dag per gouvernementsstoomer *Barito* onder stoom gingen naar Bandjermasin, vanwaar zij met het flottieljevaartuig *Flores* naar Batavia zijn opgezonden, ten einde aldaar af te wachten wat over hen beslist zal worden. Bij de afsluiting in Indië van de mededeelingen voor deze paragraaf was die beslissing nog niet genomen.

In Maart 1904 toonde de partij der pegoestian weder groote activiteit en werd het duidelijk, dat zij trachten wilde den strijd uit te breiden tot de Boven-Kapoeas, in welk gebied in het begin dier maand een inval werd gedaan door eene bende onder Batoer, den bekenden volgeling van den pretendent, en Toemenggong Angis, een uitgeweken Ot-Danomsch hoofd uit de Mendaoen-streek. Zij sloot ons districtshoofd Raden Johannes, die met zijne volgelingen Kasintoe bezet hield, in, terwijl het districtshoofd Sylvanus in een gevecht te Kwala Sirat sneu-

velde. Reeds voordat de dadelijk gezonden militaire hulp Kasintoe had kunnen bereiken, was de vijand echter weder afgetrokken, naar het heette om versterking te halen. De noodige maatregelen werden genomen om hem bij zijn eventueelen terugkeer te kunnen tegenhouden, terwijl ook andere bedreigde punten werden beschermd en een krachtige actie tegen de onruststokers werd voorbereid.

In den nacht van 16 op 17 April werd door eene patrouille met eene inlandsche hulpbende uit Kasintoe, eene kleine vijandelijke versterking in de Boven-Kapoeas genomen, waarbij aan onze zijde geen verliezen geleden werden, doch de vijand 4 dooden en 2 gewonden kreeg.

Den 25sten April werd het korps gewapende politiedienaren op den weg Poeroek Tjahoe-Moeara Tewe beschoten, waarbij de Europeesche sergeant-instructeur sneuvelde en een politiedienaar levensgevaarlijk werd gewond.

De bevolking van de Ot-Danomsche kampong Toembang Menjaroeng in de Boven-Mandaoen (onderdistrict Boven-Kapoeas), die het Gouvernement minder goedgezind is, verhuisde naar Oenkoeng Menjaroeng, boven de groote watervallen, waar zij bijna onbereikbaar is. De houding dezer lieden vond echter geen steun bij de overige Ot-Danomsche hoofden, die integendeel doorslaande bewijzen gaven van hunne goede gezindheid, door maatregelen te treffen voor de strenge toepassing van de verbodsbepalingen op den in-, uit- en doorvoer voor de Boven-Doesoen. In het gebied dezer hoofden bleef onze invloed gehandhaafd en de politieke toestand was hier, evenals in de benedenstreken, in 1903 in alle opzichten gunstig. Ook de verhouding der Ot-Danoms tot de naburige stammen in de Westerafdeeling van Borneo en aan de Boven-Mahakam was vriendschappelijk.

De gezindheid van het inlandsch bestuur en de bevolking van het landschap Kota Waringin jegens het Gouvernement liet ook in 1903 niets te wenschen over.

De sultan van Pasir, wiens aanzien bij zijne onderhoorigen voortdurend stijgt, werkte krachtdadig mede tot de invoering van een minder willekeurig bestuur in zijn gebied.

De aanrakingen met de inlandsche zelfbesturen van Koetei, Sambalioeng, Goenoeng Taboer en Boeloengan bleven van vriendschappelijken aard. De te Tenggaroeng geplaatste controleur bereisde nagenoeg het geheele binnenland der onderafdeeling Koetei, bovenstrooms van zijne standplaats, waardoor een grootere invloed op de binnenlandsche aangelegenheden dier streken verkregen is.

Ook in 1903 was de controleur van Long Iram, niettegenstaande hem weder een adspirant-controleur was toegevoegd (vgl. K. V. 1903, kol. 86/87), niet in de gelegenheid om eene reis naar de eigenlijke Boven-Mahakam te ondernemen, daar zijn tijd zoo goed als geheel in beslag genomen werd door bemoeienissen met Dajaks uit de bovenstreken en van de Apo Kajan, die in grooten getale naar Long Iram afkwamen, niet alleen met het doel om handel te drijven, doch voornamelijk om te voorzien in het vooral aan de Midden-Mahakam heerschend gebrek aan rijst, welke omstandigheid overigens ten goede kwam aan de contrôle op den opvoer van levensmiddelen, ter voorkoming van invoer in de Boven-Doesoen. Dit rijstgebrek noopte ook ruim een honderdtal zoogenaamde Bekoempaiers, die zich tot dusver buiten alle bestuurstoezicht aan de Boven-Moeroeng (Boven-Barito) hadden opgehouden, om zich, onder geleide van een zekeren Halit, te Long Iram aan te melden (Januari 1903), met verzoek om aan de Mahakam te mogen verblijven, terwijl zij, als blijk van hunne onderwerping, aannamen een werk uit te voeren, dat hun door den controleur in billijkheid zou worden opgelegd, namelijk het opwerpen van een kogelvanger op een nieuw schietterrein voor de gewapende politiedienaren. Hun verzoek werd toegestaan, terwijl, voor alle aanrakingen met hen, Halit tot hun pembekel werd aangesteld.

Het voorname Poenan-hoofd uit de Boven-Moeroeng, Djoek Djo, kwam in April 1903 voor het eerst te Long Iram tot het aanknoopen van vriendschappelijke betrekkingen met het bestuur en in Januari 1901 herhaalde hij zijn bezoek. In Juni kwamen Penihings onder aanvoering van Ledjo, zoon van het (in Januari 1904 overleden) voorname hoofd Belare, zoomede het invloedrijke Long Gelat-hoofd Bang Djoek, die in Augustus opnieuw te Long Iram verscheen en tot einde September bleef. Begin Juli verschenen de Poenans van de Boven-Batih (de toegang tot de Boven-Doesoen), waarmede het bestuur tot dusver nog geen aanraking had gehad, onder geleide van het vrouwelijke hoofd Boelan Djahat (zie K. V. 1903, kol. 87), ten einde van hunne goede gezindheid te doen blijken, om, na een verblijf van twee weken, naar hunne woonplaats terug te keeren. Van de aanwezigheid van Bang Djoek te Long Iram werd gebruik gemaakt om zich te verzekeren van zijne medewerking bij een door den controleur van Berau, E. W. F. van Walchren, te ondernemen tocht naar Centraal-Borneo. Deze tocht, waartoe bij Gouv. Bt 29 Mei 1903 n°. 15 machtiging was verleend, had ten doel de politieke en maatschappelijke toestanden te bestudeeren in de door te trekken streken en in het bijzonder bij de Kenja's in de Apo Kajan-streek, en voorts de door dr. A. W. Nieuwenhuis, op zijne in 1899/1900 gedane commissiereis, met de Kenja-stammen aangeknoopte betrekkingen te hernieuwen, ten einde hen aan Europeesche leiding te gewennen, hunne veeten met naburige stammen te beslechten en hun, zoo mogelijk, een veiliger handelsweg naar een der onder Nederlandsch gezag staande kuststreken te verzekeren. Omtrent dien tocht is tot dusver alleen bekend geworden, dat de heer van Walchren den 6den October 1903 met ongeveer 50 man langs de Beraurivier is vertrokken en dat hij in Juni jl. behouden te Long Iram is aangekomen.

In Februari 1903 vertoonde zich eene bende van 21 Hewans uit Serawak aan de Boven-Merasih (linkerzijtak van de Mahakam), met het doel om boschproducten te stelen. Zij voldeed echter onmiddellijk aan het van bestuurswege gegeven bevel om naar Serawak terug te keeren.

Het bezoek van het flottieljevaartuig *Flores* aan Long Iram (7-13 April 1903), het eerste vlagvertoon door een oorlogsschip sedert onze bestuursvestiging, maakte grooten indruk, te meer omdat het samenviel met het afkomen van een menigte veraf wonende Dajaks uit verschillende stammen. De Bahau's en Ma Wak's brachten een bezoek aan boord van de *Flores*, waar zij gastvrij werden ontvangen, zoodat zij hoogstvoldaan huiswaarts keerden. Alleen de Penihings waren niet te bewegen om het schip te betreden, omdat zij niet over hunne adat konden heenstappen, die hun verbiedt, zonder de noodige formaliteiten, een voorwerp aan te raken, waarvan heiligheid uitstraalt, als hoedanig het groote witte schip zich aan hen voordeed.

Ter voorziening in de uitoefening van het gezag over het landschap Sambalioeng, is bij Gouv. Bt. 24 Sept. 1903 n°. 18, tot het nader te bepalen tijdstip der meerderjarigheid van Si Bagian, den aangewezen opvolger in het bestuur (zie K. V. 1903, kol. 87), de zoon van wijlen sultan Mohamed Adil Djalaloedin en schoonzoon van den in 1902 overleden sultan, met name Datoe Ranik, alias Si Beling, belast met de waarneming van de waardigheid van sultan, waarbij o. m. de voorwaarde is gesteld, dat hij in die zaken, welke daartoe door den resident zullen worden aangewezen, zal handelen in overleg met den controleur van Berau.

Naar aanleiding van uit Britsch Noord-Borneo bij den controleur van Boeloengan ingekomen klachten over hasilheffing door den sultan van Boeloengan aan de Simadja-rivier (zijtak van de Simengaris), is een onderzoek ingesteld naar de rechtmatigheid dier heffing, welke intusschen door den sultan gestaakt is. Aan de voornaamste der in het binnenland van Boeloengan wonende Segai-hoofden zijn, wegens op hun last of met hun medeweten gepleegde snelpartijen, door het zelfbestuur boeten opgelegd, die evenwel slechts voor een klein deel voldaan zijn.

Voor het beheer der landschapskassen in dit gewest (vgl. K. V. 1903, kol. 88) zijn eenige regelen vastgesteld.

De gezondheidstoestand was over het algemeen zeer bevredigend. In de afdeelingen Kandangan, Amoentai, Dajak-landen, Sampit en Tanah Boemboe-landen, zoomede ter hoofdplaats Samarinda, heerschten gedurende eenigen tijd de pokken, zonder dat deze ziekte evenwel een epidemisch karakter aannam. Beri-beri kwam in geringe mate voor onder het werkvolk der mijnbouwondernemingen ter Oostkust en onder de bevolking aldaar.

Ziekten onder het vee kwamen niet voor.

De handel was eenigszins gedrukt door de mislukking van den rijstoogst in sommige afdeelingen en de daling van de marktprijzen der voornaamste boschproducten.

Behalve in de afdeelingen Kandangan, Amoentai en Tanah Boemboe-landen, waar de uitkomsten zeer bevredigend waren, is de rijstoogst overal elders zeer tegengevallen, op de hooge gronden tengevolge van langdurige droogte in het laatst van 1902 en het begin van 1903 en op de laag gelegen terreinen door de hooge waterstanden in de tweede helft van laatstgenoemd

jaar. Hier en daar moest de bevolking van bestuurswege tegemoet gekomen worden door haar rijst en ploegvee op crediet te verschaffen en door het autoriseeren van „reliefworks", voor welke doeleinden respectievelijk f 6025 en f 10 083 beschikbaar is gesteld.

De uitkomsten van den tabaksoogst waren ook in 1903 weder zoo onbevredigend, dat twee ondernemingen het werk moesten staken. De pepercultuur breidde zich in de afdeeling Tanah Boemboe-landen op groote schaal uit. Door de gunstige weersgesteldheid kwam een rijke oogst binnen.

Met het aanplanten van rotansoorten werd voortgegaan. De klapperoogst was over het algemeen bevredigend, behalve in de afdeeling Kandangan.

De inzameling van boschproducten bleef een hoofdbron van inkomsten voor de bevolking.

De zeevischvangst leverde, door de ongunstige weersgesteldheid, minder goede resultaten op dan in 1902.

De Islam breidde zich onder de nog heidensche Dajakstammen, vooral in de benedenstreken der afdeeling Dajak-landen en in Boeloengan, langzaam uit. Het aantal bedevaartgangers was in 1903 aanmerkelijk grooter dan in 1902.

De evangelisatie maakte ook in 1903 slechts geringe vorderingen.

§ 15. CELEBES EN ONDERHOORIGHEDEN.

In het rechtstreeks bestuurd gebied liet de politieke toestand in 1903 over het algemeen niets te wenschen over. In den aanvang van het jaar ontstond eenige onrust onder de grensbevolking van de onderafdeeling Bergregentschappen der afdeeling Noorderdistricten, omdat men vernomen had dat kwaadwilligen uit het Bonische vazalstaatje Lamoeroe een inval in het gouvernementsgebied wilden doen. Nadat gebleken was dat dit gerucht verspreid was door inwoners van Gantarang Matinggi (Goa), zond de vorst van Goa eene kleine macht derwaarts, die spoedig de rust en orde herstelde door het verwijderen van de voornaamste raddraaiers. Ook te Sindjai (Oosterdistricten) werden in het begin van het jaar allerlei berichten verspreid omtrent vijandelijke plannen van het leenvorstendom Boni tegen het Gouvernement en van het Gouvernement tegen Boni. De assistent-resident liet daarop op den pasar te Balangnipa, die door vele Boniërs wordt bezocht, openlijk bekend maken dat die geruchten van allen grond ontbloot waren en dat de verspreiders daarvan gestraft zouden worden. Dit had ten gevolge dat alles weder zijn geregelden gang ging en er verder geen sporen van onrust werden waargenomen.

Deze oorlogsgeruchten vonden voornamelijk haren grond in alarmeerende beschouwingen in de Indische pers over de inderdaad in de laatste jaren weinig bevredigende houding van den bestuurder van Boni, waarvan herhaalde terechtwijzingen onzerzijds het gevolg waren geweest. Evenals in het voorafgegane jaar toch hielden zich ook in 1903 zendelingen van den leenvorst in het naburige landschap Loewoe op, en ditmaal ook in Laiwoei, waar zij allerlei willekeurige handelingen bedreven. Ook zond de leenvorst zendelingen met eene gewapende macht naar Noord-Flores om de nalatenschap van een te Kewa overleden Boniër te aanvaarden, welke personen zich eveneens aan willekeur schuldig maakten. Na ter verantwoording te zijn geroepen, erkende de leenvorst schuld, doch hij nam geen maatregelen om herhalingen van het gebeurde te voorkomen. Zelfs belette hij niet, dat de bewuste zendelingen, die door den resident ter beschikking uit Loewoe medegenomen en aan den leenvorst, op zijn verzoek, uitgeleverd waren, dadelijk weder naar Loewoe terugkeerden. De einde Juni 1903 opgetreden nieuwe gouverneur van het gewest maakte van de gelegenheid, dat den leenvorst schriftelijk kennis werd gegeven van de verwisseling van het bestuur, gebruik om hem te onderhouden over het verkeerde van zijne handelingen. Met de overbrenging van dit schrijven werd een inlandsche, met de toestanden in Boni zeer vertrouwde zendeling belast, die in opdracht had den leenvorst op het gevaarlijke van zijne gedragingen te wijzen en de gemoederen der in spanning verkeerende bevolking zooveel mogelijk tot bedaren te brengen. De zendeling bracht bij zijn terugkeer het bericht mede, dat de vorst niet ongenegen was om af te treden. Het voorgeschreven gezantschap van Boni, dat in November te Makasser kwam, bracht de mededeeling van den leenvorst aan den gouverneur over, dat hij te oud en gebrekkig was om naar Makasser te reizen, maar dat hij zeer verlangde den gouverneur te ontmoeten en reeds eene woning voor hem in gereedheid had doen brengen. Aan die uitnoodiging is door den gouverneur in Januari 1904 gevolg gegeven. De ontvangst liet niets te wenschen over, doch de met den leenvorst gehouden besprekingen, welke zich ook uitstrekten tot den eventueelen afstand, tegen schadeloosstelling, van de door hem geheven wordende in- en uitvoerrechten aan het Gouvernement, leidden tot geen dadelijk resultaat. Wel deed de gelegenheid zich voor om de bevolking, die zich welgezind genoeg toonde, nogmaals onder het oog te brengen, dat men aan onrustbarende geruchten geen geloof moest slaan, dat de gouverneur als vriend gekomen was en als vriend heenging en dat hij hoopte, dat, als hij weder Boni bezocht, dit evenzoo zou mogen zijn.

Basse Daëng Baoe, eenige dochter van de in 1895 gestorven leenvorstin van Boni (vgl. K. V. 1895, blz. 25 en 1896, blz. 29), overleed den 20sten Februari 1903. De wettige linie van het Bonische vorstenhuis wordt thans nog alleen vertegenwoordigd door den ouden leenvorst.

Onze betrekkingen met Goa bleven van vriendschappelijken aard. Aan het van bestuurswege gedaan verzoek om eenige aan de grenzen van het gouvernementsgebied gelegen pasars van dat landschap, waar hanengevechten werden gehouden, naar het binnenland te verplaatsen is door den bestuurder onmiddellijk gevolg gegeven.

Aan een tusschen den bestuurder van Laikang en een zoon van een zijner overleden vazallen, Kraëng Poenaga, gerezen geschil, dat reeds zulk een ernstig karakter had aangenomen, dat partijen gewapend tegenover elkander stonden, werd door het bestuur op minnelijke wijze een eind gemaakt.

De in 1901 van zijne waardigheid vervallen verklaarde en naar Makasser verbannen bestuurder van Donggala (Banawa) (zie K. V. 1902, kol. 79/80) is den 7den Juni 1903 overleden.

In de Mandarsche landschappen, vooral in Balangnipa, bleven willekeur, roof, diefstal en binnenlandsche twisten heerschen. In Februari 1903 riep de bestuurder van Balangnipa onze tusschenkomst in naar aanleiding van een tusschen hem en Pamaoe, zoon van wijlen den maradia Kapé (vgl. K. V. 1873, blz. 22), gerezen geschil. Aangezien de zelfbestuurder machteloos was om zich te doen gelden en het geschil zoo hoog liep, dat partijen naar de wapens grepen, werd de inlandsche zendeling Abdoelkadir met brieven van het bestuur naar Balangnipa gezonden. Aan het door hem gegeven bevel om de vijandelijkheden te staken werd onmiddellijk gevolg gegeven. Toen de zelfbestuurder, vergezeld door eenige hadatsleden, in Augustus zijne opwachting kwam maken bij den gouverneur, is van de gelegenheid gebruik gemaakt om hem met zijne tegenpartij, die mede naar Makasser was gekomen, te verzoenen. De bestuurder van Binoewang, La-Maga Daëng Silasa, overleed den 20sten Juni 1903. Tot zijn opvolger is, overeenkomstig de landsinstellingen, verkozen zijn daartoe in 1900 aangewezen oudste wettige zoon, Madjalekka Daëng Patompo (zie K. V. 1901, blz. 34).

Aan een sedert jaren bestaand geschil tusschen het Mandarsche staatje Mamoedjoe en Donggala (Banawa), over de grens tusschen die landschappen, werd door het bestuur een einde gemaakt. Het bleek daarbij, dat de reeds in 1888 vastgestelde grens de juiste was.

Gedurende de werkzaamheden ten behoeve van de hydrographische opneming van het landschap Soembawa, waarmede in Juli 1903 een begin is gemaakt, werd van den betrokken zelf-

bestuurder de meest mogelijke medewerking ondervonden. In de Saleh-baai echter, behoorende tot het gebied van den radja van Dompo, werden de geplaatste bakens meermalen vernield, in verband waarmede de radja er met nadruk op gewezen is, dat hij aansprakelijk was voor de eerbiediging door zijne onderdanen van 's Gouvernements eigendommen, dat hij te zorgen had, dat herhalingen van het voorgevallene zich niet meer zouden voordoen en dat het zijn plicht was zijne medewerking bij de opnemingswerkzaamheden te verleenen. Ook het zelfbestuur van Boeton, dat ongemotiveerde bezwaren maakte tegen de oprichting van een lichttoren op het eiland Wangi-Wangi, moest deswege terecht gewezen worden.

Behalve ter hoofdplaats Makasser liet de veiligheid van personen en goederen ook in 1903 veel te wenschen over. De uitoefening van eene krachtige politie en justitie wordt vooral bemoeielijkt door de nabijheid der zelfbesturende landschappen, waar misdadigers veelal eene veilige schuilplaats en gemakkelijken afzet voor gestolen waren vinden.

De gezondheidstoestand was in 1903 over 't algemeen niet gunstig. De cholera, die in 1902 schier overal geheerscht had, bleef zich in de eerste maanden van 1903 in het gouvernementsgebied vertoonen en in November kwam die ziekte nog sporadisch voor in het landschap Loewoe. In de onderafdeelingen Segeri, Pangkadjene en Maros der afdeeling Noorderdistricten en in de afdeeling Takalar heerschten pokken.

In de stemming van den handel, die in het begin van 1903 gedrukt was tengevolge van de heerschende cholera en de lage koffieprijzen, kwam later verbetering. De binnenlandsche handel was vrij levendig.

De rijstoogst leverde over het algemeen een gunstig beschot op. Aan de bevolking van enkele landschappen (Goa, Baroe en Laikang) moest evenwel in de eerste maanden van het jaar, ter voorziening in het gebrek aan voedingsmiddelen, van gouvernementswege rijst in leen verstrekt worden.

De uitkomsten van de zeevischvangst waren zeer bevredigend.

De Islam bleef zich geleidelijk uitbreiden.

§ 16. MENADO.

Ten opzichte van het rechtstreeks bestuurd gebied valt op politiek gebied niets bijzonders te vermelden.

De verhouding tusschen het Gouvernement en de zelfbesturende landschappen op de Sangi- en Talauer-eilanden bleef goed. In de plaats van den op 30 November 1902 overleden radja van Kandhar-Taroena, Salmon Doemalang, is den 8sten April 1903 in die waardigheid bevestigd Markus Mohonis Doemalang. De door hem gepasseerde akte van verband is goedgekeurd en bekrachtigd bij Gouv. Bt. 22 Juni 1903 n°. 3. In het begin van November 1903 maakte de resident met den controleur der afdeeling Sangi- en Talauer-eilanden eene inspectiereis, o. a. naar Miangas of Palmas, het noordelijkste der Talauer-eilanden. Aan de vreedzame, doch weinig talrijke bevolking werden, ter voorziening in de behoefte aan levensmiddelen, eenige zakken rijst ten geschenke gegeven.

In den politieken toestand van het landschap Bolang Mongondo is in 1903 veel verbetering gekomen. Sedert de in K. V. 1903 (kol. 91) vermelde arrestatie van een aantal kwaadwilligen, is het inlandsch zelfbestuur in staat om krachtiger op te treden, en de tot dusver gesloten en wantrouwende bevolking legt hare schuwheid langzamerhand af. Het in Augustus 1902 naar Bolang Mongondo gezonden detachement infanterie kon echter nog niet gemist worden.

Den 23sten Juni 1903 overleed Gonggalah Koroempoet, radja van Kaidipang. Ingevolge de laatste alinea van art. 5 van het politiek contract, is het bestuur over dat landschap voorloopig opgedragen aan den djogoegoe, in afwachting van de bevestiging in zijne waardigheid van den gekozen opvolger, den president-radja Manopo Koroempoet.

De door den nieuw opgetreden radja van Bolang Oeki, Hasan van Goebal (zie K. V. 1902, kol. 81), gepasseerde akte van verband en de hem uitgereikte akte van bevestiging zijn goedgekeurd en bekrachtigd bij Gouv. Bt. 27 Oct. 1903 n°. 4.

In het landschap Bwool liet de politieke toestand niets te wenschen over.

In het landschap Moöeton rezen in April 1903 moeielijkheden tengevolge van de inblazingen van een zekeren Tome Tarima, een in den reuk van heiligheid staanden bewoner van het aan Straat Makasser gelegen Sodjol, die zich magaoe van die plaats noemde en naar de hoofdplaats Tinombo was gekomen ter bijwoning van de feesten, waardoor men de aldaar heerschende ziekten trachtte te verdrijven. Het gezag van den radja werd niet meer erkend en de bevolking betoonde zich onwillig in het opbrengen van den verschuldigden hasil. Nadat Tome Tarima van den controleur eene terechtwijzing had ontvangen, verliet hij wel het landschap, maar zijn invloed bleek nog zoo groot, dat men een fraaie woning voor hem bouwde, in afwachting van zijne voorgenomen terugkomst in den vastentijd (November—December). Tome Tarima heeft echter aan dat voornemen geen gevolg gegeven en de aan den controleur der Tomini-bocht toegevoegde controleur is sedert, en voorloopig met succes, te Tinombo werkzaam om te trachten het volk weder in het goede spoor te leiden.

Met betrekking tot de overige landschappen aan de Tomini-bocht valt te vermelden, dat men in Saoesoe langzamerhand meer toenadering toont tot het Gouvernement en dat in den toestand op de tot Todjo behoorende eilanden (Oena-Oena en de Togian-groep) verbetering valt waar te nemen. De in 1902 aangestelde waarnemende radja van Todjo, Papa I Keta, wordt als zoodanig niet algemeen erkend. Onze invloed op de Alfoersche stammen in de Poso-streek bleef gering. Uit Toriboeloe weken een 500-tal lieden uit naar Donggala (Banawa), onder aanvoering van Poea I Samaralaoe, een tegenstander van den radja (madika) Poea Datoeria. Sedert is echter Poea I Samaralaoe overleden, tengevolge waarvan reeds weder één gezin naar Toriboeloe is teruggekeerd. Zoowel in Toriboeloe als in de drie andere door Mandareezen gekoloniseerde landschappen (Sigenti, Kasimbar en Ampibaboe), zoomede in Parigi, is een aanvang gemaakt met het houden van eene volkstelling. In laatstgenoemd landschap is de politieke toestand gunstig; men schikt er zich gewillig naar de aanwijzingen van den controleur en van den posthouder, terwijl ook de veiligheid is toegenomen.

Door den resident is eene regeling getroffen ten einde zooveel mogelijk gelijkvormigheid te brengen in de wijze van beheer der reeds bestaande landschapskassen (zie K. V. 1903, kol. 92). In de afdeeling Tomini-bocht is de controleur bezig dergelijke kassen op te richten; op Oena-Oena worden tot de vorming daarvan reeds geregeld bijdragen gestort.

Door verscheidene hoofden in het rechtstreeks bestuurd gebied wordt aan de opleiding hunner zonen en mannelijke aanverwanten veel ten koste gelegd. Behalve de gewone lagere school, laten zij hen de hoofdenschool, de Menadosche school of eene Europeesche school bezoeken. Ook onder de radja's zijn er velen, die hunne kinderen naar Menado of Tondano ter school zenden. In de afdeeling Tomini-bocht echter wordt door de inlandsche zelfbestuurders nog weinig zorg aan de opvoeding hunner kinderen of verwanten besteed.

Behalve in de afdeelingen Sangi- en Talauer-eilanden en Amoerang maakte de evangelisatie weinig vorderingen. In Bolang Mongondo, de landschappen aan de Tomini-bocht en op Groot-Sangi breidde de Islam zich uit; het aantal bedevaartgangers was daar merkbaar grooter dan in vorige jaren.

In de afdeelingen Menado (Minahasa) en Gorontalo nam het aantal groote misdrijven toe, doch in Bolang Mongondo en in de afdeeling Tomini-bocht viel groote vooruitgang ten opzichte van veiligheid van personen en goederen waar te nemen.

De gezondheidstoestand was veel beter dan in 1902; in sommige deelen van het gewest was hij zelfs zeer gunstig.

In de gouvernementslanden kwamen, met uitzondering van

enkele gevallen van kwaden droes onder de paarden in de Minahasa, geen veeziekten voor; in de afdeeling Tomini-bocht en in de binnenlanden der Poso-streek maakte eene besmettelijke ziekte veel slachtoffers onder de in het wild levende karbouwen.

De toestand van den handel was over 't algemeen bevredigend, vooral tengevolge van het stijgen der prijzen van muskaatnoten en foelie en van den zeer aanzienlijken koffie-oogst.

De opbrengst der rijstvelden, hoewel nog niet normaal, was belangrijk grooter dan in 1902, zoodat hulp van bestuurswege achterwege kon blijven. Ook de miloe-oogst was aanmerkelijk beter en voorzag ruim voldoende in de behoefte.

---

§ 17. AMBOINA.

De politieke toestand was in 1903 over het algemeen vrij gunstig.

Op West-Ceram zag het bestuur zich genoodzaakt om tusschenbeide te treden naar aanleiding van oneenigheden tusschen de negorijen Waisamoe en Hoekoeina in de afdeeling Amahei, nabij de grens met de afdeeling Kairatoe. Den 2den Juli 1903 werd eerstgenoemde negorij door eene bende Alfoeren beschoten, waarbij één man van die negorij sneuvelde en twee personen werden gewond. Aan zijn voornemen om een onderhoud met de aanvallende partij te hebben kon de resident, die zich te dien einde naar Ceram had begeven, geen gevolg geven, daar hem verzekerd werd, dat de Alfoeren van Hoekoeina aan eene eventueele oproeping geen gehoor zouden geven. Den 22sten Juli werd Waisamoe weder beschoten, zonder dat daardoor ongevallen te betreuren waren, aangezien de hoofden en de bevolking een dag te voren naar de negorijen Kaibobo en Hatoesoea waren gevlucht. De resident achtte nu eenig machtsvertoon noodzakelijk en vertrok, met den militairen commandant en een luitenant met 30 manschappen, in Augustus naar de afdeeling Kairatoe. De oorzaak der vijandelijkheden scheen te zijn, dat tijdens het bestuur van den vorigen Christen-regent van Waisamoe, die wegens dronkenschap was ontslagen, de balileo bahala (Alfoersch godshuis) van de negorij omvergehaald en sedert niet weer opgebouwd was. De Alfoeren van Hoekoeina, die evenals de bevolking van Waisamoe, tot het Tala-verbond (zie K. V. 1903, kol. 93) behooren, namen dit euvel op en gaven den regent kennis, dat zij eerbiediging van hunne overtuiging verlangden. Aan den tegenwoordigen jeugdigen Christen-regent werd de raad gegeven om de bewoners van Hoekoeina te Waisamoe te verzamelen, ten einde hunne grieven te vernemen, doch hij gaf daaraan geen gehoor. Aangezien de quaestie niet tot eene oplossing kwam en het godshuis niet weder werd opgebouwd, ging Hoekoeina er toe over om, geholpen door de aan de noordkust van Ceram gelegen Alfoersche negorijen Roemasoal en Lohi, Waisamoe te beschieten en ten slotte — nadat de bevolking verhuisd was — in brand te steken, waardoor de Christenkerk en een 18-tal andere huizen in de asch werden gelegd. Onmiddellijk nadat de resident met de militaire macht te Kairatoe was aangekomen, werd de omtrek van Waisamoe onderzocht door eene patrouille, die door de Alfoeren werd beschoten, waardoor een sergeant en een fuselier (inlanders) gewond werden. Op het gerucht, dat vele berg-Alfoeren in de omliggende heuvels van Piroe, Eti en Tanoenoe verzameld waren, werden ook die heuvels afgepatrouilleerd, zonder dat echter kwaadwilligen werden aangetroffen. De militairen keerden daarop naar Ambon terug, doch in October ging de resident met de hoofden van Waisamoe naar de noordkust van Ceram, ten einde te trachten van de vijandige Alfoeren de ware reden te vernemen van de beschieting en verbranding dier negorij. Aangezien de negorijen Roemasoal en Hoekoeina te ver van de kust lagen om te kunnen worden bereikt, werden de besprekingen gevoerd met de hoofden van Noeniali, onder welke negorij Roemasoal ressorteert. Zij gaven echter geen of onvoldoende inlichtingen, waarop de resident hun mededeelde, dat hij vergoeding verlangde voor de, hoofdzakelijk door lieden uit Roemasoal, veroorzaakte schade aan Waisamoe. In afwachting van de vaststelling van de grootte dier vergoeding, werden eenige hoofden van aan het strand wonende Alfoeren in gijzeling genomen. Aangezien tijdens de besprekingen gebleken was, dat ook de regent van Taniwel in deze aangelegenheid de hand had gehad en hij algemeen bekend was als de raddraaier in tal van Alfoersche geschillen, is hij uit 's lands dienst ontslagen en is hem, in het belang der openbare rust en orde in de residentie Amboina, de hoofdplaats Padang (Sumatra's Westkust) tot verblijfplaats aangewezen (Gouv. Bt. 26 Maart 1904 n°. 24). Het gebeurde te Waisamoe is nog niet geheel tot klaarheid gebracht, doch dit staat vast, dat de vijandelijkheden geheel plaatselijk en niet tegen het Nederlandsch gezag gericht waren. Ten einde herhalingen te voorkomen, is te Piroe eene tijdelijke militaire bezetting gelegerd (Gouv. Bt. 1 Jan. 1904 n°. 8).

Wegens hun vijandelijk optreden tegen Alfoeren van Pokoelawoni (afd. Amahei) moest aan de negorijen Roemalait en Liang eene boete worden opgelegd.

Door het overlijden van den radja van Vaän (Klein-Kei) ontstonden moeielijkheden over de keus van een opvolger, welke keus de radja van Toeal, die souvereiniteitsrechten op Vaän beweert te bezitten, aan zijne bekrachtiging wenschte onderworpen te zien, waartegen echter Vaän zich verzette. In afwachting van eene oplossing van het geschil, is door den resident tijdelijk in het bestuur voorzien. De regent (orangkaja) van Oheil (Groot-Kei) en zijn broeder, die zich, in verband met de tusschen die negorij en Ogewaet bestaande geschillen over het bezit van eenige doesoens (vgl. K. V. 1903, kol. 93/94), aan moord hadden schuldig gemaakt, zijn bij Gouv. Bt. 21 Maart 1903 n°. 37 naar Amoerang (Menado) geregelegeerd.

Een twist tusschen de negorijen Manoembai (Oersiwa) en Silbatabata (Oerlima) op de Aroe-eilanden over het spoorloos verdwijnen van een vaartuig, waarin zich elf lieden van eerstgenoemde negorij bevonden, werd door den raad van hoofden te Dobo beslecht. Het gerucht was verspreid, dat lieden van Silbatabata die prauw zouden hebben uitgemoord, waarop weerwraak volgde. De schuldigen werden volgens de adat beboet.

Verschillende quaesties, die tusschen negorijen der onderafdeelingen Larat en Sejra (Tanimbar-eilanden) gerezen waren, werden door den resident onderzocht en beëindigd. In een geschil tusschen de negorijen Salwasa-Otemmer en Latoedalem (beide op Sejra), loopende over het bezit van tripangbanken, weigerden echter de hoofden der eerste negorij zich aan de beslissing van den resident, bestaande in de oplegging van eene boete, te onderwerpen, terwijl zij ook geen gehoor wilden geven aan de oproeping om hunne opwachting bij den resident te komen maken. Naar aanleiding daarvan werden de flottieljevaartuigen *Java* en *Ceram* ter beschikking van den resident gesteld om de in verzet zijnde negorij te tuchtigen. Nadat de hoofden nogmaals, doch tevergeefs, waren aangemaand om hunne verplichtingen na te komen, werden door eene landingsdivisie een zestal bewoners der negorij gevangen genomen (31 October), waarna den hoofden opnieuw werd gelast hunne onderwerping aan te bieden, hetgeen zij bleven weigeren. De negorij werd daarop (3 November) getuchtigd, waardoor alleen materieele schade werd aangericht. De boete werd daarop betaald, waarmede het geschil beëindigd was. Van de aanwezigheid der oorlogsschepen werd gebruik gemaakt om tevens eenige geschillen tusschen andere negorijen op te lossen. Zoo werd eene verzoening tot stand gebracht tusschen de negorijen Tenim en Mitak (beide op Jamdena), welke sedert 1901 in vijandschap leefden wegens een door lieden van Mitak gepleegden moord op den orangkaja van Tenim en zeven andere bewoners van die negorij. Een door het bestuur aan Mitak opgelegde boete, welke zij vroeger geweigerd had te voldoen, werd thans onmiddellijk betaald. Voorts werd door tusschenkomst van het bestuur vrede gesloten tusschen Oelilit en Laorang, welke negorijen reeds 16

jaren twistten over het bezit van eene tripangbank, gedurende welk tijdsverloop zij zich verscheidene bondgenooten op de eilanden Jamdena en Sejra hadden weten te verschaffen. Daarna kwamen de negorijen Anloesie en Arkilo, op de oostkust van Jamdena, aan de beurt, welke zich hadden schuldig gemaakt aan het beoorlogen, plunderen en verbranden van nabijgelegen negorijen en het berooven van prauwen. Aan beide negorijen werd eene boete opgelegd, als waarborg voor de betaling waarvan een aantal personen als gijzelaars werden medegenomen. Ten slotte werden nog de gezamenlijke negorijen op het eiland Loeang (onderafdeeling Babar, Loeang en Sermata), als straf voor het vermoorden van eenige Makassaarsche visschers, beboet. Nadat nog aan verschillende hoofden op de Tanimbar-eilanden Nederlandsche vlaggen waren uitgereikt, keerde de expeditie den 19den November te Ambon terug.

In de onderafdeeling Damar, Teoen, Nila en Seroea werd de rust niet verstoord; swanggi's (betooverden) werden er niet meer ter dood gebracht. Ook in de onderafdeeling Wetar bleef de rust gehandhaafd. Drie hoofden van het eiland Lirang moesten echter door het bestuur worden aangehouden, daar zij onwillig waren om eene aan de bevolking van dat eiland, wegens het vermoorden van Madoereesche schipbreukelingen, opgelegde boete te voldoen.

De veiligheid van personen en goederen liet op de eigenlijk gezegde Ambonsche eilanden en op de Banda-groep niets te wenschen over; op West-Ceram en de Tanimbar-eilanden was zij echter, tengevolge van de vermelde gebeurtenissen, minder goed.

De gezondheidstoestand was in de tweede helft van 1903 gunstiger dan in de eerste. In de afdeeling Amboina deden zich, doch niet onder de inheemsche bevolking, gevallen van beri-beri voor, waarvan enkele met doodelijken afloop. In de afdeeling Banda maakte dysenterie in de eerste maanden van 1903 verschillende slachtoffers; waarschijnlijk werd die ziekte naar Banda overgebracht van de Aroe-eilanden, waar zij — of eene sterk op cholera gelijkende kwaadaardige buikziekte (zie K. V. 1903, kol. 94) — in 1902 in hevige mate heerschte. Op laatstgenoemde eilanden en op de andere eilanden van de afdeeling Aroe-, Kei-, Tanimbar- en Zuidwester-eilanden stierven in den aanvang des jaars nog vele personen aan die ziekte. In genoemde afdeeling werden ook vele gevallen van malaria geconstateerd en op de Tanimbar-groep heerschte algemeen eene granuleuze oogziekte, terwijl in de afdeeling Saparoea in de eerste helft van 1903 talrijke gevallen van koorts en buikziekten voorkwamen.

De Europeesche handel breidde zich uit; de binnenlandsche handel nam bijna overal in bloei toe, vooral in de afdeeling Kairatoe.

De uitkomsten van de zeevischvangst waren zeer gunstig. De toestand van de parelvisscherij bleef stationnair.

De Christelijke zending bleef niet zonder succes werkzaam.

§ 18. TERNATE EN ONDERHOORIGHEDEN.

De algemeene politieke toestand was gunstig. Rust en orde werden, behalve in de afdeelingen West- en Noord-Nieuw-Guinea, niet verstoord. In eerstgenoemde afdeeling ontstonden in April 1903 verwikkelingen tusschen de kampongs in het gebied ten noorden van de Maccluer-golf, tengevolge van een mislukten rooftocht van Bebiram tegen Sebjar, waarover lieden van Moegoetira hun ongenoegen te kennen gaven. Het gevolg daarvan was een gevecht, waarbij 2 bewoners van Moegoetira sneuvelden. Het landschap Kinara koos de zijde van Moegoetira en Taroi, Aoem en Pera-Pera die van Bebiram, zoodat in Juli de geheele streek in den strijd was gemengd. Reeds in Mei had Moegoetira zich bereid verklaard om de beslissing van het bestuur te aanvaarden, doch de tegenpartij bleef weigerachtig om te verschijnen en vermoordde in Augustus een Sekarschen prauwvaarder, die wegens slecht weder Sebjar was binnengeloopen, en een zijner ondergeschikten. De politieopziener te Sisir nabij Sekar, die in Mei 1903 zijn dienst had aanvaard (vgl. K. V. 1903, kol. 97 en 160), ging den 8sten September d. a. v. naar Bebiram om, door bemiddeling van de hoofden van Sekar en Argoeni, de weerspannige kampongs tot toegeven te bewegen en, zoo mogelijk, uitlevering van de belhamels te verkrijgen. De Bebirammers beletten echter alle onderhandelingen door geweervuur. In het daarop volgend gevecht werden er 8 gedood, terwijl aan onze zijde 1 politiedienaar en 2 lieden van Sekar gewond geraakten, van wie er een, het Sekarsche hoofd Koebis, aan de gevolgen overleed. Door dit hoofd was, buiten weten van den opziener, de hulp ingeroepen van de onder het landschap Patipi ressorteerende Biraërs, die maar al te gewillig aan de oproeping gehoor gaven en op eigen gelegenheid Taroi afliepen. Een maand daarna bezocht de assistent-resident Bira en ontving van de hoofden de belofte, dat zij zich voortaan van onderlinge vijandelijkheden zouden onthouden. Taroi, Aoem en Pera-Pera onderwierpen zich en sloten vrede, terwijl eenige te Sekar aanwezige gevangenen van Taroi vrijgelaten werden. Ook bij de bevolking van Bebiram, die zich alleen overdag aan de kust durfde op te houden, scheen het plan te bestaan het hoofd in den schoot te leggen.

De rust in het bezuiden de Maccluer-golf gelegen gebied werd niet verstoord. Alleen de in de bergen tusschen die golf en Patimoeni wonende stam der Baham, opgestookt door ontevredenen van elders, toonde zich vijandig bij een bezoek van den tijdelijken ambtenaar, belast met de bestudeering der inlandsche talen, den heer J. S. A. van Dissel. Zooals later bleek, was die vijandige houding een uitvloeisel van vrees bij de onverwachte komst van een Europeaan. Later heeft men voldaan aan eene oproeping en zich over het gebeurde verontschuldigd.

Toen de assistent-resident in Februari 1903 het landschap Lakahia aan de Etna-baai bezocht (zie K. V. 1903, kol. 97), bleken daar alle kampongs verlaten te zijn. De bevolking, slechts ongeveer 100 zielen sterk, werd ten slotte aan de Oerema-rivier teruggevonden, waarheen zij was uitgeweken uit vrees voor aanvallen van de Pamoekoe's en Arompangs, met welke stammen zij in vijandschap leefde. Zooals t. a. p. reeds is vermeld, werd het plan om voorloopig aan die baai een posthouder te plaatsen, tot tegengang van rooftochten uit de Geelvink-baai, door de bevolking met blijdschap vernomen. Zij was behulpzaam in het zoeken naar eene geschikte plaats voor eene voorloopige vestiging en begon, toen die gevonden was, reeds dadelijk met het aanleggen van tuinen. Met 2 voorlaadgeweren, die, te harer verdediging, aan de bevolking waren gelaten, sloeg zij in Maart 1903 een aanval af, doch in Juli werd hare vestiging aan een riviermond, naar het heette door Pamoekoe's en Arompangs, afgeloopen. Later is gebleken, dat de aanvallers Hamoekoe's en Waropenners van de Geelvink-baai waren, die langs de uitwatering van het Jamoer-meer naar de westkust waren afgezakt. Bij dien aanval werden de radja van Lakahia en 11 anderen gedood. Van 8 door den vijand medegevoerde personen werden 1 vrouw en 3 kinderen door den assistent-resident van Noord-Nieuw-Guinea bevrijd en teruggezonden.

In de tweede helft van October 1903 bezocht de assistent-resident Berau en Bintoeni, aan de westkust benoorden de Maccluer-golf. Wegens de vele ondiepten voor de baai, was het slechts bij kalme zee en hoog water mogelijk met de *Pionier* de Kaiboes-baai binnen te varen. De bevolking dezer slechts door enkele Oninsche handelaren bezochte streek is nog zeer schuw en woont in het bosch. Op de wijze der handelaren, werd voor de Konda-rivier een geweerschot gelost om de bewoners naar het strand te roepen, doch zonder resultaat. Daarop werd zoover mogelijk doorgevaren; eerst aan de monding der Tjimnaboean werden menschen aangetroffen. Door een hunner, die te Roembati was geweest en Oninsch sprak, werden de anderen tot toenadering bewogen en de assistent-resident zelfs naar het meest nabij gelegen huis in de bergen gebracht.

In de afdeeling Noord-Nieuw-Guinea moesten zich de door den assistent-resident ondernomen reizen, in verband met het kleine charter van het politie-vaartuig, bepalen tot de westkust der Geelvink-baai. De toestand aldaar was vrij gunstig en hongi-tochten, althans over zee, kwamen niet voor. In de Wandamen-baai werd de rust nu en dan verstoord door onderlinge twisten, die in den regel een gevolg waren van drankmisbruik. Ook het bijgeloof eischte daar nog bloedige offers.

De bewoners der Moör-eilanden maakten zich schuldig aan menschenroof op de kust van Waropen, doch zij werden gedwongen de geroofden aan het bestuur uit te leveren.

De Papoeasche stam der Irsiam, die te Hamoekoe, aan de zuidkust der Geelvink-baai, gevestigd is, vereenigde zich in het begin van Juli 1903 met de bewoners van de omstreken van het meer Jamoer tot het doen van den hiervóór reeds vermelden rooftocht naar de Etna-baai. Deze Papoea's konden nog niet ter verantwoording geroepen worden daar zij, de gewone taktiek volgende, zich, bij de nadering van het politievaartuig, met have en goed diep in de wildernis terugtrokken.

De nabij het strand aan de Oemar-baai gevestigde Alifoeren van Oemar Wakeri, in vereeniging met Jauersche Papoea's van Weraroem, in het binnenland jagende, waren in October 1903 in conflict gekomen met Alifoeren, bekend onder den naam van Mjeri, die diep in het binnenland verblijven en zelden aanraking met strandbewoners hebben. Zes kinderen van Mjeri's werden gevangen genomen, terwijl eenige personen gedood zouden zijn. De kinderen zijn bereids weder aan het bestuur uitgeleverd en zullen aan de verwanten worden teruggegeven.

In Augustus 1903 overvielen lieden van Kaipoeri op het eiland Koeroedoe den zwakken Alifoerschen stam der Berwaij op het eiland Japen en doodden 5 personen, terwijl er 18, waaronder 12 kinderen, in gevangenschap werden weggevoerd. Bij een tegen het einde dier maand door het flottieljevaartuig *Java* aan Koeroedoe gebracht bezoek gelukte het niet de geroofden in handen te krijgen. Er werd slechts een zuigeling uitgeleverd, waarna de bevolking zich in veiligheid stelde op den vasten wal van Nieuw-Guinea. De negorij Kaipoeri werd, tot straf, verbrand.

De negorij Ansoes op het eiland Japen, waarvan de bevolking zich in 1902 schuldig had gemaakt aan moord op twee handelaren van Ternate (zie K. V. 1903, kol. 98), werd den 20sten Augustus door de *Java* getuchtigd, waarna de bevolking het hoofd in den schoot legde en aan de gestelde eischen voldeed.

De bewoners van de Schouten-eilanden leefden voortdurend in onmin, zoowel onderling als met hunne stamgenooten op het eiland Noemfor, en ondernamen herhaaldelijk rooftochten naar de noordkust van Japen om Alifoeren als slaven mede te nemen. In Juli 1903 werd de nederzetting van een handelaar te Aisan op die kust door Biakkers, in vereeniging met lieden van Poom (op Japen), verbrand. Bij een bezoek van de *Java* aan Sambeer, eene negorij op de zuidkust van Biak (Schouten-eilanden), gelukte het 3 personen van Wainap (zuidkust van Japen) in handen te krijgen, die zich aldaar in slavernij bevonden en die aan hunne familie werden teruggegeven (September).

De gezondheidstoestand was in 1903 over het algemeen bevredigend. In de afdeelingen West- en Noord-Nieuw-Guinea eischte echter de dysenterie nogal slachtoffers.

De lage prijzen der vogelhuiden waren oorzaak dat de handel bleef kwijnen. De bevolking legt zich daarom steeds meer toe op de inzameling van bosch- en zeeproducten, hetgeen op den duur aan den handel ten goede zal komen. De uitvoer van schelpen uit den Banggai-archipel en van gommen uit Ternate en Batjan was belangrijk.

---

§ 19. ZUID-NIEUW-GUINEA.

De houding der inboorlingen, welke in 1902 (zie K. V. 1903, kol. 99/100) reeds veel ten goede veranderd was, verbeterde in 1903 nog meer, terwijl voorts vriendschappelijke aanrakingen zijn verkregen met nog onbekende stammen. De prauwvaart en het pasarbezoek namen belangrijk toe. De om de vestiging te Merauke aangebrachte ijzerdraadversperring is in den aanvang van 1903 opgeruimd, waardoor de inboorlingen zich te allen tijde vrijelijk over de plaats kunnen bewegen. Hunne vrees voor ontmoetingen met vreemdelingen is geheel geweken en van hunne diefachtigheid en baldadigheden werd geen overlast meer ondervonden. Wel werden nu en dan nog euveldaden gepleegd, maar deze waren uitvloeisels van wraak of weerwraak tegen eigen stamgenooten, om hen bij het bestuur in discrediet te brengen. Zoo werden eenige bruggetjes opgebroken, een inlandsch fuselier, die als veehouder dienst deed, en eenige weidende runderen met pijlen verwond en de militaire schijfschietinrichtingen beschadigd, voor welke wandaden de schuldigen telkens gestraft werden. Uit elk der negorijen Jauberieke en Seriere brachten de inboorlingen respectievelijk in December 1903 en Januari 1904 een ontvluchten dwangarbeider met het door hem medegenomen kapmes te Merauke terug. Het vroeger nogal eens voorgekomen stelen van de boeien voor de monding der Merauke-rivier gebeurde niet meer; integendeel, de door natuurlijke oorzaken weggedreven boeien werden door de inboorlingen teruggebracht of van het wegdrijven werd onmiddellijk kennis gegeven aan het bestuur.

Niet alleen bewegen zich de handelaren vrijelijk in de negorijen om van de inboorlingen klappers en landbouwproducten op te koopen, maar ook houden zich in de strandnegorijen vreemde visschers op, die aldaar hun bedrijf uitoefenen en de vangst te Merauke verkoopen.

Hoe langer hoe meer worden binnenlandsche aangelegenheden, zoomede onderlinge geschillen of die met naburige landschappen, door de inboorlingen ter kennis van het bestuur gebracht, waarbij het meermalen gelukte vijandelijke botsingen of vechterijen te voorkomen.

Met de tijdelijk te Merauke verblijvende gouvernementsstoomschepen (eerst de *Van Doorn* en sedert October de *Lombok*) bekruiste de controleur van Merauke herhaalde malen de kust, ten einde zooveel mogelijk eventueel te ondernemen hongi-tochten te voorkomen. Toch gelukte het in April 1903 aan inboorlingen van Sepadimrieke, Kaikerieke en Seriere, geholpen door lieden van Oeroemerieke, Jatoemerieke en Kondo, met een twintigtal prauwen een hongi-tocht te houden tegen de op ons gebied gelegen, door Doriebe-onim bewoonde negorij Gerampoe, waarbij een tiental koppen gesneld en eenige kinderen geroofd werden. Aan de deelnemers aan dezen tocht, die ondernomen was uit wraak voor een vroegeren rooftocht van de Doriebe-onim naar Seriere, werd verboden de pasar te Merauke te bezoeken, terwijl hun de uitlevering bevolen werd van de geroofde kinderen en gesnelde koppen, hetgeen evenwel tot dusver nog niet is geschied. Aan den controleur van Merauke werd, bij het onderzoek te Seriere, vergiffenis gevraagd en plechtig beloofd, dat hongi-tochten niet meer gehouden zouden worden.

In Mei, Juni, Juli, Augustus en September 1903 ondernam de controleur verkenningstochten in de onbekende landstreken bezuiden en beoosten de Merauke-rivier. De bevolking was vredelievend gezind en steeds bereid om gidsen te leveren. Op een dergelijken tocht in Maart 1904 werd, bij het opvaren van de Wangoe (een zijtak der Merauke), de grens met het Britsche gebied bereikt. De bevolking aldaar was angstig, waardoor weinig aanraking met haar verkregen werd. Zeer vriendschappelijk was daarentegen de eerste aanraking met de volksstammen, wonende in de sterk bevolkte streken aan de Merauke-rivier bovenstrooms van het gebied der Baderiekers, werwaarts in Maart 1904 een tocht werd gemaakt. In November bevoer de controleur de kust van af de monding van de vroeger ten onrechte Amberauke genoemde Koembe-rivier tot aan de monding der Boelaka-rivier, waarbij nagenoeg alle voorname strandlandschappen — in eenige waarvan ook landtochten werden gemaakt — en het eiland Habeeke werden bezocht, en de vroeger ten onrechte Dewinka genoemde Byan-rivier 50 mijlen werd opgevaren. In

Februari 1904 werd de kust bezuiden de Merauke-rivier verkend tot aan Kondo, waar men, wegens het ruwe weder, moest terugkeeren, zoodat de opneming van het kustgedeelte van Kondo tot aan de Bensbach-rivier (Britsche grens) tot later moest worden uitgesteld. In December 1903 werd de Koembe-rivier 165 mijlen — tot zoover is zij voor kleine stoomers bevaarbaar — met sloepen opgevaren, en in Juli en October werden landtochten gemaakt in de strandlandschappen benoorden de Merauke-rivier tot bezuiden de Byan-rivier, waarbij de overvaart van menschen en goederen bij de Koembe-rivier geschiedde in door de bevolking daarvoor afgestane prauwen.

De assistent-resident ondernam in Juli 1903 met de *Van Doorn* een tocht door de Prinses Marianne-straat (door de inboorlingen Moeli genaamd), waarbij vriendschappelijke aanrakingen met de bewoners van het Frederik Hendrik-eiland werden verkregen, en de Degoel-rivier 30 mijlen met het schip en 20 mijlen met sloepen werd opgevaren. In September bracht hij een bezoek aan de zuidwestkust, welker bevolking op een hoogeren trap van beschaving staat dan die der zuidkust. Van af de *Van Doorn* was het Sneeuwgebergte duidelijk waar te nemen. Het bleek, dat de bestaande kaarten de kustlijn onjuist weergeven en dat een aantal, meerendeels voor kleinere stoomers bevaarbare rivieren het volkrijke gebied doorstroomen. Met de stoomsloep werd de tweede zuidelijke doorgang der Prinses Marianne-straat bevaren, de vroeger ten onrechte Bensbach-kreek genoemde Boja, waar de bevolking bijzonder hulpvaardig en vriendelijk was.

Einde April en begin Mei 1904 deed de assistent-resident eene reis met de *Lombok*, in gezelschap van den heer R. Posthumus Meyjes, die door het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap te Amsterdam belast was met de voorbereiding van de eerlang te ondernemen wetenschappelijke expeditie naar het Sneeuwgebergte (zie hoofdst. K, afd. II). Toen het stoomschip bij het eiland Poeriri ten anker lag, kreeg men bezoek van eenige inboorlingen, onder wie er zich een bevond van hen, die, bij gelegenheid van een vorig bezoek van den assistent-resident (September 1903), op hun verzoek, naar Merauke medegenomen waren, doch zich spoedig daarop, gebruik makende van eene tijdelijke afwezigheid van de *Lombok*, met de achtergebleven vlet heimelijk verwijderd hadden. Men vreesde, dat zij door de Tugeri's gesneld zouden zijn, hetgeen een zeer slechten indruk op hunne stamgenooten zou gemaakt hebben. Nu bleek, dat zij in de open vlet, die zich onder bewaring bevond van den majoor van Nimei, de thuisreis zonder ongevallen hadden volbracht.

De gezondheidstoestand was over het algemeen goed te noemen, behalve in April en Mei 1903, toen plotseling onder de inlandsche militairen en de gevangenen eenige acute gevallen van beri-beri voorkwamen, die enkele lijders ten grave sleepten. In die maanden werden ook de meeste gevallen van malaria geconstateerd, welke ziekte nochtans een goedaardig karakter droeg.

De tweede en derde artesische putboringen kwamen respectievelijk in Mei en November 1903 gereed en leverden goed drinkwater.

De tuinen der inboorlingen worden steeds goed onderhouden en de klapperaanplantingen allerwegen voortdurend uitgebreid.

De handel nam toe. Te Merauke bevinden zich thans reeds 2 Europeesche winkels en 12 toko's van Chineezen en andere vreemde oosterlingen, terwijl er zich ook gevestigd heeft een der directeuren van de naamlooze vennootschap „Merauke-Compagnie" te Amsterdam, welke groothandel drijft in allerlei artikelen.

---

§ 20. TIMOR EN ONDERHOORIGHEDEN.

Ook in 1903 deden zich moeielijkheden voor op de grenzen van Nederlandsch- en Portugeesch-Timor, doch zij waren ditmaal van weinig beteekenis. Door de betere kennis van land en volk, het spoedig optreden der gewapende politie en de gereede medewerking van Nederlandsche en Portugeesche autoriteiten, konden de zich voordoende quaestiën in den regel spoedig tot eene bevredigende oplossing gebracht worden. Ongeoorloofde vestigingen van volk in het betwiste grensgebied kwamen in 1903 niet voor, evenmin als vijandige invallen op groote schaal van volk uit het Portugeesch gebied in Nederlandsch territoir of omgekeerd. Wel trachtte een voornaam Ambenoe-hoofd uit het Portugeesche Oeikoessi-gebied, Karnel Carlos d'Ornay de la Cruz, die, wegens ongenoegen met andere hoofden in die streek, naar het Nederlandsch gebied was uitgeweken, aldaar hulptroepen tegen zijne tegenstanders aan te werven, doch, nadat hem dit verboden was, keerde hij naar Oeikoessi terug.

Het in K. V. 1903, kol. 102, vermelde geschil tusschen den fettor van Tabelak (Amfoän-Timaoe) en de Rotineesche kampongs in Amfoän-Naiklioe, dat, wegens ziekte van den radja van laatstgenoemd landschap, nog niet ten volle was opgelost, is sedert door zijne bemiddeling geheel bijgelegd. De oude veeten tusschen den fettor van Takaeb-Ebenoni en de in zijn gebied en in Amfoän-Timaoe gevestigde Ambenoe-kolonisten (zie t. a. p.) bleven voortwoekeren. Deze Ambenoe's geraakten ook in strijd met de in Takaeb-Ebenoni gevestigde Pitai's en met den fettor van Leloboko (Amfoän-Timaoe), daar zij bescherming verleenden aan stamgenooten uit het Portugeesche Ambenoe-gebied, die door oplichting dien fettor en de Pitai's benadeeld hadden.

Aan de geschillen tusschen Manoebait en den hoofdmeo van Takaeb-Taiboko (zie mede t. a. p.) kwam een einde door de na te melden gebeurtenissen. Vooraf zij opgemerkt, dat de bewuste hoofdmeo, genaamd Bakitoeka Bakikooi, eigenlijk djeraal (legeraanvoerder) van den fettor van Takaeb-Taiboko en dus aan dien fettor ondergeschikt was, doch feitelijk gedroeg hij zich als ware hij geheel onafhankelijk en de hoogste machthebber in dat landschap. Hij oefende bovendien een overwegenden invloed uit op de Pitai's uit het naburige Oëlnaneno en op de bestuurders van het landschap Tefnai. In Mei 1903 overviel eene bende, samengesteld uit Pitai's en lieden uit Tefnai, naar aanleiding van een veediefstal, waaraan de overvallenen later bleken onschuldig te zijn, het gehucht Oëbiana, gelegen in het onder Manoebait staande landschap Benoe, welk gehucht werd uitgeplunderd en verbrand. Toevallig waren de meeste bewoners naar hunne tuinen, zoodat bij den overval slechts één inwoner van Benoe het leven liet, evenals een zich daar juist ophoudend Rotinees uit het direct gouvernementsgebied. Een tweede Rotinees wist, met achterlating van al zijne bezittingen, te ontvluchten. In eene daarop te Babau, onder leiding van den posthouder, gehoudene vergadering van hoofden, waar noch de Pitai's noch Bakikooi, hoewel meermalen opgeroepen, verschenen, werd aan Tefnai, wegens medeplichtigheid aan den overval van Oëbiana, eene boete opgelegd van f 850, aan welke uitspraak de aanwezige radja verklaarde zich te onderwerpen. De boete werd evenwel niet voldaan en uit betrouwbare berichten bleek, dat Tefnai en de Pitai's zich ten strijde toerustten, en dat ook Bakikooi, zoomede de djeraal van Takaeb-Ebenoni, Nai Smaoet, eene vijandige houding aannamen. De resident vertrok daarom den 14den Juni 1903 met 40 gewapende politiedienaren, benevens een honderdtal Rotineezen en Timoreezen, naar Kona, de hoofdplaats van Tefnai, waar de hoofden zich verbonden de tot straf voor het uitstel verdubbelde boete te voldoen, echter niet dan nadat Hati Kornel, de broeder van den radja, die eene ongepaste houding aannam, in arrest was gesteld. Tevens beloofden de hoofden den weg naar hun landschap te verbeteren, een behoorlijke pasanggrahan ten behoeve van besturende ambtenaren te bouwen en een aantal beruchte vee- en paardendieven uit te leveren. Toen aan al de eischen voldaan was, werd Hati Kornel weder in vrijheid gesteld. Den 25sten Juni vertrok de resident over Pasi naar het in het gebied der Pitai's gelegen Oëlnaneno, op welken tocht eenige tegenstand werd ondervonden, waardoor aan onze zijde eenige lieden (3 politiedienaren en 2 Rotineezen) werden gewond en de vijand enkele dooden kreeg. Het gebied der Pitai's, dat wordt ingenomen door

twee groote kampong-complexen, werd bezet, doch aanraking met de bevolking werd niet verkregen. Niettegenstaande het uitdrukkelijk verbod van den resident om brand te stichten, kon niet worden voorkomen, dat de inlandsche hulptroepen Oëlnaneno verbrandden. Om verdere wraakneming te voorkomen en omdat de verbranding van hunne eigendommen eene voldoende straf werd geacht voor de Pitai's, werd den 28sten Juni opgerukt naar Noëltoko, de hoofdkampong van Bakikooi. Van de gevluchte bevolking werden door uitgezonden patrouilles hier en daar eenige personen ontmoet, die, doch tevergeefs, gesommeerd werden om naar hunne woonplaats terug te keeren, waarop alle in den omtrek aangetroffen paarden en karbouwen — waaronder tal van gestolen dieren — in beslag genomen en verbeurd verklaard werden. De radja van Pasi en diens broeder Nai Nasoe Naemanoene, die de colonne hadden vergezeld, moesten, als verdacht van geheime verstandhouding met Bakikooi, in arrest gesteld worden. Aan eerstgenoemde werd weder spoedig de vrijheid hergeven, doch, wegens zijne dubbelzinnige houding, werd hem eene boete opgelegd van f 300. Den 1sten Juli verscheen, ingevolge eene oproeping, de fettor van Takaeb-Taiboko, door wiens invloed Bakikooi zich den 5den d. a. v. te Noëltoko bij den resident aanmeldde, waarop hij gevankelijk naar Koepang werd opgezonden. De raad van zelfbestuurders veroordeelde hem, zoomede de Ebenonische djeraal Nai Smaoet, tot 20 jaren dwangarbeid in den ketting en den broeder van den radja van Pasi tot 20 jaren verbanning van Timor. De verzamelde hoofden van Taiboko, ook zij die te voren uitsluitend Bakikooi hadden gehoorzaamd, verklaarden voortaan weder de bevelen te zullen volgen van hun wettigen opperheer, den fettor, die beloofde om in het vervolg alle geschillen met zijne onderhoofden of met naburige zelfbestuurders, die niet langs den weg van minnelijk overleg konden worden opgelost, aan de beslissing van het bestuur te zullen onderwerpen. Ook zou hij zich weder te Noëltoko, de oude hoofdplaats van het landschap, waaruit hij door Bakikooi verdrongen was, vestigen. Nadat ook in Takaeb-Ebenoni orde op de zaken was gesteld, vertrok de expeditie naar Pariti, waar zij den 10den Juli werd ontbonden. Den volgenden dag keerde de resident met de gewapende politie per gouvernementsstoomschip *Pelikaan* naar Koepang terug. Voor hunne bij de excursie bewezen belangrijke diensten, door het leveren van hulptroepen of op andere wijze, is aan den radja van Tabenoe en den fettor van Oëkabiti (landschap Amarasi) de zilveren en aan het kamponghoofd van Babau, zoomede het waarnemend kamponghoofd en den vaccinateur van Pariti de bronzen ster voor trouw en verdienste toegekend (Gouv. Bt. 19 Aug. 1903 n°. 20).

Het krachtig optreden van het bestuur had allerwegen gunstige gevolgen. De vooral door toedoen van Bakikooi in een voortdurenden oorlogstoestand verkeerd hebbende landschappen Manoebait, Benoe, Tefnai en Takaeb-Taiboko beschouwden, na nog eenigen tijd te hebben onderhandeld over de talrijke wederzijdsche vee- en paardendiefstallen en sneltochten, de rekeningen over en weder vereffend en gingen tot eene algemeene verzoening over, die den 2den September ter hoofdplaats Koepang, met de gebruikelijke plechtigheden, plaats vond. Ook buiten de grenzen der bezochte landschappen had de excursie een gunstigen invloed op den politieken toestand. Gedurende den tocht reeds maakten de drie fettors der Molo-landschappen, met wie het bestuur tot dusver weinig of geen aanraking had gehad, hunne opwachting bij den resident. De fettors van Amfoän-Timaoe brachten kort na de excursie de sedert jaren achterstallige ponis (grondbelasting in natura) op aan den radja van dat landschap en gehoorzaamden aan zijne oproepingen.

In de laatste maanden van 1903 ontstond weder eenige gisting in de beide Takaebsche landschappen, voornamelijk tengevolge van kuiperijen van den te Kaoeniki verblijf houdenden pretendent voor den voormaligen keizerstroon van Sonbait. Hoewel hij zoo goed als geen werkelijke bemoeienis met de aangelegenheden der, na het uiteenvallen van het oude keizerrijk, zelfstandig geworden landschappen heeft, wordt hem toch, wegens zijne afkomst, hooge eerbied bewezen en wordt hem uit verschillende landschappen nu en dan een geschenk gezonden, herinnerende aan den vroeger aan den keizer verschuldigden cijns. Door de verwijdering van Bakikooi en Nai Smaoet uit de Takaebsche landschappen, die overvloedige geschenken aan den pretendent deden toekomen om zijn moreelen steun te verwerven, en door het herstel der territoriale hoofden in hun wettig gezag, werd hij vooral in zijne inkomsten gevoelig benadeeld en daarom trachtte hij de voor hem zoo voordeelige verwarring in die landschappen te bestendigen, wat hem, althans in Taiboko, tot zekere hoogte gelukte. Hij wist te bewerken, dat de voornaamste weduwe van Bakikooi — die door zijne verwijdering van het eiland Timor, als gevolg van zijne veroordeeling tot 20 jaar dwangarbeid, als dood wordt beschouwd — een huwelijksaanzoek van den fettor van Takaeb-Taiboko tegen alle verwachting afwees, welk huwelijk volstrekt noodzakelijk wordt geacht om den fettor vasten voet en duurzamen invloed in de vroegere machtsfeer van Bakikooi te geven. De fettor, beschaamd en ontmoedigd, verliet daarop Noëltoko en trok zich weder naar zijn oude, dieper in het binnenland gelegen residentie Naikoekoe terug. Door het bestuur opgeroepen, verzocht de fettor, naar hij beweerde uit vrees voor de Pitai's, om een geleide van Rotineezen uit het gouvernementsgebied, doch, nadat dit geleide te Naikoekoe was aangekomen, gaf hij voor wegens ziekte niet te kunnen reizen. Later gelastte hij den bewoners van Noëltoko en van het naburige Oëlbitino hunne kampongs te verlaten en hem naar Naikoekoe te volgen, hetgeen het volk van eerstgenoemde kampong deed, terwijl dat van Oëlbitino verkoos zich te Nailete, halfweg Oëlbitino en het gouvernementsgebied, te vestigen. Aan eene herhaalde oproeping van bestuurswege om zijne raadselachtige houding te verklaren gaf de fettor geen gevolg, doch hij begaf zich naar den pretendent te Kaoeniki, terwijl hij zijne in de omstreken van Naikoekoe verzamelde volgelingen verbood vreemdelingen in die streek toe te laten. Volgens latere berichten schijnt de houding van den fettor ook te worden bepaald door de vrees voor ontdekking van oneerlijke handelingen tegenover de Pitai's, die nadere aanraking met het Gouvernement hadden gezocht, doch daarin gedwarsboomd waren door den fettor. De Pitai's van Takaeb-Taiboko waren bovendien, evenals de hoofden der Molo-landschappen, door den pretendent-keizer tot eene gemeenschappelijke actie tegen het Gouvernement aangezocht, waartoe zij echter ongenegen waren. Hunne goede gezindheid kwam ook uit toen een tweetal hoofden der in Takaeb-Ebenoni gevestigde Pitai's als zendelingen van het Gouvernement naar hen toegingen; zij werden goed ontvangen en men gaf hun moeloet's van de voornaamste hoofden mede, ten teeken dat zij, na afloop van den regenmoeson, hunne opwachting bij het bestuur zouden maken.

In Takaeb-Ebenoni staken, waarschijnlijk ook onder den invloed van den pretendent, Nai Kaoe Lelo, een jongere broeder van den verwijderden Nai Smaoet, het hoofd van Boo I en eenige gewezen meo's van Nai Smaoet het hoofd op en zonden den oorlogspinang aan de bevolking van het gouvernementsgebied van Pariti. Beide weerspannige hoofden weken echter onmiddellijk uit naar Mosie Talip, toen de fettor, op aanraden van den controleur, hen trachtte te arresteeren.

Ten einde onzen invloed in de woelzieke Takaebsche landschappen krachtig te doen gelden en te voorkomen, dat de door de excursie naar Tefnai verkregen resultaten langzamerhand weer te loor gaan, is den posthouder van Amfoän, in stede van het ver van Takaeb verwijderde Pariti, tijdelijk Noëltoko in Takaeb-Taiboko als standplaats aangewezen (Gouv. Bt. 20 Febr. 1904 n°. 39). Daar bovendien de tot dusver voor de residentie Timor beschikbare politiemiddelen nauwelijks voldoende moesten worden geacht om bij de zich telkens herhalende ongeregeldheden in andere deelen van het gewest actief te kunnen optreden, is bij dezelfde beschikking voor die residentie nog een tweede tijdelijk korps gewapende politiedienaren in dienst gesteld.

In Augustus 1903 bezocht de controleur van Beloe het staatje Webiko-Waihale en de meeste andere landschappen in het zuidelijk gedeelte dier onderafdeeling, bij welke gelegenheid een aantal tusschen de zelfbestuurders bestaande geschillen in der minne werden bijgelegd. Door een krachtig en oordeelkundig gebruik van het in 1901 opgerichte tijdelijke korps gewapende politiedienaren en door het houden van maandelijksche vergaderingen van zelfbestuurders, onder voorzitterschap van den controleur, werd de grondslag gelegd voor eene betere rechtspraak, waardoor eenerzijds vele wandaden, die vroeger ongestraft bleven, behoorlijk kunnen worden berecht en anderzijds de tot dusver door de hoofden toegepaste willekeurige en barbaarsche strafoefeningen grootendeels kunnen worden belet.

Tusschen de landschappen Insana en Beboki braken in September 1903 vijandelijkheden uit, welke op het einde van 1903 nog niet geëindigd waren.

De gewezen radja van Lewa (Soemba), Bidi Tau, en zijn zoon Larameha met hunne volgelingen blijven zich nog steeds in het bergcomplex van Lewa Pakoe schuilhouden en vermijden, uit vrees voor verraad, alle aanrakingen met anderen. Toen de weduwe van den met het Lewasche vorstengeslacht verwanten radja van Kapoendoe zich in Augustus 1903 naar Lewa Pakoe begaf om, naar 's lands gebruik, van het overlijden van haren echtgenoot kennis te geven, liet Larameha haar gevolg ontwapenen en een harer kabisoes doodschieten. De weduwe ging daarop met haar gevolg op de vlucht.

Oemboe Toenggoe, radja van Taboendoeng, ondervond in 1903 nergens meer eenige tegenwerking in de hem toegewezen vroegere Lewasche landschappen.

In Rende (Lareëndi) en Palemalemba werd geklaagd over veelvuldige vee- en paardendiefstallen door de bergstammen van Karera. Pogingen om met die stammen aanraking te verkrijgen mislukten.

In de onderafdeeling Zuid-Flores van de afdeeling Soemba en onderhoorigheden drong de machteloosheid van den radja van Ende tegen de aanmatigingen van zijne onderhoofden het bestuur tot een krachtig ingrijpen. Bij een in Augustus 1903 door den resident aan dat landschap gebracht bezoek werden aan eenige kamponghoofden straffen opgelegd, werd de radja in zijn gezag hersteld, den hoofden onderlinge samenwerking, gehoorzaamheid aan den radja en voortdurend overleg met den vertegenwoordiger van ons bestuur voorgehouden en het uitvoeren van doodvonnissen, zonder bekrachtiging door den resident, ten strengste verboden. Een der kamponghoofden, Penoewoeri genaamd, die zich bij de komst van den resident uit de voeten had gemaakt, trachtte met zijne volgelingen Ende te verontrusten, doch, tengevolge van de ontstane samenwerking tusschen hoofden en bestuur en de aanwezigheid van eene adviesboot en een detachement gewapende politie, bleven zijne pogingen zonder succes. Hij trok zich toen dieper in het binnenland terug, waarna niets meer van hem vernomen is.

Door bemiddeling van het bestuur kwam een einde aan de in 1902 uitgebroken vijandelijkheden tusschen de kampongs Kalikoer en Doelolang op het eiland Lomblen en aan het verzet van het hoofd van Kalikoer tegen zijn opperheer, den radja van Adoenara. Het vroegere hoofd van die kampong werd, met zijn zoon en verscheidene andere personen, die zich mede tegen den radja van Adoenara hadden verzet, tot dwangarbeid veroordeeld; de bevolking van Kalikoer werd beboet, terwijl een neef van het gestrafte hoofd, bij wijze van proef, met het bestuur over Kalikoer werd belast.

Op het eiland Solor werd de hoofdkampong van den radja van Lawajong aangevallen door het aan hem onderhoorige bergvolk van Woelibelolong. De aanvallers werden teruggeslagen en Woelibelolong werd door den radja verbrand, waarop de bergstam zich weder onderwierp.

Op het eiland Adoenara maakte een reeds sedert eenige jaren tegen den radja van het landschap van dien naam door het daaronder ressorteerend bergvolk van Hinga gevoerd verzet groote vorderingen, voornamelijk door den daadwerkelijken steun, dien Hinga ondervond van den aan Larantoeka onderhoorigen bergstam Kiwang Ona en door den geheimen steun van den radja van Larantoeka. Voortdurend drong het bestuur er bij den radja op aan om Djoega, het woelige hoofd van Kiwang Ona, dergelijke inmenging in vreemde aangelegenheden te verbieden, doch herhaaldelijk bleek, dat op de hulp, door den radja toegezegd, niet te rekenen viel. Ofschoon de radja aan den civielen gezaghebber van Larantoeka beloofd had om hem op zijne reis over het eiland Adoenara, althans voor zoover zich het gebied van Larantoeka aldaar uitstrekt, te zullen vergezellen en die reis ter wille van den radja negen dagen was uitgesteld, liet hij op den avond vóór het vertrek zijne deelneming om weinig steek houdende redenen afzeggen en bepaalde hij zich tot het medegeven van eenige gidsen. Hoewel die gidsen den gezaghebber het bezoeken van Kiwang Ona ontrieden, onder voorwendsel dat pamali-plechtigheden de komst van vreemden ongewenscht maakten, begaf hij zich toch daarheen, doch hij vond bij zijne aankomst de kampong door bijna alle mannelijke bewoners verlaten. Op eenigen afstand evenwel waren een honderdtal van deze lieden op Adoenareesch gebied in gevecht met volk van Adoenara, zoodat de gezaghebber slechts langs een omweg Sago, de woonplaats van den radja van Adoenara, kon bereiken. Het aanhoudend vooruitdringen der coalitie Hinga-Kiwang Ona, die reeds Laboenga, de meest nabij Sago gelegen en door Adoenara met moeite verdedigde bergkampong, bestookte en den weg tusschen die kampongs onveilig maakte, wees er op, dat Djoega den strijd uit de bergstreken naar de in den regel vreedzame strandnegorijen wilde verleggen. Ter bescherming van den radja van Adoenara werden den 1sten October een 15-tal gewapende politiedienaren te Laboenga gestationneerd. Alle bergkampongs in Djoega's invloedssfeer waren door hem tot den strijd opgeroepen. De kampong Karieng werd wegens hare weigering om hem te gehoorzamen overvallen en verbrand en een 40-tal van hare inwoners gedood; de overigen wisten naar het onder Adoenara ressorteerende Boleng te ontvluchten. Den 5den October viel de radja van Adoenara met eene sterke strijdmacht en gesteund door den civielen gezaghebber met de gewapende politiedienaren, Hinga aan, doch zonder succes. Ook het zuidelijk deel van het eiland Adoenara werd door Kiwang Ona in beroering gebracht. Tegen de in 1903 weder opgebouwde (vgl. K. V. 1903, kol. 104), aan het strand gelegen hoofdkampong Trong durfde Djoega thans niets te ondernemen, doch de onder Trong ressorteerende bergkampongs, met welker wederopbouw eveneens een begin was gemaakt, werden door Djoega wederom verbrand, terwijl aan het bergvolk de exploitatie zijner toeakboomen en de aanplant van voedingsgewassen belet werd, zoodat het zich naar de hoofdkampong Trong of naar andere streken terugtrok. Tegenover de herhaalde aansporingen van bestuurswege om een einde aan Djoega's aanmatigingen te maken, bleef de radja van Larantoeka zich bepalen tot betuigingen, dat hem daarvan niets bekend was. Later beweerde hij, dat hij Djoega had verboden zich in vreemde aangelegenheden te mengen, doch dat hij hem niet gehoorzaamde. Aan den hem verstrekten last om Djoega desnoods met geweld tot gehoorzaamheid te dwingen, beloofde de radja te voldoen, doch hij schoof de uitvoering daarvan op de lange baan. Volgens zijne mededeeling zou hij eenige Larantoekasche pasars, waar het volk van Kiwang Ona zich van alle benoodigdheden pleegde te voorzien, gesloten hebben, waarop Djoega beloofd zou hebben om zich van alle vijandelijkheden tegen den radja van Adoenara en het bergvolk van Trong te onthouden.

In Januari 1903 werd de door Boegineezen bewoonde strandkampong Kewa, het hoofdkwartier van den radja van Larantoeka tijdens zijn tocht naar de noordkust in September 1902 (zie K. V. 1903, kol. 103/104), door de bergbevolkingen van Heo en Hewok Kloan, die over de destijds ondervonden behandeling verbitterd waren, verbrand. De posthouder, die kort daarna, vergezeld door den radja van Kangaë, die bergkampongs bezocht, werd door de hoofden goed ontvangen; zij verklaarden echter, dat zij het oppergezag van den radja van Larantoeka nooit meer zullen erkennen.

Door eene gedeeltelijk te voet, gedeeltelijk per vaartuig ondernomen reis langs de noordkust van Maoemere (Maumeri) tot Rioeng, kreeg de posthouder op verschillende plaatsen aanraking met het bergvolk der Lioe's, die het middelste gedeelte van Flores bewonen. Na de terugkomst op zijne standplaats gelukte het hem eenige geschillen tusschen Lioe's en lieden uit den omtrek van Maoemere, waarvan hij op zijne reis kennis had gekregen, door de betrokken zelfbestuurders te doen berechten.

Tusschen de op Alor gelegen landschappen Koei en Batoelolong, die reeds lang in eene gespannen verhouding tot elkander stonden, werd door bemiddeling van het bestuur de vrede hersteld.

In 1903 (September) zijn de navolgende inlandsche zelfbestuurders van bestuurswege in hunne waardigheid erkend: Nisnonie Tekoe Bait als radja van Manoebait, Kase Komi als radja van Amabi, Nai Ko I Taiboko als fettor van Takaeb-Taiboko, Nowe Lo Emananoe als fettor van Amabi-Oëfeto en Kawiha Toeli als radja van Alor (goedgekeurd bij Gouv. Bt. 6 April 1904 n°. 2).

In het direct gouvernementsgebied liet de veiligheid van personen en goederen weinig te wenschen over, doch in verreweg de meeste zelfbesturende landschappen was zij zeer onbevredigend. In de meer nabij de Europeesche bestuurszetels gelegen staatjes op het eiland Timor valt echter eene verandering ten goede waar te nemen.

De Islam breidde zich niet uit. Het aantal Christenen op Timor en enkele andere eilanden nam eenigszins toe.

Met uitzondering van de eerste drie maanden van 1903, toen zich in sommige onderafdeelingen vele gevallen van cholera

en keelziekte voordeden, was de gezondheidstoestand over het algemeen bevredigend.

In het staatje Dafala (Beloe) heerschte eene besmettelijke ziekte onder de karbouwen, die zich zoodanig uitbreidde, dat de veestapel aldaar zoo goed als uitgestorven is. Tegen het einde van het jaar eischte eene besmettelijke ziekte onder de paarden van Pariti (Amfoän), vermoedelijk kwade droes, veel slachtoffers.

De algemeene toestand van den handel was minder gunstig dan in 1902.

Behalve te Pariti, waar de rijstcultuur op natte velden geheel mislukte door eene walang sangit-plaag, was de oogst van sawahrijst bevredigend. De rijstoogst van droge velden was in het algemeen zeer gunstig; op het eiland Savoe en in de afdeeling Larantoeka en onderhoorigheden waren de uitkomsten minder goed tengevolge van eene wormenplaag. De djagoengoogst was overal zeer bevredigend, terwijl de botok (gierst) vrij goed slaagde.

De inzameling van boschproducten (was, honig, geelhout, sandel- en wortelhout en boombast als kleurstof) was zeer loonend.

§ 21. BALI EN LOMBOK.

Uit de afdeelingen Boeleleng en Djembrana van dit gewest vallen geen gebeurtenissen van politieke beteekenis te vermelden. Ook in de onderafdeelingen West- en Midden-Lombok der afdeeling Lombok viel op politiek gebied niets meldenswaardigs voor. In Oost-Lombok daarentegen werd de rust tot tweemalen toe verstoord. Op den 13den Juli verzette de kliang (onderdesahoofd) van de desa Pringgabaja, met name Bapa Darwasih, zich tegen het bestuur door geen gevolg te geven aan eene oproeping om ten kantore van den controleur te verschijnen, ten einde zich te verantwoorden wegens het houden van clandestiene hanengevechten. Hij sneuvelde bij eene poging van de politie om hem in handen te krijgen, waarbij hij zich gewapenderhand verzette. Voorts werd op den 11den November door zekeren Mani Darmadji van de desa Sakra, op eene vergadering van den assistent-resident en den controleur van Oost-Lombok met de hoofden en oudsten, eene heftige oppositie gevoerd tegen het optreden als zoodanig van den persoon, die, in plaats van den wegens ziekte eervol ontslagen poenggawa, voorloopig met het bestuur van het district Sakra belast geworden was. Bij de pasanggrahan te Sepit, werwaarts hij, met zijn familielid Mami Kerta, de ambtenaren gevolgd was, sloeg die oppositie tot een werkdadig verzet over door het verzamelen van gewapend volk, dat eene dreigende houding aannam. De ambtenaren namen toen de wijk naar de naburige Mandareesche desa Pidjot, waardoor eene uitbarsting voorkomen werd. Nadat een aantal van Praja en Mataram ontboden gewapende politiedienaren aangekomen waren, kwamen Darmadji en Kerta zich bij het bestuur melden. Door eenen raad van Sasaks werden zij veroordeeld tot de betaling van eene boete en twee maanden aanhouding te Mataram, terwijl door hen en de desahoofden van Sakra onder eede verklaard werd, dat zij het tijdelijk districtshoofd zouden gehoorzamen. Hoewel de rust nu hersteld was, werd het toch raadzaam geacht in den omtrek van Sakra eenige tochten te doen maken door de landingsdivisie van het flottieljevaartuig *Sumbawa*, vergezeld van eene afdeeling gewapende politiedienaren (Januari 1904).

In het gouvernementslandschap Gianjar heerschten gedurende het geheele jaar overal rust en orde. Het verkeer met de andere landschappen en de handel, vooral die in uitvoerproducten, namen in levendigheid toe, waartoe de ruime rijst-, koffie- en klapperoogsten veel hebben bijgedragen. Met de verbetering van de wegen in het landschap is voortgegaan. De desa's in het in 1902 bij Gianjar gevoegd gebied (zie K. V. 1902, kol. 94), die in zeer verwaarloosden toestand verkeerden, hebben, door de herstelling van de woningen, ringmuren en wegen, een welvarend aanzien gekregen. Naar aanleiding van klachten over de waterverdeeling in de soebaks van de districten Blahkioeh (Gianjar) en Abeansemal (Kloengkoeng), die met hetzelfde bevloeiingswater werken, is, in overleg met de betrokken soebakbesturen, eene betere waterverdeeling tot stand gebracht, waardoor niet alleen in het gebrek is voorzien, maar zelfs ongeveer 100 bouws tegalvelden in sawahs konden worden veranderd. Door onze bemoeienis is ook een rationeeler waterregeling getroffen tusschen de Gianjarsche districten Oeboed, Siangan en Blahbatoe, waar eveneens geklaagd was over onbillijke verdeeling van het irrigatiewater. Het Gianjarsche bestuur bleef steeds medewerking verleenen om belemmeringen uit den weg te ruimen, die de regelmatige ontwikkeling van het landschap tegenhielden. Den 15den Juli 1903 is, met toestemming der Regeering, de stedehouder als zoodanig op Balische wijze gewijd, bij welke gelegenheid hem is toegestaan den naam van Dewa Manggis aan te nemen.

In het gouvernementslandschap Karangasem was de algemeene toestand zeer bevredigend, dank zij het krachtige bestuur van Goesti Gdé Djlantik. Tot directe inmenging onzerzijds in de aangelegenheden des lands bestond weinig aanleiding. De stedehouder verleende ook ijverige medewerking in het opsporen en opvatten van misdadigers en ontvluchte veroordeelden en het scheppen van betere verhoudingen met de zelfbesturende landschappen. Ten gerieve van reizende gouvernementsambtenaren is, binnen de poeri van den stedehouder, evenals in Gianjar, een goed steenen huis gebouwd en op Europeesche wijze gemeubeld.

Ter verbetering van het strafstelsel in Karangasem en Gianjar is, met machtiging der Regeering, daarin de straf van dwangarbeid in en buiten die landschappen opgenomen en voorts, in overeenstemming met de stedehouders, bepaald dat, bij veroordeelingen tot die straf buiten het eigen landschap, de vonnissen vooraf onderworpen worden aan de goedkeuring van het hoofd van gewestelijk bestuur.

In Januari 1903 zijn, wegens ondergane slechte behandeling door de hoofden, 24 huisgezinnen, te zamen 108 personen tellende, van Tabanan naar Djembrana uitgeweken, met achterlating van hunne bezittingen. Het verzoek van den radja van Tabanan tot uitlevering van die lieden werd niet toegestaan, doch hem werd, overeenkomstig den wensch van de uitgewekenen, te kennen gegeven, dat zij naar hunne desa zouden terugkeeren als hunne veiligheid gewaarborgd werd. Nadat daaromtrent eene stellige verzekering ontvangen was, met de belofte, dat zij weder in het bezit zouden gesteld worden van al hunne goederen en bouwgronden, zijn zij allen naar hun land teruggekeerd. Volgens ontvangen berichten heeft de radja in alles zijn woord gestand gedaan. Klachten van Chineesche onderdanen van Tabanan over aanmatigingen en willekeur van den nieuw opgetreden pepatih (rijksbestuurder) zijn ter kennis van den radja gebracht, met den raad om den klagers recht te doen wedervaren, hetgeen, zooals later vernomen werd, geschied is.

Zooals reeds in K. V. 1903 (kol. 107) werd medegedeeld, is de op 6 Maart 1903 overleden radja van Tabanan opgevolgd door zijn oudsten zoon, Goesti Ngoerah Rai, die den 18den Augustus d. a. v., onder nadere goedkeuring en bekrachtiging van den Gouverneur-Generaal, onder den naam van Goesti Ngoerah Agoeng, door den resident in zijne waardigheid erkend en bevestigd werd, nadat hij de vereischte akte van verband had gepasseerd. De plechtige verbranding van het lijk van den vorigen bestuurder zou op den 25sten October plaats hebben, terwijl, volgens stellige berichten, tot dusver geen der weduwen van den overledene het verlangen te kennen gegeven had om, overeenkomstig het bekende Balische gebruik, met het lijk te zamen verbrand te worden. Bij den radja was er reeds vroeger op aangedrongen de weduwen, die zich eventueel nog mochten aanmelden, van haar voornemen af te brengen, desnoods haar dit te beletten. Toen niettemin uit eene latere mededeeling bleek,

dat de mogelijkheid niet geheel uitgesloten was, dat het aloude, doch door ons steeds bestreden gebruik toch zou worden opgevolgd, werd aan den resident opgedragen den radja als den uitdrukkelijken wil der Regeering mede te deelen, dat geen weduwenverbranding zou mogen plaats hebben. Deze opdracht hield verband met de uitkomsten van een in 1902 ingesteld onderzoek naar de mogelijkheid om tot definitieve afschaffing van dit gebruik te geraken. Bij de daarover met de hoofden der gouvernements- en der zelfbesturende landschappen gehouden besprekingen, bleken de stedehouders van Karangasem en Gianjar onmiddellijk bereid om voorgoed met deze adat te breken, een afdoend bewijs, dat de godsdienstige instellingen der Hindoe-Baliërs geen overwegend bezwaar tegen de afschaffing konden opleveren. De radja's der zelfbesturende landschappen daarentegen verklaarden zich niet tegen de opvolging van het gebruik te kunnen verzetten, aangezien dit op de oude landsinstellingen berustte en met den godsdienst samenhing, terwijl zij zich voorts beriepen op de omstandigheid, dat niemand gedwongen werd om zich op deze wijze te offeren. Aangezien uit een en ander bleek, dat alleen door een krachtig optreden in afzienbaren tijd een einde aan het zoogenaamde „mesatia" (weduwenverbranding) kon worden gemaakt, werd in beginsel besloten de afschaffing daarvan van de radja's te eischen. Aan dit besluit was nog geen uitvoering gegeven, toen de lijkverbranding te Tabanan werd aangekondigd.

Den 12den October ontving de radja de mededeeling, dat eene verbranding van weduwen met den uitdrukkelijken wil der Regeering in strijd zou zijn en den 17den d. a. v. kwam de controleur, chef van het bureau voor inlandsche zaken, te Tabanan om de zaak nader te bespreken en eventueele bezwaren te weerleggen. Het reeds eenige dagen te voren vernomen bericht, dat zich een tweetal weduwen voor het mesatia hadden aangemeld, werd bevestigd. De radja verklaarde, dat die aanmelding (op 29 September te voren) geheel vrijwillig was geschied, dat de gebruikelijke wijdingen den 2den October hadden plaats gehad en dat het thans te laat was om van het voornemen af te zien. Na langdurige besprekingen, vertrok de controleur onder den indruk, dat het zelfbestuur twijfelde of het verbod inderdaad van den Gouverneur-Generaal afkomstig was, doch dat het waarschijnlijk geëerbiedigd zou worden indien er klem aan bijgezet werd door de zending van eenige oorlogsschepen, hetgeen in 1902 (zie K. V. 1903, kol. 106 en 107) ook tot eene bevredigende oplossing van de met Kloengkoeng gerezen moeielijkheden had geleid. Ook omdat in laatstgenoemd landschap spoedig eene lijkverbranding te wachten was, terwijl in Badoeng eene dergelijke plechtigheid in het verschiet lag, besloot de Regeering tot die zending over te gaan. Dienovereenkomstig werden het pantserdekschip *Gelderland* en het pantserschip *Koningin Regentes* naar Tabanan gedirigeerd, waar die vaartuigen respectievelijk op 23 en 25 October aankwamen. In tegenwoordigheid van eenige zee-officieren, werd den 24sten door den controleur opnieuw getracht den radja over te halen het mesatia niet te laten doorgaan, doch zijne vertoogen bleven vergeefsch. De radja beloofde het gebruik voor den vervolge te zullen afschaffen, indien ook de andere radja's zich daartoe wilden verbinden, doch de verbranding van de beide weduwen zijns vaders, die reeds voor die plechtigheid gewijd waren, wilde hij niet beletten. Den 25sten had de verbranding plaats, nadat de controleur en de zee-officieren, bij wijze van protest, de plaats verlaten hadden en naar de schepen waren teruggekeerd. Ofschoon het zelfbestuur van Badoeng beweerde tevergeefs bij dat van Tabanan op opvolging van den wil der Regeering te hebben aangedrongen, werd van verschillende zijden vernomen, dat de radja's van Badoeng en Kloengkoeng dien van Tabanan juist zooveel mogelijk in zijn verzet gestijfd hadden.

Naar aanleiding van het vermelde feit, werd den bestuurder van Tabanan, bij een schrijven van den Gouverneur-Generaal, diens ernstige ontevredenheid betuigd, terwijl het Gouv. Bt. 7 Oct. 1903 n°. 23, tot goedkeuring en bekrachtiging van de bij zijn optreden als radja gepasseerde akten van verband en van bevestiging, voorloopig werd ingetrokken. Voorts werd van hem geëischt: 1°. de sluiting van een contract, waarbij hij zich, ook voor zijne opvolgers, verbindt om de adat van het mesatia af te schaffen en nimmer meer te gedoogen, dat weduwen hetzij van een vorst, hetzij van een lid van diens familie, hetzij van wien ook, met het lijk van haar echtgenoot worden verbrand, en 2°. de zending van een gezantschap, uit een of meer van zijne naaste bloedverwanten bestaande, om den Gouverneur-Generaal verontschuldigingen aan te bieden en vergiffenis te vragen. Het contract zou vóór den 1sten Januari 1904 gesloten moeten worden, terwijl het gezantschap binnen een maand na dien datum behoorde te vertrekken; bij niet-voldoening aan de eischen zou de radja van zijn gezag ontzet en, zoo noodig, uit zijn land verwijderd worden. De radja verklaarde zich daarop bereid om het contract te sluiten en al dadelijk vaardigde hij een verbod van weduwenverbranding voor al zijne onderdanen uit, doch voor de zending van een gezantschap werden aanvankelijk uitvluchten gezocht. Met het oog op de viering van een godsdienstig feest, aan de nagedachtenis van zijn vader gewijd, werd de termijn voor het sluiten van het contract tot na afloop van dat feest verlengd. Onmiddellijk daarna vertrok de resident naar Tabanan, waar het contract den 20sten Januari gesloten is. Het gezantschap, bestaande uit twee neven van den radja, vertrok den 25sten van Tabanan en werd den 9den Februari te Buitenzorg door den Gouverneur-Generaal in gehoor ontvangen. Het contract is goedgekeurd en bekrachtigd bij Gouv. Bt. 10 Maart 1904 n°. 1, waarbij de resident tevens gemachtigd is om de goedgekeurde en bekrachtigde akte van erkenning van den radja aan hem uit te reiken.

Zooals hierboven reeds vermeld is, zou ook te Kloengkoeng eene verbrandingsplechtigheid plaats hebben, namelijk van het lijk van den in 1851 opgetreden en op 25 Augustus 1903 overleden radja, die door zijn oudsten zoon, Dewa Agoeng Gdé, onder den naam en titel van Dewa Agoeng Poetra was opgevolgd. Volgens geruchten hadden zich zes weduwen voor het „mesatia" beschikbaar gesteld. In het begin van October door den controleur herinnerd aan het verlangen der Regeering nopens de afschaffing van dit gebruik, deelde de nieuw opgetreden radja mede, dat zich nog geene „satia's" hadden aangemeld, maar dat, in geval dit alsnog mocht gebeuren, zijne godsdienstige wetten hem verboden dit te beletten. Nadat nogmaals op de zaak was aangedrongen en de aanneming van de, volgens de gewoonte, bij gelegenheid van lijkverbrandingen aan den Gouverneur-Generaal en den resident aan te bieden geschenken daarvan afhankelijk was gesteld, ontving de resident den 5den December van den Dewa Agoeng de schriftelijke mededeeling, dat hij er voor instond, dat geen mesatia zou plaats hebben. De verbranding op 12 December liep dan ook zonder weduwenoffers af.

In April 1903 beproefde een der Kloengkoengsche poenggawa's zijne onderhoorigen in de desa Aän tegen den Dewa Agoeng in opstand te brengen. Door het spoedig krachtig optreden van den zelfbestuurder heeft de opruiing geen verdere gevolgen gehad. De poenggawa en het desahoofd zijn gevangen genomen en naar het eiland Noesa verbannen; aan de desabewoners is vergiffenis geschonken.

Evenals in de voorafgegane jaren, werd ook in 1903 van het inlandsch bestuur van Bangli onvoldoende medewerking ondervonden in de afdoening van zaken. Ook door onze stedehouders van Karangasem en Gianjar werd daarover geklaagd. Een tusschen een Boelelengsche en een Banglische desa gerezen grensgeschil kwam, door allerlei voorwendsels van de zijde van Bangli, nog niet tot oplossing.

In October 1903 is door den controleur bij het bureau voor inlandsche zaken en den chef van den staf in de 3de militaire afdeeling op Java eene rondreis in alle Balische landschappen ondernomen, ten einde dien stafofficier in de gelegenheid te stellen gegevens van militairen aard te verzamelen. Op al die reizen liet de ontvangst in voorkomendheid en hulpvaardigheid over het algemeen niet te wenschen over.

Landschapskassen of gemeentefondsen bestaan in dit gewest niet en, met het oog op de bestaande toestanden, is het niet te voorzien wanneer met de oprichting daarvan een begin gemaakt zal kunnen worden. Pogingen om het denkbeeld ingang te doen vinden hadden tot dusver geen succes.

Op godsdienstig gebied valt niets bijzonders te vermelden; het aantal Mekkagangers was ongeveer even groot als in 1902.

Het aantal groote misdrijven verminderde eenigszins en de algemeene veiligheidstoestand kon bevredigend genoemd worden. Ketjoepartijen en gevallen van zee- en strandroof kwamen niet voor.

Het aantal veediefstallen vermeerderde gedurende 1903 in de afdeeling Boeleleng een weinig, bleef in Djembrana stationnair, doch verminderde in de afdeeling Lombok vrij aanzienlijk.

De hoofden in het gouvernementsgebied beginnen meer dan vroeger zorg te besteden aan de opvoeding van hunne kinderen.

In de afdeelingen Boeleleng en Djembrana was de gezond-

heidstoestand zeer gunstig. In eerstgenoemde afdeeling werd in enkele districten eene veel voorkomende lichte oogziekte waargenomen, die door de verstrekking van Europeesche medicijnen spoedig bedwongen werd. Op Lombok bleef zich de in 1902 uitgebroken cholera, vaak met groote tusschenpoozen, in verschillende desa's vertoonen. In de onderafdeeling Oost-Lombok, waar de ziekte het hevigst woedde, overleden daaraan 1483 personen; in Midden-Lombok maakte de ziekte slechts enkele slachtoffers en in West-Lombok bezweken 192 van de 213 aangetasten.

In de afdeelingen Boeleleng en Lombok bleven gevallen van goedaardigen en kwaden droes voorkomen, terwijl onder den runderstapel in de onderafdeelingen Oost- en Midden-Lombok voortdurend septichaemia haemorrhagica heerschte.

De toestand van den handel was redelijk.

De uitkomsten van den rijstoogst waren over 't algemeen bevredigend; in West-Lombok was de oogst zelfs overvloedig. Alleen in de westelijke districten van Midden- en enkele streken van Oost-Lombok klaagde men over misgewas, tengevolge van droogte.

De koffie-oogst was in de afdeeling Boeleleng ongekend overvloedig, en overtrof zelfs dien van 1902, die reeds zeer gunstig was geweest. De voor het product gemaakte prijzen waren echter slecht en bleven steeds dalen. De tabakscultuur leverde in Boeleleng en Djembrana goede en op Lombok bevredigende resultaten op.

De klapperoogst is slechts zeer middelmatig geweest en bedroeg nauwelijks de helft van dien van 1902, terwijl de copraprijzen lager waren. De waarde van den copra-uitvoer bedroeg dan ook slechts ruim 1 millioen gulden, tegen ruim 2 millioen in 1902.

D.

LANDMACHT.

§ 1. LEVENDE STRIJDKRACHTEN.

Samenstelling en sterkte van het leger. Den 18den Mei 1903 aanvaardde de bij K. B. 27 Maart 1903 n°. 34 tot luitenant-generaal en tegelijkertijd tot commandant van het leger en chef van het departement van oorlog in Nederlandsch-Indië benoemde generaal-majoor der artillerie W. Boetje het commando.

In bijlage B zijn de statistische gegevens betreffende het leger over 1903 bijeengebracht.

Tot toelichting van de opgaven, met betrekking tot de samenstelling en sterkte in tabel 1 dier bijlage vervat, zij het navolgende aangeteekend.

Bij K. B. 26 Jan. 1903 n°. 42 (Ind. St. n°. 172) is, door wijziging van art. 5 van K. B. 28 Jan. 1882 n°. 13 (Ind. St. n°. 113), zooals dat artikel bij K. B. 12 April 1884 n°. 8 (Ind. St. n°. 99) is aangevuld, de Gouverneur-Generaal ook bevoegd verklaard om, wanneer de sterkte van het officierskorps — de onderluitenants daaronder begrepen — bij eenig onderdeel des legers beneden de eischen der formatie blijft, en de financieele grenzen, door die formatie met betrekking tot de traktementen gesteld, niet worden overschreden door de bezoldiging der bij dat onderdeel boven de formatie gevoerde officieren, binnen de voormelde grenzen: 1°. bij den dienst der militaire administratie, door aanstelling van kwartiermeesters beneden den rang van officier — ook indien hierdoor het aantal ontbrekende 2de-luitenants wordt overschreden —, den geregelden gang van den dienst te verzekeren; 2°. voor zoover het wapen der genie betreft, ook officieren van andere wapens dan dat der infanterie bij eerstgenoemd onderdeel van het leger te detacheeren en tevens à la suite van hun wapen te voeren, en 3°. bij den geneeskundigen dienst apothekersbedienden der 3de klasse boven de formatie te voeren. Voorts is bij K. B. 26 Jan. 1904 (Ind. St. n°. 126) den Landvoogd de bevoegdheid toegekend om, bij wijze van tijdelijken maatregel, binnen de grenzen der begrooting, af te wijken van de voor het wapen der artillerie geldende formatie.

Bij het reeds vermelde K. B. 26 Jan. 1903 n°. 42 is de „normale" formatie gewijzigd met betrekking tot de samenstelling van het personeel van 1°. het hoofdbureau van den generalen staf (uitbreiding met 1 kapitein); 2°. het hoofdbureau der genie (vermindering met 2 militairen beneden den rang van officier); 3°. den administratieven dienst (uitbreiding met 7 militairen als voren); 4°. den pharmaceutischen dienst (inkrimping met 19 subalterne officieren-apothekers en uitbreiding met 6 onderluitenants-apothekersbedienden — die echter den dienst van officier-apotheker niet mogen verrichten — en 20 apothekersbedienden)[1]; 5°. het korps militaire schrijvers (uitbreiding met 2 militairen), en 6°. het kader van de militaire strafgevangenis, tevens huis van detentie (inkrimping met 1 officier en 7 militairen beneden dien rang). Daar voorts de „normale" formatie van het personeel van den hospitaaldienst met 14 militairen beneden den rang van officier moest worden vermeerderd (de formatie geeft voor dit personeel geen vast cijfer aan), is het totaal der „normale" formatie ten slotte met 19 officieren verminderd en met 42 militairen beneden dien rang vermeerderd.

In de „tegenwoordige" (tijdelijk geldende) formatie, die in 1903 tengevolge van de bovenvermelde wijzigingen van de „normale" formatie, reeds verandering onderging, zijn bovendien nog enkele andere wijzigingen aangebracht, zoodat zij op ult. 1903 4 officieren of als zoodanig dienstdoende adjudant-onderofficieren en 325 militairen beneden den rang van officier meer aanwees dan het jaar te voren. Op den zooeven aangegeven datum overschreed zij de *normale* formatie met 100 officieren (of als zoodanig dienstdoenden) en 2815 militairen beneden dien rang, in hoofdzaak bij de infanterie, de genie, de militaire administratie en den geneeskundigen dienst, welk personeel eensdeels, evenals ten vorigen jare, benoodigd was voor de samenstelling van het nog niet in de normale formatie opgenomen korps marechaussee, de tijdelijke bezettingen van Bangkinang (Sumatra's Westkust), Poeroek Tjahoe (afd. Doesoenlanden, res. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) en Merauke (Zuid-Nieuw-Guinea), zoomede voor de operatiën in Djambi, en overigens voor de bezetting van Sendaran Agoeng (afd. Korintji, res. Padangsche Benedenlanden). Bovendien telde men onder dit personeel nog de bezetting van Bonthaïn (Celebes en onderhoorigheden), die wel is waar, ingevolge K. B. 31 Jan. 1901 n°. 59 (Ind. St. n°. 166) uit de normale formatie werd afgevoerd, doch om verschillende redenen (voorloopig tot ult. 1904), als tijdelijke uitbreiding der legerformatie gehandhaafd bleef.

De *sterkte* van het leger verminderde gedurende 1903 van 1416 tot 1394 officieren en als zoodanig dienstdoenden, doch steeg van 35 549 tot 36 838 militairen beneden den rang van officier. Deze vermeerdering van de sterkte aan onderofficieren en minderen (over de officieren en als zoodanig dienstdoenden zie hierna, onder „Aanvulling van het korps officieren") moet worden toegeschreven aan de omstandigheid dat, hoewel het aantal Europeesche en Afrikaansche militairen met respectievelijk 143 en 2 man terugging — wat de Europeanen aangaat, doordien tegenover een verlies aan dien landaard gedurende 1903 van 1705 man, slechts een winst stond van 1562 man, onder welke laatsten 1257 man suppletietroepen (in 1902 waren de verliezen 1934 man en de winsten 1678 man, onder welke laatsten 1444 man suppletietroepen) — de winsten aan militairen van Amboineeschen en inlandschen landaard (respectievelijk 563 en 2344 man) de verliezen aan die landaarden (200 en 1273 man) met respectievelijk 363 en 1071 man overtroffen, doordien de werving het geheele jaar geopend was, wat Amboineezen en Javanen aangaat in beperkte mate, en voor Boegineezen en Madoereezen onbeperkt. Detailcijfers nopens de winsten en verliezen zijn opgenomen in bijlage B (tabel 8).

Tegenover de cijfers der „tegenwoordige" formatie wezen de hiervóór opgegeven sterktecijfers, in verband met de wijzigingen die de formatie onderging, ten slotte, voor zooveel de officieren betreft (onderluitenants en adjudant-onderofficieren, dienstdoende officieren, medegeteld), eene stijging aan van het incompleet van 16 tot 42, en wat de onderofficieren en manschappen aangaat, een overgang van een incompleet van 186 tot een overcompleet van 808. Bij de infanterie overtrof de sterkte (28 009 man) de „tegenwoordige" formatie, die slechts

[1] Bij Gouv. Bt. 27 Aug. 1903 n°. 35 (Ind. St. n°. 303) is, ingevolge art. 4 van meergemeld Koninklijk besluit, de datum van het in werking treden van de sub 4°. bedoelde wijziging vastgesteld op 2 September 1903, terwijl voorts is bepaald, dat tijdelijk in het oog zal worden gehouden dat, zoolang er een overcompleet aan officieren-apothekers is, er zooveel minder apothekersbedienden zullen zijn aan te stellen, ten einde zooveel mogelijk het gezamenlijk aantal officieren en apothekersbedienden binnen de grenzen van het totale formatiecijfer te houden.

Eene regeling omtrent de aan militaire apothekers toe te kennen toelagen voor het verrichten van civiele diensten is vastgesteld bij Gouv. Bt. 12 Jan. 1904 n°. 23 (Ind. St. n°. 53).

26 895 man vorderde, met 1114 man, terwijl ook bij de genie, de militaire administratie, het korps marechaussee en het kader bij de militaire strafgevangenis en de militaire provoosthuizen nog op een gering overcompleet viel te wijzen. Vermits echter bij den generalen staf, de cavalerie, de artillerie, het korps apothekersbedienden, het kader en de élèves der militaire school en het personeel bij het korps pupillen een incompleet was ontstaan, en bij den hospitaaldienst, zoomede bij het schrijverspersoneel, het door de formatie gevorderd aantal plaatsen niet ten volle door militairen was bezet, wijzen de eindcijfers in bijlage B, tabel 1 — tegenover de eischen van de „tegenwoordige" formatie — op een incompleet van 1311 Europeanen en een overcompleet van 879 Amboineezen en 1240 andere inlanders, d. i., zooals hierboven is aangegeven, als eindcijfer een overcompleet van 808 man [1]). Op ult. 1903 waren bij het leger 238 burgerpersonen en 118 Amboineesche militairen aanwezig, ter vervanging van Europeesche ziekenverplegers en schrijvers, welk personeel in mindering is te brengen van het zooeven vermelde tekort van 1311 Europeanen, dat daardoor ten slotte terugvalt tot 955 man. Van de 879 overcompleet aanwezige Amboineezen waren er op ult. 1903 332, ter vervanging van Europeanen of inlanders, ingedeeld bij den geneeskundigen dienst en 26 bij het korps militaire schrijvers, zoodat het overcompleet in de gelederen eigenlijk slechts 521 bedroeg.

Van de 28 009 infanteristen, ongerekend het ruim 1200 man sterke en ruim voltallige korps marechaussee in Atjèh, waren er bij het veldleger ingedeeld 15 248 (d. i. 239 minder dan de „tegenwoordige" formatie eischte). Van de 15 248 man veldtroepen (574 meer dan op ult. 1902) waren er — na aftrekking van zieken en geëvacueerden en van hen, die om andere redenen niet tot uitrukken konden worden aangewezen — beschikbaar om te velde te gaan 12 034, d. i. 78,9 % van de sterkte der veldtroepen, tegen 11 243 of 76,6 % op ult. 1902. Naar de landaarden was de verdeeling aldus:

	Ult. 1902.	Ult. 1903.
Europeanen (en Afrikanen) . . .	3 843 = 73.4 %	3 756 = 73.0 %
Amboineezen	1 913 = 73.9 „	2 285 = 79.6 „
Andere inlanders	5 487 = 80.4 „	5 993 = 82.7 „
	11 243 = 76.6 %	12 034 = 78.9 %

Terwijl de sterkte vermeerderde van 26 929 tot 28 009, dus met 1080, nam het aantal dergenen, die onmiddellijk beschikbaar waren tot uitrukken, toe van 19 365 tot 19 800, dus met niet meer dan 435, hetgeen in hoofdzaak zijn oorzaak vond in het grooter aantal recruten, dat van 1264 vermeerderde tot 2017.

Plaatselijke indeeling. De militaire posten te Poeroek Tjahoe in de Boven-Doesoen (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) en te Merauke (Zuid-Nieuw-Guinea) bleven gehandhaafd en de bezettingen dier posten worden, voorloopig tot het einde van 1904, boven de formatie van het leger gevoerd, zoodat de „tegenwoordige" formatie daarmede is uitgebreid.

De detachementen van het 16de en 17de bataljon, die de uit het gouvernement Sumatra's Westkust en de residentie Benkoelen naar de landschappen Korintji, Serampas en Soengei Tenang leidende wegen, in verband met het gewapend optreden tegen Korintji, voor het verkeer hadden afgesloten (zie K. V. 1903, kol. 112), keerden, evenals de troepen, welke aan die expeditie hebben deelgenomen (2 compagnieën van het 9de en 2 compagnieën van het 16de bataljon, benevens eenig personeel van de hulpwapens en diensten) naar hunne garnizoenen terug, met achterlating — tot bezetting van Sendaran Agoeng en van eenige posten op de communicatielijn tusschen deze plaats en Pasir Ganting — van een detachement infanterie, ter sterkte van 5 officieren en 278 militairen beneden dien rang, en van eenig personeel van de genie, de militaire administratie, den geneeskundigen en den topographischen dienst. Voorts werden in deze streek eene tijdelijke ziekenzaal der 1ste klasse en een tijdelijk geweermakersatelier der 3de klasse opgericht (Gouv. Bt. 30 Oct. 1903 n°. 22).

Te Piroe op het eiland Ceram (Amboina) maakten de in hoofdst. C, § 17, vermelde omstandigheden het noodzakelijk een tijdelijken militairen post te vestigen (Gouv. Btn. 27 Dec. 1903 en 1 Jan. 1904 n°s. 3 en 8). Tegelijkertijd is de militaire bezetting te Amahei opgeheven, met dien verstande, dat door dien maatregel vooralsnog geene wijziging wordt gebracht in de formatie van het garnizoensbataljon van Amboina en Ternate. Het personeel voor Piroe (3 officieren en 75 man infanterie, benevens eenig personeel van den geneeskundigen dienst) wordt, evenals dat voor de bezetting van Sendaran Agoeng c. a., voorloopig tot ult. 1904, boven de formatie van het leger gevoerd (de „tegenwoordige" formatie is dus daarmede uitgebreid). Te Piroe is voorts eene tijdelijke ziekenzaal der 2de klasse opgericht.

De ingevolge Gouv. Bt. 20 Dec. 1902 n°. 11 tijdelijk boven de formatie gevoerde bezetting van Banjoewangi (Besoeki) is bij Gouv. Bt. 5 Maart 1903 n°. 37 ingetrokken.

Het hospitaal der 6de klasse te Pajakombo (Padangsche Bovenlanden) is bij Gouv. Bt. 2 Juni 1903 n°. 37 opgeheven.

Bij Gouv. Btn. 17 Juni en 8 Sept. 1903 n°s. 35 en 24 zijn nieuwe indeeling- en emplacementstaten van de korpsen militaire apothekers en apothekersbedienden en de militaire bezetting in Atjèh en onderhoorigheden vastgesteld.

Den 6den November 1903 is de militaire bezetting van Seroewai naar Koeala Simpang (Oostkust van Sumatra) overgegaan (Gouv. Bt. 27 Sept. 1903 n°. 10).

Evenals reeds in voorafgegane jaren met eenige artilleriebezettingen der buitenbezittingen is geschied, is in 1903, in afwachting van de reorganisatie van het wapen der artillerie, waarover nog met de Indische Regeering van gedachten gewisseld wordt, en daarom, zonder dat vooralsnog wijziging werd gebracht in de formatie van dat wapen, de tot het garnizoen van Makasser (Celebes en onderhoorigheden) behoorende bergartillerie (vgl. K. V. 1903, kol. 111) ingetrokken (Gouv. Bt. 1 Mei 1903 n°. 33), en zijn tevens de artillerie-bezettingen van Palembang, Pontianak (Westerafdeeling van Borneo) en Bandjermasin (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) in het begin van 1904 opgeheven. Voorts zijn bij Gouv. Btn. 19 Juli 1903 n°. 7 en 20 Febr. 1904 n°. 41 het garnizoens-geweermakersatelier te Singkawang (Westerafdeeling van Borneo) en het geweermakersatelier der 3de klasse te Ternate opgeheven. De bezetting van Palembang (19de compagnie) is tijdelijk te Batavia gelegerd en de bezettingen van Pontianak en Bandjermasin, te zamen uitmakende de compagnie van Borneo (8ste compagnie), zijn eveneens tijdelijk over de overige op Java aanwezige compagnieën vesting-artillerie verdeeld. De 4de bergbatterij (4de compagnie) keerde van Atjèh naar Java terug en is voorloopig te Batoe Djadjar (Preanger Regentschappen) onder dak gebracht.

Bij Gouv. Bt. 2 Maart 1904 n°. 33 is van de in Atjèh gelegerde cavalerie een peloton teruggetrokken en te Salatiga (Semarang) gelegerd.

Met het oog op de handhaving van onze neutraliteit in den tusschen Rusland en Japan uitgebroken oorlog, zijn te Sabang op het eiland Wè (Atjèh en onderhoorigheden) tijdelijk 3 compagnieën van het 3de bataljon infanterie en 10 brigades marechaussee gelegerd.

Gedetailleerde opgaven omtrent de sterkte van de in elk militair commandement bij het einde van 1903 aanwezige troepenmacht vindt men sub 4 van bijlage B; voor de standplaatsen van de verschillende troepenafdeelingen wordt verwezen naar blz. 493/507 van deel I van den Indischen Regeeringsalmanak voor 1904.

Aanvulling van het korps officieren. In 1903 overtroffen de verliezen in het officierskorps (235) de winsten (206) met 29 officieren. Gespecificeerde gegevens daaromtrent bevat het vijfjarig overzicht in tabel 8 van bijlage B. Het aantal in de sterkte tellende officieren daalde van 1313 tot 1284 [2]). Aangezien echter tegelijkertijd het aantal voor 2de-luitenants in de

---

[1]) Hierbij dient in 't oog te worden gehouden, dat in den sterktestaat de door de formatie aangegeven 6 onderluitenants-apothekersbedienden niet bij de militairen beneden den rang van officier gerekend zijn, daarentegen wèl in tabel 1, omdat in deze tabel eene splitsing voorkomt in „officieren en als zoodanig dienstdoenden" en „militairen beneden den rang van officier", en genoemde onderluitenants, daar zij slechts het diploma van apothekersbediende bezitten, den dienst van officier-apotheker niet mogen verrichten. Als gevolg hiervan komen in den sterktestaat een incompleet van 1305 Europeanen (en Afrikanen) en een totaal overcompleet van 814 man voor, terwijl volgens tabel 1 die cijfers, zooals hierboven vermeld, respectievelijk 1311 en 808 bedragen.

[2]) Onder het totaal van 1313 waren er 66 en onder dat van 1284 waren er 45 begrepen (4 kapiteins en 41 eerste-luitenants), die van het Nederlandsche leger bij het Indische waren gedetacheerd. Als niet over en weder gedetacheerd — op den voet van K. B. 18 Aug. 1871 n°. 10 (Ind. St. n°. 176) — telden zij allen in de sterkte als tweede-luitenant.

plaats tredende onderluitenants met 4 (van 79 tot 83) en het aantal als 2de-luitenants dienstdoende adjudant-onderofficieren met 3 (van 24 tot 27) vermeerderde, wees de sterkte aan officieren en als zoodanig dienstdoenden op ult. 1903 slechts 22 minder aan dan op ult. 1902. Het op laatstgenoemden datum, in vergelijking met de destijds geldende „tegenwoordige" formatie, bestaande incompleet van 16 zou dus bij het einde van 1903 zijn toegenomen tot 38, indien niet de eischen dier „tegenwoordige" formatie inmiddels met 4 officieren waren vermeerderd, waardoor het incompleet op ult. 1903 tot 42 was gestegen. Neemt men intusschen in aanmerking, dat van de 3 officieren, in de formatie uitgetrokken als adjudanten van den Gouverneur-Generaal, er slechts één tot het leger behoorde, dan bestond op het einde van 1903 een feitelijk incompleet van 40 officieren of als zoodanig dienstdoenden. In verband met de omstandigheid, dat bij de cavalerie een overcompleet bestond van 2 officieren en bij de militaire administratie een van 1 officier (het cijfer bij de cavalerie zou 3 hebben bedragen, wanneer niet 1 officier van dat wapen eene onbezette luitenantsplaats bij het korps genietroepen had ingenomen), bleven ten slotte bij de overige wapens en dienstvakken 43 officiersplaatsen onbezet, en wel: bij de infanterie 8 (het aantal officiersplaatsen zou geheel bezet kunnen zijn geworden, indien niet 8 infanterie-officieren onbezette luitenantsplaatsen bij het korps genietroepen hadden ingenomen), bij de artillerie 1, bij de genie, in verband met het vorenstaande, 13, bij den geneeskundigen dienst 13 (incompleet van 16 officieren van gezondheid en overcompleet van 2 officieren-apothekers en 1 paardenarts) en bij de andere onderdeelen van het leger 8.

Omtrent de kansen van aanvulling van het officierskorps in 1904 zij verwezen naar de tabellen 2 en 13 van bijlage B.

Het hooger vermelde incompleet aan officieren van gezondheid geeft thans — aangezien bij het cijfer, aangevende de „tegenwoordige" formatie, alle voor verschillende doeleinden boven de „normale" formatie benoodigde officieren van gezondheid zijn gevoegd — het op ult. 1903 aanwezige feitelijke incompleet, ten bedrage van 16 (op ult. 1902 bedroeg dit werkelijk tekort 15), weder. Voorts kon bij het einde van het jaar over een 6-tal officieren van gezondheid, wegens ziekte, tijdelijk niet worden beschikt. Als gevolg van de hier te lande in het werk gestelde pogingen om, door de uitzending van Nederlandsche en vreemde artsen als tijdelijk officier van gezondheid, in de behoefte aan militaire geneeskundigen te voorzien, waren in April 1904 21 tijdelijke officieren van gezondheid (waaronder 16 vreemdelingen) in Indië aangekomen. Een hunner (vreemdeling) was intusschen, op verzoek, weder eervol ontslagen. Hierdoor was, ondanks het gewone verloop der sterkte, op het zooeven genoemde tijdstip het incompleet aan officieren van gezondheid tot 5 gedaald. De vraag of ook in 1904, evenals in 1903, voor deze categorie van landsdienaren bijzondere bepalingen omtrent het verleenen van buitenlandsche verloven wegens langdurigen dienst in het leven geroepen moesten worden kon voorshands buiten beschouwing blijven, aangezien, met het oog op de mogelijkheid, dat wij onze neutraliteit in den tusschen Rusland en Japan uitgebroken oorlog met kracht van wapenen zouden moeten handhaven, besloten is, voorloopig tot 1 Mei, aan alle tot het leger behoorende officieren (c. q. ook onderluitenants) verloven wegens langdurigen dienst te weigeren (zie art. 3 van het verlofsreglement in Ind. St. 1903 n°. 237). Ter voorkoming van benadeeling van de belangen der terugkeerende verlofgangers, en ook om dadelijk over hen te kunnen beschikken, is bij K. B. 21 Maart 1904 n°. 31 machtiging verleend tot herstel in activiteit boven de formatie van alle van verlof terugkeerende officieren.

Met het oog op het belangrijk incompleet aan genieofficieren (zie hiervóór) zijn gedurende 1903 ook aan deze categorie van landsdienaren verloven wegens langdurigen dienst geweigerd. De regeling van de bevordering, het ontslag en het op non-activiteit stellen van Europeesche officieren der in Nederlandsch-Indië aanwezige landmacht (K. B. 24 Nov. 1859 n°. 69 — Ind. St. 1860 n°. 26 —, zooals het sedert is gewijzigd en aangevuld) is, ten aanzien van de voorziening in de opengevallen officiersplaatsen bij den magazijnsdienst der genie en de bevordering der militaire paardenartsen, nader gewijzigd bij K. Btn. 20 Nov. 1903 n°. 26 (Ind. St. 1904 n°. 132) en 22 Febr. 1904 n°. 59 (Ind. St. n°. 232).

Bij Gouv. Bt. 9 Sept. 1903 n°. 12 is, met het oog op de beperkte keuze van officieren voor het korps marechaussee in Atjèh, eene wijziging gebracht in de bepalingen voor dat korps, waardoor het mogelijk zal zijn om die keuze ook te doen uit de officieren der cavalerie, artillerie en genie.

Voorziening in de behoefte aan militairen beneden den rang van officier. Tabel 8 van bijlage B bevat een uitgewerkt numeriek overzicht van de gedurende de laatstverloopen vijf jaren bij het leger in de sterkte gebrachte militairen beneden den rang van officier en van de daartegenoverstaande verliezen; tabel 11 eene vijfjarige statistiek betreffende de reëngagementen en tabel 12 een overzicht, alleen over 1903, nopens de winsten en verliezen aan kader.

Met betrekking tot het niet-Europeesch element valt op te merken, dat de werving van Amboineezen en Javanen het geheele jaar beperkt, en die van Soendaneezen, Timoreezen, Boegineezen en Madoereezen, zoomede die van zonen van actief dienende militairen van inlandschen landaard, evenals de aanneming van inlandsche soldatenkinderen als pupillen bij de korpsen, onbeperkt was opengesteld.

Uit de in bijlage B, tabel 9, weergegeven cijfers blijkt, dat de werving van Europeanen voor het Indische leger, zoowel te Harderwijk als te Nijmegen, in 1903 en in het eerste halfjaar 1904 — ondanks hetgeen gedaan werd om de voorwaarden te publiceeren — geen bevredigende resultaten opleverde. Is dit, voor een deel, te wijten aan de omstandigheid, dat in de jongst voorafgegane jaren een aantal jongere elementen in het leger werden opgenomen, waardoor als 't ware eenigszins werd geanticipeerd op de productiviteit der werving in de naastvolgende jaren, het is niet onwaarschijnlijk, dat ook een oorzaak van minder lust tot dienstneming voor Oost-Indië is te zoeken in het feit, dat sedert de nieuwe pensioenregeling voor het leger hier te lande (pensioenwet voor de landmacht 1902. Ned. St. n°. 90) de pensioensvooruitzichten, althans van de onderofficieren, bij het Indische leger achterstaan bij die van de troepen in het moederland. Bij den Raad van State is reeds de overweging aanhangig gemaakt van een nieuw pensioenreglement voor de militairen beneden den rang van officier bij het Indische leger, dat o. m. ten doel heeft in dezen misstand te voorzien.

Inmiddels zijn, om zooveel mogelijk tegemoet te komen aan uit Indië ontvangen klachten omtrent allengs ontstaand gebrek aan geoefende artilleristen, bij K. B. 4 Juni 1904 n°. 35, eenige bepalingen in het leven geroepen, ter bevordering van den overgang van geoefend artillerie-personeel van het leger hier te lande naar het Indische leger.

Op 1 April 1904 is eene nieuwe regeling in werking getreden betreffende de opneming van vreemdelingen in de kazerne te Harderwijk, in afwachting van hun ontbrekende papieren, waardoor voorkomen wordt, dat die personen gedurende dikwijls vrij geruimen tijd buiten de kazerne in eigen onderhoud moeten voorzien. Aanvankelijk schijnt de regeling in alle opzichten te voldoen; klachten zijn althans ter zake niet vernomen.

Bij de Koloniale Reserve bleven de resultaten der werving vrijwel stationnair, zooals mede uit bijlage B, tabel 9, blijkt.

Ten einde de positie van onderluitenant mede bereikbaar te stellen voor apothekersbedienden en voor militaire opzichters der genie, zijn bij K. Btn. 10 Maart en 20 Nov. 1903 n°s. 40 en 25 (Ind. St. 1903 n°. 221 en 1904 n°s. 131 en 252) regelingen getroffen nopens de instelling van de instituten van onderluitenants-apothekersbedienden en militaire architecten bij het wapen der genie.

De maatregel om, door het in het leven roepen van eene legerreserve, te trachten in tijd van oorlog met een buitenlandschen vijand over eenige versterking van het leger te kunnen beschikken (zie K. V. 1903, kol. 114), bleef weinig bevredigende uitkomsten opleveren. Tot op het tijdstip van afsluiting in Indië van de mededeelingen voor dit hoofdstuk (April 1904) hadden zich niet meer dan 44 Europeanen en 6 inlanders verbonden (in April 1903 bedroegen deze cijfers 7 en 2).

Ook de resultaten van de t. a. p. vermelde maatregelen om te trachten den tegenzin van de Indo-Europeanen tegen den militairen dienst te overwinnen door de gelegenheid te openen om engagementen als Europeesch soldaat-ziekenverpleger bij den geneeskundigen hospitaaldienst in Indië, dan wel bij het leger voor den tijd van drie jaren, te kunnen aangaan, bleven beneden de verwachting. In April 1904 had zich voor soldaat-ziekenverpleger nog niemand aangemeld, terwijl slechts 5 personen tot een driejarig engagement bij het leger waren toegelaten.

Militair onderwijs. De reeds meermalen gewijzigde reglementen voor de hoogere krijgsschool en den hoofdcursus zijn nader gewijzigd bij K. B. 12 Oct. 1903 n°. 46 (Ned. St. 1903 n°. 270, Ind. St. 1904 n°. 156).

Tabel 13 van bijlage B bevat numerieke opgaven betreffende de bij de verschillende inrichtingen van het militair onderwijs hier te lande voor Indisch officier in opleiding zijnde leerlingen, zoomede omtrent die bij de militaire school te Meester-Cornelis. In dat overzicht vindt men ook gegevens ten aanzien van het aantal der tot het Indische leger behoorende officieren, die de lessen aan de hoogere krijgsschool te 's-Gravenhage volgen.

Aangaande de kader- en de korpsscholen in Indië vindt men opgaven in tabel 14 van bijlage B.

Ten einde de officieren in de gelegenheid te stellen om zich volledig vertrouwd te maken met het tactisch gebruik van de verschillende wapens, is bepaald, dat, onverminderd de bij Gouv. Bt. 15 Febr. 1892 n°. 53 (Ind. St. n°. 53) vastgestelde voorschriften ten aanzien van detacheeringen in Nederlandsch-Indië van de officieren, die de studiën aan de hoogere krijgsschool hebben voltooid, jaarlijks 12 subalterne officieren, en bij uitzondering ook hoofdofficieren, in aanmerking kunnen worden gebracht om van 1 Mei tot en met 31 October d. a. v. te worden gedetacheerd bij een ander wapen dan waartoe zij behooren.

Op uitnoodiging van de Japansche Regeering woonden 2 officieren van den generalen staf de in 1903 in dat rijk gehouden groote manoeuvres bij, waartoe zij van 9 October tot 25 December van dat jaar uit Indië afwezig waren.

Evenals voor 1903, is ook voor 1904 op de begrooting eene som van f 8000 uitgetrokken voor het uitreiken van gratificatiën aan subalterne officieren van het Indische leger, die bij een af te leggen examen blijken geven van in één of meer der in Nederlandsch-Indië inheemsche talen een zekeren graad van bedrevenheid te bezitten. Aan het in 1903 gehouden examen voldeden 16 officieren in de Maleische en 1 officier in de Javaansche taal.

Bij het oude — geleidelijk op te heffen — korps pupillen, dat in 't laatst van Juni 1903 van Gombong naar Meester-Cornelis is overgebracht, zijn in dat jaar geen jongelieden als pupil aangenomen. Daar 81 jongelieden als pupil zijn afgevoerd (waarvan 74 door overgang bij het leger), daalde de sterkte van het korps van 115 tot 34 pupillen.

Bij het nieuwe korps pupillen zijn in 1903 aangenomen, in de 1ste categorie 51 jongelieden; voorts gingen er 28 over naar de sedert Juni 1903 te Gombong gevestigde 2de categorie en zijn er 6 uit het korps afgevoerd, zoodat bij het einde des jaars het aantal van 99 tot 116 was gestegen (79 zonen van militairen beneden den rang van officier, 36 van particulieren en 1 zoon van een ambtenaar). Bij de 2de categorie zijn 11 jongelieden rechtstreeks toegelaten en 3 ontslagen, zoodat op ult. 1903 het aantal pupillen dezer categorie 78 bedroeg (43 zonen van militairen beneden den rang van officier, 27 van particulieren en 8 van ambtenaren).

Van de bij Gouv. Bt. 21 Maart 1903 n°. 3, onder gunstiger voorwaarden dan sedert 1861 plaats had, bij wijze van proef, voorloopig voor den tijd van drie jaren, opengestelde gelegenheid voor jongelieden van Europeesche afkomst in Indië om, onder genot van eene toelage, bij de korpsen of inrichtingen van het leger eenig handwerk of ambacht te leeren (vgl. K. V. 1903, kol. 115), is in 1903 door 18 jongelieden gebruik gemaakt, van wie er bij het einde van dat jaar nog 14 aanwezig waren. Twee der toegelatenen zijn op verzoek ontslagen, ten einde verder de lessen aan eene ambachtsschool te volgen, terwijl de opleiding van het overige tweetal onderbroken werd, daar er één als geniewerkman bij het leger in dienst trad en de andere, na verloop van eene maand na zijne toelating, niet meer op het werk verscheen. De geringe toeloop tot dit onderwijs moet eensdeels worden toegeschreven aan den bekenden tegenzin van Europeanen in Indië tegen handenarbeid, anderdeels aan de aanwezigheid van ambachtsscholen en inrichtingen van particuliere nijverheid, die uit den aard der zaak verkozen worden boven de werkplaatsen bij het leger.

Bewapening. De geweren en karabijnen, model '95, bleven goed voldoen. Met de in K. V. 1903, kol. 115, vermelde wijziging van het vizier van de karabijn is een aanvang gemaakt.

De proeven met een twintigtal karabijnen voor de bewapening van militaire wielrijders (zie t. a. p.) en met een honderdtal geweren van gewijzigde constructie (zie K. V. 1902, kol. 103) zijn nog niet afgeloopen.

De nieuwmodel lederwerken voor de infanterie waren op ult. 1903 bij het geheele wapen ingevoerd.

Maatregelen zijn getroffen voor de vervanging van het bij het personeel der vesting-artillerie in gebruik zijnde blanke wapen door eene karabijn (bij het daarbij ingedeeld administratief kader door een revolver).

De gewijzigde bewapening van het personeel der veld- en bergbatterijen (zie K. V. 1903, kol. 115 en 116) kwam tot stand. De t. a. p. besproken wijziging in de bewapening van het personeel der genietroepen is afhankelijk gesteld van de uitkomsten der in Atjèh genomen, onlangs beëindigde proef met het bewapenen van de infanterie met de klewang (marechausseesabel), in stede van met het kapmes.

Ook in 1903 zijn geen patronen voor het geweer en de karabijn, model '95, uit Nederland ontvangen. Daarentegen zijn in den loop van dat jaar bij de pyrotechnische werkplaats te Soerabaja voor deze vuurwapenen 2 103 040 scherpe en 2 563 080 losse patronen aangemaakt uit de daartoe uit Nederland aangevoerde bestanddeelen. In verband met verschillende bij den aanmaak der nieuwmodel revolverpatronen ondervonden bezwaren, moesten de in 1903 met deze patronen aangevangen schietoefeningen gestaakt worden, en zijn, in afwachting van den uitslag van nadere, met een gewijzigd model te nemen proeven, 312 732 scherpe en 15 350 losse patronen van de oude soort in Indië vervaardigd.

Bij de pyrotechnische werkplaats zijn in 1903 nog 1 605 800 patronen voor kamerschietoefeningen van het nieuw ingevoerde model en, tot aanvulling van den voorraad, 100 000 scherpe patronen voor de Beaumont-geweren aangemaakt, voor welke laatsten ook thans weder reeds eenmaal gebruikte hulzen zijn gebezigd.

Door de verdere tenuitvoerlegging van de reorganisatie der garnizoens-infanterie in de buitenbezittingen kwamen weder enkele posten met hunne geschutbewapening te vervallen. Voorts zijn nog de geschutbewapeningen van Palembang, Pontianak (Westerafdeeling van Borneo) en Bandjermasin (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) ingetrokken, tegelijk met de opheffing van de artillerie-bezettingen van die plaatsen.

De thans voltooide verdedigingswerken bij Tandjoeng Priok en Batavia zijn in den aanvang van 1903 met het daartoe uit Nederland ontvangen snelvuurgeschut bewapend. Bovendien werd uit Nederland het noodige snelvuurgeschut ontvangen om de werkjes op de hoogvlakte van Bandoeng, voor zoover die gereed kwamen, ook te bewapenen. De twee in 1902 uit Nederland verzonden batterijen mobiel (veld- en berg-) snelvuurgeschut zijn, ook in vergelijking met twee in 1903 ontvangen sectiën geschut van dezelfde soort, doch van een nieuwer en verbeterd stelsel, nader beproefd. Bovendien zijn de eveneens in 1903 ontvangen twee snelvuur-veldhouwitsers van 10 c.M. in beproeving genomen. Omtrent de in 1902 uit Nederland aangevoerde mitrailleurs van verschillend maaksel is door de met het onderzoek belaste commissie rapport uitgebracht.

Ook in 1903 is bij de voortgezette conservatieproeven met de verschillende partijen rookzwak buskruit voor de patronen van het geweer en de karabijn, model '95, geen achteruitgang in chemische stabiliteit van de oudste aanvoeren waargenomen.

Zoowel de chemische als de ballistische stabiliteit van het schietkatoenkruit voor den mortier van 7 c.M. A. bleek, bij de in 1903 voortgezette proeven, niets te wenschen over te laten.

Hoewel op het nitroglycerine- (Nobel-) kruit voor het kanon van 7 c.M. K. A. uit een scheikundig oogpunt geen aanmerkingen zijn te maken, zijn de daarmede sedert 1900 genomen proeven, wegens de uiteenloopende uitkomsten, gestaakt. Deze kruitsoort kan voor invoering niet in aanmerking komen.

De proeven met het rookzwak kruit (Nobel-kruit) voor het kanon van 7 c.M. K. A. (zie K. V. 1903, kol. 116/117) zijn met gunstigen uitslag voortgezet. De chemische stabiliteit liet niets te wenschen over, terwijl de in 1902 waargenomen geringe achteruitgang der ballistische eigenschappen niet noemenswaard is toegenomen.

De periodieke scheikundige onderzoekingen, waaraan de macaroni-kruitsoorten voor de snelvuurkanonnen van 12 en 7.5 c.M. werden onderworpen, leverden tot dusver bevredigende uitkomsten op; achteruitgang in chemische stabiliteit is niet waargenomen. Van de beide eveneens aan een dergelijk onderzoek onderworpen zendingen van macaroni-kruit voor de snelvuur-

kanonnen van 15 c.M. (één van Duitsch fabrikaat en één van de Muider-fabriek) heeft het van de Muider-fabriek afkomstige kruit zich tot dusver chemisch stabiel betoond; in ballistische werking is het echter, blijkens het ladingbepalen, sedert de keuring in Nederland eenigszins achteruitgegaan. Het Duitsche kruit, dat ballistisch vrij wel stabiel gebleven is, ging daarentegen chemisch achteruit, in verband waarmede het aan eene zeer scherpe chemische contrôle wordt onderworpen. Ook het oorspronkelijk, in 1899, met de houwitsers en mortieren van 12 c.M. A. ontvangen nitroglycerine-kruit van Duitschen oorsprong laat, hoewel het uit een ballistisch oogpunt nog geheel voldoet, wat chemische stabiliteit betreft, te wenschen over, weshalve het veiligheidshalve geheel geïsoleerd bewaard wordt. Het zal — tenzij verdere achteruitgang eene onverwijlde opruiming noodig mocht maken — spoedig bij de practische oefeningen worden verbruikt.

Kleeding en uitrusting. De uit de in 1903 uit Nederland ontvangen gordijnstof vervaardigde bedgordijnen (klamboes) (vgl. K. V. 1903, kol. 117) zijn in de garnizoenen, waar de muskietenplaag zich het meest doet gevoelen, bij wijze van proef, verstrekt aan de Europeesche militairen, zoomede aan de lijders in de 2de en 3de afdeeling der militaire hospitalen.

Omtrent de in overweging zijnde plannen tot verbetering van de Indische uniform (zie t. a. p.) is nog geen beslissing genomen.

Daar het lederen schoeisel bij het gebruik te velde minder voldoet — tegen langdurig marcheeren door drassige terreinen is het niet voldoende bestand en op glibberige bergpaden biedt de gladde zool te weinig steun — worden proeven genomen met hooge zeildoeksche rijgschoenen en met lederen schoenen, waarvan de zolen en hakken zijn voorzien van kopspijkers. Ten einde de gevechtswaarde van het inlandsch element in het leger te verhoogen, is bij Gouv. Bt. 14 Jan. 1903 n°. 29, bij wijze van tijdelijken maatregel, bepaald dat, in de gevallen, waarin zulks door den commandant van het leger wordt noodig geacht, aan de onbereden inlandsche militairen, bestemd om te worden ingedeeld bij de troepen te velde, en die uit anderen hoofde niet in het bezit daarvan zijn gesteld, twee paren schoenen kunnen worden verstrekt.

Met de verstrekking van houten kisten, ter vervanging van de lederen kleedingtasschen, is een aanvang gemaakt. Proeven omtrent de voor den soldaat te velde meest gewenschte verpakkingsmiddelen hebben geleid tot de vaststelling van een model veldzak, welke, ten einde hem op het terrein zoo min mogelijk in het oog te doen vallen, vervaardigd is van eene donker groenbruine stof, die ook wanneer zij nat wordt niet afgeeft. Deze veldzak zal, naarmate de veldransels worden opgebruikt, geleidelijk aan de troepen worden verstrekt. Ook aan de slobkousen, waarvan het model eenigszins is gewijzigd, zal dezelfde kleur worden gegeven. Daar de particuliere nijverheid niet bij machte bleek om de stoffen op voldoende wijze te verven, zal men trachten het doel te bereiken in eene bij de militaire strafgevangenis, tevens huis van detentie, te Tjimahi ingerichte eenvoudige ververij. Mocht men daarin niet slagen, dan zullen stoffen van de gewenschte kleur uit Nederland worden ontboden.

Aan de onderluitenants en adjudanten-onderofficier, dienstdoend officier, de sergeant-majoors der veldbataljons, en de bij de te mobiliseeren inlandsche hulptroepen (barisan van Madoera en legioen van Mangkoe Negara) in te deelen sergeant-majoors der infanterie zijn of worden veldkijkers in bruikleen verstrekt.

Huisvesting. Het militair hospitaal te Weltevreden (Batavia) is in 1903 uitgebreid met eenige lokalen voor het geven van onderwijs en het doen van onderzoekingen ten behoeve van den, ingevolge Ind. St. 1901 n°. 89, bij het geneeskundig laboratorium ingevoerden cursus in tropische ziekten. Voorts is aldaar de voor den chef van het wapen der artillerie bestemde, doch door hare ligging zich daartoe minder eigenende gouvernementswoning der eerste klasse verbouwd en, bij wijze van proef, ingericht tot een vereenigingslokaal ten behoeve van de Europeesche mindere militairen van het garnizoen te Batavia (Gouv. Bt. 4 Sept. 1903 n°. 3).

De in 1902 onderhanden genomen verbouwing van het militair hospitaal te Buitenzorg (Batavia) is in 1903 beëindigd.

Te Tjimahi (Preanger Regentschappen) is een aanvang gemaakt met den bouw van een kampement en bijbehoorende magazijnen en werkplaatsen voor het sedert 1896 tijdelijk te Magelang gelegerde korps genietroepen en met de, in verband daarmede, noodzakelijk geworden uitbreiding van het militair hospitaal en van het officierskampement. Voorts is te Tjimahi eene militaire bakkerij gebouwd.

Te Batoe Djadjar (Preanger Regentschappen) zijn tijdelijke gebouwen opgericht voor de voorloopig aldaar te legeren, van Atjèh en onderhoorigheden teruggetrokken 4de bergbatterij (4de compagnie artillerie).

Het militair hospitaal der 6de klasse te Serang (Bantam) is gedeeltelijk ingericht tot ziekenzaal der tweede klasse; het hierdoor vrijgekomen gedeelte is aan het civiel bestuur overgegeven om te worden ingericht tot civiele ziekeninrichting.

De in 1902 aangevangen werkzaamheden voor het aanplempen en droogleggen van de natte grachten en inundatiekommen van het sedert 1873 als versterking opgeheven fort „Prins van Oranje" te Semarang (zie K. V. 1903, kol. 118) werden voortgezet.

Ten behoeve van de uitvoering van K. B. 25 Oct. 1902 n°. 39 (Ind. St. 1903 n°. 1) (zie K. V. 1903, kol. 123 en 152) zijn bij het strafdetachement te Ngawi (Madioen) een zestal strafkamers gebouwd. Daar dit aantal echter te gering bleek om in de behoefte aan afzonderingsruimte te voorzien, is bij Gouv. Bt. 5 Maart 1904 n°. 3 machtiging verleend om het aantal cellen te verdubbelen.

In verband met eene gewijzigde troepenlegering te Koeta Radja (Atjèh en onderhoorigheden), is het troepenlogies in den Kraton en te Panté Pira geredistribueerd, waarbij de kampementen van het 3de bataljon infanterie en van het subsistentenkader eene belangrijke verbetering ondergingen en verschillende bureaulokalen eene dringend noodige uitbreiding verkregen. Voorts zijn drie blokken officierswoningen in den Kraton tot een voegzamer logies verbouwd, en worden ter voorziening in de behoefte aan kapiteinswoningen (4de klasse) een zevental luitenants-verblijven op het Generaalsplein voor dat doel ingericht.

De in 1902 aangevangen bouw van een nieuw, verplaatsbaar semi-permanent kampement voor zes brigades marechaussee, met bijbehoorende officierswoningen, te Padang Tidji (Atjèh en onderhoorigheden) is voltooid, terwijl twee soortgelijke kampementen — één te Samalanga voor acht en één te Bireuën voor zes brigades marechaussee — worden opgericht. Voorts is de bouw van nieuwe of tijdelijke kampementen onderhanden genomen of voltooid te Padang (Sumatra's Westkust), ter vervanging van de bouwvallige, uit materialen van tijdelijken aard samengestelde gebouwen van het subsistentenkader [1]), te Sandaran Agoeng (Padangsche Benedenlanden), voor de na afloop der Korintji-expeditie aldaar gelegerde troepenmacht, zoomede te Merauke (Zuid-Nieuw-Guinea) en te Piroe op het eiland Ceram (Amboina), ten behoeve van de aldaar tijdelijk gelegerde detachementen, terwijl het tijdelijk kampement te Moeara Tembesi in Djambi (vgl. K. V. 1903, kol. 118) nog eenige uitbreiding onderging.

De in 1902 ondernomen bouw van nieuwe officierswoningen te Lam Njòng (Atjèh en onderhoorigheden) kwam gereed. Te Lhō' Nga is een begin gemaakt met de bijbouwing van eene officierswoning en met de vernieuwing van de in 1896 opgerichte en thans in bouwvalligen toestand verkeerende barakken ten behoeve van de derwaarts te zenden reconvalescenten en het daar gelegerd bewakingsdetachement.

Met de oprichting van de t. a. p. bedoelde tijdelijke gebouwen nabij de Emmahaven (Sumatra's Westkust) kwam men gereed.

De verbetering van de watervoorziening der militaire etablissementen te Bangkinang (Padangsche Bovenlanden) en te Goenoeng Sitoli (Tapanoeli) is voltooid.

Alle officierswoningen te Padang Pandjang (Padangsche Bovenlanden) en enkele te Taroetoeng (Tapanoeli) — de laatste voor zoover de hoofdgebouwen betreft — zijn vernieuwd. De ziekeninrichting te Pajakombo (Padangsche Bovenlanden) is opgeheven en de aldaar nog aanwezige militaire terreinen en gebouwen zijn aan het civiel bestuur overgegeven.

In Djambi zijn de tijdelijke barakken nabij de versterking ter hoofdplaats uitgebreid en verbeterd en verrezen achtereenvolgens bivaks te Moeara Kasiroe, Moeara Nersa, Parit, Moeara Boengo, Pelajang, Teloek Kwali en Teloek Kajoepoetih.

Als gevolg van de bij Ind. St. 1901 n°. 166 afgekondigde nieuwe infanterie-formatie, waardoor enkele militaire bezettingen

[1]) De hierdoor vrijgekomen terreinen zijn aan het civiel bestuur overgegeven en de gebouwen in het openbaar voor afbraak verkocht.

zijn verminderd, kwamen te Lahat (Palembang) eenige in het officierskampement gelegen woningen vrij en zijn te Banda Neira (Amboina) en Ternate de militaire kampementen verbouwd en geredistribueerd. De te Lahat en Banda Neira niet meer voor militaire doeleinden te bezigen gebouwen en terreinen zijn aan het civiel bestuur overgegeven.

Aan het tijdelijk troepenlogies te Poeroek Tjahoe (afd. Doesoenlanden, res. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) zijn verschillende verbeteringen aangebracht. De in 1901 aangevangen verbouwing en redistributie te Sambas en te Singkawang (Westerafdeeling van Borneo) is voltooid; een op laatstgenoemde plaats vrijgekomen blok luitenantswoningen is aan het civiel bestuur overgegeven. Te Amboina werd voortgegaan met de restauratie van de militaire etablissementen.

De inrichting of aanleg van schietterreinen, geschikt voor de oefeningen met het geweer, model '95, werd in enkele garnizoenen beëindigd en in andere voortgezet of aangevangen.

De in 1902 ondernomen werkzaamheden voor het vergrooten van de in verschillende militaire kampementen gelegen vrouwenloodsen (zie K. V. 1903, kol. 119) vorderden geleidelijk.

Voeding en verpleging. De op enkele ondergeschikte punten gewijzigde bijzondere bepalingen betreffende de voeding van de in Atjèh en onderhoorigheden, te Bangkinang (Padangsche Bovenlanden), in Djambi, te Poeroek Tjahoe (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) en te Merauke (Zuid-Nieuw-Guinea) gelegerde troepen en dwangarbeiders, zoomede de regeling voor de toekenning van eene toelage aan de aldaar verblijf houdende gehuwde officieren, onderluitenants en Europeesche onderofficieren, die hun gezin derwaarts niet mogen medenemen, bleven ook voor 1904 van kracht. Een en ander is, voor zooveel noodig, ook van toepassing verklaard ten opzichte van de in en om het landschap Korintji (Padangsche Benedenlanden) gelegerde officieren, mindere militairen en dwangarbeiders.

Met het oog op de duurte der levensmiddelen te Medan (Oostkust van Sumatra) is aan de daar gelegerde troepen, boven de volgens het militair tarief n°. 15 toegekende vivres, een bijslag toegestaan.

De proeven met gedroogde sajoer-groenten, geleverd door de naamlooze vennootschap „Javasche maatschappij tot verduurzaming van levensmiddelen" te Poerworedjo (Kedoe), leidden nog niet tot de gewenschte uitkomsten en worden voortgezet. Aan die vennootschap is, bij wijze van proef, opgedragen, in den trant van de thans in gebruik zijnde noodrations, rations hutspot van aardappelen met kool of uien, vleesch, vet en specerijen te vervaardigen, welke voeding bij den troep zeer in den smaak valt. De mede door die vennootschap geleverde rookenmetworst, bestemd om te velde, ter afwisseling, in de plaats van een der gebruikelijke vleeschconserven te worden verstrekt, voldeed eveneens zeer goed, weshalve dat artikel in het ontwerp-voedingstarief voor de troepen te velde is opgenomen.

Op voorstel van den geneeskundigen dienst, is onder de hiervóór genoemde rations voor Europeanen, Afrikanen en Amboineezen weder een soepconserf opgenomen.

Bij Gouv. Bt. 9 Sept. 1903 n°. 18 is, onder bepaalde voorwaarden, aan gemelde vennootschap, ten behoeve van eene door haar in de vlakte van Bandoeng (Preanger Regentschappen), op eene door het legerbestuur goed te keuren plaats, op te richten conservenfabriek, een renteloos voorschot van f 100 000 verleend.

Ten einde de troepen in staat te stellen om zich gedurende eenigen tijd, onafhankelijk van den trein, vrij te kunnen bewegen, wordt gezocht naar een door den man zelf te dragen ration, dat, bij een uiterst gering gewicht, voldoende voedingswaarde bezit om hem gedurende een etmaal voor honger te vrijwaren. Een te Batavia tot dat doel genomen proef met troponbeschuit en troponchocolade gaf minder goede uitkomsten, doch zal, ter verkrijging van een juist oordeel, bij de troepen in Atjèh herhaald worden.

Bij het veldkookgereedschap (zie K. V. 1903, kol. 119) zijn eenige, in de practijk gebleken, kleine gebreken uit den weg geruimd. Daar het voor de marschvaardigheid van den troep bezwaren oplevert het kookgereedschap — ook uit aluminium vervaardigde artikelen van dien aard zijn in beproeving genomen — steeds mede te voeren, wordt de man zelf in het kooken geoefend, waarbij hoofdzakelijk van den eetketel — waarvan de constructie eenigszins zal worden gewijzigd — wordt gebruik gemaakt.

De, bij wijze van proef, genomen maatregel om aan een honderdtal paarden van verschillende korpsen der artillerie en cavalerie eene verhoogde gabavoeding te geven (vgl. K. V. 1903, kol. 119) is bij Gouv. Bt. 18 Maart 1904 n°. 1 algemeen ingevoerd.

Aangezien nog geen voorstellen konden worden gedaan tot definitieve regeling van de voeding voor de Australische paarden (vgl. t. a. p.), is het bij Gouv. Bt. 20 Sept. 1902 n°. 4 voorloopig vastgestelde ration bij Gouv. Bt. 4 Oct. 1903 n°. 33 gehandhaafd, onder bepaling, dat die voorstellen uiterlijk op 1 October 1904 moeten zijn ingediend.

Naar aanleiding van herhaalde klachten over de slechte hoedanigheid van het te Makasser (Celebes en onderhoorigheden), gedurende den drogen moeson, geleverde gras, is besloten om gedurende de tweede helft van elk jaar 5 K.G. Maros-hooi en 4 K.G. gaba aan de daar aanwezige cavaleriepaarden te verstrekken, instede van het gewone ration van 25 K.G. gras en $2^1/_2$ K.G. gaba.

Algemeene gezondheidstoestand en ziekenverpleging. Terwijl voor uitvoerige cijferopgaven wordt verwezen naar het eerlang van regeeringswege uit te geven „Statistisch overzicht der behandelde zieken van het Nederlandsch-Indische leger" over 1903, zij hier alleen het navolgende vermeld. Het totaal aantal ziektegevallen was 1603 lager dan in 1902, niettegenstaande de gemiddelde legersterkte 860 man meer bedroeg. Het aantal sterfgevallen bedroeg 304, tegen 550 in 1902, welke vermindering vooral te danken is aan het minder ernstig optreden van cholera, die immers in 1902 niet minder dan 172 offers vorderde (op 316 ziektegevallen), terwijl in 1903 slechts 12 militairen door de gevreesde ziekte werden weggenomen (op 21 lijders). De in 1903 alom in Indië geheerscht hebbende pokziekte tastte slechts 21 militairen aan, van wie er 2 overleden, voor welke gunstige verhouding geen andere verklaring is te geven dan de geregelde vaccinatie en revaccinatie der bewoners van de militaire kampementen. Het aantal door beri-beri aangetaste militairen daalde aanmerkelijk, vooral in Djambi, te Poeroek Tjahoe en te Merauke, zoodat slechts 776 lijders aan deze ziekte zijn verpleegd, tegen 2000 in 1902. Het aantal malariagevallen bedroeg 619 minder dan in 1902. Wegens syphilis kwamen in 1903 onder behandeling 1071 lijders, waarvan 555 voor de eerste maal (nieuwe gevallen) en 516, die reeds vroeger waren verpleegd. Met gonorrhoë werden voor de eerste maal behandeld 2826 militairen, zoomede 3044, die reeds vroeger aan deze kwaal hadden geleden, terwijl voorts 1633 militairen wegens ulcera mollia (weeke sjanker) werden verpleegd. In het geheel hadden dus 7503 lijders geneeskundige behandeling wegens venerische ziekten noodig. Op 31 December 1903 waren nog onder behandeling met syphilis 74 Europeanen en 43 inlanders en met venerische ziekten 491 Europeanen en 366 inlanders.

In Djambi, te Poeroek Tjahoe en te Merauke werd, ter bestrijding der beri-beri, met het verstrekken van katjang hidjoe voortgegaan. Wel werd de indruk verkregen, dat deze peulvrucht gunstig werkt, maar een afdoend oordeel over hare waarde als genees- en voorbehoedmiddel voor de beri-beri kan vooralsnog niet worden uitgesproken.

Als tijdelijke maatregel is, met goed gevolg, in de operatiekamer van het hospitaal te Weltevreden eene hoofdverpleegster te werk gesteld.

Het reglement voor den militairen geneeskundigen dienst in Nederlandsch-Indië is aangevuld met eene bepaling nopens de kostelooze verstrekking van geneesmiddelen aan gepensionneerde en gegageerde Amboineesche en inlandsche militairen (Ind. St. 1903 n°. 413).

In de behoefte aan ijs in Atjèh en onderhoorigheden voor de ziekeninrichtingen en de uitrukkende colonnes kon ook gedurende 1903 door de gouvernements-ijsfabriek te Koeta Radja naar behooren worden voorzien, maar er was daartoe slechts 133 760 K.G. noodig (tegen 151 453 K.G. in 1902), zoodat het debiet aan particulieren nog aanmerkelijk kon stijgen. In 1903 zijn aan particulieren verkocht 186 772 K.G., tegen f 0,08 per K.G., en 228 534 K.G., tegen f 0,06 per K.G., te zamen 415 306 K.G., tegen 378 236 K.G. in 1902. De opbrengst steeg van f 26 750 in 1902 tot f 28 654 in 1903. Voor verpakking en verzending naar de posten is uitgegeven f 2734 (in 1902 f 5155), en het totaal der uitgaven voor de fabriek (daaronder weder rekenende f 3000 wegens rente over en wegens afschrijving op het aanlegkapitaal) wordt gesteld op f 53 363 (over

1902 f 44 499). De verbetering der watervoorziening van de fabriek (zie K. V. 1903, kol. 120) is bijna voltooid.

Manoeuvres. Ook in 1903 zijn zoowel op Java als in het gouvernement Sumatra's Westkust, door de veldbataljons, waar mogelijk in vereeniging met de andere plaatselijk aanwezige wapens, veldoefeningen op kleine schaal gehouden.

Ten einde de troepen in vredestijd reeds vertrouwd te maken met het uitzoeken en inrichten van bivaks en het voorzien in eigen verpleging, werd aan kleine afdeelingen vergund eenige dagen buiten het garnizoen te verblijven, wat tevens het voordeel opleverde dat groote oefeningsmarschen konden worden gemaakt, en dat ook veldoefeningen gezamenlijk met troepen uit meer verwijderde garnizoenen konden worden gehouden. De officieren, onderluitenants en adjudant-onderofficieren, die aan deze oefeningen deelnemen, ontvangen gedurende de dagen, welke zij buiten hun garnizoen doorbrengen, eene kleine toelage.

Remonte. Het remonte-depôt te Padalarang (Preanger Regentschappen) leverde in 1903 aan het leger 118 paarden af, tegen 99 in 1902. Voor de aanvulling van het depôt zijn in 1903 aangeschaft 70 paarden, waaronder 46 Australische ponies; de overige waren nagenoeg alle uit genoemde residentie afkomstig.

Voor de rechtstreeksche remonte der cavalerie zijn 145 Australische ponies te Batavia aangekocht, waarvan 20 bestemd om, tegen betaling, aan officieren van dat wapen te worden afgestaan. In de behoefte voor de artillerie is grootendeels voorzien door aanvulling met inheemsche paarden van het remonte-depôt.

Hoewel, blijkens het verslag der met den aankoop van fokmateriaal op Soemba belaste commissie (zie K. V. 1903, kol. 121), op dat eiland nog wel goed gebouwde paarden te vinden zijn, is het aantal dezer dieren te gering om in de behoefte van de beide bereden wapens geheel te voorzien. Fokmerries van de gewenschte taille en den vereischten ouderdom heeft de commissie niet kunnen koopen, aangezien de jonge merries, tengevolge van gebrek aan voedsel, veroorzaakt door de buitengewoon langdurige droogte in 1902, in zoodanigen toestand verkeerden, dat de bevolking ze niet te koop wenschte aan te bieden. In de behoefte aan vrouwelijk fokmateriaal voor de eerstdaags op te richten tamme stoeterij is voorzien door den bij Gouv. Bt. 8 April 1903 n°. 1 geautoriseerden aankoop van een 60-tal sandelhout fokmerries, welke door tusschenkomst van een te Soerabaja gevestigden paardenhandelaar zijn verkregen. Ten behoeve van de voor 1904 benoodigde aanvulling van inheemsche paarden voor de artillerie en het remonte-depôt is bij Gouv. Bt. 24 Febr. 1904 n°. 12 machtiging verleend om een militairen paardenarts, bijgestaan door eenig minder militair en civiel personeel, naar Soemba te zenden, met het doel om aldaar een 40-tal paarden voor de artillerie en een 30-tal jonge dieren voor het remonte-depôt aan te schaffen.

Ter bekoming van de benoodigde cavaleriepaarden voor 1904 zijn, om dezelfde redenen als vermeld in K. V. 1903, kol. 121, bij den te Sidney gevestigden paardenhandelaar, die ook in 1902 en 1903 de Australische ponies leverde, weder 175 van deze dieren besteld. Ten einde in Indië over eenige reserve te kunnen beschikken en om te dienen voor de aanvulling voor 1905, is hem tegelijkertijd de levering van 175 vierjarige ponies voor het remonte-depôt te Padalarang opgedragen.

De te Ispahan gevestigde paardenhandelaar, die zich bereid had verklaard om een 20-tal Perzische paarden te Batavia te leveren (zie t. a. p.), zag daarvan af. Nadat men er in geslaagd was om iemand te vinden, die, op dezelfde voorwaarden, geneigd was om een aantal zoogenaamde „Persian Gulf Arabs" te bezorgen, is bij Gouv. Bt. 30 Juli 1903 n°. 23 machtiging verleend om een 50-tal van die paarden aan te koopen, tegen den prijs van ten hoogste f 650 per paard. Bij het afsluiten in Indië van de mededeelingen voor dit hoofdstuk waren reeds een 26-tal Perzische paarden aangevoerd, waarvan er echter slechts 13 aan de gestelde eischen voldeden.

De africhting van de in 1902 te Batavia en in de Straits-Settlements aangekochte Australische ponies is in 1903 beëindigd. Voor zoover dit thans reeds kan worden beoordeeld, is dit 1,42 M. hooge dier een bruikbaar troepenpaard voor de cavalerie.

De t. a. p. vermelde aankoop van muildieren te Tientsien in China mislukte, daar het „Holland-China-Syndicaat" niet voldoende op de hoogte bleek te zijn van de eischen, welke aan bruikbare muildieren voor de bergartillerie moeten worden gesteld. De ingevolge Gouv. Bt. 20 Dec. 1902 n°. 2 naar Tientsien gezonden militaire paardenarts ondernam nog eenige reizen in het binnenland, die evenmin resultaat hadden. Sedert is die paardenarts dan ook teruggeroepen (Gouv. Bt. 7 Aug. 1903 n°. 50).

De uitkomsten van de proef met Australische ponies, ten einde hunne bruikbaarheid als draagdier na te gaan (zie K. V. 1903, kol. 121/122), waren in den aanvang niet bemoedigend, doch na de zesde maand van het entrainement, toen de dieren gewend schenen aan het Indisch klimaat, werden zulke vorderingen waargenomen, dat de uitslag voorloopig toch gunstig kan worden genoemd. In verband hiermede, en vooral met het oog op de in Oost-Azië heerschende toestanden en de groote bezwaren om goede muildieren van elders te bekomen, is, ten einde de proef met draagpaarden op grootere schaal te kunnen voortzetten, bij Gouv. Bt. 30 Maart 1904 n°. 15 machtiging verleend tot den aankoop van nog een 60-tal van die poniës, tegen een maximum-prijs van f 420 per stuk, ter vervanging van een gelijk aantal muildieren en ter voorziening in de vermoedelijke behoefte van 1904 en 1905. Aangezien het wenschelijk is gebleken deze paarden, alvorens ze in dressuur en entrainement te nemen, eenigen tijd bij het remonte-depôt in te deelen, ligt het in de bedoeling voor een 30-tal, die geacht worden reeds dadelijk te zullen noodig zijn, een leeftijd van 5 tot 7 jaar vast te stellen, en overigens paarden van 4 jaar aan te schaffen, die dan ongeveer één jaar bij het remonte-depôt zullen verblijven.

Bij de cavaleriepaarden deden zich in 1903 geen gevallen van kwaden droes voor. Daarentegen hadden de artilleriepaarden en die van den transporttrein te Weltevreden nogal van die ziekte te lijden. Bij het 4de eskadron cavalerie in Atjèh had men weder te kampen met surrah, tengevolge waarvan 6 inheemsche paarden en 27 Australische ponies stierven.

Transporttrein. Te Meester-Cornelis (Batavia) werd de bouw van een kampement voor de daar te legeren compagnie van de kern van den in het leven te roepen permanenten transporttrein onder handen genomen en grootendeels voltooid.

De in November 1902, bij wijze van tijdelijken maatregel, te Weltevreden gevormde transporttrein ten behoeve van de naar Korintji (Midden-Sumatra) bestemde militaire macht (zie K. V. 1903, kol. 122) is te Weltevreden gebleven, aangezien de slechte toestand der naar Korintji voerende paden een geregeld paardentransport aldaar onmogelijk maakte. In afwachting van het totstandkomen van den permanenten transporttrein, is de bewuste tijdelijke maatregel tot ult. December 1904, of zooveel korter als noodig zal blijken, bestendigd (Gouv. Bt. 27 Dec. 1903 n°. 3).

Militaire wielrijders. De practische bruikbaarheid der militaire wielrijders voor het verrichten van verkenningen, en ook als strijdende afdeeling, is in 1903 bij tal van veldoefeningen zoowel in vlak- als in bergterrein, ten duidelijkste gebleken.

Bij Gouv. Bt. 3 Juli 1903 n°. 13 is eene regeling getroffen van de inkomsten der bij de militaire wielrijders ingedeelde officieren en militairen beneden dien rang.

Op verzoek van den civielen en militairen gouverneur van Atjèh en onderhoorigheden is, ter bewaking van den stoomtramweg aldaar, eene afdeeling van 12 militaire wielrijders naar dat gewest gezonden.

Bij Gouv. Bt. 28 Oct. 1903 n°. 13 is machtiging verleend om, bij wijze van tijdelijken maatregel, ten hoogste vijf der bij de proefneming met de vorming van militaire wielrijders ingedeelde mindere militairen dienst te laten doen als rijwielhersteller of leerling-rijwielhersteller der 1ste, 2de of 3de klasse.

Jachtcommando's. Ingevolge den bij Gouv. Bt. 1 Juni 1903 n°. 4 genomen maatregel om, bij wijze van proef, ter bestrijding van de tijgerplaag, militaire jachtcommando's ter beschikking van de hoofden van gewestelijk bestuur te stellen (zie K. V. 1903, kol. 164) zijn te Malang (Pasoeroean) 2, in elk der garnizoenen Fort de Kock en Padang Pandjang (Padangsche Bovenlanden) 3 commando's en in elk der garnizoenen Padang Sidempoean (Tapanoeli), Benkoelen, Teloekbetoeng (Lampongsche Districten) en Tebingtinggi (Palembang) 1 commando gevormd. De instelling bestaat nog te kort om er reeds een oordeel over te kunnen vellen.

Reglementen en voorschriften. Onder de in 1903 door het legerbestuur vastgestelde instructiën, reglementen en voorschriften behooren o. a. een overzicht van de voornaamste algemeene en bijzondere bepalingen, waarmede militaire reizigers en militaire autoriteiten, voor zooveel noodig, rekening behooren te houden bij het vervoer, over spoor- en stoomtramwegen, van alleen reizende militaire personen, marcheerende troepen, paarden, enz. en van tot het departement van oorlog behoorende goederen; eene regeling van het militair vervoer over de spoor- en tramwegen; een overzicht van de bepalingen voor militaire apothekers-bedienden en onderluitenants-apothekersbedienden; eene nieuwe instructie voor de gewestelijke intendanten, zoomede schietvoorschriften voor de infanterie en cavalerie (Alg. Orders 1903 nos. 24, 40, 143, 149, 151 en 154). Voorts verscbenen een ontwerp-voorschrift op de richting, de waarneming, de peiling en den seindienst bij de vesting-artillerie, een voorschrift op den batterijdienst en eene aanwijzing omtrent de inrichting en het onderhoud van het snelvuurgeschut bij dat wapen, zoomede eene nieuwe handleiding voor de officieren van wapening.

Van enkele reglementen en voorschriften zag eene Maleische vertaling het licht.

Belooningen en straffen. Bij Gouv. Btn. 5 en 24 Oct. 1903 n°. 9 en 1 zijn, met toepassing van art. 5, 2de lid, van K. B. 24 Nov. 1859 n°. 69 (Ind. St. 1860 n°. 26), de sedert aan zijne voor den vijand bekomen wonden overleden 1ste-luitenant der infanterie M. J. J. B. H. Campioni en de kapitein van dat wapen H. N. A. Swart respectievelijk buitengewoon bevorderd tot kapitein en majoor, en zulks wegens uitstekende militaire verrichtingen en uit daden gebleken buitengewone militaire talenten. Voorts is bij Gouv. Bt. 5 Oct. 1903 n°. 1 de onderluitenant der infanterie H. Christoffel tot 2de-luitenant van dat wapen benoemd, als belooning voor hernieuwde bewijzen van buitengewonen moed, beleid, trouw, energie en uitstekende plichtsbetrachting in Atjèh, op 24 Juli en 1 September 1902 en gedurende het tijdvak van 30 October tot en met 30 December 1902. Een overzicht van de overige aan militairen der landmacht gedurende 1903 toegekende eerebelooningen wegens aan den lande bewezen bijzondere diensten ter zake of ter gelegenheid van krijgsverrichtingen in Indië vindt men in tabel 15 van bijlage B.

Het aantal militairen beneden den rang van officier, die in 1903 aanspraak verkregen op de gouden, zilveren of bronzen medaille voor langdurigen trouwen dienst, beliep 2279, tegen 2498 in 1902.

Bij Gouv. Bt. 8 Maart 1904 n°. 35 is een bedrag van f 4175 beschikbaar gesteld tot toekenning van kleine belooningen aan mindere militairen, bij de in den loop van 1904 te houden scherm- en gymnastiek-wedstrijden.

Tabel 16 van bijlage B bevat eene numerieke opgaaf betreffende eenige categorieën van gestraften of om niet-eervolle redenen uit het leger of tijdelijk uit hun korps afgevoerden.

Het K. B. 25 Oct. 1902 n°. 39 (Ind. St. 1903 n°. 1) waarbij, ten aanzien van de ingelijfden bij het strafdetachement in Nederlandsch-Indië, de straf van rietslagen en de overige straffen van het reglement van krijgstucht of discipline voor het krijgsvolk te lande zijn vervangen door de straffen van opsluiting en van eenzame opsluiting, is op 15 September 1903 in werking getreden (Ind. St. 1903 n°. 304), op welken datum tevens een nieuw reglement voor het strafdetachement is ingevoerd (zie Jav. Ct. 1903 n°. 71).

Maatregelen en instellingen in het belang van het zedelijk en stoffelijk welzijn van den soldaat. In den loop van 1903 is het aantal voor Europeanen ingerichte dagverblijven met 3 uitgebreid, zoodat bij het einde des jaars in het geheel 68 van deze inrichtingen aanwezig waren, waarvan echter die behoorende bij het 14de bataljon infanterie in Atjèh en het 2de bataljon infanterie in Djambi, door de bijzondere omstandigheden, waarin die korpsen verkeerden, niet in gebruik waren.

De laatst bekende verantwoordingen der cantine-administratiën (over 1902) wezen, verdeeld over 103 cantines, in totaal op een voordeelig saldo van f 120 590. De waarde van gebouwen, meubilair en bibliotheken der cantines werd op ult. 1902 geschat op f 586 900.

In tabel 17 van bijlage B treft men een overzicht aan van de in 1903 wegens dronkenschap aan Europeesche militairen opgelegde straffen, waaruit blijkt, dat van de 10 698 Europeesche militairen er zich 2693 nu en dan aan misbruik van sterken drank schuldig maakten en daarvoor 3335 malen gestraft werden. In 1902 bedroegen deze getallen 10 952, 2754 en 3522.

Ook in 1903 is getracht door het verkrijgbaar stellen van minerale wateren het gebruik van alcoholische dranken te verminderen. Een te Koeta Radja genomen proef om minerale wateren in eigen beheer te vervaardigen leverde goede uitkomsten op.

Ten einde den Europeeschen minderen militairen de gelegenheid te bieden om hun vrijen tijd in een gezellig ingericht lokaal door te brengen, waar geen sterke drank verkrijgbaar is en waar zij zich aangenaam kunnen bezighouden en ontheven zijn van den druk der discipline, is te Batavia, voorloopig bij wijze van proef, zulk een vereenigingslokaal ingericht (Gouv. Bt. 4 Sept. 1903 n°. 2) (vgl. de rubriek „Huisvesting"). Hoewel deze instelling nog te kort bestaat om over hare werking reeds een afdoend oordeel te kunnen uitspreken, kan toch reeds vermeld worden, dat zij in den smaak van de mindere militairen valt. Het gemiddeld aantal bezoekers bedroeg tot dusver 182 per dag, als gevolg waarvan het bezoek van de militaire cantine te Weltevreden belangrijk verminderde.

In de 2de militaire afdeeling op Java is, bij wijze van proef, voor de Europeesche mindere militairen de gelegenheid opengesteld om in hun vrijen tijd een ambacht uit te oefenen of aan te leeren, waartoe door het departement van oorlog gereedschappen en materialen te hunner beschikking worden gesteld.

Van particuliere zijde werd voortgegaan met den Europeeschen militair in militaire tehuizen het gemis aan familieleven zooveel mogelijk te vergoeden en daarbij tevens tot zijn zedelijk welzijn werkzaam te zijn. Van het op de Indische begrooting voor 1904 uitgetrokken bedrag voor subsidiën aan vereenigingen, die zich ten doel stellen het zedelijk welzijn der militairen te bevorderen, is, evenals in 1903, eene som van f 2400 toegekend aan de Vereeniging voor evangelisatie onder de militairen in Nederlandsch-Indië, ten behoeve van haar militair tehuis te Koeta Radja (Atjèh). Voorts zijn subsidiën toegekend aan de militaire tehuizen te Batavia, Buitenzorg, Tjimahi, Willem I, Magelang, Soerakarta, Soerabaja, Malang, Padang en Amboina.

Omtrent de bij Ord. van 9 April 1904 (Ind. St. n°. 197) in het reglement voor den postdienst in Nederlandsch-Indië aangebrachte wijziging, waardoor het port voor brieven, afkomstig van militairen beneden den rang van officier, is verlaagd, zoomede over het gebruik, door die militairen van de postspaarbank gemaakt, zie men hoofdstuk **L**, afd. III.

Staatsstoomtramweg in Atjèh en telephonen aldaar. Met het opbreken van de niet meer gebruikte zijlijn Koeta Radja—Lam Njong—Lam Barō (zie K. V. 1903, kol. 124) kwam men gereed.

Van de lijn ter Noord- en Oostkust van Atjèh, van Sigli naar de Langsar-baai, welke op 1 Maart 1903 tot Lhō' Seumawè voltooid was, kon het gedeelte Peudada—Lhō' Seumawè ook in 1903 nog niet in exploitatie worden genomen, omdat, tengevolge van de buitengewoon ongunstige weersgesteldheid, de nieuwe bruggen over de Peudada-, Blang Mè- en Manè-rivieren, die de in October en December 1902 door zware overstroomingen gedeeltelijk vernielde moesten vervangen, niet voltooid konden worden. In de in exploitatie zijnde lengte (152 K.M.) kwam dus geen verandering.

Van het traject Lhō' Seumawè—Idi, waarvan in 1902 het gedeelte Lhō' Seumawè—Geudōng (16 K.M.) gereed was gekomen, is het baanvak Geudōng—Lhō' Soekoen (17 K.M.) voltooid. Dit zou ook het geval zijn geweest met het baanvak Lhō' Soekoen—Idi (65 K.M.), ware het niet, dat de ongunstige weersgesteldheid zich ook hier in hooge mate had doen gelden, waarbij in het begin van December 1903 nog eene bijzonder hevige overstrooming kwam, die aan de werken zware beschadigingen toebracht. De opmetingen voor de doortrekking van de lijn Sigli—Idi tot de Langsar-baai kwamen gereed; met den aanleg is een aanvang gemaakt.

Met den aanleg van de tramaansluiting tusschen Groot-Atjèh en de Noord- en Oostkust der onderhoorigheden (lijn Seulimeum—Keudè Breuë) is van beide zijden begonnen.

Het telephoonnet in Atjèh omvatte op ult. 1903 verbindingen aan de centraalstations te Koeta Radja, Sigli, Samalanga, Lhō' Seumawè en Idi. Met uitzondering van dat te Idi, zijn deze stations ook onderling verbonden. Een aanvang is gemaakt met den aanleg van eene intercommunale lijn tusschen deze centraalstations, met het doel om in de toekomst rechtstreeksche

gesprekken tusschen Koeta Radja en Idi en later tot Langsar mogelijk te maken. Het gedeelte Koeta Radja—Seulimeum (42 K.M.) is reeds voltooid en het gedeelte Samalanga—Lhō' Seumawè (100 K.M.) onderhanden.

De totale lengte van het telephoonnet bedroeg op ult. 1903 1060 K.M., tegen 800 K.M. op ult. 1902. In dit net zijn 107 toestellen ten behoeve van landsdienaren en gouvernements-inrichtingen opgenomen, benevens 45 toestellen voor betalende particulieren, tegen respectievelijk 90 en 29 op ult. 1902.

Bij Gouv. Bt. 17 Jan. 1904 n°. 44 zijn bepalingen vastgesteld nopens het gebruik van een tweede toestel door de aan het militaire telephoonnet in Atjèh en onderhoorigheden aangesloten particulieren.

§ 2. FORTIFICATIËN. [1])

De werken voor de verdediging van de kuststrook nabij Batavia en een paar eenvoudige werken in de Preanger Regentschappen kwamen in 1903 gereed.

Van de batterijen ter verdediging van het Westgat van Soerabaja zijn de weermiddelen voor eene verdediging van nabij verbeterd, die ter verdediging van de reede zijn van stations voor afstandmeting voorzien en de telegraphische gemeenschap ten behoeve van de verdediging van Soerabaja is uitgebreid.

Van de sedert 1902 in aanbouw zijnde batterijen ter verdediging van Poelò Wè (Atjèh en onderhoorigheden) is er één nagenoeg voltooid.

De in 1902 aangevangen bouw van bergplaatsen voor oorlogsvoorraden in de Preanger Regentschappen (zie K. V. 1903, kol. 124) werd voortgezet; een tweede magazijn voor de oplegging van rookzwak buskruit en een magazijn voor de oorlogsvoorraden der genie kwamen te Tjimahi gereed, terwijl de bouw van bergplaatsen voor de oplegging van soortgelijke voorraden van de artillerie, met gebouwen voor de huisvesting van het daarbij te werk te stellen personeel, te Bandoeng onderhanden werd genomen. Om het geniemagazijn te Tjimahi is een verboden kring vastgesteld (Ind. St. 1903 n°. 227).

Met den in 1901 aangevangen bouw van eene nieuwe versterking te Pangkadjene (Celebes en onderhoorigheden) kwam men gereed.

In verband met de opneming van Banjoewangi in het spoorwegverkeer, is de bij Gouv. Bt. 20 Dec. 1902 n°. 11 tijdelijk boven de formatie van het leger gevoerde bezetting aldaar ingetrokken en het fort „Utrecht", met bijbehoorende gebouwen en terreinen, aan het civiel bestuur overgegeven.

In verband met de gewijzigde politieke toestanden in verschillende deelen van den archipel is de versterking te Seroewai (Oostkust van Sumatra) verlaten; en het militair etablissement te Taroetoeng (Tapanoeli) uit den staat van versterkingen geschrapt, met gelijktijdige opheffing van de daarvoor vastgestelde verboden kringen (Ind. St. 1903 n°. 349), en zijn voorts de ijzerhouten palissadeeringen om de versterkingen te Pontianak en Sintang (Westerafdeeling van Borneo), zoomede de aarden omwallingen van die te Blinjoe en Pangkalpinang (Banka en onderhoorigheden) en de steenen muur om het front „Concordia" te Koepang (Timor) vervangen door vertikale afsluitingen van gewapend ijzerdraad, terwijl de verboden kring voor de redoute te Singkawang (Westerafdeeling van Borneo) eenigszins verkleind is. De militaire terreinen en werken te Seroewai zullen aan het civiel bestuur worden overgegeven. Te Koepang onderging het kampement tevens eenige redistributie en verbeteringen door sommige tijdelijke gebouwen en accessoires door permanente te vervangen en door den aanleg van eene nieuwe waterleiding.

In Atjèh en onderhoorigheden is, met het oog op de gewijzigde toestanden aldaar, de versterking Tjòt Goeë opgeheven. De gebouwen, met uitzondering van de palissadeering, zijn verkocht en de militaire terreinen aan het civiel bestuur overgegeven.

Het reglement op het verleenen van toegang tot en het bezichtigen van verdedigingswerken, artillerie-inrichtingen of artillerie-magazijnen onder beheer van het departement van oorlog in Nederlandsch-Indië (Ind. St. 1903 n°. 196) is bij Gouv. Bt. 5 Maart 1904 n°. 4 (Ind. St. n°. 153) gewijzigd en aangevuld.

De bij Ord. van 19 April 1901 (Ind. St. n°. 169) vastgestelde regeling van den overgang, in geval van oorlog met een buitenlandschen vijand, van de organisatie der strijdkrachten in Nederlandsch-Indië op voet van vrede tot die op voet van oorlog is gewijzigd bij Ord. van 3 Juli 1903 (Ind. St. n°. 258).

§ 3. TOPOGRAPHISCHE DIENST.

In afwachting van eene beslissing op de voorstellen der commissie, aan welke in November 1900 de overweging is opgedragen van de vraag in hoever het aanbeveling zou verdienen de door een aantal diensttakken in Indië verricht wordende terreinopnemingen en kaarteeringswerkzaamheden te centraliseeren (vgl. K. V. 1903, kol. 125), is door den topographischen dienst voortgegaan met de vervaardiging van de landrentekaarten, en wel van de districten Salaman en Moentilan (afd. Magelang, res. Kedoe), terwijl die van het district Adiredjo (afd. Tjilatjap, res. Banjoemas), welke in 1901, ter beproeving van de nieuwe werkwijze, vervaardigd waren, in 1903 ten opzichte van de klasseering der bouwvelden volledig zijn afgewerkt. In het geheel waren op het einde van 1903, ten behoeve van de landrente, opgenomen en in kaart gebracht 57 248 bouws in Kedoe en 41 003 bouws in Banjoemas.

Omtrent hetgeen in 1903 verricht is door de verschillende onderdeelen van den militairen topographischen dienst valt het volgende te melden.

In Zuid-Sumatra zijn de verkenningen tot het opsporen van geschikte secundaire en tertiaire driehoekspunten in het trianguleerbaar gedeelte der residentie Palembang ten einde gebracht. Pilaren zijn gebouwd op 7 secundaire en 77 tertiaire punten, waarvan respectievelijk 3 en 26 gelegen in Benkoelen en de overige in Palembang, zoodat op ult. 1903, behalve 33 punten van het hoofddriehoeksnet, 48 secundaire en 540 tertiaire punten blijvend op het terrein waren aangegeven. Hoekmetingen, betrekking hebbende op het hoofddriehoeksnet, zijn uitgevoerd op 3 stations der eerste orde en secundaire metingen

[1]) In afwijking van het daaromtrent in K. V. 1903, kol. 125, vermelde, is slechts een gedeelte van de door het verlaten van het defensief kampement te Barabei en de versterking van Rantau (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) vrijgekomen gebouwen aan het civiel bestuur overgegeven; de rest is in het openbaar voor afbraak verkocht.

In kolom 126 van dat verslag is voorts ten onrechte vermeld, dat de gebouwen van het als versterking opgeheven fort „Oranje" te Ternate onderhands zijn verkocht; verzuimd werd te vermelden dat de gebouwen van het opgeheven definitief kampement te Oelèë Lheuë (Atjèh en onderhoorigheden) verkocht werden.

zijn verricht op 3 stations der eerste, 4 der tweede en 16 der derde orde, deze laatste met inbegrip van 10 zoogenaamde hulppunten, die tevens dienen voor de vastlegging van andere punten der derde orde. De coördinaten zijn berekend van 3 primaire, 3 secundaire en 49 tertiaire punten. In het geheel waren op ult. 1903 de coördinaten berekend van 28 primaire, 36 secundaire en 418 tertiaire punten. De driehoeksmeting in de afdeeling Lematang Oeloe en Ilir, Kikim en de Pasoemahlanden der residentie Palembang is thans geheel, die in de afdeeling Kauer der residentie Benkoelen nagenoeg ten einde gebracht.

In het oostelijk laagland van eerstgenoemd gewest werden twee astronomische reizen ondernomen, namelijk een langs de Komering-rivier en een — op ult. 1903 nog niet afgeloopen — langs de Moesi- en Lematang-rivieren. Op elk dezer reizen zijn, behalve ter hoofdplaats Palembang, nog astronomische waarnemingen verricht op 5 stations, terwijl telkenmale op het driehoeksnet is aangesloten. Alle stations zijn door pilaren verzekerd; van die der eerstgenoemde reis zijn de geographische breedte- en lengteverschillen berekend.

De getijwaarnemingen ter hoofdplaats Benkoelen zijn ten einde gebracht en de gemiddelde stand van den zeespiegel aldaar is berekend.

De topographische opneming van Sumatra's Westkust had zich bij het einde van 1903 uitgestrekt over 47 664,8 K. M². In den loop van dat jaar zijn daar opgemeten en in kaart gebracht 2776,3 K. M²., waarvan 1634,3 K. M². op de schaal 1 : 40 000 en 1142 K. M². op de schaal 1 : 80 000. Met de opneming van Sumatra's Westkust bleven belast de 1ste en 3de opnemingsbrigade, beide met hoofdkwartier te Padang Sidempoean (Tapanoeli).

De 2de opnemingsbrigade, met hoofdkwartier te Buitenzorg (Batavia), belast met de herziening van een groot deel der detailbladen van de residentiekaarten van Batavia en de Preanger Regentschappen, zette hare werkzaamheden geregeld voort. Op het einde van 1903 waren, op de schaal 1 : 20 000, in het geheel 6985 K. M². herzien, en wel 1660 K. M². in de Preanger Regentschappen en 5325 K. M². in Batavia. De in 1900 en 1901, respectievelijk in Djambi (Palembang) en in de Boven-Doesoen (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) gedetacheerde opnemers van deze brigade bleven ook gedurende 1903 aldaar werkzaam. Bovendien was, ten behoeve van de expeditie naar Korintji, één opnemer toegevoegd aan den officier van den generalen staf, die de toegangswegen naar dat landschap verkende en een andere aan de expeditionnaire troepenmacht. Na de ontbinding der expeditie bleef laatstgenoemde opnemer in Korintji achter, ter vervaardiging van eene schetskaart van dat landschap.

De opleidingsbrigade, met hoofdkwartier te Poerworedjo in Kedoe, had bij het einde van 1903 in dat gewest opgenomen en in kaart gebracht 4335,8 K.M²., en wel 3734,8 K.M². op de schaal 1:25 000 (waarvan 3709,3 K.M². aan gewone meting en 25,5 K.M². aan terreinen, herzien met behulp van de kaarten der irrigatiebrigade) en 601 K.M². op de schaal 1:50 000. De hoekmetingen ter bepaling van de noodige vaste punten in de residentie Semarang werden voortgezet. Aldaar zijn 96 pilaren gebouwd, 4 secundaire en 107 tertiaire punten getrianguleerd en 4 secundaire en 42 tertiaire punten berekend.

Op ult. 1903 waren bij de brigade ter beproeving en opleiding 5 officieren en 27 Europeesche onderofficieren en minderen gedetacheerd, terwijl in den loop van dat jaar 4 officieren, die in Nederland den cursus aan de hoogere krijgsschool hadden doorloopen, gedurende 6 maanden in het terreinopnemen zijn geoefend.

Van de 8 inlandsche élève-topografen, die tijdelijk boven de formatie van de opleidingsbrigade werden gevoerd om tot verkenner te worden opgeleid (zie K. V. 1903, kol. 127), konden er in 1903 4 als zoodanig worden aangesteld, terwijl één is ontslagen en van 3 de opleiding bij het einde des jaars nog niet was voltooid. Overigens zijn 4 der voor de gewone topographische opneming opgeleide inlandsche élève-topografen tot inlandsch topograaf der 3de klasse benoemd en is er één ontslagen, zoodat op ult. 1903 aanwezig waren 16 inlandsche topografen en 14 inlandsche élève-topografen (onder wie 3, die voor verkenner worden opgeleid).

Het bij het einde van 1901, onder de rechtstreeksche contrôle van een officier-opnemer, in Atjèh en onderhoorigheden gedetacheerde aantal van 6 opnemers bleef aldaar werkzaam. Om dezelfde reden als vermeld in K. V. 1901, blz. 48, kon ook in 1903 niet altijd aan de geregelde opneming worden voortgewerkt. Bij het einde van dat jaar waren, op de schalen 1:20 000 en 1:40 000, opgenomen en in kaart gebracht 4389 K.M²., tegen 3937 K.M². op ult. 1902.

Gedurende 1903 zijn bij het topographisch bureau te Batavia bewerkt en van gouvernementswege uitgegeven: verschillende vervolgbladen, namelijk 7 graadafdeelingsbladen (schaal 1:80 000) en 8 militaire bladen (1:40 000) betreffende de topographische kaarten van Sumatra's Westkust: 11 detailbladen (8 op de schaal 1:25 000 en 3 op de schaal 1:100 000) betreffende de topographische kaarten van Midden-Java [1]), 17 herziene detailbladen (1:20 000) en 5 militaire bladen (1:50 000) betreffende de residentiekaart van Batavia en 2 herziene detailbladen (1:20 000) betreffende de residentiekaart van de Preanger Regentschappen; voorts herdrukken van de kaarten der hoofdplaatsen Willem I (1:20 000), Soerakarta (1:20 000) en Amboina (1:20 000), zoomede van 129 bladen, 91 platen en 1 brevet, waarvan de voorraad was uitgeput.

Wijders zijn voor speciale doeleinden gereproduceerd: de kaart van Goa (1 : 100 000), de overzichtskaart van Atjèh en onderhoorigheden in 16 bladen (1 : 200 000), de overzichtskaart van de Gajō- en Alas-landen in 4 bladen (1 : 200 000), schetskaarten van het landschap Kota Besar (1 : 200 000) en van Korintji in 3 bladen (1 : 200 000), voorloopige zwartdrukken van 7 bladen der topographische kaart van Atjèh en onderhoorigheden (1 : 40 000), een bladwijzer van Midden-Java, eene triangulatiekaart van Banjoemas-Kedoe, de kaart behoorende bij het verslag der commissie belast met het opmaken van een rapport omtrent den waters- en voedingsnood in Semarang (vgl. K. V. 1903, kol. 6), 52 platen ten behoeve van het leger en 16 kaarten en platen ten behoeve van het „Jaarboek van het mijnwezen".

Voor verkochte kaarten is in 1903 ontvangen ruim f 5271, terwijl de kosteloos en tegen regularisatie verstrekte kaarten eene verkoopswaarde vertegenwoordigden van f 13 558. Aan retributie voor het nemen van kopieën is in 1903 geïnd f 120.

Sedert de opgaaf in K. V. 1903 (kol. 128), zagen hier te lande (bij de topographische inrichting van het Ministerie van Oorlog) het licht de bladen 6 en 9, bevattende Noord-Sumatra en de Padangsche Bovenlanden en Padangsche Benedenlanden, van den geleidelijk herzien wordenden atlas van Nederlandsch-Indië van Stemfoort en ten Siethoff. In bewerking bleef nog blad 3, bevattende West-Java, zoomede het titelblad.

§ 4. KRIJGSVERRICHTINGEN.

Gedurende het tijdvak, waarover deze paragraaf loopt (medio Maart 1903 tot medio Maart 1904), hadden krijgsverrichtingen plaats in Korintji (Padangsche Benedenlanden), in het gouvernement Atjèh en onderhoorigheden, in Djambi (Palembang) en in de Boven-Doesoen (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), en was tevens gewapende tusschenkomst noodig te Binanga en Seneboek (Tapanoeli) en in West-Ceram (Amboina). Aangezien de gebeurtenissen in de laatstgenoemde vijf gewesten reeds beschreven zijn in hoofdst. C, §§ 3, 5, 8, 14 en 17, is

[1]) Afzonderlijke residentiekaarten worden van Midden-Java niet vervaardigd.

hier alleen gewag te maken van de verrichtingen op militair gebied in Korintji.

Eenige algemeene opgaven mogen, zooals gebruikelijk, voorafgaan.

Gedurende 1903 kwamen in Atjèh aan, ter aanvulling van de door evacuatie, pasporteering, gageering, overplaatsing, overlijden als anderszins ontstane mutatiën, 2967 militairen (onder wie 76 officieren en 4 onderluitenants), terwijl in de drie voorafgegane jaren 1900 t/m 1902 de aanvulling achtereenvolgens had bedragen 1927, 3161 en 3245 man, waaronder respectievelijk 78, 83 en 92 officieren. Onder de in 1903 naar Atjèh gezonden aanvulling bevonden zich 950 Europeanen, tegen in de jaren 1900 t/m 1902 achtereenvolgens 796, 878 en 1088 (met inbegrip van de officieren en onderluitenants).

De gedurende 1903 door den Atjèhschen vijand aan onze troepen toegebrachte verliezen bedroegen 31 gesneuvelden (10 Europeanen — onder wie 1 officier — en 21 inlanders) [1], benevens 285 gewonden (92 Europeanen — onder wie 14 officieren en 1 onderluitenant — en 193 inlanders), zijnde 37 gesneuvelden en 164 gewonden minder dan in 1902. Van de 285 gewonden stierven er aan de bekomen kwetsuren 15 (4 Europeanen — onder wie 1 officier — en 11 inlanders); in 1902 20 van de 449 gewonden.

De vijand liet in genoemd tijdvak 2853 dooden, onder wie verscheidene hoofden, in onze handen; bovendien werden 357 personen gevangen genomen.

Aan handvuurwapenen zijn op Atjèhers buitgemaakt, of door hen ingeleverd, 2181 stuks, hieronder niet gerekend die, welke tijdens de excursiën zijn vernield. Onder die 2181 geweren, karabijnen en revolvers telde men 508 stuks van het achterlaadstelsel (o. a. 45 achterlaadgeweren, model '95, 171 Beaumont-geweren en 46 revolvers).

In Djambi bedroegen onze verliezen in 1903 10 gesneuvelden (5 Europeanen en 5 inlanders) en 130 gewonden (42 Europeanen — onder wie 7 officieren en 2 onderluitenants — en 88 inlanders), van wie er 12 (4 Europeanen en 8 inlanders) aan de bekomen wonden overleden; in de Boven-Doesoen 2 gesneuvelden (Europeanen) en 11 gewonden (7 Europeanen — onder wie 1 officier — en 4 inlanders), van wie er 2 (1 officier en 1 inlander) aan de bekomen wonden overleden; en in Korintji 15 gesneuvelden (9 Europeanen — onder wie 3 officieren — en 6 inlanders) en 81 gewonden (51 Europeanen — onder wie 5 officieren — en 30 inlanders), van wie er 10 (9 Europeanen en 1 inlander) overleden, terwijl voorts op Ceram 1 inlander werd gewond.

De aanleiding tot de bij Gouv. Bt. 25 April 1903 n°. 1 geautoriseerde militaire expeditie naar Korintji is uitvoerig uiteengezet in K. V. 1903 (kol. 60/63), waar tevens reeds enkele telegraphische berichten konden worden gepubliceerd omtrent de eerste verrichtingen der expeditionnaire macht. Thans moge hier een volledig relaas omtrent den loop der gebeurtenissen zijne plaats vinden.

Bij het vermelde gouvernementsbesluit waren voor de expeditie, die zou moeten samenwerken met eene tegen Zuid-Korintji optredende colonne van de in Djambi ageerende troepen, aangewezen 2 compagnieën van het 16de bataljon infanterie (1 Europeesche en 1 inlandsche), 1 sectie genietroepen met een detachement telegrafisten en veldpark, 1 verbandsectie en 1 opnemer van den topographischen dienst, benevens het noodige personeel van de militaire administratie en voor den trein, in totaal 13 officieren, 184 Europeanen, 172 inlanders en ruim 300 bedienden en dragers. Het gouvernementsstoomschip *Condor* werd bestemd om de gemeenschap over zee met Padang te onderhouden. Van het oorspronkelijk plan om van Pasir Ganting — de ontschepingsplaats der troepen — over Tapan (afd. Painan, res. Padangsche Benedenlanden) en Soengei Ipoeh (afd. Moko Moko, res. Benkoelen) naar Lempoer in Korintji te trekken werd later, op grond van nadere verkenningen, afgeweken en de voorkeur gegeven aan den noordelijken weg van Tapan naar Kota Limau Saring (Korintji), waardoor de expeditie in staat zou zijn eerst een bezoek te brengen aan de Selapan Halai Kain (Noord-Korintji), van welke landstreek de hoofden in April 1903 neiging hadden getoond om zich te onderwerpen (vgl. K. V. 1903, kol. 62). Pasir Ganting werd telephonisch verbonden met Indrapoera [2]) en Tapan in de telegraaflijn Benkoelen-Padang ingeschakeld. Voorts werden étappeposten opgericht te Baroeng Baroeng Peratak Napal, Peradan Tinggi, Pamoentjoek Boekit Gadang en Baroeng Baroeng Talang, alle op den weg naar Korintji, terwijl te Pasir Ganting en Tapan, voor huisvesting, opslagplaatsen en ziekenverpleging, gebouwen van zeer tijdelijken aard werden opgericht.

Ten einde vóór de komst der troepen het noodige te regelen, vertrok de chef van den staf den 19den Mei van Padang over Tapan langs de étappe-posten naar Kota Limau Saring, alwaar hij den 31sten Mei aankwam. Inmiddels werd, van den 29sten dier maand af, de expeditionnaire macht in verschillende échelons overgevoerd naar Tapan en in gedeelten doorgezonden. Het eerste gedeelte (1 kapitein met 2 sectiën infanterie, waarbij een controleur van het binnenlandsch bestuur) kwam op 4, het laatste (5de) gedeelte op 8 Juni te Kota Limau Saring aan. Hoewel het aldaar betrokken bivak nu en dan licht beschoten werd, en de uitgezonden patrouilles kleine schermutselingen met den vijand hadden, kwamen toch verscheidene omwonende hoofden (die van Rawang, Soengei Penoeh, Soemoeroep, Si Oelak Boengkai en de depati Toedjoeh) hunne opwachting maken. Den 10den Juni rukten de troepen, met achterlating van eene bezetting te Kota Limau Saring, over Sikoengkoeng, Kota Toea en Kota Kepajang naar Rawang op en betrokken aldaar een bivak. De depati van Tanah Kampoeng bood zijne onderwerping aan, doch te Kota Baroe Hiang werd verzet ondervonden. Na een kort doch hevig gevecht, gelukte het aan de onzen deze kampong te vermeesteren, waarbij 57 vijanden, benevens een groot aantal vuur- en blanke wapens op het terrein bleven (volgens de bevolking werd den vijand een verlies van 66 dooden en ± 100 gewonden toegebracht). Eenige dagen later werd de kampong grootendeels weer bewoond bevonden en was de bevolking bezig met den aanleg van nieuwe wegen, terwijl tal van geweren werden ingeleverd. Een belangrijk feit was de onvoorwaardelijke onderwerping van den depati Batoe Hampar — den voornaamsten depati van Korintji en rechtstreeksch gezaghebber van de mendapo Tanah Hiang, welke landstreek als het hart van Korintji wordt beschouwd — en van diens plaatsvervanger, den depati van Hiang.

Den 17den Juni werd een tocht ondernomen langs de oostzijde van het meer van Korintji naar de Tiga Halai Kain en, na eerst in Sandaran Agoeng een bivak betrokken te hebben, marcheerden de troepen den volgenden dag naar Djoedjoen. Zoowel te dier plaatse als bij Tandjoeng Batoe wachtte de vijand onze troepen op, doch hij werd, met achterlating van 3 dooden en 2 gewonden, verdreven, terwijl aan onze zijde 1 militair beneden den rang van officier gewond werd. Na te Tandjoeng Batoe eene sectie infanterie te hebben achtergelaten, tot bewaking van de met den overvoer van vivres en bagage belaste vaartuigen (sampans), rukte men den 19den Juni naar Lempoer op. Onderweg moest Lolo, waar de vijand in sawah-terrein hardnekkig stand hield, stormenderhand worden genomen, waarbij aan onze zijde de 1ste-luitenant der infanterie W. VAN BLIJENBURGH sneuvelde en de kapitein A. W. A. DE KOCK VAN LEEUWEN, benevens 16 militairen beneden den rang van officier, gewond werden. Bij den terugkeer (20/21 Juni) over Djoedjoen, Poelau Tengah en Lempoer Soemerap naar Rawang, bleken deze kampongs zwaar versterkt te zijn.

Intusschen had het bivak te Kota Limau Saring den 19den Juni een aanval te doorstaan gehad van ± 200 met geweren en klewangs bewapende, uit Karamantan, Kota Toea, Si Oelak Boengkai en andere naburige kampongs afkomstige vijanden, welke aanval echter, zonder verliezen aan onze zijde, werd afgeslagen. Nadat de troepen te Rawang waren teruggekeerd, werden verschillende patrouilles gemaakt en, met het oog op een aan het ten noorden van de lijn Soemoeroep—Koemantan gelegen gebied te brengen bezoek, tijdelijke bivaks betrokken te Mendapo Karamantan (75 bajonetten), Soemoeroep (60 bajonetten) en Kota Toea — gebied van den depati Toedjoeh — (40 bajonetten). De geheele Selapan Halai Kain bleek rustig.

Ten einde voeling te krijgen met de colonne, die uit Djambi

[1]) Onder inlanders zijn hier tevens Amboineezen te verstaan.

[2]) Naarmate de krijgsverrichtingen vorderden, werd ook de telephoonverbinding uitgebreid; de bivaks te Kota Limau Saring en Rawang werden achtereenvolgens den 29sten Juni en den 5den Juli aangesloten, terwijl, nadat te Sandaran Agoeng eene vaste bezetting was gelegerd, ook deze plaats in het telephoonnet werd opgenomen.

naar Zuid-Korintji zou oprukken (zie lager), werd den 30sten Juni Sandaran Agoeng door 3 sectiën infanterie bezet, terwijl te Rawang 2 sectiën — verkregen door inkrimping der bezettingen van de bivaks te Karamantan en Soemoeroep, tot eene sterkte van onderscheidenlijk 42 en 35 bajonetten, en opheffing van het bivak te Kota Toea — als reserve beschikbaar gehouden werden.

Het gebied van den depati Toedjoeh werd door de detachementen te Rawang (80 bajonetten) en Kota Limau Saring (60 bajonetten) afgepatrouilleerd. Den 3den Juli vertrokken de troepen in zuid-oostelijke richting naar de op een heuvel achter eene bocht van de daar ter plaatse ondoorwaadbare Merangin-rivier gelegen, zwaar versterkte kampong Pengasi, welke versterking genomen werd. De vijand liet daarbij 20 dooden in onze handen, terwijl wij slechts één gewonde bekwamen. Met achterlating van 1 sectie, werd vervolgens van hier over Taroetoeng naar het gedeeltelijk door de bevolking verlaten Poelau Sangkar gemarcheerd, waarheen ook de noodige vivres werden opgevoerd, ook voor de Zuid-Korintji-colonne, waarvan het eerste gedeelte den 6den Juli te Poelau Sangkar aankwam.

Ten behoeve van de vorming der Zuid-Korintji-colonne was, ten einde het eerst sedert korten tijd onderworpen gebied in Djambi niet te zeer van troepen te ontblooten, de in dat landschap aanwezige militaire macht tijdelijk versterkt met 2 compagnieën van het 9de bataljon infanterie, aan welke het noodige personeel van den geneeskundigen dienst en van de militaire administratie, zoomede eene kleine afdeeling genietroepen uit Djambi en een 200-tal dragers werden toegevoegd. Een der beide compagnieën rukte uit Boekit Gemoeroe (grens tusschen Panggkalan Djamboe en Korintji) op en de andere beschermde de communicatielijn. Zij kwamen respectievelijk op 13 en 19 Juni te Bangko aan, van waar de eerste den 15den en de andere, bij welke zich de colonne-commandant, de luitenant-kolonel T. H. van Haeften, bevond, den 22sten verder rukte. De moeielijkheden van het terrein, de vele regens en het gebrek aan een voldoend aantal dragers vertraagden den marsch zeer, zoodat deze compagnie, zooals hiervóór reeds werd medegedeeld, eerst den 6den Juli Poelau Sangkar bereikte, hetgeen de eerste — vroeger vertrokken — compagnie eerst den 12den d. a. v. gelukte. Inmiddels waren aldaar ook aangekomen de resident van Palembang, de assistent-resident van Djambi en de adviseur voor inlandsche en Arabische zaken, dr. C. Snouck Hurgronje, welke autoriteiten met de beide colonne-commandanten — de Noord-Korintji-colonne stond onder bevel van den luitenant-kolonel G. J. H. Bruynis —, de chefs van den staf en eenige voorname hoofden te Sandaran Agoeng eene bespreking hielden, waarbij de resident, onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, de geheele leiding van zaken en het bestuur over Korintji in handen van den commandant der Noord-Korintji-colonne stelde, terwijl aan den legercommandant in overweging werd gegeven ook het militair gezag over de Tiga Halai Kain op dezen colonne-commandant over te dragen.

Ter vergemakkelijking van den opmarsch der Zuid-Korintji-colonne werd besloten Poelau Sangkar met 1 sectie en Pengasi met 2 sectiën bezet te houden, terwijl de rest van de Noord-Korintji-colonne naar Sandaran Agoeng zou terugkeeren. Inmiddels waren uit Moeara Siau en Moeara Nerso detachementen van de in Djambi ageerende militaire macht naar Tandjong Keseri gezonden, met het doel om vijandige elementen, die van Zuid-Korintji naar Serampas mochten willen uitwijken, op te vatten, welke vereenigde detachementen naar Tandjong Agoeng voortrukten, om van daar een weg te banen in de richting van Lempoer. Van 12 tot 14 Juli overschreed deze patrouille, ter sterkte van 2 officieren (de 1ste luitenants H. A. Gusdorf en P. Hajenius), 46 minderen en 44 dragers, de grens van Korintji, vermeesterde en slechtte eene versterking nabij Soengei Poesaka (bij het nemen van die versterking bekwamen de 1ste-luitenant Hajenius en 2 minderen randjoe-wonden), bezette Lempoer, waar de depati Agoeng zich aan den patrouille-commandant onderwierp, en verdreef bij Lolo, ten koste van een 3-tal gewonden, een 200-tal goed gewapende vijanden. Ook werd verband met de Zuid-Korintji-colonne verkregen.

Intusschen bleek, dat de vijand zich te Poelau Tengah voorbereidde op een krachtig verzet. Om dit te breken zou dit kampongcomplex den 19den Juli van alle zijden worden ingesloten met het doel om de daarin gelegen versterkte punten aan te vallen. Te dien einde werd de Zuid-Korintji-colonne aangewezen om, met 4 sectiën, over Lolo en Djoedjoen op te rukken en bij het aanbreken van den dag de zuid- en westzijde van het complex in te sluiten, terwijl de Noord-Korintji-colonne, met 5 sectiën infanterie en de genietroepen, over Lempoer Soemerap tegen de noord- en westzijde zou marcheeren. Het mocht den commandant van de Noorder-colonne echter niet gelukken op dien dag voeling te krijgen met de Zuider-colonne; van deze laatste werden alleen zwakke salvo's in het zuiden vernomen. Nadat Poelau Tengah tot 10 uur voormiddags van de noord-, noordwest- en westzijde onder vuur was genomen, en de vijand voor een groot deel in sampans over het meer trachtte te vluchten, werd aan de westzijde tot den aanval overgegaan. Bij het doordringen in het kampongcomplex werden nog verscheidene zwaar versterkte punten aangetroffen, die alle hardnekkig verdedigd werden. Daar de aanwezige troepenmacht voor de vermeestering onvoldoende sterk bleek te zijn, en de reeds veroverde gedeelten slechts ten koste van veel verliezen konden worden behouden, werd besloten terug te trekken naar Rawang en daar versterking af te wachten. Aan onze zijde sneuvelden 1 officier (de 1ste-luitenant A. van der Slooten), benevens 1 sergeant, 1 korporaal en 2 fuseliers (Europeanen), en werden gewond 1 officier (de 2de-luitenant A. van de Water) en 7 Europeesche fuseliers, terwijl 36 gedoode vijanden op het terrein van den strijd werden aangetroffen. Onmiddellijk werd van Padang eene aanvulling gevraagd van 2 officieren, 48 Europeesche en 50 inlandsche militairen en tevens eene sectie onbespannen bergartillerie met bediening en munitie ontboden.

Den 21sten Juli nam de commandant der Noorder-colonne het bevel over de Zuider-colonne over en keerden de luitenant-kolonel van Haeften, diens chef van den staf, benevens de uit Djambi afkomstige genietroepen, naar dat landschap terug. De patrouille onder luitenant Gusdorf werd voor een nieuw optreden tegen Poelau Tengah aangehouden en de compagnie van het 9de bataljon, die de communicatielijn met Djambi bewaakte, opgeroepen. Met achterlating van eene bezetting te Rawang, werd het hoofdkwartier naar Sandaran Agoeng overgebracht en werden aldaar alle troepen verzameld, met uitzondering van eenige kleine detachementen op de verbindingslijnen, eene compagnie te Lempoer Soemerap en eene compagnie, benevens het detachement-Gusdorf, ten zuiden van Poelau Tengah.

Den 27sten Juli werd door laatstgenoemde troepenmacht eene versterking ten zuiden van Moeara Batoe Poetih vermeesterd, waar de vijand 26 dooden met wapens in onze handen achterliet. Een aanval op eene noordelijker gelegen kampong werd afgeslagen. De verliezen aan onze zijde bedroegen aan gesneuvelden 1 inlandsch korporaal en aan gewonden 1 officier (de 2de-luitenant H. W. Holtappel) en 5 minderen (inlanders).

Den 6den Augustus waren te Lempoer Soemerap, onder bevel van den expeditie-commandant, $2^1/_2$ compagnie infanterie, de artillerie en de genietroepen samengetrokken en bevonden zich voorts 1 compagnie te Djoedjoen en detachementen te Poelau Sangkar, Sandaran Agoeng en nabij Poelau Tengah. Een op den 7den d. a. v. voorgenomen aanval moest worden verdaagd, aangezien de compagnie, die eene zuidelijke omtrekking zou verrichten, wegens het buitengewoon zware terrein, niet aan hare opdracht kon voldoen, en eerst toen die compagnie in prauwen naar Lempoer Soemerap was overgebracht, konden — op 9 Augustus —, nu met de vereenigde macht, de vijandelijke stellingen worden aangetast, welke aan de noordzijde eene meer dan 2 K.M. lange sterke linie, met de doesoen Bahroe als bolwerk, vormden.

Na den mislukten aanval op het complex Poelau Tengah, op den 19den Juli, waren alle vijanden van ons gezag uit geheel Zuid-Korintji daarheen gestroomd, vast besloten om den heiligen oorlog tot het uiterste te voeren. Volgens alleszins betrouwbare spionnenberichten, zou de geheele aldaar verzamelde bevolking, opgezweept door de priesterpartij, zich ten doode hebben gewijd. Het was derhalve te voorzien, dat de beslissende strijd een zeer bloedig karakter zou dragen. Met het oog hierop, besloot de expeditie-commandant dan ook eene poging in het werk te stellen, ten einde dien strijd te voorkomen of althans te beperken tot de mannelijke bevolking, die zich met de wapens tegen onze troepen zou verzetten. Door tusschenkomst van den regent van Indrapoera, die ons ook vroeger reeds voor de aanrakingen met de Korintjische bevolking goede diensten had bewezen, werd aan de hoofden van het verzet binnen Poelau Tengah schriftelijk het voorstel gedaan van verderen, waarschijnlijk vruchteloozen, tegenstand af te zien, terwijl hun, voor het geval zij verkozen bij hun verzet te blijven

volharden, tevens in overweging werd gegeven om, ten einde althans noodeloos bloedvergieten te voorkomen, de kampongs door de aanwezige vrouwen en kinderen te doen ontruimen, waartoe hun onzerzijds de gelegenheid zou worden verschaft. Beide voorstellen werden evenwel hooghartig van de hand gewezen, waartoe vermoedelijk niet weinig heeft bijgedragen de diep gewortelde overtuiging aan de zijde des vijands, dat zijne sterke stelling, waarvoor de onzen reeds éénmaal het hoofd hadden gestooten, ook bij een hernieuwden aanval voor onze troepen onneembaar zou blijken te zijn. Onder die omstandigheden moest den 9den Augustus tot den tweeden aanval worden overgegaan, waarbij, zooals te verwachten was, door den vijand een zeer krachtige en buitengewoon hardnekkige tegenstand geboden werd, zoodat het slechts aan de uitmuntende houding en den moed onzer goed aangevoerde troepen te danken was, dat niettemin een schitterende zegepraal bevochten werd. Door eene omtrekking werd de vijand al spoedig uit de linie gemanoeuvreerd en het vuur vereenigd op de doesoen Bahroe, welk bolwerk, door de zuidelijker gelegen hoofddoesoen in zijne verdediging krachtig gesteund, na een verwoeden strijd van anderhalf uur door de kapiteins P. van der Molen en P. L. de Gaay Fortman, met eene compagnie infanterie en het detachement genietroepen bestormd en genomen werd, waarbij de troepen door een aantal dwangarbeiders werden vergezeld. Ten einde namelijk niet genoodzaakt te zijn een groot aantal militairen aan den strijd te onttrekken, door hen als dragers van stormmaterialen te bezigen, en zich daardoor wellicht aan een échec bloot te stellen, had de commandant der aanvalstroepen vóór den aanvang van den stormloop een zestigtal vrijwilligers onder de dwangarbeiders gevraagd om, bevracht met die materialen, de voorste linie der troepen te vergezellen en daarop hadden allen als één man zich daartoe aangeboden.

Ook nadat men zich zoodoende vasten voet in de kampong verzekerd had, wist de ten doode gewijde bevolking nog van geen wijken. Zij vuurde uit geblindeerde kuilen en huizen, zoomede van onder de rijstschuren en drong herhaaldelijk met klewang en lans op de aanvallers in, als gevolg waarvan opnieuw velen der onzen buiten gevecht werden gesteld. Den commandant der aanvalscolonne, beseffende, dat het stormenderhand nemen van de geheele, op zulk eene wijze door honderden verdedigde kampong met de beschikbare troepenmacht wellicht niet, of althans niet dan ten koste van zeer zware verliezen mogelijk zou zijn, bleef toen, om den vijand te verdrijven, geen ander middel over dan het in brand steken van de dichtstbijzijnde huizen. Hij was hiertoe te eerder genoopt, omdat door zijne betrekkelijk geringe macht reeds groote verliezen geleden waren en de kans, dat wellicht in de eigenlijke kampong Tengah nog even hardnekkige tegenstand overwonnen zou moeten worden, alle andere overwegingen moest doen wijken.

In de kampong grepen de vlammen met groote snelheid om zich heen, zoodat huis na huis door het vernielend element werd aangetast en velen der verdedigers, die te voren reeds gewond, niet meer konden vluchten, of den dood boven de vlucht verkozen, in de vlammen omkwamen. Dat zich onder hen ook vrouwen en kinderen bevonden was het niet te weren gevolg van de weigering der hoofden om te treden in het voorstel van den expeditie-commandant om de kampong, vóór den aanvang van het gevecht, door de vrouwen en kinderen te doen ontruimen en het is geenszins onmogelijk dat ook nog vrouwen en kinderen gevallen zijn toen een deel der verdedigers, tijdens het gevecht in Doesoen Bahroe, over de sawahstrook, welke die doesoen van de hoofdkampong Poelau Tengah scheidt, naar laatstgenoemde kampong trachtten te ontkomen en onder vuur werden genomen door eene compagnie, welke met dat doel en om mogelijke tegenaanvallen aan die zijde te keeren, op de rechterflank van de aanvalscolonne was opgesteld. De duisternis begon, toen die vlucht plaats greep en de vluchtenden bevonden zich bovendien op ongeveer 500 M. afstand van de vurende troepen.

Onze verliezen bedroegen aan gesneuvelden 3 Europeesche en 3 inlandsche militairen, en aan gewonden 1 officier (de 2de-luitenant G. R. Brouwers), 29 Europeesche en 10 inlandsche militairen.

Terwijl 2 compagnieën de vermeesterde kampong bezet hielden, keerden de overige troepen naar het bivak te Lempoer Soemerap terug.

Den volgenden dag boden alle depati's van de naburige landstreek hunne onderwerping aan. Toch verhief de vlam van het verzet zich nog even, toen Poelau Tengah en Batoe Poetih, tot het innemen van alle wapens, doorzocht werden. Door eenige fanatieke vrouwen met klewang en lans aangevallen, werd de 2de-luitenant L. W. Ledeboer gedood en werden 5 minderen gewond, terwijl de vijand 7 dooden in onze handen liet en 3 mannen en 10 vrouwen gewond werden.

Tot den 12den Augustus bleven 2 compagnieën infanterie de vermeesterde kampong bezet houden, terwijl de overige troepen de Tiga Halai Kain doorkruisten en het detachement-Gusdorf naar Djambi terugkeerde. Verzet werd niet meer ondervonden.

In het begin van September 1903 werd de expeditie ontbonden, terwijl bij Gouv. Bt. 30 Oct. d. a. v. n°. 22 bepaald werd dat het landschap Korintji zou worden bezet door eene, boven de formatie van het leger te voeren, garnizoenscompagnie, ter sterkte van 5 officieren, 82 Europeesche en 196 inlandsche militairen, benevens eenig personeel van de hulpwapens en diensten, welke militaire macht, met uitzondering van 3 detachementen, elk ter sterkte van 20 bajonetten, die op de communicatielijn tusschen Korintji en Pasir Ganting, te Peretak Napal, Pamoentjoek Boekit Gadang en Kota Limau Saring verbleven, in het daartoe uit een politiek en strategisch oogpunt gunstigst gelegen Sandaran Agoeng gelegerd werd.

Gedurende de geheele expeditie werd door onze troepen met de grootste gematigdheid opgetreden en geen ander geweld gebruikt, dan waartoe oorlogsnoodzaak bepaaldelijk dwong. Van de stormenderhand genomen kampongs is alleen Doesoen Bahroe in de vlammen opgegaan: overal elders konden de bezittingen der bevolking worden gespaard. Hieraan moet ongetwijfeld voor een goed deel worden toegeschreven, dat zelfs de aanvankelijk zeer vijandig gezinde bevolking van Zuid-Korintji zich, na onze zegepraal, zonder morren bij den nieuwen stand van zaken heeft neergelegd, en dat, ondanks de beroering, waaraan het landschap kort te voren ten prooi was, reeds zeer spoedig een toestand van rust en veiligheid is ingetreden, die voor de toekomst het beste doet verwachten.

---

§ 5. KORPSEN NIET RECHTSTREEKS TOT HET LEGER BEHOORENDE.

Voor numerieke opgaven van ult. 1903 betreffende de schutterijen en de overige in deze paragraaf bedoelde, op militairen voet georganiseerde korpsen, zij verwezen naar tabel 18 van bijlage B.

Aan de lijst van vrijstellingen van den schutterlijken dienst op Java is uitbreiding gegeven bij de ordonnantiën in Ind. St. 1903 n°s. 228 en 365 en 1904 n°s. 143, 166 en 221, terwijl bij die in Ind. St. n°s. 311 en 399 voorzieningen zijn getroffen ten aanzien van enkele categorieën van landsdienaren, voor het geval zij door bezigheden verhinderd zijn hunne schutterlijke plichten te vervullen.

De reglementen voor de schutterijen in Nederlandsch-Indië zijn, ter nadere regeling van de verstrekking van munitie voor de schietoefeningen dier korpsen, herzien bij Ord. van 28 Dec. 1903 (Ind. St. n°. 435), terwijl het voor Menado vastgestelde reglement nog is gewijzigd en aangevuld bij Ord. van 24 Maart 1904 (Ind. St. n°. 177). Met betrekking tot de bewuste munitieverstrekking zijn ook de reglementen voor het legioen van Mangkoe Negara te Soerakarta en de korpsen barisan van Madoera herzien, terwijl laatstgenoemd reglement nog op een paar andere punten — bewapening en kleeding — is gewijzigd (Gouv. Btn. 28 Dec. 1903 n°. 13 en 11 Jan. 1904 n°. 13).

Voorschriften omtrent de verstrekking en de verantwoording van en het te houden toezicht op de — ingevolge Ind. St. 1902

n°. 330 — kosteloos aan vrijwilligerskorpsen te verstrekken munitie, zijn opgenomen in Bijbl. Ind. St. n°. 5874, en eene regeling van den afstand van andere militaire goederen aan die korpsen in Bijbl. Ind. St. n°. 5875.

Het te Medan opgerichte „Vrijwilligerskorps Sumatra's Oostkust", waarvan de statuten zijn goedgekeurd bij Gouv. Bt. 17 April 1903 n°. 3 (zie Jav. Ct. 1903 n°. 32), is, op grond van de Ord. van 30 Aug. 1902 (Ind. St. n°. 331), met ingang van 20 November 1903, als zoodanig erkend. De uniform voor de leden van het korps is vastgesteld bij Gouv. Bt. 26 Maart 1904 n°. 22.

---

§ 6. KONINKLIJK KOLONIAAL MILITAIR INVALIDENHUIS (OP BRONBEEK NABIJ ARNHEM).

In den loop van 1903 zijn in het invalidenhuis opgenomen 61 oud-militairen van het Indische leger en zijn uit de sterkte afgevoerd 54 man (14 wegens overlijden, 34 die op verzoek en 6 die wegens wangedrag ontslagen zijn). Dientengevolge telde het gesticht op ult. 1903 139 verpleegden (32 gegradueerden en 107 minderen), tegen 132 verpleegden (27 gegradueerden en 105 minderen) bij het einde van 1902. Van de eerstbedoelde 61 oud-militairen hadden er 59 bij het leger in Oost-Indië en 2 bij de Koninklijke Nederlandsche Marine gediend. Gerekend over het geheele jaar, huisvestte het gesticht in 1903 gemiddeld 131 man per dag, evenals in 1902. In de infirmerie waren, bij het einde van elk kwartaal van 1903, in verpleging achtereenvolgens 20, 18, 15 en 13 man. Met de vervulling van verschillende functiën op Bronbeek waren op ult. 1903 belast 22 verpleegden, onder wie 7 gegradueerden.

De uitgaven voor het invalidenhuis, in 1902 bedragen hebbende f 65 118, of — na aftrek van de ten bate van het gesticht ingehouden gagementen (ad f 18 899) — f 46 219, bedroegen in 1903, volgens voorloopige opgaven, f 66 745, of — na aftrek als voren (in 1903 is aan gagementen ingehouden f 18 606) — f 48 137.

E.

ZEEMACHT.

§ 1. ALGEMEENE MEDEDEELINGEN.

In Mei 1903 (Ind. St. n°. 231) is in de organieke regeling van 1868, betreffende de samenstelling van het bij het departement der marine gedetacheerde marine-personeel, opgenomen de in Augustus 1901, op tijdelijken voet, bij de afdeeling „Materieel" van dat departement gedetacheerde luitenant-ter-zee der 1ste klasse (vgl. K. V. 1903, kol. 131). Eene wijziging in de formatie van het administratief personeel van het departement kwam tot stand bij Gouv. Bt. 12 Jan. 1904 n°. 2 (Ind. St. n°. 45).

---

§ 2. OORLOGSMARINE.

Personeel. De gemiddelde sterkte over 1903 van het personeel der vloot bedroeg 223 officieren, benevens 2140 Europeesche en 1062 inlandsche onderofficieren en minderen, in het geheel derhalve 3425 koppen, tegen 3585 over 1902. Hoeveel koppen bij het einde van dat jaar waren ingeschreven in de rol van de toen in dienst zijnde schepen en hoeveel hun aantal meer of minder bedroeg dan de „bepaalde sterkte" blijkt, zoowel voor het Indische als voor het auxiliair eskader, uit bijlage C (tabel 1). Tevens doet die bijlage in totaal kennen (zie tabel 2) de bepaalde en de aanwezige sterkte aan officieren en aan verdere bemanning, afzonderlijk ook wat betreft het personeel der machinekamers en van het korps mariniers.

Aan het vooral in de eerste helft van 1903 bestaande tekort aan machinisten-personeel is, evenals in 1902, tegemoet gekomen door de machinisten der 2de klasse aan boord van de flottieljeen opnemingsvaartuigen tijdelijk te vervangen door sergeant-stokers. Ook in 1903 is, met gunstigen uitslag, voortgegaan met de aan boord van de schepen der Java-divisie getroffen regeling omtrent de indeeling van het stokers-personeel in drie wachtploegen (vgl. K. V. 1903, kol. 131).

De opleiding voor matroos-looder aan boord van het wachtschip te Soerabaja kon, wegens gebrek aan geschikte inlandsche matrozen, niet worden voortgezet. In verband hiermede is in het begin van 1904 bepaald, dat de daarvoor in aanmerking komende inlandsche matrozen voortaan ook aan boord der actieve oorlogsbodems tot matrozen-looder gevormd kunnen worden. Op ult. 1903 waren 43 matrozen-looder en 38 matrozen-roerganger op de vloot aanwezig.

De werving van inlandsche schepelingen, die bij den aanvang van 1903 moest worden gestaakt, eensdeels omdat het vastgestelde aantal schepen van het auxiliair eskader tijdelijk met één was verminderd, anderdeels wegens den grooten toeloop van inlanders voor dienstneming, is, met het oog op de aanstaande uitbreiding van het inlandsch personeel [1], in Januari 1904 wederom op beperkte schaal opengesteld. Op ult. 1903 waren 7 man meer in dienst dan de sedert Juni 1899 voorloopig van 10 tot 20 °/. verhoogde, als „bovenrol" toegestane overschrijding van de bepaalde sterkte. Te Batavia zijn in het geheel 10, te Soerabaja 21 en in de buitenbezittingen 29 schepelingen (22 te Makasser en 7 te Bandjermasin) aangeworven. Ten aanzien van het verloop van het inlandsch personeel blijkt uit bijlage C, tabel 3, dat het totaal verlies aan inlandsche schepelingen in 1903 in het geheel 33 koppen bedroeg. Van de 386 inlandsche schepelingen, wier dienstverbintenis kwam te eindigen, verbonden er zich opnieuw 349.

[1] Aan die uitbreiding zal uitvoering worden gegeven na de vaststelling van de nieuwe regeling voor het korps inlandsche schepelingen.

De procentsverhouding van het aantal zieken tot de gemiddelde sterkte was iets ongunstiger dan in 1902, voornamelijk tengevolge van weinig beteekenende aandoeningen en verwondingen en van ziekten der geslachtsorganen. Er kwam slechts één cholerageval voor, terwijl beri-beri en dysenterie zich slechts sporadisch vertoonden, hetgeen, wat de beri-beri betreft, voor een deel wordt toegeschreven aan de in de voeding gebrachte afwisseling. Malaria heerschte gedurende het grootste gedeelte van 1903 te Sabang op Poelò Wè, maar daarna viel eene sterke vermindering, zoowel van het aantal gevallen als van de hevigheid der ziekte, te bespeuren. Voor uitvoerige opgaven omtrent den gezondheidstoestand bij de Indische marine zij verwezen naar het eerlang van regeeringswege te publiceeren statistisch overzicht.

Daar de proef met de opleiding van een 5-tal minvermogende Indo-Europeesche jongelieden aan de kweekschool voor de zeevaart te Leiden (vgl. K. V. 1903, kol. 132/133) als geslaagd mag worden beschouwd, is die opleiding thans voor een grooter aantal jongens opengesteld. In de eerste helft van 1904 zijn er weder 11 herwaarts gezonden. Ten einde hen voor gouvernements-rekening te kunnen overvoeren, is het reglement op de toekenning van overtocht van Nederland naar Nederlandsch-Indië en omgekeerd (Ind. St. 1897 n°. 163, zooals het sedert gewijzigd en aangevuld werd) nader aangevuld (Ind. St. 1904 n°. 178; zie ook hoofdst. N).

Materieel. Op 22 October 1903 kwam het pantserdekschip *Holland* te Tandjoeng Priok aan, waardoor de sterkte van het auxiliair eskader werd gebracht op 6 schepen, welk aantal echter, tengevolge van het vertrek naar het moederland van het pantserdekschip *Zeeland*, op 2 November d. a. v. weder op 5 werd teruggebracht. Op 18 Januari 1904 kwam het pantserdekschip *Friesland* in Indië aan met de bestemming om, na verwisseling van personeel, onmiddellijk weder naar Nederland terug te keeren, maar daar dat schip inmiddels werd aangewezen om, in verband met den tusschen Rusland en Japan uitgebroken oorlog, voorloopig in Indië te blijven, werd het auxiliair eskader weder tijdelijk uit 6 schepen samengesteld, welke sterkte tot het einde van den verslagtijd behouden bleef. Bovendien waren tot 31 October 1903 16 bodems van het eigenlijk Indisch eskader in dienst, namelijk 10 flottieljevaartuigen, 3 vischtorpedobooten (waaronder de ter vernieuwing van de ketels in herstelling zijnde *Cerberus*), 2 stoomopnemingsvaartuigen en 1 wachtschip, welk aantal, door de aankomst in Indië op dien datum van de 3 in Nederland aangebouwde vischtorpedobooten (vgl. K. V. 1903, kol. 133), op 19 werd gebracht.

In de actieve sterkte van het eigenlijk Indisch eskader kwam overigens in zooverre verandering dat het flottieljevaartuig *Koetei*

in Februari 1904 vervangen werd door het in 1901 buiten dienst gestelde zusterschip *Mataram*, terwijl het tijdelijk als gouvernementsstoomschip voor Zuid-Nieuw-Guinea dienstdoende opnemingsvaartuig *van Doorn*, na vervangen te zijn door het in 1900 buiten dienst gestelde flottieljevaartuig *Lombok*, in de plaats trad van het als opnemingsvaartuig afgekeurde stoomschip *Makasser*. Derhalve waren op 1 April 1904 tijdelijk uit de sterkte afwezig 5 schepen, namelijk de in 1899, 1902 en begin 1904 buiten dienst gestelde flottieljevaartuigen *Borneo*, *Serdang* en *Koetei*, het flottieljevaartuig *Lombok* (zie hiervóór) en de ter reparatie hier te lande vertoevende pantserdekkorvet *Sumatra*. Bovendien bevonden zich nog te Soerabaja het voormalige, in conservatie zijnde, wachtschip *Bromo* — dat in den loop van den verslagtijd eenige malen dienst deed als logementschip voor de bemanning van in reparatie zijnde schepen —, het afgekeurde pantserdekschip *Prins Hendrik der Nederlanden* en het als opnemingsvaartuig afgekeurde stoomschip *Makasser*, waaraan eene andere bestemming zal gegeven worden.

De sterkte van de scheepsmacht in de wateren van Atjèh bleef in hoofdzaak vastgesteld op 4 flottieljevaartuigen, namelijk de *Siboga*, de *Nias*, de *Sumbawa* en de *Assahan*, waarvan de laatste, gedurende het tijdvak 29 Aug.—15 Dec. 1903, belast was met eene opdracht naar de Mantawai-eilanden, terwijl de *Sumbawa* in November van dat jaar vervangen werd door de *Edi*, die op 11 Februari 1904 werd aangewezen om dienst te doen tot handhaving van onze neutraliteit tijdens den oorlog tusschen Rusland en Japan. Met hetzelfde doel werden ook de *Assahan* en de *Siboga*, achtereenvolgens op 16 Februari en 2 Maart 1904, aan de scheepsmacht onttrokken.

Voor den dienst in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo bleef het flottieljevaartuig *Flores* aangewezen.

Aan de Java-divisie werd op 1 November toegevoegd het den 22sten October t. v. uit Nederland aangekomen pantserdekschip *Holland*, ter vervanging van de *Zeeland*, die den 2den November naar het moederland terugkeerde, terwijl de *Gelderland* den 16den Januari het pantserschip *Koningin Regentes* als vlaggeschip verving.

Van de kleine vaartuigen, die in de sterkte der zeemacht geen zelfstandige plaats innemen, bleef het oorlogsstoomjacht *Satelliet* tijdelijk onder het beheer van het departement der burgerlijke openbare werken, voor den waarnemingsdienst in Straat Madoera (zie K. V. 1903, kol. 134). De overige kleine vaartuigen bestonden op 1 April 1904 uit 38 stoomsloepen (waaronder 12 van het auxiliair eskader) en 2 stoombarkassen [1]). Op 2 stoomsloepen na, werd over al deze vaartuigen beschikt. In het tijdvak 1 April 1903—ult. Maart 1904 is 1 stoomsloep afgekeurd, zijn er 4 aangebouwd en is er 1 aangekocht. Eén stoomsloep is verstrekt aan het departement van binnenlandsch bestuur, ten behoeve van het gewestelijk bestuur in de residentie Menado, en één aan het departement van oorlog, ten gebruike in Djambi.

Bij Gouv. Bt. 24 Febr. 1904 n° 1 is machtiging verleend om het stoomschip *Nienhuys* van de Koninklijke Paketvaartmaatschappij aan te koopen en tot munitieschip in te richten.

Opgaven betreffende hetgeen de in de laatste jaren voor rekening van de Indische geldmiddelen gebouwde schepen der Indische militaire marine hebben gekost en wat er, sedert de voltooiing van den bouw, tot ult. 1903, voor herstelling, onderhoud, enz. aan ten koste is gelegd (deze laatste opgave ook voor het auxiliair eskader) treft men aan in tabel 4 van bijlage C.

Steenkolen. Gedurende het tijdvak 1 April 1903 — ult. Maart 1904 zijn de gouvernements-steenkolendepôts aangevuld met 20 651 ton Ombilin-, 17 987 Engelsche ton (van 1017 K. G.) Cardiff-, 5637 Engelsche ton Australische en 1878 ton Tewe- (Borneo-) kolen. De aanschaffingen van Cardiff-kolen hadden plaats bij onderhandschen inkoop; die van Australische kolen ingevolge inschrijving, na onderhandsche mededinging; de aanvoer geschiedde per stoomschip.

Aanvulling van het eene uit het andere depôt had ook nu weder meermalen en op gelijke wijze als in 1902 plaats. Buiten de depôts zijn aangeschaft: door de te Merauke (Zuid-Nieuw-Guinea) gestationneerde vaartuigen der oorlogs- en gouvernementsmarine 941 ton Australische kolen, door de schepen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 503 ton Koetei-kolen en 256 ton kolen, afkomstig van plaatselijke ontginningen, door de stoomschepen der bebakening en kustverlichting 49 ton Japansche kolen (te Singapore), door twee torpedobooten 20 ton Cardiff-kolen (te Semarang) en door het flottieljevaartuig *Edi*, op den loodingstocht voor het telegraafkabeltracé Shanghai-Palao-Menado en Palao-Guam, 65 ton kolen te Manilla en 383 ton kolen te Shanghai.

Vloeibare brandstof. De ketels in de werkplaatsen van het marine-etablissement te Soerabaja zijn gedurende 1903 geheel, die aan boord der recherchevaartuigen *Hazenwind*, *Dog* en *Brak* nagenoeg voortdurend gestookt met door de Dordtsche Petroleummaatschappij geleverde vloeibare brandstof (astatki). Aangezien daarbij op de eerstgenoemde twee vaartuigen het lekken van de vlampijpen veelvuldig voorkwam, is aan boord van het stoomschip *Dog* eene andere inrichting van den vuurhaard in beproeving genomen, ten einde aan dat euvel zooveel mogelijk tegemoet te komen.

---

§ 3. GOUVERNEMENTSMARINE.

Personeel. Op het voetspoor van hetgeen bij de koopvaardijvloot gebruikelijk is, wordt — sedert 1 April 1903 —, bij wijze van proef, bij de aanwerving van inlandsche schepelingen voor een kort dienstverband, geen handgeld meer toegekend, maar een voorschot op de gages verleend. Voorts is de verstrekking van kleedingstukken in dier voege gewijzigd, dat de gratis toekenning van uitrusting en suppletiën zijn vervallen, waartegenover de gages van alle schepelingen met een zeker bedrag per maand zijn verhoogd (Gouv. Bt. 16 Oct. 1902 n°. 12).

Op ult. 1903 bestond het Europeesch personeel, ongerekend een gezaghebber en een 1ste machinist, gedetacheerd bij het departement der marine, doch met inbegrip van 8 opvarenden die, gevoerd à la suite van het korps, dienst deden aan boord van de stoomschepen der bebakening, uit 118 man (21 gezaghebbers, 39 stuurlieden, 48 machinisten en 10 leerlingen-machinist). De openvallende plaatsen van leerlingen-machinist konden in Indië worden aangevuld.

De vloot was op ult. December 1903 bemand met 636 inlandsche schepelingen, eene overschrijding van het vastgestelde aantal (568) met 68 man, welk overcompleet werd in dienst gehouden om dezelfde redenen als vermeld in K. V. 1903, kol. 135.

Met betrekking tot het verloop onder het inlandsch personeel der gouvernementsstoomschepen zij vermeld, dat gedurende 1903 8 schepelingen overleden (in 1902 22) en dat er 11 — hoofdzakelijk tengevolge van beri-beri en moeraskoorts — voor verderen dienst zijn afgekeurd (in 1902 17).

Op de 4 kleine zeilvaartuigen (adviesbooten) was de gevorderde sterkte van 44 (niet tot het vaste korps behoorende) inlandsche opvarenden bij het einde van 1903 aanwezig.

Nadere opgaven nopens de gevorderde en aanwezige bemanning van de vaartuigen der gouvernementsmarine vindt men in bijlage D.

Materieel. Van de stoomvloot der gouvernementsmarine (zie het uitgewerkte overzicht in bijlage D), welke op ult. Maart 1903 bestond uit 22 schepen (21 zeestoomers, waaronder 4 recherchevaartuigen, en 1 rivierstoomschip) kan het zeestoomschip *Havik*, dat — aanvankelijk ingericht voor het nemen van proeven in het belang der defensie — gedurende een gedeelte van

[1]) Bij Gouv. Bt. 16 Dec. 1903 n°. 19 is machtiging verleend voor den aankoop van een stoombarkas.

den verslagtijd werd gebezigd als tijdelijk loodsstationschip en daarna bestemd werd om dienst te doen bij de opneming van het Westervaarwater van Soerabaja, geacht worden te zijn afgevoerd. Voorts waren tijdelijk buiten dienst gesteld de *Zwaan* (in October 1903), tot het ondergaan van herstellingen — na te zijn vervangen door de *Kwartel*, welk vaartuig op zijne beurt weder werd afgelost door den in Juni 1903 opnieuw in dienst gestelden zeestoomer *Raaf* —, en de *Flamingo* (in Februari 1904), die tijdelijk den bebakeningsstoomer *Sperwer* verving.

Zooals reeds in § 2 is medegedeeld, is (in September 1903), instede van het opnemingsvaartuig *van Doorn*, het flottieljevaartuig *Lombok* ter beschikking van de gouvernementsmarine gesteld, welke bodem, in afwachting van de indienststelling van het den 1sten April 1904 te Batavia aangekomen nieuw aangebouwde stoomschip *Valk* (vgl. K. V. 1903, kol. 136), ter zuidwestkust van Nieuw-Guinea is gestationneerd.

Van de op ult. Maart 1903 aanwezige 6 kleine zeilvaartuigen der gouvernementsmarine (adviesbooten) moest er in den loop van het verslagjaar 1 worden afgekeurd en werden er 2 ingericht om, bemand met personeel der oorlogsmarine, te worden gebezigd bij de hydrographische opnemingen, zoodat op ult. Maart 1904 nog 3 dier vaartuigen bij de gouvernementsmarine in dienst waren.

§ 4. MARINE-ETABLISSEMENT TE SOERABAJA EN GOUVERNEMENTSDOKKEN.

Marine-etablissement. De werkzaamheden bij dit etablissement namen steeds toe. Het aantal onderhanden genomen werkorders bedroeg bij het vak van scheepsbouw 197, tegen 174 in 1902 en 164 in 1901, en bij dat van stoomwezen 113, tegen 101 in 1902 en 89 in 1901.

De beide dokken waren gedurende het geheele jaar in dienst. Het aantal dokdagen van het 5000-tons dok bedroeg 724 en dat van het 1400-tons dok 459, waarvan er voor rekening kwamen van de Indische militaire marine 151 en 114, van de gouvernementsmarine 100 en 138, van andere landsvaartuigen 398 en 203 en van particuliere schepen 19 en 4 en, alleen wat het 5000-tons dok betreft, van het auxiliair eskader 56.

Welke onzer marine-schepen gedurende het tijdvak 1 April 1903—ult. Maart 1904 bij het etablissement (of elders) vertoefden om te dokken en (of) herstellingen te ondergaan, en hoe lang zij daar moesten blijven, blijkt uit tabel 5 van bijlage C.

Het bassin van het etablissement is gedurende 1903 op diepte gehouden door uitbaggering van 157 325 M³. specie, voor welke werkzaamheden waren aangewezen de stoombaggermolen *Tandjong Priok* en de ook nu en dan voor andere diensten gebezigd wordende hopperbarge *Japara*.

In 1903 is het etablissement aangesloten aan de gouvernements-drinkwaterleiding te Soerabaja.

Voor alle verdere opgaven met betrekking tot het bedrijf bij het etablissement zij verwezen naar tabel 6 van bijlage C.

Bij K. B. 7 Maart 1904 n°. 21 zijn de toelagen, welke de bij het etablissement gedetacheerde officieren-machinist der Koninklijke Nederlandsche Marine genieten, verhoogd.

Gouvernementsdokken. Van het door de naamlooze vennootschap „Zeehaven en kolenstation Sabang" geëxploiteerd wordende 3000-tons dok te Sabang (Poelò Wè) is in 1903 13 malen gebruik gemaakt door schepen der oorlogsmarine, 21 malen door schepen der gouvernementsmarine, 1 maal door gewestelijke politie- en communicatie-vaartuigen en 6 malen door particuliere vaartuigen. Aangezien het in November 1902 met 1 jaar verlengde contract voor de exploitatie van het dok op ult. December 1903 ten einde liep is, ingevolge de bij Gouv. Bt. 1 Dec. 1903 n°. 8 verleende machtiging, een nieuw contract voor den tijd van 5 jaren aangegaan, terwijl met genoemde vennootschap tevens eene overeenkomst is gesloten voor het verrichten van eenige noodzakelijk gebleken herstellingen (Gouv. Bt. 3 Dec. 1903 n°. 32). Zooals reeds is medegedeeld in hoofdst. C, § 1, zullen oorlogsschepen van bevriende natiën, die van het dok gebruik maken, vrijgesteld worden van het betalen van dokhuur (Ind. St. 1903 n°. 377).

Aan eene in Januari 1904 door de departementen van koloniën en marine hier te lande ingestelde commissie werd, in verband met de vraag hoe Soerabaja het best zal kunnen worden voorzien van een nieuw droogdok van voldoende capaciteit voor de eventueele opneming van de thans zooveel grootere schepen van het auxiliair eskader, opgedragen de Regeering voor te lichten omtrent de al of niet noodzakelijkheid om ook ten behoeve van de particuliere scheepvaart een groot dok te Soerabaja te bezitten, en voorts omtrent de grootte van het te dier plaatse op te richten dok, alsmede omtrent het systeem waarnaar het zou zijn te bouwen, de plaats waar het zou moeten liggen en de wijze waarop het zou moeten worden aangeschaft. De commissie heeft onlangs haar rapport ingediend, dat thans in behandeling is bij de betrokken departementen.

§ 5. SPECIALE DIENSTEN ONDER BEHEER VAN HET DEPARTEMENT DER MARINE.

Kustverlichting, bebakening en loodswezen. Het inspectievaartuig *Lucifer* deed gedurende 1903 onafgebroken dienst. De bebakeningsstoomers *Cheribon* en *Sperwer* ondergingen respectievelijk in November 1903 en Januari 1904 eenige herstellingen. Eerstgemeld vaartuig, dat voor den dienst ongeschikt is verklaard en vervangen zal worden door het hier te lande in aanbouw zijnde stoomschip *Pharus*, zal, zoo mogelijk, nog tot medio 1904 in de vaart blijven. Het gouvernementsstoomschip *Flamingo* is einde Februari 1904 tijdelijk in dienst gesteld om hulp te verleenen bij den bouw van kustlichten.

Nadat het werk- en logementschip *Banda* had dienst gedaan bij den bouw van het op den 8sten Juni 1903 op de Discovery-Oostbank (zuidelijke ingang van Straat Karimata, Westkust van Borneo) ontstoken licht (vgl. K. V. 1903, kol. 136/137), keerde het vaartuig naar Soerabaja terug om aldaar in conservatie te worden genomen.

De in K. V. 1903, kol. 137, vermelde vaste witte lichten der 6de orde voor Seba (eiland Savoe) en Baäh (eiland Roti) zijn respectievelijk 14 en 18 Augustus 1903 ontstoken. Zij zijn zichtbaar tot op 12 zeemijl.

In de najaarskentering is het kustlicht op Meaty Miarang (Sermata-groep) opgericht en in November 1903 ontstoken.

Het witte vaste licht der 6de orde te Probolinggo is den 25sten Augustus 1903 vervangen door een lichttoestel der 5de orde, waarin een roteerend scherm de lichtbron periodiek verduistert (z. g. occulting portlight). De vaste witte lichten van Ondiepwatereiland (1ste orde), Poelò Karas (5de orde), Poelò Saoe (6de orde) en Sapoedi (2de orde) zijn respectievelijk op 6 Mei, 13 September, 3 October 1903 en 3 Februari 1904 gewijzigd in acetyleen-flikkerlichten. Bij deze transformatie blijft de lenticulair behouden, doch wordt de vast wit licht gevende petroleumlamp vervangen door een periodiek uitdoovende en weder opflikkerende acetyleenlamp. Het achterste witte geleidelicht van de Langkatgeul (Sumatra's Oostkust) is den 4den October 1903 vervangen door een krachtiger rood geleidelicht. Op de havenhoofden te Tegal en op de hoofden van de vluchthaven te Muntok (Banka) zijn gekleurde lichten geplaatst.

Aan de Barito-rivier is, tot onderkenning van den telegraafkabel, bij het kabelhuisje een rood licht ontstoken.

De lichtopstand en het lichttoestel voor het oeverlicht te Merauke (Zuid-Nieuw-Guinea) zijn in September 1903 overgebracht.

Aan den bouw der kustlichten op Noesa Niva en Sawangi nabij Amboina is in Maart 1904 begonnen. De lichten zijn respectievelijk op 9 April en 12 Mei 1904 ontstoken.

Een 4-tal voor nieuw op te richten haven- en oeverlichten bestemde, 13 M. hooge lichtopstanden zijn bij het marine-etablissement in aanmaak. Het op 27 Februari 1903 door een zware aardbeving beschadigde lichttoestel van het kustlicht op Vlak-

kenhoek (Sumatra's Zuidkust), dat inmiddels tijdelijk door een vast wit licht was vervangen, is bij het marine-etablissement te Soerabaja hersteld en in Juli 1904 weder in gebruik genomen.

In verband met de, zoowel bij de schriftelijke als bij de mondelinge behandeling van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1904, gevraagde inlichtingen omtrent het ontworpen bliksemlicht bij Diamant-punt [1]), zij aangeteekend, dat bespoediging van het werk, met het oog op de daaraan verbonden moeielijkheden, blijkens nader bericht van den Gouverneur-Generaal, niet mogelijk wordt geacht. De toren komt namelijk te staan op den buitenrand van de vóór Diamant-punt liggende zandbank, ruim 2 300 M. uit de kust en op een punt, waar bij laag water nog 2 à 3 M. water staat, en nu eischt de op die bank staande hevige branding, dat, wil men zonder belangrijke onderbreking kunnen doorwerken, het stellen van de schroefpaalfundeering gedurende den gunstigsten tijd van het jaar geschiede, dat is in de maanden Maart en April. De lichtbron, met een sterkte van ongeveer 20 000 kaarsen, komt 26.5 M. boven hoog water, waardoor het licht op 17 zeemijlen (32 K.M.) te zien zal zijn. Volgens verklaringen van verschillende deskundigen zal de verlichting van Diamantpunt op die wijze geheel aan billijke eischen voldoen.

De vraag of in het werkplan der kustverlichting ook nog de bouw van een eenvoudig licht op Poelò Wè, op den heuvel Tjòt Penimpoean, moet worden opgenomen, wordt nader door de Indische Regeering overwogen.

Bij Gouv. Bt. 26 Febr. 1904 n°. 12 (Ind. St. n°. 142) is, ten behoeve van de kustlichten der 4de orde op Noesa Niva (Amboina), Sawangi (Straat Manipa) en Wangi-Wangi (noordelijke ingang van de Boeton-passage), het personeel tot beheer en bediening der kustlicht-etablissementen in Nederlandsch-Indië en der oliegasfabrieken te Palembang en Belawan Deli uitgebreid. Met den bouw van de petroleumgasfabrieken te Palembang en BelawanDeli is een aanvang gemaakt.

Aan de Palembang-rivier zijn 9 gasbakens opgericht, waarvan er 2, tevens dienende om de ligging van den telegraafkabel Palembang—Muntok aan te duiden, reeds zijn ontstoken. De overige zullen in dienst gesteld worden zoodra de gasfabriek gereed is.

De bebakening is, voor zooveel noodig, aangevuld en gewijzigd. Op 1 April 1904 lagen 380 tonnen te water, tegen 383 op denzelfden datum in 1903. In de Ketapang-baai (Kangean-eilanden) zijn 4 schroefpaalbakens geplaatst.

Bij Ord. van 7 Jan. 1904 (Ind. St. n°. 14) is bepaald dat, in stede van de witte vlag met een liggend blauw kruis, voor het doen van getijseinen aan boord van de loodsstationschepen in Nederlandsch-Indië, zal worden gebezigd een witte vlag met een staand zwart kruis.

Te Makasser is een loodsdienst ingesteld (Ind. St. 1904 n°. 72), terwijl bij Ord. van 26 Jan. 1904 (Ind. St. n°. 101) een reglement voor dien dienst is afgekondigd. Eén van de bij den bouw der aanlegsteigers gebruikte stoombootjes is voor den haven- en loodsdienst overgenomen.

Voor den loodsdienst ter oostkust van Borneo is een reservevaartuig, de *Triton*, aangekocht. Het te Balikpapan gestationneerde stoomscheepje *Lawoe*, dat in April 1903 werd vervangen door het stoomvaartuig *Marie* van den loodsdienst in de Emmahaven, ten einde eenige herstellingen te ondergaan, is, na afloop daarvan, te Soerabaja in dienst genomen.

Het door aanvaring beschadigde loodsstationschip *Palembang* is bij het marine-etablissement in reparatie genomen en tijdelijk vervangen door het gouvernementsstoomschip *Havik*.

Bij Gouv. Bt. 3 Sept. 1903 **n°**. 6 is, bij wijze van tijdelijken maatregel, machtiging verleend tot indienststelling van een derden loods voor de haven van Tandjoeng Priok.

Aan loodsgelden is in de laatste 3 jaren ontvangen:

	1901.	1902.	1903.
Tandjoeng Priok (Batavia)	f 36 697	f 39 388	f 42 357
Soerabaja (met Grisee)	214 942	223 415	229 377
Tjilatjap	23 331	25 050	19 029
Emmahaven (Padang).	34 220	34 797	33 430
Aroe-baai en Babalan-geul	16 647	19 867	26 811
Koetei-rivier	20 825	21 666	29 656
Balikpapan-baai	22 093	19 730	24 978
Palembang.	37 397	35 855	36 493
Bajoeng Lentjir	5 358	5 580	9 596
	f 411 510	f 425 348	f 451 727

[1]) Zie het Voorloopig Verslag van de commissie van rapporteurs uit de Tweede Kamer, blz. 30—31, de Memorie van Antwoord op dat verslag, blz. 51—52, en de Handelingen der Tweede Kamer, blz. 541—542.

Haveninrichtingen. Te Tandjoeng Priok (haven van Batavia) is in 1903 ontvangen aan kaaigelden f 87 629 en aan steigergelden (met inbegrip van huur voor het opslaan van steenkolen aan het oosterboord dier haven) f 49 213, tegen respectievelijk f 86 465 en f 41 912 in 1902 en f 84 527 en f 60 493 in 1901.

Het havendepartement te Laboean Deli is verplaatst naar Belawan Deli (Oostkust van Sumatra) (Ind. St. 1903 n°. 191). Eene reorganisatie van den havendienst te Makasser kwam tot stand bij Gouv. Bt. 13 Jan. 1904 n. 15 (Ind. St. n°. 72).

De bij Ind. St. 1896 n°. 130 vastgestelde staat, aantoonende de standplaatsen van havenmeesters en fungeerende havenmeesters, onderging de noodige aanvullingen en wijzigingen (Ind. St. 1903 n°s. 6, 206, 215, 267, 288 en 424 en 1904 n°. 16).

De lijst der begrenzingen van reeden (Ind. St. 1898 n°. 240) is gewijzigd en aangevuld bij Ind. St. 1903 n°s. 205, 266, 407 en 1904 n°. 15.

Het algemeen politiereglement voor reeden, ankerplaatsen en havens in Nederlandsch-Indië (Ind. St. 1885 n°. 87, zooals het sedert is gewijzigd) onderging eene nadere wijziging bij Ord. van 8 Maart 1904 (Ind. St. n°. 157).

Ten einde de met petroleum geladen schepen gelegenheid te geven hunne lading in de Emmahaven (Sumatra's Westkust) te kunnen lossen, is het verbod van lossen en laden van ontplofbare stoffen, voorkomende in art. 23 van het reglement tot handhaving van orde en veiligheid in die haven (Ind. St. 1892 n°. 189, juncto 1894 n°. 188) bij Ord. van 12 April 1904 (Ind. St. n°. 204) opgeheven.

Hydrographische dienst. Het opnemingsvaartuig *Makasser* vervolgde en beëindigde in 1903 de opneming ter noordkust van Borneo tot aan de Nederlandsch-Engelsche grens. Bij de opneming van de Moeara Bekapai, een der monden van de Koetei-rivier, werd assistentie verleend door het adviesvaartuig *Albertine*. Men vond hier een zeer bruikbaar vaarwater door de Soengei Bajoesan. De opneming der kust bewesten en benoorden Tarakan werd vervolgd met behulp van de adviesboot en een stoombarkas; hierbij bleek, dat de banken beoosten de eilanden Tarakan en Boenjoe zich veel verder zeewaarts uitstrekken dan de bestaande kaart aangeeft. Overigens bleek deze kaart, in grove trekken, den toestand vrij voldoende weer te geven, doch dringend verbetering te eischen in bijzonderheden. In het laatst van October werd, ter hoogte van Oost-Moenoekan, aansluiting verkregen aan de Engelsche opneming, waarmede aan de opdracht was voldaan. Daarop werd naar Soerabaja gestoomd om het schip buiten dienst te stellen en over te gaan op het opnemingsvaartuig *van Doorn*, dat 1 Februari 1904 gereed was voor den dienst. Met dezen bodem werd eene nieuwe opneming begonnen in de Sampit-baai op de zuidkust van Borneo. De gezondheidstoestand was het geheele jaar gunstig.

Het opnemingsvaartuig *van Gogh* bleef werkzaam in de wateren van de Kleine Soenda-eilanden en beloodde de straten Lombok en Alas, de noordkust van Lombok en het westelijk gedeelte van de noordkust van Soembawa tot in de Saleh-baai. In April werd te Soerabaja vertoefd om herstellingen uit te voeren; voor gelijk doel werd in het begin van Maart 1904 daarheen teruggekeerd. De gezondheidstoestand was over het algemeen bevredigend; een enkele maal was die van de inlanders minder gunstig.

Het tijdelijk opnemingsvaartuig *Bali* zette de opneming in de golf van Boni en daar bezuiden voort. Het werk in het westen van de golf werd gedurende April, Mei en een gedeelte van Juni afgebroken, om het schip herstellingen te doen ondergaan te Soerabaja, en in September gestaakt om van het gunstige jaargetijde voordeel te trekken voor de opneming van de eilandengroep bezuiden Saleier. Hier werd aansluiting verkregen met de vroeger gedane opneming van dit eiland en gewerkt tot in December, toen de westelijke winden met kracht doorkwamen en verderen arbeid te bezwaarlijk maakten, om welke reden naar het vorige terrein werd teruggekeerd. In de laatste dagen van Januari 1904 kwam de opneming van de westkust van de golf van Boni gereed, waarbij was gebleken, dat de bestaande kaarten het zuidelijk gedeelte vrij juist, doch het noordelijk gedeelte minder goed aangeven. De gezondheidstoestand was over het algemeen gunstig; een enkele maal liet zij te wenschen over.

Met de periodieke opneming van het Westervaarwater van Soerabaja is in April 1904 een aanvang gemaakt.

Door verschillende oorlogsschepen en bodems der gouvernementsmarine werden bijdragen geleverd tot verbetering van de

bestaande zeekaarten en tot vermeerdering van de hydrographische kennis van den Archipel. In het bijzonder moeten hierbij worden vermeld de gegevens van de zuidwest- en zuidkust van Nieuw-Guinea, ingezonden door den gezaghebber van de tijdelijk aan de gouvernementsmarine afgestane *van Doorn*.

De verkoop van zeekaarten en gidsen bracht in 1903 f 3902 op, tegen f 3628 in 1902.

Omtrent de werkzaamheden, in het belang der hydrographie van Nederlandsch-Indië, hier te lande verricht, valt het volgende op te merken.

In het tijdvak medio Mei 1903—1 Mei 1904, op welken laatsten datum nog in bewerking waren de gravures der kaarten n°. 108, Penandjoeng-baai en het zeegat van Tjilatjap, n°. 143, Saleier en nabijliggende vaarwaters en n°. 152, Vaarwaters naar de Mengkoka-baai, zijn uitgegeven de volgende 32 nieuwe kaarten:

a. naar nieuwe gegevens: n°. 19, Oostkust Sumatra, mond der Deli-rivier; n°. 57, Oostkust Borneo, van Hoek Mangkalihat tot de Berau-rivier; n°. 98, Noordkust Java, Oostervaarwater van Soerabaja; n°. 126, Straat Makasser, zuidblad; n°. 128, Straat Makasser, noordblad; n°. 135, Noordkust Java, reede Soerabaja;

b. naar gedeeltelijk nieuwe gegevens: n°. 30, Westkust Sumatra, Hoek Biang tot Padang; n°s. 188—200 en 270—276, Vaarwaters en ankerplaatsen: op de zuidoostkust van Celebes; in den Molukschen Archipel, blad I—VI, nabij de Sermata-eilanden; nabij de Tanimbar-eilanden; nabij de Kei- en de Aroe-eilanden; op de noordkust van Nieuw-Guinea en nabijliggende eilanden, blad I—III; op de westkust van Nieuw-Guinea; op de zuidwestkust van Nieuw-Guinea; op de zuidkust van Nieuw-Guinea, blad I en II, en op de westkust van Sumatra, blad I—III (ter vervanging van de lithographieën n°. 30, Westkust van Sumatra, van Ajer Bangis tot Padang, en n°s. 144, 147—150, 153 en 156, Plannen van ankerplaatsen: op de zuid- en zuidoostkust van Celebes; in den Molukschen Archipel, blad I—IV; Sermata- en Tanimbar-eilanden en op Nieuw-Guinea, zoomede ter gedeeltelijke vervanging van n°s. 35—37, Plannen van ankerplaatsen op de westkust van Sumatra, blad I—III);

c. naar bestaande gegevens: n°. 33, Westkust Sumatra, reede Padang en Koninginne-baai; n°s. 88—90, Reeden op de noordkust van Java en nabijliggende eilanden, blad I—III; n°. 92, Zuidkust Madoera, vaarwaters naar Soemenep en Boender (ter vervanging van de lithographieën: n°. 33, Koninginne-baai met Emma-haven; n°s. 88—90, 92—96 en 99—104, Reeden Cheribon, Tegal, Pekalongan, Karimondjawa, Djapara, Djoeana en Rembang, Toeban en Sangkapoera, Pasoeroean, Probolinggo, Besoeki, Panaroekan, Boender en Soemenep).

Twee schetskaarten, naar opnemingen van minder belang, zagen het licht en eenige, niet in den handel verkrijgbare, autographieën van dergelijke opnemingen zijn naar het depôt te Batavia gezonden. Eén kopergravure is, volgens nieuw ingekomen gegevens, bijgewerkt door het aanbrengen van eene groote correctie; van drie platen is de gravure, die belangrijk was gesleten tengevolge van veelvuldig drukken, hersteld. Op de 6455 naar Batavia gezonden kaarten zijn gedeeltelijk op de gravures en lithographieën, gedeeltelijk op de kaarten zelve, de noodige correcties aangebracht. Uitgegeven zijn verder: de tweede, herziene druk van het 1ste deel van den „Zeemansgids voor den Oost-Indischen Archipel", een aanvullingsblad op deel II en eene verzameling landverkenningen, behoorende bij deel III van dien gids, terwijl met het samenstellen van het IVde of laatste deel een aanvang is gemaakt.

De aanstaande commandant van een der opnemingsvaartuigen wordt, sedert 1 Mei 1904, te Utrecht geoefend in het verrichten van astronomische plaatsbepalingen met het universaal-instrument.

§ 6. VERRICHTINGEN DER ZEEMACHT.

Op de Atjèhsche kust werd vanwege de marine steeds toezicht uitgeoefend op de behoorlijke naleving van de scheepvaartregeling. De bewakingsdienst ter westkust werd nagenoeg doorloopend verricht door één, die ter noord- en oostkust in den regel door twee flottieljevaartuigen.

Den 25sten Mei 1903 werd te Lhö' Seumawè de landingsdivisie van de *Nias* met ambulance gedebarkeerd, ten einde als dekking dienst te doen bij eene inspectie van den controleur over de colonnewegen in het landschap Bajoe, aangezien de troepen der landmacht op excursie waren. In April en Mei werd door de *Assahan* de Sinabang-baai trigonometrisch opgenomen. In Juli debarkeerde een detachement van de *Sumbawa*, bestaande uit 1 korporaal en 12 schepelingen, onder bevel van een luitenant-ter-zee, bij de kali van Djamboe Ajer, om den onder-inspecteur over de bebakening, de kustverlichting en het loodswezen ter zijde te staan bij een door hem in te stellen onderzoek naar vroeger aldaar opgerichte bakens. Van 31 Juli tot 3 Augustus is door de *Sumbawa* assistentie verleend bij het vlot maken van het bij Agam Agam aan den grond geloopen stoomschip der Koninklijke Paketvaartmaatschappij *van Swoll*. Den 29sten Augustus vertrok de *Assahan* van Oeleë Lheuë naar Emmahaven, ten einde den gouverneur van Sumatra's Westkust in de gelegenheid te stellen om verschillende bestuursaangelegenheden op de Mantawai-eilanden te regelen, waarna die bodem den 15den December d. a. v. in de wateren van Atjèh terugkeerde. De *Siboga* was van 16 October tot 3 December belast met eene trigonometrische opneming van de Langsar-baai.

Het in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo gestationneerde flottieljevaartuig *Flores* was, bij den aanvang van den verslagtijd, bezig met de Boven-Mahakam-rivier in kaart te brengen, waarna die bodem op 22 April 1903 weder te Bandjermasin terugkeerde. Het den 28sten Juni 1902 naar Moeara Tewe gedirigeerde gewapend detachement van de *Flores* (vgl. K. V. 1903, kol. 140), keerde op 27 April 1903 weder aan boord terug. Den 6den Mei was de *Flores* belast met de overbrenging van de politie- en communicatie-vaartuigen *Selatan* en *Sophia*, die te Soerabaja eenige herstellingen moesten ondergaan. Op 11 Mei werd die plaats weder verlaten, ten einde met den controleur van Bandjermasin eene inspectiereis te maken over de douaneposten in het landschap Kota Waringin, tot welk einde de Sampit-rivier en de Koemai-rivier bezocht werden. Na voorts met de stoomsloep een tocht te hebben ondernomen op de Djelai-rivier, keerde de *Flores* op 25 Mei te Bandjermasin terug. Op 2 Juni werd een detachement van 13 schepelingen, onder bevel van een luitenant-ter-zee, ontscheept, ten einde te waken voor eene veilige gemeenschap op de Boven-Barito. In Juni maakte de *Flores* uit Bandjermasin een tweedaagschen tocht naar zee, in verband met defensie-aangelegenheden en vertrok 6 Juli weder van die plaats met bestemming naar de Poeloe Petak- en Kapoeas-rivieren, tot vlagvertoon en het houden van schietoefeningen. Na den 13den Juli ter hoofdplaats teruggekeerd te zijn, werd den 27sten Augustus koers gezet naar de oostkust, tot regeling van verschillende bestuursaangelegenheden, waarbij de Koetei-, Boelangan- en Berau-rivieren, zoomede Tengarang, Balikpapan en Kota Baroe werden bezocht. Den 24sten September arriveerde de *Flores* weder te Bandjermasin, waarna van 26 tot 31 October nogmaals een tocht werd gemaakt naar de Petak- en Kapoeas-rivieren tot vlagvertoon, waarbij tevens de kaarten van de geul, die uit zee toegang geeft tot de Kapoeas-rivier, geverifieerd werden. In November maakte de *Flores* uit Bandjermasin twee reizen naar buiten, ten einde een onderzoek in te stellen naar een defect aan den zeetelegraafkabel, hetwelk, voor zoover de voorhanden hulpmiddelen dit toelieten, zooveel mogelijk hersteld werd. In verband met geruchten, dat de pretendent-sultan zich door het achterland naar Montalat zou begeven, ondernam de *Flores* van 5 t/m 12 December eene reis op de Boven-Barito tot aan Moeara Tewe. In Januari 1904 bracht de *Flores* eenige zich onderworpen hebbende leden van de partij van den pretendent-sultan (de goesti's Arsat, Antoeng Doerachman en Atjil, vgl. hoofdst. C, § 14) naar Tandjoeng Priok over en van 9 tot 21 Februari werd het landschap Pegatan bezocht, waar door den resident, die deze reis medemaakte, eenige klachtzaken behandeld werden. In Maart werd de *Flores*, in verband met de weder oplevende onlusten in de bovenstreken, naar de bovenrivieren gezonden.

De schepen der Java-divisie, welker aantal nagenoeg gedu-

rende den geheelen verslagtijd 5 bedroeg, bleven, voor zoover zij niet door bijzondere opdrachten aan het divisieverband onttrokken waren, aangewezen om in de nabijheid van Java te vertoeven en gezamenlijk geoefend te worden met het oog op hunne bestemming in oorlogstijd. Als havenplaatsen waren aangewezen Ampenan, Cheribon en Tandjoeng Priok en enkele malen ook Makasser en Semarang. Te Soerabaja werd alleen vertoefd wanneer dringende reparatiën dat noodig maakten. Den 16den Januari 1904 werd het pantserdekschip *Noordbrabant* tijdelijk aan de Java-divisie onttrokken en naar Sabang gedirigeerd om van bemanning te verwisselen met het inmiddels aldaar uit Nederland aangekomen pantserdekschip *Friesland*, waarna eerstgenoemde bodem den 23sten d. a. v. weder aan de divisie werd toegevoegd. In divisieverband werden oefeningsreizen gehouden: van 14 tot 17 April door de *Koningin Regentes*, de *Zeeland* en de *Utrecht* in Straat Soenda, van 24 April tot 2 Mei door alle aanwezige schepen, in vereeniging met de torpedobooten *Scylla* en *Hydra* om en nabij Tandjoeng Priok, zoomede in de Java-zee, van 16 tot 22 Mei door de *Zeeland*, de *Utrecht* en de *Noordbrabant* door Straat Soenda langs de zuidkust van Java (waarbij de Wijnkoops-baai bezocht werd) en voorts door Straat Lombok naar Ampenan, van 15 tot 18 Juli door de *Koningin Regentes*, de *Utrecht*, de *Noordbrabant* en de *Gelderland* in de Java-zee en Straat Madoera, in Augustus door de laatstgenoemde vier bodems rond het eiland Lombok en in December door de *Gelderland* en de *Holland* van Tandjoeng Priok naar Teloek Betoeng. In Juni vertoefden de *Koningin Regentes*, de *Gelderland* en de *Noordbrabant* enkele dagen ter reede van Semarang, ter gelegenheid van een bezoek van den soesoehoenan van Soerakarta, waarna die bodems op den 18den d. a. v. weder te Ampenan terugkeerden. De *Gelderland* zette op 21 October, via Boeleleng, koers naar Tabanan (Bali), tot het houden van eene demonstratie tegen dat landschap (vgl. hoofdst. C, § 21), waarbij zich in den nacht van den 25sten October nog de *Koningin Regentes* voegde. Den 26sten d. a. v. vertrokken beide schepen naar Banjoewangi. De *Noordbrabant* maakte op 25 November eene reis in de Java-zee tot het uitvoeren van eene op de defensie betrekking hebbende opdracht, waarna den 7den December te Tandjoeng Priok werd geankerd. In den aanvang van 1904 werden de stoomschepen *Utrecht*, *Noordbrabant*, *Gelderland* en *Koningin Regentes*, waarbij zich later nog de torpedo-booten *Hydra*, *Scylla* en *Sphinx* voegden, aangewezen om dienst te doen te Sabang in het belang van de handhaving van onze neutraliteit gedurende den oorlog tusschen Rusland en Japan, terwijl de *Holland* met hetzelfde doel te Tandjoeng Priok werd gestationneerd.

Omtrent de verrichtingen van de voor algemeene diensten beschikbaar geweest zijnde schepen valt het volgende te berichten.

De *Java* maakte respectievelijk op 25 Mei en van 18 Juni tot 8 Juli reizen tot vlag- en machtsvertoon naar de Sangi- en Talauer-eilanden en de Tomini-bocht, bij welke laatste gelegenheid, onder meer, een onderzoek werd ingesteld naar de bevaarbaarheid van de Poso-rivier voor stoomsloepen, om eventueel als afvoerweg voor den handel te kunnen dienen. Na op 8 Juli ter hoofdplaats Menado te zijn teruggekeerd, ondernam het vaartuig den 12den d. a. v. eene reis naar de noordkust, in het bijzonder om de tusschen de Minahasa en Kwandang gelegen landschappen Bolang Mongondo en Kaidipang te bezoeken, terwijl voorts nog de baai van Amoerang werd aangedaan, waarna de bodem op 17 Juli naar Ternate vertrok. In de laatste helft van Juli werd de *Java* aangewezen om den van zijne functiën ontheven resident van Ternate in de gelegenheid te stellen om afscheidsbezoeken te brengen aan de sultans van Batjan en Tidore. In Augustus werd een tocht ondernomen naar de noordkust van Halmahera en Nieuw-Guinea, bij welke gelegenheid ook de Mapia-eilanden werden bezocht. Van de in die maand gedane reis naar de Geelvink-baai, tot tuchtiging van de kampong Ansoes en van de vestiging Koeroedoe, is reeds melding gemaakt in hoofdst. C, § 19. Na van 2 tot 6 September een bezoek te hebben gebracht aan de Schouten-eilanden, vertrok de *Java* vervolgens naar Soerabaja. Op 15 October ondernamen de *Java* en de *Ceram* in groepsverband een tocht naar de Tanimbar-eilanden (Amboina) tot regeling van bestuursaangelegenheden, bij welke gelegenheid de negorij Salwasa-Otemmer op Sejra getuchtigd werd (zie hoofdst. C, § 17). In December 1903 en Januari 1904 werden nog reizen tot vlag- en machtsvertoon gemaakt, respectievelijk naar Japen en de Schouten-eilanden (Ternate) en naar de Tomini-bocht, waarna het schip tot het einde van den verslagtijd te Makasser gestationneerd bleef.

De *Ceram* deed van 20 April tot 19 Mei een tocht naar de Aroe-, Kei-, Tanimbar- en Zuidwester-eilanden tot regeling van verschillende bestuursaangelegenheden, waarbij Toeal, Ritabel, Oearatan en Adaoet bezocht werden. In Juni vertrok het vaartuig naar Timor, ten einde desvereischt hulp te verleenen bij eene in het binnenland plaats vindende excursie (zie hoofdst. C, § 20), waarbij de gelegenheid werd waargenomen om een kruistocht te doen langs de zuidkust van Flores en de noordkust van Soemba, ter opsporing van prauwen met verboden lading. Van 28 Juli tot 5 Augustus vergezelde de *Ceram* het gouvernementsstoomschip *Pelikaan* op eene reis naar Larantoeka en Ende (Flores) en in October werd, in groepsverband met de *Java*, een tocht gemaakt naar de Tanimbar-groep (zie hiervóór), om vervolgens, nadat het groepsverband den 16den November opgeheven was, een bezoek te brengen aan de benoorden Jamdena gelegen eilanden Maroe en Moeloe. In December werd eerst Toeal (Kei-eilanden) aangedaan en vervolgens naar de Aroe-eilanden gestoomd, ten einde een onderzoek in te stellen naar de parelvisscherij aldaar. Van 11 t/m 15 Januari maakte de *Ceram* eene oefeningsreis om vervolgens — van 25 Januari tot 2 Februari — Zuid-Ceram en Saparoea en in het laatst van Februari Banda te bezoeken, waarna het vaartuig tot het einde van den verslagtijd te Ambon gestationneerd bleef.

De *Koetei* kruiste in den aanvang van den verslagtijd bij de Aroe-eilanden om toezicht te houden op de parelvisscherij, keerde den 17den April 1903 te Ambon terug en vertrok vervolgens naar Soerabaja. In de laatste helft van Juni maakte de *Koetei* eerst eene reis naar de monding van de Barito-rivier, ter begeleiding van het voor Bandjermasin bestemde politie- en communicatievaartuig *Selatan*, en deed vervolgens een oefeningstocht in Straat Madoera. Den 15den Juli d. a. v. vertrok het schip, via Tandjoeng Priok, naar de Westerafdeeling van Borneo, ten einde de mondingen van de Kleine Kapoeas-, Ambawang- en Kleine Koeboe-rivieren op te nemen en opnieuw in kaart te brengen. Van September 1903 t/m Januari 1904 was de *Koetei* bezig met de uitvoering van eene de defensie betreffende opdracht in de Java-zee. Den 18den Februari 1904 is deze bodem te Soerabaja buiten dienst gesteld.

De *Edi* was eerst belast met het oplooden van de telegraafkabel-trace's Shanghai-Palao-Menado, Palao-Guam en Makasser-Balikpapan; van 27 November 1903 tot 11 Februari 1904 was het schip toegevoegd aan de scheepsmacht in de wateren van Atjèh en sedert deed het dienst in het belang van de handhaving van onze neutraliteit gedurende den oorlog tusschen Rusland en Japan, tot welk einde het eerst te Emmahaven en later in de residentie Riouw gestationneerd werd.

De *Sumbawa* werd op 28 November 1903 aan de scheepsmacht in de wateren van Atjèh onttrokken en deed, na eerst te Soerabaja gedokt te zijn, in Januari 1904 eene reis naar Laboean Hadji (Oost-Lombok), alwaar, in verband met plaats gehad hebbende ongeregeldheden, de landings-divisie werd ontscheept, om vervolgens een onderzoek in te stellen naar het Duitsche stoomschip *Wilhelm*, dat op de noordkust van Lombok met gebroken schroefas ronddreef. De bodem vertrok in Februari 1904 naar Makasser en werd daarna te Soerabaja gestationneerd.

De *Assahan* kruiste van 29 Augustus tot 15 December tusschen de Mantawai-eilanden tot regeling van verschillende bestuursaangelegenheden met opdracht om daarna naar Atjèh terug te keeren. Het vaartuig werd op 16 Februari 1904 te Soerabaja gestationneerd.

De *Mataram* werd op 18 Februari 1904 te Soerabaja in dienst gesteld en bleef daar tot aan het einde van den verslagtijd.

Voor uitvoeriger mededeelingen aangaande de oorlogsmarine in Indië zij verwezen naar de geregeld, als bijvoegsels van de Javasche Courant, verschijnende kwartaal-overzichten, naar de laatste kolom van tabel 1 van bijlage C, zoomede naar het door de zorg van het Ministerie van Marine hier te lande uitgegeven „Jaarboek van de Koninklijke Nederlandsche Zeemacht".

F.

RECHTSWEZEN.

§ 1. RECHTERLIJKE MACHT.

De bij Gouv. Bt. 11 Juni 1901 n°. 37 (Bijbl. Ind. St. n°. 5607) vastgestelde regeling van de verdeeling der werkzaamheden bij het Hooggerechtshof en bij de raden van justitie op Java (zie K. V. 1902, kol. 141) is, ten aanzien van de werkzaamheden bij eerstgemeld college, gewijzigd bij Gouv. Bt. 27 Mei 1903 n°. 15 (Bijbl. Ind. St. n°. 5872).

Partieele voorzieningen ten aanzien van het personeel bij de Europeesche rechtbanken zijn, behalve bij Ord. van 22 Juni 1903 (Ind. St. n°. 250), tot tijdelijke versterking van het parket van den officier van justitie te Batavia, nog genomen bij de Ordn. van 26 Aug. en 17 Oct. 1903 (Ind. St. n°s. 302 en 356) en bij de Gouv. Btn. 17 Oct. en 26 Dec. 1903 en 9 Jan. 1904 n°s. 21, 13 en 25 (Ind. St. 1903 n°s. 357 en 431 en 1904 n°. 27). Voor dergelijke voorzieningen met betrekking tot het personeel bij de inlandsche rechtbanken zij verwezen naar Ind. St. 1903 n°s. 278, 291, 363 en 425, en 1904 n°s. 29, 50, 77, 78 en 79.

§ 2. RECHTSWEZEN IN HET ALGEMEEN.

Intrekking van het Koninklijk besluit in Ind. St. 1891 n°. 230. In verband met de bij art. I, A, van K. B. 1 Juli 1901 n°. 53 (Ind. St. n°. 306) tot stand gekomen wijziging van art. 7 van het reglement op de rechterlijke organisatie, is het K. B. in Ind. St. 1891 n°. 230, waarbij de wettelijke voorschriften betreffende de rechtsbedeeling onder de inlandsche bevolking, welke de tegenwoordigheid van adviseurs ter terechtzitting en hunne raadpleging voorschrijven, buiten toepassing waren verklaard indien in strafzaken de beklaagde en in burgerlijke zaken de verweerder den Christelijken godsdienst beleed, bij K. B. 18 Juni 1902 n°. 29 (Ind. St. 1903 n°. 410) ingetrokken.

Rechtswezen in de Vorstenlanden. De voorzieningen met betrekking tot het personeel en verdere maatregelen in verband met de reorganisatie van het rechtswezen in de Vorstenlanden (Ind. St. 1903 n°. 10) ondergingen eene wijziging van ondergeschikt belang bij Gouv. Bt. 9 Juni 1903 n°. 46 (Ind. St. n°. 236).

Rechtswezen in de buitenbezittingen. De reglementen tot regeling van het rechtswezen in Sumatra's Westkust, Palembang, Celebes en onderhoorigheden, Menado, Amboina en Oostkust van Sumatra zijn bij Ord. van 25 Oct. 1903 (Ind. St. n°. 364) gewijzigd in den geest van de bepalingen, opgenomen in Ind. St. 1901 n°.306 (vgl. K. V. 1902, kol. 143).

Het reglement op het rechtswezen in de residentie Menado is bij Ord. van 12 Juni 1903 (Ind. St. n°. 238) aangevuld met de bepaling, dat de oproeping van verdachten en getuigen in strafzaken voor de inlandsche rechtbanken, in de zelfbesturende landschappen van dat gewest verblijf houdende en behoorende tot de inlandsche en de met haar gelijkgestelde bevolking, voor zooveel zij niet staat onder de leiding van hare eigen hoofden, moet plaats hebben door tusschenkomst van het betrokken zelfbestuur. Voorts zijn bij Ord. van 5 Mei 1904 (Ind. St. n°. 234) het Menado-reglement en de Ord. van 6 Febr. 1882 (Ind. St. n°. 28), houdende bepalingen omtrent de rijksraden in de residentie Menado, onder nadere koninklijke goedkeuring, gewijzigd in verband met de in 1903 tot stand gekomen nieuwe administratieve indeeling van het gewest (vgl. hoofdst. J, afd. I).

Het reglement tot regeling van het rechtswezen in de residentie Palembang onderging, in verband met den veranderden toestand in het landschap Djambi, eene wijziging bij Ord. van 11 Aug. 1903 (Ind. St. n°. 293), terwijl, in verband hiermede, de met dat reglement samenhangende regeling in Ind. St. 1878 n°. 15 nader is herzien (Ind. St. 1903 n°. 294).

Wijzigingen of aanvullingen van ondergeschikt belang ondergingen de reglementen voor Sumatra's Westkust (Ind. St. 1903 n°. 432 en 1904 n°s. 169 en 192), Benkoelen (Ind. St. 1903 n°. 433), Atjèh en onderhoorigheden (Ind. St. 1903 n°. 346), Amboina (Ind. St. 1903 n°. 411), Menado (Ind St. 1904 n°. 144) en Celebes en onderhoorigheden en Timor (Ind. St. 1904 n°. 173).

Ter verzekering van eene behoorlijke rechtsbedeeling onder de in het genot harer eigen rechtspleging gelaten inheemsche bevolking der afdeeling Lombok, voor zooveel zij den Mohammedaanschen en den Hindoe-godsdienst belijdt, zijn de ordonnantiën in Ind. St. 1895 n°s. 185 en 186 herzien (Ind. St. 1903 n°. 430). Dientengevolge is in iedere onderafdeeling van de afdeeling Lombok eene inheemsche rechtbank, rechtbank van Sasaksche hoofden en oudsten genaamd, gevestigd, terwijl de rechtsmacht, van ouds aan de sawahbesturen toegekend, nader gehandhaafd en geregeld is.

De uitoefening der magistratuur in eenige marga's van de afdeeling Iliran en Banjoeasin der residentie Palembang is bij Ord. van 10 Dec. 1903 (Ind. St. n°. 408) opgedragen aan den adspirant-controleur, die toegevoegd is aan den controleur dier afdeeling, met het oog op den grooten afstand tusschen die marga's en de standplaats van den controleur.

De splitsing van de onderafdeeling VII Kota der afdeeling Tanah Datar (res. Padangsche Bovenlanden) in twee onderafdeelingen (Sawah Loento en Sidjoendjoeng) maakte eenige voorzieningen noodig ten aanzien van het rechtswezen in die streken, welke tot stand kwam bij Ord. van 9 Jan. 1904 (Ind. St. n°. 30), waarbij tevens de samenstelling van de rapat te Boea eenigszins is gewijzigd.

Bij Ord. van 6 Febr. 1904 (Ind. St. n°. 121) is bepaald, dat ook na de inlijving van de afdeeling Redjang en Lebong bij de residentie Benkoelen (vgl. hoofdst. J, afd. I), de rechtspraak over de inheemsche bevolking in die afdeeling voorloopig op den bestaanden voet gehandhaafd blijft. In het landschap Lebong is bovendien de magistratuur opgedragen aan den adspirant-controleur, toegevoegd aan den controleur der afdeeling Redjang en Lebong (Ind. St. 1904 n°. 120), ten einde de bezwaren op te heffen, verbonden aan den grooten afstand, waarop dat landschap van de standplaats van den controleur verwijderd is.

In het belang eener goede rechtsbedeeling voor alle eigenlijk gezegde inlanders binnen het gebied van de rapat te Goenoeng Sitoli op het eiland Nias (Tapanoeli), is bij Ord. van 20 Febr.

1904 (Ind. St. n°. 139) de rechtspraak, die in het overige deel van Sumatra's Westkust door de districtsgerechten wordt uitgeoefend, voor zooveel de bedoelde landstreek betreft, voorloopig opgedragen aan den magistraat te Goenoeng Sitoli.

Bij Gouv. Bt. 6 Mei 1903 n°. 21 (Ind St. n°. 208) is er in toegestemd, dat de residentie-rechters in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, binnen hun ressort, mede zitting houden ter plaatse waar een controleur is gevestigd, en die in de afdeeling Koetei en de Noordoostkust van Borneo bovendien te Balikpapan.

In verband met het in de reglementen op het rechtswezen voor Sumatra's Westkust, Palembang, Bali en Lombok, Oostkust van Sumatra en Billiton voorkomend voorschrift, dat in zaken van overtreding, behoorende tot de kennisneming der magistraten, met beëedigde verklaringen worden gelijkgesteld de verklaringen door dienaren der openbare macht mondeling afgelegd op den eed bij de aanvaarding hunner bediening, is een formulier voor den ambtseed dier beambten vastgesteld (Ind. St. 1903 n°. 401).

Prijs- en buitgelden. Bij Ord. van 28 Oct. 1903 (Ind. St. n°. 372) is eene nieuwe regeling getroffen omtrent de wijze, waarop het K. B. van 13 Dec. 1818 (Ned. St. n°. 44) zal worden toegepast bij de verdeeling van prijs- en buitgelden.

Rechtspersoonlijkheid van vereenigingen. In 1903 zijn in Indië, op den voet van K. B. 28 Maart 1870 n°. 2 (Ind. St. n°. 64), 43 vereenigingen als rechtspersoon erkend, bijna alle — op 3 na — aangegaan voor minder dan 30 jaren; 10 er van, meest van liefdadigen of van godsdienstigen aard, waren door Chineezen opgericht. Aan 1 vereeniging is rechtspersoonlijkheid geweigerd, op grond van de overweging, dat zij moest worden aangemerkt als wederkeerige waarborgmaatschappij, in den zin van art. 10 van het zooeven genoemd Koninklijk besluit.

Naamlooze vennootschappen. In 1903 is in Indië bewilliging verleend op de oprichting van 77 en hier te lande op die van 35 naamlooze vennootschappen, welke haren werkkring uitsluitend of ten deele in Nederlandsch-Indië vonden, alle nader vermeld in bijlage E, tabel I. Van 11 der eerste en één der andere categorie had echter, op het tijdstip van afsluiting van het overzicht, de voorgeschreven openbaarmaking nog niet plaats gehad. Bewilliging op wijzigingen in de statuten is gedurende 1903 in Nederlandsch-Indië in 45 gevallen verleend.

Rechtstoestand van personen. Van de in het laatste lid van art. 109 van het Regeeringsreglement aan de Indische Regeering voorbehouden bevoegdheid is, gedurende 1903, gebruik gemaakt door met Europeanen gelijk te stellen 32 mannen en 9 vrouwen, die rechtens als inlanders waren te beschouwen, zoomede 9 Chineezen. Op deze laatsten na, waren allen Christenen.

§ 3. BURGERLIJK RECHT, HANDELSRECHT EN BURGERLIJKE RECHTSVORDERING.

Wijziging van het Burgerlijk Wetboek van Nederlandsch-Indië. Bij K. B. 26 Febr. 1904 n°. 93 (Ind. St. n°. 233) zijn de artt. 721, 775 en 776 van het Indisch Burgerlijk Wetboek gewijzigd en is daaraan een nieuw art. 776*a* toegevoegd, ook ten einde overeenstemming te brengen tusschen dat wetboek en de Indische mijnwet.

Overschrijving van onroerende goederen. De ordonnantie op de overschrijving van den eigendom van vaste goederen en het inschrijven van hypotheken daarop in Nederlandsch-Indië (Ind. St. 1834 n°. 27) onderging eenige wijzigingen bij Ord. van 23 Mei 1903 (Ind. St. n°. 224), voornamelijk met het doel om eene bepaling in het leven te roepen, krachtens welke, speciaal ten behoeve van de in- en overschrijving van vaste goederen, het afgeven van landmeterskennissen kan worden opgedragen aan anderen dan gouvernements-landmeters of personen, die met de functiën van gouvernements-landmeter belast zijn. In denzelfden geest is de regeling der wijze van in- en overschrijving van gronden, door inlanders in agrarischen eigendom verkregen overeenkomstig de bepalingen van het Koninklijk besluit in Ned. St. 1872 n°. 117 (Ind. St. 1873 n°. 38), op eenige punten aangevuld bij Ord. van 23 Mei 1903 (Ind. St. n°. 225).

Uitvoering van K. B. 22 Nov. 1888 n°. 21, houdende intrekking van art. 83 der bepalingen omtrent de invoering van en den overgang tot de nieuwe wetgeving. De Ord. van 13 Maart 1890 (Ind. St. n°. 73), tot uitvoering van dit Koninklijk besluit, onderging eenige verduidelijking bij Ord. van 9 Mei 1903 (Ind. St. n°. 211).

Tarieven. De tarieven van justitiekosten en salarissen bij de inlandsche rechtspraak (Ind. St. 1872 n°. 62 en 1874 n°. 206) en in burgerlijke zaken voor de Europeesche rechtbanken (Ind. St. 1851 n°. 27, zooals het sedert is gewijzigd en aangevuld) zijn respectievelijk aangevuld bij Ordn. van 26 Dec. 1903 (Ind. St. n°. 434) en 12 April 1904 (Ind. St. n°. 203).

Faillissementen. Eene herziening van de Indische wetgeving op het faillissement en de surseance van betaling, in den geest der nieuwe faillissementswet voor Nederland (Ned. St. 1893 n°. 140), is tot stand gekomen bij K. B. 18 April 1904 n°. 64.

Opgaven omtrent de in 1903 in Nederlandsch-Indië aanhangig geweest zijnde faillissementen zijn opgenomen in tabel IV van bijlage E.

Andere onderwerpen. Ten aanzien van eenige andere tot deze paragraaf behoorende onderwerpen zijn enkel statistische opgaven verstrekt. Die opgaven, welke zijn opgenomen in bijlage E, tabellen II, III en X, betreffen de in 1903 gesloten zoogenaamde gemengde huwelijken, de in dat jaar verleden akten van oogstverband en de in 1902 gedane inschrijvingen in de registers van den burgerlijken stand.

§ 4. STRAFRECHT EN STRAFVORDERING.

Revisie van de strafvonnissen van inlandsche rechtbanken door de raden van justitie. In 1903 is door de raden van justitie te Semarang en Soerabaja respectievelijk in 20 en 6 gevallen en door dien te Makasser in 1 geval gebruik gemaakt van de bevoegdheid om oraal debat in het revisieproces toe te staan (zie art. 301*k* van het reglement op de strafvordering in Ind. St. 1901 n°. 124).

Reglement op de strafvordering. In het belang van eene spoedige rechtsbedeeling voor de buitenbezittingen is art. 57 van dit reglement bij K. B. 18 Maart 1904 n°. 14 (Ind. St. n°. 295) in dien zin gewijzigd, dat het verhoor van getuigen ook kan geschieden door het hoofd van plaatselijk bestuur der woonof verblijfplaats van den getuige.

Spionnage. Bij K. B. 17 Maart 1904 n°. 25 (Ind. St. n°. 259) zijn strafbepalingen vastgesteld tegen verspieding in vredestijd en daarmede samenhangende misdrijven.

Uitlevering. Gedurende 1903 zijn onzerzijds aan het bestuur van West-Australië uitgeleverd 5 van diefstal beschuldigde inlanders. Ten aanzien van één hunner, die zich beroepen had op zijn Nederlanderschap in den zin der uitleveringsverordening (zie Ind. St. 1895 n°. 62), werd de uitlevering gelast, nadat dit beroep door het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië ongegrond was bevonden.

Aan een door ons eerst aan de regeering van Japan en vervolgens aan die der Vereenigde Staten van Amerika gericht verzoek tot uitlevering van een Europeaan, beschuldigd van valschheid in geschrifte, werd niet voldaan, en wel door Japan op grond van het ontbreken van een uitleveringstractaat, en door de Vereenigde Staten omdat het met Nederland gesloten uitleveringstractaat (Ned. St. 1889 n°. 74) slechts uitlevering toelaat van hen, die een misdrijf in Nederland zelf begaan hebben, maar niet van hen die in Nederlandsche koloniën iets misdreven [1]).

Gratie en remissie van straffen. De mededeelingen onder dit hoofd te doen, geheel van statistischen aard, zijn opgenomen in bijlage E, tabel VII.

Veediefstallen (op Java en Madoera). Voor de gebruikelijke statistische opgaven zij verwezen naar bijlage E, tabel VI.

---

§ 5. GEVANGENISWEZEN.

Omtrent dit onderwerp, waarvoor de gegevens medio September 1904 nog niet uit Indië waren ontvangen, zie men het bijvoegsel van dit verslag.

---

§ 6. MILITAIR RECHT EN MILITAIRE RECHTSPRAAK.

De opzending naar Nederland van door een zeekrijgsraad in Nederlandsch-Indië veroordeelde Europeesche schepelingen en andere aan de crimineele wetgeving voor het krijgsvolk te water onderworpen personen, die niet tusschen de keerkringen geboren en opgevoed zijn, is opnieuw geregeld bij K. B. 9 April 1903 n°. 66 (Ind. St. n°. 251).

Omtrent de inwerkingtreding van K. B. 25 Oct. 1902 n°. 39 (Ind. St. 1903 n°. 1), waarbij, ten aanzien van de ingelijfden bij een strafdetachement in Nederlandsch-Indië, de straf van rietslagen en de overige straffen van het reglement van krijgstucht of discipline voor het krijgsvolk te water zijn vervangen door de straffen van opsluiting en van eenzame opsluiting (vgl. K. V. 1903, kol. 152), zij verwezen naar hoofdstuk D, kol. 127.

Nadere regelingen voor de afdoening der militaire strafzaken in Zuid-Nieuw-Guinea en in de militaire commandementen Palembang, Banka en Riouw zijn getroffen bij Ordn. van 18 Dec. 1903 (Ind. St. n°. 420) en 3 Mei 1904 (Ind. St. n°. 231).

---

§ 7. GEWESTELIJKE EN PLAATSELIJKE VERORDENINGEN.

Van de in 1903 door de hoofden van gewestelijk bestuur omtrent een aantal binnen den kring hunner wetgevende bevoegdheid vallende onderwerpen vastgestelde nieuwe reglementen of keuren van politie verdienen afzonderlijk vermelding het door den resident van Soerabaja afgekondigd reglement op het weiden van vee, het branden van houtskool en het verzamelen van basten, vruchten en andere boschproducten in 's lands bosschen, zoomede op het vervoer van houtskool en basten (Jav. Ct. 1903 n°. 47); de door denzelfden resident vastgestelde verordeningen op het bezit van onbewerkt djatihout in de desa's gelegen binnen de bij het boschreglement aangewezen kringen (Jav. Ct. 1903 nos. 2 en 58) en tot tegengang van een niet behoorlijk gebruik van het water uit de gouvernements-waterleiding ter hoofdplaats Soerabaja (Jav. Ct. 1903 n°. 78); de verordening van gelijke strekking als laatstgemelde voor de hoofdplaats Singaradja en de desa's Bratan en Soekasada der residentie Bali en Lombok (Jav. Ct. 1903 n°. 104); de verordening tot tegengang van boschbeschadiging in de Preanger Regentschappen (Jav. Ct. 1903 n°. 54); de reglementen tot wering van de schadelijke gevolgen, welke uit de prostitutie kunnen voortvloeien, voor de residentiën Bantam en Palembang (Jav. Ct. 1903 nos. 83 en 35); de verordeningen op het verrichten van gemeentediensten door vreemde oosterlingen in de gewesten Semarang, Kedoe en Palembang (Jav. Ct. 1903 nos. 60, 61 en 58); de bepalingen tot tegengang van het misbruik van sterke en bedwelmende dranken door inlanders en met hen gelijkgestelden in de residentie Soerabaja (Jav. Ct. 1903 n°. 104); de keur omtrent den overgang bij onderhandschen verkoop, ruil of schenking van rundvee, buffels en paarden onder inlanders en met hen gelijkgestelden in de residentie Madoera (Jav. Ct. 1903 n°. 66); de keur betreffende het verbod aan de inlandsche en met haar gelijkgestelde bevolking in de residentie Besoeki om zich gewapend op wegen en pleinen, in openbare gebouwen of andere openbare plaatsen te vertoonen (Jav. Ct. 1903 n°. 76), en de verordeningen ter bescherming van den kustkabel te Menado (Jav. Ct. 1903 n°. 104) en van den telegraafkabel Sitoebondo—Bandjermasin, voor zoover hij in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo ligt (Jav. Ct. 1903 n°. 15).

[1]) Het uitleveringsverdrag met de Vereenigde Staten is sedert tot de koloniën uitgebreid (zie hoofdst. C, § 1).

§ 8. BIJZONDERE RECHTEN.

Recht van verblijf. De gebruikelijke statistische opgaven omtrent toelating en vestiging of inwoning in Nederlandsch-Indië zijn opgenomen in bijlage E, sub VIII en IX.

Aan 16 Europeanen en met hen gelijkgestelden is in 1903 vergunning tot reizen in Nederlandsch-Indië verleend. Voor zoover de tot reizen aangekomen Europeanen en met hen gelijkgestelden hunne aanvraag tot een enkel gewest bepaalden en uit dien hoofde zich de vergunning door den hoogsten gewestelijken gezaghebber verleend zagen, waren zij 10 in getal (1 voor Sumatra's Westkust, 2 voor de Oostkust van Sumatra, 1 voor Riouw en onderhoorigheden en 6 voor Celebes en onderhoorigheden). Van de overige 6 aan Europeanen en met hen gelijkgestelden verleende reisvergunningen, alle door den Gouverneur-Generaal verleend, betrof er één de gewesten buiten Java en Madoera, terwijl de andere 5 zijn verleend voor geheel Nederlandsch-Indië. In al deze gevallen is het voorbehoud gemaakt, dat reizen buiten het rechtstreeks bestuurde gouvernementsgebied alleen zouden mogen worden ondernomen in overleg met en toestemming van de betrokken Europeesche autoriteit. De aanzienlijke vermindering van het aantal aanvragen tot reizen in Nederlandsch-Indië (in 1902 bedroeg het nog 46) is een gevolg van de te dien aanzien bij K. B. 17 Dec. 1901 n°. 28 (Ind. St. 1902 n°. 100) vastgestelde milde bepalingen (zie K. V. 1902, kol. 149).

Sedert de afsluiting van de gelijksoortige opgaven in K. V. 1903 (ult. Maart 1903), tot 1 April 1904, is de in art. 47 van het Regeeringsreglement omschreven politieke maatregel van verwijdering toegepast op 12 inlanders (1 uit Batavia, 6 uit Sumatra's Westkust, 1 uit Atjèh en onderhoorigheden, 3 uit Palembang en 1 uit Celebes en onderhoorigheden), die, ofschoon in rechten niet vervolgbaar, wegens verschillende bezwarende feiten geacht werden voor de openbare rust en orde in het gewest hunner inwoning gevaarlijk te zijn. Daarentegen is gedurende 1903, ten opzichte van 7 vroeger politiek verwijderde inlanders (6 uit Atjèh en onderhoorigheden en 1 uit Amboina), de maatregel opgeheven en aan 4 een ander ballingsoord aangewezen, dan waarheen zij tot dusver waren gerelegeerd.

Drukpers. Van de blijkens K. V. 1903, kol. 153, op ult. 1902 in Indië aanhangig gebleven, zoomede van de gedurende 1903 aanhangig gemaakte drukpersdelicten zijn er in 1903 24 berecht. Van deze 24 zaken hebben er 6 tot veroordeeling geleid, in 6 gevallen is het Openbaar Ministerie niet ontvankelijk verklaard en in 4 andere is door den rechter rechtsingang geweigerd. Zeven klachten zijn gedeponeerd, terwijl er één door den klager is ingetrokken. Op ult. 1903 was nog 1 drukpersdelict (te Soerabaja) aanhangig.

Slavernij en pandelingschap. De pandelingen in de in 1901 onder ons rechtstreeksch bestuur gebrachte landschappen V Kota, Kampar en Tambang-Tarantang (Padangsche Bovenlanden), van wie de schuldoorzaak niet meer kon worden nagegaan, zijn vrij verklaard. Overigens wordt in het gouvernement Sumatra's Westkust nog alleen in de afdeelingen Toba en Silindoeng en Padang Lawas en in de onderafdeeling Nias van de residentie Tapanoeli pandelingschap aangetroffen.

In de landschappen Lingga-Riouw en Indragiri (Riouw en onderhoorigheden) worden de pandelingen goed behandeld; het pandelingschap kan daar dan ook niet drukkend genoemd worden. De toenemende consolidatie van ons gezag in Djambi (Palembang) komt aan de afschaffing van het pandelingschap in dat landschap meer en meer ten goede.

Ofschoon met de meeste zelfbesturende landschappen in de residentie Oostkust van Sumatra vroeger regelingen zijn getroffen om tot geleidelijke afschaffing van het pandelingschap te geraken, heeft een in 1903 ingesteld opzettelijk onderzoek geleerd, dat die instelling nog vrij algemeen in die landschappen voorkomt. Het voornemen bestaat om met de zelfbesturen in overleg te treden, ten einde het pandelingschap voor de betaling van boeten en schulden te voorkomen en eene regeling te treffen, waardoor op de registratie van de nog aanwezige pandelingen, de maandelijksche aflossingen van schuld door te verrichten arbeid en het ontslag van pandelingen, wier schuld is aangezuiverd, nauwlettender zal kunnen worden toegezien. Slaven komen in dit gewest alleen nog voor in de nog niet of eerst sedert kort onder ons direct bestuur staande Bataksche landschappen, doch hun lot is dragelijk. Klachten over slechte behandeling kwamen het bestuur niet ter oore. Daar waar ons gezag reeds is erkend, zal het mogelijke worden aangewend om aan de slavernij, na haar eerst in pandelingschap te hebben doen overgaan, geleidelijk een einde te maken.

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo komt pandelingschap nog voor in de verre bovenstreken, voornamelijk onder de vrijwel onafhankelijke Dajakstammen. In den loop van 1903 werden in Koetei eenige personen uit Celebes ingevoerd, die, volgens hunne verklaring, verkocht waren, ofschoon hunne begeleiders beweerden, dat zij slechts de schulden dier menschen hadden overgenomen. De zaak is bij den officier van justitie te Makasser in onderzoek.

In de landschappen van Centraal-Celebes, behoorende tot de afdeeling Tomini-bocht der residentie Menado, is, op grond van de Ord. van 14 Juni 1875 (Ind. St. n°. 140), een begin gemaakt met de registratie van de slaven en pandelingen.

In het landschap Bolang Mongondo zijn pandelingschap en slavernij in Augustus 1903 door het zelfbestuur voor onwettig verklaard, afgeschaft, en verboden. Dientengevolge is aan eenige honderden slaven en alle pandelingen de vrijheid hergeven.

Met toepassing van de bij Gouv. Bt. 13 Dec. 1895 n°. 1 aan den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden verstrekte machtiging om uit de zelfbesturende landschappen naar het gouvernementsgebied gevluchte slaven niet meer uit te leveren, doch hun losgeld uit 's lands kas voor te schieten, ten einde hen in staat te stellen om hunne vrijheid te verkrijgen (zie K. V. 1896, blz. 72), is in 1903 aan 7 vluchtelingen (1 man, 2 vrouwen en 4 kinderen) voorschot verstrekt. Bij Gouv. Bt. 18 Nov. 1903 n°. 9 is aan den resident van Bali en Lombok eene dergelijke machtiging verleend, welke reeds ten aanzien van een tweetal slaven (één uit Tabanan en één uit Kloengkoeng) toepassing heeft gevonden.

In het gouvernement Atjèh en onderhoorigheden worden alleen in die streken, die ver van den zetel van het bestuur verwijderd zijn, nog hier en daar slaven aangetroffen. Slavenhandel komt echter in het geheel niet meer voor, zoodat het te verwachten is dat binnenkort de slavernij geheel verdwijnen zal.

In de zelfbesturende landschappen van de residentie Timor en onderhoorigheden, waar onze invloed reeds is doorgedrongen, ook op het gebied van eigen rechtspraak, worden de tot groote geldboeten veroordeelde misdadigers, wanneer zij niet in staat zijn om die boeten te betalen, niet meer, zooals vroeger, tot slaven gemaakt, doch tot dwangarbeid veroordeeld. Twee inlanders, die zich aan slavenhandel hadden schuldig gemaakt, werden door den radja en de rijksgrooten van het landschap Lamakera tot dwangarbeid buiten den ketting veroordeeld. Dezelfde straf is opgelegd aan een slavenhandelaar in de onderafdeeling Beloe, terwijl aan den radja van het landschap Manoehletten, die den slavenhandel in zijn gebied niet voldoende had tegengegaan, door de radja's in die onderafdeeling eene boete is opgelegd. Een op verzoek van den posthouder der onderafdeeling Amfoän aan het bestuur uitgeleverd 12-jarig meisje, dat voor f 100 was gekocht van een troep rondtrekkende Beloeneezen, afkomstig uit het landschap Webikoe-Waihale, is aan hare familieleden teruggegeven.

§ 9. PERSONEN EN INSTELLINGEN MET HET RECHTSWEZEN IN VERBAND.

Practizijns en notarissen. In 1903 is slechts één rechtsgeleerde practizijn aangesteld, namelijk bij den raad van justitie te Padang. De niet-rechtsgeleerde praktizijns waren ook bij het einde van 1903, evenals op ult. 1902, 3 in getal (te Batavia, Soerabaja en Makasser). Bij den raad van justitie te Makasser was nog, ingevolge opdracht der Regeering, de substituut-griffier tevens tijdelijk belast met de waarneming der functiën van advocaat en procureur bij het college.

Bij Ord. van 29 Mei 1903 (Ind. St. n°. 229) is de notaris te Pekalongan belast met de functiën van vendumeester binnen den kring van het vendukantoor aldaar en bij Ord. van 5 Mei 1904 (Ind. St. n°. 235) zijn voorzieningen getroffen ten opzichte van het notarisambt in de afdeeling Tomini-bocht, in verband met de bij Gouv. Bt. 19 Juni 1903 n°. 32 (Ind. St. n°. 249) gewijzigde administratieve indeeling van de residentie Menado.

Het reglement op het notarisambt in Nederlandsch-Indië (Ind. St. 1860 n°. 3, zooals het sedert is aangevuld en gewijzigd) is nader herzien bij Ord. van 17 Jan. 1904 (Ind. St. n°. 86).

Gedurende 1903 onderwierpen zich 12 adspiranten aan een of meer gedeelten van het notaris-examen, van wie er 3 slaagden, alle voor het eerste gedeelte. Voor bijzonderheden zij verwezen naar het verslag der examen-commissie (Jav. Ct. 1904 n°. 22).

Ambtenaren voor Chineesche zaken. De in K. V. 1903, kol. 153, vermelde, alleen voor de Oostkust van Sumatra geldende aanvulling van de bepalingen tot aanwijzing der standplaatsen en regeling van den werkkring der ambtenaren voor Chineesche zaken (Ind. St. 1896 n°. 96) is bij Gouv. Bt. 24 Jan. 1904 n°. 9 (Ind. St. n°. 100) tot alle ambtenaren voor Chineesche zaken in Nederlandsch-Indië uitgebreid.

Wees- en boedelkamers. De gebruikelijke statistische opgaven met betrekking tot de vijf wees- en boedelkamers zijn opgenomen in bijlage E, sub V.

De Ord. van 25 Jan. 1891 (Ind. St. n°. 21), houdende voorschriften betreffende de aansprakelijkheid der ambtenaren van de wees- en boedelkamers jegens den Staat voor door hen veroorzaakte schade, is, in verband met K. B. 1 Maart 1904 n°. 25 (Ind. St. n°. 241) — vgl. hoofdst. G, § 2, — bij Ord. van 7 Mei 1904 (Ind. St. n°. 242) ingetrokken.

Het in 1903 vastgestelde dienstreglement voor de wees- en boedelkamers (Bijbl. Ind. St. n°. 5849) onderging eene wijziging bij Gouv. Bt. 27 April 1904 n°. 20 (zie Jav. Ct. 1904 n°. 35).

De regeling van de promotie, ressorten, standplaatsen en bezoldigingen der agenten van de wees- en boedelkamers (Bijbl. Ind. St. n°. 5783) is gewijzigd bij de beschikking van den directeur van justitie, opgenomen in Bijbl. Ind. St. n°. 5898.

Door de Regeering is in December 1902 beslist, dat door de weeskamers, die als voogd over een minderjarige optreden, alleen dan beheerloon in rekening mag worden gebracht, wanneer die colleges het beheer over het vermogen van dien minderjarige in zijn vollen omvang uitoefenen, en dus niet, wanneer zij slechts in de waarneming van eenige voogdij voorzien (zie Bijbl. Ind. St. n°. 5863).

De bezoldiging van den secretaris der weeskamer te Batavia, ook als zoodanig belast met de functiën van het college van boedelmeesteren aldaar, onderging eene vermindering bij Gouv. Bt. 19 Juli 1903 n°. 8 (Ind. St. n°. 268).

G.

ALGEMEENE REKENKAMER EN COMPTABILITEIT.

§ 1. ALGEMEENE REKENKAMER.

Bij K. B. 30 Oct. 1903 n°. 47 is aan den voorzitter der Kamer, den heer H. K. J. VAN DEN BUSSCHE, op zijn verzoek, met ingang van 3 Jan. 1904, eervol ontslag uit 's lands dienst verleend. In zijne plaats is bij K. B. 30 Oct. 1903 n°. 48 tot voorzitter benoemd het lid, de heer L. A. MARTENS.

Het sedert 1900 met buitenlandsch verlof zijnde lid, de heer J. JONKER, is bij K. B. 27 April 1903 n°. 47, op zijn verzoek, met ingang van 1 Mei 1903, eervol uit 's lands dienst ontslagen, terwijl het lid, de heer W. A. P. F. L. STORM VAN 's GRAVESANDE, nadat het hem verleend buitenlandsch verlof in Maart en September 1903 telkens met zes maanden was verlengd, in Mei 1904 de terugreis naar Indië heeft aanvaard. In de plaats van den heer JONKER is bij K. B. 10 Sept. 1903 n°. 38 benoemd het tijdelijk lid, de heer F. RINSES, terwijl in de door de benoeming van het lid MARTENS tot voorzitter ontstane vacature is voorzien door de benoeming, bij K. B. 8 Jan. 1904 n°. 22, van den met verlof hier te lande vertoevenden ambtenaar, den heer F. A. LECLERQ DE COURCELLES, laatstelijk referendaris bij de afdeeling „Comptabiliteit" van het departement van financiën.

De begrootingsrekening over 1901 is door de Rekenkamer in December 1903 aan de Indische Regeering ingediend en, onder dagteekening van 15 Maart 1904, heeft het college zijn jaarverslag over 1903 uitgebracht. Het verslag over 1902 is in November 1903 (Zitting 1903—1904—**105**) aan de Staten-Generaal medegedeeld, tegelijk met het door de Algemeene Rekenkamer hier te lande, met betrekking tot de in Nederland gevoerde geldelijke administratie van Nederlandsch-Indië, over 1902 uitgebracht verslag.

§ 2. COMPTABILITEIT.

De wet van 29 Juni 1903 (Ned. St. n°. 172), tot wijziging der Indische comptabiliteitswet (zie K. V. 1903, kol. 155), is in Indië afgekondigd bij Ind. St. 1903 n°. 315.

Ter uitvoering van art. 94, al. 2, der comptabiliteitswet, is bij Gouv. Bt. 9 Mei 1903 n°. 24 (Ind. St. n°. 210) voorgeschreven door welke autoriteiten en op welke wijze, in geval van ondercurateelestelling, voortvluchtigheid of overlijden van een comptabele, de ex officio opgemaakte rekening aan zijn curator, erfgenamen of rechtverkrijgenden wordt medegedeeld, op welke wijze belanghebbenden inzage van de bij die rekening behoorende bescheiden kunnen ontvangen en binnen welke termijnen en bij welke autoriteiten zij hunne bezwaren daartegen kunnen inbrengen.

In verband met de bij de wet van 13 Juli 1895 (Ned. St. n°. 126, Ind. St. n°. 191) tot stand gekomen wijziging van het 1ste lid van art. 82 der Indische comptabiliteitswet, is bij K. B. 1 Maart 1904 n°. 25 (Ned. St. n°. 53, Ind. St. n°. 241) eene nieuwe regeling getroffen van de vervolging van en het verhaal op landsdienaren in Nederlandsch-Indië, die den lande schade hebben toegebracht, en zijn bij Ord. van 7 Mei 1904 (Ind. St. n°. 243) de regelen voor het administratief beheer (Ind. St. 1875 n°. 25, laatstelijk gewijzigd bij Ind. St. 1901 n°. 138) nader gewijzigd. Vgl. ook de rubriek Wees- en boedelkamers.

II.

ALGEMEEN BURGERLIJK BEHEER.

Nadat daartoe bij de wet van 18 Juli 1904 (Ned. St. n°. 193), tot wijziging en verhooging van de Indische begrooting voor 1904, de gelegenheid was geopend, is bij K. B. 28 Juli 1904 n°. 28, met nadere wijziging en aanvulling van K. B. 21 Sept. 1866 n°. 66 (Ind. St. n°. 127), het aantal departementen van algemeen bestuur in Nederlandsch-Indië vermeerderd met één en mitsdien gebracht op zes. Tot den werkkring van het nieuwe departement, dat den naam draagt van „departement van landbouw", behooren: 1°. de landbouw, namelijk de landbouw der inlandsche bevolking, onderwijs en practisch onderwijs in land- en tuinbouw, gouvernements-ondernemingen van landbouw (kina-onderneming in de Preanger Regentschappen en getahpertja-onderneming), zoomede voorlichting van en aanraking met den particulieren landbouw en zijne organen, o. m. door het verschaffen van gelegenheid tot het instellen van speciale onderzoekingen; 2°. de veeteelt en de paardenfokkerij; 3°. de burgerlijke veeartsenijkundige dienst; 4°. visscherij en vischteelt; 5°. de gouvernements-koffiecultuur; 6°. het boschwezen; 7°. uitroeiing van schadelijk gedierte; 8°. de botanische tuin te Buitenzorg, c. a.; 9°. natuurwetenschappelijke onderzoekingen in direct of indirect verband met de teelt en exploitatie van gewassen, de visscherij, de veeteelt en de paardenfokkerij; 10°. het bijeenbrengen van gegevens ten aanzien van en het maken van verzamelingen van plantenstoffen, plantendeelen en plantaardige producten in verband met hunne technische-, handels- en geneeskundige beteekenis; 11°. natuurwetenschappelijke werkzaamheden in het belang van de wetenschap in het algemeen; 12°. bevordering van natuurwetenschappelijk onderzoek in het algemeen, mede door het verschaffen van werkgelegenheid aan onderzoekers, en het onderhouden van aanrakingen met genootschappen en instellingen; 13°. ondersteuning aan wetenschappelijke reizen in Nederlandsch-Indië en 14°. uitgaaf van geschriften in verband met den werkkring van het departement. De datum van inwerkingtreding van het Koninklijk besluit zal door den Gouverneur-Generaal worden vastgesteld, terwijl de Landvoogd voorts is gemachtigd tot vaststelling van de organisatie van het nieuwe departement en tot invoering van de maatregelen, waarvoor bij de wet van 18 Juli 1904 de middelen zijn toegestaan.

In Maart 1904 is de directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid, na bekomen machtiging der Regeering, van Batavia vertrokken, ten einde eene dienstreis over Java te maken in het belang van de hem verstrekte opdracht om te dienen van advies nopens de wijze, waarop dat gedeelte der door het moederland, bij wijze van renteloos voorschot, beschikbaar te stellen fondsen zal zijn aan te wenden, dat eventueel zal worden bestemd tot ondersteuning der inlandsche nijverheid. Zijn advies is onlangs bij de landsdrukkerij te Batavia in het licht verschenen.

Omtrent de sluiting der gouvernementsbureaux, enz. op zon- en feestdagen zijn bij circulaire van den eersten gouvernements-secretaris van 30 Maart 1903 (Bijbl. Ind. St. n°. 5851) nadere instructiën gegeven.

Met het inventariseeren van de nog onbeschreven stukken in het landsarchief (oud-archief) te Weltevreden werd geregeld voortgegaan. De opvatting, als zou het door het Bestuur der Straits-Settlements in 1901 (zie K. V. 1902, kol. 155) naar Batavia gezonden oud-kerkelijk archief van Malaka aan het landsarchief zijn afgestaan, is sedert gebleken op een misverstand te berusten. Nadat de stukken reeds waren geordend en geïnventariseerd, zijn zij, op verzoek van gemeld Bestuur, weder teruggezonden moeten worden. Het gebruik, dat van het archief werd gemaakt, bepaalde zich, behalve tot eenige historische onderzoekingen, hoofdzakelijk tot nasporingen op het gebied der genealogie.

Van het „Daghregister gehouden in 't casteel Batavia" zag in Indië de jaargang 1676 het licht en verschenen hier te lande de jaargangen 1644/45 en 1647/48.

J.

I. GEWESTELIJK EN PLAATSELIJK BESTUUR; POLITIE.

§ 1. EUROPEESCH BESTUUR; POLITIE.

Een overzicht betreffende de tewerkstelling op ult. 1903 van de controleurs en adspirant-controleurs bij het binnenlandsch bestuur op en buiten Java en Madoera — ook van de boven de formatie in dienst gestelde — is opgenomen sub I van bijlage F.

Bij Gouv. Bt. 8 Juni 1904 n°. 27 (Ind. St. n°. 282) kwam eene nieuwe regeling tot stand van het vervoer op 's lands kosten van gewapende politiedienaren en hunne gezinnen. Het reglement van orde en tucht bij de korpsen gewapende politiedienaren (Ind. St. 1876 n°. 21) is gewijzigd en aangevuld voor zooveel het korps in Djambi betreft (Ord. van 11 Aug. 1903 in Ind. St. n°. 292). Omtrent verschillende andere maatregelen ten opzichte van sommige korpsen zie men Ind. St. 1903 n°s. 360 en 404 (gewijzigd bij Ind. St. 1904 n°. 284) en 1904 n°s. 80, 136, 280 en 312.

Met het oog op de wenschelijkheid om de kantoren der Javasche Bank beter te doen bewaken dan tot dusver plaats had, door voor rekening van de Bank aangestelde bewakers, zijn bij Ord. van 21 Dec. 1903 (Ind. St. n°. 427) de hoofden van gewestelijk bestuur bevoegd verklaard om, op verzoek van de directie der Bank, voor dat doel tijdelijk, door de Bank te bezoldigen, politie-oppassers aan te stellen.

Java en Madoera.

De administratieve indeeling van de afdeeling en het regentschap Pati (Semarang) is gewijzigd bij Gouv. Bt. 17 Mei 1904 n°. 40 (Ind. St. n°. 254).

Met het oog op de vermeerdering van de werkzaamheden van den resident van Pekalongan, voortvloeiende uit het hem opgedragen voorzitterschap der welvaartcommissie, is, ten behoeve van het bestuur over de afdeeling Pekalongan, tijdelijk een assistent-resident in dienst gesteld (Gouv. Bt. 6 Aug. 1903 n°. 27).

Bij het in 1902 opgerichte korps gewapende politiedienaren voor de afdeeling Anjer (Bantam) is een Europeesche instructeur aangesteld (Ind. St 1904 n°. 56).

Tot tegengang van de in den laatsten tijd heerschende onveiligheid in de afdeeling Meester-Cornelis der residentie Batavia (vgl. hoofdst. C, § 2) is de politie in die afdeeling tijdelijk versterkt (Gouv. Bt. 17 Jan. 1904 n°. 7).

Eene noodzakelijk gebleken versterking van het politiepersoneel in de districten Bodjonegoro, Ngoempak en Padangan (reg. Bodjonegoro, res. Rembang) kwam, voorhands op tijdelijken voet, tot stand bij Gouv. Bt. 29 Maart 1904 n°. 6.

Wegens de opheffing van het marine-buskruitmagazijn te Kertosono (Kediri) is het aldaar gestationneerde korps gewapende politiedienaren overgeplaatst naar Patjitan (Madioen), met gelijktijdige opheffing van het in 1902 te laatstgenoemder plaats in dienst gestelde tijdelijke korps (Ind. St. 1904 n°. 217). In verband daarmede is het aantal politie-oppassers in Kediri vermeerderd met 8 en in Madioen verminderd met 4 (Gouv. Bt. 22 April 1904 n°. 39).

In verband met het bestaande tekort aan ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur [1]), zijn van de adspirant-controleurs, die voor de residentie Semarang tijdelijk boven de formatie waren toegestaan (vgl. K. V. 1903, kol. 157), er drie in andere gewesten tewerkgesteld moeten worden.

[1]) Deze omstandigheid heeft er ook toe geleid om aan de ambtenaren, die recht hadden op buitenlandsch verlof wegens langdurigen dienst, zoodanig verlof te weigeren. Sedert Januari 1904 is hierop echter eene uitzondering gemaakt voor de ambtenaren, die reeds vóór 1 October 1903 aanspraak op een dergelijk verlof verkregen hadden.

Buitenbezittingen.

Bij Gouv. Bt. 14 Febr. 1904 n°. 26 (Ind. St. n°. 133) is, met opheffing van de bestaande formatie van 9 residenten 2de klasse op f 1250 en 6 residenten 3de klasse op f 1000 's maands, de bezoldiging van alle residenten in de buitenbezittingen vastgesteld op f 1250 's maands.

Zoowel uit een oogpunt van billijkheid, als om de keuze voor de verantwoordelijke en zelfstandige betrekking van civiel gezaghebber niet te beperkt te doen zijn, is, met intrekking van de zeer uiteenloopende regelingen te dien aanzien, bij Gouv. Bt. 14 Jan. 1904 n°. 32 (Ind. St. n°. 76) de financieele positie dier ambtenaren, voor zoover zij geen officieren in actieven dienst zijn, verbeterd en op gelijken voet geregeld.

Sumatra's Westkust. Ter verbetering van de bestuursinrichting in de afdeeling Tanah Datar (Padangsche Bovenlanden) is bij Gouv. Bt. 9 Jan. 1904 n°. 27 (Ind. St. n°. 29), voorshands bij wijze van tijdelijken maatregel, deze afdeeling in vijf onderafdeelingen gesplitst en bepaald, dat de voor de afdeeling Batipoe en X Kota (Padangsche Bovenlanden) toegestane controleur bij het binnenlandsch bestuur het bestuur zal voeren over de onderafdeeling Si Djoendjoeng der afdeeling Tanah Datar, terwijl de tot dusver in de onderafdeeling Kota VII dier afdeeling werkzame adspirant-controleur aan den assistent-resident van Batipoe en X Kota is toegevoegd.

Van de opdracht, bij wijze van tijdelijken maatregel, van de leiding der bestuursaangelegenheden in het landschap Korintji aan een assistent-resident (Gouv. Bt. 5 Oct. 1903 n°. 8) is reeds melding gemaakt in hoofdst. C, § 4.

Ten einde den assistent-resident voor de politie te Padang in zijne omvangrijke taak te kunnen bijstaan, is hem, bij wijze van tijdelijken maatregel, een adspirant-controleur toegevoegd (Gouv. Bt. 30 Nov. 1903 n°. 9). Eene nieuwe formatie van het politiepersoneel aldaar kwam, eveneens op tijdelijken voet, tot stand bij Gouv. Bt. 14 Jan. 1904 n°. 40.

Benkoelen. De in 1902 voor den controleur der afdeeling Lais tijdelijk toegestane tolk voor de Soendasche en Javaansche talen is bij Gouv. Bt. 12 Jan. 1904 n°. 29 (Ind. St. n°. 59) definitief in dienst gesteld.

Voornamelijk ter bevordering van een geregelden toestand en een beter bestuurstoezicht op de verrichtingen der in die landstreken gevestigde mijnbouwmaatschappijen zijn bij Gouv. Bt. 6 Febr. 1904 n°. 20 (Ind. St. n°. 118) de onderafdeeling Redjang en Lebong, zoomede eenige marga's der onderafdeeling Sindangstreken van de afdeeling Tebing Tinggi der residentie Palembang, met ingang van 1 April 1904, van dat gewest afgescheiden en als eene nieuwe afdeeling (Redjang en Lebong) bij de residentie Benkoelen gevoegd, terwijl het bij de residentie Palembang blijvend gedeelte der Sindangstreken gevoegd is bij de onderafdeeling Moesi Oeloe. In verband daarmede is het bestuurspersoneel in Palembang verminderd met 2 controleurs en 1 adspirant-controleur, tegen uitbreiding der formatie van dat personeel in Benkoelen met een ambtenaar van elk dier rangen, terwijl voorts het korps gewapende politiedienaren voor Palembang (reeds verminderd bij Ind. St. 1903 n°. 295; zie de volgende

rubriek) met 20 man verminderd en dat voor Benkoelen met 13 man vermeerderd is.

Palembang. Zooals reeds werd medegedeeld in § 8 van hoofdst. C (kol. 71) is, in verband met de toenemende consolidatie van ons gezag in het landschap Djambi, met intrekking van de tot dusver genomen tijdelijke maatregelen, het bestuur van dat gebied nader geregeld, zij het ook, dat die regeling, met het oog op de verdere ontwikkeling der toestanden, nog altijd als eene voorloopige moet worden beschouwd. Bij Gouv. Bt. 11 Aug. 1903 n°. 23, gewijzigd en aangevuld bij Gouv. Btn. 24 Febr. en 14 Mei 1904 n°s. 3 en 2, is namelijk het landschap Djambi verklaard tot eene afdeeling van de residentie Palembang, welke afdeeling, geplaatst onder het bestuur van een assistent-resident, verdeeld is in een zevental onderafdeelingen: Benedenlanden van Djambi, Beneden-Tembesi, Boven-Tembesi, Merangin en Boven-Tabir, Boven-Batang Hari, Tebo en Toengkal, elk bestuurd door een controleur, terwijl het stroomgebied der Boven-Batang Asai en de landschappen Soengai Tenang en Serampas geplaatst zijn onder een controleur, die ongeschikt is aan dien van Boven-Tembesi. In verband met dien maatregel zijn, boven de formatie, in dienst gesteld 1 assistent-resident, 9 controleurs — van wie 2 toegevoegd aan dien van Boven-Tembesi —, 1 adspirant-controleur, toegevoegd aan den assistent-resident, en verder ondergeschikt personeel, zoomede een korps gewapende politiedienaren, bestaande uit 2 Europeesche instructeurs, 2 inlandsche sergeanten, 9 inlandsche korporaals en 136 politiedienaren. Voorts is bij Ind. St. 1903 n°. 295 de betrekking van politiek agent te Djambi ingetrokken en is de formatie van het voor Palembang toegestaan korps gewapende politiedienaren van 3 sergeanten, 3 korporaals en 233 minderen gebracht op 2 sergeanten, 3 korporaals en 179 minderen.

Omtrent de afscheiding van de onderafdeeling Redjang en Lebong van Palembang en de toevoeging van die streken aan Benkoelen en de daarmede verband houdende maatregelen zie men de vorige rubriek.

Oostkust van Sumatra. In 1888 (zie K. V. 1889, blz. 11) werd een controleur boven de formatie in dienst gesteld ten behoeve van de Delische Batakstreek en in 1892 (zie K. V. 1893, blz. 72) werd ook een controleur aangewezen voor de aanrakingen met de Batak-Doesoen van Serdang, Padang en Bedagei en aangrenzende streken. Laatstbedoelde controleur werd uit de gewone formatie van zijn korps gevonden, door hem te onttrekken aan de contrôle-afdeeling Bengkalis, terwijl, te zijner vervanging, tijdelijk een adspirant-controleur in dienst gesteld werd, die thans te Pangkalan Brandan, het centrum der petroleum-industrie in de afdeeling Langkat, is geplaatst. Met het oog op de met die maatregelen verkregen gunstige resultaten, zijn zij bij Gouv. Bt. 18 Febr. 1904 n°. 3 (Ind. St. n°. 134) bestendigd.

In verband met de op sommige ondernemingen voorgekomen ongeregeldheden onder de koelies, is de formatie der korpsen gewapende politiedienaren in dit gewest tijdelijk met 3 sergeanten, 10 korporaals en 50 politiedienaren uitgebreid (Gouv. Bt. 10 Febr. 1904 n°. 24).

Oostkust van Sumatra en Riouw en onderhoorigheden. De in K. V. 1903, kol. 158 en 159, besproken tijdelijke maatregelen ten opzichte van het bestuur der afdeelingen Asahan, Batoe Bara en Laboean Batoe (Oostkust van Sumatra) en Lingga (Riouw en onderhoorigheden) zijn bij Gouv. Bt. 15 Juli 1904 n°. 27 (Ind. St. n°. 309) bestendigd.

Atjèh en onderhoorigheden. In verband met de omstandigheid, dat Koeta Radja niet meer het karakter heeft van eene militaire vestiging en zich naar alle zijden en op allerlei gebied uitbreidt en ontwikkelt tot eene plaats van beteekenis, waren de beschikbare politiemiddelen onvoldoende geworden, terwijl het bovendien, met het oog op de zeer gemengde bevolking van die hoofdplaats, noodig bleek over een ambtenaar te kunnen beschikken, die onafgebroken op de inlandsche politie toezicht uitoefent. Daarom is de in 1884 ingetrokken betrekking van schout, voorloopig op tijdelijken voet, weder ingesteld (Gouv. Bt. 21 Oct. 1903 n°. 19).

Westerafdeeling van Borneo. De adspirant-controleur, die aan het hoofd der afdeeling Tajan stond, is bij Gouv. Bt. 18 Febr. 1904 n°. 4 (Ind. St. n°. 135) vervangen door een controleur, aangezien de ondervinding geleerd heeft, dat aldaar, evenals in de andere afdeelingen en onderafdeelingen van het gewest, ambtenaren onmisbaar zijn van meer ondervinding, dan uit den aard der zaak in een adspirant-controleur wordt aangetroffen.

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. De in 1900 voor den tijd van drie jaren genomen tijdelijke bestuursmaatregelen ten behoeve van de aanrakingen met het landschap Pasir (zie K. V. 1901, blz. 33) zijn bij Gouv. Bt. 21 April 1904 n°. 36 voorloopig bestendigd.

Het korps gewapende politiedienaren, toegevoegd aan den controleur van Boven-Mahakam (afd. Koetei en en Noordoostkust van Borneo), onderging eene tijdelijke uitbreiding bij Gouv. Bt. 25 Aug. 1903 n°. 25.

Celebes en onderhoorigheden. Bij Gouv. Bt. 7 Sept. 1903 n°. 22 (Ind. St. n°. 316) kwam eene bezuinigende reorganisatie van de bestuursmiddelen in dit gouvernement tot stand.

Na het overlijden in Januari 1904 van den tweeden gecommitteerde voor inlandsche zaken te Makasser, is, bij wijze van tijdelijken maatregel, ten behoeve van dit gouvernement, een controleur bij het binnenlandsch bestuur boven de formatie in dienst gesteld en bepaald, dat de betrekking van tweeden gecommitteerde onvervuld blijft en dat een der — door den gouverneur aan te wijzen — controleurs in het gewest zal worden belast met zoodanige werkzaamheden in het belang van de politieke aanrakingen met de inlandsche zelfbesturen aldaar, als hem door den gouverneur zullen worden opgedragen. Tevens is de gouverneur gemachtigd om de Europeesche ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur in zijn gewest te belasten met politieke zendingen naar de bewuste zelfbesturen (Gouv. Bt. 22 April 1904 n°. 5).

De formatie van het politiepersoneel ter hoofdplaats Makasser onderging eene wijziging bij Gouv. Bt. 19 Febr. 1904 n°. 58 (Ind. St. n°. 137).

In verband met de intrekking van de militaire bezetting van Bonthain (afd. Zuiderdistricten) is, voorloopig bij wijze van tijdelijken maatregel, aldaar een korps gewapende politiedienaren in dienst gesteld, sterk 1 Europeesche instructeur, 2 inlandsche sergeanten, 2 inlandsche korporaals en 30 politiedienaren.

Menado. De in de laatste jaren verkregen juistere kennis van toestanden en verhoudingen in de zelfbesturende landschappen in de Tomini-bocht hebben doen zien, dat de beschikbare bestuursmiddelen niet voldoende waren om in die gedeelten, waar veel toenadering bestaat tot het Gouvernement, daadwerkelijken steun te verleenen om er de zaken in het goede spoor te brengen en om elders met den noodigen klem te kunnen optreden tegen misstanden, welke een beletsel zijn voor den vooruitgang van land en volk. Met het oog daarop is bij Gouv. Bt. 19 Juni 1903 n°. 32 (gedeeltelijk opgenomen in Ind. St. n°. 249), met gelijktijdige vaststelling van eene nieuwe administratieve indeeling van de residentie Menado, bepaald dat de controleur voor de aanrakingen met de bedoelde landschappen voortaan rechtstreeks ondergeschikt zal zijn aan den resident, terwijl dien controleur, ten einde hem in zijne veel omvattende taak ter zijde te staan, op tijdelijken voet, een controleur werd toegevoegd. Laatstbedoelde maatregel is bij Gouv. Bt. 14 Juni 1904 n°. 14 (Ind. St. n°. 287) bestendigd, terwijl tevens twee inlandsche posthouders — één voor het landschap Todjo en één voor de Togean-eilanden en Oena-Oena — in dienst gesteld zijn en het aan den controleur der Tomini-bocht toegevoegd korps gewapende politiedienaren met 1 inlandsch sergeant, 3 inlandsche korporaals en 32 politiedienaren is uitgebreid. Bovendien was bij Gouv. Bt. 19 Sept. 1903 n°. 39 machtiging verleend om ten behoeve van den dienst in de Tomini-bocht, een stoomsloep te verstrekken uit den voorraad der marine-magazijnen te Soerabaja.

In de samenstelling van het korps gewapende politiedienaren te Gorontalo is eene wijziging gebracht bij Gouv. Bt. 10 April 1904 n°. 2 (Ind. St. n°. 200).

Amboina. In verband met de in den laatsten tijd herhaaldelijk voorkomende ongeregeldheden op West-Ceram (vgl. hoofdst. C, § 17) is, bij Gouv. Bt. 1 Jan. 1904 n°. 8 (Ind. St. n°. 2), bij wijze van tijdelijken maatregel, de betrekking van posthouder van de afdeeling Kairatoe — welke voortaan West-Ceram zal heeten — ingetrokken en het bestuur opgedragen aan een offi-

cier der landmacht, met den titel van civielen gezaghebber en met standplaats te Piroe. Voor die betrekking is aangewezen de commandant van de tijdelijke militaire bezetting van Piroe.

De gestadige vooruitgang van den oeconomischen toestand van de onderafdeeling Aroe-eilanden (afd. Aroe-, Kei-, Tanimbar- en Zuidwester-eilanden) maakte het noodzakelijk om de functiën van posthouder niet meer door een beambte van dat gehalte te doen vervullen, doch ze op te dragen aan een controleur bij het binnenlandsch bestuur. Dienovereenkomstig is bij Gouv. Bt. 21 Dec. 1903 n°. 3, voorloopig op tijdelijken voet, ten behoeve van de genoemde onderafdeeling, een controleur boven de formatie in dienst gesteld.

Bij Gouv. Bt. 27 Mei 1904 n°. 3 (Ind. St. n°. 264) is aan de posthouders in deze residentie het recht toegekend op vrije woning of, bij gemis daarvan, eene huishuurindemniteit.

De tijdelijke indienststelling van een korps gewapende politiedienaren bij den controleur der afdeeling Aroe-, Kei-, Tanimbar- en Zuidwester-eilanden (zie K. V. 1902, kol. 160) is bestendigd bij Gouv. Bt. 10 Jan. 1904 n°. 9 (Ind. St. n°. 35). Men zie over dat korps ook Ind. St. 1904 n°. 229.

Ternate en onderhoorigheden. Bij Gouv. Bt. 28 Dec. 1903 n°. 14 (Ind. St. n°. 436) is, met gelijktijdige vaststelling van eene, den 1sten Maart 1904 ingevoerde nieuwe administratieve indeeling van dit gewest, ter verzekering van een beter bestuurstoezicht op het eiland Halmahera, de tijdelijke betrekking van posthouder van Noord-Halmahera ingetrokken en een controleur voor dat eiland in dienst gesteld, aan wien een tolk voor de Ternataansche, Tidoreesche en Halfoersche talen en een korps gewapende politiedienaren, bestaande uit 1 korporaal en 8 minderen, zijn toegevoegd. De tijdelijke posthouder van Zuid- en Oost-Halmahera is aan dien controleur ondergeschikt gemaakt, terwijl de controleur der afdeeling Batjan, welk ressort in belangrijkheid achteruit is gegaan, door een posthouder is vervangen. Daar de toestanden aan de westkust van Noord-Halmahera en op de tegenover die kust gelegen eilanden van dien aard waren, dat direct toezicht daarop dringend noodig was, en dit niet kon worden uitgeoefend door den op de oostkust geplaatsten controleur, is sedert tijdelijk van de vermelde reorganisatie afgeweken in dien zin, dat een tweetal controleurs belast zijn met het bestuur, respectievelijk over de oostkust der onderafdeeling Noord-Halmahera en over de westkust van het eiland Halmahera met bijbehoorende eilanden en het eiland Tidore (Gouv. Bt. 15 Maart 1904 n°. 26).

Het korps gewapende politiedienaren voor de afdeeling West-Nieuw-Guinea is bij Gouv. Bt. 10 Jan. 1904 n°. 8 (Ind. St. n°. 34) definitief uitgebreid met 1 inlandsch korporaal en 10 man (vgl. K. V. 1903, kol. 160).

Zuid-Nieuw-Guinea. In verband met de omstandigheid, dat de door het hoofd van gewestelijk bestuur noodig geachte bewakingsdiensten niet aan de militaire bezetting konden worden opgedragen, is het in 1903 (zie Ind. St. n°. 88) ten behoeve van dit gewest in dienst gestelde korps gewapende politiedienaren, bij wijze van tijdelijken maatregel, uitgebreid met 1 Europeesch instructeur, 1 inlandsch sergeant, 2 inlandsche korporaals en 15 politiedienaren (Gouv. Bt. 6 Jan. 1904 n°. 28).

Timor en onderhoorigheden. Tot eene dringend noodig geachte verbetering van de financieele positie der posthouders in dit gewest is overgegaan bij Gouv. Bt. 10 Jan. 1904 n°. 10 (Ind. St. n°. 36).

Van de indienststelling van een tweede tijdelijk korps gewapende politiedienaren in deze residentie, zoomede van de verplaatsing van den posthouder van Amfoän van Pariti naar Noëltoko (Ind. St. 1904 n°. 140), is reeds melding gemaakt in § 20 van hoofdst. **C** (kol. 104).

---

§ 2. INLANDSCH BESTUUR.

Java en Madoera.

Het in 1900 aangenomen beginsel om, naarmate de omstandigheden zulks toelaten, in de gouvernementslanden op Java en Madoera de functiën van districtshoofd in de districten, waarin een regentshoofdplaats is gelegen, ambtshalve op te dragen aan den aldaar gevestigden patih, vond in 1903 in 1 regentschap toepassing.

Nopens de in 1903 plaats gehad hebbende samenvoeging en splitsing van desa's komen opgaven voor in tabel II van bijlage F.

Buitenbezittingen.

Sumatra's Westkust. Ten behoeve van eene betere regeling van het inlandsch bestuur over het district Poeloet Poeloet (onderafd. Painan, res. Padangsche Bovenlanden) is bij Gouv. Bt. 3 Sept. 1903 n°. 8 (Ind. St. n°. 310), bij wijze van tijdelijken maatregel, het penghoeloe-kapalaschap Bajang van dat district afgescheiden en tot een afzonderlijk district gevormd. Voor het verkleinde district Poeloet Poeloet zijn, tegen intrekking van het vroeger daarvoor toegestane inlandsch bestuurspersoneel, in dienst gesteld 1 districtshoofd en 3 penghoeloe-kapala's, terwijl voor het nieuw gevormde district Bajang 1 districtshoofd en 1 penghoeloe-kapala zijn toegestaan.

Daar gebleken was, dat de betrekking van penghoeloe der Niassers te Singkel (afd. Siboga, res. Tapanoeli) niet meer behoefde te worden vervuld, is die betrekking, na het ontslag van den titularis, bij Gouv. Bt. 17 Dec. 1903 n°. 2 (Ind. St. n°. 417) ingetrokken.

Banka en onderhoorigheden. Bij Gouv. Bt. 6 Febr. 1904 n°. 7 (Ind. St. n°. 117) is het aantal inlandsche kamponghoofden in deze residentie verminderd met één, in verband met de omstandigheid, dat de bewoners van de kampongs Bekam en Boekit of Sabar hunne woonplaatsen hebben verlaten en zich over andere kampongs hebben verspreid.

---

§ 3. BESTUUR OVER VREEMDE OOSTERLINGEN.

Bij Ord. van 11 Maart 1904 (Ind. St. n°. 159) is te Wlingi (reg. Blitar, res. Kediri) eene wijk voor Chineezen geopend.

Het Chineesch bestuur te Pati (Semarang), te Poerworedjo (Kedoe) en te Sabang op Poelò Wè (Atjèh en onderhoorigheden) is vastgesteld op één luitenant (Ind. St. 1903 n°s. 308 en 412 en 1904 n°. 160).

Bij Gouv. Bt. 10 Aug. 1903 n°. 10 (Ind. St. n°. 290) is het hoofd der Arabieren te Makasser (Celebes en onderhoorigheden) vervangen door een hoofd van de Arabieren en alle andere vreemde oosterlingen, geen Chineezen zijnde.

Door den resident van Batavia is eene herziene instructie vastgesteld voor de hoofden van vreemde oosterlingen in zijn gewest (zie Jav. Ct. 1903 n. 90), terwijl die van Kedoe eene instructie voor de hoofden der Chineezen in die residentie uitvaardigde (zie Jav. Ct. 1904 n°. 39).

---

§ 4. Gewestelijke communicatie- en politievaartuigen.

Het voor den dienst op den bovenloop der Djambi-rivier hier te lande in aanbouw zijnde stoomvaartuig met zoogenaamde verhoogde schroeven (vgl. K. V. 1903, kol. 161) is sedert aangewezen voor den dienst op de Boven-Barito (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo). In afwachting van het beschikbaar komen van dit stoomschip, is machtiging verleend om, telkens wanneer dit voor de vaart op de Boven-Barito mocht noodig zijn, het aan de Kominklijke Paketvaartmaatschappij toebehoorend stoomschip *Negara* te huren.

De t. a. p. vermelde stoomschepen *Madjoe*, *Batam*, *Iliran* en *Boekat*, zoomede de petroleum-motorbooten *Kikim* en *Soerabaja*, kwamen voor den dienst gereed. Nopens eenige ten aanzien van de laatstgenoemde drie vaartuigen getroffen regelingen zie men Ind. St. 1903 n°s. 282 en 390.

Met het oog op de indienststelling van de stoomers *Djambi* (zie K. V. 1902, kol. 161) en *Madjoe*, respectievelijk ter vervanging van de stoomvaartuigen *Emma* en *Bengkalis*, is eene wijziging gebracht in Ind. St. 1900 n°. 276, tot regeling van de formatie van het personeel en de verdere uitgaven ten behoeve van de politie- en communicatievaartuigen in verschillende gewesten der buitenbezittingen (Ind. St. 1903 n°. 335).

Bij Gouv. Bt. 4 Oct. 1903 n°. 22 is machtiging verleend om te Singapore een reserve-vaartuig en een politie- en communicatievaartuig ten dienste van een der controleurs te Sampit of te Kota Baroe (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) te doen aanbouwen, welke schepen respectievelijk *Rikat* en *Sampit* zullen heeten. Eerstgemeld vaartuig zal het ter Oostkust van Sumatra gestationneerde stoomschip *Anna*, dat binnenkort aan den dienst zal worden onttrokken, vervangen. Voor den dienst in de Tomini-bocht (Menado) is, zooals reeds in kol. 170 is medegedeeld, eene stoomsloep van 25 voet uit den voorraad der marine-magazijnen te Soerabaja aangewezen (Gouv. Bt. 19 Sept. 1903 n°. 39).

Ter voorziening in het dringend gebrek aan gewestelijke politie- en communicatievaartuigen, zoowel tengevolge van de toenemende behoefte aan dergelijke stoomers, als van den ongunstigen staat, waarin vele dier schepen verkeeren, is de commandant der zeemacht en chef van het departement der marine gemachtigd om bij het marine-etablissement te Soerabaja den aanbouw voor te bereiden van een klein houten en van een uit staal, met zinken bekleeding, vervaardigd politie- en communicatievaartuig, en voorts om over den bouw van een houten politie- en communicatievaartuig, type *Rikat* en *Sampit*, onderhandelingen te openen met verschillende in Indië en te Singapore gevestigde scheepsbouwmeesters.

Eene lijst van de op ult. 1903 in dienst zijnde gewestelijke vaartuigen komt voor op blz. 142-144 van deel I van den Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië voor 1904.

---

§ 5. Bijzondere onderwerpen.

Emigratie van inlanders naar buiten Nederlandsch-Indië. In 1903 zijn per Nederlandsch stoomschip via Nederland, in twee transporten, 420 mannen en 180 vrouwen, benevens 18 kinderen beneden 12 jaar naar Paramaribo verscheept.

De gepensionneerde majoor der infanterie van het Oost-Indisch leger P. Wiersma (vgl. K. V. 1903, kol. 163) is voorloopig opgetreden als emigratie-agent voor de kolonie Suriname en heeft op 8 December 1903 zijne functiën als zoodanig aanvaard.

Tot het werven in Nederlandsch-Indië van inlanders voor het verrichten van arbeid in vreemde landen zijn in het tijdvak 15 Mei 1903—15 Mei 1904, met dispensatie van het daartegen bij Ind. St. 1887 n°. 8 uitgevaardigd verbod, zes vergunningen verleend (Gouv. Btn. 7 Juli 1903 n°s. 2 en 10 en 29 April 1904 n°s. 8 en 1), en wel: twee voor de plantages van de Penang Sugar Estates Company en de Straits Sugar Estates Company (Straits Settlements) [1], drie voor de Prye Sugar Estate Company, de Malakoff Plantations Company Limited en de Perak Sugar Cultivation Company Limited, en één ten behoeve van de Krian Irrigation Works en het „Public Works Department" in Perak, tot het werven respectievelijk van ten hoogste 1000, 1500, 500, 600, 500 en 100 inlanders van Java.

Vuurwapens en ammunitie. Tot toelichting van de gouvernementscirculaire van 4 Januari 1902 (Bijbl. Ind. St. n°. 5666), nopens den invoer van niet-gevaarlijke schietwapens, is bij die van 28 Sept. 1903 (Bijbl. Ind. St. n°. 5916) een maatstaf aangegeven ter beoordeeling van wat onder dergelijke voorwerpen moet worden verstaan.

In verband met de opheffing van het detachement artillerie te Makasser, zijn bij Ord. van 1 Jan. 1904 (Ind. St. n°. 3) de in Ind. St. 1902 n°s. 235 en 236 opgenomen ordonnantiën — vgl. K. V. 1903, kol. 164 — gewijzigd, en is bij Gouv. Bt. 1 Jan. 1904 n°. 14 (Ind. St. n°. 4) wijziging gebracht in de instructiën voor den magazijnmeester en het beheer van het buskruitmagazijn voor particulieren aldaar. Voorts zijn bij Ordn. van 14 Aug. 1903 (Ind. St. n°. 298) en 23 April 1904 (Ind. St. n°. 218) art. 7 van gemelde instructie, zoomede enkele artikelen van de instructie voor den magazijnmeester en het beheer van het buskruitmagazijn voor particulieren te Batavia (Ind. St. 1858 n°. 63) in algemeen verbindenden vorm afgekondigd, terwijl laatstgenoemde ordonnantie van toepassing is verklaard voor den magazijnmeester en het beheer van het buskruitmagazijn voor particulieren te Semarang en, voor zooveel het buskruit van particulieren betreft, voor den magazijnmeester en het beheer van het buskruitmagazijn voor particulieren en de marine te Soerabaja (Ind. St. 1904 n°. 219).

Bij Gouv. Bt. 3 Febr. 1904 n°. 34 (Ind. St. n°. 112) is eene nadere regeling getroffen betreffende verstrekkingen van buskruit en ammunitie aan inlandsche zelfbesturen, hoofden en bevolking.

Maatregelen tegen de tijgerplaag. Bij circulaire van den directeur van binnenlandsch bestuur van 11 Mei 1903 n°. 2892 (Bijbl. Ind. St. n°. 6010) is aan de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur medegedeeld, dat voortaan, bij de uitbetaling van premiën voor het dooden van tijgers, behalve de vertooning van de ooren en den staart van het dier, welke in tegenwoordigheid van den betrokken Europeeschen ambtenaar moeten worden vernietigd, een bewijs moet worden geëischt van een ambtenaar

---

[1] Bij Gouv. Bt. 20 Nov. 1903 n°. 25 is, ten behoeve van deze beide ondernemingen, het vaste minimumloon, voor zooveel de vrouwelijke arbeiders betreft, eenigszins verlaagd en meer in overeenstemming gebracht met den te verrichten arbeid.

of beambte van het bestuur, constateerende dat hij den dooden tijger zelf heeft gezien, onder vermelding, op welken datum en onder het gebied van welke desa het dier gedood is, en dat met de afgifte van zoodanige bewijzen dienen te worden belast de hoofden van districten en onderdistricten op Java en de met hen overeenkomende hoofden in de buitenbezittingen. Ten einde tegemoet te komen aan de van verschillende zijden tegen deze wijze van contrôle ingebrachte bezwaren, is door den directeur, bij zijne mede in gemeld bijblad-nummer opgenomen circulaire van 31 Jan. 1904 n°. 708*a*, aan de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur te kennen gegeven, dat de eisch tot overlegging van het bewuste bewijs, voor streken waar het wegens te groote afstanden te bezwaarlijk zou wezen, zal kunnen vervallen, terwijl ook het vernietigen van ooren en staart achterwege zal kunnen worden gelaten, mits de nog versche huid van het gedoode dier, in tegenwoordigheid van het betrokken bestuurshoofd, aan de binnenzijde op minstens drie plaatsen worde voorzien van een duidelijk zichtbaar en onuitwischbaar brandmerk.

II. PERSOONLIJKE DIENSTEN.

§ 1. JAVA EN MADOERA.

Het onderzoek om te weten te komen welke diensten in de residentie Pasoeroean (in haar voormaligen omvang) tegen een equivalent van 50 cent per heerendienstplichtige zouden kunnen worden afgekocht, met het doel om te zijner tijd de afkoopsommen te verrekenen met het bedrag van 50 cent, dat in het voormalige gebied dier residentie meer aan hoofdgeld wordt geheven dan elders in de gouvernementslanden op Java en Madoera (zie K. V. 1903, kol. 163/165), is beëindigd. Het daaromtrent door den resident van Pasoeroean uitgebracht rapport is nog in behandeling.

De voorgenomen afschaffing van de heerendiensten, welke geacht moesten worden het meest op de bevolking te drukken, is, met ingang van 1 Januari 1904, tot stand gekomen bij Ord. van 6 Oct. 1903 (Ind. St. n°. 350), onder het voorbehoud evenwel, dat de Gouverneur-Generaal bevoegd zal zijn om, in bijzondere gevallen, als het in het algemeen belang bepaaldelijk wordt geëischt, de volgens de betrekkelijke heerendienstordonnantiën voor het verrichten van heerendiensten in aanmerking komende personen te verplichten tot het verrichten van arbeid, tegen behoorlijk loon, ten behoeve van het aanleggen van irrigatiewerken, ingeval daarvoor op behoorlijke voorwaarden geen, of niet in voldoenden getale, vrije werklieden te verkrijgen zijn. In verband met die ordonnantie, zijn bij Gouv. Bt. 19 Nov. 1903 n°. 40 voor het jaar 1904 fondsen beschikbaar gesteld voor het doen verrichten van de o. m. afgeschafte diensten aan de wachthuizen door bezoldigde wakers.

In verband met de onrustbarende toeneming van het aantal rietbranden in de residentie Besoeki is, met afwijking in zoover van de voor dat gewest geldende heerendienstregelingen (Ind. St. 1898 n°s. 344 en 345), bij Ord. van 9 Febr. 1904 (Ind. St. n°. 130) bepaald dat, in het belang der openbare veiligheid, door het hoofd van gewestelijk bestuur tijdelijk aan de inboorlingen buitengewone gemeentelijke diensten van politioneelen aard kunnen worden opgelegd, mits die diensten beperkt blijven tot het gebied der desa, in welke de dienstplichtigen woonachtig zijn, en van de oplegging der tijdelijke verplichting terstond aan den directeur van binnenlandsch bestuur mededeeling worde gedaan.

Volgens de gehouden aanteekeningen omtrent de in de gouvernementsresidentiën door de inlandsche bevolking (buiten die op de particuliere landerijen) in heerendienst gepresteerde dagdiensten, zouden gedurende 1903 voor gewone heerendienstwerken 16 029 900 en (in 4 gewesten) voor aanleg van irrigatiewerken 174 400 dagdiensten zijn verricht, welke totalen in 1902 respectievelijk ten getale van 15 599 500 en 712 900 waren aangeteekend. Buiten de diensten voor aanleg van irrigatiewerken, zijn in 11 gewesten of gedeelten van gewesten 823 064 dagdiensten meer en in 8 andere 392 674 dagdiensten minder gepresteerd dan in 1902, welke verschillen zijn toegelicht in noot *e* van bijlage G, waarin het gebruikelijke overzicht is opgenomen der vorderbare en der gepresteerde dagdiensten van heerendienstplichtigen. De gehouden aanteekeningen (die, evenals de heerendienstordonnantiën, geen betrekking hebben op desadiensten) doen zien, dat gemiddeld over alle desa's van het gebied, waarvoor elke der ordonnantiën is uitgevaardigd, per heerendienstplichtige gedurende 1903 zouden gevorderd zijn (zelfs wanneer de 174 400 dagdiensten voor irrigatiewerken worden medegerekend) in één dier kringen 0,9 dagdienst, in een andere 8,4 in twee 2,2 à 2,9, in twee 3 à 3,5, in drie 4,2 à 4,9, in twee 5 à 5,5, in vier 6,1 à 6,6 en in vier 7,1 à 7,6 dagdiensten.

Ook in 1903 is, overal waar het mogelijk bleek, van bestuurswege getracht den heerendienstarbeid der bevolking zooveel doenlijk te verlichten.

Plaatsvervanging en afkoop (zoowel in geld als in producten) van heerendiensten kwamen, zooals gewoonlijk, veelvuldig en onder allerlei vormen voor, vooral bij de wachtdiensten en de diensten ten behoeve van de wegen

Onwettige vrijstelling van heerendienstplichtigen is een enkele maal geconstateerd. Onwettige vordering van heerendiensten kwam, voor zoover bekend, niet voor.

Omtrent de door een controleur bij het binnenlandsch bestuur, onder leiding van den resident van Batavia, ingestelde en in 1903 beëindigde onderzoekingen betreffende de heerendiensten, welke van de opgezetenen der in dat gewest gelegen particuliere landerijen ten behoeve van het Gouvernement gevorderd worden (zie K. V. 1903, kol. 166), is aan de Regeering rapport uitgebracht.

Nopens de opbrengst in 1903 — en de daaraan gegeven bestemming — van het door de heerendienstplichtige bevolking verschuldigde hoofdgeld, als equivalent voor de afgeschafte heerendiensten, zijn de gebruikelijke opgaven verzameld in bijlage H. Daaruit blijkt, dat de aanslag in het hoofdgeld bedroeg f 3 378 826, welk bedrag bij het einde van het jaar, op f 1628 na, geheel was aangezuiverd, zoodat, na aftrek van de aan de desahoofden toekomende 8 % collecteloon, zuiver beschikbaar was f 3 107 022. Van dit bedrag is uitgegeven (of toegestaan) voor het verrichten in vrijen arbeid van de in 1882 en later definitief afgeschafte diensten f 1 689 357, zoodat overbleef f 1 417 665. Uit dit overschot is weder in de eerste plaats geput (tot een bedrag van f 41 636) voor het doen verrichten in vrijen arbeid, daar waar deze diensten nog niet definitief afgeschaft waren, d. i. in de Preanger Regentschappen en in de contrôle-afdeeling Bawean (Soerabaja), van den koelie-arbeid aan bruggen en duikers in heerendienstwegen buiten de hoofdplaatsen van gewesten en afdeelingen; wijders voor het bestrijden van de uitgaven wegens koelieloonen voor werken aan wegen en waterwerken, welker uitvoering bij speciale beschikkingen in daghuur was toegestaan, zoomede van de geldelijke tegemoetkoming in bijzondere gevallen verleend aan tewerkgestelde heerendienstplichtigen, welke loonen en tegemoetkomingen eene uitgaaf vorderden van f 421 867.

§ 2. BUITENBEZITTINGEN.

Bij Ord. van 19 Oct. 1903 (Ind. St. n°. 359) zijn van het verrichten van heerendiensten in de residentie Menado ook vrijgesteld inlanders uit de Minahasa, die zes jaren onafgebroken hebben gediend bij een korps gewapende politiedienaren in die residentie, doch buiten de Minahasa, en, na afloop van hun dienstverband, naar de Minahasa zijn teruggekeerd.

Bij Ord. van 6 Febr. 1904 (Ind. St. n°. 119) is bepaald, dat voor de bij Gouv. Bt. 6 Febr. 1904 n°. 20 (Ind. St. n°. 118) van de residentie Palembang afgescheiden en als afdeeling Redjang en Lebong bij de residentie Benkoelen ingelijfde streken de heerendienstregeling voor eerstgenoemd gewest voorloopig van kracht blijft.

De voorstellen met betrekking tot de vervanging van de voorloopige heerendienstregeling voor het gouvernement Sumatra's Westkust (Ind. St. 1877 n°. 248) door eene definitieve bleven nog in behandeling.

De opgaven over 1903 van het aantal heerendienstplichtigen in de gewesten der buitenbezittingen, waar voorloopige of definitieve heerendienstregelingen werken, en omtrent den aard en den omvang van den door hen gepresteerden arbeid (buiten dien wegens gemeentelijke diensten en ten behoeve van de inlandsche hoofden) zijn opgenomen in bijlage J. Voor zooveel uit die onvolledige opgaven blijkt, zijn in Sumatra's Westkust en Amboina minder dagdiensten gepresteerd dan in 1902 en bleef het aantal dagdiensten ongeveer gelijk aan dat van 1902 in Banka en Billiton. Wat de gewesten betreft, waar de dienstprestatie grooter was dan in 1902, wordt zulks voor de Lampongsche Districten toegeschreven aan de omstandigheid, dat aangezien in 1902, wegens de toen heerschende cholera, van de bevolking slechts weinig diensten konden worden geëischt, in 1903 de achterstand in de werkzaamheden voor het onderhoud van wegen, bruggen en duikers moest worden ingehaald; voor Celebes en onderhoorigheden aan meer arbeid aan bruggen en door overstroomingen zwaar beschadigde wegen; voor Benkoelen en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo hoofdzakelijk aan het verbeteren van wegen en het bouwen van bruggen en voor Menado, waar in 1902 van de bevolking weinig diensten waren gevorderd wegens den minder gunstigen oeconomischen toestand, waarin zij verkeerde tengevolge van de mislukking van den oogst, aan het drukker uitkomen tot het doen van gewone herstellingen aan en het aanleggen van wegen.

Tewerkstelling van heerendienstplichtigen op verderen afstand van hunne woningen dan het daarvoor aangenomen maximum vond, na bekomen machtiging van de gewestelijke bestuurders, plaats in Benkoelen, de Lampongsche Districten en de afdeelingen Barabei (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), Noorder- en Zuiderdistricten (Celebes en onderhoorigheden) en Menado.

Plaatsvervanging en afkoop van heerendiensten kwamen ook in 1903 veelvuldig voor.

De aanslag van de ter hoofdplaats Benkoelen geheven wordende belasting als equivalent voor vrijstelling van het werk aan wegen en bruggen aldaar (Ind. St. 1874 n°. 276, juncto 1876 n°. 58) bedroeg in 1903 voor inlanders f 2744 en voor vreemde oosterlingen f 336, van welke sommen in dat jaar slechts respectievelijk f 259 en f 231 geïnd kon worden. Van den achterstand over vorige jaren, ad f 5215, is in 1903 f 1316 afbetaald en f 102 afgeschreven.

Nopens de werking van de bij Ord. van 12 Febr. 1903 (Ind. St. n°. 126) in het leven geroepen bepaling, betreffende de wijze van afbetaling van door de bevolking ter hoofdplaats Makasser verschuldigde belasting van f 5 's jaars per hoofd, als equivalent voor vrijstelling van heerendiensten (zie K. V. 1903, kol. 167), wordt bericht, dat de gunstige gevolgen, welke men daarvan verwachtte, niet zijn uitgebleven. Terwijl in de laatstverloopen jaren de achterstand zelfs tot 75 % van den aanslag was opgeloopen, bedroeg hij bij het einde van 1903 nog slechts 14 %.

III. LANDELIJKE INKOMSTEN.

Landrente (in de gouvernementslanden op Java en Madoera). Behalve in het gedeelte der Preanger Regentschappen, waar de in Ind. St. 1896 n°. 126 opgenomen afzonderlijke landrenteregeling werkt, is voor het jaar 1903 de aanslag weder geregeld overeenkomstig de bij gouvernements-circulaire van 20 Maart 1901 verstrekte voorschriften (zie K. V. 1901, blz. 68).

Uit de gewestelijke opgaven nopens den aanslag en de inning van de landrente over 1903 (zie bijlage K, sub A) blijkt, dat de aanslag, wat de voor vast aangeslagen gronden betreft, voor alle gewesten, behalve de Preanger Regentschappen, is vastgesteld op f 16 741 512, en voor deze residentie op f 1 379 448, of voor geheel Java en Madoera op f 18 120 960, tegen — volgens verbeterde opgave — f 18 095 399 (waaronder f 1 377 094 voor de Preanger Regentschappen) in 1902, zijnde dus eene vermeerdering met f 25 561. Misgewas en buitengewone en gewichtige redenen leidden tot het verleenen van vrijstelling tot een bedrag van f 751 287, terwijl f 257 557 is afgeschreven wegens het onbeplant blijven van gronden. Door een en ander moest dus de aanslag verminderd worden met f 1 008 844 (in 1902 met f 1 386 760), zoodat van de voor vast aangeslagen gronden viel te heffen f 17 112 116, welk bedrag, wegens aanslag van de wisselvallig bebouwde velden, was te verhoogen met f 308 991 (f 16 753 meer dan in 1902). De zuivere aanslag der landrente in 1903 bedroeg derhalve f 17 421 108, tegen f 16 996 038 in 1902, dat is f 425 070 meer. Dit belangrijke verschil is hoofdzakelijk toe te schrijven aan de omstandigheid dat, tengevolge van den beteren oogst, minder vrijstellingen behoefden te worden verleend.

Op ult. December 1903 was van den aanslag nog niet aangezuiverd eene som van f 19 656.

Door de met de inning belaste personen werd wel geïnd, maar niet verantwoord f 6421, tegen f 5395 in 1902.

De nieuwe (zoogenaamde Preanger-) landrente-regeling bleef ook in 1903 beperkt tot de districten der Preanger Regentschappen, waar zij reeds in 1900 werkte. De stand op ult. Maart 1904 van de voorbereidende werkzaamheden voor de eventueele toepassing van die regeling in het overig gedeelte der gouvernementslanden op Java en Madoera [1]) blijkt uit het volgende overzicht:

[1]) De ten behoeve van de onderzoekingen tot voorbereiding der nieuwe landrente regeling vereischte sawah-proefvelden zullen voortaan ook dienen tot het houden van proefoogsten voor het verzamelen van gegevens ter aantooning van de uitkomsten met den aanleg van groote irrigatiewerken verkregen of daarvan te verwachten (zie hoofdst. L, afd. 1, § 2).

GEWESTEN.		AANTAL DISTRICTEN WAARIN:						
NAAM.	Aantal districten.	de nieuwe landrente-regeling reeds werkte.	de proefsnitten waren uitgezet.	de meting (of herziening) was		de klasseering was		nog geen werkzaamheden voor de eventueele invoering der nieuwe regeling waren verricht.
				begonnen.	voltooid.	begonnen.	voltooid.	
1.	2	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Bantam	19	„	19	„	„	„	„	„
Batavia	6	„	6	„	„	„	„	„
Preanger Regentschappen	61	46	a) 15 (2) [11]	2	11	1	3	„
Cheribon	24	„	24 (2) [21]	2	21	4	16	„
Pekalongan	28	„	28 (6) [14]	6	14	„	„	„
Semarang	40	„	40 (10) [9]	10	9	„	„	„
Rembang	23	„	„	„	„	„	„	23
Soerabaja	27	„	27	„	„	„	„	„
Pasoeroean	30	„	30 (3) [20]	3	20	„	14	„
Besoeki	18	„	18	„	„	„	„	„
Banjoemas	19	„	19 (4) [7]	4	7	1	6	„
Kedoe	34	„	34 (7) [12]	7	12	4	3	„
Madioen	22	„	22 (11) [6]	11	6	„	1	„
Kediri	24	„	22 (1) [7]	1	7	2	3	2
Madoera	20	„	10	„	„	„	„	10
Totalen	395	46	314 (46) [107]	46	b) 107	12	46	35

a) Tusschen ( ) is aangegeven in hoeveel van het opgegeven aantal districten tevens de meting (of herziening) was begonnen en tusschen [ ] in hoeveel die werkzaamheden waren afgeloopen.

b) Van deze 107 districten zijn er 53 door het personeel voor de bijhouding der kadastraal-statistieke kaarten herzien, 3 districten door den topographischen dienst gemeten en de overige 51 door het kadaster herzien of gemeten, waaronder 3 met gebruikmaking van irrigatiekaarten.

De van de hoofden van gewestelijk bestuur ontvangen voorstellen naar aanleiding van de genomen proef met de invoering van desa-kohieren voor de repartitie der landrente en van aanslagbiljetten, houdende een uittreksel uit die kohieren voor elken belastingschuldige (zie K. V 1897, blz. 105), zijn, met het daaromtrent door den directeur van binnenlandsch bestuur uitgebracht advies, in behandeling bij den Raad van Nederlandsch-Indië.

Andere landelijke inkomsten. Hiertoe worden gerekend de belasting op de vischvijvers van Java en Madoera, de verhuur van vischvijvers, grotten, enz in sommige gewesten op en buiten Java; de vertieningsbelasting en de tesangheffing in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, de cijns van de landschappen ter noordkust van Celebes en van de Sangi- en Talauer-eilanden en de belasting op de sawahs en die op de tegalvelden en tuinen in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana (Bali) en Lombok. De omtrent deze heffingen ontvangen cijferopgaven zijn opgenomen in bijlage K, sub B.

De Ord. van 30 Sept. 1893 (Ind. St. n°. 259), tot regeling van de heffing der vertieningsbelasting in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, is, voor zooveel de strafbepalingen tegen overtreding van die ordonnantie betreft, in verzachtenden zin gewijzigd (Ind. St. 1903 n° 378).

De sedert 1 Januari 1895, op voorloopigen voet, krachtens gewestelijke regelingen, onder de namen „padjeg" en „oepeti" in de afdeeling Lombok geheven wordende belastingen van de op kunstmatige wijze besproeide sawahs en van de tuinen (waar onder boomgaarden) en bouwvelden (zie K. V. 1896, blz. 87), zijn, voor zooveel West-Lombok betreft, op grond van de daaromtrent van bestuurswege verzamelde nauwkeurige gegevens, bij Ordn. van 1 Juni 1904 (Ind. St. n°s. 275 en 276) op definitieve wijze geregeld, terwijl bij Gouv. Bt. 1 Juni 1904 n°. 32 (Ind. St. n°. 277) het formulier van de dwangschriften voor de invordering dier belastingen is vastgesteld.

IV. AGRARISCHE AANGELEGENHEDEN; UITGIFTE VAN GROND.

De afkondiging van K. B. 31 Maart 1903 n°. 61, tot aanvulling van K. B. 20 Juli 1870 n°. 15 (Ind. St. n°. 118), houdende regeling der agrarische aangelegenheden in Nederlandsch-Indië (zie K. V. 1903, kol. 169), wacht op de vaststelling van de nog bij de Indische Regeering in behandeling zijnde ordonnantie tot regeling van den afstand van grond in erfpacht en het verleenen van landbouwcrediet van staatswege ten behoeve van de uitoefening van het klein landbouw- of tuinbouwbedrijf door

minvermogende Europeanen en met hen gelijkgestelden.

Bij Gouv. Bt. 24 April 1903 n°. 21 is, bij wijze van tijdelijken maatregel, met den rang en titel van assistent-resident, de gewezen controleur der 1ste klasse bij het binnenlandsch bestuur op Java en Madoera S. DE GRAAFF, belast met het toezicht op de uitvoering der regelen betreffende de verhuur van grond door inlanders aan niet-inlanders en de daarmede verband houdende verordeningen, zoomede met het ontwerpen van nadere voorzieningen met betrekking tot den Europeeschen kleinen land- of tuinbouw op Java en Madoera en de voorbereiding der instelling van plaatselijke kolonisatie-commissiën.

§ 1. JAVA EN MADOERA.

Agrarische rechtstoestand van het domein Bloeboer. Na de inwerkingtreding op 11 Juni 1901 van de regelingen ten aanzien van het grondbezit in het domein Bloeboer (onderdistricten Pledang en Bandongan, afd. Buitenzorg, res. Batavia), zijn tot op het tijdstip van afsluiting in Indië van de mededeelingen voor deze paragraaf (Mei 1904) door 452 (verbeterde opgaaf) niet-inlanders aanvragen ingediend tot erlanging van grond in eigendom op den voet van art. 3 van K. B. 3 April 1900 n°. 52 (Ind. St. 1901 n°. 214) en art. 4 van de Ord. in Ind. St. 1901 n°. 215 (vgl. K. V. 1903, kol. 169). Van de in 1901 en 1902 ingediende aanvragen, ten getale van 430 (422 in 1901 en 8 in 1902), is op 144 gunstig beschikt en zijn er 8 afgewezen, waarvan 5 voorloopig.

Conversie van communaal in erfelijk individueel grondbezit had in 1903 niet plaats.

Vervanging van de periodieke verdeeling der communale bouwgronden door het stelsel van vaste aandeelen kwam weder alleen voor in de residentie Pekalongan, waar 52 desa's in de afdeelingen Pekalongan en Batang tot die verandering overgingen.

Vervanging van erfelijk individueel grondbezit door agrarischen eigendom. Tot het verkrijgen van agrarischen eigendom, op den voet van K. B. 16 April 1872 n°. 29 (Ind. St. n°. 117) zijn gedurende 1903 24 aanvragen, betrekking hebbende op eene gezamenlijke uitgestrektheid van ongeveer 192 bouws, aanhangig gemaakt, zoodat, met de op ult. 1902 aanhangig gebleven 17 aanvragen voor ongeveer 363 bouws (verbeterde opgaaf), in 1903 te behandelen vielen 41 aanvragen voor ongeveer 555 bouws, waarvan er 17 voor ongeveer 361 bouws zijn toegewezen en 2 voor ongeveer 12 bouws zijn afgewezen, terwijl 3 aanvragen voor ongeveer 58 bouws zijn ingetrokken; de overige bleven aanhangig. Tengevolge van de nieuwe toewijzingen, behoorde bij het einde van 1903 eene uitgestrektheid van 7229 bouws aan inlanders in agrarischen eigendom toe (vgl. de gewestelijke opgaven in tabel II van bijlage L).

Verhuur van in agrarischen eigendom verkregen gronden had plaats in de residentieën Pekalongan, Soerabaja en Kediri, voornamelijk voor de beplanting met suikerriet en indigo.

Verhuur van grond door inlanders aan niet-inlanders. In 1903 zijn in de gouvernementsresidentiën (uitgezonderd Bantam, Batavia en Madoera, waar weder geen grondverhuringen blijken te zijn voorgekomen), op den voet van de Ord. in Ind. St. 1900 n°. 240, 14 217 huurovereenkomsten bekrachtigd, betrekking hebbende op 167 682 bouws (zijnde 1615 overeenkomsten en 33 503 bouws meer dan in 1902). Nadere opgaven daaromtrent bevat tabel I van bijlage L.

De gewestelijke verslagen maken melding van 32 overtredingen (27 door Europeanen en 5 door vreemde oosterlingen) en van 215 gevallen, waarin de bekrachtiging der overeenkomst geweigerd werd.

Ontginning door inlanders van woesten (niet tot de desa's behoorenden) grond. Uit de gewestelijke statistiek, opgenomen in bijlage L, sub III, blijkt, dat gedurende 1903, op den voet der ontginningsordonnantie (Ind. St. 1896 n°. 44), aan 35 071 inlanders vergunning is verleend om domeingrond te ontginnen, en wel tot eene gezamelijke uitgestrektheid van 26 642 bouws, welk laatste totaal in 1902 bedragen had 29 254 bouws, te ontginnen door 37 705 aanvragers. Van de vóór 1903 verleende vergunningen van dezen aard kwamen er in dat jaar 1140 te vervallen, betrekking hebbende op 978 bouws (in 1902 627 vergunningen voor 532 bouws), hoofdzakelijk wegens het niet nakomen van de bij de vergunning gestelde voorwaarden. In enkele gevallen is ontheffing verleend van de verplichting tot het aanleggen van terrassen, ter voorkoming van het afspoelen van de bouwkruin.

Afgewezen, op soortgelijke gronden als daarvoor tot dusver golden, zijn 1481 aanvragen, betrekking hebbende op 2002 bouws.

Het aantal gestraften wegens eigenmachtige ontginning bedroeg in 1903 6808 (tegen 6679 in 1902), van wie respectievelijk 261, 472, 471, 206, 1105, 825, 871, 223, 944, 569 en 250 alleen in de residentiën Bantam, Preanger Regentschappen, Pekalongan, Semarang, Rembang, Pasoeroean, Besoeki, Banjoemas, Madioen, Kediri en Madoera.

De medewerking van de zijde der desahoofden bij het tegengaan van overtredingen der ordonnantie blijft veel te wenschen overlaten.

Uitgifte van grond in erfpacht. Gedurende 1903 zijn in erfpacht toegezegd 71 perceelen, tegen 62 in 1902 en 55 in 1901. Van deze 71 perceelen zijn er 9 in hetzelfde jaar afgestaan, en daar nog kon worden besloten tot de uitgifte van 58 perceelen, waarop in vorige jaren erfpacht was toegezegd, en tot den afstand van 2 zonder voorafgegane toezegging, zijn in 1903 in het geheel afgestaan 69 perceelen, tegen 118 in 1902 en 251 in 1901.

Het aantal gedurende 1903 ingeschreven (door de aanvragers aanvaarde) perceelen bedroeg 78 (waarvan 30 in 1903 en 48 in vorige jaren afgestaan), gezamenlijk groot 13 072 bouws, tegen 59 perceelen, tot eene gezamenlijke uitgestrektheid van 11 999 bouws, in 1902. Van de in 1903 aanvaarde perceelen, van welke er 3 ten name van Chineezen en de overige ten name van Europeanen of cultuurmaatschappijen zijn ingeschreven, waren er 26 bestemd tot uitbreiding van bestaande ondernemingen, zoodat zij niet voor den vollen termijn van 75 jaren, doch voor den verderen duur van het reeds op die ondernemingen gevestigd erfpachtsrecht zijn afgestaan. Ten opzichte van 2 perceelen in de Preanger Regentschappen is in de erfpachtsakte het beding opgenomen, dat de teelt van koffie zou zijn uitgesloten.

Van de in 1903 aanvaarde perceelen is voor 63 de canon vastgesteld op bedragen van f 1,50 tot f 5 (het laatste bedrag voor 1 perceel in de Preanger Regentschappen, 2 perceelen in Pasoeroean en 1 perceel in Kediri), voor 12 op f 1, voor 1 op f 1,20, voor 1 op f 1,25 en voor 1 perceel in de Preanger Regentschappen, aangevraagd voor veeweide, op f 0,50 per bouw 's jaars. Ten opzichte van het laatste perceel is evenwel bepaald, dat de canon zal worden verhoogd tot f 2,50, zoodra de gronden geheel of gedeeltelijk voor cultuurdoeleinden worden gebruikt [1]).

Werd, zooals hiervóór is gezegd, het areaal van de in erfpacht uitgegeven gronden, tengevolge van de aanvaarding van 78 nieuwe perceelen, in 1903 met 13 072 bouws vergroot, het ondergingdaarentegen eene vermindering met 11 977 bouws, wegens terugkeer aan het Gouvernement van 35 perceelen en gedeelten van eenige andere. Aangezien op ult. 1902 in erfpacht werden bezeten (volgens verbeterde opgaven; zie bijlage L, sub IV A) 2470 perceelen, ter gezamenlijke grootte van 574 697 bouws, zoo was, als gevolg van de besproken veranderingen, het areaal bij het einde van 1903 gestegen tot 575 792 bouws, verdeeld over 2513 perceelen. Behalve deze perceelen, waarop,

[1]) In Februari 1904 is door de Indische Regeering als beginsel aangenomen om voortaan, bij de vaststelling van het bedrag van den canon, geen rekening meer te houden met de aan den grond te geven bestemming, met dien verstande, dat alleen ter bevordering van een groot oeconomisch belang perceelen tegen een zeer geringen vasten pachtschat in erfpacht kunnen worden afgestaan.

toen zij in erfpacht werden afgestaan, nog geen titel gevestigd was, waren op ult. 1903 nog, als in erfpacht bezeten, ingeschreven 91 perceelen (39 682 bouws), uitmakende gronden, welke, toen zij in erfpacht werden uitgegeven, reeds als huurgronden te boek stonden (zie de volgende rubriek). Uit tabel IV A van bijlage L blijkt, hoe de voormelde 575 792 bouws, ook naar gelang van het aantal perceelen, waarvoor die uitgestrektheid stond ingeschreven, over de gewesten verdeeld zijn en van welke jaren de uitgifte dagteekent.

Bij het einde van 1903 bedroeg het aantal nog niet aanvaarde, reeds afgestane perceelen 146, betrekking hebbende op 31 697 bouws, en dat der perceelen, welke toegezegd, maar nog niet afgestaan waren 273, met eene uitgestrektheid van 132 636 bouws. Cijfers per gewest vindt men in voormelde tabel IV A. Het aantal aanvragen, die in 1903 om verschillende redenen moesten worden afgewezen, bedroeg 76 (tegen 90 in 1902).

Het over 1903 door de verschillende erfpachters op Java — ook door hen, die gewezen huurgronden in erfpacht bezitten — aan canon verschuldigde bedroeg f 1 292 570. Omtrent de aanzuivering, ook over vorige jaren, zij verwezen naar tabel IV B van bijlage L [1]).

Aangezien het meermalen is voorgekomen, dat de kooper van een ten verzoeke van den lande executoriaal verkocht erfachtsperceel zich als eigenaar daarvan gedroeg en over de op den grond voorkomende producten en bebouwingen beschikte zonder het hem toegewezen erfpachtsrecht op zijn naam te doen overschrijven, zijn de hoofden van gewestelijk bestuur in Augustus 1903 aangeschreven voortaan, bij de executie van erfpachtsperceelen, den koopers ter zake in te lichten en, voor het geval dat zij zich toch aan dergelijke ongeoorloofde handelingen schuldig maken, hun dit, zoo noodig, met behulp van den sterken arm te beletten.

Terwijl vroeger bij de executie van erfpachtsperceelen wegens achterstallige verponding of pachtpenningen, de inzet van het Gouvernement (art. 517, sub 6°., van het Reglement op de rechtsvordering) zonder meer gesteld werd op f 10, waarvan het gevolg was, dat de geëxecuteerde niet zelden het erfpachtsrecht voor eenige guldens meer door een strooman liet opkoopen, is in Juli 1903 als regel aangenomen dat, met behoud van dien inzet, zoo noodig, voor het Gouvernement zal worden opgeboden tot zoodanig bedrag als in elk bijzonder geval zal worden vereischt om, bij eenig hooger bod, daarop de vordering waarvoor geëxecuteerd wordt, met inbegrip der kosten, te kunnen verhalen.

Bij het einde van 1903 waren, op den voet van Gouv. Bt. 20 Juni 1901 n°. 10 (Bijbl. Ind. St. n°. 5611), ten behoeve van den kleinen land- of tuinbouw, in erfpacht toegezegd 27 perceelen, tot eene gezamenlijke uitgestrektheid van 532 bouws, en afgestaan, doch nog niet aanvaard, 10 perceelen, te zamen groot 165 bouws, terwijl het aantal aanvaarde perceelen 17 (gezamenlijk groot 535 bouws) bedroeg. Cijfers per gewest vindt men in tabel IV C van bijlage L. Het aantal aanvragen, die in 1903 om verschillende redenen moesten worden afgewezen, bedroeg 41 (tegen 67 in 1902).

Vervanging van huur door erfpacht. Door de terugneming door het Gouvernement van 1 perceel, ter grootte van 530 bouws, daalde de uitgestrektheid van de erfpachtsperceelen, welke uit gewezen huurgronden bestaan, van 40 212 bouws op ult. 1902 tot 39 682 bouws bij het einde van 1903, verdeeld over 91 perceelen. Voor cijfers per gewest zie noot *a* van tabel IV A van bijlage L.

Verhuur van grond. Voor anderen dan landbouwdoeleinden waren op ult 1903 van kracht 36 huurovereenkomsten, namelijk voor terreinen in de residentie Batavia 12, in de residentie Rembang 12, ter hoofdplaats Soerabaja 10, in de residentie Besoeki 1 en in de residentie Kediri 1. Het verschuldigde wegens huursom bedroeg respectievelijk f 2976, f 117, f 4069, f 6 en f 12.

Verkoop van grond. De kleine stukken grond, die in 1903 voor woonerven en nijverheidsinrichtingen door het Gouvernement aan particulieren in eigendom zijn afgestaan, besloegen in het geheel 1 209 303 M²., waarvoor aan koopsommen bedongen is f 161 238. Gespecificeerde opgaven daaromtrent zijn te vinden in tabel V van bijlage L.

Uitgifte van grond met recht van opstal. De onder dezen titel in 1903 door het Gouvernement van particulieren afgestane kleine stukken domeingrond besloegen gezamenlijk 895 701 M²., waarvoor door de verkrijgers verschuldigd was f 23 648 (zie tabel V van bijlage L).

Uitgifte van grond: a. in bruikleen; b. met recht van gebruik. In 1903 zijn 3 aanvragen om grond in bruikleen ten behoeve van den kleinen land- of tuinbouw, op den voet van Gouv. Bt. 20 Juni 1901 n°. 10 (Bijbl. Ind. St. n°. 5611) afgewezen, terwijl op 24 aanvragen, waarvan er 15 betrekking hadden op bijna 33 bouws en 9 op 168 972 M²., gunstig is beschikt. Cijfers per gewest vindt men in tabel VI van bijlage L. Voorts is 1 perceel (45 087 M².) ter hoofdplaats Semarang in bruikleen afgestaan aan het Semarangsch comité voor zieke en behoeftige inlanders.

Uitgifte van grond met het recht van gebruik had in 1903 niet plaats.

Beschikking door het Gouvernement over grond in het bezit van derden. Een overzicht van de in 1902 plaats gehad hebbende onteigeningen bij minnelijke schikking van voor de uitvoering van 's lands werken benoodigde gronden, bij de inlandsche bevolking in gebruik, is opgenomen sub VII van bijlage L. Overigens is in de residentiën Madoera en Kedoe nog over gronden van derden beschikt ten behoeve van een tweetal stoomtrammaatschappijen.

§ 2. BUITENBEZITTINGEN.

1. Gouvernementslanden.

Verhuur van grond door inlanders aan niet-inlanders. De vier tot dusver uitgevaardigde regelingen omtrent dit onderwerp (voor de Lampongsche Districten, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Menado en Amboina) vonden in 1903 geen toepassing.

Ontginning door inlanders van domeingrond. Op den voet van de voor de residentie Menado geldende bepalingen (Ind. St. 1896 n°. 107), is ook in 1903 weder alleen in de Minahasa domeingrond aan inlanders ter ontginning afgestaan, en wel in de afdeeling Tondano. Cijferopgaven daaromtrent zijn echter niet verstrekt. In de genoemde afdeeling werden enkele overtredingen der ordonnantie geconstateerd en berecht. In de afdeeling Gorontalo werd door een der hoofden, zonder daartoe bevoegd te zijn, grond ter ontginning uitgegeven, hetgeen de tusschenkomst van het Europeesch bestuur noodzakelijk maakte.

Uitgifte van grond in erfpacht. In 1903 kwamen 36 aanvragen om uitgifte in erfpacht van domeingrond tot afdoening (tegen 44 in 1902), van welke er 19 zijn afgewezen. De 17 ingewilligde aanvragen hadden betrekking op een gelijk aantal perceelen, tot eene bij schatting berekende uitgestrektheid van 17 463 bouws.

[1]) Met betrekking tot de beoordeeling van verzoeken om kwijtschelding van canon aan noodlijdende koffie-ondernemingen (vgl. K. V. 1902, kol. 171), is de directeur van binnenlandsch bestuur in November 1903 van nadere instructiën voorzien.

Het beginsel om niet dan bij uitzondering den canon lager te stellen dan het in 1888 aangenomen maximum van f 1 per bouw 's jaars, tenzij het streken geldt, waarvoor een lager bedrag vooralsnog aanbeveling verdient tot aanmoediging van de vestiging eener particuliere landbouwnijverheid, is ook thans weder toegepast. Van het maximum is afgeweken ten opzichte van 6 perceelen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (maatstaf f 0,10 per bouw 's jaars voor 5 perceelen en f 0,40 voor het zesde) en 1 perceel in Menado (maatstaf f 0,50).

Ingeschreven, dat is door de aanvragers (3 Chineezen, 1 inlander en overigens Europeanen of handel- en cultuurmaatschappijen) aanvaard, zijn in 1903 16 perceelen, waarvan er 3 in hetzelfde en de overige in het vorig jaar waren afgestaan, naar schatting gezamenlijk groot 43 591 bouws. Voor 13 van deze perceelen is als maatstaf van canon aangenomen het maximum van f 1 per bouw 's jaars, voor 2 f 0,50 en voor één perceel f 0,25 (vgl. tabel IV A van bijlage L). Met uitzondering van één perceel in Palembang, hetwelk voor uitbreiding van eene bestaande onderneming was aangevraagd, zijn de overige 15 perceelen voor den tijd van 75 jaren afgestaan.

Van de vóór 1903 aanvaarde perceelen zijn er gedurende dat jaar 20 door het Gouvernement teruggenomen, hetgeen het areaal der erfpachtsgronden deed verminderen met 89 218 bouws. Aangezien op ult. 1902 in erfpacht werden bezeten 217 perceelen, waarvan er 216 eene gezamenlijke grootte hadden van 479 092 bouws (verbeterde opgaven), stonden, als een gevolg van de in 1903 plaats gehad hebbende veranderingen, bij het einde van dat jaar te boek 213 erfpachtsperceelen, waarvan er 212 eene uitgestrektheid of geschatte uitgestrektheid besloegen van 433 465 bouws, terwijl van 1 perceel, uitmakende de oostelijke groep der Postiljon-eilanden, de grootte niet bekend is.

Ingevolge Ind. St. 1886 n°. 39 was in 1903 slechts canon te betalen voor de 134 vóór 1898 aanvaarde perceelen. Het verschuldigde beliep f 74 495. Omtrent de aanzuivering gedurende 1903, ook wegens achterstand over vorige jaren, zie tabel IV B van bijlage L.

In 1903 zijn geen perceelen op den voet van Gouv. Bt. 20 Juni 1901 n°. 10 in erfpacht toegezegd, terwijl het erfpachtsrecht op de in 1902 toegezegde 2 perceelen in de Padangsche Bovenlanden tot dusver niet is afgestaan.

Verhuur van grond. De bestaande overeenkomsten betreffende de verhuur door het Gouvernement van de landen Lajang en Totaka in de afdeeling Makasser (Celebes en onderhoorigheden), van met klapperboomen begroeide eilandjes der residentie Tapanoeli en van sagodoesoens op Ceram (Amboina) bleven in 1903 voortloopen, Uit dien hoofde was in het geheel verschuldigd f 4921. Bovendien zijn eenige domeingronden en sawahs in Boeleleng en Djembrana (Bali) en op Lombok aan de bevolking verhuurd, waarvoor respectievelijk f 3 435 en f 475 moest worden betaald, tegen f 3 292 en f 637 (verbeterde opgaaf) in 1902.

Uitgifte van grond in eigendom en met recht van opstal. Hieromtrent zij verwezen naar de gewestelijke opgaven in tabel V van bijlage L.

Uitgifte van grond met recht van gebruik kwam in 1903 niet voor.

2. Inlandsche staten.

Ter Sumatra's Oostkust zijn in 1903 door den resident goedgekeurd 8 door inlandsche zelfbesturen aldaar met particuliere ondernemers gesloten landbouwovereenkomsten, gezamenlijk betreffende 20 012 H.A., waarvan er 4 betrekking hadden op 7045 H.A. in Batoe Bara, 2 op 7000 H.A. in Asahan, 1 op 1000 H.A. in Siak en 1 op 4967 H.A. in het Raja-gebied. Bovendien zijn 29 overeenkomsten voor houtaankap in Siak goedgekeurd, betrekking hebbende op 95 061 H.A. Daarentegen zijn, met onderling goedvinden van partijen of wegens niet nakoming door de ondernemers van hunne verplichtingen, ontbonden verklaard 1 contract voor houtaankap in Laboean Batoe, benevens 14 landbouwovereenkomsten, gezamenlijk betreffende 58 287 H.A., als 1 in Deli, 2 in Langkat, 4 in Asahan, 5 in Laboean Batoe en 2 in Tamiang. Tengevolge van een en ander bedroeg op ult. 1903 het aantal in genoemd gewest nog van kracht zijnde concessies voor landbouw- of houtaankapondernemingen 314, tegen 292 op het einde van 1902.

Met betrekking tot de andere gewesten der buitenbezittingen zijn geen opgaven ontvangen.

Bij Gouv. Bt. 21 Juli 1903 n°. 7 (Bijbl. Ind. St. n°. 5889) zijn de model-voorwaarden voor landbouwconcessies in zelfbesturende landschappen in de buitenbezittingen (Bijbl. Ind. St. n°s. 4770 en 5707) aangevuld in het belang van de cultuur van djati en van caoutchouc en getahpertja leverende boomen.

V. AGRARISCHE EN KADASTRALE OPNEMINGEN.

§ 1. AGRARISCHE OPNEMINGEN.

In bijlage M zijn opgenomen de om de vijf jaren door de residenten op Java en Madoera te verstrekken statistische gegevens (zie de gouvernementsaanschrijving van December 1881 in n°. 3769 van Bijbl. Ind. St.) betreffende den omvang van het grondbezit der inlandsche bevolking, verdeeld naar de hoofdonderscheidingen, die bij dat bezit voorkomen, zoomede betreffende eenige met het grondbezit samenhangende onderwerpen (de heeren- en cultuurdienstplichtigheid der bevolking en de ambtsvelden der desahoofden en overige desabestuurders), een en ander voor zooveel betreft de gouvernementsdesa's en kampongs (dus zonder de particuliere landerijen en de residentiën Soerakarta en Djokjakarta). De thans gedane opgaven zijn afgesloten op ult. 1902.

Door het in de onderafdeeling Oost-Lombok werkzaam gestelde kadasterpersoneel is in 1903 een complex van 29 761 bouws desa'sgewijs opgemeten en eene oppervlakte van 31 000 bouws in kaart gebracht, terwijl van 13 500 bouws reeds gemeten terreinen registers zijn vervaardigd van de waterschappen.

---

§ 2. KADASTER.

Bij het einde van 1903 waren bij den kadastralen dienst werkzaam 47 Europeesche ambtenaren, benevens 1 commies, 6 klerken en 411 mantri's. Hiervan waren o. a. aangewezen voor het hoofdbureau te Batavia en de inspectie-afdeelingen Semarang

en Soerabaja — naar welke laatste plaats in den loop van 1903 het kantoor van den afdeelings-ingenieur te Malang is verplaatst — 3 ingenieurs, 1 landmeter, 1 commies en 7 mantri's.

In verband met de voltooiing van de metingen in Cheribon, is van de 2 tot dusver in dat gewest geplaatste opmetingssectiën (vgl. K. V. 1903, kol. 179) er één overgebracht naar de Preanger Regentschappen, terwijl de andere is opgeheven. Voor de metingen en het verzamelen van gegevens in het belang der landrente-regeling, zoomede om behulpzaam te zijn bij de classificatie der bouwgronden, bleven dientengevolge van het kadasterpersoneel gemiddeld werkzaam 7 Europeesche ambtenaren en 112 mantri's, gezamenlijk vormende 4 opmetingssectiën (2 in Pasoeroean, 1 in Kediri en 1 in de Preanger Regentschappen). Door de opheffing van één der sectiën in Cheribon konden 40 mantri's ter beschikking worden gesteld van den hoofdinspecteur der cultures voor het verrichten van verschillende, hun door dien hoofdambtenaar op te dragen werkzaamheden.

De opmeting en kaarteering van de bij de residentie Semarang ingelijfde voormalige Solosche enclaves Selo en Getas is voltooid.

Met de herziening en omwerking van de kaarten der voormalige kadastraal-statistieke opneming, met het doel om ze te kunnen doen dienen voor den landrente-aanslag, zooals in de Preanger Regentschappen is ingevoerd, is voortgegaan in Cheribon, Pekalongan, Semarang, Banjoemas, Kedoe en Madioen.

Over hoeveel bouws en perceelen de landrentemetingen zich in 1903 uitstrekten blijkt uit het overzicht sub III van bijlage F, waarin ook eenige andere der voornaamste verrichtingen van het kadaster over 1903 onder cijfers zijn gebracht.

De kadastreering der hoofdplaats Ternate werd voortgezet en met die van de hoofdplaats Menado (vgl. K. V. 1903, kol. 180) is een aanvang gemaakt.

Door het kadasterpersoneel zijn in 1903 voorts nog diensten verricht in verband met onteigeningen ten behoeve van den veeartsenijkundigen dienst en van verdedigingswerken (in Batavia, de Preanger Regentschappen en Soerabaja), is voortgegaan met het opmaken van meetbrieven voor den afstand in eigendom van gronden, behoorende tot het domein Bloeboer (Batavia), zijn in de Preanger Regentschappen ± 9700 bouws djatibosschen en het perceel Tjibogo, waarop tot 1902 de proeflandbouwkolonie der Vereeniging „Soerja Soemirat" gevestigd was (vgl. K. V. 1903, kol. 203/204), opgemeten en gekaarteerd, zijn in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden van de zoogenaamde ornaments- (regents-) en kasoewiangvelden 13 810 bouws opgemeten en 10 640 bouws in kaart gebracht, en zijn eindelijk nog werkzaamheden verricht voor de vaststelling van den nieuwen verpondingsaanslag over het tijdvak 1905—1909.

Aan ten bate van den lande geïnde salarissen voor verrichtingen van wege het kadaster ten gerieve van het publiek is over 1903 in 's lands kas gestort f 48 373, tegen f 52 185 in 1902.

Voor de verschillende kadastrale en statistieke opnemingen (met inbegrip van de uitgaven voor de metingen op Lombok en de kosten voor het onderhoud van alle triangulatiepilaren) is in 1903 uitgegeven (volgens de voorloopige boekingen) f 592 993, tegen f 594 845 (verbeterde opgaaf) in 1902.

VI. TRANSPORTEN.

Van de aannemingscontracten voor transporten, waarmede het departement van binnenlandsch bestuur bemoeienis heeft, liepen er op ult. 1903 acht ten einde, namelijk: één in elke der residentiën Pasoeroean (zie K. V. 1903, kol. 181), Madioen (zie bijl. O, sub II, van K. V. 1899), Banka en onderhoorigheden (zie t. a. p.) en Westerafdeeling van Borneo (zie bijl. T van K. V. 1894) en vier ter Sumatra's Westkust (zie bijl. O, sub II, van K. V. 1899 en K. V. 1903, kol. 182). Voor dat in Banka en onderhoorigheden, betrekking hebbende op het reedevervoer te Muntok, is eene nieuwe overeenkomst aangegaan, tegen de in bijlage F, sub IV, genoemde eenheidsprijzen.

De transporten in Pasoeroean en Madioen zijn, het eerste voor het tijdvak 1904/5, het andere (met uitzondering van het zouttransport), tot ult. 1904, bij wijze van proef, in eigen beheer genomen, waartoe de gunstige uitkomsten van de sedert 1902 van gouvernementswege plaats hebbende uitvoering van het transport in de voormalige residentie Probolinggo aanleiding hebben gegeven.

De 4 transporten ter Sumatra's Westkust zijn voor 1904, in afwachting van de ten aanzien van het debiet van verpakt zout in dat gewest te nemen beslissing, bij onderhandsch contract geregeld.

De voor het vervoer in de Westerafdeeling van Borneo gesloten overeenkomst is, met het oog op eene voorgenomen wijziging der contractsvoorwaarden, met 6 maanden (tot ult. Juni 1904) verlengd.

Het reedevervoer te Batavia en het Preanger-transport (zie K. V. 1903, kol. 182) bleven in eigen beheer.

VII. PAKETVAART EN ANDERE STOOMVAARTDIENSTEN.

Behoudens een enkele maal dat eene contractueele reis, tengevolge van overmacht, niet binnen den daarvoor vastgestelden tijd werd volbracht, had de bediening van de paketvaart in den Indischen Archipel vanwege de Koninklijke Paketvaartmaatschappij, ingevolge het met haar gesloten contract, ook in 1903 zonder stoornis plaats. Sedert hetgeen daaromtrent is medegedeeld in kol. 181 van K. V. 1903 is, in verband met de omstandighied, dat de stoomschepen der stoomvaartmaatschappij „Nederland", van September 1903 af, in stede van de Emmahaven, de Sabangbaai op Poelò Wè aandoen, bij wijze van tijdelijken maatregel, in de contractueel te bevaren lijnen eene wijziging gebracht ten aanzien van dienst I (Batavia-Padang-Oelèë Lheuë-Sabang-Sigli-Idi), in dier voege dat, zoowel op de heen- als op de terugreis, Oelèë Lheuë ook tusschen Sabang en Sigli wordt aangedaan. Daarentegen moest, wegens de uit die gewijzigde regeling voortvloeiende verkorting van den tijd voor laden en lossen te Tandjoeng Priok, worden afgezien van het aandoen in dezen dienst van Sawang Toengkoe op het eiland Noord-Pageh in Straat Si Kakap (vgl. t. a. p.), waarmede telkenmale een etmaal gemoeid was. De verwachting, dat aldaar eenig handelsverkeer in het leven zou worden geroepen, werd trouwens niet verwezenlijkt.

De duur van de reizen in dienst VI (Batavia-Tandjoeng Pandan-Pontianak) is in November 1903, tot wederopzeggens, met 16 etmalen verlengd, ten einde de Maatschappij in de gelegenheid te stellen om op die reizen Mampawa, Singkawang, Pamangkat, Sambas (Westerafdeeling van Borneo) en Singapore aan te doen. In verband hiermede is de niet-contractueele dienst tusschen die plaatsen (vgl. K. V. 1902, kol. 177) ingetrokken. Gelijktijdig is echter door de Maatschappij een directie, niet-contrac-

tueele, ongeveer wekelijksche dienst geopend tusschen Singapore en Pontianak. De niet-contractueele stoomvaartlijnen zijn bovendien nog uitgebreid met een veertiendaagschen dienst (gedurende het afscheepseizoen der tabak tot een wekelijkschen uitgebreid) tusschen Sabang en Deli. De in Juli 1901 aangevangen driewekelijksche dienst van Singapore naar Bagan Si Api Api, Semarang, Tegal, Cheribon en Batavia, en via Palembang terug naar Singapore (sedert in een tiendaagschen veranderd) (vgl. K. V. 1903, kol. 181), zal, wegens de minder gunstige resultaten, welke hij voor de Maatschappij opleverde, nog slechts op ongezette tijden worden onderhouden.

De volgende cijfers geven een overzicht omtrent het bedrijf der Maatschappij gedurende 1903, in vergelijking met de uitkomsten der twee voorafgegane jaren.

Aantal geographische mijlen door de schepen der Maatschappij afgelegd:	1901.	1902.	1903.
op lijnen voor welke subsidie werd genoten . .	77 187	86 122	86 920
op regelmatige diensten buiten contract	184 544	192 532	229 407
op extra-reizen	15 240	19 614	26 455
ter uitvoering van met de Indische Regeering gesloten aannemingscontracten wegens zout- en kolenvervoer a)	11 720	8 723	13 631
in 't geheel derhalve (geographische mijlen)	288 691	306 991	356 413
terwijl op de verschillende lijnen nevenstaand aantal reizigers werden vervoerd:			
gouvernementsreizigers	50 141	57 612	63 480
particuliere reizigers.	157 592	182 409	195 764
Te zamen. . .	207 733	240 021	259 244

a) Deze aannemingen betreffen: 1°. het vervoer van zout van Madoera naar Java's noord- en zuidkust en Banjoewangi, zoomede naar de buitenbezittingen, en 2°. het transport van Ombilin-kolen uit Emmahaven naar andere deelen van den Indischen Archipel. De contracten loopen respectievelijk op ult. 1909 en ult. 1905 af.

De vloot der Maatschappij, die op 1 April 1903 was samengesteld uit 45 stoomschepen, metende bruto 59 371 ton, is sedert uitgebreid met de in K. V. 1903, kol. 182, vermelde stoomschepen *Merkus*, *van Hogendorp* en *Camphuys*. Daarentegen werden de stoomschepen *Celebes*, *Graaf van Bylandt* en *J. Nienhuys* (wat het laatste betreft, vgl. hoofdst. E, kol. 144) verkocht, zoodat — het eveneens nieuw aangebouwde, spoedig in dienst te stellen stoomschip *Rochussen* buiten rekening latende — de vloot der Maatschappij, op 15 Mei 1904, wederom bestond uit 45 stoomschepen, met een gezamenlijken bruto inhoud van 60 937 ton.

Vanwege de stoomvaartmaatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd" is (door elke om de veertien dagen) de wekelijksche maildienst tusschen Nederland en Indië geregeld onderhouden. Door de mailbooten van elke dier maatschappijen werden 26 uit- en thuisreizen volbracht, terwijl de vrachtbooten respectievelijk 15 en 12 reizen aflegden. De vloot van de „Nederland" bestond op ult. 1903 uit 16 stoomschepen (9 mail- en 7 vrachtbooten), metende bruto 61 873 ton, die der „Rotterdamsche Lloyd" uit 14 stoomers (8 mail- en 6 vrachtbooten), metende bruto 58 500 ton. Voor rekening van laatstgenoemde maatschappij waren 2 mailbooten in aanbouw, welke *Ophir* en *Wilis* zullen heeten.

Het op ult. Mei 1904 afgeloopen, met de beide stoomvaartmaatschappijen te zamen gesloten éénjarig contract betreffende het vervoer van gouvernementsgoederen naar Indië (zie K. V. 1903, kol. 182) is op dien datum vervangen door eene nieuwe éénjarige overeenkomst waarin, in 't bijzonder met het oog op de veranderde route van de mailstoomers der maatschappij „Nederland", nog eenige wijzigingen zijn opgenomen. De met elke Maatschappij afzonderlijk gesloten éénjarige contracten voor het vervoer van gouvernementsproducten uit Indië herwaarts, welke eveneens op ult. Mei jl. eindigden, zijn ook voor het tijdvak 1 Juni 1904—ult Mei 1905 van kracht verklaard.

Nadere opgaven omtrent beide maatschappijen, zoomede omtrent een aantal andere min of meer geregeld op of in Nederlandsch-Indië varende particuliere stoomschepen, zijn te vinden op blz. 212-222 van deel I van den Regeeringsalmanak voor 1904.

In aansluiting met hetgeen reeds is medegedeeld in kol. 182/183 van K. V. 1903, met betrekking tot de, onder dagteekening van 18 Juni 1903, met de stoomvaartmaatschappij „Nederland" gesloten gewijzigde overeenkomst wegens het uitvoeren van een maildienst tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië, zij hier nog vermeld, dat aan die Maatschappij gelijktijdig de bevoegheid is toegekend om, zoowel op de uit- als op de thuisreis, met hare stoomschepen Singapore aan te doen. Voorts is, in verband met de — op 1 September 1903 geopende — nieuwe vaarroute over Sabang, nog eene wijziging gebracht in het tijdstip van vertrek uit Batavia van de stoomschepen der Maatschappij (Ind. St. 1903 n°. 392).

De op 15 September 1902 te Amsterdam opgerichte naamlooze vennootschap „Java-China-Japan-lijn" (vgl. K. V. 1903, kol. 184) opende den dienst met het op 17 September 1903 van Batavia vertrokken stoomschip *Tjipanas* [1]). Nopens het aandoen van de haven van Makasser door de schepen dier stoomvaartlijn, zijn bepalingen vastgesteld bij Gouv. Bt. 9 Sept. 1903 n°. 13. Ter uitvoering van het 2de lid van § *q* der „Bedingen bij het huren van stoomschepen", behoorende bij de voorwaarden der met de „Java-China-Japan-lijn" gesloten overeenkomst, zijn bij Gouv. Bt. 24 Dec. 1903 n°. 25 regelen vastgesteld, volgens welke gehandeld moet worden indien de gezagvoerders der van de vennootschap gehuurde schepen de bevelen van de bevoegde autoriteiten, welke niet de navigatie betreffen, onuitvoerbaar achten.

Bij K. B. 26 Juli 1904 n°. 29 is tot Regeeringscommissaris bij de „Java-China-Japan-lijn" benoemd de gepensionneerde luitenant-kolonel der genie van het leger in Nederlandsch-Indië dr. E. B. Kielstra.

De bij Ind. St. 1894 n°. 278 vastgestelde ordonnantie tot regeling van het toezicht op het vervoer van personen door middel van stoomschepen is van toepassing verklaard op alle schepen, die door machines worden voortbewogen (Ind. St. 1903 n°. 283). In verband hiermede is bij Gouv. Bt. 31 Juli 1903 n° 13 (Ind. St n°. 284) tevens eene wijziging gebracht in de regeling betreffende de eischen, waaraan schippers, stuurlieden, machinisten en machinedrijvers op Nederlandsch-Indische stoomschepen, bestemd tot het vervoeren van passagiers, moeten voldoen (Ind. St. 1894 n°s. 49 en 279).

VIII. VEEARTSENIJDIENST.

Bij den aanvang van 1904 waren bij den burgerlijken veeartsenijdienst in functie één inspecteur en 20 gouvernements-veeartsen, van wie een tijdelijk boven de formatie, terwijl één veearts, die à la suite van het korps gevoerd werd, gedetacheerd was bij het geneeskundig laboratorium te Weltevreden. Eén gouvernementsveearts vertoefde met verlof in Europa.

Het aantal inlandsche veeartsen en inlandsche helpers (mantri's) bleef onveranderd (respectievelijk 14 en 10).

Bij Ord. van 3 Oct. 1903 (Ind. St. n°. 344) is, in bepaalde gevallen en onder bepaalde voorwaarden, aan oorlogsschepen vrijstelling verleend van enkele voorschriften omtrent den invoer van vee in Nederlandsch-Indië.

De voorschriften omtrent den invoer van uit Australië afkom-

[1]) De vloot der Maatschappij bestaat, behalve uit dit stoomschip, nog uit de stoomschepen *Tjilatjap* en *Tjimahi*.

stige paarden en vee (Ind. St. 1902 n°. 67, gewijzigd bij Ind. St. 1903 n°. 4) zijn nader gewijzigd voor zoover betreft het waarmerken van verklaringen bij ontstentenis van een Nederlandsch consulair ambtenaar in de betrokken Australische havenplaatsen (Ind. St. 1903 n°. 400).

De bij Ord. van 5 Maart 1897 (Ind. St. n°. 87) vastgestelde bepalingen tot tegengang van het gebruik van te jonge paarden en van kreupele of gewonde dieren zijn bij Ord. van 27 Oct. 1903 (Ind. St. n°. 370) door nieuwe vervangen.

Bij Ord. van 12 Nov. 1903 (Ind. St. n°. 384) is aan de veeartsenijkundigen de verplichting opgelegd tot aangifte aan de hoofden van plaatselijk bestuur van door hen geconstateerde of vermoede gevallen van besmettelijke veeziekten en hondsdolheid, terwijl bij Gouv. Bt. 12 Nov. 1903 n°. 11 (Ind. St. n°. 385) de veeziekten zijn genoemd, welke als besmettelijk dienen te worden aangemerkt.

Bij Ord. van 9 Febr. 1904 (Ind. St n°. 127) is den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid toegekend om in buitengewone omstandigheden den uitvoer van vee, met inbegrip van paarden, uit Nederlandsch-Indië geheel of gedeeltelijk te verbieden.

In de standplaatsen der gouvernements-veeartsen is wijziging gebracht bij Gouv. Bt. 9 Juli 1903 n°. 4 (Bijbl. Ind. St. n°. 5886).

Aangezien de tot dusver gevolgde methode voor het verzamelen van gegevens ten behoeve van de vijfjaarlijksche statistiek van den veestapel (vgl. Ind. St. 1900 n°. 126) minder betrouwbare resultaten bleek op te leveren, is in October 1903 in de residentie Banjoemas een proef genomen met de telling van den runder- en buffelstapel van dat gewest overeenkomstig een daarvoor door den bij den veeartsenijdienst gedetacheerden controleur J. B. Leon uitgedacht systeem, met het doel om na te gaan of deze methode bij de in 1905 te houden zesde vijfjaarlijksche opneming van den veestapel in toepassing zou kunnen worden gebracht.

Volgens de ook in 1903 bijgehouden registratie van den buffel- en runderstapel in de residentie Batavia, bedroeg het aantal buffels en runderen op ult. 1903 respectievelijk 226 505 en 20 460 stuks (tegen 222 421 de 19 963 stuks op ult. 1902).

Het tot contrôle van de registratie brandmerken van de beesten op de hoorns (vgl. K. V. 1903, kol. 183) is in 1903 ten einde gebracht.

Omtrent de voornaamste gedurende 1903 in Indië geheerscht hebbende veeziekten zijn eenige cijfers opgenomen in tabel V van bijlage F. Runderpest, die in 1902 niet was voorgekomen, vertoonde zich thans in de gewesten Palembang en Atjèh en onderhoorigheden, waar zij respectievelijk 79 en 58 slachtoffers maakte. Het aantal gerapporteerde gevallen van miltvuur was veel grooter, dat van mond- en klauwzeer en de verschillende vormen van droes kleiner dan in 1902.

Hondsdolheid werd in 37 gevallen geconstateerd (29 op Java en 8 in de buitenbezittingen).

Surra, zoowel onder paarden als onder buffels en runderen, kwam voor in een negental residentiën van Java, in een deel van Sumatra (Atjèh, Sumatra's Westkust en Palembang) en in de afdeeling Makasser van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden. De ziekte bepaalde zich echter tot sporadische gevallen, behalve in de residentie Pekalongan, waar 129 paarden en 114 buffels daaraan bezweken. Uit de voortgezette onderzoekingen met betrekking tot surra is gebleken, dat die in den geheelen Archipel voorkomende ziekte voor den paardenstapel gevaarlijk, doch voor het eigenlijke vee minder te vreezen is, indien slechts voor een tijdige diagnose gezorgd wordt, ten einde de aangetaste koppels onmiddellijk te kunnen isoleeren.

In de residentiën Batavia en Semarang werden onder aangevoerd vee enkele gevallen van Texas-koorts waargenomen. De infectie schijnt in Indië te geschieden en vooral vee aan te tasten, dat uit eene streek komt, waar Texas-koorts onbekend is.

Enkele gevallen van tetanus hadden meestal een doodelijk verloop.

Tegen f 159 098 in 1902, is in 1903 ten behoeve van den burgerlijken veeartsenijdienst uitgegeven f 173 989, onder welke som was begrepen f 25 140 wegens maatregelen ter voorkoming of beteugeling van besmettelijke ziekten onder hoornvee en paarden. In 1902 was daarvoor besteed f 21 877.

K.

I. ONDERWIJS.

§ 1. EUROPEESCH ONDERWIJS.

a. MIDDELBAAR ONDERWIJS.

De reglementen voor het Gymnasium Willem III en voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus te Semarang en Soerabaja zijn, hetzij definitief, hetzij op tijdelijken voet, nog op enkele ondergeschikte punten gewijzigd bij Gouv. Btn. 2 Juli 1903 n°. 3 (Bijbl. Ind. St. n°. 5876) en 16 Oct. en 20 Nov. 1903 nos. 16 en 3.

Bij de Inrichting voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië (afd. B van het Gymnasium Willem III) sloot de cursus 1902/1903 met 41 leerlingen, terwijl de nieuwe cursus met een gelijk aantal ingeschrevenen begon. Op ult. 1903 waren ingeschreven 46 leerlingen, van wie 3 voor enkele vakken. Van de 43 leerlingen, die het volledig onderwijs volgden, hadden er 8 het getuigschrift van voldoend afgelegd eindexamen der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in Nederland verworven; de anderen hadden een dergelijk diploma in Indië behaald.

Bij de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus te Batavia (afd. A van het Gymnasium), Semarang [1]) en Soerabaja was het aantal aanvragen om toelating in 1903 grooter dan in 1902. Op ult. 1903 telden de 3 inrichtingen, ongerekend de toehoorders en leerlingen voor enkele vakken, 689 leerlingen, namelijk 559 jongens en 130 meisjes, tegen 532 jongens en 116 meisjes op ult. 1902. Onder de jongens bevonden zich 30 zoons van inlanders en 5 van Chineezen. Voor den uitslag der toelatings-, overgangs- en eindexamens, enz. zie bijlage N.

De Koningin Wilhelmina-school te Batavia telde op ult. 1903 93 leerlingen (waaronder 25 meisjes, zoomede 1 inlander en 5 Chineezen) in afd. A en 172 leerlingen [2]) (waaronder 1 inlander en 1 Chinees) in afd. B (66 en 136 op ult. 1902). Verdeeld over 3 klassen bedroeg het aantal leerlingen der afd. A 36, 31 en 26, dat der afd. B 76, 56 en 40 en voor de cursussen voor machinisten, bouwkundigen en mijnbouwkundigen afzonderlijk 31, 31 en 19; 43, 21 en 19 en 2, 4 en 2.

Tengevolge van de gewijzigde klassenindeeling van afd. A en van eenige noodig geoordeelde klassensplitsingen, is de formatie van het onderwijzend personeel der school uitgebreid met 5 leeraren, tegen intrekking van enkele der bestaande betrekkingen van leeraar bij de school (Ind. St. 1903 n°. 256 en 1904 n°. 26). Ook in 1904 zijn 2 leerlingen van den mijnbouwkundigen cursus aangewezen om te worden gedetacheerd bij de steenkolenontginning ter Sumatra's Westkust (vgl. K. V. 1903, kol. 186), terwijl bij Gouv. Bt. 15 Jan. 1904 n°. 23 is bepaald dat, bij wijze van tijdelijken maatregel, jaarlijks ten hoogste 2 der bij het eindexamen van den mijnbouwkundigen cursus geslaagde leerlingen, voor den tijd van uiterlijk 2 jaar, als adspirant-opziener ter beschikking kunnen worden gesteld van den chef der exploitatie van de Ombilin-mijnen, ten einde, na verloop van dien tijd, bij gebleken geschiktheid, te worden benoemd tot opziener der 3de klasse bij die mijnen.

De in 1903 te Batavia opgerichte cursus voor ambachts-onderwijs [3]) (vgl. K. V. 1903, kol. 187) is den 16den November van dat jaar geopend met 16 leerlingen, en wel 12 voor het smeden en 4 voor het timmeren. Op ult. December bedroeg dat aantal 27 (21 voor smeden en 6 voor timmeren). Aan de school zijn, behalve het hoofd der inrichting, nog 3 onderwijzers verbonden.

In verband met de oprichting van een cursus voor suikermachinisten bij de burgeravondschool te Soerabaja [4]) (zie K. V. 1903, kol. 186), zijn bij Gouv. Bt. 13 Jan. 1904 n°. 7 (Ind. St. n°. 71) de noodige fondsen toegestaan voor verhooging der toelagen van enkele leeraren bij die school, en voor het geven van onderwijs in de verbandleer. Het aantal leerlingen der school bedroeg op ult. 1903 307, waaronder 20 toehoorders (119 leerlingen en 13 toehoorders volgden den bouwkundigen, 188 leerlingen en 7 toehoorders den machinisten-cursus). Voor verdere gegevens betreffende deze school wordt verwezen naar bijlage N.

Bij elke der gesubsidieerde ambachtsscholen te Semarang en Soerabaja begon het schooljaar 1903/4 met 77 leerlingen.

De in 1903 aan de ambachtsschool „de Vorstenlanden" te Djokjakarta verleende subsidie (vgl. K. V. 1903, kol. 187) is bij Gouv. Bt 3 Maart 1904 n°. 3 ingetrokken, daar zoowel de inrichting van de school als het onderwijs geheel onvoldoende waren.

Het aantal leerlingen, die kosteloos tot een der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus dan wel tot de Koningin Wilhelmina-school werden toegelaten, bedroeg op 31 December 1903 98, van wie er 10 tevens in het genot waren van eene studiebeurs. Uit het „Siam-fonds" en het „Studie-fonds voor onbemiddelde leerlingen" genoten te Batavia op ult. 1903 2 leerlingen ondersteuning in de kosten hunner studiën [5]). Het studiefonds „Midden-Java" verleende op ult. 1903 zoodanige ondersteuning aan 1 leerling.

Bij Gouv. Bt. 6 Febr. 1904 n°. 2 zijn de statuten der in 1902 door particulieren te Batavia gestichte neutrale school voor voortgezet lager onderwijs voor meisjes (zie K. V. 1903, kol. 190) in dier voege gewijzigd, dat die inrichting van onderwijs onder de middelbare scholen wordt gerangschikt. Aan de school zullen cursussen voor de hulpakte en voor akten voor de moderne talen verbonden blijven. Aan de school zijn bij Gouv. Bt. 12 Maart 1904 n°. 25 kleine subsidiën toegekend ter tegemoetkoming in de kosten van eerste inrichting en van onderhoud en aanvulling van den inventaris gedurende 1903, zoomede een bedrag van f 3150 als bijdrage in de kosten van bezoldiging van het onderwijzend personeel voor het tijdvak 1 Juli 1902—ult. December 1903.

Aan den vanwege de vrijmetselaarsloge „St. Jan" te Bandoeng geopenden cursus van voortgezet onderwijs, is, ten behoeve van eene aan dien cursus toe te voegen afdeeling voor technisch onderwijs, bij wijze van tijdelijken maatregel — voorloopig tot het einde van 1904 —, eene subsidie toegekend van f 150 's maands (Gouv. Bt. 12 April 1903 n°. 18).

Ongerekend de kosten van gebouwen en lokaalhuur, beliepen de van landswege voor het middelbaar onderwijs gedane uitgaven in 1903 (volgens voorloopige cijfers) f 764 441 [6]) en in 1902 (volgens definitieve cijfers) f 701 856.

b. LAGER ONDERWIJS.

Het reglement op de openbare Europeesche lagere scholen (Ind. St. 1894 n°. 193, zoals het sedert gewijzigd is) is nader gewijzigd

[1]) Het onderwijzend personeel bij de hoogere burgerschool te Semarang is, in verband met de vermeerdering van het aantal klassen-afdeelingen, tijdelijk met twee leeraren uitgebreid (Gouv. Bt. 28 Oct. 1903 n°. 9).

[2]) Hieronder een 6-tal voor enkele vakken.

[3]) Een reglement voor dien cursus is vastgesteld bij Gouv. Bt. 18 Aug. 1903 n°. 31 (Bijbl. Ind. St. n°. 5896).

[4]) Met het oog op de daarmede gepaard gaande uitbreiding van het aantal leervakken, is het reglement voor die school gewijzigd bij het aangehaald Gouv. Bt. 13 Jan. 1904 n°. 7 (zie Jav. Ct. 1904 n°. 6).

[5]) Bovendien werd uit die fondsen op dat tijdstip steun verleend aan 2 studenten aan de Polytechnische school te Delft.

[6]) Hieronder begrepen f 24 200 aan subsidie van particuliere ambachtsscholen.

ten aanzien van de berekening der schoolgelden voor kinderen van inlanders en met hen gelijkgestelden (Ind. St. 1903 n°. 353 en 1904 n°. 94).

Ten einde zoons van inlandsche ambtenaren en ook anderen, die zich daarvoor aanmelden, in staat te stellen om zich te bekwamen voor toelating tot eene opleidingschool voor inlandsche ambtenaren, is bij Gouv. Bt. 15 Oct. 1903 n°. 14 (Bijbl. Ind. St. n°. 5910) machtiging verleend om, met afwijking van de bepalingen omtrent de kennis der Nederlandsche taal, bij wijze van proef, jaarlijks 60 inlandsche jongelieden (55 afkomstig van Java en Madoera en 5 van de buitenbezittingen) van 6 tot 8 jaar oud, desverlangd kosteloos, tot de Europeesche niet-eerste scholen toe te laten.

De in Ind. St. 1875 n°. 76*a* opgenomen bepalingen tot regeling van de klassen en de bezoldigingen der onderwijzers aan de openbare Europeesche lagere scholen zijn, met betrekking tot de bezoldiging van enkele categorieën van onderwijzers, gewijzigd bij Gouv. Bt. 17 Dec. 1903 n°. 1 (Ind. St. n°. 416).

Normaalscholen en akte-examens. Bij het einde van 1903 volgden te Batavia 29 en te Soerabaja 12 leerlingen (onder wie respectievelijk 24 en 10 vrouwen) de lessen aan de gouvernementsnormaalschool tot opleiding voor de hoofdakte, welke cijfers op ult. 1902 24 en 15 bedroegen. Onder de in den loop van 1903 afgeschrevenen (respectievelijk 8 en 9 leerlingen) waren er op elk der plaatsen Batavia en Soerabaja 2, die de hoofdakte verwierven.

De in K. V. 1903, kol. 187, vermelde normaalcursus tot opleiding voor de akte van bekwaamheid als onderwijzer (hulpakte) telde op ult. 1902 6 leerlingen, van wie er 1 in den loop van 1903 werd afgeschreven, terwijl de 5 overige in Juli 1903 tot het 2de of hoogste studiejaar bevorderd werden. Bij de in Juli en Augustus 1903 gehouden admissie-examens — aan welk laatste ook meisjes, onder beperkende voorwaarden, mochten deelnemen (zie Bijbl. Ind. St. n°. 5891) — slaagden 13 leerlingen (waaronder 5 vrouwelijke) voor het 1ste en 4 leerlingen (waaronder 3 vrouwelijke) voor het 2de studiejaar, zoodat op ult. 1903 in het geheel 22 leerlingen waren ingeschreven. Het reglement voor den cursus is, met betrekking tot de aan de onderwijzers toe te kennen toelagen, gewijzigd bij Gouv. Bt. 13 Jan. 1904 n°. 8 (zie Jav. Ct. 1904 n°. 4).

Particuliere gelegenheden om zich voor akte-examens voor te bereiden waren: de normaalklassen tot opleiding van onderwijzeressen bij 8 particuliere meisjesscholen, namelijk 3 te Batavia, 1 te Meester-Cornelis, 1 te Semarang, 2 te Soerabaja en 1 te Padang; verder 1 normaalschool te Semarang, 1 te Salatiga, 1 te Djokjakarta, 1 te Soerakarta, 1 te Malang en 1 nieuw opgerichte aan de „Broederschool" te Soerabaja. Aan één der particuliere meisjesscholen te Batavia was bovendien een cursus ter voorbereiding voor het hoofdakte-examen verbonden, en zoowel aan deze school, als aan de 7 andere scholen van dien aard, bestond tevens gelegenheid om zich voor de akte-examens in vreemde talen, enz. te bekwamen

Aan de in 1903 te Batavia, te Semarang en te Soerabaja gehouden akte-examens werd deelgenomen door 228 personen, onder wie 3, die zich voor twee akten hadden aangemeld. Van deze 231 examens werden er 125 met gunstigen uitslag afgelegd. Aan mannen werden 8, aan vrouwen 117 akten uitgereikt.

Openbare lagere scholen. In den loop van 1903 zijn vier openbare lagere scholen geopend: een 1ste school te Madioen, een 1ste school C te Soerabaja en gemengde scholen te Poerwokerto (Banjoemas) en Tjepoe (Rembang). De oprichting van openbare scholen te Samarinda (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), Sragen (Soerakarta) en Tjibadak (Preanger Regentschappen) werd bevolen, doch op ult. 1903 waren deze scholen nog niet geopend. Op dat tijdstip waren dientengevolge in werking 177 openbare scholen (146 gemengde en 31 meisjesscholen), namelijk 138 op 75 plaatsen van Java en Madoera en 39 op 28 plaatsen in de buitenbezittingen. Onder het totaal der 177 scholen waren er 57 (gemengde eerste en meisjesscholen), waar meer uitgebreid lager onderwijs gegeven werd.

Bij het einde van 1903 telden de gezamenlijke Europeesche lagere scholen 17 341 leerlingen (10 349 jongens en 6992 meisjes), zijnde 754 meer dan op ult. 1902; het aantal betalende leerlingen nam toe van 7810 tot 8129, dat der niet-betalende van 8777 tot 9212. Onder deze cijfers waren begrepen — meerendeels onder de betalende leerlingen — 2892 leerlingen (398 meer dan op ult. 1902), behoorende tot de inlandsche of met haar gelijkgestelde bevolking, namelijk: 775 kinderen van Christen-inlanders, 1652 van andere inlanders en 465 van vreemde oosterlingen (waaronder respectievelijk 250, 93 en 54 meisjes).

In den loop van 1903 zijn 91 inlandsche knapen, bestemd om later voor inlandsch arts te worden opgeleid, gratis toegelaten tot de Europeesche niet-eerste scholen. Daarentegen is de kostelooze toelating van 32 dergelijke jongelieden, die geen voldoenden ijver en aanleg aan den dag legden, ingetrokken.

Aan alle openbare scholen — op 1 na — waren kinderbibliotheken verbonden.

De proefcursussen voor voortgezet en uitgebreid lager onderwijs bij de openbare eerste Europeesche lagere scholen te Bandoeng en Djokjakarta (zie K. V. 1903, kol. 188) zijn met het begin van het schooljaar 1903/4 geopend. Zij telden op ult. December 1903 respectievelijk 14 en 6 leerlingen. In de vereischten voor de toelating tot de bewuste cursussen is bij Gouv. Bt. 2 Jan. 1904 n°. 6 (zie Jav. Ct. 1904 n°. 2) wijziging gebracht, terwijl bij Gouv. Bt. 15 Juni 1904 n°. 5 bepaald is dat, te beginnen met het schooljaar 1904/05, ook aan de openbare eerste Europeesche lagere scholen te Madioen en Padang dergelijke cursussen zullen worden verbonden.

Ten behoeve van leerlingen der openbare lagere scholen te Magelang is de gelegenheid opengesteld om, buiten de gewone schooluren, onderwijs te ontvangen in de beginselen der wiskunde en het handteekenen. Deze cursus is bij Gouv. Bt. 9 Aug. 1903 n°. 18 ook toegankelijk gesteld voor jongelieden, opgenomen in de weesinrichting van de „Vereeniging tot bevordering van christelijk leven en onderling hulpbetoon te Magelang", die den leeftijd van 16 jaren bereikt hebben. De bezoldiging der aan dien cursus verbonden onderwijzers is geregeld bij Gouv. Bt. 25 Jan. 1903 n°. 20. Op ult. 1903 volgden 13 leerlingen den cursus in de wiskunde en 14 dien in het handteekenen.

Aan drie scholen, namelijk de 2de school te Bandoeng, de gemengde school te Pekalongan en de 2de school te Malang is, bij wijze van proef, handenarbeid, hoewel niet als afzonderlijk leervak, maar als integreerend deel van het onderwijs, opgenomen.

Door den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid is, bij besluit van 28 April 1903, een nieuw leerplan vastgesteld voor het onderwijs in het teekenen op de openbare lagere scholen (Bijbl. Ind. St. n°. 5856).

Over 1902 (volgens verbeterde opgaven) en over 1903 (volgens voorloopige gegevens) bedroegen de uitgaven voor het Europeesch lager onderwijs en de ontvangsten wegens schoolgelden (ook die aan de normaalscholen geïnd) als volgt:

		1902.	1903.
Traktementen, leermiddelen, enz.		f 2 200 952	f 2 332 201
Gebouwen, huishuur, enz.		509 073	549 193
	Te zamen	f 2 710 025	f 2 881 394
Geïnde schoolgelden	openbare lagere scholen	f 314 257	f 332 866
	normaalscholen	2 585	2 958
	Te zamen	f 316 842	f 335 824
Blijft ten laste van den lande		f 2 393 183	f 2 545 570

Particuliere scholen. Het op ult. 1902 bestaande aantal van 27 particuliere lagere scholen vermeerderde met 3, namelijk 1 („Paul Kruger-school") voor uitgebreid lager onderwijs te Batavia, 1 te Ponorogo (Madioen) en 1 te Doekoewringin (Pekalongan). Dientengevolge steeg het aantal scholen voor gewoon lager onderwijs van 7 tot 9, en dat, waar meer uitgebreid lager onderwijs wordt gegeven, van 20 tot 21. Aan 15 van de 30 particuliere scholen, namelijk die vermeld in K. V. 1902, kol. 190, zoomede die der Zuster Ursulinen te Noordwijk, die voor betalende leerlingen der Zusters Ursulinen te Weltevreden, de „Paul Kruger-school", alle 3 te Batavia, en die der Zusters Ursilinen te Buitenzorg — zijn van gouvernementswege subsidiën toegekend.

Het getal leerlingen klom in 1903 van 3843 tot 4062 (1215 jongens en 2847 meisjes). Onder de leerlingen kwamen 236 kinderen van niet-Europeeschen landaard voor (102 meer dan op ult. 1902), namelijk 2 van inlandsche Christenen (jongens), 126 van inlanders (niet-Christenen), onder wie 21 meisjes, zoomede 108 van vreemde oosterlingen, onder wie 15 meisjes.

Als onderwijzend personeel waren aan de gezamenlijke particuliere scholen verbonden 30 onderwijzers, 172 onderwijzeressen en 3 vrouwelijke kweekelingen.

Bij het einde van 1903 bestonden op 10 plaatsen 31 namiddagscholen of avondcursussen voor enkele vakken van lager of meer uitgebreid lager onderwijs, die te zamen 578 leerlingen telden.

De teekencursus te Semarang telde 8 leerlingen.

Het aantal gymnastiekscholen bedroeg 3 (tegen 2 op ult. 1902), namelijk 1 te Batavia met 40 leerlingen, 1 te Pekalongan met 26 leerlingen en 1 te Menado met 13 leerlingen.

Scholen of klassen voor voorbereidend onderricht werden aangetroffen op 35 plaatsen (22 op Java en 13 in de buitenbezittingen), en wel ten getale van 55 (3 meer dan in 1902). Het totaal der leerlingen van deze 55 inrichtingen bedroeg 2601.

Bij Ord. van 17 Nov. 1903 (Ind. St. n°. 389) kwam eene wijziging tot stand van de voorwaarden, onder welke aan Europeanen en met hen gelijkgestelden vergunning kan worden verleend tot het geven van bijzonder onderwijs aan inlanders of met hen gelijkgestelden (Ind. St. 1880 n°. 201).

§ 2. INLANDSCH ONDERWIJS.

a. Openbaar onderwijs.

Een vijftiental van de in het eindexamen der opleidingsscholen voor inlandsche ambtenaren of der kweekscholen voor inlandsche onderwijzers geslaagde jongelieden is in de gelegenheid gesteld om voor gouvernementsrekening vacantiereizen naar Batavia te maken (vgl. K. V. 1903, kol. 189).

Opleidingsscholen voor inlandsche ambtenaren. Tot de scholen te Magelang en Probolinggo zijn, boven de formatie, toegelaten 1 leerling uit Bali en Lombok en 1 uit Semarang, terwijl aan 1 knaap vergund werd gedurende eenige maanden als toehoorder de lessen aan laatstgenoemde school bij te wonen.

Aan de overgangsexamens van de 1ste naar de 2de afdeeling werd te Bandoeng, Magelang en Probolinggo deelgenomen door respectievelijk 17, 8 en 14 leerlingen. De geslaagden (13, 8 en 9) lieten zich allen voor de 2de afdeeling inschrijven, behalve 1 te Magelang, die de school verliet. Eindexamen werd afgelegd door respectievelijk 12, 4 en 4 leerlingen, die allen, op 1 na (te Bandoeng), voldeden.

Voor verdere opgaven omtrent de leerlingen en de samenstelling van het onderwijzend personeel zij verwezen naar bijlage O.

De gezondheidstoestand der leerlingen was gunstig.

Ingevolge de in December 1901 verleende machtiging (zie K. V. 1902, kol. 190), is een uit de residentie Bali en Lombok afkomstige knaap gratis toegelaten tot de Europeesche 2de lagere school te Probolinggo, teen einde later op de opleidingsschool aldaar te worden geplaatst.

School voor zonen van inlandsche hoofden en van andere aanzienlijke inlanders te Tondano. Alle 40 plaatsen aan deze school waren op ult. 1903 bezet door leerlingen uit Menado. Getuigschriften wegens goed volbrachten cursus werden uitgereikt aan 6 leerlingen der 4de klasse, waardoor het aantal gediplomeerden dezer inrichting tot 120 steeg. In den loop van het jaar werd 1 leerling, op verzoek der ouders, ontslagen. Zie overigens bijlage O. De gezondheidstoestand was vrij bevredigend. Over het gedrag en den ijver der leerlingen viel niet te klagen.

Kweekscholen voor inlandsche onderwijzers. Bij Gouv. Bt. 13 Jan. 1904 n°. 6 (Ind. St. n°. 70) is het aantal plaatsen bij de scholen te Bandoeng, Probolinggo en Djokjakarta verhoogd tot respectievelijk 42, 58 en 75.

Op ult. 1903 waren op die kweekscholen en op die te Fort de Kock en Amboina ingeschreven 28, 48, 35, 39 en 52 kweekelingen, tegen 31, 32, 57, 42 en 51 bij het einde van 1902. Aan de in 1903 bij de kweekscholen afgenomen eindexamens namen 53 candidaten deel, van wie er 51 slaagden. Toelatingsexamen werd afgelegd door 395 jongelieden; van de 172, die voldeden, konden er 43 als kweekeling worden aangenomen. Daarenboven werden 2 jongelieden ingeschreven op eene verklaring van de betrokken inspecteerende ambtenaren. Voor verdere gegevens zij verwezen naar bijlage O.

De gezondheidstoestand was gunstig, behalve te Probolinggo, waar verscheidene gevallen van koortsen voorkwamen, waaronder 1 met doodelijken afloop. Over gedrag en ijver der kweekelingen viel, op eenige weinige uitzonderingen na, niet te klagen.

Het reglement op de kweekscholen (Ind. St. 1894 n°. 100) is bij Gouv. Bt. 2 Maart 1904 n°. 22 (Ind. St. n°. 150) in dien zin gewijzigd, dat zoowel voor de gehuwde als de ongehuwde kweekelingen het internaat verplichtend is gesteld. Dit voorschrift is evenwel niet van toepassing op de reeds ingeschreven kweekelingen.

De aan de kweekscholen te Bandoeng, Djokjakarta, Fort de Kock en Amboina verbonden externenscholen werden in 1903 bezocht door 462 leerlingen, onder wie 29 meisjes (12 te Bandoeng, 8 te Fort de Kock en 9 te Amboina).

Met het bijzonder toezicht op de externenschool te Fort de Kock is, ter bevordering van den goeden gang van het onderwijs, een der Maleische taalonderwijzers belast.

Bij Gouv. Bt. 3 Maart 1904 n°. 12 (Ind. St. n°. 152) zijn maatregelen getroffen voor de wederinvoering, bij wijze van proef, van het Nederlandsch op de kweekschool te Fort de Kock, in verband waarmede het onderwijzend personeel van die school tijdelijk met twee Europeesche hulponderwijzers is vermeerderd.

Voor de feestelijke viering, in November 1904, van het 30-jarig bestaan van de kweekschool te Amboina, werden bij Gouv. Bt. 30 Maart 1904 n°. 74 gelden beschikbaar gesteld.

Onderwijzersexamens buiten de kweekscholen. Op Java en Madoera meldden zich voor het examen van hulponderwijzer 43 en voor dat van kweekeling 112 candidaten aan, van wie er respectievelijk 30 en 46 slaagden. In de buitenbezittingen onderwierpen zich aan die examens respectievelijk 97 en 200 candidaten, van wie 42 en 108 met goed gevolg.

Speciale scholen. Hiertoe worden gerekend de „Depoksche school" in de residentie Batavia, de „Ambonsche burgerschool" ter hoofdplaats Amboina en de „Menadosche school" te Menado. De eerste telde op ult. 1903 159 leerlingen (onder wie 83 meisjes), tegen 151 (onder wie 73 meisjes) op ult. 1902. Gedurende 1903 werd de school bezocht door 178 leerlingen, namelijk 172 kinderen van inlandsche Christenen, 3 van Mohammedaansche en 3 van Chineesche ouders. De Ambonsche burgerschool — die in het begin van 1903 naar een geschikter localiteit is overgebracht — werd gedurende 1903 bezocht door 376 leerlingen, waarvan 171 kinderen van inlandsche ambtenaren en aanzienlijken en 19 kinderen van vreemde oosterlingen. Op ult. 1903 waren 310 leerlingen ingeschreven (onder wie 66 meisjes), tegen 322 leerlingen (onder wie 75 meisjes), op ult. 1902. Bij het laatst gehouden klein-ambtenaarsexamen slaagden 9 leerlingen dezer school. De Menadosche school telde op ult. 1903 208 leerlingen (onder wie 12 meisjes), waaronder 176 kinderen van inlandsche ambtenaren en aanzienlijken.

Bij Gouv. Bt. 20 April 1903 n°. 36 zijn, ten aanzien van de Ambonsche school, maatregelen getroffen ter voorziening in eventueel gebrek aan onderwijzend personeel.

Het reglement op de Menadosche school (Ind. St. 1901 n°. 86) is, ten opzichte van de bezoldiging van den inlandschen onderwijzer voor de Maleische taal, zoomede wat aangaat het bedrag der te heffen schoolgelden, gewijzigd bij Gouv. Btn. 21 Jan.

1903 n°. 28 (Ind. St. n°. 84) en 25 Maart 1904 n°. 13 (Ind. St. n°. 179).

Het teekenonderwijs op genoemde drie scholen is in overeenstemming gebracht met de op de openbare Europeesche lagere scholen ingevoerde methode.

Gewone lagere scholen. Het aantal openbare inlandsche scholen der 1ste klasse nam gedurende 1903 op Java en Madoera toe van 39 tot 43 en dat der 2de klasse-scholen van 226 tot 242. Verder werd besloten tot oprichting van een aantal nieuwe scholen in verschillende gewesten van Java en Madoera (zie nader bijlage O), die echter in 1903 nog niet in werking kwamen, wat eveneens het geval was met eenige reeds vroeger toegestane scholen.

In de buitenbezittingen steeg het aantal 2de klasse-scholen van 333 tot 338, terwijl de opening van verschillende in 1903 of reeds vroeger toegestane scholen werd voorbereid (vgl. bovenvermelde bijlage).

Ook in 1903 kon in vele streken, wegens plaatsgebrek, niet aan alle aanvragen om plaatsing worden voldaan. Door particuliere namiddag-scholen, in den regel gehouden door personeel van de openbare school, werd evenwel hier en daar in de behoefte aan onderwijs voorzien. Voorts is, door eene aanvulling van het reglement voor de openbare inlandsche scholen, getracht om op meer afdoente wijze aan dit euvel tegemoet te komen (Ind. St. 1904 n°. 184).

Opgaven omtrent het aantal scholen en het cijfer der leerlingen per gewest of per eiland worden aangetroffen in bijlage O; wat de buitenbezittingen betreft, loopen de opgaven (behalve wat het aantal openbare scholen betreft) slechts tot ult. 1902.

Gedurende 1902 beliep het totaal der ingeschreven leerlingen bij de gouvernementsscholen in de buitenbezittingen 52 685, tegen 48 805 gedurende 1901, eene vermeerdering dus van 3880. Op ult. 1902 waren 39 847 leerlingen ingeschreven, d. i. 3686 meer dan op ult. 1901. Het aantal meisjes nam toe van 11 114 tot 12 227. De gouvernementsscholen op Java en Madoera telden gedurende 1903 54 951 leerlingen, tegen 50 734 gedurende 1902 — eene toeneming dus van 4217 — en op het einde van het jaar 35 473, zijnde 2147 meer dan op ult. 1902. Het aantal meisjes vermeerde van 1805 tot 1949.

Aan 15 onderwijzers op Java en Madoera werd vergund eene vacantiereis te maken (zie K. V. 1903, kol. 192) en wel 9 naar Soerabaja, 5 naar Semarang en 1 naar Batavia. Laatstgenoemde plaats werd verder bezocht door 1 onderwijzer uit Billiton, 1 uit de Westerafdeeling van Borneo, 1 uit de Padangsche Bovenlanden, 2 onderwijzers uit de Padangsche Benedenlanden en 2 uit Benkoelen, terwijl door 1 onderwijzer uit elk der gewesten Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Celebes en onderhoorigheden en Bali en Lombok een bezoek gebracht werd aan Soerabaja.

Huisvlijtscholen. Bij Gouv. Bt 15 Jan. 1904 n°. 18 zijn fondsen beschikbaar gesteld in het belang van eene in Juli 1904 te nemen proef met de oprichting van zoogenaamde huisvlijtscholen in het regentschap Ngawi der residentie Madioen, welke proefneming zal plaats hebben onder leiding van den regent van Ngawi, die zich een groot voorstander van dit soort van volksonderwijs getoond heeft. Het ligt in de bedoeling een complex van 6 scholen samen te stellen, waaraan onderwijzers verbonden zullen zijn die, ieder in het hem opgedragen vak, achtereenvolgens op elke dier schelen een dag onderwijs geven. Eén dier scholen, de centrumschool, dient tevens om het onderwijzend personeel gelegenheid te geven eenmaal 's weeks samen te komen ter bespreking van aangelegenheden het onderwijs en de leerlingen betreffende en om zich verder in de te onderrichten vakken te bekwamen. Behalve in lezen, schrijven en rekenen, zal er onderwijs worden gegeven in houtbewerking, draai- en snijwerk, vlechten en vezelbewerking. De door de leerlingen vervaardigde voorwerpen zullen te hunnen bate worden verkocht.

Geldelijk overzicht. De kosten van het openbaar inlandsch onderwijs (met inbegrip van de hieronder te vermelden subsidiën van particuliere inlandsche scholen) en de daartegenover staande ontvangsten wegens schoolgelden en verkoop van leermiddelen aan particulieren bedroegen over 1902 (volgens verbeterde opgaven) en over 1903 (volgens voorloopige gegevens) als volgt:

	1902.	1903.
Traktementen, leermiddelen, enz.	f 1 444 910	f 1 470 950
Gebouwen en huishuur	224 539	250 916
Subsidiën aan particuliere inlandsche scholen	162 103	175 541
Te zamen	f 1 831 552	f 1 897 407
Geïnde schoolgelden	f 141 233	f 156 131
Verkoop aan particulieren van inlandsche boekwerken en andere leermiddelen	8 455	6 727
Te zamen	f 149 688	f 162 858
Blijft alzoo ten laste van den lande	f 1 681 864	f 1 734 549

b. Particulier onderwijs.

Kweekscholen en opleidingsklassen. Het semenarie te Depok (res. Batavia), waar Christen-inlanders uit verschillende gedeelten van den Archipel kosteloos tot onderwijzers, tevens zendeling-helpers worden opgeleid, telde op ult. 1903 42 leerlingen, die naar hun landaard als volgt te verdeelen waren: 5 Javanen, 1 Madoerees, 1 Telorees, 1 van Sigata, 10 Bataks, 4 Dajaks, 1 Alfoer, 10 Sangireezen, 5 Talauereezen, 1 Papoea, 1 inlander van de Mantawai-eilanden en 2 Niassers. Zonen van ambtenaren en aanzienlijken bevonden zich niet onder hen. In 1903 verlieten 15 leerlingen de inrichting, na doorloopen vierjarigen cursus, waarvan 10 met certificaat.

De in 1902 te Bandoeng (Preanger Regentschappen) opgerichte bijzondere kweekschool voor inlandsche onderwijzers (vgl. K. V. 1903, kol. 192) telde op ult. 1903 13 leerlingen, verdeeld in 3 klassen. In den loop van het jaar verlieten 4 leerlingen, van wie 2 met certificaat, de inrichting. Aan de school is eene subsidie van f 100 's maands toegekend (Gouv. Bt. 14 Jan. 1904 n°. 31).

Aan de sedert kort te Djokjakarta — vroeger te Poerworedjo (res. Kedoe) — gevestigde opleidingsschool voor inlandsche helpers (de zoogenaamde „Keuchenius-school") worden inlanders opgeleid voor den schooldienst, den hospitaaldienst en den dienst des Woords. Op ult. 1903 telde deze inrichting 28 leerlingen, verdeeld in 3 klassen. Voor het jaar 1903 werd aan de school eene subsidie van f 2000 toegekend (Gouv. Bt. 25 Sept. 1903 n°. 28).

De kweekschool te Modjowarno (Soerabaja), bestemd voor de opleiding van onderwijzers, tevens godsdienst-voorgangers, telde op ult. 1903 16 leerlingen. De tot en met het jaar 1903 genoten subsidie van f 100 's maands is, met ingang van 1 Januari 1904, verhoogd tot f 4000 's jaars.

Aan de vanwege de Doopsgezinde Zendingsvereeniging opgerichte Christelijke zending-kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Mangaredja (Semarang) is bij Gouv. Bt. 19 Juli 1904 n°. 22 een bedrag van f 750 toegekend voor eerste inrichting, terwijl haar voorts, voorloopig op tijdelijken voet, gerekend van 1 Januari 1904, subsidiën zijn verleend van f 250 's jaaas voor het onderhoud der inrichting en f 5 's maands voor elken internen leerling.

Aan het seminarie van het Rijnsche zendingsgenootschap te Si Poholon (Tapanoeli) (vgl. K. V. 1903, kol. 193) waren op ult. 1903 73 leerlingen (allen intern) ingeschreven, waarvan 25 zonen van ambtenaren of aanzienlijken. De school geniet eene subsidie van gouvernementswege van f 500 's jaars.

Het eveneens door genoemd zendingsgenootschap gestichte seminarie te Ombalata (Nias) telde op ult. 1903 15 kweekelingen (allen intern). De inrichting geniet eene subsidie van f 500 's jaars.

De kweekschool voor inlandsche onderwijzers en godsdienstvoorgangers te Tomohon, van het Rotterdamsche zendelinggenootschap, geniet eene jaarlijksche subsidie van f 5160. Bij het begin van 1903 werd de school bezocht door 35 kweekelingen: in den loop van dat jaar werden er nog 15 aangenomen, terwijl er 13, na met goed gevolg afgelegd eindexamen, de school verlieten, zoodat op ult. 1903 37 kweekelingen aanwezig waren (allen intern). De gezondheidstoestand liet weinig te wenschen over en de resultaten van het onderwijs waren bevredigend. Voor het toelatingsexamen hadden zich 31 candidaten aangemeld, van wie er 14 geplaatst werden; 1 kweekeling werd zonder examen toegelaten.

Bij de van gouvernementswege gesubsidieerde zendingskweekschool te Oeloe op Siau (Sangi-eilanden) waren in het begin van 1903 28 kweekelingen aanwezig. In den loop van dat jaar werden er 4 wegens wangedrag en 1 wegens gebrek aan ijver ontslagen, terwijl 2 nieuwe leerlingen werden aangenomen. Dientengevolge bedroeg het aantal leerlingen op ult. 1903 25 (allen intern). De gezondheidstoestand was bevredigend.

Aan de roomsch-katholieke zendingsschool te Moentilan (Kedoe) is eene hoogere klasse gevormd tot opleiding van inlandsche helpers bij het onderwijs.

Hollandsche cursussen. Voor zoover bekend, waren in 1903 41 inrichtingen in werking, waar aan inlanders onderwijs in de Nederlandsche taal werd gegeven, namelijk 5 in West-Java, 14 in Midden-Java, 9 in Oost-Java, 7 ter Sumatra's Westkust en 6 in Amboina en Menado. Te Serang (Bantam), Bandoeng en Garoet (Preanger Regentschappen) en Malang (Pasoeroean) werd het onderwijs geleid door inlandsche onderwijzers. Te Amboina gaf de tweede onderwijzer bij de kweekschool aldaar les in de Nederlandsche taal aan de kweekelingen dier school, terwijl te Talengan (Sangi-eilanden) de zendeling-leeraar onderwijs in het Hollandsch gaf. De overige cursussen werden gehouden door onderwijzers van het Europeesch lager onderwijs. Aan 14 cursussen (9 in Midden- en 5 in Oost-Java) werd door het Gouvernement subsidie uitgekeerd.

Kost- en dagschool te Tomohon, voor dochters van hoofden en aanzienlijken in de Minahasa. Het aantal leerlingen bedroeg op ult. 1903 84 (tegen 92 op ult. 1902), onder wie 9 jongens (de laatsten worden alleen toegelaten, mits zij niet ouder zijn dan 8 jaar en hunne zusters als internen de school bezoeken). Op 2 Europeesche en 3 Chineesche scholieren na, waren allen kinderen van inlandsche hoofden en aanzienlijken. Van de 75 meisjes waren er 70 intern. Onder de leerlingen bevonden zich 8 kinderen van de Sangi-eilanden. De directeur der school wordt bijgestaan door 2 hulponderwijzeressen en één kweekelinge. De tot en met 1903 toegekende subsidie, ad f 6000 's jaars, is, met ingang van 1904, verhoogd tot f 7500 's jaars, welke verhooging echter, tengevolge van de daling van het aantal leerlingen, voorloopig weder is opgeschort. Aan schoolgelden werd in 1903 ontvangen f 9779, terwijl de uitgaven f 17816 beliepen.

Scholen voor handwerksonderwijs voor inlanders. De te Modjowarno (Soerabaja) gevestigde inrichting van dien aard, welke sedert 1893 eene subsidie van f 1200 's jaars geniet, telde bij het einde van 1903 26 leerlingen, onder wie 6 Talauereezen en 4 Sangireezen.

De handwerkschool te Kediri, in het genot van eene subsidie van f 100 's maands, telde gedurende 1903 15 leerlingen, waarvan er in dat jaar 3 de school verlieten, zoodat er op ult. 1903 nog 12 aanwezig waren. Het practisch onderwijs bestaat in timmeren, draaien, smeden, blikslaan en boekbinden.

Aan de door de Rijnsche zending in de Bataklanden te Naramonda (afd. Toba en Silindoeng, gouv. Sumatra's Westkust) gestichte en onderhouden ambachtsschool voor inlanders en school tot opleiding van zonen van inlandsche hoofden en van andere aanzienlijke inlanders werd, over elk der jaren 1903 en 1904, eene subsidie toegekend van respectievelijk f 5000 en f 500, terwijl aan laatstgenoemde school tevens, als tegemoetkoming in de kosten van eerste inrichting, een bedrag van f 2000 werd uitbetaald.

Ten behoeve van eene door het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Menado op te richten ambachtsschool voor inlanders is bij Gouv. Bt. 27 Febr. 1904 n°. 22 eene subsidie ineens van f 6000, benevens eene jaarlijksche ondersteuning van f 6000 verleend.

Lagere scholen (zendings- en andere). Het aantal zendingsscholen op Java en Madoera klom gedurende 1903 van 65 (verbeterde opgave) tot 71 en dat der overige particuliere scholen van 255 (verbeterde opgave) tot 265. De buitenbezittingen telden op ult. 1902 536 zendings- en 132 andere scholen, tegen 546 en 93 bij het einde van 1901. Van de 65 en 255 particuliere scholen op Java en Madoera genoten er gedurende 1903 47 en 191 subsidie van het Gouvernement, hetgeen van de 536 zendingsscholen in de buitenbezittingen, gedurende 1902, met 331 het geval was. De particuliere scholen op Java en Madoera telden gedurende 1903 37 668 leerlingen, tegen 35 098 gedurende 1902; op ult. 1903 waren er nog 21 608 ingeschreven, d. i. gemiddeld 64 per school. Voor de gesubsidieerde scholen beliep dit gemiddelde 71, voor de niet-gesubsidieerde 47.5. Van de 668 particuliere scholen in de buitenbezittingen telden er 648 gedurende 1902 37 680 leerlingen en bij het einde van dat jaar 29 855, d. i. gemiddeld 46 per school. Het aantal scholen in de residentie Tapanoeli alleen bedroeg 216, met 11 329 leerlingen (op ult. 1902 9775) en in de Minahasa en Gorontalo 173, met 12 030 en 9704 leerlingen gedurende en op ult. 1902.

Scholen voor vreemde oosterlingen. Het aantal dezer buiten bemoeienis van het Gouvernement opgerichte scholen bedroeg in 1903 op Java en Madoera 248 met 5342 leerlingen, en in de buitenbezittingen in 1902 211 met 2580 leerlingen. De verdeeling over de verschillende gewesten blijkt uit het overzicht aan het slot van bijlage O.

II. KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

§ 1. STUDIE VAN OOSTERSCHE TALEN EN VAN DE INSTELLINGEN VAN DEN ISLAM.

Zooals reeds in hoofdst. C (kol. 12, noot 1) is medegedeeld, zag het werk van den adviseur voor inlandsche en Arabische zaken, dr. C. Snouck Hurgronje, over het Gajö-land en zijne bewoners, in 1903 bij de landsdrukkerij te Batavia het licht.

De gewezen lector bij de voormalige Indische instelling te Delft, de heer J. S. A. van Dissel (zie K. V. 1903, kol. 196), legde zich ook in 1903 toe op de studie van het Kapauersch en aanverwante talen. Hij vervaardigde o. a. een „Overzicht der spraakkunst van het Kapauer-Papoesch", hetwelk eerlang in druk zal verschijnen.

Voor rekening van den lande wordt ter landsdrukkerij te Batavia gedrukt een door den zendeling-leeraar van het Rijnsche Zendingsgenootschap te Barmen J. G. Warneck samengesteld Toba-Bataksch-Duitsch woordenboek (Gouv. Bt. 28 Oct. 1903 n°. 39).

De regelen voor de belooning van vervaardigers van werken in inlandsche talen (Bijbl. Ind. St. n°. 2289) zijn gewijzigd bij Gouv. Bt. 7 Mei 1904 n°. 9 (zie Jav. Ct. 1904 n°. 39).

---

§ 2. OUDHEIDKUNDE.

De in 1901 ingestelde commissie voor oudheidkundig onderzoek op Java en Madoera zette haren arbeid geregeld voort.

De herstellingen aan de tjandi Mendoet en aan de in de nabijheid van den Boro-boedoer gelegen tjandi Pawon naderen hare voltooiing, terwijl de restauratie van de buitencella's van den hoofdtempel van het Prambanan-complex ten einde gebracht werd.

Het voorschrift, waarbij het toezicht op de oudheden op Java en Madoera, met uitzondering van de Vorstenlanden, is opgedragen aan de hoofden van gewestelijk bestuur (Bijbl. Ind. St. n°. 2915), is tot alle gewesten van Nederlandsch-Indië uitgebreid, wat de buitenbezittingen betreft, voor zoover de plaatselijke toestanden zulks gedoogen (Bijbl. Ind. St. n°. 5867). Voorst is, met intrekking van de tot dusver voor dat doel aan de Archaeologische Vereeniging te Djokjakarta toegekende subsidie van f 70 's maands, ten behoeve van het onderhoud van de oudheden in de Vorstenlanden, eenig personeel in dienst gesteld (Ind. St. 1904 n°. 52) en is bepaald, dat de gouvernements-museumloods te Djokjakarta bestemd is voor de opneming van alle daarvoor geschikte, in de Vorstenlanden aanwezige Hindoe-oudheden en van die, welke daarvoor door den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid, op voorstel van de commissie voor oudheidkundig onderzoek op Java en Madoera, zullen worden aangewezen (Gouv. Btn. 14 April 1903 n°. 27 en 12 Jan. 1904 n°. 22).

---

§ 3. NATUURWETENSCHAPPEN, ETHNOGRAPHIE EN GEOGRAPHIE.

Meteorologie en astronomie. De uitkomsten van de in 1902 bij het Koninklijk Magnetisch en meteorologisch observatorium te Batavia gedane waarnemingen zijn gepubliceerd in het 25ste deel van de „Observations", waarin tevens de buitengewone magnetische waarnemingen zijn opgenomen, welke, in verband met het door Duitschland en Engeland ingesteld Zuidpoolonderzoek, te Batavia en te Buitenzorg zijn verricht.

De in 1902 in den Archipel verrichte regenmetingen zijn uitgegeven als 24ste jaargang van de „Regenwaarnemingen". Het aantal stations voor die metingen is in 1903 met 14 vermeerderd en bedroeg bij het einde van dat jaar 256.

De door het Gouvernement en door particulieren over 1902 aan het Observatorium toegezonden berichten betreffende vulcanische werkingen en aardbevingen zijn bij die instelling bewerkt en in het Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië gepubliceerd. De met den Milne'schen seismograaf verrichte waarnemingen zijn eveneens bewerkt en gepubliceerd, terwijl van alle met dien toestel verkregen mikroseismen afdrukken in duplo zijn vervaardigd, welke geregeld zijn toegezonden aan het „Earthquake Committee" van de „British Association" te Londen en aan het „Kaiserliche Hauptstation für Erdbebenforschung" te Straatsburg. Aan de 24/28 Juli 1903 te Straatsburg gehouden internationale seismologische conferentie is, in het belang van de Nederlandsche koloniën en bezittingen in andere werelddeelen, ingevolge eene regeeringsopdracht, deelgenomen door dr. J. P. van der Stok, oud-directeur van het observatorium en thans directeur van de afdeeling „Waarnemingen ter zee" van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut te de Bilt bij Utrecht.

In den loop van 1903 zijn voorbereidende maatregelen genomen voor eene door het personeel van het Observatorium, in aansluiting met dergelijke opnemingen in Britsch-Indië, Australië en de Philippijnen, te verrichten algemeene magnetische opneming van den Archipel, welke over een viertal jaren zal worden verdeeld. Ingevolge Gouv. Bt. 6 Febr. 1904 n°. 47 is in 1904 door den onderdirecteur van het Observatorium, dr. W. van Bemmelen, met die opneming een aanvang gemaakt.

Op grond van de in 1903 verrichte waarnemingen, deelde de directeur van het Observatorium mede, dat het verloop der meteorologische elementen te Batavia geen aanleiding gaf tot bijzondere opmerkingen. De regenval in den Archipel was over het geheele jaar iets boven het gemiddelde: op Java vertoonden de maanden Juni, Juli en Augustus een deficit, dat vooral in Augustus zeer groot was (60 %). De hoogste regenval op Java werd waargenomen te Karangkobar (5452 m.M.) en de kleinste te Banjoewangi (1064 m.M.). In de buitenbezittingen viel het maximum te Bikeroe (4484 m.M.) en het minimum te Ampenan (1181 m.M.).

Het personeel van het Observatorium is bij Gouv. Bt. 20 Jan. 1904 n°. 15 (Ind. St. n°. 91) uitgebreid met een tweeden rekenaar, terwijl de formatie van het inlandsch personeel bij die inrichting gewijzigd is bij Gouv. Bt. 20 Sept. 1903 n°. 35 (Ind. St. n°. 325).

Botanie ('s lands plantentuin te Buitenzorg en daarbij behoorende inrichtingen). De tijdelijke aanstelling van dr. W. R. Tromp de Haas als chef der IIIde afdeeling en leider van de gouvernements getahpertja-onderneming te Tjipetir (zie K. V. 1903, kol. 196) is bij Gouv. Bt. 19 Oct. 1903 n°. 18 vervangen door eene definitieve. Als adjunct-chef dier afdeeling is opgetreden dr. A. W. K. de Jong (Gouv. Bt. 28 Jan. 1904 n°. 18). De houtvester dr. S. H. Koorders, chef der (tijdelijke) VIIde afdeeling (Onderzoek der boschboomflora van Java) werd, op zijn verzoek, eervol van zijne toevoeging aan den directeur van den plantentuin ontheven en bij zijn dienstvak teruggevoerd. Met het oog op het weldra afloopen van het bewuste onderzoek is geen nieuwe chef voor die afdeeling benoemd, doch de waarneming dier functie, tegelijk met die van chef der Iste afdeeling, opgedragen aan dr. Th. Valeton, wien, als hulp voor botanische werkzaamheden, dr. G. Hochreutiner als tijdelijk botanist ter zijde is gesteld (Gouv. Bt. 28 Juni 1903 n°. 5). Aan den chef der IIde afdeeling, dr. J. van Breda de Haan, werd, wegens dringende redenen, een verlof naar Europa verleend voor den tijd van vijf maanden, terwijl hem werd opgedragen minstens 2 maanden van dien tijd te besteden aan de bestudeering van de rijstcultuur, meer bijzonder in Italië (Gouv. Bt. 19 Juni 1903 n°. 5). Met het verrichten van assistentswerkzaamheden is in Februari 1904 (Gouv. Bt. 4 Febr. 1904 n°. 7) tijdelijk belast dr. G. Long, die reeds sedert Mei 1903 tijdelijk werkzaam was geweest bij de IIde afdeeling. Aan den teekenaar bij den plantentuin, den heer C. J. E. Lang, is in Maart 1903, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend, terwijl in zijne plaats benoemd is de heer J. W. Huijsmans, die voor die betrekking in Europa was opgeleid.

Ten einde te worden benoemd als chef-conservator van het aan den plantentuin te verbinden museum, tevens informatiebureau voor technische en handelsbotanie (zie K. V. 1903, kol. 197 en Ind. St. 1904 n°. 69), is ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld de heer C. W. J. Hoijer, aan wien in Juni 1904 is opgedragen de reis naar Indië te maken via Colombo, Calcutta, Pinang en Singapore, ten einde zich voor de hem wachtende taak te kunnen voorbereiden. Eveneens in het belang van het te stichten museum, is door den directeur van den plantentuin eene reis gemaakt naar Deli en Britsch-Indië, hoofdzakelijk met het doel te Calcutta de inrichting van het museum voor „economic botany" te bestudeeren (Gouv. Bt. 18 Sept. 1903 n°. 16). De directeur werd op zijne reis vergezeld door den chef der IIIde afdeeling, die in Britsch-Indië gegevens verzamelde betreffende de jute-cultuur, waarmede in het regentschap Karanganjar (Kedoe) en, zoo noodig, ook elders proeven zullen worden genomen (Gouv. Bt. 28 Maart 1904 n°. 6).

De driejarige proef met de opleiding bij den plantentuin van

in Indië geboren jongelieden van Europeesche afkomst voor de horticultuur (zie K. V. 1900, blz. 102) zal met een 15-tal jongelieden worden herhaald (Gouv. Bt. 25 Sept. 1903 n°. 18).

De in de eerste dagen van Juli 1903 geopende landbouwschool bij den plantentuin begon met een 13-tal leerlingen, van wie 4 van Europeeschen en 9 van inlandschen landaard. De dagelijksche leiding en superintendentie over het onderwijs worden uitgeoefend door den chef der Xde afdeeling, dr. J. C. Koningsberger.

De hortulanus, chef der Vde afdeeling, de heer H. J. Wigman, bracht in Maart 1904 een bezoek aan Merauke, ten einde aldaar een plaatselijk onderzoek in te stellen met het oog op de stichting van eene eenvoudige succursale van den plantentuin ter Zuidkust van Nieuw-Guinea, welke zoodanig zal zijn in te richten, dat zij dienst kan doen als punt van uitgang, zoowel van dieper in het binnenland doordringende wetenschappelijke expeditiën als in het algemeen van eene natuurwetenschappelijke exploratie van de streek harer vestiging. Hij trof voor dat doel zeer geschikte terreinen aan bij de aan de Merauke-rivier gelegen negorij Jakoed.

Aan de militaire expeditie naar de Gajō- en Alas-landen (Atjèh en onderhoorigheden) — zie hoofdst. **C**, § 3 (kol. 12), — werd een élève-mantri van den plantentuin toegevoegd ten behoeve van de verzameling van herbarium-materiaal (Gouv. Bt. 8 Jan. 1904 n°. 32).

De regeerings-subsidie aan de vereeniging „Oofttteelt" te Buitenzorg, ten behoeve van het in de laboratoria van den plantentuin ingesteld chemisch onderzoek naar de bestanddeelen der in Nederlandsch-Indië voorkomende vruchten (zie K. V. 1903, kol. 197), is ook voor het jaar 1904 verleend (Gouv. Bt. 5 Febr. 1904 n°. 1). Op verzoek van die Vereeniging zijn de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madoera (met uitzondering van de Vorstenlanden) van instructiën voorzien, ten einde zorg te dragen dat, ter bevordering van de vruchtenteelt, in het bijzonder in die streken waar op de voorlichting en medewerking der Vereeniging of van hare plaatselijke afdeelingen kan worden gerekend, de erven behoorende bij gouvernements-pasangrahans, koffie-inkooppakhuizen, enz. met goede vruchtboomen worden beplant, terwijl voor eventueele verzending van tot dat doel door de Vereeniging te verstrekken plantmateriaal kosteloos vervoer zal worden toegestaan (Gouv. Bt. 29 Jan. 1904 n°. 3).

De periodieke uitgaven der inrichting werden wederom geregeld voortgezet, terwijl de laboratoria, evenals in vorige jaren, door verscheidene, door geen ambt of titel aan de instelling verbonden natuuronderzoekers werden bezocht.

Overige natuurwetenschappen, ethnographie en geographie. Omtrent de verrichtingen van de in Februari 1903 aangevangen wetenschappelijke expeditie naar de noordkust van Nederlandsch Nieuw-Guinea, onder leiding van den Utrechtschen hoogleeraar dr. C. A. Wichmann, en waaraan, ingevolge eene regeeringsopdracht, ook deelgenomen werd door den controleur bij het binnenlandsch bestuur P. E. Moolenburgh, kan, in aansluiting aan de tot April 1903 loopende mededeelingen in K. V. 1903 (kol. 198/200), thans worden gemeld, dat, na beëindiging van de in die maand verrichte, op velerlei gebied hoogst belangrijke onderzoekingen op en in den omtrek van het Sentanimeer, een tocht werd ondernomen op de Tami-rivier (Mei), die echter, tengevolge van allerlei ongevallen en de onbekwaamheid der roeiers, spoedig moest worden opgegeven. Bij het daarop volgend bezoek aan het landschap Oroem bewesten de Humboldt-baai, gelukte het aan de Torare-rivier eene vindplaats te ontdekken van chloromelaniet, het gesteente waaruit de meeste steenen bijlen vervaardigd worden, en waarvan de herkomst tot dusver niet met zekerheid bekend was. In Mei bezocht de expeditie nog de in het westelijk gedeelte der Humboldt-baai gelegen rivier Nbai en de eilandjes Kajo en Misoti. De pogingen om een tweetal onbekende meren, die zich in de nabijheid van de Jafoeri moesten bevinden, op te sporen, leidden tot de ontdekking van het kleinste van de twee (begin Juni). Bij de later nog verrichte nadere onderzoekingen van enkele kolenvindplaatsen aan de Tawarin en nabij de uitmonding van het riviertje Sesa bleek, dat de kool slechts zeer middelmatige bruinkool en voor exploitatie geheel ongeschikt is. In Juli werd een bezoek gebracht aan de eilanden langs de noordkust van Nieuw-Guinea en aan de Mapia-groep en, na in de eerste helft van Augustus nog een zeer belangrijken tocht te hebben gemaakt naar het Jamoermeer, vertrokken de expeditieleden den 16den van die maand naar Manokwari en van daar over Ternate naar Soerabaja, om den 1sten October de terugreis naar Nederland te aanvaarden. Ter bestrijding van de kosten van het wetenschappelijk onderzoek ter noordkust van Nieuw-Guinea is aan de Maatschappij ter bevordering van het natuurkundig onderzoek der Nederlandsche koloniën — op wier initiatief de expeditie-Wichmann ondernomen werd —, evenals voor de jaren 1902 en 1903, ook voor 1904 eene regeeringssubsidie van f 10 000 verleend (Gouv. Btn. 1 Mei 1904 n°s. 8 en 9 en 19 Juni 1904 n°. 28).

Vanwege het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig genootschap te Amsterdam zal in September 1904 eene wetenschappelijke expeditie ondernomen worden naar het Sneeuwgebergte op Nieuw-Guinea, welke expeditie ook dienstbaar zal worden gemaakt aan het verrichten van astronomische plaatsbepalingen en hydrographische onderzoekingen. De expeditie zal onder de leiding staan van den gewezen luitenant-ter-zee 1ste klasse R. Posthumus Meijjes, die reeds in Februari 1904 naar Indië vertrokken is, ten einde de noodige voorbereidende maatregelen te nemen (vgl. hoofdst. **C**, § 19). Aan de expeditie zullen verder deelnemen de mijningenieurs C. Moerman, als geoloog, en dr. J. W. R. Koch, als geneesheer, zoomede door den kapitein der genie van het Indisch leger E. J. de Rochemont, die bij Gouv. Bt. 17 Mei 1904 n°. 6, met ingang van 16 Juni d. a. v., beschikbaar is gesteld om op te treden als leider der landexpeditie en zich te belasten met de topographische opnemingen en astronomische plaatsbepalingen te land. Van regeeringswege is voorts aan de expeditie steun verleend door haar de beschikking te geven over het met personeel der oorlogsmarine bemande gouvernementsstoomschip *Flamingo* (Gouv. Bt. 31 Maart 1904 n°. 3) en over de noodige astronomische instrumenten.

Aan een door prof. dr. K. Martin uit te geven werk over de geologie van het eiland Boeroe is van regeeringswege geldelijke steun verleend.

§ 4. GENOOTSCHAPPEN TER BEVORDERING VAN WETENSCHAPPEN EN NIJVERHEID; WETENSCHAPPELIJKE WERKEN VAN VERSCHILLENDEN AARD; TIJDSCHRIFTEN EN NIEUWSBLADEN.

Zoowel de hier te lande als de in Indië gevestigde genootschappen op indologisch gebied bleven hunne verschillende uitgaven voortzetten.

Aan het Koloniaal Museum te Haarlem is, instede van de sedert 1890 door die instelling genoten wordende subsidie van f 1000 's jaars (zie K. V. 1890, blz. 110), welke in 1902 voor drie jaren met f 1000 werd verhoogd (zie K. V. 1903, kol. 199), te beginnen met 1904, eene vaste jaarlijksche subsidie toegekend van f 3000.

Het werk van mr. J. A. van der Chijs over de gouvernementstheecultuur op Java zag in 1903 en het 1ste deel van dat van prof. dr. A. W. Nieuwenhuis over zijne reizen in Centraal-Borneo in 1904 het licht (vgl. K. V. 1903, kol. 199/200).

Het aantal der in Nederlandsch-Indië verschijnende periodieke geschriften vermeerderde met het maandblad „Gulden keten" en de weekbladen „Insulinde vertelt", „De Java-post" en

„De oprechte Buitenzorger", met „De Oosthoek" en „Echo", die respectievelijk twee- en eenmaal 's weeks verschijnen, met het dagblad „Mataram" en met vier Maleische couranten. Daarentegen werd de uitgave gestaakt van het „Nieuw algemeen advertentieblad" en het Maleische weekblad „Tapian na Oeli".

§ 5. DRUKKERIJEN.

Door de landsdrukkerij te Batavia zijn in 1903 van 5901 modellen ten dienste van verschillende landsadministratiën en van 201 boekwerken in 't geheel 74 817 100 afdrukken geleverd (daaronder ook de in het Chineesch en in inlandsche talen afgedrukte vertalingen van in het Indisch Staatsblad opgenomen verordeningen). De ontvangsten der inrichting bedroegen over 1903 f 377 444 en de uitgaven (met inbegrip van die hier te lande gedaan — ad f 122 444 — voor aanschaffing van materialen) f 252 373, een en ander volgens voorloopige opgaven. In 1902 is, volgens definitieve gegevens, ten voordeele van de inrichting ontvangen f 218 627 en daarvoor uitgegeven f 272 862 (onder welk bedrag f 150 447 in Nederland).

Het reglement voor de landsdrukkerij (Ind. St. 1903 n°. 122) is aangevuld bij Gouv. Bt. 5 Febr. 1904 n°. 32 (Ind. St. n°. 115), welke aanvulling verband houdt met het voornemen om het Bijblad op het Indisch Staatsblad voortaan van landswege ter landsdrukkerij te doen drukken en uitgeven. Bij besluit van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid van 31 Oct. 1903 (Bijbl. Ind. St. n°. 5924) is eene instructie vastgesteld voor het personeel bij de landsdrukkerij, terwijl de fondsen voor bezoldiging van letterzetters en drukkers verhoogd zijn bij Gouv. Bt. 12 Jan. 1904 n°. 31 (Ind. St. n°. 61).

De opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur omtrent de in Indië bestaande particuliere drukkerijen zijn, als naar gewoonte, bijeengebracht in een bij hoofdstuk **O**, afd. V, behoorende lijst van fabrieken en andere industrieele inrichtingen.

III. EEREDIENST.

De voor deze afdeeling ontvangen gegevens zijn zooveel mogelijk bijeengebracht in bijlage P. Te dezer plaatse valt slechts het volgende aan te teekenen.

§ 1. CHRISTELIJKE GODSDIENST.

Indische Protestantsche Kerk. Van het organiek toegestaan aantal van 41 predikanten waren er bij het einde van 1903 36 in Indië in functie en 2 met buitenlandsch verlof. Van de 5 op ult. 1903 onbezette predikantsplaatsen werden er toen 3 tijdelijk waargenomen door hulppredikers van bij de Protestantsche Kerk aangesloten inlandsche Christengemeenten. Met inbegrip van dit drietal, waarvan er twee tevens hun eigen dienstwerk of een deel daarvan bleven vervullen, waren er van de 27 organiek toegestane hulppredikers op ult. 1903 23 in functie en 2 met buitenlandsch verlof. Het aantal Europeesche godsdienstleeraars (zie Ind. St. 1901 n°. 255) bedroeg op ult. 1903 7, van wie 6 in functie en één met verlof in Europa.

Als van landswege bezoldigde inlandsche leeraars bij inlandsche Christengemeenten waren op ult. 1903 in dienst 208 personen — d. i. 14 meer dan het jaar te voren — onder wie 18, die in den loop van het jaar tot die bediening waren toegelaten. Voor het inlandsch leeraarsambt waren bij het einde van 1903 in opleiding (zie Ind. St. 1870 n°. 125, juncto 1885 n°. 84) 93 inlandsche jongelieden, van wie er 23 in den loop van het jaar als kweekelingen waren aangenomen.

Ook in 1903 zijn de gebruikelijke toelagen uit 's lands kas verleend ter voorziening, op plaatsen waar geen predikant bescheiden is (een 57-tal, waaronder 9 in de buitenbezittingen), in het godsdienstonderwijs der Europeesche Protestantsche jeugd, door middel van daartoe door het kerkbestuur aangewezen personen (onder wie 16 vrouwen), ter tegemoetkoming van enkele gemeenten in de kosten van den openbaren eeredienst, zoomede ten behoeve van het godsdienstonderwijs bij inlandsche Christengemeenten, die over geen uit 's lands kas bezoldigden Europeeschen of inlandschen geestelijke konden beschikken. Laatstbedoelde toelagen werden in 1903, behalve aan de gemeenten in de residentie Amboina en die te Toegoe (Batavia), welke die tot dusver genoten, ook toegekend aan gemeenten in de residentie Menado en in de afdeeling Banda (Amboina).

Reeds gedurende eene lange reeks van jaren is het aantal in actieven dienst zijnde predikanten in Nederlandsch-Indië kleiner dan het aantal voor predikanten aangewezen standplaatsen, hetgeen voor een deel moet worden toegeschreven aan het gebruik om voor met buitenlandsch verlof vertrokken predikanten geen uitzending van nieuwe aan te vragen. Ten einde hieraan tegemoet te komen zal, telkens wanneer eene vacature is ontstaan en het niet te voorzien is, dat de opengevallen plaats spoedig door een van verlof terugkeerend ambtgenoot kan worden bezet, een predikant dienen te worden uitgezonden. Daar dit echter tot eene aanzienlijke vermeerdering van uitgaven zou leiden, wanneer gehandhaafd bleef de bepaling van Ind. St. 1854 n°. 52, volgens welke de van verlof teruggekeerde predikant aanspraak heeft op de op zijne laatste standplaats genoten jaarwedde, gerekend van den 1sten der maand, volgende op die waarin hij is ontscheept, zijn de regelingen van de financieele positie der predikanten bij de Protestantsche Kerk in Nederlandsch-Indië (Ind. St. 1864 n°. 68, 1870 n°. 57, 1881 n°. 205, 1892 n°s 131 en 221 en 1903 n°. 149) bij K. B. 16 Juli 1904 n°. 51, doch billijkheidshalve alleen voor de thans nog niet in dienst zijnde predikanten, in overeenstemming gebracht met de voor ambtenaren in het algemeen geldende regeling, zoodat voortaan de van buitenlandsch verlof teruggekeerde predikant, bij hervatting van den actieven dienst, aanspraak heeft op de laatstelijk door hem genoten bezoldiging, gerekend van den 1sten der maand volgende op die, waarin hij weder voor den actieven dienst is aangewezen, terwijl hem voor dien tijd het derde deel van die bezoldiging zal worden toegekend, gerekend van en met den 1sten der maand volgende op die, waarin hij is ontscheept.

Met het te Amsterdam gevestigde „Comité tot voorziening in de geestelijke behoeften van de gevestigde inlandsche Christengemeenten op de Sangi- en Talauer-eilanden (Menado)" is door de Regeering, tot wederopzeggens, eene den 1sten Juli 1904 ingegane overeenkomst gesloten, krachtens welke het Comité op zich neemt, tegen eene jaarlijksche subsidie van f 31 500, te voorzien in de godsdienstige behoeften van die ge-

meenten door de opleiding, uitzending en aanstelling van het noodige aantal dienaren des Woords.

De regeling van de aan genootschappen, vereenigingen en maatschappijen, die zich de vorming en opleiding van hulppredikers voor de inlandsche Protestantsche gemeenten in Nederlandsch-Indië ten doel stellen, uit te keeren vergoeding bij de benoeming van een hunner kweekelingen als zoodanig (Ind. St. 1899 n°. 247), is bij K. B. 25 Nov. 1903 n°. 44 (Ind. St. 1904 n°. 116) door eene nieuwe vervangen.

Ten behoeve van de voltooiing van den bouw eener Protestantsche Kerk te Modjokerto is eene regeeringssubsidie van f 800 verleend (Gouv. Bt. 12 Jan. 1904 n°. 12).

Roomsch-katholieke Kerk. Bij het einde van 1903 waren, met inbegrip van den Apostolischen Vicaris, in Indië aanwezig 54 geestelijken. Bezoldiging uit 's lands kas werd genoten door 33 geestelijken en door 4 inlandsche of met hen gelijkgestelde leeraren bij Roomsch-katholieke gemeenten.

Op verschillende aanvragen van de zijde van het Roomsch-katholiek kerkbestuur om, op 's lands kosten, kerkelijke dienstreizen te doen buiten de vaste dienstreizen, werd gunstig beschikt.

Voor het geven van Christelijk onderwijs aan de Roomsch-katholieke jeugd werden in 1903 toelagen verleend aan 59 gemeenten (hiervan 7 in de buitenbezittingen), terwijl de gemeenten te Soerabaja en Koeta Radja (Atjèh) in het genot bleven van eene kleine tegemoetkoming in de kosten van den openbaren eeredienst.

Aan een tweetal missionarissen werd de bijzondere toelating verleend, bedoeld bij art. 123 van het Regeeringsreglement, tot uitoefening van hun dienstwerk op de Kei-eilanden (Amboina) en in Zuid-Nieuw-Guinea.

Zendingswerk (buiten dat der Roomsch-katholieke missie). Gedurende het tijdvak 1 Juli 1903 t/m ult. Juni 1904 zijn in Indië voor het eerst toegelaten 7 zendeling-leeraren, zag 1 zendeling-leeraar de hem reeds verleende toelating tegen die van een ander ressort verwisseld en werd het ressort van een anderen uitgebreid. Toelating als hulpzendeling is in genoemd tijdvak verleend aan 11 inlanders.

Omtrent de vanwege de zending in stand gehouden ziekeninrichtingen zie men afdeeling V van dit hoofdstuk.

---

§ 2. MOHAMMEDAANSCHE GODSDIENST.

Van de mededeelingen op Mohammedaansch godsdienstig gebied, welke in de gewestelijke verslagen voorkwamen, is reeds melding gemaakt in hoofdstuk C.

Het aantal Nederlandsch-Indische Mekkagangers, die zich bij ons consulaat te Djeddah (Arabië) voor de bedevaart in 1903 aanmeldden, bedroeg 5679, allen voorzien van passen en meerendeels ook van retourbiljetten, tegen 6092 in 1902. Van die passen en retourbiljetten werden er 5454 door het consulaat teruggegeven (waaronder 79 aan de erven van overledenen), terwijl 225 pelgrims in Arabië achterbleven. Bovendien repatrieerden nog 439 achtergeblevenen uit vorige jaren, waarvan 217 met vroeger bij het consulaat gedeponeerde en 222 met nieuwe passen.

Bij Gouv. Bt. 9 Aug. 1903 n°. 23 (Ind. St. n°. 296) is een nieuw model vastgesteld voor aan bedevaartgangers naar Mekka uit te reiken reispassen.

De pelgrims-ordonnantie (Ind. St. 1898 n°. 294) is bij Ord. van 21 Jan. 1904 aangevuld in dien zin, dat ook de havenplaats Sabang op Poelò Wè (Atjèh en onderhoorigheden) is opgenomen onder de zoogenaamde pelgrimhavens.

Door de residenten van Besoeki en Kedoe zijn, in verband met de gouvernements-circulaire van 3 Aug. 1901 (zie K. V. 1902, kol. 202), regelen vastgesteld aangaande de heffingen van de daartoe bevoegd verklaarde Mohammedaansche beambten bij het sluiten en ontbinden van huwelijken, de verdeeling dier inkomsten tusschen de verschillende functionarissen en het beheer der zoogenaamde moskee-kassen (zie Jav. Ct. 1903 n°. 44 en 1904 n°. 44).

IV. INSTELLINGEN VAN LIEFDADIGHEID, UITKEERINGS- EN SPAARFONDSEN.

Over weezenverpleging en armenverzorging, over andere liefdadigheids- of daarmede verwante vereenigingen, zoomede over het particuliere spaarbankwezen, zijn de voor dit verslag ontvangen opgaven bijeengebracht in bijlage Q.

Omtrent de verrichtingen gedurende 1903 van de vereeniging „Soerja Soemirat" te Semarang kan het volgende worden gemeld.

Het aantal personen, die in de verschillende werkplaatsen der Vereeniging werden bezighouden, bedroeg op ult. 1903 135 Europeanen en 10 inlanders, van welke laatsten 4 als koelies. De weekloonen per persoon liepen uiteen van f 1,50 (voor leerlingen) tot f 13,50. Van de in de werkplaatsen arbeidende personen traden er 4 in militairen dienst, zijn er 8 op ondernemingen en ateliers geplaatst, bleef er 1 zonder opgave van redenen weg en werd er 1 op verzoek ontslagen. In het pension van den directeur waren 3 jongelieden (respectievelijk afkomstig van Makasser, Menado en Sitoebondo) opgenomen. Door de Vereeniging werd voor één jongeling, die de Semarangsche ambachtschool bezocht, het schoolgeld betaald. In het geheel zijn in 1903 3860 bestellingen uitgevoerd en is voor eene gezamenlijke waarde van f 38 959 afgeleverd (in 1902 voor eene waarde van f 38 936). Enkele afdeelingen der werkplaatsen leden aan overproductie, zoodat voortdurend goederen in voorraad waren, welke door middel van loterijen van de hand gezet werden.

V. BURGERLIJKE GENEESKUNDIGE DIENST.

Personeel. De in Ind. St. 1874 n°. 77 opgenomen formatie van het personeel bij den stedelijken geneeskundigen dienst op de drie hoofdplaatsen van Java onderging eene wijziging bij Gouv. Bt. 15 Mei 1904 n°. 4 (Ind. St. n°. 253). Voor opgaven omtrent het bij het einde van 1903 in Nederlandsch-Indië toegelaten (al dan niet aan 's lands dienst verbonden) genees-, heel-, verlos-, tandheelkundig en pharmaceutisch personeel, zij verwezen naar tabel I van bijlage R.

De som van f 137 000 's jaars, beschikbaar gesteld voor toelagen aan burgergeneesheeren, belast met de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst en het opzicht over de vaccine, is, in verband met de bestaande dringende behoefte aan verbetering en vermeerdering van geneeskundige hulp, verhoogd tot f 152 000 (Gouv. Bt. 5 Febr. 1903 n°. 2).

Ziekten-wetgeving. De quarantaine-ordonnantie (Ind. St. 1892 n°. 44 en de sedert daarin gebrachte wijzigingen) is, wat aangaat de vrijstelling van de quarantaine-bepalingen in zekere gevallen voor in staat van besmetting geachte schepen, nader gewijzigd en aangevuld (Ind. St. 1903 n°. 313). Voorts is die ordonnantie aangevuld met voorschriften voor het geneeskundig onderzoek van mindere militairen, contract-koelies, dwangarbeiders en gevangenen, bij inscheping op de zeeplaatsen, waar zich besmettelijke ziekten voordoen en waar een geneeskundige is bescheiden (Ind. St. 1903 n°. 379), terwijl eene regeling voor de belooning van de met dat geneeskundig onderzoek belaste geneeskundigen is vastgesteld bij Gouv. Bt. 6 Nov. 1903 n°. 27 (Ind. St. 1903 n°. 380).

De bij Ind. St. 1902 n°. 112 afgekondigde pest-ordonnantie is in dier voege aangevuld dat, onder zekere waarborgen tegen overbrenging van besmetting, gedurende het verbod van gemeenschap met den wal, vergunning kan worden verleend tot het in- en uitladen van petroleum met behulp van slangen en buizen in en uit ketelschepen en tot het inladen van kolen (Ind. St. 1903 n°. 395).

Gedurende het sedert de afsluiting van het vorig verslag verloopen tijdvak zijn, hetzij voor het eerst, hetzij bij vernieuwing, besmet verklaard wegens *pest*: eenige havens of streken in Frankrijk, Egypte, Britsch-Indië, Malakka, Siam, China, Japan, de Philippijnsche eilanden, Australië en Mexico, en wegens *cholera*: Britsch-Indië, Siam en de Philippijnsche eilanden.

Aan de van 10 October tot 3 December 1903 te Parijs gehouden sanitaire conferentie, bijeengeroepen ten einde de bestaande vier sanitaire conventies te herzien en in overeenstemming te brengen met de nieuwe denkbeelden op sanitair gebied, is ook vanwege de Nederlandsche koloniën deelgenomen.

Algemeene gezondheidstoestand. De algemeene gezondheidstoestand was in 1903 gunstiger dan in het daaraan voorafgegane jaar.

De *cholera*, die slechts in de eerste maanden van het jaar heerschte, eischte veel minder slachtoffers dan in 1902. Over een groot gedeelte van Java en Madoera, zoomede in de residentie Palembang, vertoonde de ziekte zich slechts sporadisch. Daarentegen kwam zij veelvuldig voor in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, in het bijzonder te Makasser en in de afdeeling Zuider- en Oosterdistricten, benevens in enkele streken van de residentie Timor en onderhoorigheden, waar in de afdeeling Roti en Savoe 1100 lijders bezweken. Voorts waren in 1903 in Madioen 772, in Madoera 263 en in de onderafdeelingen West-Lombok en Oost-Lombok (res. Bali en Lombok) 1675 sterfgevallen aan cholera te betreuren.

Beri-beri kwam slechts in enkele gevallen voor in sommige streken van de residentiën Besoeki, Benkoelen, Palembang en de Westerafdeeling van Borneo. Daarentegen heerschte die ziekte in hevige mate onder de mijnwerkers op Banka, waar 1462 koelies werden aangetast [1], tegen 268 in 1902, terwijl ook de koelies van de mijnbouwonderneming Ketahoen en van de Singkep-Tinmaatschappij nogal van de ziekte te lijden hadden.

Eene ter bestrijding van de beri-beri onder de inlandsche patiënten in het krankzinnigengestieht te Buitenzorg genomen proef met de toediening van kadjang-hidjoe, leverde zulke gunstige resultaten op, dat besloten werd om ook te Merauke (Zuid-Nieuw-Guinea) eene proef met dat middel te nemen.

Moeraskoortsen vertoonden zich weer allerwegen, hier en daar gepaard gaande met buikaandoeningen. In de residentiën Semarang, Banjoemas en Besoeki alleen kwamen respectievelijk 19 562, 9554 en 6746 sterfgevallen aan malaria voor en in het district Losari der residentie Cheribon werd 3,5 % der bevolking door die ziekte ten grave gesleept [2].

Mazelen heerschte voornamelijk in sommige streken van de residentiën Pasoeroean, Lampongsche Districten, Palembang en Westerafdeeling van Borneo.

Diphtheritis eischte op Timor veel slachtoffers. Alleen op het eiland Savoe stierven 200 personen aan die ziekte.

Dysenterie vertoonde zich hoofdzakelijk in de Padangsche Bovenlanden en in Benkoelen.

De *pokziekte* verkreeg in 1903 een veel grootere uitbreiding dan in het daaraan voorafgegane jaar, zoodat op Java en Madoera nagenoeg geen gewest van deze ziekte geheel verschoond bleef. In de residentiën Batavia, Semarang, Soerabaja, Kedoe en Banjoemas werden respectievelijk 2064, 1068, 1432, 427 en 783 personen aangetast, waarvan er 222, 117, 244, 39 en 97 overleden. Ook in Madioen heerschte de ziekte in vrij hevige mate, terwijl van de gewesten der buitenbezittingen het gouvernement Celebes en onderhoorigheden en de residentie Palembang het meest van de ziekte te lijden hadden.

De bij Gouv. Bt. 6 Oct. 1900 n°. 20 (Bijbl. Ind. St. n°. 5528) genomen maatregel tot kostelooze verstrekking van geneesmiddelen aan particuliere geneesheeren ten dienste van de behoeftige inlandsche bevolking, is bij Gouv. Bt. 28 Febr. 1904 n°. 8 uitgestrekt tot de onvermogende Europeesche bevolking [3].

Eene statistiek der geneeskundige gouvernements-praktijk is opgenomen in tabel III van bijlage R, terwijl in tabel IX de bekend geworden cijfers aangaande bijzondere doodsoorzaken bijeengebracht zijn.

Geneeskundig staatstoezicht. Het reglement op den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch-Indië (Ind. St. 1882 n°. 97, juncto Ind. St. 1897 n°. 112) is, ten aanzien van de aan geneesheeren toegekende bevoegdheid tot het verstrekken van geneesmiddelen, nader gewijzigd (Ind. St. 1903 n°. 375). Voorts is dat reglement nog gewijzigd met betrekking tot de bevoegdheid tot uitoefening van de genees-, heel- en verloskundige practijk en van de artsenijbereidkunst (Ind. St. 1904 n°. 108).

De bij Gouv. Bt. 1 Maart 1884 n°. 10 getroffen regeling ten aanzien van de geneeskundige behandeling van zieke prostituées en van het onderzoek van publieke vrouwen, is in dier voege gewijzigd, dat laatstgemeld onderzoek ook door inlandsche artsen zal kunnen geschieden (Gouv. Bt. 13 April 1904 n°. 11).

Inlandsche artsen. Bij Gouv. Bt. 12 Jan. 1904 n°. 36 (Ind. St. n°. 66) zijn gelden beschikbaar gesteld voor onderwijs in de Duitsche taal aan leerlingen van de geneeskundige afdeeling der school tot opleiding van inlandsche artsen te Weltevreden.

Bij de school begon de cursus 1903/1904 met 162 leerlingen. Aan het in November 1903 afgenomen eindexamen onderwierp zich slechts één candidaat (die slaagde), in verband met de omstandigheid, dat de cursus aan de geneeskundige afdeeling met een jaar is verlengd, terwijl één inlandsch arts met goed gevolg het examen in de verloskunde aflegde. Tengevolge van verschillende mutatiën, waaromtrent verwezen wordt naar tabel II van bijlage R, bleven op ult. 1903 nog in opleiding 126 leerlingen (68 in de voorbereidende en 58 in de geneeskundige afdeeling).

De kosten der school bedroegen gedurende 1903 f 83 112 (tegen f 82 800, volgens verbeterde opgaven, in 1902), waar-

[1] Voor ruime evacuatie naar Buitenzorg en terugzending naar China werd zorg gedragen.

[2] In kol. 6, regel 11 v. b. staat abusievelijk 35 %.

[3] Zie ook voor de kostelooze verstrekking van gouvernementswege van genees- en verbandmiddelen aan onder het beheer van particulieren staande inrichtingen Gouv. Bt. 24 Maart 1903 n°. 5 (Bijbl. Ind. St. n°. 5848) en Gouv. Bt. 16 Oct. 1903 n°. 46.

onder f 28 182 (in 1902 f 27 417) wegens toelagen aan leerlingen.

Bij Gouv. Bt. 24 Nov. 1903 n°. 6 is bepaald, dat inlandsche heel- en geneeskundigen, die zich onderwerpen aan het examen in de verloskunde, voor de reis van hunne standplaatsen naar Batavia en terug vrijen overtocht en vergoeding van reis-, verblijf- en transportkosten genieten als voor eene reis in commissie.

Bij Gouv. Bt. 27 Oct. 1903 n°. 3 (Ind. St. n°. 369) zijn nieuwe regelen vastgesteld aangaande den rang der ambtelijke inlandsche geneeskundigen, en den, in verband daarmede, door hen te voeren staat.

De opleiding van inlandsche hulp-geneeskundigen (vgl. K. V. 1903, kol. 205) is in 1903 op den bestaanden voet voortgezet. Het aantal der door den te Poerwodadi (vroeger te Salatiga) gevestigden zendeling-arts op te leiden jongelieden is van 4 op 5 gebracht (Gouv. Bt. 12 Mei 1904 n°. 3), nadat bij Gouv. Bt. 1 Nov. 1903 n°. 1 bepaald was, dat zij, na voltooiing van hunne opleiding, ter beschikking worden gelaten van dien arts, ten einde, onder zijne leiding, werkzaam te zijn ten dienste van de geneeskundige behandeling der inlandsche bevolking. De bij den civielen geneesheer te Sidoardjo (Soerabaja) in opleiding geweest zijnde candidaten zijn in Maart 1904 met goed gevolg geëxamineerd en verkregen het diploma van inlandsch hulpgeneeskundige. Zij zijn, op de t. a. p. vermelde voorwaarden, tijdelijk benoemd en geplaatst in de afdeeling Sidoardjo.

Een negental van de door dr. C. H. A. Westhoff tot inlandsche oogheelkundigen (doekoen mata) gevormde jongelieden (vgl. K. V. 1903, kol. 205), vonden plaatsing in de Preanger Regentschappen, Kedoe, Banjoemas, Semarang, Cheribon, Djokjakarta en Soerakarta. Door den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid is een reglement vastgesteld betreffende de bevoegdheid en de verplichtingen van inlandsche oogheelkundigen, terwijl bij Gouv. Bt. 3 Maart 1904 n°. 38, bij wijze van tijdelijken maatregel, bepaald is, dat aan inlandsche oogheelkundigen, bij eerste aanstelling en bij verplaatsing, vervoer op 's lands kosten zal worden verleend op den voet als in het reglement op de reis-, verblijt- en transportkosten van het inlandsch personeel bij den burgerlijken geneeskundigen en veterinairen dienst (Ind. St. 1882 n°. 187) voor vaccinateurs is vastgesteld.

Inlandsche vroedvrouwen. Tabel IV van bijlage R bevat eene opgaaf van het aantal en den afloop van de gedurende 1903 verrichte verlossingen door inlandsche vroedvrouwen, die onderstand van gouvernementswege genieten.

Het aantal inlandsche vroedvrouwen die, op den voet van de proefneming van 1891, hare opleiding bij Europeesche geneesheeren hadden genoten, was in 1903 tot 63 geklommen. Bij het einde van het jaar bleven er nog 20 in opleiding (vgl. overigens tabel I van bijlage R).

Bij Gouv. Bt. 6 Nov. 1903 n°. 29 (Ind. St. n°. 381) zijn de hoofden van gewestelijk bestuur gemachtigd om aan inlandsche vroedvrouwen, die onderstand van gouvernementswege genieten, wegens gewichtige redenen, vergunning te verleenen om zich gedurende ten hoogste 3 maanden van hare standplaats te verwijderen. Van het denkbeeld, om niet-geëxamineerde inlandsche vrouwen, bij voorkeur te kiezen uit de bestaande desavroedvrouwen (doekoen branak), door Europeesche geneesheeren, in een halfjarigen cursus, eene zoodanige opleiding in de verloskunde te geven, dat zij kunnen voldoen aan een verlicht examen (vgl. K. V. 1903, kol. 205) is, op grond van het daaromtrent door de in 1902 ingestelde en bij Gouv. Bt. 1 Aug. 1903 n°. 32 ontbonden commissie uitgebracht rapport, afgezien.

Vaccine en inenting tegen hondsdolheid. Tabel VII, sub A, van bijlage R toont aan den omvang van de verrichtingen der inlandsche vaccinateurs over de laatste vijf jaren. Cijfer-opgaven ten aanzien van de in 1903 bij de landskoepokinrichting en het Instituut-Pasteur te Weltevreden verrichte werkzaamheden vindt men in de tabellen VII, sub B, en VIII van die bijlage.

Bij Gouv. Bt. 23 Sept. 1903 n°. 16 is, bij wijze van tijdelijken maatregel, het aantal vaccinateurs in het gouvernement Sumatra's Westkust, ten behoeve van het landschap Korintji, vermeerderd met één, terwijl bij Gouv. Btn. 24 Maart en 5 Juli 1903 n°s. 11 en 48 aan de vaccinateurs in de onderafdeeling Boven-Kampar en in het landschap Bolang Mongondo (Menado), met het oog op de aan het verblijf in die streken verbonden hooge kosten, toelagen boven hunne bezoldiging zijn toegekend.

Wijziging in de formatie van het vaccinateurspersoneel had plaats bij Gouv. Btn. 16 Jan. en 6 Febr. 1904 n°s. 16 en 20 (Ind. St. 1904 n°s. 84 en 118).

Bij Gouv. Bt. 12 Dec. 1903 n°. 33 zijn strafbepalingen vastgesteld ten aanzien van vaccinateurs, die zich aan berispelijke handelingen, wangedrag of plichtverzuim schuldig maken.

De bezoldiging van den eersten der aan de landskoepokinrichting te Weltevreden verbonden twee vaccinateurs is nader geregeld en het bedieningspersoneel bij die inrichting eenigszins uitgebreid (Ind. St. 1904 n°. 54).

De bij Gouv. Bt. 16 Juli 1895 n°. 15 (Bijbl. Ind. St. n°. 5186) vastgestelde bepalingen voor het Instituut-Pasteur te Weltevreden zijn, wat aangaat het vervoer van de in die inrichting onder geneeskundige behandeling komende behoeftige lieden, gewijzigd bij Gouv. Bt. 16 Febr. 1904 n°. 34.

Ziekengestichten. Tabel I van bijlage R bevat eene gewestelijke statistiek van de op ult. 1903 bestaande gouvernements- en particuliere ziekeninrichtingen, en tabel V opgaven over 1903 nopens de uitkomsten der verpleging in de zes groote burgerlijke ziekengestichten (de stadsverbanden te Batavia, Soerabaja en Semarang en het hulpstadsverband te laatstgenoemder plaats, zoomede de Chineesche hospitalen te Batavia en Semarang).

Voor den bouw van inlandsche ziekeninrichtingen is een normaal project vastgesteld bij Gouv. Bt. 31 Maart 1903 n°. 12 (Bijbl. Ind. St. n°. 5852).

Bij Gouv. Bt. 6 Aug. 1903 n°. 59 is bepaald, dat in het stadsverband of in het hulpstadsverband te Semarang, voor zoover, ter beoordeeling van den behandelenden geneesheer, de beschikbare verpleegruimte zulks toelaat, tegen betaling van zeker bedrag, ook kunnen worden opgenomen niet-behoeftige zieke of gewonde inlanders en met dezen gelijkgestelden.

De bij Gouv. Bt. 6 Juni 1902 n°. 11 (Bijbl. Ind. St. n°. 5719) vastgestelde bepalingen betreffende de bestemming, het bestuur en het personeel der inlandsche ziekeninrichtingen buiten de drie hoofdplaatsen van Java, zijn, ten aanzien van de verplegingskosten van in die inrichtingen opgenomen personen, werkzaam op particuliere ondernemingen van landbouw en nijverheid, aangevuld bij Gouv. Bt. 4 Juli 1903 n°. 22, terwijl voorts is bepaald dat, op plaatsen waar geen militaire ziekeninrichtingen aanwezig zijn, in de inlandsche ziekeninrichtingen ook kunnen worden opgenomen inlandsche schepelingen der gouvernementsmarine (Gouv. Bt. 2 Nov. 1903 n°. 5).

Bij Gouv. Bt. 18 Aug. 1903 n°. 26 (Bijbl. Ind. St. n°. 5895) is eene wijziging gebracht in de voorwaarden, waaronder subsidie wordt genoten door het gezondheidsetablissement te Sindanglaja (Preanger Regentschappen).

Ten aanzien van de vergoeding in de verplegingskosten aan gouvernementslijders der 1ste klasse, die wegens plaatsgebrek niet of niet dadelijk in de gesubsidieerde gezondheidsetablissementen kunnen worden opgenomen (zie Bijbl. Ind. St. n°. 5862), zijn bij Gouv. Bt. 6 April 1904 n°. 9 nieuwe bepalingen vastgesteld.

Aan den zendeling S. S. de Vries is, ingevolge Gouv. Bt. 18 Maart 1903 n°. 22, een som van f 750 uitgekeerd, als bijdrage in de kosten voor de oprichting te Segaran (Soerabaja) van een gebouwtje voor het houden van polykliniek voor de inlandsche bevolking.

Als tegemoetkoming in de kosten van verpleging van behoeftige lijders in het door den missionair-predikant D. Bakker beheerd verplegingsgesticht te Alian (res. Kedoe), waar het aantal verpleegden ongeveer 30 per dag bedraagt, is bij Gouv. Bt. 7 Sept. 1903 n°. 16, gerekend van 1 September 1903, tijdelijk een maandelijksche subsidie toegekend van f 100.

Aan het bestuur der Kedirische ziekeninrichting is een som van f 848 uitbetaald tot dekking van het tekort over 1902, terwijl de aan deze inrichting verleende subsidie van f 260 's jaars (vgl. K. V. 1903, kol. 207), bij wijze van tijdelijken maatregel, tot f 100 's maands is verhoogd (Gouv. Bt. 7 Sept. 1903 n°. 26).

In het op den zendingspost Modjowarno (Soerabaja) van het Nederlandsch-zendelinggenootschap te Rotterdam bestaande particuliere ziekenhuis voor inlanders, onder leiding van dr. H. Bervoets en dr. A. J. Duymaer van Twist, zijn gedurende 1903 9290 zieken behandeld, van wie er 1520 in het ziekenhuis werden opgenomen, met 132 216 verpleegdagen.

Te Poerwodadi (Semarang) is in 1903 door het Semarangsche comité voor zieke en behoeftige inlanders eene ziekeninrichting

tot stand gebracht, waarvan de leiding is opgedragen aan den zendeling-arts S. VAN DER LEY. De geneesmiddelen en instrumenten voor die inrichting worden van gouvernementswege gratis verstrekt of in bruikleen afgestaan.

Een gedeelte van 's lands gevangenissen te Ambarawa en Djoewana (Semarang) is ingericht tot gesticht ter verpleging van zieke prostituées. Inrichtingen ter verpleging van hulpbehoevenden (sompoks) bevinden zich te laatstgenoemder plaats — waar de voormalige ziekeninrichting tot dat doel bestemd werd —, te Kajen en te Pati (Semarang).

Het Rijnsche zendinggenootschap te Barmen heeft een hospitaal met polykliniek te Pea Radja en een asyl voor leprozen te Hoeta Salem (Sumatra's Westkust).

Te Poerworedjo (Kedoe) werd door de Vereeniging „Oost en West" een hulp-ziekenhuis opgericht, waar, behalve geneeskundige behandeling, aan noodlijdenden ook voeding verstrekt wordt.

De aan het militair hospitaal te Pelantoengan (Semarang) verbonden leprozeninrichting, waarin ook Europeesche lepralijders worden opgenomen, zoomede de inrichting van dien aard te Wangkang (Soerakarta), huisvestten gedurende 1903 in het geheel 497 lijders, van wie er 223 in den loop van het jaar de inrichtingen verlieten en 81 daarin overleden. De inrichting voor leprozen te Kemang Pompong (Palembang) telde 16 lijders en een dergelijk gesticht te Singkawang (Westerafdeeling van Borneo) schonk huisvesting aan gemiddeld 21 lijders 's maands.

De te Batavia gevestigde „Vereeniging voor ziekenverpleging" verpleegde in haar diakonessenhuis aldaar, gedurende het met ult. April geëindigde zevende boekjaar, 387 betalenden en 46 niet-betalenden, met respectievelijk 9109 en 1076 verpleegdagen. Van de aan het diakonessenhuis verbonden polykliniek voor on- en minvermogenden maakten 491 patiënten gebruik, aan wie 2234 consulten gegeven werden. In opleiding tot ziekenverpleegster waren bij de Vereeniging, bij het einde van 1903, 3 leerlingen; bovendien werd in September 1903 aan één leerling een diploma voor ziekenverpleegster uitgereikt.

In de ziekeninrichting te Medan (Oostkust van Sumatra) van de „Vereeniging voor ziekenverpleging ter Sumatra's Oostkust" zijn gedurende 1903 verpleegd 29 patiënten, met 631 verpleegdagen.

Bij Gouv. Bt 20 Febr. 1904 n°. 42 zijn maatregelen getroffen ter voorziening in de geneeskundige behandeling van de zieken in de Chineesche stichting Tjie On Jie Jan te Medan (Oostkust van Sumatra).

Krankzinnigenwezen. Ten aanzien van de verpleegsterkte in het centrale gesticht voor krankzinnigen te Buitenzorg, in het gesticht te Lawang (Pasoeroean) en in het hulpgesticht te Soerabaja over 1903 zij verwezen naar tabel VI van bijlage R.

Bij Gouv. Bt. 15 Sept. 1903 n°. 22 (Ind. St. n°. 319) is bepaald, dat de materieele voordeelen (voeding en huisvesting) der ambtelijke gediplomeerde Europeesche verplegers en verpleegsters bij de krankzinnigengestichten in Nederlandsch-Indië tot een zeker bedrag in aanmerking komen bij de berekening van hun wachtgeld, nonactiviteitstraktement en verlofstraktement, en dat die voordeelen als traktement worden aangemerkt ten opzichte van de contributiën aan en bedeelingen uit het civiel weduwen- en weezenfonds.

De formatiestaten van het personeel bij het krankzinnigengesticht te Buitenzorg (Ind. St. 1881 n°. 74) en van dat te Lawang (Ind. St. 1902 n°. 180) zijn nader gewijzigd bij Gouv. Btn. 12 Jan. 1904 n°. 35 en 11 Maart 1904 n°. 6 (Ind. St. n°s. 65 en 158).

Met het oog op het gebrek aan plaatsruimte in de krankzinnigengestichten, zoowel voor Europeesche lijderessen 3de klasse als voor inlandsche vrouwen, zijn in 1903, op de terreinen van het gesticht te Buitenzorg, twee tijdelijke loodsen opgericht.

Het krankzinnigengesticht te Lawang, hoewel nog niet voltooid, biedt reeds gelegenheid aan tot opneming van inlandsche vrouwen.

Behoudens eenige lichte gevallen van malaria in het gesticht te Lawang, was de gezondheidstoestand in de gestichten over 't algemeen gunstig.

De kosten van de drie gestichten bedroegen over 1903 f 431 381 (namelijk wegens traktementen, enz. van het personeel f 173 345 en wegens kleeding, voeding, enz. der patiënten f 258 036). De ontvangsten wegens verpleeggelden van betalende patiënten beliepen f 55 324.

L.

I. WATERSTAAT EN BURGERLIJKE OPENBARE WERKEN.

§ 1. PERSONEEL; UITVOERING VAN WERKEN.

Personeel. Voor numerieke opgaven omtrent het medio April 1904 in dienst zijnde technisch personeel, zoowel dat in vasten dienst als dat, hetwelk boven de formatie werd gevoerd, zie men tabel I van bijlage R.

Gedurende 1903 waren 13 waterstaatsambtenaren met de functiën van landmeter belast, tegen 11 in 1902.

Van de medio April 1903 beschikbare 8 candidaat-opzichters zijn er sedert 6 tot opzichter aangesteld en is er 1 voor benoeming ongeschikt bevonden. Van de bij het in 1903 afgenomen opzichters-examen 23 geslaagden kwamen er, overeenkomstig de in 1899 getroffen regeling (Bijbl. Ind. St. n°. 5378), 10 voor plaatsing in aanmerking, zoodat medio April 1904 nog 11 geëxamineerden beschikbaar waren.

Als tijdelijke opzichters (werkbazen) waren in 1903 139 personen gedurende het geheele jaar in dienst (tegen 161 in 1902) en bovendien een niet opgegeven aantal gedurende gezamenlijk 853 maanden, hetgeen neerkomt op 71 personen gedurende een vol jaar, alzoo 23 meer dan in 1902.

Bij K. B. 30 Oct. 1903 n°. 50 (Ind. St. n°. 429) is eene wijziging gebracht in de bij K. B. 24 Febr. 1903 n°. 31 (Ind. St. n°. 198) (zie K. V. 1903, kol. 209) getroffen regeling van de positie der opzichters 2de en 3de klasse bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken.

Het K. B. 10 Febr. 1885 n°. 10 (Ind. St. n°. 82), houdende vaststelling van de organisatie van het personeel van den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken, met de sedert daarin gebrachte wijzigingen, is nader gewijzigd bij K. B. 6 Aug. 1903 n°. 89 (Ind. St. n°. 373).

Bij circulaire van 3 Dec. 1903 zijn door den directeur der burgerlijke openbare werken voorschriften gegeven nopens door het in gouvernementsdienst zijnde, onder zijn departement ressorteerend technisch personeel ten behoeve van particulieren te verrichten werkzaamheden.

De bij Gouv. Bt. 21 Aug. 1900 n°. 31 getroffen tijdelijke maatregel, tot indienststelling van acht inlandsche opzieners der wegen in de residentie Lampongsche Districten, is bestendigd (Ind. St. 1904 n°. 22).

Uitvoering van werken. Volgens de boekingen ten dienste der begrooting van 1903 is in dat jaar aan civiele landswerken ten koste gelegd wegens gewoon onderhoud en herstelling f 3 141 578 en wegens vernieuwing en nieuwe werken f 5 332 885, of te zamen f 8 474 463. Die boekingen omvatten evenwel niet het geldswaardig bedrag der verbruikte materialen uit 's lands voorraad. De waarde dier verstrekkingen is alleen vermeld met betrekking tot de vernieuwingen en nieuwe werken, waardoor het bedrag van f 5 332 885 stijgt tot f 5 790 387; vgl. daaromtrent de gespecificeerde opgaven in tabel II van bijlage R. Van laatstgenoemd bedrag is ten laste van het departement van binnenlandsch bestuur uitbetaald f 438 128, wegens loonen van koelies bij werken, ten behoeve van welke over heerendienstplichtigen had kunnen worden beschikt, maar die geheel of ten deele in vrijen arbeid, of althans tegen betaling, zijn uitgevoerd.

Waar zulks mogelijk bleek, is, evenals in vorige jaren, bij de uitvoering van werken partij getrokken van de werkkrachten van veroordeelden tot dwangarbeid en van politioneel gestraften. Volgens eene raming, gegrond op de van de hoofden van gewestelijk bestuur (uitgenomen die van Bantam, de Preanger Regentschappen, Besoeki, Riouw, Palembang, Menado, Timor en Ternate) ontvangen gegevens, zou de door veroordeelden en gestraften gedurende 1903 verrichte arbeid ten behoeve van burgerlijke openbare werken geacht kunnen worden eene geldswaarde te hebben vertegenwoordigd van f 591 955 (voor werken aan civiele gebouwen f 248 789, voor bevloeiingswerken f 13 906 en voor aanleg en onderhoud van bruggen en wegen f 329 260).

De uitvoering der werken geschiedde, op enkele uitzonderingen na, in eigen beheer. Voor 4 werken werden openbare aanbestedingen beproefd, welke alle slaagden. De toewijzingen liepen over een totaal bedrag van f 80 917, of f 5895 minder dan de sommen, waarop de werken begroot waren.

§ 2. BIJZONDERHEDEN NOPENS DE VERSCHILLENDE CATEGORIEËN VAN WERKEN.

Gebouwen. In het in § 1 vermeld totaal van f 8 474 463 is begrepen een bedrag van f 1 621 884, hetwelk in 1903, met inbegrip van het geldswaardig bedrag van materialen uit 's lands voorraad, is verwerkt voor gebouwen (vernieuwingen en nieuwe werken). Eene splitsing naar gelang van de bestemming der gebouwen (woningen, bureaux, schoolgebouwen, gevangenissen, hospitalen, enz.) is opgenomen in tabel II van bijlage R.

Wegen en bruggen. Voor het aanleggen van nieuwe en het verbeteren van bestaande wegen, zoomede voor het bouwen of vernieuwen van bruggen en duikers (dus zonder het aan onderhoud of herstelling ten koste gelegde) is in 1903 van landswege uitgegeven f 1 673 804; vgl. de gewestelijke splitsing in tabel II van bijlage R.

Bevloeiings- en afwateringswerken. De uitvoering van de bevloeiings- en afwateringswerken in de Solo-vallei (res. Rembang en Soerabaja) bleef geschorst. De gedurende 1903 gedane uitgaven voor onderhoud, opnemingen, debietmetingen, enz., waarmede in het belang van eene eventueele voortzetting van de werken, of van een deel daarvan, werd voortgegaan, bedroegen f 145 556, waardoor het totaal verwerkt bedrag, tot ult. 1902 bedragen hebbende f 16 528 275 (verbeterde opgaaf), bij het einde van 1903 geklommen was tot f 16 673 831.

Met betrekking tot de vraag wat, onafhankelijk van het groote irrigatiewerk, zou kunnen worden gedaan ter verbetering van den toestand in de Bengawandjero-streek (zie K. V. 1903, kol. 210/211), zij vermeld, dat het onderzoek naar de geaardheid van de grondslagen, waarop de muren of dammen van de geprojecteerde vergaarkommen voor eene bevloeiing uit de rivieren Tjawak, Kerdjo en Gondang zouden moeten rusten, heeft aangetoond, dat de aanleg van die kommen, waaraan intusschen

zeer hooge kosten verbonden zullen zijn, uit een technisch oogpunt mogelijk is, zoodat reeds voorloopige ontwerpen voor de uitvoering daarvan zijn opgemaakt. Daar de voortgezette metingen van de hoeveelheden water, die jaarlijks in die vergaarkommen zullen vloeien, en de hoeveelheden slib, welke door dat water zullen worden aangevoerd, tot het vermoeden leidden, dat de vulling van de vergaarkom in het stroomgebied der rivieren Kerdjo en Tjawak in regenarme westmoessons niet verzekerd zou zijn, is een onderzoek ingesteld naar de mogelijkheid om voor die vulling ook het water der kali Lamong te gebruiken, waartoe de terreinsgesteldheid zich, volgens voorloopige opnemingen, zeer goed leent. Wat aangaat de vaststelling der schadeloosstellingen, die zullen moeten worden uitbetaald aan de opgezetenen der terreinen, welke, na het tot stand komen van de vergaarkom Kerdjo-Tjawak, zullen worden geïnundeerd, hieromtrent konden door de bij Gouv. Bt. 14 Mei 1903 n°. 37 benoemde commissie (zie t. a. p.) nog slechts globale berekeningen worden gemaakt.

Van het bij Gouv. Bt. 25 Mei 1903 n°. 18 toegestaan bedrag van f 103 900 voor eene verruiming der kali Blawi was op ult. 1903 verwerkt f 59 806. Voorts is een bedrag van f 35 396 beschikbaar gesteld voor den bouw van eene in het begin van 1904 gereed gekomen beweegbare waterkeering aan den mond van die rivier, waarvoor in 1903 is uitgegeven f 30 872, terwijl tevens machtiging is verleend tot het — waar noodig — verhoogen van den rechter Solo-dijk, om bij hooge bandjirs uitstorting van Solo-rivier-water in de Bengawandjero te voorkomen.

Voor 1903 waren fondsen toegestaan voor de voortzetting van een vijftiental vóór of in 1902 begonnen groote bevloeiings- of afwateringswerken, benevens voor de werken tot verbetering van de bevloeiing uit de Djengkellok-rivier (res. Pekalongan) en uit de Kedoengkandang-leiding (res. Pasoeroean). Ook waren gelden beschikbaar gesteld voor de verbetering van de bedijking der oude Serang-rivier (res. Semarang), doch daar dit werk gebleken is slechts van geringen omvang te zijn, wordt het beschouwd als een onderdeel van de aanvullingswerken in het district Wedoeng, waarop bij de begrooting niet afzonderlijk is gerekend. Van het voor 1903 voor 15 van de 17 werken geraamde bedrag van f 1 665 550 is in dat jaar f 1 286 651 verwerkt. Voor de werken in het stroomgebied der Serajoe en in Zuid-Banjoemas en Karanganjar (de Bandjaran-werken buiten beschouwing latende), zoomede voor die tot verbetering van de bevloeiing uit de Kedoengkandang-leiding, bleven de plannen nog in behandeling.

Aan dijk- en rivierverbetering in het district Wedoeng en van de Serang-rivier (res. Semarang), zoomede aan de verbetering der afwatering van Oost-Semarang (Pengaron-bevloeiing) is in 1903 respectievelijk uitgegeven f 63 901 en f 2895.

Eenige aanteekeningen omtrent de in 1903 met de verschillende werken gemaakte vorderingen vindt men in tabel III van bijlage R.

Voor het verbeteren van bestaande bevloeiingswerken of het aanleggen van nieuwe van geringen omvang, waarvoor bij de begrooting van 1903 was toegestaan f 300 000, is in dat jaar f 491 111 uitgegeven, en wel ten behoeve van 87 werken (waaronder verschillende ondersteuningswerken), uitgevoerd deels door de irrigatie-afdeelingen Serang, Serajoe en Brantas, deels door den algemeenen en deels door den gewestelijken waterstaatsdienst. Voor opnemings- en projectwerk, ten dienste zoowel van groote als van kleine irrigatie-plannen, waarvoor bij de begrooting gerekend was op f 150 000, is uitgegeven f 156 778. Voor eene specificatie van dat bedrag zie men de tabellen III en IV van bijlage R. Voor herstellingen van bestaande irrigatie-werken is f 101 076 besteed.

De als onderdeel van de opnemingen in het belang van kleine bevloeiings-gebieden in de Preanger Regentschappen ter hand genomen watervoorziening van het remonte-depôt te Padalarang (zie K. V. 1903, kol. 211) kwam gereed. Van het voor dit werk toegestaan bedrag, ad f 32 271, was op ult. 1903 uitgegeven f 30 019, waarbij nog te rekenen valt op eene, wegens het gemis van bevloeiingswater, aan de bevolking uit te betalen schadevergoeding.

Voor de werken tot verbetering en uitbreiding van de bevloeiing uit de rivieren Soerak en Welang (afd. Bangil, res. Pasoeroean) (zie t. a. p.) was op ult. 1903 verwerkt f 53 937. Het is te verwachten, dat de voor dit werk toegestane som, ad f 59 500, belangrijk zal moeten worden overschreden.

In de van regeeringswege gedane uitgaven voor de opneming van het Koelon Progo-gebied en voor het opmaken van een voorloopig ontwerp voor de verbetering van de bevloeiing dier landstreek (vgl. K. V. 1898, blz. 101/102 en 1899, blz. 130) zal door den sultan van Djokjakarta een bedrag van f 20 000 worden bijgedragen (Gouv. Bt. 4 Dec. 1903 n°. 41).

Bij circulaire van den directeur van binnenlandsch bestuur dd. 7 Febr. 1904 is aan de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madoera (uitgezonderd de Vorstenlanden), met betrekking tot de in 1895 goedgekeurde methode voor het verzamelen van gegevens ter aantooning van de oeconomische en financieele uitkomsten met den aanleg van groote irrigatiewerken op Java verkregen of daarvan te verwachten (vgl. K. V. 1896, blz. 133), medegedeeld, dat het houden van proefoogsten op de in verschillende streken aangewezen velden kan worden gestaakt, zoodra aldaar de ten behoeve van de onderzoekingen tot voorbereiding eener nieuwe landrenteregeling vereischte sawahproefvelden zijn uitgezet. De jaarlijksche proefnemingen met laatstbedoelde velden zullen dan zoolang moeten worden voortgezet totdat zij voor beide doeleinden aan hare bestemming hebben voldaan.

De bij Ind. St. 1854 n°. 95 vastgestelde algemeene keur tegen het beschadigen van 's lands waterwerken is gewijzigd bij Ord. van 11 April 1904 (Ind. St. n°. 202), waarin tevens strafbepalingen zijn opgenomen tegen overtredingen van door de hoofden van gewestelijk bestuur getroffen regelingen op het gebruik en de verdeeling van het water uit water- en bevloeiingswerken van openbaar nut.

In Augustus 1903 (zie Ind. St. n°. 355) is, met intrekking van de vroeger verleende machtigingen (zie Ind. St. 1901 n°s. 79 en 177 en 1902 n°. 40), de Gouverneur-Generaal gemachtigd om voor de bezoldiging van sluiswachters, mandoers en verder ondergeschikt inlandsch personeel in de irrigatie-afdeelingen Brantas en Serajoe, zoomede bij de irrigatiewerken behoorende tot de Pekalen-leiding (Pasoeroean), de Manggis-leiding (Kedoe) en de Ooster- en Wester-Slokan, de Tjiballok-leiding en de Angke-rivier (Batavia) te beschikken over de sommen, die daarvoor jaarlijks op de begrooting zullen worden toegestaan. Voor bezoldiging van inlandsch personeel voor het toezicht, de bediening en de bewaking van de kunstwerken ten behoeve van de irrigatie der Tjihea-vlakte (Preanger Regentschappen) is, bij wijze van tijdelijken maatregel, eene som van f 4600 's jaars toegestaan (Gouv. Bt. 5 Jan. 1904 n°. 9).

Bij Ord. van 18 Juli 1903 (Ind. St. n°. 269) zijn bepalingen uitgevaardigd nopens de verstrekking van bevloeiingswater uit de tertiaire leidingen in de afdeeling Demak (Semarang), terwijl door den resident van Semarang, bij zijn besluit van 20 Oct. 1903, eene instructie is vastgesteld voor het gebruik van water uit die leidingen (zie Jav. Ct. 1903 n°. 85).

Door den resident van Kediri is in September 1903 een reglement vastgesteld op de waterverdeeling in dat gewest (zie Jav. Ct. 1904 n°. 41).

In verband met den achteruitgang van het oostmoessondebiet der Pemali-rivier (Pekalongan), werd bij Gouv. Bt. 10 Sept. 1901 n°. 9 eene commissie ingesteld tot het instellen van een onderzoek naar de oorzaken van dien teruggang. Onder dagteekening van 17 Juni 1903, is door de bij Gouv. Bt. 7 Nov. 1903 n°. 1 ontbonden commissie daaromtrent rapport uitgebracht.

Rivier- en waterkeeringswerken. De oeververdediging van de Toendjoeng-rivier (Madoera) — vgl. K. V. 1903, kol. 212 — is voltooid. Van de voor dat werk toegestane som van f 965 is f 962 verwerkt. Aan de werken voor het maken van eene oeververdediging langs de Serajoe-rivier (Banjoemas) is in 1903 f 9151 ten koste gelegd.

De aanleg van een bandjirkanaal tot bescherming van de hoofdplaats Soerakarta tegen overstroomingen uit de kali Pepé, werd voortgezet. Van de voor 1903 voor dit werk toegestane som, ad f 150 000, is in dat jaar slechts een bedrag van f 88 629 uitgegeven, daar, wegens gemis van arbeidskrachten, niet voldoende kon worden gevorderd. Van het totaal beschikbaar gestelde bedrag, ad f 426 553, is nog f 329 615 onverwerkt. Aan de voorziening van den rechteroever der kali zelve is in 1903 f 1018 besteed.

Met de verbetering van den water toe- en afvoer van het oostelijk gedeelte der hoofdplaats Semarang is een begin gemaakt. De bemetseling van de Tawang-leiding (begrooting f 55 086, kosten f 50 991) kwam reeds gereed, terwijl soortgelijke

werkzaamheden werden onderhanden genomen ten aanzien van verschillende op die leiding uitkomende goten (begrooting f 5802, verwerkt f 4255), de Karangtoeri-leiding (begrooting f 107 425, verwerkt f 51 291) en een gedeelte der Djoernatan-leiding (begrooting f 5897, verwerkt f 749).

De werkzaamheden voor de verbetering van de Kota-leiding te Magelang (Kedoe) liepen in 1903 ten einde (begrooting f 53 715, kosten f 52 450).

De in 1902 aangevangen voorziening aan den linkeroever der Atjèh-rivier te Koeta Radja is voltooid (begrooting f 21 785, kosten f 21 779). Aan de strandbeschoeiing te Oelèë Lheuë is een vleugel aangebracht (begrooting f 2463, kosten f 2457).

In de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo is langs den linkeroever der Martapoera-rivier te Bandjermasin eene beschoeiing gemaakt (begrooting f 7260, kosten f 3179), terwijl een dergelijk werk is verricht te Balikpapan (begrooting f 9146, kosten f 6587), alwaar tevens een aanlegsteiger is gebouwd (begrooting en kosten f 15 549). Voorts kwamen tot stand een weegloods met aanlegsteiger voor prauwen te Sampit (begrooting f 6560, kosten f 5793) en eene tijdelijke beschoeiing in de Petak-rivier bij Koeala Kapoeas (begrooting en kosten f 7448).

Bij Gouv. Bt. 7 Nov. 1903 n°. 45 is eene wijziging gebracht in de samenstelling van het personeel voor het beheer en het toezicht over de werken tot afsluiting van de Semarang-rivier en voor de bediening van de daartoe behoorende sluizen, terwijl, in verband daarmede, tevens is gewijzigd het bij Gouv. Bt. 21 Dec. 1890 n°. 5 ten aanzien van dat beheer vastgestelde reglement.

Havens en reeden. Aan de verruiming van de haven te Anjerlor (Bantam) is in 1903 f 983 verwerkt.

De verbetering van den oostelijken havenmuur te Batavia kwam gereed (kosten f 28 354), terwijl eenige zware herstellingen aan den westelijken kaaimuur van het oude havenkanaal te Batavia nagenoeg voltooid werden (begrooting f 10 850, verwerkt f 10 488).

Van het bedrag van f 24 942, toegestaan voor de verbetering van de vloeren vóór de hangars en van de afwatering te Tandjoeng Priok is in 1903 f 19 700 verwerkt. De verhooging van den oostelijken havendam kwam, voor zoover ze reeds was geautoriseerd, tot stand. Voor de voortzetting van dit werk is f 23 629 toegestaan, waarvan f 18 454 is besteed. Door de baggermolens is gewerkt in de binnen- en buitenhavens, in de westergracht en in het scheepvaartkanaal. In het geheel is opgebaggerd 277 790 M³. specie, waarvan 22 550 M³. aan den wal is gebracht.

De verlenging van de havenhoofden te Tegal (Pekalongan) en te Pekalongan is voltooid (kosten respectievelijk f 99 029 en f 6703). Voor den aanleg van een prauwenhaven te Tegal is een ontwerp in behandeling. Van den aanleg van eene haven te Djoeana (Semarang) is, wegens de daaraan verbonden hooge kosten, afgezien.

Te Grisee (Soerabaja) is door de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij, ten behoeve van den aanleg van de stoomtramlijn Goendih—Soerabaja, eene verbouwing van den gouvernementssteiger, volgens door den directeur der burgerlijke openbare werken goedgekeurde teekeningen, onderhanden genomen.

De uitkomsten der loodingen en waarnemingen ter reede van Soerabaja zijn, tegelijk met andere bescheiden omtrent die haven, bij de landsdrukkerij te Batavia in druk verschenen en ook hier te lande verkrijgbaar gesteld. Voor de vierjaarlijksche opneming van het westervaarwater van Soerabaja (vgl. K. V. 1876, blz. 131) is het voormalig gouvernementsstoomschip *Havik* beschikbaar gesteld (Gouv. Bt. 5 Jan. 1904 n°. 26). Van de voor den waarnemingsdienst in Straat Madoera toegestane som van f 158 000 is f 133 504 besteed.

Wegens de ter reede Banjoewangi (Besoeki) voorkomende aanspoeling is het tolkantoor aldaar verplaatst (begrooting f 6749, kosten f 6686).

Te Tjilatjap bleef de herstelling van den steiger onderhanden, waaraan tot dusver f 2585 is verwerkt.

Met de herstelling van den beschadigden steiger aan de Emmahaven is een aanvang gemaakt (begrooting f 6897, verwerkt f 4047).

Ter Oostkust van Sumatra is, voorloopig op tijdelijken voet, een baggerdienst ingesteld. Van Juli 1903 af werkte een baggermolen voor de monding der Asahan-rivier.

Voor de in 1903 ter hand genomen oevervoorziening van de vluchthaven te Kroë (Benkoelen) is f 9922 toegestaan, waarvan in dat jaar f 3069 is verwerkt.

Met de onteigening van het terrein voor een nieuw douane-etablissement in Kampong IV Ilir (Palembang) (begrooting f 55 579) is een begin gemaakt.

Te Djambi is de bouw ondernomen van een aanlegsteiger voor stoombootjes en sloepen (begrooting f 14 108, verwerkt f 9176).

Aan de verbetering van de getijhaven te Muntok (Banka) is in het geheel f 32 743 verwerkt.

Van de verlegging van de aanlegplaats voor schepen en van het douane-etablissement te Bandjermasin (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) (vgl. K. V. 1903, kol. 213) is, wegens de daaraan verbonden hooge kosten, afgezien.

Te Makasser is de bouw der haveninrichting voortgezet. De aanlegsteiger, die 500 M. lang moet worden, kwam over eene lengte van ruim 290 M. gereed. De 5 bruggen, die den steiger met het aan te plempen terrein — die aanplemping geschiedde reeds over eene oppervlakte van 6600 M². — moeten verbinden, werden voltooid. Van den steenen afsluitdam voor dat terrein werd, aansluitende aan den vasten wal, 232 M. gestort en van eene bovenbelasting van zwaren steen voorzien. Tengevolge van de slappe geaardheid van den zeebodem zijn, niettegenstaande de daartegen genomen voorzorgen, zoowel de dam als de steiger geleidelijk eenigszins verzakt en verschoven, welke afwijkingen bij het einde van 1903, wat het voorste gedeelte van het werk betreft, nog niet geheel tot rust waren gekomen, zoodat de dam niet kon worden afgewerkt en evenmin de gebouwen op het nieuwe terrein konden worden opgericht. Een gedeelte van den nieuwen steiger, groot genoeg voor het aanleggen van één stoomschip, is voorloopig voor gebruik geschikt gemaakt. Tot dusver is voor dit werk besteed f 374 537 in Indië en f 178 928 hier te lande.

Drinkwatervoorziening. Te Batavia is een artesische put bijgebouwd, die aan het stadsnet zal worden aangesloten. Te Tandjoeng Priok zijn aan den kaaimuur nieuwe uitlooppijpen voor artesisch water aangebracht.

Voor de drinkwaterleiding te Djoeana (Semarang) kwam een ontwerp gereed.

Voor het maken van 105 drinkwaterputten in de afdeeling Bodjonegoro (Rembang) is f 13 083 toegestaan.

De werken voor de drinkwatervoorziening van Soerabaja zijn geheel voltooid en opgeleverd, zoodat de aanlegdienst op ult. 1903 kon worden opgeheven. De drinkwaterleiding is, op den voet van het bij Gouv. Bt. 15 Sept. 1903 n°. 2 vastgesteld voorloopig reglement, op 15 September 1903 in geregelde exploitatie genomen en den 8sten October d. a. v. geopend. Voorts is bij Gouv. Bt. 10 Oct. 1903 n°. 3 een reglement vastgesteld op de wateronttrekking door de prise d'eau Plintahan (Pasoeroean) en op de middelen om in de daaruit gedurende den oost-moesson voor den landbouw voortvloeiende nadeelen te voorzien. De noodige fondsen zijn toegestaan voor het beheer, bedrijf en onderhoud van de opslagplaats en het persstation en de behandeling van Europeesche materialen te Semoet, het voeren van het technisch en administratief beheer voor de verdere uitvoering van de werken der drinkwatervoorziening, het maken van brugovergangen in het stadsnet, de herstelling van de bij het leggen der buisleidingen opgebroken wegen en den aanleg van spruitleidingen. De uitgaven in 1903 beliepen f 194 139, waaronder f 22 150 aan traktementen, terwijl bovendien van de uit Europa aangevoerde materialen voor eene waarde van f 200 000 is verwerkt. Tot ult. 1903 zijn, ingevolge 393 aanvragen, aangelegd 200 spruitleidingen, waarvan 179 door den dienst der waterleiding (hieronder 30 in gouvernementsgebouwen). De overige 21 leidingen zijn door particulieren gemaakt, terwijl er bovendien, van gouvernementswege, nog 16 zijn aangelegd voor tijdelijke watervoorziening in de militaire kampementen. De exploitatie van de in 1902 tot stand gekomen tijdelijke drinkwatervoorziening liep op 2 September 1903 ten einde. De kosten hebben in het geheel bedragen f 40 914, of, verminderd met de waarde van den overgebleven inventaris, f 30 162.

De in 1902 aangevangen werken voor de drinkwatervoorziening voor de zout-briquettenfabriek te Mangoenan en de opnemingen in het belang van de drink- en badwatervoorziening van Soemenep (Madoera) en de desa's in het zoutland aldaar, zijn voltooid. Een ontwerp voor eene bronwaterleiding te laatstgenoemder plaats is opgemaakt. Van eene drinkwatervoorziening van Sam-

pang is, in verband met de onevenredig hooge kosten, afgezien.

De drinkwaterleiding voor het krankzinnigengesticht te Lawang (Pasoeroean) kwam nagenoeg gereed en is in gebruik genomen (kosten f 11 483), terwijl die voor de plaats zelve werd uitgebreid (begrooting f 1481, verwerkt f 1382).

Te Padang is, met het oog op het verminderd debiet der artesische putten, de bodem van het reservoir van put I verlaagd en een klein hulpreservoir bijgebouwd (begrooting f 1545, kosten f 1298).

Een ontwerp voor de verzameling van drinkwater te Benkoelen, door middel van eene draineerleiding, kwam gereed.

De termijn waarvoor aan de Deli-Maatschappij voorrang is verleend voor het verkrijgen van eene concessie tot watervoorziening van de hoofdplaats Medan (Oostkust van Sumatra) (vgl. K. V. 1903, kol. 214) is tot 26 Juli 1904 verlengd (Gouv. Bt. 14 Mei 1904 n°. 12).

Het onderzoek van de bronnen, welke zouden moeten dienen voor eene watervoorziening van Tandjoeng Pinang (Riouw en onderhoorigheden), heeft aangetoond, dat het debiet daarvan onvoldoende is.

Aan de drinkwaterleiding voor de hoofdplaats Singaradja (Bali en Lombok) is in 1903 f 32 509 verwerkt.

II. SPOOR- EN TRAMWEGEN EN STOOMWEZEN.

§ 1. SPOOR- EN TRAMWEGEN.

Het algemeen reglement op de spoorwegdiensten (Ind. St. 1895 n°. 300 en de daarin gebrachte wijzigingen) en het algemeen secundair spoorwegreglement (Ind. St. 1902 n°. 218 en de daarin gebrachte wijzigingen) zijn bij Ord. van 29 Nov. 1903 (Ind. St. n°. 397) nader gewijzigd ten opzichte van de goedkeuring van teekeningen en beschrijvingen van het rollend materieel. Tevens is bij Gouv. Bt. 29 Nov. 1903 n°. 9 (Ind. St. n°. 398) eene overeenkomstige wijziging gebracht in de voorwaarden, waarop vergunning kan worden verleend voor den aanleg en de exploitatie van stoomtramwegen voor algemeen verkeer in Nederlandsch-Indië (Ind. St. 1893 n°. 191).

Het tegen het einde van 1903 der Regeering aangeboden verslag omtrent de in April van dat jaar voltooide terreinverkenning voor het opmaken van een algemeen spoor- en tramwegplan voor Zuid-Sumatra (zie K. V. 1903, kol. 217) is, met een gedeelte van het daaromtrent door den directeur der burgerlijke openbare werken uitgebracht advies, gedrukt en in den handel verkrijgbaar gesteld.

A. SPOORWEGEN.

1°. STAATSSPOORWEGEN.

a. Verkenning en aanleg.

Het onderzoek naar de wenschelijkheid en de mogelijkheid om van staatswege nog een aantal zijlijnen van de staatsspoorwegen op Java aan te leggen, zoomede de terreinverkenning voor het opmaken van eene raming van kosten en de berekening der rentabiliteit van een tweetal lijnen, de eene ter verbinding van Semarang met een punt der Oosterlijnen nabij of te Kedoengbanteng, de andere ter verbinding van de Preangerstaatslijn — uitgaande van Tjiandjoer of daaromtrent — met de in aanleg zijnde lijn Poerwakarta—Krawang (vgl. K. V. 1903, kol. 115), zijn in voorbereiding.

Lijn Goebeng—Kalimas-Oost (lengte 7.347 K.M.). De zijtak naar Kampong Bahroe kwam in December 1903 gereed, zoodat de lijn thans geheel voltooid en in exploitatie is.

De aanlegrekening bedroeg op ult. December 1902, na afboeking van f 18 322 wegens aan de geschorste werken der Solovallei teruggegeven twee locomotieven, f 574 045. De uitgaven in 1903, ad f 87 392, zijn ten laste van de uitbreidingsrekening gebracht.

Lijn Batavia—Tangerang—Bantam. De zijtak Tanah Abang—Struiswijk—Krawang-lijn (lang 6.403 K.M.) en de verbindingslijn Kemajoran—Antjol (lang 4.340 K.M.) konden, tegen verwachting (zie K. V. 1903, kol. 215), eerst den 1sten Maart 1904 voor het algemeen verkeer opengesteld worden.

De aanlegkosten van deze lijngedeelten bedroegen in 1903 respectievelijk f 133 710 en f 124 660 en in het geheel respectievelijk f 316 079 (verbeterd cijfer) en f 145 920.

Het definitief ontwerp voor den zijtak Rangkasbetoeng—Pandeglang—Menes—Laboean (lang 56.679 K.M.) kwam in hoofdzaak gereed. De grond voor het eerste gedeelte der eerste sectie werd onteigend, zoodat met den aanleg van uit Rangkasbetoeng een aanvang gemaakt kon worden. Bij het einde van den verslagtijd waren de werkzaamheden echter niet zoo ver gevorderd, als dit volgens het werkplan beoogd was, hetgeen moet worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat, tengevolge van het vertrek van twee achtereenvolgens met den bouw belaste chefs, de leiding van den aanleg in drie verschillende handen kwam. De aanlegrekening van deze lijn bedroeg op ult. 1903 f 171 279.

Lijn Padalarang—Krawang (lengte 96.166 K.M.). De aanleg van de 55.710 K. M. lange berglijn Poerwakarta—Padalarang vorderde goed. Buitengewone moeielijkheden deden zich niet voor. De ingravingen in de rots en de tracé-verlegging bij Tji Ganea in de derde sectie kostten echter veel arbeid, terwijl in deze sectie nog groote draineeringswerken, zoomede bevestiging van vele taluds door steenbekleedingen, ook als maatregel tegen toekomstige verweering of wegspoeling van zandlagen, noodig waren. Eene, eveneens in de derde sectie gelegen brug van vijf openingen van 20 M. moest met twee dergelijke openingen worden verlengd, wegens het in beweging raken van de aansluitende baan met het omliggend terrein aan de Krawangzijde tot op verren afstand van de spooras. De aanlegrekening wees op ult. 1903 een eindcijfer aan van f 6 037 915.

b. Exploitatie.

Zoowel op Java als ter Sumatra's Westkust werd het verkeer langs de lijnen enkele malen door bandjirs gestoord. Het ernstigste ongeval van dien aard had plaats op den Sumatraspoorweg in den nacht van 5 op 6 Januari 1904, toen in de Anei-kloof een gedeelte der baan werd weggeslagen en een ander gedeelte onder aardstortingen bedolven werd. De aangerichte schade werd zoo spoedig mogelijk hersteld, zoodat de geregelde treinenloop den 14den Februari verzekerd was, nadat reeds op den 2den dier maand een gedeelte van het baanvak Kandang Ampat—Padang Pandjang weder voor het verkeer opengesteld was.

Op het baanvak Kediri—Blitar der Oosterlijnen, dat voortaan als primairen spoorweg zal worden geëxploiteerd (vgl. K. V. 1897, blz. 163), werd de toepasselijkheid van het secundair spoorwegreglement opgeheven (Ind. St. 1904 n°. 104). Daarentegen werd dat reglement toepasselijk verklaard op de baanvakken Tanah Abang—Struiswijk—Krawang-lijn en Kemajoran—Antjol van de lijn Batavia—Tangerang—Bantam, totdat de geheele lijn Padalarang - Krawang voor algemeen verkeer zal zijn opengesteld (Ind. St. 1904 n°. 6).

Lengte in exploitatie. In de lengte der staatsspoorwegen, blijkens de tot 2 Februari 1903 loopende opgaaf in K. V. 1903

(kol. 216) bedragende: voor de Oosterlijnen 906, voor de Westerlijnen 882 en voor den spoorweg ter Sumatra's Westkust 210 K.M., kwam sedert in zoover verandering, dat aan de Westerlijnen op 1 Maart 1904, tengevolge van de openstelling voor het algemeen verkeer van de verbindingen Tanah Abang—Struiswijk—Krawang-lijn en Kemajoran—Antjol, respectievelijk 6.403 en 4.340 K.M. werden toegevoegd.

Tarieven. De speciale tarieven voor het vervoer van voor den uitvoer bestemde hoofd- en zaksuiker, zoomede van koffie van particuliere ondernemingen naar de afscheepplaatsen en de koffiepellerijen (zie K. V. 1903, kol. 216), zijn ook voor 1904 van kracht verklaard (Gouv. Btn. 19 Febr. 1904 n°. 21 en 9 Dec. 1903 n°. 13). Bij laatstgenoemd besluit is tevens bepaald, dat gedurende 1904, bij de berekening der vrachtprijzen voor het vervoer van niet voor den uitvoer bestemde koffie, koffie in de hoornschil, glondongan-koffie, zoomede (Gouv. Bt. 24 Juli 1903 n°. 29) gemalen en gebrande koffie, respectievelijk zullen worden toegepast de coëfficienten 0.6, 0.5, 0.3 en 0.8.

Bij Gouv. Bt. 22 Oct. 1903 n°. 19 zijn de voor den spoorweg Batavia—Krawang van kracht verklaarde tarieven en bepalingen op het vervoer van de voormalige Batavia—Ooster-Spoorwegmaatschappij ingetrokken en vervangen door die, welke voor de overige staatsspoorwegen op Java gelden.

De sedert 1901 geldende tijdelijke verlaging van de vrachtprijzen voor het vervoer van maïs op sommige gedeelten der staatsspoorwegen (vgl. K. V. 1903, kol. 216), tengevolge van welken maatregel het vervoer van dat product zeer belangrijk is toegenomen, is bij Gouv. Bt. 4 Jan. 1904 n°. 9 veranderd in eene algemeene en definitieve.

Het tarief voor maandelijksche abonnementskaarten voor het vervoer van schoolgaande kinderen (Bijbl. Ind. St. n°. 4971, juncto n°. 5829) is bij Gouv. Bt. 18 Febr. 1904 n°. 26 ook van toepassing verklaard voor jongelieden beneden den leeftijd van 19 jaar, die van de staatsspoorwegen op Java gebruik wenschen te maken tot het bijwonen van godsdienstonderwijs.

Voor regelingen omtrent vrij vervoer per staatsspoor van kinderen, reizende ter opneming in een gesticht van liefdadigheid en van inlanders, die in ziekeninrichtingen verpleegd moeten worden, zie men Bijbl. Ind. St. n°s. 5883 en 5888.

Tractie. Op ult. 1903 bestond het rollend materieel der staatsspoorwegen op Java uit 333 locomotieven, 731 personen- en bagagerijtuigen en 4774 wagens, of 13 locomotieven, 51 rijtuigen en 120 wagens meer dan op ult. 1902. Tegen 56 761 ton in 1902, zijn in 1903, ten behoeve van de staatsspoorwegen op Java, 62 081 ton steenkolen verbruikt, namelijk 38 192 ton Ombilinkolen, 23 866 ton Australische kolen en 23 ton Loëkatjang (Borneo-)steenkolen. Bovendien werd, bij wijze van proef, 78½ ton bakoe-hout als brandstof gebezigd.

Op den spoorweg ter Sumatra's Westkust was het rollend materieel op ult. 1903 samengesteld uit 63 locomotieven, 72 rijtuigen en bagagewagens en 484 goederen- en andere wagens, tegen respectievelijk 62 locomotieven, 72 rijtuigen en 454 wagens bij het einde van 1902. Het kolenverbruik beliep in 1903 26 817 ton (uitsluitend Ombilin-kolen), tegen 24 872 ton in 1902.

Personeel. Bij de exploitatie der staatsspoorwegen op Java waren (voor zoover van eene aanstelling voorzien) op ult. 1903 in dienst 1278 Europeanen en 1704 inlanders, en ter Sumatra's Westkust respectievelijk 92 en 211.

In de werkplaatsen te Bandoeng, Poerworedjo en Meester-Cornelis te zamen waren, ongerekend de koelies, gemiddeld per dag werkzaam 1305 man, en in die te Madioen, Soerabaja, Djember en Padang respectievelijk 544, 353, 183 en 252.

De bepalingen betreffende het personeel der exploitatie van de staatsspoorwegen op Java (Ind. St. 1895 n°. 268) zijn bij Gouv. Bt. 12 Juli 1903 n°. 17 (Ind. St. n°. 265) aangevuld met betrekking tot de vaststelling der huursommen, waarnaar de aan sommige categorieën van dat personeel toe te kennen huishuurindemniteiten worden berekend.

Het reeds meermalen gewijzigd reglement op de dienstreizen langs staatsspoorwegen voor het tot de exploitatie daarvan behoorend personeel (Ind. St. 1878 n°. 317) is nader gewijzigd bij Gouv. Bt. 4 Juni 1904 n°. 14 (Ind. St. n°. 278).

Uitkomsten van het verkeer. Op de Westerlijnen der staatsspoorwegen op Java is in 1903 bruto ontvangen f 5 239 218, zijnde f 48 521 of 0.9 % meer dan in 1902. De lijnvakken Batavia—Tangerang—Anjerkidoel, Batavia—Tandjoeng Priok en Batavia—Poerwakarta brachten minder op, maar de opbrengst van het lijnvak Buitenzorg—Djokjakarta nam, niettegenstaande de vermindering van het bibitvervoer, vrij belangrijk toe. Voor de geheele lijn bracht het reizigersvervoer ruim 3 % meer op, terwijl de opbrengst van het goederenvervoer met ± 0.07 % is verminderd, voornamelijk tengevolge van verminderd vervoer van rijst en van de belangrijke verlaging van het tarief voor laatstgenoemd artikel. Op de Oosterlijnen bedroegen de bruto ontvangsten in 1903 f 6 906 742, gevende, vergeleken met die van 1902, ad f 6 751 568 (verbeterde opgaaf), een voordeelig verschil van f 155 174 of ± 2.3 %. Het reizigersverkeer bracht ongeveer 3.55 % meer op dan in 1902, wat grootendeels moet worden toegeschreven aan de openstelling van het lijngedeelte Mrawan—Banjoewangi. De opbrengst van het goederenvervoer steeg met ± 1.89 %.

Na aftrek van de exploitatiekosten, bleef op de Westerlijnen f 1 477 845 en op de Oosterlijnen f 3 343 551 over, tegen respectievelijk f 1 582 877 en f 3 227 212 (verbeterde opgaven) over 1902.

De ontvangsten van den spoorweg ter Sumatra's Westkust bedroegen in 1903 bruto f 1 382 664 en netto f 466 576, tegen in 1902 respectievelijk f 1 323 858 en f 529 713 (verbeterde opgaven).

Voor nadere gegevens met betrekking tot het verkeer op en de geldelijke uitkomsten der exploitatie van de staatsspoorwegen zie bijlage T.

2°. PARTICULIERE SPOORWEGEN.

De lengte in exploitatie bleef 363.7 K.M. (op Java 261 en ter Sumatra's Oostkust 102.7 K.M.) bedragen.

Tarieven. Het speciaal tarief voor het vervoer op de lijn Semarang—Vorstenlanden—Willem I van de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij van voor den uitvoer bestemde suiker (zie K. V. 1903, kol. 217) is ook voor 1904 van kracht verklaard. Voor het vervoer van suikerrietstekken langs die lijn is eene reductie op de vrachtprijzen verleend, terwijl voor het vervoer van voor den uitvoer bereide koffie en koffie in hoornschil langs de lijnen Semarang—Vorstenlanden en Batavia—Buitenzorg speciale tarieven in het leven geroepen zijn.

Bij Gouv. Bt. 9 Mei 1904 n°. 27 (zie Jav. Ct. 1904 n°. 39) is een reglement vastgesteld voor het afgeven van bewijzen van vrij vervoer aan ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur voor reizen over de lijnen der Deli-Spoorwegmaatschappij.

Uitkomsten van het verkeer. Uitvoerige opgaven nopens den omvang en de geldelijke uitkomsten van het verkeer gedurende 1903 op de drie particuliere spoorwegen (Semarang—Vorstenlanden, Batavia—Buitenzorg en Deli-spoorweg) worden aangetroffen in bijlage U.

Op de drie lijnen gezamenlijk bedroegen de ontvangsten bruto f 5 424 349 en netto f 2 998 934, tegen respectievelijk f 5 468 809 en f 2 889 945 over 1902.

Het krachtens de concessie voor den spoorweg Semarang—Vorstenlanden den Staat toekomend aandeel in de winst op deze lijn beliep over 1903 f 133 707, tegen f 140 075 in 1902.

Concessiën of aanvragen voor nieuwe lijnen. Gedurende het tijdvak 1 Juni 1903—ult. Mei 1904 werd slechts één aanvraag om voorrang van concessie voor spoorwegen ingediend, op welke aanvraag afwijzend moest worden beschikt.

De aanvragen voor spoor- en tramaanleg in Zuid-Sumatra (vgl. K. V. 1903, kol. 217) bleven in advies, in afwachting van de door de Regeering te nemen beslissing in zake spoorweg-aanleg in die landstreek.

B. STOOMTRAMWEGEN.

1°. STAATSSTOOMTRAMWEGEN.

Gedurende 1903 zijn op de reeds in hoofdstuk **D** (kol. 128/130) besproken staatsstoomtramlijnen in Groot-Atjèh, de Pidië-streek

en ter Noord- en Oostkust van de Onderhoorigheden tegen betaling vervoerd 953 882 personen (15 583 in de 1ste, 28 417 in de 2de en 909 882 in de 3de klasse), tegen 920275 in 1902, zoomede 152 804 landsreizigers (3748 in de 1ste, 13 115 in de 2de en 135 941 in de 3de klasse), tegen 139 549 in 1902. Aan vrachtgoederen is vervoerd 109 140 ton (17 861 voor het Gouvernement, 60 352 voor eigen dienst en 30 927 voor particulieren), tegen 101 373 ton in 1902. De bruto ontvangsten, welke in 1902 f 213 648 (waaronder f 59 510 voor landsvervoer) bedroegen, stegen in 1903 tot f 240 883 (waaronder f 64 373 voor landsvervoer). Deze vermeerdering is eensdeels een gevolg van het op 1 Maart 1903 in exploitatie nemen van het baanvak Samalanga—Peudada, ter lengte van 23 K.M., anderdeels van de geleidelijke ontwikkeling van het verkeer ter Noordkust. De exploitatiekosten beliepen in 1903 f 500 449 (waaronder f 47 318 aan materialen van den lande), tegen f 345 913 in 1902. Deze vermeerdering is te wijten aan de grootere lengte der in exploitatie zijnde lijnen en aan verschillende buitengewone uitgaven, waarmede de exploitatierekening over 1903 bezwaard moest worden. Die buitengewone uitgaven omvatten in hoofdzaak: 1°. kosten van aanwerving van personeel; 2°. kosten gevallen op de verbouwing van de werkplaatsen te Koeta Radja, welke in den loop van het jaar voltooid werden; 3°. kosten van de vergrooting van het atelier te Sigli, waartoe, in afwachting van het gereed komen van de centrale werkplaatsen voor de lijnen ter Noordkust — van welke de bouw in voorbereiding is — moest worden overgegaan, omdat het atelier, door de uitbreiding, welke het net in laatstgenoemde landstreek gaandeweg ondergaan heeft, te bekrompen was geworden voor de eischen, welke het bedrijf stelt; 4°. kosten van logies voor werklieden en baankoelies, en 5°. kosten van herstelling van bandjirschade en van vernielingen door kwaadwilligen toegebracht. In totaal bedroegen deze uitgaven f 96 513 (waaronder f 13 786 aan materialen van den lande), zoodat de eigenlijke exploitatiekosten over 1903 f 403 936 beliepen en het nadeelig saldo op f 163 053 kan worden gesteld.

De bepalingen omtrent de formatie, de bezoldiging, enz. van het personeel bij de exploitatie van den stoomtramweg in Atjèh en onderhoorigheden zijn bij Gouv. Bt. 18 Jan. 1904 n°. 13 (Ind. St. n°. 88), gewijzigd bij Gouv. Bt. 17 Juni 1904 n°. 3 (Ind. St. n°. 289), door nieuwe vervangen.

Bij Gouv. Bt. 20 Jan. 1904 n°. 8 zijn voorwaarden vastgesteld voor indiensttreding van tijdelijk bij den tramaanleg te werk te stellen, in Indië aan te nemen opzichters, onderopzichters, wegopzichters, onderopzichters-machinisten, Europeesche machinisten en koelie-administrateurs.

2°. PARTICULIERE STOOMTRAMWEGEN.

a. Aanleg.

De stoomtramwegen, waarvan gedurende het tijdvak 1 Juni 1903—31 Mei 1904 de aanleg is voltooid, de bouw onderhanden was of de uitvoering werd voorbereid, waren de volgende:

Lijn in de residentiën Djokjakarta, Kedoe en Semarang van de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij, namelijk van Djokjakarta over Magelang naar Willem I, met een zijtak van Setjang naar Parakan. Verschillende ontwerpen voor het binnen de residentie Kedoe gelegen gedeelte van het baanvak Setjang — Willem I werden goedgekeurd. De aanleg vorderde voldoende. Bij het verkrijgen van de voor den aanleg benoodigde gronden werden meermalen moeielijkheden ondervonden, ter zake waarvan een enkele maal de tusschenkomst der Regeering werd ingeroepen (zie Ind. St. 1903 n°. 270 en 1904 n°. 207).

Lijn in de residentie Soerabaja van de Babat—Djombang-Stoomtrammaatschappij, namelijk van Djombang over Dolok, Kaboeh, Ngimbang, Bloeloek en Dradah naar Babat. De termijn, waarbinnen het gedeelte ten noorden van de ontmoeting met de lijn Goendih— Soerabaja van de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij in exploitatie moet zijn gebracht (vgl. K.V. 1903, kol. 219), is andermaal verlengd, en wel tot 9 September 1905 (Gouv. Bt. 28 Oct. 1903 n°. 36).

Lijn in de residentiën Soerabaja en Pasoeroean van de Modjokerto-Stoomtrammaatschappij. De termijn, waarbinnen het nog ontbrekende baanvak van deze lijn, namelijk dat van Bangil naar Kalianjar, in exploitatie moet zijn gebracht, is bij Gouv. Bt. 26 Maart 1904 n°. 42 andermaal met twee jaren, en alzoo tot 30 April 1906 verlengd.

Lijnen ter Sumatra's Oostkust van de Deli-Spoorwegmaatschappij. Van de in aanleg zijnde lijnen werd de Serdang-lijn (Loeboek Pakam—Bangoen Poerba), na bij gedeelten in November 1903 en Januari 1904 voor goederenvervoer geopend te zijn, in April 1904 voor het algemeen verkeer opengesteld. Van de Langkat-lijn (Timbang Langkat—Tandjoeng Poera—Pangkalan Brandan) werd het gedeelte Timbang Langkat—Stabat den 20sten Juni 1903 voor het algemeen verkeer en het gedeelte Stabat—Tandjoeng Slamat den 11den November d. a. v. voor goederenvervoer en in April 1904 voor het algemeen verkeer opengesteld. De termijn, waarbinnen de lijn Timbang Langkat—Tandjoeng Poera in exploitatie moet zijn gebracht, is bij Gouv. Bt. 12 Aug. 1903 n°. 8 verlengd tot 1 Augustus 1904.

b. Exploitatie.

Op ult. 1903 waren op Java en Madoera geheel of nog slechts voor een deel 15 stoomtramwegen in exploitatie, met eene gezamenlijke lengte van ± 1886 K.M., tegen ± 1838 K.M. bij het einde van 1902. Van deze lijnen, van welke er 3 aan de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij en 12 aan even zoovele stoomtrammaatschappijen toebehooren, zijn er 3 reeds vermeld onder het hoofd „Aanleg"; de 12 andere zijn de voltooide lijnen van de Semarang—Joana-Stoomtrammaatschappij, de Nederlandsch-Indische Tramwegmaatschappij, de Oost-Java-Stoomtrammaatschappij, de Semarang—Cheribon-Stoomtrammaatschappij, de Serajoedal-Stoomtrammaatschappij, de Kediri-Stoomtrammaatschappij, de Malang-Stoomtrammaatschappij, de Pasoeroean-Stoomtrammaatschappij, de Probolinggo-Stoomtrammaatschappij, de Madoera-Stoomtrammaatschappij en de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij (de lijnen Djokjakarta—Brosot en Goendih—Soerabaja). Statistische gegevens omtrent den omvang en de uitkomsten van het bedrijf over 1903 zijn opgenomen in bijlage T.

Bij Gouv. Bt. 2 Dec. 1903 n°. 25 is de directeur der burgerlijke openbare werken gemachtigd om met de Semarang—Joana-Stoomtrammaatschappij eene overeenkomst aan te gaan tot regeling van de kruising der kali Ombo nabij de districtshoofdplaats Djoeana met den stoomtramweg van Semarang naar Lasem.

Op een gedeelte van den stoomtramweg der Oost-Java-Stoomtrammaatschappij ter hoofdplaats Soerabaja en loopende van den Stadstuin door de School- en Werfstraten tot aan het Hôtel des Indes, werd de exploitatie, welke tot dusver steeds verlies had opgeleverd, den 1sten September 1903 voor den tijd van één jaar gestaakt (Gouv. Bt. 12 Oct. 1903 n°. 37). Deze staking werd, op verzoek van de Maatschappij, gevolgd door de intrekking, bij Gouv. Bt. 5 Mei 1904 n°. 13, van de vergunning voor den aanleg en de exploitatie van genoemd lijngedeelte, waarbij tevens bepaald werd, dat, uiterlijk drie maanden na de dagteekening van dat besluit, het materieel en de werken opgeruimd en de openbare wegen, bruggen, enz., die voor den tramweg gebruikt zijn, in behoorlijken staat gebracht moeten zijn.

Bij Gouv. Bt. 23 Aug. 1903 n°. 29 is de directeur der burgerlijke openbare werken gemachtigd om met de Oost-Java-Stoomtrammaatschappij eene overeenkomst aan te gaan betreffende den aanleg en het gebruik van eene kruising van haren stoomtramweg met den zijtak naar Kampong Baroe van de Oosterlijnen der staatsspoorwegen nabij het voormalig fort Prins Hendrik. Tevens is een reglement vastgesteld voor de beveiliging van dat kruispunt. Op het verzoek van de Maatschappij om ook over het baanvak Groedo - Krian van haren stoomtramweg goederen te mogen vervoeren, welke kennelijk bestemd zijn voor de uitoefening van haren dienst op dat baanvak, is bij Gouv. Bt. 15 April 1904 n°. 1 gunstig beschikt.

Met de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij is, onder dagteekening 19/30 November 1903, eene overeenkomst gesloten betreffende de aansluiting van den stoomtramweg Goendih—Soerabaja met den staatsspoorweg op het emplacement Mesigit te Soerabaja (Gouv. Bt. 11 Nov. 1903 n°. 37). Over het recht-

streeksch verkeer en het gebruik van het rollend materieel zijn de onderhandelingen tot het sluiten van eene overeenkomst nog loopende.

Bij Gouv. Bt. 4 Maart 1904 n°. 5 is eene regeling vastgesteld voor het kosteloos vervoer van in dienst zijnde beambten der justitie en politie en van personen onder geleide van het openbaar gezag en hunne geleiders langs de lijnen der Semarang—Cheribon-Stoomtrammaatschappij.

Op een verzoek van de Kediri-Stoomtrammaatschappij om gedurende onbepaalden tijd de zijlijn Paree—Kandangan slechts te mogen berijden van Paree tot de stopplaats Konto, welk verzoek gegrond was op de omstandigheid, dat het gedeelte Konto—Kandangan, tengevolge van de plaats gehad hebbende eruptie van den Kloet en overstroomingen van de kali Konto, door wegspoeling en beschadiging, niet te berijden was en daardoor het vervoer daarover sedert 20 Februari 1903 was gestaakt, is bij Gouv. Bt. 1 Aug. 1903 n°. 67 te kennen gegeven, dat het verzoek niet voor inwilliging vatbaar was, maar dat er geen bezwaar bestond den datum van wederopenstelling te bepalen op 1 October 1904.

De overeenkomst met de Malang-Stoomtrammaatschappij, tot regeling van de kruising van hare lijn met de staatsspoorwegen te Blimbing (vgl. K. V. 1903, kol. 219), kwam tot stand onder dagteekening van $\frac{15 \text{ Juni}}{4 \text{ Juli}}$ 1903.

Aan de Modjokerto-Stoomtrammaatschappij, die bij Gouv. Bt. 8 Febr. 1903 n°. 68 vergunning had gekregen om het personenvervoer op het baanvak Pandaän—Bangil tijdelijk, en wel tot 30 April 1904, te staken, is bij Gouv. Bt. 26 Maart 1904 n°. 40 toegestaan de wederopenstelling van dat vervoer tot 30 April 1906 te verschuiven. Evenals over 1903 (vgl. K. V. 1903, kol. 219), is aan deze Maatschappij ook over 1904 kwijtschelding verleend van de door haar verschuldigde sommen wegens vergoedingen voor aansluiting aan en medegebruik van staatsspoorwegwerken (Gouv. Bt. 24 Maart 1904 n°. 33).

De overeenkomst, regelende het rechtstreeksch verkeer tusschen de staatsspoorwegen en de lijnen van de Babat—Djombang-Stoomtrammaatschappij en het wederzijdsch gebruik van wagens (zie t. a. p.) is tot stand gekomen onder dagteekening van $\frac{23 \text{ Juli}}{10 \text{ Augustus}}$ 1903.

c. Vergunningen of aanvragen voor nieuwe lijnen.

Gedurende het thans te behandelen tijdvak 1 Juni 1903—ult. Mei 1904 kwamen van de in bijlage T van K. V. 1903 vermelde 45 [1]) vergunningen voor den aanleg en de exploitatie van stoomtramwegen en van tramwegen met stoom of electriciteit als beweegkracht, waarvoor de termijn van aanvaarding op ult. Mei 1903 nog openstond, er 21 [2]) wegens niet tijdige aanvaarding te vervallen en werden er 2 [3]) ingetrokken, in verband met eene uitgebreidere, gelijktijdig ingewilligde aanvrage van den concessionaris, in wiens handen zich die 2 vergunningen bevonden. Daarentegen werden 6 nieuwe vergunningen verleend, zoodat het totaal aantal vergunningen, waarvoor de termijn van aanvaarding op ult. Mei 1904 nog openstond, 28 [4]) bedroeg, welke alle zijn vermeld in bijlage U. Bovendien is de op 24 Augustus 1901 aanvaarde vergunning voor de stoomtramlijn Soerabaja—Grisee—Sidajoe (zie bijlage W van K. V. 1901, n°. XXVII), wegens het uitblijven van een ernstig begin met den aanleg, bij Gouv. Bt. 17 Juni 1903 n°. 39 ingetrokken, en het gestorte waarborgkapitaal teruggegeven.

Een 7-tal aanvragen moesten om verschillende redenen worden afgewezen. Ten aanzien van 14 aanvragen voor tramwegen op Java en 12 voor lijnen in de buitenbezittingen (alle in Zuid-Sumatra) kon op ult. Mei nog geen definitieve beslissing worden genomen (zie hiervóór), waarom die nog in beraad werden gehouden, terwijl op dat tijdstip, voor zooveel de aanvragen het departement der burgerlijke openbare werken reeds bereikt hadden, er nog eenige (alle voor lijnen op Java) in behandeling waren.

C. ELECTRISCHE TRAMWEGEN.

Voor de eenige vergunning voor den aanleg van electrische tramwegen, waarvoor de termijn van aanvaarding op ult. Mei 1903 nog openstond, namelijk die voor den zijtak Goenoeng Sahari—Molenvliet van de lijn der Batavia-Electrische Trammaatschappij ter hoofdplaats Batavia (zie n°. IV van bijlage U), is die termijn bij Gouv. Bt. 27 Jan. 1904 n°. 21 tot 1 November 1904 verlengd.

D. PAARDENTRAMLIJNEN.

De door de Solosche Tramwegmaatschappij met de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij gesloten overeenkomst, tot overdracht van hare lijn aan laatstgenoemde Maatschappij, heeft aanleiding gegeven tot bezwaren van de zijde der Regeering, waarom de goedkeuring daarvan geweigerd moest worden. Ten einde tot overeenstemming te geraken, zijn onderhandelingen geopend, die nog niet zijn beëindigd.

Het verzoek voor den aanleg en de exploitatie van eene paardentramlijn van Pasar Pajeman tot het station der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij te Magelang (zie K. V. 1903, kol. 220) is bij Gouv. Bt. 19 Sept. 1903 n°. 41 ingewilligd.

E. KABELSPOORWEGEN EN TRANSPORTKABELS.

Gedurende het tijdvak 1 Juni 1903—ult. Mei 1904 is één aanvraag om vergunning voor den aanleg van een transportkabel (loopende van de halte Tjibadak van den Preanger-staatsspoorweg naar Palaboean Ratoe) ingediend en afgewezen.

§ 2. STOOMWEZEN.

Het regeeringstoezicht op de bij particulieren in Nederlandsch-Indië in gebruik zijnde stoomketels, geregeld bij het reglement in Ind. St. 1892 n°. 42, zooals het sedert gewijzigd is, strekte zich op ult. 1903 uit tot 2964 ketels, of 10 meer dan bij het einde van 1902. Het verwarmingsoppervlak der gezamenlijke ketels vermeerderde van 213 824 M². tot 216 444 M². Uitvoerige opgaven daaromtrent worden aangetroffen in bijlage V.

Wegens vergoeding van kosten van onderzoek en beproeving is in 1903 ontvangen f 17 575, tegen f 25 400 in 1902.

[1]) Hieronder 7 vergunningen voor tramwegen met stoom of electriciteit als beweegkracht, namelijk de nos. XVIII, XIX, XX, XXI, XXVII, XXXIV en XLI. Een van de in bijlage T van K. V. 1903 vermelde 46 vergunningen had betrekking op een electrischen tramweg.

[2]) Namelijk de nos. IV, V, VII, VIII, XIII, XIV, XVI, XXIV, XXV, XXVI, XXVII, XXVIII, XXX, XXXI, XXXII, XXXIII, XXXVI, XXXVII, XL, XLIII en XLIV.

[3]) Namelijk de nos. VI en XV.

[4]) Hieronder 10 vergunningen voor tramwegen met stoom of electriciteit als beweegkracht, namelijk de nos. III, X, XI, XII, XIII, XIV, XVII, XX, XXI en XXV.

In 't geheel zijn in bijlage U 29 vergunningen vermeld, waarvan er één (n°. IV) betrekking heeft op een electrischen tramweg.

III. POST- EN TELEGRAAFDIENST EN TELEPHOONWEZEN.

§ 1. VEREENIGDE POST- EN TELEGRAAFDIENST.

Uitgewerkte statistische opgaven omtrent den post- en telegraafdienst over 1903 en de twee voorafgegane jaren worden aangetroffen in bijlage W.

Op ult. 1903 bestond het Europeesch personeel van den vereenigden dienst (zie hetgeen in K. V. 1903, kol. 221, omtrent de formatie van dit personeel is gezegd) uit 12 inspecteerende ambtenaren (waarvan 5 bij het hoofdbureau), 137 kantoorchefs [1], 174 commiezen, 55 adjunct-commiezen, 3 aan de werkplaats verbonden technische ambtenaren en 5 lijnopzichters, zoomede 114 hulppostcommiezen en 174 klerken (van de eersten 21 en van de laatsten 23 meer dan op ult. 1902), zoodat men in het geheel beschikte over 674 Europeesche ambtenaren (d. i. 59 meer dan op ult. 1902), onder wie 29 vrouwelijke klerken op de post- en telegraafkantoren te Weltevreden, Semarang en Soerabaja, zoomede op het hoofdbureau.

Het inlandsch personeel is in 1903 gebracht, wat de klerken betreft, van 103 op 113 en, wat de bestellers, postiljons, enz. aangaat, van 1110 op 1181 (het aantal der hieronder begrepen postiljons met eigen paard bleef, evenals op ult. 1902, 38 bedragen).

In den loop van 1903 zijn de examens voor den rang van adjunct-inspecteur en voor commies der 3de klasse elk éénmaal afgenomen, terwijl dit met het examen voor den rang van commies der 2de klasse tweemaal het geval was. Het laatste examen voor dezen rang, evenals dat voor den rang van commies der 3de klasse, liep eerst in Februari 1904 ten einde. Aan het examen voor den rang van adjunct-inspecteur werd deelgenomen door 3 candidaten (1 commies der 1ste klasse en 2 commiezen der 2de klasse), die allen slaagden, zoodat er op het einde van 1903, met inbegrip van den in het jaar 1897 geëxamineerden (doch nog niet benoemden) candidaat, 4 voor den rang van inspecteerend ambtenaar geëxamineerde commiezen beschikbaar waren. Aan de examens voor den rang van commies der 2de klasse onderwierpen zich in het geheel 34 commiezen der 3de klasse, van wie er 13 slaagden. Van de in 1902 geslaagde candidaten waren er (zie K. V. 1903, kol. 222) op ult. 1902 4 nog niet bevorderd. Gedurende 1903 konden 16 geëxamineerden tot den hoogeren rang bevorderd worden, zoodat er bij het einde van dat jaar 1 voor den hoogeren rang geëxamineerde commies der 3de klasse beschikbaar bleef. Aan het examen voor commies der 3de klasse namen 33 adjunct-commiezen deel, van wie 23 met goed gevolg. Van de in 1902 geslaagde candidaten waren er (zie K. V. 1903, kol. 221) op ult. 1902 15 (12 adjunct-commiezen en 3 klerken) nog niet bevorderd. Gedurende 1903 konden 25 geëxamineerden (22 adjunct-commiezen en 3 klerken) tot den rang van commies der 3de klasse bevorderd worden, zoodat op ult. 1903 13 benoembaren (adjunct-commiezen) beschikbaar bleven.

Terwijl de geldelijke uitkomsten van den vereenigden dienst (met inbegrip van de paardenposterij) over de jaren 1900 en 1901, volgens verbeterde opgaven, een voordeelig saldo aanwezen van respectievelijk f 953 748 en f 156 322, was dit over 1902 (de uitkomsten over 1903 waren nog niet volledig bekend) f 603 840. Hierbij zij echter opgemerkt, dat in 1901 onder de uitgaven is begrepen een bedrag van f 720 065, zijnde de kosten voor het leveren en leggen van een kabel met toebehooren voor de telegraphische verbinding van Java met Borneo. Bovendien moet in het oog worden gehouden, dat onder de uitgaven slechts de kosten van het actief dienend personeel in aanmerking genomen zijn, niet dus de uitgaven wegens verloven, pensioenen, overtochtskosten en wachtgelden, en dat onder de ontvangsten een fictief bedrag is geboekt over 1900 van f 690 950, over 1901 van f 745 066 en over 1902 van f 662 058, wegens porten van dienstbrieven, verstrekkingen van postpaarden en dienstreizigers en verzonden binnenlandsche regeeringstelegrammen.

---

§ 2. BRIEVEN- EN PAKKETPOST.

Posterijen in Indië. In 1903 zijn te Moeara Djawa (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) en te Kwandang (Menado) post- en telegraafkantoren opgericht, terwijl de postkantoren te Samarinda (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) en te Menado en Gorontalo tot post- en telegraafkantoren verheven zijn. Bovendien werd te Tepan (Korintji) [2] een tijdelijk post- en telegraafkantoor en te Moeara Tembesi (Djambi) een tijdelijk postkantoor opgericht (zie Ind. St. 1901 n°. 236 en 1903 n°. 184). Hierdoor steeg het aantal der postkantoren van 130 op ult. 1902 tot 134 op ult. 1903 (waarvan respectievelijk 119 en 125 tevens voor den telegraafdienst aangewezen). Door de oprichting van hulppostkantoren te Blinjoe, Soengeiliat en Pangkalpinang (Banka) en te Laboean Hadji (Lombok), alwaar reeds telephoonkantoren bestonden, zoomede op de halten der staatsspoorwegen op Java te Klakah (Pasoeroean), Rambipoedji (Besoeki) en Tjitjoeroeg (Preanger Regentschappen), te Soemalata (Menado), Kotabaroe (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), Bandar (Palembang), Natal en Ajerbangis (Sumatra's Westkust), Kwala en Siak (Oostkust van Sumatra), Meulaböh, Simpang Anas (Bajan) en Tapa' Toean (Atjèh en onderhoorigheden), Balapoelang (Pekalongan), Karimondjawa en Tajoe (Semarang) en Tjepoe (Rembang) steeg het aantal der hulppostkantoren van 93 op ult. 1902 tot 114 op ult. 1903. Van deze 114 hulppostkantoren waren er 33 tevens spoorwegtelegraafkantoren en 24 tevens telephoon- of hulptelegraafkantoren.

Bovendien telde men 1258 postinrichtingen van eenvoudigen aard, zijnde 220 bestelhuizen van den ambulanten of spoorwegpostdienst (16 meer dan op ult. 1902) en, evenals op ult. 1902, 1038 bestelhuizen van de — enkel op Java en Madoera bestaande — zoogenaamde districtspost. Ongerekend de bestelhuizen van de districtspost, bestonden derhalve in het geheel 468 gouvernementskantoren voor den postdienst, waarbij nog komen 2 spoorwegtelegraafkantoren — op de halten Kalimas (Soerabaja) en Tjilatjap-haven der staatsspoorwegen op Java — en de voor het publiek verkeer opengestelde 10 gouvernements-telephoonkantoren, namelijk 6 op Banka en 4 op Lombok.

De algemeene bepalingen omtrent het beheer van den gouvernements-post- en telegraafdienst in Nederlandsch-Indië (Ind. St. 1891 n°. 140) zijn bij Ind. St. 1904 n°. 191 gewijzigd als gevolg van de aanvulling, bij Ind. St. 1904 n°. 106, van den bij Ind. St. 1902 n°. 297 gevoegden staat omtrent de samenstelling en bezoldiging van het personeel; een en ander verband houdende met den in te voeren technischen dienst.

Het reglement voor den postdienst in Nederlandsch-Indië (Ind. St. 1881 n°. 139) onderging bij Ind. St. 1903 n°. 393 eene aanvulling ten aanzien van het verschuldigde port bij verzen-

[1] Hiervan waren 2 kantoorchefs (der 2de klasse) geplaatst als sous-chef bij de post- en telegraafkantoren te Soerabaja en Weltevreden en 1 kantoorchef (van dienzelfden rang) bij het hoofdbureau van den post- en telegraafdienst te Batavia.

[2] Als gevolg van de expedities tegen Korintji en Djambi werden oorspronkelijk op 17 Juni 1903 te Tepan een veldpost- en telegraafkantoor en op 1 September 1903 te Moeara Tembesi een tijdelijk hulppostkantoor geopend. Het eerstbedoelde kantoor werd op 15 December 1903 door een tijdelijk post- en telegraafkantoor en het andere kantoor op 29 December 1903 door een tijdelijk postkantoor vervangen.

ding van op bepaalde tijden verschijnende drukwerken en eene wijziging bij Ind. St. 1904 n°. 197 ten opzichte van de verzending tegen verminderd port van brieven afkomstig van militairen, beneden den rang van officier bij de zee- of landmacht in Nederlandsch-Indië aan niet-militairen gericht, terwijl bij Ind. St. 1903 n°. 394 en 1904 n°. 198 de algemeene bepalingen ter uitvoering van het reglement voor den postdienst in Nederlandsch-Indië (Ind. St. 1891 n°. 254) in beide opzichten zijn aangevuld. Bovendien ondergingen die algemeene bepalingen nog de volgende wijzigingen. Bij Ind. St. 1903 n°. 234 is, in verband met de uitgifte van briefomslagen van een nieuw formaat, het daarop betrekking hebbende artikel gewijzigd, terwijl bij Ind. St. 1903 n°s. 237, 322 en 331 de bepalingen omtrent de toekenning van vrijdom van briefport voor de briefwisseling ter zake van 's lands dienst zijn aangevuld. Voorts werden de artt. 32, 35 en 37, regelende den vrijdom van briefport, bij Ind. St. 1904 n°. 193 in dien zin gewijzigd, dat de vrijdom meer in het algemeen voor den openbaren dienst werd toegekend.

In verband met de invoering van postpakketten met aangegeven waarde en met verrekening zijn bij Ind. St. 1904 n°s. 32 en 33 zoowel het reglement voor den pakketpostdienst binnen Nederlandsch-Indië (Ind. St. 1892 n°. 268) als de algemeene bepalingen (Ind. St. 1892 n°. 269) met de noodige voorschriften dienaangaande aangevuld. Deze aanvulling is krachtens Ind. St. 1904 n°. 102 met 1 April 1904 in werking getreden [1]).

Voor den incasseeringsdienst in het binnenlandsch verkeer zijn uitsluitend de postkantoren (134) aangewezen; voor de behandeling van aangeteekende stukken en het afgeven en uitbetalen van binnenlandsche postwissels tevens al de hulppostkantoren (114) en voor den binnenlandschen pakketpostdienst bestond, behalve bij 132 postkantoren en 108 hulppostkantoren, op nog 211 andere plaatsen gelegenheid, namelijk bij de halten van staatsspoorwegen of van particuliere spoor- en tramwegen, in het geheel dus op 451 plaatsen (18 meer dan op ult. 1902).

De cijfers omtrent de verschillende takken van den postdienst wezen, met uitzondering van die omtrent den incasseeringsdienst, over 1903 weder op toenemend verkeer. Slechts het aantal der verzonden ongefrankeerde brieven en dat der ontvangstberichten, zoomede de netto-opbrengst van den binnenlandschen pakketpostdienst gingen van 307 554, 3926 en f 50 254 (verbeterd cijfer) in 1902, terug tot 287 976, 2496 en f 49 981 in 1903.

In de wijze, waarop het brievenvervoer in en tusschen verschillende gewesten geschiedt, kwamen eenige veranderingen. De afstand, waarover voor dit doel van spoor- en tramwegen gebruik wordt gemaakt, klom van 3603 K.M. op ult. 1902 tot 3844 K.M. op ult. 1903.

Naarmate het noodig bleek, vooral als gevolg van nieuw ingevoerde spoor- of tramwegdiensten, is ook wijziging gebracht in de voor den pakketpostdienst aangewezen trajecten en middelen (zie o. a. Ind. St. 1903 n°s. 226, 285, 286, 324 en 332 en 1904 n°s. 44, 90 en 201).

Postverkeer met Nederland en vreemde landen. Het gebied der Algemeene Postvereeniging is in 1903 uitgebreid door de toetreding van de Britsche protectoraten Zuid-Nigeria en Somaliland.

Het postpakkettenvervoer van Indië zoowel met Nederland als met vreemde landen, tot deelneming waaraan op ult. 1903 in het geheel 202 Indische kantoren (13 meer dan op ult. 1902) waren aangewezen, nam, wat het totaal aantal uit Nederland en andere landen naar Indië verzonden pakketten en de opbrengst betreft, weder toe; het aantal uit Indië naar Nederland en andere landen verzonden pakketten verminderde evenwel van 11 413 tot 10 783.

Het postwisselverkeer toonde, zoowel wat het aantal postwissels als de daarmede overgemaakte bedragen aangaat, over het algemeen toeneming aan. Alleen het totaal der uit Nederland naar Indië met postwissels overgemaakte bedragen daalde van f 273 149 in 1902 tot f 261 603 in 1903.

Ook de dienst betreffende het invorderen van gelden op quitantiën wees, zoowel wat het aantal als de ingevorderde bedragen betreft, vooruitgang aan.

Het postwisselverkeer met Oostenrijk-Hongarije is, met ingang van 1 April 1904, zoodanig gewijzigd, dat de voor de genoemde landen bestemde postwissels, in plaats van in marken en pfennigen, in kronen en hellers worden uitgedrukt. In verband hiermede is het maximum-bedrag voor elken postwissel, instede van op 400 marken, op 500 kronen vastgesteld en is het maximum-bedrag voor elke zending van postquitantiën, in plaats van op 800 marken, op 1000 kronen bepaald (Ind. St. 1904 n°. 180).

Op den voet der bepalingen van het in Ind. St. 1898 n°. 270 opgenomen pakketpostverdrag van Washington is, met ingang van 1 Maart 1904, een rechtstreeksche pakketpostdienst tusschen Nederlandsch-Indië en Hongkong ingevoerd, waarvan de overeenkomst werd goedgekeurd bij Gouv. Bt. 28 Dec. 1903 n°. 20.

In verband met de invoering van postpakketten met aangegeven waarde en met verrekening, is het K. B. 29 Mei 1893 n°. 44 (Ind. St. n°. 253) bij K. B. 24 Sept. 1903 n°. 37 (Ind. St. 1904 n°. 31) aangevuld en gewijzigd, hetgeen, in verband hiermede, ook is geschied ten opzichte van de uitvoerings-bepalingen in Ind. St. 1895 n° 216 (zie Ind. St. 1904 n°. 33). Deze aanvullingen en wijzigingen zijn op 1 April 1904 in werking getreden (Ind. St. 1904 n°. 102).

De rekening wegens het overbrengen van de brievenmalen in den door de Maatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd" contractueel te onderhouden geregelden maildienst (Ind. St. 1893 n°. 133) liep, wat 1903 betreft, over 103 reizen, namelijk voor de Maatschappij „Nederland" over 26 uit- en 26 thuisreizen en voor de „Rotterdamsche Lloyd" over 26 uit- en 25 thuisreizen, waarvoor, tegen de gewaarborgde som van f 4000 per reis, door de „Nederland" f 208 000 en door de „Rotterdamsche Lloyd" f 204 000 genoten is. Deze betalingen kwamen voor de eene helft ten laste van de Nederlandsche en voor de andere helft ten laste van de Indische postadministratie. Over 1902 was aan genoemde Maatschappijen respectievelijk f 212 000 en f 208 000 uitbetaald.

Bij de wet van 23 Juli 1903 (Ned. St. n°. 226, Ind. St. n°. 343) is het contract met de stoomvaartmaatschappij „Nederland" in zoover gewijzigd, dat daarin is opgenomen dat Sabang instede van Padang op de uit- en thuisreizen moet worden aangedaan en dat de waarborgsom per reis bij het aandoen van Sabang met f 1600 wordt verhoogd en mitsdien bedraagt f 5600, instede van f 4000, per reis.

Voor het vervoer van postpakketten in 1903 met de stoomschepen der beide Maatschappijen, ingevolge de afzonderlijke overeenkomsten te dier zake, is aan de „Nederland" betaald f 16 240 en aan de „Rotterdamsche Lloyd" f 16 680, tegen f 17 170 en f 16 480 over 1902. Van de alzoo over 1902 en 1903 betaalde bedragen, ad f 33 650 en f 32 920, kwam ten laste van de Indische postadministratie achtereenvolgens f 4445 en f 4960.

Ontvangsten. Volgens voorloopige gegevens beliepen over 1903 de ontvangsten der brieven- en pakketpost (zonder daarbij de paardenposterij te rekenen en ook zonder voor de dienstbrieven eene fictieve opbrengst aan porto's in rekening te brengen) f 1 533 668, tegen f 1 549 450 (volgens verbeterde opgaven) in 1902, eene vermindering derhalve van f 15 782. Wegens verkochte postwaarden en formulieren (opbrengst in 1903 f 1 385 342, tegen f 1 409 555, verbeterd cijfer, in 1902) en wegens ontvangsten van verschillenden aard (opbrengst in 1903 f 9600, tegen f 15 735, verbeterd cijfer, in 1902) beliepen de ontvangsten respectievelijk f 24 213 en f 6135 minder, terwijl wegens op postwissels geheven recht (opbrengst in 1903 f 94 593, tegen f 92 320 in 1902) en wegens ontvangen porten voor ongefrankeerde en ontoereikend gefrankeerde brieven en verdere stukken (opbrengst in 1903 f 44 133, tegen f 31 840, verbeterd cijfer, in 1902) het voordeelig verschil respectievelijk f 2273 en f 12 293 bedroeg.

[1]) Met uitsluiting van alle andere middelen van vervoer, is de verzending van deze pakketten alleen toegelaten door middel van booten en langs spoor- en tramwegen.

§ 3. PAARDENPOSTERIJ.

De kosten van de in een vijftal gewesten op Java [1]) van landswege nog onderhouden wordende paardenposterij, ten dienste van het vervoer van gouvernementsreizigers langs binnenwegen, bedroegen in 1903 voor gewoon onderhoud f 52 805 en wegens voeding voor de paarden f 26 742, te zamen f 79 547, waartegenover aan ontvangsten stond, namelijk als ook de 4618 aan dienstreizigers verstrekte bespanningen berekend worden als opbrengst gevende, evenals de 30 bespanningen, waarvan particulieren gebruik maakten, respectievelijk f 70 581 en f 639, of te zamen f 71 220. Over 1902 beliepen, volgens verbeterde opgaven, eerstbedoelde (fictieve) ontvangsten f 77 407 en de werkelijke ontvangsten f 700, te zamen f 78 107, tegen f 85 580 (verbeterd cijfer) aan kosten der paardenposterij.

Onder de sommen van f 639 en f 700 is ook begrepen hetgeen dienstreizigers betaalden voor het medenemen van particulieren.

De routes, welke door de gouvernements-paardenposterij en die, welke door ondernemers van particuliere paardenposterijen worden bediend, ingevolge de door het Gouvernement, met het oog op het vervoer van dienstreizigers, met die ondernemers gesloten aannemingscontracten, zijn vermeld in den Indischen Regeeringsalmanak (zie van den jaargang 1904 deel I, bijlagen LL en MM).

---

§ 4. TELEGRAFEN EN TELEPHONEN.

Het aantal der telegraafkantoren van den post- en telegraafdienst, d.i. van de eigenlijke gouvernementstelegraaf, steeg in 1903 van 119 tot 125, door de oprichting van post- en telegraafkantoren te Moeara Djawa (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) en Kwandang (Menado), van een tijdelijk post- en telegraafkantoor te Tepan (Korintji) en de verheffing van de postkantoren te Samarinda (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), Menado en Gorontalo tot post- en telegraafkantoren. Het aantal der telegraafkantoren van den dienst der staatsspoorwegen, voor zoover zij in verbinding staan met het net van de gouvernementstelegraaf, klom van 236 tot 255, daar te Ledokombo, Sempolan, Garahan, Mrawan, Widoeri, Kalibaroe, Kempit, Temoegoeroeh, Singodjoeroeh, Rogodjampi, Kabat, Dadapan en Banjoewangi-haven (Besoeki) en te Dawoean, Klari, Kosambi, Sadang, Tjiboengoer en Tjikampek (Batavia) dergelijke kantoren voor het algemeen verkeer werden opengesteld. Het aantal der voor het publiek verkeer geopende gouvernements-telephoonkantoren, dat op ult. 1902 34 bedroeg, bleef onveranderd [2]).

Bij Gouv. Bt. 30 Juni 1903 n°. 1 (Bijbl. Ind. St n°. 5884) is aan de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij vergunning verleend om hare telegraafkantoren op de halten te Babat, Bowerno, Kapas, Soemari, Tjermee, Lamongan, Soemberredjo, Padangan, Pandjoenan, Randoeblatoeng, Tjepoe en Kradenan op denzelfden voet en dezelfde voorwaarden, als voor hare andere telegraafkantoren gelden, voor het publiek verkeer open te stellen. Deze openstelling had plaats op 1 October 1903.

Het aantal der particuliere telephoonkantoren, die voor het publiek verkeer zijn opengesteld, hetwelk op ult. 1902 30 bedroeg, onderging in den loop van 1903 geen verandering. In het geheel waren mitsdien op ult. 1903 56 particuliere spoorwegtelegraafkantoren en 30 particuliere telephoonkantoren voor het publiek verkeer geopend (waaronder respectievelijk 9 en 3 op plaatsen, waar tevens een gouvernements-telegraafkantoor bestaat), tegen respectievelijk 44 en 30 op ult. 1902.

De lengte der gouvernements-landlijnen en draden, op ult. 1902 bedragen hebbende respectievelijk 8092 en 12 441 K.M., was op ult. 1903 gestegen tot 8339 en 12852 K.M. Behalve de veranderingen ontstaan door lijnverlegging, droeg tot de vermeerdering bij de aanleg van de telegraaflijnen tusschen Balikpapan en Samarinda (131 K.M.), tusschen Kwandang en Gorontalo (53 K.M.), van 1 nieuwe telegraaflijn van Probolinggo over Loemadjang naar Banjoewangi langs den spoorweg (216 K.M.) en 1 lijn van Djember over Kalisat naar Banjoewangi, eveneens langs den spoorweg, ter lengte van 104 K.M. [3]). Het aantal K.M. kabel, dat op ult. 1902 2156 bedroeg, steeg, als gevolg van de legging van de kabels tusschen Balikpapan (Zuider en Oosterafdeeling van Borneo) en Kwandang (Menado) en tusschen Kwandang en Menado, ter lengte van respectievelijk 908,84 en 253,71 K.M., tot 3319 op ult. 1903 (bij de verschillende reparaties werden slechts kleine en ongeveer gelijke stukken kabel ingelascht en uitgekapt). De lengte van het geheele telegraafnet steeg derhalve van 10 272 K.M. lijnen en 14 663 K.M. draden op ult. 1902 tot respectievelijk 11 692 en 16 246 K.M. op ult. 1903 [4]).

Op drie van de gouvernementskabels in Nederlandsch-Indië kwamen in den loop van 1903 storingen voor, en wel op dien tusschen Kwandang en Menado van 28 Juni t/m 7 Augustus, op dien tusschen Sitoebondo en Bandjermasin van 25 Januari t/m 28 Februari en van 2 Juli t/m 1 Augustus en op dien tusschen Oelèë Lheuë en Belawan van 16 t/m 27 Maart. De herstelling van de eerste storing op den in de tweede plaats genoemden kabel geschiedde met eigen middelen. Die van de andere storingen had plaats door middel van de kabelschepen van de „Eastern Extension Australasia and China Telegraph Company"; de kosten bedroegen f 53 655. Bovendien werden in December 1903 uit den kabel tusschen Sitoebondo en Bandjermasin en in Maart/April van dat jaar uit den kabel tusschen Makasser en Singaradja door middel van die kabelschepen isolatiefouten verwijderd, waarvoor aan de Maatschappij f 42 885 is betaald. Op drie van de zes aan de Maatschappij toebehoorende, met Nederlandsch-Indië in verbinding staande kabels werd gedurende 1903 zes malen voor korteren of langeren duur (van 2 tot 15 dagen) storing in de gemeenschap ondervonden.

Het leveren en leggen van de kabels voor de telegraphische verbinding tusschen Java, Billiton en West-Borneo en tusschen Billiton, Banka en Palembang, tot eene gezamenlijke lengte van 646 zeemijlen, namelijk van Weltevreden over Batavia naar Tandjoeng Pandan (Billiton), van Tandjoeng Pandan naar Pontianak, van Tandjoeng Pandan naar Pangkalpinang (Banka) en van Muntok naar Palembang, is, na eene onderhandsche aanbesteding, tegen den prijs van £ 110 000 gegund aan meergenoemde Maatschappij. De bij het contract bedongen datum van oplevering — 1 Januari 1904 — moest, wegens den bij het leggen, waarmede den 5den December 1903 een aanvang was gemaakt, ondervonden tegenspoed tengevolge van de ongunstige weersgesteldheid, verschoven worden tot 1 Februari d. a. v. De geheele verbinding kon einde Januari in gebruik genomen worden [5]).

De ontvangsten van het binnenlandsch telegraafverkeer (ter zake van de betalende telegrammen, dus ongerekend de regeerings- en diensttelegrammen) beliepen in 1903 f 480 609, tegen f 493 546 in 1902 en f 504 944 in 1901 [6]).

Het aantal der betalende telegrammen in het binnenlandsch verkeer was in 1903 weder kleiner dan in 1902, namelijk 356 744 tegen 366 208 in 1902, en nam dus af met 2.58 %, tegen eene

---

[1]) Namelijk in de residentiën Preanger Regentschappen, Cheribon, Semarang en Rembang, zoomede in de afdeeling Krawang der residentie Batavia.

[2]) Bij Ind. St. 1903 n°. 361 is bepaald dat, met ingang van den dag waarop de telephoonkantoren op het eiland Banka aan het gouvernementstelegraafnet zouden zijn verbonden (d. i. 15 Januari 1904), de bepalingen omtrent den gouvernements-telephoondienst in Ind. St. 1884 n°. 52 op die telephoonkantoren van toepassing zouden zijn.

[3]) Als gevolg hiervan kwamen de 2 telegraaflijnen tusschen Sitoebondo en Banjoewangi over een afstand van 152 K.M. te vervallen.

[4]) Hieronder zijn begrepen de ondergrondslijnen en ondergrondsdraden, waarvan de lengte op ult. 1902 respectievelijk 24 en 66 K.M. bedroeg, tegen respectievelijk 34 en 75 K.M. op ult. 1903 (als gevolg van de hierboven bedoelde kabellegging).

[5]) Als gevolg hiervan werden de tot post- en telegraafkantoren verheven postkantoren te Pontianak, Tandjoeng Pandan en Muntok en het te Pangkalpinang opgerichte post- en telegraafkantoor voor het algemeen teletegraafverkeer geopend.

[6]) Onder die sommen was begrepen, ter zake van de (betalende) telegrammen, ontvangen van of verzonden naar de gouvernements-telephoonkantoren, voor zooveel betreft de opbrengst gerekend tot het aansluitingskantoor, in 1903 f 6270, in 1902 f 6934 en in 1901 f 6956.

vermindering met 4.14 % van 1902 op 1901 [1]).

Het woordental nam eveneens af, namelijk met 77 368, tegen eene vermindering van 164 924 woorden van 1901 op 1902, of, in percenten uitgedrukt, met 1.85 %, tegen 3.80 % in 1902. De vermindering van het aantal woorden was dus, verhoudingsgewijze, niet zoo groot als de afneming van het aantal der telegrammen, met het gevolg dat elk binnenlandsch telegram, dat in 1901 gemiddeld uit 11.34 en in 1902 gemiddeld uit 11.38 woorden bestaan had, in 1903 dooréén genomen 11.46 woorden bevatte.

De in 1903 in het binnenlandsch verkeer gewisselde regeeringstelegrammen vertegenwoordigden, berekend als betalende telegrammen, eene fictieve opbrengst van f 205 260, tegen f 197 947 over 1902 en f 160 588 over 1901.

In het buitenlandsch telegraafverkeer bleef zoowel het aantal der voor Nederlandsch-Indië bestemde als dat der van daar verzonden telegrammen toenemen. Het aantal der transit-telegrammen, dat in 1902 129 063 bedroeg (tegen 190 030 in 1901), daalde in 1903 tot 58 815. Deze vermindering van het transito-verkeer had tot oorzaak de exploitatie van de kabelverbindingen Australië-Afrika (van Adelaïde naar Perth, en van daar over de Kokos-eilanden en Rodrigues naar Mauritius) en Australië-Noord-Amerika (van Southport in Queensland, over de Fidji-eilanden naar VanCouver in Canada), waardoor de telegrammen die tusschen Australië eenerzijds, en Afrika en Noord-Amerika anderzijds, gewisseld worden, niet meer uitsluitend over Nederlandsch-Indië behoeven te gaan (zie K. V. 1903, kol. 227).

Het gemiddeld aantal woorden per transit-telegram, dat over 1901 en 1902 respectievelijk 13,55 en 14,12 bedroeg, was over 1903 12,77, terwijl dit voor de niet-transit-telegrammen, over 1901 en 1902 respectievelijk 8,07 en 7,96 bedragende, in 1903 steeg tot 8,04. Het aandeel der Indische telegraafadministratie in de opbrengst van het buitenlandsch verkeer beliep over 1903 voor de transit-telegrammen f 31 452 en voor de overige f 209 996, tegen respectievelijk f 84 708 (verbeterd cijfer) en f 200 882 in 1902.

Van den tijdelijken maatregel om particuliere telegrammen van en voor het personeel der in China van verschillende mogendheden gestationneerde land- en zeemacht toe te laten tegen halven prijs (zie K. V. 1900, blz. 122) is in 1903 geen gebruik gemaakt.

Bij Ind. St 1903 n°. 232 zijn de bijzondere voorwaarden voor de verzending van dagbladtelegrammen (Ind. St. 1890 n°. 131) nader aangevuld door de bepaling, dat de perstelegrammen, die tot dusver slechts in de Engelsche taal gesteld mochten zijn, voortaan zijn toegelaten in het Engelsch, Fransch of Duitsch of in de taal, waarin het dagblad, waaraan de telegrammen gericht zijn, wordt uitgegeven, terwijl bij Ind. St. 1904 n°. 125, met wijziging van het reglement voor den telegraafdienst in Nederlandsch-Indië (Ind. St. 1886 n°. 99), is bepaald, dat deze dagbladtelegrammen, welke door naar behooren gemachtigde dagbladcorrespondenten aan een tot de ontvangst dier telegrammen bevoegd dagbladbureel gericht moeten zijn, uitsluitend nieuws ter publiceering moeten bevatten en tot geen ander doel dan tot openbaarmaking door middel van tot de ontvangst van buitenlandsche dagbladtelegrammen bevoegde dagbladen worden aangewend. In 1903 zijn van zoodanige dagbladtelegrammen tegen verlaagd tarief 2655 naar Indië en 119 uit Indië verzonden (welke getallen over 1902 bedroegen 2534 en 62); deze telegrammen telden respectievelijk 87 274 en 1948 woorden (tegen 74 168 en 1152 woorden in 1902).

Het aantal woorden der tegen verlaagd tarief doorgezonden dagbladtelegrammen, dat zijn die tusschen de Australische koloniën, eenerzijds, en Groot Brittannië en Frankrijk, anderzijds, over en weer gewisseld, bedroeg over 1903 202 402, tegen 221 602 in 1902 en 281 211 in 1901.

Ter verzending door tusschenkomst van de te Pinang en te Singapore gevestigde kantoren der „Eastern Extension Australasia and China Telegraph Company" werden in 1903 bij de kantoren van den postdienst in de buitenbezittingen aangeboden 31 telegrammen, of 4 meer dan in 1902.

Van de gelegenheid om telegrammen van Sumatra naar andere eilanden van Nederlandsch-Indië of, omgekeerd, van een dier eilanden naar Sumatra over de buitenlandsche verbinding via Pinang en Singapore te verzenden, tegen een tarief van f 0,50 per woord, is in 1903 gebruik gemaakt voor 152 telegrammen of 500 minder dan in 1902.

In het locale verkeer tusschen Pinang en het noordelijk deel van Sumatra, mede tegen f 0,50 per woord, zijn 5144 telegrammen (met 32 870 woorden) gewisseld, tegen 5133 (met 33 139 woorden) in 1902.

Omtrent het betalend verkeer (anders dan voor eigen dienst) bij de 56 particuliere spoorwegtelegraafkantoren, kan slechts worden vermeld, dat bij de 14 kantoren der Deli-Spoorwegmaatschappij de betalende telegraafcorrespondentie in 1903 opbracht f 2661, tegen f 2887 in 1902.

Volgens ontvangen mededeeling van het internationaal telegraafbureel te Bern is het eiland Madagascar, met ingang van 1 Januari 1903, toegetreden tot de internationale telegraafovereenkomst van St. Petersburg van 22 Juli 1875.

Bij Ind. St. 1903 n°. 405 zijn de bepalingen omtrent den aanleg en het gebruik van telegrafen in Nederlandsch-Indië (Ind. St. 1876 n°. 257, gewijzigd en aangevuld bij Ind. St. 1878 n°. 101, 1889 n°. 213 en 1891 n°. 235) van toepassing verklaard op telegrafen en telephonen, waarbij de toestellen op de eindpunten niet onderling door draden of geleidingen zijn verbonden.

Telephoonondernemingen. Zooals reeds in vorige verslagen werd medegedeeld, werden, tijdens de overweging van de vraag of het door particulieren geëxploiteerde telephoonwezen in handen van het Gouvernement behoorde te worden gebracht, geen nieuwe vergunningen van dien aard verleend, noch verlenging van de termijnen van aanvaarding of van het in exploitatie brengen van reeds verleende vergunningen toegestaan. Sedert die vraag in bevestigenden zin beantwoord is, met dien verstande dat de overgang in gouvernementshanden geleidelijk zal plaats hebben (zie K. V. 1903, kol. 228), zijn evenwel, met intrekking van reeds vroeger verleende, doch nog niet in exploitatie gebrachte vergunningen, eenige nieuwe vergunningen *tot wederopzeggens* verleend, en wel:

a. aan de Preanger Telephoonmaatschappij tot het aanleggen en exploiteeren van eene telephoonverbinding tusschen de plaatsen Soemedang, Tjitjalengka, Garoet, Mangoenredja, Tasikmalaja en Manondjaja en tusschen genoemde plaatsen en de centraal-telephoonkantoren te Soeniawenang, Soekaboemi, Tjiandjoer en Bandoeng (Gouv. Bt. 23 Jan. 1904 n°. 14);

b. aan F. J. L. Mersen Senn van Basel tot het aanleggen en exploiteeren: 1°. van telephoonverbindingen in de afdeelingen Magetan, Ngawi en Ponorogo en in de afdeeling Panaroekan en de contrôle-afdeeling Besoeki der residentie Besoeki en het daartoe oprichten van centraal-telephoonkantoren op de afdeelingshoofdplaatsen Magetan, Ngawi en Ponorogo, op de plaatsen Panaroekan, Sitoebondo, Kapongan, Ardjasa en Soemberwaroe der afdeeling Panaroekan en op de plaatsen Besoeki, Wringin, Mlandingan en Boengatan der contrôle-afdeeling Besoeki, en 2°. van eene intercommunale telephoonverbinding tusschen de afdeelingshoofdplaatsen Ngawi, Magetan en Ponorogo en tusschen de plaatsen Boengatan (afd. Bondowoso, res. Besoeki) en Panaroekan (afd. Panaroekan, res. Besoeki) (Gouv. Bt. 15 April 1904 n°. 11);

c. aan J. Van Hengst tot het aanleggen en exploiteeren van eene telephoonverbinding tusschen Soerabaja, Bangil, Lawang en Malang en tusschen Bangil, Pasoeroean, Probolinggo en Klakah (Gouv. Bt. 15 April 1904 n°. 12);

d. aan de Telephoonmaatschappij „Japara" tot het aanleggen en exploiteeren van eene intercommunale telephoonverbinding tusschen de plaatsen Djapara, Koedoes, Pati en Djoeana (Semarang) (Gouv. Bt. 4 Sept. 1903 n°. 19).

De bij Gouv. Bt. 10 Oct. 1902 n°. 9 aan de Buitenzorgsche Intercommunale Telephoonmaatschappij verleende vergunning om van hare telephoonverbindingen tusschen Batavia, Buitenzorg en Soekaboemi gebruik te maken voor het overbrengen van telephoonberichten tusschen die plaatsen onderling (zie K. V. 1903, kol. 228) is den 16den November 1903 in exploitatie gebracht. Een dergelijke dienst, waartoe reeds in April 1902 aan de Preanger Telephoonmaatschappij vergunning was verleend, was op ult. April 1904 nog niet ingevoerd.

[1]) Op den teruggang van het aantal en van de opbrengst der binnenlandsche telegrammen over 1903 is ook in dat jaar van invloed geweest de aan de Intercommunale Telephoonmaatschappij te Batavia verleende vergunning om van hare telephoonverbindingen tusschen Batavia, Cheribon, Tegal, Pekalongan, Semarang en Soerabaja gebruik te maken voor het overbrengen van telephoonberichten (in Indië „phonogrammen" genoemd). Tengevolge van de invoering van dezen dienst — in werking getreden op 10 December 1901 — wordt een geringer aantal lange en dringende telegrammen over de gouvernementstelegraaf langs de noordkust van Java verzonden. De door genoemde Maatschappij aan den lande verschuldigde cyns, die over 1902 f 58 619 bedroeg, beliep over 1903 slechts f 55 460.

De ondernemingen voor intercommunaal telephoonverkeer waren op ult. 1903, evenals op ult. 1902, 3 in getal, terwijl het aantal plaatselijke netten 35 bleef bedragen, ongerekend het (niet in geld cijnsplichtige) telephoonnet van de Deli-Spoorwegmaatschappij. De 3 ondernemingen voor intercommunaal verkeer hadden in 1903 eene gezamenlijke bruto-ontvangst voor gesprekken en, voor zoover de Intercommunale Telephoonmaatschappij te Batavia en de Buitenzorgsche Intercommunale Telephoonmaatschappij betreft, ook voor telephoonberichten, van f 95 594,74 (in 1902 f 99 508), doch, evenals over 1902, was slechts door één cijns aan den lande te betalen, tot een totaal bedrag van f 55 460,49, tegen f 58 620 over 1902. Van de 35 ondernemingen voor communale verbindingen waren er op ult. 1903 twee, welke geen betalende geabonneerden hadden. De overige telden op ult. 1903 4480 geabonneerden, tegen 4135 op ult. 1902, terwijl de bruto-ontvangsten, die in 1902 f 584 657 bedroegen, in 1903 klommen tot f 616 000. Als cijns aan den lande was in 1903 verschuldigd f 58 434,84⁵, tegen f 55 079 in 1902, in beide jaren door 24 van de 35 ondernemingen. Voor elke onderneming in het bijzonder worden de gebruikelijke gegevens aangetroffen in bijlage X.

Telephoonverbindingen voor eigen gebruik. Gedurende 1903 en in de eerste vier maanden van 1904 zijn 15 vergunningen tot het aanleggen van telephoongeleidingen voor eigen gebruik verleend en zijn 3 dergelijke vergunningen, op verzoek van belanghebbenden, ingetrokken. Wegens aan den Staat te betalen jaarlijksche vergoeding voor het gebruik van openbare wegen en van andere ter vrije beschikking van de Regeering staande gronden, die ten behoeve van de geleidingen gebezigd worden (vgl. t. a. p.), is over 1903 door een negental vergunninghouders een totaal bedrag van f 1167 betaald.

§ 5. POSTSPAARBANK.

Met intrekking van de K. Btn. 14 Juli en 5 Nov. 1898 n°s. 22 en 63 (Ind. St. 1898 n°. 274 en 1899 n°. 4), is bij K. B. 9 Jan. 1903 n°. 14 (Ind. St. n°. 20) het K. B. 16 Oct. 1897 n°. 27 (Ind. St. n°. 296), tot oprichting van eene postspaarbank in Nederlandsch-Indië, in dier voege gewijzigd, dat 1°. het tijdstip van ingang der rentevergoeding aan inleggers — aanvankelijk bepaald op den eersten der maand, volgende op die, waarin de directeur der postspaarbank van de inlagen kennis krijgt — gesteld is op den eersten der maand, volgende op die, waarin de inlagen geschieden; 2°. het rentegevend maximum — aanvankelijk bepaald op f 1200 voor gewone inleggers en op f 2400 voor vereenigingen, stichtingen en fondsen van maatschappelijk of godsdienstig belang of tot onderling hulpbetoon — voor alle inleggers zonder onderscheid gebracht is op laatstgenoemd bedrag, met dien verstande, dat voor gelden, welke krachtens eene algemeene of bijzondere beschikking van den Gouverneur-Generaal in de postspaarbank worden belegd, de rentevergoeding aan geen maximum gebonden is; 3°. de belegging van de beschikbare gelden nader geregeld is, als gevolg waarvan thans voor de postspaarbank ook mogen worden aangekocht fondsen, welke in aanmerking komen voor de belegging van de gelden der Rijkspostspaarbank hier te lande, terwijl voorts, wat de belegging in Indië betreft, het disconteeren van vendu-acceptatiën voor rekening van de postspaarbank is vervangen door rentevergoeding aan die instelling ten laste van de Indische begrooting, naar den maatstaf van 3 % 's jaars, over hare in 's lands kas berustende gelden, voor zoover deze geacht kunnen worden voor die disconteering benoodigd te zijn; 4°. vrijstelling verleend is van de aan den post- en telegraafdienst wegens vrijdom van briefport verschuldigde vergoeding van 10 cents per inlegger en per jaar, voor zoodanige inleggers, die vijf jaar hebben laten verloopen zonder eenige inlage gedaan of betaling van kapitaal of rente gevorderd te hebben of zonder de rente op hun spaarbankboekje te hebben doen bijschrijven; en 5°. de vrijstelling van zegelrecht voor alle akten en stukken, noodig voor den inleg van gelden in — en voor de terugbetaling daarvan door — de postspaarbank, uitgebreid is tot de door de Javasche Bank af te geven bewijzen van bewaarneming van aan de postspaarbank toebehoorende of door haar in pand genomen waarden.

Ingevolge bedoeld Koninklijk besluit, hetwelk op 1 Februari 1903 in werking is getreden (zie Ind. St. 1903 n°. 21), zijn bij Ord. van 9 Maart 1903 (Ind. St. n°. 163) en Gouv. Bt. 9 Maart 1903 n°. 18 (Ind. St. n°. 164) nadere regelingen getroffen met betrekking tot de disconteering van vendu-acceptatiën (vgl. K. V. 1903, kol. 155/156) en is bij Gouv. Bt. 21 Maart 1903 n°. 8 (Ind. St. n°. 169) eene wijziging gebracht in het reglement voor de postspaarbank.

Ook in 1903 nam het gebruik, dat van de spaarbank gemaakt wordt, weder toe. Het tegoed der inleggers steeg van f 3 995 809 op ult. 1902 tot f 4 867 989 op ult. 1903 (hierin deelden inlanders en vreemde oosterlingen voor 9.59 en 1.52 en voor 9.07 en 1.49 %), terwijl het totaal aantal inleggers klom van 30 058 tot 33 564, onder wie respectievelijk 6367 en 6740 militairen.

Het ten name van de postspaarbank in Nederlandsche Staatsschuld belegd kapitaal bedroeg op ult. 1903 f 3 453 350 (nominaal), te boek staande voor eene waarde van f 3 382 984, terwijl in Indië was uitgezet in beleeningen f 807 530. Op den voet der vroegere, op ult. April 1903 opgeheven regeling (zie hiervóór), werden gedurende het tijdvak 1 Januari—ult. April 1903 1121 vendu-acceptatiën gedisconteerd, tot een gezamenlijk bedrag van f 1 020 284, terwijl de postspaarbank, wegens rente over hare in het tijdvak 1 Mei—ult. December 1903 in 's lands kas berust hebbende, voor de disconteering benoodigde gelden, aanspraak had op een bedrag van f 12 936. In totaal werd aan rente gekweekt f 150 300, overeenkomende met 3,42 % van de uitgezette kapitalen.

De som der uitgekeerde en bijgeschreven rente beliep (f 6332 + f 90 950 =) f 97 282, zoodat een overschot is verkregen van f 53 018, terwijl de bedrijfskosten der instelling f 44 495 bedroegen, waaronder f 29 945 aan bezoldiging van den directeur en het hem ondergeschikt personeel. Over 1902 was het overschot f 44 913 en bedroegen de bedrijfskosten f 35 660.

Met betrekking tot het 1ste halfjaar 1904 blijkt uit de maandelijks als bijvoegsel van de Jav. Ct. openbaar gemaakte staten van de in de postspaarbank ingelegde en daaruit teruggevraagde gelden, dat bij het einde van dat semester het tegoed der inleggers f 5 395 646 bedroeg, waarin 21 038 Europeanen, 13 579 inlanders en 1117 vreemde oosterlingen deelden voor f 4 839 024, f 489 075 en f 67 547.

IV. GELEIDINGEN VOOR ELECTRISCHE VERLICHTING EN VOOR HET OVERBRENGEN VAN KRACHT DOOR MIDDEL VAN ELECTRICITEIT.

Van de in bijlage IJ van K. V. 1903 vermelde 5 vergunningen van dezen aard, welke op ult. Maart 1903 van kracht, doch nog niet in exploitatie gebracht waren, kwamen er vóór ult. Maart 1904 3 te vervallen (de N°s. 3, 4 en 5), wegens niet tijdige aanvaarding. Daarentegen werden 3 nieuwe vergunningen voor electrische verlichting, zoomede overbrenging van kracht door middel van electriciteit, en wel voor de hoofdplaats Padang en omstreken, de hoofdplaats Semarang en omstreken en de hoofdplaats Tandjoeng Pinang (Riouw en onderhoorigheden), verleend. Tengevolge van een en ander waren op ult. Maart 1904 nog in werking te brengen de in bijlage Z, sub B, vermelde 5, reeds aanvaarde of nog te aanvaarden vergunningen, als bedoeld bij Ind. St. 1890 n°. 190, juncto 1895 n°. 121 en 1897 n°. 69.

M.

I. FINANCIËN.

§ 1. BEGROOTING.

a. BEGROOTINGSWETTEN.

Begrooting 1901. Het in 1902 (zie Ind. St. n°. 459), boven het cijfer van het IIde hoofdstuk der begrooting van uitgaven voor het dienstjaar 1901, geopende krediet van f 400 000, tot aanvulling van de 38ste onderafdeeling (uitgaven in verband met eene vermindering van de heerendiensten op Java en Madoera) — zie K. V. 1903, kol. 231 — is bekrachtigd bij de wet van 31 Dec. 1903 (Ned. St. n°. 357, Ind. St. 1904 n°. 188).

Begrooting 1902. Bij de wetten van 31 Dec. 1903 (Ned. St. n°s. 363 en 364, Ind. St. 1904 n°s. 162 en 163) zijn in de begrooting van uitgaven voor het dienstjaar 1902 — reeds verhoogd bij de in K. V. 1902, kol. 233, vermelde wet — nog eenige wijzigingen gebracht, waardoor het eindcijfer van het Iste hoofdstuk met f 2 750 000 verminderd en dat van het IIde hoofdstuk nader met f 4 717 400 verhoogd is. De begrooting wijst dientengevolge, tegenover een eindcijfer van middelen van f 152 186 414, aan uitgaven een totaal van f 161 696 266 aan.

Begrooting 1904. De vier wetten van 30 Dec. 1903 (Ned. St. n°s. 330 t/m 333), houdende vaststelling van deze begrooting, zijn in Indië afgekondigd op 7 Januari 1904 (Ind. St. n°s. 8 t/m 11). De Koninklijke besluiten van 31 Dec. 1903 n°. 109 en 110, houdende splitsing in artikelen van de beide hoofdstukken der begrooting van uitgaven, zijn aldaar eveneens op 7 Januari 1904 (Ind. St. n°s. 12 en 13) openbaar gemaakt. Het IIde hoofdstuk der uitgaven is sedert bij de wet van 18 Juli 1904 (Ned. St. n°. 193, Ind. St. n° 370) — zie hoofdst. **H**, kol. 165, — verhoogd met f 212 000, in verband waarmede de eindcijfers der vier hoofdstukken zijn als volgt:

Middelen in Nederland (hoofdstuk I der Middelen)	f 29 604 921	
Middelen in Indië (hoofdstuk II der Middelen)	125 380 775	
		f 154 985 696
Uitgaven in Nederland (hoofdstuk I der Uitgaven)	f 33 287 395	
Uitgaven in Indië (hoofdstuk II der Uitgaven)	133 964 989	
		167 252 384
Nadeelig verschil		f 12 266 688

Met betrekking tot de dekking van het begrootingstekort bepaalt art. 2 van de wet, houdende vaststelling van het Iste hoofdstuk der Middelen, dat daarin, voor zooveel noodig, wordt voorzien door eene geldleening, krachtens eene nader vast te stellen wet aan te gaan.

b. BEGROOTINGSREKENINGEN.

Een ontwerp van wet tot vaststelling van het slot der Indische rekening over 1900 (zie K. V. 1903, kol. 232) is, onder dagteekening van 2 December 1903, aan de Staten-Generaal ingediend (zie Gedrukte Stukken Tweede Kamer, Zitting 1903 — 1904 — **117**). De algemeene rekening over 1901, tot vaststelling van welker slot eerlang een wetsontwerp zal worden aangeboden, wijst de volgende uitkomsten aan:

Ontvangsten in Nederland	f 30 988 472,42^5	
Ontvangsten in Indië	118 391 424,01	
		f 149 379 896,43^5
Uitgaven in Nederland	f 29 882 359,42	
Uitgaven in Indië	120 020 844,98	
		149 903 204,40
Nadeelig slot . . .		f 523 307,96^5

§ 2. LANDSKASSEN IN INDIË EN KASBEHEER IN NEDERLAND.

Wegens de belangrijke vermeerdering der werkzaamheden van de gewestelijke secretarissen van Djokjakarta en Soerakarta, tengevolge van de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur en het rechtswezen en de invoering van de opiumregie in die gewesten, zijn zij van het beheer over 's lands kas ontlast en is dat beheer opgedragen aan afzonderlijke ontvangers (Ind. St. 1904 n°. 161).

Opgaven, aanwijzende den stand van de gezamenlijke landskassen op Java en Madoera en van die in de buitenbezittingen, bij het einde van elke maand van 1903, zijn opgenomen in bijlage AA.

Van de op de Javasche Bank, krachtens haar octrooi, rustende verplichting tot kostelooze overmaking van gelden ten behoeve van den lande tusschen Batavia en hare agentschappen te Semarang, Soerabaja, Padang en Makasser, en tusschen deze vier plaatsen onderling, is in het tijdvak 1 April 1903 — 31 Maart 1904 van gouvernementswege gebruik gemaakt voor de overmaking van een totaal bedrag van f 18 965 500.

Het aandeel van den lande in de rente, in 1902 gekweekt met de disconteering bij de landskassen van vendu-acceptatiën voor gezamenlijke rekening van de postspaarbank en van het Gouvernement, bedroeg f 15 536. Over het tijdvak 1 Januari — ult. April 1903 (vgl. K. V. 1903, kol. 155) beliep dat aandeel f 7011.

Wegens den blijvenden geldnood bij de Indische kassen kon van het, blijkens K. V. 1903, kol. 232, bij de Javasche Bank, tegen onderpand van tin, opgenomen bedrag van f 5 millioen, gedurende 1903 niet alleen niets terugbetaald worden, doch moesten die kassen in de maanden September en October 1903 nader, en wel tot een gezamenlijk bedrag van f 2 millioen, uit Nederland aangevuld worden, zoodat de overmakingen van gelden uit Nederland naar Indië, door tusschenkomst van de Javasche Bank, in 1903 beliepen een totaal bedrag van f 14 millioen. Bovendien is, in de maanden Februari t/m Juni 1904, nog f $7^1/_2$ milioen telegraphisch naar Indië overgemaakt.

Sedert is de stand der Indische kassen gunstiger geworden en is op 3 Augustus 1904 f 1 millioen naar Nederland geremit-

teerd; bovendien werd op 23 Juli t. v. een bedrag van f 200 000 afgelost op de hierboven vermelde beleeningsschuld ad f 5 millioen, in verband met de omstandigheid, dat de voorraad tin op Banka was gedaald beneden het quantum van 62 500 pikols, waarop de beleening was gesloten.

De rekening met 's Rijks schatkist wees de navolgende nadeelige saldo's aan, en wel:

f	15 321 073 op ult.	September	1903	f	23 495 605 op ult.	Maart	1904
	18 386 871 „ „	October	„		26 926 862 „ „	April	„
	16 276 473 „ „	November	„		26 048 302 „ „	Mei	„
	18 533 532 „ „	December	„		29 706 395 „ „	Juni	„
	17 793 850 „ „	Januari	1904		29 190 002 „ „	Juli	„
	20 948 728 „ „	Februari	„		27 659 072 „ „	Augustus	„

Bij de wet van 31 Dec. 1903 (Ned. St. n°. 365) is de Minister van Financiën bevoegd verklaard tot de overschrijding van de aan het slot van art. 26 der Indische comptabiliteitswet gestelde grens met f 32 millioen.

Voor rente van vlottende schuld is over 1903 f 358 310 uitgegeven.

---

§ 3. VERKOOP VAN PRODUCTEN.

Veilingen. De in 1903 hier te lande door tusschenkomst der Nederlandsche Handelmaatschappij voor gouvernementsrekening geveilde producten bestonden uit 134 533 pikol Java- en 600 pikol Menado-koffie, 250 085 pikol Banka-tin en 398 237 K.G. kinabast, zoomede uit 12 408 K.G. tin, verkregen door raffineering hier te lande van uit Banka ontvangen tinslakken. De totale bruto opbrengst, ad f 28 163 845, liet, na aftrek van de kosten van aflading in Indië, vervoer over zee en verkoop (dus ongerekend de in Indië gedane uitgaven, waaromtrent opgaven per oogstjaar worden aangetroffen in de bij hoofdst. O behoorende tabellen), ten bedrage van f 1 538 797, een netto provenu van f 26 625 048 over. Voor gespecificeerde opgaven omtrent een en ander zie bijlage BB.

Over de op Java en te Padang gehouden koffieveilingen en over den verkoop van Ombilin-kolen wordt gehandeld in hoofdst. O.

Bevrachtingen. Ook in 1903 had het vervoer van gouvernementsproducten uit Nederlandsch-Indië herwaarts plaats met stoomschepen der maatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd". Het aantal beladingen bedroeg in stoomschepen, welke in den contractueelen maildienst vertrokken, 50 en in zoogenaamde extra-booten 26. Op deze 76 reizen zijn voor gouvernementsrekening herwaarts verscheept 5879 last koffie, 7744 last tin en 421 last kinabast. Omtrent de betaalde vrachten zie bijlage CC.

Assurantiën. Van de in 1903 door de Nederlandsche Handelmaatschappij geldelijk verantwoorde producten, die, berekend naar de prijzen op de tijdstippen van verscheping, eene waarde vertegenwoordigden van f 29 307 159, was tegen zeegevaar verzekerd geweest eene waarde van f 1 288 124, waarvoor wegens premie betaald was f 3871. Schade is alleen geleden op de eigen risico van het Gouvernement, en wel ten bedrage van f 103 191 (verdeeld over 8 ladingen).

---

§ 4. ANDERE BRONNEN VAN INKOMST.

A. VERPACHTE MIDDELEN.

Opiumpacht.

Java. In de residentiën Cheribon, Pekalongan, Banjoemas en Kedoe is het pachtstelsel, met ingang van 1 Januari 1904, vervangen door de opiumregie (Ind. St. 1903 n°. 272), zoodat thans geheel Java en Madoera tot het regiegebied behoort.

Volgens de van de pachters ontvangen opgaven beliep het debiet van *bereid* opium in 1903 128 916 thail, tegen 297 436 thail in 1902, welke hoeveelheden respectievelijk overeenkomen met 8057¹/₄ en 18 339³/₄ kati, waarbij echter in aanmerking dient genomen te worden dat, tengevolge van de invoering van de regie, de pacht in het perceel Batavia c.a. sedert 1 October 1902 en in de residentiën Soerakarta en Djokjakarta sedert 1 Januari 1903 niet meer werkte. Uitvoerige opgaven, voor elk pachtperceel in het bijzonder, nopens de verstrekking en het debiet van opium in de jaren 1902 en 1903 zijn opgenomen in tabel I van bijlage DD, terwijl tabel II eene statistiek bevat van de in 1903 gedane aanhalingen van opium, die zich meest alle tot kleine hoeveelheden bepaalden.

Volgens de daaromtrent van ons consulaat-generaal te Singapore ontvangen opgaven, ontleend aan verklaringen der afschepers, zouden in 1903 van daar naar Bali 744 en naar Makasser 462 kisten opium zijn verscheept (tegen respectievelijk 922 en 563 in 1902), welke opgaven niet veel verschillen van de onzerzijds gehouden aanteekeningen betreffende de ontscheepte partijen, welke respectievelijk aanwezen 761 en 458 kisten.

De aanzuivering van hetgeen de pachters aan den lande verschuldigd waren wegens pachtsom (f 1 192 080) en wegens aan hen verstrekt opium (f 340 800) had in 1903 geregeld plaats. Het verstrekte opium, waarvoor de pachters f 30 per kati hebben te voldoen, kostte den lande, wat het Levantsch opium betreft, f 8,69⁵, en, wat de Bengaalsche soort aangaat, f 9,87⁵ per kati, zoodat, daar de verstrekkingen in 1903 bestonden uit 2580 kati van de eerste en 8780 van de andere soort, onder de som van f 340 800 eene winst begrepen was van f 231 664.

In mindering van den lande nog toekomende vorderingen betreffende sommige opiumpachtperceelen is, blijkens tabel IV van bijlage DD, gedurende 1903, voor zooveel Java en Madoera betreft, nog geïnd f 3344 (voor de buitenbezittingen was dit cijfer f 6383).

In verband met de nieuwe administratieve indeeling van de residentiën Cheribon en Pekalongan (Ind. St. 1900 n°. 310 en 1901 n°. 68) zijn de grenzen der voor opium verboden kringen in die gewesten nader omschreven (Ind. St. 1903 n°. 271).

Buitenbezittingen. Van de vier gewesten, waar hetzelfde pachtreglement werkt als op Java van kracht was, namelijk Sumatra's Westkust, Benkoelen, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Palembang, moesten in de eerstgenoemde drie — wat Sumatra's Westkust betreft met uitzondering van het uitsluitend recht tot invoer van opium in het, sedert 1 Januari 1902, tot het gouvernement Atjèh en onderhoorigheden behoorende landschap Troemon (vgl. Ind. St. 1904 n°. 21), en voor zooveel de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo aangaat alleen voor het rechtstreeksch gebied — nieuwe verpachtingen plaats hebben, welke op nagenoeg dezelfde voorwaarden als

voor den afgeloopen termijn (zie Ind. St. 1903 n°. 333) zijn gehouden voor de tijdvakken 1 April 1904 t/m ult. Maart 1905 en 1 April 1904 t/m ult. Maart 1907. De toewijzing geschiedde voor Sumatra's Westkust voor het eenjarig en voor de beide andere gewesten voor het driejarig tijdvak, tegen de pachtsommen respectievelijk van f 132 000, f 52 800 en f 15 312 's jaars (f 240 000, f 61 200 en f 12 120 in het vorige tijdvak). Voor Benkoelen geschiedde de afstand voor een driejarig tijdvak onder beding, dat het Gouvernement zich het recht voorbehoudt om de pacht op 1 Augustus 1905 of eenig later tijdstip vóór ult. Maart 1907 te doen eindigen, bijaldien mocht worden besloten tot exploitatie aldaar van het opiummiddel in eigen beheer, onder gehoudenis de pacht minstens zes maanden te voren op te zeggen. Gelijk beding was gemaakt voor Sumatra's Westkust voor het geval, dat ook daar de pacht voor drie jaren mocht worden afgestaan.

De verstrekte hoeveelheid opium in de genoemde vier gewesten bedroeg in het geheel 9189 kati, tegen 8586 kati in 1902; de toegestane maxima beliepen gezamenlijk 20780 kati.

Het aantal aanhalingen beliep in de vier gewesten 58, zijnde 24 meer dan in 1902. In totaal is aangehaald 54,16 kati (herleid naar het gewicht in ruwen staat), tegen ruim 49¾ kati in 1902.

Elders in de buitenbezittingen, voor zooveel aldaar vanwege het Gouvernement het recht tot den verkoop van opium wordt verpacht, zijn de pachters niet aan maxima gebonden en hebben zij het opium zelf aan te schaffen buiten bemoeienis van den lande, uitgezonderd — wat dit laatste betreft — in Menado, alwaar zij zich uitsluitend van opium uit 's lands voorraad hebben te voorzien. [1])

Nieuwe pachtcontracten zijn gesloten voor Banka, de Banda-eilanden en de onderafdeelingen Waroe en Ceramlaut en Goram (Amboina), Ternate en de afdeeling Boeleleng (Bali en Lombok) voor het tijdvak 1 April 1904 t/m 31 Maart 1905 en voor de gewesten Atjèh en onderhoorigheden (met inbegrip van het landschap Troemon; zie hiervóór) en Riouw, en de afdeelingen Gorontalo (Menado) en Djembrana (Bali en Lombok) voor het tijdvak 1 April 1904 t/m ult. Maart 1907, tegen respectievelijk f 279 156, f 23 700, f 6 900, f 7 140, f 60 000, f 840 000, f 521 760, f 2 400 en f 6 120 's jaars (f 279 144, f 20 400, f 4 800, f 4 160, f 102 000, f 505 080, f 508 800, f 1 800 en f 6 060 in de voorafgegane pachttermijnen).

De stijging van den pachtschat voor Atjèh en onderhoorigheden is eensdeels het gevolg van de inlijving van het landschap Troemon bij het pachtgebied, anderdeels van den verbeterden politieken en oeconomischen toestand van het gewest, terwijl de daling van de Boelelengsche pacht wordt toegeschreven aan de hooge prijzen, die de pachter in den laatsten tijd bij den inkoop van het door hem benoodigde opium heeft moeten betalen.

De over 1903 ter zake van de opiumpacht in de buitenbezittingen verschuldigde bedragen, namelijk f 4 247 193 aan pachtschat en f 292 287 wegens koopprijs van opium uit 's lands voorraad (op welke verstrekkingen de winst van den lande bedroeg f 198 985), werden naar behooren voldaan.

De verbodsbepalingen op den invoer van opium in het Nederlandsch gedeelte van Nieuw-Guinea (Ind. St. 1888 n°. 67, zooals het is aangevuld bij Ind. St. 1889 n°. 108) zijn mede van toepassing verklaard op enkele landschappen in de residentie Menado (Ind. St. 1903 n°. 254). Voorts zijn bij Ord. van 13 April 1904 (Ind. St. n°. 205) verbodsbepalingen uitgevaardigd op den invoer van opium op eenige tot de residentie Ternate en onderhoorigheden behoorende eilanden.

Het reglement voor de opiumpacht ter Oostkust van Sumatra (Ind. St. 1885 n°. 167, zooals het sedert is gewijzigd) is bij Ord. van 12 Jan. 1904 (Ind. St. n°. 46) in dier voege gewijzigd dat, met ingang van 1 April 1905, vóór de verpachting, door den Gouverneur-Generaal voor den geheelen pachttermijn worden vastgesteld de maximumhoeveelheid van het maandelijks in totaal aan de daarop rechthebbende Bataksche hoofden te verstrekken ruw opium en de maximumprijs, dien de pachter hun daarvoor in rekening mag brengen, en zulks ten einde zeker te zijn, dat niet meer opium verstrekt wordt dan voor de werkelijke behoefte noodig is.

Andere verpachte middelen.

Java en Madoera. Van de zoogenaamde kleine middelen kwamen voor eene nieuwe verpachting in aanmerking de vogelnestklippen in de afdeelingen Soemenep (Madoera) en Loemadjang (Pasoeroean) en in de residentie Rembang, de Chineesche dobbelspelen in de residentie Batavia en op de tot dat gewest behoorende Duizend-eilanden, het heffen van schutgelden bij de sluizen te Tangkë (ter hoofdplaats Batavia) en te Semarang [2]), bijna alle overvaarten en enkele pandhuizen [3]) (vgl. tabel I van bijlage EE).

De opbrengst van de pacht der dobbelspelen daalde van f 270 870 in 1903 tot f 247 500 in 1904, welke achteruitgang hoofdzakelijk gezocht moet worden in de mindere opbrengst der pacht in de residentie Batavia, waar het aantal speelplaatsen met één verminderd werd, terwijl voorts de pachtvoorwaarden — ook ten aanzien van de residentiën Semarang en Soerabaja — nog eenigszins zijn verscherpt (Ind. St. 1904 n°. 396).

De pacht der vogelnestklippen (f 74 166 in 1903, tegen f 63 804 in 1904) daalde voornamelijk tengevolge van de mindere opbrengst in de residentie Rembang, terwijl voor de vermindering van de pacht der Duizend-eilanden (f 6990 tegen f 8160) en van die der overvaarten (f 93 891 tegen f 97 000) geen bepaalde oorzaken kunnen worden opgegeven.

Voor alle kleine middelen gezamenlijk beliep het totaal der pachtsommen over 1904 f 1 694 981, tegen f 1 783 228 (verbeterde opgaaf) in 1903.

De aanzuivering van de pachtsommen over 1903 geschiedde over het algemeen naar behooren. Bij het einde van het jaar was slechts door 8 pachters, ongerekend de boeten, gezamenlijk nog verschuldigd f 1371, welk bedrag in de eerste maanden van 1904 nagenoeg geheel is gekweten.

Op de vorderbare achterstanden over vroegere pachtjaren, bij het einde van 1902 bedragende f 90 498, is in 1903 aangezuiverd f 1534 (zie daaromtrent tabel II van bijlage EE).

Bij Ind. St. 1903 n°. 402 is een nieuw reglement afgekondigd voor de pacht van het recht tot het houden van pandhuizen in Nederlandsch-Indië, terwijl, ter uitvoering van de bepalingen van dat reglement met betrekking tot de renteberekening der beleende gelden en de vaststelling der termijnen, binnen welke de aflossing der pandgoederen moet geschieden, voorschriften zijn gegeven bij Gouv. Bt. 4 Dec. 1903 n°. 23 (Ind. St. n°. 403).

Ook in 1903 zijn ten aanzien van de pandhuispacht hier en daar overtredingen geconstateerd, waaronder 34 gevallen van beweerde overschrijding door de pachters van het rente-tarief. Van de daarin betrokken 34 beklaagden zijn er 16 gestraft en de overige vrijgesproken. Wegens het clandestien uitleenen van kleine sommen tegen pand is tegen 20 personen eene vervolging ingesteld, welke voor twee hunner eindigde met vrijspraak en voor de andere met veroordeeling tot tenarbeidstelling.

Omtrent de exploitatie van pandhuizen op Java en Madoera in eigen beheer zie men onder „Onverpachte middelen en inkomsten".

Buitenbezittingen. Met ingang van 1 April 1904 is de pacht van het recht op het slachten van varkens en het verkoopen van versch varkensvleesch in de residentie Palembang vervangen door eene rechtstreeksche heffing van de belasting op het slachten van tamme varkens (Ind. St. 1904 n°. 124).

Bij Ord. van 10 Jan. 1904 (Ind. St. n°. 39) is het gebied van de saguweerpacht in de afdeeling Banda (Amboina) beperkt tot de hoofdplaats Neira en zijn de op die pacht betrekking hebbende bepalingen, met ingang van 1 April 1904, herzien.

In de buitenbezittingen vond daar, waar de pachtovereenkomsten met ult. Maart 1904 kwamen te verstrijken, de opveiling, evenals op Java en Madoera, in den regel tweeledig plaats, namelijk voor een korteren of langeren termijn, waarbij in de meeste gevallen tot gunning voor den langeren termijn is overgegaan, omdat de aanbiedingen daarvoor voordeeliger waren. Op den regel van tweeledige verpachting is uitzondering gemaakt ten aanzien van eenige kleine middelen in de Westerafdeeling van Borneo, de dobbelspelen in eenige landschappen ter Oostkust van Borneo en de saguweerpacht te Ternate, en

[1]) Dit beginsel gold ook, tot ult. Maart 1904, ten aanzien van de residentie Ternate, maar is sedert aldaar losgelaten (Ind. St. 1904 n°. 17).

[2]) In verband met de omstandigheid, dat de heffing der sluisgelden te Tangkë en te Semarang eerlang in eigen beheer zal worden genomen, is de pacht slechts voor één jaar afgestaan.

[3]) De pacht van het recht tot het houden van een pandhuis te Soemedang (Preanger Regentschappen) is voor het tijdvak 1 Januari–ult. December 1904 ondershands afgestaan (Ind. St. 1903 n°. 386), in verband met het voornemen om de exploitatie in eigen beheer te nemen.

zulks voor de middelen in de Westerafdeeling van Borneo om de pachttermijnen tegelijk te doen afloopen met die van andere pachten in het gewest, ten einde in het vervolg voordeeliger combinaties mogelijk te maken, en, voor de beide andere pachten, in verband met in overweging genomen nieuwe regelingen.

Van alle kleine middelen gezamenlijk bedraagt het eindcijfer aan pachtsom over 1904 f 1 939 522, tegen f 1 810 553 (verbeterde opgaaf) over 1903 (vgl. bijlage EE).

Van het over 1903 aan pachtsom verschuldigde bleef bij het einde van dat jaar nog in te vorderen f 8778 (ongerekend de boeten), van welk bedrag op ult. Maart 1904 nog viel aan te zuiveren f 3647. In mindering van de achterstanden over vorige pachtjaren, is in 1903 geïnd f 2098 en bleef nog te vorderen f 246 954 (vgl. bijlage EE, tabel II).

Overtreding van de bepalingen betreffende de pandhuizen kwam in 1903 voor ter Oostkust van Sumatra, waar 4 personen, wegens het clandestien uitleenen van kleine sommen tegen pand, veroordeeld werden.

In die gewesten buiten Java en Madoera, waar het houden van pandhuizen niet aan pachters maar aan licentiehouders is toegestaan, zijn voor 1903 18 zoodanige vergunningen — die alleen gelden voor de daarin genoemde plaats en steeds afloopen bij het einde van het jaar van afgifte — aangevraagd. In de afdeelingen Boeleleng en Lombok der residentie Bali en Lombok, zoomede in Zuid-Nieuw-Guinea zijn in 1903 geen licenties aangevraagd; voor de overige gewesten waren de vergunningen verdeeld als volgt: Riouw 3 (32 988 beleeningen, waarop f 105 984 is voorgeschoten), Menado 6 (20 840 en f 99 301), Ternate 3 (7455 en f 25 928), Amboina 1 (3642 en f 4213,25), Timor 5 (21 685 en f 59 995).

De rentevoet in 1903 bij de gelicentieerde pandhuizen gevolgd, wordt opgegeven per maand te hebben bedragen in Riouw 5 à 12%, in Menado 4 à 5%, in Ternate 3 à 4 %, in Amboina 3 à 6% en op Timor 4%.

In verband met de inlijving van de afdeeling Redjang en Lebong bij de residentie Benkoelen (Ind. St. 1904 n°. 118), zijn eenige voorzieningen getroffen met betrekking tot de pacht der sterke dranken in die streken (Ind. St. 1904 n°. 122). Wat aangaat de voor de pandhuizen in die afdeeling geldende rentetarieven, zij verwezen naar Ind. St. 1904 n° 123.

B. ONVERPACHTE MIDDELEN EN INKOMSTEN.

De **opiumregie**, die in 1903 reeds werkte in de meeste gewesten van Java en Madoera (vgl. K. V. 1903, kol. 238), zoomede in de afdeeling Lombok der residentie Bali en Lombok en in de Lampongsche Districten, is, met ingang van 1 Januari 1904 (Ind. St. 1903 n°. 272), ook ingevoerd in de residentiën Cheribon, Pekalongan, Banjoemas en Kedoe, waarmede de exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer op geheel Java en Madoera haar beslag heeft gekregen.

In het nieuwe gebied is de regie op ongeveer denzelfden voet ingericht als elders.

Het aantal Chineesche wijken in de verboden kringen der residentie Batavia, waar het bezit van opium is toegestaan aan Chineezen en inlandsche militairen, is met één — die te Pamanoekan — verminderd (Ind. St. 1903 n°. 320).

Het inspecteerend personeel is, voorloopig bij wijze van tijdelijken maatregel, vermeerderd met een adjunct-inspecteur. Daarentegen is het tijdelijk aan den hoofdinspecteur der regie toegevoegde aantal controleurs bij het binnenlandsch bestuur in den loop van 1903 van 12 op 10 gebracht.

Bij Gouv. Bt. 2 Maart 1904 n°. 42 (Ind. St. n°. 151) zijn voorschriften gegeven nopens de opneming van de kassen, voorraden en administratiën van de comptabelen bij de opiumregie in de residentie Batavia.

In de reeds vóór 1903 tot het regiegebied behoorende gewesten van Java en Madoera — met inbegrip van de residentiën Bantam en Preanger Regentschappen, waar slechts op enkele plaatsen regie-opium verkrijgbaar gesteld is (vgl. K. V. 1903, kol. 238) — is in eerstgemeld jaar in het geheel gedebiteerd 473 587 thail bereid opium, tegen 500 478 thail in 1902, alzoo ± 5.4 % minder, waarbij echter in aanmerking moet worden genomen, dat in de laatstgenoemde twee residentiën, zoomede in de residentie Batavia, de regie eerst sedert 1 October 1902 werkt [1]). Voor Djokjakarta en Soerakarta, waar in 1902, onder het stelsel der pacht, 122 144 thail werd gesleten, valt eveneens eene daling in het debiet te constateeren, en wel tot 110 391 thail, d. i. met ± 10 %, welke vermindering voor een deel op rekening is te stellen van de hoogere opiumprijzen bij de invoering der regie, terwijl bovendien ook sluikhandel zijn invloed deed gelden. In Bantam en de Preanger Regentschappen was het debiet aanvankelijk zeer gering, een gevolg van de reeds t. a. p. vermelde omstandigheid, dat in September 1902 zeer belangrijke, van de Bataviasche pacht afkomstige hoeveelheden opium tegen lagen prijs zijn verspreid, welke omstandigheid mede van invloed is geweest op den verminderden afzet in de residentie Batavia (41 347 thail in 1903, tegen 56 801 thail in 1902). Van eene toeneming van het gebruik van opium onder de inlandsche bevolking, tengevolge van het verkrijgbaar stellen van regie-opium ten behoeve van Chineezen en inlandsche militairen (zie t. a. p.), is niets gebleken. Dat in Semarang, gedurende 1903, meer opium is gesleten dan in het voorafgegane jaar, is hoofdzakelijk toe te schrijven aan de op krachtige wijze ter hand genomen bestrijding van den sluikhandel in dat gewest.

Voor opgaven per maand van de verkochte hoeveelheden, ook wat betreft de verdeeling van het debiet naar de verschillende verpakkingseenheden, en de geldelijke opbrengst zij verwezen naar bijlage FF.

Een verdere poging tot nivelleering van de debietprijzen had plaats in Rembang (1 Januari 1903) en in Soerabaja, Pasoeroean en Besoeki (1 Juli 1903), in welke gewesten de prijs in het algemeen eene verhooging onderging, terwijl in Djokjakarta en Soerakarta de nieuwe prijzen zooveel mogelijk in overeenstemming met die onder de pacht zijn vastgesteld.

Het aantal depôts, dat bij den aanvang van 1903 24 beliep, daalde sedert — de oprichting van depôts in de nieuwe gewesten buiten beschouwing latende —, tengevolge van eene gewijzigde indeeling der verkoop-ressorten, tot 21 [2]). In verband met de opheffing van enkele verkoopplaatsen, ging het aantal dier inrichtingen terug van 697 tot 684.

Het aantal verkoopplaatsen in de residentiën Cheribon, Pekalongan, Banjoemas en Kedoe is respectievelijk vastgesteld op 13, 56, 16 en 50 (Ind. St. 1903 n°. 272), die nagenoeg alle beheerd worden door mantri's voor den verkoop. In Banjoemas is de te Poerwokerto geplaatste assistent-collecteur tevens belast met het beheer van het depôt voor dat gewest. In Kedoe en Pekalongan zijn op de hoofdplaatsen depôts opgericht, onder beheer van Europeesche depôthouders, terwijl het beheer van het depôt ter hoofdplaats Cheribon is opgedragen aan den algemeenen pakhuismeester aldaar. De depôthouders in de genoemde vier gewesten zijn, voor een deel van hun ressort, tevens assistent-collecteur. Ter versterking van de politie zijn, met intrekking van het tot dusver tijdelijk toegestaan personeel der opiumrecherche, aangesteld voor Cheribon 16 inlandsche mantri's en 34 oppassers (waarvan 23 bereden), voor Pekalongan 2 Europeesche opzieners, 20 mantri's en 88 oppassers (waarvan 45 bereden), voor Banjoemas 18 mantri's en 77 oppassers (waarvan 31 bereden) en voor Kedoe 30 mantri's en 230 oppassers (waarvan 30 bereden). Ook thans werd het personeel een maand te voren in dienst gesteld, ten einde zich op de te wachten taak behoorlijk te kunnen voorbereiden. Bovendien zijn den residenten, waar noodig, globale kredieten verleend voor de betaling van Europeesch en inlandsch hulppersoneel en voor het doen van uitgaven in het belang der bestrijding van den sluikhandel. De debietprijzen zijn zooveel mogelijk in overeenstemming gebracht met die, welke onder de pacht werden betaald.

Ter versterking van de politie in de residentie Semarang, zijn, op tijdelijken voet, nog in dienst gesteld 3 inlandsche mantri's en 16 politie-oppassers (waarvan ten hoogste 2 bereden) (Gouv. Bt. 21 Juni 1903 n°. 17).

Ten aanzien van de vraag of, ter bestrijding van den opiumsmokkelhandel, nog andere maatregelen zouden kunnen genomen worden dan de uitbreiding der politie, die met de invoering der regie gepaard gaat, is de Regeering tot de conclusie gekomen,

---

[1]) Ter vergelijking is, wat Batavia betreft, het debiet onder het pachtstelsel, gedurende de eerste negen maanden van 1902, opgeteld bij dat onder de werking der regie tijdens het laatste kwartaal van dat jaar.

[2]) Bij Gouv. Bt. 16 Aug. 1903 n°. 9 (Ind. St. n°. 299) is het aantal bij den dienst der opiumregie werkzaam zijnde Europeesche depôthouders nader vastgesteld op 6.

dat terugkeer tot het oude stelsel eener afzonderlijke opiumpolitie geen aanbeveling verdient en het thans bestaande stelsel van bestrijding van den smokkelhandel geacht kan worden aan redelijke eischen te voldoen. De aandacht blijft intusschen bij voortduring op deze aangelegenheid gevestigd.

Op ult. 1903 bedroeg het aantal gelicentieerde verbruikplaatsen (kitten) 650, waarvan in het oude regiegebied 496, tegen 516 op ult. 1902. Onder het aantal verbruikplaatsen waren er slechts 11 voor vrouwen, of 2 meer dan op ult. 1902, terwijl vergunning werd verleend om, bij gebleken behoefte, dergelijke inrichtingen te openen te Bodjonegoro (Rembang) en Djokjakarta.

Vergunningen voor het koopen en vervoeren van regie-opium tot een maximum van 5 thail, ten behoeve van de opiumverbruikers onder het werkvolk der ver van een verkoopplaats gevestigde erfpachtsondernemingen, zijn er in 1903 49 verleend (10 in Besoeki, 23 in Pasoeroean, 3 in Soerabaja en 13 in Kediri), tegen 65 in 1902 (11 in Besoeki, 38 in Pasoeroean, 2 in Soerabaja en 14 in Kediri).

Het bij den dienst der opiumregie ingedeelde personeel gaf ook in 1903 reden tot tevredenheid. Een elftal tekorten aan geld werden, althans voor een deel, weder aangezuiverd.

Uit het sub II van bijlage FF opgenomen overzicht omtrent de geldelijke uitkomsten der regie op Java en Madoera over 1903 blijkt, dat de netto opbrengst in dat jaar bedroeg f 8 526 688, d. i. f 2 824 368 minder dan onder de werking der pacht, berekend naar het gemiddelde der aan de invoering der regie voorafgegane 3 jaren.

Het aantal aanhalingen in het regiegebied van Java en Madoera, zooals dat was begrensd vóór 1 Januari 1903, bedroeg 1764 (waaronder 160 in de verboden kringen), tot eene gezamenlijke hoeveelheid van ruim 14 873 thail (het bereid opium herleid tot het gewicht in ruwen staat). In de residentiën Djokjakarta en Soerakarta bedroeg het aantal aanhalingen 54, met eene gezamenlijke hoeveelheid van 29.15 thail. Gedetailleerde opgaven omtrent een en ander treft men aan in bijlage FF, sub III. De belangrijkste aanhalingen betroffen twee op verschillende plaatsen in de residentie Rembang aangetroffen, op clandestiene wijze verborgen partijen van respectievelijk 421 en 191 kati ruw opium.

Op Lombok en in de residentie Lampongsche Districten bedroeg het debiet in 1903 respectievelijk 15 614 (in 1902 16 873) en 2867 thail, met eene opbrengst van f 61 436 en f 68 888 of 7.3 % minder en 3.5 % meer dan in 1902. Het aantal verbruikplaatsen (kitten) vermeerderde in laatstgenoemd gewest met één.

Licentiën voor het vervoer van meer dan één thail regie-opium tot een maximum van 5 thail, naar nederzettingen van vreemdelingen buiten Ampenan en Laboean Hadji, zijn ook in 1903 niet uitgereikt. Wel is door den verkooper te Laboean Hadji 134¾ thail (in 1902 124½ thail) verkocht aan lieden van buiten die plaats, doch deze sloegen het in bij hoeveelheden van minder dan één thail.

In 1903 is op Lombok, in 96 aanhalingen, eene hoeveelheid (herleid tot het gewicht in ruwen staat) van 159 thail opium verbeurd verklaard (tegen ruim 91 thail in 83 aanhalingen in 1902), waaronder 106 thail regie-opium (bij 79 van de 96 aanhalingen).

In 1903 zijn door de fabriek der regie gevuld en ter verzending gereed gemaakt 63 005 650 tubes tjandoe en 29 111 000 gelengs tikee, te zamen bevattende 39 477 kati bereid opium. Verwerkt zijn 63 938 kati ruw opium (51 878 Bengaalsch en 12 060 Levantsch) en 3068 kati djitjing (overblijfselen van gerookt regie-opium), of aan ruwe grondstof in het geheel 67 006 kati. Hieruit is verkregen 38 394 kati tjandoe of 57.3 %, zijnde 1.9 % minder dan in 1902, welk verschil zich laat verklaren door de omstandigheid, dat, naar verhouding, veel Levantsch opium is verwerkt, hetwelk minder uitlevert dan het Bengaalsche.

Behalve 1826 verklaringen betreffende 2557 partijen in het regiegebied aangehaald opium [1]) zijn door den directeur der fabriek 581 inlichtingen gegeven aangaande 3552 ter keuring gezonden partijtjes djitjing, benevens 50 inlichtingen van anderen aard, terwijl er 15 onderzoekingen zijn verricht, die betrekking hadden op uit het pachtgebied afkomstig opium.

Het bij de fabriek in dienst zijnde lagere Europeesche personeel is, voorloopig bij wijze van tijdelijken maatregel, eenigszins uitgebreid; het aantal werklieden — bijna uitsluitend inlanders — steeg van ± 480 tot ± 580.

Gedurende het 1ste halfjaar 1904 is in 't geheel gesleten in Cheribon 4904, in Pekalongan 16 199, in Banjoemas 6459 en in Kedoe 19 391 thail, met een bruto opbrengst van f 82 045, f 282 721, f 115 690 en f 377 810, terwijl de verkoop onder het pachtstelsel gdurende het 1ste semester van 1903 bedroeg in Cheribon 8829, in Pekalongan 16 243, in Banjoemas 11 572 en in Kedoe 24 209 thail, met een opbrengst van f 123 095, f 258 983, f 164 062 en f 408 809.

In- en uitvoerrechten. Ter tegemoetkoming van de handelaren te Koemai (landschap Kota Waringin, res. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), die, bij uitvoer van boschproducten, de noodige douane-formaliteiten hadden te vervullen te Karang Anjar aan de Kota Waringin-rivier, is bij Ord. van 16 Nov. 1903 (Ind. St. n°. 387) bepaald, dat de ontvanger der tolrechten aldaar vergunning kan verleenen om aangiften der in- en uitgevoerd wordende goederen te doen, rechten te betalen en alle formaliteiten met de heffing van in- en uitvoerrechten verband houdende te verrichten te Koemai. Bij dezelfde gelegenheid is eene dergelijke vergunning verleend aan den ontvanger der tolrechten te Tandjoeng Tiram (Oostkust van Sumatra) ten opzichte van Tandjoeng, welk tolkantoor tevens is teruggebracht tot een hulpkantoor. In verband met dit laatste is eene nadere wijziging gebracht in den in Ind. St. 1899 n°. 125 opgenomen staat van kantoren der in- en uitvoerrechten en accijnzen, die niet door een ontvanger dier middelen worden beheerd (Ind. St. 1903 n°. 388).

Bij Ord. van 19 Dec. 1903 (Ind. St. n°. 421) is bepaald dat, met ingang van 1 Februari 1904, in de residentie Menado en het tot de residentie Ternate behoorend landschap Banggaai uitvoerrecht van boschproducten wordt geheven en dat het artikel „zout" niet meer wordt vrijgesteld van invoerrecht. Voorts worden, met ingang van 1 Juni 1904, behalve bedoeld uitvoerrecht, ook in- en uitvoerrechten geheven volgens de tarieven en bepalingen der wet van 17 Nov. 1872 (Ind. St. 1873 n°. 35), zooals zij sedert is gewijzigd en aangevuld, in het tot dusver nog van die heffing uitgezonderd gedeelte van de residentie Ternate en onderhoorigheden en in de residentiën Amboina en Timor en onderhoorigheden, met dien verstande dat, wat betreft Amboina en bedoeld gedeelte van Ternate en onderhoorigheden, het artikel „zout", en, wat aangaat Timor en onderhoorigheden, „gedistilleerd" worden uitgezonderd van de bij genoemde wet verleende vrijstelling van invoerrecht, en dat met de heffing van invoerrecht van opium in de gedeelten der genoemde gewesten, waar het uitsluitend recht tot den verkoop van opium in het klein van wege het Gouvernement in pacht is afgestaan, eerst op 1 April 1905 een aanvang zal worden gemaakt (Ind. St. 1903 n°. 422 en 1904 n°. 181). In verband met het vorenstaande zijn de havens van Kajeli en Saparoea (res. Amboina) voor den algemeenen handel gesloten en zijn bij Gouv. Bt. 19 Dec. 1903 n°. 11 (Ind. St. n°. 424), gewijzigd bij Gouv. Bt. 27 Maart 1904 n°. 3 (Ind. St. n°. 182), nog eenige regelingen getroffen ten aanzien van de formatie van het personeel bij den dienst der in- en uitvoerrechten en accijnzen.

De bij Gouv. Bt. 27 Maart 1899 n°. 7 (Ind. St. n°. 125, zooals het nader is gewijzigd) beschikbaar gestelde som voor bezoldiging van het minder personeel voor het actief toezicht bij den dienst der in- en uitvoerrechten en accijnzen en voor toelagen aan de ontvangers dier middelen is nader verhoogd en gebracht op f 448 182 's jaars (Ind. St. 1904 n°. 73).

In verband met de behoefte aan personeel der in- en uitvoerrechten te Tandjoeng Priok (Batavia) is bij Gouv. Bt. 30 Juni 1904 n°. 25, bij wijze van tijdelijken maatregel, het Europeesch personeel bij dien tak van dienst met twee ambtenaren uitgebreid.

Bij Ord. van 22 April 1904 (Ind. St. n°. 216) is Banjoewangi (Besoeki) opgenomen onder de havens voor algemeenen invoer en algemeenen uitvoer.

De bij Ord. van 19 Mei 1903 (Ind. St. n°. 218) vastgestelde beperkende bepalingen betreffende den in- en uitvoer in de districten Boven- en Midden-Doesoen (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) zijn verbindend verklaard voor het gedeelte van het district Midden-Doesoen, gelegen langs de Barito-rivier tusschen Boentoek, Ketjil en Moeara Tewe (Ind. St. 1904 n°. 255).

De bij Ind. St. 1888 n°. 67 (juncto Ind. St. 1889 n°. 108) afgekondigde verbodsbepalingen op den invoer van sterke dranken

[1]) Bij K. B. 3 Juli 1903 n°. 38 (Ind. St. n°. 314) is goedkeuring verleend op eenige reeds vroeger uitgevaardigde voorschriften, waarbij bewijskracht is toegekend aan de verklaringen van den directeur der opiumfabriek omtrent door hem onderzocht aangehaald opium.

en opium in het Nederlandsch gedeelte van Nieuw-Guinea zijn van toepassing verklaard ten aanzien van eenige landschappen in de residentie Menado (Ind. St. 1903 n°. 254).

Bij Gouv. Bt. 14 Sept. 1903 n°. 9, gewijzigd bij dat van 29 Jan. 1904 n°. 5, zijn, ter uitvoering van de suikerconventie van Brussel, de eerstaanwezende ambtenaren der in- en uitvoerrechten en accijnzen belast met de afgifte van certificaten van oorsprong van voor Europa bestemde Java-suiker.

Bij Gouv. Bt. 22 Nov. 1903 n°. 31 is machtiging verleend om den adjunct-inspecteur bij de in- en uitvoerrechten en accijnzen te Medan (Oostkust van Sumatra) plaatselijke inspectiën te doen houden betreffende de kantoren voor de rechten- (hasil-) heffing in de onderhoorigheden van Atjèh.

Terwijl in 1902 de ontvangsten in het gouvernementstolgebied aan in- en uitvoerrecht gezamenlijk hadden bedragen f 11 253 190, is in 1903 f 11 339 889 ontvangen, waarvan op Java en Madoera f 7 353 797 (f 32 013 minder dan in 1902) en in de buitenbezittingen f 3 986 092 (f 118 712 meer).

De mindere opbrengst op Java en Madoera moet ook thans weder worden toegeschreven aan de geringere koopkracht der bevolking, terwijl de hoogere ontvangsten in de buitenbezittingen een gevolg zijn van de opening van nieuwe kantoren in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

Na bijtelling van nagevorderd recht en na aftrek van terugbetalingen, beliep het totaal van het in 1902 en 1903 ontvangene aan invoerrecht, uitvoerrecht en pakhuishuur de onderstaande sommen, waarbij ook reeds is vermeld de opbrengst over de eerste zes maanden van 1904, vergeleken met het eerste semester van 1903.

	1902.	1903.	1ste halfjaar 1903.	1ste halfjaar 1904.
Invoerrecht	f 10 073 271	f 9 963 263	f 4 871 186	f 4 837 747
Uitvoerrecht . . .	1 179 919	1 376 626	826 699	806 634
Pakhuishuur . . .	56 759	48 665	27 038	20 955
	f 11 309 949	f 11 388 554	f 5 724 923	f 5 665 336

Voor elk kantoor van ontvangst in het bijzonder zijn de cijfers over 1903 vermeld in tabel I van bijlage GG, terwijl uit een ander overzicht van diezelfde tabel blijkt hoeveel de voornaamste der bij invoer of uitvoer belaste artikelen, zoowel in genoemd jaar als in 1902, aan recht opbrachten.

Wegens overtreding van de bepalingen op de tolrechten hadden in 1903 71 bekeuringen plaats (alle, op 5 na, bij onderhandsche schikking beëindigd), tegen 125 in 1902.

Accijnzen. De bedragen, welke de in een grooter of kleiner gedeelte van het gouvernementstolgebied geheven accijnzen, zoowel in de eerste helft van 1904 als in de jaren 1903 en 1902 in 's lands kas deden vloeien, blijken uit de onderstaande opgaaf (voor 1903 zij bovendien verwezen naar tabel I van bijlage GG).

	1902.	1903.	1ste halfjaar 1903.	1ste halfjaar 1904.
Accijns op inlandsch gedistilleerd.	f 174 045	f 169 981	f 73 198	f 76 637
Accijns op tabak . .	46 962	68 291	37 833	28 382
„ „ petroleum.	3 680 368	4 213 096	2 187 088	1 966 794
„ „ lucifers. .	1 237 157	1 768 160	940 207	852 024
	f 5 138 532	f 6 219 528	f 3 238 326	f 2 923 837

Ter zake van overtreding van de accijnsbepalingen betreffende het inlandsch gedistilleerd, de petroleum en de lucifers werden in 1903 108 bekeuringen gedaan, die alle aan het oordeel des rechters zijn overgelaten (in 1902 bedroeg het aantal bekeuringen 83).

Bij Ord. van 19 Dec. 1903 (Ind. St. n°. 423) is eene regeling getroffen met betrekking tot de heffing van accijns op petroleum en lucifers in het tot dusver van die heffing uitgezonderd gedeelte van de residentie Ternate en onderhoorigheden, zoomede in de residentiën Amboina en Timor en onderhoorigheden.

Haven- en ankeragegelden, zoomede, wat betreft de haven Tandjoeng Priok (Batavia), **loods- en kaaigelden en vergoeding voor het gebruik van de electrische verlichting in de gouvernements-opslaglokalen** en, wat aangaat de Emmahaven (Padang), **loods- en steigergelden.** De ontvangsten wegens deze middelen over 1903 en het eerste halfjaar 1904, vergeleken met hetgeen in 1902 en het eerste halfjaar 1903 werd geïnd, blijken uit de volgende opgaaf.

		1902.	1903.	1ste halfjaar 1903.	1ste halfjaar 1904.
Haven- en ankeragegelden.	Java en Madoera .	f 286 747	f 289 639	f 120 419	f 117 424
	Buitenbezittingen	115 374	118 616	64 140	54 005
Loods- en kaaigelden te Tandjoeng Priok		125 858	129 981	63 123	66 090
Loods- en steigergelden te Emmahaven		51 280	50 606	26 210	21 373
Vergoeding voor het gebruik van de electrische verlichting in de opslaglokalen te Tandjoeng Priok		1 601	1 031	445	477

Hoeveel onder de voormelde sommen over 1903 en 1902 alleen aan loodsgelden begrepen is, blijkt uit het overzicht in hoofdst. E, kol. 147.

Personeele belasting. Bij Ord. van 15 Jan. 1904 (Ind. St. n°s. 81 en 82) is de heffing van personeele belasting ten aanzien van Europeanen en met hen gelijkgestelden en van vreemde oosterlingen afzonderlijk geregeld, welke regelingen alleen in zoover afwijken van de vroegere, op dit stuk bestaande bepalingen (Ind. St. 1878 n°. 349, zooals het sedert is gewijzigd en aangevuld), dat als nieuwe grondslag het artikel rijwielen is opgenomen. Eenige maatregelen in verband met een en ander, o. a. met betrekking tot de vrijstelling van de rijwielbelasting, zijn getroffen bij Gouv. Bt. 15 Jan. 1904 n°. 15 (Ind. St. n°. 83).

Over 1903 zijn in het geheel aangeslagen 17 642 Europeanen en 33 347 vreemde oosterlingen (respectievelijk 409 en 472 meer dan in 1902), wier aanslag, na aftrek van de toegestane verminderingen, bedroeg voor de eersten f 571 139 en voor de anderen f 371 876, tegen f 562 078 en f 376 829 (volgens verbeterde opgaven) over 1902. Voor elk gewest in het bijzonder blijken de uitkomsten der belasting over beide jaren uit bijlage GG, sub II.

In 1903 kwamen een 21-tal doleantiën in, tegen 23 in 1902. Afzonderlijk voor Java en Madoera en voor de buitenbezittingen beliepen de aanslag en het geïnd bedrag als volgt:

	1902. (Verbeterde opgaven.)		1903. (Voorloopige opgaven.)	
	Java en Madoera.	Buitenbezittingen.	Java en Madoera.	Buitenbezittingen.
Aanslag	f 797 097	f 208 243	f 794 389	f 209 847
Af: wegens toegestane verminderingen.	51 030	15 403	47 855	13 366
Alzoo werkelijk te heffen . .	f 746 067	f 192 840	f 746 534	f 196 481
Bovendien verschuldigd aan schattingskosten, voor zoover zij den aangeslagenen in rekening waren te brengen	5 320	616	5 393	915
Derhalve in het geheel door de aangeslagenen verschuldigd	f 751 387	f 193 456	f 751 927	f 197 396
Geïnd bedrag *a*) . .	f 750 313	f 195 260	f 760 504	f 203 194

a) Onder het geïnde bedrag is hier, en bij andere hierna te vermelden belastingen, niet alleen begrepen wat op den aanslag van hetzelfde jaar ontvangen, maar ook wat van den achterstand over vorige jaren is aangezuiverd (wat de personeele belasting betreft, ook hetgeen gestort is wegens te verhalen kosten van schatting), zoomede de boeten wegens te late betaling, terwijl daarentegen, ingevolge art. 20 der comptabiliteitswet, in mindering is gebracht hetgeen, tengevolge van verkeerden aanslag over het behandeld of over eenig vorig jaar dan wel uit anderen hoofde, aan belanghebbenden is terugbetaald.

Patentrecht. De verordeningen op het patentrecht (zoomede die op de bedrijfsbelasting en de hoofdelijke belasting) zijn, ten aanzien van de bepalingen, welke ten doel hebben te voorkomen, dat inkomsten gelijktijdig door eene grondbelasting en eene belasting op het inkomen getroffen worden, herzien (Ind. St. 1903 n°. 289).

Wegens aanslag van de patentplichtige bedrijven, enz. van Europeanen en met hen gelijkgestelden was in Indië over 1903 te heffen, na aftrek van de toegestane verminderingen, f 1 104 288, tegen f 1 171 624 (volgens verbeterde opgaven) over 1902. Uit het volgende overzicht blijkt hoeveel Java en Madoera en hoeveel de buitenbezittingen in die bedragen deelden, en hoeveel in elk der beide jaren aan patentrecht geïnd werd (voor opgaven nopens den aanslag per gewest en nopens het cijfer der aangeslagenen zie sub III van bijlage GG).

	1902. (Verbeterde opgaven.)		1903. (Voorloopige opgaven.)	
	Java en Madoera.	Buitenbezittingen.	Java en Madoera.	Buitenbezittingen.
Aanslag	f 925 963	f 315 054	f 867 887	f 309 831
Af: wegens toegestane verminderingen . . .	43 325	26 068	49 923	23 507
Alzoo werkelijk te heffen	f 882 638	f 288 986	f 817 964	f 286 324
Geïnd bedrag (zie noot *a* bij het voorgaand overzicht)	f 873 607	f 283 346	f 822 476	f 283 802

Over het met ult. April 1904 geëindigde Nederlandsche belastingjaar 1903/1904 kwam bovendien aan de Indische geldmiddelen ten goede een bedrag van f 328 939,17 (tegen f 332 505,91[5] over 1902/1903), en zulks als uitkeering ingevolge de wet van 9 April 1897 (Ned. St. n°. 84; Ind. St. n°. 150) uit hetgeen hier te lande wegens belasting op bedrijfs- en andere inkomsten ontvangen wordt van de in Indië werkende, maar in Nederland gevestigde maatschappen of vereenigingen (uitgezonderd verzekeringsmaatschappijen).

Gedurende 1903 zijn in Indië, met betrekking tot den aanslag in het patentrecht, 45 doleantiën ingediend, tegen 43 in 1902.

Verponding en daarmede overeenkomende heffingen. In het geheel was in 1903 op en buiten Java aan verponding te heffen f 2 242 207, tegen f 2 224 299 (volgens verbeterde opgaven) over 1902. Geïnd is, met inbegrip van het aangezuiverde over vorige jaren en van boeten, in 1902 f 2 262 445 (verbeterde opgaaf) en in 1903 f 2 224 467. Voor eene specificatie per gewest zie tabel IV van bijlage GG.

De bepalingen tot regeling van de heffing der verponding in Nederlandsch-Indië (Ind. St. 1886 n°. 78, zooals het sedert is gewijzigd en aangevuld) zijn nader aangevuld met betrekking tot de vaststelling der verpondingswaarde van andere onroerende goederen dan gebouwen met hunne aanhoorigheden (Ind. St. 1904 n°s. 269 en 270), terwijl bij Gouv. Bt. 30 Mei 1904 n°. 6 (Ind. St. 1904 n°. 271) aan de belastingschuldigen de gelegenheid is gegeven om, voor den aanvang van het nieuwe verpondingstijdvak, bezwaren tegen den bestaanden aanslag in te brengen.

Bij Gouv. Bt. 14 Juni 1904 n°. 30 (Ind. St. n°. 288) is, ingevolge art. 10 van de Ord. van 19 April 1886 (Ind. St. n°. 78), bepaald dat de vaststelling der verpondingswaarde van onroerende goederen voor het tijdvak 1905 tot en met 1909 zal geschieden door eene commissie van vijf leden, waarvan een lid tevens voorzitter zal zijn en waaraan een afzonderlijk secretaris zal worden toegevoegd.

Ten aanzien van de, ingevolge Ind. St. 1904 n°. 23, met 1 Januari 1904 in de residentie Palembang ingevoerde verponding is bepaald, dat de eerste aanslag enkel voor 1904 zal gelden, ten einde den nieuwen termijn te doen samenvallen met dien voor de andere gewesten der buitenbezittingen, waar de belasting reeds werkt.

De op 1 Januari 1902 ingevoerde, met de verponding overeenkomende belasting ter zake van door niet-inlanders zonder ingeschreven wettigen titel geoccupeerde erven, gelegen op het domein Bloeboer (res. Batavia), beliep in 1903 f 5486, tegen f 6352 (volgens verbeterde opgaven) in 1902.

Wegens de belasting, waaraan de specerijperken op de Banda-eilanden zijn onderworpen, was in 1903 verschuldigd f 21 783, tegen f 45 208 in 1902, waarbij echter in het oog is te houden, dat de aanslag over eerstgemeld jaar geschiedde volgens de in Ind. St. 1903 n°. 165 opgenomen gewijzigde bepalingen (vgl. K. V. 1903, kol. 244).

Bedrijfsbelasting. De verordening tot heffing van belasting op het bedrijf der vreemde oosterlingen in verschillende gewesten der buitenbezittingen ((Ind. St. 1878 n°. 86, zooals het sedert is aangevuld) is, tot betere verzekering van de heffing dier belasting in Benkoelen, nader aangevuld (Ind. St. 1903 n°. 321). Voorts zijn, wat het gouvernement Atjèh en onderhoorigheden betreft, aan de belasting op het bedrijf onderworpen alle niet tot de inheemsche bevolking behoorende inlanders, zoomede de vreemde oosterlingen in de afdeeling Onderhoorigheden van Atjèh (Ind. St. 1904 n°. 20).

Bij Ord. van 7 Jan. 1904 (Ind. St. n°. 18) zijn van de bedrijfsbelasting op Java en Madoera vrijgesteld de personen, die — zonder als ambtenaren of beambten in dienst der Regeering te zijn — in den regel werkzaam zijn bij ondernemingen, inrichtingen en werken van den lande.

In verband met de invoering der verponding in de residentie Palembang (zie hiervóór), is eene wijziging gebracht in de bepalingen op de bedrijfs- (en hoofdelijke) belastingen in dat gewest (Ind. St. 1904 n°. 24).

Het onderstaand overzicht doet de in 1902 en 1903 geïnde bedragen kennen.

	Java en Madoera.	Buitenbezittingen.	Totaal.
Aanslag over 1903.	f 2 218 964	f 977 983	f 3 196 947
Op dien aanslag werd in 1903 betaald	f 2 125 575	f 610 725	f 2 736 300
Aan achterstand over vorige jaren en boeten werd bovendien betaald	97 932	282 140	380 072
Totaal in 1903 geïnd (zie noot *a*, kol. 252)	f 2 223 507	f 892 865	f 3 116 372
In 1902 is geïnd (volgens verbeterde opgaven)	f 2 313 222	f 912 730	f 3 225 952

Voor nadere opgaven zie men bijlage GG, sub V.

Pandhuisdienst. Nadat bij Ord. van 29 Aug. 1903 (Ind. St. n°. 305) aan de proef met de exploitatie van pandhuizen in eigen beheer nadere uitbreiding was gegeven door de opening van gouvernementspandhuizen te Bandoeng en Tjimahi in de Preanger Regentschappen (op 1 October 1903), is, in overeenstemming met hetgeen daaromtrent is medegedeeld in kol. 237 van K. V. 1903, bij Ord. van 4 Dec. 1903 (Ind. St. n°. 402) bepaald, dat op Java en Madoera — te beginnen met de residentiën Bantam, Batavia en Preanger Regentschappen — in de door den Gouverneur-Generaal aan te wijzen gewesten of gedeelten van gewesten, de exploitatie van pandhuizen geleidelijk in eigen beheer zal worden genomen, met bepaling dat, buiten de genoemde drie gewesten, daartoe desvereischt aanvankelijk bij wijze van proef kan worden overgegaan. Dienovereenkomstig is of zal de gouvernements-pandhuisdienst in den loop van 1904 worden ingevoerd: definitief in het domein Bloeboer (afd. Buitenzorg, res. Batavia), de Preanger Regentschappen, met uitzondering van de afdeeling Soemedang (1 Januari 1904), het overig deel van de afdeeling Buitenzorg (1 April 1904), de afdeeling Serang der residentie Bantam (1 September 1904) en de afdeeling Krawang en het district Bekasi der afdeeling Meester-Cornelis van de residentie Batavia (1 December 1904), en, bij wijze van proef, in de regentschappen Poerworedjo (1 Januari 1904) en Koetoardjo (1 Juli 1904) der residentie Kedoe, en het district Modjokerto der residentie Soerabaja (1 April 1904); men zie daaromtrent Ind. St. 1903 n°. 403 en 1904 n°s. 1, 75 en 281.

Bij Gouv. Bt. 4 Dec. 1903 n°. 23 (Ind. St. n°. 403) is, bij wijze van tijdelijken maatregel, een hoofdinspecteur van den pandhuisdienst in dienst gesteld, wien bij Gouv. Bt. 17 Febr. 1904 n°. 33, gewijzigd bij Gouv. Bt. 15 Maart 1904 n°. 23, eveneens op tijdelijken voet, een adjunct-inspecteur is toegevoegd.

Belasting op het slachten van runderen, buffels, paarden en veulens op Java en Madoera. In 1903 is ter zake van deze belasting geïnd f 1 723 210, alzoo f 134 152 minder dan in 1902 (zie de gespecificeerde opgaven in tabel VI van bijlage GG), welk belangrijk verschil hoogstwaarschijnlijk te verklaren is door de omstandigheid, dat in 1902 twee poeasa-maanden vielen, tegen één in elk der jaren 1901 en 1903.

Het aantal overtredingen wegens het slachten zonder vergunning bedroeg in 1903 480, met 460 beklaagden, tegen 566, met 625 beklaagden, in 1902.

Belasting op het slachten van varkens op Java en Madoera. De opbrengst van deze belasting beliep in 1903 f 123 376, tegen f 125 290 in 1902, alzoo een nadeelig verschil van f 1914 (zie de gespecificeerde opgave in tabel VII van bijlage GG). Het aantal overtredingen beliep 34, tegen 20 in 1902.

Slachtbelastingen in de buitenbezittingen. De belasting op het slachten van runderen en buffels of van runderen alléén in Benkoelen, ter hoofdplaats Makasser en op het eiland Ternate (wat dit laatste betreft ook voor het slachten van varkens), zoomede de varkensslachtbelasting ter Sumatra's Westkust en in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden (vgl. K. V. 1903, kol. 244), brachten in de laatste 9 maanden van 1903 op f 1925, f 7329, f 364, f 3991 en f 3684 (de gemiddelde pachtsommen over hetzelfde tijdvak in 1902 beliepen f 540, f 4 500, f 234, f 2628 en f 3780). De belasting op het slachten van runderen en buffels in de residentie Lampongsche Districten bracht in 1903 f 4998 op, tegen f 5241 in 1902. In Sumatra's Westkust werd 1 overtreding en in de Lampongsche Districten werden 3 overtredingen (tegen 9 in 1902) van de betrekkelijke bepalingen geconstateerd.

De in Ind. St. 1903 n°. 26 opgenomen ordonnantie tot heffing van eene belasting op het slachten van varkens in het gouvernement Sumatra's Westkust is op een enkel punt verduidelijkt (Ind. St. 1903 n°. 354).

Van de invoering, met ingang van 1 April 1904, van eene rechtstreeksche heffing van de belasting op het slachten van tamme varkens in de residentie Palembang (Ind. St. 1904 n°. 124) is reeds melding gemaakt in kol. 246.

Ten aanzien van de op 1 April 1903 in Benkoelen ingevoerde rundslachtbelasting is beslist, dat, voor zoover de aan die residentie toegevoegde afdeeling Redjang en Lebong betreft, die belasting eerst op een nader te bepalen tijdstip in werking zal treden (Ind. St. 1904 n°. 122).

Belasting op rijtuigen van inlanders (enkel in de gouvernementslanden van Java). Bij Ord. van 9 Febr. 1904 (Ind. St. n°. 128) zijn, met ingang van 1 Januari 1904, mildere bepalingen vastgesteld nopens de belasting op de rijtuigen van inlanders op Java, bij welke gelegenheid is beslist, dat die belasting in de residentie Madoera niet meer geheven zal worden. Voor de vrijstelling van de belasting van de inlandsche ambtenaren, die voor hun dienstwerk rijtuig moeten houden, zie men Ind. St. 1904 n°. 129 (aangevuld bij Ind. St. 1904 n°. 210).

De opbrengst der belasting steeg van f 303 880 (verbeterde opgaaf) in 1902, tot f 307 728 in 1903. Geïnd is (vgl. noot *a*, kol. 252) f 305 868, tegen f 303 806 (verbeterde opgaaf) in 1902.

Zegelrecht. Aan zegelrecht is in 1903 ontvangen f 1 341 190 (f 1 019 961 op Java en Madoera en f 321 229 in de buitenbezittingen), tegen (volgens verbeterde opgaven) f 1 345 393 in 1902 (f 1 014 319 op Java en Madoera en f 331 074 in de buitenbezittingen).

De bepalingen, regelende de heffing der zegelbelasting (Ind. St. 1885 n°. 131, zooals het sedert is gewijzigd en aangevuld), zijn nader gewijzigd met betrekking tot de wijze van berekening van het zegelrecht voor akten van overschrijving, in de gevallen, waarin geen recht van overschrijving verschuldigd is Ind. St. 1903 n°. 352). De lijst van vrijstellingen van het zegelrecht onderging eene wijziging bij Ord. van 7 Jan. 1904 (Ind. St. n°. 19).

Bij Gouv. Bt. 27 Jan. 1904 n°. 5 (Ind. St. n°. 103) zijn nieuwe voorschriften vastgesteld nopens het debiet van gezegeld papier en plakzegels, terwijl het aantal plaatsen, waar bij uitzondering ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur met het zegeldebiet belast zijn (in den regel zijn zegelpapier en plakzegels alleen bij de post- en de hulppostkantoren verkrijgbaar), wijziging onderging, tengevolge van de oprichting van hulppostkantoren te Laboean Hadji (Bali en Lombok), Natal (Sumatra's Westkust) en Kota Baroe (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) (Ind. St. 1903 n°. 383).

Recht op de openbare verkoopingen. Bij de landsvendukantoren (vendukantoren der 1ste klasse, waaronder begrepen die, welke beheerd worden door algemeene ontvangers van landskassen of door commiezen op assistent-residentie-kantoren) is in 1903 omgezet aan voor particuliere rekening verkochte goederen f 6 011 767 en aan voor gouvernementsrekening verkochte goederen en producten f 4 213 375 (in 1902 respectievelijk f 6 400 632 en f 3 790 468), en te dier zake aan recht geheven f 429 456, latende, na aftrek van de kosten der kantoren, eene winst van f 262 096 (over 1902 bracht dit recht onzuiver f 460 198 en zuiver f 293 320 op).

Bij de vendukantoren der 2de klasse (die, welker beheer uitsluitend eene bijbetrekking uitmaakt) beliep de omzet in 1903: bij de door notarissen beheerde kantoren f 4 256 280 en bij die onder beheer van gewestelijke secretarissen of besturende ambtenaren f 1 252 145, te zamen dus f 5 508 425, welke sommen over 1902 bedroegen f 3 910 991 + f 1 588 163 = f 5 499 154. Aan voor gouvernementsrekening verkochte goederen, enz. was onder den omzet der kantoren van de 2de klasse begrepen f 260 298 (in 1902 f 282 257). Als aandeel van het Gouvernement in de inkomsten der vendukantoren 2de klasse is in 1903 geïnd: ter zake van de door notarissen beheerde f 128 216 en ter zake van de overige f 39 284, te zamen derhalve f 167 500 (in 1902 respectievelijk f 121 156 en f 49 600 of te zamen f 170 756). De zuivere opbrengst voor den lande voor alle vendukantoren beliep alzoo in 1903 f 429 596 (in 1902 f 464 076).

Bij het einde des jaars hadden de landsvendukantoren aan achterstallige (meer dan 12 maanden openstaande) debetposten nog in te vorderen f 25 373, tegen f 20 565 op ult. 1902.

In verband met de inlijving van het landschap Djambi bij de residentie Palembang en de gewijzigde administratieve indeeling van de residentie Oostkust van Sumatra, zijn eenige voorzieningen getroffen nopens het beheer der vendukantoren in die streken, terwijl tevens eene wijziging tot stand kwam van de in Ind. St. 1889 n°. 191 opgenomen instructie voor de ambtenaren belast met de toepassing van het reglement op de openbare verkoopingen (Gouv. Bt. 11 Aug. 1903 n°. 23 en Ind. St. 1904 n°. 309).

Overschrijvings-, benevens **successie-** en **overgangsrecht.** De opbrengst van deze belastingen was in 1902, volgens verbeterde, en in 1903 volgens voorloopige opgaven, als volgt:

		Java en Madoera.	Buitenbezittingen.	Totaal.
Overschrijvingsrecht.	1902	f 584 570	f 67 450	f 652 020
	1903	478 349	78 516	556 865
Successie- en overgangsrecht.	1902	76 740	3 405	80 145
	1903	67 498	22 498	89 996

De **licentiën aan Chineezen voor het houden van dobbelspelen** brachten in 1903 op Java en Madoera, d. i. uitgenomen de drie hoofdplaatsen, waar het middel wordt verpacht, f 3050 op, tegen f 4200 in 1902.

In Palembang, het eenige gewest der buitenbezittingen, waar het licentie-stelsel is ingevoerd, voor zooveel betreft de buiten de speelpacht vallende streken (Ind. St. 1899 n°. 18), zijn geen licentiën aangevraagd.

Belastingen van verschillenden aard, die slechts in het een of ander gewest geheven worden. Omtrent de opbrengst of den aanslag van deze belastingen — meerendeels van inlanders geheven hoofdelijke belastingen in een tiental gewesten der buitenbezittingen, uitgezonderd het zelfbesturend gebied aldaar — vindt men opgaven over 1902 en 1903 in tabel IX van bijlage GG. In die tien gewesten (met inbegrip van de residentie Westerafdeeling van Borneo, waar ook de Arabische bevolking hoofdelijke belasting verschuldigd is) beliep de aanslag over 1903, volgens voorloopige gegevens, f 2 340 161, tegen f 2 191 122, volgens definitieve opgaven, over 1902.

De met ingang van 1 April 1902 ingevoerde belasting op de wajangspelen in de residentie Batavia bracht in 1903 f 6363 op, tegen f 11 352 in 1902, welke achteruitgang moet worden toegeschreven aan het feit, dat de vroegere pachter der wajangspelen, die gedurende 1902 nog wajangvertooningen heeft doen houden door mannelijke en vrouwelijke Macau-lieden, deze personen, na afloop van het met hen gesloten contract, naar het buitenland heeft teruggezonden.

Bij Ord. van 8 Dec. 1903 (Ind. St. n°. 406) en 14 Jan. 1904 (Ind. St. n°. 74) is, ten einde de voldoening van de in de onderafdeeling Makasser (Celebes en onderhoorigheden) geheven wordende hoofdelijke belasting te vergemakkelijken, bepaald dat die belasting voortaan in vijf gelijke termijnen invorderbaar is.

Bij Ord. van 6 Febr. 1904 (Ind. St. n°. 122) is bepaald, dat de heffing der hoofdelijke belasting in de afdeeling Redjang en Lebong (Benkoelen), tot nader order, zal geschieden op den voet van de voor Palembang geldende regeling (Ind. St. 1877 n°. 197, zooals het nader is gewijzigd).

II. MUNTSTELSEL; GELDMARKT.

§ 1. MUNTWEZEN.

Van het in 1903 aangemunt bedrag van f 1 millioen aan zilveren pasmunt (zie K. V. 1903, kol. 245) is het restant van f 500 000 aan kwartguldens in September van dat jaar naar Indië verzonden, terwijl een gelijke hoeveelheid, voor 1904 aangevraagde kwartguldens (zie t. a. p.) in de eerste maanden van dat jaar derwaarts is verscheept. Bovendien is in Augustus 1904 f 250 000 aan 10 cent-stukken naar Indië gezonden.

Voor het jaar 1905 is de uitzending verlangd van f 1 millioen aan guldens, f 2 millioen aan halve guldens en f 500 000 van elk der muntsoorten kwartguldens en 10 cent-stukken.

In 1903 zijn 7 inlanders veroordeeld wegens muntnamaak, terwijl een geval nog aanhangig is. Wegens het desbewust uitgeven van valsch geld zijn 847 personen aangeklaagd, van wie er 525 veroordeeld (435 tot geldboeten en 90 tot andere straffen), 281 vrijgesproken en 41 van rechtsvervolging ontslagen zijn. In gevallen, waarin de aanbieders van de valsche munt te goeder trouw bleken, werden de muntstukken, na voor verdere circulatie ongeschikt te zijn gemaakt, aan de eigenaren teruggegeven [1].

Wegens valschheid of daarvan verdacht, dan wel wegens moedwillige verminking of beschadiging, werden in 1903 van gouvernementswege aan den omloop onttrokken 5209 stuks zilveren speciën (610 rijksdaalders, 821 guldens, 1194 halve guldens, 1829 kwart-guldens en 755 10 cent-stukken).

Eene in 1903 uit Indië ontvangen hoeveelheid dofklinkende en versleten munt, ter nominale waarde van f 205 850 (32 200 rijksdaalders, 28 000 guldens, 31 000 halve guldens, 81 000 kwart-guldens en 616 000 10 cent-stukken), is voor de vervaardiging van Indische pasmunt gebruikt.

In 1903 is in de Straits-Settlements eene nieuwe muntregeling ingevoerd, welke de geleidelijke invoering beoogt van een specialen Straits-dollar van hetzelfde gewicht en gelijk gehalte, doch van een anderen beeldenaar, als de thans in het Oosten circuleerende „British trade-dollar". Het ligt in de bedoeling van het bestuur der Straits-Settlements om aan die nieuwe, reeds in omloop gebrachte munt later eene vaste waarde toe te kennen en haar in de plaats te doen treden van den Mexicaanschen dollar en den „British trade-dollar", van welke muntsoorten — die dan zullen ophouden wettige betaalmiddelen te zijn —, met ingang van 3 October 1903, de invoer in de Straits-Settlements verboden is, terwijl tevens een tijdelijk verbod is uitgevaardigd op den uitvoer van den nieuwen dollar. In verband met een en ander zijn bij Ord. van 16 Jan. 1904 (Ind. St. n°. 87) verbodsbepalingen vastgesteld op den invoer van „British trade-dollars" en Mexicaansche dollars in het gouvernement Atjèh en onderhoorigheden en in de residentie Westerafdeeling van Borneo, in welke gewesten die muntsoorten nog in omloop zijn. Voor de andere gewesten van Nederlandsch-Indië, waar dollars circuleeren, met namen het gouvernement Sumatra's Westkust en de residentiën Oostkust van Sumatra en Riouw en onderhoorigheden, werden dergelijke verbodsbepalingen vooralsnog door de Indische Regeering, om verschillende redenen, òf niet wenschelijk òf niet noodig geacht.

§ 2. GELDMARKT.

Een door den president der Javasche Bank, ten behoeve van het Koloniaal Verslag, samengesteld overzicht van de geldmarkt in Nederlandsch-Indië, met de daarbij behoorende tabel van den loop der prijzen te Batavia van eenige Indische effecten, is opgenomen in bijlage HH, welke bijlage tevens maandopgaven over 1903 bevat omtrent den loop der wisselkoersen te Batavia, ontleend aan door de Handelsvereeniging aldaar verstrekte gegevens.

§ 3. JAVASCHE BANK.

Het resultaat van de werkzaamheid der Javasche Bank in het op ult. Maart 1904 geëindigde 76ste boekjaar was wederom zeer gunstig, daar, zonder wijziging van den rentevoet of andere omstandigheden, die het algemeen belang zouden kunnen schaden, en ondanks eene ruime afschrijving — speciaal op de kosten van aanmaak van bankpapier, welke in de laatste jaren buitengewoon waren toegenomen door de nagenoeg geheele vernieuwing der emissie, waartoe het veelvuldig voorkomen van valsch bankpapier noopte —, uitsluitend door vermeerdering van den omzet, gepaard met het uitblijven van verliezen, aan aandeelhouders een dividend kon worden uitgekeerd, dat gelijk was aan dat van het voorafgegane boekjaar. Het winstcijfer bedroeg bruto f 1 359 883 en netto f 806 405, of, na aftrek van patentbelasting, f 795 883. Gemiddeld over het geheele boekjaar stond aan rentegevende uitzettingen uit f 33 314/m, tegen f 31 594/m in 1902/3, welk verschil voor een deel is toe te schrijven aan de vermeerdering van de het eigenlijke Indische bankbedrijf uitmakende krediet-operatiën (f 17 357/m, tegen f 17 039/m in 1902/3), doch grootendeels aan tijdelijke beleggingen buiten Nederlandsch-Indië, meer bepaaldelijk van de gelden welke, ter aanvulling van de landskassen in Indië, bij het kantoor der Bank te Amsterdam werden gestort (vgl. afd. I, § 2, van dit hoofdstuk). Bij de sluiting van het boekjaar was van het kapitaal der Bank, ad f 6 millioen, en van haar reservefonds, ad f 1 809 023, belegd f 1 468 535 in hypotheken en f 6 095 501 in effecten.

De dadelijk opeischbare schulden der Bank bedroegen gemiddeld over het geheele boekjaar f 56 860/m, waaronder f 52 791/m aan in omloop zijnde bankbiljetten, tegen in 1902/3 f 55 109/m, waaronder f 50 901/m wegens biljetten-emissie. De metaalvoorraad was gemiddeld over het geheele boekjaar f 31 358/m

[1] De Javasche Bank handelde in 1903 aldus met 821 rijksdaalders, 615 guldens en 186 halve guldens.

(in 1902/3 f 31 418/m) en, daar de verplichte dekking 2/5 van de dadelijk opeischbare schulden bedraagt, was derhalve het beschikbare metaalsaldo gemiddeld f 8614/m (in 1902/3 f 9340/m).

Van hooger genoemd winstcijfer, vermeerderd met f 773, onverdeeld gebleven van de winst over 1902/3, werd bestemd: voor het reservefonds f 66 087, voor tantièmes f 57 275 en voor aandeelhouders f 558 000, uitmakende 9,3 % van het maatschappelijk kapitaal, terwijl f 1098 als onverdeeld saldo op de nieuwe rekening is overgeschreven. De rest, ad f 114 196, uitmakende de helft van hetgeen boven 7,5 % van de winst voor aandeelhouders werd bestemd, is, ingevolge art. 14, al. 5, van het octrooi der Bank (Ind. St. 1891 n°. 49), in de Koloniale kas gestort. De op 31 Maart 1904 afgesloten balans der Bank en de winst- en verliesrekening over 1903/4 komen voor sub IV van bijlage HH.

Het ult. Maart 1906 expireerende octrooi der Bank is bij Gouv. Bt. 29 Jan. 1904 n°. 22 (Ind. St. n°. 107) opgezegd, met de bedoeling het te vernieuwen, indien omtrent de nader te stellen voorwaarden tot overeenstemming gekomen kan worden.

N.

BURGERLIJKE EN MILITAIRE LANDSDIENAREN.

Groot-ambtenaarsexamen. Aan het, op den voet van K. B. 26 April 1902 n°. 17 (Ned. St. n°. 49, Ind. St. n°. 223), afgenomen groot-ambtenaarsexamen onderwierpen zich in Juni/Juli 1904 hier te lande 36 [1]) candidaten, van wie er 23 slaagden, terwijl in Indië aan het in Juli/Augustus 1904 gehouden examen 41 [2]) candidaten deelnamen, van wie 19 met goed gevolg. Voor nadere gegevens omtrent de uitkomsten van de examens zie men de verslagen der examen-commissiën (St. Ct. 1904 n°. 198 en Jav. Ct. 1904 n°. 74), zoomede bijlage JJ, sub I. De 22, die zich van de hier te lande geslaagden voor plaatsing bij den Indischen administratieven dienst aanmeldden (er waren 36 plaatsen opengesteld), zijn ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld.

Zoowel in het belang van den dienst als in dat van de candidaten, die bij het jongste examen niet aan de eischen hebben voldaan, doch wellicht binnen korter tijd dan een jaar het ontbrekende kunnen bijwerken, bestaat het voornemen om tegen het einde van 1904 nogmaals gelegenheid te geven om het groot-ambtenaarsexamen af te leggen.

In 1903 zijn 30 en in 1904 26 jongelieden als candidaat-Indisch ambtenaar aangewezen (vgl. K. V. 1903, kol. 249/250). De rapporten van de commissiën, aan welke in die jaren de voorbereiding van de aanwijzing opgedragen werd, zijn gepubliceerd in de St Ct. van 21 Oct. 1903 en 9 Sept. 1904.

Faculteitsexamen. Gedurende het academiejaar 1903/1904 onderwierpen zich 8 doctoren in de rechtswetenschap met goed gevolg aan het bij art. 92, 2de lid, der wet op het hooger onderwijs bedoelde faculteitsexamen. Zij meldden zich allen aan voor de opengestelde plaatsen — ten getale van 13 — en zijn ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld.

In elk van de jaren 1905 en 1906 zullen ten minste 17 in het faculteitsexamen geslaagde juristen naar Indië uitgezonden kunnen worden.

Gegradueerde ambtenaren voor den bureaudienst. Bij K. B. 19 Nov. 1903 n°. 22 (zie Jav. Ct. 1904 n°. 6) is machtiging verleend om 15 doctoren in de rechts- of in de staatswetenschap, die niet het groot-ambtenaars- of het faculteitsexamen hadden afgelegd, ter beschikking van den Gouverneur-Generaal te stellen, ten einde in Indië geplaatst te worden bij den bureaudienst, waaronder begrepen de dienst ter griffie van het Hooggerechtshof en van de raden van justitie. Krachtens die machtiging zijn 15 juristen uitgezonden. De maatregel strekte voornamelijk om, bij het zich openbarend gebrek aan ambtenaren voor de rechterlijke macht, niet meer genoodzaakt te zijn om daaraan krachten te onttrekken ten behoeve van den bureaudienst.

Examens voor en benoembaarheid tot speciale en technische betrekkingen. De reglementen voor de examens ter verkrijging van een diploma, respectievelijk voor de betrekkingen van machinist en machinedrijver aan boord van stoomschepen, varende op een Nederlandsch-Indischen zeebrief, en als stuurman aan boord van koopvaardijschepen, zijn nader gewijzigd bij Gouv. Bt. 27 Juli 1903 n°. 3 (Ind. St. n°. 277).

Voor wijzigingen, gebracht in de bepalingen op benoeming, ontslag, bezoldiging, enz. van militaire apothekersbedienden en in die omtrent het afnemen der examens voor de verschillende betrekkingen bij den post- en telegraafdienst in Nederlandsch-Indië zij verwezen naar Bijbl. Ind. St. n°s. 5882 en 5964.

[1]) In 't geheel hadden zich aangemeld 45 candidaten, van wie er zich 9 vóór of tijdens het mondeling examen terugtrokken.

[2]) Van de 44 candidaten, die zich hadden aangemeld, kwam er 1, wegens ziekte, niet op en trokken er zich 2 terug.

Klein-ambtenaarsexamen. Aan dit examen, dat ook in 1903 op verschillende tijdstippen en plaatsen werd afgenomen, onderwierpen zich 1562 candidaten (1416 op Java en Madoera en 146 in de buitenbezittingen), van wie er 931 (832 op Java en Madoera en 99 in de buitenbezittingen) of ruim 59 % aan de eischen voldeden. In 1902 waren er van de 1083 candidaten 655 of ruim 60 % geslaagd.

Onder de categorieën der van dit examen vrijgestelde personen zijn bij Gouv. Btn. 20 Febr. en 1 Mei 1904 n°s. 22 en 7 (Ind. St. n°s. 138 en 227) nog gerangschikt zij, die geslaagd zijn in het overgangsexamen van de eerste naar de tweede klasse van de burgeravondschool te Soerabaja, dan wel voldaan hebben aan het toelatingsexamen tot de tweede klasse dier school, en zij, die geslaagd zijn in het toelatingsexamen voor de opleiding tot machinist bij de zeemacht en in het examen voor leerling-machinist bij de gouvernementsmarine, zoomede zij, die den lande gediend hebben als onderofficier met den rang van sergeant of hooger bij de zeemacht of bij het korps mariniers.

Verloven. De bij Ind. St. 1893 n°. 229 vastgestelde en herhaaldelijk aangevulde lijst van civiele betrekkingen, welke, bij verlof van de titularissen voor niet langer dan één jaar, tijdelijk worden waargenomen, is wederom uitgebreid; zie art. 3 van Ind. St. 1904 n°. 88.

In 1903 is aan 106 civiele en 58 militaire landsdienaren (Europeesche ambtenaren en officieren en onderluitenants der landmacht) buitenlandsch verlof wegens langdurigen dienst verleend (tegen 136 en 52 in 1902), terwijl aan 84 Europeesche ambtenaren en 51 officieren der landmacht zoodanig verlof wegens ziekte werd toegestaan (in 1902 65 en 39). Voorts is aan 6 Europeesche ambtenaren en 2 officieren der landmacht, wegens dringende redenen, buitenlandsch verlof buiten bezwaar van den lande verleend.

Met wijziging van art. 4 van het reglement op het verleenen van verloven naar Europa aan Europeesche ambtenaren in Nederlandsch-Indië (Ind. St. 1892 n°. 235), is bij K. B. 7 Jan. 1904 n°. 31 (Ind. St. n°. 168) bepaald, dat een verlof naar Europa wegens langdurigen dienst, wanneer daarop aanspraak verkregen is, alleen kan worden geweigerd in geval de Gouverneur-Generaal het met de belangen van 's lands dienst onvereenigbaar acht, dat de verzoeker zijn werkkring, op het door hem aangegeven tijdstip, verlaat.

De bepalingen omtrent aan notarissen te verleenen verloven zijn nader herzien bij Ord. van 27 Juli 1904 (Ind. St. n°. 317).

Overtocht. Het reeds meermalen gewijzigd reglement op de toekenning van overtocht voor 's lands rekening van Nederland naar Nederlandsch-Indië en omgekeerd (Ind. St. 1897 n°. 163) is bij K. B. 19 Oct. 1903 n°. 53 (Ind. St. n°. 414) nader gewijzigd in dien zin, dat voor leden van een gezin, die voor eigen rekening vooruitgezonden zijn (vgl. K. V. 1903, kol. 250), en de reis na 1 Januari 1904 hebben aanvaard met eene andere gelegenheid dan een stoomschip onder Nederlandsche vlag, toebehoorende aan eene maatschappij, met welke de Regeering een contract heeft aangegaan ten opzichte van het vervoer van passagiers, alleen dan de overtochtskosten aan het hoofd van dat gezin worden terugbetaald, wanneer zulks is geschied op zoodanigen voet en onder zoodanige omstandigheden en voorwaarden als waarop en waaronder ook gouvernementspassagiers met dergelijke gelegenheid kunnen reizen. Voorts is bij K. B. 4 Jan. 1904 n°. 55 (Ind. St. n°. 178) het reglement zoodanig aangevuld, dat jongelieden, die in Nederlandsch-Indië worden aangenomen, ten einde in Nederland voor den dienst bij 's Rijks zeemacht te worden opgeleid, recht op vrijen overtocht hebben van Nederlandsch-Indië naar Nederland en c. q. omgekeerd,

terwijl bij K. B. 22 Maart 1904 n°. 27 (Ind. St. n°. 263) het reglement gewijzigd is in dien zin, dat in Nederlandsch-Indië geboren personen, die zonder middel van bestaan in Nederland worden aangetroffen en geen wettig domicilie in Europa hebben, en met hen de leden van hun gezin, voor 's lands rekening naar Nederlandsch-Indië kunnen worden vervoerd. Eindelijk is bij K. B. 1 Maart 1904 n°. 24 (Ind. St. n°. 238), met wijziging van art. 3 van het reglement, bepaald dat, in bijzondere gevallen, aan hen, die daarop volgens het reglement geen recht hebben, overtocht voor gouvernementsrekening kan worden toegekend, dan wel terugbetaling kan worden verleend van uit eigen middelen betaalde overtochtskosten.

Voorschotten. Bij Gouv. Bt. 18 Dec. 1903 n°. 3 (Ind. St. n°. 419) zijn nieuwe voorschriften vastgesteld omtrent het verleenen van voorschotten op traktement bij het leger in Nederlandsch-Indië.

Onderstanden. Bij K. B. 9 Maart 1904 n°. 44 (Ind. St. n°. 223) is eene regeling vastgesteld betreffende het verleenen van onderstand ten laste van de Indische geldmiddelen aan Europeesche ambtenaren van den burgerlijken dienst in Nederlandsch-Indië — predikanten en van landswege bezoldigde Roomsch-Katholieke geestelijken daaronder begrepen —, die uit den dienst ontslagen zijn en aan wie, volgens de daaromtrent geldende bepalingen, geen pensioen verleend kan worden, of die niet in de termen vallen om in het genot van pensioen te worden gesteld.

Omtrent de toekenning van onderstand aan geschorste inlandsche ambtenaren zie men Bijbl. Ind. St. n°. 5869.

Reis- en verblijfkosten. Ten behoeve van burgerlijke landsdienaren en andere personen, voor wie het reglement op het reizen in Nederlandsch-Indie (Ind. St. 1890 n°. 209) niet toepasselijk is, is bij Gouv. Bt. 23 Dec. 1903 n°. 5 (Ind. St. n°. 428) bepaald, dat van de verplichting om gebruik te maken van spoor- en tramwegen, voor zoover die gelegen zijn in de richting van de plaats van bestemming van den reiziger, kan worden afgeweken in de gevallen, waarin dit door den onmiddellijken chef van den reiziger in het belang van den dienst noodzakelijk wordt geacht. Eene dergelijke regeling voor personen, op wie het aangehaald reglement wel van toepassing is, is vastgesteld bij Gouv. Bt. 22 Juni 1904 n°. 17. (Ind. St. n°. 297). Eene, in verband hiermede, noodig geworden wijziging van het reglement zelf kwam tot stand bij K. B. 8 Maart 1904 n°. 20 (Ind. St. n°. 260).

De regeling tot uitvoering van art. 19 van het reisreglement (Ind. St. 1902 n°. 373) en de daarmede verband houdende regeling in Ind. St. 1902 n°. 452 (zie K. V. 1903, kol. 251) ondergingen eene wijziging van ondergeschikt belang bij Gouv. Bt. 17 Juni 1904 n°. 4 (Ind. St. n°. 290).

Bij Gouv. Bt. 13 Juli 1904 n°. 1 (Ind. St. n°. 307) is, met wijziging in zoover van art. 2 van Gouv. Bt. 9 Aug. 1880 n°. 4 (Ind. St. n°. 153), bepaald, dat de kosten van vervoer te water van alle ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, op dienstreizen binnen hun ressort, ten laste van den lande komen.

De aanwijzing van door particulieren geëxploiteerde spooren tramwegen, waarvan door gouvernementsreizigers gebruik moet worden gemaakt, is gewijzigd en aangevuld bij Gouv. Btn. 26 Juli 1903 n°. 14 en 12 Mei 1904 n°. 4 (Ind. St. 1903 n°. 276 en 1904 n°. 245).

Zie omtrent eenige andere regelingen met betrekking tot dit onderwerp Ind. St. 1903 nos. 317, 418 en 434 en 1904 nos. 146 en 147, zoomede Bijbl. Ind. St. nos. 5818, 5846, 5881, 5919, 5937, 5953 en 5957.

Borgtochten. Bij Gouv. Bt. 19 Juli 1904 n°. 2 (Ind. St. n°. 314) is, met aanvulling van het reglement op het stellen van borgtochten door de landscomptabelen (Ind. St. 1866 n°. 98), bepaald, dat die borgtochten ook kunnen worden gesteld in spaarbankboekjes van de postspaarbank.

In den bij genoemd reglement behoorenden staat van ambten en der daarvoor te stellen borgtochten is eene wijziging gebracht bij Gouv. Bt. 26 Juni 1904 n°. 12 (Ind. St. n°. 298).

Gratificatiën. Voor eenige regelingen met betrekking tot dit onderwerp zie men Bijbl. Ind. St. nos. 5835, 5912 en 5923.

Verbodsbepalingen betreffende het deelnemen of betrokken zijn van Europeesche landsdienaren in particuliere ondernemingen. De verschillende bepalingen van dezen aard zijn herzien en samengevoegd bij Ord. van 9 April 1904 (Ind. St. n°. 199).

Kostuum. Bij Gouv. Bt. 22 Jan. 1904 n°. 40 (Ind. St. n°. 98) is een wit kostuum vastgesteld, hetwelk door de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur bij de uitoefening van hun dagelijkschen dienst en op dienstreizen kan worden gedragen.

Eed. Bij Gouv. Bt. 29 Febr. 1904 n°. 7 (Ind. St. n°. 149) is een ambtseed vastgesteld voor de inlandsche ambtenaren en beambten bij de irrigatiewerken.

Geneeskundige keuring. Voor de keuring van adspirant-burgerlijke landsdienaren is eene regeling vastgesteld bij Gouv. Bt. 13 April 1904 n°. 34 (Ind. St. n°. 206).

Weduwen- en weezenfonds voor burgerlijke (Europeesche) ambtenaren. Het in Ind. St. 1900 n°. 281 opgenomen tarief van emolumenten en andere wisselvallige inkomsten, genoten wordende door de daarbij genoemde deelgerechtigden van het fonds, voor het tijdvak 1901—1903 onderging wijzigingen bij Ind. St. 1903 nos. 274 en 300 en 1904 n°. 230, terwijl bij Gouv. Bt. 21 Dec. 1903 n°. 7 (Ind. St. n°. 426) een nieuw tarief is vastgesteld voor het tijdvak 1904—1906.

Met nadere uitbreiding van art. 30 van het reglement van het fonds (Ind. St. 1854 n°. 93), is bij Gouv. Bt. 15 Sept. 1903 n°. 22 (Ind. St. n°. 319) bepaald, dat, ten opzichte van de contributiën aan en bedeelingen uit dat fonds, de materieele voordeelen van de ambtelijke gediplomeerde verplegers en verpleegsters bij de krankzinnigengestichten in Nederlandsch-Indië tot een bedrag van f 75 's maands als traktement worden aangemerkt.

Voor gedetailleerde opgaven omtrent het vermogen van het fonds zij verwezen naar bijlage JJ, sub II.

Bevordering, ontslag en nonactiviteit van de Europeesche officieren der in Nederlandsch-Indië aanwezige landmacht. Omtrent de in K.B. 24 Nov. 1859 n°. 69 (Ind. St. 1860 n°. 26) gebrachte wijzigingen zie men hoofdst. **D**, kol. 117.

Bepalingen betreffende de militaire architecten bij het wapen der genie. Hieromtrent zij verwezen naar hoofdst. **D**, kol. 118.

Militaire pensioenen en gagementen. Bij K.B. 22 Aug. 1904 n°. 25 (Ned. St. n°. 215) is, met wijziging in zoover van de reglementen omtrent het toekennen van pensioen en gagement aan de officieren en de militairen beneden dien rang van de landmacht in Nederlandsch Oost- (en West-) Indië, bepaald, dat bij de regeling van de pensioenen en gagementen niet in rekening wordt gebracht de diensttijd, volbracht vóór het intreden van het zeventiende levensjaar.

Weduwen- en weezenfonds voor de officieren der landmacht. Blijkens de vijfjaarlijksche wetenschappelijke balans van het fonds op 1 Januari 1903, bewerkt door den wiskundigen adviseur van het Departement van Koloniën, den oud-hoogleeraar dr. P. van Geer, gaat het fonds geleidelijk vooruit, doch in de naaste toekomst zal het de jaarlijksche subsidie uit 's lands kas nog niet kunnen ontberen.

Opgaven omtrent het vermogen van het fonds zijn opgenomen in bijlage JJ, sub II.

O.

I. LANDBOUW, BOSCHWEZEN EN VEETEELT.

§ I. JAVA EN MADOERA.

A. LANDBOUW.

1°. INLANDSCHE LANDBOUW.

a. Eenjarige gewassen.

Volgens de van de hoofden van gewestelijk bestuur ontvangen gegevens (zie bijlage KK), welke, voor zoover de gewesten Pekalongan, Semarang, Kedoe en Preanger Regentschappen betreft, als geheel betrouwbaar kunnen worden aangemerkt, aangezien zij voor de eerstgenoemde drie gewesten berusten op kadastraal-statistieke opnemingen en voor de Preanger Regentschappen op de metingen voor de landrente-regeling, zijn de voor geregelde cultuur ontgonnen bouwgronden der inlandsche bevolking in de gouvernementsresidentiën van Java (hieronder niet mede te rekenen de particuliere landerijen) en op Madoera bij het einde van 1903 te stellen op 4 099 382 bouws, terwijl de gegevens over 1902 aanwezen 4 115 477 bouws, derhalve thans 16 095 bouws minder. Van deze uitgestrektheid werden als sawahs (bevloeibare en andere) gebruikt 2 920 401 bouws, tegen 2 929 746 bouws op ult. 1902, en als tegalvelden 1 178 981 bouws, tegen 1 185 731 bouws op ult. 1902, zoodat de oppervlakte der sawahs met 9345 en die der tegalvelden met 6750 bouws zou zijn verminderd.

De uitgestrektheid der voor geregelde cultuur ontgonnen bouwgronden werd ook thans bijna geheel in cultuur genomen. De onbeplant gelaten uitgestrektheid toch wordt opgegeven slechts te hebben bedragen 116 460 bouws, dat is ongeveer 2.85 %, tegen 101 435 bouws in 1902. Verder werden van de bovendien aanwezige gronden — de niet geregeld bebouwde tegalvelden — in cultuur genomen, naar hetgeen de verkregen opgaven aanwijzen, in 1902 134 475 bouws en in 1903 197 010 bouws, dat is 62 535 bouws meer. Van beide categoriëen van gronden werden meer of minder groote oppervlakten voor twee oogsten gebezigd; in het geheel geschiedde dit ten opzichte van 2 201 225 bouws (in 1902 van 2 052 821 bouws). Deze laatste getallen tweemaal in rekening brengende, blijkt dus dat door de inlandsche bevolking in die twee jaren in totaal respectievelijk 6 340 110 en 6 201 338 bouws zouden zijn beplant. Voor de rijstcultuur werden gebezigd 3 170 551 bouws en voor de cultuur van andere eenjarige gewassen 3 169 559 bouws. Van de padibeplantingen zouden ruim 5,6 % en van de andere bijna 1,7 % mislukt zijn (vgl. bijlagen LL en MM). In 1902 was dit percentage voor elk dezer categorieën van beplantingen respectievelijk bijna 10,8 en ruim 2.

De schattingen omtrent de van de padi-beplantingen (3 170 551 bouws) verkregen productie komen in totaal op 74 114 275 pikol padi, waaronder voor de residentie Besoeki begrepen is eene hoeveelheid van 3 435 737 pikol (vgl. bijlage LL). In 1902 werd de vermoedelijke productie (zonder die van genoemd gewest) op 63 924 613 pikol padi gesteld, zoodat in 1903, indien de residentie Besoeki niet medegerekend wordt, eene grootere opbrengst verkregen zou zijn van 6 753 925 pikol. Omgeslagen over de beplante uitgestrektheid, zou de gemiddelde productie per bouw neerkomen op 23,37 pikol, tegen 20,89 pikol in 1902, en, in verhouding tot de geslaagde beplantingen alleen, op 24,74 pikol, tegen 23,50 pikol in 1902 (eveneens zonder de residentie Besoeki mede te rekenen).

Per gewest liep het gemiddelde der padi-productie per beplanten bouw, volgens de over 1903 gemaakte berekeningen, uiteen tusschen 13,44 pikol op Madoera en 34,75 pikol in Besoeki, waarbij in het oog is te houden, dat in eerstgemeld gewest slechts bijna 10 % van de aanwezige sawahs niet van regen afhankelijk is, hetgeen in Besoeki met nagenoeg alle sawahs het geval is.

Waren de uitkomsten van den padioogst in 1902 over het algemeen minder gunstig dan in 1901, in 1903 overtrof de oogst dien der beide voorafgegane jaren. Omtrent de van bestuurswege genomen maatregelen, ten einde de gevolgen van de toch nog in sommige streken ontstane schaarschte aan voedingsmiddelen zooveel mogelijk tegen te gaan, zie men hoofdstuk C, § 2.

Omtrent den in- en uitvoer van rijst zijn over 1903 de volgende gegevens verstrekt.

De uitvoer van rijst uit Bantam, en wel voornamelijk naar Batavia, Banka en de Lampongsche Districten, was in 1903 belangrijker dan in 1902 en 1901. Hij bedroeg via Karangantoe 313 330 pikol en via Laboean 9940 pikol (tegen respectievelijk 107 042 en 9023 pikol in 1902), terwijl het gewestelijk verslag voorts gewag maakt van eenigen uitvoer via Anjer en per spoor via Rangkasbetoeng. De uitvoer van Preanger-rijst naar Batavia bleef belangrijk, terwijl voorts rijst werd uitgevoerd uit Cheribon naar andere plaatsen op Java en naar Europa, uit Pekalongan naar Semarang, Banjoemas, Banka en Bandjermasin, uit Semarang naar Kedoe, Pekalongan, Soerakarta, Djokjakarta, Borneo en Singapore, uit Rembang (voornamelijk uit de afdeeling Blora) naar de omliggende afdeelingen, de Vorstenlanden en Kedoe, uit Pasoeroean en Besoeki voornamelijk naar Madoera en Bawean, uit Besoeki bovendien naar Midden-Java en uit Banjoemas naar Kedoe en Djokjakarta en, hoewel in mindere mate, ook naar Cheribon en Pekalongan. Volgens het gewestelijk verslag zou in 1903 te Soerabaja, waar de meeste uitheemsche rijst, waarvan Java voor een deel wordt voorzien, wordt aangebracht, 616 140 pikol zijn ingevoerd (tegen 2 071 763 in 1902 en 2 254 625 in 1901). Deze rijst was voor het grootste deel afkomstig uit Singapore, Britsch-Indië en Saigon. Met betrekking tot den totaal invoer van uitheemsche rijst op Java en Madoera en den uitvoer van rijst van Java naar buiten Nederlandsch-Indië, zie men de officieele handelsstatistiek.

Nieuwe irrigatiewerken kwamen tot stand in de Preanger Regentschappen (afdn. Soekaboemi, Soemedang en Tjiandjoer), Cheribon (afd. Indramajoe), Pekalongan (afdn. Pemalang, Tegal en Brebes), Soerabaja, Pasoeroean (afdn. Pasoeroean en Bangil en contrôle-afd. Toempang), Kedoe (afd. Wonosobo), Madioen en Kediri (afd. Toeloengagoeng). Verbetering van bestaande waterwerken had, behalve in de genoemde gewesten, plaats in de afdeelingen Toeban (Rembang), Banjoemas, Poerwokerto, Poerbolinggo en Tjilatjap (Banjoemas), Keboemen en Poerworedjo (Kedoe) en Ngawi en Magetan (Madioen).

De aanplantingen met andere eenjarige gewassen dan padi, welke de bevolking op haar eigen bouwgronden aanlegde (daaronder ook die voor rekening van particuliere ondernemingen, bedoeld sub 4°. van deze paragraaf), besloegen — de voor twee oogsten gebezigde velden ook tweemaal in rekening brengende — zooals hiervóór reeds is vermeld, 3 169 559 bouws, waarvan 53 507 bouws, of ± 1,6 %, mislukten. Geoogst werd derhalve van 3 116 052 bouws, welk totaal (zie bijlage MM), naar

gelang de teelt geschiedde als 1ste of 2de gewas, gespecificeerd wordt als volgt:

	1ste gewas.	2de gewas.	Te zamen.	
suikerriet.	146 542	29 006	175 548	bouws
indigo.	7 206	15 907	23 113	„
tabak	49 241	130 405	179 646	„
andere gewassen	1 034 605	1 730 140	2 737 745	„
Totalen .	1 237 594	1 878 458	3 116 052	„
Over 1902 waren deze totalen. .	a) 1 215 613	1 762 702	2 978 315	„

a) Het in kol. 255 van K. V. 1903 opgegeven cijfer van 1 215 913 is foutief, evenals het t. a. p. opgegeven cijfer van 9968 (voor indigo als 1ste gewas), hetwelk 9668 moet zijn.

Zooals uit deze opgaaf blijkt, bleef de bevolking, hetzij voor eigen rekening, hetzij voor rekening van particuliere ondernemers, in belangrijke mate bouwgronden dienstbaar maken aan de teelt van suikerriet (in 1900, 1901 en 1902 werd dit gewas achtereenvolgens van 174 812, 185 584 en 187 649 bouws geoogst). De indigo-cultuur bleef stationnair, behalve in de residentiën Rembang en Kediri, waar eenige uitbreiding viel waar te nemen.

Toeneming van de tabakscultuur, als een gevolg van de goede prijzen van het product, viel voornamelijk te constateeren in de Preanger Regentschappen (Soekapoera uitgezonderd), Brebes (Pekalongan), Djember (Besoeki) en Magelang (Kedoe). In de Preanger Regenntschappen breidde de teelt van bruine boonen zich weder uit, terwijl in Bantam nogal werk gemaakt werd van den aanplant van uien.

b. Overjarige gewassen.

Ook in 1903 nam de klappercultuur in bijna alle gewesten toe, hetgeen in vele residentiën, zij het ook in mindere mate, eveneens het geval was met de teelt van kapok, terwijl in de Preanger Regenntschappen de theecultuur zich gestadig bleef uitbreiden.

Ten aanzien van de vrije koffie-cultuur kan ook thans slechts gemeld worden, dat zij steeds in beteekenis vermindert. Opgaven daaromtrent zijn alleen ontvangen met betrekking tot Rembang en Bantam. Het aantal boomen van den in eerstgenoemd gewest voorkomenden aanplant ging in 1903 terug van 4002 tot 1850 (waaronder respectievelijk 1581 en 1000 Liberiaboomen), terwijl in Bantam ongeveer 454 pikol zou geoogst zijn (in 1902 350 pikol).

c. Landbouwcrediet.

Sedert de afsluiting van deze rubriek in K. V. 1903 (kol. 255/57) is het aantal landbouwcredietbanken met drie vermeerderd, namelijk met die te Trenggalek (Kediri), Madioen en Banjoemas [1]). Wanneer de door den resident van Banjoemas aangewende pogingen om ook te Tjilatjap eene zoodanige bank tot stand te brengen slagen, dan zal genoemde residentie de eerste wezen, waar op elk der afdeelingshoofdplaatsen zulk eene credietinstelling bestaat, en zou alsdan getracht kunnen worden verband te brengen tusschen de verschillende afdeelingsbanken, zoodat deze elkander zouden kunnen steunen. In de afdeeling Demak heeft de in 1901 ontworpen bank nog geen aanvang kunnen maken met hare operatiën, vermits, wegens het ontbreken van een voldoend aantal daartoe geschikte personen, geen bestuur kon worden gevormd en de door de Regeering gevorderde wijziging in de statuten dientengevolge niet tot stand kon komen.

In de wijze van werken der banken (vgl. K. V. 1903, kol. 256) kwam geen verandering; die te Poerworedjo, Pekalongan en Batang onthielden zich echter van het verstrekken van landbouwcrediet.

[1]) De overige credietinstellingen waren op de navolgende plaatsen gevestigd: Soemedang, Garoet, Tasikmalaja, Pekalongan, Batang, Djombang, Lamongan, Probolinggo, Banjoewangi, Poerwokerto, Poerbolinggo, Bandjarnegara, Temanggoeng, Poerworedjo, Toeloengagoeng en Blitar.
De statuten van de banken te Blitar, Trenggalek en Banjoemas zijn goedgekeurd bij Gouv. Btn. 13 Juli en 21 Nov. 1903 en 23 April 1904 nos. 9, 23 en 22. De banken te Demak, Lamongan en Madioen zijn nog niet als rechtspersoon erkend.

Met voldoening kan worden gemeld dat, terwijl tot dusver het aangaan van collectieve leeningen, met geen andere zekerheid dan onderlinge borgstelling, in de Preanger Regentschappen onbekend was, de te Soemedang en Garoet gevestigde banken er in geslaagd zijn het begrip van solidariteit bij den Soendanees ingang te doen vinden. Te Garoet kwam het zelfs voor, dat de medeschuldenaars uit eigen beweging aanboden het aandeel van een overleden deelnemer in eene collectieve leening te voldoen.

Op daartoe strekkende verzoeken is, ter tegemoetkoming in de kosten van beheer, aan de banken te Poerbolinggo, Djombang en Soekapoera een subsidie toegekend van respectievelijk f 20, f 50 en f 70 's maands (Gouv. Btn. 25 Oct. en 14 Nov. 1903 nos. 20 en 17 en 31 Juli 1904 no. 9) terwijl aan de Bandjarnegarasche instelling, tegen eene rentevergoeding van 4 % 's jaars, een regeeringsvoorschot van f 10 000 verleend is ter aanvulling van hare bedrijfsmiddelen (Gouv. Bt. 26 Nov. 1903 no. 33), alles onder beding van regeeringstoezicht, uit te oefenen door den met de landbouwcrediet-onderzoekingen belasten ambtenaar. Een verzoek van de Madioensche bank om hulp van Regeeringswege, in den vorm van bedrijfskapitaal tot een bedrag van f 100 000, tegen eene rentevergoeding van 3½ % of 4 % 's jaars, wordt in beraad gehouden totdat de goedkeuring op hare statuten zal zijn verleend.

Omtrent de „Bataviasche Landbouwcredietbank" (zie K. V. 1903, kol. 256) kan worden gemeld, dat, blijkens het door den directeur uitgebracht verslag, in 1903 een begin gemaakt is met de uitgifte van de derde serie van haar aandeelenkapitaal. De bank ging op den ingeslagen weg voort en ondervond daarbij geen noemenswaardige moeielijkheden, terwijl als vrij zeker mag worden aangenomen, dat de verstrekte leeningen in den regel richtig werden aangewend. Dit resultaat heeft de instelling voornamelijk te danken aan de bekendheid der landheeren met hunne credieттrekkende opgezetenen en het werken op kleine schaal met zorgvuldig uitgekozen clientèle. Niettemin waren verschillende, streng toegepaste contrôlemaatregelen noodig om misbruiken te voorkomen.

Het rapport omtrent de onder leiding van den heer de Wolff van Westerrode in de Preanger Regentschappen ingestelde onderzoekingen naar de wijze van credietverschaffing aan en de gevolgen daarvan voor de inlandsche landbouwers (zie K. V. 1903, kol. 256/257) is in December 1903 aan de Regeering ingediend.

De in de afdeeling Poerwokerto der residentie Banjoemas in Mei 1902 aangevangen proefnemingen met padibeleenbanken kunnen als mislukt worden beschouwd, omdat de bevolking een gering oogenblikkelijk voordeel verkoos boven eene zoo goed als zekere winst in de toekomst, door, instede van de stijging der prijzen af te wachten, hare padi zoodra mogelijk na den oogst te verkoopen. Uit een onderzoek naar de werking van de sedert 1901 bestaande desaloemboengs en kassen in die afdeeling is gebleken, dat deze instellingen het best bleken te werken daar, waar het toezicht van het inlandsch bestuur verscherpt werd door de onmiddellijke nabijheid van de Europeesche gezaghebbenden, terwijl de toestand het meest te wenschen overliet in die streken, waar, tengevolge van een zwak districtsbestuur, de hoofden en bevolking niet onder goede leiding stonden. Wanneer een behoorlijk en vooral eerlijk beheer kan worden gewaarborgd, bezit de zaak zeker levensvatbaarheid. Thans reeds schijnen de vroeger zoo gebruikelijke onwettige heffingen te zijn verminderd en is in nog geen 3 jaren tijds het resultaat bereikt, dat men voor noodzakelijke gemeente-uitgaven ruim f 17 000 en 6800 pikol padi kon besteden, terwijl bovendien een padivoorraad van ruim 15 000 pikol verkregen is, welke, bij een wijs en eerlijk beheer, de kern kan vormen voor dorpscredietinstellingen, in staat om de bevolking te behoeden voor eventueel gebrek aan zaadpadi of mondvoorraad.

De uitslag van de in een vijftal districten der residentie Cheribon ingestelde onderzoekingen naar de middelen tot verbetering van den oeconomischen toestand der bevolking in dat gewest (zie K. V. 1903, kol. 257) gaf den resident aanleiding tot het voorstel om, bij wijze van proef, ten behoeve van de bevolking dier streek eene staatscredietinstelling in het leven te roepen. De bestudeering van de ontwerpregeling, naar welke het crediet zou worden verstrekt, bracht echter zooveel moeielijkheden aan het licht betreffende de uitvoering, dat besloten is zich te bepalen tot krachtdadige uitbreiding en ontwikkeling van desaloemboengs, tot welker oprichting de resident reeds in 1901 was overgegaan, niet slechts met het doel om in den

oogenblikkelijken nood der landbouwers te voorzien, maar ook om diegenen, die tijdelijk in ongelegenheid verkeerden, onder zoo min mogelijk bezwarende voorwaarden aan padi te helpen en hen aldus uit de handen van woekeraars te houden. Dientengevolge zijn voor de afdeeling Indramajoe bij Gouv. Bt. 2 Maart 1904 n°. 21 en voor de afdeelingen Cheribon, Madjalengka, Koeningan en Galoeh bij Gouv. Bt. 25 Mei 1904 n°. 30 rentelooze voorschotten beschikbaar gesteld voor de oprichting, het beheer en het onderhoud van dergelijke loemboengs. Ook in andere gewesten wordt, door het verstrekken van voorschotten of door beschikbaarstelling van voormalige koffie-inkooppakhuizen voor de opschuring van de padi (vgl. t. a. p.) de zaak zooveel mogelijk bevorderd (o. a. in het district Baoereno der afd. Bodjonegoro van de res. Rembang, het district Oendaän der afd. Koedoes en de afd. Demak der res. Semarang en de afdn. Blitar en Berbek der res. Kediri).

De antwoorden op de in 1903 (zie K. V. 1903, kol. 256) aan personen, die geacht konden worden met het onderwerp bijzonder vertrouwd te zijn, toegezonden lijst van vraagpunten met betrekking tot het credietwezen voor den inlander, zijn sedert ontvangen. Eene compilatie daarvan is in bewerking.

2°. KOFFIECULTUUR AAN DE VERPLICHTE LEVERING ONDERWORPEN.

Het in Januari 1903 met de Indische Regeering geopend nader overleg ten aanzien van de gedragslijn, die ten opzichte van de gouvernements-koffiecultuur op Java behoort te worden gevolgd (zie K. V. 1903, kol. 257) heeft aanleiding gegeven tot het instellen van een onderzoek naar de geneigdheid der bevolking tot het aangaan van contracten volgens het stelsel van den toenmaligen (sedert, op zijn verzoek, met ingang van 3 September 1903, eervol uit 's lands dienst ontslagen) wetenschappelijken adviseur voor de koffiecultuur, dr. W. Burck. Sedert werd door den Gouverneur-Generaal gemeld, dat de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur, blijkens hunne antwoorden op de te dezer zake tot hen gerichte circulaire van 24 September 1903 [1]), eenparig de toepassing van dat stelsel meenden te moeten ontraden.

Omtrent de exploitatie gedurende 1903 van het van gouvernementswege opgerichte proef-etablissement voor de bereiding van koffie in het onderdistrict Ngebel (distr. Poeloeng, afd. Ponorogo, res. Madioen) (vgl. K. V. 1903, kol. 257/258) kan het volgende worden medegedeeld.

Bij het etablissement en de bijbehoorende opkoopplaatsen werd als onbereid product ingebracht 27 792,37 pikol roode beskoffie, 651,52^5 pikol geel-groene (zieke) beskoffie, 368,99 pikol opraapsel en 532,25 pikol koffie in de hoornschil, waarvoor in het geheel een bedrag van f 88 363,89 betaald is. Voor de eerstgenoemde drie koffiesoorten werd den inbrengers respectievelijk f 3, f 2 en f 1 per pikol toegekend, zijnde de bij Gouv. Bt. 19 Juni 1903 n°. 10 (Ind. St. n°. 248) voor het jaar 1903 vastgestelde prijzen, terwijl, naar dezen maatstaf, voor de hoornschilkoffie f 3 of f 9 per pikol, naarmate van de hoedanigheid van het product, werd tegoed gedaan. Het ingeleverde onbereid product was voor het grootste gedeelte afkomstig van het proefgebied zelf en slechts voor een zeer gering percentage van de door den resident van Madioen nader aangewezen, onmiddellijk aan genoemd gebied grenzende streek, waar het aan de bevolking was toegestaan hare aan de verplichte levering onderworpen koffie tegen de vastgestelde prijzen in te brengen als onbereid product bij het etablissement te Ngebel of de bijbehoorende opkoopplaatsen, dan wel als bereid product bij de gouvernements-inkooppakhuizen. Aan bereid product is verkregen 4063,11^5 pikol op West-Indische en 1232,94^5 pikol op gewone wijze bereide superieure, en 568,07 pikol op gewone wijze bereide inferieure koffie, of te zamen 5864,13 pikol (alles Java-koffie). De gewone bereidingswijze moest worden toegepast op die koffie, welke uitteraard niet gepulpt kon worden, zoomede de groen-gele (zieke) bes, het opraapsel, de hoornschil, zoomede eenige partijen beskoffie, die door onvoldoende transportmiddelen (als een gevolg van den buitengewoon grooten oogst en het bijna gelijktijdig inleveren van alle koffie) te lang op de opkoopplaatsen moest blijven liggen en dientengevolge ingedroogd was. Het bereide product was reeds op 14 Maart 1904 geheel ingenomen bij de algemeene pakhuizen te Soerabaja. Doordat slechts op een product van 3600 à 4000 pikol gerekend was, moesten enkele buitengewone maatregelen genomen worden (uitbreiding van droogbakken en inventarisgoederen) om de geheele hoeveelheid koffie naar behooren te kunnen verwerken, waardoor de bij Gouv. Bt. 21 Dec. 1902 n°. 8 voor de oprichting van het etablissement toegestane som van f 54 500 met f 1428 is overschreden. De exploitatiekosten bedroegen in totaal f 117 916,68, of f 20,11 per pikol. Aangezien echter voor de superieure soorten nog cultuurprocenten aan de inlandsche hoofden zijn toegekend, tot een totaal bedrag van f 1942, bedroegen de zelfkosten van het product $\frac{f\ 117\,916{,}68 + 1942}{5864{,}13} = f\ 20{,}44$ per pikol. Bij de begrooting waren de exploitatiekosten geraamd op f 20,30 per pikol, waaronder echter de cultuurprocenten aan de hoofden niet begrepen waren.

Van het verkregen product is een gedeelte (2957,04 pikol) naar Nederland verscheept, alwaar eene hoeveelheid van 1500 balen f 0,32^5 per $^1/_2$ K.G. heeft opgebracht. Het oordeel van den handel over deze koffie is over het algemeen gunstig. Behalve dat de hoedanigheid van het product verbeterd is, heeft het nemen van de bereiding in eigen beheer het voordeel, dat, nu er geen onbereide koffie naar de desa's wordt gebracht, de gelegenheid tot onttrekking aan de verplichte levering zooveel kleiner geworden is.

In verband met de voorloopig verkregen bevredigende uitkomsten is bij Gouv. Bt. 17 Maart 1904 n°. 22 (Ind. St. n°. 171) het proefgebied uitgebreid met een deel van het aan het onderdistrict Ngebel grenzende onderdistrict Kesoegihan, omvattende de koffieterreinen Banjoetowo, Tritis en Mesoe, terwijl voorts, in verband met de verkregen betere gegevens met betrekking tot de verhouding van onbereide tot bereide koffie, de prijzen voor het aan den lande in te leveren onbereid product voor het jaar 1904 eenigszins gewijzigd en vastgesteld zijn op f 7, f 3, f 2,50 en f 1 per pikol, naarmate van den aard der koffie.

Ter beoordeeling van de vraag of fabriekmatige bereiding van gouvernementswege van aan de gedwongen levering onderworpen koffie ook voor een grooter gebied en op uitgebreider schaal behoort te worden toegepast — de uitkomsten van de proef te Ngebel toch kunnen daarvoor niet als maatstaf dienen, daar zij voor een zeer beperkt gebied en op betrekkelijk kleine schaal plaats heeft, terwijl bovendien de verschillende koffiestreken van Java hare eigen eischen stellen — is besloten ook in dien geest eene proef te nemen. Het hiervoor bestemde gebied omvat de desa's Tjisomang en Tjipada van het district Radjamandala, de districten Tjilokotot, Oedjoengbroengwetan, Oedjoengbroengkoelon, Tjitjalengka en Tjipeudjeuh der afdeeling Bandoeng en het district Tandjoengsari der afdeeling Soemedang van de residentie Preanger Regentschappen. Hiervoor zullen in werking worden gesteld één centraal-etablissement te Bandoeng en een achttal hulp-etablissementen, voor de oprichting waarvan een bedrag van f 303 000 beschikbaar gesteld is (Gouv. Btn. 28 Dec. 1903 n°. 12 en 5 Juni 1904 n°. 16). De maatregel zal voor het eerst op den koffie-oogst van 1905 toegepast worden. Aangezien de voorbereiding veel tijd vereischt, wordt de voltooiing van de etablissementen niet eerder dan tegen het einde van 1904 verwacht.

De vraag of het aanbeveling zou verdienen voortaan alle Preanger-Liberia-koffie gedurende één of twee jaren in Indië op te leggen, voordat zij ten verkoop herwaarts wordt gezonden (zie K.V. 1903, kol. 258), is door de Indische Regeering in bevestigende zin beantwoord. Die maatregel zal echter alleen dan worden toegepast, wanneer niet het voorkomen van snuitkevers in het product eene spoedige verzending noodig maakt.

Van het denkbeeld om in streken, die niet in aanmerking kunnen komen voor de verplichte en vrijwillige cultuur der bevolking, gouvernements-koffie-ondernemingen op te richten, is, wat Java betreft, afgezien. De vraag in hoever de verwezenlijking voor Sumatra, in combinatie met emigratieplannen, aanbeveling zou kunnen verdienen, zal na het tot stand komen van het Landbouw-departement een punt van nader onderzoek uitmaken.

Bij Gouv. Bt. 29 Juni 1904 n°. 7 is, met wijziging in zoover van art. 1, § E, van Gouv. Bt. 28 Juli 1887 n°. 36 (Bijbl. Ind.

[1]) Deze circulaire is afgedrukt als bijlage van de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de Indische begrooting voor 1904 (Gedrukte Stukken 1903—1904 — 4, N°. 35).

St. n°. 4737) bepaald, dat, voor het aanleggen van vrijwillige koffieplantsoenen, gronden, die voor de op hoog gezag gedreven koffiecultuur gereserveerd zijn, aan inlanders tot wederopzeggens ten gebruike kunnen worden afgestaan, indien dit voor de ontwikkeling der koffiecultuur wenschelijk wordt geacht en binnen redelijken afstand van de omliggende desa's voor dat doel geen geschikte gronden beschikbaar zijn, en zijn de voorwaarden vastgesteld, waarop die afstand behoort te geschieden.

Nadat in den loop van 1903 de verplichte cultuur in de residentie Cheribon was ingetrokken (zie K.V. 1903, kol. 258), is, gerekend van 1 Januari 1904, ook de gedwongen levering aan het Gouvernement van door de inlandsche bevolking geteelde koffie aldaar opgeheven (Ind. St. 1904 n°. 42). Aangezien de cultuur van Liberia-koffie in het district Poeloeng der residentie Madioen te bezwarend bleek voor de bevolking, is zij in 1904 ingetrokken. In verband daarmede heeft het cultuurplan voor dat district in zooverre wijziging ondergaan, dat 10 desa's voor goed vrijgesteld zijn van den gedwongen Liberia-bijplant, terwijl 5 voor dien bijplant aangewezen terreinen van de reserve zijn afgevoerd.

De nieuwe cultuurplannen voor de districten Djampangtengah en Djampangkoelon (Preanger Regentschappen), de eenige nog niet herziene, bleven in nadere behandeling, in verband met de onzekerheid of met de teelt van Liberia-koffie in die districten al dan niet zal worden voortgegaan.

De bij de mondelinge behandeling van onderafdeeling 53 (koffie) van de Indische begrooting voor 1904 in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gevraagde inlichtingen (zie Handelingen, blz. 488), worden aangetroffen in de in bijlage NN, sub V, opgenomen opgaven, aantoonende de uitgestrektheid in bouws van de in de herziene cultuurplannen opgenomen terreinen, welke *a.* te voren reeds waren gereserveerd, *b.* slechts gedeeltelijk waren gereserveerd en *c.* niet waren gereserveerd, zoomede den afstand in palen van de desa's of kampongs naar de te beplanten terreinen.

Als een gevolg van de reis van den chef der IXde afdeeling van 's lands plantentuin (proefstation voor de koffiecultuur), dr. J. G. Kramers, naar de particuliere ondernemingen in het gouvernement Sumatra's Westkust, die zaadkoffie voor de koffiecultuur der bevolking leveren (vgl. K. V. 1903, kol. 258), zijn van die zaadkoffie monsters opgezonden naar den koffie-proeftuin in het Malangsche, ten einde aldaar onderzocht te worden op kiemvermogen en andere hoedanigheden. Op verzoek van bestuursambtenaren werden door dr. Kramers enkele adviezen, welke geene plaatselijke onderzoekingen vereischten, uitgebracht.

De berichten omtrent de resultaten, verkregen met de indienststelling van Europeesche opzichters voor het houden van toezicht op de koffiecultuur in de residentiën Preanger Regentschappen, Pasoeroean en Madioen (vgl. K. V. 1903, kol. 259) luidden over het algemeen gunstig.

Betreffende de in de residentiën Pasoeroean en Madioen genomen proeven met het op stomp kappen van oude, nog krachtige koffieplantsoenen, met gelijktijdige uitdunning van het schaduwhout, waar dit overmatig is, en bijplanting daarvan, waar daaraan behoefte bestaat (vgl. t. a. p.), vallen ditmaal geen bijzonderheden mede te deelen.

Uit de over het plantjaar 1902/1903 ontvangen opgaven (zie bijlage NN) blijkt, dat in de 11 gouvernements-residentiën waar de verplichte teelt en de gedwongen levering van koffie nog gehandhaafd bleven, de cultuur, zoowel wat betreft het cijfer der daarbij ingedeelde desa's en dat der plantsoenen, als ten opzichte van het areaal, waarop zij nog voorkomt, weder is achteruitgegaan; alleen het cijfer der cultuurdienstplichtige gezinnen is nagenoeg gelijk gebleven. Terwijl bij het einde van het plantjaar 1901/1902 (ult. October) nog 1316 desa's met 143 279 bij de verplichte cultuur ingedeelde gezinnen (verdeeld over 60 districten) in de cultuurplannen begrepen waren, bedroegen die totalen op ult. October 1903 respectievelijk 1290 en 144 401 (eveneens verdeeld over 60 districten). Bovendien waren nog tijdelijk bij de verplichte cultuur — namelijk alleen ten behoeve van het onderhoud in cultuurdienst van reeds bestaande aanplantingen — betrokken 1030 desa's, behoorende tot 78 districten, waaronder 52, waar, naast de volgens de cultuurplannen ingedeelde desa's, ook vrijgestelde desa's voorkwamen, en tot 26, welke niet meer in de cultuurplannen begrepen waren. Het areaal der nog in onderhoud zijnde plantsoenen zou, wat aangaat de op hoog gezag aangelegde tuinen, gedurende het plantjaar 1902/1903 verminderd zijn van 40 500 tot 38 578 bouws, en dat der vrijwillig aangelegde of als zoodanig bekend staande van 87 600 tot 83 900 bouws, in verband waarmede het aantal boomen in de verplichte plantsoenen van 47 millioen tot 46,6 millioen en in de vrijwillig aangelegde van 139,6 millioen tot 138,25 millioen daalde. Alleen in de residentiën Preanger Regentschappen en Pasoeroean hebben, wat de boomen van de eerste categorie betreft, de bijplantingen de afschrijvingen eenigszins beduidend overtroffen, terwijl voor eerstgenoemd gewest een door een nader onderzoek gebleken meerbevinding van 1 508 999 boomen werd geconstateerd, doch in de overige gewesten, vooral in Cheribon, Pekalongan, Semarang, Besoeki, Banjoemas, Kedoe, Madioen en Kediri, was het tegenovergestelde het geval. Het aantal boomen van de tweede categorie ging vooral in de residentie Pekalongan belangrijk achteruit, namelijk met 2,5 millioen.

Ook bij de cultuur van Liberia-koffie viel vermindering waar te nemen. Bedroeg het aantal Liberia-boomen in de op hoog gezag aangelegde aanplantingen op ult. October 1902 nog 6 949 000, op ult. October 1903 was dat aantal gedaald tot 6 310 300, alzoo eene vermindering met 638 700 boomen. Voor het plantjaar 1903/1904 is gerekend op een bijplant van 259 747 Liberia-boomen, tegen 263 000 in het plantjaar 1902/1903.

Terwijl, tijdens de opmaking van de zoogenaamde „voorstelstaten" voor de in den westmoesson 1903/1904 tot stand te brengen verplichte bijplantingen, in de cultuurplannen 1290 desa's met 144 401 cultuurdienstplichtige gezinnen begrepen waren, werd bijplanting slechts opgelegd aan 366 desa's met 42 227 cultuurdienstplichtige gezinnen, waardoor de planttaak gemiddeld te staan kwam op 38 boomen per gezin, tegen 50 boomen in 1902/1903. Van de tijdelijk van bijplant vrijgestelde 924 desa's was de vrijstelling van een 125-tal (hiervan o. a. 29 desa's in de Preanger Regentschappen, 24 in Pekalongan en 64 in Pasoeroean) hieraan toe te schrijven, dat de gemiddelde levering gedurende de laatste drie jaren het daarvoor vastgestelde minimum had bereikt. De overige redenen van vrijstelling waren van gelijken aard als in vorige jaren.

Ten behoeve van de in den westmoesson van 1904/1905 tot stand te brengen bijplantingen werd 76¼ pikol Padang- en 28¾ pikol Liberia-zaad verstrekt. Het van het voor den bijplant van 1903/1904 verstrekte Padang- en Liberia-zaad verkregen plantmateriaal liet over het algemeen weinig te wenschen over. Terwijl in sommige streken de bladziekte in de kweekbedden voorkwam, in een enkel district der residentie Pekalongan zelfs hevig, hadden in de afdeeling Malang der residentie Pasoeroean de jonge kweekplantjes op enkele bedden wederom van aaltjesziekte te lijden; de door nematoden aangetaste plantjes, welke niet meer te bezigen waren voor plantmateriaal, werden vernietigd. Waar gedurende het vorig verslagjaar in laatstgenoemde afdeeling aaltjes in de kweekbedden waren waargenomen, werd ter voorkoming van die ziekte, in 1903 een proef genomen met het kweeken van zaad in bamboezen mandjes, gevuld met donkere, fijne met goed vergane mest vermengde, aaltjesvrije aarde van de desa-erven, waarbij voor het gebruik van bamboe, voor zoover het was geleverd uit de eigen aanplantingen der bevolking, eene schadeloosstelling werd uitbetaald. De resultaten waren bevredigend, aangezien de kweekplantjes vrij van aaltjes bleven. Het overtollige plantmateriaal is, evenals in vorige jaren, aan de bevolking verstrekt om er hare vrijwillige koffieplantsoenen mede in te boeten of uit te breiden.

Gedurende het verslagjaar oefende de droge weersgesteldheid een zeer gunstigen invloed uit op het rijpen der bessen en was zij, wat de Java-koffie betreft, voor de bereiding zeer bevorderlijk, doch voor de Liberia-koffie was zij in alle opzichten nadeelig. Werd, met betrekking tot de eerstgenoemde koffiesoort, over abnormale ontwikkeling en afvallen van jonge vrucht weinig of niet geklaagd, bij de Liberia-koffie, die door de droge weersgesteldheid gedurende 1902 toch reeds geleden en hierdoor slechts een geringe dracht had, werd overal waargenomen, dat de ontwikkeling van de vrucht alles te wenschen overliet en dat een groot gedeelte der bessen verdroogden en verloren gingen. Dientengevolge viel de oogst van Java-koffie dan ook mede, terwijl die van Liberia-koffie beneden de verwachtingen bleef. De droogte viel in enkele streken vrij plotseling in (o.a. in Madioen), waardoor alle vrucht gelijktijdig rijpte; dit was echter niet van nadeeligen invloed op den pluk.

Voor de verstrekking van renteloze voorschotten op het te oogsten product aan inlandsche bezitters van koffietuinen, werd voor de Preanger Regentschappen f 6000, voor Pekalongan f 66 000 en voor Pasoeroean f 199 320 beschikbaar gesteld,

waarvan respectievelijk f 4946, f 48 149 en f 184 166 is uitbetaald. De aanzuivering had, evenals in vorige jaren, zonder stoornis plaats.

Het door de licentiehouders in de afdeeling Malang der residentie Pasoeroean uit den oogst van 1903 afgeleverd product bedroeg 18 637 pikol, als volgt verdeeld over de tot hun rayon behoorende 6 districten (waar de koffie-oogst der bevolking in dat jaar bedragen had ± 75 044 pikol):

Licentiehouders. *a*)		Hoeveelheden koffie (in pikols)			
Naam.	Districten tot hun rayon behoorende.	bereid op de etablissementen te:	1ste soort.	2de soort.	Te zamen.
Koffiepellerij Sisir (Naamlooze vennootschap).	Kota Malang.	Wagir (Bedali).	1 795	34	1 829
	Penanggoengan.	Sisir.	7 547	45	7 592
	Ngantang.	Ngroto.	5 250	51	5 301
F. Godin.	Karanglo.	Karangan.	1 704	49	1 753
C. J. Verhey.	Senggoro.	Magoewan.	1 987	72	2 059
P. D. Vreede.	Tengger (onderdistrict Toetoer).	Andonosari.	93	10	103
		Totalen . .	18 376	261	18 637

a) De licentiehouder van het district Pakis heeft in 1903 zijn bereidingsetablissement te Toempang gesloten.

Uit het overzicht sub VI*b* van bijlage NN blijkt in hoever het door de licentiehouders afgeleverd product bij verkoop in de vier gedurende 1903 te Batavia gehouden gouvernementsveilingen meer heeft opgebracht dan Pasoeroean-koffie van inlandsche bereiding.

Op een koffie-oogst in 1903 van ruim 297730 pikol, bedroeg de hoeveelheid achterhaalde aan de verplichte levering onttrokken koffie ruim 128 pikol, tegen 121 pikol in 1902 op een oogst van ruim 219 000 pikol.

Het buitengewoon personeel (tijdelijk) tot tegengang van de onttrekking van koffie aan de verplichte levering bleef gehandhaafd.

De blad- en de aaltjesziekte vertoonden zich in 1903 schier overal, hier in meerdere, ginds in mindere mate, doch in den regel zonder groote schade aan te richten. De koffieplantsoenen hadden hier en daar ook te lijden van djamoer-oepas, wedang en porong, zoomede van verschillende soorten van insecten (een enkele maal van sprinkhanen), doch over het algemeen werden daaromtrent niet veel klachten vernomen. Daarentegen breidde de dadapwortelziekte zich meer en meer uit, merkbaar aan het wegkwijnen en ten slotte afsterven van de boomen, en was men genoodzaakt ook andere schaduwboomsoorten dan dadap in de koffietuinen aan te planten, ten einde ze niet geheel zonder schaduw te laten.

De gouvernements-koffie-oogst van 1903, in totaal 297 730 pikol bedragende, heeft de raming, op ult. Juli van dat jaar gesteld op 221 714 pikol, met ruim 76 000 pikol overtroffen. In het oogstcijfer zijn begrepen 284 361 pikol Java- en 13 369 pikol Liberia-koffie, terwijl het ramingscijfer zich splitsen laat in 205 478 pikol Java- en 16 236 pikol Liberia-koffie, zoodat tegenover eene grootere opbrengst van 78 883 pikol Java-koffie, eene mindere productie van 2867 pikol Liberia-koffie valt te constateeren. In dien oogst bedroeg het aandeel van de residentie Pasoeroean 49.5 %, dat van de Preanger Regentschappen 26.5 %, dat van Pekalongan 13.4 % en dat van de overige gewesten te zamen 10.6 %. De zware dracht gedurende twee achtereenvolgende jaren (1902 en 1903) en de weersgesteldheid gedurende het verslagjaar, die, door het plotseling invallen van zware regens na eene langdurige droogte, van nadeeligen invloed is geweest op de bloei- en vruchtzetting, doen voor 1904 in enkele gewesten slechts een middelmatigen, over het algemeen echter een ongunstigen koffie-oogst verwachten. Op ult. Juni 1904 bedroeg de raming ongeveer 65801 pikol, waarvan 49448 pikol Java- en 16353 pikol Liberia-koffie.

In enkele gewesten werd wederom last ondervonden van snuitkevers in de pakhuizen. Verkleuren der koffie kwam hier en daar voor, doch nergens in die mate als in de residentie Pekalongan, waar, door ongeregelden of onvoldoenden afvoer, de koffie te lang opgehoopt bleef in de pakhuizen, zoodat omwerking slechts moeielijk of niet meer kon plaats hebben, en dientengevolge eene hoeveelheid van ± 5000 pikol een doffe, grauwe of witachtige kleur aannam en zacht werd, dus in hoedanigheid achteruitging.

Belangrijke tekorten bij de inkooppakhuizen zijn in 1903 niet geconstateerd.

Van de in de vier groote in 1903 te Batavia gehouden veilingen aangeboden 98 976 pikol uit den oogst van 1903 zijn slechts 89 358 pikol aldaar verkocht; in die vier veilingen zijn namelijk respectievelijk 3897, 3727, 937 en 1057 pikol opgehouden, omdat daarvoor de vastgestelde limite-prijzen niet konden worden bedongen. Een overzicht van de Nederlandsche en Indische gouvernementsveilingen is opgenomen sub VI van bijlage NN. Het aantal in 1904 hier te lande te houden veilingen is bepaald op 6, waarvan de voorlaatste heeft plaats gehad op 6 September en de laatste gehouden zal worden op 25 October.

Ter voorziening in de plaatselijke consumtie op Java en Madoera zijn, buiten de groote veilingen te Batavia, ook in 1903, en wel op 15 plaatsen, kleine koffievendutiën gehouden. In het geheel is op deze wijze 707 pikol verkocht, namelijk 608 pikol Java-koffie (45 pikol 1ste soort en 563 pikol 2de soort) en 99 pikol Liberia-koffie. De opbrengst beliep f 12 780 of gemiddeld f 18,06 per pikol.

3°. GOUVERNEMENTS-KINA-ONDERNEMING.

Ook in 1903 ging de beplante uitgestrektheid van de tot de onderneming behoorende etablissementen, door rooiing van eenige ijlstaande plantsoenen, eenigszins terug (van ruim 1149 bouws tot ruim 1132), doch het aantal in den vollen grond staande boomen nam weder toe, en wel van 2 705 038 op ult. 1902 tot 3 209 400 op ult. 1903 (vgl. tabel I van bijlage OO), welke vermeerdering een gevolg is zoowel van de uitbreiding der plantsoenen te Tjibitoeng, Rioeng Goenoeng en Kawah Tjiwidei, als van inboeting van nog niet geheel gesloten plantsoenen.

Met het enten van C. Ledgeriana op C. Succirubra werd het geheele jaar voortgegaan, doch wegens de heerschende droogte moest het enten in de open lucht op de kweekerijen worden gestaakt.

Aan het kweeken van hybride-zaailingen werd groote uitbreiding gegeven, niet alleen omdat deze hybriden zich door haar forschen groei ter verenting bijzonder aanbevelen, maar vooral ook om het zooveel hooger kinine-gehalte van den wortelbast. Het voornemen bestaat om alle entenplantsoenen met Succirubra-onderstam te vervangen door enten op hybride-onderstam, en voortaan alle Ledgeriana-zaailingen-plantsoenen ook met deze enten in te boeten.

De plantsoenen, vooral die op het etablissement Tjinjiroean, hadden ook in 1903 veel door ziekten te lijden. Stamkanker kwam op groote schaal voor, terwijl, tegen het einde van het jaar, in de laag gelegen plantsoenen van Tirtasari zich wederom veel takkanker (djamoer oepas) vertoonde. De door deze laatste ziekte aangetaste plantsoenen worden ingeboet met de minder aan die kwaal onderhevige hybriden op Ledgeriana-hybride- of Succirubra-onderstam. In de jonge plantsoenen te Rioeng Goenoeng werd veel schade aangericht door Helopeltis Bradii.

In de kweekerijen bevonden zich op ult. 1903, naar schatting, 2 629 500 planten (395 900 meer dan bij het einde van 1902), welk plantmateriaal, behalve voor de herbeplanting van oude minwaardige gedeelten van plantsoenen, tevens bestemd is voor de uitbreiding van verschillende etablissementen.

Was de bloei in het laatst van 1902, tengevolge van de felle droogte, zeer sterk en beloofde dus 1903 een ruim zaadoogstjaar te zijn, in deze verwachting werd men voor een deel teleurgesteld, omdat, hoogstwaarschijnlijk juist door dien al te sterken bloei, er, naar verhouding, slechts weinig zaad tot rijpheid kwam. De drie in 1903 gehouden zaadveilingen brachten, met inbegrip van de tevens verkochte enten, gezamenlijk f 29 197 op.

De oogst van 1903 bedroeg 789357^{5} K.G., namelijk aan bast van C. Ledgeriana (fabrieksbast) 613 404^{5} K.G., dooreen bevattende 6.25 % zwavelzure kinine, welke hoeveelheid in 1902 bedragen had 607 400 K.G., met een gemiddeld gehalte van 6.50 %, zoomede 175 953 K.G. Succirubra - (pharmaceutische) bast, tegen 156 432^{5} in 1902.

Voor de hier te lande te houden gouvernementsveilingen van kinabast werd verscheept 482 983 K.G. (361 384 Ledgeriana-, van 5.61 % zwavelzure kinine, en 121 599 Succirubra-bast), welke verschepingen in 1902 hadden bedragen 396 370 K.G. Van het in Indië achtergebleven gedeelte van den oogst, ad 306 374⁵ K.G., is voor den geneeskundigen dienst aldaar bestemd 1302 K.G. pharmaceutische bast, en het overige geleverd aan de Bandoengsche kinine-fabriek, ten einde aldaar tot zwavelzure en zoutzure kinine te worden verwerkt.

Opgaven omtrent den oogst van 1903 per etablissement, zoomede omtrent de geldelijke opbrengst en de sorteeringen van den in dat jaar te gelde gemaakten oogst, zijn opgenomen in de tabellen II t/m IV van bijlage OO. De laatste tabel bevat tevens eene berekening van het voordeelig verschil tusschen de baten en lasten der onderneming voor elk der oogstjaren 1898 t/m 1902.

Bij Gouv. Bt. 25 Sept. 1903 n°. 23 is dat van 8 Mei 1902 n°. 27 (zie K. V. 1902, kol. 267), waarbij den directeur der onderneming werd toegestaan om tijdelijk als technisch chef van de Bandoengsche kinine-fabriek op te treden en ter hoofdplaats Bandoeng te wonen, ingetrokken, terwijls voorts is bepaald, dat de standplaats van den directeur, in stede van Lembang, Tjinjiroean zal zijn.

Bij Gouv. Bt. 12 Jan. 1904 n°. 27 (Ind. St. n°. 57) zijn, tegen intrekking van drie opzienersbetrekkingen en de betrekking van élève-opziener, bij de onderneming twee administrateurs in dienst gesteld.

Ingevolge daartoe verkregen machtiging zijn de door den directeur der onderneming op de nijverheidstentoonstelling te Osaka in Japan (zie hoofdst. C, § 1) ingezonden kina-stammen, herbaria, enz., kosteloos afgestaan aan de Keizerlijke hoogescholen te Tokio en Kioto (Gouv. Bt. 18 Juli 1903 n°. 23).

4°. LANDBOUWONDERNEMINGEN, UITSLUITEND OP CONTRACTEN MET DE INLANDSCHE BEVOLKING BERUSTENDE, EN ONDERNEMINGEN TOT OPKOOP EN BEREIDING VAN LANDBOUWPRODUCTEN.

Ten einde in streken, waar, tengevolge van de uitvoering van groote irrigatiewerken, belangrijke wijzigingen in het bevloeiingswezen en daarmede in de plaatselijke omstandigheden en verhoudingen zijn te verwachten, de regelmatige ontwikkeling van den toestand te bevorderen, zijn bij Ord. van 1 Juni 1904 (Ind. St. n°. 274) maatregelen getroffen tot tijdelijke sluiting van die streken voor het verleenen van vergunningen tot het in werking brengen en drijven of de uitbreiding van ondernemingen voor de bereiding van suiker of indigo, zoomede voor de verhuring van grond door inlanders aan niet-inlanders.

Suikerondernemingen. Het aantal suikerondernemingen, uitsluitend berustende op overeenkomsten met de bevolking, die in 1903 aan de suikercampagne hebben deelgenomen, bedroeg 136. Van de in 1902 nog gewerkt hebbende fabrieken is er in 1903 één gesloten (Nangkaän in Besoeki) en hebben er 2 stil gestaan (Ngempit en Wangoenredjo in Pasoeroean), terwijl de in die residentie gelegen fabrieken Kawisredjo en Pleret respectievelijk vereenigd zijn met de fabrieken Kedawoeng en Kloerahan. Nieuwe ondernemingen zijn in 1903 niet geopend.

De bruto uitgestrektheid der eigen beplantingen voor den oogst van 1903 wordt opgegeven voor 134 van de 136 fabrieken te hebben bedragen 114 249 bouws, opgeleverd hebbende aan hoofd-, stroop- en zaksuiker (deze laatste voor de helft rekenende) 11 925 724 pikol, waaronder alleen aan hoofdsuiker (1ste product) 11 255 684 pikol. De gemiddelde productie der eigen beplantingen alleen over deze laatste hoeveelheid berekenende, komt men tot 98,51 pikol 1ste product per bruto bouw, tegen 91,38 pikol in 1902. Met inbegrip van de productie, verkregen uit het niet van eigen aanplantingen afkomstig riet — bij 27 van de 134 ondernemingen bedragen hebbende 152 196 pikol (ook hierbij de stroopsuiker ten volle, doch de zaksuiker voor de helft in rekening brengende) — kwam de totale suikerproductie te staan op 12 077 920 pikol. Over 1902 werd laatstgenoemd cijfer, voor 140 ondernemingen, op 11 580 899 gesteld.

De van de ondernemers ontvangen opgaven omtrent de in 1903 aan de inlandsche bevolking betaalde sommen wegens loonen en gedane leveringen wijzen voor 130 van de 134 fabrieken op een totaal van f 34 176 792, dat is gemiddeld ongeveer f 263 000 per fabriek.

Ook in 1903 leden verscheidene ondernemingen schade door brandstichting in de riettuinen, terwijl ook diefstal van riet, doch meestal bij kleine hoeveelheden, weder vaak voorkwam. Van de bij Ind. St. 1896 n°. 104 den ondernemers geopende gelegenheid, om door hen bezoldigde wakers met politiegezag te kunnen doen optreden, is ook in 1903 weinig gebruik gemaakt.

Aan het toezicht op eene behoorlijke waterverdeeling is ook in 1903 zooveel mogelijk de hand gehouden.

Voor opgaven omtrent de riet- en suikerproductie over 1903 voor elke fabriek in het bijzonder zij verwezen naar tabel I van bijlage PP, welk overzicht tevens de sub 5°., 6°. en 7°. hierna bedoelde suikerondernemingen omvat, zijnde die, welke niet of niet uitsluitend op overeenkomsten met de bevolking berusten, in 't geheel ten getale van 49 [1]). Sub II van die bijlage zijn opgaven verstrekt omtrent de ondernemingen, welke zich bezighouden met het aankweeken van plantriet (bibit) voor de suikerfabrikanten.

De door de ondernemers voor het product uit den oogst van 1903 bedongen prijzen beliepen f 5,25 à f 5,87⁵ voor Amerikaansch assortiment en f 5,75 à f 8,25 voor n°. 15 en hooger.

In 1903 zijn geen vergunningen verleend tot het in werking brengen van uitsluitend op overeenkomsten met de bevolking berustende suikerondernemingen, noch werden zoodanige vergunningen ingetrokken. Van de 5 ingekomen aanvragen zijn er 3 om verschillende redenen afgewezen, terwijl er 2 voorloopig niet in overweging konden genomen worden.

Indigo-ondernemingen. In de over 1903 ontvangen opgaven (zie bijlage QQ, sub I) wordt melding gemaakt van 13 op den grondslag van overeenkomsten met de inlandsche bevolking berustende indigo-ondernemingen op Java, voor zooveel zij het gewas niet uitsluitend door opkoop verkregen, maar geheel of gedeeltelijk door aanplant op van de bevolking gehuurde gronden. Van deze 13 ondernemingen hadden er 2, zonder evenwel definitief gestaakt te zijn, niet gewerkt, terwijl de aanplant van één onderneming geheel geschiedde ten behoeve van een andere en één onderneming niets aanplantte, doch slechts de overjarige aanplant van 1902/1903 verwerkte, waarna zij haar bedrijf staakte. Van de 9 in exploitatie geweest zijnde ondernemingen beschikten er 8 over 2886 bouws eigen aanplant, terwijl door 1 onderneming het product verwerkt is van door de bevolking in overeenkomst of op eigen risico beplante gronden (90 bouws).

De geheele productie bedroeg 115 664 K.G., of gemiddeld 38,86 K.G. per bouw, tegen 30,52 K.G. per bouw voor 11 ondernemingen in 1902. Ook thans werd weder de hoogste productie gemaakt door de onderneming Plosoparee in Kediri, namelijk 51,56 K.G. per bouw. De geheele fabrieksproductie is, met uitzondering van eene kleine hoeveelheid, voor uitvoer bestemd geworden.

Met betrekking tot 8 ondernemingen is opgegeven hoeveel aan loonen en voor gedane leveringen aan de inlandsche bevolking is betaald. Deze betalingen beliepen ± f 265 000 of, bij doorslag, f 33 000 per onderneming.

---

[1]) Deze 49 ondernemingen verkregen, volgens bijlage PP, aan hoofd- stroop- en zaksuiker (de laatste weder voor de helft gerekend) 2 843 176 pikol, makende met de 12 077 920 pikol, gefabriceerd bij de 134 geheel op overeenkomsten met de inlandsche bevolking berustende ondernemingen, eene totale productie voor 1903 van 14 921 096 pikol (921 526 ton), terwijl de opgaven over 1902 op een totaal wezen van 14 435 138 pikol (891 514 ton).

Gedurende de afscheepjaren 1902-1903 en 1903-1904 (1 Juli—30 Juni) zijn van Java verscheept achtereenvolgens 894 360 en 919 382 ton suiker, welke, volgens de *bij de aflading* gedane aangiften, hun weg vonden als volgt:

	1902/1903.	1903/1904.
Naar Nederland . .	160	4 810
„ Engelsch Kanaal v/o . .	101 785	30 308
„ Engeland . .	3 828	51 515
„ overig Europa	8 347	1 386
„ Amerika . .	281 385	179 262
„ Britsch-Indië .	27 467	70 248
Transporteeren	422 972	337 529

	1902/1903.	1903/1904.
Per transport	422 972	337 529
Naar Port Saïd v/o	49 072	79 108
„ Singapore .	45 044	48 498
„ Hongkong .	233 752	227 087
„ China . . .	„	6 955
„ Japan . . .	73 312	157 736
„ Australië .	65 772	60 448
„ elders . . .	4 436	2 021
Totalen	894 360	919 382

Tabaksondernemingen. Het aantal op overeenkomsten met de bevolking berustende ondernemingen tot aanplant en opkoop, dan wel alleen tot opkoop van tabak, bedroeg — voor zoover er over 1903 bericht van is ontvangen — 60. Vier van deze ondernemingen hebben niet gewerkt — 2 daarvan hadden hare schuren aan andere ondernemingen verhuurd —; door de 56 overige is 16 275 831 K.G. bladtabak en krosok verkregen (tegen 16 820 987 K.G. bij 54 ondernemingen in 1902), waarvan 11 599 398 K.G. alleen bij 24 van de 25 ondernemingen in Besoeki, waar, minder dan in de overige tabaksgewesten, door de ondernemers de zorg voor de cultuur aan de inlandsche planters wordt overgelaten (vgl. bijlage QQ, sub II). Op de meeste ondernemingen viel het product ruim uit, doch als een gevolg van abnormale weersomstandigheden in den tijd, dat de tabak te velde stond, was de qualiteit van den oogst over het algemeen inferieur te noemen, waarmede de prijzen in overeenstemming waren. Omtrent de uitgestrektheid van den eigen aanplant der ondernemingen op van de bevolking gehuurde gronden, en de uitgestrektheid, door de bevolking in overeenkomst of op eigen risico beplant, kunnen geen volledige opgaven verstrekt worden.

Ondernemingen voor het verwerken van padi of rijst en voor het bereiden van cassave. In Pandeglang (Bantam) werd in 1903 een begin gemaakt met den bouw van een nieuwen rijstpelmolen, waardoor het aantal pellerijen in die afdeeling klimmen zal tot 8. In het geheele gewest zijn er tot dusver 10, waarvan 3 in de afdeeling Serang. Tengevolge van de goede prijzen, welke de pelmolens voor padi betalen, ging de bevolking er toe over meer padi van de hand te doen dan in haar belang gewenscht was. Het bestuur bracht de bevolking daarom onder het oog, dat zij wel zou doen niet meer dan het surplus van haar padi te verkoopen en zooveel aan te houden, dat zij genoeg had tot den volgenden oogst. Door de gezamenlijke pelmolens werd ingekocht 61 793 pikol padi, voor een totaal bedrag van f 169 977, en aan rijst 4862 pikol voor f 20 734. Alle pellerijen bezigen water als beweegkracht; zij zijn voorzien van Chineesche molens, terwijl de in de afdeeling Serang gelegen pellerij Tembong nog bovendien eene Europeesche installatie bezit. Het product vindt grootendeels zijn weg naar Batavia en Banka. Het werkvolk voor de pellerijen in de afdeeling Serang wordt verkregen uit Tjikandi en Tangerang; die in Pandeglang voorzien zich van arbeiders uit de omliggende desa's.

Van de 41 rijstpellerijen in de afdeeling Krawang (Batavia), waarvan er 34 toebehooren aan Chineezen, 4 aan inlanders en 2 aan Arabieren, terwijl er 1 in handen is van een Europeaan, werkten er in 1903 21, met 62 molens, waaronder 1 stoommolen. De nog nieuwe rijstpelmolen op de Pamanoekan- en Tjiasem-landen werkt met stoom en beschikt over twee dorschmachines, hullers en borstelmachines. Op de Tegalwaroe-landen treft men, behalve den pas voltooiden stoomrijstpelmolen te Teloek Djambé, nog 4 gewone rijstpelmolens aan, waarvan er 1 met waterkracht en 3 met buffels gedreven worden. Een dezer molens werkte in 1903 niet. Al deze molens, zoomede de stoomrijstpelmolen op het erfpachtsland Kalangsari, verwerkten van de inlandsche bevolking opgekochte padi; die op de Pamanoekan- en Tjiasem- en de Tegalwaroe-landen ook de door de opgezetenen als tjoekè ingeleverde padi. Gezamenlijk is uit 123 126 pikol padi 57 981 pikol rijst verkregen.

In de Preanger Regentschappen werkten in 1903 39 van de 41 (alle aan Chineezen toebehoorende) molens. Zij leverden 155 740 pikol rijst (tegen 102 275 pikol in 1902), die grootendeels naar Batavia, Buitenzorg en Midden- en Oost-Java werd uitgevoerd. In de afdeeling Indramajoe (Cheribon) werd in 1903 door 3 Europeesche en 8 Chineesche rijsthandelaren, meerendeels ten behoeve van de Europeesche markt, respectievelijk 51 000 pikol rijst en 700 pikol padi en 144 000 pikol rijst en 3000 pikol padi opgekocht.

In Pekalongan werkte in 1903 de aan eene Europeesche maatschappij toebehoorende rijstpelmolen, tevens tapioca-meelfabriek, te Karang Toewang. Opgaven nopens den omvang van het bedrijf zijn echter niet verstrekt. De tweede molen in dat gewest is in den aanvang van 1903 gesloten.

In Pasoeroean bestonden bij het einde van 1903 2 stoomrijstpelmolens — waarvan er 1 tevens was ingericht als koffiepel- en sorteerinrichting —, die uitsluitend van de bevolking opgekochte padi tot rijst en zemelen verwerkten. De productie van de eerste onderneming bedroeg 3650 pikol rijst en 1050 pikol zemelen, de andere verkreeg 1500 pikol rijst. De geheele productie werd plaatselijk verkocht.

De installatie van de in 1901 in de nabijheid van de districtshoofdplaats Tanggoel (Besoeki) opgerichte stoomrijstpellerij Tanggoel werd in 1903 vergroot met een huller en een toestel voor het afscheiden van gabah, zoodat hare capaciteit thans berekend is voor de verwerking van 40 000 pikol padi per jaar. De onderneming kocht tijdens en kort na den oogst de padi voor ± f 2 de pikol op, terwijl de verkregen rijst voor f 5,50 à f 7,50 per pikol van de hand gezet werd. Het product is zeer gewild en vindt voornamelijk in Soerabaja veel aftrek. De pellerij levert ook dedek en gepelde djagoeng. De financieele uitkomsten waren gunstig. Ook de overige in Besoeki bestaande rijstpelmolens (3 in de afd. Banjoewangi) vermaalden alleen opgekochte padi en verkregen bevredigende resultaten.

In Kedoe bestaat 1, aan Chineezen toebehoorende rijstpelmolen (te Moentilan), met eene capaciteit van 50 pikol per dag. In 1903 is 3375 pikol rijst verwerkt.

In Blitar (Kediri) produceerde de rijstpelmolen Karang Tengah 250 pikol rijst, geheel verkregen uit van Europeanen en Chineezen opgekochte padi.

Van de 5 in 1902 verleende vergunningen tot het in werking brengen van rijstpelmolens (4 in Pasoeroean en 1 in Soerabaja) — zie K.V. 1903, kol. 265 — is tot dusver nog slechts in zoover gebruik gemaakt, dat te Malang een begin is gemaakt met den bouw van een tweetal molens. In 1903 zijn 2 vergunningen tot het oprichten van rijstpellerijen (in Besoeki) verleend.

Van de 10 in de Preanger Regentschappen aanwezige cassavemeelfabrieken werkten er in 1903 slechts 7, die 28 440 pikol cassavemeel produceerden. De resultaten van de in Pasoeroean gelegen indigo-onderneming Soembersalak of Djembroeng, waaraan eene installatie werd verbonden tot bereiding van cassavemeel (zie K.V. 1903, kol. 266), waren niet gunstig. De onderneming verwerkte 130 pikol van de bevolking opgekochte cassave, waaruit werd verkregen ± 8 pikol tapiocameel en ± 6 pikol gedroogde cassave.

Opkoop, enz. van koffie. De twee stoom-koffiepel- en sorteerinrichtingen in Pasoeroean (ter hoofdplaats en te Kraton) verkregen in 1903 respectievelijk 36 232 en 52 673 pikol product. Over de ondernemingen voor de fabriekmatige bereiding van aan de verplichte levering onderworpen koffie der bevolking is reeds gehandeld onder 2°.

Opkoop van thee. Ook in 1903 werd door Europeesche ondernemingen in de afdeelingen Tjiandjoer, Soekaboemi, Soemedang en Limbangan veel thee in den vorm van nat blad van de bevolking opgekocht (tegen 3 à 5 cent per half K.G.). In Soekaboemi steeg de uitgestrektheid der Assamtheeplantsoenen van de bevolking van 1365 tot 1470 bouws en bedroeg de productie 1 450 000 K.G. nat blad, tegen 1 249 000 K.G. in 1902, terwijl de ondernemingen Tjinangerang en Margapala in Soemedang respectievelijk 10 000 en 385 K.G. nat blad opkochten. Evenals tot dusver bleven zich in de Preanger Regentschappen hier en daar inlanders bezighouden met de bereiding van thee, welk op primitieve wijze verkregen product in waroengs en op pasars 20 à 25 cent per pakje van 1/2 K.G. opbracht. In Soemedang legden zich ook weder enkele Chineezen toe op de bereiding van door de inlandsche bevolking geleverde theebladeren; het product werd deels plaatselijk, deels in Cheribon van de hand gezet. Aan een Chinees in die afdeeling werd in 1903 vergunning verleend om voor de bereiding van opgekochte thee eene installatie te bouwen. Hij kocht 1933 pikol theebladeren tegen f 3 per pikol op en verkreeg daaruit 386 pikol bereide thee, welke grootendeels naar Nederland verzonden werd. In Limbangan werd een deel van de door de bevolking geoogste thee, na op inlandsche wijze bereid te zijn, tegen 10 à 20 cents per half K.G. aan inlandsche en Chineesche theehandelaren verkocht.

In de afdeeling Pemalang der residentie Pekalongan bestaan 2 thee-etablissementen, waarvan er 1 aan een Chinees en 1 aan een inlander toebehoort. Het theeblad (Java-thee) wordt van de bevolking opgekocht tegen 2 tot 5 cent de kati. De bereide thee wordt, behalve naar de omliggende pasars, ook uitgevoerd naar Djokjakarta, Tegal en Pekalongan en aldaar verkocht tegen f 19 tot f 22 de pikol, 1ste soort, en f 6 tot f 12 de pikol, 2de soort.

Omtrent de practische gevolgen van de in 1902 plaats gehad hebbende zending van den wedono van Boemidjawa (Pekalongan) naar de Preanger Regentschappen, ten einde zich op de

hoogte te stellen van de wijze, waarop in dat gewest de theecultuur gedreven wordt (zie K. V. 1903, kol. 266), is niets gemeld.

Andere ondernemingen. In den loop van 1903 is de bananen- of pisang-onderneming Ponowareng in Pekalongan gesloten.

De opkoop en zuivering van door de bevolking geteelde kapok door de onderneming Wedari en door Chineesche eigenaren van kapokschuren in Pati bleef zeer belangrijk. Jaarlijks wordt voor meer dan f 300 000 in dat artikel omgezet. In Demak produceerde de kapokoliefabriek, tegelijk zeepfabriek, Randoe in 1903 200 pikol gezuiverde olie, tegen 100 pikol in 1902. De ondernemingen tot opkoop en bereiding van kapok in Pasoeroean hebben in 1903 hare werkzaamheden gestaakt. Wel houden zich nog eenige Europeanen en Chineezen bezig met opkoop en verwerking van kapok, doch van een geregeld bedrijf kan niet meer gesproken worden.

In het district Pakis (afd. Malang, res. Pasoeroean) verbouwde eene nieuwe onderneming onder Europeesch beheer naast padi ook katjang (op 22 bouws gehuurde gronden en op 12 bouws, door de bevolking in overeenkomst beplant). De oogst bedroeg ± 450 pikol, welke geheel voor uitvoer werd bestemd.

De tapioca-fabriek Slogowoengoe in Semarang plantte in 1903 op gehuurde gronden ketela en andere tweede gewassen, waaruit zij eene hoeveelheid van 10 500 pikol meel bereidde.

5°. LANDBOUW OP GRONDEN DOOR HET GOUVERNEMENT IN ERFPACHT AFGESTAAN.

Opgaven omtrent de exploitatie der erfpachtsperceelen zijn over 1903 ontvangen ten aanzien van 721 ondernemingen, omvattende 462 812 bouws van de totale uitgestrektheid, ten bedrage, volgens de voor dit hoofdstuk ontvangen gegevens (zie bijlage RR), van 615 655 bouws [1]). De beplante oppervlakte beliep bij 582 van de 721 ondernemingen ruim 215 800 bouws, of ongeveer 3500 bouws meer dan de cijfers over 1902, met betrekking tot 543 ondernemingen, aantoonden.

Hoewel de marktprijzen van de koffie gedrukt bleven, legden toch verscheidene ondernemers nieuwe plantsoenen aan. De oogst was bevredigend, namelijk ruim 414 700 pikol bij 377 van de 391 ondernemingen. In 1902 had de productie, bij hetzelfde getal ondernemingen, ruim 461 000 pikol bedragen.

Op de kinacultuur hadden de langdurige droogte in 1902 en de daarop gevolgde overvloedige regens een ongunstigen invloed. De door overmatigen bloei verzwakte boomen hadden veel te lijden van insecten en bastkanker, waarvan eene belangrijke daling van het kininegehalte het gevolg was. Voor zooveel blijkt is in 1903 bij 70 van de 89 ondernemingen bijna 6 052 200 K.G. bast verkregen, tegen bijna 5 415 500 K.G. (bij 62 van de 82 ondernemingen) in 1902. Door 3 ondernemingen in de Preanger Regentschappen en één in Kedoe werd te zamen ruim 54 709 K.G. bast, ter verwerking op het alkaloid, aan de Bandoengsche kininefabriek gezonden. Tot het uitblijven van groote schommelingen in de kinaprijzen, die zeer loonend waren, droeg niet weinig bij de in den loop van 1903, naar aanleiding van een daartoe strekkend verzoek van de belanghebbenden bij de kinacultuur op Java, genomen beslissing, om de in dat jaar alsnog in veiling te brengen gouvernements-kinabast niet te gunnen beneden den prijs van 6 cent per unit zwavelzure kinine.

Voor de theecultuur was het weder zeer gunstig. De productie bedroeg bij 92 van de 105 ondernemingen ruim 9 688 000 K.G. droge thee, tegen bijna 6 625 000 K.G. bij 79 van de 100 ondernemingen in 1902. In verband met de kleinere opbrengst van de thee-ondernemingen in Britsch-Indië en Ceylon en den belangrijken uitvoer uit die landen naar Amerika van groene thee, werden, vooral in de laatste maanden van 1903, de theeprijzen op de Europeesche markt hooger en vaster ten voordeele van de Java-planters.

De cacaoplanters konden in 1903 wijzen op een goeden oogst en loonende prijzen. Bij 63 van de 83 ondernemingen zou verkregen zijn ruim 749 000 K.G. cacao, tegen slechts ongeveer 388 700 K.G. bij 47 van de 79 ondernemingen in 1902.

Caoutchouc werd, hoewel nog in geringe hoeveelheden, geproduceerd op de ondernemingen Tjikadoe (Bantam), Pasir Klapa (Preanger Regentschappen) en Tanahwangi (Pasoeroean) en castilloa op de onderneming Tjidjeroek (Preanger).

Sommige erfpachtsondernemingen dreven ook tabaks- en suikercultuur, doch hoofdzakelijk op daartoe van de bevolking gehuurde gronden buiten het erfpachtsperceel. Met betrekking tot de verkregen oogsten, zoomede omtrent de productie van de op enkele erfpachtsondernemingen bestaande aanplantingen van kapok, peper, cubebe of andere bij-cultures voor de Europeesche markt, zij kortheidshalve verwezen naar bijlage RR.

De in 1903 door de ondernemers aan de inlandsche bevolking betaalde sommen wegens loonen en gedane leveringen beliepen, voor zooveel daaromtrent opgaven zijn ontvangen, ruim f $13^1/_2$ millioen, tegen ruim f 15 millioen in 1902.

Met het oog op de vele, vooral op erfpachtsondernemingen, voorkomende nachtelijke diefstallen van peperranken en vruchten, tengevolge waarvan de aanplantingen geheel vernield worden, is bij Gouv. Bt. 1 Nov. 1903 n°. 22 (Ind. St. n°. 374), aangevuld bij Gouv. Bt. 14 Mei 1904 n°. 41 (Ind. St. n°. 251) aan de hoofden van gewestelijk bestuur, met uitzondering van die der Vorstenlanden, o. m. de bevoegdheid toegekend om het vervoer van peperranken en vruchten gedurende den nacht te verbieden en is verder de overtreding van de krachtens die bevoegdheid uitgevaardigde verbodsbepalingen strafbaar gesteld.

[1]) Ter verklaring van het verschil tusschen deze opgaaf en die in afd. IV van hoofdst. J, zie men noot j van bijlage RR.

6°. LANDBOUW OP LANDEN AAN PARTICULIEREN IN EIGENDOM AFGESTAAN.

De over 1903 ingekomen opgaven betreffende de particuliere landerijen zijn bijeenverzameld in tabel I van bijlage SS. Zooals gewoonlijk, zijn zij zeer onvolledig.

Ook in 1903 bleef op die landerijen de padi-teelt, meestal voor de inlandsche markt, de hoofdcultuur. Over het algemeen werden de aanplantingen ingekrompen, terwijl de opbrengst te lijden had door de ongunstige weersgesteldheid en de walangsangit-plaag.

Van één land in Semarang werd 170 pikol suiker voor binnenlandsch verbruik verkregen, terwijl 11 andere (in Batavia, Pekalongan, Soerabaja en Pasoeroean), waarvan het product nagenoeg geheel voor uitvoer is bestemd, 126 646 pikol leverden.

Op een 14-tal landerijen in dezelfde afdeeling werd eene totale hoeveelheid van 2095 pikol indigo bereid, tegen 2343 pikol op 15 landen in 1902.

De uitkomsten van den koffie-oogst waren ook in 1903 onbevredigend. Voor 64 landen (2 in Bantam, 60 in Batavia en 2 in Semarang) is eene productie vermeld van 32 025 pikol, dus nagenoeg evenveel als in 1902, toen 69 landen 32 122 pikol opbrachten.

De theecultuur leverde betere resultaten op dan in 1902, toen van 18 landen in de afdeeling Buitenzorg eene opbrengst van 891 658 K.G. viel te vermelden. Thans leverden 17 landen eene totale hoeveelheid van 1 016 163 K.G. Bovendien is op de Pamanoekan- en Tjiasem-landen (afd. Krawang, res. Batavia) nog 21 090 K.G. thee verkregen, tegen 7010 K.G. in 1902.

Een drietal landen in de residentie Batavia oogstten eene totale hoeveelheid van 281 038 K.G. kinabast, tegen 248 081 K.G. in 1902.

De opbrengst van peper op de Pamanoekan- en Tjiasem-landen bedroeg in 1903 33 169 K.G., tegen 28 480 K.G. in 1902, terwijl 2 landen in de afdeeling Buitenzorg van dit product 5750 K.G. opleverden, tegen 6696 K.G. van 3 landen in 1902.

Het land Tjikandi Oedik in Bantam en de Pamanoekan- en Tjiasem-landen produceerden gezamenlijk ruim 72 pikol caoutchouc.

De oogst van andere producten (cacao, tabak, muskaatnoten, foelie, kruidnagelen, cubebe, kapok en vanille) was, zooals gewoonlijk, van weinig beteekenis.

7°. LANDBOUW OP VERHUURDE LANDEN IN SOERAKARTA EN DJOKJAKARTA.

Blijkens de op ult. 1903 afgesloten registers, betrekking hebbende op de landverhuur in de Vorstenlanden, bedroeg de uit-

gestrektheid der aan de daartoe gerechtigde categorieën van personen en naamlooze vennootschappen, op den voet van Ind. St. 1884 n°. 9, juncto Ind. St. 1891 n°. 255, verhuurde gronden voor Soerakarta 219 470 en voor Djokjakarta 191 297 bouws, verdeeld over respectievelijk 119 en 42 ondernemingen. Vergeleken met de opgaven voor ult. 1902, wijzen deze cijfers op eene vermeerdering met 264 bouws voor Soerakarta en 539 bouws voor Djokjakarta, en voor eerstgenoemd gewest op eene vermeerdering met 1 onderneming. Tegenover het uitvallen der onderneming Ketoekan staat namelijk het bijkomen der ondernemingen Sidoredjo en Trabajan. De onderneming Tiris, vroeger gelegen in de afdeeling Wonogiri, ressorteert thans, tengevolge van de uitwisseling der enclaves, onder de afdeeling Sragen.

De aan de inlandsche verhuurders op te brengen pachtsommen beliepen voor de gronden in Soerakarta f 1 135 526 en voor die in Djokjakarta f 665 491, waarbij nog komen eenige door hen in zeer vele gevallen bovendien bedongen leveringen in natura, als rijst, gras, klappers, klapperolie, vruchten, enz.

De exploitatieberichten luiden over het algemeen bevredigend. Voor den oogst van 1903 is suikerriet geteeld op 22 huurlanden in Soerakarta en op 29 in Djokjakarta, doch slechts op respectievelijk 17 en 15 dier landen ter verwerking op eene eigen fabriek, welke 32 fabrieken, van 16 703 bouws eigen aanplantingen en van opgekocht riet, verkregen zouden hebben 1 985 596 pikol suiker, tegen 1 995 962 pikol (door 29 fabrieken met 17 612 bouws eigen aanplant) in 1902. Met het hoofdzakelijk gebruik maken van geïmporteerde bibit, ten einde de tuinen vrij te houden van de sereh-ziekte, werd voortgegaan.

De uitkomsten van de indigo cultuur vertoonen, vergeleken met die van 1902, een belangrijken vooruitgang; in Soerakarta werd geproduceerd 302 789 K.G., tegen 207 249 K.G. in 1902, en in Djokjakarta steeg de productie van 144 425 K.G. tot 173 413 K.G. Het aantal ondernemingen, waar dit gewas geteeld werd, bedroeg 63 (Soerakarta 41, Djokjakarta 22), tegen 65 in 1902. De uitgestrektheid der beplantingen ging in Soerakarta terug van 5769 tot 5616 bouws en in Djokjakarta van 4905 tot 4879.

De opgaven omtrent de geproduceerde hoeveelheid tabak wijzen voor beide gewesten ook over 1903 op aanzienlijke vermeerdering. In Soerakarta werd op 34 landen 5 559 253 K.G. verkregen (in 1902 van 39 landen 5 131 566 K.G.) en in Djokjakarta leverden 9 landen 1 640 281 K.G. op (in 1902 10 ondernemingen 1 437 419 K.G.). De uitgestrektheid der aanplantingen verminderde in Soerakarta met 74 bouws (7216 in 1902, tegen 7142 in 1903) en in Djokjakarta met 98 bouws (2216 in 1902, tegen 2118 in 1903).

Ten aanzien van de koffiecultuur valt weder een belangrijke achteruitgang te constateeren. In Soerakarta daalde de productie van 22 444 pikol in 1902 (van 58 landen met 16 425 bouws aanplant) tot 13 088 pikol (van 46 landen met 16 017 bouws), terwijl in Djokjakarta een 5-tal ondernemingen in 1903 slechts 577 pikol opleverden, tegen 1549 pikol van 7 landen in 1902 (respectievelijk van 415 en 536 bouws). In Soerakarta bleef de bladziekte voortwoekeren; door zware bemesting van den grond trachtte men de levensvatbaarheid van het gewas te vergrooten.

De productie van cacao, welk gewas voornamelijk in de hoogere streken der residentie Soerakarta tusschen de koffieaanplantingen geteeld wordt, was in 1903 bijzonder groot; tegen 161 510 K.G. in 1902, werd thans 346 622 K.G. geproduceerd.

Volgens de ontvangen opgaven, zou verder in Soerakarta geoogst zijn 1659 pikol peper (door 20 ondernemingen), 4114 pikol kapok (door 31 ondernemingen), 1712 K.G. kinabast (door 1 onderneming) en 13 414 pikol padi (door 8 landen). Van andere gewassen, die hier en daar geteeld worden, als foelie, cubebe, agave, cassave, enz., was de opbrengst van weinig beteekenis (vgl. bijlage SS, sub II).

Ten aanzien van andere ondernemingen in de Vorstenlanden (buiten die op huurlanden gevestigd) is gemeld, dat de aan het hoofd van het Mangkoe Negarasche Huis toebehoorende suikerfabrieken Tjolomadoe en Tasikmadoe in Soerakarta in 1903 1040 bouws riet verwerkten en daarvan verkregen 126 760 pikol suiker, tegen 102 974 pikol van 1108 bouws in 1902.

Omtrent de aan een drietal prinsen toebehoorende ondernemingen Pakemwinangoen, Pengasih, Maesan of Keboan en Wonotjatjoer in Djokjakarta zijn ook ditmaal geen opgaven ontvangen.

B. BOSCHWEZEN.

Het „boschreglement" (Ind. St. 1897 n°. 61, zooals het sedert is gewijzigd en aangevuld) is bij Ord. van 19 Mei 1904 (Ind. St. n°. 256) nader herzien met betrekking tot de beplanting van de leeggekapte gedeelten der voorloopig ingerichte bosschen. Voorts zijn de bepalingen van dat reglement, voor zooveel betreft het strafbaar stellen van het onwettig bezit van onbewerkt djatihout, bij eene door den directeur van binnenlandsch bestuur, onder dagteekening van 5 October 1903, aan de hoofden van gewestelijk bestuur gerichte circulaire, verduidelijkt (zie Bijbl. Ind. St. n°. 5954).

De in het boschdistrict Tegal—Cheribon gelegen definitief ingerichte djatibosschen, behoorende tot het boschcomplex Margasari [1]), te zamen groot 6748 H.A., zijn bij Ord. van 8 April 1904 (Ind. St. n°. 195) van dat boschdistrict afgescheiden om verder als „houtvesterij" afzonderlijk te worden beheerd.

Eene nadere regeling van den voorrang van 's lands kas ter zake van schuldvorderingen, voortspruitende uit met aannemers gesloten overeenkomsten betreffende de exploitatie of de zuivering van 's lands bosschen, is getroffen bij Ord. van 19 Maart 1904 (Ind St. n°. 175).

a. Boschbeheer in engeren zin.

Uitgestrektheid en gesteldheid der bosschen. In verband met de in 1903 verrichte grensregelingen, metingen en herbewouding, bedroeg het areaal der djatibosschen op Java en Madoera bij het einde des jaars 643 818 H.A., tegen 647 288 H.A. op ult. 1902, beide totalen met uitzondering van de niet op te geven uitgestrektheid der djatibosschen in een deel van Soerakarta en in de residentiën Bantam, Djokjakarta en Madoera.

Hoofdzakelijk tengevolge van de verschillende daartegen getroffen maatregelen, was de door boschbrand aangerichte schade aanmerkelijk minder dan in 1902. De wildhoutbosschen bleven nagenoeg geheel verschoond.

Grensregeling en afbakening der bosschen. De grensregeling en afbakening der djatibosschen naderen hare voltooiing. Gedurende 1903 kwam men met die werkzaamheden gereed in het circa 23 500 H.A. groote boschdistrict Zuid-Randoeblatoeng, met eene grenslengte van 264 K.M. Voorts werd het terreinwerk verricht ten aanzien van ± 7000 H.A. van het boschcomplex West-Padangan, zoomede over eene oppervlakte van 40 000 H.A., met eene grenslengte van 648 K.M., in het boschdistrict Madioen. De grensregeling en afbakening der wildhoutbosschen bepaalden zich in hoofdzaak tot het boschdistrict Oost-Preanger Regentschappen—Krawang, waar die werkzaamheden in de complexen Waijang—Windoe, Teureup—Waringan en Tiloe—Tandjangnangsi zijn voltooid. In de afdeeling Keboemen van het boschdistrict Bagelen vorderde men in die mate, dat vermoedelijk vóór ult. 1904 van alle daar gelegen wildhoutbosschen, met inbegrip van de uitgestrekte reboisatie-terreinen, de grenzen geregeld zullen zijn. In de overige boschdistricten kon, wegens gebrek aan personeel, betrekkelijk slechts weinig voortgang worden gemaakt.

Verschillende werkzaamheden met de voorloopige inrichting der

[1]) Het bedrijfsplan van dit complex is goedgekeurd bij Gouv. Bt. 8 April 1904 n°. 21.

djatibosschen in verband staande. Met de voorloopige inrichtingswerkzaamheden werd voortgegaan. In de boschdistricten Banjoemas, Blora, Semarang—West-Soerakarta, Todanan, Kedenan en Zuid-Soerabaja—Pasoeroean werden verschillende wegen aangelegd dan wel voltooid of onderhouden, terwijl in de eerstgenoemde twee districten nog respectievelijk 10 K.M. en circa 15 K.M. nieuwe sleuven zijn geprojecteerd. Voorts zijn gelden beschikbaar gesteld voor den bouw van nieuwe woningen ten behoeve van het beheerend en toezichtvoerend Europeesch en inlandsch personeel, tot welk doel in 1903 een bedrag van f 41 984 is uitgegeven.

Djaticultuur. In verband met de in verhouding tot vorige jaren groote oppervlakte, die in 1902 werd leeggekapt, was ook de uitgestrektheid, die gedurende het cultuurjaar 1902/03 met djati werd beplant, grooter dan ooit te voren (6007 H.A., tegen 4850 H.A. gedurende 1901/2 en 4412 H.A. gedurende 1900/1). De kosten van deze aanplantingen, met inbegrip van die besteed aan het onderhoud van vroeger aangelegde plantsoenen en van het planten van caoutchouc en mahonie leverende boomen in het djatiboschgebied (vgl. de rubriek **Wildhoutcultuur**) bedroegen f 226 414, tegen f 192 890 in 1902 en f 187 367 in 1901.

Tengevolge van de buitengewone droogte in 1902, werden de plantjes over 't algemeen zeer in hunne ontwikkeling belemmerd en hadden daardoor op vele plaatsen een dubbel zwaren strijd te voeren tegen den zoo schadelijken alang-alang-groei. Het tegen dit euvel reeds vroeger aangewende middel (vgl. K.V. 1902, kol. 275), namelijk het op ruime schaal uitzaaien van toeri (Agati grandiflora), bleek niet aan de verwachting te beantwoorden. Met het oog hierop worden thans proeven genomen met tusschenbeplanting van kratok, eene vooral in Oost-Java voorkomende, tot de leguminosen behoorende klimplant, waarvan de boonen door de Madoereezen worden gegeten. Intusschen blijft de boschveldbouw, volgens contracten met de bevolking, [1] doorgaans nog altijd de doeltreffendste methode om in korten tijd en met weinig kosten welig groeiende djatiplantsoenen aan te kweeken. Die methode is evenwel alleen uitvoerbaar op plaatsen, waar de bodem vruchtbaar genoeg is om een oogst van beteekenis te mogen verwachten. Waar dit niet het geval is, of waar de bevolking te gering of ongenegen is om veldgewassen tusschen de djati te teelen, moet de herbebossching in eigen beheer geschieden, met zorgvuldige gebruikmaking van alle aanwezige kern- en bruikbare stoofloten. In die richting werden in 1902 bevredigende resultaten verkregen in het boschdistrict Noord-Soerabaja—Madoera.

In enkele streken hadden de aanplantingen nog te lijden door de zich in buitengewoon groot aantal vertoonende veldmuizen, welk gedierte vooral veel schade aanrichtte in de in het regentschap Goenoengkidoel (Djokjakarta) gelegen plantsoenen, waar een belangrijk deel van den aanplant vernield werd.

Wildhoutcultuur. Aan de cultuur van caoutchouc leverende gewassen werd gedurende het cultuurjaar 1903/04 eene groote uitbreiding gegeven. Het aantal in den vollen grond staande planten van de gewone Indische karet (Ficus elastica) bedroeg op ult. Maart 1904 316 599, op eene oppervlakte van 2476 H.A., tegen 164 376 planten, over eene uitgestrektheid van 1484 H.A. op ult. Maart 1903, terwijl op eerstgemeld tijdstip van Hevea brasiliënsis 31 636 en van Castilloa elastica 36 191 exemplaren op het terrein waren uitgeplant, tegen 2325 en 4176 op ult. Maart 1903. Bovendien bevonden zich van de genoemde drie soorten nog groote hoeveelheden plantjes in de kweekbeddingen. Voor zooveel betreft de Ficus elastica en de Hevea brasiliënsis, heeft de ervaring geleerd, dat eene vermenging van dezen aanplant met djati is af te raden. Behalve de omstandigheid, dat op de voor Hevea brasiliënsis zoo geschikte vochtige gronden, de djati niet kan tieren, zijn er ook nog andere redenen, die zich tegen den gezamenlijken aanplant verzetten. Hoewel het kiempercentage van de Hevea brasiliënsis, die hoofdzakelijk in het boschdistrict Pekalongan—Kendal werd uitgeplant, aanvankelijk gering was, steeg het in 1903, door behandeling met eene oplossing van creoline, zelfs tot 59 %. Behalve tot caoutchouc leverende boomen, bepaalde de wildhoutcultuur zich weder voornamelijk tot den aanplant van mahonie (in de benedenstreken), rotan en sadang en sandelhout (in Besoeki), terwijl ook van de kinaplant voor herbebossching nog steeds met voordeel gebruik gemaakt wordt. In het boschdistrict Kedoe—Djokjakarta zijn, op groote schaal, nieuwe wildhoutplantsoenen aangelegd. Met de bebossching van de oostelijke helling van den Lawoe is een aanvang gemaakt. De kosten der cultuur, met uitzondering van die, besteed aan den aanplant van caoutchouc en mahonie leverende boomen, binnen de grenzen der djatibosschen (vgl. de rubriek **Djaticultuur**), beliepen f 47 472, [2]) tegen f 33 081 in 1902.

Exploitatie der djati- en wildhoutbosschen. De geregelde exploitatie der djatibosschen *in eigen beheer* leverde in 1903 8842 M³. timmerhout en 12 471 stapelmeter brandhout op — of, met inbegrip van het door verschillende houtaankaponderneniers in hunne perceelen achtergelaten hout, 10 177 M³. en 29 828 stapelmeter (tegen 7906 M³ en 15 498 stapelmeter in 1902) —, waarvan uit de houtvesterijen Noord-Kradenan, Noordwest-Wirosari, Toeder en Balo respectievelijk 1513, 770, 1394 en 277 M³. en 1125, 129, 1427 en 0 stapelmeter, uit de boschperceelen Karanganjar c.a [3]) (afd. Pati, res. Semarang), Oost-Grobogan (afd. Grobogan, res. Semarang), Djatilega-Noord (afd. Krawang, res. Batavia) en Ngawoen II (afd. Toeban, res. Rembang), 1590, 785, 877 en 461 M³. en 3682, 0, 291 en 80 stapelmeter, en uit de gedevasteerde bosschen en de bij de grensregeling van het boschareaal afgeschreven boschstrooken 1175 M³. en 5737 stapelmeter. De inkomsten der eerstgenoemde drie houtvesterijen — uit Balo werd nog geen hout verkocht — bedroegen, zonder bijberekening van de waarde van het voor eigen gebruik gebezigde en van het op ult. 1903 nog aanwezige hout, f 49 403, f 48 707 en f 35 137, terwijl de uitgaven der vier houtvesterijen, met inbegrip van de cultuurkosten en van de kosten voor beheers-, opzieners- en politiepersoneel, f 29 082, f 23 954, f 23 917 en f 6048 beliepen. Hoewel de gemiddelde verkoopprijzen van het timmerhout uit Noord-Kradenan, Noordwest-Wirosari en Toeder (f 26,90, f 24,32 en f 22,76 per M³., tegen f 27,80, f 25,61 en f 25,25 in 1902) in den aanvang betrekkelijk laag waren, konden bij de later gehouden verkoopingen betere prijzen worden bedongen.

Bij Gouv. Btn. 23 Aug., 16 Oct. en 21 Nov. 1903 n°s. 35, 34 en 16 en 12 Maart 1904 n° 20 is machtiging verleend tot de exploitatie in eigen beheer van het zuiveringsperceel Gatel (distr. Ngoempak, afd. Bodjonegoro, res. Rembang), zoomede van de djatiboschperceelen Ketangi (distr. Tambakredjo, afd. Bodjonegoro, res. Rembang), Soeren—Paraspoetih (distr. Rogodjampi, afd. Banjoewangi, res. Besoeki) en Wonopolo—Kajangan (distr. Randoeblatoeng, afd. Blora, res. Rembang), waarvan de aanbestedingen mislukt waren. Voorts zullen ook 25 van 's lands djatiboschareaal afgeschreven djatiboschjes, vroeger deel uitmakende van het complex Soemberpoetjoeng (Pasoeroean), zoomede de djatiboomen, voorkomende op een van 's lands djatiboschareaal afgeschreven stuk bosch in Pekalongan, in eigen beheer worden geëxploiteerd (Gouv. Btn. 13 en 22 Sept. 1903 n°s. 22 en 32).

De exploitatie der wildhoutbosschen *in eigen beheer* leverde op 737 M³. timmer- en 3403 M³. brandhout, benevens 1982 stuks ruwe dolken en 1145 pikol houtskool.

Van de op ult. 1902 door *contractanten* geëxploiteerd wordende 113 (verbeterde opgave) ondernemingen (81 leegkap-, 5 afbakenings- en 27 zuiveringsperceelen) liep met betrekking tot een 12-tal (9 leegkap-, 1 afbakenings- en 2 zuiveringsperceelen) de exploitatie in 1903 ten einde, terwijl daarentegen de in tabel I van bijlage TT vermelde 12 nieuwe ondernemingen (5 leegkap-, 2 afbakenings- en 5 zuiveringsperceelen) in werking kwamen, zoodat het jaar eindigde met een totaal van 113

[1]) In sommige boschdistricten zijn deze contracten in zoover gewijzigd, dat de aan de inlandsche planters, die bijna zonder uitzondering tot de armsten hunner omgeving behooren, toekomende vergoeding niet meer uitsluitend in geld, maar voor een aanmerkelijk deel in natura, hoofdzakelijk padi en djagoeng, wordt uitgekeerd.

[2]) Bovendien is voor de beplanting van wegen met schaduwboomen f 10 444 uitgegeven.

[3]) De in het laatst van 1900 in eigen beheer genomen exploitatie van dit boschperceel (vgl. K. V. 1902, kol. 276) liep in het jaar 1903 af. Bij het einde van dat jaar waren nog voorhanden 340 M³. timmer- en 156 stapelmeter brandhout. De gezamenlijke uitgaven bedroegen f 68 228, de inkomsten — zonder bijberekening van de waarde van het restant hout, van de aanwezige woning en den verderen inventaris (te zamen ± f 12 000) — f 109 442, alzoo een voordeelig verschil van f 41 214.

ondernemingen [1]), betrekking hebbende op 77 leegkap-, 6 afbakenings- en 30 zuiveringsperceelen.

Een recapituleerend overzicht, naar gelang van den aard der perceelen, van de opbrengst aan hout in 1903 en van de door de ondernemers aan den lande verschuldigde sommen is opgenomen sub II van bijlage TT.

De door de particuliere boschexploitaties verkregen productie bedroeg over 1903 en de twee voorafgegane jaren als volgt:

	Timmerhout (in M^3.).		Brandhout (in stapelmeters).	
1901	134 756	(djatihout)	389 934	(djatihout)
	51	(wildhout)	9 055	(wildhout)
1902	152 352	(djatihout)	365 150	(djatihout)
			1 400	(wildhout)
1903	96 014	(djatihout)	324 050	(djatihout)

De, althans wat het timmerhout betreft, aanzienlijke achteruitgang van de opbrengst der particuliere aankappen, moet in hoofdzaak worden toegeschreven aan de aanwezigheid van zeer belangrijke, nog onverkochte voorraden hout van vorige exploitatiejaren, tengevolge waarvan de meeste contractanten zich verplicht zagen om de exploitatie van hunne perceelen aanmerkelijk in te krimpen of zelfs geheel te staken. Deze ongunstige toestand leidde er toe om de houtkapondernemers in hunne moeielijke omstandigheden zooveel mogelijk tegemoet te komen. Aan velen werd toegestaan de jaarperceelen, welke niet op den daarvoor in de contracten vastgestelden termijn konden worden afgeleverd, nog een half of een geheel jaar langer in exploitatie te houden. Voorts werd aan alle contractanten voor de exploitatie of zuivering van perceelen met betaling per massa-eenheid, die daartoe het verlangen te kennen gaven, toegestaan, voor dwarsliggers beneden de 3 M. lengte, welke vóór 1 Juli 1907 ter opneming worden aangeboden, 50 %, in stede van 60 %, van den gecontracteerden prijs voor vierkant beslagen houtwerken van 5 M. en langer te voldoen, onder voorwaarde, dat in de contracten eene beperkende bepaling ten aanzien van den aanmaak van dwarsliggers werd opgenomen [2]). Buitendien werd, als tijdelijke maatregel, aan de ondernemers, die in de gelegenheid waren om dwarsliggers naar Zuid-Afrika uit te voeren, voor eene bepaalde hoeveelheid van deze houtwerken en niet langer dan tot 1 Juli 1905, eene buitengewone reductie tot 40 % toegestaan. Eindelijk werd met enkele contractanten, die tot dusver aan hunne verplichtingen hadden voldaan, doch van wie bekend was, dat hun dit op den duur onmogelijk zou vallen, eene regeling tot ontbinding bij minnelijke schikking van de betrekkelijke overeenkomsten getroffen, onder voorwaarde, hetzij van voldoening hunnerzijds van eene zekere schadeloosstelling, dan wel van vervanging der eerste overeenkomst door eene andere, die waarborg opleverde voor de behoorlijke nakoming der contractsvoorwaarden. Enkele overeenkomsten werden bij minnelijke schikking ontbonden. De groote voorraden hout noopten verschillende ondernemers om te trachten het djatihout meer ingang op de Europeesche markt te doen vinden, welke pogingen, in verband met den verminderden uitvoer van teakhout uit Burma en Siam, zoo goed slaagden, dat de uitvoer van eerstgenoemde houtsoort, in 1901 en 1902 respectievelijk bedragen hebbende 8574 en 13 444 M^3., in 1903 tot 28 071 M^3. steeg. Tengevolge van al deze maatregelen zag de overgroote meerderheid der contractanten kans om zich staande te houden en kon aan het einde van het jaar de crisis, althans voorloopig, zooal niet als overwonnen, dan toch als tot staan gebracht worden beschouwd. De mindere opbrengst aan brandhout, in vergelijking met 1902, houdt vermoedelijk verband met de groote hoeveelheid van die houtsoort, die de uitdunningen opleverden.

Van de bij Ord. van 12 April 1902 (Ind. St. n°. 169) aan den Gouverneur-Generaal toegekende bevoegdheid tot onderhandschen afstand van de exploitatie der voorloopig ingerichte djatibosschen, is gebruik gemaakt ten aanzien van de boschperceelen Batoer, Kedongkoempoel, Oost-Ladojjo, Ngorogoenoeng II, Goemeng (de beide laatste in de residentie Rembang) en Ngrimbi—Soekoredjo (Soerabaja) [3]), zoomede wat betreft de nazuivering van de bosschen Pandean, Ngawenhombo en Nanas. Voorts is bij Gouv. Btn. 15 Oct. en 2 Dec. 1903 n°s. 37 en 1, ten einde de exploitatie niet geheel afhankelijk te doen zijn van de onzekere mededinging van weinig kapitaalkrachtige aannemers, aan de Javasche Boschexploitatie-maatschappij, voorheen P. Buwalda en C°., en aan de Nederlandsch-Indische Houtaankapmaatschappij te kennen gegeven, dat de Regeering genegen was om met haar in onderhandeling te treden omtrent den onderhandschen afstand van de gedurende de eerstvolgende tien jaar, in eenige met name genoemde boschdistricten, in exploitatie of zuivering te nemen perceelen, welke toezegging echter beperkt werd tot de streken, waar die maatschappijen geacht kunnen worden reeds het monopolie te bezitten, en waarvan zij, door den aanleg van lange kostbare boschtrambanen, de exploitatie eerst hadden mogelijk gemaakt.

De bij Gouv. Btn. 23 Juli 1898 n°. 15 en 21 Dec. 1901 n°. 18 verleende machtiging tot onderhandschen verkoop aan de bevolking van door uitdunning van jonge plantsoenen verkregen materiaal en van het door de houtkapondernemers in de door hen afgeleverde jaarperceelen achtergelaten hout, is uitgebreid tot het door aankap uit de houtvesterijen en de definitief ingerichte djatibosschen verkregen hout, hetwelk geschikt is om door de inlandsche bevolking te worden gebruikt (Bijbl. Ind. St. n°. 6024). Voorts is bepaald, dat ook tot onderhandschen verkoop kan worden overgegaan van uit de houtvesterijen verkregen boomen, geschikt voor den aanmaak van vaartuigen (Bijbl. Ind. St. n°. 5930).

Afgescheiden van de eigenlijke exploitatie van 's lands bosschen, hetzij in eigen beheer, hetzij door particulieren, is voorts nog melding te maken van de zoogenaamde ongeregelde aankappingen, zoowel in djati- als in wildhoutbosschen, namelijk van de aankappingen welke plaats vonden: 1° krachtens last (ten behoeve van 's lands dienst of van door de bevolking in gemeentedienst uit te voeren werken) en 2°. krachtens vergunning (zoo aan inlanders als niet-inlanders). In 1903 beliepen de aankappingen sub 1°. 11 194 M^3. djati- en 1135 M^3. ander timmerhout, benevens 1794 stapelmeter brandhout, en die sub 2°. 519 M^3. djati-timmerhout, 2419 M^3. wildhout, 16 065 stapelmeter brandhout [4]) en 1 804 335 stuks bamboe.

Uitdunning der bosschen.[5]) De totale uitgestrektheid in 1903 uitgedunde plantsoenen bedroeg 8821 H.A. (10 089 H.A. in 1902), waaruit verkregen is 9691 M^3. niet of slechts zeer ruw bekapt timmerhout en 93 691 stapelmeter brandhout, terwijl bovendien de dunning van de kinaplantsoenen in het boschdistrict Bagelen nog 202 stapelmeter brandhout opleverde. De opbrengst van het dunsel, ad f 75 835, overtrof de kosten der dunning, ad f 45 026, met f 30 809, tegen eene zuivere opbrengst van f 14 689 in 1902.

De aan de Bandoengsche kininefabriek verkochte, door uitdunning verkregen 78 623 K.G. kinabast (zie K. V. 1903, kol. 274), bracht f 8199 op. De aanplantingen van Ficus elastica leverden aan caoutchouc 464 K.G., waarvan 195 K.G. tegen f 2,92 per K.G. van de hand werd gezet.

Het voor de **bewaking van 's lands bosschen** in de houtvesterijen geplaatste Europeesche en inlandsche personeel was over 't algemeen voldoende. Zeer gunstig was de toestand in Noord-Kradenan, waar diefstal of overtredingen van eenige beteekenis nagenoeg niet meer voorkomen. Ook uit Noordwest-Wirosari en Toeder luidden de berichten bevredigend, terwijl daarentegen uit de eerst sedert kort ingerichte houtvesterij Balo nogal klachten vernomen werden. Voor 't overige was de toestand van 's lands bosschen, vooral tengevolge van de versterking van het politiepersoneel en de aan de bevolking gegeven gelegenheid

[1]) Van deze 113 ondernemingen waren er 51 in handen van Europeesche maatschappijen, 12 in die van eene Chineesche maatschappij, 9 in die van Europeesche en 41 in die van Chineesche privaat-personen.

[2]) In verband daarmede is bij Gouv. Bt. 9 Sept. 1903 n°. 5 (Jav. Ct. 1903 n°. 73) eene wijziging gebracht in de bij Gouv. Btn. 6 Oct. 1902 nos. 22, 23, 24 en 25 (Bijbl. Ind. St. nos. 5797, 5798 en 5799) vastgestelde voorwaarden voor de aanbesteding en gunning der exploitatie of zuivering van de voorloopig ingerichte djatibosschen op Java en Madoera (vgl. K. V. 1903, kol. 271).

[3]) De aanbesteding voor de laatstgenoemde drie perceelen mislukte.

[4]) Bij Gouv. Bt. 7 Nov. 1903 n°. 47 zijn de retributie en de maximumhoeveelheid voor één persoon in de residentie Madioen te kappen en uit te sleepen brandhout vastgesteld op f 0,20 per stapelmeter en 100 stapelmeters.

[5]) Bij circulaire van den directeur van binnenlandsch bestuur van 7 April 1904 is aan de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madoera medegedeeld, dat de in 1902 gegeven administratieve voorschriften, nopens het uitdunnen van plantsoenen en het exploiteeren van het daardoor verkregen en van het door de betrokken ondernemers in de bosschen achtergelaten hout, zijn ingetrokken, en dat deswege nieuwe instructiën zullen worden verstrekt.

om door onderhandschen inkoop in hare behoefte aan hout te voorzien, niet ongunstig.

b. DEFINITIEVE BOSCHINRICHTING.

Algemeene opmerkingen. De onder leiding van den inspecteur, chef der inrichtingsbrigade, opgemaakte voorloopige bedrijfsplannen van de boschdistricten Semarang en Todanan zijn in 1903 goedgekeurd. Tabellen zijn samengesteld, waarin, op grond van de bij de bewerking van een groot aantal modelstammen verkregen gegevens, de inhouden zijn vermeld der uit djatiboomen van verschillende dikte te verkrijgen vierkant beslagen houtwerken.

De uitgaven ten behoeve van de boschinrichting bedroegen in 1903 f 178 628, namelijk f 89 401 voor bezoldiging en reiskosten van het personeel en f 89 227 aan eigenlijke werkgelden en diverse benoodigdheden.

Grensregeling en afbakening. Deze werkzaamheden geschiedden in vereeniging met het beheer, doch de uitvoering bleef grootendeels aan het personeel der inrichting overgelaten. In het geheel zijn gedurende 1903 in verschillende gewesten van Java de grenzen geregeld en afgebakend van circa 70 000 H.A. djatibosch, over eene lengte van ± 930 K.M., waartoe geplaatst werden 10 785 stuks grenspalen.

Opneming en kaarteering. Gedurende 1903 is, voornamelijk als een gevolg van de grootere geoefendheid van het personeel, eene aanmerkelijk grootere uitgestrektheid djatibosch opgenomen dan tot dusver het geval was geweest, namelijk 48 392 H.A., waarvan 40 798 H.A. blijvend boschareaal, tegen 34 165 en 26 095 H.A. in 1901 en 32 205 en 28 960 H.A. in 1902.

De bedrijfskaarten van het complex Zuid-Djapara en van het boschdistrict Blora kwamen voor een belangrijk deel gereed.

Van de in wording zijnde houtvesterij Ngarengan, zoomede van de houtvesterijen Margasari (zie hiervóór) en Balo, werden de bedrijfs- en overzichtskaarten voltooid. Een groot aantal perceelkaarten zijn ten behoeve van het beheer vervaardigd.

Indeeling der bosschen. De lengte der in 1903 aangelegde sleuven bedroeg in Margasari 7, in Oost-Tegal 43, in Oost-Grobogan 70½, in Oendoekan 12, in West-Soelang 54 en in Zuid-Soelang 61, of te zamen 247½ K.M. Vooral in Oendoekan en Zuid-Soelang ondervond men, wegens het rotsachtige, zwaar geaccidenteerde terrein, bij het traceeren en aanleggen groote moeielijkheden. Waar, zooals in Oendoekan en een groot deel van Soelang, de opstand van dien aard was, dat gedurende den loopenden turnus (80 jaar) aan geen geregelde exploitatie was te denken, werden de sleuven meestal op slechts 3 M. breedte uitgezet en werden hier en daar ook grootere vakken dan 50 H.A. gemaakt. Als gewoonlijk werden op de snijpunten soliede vakpalen en langs de sleuven hectometerpalen geplaatst.

Boschbeschrijving. In 1903 zijn beschreven 342 vakken met 826 sub-vakken (248 en 948 in 1902), die, naar verhouding, aanmerkelijk grooter waren dan in laatstgemeld jaar.

Definitieve bedrijfsplannen. Het definitieve bedrijfsplan van het tot het boschdistrict Djapara (Semarang) behoorende, 1837 H.A. groote boschcomplex Regaloeh is bij Gouv. Bt. 30 Sept. 1903 n°. 17 goedgekeurd. Het complex kan echter niet afzonderlijk als „houtvesterij" worden ingericht, daar de uitgestrektheid niet beantwoordt aan het daarvoor bij het boschreglement (Ind. St. 1897 n°. 61) vastgestelde minimum. Daar ²/₃ van het complex uit plantsoenen van betrekkelijk jeugdigen leeftijd en het overige uit sterk uitgekapt natuurbosch bestaat, zijn vooreerst geen belangrijke geldelijke voordeelen te verwachten, maar zullen de inkomsten gedurende het eerste 10-tal jaren tegen de uitgaven opwegen. Tot de definitieve inrichting is overgegaan, omdat de grootere behoefte, ook met het oog op de nabijheid van de afdeelingshoofdplaats Pati, een meer intensief beheer vorderde.

De uitgestrektheid van het bij Ord. van 30 Juli 1903 (Ind. St. n°. 201) tot houtvesterij ingerichte boschcomplex Balo (vgl. K. V. 1903, kol. 269) bedraagt 4926 H.A. Hiervan zijn echter 1120 H.A. begroeid met geheel vernield waardeloos bosch en kunnen slechts 3300 H.A., over het algemeen zeer middelmatig, ten deele zelfs sterk gehavend bosch, gedurende den eersten turnus voor exploitatie in aanmerking komen. De jaarlijksche houtval wordt geschat op 1488 M³., terwijl de inkomsten geraamd zijn op f 32 211 en de uitgaven op f 27 331, gevende een voordeelig verschil van f 4880 per jaar.

Proefperken. De heropneming van een tweetal proefperken in de houtvesterij Noord-Kradenan werd ten einde gebracht, waarbij ook nu weder bleek, dat sterke uitdunning voor eene goede cultuur zeer is aan te bevelen.

c. PERSONEEL.

Bij het einde van 1903 was het in functie zijnde technisch personeel van het boschwezen, voor zooveel betreft die categorieën van titularissen, die ingevolge art. 2 van het dienstreglement (Bijbl. Ind. St. n°. 5164) door den Gouverneur-Generaal worden benoemd, samengesteld als volgt: 1 hoofdinspecteur (chef van den dienst), 3 inspecteurs (van wie er 2 waren belast met de contrôle op het beheer, terwijl de derde als chef der inrichtings-brigade werkzaam was), 28 houtvesters (van wie er 4 met verschillende opdrachten en 24 met het beheer der boschdistricten op Java en Madoera waren belast), 3 adspirant-houtvesters, 4 adjunct-houtvesters der 1ste klasse en 15 adjunct-houtvesters der 2de klasse. Het door den directeur van binnenlandsch bestuur aangesteld wordend opzieners- en opnemerspersoneel bestond uit 58 opzieners, 28 leerling-opzieners, 10 opnemers, 1 leerling-opnemer en 24 mantri's-opnemer. Overigens waren nog in dienst 195 mantri's-politie en 287 boschwachters.

De gezondheidstoestand van het personeel liet in 1903 te wenschen over, tengevolge waarvan vele verloven wegens ziekte moesten worden toegekend.

De tot dusver aan den directeur van 's lands plantentuin, ten behoeve van het boschboomflora-onderzoek, toegevoegde, à la suite van zijn corps gevoerde houtvester is van die opdracht ontheven en in zijne vroegere functiën hersteld.

Op ult. December 1903 waren 5 candidaat-houtvesters voor den Indischen dienst in opleiding, terwijl in 1904 nog 3 nieuwe candidaten zijn aangenomen.

Bij K. B. 19 Mei 1904 n°. 23 (Ind. St. n°. 335) zijn de voorwaarden vastgesteld, waarop inlanders bij den dienst van het boschwezen kunnen worden benoemd. De bijzondere voorwaarden van benoembaarheid tot eenige betrekkingen bij het boschwezen (Ind. St. 1897 n°. 90, juncto 1898 n°. 138 en 1902 n°. 116) zijn gewijzigd bij K. B. 19 Mei 1904 n°. 24 (Ind. St. n°. 336).

d. BATEN EN LASTEN.

Uit het sub III van bijlage TT opgenomen overzicht omtrent de geldelijke uitkomsten van het boschbeheer over 1903 blijkt dat de baten, ad f 2 363 679, de lasten, ad f 1 427 655, met f 936 024 hebben overtroffen, d. i. f 699 823 minder dan het voor 1902 verkregen batig saldo. De oorzaak van dezen teruggang is voor een deel te wijten aan de vermeerderde uitgaven voor culturen (f 47 534), boschinrichting (f 60 818) en personeel (f 50 834), doch in hoofdzaak aan de verminderde opbrengst der particuliere exploitatie (f 1 703 945 in stede van f 2 197 705), terwijl ook de opbrengst van het krachtens vergunning gekapte en de waarde van het aan de departementen der burgerlijke openbare werken en van binnenlandsch bestuur geleverde hout beneden de cijfers van het jaar 1902 bleven. Alleen de ontvangsten van het in eigen beheer gekapte hout waren aanmerkelijk (f 82 798) hooger dan in 1902.

C. VEETEELT.

Het aantal van wege de gouvernements-paardenfokkerij in de Preanger Regentschappen in dat gewest gestationneerde dekhengsten, hetwelk op ult. 1902 37 bedroeg, vermeerderde gedurende 1903 met 48 (13 reformpaarden, 24 aangekochte en 10 uit de legerstallen afkomstige dekhengsten [1]), zoomede 1 uit de gouvernements-paardenfokkerij in de residentie Pasoeroean verkregen dekhengst). Daarentegen moesten er 10, om verschillende redenen, uit de fokkerij verwijderd worden, zoodat op ult. 1903 beschikbaar waren 75 dekhengsten, waarvan echter een 20-tal, hetzij wegens abnormalen gezondheidstoestand, hetzij uit anderen hoofde, op gemeld tijdstip nog niet als zoodanig konden worden gebezigd.

Het aantal geboorten tengevolge van de in December 1896 begonnen dekkingen door van gouvernementswege beschikbaar gestelde hengsten, hetwelk tot ult. 1902 3591 bedroeg, was bij het einde van 1903 tot 4816 geklommen.

De in K. V. 1903, kol. 275, vermelde volbloed-fokkerij breidde zich gestadig uit. Het op ult. 1902 aanwezige aantal fokmerries (47) vermeerderde gedurende 1903 met 99, waarvan er 5 stierven, zoodat de inrichting op ult. 1903 141 fokmerries telde.

Het aantal veulens vermeerderde met 35, waarvan er 13 door gouvernementsdekhengsten verwekt en 4 door aankoop verkregen waren.

Door een 3-tal van bestuurswege in de residentie Pasoeroean gestationneerde dekhengsten (vgl. K. V. 1903, kol. 276) waren op ult. 1903 145 merries bevrucht, op welk tijdstip een tweetal veulens geboren waren.

De in de afdeeling Krawang der residentie Batavia gevestigde paardenfokkerij onderging, met het oog op het door de bevolking der zuidelijke districten gedaan verzoek om plaatsing van hengsten (zie t. a. p.), eenige uitbreiding. Op ult. December 1903 waren aldaar gestationneerd 5 dekhengsten, die bij 135 merries reeds 35 veulens verwekt hadden. Ook in de afdeelingen Kendal (Semarang) en Magelang (Kedoe) zijn van gouvernementswege dekhengsten geplaatst.

Evenals in vorige jaren, zijn ook in 1903, behalve eene centrale tentoonstelling ter hoofdplaats Bandoeng, op 13 andere plaatsen in de Preanger Regentschappen paarden-tentoonstellingen gehouden, waarvoor van regeeringswege een gezamenlijk bedrag van f 15 000 werd toegestaan voor uit te loven prijzen. Op die tentoonstellingen waren in het geheel aanwezig — uitsluitend afkomstig van hengsten uit de gouvernements-fokkerij — 79 dekhengsten, 680 hengst- en 599 merrieveulens, 2256 fok- en andere merries en 6 ruinen.

Bij Gouv. Bt. 31 Mei 1904 n°. 12 is machtiging verleend om, bij wijze van proef, op de in 1904 in de Preanger Regentschappen te houden afdeelingstentoonstellingen ten behoeve van het leger een tiental door gouvernements-dekhengsten verwekte hengstveulens van een leeftijd van 6 tot 12 maanden te doen aankoopen.

Aan elk der Buitenzorgsche en Preanger-wedloopsocieteiten is in 1903 eene gouvernements-subsidie, ad f 2000, verleend.

De bij Gouv. Bt. 20 Maart 1903 n°. 30, in het belang van de paardenfokkerij en de verbetering van het paardenras, ingestelde permanente commissie (vgl. K. V. 1903, kol. 277) heeft aan de Indische Regeering advies uitgebracht nopens de voorwaarden, waarop van bestuurswege in den vervolge aan wedloopsocieteiten steun zou zijn te verleenen, zoomede aangaande de oprichting van eene hoofdvereeniging voor alle wedloopsocieteiten op Java, de vaststelling der statuten van die vereeniging, en het ontwerpen van een algemeen wedren-reglement voor geheel Java. Bij de afsluiting van dit verslag was het advies nog in behandeling. Intusschen is door de Indische Regeering als beginsel aangenomen geen geldelijken steun te verleenen voor paarden- en veetentoonstellingen, indien het verzoek om toekenning van eene geldelijke tegemoetkoming niet vergezeld gaat van eene juiste omschrijving van het doel, dat met het houden van de tentoonstellingen wordt beoogd, en van de wijze, waarop men dat doel wil trachten te bereiken, terwijl tevens is besloten om de te Bandoeng gevestigde vereeniging „het Sandelhoutstamboek" in haar streven tot opheffing van het paardenras zooveel mogelijk te steunen. Voorts zijn in het belang van den vee- en paardenstapel in Nederlandsch-Indië door eenige gouvernements-vee-artsen ex officio bijeenkomsten georganiseerd, waarvan de eerste in 1902 te Bandoeng is gehouden en waar verschillende vraagstukken van zoötechnischen en veeteeltkundigen aard — waaronder ook het veevoeder-vraagstuk in den uitgebreidsten zin — ter sprake worden gebracht.

Voor de jaarlijksche stierenwedrennen (kerappan) op Madoera is ook in 1903 f 1500 beschikbaar gesteld.

Bij Ord. van 9 Febr. 1904 (Ind. St. n°. 127) zijn maatregelen getroffen opdat in buitengewone omstandigheden de uitvoer van vee (met inbegrip van paarden) uit Nederlandsch-Indië door den Gouverneur-Generaal kan worden tegengegaan.

De bij Ord. van 5 Maart 1897 (Ind. St. n°. 87) vastgestelde bepalingen tot tegengang van het gebruik van te jonge paarden en van kreupele of gewonde dieren zijn bij Ord. van 27 Oct. 1903 (Ind. St. n°. 370) herzien.

---

§ 2. BUITENBEZITTINGEN.

A. LANDBOUW.

1°. INLANDSCHE LANDBOUW.

a. Eenjarige gewassen.

Rijst. De uitkomsten van den rijstoogst waren in 1903 bevredigend, behalve in de onderafdeelingen Groot-Mandailing en Batang Natal en Klein-Mandailing, Oeloe en Pakantan (res. Tapanoeli), de afdeelingen Priaman en Painan van de Padangsche Benedenlanden (Sumatra's Westkust), de residentie Benkoelen (met uitzondering van de marga's V Kota's, XIV Kota's en Bantal der afdeeling Moko Moko), de afdeeling Tebing Tinggi en de onderafdeelingen Ogan Oeloe en Enim en Ranaudistricten der residentie Palembang, de landschappen Tamiang, Beneden-Langkat en Panei, en de onderafdeelingen Benkalis en Siak van de residentie Oostkust van Sumatra, de bovenlanden der afdeeling Indragiri (res. Riouw en onderhoorigheden), de residentiën Banka (met uitzondering van enkele districten) en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (met uitzondering van de afdeelingen Kandangan, Amoentai, Martapoera en Tanah Boemboe), de afdeelingen Noorderdistricten, Oosterdistricten en Makasser en de onderafdeelingen Bangkala en Binamoe van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, zoomede de afdeeling Larantoeka en onderhoorigheden en de onderafdeeling Amfoan der residentie Timor en onderhoorigheden, waar, tengevolge van ongunstige weersgesteldheid, hoogen

[1]) Krachtens de bij Gouv. Bt. 21 Juni 1903 n°. 11 aan het legerbestuur verleende machtiging zullen jaarlijks 10 uit de legerstallen te kiezen superieure dekhengsten ten behoeve van de fokkerij in de Preanger Regentschappen aan het departement van binnenlandsch bestuur worden afgestaan en zal voorts uit de op reform gestelde legerpaarden alles naar de fokkerijen gezonden worden, waarvan, op grond van deskundig advies, goede progenituur verwacht kan worden.

waterstand en schadelijke dieren — in een enkel geval ook wegens te weinig zorg bij de uitzaaiing —, de oogst onvoldoende of zelfs slecht was.

In de Padangsche Bovenlanden (Sumatra's Westkust) werd de rijstbouw op sawahs weder uitgebreid, waartoe ook thans veelal nieuwe boschgronden werden gebezigd.

Op aansporing van de besturende ambtenaren, werden in de bovenstreken der residentie Palembang nieuwe waterleidingen aangelegd, waarvan eene belangrijke uitbreiding van het aantal en de uitgestrektheid der natte rijstvelden het gevolg was. In de onderafdeeling Ogan Oeloe en Enim was die uitgestrektheid zelfs driemaal grooter dan in 1902, hetgeen evenwel niet belette, dat de rijstoogst onbevredigend was (zie hiervóór). Van zeer veel nut was het toezicht, dat over de werkzaamheden werd uitgeoefend door van de irrigatiebrigade op Java gedetacheerde mantri's (vgl. K. V. 1903, kol. 277/78). De in de afdeeling Moesi Ilir genomen nieuwe proeven met zaadpadi van Java (zie t. a. p.) hadden, na aanvankelijke mislukking tengevolge van een insectenplaag, ditmaal een vrij bevredigenden uitslag, zoodat daarmede op grootere schaal zal worden voortgegaan.

Ter Oostkust van Sumatra leverde een met van Palembang afkomstige zaadpadi genomen proef goede resultaten op.

In het gouvernement Atjèh en onderhoorigheden was de terugkeer van vele uitgewekenen naar hunne kampongs oorzaak, dat de rijstbouw op sawahs weder werd uitgebreid.

Op het eiland Banka werden, wegens de langdurige droogte, de sawahs in het district Toboali en de proefvelden in Merawang niet bewerkt. De ladangbouw op lage gronden in eerstgenoemd district gaf echter zulk een overvloedigen oogst, dat in de behoefte aan rijst voor één jaar ruimschoots werd voorzien. De totale productie van het gewest bleef daardoor vrijwel stationnair, namelijk 290 233 pikol, tegen 293 705 pikol in 1902. Voor Billiton waren die cijfers 43 381 pikol in 1903 en 42 688 pikol in 1902. De voortgezette pogingen van het bestuur om zaad van betere padisoorten bij de bevolking ingang te doen vinden werden met succes bekroond. Zij worden alleen eenigszins bemoeielijkt door den grooten afstand tusschen de kampongs en de voor die bibit geschikte lagere terreinen.

In de afdeeling Martapoera (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) werd met den aanleg van irrigatiewerken en van niet van regen afhankelijke sawahs voortgegaan, terwijl daarmede een aanvang werd gemaakt in de districten Maloeka en Pleihari (afd. Martapoera) en in de afdeeling Kandangan. Een in eerstgenoemd district met van Java afkomstige bibit genomen proef slaagde naar wensch. Wegens het mislukken van den oogst in de districten Midden- en Boven-Doesoen (afd. Doesoenlanden) werd bij Gouv. Bt. 7 Juni 1903 n°. 66 de bevolking dier streken vrijgesteld van het opbrengen der vertieningsbelasting over dat jaar.

Een in de onderafdeeling Limboto (Menado), op aansporing van het bestuur, genomen proef met eene verbeterde cultuurmethode slaagde aanvankelijk, doch leverde ten slotte geen bevredigende resultaten op, tengevolge van latere onoordeelkundige bewerking.

In de onderafdeeling Babau (Timor en onderhoorigheden) werd, met behulp van eenige tot dwangarbeid veroordeelde Bantamsche en Atjèhsche landbouwers, een verbeterde wijze van grondbewerking beproefd, die, naar omstandigheden, redelijk wel slaagde. De bij Gouv. Bt. 10 Juli 1903 n°. 13 voor den aanleg van proefsawahs in genoemd gewest toegestane som van f 500 werd aangewend voor de aanschaffing ten behoeve van de bevolking van bij haar nog niet in gebruik zijnde landbouwgereedschappen, zaad van op Celebes inheemsche padisoorten en trek- en ploegvee.

Opgaven omtrent de marktprijzen van rijst en padi in 1903 zijn slechts ontvangen voor een zestal gewesten. Die prijzen liepen uiteen als volgt:

	Rijst.	Padi.
Benkoelen	f 5,— à f 17,— per pikol.	f 3,— à f 10,— per pikol.
Lampongsche Districten.	4,50 " 8,50 " "	niet opgegeven.
Oostkust van Sumatra .	$ 7,40 " $ 8,68 per zak van 100 K.G.	id.
Riouw en onderhoorigh.	$ 4,00 " $ 6,50 per pikol.	id.
Banka	f 7,50 (gemiddeld) " "	f 3,50 (gemiddeld) per pikol.
Bali en Lombok . . .	4,— à f 6,— " "	niet opgegeven

Overige eenjarige gewassen (andere dan rijst). Behalve op een gedeelte van het eiland Saleier (Celebes en onderhoorigheden), waar de djagoengoogst, tengevolge van droogte, mislukte, leverden de andere voedingsgewassen (d j a g o e n g, g i e r s t, c a s s a v e en andere aard- en peulvruchten) een bevredigend beschot op.

Onder de overige eenjarige gewassen bleef ook thans de t a b a k eene belangrijke plaats innemen. Zij is bijna uitsluitend bestemd voor de inlandsche markt, behalve in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, waar dit gewas voor de Europeesche markt geteeld wordt, doch waar de cultuur steeds achteruitgaat. De uitvoer van tabak voor de inlandsche markt uit de buitenbezittingen rechtstreeks naar den vreemde zou in 1903 bedragen hebben 25 200 pikol (uit Sumatra's Westkust en Bali en Lombok).

De invoer van goedkoope producten der textiel-industrie in Europa blijft van ongunstigen invloed op de uitbreiding van de k a t o e n teelt. De ter Sumatra's Westkust met Egyptisch katoenzaad genomen proeven (zie K. V. 1903, kol. 279) slaagden slechts ten deele.

b. Overjarige gewassen.

Koffie. Alleen in Benkoelen, Palembang, Celebes en onderhoorigheden en Bali en Lombok, en in de laatste jaren ook in Timor en onderhoorigheden, wordt op noemenswaardige schaal door de bevolking koffie-cultuur voor eigen rekening gedreven. In eerstgenoemd gewest, waar de qualiteit van de Liberia-koffie nog steeds inferieur bleef, zoomede in Bali en Lombok en Palembang, was eenige uitbreiding der cultuur waar te nemen, voor zoover het laatste gewest betreft, met uitzondering van die der Liberia-koffie, waarvan de aanplantingen verwaarloosd werden. In Bali en Lombok was de oogst bijzonder ruim.

Klappernoten. Deze cultuur is alleen van beteekenis in Sumatra's Westkust, Benkoelen (met name op het eiland Enggano), Oostkust van Sumatra, Atjèh en onderhoorigheden, Riouw en onderhoorigheden, de Westerafdeeling van Borneo en Bali en Lombok. Over het algemeen breidt zij zich, tengevolge van de toenemende vraag naar copra, overal gestadig uit. Klapperolie wordt slechts in de laatstgenoemde twee gewesten op groote schaal bereid en uitgevoerd (3 185 000 liter in 1903, tegen 2 728 000 liter in 1902).

Sago. De sagocultuur onderging in 1903 eenige uitbreiding ter Oostkust van Sumatra en in Riouw en onderhoorigheden.

Peper. In Benkoelen, de Lampongsche Districten, Banka en Atjèh en onderhoorigheden werd de teelt van dit gewas uitgebreid. Tengevolge van minder gunstige weersgesteldheid, bleef de productie in laatstgenoemd gewest beneden die van 1902. Daarentegen was in de Lampongsche Districten de oogst buitengewoon overvloedig.

Muskaatnoten en kruidnagelen. De cultuur van muskaatnoten heeft alleen nog iets te beteekenen ter Sumatra's Westkust, doch zij gaat daar zeer achteruit wegens de geringe winsten, die de teelt in het klein oplevert. De aanplant van kruidnagelen werd in de residentie Benkoelen eenigszins uitgebreid.

Gambir. De uitvoer van gambir uit de residentie Riouw en onderhoorigheden bedroeg in 1903 ongeveer 109 700 pikol, waarvan de afdeeling Indragiri er 4700 leverde. Wanneer door invoer van Chineezen in het gebrek aan werkkrachten kan worden voorzien, verwacht men, dat de toch reeds zeer belangrijke gambir-teelt in dit gewest nog aanmerkelijk zal worden uitgebreid.

Ondanks de weinig gunstige weersgesteldheid produceerde Banka in 1903 meer gambir dan in 1902 (6871 pikol tegen 5606).

In de afdeeling Sambas van de Westerafdeeling van Borneo werd meer gambir aangeplant dan in 1902, terwijl in de afdeeling Mampawa van dat gewest met de cultuur een aanvang werd gemaakt.

Andere gewassen. In enkele gewesten, vooral in Atjèh en onderhoorigheden en de Oostkust van Sumatra, bleef men veel werk maken van de cultuur van p i n a n g n o t e n; in laatstgenoemd gewest onderging zij evenwel geen uitbreiding.

Kapok werd uitgevoerd uit Palembang, Atjèh en onderhoorigheden en Bali en Lombok.

Aan cassia (wilde kaneel) is in 1903 uit Sumatra's Westkust eene hoeveelheid van ongeveer 9000 pikol uitgevoerd, tegen 8500 pikol in 1902.

De arèn cultuur en de bereiding van suiker uit het bloesemsap van dien boom bleven in de afdeeling Tajan der Wester-afdeeling van Borneo van veel beteekenis, hoewel de opbrengst terugliep van 250 000 pakjes van 10 koekjes in 1902 tot 209 500 pakjes in 1903.

De teelt van aardnoten (katjang tanah) en uien wierp ook in 1903 in de afdeeling Boeleleng (Bali en Lombok) goede winsten af.

Ter Sumatra's Westkust, voornamelijk in Tapanoeli, legde men zich in toenemende mate toe op de cultuur van benzoë, terwijl in Tapanoeli en een gedeelte der Padangsche Bovenlanden meer belangstelling werd betoond voor den aanplant van gomelastiek, getahpertja en caoutchouc leverende boomen. De laatstgenoemde producten beloven ook ter Oostkust van Sumatra in de naaste toekomst een belangrijk uitvoerartikel te worden.

De gewestelijke verslagen over 1903 maken voorts nog gewag van aanplantingen van cardamon in Benkoelen, van mengkoedoe in de afdeeling Saleier (Celebes en onderhoorigheden) en van cacao op Bali en Lombok, zoomede van een belangrijken uitvoer van rotan uit Sumatra's Westkust.

c. Landbouwcrediet.

Het aantal instellingen, die zich de verschaffing van landbouwcrediet aan de inlandsche bevolking ten doel stellen, bleef beperkt tot die te Menado en Sekajoe (afd. Moesi Ilir, res. Palembang). Bijzonderheden omtrent de werking van die banken zijn niet gemeld.

2°. GOUVERNEMENTS-KOFFIECULTUUR TER SUMATRA'S WESTKUST.

Het onderhoud der plantsoenen had in 1903 over het algemeen naar behooren plaats, behalve in de afdeeling Painan, waar rijstschaarschte oorzaak was, dat alle krachten der bevolking noodig waren voor de bewerking der bouwvelden en het aanleggen van ladangs voor de teelt van tweede gewassen.

Hoewel in de Padangsche Bovenlanden en Tapanoeli (wat deze laatste residentie betreft, met uitzondering van de onderdeelingen Angkola en Sipirok) nog genoeg voor de cultuur geschikte gronden aanwezig zijn, viel, evenmin als in vorige jaren, eenige toeneming van de belangstelling der bevolking in de gouvernementskoffiecultuur waar te nemen.

De bijplantingen gedurende 1902/03 worden opgegeven te hebben bestaan uit 85 670 boomen in de Padangsche Benedenlanden, 5 023 753 in de Padangsche Bovenlanden en 1 351 041 in Tapanoeli, of te zamen 6 460 464 boomen. Volgens de zeer weinig vertrouwen verdienende schattingen der inlandsche hoofden, zou het aantal vruchtdragende boomen bij het einde van 1903 respectievelijk 798 900, 70 012 900 en 4 883 800 hebben bedragen.

Het aantal der bij de cultuur ingedeelde huisgezinnen zou in het plantjaar 1902/03 van 216 229 tot 218 165 zijn gestegen (vgl. bijlage UU). Waar de bevolking, zooals in de laras Batipoe di atas (Padang Pandjang), reeds meer dan 500 boomen per gezin in onderhoud heeft, werd zij tijdelijk van bijplant vrijgesteld.

Met de teelt van Liberia-koffie werd in de lagere streken, waar de gewone koffie minder gunstige resultaten oplevert, voortgegaan, waarbij uitsluitend van op kweekbedden geteeld plantmateriaal gebruik gemaakt werd. Voor de gewone koffie werd ten behoeve van den bijplant en van de inboetingen weder meestal opslag gebezigd. In de Padangsche Bovenlanden ging men echter voort om ook daarvoor kweekbedden aan te leggen, waarop jonge opslag uitgeplant wordt.

De weersgesteldheid was over het algemeen ongunstig, daar zware en langdurige regens en daarmede gepaard gaande windvlagen belangrijke schade toebrachten aan den bloesem en de jonge vrucht.

Tegen een oogst van 34 254 pikol in 1902, bedroeg de productie in 1903 slechts 25 046 pikol, in welk totaal de Padangsche Benedenlanden met 864, de Padangsche Bovenlanden met 19 786 en Tapanoeli met 4396 pikol deelden, of respectievelijk 506, 7662 en 1039 pikol minder dan in 1902. Onder den oogst van 1903 was aan gewone koffie 2de soort 921 en aan Liberia-koffie 1548 pikol begrepen (in 1902 respectievelijk 1420 en 2049 pikol).

De oogst van 1904 werd op ult. Augustus 1904 geraamd voor de Padangsche Benedenlanden op 850, voor de Padangsche Bovenlanden op 26 300 en voor Tapanoeli op 4872 pikol, of te zamen 32 022 pikol, waarvan aan Liberia-koffie 1804 pikol.

Omtrent de op den oogst van 1903 gevallen kosten en de voor het product, in de te Padang gehouden veilingen, behaalde prijzen zij verwezen naar bijlage UU. Hoewel het poduct over het algemeen niets te wenschen overliet, waren de prijzen betrekkelijk laag. Voor legkoffie werden, evenmin als in 1902 (vgl. K. V. 1903, kol. 281), hoogere prijzen dan voor gewone koffie verkregen.

3°. LANDBOUWONDERNEMINGEN OP GRONDEN DOOR HET GOUVERNEMENT IN ERFPACHT OF IN HUUR AFGESTAAN.

Volgens de voor deze rubriek ontvangen opgaven besloegen de op ult. 1903 in erfpacht of in huur — dit laatste was slechts het geval met 1 perceel, groot 49 bouws — bezeten gronden in de buitenbezittingen, in een rond cijfer, 446 700 bouws, welke uitgestrektheid, ingeschreven als 206 perceelen, [1]) gerekend werd uit te maken 157 ondernemingen, welke, naar gelang van het meer of minder volledige der verstrekte gegevens, te splitsen zijn in: *a.* ondernemingen (52) nopens welke exploitatie-opgaven zijn ingekomen; *b.* ondernemingen (9), waarvan uitdrukkelijk gemeld is, dat zij nog niet in werking, dan wel gestaakt waren, en *c.* ondernemingen (96) nopens welke in het geheel niets gemeld is, en dus niet bleek of zij al dan niet reeds in exploitatie waren. Terwijl de gronden, tot de ondernemingen sub *b.* en *c.* behoorende, uitmaakten 6, 4 en ruim 73 % van de 446 700 bouws, beschikten de ondernemingen sub *a.* gezamenlijk over ongeveer 89 800 bouws (± 20 %) met eene beplante uitgestrektheid voor 46 van de 52 ondernemingen van ongeveer 10 850 bouws.

Bij 32 van deze 52 ondernemingen was koffie de eenige dan wel de hoofdcultuur en daarvan wierpen er in 1903 30 een oogst af van 24 538 pikol koffie, ten deele Liberia-soort, terwijl over 1902, ten aanzien van 31 ondernemingen, eene productie van 17 393 pikol gewone- en Liberia-koffie was opgegeven.

Omtrent den oogst van andere, hetzij als hoofd- hetzij als bijproduct geteelde gewassen, kan slechts worden beschikt over onvolledige gegevens; vgl. de gewestelijke cijfers in tabel I van bijlage VV.

4°. LANDBOUWONDERNEMINGEN, WELKE (IN DE RECHTSTREEKS ONDER EUROPEESCH BESTUUR STAANDE STREKEN) UITSLUITEND BERUSTEN OP OVEREENKOMSTEN MET DE BEVOLKING.

Het aantal ondernemingen van dezen aard verminderde in 1903 met 10, alle tabaksondernemingen in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, welke, tengevolge van de voortdurend lage tabaks-prijzen, gesloten werden. Bij het einde van dat jaar bestonden er dus nog 9, namelijk 6 in de Lampongsche Districten en 3 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Door deze laatste ondernemingen werd 56 810 K.G. tabak

[1]) Het verschil tusschen de hier genoemde en de in hoofdstuk J (kol. 185) vermelde cijfers is in de Indische opgaven niet toegelicht.

en door 4 van de 6 ondernemingen in eerstgemeld gewest 2275 pikol Liberia-koffie verkregen. Van de overige werden geen opgaven ontvangen (vgl. tabel II van bijlage VV).

5°. LANDBOUWONDERNEMINGEN OP GRONDEN DOOR HET GOUVERNEMENT IN EIGENDOM AFGESTAAN.

De notenperken in de afdeeling Banda (res. Amboina), die onder de particuliere landerijen of tuinen, welke landbouwproducten voor de wereldmarkt opleveren, de voornaamste plaats innemen, produceerden in 1903 3995 pikol noten in en 736 pikol noten uit den dop, of — de noten in den dop, in de verhouding van 3 tot 2, herleidende tot het gewicht in gedopte noten — in het geheel 3399 pikol noten, zoomede 992 pikol foelie, tegen respectievelijk 11 385 en 2198 pikol in 1902. Waaraan deze geringe productie, die ver beneden de uitkomsten van vorige jaren blijft, is toe te schrijven is niet medegedeeld. Voor een 49-tal particuliere landerijen in de Minahasa (res. Menado), die overigens veelal voor de klapperteelt gebezigd worden (waarvan het product ten deele ook in gedroogden staat, als copra, in den handel wordt gebracht), wordt eene opbrengst aan noten en foelie opgegeven van respectievelijk 244 en 58 pikol (de noten mede berekend naar het gewicht in gedopten staat), tegen 111 en 24 pikol bij 24 ondernemingen in 1902. Voor één op eigendomsgronden gevestigde onderneming in de Minahasa vindt men voorts nog vermeld eene productie van 13 pikol koffie.

De particuliere landerijèn in de Padangsche Benedenlanden (gouv. Sumatra's Westkust) en die in de afdeelingen Makasser, Noorderdistricten en Zuiderdistricten van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden brengen bijna uitsluitend padi, gras, klappers, vruchten, bamboe, enz. voort. Ook de particuliere landen in Benkoelen (ten getale van 4) zijn van weinig beteekenis; zij worden alle voor de klapperteelt gebezigd, terwijl op 2 daarvan bovendien aanplantingen van karet- (gomelastiek-) boomen worden aangetroffen. Omtrent de particuliere landjes op het eiland Ternate zijn geene opgaven verstrekt.

Het land Long San (of Langkoet) in de Padangsche Bovenlanden produceerde in 1903 50 pikol koffie, tegen 60 pikol in 1902, en het land Tjandi Kesoema in Djembrana op Bali nevens 40 000 stuks klappernoten, 100 pikol cacao (in 1902 67 pikol).

Voor eene nominatieve opgaaf van de particuliere landerijen en specerijperken zie men bijlagen FF en HH van deel I van den Indischen Regeeringsalmanak voor 1904.

6°. LANDBOUWONDERNEMINGEN GEVESTIGD OP GRONDEN, BIJ CONTRACT VERKREGEN VAN VORSTEN OF HOOFDEN VAN IN HET GENOT VAN ZELFBESTUUR GELATEN LANDSCHAPPEN.

De tot deze categorie behoorende ondernemingen (vgl. de gedetailleerde opgaven in tabel III van bijlage VV) zijn het talrijkst in de residentie Oostkust van Sumatra en voornamelijk bestemd voor het drijven van de tabakscultuur. Het aantal in 1903 gewerkt hebbende tabaksondernemingen bedroeg 128 (tegen 133 in 1902) en de productie 372 515 pikol — 28 430 pikol meer dan in 1902 — naar schatting uitmakende 260 000 pakken (à 80 K.G.), welke bestemd waren om in 1904 aan de markt gebracht te worden. De hoeveelheid tabak, oogst 1902, die in 1903 in Europa te gelde gemaakt is, bedroeg 242 132 pakken, met eene opbrengst van ongeveer f 31 millioen, d. i. dooreengenomen f 0,85 per $^1/_2$ K.G., of f 0,09 minder dan in 1902 als middelprijs was behaald. Deze lage prijs — tengevolge waarvan de meeste ondernemingen, evenals in 1902, met verlies hebben gewerkt — moet worden toegeschreven aan den grooten voorraad tabak van den vorigen oogst, welke te Amsterdam nog voorhanden was, en aan het zeer ruime aanbod gedurende het verslagjaar, als een gevolg van den grooten oogst, waaronder zich bovendien weder groote hoeveelheden van de minder gewilde soorten bevonden. Door enkele ondernemingen, die betere soorten leverden, werden ook hoogere prijzen (f 1,20 à f 1,40 per $^1/_2$ K.G.) behaald.

Gedurende de eerste helft van 1903 had de buitengewoon droge weersgesteldheid een zeer ongunstigen invloed op het gewas. Tegen het midden van het jaar begonnen echter overvloedige regens te vallen, die veel goed maakten. Op enkele ondernemingen had het gewas veel van de „peh sim" of mozaïkziekte te lijden.

De wetenschappelijke onderzoekingen met betrekking tot de tabakscultuur werden bij het proefstation ter hoofdplaats Medan geregeld voortgezet.

Aan de herbewouding in de afdeelingen Deli en Langkat werd krachtig voortgewerkt.

Blijkens de opgaven sub III van bijlage VV werden in 1903 bij 34 ondernemingen ter Oostkust van Sumatra koffie-aanplantingen aangetroffen, hetzij als eenige, hetzij als nevencultuur, met eene productie van 49 538 pikol, tegen 35 613 pikol bij 36 ondernemingen in 1902.

Van de ramboeng- (caoutchouc-) cultuur werd werk gemaakt bij 3 ondernemingen, waaronder 1 koffie-onderneming. Product werd evenwel nog niet verkregen. Voorts hielden 2 koffie-ondernemingen zich ook bezig met de cultuur van getah leverende boomen. Op 1 onderneming werden gambir en spaansche peper en op een andere djarak, gambir en klappers geteeld, terwijl men zich bij 1 onderneming uitsluitend wijdde aan de cultuur van peper. Bovendien bestond er 1 houtkaponderneming.

Het aantal der in de residentie Riouw en onderhoorigheden op concessie-contracten berustende landbouwondernemingen, voor zoover in exploitatie, bedroeg 4 (tegen 6 in 1902), waarvan 2 op de eilanden, namelijk 1 voor de teelt van ananas (opbrengst 570 000 stuks) en 1 met getahpertja-aanplantingen, en in de afdeeling Indragiri 2, waarvan er één uitsluitend gambir teelde (opbrengst 4700 pikol), terwijl de andere aanplantingen van gambir, koffie en getahpertja bezat, doch, evenals in 1902, wegens gebrek aan werkkapitaal niets produceerde.

In de residentie Westerafdeeling van Borneo werden bij 1 onderneming uitsluitend peper-aanplantingen aangetroffen (productie 140 pikol witte peper), 3 ondernemingen bezaten getahpertja-aanplantingen en door 1 onderneming werd de getahpertja- en de klappercultuur gedreven.

Nopens de ondernemingen in het landschap Koetei (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) en in de residentie Menado zijn geen gegevens ingekomen.

Verder produceerde de onderneming op het eiland Kera (Timor) 5000 stuks klappernoten en die op het eiland Batjan (Ternate) 218 pikol koffie en 200 pikol copra.

7°. ARBEIDERS OP ONDERNEMINGEN VAN LAND- (EN MIJN-) BOUW.

In die gewesten der buitenbezittingen, waar regelingen van de onderlinge rechten en verplichtingen van werkgevers en werklieden op ondernemingen van land- of mijnbouw en van mijnbouwkundige opsporingen van kracht zijn,[1]) hadden de in 1903 geregistreerde werkovereenkomsten betrekking op 75 656 werklieden, welk totaal in de twee voorafgegane jaren achtereenvolgens bedragen had 81 268 en 81 109 (verbeterde opgaaf). Eene specificatie dier getallen voor elk der betrokken gewesten afzonderlijk, waarin tevens — voor zoover daaromtrent opgaven zijn ontvangen — is vermeld tot welken landaard de contractkoelies behoorden, is opgenomen in bijlage WW.

Ter Sumatra's Westkust werkten in de residentie Tapanoeli

[1]) Bij Ord. van 30 April 1904 (Ind. St. n°. 225) zijn die regelingen ook van toepassing verklaard op de werkgevers en werklieden, betrokken bij het verrichten van koeliediensten ten behoeve van het departement van oorlog in Nederlandsch-Indië, terwijl bij Gouv. Bt. 30 April 1904 n°. 18 (Ind. St. n°. 226) is bepaald, dat ook voor die categorieën de bestaande modellen der werkovereenkomsten geldig zullen zijn.

een koffie-onderneming en een mijnbouwmaatschappij en in de residentie Padangsche Bovenlanden drie cultuurondernemingen, hetzij geheel, hetzij ten deele, met contract-koelies. In Tapanoeli, waar slechts 5 gevallen van desertie voorkwamen, werd, evenals in 1902, door de werknemers, bij het eindigen van hunne verbintenis, uit eigen beweging veelal een nieuw contract aangegaan.

De behandeling en verpleging der bij de in Benkoelen gevestigde mijnbouwmaatschappij Ketahoen in dienst zijnde contract-koelies gaf geen reden tot ontevredenheid. Het sterftecijfer was aanmerkelijk lager dan in 1902 (vgl. K. V. 1903, kol. 285). Van de 64 sterfgevallen waren er 50 te wijten aan beri-beri, welke ziekte gedurende de maanden Maart en April op de onderneming woedde.

De algemeene toestand der contract-koelies bij de verschillende ondernemingen in de Lampongsche Districten was gunstig. Het aantal gevallen van desertie was weder belangrijk kleiner dan in 1902, waarbij echter in aanmerking moet worden genomen dat, wegens de slechte marktprijzen van de op de ondernemingen geteelde producten (voornamelijk koffie), het aantal nieuw aangeworven koelies kleiner was dan in voorafgegane jaren. Van de 77 in 1903 gedeserteerden (waaronder 39 recidivisten), zijn er 58 weder opgevat [1]), hetgeen in 1902 het geval was met 121 van de 131 gedeserteerden (waaronder 67 recidivisten). Hoewel als redenen van desertie doorgaans te zwaren arbeid en ongenoegzame voeding werden opgegeven, bleek ook nu weder, dat de ware oorzaken meestal gezocht moesten worden in luiheid en in het verlangen van de gedeserteerden om naar hun geboortegrond terug te keeren.

Op de verschillende ondernemingen in de residentie Palembang was de toestand der contract-koelies over 't algemeen bevredigend. Bij de mijnbouwmaatschappij Redjang Lebong echter gaf de voeding meermalen tot gegronde klachten aanleiding, zoodat desertiën niet uitbleven [2]). Op een der boorterreinen van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen werd door de Chineesche contractanten verzet gepleegd, hetgeen, zooals later bleek, moest worden toegeschreven aan onhandigheid van eenige Europeesche geëmployeerden. In den toestand der contract-koelies op de koffie-onderneming Pasoemah-Estate (vgl. K. V. 1903, kol 285) kwam eene gunstige verandering. Het aantal sterfgevallen op de beide eerstgemelde ondernemingen, zoomede op de koffie-onderneming Soebanajam beliep respectievelijk 22, 52 en 17, bij een aantal behandelde zieken van 1295, 1049 en 1574. Wegens overtreding van de bepalingen der koelie-ordonnantie werden 236 personen veroordeeld, waaronder 190 wegens desertie.

Omtrent het door den officier van justitie te Batavia mr. J. L. T. Rhemrev ingestelde onderzoek naar de in de brochure van mr. J. van den Brand, getiteld: „De millioenen uit Deli", beweerde mishandelingen en onwettige gevangennemingen van op de ondernemingen ter Oostkust van Sumatra te werk gestelde koelies en anderen, zoomede naar de beweerde onregelmatigheden bij de rechtspraak der magistraten (vgl. K. V. 1903, kol. 285), is door dien rechterlijken ambtenaar aan de Indische Regeering rapport uitgebracht. Blijkens dat rapport, heeft hetgeen aan mr. Rhemrev gebleken is zoowel uit het justitieel onderzoek als uit de verklaringen van ambtenaren, geneesheeren, planters, particulieren en contract-arbeiders, hem tot de conclusie geleid dat:

1°. de toestand op verscheidene ondernemingen ter Sumatra's Oostkust, wat betreft de verhouding tusschen werkgever en contract-arbeider, nog zeer veel te wenschen overlaat. Slaan met de hand of met den stok werd tijdens het onderzoek op verreweg de meeste ondernemingen nog gedaan;

2°. ernstige mishandelingen tot korten tijd vóór het onderzoek op onderscheidene ondernemingen voorkwamen;

3°. onwettige vrijheidsberooving, al of niet vergezeld van lichamelijke pijniging, tot kort vóór zijne komst ter Sumatra's Oostkust vaak plaats had;

4°. doodslag door Europeanen gepleegd wel is voorgekomen, doch tot de zeldzaamheden behoort; tot dusver heeft zich op de ondernemingen geen enkel geval van moord, door een Europeaan gepleegd, voorgedaan; het getal der doodslagen en moorden, door inlanders en vreemde oosterlingen op personen van gelijken landaard gepleegd, is zeer groot;

5°. de verhouding van den werkgever tot den contract-arbeider deze is, dat de werkgever zich steeds heer en meester over den werkman heeft gevoeld en dat deze altijd de overtuiging met zich heeft gedragen, dat hij van den werkgever geheel afhankelijk is.

De maatregelen door mr. Rhemrev aanbevolen tot wegneming van de geconstateerde misstanden zijn drie in getal, te weten: instelling van eene arbeids-inspectie ter Oostkust van Sumatra, verbetering van de politie in dat gewest en oprichting van een raad van justitie te Medan. De laatstbedoelde twee voorstellen zijn nog in overweging, terwijl aan het eerste reeds gevolg gegeven is door de indienststelling, bij wijze van tijdelijken maatregel, van een inspecteur — tot welk ambt is benoemd de gewezen ambtenaar voor Chineesche zaken B. Hoetink [3]) — en twee adjunct-inspecteurs van den arbeid (Gouv. Bt. 24 Juli 1904 n°. 3). Die ambtenaren zullen in het bijzonder belast zijn met het rechtstreeksch toezicht op de uitvoering der regelingen van de onderlinge rechten en verplichtingen van werkgevers en werklieden, met het geregeld bezoeken der ondernemingen of plaatsen, waar die regelingen gelden, met de contrôle over de op de ondernemingen heerschende toestanden, met het ontvangen van eventueele klachten van werkgevers en werklieden en met het rapporteeren van hunne bevindingen, c. q. onder indiening van de noodige voorstellen. Aan den directeur van binnenlandsch bestuur, onder wiens bevelen de tijdelijke inspecteur werkzaam is, is opgedragen over een zestal maanden omtrent de werking van den maatregel verslag uit te brengen.

Met de door het Planters-comité gecharterde stoomschepen zijn in 1903 rechtstreeks van Swatow (Zuid-China) naar Belawan overgebracht 6825 Chineezen, tegen 8769 in 1902. Met de directe booten keerden in 1903 1381 werklieden naar Swatow terug, met een bedrag van $ 173 354 aan spaarpenningen. Het aantal uit andere streken van Nederlandsch-Indië naar Sumatra's Oostkust overgekomen koelies was kleiner dan in 1902. Alleen te Belawan kwamen 3973 Maleiers, 5271 Javanen en 1129 Bandjareezen aan.

In de residentie Riouw en onderhoorigheden werkten de petroleum-tankinstallatie op Groot-Samboe (afd. Batam), de Singkep-Tinmaatschappij (afd. Lingga) en de cultuuronderneming Gading Estate (afd. Indragiri) met contract-koelies [4]). De gezondheidstoestand onder de mijnwerkers van de Singkep-Tinmaatschappij, waar, tegen het einde van 1903, de dokter-djawa door een Europeeschen geneesheer werd vervangen, liet nog veel te wenschen over. Van de 1173 in behandeling genomen zieken overleden er 247. Op Gading Estate was de geneeskundige behandeling der contractanten, evenals in 1902, onvoldoende. Door den resident is derhalve het voorstel gedaan om, ook in het belang van de op de onderneming gevestigde werklieden, te Ringat een dokter-djawa aan te stellen. Het aantal behandelde zieken bedroeg op evengemelde onderneming, zoomede bij de petroleum-tankinstallatie op Groot-Samboe, respectievelijk 62 en 442, waarvan er 11 en 26 overleden. Daar de loonen van de bij deze laatste onderneming in dienst zijnde Javaansche contractanten te wenschen overlieten, zijn de noodige stappen gedaan om daarin verbetering te brengen. Wegens overtreding van de bepalingen der koelie-ordonnantie of om andere redenen zijn gedurende 1903 bij de petroleum-tankinstallatie, benevens op Singkep en Gading Estate, respectievelijk 2, 172 en 68 personen gestraft. Het aantal gedeserteerden beliep op eerstgemelde twee ondernemingen 11 en 95, waarvan er 57 weder

[1]) Bovendien werd nog één van de in 1902 gedeserteerde contract-koelies opgevat.

[2]) In verband hiermede zij er op gewezen, dat de controleur van Kepahiang, bij een in December 1902 aan de onderneming gebracht bezoek, de wenschelijkheid betoogde van het aanleggen van groentetuinen, in welke richting dan ook reeds proeven genomen zijn. Overigens was de door hem verkregen indruk gunstig. De inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst, die in 't laatst van 1902 de onderneming bezocht, bracht omtrent zijne bevindingen van de daar heerschende toestanden een bevredigend rapport uit.

[3]) Inmiddels was de heer Hoetink bij Gouv. Bt. 30 April 1904 n°. 1 belast met werkzaamheden in verband met eene herziening of wijziging der voor de buitenbezittingen vigeerende regelingen van de onderlinge rechten en verplichtingen van werkgevers en werklieden op ondernemingen van land- of mijnbouw en van mijnbouwkundige opsporingen.

[4]) De houtaankap-onderneming te Paja Roembei (zie K. V. 1903, kol. 286) staakte in Mei 1903 hare werkzaamheden.

werden opgevat; voor Gading Estate zijn geene opgaven ontvangen. In April 1903 braken ernstige ongeregeldheden uit onder de op laatstgemelde onderneming gevestigde werklieden, die gewapenderhand een poging wilden doen ter bevrijding van een door den administrateur der onderneming aangehouden, voor opzending naar den magistraat bestemden koelie. Aangezien aan de sommaties om uiteen te gaan niet werd voldaan, maar integendeel een zeer dreigende houding werd aangenomen, moest van de wapenen gebruik worden gemaakt, met het gevolg dat 2 Chineezen gedood en 6 gewond werden.

In aansluiting met hetgeen reeds daaromtrent is medegedeeld in kol. 286 van K. V. 1903, zij hier nog vermeld, dat in December 1902 de resident van Riouw en onderhoorigheden den ambtenaar voor Chineesche zaken te Tandjoeng Pinang J. L. J. F. Ezerman heeft opgedragen zich naar Singapore te begeven ter bespreking van koelie-contracten met den Protector of Chinese aldaar, welke handeling is goedgekeurd bij Gouv. Bt. 6 Dec. 1903 n°. 3.

De verzorging en behandeling van de contract-koelies op de verschillende ondernemingen in de gouvernementslanden der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo lieten niets te wenschen over. De gezondheidstoestand der werklieden bij de mijnbouwmaatschappij Kahajan en de steenkolenmaatschappij Poeloe Laut was echter ongunstig. Op Kahajan heerschte beriberi en eischte 44 slachtoffers (het totaal aantal sterfgevallen beliep 46), terwijl op Poeloe Laut vele gevallen van koorts en dysenterie voorkwamen. Bij laatstgemelde onderneming werden een 11-tal desertiën geconstateerd en moesten 30 contractanten, wegens overtreding der koelie-ordonnantie, gestraft worden.

In de afdeeling Koetei en de Noordoostkust van Borneo zijn gedurende 1903 2242 werklieden geregistreerd, tegen 1211 in 1902 en 1870 in 1901. De algemeene toestand der koelies was bevredigend. Op een viertal ondernemingen overleden respectievelijk 22, 79, 21 en 10 man. Wegens desertie en andere overtredingen der koelie-ordonnantie moesten 75 contractanten veroordeeld worden.

De in de residentie Menado gevestigde Nederlandsch-Indische Mijnbouwmaatschappij had gedurende 1903 601 koelies in dienst, terwijl bij de mijnbouwmaatschappij Soemalata op het einde van dat jaar 175 vrije en 684 contract-koelies werkzaam waren. De in September 1902 bij laatstgemelde onderneming ingevoerde werkkaarten (vgl. K. V. 1903, kol 286) voldoen zeer goed. De toestand der werklieden was over 't algemeen bevredigend: aan klachten over onvoldoende huisvesting op Soemalata werd door de maatschappij tegemoet gekomen. Het sterftecijfer op deze laatste onderneming beliep 31. Overtredingen van de bepalingen der koelie-ordonnantie kwamen weinig voor. Van de op het erfpachtsland Talisse gedeserteerde 18 werklieden keerden er 4 weder terug. Het aantal sterfgevallen bedroeg aldaar 5.

Met wijziging in zoover van de bestaande regelingen van het passenstelsel voor inlanders en met deze gelijkgestelden in de residentiën Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Palembang en Menado (Ind. St. 1898 n°. 194, 1870 n°. 12 en 1903 n°. 113), is aan de betrokken bestuurshoofden de bevoegdheid toegekend om aan eigenaren of beheerders van de in hunne gewesten gevestigde ondernemingen van land- en mijnbouw, van boschexploitatie, van houtaankap en van scheepsbouw, zoomede die betrokken bij den aanleg en de exploitatie van spoor- en tramwegen, tot wederopzeggens, machtiging te verleenen om aan de op hunne ondernemingen werkzame inlanders verlofbrieven uit te reiken (Ind. St. 1904 n°s. 248, 249 en 250).

B. BOSCHWEZEN.

Met het in K. V. 1903, kol. 287, vermelde onderzoek naar den veel te wenschen overlatenden toestand van 's lands bosschen in de buitenbezittingen is een aanvang gemaakt in de residentie Palembang.

Door den met het toezicht op den aanplant van harde houtsoorten ten behoeve van de exploitatie der Ombilin-kolenmijnen ter Sumatra's Westkust belasten opziener van het boschwezen (zie t. a. p.) is reeds een goed staande proefaanplant van djatihout tot stand gebracht.

Voor de exploitatie door inlandsche contractanten van eenige onglen- en tembesoe-bosschen in Palembang werd voor 1903 beschikbaar gesteld f 3834, waarvan f 3473 is verwerkt. Een gedeelte van het verkregen hout, dat op publieke veiling werd verkocht, bracht f 2357 op.

Omtrent de voorstellen in het belang van het boschbehoud in de residentiën Banka en Menado is nog geen beslissing genomen. Aan retributie wegens op Banka, krachtens vergunning, gekapt hout is in 1903 f 2112 ontvangen.

Van de vijf in de residentie Westerafdeeling van Borneo uitgegeven concessiën tot houtaankap, zijn er twee nog niet in exploitatie, bracht er één in 1903 niets op, terwijl van de twee overige respectievelijk 400 M³. en ± 2000 □ voet hout is verkregen.

Opgaven omtrent de gedurende 1903 uit de verschillende streken der buitenbezittingen uitgevoerde hoeveelheden door de bevolking ingezamelde boschproducten, meerendeels gomsoorten, zijn opgenomen in bijlage XX. Aan fijne werkhouten is, blijkens de jaarlijksche algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië, in 1903 uitgevoerd: uit Celebes en onderhoorigheden voor eene waarde van f 42 575 aan sandelhout, uit Menado voor f 135 278 en uit Ternate voor f 11 aan ebbenhout en uit Timor voor f 140 952 aan sandelhout en voor f 25 668 aan wortelhout.

C. VEETEELT.

De gouvernements-paardenfokkerij in de residentie Padangsche Bovenlanden (Sumatra's Westkust), die op ult. December 1903 29 hengsten telde, waarvan er 10 in het begin van dat jaar uit Java waren aangebracht, leverde in 1903 206 veulens op (waaronder 12 van de tweede generatie), waardoor het aantal geregistreerde geboorten tot 1218 steeg. De op 5 en 6 Januari 1904 te Pajakombo gehouden tentoonstellingen van paarden dezer fokkerij, waarop 128 merries en veulens aanwezig waren, leerde, dat het resultaat der pogingen tot verbetering van het in genoemde residentie inheemsche paardenras over het algemeen vrij gunstig te noemen was. Aan prijzen en premiën is in 1903 een bedrag van f 1460 uitgekeerd.

Behalve de jaarlijks uitgeschreven wedrennen, organiseerde de Fort de Kocksche wedloopsocieteit, in Juli 1903, wederom voor eigen rekening eene tentoonstelling van paarden.

De uitvoer van vee van het eiland Bali — hoofdzakelijk afkomstig van Tabanan en Kloenkoeng — beliep 13 428 runderen en 14 547 varkens, bestemd zoowel voor andere deelen van Nederlandsch-Indië als voor Singapore. De invoer op Lombok — uit Soembawa en Bali — beliep 533 buffels en 1010 runderen; de uitvoer van dat eiland 2529 varkens.

In den toestand van den veestapel in de residentie Benkoelen

viel eenige verbetering te bespeuren. Een 6-tal Bengaalsche stieren zijn in dat gewest gestationneerd om als springstieren te dienen.

De varkensstapel in de residentie Banka verkeert in zulk een bloeienden toestand, dat invoer van elders, ten behoeve van het groot aantal in de mijnstreken vertoevende Chineezen, nagenoeg overbodig is geworden.

In Barabei (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) is, tot aanmoediging van de veefokkerij onder de inlandsche bevolking, in 1903 van bestuurswege een aanvang gemaakt met de teelt van vee van Bengaalsch ras.

In de onderafdeeling Noord-Flores (afd. Larantoeka en onderhoorigheden) der residentie Timor en onderhoorigheden, zoomede te Larantoeka wordt veeteelt gedreven met Australisch vee, waarbij van de zijde der Katholieke missie veel steun wordt ondervonden. In de onderafdeeling Babau worden met goed gevolg paarden gefokt met Soembaneesche en Rotineesche dekhengsten.

II. MIJNBOUW.

§ I. WETGEVING.

De in kol. 287/288 van K. V. 1903 bedoelde twee ontwerp-ordonnantiën ter uitvoering van K. B. 29 Juli 1899 n°. 29 (Ind. St. n°. 297) — ontwerp A, handelende over de vereischten, waaraan houders van mijnconcessiën moeten voldoen, en ontwerp B, regelende de heffing van vast recht en cijns van de bruto-opbrengst van mijnconcessiën — zijn toegezonden aan verschillende autoriteiten, ten einde daaromtrent te dienen van consideratiën en advies, terwijl omtrent ontwerp B ook het gevoelen is ingewonnen van eenige belanghebbenden bij de particuliere mijnbouwindustrie. Die adviezen zijn in handen gesteld van den rechterlijken ambtenaar mr. J. G. Pott (zie t. a. p.), die in Augustus 1903 een eind-ontwerp A indiende, hetwelk zoo goed als ongewijzigd is vastgesteld bij de Ord. van 24 Mei 1904 (Ind. St. n°. 262), welke op een nader te bepalen datum in werking zal treden. In Mei 1904 is door mr. Pott ook een eind-ontwerp B ingediend, dat nog bij de Regeering in behandeling is, terwijl door hem voorts is samengesteld een ontwerp, met memorie van toelichting, van de voorschriften tot uitvoering van de artt. 7 en 12 der Indische mijnwet (Ind. St. 1899 n°. 214), handelende over het verleenen, enz., van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen, welk ontwerp bij de landsdrukkerij te Batavia gedrukt en voor het publiek verkrijgbaar gesteld zal worden.

Bij Gouv. Bt. 3 Aug. 1904 n°. 7 is mr. Pott, met ingang van 1 Augustus 1904, onder toekenning van den titel van hoofdambtenaar voor de mijnwetgeving in Nederlandsch-Indië, onder de rechtstreeksche bevelen van den Gouverneur-Generaal, belast met de voortzetting van de, in verband met de invoering van K. B. 29 Juli 1899 n°. 29 (Ind. St. n°. 297) en van de Indische mijnwet (Ind. St. 1899 n°. 214), nog te verrichten werkzaamheden (vgl. K. V. 1903, kol. 287/288), terwijl hem voorts is opgedragen omtrent alle zaken, de mijnwetgeving en het mijnwezen betreffende, advies uit te brengen en inlichtingen te verstrekken, telkens wanneer hem zulks door de Regeering of andere autoriteiten zal worden gevraagd.

Van de bij K. B. 26 Febr. 1904 n°. 93 (Ind. St. n°. 233) tot stand gebrachte overeenstemming tusschen enkele bepalingen van de Indische mijnwet en het Indisch Burgerlijk Wetboek is reeds melding gemaakt in hoofdst. F, § 3 (kol. 155).

Sedert den aanvang van 1904 wordt in de bijzondere voorwaarden, waaronder door den Gouverneur-Generaal concessie tot mijnontginning wordt verleend, bepaald, dat de concessie ingaat met den dag, waarop zij wordt verleend (dus met den datum van het concessie-besluit), hetgeen, zoowel uit een juridisch als uit een administratief oogpunt, juister moet worden geacht dan om de concessie te doen ingaan met den dag, waarop de titel van aankomst van het zakelijk recht tot mijnontginning wordt openbaar gemaakt. In verband daarmede, wordt de tot dusver gebruikelijke bepaling, dat de concessie vervalt indien de openbaarmaking van het recht, waarop zij betrekking heeft, niet is geschied binnen zekeren termijn, voortaan achterwege gelaten. In de concessie-besluiten wordt evenwel den concessionarissen in herinnering gebracht, dat de titel van aankomst eener mijnconcessie moet worden openbaar gemaakt alvorens het daaruit voortvloeiende recht tot mijnontginning tegenover derden kan worden geldend gemaakt, d. w. z. alvorens de concessie kan worden vervreemd of verhypothekeerd en van derden afstand van den voor de uitoefening van het mijnbouwbedrijf noodigen bovengrond kan worden gevorderd.

§ 2. DIENST VAN HET MIJNWEZEN.

Personeel. Op ult. Juni 1904 bestond de actieve sterkte van het korps mijningenieurs uit 15 hoofd- en verdere ingenieurs in vasten en 2 ingenieurs in tijdelijken dienst, terwijl bovendien 3 mijningenieurs (van wie één eerst sedert Mei 1904), als gedetacheerd bij de gouvernements-kolenontginning ter Sumatra's Westkust, 1 mijningenieur, als belast met de waarneming van de betrekking van leeraar in de mijnbouwkundige vakken bij de Koningin Wilhelmina-school, en 1 mijningenieur, als gedetacheerd bij de mijnexploitatie in Suriname, bij het korps voor memorie gevoerd werden en 1 ingenieur met verlof in het buitenland vertoefde. Een mijningenieur, die in 1902 voor het eindexamen der Polytechnische school te Delft was geslaagd, is, na volbrachte studiereis, in Februari 1904, voor den duur van één jaar, ter beschikking gesteld van den Gouverneur van Suriname tot tijdelijke vervulling van het ambt van mijningenieur aldaar, terwijl een andere, die in Juni 1902 dat examen met goed gevolg aflegde, in 1903 voor den Indischen dienst werd aangenomen, en, na volbrachte studiereis, in 1904 ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië is gesteld. Twee in Juni 1903 geslaagde mijningenieurs worden in de tweede helft van 1904 in Indië verwacht.

Het aantal der zich gedeeltelijk op 's lands kosten voor gouvernements-mijningenieur bekwamende jongelieden bedroeg in Juni 1904 7, van wie er zich 1 onderwierp aan het in die maand gehouden examen ter verkrijging van het diploma C, bedoeld bij art. 65 der wet op het middelbaar onderwijs, terwijl er 2 aan eene buitenlandsche academie studeeren.

Op ult. Juni 1904 waren de werkzaamheden van het korps mijningenieurs (dus ongerekend de 5 daarbij voor memorie gevoerde ingenieurs) verdeeld als volgt: aan den hoofdingenieur, chef

der afdeeling mijnwezen, was 1 ingenieur toegevoegd, op Banka waren 7 ingenieurs geplaatst, voor den dienst van het grondpeilwezen waren 2 ingenieurs aangewezen, terwijl in Menado 1 hoofdingenieur en 1 ingenieur, in Atjèh 1 ingenieur en in Djambi eveneens 1 ingenieur met het doen van geologische en mijnbouwkundige opnemingen belast waren. Een hoofdingenieur ondernam eene inspectiereis naar de Ombilin-mijnen en naar verschillende particuliere ondernemingen van mijnbouw (vgl. de rubriek „**Mijninspectie**").

Het verdere Europeesche technische personeel van het mijnwezen bestond op ult. Juni 1904 uit 3 topografen, 6 boormeesters, 23 opzieners, 1 werktuigkundige en 1 machinist, dus totaal 34 personen, in vasten dienst, en 1 topograaf, 9 boormeesters, 17 opzieners, 6 machinisten en 1 teekenaar, dus totaal 34 personen, in tijdelijken dienst. Bij de gouvernements-kolenontginning ter Sumatra's Westkust waren, behalve de hoofdingenieur van den Sumatra-spoorweg en de Ombilin-mijnen, op dien datum werkzaam 4 ingenieurs en 1 tijdelijk opziener van het mijnwezen, 1 opzichter en 1 commies van den dienst der staatsspoorwegen en 1 opziener van het boschwezen; voorts 1 administrateur, 1 machinist, 1 topograaf, 8 opzieners en 4 klerken in vasten dienst, 1 opziener contractueel in dienst genomen en 1 geneesheer, 1 verbandmeester, 1 hoofdopziener, 1 opzichter, 34 opzieners en 9 klerken in tijdelijken dienst.

Geschriften. Van het „Jaarboek van het mijnwezen in Nederlandsch-Indië" verscheen tegen het einde van 1903 bij de landsdrukkerij te Batavia de jaargang 1903. In het eerste deel van den jaargang 1904 zal worden opgenomen het door den hoofdingenieur N. Wing Easton beëindigde verslag omtrent het geologisch-mijnbouwkundig onderzoek van een deel der Westerafdeeling van Borneo (vgl. K. V. 1903, kol. 289). De aan het hoofdbureau te Batavia samengestelde kwartaalverslagen van het mijnwezen over 1903 zijn gedrukt als extra-bijvoegsel van de Jav. Ct. van 25 Aug. en 1 Dec. 1903 n°. 68 en 96 en 16 Febr. en 7 Juni 1904 n°. 13 en 45, terwijl als extra-bijvoegsel van die courant van 14 Juni 1904 n°. 47 eene lijst verscheen van de op ult. 1903 nog van kracht zijnde vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen.

Palaeontologische, geologische en mijnbouwkundige onderzoekingen van gouvernementswege. De uitkomsten van het booronderzoek op Banka waren ook in het thans behandelde tijdvak bevredigend. Daarentegen werden ongunstige resultaten verkregen met een op den rechter hoogen kant van de vallei Krassak in het district Pangkalpinang ingesteld diepbooronderzoek, hetgeen ten doel had om na te gaan of beneden de thans tot 8 M. diepte met voordeel te bewerken koelitlagen, nog rijkere lagen voorkomen. Wel werd in een tweetal boorgaten tot de oorspronkelijke bedding voortdurend erts aangetroffen, doch dat was niet ontginbaar.

In de residentie Menado werden door den aldaar geplaatsten hoofdingenieur, aan wien een ingenieur is toegevoegd, geologische en mijnbouwkundige verkenningen uitgevoerd in de landschappen Mooëton en Todjo, terwijl voorts in eerstgenoemd landschap, zoomede in Pagoeat, in de vlakte van Boemboelan en in Bolang Mongondo opnemingen verricht werden. Goud werd, in afwisselende hoeveelheden, wederom op verschillende plaatsen aangetroffen. De ter noordkust bij Domisil in een vergunningsveld der Mijnbouwmaatschappij „Bwool" gevonden steenkool bleek zulk een hoog aschgehalte te bezitten, dat aan de vondst vooralsnog geen waarde kan worden toegekend.

Het onderzoek naar het voorkomen van ontginbare delfstofafzettingen in Atjèh en onderhoorigheden strekte zich uit over de Tripa-vallei ter Westkust, het eiland Simeuloe, de omstreken der Sibabo-baai en van Loean Saloe en de Wòjla-vallei. De uitkomsten waren al evenmin bevredigend als in 1902.

De vulkanen Merapi en Sindoro werden respectievelijk in Februari 1904 en December 1903 bezocht. Een geregelde waarneming van den eerste blijft wenschelijk. Bij eene vernieuwde uitbarsting van den Sindoro bestaat er gevaar voor de aan de westhelling gelegen desa's.

Bij Gouv. Bt. 14 Mei 1904 n°. 20 is de directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid gemachtigd om den ingenieur der 1ste klasse C. J. M. Wertheim op te dragen een geologisch-mijnbouwkundigen verkenningstocht te maken in de Boven-Batang Asai en de Boven-Tembesi, alsmede in de aangrenzende landstreken van het landschap Djambi (Palembang).

Het in K. V. 1903, kol. 290, vermelde onderzoek naar de vindplaats van steenkolen in den bovenloop der Batoe Grigisrivier (Tapanoeli) is, met het oog op den bestaanden twijfel aan de goede gezindheid van de bevolking in die streken, gestaakt.

Mijninspectie. Bij Gouv. Bt. 11 Jan. 1904 n°. 14 is de directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid gemachtigd om, in overeenstemming met den hoofdingenieur, chef der afdeeling mijnwezen, dienstreizen op te dragen aan personeel van het mijnwezen naar in werking zijnde mijnbouwondernemingen, ten einde in het belang zoowel van de algemeene veiligheid als van den fiscus, toezicht te houden over alle mijnontginningen en daaruit voortvloeiende fabriekmatige inrichtingen, benevens gegevens te verzamelen voor de contrôle van de werk- en productiestaten vermeld in art. 9 van de in Ind. St. 1874 n°. 128 opgenomen ordonnantie. Als een gevolg hiervan is door den hoofdingenieur N. Wing Easton in April 1904 eene inspectiereis ondernomen naar de Ombilin-mijnen en naar de terreinen der op Sumatra gelegen mijnconcessiën *Ajer Gowa Ketjil*, *Lebong Donok*, *Lebong Soelit*, *Moeara Enim*, *Sumatra—Palembang* en *Karang Ringin*. Wanneer het door hem noodzakelijk mocht worden geacht, zullen ook de terreinen van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië worden bezocht.

Diepe grondpeilingen. Gedurende het tijdvak 1 Juli 1903 t/m ult. Juni 1904 zijn van de 16 (verbeterde opgave) op eerstgenoemden datum in gang zijnde artesische boringen er 15 voltooid, moest er 1 worden gestaakt en kwamen van de 30 nieuw ter hand genomen boringen er 14 gereed. De 29 voltooide boringen waren die te Sampang Oedik, Soedjoeng Ilir en Anjerlor in Bantam; Petodjo, Meester-Cornelis, Lansep, Rawagede en Pasirkaliki in Batavia; Remboen in Pekalongan; Koedoes, Dempet, Pasarboto en Semarang (ten behoeve van 2 putten) in Semarang; Besoeki (2 putten) en Banjoewangi (5 putten) in Besoeki; Banaran, Karang Tengah en Sonogabel in Kediri; Gorang-Gareng in Madioen; Padang ter Sumatra's Westkust; Laboean Bilik ter Sumatra's Oostkust en Merauke in Zuid-Nieuw-Guinea (2 putten).

Gedurende hetzelfde tijdvak is, op den voet van de Ord. van 23 Maart 1884 (Ind. St. n°. 50), aan een 4-tal personen en naamlooze vennootschappen vergunning verleend tot het boren van artesische putten.

§ 3. GOUVERNEMENTSONTGINNINGEN.

Tinwinning op Banka. Gedurende het exploitatiejaar 1903/04 (29 Januari 1903—15 Februari 1904) daalde het aantal ontginningen der 2de klasse van 142 tot 137; het aantal ontginningen der 1ste klasse bleef onveranderd. Het gemiddeld aantal personen, die zich bezig hielden met het nawasschen en uitsmelten van door de eigen ontginningen verworpen ertshoudenden grond en tinslakken (zoogenaamde ontginningen der 3de klasse) bedroeg 95, tegen 41 in 1902/03.

In de ontginningen der 1ste klasse werkten gedurende het exploitatiejaar 1903/04 gemiddeld 12 161 arbeiders en in die der 2de klasse 1479, tegen respectievelijk 12 514 en 1715 in 1902/03.

De gezondheidstoestand onder de mijnwerkers was wederom

zeer ongunstig. Aan beri-beri, welke ziekte gedurende een groot deel van het werkjaar 1903/04 heerschte, overleden 347 man (waarvan in de mijnen 207) en aan andere ziekten en ongevallen 287 man, zoodat de sterfte, bij eene gemiddelde sterkte van 13 699 man, gemiddeld 4.63 %, bedroeg, tegen 3.03 %, bij eene gemiddelde sterkte van 14 270 man, in het exploitatiejaar 1902/03, dat 28 dagen korter was. Wegens beri-beri werden 1248 man naar Buitenzorg en China geëvacueerd (tegen 388 in 1902/03) en 1295 man uit de mijnen ontslagen. De sedert 1895 getroffen tijdelijke maatregelen in het belang der ziekenverpleging bleven steeds goed voldoen.

De tinlevering over het exploitatiejaar 1903/04 bedroeg 185 692 pikol, dus 14 478 pikol meer dan in 1902/03, eene uitkomst, die zeer bevredigend mag worden genoemd, als men in aanmerking neemt, dat de gemiddelde sterkte aan arbeiders 571 man minder bedroeg.

In den loop van het ontginningsjaar is 20 893 pikol onzuiver of van onzuiverheid verdacht tin aan omsmelting onderworpen, waarbij ruim 1363 pikol (6.54 %) verloren ging, welke hoeveelheid zich voor een groot deel in den verkregen afval bevindt. De kosten der raffinage, omgeslagen over het verkregen handelstin, beliepen f 0,33 per pikol, of in het geheel f 7434.

In het werfjaar 1 Mei 1903 — ult. April 1904 zijn slechts 873 Chineesche nieuwelingen voor den mijnarbeid aangenomen (3218 man minder dan in het voorafgegane werfjaar), van wie er vóór de indeeling in de mijnen 3 overleden en 8 drosten. De kosten van de werving bedroegen f 64 797, waarvan f 30 170, of f 35 per hoofd, voor rekening van de mijnen kwam en f 34 627 voor rekening van den lande genomen is.

Het aantal in de ontginningen der 1ste en 2de klasse ingeschreven werklieden bedroeg op 1 April 1903 12 483 en 1510, totaal 13 993, en op 1 April 1904, na de indeeling van 705 van de 862 Chineesche nieuwelingen (157 man werden eerst na 1 April 1904 ingedeeld), 10 154 en 1498, totaal 11 652, zoodat aan deze ontginningen door overlijden, evacuatie, repatrieeren, wegzenden, drossen, ouderdomsgebreken of overgang tot anderen arbeid 3046 man zijn komen te ontvallen. Met inbegrip van 62 in de ontginningen der 3de klasse ingeschreven werklieden, bedroeg in de gezamenlijke ontginningen de totale sterkte op 1 April 1904 11 714 man.

De exploitatie van den stoomtramweg in Blinjoe gaf over 1903 een voordeelig saldo van f 27 954 (ontvangsten f 39 441, uitgaven f 11 487), tegen f 30 627 over 1902. Door de afwerking van het in K. V. 1903, kol. 292, vermelde dok en den aankoop en aanmaak van laadprauwen, is voor den in November 1901 geopenden stoomsleepdienst f 16 369 meer uitgegeven dan ontvangen (uitgaven f 34 617, ontvangsten f 18 248). Ten behoeve van een in 1904 te openen stoomsleepdienst in de Klabat-baai was op ult. 1903 te Singapore een sleepbootje in aanbouw, terwijl voor den aanmaak van prauwen tot hetzelfde doel een bedrag van f 1710 is uitgegeven. Het in December 1902 gereed gekomen telephoonnet (zie t. a. p.) is, met den geheelen daaraan verbonden dienst, gesteld onder het beheer van het departement der burgerlijke openbare werken.

De toepassing van stoomkracht bij de ontginning leverde ook in 1903/04 goede uitkomsten op. Het aantal stoominstallatiën klom van 73 (verbeterde opgaaf) tot 85. Daarentegen moest de petroleummotor, als voor het doel ongeschikt, buiten dienst gesteld worden. De stoominstallatiën werden gebruikt in 46 ontginningen der 1ste klasse, met een gemiddeld aantal van 7066 werklieden en met eene productie van 100 678 pikol tin, overeenkomende met eene hoofdelijke productie van 14.25 pikol, terwijl die voor alle 138 ontginningen der 1ste klasse gezamenlijk 13.20 pikol bedroeg.

Volgens de berekening in tabel I van bijlage IJIJ kwamen de kosten in Indië van het in 1903/04 ingeleverde tin den lande te staan op gemiddeld f 28,22 per pikol, tegen f 27,54 in 1902/03. Volgens de verkoop-rekeningen (zie bijlage BB) heeft het in 1903 hier te lande geveilde Banka-tin gemiddeld per pikol netto opgebracht f 89,48 (in 1902 f 83,57), hetgeen dus een voordeelig verschil overlaat van f 61,26 per pikol, tegen f 56,03 over het voorafgegane veilings- en leveringsjaar. Hierbij dient evenwel in het oog te worden gehouden, dat bij de berekening van de kosten op het product gevallen, wat betreft de uitgaven voor het bij de tinwinning betrokken Europeesch personeel, niet gelet is op de kosten van opleiding, uitzending, verlofstraktementen, pensioenen, enz.

Voor 1904 is de hoeveelheid te verkoopen Banka-tin bepaald op 190 000 pikol, benevens 5000 pikol tinafval. De eerste vier in dat jaar gehouden veilingen (in Januari, Maart, Mei en Juli) bestonden respectievelijk uit 31 729, 31 958, 31 209 en 32 726 pikol. Als gemiddelde bruto opbrengst is verkregen: per 50 K.G. achtereenvolgens f 77,08, f 78,02, f 74,18 en f 73,70, zijnde per pikol f 94,03, f 95,18, f 90,50 en f 89,92. In de veiling van Mei zijn bovendien verkocht 151 blokken geraffineerd tin of 5347 K.G., die gemiddeld per 50 K.G. opbrachten f 73,75.

Steenkolenontginning nabij Sawah Loento (Ombilin-mijnen). De productie bedroeg in 1903 162 736 ton gemengde en 38 556 ton gruiskolen, te zamen 201 292 ton, tegen 180 702 ton in 1902.

De winst op de verstrekking en den verkoop der kolen beliep, na afschrijving van f 94 925 op de aanlegrekening, f 243 724, tegen f 198 757 in 1902, zijnde bij deze becijfering niets opgenomen wegens rente, terwijl bij de kosten van het personeel, uitgaven wegens pensioenen, verlofstraktementen, enz. buiten rekening zijn gelaten.

Van de over 1903 geldelijk verantwoorde 190 875 ton is aan particulieren verkocht 81 061 ton, waarvan 1240 ton op verschillende plaatsen langs den spoorweg en het overige te Emmahaven. De stoomvaartmaatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd" namen aldaar 50 942 en de „Koninklijke Paketvaartmaatschappij" 24 263 ton in (onder welke laatste hoeveelheid 24 134 ton gruiskolen), terwijl aan andere schepen en aan particuliere personen te Emmahaven geleverd is 4619 ton (6071 ton minder dan in 1902).

De behoefte aan geoefende werkkrachten deed zich in 1903 niet zoo sterk gevoelen als in het voorafgegane jaar. De sterkte der dwangarbeiders daalde aanvankelijk van 1695 tot 1147 man, om in September weder tot 1565 te stijgen. Chineesche contractkoelies waren op ult. 1903 niet meer bij de ontginning werkzaam. Het aantal Javaansche contractkoelies steeg van 1366 tot 2026. De gemiddelde sterkte der vrije arbeiders was iets kleiner dan in 1902.

Bij de ontginning (met inbegrip van transport), dus ongerekend den voor werken van aanleg gevorderden arbeid, zijn in 1903 door dwangarbeiders, contractanten en vrije lieden verricht 969 019 dagdiensten (953 991 in 1902), waardoor 201 292 ton kolen verkregen werden. De productie per dag en per hoofd was dus 207 K.G., tegen 190 K.G. in 1902.

Voor werken van aanleg is in 1903 uitgegeven f 228 360, waarmede het eindcijfer der aanlegrekening vermeerderde. Doordien echter van die rekening, zooals reeds is vermeld, f 94 925 is afgeschreven, stond de waarde van het kolen-etablissement te Sawah Loento, van het magazijn en den kolenstort met sporen te Emmahaven op ult. 1903 te boek voor f 1 854 134, tegen f 1 720 699 op ult. 1902.

Bij het einde van 1903 bedroeg de hoeveelheid kool, die voor afbouw gereed of door galerijen blootgelegd was — in de mijnen Doerian (lagen A en C) en Pandjang — 1 640 000 ton.

De aanplant van mijnhout — in hoofdzaak djatihout — om Sawah Loento staat gunstig en ontwikkelt zich gestadig.

In Juli 1903 is aan den assistent-resident in commissie H. J. Heijting (vgl. hoofdst. C, § 2, kol. 7) opgedragen te adviseeren nopens de vraag, wat gedaan kan worden tot bevordering der aanwerving van werklieden voor den mijnarbeid in de kolenmijnen te Sawah Loento. Het door dien ambtenaar gegeven advies is, met door andere autoriteiten te dier zake uitgebrachte rapporten, bij de Indische Regeering in overweging.

§ 4. PARTICULIERE ONTGINNINGEN.

Gedurende het tijdvak 1 Juli 1903 — ult. Juni 1904 vermeerderde het aantal gouvernements-mijnconcessiën met 7, namelijk met een viertal petroleum-concessiën (1 in Rembang, 1 in Soerabaja en 2 op Madoera), 2 ertsconcessiën (1 in Madioen en 1 ter Sumatra's Westkust) en 1 steenkolen-concessie (in Benkoelen). Voorts zijn 7 nieuwe, niet het karakter van concessie dragende „vergunningen" verleend tot winning in domeingrond van delfstoffen, welke ter beschikking staan van den rechthebbende op den grond, namelijk 2 voor het winnen van tras en 1 voor het winnen van jodium en kalksteen in Semarang, 1 voor de winning van kalksteen in de Preanger Regentschappen, 1 voor de winning van jodium in Soerabaja, 1 voor de winning van marmer, kalksteen en trachiet in Kediri en 1 voor die van kalksteen in Besoeki. Het aantal door of namens het Gouvernement goedgekeurde concessiën, verleend door inlandsche vorsten, die hunne mijnrechten nog niet aan het Gouvernement hadden overgedragen, vermeerderde met de steenkolen-concessie *Arang Batoe Kwaloe* in het landschap Kwaloe (Sumatra's Oostkust), de ertsconcessiën *Sjau Than San I*, *Sjau Than San II* en *Se Balau* in het landschap Sambas (Westerafdeeling van Borneo) en de petroleum-concessiën *Mengkalo* in het landschap Sekadau (Westerafdeeling van Borneo) en *Moeara* in het landschap Koetei (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), terwijl de ertsconcessie *Sambas Gold Mines* in het landschap Sambas gesplitst werd in de drie concessiën *Sambas Gold Mines I*, *II* en *III*. Van 1 concessie ter Oostkust van Sumatra (*Boekit Tinggi*) en van 5 concessiën in de Westerafdeeling van Borneo (*Biroe* en *Wilhelmina Gold Dredging Concessions I*, *II*, *III* en *IV*) werd door de concessionarissen afstand gedaan, terwijl in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 1 concessie (*Melak*) door het inlandsch zelfbestuur van Koetei werd ingetrokken en 1 concessie (*Charlotte*) vervallen verklaard. Op ult. Juni 1904 waren dientengevolge van kracht 70 gouvernements-concessiën, 24 „vergunningen" en 63 door inlandsche vorsten verleende, van gouvernementswege goedgekeurde concessiën. Voor nadere bijzonderheden omtrent de nieuw verleende concessiën en vergunningen zie men bijlage IJIJ, sub II.

In den loop van het thans te behandelen tijdvak zijn 6 aanvragen om concessie en 7 om „vergunning" afgewezen. Op ult. Juni 1904 waren nog 11 aanvragen der eerste en 7 der tweede categorie in behandeling.

Met betrekking tot de op dat tijdstip van kracht zijnde mijnconcessiën en „vergunningen" zij hier het volgende medegedeeld.

Tin. De particuliere tinontginningen bleven zich bepalen tot die der Billiton-maatschappij, krachtens gouvernements-concessie, en die der Singkep-Tinmaatschappij, krachtens concessie van het inlandsch bestuur van Lingga-Riouw.

Gedurende het op ult. April geëindigde boekjaar 1903/04 is op Billiton ingeleverd 64 266 pikol tin (zoogenaamde „administratieve productie"), waarvan 15 968 pikol in den vorm van erts, hetwelk ter verwerking naar Singapore is gezonden, welke hoeveelheden in het boekjaar 1902/03 respectievelijk hadden bedragen 76 234 en 19 633 pikol. De geschatte nasmelting van Mei 1903 van de administratieve productie aftrekkende en die van Mei 1904 daarbij optellende, komt men tot eene zoogenaamde „werkelijke" productie van 63 333 pikol (70 768 in 1902/03). Zij werd verkregen (volgens de gemiddelde presente sterkte) door 7151 bij de mijnploegen ingedeelde mijnwerkers en gemiddeld 1399 niet tot de ploegen behoorende, zoogenaamde „werkzoekenden" (in 1902/03 respectievelijk 7207 en 1532 man).

Aan tinbetaling en toeslag genoten de ingedeelde mijnwerkers per hoofd f 250, tegen f 265 in 1902/03. Het door de mijnwerkers ingeleverde tin is met hen verrekend gemiddeld tegen f 28,77 de pikol.

De ontginning van wolframhoudend tinerts werd, en wel met goed gevolg, weder ter hand genomen. Door middel van handscheiding werd uit de bij het begin van het boekjaar 1903/04 aanwezige hoeveelheid van 1050 pikol, 69 pikol wolframiet verkregen, welk product, bij verkoop hier te lande, netto f 4956 opbracht. In 1903/04 leverde de ontginning 52 pikol wolframiet, welke hoeveelheid, met 192 pikol wolframhoudend tinerts, in voorraad bleef.

Het Billiton-tin, met uitzondering van de te Singapore te gelde gemaakte partijen, verkregen uit het derwaarts verzonden erts, is, zooals gewoonlijk, te Batavia bij maandelijksche inschrijvingen verkocht. Voor den verkoop was beschikbaar 60 384 pikol, die bij de 12 inschrijvingen achtereenvolgens gemiddeld f 95,36, f 85,93, f 85,88, f 85,89, f 84,58, f 79,89 f 83,36, f 83,48, f 93,07, f 87,73, f 86,22 en f 89,84 of in doorslag f 86,77[5] per pikol opbrachten, tegen f 87,02 over 1902/03. Voor het te Singapore verhandelde tin, ad 16 303 pikol, werd per pikol gemiddeld f 89,84[5] in zesmaandszichts-wissels op Amsterdam ontvangen, van welk bedrag het uitvoerrecht van f 2,16 per pikol en $1^1/_2$ à 2 % voor den wissel dient te worden afgetrokken als men eene vergelijking met de Bataviamarkt wil maken.

De door de maatschappij over 1903/04 gemaakte winst beliep f 3 772 909,80, waarin de Staat deelt voor $^5/_8$ of f 2 358 068,62[5] (in 1902/03 respectievelijk f 4 318 843,38 en f 2 699 277,05).

De Singkep-Tinmaatschappij produceerde gedurende het boekjaar 1 Juli 1903 — ult. Juni 1904 4618 pikol tin, tegen 7254 pikol in 1902/03, welke minder gunstige uitkomst in hoofdzaak moet worden toegeschreven aan den slechten gezondheidstoestand van het werkvolk gedurende de eerste helft van het jaar en de omstandigheid, dat het werk in een vijftal ontginningen, wegens tijdelijk gemis van arbeidskrachten, onvoltooid moest blijven. De gemiddelde sterkte aan eigenlijk werkvolk (Chineezen) bedroeg 1707 man, van wie gemiddeld present waren voor het werk in de groeven 1407 man (in 1902/03 respectievelijk 1738 en 1468). Het tin is, zooals gewoonlijk, te Singapore verkocht, en wel tot eene hoeveelheid van 3235 pikol. De totale opbrengst beliep f 276 020, terwijl een algemeene middelprijs werd verkregen van $ 77,53 per Straits-pikol (60,47 K.G.), overeenkomende met f 71,50 per 50 K.G. (in 1902/03 f 72,30).

De winst- en verliesrekening der Maatschappij wees over 1903/04 een voordeelig saldo aan van f 51 899, tegen f 270 800 over 1902/03.

Steen- en bruinkolen. Het aantal der voor het winnen van kolen en andere delfstoffen in concessie afgestane mijnvelden vermeerderde gedurende het tijdvak 1 Juli 1903—ult. Juni 1904 met 2, maar werd daarentegen, door de intrekking van de concessie *Melak* (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), met 1 verminderd. Onder de derhalve op ult. Juni 1904 bestaande 16 concessiën bevonden er zich 10, waar steen- en bruinkolen het eigenlijke doel der exploitatie uitmaken. Productie had in 1903 slechts plaats op de onderneming *Bahangau* in Palembang, op die der Oost-Borneo-Maatschappij in Koetei, op de eveneens in dat landschap gelegen ondernemingen *Louise*, *Mathilde* en *Nonny*, zoomede op de onderneming *Poeloe Nangka* in de afdeeling Pasir en Tanah Boemboe-landen der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Zij bedroeg voor de eerstgenoemde twee ondernemingen respectievelijk 332 en 5115 ton, voor de concessiën *Louise*, *Mathilde* en *Nonny* te zamen 760 ton en voor de onderneming *Poeloe Nangka* 2749 ton, tegen 252, 2693, 2355 en 5531 ton in 1902. Op de concessie *Poeloe Laut* werden de voorbereidende werkzaamheden met kracht ter hand genomen.

Petroleum. Het aantal der op ult. Juni 1903 op Java en Madoera van kracht zijnde petroleum-concessiën (32) vermeerderde met 4, namelijk de concessiën *Mandala* en *Pakondong* (Madoera), *Toengkoel* (Rembang) en *Dermo* (Soerabaja), zoodat op ult. Juni 1904 36 petroleum-concessiën op Java en Madoera waren uitgegeven, van welke echter de concessiën *Kaliwaroe* in Semarang en *Dadoengan* en *Telogo Tandjoeng* in Soerabaja ook gedurende 1903 nog niet in werking waren, terwijl op een 18-tal aan de Dordtsche Petroleummaatschappij in de residentie Madoera toebehoorende concessiën hoofdzakelijk slechts opsporingswerkzaamheden zijn verricht. *Klantoeng Sodjomerto* (Semarang) leverde 1 432 021 L. ruwe petroleum, terwijl op de concessie-terreinen *Panolan*, *Djepon* (Rembang), *Djabakota*, *De Twaalf Desa's*, *Lidakoelon*, *Metatoe* (Soerabaja) en *Geger* (Madoera) te zamen ± 69 680 000 L. ruwe petroleum is verkregen, welke, met de 35 406 100 L. ruwe petroleum van het concessieterrein *Tinawoen* in Rembang, in de raffinaderijen der Dordtsche Petroleummaatschappij zijn verwerkt tot lichtpetroleum, gasoline, smeerolie, asphalt, lucigeenolie, petroleumresidu, paraffine en kaarsen.

Goenoeng Sari, omvattende het particuliere land van dien naam in de residentie Soerabaja, produceerde 407 690 L. ruwe petroleum.

Van de petroleum-concessiën in de buitenbezittingen — welker aantal in het behandelde tijdvak door de vermeerdering met 2 (*Se Balau* in de Westerafdeeling van Borneo en *Moeara* in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) en de vermindering met 2 (*Biroe* in de Westerafdeeling van Borneo en *Melak* in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) onveranderd bleef [1]) — leverden er een 4-tal geen of nog geen petroleum op. De aan de Petroleummaatschappij „Moeara Enim" behoorende concessie *Moeara Enim* (Palembang) produceerde 132 166 067 L. ruwe petroleum, waaruit, na verwerking in de raffinaderij te Pladjoe, werden verkregen 66 434 152 L. lichtpetroleum, 16 984 894 L. lichte benzine, 13 574 000 L. petroleum-residu en 400 000 K.G. asphalt. Van de beide andere concessiën dier maatschappij (*Babat* en *Bandjar Sari*) werden verkregen en te Pladjoe geraffineerd respectievelijk 1 447 875 L. en 2 097 237 L. ruwe petroleum. De opbrengst van de sedert 1 Juni 1902 door de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië geëxploiteerde concessie *Palembang* van de Petroleummaatschappij „Sumatra-Palembang" en van de eveneens in dat gewest gelegen concessie-terreinen der Nederlandsch-Indische Exploratiemaatschappij en der Petroleummaatschappij „Moesi Ilir" bedroeg respectievelijk 55 428 814, 13 618 000 en 25 143 400 L. ruwe petroleum. De productie van de concessiën *Peureula* (Atjèh) en *Telaga Said* (Langkat) en van eenige in Koetei (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) gelegen terreinen beliep 4 149 779 units lichtpetroleum, terwijl bovendien werden verscheept 7 575 234 L. benzine en 33 214 L. gasoline en het grootste gedeelte der verkregen benzine in de fabriek als brandstof is aangewend. De concessie *Boeloe Telang* (Langkat) produceerde 1 160 986 units geraffineerde petroleum, die hoofdzakelijk te Pinang, Singapore en Bangkok, op Java en in China aan de markt zijn gebracht. De exploitatie van de aan de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië toebehoorende concessie *Poeloe Miang* (in Koetei) is voorloopig gestaakt, die van de concessie *Moeara* (eveneens in Koetei) daarentegen krachtig voortgezet.

Van de in Koetei gelegen concessievelden *Louise*, *Mathilde* en *Nonny* verkreeg de Nederlandsch-Indische Industrie- en Handelmaatschappij een totaal van 105 102 ton ruwe olie. Aan de hooggespannen verwachtingen omtrent de productie dier terreinen is niet voldaan; het verkregen product bestond hoofdzakelijk uit de minderwaardige „liquid fuel". De raffinaderij te Balikpapan, die van te geringe capaciteit is gebleken, zal worden uitgebreid, terwijl tevens een zwavelzuurfabriek zal worden opgericht.

Goud en zilver. Het aantal mijnconcessiën, welke de winning van goud als hoofddoel hebben, steeg van 57 tot 58 (waarvan 57 in de buitenbezittingen en 1 op Java). Daarvan waren er op ult. 1903 slechts 10 in exploitatie, terwijl bovendien in enkele van de 23 *Melawi-rivier-concessiën* op zeer kleine schaal werd gewerkt. Van de overige concessiën verkeerden er enkele nog in het stadium van voorbereiding, doch de meeste moesten, wegens gebrek aan kapitaal, de werkzaamheden staken. De gezamenlijke productie van 9 van de 10 in exploitatie geweest zijnde concessiën beliep 2071 K.G. goud en 5561 K.G. zilver — waarvan alleen door *Lebong Donok* (Palembang) van de Mijnbouwmaatschappij „Redjang Lebong" respectievelijk 952 en 5458 K.G. geleverd werd — terwijl de waarde van het door de tiende (de concessie *Alluvia* in Sambas) verkregen goud f 9300 bedroeg. De *Melawi-rivier-concessiën* produceerden voor eene waarde van f 1671.

Andere delfstoffen maakten het hoofddoel der ontginning uit bij 8 concessiën en bij 24 „vergunningen" tot winning van delfstoffen of natuurlijk gas aan het oppervlak of in open groeven. Productie van beteekenis had alleen plaats bij de bruinsteenconcessiën *Kliripan* en *Penggoeng* (Djokjakarta), die 350 ton mangaanerts opleverden, zoomede bij de „vergunningen" van de cultuurmaatschappij „Soewarno" in de Preanger Regentschappen (554 M^3. kalk), van de Moeria-Tras-exploitatiemaatschappij en den heer F. A. Ch. van den Broek d' Obrenan in Semarang (respectievelijk 3000 ton tras en 10 977 pikol kalksteen), van den heer O. G. A. Aspeling en de naamlooze vennootschap „Exploitatiemaatschappij Banjoe Oerip" in Soerabaja (respectievelijk 2400 en 2500 K.G. joodkoper), van de Nederlandsch-Indische fabrieken van bouwmaterialen Gembong en Bentar in Pasoeroean (768 stapelmeter kalksteen) en van den heer P. M. C. F. van Vliet in Kedoe (1200 pikol kalk). Bij de overige concessiën en vergunningen werd òf in het geheel niet gewerkt òf was de productie te gering om daarvan melding te maken.

---

§ 5. INLANDSCHE ONTGINNINGEN.

In het gouvernement Sumatra's Westkust bleef de goudwinning van weinig beteekenis. Tinwasscherijen worden aangetroffen in het landschap III Kota Si Blimbing (Boven-Kampar). Het daar verkregen erts wordt, ten einde die industrie zooveel mogelijk in de hand te werken, van landswege opgekocht.

De in de residentie Riouw en onderhoorigheden door een der rijksgrooten gedreven tinontginning produceerde in 1903 739½ pikol erts (261 pikol in 1902), welke hoeveelheid te Singapore, tegen $ 52.40 per pikol, werd verkocht. Het laat zich aanzien, dat de mijn spoedig uitgeput zal geraken.

Van de opbrengst der voor inlandsche rekening in het landschap Selimbau en in de Embau-streek (afd. Sintang, res. Westerafdeeling van Borneo) gedreven wordende kolendelving werden ten behoeve van het Gouvernement ingekocht ± 485 ton. De bovendien nog aan particuliere stoomboot-ondernemingen verkochte hoeveelheden waren van geringe beteekenis. De inlandsche en Chineesche goudgraverijen en wasscherijen in genoemd gewest zouden in 1903 hebben opgeleverd in Sambas 717¼, in Mampawa 15, in Landak 68, in Tajan 20½, in Sanggau en Sekadau 80, in Mandor 5 en in Sintang 100 thail of totaal 1005,75 thail (tegen 1383 thail in 1902), welke hoeveelheid door 497 personen, meerendeels Chineezen, werd gewonnen. De achteruitgang in de productie moet, behalve aan de omstandigheid, dat de uitgestrektheid der ontginbare terreinen geleidelijk afneemt (de uitgegeven mijnconcessiën laten geen nieuwe goudgravingen toe), nog worden toegeschreven aan het gemis van goede arbeidskrachten. De prijzen van het goud varieerden van f 66 tot f 80 per thail. De pachtschat der goudgravingen in de onderafdeelingen Lara en Loemar en Singkawang beliep respectievelijk f 1032 en f 780. De opbrengst der diamantwinning in de afdeeling Landak zou, volgens schatting, in 1903 hebben bedragen 602 karaat, tegen 855 karaat in 1902.

In de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd het graven naar diamanten (ook de diamantslijpers ter afdeelingshoofdplaats Martapoera hielden zich, tengevolge van den gestaakten invoer van Kaapsche diamanten, met graven bezig) door de overvloedige regens belemmerd. De arbeid was echter over 't algemeen loonend. In 1903 zijn 3756 licentiën verkocht, tegen 2429 in 1902. Goud werd weder voornamelijk gewasschen in den drooggevallen bovenloop der Riam Kiwa- en Riam Kanan-rivieren, in de goudgraverijen te Tjempaka en in de districten Pleihari en Maloeka der onderafdeeling Tanah Laoet. De uitkomsten der exploitatie waren bevredigend. In 1903 zijn door den pachter te Pleihari 352 licentiën verkocht. In de afdeelingen Doesoenlanden en Martapoera werd door de inlandsche bevolking een vrij belangrijke hoeveelheid bruikbare steenkolen gewonnen. De in de zelfbesturende landschappen der onderafdeeling Berau verkregen hoeveelheid steenkolen van goede

---

[1]) Voor de concessiën *Loemar* en *Se Balau* in de Westerafdeeling van Borneo is de winning van petroleum als bijzaak te beschouwen.

qualiteit beliep 2365 ton, die plaatselijk gesleten werd aan de stoomschepen der Koninklijke Paketvaartmaatschappij, aan het opnemingsvaartuig *Makasser* en aan het gouvernements-stoomjacht *Sophie*. Een enkele maal werd ook een lading van 500 ton door de Paketvaartmaatschappij uitgevoerd en er bestaat uitzicht op meer uitvoer van dien aard. De kolen worden aan de oppervlakte weggehaald en aan de opkoopers, een paar landsgrooten, afgeleverd tegen een vaste som per ton, die ze op hun beurt tegen den prijs van f 7 à f 8,50 aan boord van de schepen leveren. In het landschap Koetei werden goede kolen gewonnen in een paar zijrivieren van de Makaham; het product werd gebruikt op de stoomvaartuigen van den sultan van Koetei en voor andere particuliere doeleinden.

In de residentie Menado wordt door de inlandsche bevolking nog goud gewonnen in het tusschen de Minahasa en de afdeeling Gorontalo gelegen landschap Bolang Mongondo. Een goed wasscher zou hier van f 5 tot f 10 per dag kunnen verdienen. In de overige gedeelten van genoemd gewest waren de goudwasscherijen van weinig beteekenis.

§ 6. VERGUNNINGEN TOT MIJNBOUWKUNDIGE OPSPORINGEN.

Het aantal aanvragen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen, hetwelk in 1902 1198 bedroeg, tegen 1508 in het voorafgegane jaar, steeg in 1903 weder tot 2832. Van de op ult. Mei 1903 nog van kracht zijnde 297 opsporingsvergunningen voor Java en Madoera kwamen er gedurende het tijdvak 1 Juni 1903 t/m ult. Mei 1904 123 te vervallen, doch daarentegen zijn er 109 nieuwe verleend, zoodat er op laatstgenoemden datum nog 283 van kracht waren. Voor de buitenbezittingen waren de overeenkomstige cijfers 2126 (verbeterde opgaaf), 1222, 353 en 1257, en voor die inlandsche staten, die het recht om zoodanige vergunningen te verleenen nog niet aan het Gouvernement hadden overgedragen, 441, 83, 20 en 378.

Ook in 1903 waren de op grond van verleende opsporingsvergunningen verkregen uitkomsten, tengevolge van gebrek aan voldoend bedrijfskapitaal, over het algemeen van weinig beteekenis. Omtrent de opsporingen, welke niet geheel onbevredigend verliepen, zij kortelijk het volgende medegedeeld.

Batavia. Op eenige in de afdeeling Krawang gelegen terreinen zijn sporen van de aanwezigheid van petroleum aangetroffen. De onderzoekingen worden voortgezet.

Semarang. De gunstige resultaten van de op het vergunningsterrein in de desa Tjiploek (district Selokaton) ingestelde onderzoekingen gaven aan de Dordtsche Petroleummaatschappij aanleiding een aanvraag om concessie in te dienen.

Rembang. Het door de Dordtsche Petroleummaatschappij in het district Ngawen geboorde aantal putten is op 21 gebracht.

Madoera. De uitkomsten der door de Dordtsche Petroleummaatschappij op het vergunningsterrein Mandala (afd. Soemenep) gedane boringen gaven aanleiding tot de concessie-aanvrage *Mandala*, welke concessie sedert is verleend.

In de desa Konang (afd. Bangkalan) is een reservoir van brandbaar gas aangeboord, welk product reeds als brandstof wordt gebezigd.

Sumatra's Westkust. De uitkomsten der door de mijnbouwmaatschappijen „Tambang Sibonak", „Sinaboean" en „Rau" op hare vergunningsterreinen ingestelde onderzoekingen gaven aanleiding tot het doen van concessie-aanvragen, welke concessiën aan de beide eerstgenoemde maatschappijen zijn verleend, terwijl de aanvraag van de Mijnbouwmaatschappij „Rau" nog in behandeling is.

Oostkust van Sumatra. De op het vergunningsterrein van den heer E. Heins in het landschap Kwaloe (afd. Asahan) verkregen resultaten hebben geleid tot eene met den bestuurder van Kwaloe gesloten overeenkomst tot winning van steenkolen, welke op naam van den heer Haggenmacher staande concessie door de Regeering is goedgekeurd.

Atjèh en onderhoorigheden. In verschillende landschappen van de onderafdeeling Idi is door de „Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië" met het mijnbouwkundig onderzoek een aanvang gemaakt.

Riouw en onderhoorigheden. Ook in 1903 zijn de onderzoekingen in Reteh (afd. Indragiri) op de terreinen van de heeren Jhr. van der Does de Bije en Loriaux en van de dames van der Does de Bije voortgezet. De hoeveelheid en qualiteit van de op de terreinen der beide eerstgenoemden aangetroffen steenkool beloven eene loonende exploitatie.

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. De door de „Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië", ook voor andere houders van vergunningen, in de landschappen Koetei, Berau en Boeloengan verrichte mijnbouwkundige opsporingen werden, hier en daar met goed gevolg, voortgezet.

Menado. Van de vroeger in de afdeeling Gorontalo verleende vergunningen is nog slechts door een tweetal ondernemingen gebruik gemaakt. De uitkomsten van het door het Exploratiesyndicaat „Pagoeat" in het district Pagoeat ingestelde onderzoek naar het voorkomen van alluviaal goud in het stroomgebied der Marisa-rivier — voor welk onderzoek van bestuurswege van Banka afkomstig boormateriaal beschikbaar is gesteld — waren zoo bevredigend, dat een concessie-aanvraag is ingediend.

De mijnbouwmaatschappij „Kwandang-Soemalata" zette hare onderzoekingen, die zich in hoofdzaak bepaalden tot het nagaan van de uitgestrektheid en de waarde van de Vetanueva-ader, met goed gevolg voort. De twee aangelegde schachten hebben thans respectievelijk 42 en 32 M. diepte bereikt. Van uit de eerste schacht is de ader door eene dwarsgalerij aangehouwen en over ongeveer 104 M. in noordwestelijke richting strijkend gevolgd, waarbij de dikte 17 tot 21 c.M. en het gehalte 23 tot 43 gram goud per ton bleek te zijn. Op omstreeks 40 M. diepte heeft de put de ader getroffen, welke van hieruit reeds over 25 M. lengte is gevolgd, met eene dikte varieerend tusschen 5 en 91 c.M. en een gehalte van 35 tot 94 gram goud per ton. De tweede schacht heeft de ader op het 20 M. niveau getroffen en is met de hoogerbedoelde galerij en dus ook met de eerste schacht in verbinding gebracht.

III. ZOUT.

Uitgenomen in de residentiën Pasoeroean, Besoeki en Madoera, waar gedurende het geheele jaar verpakt zout in briquetvorm gesleten werd, is in 1903 overal elders, waar het Gouvernement zout verkrijgbaar stelt, los zout gedebiteerd. De verkoop geschiedde bij de maat, behalve te Batavia, Bekasi, Tangerang, Buitenzorg en Tjabangboengin in de residentie Batavia, en op de hoofdplaatsen Semarang en Soerabaja, waar de indertijd voor die plaatsen genomen maatregel nog gehandhaafd bleef om den verkoop bij het gewicht te doen geschieden.

Alles herleid tot pikols los zout, zou, volgens de voorloopige gegevens, in 1903 zijn gedebiteerd op Java en Madoera (wat de Vorstenlanden betreft alleen te Soerakarta en Klaten) 1 208 433 pikol en in de buitenbezittingen (aldaar slechts in 7 gewesten) 232 850 pikol, tegen respectievelijk 1 180 798 en 222 439 pikol (volgens verbeterde opgaven) in 1902. Op Java en Madoera steeg het debiet in Batavia, Preanger Regentschappen, Cheribon, Pekalongan, Rembang, Pasoeroean, Besoeki, Banjoemas, Madioen en Kediri boven het cijfer van 1902; in de buitenbezittingen was dit het geval met 6 van de betrokken 7 gewesten; zie daaromtrent nader het gewestelijk driejarig overzicht in bijlage ZZ. Het geheele zoutdebiet bracht in 1903 bruto op f 9 712 532, tegen f 9 456 466 (verbeterde opgaaf) in 1902.

Ongerekend de verkoopplaatsen, waar briquetzout gedurende het geheele jaar verkrijgbaar was, nam in 1903 het aantal debietplaatsen af met één, namelijk die te Plawangan (Pekalongan).

Tengevolge van de minder gunstige weersgesteldheid, waren de uitkomsten van de gouvernements-zoutwinning op Madoera, waaromtrent mede naar bijlage ZZ verwezen wordt, niet zoo bevredigend als in 1902. Er is namelijk 49 615 kojang zout gefabriceerd, tegen 63 477 kojang in laatstgenoemd jaar.

Bij het einde van 1903 was aan los zout voorhanden in de depôts 194 125 kojang en in de verkoop- en doorvoerpakhuizen 19 830 kojang, of in het geheel 213 955 kojang, tegen 215 556 kojang op ult. 1902. De voorraad briquetzout op ult. 1903 bedroeg 1304 kojang, tegen 1153 kojang bij het einde van 1902.

Door het gereed komen van de zoutbriquettenfabriek te Kalianget (res. Madoera) kon het gebied, waar het briquetstelsel werkt, worden uitgebreid met de residentiën Kediri, Soerabaja en Madioen (Gouv. Bt. 5 Jan. 1904 n°. 10; zie Bijbl. Ind. St. n°. 5969), bij welke gelegenheid tevens eenige regelingen zijn getroffen nopens den verkoop en het beheer van het briquetzout in die gewesten, welke regelingen ook voor de residentiën Madoera, Pasoeroean en Besoeki van toepassing zijn verklaard (Gouv. Bt. 30 Maart 1904 n°. 35; zie Bijbl. Ind. St. n°. 6008). Wanneer de installatie der fabriek, door de indiensstelling van nog drie nieuwe persen, in haar geheel voltooid zal zijn, zal het debiet van gebriquetteerd en verpakt zout ook tot andere gewesten kunnen worden uitgestrekt. Met den bouw van de fabriek te Mangonan (Boender) kwam men in den aanvang van 1904 nagenoeg gereed, maar de inwerkingstelling wacht nog op de ontvangst van de benoodigde machinerieën. Daar het onderzoek naar de gesteldheid van het terrein te Krampon (afd. Sampang) — vgl. K. V. 1903, kol. 301 — tot bevredigende uitkomsten leidde, is met den bouw van eene derde briquettenfabriek daar ter plaatse een aanvang gemaakt.

Bij Gouv. Bt. 11 Juni 1904 n°. 6 is machtiging verleend om, ten behoeve van het vervoer van los zout naar de briquettenfabriek te Kalianget, een Decauville-spoorbaan aan te leggen tusschen Marengan en Sarokka.

De in Semarang aan sommige desa's vrijgelaten zoutwinning uit de zoutwater- en modderwellen in de afdeeling Grobogan leverde in 1903 15 576 pikol op, tegen 16 621 pikol in 1902. Overeenkomstig de Ord. in Ind. St. 1876 n°. 258, zijn die desa's in den zoutcijns aangeslagen tot een bedrag van f 7821. Aan dien cijns zijn bij Ord. van 27 Maart 1904 (Ind. St. n°. 183), te rekenen van 1 Januari 1903, ook onderworpen de desa's in de voormalige Solosche enclave Selo, in verband waarmede de Ord. van 1876 bij die van 25 Aug. 1904 (Ind. St. n°. 346) eenige wijziging onderging. De aanslag van de Selosche desa's over 1903 bedroeg f 8614.

De bepalingen tot verzekering van het zoutmonopolie (Ind. St. 1882 n°. 73, zooals het sedert is gewijzigd) zijn, met betrekking tot de bevoegdheid tot uitkeering en vaststelling van premiën voor de aanhaling van clandestien zout, nader gewijzigd bij Ord. van 30 Aug. 1903 (Ind. St. n°. 309).

IV. KOOPVAART EN SCHEEPSBOUW.

§ I. KOOPVAART.

Blijkens de jaarlijks te Batavia verschijnende „Statistiek van den handel, de scheepvaart en de in- en uitvoerrechten in Nederlandsch-Indië" vertegenwoordigden de in 1903 voor particuliere rekening in de tol- en vrijhavens aldaar [1]) uit Nederland en den vreemde ingevoerde goederen (d. i. ongerekend de invoeren van gemunt en ongemunt goud en zilver) eene waarde van ruim f 165⁴ millioen, d. i. ruim f 14⁸ millioen minder dan in 1902, in welke vermindering Java en Madoera deelden voor ruim f 11⁶ millioen. Die achteruitgang, welke ook thans weder in hoofdzaak moet worden toegeschreven aan de kleinere aanvoeren van rijst en de geringe koopkracht der inlandsche bevolking, geldt voornamelijk den invoer uit Azië en Australië, wordende voor Britsch-Indië, Pinang, Singapore, Siam, Saigon en Australië voor 1903 respectievelijk f 0⁴³, f 1³, f 4¹, f 0⁵, f 7³ en f 1 millioen minder opgegeven dan over 1902. De invoer uit Europa was nagenoeg gelijk aan dien van 1902, hoewel de waarde van den invoer uit Nederland ruim f 1³ millioen lager was. Voor den achteruitgang van den invoer in de buitenbezittingen kunnen geen bepaalde redenen worden opgegeven. De waarde van den uitvoer voor rekening van particulieren steeg van f 237 millioen in 1902 tot f 241¹ millioen in 1903, welke toeneming voor ongeveer f 2¹ millioen Java en Madoera ten goede kwam. Deze gunstige uitkomst was, ondanks den sterk verminderden uitvoer van copra en koffie, hoofdzakelijk te danken aan den belangrijken uitvoer van tabak, benzine, gambir en verschillende gomsoorten. Ruim de helft der opgegeven invoerwaarde had in beide jaren betrekking op de artikelen manufacturen van alle soorten, kleederen, modewaren en garens (gezamenlijk in 1902 ruim 26 en in 1903 circa 33 °/₀), zoomede de in de handelsstatistiek onder „eetwaren" vermelde artikelen, en bovendien meel, rijst en zout (gezamenlijk in 1902 ruim 29 en in 1903 ruim 22 °/₀). Het grootste aandeel in de uitvoeren hadden suiker, tabak voor de Europeesche markt, koffie, zoomede gomsoorten; de hiervoor opgegeven waarde bedroeg in 1902 ruim 59 en in 1903 circa 58 °/₀.

Hoeveel onder de in- en uitvoeren begrepen was als van (of over) Nederland aangebracht en derwaarts afgeladen, blijkt voor

[1]) Wat betreft de havens in inlandsche staten, zijn in die statistiek alleen die behandeld, waar een *gouvernements*-tol- of havenkantoor gevestigd is.

al de in de handelsstatistiek afzonderlijk genoemde goederen uit bijlage AAA, waarin tevens de in- en uitvoeren voor gouvernementsrekening gespecificeerd worden, terwijl een der tabellen van die bijlage — voor die in- of uitvoerartikelen, waarvan dit uit de handelsstatistiek blijkt — de hoeveelheden aanwijst, waartoe de opgegeven waardecijfers betrekking hebben, en wel over de laatst bekende vijf jaren. Afzonderlijk voor de suiker wordt, in aansluiting aan soortgelijke opgaaf in vorige verslagen, hier nog aangeteekend, dat van de in 1903 van Java verscheepte totale hoeveelheid van 865 378 ton, voor zooveel dit bij de aflading kon worden opgegeven, de bestemming hoofdzakelijk was: Hongkong, Amerika, Japan, Australië, Britsch-Indië, Singapore en Engeland, namelijk respectievelijk 241 809, 173 565, 137 141, 67 369, 59 816, 48 678 en 20 302, of gezamenlijk 748 680 ton, terwijl van de overige 116 698 ton door de afladers als bestemming werd opgegeven o. a. 40 212 ton naar het Engelsch Kanaal voor orders, 878 ton naar St. Helena voor orders, 1341 ton naar Portugal voor orders, 11 980 ton naar Amerika voor orders en 59 455 ton naar Port-Saïd voor orders, welke laatstgemelde vijf hoeveelheden Amerika (19 233 ton), Engeland (75 194 ton) en België (8606 ton) tot eindbestemming hebben gekregen, terwijl eene hoeveelheid van 10833 ton, tengevolge van schipbreuk, hare bestemming niet heeft bereikt. In de overigens hiervóór vermelde hoeveelheden naar gelang van de bij de aflading opgegeven bestemming, waarbij nog te voegen is als verscheept naar Nederland, China en andere niet reeds genoemde landen of plaatsen respectievelijk 1733, 211 en 886 ton, is, voor zooveel in Indië is kunnen worden nagegaan, later geen wijziging gekomen.

Opgaven omtrent de scheepvaartbeweging, voor zoover die uit de handelsstatistiek is op te maken, zijn opgenomen in bijlage BBB, sub I en II.

§ 2. NEDERLANDSCH-INDISCHE KOOPVAARDIJVLOOT.

Volgens de in bijlage BBB, sub III, nader gespecificeerde gewestelijke opgaven, is het aantal in Nederlandsch-Indië te huis behoorende stoomschepen in 1903 geklommen van 157 tot 176 en dat der zeilschepen van 2437 tot 2453 (daaronder 165 en 145 op Europeesche wijze getuigde). De gezamenlijke inhoudsgrootte van al deze schepen, waarbij niet gerekend zijn die, welke een kleineren inhoud hadden dan 30 M³. (10.6 registerton), bedroeg 341 445 M³. (120 652 registerton), waaronder voor de stoomschepen 156 919 M³. (55 448 registerton).

De genoemde bijlage vermeldt tevens plaatsgewijze het aantal zeeschepen (stoom- en andere), welke op ult. 1903 te boek stonden als van een Nederlandsch-Indischen zeebrief voorzien.

Eerste zeebrieven zijn in 1903 uitgereikt ten behoeve van 10 stoomschepen (waarvan gebouwd in Nederland 8 en in den vreemde 2, metende respectievelijk 5175 en 112 registerton), zoomede ten behoeve van 2 in den vreemde gebouwde zeilschepen, gezamenlijk metende 480 registerton. Van deze 12 schepen behoorden er 9 (gezamenlijk 5541 ton) aan naamlooze vennootschappen en stonden er 3 (gezamenlijk 226 ton) op naam van Chineezen.

Bij K. B. 14 Dec. 1903 n°. 31 (Ind. St. 1904 n°. 145) zijn de bepalingen omtrent de zeebrieven en jaarpassen in Nederlandsch-Indië (Ind. St. 1874 n°. 113, juncto 1902 n°. 132) nader gewijzigd in dien zin, dat in bijzondere gevallen, krachtens Koninklijke machtiging, kan worden afgeweken van de bepaling, dat Nederlandsch-Indische zeebrieven en jaarpassen alleen kunnen worden uitgereikt aan schepen, waarvan het bestuur over alles, wat voor het onderhoud, de uitrusting en het victualieëren of bevrachten vereischt wordt, in Nederlandsch-Indië wordt gevoerd. In verband hiermede is bij Gouv. Bt. 31 Maart 1904 n°. 10 (Ind. St. n°. 190) eene wijziging gebracht in de bij Gouv. Bt. 25 Oct. 1888 n°. 17 (Ind. St. n°. 168) vastgestelde formulieren voor de verklaringen ter bekoming van zeebrieven of jaarpassen. In Januari 1904 is de Gouverneur-Generaal gemachtigd om die afwijking toe te passen op de stoomschepen der Java—China—Japan-lijn, waarvan het bewuste bestuur te Hongkong gevoerd wordt.

§ 3. SCHEEPSBOUW.

Zooals reeds in vorige verslagen is medegedeeld, bepaalt zich deze tak van nijverheid tot het deels op werven (zooals die te Tambelan in de residentie Riouw en onderhoorigheden en die bij de kampong Lemo Lemo in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden), deels op andere plaatsen aan het strand of aan de oevers der rivieren vervaardigen van op inlandsche wijze getuigde kleine vaartuigen, uitsluitend bestemd voor de kust- en binnenvaart. In de residentie Palembang houden de bewoners van de marga's Boeran, Tandjoeng Batoe, Merandjat en Kajoe Agoeng (afd. Ogan, Komering Ilir en Blidah) zich veel bezig met het vervaardigen van inlandsche vaartuigen, die, tegen den prijs van f 200 à f 250 per stuk, naar Djambi worden uitgevoerd.

Voor zoover blijkt, zijn in 1903 door inlanders en vreemde oosterlingen aangebouwd: in Batavia 1, Pekalongan 39 en Soerabaja 7 op inlandsche wijze getuigde zeeschepen en respectievelijk 4, 26 en 11 inlandsche vaartuigen van minder dan 2 ton inhoud, en van laatstgenoemde categorie 90 in Rembang. Wat de buitenbezittingen betreft, liepen van stapel: in Sumatra's Westkust 13, Benkoelen 12, Oostkust van Sumatra 118, Banka 1, Westerafdeeling van Borneo 12, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 4, Celebes en onderhoorigheden 67 en Bali en Lombok 1 op inlandsche wijze getuigde zeeschepen, terwijl in Sumatra's Westkust, Oostkust van Sumatra, Riouw en onderhoorigheden, Banka, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Celebes en onderhoorigheden respectievelijk 106, 70, 23, 1, 2 en 253 inlandsche vaartuigen kleiner dan 2 ton zijn afgeleverd.

Op de door Europeanen geëxploiteerde scheepstimmerwerven zijn in 1903 gebouwd: in de residentie Batavia 1 stoomschip en in de residentiën Cheribon, Semarang en Soerabaja respectievelijk 2, 11 en 8 op inlandsche wijze getuigde vaartuigen.

Van de te Tandjoeng Priok (Batavia) bestaande dokgelegenheid der „Droogdokmaatschappij Tandjoeng Priok" is in 1903 door 137 schepen gebruik gemaakt, zijnde 11 meer dan in 1902. Over het door de naamlooze vennootschap „Zeehaven en kolenstation Sabang" geëxploiteerd wordende gouvernementsdok te Sabang op Poelò Wè (Atjèh en onderhoorigheden) zie men hoofdstuk **E**, kol. 146.

Eene lijst van de op Europeesche wijze getuigde schepen, die in 1903 in den Nederlandsch-Indischen Archipel zijn verongelukt, vindt men in bijlage BBB, sub IV.

V. ANDERE ONDERWERPEN.

§ 1. HANDEL; FABRIEKS- EN HANDWERKSNIJVERHEID.

Groothandel. Blijkens de berichten der kamers van koophandel en nijverheid op de drie hoofdplaatsen van Java waren in 1903 de uitkomsten van den exporthandel over het algemeen bevredigend; van sommige artikelen was de uitvoer zelfs belangrijk grooter dan in 1902. Ook de importhandel had in 1903 minder reden tot klagen dan in vorige jaren, zoodat faillissementen weinig voorkwamen.

De kamer van koophandel te Makasser meldt, dat de exporthandel in 1903 is achteruitgegaan. Ook de importhandel gaf weinig bevredigende resultaten, daar de markt van enkele artikelen overladen was en de koopkracht der bevolking, tengevolge van minder goede oogsten, onvoldoende was. Betreffende den handel in het ressort der kamer van koophandel en nijverheid te Padang zijn voor dit gedeelte van het verslag geen mededeelingen ontvangen.

Binnenlandsche handel. De zoogenaamde tweedehandshandel was het gunstigst in de Preanger Regentschappen, wegens den overvloedigen koffieoogst, en in de afd. Djember der res. Besoeki wegens de belangrijke tabaks- en koffiecultuur. In de afdeelingen Demak, Pati en Koedoes (res. Semarang) en in de afdeeling Indramajoe (res. Cheribon) was de toestand ongunstig. Elders was de omzet in algemeenen zin redelijk te noemen. De inlandsche detail- of kleinhandel nam hier en daar toe als gevolg van betere oogsten.

Ten aanzien van den binnenlandschen handel in de buitenbezittingen zij verwezen naar hetgeen daaromtrent is medegedeeld in hoofdst. C.

Opgaven omtrent het aantal plaatsen, waar vaste markten (pasars) zijn ingesteld, zijn te vinden in bijlage CCC, sub III.

Fabrieks- en handwerksnijverheid. De in de gewestelijke verslagen over 1903 aangetroffen opgaven omtrent de aan particulieren toebehoorende industrieele inrichtingen, uitgenomen die, welke de verwerking van landbouwproducten beoogen (zie daaromtrent afd. I van dit hoofdstuk), zijn bijeengebracht in de in bijlage CCC, sub I, opgenomen lijst. De in die lijst verstrekte gegevens omtrent de werkloonen worden aangevuld door de sub II van die bijlage voorkomende uitvoerige gewestelijke opgaaf van de minima en maxima der in 1903 aan ambachtslieden en koelies betaalde dagloonen.

Kamers van koophandel en nijverheid. Van de vijf in Nederlandsch-Indië bestaande kamers van koophandel en nijverheid gaven alleen die te Semarang, Soerabaja en Makasser verslagen over 1903 in druk uit.

Bij Gouv. Bt. 16 Juni 1903 n°. 23 is een nieuw reglement van orde voor de kamer te Soerabaja goedgekeurd (zie Bijbl. Ind. St. n°. 5880).

Inlandsche kunstnijverheid. De van wege de Vereeniging „Oost en West" opgerichte naamlooze vennootschap, bestemd om als tusschenpersoon op te treden tusschen de producenten van voorwerpen van inlandsche kunstnijverheid en de afnemers hier te lande en elders (zie K. V. 1903, kol. 306), is in 1903 tot stand gekomen onder den naam van „Maatschappij tot bevordering van de nijverheid, huisvlijt en kunstnijverheid der inlandsche bevolking van Oost- en West-Indië *Bocatan*". De statuten dier Maatschappij zijn goedgekeurd bij K. B. 3 Aug. 1903 n°. 15 (zie St. Ct. n°. 209).

Het door den heer J. A. Loebèr Jr., onder dagteekening van 12 November 1903, uitgebracht verslag omtrent zijne onderzoekingen in buitenlandsche musea naar voortbrengselen van Indische kunstnijverheid (vgl. t. a. p.) is gepubliceerd in deel LVI (blz. 625—642) van de „Bijdragen tot de Indische taal-, land- en volkenkunde", uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië alhier.

Het door den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid uitgebracht rapport omtrent zijne over Java en Madoera gemaakte dienstreis in het belang van de inlandsche nijverheid (zie hoofdst. H, kol. 166) is in den loop van 1904 bij de landsdrukkerij te Batavia in het licht verschenen.

Door genoemden directeur zijn de hoofden van gewestelijk bestuur uitgenoodigd om den ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur op te dragen den controleur J. E. Jasper de gegevens te verschaffen, welke hij mocht noodig hebben voor de samenstelling van een handboek over inlandsch vlechtwerk, welk werk als een soort van leidraad zal dienen op de huisvlijtscholen, waarmede, ingevolge Gouv. Bt. 15 Jan. 1904 n°. 18, in het regentschap Ngawi der residentie Madioen eene proef genomen wordt (vgl. hoofdst. K, afd. I, kol. 199).

Tentoonstellingen. In 1903 zijn te Batavia tentoonstellingen gehouden van honden, pluimvee en dameshandwerken. Ook hadden van wege den „Nederlandsch-Indische(n) Kunstkring" eenige tentoonstellingen plaats van schilderijen, cameeën en Chineesche kunstvoorwerpen. Over de in 1903 gehouden tentoonstellingen van paarden en vee zie men kol. 289 en 299.

§ 2. VISSCHERIJEN.

De sedert het jaar 1899 genomen maatregelen om den vischvoorraad in het meer Sitoe Lengkong (afd. Galoeh, res. Cheribon) te vermeerderen door middel van jonge visch (vischbibit) — zie K. V. 1900, blz. 177 — hebben niet het gewenschte resultaat gehad. Bij Gouv. Bt. 12 Juli 1904 n°. 50 is nu de resident van Cheribon gemachtigd om te beschikken over een bedrag van f 300 voor den aankoop van geheel of grootendeels volwassen visch van goedaardige soorten, ten einde daarmede het meer te bevolken.

Bij Gouv. Bt. 15 Sept. 1903 n°. 4 (Ind. St. n°. 318) is, met toepassing van art. 3, sub *b*, der parelvisscherij-ordonnantie (Ind. St. 1902 n°. 4), verklaard, dat aan geen door het Gouvernement erkenden inlandschen vorst of bestuurder de beschikking toekomt over inkomsten uit de visscherij naar parelschelpen, paarlemoerschelpen of tripang binnen drie Engelsche zeemijlen van de kusten der afdeelingen Noord- en West-Nieuw-Guinea (res. Ternate en onderhoorigheden), met uitzondering van de tot laatstgenoemde afdeeling behoorende eilandengroep der Radja Ampat, en met dien verstande, dat deze verklaring niet geldt voor die gedeelten der kustwateren, welke zoowel binnen drie Engelsche zeemijlen van Nieuw-Guinea als binnen dien afstand van een der eilanden van de Radja Ampat-groep liggen.

Van de onder de vroegere regeling verleende vergunningen tot het visschen naar parelschelpen, paarlemoerschelpen en tripang in de territoriale wateren van onder ons rechtstreeksch bestuur staande gedeelten van Nederlandsch-Indië zijn er, op grond van § 7, sub *c*, der overgangsbepalingen van de parelvisscherij-ordonnantie, in de laatste maanden van 1903 nog 68

ingetrokken (Gouv. Btn. 26 Nov., 3 en 23 Dec. 1903 nos. 6, 17 en 25).

Het rapport van den chef der Xde afdeeling van 's lands plantentuin te Buitenzorg over tripang en tripangvisscherij (zie K. V. 1903, kol. 306) is in druk verschenen als n°. LXXI der „Mededeelingen uit 's lands plantentuin". Het rapport komt tot de conclusie dat, ofschoon de levenswijze der tripangsoorten nog zoogoed als onbekend is en alleen zou kunnen worden geleerd door langdurige en nauwgezette onderzoekingen aan zee, toch als waarschijnlijk kan worden aangenomen, dat het bedrijf der tripangvisscherij, zooals het thans wordt uitgeoefend, geen ernstig gevaar oplevert voor het voortbestaan van een of meer der soorten.

Volgens de algemeene jaarlijksche handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië is in 1903 van daar aan schelpen van verschillende soort uitgevoerd voor eene waarde van f 1 402 300 en aan tripang voor eene waarde van f 896 358, welke uitvoeren in 1902 eene waarde vertegenwoordigd hadden van f 1 647 918 en f 847 656. Aan gezouten en gedroogde visch is uitgevoerd ± 160 000 pikol, tegen ± 139 000 pikol in 1902.

§ 3. IJKWEZEN.

Gedurende de maand September 1903 werd te Buitenzorg en in de maanden November en December van dat jaar te Semarang geen zitting voor den ijk en herijk gehouden, en zulks tengevolge van het aan den inspecteur van het ijkwezen verleend binnenlandsch verlof wegens ziekte.

In de verschillende ijkdistricten, waar het aantal voor het ijkonderzoek aangewezen plaatsen in den loop van 1903 van 178 tot 183 steeg, kwamen, volgens niet geheel volledige opgaven, in dat jaar ter verificatie 26 909 aan het Gouvernement en 22 501 aan particulieren toebehoorende ijkvoorwerpen, waarvan er 24 811 en 18 760 (respectievelijk ruim 92 en 83 %) konden worden goedgekeurd, doch zulks, wat 4634 en 942 stuks betreft, eerst na voorafgegane justeering. Eerstgenoemd totaal bestond uit 23 119 maten, gewichten en strijkers en 1692 weegwerktuigen (alleen voor Java en Madoera — met Bali en Lombok — waren deze getallen 16 752 en 1367); wat het andere totaal betreft, dat van den ijk en herijk ten behoeve van particulieren, was de verdeeling 13 666 maten, gewichten en strijkers en 5094 weegwerktuigen (alleen voor Java en Madoera — met Bali en Lombok — 12 227 en 3680).

Aan ijkgelden is, eveneens volgens onvolledige opgaven, in 1903 ontvangen f 7520, tegen f 8910 (verbeterde opgaaf) in 1902.

Aangezien de bepalingen op het ijkwezen groote bezwaren opleverden bij het gebruik van datjins (Romeinsche unsters), gebezigd bij de voorbereidende onderzoekingen ten behoeve van de landrenteregeling, zijn de voorschriften omtrent het toezicht op maten, gewichten en weegwerktuigen, welke in den dienst van den lande worden gebruikt (Ind. St. 1899 n°. 48), bij Gouv. Bt. 16 Sept. 1903 n°. 40 (Ind. St. n°. 323) in dier voege nader gewijzigd, dat de uitsluitend ten gebruike bij die onderzoekingen bestemde datjins zijn uitgesloten van den ijk en herijk.

In verband met het aan den inspecteur van het ijkwezen verleend binnenlandsch verlof, is bij Ord. van 24 Mei 1904 (Ind. St. n°. 261) het verbod in de 1ste al. van art. 4 der Ord. van 19 Jan. 1899 (Ind. St. n°. 49), betreffende het te koop aanbieden of in den handel brengen van maten, gewichten en weegwerktuigen, welke niet voorzien zijn van het voorgeschreven goedkeuringsmerk, tijdelijk buiten werking gesteld, terwijl voorts bij Gouv. Bt. 24 Mei 1904 n°. 15 (zie Jav. Ct. 1904 n°. 43) eenige tijdelijke maatregelen zijn genomen met betrekking tot het onderzoek van voor 's lands dienst bestemde, aan den ijk onderworpen voorwerpen.

§ 4. LOTERIJEN.

In het tijdvak 1 Mei 1903 t/m ult. April 1904 werden toegestaan een groote geldloterij van f 500 000, waarvan de winsten voor de helft te bestemmen voor het Centraal Comité in Nederlandsch-Indië van het Roode Kruis en de andere helft voor de commissie van bijstand in den arbeid van de „Vereeniging tot bevordering van Christelijk leven en onderling hulpbetoon" te Magelang, benevens elf kleine geldloterijen, tot een gezamenlijk bedrag van f 100 000, o. a. voor den bouw van 2 kerken (ten behoeve van de Roomsch-katholieke gemeente te Salatiga en de Protestantsche gemeente te Bangil) en 5 Fröbelscholen, en voorts ten behoeve van de door de „Vereeniging der Zusters van liefde" in het leven geroepen scholen, van eene tentoonstelling van producten van landbouw, veeteelt en nijverheid en van de straatverlichting te Magelang. Bovendien is in dat tijdvak vergunning verleend tot het houden van eene loterij, groot f 2500, ten behoeve van eene op 31 Mei 1903 te Buitenzorg gehouden paardententoonstelling.

De in de eerste plaats genoemde loterij, zoomede de vóór 1 Mei 1903 toegestane kleine loterijen (zie K. V. 1903, kol. 307/308), speelden op tijd uit.

Bij Ord. van 28 Jan. 1904 (Ind. St. n°. 105) zijn de bepalingen op het houden van loterijen (Ind. St. 1886 n° 12) in dier voege aangevuld, dat van de belasting van 6 %, welke van het toegestaan bedrag eener loterij aan den lande verschuldigd is, restitutie kan worden verleend over het bedrag der loten, welke, bij loterijen voor een liefdadig doel of voor instellingen van openbaar nut, niet verkocht en buiten de trekking gebleven zijn.

De Minister van Koloniën,

IDENBURG.

Bijvoegsel.

Hoofdstuk F.

§ 5. Gevangeniswezen.

(zie kol. 157 158.)

Gedurende 1903 zijn gebouwd en opgeleverd 5 districtsgevangenissen op Java en 10 landsgevangenissen in de buitenbezittingen. Een landsgevangenis op Java is ingericht voor een grooter aantal gevangenen, terwijl, ter tijdelijke tegemoetkoming aan gebrek aan ruimte wegens overbevolking in een landsgevangenis op Java en in een in de buitenbezittingen, tot het huren van particuliere gebouwen is moeten worden overgegaan.

Volgens de uit Indië ontvangen opgaven met betrekking tot de mutatiën onder de gevangenen gedurende 1902 (over 1903 zijn nog geen volledige gegevens voorhanden), was het aantal definitief veroordeelden, op 1 Januari 1902 bedragen hebbende 27 770 (verbeterde opgaaf), bij het einde van dat jaar gedaald tot 27 750 (onder welke totalen echter begrepen is een groot aantal — respectievelijk 14 187 en 13 129 — door den politierechter gestraften). Het cijfer der veroordeelden, wier vonnis nog niet in kracht van gewijsde was gegaan, hetwelk, met inbegrip van dat der preventief in hechtenis gestelden, op 1 Januari 1902 bedragen had 7679, was bij het einde van dat jaar gedaald tot 7610. Derhalve telden de gevangenissen op 1 Januari 1902 35 449 veroordeelden en beklaagden en op 31 December van dat jaar 35 360. Het totaal der gedurende 1902 bijgekomen „nieuw veroordeelden" beliep 332 372 en dat der wegens strafeindiging ontslagenen 327 891, zijnde respectievelijk 17 076 en 16 745 meer dan het jaar te voren, welke verschillen hoofdzakelijk betroffen de politioneel veroordeelden, die in den regel 95 à 96 % der veroordeelden uitmaken. Van deze tot straffen van slechts zeer korten duur veroordeelden telden in 1902 onder de bijgekomen „nieuw veroordeelden" 317 085 en onder de wegens strafeindiging ontslagenen 315 688, zijnde respectievelijk 14 377 en 15 421 meer dan in 1901.

Voorloopige gegevens betreffende het aantal gevangenen over 1903 vindt men in bijlage E, sub XI, welk overzicht voor elke gevangenis in het bijzonder tevens het aantal onder de gedetineerden voorgekomen ziekte- en sterfgevallen vermeldt. Over het algemeen was de gezondheidstoestand gunstig, al kwamen ook wederom in vele gevangenissen gevallen van beri-beri en in enkele choleragevallen voor. De beri-beri bleef overal heerschen onder de dwangarbeiders, toegevoegd aan de in verschillende deelen van Indië ageerende krijgsmacht en kwam voorts veelvuldig voor ter Oostkust van Sumatra, in Menado en in Ternate. Proeven tot bestrijding van deze ziekte door toediening van katjang idjoe werden genomen in de gevangenissen te Bangkalan (Madoera), Bangil (Pasoeroean), Benkoelen, Banda (Amboina), Tondano (Menado), Bandjermasin en Poeroek Tjahoe (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), zoomede in de barakken voor beri-beri-lijders te Loeboeq Pakam (Oostkust van Sumatra). Blijkens de ontvangen rapporten waren de uitkomsten gunstig.

Evenals in vorige jaren, zijn de mannelijke inlandsche gestraften, die tot dwangarbeid voor langer dan één jaar waren veroordeeld, nagenoeg uitsluitend gebezigd voor transportdiensten bij de troepen te velde en bij de kolenontginning te Sawah Loento. Naar Atjèh, waar de sterkte tusschen 1645 en 1789 man afwisselde, werden 1250 dwangarbeiders (tegen 803 in 1902) als aanvulling gezonden en naar Djambi 600. Verder moesten nog dwangarbeiders beschikbaar worden gesteld voor de krijgsmacht te Poeroek Tjahoe (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), voor eene mobiele colonne in de residentie Oostkust van Sumatra en voor de bezetting van Korintji. Voor de kolenontginning konden in 1903 niet meer dan 702 dwangarbeiders worden bestemd; de sterkte aldaar van 1693 man op ult. December 1902 daalde tot 1564 man bij het einde van 1903.

Orde en tucht werden in 1903 over het algemeen naar eisch gehandhaafd.

Het toezicht op het tijdig ontslag van tot dwangarbeid voor langer dan één jaar veroordeelde personen, waarmede vroeger de officieren van justitie bij de raden van justitie waren belast (Ind. St. 1847 n°. 28, zooals het sedert is gewijzigd), is bij Gouv. Bt. 11 Nov. 1903 n°. 5 (Ind. St. n°. 382), met ingang van 1 Januari 1904, opgedragen aan den directeur van justitie.

Ten einde een behoorlijk overzicht te verkrijgen van den aard der werkzaamheden, welke dagelijks verricht worden door de veroordeelden en andere gevangenen van inlandschen landaard en daarmede gelijkgestelden, heeft de directeur van justitie, bij circulaire van 5 April 1904, den hoofden van gewestelijk bestuur opgedragen door de cipiers van de gevangenissen in hunne gewesten, te beginnen met 1 Mei 1904, registers van die werkzaamheden te doen houden.

Het bij de centrale gevangenis voor Europeanen en met hen gelijkgestelden te Semarang en bij de militaire strafgevangenis, tevens huis van detentie, te Tjimahi bestaande gebruik om aan de mannelijke gevangenen, die zich goed gedragen, op hun verzoek, te vergunnen nu en dan vrouwen bij zich te ontvangen, is in November 1903 opgeheven.

Volgens de boekingen bij het departement van justitie beliepen de kosten van het gevangeniswezen, ongerekend hetgeen voor gebouwen is uitgegeven, over het laatst bekende jaar (1902) f 2 398 999 (tegen f 2 318 530 over 1901), waarvan wegens traktementen en toelagen aan ambtelijk personeel bij de gevangenissen en kettingkwartieren f 200 830 (in 1901 f 204 456) en wegens bezoldiging van mandoers, belast met het toezicht over de veroordeelden tot dwangarbeid of tenarbeidstelling aan de publieke werken f 147 464 (in 1901 f 138 251).

Hoofdstuk K, afdeeling V.

Geneeskundig staatstoezicht. (Aanvulling; zie kol. 212.) Door den inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst is rapport uitgebracht omtrent het door hem ingesteld onderzoek naar de geneeskundige behandeling van de mijnwerkers op Banka, alsmede naar alles wat op den hygiënischen toestand dier arbeiders van invloed is (zie K. V. 1903, kol. 204/205), welk rapport nog bij de Indische Regeering in overweging is.

Bij gelegenheid van eene in Maart 1903 te Buitenzorg gehouden inspectie is in het beri-beri-gesticht aldaar een onderzoek ingesteld naar het voorkomen van ankylostomum duodenale. Bij microscopisch onderzoek der faeces van een aantal lijders, zoowel dwangarbeiders als Chineesche mijnwerkers uit Banka, bleken de meesten besmet, welke ervaring door latere onderzoekingen bevestigd is. In verband hiermede, is door den chef over den geneeskundigen dienst de medewerking der Indische geneesheeren ingeroepen voor de verzameling van gegevens, noodig om te beoordeelen, welke beteekenis de darm-parasiet heeft voor de volksgezondheid in Indië.

Inspecties over verschillende inlandsche ziekeninrichtingen gaven aanleiding tot het uitvaardigen van eene circulaire van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid aan de hoofden van gewestelijk bestuur, strekkende om door geregeld en nauwkeurig toezicht te geraken tot opheffing van verschillende bij die inspecties geconstateerde misstanden. Ten einde bij dat toezicht, waarbij uit den aard der zaak de aangelegenheden op zuiver geneeskundig gebied buiten beschouwing worden gelaten, de taak der hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur te vergemakkelijken, zijn in de circulaire eenige onderwerpen aangegeven, waarop in het bijzonder zal zijn te letten, namelijk het terrein waarop de ziekeninrichtingen gebouwd zijn, de gebouwen en bijgebouwen, de verpleging der lijders, de voeding en het drinkwater, de latrines en badgelegenheden, de administratie en het dienstdoend personeel.

Vaccine-inspecties werden gehouden in de residentiën Batavia, Djokjakarta en Soerakarta. In het vaccinedistrict Weltevreden werd eene vereenvoudiging ingevoerd van den administratieven arbeid der vaccinateurs, terwijl voor dat district eene regeling is voorgesteld, waarbij van het bestaande kringenstelsel wordt afgeweken.

Waar er op de dienstreizen van den inspecteur gelegenheid toe bestond, werd aan de stations en in de treinen het materieel geïnspecteerd voor het verleenen van hulp aan gekwetsten bij spoorwegongelukken.

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË

VAN 1904.

BIJLAGEN.

BIJLAGEN.

Bijlage A.

Circulaire van den 1sten gouvernements-secretaris aan de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madoera (met uitzondering van de Vorstenlanden), dd. 24 Mei 1904 n°. 2069, betreffende de regeling van het welvaarts-onderzoek.

Bij mijne circulaire van 30 Maart 1903 n°. 1079, houdende aanbieding van den „Ontwerp-Leidraad voor het gewestelijk onderzoek naar de mindere welvaart op Java en Madoera" werd UHEdG. o. m. medegedeeld dat bedoeld ontwerp na afloop der daarover met den Voorzitter der Hoofdcommissie gehouden gewestelijke conferenties opnieuw door die Hoofdcommissie in behandeling zou worden genomen ter overweging van de in bedenking gegeven wijzigingen of aanvullingen, waarna door haar een definitief ontwerp aan de Regeering zou worden aangeboden.

Bij bedoelde nadere behandeling zijn door de Hoofdcommissie verschillende vragen uit den Ontwerp-Leidraad geschrapt, eensdeels om het onderzoek zooveel doenlijk te bekorten en te bespoedigen, anderdeels omdat zij bij nader inzien minder noodig of te weinig tot de zaak afdoend werden geacht.

Daarentegen zijn verschillende nieuwe vragen opgenomen om voor de welvaart gewichtige factoren, waaraan oorspronkelijk geen of niet voldoende aandacht was gewijd, beter tot hun recht te doen komen.

Is de Leidraad daardoor eenigszins omvangrijker geworden, daartegenover staat dat het onderzoek zelf beter aan het beoogde doel zal beantwoorden en bovendien — dank zij vooral de vervanging der desa'sgewijze in districts- of afdeelingsgewijze statistieken en het vorderen van districts- of afdeelingsgewijze beantwoording van de meeste vragen — aanmerkelijk vereenvoudigd is.

Van den definitieven Leidraad zooals die thans, aldus gewijzigd, door de Regeering is goedgekeurd en van de daarvan te maken vertaling in z. g. Dienstmaleisch zullen UHEdG. de noodige gedrukte exemplaren zoo spoedig mogelijk worden toegezonden, waarna terstond met de gewestelijke onderzoekingen een aanvang moet worden gemaakt.

Ten aanzien van deze onderzoekingen, wenscht de Gouverneur-Generaal U het volgende opgemerkt te zien in aansluiting aan de in mijn in hoofde aangehaald rondschrijven vervatte instructiën.

In de eerste plaats is het de uitdrukkelijke wensch van den Landvoogd dat met die onderzoekingen de meest mogelijke voortgang worde gemaakt.

Zijner Excellentie schijnt een termijn van één jaar voor de beëindiging daarvan voldoende, zoodat vóór 1 Juli 1905 de verkregen gegevens aan den Voorzitter der Hoofdcommissie zullen moeten zijn ingediend.

Nochtans behoeft het geen betoog dat het streven om het onderzoek te bespoedigen geen afbreuk zal mogen doen aan de juistheid van de te verzamelen cijfers en gegevens. Terwijl dus eenerzijds door UHEdG. alles in het werk zal moeten worden gesteld wat tot eene vlugge behandeling van zaken leidt, verlangt de Gouverneur-Generaal dat er anderzijds door U voor zal worden gewaakt dat de in Uw gewest met de onderzoekingen belaste personen de meest mogelijke nauwgezetheid betrachten.

Mocht in een of ander gewest het bepaald onmogelijk zijn binnen den gestelden termijn gereed te komen, dan zal een behoorlijk gemotiveerd voorstel tot eenige verlenging daarvan aan den Voorzitter der Commissie kunnen worden gedaan.

Ten overvloede zij hierbij aangeteekend, dat niet geschroomd mag worden om eventueele misstanden aan het licht te brengen.

De bedoeling toch is niet een onderzoek in te stellen naar tekortkomingen van personen, maar eenvoudig het licht der waarheid te doen schijnen over toestanden en te zoeken naar middelen om in die toestanden verbetering te brengen.

Het moge den onderzoekers daarbij een prikkel zijn dat door de Regeering in principe besloten is om de resultaten later te doen omwerken tot gewestelijke monografieën (onder opgave van de namen van allen die daaraan hebben medegewerkt). Indien zulk eene monografie dan nog wordt verrijkt met overzichtskaarten en met een kort historisch overzicht, onder vermelding der belangrijkste administratieve wijzigingen en daaraan als bijlagen worden toegevoegd de resultaten van andere recente onderzoekingen, dan zal voor ieder gewest een vraagbaak worden verkregen welke van het grootste belang te achten is.

Door de publicatie van de resultaten van het welvaartsonderzoek op deze wijze zal dus, ook afgezien van de vraag welke maatregelen op grond daarvan genomen zullen worden, een werk van blijvende en van economische waarde tot stand komen.

Om de eenheid in het onderzoek te bevorderen heeft Zijne Excellentie het raadzaam geoordeeld den Voorzitter van de Hoofdcommissie, daarin bijgestaan door den Secretaris dier commissie, met de centrale leiding der gewestelijke onderzoekingen te belasten.

Aan genoemden Voorzitter zal door UHEdG. maandelijks, te beginnen met 1 Augustus a. s., een beknopt rapport moeten worden ingediend, in het kort aangevende den stand der werkzaamheden, de moeielijkheden bij het onderzoek gerezen, de inlichtingen omtrent bepaalde onderdeelen nader verlangd, kortom al datgene wat strekken kan tot een vluggen en goeden gang van zaken en tot voorkoming van stagnatie in het onderzoek.

De heer Steinmetz zal op die rapporten eventueel zijne opmerkingen kunnen stellen, terwijl ZHEdG. bevoegd is om, waar hem zulks in het belang der zaak bepaald noodig voorkomt, in den gang of de wijze van het onderzoek in te grijpen. Zijne Excellentie vertrouwt voorts dat zoo noodig door UHEdG. met hem te houden plaatselijke besprekingen bevorderlijk zullen zijn aan het wegruimen van gerezen moeielijkheden en aan eene spoedige afdoening van zaken.

Wat de samenstelling der gewestelijke commissie betreft, zijn in de 4de alinea van mijne meer aangehaalde circulaire van 30 Maart 1903 n°. 1079 de noodige aanwijzingen gegeven. Aan dat deel van het onderzoek, dat als van zelf aan de bestuursambtenaren zal ten deel vallen, zullen alle in het gewest geplaatste Europeesche bestuursambtenaren en de Regenten moeten deelnemen, ieder voor zijn ressort. In verband hiermede komt het den Landvoogd wenschelijk voor dat zij ook allen deel uitmaken van de gewestelijke commissie, waarin overigens onder voorzitterschap van UHEdG. alle ambtenaren en particulieren geroepen worden, die een belangrijk aandeel in het onderzoek zullen hebben.

Om te groote vergaderingen te voorkomen moet de commissie in secties worden gesplitst naar de bestuursafdeelingen. Houdt de betrokken Assistent-Resident, als hoofd der afdeeling, toezicht op de onderzoekingen der ondergeschikte ambtenaren, dan

A

zal voorkomen worden dat bij eventueele personeelswisselingen een opvolger soms niets vindt van wat zijn voorganger had moeten verzamelen.

Voor bedoelde splitsing pleit voorts ook nog dit, dat in den regel in elke afdeeling wel een Regent is, die, langer dan eenig ander ambtenaar binnen zijn ressort geplaatst, daarover dus ten aanzien van verschillende aangelegenheden dikwijls de beste inlichtingen zal kunnen geven.

De andere gedeelten van het gewestelijk onderzoek, als die betreffende boschwezen, veeteelt, enz. zullen uit den aard der zaak grootendeels voor rekening komen van de betrokken technici, zoo die er in de gewestelijke commissie zijn.

Wanneer enkele leden der gewestelijke commissie voor dit onderzoek of gedeelten daarvan bijzondere geschiktheid en belangstelling getoond hebben, dan heeft de Gouverneur-Generaal er geen bezwaar tegen dat deze personen daarmede in het bijzonder door UHEdG. belast worden. Wordt hiervoor bijv. een Controleur aangewezen dan zouden diens werkzaamheden tijdelijk kunnen worden opgedragen aan de districtshoofden of zoo dat niet mogelijk is aan den Controleur van eene naburige contrôle-afdeeling. Voorts machtigt Zijne Excellentie U om voor schrijfloonen en andere dergelijke kosten ten behoeve van de gewestelijke onderzoekingen onder nadere goedkeuring der Regeering de noodige uitgaven te doen.

Het ligt in de bedoeling van Zijne Excellentie om aan de ambtelijke leden van de gewestelijke commissie voor reizen in het belang van het onderzoek aanspraak te geven op reis- en verblijfkosten op den gewonen voet; aan de particuliere leden wenscht de Landvoogd een nader vast te stellen daggeld toe te kennen, als zij speciaal voor het onderzoek werkzaam zijn.

Eene omstandigheid, welke de taak van de gewestelijke commissie aanmerkelijk verlicht en op grond waarvan Zijne Excellentie de hoogergenoemde termijn van één jaar dan ook voldoende acht, is, dat de verkregen gegevens niet door haar behoeven te worden verwerkt, aangezien het opmaken van gewestelijke resumé's aan de Hoofdcommissie blijft overgelaten.

Bij de indiening aan de Hoofdcommissie van elk afgerond geheel kan de gewestelijke commissie nochtans hare beschouwingen daarover ten beste geven.

Zoodra de gegevens over zoodanig geheel verzameld zijn, zullen deze echter aan den Voorzitter der Hoofdcommissie moeten worden aangeboden, zonder daarmede dus te wachten totdat het geheele gewestelijk onderzoek is afgeloopen.

Onder aanteekening ten slotte dat is afgezien van het in mijne veel aangehaalde circulaire ter sprake gebracht denkbeeld om in streken, waar onder de bevolking minder welvaart, verarming of ellende aan den dag komt, den kleinen man in de landstaal een officieel verhoor (met daarvan op te maken procesverbaal) te doen ondergaan over de oorzaken waaraan volgens de meening der bevolking zelve — hetzij dan ten rechte of ten onrechte — die ongunstige toestand is te wijten, heb ik de eer, op last van den Gouverneur-Generaal, UHEdG. het vorenstaande mede te deelen, met verzoek daaraan het vereischte gevolg te willen geven.

De 1ste Gouvernements Secretaris,

(w. g.) PAULUS.

Bijlage B.

(Zie hoofdstuk D van het verslag.)

A. Legerstatistiek (tabellen 1–18).

Formatie en sterkte.

Winsten en verliezen.

Onderwijs, eerbelooningen en straffen.

B. Gewapende korpsen niet rechtstreeks tot het leger behoorende.

1. Formatie en sterkte van het leger (ongerekend het ...

OMSCHRIJVING.	Normale formatie.								Tegenwoordige (*tijdelijk* geldende) formatie.							
	Officieren en als zoodanig dienstdoenden.			Militairen beneden den rang van officier (ongerekend — als in de voorgaande kolommen begrepen — de onderluitenants en de adjudant-onderoff. dd. officier).				Troepenpaarden	Officieren en als zoodanig dienstdoenden.			Militairen beneden den rang van officier (ongerekend — als in de voorgaande kolommen begrepen — de onderluitenants en de adjudant-onderoff. dd. officier).				Troepenpaarden.
	Officieren *b*)	Onderluitenants.	Adj.-onderoff. dd. offic.	Europeanen	Amboineezen.	Andere inlanders	Totaal.		Officieren.	Onderluitenants.	Adj.-onderoff. dd. offic.	Europeanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Totaal.	
Staf van den Gouverneur-Generaal	*c*) 3	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	*c*) 3	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Civiel en militair gouverneur van Atjèh en onderhoorigh.	*d*) 2	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	*d*) 2	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Departement van oorlog (commandant van het leger, kabinet en Iste afdeeling van het departement) *a*)	10	,,	,,	1	,,	,,	1	,,	10	,,	,,	1	,,	,,	1	,,
Generale staf. hoofdbureau generale staf (VIIde afd. departement van oorlog en topographisch bureau)	12	,,	,,	22	,,	,,	22	,,	13	,,	,,	22	,,	,,	22	,,
Generale staf. brigades van den topographischen dienst	13	,,	,,	45	,,	,,	45	,,	14	,,	,,	54	,,	,,	54	,,
Generale staf. gewestelijke dienst	5	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	*l*) 6	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Gewestelijke en plaatselijke staf	*e*) 29	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	*e*) 29	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Infanterie. hoofdbureau (IIde afd. departement van oorlog) en staf van het wapen	6	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	6	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Infanterie. commandant der infanterie te Magelang	2	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	2	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Infanterie. infanterie-troepen: 20 veldbataljons en 1 reserve-bataljon	364	,,	,,	*i*) 5931	*i*) 2550	*i*) 6612	*i*) 15 093	,,	378	,,	,,	5 976	2899	6 612	15 487	,,
Infanterie. infanterie-troepen: 4 depôt-bataljons	83	,,	,,	*j*) 1080	*j*) 255	*j*) 1990	*j*) 3 325	,,	83	,,	,,	1 080	255	1 990	3 325	,,
Infanterie. infanterie-troepen: garnizoens-infanterie, subsistentenkaders en subsist. detachementen, benevens strafdetachement en kaderscholen	229	,,	,,	1849	3	5190	7 042	,,	256	,,	,,	2 135	3	5 945	8 083	,,
Infanterie. infanterie-troepen: op marsch ter bereiking van de bestemming	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Korps marechaussee te voet (in Atjèh en onderhoorigheden)	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	20	,,	,,	72	570	570	1 212	,,
Cavalerie. hoofdbureau (VIIIste afd. departement van oorlog) en staf van het wapen	2	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	2	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Cavalerie. cavalerietroepen	29	,,	,,	447	,,	400	847	700	30	,,	,,	455	,,	403	858	718
Cavalerie. op marsch ter bereiking van de bestemming	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Artillerie. hoofdbureau (IIIde afd. departement van oorlog) en staf van het wapen	21	,,	3	11	,,	,,	11	,,	21	,,	3	11	,,	,,	11	,,
Artillerie. artillerie-troepen: veld- en bergbatterijen op Java	37	,,	3	656	,,	489	1 145	496	37	,,	3	658	,,	489	1 147	496
Artillerie. artillerie-troepen: vesting-artillerie op Java	28	,,	7	450	,,	239	689	,,	28	,,	7	450	,,	239	689	,,
Artillerie. artillerie-troepen: artillerie der buitenbezittingen	25	,,	4	439	,,	363	802	69	26	,,	4	420	,,	455	875	69
Artillerie. dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	19	,,	,,	345	,,	66	411	,,	18	,,	,,	250	,,	17	267	,,
Artillerie. op marsch ter bereiking van de bestemming	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Genie. hoofdbureau (IVde afd. departement van oorlog) en staf van het wapen	44	,,	,,	45	,,	,,	45	,,	45	,,	,,	45	,,	,,	45	,,
Genie. genietroepen en werklieden	17	,,	,,	524	,,	342	866	,,	22	,,	,,	530	,,	342	872	,,
Genie. dienst der geniemagazijnen	4	,,	,,	13	,,	,,	13	,,	8	,,	,,	11	,,	,,	11	,,
Genie. op marsch ter bereiking van de bestemming	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Militaire administratie. hoofdbureau (Vde afd. departement van oorlog)	13	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	14	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Militaire administratie. intendance, korps- en magazijnsadministratie	101	,,	,,	105	,,	,,	105	,,	108	,,	,,	136	,,	,,	136	,,
Militaire administratie. militaire schrijvers	,,	,,	,,	548	,,	,,	548	,,	,,	,,	,,	579	,,	,,	579	,,
Geneeskundige en hospitaaldienst. hoofdbureau (VIde afd. departement van oorlog)	*f*) 8	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	*f*) 8	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Geneeskundige en hospitaaldienst. algemeen magazijn van geneesmiddelen en scheikundig laboratorium	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Geneeskundige en hospitaaldienst. korps officieren van gezondheid	174	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	191	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Geneeskundige en hospitaaldienst. ,, officieren-apothekers	20	,,	,,	*h*) ,,	,,	,,	*h*) ,,	,,	20	,,	,,	*h*) ,,	,,	,,	*h*) ,,	,,
Geneeskundige en hospitaaldienst. ,, apothekersbedienden	,,	*h*) ,,	,,	26	,,	,,	26	,,	,,	*h*) ,,	,,	26	,,	,,	26	,,
Geneeskundige en hospitaaldienst. ,, officieren-paardenartsen	8	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	8	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Geneeskundige en hospitaaldienst. hospitaaldienst	,,	,,	,,	970	,,	699	1 669	,,	,,	,,	,,	1 047	,,	773	1 820	,,
Geneeskundige en hospitaaldienst. op marsch ter bereiking van de bestemming	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Korps stafmuzikanten	,,	,,	,,	41	,,	,,	41	,,	,,	,,	,,	41	,,	,,	41	,,
Kader en élèves der militaire school	3	,,	,,	27	,,	1	28	,,	3	,,	,,	27	,,	1	28	,,
Kader van het korps pupillen	7	,,	,,	109	,,	,,	*k*) 109	,,	7	,,	,,	109	,,	,,	109	,,
Kader bij de militaire strafgevangenis en bij de militaire provoosthuizen	1	,,	,,	33	,,	,,	33	,,	1	,,	,,	33	,,	,,	33	,,
Totalen aan militairen op ult. 1903	*g*) 1319	,,	17	13 717	2808	16 391			*m*) 1419	,,	17	14 168	3727	17 836		
Recapitulatie	1336			32 916			32 916	1265	1436			35 731			35 731	1283
Infanterie, veldleger, garn.-inf., enz. (voor zoover hierboven onder de gelijknamige wapens en diensten uitgetrokken).	684	,,	,,	8860	2808	13 792	25 460	,,	725	,,	,,	9 191	3157	14 547	26 895	,,
Infanterie, marechaussee te voet	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	20	,,	,,	72	570	570	1 212	,,
Cavalerie	31	,,	,,	447	,,	400	847	700	32	,,	,,	455	,,	403	858	718
Artillerie	130	,,	17	1901	,,	1 157	3 058	565	130	,,	17	1 789	,,	1 200	2 989	565
Genie	65	,,	,,	582	,,	342	924	,,	75	,,	,,	586	,,	342	928	,,
Andere onderdeelen	409	,,	,,	1927	,,	700	2 627	,,	437	,,	,,	2 075	,,	774	2 849	,,
Totalen als boven	*g*) 1319	,,	17	13 717	2808	16 391	32 916	1265	*m*) 1419	,,	17	14 168	3727	17 836	35 731	1283
Op ult. 1902 waren de totalen	1338	,,	17	13 677	2808	16 389	32 874	1265	1415	,,	17	14 026	3727	17 653	35 406	1283

rekend het niet-militair personeel) op ult. 1903.

Troe- pen- paar den.	Sterkte. n)							
	Officieren en als zoodanig dienstdoenden.			Militairen beneden den rang van officier (ongerekend — als in de voorgaande kolommen begrepen — de onderluitenants en de adjudant-onderofficieren dd. officier).				Troe- pen- paarden.
	Offi- cieren.	Onder- luite- nants.	Adj.- onderoff. dd. officier.	Europea- nen (en Afrika- nen). ij)	Amboi- neezen.	Andere inlan- ders.	Totaal. ii)	
"	c) 1	"	"	"	"	"	"	"
"	d) 2	"	"	"	"	"	"	"
"	o) 10	"	"	1	"	"	1	"
"	p) 12	"	"	z) 61	"	"	z) 61	"
"	13	"	"	"	"	"	"	"
"	l) 7	"	"	"	"	"	"	"
"	q) 28	"	"	aa) "	"	"	aa) "	"
"	6	"	"	"	"	"	"	"
"	2	"	"	"	"	"	"	"
"	319	49	w) 1	5 133	2 871	7244	15 248	"
"	50	12	"	911	580	1 861	3 352	"
"	253	21	"	2 385	35	6 465	8 885	"
"	3	1	"	106	142	276	524	"
"	r) 19	"	"	71	630	635	1 336	"
"	2	"	"	"	"	"	"	"
718	32	"	"	450	"	384	834	634
"	"	"	"	3	"	2	5	"
"	17	"	x) 2	3	"	"	3	"
496	36	"	6	581	"	625	1 206	672
"	39	"	15	553	"	418	971	"
69	9	"	3	183	"	229	412	50
"	18	"	"	bb) 236	"	16	252	"
"	1	"	"	19	"	2	21	"
"	s) 37	"	"	51	"	"	51	"
"	16	"	"	549	"	323	872	"
"	9	"	"	11	"	"	11	"
"	"	"	"	3	"	2	5	"
"	14	"	"	"	"	"	"	"
"	109	"	"	151	"	"	151	"
"	"	"	"	cc) 452	26	"	478	"
"	f) 8	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	t) 174	"	"	"	"	"	"	"
"	22	"	"	"	.	"	"	"
"	"	"	"	25	"	"	25	"
"	9	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	dd) 771	dd) 316	dd) 586	dd) 1673	"
"	1	"	"	12	6	7	25	"
"	"	"	"	ee) 41	"	"	ee) 41	"
"	r) 3	"	"	ff) 25	"	1	ff) 26	"
"	2	"	"	gg) 36	"	"	36	"
"	1	"	"	34	"	"	34	"
	u) 1284	83	27	12 857	4 606	19 076	36 539	1 356
283	v) 1394			hh) 36 539				
"	633	83	1	8 535	3 628	15 846	28 009	"
"	19	"	"	71	630	635	1 336	"
718	34	"	"	453	"	386	839	634
565	120	"	"	1 575	"	1 290	2 865	722
"	62	"	26	614	"	325	939	"
"	416	"	"	1 609	348	594	2 551	"
283	u) 1284	83	27	12 857	4 606	19 076	36 539	1 356
283	1313	83	24	12 954	4 239	18 027	35 220	1 457

AANMERKINGEN.

a) De verdere afdeelingen van het departement van oorlog, waartoe ook behooren enkele in speciale betrekkingen geplaatste hoofd- en verdere officieren, worden gevormd door de bij de verschillende wapens en diensten vermelde hoofdbureaux (zie Ind. St. 1894 n°. 88, 1898 n°. 125, 1901 n°. 166, 1902 n°. 136 en 1903 n°. 172).

b) Ingevolge § 59 der legerformatie, zooals zij luidt ingevolge Ind. St. 1901 n°. 166, kunnen bij de *infanterie* 100 plaatsen van 2de-luitenant worden vervuld door onderluitenants.

c) Van de 3 adjudanten van den Gouverneur-Generaal kan er één tot de marine behooren. Die plaats wordt vervuld door een luitenant-ter-zee 1ste klasse. De aan het leger ontleende adjudant behoort tot de cavalerie, terwijl de luitenant-kolonelsplaats wordt ingenomen door den gepensionneerden luitenant-kolonel der cavalerie Jhr. L. D. C. de Lannoy.

d) Tijdelijk in de normale formatie opgenomen 1 luitenant-generaal, aan wien 1 kapitein van den generalen staf, de infanterie, de cavalerie, de artillerie of de genie als adjudant is toegevoegd (K. B. 11 Sept. 1900 n°. 32). De adjudants-betrekking wordt vervuld door een kapitein der infanterie.

e) Ongerekend, wat betreft den gewestelijken staf, de officieren hiervóór bij „generale staf" vermeld onder „gewestelijke dienst".

f) Hieronder 4 behoorende tot het korps officieren van gezondheid en 4 behoorende tot het korps officieren-apothekers.

g) Hieronder 904 *luitenants* (waarvan alleen bij de infanterie 507, daaronder — zie noot *b* — ten hoogste 100 onderluitenants). Van de 904 luitenants kunnen er ten hoogste 559 den rang hebben van 1ste-luitenant, van wie 252 bij de infanterie. Onder de 904 luitenants zijn al de 8 paardenartsen begrepen en onder het maximum van 559 1ste-luitenants 3 hunner, ofschoon de formatie van het korps paardenartsen (die kunnen zijn kapitein, 1ste- of 2de-luitenant) het aantal in elken rang niet aanwijst.

h) De in de formatie opgenomen 6 onderluitenants-apothekersbedienden verrichten geene diensten als officier-apotheker en zijn in verband hiermede vermeld in de rubriek „Militairen beneden den rang van officier". Op ult. 1903 waren nog geene onderluitenants-apothekersbedienden aangesteld.

i) Ongerekend 3 sergeant-majoors en 1 fourier, die als leerlingen bij de kaderscholen zijn ingedeeld.

j) Als voren 3 sergeant-majoors en 5 fouriers.

k) Benevens 600 pupillen (zie § 127 der legerformatie, zooals zij luidt ingevolge Ind. St. 1889 n°. 88 en 1896 n°. 81). De bij Ind. St. 1897 n°. 129 bedoelde reorganisatie van het korps pupillen zal eerst geleidelijk zijn tot stand te brengen. Voor wijziging dienovereenkomstig van de aangehaalde § 127 zal het ten einde loopen van den overgangstoestand zijn af te wachten.

l) Hieronder 1 luitenant-kolonel, toegevoegd aan den civielen en militairen gouverneur van Atjèh en onderhoorigheden.

m) Hieronder, met inbegrip van al de 8 paardenartsen (zie het slot van noot *g*), 973 in de rangen van 1ste- of 2de-luitenant.

n) Welke categorieën van officieren en minderen beneden dien rang — en hoevelen — hoewel nog tot het leger behoorende, *niet* in de sterkte tellen, blijkt uit tabel **2** van deze bijlage.

o) Van de 9 hierbedoelde officieren (buiten den legercommandant) behooren er 1 tot den generalen staf, 7 tot de infanterie en 1 tot de militaire administratie.

p) Hieronder 15 officieren van den eigenlijken stafdienst (10 afkomstig van de infanterie, 1 van de cavalerie en 4 van de artillerie). Onder de overige 17 telde men er 15 van de infanterie, 1 van de artillerie en 1 van de genie.

q) Als bij noot *f*. De hierbedoelde 28 officieren waren allen van de infanterie.

r) Allen van de infanterie.

s) Hieronder 7 officieren gedetacheerd van de infanterie en 1 van de cavalerie.

t) Hiervan 9 tijdelijk (voor den tijd van vijf jaren) aangestelde officieren van gezondheid der 2de klasse (waarvan 4 vreemdelingen).

u) Hieronder 537 eerste- en 268 tweede-luitenants, waarvan bij de infanterie respectievelijk 259 en 179. Onder het cijfer der tweede-luitenants tellen in deze opgaaf ook de van het Nederlandsche leger in Indië gedetacheerde officieren, ten getale van 45, namelijk 22 der infanterie (2 kapiteins en 20 eerste-luitenants), 2 der cavalerie (eerste-luitenants), 6 der artillerie (eerste-luitenants), 5 der genie (1 kapitein en 4 eerste-luitenants), benevens 4 eerste-luitenants-kwartiermeester, 5 officieren van gezondheid (1 der 1ste en 4 der 2de klasse) en 1 paardenarts 2de klasse.

v) Overigens behooren nog tot het leger de officieren, vermeld in tabel **2** van deze bijlage.

w) Deze adjudant-onderofficier is tot wederopzeggens als dienstdoende officier gebezigd, ter vervanging van een ontbrekenden 2de-luitenant.

x) Hieronder 9 als voren.

ij) In het geheel telde het leger op ult. 1903 nog 27 Afrikanen (2 minder dan op ult. 1902) en wel 24 bij de infanterie (allen bij de veldbataljons), 1 bij het korps marechaussee en 2 bij den hospitaaldienst.

z) In het hier uitgetrokken cijfer is niet begrepen het bij de formatie toegestane niet-militair personeel, bestaande uit 13 Europeanen en verder uit 76 inlanders, onder welke laatsten 20 topografen, wier aantal bij de formatie niet vast is bepaald.

aa) Onder den gewestelijken staf in Atjèh ressorteeren 2 Europeesche opzichters (niet-militairen) voor het toezicht over de daar gedetacheerde dwangarbeiders.

bb) Aan niet-militair personeel waren bovendien bij sommige artillerie-inrichtingen overeenkomstig de formatie in dienst 20 Europeanen en 3 inlanders.

cc) Ter voorziening in het tekort aan *militairen* als schrijver waren bovendien in dienst 122 *niet-militairen* (95 Europeanen, 9 Amboineezen, 16 andere inlanders en 2 Chineezen).

dd) Bij den hospitaaldienst is bovendien beschikt over een vrij talrijk burgerpersoneel, namelijk: 1°. ter bezetting van plaatsen, voor welke in de formatie op *militairen* is gerekend, over 396 burgerpersonen (116 Europeanen of Amboineezen, 19 Chineezen en 261 niet-Amboineesche inlanders); 2°. over 8 ziekenverpleegsters (waaronder 2 hoofdverpleegsters), zoomede 26 Europeesche en 227 inlandsche niet-militairen, welke 261 plaatsen door de formatie zijn aangewezen voor burgerpersoneel; en 3°. over 725 dwangarbeiders, wier voor den hospitaaldienst benoodigd aantal voor 1903 bepaald was op 973.

ee) Hieronder 10 soldaten, die bij het korps stafmuzikanten in beproeving waren, doch niet, als niet zijnde militair, de bij het korps als tromdrager in dienst zijnde inlander.

ff) Hieronder 18 leerlingen der militaire school (2 minder dan volgens de formatie kunnen worden toegelaten).

gg) Ongerekend 1 bij de formatie als topograaf toegestaan burgerambtenaar (Europeaan).

hh) Overigens behooren nog tot het leger: 1°. de onderofficieren en manschappen, vermeld in tabel **2** van deze bijlage; 2°. het korps (burgerlijke) ambtenaren (39 personen), en 3°. nog 895 burgerpersonen, ter vervulling van in de formatie begrepen plaatsen, namelijk 518 ter vervanging van ontbrekende militairen (vgl. de noten *cc* en *dd*) en 377 ter vervulling van plaatsen waarvoor ook de formatie niet-militairen aanwijst (vgl. de noten *z*, *aa*, *bb*, *dd*, *ee* en *gg*), een en ander ongerekend het niet in de legerformatie begrepen ondergeschikt inlandsch burgerpersoneel (magazijnsknechten, werklieden, wakers, mandoers, koelies, enz.), waarvan de formatie door het legerbestuur wordt vastgesteld. Bij den hospitaaldienst werden overigens op het einde van 1903 725 dwangarbeiders gebezigd. Bij een deel der artillerie worden, ter vervanging van paarden, muildieren gebezigd. Bij de veld- en bergbatterijen op Java telde men op ult. 1903 538 paarden en 76 muildieren; bij de in Atjèh gedetacheerde bergbatterij was de verdeeling 24 paarden en 34 muildieren en bij de sectiën bergartillerie ter Sumatra's Westkust 31 paarden en 19 muildieren.

ii) Voor eene verdeeling naar geboorteland (of naar landaard) zie tabel **3** van deze bijlage.

B

2. Specificatie van de op ult. 1903 tot het Indische leger behoorende, maar niet in de sterkte tellende, en daarom in tabel 1 niet vermelde militairen, en van de op dien datum voor dat leger bestemde, maar nog niet in Indië aangekomen nieuwe officieren.

a. Officieren en als zoodanig dienstdoenden.

OMSCHRIJVING.		Wapen of dienstvak.												Totaal.		
		Generale staf.	Infanterie.			Cavalerie.	Artillerie.		Genie.	Militaire administratie.	Offic. van gezondheid.	Apothekers. a)	Paardenartsen.	Officieren	Onderluitenants.	Ad.-onderoffic. dd. offic.
			Officieren.	Onderluitenants.	Adj.-onderoffic. dd. offic.		Officieren.	Ad.-onderoffic. dd. offic.								
Met verlof buiten Nederlandsch-Indië		1	107	6	„	2	16	„	15	14	37	4	1	197	6	„
Op non-activiteit		„	1	„	„	1	„	„	„	2	„	„	„	4	„	„
Bij het leger gevoerd „voor memorie"		„	4	„	„	1	„	„	„	„	1	4	„	10	„	„
„ „ „ „ „à la suite"		„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„
Gedetacheerd hier te lande b)		2	36	„	„	2	6	„	2	9	4	„	„	61	„	„
„ bij de landmacht in West-Indië		„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„
Totaal op ult. 1903		3	148	6	„	6	22	„	17	25	44	8	1	274	6	„
Op ult. 1902 waren de cijfers		5	121	9	„	8	20	„	15	33	35	11	1	249	9	„
Bovendien telde *niet* in de sterkte nevenstaand aantal der op ult. 1903 door eerste benoeming, door overplaatsing of door detacheering voor het Indische leger bestemde, maar nog *niet* in Indië aangekomen officieren.	naar Indië onderweg	„	6	„	„	„	4	„	„	„	c) 2	„	„	12	„	„
	beschikbaar ter uitzending	„	45	„	„	2	1	„	„	„	d) 13	e) 4	„	65	„	„
Op ult. 1902 waren de cijfers	naar Indië onderweg	„	7	„	„	„	„	„	1	6	1	1	„	16	„	„
	beschikbaar ter uitzending	„	37	„	„	„	3	„	„	„	2	1	„	43	„	„

a) Van de in de formatie opgenomen onderluitenants-apothekersbedienden is hier geene melding gemaakt, daar deze categorie van onderofficieren den dienst van officier-apotheker niet mogen verrichten.

b) Namelijk bij het leger, de Koloniale Reserve, het Koloniaal Werfdepôt, bij militaire inrichtingen van onderwijs, enz.

c) Officieren van gezondheid der 2de klasse, tijdelijk voor 5 jaren benoemd.

d) Hieronder 10 officieren van gezondheid der 2de klasse, tijdelijk voor 5 jaren benoemd; en 1 officier van gezondheid der 2de klasse, gedetacheerd in West-Indië.

e) Hieronder 1 officier-apotheker der 2de klasse, gedetacheerd in West-Indië.

b. Onderofficieren en manschappen. f)

OMSCHRIJVING.	Landaard.			
	Europeanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Totaal.
Bij de subsistentenkaders in afwachting van vertrek naar Nederland	26	„	„	26
Gestraften bij het strafdetachement	32	1	g) 17	50
Gedetineerden in de militaire strafgevangenis	121	5	h) 97	223
Totalen op ult. 1903	i) 179	k) 6	114	299
Op ult. 1902 waren de cijfers	227	10	92	329

f) De bij het leger „voor memorie" gevoerde onderofficieren en manschappen — 48 Europeanen — blijven hier buiten aanmerking, omdat zij, zoolang zij in

die positie verkeeren tijdelijk uit de sterkte zijn afgevoerd. Het zijn voornamelijk de onderofficieren-instructeurs der barisans op Madoera en der korpsen gewapende politiedienaren op Java en in een aantal gewesten der buitenbezittingen; voorts de onderofficieren en minderen, belast met de waarneming der betrekking van ambtenaar bij de legeradministratie, of van betrekkingen buiten het leger, zoolang hunne militaire verbintenis nog niet is geëindigd, zoomede de met gevangenis gestrafte militairen, die niet in de militaire strafgevangenis zijn opgenomen.

Wat het korps pupillen betreft, telt in tabel **1** alleen het kader, niet het aantal pupillen (op ult. 1903 34 Europeesche of Indo-Europeesche jongelingen). Het aantal pupillen bij de korpsen bedroeg op ult. 1903 2 zonen van Afrikanen, 3 van Amboineezen en 30 van andere inlanders.

g) 9 Javanen en 8 Soendaneezen.

h) 70 Javanen, 7 Madoereezen, 16 Soendaneezen en 4 Boegineezen.

i) Hieronder 139 afkomstig uit Nederland, 11 kleurlingen, 24 Belgen en Franschen, 3 Duitschers en 2 wier afkomst onbekend is.

k) Allen afkomstig uit den Molukschen archipel.

3. Verdeeling naar landaard, enz. van de tot het leger behoorende officieren en militairen beneden dien rang op ult. 1903.

Europeanen.

VERDEELING NAAR GEBOORTELAND.	Officieren en als zoodanig dienstdoenden *a*).			Onderofficieren en manschappen *b*).
	Officieren.	Onderluitenants.	Adj.-onderoff. dd. officier.	
Afkomstig uit Nederland	844	58	21	8 718
„ „ Nederlandsch-Indië	425	15	„	*c*) 1 793
„ „ Belgie	2	1	„	953
„ „ Duitschland	6	7	6	1 249
„ „ Zwitserland	„	1	„	162
„ „ Frankrijk	„	„	„	1
„ „ Luxemburg	„	„	„	71
„ van elders	7	1	„	62
Totalen	1284	83	27	13 009

Amboineezen en andere inlanders.

VERDEELING NAAR LANDAARD.	Onderofficieren en manschappen (naar gelang van wapen of dienstvak te verdeelen als hieronder).								
	Infanterie.	Marechaussee.	Cavalerie.	Artillerie.	Genie	Hospitaaldienst.	Korps milit. schrijvers.	Kader der milit. school.	Totaal.
Amboineezen	3 634	630	„	„	„	322	26	„	*d*) 4 612
Javanen	13 898	515	266	1132	254	486	„	„	16 551
Soendaneezen	1 246	78	120	142	56	53	„	„	1 695
Madoereezen	323	12	„	4	6	24	„	„	369
Boegineezen	122	11	„	7	5	7	„	1	153
Maleiers, enz.	371	19	„	5	4	23	„	„	*e*) 422
Totalen	19 594	1265	386	1290	325	915	26	1	23 802

a) Hieronder niet begrepen, als niet in de sterkte van het leger tellende, 273 officieren (waarvan 10 voor memorie gevoerd, 4 op non-activiteit gesteld, 62 in Nederland gedetacheerd en 197 met verlof in Nederland) en 6 onderluitenants (allen met verlof in Nederland).

b) Hieronder niet begrepen, als niet in de sterkte van het leger tellende, 43 voor memorie gevoerde Europeanen.

c) Hieronder zijn 272 in Indië geboren uit Europeesche ouders en 1521 kleurlingen.

d) Van de hierbedoelde 4612 Amboineezen of met dezen gelijkgestelden waren er 2120 afkomstig uit den Molukschen archipel, 2410 waren Menadoneezen en 82 waren Alfoeren.

e) Onder de 422 Maleiers, enz. waren begrepen 12 Niassers, 384 Timoreezen of Rotineezen en 26 van nog andere landaarden.

4. Aanwezige sterkte op ult. 1903, gesplitst naar de militaire commandementen, met [zon

MILITAIRE COMMANDEMENTEN.	I. Infanterie (uitgezonderd het aantal infanteristen, begrepen in rubriek III en IV en wat Atjèh betreft, uitgenomen het korps marechaussee te voet, begrepen in rubriek II en IV).						II. Andere wapens en diensten (uitgenomen het aantal niet-infanteristen, begrepen in rubriek III en IV).						
	Officieren.	Onderluitenants.	Adj. onderoff. dd. officier.	Onderofficieren en minderen.			Officieren.	Onderluitenants.	Adj. onderoff. dd. officier.	Onderofficieren en minderen.			Officieren.
				Europ. en Afrikanen.	Amboin. en andere inlanders	Te zamen.				Europ. en Afrikanen.	Amboin. en andere inlanders.	Te zamen.	
1ste militaire afdeeling op Java *b*)	123	17	"	1608	2616	4224	183	"	10	930	619	1549	1
2de " " " "	104	17	1	939	1968	2907	121	"	7	946	974	1920	
3de " " " "	37	7	"	526	1037	1563	56	"	4	301	234	535	
Te zamen op Java (met Billiton)	264	41	1	3073	5621	8694	360	"	21	2177	1827	4004	2
Atjèh en onderhoorigheden	90	17	"	1038	2924	3962	96	"	2	620	1515	2135	
Sumatra's Westkust	65	10	"	659	1692	2351	48	"	"	191	106	297	
Oostkust van Sumatra	15	"	"	100	301	401	10	"	"	29	13	42	"
Palembang	36	5	"	320	1208	1528	26	"	1	139	51	190	
Benkoelen *c*)	5	"	"	20	86	106	1	"	"	9	3	12	"
Lampongsche Districten	3	"	"	7	30	37	1	"	"	3	2	5	"
Banka	7	"	"	42	136	178	1	"	"	13	7	20	"
Riouw	4	"	"	25	75	100	1	"	1	8	3	11	"
Westerafdeeling van Borneo	12	"	"	66	255	321	10	"	"	39	23	62	"
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	23	"	"	192	605	797	10	"	1	67	30	97	
Celebes, Menado en Timor. — gouv. Celebes en onderhoorigh.	15	"	"	93	259	352	9	"	"	38	35	73	"
Celebes, Menado en Timor. — residentie Menado	1	1	"	30	109	139	1	"	"	"	2	2	"
Celebes, Menado en Timor. — " Timor	1	"	"	15	23	38	1	"	"	"	2	2	"
Amboina en Ternate. — " Amboina	13	1	"	85	293	378	8	"	"	33	15	48	"
Amboina en Ternate. — " Ternate	2	"	"	13	48	61	1	"	"	6	3	9	"
Zuid-Nieuw-Guinea	4	"	"	38	92	130	1	"	"	14	7	21	"
Te zamen in de verschillende commandementen der buitenbezittingen, uitgenomen die van Atjèh	206	17	"	1705	5212	6917	129	"	3	589	302	891	
Wijders telde het leger nog:													
aan korpsen en instellingen, niet in bovenstaande opgaven begrepen *d*)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
aan militairen — buiten het commandement, waartoe hun korps behoort — op reis ter bereiking hunner bestemming	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totale legersterkte	560	75	1	*e*) 5816	12757	19573	585	"	26	*f*) 3386	3644	7030	3

a) Hieronder begrepen de officieren, die kwartierziek en die met binnenlandsch verlof wegens ziekte waren.

In den *emplacementstaat*, waaraan de hier voorkomende opgaven zijn ontleend, worden de zieken en geëvacueerden niet wapensgewijze vermeld, zooals wèl het geval is in de aan den *sterktestaat* ontleende tabel **6**, sub *a*, op blz. 8 van deze bijlage. De sterktestaat bevat echter geen territoriale opgaven nopens de distributie van het leger, zooals voor de onderwerpelijke tabel noodig zijn. Bovendien heerscht er tusschen beide opgaven met betrekking tot de geëvacueerden in zoover verschil, dat de sterktestaat al de geëvacueerden vermeldt, de emplacementstaat daarentegen alleen diegenen die geëvacueerd zijn naar plaatsen *buiten* het commandement waartoe hun korps behoort.

b) Tot de 1ste militaire afdeeling op Java behooren ook de twee militaire posten op Billiton, op ult. 1903 in het geheel sterk 1 officier en 63 onderofficieren en minderen (6 Europeanen en 57 inlanders), allen behoorende tot de infanterie.

c) Tot het militaire commandement van Benkoelen behoort het garnizoen van Kepahiang (Palembang), op ult. 1903 sterk 1 officier en 48 onderofficieren en

..., met afzonderlijke opgaaf, voor zooveel dit blijkt, van het personeel der infanterie.

...grepen	III. Verpleegd in de ziekeninrichtingen en geëvacueerd. *a)*						IV. Niet-beschikbaren.						V. Totaal militairen.						Troepenpaarden en muildieren.
...nderen.				Onderofficieren en minderen.						Onderofficieren en minderen.						Onderofficieren en minderen.			
...e zamen.	Officieren.	Onderluitenants.	Adj. onderoff. dd. officier.	Europ. en Afrikanen	Amboin. en andere inlanders	Te zamen.	Officieren.	Onderluitenants.	Adj. onderoffi. dd. officier.	Europ. en Afrikanen.	Amboin. en andere inlanders.	Te zamen.	Officieren.	Onderluitenants.	Adj. onderoffi. dd. officier.	Europ. en Afrikanen.	Amboin. en andere inlanders.	Te zamen.	
1549	13	1	"	540	370	910	23	2	"	627	1247	1874	342	20	10	3705	4852	8557	240
1920	4	"	"	334	409	743	22	1	"	565	1083	1648	251	18	8	2784	4434	7218	801
535	5	"	"	168	127	295	7	"	"	150	434	584	105	7	4	1145	1832	2977	101
4004	22	1	"	1042	906	1948	52	3	"	1342	2764	4106	698	45	22	7634	11118	18752	1142
2135	4	1	"	153	360	513	15	"	"	127	368	495	205	18	2	1938	5167	7105	136
297	5	"	"	180	219	399	12	"	"	289	718	1007	130	10	"	1319	2735	4054	50
42	"	"	"	10	13	23	"	"	"	23	44	67	25	"	"	162	371	533	"
190	1	"	"	25	63	88	10	2	"	96	163	259	73	7	1	580	1485	2065	"
12	"	"	"	1	6	7	"	"	"	10	44	54	6	"	"	40	139	179	"
5	"	"	"	1	"	1	"	"	"	8	28	36	4	"	"	19	60	79	"
20	"	"	"	1	10	11	"	"	"	9	61	70	8	"	"	65	214	279	"
11	"	"	"	1	11	12	"	"	"	7	26	33	5	"	1	41	115	156	"
62	"	"	"	8	10	18	1	"	"	23	61	84	23	"	"	136	349	485	"
97	1	"	"	12	18	30	3	"	"	31	58	89	37	"	1	302	711	1013	"
73	"	"	"	7	7	14	3	"	"	14	32	46	27	"	"	152	333	485	28
2	"	"	"	2	"	2	"	"	"	"	"	"	2	1	"	32	111	143	"
2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	14	14	2	"	"	15	39	54	"
48	"	"	"	7	13	20	"	"	"	5	14	19	21	1	"	130	335	465	"
9	"	"	"	1	1	2	"	"	"	"	8	8	3	"	"	20	60	80	"
21	"	"	"	"	"	"	"	"	"	12	27	39	5	"	"	64	126	190	"
891	7	"	"	256	371	627	29	2	"	527	1298	1825	371	19	3	3077	7183	10 260	78
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	6	"	"	136	1	137	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	4	1	"	72	213	285	"
...030	33	2	"	1451	1637	*g)* 3088	96	5	"	1996	4430	6426	1284	83	27	*h)* 12 857	23 682	36 539	1356

minderen (5 Europeanen en 43 inlanders), 4 Europeanen en 41 inlanders van de infanterie, 1 Europeaan van de genie en 2 inlanders van den hospitaaldienst.

d) Hier worden bedoeld het korps stafmuzikanten te Weltevreden, het kader en de élèves der militaire school te Meester-Cornelis, het kader van het korps pupillen te Gombong, het kader van de militaire strafgevangenis tevens huis van detentie te Tjimahi, zoomede het personeel der provoosthuizen te Batavia, Magelang, Soerabaja, Koeta Radja, Padang, Palembang en Bandjermasin.

Van de hierbedoelde militairen bevindt zich dus alleen het personeel der provoosthuizen gedeeltelijk in de buitenbezittingen, namelijk 10 Europeesche provoostgeweldigers en stokkeknechts (in Atjèh 3, te Padang en Palembang 5 en te Bandjermasin 2).

e) Hieronder 24 Afrikanen.

f) Hieronder 3 Afrikanen.

g) Hieronder zijn begrepen 776 geëvacueerden (388 Europeanen, 64 Amboineezen en 324 andere inlanders).

h) Hieronder 27 Afrikanen.

5. Samenstelling en legering van de troepenmacht in Atjèh en onderhoorigheden op 1 Jan., 1 Juli en 31 Dec. 1903.

WAPENS EN DIENSTEN.	1 Jan. 1903.				1 Juli 1903.				31 Dec. 1903.			
	Officieren en als zoodanig dienstdoenden.			Onderofficieren en minderen.	Officieren en als zoodanig dienstdoenden.			Onderofficieren en minderen.	Officieren en als zoodanig dienstdoenden.			Onderofficieren en minderen.
	Officieren	Onderluitenants.	Adj.-onderoffic. dd. offic.		Officieren.	Onderluitenants	Adj.-onderoffic. dd. offic.		Officieren	Onderluitenants	Adj.-onderoffic. dd. offic.	
1°. Aanwezige sterkte.												
Staf	10	„	„	5 a) (5)	10	„	„	5 (5)	10	„	„	5 (5
Infanterie	104	15	1	4152 (1034)	103	19	„	4211 (1130)	102	17	„	4417 (1138)
Marechaussee b)	16	1	„	1211 (72)	19	1	„	1250 (70)	19	„	„	1244 (64)
Cavalerie	5	„	„	141 (95)	4	„	„	112 (80)	4	„	„	129 (97)
Artillerie	7	„	2	237 (138)	7	„	2	222 (127)	8	„	2	226 (135)
Genie	14	„	„	157 (97)	14	„	„	119 (77)	16	„	„	138 (89)
Administratie	13	„	„	77 (77)	13	„	„	75 (75)	14	„	„	80 (79)
Geneeskundige dienst	30	„	„	336 (162)	29	„	„	337 (165)	28	„	„	353 (178)
Verpleegd in de ziekeninrichtingen c)	6	„	„	368 (96)	2	„	„	402 (135)	4	1	„	513 (153)
Totalen	205	16	3	6684 (1776)	201	20	2	6733 (1864)	205	18	2	7105 (1938)
2°. Distributie (gezamenlijke wapens en diensten).												
POSTEN EN GARNIZOENEN.												
Koeta Radja en voorwerken	84	7	1	2138 (729)	81	10	1	2176 (755	84	6	2	2104 (756)
Posten in de voormalige geconcentreerde linie met den zeepost Oelee Lheue d)	12	„	„	381 (105)	11	1	„	358 (94)	9	1	„	288 (74)
Tijdelijke posten daarbuiten e)	14	1	„	771 (104)	14	1	„	720 (109)	14	1	„	752 (102)
In Groot-Atjèh	110	8	1	3290 (938)	106	12	1	3254 (958)	107	8	2	3144 (932
Post op het eiland We	3	„	1	79 (45)	4	„	1	93 (50)	4	„	„	105 (68)
Zeeposten in de Onderhoorigheden	63	4	1	2266 (570)	64	5	„	2198 (602)	66	7	„	2382 (584)
Mobiele colonne te Tandjoeng Kala of Bajan	10	1	„	341 (105)	5	1	„	178 (59)	4	1	„	178 (52)
Tijdelijke posten in de Onderhoorigheden	19	3	„	708 (118)	22	2	„	1010 (195)	24	2	„	1296 (302)
Totalen als onder 1°.	205	16	3	6684 (1776)	201	20	2	6733 (1864)	205	18	2	7105 (1938)

a) De cijfers tusschen ( ) geplaatst, wijzen het aantal Europeanen en Afrikanen aan.
b) In de samenstelling van het nog niet in de normale formatie opgenomen korps marechaussee in Atjèh is, na hetgeen dienaangaande in K. V. 1900 (bijlage A, blz. 6) werd vermeld, geene wijziging meer gebracht.
c) Behoorende tot verschillende wapens en diensten.
d) Van de voormalige geconcentreerde linie was op ult. 1903 alleen de post Lam Njòng nog overgebleven.
e) In de 1ste helft van 1903 werd de post Tjòt Goeë ingetrokken; op ult. 1903 waren de hierbedoelde posten dezelfde als op 1 Juli 1903.
Op ult. 1903 telde de op deze posten, ten getale van 3, aanwezige troepenmacht, gezamenlijk aan officieren en militairen beneden dien rang: te Indrapoeri en Seulimeum (beide in de XXII Moekims) respectievelijk 270 en 272 man en te Lhō' Nga (in de XXV Moekims) 225 man. De bezettingen van beide eerstgenoemde posten bestonden grootendeels uit marechaussee, die van laatstgenoemden post bestond grootendeels uit infanterie, terwijl onder het cijfer, de bezetting van Lhō' Nga aangevende, ook de zieken en reconvalescenten, die aldaar werden verpleegd, waren begrepen.

6. Statistiek voor de tijdelijk niet-beschikbare, maar toch in de sterkte tellende (tot de formatie behoorende) onderofficieren en minderen (de onderluitenants en adjudant-onderofficieren, dienstdoend officier, hieronder niet begrepen), in vergelijking met de sterkte en met de „tegenwoordige" formatie bij het einde van elk der jaren 1902 en 1903.

a. ALGEMEEN OVERZICHT.

ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN.	Ult. 1902.				Ult. 1903			
	Infanterie en marechaussee.	Cavalerie, artillerie en genie.	Hospitaaldienst, schrijverspersoneel, enz.	Totalen.	Infanterie en marechaussee.	Cavalerie, artillerie en genie.	Hospitaaldienst, schrijverspersoneel, enz.	Totalen.
Verpleegden in de ziekeninrichtingen, kwartierzieken en geëvacueerden a	2377 b) (1011)	251 (168)	87 (62)	2715 c) (1241)	2275 b) (997)	353 (255)	88 (63)	2716 c) (1315)
Ongeschikt voor den velddienst d)	223 (78)	19 (15)	2 (2)	244 (95)	461 (129)	18 (15)	e) 2 (2)	481 (146)
Kunnen bovendien voorloopig niet te velde trekken f)	2402 (645)	49 (19)	281 (151)	2732 (815)	2328 (712)	39 (21)	246 (125)	2613 (858)
Recruten (zie noot a)	1264 (446)	214 (69)	„ „	1478 (515)	2017 (359)	239 (121)	„ „	2256 (480)
Om andere redenen tijdelijk niet beschikbaar g)	1367 (573)	160 (81)	65 (40)	1592 (694)	1220 (509)	163 (99)	65 (40)	1448 (648)
Te zamen tijdelijk niet beschikbaar	7633 (2753)	693 (352)	435 (255)	8761 (3360)	8301 (2706)	812 (511)	401 (230)	9514 (3447)
Daar de aanwezige sterkte bedroeg	28211 (8743)	4530 (2612)	2479 (1599)	35220 (12954)	29345 (8606)	4643 (2642)	2551 (1609)	36539 (12857)
Bleven alzoo beschikbaar	20578 (5190)	3837 (2260)	2044 (1344)	26459 (9594)	21044 (5900)	3831 (2131)	2150 (1379)	27025 (9410)
Tegenwoordige" formatie	27854 (9184)	4774 (2829)	2778 (2013)	35406 (14026)	28107 (9263)	4775 (2830)	2843 (2069)	35725 (14162)

b. Specificatie alleen voor de infanterie (zonder de marechaussee).

ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN.	Ult. 1902.					Ult. 1903.				
	Veld-bataljons (Nos. 1 t/m 20) en reserve-bataljon.	Depôt-bataljons (Nos. 1 t/m 4).	Garnizoens-infanterie, subsistenten-kaders en straf-detachement.	Op reis ter bereiking van hunne bestemming.	Te zamen aan infanterie.	Veld-bataljons (Nos. 1 t/m 20) en reserve-bataljon.	Depôt-bataljons (Nos. 1 t/m 4).	Garnizoens-infanterie, subsistenten-kaders, straf-detachement en kaderscholen.	Op reis ter bereiking van hunne bestemming	Te zamen aan infanterie.
Formatie („tegenwoordige") *h*)	15487	3325	7830	„	26642	15487	3325	8083	„	26895
Sterkte	14674	2785	9111	359	26929	15248	3352	8885	524	28009
Af: tijdelijk niet beschikbaar, als:										
verpleegden in de ziekeninrichtingen, kwartierzieken en geëvacueerden .	1443	103	762	„	2308	1401	81	701	„	2183
ongeschikt voor den velddienst . . .	3	139	81	„	223	12	262	187	„	461
anderen, die voorloopig mede niet te velde kunnen trekken	1334	166	902	„	2402	1115	269	944	„	2328
recruten	„	1264	„	„	1264	„	2017	„	„	2017
om andere redenen tijdelijk niet beschikbaar	651	183	533	„	1367	686	180	354	„	1220
	3431	1855	2278		7564	3214	2809	2186		8209
	11243	930	6833			12034	543	6699		
Alzoo beschikbaar . . .	19006			359	19365	19276			524	19800
Naar den landaard bestond het voor werkelijken dienst geschikte en beschikbare gedeelte uit:										
Europeanen	3823	264	1765	45	5897	3732	245	1729	106	5812
Afrikanen	20	„	1	„	21	24	„	„	„	24
Amboineezen	1913	6	170	147	2236	2285	15	2	142	2444
Andere inlanders	5487	660	4897	167	11211	5993	283	4968	276	11520
Te zamen als boven . . .	11243	930	6833	359	19365	12034	543	6699	524	19800

a) Ongerekend die geëvacueerden en diegenen der in de hospitalen opgenomenen, welke in het staatje gesteld zijn onder „Recruten" en „Om andere redenen tijdelijk niet beschikbaar", op ult. 1902 ten getale van 129 (50 Europeanen, 20 Amboineezen en 59 andere inlanders) en op ult. 1903 ten getale van 412 (156 Europeanen, 68 Amboineezen en 188 andere inlanders).

b) De tusschen ( ) geplaatste cijfers duiden aan hoeveel Europeanen en Afrikanen onder de daarnevens uitgetrokken getallen begrepen zijn.

c) In deze tabel zijn ook die geëvacueerden gerekend, welke *niet* in de ziekeninrichtingen werden verpleegd, zoomede die enkele militairen, die wegens ziekte met binnenlandsch verlof waren.

d) Namelijk de zoodanigen, die door eene geneeskundige commissie enkel voor benting–, bureau– of hospitaaldienst geschikt zijn verklaard.

e) Hieronder zijn niet begrepen 481 man van het personeel van den geneeskundigen dienst (183 Europeanen, 1 Afrikaan, 49 Amboineezen en 248 andere inlanders) en 34 man van het schrijverspersoneel (allen Europeanen), die, hoewel voor alle andere diensten ongeschikt, beschikbaar zijn voor de diensten welke van hen gevorderd worden.

f) Hier worden aangeduid die andere categorieën van militairen, voornamelijk reconvalescenten van beri–beri, die, hoewel niet bij hoofdelijk geneeskundig onderzoek als niet–valide verklaard, toch niet in aanmerking mochten komen om te velde te worden gezonden.

g) Men heeft hierbij op het oog: de gedetacheerden bij en de leerlingen van de kaderscholen; de militairen die, in afwachting van ontslag, naar elders zijn vertrokken (waaronder te verstaan de op paspoort of gagement wachtende militairen, voor zooveel zij na hun ontslag in Indië wenschen te blijven); zij die tijdelijk ter beschikking gesteld zijn van andere autoriteiten, zonder voor memorie te worden gevoerd; krijgsraad–arrestanten en door den rechter veroordeelde militairen, die hunne straf in eenig provoosthuis ondergaan, en eindelijk vermisten, voor zoover zij nog niet uit de sterkte zijn afgevoerd.

h) Welk aandeel het Europeesch, het Amboineesch en het overig inlandsch element in de hier uitgetrokken totalen heeft, blijkt uit den uitvoerigen formatie– en sterktestaat, afgedrukt op blz. 2 van bijlage A van K. V. 1903 en op blz. ? van deze bijlage.

7. Verkort overzicht — alleen voor de infanterie — van het aantal der tijdelijk niet-beschikbare militairen beneden den rang van officier (de onderluitenants en adjudant-onderofficieren dienstdoend officier hieronder niet begrepen) op ult. 1902 en ult. 1903.

Tijdelijk niet–beschikbare militairen der infanterie beneden den rang van officier.	Ult. 1902.				Ult. 1903.			
	Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Te zamen.	Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Te zamen.
Recruten	446	252	566	1264	359	423	1235	2017
Verpleegden in de ziekeninrichtingen, kwartierzieken en geëvacueerden	1009	319	980	2308	990	244	949	2183
Leerlingen der kaderscholen	215	22	115	352	252	25	124	401
Krijgsraad-arrestanten	59	4	62	125	57	6	29	92
In afwachting van ontslag naar elders vertrokken . . .	51	100	324	475	43	97	291	431
Om andere redenen niet beschikbaar *a*)	326	58	254	638	286	91	380	757
Kunnen bovendien voorloopig niet te velde trekken . .	645	307	1450	2402	712	298	1318	2328
Te zamen . . .	2751	1062	3751	7564	2699	1184	4326	8209

a) Namelijk de vermisten, die nog niet uit de sterkte afgevoerd waren, voor den velddienst ongeschikten, zoomede militairen tijdelijk ter beschikking van andere autoriteiten.

8. Verantwoording van de verliezen en winsten aan officieren, onderluitenants, adjudant-onder

a. Officieren (ook die uit Nederland gede

JAREN.	Aanwezige STERKTE der *in de formatie tellende* officieren en als zoodanig dienstdoenden op 1 Januari (alleen Europeanen of met dezen gelijkgestelden). Officieren. *a)*	Aanwezige sterkte: Onderluitenants.	Aanwezige sterkte: Adjudant-onderofficieren dd. officier.	Voor goed ontvallen. Overleden (daaronder ook de gesneuvelden). *b)* Officieren.	Overleden: Onderluitenants.	Overleden: Adjudant-onderofficieren dd. officier.	Gepensionneerd. Officieren.	Gepensionneerd. Onderluitenants.	Eervol ontslagen zonder pensioen. *c)* Officieren.	Niet eervol ontslagen of veroordeeld. Officieren.	Niet eervol ontslagen of veroordeeld. Onderluitenants.	Niet eervol ontslagen of veroordeeld. Adjudant-onderofficieren dd. officier.	Overgeplaatst bij het leger hier te lande. Officieren.	Teruggesteld tot adjudant-onderofficier van: Onderluitenant.	Teruggesteld tot adjudant-onderofficier van: Adjudant-onderofficier dd. officier.	Gedegradeerd. Onderluitenants.	Gedegradeerd. Adjudant-onderofficieren dd. officier.	Gepasporteerd. Adjudant-onderofficieren dd. officier.	Gegageerd. Adjudant-onderofficieren dd. officier.
1.	2.	3.	4	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15	16.	17.	18.	19.	20.
1899	1330 (95)	47	51	8	„	„	67	„	7	1	„	„	„	1	12	„	„	„	„
1900	1239 (65)	65	41	7	2	„	58	„	4	1	„	„	2	„	11	„	„	„	„
1901	1254 (58)	73	40	*g)* 8	2	„	42	1	5	1	„	„	1	„	11	„	„	„	„
1902	1267 (64)	81	30	17	2	„	44	4	8	1	„	„	„	„	7	„	„	„	„
1903	1313 (66)	79	24	18	1	„	51	6	11	„	„	„	3	1	5	„	„	1	1

JAREN.	WINSTEN. Nieuw benoemd. Speciaal opgeleid tot officier: bij de Koninklijke Militaire Academie.	Speciaal opgeleid tot officier: bij andere inrichtingen hier te lande (geneeskundigen en pharmaceuten).	Officieren verkregen uit de korpsen van het leger hier te lande.	Overgenomen van de Koninklijke Nederlandsche Marine. Officieren.	Verkregen in Indië zelf. Officieren.	Verkregen in Indië zelf. Onderluitenants.	Verkregen in Indië zelf. Adjudant-onderofficieren dd. officier.	Overgeplaatst van het leger hier te lande. Officieren.	Civiele personen, aangesteld tot officier. *d)*	Gepensionneerde officieren, werkzaam gesteld bij het departement van oorlog (§ 5a der legerformatie).	In activiteit hersteld en van „voor memorie" en van „à la suite" terug. Officieren.	In activiteit hersteld: Onderluitenants.	In activiteit hersteld: Adjudant-onderofficieren dd. officier.	Van buitenlandsch verlof teruggekeerd. Officieren.	Van buitenlandsch verlof teruggekeerd. Onderluitenants.	Terug van detacheering bij het leger hier te lande. Officieren.
	37.	38.	39.	40.	41.	42.	43.	44.	45.	46	47.	48.	49.	50.	51.	52.
1899	22	10	24	„	4	19	14	4	„	„	29	„	„	59	„	14
1900	50	7	28	1	3	10	14	3	„	1	28	„	„	74	„	16
1901	37	11	26	„	„	11	6	4	„	„	25	„	„	82	„	11
1902	74	16	36	„	4	13	4	2	„	„	17	„	„	68	„	15
1903	*h)* 46	*h)* 10	*h)* 33	„	8	*i)* 10	11	*h)* 3	9	„	19	„	„	64	8	10

a) De cijfers tusschen ( ) geplaatst, wijzen aan hoevele tot het Nederlandsche leger behoorende officieren (als gedetacheerd in Indië) in de opgegeven sterkte van het Indische officierskorps begrepen waren.

b) In de behandelde vijf jaren sneuvelden 11 officieren (1 in 1899, 2 in 1900, 1 in 1901, 3 in 1902 en 4 in 1903), en overleden er 6 (1 in elk der jaren 1899 en 1900, 3 in 1902 en 1 in 1903) aan de gevolgen van voor den vijand bekomen wonden.

c) Onder deze rubriek telde men in 1900 1 officier gedetacheerd van het Nederlandsche leger, in 1901 en in 1903 respectievelijk 1 en 3 officieren van gezondheid der 2de klasse (vreemdelingen), die slechts tijdelijk voor 5 jaren waren benoemd.

d) Officieren van gezondheid (vreemdelingen), die slechts tijdelijk (voor 5 jaren) zijn benoemd.

e) Eene specificatie naar gelang van de wapens of diensten waartoe de niet in de sterkte tellende officieren behoorden, vindt men in tabel 2 hiervóór.

f) Hieronder ook de officieren die de lessen bij de hoogere krijgsschool volgden.

onder | **officieren dd. officier, onderofficieren en minderen tegenover de sterkte, over de jaren 1899 t/m 1903.**

d gede | tacheerd) en als zoodanig dienstdoenden.

VERLIEZEN.

Gegageerd. Adjudant-onderofficieren dd. officier.	Van onder-luitenant benoemd tot officier.	Benoemd tot onder-luitenant van adjudant-onder-officier dd. officier.	Opheffing van detacheering van tijdelijk in Indië dienende officieren van het leger hier te lande.	Opheffing van tewerkstelling bij het departement van oorlog van gepensionneerde officieren (§ 5a der leger-formatie).	Tijdelijk ontvallen. Met buitenlandsch verlof vertrokken. Officieren.	Tijdelijk ontvallen. Met buitenlandsch verlof vertrokken. Onderluitenants.	Tijdelijk ontvallen. Gedetacheerd geworden bij het leger hier te lande. Officieren.	Tijdelijk ontvallen. Op non-activiteit gesteld, voor memorie gebracht of tijdelijk toegevoegd aan autoriteiten buiten het leger. Officieren.	Tijdelijk ontvallen. Op non-activiteit … Onderluitenants.	Tijdelijk ontvallen. Op non-activiteit … Adjudant-onderofficieren dd. officier.	Vermist. Officieren.	Vermist. Onderluitenants.	Vermist. Adjudant-onderofficieren dd. officier.	Totalen. Officieren.	Totalen. Onderluitenants.	Totalen. Adjudant-onderofficieren dd. officier.
20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.
"	"	12	40	"	111	"	12	26	"	"	g) 1	"	"	273	1	24
"	"	4	12	"	85	"	10	26	"	"	"	"	"	205	2	15
"	"	5	12	"	98	"	11	24	"	"	"	"	"	202	3	16
"	"	3	10	1	86	9	10	20	"	"	1	"	"	198	15	10
1	1	1	22	"	106	5	6	18	"	"	"	"	"	235	14	8

Terug van detacheering bij het leger hier te lande. Officieren.	In dienst gesteld als gedetacheerd van het leger hier te lande. Officieren.	Totalen. Officieren.	Totalen. Onderluitenants.	Totalen. Adjudant-onderofficieren dd. officier.	Voor- of nadeelig verschil tusschen winsten en verliezen. Officieren.	Voor- of nadeelig verschil … Onderluitenants.	Voor- of nadeelig verschil … Adjudant-onderofficieren dd. officier.	Derhalve was bij het einde van het jaar de STERKTE der *in de formatie tellende* officieren en als zoodanig dienstdoenden geklommen of gedaald tot: Officieren.	Derhalve … Onderluitenants.	Derhalve … Adjudant-onderofficieren dd. officier.	Bovendien behoorde op ult. December tot het leger, maar telde *niet* in de sterkte, het navolgend aantal officieren en als zoodanig dienstdoenden. e) Met verlof buiten Nederlandsch-Indië. Officieren.	Met verlof buiten Nederlandsch-Indië. Onderluitenants.	Op non-activiteit, voor memorie of à la suite. Officieren.	Op non-activiteit … Onderluitenants.	Op non-activiteit … Adjudant-onderofficieren dd. officier.	Gedetacheerd bij het Nederlandsche leger of bij inrichtingen hier te lande. f) Officieren.	Te zamen. Officieren.	Te zamen. Onderluitenants.	Te zamen. Adjudant-onderofficieren dd. officier.
52.	53.	54.	55.	56.	57.	58.	59.	60.	61.	62.	63.	64.	65.	66.	67.	68.	69.	70.	71.
14	16	182	19	14	— 91	+ 18	— 10	1239 (65)	65	41	204	"	16	"	"	66	286	"	"
16	9	220	10	14	+ 15	+ 8	— 1	1254 (58)	73	40	187	"	14	"	"	63	264	"	"
11	19	215	11	6	+ 13	+ 8	— 10	1267 (64)	81	30	175	"	14	"	"	70	259	"	"
15	12	214	13	4	+ 40	— 2	— 6	1313 (66)	79	24	168	9	15	"	"	66	249	9	"
10	4	206	18	11	— 29	+ 4	+ 3	1284 (45)	83	27	197	6	15	"	"	j) 62	274	6	"

g) Het aantal van het Nederlandsche leger gedetacheerde officieren, die in Indië overleden of sneuvelden, beliep in het jaar 1903 1. Bovendien in het jaar 1899 1 (vermeld in kolom 31) die vermoedelijk verdronk.
Onder de opgegeven cijfers telde men (in 1899) 1 overleden officier van gezondheid (vreemdeling), die slechts tijdelijk voor 5 jaren was benoemd.

h) Onder de in 1903 als nieuw verkregen in de sterkte gebrachte officieren behoorden er van de 46, vermeld in kolom 37, 31 tot de infanterie, 3 tot de cavalerie, 5 tot de artillerie en 7 tot de genie; bestonden de 10 in kolom 38 uit 9 officieren van gezondheid en 1 apotheker; behoorden er van de 33, in kolom 39 bedoeld, 19 tot de infanterie en 14 tot de militaire administratie en behoorden van de in kolom 54 bedoelden 2 tot de infanterie en 1 tot de artillerie.

i) Hieronder 1, die krachtens de destijds geldende bepaling vóór zijn vertrek naar Europa tot adjudant-onderofficier was teruggesteld, doch naar aanleiding van het bepaalde in K. B. 9 Juli 1901 nº. 49 weder in de sterkte der onderluitenants werd opgenomen en in het genot van buitenlandsch verlof is gesteld.

j) Hiervan 1 (officier van gezondheid), gedetacheerd bij de landmacht in West-Indië.

b. Onderofficieren en mi[…]

JAREN.	Landaarden.	ALGEMEEN OVERZICHT. Effectieve sterkte op 1 Januari.	*Af:* verliezen gedurende het opgegeven jaar.	*Bij:* winsten gedurende het opgegeven jaar.	Effectieve sterkte op 31 December.	*Af:* de *niet* in de formatie tellende categorieën van militairen. *k*)	Derhalve wordt de sterkte der *in de formatie tellende* onderofficieren en minderen op 31 December.	SPECIFICATIE DER […] Overleden (hieronder ook de gesneuvelden). *l*) Europeanen en Afrikanen.	Overleden. Amboineezen. *p*)	Overleden. Andere inlanders.	Gepasporteerd. Europeanen en Afrikanen.	Gepasporteerd. Amboineezen.	Gepasporteerd. Andere inlanders.	Gegageerd. Europeanen en Afrikanen.	Gegageerd. Amboineezen.	Gegageerd. Andere inlanders.	Tot officier bevorderd (alleen Europeanen).	Ge[…] gede[…] verm[…] een b[…] onts[…] w[…] Europeanen en Afrikanen *q*)
1899.	Europeanen	16101	2435	1489	15155	195	14960	176	59	275	263	59	599	858	80	731	4	43
	Afrikanen	50	5	„	45	„	45											
	Amboineezen	4443	205	24	4262	11	4251											
	Andere inl.	21931	1860	165	20236	104	20132	510			921			1669			4	
		42525	4505	1678	39698	310	39388											
1900.	Europeanen	15155	2413	1244	13986	224	13762	182	49	249	298	46	622	793	71	693	2	48
	Afrikanen	45	5	„	40	„	40											
	Amboineezen	4262	169	12	4105	12	4093											
	Andere inl.	20236	1782	573	19027	124	18903	480			966			1557			2	
		39698	4369	1829	37158	360	36798											
1901.	Europeanen	13986	1955	1377	13408	195	13213	308	91	398	286	39	502	667	66	568	„	42
	Afrikanen	40	8	„	32	„	32											
	Amboineezen	4105	201	11	3915	17	3898											
	Andere inl.	19027	1661	1651	19017	102	18915	797			827			1301			„	
		37158	3825	3039	36372	314	36058											
1902.	Europeanen	13408	1934	1678	13152	227	12925	288	111	399	270	47	597	720	78	522	4	72
	Afrikanen	32	8	5	29	„	29											
	Amboineezen	3915	253	587	4249	10	4239											
	Andere inl.	19017	1654	756	18119	92	18027	798			914			1320			4	
		36372	3849	3026	35549	329	35220											
1903.	Europeanen	13152	1705	1562	13009	179	12830	182	73	244	207	40	508	72[illegible]	79	393	7	41
	Afrikanen	29	3	1	27	„	27											
	Amboineezen	4249	200	563	4612	6	4606											
	Andere inl.	18119	1273	2344	19190	114	19076	499			755			1201			7	
		35549	3181	4470	36838	299	36539											

k) Namelijk die vermeld sub *b* in tabel **2** hiervóór, doch ongerekend — om de aldaar in noot *d* vermelde reden — de bij het leger „voor memorie" gevoerd wordende onderofficieren en minderen.

l) Het aantal gesneuvelde onderofficieren en minderen bedroeg in de opgegeven 5 jaren achtereenvolgens 32, 30, 40, 79 en 54 (respectievelijk 16, 7, 7, 13 en 22 Europeanen, 7, 9, 18, 31 en 9 Amboineezen, zoomede 9, 14, 15, 35 en 23 andere inlanders).

Als overleden aan de gevolgen van in den strijd bekomen wonden, vindt men over gemelde jaren vermeld achtereenvolgens 21, 23, 22, 48 en 37 militairen beneden den rang van officier (respectievelijk 5, 8, 9, 15 en 16 Europeanen, 6, 2, 5, 9 en 12 Amboineezen en 10, 13, 8, 24 en 9 andere inlanders).

m) Onder deze rubriek worden gerekend: militairen, die bij de lijfwachtdragonders of bij de gouvernements-marine overgingen; zij, die om andere redenen, zonder toekenning van paspoort of gagement, van hunne dienstverbintenis ontheven werden: uit Nederland gedetacheerde militairen, die derwaarts terugkeerden, en eindelijk adjudant-onderofficieren, die aangewezen werden om dienst te doen als officier (ook tot onderluitenant bevorderde onderofficieren).

n) Onder de in 1899 t/m 1903 uit Nederland aangekomen troepen bevonden zich respectievelijk 211, 310, 307, 364 en 289 man van de Koloniale Reserve.

o) De in deze rubriek tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen het aantal aan van hen, die reeds vroeger gediend hebben; dit aantal is in het daarboven geplaatste cijfer begrepen.

Wat betreft de groote verschillen in de uitkomsten der werving van Amboineezen en (of) andere inlanders bij vergelijking van het eene jaar met het andere, houde men in het oog dat de verschillen hoofdzakelijk hunne verklaring vinden in de maatregelen van zeer ongelijken duur, die nu eens tot aanmoediging, dan weder

tot be[…]

p) ook v[…]

q)

r) 5, 5, […] 1903; […] 1903; […] 4, 2 e[…] 2 en […]

s)

Han[…]

ficieren | en minderen.

CATIE	DER WINSTEN.												SPECIFICATIE DER WINSTEN.																
Tot officier bevorderd (alleen Europeanen).	Gevonnisd, gedeserteerd, vermist en met een briefje van ontslag verwijderd.			Afgevoerd als „voor memorie" gebracht.			Om andere dan in de voorgaande kolommen opgegeven redenen afgevoerd. *m)*			Totalen.			Aangekomen suppletie-troepen uit Nederland. *n)*			Werving in Indië. *o)*							Als terug van desertie, als niet meer „voor memorie" gevoerd of om andere redenen weder in de sterkte opgenomen.				Totalen.		
	Europeanen en Afrikanen *q)*	Amboineezen.	Andere inlanders.	Europeanen en Afrikanen. *q)*	Amboineezen.	Andere inlanders.	Europeanen en Afrikanen *q)*	Amboineezen.	Andere inlanders.	Europeanen en Afrikanen *r)*	Amboineezen.	Andere inlanders.	Nederlanders.	Vreemdelingen. *s)*	Te zamen.	Europeanen en Afrikanen. *t)*	Amboineezen. Menadoneezen en Alfoeren. *u)*	Javanen (waaronder Soendaneezen) *v)*	Madoereezen.	Boegineezen.	Maleiers.	Te zamen.	Europeanen en Afrikanen. *w)*	Amboineezen.	Andere inlanders.	Te zamen.	Europeanen en Afrikanen. *x)*	Amboineezen.	Andere inlanders.
4	43	6	253	12	„	2	1083	1	„	2439	205	1860	975	289	1264	164 (30)	21	8 (1)	„	„	„	193 (31)	61	3	157	221	1489	24	165
4	302			14			1084			4504																	1678		
2	48	3	218	16	„	„	1079	„	„	2418	169	1782	792	233	1025	166 (36)	8 (1)	389 (12)	26	1	16	606 (49)	53	4	141	198	1244	12	573
2	269			16			1079			4369																	1829		
„	42	5	192	14	„	1	646	„	„	1963	201	1661	992	146	1138	185 (42)	10	1425 (24)	15 (1)	5 (1)	79	1719 (68)	54	1	127	182	1377	11	1651
„	239			15			646			3825																	3039		
4	72	17	136	13	„	„	575	„	„	1942	253	1654	1217	227	1444	184 (48)	586 (5)	619 (22)	22	„	41	1452 (75)	55	1	74	130	1683	587	756
4	225			13			575			3849																	3026		
7	41	7	128	17	„	„	525	1	„	1708	200	1273	994	263	1257	246 (38)	560 (2)	2165 (60)	59 (4)	20 (1)	34	3084 (105)	60	3	66	129	1563	563	2344
7	176			17			526			3181																	4470		

s ont- erden, e doen ronden rve. n van laatste neezen houde in de weder

tot beperking of wel zoo goed als geheele sluiting van die werving genomen werden.

p) Hier en in de verdere kolommen van dit overzicht worden onder Amboineezen ook verstaan Menadoneezen en Alfoeren.

q) Zie noot *r*.

r) Onder de in deze kolom opgegeven getallen zijn begrepen achtereenvolgens 5, 5, 8, 8 en 3 Afrikanen. Van hen overleed er 1 in 1901, 1 in 1902 en 1 in 1903; werden gepasporteerd 2 in 1901, en 1 in elk der jaren 1899, 1902 en 1903; verlieten het leger met gagement in 1899 t/m 1903 achtereenvolgens 2, 2, 4, 2 en 0 en werden in 1899, 1900, 1901, 1902 en 1903 respectievelijk 2, 3, 1, 2 en 1 om andere dan de genoemde redenen uit de sterkte afgevoerd.

s) De uit Nederland gezonden troepen bestonden dus in de opgegeven jaren achtereenvolgens voor p. m. 22.8, 22.7, 12.9, 15.7 en 20.9 % uit vreemdelingen.

t) Onder de in deze kolom opgegeven getallen is voor het jaar 1902 1 Afrikaan begrepen, die vroeger nog niet gediend had.

u) De in deze kolom voorkomende getallen zijn voor elk der opgegeven jaren aldus te specificeeren: Amboineezen achtereenvolgens 19, 8, 10, 412 en 304; Menadoneezen 2, 0, 0, 174 en 256.

v) Het in de opgegeven cijfers begrepen aantal Soendaneezen beliep — enkel in de jaren 1900, 1901, 1902 en 1903 — achtereenvolgens 36, 106, 102 en 108.

w) Onder deze rubriek waren alleen in 1902 en 1903 respectievelijk 4 en 1 Afrikaan begrepen.

x) Zie de noten *t* en *w*.

9. Overzicht van de werving hier te lande over het tijdvak 1 Januari 1899 tot ult. Juni 1904.

I. Halfjaarlijksch overzicht.

a. Koloniaal Werfdepôt te Harderwijk.

SEMESTERS.		Nederlanders: overgenomen van het leger hier te lande, als voorgoed overgegaan.	Nederlanders: overgenomen van het leger hier te lande, als gedetacheerd.	Nederlanders: buiten het leger geworven.	Nederlanders: Te zamen.	Vreemdelingen.	Totaal.
1899	Iste halfjaar	49	(a) 180 (5)	287	516	166	682
	IIde „	37	„	242	279	146	425
		86	180 (5)	529	795	312	1107
1900	Iste „	55	„	227	282	119	401
	IIde „	58	„	336	394	82	476
		113	„	563	676	201	877
1901	Iste „	71	„	323	394	59	453
	IIde „	86	„	335	421	72	493
		157	„	658	815	131	946
1902	Iste „	87	74	282	443	108	551
	IIde „	70	89	348	507	128	635
		157	163	630	950	236	1186
1903	Iste „	84	49	236	369	123	492
	IIde „	52	76	236	364	105	469
		136	125	472	733	228	961
1904	Iste „	39	78	262	379	85	464

b. Koloniale Reserve te Nijmegen.

SEMESTERS.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.
Iste halfjaar	80	23	67	62	115	81
IIde „	43	56	82	107	71	. . . .
	123	79	149	169	186	

a) De tusschen ( ) vermelde cijfers wijzen het aantal gedetacheerde onderofficieren aan; hun aantal is in het daarneven vermeld totaal der gedetacheerden begrepen.

II. Maandoverzicht.

(Alleen voor 1903 en het 1ste halfjaar 1904).

MAANDEN.	Koloniaal Werfdepôt te Harderwijk. Nederlanders, overgenomen van het leger hier te lande, als voorgoed overgegaan.	als gedetacheerd.	buiten het leger geworven.	Te zamen.	Vreemdelingen.	Totaal.	Koloniale Reserve te Nijmegen. — Nederlanders.
1903.							
Januari . .	22	17	57	96	21	117	38
Februari .	7	5	46	58	19	77	18
Maart . .	20	7	29	56	24	80	10
April . . .	12	7	35	54	22	76	15
Mei . . .	9	6	35	50	17	67	17
Juni . . .	14	7	34	55	20	75	17
Juli . . .	10	10	34	54	17	71	12
Augustus .	11	7	42	60	14	74	10
September .	7	12	41	60	20	80	8
October . .	9	13	40	62	23	85	9
November .	11	18	33	62	16	78	9
December .	4	16	46	66	15	81	23
	136	125	472	733	228	961	186
1904.							
Januari . .	6	11	47	64	16	80	18
Februari. .	10	10	38	58	12	70	15
Maart . .	1	12	56	69	17	86	13
April . . .	12	11	48	71	16	87	11
Mei . . .	6	8	37	51	11	62	6
Juni . . .	4	26	36	66	13	79	18
	39	78	262	379	85	464	81

10. Uitkomsten over het tijdvak 1 Juli 1903 t/m 30 Juni 1904 der verpleging bij de reconvalescenten-afdeeling der Koloniale Reserve te Zutphen.

OMSCHRIJVING.	A. Militairen verbonden om te dienen zoowel in als buiten Europa, *niet* afkomstig van de Koloniale Reserve en teruggekeerd uit Indië wegens: tijdelijke ongeschiktheid.	A. voortdurende ongeschiktheid.	B. Militairen afkomstig van de Koloniale Reserve, reeds vroeger verpleegd bij de reconvalescenten-afdeeling en teruggekeerd uit Indië wegens: tijdelijke ongeschiktheid.	B. reeds vroeger verpleegd: voortdurende ongeschiktheid.	B. hier te lande nog alleen gediend hebbende bij het valide gedeelte van het korps en teruggekeerd uit Indië wegens: tijdelijke ongeschiktheid.	B. hier te lande: voortdurende ongeschiktheid.	C. Militairen als reconvalescent aangenomen terwijl zij als gegageerden tot de burgermaatschappij waren teruggekeerd.	Totaal.
Op 1 Juli 1903 waren bij de reconvalescenten-afdeeling aanwezig	194		20		20		1	235
Van 1 Juli tot 31 December 1903 bijgekomen	55	„	3	„	16	„	2	76
Te zamen.	249		23		36		3	311
Waarvan in laatstgenoemd tijdvak zijn:								
overleden	1	„	„	„	1	„	„	2
in het genot gesteld van voortdurend gagement, wegens nader gebleken voortdurende ongeschiktheid voor alle militaire diensten	32	„	5	„	5	„	2	44
gedeserteerd	2	„	„	„	„	„	„	2
gepasporteerd wegens diensteindiging, met een briefje van ontslag verwijderd of om andere redenen afgevoerd	13	„	1	„	4	„	„	18
weder overgegaan bij het valide gedeelte of bij het Koloniaal Werfdepôt	35	„	3	„	5	„	1	44
Te zamen.	83		9		15		3	110
Blijft op 1 Januari 1904	166		14		21		„	201
Van 1 Januari tot 30 Juni 1904 bijgekomen.	78	„	10	„	16	„	1	105
Te zamen.	244		24		37		1	306
Waarvan in laatstgenoemd tijdvak zijn:								
overleden	2	„	1	„	„	„	„	3
in het genot gesteld van voortdurend gagement, wegens nader gebleken voortdurende ongeschiktheid voor alle militaire diensten.	40	„	3	„	5	„	„	48
gedeserteerd	1	„	„	„	„	„	„	1
gepasporteerd wegens diensteindiging, met een briefje van ontslag verwijderd of om andere redenen afgevoerd.	5	„	2	„	2	„	„	9
weder overgegaan bij het valide gedeelte of bij het Koloniaal Werfdepôt	34	„	1	„	1	„	1	37
Te zamen.	82		7		8		1	98
Dus op 1 Juli 1904 aanwezig	a) 162		17		29		„	208

a) Van de in kolom 2 vermelden hebben, ingevolge K. B. 19 Jan. 1895 n°. 38, 30 man eene verbintenis aangegaan bij de Koloniale Reserve.

11. Statistiek der reëngagementen over de jaren 1899 t/m 1903.

a. Algemeen overzicht.

JAREN.	Europeanen en Afrikanen. Aantal wier verbintenis kwam te verstrijken. *a*)	Europeanen en Afrikanen. Van de in de voorgaande kolom bedoelden zijn: tot een reëngagement toegelaten.	gegageerd.	gepasporteerd.	Te zamen als voren.	Amboineezen en andere inlanders. Aantal wier verbintenis kwam te verstrijken.	Amboineezen en andere inlanders. Van de in de vorige kolom bedoelden zijn: tot een reëngagement toegelaten.	gegageerd.	gepasporteerd.	Te zamen als voren.	Totalen. Aantal wier verbintenis kwam te verstrijken.	Totalen. Van de in de voorgaande kolom bedoelden zijn: tot een reëngagement toegelaten.	gegageerd.	gepasporteerd.	Te zamen als voren.
		b) °/₀					*b*) °/₀					*b*) °/₀			
1899	2496	1680 = 67.3	659	157	2496	3784	3605 = 95.3	99	80	3784	6280	5285 = 84.1	758	237	6280
1900	2898	2059 = 71	603	236	2898	4543	4371 = 96.2	75	97	4543	7441	6430 = 86.4	678	333	7441
1901	2413	1668 = 69.1	519	226	2413	4878	4640 = 95.1	103	135	4878	7291	6308 = 86.5	622	361	7291
1902	2578	1784 = 69.2	598	196	2578	5981	5705 = 95.4	79	197	5981	8559	7489 = 87.5	677	393	8559
1903	2327	1549 = 66.5	618	160	2327	5818	5529 = 95	32	257	5818	8145	7078 = 86.9	650	417	8145

b. Splitsing der reëngagementen naar gelang van hun duur. *c*)

JAREN.	Voor 1/2 jaar. Europ. en Afrik	Amb. en andere inl.	Te zamen	Voor 1 jaar. Europ en Afrik.	Amb. en andere inl.	Te zamen.	Voor 2 jaren. Europ. en Afrik	Amb. en andere inl.	Te zamen.	Voor 3 jaren. Europ. en Afrik.	Amb. en andere inl.	Te zamen.	Voor 4 jaren. Europ. en Afrik.	Amb. en andere inl.	Te zamen.	Voor 6 jaren. Europ en Afrik.	Amb. en andere inl.	Te zamen.	Totalen. Europ. en Afrik. *d*)	Amb. en andere inl.	Te zamen.
1899	„	„	„	206	443	649	628	1617	2245	„	„	„	297	535	832	549	1010	1559	1680	3605	5285
1900	2	„	2	209	568	777	775	1783	2558	„	„	„	307	656	963	766	1364	2130	2059	4371	6430
1901	1	„	1	228	643	871	632	1982	2614	„	„	„	259	867	1126	548	1148	1696	1668	4640	6308
1902	„	„	„	261	829	1090	749	2572	3321	„	„	„	275	939	1214	499	1365	1864	1784	5705	7489
1903	„	„	„	285	1123	1408	669	2562	3231	„	„	„	248	711	959	347	1133	1480	1549	5529	7078

a) Hieronder achtereenvolgens 8, 10, 3, 1 en 7 Afrikanen, die bijna allen bleven doordienen; slechts was dit niet het geval met 1 in 1899, 2 in 1900, 1 in 1901 en 1 in 1902, die allen aanspraak op gagement deden gelden, en met 2 in 1901 en 1 in 1903, die het leger met paspoort verlieten.

b) Verhouding tot het aantal in de vorige kolom vermeld.

c) Zie nopens het bedrag der premiën bij reëngagement Ind. St. 1897 n°. 139.

d) In de jaren 1899, 1900, 1901, 1902 en 1903 reëngageerden zich: voor 2 jaren respectievelijk 1, 2, 2, 3 en 5 Afrikanen en voor 6 jaren respectievelijk 3, 4, 2, 0 en 0. Bovendien in dezelfde 5 jaren nog 9 voor andere termijnen, namelijk in 1899 2 voor 1 jaar en 1 voor 4 jaren, in 1900 1 voor 1 jaar en 1 voor 4 jaren, in 1901 2 voor 1 jaar en 1 voor 4 jaren en in 1903 1 voor 1 jaar.

12. Overzicht betreffende het bij het einde der jaren 1902 en 1903 bestaande overcompleet of incompleet aan kader (onderofficieren en korporaals), voor zooveel betreft de infanterie, marechaussee, cavalerie, artillerie en genie.

a. Algemeen overzicht.

Wapens en landaarden.	Onderofficieren.								Korporaals.							
	Tegenwoordige formatie	Sterkte	Gedurende 1903		Tegenwoordige formatie	Sterkte	Overcompleet of incompleet		Tegenwoordige formatie	Sterkte	Gedurende 1903		Tegenwoordige formatie	Sterkte	Overcompleet of incompleet	
	op ult. 1902.		uit de sterkte afgevoerd.	in de sterkte gebracht	op ult. 1903.		op ult. 1902.	op ult. 1903.	op ult. 1902.		uit de sterkte afgevoerd.	in de sterkte gebracht	op ult. 1903.		op ult. 1902.	op ult. 1903.
Infanterie. a)																
Europeanen	1597	1560	351	402	1617	1611	— 32	+ 1	787	858	354	311	792	815	+ 74	+ 24
Afrikanen		5	„	2	„	7			„	3	2	„		1		
Amboineezen	155	179	29	32	155	182	+ 24	+ 27	202	237	40	20	202	217	+ 35	+ 15
Andere inlanders	684	705	60	82	694	727	+ 21	+ 33	833	869	113	108	843	864	+ 36	+ 21
Marechaussee.																
Europeanen	72	73	12	9	72	70	+ 1	— 2	„	„	„	„	„	„	„	„
Afrikanen	„	1	1	„	„	„	+ 1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Amboineezen	30	33	14	15	30	34	+ 3	+ 4	30	33	17	19	30	35	+ 3	+ 5
Andere inlanders	30	29	28	27	30	28	— 1	— 2	30	32	31	28	30	29	+ 2	— 1
Cavalerie.																
Europeanen	69	68	15	15	68	68	— 1	„	64	62	20	19	64	61	— 2	— 3
Inlanders (niet-Amboineezen)	16	16	3	2	16	15	„	— 1	36	36	5	5	36	36	„	„
Artillerie.																
Europeanen	338	294	56	45	339	283	— 44	— 56	171	153	59	37	171	131	— 18	— 40
Inlanders (niet-Amboineezen)	46	41	2	9	46	48	— 5	+ 2	60	62	14	22	60	70	+ 2	+ 10
Genie.																
Europeanen	143	145	32	26	143	139	+ 2	— 4	92	94	33	35	93	96	+ 2	+ 3
Inlanders (niet-Amboineezen)	8	8	2	2	8	8	„	„	21	21	2	2	21	21	„	„

b. Specificatie der verliezen en winsten gedurende 1903.

Onderofficieren.

Omschrijving der mutatiën.	Infanterie. a) Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Te zamen.	Marechaussee. Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Te zamen.	Cavalerie. Europeanen.	Inlanders (niet-Amboineezen).	Te zamen.	Artillerie. Europeanen.	Inlanders (niet-Amboineezen).	Te zamen.	Genie. Europeanen.	Inlanders (niet-Amboineezen).	Te zamen.
Verliezen.																			
Overleden	21	„	1	9	31	2	„	„	„	2	„	„	„	2	1	3	4	„	4
Gepasporteerd	50	„	1	7	58	„	„	„	„	„	1	1	2	4	„	4	7	1	8
Gegageerd	122	„	12	20	154	1	„	„	„	1	13	2	15	26	1	27	15	1	16
Bevorderd tot onderofficier.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Bevorderd tot onderluitenant of tot adjudant-onderofficier dd. officier	8	„	„	„	8	„	„	„	„	„	„	„	„	11	„	11	„	„	„
Bevorderd tot officier	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	2	4	„	4
Voor memorie gebracht.	12	„	„	„	12	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Gecondemneerd	1	„	1	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Gedegrad. of teruggesteld.	12	„	„	„	12	„	„	„	„	„	1	„	1	4	„	4	„	„	„
Vermist	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„
Overgegaan bij andere wapens of diensten.	56	„	14	24	94	9	1	14	28	52	„	„	„	1	„	1	„	„	„
Naar Nederl. teruggekeerd.	68	„	„	„	68	„	„	„	„	„	„	„	„	5	„	5	2	„	2
Totalen	351	„	29	60	440	12	1	14	28	55	15	3	18	56	2	58	32	2	34
Winsten.																			
Uit Nederland aangekomen.	114	„	„	„	114	„	„	„	„	„	1	„	1	8	„	8	4	„	4
Verkregen uit de korpsen.	239	2	16	55	312	„	„	3	„	3	12	2	14	30	9	39	20	2	22
In Indië geworven	7	„	„	„	7	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	2	2	„	2
Teruggesteld van dd. officier.	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	5	„	5	„	„	„
Terug van „voor memorie"	10	„	„	„	10	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„
Overgenomen van andere wapens of diensten.	31	„	16	27	74	9	„	12	27	48	1	„	1	„	„	„	„	„	„
Van vermist terug	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Totalen	402	2	32	82	518	9	„	15	27	51	15	2	17	45	9	54	26	2	28

Korporaals.

Omschrijving der mutatiën.	Infanterie. Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Te zamen.	Marechaussee. Europeanen.	Afrikanen	Amboineezen.	Andere inlanders.	Te zamen.	Cavalerie. Europeanen.	Inlanders (niet-Amboineezen).	Te zamen.	Artillerie. Europeanen.	Inlanders (niet-Amboineezen).	Te zamen.	Genie. Europeanen.	Inlanders (niet-Amboineezen).	Te zamen.
Verliezen.																			
Overleden	14	„	5	13	32	„	„	2	„	2	1	„	1	3	1	4	„	„	„
Gepasporteerd	9	„	2	8	19	„	„	„	„	„	1	2	3	3	„	3	2	„	2
Gegageerd	31	„	3	19	53	„	„	„	„	„	4	1	5	12	4	16	5	„	5
Bevorderd tot onderofficier.	239	2	16	55	312	„	„	3	„	3	12	2	14	30	9	39	20	2	22
Bevorderd tot onderluitenant of tot adjudant-onderofficier dd. officier	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Bevorderd tot officier	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Voor memorie gebracht.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Gecondemneerd	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1
Gedegrad. of teruggesteld.	15	„	„	1	16	„	„	„	„	„	2	„	2	4	„	4	1	„	1
Vermist	„	„	„	2	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Overgegaan bij andere wapens of diensten.	15	„	14	15	44	„	„	12	31	43	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Naar Nederl. teruggekeerd.	30	„	„	„	30	„	„	„	„	„	„	„	„	7	„	7	4	„	4
Totalen	354	2	40	113	509	„	„	17	31	48	20	5	25	59	14	73	33	2	35
Winsten.																			
Uit Nederland aangekomen.	32	„	„	„	32	„	„	„	„	„	2	„	2	4	„	4	2	„	2
Verkregen uit de korpsen.	275	„	7	94	376	„	„	7	6	13	16	5	21	32	22	54	33	2	35
In Indië geworven	3	„	„	„	3	„	„	„	„	„	1	„	1	1	„	1	„	„	„
Teruggesteld van dd. officier.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Terug van „voor memorie"	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Overgenomen van andere wapens of diensten.	„	„	13	14	27	„	„	12	22	34	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Van vermist terug	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Totalen	311	„	20	108	439	„	„	19	28	47	19	5	24	37	22	59	35	2	37

a) Ongerekend het kader bij de militaire strafgevangenis, tevens huis van detentie, bij het korps pupillen en de militaire school.

13. Numerieke opgaven over 1902 en 1903 betreffende de opleiding tot den officiersrang en de studiën aan de Hoogere Krijgsschool.

1°. Opleiding tot officier.

STUDIEJAAR.	Koninklijke Militaire Academie te Breda.				Cadetten-school te Alkmaar.	Hoofdcursus te Kampen.		Pharmaceutische opleiding bij 's Rijks universiteit te Utrecht (onder toezicht van professor dr. H. Wefers Bettink).	Militaire School te Meester-Cornelis.	
	Infanterie.	Cavalerie.	Artillerie.	Genie.		Infanterie.	Militaire administratie.		Infanterie.	Militaire administratie.
Ult. 1902.	a)	a)	a)		b)	b)	b)			
1ste studiejaar	35 (0 + 9)	1 (0 + 1)	10	7	31 (5)	18 (5)	9 (1)	. . . .	6	2
2de „	35 (5 + 2)	3	10 (0 + 2)	4	26 (3)	26 (7)	8 (3)	. . . .	5	„
3de „	33 (1 + 3)	4	7	6	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
Totalen . . .	103 (6 + 14)	8 (0 + 1)	27 (0 + 2)	17	57 (8)	44 (12)	17 (4)	. . . .	11	2
Ult. 1903.										
1ste studiejaar	28 (1 + 2)	2	11 (0 + 1)	7	34 (5)	16 (3)	9	. . . .	12	1
2de „	31 (0 + 9)	1 (0 + 1)	9	5	28 (5)	18 (5)	8 (1)	. . . .	4	2
3de „	35 (5 + 2)	3	10 (0 + 2)	4	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	„	„
Totalen . . .	94 (6 + 13)	6 (0 + 1)	30 (0 + 3)	16	62 (10)	34 (8)	17 (1)	. . . .	16	3

N.B. In 1904 kunnen worden geplaatst: bij de Koninklijke Militaire Academie te Breda 6 en bij de Cadettenschool te Alkmaar 6 jongelieden, die *in Indië* aan het toelatingsexamen hebben voldaan, terwijl in datzelfde jaar naar den Hoofdcursus te Kampen kunnen overgaan 7 onderofficieren-leerlingen van de Militaire School te Meester-Cornelis, waarvan 5 ter verdere opleiding tot 2de-luitenant der infanterie en 2 tot 2de-luitenant-kwartiermeester.

a) Van de tusschen haakjes geplaatste opgaaf heeft het eerste cijfer betrekking op hen, die het toelatingsexamen voor de Koninklijke Militaire Academie in Indië aflegden; het tweede cijfer betreft hen, die in Indië aan het toelatingsexamen voor de Cadettenschool voldeden.

b) De tusschen haakjes gestelde cijfers geven aan hoeveel leerlingen het toelatingsexamen in Indië hadden afgelegd.

2°. Opleiding aan de Hoogere Krijgsschool te 's-Gravenhage.

WAPENS EN DIENSTVAKKEN.	Ult. 1902.				Ult. 1903.			
	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	Te zamen.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	Te zamen
1°. Algemeene krijgskundige cursus.								
Infanterie.	5	5	5	15	4	5	5	14
Cavalerie	„	2	„	2	„	„	2	2
Artillerie	„	„	1	1	2	„	„	2
Genie	„	„	1	1	„	„	„	„
Totalen . . .	5	7	7	19	6	5	7	18
2°. Intendance-cursus.								
Militaire administratie	3	3	3	9	„	3	3	6

14. Numerieke opgaven betreffende het in 1903 van de kader- en de korpsscholen in Nederlandsch-Indië gemaakt gebruik.

a. Kaderscholen.

LEERLINGEN (gegradueerden en minderen).	Infanterie (2 scholen).					Cavalerie (1 school).			Artillerie. Veld- en bergartillerie (1 school).			Artillerie. Vesting-artillerie en artillerie der buitenbez. (1 school).			Genie (1 school).		
	Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Te zamen.	Europeanen	Inlanders (niet-Amboineezen)	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders (niet-Amboineezen).	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders (niet-Amboineezen).	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders (niet-Amboineezen).	Te zamen.
Aanwezig op ult. 1902.																	
onderofficieren	a) 8	"	"	"	8	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
korporaals	50	1	9	10	70	"	"	"	"	1	1	"	"	"	5	2	7
manschappen	64	"	9	79	152	"	2	2	4	2	6	6	"	6	9	13	22
Te zamen	122	1	18	89	230	"	2	2	4	3	7	6	"	6	14	15	29
In den loop van 1903 bijgekomen:																	
onderofficieren	b) 65	"	"	"	65	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
korporaals	244	"	16	63	323	10	2	12	11	6	17	14	6	20	10	1	11
manschappen	243	"	29	117	389	14	5	19	29	12	41	27	8	35	29	14	43
Te zamen	552	"	45	180	777	24	7	31	40	18	58	41	14	55	39	15	54
In den loop van 1903 afgeschreven:																	
a. na afgelegd examen. onderofficieren	c) 57	"	"	"	57	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
a. na afgelegd examen. korporaals	225	1	20	58	304	9	1	10	8	4	12	10	5	15	2	1	3
a. na afgelegd examen. manschappen	203	"	28	112	343	9	4	13	12	8	20	14	2	16	6	6	12
Te zamen	485	1	48	170	704	18	5	23	20	12	32	24	7	31	8	7	15
b. om andere redenen. onderofficieren	d) 4	"	"	"	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
b. om andere redenen. korporaals	31	"	"	7	38	1	"	1	3	1	4	3	"	3	4	1	5
b. om andere redenen. manschappen	44	"	"	28	72	4	1	5	17	3	20	15	6	21	11	8	19
Te zamen	79	"	"	35	114	5	1	6	20	4	24	18	6	24	15	9	24
Derhalve op ult. 1903 aanwezig:																	
onderofficieren	e) 12	"	"	"	12	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
korporaals	38	"	5	8	51	"	1	1	"	2	2	1	1	2	9	1	10
manschappen	60	"	10	56	126	1	2	3	4	3	7	4	"	4	21	13	34
Te zamen	110	"	15	64	189	1	3	4	4	5	9	5	1	6	30	14	44

a) 4 fouriers en 4 sergeanten.
b) 22 sergeant–majoors, 13 fouriers en 30 sergeanten.
c) 19 sergeant–majoors, 13 fouriers en 25 sergeanten.
d) 2 fouriers en 2 sergeanten.
e) 6 sergeant–majoors en 6 fouriers.

b. Korpsscholen.

LEERLINGEN (gegradueerden en minderen).	Infanterie (36 scholen).					Cavalerie (1 school).			Artillerie (2 scholen).			Genie (1 school).		
	Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders (niet-Amboineezen).	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders (niet-Amboineezen).	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders (niet-Amboineezen).	Te zamen.
Aanwezig op ult 1902:														
onderofficieren en korporaals	114	1	32	45	192	7	"	7	"	"	"	"	"	"
manschappen	613	"	a) 83	a) 687	1383	10	7	17	23	23	46	7	17	24
Te zamen.	727	1	115	732	1575	17	7	24	23	23	46	7	17	24
Aanwezig op ult. 1903:														
onderofficieren en korporaals	77	"	29	62	168	"	"	"	"	"	"	"	"	"
manschappen	428	"	a) 127	a) 526	1081	13	a) 21	34	13	25	38	17	11	28
Te zamen.	505	"	156	588	1249	13	21	34	13	25	38	17	11	28

a) Onder de Amboineesche en de andere inlandsche leerlingen der infanterie- en cavalerie-korpsscholen tellen ook zoons van tot die landaarden behoorende militairen. Dit was ten aanzien der infanterie-scholen op ult. 1902 het geval met 319 en op ult. 1903 met 383 jongelieden, en ten aanzien der cavalerie-school op ult. 1903 met 11 jongelieden.

15. Overzicht van de gedurende 1903 toegekende eerbelooningen aan militairen der landmacht, wegens aan den lande bewezen bijzondere diensten ter zake of ter gelegenheid van krijgsverrichtingen in Indië.

Ter zake of ter gelegenheid van krijgsverrichtingen is gedurende 1903 aan militairen der landmacht het hiernevens vermelde aantal belooningen toegekend. *a*)	Orde van den Nederlandschen Leeuw.		Orde van Oranje-Nassau.					Militaire Willemsorde.			Eeresabel.	Eereteeken voor Moed en Trouw.	Eervolle vermelding.
	Ridderkruizen.	Broederschap.	Officierskruizen.	Ridderkruizen.	Eeremedaille in goud.	Eeremedaille in zilver.	Eeremedaille in brons.	Grootkruis.	Ridderkruizen 3de klasse.	Ridderkruizen 4de klasse.		Bronzen.	
Officieren	*b*) 3	"	*c*) 2	8	"	"	"	1	1	*e*) 6	1	"	*e*) 19
Onderluitenants	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	1
Militairen beneden den rang van officier. Europeanen	"	2	"	"	1	*d*) 4	1	"	"	*f*) 12	"	"	20
Militairen beneden den rang van officier. Amboineezen	"	"	"	"	"	"	4	"	"	7	"	6	18
Militairen beneden den rang van officier. Andere inlanders	"	"	"	"	"	"	3	"	"	4	"	5	5

a) Kon. besluiten van 1903 dd. 4 en 9 Febr. nos. 59, 61 en 56; 14 Maart n°. 12; 3, 7 en 27 Aug. nos. 54, 41 en 3; en 17 en 30 Sept. nos. 48, 56 en 57, zoomede de Gouv. besluiten van 1903 dd. 16 Febr. n°. 2; 26 en 31 Maart nos. 35 en 23; 4 Mei n°. 5; 22 Sept. n°. 27; 3, 5 en 31 Oct. nos. 17, 1 en 23; en 20 en 26 Nov. nos. 26 en 18.

b) Hieronder de gepensionneerde majoor der genie dr. J. J. A. Muller.

c) Hieronder de sedert onder toekenning van den titulairen rang van luitenant-kolonel gepensionneerde majoor der genie M. A. J. de Haan.

d) Hieronder de sedert tot magazijnm eester der 3de klasse (2de luitenant) benoemde magazijnmeester der 4de klasse der artillerie C. de Lange.

e) Hieronder 1, behoorende tot het leger hier te lande, die bij het Indische leger was gedetacheerd.

f) Hieronder 1 die aan zijne op het slagveld bekomen wonden was overleden (de Europeesche fuselier E. Benjaminse), en wiens naam alsnog in de registers van de Kanselarij der Nederlandsche Orden is ingeschreven.

16. Opgaven over de jaren 1901 t/m 1903 omtrent het aantal militairen, beneden den rang van officier, die om niet-

GEBOORTELAND OF LANDAARD.	1901.									
	Gevonnisd.	Weggezonden.	Gedetineerd. a)	Strafdetachement.	Vermist of gedeserteerd.	Provoosthuis.	2de klasse van discipline.	Gedegradeerd of teruggesteld.	Paspoort Lett. B.	Totaal. b)
										%
Nederland	4	4	72	2	8	44	350	21	9	514 = 5,62
Nederlandsch-Indië	1	»	4	1	6	6	18	4	1	41 = 2,33
België en Frankrijk	1	»	16	»	2	6	52	4	1	82 = 6,73
Duitschland	»	»	7	»	11	4	10	9	»	41 = 3,11
Zwitserland	»	»	1	»	»	2	5	»	»	8 = 4,46
Overige landen	»	»	»	»	4	1	3	1	»	9 = 6,04
Totaal	6	4	100	3	31	63	438	39	11	695 = 5
Amboineezen en Menadoneezen	3	1	11	4	1	6	17	»	1	44 = 1,07
Javanen en Soendaneezen	9	5	45	7	161	9	170	5	2	413 = 2,29
Madoereezen	»	1	3	»	8	1	18	1	»	32 = 7,59
Boegineezen	»	»	»	»	2	2	3	»	»	4 = 3,88
Maleiers, enz.	»	»	1	»	6	»	2	»	»	9 = 2,90
Totaal	12	7	60	11	178	18	210	6	3	505 = 2,19
Totalen-generaal	18	11	160	14	209	81	648	45	14	1200 = 3,26

a) In den loop van het jaar gedetineerd, doch niet van den militairen stand vervallen verklaard.

b) De procenten zijn berekend naar het aantal aanwezigen op ult. December van het vorige jaar, vermeld in tabel 3.

c) Hieronder 1 Afrikaan.

eervolle redenen, 't zij uit het leger of tijdelijk uit het korps afgevoerd, 't zij gedegradeerd of teruggesteld zijn.

1902.										1903.									
Gevonnisd.	Weggezonden.	Gedetineerd. a)	Strafdetachement.	Vermist of gedeserteerd.	Provoosthuis.	2de klasse van discipline.	Gedegradeerd of teruggesteld.	Paspoort Lett. B.	Totaal. b)	Gevonnisd.	Weggezonden.	Gedetineerd. a)	Strafdetachement.	Vermist of gedeserteerd.	Provoosthuis.	2de klasse van discipline.	Gedegradeerd of teruggesteld.	Paspoort Lett. B.	Totaal. b)
									%										%
13	2	72	16	12	48	241	11	12	427 = 4,74	6	4	69	16	c) 18	46	226	28	8	421 = 4,74
3	1	4	»	20	11	24	3	2	68 = 3,89	»	»	7	1	»	6	16	4	»	34 = 1,95
2	»	19	2	4	3	43	1	2	76 = 6,84	»	1	12	4	2	7	26	2	2	56 = 5,68
»	»	8	»	9	6	6	3	1	33 = 2,66	»	»	3	»	10	8	8	2	»	31 = 2,50
»	»	1	»	1	1	2	»	»	5 = 2,81	»	»	»	»	»	1	2	»	»	3 = 1,72
1	»	»	1	2	»	3	»	»	7 = 4,92	»	»	2	»	»	»	1	»	1	4 = 3,05
19	3	104	19	48	69	319	18	17	616 = 4,59	6	5	93	21	30	68	279	36	11	549 = 4,17
8	»	2	»	17	3	4	1	»	35 = 0,89	1	3	2	»	3	10	1	1	»	21 = 0,49
1	8	31	8	111	25	169	5	»	358 = 1,98	3	8	59	5	109	33	103	1	2	323 = 1,87
»	»	2	»	6	3	7	»	»	18 = 4,51	»	2	5	»	3	2	2	»	»	14 = 4,36
»	»	2	»	2	1	4	»	»	9 = 5,81	»	»	1	»	3	»	1	»	»	5 = 3,18
»	»	»	»	»	»	1	»	»	1 = 0,25	»	»	»	»	»	1	1	»	»	2 = 0,47
9	8	37	8	136	32	185	6	»	421 = 1,83	4	13	67	5	118	46	108	2	2	365 = 1,63
28	11	141	27	184	101	504	24	17	1037 = 2,85	10	18	160	26	148	114	387	38	13	914 = 2,57

17. Overzicht van de straffen opgelegd aan Europeesche militairen wegens dronkenschap over het jaar 1903.

MILITAIRE COMMANDEMENTEN.	Gemiddelde sterkte aan Europeanen present voor soldij volgens de administratieboeken van de korpsen. a)				Totaal aantal Europeesche militairen, die wegens dronkenschap of misbruik van sterken drank gestraft werden.	Gemiddeld aantal Europeesche militairen			Aantal opgelegde straffen voor dronkenschap of misbruik van sterken drank aan Europeesche militairen wegens:			Van het totaal aantal opgelegde straffen vermeld in de kolommen 10 t/m 12 werden opgelegd aan Europeesche:		
	Gehuwden.	Ongehuwden met huishoudster.	Ongehuwden zonder huishoudster.	Totaal.		die tot de geregelde bezoekers van een militair tehuis werden gerekend. b)	die geregeld aan sport (jacht, voetbal, enz.) deelnamen.	Totaal.	eerste dronkenschap, d. w. z. aan hen, die in hun geheelen diensttijd nog nimmer daarvoor gestraft zijn.	herhaalde dronkenschap.	Totaal.	gehuwde militairen. c)	ongehuwde militairen met huishoudster. c)	ongehuwde militairen zonder huishoudster. c)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
					%	%	%	%				%	%	%
1ste militaire afdeeling op Java	121	643	2066	2830	860 = 30,38	116 = 4,09	237 = 8,37	353 = 12,47	180	895	1075	3 = 0,27	67 = 6,23	1005 = 93.50
2de idem	103	716	1878	2697	671 = 24,88	196 = 7,26	206 = 7,63	402 = 14,90	139	761	900	3 = 0,33	134 = 14,88	763 = 84,79
3de idem	30	224	644	898	298 = 33,18	135 = 15,03	76 = 8,46	211 = 23,49	60	263	323	1 = 0,31	37 = 11,45	285 = 88,24
Lampongsche Districten	1	3	16	20	4 = 20,—	„	3 = 15,—	3 = 15,—	„	4	4	„	1 = 25,—	3 = 75,—
Benkoelen	1	4	29	34	11 = 32.35	„	12 = 35,29	12 = 35,29	2	9	11	„	„	11 = 100,—
Sumatra's Westkust	25	200	937	1162	246 = 21,17	71 = 6.11	131 = 11,27	202 = 17,38	67	221	288	1 = 0,35	15 = 5,21	272 = 94.44
Atjèh en onderhoorigheden	29	427	1088	1544	301 = 19,49	31 = 2,—	95 = 6,15	126 = 8,16	83	280	363	3 = 0,83	54 = 14,87	306 = 84.30
Sumatra's Oostkust	3	32	120	155	26 = 16,77	„	8 = 5.16	8 = 5,16	2	28	30	„	6 = 20,—	24 = 80,—
Riouw	1	15	24	40	9 = 22,50	„	2 = 5,—	2 = 5,—	1	14	15	„	2 = 13,33	13 = 86,67
Banka	3	15	33	51	5 = 9.80	„	6 = 11,76	6 = 11,76	2	6	8	„	2 = 25,—	6 = 75,—
Palembang d)	8	57	389	454	56 = 12,33	„	26 = 5,72	26 = 5,72	11	58	69	„	25 = 36,23	44 = 63,77
Westerafd. van Borneo	5	34	91	130	25 = 19,23	18 = 13,84	41 = 31,53	59 = 45,38	1	33	34	„	3 = 8,82	31 = 91,18
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	6	59	239	304	91 = 29,93	10 = 3,28	23 = 7,56	33 = 10,85	22	86	108	„	15 = 13,89	93 = 86,11
Celebes, Menado en Timor	16	47	117	180	47 = 26.11	„	33 = 18,33	33 = 18,33	8	46	54	1 = 1,85	8 = 14,81	45 = 83.34
Amboina en Ternate	4	31	99	134	30 = 22,38	8 = 5,97	55 = 41,04	63 = 47,01	9	24	33	2 = 6,06	7 = 21,21	24 = 72,73
Zuid-Nieuw-Guinea	1	12	52	65	13 = 20,—	„	8 = 12,30	8 = 12,30	3	17	20	„	5 = 25,—	15 = 75,—
Totalen	357	2519	7822	10698	2693 = 25,17	585 = 5,46	962 = 8,99	1547 = 14,46	590	2745	3335	14 = 0,42	381 = 11,41	2940 = 88,17

a) Berekend naar de sterkte „present voor soldij" bij het begin van elke maand.
b) Deze rubriek is alleen ingevuld voor de garnizoenen waar een militair tehuis is; daartoe is bij het korps, de compagnie of het detachement eens per maand opgenomen wie tot de geregelde bezoekers behoorden, waarna het gemiddeld aantal over 12 maanden is berekend.
c) De procenten zijn berekend naar het totaal aantal straffen, in kolom 12 vermeld.
d) Ongerekend het in Djambi ageerende 2de bataljon infanterie, van welk korps geen vertrouwbare gegevens konden worden verzameld.

18. Formatie en sterkte op ult. 1903 van gewapende korpsen, niet rechtstreeks tot het leger behoorende (ongerekend die, uitsluitend voor politiediensten bestemd).

KORPSEN EN STANDPLAATSEN.	Formatie. a)					Sterkte.				
	Officieren.		Onderofficieren en manschappen.		Dienst-paarden.	Officieren.		Onderofficieren en manschappen.		Dienst-paarden.
	Europ.	Inlanders.	Europ.	Inlanders.		Europ.	Inlanders.	Europ.	Inlanders.	
Schutterijen (uitsluitend infanterie).										
Batavia	....	....	....	....	....	19	"	b) 869	"	"
Semarang	....	....	....	....	....	14	"	l) 376	"	"
Soerabaja	....	....	....	....	....	18	"	b) 466	"	"
Djokjakarta	....	....	....	....	....	2	"	65	"	"
Soerakarta	....	....	....	....	....	4	"	58	"	"
Padang (gouv. Sumatra's Westkust)	....	....	....	....	....	6	"	57	"	"
Makasser (gouv. Celebes en onderh.)	....	....	....	....	....	5	"	89	"	"
Menado (residentie Menado) c)	5		d) 171		"	4		d) 171		"
Amboina (residentie Amboina) c)	17		e) 376		"	14		f) 422		"
Saparoea (id.) c)	6		142		"	5		142		"
Hila (id.) c)	1		36		"	1		30		"
Kajeli op Boeroe (id.) c)	"		20		"	"		23		"
Neira op Banda (id.) c)	7		168		"	6		118		"
Ai (id.) c)						1		g) 17		"
Ternate (residentie Ternate) c)	4		80		"	4		98		"
Overige korpsen.										
Lijfwacht-dragonders ter beschikking van de inlandsche hoven. h) te Soerakarta	1	"	49	"	40	1	"	49	"	40
Lijfwacht-dragonders ter beschikking van de inlandsche hoven. h) te Djokjakarta	1	"	53	"	44	1	"	47	"	40
Legioen van pangeran Mangkoe Negara te Soerakarta i) staf	"	5	"	"	"	"	5	"	"	"
Legioen van pangeran Mangkoe Negara te Soerakarta i) bataljon infanterie	"	18	"	701	2	"	18	"	707	1
Legioen van pangeran Mangkoe Negara te Soerakarta i) ½ eskadron cavalerie	"	3	"	64	63	"	3	"	65	63
Barisans op Madoera. k) staf en infanterie te Bangkalan	"	18	"	l) 684	"	"	17	"	683	"
Barisans op Madoera. k) id. " Pamekasan	"	10	"	l) 345	"	"	10	"	344	"
Barisans op Madoera. k) id. " Soemenep	"	10	"	l) 345	"	"	10	"	341	"

a) Vaste formatiecijfers kunnen voor de schutterijen op Java en voor die te Padang en Makasser niet worden aangegeven; zie daaromtrent voor de eerstbedoelde schutterijen Ind. St. 1838 n°. 22 (artt. 13 t/m 16), voor de schutterij te Padang Ind. St. 1857 n°. 88 (art. 2) en voor die te Makasser Ind. St. 1875 n°. 275 (artt. 11 en 13).

b) Hieronder, voor zoover de schutterijen van Batavia en Soerabaja aangaat, de korpsen muzikanten, doch ongerekend de tamboers of hoornblazers (inlanders): te Batavia 9, te Semarang 5 en te Soerabaja 10.

c) Deze schutterijen zijn hoofdzakelijk samengesteld uit zoogenaamde inlandsche burgers (doorgaans van elders afkomstige inlanders en hunne afstammelingen). Hoeveel Europeanen in de sterkte telden, is niet afzonderlijk opgegeven.

d) Hieronder het korps muzikanten.

e) Van de onderofficieren en minderen (buiten den adjudant-onderofficier en de tamboers) zijn er 242 met een geweer en 121 met een piek gewapend.

f) Hieronder 160 piekeniers (zie de voorgaande noot).

g) Gedetacheerd van Neira en niet in de voor die plaats opgegeven sterkte begrepen.

h) Deze geheel voor 's lands rekening komende detachementen staan onder de bevelen van het betrokken hoofd van gewestelijk bestuur en onder toezicht van den commandant der 2de militaire afdeeling op Java. In tijd van oorlog kunnen zij worden gesteld ter beschikking van het legerbestuur op denzelfden voet als de cavalerie van het leger. Zij worden voltallig gehouden door werving overeenkomstig de voor het leger geldende bepalingen of — zoo noodig — door overplaatsing van daartoe genegen onderofficieren en minderen der cavalerie van het leger. Zij zijn onderworpen aan de militaire wetten, en zijn geheel op militaire wijze gekleed en bewapend. Zie o. a. Bijbl. Ind. St. n°s. 3833, 5008 en 5068.

i) Dit korps — waarvoor het reglement is opgenomen in Bijbl. Ind. St. n°. 5308 — is door het hoofd van het Mangkoe Negarasche Huis in dienst te houden, die daarbij in alles overleg heeft te plegen met den door of vanwege het legerbestuur aan het legioen als kapitein-instructeur toegevoegden officier der infanterie, nevens wien aan het korps, voor leiding en oefening, verder nog zijn toegevoegd 1 luitenant der cavalerie en 5 onderofficieren uit het leger (4 van de infanterie en 1 van de cavalerie). De infanterie en cavalerie van het legioen worden door hare eigen officieren gecommandeerd. Deze laatsten worden tot en met den rang van kapitein of ritmeester door den pangeran zelf aangesteld met goedkeuring van den resident; de hoofdofficieren worden op voordracht van den pangeran, aan te bieden door tusschenkomst van den resident, door den Gouverneur-Generaal benoemd. Overigens is ook dit legioen — waarvoor de uitgaven ten laste van 's lands kas komen — op militaire wijze gekleed en bewapend. In geval van mobilisatie — bij oorlog of voor toevoeging aan expeditiën — gelden voor het legioen, of voor het gemobiliseerde gedeelte daarvan, de krijgswetten.

k) Ook aan deze (gouvernements-) korpsen, mede op militaire wijze gekleed en bewapend (zie o. a. Bijbl. Ind. St. n°s. 4755 en 5252), zijn officieren (3 kapiteins) en eenige onderofficieren uit het leger toegevoegd voor de leiding en oefening. De kapiteins-instructeur staan onder de rechtstreeksche bevelen van den resident, doch zijn voor de leiding en oefening van de barisans verantwoordelijk aan den commandant der 3de militaire afdeeling op Java. De barisans, waarbij slechts Madoereezen ter dienstneming worden toegelaten, worden door hunne eigen officieren gecommandeerd, die worden benoemd en ontslagen door den Gouverneur-Generaal. De onderofficieren en minderen zijn niet gekazerneerd; zij wonen in de kampongs nabij de kampementen. In gewone tijden is aan de barisans opgedragen het bewaken van de landskassen, gevangenissen en gouvernementspakhuizen op hunne standplaatsen en het begeleiden van gevangenen en transporten, terwijl zij overigens bestemd zijn tot handhaving van orde en rust op Madoera, wanneer de gewone middelen van politie tekort schieten. Om voor militaire doeleinden te worden aangewend, kunnen de barisans geheel of gedeeltelijk worden gemobiliseerd en gelden alsdan ook voor hen de krijgswetten.

l) Hieronder 3 man hospitaalpersoneel.

Bijlage C.

(Zie hoofdstuk E, §§ 2 en 4, van het verslag.)

OVERZICHTEN

betreffende de OORLOGSMARINE in NEDERLANDSCH-INDIË, meerendeels over 1903.

1. Algemeen overzicht betreffende het materieel over 1903 en het eerste kwartaal van 1904.
2. Specificatie betreffende de samenstelling van het personeel op ult. 1902 en ult. 1903.
3. Statistiek over 1903 betreffende de aanvulling van en de verliezen aan personeel.
4. Opgaven betreffende hetgeen de in de laatste jaren voor rekening der Indische geldmiddelen gebouwde schepen der Indische militaire marine nieuw hebben gekost en wat er sedert tot ult. 1903 voor onderhoud, herstelling, enz. aan ten koste is gelegd (deze laatste opgaven ook voor de schepen van het auxiliair eskader).
5. Opgaven over het tijdvak 1 April 1903 t/m 31 Maart 1904 betreffende het dokken, enz. door schepen der oorlogsmarine (en ook door die der gouvernementsmarine) te Soerabaja (marine-etablissement), te Sabang op Poelò Wè (gouvernementsdok) en te Tandjoeng Priok (particuliere werf).
6. Opgaven nopens de kosten en de productie van het marine-etablissement te Soerabaja over 1899 t/m 1903.

C

1. Algemeen overzicht der schepen en vaartuigen het

NAMEN DER SCHEPEN.	Aantal schroeven.	Samenstelling. [1]	Op stapel gezet.	A. Te water gelaten. B. In Ned.-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste lengte in M. [2]	Grootste breedte in M. [3]	Grootste diepgang in d.M. [4]	Waterverplaatsing in M³. zeewater (1026 K.G.).	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Torpedo-inrichtingen. Buizen.	Torpedo-inrichtingen. Kanonnen.	Torpedo-inrichtingen. Sparren.	Stoomvermogen in indicateur-paardekrachten.	Grootste proeftochtvaart. [5]	Brandstof- (steenkolen-) bergruimte in M³. [6]	Grootste vol te houden dienstvaart.	Vaart bij voordeelig brandstofverbruik.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 18.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 19.	Pantser ... Gordel.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.
INDISCHE MILITAIRE																					
Pantserdekkorvet.																					
Sumatra.	2	S.	1888 Amsterdam (Kon. fabriek voor stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1890 B. . 22 Nov. 1891	70	11.3	42.5	1720	Kan. v. 21 c.M. A n°. 2 „ „ 15 „ „ „ 2 „ „ 12 „ L A. „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. v. 7.5 c.M. A.	1 1 2 1 4 2 1 12	...	2	...	2350	15.6	210 280	....	....	....	...	...
Flottieljevaartuigen.																					
Java.	1	IJ. K.	1885 Fijenoord (Nederl. stoombootmaatsch.)	A. . . . 1885 B. . . 8 Juni 1886	62.6	9.5	43	1300	K. v. 15 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 12 „ K.A. „ 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ Mr. „ 7.5 „ A.	1 3 1 2 1 8	...	...	...	1017	12 6	200	9	6.25	1700 c)	216 c)	...
Bali.	1	IJ. Z.	1877 Fijenoord (Nederl stoombootmaatsch.)	A. . . . 1878 B. . 14 Nov. 1883	53.6	9	37	853	K. v. 7.5 c.M. A.	2	...	...	...	400	9	100	8.25	6	1500 a)	200 a)	...
Ceram	1	S. Z.	1886 Vlissingen (Kon. Maatschappij „de Schelde")	A. . . . 1887 B. . 29 Oct. 1887	52.85	7.8	32	550	K. v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ Mr. v. 7.5 c.M. A.	3 1 2 1 7	...	...	...	685	10.56	84	10.5	4.5	1400 a)	21 a)	...

[1] IJ. = ijzer; C. = compound; S. = staal; H. = hout; Cp. = composite; K. = gekoperd; Z. = gezinkt.
[2] Lengte van den romp over alles.
[3] Breedte van den romp op het grootspant over de buitenhuid zonder uitbouwsels.

[4] Grootste diepgang van den romp bij normale toelading, stoomketels op peil.
[5] Met schepen 4 uren, met torpedobooten 2 uren volgehouden.
[6] Waar in kolom 17 tweeërlei getallen zijn opgegeven, heeft men te denken eene normale en aan eene maximale brandstofberging.

a) Uitko
b)
c)

rtuigen van het Indisch en van het auxiliair eskader.

te legge weg in zeemijlen met normalen voorraad.		Pantser in millimeters. 1)				Bevond zich op 31 December 1903:	BEMANNING.						Toestand op 1 April 1904.			Bijzondere aanteekeningen.	Verrichtingen, bewegingen, enz. gedurende het tijdvak 1 April 1903 tot en met 31 Maart 1904. (Zie voor het dokken en herstellen de opgaven sub 5 van deze bijlage.)
							Bepaalde sterkte (ongerekend de als bovenrol toegestane verhooging).		Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.								
									31 Dec. 1902.		31 Dec. 1903.						
kolom 18.	Bij de vaart van kolom 19.	Gordel.	Toren of barbette.	Comm. toren.	Dek.		Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Romp.	Werktuigen.	Ketels.		
0.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
MIL	AIRE MARINE.																
...	...	....	....	150 C	38 S	in Nederland voor groote herstellingen	.....	.....	....	....	....	....	....	....	....	....	Bevindt zich ter herstelling in Nederland.
00)	216 c)	....	....	....	....	in dienst.	71	33	67	33	69	36	bruikbaar	vrij goed	even bruikbaar.	De ketels zijn oud (van 1886) en zullen waarschijnlijk in 1904 door nieuwe vervangen worden, welke reeds gereed en bij het marine-etablissement in conservatie zijn.	Vertrok 11 Mei 1903 van Soerabaja naar Menado, waar het schip den 17den d. a. v. aankwam. Van 25 Mei tot 13 Juni en van 18 Juni tot 8 Juli werden reizen tot vlag- en machtsvertoon gemaakt naar de Sangi- en Talauer-eilanden en de Tomini-bocht. Op 12 Juli vertrok de *Java* naar de noordkust om eenige landschappen tusschen de Minahasa en Kwandang te bezoeken, vervolgens deed deze bodem de baai van Amoerang aan en zette den 17den d. a. v. koers naar Ternate. In de laatste helft van Juli maakte de *Java* eene reis naar Batjan en Tidore, terwijl in Augustus een reis gemaakt werd naar de noordkust van Halmahera en naar de noordkust van Nieuw-Guinea, waarbij de Mapia-eilanden bezocht werden. Van 2 tot 6 September bezocht het schip van uit Manokwari de Schouten-eilanden, keerde 8 September te Ternate terug en vertrok vervolgens naar Soerabaja. Den 15den October vertrok het schip in groepsverband met de *Ceram* van Soerabaja naar de residentie Amboina en van de hoofdplaats uit werd een tocht naar de Tanimbar-eilanden ondernomen. Na opheffing van het groepsverband keerde de *Java* 16 November naar Ambon terug en zette 23 November de reis naar Ternate voort. In December werd van Manokwari eene reis gemaakt tot vlag- en machtsvertoon naar het eiland Jappen en de Schouten-eilanden, waarna de reis via Menado naar Makasser werd vervolgd. Op 19 Januari 1904 werd de *Java* wederom naar Menado gedirigeerd en werd eene reis gemaakt tot vlag- en machtsvertoon naar de Tomini-bocht, om vervolgens 21 Februari te Makasser terug te keeren.
00)	20(a)	....	....	....	....	in dienst.	70	46	24	72	23	75	bruikbaar	vrij goed	bruikbaar	De romp vertoont ouderdomsgebreken.	Bleef uitsluitend bestemd ten dienste der hydrographie. Zette het opnemingswerk ter zuidkust van Celebes geregeld voort en vertrok medio Februari 1904 naar de zuidoost- en zuidkust van Borneo om aldaar opnemingen te doen.
00)	21(a)	....	....	....	....	in dienst.	52	31	52	30	55	28	goed	goed	goed	....	Na te Soerabaja eenige voorzieningen te hebben ondergaan, vertrok het schip 9 April 1903 naar Ambon. Na van 20 April tot 19 Mei eene reis gemaakt te hebben naar de Tanimbar-eilanden, werd het schip naar de residentie Timor gedirigeerd en kwam 5 Juni te Timor Koepang aan. Van 15 tot 23 Juni werd een kruistocht gemaakt langs de zuidkust van Flores en de noordkust van Soemba; vervolgens maakte deze bodem van 28 Juli tot 5 Augustus eene reis naar Larantoeka en Ende en vertrok 10 Augustus naar Makasser om, na aanvulling van den kolenvoorraad, de reis naar Soerabaja te vervolgen. Na een gemeenschappelijken tocht met de *Java* naar de Tanimbar-eilanden, zette de *Ceram* 16 November haar kruistocht tusschen die eilanden voort en keerde 23 November te Ambon terug. Van 6 tot 19 December werd via de Tanimbar-eilanden eene reis gemaakt naar de Aroe-eilanden om aldaar toezicht op de parelvisscherij te houden. Van 11 tot 16 Januari 1904 werd eene oefeningsreis gemaakt en vervolgens maakte het schip van 25 Januari tot 2 Februari 1904 eene reis naar Zuid-Ceram en Saparoea. Na in het laatst van Februari nog een bezoek gebracht te hebben aan Banda, bleef de *Ceram* verder te Ambon gestationneerd.

peil.

denken

a) Uitkomsten verkregen met Ombilin-kolen.
b) " " " Cardiff-kolen.
c) " " " Australische kolen.

d) Uitkomsten verkregen met Japansche kolen.
e) " " " Borneo-kolen.

NAMEN DER SCHEPEN.	Aantal schroeven.	Samenstelling. [1]	Op stapel gezet.	A. Te water gelaten. B. In Ned.-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste lengte in M. [2]	Grootste breedte in M. [3]	Grootste diepgang in d.M. [4]	Waterverplaatsing in M³. zeewater (1026 K.G.).	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Torpedo-inrichtingen. Buizen.	Torpedo-inrichtingen. Kanonnen.	Torpedo-inrichtingen. Sparren.	Stoomvermogen in indicateur-paardekrachten.	Grootste proeftochtvaart. [5]	Brandstof- (steenkolen-) bergruimte in M³. [6]	Grootste vol te houden dienstvaart.	Vaart bij voordeelig brandstofverbruik.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 18.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 19.	Pantser. Gordel.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.
Flores	1	S. Z.	1886 Amsterdam (Kon. fabriek voor stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1887 B. . 28 Oct. 1887	52.85	7.8	34 5	550	K. v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ Mr. v. 7.5 c.M. A.	3 1 2 1 7	. . .	. . .	. . .	540	11	96	10	7	1200 *c)*	160 *c)*	. . . .
Lombok	1	S. Z.	1890 Amsterdam (Huyens en van Gelder	A. . . . 1891 B. . 21 Mei 1892	52.45	8.3	33 5	600	K. v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ Mr. v. 7.5 c.M. A.	3 1 2 1 7	. . .	. . .	. . .	990	12.2	85	. . . .	. . . .	. . . .	. .	. . . .
Sumbawa	1	S.	1890 Vlissingen (Kon. Maatschappij „de Schelde")	A. . . . 1891 B. . 7 Juni 1892	53.25	8 1	34.5	600	K. v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ Mr. v. 7.5 c.M. A.	3 1 2 1 7	. . .	. . .	. . .	930	12.5	88	10.5	7	1170 *a)*	190 *a)*	. . . .
Borneo	1	Cp. K.	1892 Glasgow (Clydebank J. en E. Thomson)	A. . . . 1892 B. . 6 Febr. 1894	53.86	9.45	40 5	800	K. v. 10.5 c.M. A. „ „ 7.5 „ „ „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. v. 7 5 c.M. A.	4 1 2 2 1 10	. . .	. . .	. . .	1040	13.23	155	. . . .	. . . .	. . . .	. .	. . . .
Nias	2	S.	1894 Amsterdam (Huygens en van Gelder)	A. . . . 1895 B. . 1 April 1896	53.9	9.44	36	812.38	K. v. 12 c.M K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ Mr. v. 7.5 c.M. A.	3 1 4 1 9	. . .	. . .	. . .	1227	13.05	148	10	8	1400 *c)*	190 *c)*	. . . .
Mataram	2	S.	1895 Amsterdam (Huygens en van Gelder)	A. . . . 1896 B. 31 Maart 1897	53.9	9.44	36.5	809.52	K. v. 10.5 c.M. A. „ „ 7.5 „ „ „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. v. 7.5 c.M. A.	2 1 4 2 1 10	. . .	. . .	. . .	1345	12 95	154	. . . .	. . . .	. . . .	. .	. . . .
Edi	2	S.	1896 Vlissingen (Kon. Maatschappij „de Schelde")	A. . . . 1897 B. . 13 Aug. 1897	53.9	9.44	36 5	820	K. v. 10.5 c.M. A. „ „ 7.5 „ „ „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. v. 7.5 c.M. A.	2 1 4 2 1 10	. . .	. . .	. . .	1235	12.8	149	10	8	1140 *a)*	20[illegible] *a)*	. . . .

Handel

C

Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad		Pantser in millimeters. 1)				Bevond zich op 31 December 1903:	BEMANNING.						Toestand op 1 April 1904.			Bijzondere aan-teekeningen.	Verrichtingen, bewegingen, enz. gedurende het tijdvak 1 April 1903 tot en met 31 Maart 1904. (Zie voor het dokken en herstellen de opgaven sub 5 van deze bijlage.)
							Bepaalde sterkte (ongerekend de als bovenrol toegestane verhooging).		Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.								
									31 Dec. 1902.		31 Dec. 1903.						
Bij de vaart van kolom 18.	Bij de vaart van …	Gordel.	Toren of barbette.	Comm. toren.	Dek.		Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Romp.	Werktuigen.	Ketels.		
20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
200 c)	160 c)	....	....	....	....	in dienst	52	31	68	35	65	29	vrij goed	goed	vrij goed	....	Bleef aangewezen voor den dienst in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, met standplaats Bandjermasin. Van daar werden verschillende reizen gemaakt op de rivieren en langs de kust. Na afloop van de opneming van de Boven-Mahakam keerde het schip 22 April 1903 ter hoofdplaats terug. Op 6 Mei vertrok het schip met het politie- en communicatievaartuig *Selatan* op sleeptouw naar Soerabaja. Na te Soerabaja gedokt te zijn, bezocht de *Flores* de verschillende rivieren in het landschap Kota Waringin en keerde 25 Mei te Bandjermasin terug. Na in Juli en Augustus eenige kleine tochten ondernomen te hebben op de rivieren, werd van 27 Augustus tot 24 September eene reis gemaakt naar de zuidoost- en oostkust. In November werden eenige reizen gemaakt ten einde een onderzoek in te stellen naar een defect aan den telegraafkabel. In December werd de Boven-Barito bezocht. Van 7 tot 15 Januari 1904 maakte de *Flores* eene reis naar Tandjoeng Priok waarna in het laatst van Januari de Boven-Barito weder werd opgevaren. Van 9 tot 21 Februari bezocht deze bodem het landschap Pegatan. In Maart werd het schip, in verband met het weder oplevende verzet in de bovenstreken, naar de bovenrivieren gezonden.
...	...	....	....	....	....	in dienst als tijdelijk stoomschip der gouvernementsmarine.	....	....	....	....	....	....	goed	goed	goed	....	Sedert 11 Juni 1900 te Soerabaja buiten dienst. Van 1 September 1903 af doet de *Lombok* als tijdelijk stoomschip der gouvernementsmarine dienst in Zuid Nieuw-Guinea.
170 a)	190 a)	....	....	....	....	in dienst.	53	31	57	31	52	30	vrij goed	goed	goed	De huid onder de waterlijn is zwaar en diep geput.	Werd 28 November 1903 aan de scheepsmacht in de wateren van Atjèh onttrokken en vertrok via Tandjoeng Priok naar Soerabaja, met het gouvernements-stoomertje *Marie* op sleeptouw, waar het schip 20 December aankwam. Op 14 Januari 1904 werd eene reis ondernomen naar Laboean Hadji, van waar de landingsdivisie tochten maakte op Oost-Lombok. Vervolgens werden twee tochten gemaakt ter opsporing van het stoomschip *Wilhelm* en, na 8 Februari te Soerabaja teruggekeerd te zijn, werd de *Sumbawa* den 17den d. a. v. naar Makasser gedirigeerd, waar het schip 19 Februari aankwam. Na aldaar vervangen te zijn door de *Java*, vertrok het schip 25 Februari naar Soerabaja.
...	...	....	....	....	....	buiten dienst.	....	....	....	....	....	....	....	....	....	De herstellingen zijn beëindigd.	Sedert 6 December 1899 te Soerabaja buiten dienst.
100 c)	190 c)	....	....	....	....	in dienst	59	34	59	32	57	33	vrij goed	goed	goed	Het ijzeren dek onder het machinistenlogies is door roest aangetast. De huidplaten nabij de waterlijn zijn zwaar geput.	Bleef toegevoegd aan de scheepsmacht in de wateren van Atjèh.
...	...	....	....	....	....	buiten dienst.	....	....	....	....	....	....	goed	goed	goed	....	Werd 18 Februari 1904, na herstellingen te hebben ondergaan, te Soerabaja in dienst gesteld en bleef aldaar gestationneerd. In het laatst van Maart deed het schip eene reis naar de Java-zee.
140 a)	200 a)	....	....	....	....	in dienst.	59	34	58	34	61	38	goed	goed	goed	....	Na beëindiging van de opdracht tot het oplooden van het telegraafkabeltracé Shanghai-Palao-Menado en Palao-Guam, keerde het schip 19 Juli 1903 te Soerabaja terug. Op 8 September vertrok het naar Makasser om van daar uit het telegraafkabeltracé Makasser-Balikpapan op te looden en keerde in het laatst van September weder te Soerabaja terug. Den 20sten November vertrok deze bodem naar Oelèe Lheuë en werd den 27sten d. a. v. toegevoegd aan de scheepsmacht in de wateren van Atjèh, aan welke scheepsmacht de *Edi* 11 Februari 1904 weder werd onttrokken, waarna het schip via Emmahaven naar Tandjoeng Priok vertrok. Sedert 22 Februari is de *Edi* in den Riouw-archipel gestationneerd.

NAMEN DER SCHEPEN.	Aantal schroeven.	Samenstelling [1]	Op stapel gezet.	A. Te water gelaten. B. In Ned.-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste lengte in M. [2]	Grootste breedte in M. [3]	Grootste diepgang in d.M. [4]	Waterverplaatsing in M³. zeewater (1026 K.G.).	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Torpedo-inrichtingen. Buizen.	Torpedo-inrichtingen. Kanonnen.	Torpedo-inrichtingen. Sparren.	Stoomvermogen in indicateur-paardekrachten.	Grootste proeftochtvaart. [5]	Brandstof- (steenkolen-) bergruimte in M³. [6]	Grootste vol te houden dienstvaart.	Vaart bij voordeelig brandstofverbruik.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 18.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 19.	Pantser. Gordel.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.
Serdang	2	S.	1896 Vlissingen (Kon Maat-schappij „de Schelde")	A. . . . 1897 B. . . 7 Dec. 1897	53.9	9.44	36.9	810	K. v. 10.5 c.M. A. „ „ 7.5 „ „ „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. v. 7.5 c.M. A.	2 1 4 2 1 10	. . .	. . .	. . .	1290	12.9	149	. . . .	. . . .	. . . .	. . .	. . .
Koetei	2	S.	1897 Amsterdam (Nederlandsche scheepsbouw-maatschappij)	A. . . . 1898 B. . 5 Nov 1898	53.7	9.44	36	800.47	K. v. 10.5 c.M. A. „ „ 7.5 „ „ „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. v. 7.5 c.M. A.	2 1 4 2 1 10	. .	. . .	. . .	1412	13.51	144	11.5	8.5	1650 *b)*	2300 *a)*	. . .
Siboga	2	S.	1897 Amsterdam (Nederlandsche scheepsbouw-maatschappij)	A. . . . 1898 B. . 25 Jan 1899	53.7	9.44	36	800 45	K. v. 10.5 c.M. A. „ „ 7.5 „ „ „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. v. 7.5 c.M. A.	2 1 4 2 1 10	. . .	. . .	. . .	1395	13.83	144	11.4	9	1400 *a)*	2200 *a)*	. . .
Assahan.	2	S.	1899 Rotterdam (Maatschappij voor scheeps- en werktuigbouw „Fijenoord")	A. . . . 1900 B. . 10 Jan. 1901	53.7	9.44	36	814	K. v. 10.5 c.M. A. „ „ 7.5 „ „ „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. v. 7.5 c.M. A.	2 1 4 2 1 10	. . .	. . .	. . .	1353	13.95	142	11.5	9.5	1900 *a)*	2550 *a)*	. . .
Vischtorpedobooten.																					
Cerberus.	1	S.	1887 Vlissingen (Kon. Maat-schappij „de Schelde")	A. . . . 1888 B. . 6 Febr. 1889	38.22	3.96	14,2 (21) *f)*	88	K. v. 3.7 c.M.	2	2	1	. . .	831	16.28	15.6	. . . .	. . . .	. . . .	. . .	. . .
Hydra	1	S.	1899 Poplar. (Yarrow en C°.)	A. . . . 1900 B. . 17 Nov. 1900	39,62	4.12	12.25 (20.4) *f)*	101	K. v. 3.7 c M.	2	. . .	3	. . .	1201	24.3	22.5	17,5	8	390 *b)*	1500 *b)*	. . .
Scylla.	1	S.	1899 Poplar. (Yarrow en C°.)	A. . . . 1900 B. . 17 Nov. 1900	39,62	4.12	12.25 (20.4) *f)*	101	K. v. 3.7 c.M.	2	. . .	3	. . .	1201	24,3	22 5	17,5	8	390 *b)*	1500 *b)*	. . .
Minotaurus	1	S.	1902 Vlissingen (Kon. Maat-schappij „de Schelde")	A . . . 1902 B. . 31 Oct. 1903	39,62	4.12	12.4 (20.6)	96.6	K v. 3 5 c.M.	2	. . .	3	. . .	1306	24.4	22 5	. . . .	. . . .	. . . .	. . .	. . .
Python	1	S.	1902 Vlissingen (Kon. Maat-schappij „de Schelde")	A. . . . 1902 B. . 31 Oct. 1903	39,62	4.12	12,4 (20.6)	96.6	K. v. 3.5 c.M.	2	. . .	3	. . .	1269	24.96	22.5	. . . .	. . . .	. . . .	. . .	. . .
Sphinx	1	S.	1902 Vlissingen (Kon. Maat-schappij „de Schelde")	A. . . . 1903 B. . 31 Oct. 1903	39,62	4.12	12 45 (20.7)	97	K. v. 3.5 c.M.	2	. . .	3	. . .	1368	24.4	22 5	. . . .	. . . .	. . . .	. . .	. . .
Opnemingsvaartuigen.																					
Makasser	1	IJ. Z	1876 Amsterdam (Kon. fabriek van stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1877 B. . 7 Nov. 1877	54	9	37	880	K. v. 7.5 c.M. A.	2	. . .	. . .	. . .	315	8.6	120	7.5	5.25	1500 *c)*	160 *c)*	. . .

f) De cijfers tusschen ( ) vermeld, duiden aan den diepgang van deelen, die uitsteken.

... kolom 18. (cut off at left edge)	't te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 19.	Pantser in millimeters. 1) Gordel.	Toren of barbette.	Comm. toren.	Dek.	Bevond zich op 31 December 1903:	BEMANNING. Bepaalde sterkte (ongerekend de als bovenrol toegestane verhooging). Europeanen.	Inlanders.	Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport. 31 Dec. 1902. Europeanen.	31 Dec. 1902. Inlanders.	31 Dec. 1903. Europeanen.	31 Dec. 1903. Inlanders.	Toestand op 1 April 1904. Romp.	Werktuigen.	Ketels.	Bijzondere aanteekeningen.	Verrichtingen, bewegingen, enz. gedurende het tijdvak 1 April 1903 tot en met 31 Maart 1904. (Zie voor het dokken en herstellen de opgaven sub 5 van deze bijlage.)
...0.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
....	....	....	....	....	....	buiten dienst.	....	....	....	....	....	....	goed	goed	goed	De herstellingen zijn beëindigd.	Sedert 1 Januari 1902 te Soerabaja buiten dienst.
50	2300 a)	....	....	....	....	in dienst.	59	34	57	32	59	33	....	....	....	Ondergaat herstellingen.	Keerde 17 April 1903 van eene reis naar de Aroe-eilanden te Ambon terug en vertrok vervolgens naar Soerabaja. Na gedokt en gerepareerd te zijn, maakte het schip in de laatste helft van Juni eene reis naar de monding van de Barito-rivier en daarna eene oefeningsreis in Straat Madoera. Op 15 Juli werd van Soerabaja via Tandjoeng Priok koers gezet naar de Westerafdeeling van Borneo, waar tot 4 September de mondingen van de Kleine Kapoeas-, Ambawang- en Kleine Koeboe-rivieren werden opgenomen. Van September 1903 t/m Januari 1904 vervulde deze bodem eene opdracht betreffende de defensie in de Java-zee, en werd vervolgens 18 Februari te Soerabaja buiten dienst gesteld.
00	2200 a)	....	....	....	....	in dienst.	59	24	62	38	75	45	goed	goed	goed	....	Bleef tot 2 Maart 1904 deel uitmaken van de scheepsmacht in de wateren van Atjèh, en werd daarna, tot handhaving der neutraliteit in den oorlog tusschen Rusland en Japan, naar Tandjoeng Priok gedirigeerd.
00	2550 a)	....	....	....	....	in dienst.	59	34	58	32	61	32	goed	goed	goed	Ondergaat eenige herstellingen.	Behoorde tot de scheepsmacht in de wateren van Atjèh en werd 29 Augustus 1903 naar Emmahaven gezonden. Van daar maakte het schip geregeld kruistochten naar de Mantawai-eilanden tot 15 December en keerde vervolgens naar Atjèh terug. Op 16 Februari werd het schip wederom aan de scheepsmacht in de wateren van Atjèh onttrokken en verbleef sedert te Soerabaja.
....	....	....	....	....	....	in herstelling.							....	....	....	De boot wordt voorzien van 2 waterpijpketels; werktuigen en romp worden hersteld.	Op de helling te Soerabaja.
00	1500 b)	....	....	....	....	in dienst.							goed	goed	goed	De schroefas is ingevreten.	Was te Soerabaja gestationneerd en deed van daar veelvuldige vaaroefeningen. Van 1 April tot 12 Mei 1903 werd eene oefeningsreis gemaakt langs de noordkust van Java naar Tandjoeng Priok en de Duizend-eilanden en werd deelgenomen aan de manoeuvres van de Java-divisie. Den 16den Februari 1904 werd de boot van Soerabaja, via Tandjoeng Priok en Riouw, naar Sabang gezonden, waar verder station werd gehouden.
00	1500 b)	....	....	....	....	in dienst.							goed	goed	goed	De schroefas is ingevreten.	Als voren.
							89	56	46	34	70	55					
....	....	....	....	....	....	in dienst.							goed	goed	goed	....	Kwam 17 November 1903 uit Nederland te Soerabaja aan en bleef daar gestationneerd.
....	....	....	....	....	....	in dienst.							goed	goed	goed	....	Als voren.
....	....	....	....	....	....	in dienst.							goed	goed	goed	....	Kwam 17 November 1903 uit Nederland te Soerabaja aan en bleef daar gestationneerd tot 16 Februari 1904, toen deze boot, via Tandjoeng Priok en Riouw, naar Sabang werd gezonden om aldaar station te houden.
00	1600 c)	....	....	....	....	buiten dienst.	....	....	21	73	....	....	....	....	....	Het schip wordt vertimmerd tot munitieschip.	Zette het opnemingswerk ter noordoostkust van Borneo voort en werd, na afloop daarvan, 27 November te Soerabaja buiten dienst gesteld.

NAMEN DER SCHEPEN.	Aantal schroeven.	Samenstelling. [1]	Op stapel gezet.	A. Te water gelaten. B. In Ned.-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste lengte in M. [2]	Grootste breedte in M. [3]	Grootste diepgang in d.M. [4]	Waterverplaatsing in M³. zeewater (1026 K.G.).	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Torpedo-inrichtingen. Buizen.	Torpedo-inrichtingen. Kanonnen.	Torpedo-inrichtingen. Sparren.	Stoomvermogen in indicateur-paardekrachten.	Grootste proeftochtvaart. [5]	Brandstof- (steenkolen-) bergruimte in M³. [6]	Grootste vol te houden dienstvaart.	Vaart bij voordeelig brandstofverbruik.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 18.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 19.	Pantser. Gordel.	[illegible]
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	
Van Gogh	1	Cp. K.	1897 Rotterdam. (P. Smit Jr.)	A. . . . 1898 B. . . 4 Juli 1898	56	8.3	31 8	700	K. v. 7.5 c.M. A.	2	. . .	. . .	. . .	386	10.1	95	8	6.25	2680 *a)*	388[illegible] *a)*	. . .	. .
Van Doorn	1	Cp. K.	1899 Rotterdam (Maatschappij „de Maas")	A. . . . 1901 B. . 15 Dec. 1901	54	8.3	31.8	700	K. v. 7.5 c.M. A.	2	. . .	. . .	. . .	350	9.02	108	7.0	7	3145 *b)*	343[illegible] *b)*	. .	. .
Wachtschip.																						
Koning der Nederlanden .	—	IJ. Z.	1871 Amsterdam (Rijkswerf)	A. . . . 1874 B. . 15 Juni 1876	85.3	15.2	. . .	. . . .	K. v. 12 c.M. KA n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	6 1 2 9	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. .
Oud Wachtschip.																						
Bromo	—	IJ. Z.	1873 Amsterdam. (Kon. fabriek voor stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1874 B. . 3 Sept. 1875	64.6	9.36	40	1350	. . . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. .
Oud Pantserschip.																						
Prins Hendrik der Nederlanden.	2	IJ.	1865 Birkenhead. (Gebr. Laird)	A. . . . 1866 B. . 25 Mei 1876	73.2	13.4	54.4	3375	K. getr. v. 23 c M.	4	. . .	. . .	. . .	2000	11.4	475	. . . .	. . . .	. . . .	. .	[illegible]4.63 Y	276[illegible]
Oorlogsstoomjacht.																						
Satelliet	1	IJ.	1877 Slikkerveer. (Arie Smit)	A. . . . 1877	29.13	6.13	26	212	. . . .	. . .	. . .	. . .	. . .	135	9	60	. . . .	. . . .	. . .	. .	. . .	. .

AUXILIA SKAI

NAMEN DER SCHEPEN.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	
Pantserschepen.																						
Piet Hein	2	S.	1893 Fijenoord. (Nederlandsche stoombootmaatschappij)	A. . . . 1894 B. . 16 Maart 1899	86.2	14.3	52.3	3520	K. v. 21 c.M. A. n°. 1. „ „ 15 „ „ „ „ „ „ 7.5 „ n°. 1. „ „ 3.7 „	3 2 6 8 19	1	2	. . .	4736	16.12	330	. . . .	. . . .	. . . .	. .	[illegible]100 S.	2[illegible] S[illegible]
Koningin Regentes . . .	2	S.	1898 Amsterdam. (Rijkswerf)	A. . . . 1900 B. . . 2 Jan. 1903	96.60	15 20	57	4950	K. v. 24 c.M. „ „ 15 „ n°. 4. „ „ 7.5 „ „ 3. „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ Mr. „ 7.5 „ A.	2 4 8 2 4 2 22	1	2	. . .	7290	16.91 bij een diepgang van 54.6	765	13.25	8 75	1700 *b)*	55[illegible] *b)*	[illegible]100 S.	2[illegible] S[illegible]

g) Gepantserde hoofden van 150 m.M.

[illegible]ndeling[illegible]

…f te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad.		Pantser in millimeters. [1])				Bevond zich op 31 December 1903:	BEMANNING.						Toestand op 1 April 1904.			Bijzondere aanteekeningen.	Verrichtingen, bewegingen, enz. gedurende het tijdvak 1 April 1903 tot en met 31 Maart 1904. (Zie voor het dokken en herstellen de opgaven sub 5 van deze bijlage.)
							Bepaalde sterkte (ongerekend de als bovenrol toegestane verhooging).		Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.								
									31 Dec. 1902.		31 Dec. 1903.						
…kolom 18.	Bij de vaart van kolom 19.	Gordel.	Toren of barbette.	Comm. toren.	Dek.		Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Romp.	Werktuigen.	Ketels.		
…0.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
…80 a)	388 a)	....	....	....	....	in dienst.	24	61	19	59	23	76	goed	goed	goed	Zal binnenkort eenige kleine herstellingen moeten ondergaan.	Zette de opneming voort van de eilanden en straten beoosten Java.
…45 b)	343 b)	....	....	....	....	in dienst.	24	57	....	....	20	65	goed	goed	goed	....	Werd aan de gouvernements-marine onttrokken en 27 November 1903 te Soerabaja als opnemingsvaartuig in dienst gesteld. Begin Februari 1904 vertrok het schip naar de zuidkust van Borneo.
....	....	....	....	....	....	in dienst.	127	42	154	157	257	98	goed	....	....	....	Bleef dienst doen als wachtschip te Soerabaja.
....	....	....	....	....	....	buiten dienst.	....	....	....	....	....	....	bruikbaar	....	....	....	Sedert 1 December 1899 te Soerabaja in conservatie. Doet, zoo noodig, dienst als logementschip.
....	....	…63 Y	276.132 Y.	....	16 Y.	buiten dienst.	....	....	....	....	....	....	vrij goed	....	....	In verband met de bestemming als munitieschip zijn eenige wijzigingen aangebracht.	Bleef dienst doen als munitiebergplaats.
....	....	....	....	....	....	buiten dienst.	....	....	....	....	....	....	bruikbaar	bruikbaar	even bruikbaar	....	Sedert 24 Januari 1903 tijdelijk afgestaan aan het departement der burgerlijke openbare werken voor den waarnemingsdienst in Straat Madoera.

…LIA SKADER.

…0.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
....	....	…100 S.	240 S.	240 S.	50 S. g)	in Nederland.	....	....	258	13	....	....	....	....	....	....	Vertrok 8 Januari 1903 naar Nederland.
…700 b)	55… b)	…100 S.	250 S.	250 S.	50 S.	in dienst.	327	50	....	....	330	21	goed	goed	goed	....	Dienstdoende als vlaggeschip, deed deze bodem, van Tandjoeng Priok uit, verscheidene oefeningsreizen naar de Duizend-eilanden en aangrenzende vaarwaters. Van 14 tot 17 April 1903 werd met de *Zeeland* en de *Utrecht* in divisieverband eene oefeningsreis gemaakt in Straat Soenda, waarbij de baai van Bantam en Teloek Betoeng bezocht werden, en van 24 April tot 2 Mei werd deelgenomen aan de gecombineerde oefeningen van de Java-divisie met torpedobooten nabij Tandjoeng Priok. Van 8 tot 18 Mei werd eene reis gemaakt naar Singapore, ten einde aldaar te dokken. Den 4den Juni vertrok het schip van Tandjoeng Priok naar Semarang, waar tot den 16den d. a. v. verbleven werd tijdens het bezoek van den soesoehoenan van Soerakarta. Daarna werd met de *Gelderland* en de *Noordbrabant* in divisieverband gestoomd naar Ampenan, het hoofdstation voor de Java-divisie gedurende den oostmoesson. Van 15 tot 19 Juli werd met de *Utrecht*, de *Noordbrabant* en de *Gelderland* in divisieverband geoefend in de Java-zee en Straat Madoera, en vervolgens maakten deze schepen van 25 tot 28 Augustus eene oefeningsreis rond het eiland Lombok. Na in het begin van October eene reis naar Makasser gemaakt te hebben en 15 October te Ampenan te zijn teruggekeerd, werd 25 en 26 October deelgenomen aan de demonstratie tegen Tabanan, waarna het schip met de *Gelderland* in groepsverband naar Banjoewangi vertrok. Begin November werd de *Koningin Regentes* naar Tandjoeng Priok gedirigeerd, het aangewezen station gedurende den westmoesson, en van 28 November tot 11 December maakte het schip eene reis naar Singapore om te dokken. Den 16den Januari 1904 werd deze bodem als vlaggeschip vervangen door de *Gelderland*. Sedert 16 Februari is de *Koningin Regentes* te Sabang gestationneerd.

NAMEN DER SCHEPEN.	Aantal schroeven.	Samenstelling [1])	Op stapel gezet.	A. Te water gelaten. B. In Ned.-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste lengte in M. [2])	Grootste breedte in M. [3])	Grootste diepgang in d.M. [4])	Waterverplaatsing in M³. zeewater (1026 K.G.).	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Torpedo-inrichtingen. Buizen.	Torpedo-inrichtingen. Kanonnen.	Torpedo-inrichtingen. Sparren.	Stoomvermogen in indicateur-paardekrachten.	Grootste proeftochtvaart. [5])	Brandstof- (steenkolen-) bergruimte in M³. [6])	Grootste vol te houden dienstvaart.	Vaart bij voordeelig brandstofverbruik.	Afte legge[n] weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 18.	Afte legge[n] weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 19.	Pantser Gordel.	Pantser
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	
Pantserdekschepen.																						
Gelderland	2	S.	1897 Rotterdam. (Maatschappij voor scheeps- en werktuigbouw „Fijenoord")	A. . . . 1898 B. . 29 Jan. 1901	94.7	14.82	54	4033	K. v 7.5 c M. A. „ „ 15 „ n°. 3 „ „ 12 „ „ 2 „ „ 7.5 „ „ 2 „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. v. 7.5 c.M. A.	2 2 6 4 8 4 2 28	1	3	. . .	9867	20.05	977	18	11.1	1300 *b*)	330[0] *b*)	. . .	.
Utrecht	2	S.	1897 Amsterdam. (Rijkswerf)	A. . . . 1898 B. . 20 Juni 1902	94.7	14.82	54	4033	K. v. 15 c.M. n°. 3 „ „ 12 „ „ 2 „ „ 7.5 „ „ 2 „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. „ v. 7.5 c.M. A. Mr. v. 7.5 c.M. A.	2 6 4 8 4 2 2 28	1	3	. . .	10167	19.61	1000	16	6	1600 *b*)	560 *b*)	. . .	.
Noordbrabant	2	S.	1897 Vlissingen. (Kon. Maatschappij „de Schelde")	A. . . . 1899 B. 23 Maart 1901	94.7	14.82	54	4033	K. v. 15 c.M. n°. 3 „ „ 12 „ „ 2 „ „ 7.5 „ „ 2 „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c M. „ v. 7.5 c.M. A. Mr. v. 7.5 c.M. A.	2 6 4 8 4 2 2 28	1	3	. . .	10067	20.08	970	16.5	11.1	2000 *b*)	40[0] *b*)	. . .	.

f te legge weg in eemijlen net normalen oorraad. kolom 18.	Bij de vaart van kolom 19.	Pantser in millimeters. 1) Gordel.	Toren of barbette.	Comm. toren.	Dek.	Bevond zich op 31 December 1903:	BEMANNING. Bepaalde sterkte (ongerekend de als bovenrol toegestane verhooging). Europeanen.	Inlanders.	Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport. 31 Dec. 1902. Europeanen.	Inlanders.	31 Dec. 1903. Europeanen.	Inlanders.	Toestand op 1 April 1904. Romp.	Werktuigen.	Ketels.	Bijzondere aanteekeningen.	Verrichtingen, bewegingen, enz. gedurende het tijdvak 1 April 1903 tot en met 31 Maart 1904. (Zie voor het dokken en herstellen de opgaven sub 5 van deze bijlage.)
0.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
00)	330(b)	. . .	. . . .	100 S.	50 S.	in dienst.	305	61	267	93	271	78	goed	goed	bruikbaar.	Van enkele ketels beginnen de waterpijpen slecht te worden.	Vertoefde gedurende April en Mei 1903 te Soerabaja ter reparatie en vertrok begin Juni naar Semarang om zich daar bij de vlag te voegen. Den 16den Juni vertrok het schip in divisieverband met de *Koningin Regentes* en de *Noordbrabant* naar Ampenan, van waar het deelnam aan de verschillende oefeningsreizen in divisieverband in Juli, Augustus en September. Na in het begin van October te Makasser zijn kolenvoorraad te hebben aangevuld en den 15den d. a. v. te Ampenan te zijn teruggekeerd, vertrok het schip 21 October van daar, nadat de commandant der Java-divisie zich ingescheept had, via Boeleleng naar Tabanan en nam deel aan de demonstratie tegen dat landschap. Op 26 October vertrok deze bodem met de *Koningin Regentes* in divisieverband naar Banjoewangi, van waar, ter evacuatie van een choleralijder, eene reis naar Soerabaja werd gemaakt, waarna het schip tot 10 November te Banjoewangi in quarantaine werd gehouden. Van daar werd 11 November via Soerabaja de reis naar Tandjoeng Priok aanvaard en gedurende December en Januari werden geregeld oefeningsreizen gemaakt naar de Duizend-eilanden en aangrenzende vaarwaters. Den 16den Januari 1904 werd deze bodem als vlaggeschip aangewezen ter vervanging van de *Koningin Regentes*. Sedert 12 Februari is het schip te Sabang gestationneerd.
500 b)	560 b	. . .	. . . .	100 S.	50 S.	in dienst.	305	62	267	77	267	87	goed	goed	goed	. . . .	Van Tandjoeng Priok werd geregeld deelgenomen aan de oefeningen van de Java-divisie in het westelijk deel der Java-zee, en 16 Mei 1903 maakte het schip in divisieverband met de *Zeeland* en de *Noordbrabant* eene reis naar Ampenan door Straat Soenda en langs de zuidkust van Java. Na in Juni, Juli en Augustus deelgenomen te hebben aan de oefeningsreizen der Java-divisie in het oostelijk deel van de Java-zee, werd deze bodem 23 September te Soerabaja in reparatie opgenomen. Na afloop der herstelling voegde de *Utrecht* zich 9 Februari 1904 bij de vlag te Tandjoeng Priok en werd 10 Februari in groepsverband met de *Noordbrabant* naar Sabang gedirigeerd, waar sedert station werd gehouden.
000 b)	40(b	. . .	. . . .	100 S.	50 S.	in dienst	305	61	256	81	329	65	goed	goed	goed	. . . .	Na te Soerabaja gedokt te hebben, vertrok het schip 2 April 1903 naar Tandjoeng Priok, van waar in April en Mei geregeld werd deelgenomen aan de oefeningen der Java-divisie in het westelijk deel der Java-zee. Den 16den Mei vertrok het schip met de *Zeeland* en de *Utrecht* in divisieverband door Straat Soenda langs de zuidkust van Java naar Ampenan, van waar het begin Juni via Soerabaja naar Semarang vertrok, waar het zich bij de vlag voegde tijdens het bezoek van den soesoehoenan van Soerakarta. Op 16 Juni werd met de *Koningin Regentes* en de *Gelderland* de reis naar Ampenan in divisieverband aanvaard en den 18den d. a. v. ter reede geankerd. Gedurende Juli, Augustus en September werd van uit Ampenan geregeld deelgenomen aan de oefeningsreizen der Java-divisie in het oostelijk deel der Java-zee, en 23 September werd de reis naar Tandjoeng Priok aanvaard. Na in October eenige oefeningsreizen gemaakt te hebben naar de Duizend-eilanden, werd de *Noordbrabant* begin November naar Soerabaja gedirigeerd, van waar 25 November eene reis gemaakt werd, verband houdende met de defensie. Den 7den December kwam het schip weder te Tandjoeng Priok, waarna het op 16 Januari 1904 tijdelijk werd onttrokken aan de Java-divisie en naar Sabang gedirigeerd, ten einde van bemanning te verwisselen met de *Friesland*, welke bodem een heen- en terugreis naar Nederland zou maken, waarvoor oorspronkelijk de *Noordbrabant* bestemd was. Den 23sten Januari weder aan de Java-divisie toegevoegd zijnde, vertrok deze bodem 1 Februari via Oelèe Lheuë naar Tandjoeng Priok en kwam daar den 6den d. a. v. weder bij de vlag. Den 10den Februari vertrok de *Noordbrabant* in groepsverband met de *Utrecht* naar Sabang, waar sedert station werd gehouden.

NAMEN DER SCHEPEN.	Aantal schroeven.	Samenstelling. [1]	Op stapel gezet.	A. Te water gelaten. B. In Ned.-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste lengte in M. [2]	Grootste breedte in M. [3]	Grootste diepgang in d.M. [4]	Waterverplaatsing in M³. zeewater (1026 K.G.).	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Torpedo-inrichtingen. Buizen.	Torpedo-inrichtingen. Kanonnen.	Torpedo-inrichtingen. Sparren.	Stoomvermogen in indicateur-paardekrachten.	Grootste proeftochtvaart. [5]	Brandstof- (steenkolen-) bergruimte in M³. [6]	Grootste vol te houden dienstvaart.	Vaart bij voordeelig brandstofverbruik.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 18.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 19.	Pantser. Gordel.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	
Zeeland	2	S.	1895 Vlissingen (Kon. Maatschappij „de Schelde").	A. . . . 1897 B. 25 Maart 1902	93.3	14.81	54	3900	K. v. 15 c.M. n°. 2 „ „ 12 „ „ 1 „ „ 7.5 „ „ 1 „ „ 7.5 A. „ „ 3.7 „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. v. 7.5 c.M. A.	2 6 4 2 8 4 2 28	2	2	. . .	9818	19.47	1000	17	11.1	1600 b)	325[illegible] b)	. . .	. .
Holland	2	S.	1895 Amsterdam (Rijkswerf)	A. . . . 1896 B. . 22 Oct. 1903	93.3	14.81	54	3900	K. v. 15 c.M. n°. 2 „ „ 12 „ „ 1 „ „ 7.5 „ „ 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. v. 7.5 c.M. A.	2 6 4 2 8 4 2 28	2	2	. . .	10548	19.62	1000	. . . .	10.25	. . . .	437[illegible]	. . .	. .
Friesland	2	S.	1895 Rotterdam (Maatschappij voor scheeps- en werktuigbouw „Fijenoord")	A. . . . 1896 B. . 18 Jan. 1904	93.3	14.81	54	3900	K. v. 15 c.M. n°. 2 „ „ 12 „ „ 1 „ „ 7.5 „ „ 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. v. 7.5 c.M. A.	2 6 4 2 8 4 2 28	2	2	. . .	10416	19.87	1000	. . . .	. . . .	. . . .	. . .	. . .	. .

REC

ndische m

uxiliair e

Tot

ersoneel a
bij de „I
rekend).

pgenomen
tement c
noemde

Handeli

…f te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad.		Pantser in millimeters. 1)				Bevond zich op 31 December 1903:	BEMANNING.						Toestand op 1 April 1904.			Bijzondere aanteekeningen.	Verrichtingen, bewegingen, enz. gedurende het tijdvak 1 April 1903 tot en met 31 Maart 1904. (Zie voor het dokken en herstellen de opgaven sub 5 van deze bijlage.)
							Bepaalde sterkte (ongerekend de als bovenrol toegestane verhooging).		Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.								
									31 Dec. 1902.		31 Dec. 1903.						
…kolom 18.	Bij de vaart van kolom 19.	Gordel.	Toren of barbette.	Comm. toren.	Dek.		Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Romp.	Werktuigen.	Ketels.		
…0.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
…00 …)	3250 b)	. . .	. . . .	100 S.	50 S.	in Nederland	. . . . .	. . . . .	283	93	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	Nam van Tandjoeng Priok uit gedurende April en Mei 1903 geregeld deel aan de oefeningen der Java-divisie in het westelijk deel der Java-zee. Op 16 Mei vertrok deze bodem met de *Noordbrabant* en de *Utrecht* in divisieverband door Straat Soenda langs de zuidkust van Java naar Ampenan. In het begin van Juni werd het schip te Soerabaja in herstelling opgenomen en gereed gemaakt voor de reis naar Nederland, welke 2 November via Tandjoeng Priok werd aanvaard, na onttrokken te zijn aan de Java-divisie.
. .	4370	. . .	. . . .	100 S.	50 S.	in dienst.	305	61	. . . .	. . . .	280	75	goed	goed	vrij goed	Bij de W. P. ketels komen herhaaldelijk lekke pijpjes voor. De ventilatie op de achterstookplaats is bij het gebruik maken van geforceerden trek onvoldoende.	Kwam 22 October 1903 uit Nederland te Tandjoeng Priok aan en werd 1 November toegevoegd aan de Java-divisie. Van 7 tot 16 December werd eene oefeningsreis gedaan naar Straat Soenda en Teloek Betoeng. Op 2 Januari 1904 vertrok deze bodem naar Soerabaja om gedokt te worden en keerde den 19den d. a. v. te Tandjoeng Priok terug, om vervolgens in de laatste helft van Januari een oefeningstocht te maken naar de Duizend-eilanden. Sedert Februari is de *Holland* te Tandjoeng Priok gestationneerd.
. .	. . .	. . .	. . . .	100 S.	50 S.	op reis naar Oost-Indië.	. . . . .	. . . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	goed	goed	bruikbaar	. . . .	Kwam 18 Januari 1904 uit Nederland te Sabang aan en verwisselde den 23sten d. a. v. van commandant, état-major en bemanning met de *Noordbrabant*. Van het oorspronkelijk plan om naar Nederland terug te keeren is afgezien, en sedert 15 Februari is het schip te Emmahaven gestationneerd.

RECAPITULATIE.

	27.	28.	29.	30.	31.	32.
…dische militaire marine	857	548	802	692	947	673
…uxiliair eskader	1547	295	1331	357	1477	326
Totaal ingeschreven in de rol der schepen	2404	843	2133	1049	2424	999
…ersoneel aan wal (in functiën, waarop bij de „Bepaalde sterkte" was gerekend)	19	1	19	"	19	"
…pgenomen in de rol van het departement der marine, behalve voornoemde 19, die den staf vormen .	"	"	22	4	50	21
Totalen-generaal. . .	2423	844	2174	1053	2493	1020

C

2. Specificatie betreffende het personeel der in Nederlandsch-Indië aanwezige oorlogsmarine bij het einde van elk der jaren 1902 en 1903.

OMSCHRIJVING.		Personeel der Indische militaire marine en van het auxiliair eskader, behalve dat van den stoomvaartdienst en het korps mariniers.			Stoomvaartdienst.			Mariniers.		Totalen.			
		Officieren.	Onderofficieren en minderen.		Officieren-machinist.	Onderofficieren en minderen.		Officieren.	Onderofficieren en minderen (Europeanen).	Officieren.	Onderofficieren en minderen.		
			Europeanen.	Inlanders.		Europeanen.	Inlanders.				Europeanen.	Inlanders.	Te zamen.
Ult. 1902	Bepaalde sterkte *a*). . . .	221	1408	410	8	524	478	7	416	236	2348	888	3236
	Aanwezige sterkte *b*) . . .	207	1357	528	8	454	525	5	439	220	2250	1053	3303
Ult. 1903	Bepaalde sterkte *a*). . . .	210	1297	383	8	526	461	7	375	225	2198	844	3042
	Aanwezige sterkte *b*) . . .	*c*) 216	*d*) 1329	*d*) 495	8	*e*) 549	*f*) 525	7	384	231	2262	1020	3282

a) Zonder de als „bovenrol" toegestane overschrijding, welke sedert Juni 1899, wat de inlandsche schepelingen betreft, voorloopig van 10 op 20 % is gebracht.

b) Onder de „Aanwezige sterkte" zijn ook de van boord geëvacueerden begrepen, ten getale van 4 officieren en 169 minderen op ult. 1902 en 7 officieren en 30 minderen op ult. 1903. Behalve het personeel, dat vast aangewezen is voor het vervullen van betrekkingen aan wal, op welk personeel (15 officieren en 4 schrijvers zoowel op ult 1902 als op ult. 1903, ook bij de „Bepaalde sterkte" gerekend is, zijn nog gebezigd in functiën of voor doeleinden, waarop bij de „Bepaalde sterkte" niet was gerekend: op ult. 1902 9 officieren en 7 minderen en op ult. 1903 5 officieren en 18 minderen.

c) Hieronder 24 behoorende tot den geneeskundigen dienst en 30 behoorende tot het personeel der administratie. Onder de 162 zeeofficieren waren begrepen 18 adelborsten 1ste klasse.

d) Hieronder respectievelijk 474 Europeanen en 62 inlanders in andere graden dan die van matroos of lichtmatroos. De verschillende graden van Europeesch en van inlandsch matroos waren op ult. 1903 bezet als volgt:

GRADEN.	Europeanen.		Inlanders.		AANMERKINGEN.
	Bepaalde sterkte.	Aanwezige sterkte.	Bepaalde sterkte.	Aanwezige sterkte.	
Matrozen 1ste klasse	225	288	16	18	De inlandsche matrozen van minderen graad dan de 1ste of 2de klasse worden enkel matrozen genoemd (zonder bijvoeging 3de klasse).
„ 2de „	215	224	16	1	
„ 3de „	293	265	157	245	
Lichtmatrozen.	130	78	133	169	Onder de Europeesche lichtmatrozen telde men op ult. 1903 2 „jongens" en op ult. 1903 2 „jongens". Onder de inlandsche matrozen telde men op ult. 1902 25 matrozen-roerganger en 60 matrozen-looder en op ult. 1903 38 matrozen-roerganger en 43 matrozen-looder.
Te zamen . . .	853	855	322	433	
Op ult. 1902 waren deze totalen	957	923	348	464	

e) 88 hoofd-machinisten, machinisten en adspirant-machinisten, benevens aan stokerspersoneel 455 koppen.

f) 28 korporaals-vuurstoker, 65 vuurstokers-olieman, 206 vuurstokers 1ste klasse en 226 vuurstokers 2de klasse.

3. Statistiek over 1903 der aanvulling en verliezen onder het tot de oorlogsmarine in Nederlandsch-Indië behoorende personeel.

Aanvulling.	EUROPEANEN.		INLANDERS. *a*)
	Officieren.	Onderofficieren en minderen	Onderofficieren en minderen.
Aangebracht uit Nederland:			
per oorlogsschepen *Koningin Regentes*, *Holland*, *Python*, *Minotaurus*, *Sphinx* en *Friesland*	54	718	. . . .
per mail	47	441	. . . .
Teruggekeerde gedeserteerden	„	„	24
Te zamen . . .	101	1159	24
Aangenomen in Indië . . .	„	„	60
	101	1159	84
Totalen . . .	1260		*b*) 84

a) In percenten van de gemiddeld aanwezig geweest zijnde sterkte beliep in 1903 het verloop van het inlandsch personeel der oorlogsvloot als volgt: uithoofde van overlijden 1.5, afkeuring 1.22, desertie 5.27, verwijdering wegens veroordeeling 0.65, diensteindiging 3.48, totaal 12.12, welke verhoudingscijfers over 1902 beliepen 1.28, 1.48, 5.64, 0.49 en 3.66 of totaal 12.55. Wat de aanvulling van het korps betreft, beliep het getal nieuw aangenomenen en dat dergenen, die zich reëngageerden, respectievelijk 5.55 en 32.86 van de gemiddelde sterkte, tegen 16.15 en 18.83 in 1902.

Verliezen.	EUROPEANEN.		INLANDERS. *a*)
	Officieren.	Onderofficieren en minderen.	Onderofficieren en minderen.
Teruggekeerd naar Nederland:			
per oorlogsschepen *Koningin Wilhelmina der Nederlanden*, *Piet Hein* en *Zeeland*	38	893	. . . .
per mail *c*)	49	233	. . . .
Ontslagen	2	3	*d*) 55
Overleden	1	13	16
Gedeserteerd of vermist	„	5	46
	90	1147	117
Totalen . . .	1237		117

b) In 1903 reëngageerden zich 349 inlandsche schepelingen.

c) Onder deze teruggekeerden zijn begrepen 110 afgekeurden voor verderen dienst in Indië.

d) Hieronder 7 wegens veroordeeling en 13 wegens afkeuring voor verderen dienst, zoodat het getal wegens diensteindiging ontslagenen, in verband met het groot aantal van hen die zich reëngageerden (zie noot *b*), niet meer bedroeg dan 37.

4. Opgaven betreffende de kosten van dokken, schoonmaken, schilderen, herstellen en aanbrengen van wijzigingen aan de hieronder genoemde schepen der Indische militaire marine en van het auxiliair eskader (deze laatste voor zoover zij komen ten laste van de Indische begrooting).

I. Schepen der Indische militaire marine. *a*)

NAAM VAN HET SCHIP.	Kosten van het schip geheel gereed in Ned.-Indië.	Jaar.	Jaarlijksche uitgaven aan herstellingen, enz. — Bedrag	Jaarlijksche uitgaven aan herstellingen, enz. — Percentsgewijze in verhouding tot de kosten nieuw. (zie kolom 2)
1.	2.	3.	4.	5.
Sumatra . . . . (In Ned.-Indië aangekomen 22 Nov. 1891).	f 1 066 000	1891	f 6 113,23	0.57
		1892	5 827.52	0 55
		1893	25 772,22	2.42
		1894	*b*) 32 476,56	3.05
		1895	*b*) 98 433,50	9 23
		1896	8 905,47^5	0.84
		1897	14 026,94^5	1.32
		1898	*b*) 35 680,77	3 34
		1899	16 780,42	1.58
		1900	11 713,09	1.1
		1901	9 242,90	0.87
		1902	*c*) 6 458,41^5	0.61
		1903	*c*) "	"
			f 271 431,04^5 zijnde gemiddeld per jaar f 22 432,31	25.48 zijnde gemiddeld per jaar 2.1 %
Java. . . . . (Aankomst als voren 8 Juni 1886).	599 360	1886	"	"
		1887	"	"
		1888	f 5 412,80	0 90
		1889	"	"
		1890	13 132 07^5	2.19
		1891	3 029.20^5	0.51
		1892	3 987.85^5	0.66
		1893	*b*) 57 392,02	9.58
		1894	*b*) 77 000.71^5	12.85
		1895	*b*) 55 336,49^5	9.23
		1896	3 262,05^5	0.54
		1897	2 929,33^5	0.49
		1898	1 701,65^5	0.28
		1899	158.47	0 03
		1900	9 863,66^5	1.65
		1901	7 873.87	1.32
		1902	*d*) 10 960.34^5	1.83
		1903	*d*) 18 775.80^5	3.13
			f 270 816,36^5 zijnde gemiddeld per jaar f 15 475,22	45.19 zijnde gemiddeld per jaar 2.58 %
Borneo . . . . (Aankomst als voren 6 Febr. 1894).	601 500	1894	f 7 029,12^5	1.17
		1895	1 083,29^5	0.18
		1896	15 167,19^5	2.52
		1897	1 967.68	0.33
		1898	14 095.13	2 33
		1899	1 496.52	0.25
		1900	2 904,80	0 48
		1901	*f*) 35 286.50	5.87
		1902	*f*) 43 954,96	7.31
		1903	*f*) 12 496,47^5	2.08
			f 135 481,68 zijnde gemiddeld per jaar f 13 685,02	22.52 zijnde gemiddeld per jaar 2.28 %
Flores. . . . . (Aankomst als voren 28 Oct. 1887).	f 357 140	1887	"	"
		1888	f 2 405,87	0 67
		1889	31,50	0.01
		1890	4 130,64	1.16
		1891	5 952.08^5	1 67
		1892	6 861,88^5	1 92
		1893	5 963,31^5	1.67
		1894	5 024,43	1.41
		1895	13 410 06^5	3.75
		1896	*b*) 13 068.54	3.66
		1897	*e*) 41 494.78^5	11.62
		1898	*b*) 27 751 11^5	7.77
		1899	2 701 57^5	0.76
		1900	2 887,89	0.81
		1901	2 331,75^5	0.65
		1902	*b*) 11 768,62^5	3 29
		1903	40,10	0.01
			f 145 824,17^5 zijnde gemiddeld per jaar f 9 001.49	40.83 zijnde gemiddeld per jaar 2.52 %
Ceram. . . . . (Aankomst als voren 29 Oct. 1887).	356 120	1887	"	"
		1888	f 2 855,22^5	0 80
		1889	3 389.15	0.95
		1890	11 656.94	3.27
		1891	1 730.21	0.48
		1892	4 185,56^5	1.18
		1893	6 233,06	1.75
		1894	6 079.64^5	1 71
		1895	5 952,81^5	1 67
		1896	9 150,93^5	2.57
		1897	4 113 59^5	1 15
		1898	*b*) 49 733.93^5	13.97
		1899	*b*) 39 564.88	11.11
		1900	1 003.31^5	0.28
		1901	4 525.82^5	1.27
		1902	2 759,09^5	0.77
		1903	6 167,33^5	1.73
			f 159 101.52^5 zijnde gemiddeld per jaar f 9 821,08	44.66 zijnde gemiddeld per jaar 2.76 %
Lombok . . . . (Aankomst als voren 24 Mei 1892).	448 000	1892	f 3 791,05^5	0 84
		1893	4 149.96	0.93
		1894	2 882,60	0.64
		1895	"	"
		1896	21 073,03^5	4.70
		1897	2 641,94^5	0.59
		1898	70.—	0.02
		1899	118,38^5	0 03
		1900	*b*) 9 319.73	2.08
		1901	*b*) 29 150.86	6.51
		1902	*b*) 32 169.17^5	7.18
		1903	4 659,74	1.04
			f 110 026.48^5 zijnde gemiddeld per jaar f 9 485,04	24.56 zijnde gemiddeld per jaar 2 12 %

a) Deze opgaven betreffen alleen de na 1885 in dienst gestelde schepen.
b) Deze uitgaven betreffen eene groote herstelling aan romp, werktuigen en ketels.
c) Onder deze uitgaven zijn niet begrepen de kosten van de groote reparatie in Nederland uitgevoerd.
d) Onder deze uitgaven is begrepen een gedeelte der kosten voor de vervaardiging van een stel nieuwe stoomketels.
e) Onder dit bedrag is begrepen f 9 540,29^5 voor den aanmaak van nieuwe ketels, welke in 1898 zijn ingezet.
f) Deze uitgaven betreffen eene groote herstelling aan romp, ketels en werktuigen, waaronder het versterken van het verband in het achterschip, naar aanleiding van het ten tweeden male breken van de schroefas.

NAAM VAN HET SCHIP. 1.	Kosten van het schip geheel gereed in Ned.-Indië. 2.	Jaar. 3.	Jaarlijksche uitgaven aan herstellingen, enz. Bedrag. 4.	Percentsgewijze in verhouding tot de kosten nieuw. (zie kolom 2) 5.
Sumbawa . . . . (Aankomst als voren 7 Juni 1892).	f 419 800	1892	f 3 287,89	0 78
		1893	2 620.28^5	0 62
		1894	4 412,49^5	1.06
		1895	8 064,07^5	1.92
		1896	1 177,74^5	0.28
		1897	8 953,51^5	2.14
		1898	363,10	0.09
		1899	*b*) 16 411,99	3.91
		1900	*b*) 8 472,78	2 02
		1901	*b*) 26 938,99	6.42
		1902	8 738,30^5	2.08
		1903	4 805,58	1.14
			f 94 276,78 zijnde gemiddeld per jaar f 8 127,31	22 46 zijnde gemiddeld per jaar 1.93 %
Nias. . . . . (Aankomst als voren 11 April 1896).	410 590	1896	f 662,11^5	0.15
		1897	3 271,48	0.79
		1898	5 642,36	1.38
		1899	1 572.76^5	0.38
		1900	*b*) 32 000,23^5	7.79
		1901	4 647,70^5	1.13
		1902	5 484,45	1.34
		1903	*b*) 14 666,13^5	3.57
	381 630		f 67 947,24^5 zijnde gemiddeld per jaar f 8 824,32	16.53 zijnde gemiddeld per jaar 2.15 %
Mataram . . . . (Aankomst als voren 31 Maart 1897).	381 630	1897	f *g*) 11 621,03^5	3.04
		1898	4 357,35	1.14
		1899	4 119,51	1.08
		1900	2 871,13^5	0.75
		1901	7 484,81^5	1.96
		1902	10 206,42^5	2.68
		1903	*b*) 22 641,71^5	5.93
			f 63 301.98^5 zijnde gemiddeld per jaar f 9 378,07	16.58 zijnde gemiddeld per jaar 2.45 %
Edi . . . . (Aankomst als voren 13 Aug. 1897).	406 000	1897	f 1 967,75	0.48
		1898	3 654,29^5	0.90
		1899	5 241,95^5	1.29
		1900	3 227.43	0.79
		1901	3 335,60	0.82
		1902	*b*) 28 694.57^5	7.07
		1903	9 231,54	2.27
			f 5 5353 14^5 zijnde gemiddeld per jaar f 8 648 90	13 62 zijnde gemiddeld per jaar 2.13 %
Serdang . . . . (Aankomst als voren 7 Dec. 1897).	406 000	1897	"	"
		1898	f 3 336.11	0.82
		1899	3 544.71	0.87
		1900	3 876.28	0.95
		1901	4 142,71^5	1.02
		1902	2 168 36^5	0.53
		1903	25 667,08	6.32
			f 42 735,26 zijnde gemiddeld per jaar f 7 005,78	10.51 zijnde gemiddeld per jaar 1.72 %

NAAM VAN HET SCHIP. 1.	Kosten van het schip geheel gereed in Ned.-Indië. 2.	Jaar. 3.	Jaarlijksche uitgaven aan herstellingen, enz. Bedrag 4.	Percentsgewijze in verhouding tot de kosten nieuw (zie kolom 2) 5.
Koetei . . . . (Aankomst als voren 5 Nov. 1898).	f 386 965	1898	f 150,—	0.04
		1899	1 396 50	0.36
		1900	2 122 71^5	0.55
		1901	7 802 35	2.02
		1902	8 246,09^5	2.13
		1903	4 757 13^5	1.23
			f 24 474,79^5 zijnde gemiddeld per jaar f 4 706,69	6.33 zijnde gemiddeld per jaar 1.22 %
Siboga. . . . . (Aankomst als voren 25 Jan. 1899).	386 965	1899	f 4 354.26	1.13
		1900	7 445,69	1.92
		1901	2 420,13	0.63
		1902	4 127 34^5	1.07
		1903	5 836,21	1.51
			f 24 183.63^5 zijnde gemiddeld per jaar f 4 935,43	6 26 zijnde gemiddeld per jaar 1.28 %
Assahan . . . . (Aankomst als voren 10 Jan. 1901).	413 900	1901	f 1 841,53^5	0 44
		1902	4 028,46^5	0 97
		1903	2 568,60^5	0.62
			f 8 438,60^5 zijnde gemiddela per jaar f 2 812,87	2.03 zijnde gemiddeld per jaar 0.68 %
Van Gogh . . . . . . (opnemingsvaartuig.) (Aankomst als voren 4 Juli 1899).	298 500	1899	*h*) f 11 229,02	3 76
		1900	"	"
		1901	7 421,30^5	2.49
		1902	4 333,13	1.45
		1903	1 707,34^5	0.57
			f 24 690.80 zijnde gemiddeld per jaar f 5 486,84	8.27 zijnde gemiddeld per jaar 1.84 %
Van Doorn. . . . . . (opnemingsvaartuig.) (Aankomst als voren 15 Dec. 1901).	363 500	1901	f 5,—	"
		1902	1 699,69	0.47
		1903	9 797,26^5	2.70
			f 11 501,95^5 zijnde gemiddeld per jaar f 5 750,98	3 17 zijnde gemiddeld per jaar 1 58 %
Cerberus . . . . (torpedoboot.) (Aankomst als voren 6 Febr 1889.)	. . . .	1889 t/m 1897	f 28 929,06^5	
		1898	*i*) 12 394,05	
		1899	4 472.64	
		1900	3 173,81^5	
		1901	2 698,17^5	
		1902	37.80	
		1903	12,90	
			f 51 718,44^5 zijnde gemiddeld per jaar f 3 471,04	

g) Deze uitgaven zijn voornamelijk veroorzaakt door eene herstelling aan den romp ter versterking van het dekverband onder de kanonnen van 10.5 c M. A.
h) Deze uitgaven betreffen voornamelijk het verbeteren van de ventilatie in de machinekamer.
i) Deze uitgaven betreffen eene groote herstelling aan romp en ketel, zoomede de transformatie tot vischtorpedoboot.

NAAM VAN HET SCHIP.	Kosten van het schip geheel gereed in Ned.-Indië.	Jaar.	Jaarlijksche uitgaven aan herstellingen, enz. Bedrag.	Jaarlijksche uitgaven aan herstellingen, enz. Percentsgewijze in verhouding tot de kosten nieuw. (zie kolom 2)
1.	2.	3.	4.	5.
Hydra . . . . (torpedoboot.) (Aankomst als voren 17 Nov. 1900).	f 171 200	1900 1901 1902 1903	f 438,80^5 k) 7 096,36^5 3 041,10^5 3 549,45	0.26 4.49 1.78 2.07
			f 14 725,72^5 zijnde gemiddeld per jaar f 4 750,23	8.60 zijnde gemiddeld per jaar 2.77 %
Scylla . . . . (torpedoboot.) (Aankomst als voren 17 Nov. 1900).	171 200	1900 1901 1902 1903	f 340,68^5 k) 10 225,79^5 k) 3 825.81 3 192,08^5	0.2 5 97 2.23 1.86
			f 17 584.37^5 zijnde gemiddeld per jaar f 5 672,38	10.26 zijnde gemiddeld per jaar 3.31 %
Python. . . . . (torpedoboot.) (Aankomst als voren 31 Oct. 1903).	f 166 433	1903	f 428,76^5 zijnde gemiddeld per jaar f 2 143,82	0.26 zijnde gemiddeld per jaar 1.3 %
Minotaurus . . . . . . (torpedoboot.) (Aankomst als voren 31 Oct. 1903).	166 433	1903	f 443,50^5 zijnde gemiddeld per jaar f 2 217,53	0.27 zijnde gemiddeld per jaar 1.35 %
Sphinx. . . . . (torpedoboot.) (Aankomst als voren 31 Oct. 1903).	178 765	1903	f 461,37 zijnde gemiddeld per jaar f 2 306,85	0.26 zijnde gemiddeld per jaar 1.3 %

k) Deze uitgaven betreffen in hoofdzaak het aanbrengen van wijzigingen voor betere ventilatie als anderszins.

II. Schepen van het auxiliair eskader.

NAAM VAN HET SCHIP.	Jaar.	Kosten van dokken, enz.
Piet Hein . . . . (In Ned.-Indië aangekomen 16 Maart 1899.)	1899 1900 1901 1902 1903	f 1 143,17 1 239,74^5 1 518,02^5 4 131,41 "
Gelderland. . . . . (Aankomst als voren 29 Jan. 1901.)	1901 1902 1903	3 019,88 3 122,18 2 298,22^5
Noordbrabant. . . . . (Aankomst als voren 23 Maart 1901.)	1901 1902 1903	1 558.90^5 4 511,37 2 926,08^5
Zeeland . . . . (Aankomst als voren 25 Maart 1902).	1902 1903	3 331,72^5 2 008,43
Utrecht . . . . (Aankomst als voren 20 Juni 1902.)	1902 1903	1 723,53 2 478,96^5
Koningin Regentes . . . . (Aankomst als voren 2 Jan. 1903.)	1903	11 968,76^5
Holland . . . . (Aankomst als voren 22 Oct. 1903.)	1903	"

C

5. Opgaven over het tijdvak 1 April 1903 t/m 31 Maart 1904 betreffende het dokken, enz. door schepen der oorlogs- en der gouvernementsmarine.

I. Te Soerabaja (marine-etablissement), te Sabang (gouvernementsdok in particuliere exploitatie) en te Tandjoeng Priok (particuliere werf).

NAMEN DER SCHEPEN.	Plaats waar het schip is gedokt of gerepareerd.	Datum van aankomst. [1]	Datum van vertrek. [1]	VERDERE AANTEEKENINGEN.
				Indische militaire marine.
Koning der Nederlanden	Soerabaja.	—	—	Nu en dan zijn door het marine-etablissement eenige onbelangrijke voorzieningen aan dit wachtschip, dat ter reede geankerd bleef, uitgevoerd.
Bali	id.	29 April 1903	9 Juni 1903	Dokken en herstellingen.
Java	id.	19 Maart „	11 Mei „	Id.
	id.	21 Sept. „	16 Oct. „	Id.
Ceram	id.	10 April 1902	9 April „	Id.
	id.	9 Sept. 1903	16 Oct. „	Id.
Sumbawa	Sabang.	13 Mei „	27 Mei „	Dokken en herstellingen, hoofdzakelijk aan het roer en het ankerspil.
	id.	30 Oct. „	10 Nov. „	Dokken en herstellingen.
	Soerabaja.	20 Dec. „	14 Jan. 1904	Kleine voorzieningen, in hoofdzaak schilderen.
	id.	8 Febr. 1904	17 Febr. „	Kleine voorzieningen.
Lombok	id.	28 Mei 1900	9 Sept. 1903	Dokken en kleine herstellingen.
Borneo	id.	10 Mei 1899	Ult. Maart 1904 nog aanwezig.	Buiten dienst gesteld 6 Dec. 1899. De herstellingen aan romp en machines zijn beeindigd; het schip is gereed voor indienststelling.
Nias	Sabang.	28 April 1903	30 April 1903	Dokken.
	id.	1 Sept. „	15 Sept. „	Dokken en herstellingen, waaronder het vergrooten der kombuis.
	id.	30 Jan. 1904	4 Febr. 1904	Dokken, kleine herstellingen.
Mataram	Soerabaja.	5 Jan. 1901	19 Maart „	De herstellingen zijn afgeloopen en 18 Febr. 1904 is het vaartuig in dienst gesteld.
Edi	id.	19 Juli 1903	8 Sept. 1903	Dokken, herstellingen en wijzigingen in verband met het weder gereed maken om dienst te doen als oorlogsschip.
	id.	21 Sept. „	19 Nov. „	Herstellingen en wijzigingen als boven.
	Sabang.	22 Jan. 1904	27 Jan. 1904	Dokken.
Serdang	Soerabaja.	20 Febr. 1901	Ult. Maart 1904 nog aanwezig	Is 1 Jan. 1902 buiten dienst gesteld. De herstellingen zijn afgeloopen en het schip, gereed voor indienststelling, is in conservatie.
Koetei	id.	26 April 1903	13 Juni 1903	Dokken en herstellingen.
	id.	30 Jan. 1904	Ult. Maart 1904 nog aanwezig.	Is 18 Febr. 1904 buiten dienst gesteld tot het ondergaan van groote herstellingen, o. a. aan de machines, ketels en het opperdek en het periodiek onderzoek der stoomleidingen, na meer dan vier jaar in dienst geweest te zijn.
Siboga	Sabang.	12 Juni 1903	7 Juli 1903	Dokken en kleine herstellingen. Aanbrengen van een voorsteven-schoen.
	id.	25 Juli „	28 Juli „	Dokken, om opnieuw te worden geschilderd onder de waterlijn, daar de verf bleek af te bladderen.
	id.	16 Dec. „	25 Dec. „	Dokken en kleine herstellingen.
Assahan	id.	14 Juli „	20 Juli „	Id.
	id.	20 Dec. „	30 Dec. „	Dokken en herstellingen, waaronder eenige voorzieningen aan het roer. Bovendien zijn eenige kleine voorzieningen door de werkplaatsen der staatsspoorwegen te Padang uitgevoerd.
	id.	8 Jan. 1904	15 Jan. 1904	
	Soerabaja.	22 Febr. „	Ult. Maart 1904 nog aanwezig.	Herstellingen, hoofdzakelijk aan de machines, o. a. aan de M.D. spiegelplaten.
Cerberus	id.	1 April 1902 reeds aanwezig	id.	In het begin van 1904 is aangevangen met de voorbereidende werkzaamheden voor het plaatsen der nieuwe waterpijpketels en eenige herstellingen aan de werktuigen.
Hydra	id.	—	—	Tusschen de vaarbeurten onderging de boot kleine herstellingen en werd tevens gedokt van 3 tot 5 en van 27 tot 29 Juni; sedert dien datum wordt, door het gereed komen der dwarshellingen, periodiek van deze inrichting gebruik gemaakt.
	Sabang.	28 Maart 1904	Ult. Maart 1904 nog aanwezig.	Dokken.
Scylla	Soerabaja.	7 Dec. 1900	16 Febr. 1904	Tusschen de vaarbeurten onderging de boot kleine herstellingen en werd tevens gedokt van 5 tot 8 Juni, van 17 tot 18 Juli en van 27 tot 31 Oct. Tevens werd, na het gereed komen der dwarshellingen, periodiek van die inrichting gebruik gemaakt.
	Sabang.	18 Maart 1904	21 Maart „	Dokken.
Python	Soerabaja.	15 Nov. 1903	Ult. Maart 1904 nog aanwezig.	Na aankomst uit Nederland is aangevangen met de boot gereed te maken voor oorlogsgebruik, terwijl tevens de noodige herstellingen werden verricht. Het scihp is gedokt van 25 tot 27 Nov. en van 5 tot 9 Dec. Bovendien werd van de dwarshelling gebruik gemaakt.
Minotaurus	id.	15 Nov. „	id.	Na aankomst uit Nederland is aangevangen met de boot gereed te maken voor oorlogsgebruik, terwijl tevens de noodige herstellingen werden verricht. Het schip is gedokt van 28 Nov. tot 5 Dec. Bovendien werd van de dwarshelling gebruik gemaakt.

[1] De opgegeven data geven de grenzen aan van het geheele tijdvak, gedurende hetwelk de schepen te Soerabaja en Tandjoeng Priok vertoefden, en niet slechts die van het tijdvak gedurende hetwelk de schepen in herstelling of in het dok geweest zijn. De opgegeven data voor de te Sabang gedokt hebbende schepen zijn echter die van opneming in het dok en tewaterlating.

NAMEN DER SCHEPEN.	Plaats waar het schip is gedokt of gerepareerd.	Datum van aankomst. [1]	Datum van vertrek. [1]	VERDERE AANTEEKENINGEN.
Sphinx	Soerabaja.	15 Nov. 1903.	16 Febr. 1904	Na aankomst uit Nederland is de boot gereed gemaakt voor oorlogsgebruik, terwijl tevens de noodige herstellingen werden verricht. Het schip is gedokt van 25 Nov. tot 1 Dec. Bovendien werd van de dwarshelling gebruik gemaakt.
	Sabang.	28 Maart 1904	Ult. Maart 1904 nog aanwezig	Dokken.
Van Gogh	Soerabaja. id.	28 Maart 1903 3 Maart 1904	25 April 1903 Ult. Maart 1904 nog aanwezig	Herstellingen, hoofdzakelijk aan den verdamper. Dokken en herstellingen.
Van Doorn	id.	17 Oct. 1903	1 Febr. 1904	Dokken, herstellingen en weder inrichten voor opnemingsvaartuig.
Prins Hendrik der Nederlanden.	id.	—	—	Ter reede liggende werden eenige herstellingen en wijzigingen uitgevoerd, voornamelijk in verband met de bestemming als munitieschip.
Bromo	id.	—	—	In conversatie bij het marine-etablissement. Nu en dan in gebruik als logementschip voor de bemanning van in reparatie zijnde schepen.
Makasser	id.	14 Nov. 1903	Ult. Maart 1904 nog aanwezig	Na de buitendienststelling op 27 Nov. 1903 is een aanvang gemaakt met de verbouwing tot munitieschip.

Auxiliair eskader.

NAMEN DER SCHEPEN.	Plaats	Datum van aankomst.	Datum van vertrek.	VERDERE AANTEEKENINGEN.
Gelderland	Soerabaja. id. Tandjoeng Priok	1 Febr. 1903 11 Nov. „ 25 Nov. „	4 Juni 1903 23 Nov. „ 12 Febr. 1904	Dokken en herstellingen. Dokken en herstelling aan de sluisklepboegbuis. Herstellingen aan de omkasting der W. P. ketels, benevens eenige kleine voorzieningen.
Noordbrabant	Soerabaja. id.	26 Maart „ 30 Oct. „	2 April 1903 25 Nov. „	Dokken. Dokken en kleine herstellingen.
Zeeland	Tandjoeng Priok Soerabaja.	31 Dec. 1902 5 Juni 1903	16 Mei „ 23 Sept. „	Herstelling aan een W. P. ketel en aan hulpwerktuigen en pijpleiding. Dokken en herstellingen; gereedmaken voor de thuisreis. Groote voorziening aan de W. P. ketels.
Utrecht	id. id.	5 Juni „ 23 Sept. „	16 Juni „ 3 Febr. 1904	Dokken en kleine herstellingen. Dokken, groote herstellingen aan ketels, hoofd- en hulpwerktuigen.
Holland	Tandjoeng Priok Soerabaja.	22 Oct. „ 4 Jan. 1904	2 Jan. „ 18 Jan. „	Herstelling aan het ankerspil. Dokken en kleine herstellingen. Bovendien zijn door de Droogdokmaatschappij „Tandjong Priok" eenige kleine herstellingen verricht.
Koningin Regentes	Tandjoeng Priok	4 Nov. 1903	17 Febr. „	Herstellingen aan den binnenschoorsteen. Bovendien zijn eenige kleine herstellingen door de Droogdokmaatschappij „Tandjong Priok" verricht.

Gouvernementsmarine.

NAMEN DER SCHEPEN.	Plaats	Datum van aankomst.	Datum van vertrek.	VERDERE AANTEEKENINGEN.
Gier	Sabang. id. id.	9 Juli 1903 10 Nov. „ 21 Maart 1904	12 Juli 1903 15 Nov. „ 28 Maart 1904	Dokken en kleine herstellingen. Dokken, kleine herstellingen en reparatie aan de machinefundatie. Dokken en kleine herstellingen.
Albatros	id. id. id. id. id.	31 Maart 1903 12 Mei „ 27 Mei „ 5 Oct. „ 18 Febr. 1904	23 April 1903 13 Mei „ 29 Mei „ 8 Oct. „ 22 Febr. 1904	Dokken en herstellingen. Vernieuwen van de voering van de schroefas en het pokhout. Dokken en kleine herstellingen. Id.
Zwaluw	Soerabaja. d.	8 Mei 1903 1 Febr. 1904	26 Mei 1903 Ult. Maart 1904 nog aanwezig.	Dokken en kleine herstellingen. Dokken en herstellingen, voornamelijk aan machines en ketel.
Condor	Sabang.	4 Febr. „	18 Febr. 1904	Dokken en kleine herstellingen (averij door stooten op een rif). Voorts zijn eenige kleine herstellingen in de werkplaatsen der staatsspoorwegen te Padang verricht.
Zeemeeuw	Soerabaja.	26 Sept. 1903	24 Oct. 1903	Dokken en herstellingen, hoofdzakelijk aan den condensor.
Reiger	id.	8 Mei „	15 Mei „	Dokken. Voorts zijn aan dit stoomschip, dat te Soerabaja in station ligt, tusschen de vaarbeurten, eenige kleine herstellingen verricht.
Raaf	id.	4 Nov. 1902	12 Juni „	Is 1 Juni 1903 in dienst gesteld, en daarna zijn nog eenige kleine voorzieningen uitgevoerd.
Zwaan	id.	17 Oct. 1903	Ult. Maart 1904 nog aanwezig.	Buiten dienst gesteld op 24 Oct. tot het ondergaan van groote herstellingen aan romp, werktuigen en ketel.
Flamingo	id.	16 Febr. „	1 Maart 1904	De herstellingen zijn beëindigd. Is 23 Febr. 1904 in dienst gesteld als tijdelijk stoomschip van den bebakeningsdienst.
Pelikaan	id.	12 Jan. 1904	2 Febr. „	Dokken en kleine herstellingen (averij door stooten op een rif).
Glatik	Sabang.	30 Mei 1903 9 Oct. „ 22 Febr. 1904	4 Juni 1903 13 Oct. „ 26 Febr. 1904	Dokken en kleine herstellingen. Id. Dokken.
Snip	Tandjoeng Priok Soerabaja.	26 Juni 1903 18 Dec. „	5 Juli 1903 Jan. 1904	Dokken en kleine herstellingen. Dokken, herstellingen, waaronder het inzetten van nieuwe stalen masten en het wijzigen van het nekwerk in verband met de aangebrachte laadkraan. Voorts werden tusschen de vaarbeurten te Tandjoeng Priok kleine herstellingen verricht.

NAMEN DER SCHEPEN.	Plaats waar het schip is gedokt of gerepareerd.	Datum van aankomst. [1]	Datum van vertrek. [1]	VERDERE AANTEEKENINGEN.
Kwartel	Soerabaja.	28 Juni 1903	4 Juli 1903	Dokken en kleine herstellingen.
	id.	4 Oct. "	28 Oct. "	Id.
Fazant	Tandjoeng Priok	23 Juni "	14 Sept. "	Dokken en groote herstelling; de schroefas vernieuwd evenals het pokhout.
	id.	23 Maart 1904	Ult. Maart 1904 nog aanwezig	Dokken en kleine herstellingen.
Bazenwind	Sabang.	30 Mei 1903	4 Juni 1903	Dokken.
	id.	29 Sept. " 26 Febr. 1904	4 Oct. " Maart 1904	Dokken en groote herstellingen, noodzakelijk wegens langdurigen dienst.
Dog	Soerabaja.	2 Jan. 1903	21 Aug. 1903	Dokken en groote herstellingen aan romp, machines en ketel, noodzakelijk wegens langdurigen dienst.
	Tandjoeng Priok	23 Aug. "	19 Oct. "	Wijziging der astatki-stookinrichting (systeem-MEYER).
	Sabang.	30 Dec. "	8 Jan. 1904	Dokken en kleine herstellingen.
Brak	id.	7 Mei "	12 Mei 1903	Id.
	id.	15 Sept. "	18 Sept. "	Id.
	id.	30 Dec. "	18 Maart 1904	Dokken en groote herstellingen, noodzakelijk wegens langdurigen dienst.
Spits	id.	8 Juni "	11 Juni 1903	Dokken en kleine herstellingen.
		17 Nov. "	15 Dec. "	Dokken en herstellingen.

II. Te Singapore.

NAMEN DER SCHEPEN.	Plaats waar het schip is gedokt of gerepareerd.	Datum van aankomst.	Datum van vertrek.	Kosten.	VERDERE AANTEEKENINGEN.
			Auxiliair eskader.		
Koningin Regentes	Singapore.	11 Mei 1903	16 Mei 1903	f 5 832,34[5]	Dokken en daarbij behoorende periodieke onderhoudswerkzaamheden.
	id.	1 Dec. "	9 Dec. "	6 136,42	
			Gouvernementsmarine.		
Zeeduif	Singapore.	1 Jan. 1904	9 Maart 1904	f 5 425,56	Dokken en herstellingen, hoofdzakelijk aan den ketel, waarvan een der vuren eene groote reparatie behoefde.

6. Opgaven nopens de kosten en productie van het marine-etablissement te Soerabaja.

I. Specificatie van de algemeene kosten.

	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.
Toezicht op de werkzaamheden (traktementen, toelagen, premiën, enz. van het vast personeel). . . .	f 259 039	f 267 439	f 286 679	f 310 922	f 308 136
Onderhoud van het werfmaterieel en den inventaris der werf, bewaking en verlichting.	91 692	92 200	95 905	91 590	89 588
Werkzaamheden aan materieel en gebouwen, met inbegrip van het gewoon onderhoud.	a) 146 774	a) 170 845	a) 162 208	a) 179 329	a) 109 151
Aanschaffing van werktuigen en gebruik van gereedschappen	21 124	13 429	b) 38 077	c) 35 813	16 161
Bureel- en lokaalbehoeften, drukwerk, enz.	10 142	10 467	d) 3 175	d) 3 256	d) 5 325
	f 528 771	f 554 380	f 586 044	f 620 910	f 528 361
Af te trekken: diverse ontvangsten (hoofdzakelijk wegens werkzaamheden voor particulieren) en kleine contraposten	37 769	47 440	42 620	e) 80 416	35 763
Blijft	f 491 002	f 506 940	f 543 424	f 540 494	f 492 598

a) De uitgaven voor het materieel der inrichting waren in 1899 bijzonder hoog wegens vermeerdering van het aantal waterreservoirs voor ketelvoeding, enz. en wegens herstelling aan de dokken, terwijl in 1900 en 1901 hooge uitgaven veroorzaakt werden door belangrijke uitbreiding der steenkolenloodsen, welk werk medio 1901 gereed kwam. Bovendien werd in 1901 een aanvang gemaakt met het bouwen van een torpedodwarshelling met coupure en daarbij behoorende werken op het noordelijk terrein van het marine-etablissement, welk werk in 1903 is beëindigd. Ook hadden in 1902 en 1903 belangrijke verbeteringen en herstellingen plaats aan de debarkementsgebouwen voor de schepelingen der Koninklijke Nederlandsche marine, terwijl in 1903 vier waterreservoirs elk van 25 M^3. werden gebouwd en opgesteld.

b) Hieronder f 24 056 voor de aanschaffing van nieuwe werktuigen en twee locomobielen met reservedeelen.

c) Hieronder f 22 690 voor de aanschaffing van nieuwe werktuigen.

d) Hieronder werd in vroegere jaren gerekend een post groot ± f 8000 voor „drinkwater, vivres-indemniteit en geneesmiddelen ten behoeve van het personeel." Deze post is nu gebracht onder het hoofd: „Toezicht op de werkzaamheden" (traktementen, toelagen, premiën, enz. van het vast personeel).

e) Hieronder f 48 261 aan dokgelden en herstellingskosten van 7 particuliere schepen in 1902.

II. Specificatie van de productie (aan materialen en arbeidsloonen verwerkte bedragen).

	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.
Wegens werkzaamheden ten behoeve van: de inrichting zelve	f 198 668 *f*) (67 895)	f 171 922 (59 315)	f 175 282 (72 261)	f 183 484 (81 615)	f 156 782 (65 637)
den magazijnsvoorraad en de conservatie van stoomketels	81 483 (26 126)	66 235 (22 000)	80 352 (30 746)	83 340 (35 124)	79 421 (30 666)
de schepen van het auxiliair eskader	102 838 (47 018)	96 682 (41 847)	131 219 (61 560)	199 833 (102 229)	144 415 (64 425)
de schepen, stoombarkassen en torpedobooten der Indische militaire marine	284 010 (119 860)	201 071 (82 270)	236 915 (94 699)	251 608 (111 248)	220 911 (91 672)
de schepen en adviesbooten der gouvernementsmarine	85 584 (39 499)	74 324 (36 079)	107 084 (50 507)	*g*) 135 519 *g*) (67 651)	168 999 (83 106)
Wegens andere werkzaamheden ten behoeve der marine (transport van materialen, levensmiddelen, sloopen van schepen, laden van steenkolen, enz.)	22 745 (695)	18 345 (503)	22 349 (1 580)	21 197 (2 140)	22 635 (869)
Wegens werkzaamheden ten behoeve van: andere dienstakken onder beheer van het departement der marine (bebakening, kustverlichting, loodswezen, havendepartementen, enz.)	43 624 (20 409)	*h*) 107 421 (42 215)	*h*) 117 087 (53 270)	*h*) 99 557 (50 324)	*h*) 109 224 (52 695)
andere departementen dan dat der marine	38 469 (17 493)	64 943 (29 194)	86 208 (38 297)	44 435 (22 114)	108 924 (48 741)
Wegens werken hiervóór niet genoemd (daaronder ook die aan vreemde oorlogsschepen en voor particulieren)	10 011 (3 847)	18 622 (5 992)	11 375 (4 758)	31 176 (10 789)	7 898 (2 154)
Totalen	f 867 432 (342 842)	f 819 565 (319 415)	f 967 871 (407 678)	f 1 050 149 (483 234)	f 1 019 209 (439 965)

f) Het tusschen ( ) vermeld bedrag wijst aan, hoeveel in het daarboven voorkomende bedrag begrepen is wegens geldswaarde van materialen. Buiten aanmerking is gelaten de waarde der uit de magazijnen aan de schepen verstrekte uitrustingsartikelen.

g) In deze cijfers is begrepen een bedrag van f 6278 (2507), besteed tot het gereedmaken van het gouvernementsstoomschip *Havik* voor proeven in het belang der defensie.

h) Dit bedrag is hooger dan in vorige jaren, door meerderen aanbouw voor de kustverlichting, terwijl in 1900 en 1901 eene groote reparatie werd uitgevoerd aan het bebakeningsvaartuig *Lucifer*. Gedurende 1901 werd het materieel uitgebreid met 5 gasboeien van 10 M³. en 2 gasboeien van 5 M³., voorzien van lampen met flikkertoestellen, enz. en verder eene geheele installatie voor een lichtschip, bestaande uit: 2 gashouders van 10 M³., eén groote zeelantaarn met flikkertoestel en verdere uitrustingsgoederen. In 1902 werd een reserve-gaslichtschip (IV) gebouwd, benevens 6 gasboeien van 10 M³., voorzien van lampen met flikkertoestellen, standaards, enz. In 1903 had eene groote herstelling plaats van het door eene aardbeving beschadigde lichttoestel van Vlakkenhoek.

In 1903 werden in de oliegasfabriek op het marine-etablissement te Soerabaja gefabriceerd 5665 M³. gas tegen respectievelijk 6466, 4750, 3409 en 2251 M³. in de jaren 1902, 1901, 1900 en 1899.

III. Verdere opgaven betreffende den omvang van het bedrijf van het marine-etablissement over de jaren 1899 t/m 1903.

JAREN.	Aantal arbeiders gemiddeld dagelijks te werk (buiten hen, die op taak werkten).	Aantal verrichte dagdiensten: door ambachtslieden.	Aantal verrichte dagdiensten: door koelies. *i*)	Uitbetaalde arbeidsloonen: aan taakwerk.	Uitbetaalde arbeidsloonen: aan daggelden. *k*)	Uitbetaalde arbeidsloonen: Te zamen. *l*)	Gemiddeld dagloon: voor ambachtslieden.	Gemiddeld dagloon: voor koelies.	Geldswaarde der verwerkte materialen.	Verbruikte hoeveelheden (in K.G.) *m*): ijzer (bewerkt en onbewerkt).	Verbruikte hoeveelheden (in K.G.) *m*): steenkolen (waaronder ook smeedkolen en cokes) *n*)
1899	1539	327 652	*o*) 127 961	f 152 171	f 373 419	f 525 590	f $0,80^{8}$	f 0,41	f 341 842	368 446	2 509 798
1900	1529	326 090	125 044	128 243	371 907	500 150	$0,80^{4}$	$0,41^{9}$	319 415	370 397	2 286 017
1901	1762	369 952	151 698	135 139	425 054	560 193	0,80	$0,41^{4}$	407 678	527 533	2 320 834
1902	1850	393 451	156 163	114 286	452 628	566 914	$0,78^{6}$	$0,41^{4}$	483 235	570 090	2 382 595
1903	1827	293 281	144 092	123 379	455 865	579 244	$0,78^{9}$	0,44	439 965	632 076	2 325 779

i) Ook de koelies (waaronder in deze opgaven tevens de politieoppassers en magazijnsknechts zijn medegeteld) zijn vrije lieden.

k) Onder de in deze kolom genoemde sommen zijn voor de jaren 1899 t/m 1903 wegens aankoop van materialen, enz. begrepen de volgende sommen: f 23 103, f 30 674, f 33 147, f 41 263 en f 45 648.

l) Onder de uitbetaalde arbeidsloonen was ter zake van overwerk achtereenvolgens begrepen: f 22 300, f 17 207, f 23 773, f 27 745 en f 26 280.

m) Omtrent het houtverbruik is alleen de waarde opgegeven. Deze bedroeg in de opgegeven jaren achtereenvolgens: f 43 662, f 32 635, f 62 970, f 67 098 en f 58 062, waaronder aan djatihout f 39 903, f 29 796, f 58 850, f 61 971 en f 52 703.

n) Hieronder is niet begrepen het steenkolenverbruik der baggervloot.

o) Verbeterde opgaaf.

Bijlage D.

(Zie hoofdstuk E, § 3, van het verslag.)

OVERZICHT

BETREFFENDE DE

GOUVERNEMENTSMARINE

IN

NEDERLANDSCH-INDIË

OVER HET JAAR

1903.

NAMEN DER SCHEPEN.	Aantal schroeven.	Samenstelling. 1)	Op stapel gezet.	A. Te water gelaten. B. In Nederlandsch-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste lengte (in M.).	Grootste breedte (in M.).	Grootste diepgang (in d.M.).	Waterverplaatsing (in tonnen van 1026 K.G.).	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Stoomvermogen in indicateurpaardekrachten (eerste proeftocht).	Grootste proeftochtvaart (eerste proeftocht).
1.	2.	3.	4	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
ZEESTOOMSCHEPEN.												
Schroefstoomschepen.												
Zeemeeuw	1	Cp. (K.)	1877, Glasgow. (John Elder)	A . . . . . . 1878 B 26 September 1878	43.26	6.10	32	338	Kn. v. 5 cM. V.	2	300	10.5
Arend	1	Cp. (K.)	1879, Vlissingen. (Kon. Mij. „de Schelde")	A . . . . . . 1880 B 15 December 1880	43.36	6.10	32	338	id.	2	311	10.25
Zwaluw	1	Cp. (K.)	1881, id. (id.)	A . . . . . 1882 B October . . 1882	43.36	6.10	32	338	id.	2	240	9.7
Condor	1	Cp. (K.)	1885, Amsterdam.	A . . . . . . 1886 B 19 Mei . . 1886	43.36	6.10	32	338	id.	2	297	10
Gier	1	IJ.	1877, New-Castle.	A . . . . . . 1877 B 15 Augustus. 1886	46.70	9	30	550	id.	2	210	8.14
Albatros	1	IJ.	1877, Renfrew (Schotland).	A . . . . . . 1877 B 20 Maart. . 1887	46.70	8.75	30	601	id.	2	297	8.39
Reiger	1	Cp. (K.)	1887, Fijenoord. (Ned. Stoomboot Mij.)	A . . . . . . 1888 B 30 Juni . . 1888	42.80	6.70	33.2	402	id.	2	329	10.14
Raaf	1	Cp. (K.)	1888, Vlissingen. (Kon. Mij. „de Schelde".)	A . . . . . . 1889 B 30 April . . 1890	47.10	7.35	29	420	id.	2	327	10.6
Zeeduif	1	Cp. (K.)	1889, Fijenoord. (Ned. Stoomboot Mij.)	A . . . . . . 1890 B 20 Februari. 1891	47.10	7.35	30	420	id.	2	436	10.71
Zwaan	1	Cp. (K.)	1890, id. (id.)	A . . . . . . 1891 B 2 Maart . . 1892	47.10	7.35	29	420	id.	2	310	10.42
Flamingo	1	Cp. (K.)	1891, id. (id.)	A . . . . . . 1891 B 10 Juni . . 1893	47.10	7.35	29	420	id.	2	485	11.35
Pelikaan	1	Cp. (K.)	1891, id. (id.)	A . . . . . . 1891 B 10 Februari. 1893	47.10	7.35	29	420	id.	2	485	11.32
Glatik	1	S.	1894, id. (id.)	A . . . . . . 1895 B 6 November. 1895	46.95	7.35	28	420	id.	2	552	11.5
Snip	1	S.	1898, Hillesluis.	A . . . . . . 1899 B 25 December 1899	41.85	6.93	26.6	364 6	Kn. v. 3.7 cM.	2	514	11.56
Kwartel	1	S.	1900, Vlissingen. (Kon. Mij. „de Schelde".)	A . . . . . . 1901 B 19 December 1901	46.95	7 35	28	420	Kn. v. 5 cM.	2	525	11.5
Fazant	1	S.	1901, id. (id.)	A . . . . . . 1901 B 3 Maart . . 1902	46.95	7.35	28	420	id.	2	502	11.6
Valk	1	Cp. (K.)	1902, Amsterdam. (Ned. Scheepsbouwmaatschappij)	. . . .	51.80	9	31	733	id.	2	. . .	. .
Hazenwind	1	S.	1898, Rotterdam. (Mij. voor scheeps- en werktuigbouw Fijenoord.)	A . . . . . 1898 B 13 Maart. . 1899	41.85	6.93	26.6	364.6	Kn. v. 3.7 cM. . . . 2. Kn. v. 5 cM V . 1.	3	525	11.7
Dog	1	S.	1898, Amsterdam. (firma Huijgens en van Gelder.)	A . . . . . . 1898 B 26 April . . 1899	41.85	6.93	26.4	360	id.	3	556	11.36
Brak	1	S.	1898, id. (id.)	A . . . . . . 1898 B 6 Mei . . . 1899	41.85	6 93	26.4	360	id.	3	512	11.3
Spits	1	S.	1899, Rotterdam. (Mij. voor scheeps- en werktuigbouw Fijenoord.)	A 8 November. 1899 B 28 April . . 1900	41.85	6.93	26.7	366.4	Kn. v. 3.7 cM.	2	620.5	12.07
RIVIER-STOOMSCHEPEN.												
Raderstoomschip.												
Barito	. .	S.	1893, Soerabaja. (Marine-etablissement.)	A . . . . . . 1894 B 22 October . 1894	41.97	7.47	22	316.9	Kn. v. 5 cM. V.	2	307.12	10.63

Gedetacheerd op de stoomschepen van den bebakeningsdienst . . .

KLEINE ZEILVAARTUIGEN.

3 adviesbooten . . — Ieder vaartuig bemand met 11 inlanders en bewapend met 2 één-ponds bronzen kanonnen.

De bemanning van elke adviesboot beschikt over 6 achterlaadgeweren en 6 sabels. . . . .

1) Cp = composite; K. = gekoperd; IJ. = ijzer; S. = staal.
2) Deze gegevens zijn verkregen met Ombilin-kolen.
3) „ „ „ „ „ Australische kolen.
4) „ „ „ „ „ Cardiff-kolen.
5) „ „ „ „ „ Borneo-kolen.

Brandstof- (steenkolen-) bergruimte (in M³.).	Grootste vol te houden dienstvaart.	Vaart bij voordeelig brandstofverbruik.	Af te leggen weg (in zeemijlen) met normalen voorraad: bij de vaart van kolom 15.	Af te leggen weg (in zeemijlen) met normalen voorraad: bij de vaart van kolom 16.	Bevond zich op 31 December 1903:	BEMANNING. Bepaalde sterkte. 31 Dec. 1902. Europeanen.	BEMANNING. Bepaalde sterkte. 31 Dec. 1902. Inlanders.	BEMANNING. Bepaalde sterkte. 31 Dec. 1903. Europeanen.	BEMANNING. Bepaalde sterkte. 31 Dec. 1903. Inlanders.	BEMANNING. Aanwezige sterkte volgens op onderstaande tijdstippen ingediende rapporten. 31 Dec. 1902. Europeanen.	BEMANNING. Aanwezige sterkte. 31 Dec. 1902. Inlanders.	BEMANNING. Aanwezige sterkte. 31 Dec. 1903. Europeanen.	BEMANNING. Aanwezige sterkte. 31 Dec. 1903. Inlanders.	Toestand op 1 April 1904. Romp.	Toestand op 1 April 1904. Werktuigen.	Toestand op 1 April 1904. Ketels.	Waar bij het einde van 1903 gestationeerd.
14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.
71.25	7.5[3])	6[3])	2000[3])	3400[3])	in dienst.	6	28	6	28	6	29	6	28	vrij goed.	vrij goed.	vrij goed.	Ternate. a)
33.75	6.5[3])	5.75[3])	1450[3])	1750[3])	id.	6	28	6	28	6	36	6	34	id.	id.	goed.	Amboina. b)
33.75	7[3])	4.5[3])	800[3])	1300[3])	id.	6	26	6	26	4	26	4	25	bruikbaar.	bruikbaar.	bruikbaar.	Bali en Lombok. c)
33.75	8[2])	6[2])	860[2])	1350[2])	id.	5	26	5	26	5	30	4	28	id.	vrij goed.	vrij goed.	Westkust van Sumatra. d)
132.5	7.25[2])	5[2])	2200[2])	2300[2])	id.	5	33	5	33	7	31	6	32	vrij goed.	bruikbaar.	bruikbaar.	Atjèh. e)
113.75	6[2])	4.5[2])	1580[2])	2150[2])	id.	5	33	5	33	6	30	6	29	id.	id.	id.	Atjèh. f)
68.70	8.5[2])	7[2])	1860[2])	2200[2])	id.	5	26	5	26	6	44	7	50	goed.	goed.	goed.	Soerabaja (voor Oost-Java). g)
47.50	10[3])	6[3])	1050[3])	1400[3])	id.	. .	. .	5	26	. .	. .	6	26	id.	id.	id.	Menado. h)
60	9[2])	6.75[2])	1160[2])	1600[2])	id.	. .	. .	6	26	. .	. .	5	26	id.	id.	vrij goed.	Riouw. i)
60	8.5[3])	6.5[3])	1350[3])	2200[3])	buiten dienst.	6	26	. .	. .	5	26	. .	. .	in groote herstelling.			j)
55	9.5[2])	7[2])	1280[2])	1400[2])	id.	6	26	. .	. .	6	26	. .	. .	goed.	goed.	goed.	k)
55	9.75[3])	5.5[3])	1160[3])	1750[3])	in dienst.	6	26	6	26	6	30	7	28	id.	id.	id.	Timor. l)
56.25	11.25[3])	6[3])	1100[3])	1550[3])	id.	6	30	6	30	7	34	6	42	id.	id.	id.	Atjèh. m)
68 ton.	10[4])	8.7[4])	2500[4])	4000[4])	in herstelling.	5	26	5	26	5	43	5	51	id.	id.	id.	Batavia. n)
58	. .	. .	. .	. .	in dienst.	5	26	6	26	6	28	6	30	id.	id.	id.	Celebes. o)
58	. .	. .	. .	. .	id.	6	26	6	26	6	30	6	30	id.	id.	id.	Batavia. p)
. . .	. .	. .	. .	. .	in aanbouw.	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	id.	id.	id.	. . . . . .
78 ton.	9.25[4])	7[4])	2200[4])	4700[4])	in dienst.	5	30	5	30	5	30	5	26	id.	id.	vrij goed.	Atjèh. q)
78 „	10[2])	5[2])	2000[2])	4600[2])	id.	5	30	5	30	6	29	5	30	id.	id.	goed.	Atjèh. r)
78 „	10.5[2])	7[2])	2400[2])	4400[2])	in herstelling.	5	30	5	30	5	29	5	29	in groote herstelling.			Atjèh. s)
78 „	11[2])	8[2])	2350[2])	4600[2])	in dienst.	5	30	5	30	5	32	5	28	goed.	goed.	goed.	Atjèh. t)
						u) 4 v) 7	v) 39	u) 4 v) 7	v) 39	v) 6	v) 40	v) 6	v) 40				
46.25	9[5])	7.5[5])	500[5])	850[5])	id.	4	23	4	23	4	22	4	24	id.	id.	id.	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. w)
. . . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. .	. .	. .	. .	8	. .	8	. .				
						x) 113		x) 113		y) 120		z) 118					
							aa) 568		aa) 568		aa) 625		aa) 636				
. . . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. .	55	. .	44	. .	55	. .	44				Allen in de buitenbezittingen. bb)

Verdere aanteekeningen (zie blz. 4.)

VERDERE AANTEEKENINGEN

(die ook het 1ste kwartaal 1904 betreffen en, wat het jaar 1903 aangaat, zich aansluiten aan de opgaven in bijlage C van het vorig verslag).

NB. Omtrent het dokken en repareeren van de schepen der gouvernementsmarine bij het marine-etablissement te Soerabaja en de dokinrichtingen te Tandjoeng Priok, Sabang, Singapore en Pinang, vindt men opgaven sub 5 van bijlage C.

a) De *Zeemeeuw* bleef in het behandelde tijdvak in het station Ternate; van 26 September tot 25 October 1903 is het schip te Soerabaja gedokt.

b) De *Arend* bleef in het behandelde tijdvak in het station Amboina.

c) De *Zwaluw* bleef in het behandelde tijdvak in het station Bali en Lombok; van 8 tot 27 Mei 1903 en van 1 Februari tot ult. Maart 1904 vertoefde het schip te Soerabaja tot het ondergaan van herstellingen.

d) De *Condor* bleef in het behandelde tijdvak in het station Sumatra's Westkust; van 5 tot 19 Februari 1904 is het schip te Sabang gedokt.

e) De *Gier* bleef in het behandelde tijdvak in het station Atjèh.

f) De *Albatros* bleef in het behandelde tijdvak in het station Atjèh.

g) De *Reiger* bleef in het behandelde tijdvak aangewezen voor den dienst in de wateren van Oost-Java.

h) De *Raaf* is sedert 1 Juni 1903 aangewezen voor diensten in het station Menado.

i) De *Zeeduif* bleef in het behandelde tijdvak in het station Riouw.

j) De *Zwaan* bleef tot 15 October 1903 in het station Celebes en is den 24sten d. a. v., tot het ondergaan van herstellingen, te Soerabaja buiten dienst gesteld.

k) De *Flamingo* is 16 Februari 1904 in dienst gesteld en tijdelijk ter vervanging van het stoombebakeningsvaartuig *Sperwer* aangewezen.

l) De *Pelikaan* bleef in het behandelde tijdvak in het station Timor; van 12 Januari tot 3 Februari 1904 vertoefde het schip te Soerabaja tot het ondergaan van herstellingen.

m) De *Glatik* bleef in het behandelde tijdvak in het station Atjèh.

n) De *Snip* bleef in het behandelde tijdvak aangewezen voor algemeene diensten in den Archipel met station Batavia.

o) De *Kwartel* bleef tot 23 Juni 1903 in het station Menado en keerde daarna, nadat de *Raaf* haar afgelost had, naar Soerabaja terug. Van 23 Juni tot 15 September 1903 was het schip tijdelijk aangewezen voor de diensten in de residentie Palembang, ter vervanging van de *Fazant*, en sedert 23 October 1903 vertoefde de *Kwartel* in het station Celebes, ter vervanging van de *Zwaan*.

p) De *Fazant* was gedurende het behandelde tijdvak aangewezen voor algemeene diensten in den Archipel, met station Palembang. Van 23 Juni tot 15 September 1903 vertoefde de *Fazant*, tot het ondergaan van herstellingen, te Tandjoeng Priok.

q) De *Hazewind* bleef in het behandelde tijdvak in het station Atjèh, ter uitoefening van recherchediensten.

r) De *Dog* bleef tot het ondergaan van herstellingen tot 21 Augustus 1903 te Soerabaja en daarna vertoefde het schip, met hetzelfde doel, van 23 Augustus tot 20 September 1903 te Tandjoeng Priok. Het overige gedeelte van het behandelde tijdvak verrichtte de *Dog* recherchediensten in het station Atjèh.

s) De *Brak* bleef in het behandelde tijdvak in het station Atjèh ter uitoefening van recherchediensten.

t) De *Spits* bleef in het behandelde tijdvak in het station Atjèh ter uitoefening van recherchediensten.

u) Reservepersoneel voor de 4 recherchevaartuigen in Atjèh.

v) Personeel van het in Zuid-Nieuw-Guinea gestationneerde en als tijdelijk gouvernements-stoomschip aangewezen flottieljevaartuig *Lombok*.

w) De *Brito* bleef in het behandelde tijdvak aangewezen voor het station Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

x) Ongerekend 1 gezaghebber en 1 eerste machinist gedetacheerd bij het departement der marine. Met inbegrip van dezen bedroeg de bepaalde sterkte van het korps Europeesche ambtenaren der gouvernementsmarine 21 gezaghebbers, 41 stuurlieden (20 1ste-, 14 2de- en 7 3de- stuurlieden), 48 machinisten (20 1ste-, 18 2de- en 10 3de- machinisten), zoomede 5 leerlingen-machinist.

ij) Hierbij moet nog gerekend worden op den gezaghebber en den 1ste-machinist, gedetacheerd bij het departement der marine.

z) Namelijk 21 gezaghebbers, 39 stuurlieden, 48 machinisten en 10 leerlingen-machinist.

aa) Naar gelang van de qualiteiten was het korps inlandsche schepelingen der gouvernementsmarine, wat de bepaalde en wat de feitelijke sterkte betreft, op ult. 1902 en ult. 1903 verdeeld als volgt:

Qualiteiten.	Formatie.		Sterkte.	
	ult. 1902.	ult. 1903.	ult. 1902.	ult. 1903.
Serangs.	20	20	20	21
Timmerlieden . .	20	20	20	20
Hofmeesters . . .	20	20	20	20
Bedienden. . . .	20	20	19	23
Eerste koks . . .	20	20	19	21
Tweede koks. . .	20	20	20	21
Djoeroemoedi's . .	80	80	75	79
Kasaps	20	20	21	21
Pandjerwala's . .	61	61	44	61
Matrozen	109	109	161	138
Mandoer-stokers .	21	21	17	20
Stokers	84	84	96	100
Tremmers. . . .	73	73	93	91
Totalen . .	568	568	625	636

bb) Op ult. 1903 waren 4 adviesbooten in dienst, nl. 1 in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, 1 in de residentie Menado en 2 in de residentie Timor.

Bijlage E.

(Zie hoofdstuk F van het verslag.)

TABELLARISCHE OPGAVEN,

meerendeels over 1903, betreffende eenige ONDERWERPEN van JUSTITIEELEN AARD of daarmede verband houdende.

I. Lijst van naamlooze vennootschappen in 1903 in Nederlandsch-Indië en in Nederland opgericht (deze laatsten alleen voor zooveel haar werkkring zich tot Nederlandsch-Indië uitstrekt).

II. Aantal huwelijken in 1903 in Nederlandsch-Indië gesloten tusschen personen, die aldaar aan een verschillend recht onderworpen zijn.

III. Aantal in 1903 in Nederlandsch-Indië verleden akten van oogstverband.

IV. Aantal in 1903 in Nederlandsch-Indië aanhangig geweest zijnde faillissementen.

V. Uitkomsten over 1903 van het beheer der wees- en boedelkamers in Nederlandsch-Indië.

VI. Statistiek betreffende de in 1903 op Java en Madoera berechte strafvervolgingen wegens veediefstal.

VII. Aantal gevallen waarin in 1903 door den Gouverneur-Generaal gratie of remissie van straf aan veroordeelden is verleend.

VIII. Numerieke opgaven betreffende de in 1899 t/m 1903 aan Nederlanders, zoomede aan westersche en oostersche vreemdelingen verleende en geweigerde vergunningen tot vestiging of inwoning in Nederlandsch-Indië en de in die jaren in beraad gehouden verzoeken om zoodanige vergunning.

IX. Numerieke opgaven over 1903 betreffende de toelating en vestiging in Nederlandsch-Indië van Nederlanders, zoomede van westersche en oostersche vreemdelingen.

X. Statistiek der gedurende 1902 in de registers van den burgerlijken stand in Nederlandsch-Indië gedane inschrijvingen van geboorten, huwelijken, echtscheidingen en sterfgevallen.

XI. Statistiek betreffende de landsgevangenissen en daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen in Nederlandsch-Indië over 1903.

I. Lijst van naamlooze vennootschappen in 1903 in Nederlandsch-Indië en in Nederland opgericht (deze laatsten alleen voor zooveel haar werkkring zich tot Nederlandsch-Indië uitstrekt).

Volgnummer.	Naam der vennootschap.	Zetel.	Datum en nummer van het gouv. besluit.	Datum en nummer van de Jav. Courant.	Duur.	Maatschappelijk kapitaal.	Grootte der aandeelen.	Bedrag waarvoor is geteekend.	In 1903 te storten bedrag.
			A. In Nederlandsch-Indië opgericht.						
1	Handelsdrukkerij en kantoorhandel Celebes.	Makasser.	18 Jan. 1903 n°. 19	20 Febr. 1903 n° 15	25 jaar.	f 30 000	f 100	f 8 100	f 8 100
2	Amsterdam-Besoeki Tabakmaatschappij.	Djember.	18 „ „ „ 20	10 „ „ „ 12	75 „	1 000 000	1 000	500 000	500 000
3	Cultuur- en handelmaatschappij Kediri.	Semarang.	21 „ „ „ 31	11 April „ „ 29	28 „	100 000	1 000	100 000	100 000
4	Cultuurmaatschappij Sekargadoeng.	Malang.	23 „ „ „ 15	24 Febr. „ „ 16	75 „	100 000	1 000	100 000	100 000
5	Cultuurmaatschappij Kedaton.	Batavia.	12 Febr. „ 29	6 Maart „ „ 19	75 „	125 000	1 000	125 000	125 000
6	Handelmaatschappij Ang Thaij San (merk Sing Hwat).	Semarang.	17 „ „ „ 8	24 „ „ „ 24	50 Chin. jaren.	40 000	2 000	40 000	40 000
7	Handelsvereeniging Hwie Tjhiang.	Soemenep.	17 „ „ „ 9	20 „ „ „ 23	75 jaar.	100 000	1 000	60 000	60 000
8	Administratie-, commissie-, expeditie- en incasseerkantoor Java.	Batavia.	28 „ „ „ 44	24 „ „ „ 24	25 „	20 000	100	4 000	4 000
9	Oost-Malang Suikerbibitmaatschappij.	Malang.	1 Maart „ „ 17	21 April „ „ 32	29 „ en $3^1/_2$ maand.	35 000	250	35 000	35 000
10	Getah- en rotanmaatschappij Boelongan.	Soerabaja.	8 „ „ „ 9	5 Mei „ „ 36	30 jaar en 11 maanden.	500 000	1 000	450 000	450 000
11	Maatschappij Hôtel Kramat.	Batavia.	12 „ „ „ 51	7 April „ „ 28	25 jaar.	65 000	100	45 200	45 200
12	Cultuurmaatschappij Soeka Datar.	Batavia.	12 „ „ „ 52	3 „ „ „ 27	75 „	150 000	150	92 100	92 100
13	Bouwmaatschappij Menteng.	Batavia.	14 „ „ „ 17	21 „ „ „ 32	75 „	30 000	1 000	30 000	30 000
14	Winkelvereeniging Djoe Thiang Liong.	Soerabaja.	15 „ „ „ 19	24 „ „ „ 33	75 „	50 000	250	50 000	50 000
15	Boekhandel en drukkerij W. P. Vasques & C°.	Batavia.	16 „ „ „ 32	*a*)	75 „	12 000	100	12 000	12 000
16	Acetyleena.	Malang.	21 „ „ „ 9	28 „ „ „ 34	$25^1/_2$ „	50 000	100	24 700	–
17	Reizigers- en toeristenbureau (Travellers and Tourists Office Limited).	Batavia.	22 „ „ „ 8	17 „ „ „ 31	25 „	25 000	250	5 000	5 000
18	Handelmaatschappij Bie Hien.	Koetoardjo (Kedoe).	26 „ „ „ 6	22 Mei „ „ 41	75 Chin. jaren.	100 000	1 000	100 000	100 000
19	Modjokertosche Winkelmaatschappij Sing Goan.	Modjokerto.	26 „ „ „ 47	15 „ „ „ 39	75 jaar.	50 000	250	50 000	50 000
20	Kina-cultuurmaatschappij Bendo.	Malang.	2 April „ „ 35	12 „ „ „ 38	29 jaar en 2 maanden.	48 000	100	48 000	30 000
21	Cultuurmaatschappij Bandjar.	Semarang.	3 „ „ „ 22	16 Juni „ „ 48	75 jaar.	150 000	250	30 000	30 000
22	Handel- en industriemaatschappij Loento.	Batavia.	15 „ „ „ 22	5 Mei „ „ 36	25 „	75 000	500	15 000	15 000
23	Rijst- en handelmaatschappij Blitar.	Soerabaja.	16 „ „ „ 35	*a*)	20 „	30 000	100	20 000	20 000
24	Bataviasche Wijnhandel.	Batavia.	30 „ „ „ 15	15 „ „ „ 39	25 „	22 000	1 000	22 000	22 000
25	Handelmaatschappij Lian Hien.	Batavia	18 Mei „ „ 25	2 Juni „ „ 44	75 Chin. jaren.	125 000	2 500	125 000	125 000
26	Maatschappij tot exploitatie van het tuinland Sasa Besar.	Ternate.	22 „ „ „ 24	26 „ „ „ 51	75 jaar.	30 000	500	30 000	30 000
27	Cultuurmaatschappij Soerian.	Padang.	22 „ „ „ 25	7 Jul „ „ 54	29 „	125 000	500	100 000	100 000
28	Assam thee-onderneming Taloen.	Batavia.	22 „ „ „ 26	19 Juni „ „ 49	74 „ en 1 maand.	200 000	500	200 000	104 000
29	Handelmaatschappij Tek Soen Goean.	Goenoeng Sitoli (Tapanoeli).	12 Juni „ „ 27	25 Aug. „ „ 68	12 jaar.	30 000	1 000	30 000	30 000
30	Landbouwmaatschappij Soekamadjoe.	Soekaboemi.	20 „ „ „ 22	14 Juli „ „ 56	75 „	500 000	1 000	500 000	500 000
31	Cultuur- en handelmaatschappij Sloemboeng.	Soerabaja.	27 „ „ „ 1	28 Aug. „ „ 69	28 „ en 6 maanden.	50 000	250	31 000	31 000
32	Handelmaatschappij O. Dunkerbeck en C°.	Soerabaja.	6 Juli „ „ 15	7 „ „ „ 63	50 jaar.	150 000	250	46 000	46 000
33	Maatschappij tot exploitatie van de mineraalwaterfabriek Probolinggo.	Probolinggo.	6 „ „ „ 16	11 „ „ „ 64	$47^1/_2$ „	18 000	500	18 000	18 000
34	Chemicaliënhandel de Voorzorg.	Djokjakarta.	8 „ „ „ 5	28 Juli „ „ 60	50 „	25 000	250	25 000	25 000
35	Cultuur- en handelmaatschappij Pamatoetan.	Tjitjoeroek (Preanger Regentschappen).	27 „ „ „ 7	14 Aug. „ „ 65	55 „	25 000	250	10 250	10 250

a) Op het tijdstip van afsluiting van dit overzicht (April 1904) had de voorgeschreven openbaarmaking der akte van oprichting nog niet plaats gehad.

Volgnummer.	Naam der vennootschap.	Zetel.	Datum en nummer van het gouv. besluit.	Datum en nummer van de Jav. Courant.	Duur.	Maatschappelijk kapitaal.	Grootte der aandeelen.	Bedrag waarvoor is geteekend.	In 1903 te storten bedrag.
36	Nieuwe Muziekhandel W. BURGHARD en C°.	Soerabaja.	1 Aug. 1903 n°. 35	29 Sept. 1903 n°. 78	27 jaar en 5 maanden.	f 50 000	f 500	f 19 500	f 19 500
37	Constructiewinkel Vulcaan en Velodrôme der Vorstenlanden	Soerakarta.	1 „ „ „ 36	4 „ „ „ 71	25 jaar.	100 000	500	50 000	50 000
38	Handelmaatschappij Kioe Seng Liong.	Buitenzorg.	14 „ „ „ 20	11 „ „ „ 73	29 jaar en 7 maanden.	50 000	500	50 000	50 000
39	Maatschappij tot exploitatie van suikerfabrieken, vroeger van LIEM TIK KOEY.	Kertosono (Kediri).	27 „ „ „ 2	20 Oct. „ „ 84	67 jaar en 4 maanden.	306 000	1 000	306 000	306 000
40	Buitenzorgsche Boek- en handelsdrukkerij.	Buitenzorg.	27 „ „ „ 30	29 Sept. „ „ 78	30 jaar.	30 000	250	21 000	20 000
41	Cultuurmaatschappij Alas Petoeng.	Soerabaja.	27 „ „ „ 53	29 „ „ „ 78	47 „ en 4 maanden.	150 000	500	150 000	150 000
42	Exploitatie-maatschappij Talanggami.	Ternate.	4 Sept. „ „ 8	a)	50 jaar.	100 000	1 000	100 000	100 000
43	Cultuurmaatschappij Kedawoeng-Kawisredjo	Pasoeroean.	9 „ „ „ 14	23 Oct. „ „ 85	74 „ en 4 maanden.	1 000 000	10 000	750 000	750 000
44	Handelmaatschappij, voorheen HIAP SING en C°.	Soemenep (Madoera).	11 „ „ „ 41	3 Nov. „ „ 88	75 jaar	75 000	1 000	40 000	40 000
45	Exploratie- en exploitatie-maatschappij Banjoemas-Preanger.	Djokjakarta.	12 „ „ „ 26	29 Sept „ „ 78	75 „ en 4 maanden.	600 000	500	155 000	135 000
46	Handelmaatschappij Swie Gwan Tjan.	Semarang.	27 „ „ „ 36	30 Oct. „ „ 87	29 jaar.	90 000	3 000	90 000	90 000
47	Maatschappij tot exploitatie van onroerende goederen Petodjo.	Batavia.	1 Oct. „ „ 2	27 „ „ „ 86	50 „	200 000	8 000	200 000	200 000
48	Cultuurmaatschappij Bantardawa.	Soerabaja.	2 „ „ „ 5	16 Febr. 1904 „ 13	75 „	25 000	250	18 750	18 750
49	Handelmaatschappij Gising, voorheen Djie Tong Hien.	Kediri.	2 „ „ „ 6	1 Dec 1903 „ 96	25 „	20 000	1 000	20 000	20 000
50	Maatschappij tot exploitatie van onroerende goederen Alaijdroes.	Batavia.	4 „ „ „ 7	30 Oct. „ „ 87	50 „	50 000	5 000	50 000	50 000
51	Tapiocafabriek Kali Poetih.	Tajoe (Semarang).	6 „ „ „ 7	6 Nov. „ „ 89	30 „ en 3 maanden.	40 000	200	30 000	30 000
52	Olie- en boengkilfabriek Pontjol.	Semarang.	9 „ „ „ 17	6 „ „ „ 89	27 jaar.	100 000	500	80 000	80 000
53	Handelsvereeniging Hwat Goan.	Soerabaja.	9 „ „ „ 18	27 „ „ „ 95	75 „	100 000	1 000	100 000	100 000
54	Gasfabriek Jogjakarta	Semarang.	17 „ „ „ 51	10 „ „ „ 90	25 „	200 000	500	200 000	200 000
55	Tapiocafabriek Kandangan.	Soerabaja.	17 „ „ „ 52	13 „ „ „ 91	27 „ en 2 maanden.	10 000	100	7 000	7 000
56	Maatschappij tot exploitatie van het perceel Tendjoresmi als badplaats.	Batavia.	20 „ „ „ 4	a)	—	5 000	100	5 000	5 000
57	Petroleum-handelmaatschappij.	Soerabaja.	25 „ „ „ 7	24 „ „ „ 94	30 jaar.	25 000	1 000	25 000	25 000
58	Gutta-Percha-cultuurmaatschappij.	Batavia.	27 „ „ „ 31	20 „ „ „ 93	75 „	100 000	100	60 000	60 000
59	Cultuurmaatschappij Bandarredjo.	Temanggoeng (Kedoe).	6 Nov. „ „ 6	1 Dec. „ „ 96	50 „	50 000	1 000	50 000	50 000
60	Cultuurmaatschappij Biting.	Semarang.	11 „ „ „ 32	8 „ „ „ 98	50 „	40 000	100	40 000	40 000
61	Handelmaatschappij, voorheen G. F. MARSMAN.	Batavia.	11 „ „ „ 33	1 „ „ „ 96	70 „	50 000	500	20 000	20 000
62	Buitenzorgsche intercommunale telefoonmaatschappij.	Batavia.	12 „ „ „ 39	4 „ „ „ 97	25 „	50 000	100	10 000	10 000
63	Commissie- en handelmaatschappij Gan An Liong.	Batavia.	21 „ „ „ 24	11 „ „ „ 99	30 „	96 000	1 000	96 000	9 600
64	Maatschappij tot exploitatie van onroerende goederen Bidara Tjina Legok.	Batavia.	27 „ „ „ 53	11 „ „ „ 99	75 „	25 000	1 000	25 000	25 000
65	Koffiepellerij Banjoewangi.	Jember (Besoeki).	28 „ „ „ 31	—	70 „	50 000	250	30 000	—
66	Cultuurmaatschappij Ploso Paree.	Kediri.	3 Dec. „ „ 2	18 „ „ „ 101	50 „	100 000	1 000	100 000	100 000
67	Exploitatie-maatschappij Kesamben I.	Soerabaja.	3 „ „ „ 3	5 Jan. 1904 „ 1	75 „	100 000	1 000	100 000	100 000
	Koffiecultuurmaatschappij Barahan.	Soerabaja.	5 „ „ „ 26	9 Febr. „ „ 11	50 „	400 000	1 000	400 000	400 000
69	Handelmaatschappij Ien Tjang.	Lasem (Rembang).	5 „ „ „ 27	19 Jan. „ „ 5	80 „	170 000	1 000	170 000	170 000
70	Maatschappij tot exploitatie van onroerende goederen te Poerworedjo residentie Kedoe.	Poerworedjo (Kedoe).	5 „ „ „ 28	2 Febr. „ „ 9	30 „	6 000	500	6 000	6 000

Volgnummer.	Naam der vennootschap.	Zetel.	Datum en nummer van het gouv. besluit.	Datum en nummer van de Jav. Courant.	Duur.	Maatschappelijk kapitaal.	Groote der aandeelen.	Bedrag waarvoor is geteekend.	In 1903 te storten bedrag.
71	Maatschappij Hôtel der Nederlanden.	Weltevreden.	11 Dec. 1903 n°. 11	15 Jan. 1904 n°. 4	75 jaar.	f 120 000	f 3 000	f 120 000	f 120 000
72	Mijnbouwmaatschappij Tainam.	Batavia.	15 „ „ „ 5	31 Dec. 1903 „ 105	75 „	200 000	100	40 000	40 000
73	Cultuurmaatschappij Djatiroto.	Soerabaja.	19 „ „ „ 21	12 Febr. 1904 „ 12	50 „	100 000	1 000	100 000	100 000
74	Handelmaatschappij Seng Hien.	Tasikmalaja (PreangerRegentschappen.)	19 „ „ „ 22	. —	75 Chin. jaar.	50 000	1 000	50 000	50 000
75	Handelsvereeniging Hoo Goan.	Kediri.	22 „ „ „ 8	29 Jan. 1904 „ 8	75 jaar.	200 000	1 000	200 000	200 000
76	West-Borneo Maatschappij van mijnbouw en boschproducten.	Semarang.	22 „ „ „ 27	22 „ „ „ 6	75 „	150 000	100	101 000	101 000
77	Maatschappij H. Jenne en C°.	Batavia.	22 „ „ „ 28	9 Febr. „ „ 11	75 „	125 000	500	100 000	100 000

B. In Nederland opgericht.

Volgnummer.	Naam der vennootschap.	Zetel.	Datum en nummer van het Kon. besluit.	Datum en nummer van de Ned. Staatscourant.	Duur.	Maatschappelijk kapitaal.	Grootte der aandeelen.	Bedrag waarvoor is geteekend.	In 1903 te storten bedrag.
I	Petroleummaatschappij Balik Papan.	's-Gravenhage.	28 Jan. 1903 n°. 17	26 Febr. 1903 n°. 48	72 jaar en 11 maanden.	f360 000	f 1 000	f360 000	—
II	Cultuurmaatschappij Redjo Agoeng.	Amsterdam.	10 Febr. „ „ 37	17 Maart „ „ 64	73 jaar.	100 000	1 000	100 600	f100 000
III	Overzeesche vrachtvaartmaatschappij.	Rotterdam.	19 „ „ „ 38	15 en 16 „ „ „ 63	50 „	500 000	500	100 000	—
IV	Java Hennep-cultuurmaatschappij.	Amsterdam.	19 „ „ „ 38	18 April „ „ 90	74 „ en 9 maanden.	550 000	1 000	190 000	190 000
V	„Navire", Maatschappij tot het drijven van handel in acetyleen-apparaten.	's-Gravenhage.	19 „ „ „ 38	8 en 9 Maart „ „ 57	10 jaar en 11 maanden.	100 000	1 000	52 000	52 000
VI	Handel-, mijn- en bosch-exploitatie-maatschappij Tjermai.	Arnhem.	24 „ „ „ 40	19 „ „ „ 66	70 jaar.	1 200 000	1 000	700 000	700 00
VII	Djambi-Maatschappij.	Hengelo.	27 „ „ „ 7	24 „ „ „ 70	24 „ en 10 maanden.	180 000	3 000	120 000	120 000
VIII	Steenkolenmaatschappij Poeloe Laoet.	Amsterdam.	9 Maart „ „ 4	4 April „ „ 80	72 jaar en 6 maanden.	5 000 000	1 000	2 000 000	2 000 000
IX	Maatschappij tot exploitatie der ondernemingen nagelaten door Mr. W. A. baron Baud.	's-Gravenhage.	24 „ „ „ 35	5 en 6 „ „ „ 81	74 jaar en 9 maanden.	3 000 000	1 000	3 000 000	3 000 000
X	Merauke-compagnie.	Amsterdam.	24 „ „ „ 35	15 „ „ „ 87	25 jaar.	30 000	500	6 000	6 000
XI	Sinagar Theeplantage Maatschappij.	's-Gravenhage.	24 „ „ „ 35	16 „ „ „ 88	29 jaar en 9 maanden.	200 000	1 000	40 000	10 000
XII	Handels Compagnie Padang.	Rotterdam.	7 April „ „ 52	26 Mei „ „ 121	ruim 30 jaar.	500 000	1 000	150 000	150 000
XIII	Semarangsche IJsmaatschappij.	's-Gravenhage.	6 Mei „ „ 52	19 „ „ „ 116	49 jaar en 8 maanden.	300 000	250	300 000	300 000
XIV	Eerste Rotterdamsche Maatschappij van verzekering tegen ongevallen.	Rotterdam.	13 „ „ „ 41	18 Juni „ „ 140	70 jaar.	1 200 000	1 200	300 000	90 000
XV	Cultuurmaatschappij Bandjaran.	Amsterdam.	29 „ „ „ 38	24 „ „ „ 145	50 „	150 000	500	150 000	150 000
XVI	Japarasche cultuurmaatschappij.	's-Gravenhage.	25 Juni „ „ 45	18 Juli „ „ 166	50 „	2 300 000	10 000	2 300 000	2 300 000
XVII	Handelsvereeniging Holland.	Amsterdam.	9 Juli „ „ 43	11 Aug „ „ 186	ruim 50 jaar.	500 000	1 000	209 000	209 000
XVIII	Maatschappij tot exploitatie van onroerende goederen Tanah Abang.	's-Gravenhage.	9 „ „ „ 43	1 Oct. „ „ 229	20 jaar en 3 maanden.	50 000	500	50 000	50 000
XIX	Maatschappij tot exploitatie van onroerende goederen Gang Chaulan.	's-Gravenhage.	9 „ „ „ 43	2 „ „ „ 230	20 jaar en 3 maanden.	85 000	500	85 000	85 000
XX	Maatschappij voor industrieele ondernemingen op Java (Actien Gesellschaft für industrielle Unternehmungen auf Java).	Amsterdam.	22 „ „ „ 84	11 Aug. „ „ 186	50 jaar.	150 000	250	95 250	75 125
XXI	Holland-Borneo Petroleum maatschappij	Rotterdam.	30 „ „ „ 22	8 Sept. „ „ 209	30 „	5 000	1 000	5 000	5 000
XXII	Specerijperk Combir.	's-Gravenhage.	3 Aug. „ „ 15	22 Aug. „ „ 196	75 „	300 000	1 000	298 000	298 000
XXIII	Maatschappij tot bevordering van de nijverheid, huisvlijt en kunstnijverheid der inlandsche bevolking van Oost- en West-Indië „Boeatan".	's-Gravenhage.	3 „ „ „ 15	8 Sept. „ „ 209	25 „	30 000	50	20 000	20 000
XXIV	Handels Compagnie, voorheen Dirks en C°.	Amsterdam.	12 „ „ „ 42	29 Aug. „ „ 202	47 „	500 000	500	250 000	—
XXV	Ficus elastica cultuurmaatschappij.	's-Gravenhage.	18 „ „ „ 46	2 Sept. „ „ 204	75 „	300 000	1 000	90 000	45 000
XXVI	Importmaatschappij Djember.	Deventer.	26 „ „ „ 32	11 Nov. „ „ 264	74 jaar en 5 maanden.	100 000	1 000	80 000	80 000
XXVII	Cultuurmaatschappij Tjadasari.	's-Gravenhage.	22 Sept. „ „ 55	7 Oct. „ „ 234	75 jaar.	50 000	1 000	15 000	15 000
XXVIII	Mijnbouwmaatschappij Atjèh-Noord.	's-Gravenhage.	22 „ „ „ 55	13 „ „ „ 239	75 „	1 500 000	100	1 010 000	1 010 000
XXIX	Generale maatschappij voor den handel met Nederlandsch-Indië.	Amsterdam.	30 „ „ „ 41	18 en 19 „ „ „ 244	72 „ en 3 maanden.	1 500 000	500	555 500	555 500
XXX	Ramie-Union.	Enschedé.	16 Oct. „ „ 12	22 en 23 Nov. „ „ 274	25 jaar.	750 000	500	150 000	150 000
XXXI	Cultuurmaatschappij Kabat.	Rotterdam.	23 „ „ „ 15	4 Dec. „ „ 284	ongeveer 25 jaar	500 000	1 000	474 000	474 000
XXXII	Importmaatschappij Davo, voorheen L. Ankersmit en C°.	Deventer.	30 „ „ „ 35	13 en 14 „ „ „ 292	ruim 74 jaar.	200 000	1 000	90 000	90 000
XXXIII	Maatschappij tot exploitatie van de cultuurondernemingen Sindangwangi en Gadoengbatoe.	's-Gravenhage.	18 Nov. „ „ 34	6 en 7 „ „ „ 286	50 „	300 000	1 000	300 000	300 000
XXXIV	Maatschappij tot exploitatie van de suikerondernemingen Kremboong en Toelangan.	's-Gravenhage.	18 „ „ „ 35	9 „ „ „ 288	50 „	1 500 000	1 000	1 500 000	1 500 000
XXXV	Belani Petroleum Royalty Maatschappij.	Amsterdam.	23 Dec. „ „ 18	26 Jan. 1904 „ 21	75 „	750 000	500	750 000	750 000

II. Aantal huwelijken in 1903 in Nederlandsch-Indië gesloten tusschen personen die aldaar aan een verschillend recht zijn onderworpen. *a*)

Ressort van den raad van justitie te:	Huwelijken tusschen Europeesche mannen en inlandsche (niet-Christen-) vrouwen.	Europeesche mannen en inlandsche (Christen-) vrouwen.	Europeesche mannen en Chineesche (niet-Christen-) vrouwen.	Europeesche mannen en Chineesche (Christen-) vrouwen.	Europeesche vrouwen en inlandsche (of met dezen gelijkgestelde) mannen.	Totaal.
Batavia	15	15	5	3	3	41
Semarang	20	21	3	„	1	45
Soerabaja	6	7	1	1	„	15
Padang	4	8	„	„	„	12
Makasser	1	26	1	„	15	43
Totalen	46	77	10	4	19	156
Over 1902 waren de totalen	33	69	11	7	11	131

a) Zie K. B. 29 Dec. 1896 (Ned. St. 1898 n°. 158), gewijzigd bij K. B 19 Juli 1901 (Ned. St. n°. 348).

III. Aantal in 1903 in Nederlandsch-Indië verleden akten van oogstverband. *a*)

Verleden binnen het ressort van den raad van justitie te:	Betreffende onderstaande oogstjaren. Oogst van 1903.	Oogst van 1904.	Te zamen.	Betreffende onderstaande categorieën van ondernemingen. Particuliere landen.	Huurlanden in Soerakarta en Djokjakarta.	Erfpachts- of huurondernemingen op gouv. gronden.	Andere ondernemingen.	Te zamen.	Betreffende onderstaande soort van oogsten. Suiker-oogsten.	Koffie-oogsten.	Tabaks-oogsten.	Indigo-oogsten.	Oogsten van andere producten of oogsten van gemengden aard. *b*)	Te zamen.
Batavia	*c*) 22	„	22	4	„	1	17	22	„	3	17	„	2	22
Semarang	15	20	35	„	21	14	„	35	9	1	5	„	20	35
Soerabaja	25	21	46	„	„	21	25	46	25	18	3	„	„	46
Padang	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Makasser	1	„	1	„	„	1	„	1	„	1	„	„	„	1
Totalen	63	41	104	4	21	37	42	104	34	23	25	„	22	104
Over 1902 waren de totalen	...	...	*d*) 117	„	23	52	42	117	27	40	25	1	24	117

a) Zie K. B. 24 Jan. 1886 (Ind. St. n°. 57).

b) Voor zooveel de oogsten van gemengden aard tevens een der in de vier voorgaande kolommen genoemde producten omvatten, is in die kolommen van de betrekkelijke akten geen melding gemaakt.

c) Van deze akten hadden er 5 ook betrekking op den oogst van 1902.

d) Namelijk 48 akten, welke betrekking hadden enkel tot den oogst van 1902, 43 betreffende den oogst van 1903 en 26 betreffende beide oogsten te zamen.

IV. Aantal in 1903 in Nederlandsch-Indië aanhangig geweest zijnde faillissementen.

OMSCHRIJVING.	Bijzondere kooplieden behoorende tot de: Europeanen.	Chineezen.	andere vreemde oosterlingen.	Vennootschappen onder eene firma.	Naamlooze vennootschappen.	Te zamen.
A. Op ult. 1902 aanhangige faillissementen.						
Op ult. 1902 aanhangige faillissementen: sedert meer dan 3 jaar	10	44	6	7	„	67
„ „ „ 2 „	2	23	4	2	2	33
„ „ „ 1 „	9	27	9	3	1	49
„ „ „ 6 maanden	2	40	10	2	3	57
„ 6 maanden of minder	2	22	4	4	„	32
Totalen	25	156	33	18	6	238
Onder de boedels bevonden er zich:						
met een *passief* van minder dan f 2 500	„	15	6	„	„	21
„ „ „ „ f 2 500 tot 5 000	1	26	4	2	„	33
„ „ „ „ meer dan 5 000 tot f 10 000	6	27	6	3	2	44
„ „ „ „ „ „ 10 000 „ 25 000	13	29	15	5	1	63
„ „ „ „ „ „ 25 000 „ 50 000	3	27	1	2	„	33
„ „ „ „ „ „ 50 000	1	30	1	6	3	41
Te zamen	*a*) 24	*a*) 154	33	18	6	*b*) 235
en met een *actief* van minder dan f 2 500	7	53	14	3	2	79
„ „ „ „ „ f 2 500 tot 5 000	7	26	7	6	„	46
„ „ „ „ „ meer dan 5 000 tot f 10 000	5	25	5	1	4	44
„ „ „ „ „ „ „ 10 000 „ 25 000	4	25	4	4	„	37
„ „ „ „ „ „ „ 25 000 „ 50 000	„	6	3	2	„	11
„ „ „ „ „ „ „ 50 000	1	11	„	2	„	14
Te zamen	*c*) 24	*d*) 146	33	18	6	*e*) 227
Bij het einde van 1903 waren van de bovenbedoelde faillissementen *beëindigd* (zie blz. 8): door accoord	„	9	„	5	„	14
„ vereffening	7	25	5	„	1	38
„ tenietdoening van de faillietverklaring	„	„	„	„	„	„
op andere wijze	„	6	2	„	„	8
Te zamen	7	40	7	5	1	60
en bleven dus *onbeëindigd*	18	116	26	13	5	178
Totalen als boven	25	156	33	18	6	238

a) Respectievelijk 1 en 2 minder dan het getal aanhangige faillissementen, omdat in deze 3 boedels de balans nog niet was opgemaakt.

b) 3 minder dan het getal aanhangige faillissementen (vgl. noot *a*).

c) 1 minder dan het getal aanhangige faillissementen, omdat in den betrekkelijken boedel de balans nog niet was opgemaakt.

d) 10 minder dan het getal aanhangige faillissementen, omdat in 2 boedels de balans nog niet was opgemaakt en in 8 boedels geen actief was.

e) 11 minder dan het getal aanhangige faillissementen (vgl. de noten *c* en *d*).

OMSCHRIJVING.	Bijzondere kooplieden behoorende tot de: Europeanen.	Chineezen.	andere vreemde oosterlingen.	Vennootschappen onder eene firma.	Naamlooze vennootschappen.	Te zamen.
B. In 1903 ontstane faillissementen.						
In 1903 ontstane faillissementen: op eigen aangifte van den schuldenaar. .	4	34	6	6	1	51
op vordering van de schuldeischers . . .	7	27	„	1	„	35
op vordering van het openbaar ministerie	„	„	„	„	„	„
Totalen	11	61	6	*f*) 7	1	*g*) 86
Onder de boedels bevonden er zich:						
met een *passief* van minder dan f 2 500	„	12	1	„	„	13
„ „ „ „ f 2 500 tot 5 000	1	10	3	„	„	14
„ „ „ „ meer dan 5 000 tot f 10 000 . . .	5	14	„	2	„	21
„ „ „ „ „ „ 10 000 „ 25 000 . . .	1	9	„	1	„	11
„ „ „ „ „ „ 25 000 „ 50 000 . . .	3	3	„	„	„	6
„ „ „ „ „ „ 50 000	1	6	„	2	1	10
Te zamen. . . .	11	*h*) 54	*h*) 4	*h*) 5	1	*i*) 75
en met een *actief* van minder dan f 2 500	4	27	3	„	„	34
„ „ „ „ „ f 2 500 tot 5 000	5	10	„	3	„	18
„ „ „ „ „ meer dan 5 000 tot f 10 000 . .	„	9	„	„	„	9
„ „ „ „ „ „ „ 10 000 „ „ 25 000 . .	1	3	„	1	1	6
„ „ „ „ „ „ „ 25 000 „ „ 50 000 . .	1	1	„	„	„	2
„ „ „ „ „ „ „ 50 000	„	4	„	1	„	5
Te zamen. . . .	11	*j*) 54	*k*) 3	*k*) 5	1	*l*) 74
Bij het einde des jaars waren van de bovenbedoelde faillissementen *beëindigd* (zie blz. 8): door accoord	„	5	„	1	„	6
„ vereffening	„	„	„	„	„	„
„ tenietdoening van de faillietverklaring . . .	„	5	„	„	„	5
op andere wijze	„	2	„	„	„	2
Te zamen. . . .	„	12	„	1	„	13
en bleven dus *onbeëindigd*	11	49	6	6	1	73
Totalen als boven	11	61	6	7	1	86

f) In 7 gevallen behoorden de firmanten niet tot de Europeesche of met deze gelijkgestelde bevolking.

g) Naar hun bedrijf waren de gefailleerden te verdeelen als volgt: 1 hotelier en koopman, 1 uitgever en drukker van eene maleische courant, 1 limonadefabrikant, 16 handelaars in lijnwaden, 3 handelaarsters in lijnwaden, 1 handelaar in lijnwaden en damesartikelen, 1 handelaar in sigaren, provisiën en dranken, 1 handelaar in producten, 1 handelaar in diverse artikelen, 1 handelaar in bouwmateriaal en aannemer van bouwwerken, 1 handelaar in Chineesche grafsteenen, tevens graveur, 1 handelaar in provisiën, dranken en werktuigen, 4 tokohouders, 2 handelaars in rijwielen, 1 handelaar in rijst, 1 handelaar in olie en rijst, 1 bibithandelaar, 1 bibithandelaarster, 15 kleinhandelaars, 1 blikslager, 1 broodbakker, 1 handelaarster in aardewerk, 1 handelaarster in inlandsche kruiden, 25 kooplieden, 1 handelaar in detail, 1 handelaar en pannenbakker, 1 leverancierster, voor rijst en gaba.

h) Respectievelijk 7, 2 en 2 minder dan het getal ontstane faillissementen, omdat in deze 11 boedels de balans nog niet was opgemaakt.

i) 11 minder dan het getal ontstane faillissementen (vgl. noot *h*).

j) 7 minder dan het getal ontstane faillissementen, omdat in 6 boedels de balans nog niet was opgemaakt en in 1 boedel geen actief was.

k) Respectievelijk 3 en 2 minder dan het getal ontstane faillissementen, omdat in deze 5 boedels de balans nog niet was opgemaakt.

l) 12 minder dan het getal ontstane faillissementen (vgl. de noten *j* en *k*).

OMSCHRIJVING.	Faillissementen *vóór* 1903 aangebracht.						Faillissementen *in* 1903 aangebracht.					
	Bijzondere kooplieden behoorende tot de:			Vennootschappen onder eene firma.	Naamlooze vennootschappen.	Te zamen.	Bijzondere kooplieden behoorende tot de:			Vennootschappen onder eene firma.	Naamlooze vennootschappen.	Te zamen.
	Europeanen.	Chineezen.	andere vreemde oosterlingen.				Europeanen.	Chineezen.	andere vreemde oosterlingen.			
C. In 1903 beëindigde faillissementen.												
In 1903 beëindigde faillissementen (zie A en B) . .	7	40	7	5	1	60	„	12	„	1	„	13
De afloop was aldus:												
Boedels waarin de *preferente* schuldeischers ten volle werden voldaan. — bij accoord . .	„	3	„	1	„	4	„	4	„	1	„	5
Boedels waarin de *preferente* schuldeischers ten volle werden voldaan. — bij vereffening .	5	16	5	„	„	26	„	„	„	„	„	„
Te zamen	5	19	5	1	„	30	„	4	„	1	„	5
Boedels waarin aan de *concurrente* schuldeischers werd uitgekeerd: minder dan 10 °/o — bij accoord . .	„	2	„	2	„	4	„	„	„	„	„	„
minder dan 10 °/o — bij vereffening .	5	12	5	„	„	22	„	„	„	„	„	„
van 10 tot 25 „ — bij accoord . .	„	5	„	„	„	5	„	3	„	„	„	3
van 10 tot 25 „ — bij vereffening .	„	5	„	„	„	5	„	„	„	„	„	„
van 25 tot 50 „ — bij accoord . .	„	2	„	2	„	4	„	2	„	1	„	3
van 25 tot 50 „ — bij vereffening .	1	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„
van 50 tot 75 „ — bij accoord . .	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„
van 50 tot 75 „ — bij vereffening .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
meer dan 75 „ — bij accoord . .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
meer dan 75 „ — bij vereffening .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Alzoo — bij accoord . .	„	9	„	5	„	14	„	5	„	1	„	6
Alzoo — bij vereffening .	6	17	5	„	„	28	„	„	„	„	„	„
Te zamen. . . .	6	26	5	5	„	42	„	5	„	1	„	6
Boedels waarin aan de *concurrente* schuldeischers *niets* werd uitgekeerd *m*)	1	14	1	„	1	17	„	3	„	„	„	3
Totalen als boven. . . .	7	40	*n*)6	5	1	*n*) 59	„	*o*)8	„	1	„	*o*) 9
Boedels waarin de *kosten* van het faillissement (het loon der weeskamers en c. q. der raadslieden daaronder begrepen) in verhouding tot het *actief* bedroegen: minder dan 10 °/o .	5	14	1	1	„	21	„	3	„	„	„	3
van 10 tot 25 „ .	1	7	5	„	„	13	„	„	„	„	„	„
van 25 tot 50 „ .	1	3	„	„	„	4	„	„	„	„	„	„
van 50 tot 75 „ .	„	3	„	1	„	4	„	„	„	„	„	„
meer dan 75 „ .	„	13	1	3	1	18	„	3	„	1	„	4
Totalen als boven. . . .	7	40	7	5	1	60	„	*p*)6	„	1	„	*p*) 7

m) Van de 17 faillissementen vóór 1903 aangebracht, welker vereffening voor de concurrente schuldeischers niets overliet, was hiervan in 16 gevallen (1 faillissement van een Europeaan, 13 van Chineezen, 1 van een Arabier en 1 van eene naamlooze vennootschap) de oorzaak, dat de baten niet eens toereikend waren om de kosten te dekken, en in 1 faillissement van een Chinees dat de baten juist toereikend waren tot dekking van de kosten.

n) Een faillissement van een Arabier werd opgeheven. Vandaar de verschillen met de hooger vermelde getallen.

o) De faillissementen van 4 Chineezen werden teniet gedaan. Vandaar de verschillen met de hooger vermelde getallen.

p) De faillissementen van 4 Chineezen werden teniet gedaan en 2 faillissementen opgeheven. Vandaar de verschillen met de hooger vermelde getallen.

V. Uitkomsten over 1903 van het beheer der wees- en boedelkamers in Nederlandsch-Indië.

WEES- EN BOEDEL-KAMER TE:	Inkomsten voor den lande. a)			Rente gedurende het beheerjaar gekweekt. b)	Kosten met opzicht tot de in massa uitgezette gelden gemaakt.	Verliezen op de uitzettingen geleden.	Kapitalen waarover rente was uit te keeren. c)	Rente over het beheerjaar aan geadministreerden tegoedgedaan (over 1903 en 1902 à 3½ %)
	Beheerloon.	Leges.	Te zamen.					
Batavia . . .	f 12 987	f 39 450	f 52 437	f 101 091	f 190	f 20 126	f 2 889 040	f 101 116
Semarang. . . .	9 354	8 355	17 709	81 776	340	4 834	1 985 830	69 504
Soerabaja. . . .	15 086	9 698	24 784	129 305	64	370	2 615 472	91 541
Padang.	2 510	3 026	5 536	18 489	5	1 861	254 930	8 922
Makasser. . . .	2 342	2 813	5 155	10 597	8	,,	203 482	7 121
Te zamen . .	f 42 279	f 63 342	f105 621	f 341 258	f 607	f 27 191	f 7 948 754	f 278 204
Over 1902 waren de cijfers . . .	61 291	37 808	99 099	389 367	1 795	34 186	8 546 518	299 127

AANMERKINGEN.

a) De kosten der wees- en boedelkamers en hare agenten kwamen over 1903 te staan, volgens voorloopige opgaven, op f 365 733. Over 1902 was ter zake uitgegeven, volgens definitieve opgaven, f 357 772.

b) Hierbij is op te merken, dat elke wees- en boedelkamer die van een zustercollege kapitalen ter uitzetting ontvangt, de daarmede gekweekte rente verantwoordt alsof die verkregen was van eigen kapitalen.

c) Alles berekend over een vol jaar. In verband daarmede zijn de kapitalen, ter zake waarvan slechts over 9, 6 of 3 maanden rente was uit te keeren (ad respectievelijk f 504 380, f 779 750 en f 4 140 060) tot 75, 50 en 25 % van hun bedrag in rekening gebracht.

VI. Statistiek betreffende de in 1903 op Java en Madoera berechte strafvervolgingen wegens veediefstal.

GEWESTEN.	Behandeld door den politierechter						Behandeld door den landraad.						Totaal-generaal.	
	Aantal zaken			Aantal beklaagden.			Aantal zaken			Aantal beklaagden.				
	die gevolgd zijn door eene veroordeeling.	die gevolgd zijn door vrijspraak.	Totaal.	Veroordeeld.	Vrijgesproken.	Totaal.	die gevolgd zijn door eene veroordeeling.	die gevolgd zijn door vrijspraak.	Totaal.	Veroordeeld.	Vrijgesproken.	Totaal.	Aantal zaken.	Aantal beklaagden.
Bantam	56	10	66	85	23	108	18	1	19	21	3	24	85	132
Batavia	88	18	106	125	50	175	40	34	74	48	88	136	180	311
Preanger Regentschappen . .	42	"	42	70	2	72	9	2	11	16	12	28	53	100
Cheribon.	40	34	74	60	90	150	18	2	20	32	8	40	94	190
Pekalongan.	24	15	39	36	34	70	22	13	35	34	22	56	74	126
Semarang	11	7	18	22	11	33	25	8	33	35	20	55	51	88
Rembang	"	2	2	"	2	2	22	22	44	37	35	72	46	74
Soerabaja	12	"	12	19	6	25	43	20	63	64	41	105	75	130
Pasoeroean	24	17	41	48	18	66	123	50	173	197	100	297	214	363
Besoeki	2	"	2	2	"	2	32	22	54	46	47	93	56	95
Banjoemas	19	14	33	39	39	78	48	14	62	81	30	111	95	189
Kedoe.	9	9	18	21	31	52	18	4	22	44	11	55	40	107
Djokjakarta.	26	5	31	31	15	46	3	"	3	3	1	4	34	50
Soerakarta	4	32	36	5	67	72	15	12	27	29	33	62	63	134
Madioen	9	23	32	9	52	61	35	14	49	45	23	68	81	129
Kediri.	"	"	"	"	"	"	9	18	27	18	29	47	27	47
Madoera	75	26	101	106	57	163	91	115	206	134	249	383	307	546
Totalen voor Java en Madoera.	441	212	653	678	497	1175	571	351	922	884	752	1636	1575	2811
Over 1902 waren de cijfers . .	502	275	777	844	642	1486	585	381	966	1016	763	1779	1743	3265

VII. Aantal gevallen waarin in 1903 door den Gouverneur-Generaal gratie of remissie van straf aan veroordeelden is verleend.

Aard der straffen, waarvan gratie of remissie is verleend.	Europeanen.	Chineezen.	Arabieren.	Inlanders.	Totaal.
Doodstraf *a*).	*b*) 1	„	„	*c*) 12	13
Tuchthuisstraf	*d*) 5 (4)	„	„	„	5 (4)
Detentie	3 (3)	„	„	„	3 (3)
Plaatsing bij een strafdetachement	1 (1)	„	„	„	1 (1)
Tenarbeidstelling aan de publieke werken	„	2	„	4	6
Verbeurdverklaring van goederen	„	1	„	1	2
Gevangenis	48 (30)	„	„	„	48 (30)
Dwangarbeid in en buiten den ketting	„	88	3	1544 (8)	*e*) 1635 (8)
Verbanning	„	„	„	1	1
Wegzending naar een oord van ballingschap	„	„	„	2	2
Geldboete	8	2	1	10	21
Provoost	*f*) 2	„	„	„	2
Totalen	68 (38)	93	4	1574 (8)	*g*) 1739 (46)
Over 1902 waren de cijfers	70 (37)	110	7	1595 (10)	1782 (47)

a) In 1903 is de doodstraf *voltrokken* aan 9 inlanders.

b) Tot de doodstraf veroordeeld ter zake van diefstal bij nacht onder verzwarende omstandigheden.

c) Van deze gegratiëerden waren 4 veroordeeld ter zake van moord, 2 ter zake van schaking, waartegen de Balische instellingen de doodstraf bedreigen, 2 ter zake van diefstal bij nacht onder verzwarende omstandigheden, 2 ter zake van medeplichtigheid aan moord en 2 ter zake van doodslag.

d) De cijfers, tusschen ( ) vermeld, wijzen afzonderlijk het aantal *militaire* veroordeelden aan.

e) Voor zooveel aan een deel dezer veroordeelden geheele kwijtschelding dan wel remissie van straf is verleend, geschiedde dit in 9 gevallen (ten opzichte van inlanders) uit aanmerking van in Atjèh of in en door den dienst van den lande bekomen verwondingen, in 110 gevallen uit aanmerking, dat de veroordeelden (100 inlanders en 10 Chineezen) zich tijdens het ondergaan van hunne straf door het een of ander feit in Atjèh, Djambi of Korintji bijzonder verdienstelijk hadden gemaakt, en in 3 gevallen (ten opzichte van inlanders) voor de buitengewone diensten door hen verricht tijdens het heerschen der cholera. Voorts zijn in de cijfers van het staatje ook 11 inlanders begrepen, aan wie geheele kwijtschelding van straf is verleend, omdat zij lijdende waren aan beri-beri.

f) Leden der schutterij.

g) Aan 1516 dezer veroordeelden (41 Europeanen, 76 Chineezen, 3 Arabieren en 1396 inlanders) viel gratie of remissie van straf ten deel ter gelegenheid van de viering van den geboortedag van H. M. de Koningin.

VIII. Numerieke opgaven betreffende de in 1899 t/m 1903 aan Nederlanders, zoomede aan westersche en oostersche vreemdelingen, verleende en geweigerde vergunningen tot vestiging of inwoning in Nederlandsch-Indië, en de in die jaren in beraad gehouden verzoeken om zoodanige vergunning. a)

LANDAARDEN.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.
A. Verleende vergunningen tot vestiging of inwoning.					
Europeanen en met dezen gelijkgestelden.					
Nederlanders . . .	260	140	172	135	90
Duitschers	52	25	35	37	26
Engelschen. . . .	26	9	33	36	15
Schotten.	3	7	2	"	"
Ieren	1	2	1	"	2
Europeesche Britsche onderdanen uit de Britsche koloniën.	9	4	2	1	"
Franschen	6	6	9	2	1
Belgen	2	3	2	1	"
Zwitsers.	2	1	8	4	1
Italianen.	5	2	1	"	"
Oostenrijkers . . .	7	5	3	8	2
Bohemers	"	"	1	"	"
Hongaren	1	"	"	1	1
Rumeniërs	"	"	2	"	1
Russen	3	1	1	1	"
Polen.	"	1	"	"	"
Denen	1	"	2	1	"
Zweden	"	1	"	1	"
Noren.	"	"	"	"	1
Spanjaarden . . .	"	"	"	1	"
Portugeezen . . .	"	1	"	"	"
Grieken	1	1	1	"	"
Turken	1	"	2	1	"
Albaneezen. . . .	"	"	1	"	"
Armeniërs	"	"	"	3	2
Egyptenaren . . .	1	"	"	"	"
Perzen	3	2	4	1	"
Manillareezen. . .	"	"	11	"	"
Brazilianen. . . .	"	"	"	"	1
Amerikanen . . .	6	1	11	1	"
Canadeezen. . . .	7	1	3	"	"
Australiërs. . . .	3	5	3	4	"
Japanners	5	24	12	22	53
	405	242	322	261	196

LANDAARDEN.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.
Oostersche vreemdelingen.					
Chineezen	1737	2161	1432	1331	1256
Arabieren	170	106	160	137	58
Andere oostersche vreemdelingen. .	82	63	80	371	74
Totalen . .	2394	2572	1994	2100	1384
B. Geweigerde vergunningen tot vestiging of inwoning.					
Europeanen en met dezen gelijkgestelden.	"	11	"	"	"
Chineezen	81	90	86	139	11
Arabieren	6	6	8	3	2
Andere oostersche vreemdelingen. .	1	10	3	2	4
	88	117	97	144	17
C. In beraad gehouden verzoeken om vergunning tot vestiging of inwoning.					
Europeanen en met dezen gelijkgestelden.	3	3	4	6	2
Chineezen	782 (Chineezen, Arabieren en Andere oostersche vreemdelingen)	354	243	402	337
Arabieren		23	42	19	32
Andere oostersche vreemdelingen. .		13	8	9	23
	785	393	297	436	394

a) Voor gewestelijke opgaven over 1903 zie tabel IX.

E

IX. Numerieke opgaven over 1903 betreffende de toelating en vestiging in Nederlandsch-

GEWESTEN.	Aantal personen, aan wie in 1903 eene toelatingskaart							
	is verleend.				is geweigerd.			
	Europeanen en met dezen gelijkgestelden.	Chineezen.	Arabieren.	Andere vreemde oosterlingen.	Europeanen en met dezen gelijkgestelden.	Chineezen.	Arabieren.	Andere vreemde oosterlingen.
JAVA EN MADOERA.								
Bantam	1	"	"	"	"	"	"	"
Batavia	791	2 566	188	112	"	"	"	"
Preanger Regentschappen	2	"	"	"	1	"	"	"
Cheribon	5	66	23	17	"	1	"	"
Pekalongan	4	17	7	"	"	"	"	"
Semarang	57	323	"	14	"	"	"	"
Rembang	"	"	"	"	"	"	"	"
Soerabaja	124	1 579	102	54	"	33	1	"
Pasoeroean	"	"	"	"	"	"	"	"
Besoeki	1	"	"	"	"	"	"	"
Banjoemas	"	"	"	"	"	"	"	"
Kedoe	"	"	"	"	3	"	"	"
Djokjakarta	"	"	"	"	"	"	"	"
Soerakarta	4	"	"	"	"	"	"	"
Madioen	"	"	"	"	"	"	"	"
Kediri	"	"	"	"	"	"	"	"
Madoera	"	4	"	"	"	"	"	"
Totalen voor Java en Madoera	989	4 555	320	197	1	34	1	"
BUITENBEZITTINGEN. *b*)								
Sumatra's Westkust	28	274	"	41	"	"	"	"
Benkoelen	1	2	"	6	"	"	"	"
Lampongsche Districten	"	15	"	4	"	"	"	"
Palembang	62	884	7	77	"	"	"	"
Oostkust van Sumatra *c*)	81	12 876	"	13	"	6	"	"
Atjèh en onderhoorigheden	21	704	"	10	"	"	"	"
Riouw en onderhoorigheden *d*)	20	1 236	"	46	"	"	"	"
Banka	"	976	3	11	"	"	"	"
Billiton	"	536	"	"	"	"	"	"
Westerafdeeling van Borneo	29	2 826	10	64	"	"	"	"
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	88	601	12	129	"	"	"	"
Celebes en onderhoorigheden	37	269	5	22	"	"	"	"
Menado	23	106	5	15	"	"	"	"
Amboina	6	2	1	"	"	"	"	"
Ternate	1	48	3	1	"	"	"	"
Zuid-Nieuw-Guinea	2	"	"	"	"	"	"	"
Timor en onderhoorigheden	1	25	1	"	"	"		"
Bali en Lombok	3	369	8	57	1	"	"	"
Totalen voor de buitenbezittingen	403	21 749	55	496	1	6	"	"
Totalen voor Java en Madoera	989	4 555	320	197	1	34	1	"
Algemeene totalen over 1903	1 392	26 304	375	693	2	40	1	"
Over 1902 waren de cijfers:								
Java en Madoera	843	2 421	221	126	"	155	2	2
Buitenbezittingen	387	24 016	114	455	"	88	"	"
Algemeene totalen over 1902	1 230	26 437	335	581	"	243	2	2

a) Zie Ind. St. 1872 n°. 38, gewijzigd bij Ind. St. 1881 n°. 226, 1890 n°. 186 en 1902 n°. 100; Ind. St. 1872 n°. 40, gewijzigd bij Ind. St. 1890 n°. 187, 1891 n°. 214 en 1896 n°. 161.

b) In de gewesten, voor welke zoogenaamde koelie-ordonnantiën zijn uitgevaardigd, behoeven de werklieden, voor ondernemingen van land- en mijnbouw of nijverheid aangebracht, geen toelatingskaart, omdat voor hen de werkovereenkomst, voor zoolang deze wordt nageleefd, als toelating geldt; vgl. Ind. St. 1892 n°. 138 (art. 5) en 1896 n°. 161. De zoodanigen zijn dus in dit overzicht niet medegerekend.

Aantal personen, aan wie in 1903 eene vergunning tot vestiging								Aantal personen, wier verzoek om vergunning tot vestiging in 1903 in beraad is gehouden				Aantal personen, die in 1903 krachtens art. 5 van Ind. St. 1872 n°. 38 of art. 4 van Ind. St. 1872 n°. 40 uit Ned.-Indië vertrokken of verwijderd zijn.			
is verleend.				is geweigerd.											
Europeanen en met dezen gelijk-gestelden.	Chi-neezen.	Ara-bieren.	Andere vreemde ooster-lingen.	Europeanen en met dezen gelijk-gestelden.	Chi-neezen.	Ara-bieren.	Andere vreemde ooster-lingen.	Europeanen en met dezen gelijk-gestelden.	Chi-neezen.	Ara-bieren.	Andere vreemde ooster-lingen.	Europeanen en met dezen gelijk-gestelden.	Chi-neezen.	Ara-bieren.	Andere vreemde ooster-lingen.
„	17	„	„	„	„	„	„	„	12	„	„	„	„	„	„
10	21	5	9	„	„	„	„	„	133	4	4	22	11	„	„
4	133	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
2	14	2	1	„	„	„	„	„	33	3	13	„	2	1	„
6	23	2	„	„	„	„	„	„	2	13	„	„	1	„	„
27	105	„	3	„	„	„	„	„	27	„	„	„	18	„	„
„	6	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
13	413	„	1	„	„	„	„	2	80	8	2	„	37	1	„
4	38	2	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
7	3	9	„	„	„	„	„	„	17	2	2	„	„	„	„
„	1	„	„	„	„	„	„	„	5	„	„	„	„	„	„
4	14	„	„	„	„	„	„	„	5	„	„	„	„	„	„
2	3	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„
7	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	„	„
1	2	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
5	3	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„
1	1	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„
93	798	20	21	„	„	„	„	2	320	30	21	22	72	2	„
48	87	„	19	„	„	„	„	„	7	„	„	„	„	„	„
3	16	„	3	„	„	„	„	„	3	„	1	„	„	„	„
„	10	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
15	160	1	13	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„
21	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
1	23	„	3	„	8	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„
8	22	3	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	16	14	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
2	44	10	1	„	1	2	3	„	„	„	„	„	„	„	„
„	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
1	13	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
1	17	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	37	6	6	„	„	„	„	„	6	2	1	1	„	„	„
103	458	38	53	„	11	2	4	„	17	2	2	1	„	„	„
93	798	20	21	„	„	„	„	2	320	30	21	22	72	2	„
196	1 256	58	74	„	11	2	4	2	337	32	23	23	72	2	„
133	691	95	314	„	2	„	„	6	300	19	8	16	91	2	3
128	640	42	57	„	137	3	2	„	102	„	1	„	„	„	„
261	1 331	137	371	„	139	3	2	6	402	19	9	16	91	2	3

c) Ind. St. 1872 n°. 40, gewijzigd bij Ind. St. 1890 n°. 187, 1891 n°. 214 en 1896 n°. 161, werkt niet in de residentie Oostkust van Sumatra; aldaar geldt eene bijzondere regeling, welke echter alleen betrekking heeft tot Chineezen (Ind. St. 1892 n°. 138, gewijzigd bij Ind. St. 1893 n°. 36).

d) Ingevolge art. 20 van het reglement voor de tinwinning op Banka (Ind. St. 1891 n°. 134) zijn gedurende 1903 45 gewezen Chineesche mijnwerkers op 's lands kosten teruggezonden, hetgeen voor zooveel mogelijk geschiedde per rechtstreeks naar China vertrekkende vaartuigen. Verder zijn 656 wegens beri-beri ontslagen Chineesche mijnwerkers naar Buitenzorg geëvacueerd, terwijl 637 dier lijders rechtstreeks met terugkeerende vaartuigen naar China zijn teruggezonden.

E

X. Statistiek der gedurende 1902 in de registers van den burgerlijken stand *a*) in Nederlandsch-Indië

Gewesten.	Aantal wettige geborenen.				Aantal onwettige geborenen.				Aantal *erkende* kinderen				Aantal *gewettigde* kinderen				Huwelijken.				In 1902 ingeschreven echtscheidingen, waarvan de vonnissen dagteekenden	
			Levenloos aangegeven.				Levenloos aangegeven.		in 1902 geboren.		in vorige jaren geboren.		in 1902 geboren.		in vorige jaren geboren.				Huwelijken buiten-'s lands gesloten			
	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Huwelijken waarbij man en vrouw beiden tot de Europeesche of met deze gelijkgestelde bevolking behoorden.	Gemengde huwelijken (tusschen Europeanen of met dezen gelijkgestelden en inlanders of met dezen gelijkgestelden).	in 1902.	in vorige jaren.	van 1902.	van vorige jaren.
JAVA EN MADOERA.																						
Bantam	1	2	„	„	„	1	„	„	„	„	2	4	„	„	3	2	1	2	„	„	„	„
Batavia	247	223	6	4	35	25	1	2	33	27	70	64	8	2	13	12	176	26	1	3	12	2
Preanger Regentschappen	71	61	2	3	5	7	„	1	11	13	21	22	1	1	7	10	47	8	2	„	1	„
Cheribon	19	17	„	„	3	1	„	1	2	„	14	5	„	„	„	„	12	1	„	„	1	1
Pekalongan	19	24	„	1	3	3	„	„	3	2	8	6	„	„	4	3	9	1	„	„	„	„
Semarang	132	104	4	1	20	14	„	1	15	26	42	44	4	„	20	22	107	17	„	3	5	1
Rembang	14	7	1	„	„	2	„	„	3	„	6	16	„	„	3	3	4	1	„	„	„	„
Soerabaja	172	155	4	2	18	10	1	„	13	6	35	35	„	„	1	1	104	6	„	1	11	„
Pasoeroean	15	12	„	„	4	2	„	„	1	„	5	7	„	„	„	„	2	1	„	„	„	„
Besoeki	28	25	„	2	1	4	„	„	1	2	9	6	„	„	3	1	10	1	„	„	1	„
Banjoemas	12	10	„	„	2	„	„	„	1	3	11	6	„	„	1	„	14	1	„	„	1	„
Kedoe	35	32	„	„	10	6	„	„	24	15	22	24	3	„	15	9	15	14	„	1	2	„
Djokjakarta	35	30	2	1	2	1	„	„	8	7	17	19	„	„	4	6	22	4	„	„	„	„
Soerakarta	34	39	1	1	9	6	1	„	3	4	26	20	„	„	7	4	30	5	„	„	4	„
Madioen	29	23	3	„	5	1	„	„	2	7	15	17	1	„	3	2	11	6	„	„	1	„
Kediri	40	27	2	„	8	5	„	„	2	1	19	14	„	„	4	2	22	3	„	„	„	„
Madoera	10	8	„	„	1	4	„	„	1	„	3	8	1	„	„	„	5	„	„	„	„	„
Totalen voor Java en Madoera	913	799	25	15	126	92	3	5	123	113	*b*) 325	*b*) 317	18	3	*b*) 88	*b*) 77	591	97	3	*c*) 8	39	*d*) 4
	1752				226				878				186				699				43	
Over 1901 waren de cijfers	886	816	31	26	128	106	6	5	124	94	309	275	1	4	93	65	589	71	10	19	29	14
	1759				245				802				163				689				43	

a) De opgaven hebben dus alleen betrekking op Europeanen en met dezen gelijkgestelden (ook militairen) en tot die inlandsche Christenen, die zich aan de voorschriften omtrent het houden van de registers van den burgerlijken stand hebben onderworpen.

b) Naar de geboortejaren waren de hierbedoelde erkende of gewettigde kinderen te verdeelen als volgt:

Geboortejaar.	Aantal in 1902 op Java en Madoera			
	erkende, vóór gemeld jaar geboren kinderen.		*gewettigde*, vóór gemeld jaar geboren kinderen.	
	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.
1863	„	1	„	„
1874	„	1	„	„
1875	„	1	„	„
1877	„	1	„	„
1878	2	1	„	„
1879	3	1	„	„
1880	„	2	„	„
1881	„	1	„	„
1882	1	2	„	„
1883	2	„	„	„
1884	4	2	6	2

Geboortejaar.	Aantal in 1902 op Java en Madoera			
	erkende, vóór gemeld jaar geboren kinderen.		*gewettigde*, vóór gemeld jaar geboren kinderen.	
	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.
1885	2	„	2	1
1886	3	6	1	1
1887	1	2	2	3
1888	2	3	3	„
1889	5	7	„	1
1890	5	4	3	1
1891	4	6	1	3
1892	6	10	2	2
1893	4	7	3	5
1894	9	10	5	4
1895	11	12	5	4

E

gedane inschrijvingen van geboorten, huwelijken, echtscheidingen en sterfgevallen.

Sterfgevallen. In Indië geboren, nog geen 2 jaar M.	V.	2—10 jaar M.	V.	10—20 jaar M.	V.	20—40 jaar M.	V.	40—60 jaar M.	V.	60 jaar en daarboven M.	V.	Te zamen M.	V.	Buiten Indië geboren, nog geen 2 jaar M.	V.	2—10 jaar M.	V.	10—20 jaar M.	V.	20—40 jaar M.	V.	40—60 jaar M.	V.	60 jaar en daarboven M.	V.	Te zamen M.	V.	Bovendien werd ingeschr. het navolg. aantal overl., niet in de voorg. kolommen gespecificeerd, omdat nopens afkomst of leeftijd geen voldoende gegevens bekend waren. M.	V.	Totaal der ingeschreven sterfgevallen.	Gewesten.
1	„	„	„	„	„	1	3	1	„	„	„	3	3	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	1	1	1	e) 1	„	9	Bantam.
47	46	14	13	18	7	31	8	39	19	37	28	186	121	1	„	„	„	3	„	60	3	21	3	24	6	109	12	f) 9	„	437	Batavia.
13	10	3	5	5	3	6	3	9	2	2	6	38	29	„	„	„	„	„	„	14	2	9	1	7	„	30	2	g) 1	g) 1	102	Preanger Regentsch.
7	3	2	3	„	1	5	6	3	1	3	1	20	15	„	„	„	„	„	„	4	„	1	„	1	„	6	„	„	„	41	Cheribon.
3	3	5	2	„	2	3	4	5	3	„	3	16	17	„	„	1	„	„	„	4	3	1	„	„	„	6	3	„	„	42	Pekalong.
39	23	16	9	10	12	23	29	22	20	7	7	117	100	1	1	1	1	„	„	27	4	16	1	4	„	49	7	e) 1	h) 1	275	Semarang.
2	1	„	1	1	„	2	1	„	1	1	„	6	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	10	Rembang.
51	35	30	33	19	13	46	21	19	17	12	24	177	143	„	„	2	„	9	1	78	2	22	3	7	2	118	8	„	„	446	Soerabaja.
2	3	1	1	1	1	„	2	4	1	1	1	9	9	„	„	„	„	„	„	2	1	2	„	„	„	4	1	i) 2	„	25	Pasoer.
12	6	3	2	1	3	4	3	1	2	1	„	22	16	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	39	Besoeki.
3	3	„	1	„	1	„	„	„	„	4	2	7	7	„	„	„	„	„	„	3	„	3	„	2	„	8	„	„	„	22	Banjoem.
11	10	10	5	3	1	2	2	3	3	4	4	33	25	„	„	„	„	„	„	21	„	5	„	2	„	28	„	„	„	86	Kedoe.
10	7	2	2	1	1	8	3	4	2	„	5	25	20	„	„	„	„	„	„	5	„	„	„	3	1	8	1	i) 2	„	56	Djokjak.
10	10	6	3	5	8	3	7	16	1	4	3	44	32	„	„	„	„	„	„	6	„	5	„	„	„	11	„	„	„	87	Soerak.
7	3	4	2	1	2	1	3	4	„	3	1	20	11	„	„	„	„	„	„	2	1	4	„	„	„	6	1	„	„	38	Madioen.
6	5	1	2	1	3	6	4	10	1	4	2	28	17	„	„	„	„	„	„	1	„	6	„	„	1	7	1	„	„	53	Kediri.
1	3	2	4	1	„	2	2	3	3	1	„	10	12	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	23	Madoera.
225	171	99	88	67	58	143	101	143	76	84	87	761	581	2	1	4	1	12	1	230	16	95	8	50	11	393	38	16	2	1791	
248	178	102	84	67	49	121	106	122	98	81	86	741	601	„	1	1	2	8	2	181	17	129	13	44	19	365	54	28	3	1790	

Geboortejaar.	Aantal in 1902 op Java en Madoera: *erkende*, vóór gemeld jaar geboren kinderen. Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	*gewettigde*, vóór gemeld jaar geboren kinderen. Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.
1896	24	19	3	7
1897	22	9	8	5
1898	30	38	6	7
1899	28	35	10	7
1900	50	50	14	13
1901	107	86	14	11
Totalen . .	325	317	88	77

c) Van deze huwelijken waren er 2 in 1900 gesloten, en de overige in 1901.

d) Van deze vonnissen was er 1 in 1900 uitgesproken; de overigen in 1901.

e) Van dezen man waren geboorteplaats en ouderdom onbekend.

f) Van deze mannen waren er 3 in Nederlandsch-Indië geboren, wier ouderdom onbekend was; van 6 hunner waren geboorteplaats en ouderdom onbekend.

g) Van deze persoon waren geboorteplaats en ouderdom onbekend.

h) Van deze persoon, in Nederlandsch-Indië geboren, was de ouderdom onbekend.

i) Van deze 2 mannen waren geboorteplaats en ouderdom onbekend.

E

Gewesten.	Aantal wettige geborenen. Mannelijke kunne.	Aantal wettige geborenen. Vrouwelijke kunne.	Aantal wettige geborenen. Levenloos aangegeven. Mannelijke kunne.	Aantal wettige geborenen. Levenloos aangegeven. Vrouwelijke kunne.	Aantal onwettige geborenen. Mannelijke kunne.	Aantal onwettige geborenen. Vrouwelijke kunne.	Aantal onwettige geborenen. Levenloos aangegeven. Mannelijke kunne.	Aantal onwettige geborenen. Levenloos aangegeven. Vrouwelijke kunne.	Aantal *erkende* kinderen in 1902 geboren. Mannelijke kunne.	Aantal *erkende* kinderen in 1902 geboren. Vrouwelijke kunne.	Aantal *erkende* kinderen in vorige jaren geboren. Mannelijke kunne.	Aantal *erkende* kinderen in vorige jaren geboren. Vrouwelijke kunne.	Aantal *gewettigde* kinderen in 1902 geboren. Mannelijke kunne.	Aantal *gewettigde* kinderen in 1902 geboren. Vrouwelijke kunne.	Aantal *gewettigde* kinderen in vorige jaren geboren. Mannelijke kunne.	Aantal *gewettigde* kinderen in vorige jaren geboren. Vrouwelijke kunne.	Huwelijken. Huwelijken waarbij man en vrouw beiden tot de Europeesche of met deze gelijkgestelde bevolking behoorden.	Huwelijken. Gemengde huwelijken (tusschen Europeanen of met dezen gelijkgestelden en inlanders of met dezen gelijkgestelden).	Huwelijken. Huwelijken buiten-'s lands gesloten in 1902.	Huwelijken. Huwelijken buiten-'s lands gesloten in vorige jaren.	In 1902 ingeschreven echtscheidingen, waarvan de vonnissen dagteekenden van 1902.	In 1902 ingeschreven echtscheidingen, waarvan de vonnissen dagteekenden van vorige jaren.
BUITENBEZITTINGEN.																						
Sumatra's Westkust, Padangsche Benedenlanden.	29	30	„	3	1	2	„	1	2	2	6	10	1	„	1	2	17	1	„	„	2	„
Sumatra's Westkust, Padangsche Bovenlanden	25	21	„	„	1	2	„	„	2	3	2	3	„	1	3	2	7	2	„	„	„	„
Sumatra's Westkust, Tapanoeli	14	14	„	„	1	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	8	„	„	„	„	„
Benkoelen	2	5	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„
Lampongsche Districten	3	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„
Palembang	15	18	1	„	3	1	„	„	2	5	„	„	„	„	„	„	7	1	„	„	„	„
Oostkust van Sumatra	29	32	„	2	1	2	„	1	1	1	8	9	„	„	4	2	4	1	6	4	„	„
Atjèh en onderh.	18	14	3	„	2	2	„	„	19	14	16	3	4	„	4	1	7	3	„	„	„	„
Riouw „ „	9	3	„	„	„	„	1	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Banka	8	6	„	„	„	„	„	„	2	1	„	„	„	„	2	7	2	2	„	„	„	„
Billiton	2	3	„	„	„	„	„	„	1	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	7	16	„	1	1	„	„	„	1	2	9	6	„	„	„	„	8	2	„	„	1	„
Westerafdeeling van Borneo	6	7	„	„	2	„	„	„	„	1	5	4	„	„	„	„	5	„	„	„	„	„
Celebes en onderh.	27	18	3	1	5	2	„	„	2	2	10	5	„	„	„	„	15	4	„	1	„	„
Menado, Minahasa, enz.	27	12	„	„	2	3	„	„	3	3	3	6	„	„	„	1	5	8	„	„	„	„
Menado, Gorontalo	2	7	„	„	„	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Amboina	57	37	„	2	3	7	„	„	5	5	10	8	„	1	„	„	10	11	„	„	„	„
Ternate en onderh.	4	8	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	5	1	1	„	„	„	„
Timor „ „	2	2	„	„	4	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„
Bali en Lombok	1	1	„	„	1	1	„	„	„	1	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Zuid-Nieuw-Guinea	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„
Totalen voor de buitenbezittingen	287	255	7	9	30	23	1	2	46	41	*j*) 72	*j*) 57	5	2	*j*) 17	*j*) 21	101	36	7	*k*) 5	3	„
	558				56				216				45				149				3	
Over 1901 waren de cijfers	255	251	12	5	30	33	2	„	31	26	66	65	5	1	12	19	106	43	6	9	7	„
	523				65				188				37				164				7	

j) Naar gelang van het geboortejaar waren de hierbedoelde erkende of gewettigde kinderen te verdeelen als volgt:

Geboortejaar.	Aantal in 1902 in de buitenbezittingen: *erkende*, vóór gemeld jaar geboren kinderen. Mannelijke kunne.	*erkende* … Vrouwelijke kunne.	*gewettigde*, vóór gemeld jaar geboren kinderen. Mannelijke kunne.	*gewettigde* … Vrouwelijke kunne.	Geboortejaar.	Aantal in 1902 in de buitenbezittingen: *erkende*, vóór gemeld jaar geboren kinderen. Mannelijke kunne.	*erkende* … Vrouwelijke kunne.	*gewettigde*, vóór gemeld jaar geboren kinderen. Mannelijke kunne.	*gewettigde* … Vrouwelijke kunne.
1881	1	1	„	„	1891	1	„	2	1
1883	1	„	„	„	1892	„	1	„	2
1885	„	1	„	„	1893	2	1	1	„
1886	„	1	2	2	1894	1	1	„	2
1888	2	„	2	2	1895	2	1	1	„
1889	1	„	„	1	1896	4	1	„	3
1890	1	2	„	1	1897	9	7	3	„

Sterfgevallen.																																
In Indië geborenen, die den leeftijd bereikten van														Buiten Indië geborenen, die den leeftijd bereikten van														Bovendien werd ingeschr. het navolg. aantal overl., niet in de voorg. kolommen gespecificeerd, omdat nopens afkomst of leeftijd geen voldoende gegevens bekend waren.		Totaal der ingeschreven sterfgevallen.	Gewesten.
nog geen 2 jaar.		2—10 jaar.		10—20 jaar.		20—40 jaar.		40—60 jaar.		60 jaar en daarboven.		Te zamen.		nog geen 2 jaar.		2—10 jaar.		10—20 jaar.		20—40 jaar.		40—60 jaar.		60 jaar en daarboven.		Te zamen.					
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
5	3	3	„	1	„	„	„	1	5	2	5	12	13	„	„	„	„	„	„	10	„	2	1	1	„	13	1	*l*) 3	„	42	Sumatra's Westkust.
1	3	2	„	„	1	„	1	1	„	„	„	4	5	„	„	„	„	„	„	7	„	2	„	1	1	10	1	„	„	20	
2	1	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	3	2	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	1	1	„	„	7	
1	„	„	1	1	„	2	„	„	„	„	„	4	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	Benkoelen.
1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„	„	3	Lampong. Distr.
6	6	2	„	„	1	1	1	1	„	„	„	10	8	„	„	2	„	„	„	24	„	2	„	„	„	28	„	*m*) 4	*n*) 1	51	Palemb.
3	5	„	1	„	„	4	„	1	1	„	„	8	7	„	„	„	„	„	„	6	3	4	„	1	„	11	3	„	„	29	Oostk. van Sumatra.
7	2	4	1	„	„	9	1	8	„	„	„	28	4	„	„	„	„	„	„	86	„	6	„	„	„	92	„	„	„	124	Atjèh en onderh.
2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	2	1	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	2	„	„	„	5	Riouw en onderh.
2	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	3	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	Banka.
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	Billiton.
3	3	2	„	„	1	5	1	1	1	1	„	12	6	„	„	„	„	„	„	23	2	5	„	„	„	28	2	*o*) 1	„	49	Z. en O. afd. v. Borneo.
1	2	„	1	„	„	2	„	„	„	„	„	3	3	„	„	„	„	„	„	2	„	2	„	„	„	4	„	„	„	10	W. afd. v. Borneo.
12	5	2	4	5	2	4	„	4	2	7	7	34	20	„	„	„	„	„	„	6	„	2	„	1	„	9	„	„	„	63	Celebes en onderh.
6	8	2	1	„	1	2	2	3	3	3	2	16	17	„	„	„	„	„	„	2	„	2	1	1	„	5	1	*p*) 1	„	40	Menado.
„	2	„	„	„	„	2	„	1	„	1	1	4	3	„	„	„	„	„	„	3	„	1	„	„	„	4	„	„	„	11	
11	7	2	2	„	„	1	4	4	8	5	8	23	29	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	53	Amboina.
1	1	„	1	„	3	3	1	3	2	„	1	7	9	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	17	Ternate.
1	„	2	„	„	„	„	2	1	„	1	1	5	3	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	2	„	„	„	10	Timor en onderh.
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	Bali en Lombok.
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	„	„	„	„	„	4	„	„	„	4	Z.-Nieuw-Guinea.
65	49	22	13	7	9	36	13	30	22	20	26	180	132	„	„	2	„	„	„	178	7	29	2	6	1	215	10	9	1	547	
63	54	16	10	6	4	21	26	20	15	13	16	139	125	2	1	„	„	4	1	194	19	32	3	8	„	240	24	6	„	534	

Geboortejaar.	Aantal in 1902 in de buitenbezittingen			
	erkende, vóór gemeld jaar geboren kinderen.		*gewettigde*, vóór gemeld jaar geboren kinderen.	
	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.
1898	5	4	2	2
1899	8	11	2	1
1900	17	8	„	4
1901	17	17	2	„
Totalen . .	72	57	17	21

k) Van deze huwelijken waren er 1 in 1898, 1 in 1900 en 3 in 1901 gesloten.

l) Van deze mannen waren geboorteplaats en ouderdom onbekend.

m) Van 2 dezer mannen waren geboorteplaats en ouderdom onbekend; van de beide andere, in Nederlandsch-Indië geboren, was de ouderdom onbekend.

n) Van deze vrouw waren geboorteplaats en ouderdom onbekend.

o) Van dezen man waren geboorteplaats en ouderdom onbekend.

p) Van dezen man, 47 jaar oud, was de geboorteplaats onbekend.

XI. STATISTIEK betreffende de landsgevangenissen en daarmede gelijk te

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen en daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1903			
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Bantam.						
Serang	280	„	94	„	c) †	„
Tjilegon	60	„	46	„	„	„
Pandeglang	80	„	49	„	„	„
Menes	60	„	9	„	„	„
Rangkasbetoeng	80	„	45	„	„	„
Batavia.						
Weltevreden (civiel gedeelte van het civiel en militair gevangenhuis)	145	„	14	„	1	„
Batavia { dwangarbeiderskwartier	720	e) 80	710	49	17	f) 151
Batavia { inlandsche gevangenis	400	„	306	„	4	„
Meester-Cornelis	260	„	316	„	„	„
Bekasi	140	„	123	„	„	„
Tangerang	300	„	195	„	„	„
Buitenzorg { gevangenis	259	„	409	„	„	„
Buitenzorg { beri-beri-gesticht	i) 1 640	„	481	„	„	„
Poerwakarta	400	100	311	„	3	„
Preanger Regentschappen.						
Bandoeng	348	„	270	„	†	„
Soekaboemi	200	„	87	„	†	„
Tjiandjoer	180	„	59	„	1	„
Soemedang	75	4	52	2	„	„
Tasikmalaja	160	„	112	„	†	„
Garoet (Limbangan)	88	„	64	„	†	„
Cheribon.						
Cheribon	348	60	370	30	†	„
Indramajoe	220	„	181	„	†	„
Madjalengka	115	„	93	„	†	„
Koeningan	120	„	43	„	†	„
Tjiamis	70	„	48	„	„	„

1) Aldus genoemd in tegenstelling met de districtsgevangenissen, welke niet als eigenlijke gevangenissen zijn te beschouwen, als slechts dienende om doortrekkende gevangenen een nachtverblijf te verschaffen (soms ook ter voorloopige aanhouding van wegens misdrijf verdachten).

a) Ontvluchtingen uit de gevangenissen zelven vonden in 1903 plaats uit 15 gevangenissen op Java en 17 in de buitenbezittingen. Van de 84 veroordeelden of preventief inhechtenisgestelden, die aldus wisten te ontsnappen, waren er op het einde des jaars 48 weder gevat.

b) Het tusschen ( ) geplaatste cijfer (reeds in het andere getal begrepen) doet zien hoevelen van de in 1903 teruggekeerde of teruggebrachte gevangenen behoorden tot hen, die vóór dat jaar waren ontvlucht.

c) Waar men een † vindt ingevuld, ontbreken de gegevens.

d) Dit getal duidt het aantal ziekte*dagen* aan.

e) Hulpdwangarbeiderskwartier te Weltevreden.

stellen strafinrichtingen 1) in Nederlandsch-Indië over 1903.

Aantal gedurende 1903 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1903 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden. *a)*	Aantal der in 1903 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1903 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. *b)*
ziektegevallen				sterfgevallen					
betrekking hebbende tot de									
opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
"	"	43	"	"	"	2	"	32	46 (14)
52	"	"	"	"	"	"	"	4	4
57	"	"	"	1	"	"	"	7	3
18	"	"	"	"	"	"	"	"	"
69	"	"	"	"	"	"	"	2	1
9	"	*d)* 323	"	"	"	"	"	"	"
3 562	*g)* "	*h)* 2 525	"	"	"	71	"	149	137 (4)
845	"	611	"	"	"	16	"	20	9 (8)
236	"	"	"	"	"	"	"	15	8
54	"	"	"	"	"	"	"	1	1
1 425	"	"	"	4	"	"	"	10	2
632	"	"	"	13	"	"	"	75	38 (11)
429	"	"	"	32	"	"	"	†	†
273	"	54	"	1	"	10	"	26	22 (10)
143	"	3	"	"	"	*j)* 1	"	86	73 (12)
5	"	*k)* 6	"	"	"	1	"	6	2
246	"	28	"	"	"	"	"	1	"
64	"	"	"	2	"	"	"	2	3 (1)
117	"	2	"	*l)* 3	"	2	"	2	3 (1)
20	"	27	"	"	"	1	"	2	3 (1)
264	"	25	"	1	"	2	"	81	66 (4)
513	"	5	"	7	"	1	"	8	"
77	"	13	"	"	"	"	"	14	13 (4)
38	"	3	"	"	"	1	"	2	2
62	"	"	"	"	"	"	"	1	1

f) Deze veroordeelden waren gedetacheerd bij verschillende inrichtingen, o. a. 20 bij het stadsverband, 24 bij het militair hospitaal te Weltevreden, 6 bij het hulphospitaal te Tandjoeng Priok en 99 bij verschillende kustlichtetablissementen.

g) Begrepen onder de opgaaf in kolom 10.

h) Hieronder de van elders wegens beri-beri en andere ziekten geëvacueerden, o. a. 224 uit Palembang (Djambi) met bestemming naar het gesticht te Buitenzorg. Het aantal malaria-gevallen bedroeg 841.

i) Hieronder 49 plaatsen voor vrouwelijke patiënten. Gedurende 1903 werden 429 veroordeelden opgenomen, 32 overleden, terwijl als hersteld werden ontslagen 316 en wegens expiratie van straftijd 115 personen. Op ult. December 1903 bleven onder behandeling 534 dwangarbeiders.

j) Eén doortrekkende gevangene, lijdende aan cholera.

k) Hieronder 1 geval van beri-beri.

l) Krankzinnigen.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen en daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1903			
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Pekalongan.						
Pekalongan	300	„	252	„	„	„
Batang	180	„	142	„	„	„
Tegal	300	„	197	„	42	„
Brebes	313	„	204	„	„	*n*) 44
Pemalang	136	160	80	51	„	„
Semarang.						
Semarang: centrale gevangenis	340	„	46	„	1	„
Semarang: dwangarbeiderskwartier	600	„	64	„	2	3
Semarang: inlandsche gevangenis	400	„	242	„	†	„
Semarang: centrale gevangenis voor vrouwen	250	„	159	„	4	„
Kendal	205	„	256	„	„	„
Demak	200	„	57	„	„	„
Poerwodadi	263	„	131	„	„	„
Ambarawa	152	„	37	„	4	„
Salatiga	184	„	125	„	3	„
Pati	250	„	181	„	„	„
Djoeana	200	„	28	„	„	„
Koedoes	200	„	173	„	†	„
Djapara	300	„	167	„	„	*u*) 27
Rembang.						
Rembang	362	„	185	„	„	29
Toeban	600	„	508	„	†	94
Bodjonegoro	320	„	338	„	„	„
Blora	300	„	223	„	„	„
Soerabaja.						
Soerabaja. inlandsche gevangenis, tevens dwangarbeiderskwartier	*w*) 1224	„	471	„	†	„
Sidoardjo	400	150	343	115	„	„
Grisee	131	„	37	„	1	„

m) Allen tengevolge van koortsen.

n) De bij de irrigatiewerken te Notok te werk gestelde veroordeelden hielden verblijf in eene keet te Baros met een maximum plaatsruimte voor 200 man.

o) Meerendeels koortsgevallen.

p) Deze ziektegevallen, waaronder 134 gevallen van malaria, hadden meerendeels betrekking op naar Semarang geëvacueerde veroordeelden, waarvan een 36-tal uit Merauke.

q) Hieronder 2 gevallen van malaria.

r) Onder de in kolommen 8 en 10 vermelde zieken kwamen 75 gevallen van malaria en 1 geval van beri-beri voor.

s) Malaria-geval.

Aantal gedurende 1903 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1903 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden. a)	Aantal der in 1903 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1903 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. b)
ziektegevallen				sterfgevallen					
betrekking hebbende tot de									
opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
160	„	2	„	6	„	„	„	36	33 (6)
169	„	1	„	3	„	1	„	9	9 (1)
289	„	182	„	„	„	m) 32	„	19	16 (3)
o) 3 783	„	„	„	4	„	„	„	5	4
138	„	„	„	„	„	„	„	19	18
o) 955	„	21	„	„	„	„	„	„	„
p) 190	„	36	„	„	„	q) 3	„	„	„
„	„	425	„	„	„	q) 7	„	38	22
r) 226	„	r) 42	„	„	„	„	„	„	„
46	„	„	„	„	„	3	„	4	5 (3)
45	„	„	„	„	„	„	„	3	3 (1)
758	„	„	„	s) 1	„	„	„	1	1
„	„	2	„	„	„	„	„	6	6
„	„	8	„	„	„	„	„	18	7
161	„	„	„	6	„	„	„	32	27 (6)
43	„	„	„	1	„	„	„	1	1
t) 178	„	7	„	1	„	„	„	10	7 (1)
227	„	„	„	4	„	„	„	10	9
97	„	„	„	3	„	„	„	18	11
722	„	5	34	13	„	4	„	25	20 (7)
v) 264	„	„	„	5	„	„	„	11	7 (1)
192	„	„	„	2	„	„	„	15	8
„	„	1 272	„	„	„	x) 19	„	77	48 (10)
y) 79	„	„	„	z) 7	„	„	„	76	78 (16)
d) 196	„	d) 120	„	„	„	2	„	1	1

t) Hieronder 3 gevallen van krankzinnigheid.

u) Ook begrepen onder de opgaaf in kolom 4.

v) Hieronder 3 gevallen van pokken zonder doodelijken afloop.

w) Hiervan 1200 plaatsen voor inlanders en 24 voor Europeanen. Het aantal Europeesche gevangenen bedroeg op 1 Januari 1903 15 en op ult. van dat jaar 10. In het geheel bevonden zich in den loop van het jaar 55 Europeesche gevangenen in de gevangenis, van welke 8 voor korteren of langeren tijd, voornamelijk wegens koorts, in het hospitaal verpleegd zijn.

x) Hieronder 2 gevallen van cholera. Onder de 19 overledenen waren 14 van elders geëvacueerden.

y) Meerendeels gevallen van huidziekten.

z) Hieronder 4 gevallen van buikloop.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen en daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1903			
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Modjokerto	*aa*) 370	»	288	»	»	»
Djombang	400	»	516	»	»	»
Sidajoe	90	75	63	56	»	»
Lamongan	100	60	79	10	»	»
Sangkapoera (Bawean)	20	»	1	»	»	»
Pasoeroean.						
Pasoeroean	300	»	285	»	1	»
Malang	508	»	385	»	14	17
Bangil	164	»	276	»	2	»
Probolinggo	200	»	215	»	†	»
Kraksaän	300	»	321	»	2	»
Loemadjang	200	»	170	»	»	»
Besoeki.						
Bondowoso	204	»	195	»	»	»
Besoeki	170	»	61	»	»	»
Sitoebondo	200	»	266	»	20	»
Djember	100	100	65	149	†	»
Banjoewangi	40	44	18	40	»	»
Soekaradja	75	»	12	»	»	»
Banjoemas.						
Banjoemas	324	150	194	36	»	»
Poerwokerto	300	»	231	»	»	»
Poerbolinggo	170	310	208	110	»	»
Bandjarnegara	120	74	149	63	»	»
Tjilatjap	265	»	299	»	16	4
Kedoe.						
Magelang	345	578	290	80	»	»
Temanggoeng	200	»	148	»	»	»
Poerworedjo	125	»	74	»	»	»
Koetoardjo	125	»	174	»	»	»
Keboemen	130	125	150	29	»	»

aa) De in vorige jaren opgegeven splitsing van het aantal gevangenen in de kolommen 2 en 3, 4 en 5 en 8 en 9 is onjuist, omdat beide gebouwen te zamen de eigenlijke gevangenis uitmaken.

bb) Koorts is de meest voorkomende ziekte; onder de 12 sterfgevallen waren 6 gevallen dezer ziekte.

cc) Onder de ziektegevallen kwamen 1 geval van beri-beri en 6 gevallen van waterpokkken voor. Van de 27 sterfgevallen waren 11 tengevolge van koortsen, 5 van buikloop en 3 van krankzinnigheid.

dd) Hieronder 27 gevallen van malaria; het ve meld sterfgeval was ook een gevolg dier ziekte.

Aantal gedurende 1903 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1903 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden. a)	Aantal der in 1903 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1903 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. b)
ziektegevallen				sterfgevallen					
betrekking hebbende tot de									
opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
bb) 684	"	"	"	bb) 12	"	"	"	46	39 (39)
cc) 598	"	"	"	cc) 27	"	"	"	51	37 (7)
d) 846	d) 5	"	"	2	"	"	"	1	1
dd) 81	"	"	"	"	dd) 1	"	"	2	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
287	"	"	"	7	"	"	"	13	13 (6)
498	"	10	2	1	"	ee) 8	"	163	88 (15)
450	"	27	"	"	"	13	"	21	19 (5)
ff) 197	"	232	"	"	"	"	"	2	2
63	"	51	"	2	"	5	"	19	12 (2)
"	87	"	"	"	2	"	"	27	23 (1)
gg) 43	"	"	"	2	"	"	"	6	4
22	"	"	"	1	"	"	"	6	"
hh) 104	"	20	"	1	"	4	"	9	11 (2)
ff) 24	31	14	"	"	"	1	"	14	11 (2)
"	o) 26	"	"	"	1	"	"	6	4
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
423	"	"	"	1	"	"	"	6	8 (2)
287	"	"	"	3	"	"	"	3	2
127	35	"	"	1	"	"	"	6	6
216	43	"	"	2	"	"	"	5	4 (1)
265	"	324	"	"	"	14	"	22	21 (2)
8	"	"	"	"	"	"	"	65	54 (14)
143	"	"	"	3	"	"	"	19	15
72	"	"	"	"	"	"	"	4	"
325	"	"	"	4	"	"	"	7	"
465	"	"	"	"	"	"	"	1	"

ee) Hieronder 2 gevallen van cholera.

ff) Hieronder 3 gevallen van beri-beri.

gg) Meerendeels gevallen van huidziekten; slechts 1 geval van beri-beri.

hh) Hieronder 39 gevallen van malaria en 49 van huidziekten.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen en daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1903			
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Karanganjar	100	50	129	58	"	"
Wonosobo	150	"	164	"	†	"
Djokjakarta.						
Djokjakarta	720	*ii*) 66	651	145	"	"
Wonosari *ii*)	"	"	"	"	"	"
Wates *ii*)	"	"	"	"	"	"
Soerakarta.						
Soerakarta. nieuwe gevangenis . . .	500	"	184	"	"	"
Soerakarta. oude gevangenis	264	"	92	"	"	"
Soekoardjo	40	"	11	"	"	"
Sragen	80	"	86	"	†	"
Bojolali	60	120	77	92	"	"
Klaten	150	154	124	71	"	"
Wonogiri	100	"	97	"	"	"
Karanganjar	30	"	27	"	"	"
Madioen.						
Madioen	209	"	122	"	5	"
Ngawi	278	"	162	"	9	6
Magetan	176	"	149	"	"	"
Ponorogo	252	"	228	"	"	64
Patjitan	100	"	74	"	"	"
Kediri.						
Kediri	400	"	422	"	†	"
Toeloeng-Agoeng	250	"	175	"	"	"
Trenggalek	228	"	110	"	"	"
Ngandjoek	250	12	248	"	†	8
Blitar	350	"	333	"	"	"
Madoera.						
Pamekasan	150	"	245	"	"	"
Bangkalan	400	100	342	30	"	"
Sampang	150	"	273	"	"	"

ii) In afwachting van het gereedkomen van de voor de afdee'ingshoofdplaatsen Wates en Wonosari toegestane gevangenisgebouwen, werden de politioneel veroordeelden van die plaatsen opgenomen in de regentschapsgevangenissen te Pengasih en te Wonosari. Voor zoover daarvoor de ruimte ontbrak werden de gevangenen ter hoofdplaats Djokjakarta gehuisvest

jj) Hieronder 1038 koortsgevallen en 258 gevallen van buikziekten.

Aantal gedurende 1903 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1903 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden. *a)*	Aantal der in 1903 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1903 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. *b)*
ziektegevallen				sterfgevallen					
betrekking hebbende tot de									
opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
230	21	»	»	3	»	»	»	8	9 (1)
110	»	28	»	2	»	»	»	3	1
jj) 1807	4	»	»	*kk)* 136	»	»	»	72	6
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	14	6 (1)
ll) 115	»	»	»	*ll)* 21	»	»	»	39	25 (3)
6	»	»	»	»	»	»	»	»	»
81	»	*mm)* 9	»	1	»	»	»	9	5 (5)
130	193	»	»	1	3	»	»	4	4 (1)
187	»	»	»	6	»	»	»	21	9 (1)
84	»	»	»	»	»	3	»	3	»
13	»	»	»	»	»	»	»	»	»
78	»	17	»	1	»	4	»	15	11
27	»	16	»	2	»	»	»	1	»
77	»	»	»	»	»	»	»	2	2
189	»	»	»	2	»	»	»	6	5
69	»	»	»	2	»	»	»	1	»
47	»	6	»	3	»	1	»	39	16 (5)
138	»	»	»	»	»	2	»	22	10
248	»	»	»	1	»	»	»	5	5 (3)
136	»	12	»	»	»	3	»	3	5 (2)
237	»	»	»	6	»	»	»	17	14 (10)
696	»	»	»	2	»	»	»	5	1 (1)
595	10	»	»	*nn)* 2	*nn)* 6	»	»	5	2 (2)
206	»	»	»	15	»	»	»	7	6

kk) Hiervan 58 aan koortsen en 44 aan buikziekten.

ll) De opgegeven ziekte- en sterfgevallen betreffen ook andere verpleegden dan gevangenen, nl. behoeftige krankzinnigen. Onder deze laatsten, ten getale van 61, kwamen 8 sterfgevallen voor.

mm) Verpleegd ter hoofdplaats Soerakarta.

nn) Van de overledenen hadden 6 aan beri-beri en 1 aan lepra geleden.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen en daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1903			
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Soemenep	150	„	162	„	†	„
Kangean	30	„	34	„	„	„
Sapoedi	30	„	13	„	„	„
Sumatra's Westkust.						
Padang. { inlandsche gevangenis en dwangarbeiderskwartier	oo) 1000	„	802	„	†	pp) 420
Loeboek Begaloeng	50	„	55	„	1	„
Poeloe Telo	20	„	5	„	„	„
Ajerbangis	21	„	7	„	„	„
Rau	11	„	2	„	„	„
Priaman	60	„	124	„	„	„
Loeboek Basoeng	20	75	67	„	„	„
Loeboek Alang	35	„	†	„	†	†
Kajoetanam	42	„	32	„	190	„
Painan	50	„	34	„	„	„
Pau	30	„	†	„	†	†
Asam Koembang	20	„	†	„	†	†
Balai Salasa	30	„	23	„	„	„
Indrapoera	20	„	6	„	„	„
Fort de Kock	102	200	110	130	6	38
Manindjau *tt*)	„	25	„	29	†	„
Palembajan	18	40	7	18	2	51
Loeboek Sikaping	34	„	20	„	„	94
Taloe	21	5	15	„	„	48
Bondjol	10	„	2	„	„	„
Fort van der Capellen	70	„	56	„	„	„
Singkara	24	„	33	„	„	„
Boea	12	„	15	„	„	„
Sidjoendjoeng	10	„	†	„	†	†
Sawah-Loento. { landsgevangenis	24	84	„	„	„	„
Sawah-Loento. { dwangarbeiderskwartier	2542	1567	„	„	10	„
Pajakombo	70	50	35	41	„	2
Soeliki	10	4	13	4	„	„

oo) Namelijk 400 plaatsen in de eigenlijke gevangenis (daaronder 6 voor Europeanen) en 600 in het dwangarbeiderskwartier.

pp) Deze veroordeelden waren gehuisvest in tijdelijke kwartieren, nl. aan de Emmahaven 155, te Boekitpoetoes 125, te Si Goentoer 92 en bij verschillende kustlichtetablissementen 28.

qq) Hieronder 539 gevallen van malaria, 14 van beri-beri en 710 van huidziekten.

Aantal gedurende 1903 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1903 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden. *a)*	Aantal der in 1903 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1903 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. *b)*
ziektegevallen				sterfgevallen					
betrekking hebbende tot de									
opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
1 342	„	69	„	2	„	9	„	„	„
„	„	„	„	„	„	„	„	2	„
„	„	„	„	„	„	„	„	„*	„
qq) 2491	„	*rr)* 412	„	1	„	„	„	107	113 (14)
d) 82	„	*d)* 330	„	1	„	„	„	16	13 (1)
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
30	„	„	„	„	„	„	„	2	2
8	„	„	„	„	„	„	„	„	„
113	„	„	„	3	„	„	„	1	3 (2)
52	„	„	„	„	„	„	„	11	10 (2)
†	„	†	†	†	„	†	†	†	†
40	„	*ss)* 183	„	„	„	2	„	2	„
75	„	„	„	„	„	„	„	7	3
†	„	†	†	†	„	†	†	†	†
†	„	†	†	†	„	†	†	†	†
2	„	„	„	2	„	„	„	9	11 (5)
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	*d)* 12 689	*d)* 2 141	„	1	„	3	„	12	9 (3)
„	10	3	„	„	1	„	„	5	4
„	24	7	„	„	1	1	1	5	5
41	„	„	307	„	„	„	„	11	5
57	„	„	406	„	„	„	„	5	3
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
62	„	„	„	1	„	„	„	9	6 (1)
1	„	„	„	1	„	„	„	3	„
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
†	„	†	†	†	„	†	†	†	†
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	3 753	„	„	„	50	„	980	933 (13)
36	28	„	„	„	1	„	„	23	19 (1)
13	7	„	„	„	„	„	„	1	„

rr) Hieronder 159 begrepen in de opgave in kolom 8. Het waren veroordeelden, die aanvankelijk in het kwartier verpleegd, doch later in het militair hospitaal overgebracht werden. De overige 253 waren geëvacueerden van Atjèh en Korintji.

ss) Aantal in 1903 nieuw opgenomen zieken in de ziekeninrichting te Kajoetanam.

tt) Te Manindjau, te Kota Baroe en te Bangkinang (Sumatra's Westkust), te Sabang, te Peudada en te Panté Lhòng (Atjèh) en te Soekadana (Westerafdeeling van Borneo) bestaan geen eigenlijke gevangenissen, doch doen als zoodanig uitsluitend hulplokalen dienst.

E

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen en daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1903			
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Kota Baroe tt)	»	8	»	1	»	»
Bangkinang tt)	»	34	»	12	»	»
Solok	50	100	42	4	4	12
Koebang nan Doea	16	»	3	»	»	»
Alahan Pandjang	26	»	7	»	»	»
Moeara Laboeh	8	2	11	1	»	»
Padang Pandjang	82	»	47	»	»	10
Soepajang	10	»	†	»	†	†
Padang Sidempoean	75	»	46	»	»	»
Penjaboengan	15	»	17	»	»	»
Kota Nopan	15	»	4	»	»	»
Sipirok	20	»	6	»	»	»
Moeara Sama	15	»	†	»	†	†
Moeara Sipongi	15	»	2	»	»	»
Siboga	50	»	24	»	»	21
Baros	50	»	6	»	»	»
Singkel	25	»	12	»	»	»
Batang Taro	20	60	†	14	»	»
Goenoeng Sitoli (Nias)	20	»	35	»	»	»
Taroetoeng	25	25	25	11	»	»
Baligé	25	»	28	»	»	»
Goenoeng Toea	24	»	10	»	»	»
Natal	25	»	61	»	»	»
Benkoelen.						
Benkoelen	190	»	105	»	»	21
Tabah Penandjoeng (Ommelanden van Benkoelen)	40	»	†	»	†	†
Lais	70	15	70	13	»	27
Moko Moko	38	»	18	»	»	»
Loeboek Lintang (Seloema)	30	»	52	»	»	27
Mana	40	»	87	»	»	46
Hulpkwartier te Tandjoeng Sakti	15	»	†	»	†	†
Bintoehan (Kauer)	38	15	41	10	»	5
Kroë	38	»	40	»	»	»
Lampongsche Districten.						
Teloek Betoeng	70	»	5	»	»	»

uu) Onder de opgegeven ziektegevallen waren 43 gevallen van koortsen en 24 van huidziekten.

Aantal gedurende 1903 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1903 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden. *a*)	Aantal der in 1903 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1903 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. *b*)
ziektegevallen				sterfgevallen					
betrekking hebbende tot de									
opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
"	9	"	"	"	"	"	"	"	"
"	6	"	"	"	"	"	"	1	"
"	39	"	"	"	"	"	"	9	5
5	"	"	"	"	"	"	"	3	3
12	"	"	"	1	"	"	"	5	3 (1)
20	"	"	"	"	"	"	"	2	"
39	"	18	"	"	"	"	"	7	6 (2)
†	"	†	†	†	"	†	†	†	†
77	"	"	"	1	"	"	"	2	4 (2)
"	"	"	"	1	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	.	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
†	"	†	†	†	"	†	†	†	†
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
uu) 68	"	"	*uu*) 13	1	"	"	"	"	"
15	"	"	"	"	"	"	"	"	"
25	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	28	"	"	"	"	"	"	"	"
33	"	"	"	5	"	"	"	"	"
8	2	"	"	2	"	"	"	"	"
2	"	"	"	2	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
19	"	"	"	"	"	"	"	"	"
86	"	"	"	*vv*) 7	"	"	"	8	8 (1)
†	"	†	†	†	"	†	†	†	†
55	"	"	"	*ww*) 5	"	"	1	65	65 (36)
18	"	"	"	1	"	"	"	2	3
121	"	"	"	"	2	"	"	17	15
129	"	"	"	6	"	"	"	45	35 (2)
†	"	†	†	†	"	†	†	†	†
3	"	"	"	"	"	"	"	1	"
124	"	"	"	1	"	"	"	"	"
32	"	"	"	4	"	"	"	2	1

vv) Hiervan 2 tengevolge van beri-beri.

ww) Hiervan 2 gevallen van beri-beri.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen en daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1903: der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Tandjoeng Karang (afd. Ommelanden).	30	95	40	„	2	22
Goenoeng Soegih (Sepoetih)	20	„	13	„	„	„
Soekadana (Sekampoeng)	35	„	15	„	„	„
Menggala (Toelang Bawang)	30	30	4	16	„	„
Kalianda (Ketimbang).	20	„	9	„	„	„
Kota Agoeng (Semangka)	15	4	22	„	„	2
Palembang.						
Palembang.	200	50	230	20	9	„
Tandjoeng Radja	50	„	118	„	„	„
Sekajoe	40	10	65	„	„	„
Talang Betoetoe.	40	17	40	17	„	„
Moeara Doea	50	„	60	„	„	„
Batoe Radja	50	„	62	„	„	„
Banding Agoeng	15	35	16	27	„	„
Lahat.	100	„	53	„	„	„
Moeara Enim.	30	40	30	34	„	5
Bandar (Pasoemah-landen)	79	„	51	„	„	„
Boengamas.	25	„	17	„	„	„
Tebing Tinggi	50	„	45	„	„	„
Talang Padang (Ampat Lawang) . .	40	„	56	„	„	„
Kepahiang (Redjang en Lebong). . .	40	„	63	„	„	1
Soeroelangoen (Rawas)	35	„	32	„	„	2
Moeara Bliti (Moesi Oeloe).	25	„	22	„	„	5
Padang Oelak Tanding (Sindangstreken)	25	„	26	„	„	„
Djambi	40	170	30	138	„	„
Oostkust van Sumatra.						
Medan. gewone gevangenis. . . .	372	„	373	„	32	43
Medan. gevangenis voor aan lepra lijdende veroordeelden. .	*aaa)* 50	„	†	„	†	†
Laboean Deli.	100	80	49	„	10	14
Bindjei (Boven-Langkat).	135	„	223	„	23	50
Tandjoeng Poera (Beneden-Langkat) .	100	„	94	„	12	30

xx) Deze cijfers duiden het aantal ziektedagen aan. Tot de zieken behoorden 730 dwangarbeiders afkomstig van de mobiele colonnes in Djambi.

yy) Hieronder 2 krankzinnigen.

zz) Het totaal overledenen in de geheele residentie Oostkust van Sumatra bedroeg 147 tegen 110 in 1902 op een gemiddelde dagelijksche sterkte in beide jaren van respectievelijk 2030 en 2023 man. In de gevangenissen te Laboean Deli, Medan en Tandjoeng Balei kwam gedurende enkele maanden cholora voor, waaraan

Aantal gedurende 1903 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1903 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden. *a)*	Aantal der in 1903 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1903 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. *b)*
ziektegevallen				sterfgevallen					
betrekking hebbende tot de									
opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
"	"	*ww)* 9	"	"	"	"	1	13	10 (2)
23	"	"	"	1	"	"	"	2	1
4	"	"	"	"	"	"	"	1	1
"	8	"	"	"	"	"	"	"	"
14	"	"	"	"	"	"	"	2	4 (1)
6	"	"	"	"	"	"	"	1	1
xx) 4003	*xx)* 7300	*xx)* 291	"	*ijj)* 9	2	22	"	13	" (3)
20	"	"	"	1	"	"	"	4	"
23	"	"	"	1	"	"	"	4	4
"	"	7	"	"	"	1	"	5	4 (1)
163	"	"	"	1	"	"	"	5	1
83	"	"	"	1	"	"	"	9	7
17	"	"	"	"	"	"	"	"	"
74	"	1	"	1	"	"	"	17	15 (1)
34	"	"	"	"	"	"	"	6	7 (1)
ww) 44	"	"	"	"	"	"	"	22	25 (3)
"	"	"	"	"	"	"	"	1	1
65	"	"	"	"	"	"	"	23	19
6	"	2	"	"	"	"	"	11	4
d) 259	"	"	"	"	"	"	"	24	15
d) 103	"	"	"	1	"	"	"	7	3
5	"	3	"	"	"	"	"	3	2
4	"	"	"	1	"	"	"	15	14
453	137	"	"	6	2	"	"	29	25
1448	"	717	82	"	"	*zz)* 44	"	52	26 (1)
†	"	†	"	†	†	†	†	†	†
"	"	316	"	"	"	6	"	13	4
"	"	439	"	"	"	16	"	103	37 (3)
"	"	241	"	"	"	9	"	39	21

respectievelijk 2, 13 en 3 personen overleden; verder stierven 18 personen aan beri-beri, welke ziekte behalve onder de veroordeelden te Kwala Simpang en Seroewai, voornamelijk optrad onder de preventiefgevangenen te Medan, Laboean Roekoe, Tandjoeng Balei en Bengkalis. De lijders werden steeds zoo mogelijk naar de voor hen bestaande inrichting te Loeboek Pakam gezonden, waar 8 hunner overleden. Ook op andere plaatsen in het gewest kwamen te zamen nog 15 sterfgevallen aan deze ziekte voor.

aax) Nieuwe gevangenis, eerst in November 1903 afgeleverd.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen en daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1903			
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Pangkalan Brandan (id.)	40	„	27	„	1	„
Loeboek Pakam (Serdang)	150	„	155	„	126	144
Seroewai (Tamiang)	25	100	31	81	8	„
Tebing Tinggi (Padang en Bedagei) .	100	50	108	„	9	63
Laboean Roekoe (Batoe Bahra) . . .	100	„	75	„	„	41
Tandjoeng Balei (Asahan)	150	„	96	„	10	19
Laboean Bilik (Laboean Batoe) . . .	30	„	18	„	„	„
Bengkalis	100	„	19	„	„	„
Bagan si Api Api	30	25	22	„	„	1
Siak	30	„	9	„	„	„
Tebing Tinggi (Bengkalis)	10	„	7	„	„	„
Atjèh en onderhoorigheden.						
Koeta Radja	103	„	142	„	9	8
Oelèë Lheuë	40	„	12	„	8	„
Sigli	80	80	107	*bbb)*	„	„
Idi	30	60	30	60	24	„
Sabang (Poelò Wè) *xx*)	„	†	„	†	„	†
Padang Tidji *ddd*)	„	30	„	9	„	„
Samalanga *ddd*)	„	„	„	15	„	„
Peudada *tt*)	„	„	„	4	„	„
Panté Lbòng *tt*)	„	„	„	10	„	„
Lhō' Seumawè	75	110	60	100	„	„
Bajan	58	„	58	„	„	„
Poelò Raja *ddd*)	„	40	„	30	„	„
Meulabōh *ddd*)	„	30	„	52	„	„
Tapa Toean *ggg*)	75	30	39	18	„	„
Dwangarbeiders toegevoegd aan de krijgsmacht	„	300	„	280	68	1321
Riouw en onderhoorigheden.						
Tandjoeng Pinang	200	„	42	„	„	„
Lingga	15	„	12	„	„	„
Ringat (Indragiri)	15	„	13	„	„	„

bbb) Begrepen in de opgaaf in kolom 4.

ccc) Begrepen in het cijfer in kolom 8.

ddd) De gevangenen werden gehuisvest in daartoe bestemde lokalen in de militaire kampementen of in een gedeelte van de politie-kazerne.

Aantal gedurende 1903 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1903 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden. *a)*	Aantal der in 1903 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1903 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. *b)*
ziektegevallen				sterfgevallen					
betrekking hebbende tot de									
opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
39	»	38	»	»	»	»	»	4	»
204	»	202	423	»	»	26	»	109	60 (1)
3	7	181	»	»	9	»	»	8	7 (2)
190	»	183	34	»	»	2	1	26	20 (1)
204	»	»	»	8	»	»	»	22	11 (3)
15	»	226	»	»	»	24	»	7	6 (1)
19	»	»	»	»	»	»	»	»	»
23	»	»	»	»	»	»	»	1	»
5	»	»	»	1	»	»	»	6	3
16	»	2	»	»	»	»	»	»	»
12	»	5	»	1	»	»	»	»	»
140	»	83	»	25	»	9	»	10	8
39	»	»	»	1	»	»	»	2	2
847	»	»	»	13	»	»	»	22	»
176	*ccc)* »	»	»	4	»	»	»	12	1 (1)
»	†	†	†	»	†	†	†	†	†
»	19	»	»	»	»	»	»	1	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
2 633	*ccc)* »	11	»	*eee)* 31	*eee)* 21	*eee)* 2	»	13	1
5	»	»	»	»	»	»	»	26	»
»	32	»	»	»	*fff)* 8	»	»	»	»
»	†	»	»	»	*fff)* 4	»	»	»	»
32	7	16	»	8	»	»	»	3	»
»	1 115	768	»	»	2	25	51	197	150 (30)
hhh) 163	»	»	»	2	»	»	»	7	2
iii) 23	»	»	»	3	»	»	»	2	2
28	»	»	»	»	»	»	»	2	1

eee) Onder de sterfgevallen waren 25 koortsgevallen, 26 gevallen van buikziekten en 3 van beri-beri.

fff) Alle beri-beri-gevallen.

ggg) Nieuwe gevangenis.

hhh) Hieronder 144 gevallen van malaria.

iii) Hieronder 12 gevallen van malaria en 5 van beri-be.i.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen en daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1903			
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Tandjoeng Balei (afd. Karimon) . . .	15	"	4	"	"	"
Bajan (afd. Batam).	15	"	2	"	"	"
Banka.						
Muntok	300	"	63	"	"	8
Djeboes	30	"	9	"	"	"
Blinjoe	40	"	16	"	"	"
Soengeiliat	40	"	19	"	"	"
Merawang	40	"	6	"	"	"
Pangkalpinang	40	"	17	"	"	"
Soengeislan.	15	35	4	"	"	"
Koba	25	"	6	"	"	"
Toboali	30	"	6	"	"	"
Billiton.						
Tandjoeng Pandan	40	"	84	"	"	"
Westerafdeeling van Borneo.						
Pontianak	160	"	95	"	1	"
Ngabang (Landak).	25	"	3	"	"	"
Tajan.	9	"	1	"	"	"
Soengai Kakap	20	"	14	"	"	"
Soekadana *xx*)	"	6	"	5	"	"
Mampawa	9	"	10	"	"	"
Sintang *nnn*)	25	"	22	"	"	"
Nangah Pinoeh	6	"	7	"	"	"
Semitau	6	"	1	"	"	"
Poetoes Sibau.	20	"	2	"	"	"
Sanggau	6	"	2	"	"	"
Singkawang	50	"	24	"	"	"
Bengkajang	20	"	4	"	"	"
Sambas	52	"	18	"	"	1
Pamangkat.	20	"	7	"	"	1
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.						
Bandjermasin	250	"	177	"	"	25
Marabahan	8	"	6	"	"	"
Amoentai	65	"	51	"	"	"
Barabai	60	90	60	5	"	"

jjj) Te Bandjermasin, Samarinda en Poeroek Tjahoe kwamen respectievelijk 20, 10 en 4 gevallen van beri-beri voor, aan welke ziekte overleden te Bandjermasin

Aantal gedurende 1903 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1903 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden. a)	Aantal der in 1903 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1903 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. b)
ziektegevallen				sterfgevallen					
betrekking hebbende tot de									
opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
2	"	"	"	"	"	"	"	3	3
4	"	"	"	"	"	"	"	1	"
35	"	"	"	1	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	1	1
"	"	"	"	"	"	"	"	1	1
28	"	"	"	"	"	"	"	4	3
"	"	"	"	"	"	"	"	8	3
34	"	"	"	"	"	"	"	1	1
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
3	"	"	"	"	"	"	"	"	"
24	"	"	"	"	"	"	"	"	"
13	"	"	"	5	"	"	"	7	1
17	"	"	"	2	"	"	"	3	3
3	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	1	1
3	"	"	"	"	"	"	"	"	"
15	"	"	"	"	"	"	"	2	"
32	"	"	"	"	"	"	"	"	"
10	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
3	"	"	"	"	"	"	"	"	"
4	"	"	"	"	"	"	"	"	"
36	"	"	"	3	"	"	"	5	1
2	"	"	"	"	"	"	"	1	"
15	"	"	"	1	"	"	"	"	"
5	"	"	"	"	"	"	"	"	"
jjj) 132	"	"	"	*jjj)* 8	"	"	"	4	4
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
21	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	4	5 (2)

2 en te Samarinda 3 gevangenen. Verder kwamen te Bandjermasin 2 gevallen van pokken voor zonder doodelijken afloop.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen en daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1903			
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Tandjoeng	39	"	18	"	"	"
Kandangan (Amandit en Negara)	65	"	101	"	"	"
Martapoera	31	"	7	"	"	"
Plaihari (Tanahlaoet)	10	"	10	18	"	"
Pengaron	15	"	1	"	3	3
Rantau	40	"	27	"	"	"
Moeara Tewe	30	"	12	"	"	"
Boentoek	30	"	6	"	"	"
Koeala Kapoeas	30	"	7	"	"	"
Sampit	12	"	10	"	"	"
Kota Baroe (Poeloe Laoet)	20	"	10	"	"	"
Samarinda (Koetei)	25	6	20	4	"	2
Boeloengan	20	"	2	"	"	"
Long Iram *kkk*)	32	"	9	"	"	"
Pasir *kkk*)	25	"	8	"	"	"
Poeroek Tjahoe *kkk*)	34	"	20	"	"	"
Tewah *kkk*)	16	"	14	"	"	"
Tandjoeng Redep *kkk*)	10	"	1	"	"	"
Celebes en onderhoorigheden.						
Makasser	100	30	164	†	†	21
Maros	75	"	20	"	"	"
Pangkadjene	25	"	16	"	"	"
Segeri	15	"	12	"	"	"
Tjamba	20	"	15	"	"	"
Bonthain	75	"	45	"	"	"
Djeneponto	50	"	52	"	"	"
Aloe	27	"	18	"	"	"
Takalar	30	"	30	"	"	"
Sindjai	40	"	32	"	"	"
Boeloekomba	30	"	18	"	"	"
Kadjang	30	"	21	"	"	"
Bikeroe	15	"	10	"	"	"
Benteng (Saleier)	125	"	20	"	"	"
Bima	8	"	"	"	"	"
Tontoli	4	"	"	"	"	"
Donggala	4	"	"	"	"	"

kkk) Tijdelijke gevangenissen.

lll) Te Makasser deden zich 11 gevallen van beri-beri voor; de lijders genazen na verpleging van een paar maanden allen.

…en …stelde …elden, … huis- …ng …bij de …zelven.	Aantal gedurende 1903 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1903 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden. *a)*	Aantal der in 1903 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1903 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. *b)*
	ziektegevallen				sterfgevallen					
	betrekking hebbende tot de									
	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
"	6	"	"	"	"	"	"	"	†	3
"	89	"	"	"	1	"	"	"	17	11
"	24	"	"	"	1	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
3	59	"	"	"	1	"	"	"	5	"
"	6	"	"	"	"	"	"	"	8	5 (2)
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	21	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	2	"	"	"	1	"	"	"	"	"
"	67	"	"	"	4	"	"	"	3	2
2	iii) 30	10	"	"	iii) 2	iii) 2	"	"	3	"
"	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	52	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	5	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	iii) 7	"	"	"	"	"	2	"
"	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	1	"	"	"	1	"	"	"	"	"
21	iii) 63	iii) 81	iii) 6	"	iii) 8	"	iii) 15	iii) 3	16	5
"	12	"	"	"	1	"	"	"	2	"
"	10	"	"	"	"	"	"	"	4	1
"	17	"	"	"	"	"	"	"	2	2 (1)
"	12	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	19	"	"	"	"	"	"	"	5	8 (7)
"	45	"	"	"	2	"	"	"	10	10 (8)
"	6	"	"	"	"	"	"	"	6	5
"	22	"	"	"	"	"	3	"	4	1
"	106	"	"	"	3	"	"	"	6	6 (4)
"	7	"	"	"	1	"	"	"	5	5
"	54	"	"	"	"	"	"	"	"	1 (1)
"	4	"	"	"	1	"	"	"	2	"
"	95	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"

…den allen.

Onder de sterfgevallen waren 2 gevallen van cholera.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen en daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eigenlijke gevangenis.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden: in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1903: der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1903: der opgenomenen in de hulplokalen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1903: der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1903: der ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Menado.						
Menado	175	"	130	"	3	"
Tondano	50	"	50	"	"	"
Amoerang	30	"	12	"	"	"
Ajermadidi	32	"	1	"	"	"
Taroena (Sangi-eilanden)	75	"	†	"	†	†
Gorontalo	50	"	36	"	"	"
Limboto	15	"	6	"	"	"
Soemalata *ggg*)	25	"	13	"	"	"
Paleleh (Bwool)	25	"	9	"	"	"
Kotabaroe (Mongondo)	"	50	"	41	"	"
Tanawangko *ggg*)	3	"	1	"	"	"
Sonder *ggg*)	3	"	1	"	"	"
Kawangkoan *ggg*)	3	"	1	"	"	"
Koemelemboeai *ggg*)	†	"	"	"	"	"
Tombatoe *ggg*.	15	"	1	"	"	"
Ternate.						
Ternate	75	"	132	"	"	"
Batjan	50	"	1	"	"	"
Manokwari (Noord-Nieuw-Guinea)	20	13	24	*bbb*) "	"	"
Fakfak (West-Nieuw-Guinea)	†	†	†	†	†	†
Zuid-Nieuw-Guinea.						
Merauke	*ppp*) 320	100	170	60	13	10
Amboina.						
Amboina	100	"	117	"	"	"
Hila	20	"	"	"	"	"
Saparoea	75	"	20	"	"	"
Kajeli (Boeroe)	32	"	3	"	"	"
Masarete (id.)	4	"	†	"	†	†
Amahei (Ceram)	10	"	1	"	"	"
Kairatoe (id.)	†	†	†	†	†	†

mmm) Onder de opgegeven ziektegevallen waren 46 gevallen van beri-beri, aan welke ziekte 10 personen overleden.

nnn) Hieronder 40 personen, die van Menado waren geëvacueerd; onder de 8 overledenen waren 5 dezer geëvacueerden. Verder deden zich in de gevangenissen te Gorontalo, Limboto en Soemalata eenige gevallen van beri-beri voor, doch in lichten graad.

ooo) Hieronder 26 gevallen van beri-beri; onder de sterfgevallen waren 7 gevallen van deze ziekte.

Aantal gedurende 1903 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1903 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden. *a)*	Aantal der in 1903 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1903 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. *b)*
ziektegevallen				sterfgevallen					
betrekking hebbende tot de									
opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
1	"	*mmm)* 130	"	1	"	*mmm)* 10	"	3	4 (1)
nnn) 136	"	"	"	*nnn)* 8	"	"	"	1	1
31	"	"	"	1	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
†	"	†	†	†	"	†	†	†	"
40	"	"	"	"	"	"	"	1	"
8	"	"	"	"	"	"	"	1	"
110	"	"	"	"	"	"	"	8	8
50	"	"	"	1	"	"	"	2	3 (1)
"	79	"	"	"	3	"	"	5	3
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
4	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
ooo) 32	"	"	"	*ooo)* 8	"	"	"	2	2
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
218	*ccc)* "	"	"	1	1	"	"	3	"
†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
"	*qqq)* 200	*qqq)* 321	"	8	"	21	"	1	1
rrr) 157	"	"	"	1	"	*rrr)* 6	"	1	†
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
42	"	"	"	"	"	"	"	"	"
5	"	"	"	"	"	"	"	"	"
†	"	†	†	†	"	†	†	†	†
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
†	†	†	†	†	†	†	†	†	†

ppp) In 1903 zijn de nog ontbrekende eigenlijke gevangenislokalen voltooid en opgeleverd.

qqq) Van de zieken werden 68 veroordeelden naar Java geëvacueerd, waaronder 36 lijdende aan beri-beri. Deze ziekte heerschte medio 1903 gedurende korten tijd.

rrr) Te Amboina en Banda deden zich respectievelijk 44 en 21 gevallen van beri-beri voor, aan welke ziekte onderscheidenlijk 3 en 2 personen overleden.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen en daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1903			
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Wahaai (id.)	26	„	9	„	„	„
Waroe (id.)	10	„	5	„	„	„
Piroe (id.)	10	„	4	„	„	„
Geser	4	„	3	„	„	„
Banda	100	„	37	„	„	„
Ai	10	„	3	„	„	„
Toeal (Klein-Kei)	40	„	16	„	„	„
Serwaroe (Leti)	4	„	†	„	†	†
Woeloer (Damar)	6	„	†	„	†	†
Ilwaki (Wetar)	10	„	„	„	„	„
Elat	6	„	†	„	†	†
Larat	4	„	†	„	†	†
Timor en onderhoorigheden.						
Koepang (Timor)	70	36	103	„	2	2
Babau (id.)	15	„	4	„	„	„
Waingapoe (Soemba)	20	„	16	„	„	„
Atapoepoe	10	„	8	„	„	„
Bali en Lombok.						
Singaradja (Boeleleng)	150	„	156	„	2	8
Negara (Djembrana)	22	50	25	34	„	3
Mataram (Lombok)	248	„	256	„	„	27
Selong (id.) *nnn*)	125	„	120	„	2	„
Praja (id.)	150	„	94	„	1	2

sss) Onder de ziektegevallen waren 178 gevallen van malaria, 33 van buikloop, 12 van beri-beri en 1 van cholera. Van de 9 overledenen hadden 4 aan beri-beri, 3 aan malaria en 1 aan cholera geleden.

Aantal gedurende 1903 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1903 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden. *a*)	Aantal der in 1903 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen die in 1903 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. *b*)
ziektegevallen				sterfgevallen					
betrekking hebbende tot de									
opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden, die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
4	"	"	"	1	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
7	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
rrr) 62	"	2	"	*rrr*) 2	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
38	"	"	"	1	"	"	"	"	"
†	"	†	†	†	"	†	†	†	†
†	"	†	†	†	"	†	†	†	†
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
†	"	†	†	†	"	†	†	†	†
†	"	†	†	†	"	†	†	†	†
sss) 213	"	*sss*) 28	"	*sss*) 6	"	*sss*) 3	"	5	5 (2)
3	"	"	"	"	"	"	"	1	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
70	"	4	"	"	"	"	"	6	6
d) 590	*d*) 517	*d*) 166	"	"	"	"	"	5	1
302	"	"	"	*ttt*) 4	"	"	"	19	16 (3)
45	"	171	"	"	"	*ttt*) 11	"	8	7 (1)
46	"	5	"	1	"	1	"	3	2

ttt) Van de 4 te Mataram en 11 te Selong overleden gevangenen, hadden respectievelijk 3 en 6 aan cholera geleden.

Bijlage F.

(Zie hoofdstuk J van het verslag.)

TABELLARISCHE OPGAVEN

betreffende eenige onderwerpen in betrekking staande tot het departement van binnenlandsch bestuur, meerendeels over 1903.

I. Overzicht betreffende de tewerkstelling op ult. 1903 van de controleurs en adspirant-controleurs bij het binnenlandsch bestuur op en buiten Java en Madoera.

JAVA EN MADOERA.

GEWESTEN.	Aantal in dienst zijnde	
	controleurs.	adspirant-controleurs.
Distributie van het organiek toegestaan controleerend personeel. a)		
Bantam	4	2
Batavia	3	»
Preanger Regentschappen	13	4
Cheribon	7	2
Pekalongan	11	1
Semarang	14	»
Rembang	6	2
Soerabaja	12	4
Pasoeroean	14	5
Besoeki	6	1
Banjoemas	3	4
Kedoe	9	3
Madioen	5	3
Kediri	7	2
Madoera	7	1
Op ult. 1903 in dienst (overeenkomende met de normale formatie)	121	34
Tijdelijk (boven de formatie) toegestaan controleerend personeel.		
Toegevoegd aan den hoofdinspecteur voor de suiker- en rijstcultuur, enz.	*c)* 7	1
Id. aan den wetenschappelijken adviseur voor de koffiecultuur	2	»
Id. aan den hoofdinspecteur der opiumregie	10	»
Id. aan den assistent-resident belast met onderzoekingen naar hetgeen met betrekking tot de oprichting van landbouwcredietbanken in Nederlandsch-Indië kan worden gedaan	2	»
Ter beschikking van den directeur van binnenlandsch bestuur voor veterinaire belangen	*d)* 1	»
Id. voor grondhuuraangelegenheden	1	»
Toegevoegd aan den resident van Batavia	1	»
Werkzaam gesteld in de residentie Batavia voor de contrôle-afdeeling Poerwakarta	1	»
Id. in de residentie Batavia voor de afdeelingen Krawang en Meester-Cornelis	»	2
Toegevoegd aan den resident van Besoeki in het belang van de tabakscultuur	1	»
In het belang van de exploitatie van pandhuizen in eigen beheer	2	»
Boven de formatie werkzaam gesteld in de residentie Semarang	»	5
	e) 28	8

BUITENBEZITTINGEN.

GEWESTEN.	Aantal in dienst zijnde	
	controleurs.	adspirant-controleurs.
Distributie van het organiek toegestaan controleerend personeel. a)		
Sumatra's Westkust	30	4
Benkoelen	5	2
Lampongsche Districten	6	2
Palembang	15	4
Oostkust van Sumatra	*b)* 11	2
Atjèh en onderhoorigheden	8	2
Riouw en onderhoorigheden	4	2
Westerafdeeling van Borneo	11	1
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	14	2
Celebes en onderhoorigheden	10	3
Menado	8	6
Amboina	3	»
Ternate en onderhoorigheden	1	»
Timor en onderhoorigheden	1	»
Bali en Lombok	7	1
Zuid-Nieuw-Guinea	1	»
Op ult. 1903 in dienst (overeenkomende met de normale formatie)	135	31
Tijdelijk (boven de formatie) toegestaan controleerend personeel.		
Ter beschikking van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid	1	»
Toegevoegd aan den assistent-resident voor de politie te Padang	»	1
Id. aan den gouverneur van Sumatra's Westkust voor Midden-Nias	1	»
Werkzaam gesteld in het landschap Korintji	»	1
Toegevoegd aan den controleur van Moko Moko (Benkoelen)	1	»
Id. aan den resident van Palembang	1	»
Werkzaam gesteld in de afdeeling Djambi	8	1
Toegevoegd aan den controleur der afdeeling Ogan, Komering Ilir en Blidah	»	1
Werkzaam gesteld in de residentie Oostkust van Sumatra	*f)* 3	*g)* 1
Belast met de waarneming der betrekking van administrateur bij de tinmijnen op Banka	3	»
Werkzaam gesteld in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	*h)* 3	»
Id. in de residentie Menado	*i)* 2	»
Id. in de residentie Ternate	*k)* 2	»
Id. in de residentie Timor voor het beheer der onderafdeeling Koepang en de contrôle over de onderafdeeling Baban en Amfoäan	1	»
Toegevoegd aan den resident van Bali en Lombok voor het bureau van inlandsche zaken	1	»
	l) 27	5

TOELICHTINGEN.

a) Voor de gedurende 1903 in werking getreden wijzigingen in de formatie van het hierbedoelde personeel zie Ind. St. 1903 nos. 88 en 295.

b) Eén van de voor de residentie Oostkust van Sumatra opgegeven controleurs was aan de formatie onttrokken en werkzaam gesteld in de Bataksche Doesoen van Serdang; zijne plaats in de formatie werd waargenomen door een tijdelijk boven de formatie beschikbaar gestelden adspirant-controleur.

c) Drie voor onderzoekingen ter voorbereiding van betere landrenteregelingen in navolging van de Preanger-regeling; 3 deels voor het toezicht op de uitvoering van de regelingen betreffende de heeren- en gemeentediensten, deels om werkzaam te zijn bij de onderzoekingen ten behoeve van de herziening der heerendienst-regelingen en 1 als secretaris van den hoofdinspecteur.

d) Deze controleur behoort tot het kader voor de buitenbezittingen.

e) Hieronder 1 controleur behoorende tot het kader voor de buitenbezittingen.

f) Eén ten behoeve van de Delische Batak-streek, één voor de Rokanstreken en één voor het toezicht op de panglongs te Tebing Tinggi.

g) Ter vervanging van den tijdelijk in de Serdangsche Batak-streek werkzaam gestelden controleur (zie noot *b*).

h) Respectievelijk voor de onderafdeeling Boven-Mahakam, voor het landschap Pasir en voor de onderafdeeling Koetei.

i) Eén ten behoeve van de landschappen gelegen tusschen de Minahasa en de afdeeling Gorontalo, speciaal voor Bolang Mongondo, en één ter beschikking van den controleur der afdeeling Tomini-bocht.

k) Toegevoegd aan de controleurs van Noord- en West-Nieuw-Guinea.

l) Zie noot *e*.

II. Overzicht over 1903 betreffende samenvoeging en splitsing van desa's op Java en Madoera.

GEWESTEN.	Aantal gevallen waarin in 1903 is overgegaan tot		GEWESTEN.	Aantal gevallen waarin in 1903 is overgegaan tot	
	samenvoeging van desa's.	splitsing van desa's.		samenvoeging van desa's.	splitsing van desa's.
Bantam	*a*) 7	„	Pasoeroean	26	4
Batavia	*b*) „	3	Besoeki	„	7
Preanger Regentschappen	9	1	Banjoemas	2	„
Cheribon	„	„	Kedoe	18	„
Pekalongon	*a*) 27	1	Madioen	*c*) 23	„
Semarang	33	„	Kediri	9	1
Rembang	4	3	Madoera	1	1
Soerabaja	14	10		79	13
	94	18			

a) In één dezer gevallen is door den Gouverneur-Generaal eene beslissing genomen.

b) In de afdeeling Stad en Voorsteden zijn twee kampongs vereenigd. In één geval zijn 2 gehuchten tot één desa samengevoegd en in 3 gevallen is een gehucht van eene desa afgescheiden en bij eene andere desa gevoegd.

c) Bovendien zijn in 18 gevallen gehuchten van eene desa afgescheiden en bij eene andere desa gevoegd, terwijl in nog 5 gevallen door samenvoeging van gehuchten nieuwe gemeenten zijn gevormd.

F

III. Numerieke opgaven betreffende de voornaamste verrichtingen

Gewesten waar kadastrale opnemingen plaats hadden of waar het kadaster is in gebruik gesteld.	Aantal bouws (en perceelen) gedurende 1903 opgemeten.							
	Eigendomskadaster.		Landrente-metingen.				Woeste gronden en particuliere landerijen.	
			In loco herzien van het vroeger gemetene.		Nieuwe metingen.			
	Bouws.	Perceelen.	Bouws.	Perceelen.	Bouws.	Perceelen.	Bouws.	Perceelen.
JAVA EN MADOERA.								
Bantam	"	"	"	"	"	"	590	8
Batavia	"	"	"	"	"	"	100	3
Preanger Regentschappen	"	"	"	"	92 359	6 677	a) 5 338	30
Cheribon	"	"	b) 16 776	5 193	"	"	734	5
Pekalongan	"	"	b) 44 096	11 653	"	"	"	"
Semarang	"	"	b) 114 195	20 179	c) 11 320	1 240	379	14
Rembang	"	"	"	"	"	"	"	"
Soerabaja	"	"	"	"	"	"	148	6
Pasoeroean	"	"	1 570	816	109 490	5 941	279	10
Besoeki	"	"	"	"	"	"	289	2
Banjoemas	"	"	b) 36 379	8 936	"	"	"	"
Kedoe	"	"	b) 75 340	17 294	"	"	137	4
Djokjakarta	"	"	"	"	"	"	"	"
Soerakarta	"	"	"	"	"	"	"	"
Madioen	"	"	b) 56 994	4 068	"	"	"	"
Kediri	"	"	"	"	87 222	5 051	24	1
Madoera	"	"	"	"	"	"	"	"
Totalen voor Java en Madoera	"	"	345 350	68 139	300 391	18 909	8 018	83
BUITENBEZITTINGEN.								
Sumatra's Westkust	"	"	"	"	"	"	"	"
Riouw en onderhoorigheden	"	"	"	"	"	"	"	"
Celebes en onderhoorigheden	"	"	"	"	"	"	"	"
Ternate en onderhoorigheden	1 343	43	"	"	"	"	"	"
Menado	109	530	"	"	"	"	"	"
Totalen voor de buitenbezittingen	1 452	573	"	"	"	"	"	"
Algemeene totalen	1 452	573	345 350	68 139	300 391	18 909	8 018	83

a Hieronder 421 bouws (1 perceel), waarop de in 1902 opgeheven proef-landbouwkolonie Tjibogo van de vereeniging „Soerja Soemirat" was gevestigd.

b) Omwerking van de kaarten der voormalige kadastraal statistieke opneming.

c) Betreft de voormalige Solosche enclaves Selo en Getas.

van het kadaster in Nederlandsch-Indië over 1903.

Aantal bouws (en perceelen) waarvan het landrente-kadaster in 1903 geheel voltooid is.		Gedurende 1903 zijn afgegeven onderstaand aantal					is in onderstaand aantal gevallen inzage van plans of registers verstrekt.	is aan salaris ontvangen.
		meetbrieven.	landmeters-kennissen.	certificaten.	kopieën en extracten van meetbrieven.	kopieën en extracten van andere stukken.		
Bouws.	Perceelen.							
„	„	24	48	10	4	5	3	f 907,56
„	„	347	1 140	318	76	95	562	9 898,22^{5}
74 215	5 791	360	161	21	48	13	27	7 716,03
33 062	6 236	110	177	21	34	6	41	2 348,85
43 796	11 573	111	129	21	26	10	48	1 257,35
140 843	21 500	275	318	123	76	12	34	5 448,69
„	„	78	58	13	15	„	11	731,50
„	„	260	395	66	40	25	214	5 328,33
85 384	7 136	212	199	45	46	8	37	3 253,59^{5}
„	„	101	86	16	19	4	24	1 370,69
42 923	6 699	60	61	23	16	4	26	713,50
82 150	19 040	141	97	17	11	„	20	1 016,76
„	„	42	42	„	1	4	21	617,90
„	„	133	106	8	5	1	18	1 427,50
53 403	3 657	32	33	11	10	„	10	458,—
70 029	4 011	123	177	69	15	4	52	2 315,50
„	„	34	101	13	„	1	5	669,50
625 805	85 643	2 443	3 328	795	442	192	1 153	f 45 479,48
„	„	47	59	68	7	2	72	f 742,—
„	„	10	25	3	„	2	4	170,50
„	„	140	154	19	4	„	11	1 584,50
„	„	32	32	1	1	„	„	213,—
„	„	26	15	10	„	„	„	183,50
„	„	255	285	101	12	4	87	f 2 893,50
625 805	85 643	2 698	3 613	896	454	196	1 240	f 48 372,98

F

IV. Op 1 Januari 1904 in werking getreden aannemingscontract voor het vervoer van gouvernementsproducten, landsgoederen, enz., voor zooveel daarbij het departement van binnenlandsch bestuur betrokken is.

Aard van het transport.	Duur der aanneming. Volgens het nieuwe contract.	Duur der aanneming. Volgens het afgeloopen contract.	Aannemingsprijzen. Maatstaf.	Aannemingsprijzen. Volgens het nieuwe contract.	Aannemingsprijzen. Volgens het afgeloopen contract.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
I. Vervoer van gouvernements-reizigers, paarden, gelden, steenkolen, tin en andere materialen en goederen van Muntok naar de reede aldaar en omgekeerd, alsmede, ter reede, tusschen de aldaar liggende vaartuigen onderling, benevens transport van zout van boord der schepen, waarmede het van de hoofddepôts op het eiland Madoera ter reede van Muntok wordt aangebracht, naar en tot in de pakhuizen of andere debietplaatsen op die plaats.	1904 t/m 1908	1899 t/m 1903	voor personen en paarden: per kojang prauwruimte;	f 12,—	f 14,—	360 kojang.
			voor materialen en goederen: per kojang;	12,—	14,—	
			voor gelden: per 50 K.G.	0,75	1,—	6000 K.G.
			voor steenkolen: per ton van 1000 K.G.	4,75	4,—	1000 ton van 1000 K.G.
			voor munitie: per 25 K.G.	1,50	1,50	4500 K.G.
			voor los zout: per kojang;	11,60	11,75	50 kojang.
			voor verpakt zout: per kojang;	12,50	*a*)	
			voor tin: per pikol;	0,40	0,40	8000 pikol.

a) Het vervoer van zout in verpakten staat was in het contract voor 1899/1903 niet opgenomen.

V. Numerieke opgaven per gewest betreffende de in 1903 gerapporteerde gevallen van runderpest, miltvuur, mond- en klauwzeer, de verschillende vormen van droes en dolheid onder het vee, voor zooveel daarvan blijkt uit opgaven der gouvernements-veeartsen.

Gewesten.	Aantal beesten nog ziek op ult. 1902.	Aantal beesten gedurende 1903 aangetast.	Te zamen.	Gedurende 1903 zijn van het in de voorgaande kolom vermelde aantal beesten: gestorven.	afgemaakt: vrijwillig door de eigenaars.	afgemaakt: na onteigening.	hersteld.	Nog ziek gebleven op ult. 1903.
Runderpest.								
Palembang . .	"	83	83	79	"	"	4	"
Atjèh en onderhoorigheden .	•	61	61	58	"	3	"	•
Totalen. . .	"	144	144	137	"	3	4	"
Miltvuur.								
Batavia . . .	•	128	128	117	1	"	10	•
Padangsche Bovenlanden.	"	1	1	1	•	"	"	•
Banka. . . .	"	10	10	9	•	"	1	"
Totalen. . .	•	139	139	127	1	"	11	•

Gewesten.	Aantal beesten nog ziek op ult. 1902.	Aantal beesten gedurende 1903 aangetast.	Te zamen.	Gedurende 1903 zijn van het in de voorgaande kolom vermelde aantal beesten: gestorven.	afgemaakt: vrijwillig door de eigenaars.	afgemaakt: na onteigening.	hersteld.	Nog ziek gebleven op ult. 1903.
Mond- en klauwzeer.								
JAVA EN MADOERA.								
Batavia	″	32	32	″	21	″	11	″
Preanger Regentschappen	″	384	384	2	″	″	382	″
Cheribon	″	190	190	1	″	″	189	″
Pekalongan	″	158	158	2	″	″	156	″
Semarang	″	78	78	5	9	3	58	3
Rembang	″	523	523	2	″	″	483	38
Besoeki	″	703	703	23	″	″	574	106
Pasoeroean	″	2 193	2 193	7	″	″	2 151	35
Kediri	″	671	671	15	″	″	619	37
Madioen	″	5 468	5 468	77	″	″	5 391	″
Soerakarta	″	274	274	77	″	″	197	″
Djokjakarta	″	274	274	″	″	″	274	″
Kedoe	″	48	48	9	″	″	39	″
Banjoemas	″	27	27	1	″	″	25	1
Madoera	2	″	2	″	″	″	2	″
Totalen voor Java en Madoera	2	11 023	11 025	221	30	3	10 551	220
BUITENBEZITTINGEN.								
Palembang	″	451	451	10	17	″	386	38
Sumatra's Oostkust	424	2 472	2 896	62	16	″	2 111	707
Westerafdeeling van Borneo	″	83	83	1	″	″	82	″
Riouw en onderhoorigheden	2	1	3	″	″	″	3	″
Benkoelen	″	167	167	″	″	″	167	″
Atjèh en onderhoorigheden	″	548	548	30	″	″	515	3
Totalen voor de buitenbezittingen	426	3 722	4 148	103	33	″	3 264	748
Algemeene totalen	428	14 745	15 173	324	63	3	13 815	968
Kwade droes.								
JAVA EN MADOERA.								
Batavia	2	65	67	39	19	″	3	6
Cheribon	″	1	1	″	1	″	″	″
Pekalongan	″	28	28	22	5	″	″	1
Semarang	″	4	4	1	3	″	″	″
Soerabaja	4	125	129	8	121	″	″	″
Madoera	″	2	2	2	″	″	″	″
Besoeki	5	60	65	38	21	3	1	2
Pasoeroean	″	4	4	3	″	″	″	1
Kediri	″	11	11	2	8	″	″	1
Madioen	″	27	27	6	15	″	″	6
Soerakarta	″	10	10	″	10	″	″	″
Djokjakarta	″	24	24	″	22	″	″	2
Kedoe	″	8	8	2	1	″	5	″
Banjoemas	″	6	6	3	″	″	3	″
Totalen voor Java en Madoera	11	375	386	126	226	3	12	19
BUITENBEZITTINGEN.								
Sumatra's Oostkust	″	2	2	2	″	″	″	″
Menado	″	3	3	3	″	″	″	″
Atjèh en onderhoorigheden	″	6	6	6	″	″	″	″
Totalen voor de buitenbezittingen	″	11	11	11	″	″	″	″
Algemeene totalen	11	386	397	137	226	3	12	19
Pseudo-kwade droes.								
Bantam	″	1	1	″	″	″	1	″
Batavia	4	11	15	9	1	″	3	2
Soerabaja	11	64	75	13	37	″	17	8
Kediri	2	4	6	2	1	″	3	″
Soerakarta	″	3	3	″	″	″	3	″
Djokjakarta	4	8	12	″	2	″	10	″
Kedoe	″	4	4	″	4	″	″	″
Totalen	21	95	116	24	45	″	37	10
Goedaardige droes.								
Besoeki	3	36	39	2	1	″	35	1
Kedoe	″	2	2	″	″	″	1	1
Banjoemas	″	25	25	2	″	″	22	1
Padangsche Bovenlanden	″	4	4	1	″	″	3	″
Totalen	3	67	70	5	1	″	61	3
Dolheid.								
JAVA EN MADOERA.								
Bantam	″	1	1	″	″	″	″	″
Batavia	″	7	7	1	1	″	″	″
Pekalongan	″	2	2	1	6	″	″	″
Semarang	″	12	12	3	1	″	″	″
Soerabaja	″	5	5	5	9	″	″	″
Soerakarta	″	2	2	1	1	″	″	″
Totalen voor Java en Madoera	″	29	29	11	18	″	″	″
BUITENBEZITTINGEN.								
Padangsche Bovenlanden	″	3	3	″	3	″	″	″
Padangsche Benedenlanden	″	2	2	″	2	″	″	″
Menado	″	3	3	″	1	2	″	″
Totalen voor de buitenbezittingen	″	8	8	″	6	2	″	″
Algemeene totalen	″	37	37	11	24	2	″	″

Bijlage G.

(Zie hoofdstuk J, afd. II, § 1, van het verslag.)

OVERZICHT

van de gehouden aanteekeningen omtrent de verrichte heerendiensten op

JAVA en MADOERA,

met uitzondering van de residentiën SOERAKARTA en DJOKJAKARTA, gedurende

1903.

GEWESTEN. *a)*	Maximum aantal dagdiensten, hetwelk van een heerendienstplichtige jaarlijks gevorderd mag worden. *b)*	Totaal aantal heerendienstplichtigen.	Maximum aantal dagdiensten dat in 1903 van het in de voorgaande kolom genoemde aantal heerendienstplichtigen had mogen gevorderd worden. *f)*	Aantal (volgens de aanteekeningen) gedurende 19				gevord
				arbeid aan wegen.		arbeid aan dammen, waterwerken, dijken en waterleidingen.		verz tra teere brijz verh ma voor po binne
				Onderhoud en gewone herstellingen.	Aanleg en zware herstellingen.	Onderhoud en gewone herstellingen.	Aanleg en zware herstellingen.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	
Gebied buiten de particuliere landen.								
Bantam	20 (32)	124 620	2 492 400	34 281	26 542	27 004	2 160	
Batavia { Domein Bloeboer	20	3 634	72 680	1 523	„	.....	.....	..
Batavia { Afdeeling Krawang	24 (36)	34 589	830 136	67 139	„	20 178	200	
Preanger Regentschappen	*c)* 24 (36)	231 133	3 954 743	*g)* 781 846	*i)* 37 961	54 708	zie noot *i*	zie
Cheribon	*d)* 21 (36)	232 076	3 834 723	.....	.....	234 489	2 547	
Pekalongan	„	*e)* 223 300	3 843 311	335 189	„	123 542	„	
Semarang	„	*e)* 323 441	5 975 248	.....	.....	235 455	4 298	
Rembang	22 (40)	*e)* 204 348	4 495 656	.....	.....	15 618	„	
Soerabaja { Noord-Soerabaja	24 (36)	*e)* 85 217	2 045 226	198 317	„	50 084	„	
Soerabaja { Zuid-Soerabaja	24 (36)	225 873	3 613 968	507 236	5 266	430 965	2 961	
Soerabaja { Bawean	8	7 395	59 160	.....	.....	114	„	
Pasoeroean	„	293 430	5 405 676	*g)* 268 353	150	96 683	46 563	
Besoeki { Andere afdeelingen dan Banjoewangi	24 (36)	134 636	3 231 264	244 175	1 255	42 037	11 226	
Besoeki { Afdeeling Banjoewangi	24 (36)	17 901	429 624	29 660	„	1 069	540	
Banjoemas	21 (39)	115 152	2 418 193	42 584	.....	124 027	8 877	
Kedoe	24	283 647	6 807 528	.....	.....	468 700	20 750	
Madioen	24 (36)	159 377	2 988 530	235 406	3 950	87 770	14 935	
Kediri	30 (36)	179 298	3 734 656	*g)* 1 070 378	5 555	101 552	12 903	zi
Madoera	12	314 879	2 519 032	.....	.....	3 554	4 095	.
Totalen		3 193 946	58 751 754	*h)* 3 816 087	80 679	2 117 549	132 055	*h)*
Particuliere landen.								
Bantam	52	15 712	188 544	10 179	„	4 648	„	
Batavia { Andere afdeelingen dan Krawang	52	221 400	9 298 800	170 665	„	7 995	„	
Batavia { Afdeeling Krawang	52	41 645	„	„	„	„	„	
Cheribon	52	27 530	„	„	„	„	„	
Totalen		306 287	9 487 344	180 844	„	12 643	„	
Algemeene totalen		3 500 233	68 239 098	3 996 931	80 679	2 130 192	132 055	
Over 1902 waren de cijfers:								
gouvernementsgebied		3 232 847	60 618 430	4 499 975	245 942	2 012 148	232 336	
particuliere landen		291 155	12 312 380	211 083	„	11 420	„	
Algemeene totalen		3 524 002	72 930 810	4 711 058	245 942	2 023 568	232 336	

a) Een overzicht van de voor het gouvernementsgebied geldende heerendienstregelingen komt voor op blz. 170/171 van deel I van den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1904.

...nde 19.. ...water ...n ...en. ...eg en ...are ...lingen	Gevorderde dagdiensten ter zake van: verzamelen, transporteeren of verbrijzelen van verhardingsmateriaal voor groote post- en binnenwegen.	het bezetten van wachthuizen.	het vervoeren van personen en troepen op marsch en van hunne goederen. (zie Ind. St. 1875 nº. 110) j)	Totaal dagdiensten in 1903 gepresteerd ter zake van de in de kolommen 5 tot en met 11 vermelde heerendiensten, dus zonder die voor aanleg van irrigatiewerken gevorderd. (Zie kolom 14).	Vergeleken met de opgaven over 1902 wijzen de cijfers in de voorgaande kolom op onderstaande vermeerdering of vermindering. k)	Bovendien is voor aanleg in heerendienst van irrigatiewerken onderstaand aantal dagdiensten gevorderd. in 1903.	in 1902.	Gemiddeld per heerendienstplichtige is gedurende 1903 het navolgend aantal dagdiensten gepresteerd: Zonder die voor den aanleg van irrigatiewerken.	Met inbegrip van die voor den aanleg van irrigatiewerken.	GEWESTEN.
.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.
2 160	271 584	79 570	„	441 141	— 19 549	„	„	3 à 4	3 à 4	Bantam.
. . .	. . . . .	26 280	„	27 803	+ 95	. . . .	. . . .	ruim 7	ruim 7	Batavia.
200	88 523	68 985	„	245 025	+ 53 485	„	„	„ 7	„ 7	
oot *i*	zie noot *g*	100 325	„	974 840	— 58 035	*l*) 6 517	17 755	„ 4	„ 4	Preanger Regentschappen.
2 547	478 001	. . . .	„	715 037	— 2 318	„	21 504	„ 3	„ 3	Cheribon.
„	881 354	. . . .	„	1 340 085	+ 144 717	*m*) 112 633	544 723	„ 6	„ 6	Pekalongan.
4 298	1 380 404	21 173	27	1 641 357	+ 198 421	„	6 453	„ 5	„ 5	Semarang.
„	918 807	. . . .	„	934 425	+ 3 003	„	„	4 à 5	4 à 5	Rembang.
„	174 881	. . . .	„	423 282	— 60 234	„	„	bijna 5	bijna 5	Soerabaja.
2 961	693 073	277 490	„	1 916 991	— 55 925	„	„	ruim 8	ruim 8	
„	14 020	2 190	„	16 324	+ 12 747	„	„	„ 2	„ 2	
46 563	1 023 458	363 352	„	1 798 559	— 67 637	„	322	„ 6	„ 6	Pasoeroean.
11 226	420 857	71 175	„	790 725	— 51 425	*n*) 49 659	68 091	5 à 6	„ 6	Besoeki.
540	85 832	16 425	„	133 526	+ 6 941	„	„	ruim 7	„ 7	
8 877	236 017	224 438	„	635 943	+ 46 104	„	„	„ 5	„ 5	Banjoemas.
20 750	1 295 665	266 690	22	2 051 827	+ 349 205	*o*) 5 572	„	„ 7	„ 7	Kedoe.
14 935	126 603	„	„	468 664	— 77 551	„	„	bijna 3	bijna 3	Madioen.
12 903	zie noot *g*	„	„	1 190 388	+ 7 690	„	54 087	ruim 6	ruim 6	Kediri.
4 095	. . . . .	276 305	„	283 954	+ 656	„	„	bijna 1	bijna 1	Madoera.
32 055	*h*) 8 089 079	1 794 398	49	16 029 896	+ 430 390	174 381	712 935	ruim 5	ruim 5	
„	„	57 305	„	72 132	— 6 992	„	„	4 à 5	4 à 5	Bantam.
„	„	1 170 920	„	1 349 580	— 71 404	„	„	ruim 6	ruim 6	Batavia.
„	„	„	„	„	— 195 112	„	„	„	„	
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	Cheribon.
„	„	1 228 225	„	1 421 712	— 273 508	„	„	4 à 5	4 à 5	
32 055	8 089 079	3 022 623	49	17 451 608	+ 156 882	174 381	712 935	bijna 5	5	
32 336	6 794 544	1 814 472	89	15 599 506	— 1 615 578	712 935	1 175 050	4 à 5	ruim 5	
„	„	1 277 605	„	1 695 220	+ 116 201	„	„	ruim 5	„ 5	
32 336	6 794 544	3 092 077	89	17 294 726	— 1 499 377	712 935	1 175 050	bijna 5	bijna 5	

...k van

b) Waar in deze kolom tweeërlei opgaaf voorkomt, geeft het eerste getal het maximum aantal dagdiensten aan, dat per heerendienstplichtige gevorderd mag worden *buiten* de diensten voor aanleg van irrigatiewerken (wat Bantam en de Preanger Regentschappen aangaat, *buiten* de diensten voor aanleg van wegen en

irrigatiewerken), terwijl de tusschen haakjes geplaatste cijfers betrekking hebben op het vorderbaar maximum, met inbegrip van de zooeven bedoelde diensten. Zie overigens de noten *c* en *d*.

Bij de verschillende heerendienstregelingen is uitdrukkelijk bepaald, dat buiten bedoelde maxima vallen de in kolom 11 van dit overzicht vermelde diensten en die, welke tijdelijk noodig mochten zijn bij rampen van hooger hand of tot afwending van algemeen gevaar.

c) Het maximum van 24 dagdiensten geldt in de Preanger Regentschappen alleen buiten de gewestelijke hoofdplaats en de afdeelingshoofdplaatsen. Op genoemde hoofdplaatsen en daarbuiten, met inbegrip van de eventueel meer benoodigde diensten voor aanleg van wegen en irrigatiewerken, mag het maximum 36 bedragen; zie Ind. St. 1896 n°. 264. Overeenkomstig het aangeteekende in noot *a* is het in kolom 4 uitgetrokken maximum aantal dagdiensten berekend tegen 16 dagen arbeid 's jaars per dienstplichtige *buiten* en 24 per dienstplichtige *op* de hoofdplaatsen.

d) Voor de afdeeling Indramajoe geldt niet het getal 21, maar het cijfer 36 als normaal maximum; zie Ind. St. 1898 n°. 336. In verband daarmede is, bij de berekening van het in kolom 4 uitgetrokken totaal, voor gemelde afdeeling gerekend op een gemiddelde per heerendienstplichtige van 24 dagdiensten per jaar, doch voor de overige afdeelingen op een gemiddelde van 14.

e) De betrekkelijk groote verschillen tusschen de hier vermelde cijfers en die voorkomende in bijlage G van K. V. 1903, worden in de ontvangen opgaven toegeschreven: voor Semarang aan de omstandigheid, dat in de afdeeling Semarang alle diensten door de bevolking zijn afgekocht; voor Pekalongan, omdat werkbare mannen ten onrechte waren vrijgesteld; voor Rembang, omdat personen, die zekere diensten op zich namen, van den anderen arbeid werden vrijgesteld; voor Soerabaja tengevolge van groote sterfte door de in 1902 geheerscht hebbende cholera. Voor Pasoeroean, Besoeki en Madoera zijn de verschillen niet toegelicht.

f) Het in deze kolom vermeld maximum aantal dagdiensten is voor alle gewesten van het gouvernementsgebied uniform berekend. Dooreengenomen is voor elken heerendienstplichtige slechts gerekend op $^2/_3$ van het vorderbaar maximum aantal dagdiensten per jaar, welk gemiddelde, ingevolge het meerendeel der tot de heerendienstordonnantiën behoorende „voorschriften tot uitvoering", ook als maatstaf behoort te gelden bij de verdeeling van den heerendienstarbeid onder de desa's of groepen van bijeengelegen desa's.

Waar in kolom 2 twee maxima zijn opgegeven, is het $^2/_3$ berekend over de kleinste opgaaf, dus zonder te rekenen op de voor aan te leggen irrigatiewerken vorderbare diensten; zie overigens de noten *c* en *d*.

g) Hieronder ook het (niet afzonderlijk opgegeven) aantal dagdiensten, besteed aan het verzamelen van grind, welke diensten onder die in kolom 9 hadden behooren te worden vermeld.

h) In verband met het aangeteekende in noot *g* grijpen de totalen der kolommen 5 en 9 in elkander.

i) Hieronder ook het (niet afzonderlijk opgegeven) aantal dagdiensten, gepresteerd ten behoeve van aanleg van en (of) zware herstellingen aan dammen, waterwerken, dijken en waterleidingen, welk aantal in kolom 8 had vermeld dienen te worden.

j) Deze dienst, welke bovendien tegen betaling geschiedt, wordt alleen gevorderd, indien tegen de vastgestelde loonen geen vrije koelies te bekomen zijn.

k) Voor die gewesten of gedeelten van gewesten, waar in 1903 meer of minder dagdiensten zijn gepresteerd dan in 1902, worden in de ontvangen berichten als de voornaamste oorzaken van die verschillen vermeld, wat de vermeerdering betreft: voor Batavia meer werk aan wegen en dammen in de afdeeling Krawang tengevolge van de vele regens; voor Pekalongan, Semarang, Rembang, Banjoemas, Kedoe en Kediri, het eiland Bawean (Soerabaja) en de afdeeling Banjoewangi der residentie Besoeki meer arbeid voor het verzamelen van grind en bovendien voor Pekalongan en Kediri het onderhoud van wegen, voor Banjoemas het droogleggen der Singomerto-leiding, hetgeen in 1902, tengevolge van de toen geheerscht hebbende cholera, niet plaats had, en voor Kedoe het onderhoud van waterwerken. Als oorzaken van mindere dienstprestatie worden gemeld: voor Bantam minder arbeid door den betrekkelijk geringen regenval in het begin van 1903; voor de Preanger Regentschappen minder werk voor zware herstellingen van wegen, dammen en waterleidingen en voor aanleg van nieuwe wegen; voor Cheribon minder arbeid aan de wegen in het gebergte, waar het verkeer onbeduidend is: Soerabaja, Pasoeroean en Besoeki minder arbeid voor het verzamelen van grind en bovendien voor Soerabaja het onderhoud en de herstelling van dammen en voor Madioen minder werk aan het onderhoud van wegen.

l) Hieronder 4177 dagdiensten voor de voltooiing der Tjihea-werken.

m) Hieronder 28403 dagdiensten voor de uitvoering van de Pemali-werken.

n) Voor verbetering van den waterafvoer in de afdeeling Panaroekan.

o) Niet nader toegelicht in de ontvangen opgaven.

Bijlage H.

(Zie hoofdstuk J, afd. II, § 1, van het verslag.)

OVERZICHT

VAN DE

OPBRENGST

VAN HET

HOOFDGELD van de HEERENDIENSTPLICHTIGEN
(equivalent voor afgeschafte heerendiensten)
in de gouvernementslanden van Java en Madoera

EN VAN DE

DAARUIT BESTREDEN UITGAVEN,

over 1903.

GEWESTEN.	Totaal bedrag van den aanslag van het hoofdgeld over 1903 (à f 1 per heerendienstplichtige, behalve in Pasoeroean, waar f 1,50 moet worden opgebracht). a)	Kosten van aanslag en invordering, zijnde het aan de desahoofden toekomende collecteloon van 8 %.	Zuiver bedrag van den aanslag.	In 1903 is, tengevolge van de afschaffing in 1882 en later van sommige heerendiensten, *uitgegeven* (of —									
				I. het oprichten, herstellen en onderhouden van de districtsgevangenissen, pasangrahans en passantenhuizen.	II. het bewaken van 's lands pakhuizen.	III. het bedienen van nietverpachte overvaarten.	IV. het overbrengen van brieven (districtspost).	V. het leveren van gras voor de paarden der binnenlandsche paardenposterij. b)	VI. het vervoeren van gevangenen en de bewaking van districtsgevangenissen.	VII. het onderhoud van wachthuizen en mijlpalen.	VIII. het onderhoud van pasarloodsen.	IX. het bewaken van pasangrahans.	X. het vervoeren van gouvernementsreizigers en hunne goederen
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
Bantam	f 124 620,—	f 9 969,60	f 114 650,40	f 825,07	f 1 020.—	"	f 4 872,—	"	"	f 139,50	f 148.13	f 2 370,—	Niet voor elk gewest afzonderlijk op te geven.
Batavia (afd. Krawang)	43 445,—	3 475,60	39 969,40	1 135,—	360,—	"	1 254,—	f 900,—	f 2 430,—	285,—	"	840 —	
Preanger Regentschappen	231 510,62	18 520,85	212 989,77	2 414,73^5	2 454,20	f 270,—	12 296,48	4 486.16	8 830,—	319.—	"	7 850,—	
Cheribon	238 265,—	19 061,20	219 203,80	1 593,10	"	240,—	2 268,—	3 821,75	4 596,—	551,—	301,47	1 050,—	
Pekalongan	226 375,—	18 110,—	208 265,—	3 300,—	1 672,—	"	6 109,80	"	10 680,—	521,12^5	508,76	4 416,—	
Semarang	357 852,—	28 628,16	329 223,84	1 595,—	792,—	"	5 460,—	7 754,—	9 600.—	2 108.—	2 179,65	1 680,—	
Rembang	204 348,—	16 347,84	188 000,16	696,05	180,—	"	4 146,30	8 684,—	3 696,—	60,50	344,10	684,—	
Soerabaja: Noord-Soerabaja	96 962,—	7 756,96	89 205,04	925,—	"	"	2 604,—	"	22,80	300,—	376,07	696,—	
Soerabaja: Zuid-Soerabaja	229 533,—	18 362,64	211 170,36	895,—	"	"	4 239,—	"	4 320,—	1 160,—	997,92^5	696,—	
Soerabaja: Bawean	6 348,—	507,84	5 840,16	"	"	"	"	"	"	"	"	"	
Pasoeroean	385 241,—	30 819,28	354 421,72	3 382,78	4 192,—	"	6 826,—	"	7 872,—	1 286,13	597,—	4 428,—	
Besoeki: Andere afdeelingen dan Banjoewangi.	134 636,—	10 770,88	123 865,12	"	120,—	"	2 544,—	"	3 888.—	"	"	1 320,—	
Besoeki: Afd. Banjoewangi.	17 901,—	1 432,08	16 468,92	"	216,—	"	320,—	"	312,—	"	"	612,—	
Banjoemas	144 201,—	11 536,08	132 664,92	302,25	1 688,—	"	4 548,20	"	4 806,—	97,65	25,80	1 345,—	
Kedoe	282 692.—	22 615,36	260 076,64	5 164,39	3 684,—	"	5 526,—	"	8 898,66^5	1 804,58	8 098,93	2 118,—	
Madioen	159 091,—	12 727,28	146 363,72	998,59	1 068.—	"	3 401,—	"	624,—	649,68	1 281,62	2 600,—	
Kediri	179 298,—	14 343,84	164 954,16	520,—	534,—	"	4 668,—	"	4 644.—	410,—	250,—	2 340,—	
Madoera	314 879,—	25 190,32	289 688,68	608,50	8 716,—	"	5 177,—	"	5 280,—	705,50	45,25	1 536,—	
Totalen.	f 3 377 197,62 p)	f 270 175,81	f 3 107 021,81	f 24 355,46^5	f 26 696,20	f 510,—	f 76 259,78	f 25 645,91	f 80 499 46^5	f 10 397,66^5	f 15 154,70^5	f 36 581,—	f 65 000

a) Kolom 2. Voor verscheidene gewesten wijkt het in deze bijlage opgegeven getal heerendienstplichtigen eenigszins af van dat in bijlage G vermeld, hetgeen hieraan is toe te schrijven, dat de tweeërlei opgaven niet op hetzelfde tijdstip zijn afgesloten.

b) Kolom 9. Waar in deze kolom de cijfers ontbreken, is de bediening der binnenlandsche paardenposterij aan aannemers opgedragen.

c) Kolom 21. De in deze kolom uitgetrokken sommen bedragen voor alle gewesten gezamenlijk f 1 617 357,19, of, met inbegrip van de niet gewestelijk gespecificeerde som van f 65 000, bedoeld in kolom 14, f 1 682 357,19, terwijl bovendien nog uit het hoofdgeld is gekweten de mede niet gewestelijk in rekening te brengen som van f 7000 voor gedrukten ten dienste van den aanslag en de inning van het hoofdgeld. Vandaar dat als totaal is uitgetrokken f 1 689 357,19.

d) Kolom 22. De in deze kolom vermelde overschotten bedragen gezamenlijk f 1 489 664,62, waarop in mindering komt (zie de voorgaande noot) f 65 000 + f 7000 = f 72 000, zoodat het overschot daalt tot f 1 417 664,62.

e) Kolom 20. Toegestaan voor 1903 voor het bezetten van wachthuizen in Cheribon.

f) Kolom 20. Toegestaan voor 1903 voor het aanstellen van ambulante wakers in Pekalongan.

g) Kolom 18. Hieronder begrepen f 8000 voor het onderhoud van de hoofd- en secundaire leidingen van de waterwerken in Demak en daarin gelegen werken.

h) Kolom 20. Toegestaan voor 1903 voor het aanstellen van ambulante wakers in de voormalige residentie Djapara.

i) Kolom 20. Hiervan werd toegestaan f 64 641 voor het aanleggen, herstellen en onderhouden van de groote post- en binnenwegen in de residentie Rembang

voor zooveel betreft de in de kolommen 14 t/m 20 vermelde sommen — *toegestaan*) voor:

XI. het kappen en sleepen van het voor de in heerendienst uit te voeren werken benoodigde hout.	XII. XIII. Gewoon onderhoud, herstel en vernieuwing van bruggen en duikers, gelegen: op hoofdplaatsen van residentiën en afdeelingen.	in de groote post- en binnenwegen, buiten de gewestelijke en afdeelingshoofdplaatsen.	XIV. het bewaken van waterwerken.	XV. aanleg, herstel en onderhoud van groote post- en binnenwegen (uitgezonderd het verzamelen van grind).	XVI t/m XIX. de in de noten *e, f, h, i, j, k, l, m, n* en *o* bedoelde diensten.	Totaal der uitgaven die het gevolg waren van afschaffing van heerendiensten. *c*)	Tegenover de in de voorgaande kolom bedoelde uitgaven bleven van den zuiveren aanslag van het hoofdgeld onderstaande bedragen beschikbaar. *d*)	Uitgaven bovendien uit het hoofdgeld bestreden, in afwachting dat tot verdere afschaffing van één of meer categorieën der nog overgebleven heerendiensten kan worden overgegaan. Voor werken aan zoodanige bruggen en duikers, gelegen in de in heerendienst te onderhouden wegen, als worden aangetroffen *buiten* gewestelijke en afdeelingshoofdplaatsen. Gewoon onderhoud.	Herstel, vernieuwing en oprichting.	Voor verbetering en aanleg van wegen en waterwerken.	Te zamen.	GEWESTEN
15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.
"	f 343,—	f17 000,—	f 180,—	f27 350,—	"	f 54 247,70	f 60 402,70	"	"	f 1 812,—	f 1 812,—	Bantam.
"	185 —	2 292,—	180,—	"	"	9 861,—	30 108,40	"	"	"	"	Batavia.
f19 050,—	5 775,—	"	340,—	"	"	64 085,57[5]	148 904,19[5]	f18 950,—	f22 436,—	57 403,—	98 789,—	Preanger Regentschappen.
"	875,—	20 481,—	10 266,—	49 000,—	*e*) f 38 500,—	133 543,32	85 660,48	"	"	1 000,—	1 000,—	Cheribon.
"	6 384,—	32 110,—	1 440,—	"	*f*) 44 640,—	111 781,68[5]	96 483,31[5]	"	"	38 735,—	38 735,—	Pekalongan.
"	2 146,—	24 910,—	*g*) 16 893,—	104 330,—	*h*) 25 000,—	204 447.65	124 776,19	"	"	58 125,—	58 125,—	Semarang.
"	1 050,—	16 252,—	60,—	"	*i*) 89 121,—	124 973,95	63 026,21	"	"	2 777,—	2 777,—	Rembang.
"	845,—	6 084.—	384,—	"	*j*) 14 064,—	26 297,87	62 907,17	"	"	"	"	Soerabaja.
"	3 235,—	20 992,—	"	"	*k*) 51 800,—	88 334,92[5]	122 835,43[5]	"	"	45 145,—	45 145,—	
700,—	140,—	"	"	4 152,—	"	4 992,—	848,16	250,—	"	"	250,—	
"	3 867,—	45 974,—	993,—	76 675,—	*l*) 15 816,—	171 908,91	182 512,81	"	"	35 064,—	35 064,—	Pasoeroean.
"	3 825,—	28 187,—	1 440,—	"	"	41 324,—	82 541,12	"	"	810,—	810,—	Besoeki.
"	956,—	2 800,—	"	"	"	5 216,—	11 252,92	"	"	"	"	
"	1 880,—	17 700,—	"	31 694,—	"	64 086,90	68 578,02	"	"	29 746,—	29 746,—	Banjoemas.
"	4 532,—	45 930,—	"	61 360,—	"	147 116,56[5]	112 960,07[5]	"	"	55 159, —	55 159,—	Kedoe.
"	2 937,—	18 090,—	1 551,—	"	*m*) 29 448,—	62 648,89	83 714,83	"	"	20 879,—	20 879,—	Madioen.
"	3 633,—	23 071,—	"	"	*n*) 35 160,—	75 230,—	89 724,16	"	"	63 846.—	63 846,—	Kediri.
"	1 092,—	14 100,—	"	"	*o*) 190 000.—	227 260,25	62 428,43	"	"	11 366,—	11 366,—	Madoera.
f19 750,— *q*)	f43 700,—	f335 970,—	f33 727,—	f354 561,—	f 533,549,—	f 1 689 357,19 *c*)	f 1 417 664,62	f19 200,—	f22 436,—	f421 867,—	f463 503,—	

en voor het verbrijzelen van materiaal tot verharding van die wegen (de verzameling en het transport van dat materiaal daaronder niet begrepen) en f 24 480 voor bezoldiging van ambulante wakers.

j) Kolom 20. Toegestaan voor het bezetten van wachthuizen in Noord-Soerabaja.

k) Kolom 20. Toegestaan voor het herstellen en onderhouden van dijken, langs de Brantas-, Porong- en Soerabaja-rivieren in Zuid-Soerabaja.

l) Kolom 20. Hiervan werd toegestaan f 2022 voor herstel en onderhoud van de dijken langs de Porong-rivier, f 1350 voor het verzamelen en vervoeren van verhardingsmateriaal ten behoeve van een drietal wegen en f 12 444 voor het begieten van in heerendienst te onderhouden groote post- en binnenwegen in Pasoeroean.

m) Kolom 20. Toegestaan voor bezoldiging van ambulante wakers in Madioen.

n) Kolom 20. Hiervan werd toegestaan f 4200 voor het herstellen en onderhouden van de dijken langs de Brantas-rivier en f 30 960 voor het bezetten van wachthuizen in Kediri.

o) Kolom 20. Toegestaan voor het aanleggen, herstellen en onderhouden van groote post- en binnenwegen in de residentie Madoera, het verzamelen en transporteeren van grind daaronder begrepen.

p) Kolom 2. De werkelijke aanslag heeft bedragen f 3 378 826. Daarvan zijn echter in mindering gebracht de sommen van f 657, f 5,38, f 731, f 90 en f 145, die op ult. 1903 respectievelijk in de residentiën Batavia, Preanger Regentschappen, Cheribon, Semarang en Pasoeroean nog moesten worden geïnd. Van daar dat in deze kolom als totaal een bedrag van f 3 377 127,62 is uitgetrokken.

q) Kolom 15. Voor de gewesten, ten opzichte van welke niets is uitgetrokken, gaan de posten voor kap- en sleeploonen op in de uitgaven voor koelieloonen ten behoeve van bruggen en duikers.

Bijlage J.

(Zie hoofdstuk J, afd. II, § 2, van het verslag.)

OVERZICHTEN

VAN DE

GEHOUDEN AANTEEKENINGEN

OMTRENT DE

VERRICHTE HEERENDIENSTEN

IN

sommige gewesten der buitenbezittingen

GEDURENDE

1903. *)

*) In de overige in deze bijlage niet genoemde gewesten worden van de onder 's Gouvernements rechtstreeksch bestuur staande inboorlingen geen of doorgaans geen heerendiensten gevorderd.

Sumatra's Westkust. *a*)

ONDERDEELEN VAN HET GEWEST.	Aantal		Aantal dagdiensten *b*) gedurende 1903 gevorderd voor:					Gemiddeld aantal dagdiensten gedurende 1903 van elken heerendienstplichtige voor de hierbedoelde algemeene diensten gevorderd.
	tot arbeid bekwame mannen.	heerendienstplichtigen.	gewoon onderhoud van bruggen.	gewoon onderhoud van wegen.	andere burgerlijke landswerken.	militaire landswerken.	Totaal.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Padangsche Benedenlanden *c*)	86 530	75 557	142 936	857 347	24 225	„	1 024 508	ruim 13,5
Padangsche Bovenlanden	232 639	197 854	270 620	1 500 819	62 194	„	1 833 633	„ 9,2
Tapanoeli.	76 731	54 671	87 606	408 904	31 038	„	527 548	„ 9,6
Totalen. . . .	395 900	328 082	501 162	2 767 070	117 457	„	3 385 689	ruim 10,3
Over 1902 was opgegeven *d*) . . .	393 379	328 890	570 497	2 790 244	50 541	„	3 411 282	„ 10,3

a) Voor dit gouvernement gelden, met betrekking tot de heerendiensten, nog de voorloopige regeling in Ind. St. 1877 n°. 248, zoomede de proefregelingen van 1881 en 1883, bedoeld in K. V. 1882, blz. 74, en in K. V. 1884, blz. 71.

b) De uit dit gewest ontvangen opgaven hebben slechts betrekking op een deel der zoogenaamde algemeene diensten. Nopens den omvang der bijzondere diensten (bezetten van wachthuizen, het doen van diensten bij de inlandsche hoofden en ambtenaren, het bewaken van landsgebouwen, enz.) zijn geen mededeelingen ontvangen.

c) Ingevolge Ind. St. 1858 n°s. 66 en 67 staat het den heerendienstplichtigen ter hoofdplaats Padang vrij om de heerendiensten af te koopen, tegen betaling van een equivalent van f 4 per jaar en per hoofd.

d) In deze opgaven waren de in de onderafdeeling Nias gepresteerde diensten niet begrepen.

Benkoelen. *a*)

AFDEELINGEN.	Aantal heerendienstplichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 42 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1903 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van:							Zoodat in 1903 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 10):
			gewoon onderhoud van:		aanleg, zware herstelling en vernieuwing van:		het vervoeren van gouvernementsgoederen en gelden.	het vervoeren van gouvernementsreizigers (troepen en personen op marsch daaronder begrepen).	Totaal.	
			groote wegen.	bruggen en duikers in de groote wegen.	groote wegen.	bruggen en duikers in de groote wegen.				
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Benkoelen (voor zooveel de hoofdplaats betreft) . . .	1 632	68 544	„	„	„	„	13	13	26	68 518
Ommelanden van Benkoelen .	5 261	220 962	67 428	1 351	48 370	12 725	4 782	12 078	146 734	74 228
Moko Moko.	3 773	158 466	47 616	4 459	19 298	3 532	323	3 794	79 022	79 444
Lais.	4 490	188 580	46 031	2 981	31 046	8 766	30	2	88 856	99 724
Seloema	5 739	241 038	122 215	4 227	21 608	21 892	„	160	170 102	70 936
Mana en Pasoemah Oeloe Mana	7 325	307 650	99 677	31 785	24 555	38 376	„	„	194 393	113 257
Kauer	3 395	142 590	79 382	778	5 968	31 027	„	„	117 155	25 435
Kroë	6 443	270 606	182 630	157	„	„	260	„	183 047	87 559
Totalen	38 058	1 598 436	644 979	45 738	150 845	116 318	5 408	16 047	979 335	619 101
Over 1902 was opgegeven.	38 558	1 619 436	580 370	90 056	160 910	81 292	2 310	8 581	923 519	695 917

a) Zie voor de op 1 Januari 1897 in werking getreden heerendienstregeling voor dit gewest Ind. St. 1896 n°. 262, juncto 1898 n°. 188. De „voorschriften ter uitvoering" zijn afgedrukt in Bijbl. Ind. St. n°. 5198.

Lampongsche Districten. *a)*

AFDEELINGEN.	Aantal heeren-dienst-plichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 30 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1903 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: onderhoud van: groote post- en binnenwegen.	bruggen en duikers in de groote post- en binnenwegen.	waterwegen (voor zooveel op 1 April 1892 reeds in gebruik).	het vervoeren van gouvernementsgoederen en gelden.	het vervoeren van gouvernementsreizigers (troepen en personen op marsch daaronder begrepen).	Totaal.	Zoodat in 1903 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 9):
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Teloek Betoeng (hoofdplaats)	614	18 420	15 754	„	2 460	176	30	18 420	„
Ommelanden van Teloek Betoeng	6 255	187 650	183 405	2 977	„	„	1 101	187 483	167
Sepoetih	6 927	207 810	184 822	21 981	„	65	468	207 336	474
Sekampong	4 241	127 230	119 928	7 166	„	83	„	127 177	53
Toelang Bawang	9 670	290 100	275 487	10 546	„	54	„	286 087	4 013
Katimbang	3 131	93 930	49 209	29 041	„	32	32	78 314	15 616
Semangka	2 962	88 860	66 341	5 901	„	355	328	72 925	15 935
Totalen . . .	33 800	1 014 000	894 946	77 612	2 460	765	1 959	977 742	36 258
Over 1902 was opgegeven. .	34 273	1 028 190	694 439	97 249	2 748	1 194	1 493	797 123	231 067

a) Zie voor de op 1 April 1892 in werking getreden heerendienstregeling Ind. St. 1892 n°. 39, juncto 1897 n°. 93 en 1902 n°. 278. De „voorschriften ter uitvoering" zijn opgenomen in Bijbl. Ind. St. n°. 5280.

Palembang. *a)*

AFDEELINGEN.	Aantal heeren-dienst-plichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 52 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1903 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: onderhoud en gewone herstelling van: heerendienstwegen, benevens het verzamelen van verhardingsmateriaal.	bruggen en duikers.	onderhoud van waterwegen.	zware herstelling van de in kolom 4 en 5 genoemde werken.	het vervoeren van reizigers en hunne goederen (Ind. St. 1870 nos. 16 en 99).	aanleg van wegen, bruggen en duikers.	Totaal.	Zoodat in 1903 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 11):
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Tebing Tinggi *b)*	26 493	1 377 636	666 276	30 194	16 002	434	340	20 710	733 956	643 680
Lematang Oeloe en Ilir, Kikim en Pasoemahlanden . . .	27 660	1 438 320	686 201	62 867	60 589	6 058	55	31 863	847 633	590 687
Komering en Ogan Oeloe, Emin en de Ranau-districten . .	33 892	1 762 384	921 334	27 818	7 850	1 999	5 070	„	964 071	798 313
Moesi Ilir.	10 532	547 664	113 625	2 087	332	139 153	434	„	255 631	292 033
Ogan en Komering Ilir en Blidah	26 998	1 403 896	95 694	11 654	44 184	„	974	„	152 506	1 251 390
Iliran en Banjoeasin	12 956	673 712	54 874	15 510	41 333	1 758	506	20 990	134 971	538 741
Totalen . . .	138 531	7 203 612	2 538 004	150 130	170 290	149 402	7 379	73 563	3 088 768	4 114 844

a) Zie voor de op 1 Januari 1903 in werking getreden heerendienstregeling Ind. St. 1902 n°. 321, juncto 1903 n°. 185. De „voorschriften ter uitvoering" zijn afgedrukt in Bijbl. Ind. St. n°. 5744.

b) Voor de inlandsche en met haar gelijkgestelde bevolking ter hoofdplaats Palembang zijn de diensten voor het onderhoud van bruggen en wegen aldaar vervangen door eene belasting in geld (zie Ind. St. 1877 n°. 198).

Banka en onderhoorigheden. *a*)

DISTRICTEN.	Aantal heerendienstplichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 36 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1903 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: gewoon onderhoud van: groote post- en binnenwegen.	gewoon onderhoud van: bruggen en duikers.	gewoon onderhoud van: waterwegen (voor zooveel op ult. 1891 reeds in gebruik).	gewoon onderhoud van: Te zamen.	herstellingen aan: groote post- en binnenwegen.	herstellingen aan: bruggen en duikers.	herstellingen aan: waterwegen (voor zooveel op ult. 1891 reeds in gebruik).	herstellingen aan: Te zamen.	het vervoeren van postpakketten.	het vervoeren van gouvernementsgoederen en gelden.	het vervoeren van gouvernementsreizigers (troepen en personen op marsch daaronder begrepen).	Totaal.	Zoodat in 1903 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 15):
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
Muntok . . .	2 242	80 712	19 387	840	„	20 227	„	„	„	„	7 493	572	9 735	38 027	42 685
Djeboes . . .	604	21 744	7 869	313	„	8 182	„	„	„	„	2 550	560	6 878	18 170	3 574
Blinjoe. . . .	699	25 164	17 607	601	„	18 208	„	„	„	„	871	74	1 511	20 664	4 500
Soengeiliat . .	961	34 596	15 462	986	„	16 448	„	„	„	„	5 548	2 060	4 647	28 703	5 893
Merawang . .	1 079	38 844	26 681	1 256	„	27 937	„	„	„	„	1 374	670	958	30 939	7 905
Pangkalpinang.	2 028	73 008	37 049	2 705	202	39 956	„	„	„	„	2 739	251	2 865	45 811	27 197
Soengeislan . .	1 475	53 100	25 598	1 311	280	27 189	2 865	92	„	2 957	554	48	2 013	32 761	20 339
Koba	800	28 800	13 418	232	„	13 650	„	„	„	„	1 762	83	3 134	18 629	10 171
Toboali . . .	1 612	58 032	32 459	860	„	33 319	„	„	„	„	929	1 433	2 607	38 288	19 744
Eiland Lepar .	575	20 700	13 124	161	„	13 285	„	„	„	„	237	„	„	13 522	7 178
Totalen . .	12 075	434 700	208 654	9 265	482	218 401	2 865	92	„	2 957	24 057	5 751	34 348	285 514	149 186
Over 1902 was opgegeven .	11 750	423 000	211 519	8 916	362	220 797	„	„	„	„	23 709	4 657	37 160	286 323	136 677

a) De sedert 1892 gegolden hebbende heerendienstregeling (Ind. St. 1891 n°. 171, juncto 1897 n°. 283) is, met ingang van 1 Juli 1902, vervangen door die in Ind. St. 1902 n°. 241. De „voorschriften ter uitvoering" (Bijbl. Ind. St. n°. 4660) zijn onveranderd gehandhaafd.

Billiton. *a*)

DISTRICTEN.	Aantal heerendienstplichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks mag beschikt worden, berekend tegen 24 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1903 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: onderhoud, aanleg, bouw en herstelling *b*) van: groote wegen en belangrijke binnenwegen (behalve op de gewestelijke hoofdplaats).	onderhoud, aanleg, bouw en herstelling *b*) van: bruggen en duikers in de voormelde wegen (behalve op de gewestelijke hoofdplaats).	onderhoud, aanleg, bouw en herstelling *b*) van: districtsgevangenissen.	onderhoud, aanleg, bouw en herstelling *b*) van: waterwegen (voor zooveer op 1 October 1894 in gebruik).	onderhoud, aanleg, bouw en herstelling *b*) van: Te zamen.	het vervoeren van brieven.	het vervoeren van gouvernementsgoederen en gelden.	het vervoeren van troepen op marsch en hunne goederen.	Totaal.	Zoodat in 1903 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 12):
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
Tandjoeng Pandan .	2 935	70 440	500	„	„	„	500	3 456	„	„	3 956	66 484
Boeding	1 596	38 304	7 676	79	„	„	7 755	1 777	„	„	9 532	28 772
Manggar	991	23 784	5 220	955	„	„	6 175	1 926	„	„	8 101	15 683
Linggang	334	8 016	731	111	„	„	842	336	„	„	1 178	6 838
Dindang	1 568	37 632	1 572	433	„	„	2 005	2 160	„	„	4 165	33 467
Totalen . . .	7 424	178 176	15 699	1 578	„	„	17 277	9 655	„	„	26 932	151 244
Over 1902 was opgegeven	7 198	172 752	19 969	1 341	„	„	21 310	9 686	„	„	30 996	141 756

a) Zie voor de op 1 Januari 1900 in werking getreden heerendienstregeling Ind. St. 1899 n°. 278. De „voorschriften ter uitvoering" zijn opgenomen in Bijbl. Ind. St. n°. 5438.

b) Diensten voor aanleg, bouw of herstelling van de in de kolommen 4 t/m 7 genoemde werken kwamen niet voor.

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. *a*)

AFDEELINGEN.	Aantal heerendienstplichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 26 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1903 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: onderhoud en gewone herstellingen / eersten aanleg, zware herstelling of vernieuwing van land- en waterwegen.	bruggen en duikers.	wachthuizen.	pasanggrahans.	Te zamen.	militaire werken, bij volstrekte onmogelijkheid om vrije koelies te bekomen.	het bezetten van wachthuizen.	het transport van gouvernementsgoederen.	het transport van in dienst reizende landsdienaren en hunne goederen.	Totaal.	Zoodat in 1903 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 13):
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
Bandjermasin en Ommelanden	8 206	213 356	*b*) 30 780 *b*) 8 845	8 487 6 417	„ „	„ „	39 267 15 262	„	53 258	1 020	473	109 280	104 076
Amoentai	32 390	842 140	226 132 3 750	2 103 „	974 „	„ „	229 209 3 750	„	92 055	353	81	325 448	516 692
Kendangan	49 217	1 279 642	114 582 567 677	843 27 252	„ 22	27 30	115 452 594 981	479	156 402	118	520	867 952	411 690
Doesoenlanden	7 565	196 690	3 762 „	175 89	15 44	22 „	3 974 133	„	36 300	77	1 699	42 183	154 507
Dajaklanden	6 409	166 634	24 200 210	191 240	„ „	360 „	24 751 450	„	2 920	„	3 890	32 011	134 623
Martapoera	13 514	351 364	72 353 „	1 310 „	16 „	814 702	74 493 702	„	23 058	„	1 383	99 636	251 728
Sampit	5 059	131 534	3 286	40	„	„	3 326	„	5 893	„	535	9 754	121 780
Totalen	122 360	3 181 360	475 095 580 482	13 149 33 998	1 005 66	1 223 732	490 472 615 278	479	369 886	1 568	8 581	1 486 264	1 695 096
Over 1902 was opgegeven	120 633	3 136 458	652 803 341 217	24 811 35 817	625 19	854 50	679 093 377 103	1 724	368 276	5 994	8 672	1 440 862	1 695 596

a) Zie voor de op 1 Augustus 1898 in werking getreden heerendienstregeling Ind. St. 1898 n°. 181. De „voorschriften ter uitvoering" zijn opgenomen in Bijbl. Ind. St. n°. 5292.

b) In de kolommen 4 t/m 8 zijn de opgaven tweeledig: de in de eerste plaats genoemde getallen betreffen de diensten voor onderhoud en gewone herstellingen der aangeduide werken; de in de tweede plaats vermelde die voor eersten aanleg, zware herstelling of vernieuwing gevorderd.

Celebes en onderhoorigheden. *a*)

AFDEELINGEN.	Aantal heerendienstplichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks mag beschikt worden, berekend tegen 38 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1903 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: onderhoud / eersten aanleg van wegen.	bruggen en duikers.	wachthuizen (buiten afdeelingshoofdplaatsen).	regentswoningen.	Te zamen.	het vervoeren van gouvernementsreizigers en goederen.	het bewerken der ornamentspadivelden en het leveren van volgelingen aan regenten en hoofden bij dienstreizen en plechtige gelegenheden en bij door hen te vieren feesten.	het verzamelen en aanvoeren te Makasser van het te dier plaatse voor de wegen benoodigde verhardingsmateriaal. *b*)	het bezetten van wachthuizen en het doen van nachtelijke rondes.	Totaal.	Zoodat in 1903 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 13):
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
Makasser *c*)	7 858	298 604	3 904 „	75 „	„ „	„ „	3 979 „	140	„	21 075	33 234	58 428	240 176
Noorderdistricten	19 037	723 406	59 261 „	12 521 11 009	112 „	2 025 „	73 919 11 009	2 030	10 003	„	40 503	137 464	585 942
Zuiderdistricten	23 677	899 726	217 789 „	17 717 „	9 „	„ „	235 515 „	3 602	4 550	„	81 828	325 495	574 231
Oosterdistricten	16 153	613 814	41 784 „	4 681 „	10 „	140 187	46 615 187	1 080	3 190	„	69 184	120 256	493 558
Takalar	12 991	493 658	*d*) 59 083 *d*) 7 704	4 196 24	624 10	„ „	63 903 7 738	477	3 347	„	14 267	89 732	403 926
Saleier	18 065	686 470	51 120 200	2 707 50	28 „	3 206 „	57 061 250	23	4 682	„	20 605	82 621	603 849
Bima	322	12 236	„ „	„ „	„ „	„ „	„ „	„	„	„	4 480	4 480	7 756
Tontoli	373	14 174	787 „	85 „	„ „	„ „	872 „	„	„	„	114	986	13 188
Totalen	98 476	3 742 088	433 728 7 904	41 982 11 083	783 10	5 371 187	481 864 19 184	7 352	25 772	21 075	264 215	819 462	2 922 626
Over 1902 was opgegeven	98 476	3 742 088	270 282 20	38 395 6 533	584	4 303 980	313 564 7 533	7 822	28 534	19 904	300 490	677 847	3 064 241

a) Zie voor de op 1 Maart 1900 in werking getreden heerendienstregeling Ind. St. 1900 n°. 55. De „voorschriften ter uitvoering" zijn opgenomen in Bijbl. Ind. St. n°. 5477.

b) Deze diensten rusten uitsluitend op de dienstplichtige bevolking der Spermunde-eilanden.

c) Hieronder niet begrepen de gewestelijke hoofdplaats en hare buitenwijken, uitmakende de onderafdeeling Makasser, alwaar de heerendiensten met 1 Januari 1891 door eene belasting in geld zijn vervangen (vgl. Ind. St. 1891 n°. 111, zoomede de noot op blz. 67 van K. V. 1892).

d) In de kolommen 4 t/m 8 zijn de opgaven tweeledig: de aldaar in de eerste plaats genoemde getallen betreffen de diensten voor het onderhoud der aangeduide werken; de in de tweede plaats vermelde die voor eersten aanleg gevorderd.

Menado *a*)

AFDEELINGEN.	Aantal heerendienstplichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 32 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1903 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: onderhoud en gewone herstelling van: wegen.	bruggen en duikers.	dammen, waterwerken, dijken en waterleidingen.	aanleg, zware herstelling of vernieuwing van de in de kolommen 4, 5 en 6 genoemde werken.	het bezetten van wachthuizen.	het vervoeren van gouvernementsreizigers en goederen.	aanleg van irrigatiewerken.	Totaal.	Zoodat in 1903 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 11):
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
MINAHASA.											
Menado	5 233	167 456	42 540	973	36	54 016	9 296	„	„	106 861	60 595
Tondano	9 637	308 384	58 868	565	3	94 077	13 103	„	„	166 616	141 768
Amoerang	7 891	252 512	76 890	3 354	„	36 752	12 332	442	„	129 770	122 742
GORONTALO.											
Gorontalo	14 836	474 752	69 189	6 701	10 961	1 140	1 970	„	„	89 961	384 791
Totalen	37 597	1 203 104	247 487	11 593	11 000	185 985	36 701	442	„	493 208	709 896
Over 1902 was opgegeven	35 032	1 121 024	187 433	11 545	23 703	143 668	41 046	1 282	„	408 677	712 347

a) Voor de Minahasa en de gouvernements-districten der afdeeling Gorontalo gelden de respectievelijk met 1 Januari en 1 Juli 1900 in werking getreden heerendienstregelingen in Ind. St. 1899 n°. 270 (juncto 1903 n°. 359) en 1900 n°. 152. De „voorschriften ter uitvoering" zijn opgenomen in Bijbl. Ind. St. n°. 5434 (Minahasa) en 5498 (Gorontalo).

Amboina *a*).

AFDEELINGEN.	Aantal heerendienstplichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 36 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1903 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: gewoon onderhoud van: wegen.	bruggen en duikers.	Totaal.	herstellingen aan: wegen.	bruggen en duikers.	Totaal.	het vervoeren van troepen en personen op marsch en van hunne goederen.	Totaal.	Zoodat in 1903 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 11):
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Amboina (hoofdplaats)	513	18 468	2 790	„	2 790	395	„	395	„	3 185	15 283
Amboina (overig gedeelte der afd.)	3 493	125 748	12 673	1 457	14 130	3 724	1 163	4 887	„	19 017	106 731
Saparoea	6 010	216 360	20 327	1 011	21 338	5 994	799	6 793	„	28 131	188 229
Kajeli	400	14 400	480	120	600	180	60	240	„	840	13 560
Masarete	1 030	37 080	2 142	918	3 060	918	612	1 530	„	4 590	32 490
Amahei	537	19 332	260	100	360	130	50	180	„	540	18 792
Wahaai	636	22 896	2 140	„	2 140	„	„	„	„	2 140	20 756
Totalen	12 619	454 284	40 812	3 606	44 418	11 341	2 684	14 025	„	58 443	395 841
Over 1902 was opgegeven	14 209	511 524	57 829	17 213	75 042	53 005	42 464	95 469	„	170 511	341 013

a) Zie voor de op 1 Juni 1892 in werking getreden heerendienstregeling Ind. St. 1892 n°. 67. De „voorschriften ter uitvoering" zijn opgenomen in Bijbl. Ind. St. n°. 4662. In de afdeeling Banda worden in gewone tijden geen heerendiensten gevorderd; zie Ind. St. 1866 n°. 42.

Bali en Lombok. *a)*

AFDEELINGEN.	Aantal heerendienstplichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks mag beschikt worden, berekend tegen 42 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1903 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: onderhoud en gewone herstellingen / eersten aanleg, zware herstelling of vernieuwing van: wegen.	bruggen en duikers.	mijlpalen.	wachthuizen.	Te zamen.	het bewaken van gevangenissen en andere landsgebouwen.	het bezetten van wachthuizen	het doen van nachtelijke rondes.	het vervoer van gouvernements-goederen en gelden.	het vervoer van in dienst reizende landsdienaren en hunne goederen.	het vervoer van personen en troepen op marsch.	Totaal	Zoodat in 1903 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 15):
1.	2	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
Boeleleng .	24 478	1 028 076	*b)*161 623	3 642	10	67	165342	3 650	133 387	6 899	„	297	„	320971	707 105
			b) 127	11 269	„	„	11396								
Djembrana .	3 716	156 072	26 884	3 272	„	„	30156	1 460	8 618	5 809	„	8	„	51996	104 076
			2 966	2 979	„	„	5945								
Totalen .	28 194	1 184 148	188 507	6 914	10	67	195498	5 110	142 005	12 708	„	305	„	372967	811 181
			3 093	14 248	„	„	17341								
Over 1902 was opgegeven . . .	28 085	1 179 570	128 403	4 566	862	20	133851	1 765	108 011	10 885	2 377	20	„	297114	882 456
			37 732	1 685	„	788	40205								

a) Zie voor de op 1 Juli 1902 in werking getreden heerendienstregeling Ind. St. 1902 n°. 228. De „voorschriften ter uitvoering" zijn opgenomen in Bijbl. Ind. St. n°. 5715.

b) In de kolommen 4 t/m 8 zijn de opgaven tweeledig: de in de eerste plaats genoemde getallen betreffen de diensten voor onderhoud en gewone herstellingen der aangeduide werken; de in de tweede plaats vermelde die voor eersten aanleg, zware herstelling of vernieuwing gevorderd.

Bijlage K.

(Zie hoofdstuk J, afd. III, van het verslag.)

OVERZICHTEN,

meerendeels over 1902 en 1903,

BETREFFENDE DE

LANDRENTE

EN

ANDERE LANDELIJKE INKOMSTEN.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in bouws) der in 1903						Bedrag van den onzuiveren aanslag der voor vast aangeslagen gronden in 1902.
	voor vast aangeslagen gronden					niet voor vast aangeslagen — wisselvallig beplante — gronden.	
	Sawahs.	Tegalvelden.	Nipahbosschen.	Boomgaarden.	Woonerven (belastbare).		
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Bantam	93 971	30 625	420	7 053	155	a) 909	f 592 872,—
Batavia: Domein Bloeboer	873	242	„	„	160	„	7 721,—
Batavia: Afd. Krawang	62 365	362	„	2 202	2 233	a) 3 504	194 451,58[5]
Preanger Regentschappen	324 454	387 113	„	4 211	540	8 553	b) 1 377 093,67
Cheribon	210 364	24 623	79	9 534	6 467	4 676	1 226 778,—
Pekalongan	239 231	33 556	73	1 483	11 654	1 940	1 380 594,50
Semarang	397 413	50 732	419	2 278	33 415	a) 22 467	b) 1 747 766,30
Rembang	223 993	51 768	„	425	8 719	40	b) 853 689,84
Soerabaja	316 558	42 751	1 085	4 145	19 260	331	2 042 704,—
Pasoeroean	140 989	124 024	305	434	12 098	8 539	1 994 022,12[5]
Besoeki	96 507	91 079	„	4 073	5 343	1 769	1 234 061,—
Banjoemas	133 775	53 636	542	18 167	32 567	12 769	971 674,99
Kedoe	217 120	76 601	133	7 387	24 059	33 787	1 615 965,—
Madioen	176 034	24 004	„	3 146	68 583	11 759	766 984,—
Kediri	160 534	49 978	„	36	40 805	9 229	1 270 927,63
Madoera	103 623	240 168	1 067	423	801	10 716	818 098,50
Totalen	2 897 804	1 281 262	4 123	64 997	266 859	130 988	b) f 18 095 399,14

a) Hieronder begrepen de door de inlandsche bevolking met koffie beplante gronden, welke aanplantingen in Bantam en in de afdeeling Djapara der residentie Semarang van 1 Januari 1894 en in de afdeeling Krawang der residentie Batavia van 1 Januari 1895 af, niet weer onder het gouvernements-monopolie vallen. Te dier zake is voor Bantam eene uitgestrektheid van 368, voor Krawang van ruim 42 en voor Djapara van ongeveer 380 bouws opgegeven. De aanslag der produceerende plantsoenen beliep voor 1903 in de drie genoemde gewesten respectievelijk f 951,75, f 57,04[5] en f 161, tegen f 378,30, f 98,10 en f 361 in 1902.

De onzuivere aanslag, in kolom 8 bedoeld, was voor 1903							De onzuivere aanslag der voor vast aangeslagen gronden bedroeg alzoo voor 1903 (kolom 8 + kolom 11 — kolom 15).
te vermeerderen, door:				te verminderen, door:			
benuttiging van betere gegevens (toepassing van art. 2 der Ord. in Ind. St. 1878 n°. 110 en, voor zooveel de Preanger Regentschappen betreft, art. 10 der Ord. in Ind. St. 1896 n°. 126).	het belastbaar worden van nieuwe sawahs in het 4de oogstjaar.	uitbreiding van voor vast aangeslagen gronden (tegalvelden, nipahbosschen, boomgaarden en woonerven).	Totaal.	benuttiging van betere gegevens (toepassing van art. 2 der Ord. in Ind. St. 1878 n° 110 en, voor zooveel de Preanger Regentschappen betreft, art. 10 der Ord. in Ind. St. 1896 n°. 126).	het te niet gaan of de veranderde bestemming van gronden, die daardoor buiten de landrente vallen.	Totaal.	
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
f 2 278,—	f 1 482,—	f 3 524,50	f 7 284,50	f 726,—	f 1 055,—	f 1 781,—	f 598 375,50
„	„	2,43^5	2,43^5	„	10,63	10,63	7 712,80^5
„	565,64^5	260,62^5	826,27	„	727,08^5	727,08^5	194,550,77
970,12^5	1 299,50	3 899,54	6 169,16^5	169,03^5	3 645,98	3 815,01^5	c) 1 379 447,82
658,—	2 655,—	2 170,—	5 483,—	605,—	5 003,—	5 608,—	1 226 648,—
„	5 454,50	5 075,26	10 529,76	„	13 480,75	13 480,75	1 377 643,51
„	2 286,—	16 221,26	18 507,26	„	13 233,56	13 233,56	d) 1 753 040,—
„	„	742,—	742,—	„	971,—	971,—	853 460,84
79,—	459,25	512,75	1 051,—	86,—	2 430,—	2 516,—	2 041 239,—
199,—	576,94^5	12 089,34	12 865,28^5	2 026,—	4 013,58	6 039,58	2 000 847,83
„	958,—	12 288,50	13 246,50	„	1 513,—	1 513,—	1 245 794,50
„	2 679,98	3 323,21	6 003,19	„	3 584,15^5	3 584,15^5	974 094,02^5
„	„	1 584,—	1 584,—	„	2 869,—	2 869,—	1 614 680,—
„	1 972,—	356,—	2 328,—	„	2 100,—	2 100,—	767 212,—
„	200,—	7 617,54	7 817,54	„	11 868,17	11 868,17	1 266 877,—
„	„	1 366,—	1 366,—	„	128,—	128,—	819 336,50
f 4 184,12^5	f 20 588,82	f 71 032,96	f 95 805,90^5	f 3 912,03^5	f 66 632,91	f 70 244,94^5	f 18 120 960,10

b) Verbeterde opgaaf.

c) Hiervan f 1 278 416,71 voor dat gedeelte van het gewest, waar de nieuwe landrenteregeling (Ind. St. 1896 n°. 126) is ingevoerd. De rest, ad f 101 031,11, betreft, met de in kolom 22 vermelde som van f 13 436,49^5, het nog op den ouden voet aangeslagen gedeelte.

GEWESTEN.	Het bedrag van den onzuiveren aanslag voor 1903 (kolom 16) was te verminderen met de volgende sommen, ter zake van vrijstelling of afschrijving, als:				In 1903 was dus aan landrente werkelijk te heffen:		
	wegens deugdelijk geconstateerd misgewas.	wegens andere buitengewone en gewichtige redenen.	wegens het onbeplant blijven van voor vast aangeslagen gronden.	Totaal der verminderingen wegens vrijstellingen of afschrijvingen.	ter zake van de voor vast aangeslagen gronden (de onzuivere aanslag vermeld in kolom 16, verminderd volgens kolom 20).	ter zake van de niet voor vast aangeslagen gronden, bedoeld in kolom 7.	In 't geheel.
	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.
Bantam	f 53 042,14^{5}	"	f 31 407,89^{5}	f 84 450,04	f 513 925,46	f 2 100,25	f 516 025,71
Batavia { Domein Bloeboer	"	"	"	"	7 712,80^{5}	"	7 712,80^{5}
Batavia { Afd. Krawang	84 346,56^{5}	"	27 932,93	112 279,49^{5}	82 271,27^{5}	6 535,53^{5}	88 806,81
Preanger Regentschappen	33 150,84	*e*) f 91,73	9 694,78	42 937,35	1 336 510,47	13 436,49^{5}	1 349 946,96^{5}
Cheribon	129 987,24	"	16 788,50	146 775,74	1 079 872,26	9 647,50	1 089 519,76
Pekalongan	31 547,70	"	15 243,98	46 791,68	1 330 851,83	3 788,—	1 334 639,83
Semarang	101 050,48^{5}	*f*) 837,15	59 502,93	161 390,56^{5}	1 591 649,43^{5}	48 987,20^{5}	1 640 636,64
Rembang	23 111,77	"	10 188,66^{5}	33 300,43^{5}	820 160,40^{5}	61,16	820 221,56^{5}
Soerabaja	76 739,32^{5}	*f*) 8 380,—	23 116,20	108 235,52^{5}	1 933 003,47^{5}	662,—	1 933 665,47^{5}
Pasoeroean	5 447,88	"	3 997,75	9 445,63	1 991 402,20	32 756,77	2 024 158,97
Besoeki	2 490,11	"	717,41	3 207,52	1 242 586,98	4 595,—	1 247 181,98
Banjoemas	17 582,83	*g*) 1 721,37^{5}	30 229,80	49 534,00^{5}	924 560,02	25 323,50	949 883,52
Kedoe	63 929,87	"	14 442,82	78 372,69	1 536 307,31	105 869,—	1 642 176,31
Madioen	10 214,—	"	7 348,59	17 562,59	749 649,41	14 191,—	763 840,41
Kediri	54 873,31^{5}	"	3 028,—	57 901,31^{5}	1 208 975,68^{5}	23 716,—	1 232 691,68^{5}
Madoera	52 742,90	"	3 916,34	56 659,24	762 677,26	17 322,—	779 999,26
Totalen	f 740 256,97^{5}	f 11 030,25^{5}	f 257 556,59	f 1 008 843,82	f 17 112 116,28	f 308 991,41^{5}	f 17 421 107,69^{5}

d) Hieronder f 8996.93 als aanslag van de voormalige Solosche enclave Selo, die in 1903 voor het eerst in de landrente is aangeslagen.

e) Deze vrijstelling heeft betrekking op gronden als bedoeld bij de 2de alinea van artikel 14 (Ind. St. 1896 n°. 126).

f) Deze vrijstellingen werden verleend wegens den ongunstigen oeconomischen toestand in eenige afdeelingen dier gewesten.

g) Hieronder f 1167,50 als vertegenwoordigende de helft der landrente van drie perdikan-desa's, welke doorloopend slechts 50 °/o van den aanslag hebben op te brengen. De rest, ad f 553,87^{5}, betreft vrijstelling, verleend wegens den ongunstigen oeconomischen toestand in de afdeeling Bandjarnegara.

In 1902 was aan landrente werkelijk te heffen geweest (zie de kolommen 21, 22 en 23 van bijlage K van K. V. 1903):			In 1903 viel in vergelijking met het voorafgegane jaar te heffen:		Bedrag hetwelk door de bevolking op 31 December 1903 nog niet was aangezuiverd.	Bedrag hetwelk door de bevolking aangezuiverd, doch door de met de inning belaste personen verduisterd was.	Marktprijs der padi per pikol gedurende 1903.	
ter zake van de voor vast aangeslagen gronden (de onzuivere aanslag, verminderd met de vrijstellingen en afschrijvingen).	ter zake van de niet voor vast aangeslagen gronden.	In 't geheel.	Meer.	Minder.			Hoogste.	Laagste.
24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31	32.
f 542 779,83^5	f 2 490,80	f 545 270,63^5	„	f 29 244,92^5	f 355,86^5	„	f 3,65	f 0,75
7 721,—	„	7 721,—	„	8,19^5	1 663,53^5	„	4,—	2,—
114 456,41	5 075,37	119 531,78	„	30 724,97	3 786,09^5	f 2 037,78	3,—	1,50
1 353 302,17	11 925,23^5	1 365 227,40^5	„	15 280,44	278,83	„	4,—	1,—
1 182 834,41	8 965,—	1 191 799,41	„	102 279,65	4 682,83	355,50	3,90	1,60
1 271 232,43	1 709,—	1 272 941,43	f 61 698,40	„	348,52^5	„	3,75	1,08
1 321 279,16^5	48 729,04^5	1 370 008,21	270 628,43	„	1 168,40^5	189,50	6,80	1,30
787 963,28	267,49	788 230,77	31 990,79^5	„	„	„	6,—	1,50
1 826 105,70	732,—	1 826 837,70	106 827,77^5	„	557,50	293,—	5,—	1,50
1 972 780,75^5	30 073,96	2 002 854,71^5	21 304,25^5	„	2 096,81	308,35	4,—	1,—
1 229 498,44^5	4 546,—	1 234 044,44^5	13 137,53^5	„	102,07^5	„	4,—	1,25
942 695,06	22 833,—	965 528,06	„	15 644,54	148,94	„	4,—	1,32
1 528 801,74	103 466,50	1 632 268,24	9 908,07	„	4 306,83	2 181,44	4,50	1,25
713 659,—	13 271,—	726 930,—	36 910,41	„	„	„	6,51	1,25
1 177 364,30	20 831,50	1 198 195,80	34 495,88^5	„	160,09	315,76	4,36	1,10
731 326,35^5	17 322,—	748 648,35^5	31 350,90^5	„	„	740,—	4,50	1,20
							....	....
f 16 703 800,05^5	f 292 237,90	f 16 996 037,95^5	f 618 252,46	f 193 182,72	f 19 656,33	f 6 421,33	f 6,80	f 0,75

B. ANDERE BELASTINGEN EN INKOMSTEN VAN LANDELIJKEN AARD.

N.B. Over de ontvangsten wegens het afstaan van grond onder eenigen zakelijken titel zie bijlage L).

I. Zoogenaamde landelijke inkomsten in sommige buitenbezittingen (voor zooveel daarbij het departement van binnenlandsch bestuur is betrokken). *a*)

Gewesten.	AARD DER HEFFING.		Aanslag	
			1902.	1903. *b*)
Celebes en onderhoorigheden.	Vertiening van het rijstgewas (Ind. St. 1893 n°. 259, juncto 1894 n°. 43, 1895 n°. 101 en 1903 n°. 378)		f 95 029,62	*c*) f 144 695,75
Id.	Tesangheffing ($^1/_3$ in de opbrengst der aan inlanders in gebruik afgestane gouvernements-padivelden)		5 206,20	*c*) 10 422,60
Bali en Lombok.	Sawahbelasting of „padjeq" (voor Bali zie Ind. St. 1891 n°. 97, voor Lombok zie Ind. St. 1895 n°. 181)	afd. Boeleleng .	*d*) 124 502,97[5]	*c*) 142 998,60
		„ Djembrana .	*d*) 34 095,62[5]	37 713,75
		„ Lombok . .	*d*) 139 132,78[5]	198 932,71
Id.	Belasting op de tegalvelden en tuinen (voor Bali zie Ind. St. 1891 n°. 117, voor Lombok zie Ind. St. 1895 n°. 181)	„ Boeleleng .	27 723,12	27 658,75
		„ Djembrana .	3 322,56	3 439,05
		„ Lombok . .	*d*) 22 022,45[5]	26 764,66[5]

a) De vertieningsbelasting in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo wordt verantwoord onder de middelen en inkomsten onder het beheer van het departement van financiën (zie de bijlagen van hoofdstuk M van dit verslag).

b) De vermeerdering van den aanslag was hoofdzakelijk het gevolg der verkregen kadastrale gegevens.

c) Voorloopige bruto aanslag.

d) Verbeterde opgaaf.

II. Belasting op de vischvijvers (Ind. St. 1893 n°. 30).

GEWESTEN.	Aanslag over 1902.	Aanslag over 1903.	GEWESTEN.	Aanslag over 1902.	Aanslag over 1903.
Bantam	f 3 063	f 3 082	Pasoeroean	f 32 800	f 33 160
Batavia	*a*) 663	*a*) 788	Besoeki	*b*) 8 254	8 353
Semarang	44 308	46 276	Madoera	*b*) 11 996	12 143
Rembang	5 381	5 057			
Soerabaja	195 051	196 460	Totalen . .	*b*) f 301 516	f 305 319

a) Ongerekend het verschuldigde (zie tabel III) wegens huur van gouvernements-vischvijvers.

b) Verbeterde opgaaf.

III. Verhuur van rechten ter zake van vischvijvers, vogelnest- en meststofgrotten, enz.

Gewesten.	Aard van het aan de huurders afgestaan uitsluitend recht.	Domein, enz. waartoe de verhuring betrekking heeft.	Tijdvakken van verhuring.	Verschuldigde huursommen	
				over 1903.	over 1904.
Batavia.	Vischvangst.	Gouvernements-vischvijvers (eigenlijk rawahs of moerasgronden) in de afd. Krawang	telkens één jaar	f 9 905,—	f 15 940,—
Celebes en onderhoorigheden.	Id.	Gouvernements-vischvijvers te Telo (afd. Makasser)	1901 t/m 1905	936,—	936,—
Id.	Id.	Id. in de kampong Sambong Djawa	1900 t/m 1914	50,—	50,—
Preanger Regentschappen.	Winning van eetbare vogelnesten.	Klippen, grotten en holen in de afdeelingen Bandoeng, Tjiandjoer en Soekaboemi, uitgenomen, wat deze laatste afdeeling betreft, de grot Goeha Tjandi	1903 t/m 1905	3 220,—	3 220,—
Id.	Id.	Id. in de afd. Soekapoera	1903 t/m 1905	920,—	920,—
Semarang.	Id.	Id. in de afd. Grobogan	(onverhuurd gebleven)	(onverhuurd gebleven)	(onverhuurd gebleven)
Id.	Id.	Grotten in de afd. Pati	telkens één jaar	19,06	11,95
Id.	Id.	Id. op het eiland Goendoel der Karimon Djawa-groep	id.	16,20	19,50
Soerabaja.	Id.	Klippen, grotten en holen in het district Bawean	1900 t/m 1904	72,—	72,—
Kedoe.	Id.	Id. in het district Banjoemoedal der afd. Keboemen	1903 t/m 1905	13 212,—	13 212,—
Soerakarta en Djokjakarta.	Id.	Id. in de beide gewesten	1 Jan. 1902 t/m 31 Maart 1905	3 852,—	3 852,—
Madioen.	Id.	Id. in het gewest	1902 t/m 1904	750,—	750,—
Sumatra's Westkust.	Id.	Id. op de Batoe-eilanden (afd. Ajer Bangis der Padangsche Benedenlanden)	id.	200,67	200,67
Benkoelen.	Id.	Id. in de afdeeling Kroë	1895 t/m 1904	3 400,—	3 400,—
Id.	Id.	Id. in de afdeelingen Mana en Pasoemah Oeloe Mana, Seloema, Moko Moko, Benkoelen en Ommelanden, Lais en Kauer	5 Juni 1900 t/m ult. Juli 1908	510,—	510,—
Preanger Regentschappen.	Winning van meststoffen.	Grot Goeha Tjandi (distr. Plaboean, afd. Soekaboemi)	1903 t/m 1905	25,—	25,—
Besoeki.	Id.	Grotten van den berg Patjalan en van het gebergte Padakan Malang (distr. en afd. Panaroekan) .	(onverhuurd gebleven)	(onverhuurd gebleven)	(onverhuurd gebleven)
Banjoemas.	Id.	Grot Goewa Lawa (distr. Adjibarang, afd. Poerwokerto)	id.	id.	id.
Id.	Id.	Grotten op het eiland Noesa Kembangan (distr. en afd. Tjilatjap)	1903 t/m 1905	93,33[5]	93,33[5]
Preanger Regentschappen.	Zoeken van schildpadeieren.	Zuider-zeestrand in de afdeeling Soekaboemi . .	1902 t/m 1904	1 336,66[5]	1 336,66[5]
		Totalen		f 38 517,93	f 44 549,12

IV. Cijns uit tot de residentie Menado behoorende inlandsche landschappen.

LANDSCHAPPEN.		Over één of meer jaren		Over 1903		Blijft verschuldigd op ult. 1903.
		nog verschuldigd op 1 Jan. 1903.	afbetaald in 1903.	verschuldigd	afbetaald.	
Landschappen ter Noordkust van Celebes.	Bolang Mongondo	f 4 000,—	f 4 000,—	f 4 000,—	„	f 4 000,—
	Bolang Oeki . .	250,—	250,—	250,—	f 250,—	„
	Bintaoena. . . .	„	„	300,—	300,—	„
	Bolang Itam. . .	„	„	500,—	500,—	„
	Kaidipang . . .	„	„	450,—	450,—	„
	Bwool	„	„	1 100,—	1 100,—	„
Sangi- en Talauer-eilanden.	Siauw	10 922,90	10 903,90	21 248,50	20 657,50	610,—
	Tagoelandang . .	232,—	227,—	3 998,—	3 755,—	248,—
	Taboekan	3 478,—	3 478,—	16 311,—	12 805,—	3 506,—
	Manganitoe . . .	5 124,50	5 124,50	6 607,50	6 347,50	260,—
	Kandar-Taroena .	635,—	635,—	7 362,—	6 710,—	652,—
	Totalen . . .	f 24 642,40	f 24 618,40	f 62 127,—	f 52 875.—	f 9 276,—

Bijlage L.

(Zie hoofdstuk J, afd. IV, van het verslag.)

STATISTISCHE OVERZICHTEN

BETREFFENDE

UITGIFTE VAN GROND EN ANDERE AGRARISCHE AANGELEGENHEDEN,

MEERENDEELS OVER

1903.

I. Overzicht betreffende de grondverhuur door inlanders aan

GEWESTEN.	Aantal overeenkomsten.	Aantal huurders.			Uitgestrektheid der gronden (in bouws) waarop de in kolom 2 bedoelde overeenkomsten betrekking hadden.			Van de in kolom 8 bedoelde gronden uitgestrektheden (in bouws) be — de teelt van:				
		Europeanen.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.	Sawahs.	Droge gronden.	Te zamen.	suikerriet.	indigo.	tabak.	padi (met of zonder tweede gewassen).	andere gewassen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
Preanger Regentschappen	585	36	9	45	1 756	1 183	2 939	2 617	„	58	„	208
Cheribon	1 698	585	447	1 032	26 823	323	27 146	21 864	„	36	3 505	1 719
Pekalongan	1 275	45	76	121	18 215	184	18 399	16 476	683	2	1 026	209
Semarang	1 148	62	4	66	13 693	556	14 249	13 347	27	„	793	66
Rembang	24	14	3	17	12	5	17	„	„	„	„	„
Soerabaja	2 716	798	42	840	41 155	16	41 171	41 048	„	„	88	„
Pasoeroean	2 014	67	8	75	18 723	736	19 459	19 177	45	5	219	10
Besoeki	1 614	42	„	42	12 534	1 461	13 995	9 441	„	4 547	3	3
Banjoemas	641	13	5	18	4 847	„	4 847	4 200	„	641	4	„
Kedoe	130	15	4	19	1 268	113	1 381	1 314	„	„	50	14
Madioen	316	12	„	12	4 653	958	5 611	5 606	„	„	5	„
Kediri	2 056	61	4	65	17 813	655	18 468	16 869	1 084	„	47	456
Totalen	14 217	1 750	602	2 352	161 492	6 190	167 682	151 959	1 839	5 289	5 740	2 685

a) In de ontvangen opgaven is niet uiteengehouden welke huurprijzen per oogstjaar en welke per burgerlijk jaar besteed zijn, en evenmin hoeveel de

b) O. a. voor de oprichting van schuren voor het opbergen van tabak en kapok, tijdelijke woningen en stapelplaatsen. Ook zijn nog vergunningen

II. Overzicht betreffende de afdoening van de in het tijdvak 1872 t/m 1903 aanhangig gemaakte aanvragen (van inlanders) ter vervanging van erfelijk individueel grondbezit door agrarischen eigendom (zie Ind. St. 1872 nº. 117).

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in bouws), waartoe de aanhangig gemaakte aanvragen betrekking hadden, en — zie de tusschen ( ) vermelde cijfers — het aantal der aanvragen.			Uitgestrektheid (in bouws), waartoe betrekking hadden de in het tijdvak 1872—1903 afgedane of vervallen aanvragen, met vermelding — tusschen () — van het aantal der aanvragen.			Uitgestrektheid (in bouws), waartoe het op ult. 1903 nog in behandeling gebleven — tusschen ( ) vermeld — aantal aanvragen betrekking had.
	Gedurende 1872 t/m 1902.	Gedurende 1903.	Totaal.	Uitgestrektheid in agrarischen eigendom toegewezen.	Uitgestrektheid waartoe de afgewezen aanvragen betrekking hadden	Uitgestrektheid waartoe de (door overlijden of intrekking) vervallen aanvragen betrekking hadden.	
Bantam	*a)* 32^{358} (8)	„	32^{358} (8)	23^{499} (5)	„	8^{359} (3)	„
Batavia	10 (6)	„	10 (6)	7^{127} (4)	„	2^{373} (2)	„
Preanger Regentschappen	164^{57} (28)	1^{488} (3)	166^{45} (31)	159^{412} (24)	3^{224} (2)	0^{121} (2)	1^{488} (3)
Cheribon	*b)* $1\,143^{115}$ (482)	21^{395} (6)	$1\,165^{10}$ (488)	358^{206} (242)	462^{279} (131)	331^{371} (111)	12^{154} (4)
Pekalongan	$2\,690^{401}$ (231)	56 (2)	$2\,746^{401}$ (233)	*c)* $1\,190^{41}$ (86)	*d)* $1\,133^{300}$ (86)	*e)* 367^{246} (61)	*f)* 55^{314} (2)
Semarang	*b)* $3\,475^{378}$ (366)	„	$3\,475^{378}$ (366)	542^{4} (159)	$1\,021^{303}$ (123)	$1\,912^{71}$ (84)	„
Rembang	202^{229} (108)	„	202^{229} (108)	92^{193} (74)	75^{347} (5)	34^{189} (29)	„
Soerabaja	792^{46} (219)	18^{320} (5)	810^{366} (224)	565^{355} (158)	205^{146} (52)	24^{330} (10)	15^{35} (4)
Pasoeroean	591^{492} (26)	„	591^{492} (26)	7^{168} (21)	583^{80} (4)	1^{244} (1)	„
Besoeki	267^{219} (73)	37^{105} (6)	304^{324} (79)	256^{154} (66)	9^{338} (3)	1^{227} (4)	37^{105} (6)
Banjoemas	31 (3)	„	31 (3)	„	„	31 (3)	„
Kedoe	$2\,903^{445}$ (164)	„	$2\,903^{445}$ (164)	113^{105} (9)	$1\,296^{178}$ (63)	$1\,494^{162}$ (92)	„
Madioen	$3\,769^{322}$ (538)	56^{427} (2)	$3\,826^{249}$ (540)	*g)* $1\,778^{187}$ (366)	*h)* $1\,794^{432}$ (138)	250^{239} (39)	2^{391} (1)
Kediri	$3\,017^{42}$ (614)	„	$3\,017^{42}$ (614)	*i)* $2\,134^{58}$ (403)	*j)* 794^{277} (184)	88^{207} (30)	„
Totalen	*b)* $19\,092^{104}$ (2 866)	192^{235} (24)	$1\,9284^{339}$ (2890)	$7\,229^{9}$ (1 617)	$7\,380^{404}$ (791)	$4\,549^{439}$ (471)	124^{487} (20)

a) De met kleine cijfers aangeduide onderdeelen van bouws zijn vierkante Rijnlandsche roeden van $^{1}/_{500}$ bouw.

b) Verbeterde opgaaf.

c) Hieronder één aanvraag welke slechts gedeeltelijk is toegewezen.

d) De afwijzing betreft een deel der gronden bedoeld in noot *c*.

e) Hieronder één aanvraag welke gedeeltelijk is ingetrokken.

f) Hieronder ook de in de voorgaande noot bedoelde aanvraag.

g) Hieronder 4 aanvragen welke slechts gedeeltelijk zijn toegewezen.

h) Hieronder ook de 4 in de voorgaande noot bedoelde aanvragen, voor zoove namelijk betreft die gedeelten der gronden, welke niet in agrarischen eigendo konden worden afgestaan.

i) Hieronder 3 aanvragen welke slechts gedeeltelijk zijn toegewezen.

j) Hieronder ook de 3 in de voorgaande noot bedoelde aanvragen, voor zoove namelijk betreft die gedeelten der gronden, welke niet in agrarischen eigendo konden worden afgestaan.

aan ...et-inlanders op Java en Madoera over 1903 (zie Ind. St. 1900 n°. 240).

...nden ...) be ... ndere ge- ...assen.	... waren de volgende ... stemd voor : andere doeleinden. b)	Totaal als in kolom 8.	De overeengekomen huurtermijnen en de overeengekomen huurprijzen per bouw a) beliepen, naar gelang het betrof de teelt van een der onderstaande gewassen, dooreengenomen als volgt : suikerriet.	indigo.	tabak.	padi.
13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
208	56	2 939	12 maanden à 12 jaar f 4 à f 60	„	6 maanden à 12 jaar f 4 à f 60	„
1 719	22	27 146	12 à 20 maanden 20 „ 35	„	4 „ „ 12 „ 20 „ 35	6 à 9 maanden f 7 à f 25
209	3	18 399	12 „ 23 „ 25 „ 75	15 maanden f 15 à f 25	„	6 „ 15 „ 3 „ 20
66	16	14 249	14 „ 66 „ 17,50 „ 60	„	„	7 „ 6
„	17	17	„	„	„	„
„	35	41 171	6 „ 18 „ 10 „ 65	„	„	6 „ 7 „ 20
10	3	19 459	10 „ 78 „ 20 „ 75	5 jaar 30 „ 50	6 maanden 5	12 „ 13 „ 25 „ 30
3	1	13 995	18 maanden à 12 jaar 34 „ 80	„	5 à 12 jaren 1 „ 10	„
„	2	4 847	10 „ „ 12 „ 35 „ 60	„	4 maanden à 5 jaar 5 „ 30	„
14	3	1 381	12 à 19 maanden 30 „ 45	„	„	12 „ 19 „ 30 „ 45
„	„	5 611	3 „ 22 „ 9 „ 50	„	„	12 „ 25
456	12	18 468	9 „ 78 „ 18 „ 50	6 à 18 maanden 18 „ 50	„	12 „ 20
2 685	170	167 682				

...eel de huurprijs voor elken termijn bedroeg.
...ingen verleend voor den aanleg van kweekbedden, afvoerleidingen, toegangswegen en railbanen.

III. Overzicht betreffende de afdoening in 1903 van de in dat jaar en vroeger door inlanders gedane aanvragen om vergunning tot ontginning van domeingrond op Java en Madoera, op den voet van de ordonnantie van 29 Februari 1896 (Ind. St. n°. 44).

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (afgerond in bouws), waartoe betrekking had het daarnevens — tusschen ( ) — vermeld aantal aanvragen van inlanders om vergunning tot het ontginnen van domeingrond. Betreffende de op ult. 1902 aanhangig gebleven aanvragen.	Betreffende de in 1903 bijgekomen aanvragen.	Te zamen.	Uitgestrektheid (afgerond in bouws), waartoe betrekking had het daarnevens — tusschen ( ) — vermeld aantal ontginnings-aanvragen, welke in 1903 zijn toegewezen door de districtshoofden.	zijn toegewezen door de hoofden van plaatselijk bestuur.	zijn afgewezen door de districtshoofden.	zijn afgewezen door de hoofden van plaatselijk bestuur.	nog niet tot afdoening kwamen.	Uitgestrektheid (afgerond in bouws) voor welke het daarnevens — tusschen ( ) — vermeld aantal ontginners gedurende 1903 zijn erkend als erfelijk individueele bezitters.	Uitgestrektheid (afgerond in bouws) waarvoor het recht van ontginning, indertijd toegekend aan het — tusschen ( ) vermeld — aantal aanvragers, gedurende 1903 kwam te vervallen.
Bantam	43 (136)	1910 (3673)	1953 (3809)	803 (1610)	1150 (2199)	„	„	„	1436 (3118	4 (4)
Batavia	„	322 (251)	322 (251)	64 (88)	213 (133)	„	„	45 (30)	112 (120)	„
Preanger Regentschappen	1 (1)	9290 (10605)	9291 (10606)	5862 (8005)	2905 (2216)	110 (155)	142 (78)	272 (152)	5127 (6795)	426 (459)
Cheribon	418 (576)	1930 (3389)	2348 (3965)	1468 (2785)	368 (412)	19 (30)	6 (4)	487 (734)	827 (1310)	2 (11)
Pekalongan	187 (271)	1721 (2646)	1908 (2917)	631 (1391)	364 (548)	181 (236)	274 (164)	458 (578)	989 (2029)	229 (367)
Semarang	a) 33 (49)	1458 (3005)	1491 (3054)	867 (2006)	441 (455)	2 (3)	45 (161)	136 (429)	1652 (2651)	115 (110)
Rembang	28 (28)	430 (819)	458 (847)	314 (599)	108 (198)	12 (21)	„	24 (29)	332 (630)	„
Soerabaja	a) 103 (69)	998 (1234)	1101 (1303)	199 (329)	392 (349)	51 (84)	„	459 (541)	115 (1287)	35 (35)
Pasoeroean	323 (354)	2318 (2637)	2641 (2991)	183 (448)	2234 (2286)	1 (1)	100 (68)	123 (188)	2635 (2042)	50 (20)
Besoeki	841 (567)	4664 (3401)	5505 (3968)	68 (69)	3057 (2423)	„	19 (14)	2361 (1462)	4253 (3626)	17 (11)
Banjoemas	a) 128 (90)	696 (874)	824 (964)	404 (618)	227 (155)	„	24 (6)	169 (185)	1295 (1578)	94 (117)
Kedoe	99 (134)	865 (1306)	964 (1440)	528 (703)	337 (529)	„	„	99 (208)	314 (619)	4 (4)
Madioen	„	770 (523)	770 (523)	21 (74)	110 (149)	„	552 (212)	87 (88)	35 (75)	„
Kediri	„	4074 (4809)	4074 (4809)	2438 (3502)	722 (605)	„	448 (236)	466 (466)	1948 (2527)	„
Madoera	10 (10)	170 (185)	180 (195)	74 (115)	90 (72)	2 (2)	14 (6)	„	358 (388)	2 (2)
Totalen	a) 2214 (2285)	31616 (39357)	33830 (41642)	13924 (22342)	12718 (12729)	378 (532)	1624 (949)	5186 (5090)	21428 (28795)	978 (1140)

a) Verbeterde opgaaf.

IV. Uitgifte van grond in erfpacht.

A. Overzicht betreffende de door het Gouvernement: 1°. in erfpacht uitgegeven woeste gronden *a)* **zoowel op Java en Madoera als in de buitenbezittingen, voor zooveel op ult. 1903 aanvaard (reeds in de openbare registers ingeschreven), zonder te rekenen die, waarvan de erfpacht is komen te vervallen, en 2°. op Java en Madoera in erfpacht toegezegd, maar op ult. 1903 nog niet afgestaan of afgestaan, maar op dat tijdstip nog niet aanvaard.**

JAVA EN MADOERA.

GEWESTEN.	Op ult. 1903 in erfpacht bezeten woeste gronden.						Op ult. 1903 in erfpacht:			
	In de jaren 1873 t/m 1902 aanvaard aantal:		In 1903 aanvaard aantal:		In de opgegeven 31 jaren aanvaard aantal:		toegezegd, maar nog niet afgestaan aantal: *b)*		afgestaan (definitie toegewezen), maar n niet aanvaard aantal	
	perceelen.	bouws. *c)*	perceelen.	bouws. *c)*	perceelen.	bouws. *c)*	perceelen.	bouws. *c)*	perceelen.	bouws.
Bantam	*d)* 54	*d)* 14 497	5	1 053	59	15 550	16	14 144	2	284
Batavia	*e)* 19	*e)* 2 604	〃	〃	19	2 604	4	1 654	2	1 046
Preanger Regentschappen	*f)* 688	*f)* 138 421	19	3 000	707	141 421	121	50 247	44	9 901
Cheribon	14	1 271	3	500	17	1 771	14	5 360	8	1 135
Pekalongan	*g)* 70	*g)* 11 963	〃	〃	70	11 963	10	2 973	6	934
Semarang	*h)* 101	*h)* 12 769	30	1 943	131	14 712	8	1 265	22	2 431
Rembang	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	400	〃	〃
Soerabaja	*i)* 46	*i)* 8 176	〃	〃	46	8 176	3	365	1	126
Pasoeroean	*j)* 274	*j)* 92 219	16	5 343	290	97 562	28	10 390	33	8 330
Besoeki	*k)* 704	*k)* 162 561	3	687	707	163 248	20	22 658	19	6 114
Banjoemas	20	6 785	〃	〃	20	6 785	12	10 180	〃	〃
Kedoe	*l)* 28	*l)* 3 185	〃	〃	28	3 185	8	556	4	140
Madioen	43	9 073	〃	〃	43	9 073	3	390	〃	〃
Kediri	*m)* 374	*m)* 99 196	2	546	376	99 742	25	12 054	5	1 256
Madoera	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃
Totalen	*n)* 2435	*n)* 562 720	78	13 072	2513	575 792	273	132 636	146	31 697

De toezegging of de definitieve toewijzing vond plaats in de jaren:		toegezegd perceelen	toegezegd bouws.	afgestaan perceelen	afgestaan bouws.
	1881 t/m 1901	178	112 956	53	11 335
	1902	33	9 774	54	14 267
	1903	62	9 906	39	6 095
	Totalen als boven	273	132 636	146	31 697

BUITENBEZITTINGEN.

GEWESTEN.	Op ult. 1903 in erfpacht bezeten woeste gronden.					
	In de jaren 1873 t/m 1902 aanvaard aantal:		In 1903 aanvaard aantal:		In de opgegeven 31 jaren aanvaard aantal:	
	perceelen	bouws. *c)*	perceelen.	bouws. *c)*	perceelen.	bouws. *c)*
Sumatra's Westkust: Padangsche Benedenlanden	22	4 098	〃	〃	22	4 098
Sumatra's Westkust: Padangsche Bovenlanden	*o)* 44	*o)* 18 601	1	892	45	19 493
Sumatra's Westkust: Tapanoeli	4	5 335	1	1 320	5	6 655
Benkoelen	8	12 097	〃	〃	8	12 097
Lampongsche Districten	*p)* 25	*p)* 134 894	5	22 630	30	157 524
Palembang	*q)* 25	*q)* 92 299	3	12 300	28	104 599
Oostkust van Sumatra	*r)* 2	*r)* 55	〃	〃	2	55
Atjèh en onderhoorigheden	*s)* 1	*s)* 900	4	91	5	991
Billiton	1	44	〃	〃	1	44
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	*t)* 26	*t)* 90 809	1	6 250	27	97 059
Celebes en onderhoorigheden	*u)* 2	457	〃	〃	*u)* 2	457
Menado	*v)* 29	*v)* 4 547	〃	〃	29	4 547
Amboina	8	25 738	1	108	9	25 846
Totalen	*w)* 197	*w)* 389 874	16	*x)* 43 591	213	*y)* 433 465

TOELICHTINGEN.

a) Overigens is nog in vele gevallen erfpacht verleend voor gronden, die reeds vroeger in huur waren afgestaan. Deze voormalige huurgronden, voor zooveel zij op ult. 1903 nog in erfpacht werden bezeten, besloegen eene uitgestrektheid van 39 682 bouws, ingeschreven als 91 perceelen, tegen 40 212 bouws, verdeeld over 92 perceelen, in 1902, waarbij dus eene vermindering valt te constateeren van 530 bouws, veroorzaakt door de terugneming door het Gouvernement van één perceel in Bantam. Deze voormalige huurgronden en het aantal bouws, die zij besloegen, waren over de verschillende gewesten verdeeld als volgt:

Gewesten.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.
Bantam	1	504
Batavia	2	833
Preanger Regentschappen .	18	8 380
Cheribon	3	930
Pekalongan	7	2 036
Semarang	34	13 606
Pasoeroean	7	5 219
Kedoe	3	1 384
Madioen	2	1 005
Kediri	14	5 785
Totalen . . .	91	39 682

b) Waar in de aanvraag als geschatte grootte van het perceel tweeërlei uitgestrektheid was genoemd of de opgegeven grootte verschilde met de taxatie der commissiën van onderzoek, is het kleinste cijfer genomen.

c) Voor elk perceel is de uitgestrektheid tot volle bouws afgerond.

d) Verminderd met 9 in 1903 door het Gouvernement teruggenomen perceelen, gezamenlijk groot 2122 bouws.

e) Vermeerderd met 1 in 1901 aanvaard perceel, groot 82 bouws, van welks inschrijving tot dusver nog geen melding is gemaakt.

f) Verminderd met 1 in 1901 door het Gouvernement teruggenomen perceel, groot 407 bouws, van welke terugneming in vorige verslagen abusievelijk geen melding is gemaakt.

g) Verminderd met 5 perceelen en 633 bouws, wegens terugneming door het Gouvernement in 1903 van 1 perceel (88 bouws) en in 1902 van 4 perceelen (545 bouws), en vermeerderd met 1 in 1900 aanvaard perceel, groot 26 bouws. Zoowel van de terugneming in 1902 als van de aanvaarding in 1900 is in vorige verslagen abusievelijk geen melding gemaakt.

h) Verminderd met 188 bouws, wegens de terugneming in 1902 door het Gouvernement van een gedeelte van een perceel, van welke terugneming te laat bericht werd ontvangen om daarvan nog melding te kunnen maken in K. V. 1903.

i) Verminderd met 1 perceel en 367 bouws, wegens terugneming door het Gouvernement in 1903 van 1 perceel (136 bouws), en gedeelten van 3 andere perceelen (231 bouws).

j) Verminderd met 6 perceelen en 2631 bouws, wegens terugneming door het Gouvernement in 1897 van een gedeelte van een perceel (16 bouws), in 1900 van gedeelten van 2 perceelen (315 bouws), in 1901 van 3 perceelen (741 bouws), en in 1903 van 3 perceelen (1559 bouws) en vermeerderd met 3 in 1901 aanvaarde perceelen (3 bouws). Zoowel van de aanvaarding in 1901 als van de terugnemingen in 1897, 1900 en 1901 is in vorige verslagen abusievelijk geen melding gemaakt.

k) Verminderd met 8 in 1903 door het Gouvernement teruggenomen perceelen, te zamen groot 3437 bouws.

l) Verminderd met 2 in 1903 door het Gouvernement teruggenomen perceelen, te zamen groot 490 bouws.

m) Verminderd met 13 perceelen en 4627 bouws, wegens terugneming door het Gouvernement in 1899 van 2 perceelen (713 bouws) en in 1903 van 11 perceelen (3914 bouws). Van de terugneming in 1899 werd te laat bericht ontvangen om daarvan nog melding te kunnen maken in een vorig verslag.

n) Naar gelang van het jaar van inschrijving, was het aantal perceelen en de uitgestrektheid — met toepassing van de tot ult. 1903 geregulariseerde veranderingen, ontstaan door terugneming van grond als anderszins — als volgt:

Jaren.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.
1873	1	350
1874	15	5 340
1875	36	10 862
1876	38	8 635
Transporteeren	90	25 187
Per transport	90	25 187
1877	36	8 735
1878	40	9 124
1979	47	13 553
Transporteeren	213	56 599
Per transport	213	56 599
1880	50	13 053
1881	75	22 306
1882	76	22 076
1883	59	16 942
1884	63	13 338
1885	79	19 209
1886	50	8 189
1887	68	19 203
1888	33	5 626
1889	75	16 606
1890	84	15 713
1891	68	15 829
Transporteeren	993	244 689
Per transport	993	244 689
1892	120	32 450
1893	121	28 813
1894	115	33 344
1895	76	27 740
1896	82	21 817
1897	91	19 879
1898	95	25 678
1899	154	50 504
1900	166	49 710
1901	363	16 097
1902	59	11 999
Totalen	2 435	562 720

o) Verminderd met 4 perceelen en 2163 bouws, wegens terugneming door het Gouvernement in 1902 van 1 perceel (209 bouws) en in 1903 van 3 perceelen (1454 bouws), zoomede met 500 bouws wegens de abusievelijke vermelding in het vorig verslag van de terugneming in 1901 van een gedeelte van een perceel, ter grootte van 21 bouws, in stede van 521 bouws (zie noot *m* van bijlage L IV A). Van de terugneming in 1902 werd te laat bericht ontvangen om daarvan nog melding te kunnen maken in K. V. 1903.

p) Verminderd met 2 in 1903 door het Gouvernement teruggenomen perceelen, gezamenlijk groot 18 142 bouws.

q) Verminderd met 9 in 1903 door het Gouvernement teruggenomen perceelen, gezamenlijk groot 38 185 bouws.

r) Verminderd met 2228 bouws, wegens terugneming door het Gouvernement in 1903 van 1 perceel (2235 bouws) en de aanvaarding in 1902 van 1 perceel (7 bouws). Van de aanvaarding van laatstbedoeld perceel werd te laat bericht ontvangen om daarvan nog melding te kunnen maken in K. V. 1903.

s) Van de in 1902 plaats gehad hebbende aanvaarding van het erfpachtsrecht op 1 perceel, groot 900 bouws, werd te laat bericht ontvangen om daarvan nog melding te kunnen maken in K. V. 1903.

t) Verminderd met 5 perceelen en 30 697 bouws, wegens de terugneming door het Gouvernement in 1901 van 1 perceel (1995 bouws) en in 1903 van 4 perceelen (28 702 bouws). Daarentegen vermeerderd met 1 in 1901 aanvaard perceel, groot 338 bouws. Zoowel van de terugneming als van de aanvaarding in 1901 is in vorige verslagen abusievelijk geen melding gemaakt.

u) Een van de 2 perceelen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden betreft de oostelijke groep der Postiljon-eilanden, waarvan de erfpacht in 1891 is aanvaard, echter zonder bekendstelling van de uitgestrektheid. Het opgegeven aantal bouws heeft dus betrekking op slechts één perceel.

v) Verminderd met 3 perceelen en 2386 bouws, wegens terugneming door het Gouvernement in 1902 van 2 perceelen en een gedeelte van een perceel (2386 bouws) en in 1903 van 1 perceel (500 bouws). Van de terugnemingen in 1902 werd te laat bericht ontvangen om daarvan nog melding te kunnen maken in K. V. 1903.

w) Naar gelang van het jaar van inschrijving was het aantal perceelen en de uitgestrektheid verdeeld als volgt (waarbij op te merken valt, dat de over 1891 opgegeven uitgestrektheid — zie noot *u* — betrekking heeft op 9 van de 10 perceelen, en het totaal van 389 874 bouws op 196 van de 197 perceelen):

Jaren.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.
1874	3	716
1876	1	325
1877	8	1 989
1878	9	1 430
1879	5	1 803
1880	2	1 088
1881	2	902
1882	4	835
1883	2	612
1884	1	128
1885	1	312
1886	11	371
1888	1	361
1889	8	1 790
Transporteeren	58	12 662
Per transport	58	12 662
1890	5	15 539
1891	10	12 725
1892	14	24 555
1893	15	40 073
1894	17	48 277
1895	5	3 930
1896	8	25 808
1897	2	13 100
1898	11	27 274
1899	13	52 040
1900	7	20 320
1901	19	52 679
1902	13	40 892
Totalen . .	197	389 874

x) Weder waren bijna al de aanvaarde perceelen afgestaan naar de geschatte oppervlakte.

ij) Betreft 212 van de 213 perceelen; vgl. noot *u*.

B. Overzicht over elk der jaren 1901, 1902 en 1903 van het verschuldigde en betaalde aan canon ter zake van erfpachtsperceelen (ook van die — op Java en Madoera — welke, toen daarvoor erfpacht werd verleend, reeds in huur werden bezeten).

Jaren.	VERSCHULDIGD AAN CANON.		Aangezuiverd		
			aan canon over het opgegeven jaar.	aan canon over vorige jaren.	Te zamen.
		f *a)* 2 537 897,88[5]			
1901	Java en Madoera	1 308 069,59	f 223 290,94[5]	f 361 032,42[5]	f 584 323,37
	Buitenbezittingen	66 415,46	20 356,78	13 074,58[5]	33 431,36[5]
1902	Java en Madoera	1 310 043,04	227 797,73[5]	317 160,53[5]	544 958,27
	Buitenbezittingen	84 128,31[5]	15 980,52[5]	20 346,58[5]	36 327,11
1903	Java en Madoera	1 292 570,10[5]	239 330,88[5]	389 672,31[5]	629 003,20
	Buitenbezittingen	74 495,52[5]	12 516,92	18 362,53[5]	30 879,45[5]
	Te zamen. . . . . . f	6 673 619,92	f 739 273,79	f 1 119 648,98	*b)* f 1 858 922,77

a) Achterstand op 1 Januari 1901, namelijk over 1900 f 1 021 282,94 en over vorige jaren f 1 516 614,94[5]. Hoeveel onder deze sommen is begrepen ter zake van erfpachtsperceelen in de buitenbezittingen is niet afzonderlijk op te geven.

b) Derhalve bleef op 1 Januari 1904 nog aan te zuiveren (f 6 673 619,92 — f 1 858 922,77 =) f 4 814 697,15, namelijk f 1 115 217,82[5] op den canon over 1903 en f 3 699 479,32[5] op dien over vorige jaren.

C. Overzicht betreffende woeste gronden, door het Gouvernement ten behoeve van den kleinen land- of tuinbouw: 1°. in erfpacht uitgegeven, voor zooveel op ult. 1903 aanvaard (reeds in de openbare registers ingeschreven) en 2°. in erfpacht toegezegd, maar op ult. 1903 nog niet afgestaan of afgestaan, maar op dat tijdstip nog niet aanvaard.

GEWESTEN.	Op ult. 1903 aanvaard aantal:		Op ult. 1903 in erfpacht			
			toegezegd, maar nog niet afgestaan aantal: *a)*		afgestaan (definitief toegewezen) maar nog niet aanvaard aantal:	
	perceelen.	bouws. *b)*	perceelen.	bouws. *b)*	perceelen.	bouws. *b)*
JAVA EN MADOERA.						
Bantam	»	»	»	»	1	21
Batavia	»	»	»	»	»	»
Preanger Regentschappen	2	34	3	58	»	»
Cheribon	»	»	1	20	»	»
Pekalongan	»	»	»	»	»	»
Semarang	3	50	2	50	3	44
Rembang	»	»	1	10	»	»
Soerabaja	5	100	6	112	1	7
Pasoeroean.	»	»	3	56	1	28
Besoeki	»	»	4	90	1	24
Banjoemas.	1	24	»	»	»	»
Kedoe	4	302	4	61	2	17
Madioen.	2	25	»	»	»	»
Kediri	»	»	3	75	1	24
Madoera.	»	»	»	»	»	»
Totalen	17	535	27	532	10	165
BUITENBEZITTINGEN.						
Padangsche Bovenlanden	»	»	2	32	»	»

a) Waar in de aanvraag als geschatte grootte van het perceel tweeërlei uitgestrektheid was genoemd of de opgegeven grootte verschilde met de taxatie der commissie van onderzoek, is het kleinste cijfer genomen.

b) Voor elk perceel is de uitgestrektheid tot volle bouws afgerond.

V. Overzicht betreffende de in 1903 door het Gouvernement aan particulieren verkochte en met recht van opstal afgestane stukken domeingrond.

GEWESTEN.	Verkochte grond.				Met recht van opstal afgestane grond.	
	Ondershands, tegen taxatieprijs.		Publiek, bij opbod (zie Ind. St. 1876 n°. 117).			
	Uitgestrektheid (in M².).	Bedongen koopsommen.	Uitgestrektheid (in M².).	Bedongen koopsommen.	Uitgestrektheid (in M².).	Bedongen koopsommen.
JAVA EN MADOERA.						
Bantam	8 493	f 842	„	„	1 162	f 70
Batavia	52 814	5 325	„	„	„	„
Preanger Regentschappen	372 320	21 873	„	„	83 833	480
Cheribon	87 947	8 402	„	„	22 787	916
Pekalongan	31 517	5 674	„	„	70 563	2 851
Semarang	185 900	24 933	„	„	25 927	1 730
Rembang	50 248	5 017	405	f 114	166 418	140
Soerabaja	103 759	43 405	„	„	20 559	453
Madoera	680	100	„	„	1 470	40
Pasoeroean	81 918	22 503	„	„	117 955	5 654
Besoeki	23 879	1 609	„	„	216 408	5 044
Banjoemas	54 897	5 240	10 915	152	15 155	145
Kedoe	87 467	8 036	„	„	5 539	367
Madioen	22 061	2 780	„	„	„	„
Kediri	45 403	5 499	„	„	147 925	5 758
Totalen	1 209 303	f 161 238	11 320	f 266	895 701	f 23 648

BUITENBEZITTINGEN.

GEWESTEN.	Ondershands, tegen taxatieprijs verkochte grond.		Met recht van opstal afgestane grond.	
	Uitgestrektheid (in M².).	Bedongen koopsommen.	Uitgestrektheid (in M².).	Bedongen koopsommen.
Palembang	5 806	f 2 989	172 477	f 2 715
Banka	832	215	„	„
Riouw en onderhoorigheden	192	290	„	„
Atjèh en onderhoorigheden	175 686	18 370	2 903	100
Menado	82 184	3 510	„	„
Celebes en onderhoorigheden	4 358	6 702	„	„
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	12 556	3 320	10 000	500
Amboina	1 344	141	„	„
Ternate	1 739	230	„	„
Bali en Lombok	13 339	2 888	427	4
Timor en onderhoorigheden	106	32	„	„
Totalen	298 142	f 38 687	185 807	f 3 319

VI. Overzicht betreffende stukken grond op Java en Madoera in 1903 door het Gouvernement ten behoeve van den kleinen land- of tuinbouw in bruikleen afgestaan.

GEWESTEN.	In bruikleen afgestane grond.			
	Aantal perceelen.	Aantal bouws.	Aantal perceelen.	Aantal M².
Preanger Regentschappen	4	$17^{100}/_{500}$	„	„
Pekalongan	„	„	1	70 800
Semarang	7	$11^{109}/_{500}$	8	98 172
Banjoemas	4	$4^{225}/_{500}$	„	„
Totalen	15	$32^{434}/_{500}$	9	168 972

VII. Gronden in het bezit van derden, waarover door het Gouvernement in 1903 is beschikt.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid der onteigende gronden						Betaalde schadeloosstellingen.	De gronden waren benoodigd voor:
	in bouws.			in M².				
	Sawahs.	Tegalvelden.	Erf.	Sawahs.	Tegalvelden.	Erf.		
Bantam	a) †	†	†	†	†	†	f 485,28	uitbreiding van een schijfschietterrein.
Id.	†	†	†	†	†	†	472,—	bouw van eene kazerne voor gewapende politiedienaren.
Preanger Regentschappen.	†	†	†	†	†	†	†	omlegging van eenige heerendienstwegen in de afdeelingen Bandoeng en Limbangan en bouw in eerstgenoemde afdeeling van gouvernementsinrichtingen, voornamelijk op militair gebied.
Pekalongan	†	†	†	†	†	†	369,62	verlegging van de waterleiding Rowo Kemboe.
Id.	†	†	†	†	†	†	27 423,74	verbetering van den waterafvoer der kali Sragi.
Id.	„	„	„	b) „	„	„	2 735,09	uitvoering van irrigatiewerken.
Id.	„	„	„	c) „	„	„	2 227,97	id.
Id.	†	†	†	†	†	†	10 999,56	id.
Semarang	†	†	†	†	†	†	1 546,25	id.
Id.	„	„	„	43 551	6 476	11	50 448,96	id.
Id.	„	„	„	284 387	„	162 680	9 808,77	id.
Id.	$1^1/_4$	„	„	„	„	„	437,50	aanleg van eene Chineesche begraafplaats.
Pasoeroean	†	†	†	†	†	†	235,20	bouw van de prises d'eau Pleret en Krikil.
Id.	†	†	†	†	†	†	$23,99^{5}$	bouw van de prise d'eau Selong.
Id.	†	†	†	†	†	†	180,—	uitbreiding van het stationsemplacement te Bangil
Id.	†	†	†	†	†	†	$6\,693,26^{5}$	verbetering van de Molek-leiding.
Id.	†	†	†	†	†	†	$453,41^{5}$	verbetering van een weg.
Besoeki	„	„	„	116 900	280	5 886	4 911,56	verbetering van den waterafvoer in Zuid-Panaroekan.
Banjoemas	†	†	†	†	†	†	d) †	aanleg en verbetering van irrigatiewerken, aanleg van een weg en bouw van eene gouvernementswoning.
Kedoe	†	†	†	†	†	†	3 286,—	aanleg van openbare werken.
Madioen	†	†	†	†	†	†	†	bouw van een brug.
Madoera	„	„	„	„	e) „	„	2 486,25	aanleg van eene waterleiding (Samiran-leiding).
Id.	†	†	†	†	†	†	f) †	het emplacement van de fabriek voor verpakt zout te Krampon.

a) Waar een † is ingevuld, ontbreken de opgaven.
b) 167728 M² sawah- en desagrond.
c) 219853 M² sawah- en desagrond.
d) Voor de onteigende gronden is respectievelijk betaald van 2.5 tot 7 cent voor sawahgrond, van 1.4 tot 2.3 cent voor tegalgrond, van 2 tot 4.2 cent voor erf, en 1.7 cent voor tuin (alles per M²).
e) 115325 M² sawah, tegalgrond en erf.
f) Voor de onteigende gronden werd van 4 tot 6 cent per M² betaald.

Bijlage M.

(Zie hoofdstuk J, afd. V, § 1, van het verslag.)

OVERZICHT

DER

door de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madoera op ult 1902 verstrekte gegevens betreffende den toestand van het grondbezit der inlandsche bevolking in de gouvernementslanden aldaar, waarbij ook opgaven nopens den grondslag der verplichting tot dienstprestatie en nopens de ambtsvelden der desa-bestuurders. [1])

[1]) Gegevens, als in de hierbedoelde tabellen vervat, worden om de vijf jaren verzameld. De opgaven, welke betrekking hadden tot den toestand op ult. 1897, zijn gedrukt als bijlage P van K. V. 1898.

I. Algemeen overzicht betreffende den aard van het grondbezit.

GEWESTEN.	DESA'S MET BOUWGRONDEN: waar alleen individueel grondbezit wordt aangetroffen. Aantal desa's. [1]	waar alleen individueel grondbezit wordt aangetroffen. Uitgestrektheid van den grond (in bouws).	met alleen communaal bezit. Aantal desa's. [1]	met alleen communaal bezit. Uitgestrektheid van den grond (in bouws).	met gemengd bezit (individueel nevens communaal). Aantal desa's. [1]	met gemengd bezit. Uitgestrektheid van den grond (in bouws). Individueel.	met gemengd bezit. Uitgestrektheid van den grond (in bouws). Communaal.	met een geheel of gedeeltelijk bijzonderen rechtstoestand van den grond. Aantal desa's. [1]	met een geheel of gedeeltelijk bijzonderen rechtstoestand. Uitgestrektheid van den grond (in bouws). Individueel.	idem. Communaal.	idem. In bijzonderen rechtstoestand.	TOTALEN. Aantal desa's. [1]	TOTALEN. Uitgestrektheid van den grond (in bouws). Individueel.	TOTALEN. Communaal.	TOTALEN. In bijzonderen rechtstoestand.	TOTALEN. Alle soorten van bezit te zamen.	Desa's zonder bouwgronden (erven niet als bouwgrond gerekend). [1]
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.
Bantam	1 341	[2]) 131 520	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1 341	131 520	„	„	[2]) 131 520	„
Batavia, Bloeboer	[3]) 8	[4]) 967	„	„	„	„	„	„	„	„	„	8	967	„	„	[4]) 967	1
Batavia, afd. Krawang	210	[5]) 67 354	„	„	„	„	„	„	„	„	„	210	67 354	„	„	[5]) 67 354	„
Preanger Regentschappen	1 419	[6]) 719 253	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1 419	719 253	„	„	[6]) 719 253	„
Cheribon	83	[7]) 37 941	181	[8]) 35 943	955	[9]) 88 820	[9]) 144 648	7	[10]) 83	[10]) 966	„	1 226	126 844	181 557	„	[11]) 308 401	7
Pekalongan	345	[12]) 63 684	746	[13]) 55 306	943	[14]) 77 019	[14]) 79 941	„	„	„	„	2 034	140 703	145 247	„	[15]) 275 950	50
Semarang	91	[16]) 14 339	1 463	[17]) 224 751	1 677	[18]) 96 006	[18]) 212 146	59	[19]) 557	[19]) 1 927	„	3 290	110 902	438 824	„	[20]) 549 726	104
Rembang	89	[21]) 8 206	43	[22]) 2 937	1 767	[23]) 167 868	[23]) 91 710	2	„	[24]) 37	„	1 901	176 074	94 684	„	[25]) 270 758	64
Soerabaja	207	[26]) 15 372	2 373	[27]) 141 514	1 986	[28]) 81 524	[28]) 140 004	5	„	17	„	4 571	96 896	281 535	„	[29]) 378 431	174
Pasoeroean	633	[30]) 121 195	847	[31]) 58 853	748	[32]) 44 684	[32]) 51 832	„	„	„	„	2 228	165 879	110 685	„	[33]) 276 564	17
Besoeki	724	[34]) 192 505	„	„	„	„	„	„	„	„	„	724	192 505	„	„	[34]) 192 505	10
Banjoemas	133	[35]) 33 054	183	[36]) 23 729	990	[37]) 57 950	[37]) 117 099	41	[38]) 264	[33]) 3 954	„	1 347	91 268	144 782	„	[39]) 236 050	2
Kedoe	196	[40]) 33 425	1 231	[41]) 167 701	1 242	[42]) 111 585	[42]) 125 978	70	[43]) 675	[43]) 13	„	2 739	145 685	293 692	„	[44]) 439 377	1
Madioen	32	[45]) 5 650	509	[46]) 61 140	922	[47]) 70 175	[47]) 107 180	18	[48]) 433	[48]) 2 029	„	1 481	76 258	170 349	„	[49]) 246 607	3
Kediri	64	[50]) 5 580	309	[51]) 36 551	1 165	[52]) 85 144	[52]) 91 414	4	[53]) 149	„	„	1 542	90 873	127 965	„	[54]) 218 838	16
Te zamen voor de gouvernementslanden van Java	5 575	[55]) 1 450 045	7 885	[56]) 808 425	12 395	[57]) 880 775	[57]) 1 161 952	296	[58]) 2 161	[58]) 8 943	„	26 061	2 332 981	1 979 320	„	[59]) 4 312 301	449
Madoera	1 136	[60]) 370 677	„	„	„	„	„	32	[61]) 3 802	„	„	1 168	374 479	„	„	[62]) 374 479	37
Totalen	6 711	[63]) 1 820 722	7 885	[64]) 808 425	12 395	[65]) 880 775	[65]) 1 161 952	238	[66]) 5 963	[66]) 8 943	„	27 229	2 707 460	1 979 320	„	[67]) 4 686 780	486
Volgens de bij het einde van 1897 verzamelde gegevens waren de cijfers: voor de gouvernementslanden van Java	5 412	1 118 704	10 213	744 166	12 949	827 943	1 181 232	200	3 767	„	8 927	28 774	1 950 414	1 925 398	8 927	3 884 739	541
voor Madoera	1 161	353 620	„	„	„	„	„	33	„	„	1 918	1 194	353 620	„	1 918	355 538	11
Totalen	6 573	1 472 324	10 213	744 166	12 949	827 943	1 181 232	233	3 767	„	10 845	29 968	2 304 034	1 925 398	10 845	4 240 277	552

[1]) De vermeerdering of vermindering van het aantal desa's moet hoofdzakelijk worden toegeschreven aan splitsing of samenvoeging.
[2]) Hieronder 2335 bouws ambtsvelden.
[3]) Deze desa's, welke deel uitmaken van het domein Bloeboer, werden in het vorig vijfjaarlijksch overzicht vermeld onder de rubriek: „Desa's met een geheel of gedeeltelijk bijzonderen rechtstoestand van den grond", omdat de gronden dier desa's door de bevolking in erfpacht werden bezeten, op den voet van art. 3 van Ind. St. 1836 n°. 19. Bij Ind. St. 1901 n°. 214 is de agrarische toestand van genoemd domein nader geregeld en sedert bezitten de inlanders den grond van rechtswege krachtens erfelijk individueel gebruiksrecht.
[4]) Hieronder $51\frac{1}{2}$ bouws ambtsvelden.
[5]) „ 36 „ „
[6]) „ 1017 „ „
[7]) „ 611 „ „
[8]) „ 7294 „ „
[9]) Bovendien 31464 bouws ambtsvelden.
[10]) „ 259 „ „
[11]) Hieronder 7905 bouws ambtsvelden. Bovendien 31723 bouws ambtsvelden, welke niet onder een bepaalde rubriek te brengen zijn (zie de noten 9 en 10).
[12]) Hieronder 415 bouws ambtsvelden.
[13]) „ 10727 „ „
[14]) Bovendien 17948 bouws ambtsvelden.
[15]) Hieronder 11142 bouws ambtsvelden. Bovendien 17948 bouws ambtsvelden, welke niet onder een bepaalde rubriek te brengen zijn (zie noot 14).
[16]) Hieronder 748 bouws ambtsvelden.
[17]) „ 38800 „ „
[18]) Bovendien 49103 „ „
[19]) „ 295 „ „
[20]) Hieronder 39548 bouws ambtsvelden. Bovendien 49398 bouws ambtsvelden, welke niet onder een bepaalde rubriek te brengen zijn (zie de noten 18 en 19.
[21]) Hieronder 167 bouws ambtsvelden.
[22]) „ 812 „ „
[23]) Bovendien 40403 „ „
[24]) Hieronder 12 „ „
[25]) Hieronder 991 bouws ambtsvelden. Bovendien 40403 bouws ambtsvelden, welke niet onder een bepaalde rubriek te brengen zijn (zie noot 23).
[26]) Hieronder 49 bouws ambtsvelden.
[27]) „ 7023 „ „
[28]) Bovendien 7867 „ „
[29]) Hieronder 7081 bouws ambtsvelden. Bovendien 7867 bouws ambtsvelden, welke niet onder een bepaalde rubriek te brengen zijn (zie noot 28).
[30]) Hieronder 2719 bouws ambtsvelden.
[31]) „ 3559 „ „
[32]) Bovendien 2954 „ „
[33]) Hieronder 6280 bouws ambtsvelden. Bovendien 2954 bouws ambtsvelden, welke niet onder een bepaalde rubriek te brengen zijn (zie noot 32).
[34]) Hieronder 3796 bouws ambtsvelden.
[35]) „ 45 „ „
[36]) „ 4729 „ „
[37]) Bovendien 24570 „ „
[38]) „ 2396 „ „
[39]) Hieronder 4774 bouws ambtsvelden. Bovendien 26966 bouws ambtsvelden, welke niet onder een bepaalde rubriek te brengen zijn (zie de noten 37 en 38).
[40]) De desa's, waarop deze gronden betrekking hebben, bezitten geen ambtsvelden.
[41]) Hieronder 20380 bouws ambtsvelden.
[42]) Bovendien 16926 „ „
[43]) „ 220 „ „
[44]) Hieronder 20380 bouws ambtsvelden. Bovendien 17146 bouws ambtsvelden, welke niet onder een bepaalde rubriek te brengen zijn (zie de noten 42 en 43).
[45]) Hieronder 17 bouws ambtsvelden.
[46]) „ 7648 „ „
[47]) Bovendien 14854 „ „
[48]) „ 974 „ „
[49]) Hieronder 7665 bouws ambtsvelden. Bovendien 15828 bouws ambtsvelden, welke niet onder een bepaalde rubriek te brengen zijn (zie de noten 47 en 48).
[50]) Hieronder 46 bouws ambtsvelden.
[51]) „ 7067 „ „
[52]) Bovendien 26076 „ „
[53]) Hieronder 9 „ „
[54]) Hieronder 7122 bouws ambtsvelden. Bovendien 26076 bouws ambtsvelden, welke niet onder een bepaalde rubriek te brengen zijn (zie noot 52).
[55]) Hieronder $12042\frac{1}{2}$ bouws ambtsvelden.
[56]) „ 108039 „ „
[57]) Bovendien 232165 „ „
[58]) Hieronder 21 bouws ambtsvelden. Bovendien 4144 bouws ambtsvelden, welke niet onder een bepaalde rubriek te brengen zijn.
[59]) Hieronder $120113\frac{1}{2}$ bouws ambtsvelden. Bovendien 236309 bouws ambtsvelden, welke niet onder een bepaalde rubriek te brengen zijn.
[60]) Hieronder 16492 bouws ambtsvelden.
[61]) „ 170 „ „
[62]) „ 16662 „ „
[63]) „ $28534\frac{1}{2}$ „ „
[64]) „ 108039 „ „
[65]) Bovendien 232165 „ „
[66]) Hieronder 191 bouws ambtsvelden. Bovendien 4144 bouws ambtsvelden, welke niet onder een bepaalde rubriek te brengen zijn.
[67]) Hieronder $136775\frac{1}{2}$ bouws ambtsvelden. Bovendien 236309 bouws ambtsvelden, welke niet onder een bepaalde rubriek te brengen zijn.

II. Hoofdonderscheidingen die bij het communaal grondbezit voorkomen.

GEWESTEN.	Desa's met (geheel of ten deele) communaal bezit.									
	Met jaarlijksche verdeeling of verwisseling van den grond.		Met verdeeling of verwisseling van den grond om de twee of meer jaren.		Met vaste aandeelen (zonder periodieke verdeeling of verwisseling).		Gedeeltelijk met periodieke verdeeling, gedeeltelijk met vaste aandeelen.			
							Met vaste aandeelen en jaarlijksche verdeeling of verwisseling.		Met vaste aandeelen en verdeeling of verwisseling om de twee of meer jaren.	
	Aantal desa's.	Uitgestrektheid van den grond (in bouws).	Aantal desa's.	Uitgestrektheid van den grond (in bouws).	Aantal desa's.	Uitgestrektheid van den grond (in bouws).	Aantal desa's.	Uitgestrektheid van den grond (in bouws).	Aantal desa's.	Uitgestrektheid van den grond (in bouws).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Bantam	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Batavia { Bloeboer	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Batavia { afd. Krawang	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Preanger Regentschappen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Cheribon	74	20 786	8	1 688	1 054	150 823	»	»	»	»
Pekalongan	»	»	131	9 636	1 558	114 885	»	»	»	»
Semarang	413	59 630	883	104 058	1 794	231 852	»	»	*a*) 50	*a*) 2 557
Rembang	886	47 109	378	21 447	546	25 276	»	»	»	»
Soerabaja	2 758	172 382	853	54 117	748	47 993	»	»	»	»
Pasoeroean	605	30 521	4	283	986	76 319	»	»	»	»
Besoeki	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Banjoemas	67	6 084	54	7 277	1 052	122 738	»	»	»	»
Kedoe	»	»	»	»	2 473	273 299	»	»	»	»
Madioen	652	68 120	497	59 940	282	32 610	»	»	»	»
Kediri	823	77 735	253	15 800	398	27 363	»	»	»	»
Madoera	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totalen	6 278	482 367	3 061	274 246	10 891	1 103 158	»	»	50	2 557
Volgens de bij het einde van 1897 verzamelde gegevens waren de cijfers	7 052	556 850	2 745	290 229	13 357	1 077 123	7	1 049	1	147

a) Bij deze desa's met 2557 bouws communaal bezeten gronden, zijn de aandeelen der deelhebbers vast met periodieke verwisseling van bebouwers, dan wel zijn de aandeelen vast maar heeft geen verwisseling van bebouwers plaats, of wel heeft alleen verwisseling van de aandeelen plaats bij vermeerdering of vermindering der deelhebbers.

III. Verdeeling van het getal desa's (afzonderlijk voor elke der in tabel I vermelde categorieën van heerendiensten *a*) als voor de

GEWESTEN.	AANTAL														
	met alleen individueel grondbezit,					met alleen communaal grondbezit,					met gemengd grondbezit (individueel nevens communaal),				
	waar de heerendienstplicht rust			waar bij de koffiecultuur zijn ingedeeld		waar de heerendienstplicht rust			waar bij de koffiecultuur zijn ingedeeld		waar de heerendienstplicht rust			waar bij de koffiecultuur zijn ingedeeld	
	alleen op de bezitters van bouwgronden.	op de bezitters van bouwgronden en die van erven.	in het algemeen op den gegoeden persoon.	alleen bezitters van bouwgronden.	zoowel bouwgrond- als erfbezitters.	alleen op de bezitters van bouwgronden.	op de bezitters van bouwgronden en die van erven.	in het algemeen op den gegoeden persoon.	alleen bezitters van bouwgronden.	zoowel bouwgrond- als erfbezitters.	alleen op de bezitters van bouwgronden.	op de bezitters van bouwgronden en die van erven.	in het algemeen op den gegoeden persoon.	alleen bezitters van bouwgronden.	zoowel bouwgrond- als erfbezitters.
Bantam	"	"	1 341	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Batavia Bloeboer	"	"	8	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Batavia afd. Krawang	"	210	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Preang. Regentschappen	142	1 277	"	95	259	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Cheribon	1	"	82	"	"	"	37	144	"	5	"	531	424	19	25
Pekalongan	*c*) 28	316	"	39	106	13	733	"	"	"	42	901	"	3	32
Semarang	"	82	9	"	"	420	791	252	"	3	21	1 540	116	69	111
Rembang	"	36	53	"	"	"	7	36	"	"	75	697	995	"	"
Soerabaja	6	131	70	"	6	105	227	2 041	"	9	401	613	972	"	80
Pasoeroean	"	88	545	189	41	"	790	57	"	12	"	538	210	"	296
Besoeki	26	347	*f*) 248	93	172	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Banjoemas	"	133	"	"	"	"	183	"	"	"	"	990	"	4	"
Kedoe	"	196	"	"	"	9	1 222	"	"	19	4	1 238	"	"	92
Madioen	"	32	"	"	8	"	509	"	1	3	"	922	"	10	66
Kediri	*k*) 5	42	8	12	9	"	309	"	"	2	*l*) 8	1 141	6	27	73
Te zamen voor de gouvernementslanden op Java	208	2 890	2 364	428	601	547	4 808	2 530	1	53	551	9 111	2 723	132	775
Madoera	"	"	1 136	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totalen	208	2 890	3 500	428	601	547	4 808	2 530	1	53	551	9 111	2 723	132	775
Volgens de bij het einde van 1897 verzamelde gegevens waren de cijfers:															
voor de gouvernementslanden van Java	171	2 749	2 490	427	1014	167	7 506	2 539	76	263	785	9 054	3 110	588	1 468
voor Madoera	"	"	1 161	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Te zamen	171	2 749	3 651	427	1014	167	7 506	2 539	76	263	785	9 054	3 110	588	1 468

a) Eene nadere omschrijving van de categorieën van personen die heerendienstplichtig zijn, bevatten de voor elk gewest of voor gedeelten van gewesten uitgevaardigde afzonderlijke heerendienstregelingen; zie voor eene opsomming van die regelingen het overzicht op blz. 166/167 van deel I van den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1903. Daar bij de bedoelde heerendienstregelingen, welke sedert 1889 geleidelijk zijn uitgevaardigd of herzien, de heerendienstplichtigheid nauwkeuriger is geregeld en dientengevolge de categorieën van heerendienstplichtigen in het eene gewest en het andere, of zelfs in onderdeelen van eenig gewest, zeer uiteenloopen, geeft de in het overzicht opgenomen groepeering (de tabel is nog opgemaakt naar het in 1881 — zie Bijbl. Ind. St. n°. 3769 — voorgeschreven model) den actueelen toestand in dit opzicht niet geheel juist terug.

b) Wat de gewesten Bantam, Batavia (afd. Krawang) en Rembang betreft, wordt thans geen melding meer gemaakt van bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeelde desa's omdat aldaar de verplichte teelt en levering van koffie is opgeheven.

c) Bovendien valt onder deze rubriek nog 1 desa, welke van het verrichten van heerendiensten is vrijgesteld.

d) Als voren 23 desa's.

e) In een 57-tal onder deze rubriek vallende desa's rust de heerendienstplichtigheid op de hoofden van huisgezinnen, dan wel op alle werkbare mannen tusschen 18 en 50 jaar, terwijl 1 desa van deze rubriek van het verrichten van heerendienst vrijgesteld is.

grondbezit) naar den grondslag waarop de verplichting tot dienstprestatie rust, zoowel voor de diensten bij de koffiecultuur *b*).

DESA'S

met een geheel of gedeeltelijk bijzonderen rechtstoestand van den grond,					zonder bouwgronden (erven uitgezonderd),			Gemengd aantal desa's,				
waar de heerendienstplicht rust			waar bij de koffiecultuur zijn ingedeeld		waar de heerendienstplicht rust		waar de erfbezitters zijn ingedeeld bij de koffiecultuur.	waar de heerendienstplicht rust			waar bij de koffiecultuur zijn ingedeeld.	
alleen op de bezitters van bouwgronden.	op de bezitters van bouwgronden en die van erven.	in het algemeen op den gegoeden persoon.	alleen bezitters van bouwgronden.	zoowel bouwgrond- als erfbezitters.	op de bezitters van erven.	in het algemeen op den gegoeden persoon.		alleen op de bezitters van bouwgronden.	op de bezitters van bouwgronden en die van erven.	in het algemeen op den gegoeden persoon.	alleen bezitters van bouwgronden.	zoowel bouwgrond- als erfbezitters.
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 341	"	"
"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	9	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	210	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	142	1 277	"	95	259
"	"	7	"	"	"	7	"	1	568	664	19	30
"	"	*d*) "	"	"	*c*) 49	"	"	83	1 999	"	42	138
d) 11	*d*) 21	4	"	"	21	83	"	452	2 455	464	69	114
"	"	2	"	"	29	35	"	75	769	1 121	"	"
"	"	5	"	"	*e*) "	116	"	512	971	3 204	"	95
"	"	"	"	"	7	"	"	"	1 433	812	189	349
"	"	"	"	"	"	*g*) "	"	26	347	250	93	172
"	*h*) 3	"	"	"	"	*i*) "	"	"	1 309	"	4	"
"	*j*) 37	"	"	"	1	"	"	13	2 694	"	"	111
"	18	"	"	"	3	"	"	"	1 484	"	11	77
m) "	*m*) "	*m*) "	"	"	16	"	"	13	1 508	14	33	84
11	79	18	"	"	126	244	"	1 317	17 024	7 879	561	1 429
"	"	*n*) 6	"	"	"	37	"	"	"	1 179	"	"
11	79	24	"	"	126	281	"	1 317	17 024	9 058	561	1 429
								o) 27 399			1990	
1	74	17	"	9	189	350	6	1 124	19 572	8 506	1 091	2 760
"	"	20	"	"	"	11	"	"	"	1 192	"	"
1	74	37	"	9	189	361	6	1 124	19 572	9 698	1 091	2 760
								30 394			3 851	

f) In 103 desa's onder deze rubriek vallende, wordt de heerendienstplichtigheid geëischt van alle werkbare mannen.

g) Ten opzichte van 8 tot deze rubriek behoorende desa's bleek uit de ontvangen opgaven niet of zij heerendienstplichtig zijn.

h) Bovendien vallen onder deze rubriek nog 38 perdikan-desa's, die van het verrichten van heerendienst vrijgesteld zijn.

i) De 2 eenige in deze rubriek te rangschikken desa's zijn wegens hare ligging vrijgesteld van de prestatie van heerendienst.

j) Bovendien vallen onder deze rubriek nog 11 desa's, welke van het verrichten van heerendienst zijn vrijgesteld, terwijl ten opzichte van 22 desa's niet is opgegeven of zij daarvan zijn vrijgesteld.

k) Ten opzichte van 9 onder deze rubriek vallende desa's is niet medegedeeld of zij al dan niet vrijgesteld zijn van heerendienstplicht.

l) Als voren 10 desa's.

m) Onder deze rubriek vallen 4 desa's, die vrijgesteld zijn van alle persoonlijke diensten.

n) Als voren 26 desa's.

o) Bovendien waren 107 desa's van het verrichten van heerendienst vrijgesteld; wordt in 160 desa's de heerendienstplicht gevorderd van alle werkbare mannen of van alle hoofden van gezinnen, terwijl van 49 desa's geen mededeeling is ontvangen op welken grondslag er de heerendienstplicht berust.

IV. Gegevens betreffende de ambtsvelden der desahoofden zoomede der overige desabestuurders

GEWESTEN.	Desa's met alleen individueel grondbezit. Aantal desa's met ambtsvelden.	Uitgestrektheid der ambtsvelden (in bouws).	Aantal van de hiervóór bedoelde desa's waar de uitgestrektheid der ambtsvelden eens voor altijd is vastgesteld.	bij elke verkiezing wordt bepaald.	ambtsvelden verwisseld worden.	zich op vaste plaatsen bevinden.	Aantal desa's zonder ambtsvelden.	Desa's met alleen communaal grondbezit. Aantal desa's met ambtsvelden.	Uitgestrektheid der ambtsvelden (in bouws).	Aantal van de hiervóór bedoelde desa's waar de uitgestrektheid der ambtsvelden eens voor altijd is vastgesteld.	bij elke verkiezing wordt bepaald.	ambtsvelden verwisseld worden.	zich op vaste plaatsen bevinden.	Aantal desa's zonder ambtsvelden.	Desa's met nevens … Aantal desa's met ambtsvelden.	Uitgestrektheid der ambtsvelden (in bouws).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
Bantam	681	2 335	681	„	„	681	660	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Batavia { Bloeboer	*a*) 8	51	8	„	„	8	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Batavia { Krawang	14	36	14	„	„	14	196	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Preanger Regentschappen	192	1 017	192	„	„	192	1 227	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Cheribon	64	611	„	64	„	64	19	181	7 294	180	1	„	181	„	955	31 464
Pekalongan	133	415	85	48	„	133	212	742	10 727	276	466	12	730	4	937	17 948
Semarang	*b*) 26	748	25	1	„	26	65	1 463	38 800	1 015	448	„	1 463	„	1 674	49 103
Rembang	26	167	26	„	„	26	63	34	812	33	1	„	34	9	1 335	40 403
Soerabaja	*c*) 16	49	16	„	„	16	191	2 357	7 023	1 480	877	979	1 378	16	1 924	7 867
Pasoeroean	306	2 719	306	„	„	306	327	842	3 559	842	„	„	842	5	724	2 954
Besoeki	491	3 796	298	193	„	491	233	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Banjoemas	14	45	14	„	„	14	119	164	4 729	„	164	„	164	19	988	24 570
Kedoe	„	„	„	„	„	„	196	1 231	20 380	935	296	„	1 231	„	1 241	16 926
Madioen	11	17	2	9	„	11	21	508	7 648	325	183	1	507	1	922	14 854
Kediri	2	46	2	„	„	2	62	309	7 067	255	54	„	309	„	1 079	26 076
Te zamen voor de gouvernementslanden van Java	1 984	12 052	1 669	315	„	1 984	3 591	7 831	108 039	5 341	2 490	992	6 839	54	11 779	232 165
Madoera	1 136	16 492	1 136	„	„	1 136	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Totalen	3 120	28 544	2 805	315	„	3 120	3 591	7 831	108 039	5 341	2 490	992	6 839	54	11 779	232 165
Volgens de bij het einde van 1897 verzamelde gegevens waren de cijfers:																
voor de gouvernementslanden van Java	1 514	7 282	1 156	358	26	1 488	3 898	9 707	115 224	5 231	4 476	1 434	8 273	506	12 833	241 029
voor Madoera	1 161	16 318	1 161	„	„	1 161	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Totalen	2 675	23 600	2 317	358	26	2 649	3 898	9 707	115 224	5 231	4 476	1 434	8 273	506	12 833	241 029

a) Zie noot *c* in tabel I.

b) Dit zijn desa's in de voormalige Solosche enclave Getas.

c) Het aantal desa's heeft betrekking op 41 bouws ambtsvelden. Het aantal desa's, waartoe de overige 8 bouws behooren, is niet opgegeven.

d) Hieronder zijn niet begrepen de 486 desa's zonder bouwgronden (zie kolom 18 van tabel I).

en wel voor elke der in tabel I vermelde categorieën van desa's afzonderlijk.

gemengd grondbezit (individueel communaal). Aantal van de hiervóór bedoelde desa's waar de uitgestrektheid der ambtsvelden eens voor altijd is vastgesteld.	bij elke verkiezing wordt bepaald.	ambtsvelden verwisseld worden.	zich op vaste plaatsen bevinden.	Aantal desa's zonder ambtsvelden.	Desa's waar de grond geheel of gedeeltelijk in een bijzonderen rechtstoestand verkeert. Aantal desa's met ambtsvelden.	Uitgestrektheid der ambtsvelden (in bouws).	Aantal van de hiervóór bedoelde desa's waar de uitgestrektheid der ambtsvelden eens voor altijd is vastgesteld.	bij elke verkiezing wordt bepaald.	ambtsvelden verwisseld worden.	zich op vaste plaatsen bevinden.	Aantal desa's zonder ambtsvelden.	TE ZAMEN. Aantal desa's met ambtsvelden.	Uitgestrektheid der ambtsvelden (in bouws).	Aantal van de hiervóór bedoelde desa's waar de uitgestrektheid der ambtsvelden eens voor altijd is vastgesteld.	bij elke verkiezing wordt bepaald.	ambtsvelden verwisseld worden.	zich op vaste plaatsen bevinden.	Aantal desa's zonder ambtsvelden.
18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	681	2 335	681	„	„	681	660
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	8	51	8	„	„	8	„
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	14	36	14	„	„	14	196
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	192	1 017	192	„	„	192	1 227
818	137	„	955	„	7	259	7	„	„	7	„	1 207	39 628	1 005	202	„	1 207	19
625	312	41	896	6	„	„	„	„	„	„	„	1 812	29 090	986	826	53	1 759	222
1 043	631	„	1 674	3	14	295	11	3	„	14	45	3 177	88 946	2 094	1 083	„	3 177	113
1 123	212	„	1 335	432	2	12	2	„	„	2	„	1 397	41 394	1 184	213	„	1 397	504
1 790	134	230	1 694	62	„	„	„	„	„	„	„	4 297	14 939	3 286	1 011	1 209	3 088	c) 274
724	„	„	724	24	„	„	„	„	„	„	„	1 872	9 232	1 872	„	„	1 872	356
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	491	3 796	298	193	„	491	233
7	981	„	988	2	13	2 396	13	„	„	13	28	1 179	31 740	34	1 145	„	1 179	168
767	474	„	1 241	1	27	220	27	„	„	27	43	2 499	37 526	1 729	770	„	2 499	240
558	364	„	922	„	18	974	9	9	„	18	„	1 459	23 493	894	565	1	1 458	22
1 000	79	„	1 079	86	1	9	„	1	1	„	3	1 391	33 198	1 257	134	1	1 390	151
8 455	3 324	271	11 508	616	82	4 165	69	13	1	81	119	21 676	356 421	15 534	6 142	1 264	20 412	d) 4 385
„	„	„	„	„	20	170	20	„	„	20	12	1 156	16 662	1 156	„	„	1 156	12
8 455	3 324	271	11 508	616	102	4 335	89	13	1	101	131	22 832	373 083	16 690	6 142	1 264	21 568	d) 4 397
7 070	5 763	654	12 179	116	103	3 377	78	25	22	81	98	24 157	366 912	13 535	10 622	2 136	22 021	4 618
„	„	„	„	„	14	70	14	„	„	14	19	1 175	16 388	1 175	„	„	1 175	19
7 070	5 763	654	12 179	116	117	3 447	92	25	22	95	117	25 332	383 300	14 710	10 622	2 136	23 196	4 637

Bijlage N.

(Zie hoofdstuk K, afd. I, § 1, van het verslag.)

NUMERIEKE OPGAVEN

BETREFFENDE HET

MIDDELBAAR ONDERWIJS

IN

NEDERLANDSCH-INDIË

over de jaren 1902 en 1903.

N

1°. Inrichting voor de Indische taal-, land- en volkenkunde in Nederlandsch-Indië (Afd. B van het Gymnasium Willem III te Batavia).

Cursusjaren.	Ingeschreven bij het begin van den cursus (October).			Ingeschreven op 31 December.			Ingeschreven bij het einde van den cursus (medio Augustus).			Leerlingen, die voor het grootambtenaars-examen	
	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	slaagden.	zijn afgewezen.
1901/1902	8	3	5	b) 8 + 1	3	5 + 5	8 + 1	3	4 + 6	4 + 3	d) 1
	a) 16			c) 22			22			8	
e) 1902/1903	25	8	f)	26 + 1	8 + 2	„	27 + 1	9 + 4	„	i) 10 + 2	2 + 1
	g) 33			h) 37			41			j) 15	

a) Hiervan waren ingeschreven voor de 1ste, 2de of 3de maal respectievelijk 8, 3 en 5.

b) Het aantal leerlingen voor één vak of enkele vakken is achter het + teeken vermeld.

c) De 16 leerlingen, die het volledig onderwijs volgden, waren allen in het bezit van het eind-diploma eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus in Nederlandsch-Indië.

d) Verbeterde opgaaf.

e) De cursus 1903/1904 is begonnen met 41 leerlingen, waarvan 12 in het 1ste en 27 in het 2de studiejaar, alsmede 2 voor enkele vakken.

f) In verband met de gewijzigde regeling van het grootambtenaars-examen (Ind. St. 1902 n°. 223) is bepaald dat de cursus, te beginnen met het schooljaar 1902/1903, wordt teruggebracht van 3 tot 2 jaren.

g) Hiervan waren ingeschreven voor de 1ste, 2de of 3de maal respectievelijk 26, 5 en 2.

h) Van de 34 leerlingen die het volledig onderwijs volgden had 1 het eind-diploma eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus in Nederland, terwijl de 33 anderen het eind-diploma in Nederlandsch-Indië hadden verworven.

i) Hieronder 2 leerlingen uit het 1ste studiejaar.

j) In het geheel namen 20 candidaten aan het examen deel, van wie er zich 5 terugtrokken.

2°. Hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus te Batavia (Afd. A van het Gymnasium Willem III), Semarang en Soerabaja.

a. Mutatiën onder de leerlingen.

Inrichting te:	Ingeschreven op 1 Januari.	Gedurende den verderen loop van den cursus		Alzoo ingeschreven bij het einde van den cursus.	Ingeschreven bij den aanvang van den nieuwen cursus.		In den loop van den cursus tot ult. December		Alzoo ingeschreven op ult. December
		toegelaten.	afgeschreven.		Van den voorgaanden cursus overgegane leerlingen.	Nieuw of opnieuw toegelatenen. a)	bijgekomen.	afgeschreven.	
1902.									
Batavia	b) 256 (28) + 6	3 (1)	74 (11) + 9 (1)	182 (17)	182 (19)	73 (11) + 9 (1)	6 (2) + 3	18 + 2	243 (32) + 10 (1)
Semarang . . .	210 (47) + 4 (1)	2 (1) + 1 (1) c)	64 (15) + 2 c)	148 (33) + 3 (2)	147 (32) + 1 (1)	83 (21)	3	9 (3) + 1 (1)	224 (50)
Soerabaja . . .	182 (34) + 8 (2)	4 (1)	50 (13) + 11 (2)	132 (21) + 1 (1)	132 (21) + 1 (1)	66 (15) + 10 (3)	3 (2) + 1	20 (2) + 5 (1)	181 (36) + 7 (3)
	648 (109) + 18 (3)	2 (1) + 8 (3)	188 (39) + 22 (3)	462 (71) + 4 (3)	461 (72) + 2 (2)	222 (47) + 19 (4)	12 (4) + 4	47 (5) + 8 (2)	648 (118) + 17 (4)
1903.									
Batavia	243 (32) + 10 (1)	6 (2) + 1	61 (10) + 11 (1)	188 (24)	188 (24)	93 (21) + 7	4	10 (1) + 2	275 (44) + 5
Semarang . . .	224 (50)	1 d)	52 (16)	173 (34)	173 (34)	67 (25)	5 (1) + 1	19 (8)	226 (52) + 1
Soerabaja . . .	181 (36) + 7 (3)	2 + 1	47 (11) + 6 (1)	136 (25) + 2 (2)	136 (25) + 2 (2)	66 (17) + 14 (4)	5 (1) + 2 (1)	19 (7) + 6 (3)	188 (36) + 12 (4)
	648 (118) + 17 (4)	9 (2) + 2	160 (37) + 17 (2)	497 (83) + 2 (2)	497 (83) + 2 (2)	226 (63) + 12 (4)	14 (2) + 3 (1)	48 (16) + 8 (3)	689 (132) + 18 (4)

a) Niet alleen geslaagden in het toelatingsexamen, maar ook oud-leerlingen, die zich opnieuw lieten inschrijven en leerlingen van andere hoogere burgerscholen.

b) De cijfers tusschen ( ) geplaatst, wijzen aan, hoeveel meisjes onder het daarnevens vermelde getal begrepen zijn. De cijfers achter het + teeken geplaatst, doelen op toehoorders of leerlingen voor enkele vakken.

c) Hieronder niet begrepen 16 (2) leerlingen der 5de klasse, die zich in de laatste maand van den cursus als gewone leerlingen lieten afschrijven en weder inschrijven als leerlingen in enkele vakken.

d) Als voren 15 (3) leerlingen der 5de klasse.

b. Uitkomsten der examens.

Inrichting te:	Bij het eindexamen		Voor den nieuwen cursus						Van de in het toelatingsexamen geslaagden lieten zich als leerling inschrijven	
			bij de overgangs-examens		bij de toelatings-examens					
					voor de laagste klasse		voor eene hoogere klasse			
	geëxamineerd.	geslaagd.	geëxamineerd.	geslaagd.	geëxamineerd.	geslaagd.	geëxamineerd.	geslaagd.	van hen die voor de laagste klasse geslaagd waren.	van hen die voor eene hoogere klasse geslaagd waren.
1902.										
Batavia . . .	30 + 1 *e)*	26	215 (25) + 1	167 (22) + 1	141 (39) *h)*	79 (24)	4 (1)	2 (1)	47 (8) *j)*	2 (1)
Semarang . .	16 (2) *f)*	13 (2)	177 (40)	137 (31)	119 (44) *h)*	98 (38)	3 (2)	3 (2) *i)*	65 (17) *k)*	3 (2)
Soerabaja . .	15 (1) *g)*	11 (1)	160 (31) + 2 (1)	125 (27) + 2 (1)	101 (33) *h)*	76 (25)	3	2	51 (14) *l)*	2
	61 (3) + 1	50 (3)	552 (96) + 3 (1)	429 (80) + 3 (1)	361 (116)	253 (87)	10 (3)	7 (3)	163 (39)	7 (3)
1903.										
Batavia . . .	20 (3) *m)*	12 (2)	220 (29)	170 (23)	149 (36) *h)*	90 (32)	16 (1)	9 (1)	64 (18) *p)*	9 (1)
Semarang . .	15 (3)	11 (2)	196 (42)	163 (40)	110 (50) *h)*	87 (41)	3 (2)	2 (2)	51 (20) *q)*	2 (1)
Soerabaja . .	20 (2) *n)*	12 (2)	158 (34) + 4 (3)	127 (30) + 4 (3) *o)*	100 (34) *h)*	67 (20)	2	"	51 (14) *r)*	1 *s)*
	55 (8)	35 (6)	574 (105) + 4 (3)	460 (93) + 4 (3)	359 (120)	244 (93)	21 (3)	11 (3)	166 (52)	12 (2)

e) Hieronder een leerling der 4de klasse, die werd afgewezen.
f) Bovendien namen 3 oud-leerlingen aan het examen deel.
g) Hieronder 1 leerling uit de 4de klasse, die slaagde.
h) Hieronder gerekend zoowel de candidaten die het volledig, als zij die het uitsluitend schriftelijk examen aflegden.
i) Toehoorders van den cursus 1901/2.
j) Bovendien werden nog ingeschreven 4 (1) en 7 (1) leerlingen, die te Semarang en Soerabaja in het schriftelijk examen geslaagd waren.
k) Bovendien werden nog ingeschreven 2 leerlingen, die te Soerabaja in het toelatingsexamen geslaagd waren.
l) Bovendien werden nog ingeschreven 4 (1) en 1 leerlingen, die te Batavia en Semarang in het schriftelijk examen geslaagd waren.
m) Hieronder 3 leerlingen uit de 4de klasse, van wie er 1 slaagde.
n) Hieronder 5 leerlingen der 4de klasse, die allen werden afgewezen.
o) Hiervan werd 1 bevorderd als leerling, de anderen als leerling in enkele vakken.
p) Bovendien werden nog ingeschreven 7 (1) leerlingen, geslaagd te Semarang en Soerabaja, waarvan 1 (1) in het volledig examen.
q) Bovendien werden nog ingeschreven 2 (1) en 1 leerlingen, geslaagd in het toelatingsexamen tot het gymnasium Willem III en de Koningin Wilhelmina-school.
r) Bovendien werden nog ingeschreven 7 (2) leerlingen die het toelatingsexamen aan andere hoogere burgerscholen hadden afgelegd.
s) Deze was niet geslaagd voor het examen voor de 3de klasse, maar werd toegelaten tot de 2de.

c. Verdeeling der leerlingen.

Inrichting te:		Naar studiejaar.					Naar landaard.			Naar de streek van Ned.-Indië waar zij woonachtig waren.				
													Buitenbezittingen.	
		1ste.	2de.	3de.	4de.	5de.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	West-Java.	Midden-Java.	Oost-Java (met Madoera).	Westelijk deel. *t)*	Oostelijk deel. *t)*
Batavia . . .	ult. 1901	93 (10) + 2	73 (9) + 2 *u)*	34 (5)	27 (4)	29 + 2	252	8	2	215	8	17	13	9
		256 (28) + 6					262			262				
	1902	71 12) + 3	62 (8) + 2	64 (4)	28 (3) + 4	18 (3) + 1 (1)	243	8	2	203	15	13	15	7
		243 (30) + 10 (1)					253			253				
	1903	89 (23)	58 (7) + 1	55 (6) + 4	49 (2)	24 (4)	270	9	1	233	6	17	16	8
		275 (42) + 5					280			280				

t) Onder het westelijk deel der buitenbezittingen worden hier verstaan het eiland Sumatra, benevens de gewesten Riouw, Banka, Billiton en Westerafdeeling van Borneo. De overige gewesten vormen het oostelijk deel.
u) Een toehoorder van het 2de studiejaar woonde tevens als toehoorder lessen in het 3de studiejaar bij.

N

Inrichting te:		Naar studiejaar.					Naar landaard.			Naar de streek van Ned.-Indië waar zij woonachtig waren.				
													Buiten-bezittingen.	
		1ste.	2de.	3de	4de.	5de.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	West-Java.	Midden-Java.	Oost-Java (met Madoera).	Westelijk deel.	Oostelijk deel.
Semarang . .	1901	79 (15)	52 (14)	42 (11) + 4 (1)	18 (5)	19 (2)	198	12	4	7	201	4	2	
				210 (47) + 4 (1)				214				214		
	1902	75 (17)	68 (12)	38 (10)	28 (8)	15 (3)	210	13	1	2	217	3	2	
				224 (50)				224				224		
	1903	59 (19)	64 (13)	59 (10) + 1	27 (6)	17 (4)	205	19	3	2	221	1	3	
				226 (52) + 1				227				227		
Soerabaja . .	1901	65 (16) + 1	45 (11) + 2 (1)	35 (4) + 1	25 (2) + 2	12 (1) + 2 (1)	189	1	„	19		160	11	
				182 (34) + 8 (2)				190				190		
	1902	56 (13) + 2	47 (11)	34 (8) + 3 (2)	29 (2) + 2 (1)	15 (2)	185	2	1	13		156	19	
				181 (36) + 7 (3)				188				188		
	1903	62 (15) + 1	43 (8) + 5 (3)	37 (7) + 4	20 (4) + 2 (1)	26 (2)	197	2	1	12		178	10	
				188 (36) + 12 (4)				200				200		

3°. Burgeravondschool te Soerabaja.

a. Mutatiën onder de leerlingen.

Klasse.	Ingeschreven op 1 Januari.	Gedurende den verderen loop van den cursus		Alzoo ingeschreven bij het einde van den cursus (Mei).	Ingeschreven bij den aanvang van den nieuwen cursus (Juli).		In den loop van den cursus tot ult. December		Alzoo ingeschreven op ult. December.
		toegelaten.	afgeschreven.		Van den voorgaanden cursus overgegane leerlingen.	Nieuwe leerlingen. *a*)	toegelaten.	afgeschreven.	
1902.									
I	107	0 + 1 *b*)	22 + 1	85	16	76 + 2	1 + 1	4 + 1	89 + 2
II	68 + 2	„	11 + 2	57	74	13 + 3	2	2 + 1	87 + 2
III	62	0 + 1	9 + 1	53	48	7 + 3	2	4 + 3	53
IV	28 + 3	1 + 1	5 + 4	24	34	1 + 9	2 + 7	1 + 1	36 + 15
	265 + 5	1 + 3	47 + 8	219	172	97 + 17	7 + 8	11 + 6	265 + 19
1903.									
I	89 + 2	9 + 1	10 + 3	88	16	88	4	6	102
II	87 + 2	2	9 + 2	80	78	19 + 5	4 + 2	5	96 + 7
III	53	0 + 1	4 + 1	49	74	3 + 1	0 + 2	7 + 1	70 + 2
IV	36 + 15	0 + 1	2 + 12	34 + 4	40	1 + 11	0 + 1	2 + 1	39 + 11
	265 + 19	11 + 3	25 + 18	251 + 4	208	111 + 17	8 + 5	20 + 2	307 + 20 *c*)

a) Niet alleen leerlingen die aan het toelatingsexamen hadden voldaan, maar ook zij die zonder examen werden toegelaten als oud-leerlingen der inrichting, gewezen leerlingen van andere inrichtingen van middelbaar onderwijs of wel geslaagden in het toelatingsexamen voor andere inrichtingen.

b) Het cijfer achter het + teeken wijst het aantal toehoorders aan.

c) Hiervan waren 119 + 13 bouwkundigen en 188 + 7 machinisten.

b. Uitkomsten der examens.

Klasse.	Aantal leerlingen die het diploma wegens met vrucht doorloopen volledigen cursus verkregen.	Bij examens buiten de inrichting d)		Bij de overgangs-examens		Bij de toelatings-examens		Van de in het toelatings-examen geslaagden lieten zich inschrijven.
		geëxamineerd.	geslaagd.	geëxamineerd.	geslaagd.	geëxamineerd.	geslaagd.	
1902.								
I	. . . .	. . . . . .	. . . . . .	85	63	111 f)	70	70
II	. . . .	. . . . . .	. . . . . .	57	35	8	6	2
III	. . . .	16	15	53	31	. . . . . .	. . . . . .	. . . .
IV	19 e)	23 + 1	15 + 1	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . .
1903.								
I	. . . .	. . . . . .	. . . . . .	88	72	126	81	77
II	. . . .	. . . . . .	. . . . . .	80	69	13	10	10
III	. . . .	. . . . . .	. . . . . .	49	40	. . . . . .	. . . . . .	. . . .
IV	34 g)	26	13	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . .

d) Aan de in Mei 1902 afgenomen examens voor opzichter bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken namen deel 12 leerlingen der 4de klasse (waaronder 9 gediplomeerden) en 4 oud-leerlingen (gediplomeerden der school), waarvan 1 als toehoorder de lessen in de 4de klasse had gevolgd. Hiervan slaagden 4 leerlingen en 3 oud-leerlingen, allen gediplomeerden. In Mei 1903 namen aan bedoelde examens 26 jongelieden deel, die geheel of gedeeltelijk hunne technische opleiding aan de burgeravondschool hadden genoten: 24 hunner waren gediplomeerd, waarvan er 12 slaagden.

In Juli 1902 namen aan het examen voor leerling-machinist bij de gouvernements-marine deel: uit de 3de klasse 16 leerlingen (1 bouwkundige en 15 machinisten), uit de 4de klasse 10 leerlingen (allen machinisten) en 1 oud-leerling der 3de klasse, totaal 27 candidaten, waarvan er 26 slaagden; 1 machinist uit de 3de klasse werd afgewezen.

e) 10 adspirant-bouwkundigen en 9 adspirant-machinisten.

f) Ongerekend de candidaten, die zich gedurende het examen terugtrokken of slaagden voor de hoogere burgerschool.

g) 18 adspirant-bouwkundigen en 16 adspirant-machinisten.

c. Nadere gegevens omtrent de leerlingen. h)

Tijdstip.	Klasse.	Voor welke opleiding de leerlingen zich hadden opgegeven:				Plaatsing buiten de avondschool.							
		Voor bouwkundige vakken.	Voor werktuigkundige vakken.	Te zamen.	Voor den suikercursus.	Bij gouv. of part. werkplaatsen of werken.	Als schrijver werkzaam.	Nog op de lagere school.	Op de hoogere burgerschool.	Op de suikerschool.	Op de ambachtsschool.	Nog niet werkzaam.	Totaal.
Ult. 1901	I	25	82	107	"	70	4	7	"	"	"	26	107
	II	23	45 + 2	68 + 2	"	56	5	"	1	1	"	7	70
	III	29	33	62	"	54	3	"	"	"	"	5	62
	IV	19 + 3	9	28 + 3	"	25	2	"	"	"	"	4	31
		96 + 3	169 + 2	265 + 5	"	205	14	7	1	1	"	42	270
Ult. 1902	I	25	64 + 2	89 + 2	"	48	1	1	"	"	36	5	91
	II	31	56 + 2	87 + 2	"	65	"	"	"	"	20	4	89
	III	16	37	53	"	43	3	"	1	"	2	4	53
	IV	20 + 10	16 + 5	36 + 15	"	42	"	"	"	"	4	5	51
		92 + 10	173 + 9	265 + 19	"	198	4	1	1	"	62	18	284
Ult. 1903	I	56	46	102	"	38	4	2	"	"	32	26	102
	II	32 + 2	64 + 5	96 + 7	"	66	2	1	"	"	25	9	103
	III	20 + 1	50 + 1	70 + 2	25	53	1	"	2	"	8	8	72
	IV	11 + 10	28 + 1	39 + 11	15 + 1	46 i)	3	"	1	"	"	6	50
		119 + 13	188 + 7	307 + 20	40 + 1	197	10	3	3	"	65	40	327

h) In de gegevens voor deze tabel zijn de gewone leerlingen en de toehoorders niet steeds uiteengehouden. Waar dit wel het geval is, zijn de laatsten achter het + teeken vermeld.

i) Hieronder 1 korporaal bij de genie en 1 bij de artillerie.

N

4°. Particuliere ambachtsschool te Semarang.

Schooljaren.	Aanwezig bij het begin van den cursus in klasse:			In den loop van den cursus zijn toegelaten in klasse:			a) In den loop of bij het einde van den cursus zijn afgeschreven uit klasse:			Bij het einde van den cursus waren in klasse:			Bij het einde van den cursus werden bevorderd naar klasse:		Bij het einde van den cursus verkregen het diploma wegens met vrucht doorloopen volledigen cursus.	Bij het toelatings-examen voor den nieuwen cursus		Bovendien meldden zich voor den nieuwen cursus aan, als toelaatbaar zonder examen.	Van de in de voorgaande kolom bedoelden en van de in het toelatings-examen geslaagden lieten zich voor den nieuwen cursus inschrijven.
	I.	II.	III.	I.	II.	III.	I.	II.	III.	I.	II.	III.	II.	III.		slaagden.	werden afgewezen.		
1901/1902	28	22	23	9	1	2	7	4	25	30	19	,,	19	18	22	13	3	5	18
	73			12			36			49									
1902/1903	25	20	18	17	2	,,	14	2	16	28	20	2	24	20	18	19	7	9	28 b)
	63			19			32			50									

a) Tusschentijds verlieten de inrichting: in 1901/1902 14 (7 uit de 1ste, 4 uit de 2de en 3 uit de 3de klasse) (verbeterde opgaaf) en in 1902/1903 16 (14 + 2) leerlingen.

b) Het schooljaar 1903/1904 ving aan met 77 leerlingen (32 in de 1ste, 24 in de 2de en 21 in de 3de klasse). Van deze laatsten waren er 2 die het einddiploma behaald hadden, maar de school bleven bezoeken, om ook den nieuwen cursus van bouwkundigen te doorloopen.

Bijlage O.

(Zie hoofdstuk K, afd. I, § 2, van het verslag.)

OVERZICHT

BETREFFENDE

de in Nederlandsch-Indië aanwezige SCHOLEN voor INLANDERS over 1902 en gedeeltelijk reeds over 1903, zoomede gegevens, voor zoover voorhanden, betreffende de (particuliere) SCHOLEN voor VREEMDE OOSTERLINGEN over 1903.

I. *a.* GEWONE LAGERE SCHOLEN VOOR

GEWESTEN.	Aantal scholen op ult. 1902.					Aantal scholen op ult. 1903. *a*)					Aantal					
	Gouvernements-scholen		Particuliere scholen (Zendings- en andere). *c*)		Totaal.	Gouvernements-scholen		Particuliere scholen (Zendings- en andere). *c*)		Totaal.	Gouvernements-scholen.			Particuliere		
														Gesubsidieerd.		
	der 1ste klasse.	der 2de klasse.	Gesubsidieerd.	Niet-gesubsidieerd.		der 1ste klasse.	der 2de klasse.	Gesubsidieerd.	Niet-gesubsidieerd.		Gedurende 1902.	Gedurende 1903.	Op ult. 1903.	Gedurende 1902.	Gedurende 1903.	Op ult. 1903.
Bantam	1	8	1	„	10	1	9	1	2	13	1156	1242	808	66	68	56
Batavia	1	16	3	*e*) 15	35	1	18	3	15	37	2089	2499	1662	249	212	146
Preanger Regentsch.	4	29	15	14	62	4	31	24	12	71	5476	5756	3811	**1443**	2253	1464
Cheribon	1	12	5	6	24	1	13	7	6	27	2223	2377	1551	692	761	425
Pekalongan	2	8	27	15	52	2	8	38	5	53	2001	2115	1411	2814	3880	2399
Semarang	2	17	18	2	39	4	17	19	3	43	3891	4249	2658	2112	2636	1472
Rembang	3	11	8	1	23	4	11	9	3	27	2251	2514	1653	1173	1272	650
Soerabaja	4	17	24	7	52	4	18	26	5	53	4557	4588	2863	3682	3753	2513
Pasoeroean	3	17	15	1	36	3	19	14	1	37	3672	4173	2937	1734	1535	1063
Besoeki	2	5	8	1	16	2	5	8	1	16	1219	1335	881	500	514	311
Banjoemas	3	15	9	3	30	4	16	9	5	34	3888	4178	2628	1103	1110	585
Kedoe	5	28	21	21	75	5	30	24	16	75	7844	8152	4932	4102	4940	2336
Djokjakarta	„	3	9	3	15	„	4	11	1	16	601	883	613	1030	1328	640
Soerakarta	1	7	2	21	31	1	8	2	18	29	1717	2145	1233	273	249	103
Madioen	3	16	12	1	32	3	16	12	2	33	4062	4283	2817	1608	1625	887
Kediri	2	12	27	3	44	2	13	30	3	48	2933	3174	2066	2877	3152	1874
Madoera	2	5	2	„	9	2	6	1	„	9	1154	1288	949	151	44	28
	39	226	206	114		43	242	238	98							
Totalen voor Java en Madoera	265		*e*) 320		585	*h*) 285		336		621	50734	54951	35473	**25606**	29332	16952

c) Onder de opgegeven particuliere scholen was, *voor zooveel blijkt*, het navolgende aantal zendingsscholen begrepen:

GEWESTEN.	Ult. 1902.		Ult. 1903.	
	Gesubsidieerd.	Niet-gesubsidieerd.	Gesubsidieerd.	Niet-gesubsidieerd.
Batavia	1	2	1	2
Preanger Regentschappen.	2	5	4	3
Cheribon	„	2	„	3
Semarang.	11	2	12	2
Rembang.	1	„	2	1
Soerabaja	9	4	10	3
Pasoeroean	4	1	4	1
Transporteeren.	28	16	33	15

GEWESTEN.	Ult. 1902.		Ult. 1903.	
	Gesubsidieerd.	Niet-gesubsidieerd.	Gesubsidieerd.	Niet-gesubsidieerd.
Per transport.	28	16	33	15
Besoeki	„	1	„	1
Banjoemas	„	„	1	„
Kedoe	1	6	1	6
Djokjakarta	„	[1] 2	2	„
Kediri	10	1	10	2
	39	26	47	24
	[1] 65		71	

[1] Verbeterde opgaaf.

INLANDERS (JAVA EN MADOERA).

leerlingen. b) scholen. Niet-gesubsidieerd. Gedurende 1902.	Gedurende 1903.	Op ult. 1903.	Totaal. Gedurende 1902.	Gedurende 1903.	Op ult. 1903.	GEWESTEN.
"	d) †	†	1222	**1310**	**864**	Bantam.
795	716	554	**3133**	3427	2362	Batavia.
1032	f) **610**	f) **459**	**7951**	f) **8619**	f) **5734**	Preanger Regentsch.
503	562	295	3418	3700	2271	Cheribon.
903	246	178	5718	6241	3988	Pekalongan.
211	358	217	6214	7243	4347	Semarang.
"	g) **100**	g) **66**	3424	g) **3886**	g) **2369**	Rembang.
503	476	319	8742	8817	5695	Soerabaja.
11	8	7	5417	5716	4007	Pasoeroean.
29	"	"	1748	1849	1192	Besoeki.
385	615	331	5376	5903	3544	Banjoemas.
2180	1630	731	**14126**	14722	7999	Kedoe.
373	253	183	2004	2464	1436	Djokjakarta.
2218	2423	1080	4208	4817	2416	Soerakarta.
122	144	78	5792	6052	3782	Madioen.
224	195	158	6034	6521	4098	Kediri.
"	"	"	1305	1332	977	Madoera.
9489	**8336**	**4656**	**85832**	**92619**	**57081**	

TOELICHTINGEN.

(Onvolledige getallen zijn vet gedrukt.)

a) In 1903 zijn geopend 5 nieuwe scholen der 1ste klasse, namelijk te Kendal en Koedoes (Semarang), Tjilatjap (Banjoemas), Blora (Rembang) en Koetoardjo (Kedoe), benevens 19 der 2de klasse, namelijk te Meester-Cornelis en Buitenzorg (Batavia), Tjimahi (Preanger Regentschappen 2 scholen), Ardjawaningoen (Cheribon), Poerbolinggo (2de school) en Wonoredjo (Banjoemas), Wadaslintang, Magelang (2de school), Tegalredjo (Kedoe), Soerakarta (3de school), Djokjakarta (4de school), Balega (Madoera), Kepandjen en Malang (2de school) (Pasoeroean), Wonokromo (Soerabaja), Sambi (Kediri), Bantjar (Rembang) en Kopo (Bantam). Overigens was besloten tot de opening van 1 school der 1ste klasse, namelijk te Soemedang (Preanger Regentschappen), en van 14 scholen der 2de klasse, namelijk te Leles en Pelaboehan Ratoe (Preanger Regentschappen), Rengasdengklok (Batavia), Ploembon en Djatiwangi (Cheribon), Djokjakarta (5de school), Soerabaja (3de school), Ngimbang en Boelang (Soerabaja), Amboenten (Madoera), Pasirian (Pasoeroean), Rambipoedji en Rogodjampi (Besoeki) en Soempioek (Banjoemas).
Van de particuliere scholen gingen er, voor zooveel blijkt, in 1903 21 te niet: 2 in Batavia, 2 in de Preanger Regentschappen, 1 in Cheribon, 8 in Kedoe, 6 in Soerakarta, 1 in Pasoeroean en 1 in Madoera. Daarentegen zijn er 32 geopend: 2 in Bantam, 2 in Batavia, 4 in de Preanger Regentschappen, 3 in Cheribon, 1 in Pekalongan, 2 in Semarang, 3 in Rembang, 2 in Banjoemas, 6 in Kedoe, 3 in Soerakarta, 1 in Madioen en 3 in Kediri.

b) Onder het opgegeven aantal leerlingen, gedurende 1902 en 1903 ingeschreven geweest, bevonden zich, *voor zoover is medegedeeld*, onderstaand aantal meisjes:

Gewesten.	1902. Gouv scholen.	1902. Part. scholen.	1903. Gouv. scholen.	1903. Part. scholen.	Gewesten.	1902. Gouv. scholen.	1902. Part. scholen.	1903. Gouv scholen.	1903. Part scholen.
Bantam . .	134	6	172	8	Per transp.	1196	1580	1258	1821
Batavia . .	[1]) 161	49	182	70	Besoeki . .	7	4	10	4
Preanger Regentsch.	587	255	578	345	Banjoemas	123	5	130	"
Cheribon. .	57	74	44	82	Kedoe . . .	344	215	363	315
Pekalongan	14	83	22	122	Djokjakarta	"	29	7	24
Semarang .	127	265	126	312	Soerakarta.	35	37	57	43
Rembang .	20	7	18	39	Madioen. .	56	13	73	16
Soerabaja .	83	594	87	613	Kediri . . .	43	222	50	334
Pasoeroean	13	247	29	239	Madoera .	1	1	1	"
Transport.	1196	1580	1258	1821	Totalen .	[1]) 1805	2106	1949	2557

[1]) Verbeterde opgaaf.

d) Waar het teeken † staat, zijn geen opgaven ontvangen.

e) Verbeterde opgaaf.

f) Aan deze opgaaf ontbreken de cijfers van 2 particuliere scholen, waaromtrent geen verslagen zijn ontvangen.

g) Als voren van 1 particuliere school.

h) Ongerekend de aan de kweekscholen te Bandoeng en Djokjakarta verbonden externen-scholen.
Op ult. 1902 werden 256 van de 265 en op ult. 1903 274 van de 285 openbare lagere scholen bestuurd door onderwijzers, die hun opleiding aan eene gouvernementskweekschool hadden genoten, terwijl op genoemde tijdstippen 152 en 165 aldus gediplomeerden als hulponderwijzer geplaatst waren. Met inbegrip van dezen bedroeg het aantal in dienst zijnde hulponderwijzers of als zoodanig fungeerende personen op ult. 1902 541 en op ult. 1903 578; het aantal kweekelingen beliep achtereenvolgens 199 en 219.

EILANDEN EN GEWESTEN.		Aantal scholen bij het einde der onderstaande jaren.							Aantal		
		Gouvernementsscholen. *j*)			Particuliere scholen (Zendings- en andere). *k*)		Totaal.		Gouvernements-scholen.		
									Gedurende		Op ult. 1902.
		1901.	1902.	1903. *l*)	1901.	1902.	1901.	1902.	1901.	1902.	
Padangsche Benedenlanden	gouv. Sumatra's Westkust.	11	11	11	11	14	22	25	1 980	2 061	1434
Padangsche Bovenlanden		22	22	22	9	13	31	35	3 656	3 907	2600
Tapanoeli		18	18	19	183	216	201	234	2 858	2 836	1966
Benkoelen		9	10	10	„	„	9	10	1 540	1 583	1051
Lampongsche Districten		4	6	6	„	„	4	6	546	634	464
Palembang		6	6	7	2	3	8	9	702	789	536
Oostkust van Sumatra		5	7	8	„	„	5	7	436	675	508
Atjèh en onderhoorigheden		1	5	7	3	3	4	8	239	579	402
Nias (gouvernement Sumatra's Westkust)		1	1	1	13	10	14	11	119	124	85
Riouw en Lingga		4	4	4	„	„	4	4	229	269	183
Banka		3	3	3	„	„	3	3	194	213	171
Billiton		2	2	2	„	„	2	2	193	195	130
Westerafdeeling van Borneo		1	1	1	2	2	3	3	111	115	66
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo		10	12	12	21	22	31	34	1 193	1 374	1044
Gouv. Celebes en onderhoorigheden		14	14	14	„	„	14	14	1 288	1 414	961
Minahasa en Gorontalo	res. Menado.	84	87	88	182	*m*) 173	266	260	16 085	17 540	13240
Sangi-eilanden		25	25	26	73	73	98	98	4 578	4 904	3803
Talauer-eilanden		4	4	4	8	8	12	12	695	736	579
Ternate	res. Ternate.	1	1	1	„	„	1	1	159	139	106
Batjan		1	1	1	„	„	1	1	241	245	188
Halmahera en Nieuw-Guinea		„	„	„	20	20	20	20	„	„	„
Ceram	res. Amboina.	12	12	11	25	25	37	37	1 221	1 219	1025
Boeroe		1	1	1	14	14	15	15	47	48	43
Manipa		„	„	„	1	1	1	1	„	„	„
Boano		1	1	1	„	„	1	1	92	102	81
Amboina		24	25	25	6	4	30	29	3 113	3 392	2807
Haroekoe		6	6	6	„	„	6	6	955	969	835
Saparoea		13	13	13	1	1	14	14	2 453	2 728	2289
Noesalaoet		6	6	6	„	„	6	6	917	888	716
Banda-eilanden		3	3	3	1	1	4	4	224	207	162
Kei-eilanden		„	„	„	5	5	5	5	„	„	„
Aroe-eilanden		1	1	„	6	9	7	10	29	28	16
Zuidwester-eilanden		6	6	6	31	31	37	37	604	**517**	**494**
Timor	res. Timor.	4	4	4	4	3	8	7	539	578	482
Roti		11	11	11	6	5	17	16	1 325	1 379	1157
Savoe		„	„	„	4	4	4	4	„	„	„
Flores		„	„	„	4	4	4	4	„	„	„
Soemba		„	„	„	3	3	3	3	„	„	„
Bali	res. Bali en Lombok.	2	2	2	„	„	2	2	169	170	121
Lombok		1	2	2	1	1	2	3	75	128	102
		317	333	*o*) 338	639	668	956	1001	48 805	**52 685**	**39847**

INLANDERS (BUITENBEZITTINGEN).

leerlingen. *i)*

Particuliere scholen. Gedurende 1901.	Particuliere scholen. Gedurende 1902.	Particuliere scholen. Op ult. 1902.	Totaal. Gedurende 1901.	Totaal. Gedurende 1902.	Totaal. Op ult. 1902.	GEWESTEN, enz.
701	855	655	2681	2916	2089	Padangsche Benedenl.
634	786	555	4290	4693	3155	Padangsche Bovenl.
9387	11329	9775	12245	14165	11741	Tapanoeli.
„	„	„	1540	1583	1051	Benkoelen.
„	„	„	546	634	461	Lampongsche Districten.
190	297	270	892	1086	806	Palembang.
„	„	„	436	675	508	Oostkust van Sumatra.
226	288	117	465	867	519	Atjèh.
472	422	382	591	546	467	Nias.
„	„	„	229	269	183	Riouw en Lingga.
„	„	„	194	213	171	Banka.
„	„	„	193	195	130	Billiton.
64	61	40	175	176	106	Westerafd. van Borneo.
984	1187	748	2177	2561	1792	Z. en O. afd. van Borneo.
„	„	„	1288	1414	961	Gouv. Celebes.
11137	**12030**	**9704**	**27222**	**29570**	**22944**	Minahasa en Gorontalo.
5291	6325	4188	9869	11229	7991	Sangi-eilanden.
414	**525**	**276**	**1109**	**1261**	**855**	Talauer-eilanden.
„	„	„	159	139	106	Ternate.
„	„	„	241	245	188	Batjan.
855	*n)* †	†	855	†	†	Halmahera en N. Guinea.
269	**260**	**238**	1490	**1479**	**1263**	Ceram.
18	**18**	**15**	**65**	**66**	58	Boeroe.
†	24	24	†	24	24	Manipa.
„	„	„	92	102	81	Boano.
222	248	213	**3335**	3640	3020	Amboina.
„	„	„	955	969	835	Haroekoe.
43	42	32	2496	2770	2321	Saparoea.
„	„	„	917	888	716	Noesalaut.
10	10	10	234	217	172	Banda-eilanden.
69	**29**	**28**	**69**	**29**	**28**	Kei-eilanden.
256	378	322	285	406	338	Aroe-eilanden.
1319	**1172**	**1064**	**1923**	**1689**	**1558**	Zuidwester-eilanden.
161	115	107	700	693	589	Timor.
322	**170**	**143**	1647	**1519**	**1300**	Roti.
205	217	177	205	217	177	Savoe.
738	693	625	738	693	625	Flores.
146	142	107	146	142	107	Soemba.
„	„	„	169	170	121	Bali.
57	57	40	132	185	142	Lombok.
34190	**37680**	**29855**	**82995**	**90365**	**69702**	

T O E L I C H T I N G E N.

(Onvolledige getallen zijn vet gedrukt.)

i) Onder het opgegeven aantal leerlingen was, *voor zooveel is medegedeeld*, onderstaand aantal meisjes begrepen:

	1901.	1902.
Openbare scholen	11 114	12 227
Particuliere scholen	8 754	9 377
	19 868	21 604

j) Hieronder zijn begrepen de tijdelijk gesloten scholen.

k) Onder de opgegeven particuliere scholen was, *voor zooveel blijkt*, het navolgend aantal zendingsscholen begrepen:

Gewesten of eilanden.	1901. Gesubsidieerd.	1901. Niet-gesubsidieerd.	1902. Gesubsidieerd.	1902. Niet-gesubsidieerd.
Padangsche Benedenlanden (Sumatra's Westkust)	1	„	1	„
Tapanoeli. . . . . . . (Sumatra's Westkust)	139	40	146	28
Nias. . . . . (Sumatra's Westkust)	3	10	5	8
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	11	9	10	10
Minahasa en Gorontalo	53	117	73	93
Sangi- en Talauer-eilanden	50	20	56	10
Boeroe	„	14	3	11
Zuidwester-, Aroe- en Kei-eilanden .	16	26	16	29
Halmahera en Nieuw-Guinea. . . .	15	5	18	2
Timor (res Timor)	„	4	„	4
Roti (res Timor)	„	2	„	2
Savoe (res Timor)	1	3	2	2
Flores (res Timor)	„	4	„	4
Soemba (res Timor)	1	2	2	2
Totalen. . . .	290	256	331	205
	546		536	

Onder deze zendingsscholen kwamen ook eenige Roomsch-katholieke scholen voor, nl. 20 in de res. Menado en 1 op de Kei-eilanden.

l) In 1903 zijn nieuwe scholen der 2de klasse geopend te Moeara Sipongi (Tapanoeli), Lhō' Seumawè en Lhō' Nga (Atjèh), Tandjoeng Radja (Palembang). Laboean Roekoe (Oostkust van Sumatra), Boenakeng, Bwool en Oeloe (2de school) (Menado). Daarentegen werd de school te Maekor (Amboina) opgeheven en werden die te Waesamoe en Watoelinai (Menado) tijdelijk gesloten. Besloten is tot de oprichting van nieuwe scholen der 2de klasse te Dabo (Riouw en onderhoorigheden), Meulabōh en Samalanga (Atjèh), Tandjoeng Karang (Lampongsche Districten), Ternate, Tidore, Ajermadidi en Tondano (4de school) (Menado), Palembang (3de school) en Moeara Enim (Palembang). Kota Baroe, Sasak en Bangkinang (Padangsche Bovenlanden), Boeboenan (Bali en Lombok), Kodingareng (Celebes en onderhoorigheden). Rantau (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), Larike (Amboina), Sambas (Westerafdeeling van Borneo) en Bindjei (Oostkust van Sumatra).

m) De opgaaf betrof 149 Protestantsche zendings- en gemeenschapsscholen, 20 Roomsch-katholieke scholen en 4 scholen voor Chineezen.

n) Waar het teeken † staat, ontbreken de opgaven.

o) Ongerekend de aan de kweekscholen te Fort de Kock en Amboina verbonden externenscholen, de Ambonsche burgerschool en de Menadosche school.

Op ult. 1902 werden 265 van de 333 en op ult. 1903 273 van de 338 openbare lagere scholen bestuurd door onderwijzers, die hun opleiding aan de gouvernementskweekscholen hadden genoten, terwijl op genoemde tijdstippen achtereenvolgens 139 en 150 aldus gediplomeerden als hulponderwijzer geplaatst waren. Met inbegrip van dezen bedroeg het aantal in dienst zijnde hulponderwijzers of als zoodanig fungeerende personen op ult. 1902 552 en op ult. 1903 568; het aantal kweekelingen beliep achtereenvolgens 250 en 272 (waaronder 2 tijdelijk waarnemend, zonder diploma).

II. Gouvernementskweekscholen voor inlandsche onderwijzers.

KWEEK-SCHOLEN TE:	Aantal onderwijzers op ult. 1903.						Aantal kweekelingen.													
	Europeanen.		Inlanders.			Te zamen.	Nominaal aantal plaatsen.	Ingeschreven op 1 Januari 1903.	Afgeschreven in 1903			Bijgekomen in 1903			Ingeschreven op ult. 1903.		Bij het eindexamen in 1903		Bij het toelatingsexamen in 1903	
	Directeuren en 2de-onderwijzers. a)	Hulponderwijzers. b)	Hulponderwijzers van den 1sten rang.	Onderwijzers in de talen. d)	Onderwijzers in het handteekenen.				wegens in 1903 of vroeger afgelegd eindexamen.	wegens andere redenen.	Te zamen.	na goed afgelegd toelatingsexamen.	met certificaat.	Te zamen.	Totaal aantal kweekelingen.	Aantal kweekelingen der hoogste klasse.	geslaagd.	afgewezen.	geslaagd.	afgewezen.
Bandoeng . .	1	1	„	2	1	5	34	31	7	f) 4 l)	f) 11	p) 8	„	8	q) 28	14	7	„	13	81
Probolinggo.	1	1	„	3	1	6	f) 43	32	7	m) 1	8	11	„	11	35	18	7	„	29	42
Djokjakarta.	2	„	c) 1	2	1	6	67	57	16	3	19	10	„	10	48	18	16	„	18	67
Fort de Kock	2	„	c) 1	2	e) „	5	g) 52	j) 42	l) 10	n) 3	13	k) 8	2	10	r) 39	k) 9	k) 10	1	s) 29	r) 9
Amboina. . .	2	1	„	2	1	6	h) 52	51	11	o) 3	14	6	9	15	52	13	11	1	83	24
Totalen . .	8	3	2	11	4	28	248	213	51	14	65	43	11	54	202	72	51	2	172	223

a) Allen bezaten eene akte voor Maleisch en voor land- en volkenkunde, 2 tevens voor Soendaasch, 1 voor Javaansch, 1 voor Javaansch en Madoereesch en 1 voor Makassaarsch.

b) Allen bezaten eene akte voor Maleisch en voor land- en volkenkunde, 1 tevens voor Soendaasch en Javaansch en 1 voor Soendaasch.

c) Deze onderwijzer bezit de akte van bekwaamheid als hulponderwijzer bij het Europeesch lager onderwijs.

d) Te Bandoeng voor Soendaasch en Maleisch, te Probolinggo voor Madoereesch, voor Javaansch en voor Maleisch, te Djokjakarta voor Javaansch en voor Maleisch, te Fort de Kock en Amboina enkel voor Maleisch.

e) De lessen in het teekenen worden gegeven door den directeur der school.

f) Hieronder 1 leerling zonder toelage.

g) 2 leerlingen uit de Oostkust van Sumatra waren boven de formatie toegelaten.

h) 2 leerlingen uit Ternate waren boven de formatie toegelaten.

j) Benevens 7 adspirant-ambtenaren.

k) Als voren 3.

l) 1 om deel te nemen aan de bedevaart naar Mekka, 1 wegens wangedrag en 2 wegens gebrek aan ijver en aanleg.

m) Wegens overlijden.

n) 2 wegens wangedrag, benevens 1 adspirant-ambtenaar om dezelfde reden.

o) 2 wegens gebrek aan aanleg en 1 wegens wangedrag.

p) Hieronder 4 leerlingen zonder toelage.

q) Als voren 5.

r) Benevens 6 adspirant-ambtenaren.

s) Als voren 17.

III. Gouvernementsopleidingscholen voor inlandsche ambtenaren te Bandoeng, Magelang en Probolinggo en gouvernementsschool voor zonen van inlandsche hoofden en van andere aanzienlijke inlanders te Tondano.

SCHOLEN TE:	Aantal onderwijzers op ult. 1903.										Aantal leerlingen.											
	Europeanen. a)						Inlanders.			Te zamen.	Nominaal aantal.	Ingeschreven op 1 Januari 1903.	Afgeschreven in 1903			Bijgekomen in 1903	Ingeschreven op ult. 1903.		Bij het eindexamen in 1903		Bij het toelatingsexamen in 1903	
	Directeuren.	Hoofdonderwijzer.	Leeraren in de rechtswetenschap.	Tweede onderwijzers.	Derde onderwijzers.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzers van den 1sten rang. b)	Onderwijzers in de talen. c)	Onderwijzers in het teekenen.				wegens in 1903 of vroeger afgelegd eindexamen.	wegens andere redenen.	Te zamen.	na goed afgelegd toelatingsexamen.	Totaal aantal leerlingen.	Aantal leerlingen der hoogste klasse.	geslaagd.	afgewezen.	geslaagd.	afgewezen.
Bandoeng. .	1	„	1	„	1	„	1	2	„	d) 6	78	59	e) 12	f) 7	19	21	61	11	11	1	„	„
Magelang .	1	„	1	1	1	„	„	2	1	d) 7	63	48	e) 5	g) 4	9	15	54	8	4	„	„	„
Probolinggo	1	„	1	1	1	„	„	2	h) 1	d) 7	68	49	i) 10	„	10	17	56	7	4	„	„	„
Tondano . .	„	1	„	„	„	j) 1	1	1	„	4	40	39	6	1	7	8	40	7	6	„	8	9
Totalen .	3	1	3	2	3	1	2	7	2	24	249	195	33	12	45	61	211	33	25	1	8	9

a) Bovendien te Bandoeng een tijdelijk Europeesch onderwijzer boven de formatie, in verband met de toelating van de 3 zonen van den sultan van Lingga, Riouw en onderhoorigheden. Deze onderwijzer geeft tevens de teekenlessen aan de school te Bandoeng.

b) Deze hulponderwijzers bezitten de akte van bekwaamheid als hulponderwijzer bij het Europeesch lager onderwijs.

c) Te Bandoeng voor Maleisch en voor Soendaasch, te Malang voor Javaansch en voor Maleisch, te Probolinggo voor Javaansch en voor Madoereesch (Maleisch werd gegeven door den inlandschen onderwijzer in dat vak aan de kweekschool) en te Tondano voor Maleisch.

d) Bovendien een mantri van het kadaster voor de practische oefeningen in landmeten en waterpassen en voor onderwijs in lijn- en kaartteekenen.

e) Hieronder 1 met einddiploma der 1ste afdeeling.

f) Hiervan 1 wegens overlijden, 4 op verzoek en 2 wegens gebrek aan aanleg.

g) Op verzoek.

h) Behoort mede tot het personeel van de kweekschool.

i) Hieronder 6 met einddiploma der 1ste afdeeling.

j) Deze hulponderwijzer geeft tevens de teekenlessen aan de school te Tondano.

IV. Scholen (particuliere) voor vreemde oosterlingen, volgens opgaven over 1903 en gedeeltelijk over 1902.

GEWESTEN.	Scholen voor Chineezen.		Scholen voor Arabieren.	
	Aantal scholen.	Aantal leerlingen.	Aantal scholen.	Aantal leerlingen.
Java en Madoera.				
Bantam	"	"	"	"
Batavia	24	582	4	33
Preanger Regentschappen.	6	122	"	"
Cheribon	24	497	a) 4	77
Pekalongan	7	128	b) 4	53
Semarang	31	764	"	"
Rembang	30	721	1	58
Soerabaja	c) 31	557	15	317
Pasoeroean	13	409	4	96
Besoeki	2	42	2	51
Banjoemas	8	141	"	"
Kedoe	16	283	"	"
Djokjakarta	4	96	1	18
Soerakarta	3	40	"	"
Madioen	3	54	"	"
Kediri	11	203	"	"
Madioen	d) †	†	†	†
Totalen . . .	213	4639	35	703

GEWESTEN.	Scholen voor Chineezen.		Scholen voor Arabieren.	
	Aantal scholen.	Aantal leerlingen.	Aantal scholen.	Aantal leerlingen.
Buitenbezittingen.				
Sumatra's Westkust. . .	10	e) 168	"	"
Benkoelen	"	"	"	"
Lampongsche Districten .	"	"	"	"
Palembang	2	19	23	350
Oostkust van Sumatra. .	10	156	"	"
Riouw en onderhoorigheden	7	100	"	"
Banka en onderhoorigheden	62	730	"	"
Billiton	10	92	"	"
Westerafd. van Borneo. .	79	927	"	"
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	"	"	"	"
Menado	4	†	"	"
Ternate	"	"	"	"
Amboina	1	†	"	"
Timor en onderhoorigheden	3	38	"	"
Bali en Lombok	"	"	"	"
Celebes en onderhoorigheden	†	†	†	†
Totalen . . .	188	2230	23	350

a) Hieronder 2 scholen voor Bengaleezen met 13 leerlingen.

b) Hieronder 1 school voor Mooren met 12 leerlingen.

c) Hieronder 2 scholen onderscheidenlijk met 31 en 33 leerlingen, die door Europeanen worden onderhouden. Er wordt onderwijs gegeven in het Nederlandsch; op één tevens in het Engelsch.

d) Waar het teeken † is ingevuld, zijn geen opgaven ontvangen.

e) Hieronder 1 Arabier en 22 Bengaleezen en Klingaleezen.

Bijlage P.

(Zie hoofdstuk K, afd. III, van het verslag.)

STATISTISCHE EN ANDERE OPGAVEN

BETREFFENDE DE

EUROPEESCHE EN INLANDSCHE CHRISTENGEMEENTEN

IN

NEDERLANDSCH-INDIË

(daaronder ook de zendingsgemeenten), meerendeels volgens de over 1903 ingekomen gegevens.

A. PROTESTANTSCHE EEREDIENST.

1°. GEVESTIGDE KERK.

Europeesche Christengemeenten.

STANDPLAATSEN DER PREDIKANTEN, met bijbehoorende kerkelijke afdeeling.	Organiek aantal predikanten.	Aantal predikanten aanwezig op ult. 1903.	Aantal Protestantsche Europeanen op ult. 1903.		Aantal lidmaten op ult. 1903.		Aantal in 1903 aangenomen lidmaten.		Aantal gedoopten gedurende 1903.			Aantal in 1903 ingezegende huwelijken.	Aantal catechisanten gedurende 1903.	
									Kinderen					
			Civielen.	Militairen.	Civielen.	Militairen.	Civielen.	Militairen.	in echt geboren.	buiten echt geboren.	Volwassenen.		Civielen.	Militairen.
Java en Madoera.														
Batavia, met Weltevreden, de benedenstad en den naasten omtrek, zoomede de residentie Lampongsche Districten	4	a) 4	7 049	1 225	2 772	332	141	„	87	34	23	41	928	10
Meester-Cornelis, met Tangerang, de residentie Bantam en de assistent-residentie Krawang. .	1	b) 1	2 213	241	635	216	31	„	30	3	„	2	196	„
Buitenzorg, met de assistent-residentie van dien naam en de assistent-residentie Soekaboemi (Preanger Regentschappen)	1	1	1 852	111	838	61	10	„	27	4	„	9	238	„
Bandoeng, met de residentie Preanger Regentschappen (uitgenomen de afdeeling Soekaboemi) en de afdeeling Galoeh (Cheribon)	1	a) 1 b)	3 419	640	1 402	358	20	„	31	32	„	16	328	„
Cheribon, met de residentie Cheribon (uitgenomen de afdeeling Galoeh)	1	1	471	„	201	„	21	„	18	6	„	„	91	
Pekalongan, met de residentie Pekalongan en de assistent-residentie Tegal	1	1	893	„	452	„	16	„	7	5	1	2	84	„
Semarang, met de assistent-residentiën Kendal, Demak en Grobogan	2	2	3 007	170	1 239	80	68	„	65	11	17	13	467	„
Salatiga, met de assistent-residentiën Salatiga en Ambarawa	1	a) 1	521	617	266	468	34	„	16	15	6	2	„	„
Rembang, met de residentie Rembang en de assistent-residentie Djapara	1	1	908	„	265	„	„	„	„	4	„	1	98	„
Soerabaja, met de residentie Soerabaja (daaronder het eiland Bawean)	3	3	7 318	795	3 160	690	146	„	94	23	17	17	835	34
Malang, met de assistent-residentie Pasoeroean .	1	a) 1	2 110	251	725	101	24	„	46	7	4	5	151	6
Probolinggo, met de assistent-residentie Probolinggo, en de residentiën Besoeki en Bali en Lombok	1	1	2 493	1	940	1	8	„	48	39	„	„	213	„
Soemenep, met de residentie Madoera	1	1	535	„	234	„	10	„	18	2	„	„	100	„
Poerworedjo, met de assistent-residentie van dien naam en de residentie Banjoemas	1	a) 1	1 016	87	459	33	3	.	23	16	8	6	94	40
Magelang, met de residentie Kedoe	1	a) 1	1 327	675	405	229	212	„	53	38	11	10	„	„
Djokjakarta, met de residentie Djokjakarta . .	1	1	945	94	487	62	9	„	19	20	9	3	123	13
Soerakarta, met de residentie Soerakarta. . . .	1	1	1 479	112	540	74	22	„	79	42	10	1	164	„
Madioen, met de residentie Madioen	1	1	799	79	316	62	20	„	18	23	2	2	100	1
Kediri, met de residentie Kediri	1	1	1 590	„	525	„	10	„	57	15	5	„	193	„
Totalen voor de 19 kerkelijke afdeelingen op Java en Madoera (met de Lampongsche Districten en Bali en Lombok)	25	25	39 945	5 098	15 861	2 767	805	„	736	339	113	120	4 403	104

a) Ter voorziening in de godsdienstige behoeften der mindere militairen en der minder gegoede leden van de Protestantsche gemeenten waren op ult. 1903 van gouvernementswege aangestelde Europeesche godsdienstonderwijzers (zie Ind. St. 1889 n°. 170, juncto 1894 n°. 150) bescheiden op de garnizoensplaatsen Batavia, Tjimahi, Willem I (Semarang), Malang (Pasoeroean), Gombong en Magelang (Kedoe), onder toezicht van de predikanten te Batavia, Bandoeng, Salatiga, Malang, Poerworedjo en Magelang.

b) Onder toezicht van den predikant te Meester-Cornelis is te Rangkasbetoeng (Bantam), en onder toezicht van dien te Bandoeng is te Tjimahi (Preanger Regentschappen) een inlandsch leeraar werkzaam, de eerste ter voorziening in de godsdienstige behoeften der in Bantam aanwezige Amboineesche politiedienaren, de ander ten behoeve van de inlandsche Christen-militairen op zijn standplaats.

STANDPLAATSEN DER PREDIKANTEN, met bijbehoorende kerkelijke afdeeling.	Organiek aantal predikanten.	Aantal predikanten aanwezig op ult. 1903.	Aantal Protestantsche Europeanen op ult. 1903.		Aantal lidmaten op ult. 1903.		Aantal in 1903 aangenomen lidmaten.		Aantal gedoopten gedurende 1903.			Aantal in 1903 ingezegende huwelijken.	Aantal catechisanten gedurende 1903.	
									Kinderen					
			Civielen.	Militairen.	Civielen.	Militairen.	Civielen.	Militairen.	in echt geboren.	buiten echt geboren.	Volwassenen.		Civielen.	Militairen.
Buitenbezittingen.														
Padang, met de Padangsche Benedenlanden en gedeeltelijk de residentie Tapanoeli	1	1	771	333	339	172	9	„	14	4	„	1	104	2
Fort de Kock, met de residentie Padangsche Bovenlanden en gedeeltelijk de residentie Tapanoeli	1	1	536	340	215	200	12	„	23	3	„	1	55	9
Tandjoeng Pinang, met de residentiën Riouw en onderhoorigheden en Banka	1	„	c) *352	*55	*143	*31	*7	„	*25	*6	„	*1	*27	*3
Palembang, met de residentiën Palembang en Benkoelen	1	1	354	161	189	125	8	„	3	1	„	„	11	„
Medan, met de residentie Oostkust van Sumatra.	1	1	1 298	98	1 138	53	1	„	10	„	„	„	21	„
Koeta Radja, met het gouvernement Atjèh en onderhoorigheden	1	1	532	1 179	297	812	9	„	18	14	„	2	31	7
Pontianak, met de residentie Westerafdeeling van Borneo	1	1	212	126	77	79	„	2	10	1	„	„	25	6
Bandjermasin, met de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	1	1	497	178	268	97	24	9	19	10	2	„	56	9
Makasser, met een deel van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, namelijk de afdeelingen Makasser, Noorderdistricten en Takalar en het eiland Soembawa	1	d) 1	1 034	106	422	66	31	„	21	13	6	5	166	„
Bonthain, met een deel van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, namelijk de afdeelingen Zuiderdistricten en Oosterdistricten en de eilanden Saleier en Bonerate	1	„	357	11	156	10	„	„	11	2	„	„	42	„
Menado, met de residentie Menado.	1	1	1 195	8	321	3	8	„	33	6	„	4	135	„
Ternate, met de residentie Ternate.	1	e) „	395	11	135	8	„	„	10	2	1	„	35	„
Amboina, met de residentie Amboina (uitgenomen de assistent-residentie Banda)	2	1	1 354	99	728	53	19	„	15	1	„	6	343	„
Banda, met de assistent-residentie Banda . . .	1	1	713	3	248	3	15	„	11	1	1	5	75	„
Koepang, met de residentie Timor	1	e) „	92	6	46	4	5	„	5	„	„	1	14	„
Totalen voor de 15 kerkelijke afdeelingen in de buitenbezittingen (met uitzondering van de Lampongsche Districten en Bali en Lombok).	16	11	9 692	2 714	4 722	1 716	148	11	228	64	10	26	1 140	36
Totalen voor Java en Madoera (zie de voorgaande blz.)	25	25	39 945	5 098	15 861	2 767	805	„	736	339	113	120	4 403	104
In 't geheel alzoo voor de Europeesche Christengemeenten der Indische Protestantsche Kerk	41	36	49 637	7 812	20 583	4 483	953	11	964	403	123	146	5 543	140

c) Waar over 1903 nog geen opgaven zijn ontvangen, zijn de cijfers van 1902 behouden. Deze zijn met een * aangeduid.

d) Onder toezicht van den predikant te Makasser is te Bima op het eiland Soembawa een inlandsch leeraar werkzaam ten behoeve van de Protestantsche gemeente aldaar.

e) Te Ternate en te Koepang is de dienst van den predikant tijdelijk opgedragen aan een hulpprediker.

Inlandsche Christengemeenten. *f*)

GEMEENTEN OF AFDEELINGEN VAN INLANDSCHE CHRISTENEN.	Organiek aantal hulppredikers.	Aantal hulppredikers aanwezig op ult. 1903.	Aantal Protestantsche inlanders en met hen gelijkgestelden op ult. 1903. Inlanders. Civielen.	Inlanders. Militairen.	Vreemde oosterlingen.	Aantal lidmaten op ult. 1903. Inlanders. Civielen.	Inlanders. Militairen.	Vreemde oosterlingen.	Aantal in 1903 aangenomen inlandsche lidmaten. Civielen.	Militairen.	Aantal gedoopten gedurende 1903. Kinderen in echt geboren.	Kinderen buiten echt geboren.	Volwassenen.	Aantal in 1903 ingezegende huwelijken.	Aantal inlandsche catechisanten gedurende 1903. Civielen.	Militairen.
Java en Madoera.																
** *g*) Batavia (hoofdplaats)	"	"	84	81	53	50	72	41	"	"	"	"	"	"	"	"
Batavia (Depok en Toegoe)	1	1	779	"	"	377	"	"	24	"	17	1	2	5	209	"
** Salatiga (met Ambarawa en Banjoebiroe) *i*)	"	"	73	497	7	20	206	2	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)
** Soerabaja	"	"	234	30	13	15	30	"	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)
** Probolinggo	"	"	59	33	4	30	18	"	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)
** Magelang en Djokjakarta *i*)	"	"	696	1484	7190	*j*) 180	390	11	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)
** Soerakarta	"	"	21	43	6	8	14	3	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)
Elders op Java (verspreid wonenden) . . .	"	"	1025	691	88	148	177	388	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)	*h*)
Totalen voor genoemde gemeenten en afdeelingen op Java en Madoera . .	1	1	2971	2859	7361	828	907	445	*k*) 24	*k*) "	*k*) 17	*k*) 1	*k*) 2	*k*) 5	*k*) 209	*k*) 37
Buitenbezittingen.																
** Koeta Radja, met Atjèh *i*)	"	"	543	1255	1	209	998	1	19	"	58	54	8	52	62	"
** Menado (de hoofdpl.), met Gorontalo *l*)	"	"	6675	"	2	851	"	"	33	"	212	117	27	39	411	"
Ajermadidi, met omliggende gemeenten *l*)	1	1	21013	"	644	7204	"	"	186	"	612	88	21	208	837	"
Tondana, " " " *l*)	1	1	25483	"	39	10063	"	17	"	"	946	81	2	202	5003	"
Tomohon, " " " *l*)	1	1	7733	"	1	2390	"	"	211	"	249	27	11	85	453	"
Sonder, " " " *l*)	1	1	19208	"	"	4405	"	"	44	"	596	43	12	142	1355	"
Langowan, " " " *l*)	1	1	32440	"	1	10792	"	"	496	"	1229	49	8	370	2673	"
Ratahan, " " " *l*)	1	1	9324	"	2	1912	"	"	125	"	382	67	94	94	929	"
Koemelemboeai, " " *l*)	1	1	11653	"	"	2403	"	"	358	"	521	63	22	72	1092	"
Amoerang, " " " *l*)	1	1	12352	"	4	3440	"	3	187	"	435	60	13	90	762	"
Taratara *m*) " " " *l*)	1	1	9354	"	2	1393	"	"	28	"	322	136	20	76	458	"
Maoembi, " " " *l*)	1	"	10316	"	"	1773	"	"	61	"	255	275	239	54	325	"
** Banda met de Banda-eilanden	"	"	778	1	"	424	1	"	31	"	48	17	3	3	81	"
** Amboina (hoofdplaats) met naasten omtrek . . . . *n*)	"	*o*) 1	3541	83	1	1200	83	1	67	"	89	31	1	49	390	"
Alang (op Amboina), met het noordwestelijk deel van het eiland Amboina en het eiland Boeroe . . . *n*)	1	1	4623	"	"	1687	"	"	103	"	119	22	5	33	943	"
Waai (op Amboina), met het noordoostelijk deel van het eiland Amboina *n*)	1	"	4241	"	"	2147	"	"	119	"	112	24	1	20	204	"
Batoe Gantong *p*) (op Amboina), met het zuidelijk deel van het eiland Amboina (uitgezonderd de hoofdplaats Amboina). . . . . *n*)	1	1	10538	"	"	4546	"	"	195	"	339	52	1	78	724	"

f) Hieronder zijn alleen begrepen de *gevestigde* Christengemeenten, aangesloten bij de Indische Protestantsche Kerk, dus uitgezonderd de zendingsgemeenten. Op Java, behalve te Depok en Toegoe (residentie Batavia), behooren tot de Protestantsche inlanders der eerstbedoelde gemeenten grootendeels Amboineezen en Menadoneezen, die als militairen of als bureelbeambten in gouvernementsdienst zijn.

g) Bij de met ** aangeduide inlandsche Christengemeenten, of afdeelingen daarvan, is organiek geen hulpprediker geplaatst; het dienstwerk wordt er uitgeoefend door de predikanten of den predikant van het betrokken ressort.

h) Zijn in de registers der lidmaten, gedoopten, enz. medegerekend onder de cijfers betreffende de Europeesche Christengemeenten ter plaatse.

i) Zoowel te Salatiga en te Magelang als te Koeta Radja (Atjèh) is een inlandsch leeraar geplaatst.

j) Het groote verschil met het vorig jaar is in de uit Indië ontvangen opgaven niet toegelicht.

k) Onvolledig cijfer; zie noot *h*.

l) Aan de gevestigde Christengemeenten (Protestantsche) in de Minahasa, ten getale van 236, waren bij het einde van 1903 bovendien verbonden 108 inlandsche leeraars en voorts een aantal inlandsche schoolmeesters, die tevens als godsdienstonderwijzers en voorgangers bij de godsdienstoefeningen werkzaam zijn. Bij den hulpprediker te Tomohon, belast met de opleiding van kweekelingen voor het inlandsch leeraarsambt in de Minahasa, bekwaamden zich op ult. 1903 voor die bestemming 33 jongelieden.

m) Bij Gouv. Bt. 6 Oct. 1903 n°. 33 is de standplaats van den hulpprediker te Tanawangko naar Taratara verplaatst.

n) Bij de gevestigde inlandsche Christengemeenten op de Ambonsche eilanden, ten getale van 194, waren bij het einde van 1903 bovendien in dienst 73 inlandsche leeraars en verder een groot aantal zoogenaamde goeroes. Deze zijn godsdienstonderwijzers en voorgangers bij de godsdienstoefeningen, als hoedanig soms schoolmeesters, soms ook andere gemeenteleden aangesteld worden.

o) Deze hulpprediker bleef uitsluitend belast met de opleiding van kweekelingen voor het inlandsch leeraarsambt in de residentie Amboina. Op ult. 1903 bekwaamden zich onder zijne leiding 41 jongelieden voor die bestemming.

p) Bij Gouv. Bt 20 Oct. 1902 n°. 2 is de standplaats van den hulpprediker te Hoetoemoeri naar Batoegantong verplaatst.

P

GEMEENTEN OF AFDEELINGEN VAN INLANDSCHE CHRISTENEN.	Organiek aantal hulppredikers.	Aantal hulppredikers aanwezig op ult. 1903.	Aantal Protestantsche inlanders en met hen gelijkgestelden op ult. 1903. Inlanders. Civielen.	Inlanders. Militairen.	Vreemde oosterlingen.	Aantal lidmaten op ult. 1903. Inlanders. Civielen.	Inlanders. Militairen.	Vreemde oosterlingen.	Aantal in 1903 aangenomen inlandsche lidmaten. Civielen.	Militairen.	Aantal gedoopten gedurende 1903. Kinderen in echt geboren.	Kinderen buiten echt geboren.	Volwassenen.	Aantal in 1903 ingezegende huwelijken.	Aantal inlandsche catechisanten gedurende 1903. Civielen.	Militairen.
Haroekoe, met het eiland Haroekoe	1	1	6 954	„	„	3 172	„	„	88	„	214	24	„	57	1 030	„
Saparoea, „ „ „ Saparoea	1	1	16 649	„	„	7 518	„	„	111	„	563	46	3	138	1 289	„
Ameth (op Noesalaoet), met het eiland Noesalaoet	1	1	4 961	„	„	2 585	„	„	77	„	89	14	„	35	475	„
Amahei (op Ceram), met Oost-Ceram	1	1	*6 194	*2	„	*2 389	„	„	*108	„	*194	*36	*12	*51	*733	„
Loki (op Ceram), met West-Ceram en de eilanden Boano en Manipa n)	1	1	3 629	„	„	1 296	„	„	42	„	82	38	10	16	466	„
Wonreli (op Kiser), met de eilanden Kiser, Roma en Wetar	1	q) „	2 810	„	„	328	„	„	28	„	38	148	218	22	846	„
Serwaroe (op Leti), met de eilanden Leti, Moa en Loeang	1	r) 1	5 417	„	„	385	„	„	60	„	29	266	144	102	834	„
Doerdjela (op Wamar), met Wamar en de overige eilanden van de Aroe-groep	1	„	2 180	„	„	252	„	„	76	„	11	60	1	40	180	„
**Damar-, Babar- en Tanimbar-groepen, zoomede de eilanden Laikor, Teon, Nila en Seroea s)	„	„	1 763	9	„	72	4	„	32	„	4	48	17	„	677	„
**Ternate (hoofdplaats)	„	t) 1	188	3	1	73	2	„	„	„	„	„	„	„	12	„
Batjan (twee gemeenten)	1		740	„	„	326	„	„	4	„	22	16	2	6	55	„
**Koepang en zes andere gemeenten op Timor	„	u) „	2 562	1	„	264	1	„	28	„	15	102	45	8	267	„
Babau en twee andere gemeenten op Timor	1	t) 1	2 131	„	„	162	„	„	12	„	7	51	57	3	201	„
Baä (op Roti), met het eiland Roti	1	1	8 976	„	„	250	„	„	73	„	84	509	528	2	1 456	„
Seba (op Savoe), „ „ „ Savoe	1	1	3 332	„	„	223	„	„	23	„	58	22	15	30	325	„
Totalen voor de buitenbezittingen	25	v) 22	258304	1 354	698	76 134	1 089	22	3 025	„	7 934	2 586	1 540	2 177	25 638	„
„ „ Java en Madoera (zie hiervóór)	1	1	2971	2 859	7 361	828	907	445	24	„	17	1	2	5	209	37
In 't geheel alzoo (voor zoover opgegeven) voor de inlandsche Christengemeenten aangesloten bij de Indische Protestantsche Kerk	w) 26	23	261275	4 213	8 059	76 962	1 996	467	3 049	„	7 951	2 587	1 542	2 182	25 847	37

q) De dienst in het vacante ressort Wonreli (Kiser) wordt door een inlandsch leeraar waargenomen, onder toezicht van den hulpprediker van Haroekoe, wien vergund is het ressort Kiser vier malen 's jaars op 's lands kosten te bezoeken.

r) De dienst in het vacante ressort Serwaroe wordt nog steeds door een inlandsch leeraar waargenomen.

s) De gemeenten op deze drie eilandengroepen zijn nog niet ingedeeld bij eenig hulppredikersressort, maar voorloopig toevertrouwd aan een inlandsch leeraar en aan eenige daarheen gezonden Amboineesche godsdienstonderwijzers. Bedoelde gemeenten worden jaarlijks door een der predikanten van Amboina bezocht. Het vorenstaande geldt ook voor de gemeenten op de eilanden Laikor, Teon, Nila en Seroea.

t) De dienst in het ressort van den ontbrekenden predikant te Ternate wordt waargenomen door den hulpprediker van Batjan, die te dien einde ter hoofdplaats Ternate verblijf houdt. Voor Batjan bleef, ter vervanging van den hulpprediker, een inlandsch leeraar werkzaam.

u) De dienst in het ressort van den ontbrekenden predikant te Koepang wordt waargenomen door den hulpprediker te Babau, die te dien einde ter hoofdplaats Koepang is gevestigd. Bovendien waren op ult. 1903 in de residentie Timor 18 inlandsche leeraars in dienst, en 19 jongelieden voor die bestemming in opleiding, waarvan 1 bij den hulpprediker te Babau, 14 bij dien te Baä en 4 bij dien te Seba.

v) Hieronder niet gerekend (zie noot q) de hulpprediker van Wonreli.

w) Organiek zijn 27 hulppredikers toegestaan, doch voor één is het ressort nog niet aangewezen. Als van landswege bezoldigde inlandsche leeraars bij de inlandsche Christengemeenten als in deze tabel bedoeld, waren er op ult. 1903 in het geheel 208 in dienst, daaronder 18, die in den loop van 1903 tot die bediening zijn toegelaten.
In opleiding voor het inlandsch leeraarsambt waren op ult. 1903 93 jongelingen (evenveel als op ult. 1902).

2°. Zendingsgemeenten.

Standplaatsen van de zendelingen.		Aantal der gemeenten en bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten en bij-gemeenten op ult. 1903.							Aantal van de in 1903					
							Aantal lidmaten.			gedoopten.					
											Kinderen				
			Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Volwassenen.	in echt geboren.	buiten echt geboren.	Totaal.	aangenomen lidmaten.	gesloten huwelijken.
Bantam. *b)*															
. . . .	*a)*														
Batavia.															
Tanah Abang	N. Z. V.	5	64	57	78	199	56	56	112	4	8	"	12	"	"
Meester-Cornelis	id.	5	52	82	135	269	52	80	132	1	7	"	8	3	"
Buitenzorg	id.	4	77	95	167	339	75	93	168	6	12	"	18	4	4
Pamanoekan	id.	1	1	1	3	5	1	1	2	"	"	"	"	"	"
		15	194	235	383	812	184	230	414	11	27	"	38	7	4
Preanger Regentschappen.															
Bandoeng	id.	4	74	75	100	249	74	75	149	6	9	"	15	6	3
Pangharepan	id.	2	78	104	169	351	78	104	182	"	11	5	16	28	5
Garoet	id.	1	9	7	11	27	9	7	16	"	"	"	"	"	"
Tasikmalaja	id.	1	6	7	7	20	6	7	13	1	3	"	4	1	"
Tjibolang	id.	1	6	8	23	37	6	8	14	"	2	"		"	"
		9	173	201	310	684	173	201	374	7	25	5	37	35	8
Cheribon.															
Cheribon	id.	1	33	41	41	115	33	41	74	"	2	"	3	"	1
Indramajoe	id.	2	49	46	55	150	49	46	95	6	"	"	6	6	1
Tjideres	id.	2	34	41	96	171	34	41	75	3	9	"	12	5	1
		5	116	128	192	436	116	128	244	9	11	"	20	11	3
Pekalongan.															
. . . .		*c)* 11	266	291	548	1105	3	5	*d)* 72	17	4	"	21	"	9
Semarang.															
Semarang	S. Z.	1	29	34	33	96	20	25	45	"	2	"	2	"	2
Kalitjeret	id.	6	58	70	94	222	56	72	128	9	6	"	15	3	3
Salatiga	id.	1	11	8	12	31	2	2	4	7	5	"	12	"	"
"	id.	4	36	30	37	103	31	29	60	9	12	1	22	4	4
Ambarawa	id.	7	77	58	96	231	77	58	135	9	7	"	16	3	4
Poerwodadi	id.	6	50	44	58	152	44	41	85	3	4	"	7	4	1
Kendal	id.	2	278	342	719	1339	69	92	161	*e)* 3	*e)* 17	"	*e)* 20	"	14

a) De letters in deze kolom duiden de genootschappen of vereenigingen aan in dienst waarvan de betrokken zendelingen staan.

D. Z. = Doopsgezinde Vereeniging tot bevordering der evangelieverbreiding in de Nederlandsche overzeesche bezittingen, te Amsterdam;
G. Z. = Zending der Gereformeerde kerken in Nederland onder heidenen en Mohamedanen;
H. L. = Heilsleger;
J. C. = Java-Comité, te Amsterdam;
L. Z. = Nederlandsch Luthersch genootschap voor in- en uitwendige zending, te Amsterdam;
N. Z. G. = Nederlandsch Zendelinggenootschap, te Rotterdam;
N. Z. V. = Nederlandsche Zendingsvereeniging, te Rotterdam;
R. Z. = Rijnsch Zendingsgenootschap, te Barmen;
S. T. Z. = Sangi- en Talauer-Zending;
S. Z. = Salatiga-Zending;
U. Z. = Utrechtsche Zendingsvereeniging, te Utrecht.
Voor de namen der zendelingen zie men den Indischen Regeeringsalmanak.

b) De eenige zendingspost in Bantam — die te Lebak — is in den loop van 1902 opgeheven.

c) In 3 van deze gemeenten wordt de dienst waargenomen door de zendelingen te Blora (Rembang) en Poerbolinggo (Banjoemas).

d) Hieronder 64 vreemde oosterlingen, waarvan het aantal mannen en het aantal vrouwen niet bekend is.

P

Standplaatsen van de zendelingen.		Aantal der gemeenten en bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten en bij-gemeenten op ult. 1903.							Aantal van de in 1903					
							Aantal lidmaten.			gedoopten.					
											Kinderen				
			Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Volwassenen.	in echt geboren.	buiten echt geboren.	Totaal.	aangenomen lidmaten.	gesloten huwelijken.
Mergoredjo	D. Z.	f) †	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Kedoengpendjalin	id.	5	96	105	212	413	86	93	179	e) 13	e) 14	”	e 27	g) 11	10
		†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Rembang.															
Blora	S. Z.	3	42	39	70	151	42	39	81	3	14	”	17	18	2
Bodjonegoro	id.	1	3	1	6	10	3	1	4	4	6	”	10	4	1
Rembang	H. L.	2	7	7	3	17	”	”	”	”	”	”	”	”	”
		6	52	47	79	178	45	40	85	7	20	”	27	22	3
Soerabaja.															
Soerabaja	G. Z.	1	5	5	1	11	5	5	10	”	”	”	”	”	”
Modjowarno h)	N. Z. G.	5	1 006	1 117	1 803	3 926	1 006	1 117	2 123	23	202	”	225	80	36
Segaran	id.	3	87	103	155	345	87	103	190	2	7	”	9	1	3
		9	1 098	1 225	1 959	4 282	1 098	1 225	2 323	25	209	”	234	81	39
Pasoeroean.															
Swaroe	id.	8	549	60	1 298	2 447	549	600	1 149	74	145	”	219	36	26
Besoeki.															
Bondowoso	J. C.	1	12	11	19	42	12	11	23	2	1	”	3	2	1
Kajoemas	id.	1	22	23	47	92	22	24	46	”	1	”	1	”	”
Soemberpakem	id.	2	22	22	35	79	22	22	44	11	13	”	24	11	”
		4	56	56	101	213	56	57	113	13	15	”	28	13	1
Djokjakarta.															
Djokjakarta	G. Z.	2	65	43	47	155	i) 65	i) 43	i) 108	24	8	2	34	i) 36	3
Poerworedjo	id.	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
		†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Banjoemas.															
Poerbolinggo	id.	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Kedoe.															
Poerworedjo	id.	3	22	24	33	79	i) 22	i) 24	i) 46	7	10	”	17	i) 7	”
Keboemen	id.	4	37	30	21	88	i) 37	i) 30	i) 67	30	10	”	40	i) 5	4
Karangdjasa	id.	57 j)	1 285	1 317	2 560	5 162	”	”	”	113	141	”	254	”	183
		64	1 344	1 371	2 614	5 329	59	54	113	150	161	”	311	12	187

e) Dit cijfer geeft het aantal bijgekomen catechisanten aan.

f) Waar een † staat, ontbreken de opgaven.

g) Dit cijfer wijst het aantal personen aan, die in 1903 gedoopt zijn en belijdenis des geloofs aflegden.

h) Aan den zendingspost Modjowarno is verbonden de zendelingarts dr. H. Bervoets.

i) Dit cijfer stelt het aantal lidmaten voor, die voor het eerst tot het avondmaal zijn toegelaten.

j) Gemeenten van den inlandschen hulpzendeling Sadrach.

P

Standplaatsen van de zendelingen.		Aantal der gemeenten en bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten en bij-gemeenten op ult. 1903.							Aantal van de in 1903					
			Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal lidmaten.			gedoopten.				aangenomen lidmaten	gesloten huwelijken.
							Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Volwassenen.	Kinderen		Totaal.		
											in echt geboren.	buiten echt geboren.			
Madioen.															
Kediri.	N. Z. G.	3	41	45	98	184	41	45	86	„	7	„	7	„	3
Kediri.															
Kediri	id.	14	518	567	916	2 001	518	567	1 085	28	54	„	82	64	20
Pareeredjo	id.	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
		†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Sumatra's Westkust.															
Afd. Mandeling en Angkola (res. Tapanoeli).															
Pakantan.	D. Z.	3	51	51	126	228	43	45	88	e) 6	e) 5	„	e) 11	g) 6	1
Hoeta Rimbaroe (onderafd. Angkola)	J. C.	7	83	87	160	330	82	85	167	1	30	„	31	15	4
Si Matorkis (id.)	id.	1	23	20	20	63	19	17	36	4	2	„	6	4	2
Pargaroetan (id.)	id.	1	18	12	23	53	10	10	20	„	3	„	3	..	1
Sipirok (onderafd. Sipirok) .	R. Z.	12	338	346	866	1 550	338	346	684	10	91	„	101	35	11
Boenga Boendar (id.) . . .	id.	14	431	506	1 440	2 377	510	579	1 089	33	148	„	181	52	20
		38	944	1 022	2 635	4 601	1 002	1 082	2 084	54	279	„	333	112	39
Afd. Toba en Silindoeng (res. Tapanoeli).															
Pangaloan (onderafd. Silindoeng)	id.	7	825	959	2 316	4 000	825	959	1 784	73	225	„	289	7	26
Sigompoelan (id.)	id.	9	652	727	1 725	3 104	652	727	1 379	45	192	„	237	22	27
Pansoer na Pitoe (id.) . . .	id.	3	630	701	1 312	2 643	630	701	1 331	19	150	„	169	27	31
Simorangkir (id)	id.	7	661	824	1 963	3 448	764	924	1 688	59	256	„	315	41	18
Hoeta Barat (id)	id.	12	779	800	2 257	3 836	904	926	1 830	„	„	„	„	„	„
Pea Radja (id.)	id.	9	1 562	1 916	4 947	8 425	1 400	1 500	2 900	101	535	„	636	271	70
Si Poholon (id.)	id.	19	812	933	2 539	4 284	547	581	1 128	69	321	„	390	91	12
Boetar (onderafd. Toba) . .	id.	13	289	329	1 035	1 653	289	329	618	91	141	„	232	„	5
Balige (id.)	id.	10	1 091	1 100	1 686	3 877	1 091	1 100	2 191	789	179	„	968	19	44
Lagoeboti (id.)	id.	12	821	899	1 892	3 612	794	880	1 674	156	277	„	433	57	21
Sigoempar (id.)	id.	14	500	495	1 030	2 025	500	495	995	54	137	„	191	56	6
Naroemonda in het landschap Si Torang (id.)	id.	1	15	5	8	28	15	5	20	10	„	„	10	2	1
Parparean (id.)	id.	3	177	137	259	573	177	137	314	40	40	„	80	3	2
Paroembilan (id.)	id.	5	135	138	269	542	135	138	273	„	„	„	„	„	„
Pakpahan in het landschap Pangariboean (id.)	id.	11	330	381	912	1 623	830	793	1 623	60	149	„	209	27	15
Sipahoetar (id.)	id.	9	243	263	532	1 038	245	270	515	28	83	„	111	9	12
Loeboehatongga (id.) . . .	id.	2	11	6	12	29	17	18	35	„	2	„	2	„	„
Lintong ni Hoeta (id.) . . .	id.	6	165	160	355	680	165	160	325	90	111	„	201	90	3
Landschap Siantar (id.) . . .	id.	4	241	215	379	835	235	215	450	226	36	„	262	17	„
Tampahan (id.)	id.	6	150	159	503	812	150	159	309	98	158	„	256	98	6
		162	10 089	11 147	25 831	47 067	10 365	11 017	21 382	2 008	2 992	„	5 000	837	299

Standplaatsen van de zendelingen.		Aantal der gemeenten en bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten en bij-gemeenten op ult. 1903.							Aantal van in de 1903					
							Aantal lidmaten.			gedoopten.				aange-nomen lid-maten.	geslo-ten huwe-lijken.
											Kinderen				
			Man-nen.	Vrou-wen.	Kin-deren.	Totaal.	Man-nen.	Vrou-wen.	Totaal.	Vol-was-senen.	in echt geboren.	buiten echt geboren.	Totaal.		
Afd. Padang Lawas (res. Tapanoeli).															
Sipiongot	R. Z.	12	127	115	327	569	127	115	242	5	35	"	40	25	9
Nog niet onder geregeld bestuur gebracht gebied in de Toba-landen.															
Tangomboesan in het landschap Oeloean	id.	4	69	55	109	233	69	55	124	11	24	"	35	3	2
Djandi Matogoe	id.	2	43	33	57	133	34	31	65	14	15	"	29	6	3
Loemban na Bolon	id.	1	1	3	6	10	1	3	4	"	"	"	"	"	"
Palipi, op het schiereiland Samosir (Toba-meer). . .	id.	1	11	13	15	39	11	13	24	18	15	"	33	"	"
Nainggolan	id.	2	11	15	42	68	11	15	26	19	22	"	41	7	1
		10	135	119	229	483	126	117	243	62	76	"	138	16	6
Afd. Siboga (res. Tapanoeli).															
Siboga.	id.	14	218	287	832	1337	218	287	505	24	80	"	104	1	7
Simanosor in het landschap Borbor	id.	8	62	45	60	167	62	45	107	2	10	"	12	167	2
		22	280	332	892	1504	280	332	612	26	90	"	116	168	9
Eiland Nias (res. Tapanoeli).															
Goenoeng Sitoli	id.	2	233	268	372	873	233	268	501	38	58	"	96	"	10
Dahana	id.	1	103	182	420	705	103	182	285	"	26	"	26	"	9
Ombalata	id.	2	384	455	527	1366	345	385	730	28	75	"	103	37	5
Id.	id.	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Goemboe Hoemene	id.	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Sogoe Adoe	id.	1	138	169	234	541	138	169	307	80	90	"	170	5	6
Lolowoea.	id.	2	43	32	51	126	"	"	"	13	12	"	25	"	"
Lahagoe	id.	1	71	66	71	208	71	64	135	"	4	"	4	"	3
Lolomboli	id.	1	35	41	61	137	15	21	36	40	30	"	70	"	1
Lolowaoe.	id.	1	134	216	249	599	134	216	350	1	17	"	18	"	2
Siromboe	id.	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Togin Bogi.	id.	1	61	79	61	201	61	79	140	"	9	"	9	"	"
Nako-eilanden	id.	1	89	107	148	344	89	107	196	98	28	"	126	10	"
Hoemene	id.	2	433	464	529	1426	433	464	897	95	135	"	230	110	11
Tadora	id.	1	220	242	313	775	172	201	373	"	11	"	11	"	3
Banhono	id.	1	4	"	"	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Moeara	id.	6	149	144	356	649	149	144	293	9	29	"	38	9	4
Paranginan	id.	3	75	78	227	380	75	78	153	24	49	"	73	7	4
		†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Padangsche Boven-landen.															
Sawah Lento	id.	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†

P

Standplaatsen van de zendelingen.		Aantal der gemeenten en bij-gemeenten	Samenstelling der gemeenten en bij-gemeenten op ult. 1903.							Aantal van de in 1903					
			Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal lidmaten.			gedoopten.				aangenomen lidmaten.	gesloten huwelijken.
							Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Volwassenen.	Kinderen in echt geboren.	Kinderen buiten echt geboren.	Totaal.		
Padangsche Benedenlanden.															
Padang	R. Z.	1	67	3	1	71	64	3	67	10	"	"	10	10	"
Telo (Batoe-eilanden) . . .	L. Z.	1	34	30	60	124	34	30	64	8	17	"	25	8	"
Sigata (id.)	id.	1	16	25	33	74	16	25	41	16	19	"	35	16	"
Mantawai-eilanden	R. Z.	1	4	1	3	8	4	1	5	1	"	"	1	"	"
		4	121	59	97	277	118	59	177	35	36	"	71	34	"
Oostkust van Sumatra.															
Boeloeh Hawar	N. Z. G.	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Sibolangit	id.	3	11	5	26	42	8	3	11	"	"	"	"	"	"
Boekoem	id.	3	7	7	15	29	4	4	8	"	"	"	"	"	"
		†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Benkoelen.															
Karkoewa op het eiland Enggano	R. Z.	1	2	1	4	7	1	1	2	1	1	"	2	"	"
Abeha (id.)	id.	1	1	1	3	5	1	1	2	"	"	"	"	"	"
		2	3	2	7	12	2	2	4	1	1	"	2	"	"
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.															
Bandjermasin	R. Z.	5	89	83	120	292	87	81	168	2	17	"	19	11	2
Koeala Kapoeas (Beneden-Kapoeas)	id.	1	131	128	196	455	131	128	259	"	18	"	8	10	"
Masaram Kapoeas (id.) . .	id.	2	19	18	36	73	4	4	8	6	7	1	14	"	2
Mandoemai (Beneden-Kahajan)	id.	2	137	146	163	446	102	108	210	1	14	"	15	9	4
Pangkoh id.)	id.	4	63	54	81	198	63	54	117	2	4	"	6	2	3
Pahandoet (id.)	id.	6	21	26	27	74	14	18	32	"	1	"	1	"	"
Tamiang Lajang (afd Doesoenlanden)	id.	4	71	43	88	202	40	33	73	1	1	"	2	4	2
Beto (id.)	id.	1	35	30	49	114	33	29	62	"	2	"	2	"	"
		25	566	528	760	1854	474	455	929	12	64	1	77	36	13
Menado. (*Afd Gorontalo*).															
Poso aan de Tomini-bocht .	N. Z. G.	1	83	30	47	160	30	16	46	"	7	1	8	"	1
Sangi- en Talaut-eilanden (Afd. Menado).															
Tagoelandang op het eiland van dien naam (Sangi-eilanden)	S. T. Z.	11	1148	1351	682	3181	153	343	496	12	38	7	57	12	20
Manganitoe (id.)	id.	24	1838	1859	4756	8453	464	871	1335	36	136	460	632	114	56
Taboekan (id)	id.	21	2638	1557	3180	7375	384	723	1107	27	85	417	529	207	52
Tamako (id.)	id.	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Oeloe op Siauw (id) . . .	id.	10	10	1463	934	2564	265	493	758	106	121	40	267	126	40

P

Standplaatsen van de zendelingen.		Aantal der gemeenten en bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten en bij-gemeenten op ult. 1903.							Aantal van de in 1903					
			Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal lidmaten.			gedoopten.				aangenomen lidmaten.	gesloten huwelijken
							Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Volwassenen.	Kinderen in echt geboren.	Kinderen buiten echt geboren.	Totaal.		
Raines (Talaut-eilanden) . .	S. T. Z.	34	942	941	1248	3131	619	820	1439	11	"	"	11	"	"
Beo (id.)	id.	30	706	727	1357	2790	539	698	1237	"	93	"	93	"	2
Marongi (id.)	id.	6	"	"	"	3130	490	768	1258	2	206	"	208	5	16
Kabeharoeang (id.)	id.	9	"	"	"	1754	317	422	739	"	149	"	149	"	17
Ondong (eiland Siauw) . .	id.	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
		†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Celebes en onderhoorigheden.															
Tanette (onderafd. Boeloekomba)	U. Z.	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Tanetteya (onderafd. Binamoe)	id.	2	5	2	1	8	2	1	3	"	"	"	"	"	"
		†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Amboina.															
Tifoe (eiland Boeroe) . . .	id.	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Wamoesisi (id.)	id.	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
		†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Ternate.															
Eiland Halmahera.															
Duma	id.	1	47	52	88	187	30	35	65	"	7	"	7	"	"
Tobelo.	id.	15	"	"	"	2080	30	41	71	10	45	"	55	13	22
Kau.	id.	13	456	467	534	1457	"	"	"	"	"	"	"	"	3
Sidangali	id.	1	17	14	27	58	"	"	"	"	4	1	5	"	1
Dorume	id.	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
		†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Noordkust van Nederlandsch Nieuw-Guinea.															
Mansinam op het eiland Manaswari	id.	1	44	49	73	166	35	43	78	10	5	"	15	9	9
Windesi	id.	1	5	7	14	26	5	7	12	2	1	"	3	2	2
Jendé op het eiland Rhoon .	id.	1	5	7	6	18	4	6	10	1	1	"	2	1	"
Kwawi (Dorehbaai)	id.	3	66	30	22	118	34	25	59	8	8	"	16	8	4
		6	120	93	115	328	78	81	159	21	15	"	36	20	15
Timor en onderhoorigheden.															
Melolo (eiland (Soemba) . .	G. Z.	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Kabaniroe (id.).	id.	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Seba (eiland Savoe)	id.	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
		†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†

P

In aansluiting aan de in K. V. 1903 verstrekte soortgelijke opgaaf, over het tijdvak 1 Juli 1902 t/m ult. Juni 1903, volgt hier een overzicht der in het tijdvak 1 Juli 1903 t/m ult. Juni 1904 genomen regeeringsbeschikkingen, betreffende de toelating (of intrekking der toelating) tot uitoefening van hun dienstwerk, zoowel van zendelingen als van hulpzendelingen.

NAMEN DER ZENDELINGEN.	Standplaats.	Ressort voor hetwelk de bijzondere toelating, bedoeld bij art. 123 van het Regeeringsreglement, verleend is.	Gouvernementsbesluit, waarbij de toelating is verleend voor het tegenwoordig ressort.	Gouvernementsbesluit, waarbij aan den zendeling *voor het eerst* toelating tot uitoefening van het zendingswerk in Nederlandsch-Indië is verleend.	TOELICHTINGEN.
		Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam.			
Ph. H. Ch. Hofman.	Poso.	Afdeeling Tomini-bocht (res. Menado).	31 Maart 1904 n°. 29.	31 Maart 1904 n°. 29.	
		Utrechtsche Zendingsvereeniging te Utrecht.			
G. J. Ellen.	Tobelo.	Eiland Halmahera (res. Ternate en onderhoorigheden).	19 Dec. 1903 n°. 27.	19 Dec. 1903 n°. 27.	
		Rijnsch Zendinggenootschap te Barmen (Pruissen).			
C. Th. Dannert.	. . . .	Mantawai-eilanden (Padangsche Benedenlanden, gouv. Sumatra's Westkust) en het eiland Enggano (res. Benkoelen).	15 Juli 1903 n°. 28.	15 Juli 1903 n°. 28.	
H. W. Volkmann.	Pangaloan.	Landschap Pangaloan, afd. Toba en Silindoeng, res. Tapanoeli.	27 Aug. 1903 n°. 3.	14 April 1900 n°. 21.	De toelating is verleend met intrekking van de bij Gouv. Bt. 14 April 1900 n°. 21 verleende toelating voor de onderafdeeling Siboga en Ommelanden, afd. Siboga, res. Tapanoeli.
F. A. Zissler.	Pahandoet.	Dajaksche streken der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	7 Nov. 1903 n°. 2.	7 Nov. 1903 n°. 2.	
G. K. Simon.	. . . .	Landschappen Si Antar en Tanah Djawa (res. Oostkust van Sumatra).	22 Mei 1904 n°. 10.	10 Sept. 1897 n°. 8. 26 Sept. 1900 n°. 1.	De toelating is verleend met uitbreiding van die van Juni 1903, welke alleen voor de landschappen Raja en Panei (Oostkust van Sumatra) gold (zie bijlage O van K. V. 1903). De eerste toelatingen, van 10 Sept. 1897 en 26 Sept. 1900, welke respectievelijk voor de afdeeling Padang Lawas, met uitzondering der landschappen Oeloe Baroemon en Soea (res. Tapanoeli), en voor de afd. Toba en Silindoeng (res. Tapanoeli) golden, zijn in Juni 1903 ingetrokken.
A. Theis.	. . . .	Landschap Si Meloengoen (res. Oostkust van Sumatra).	22 Mei 1904 n°. 10.	22 Mei 1904 n°. 10.	
		Salatiga-Zending te Utrecht.			
H. Kabelitz.	. . . .	Semarang, Rembang en Pekalongan.	10 Mei 1904 n°. 26.	10 Mei 1904 n°. 26.	
		Java-Comité te Amsterdam.			
F. Schelfhorst.	. . . .	Besoeki.	22 Mei 1904 n°. 9.	22 Mei 1904 n°. 9.	

HULPZENDELINGEN.

Verleende toelatingen.		Verleende toelatingen.	
Namen der hulpzendelingen, benevens datum en n°. der gouv. besluiten, waarbij hun de toelating verleend is.	Ressort voor hetwelk toelating is verleend.	Namen der hulpzendelingen, benevens datum en n°. der gouv. besluiten, waarbij hun de toelating verleend	Ressort voor hetwelk toelating is verleend.
D. Limahelu (13 Sept. 1903 n°. 9).	Noord-Halmahera (res. Ternate en onderhoorigheden).	A. Peilow (13 Sept. 1903 n°. 9).	Noord-Halmahera (res. Ternate en onderhoorigheden).
S. Lesnusna (id.)	Id.	E. Keiluhu (id.)	Id.
A. Potorow (id.)	Id.	T. Saja (id.)	Id.
G. Tauran (id.)	Id.	E. Makatita (id.)	Id.
H. H. Manuhutu (id.)	Id.	Isak Nanlohij (19 Dec. 1903 n°. 26).	Eiland Boeroe (res. Amboina).
C. Siautu (id.)	Id.		

B. ROOMSCH-KATHOLIEKE EEREDIENST.

1°. STATIËN VOOR EUROPEANEN.

Volgnummer.	Standplaatsen.	Bijbehoorende kerkelijke afdeeling.	Zielental der R.-K. bevolking op ult. 1903: Europeanen en met hen gelijkgestelden: Civielen.	Militairen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.	Aantal gedoopten in 1903: Kinderen: in echt geboren.	buiten echt geboren.	Volwassenen.	Totaal.	Aantal van hen die in 1903 de eerste H. Communie deden.	Aantal van in 1903 ingezegende huwelijken.	Aantal dienstdoende geestelijken op ult. 1903: van landswege bezoldigd: Geestelijke van den 1sten rang (Apost. Vicaris)	Geestelijken van den 2den rang: Pastoors.	Onderpastoors.	Geestelijken van den 3den rang.	buiten bezwaar van den lande: Hulppriesters.	Missionarissen.	Totaal.
1	Batavia.	Omvattende de residentie Batavia (met uitzondering van de afdeeling Buitenzorg), alsmede de residentie Bantam. Na verkregen machtiging wordt voorts de residentie Lampongsche Districten tweemaal 's jaars bezocht	2925	1091	142	81	4239	196	97	44	337	122	43	1	„	*a*) 3	*b*) 2	1	„	7
2	Buitenzorg.	Omvattende de afdeeling Buitenzorg (residentie Batavia) en het regentschap Tjiandjoer (residentie Preanger Regentschappen). .	839	117	15	„	971	18	22	6	46	65	5	„	1	1	„	„	„	2
3	Cheribon.	Omvattende de residentiën Cheribon en Preanger Regentschappen (wat dit laatste gewest betreft, met uitzondering van het regentschap Tjiandjoer) en de voormalige residentie Tegal	1179	635	3	1	1818	55	92	3	150	45	2	„	„	„	„	*c*) 2	„	2
4	Semarang.	Omvattende de residentie Semarang (met uitzondering van de afdeeling Ambarawa), zoomede de residentiën Pekalongan (met uitzondering van de voormalige residentie Tegal) en Rembang	2585	208	78	15	2886	107	117	16	240	102	39	„	1	2	„	1	„	4
5	Ambarawa	Omvattende de afdeeling Ambarawa (residentie Semarang) benevens de residentie Soerakarta	1398	653	33	„	2084	61	58	3	122	28	5	„	„	„	„	*d*) 1	„	1
6	Madioen	Omvattende de residentiën Madioen en Kediri . . .	1168	103	„	„	1271	41	32	1	74	23	4	„	1	„	„	„	„	1
7	Malang.	Omvattende de residentie Pasoeroean (met uitzondering van de voormalige residentie Probolinggo) .	896	232	„	„	1128	26	31	5	62	35	6	„	„	„	„	*c*) 2	„	2
8	Djokjakarta.	Omvattende de residentie Djokjakarta, de voormalige residentie Bagelen (met uitzondering van de voormalige afdeeling Ledok, residentie Kedoe), zoomede de afdeeling Tjilatjap (residentie Banjoemas) . . .	1680	179	6	37	1902	73	63	8	144	64	16	„	1	1	„	1	„	3
	Magelang.	Omvattende de residentie Kedoe (met uitzondering van de voormalige residentie Bagelen, behalve de voormalige afdeeling Ledok), benevens de afdeelingen Bandjarnegara, Poerbolinggo en Poerwokerto (residentie Banjoemas) en de hoofdplaats Banjoemas.	496	473	23	„	992	23	47	8	78	34	9	„	1	1	„	„	„	2

a) Een dezer geestelijken draagt den titel van waarnemend pastoor.

b) Een dezer geestelijken is de pastoor van Singkawang (Westerafdeeling van Borneo), wien Batavia tijdelijk tot standplaats is aangewezen.

c) Een dezer geestelijken draagt den titel van pastoor.

d) Deze geestelijke draagt den titel van pastoor.

Volg-nummer.	Standplaatsen.	Bijbehoorende kerkelijke afdeeling.	Zielental der R.-K. bevolking op ult. 1903.					Aantal gedoopten in 1903.				Aantal van hen die in 1903 de eerste H. Communie deden.	Aantal van in 1903 ingezegende huwelijken.	Aantal dienstdoende geestelijken op ult. 1903:						
			Europeanen en met hen gelijkgestelden.		Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.	Kinderen		Volwassenen.	Totaal.			van landswege bezoldigd.				buiten bezwaar van den lande.		Totaal.
			Civielen.	Militairen.				in echt geboren.	buiten echt geboren.					Geestelijke van den 1sten rang (Apost. Vicaris)	Geestelijken van den 2den rang. Pastoors.	Geestelijken van den 2den rang. Onderpastoors.	Geestelijken van den 3den rang.	Hulppriesters.	Missionarissen.	
10	Soerabaja.	Omvattende de residentiën Soerabaja, Besoeki, Madoera en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en de voormalige residentie Probolinggo . . .	3526	441	27	25	4019	132	62	9	203	62	24	"	1	2	1	"	"	4
11	Padang.	Omvattende het gouvernement Sumatra's Westkust en de residentie Benkoelen	740	589	2	5	1336	48	35	1	84	25	9	"	"	"	*d*) 1	1	"	2
12	Koeta Radja (tijdelijk)	Omvattende het gouvernement Atjèh en onderhoorigheden. (Na verkregen machtiging worden voorts de noordelijke havens van Sumatra's Westkust éénmaal 's jaars bezocht) . .	92	944	14	87	1137	24	31	50	105	43	11	"	1	"	"	1	"	2
13	Medan.	Omvattende de residentie Oostkust van Sumatra. .	326	81	"	152	559	24	5	"	29	"	2	"	1	"	"	"	"	1
14	Soengeislan (vacant).	Omvattende de residentiën Banka en onderhoorigheden, Palembang en Riouw en onderhoorigheden	199	319	"	173	691	8	6	2	16	9	"	"	"	"	"	"	"	"
15	Singkawang (vacant).	Omvattende de residentie Westerafdeeling van Borneo (uitgenomen de afdeeling Sintang en de assistent-residentie Billiton)	74	50	"	191	315	10	3	2	15	2	1	"	"	"	"	"	"	"
16	Makasser.	Omvattende het gouvernement Celebes en onderhoorigheden	73	67	"	"	140	2	3	3	8	1	2	"	1	"	"	"	"	1
		Totaal voor de vermelde 16 statiën.	18196	6182	343	767	25488	848	704	161	1713	660	178	1	9	10	4	10	"	34

P

2°. STATIËN VOOR INLANDSCHE CHRISTENEN (WAARONDER BEGREPEN ZOOWEL DE GEVESTIGDE GEMEENTEN ALS DE ZENDINGSPOSTEN).

Volgnummer.	Standplaatsen.	Bijbehoorende kerkelijke afdeeling.	Aantal Roomsch-katholieke inlandsche Christenen op ult. 1903: Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.	Aantal der in 1903 gedoopten: Kinderen in echt geboren.	Kinderen buiten echt geboren.	Volwassenen.	Totaal.	Aantal van hen die in 1903 de eerste H. Communie deden.	Aantal in 1903 ingezegende huwelijken.	Aantal dienstdoende geestelijken op ult. 1903: van landswege bezoldigd: Geestelijke van den 1sten rang.	Geestelijken van den 2den rang: Pastoors.	Geestelijken van den 2den rang: Onderpastoors.	Geestelijken van den 3den rang.	buiten bezwaar van den lande: Hulppriesters.	Missionarissen.	Totaal.
		Gevestigde gemeenten.																
1	Menado.	Omvattende de residentiën Menado, Amboina en Ternate	6810	,,	6810	†	†	†	a) 426	199	56	,,	1	,,	b) 1	b) 1	,,	3
2	Larantoeka (Flores).	Omvattende de noordoost- en de oostkust van Flores, de eilanden Adonara, Lomblen, Alor, Solor en andere tot die groep behoorende eilanden, zoomede de hoofdplaats Koepang (res. Timor en onderhoorigheden)	7406	,,	7406	130	12	24	166	146	57	,,	,,	,,	2	c) 3	,,	5
3	Maumeri.	Omvattende Midden-Flores en de noord- en zuidzijde van dat eiland (gemeenten te Maumeri, Koting, Nila, Sika en Lela)	8994	,,	8994	282	17	21	320	74	47	,,	,,	2	1	1	,,	4
		Zendingsposten.																
4	Moentilan.	Omvattende de voormalige afdeeling Moentilan (res. Kedoe) en de aangrenzende afdeelingen van dat gewest	195	,,	195	†	†	†	a) 38	35	2	,,	,,	,,	,,	,,	1	1
5	Mendoet.	Omvattende het onderdistrict Mendoet (res. Kedoe) en aangrenzende plaatsen	145	,,	145	2	,,	45	47	6	3	,,	,,	,,	,,	,,	2	2
6	Tandjoeng Sakti.	Omvattende de afdeeling Mana en Pasoemah Oeloe Mana (res. Benkoelen)	518	,,	518	61	3	49	113	27	9	,,	,,	,,	d) 1	,,	1	2
7	Nangah Sedjiram (vacant).	Omvattende de afdeeling Sintang (res. Westerafdeeling van Borneo)	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
8	Langoer op Klein-Kei.	Omvattende het eiland Groot-Kei, de verdere Kei-eilanden en de westelijk gelegen Kei-, Tanimbar-, Tajandoe- en Koer-eilanden (res. Amboina)	1170	,,	1170	86	3	76	165	43	24	,,	,,	,,	,,	,,	1	1
9	Bomphia (vacant).	Omvattende Oost-Ceram (res. Amboina)	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
10	Djeniloe.	Omvattende de landschappen der onderafdeeling Boeloe (res. Timor en onderhoorigh.)	2020	,,	2020	39	8	13	60	47	14	,,	,,	,,	1	,,	1	2
11	Kapaur (zuidwestkust van Nieuw-Guinea) (vacant).	. . . .	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
12	Singaradja (vacant).	Hoofdplaats Singaradja der res. Bali en Lombok	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
		Totaal Roomsch-katholieke inlanders en met hen gelijkgestelden in de statiën bedoeld sub 2°	27258	,,	27258	e) 600	e) 43	e) 228	1335	577	212	,,	1	2	6	5	6	20
		Id. id. in de statiën bedoeld sub 1°	343	767	1110													
		Totaal Roomsch-katholieke Europeanen en met hen gelijkgestelden in de statiën bedoeld sub 1°	....	....	24378	848	704	161	1713	660	178	1	9	10	4	10	,,	34
		Id. id. in de statiën bedoeld sub 2°	....	....	f) 296	,,	,,	,,	,,	,,	,,							
		Totaal-generaal	27601	767	53042	1448	747	389	3048	1237	390	1	10	12	10	15	6	g) 54

a) Dit totaal is niet gespecificeerd opgegeven.
b) Deze geestelijke heeft zijn standplaats te Tomohon.
c) Een dezer geestelijken draagt den titel van pastoor.
d) Deze geestelijke behoort tot de statie Padang met tijdelijke standplaats Tandjoeng Sakti.
e) Deze cijfers zijn niet volledig; zie noot a.
f) Hieronder 18 militairen te Merauke.
g) Bovendien 4 inlandsche en Chineesche geestelijken, welke van landswege bezoldigd worden, en wel te Batavia 1, te Soengeislan 1 en te Singkawang 2.

P

C. GEREFORMEERDE KERKEN. *a*)

STANDPLAATSEN DER PREDIKANTEN.	Aantal predikanten aanwezig op ult. 1903.	Verdeeling der in de volgende kolommen opgegeven cijfers naar den landaard der personen.	Aantal lidmaten op ult. 1903.	Aantal tot het H. Avondmaal toegelaten lidmaten op ult. 1903.	Aantal lidmaten in 1903 voor het eerst tot het H. Avondmaal toegelaten.	Aantal gedoopten gedurende 1903. Kinderen in echt geboren.	Kinderen buiten echt geboren.	Volwassenen.	Aantal in 1903 ingezegende huwelijken	Aantal catechisanten gedurende 1903.
Batavia	1	Eur.	503	257	10	7	"	"	1	80
		Inl.	90	57	1	3	"	1	1	15
		Vr. oost.	47	21	2	"	"	1	"	17
Soerabaja	1 *b*)	Eur.	86	56	8	4	"	"	2	55
		Inl.	9	6	"	"	"	"	"	1
		Vr. oost.	2	2	"	"	"	"	"	"

a) Andere kerkelijke vereenigingen zijn de „Britsch-Protestantsche gemeente" te Batavia en de „Armenische gemeente op Java".

b) Deze predikant wordt door een inlandsch hulpzendeling bijgestaan.

Bijlage Q.

(Zie hoofdstuk K, afd. IV, van het verslag.)

OPGAVEN,

voor zooveel ontvangen, betreffende de in Nederlandsch-Indië bestaande weeshuizen en andere instellingen of vereenigingen van liefdadigheid, zoomede uitkeeringsfondsen en spaarbanken, meerendeels over 1903.

1°. Weeshuizen en gestichten tot verpleging van oude lieden, gebrekkigen, enz.

GESTICHTEN of VEREENIGINGEN.	Aantal verpleegden bij het einde van: 1902.	1903.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
Parapatan-weezengesticht, te Batavia.	76 (49 jongens en 27 meisjes).	69 (40 jongens en 29 meisjes).	a) †
Protestantsch Diaconie wees- en armenhuis, te Weltevreden (Batavia).	25 (14 jongens, 9 meisjes en 2 vrouwen).	—	Dit gesticht is ult. Juni 1903 opgeheven. De verpleegden zijn uitbesteed bij verschillende huisgezinnen te Batavia.
Djati-gesticht, te Batavia (voor hulpbehoevende en verwaarloosde kinderen).	52	53 (14 jongens en 39 meisjes).	†
Vincentius-gesticht voor verlaten kinderen (meisjes), te Weltevreden (Batavia).	74	60	Zie bijlage Q van K. V. 1902.
St.-Jozef-stichting voor verlaten kinderen (jongens), te Weltevreden (Batavia).	35	32	
Huis voor onverzorgde Indo-Europeesche en inlandsche christenvrouwen, te Weltevreden (Batavia).	10	11	
Jongens-weeshuis van het Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo te Buitenzorg.	187 (hieronder 47 militaire pupillen).	180 (hieronder 71 militaire pupillen).	De 180 verpleegden, van wie 109 deels weezen of halve weezen zijn, die geheel ten laste der inrichting komen, deels kinderen, van welker ouders of voogden eene geringe bijdrage wordt ontvangen, bezoeken de openbare lagere scholen te Buitenzorg en ontvangen bovendien van 3 onderwijzers 's avonds les. Aan jongens, die daarvoor aanleg hebben, worden ook lessen gegeven in de instrumentale en vocale muziek, terwijl allen aan de gymnastieklessen deelnemen. De gezondheidstoestand was over het algemeen gunstig. Een militair pupil stierf tengevolge van koortsen. De ontvangsten der vereeniging hebben in 1903 bedragen f 44 568, met inbegrip van f 12 000 gouvernements-subsidie; de uitgaven bedroegen f 50 198.
Protestantsch weeshuis, te Semarang.	155 (100 jongens en 55 meisjes).	221 (130 jongens en 91 meisjes).	Van de 221 verpleegden, onder wie 24 militaire pupillen, onderwierpen er zich 15 aan het klein-ambtenaarsexamen, waarvan er 11 slaagden; 2 meisjes bezoeken de normaalschool. De gezondheidstoestand was over het algemeen gunstig. Er werden 366 ziektegevallen behandeld, waarvan de meesten werden veroorzaakt door malaria en verwondingen; 10 kinderen leden aan waterpokken, terwijl 1 meisje aan tuberculose overleed. De ontvangsten in 1903 bedroegen, met inbegrip van de gouvernements-subsidie, vermeerderd met eene buitengewone subsidie van f 10 000 (Gouv. Bt. 2 Juni 1903 n°. 33), f 67 864, en de uitgaven f 63 082. Tegen intrekking van de subsidie, bedoeld in Bijbl. Ind. St. n°. 2985, is aan het weeshuis, te beginnen met 1904, eene jaarlijksche subsidie van f 62 000 toegekend (Gouv. Bt. 3 Maart 1904 n°. 6).
Roomsch-katholiek weeshuis, te Semarang.	282 (107 jongens en 175 meisjes)	279 (103 jongens en 176 meisjes).	Het aantal voor rekening van den lande verpleegde weezen bleef 220 bedragen, daar de opengevallen plaatsen van 18 jongens en 15 meisjes weder werden aangevuld. Voor rekening van de inrichting, of voor die van particulieren, kwamen op ult. 1903 33 jongens en 26 meisjes. De ontvangsten gedurende 1903 bedroegen, met inbegrip van de gouvernements-subsidie, f 49 067 en de uitgaven f 51 948.
Oudemannenhuis, te Semarang.	56	53	Ingevolge het bij Ind. St. 1904 n°. 40 vastgestelde nieuwe reglement is de tot dusver „proveniers- en oudemannenhuis" genoemde inrichting bestemd om huisvesting te verleenen aan Europeanen en met dezen gelijkgestelden, die in den vorm van gagement, pensioen, rente van eenig kapitaal, een hun verleenden onderstand als anderszins, in het genot verkeeren van voldoende middelen ter voorziening in hun levensonderhoud en dat van hun in het gesticht verblijf houdend gezin, behoudens de aan hen van landswege te verstrekken tegemoetkomingen. Op ult. 1903 waren opgenomen 20 Europeanen (6 Nederlanders, 6 Duitschers, 4 Belgen, 2 Zwitsers en 2 Franschen), 6 kleurlingen, 22 Amboineezen en 5 Afrikanen. In den loop van 1903 zijn 32 verpleegden afgevoerd, waaronder 1 wegens misbruik van sterken drank, terwijl 36 nieuwe werden toegelaten.
Bedelaarsgesticht, te Patjerongan (Semarang).	145	141	De kosten van dit gesticht worden, ingevolge Gouv. Bt. 6 Juni 1865 n°. 28, hoofdzakelijk bestreden uit liefdegiften, terwijl het tekortkomende in de eerste plaats wordt aangevuld uit de fondsen van het Chineesch hospitaal te Semarang, na kwijting van de uitgaven voor dat hospitaal. Hetgeen dan nog mocht ontbreken wordt bijgepast uit de fondsen van het Chineesch hospitaal te Batavia.
Verzorgingsgesticht, te Soerakarta.	54 (28 jongens en 26 meisjes).	53 (27 jongens en 26 meisjes).	Dit gesticht staat onder beheer van de te Soerakarta gevestigde Vrijmetselaarsloge. Het dagelijksch toezicht wordt uitgeoefend door een binnenregent en eene regentes, onder wie een oppasser en eene oppasseres,

a) Waar een † is ingevuld ontbreken de opgaven.

GESTICHTEN of VEREENIGINGEN.	Aantal verpleegden bij het einde van: 1902.	1903.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
			alsmede de noodige inlandsche bedienden werkzaam zijn. Opgenomen worden alleen kinderen van ouders, gevestigd op de verschillende landbouwondernemingen in de residentie Soerakarta, die niet genoegzaam bemiddeld zijn om een hoog kostgeld te betalen. Het kostgeld wordt berekend naar evenredigheid van het inkomen der ouders. Twee jongens legden met goed gevolg het klein-ambtenaarsexamen af, 1 werd bij den dienst der staatsspoorwegen geplaatst, 2 gingen over naar de ambachtsschool en twee meisjes traden in betrekking. Alle jongens krijgen 2 maal per week scherm-, en éénmaal gymnastiekles in de inrichting, terwijl dagelijks vrije oefening in de gymnastiek plaats heeft. De meisjes ontvangen onderricht in naai- en verstelwerk, terwijl een viertal deelneemt aan de lessen in fraaie handwerken. De kinderen bezoeken de Europeesche lagere scholen ter hoofdplaats, behalve 3, welke de Fröbel-school bezoeken.
Verzorgingsgesticht, te Djokjakarta.	38	32	De ontvangsten bedroegen over 1903 f 7775, en de uitgaven f 6736. De gezondheidstoestand liet over het algemeen niets te wenschen over.
Jongens-weezeninrichting, te Soerabaja.	*b*) 114 (96 internen en 18 externen).	*b*) 111 (95 internen en 16 externen).	Gedurende het op 31 Maart 1903 afgesloten boekjaar zijn afgevoerd 22 internen, van wie er 3 overleden, 5 wegens het bereiken van den twintigjarigen leeftijd het gesticht verlieten, 6 aan hunne ouders of familie werden teruggegeven en 1 wegens onverbeterlijk gedrag werd verwijderd, terwijl 7 militaire pupillen op de pupillenschool te Meester-Cornelis werden geplaatst. Van de 95 internen zijn 69 niet-militaire pupillen, waarvan 8 hebben voldaan aan het klein-ambtenaarsexamen en 6 de burgeravondschool te Soerabaja bezoeken, terwijl 19 pupillen in verschillende betrekkingen en ambachten werkzaam zijn. Alle pupillen, behalve zij, die in eenig ambacht werkzaam zijn, bezoeken de openbare lagere school, die in de inrichting gevestigd is. De gezondheidstoestand liet over het algemeen niets te wenschen over. Gedurende 1903 is f 4290 rente gekweekt en aan giften en contributiën ontvangen f 17 679. Het totaal der inkomsten (met inbegrip der gouvernements-subsidie, ad f 12 000) bedroeg f 44 972 en dat der uitgaven f 28 110.
Protestantsch weeshuis, te Soerabaja.	40	48	In 1903 verlieten 5 weezen het gesticht; opgenomen werden 13 weezen. Het aantal weezen, die onder toezicht van het bestuur bleven, doch buiten het gesticht in betrekking waren, bedroeg op ult. 1903 7. De ontvangsten bedroegen f 14 235 en de uitgaven f 12 068.
Roomsch-katholiek weeshuis, te Soerabaja.	49 (12 jongens en 37 meisjes).	40 (12 jongens en 28 meisjes).	Het onderhoud der weezen, van wie er 12 buiten het gesticht verpleegd werden, geschiedt door het Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo. De ontvangsten, met inbegrip van het batig saldo over 1902, bedroegen f 7119 en de uitgaven f 7681.
Bedelaarsgesticht, te Semaroeng (Soerabaja).	25	31	Het gemiddeld aantal verpleegden gedurende 1903 bedroeg 31. De uitgaven worden bestreden uit liefdegiften, uit de renten van het uitgezet kapitaal van het Chineesch hospitaal en uit de bij art. 64 van Ind. St. 1828 n°. 46 bedoelde heffingen. Aan voeding, kleeding en andere benoodigdheden werd uitgegeven f 7866.
Gestichten van de Vereeniging tot bevordering van Christelijk leven en onderling hulpbetoon, te Magelang (Kedoe).	239 (157 jongens en 82 meisjes).	338 (214 jongens en 124 meisjes).	Het aantal jongens op de tot de hoofdstichting te Magelang behoorende landbouwkolonie „Gombong Waloh" bedroeg op ult. 1903 30, terwijl in het opvoedingsgesticht „Bethanie" te Soekaboemi op ult. 1903 32 meisjes waren opgenomen. De regeeringssubsidie van f 6000 's jaars is bij Gouv. Bt. 16 Oct. 1902 n°. 23 verhoogd tot f 12 000 en bij Gouv. Bt. 14 Mei 1904 n°. 1 voor het jaar 1904 tot f 28 000, onder beperkende voorwaarden wat het aantal op te nemen pupillen betreft en onder beding, dat van bestuurswege toezicht op de financieele aangelegenheden der Vereeniging zal worden gehouden. Bovendien ontving de vereeniging in 1903, tot dekking van bestaande tekorten, nog eene extra-uitkeering uit 's lands kas van f 8886 (Gouv. Btn. 13 Febr. en 21 Nov. 1903 nos. 50 en 4).
Vereeniging tot verbetering van het lot der blinden in Nederlandsch-Indië, te Bandoeng.	9	9 (6 jongens en 3 meisjes).	Deze Vereeniging heeft haar ontstaan te danken aan de „Vereeniging tot verbetering van het lot der blinden in Nederland en zijne Koloniën" en stelt zich ten doel het verbeteren van het lot der blinden, zonder onderscheid van landaard of godsdienstige gezindheid, voor zooveel inlanders en vreemde oosterlingen betreft, alleen wanneer de maatschappelijke positie hunner ouders van dien aard is, dat de kinderen in aanmerking komen voor eene eenigszins geletterde opvoeding. Het blindeninstituut, dat voor Europeanen op 16 September 1901 geopend was, werd tegelijk met de daaraan verbonden werkinrichting op 24 Juli 1903 voor inlanders opengesteld. De 9 verpleegden zijn allen Europeanen. Voor één kind werd door de ouders eene tegemoetkoming betaald. Het onderwijs omvat het lezen, schrijven en rekenen, terwijl in de middaguren onderwijs wordt gegeven in handenarbeid. De meisjes ontvangen bovendien les in de nuttige handwerken In de werkinrichting wordt geregeld onderwijs gegeven in vlecht- en mandenwerk, aan welk onderwijs door vele, ook buiten de hoofdplaats Bandoeng woonachtige inlanders, die in een daartoe op de terreinen van het Instituut opgericht gebouw gehuisvest en kosteloos gevoed worden, wordt deelgenomen. De gezondheidstoestand in het gesticht liet niets te wenschen over. De kosten worden hoofdzakelijk bestreden uit contributiën en liefdegiften.

b) Sterkte op 31 Maart van elk der opgegeven jaren.

GESTICHTEN of VEREENIGINGEN.	Aantal verpleegden bij het einde van: 1902.	1903.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
Immigranten-asyl, te Medan (Sumatra's Oostkust).	... in het gewone asyl en 84 in het lepra-asyl.	... in het gewone asyl en 88 in het lepra-asyl.	De gemiddelde vaste inkomsten hebben maandelijks bedragen f 512, waarbij nog komen de wisselvallige bijdragen in eens, terwijl hiertegenover staat eene gemiddelde uitgaaf van f 523 's maands. In deze, onder toezicht van het gewestelijk bestuur staande particuliere inrichting, voor welker vestiging en instandhouding indertijd een belangrijk fonds is bijeengebracht door belanghebbenden bij de tabaksondernemingen in de residentie Oostkust van Sumatra, wordt gezorgd voor afgeleefde, gebrekkige en aan krankzinnigheid of lepra lijdende gewezen werklieden dier ondernemingen (Chineezen en anderen), zoomede voor zoodanige zieke immigranten, die geen middel hebben om zich elders te doen verplegen. Van de op ult. 1903 aanwezige 88 lijders overleden er 13, waarvan één door zelfmoord, terwijl 17 deserteerden of naar China vertrokken. Opgenomen werden 34 lijders.
Roomsch-katholieke opvoedingsgestichten voor kinderen van inlanders te Mendoet (Kedoe), Tandjoeng Sakti (Oostkust van Sumatra), in de Minahasa (Menado) en te Langoer op Klein-Kei (Amboina), zoomede in de residentie Timor te Djeniloe en Filarang op Timor en Larantoeka, Lela, Koting en Maumeri op Flores.	2090 (1222 jongens en 868 meisjes).	2214 (1367 jongens en 847 meisjes).	Deze voor inlanders bestemde opvoedingsgestichten, waarvan de kosten geheel door de Roomsch-katholieke missie worden gedragen, hebben, met uitzondering van die te Mendoet, in de Minahasa, Langoer en Maumeri, uitsluitend internen. Te Langoer zijn internen en externen, in de Minahasa, te Maumeri en te Mendoet alleen externen. De kinderen krijgen gewoon lager onderwijs, terwijl aan de oudere jongens eenig ambacht wordt geleerd. Te Larantoeka, Lela en in de Minahasa vindt men, behalve jongensscholen, ook meisjesscholen, waar ook onderricht wordt gegeven in vrouwelijke handwerken.
Vereeniging tot weezenverpleging in het huisgezin, te Padang.	10	13	Deze vereeniging trekt zich het lot aan van onverzorgde weezen, zonder onderscheid van geloofsbelijdenis.
Witte Kruis-kolonie, bij Salatiga (Semarang).	397	330 (200 kinderen, 50 mannen en 80 vrouwen).	De verpleegden kregen onderwijs in het lezen en schrijven in Javaansche en Maleische karakters. De kolonie werd gedurende 1903 gemiddeld bezocht door 140 kinderen. Het doel van deze instelling is het vormen van de verpleegden tot geschikte landbouwers. De gezondheidstoestand was over het algemeen gunstig. De uitgaven bedroegen in 1903 f 14 000, welke bestreden werden uit de ontvangen giften.

2°. Kerkelijke armbesturen.

DIACONIEËN.	Kassaldo op ult. 1902.	Ontvangsten in 1903.	Te zamen.	Uitgegeven in 1903.	Enkel de uitgaven aan bedeelingen bedroegen:
a Protestantsche armbesturen.					
Diakenen der Evangelische gemeente te Batavia	f 1 117	f 15 118	f 16 235	f 15 251	f 6 045 *c*)
Bandoeng (predikant te)	33	498	531	416	274
Diaconiefonds te Cheribon	"	251	251	301	251
Diaconiefonds te Pekalongan	2 102	351	2 453	218	203
Diaconiefonds te Semarang	53 486	5 042	58 528	5 545	†
Diaconiefonds te Salatiga	534	618	1 152	478	†
Diaconiefonds te Soerabaja	†	12 106	†	7 438	†) *d*)
Diaconiefonds te Probolinggo	33	1 142	1 175	1 117	†
Diaconiefonds te Soerakarta	229	1 745	1 974	1 641	1 600 (aan 21 pers. per maand).
Diaconiefonds te Kediri	"	874	874	1 074	822
Diaconiefonds te Soemenep (Madoera)	700	264	964	491	†
Diaconiefonds te Bandjermasin	1 856	782	2 638	687	†
Diaconiefonds te Makasser	11 930	1 781	13 711	2 488	2 297
Diaconiefonds te Menado	†	†	†	403	403 (aan 8 personen).

c) Het kapitaal dezer diaconie bedroeg op ult. 1903 f 87 182.

d) Als voren f 29 287.

DIACONIEËN.	Kassaldo op ult. 1902.	Ontvangsten in 1903.	Te zamen.	Uitgaven in 1903.	Enkel de uitgaven aan bedeelingen bedroegen:
Diaconiefonds te Amboina	f 5 263	f 1 059	f 6 322	f 4 447	†
Diaconiefonds te Neira (Banda)	†	†	†	176	f 156 (aan 31 personen).
Diaconiefonds te Ternate	†	†	†	†	900 (aan 12 personen).
Diaconiefonds te Koepang (Timor)	3 300	1 879	5 179	1 561	564 (aan 12 personen).
Diaconiefonds te Babau (id.)	1 067	438	1 505	379	150 (aan 3 personen).
b. Roomsch-katholieke armbesturen.					
Bandoeng	†	f 310	†	f 385	f 385
Salatiga	f 801	212	f 1 013	243	243
Soerabaja	†	2 557	†	2 750	†

e) Als voren f 14 621.

3°. Commissiën tot ondersteuning van behoeftige Christenen. *f*)

Ressorten der van regeeringswege ingestelde commissiën tot ondersteuning van behoeftige Christenen.	Aantal bedeelden in 1903.	Bedrag in 1903 uitgekeerd.	Saldo waarover de commissiën op ult. 1903 nog te beschikken hadden.
Ressort der commissie te Batavia	208	f 9 002	f 41 855
„ „ „ „ Semarang	†	5 909	19 567
„ „ „ „ Soerabaja	64	7 867	24 344
„ „ „ „ Padang	44	3 109	19 948
Totalen	†	f 25 887	f 105 714
Over 1902 waren de totalen	†	25 967	108 960

f) De fondsen waarover deze commissiën te beschikken hebben worden gevonden uit de heffingen van 1 per mille bij openbare verkoopingen, openbare verhuringen en loterijen, zoomede uit de armengiften, door de ambtenaren van den burgerlijken stand bij huwelijken gecollecteerd.

4°. Studie- en schoolkleerenfondsen.

WAAR GEVESTIGD.	Kassaldo op ult. 1902.	Ontvangsten in 1903.	Te zamen.	Uitgaven in 1903.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
a. Studiefondsen.					
Studiefonds voor onbemiddelde leerlingen van goeden aanleg, te Batavia.	†	f 3 029	†	f 3 030	Dit fonds heeft ten doel te voorkomen dat begaafde jonge menschen door ongunstige financieele omstandigheden verhinderd worden van het middelbaar onderwijs gebruik te maken.
b. Schoolkleerenfondsen.					
Batavia	f 910	f 1 222	f 2 132	f 1 472	
Bandoeng	341	453	794	514	Het fonds wordt in stand gehouden door vrijwillige bijdragen. Ook te Tjimahi schoolgaande kinderen profiteeren van dit fonds. Aan 146 kinderen zijn kleeding, schoenen, hoeden, enz. verstrekt.
Cheribon	715	419	1 134	375	
Pekalongan	272	601	873	518	Aan 9 kinderen is voeding verstrekt. Het aantal verstrekte schoenen bedroeg 24 paar.
Tegal	529	1 049	1 578	1 023	Gedurende 1903 is aan voeding en kleeding uitgegeven een bedrag van f 638.
Salatiga (Semarang)	1 032	366	1 398	477	
Oengaran (Semarang)	311	105	416	75	

WAAR GEVESTIGD.	Kassaldo op ult. 1902.	Ontvangsten in 1903.	Te zamen.	Uitgaven in 1903.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
Soerabaja	f 252	f 1 332	f 1 584	f 1 482	
Djokjakarta	31	956	987	902	Aan behoeftige kinderen zijn 219 jongens- en 144 meisjespakken verstrekt, alsmede 96 paar schoenen.
Soerakarta	†	446	†	367	Aan 109 jongens en 30 meisjes zijn schoenen verstrekt, terwijl 43 jongens en 23 meisjes bovenkleederen ontvingen. Aan een tweetal kinderen is bovendien onderkleeding verstrekt.
Poerworedjo	†	†	†	†	Gedurende 1903 zijn kleeren en schoeisel aan 122 kinderen verstrekt.
Gombong (Kedoe)	†	†	†	†	Dit fonds maakt een onderdeel uit van het schoolfonds.
Magelang	†	†	†	†	
Probolinggo (Pasoeroean)	375	301	676	286	
Malang (Pasoeroean)	495	494	989	453	
Toeloeng Agoeng (Kediri)	64	126	190	131	
Tandjoeng Pinang (Riouw)	13 021	582	13 603	387	Dit fonds is gevormd uit een legaat aan de Christengemeente te Tandjoeng Pinang en draagt den naam van „Schoolfonds Cornets de Groot". De inkomsten van het fonds worden aangewend tot ondersteuning van minvermogende leerlingen.
Bandjermasin (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo)	383	253	636	313	In 1903 is aan 49 kinderen kleeding verstrekt.
Makasser	528	613	1 141	657	Aan 94 jongens en 67 meisjes is kleeding verstrekt, terwijl aan minvermogende meisjes 23 paar schoenen zijn gegeven.

5°. Andere liefdadigheidsvereenigingen.

Naam der vereeniging.	Kassaldo op ult. 1902.	Ontvangsten in 1903.	Te zamen.	Uitgaven in 1903.	Verdere bijzonderheden.
Vereeniging tot uitoefening van Christelijke liefdadigheid, te Mangga Besar.	f 312	f 209	f 521	f 246	
Vereeniging „Jacobus" tot ondersteuning van nagelaten betrekkingen van zendelingen, hulppredikers en Christelijke onderwijzers, te Batavia.	1 083	7 692	8 775	7 774	Deze opgaven loopen van 1 September 1902 tot ult. Augustus 1903. De achterstallige inkomsten bedroegen f 534 en er was vooruitbetaald f 405, terwijl uitgekeerd is een bedrag van f 1555.
Hulpfonds ter ondersteuning van noodlijdenden door brand, te Batavia.	13 262	434	13 696	6 874	
Schoolfonds te Tjitjalengka.	56	101	157	107	
Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo, te Semarang.	„	4 632	4 632	4 632	
„St. Elisabeth-vereeniging", te Semarang.	„	2 300	2 300	2 300	
Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo, te Soerabaja.	14	7 105	7 119	7 681	
„St. Anna-vereeniging", te Soerabaja.	183	831	1 014	727	
Hulpfonds ter Oostkust van Sumatra, gevestigd te Medan.	4 763	627	5 390	45	Het fonds heeft het vruchtgebruik van een kapitaal van f 1150.
Fonds ter ondersteuning van armen en behoeftigen in de afdeeling Moesi Ilir, te Sekajoe (Palembang).	„	400	400	6	

6°. Hulp- of voorschotbanken.

Hulpbank te:	Ult. 1902. Saldo debiteuren.	Ult. 1902. Kapitaal.	Ult. 1902. Reservefonds.	Gedurende 1903 uitgeleend aan het volgend aantal geldopnemers.	Gedurende 1903 uitgeleend in sommen van:	Gedurende 1903 uitgeleend totaal bedrag.	Gedurende 1903 terugontvangen.	Ult. 1903. Saldo debiteuren.	Ult. 1903. Kapitaal.	Ult. 1903. Reservefonds.	Verdere bijzonderheden.
Batavia. . . .	f 35 370	f 30 000	f 8 812	158	f 50 à f 400	f 45 181	f 43 778	f 36 773	f 30 000	f 8 833	
Buitenzorg. . .	21 982	20 000	3 439	71	20 „ 500	23 690	23 704	21 979	20 000	4 004	Onder de terugontvangen gelden zijn niet begrepen de gekweekte renten, enz., waaruit aan de aandeelhouders het maximum-dividend van 5% kan worden uitgekeerd. Na aftrek hiervan, zoomede van het honorarium van den thesaurier en van de onkosten, was er nog een voordeelig saldo van f 565, dat bij het reservefonds kon worden gevoegd, waardoor dit fonds op ult. 1903 tot f 4004 was gestegen.
Semarang . . .	67 491	60 000	10 999	113	†	500 90	55 708	58 904	60 000	8 050	Het reservefonds is tot f 8050 gedaald, daar f 2950 werd overgeboekt op dubieuse debiteuren.
Soerabaja . . .	121 893	30 050	27 475	401	beneden f 200 tot f 7000	172 239	39 416	254 716	30 000	29 083	
Padang. . . .	19 433	20 000	2 000	91	f 50 tot f 500	17 894	17 884	19 443	20 000	2 000	De gekweekte rente beliep f 1399. Aan deelhebbers is 5% dividend uitgekeerd.
Menado. . .	4 028	4 550	200	75	50 „ 100	6 900	2 302	4 598	4 800	300	†
Bandoeng . . . (Bandoengsche crediet-, deposito- en spaarbank).	18 728	24 590	1 899	119	20 „ 2 198	21 464	18 309	21 883	28 376	3 029	†
Poerwokerto . . („Poerwokertosche hulp-, spaar- en landbouwcredietbank").	12 645	13 962	1 517	518 in 268 beleeningen, namelijk: 214 41 9 3 1	 beneden f 100 f 100 à 199 200 „ 299 300 „ 399 900 „ 999	16 911	15 856	14 397	15 312	2 077	†
Poerbolinggo in Banjoemas . . (Hulp-, spaar- en landbouwcredietbank).	1 924	3 150	„	186	4 „ 250	9 741	7 013	2 727	5 992	30	†
Bandjarnegara in Banjoemas . . (Hulp-, spaar- en landbouwcredietbank).	3 256	3 564	†	195	6 tot 400	10 963	7 784	3 180	5 653	†	Van het op ult. 1903 aanwezig kapitaal is nog niet afgetrokken de rente, welke verschuldigd was voor deposito- en spaargelden.
Poerworedjo in Kedoe . . . (Hulp-, spaar- en landbouwcredietbank).	2 587	3 002	†	114	†	5 667	4 743	3 511	4 211	†	De bank bezit geen eigen kapitaal, doch werkt met de ingelegde spaar- en depositogelden.
Temanggoeng in Kedoe . . . (Temanggoengsche spaar-, hulp- en landbouwcredietbank).	16 263	„	82	455	5 „ 400	34 781	13 155	21 611	†	915	Als voren.
Magelang in Kedoe . . . . (Spaar-, tevens uitkeeringsfonds „Tjelengan Manosoeko").	995	2 511	†	13	†	1 230	3 071	762	2 559	†	†

Hulpbank te:	Ult. 1902. Saldo debiteuren.	Ult. 1902. Kapitaal.	Ult. 1902. Reservefonds.	Gedurende 1903 uitgeleend aan het volgend aantal geldopnemers.	Gedurende 1903 uitgeleend in sommen van:	Gedurende 1903 uitgeleend totaal bedrag.	Gedurende 1903 terugontvangen.	Ult. 1903. Saldo debiteuren.	Ult. 1903. Kapitaal.	Ult. 1903. Reservefonds.	Verdere bijzonderheden.
Toeban. . . . (Hulp- en spaarbank Toeban).	†	†	†	181	f 10 tot f 250	f 7 087	f 4 153	f 2 934	f 5 086	f 303	Het kapitaal bestaat uit contributiën der leden, het reservefonds, zoolang dit minder dan f 1000 bedraagt, inlagen in deposito's en in de spaarbank. In den aanvang werd f 4000 renteloos als bedrijfskapitaal in leen verkregen, waarvan f 2000 is afgelost.
Batang in Pekalongan . . . (Batangsche hulp-, spaar- en credietbank).	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	Door deze in October 1903 in werking gekomen instelling was op ult. 1903 f 14 750 aan deposito en f 210 aan spaargelden ontvangen, terwijl op dat tijdstip een bedrag van f 15 500 was uitgeleend.
Blitar in Kediri . (Blitarsche hulp-, spaar- en landbouw-credietbank).	†	†	†	106	10 à 300	5 962	3 867	1 826	3 970	†	Het boekjaar loopt van 1 Juli 1902 tot ult. Juni 1903. Het kapitaal bestaat uit contributies, spaargelden en deposito's.
Toeloeng Agoeng in Kediri . . (Hulp-, spaar- en landbouw-credietbank).	f 3 640	f 3 350	f 193	566	2 „ 250	11 410	9 854	5 196	7 321	526	†
Trenggalek in Kediri . . . . (Hulp-, spaar- en landbouw-credietbank).	1 005	1 049	†	100	8 „ 150	8 389	2 664	725	1 774	± 200	Onder de terugontvangen gelden zijn niet begrepen renten en boeten, welke respectievelijk f 266 en f 52 hebben bedragen.
Sekajoe (Moesi Ilir, Palembang)	2 745	„	„	100	10 „ 250	13 725	4 296	12 024	„	„	Kapitaal bezit deze instelling niet. De uitleeningen geschieden uit de teruggestorte bedragen.

7°. Instellingen van voorzorg bij overlijden.

Naam der instelling.		Ledental op ult. 1903.	Kapitaal op ult. 1902.	Ontvangsten in 1903.	Uitgaven in 1903.	Kapitaal op ult. 1903.	Verdere bijzonderheden.
Onderwijzersvereeniging „Onderling hulpbetoon", te Batavia.		229	f 257 640	f 20 362	f 17 302	f 259 729	
Uitkeerings-, tevens weduwen- en weezenfonds voor Europeesche landsdienaren in Nederlandsch-Indië „Help u zelf", te Batavia.	Uitkeeringsfonds.	315	237 115	32 370	12 658	256 827	In 1903 zijn 5 nieuwe leden ingeschreven. Daarentegen zijn 9 leden wegens overlijden en 1 lid wegens wanbetaling der contributie afgevoerd. Het ledental daalde derhalve van 320 tot 315. De leden van het uitkeeringsfonds, die een zeker aantal jaren aan dat fonds hebben bijgedragen, verzekeren daardoor pensioen aan hunne na te laten betrekkingen.
	Pensioenfonds „Help u zelf".	87 (deelgerechtigden).	42 130	4 803	1 646	45 287	
Vereeniging „Voorzorg", te Soerabaja, voor Europeesche ambtenaren en beambten bij de staatsspoorwegen op Java en Sumatra.		396	133 190	158 275	†	152 898	
Onderling ondersteuningsfonds, te Semarang.		1 475	221 408	62 068	60 745	222 731	
Uitkeeringsfonds der Vrijmetselaarsvereeniging „La Constante et fidèle", te Semarang.		301	296 300	29 481	21 722	304 059	
Hulpfonds voor gepensionneerde mindere militairen bij ziekte en overlijden, te Magelang (Kedoe).		†	†	†	†	†	Het fonds heeft ten doel het verleenen van onderstand aan gepensionneerde mindere militairen, en de verbetering van hunne huiselijke omstandigheden door woord en daad.

8°. Begrafenisfondsen.

NAAM VAN HET FONDS.	Ledental op ult. 1903.	Kapitaal op ult. 1902.	Bijdragen en verdere inkomsten gedurende 1903.	Uitgaven in 1903.	Kapitaal op ult. 1903.
Kwitangsch begrafenisfonds, te Batavia	950	f 50 383	f 14 128	f 9 990	f 54 521
Begrafenisfonds „Kampong Bandan", te Batavia	250	20 076	4 441	3 278	21 239
Begrafenisfonds „Hoffmans-stichting", te Batavia	322	18 660	4 553	4 737	18 476
Begrafenisfonds „Onderling hulpbetoon", te Batavia	418	14 290	5 696	4 078	15 908
Christen-begrafenisfonds „De Eendracht", te Buitenzorg	209	16 279	3 034	1 494	17 819
Burgerlijk uitkeeringsfonds bij begrafenissen, te Bandoeng	133	1 735	1 645	764	2 616
Algemeen begrafenisfonds, te Soerabaja	1 260	g) 29 741	g) 8 734	g) 5 590	g) 32 885
Begrafenisfonds te Modjokerto (Soerabaja)	†	2 069	†	†	1 873
Onderling begrafenisfonds „Djombang", te Djombang (Soerabaja)	†	1 566	678	608	1 636
Begrafenisfonds te Ngawi (Madioen)	13	293	105	140	258
Begrafenisfonds te Madioen	†	†	†	†	†
Begrafenisfonds, te Toeloeng Agoeng (Kediri)	8	228	42	155	115
Begrafenisfonds „Sumatra's Westkust", te Padang	123	6 195	1 554	894	6 855
Begrafenisfonds te Tandjoeng Pinang (Riouw)	3	483	162	49	596
Begrafenisfonds te Makasser (Celebes)	76	5 083	1 104	499	5 688

g) Deze opgaven betreffen de medio Juli afgesloten boekjaren 1901/1902 en 1902/1903.

9°. Particuliere spaarbanken.

a. Opgaven betreffende de vijf voornaamste spaarbanken.

1°. *Aan de inleggers behoorende kapitalen, benevens reservefondsen.*

	Batavia.	Semarang.	Soerabaja.	Padang.	Makasser.	Te zamen.
Kapitaal (met bijgeschreven rente) op 1 Jan. 1903	f 1 544 678	f 560 549	f 3 193 249	f 762 621	f 554 394	f 6 615 491
Gedurende 1903 ingebracht	476 791	305 012	966 308	288 814	143 143	2 180 068
Te zamen	f 2 021 469	f 865 561	f 4 159 557	f 1 051 435	f 697 537	f 8 795 559
Gedurende 1903 teruggenomen	478 154	409 131	1 008 521	272 806	145 029	2 313 641
Blijft ingelegd	f 1 543 315	f 456 430	f 3 151 036	f 778 629	f 552 508	f 6 481 918
Bijgeschreven wegens dividend en rente voor de inleggers gedurende 1903	50 212	8 107	101 574	26 368	24 720	210 981
Kapitaal (met bijgeschreven rente) op 31 Dec. 1903	f 1 593 527	f 464 537	f 3 252 610	f 804 997	f 577 228	f 6 692 899
Reservefonds op 31 Dec. 1903	f 107 916	f 412 166	f 152 600	f 71 571	f 58 064	f 802 317
„ „ „ 1902	105 105	400 000	141 464	76 987	58 064	781 620

2°. *Aantal inleggers, gesplitst naar hun landaard.*

Spaarbank te:	Aantal inleggers								Naar gelang van den landaard der inleggers beliep hun tegoed op ult. 1903 (buiten de bijgeschreven rente over dat jaar).			
	op ult. 1902.				op ult. 1903.							
	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.
Batavia	3 176	68	104	3 348	2 884	59	95	3 038	f 1 486 319	f 28 406	f 28 591	f 1 543 316
Semarang	1 541	109	62	1 712	1 481	90	112	1 683	391 277	28 658	36 494	456 429
Soerabaja	3 718	70	77	h) 3 865	3 760	75	86	i) 3 921	2 889 527	33 516	20 577	j) 2 943 620
Padang	756	80	35	871	760	87	37	884	725 489	36 573	16 567	778 629
Makasser	497	13	183	693	481	16	197	694	416 096	5 491	130 922	552 509

h) Ongerekend 115 nuttige en liefdadige instellingen.
i) Ongerekend 129 instellingen, als voren.
j) Ongerekend f 209 160, uitmakende het tegoed der in de voorgaande noten bedoelde inleggers.

3°. *Aantal inleggers, gerangschikt naar het bedrag van hun inleg.*

Spaarbank te:	Aantal inleggers op ult. 1903 met een tegoed van:						Totaal.
	minder dan f 100.	f 100 tot f 500.	f 500 tot f 1000.	f 1000 tot f 1500.	f 1500 tot f 2000.	f 2000 en meer.	
Batavia	1216	834	362	231	161	234	3038
Semarang	955	435	141	72	37	43	1683
Soerabaja	1278	928	520	357	823	144	4050
Padang	306	196	96	84	91	111	884
Makasser	266	159	58	32	56	123	694

b. Opgaven betreffende de kleinere spaarbanken.

1°. *Aan de inleggers behoorende kapitalen, benevens reservefondsen.*

	Algemeene spaar- en depositobank te Batavia. k)	Spaar- en hulpbank van het personeel der Algemeene Secretarie te Buitenzorg (Batavia).	Spaar- en hulpbank „S. S." ten behoeve van de Europeesche ambtenaren en beambten van den dienst der staatsspoorwegen in Ned.-Indië te Bandoeng (Preanger Regentsch.)	Afdeeling „Spaarbank" van de Incasso-, spaar- en hulpbank te Soerabaja.	Spaarbank voor inlanders te Modjowarno (Soerabaja).	Spaartevens beleenbank „Reksowibowo" te Patjitan (Madioen).	Spaarbank Minahasa (Menado).	Spaarbank te Bandoeng. l)
Kapitaal (met bijgeschreven rente) op 1 Januari 1903	f 440 743	f 12 098	f 2 809	f 659 508	f 36 265	f 8 370	f 144 689	„
Gedurende 1903 ingebracht	513 069	†	448	382 565	2 969	2 392	64 925	f 20 331
Te zamen	f 953 812	†	f 3 257	f 1 042 073	f 39 234	f 10 762	f 209 614	„
Gedurende 1903 teruggenomen	460 970	†	1 301	323 746	2 708	5 513	34 019	„
Blijft ingelegd	f 492 842	†	f 1 956	f 718 327	f 36 526	f 5 249	f 175 595	„
Bijgeschreven wegens dividend en rente voor de inleggers over 1903	12 558	†	„	24 385	1 004	444	7 262	„
Kapitaal (met bijgeschreven rente) op 31 December 1903	f 505 400	†	f 1 956	f 742 712	f 37 530	f 5 693	f 182 857	„
Reservefonds op 31 December 1903	f 29 626	†	f 598	f 16 718	f 757	f 4 867	f 5 311	„
Idem 1902	26 753	f 990	95	†	†	99	4 051	„

k) De opgaven (die niet over het kalenderjaar 1903, maar over het op ult. Juni 1903 geëindigde 8ste boekjaar loopen) betreffen alleen de spaarbank; omtrent de deposito-rekening tot opneming van sommen grooter dan f 1000 zijn geen opgaven ontvangen.
l) Deze spaarbank is in Juni 1903 opgericht.

2°. *Aantal inleggers, gesplitst naar hun landaard.*

NAAM DER SPAARBANK.	Aantal inleggers op								Naar gelang van den landaard der inleggers beliep hun tegoed op ult. 1903 (buiten de bijgeschreven rente over dat jaar):			
	ult. 1902.				ult. 1903.							
	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.
Algemeene spaar- en deposito-bank te Batavia	1285	22	48	1355	1425	22	62	1509	f 480 125	f 6 505	f 18 769	f 505 399
Spaar- en hulpbank „S.S." ten behoeve van de Europeesche ambtenaren en beambten van den dienst der staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië, te Bandoeng (Preanger Regentschappen) . .	55	„	„	55	36	„	„	36	1 102	„	„	1 102
Spaar- tevens beleenbank „Reksowibowo", te Patjitan (Madioen)	6	87	„	93	3	69	„	72	811	9 148	„	9 959
Spaarbank Minahasa (Menado) . .	166	472	3	m) 641	189	523	6	n) 718	86 713	31 383	4 047	122 143

m) Ongerekend 121 vereenigingen.

n) Als voren 149.

3°. *Aantal inleggers, gerangschikt naar het bedrag van hun inleg.*

NAAM DER SPAARBANK.	Aantal inleggers op ult. 1903 met een tegoed van:						Totaal.
	minder dan f 100.	f 100 tot f 500.	f 500 tot f 1000.	f 1000 tot f 1500.	f 1500 tot f 2000.	f 2000 en meer.	
Algemeene spaar- en deposito bank te Batavia	587	548	255	119	„	„	1509
Spaar- tevens beleenbank „Reksowibowo", te Patjitan (Madioen)	62	9	1	„	„	„	72
Spaar- en hulpbank „SS" ten behoeve van de Europeesche ambtenaren en beambten van den dienst der staatsspoorwegen in Nederl.-Indië, te Bandoeng (Preanger Regentschappen) . .	36	„	„	„	„	„	36
Spaarbank Minahasa (Menado)	564	185	68	26	12	12	867

Bijlage R.

(Zie hoofdstuk K, afd. V, van het verslag.)

NUMERIEKE OPGAVEN

BETREFFENDE DEN

BURGERLIJKEN GENEESKUNDIGEN DIENST

IN

NEDERLANDSCH-INDIË,

MEERENDEELS OVER DE JAREN

1899 t/m 1903.

I. GEWESTELIJKE OPGAVEN omtrent de getalsterkte van het onder den burgerlijken geneeskundigen

GEWESTEN.	Europeesch personeel.														
	Aantal ressorten van met den stedelijken of den plaatselijken geneeskundigen dienst belaste		Met den burgerlijken geneeskundigen dienst belaste			Krankzinnigenartsen.	Aan speciale gouvernementsinrichtingen te Weltevreden (Batavia) verbonden		Uitsluitend particuliere praktijk uitoefenende geneesheeren. e)	Particuliere			Vroedvrouwen. j)		
	burgergeneesheeren.	officieren van gezondheid.	stadsgeneesheeren.	burgergeneesheeren.	officieren van gezondheid		burgergeneesheeren.	officieren van gezondheid.		tandheelkundigen.	apothekers. h)	apothekersbedienden. i)	in gouvernementsdienst.	die uitsluitend particuliere praktijk uitoefenenden.	Leerlingen.
Java en Madoera.															
Bantam	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Batavia	4	2	3	3	2	3	c) 5	d) 6	15	6	9	20	2	15	„
Preanger Regentsch.	7	„	„	5	„	„	„	„	4	1	2	4	1	„	„
Cheribon	3	„	„	3	„	„	„	„	„	„	2	1	„	„	„
Pekalongan	2	„	„	2	„	„	„	„	f) 2	„	„	1	„	„	„
Semarang	4	3	2	3	3	„	„	„	4	2	3	8	1	4	„
Rembang	3	„	„	2	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„
Soerabaja	5	„	3	b) 5	„	„	„	„	6	3	6	10	1	6	„
Pasoeroean	5	1	„	5	1	2	„	„	5	„	3	4	1	1	„
Besoeki	4	„	„	3	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„
Banjoemas	2	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Kedoe	„	3	„	„	3	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„
Djokjakarta	„	1	„	„	1	„	„	„	6	1	2	2	„	2	„
Soerakarta	1	1	„	1	1	„	„	„	1	„	2	3	„	2	„
Madioen	2	1	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Kediri	4	„	„	4	„	„	„	„	„	„	1	1	„	1	„
Madoera	3	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Totalen voor Java en Madoera	a) 49	a) 13	8	42	13	5	5	6	46	g) 13	32	54	6	31	„
Buitenbezittingen.															
Sumatra's Westkust	1	11	„	1	10	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„
Benkoelen	„	1	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„
Lampongsche Districten	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Palembang	„	5	„	„	4	„	„	„	3	„	1	„	„	„	„
Oostkust v. Sumatra	„	3	„	„	3	„	„	„	18	1	1	3	„	„	„
Atjèh en onderhoorigheden	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Riouw en onderhoorigheden	„	1	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„
Banka	„	2	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Billiton	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Westerafd. v. Borneo	„	5	„	„	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	„	5	„	„	4	„	„	„	4	„	„	„	„	„	„
Celebes en onderhoorigheden	„	4	„	„	4	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„
Menado	„	1	„	„	1	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„
Amboina	1	2	„	1	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Ternate	„	2	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Timor en onderhoorigheden	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Bali en Lombok	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Totalen voor de buitenbezittingen	3	45	„	3	41	„	„	„	29	1	4	5	„	„	„
Totalen voor Java en Madoera	a) 49	a) 13	8	42	13	5	5	6	46	13	32	54	6	31	„
Totalen-generaal	52	58	8	45	54	5	5	6	75	14	36	59	6	31	„

a) Zie voor de standplaatsen (waaronder ook de 3 hoofdplaatsen van Java, alwaar stadsgeneesheeren zijn aangesteld, terwijl te Soerabaja nog een afzonderlijke civiele geneesheer is geplaatst bij het marine-etablissement) blz. 404/407 van deel II van den Regeeringsalmanak voor 1904. Onder de ressorten in de buitenbezittingen zijn niet medegerekend de tijdelijke standplaatsen van officieren van gezondheid te Bangkinang (Padangsche Bovenlanden), Moeara Tembesi en Soeroelangoen (Palembang), Sendaranagoeng (Korintji) en Poeroek Tjahoe (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), terwijl onder de verschillende posten in Atjèh en onderhoorigheden als standplaats alleen medetelt Idi ter Oostkust.

In 1903 verminderde het aantal door officieren van gezondheid waargenomen ressorten op Java en Madoera met Banjoewangi (Besoeki) en in de buitenbezittingen met Pajakombo (Sumatra's Westkust), in verband met de intrekking der garnizoenen aldaar; het aantal ressorten op Java en Madoera der burgergeneesheeren vermeerderde met Sindanglaja (Preanger Regentschappen) en Paree (Kediri). Onvervuld waren op ult. December 1903 de ressorten Soemedang en Tasikmalaja (Preanger Regentschappen), Toeban en Bodjonegoro (Rembang), Panaroekan (Besoeki), Lagoeboti (Sumatra's Westkust), Kepahiang en Bandar (Palembang), Pangkalpinang (Banka), Bengkalis (Oostkust van Sumatra) en Barabei (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo).

b) Hieronder gerekend de civiele geneesheer, geplaatst bij het marine-etablissement te Soerabaja.

c) Van de 5 burgergeneesheeren waren er 3 aan het geneeskundig laboratorium, 1 aan de school tot opleiding van inlandsche artsen en 1 aan de landskoepokinrichting verbonden.

d) Namelijk 5 officieren van gezondheid en één militair apotheker, allen verbonden aan de school tot opleiding van inlandsche artsen.

e) In 1903 zijn toegelaten 5 medici, die in Nederland waren geëxamineerd.

f) Hieronder één vrouwelijke arts.

g) Hieronder drie vrouwelijke tandartsen. In 1903 meldden zich 3 candidaten aan voor het theoretisch en praktisch gedeelte van het examen in de tandheelkunde, die allen zijn afgewezen.

h) Hieronder twee apothekeressen.

i) Het examen voor apothekersbediende is in 1903 door 23 candidaten afgelegd, van wie 5 zijn afgewezen. Onder de geslaagden bevonden zich 9 vrouwelijke candidaten, 2 militairen en 1 inlander.

j) Aan het examen voor Europeesche vroedvrouw onderwierp zich in 1903 één candidaat, die slaagde.

k) In 1903 verminderde het aantal standplaatsen van inlandsche artsen met Madjalengka (Cheribon) en Blitar (Kediri). Daarentegen kwamen er 2 nieuwe standplaatsen bij, nl. Padangan (Rembang) en Soengeislan (Banka).

Onbezet waren op ult. 1903 de standplaatsen Garoet (Preanger Regentschappen), Ngawi (Madioen), Moko Moko en Kroe (Benkoelen), Teloek Betoeng (Lampongsche Districten), Pontianak en Sambas (Westerafdeeling van Borneo), Amboina, Haroekoe en Noesa Laoet (Amboina).

dienst ressorteerende personeel en het aantal gouvernements- en particuliere ziekeninrichtingen op ult. 1903.

Aantal standplaatsen van inlandsche artsen.	Inlandsch personeel. Inlandsche artsen: in gouvernementsdienst.	Inlandsche artsen: in dienst bij particuliere ondernemingen.	Inlandsche artsen: Leerlingen.	Inlandsche vroedvrouwen: in gouvernementsdienst.	Inlandsche vroedvrouwen: die uitsluitend particuliere praktijk uitoefenden.	Inlandsche vroedvrouwen: Leerlingen.	Vaccinateurs: in gouvernementsdienst.	Vaccinateurs: Leerlingen in opleiding bij de landskoepokinrichting te Weltevreden (Batavia).	Vaccinateurs: Leerlingen in opleiding bij inlandsche vaccinateurs.	Ziekeninrichtingen. Gouvernements-ziekeninrichtingen: Militaire hospitalen ook voor civiele lijders opengesteld.	Gouvernements-ziekeninrichtingen: Centrale burgerlijke ziekengestichten.	Gouvernements-ziekeninrichtingen: Inlandsche hospitalen.	Gouvernements-ziekeninrichtingen: Inrichtingen voor zieke prostituées.	Gouvernements-ziekeninrichtingen: Leprozengestichten.	Particuliere ziekeninrichtingen: Sanatoria.	Particuliere ziekeninrichtingen: Zendingshospitalen.	Particuliere ziekeninrichtingen: op ondernemingen van landbouw of mijnbouw.	Particuliere ziekeninrichtingen: Leprozengestichten.
4	5	„	„	„	„	„	8	„	8	„	„	„	1	„	„	„	„	„
5	12	„	126	2	„	„	14	„	5	2	w) 4	1	1	„	1	„	„	„
10	10	„	„	3	„	„	21	„	7	1	„	7	„	„	3	1	„	„
3	3	1	„	3	„	„	8	„	3	„	2	3	„	„	„	1	„	„
5	5	„	„	5	„	„	9	„	3	„	„	3	„	„	„	„	1	„
6	10	„	„	3	2	„	13	„	5	5	x) 4	10	1	1	„	2	„	„
2	2	„	„	1	„	„	7	„	2	„	„	„	4	„	„	2	1	„
6	9	1	„	4	2	6	9	„	5	1	ij) 2	5	4	1	„	1	1	„
2	2	„	„	„	2	„	9	„	4	1	„	3	5	„	5	1	1	„
2	2	„	„	1	„	„	5	„	1	„	„	„	5	„	„	2	1	„
7	7	„	„	„	„	„	7	„	6	„	„	4	„	„	„	1	„	„
7	8	„	»	1	„	„	11	„	10	3	„	5	„	„	1	1	„	„
1	1	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	1	1	1	„	1	„	„
2	2	2	„	„	„	„	„	„	5	1	„	3	„	„	„	„	1	1
5	4	„	„	2	„	„	8	„	3	1	„	3	„	„	„	„	„	„
6	6	„	„	8	„	6	7	„	3	„	„	3	1	„	„	„	1	„
5	5	„	„	„	„	„	8	„	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„
k) 78	l) 93	4	126	r) 33	6	s) 12	u) 144	„	71	16	12	54	23	3	10	13	7	1
7	9	„	„	4	„	„	45	„	57	4	„	2	„	„	„	1	„	1
4	2	„	„	1	„	„	12	„	11	„	„	„	z) „	„	„	„	1	„
1	„	„	„	„	„	„	7	„	„	„	„	1	„	„	„	„	2	„
3	3	m) 2	„	„	„	„	29	„	4	2	„	z) „	z) „	1	„	„	7	„
9	9	n) 1	„	„	„	„	11	„	2	2	„	9	„	1	„	„	19	3
„	„	„	„	„	„	„	4	„	2	4	„	1	„	„	„	„	2	„
„	„	„	„	„	„	„	4	„	1	1	„	z) „	z) „	„	„	„	1	„
8	8	„	„	„	„	„	5	„	„	1	1	16	1	1	„	„	„	„
„	„	o) 1	„	„	„	„	2	„	v) †	„	„	„	1	„	„	„	„	„
2	„	„	„	„	„	„	16	„	„	1	„	„	„	„	„	„	1	1
1	1	p) 1	„	„	„	„	21	„	4	1	„	z) „	1	„	„	„	6	„
1	1	„	„	2	„	2	17	„	12	1	„	„	„	„	„	„	„	„
10	10	q) 1	„	8	„	6	18	„	8	„	„	2	„	„	„	„	2	„
7	4	„	„	4	„	„	15	„	5	1	„	1	„	„	„	„	1	„
3	3	„	„	1	„	„	11	„	†	1	„	1	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	1	„	„	13	„	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„
5	5	„	„	„	„	„	8	„	4	„	„	„	2	„	„	„	„	6
61	55	6	„	r) 21	„	8	238	„	115	19	1	33	5	3	„	1	42	11
k) 78	l) 93	4	126	33	6	t) 12	u) 144	„	71	16	12	54	23	3	10	13	7	1
139	148	10	126	54	6	20	382	„	186	35	13	87	28	6	10	14	49	12

l) Een van deze inlandsche geneeskundigen was assistent-leeraar aan de school tot opleiding van inlandsche artsen, 4 waren geplaatst bij het stadsverband te Batavia, 3 bij dat te Semarang en 2 bij het hulpstadsverband aldaar, 3 bij het stadsverband te Soerabaja, 1 deed dienst bij het krankzinnigengesticht te Buitenzorg en 2 waren werkzaam bij het beri-beri-gesticht aldaar, 1 bij de strafinrichting voor veroordeelde vrouwen te Semarang, 1 bij het Pegirian-gesticht te Soerabaja, 1 bij het particuliere zendingshospitaal voor inlanders te Modjowarno (Soerabaja), 1 was gedetacheerd bij de staatsspoorwegen te Bandjar, 1 bij den aanleg van de lijn Padalarang–Krawang en 1 bij dien van de lijn Rangkasbetoeng–Laboean. De overige inlandsche artsen waren met den gewonen gouvernementsdienst belast. Gedurende 1903 ontvielen aan 's lands dienst 4 inlandsche geneeskundigen, wegens, op verzoek, verleend eervol ontslag.

m) Van de 2 in de residentie Palembang werkzame particuliere inlandsche geneeskundigen was 1 in dienst bij de koffie-onderneming Soeban Ajam en 1 bij de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen te Kajoe Ara–Boengkoet.

n) Bij de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen te Peureula'.

o) Bij de Billiton-Maatschappij.

p) Bij de mijnbouwonderneming te Samarinda.

q) Bij eene mijnbouwonderneming in Bwool.

r) Namelijk op Java 7 van de oude en 26 van de nieuwe opleiding en in de buitenbezittingen 3 van de oude en 18 van de nieuwe opleiding. Met oude opleiding is bedoeld die aan de vroegere verloskundige school te Weltevreden (opgeheven in 1875), met nieuwe opleiding die volgens de regeling van 1891.

De inlandsche vroedvrouwen in gouvernementsdienst waren allen in het genot van eene toelage (voor sommigen ten bedrage van het maximum van f 25 's maands, voor anderen ad f 10 's maands).

s) Hiervan waren er 6 in opleiding bij den civielen geneesheer te Modjokerto en 6 bij dien te Kediri.

t) Hiervan waren er 2 in opleiding bij den officier van gezondheid te Balangnipa en 6 bij den officier van gezondheid te Menado.

u) Hieronder ook eenige hulpvaccinateurs en bezoldigde élèves.

In de residentiën Djokjakarta en Soerakarta waren op ult. 1903 in dienst van de inlandsche vorsten respectievelijk 8 en 9 vaccinateurs.

v) Waar een † is ingevuld, ontbreken de opgaven.

w) Namelijk het stadsverband en het Chineesch hospitaal te Batavia, zoomede het krankzinnigen- en het beri-beri-gesticht te Buitenzorg.

x) Namelijk het stadsverband, het hulpstadsverband en het Chineesch hospitaal te Semarang, zoomede het bedelaarsgesticht te Sompok.

ij) Namelijk het stadsverband en het hulpkrankzinnigengesticht.

z) De ziekeninrichtingen bevinden zich in de gevangenis.

II. SCHOOL tot opleiding van inlandsche artsen te Weltevreden.

A. Mutatiën onder de leerlingen gedurende 1903.

AFDEELING.	Ingeschreven op 1 Jan. 1903.	Bij het einde van den cursus 1902/1903 (28 Nov. 1902)		Voor den nieuwen cursus 1903/1904		Alzoo ingeschreven bij de opening van den cursus 1903/1904.	Sedert de opening van den cursus 1903/1904 tot 14 Nov. 1903 (afloop van de eind- en overgangs-examens)			Bleven op 14 Nov. 1903 ingeschreven.
		afgeschreven.	bevorderd tot de geneeskundige afd.	overgegaan uit den afgeloopen cursus.	toegelaten als nieuwe leerlingen.		toegelaten.	afgeschreven		
								wegens goed afgelegd eindexamen in Nov. 1903.	om andere redenen.	
Voorbereidende afdeeling (3 klassen . . .	76	28	19	57	39	97	5	. . . . . .	e) 33	68
Geneeskundige afdeeling (6 studiejaren) .	a) 46	6	. . . . . .	65	„	65	„	„	f) 7	58
	b) 122	34	19	122	c) 39	162	d) 5	„	40	g) 126

a) Ongerekend de leerlingen van het hoogste studiejaar (10), welke in 1902 met goed gevolg het eindexamen van den cursus 1902/1903 hadden afgelegd. Over de voorafgaande cursusjaren 1896/1897 tot en met 1901/1902 had de school achtereenvolgens afgeleverd het volgend aantal gediplomeerden: in Februari 1897 9, in Januari 1898 11, in December 1898 6, in December 1899 6, in December 1900 9, in December 1901 10 en in November 1902 10.

b) 83 Javanen, 14 Maleiers, 13 Menadoneezen, 10 Amboineezen, 1 Depokker en 1 Timorees.

c) 35 waren afkomstig van Europeesche lagere scholen (hoogste klasse) en 4 van inlandsche scholen (Amboineesche burgerschool en Depoksche school); 4 der toegelaten leerlingen kwamen niet op.

d) Afkomstig uit de hoogste klasse van Europeesche lagere scholen.

e) 4 niet opgekomen, 2 ontslagen wegens lichamelijke ongeschiktheid, 2 wegens ziekte, 1 wegens overlijden en 24 wegens gebrek aan aanleg.

f) 1 bevorderd tot inlandsch arts, 1 ontslagen wegens ziekte, 1 op verzoek, 2 wegens wangedrag en 1 wegens gebrek aan aanleg.

g) 83 Javanen, 14 Maleiers, 14 Menadoneezen, 13 Amboineezen, 1 Depokker en 1 Timorees.

B. Aantal patiënten behandeld op de aan de school verbonden poliklinieken.

(Cursusjaar 1903–1904).

POLIKLINIEKEN.	Aantal patiënten.								
	Europeanen.			Inlanders.			Vreemde oosterlingen.		
	M.	V.	K.	M.	V.	K.	M.	V.	K.
Geneeskundige	47	12	44	252	86	88	228	58	31
Chirurgische	89	17	126	753	168	429	447	40	32
Oogheelkundige	57	17	56	255	80	77	125	38	7
Totalen . . .	193	46	226	1260	334	594	800	136	70
	465			2188			1006		
	3659								

III. VIJFJARIG OVERZICHT betreffende de vanwege den burgerlijken geneeskundigen dienst behandelde lijders, zoomede van de sterfte onder hen. a)

VOORNAAMSTE ZIEKTEN.	Aantal behandelden.					Aantal overleden behandelden.					Percentage van de overledenen tot de behandelden.				
	1899.	1900.	1901.	1902.	1903. b)	1899.	1900.	1901.	1902.	1903. b)	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.
Tusschenpoozende koortsen . .	125 274	200 180	215 224	210 808	171 794	6 153	11 017	14 414	9 890	5 683	4.9	5.3	6.7	4.7	3.3
Andere koortsen	13 201	7 698	9 540	6 912	10 031	1 511	632	854	468	567	11.4	8.2	8.9	6.8	5.6
Cholera.	85	172	27 481	32 823	4 878	37	125	18 297	22 182	2 448	43.4	72.7	66 5	67.5	50.1
Pokken.	20 268	6 260	3 721	9 444	5 105	2 012	591	278	908	442	10	9.4	7.5	9.6	8.6
Beri-beri	4 194	3 594	4 616	5 177	7 719	231	326	348	336	345	5.5	9.1	7 5	6.5	4 4
Syphilis en venerische ziekten .	21 283	26 115	24 363	23 259	18 562	83	196	115	120	91	0 3	0.7	0 5	0.5	0 4
Andere ziekten	150 133	159 487	133 552	222 318	173 278	4 109	3 341	3 441	5 307	3 504	2.7	2.0	2 6	2.4	2
Totalen . . .	334 438	409 503	418 506	510 741	391 367	14 136	16 228	37 747	39 220	13 080	4.2	3.9	9	7 7	3.3
Van de hiervóór vermelde behandelden en overledenen telde men er:															
Op Java en Madoera	235 522	318 700	310 568	374 175	259 987	11 236	14 332	35 337	35 555	8 666	4.7	4.5	11.4	9.5	3.3
In de buitenbezittingen. . . .	98 916	96 803	107 938	136 566	131 380	2 900	1 896	2 410	3 665	4 414	2.9	2.1	2.2	2.7	3.3
Totaal . . .	334 438	409 503	418 506	510 741	391 367	14 136	16 228	37 747	39 220	13 080	4.2	3.9	9	7.7	3.3
Hiervan telde in de opgaven der:															
Europ. gouv. geneesheeren . .	166 663	131 216	158 423	188 639	157 804	6 408	3 733	8 505	12 436	3 376	3.8	2 8	5.4	6.5	2.1
Inlandsche artsen	167 775	278 287	260 083	322 102	233 563	7 728	12 495	29 242	26 784	9 704	4.6	4.5	11 2	8.3	4.1
Totalen . . .	334 438	409 503	418 506	510 741	391 367	14 136	16 228	37 747	39 220	13 080	4.2	3.9	9	7.7	3.3

a) De cijfers der verschillende jaren zijn slechts voor onderlinge vergelijking vatbaar wat betreft: 1°. de percentsgewijze berekening van de sterfte, en 2°. de verhouding van elke der opgegeven ziektevormen tot het totaal der in de statistiek als behandeld vermelden. De totalen zelve zijn echter voor onderlinge vergelijking minder geschikt, omdat niet steeds van dezelfde ressorten van Europeesche of inlandsche geneesheeren opgaven verkregen zijn, doordien dan eens meer dan eens minder ressorten onbezet waren en bovendien van de bezette ressorten niet steeds geregeld opgaven zijn ingekomen.

b) Aan de opgaven over 1903 ontbreken die van de Europeesche geneesheeren te Madjalengka, Semarang, Koedoes, Bodjonegoro, Banjoemas, Malang, Bondowoso, Kraksaän, Medan, Seroewai en Merauke; en die van de inlandsche artsen te Padalarang, Batang, Pemalang, Brebes. Boemiajoe, Djapara, Toeban, Padangan, Blora, Ponorogo, Patjitan, Bojolali, Wonogiri, Moentilan, Temanggoeng, Koetoardjo, Keboemen, Karang-Anjer, Wonosobo, Poerwokerto, Poerbolinggo, Bandjernegara, Maos, Sitoebondo, Benkoelen, Kepahiang, Soengeislan, Kajeli en Toeal.

IV. GEWESTELIJKE OPGAAF betreffende het aantal en den afloop van de in 1903 verrichte verlossingen door inlandsche vroedvrouwen, die onderstand van gouvernementswege genieten.

GEWESTEN.	Verlossingen		
	Aantal.	met	
		gunstigen afloop.	ongunstigen afloop.
Batavia	"	"	"
Preanger Regentschappen	28	28	"
Cheribon	99	98	1
Pekalongan	36	36	"
Semarang	55	55	"
Rembang	16	16	"
Soerabaja	*a*) †	†	†
Besoeki	12	12	"
Kedoe	14	14	"
Madioen	†	†	†
Kediri	892	881	11
Sumatra's Westkust	138	137	1
Benkoelen (eiland Enggano)	2	2	"
Celebes en onderhoorigheden	136	136	"
Menado	415	†	†
Amboina	213	212	1
Ternate	29	28	1
Timor	3	3	"
Totalen	2 088	1 658	15

a) Het teeken † duidt aan, dat geen opgaven zijn ontvangen.

V. VERPLEEGSTERKTE, enz. in de zes groote burgerlijke ziekengestichten op de drie hoofdplaatsen van Java over 1903.

ZIEKENINRICHTINGEN.	Aantal verpleegden op 1 Januari 1903.	Bijgekomen in den loop van het jaar.	Afgevoerd in den loop van het jaar:			Aantal verpleegden op ult. December 1903.	Percentsgewijze verhouding tot het aantal der behandelden (na aftrek van de geëvacueerden)		
			als geëvacueerd.	als hersteld.	als overleden.		van de herstelden.	van de overledenen.	van de nog onder behandeling geblevenen.
Stadsverband te Batavia	359	5 684	1 107	4 277	273	386	86.64	5.53	7.82
Stadsverband te Semarang	140	1 888	3	1 800	132	93	88.88	6.51	4.59
Hulp-standsverband te Semarang	106	1 293	12	1 154	129	104	83.20	9.30	7.73
Stadsverband te Soerabaja	66	2 057	"	1 927	84	112	90.75	3.86	5.27
Chineesch hospitaal te Batavia	151	632	"	435	175	173	55.55	22.34	22.09
Chineesch hospitaal te Semarang	34	75	"	67	8	34	61.48	7.33	31.19
Totalen	856	11 629	1 122	9 660	801	902	85.01	7.04	7.93

VI. VERPLEEGSTERKTE, enz. in de KRANKZINNIGENGESTICHTEN in Nederlandsch-Indië over 1903.

LANDAARD EN KUNNE DER VERPLEEGDEN.		Aantal verpleegden op 1 Jan. 1903.	Bijgekomen in den loop van het jaar. a)	Totaal.	Afgevoerd in den loop van het jaar: als hersteld.	als verbeterd.	als overleden.	om andere redenen (meerendeels als niet-krankzinnig bevonden).	Totaal.	Aantal verpleegden op 31 Dec. 1903.	Percentsgewijze verhouding tot het aantal der behandelden (na aftrek van de afgevoerden bedoeld in kolom 8): van de hersteldeu.	van de verbeterden.	van de overledenen.	van de nog onder behandeling geblevenen.
1.		2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
							Centraalgesticht te Buitenzorg. b)							
Europeanen	mannen	d) 223	26	d) 249	10	1	4	3	18	d) 231	4.06	0.4	1.6	93.9
	vrouwen.	61	e) 18	e) 79	2	„	3	1	6	e) 73	2.5	„	3.8	93.6
Inlanders	mannen.	182	26	208	8	2	9	17	36	172	4.1	1.04	4.7	90.05
	vrouwen.	189	45	234	14	6	9	2	31	203	6.03	2.5	3.8	87.5
Vreemde oosterlingen c)	mannen.	30	5	35	3	„	2	3	8	27	9.3	„	6.2	84.3
	vrouwen.	18	3	21	„	4	1	„	5	16	„	19.04	4.7	76.1
Totalen . . .		703	123	826	37	13	28	26	104	f) 722	5.19	5.74	4.1	87.57
							Hulpgesticht te Soerabaja. b)							
Europeanen	mannen.	27	3	35	„	„	2	1	3	32	„	„	5.8	94.1
	vrouwen.	6	„	6	„	„	„	6	6	„	„	„	„	„
Inlanders	mannen.	44	28	72	8	„	3	20	31	41	15.3	„	5.7	78.8
	vrouwen.	31	21	52	1	„	3	„	4	48	1.9	„	5.7	92.6
Vreemde oosterlingen c)	mannen.	7	3	10	1	„	1	„	2	8	10	„	10	80
	vrouwen.	„	3	3	„	„	„	„	„	3	„	„	„	100
Totalen . . .		115	63	178	10	„	9	27	46	f) 132	9.06	„	6.8	89.1
							Krankzinnigengesticht te Lawang. b)							
Europeanen	mannen.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	vrouwen.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Inlanders	mannen.	162	136	298	7	5	4	„	16	282	2.3	1.6	1.3	94.6
	vrouwen.	„	25	25	„	„	„	„	„	25	„	„	„	100
Vreemde oosterlingen c)	mannen.	14	12	26	1	„	„	„	1	25	3.7	„	„	96.1
	vrouwen.	„	1	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	100
Totalen . . .		176	174	350	8	5	4	„	17	f) 333	3	1.6	1.3	97.6
							Recapitulatie.							
Europeanen	mannen.	250	34	284	10	1	6	4	21	263	3.5	0.3	2.1	93.9
	vrouwen.	67	18	85	2	„	3	7	12	73	2.5	„	3.8	93.5
Inlanders	mannen.	388	190	578	23	7	16	37	83	495	4.2	1.3	2.9	91.4
	vrouwen.	220	91	311	15	6	12	2	35	276	4.8	1.9	3.8	89.3
Vreemde oosterlingen c)	mannen.	51	20	71	5	„	3	3	11	60	7.3	„	4.4	88.2
	vrouwen	18	7	25	„	4	1	„	5	20	„	16	4	80
Totalen . . .		994	360	1354	55	18	41	53	167	f) 1187	3.6	4.8	3.5	89.3

a) Van de 123 in 1903 te Buitenzorg „bijgekomen" patiënten was van 48 niet bekend hoe lang zij reeds krankzinnig waren, hetgeen eveneens het geval was met 34 en 44 van de respectievelijk te Soerabaja en te Lawang „bijgekomen" patiënten. Van de overige 75, 29 en 120 nieuwe patiënten beliep de duur hunner krankzinnigheid vóór de opneming:

	Buitenzorg.	Soerabaja.	Lawang.
langer dan 1 jaar	35	8	62
3 à 12 maanden	24	16	49
minder dan 3 maanden	16	5	9
	75	29	120

b) De in de gestichten verpleegde patiënten konden gedurende 1903 met eenigen arbeid worden beziggehouden. Het aantal werkende patiënten beliep te Buitenzorg gemiddeld 22 °/₀ van de Europeesche mannen, 40 °/₀ van de Europeesche vrouwen, 86 °/₀ van de inlandsche mannen en 66 °/₀ van de inlandsche vrouwen; te Soerabaja 29 °/₀ van de Europeesche mannen, 6 °/₀ van de Europeesche vrouwen, 67 °/₀ van de inlandsche mannen en 38 °/₀ van de inlandsche vrouwen. In het krankzinnigengesticht te Lawang, waar voorshands slechts inlandsche patiënten geherbergd kunnen worden, beliep het aantal werkende patiënten 62 °/₀.

c) Allen Chineezen.

d) Hieronder 1 Afrikaan.

e) Hieronder 1 Japansche vrouw.

f) Ingevolge Ind. St. 1885 nº. 139, juncto 1892 nº. 145, worden de patiënten ten opzichte van hunne verpleging in vier klassen gerangschikt, doch wordt de gelegenheid tot verpleging in de 1ste klasse alleen gegeven in het gesticht te Buitenzorg. De op ult. 1903 aanwezige patiënten waren, naar de klassen waarin zij verpleegd werden, verdeeld als volgt:

	Buitenzorg Mannen.	Buitenzorg Vrouwen.	Buitenzorg Te zamen.	Soerabaja. Mannen.	Soerabaja. Vrouwen.	Soerabaja. Te zamen.
1ste klasse	„	„	„	„	„	„
2de klasse	13	7	20	2	„	2
3de klasse	221	67	288	30	„	30
4de klasse	196	218	414	49	51	100
	430	292	722	81	51	132

De patiënten in het gesticht te Lawang worden allen in de 4de klasse verpleegd.

VII. VIJFJARIGE STATISTIEK der in Nederlandsch-Indië verrichte vaccinatiën en revaccinatiën.

A. Algemeen overzicht.

JAREN.	JAVA EN MADOERA.				BUITENBEZITTINGEN.			
	Aantal vaccinatiën.	Waarvan geslaagd. (%)	Aantal revaccinatiën.	Waarvan geslaagd. (%)	Aantal vaccinatiën.	Waarvan geslaagd. (%)	Aantal revaccinatiën.	Waarvan geslaagd. (%)
1899	815 338	90	1 536 624	68,9	232 532	81,9	253 849	41,8
1900	830 809	89,7	2 052 927	79,9	188 181	79,6	172 319	46,1
1901	836 774	81	2 222 709	79	194 630	79,9	165 935	45,5
1902	708 337	88,7	1 824 338	64,8	153 366	61,3	128 821	48,1
1903	*a*)	*a*)	*a*)	*a*)	*b*) 186 361	80	*b*) 169 042	36,6

a) Geen opgaven ontvangen.
b) Van Benkoelen, Timor, Zuid-Nieuw-Guinea en Bali en Lombok zijn geen gegevens ontvangen.

B. Vaccinatiën en revaccinatiën, enz. bij de landskoepokinrichting te Weltevreden.

JAREN.	Vaccinatiën				Revaccinatiën				Totaal aantal vaccinatiën en revaccinatiën.	Verstrekte animale lymphe.
	van Europeanen.		van inlanders.		van Europeanen.		van inlanders.			
	Aantal.	Waarvan geslaagd. *a*)	Aantal.	Waarvan geslaagd. *a*)	Aantal.	Waarvan geslaagd. *a*)	Aantal.	Waarvan geslaagd. *a*)		Aantal glaasjes en buisjes.
1899.	303	254 (259)	875	741 (749)	433	96 (145)	2 866	569 (1252)	3 807 *b*)	19 957
1900.	289	244 (248)	730	650 (654)	117	26 (66)	372	97 (206)	1 508 *c*)	22 415
1901.	265	218 (222)	728	578 (580)	187	82 (139)	1 297	415 (808)	3 375 *d*)	27 428
1902.	266	217 (218)	778	629 (628)	540	58 (113)	824	171 (335)	3 882 *e*)	35 535
1903.	327	271	793	571	970	133	1 602	246	3 693 *f*)	46 899

a) Tusschen ( ) is vermeld tot hoeveel van de in de voorgaande opgegeven vaccinatiën of revaccinatiën het aantal geslaagde bewerkingen van dien aard betrekking heeft. Sedert 1903 wordt daarvan echter geen aanteekening meer gehouden.
b) Bovendien zijn nog ingeënt 622 militairen, militaire vrouwen en kinderen.
c) Id. 631.
d) Id. 898.
e) Id. 1474.
f) Id. 1566.

VIII. VIJFJARIGE STATISTIEK van de bij het Instituut-Pasteur te Weltevreden behandelde personen.

JAREN.	AANTAL PATIËNTEN							
	bij het einde van het voorafgegane jaar in behandeling gebleven.	in het opgegeven jaar bijgekomen.	Totaal.	die de geheele behandeling ondergingen.	bij wie de behandeling werd gestaakt. *a*)	van wie met meer of minder zekerheid is gebleken, dat zij aan lyssa zijn overleden		
						tijdens de behandeling.	binnen 14 dagen na de behandeling.	meer dan 14 dagen na de behandeling
1899	15	387	402	384	1	4	3	5
1900	17	377	394	383	4	3	5	3
1901	6	222	228	207	3	»	1	1
1902	18	202	220	208	3	2	»	2
1903	9	322	331	291	1	11	»	»

a) Hetzij omdat gedurende de behandeling bleek, dat de dieren, die beten hadden toegebracht, niet dol waren geweest, hetzij omdat de patiënten zich niet verder wilden laten behandelen.

IX. OPGAAF van het aantal personen in 1903 omgekomen door bij het bestuur bekend geworden ongelukken (daaronder ook het aantal overledenen tengevolge van moord en zelfmoord).

GEWESTEN.	Door den bliksem getroffen.	Verdronken.	Gedood door:				Omgekomen door:		Door andere ongelukken om het leven gekomen.	Totaal.
			tijgers.	krokodillen.	slangen.	wilde varkens of andere dieren.	moord.	zelfmoord.		
JAVA EN MADOERA.										
Bantam	4	18	»	2	»	1	»	1	19	45
Batavia	21	65	»	2	»	»	24	25	71	208
Preanger Regentschappen	20	132	2	4	»	»	»	19	131	308
Cheribon	35	89	13	8	4	»	»	12	146	307
Pekalongan	15	58	1	1	»	»	9	14	42	140
Semarang	29	59	1	»	»	»	»	11	89	189
Rembang	6	12	»	»	»	»	»	6	18	42
Soerabaja	26	127	»	25	3	»	»	43	175	399
Pasoeroean	19	41	»	»	»	1	45	21	116	243
Besoeki	2	16	4	2	2	2	24	5	73	130
Banjoemas	39	68	»	3	»	»	»	19	86	215
Kedoe	15	153	1	1	»	»	»	34	204	408
Djokjakarta	4	44	»	»	»	»	»	14	82	144
Soerakarta	40	108	»	»	»	3	»	22	126	299
Madioen	17	58	1	»	3	»	»	18	147	244
Kediri	20	76	11	»	»	8	7	40	349	511
Madoera	2	49	»	7	»	11	85	9	65	228
Totalen voor Java en Madoera	314	1 173	34	55	12	26	194	313	1 939	4 060
BUITENBEZITTINGEN.										
Sumatra's Westkust	2	104	14	3	»	6	6	40	115	290
Benkoelen	»	15	6	7	»	2	»	3	10	43
Lampongsche Districten	1	5	9	8	1	»	»	2	16	42
Palembang	3	38	16	18	4	»	»	13	58	150
Sumatra's Oostkust	3	37	119	40	3	»	»	30	62	294
Atjèh en onderhoorigheden	a) †	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Riouw en onderhoorigheden	»	15	»	7	»	»	»	»	10	32
Banka	9	12	»	2	»	»	»	8	5	36
Billiton	»	1	»	»	»	»	»	1	2	4
Westerafdeeling van Borneo	1	40	»	14	2	»	49	5	19	130
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	7	77	»	31	2	»	»	3	49	169
Celebes en onderhoorigheden	»	34	»	31	»	»	»	3	77	145
Menado	»	28	»	17	»	19	8	14	54	140
Amboina	»	10	»	»	»	4	»	1	57	72
Ternate	»	4	»	3	»	1	»	»	2	10
Timor en onderhoorigheden	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Bali en Lombok	8	8	»	2	»	»	»	7	18	43
Totalen voor de buitenbezittingen	34	428	164	183	12	32	63	130	554	1 600
Totalen voor Java en Madoera	314	1 173	34	55	12	26	194	313	1 939	4 060
Totalen-generaal	348	1 601	198	238	24	58	257	443	2 493	5 660

a) Het teeken † duidt aan, dat geen opgaven zijn ontvangen.

Bijlage S.

(Zie hoofdstuk L, afd. I, van het verslag.)

OVERZICHT

betreffende de samenstelling en distributie op 15 April 1904 van het technisch personeel der burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië, benevens opgaven nopens de in 1903 vanwege het burgerlijk bouwdepartement verwerkte sommen.

I. Samenstelling en distributie van het technisch personeel op 15 April 1904.

INDEELING.	Hoofd- en verdere ingenieurs.	Architecten en opzichters.	Te zamen.
I. Algemeene dienst.			
A. Technisch personeel bij het departement	7	3	10
B. Waterstaatsafdeelingen. Chefs	5	a) 5	10
B. Waterstaatsafdeelingen. Toegevoegd personeel voor werken, behoorende tot den algemeenen dienst	29	23	52
C. Technisch waterbeheer in de residentiën Banjoemas en Kedoe (irrigatie-afdeeling Serajoe)	2	4	6
D. Technisch waterbeheer in de residentiën Soerabaja, Pasoeroean en Kediri (irrigatie-afdeeling Brantas)	6	13	19
E. Toezicht op de verdeeling van water in het stroomgebied der Goeng- en Koemisik-rivieren	»	1	1
F. Beheer en onderhoud van de sluis- en stuwwerken Goenoengsari, Goebeng, enz. (Soerabaja)	»	1	1
G. Uitwerken der ontwerpen voor de uitbreiding der normalisatie van de Soerabaja-rivier tusschen Lengkong en Kedongsoro, en onderhoud der dijken	»	1	1
H. Ter beschikking gesteld van den chef der irrigatie-afdeeling Serang	1	»	1
I. Opnemingen en uitvoering van werken in het belang van een verbeterden waterafvoer in Zuid-Kedoe, beoosten de Lok Oeloe	1	2	3
J. Uitvoering, onderhoud en beheer der werken voor de bevloeiing der Tjihea-vlakte uit de Tjisokan (Preanger Regentschappen)	»	1	1
K. Instellen van een plaatselijk onderzoek naar de wijze waarop de exploitatie van verschillende belangrijke, door het Gouvernement aangelegde bevloeiingswerken geregeld is, zoomede naar de regeling der waterverdeeling in verschillende streken, waar dergelijke werken niet door het Gouvernement zijn uitgevoerd, doch de suikerrietcultuur een belangrijke rol speelt	1	»	b) 1
II. Gewestelijke dienst.			
A. *Gewesten tot eene waterstaatsafdeeling behoorende.*			
1ste afd. Bantam	»	4	4
1ste afd. Batavia	3	8	11
1ste afd. Preanger Regentschappen	3	6	9
1ste afd. Lampongsche Districten	»	2	2

(b) bij de posten C t/m J)

INDEELING.	Hoofd- en verdere ingenieurs.	Architecten en opzichters.	Te zamen.
2de afd. Cheribon	»	6	6
2de afd. Pekalongan	»	6	6
2de afd. Banjoemas	»	4	4
3de afd. Semarang	2	8	10
3de afd. Kedoe	»	8	8
3de afd. Soerakarta	»	1	1
3de afd. Djokjakarta	»	2	2
3de afd. Rembang	»	4	4
4de afd. Soerabaja	2	c) 8	10
4de afd. Kediri	»	4	4
4de afd. Madioen	»	5	5
4de afd. Madoera	»	3	3
5de afd. Pasoeroean	»	8	8
5de afd. Besoeki	»	5	5
5de afd. Bali en Lombok	»	1	1
B. *Gewesten niet tot eene waterstaatsafdeeling behoorende.*			
Sumatra's Westkust	1	7	8
Benkoelen	»	3	3
Palembang	»	6	6
Oostkust van Sumatra	2	6	8
Atjèh en onderhoorigheden	»	2	2
Riouw en onderhoorigheden	»	1	1
Banka	»	1	1
Billiton	»	1	1
Westerafdeeling van Borneo	»	1	1
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	»	3	3
Celebes en onderhoorigheden	1	3	4
Menado	»	2	2
Amboina	»	3	3
Ternate	»	1	1
Timor en onderhoorigheden	»	1	1
Totaal van het personeel in vasten dienst	66	d) 188	254
Bovendien waren boven *de formatie in dienst:*			
voor opnemingen in het gebied van de beneden Solo-rivier tot verbetering van de afwatering en bevloeiing aldaar (residentiën Rembang en Soerabaja)	3	2	5
voor het gewoon onderhoud, de bewaking, enz. der geschorste werken tot verbetering van de bevloeiing en afwatering van de Solo-vallei	»	1	1
bij de exploitatie van de gouvernementsdrinkwaterleiding ter hoofdplaats Soerabaja	1	2	3
bij den waarnemingsdienst der vaarwaters naar Soerabaja	2	2	4
voor het toezicht op de waterverdeeling in de afdeelingen Kediri en Berbek (res. Kediri)	»	1	1
bij de proef-irrigatie-afd. Serang e)	2	6	8
bij den aanleg van staatsspoorwegen	f) 1	g) 3	4

a) Aan elk der chefs van de waterstaatsafdeelingen is een opzichter toegevoegd.

b) Dit personeel behoort mede tot den algemeenen dienst, doch wordt afzonderlijk vermeld, omdat het niet onder de rechtstreeksche bevelen van een afdeelings-chef staat.

c) Hieronder één architect, niet behoorende tot den gewestelijken waterstaatsdienst, maar onder de bevelen van den directeur van het marine-etablissement belast met het onderhoud en de herstelling van de gebouwen en werken dier inrichting.

d) Namelijk 23 architecten en 165 opzichters (7 opzichtersplaatsen waren onvervuld).

e) De irrigatie-afdeeling Serang strekt zich uit over de gewesten Semarang en (grootendeels) Rembang.

f) Bij den aanleg van de lijn Rankasbetoeng–Laboean.

g) Bij den aanleg van de lijn Padalarang–Krawang.

INDEELING.	Hoofd- en verdere ingenieurs.	Architecten en opzichters.	Te zamen.
voor werkzaamheden in het belang van het civiel bouwdepartement op Lombok	″	2	2
voor de oprichting van recherchegebouwen te Makasser (Celebes en onderhoorigheden)	″	2	2
voor den aanleg van een verbindingsweg tusschen Tjisendaoet en Goenoenghaloe en den bouw van eene brug over de Tjiminjak (res. Preanger Regentschappen) . . .	″	1	1
voor de opneming en de verbetering van den weg van Karangdoewoer over Broeno naar Ngadiredjo (res. Kedoe)	″	1	1
voor het aanleggen van eene waterleiding ter afdeelingshoofdplaats Manokwari en het bouwen van eene recherche-opzienerswoning te Sorong) (res. Ternate en onderhoorigheden)	″	1	1
voor de verbetering der bevloeiing uit de kali Welang en de kali Soerak (res. Pasoeroean)	″	1	1
voor het doen van werkzaamheden in het belang eener goede regeling van de bevloeiing uit de kali Kening (res. Rembang)	″	1	1
voor het toezicht op de waterverdeeling in de afdeeling Kraksaän buiten het Pekalen-gebied (res. Pasoeroean)	″	1	1
voor het toezicht op de waterverdeeling in elk der afdeelingen Sidoardjo, Modjokerto en Djombang (res. Soerabaja)	″	3	3
voor het doen van opnemingen in het belang van de verbetering van den weg van Natal naar de onderafdeelingen Groot- en Klein-Mandeling (res. Tapanoeli, gouv. Sumatra's Westkust)	″	1	1
voor het bouwen van eene gevangenis voor 50 personen en voor het verplaatsen van het opslaglokaal en het verbeteren van het los- en laadhoofd te Meulabōh (gouv. Atjèh en onderhoorigheden)	″	1	1
voor het opmaken van ontwerpen voor het bouwen van een museum voor handels- en technische botanie en voor het bouwen en verbouwen van lokaliteiten ten behoeve van het op te richten departement van landbouw, ter afdeelingshoofdplaats Buitenzorg (res. Batavia) .	″	1	1
voor het bouwen van een aanlegsteiger te Meurauke (assistent-res. Zuid-Nieuw-Guinea)	″	1	1
voor het toezicht op de Menentengwaterleiding en daarbij behoorende kunstwerken (res. Cheribon) . .	″	1	1
voor het zoeken van een tracé voor een verbindingsweg tusschen het noordelijke en het zuidelijke gedeelte van West-Lombok (res. Bali en Lombok) en voor het maken van een ontwerp voor dien weg. . .	″	1	1
verder is één ingenieur ter beschikking gesteld van den Regeeringscommissaris voor de decentralisatie	1	″	1
Totaal boven de formatie in dienst	10	36	46

II. In 1903 verwerkte bedragen (ook wat betreft het geldswaardig bedrag der uit 's lands voorraad verbruikte materialen) ter zake van de onderstaande categorieën van civiele landswerken (vernieuwingen en nieuwe werken, dus zonder het aan onderhoud en herstellingen ten koste gelegde).

GEWESTEN.	Bevloeiings- en afwateringswerken. Besteed aan uitvoering. Groote werken (meerendeels bij de begrooting toegestaan).	Kleine werken.	Besteed aan opnemingen en projectwerk: ten dienste van de in kolom 2 bedoelde werken.	ten dienste van grootere of kleinere plannen.	Alzoo ten koste gelegd aan aanleg en voorbereiding van bevloeiings- en afwateringswerken.	Vernieuwingen en nieuwe werken van anderen aard. Gebouwen.	Bruggen en wegen.	Andere burgerlijke landswerken.	Te zamen.	Algemeen totaal (kolom 6 + kolom 10).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
JAVA en MADOERA.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.
Bantam . . .	″	2 143	″	800	2 943	54 760	31 881	4 108	90 749 a) (6 514)	93 692
Batavia . . .	″	97	″	4 062	4 159	89 785	100 870	36 014	226 669	230 828
Preanger Reg. .	6 555	8 777	384	5 591	21 307	96 641	239 524	360	336 525 (30 715)	357 832
Cheribon . . .	10 556	4 601	2 710	10 449	28 316	51 306	41 075	4 879	97 260 (9 466)	125 576
Pekalongan . .	570 815	7 016	13 997	″	591 828	22 002	27 668	77 761	127 431 (10 450)	719 259
Semarang. . .	221 908	145 084	″	17 233	387 699	119 896	132 565	82 630	335 091 (54 755)	807 115
Rembang . . .	″	3 474	b)	}	}	18 756	56 459	9 110	84 325 (5 717)	}
Soerabaja . . .	″	38 142	b)	1 749	39 891	40 812	65 163	96 428	202 403 (7 068)	242 294
Pasoeroean . .	171 534	61 643	2 078	678	235 933	170 119	74 372	4 430	248 921 (9 483)	484 854

a) De sommen in kolom 10 tusschen ( ) vermeld wijzen aan hoeveel onder het daarnevensstaande totaal begrepen is als verwerkt door ambtenaren van het binnenlandsch bestuur.

b) Hetgeen in 1903 nog besteed is aan opnemingen, enz. in het belang van eene eventueele voortzetting van de werken in de Solo-vallei is niet afzonderlijk opgegeven. Het betrekkelijk bedrag is begrepen in de in hoofdstuk L, afd. I, § 2, van het verslag hiervóór vermelde som van f 145 556, in 1903 uitgegeven aan onderhoud, enz. van de geschorste werken.

GEWESTEN.	Bevloeiings- en afwateringswerken.					Vernieuwingen en nieuwe werken van anderen aard.				Algemeen totaal (kolom 6 + kolom 10).
	Besteed aan uitvoering.		Besteed aan opnemingen en projectwerk:		Alzoo ten koste gelegd aan aanleg en voorbereiding van bevloeiings- en afwateringswerken.	Gebouwen.	Bruggen en wegen.	Andere burgerlijke landswerken.	Te zamen.	
	Groote werken (meerendeels bij de begrooting toegestaan).	Kleine werken.	ten dienste van de in kolom 2 bedoelde werken.	ten dienste van grootere of kleinere plannen.						
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.
Besoeki . . .	13 787	41	»	45 267	59 095	17 061	33 665	602	51 328 (5 670)	110 423
Banjoemas . .	29 822	27 792	3 138	1 345	62 097	24 905	47 846	9 973	82 724 (9 188)	144 821
Kedoe	104 633	69 249	6 427	»	180 309	57 541	79 924	14 239	151 704 (23 921)	332 013
Djokjakarta . .	»	»	»	»	»	69 402	»	»	69 402	69 402
Soerakarta . .	»	»	»	»	»	16 873		2 215	19 088	19 088
Madioen . . .	7 626	»	7 000	»	14 626	28 719	23 662	»	52 381 (2 715)	67 007
Kediri	216 211	97 351	21 307	670	335 539	27 751	67 589	»	95 340 (5 264)	430 879
Madoera . . .	»	25 701	»	11 893	37 594	16 546	37 574	4 543	58 663 (3 450)	96 257
Totalen voor Java en Madoera	1 353 447	491 111	57 041	99 737	2 001 336 c)	922 875	1 059 837 d)	d) 347 292	2 330 004 (184 376) e)	4 331 340
BUITENBEZITTINGEN.										
Sumatra's Westkust	»	»	»	»	»	99 021	80 175	7 497	186 693 (19 560)	186 693
Benkoelen . .	»	»	»	»	»	4 817	71 113	5 857	81 787 (6 475)	81 787
Lamp. Districten	»	»	»	»	»	2 170	62 314	»	64 484 (8 354)	64 484
Palembang . .	»	»	»	»	»	60 103	93 080	9 560	162 743 (6 370)	162 743
Oostkust van Sumatra . . .	»	»	»	»	»	52 884	232 821	28 158	313 863 (18 890)	313 863
Atjèh en onderhoorigheden .	»	»	»	»	»	17 510	2 457	9 619	29 586	29 586
Riouw en onderhoorigheden .	»	»	»	»	»	34 617	»	»	34 617 (3 154)	34 617
Banka	»	»	»	»	»	19 353	15 418	17 556	52 327 (4 250)	52 327
Billiton . . .	»	»	»	»	»	6 733	»	»	6 733	6 733
Westerafd. van Borneo . . .	»	»	»	»	»	24 478	4 371	21 136	49 985 (1 465)	49 985
uider- en Oosterafd. v. Borneo	»	»	»	»	»	67 062	17 143	31 869	116 074 (3 770)	116 074
Celebes en onderhoorigheden	»	»	»	»	»	54 494	6 111	820	61 425 (14 892)	61 425
Menado . . .	»	»	»	»	»	56 853	13 153	562	70 568 (4 860)	70 568
Amboina . . .	»	»	»	»	»	74 421	»	9 050	83 471	83 471
Ternate . . .	»	»	»	»	»	35 906	2 089	4 169	42 164 (5 750)	42 164
Timor en onderhoorigheden .	»	»	»	»	»	3 613	»	»	3 613	3 613
Bali en Lombok	»	»	»	»	»	84 974	13 722	218	98 914	98 914
Totalen voor de buitenbezittingen . .	»	»	»	»	»	699 009	613 967	146 071	1 459 047 (97 790)	1 459 047
Totalen voor Java en Madoera	1 353 447	491 111	57 041	99 737	2 001 336	922 875	1 059 837	347 292	2 330 004 (184 376)	4 331 340
Algemeene totalen. .	1 353 447	491 111	57 041	99 737	2 001 336	f) 1 621 884	1 673 804	g) 493 363	e) 3 789 051 (282 166)	5 790 387

c) Van de uitgetrokken som van f 2 001 336 komt een bedrag van f 349 883 ten laste van het departement van binnenlandsch bestuur, zijnde de uit het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen bestede sommen wegens uitbetaalde koelieloonen bij uitvoering der werken in vrijen arbeid instede van in heerendienst. Voor bevloeiings- en afwateringswerken is in 1903 bovendien uitgegeven voor herstellingen f 101 076 en voor gewoon onderhoud f 286 366. Vgl. echter de voorgaande noot.

d) Van de uitgetrokken sommen ad f 1 059 837 en f 347 292 komen respectievelijk f 85 520 en f 2 725 ten laste van het departement van binnenlandsch bestuur, zijnde de uit het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen bestede sommen wegens uitbetaalde koelieloonen bij uitvoering der werken in vrijen arbeid instede van in heerendienst.

e) Zie de noten *b*, *c* en *d*.

f) Naar gelang van de bestemming der gebouwen was dit totaal verdeeld als volgt:

woningen voor burgerlijk personeel	f	430 014
bureaux en andere gebouwen voor den algemeenen dienst (ook voor den post- en telegraafdienst)		484 051
gevangenissen	f	149 926
kazernen voor gewapende korpsen onder burgerlijk beheer .		19 631
gebouwen voor de koffie		3 122
„ „ het zout		6 703
scholen voor Europeanen		127 720
„ „ inlanders		197 020
burgerlijke hospitalen		162 725
brandspuithuizen, wachthuizen en mijlpalen		7 448
pasarloodsen		33 524
	f	1 621 884

g) Hieronder wegens rivier- en waterkeeringswerken f 202 479; voor drinkwatervoorziening f 34 392 en voor werken ten dienste van havens en reeden f 213 562, onder welk laatste bedrag echter niet zijn begrepen de kosten van baggerwerk, welke ongeveer f 183 780 hebben bedragen. De in 1903 gebaggerde hoeveelheden beliepen (in M³.) te Tandjoeng Priok 27 7790, te Batavia 21 3167, te Cheribon 84 142, te Pekalongan 189 929, te Semarang 24 3225, te Soerabaja 84 368, te Pasoeroean 16 522 en te Padang 7 248, alles opgeruimd door stoombaggermolens, uitgenomen de te Pasoeroean opgebaggerde hoeveelheid en 3877 M³. te Semarang door handbaggeren.

III. Overzicht betreffende de op ult. 1903 in uitvoering of in studie zijnde plannen betreffende groote bevloeiings- en (of) afwateringswerken.

A. Plannen in uitvoering (of gedeeltelijk in uitvoering). *a*)

Gewesten.	Irrigatiegebied (globaal aantal te bevloeien bouws).	In 1903 voor uitvoering geraamd.	In 1903 voor uitvoering besteed.	Tot ult. 1903 verwerkt wegens uitvoering + kosten van opnemingen en projectwerk.	Totaal der geraamde kosten bij uitvoering in vrijen arbeid.	Totaal der geraamde kosten volgens nadere raming, in verband met het gebruikmaken van heerendienstplichtigen voor de na medio 1894 nog uit te voeren onderdeelen van het plan.
		Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.
Preang. Reg.	8 600 (Tjihea-vlakte)	15 000	*b*) 6 555	889 446 + 52 501 = 941 947	956 120	944 730
Cheribon.	37 500 (Sindopradja- en Doetamati-leidingen)	30 000	*c*) 10 556	1 282 819 + 105 699 = 1 388 518	1 600 000	„
Pekalongan.	8 125 (Djengkellok-werken). .	50 000	*d*) 23 500	23 500 }	424 000	„
Id.	20 300 (West-Brebes)	12 000	*e*) 7167	1 128 103 } *k*)	1 100 000	„
Id.	46 000 (Oost-Brebes of Pemali-bevloeiing).	169 000	*f*) 150 242	*g*) 2 031 544 } + 337 885 = 4 781 478	2 250 000	1 680 500
Id.	27 000 (Waloeh-gebied). } Werken tusschen de Tjomal en Tjatjaban.	} 416 000	*h*) 263 681	*i*) 878 213 }	} *l*) 1 988 250	*l*) 1 715 000
Id.	12 500 (Ramboet-gebied). }		*j*) 97 824	382 233 }		
Id.	Gebied tusschen de Tjomal en de Pekalongan-rivier.	75 000	*m*) 28 401	242 701 + 112 311 = 355 012	1 500 000	1 075 900
Semarang.	Dijk- en waterwerken in de districten Singenkidoel en Grogol:					
	Bedijking der kali Kontrak.	200 000	*n*) 128 858	294 507 „ = 294 507	556 070	„
	Bedijking der kali Toentang.	100 000	*o*) 26 254	420 109 „ = 420 109	*p*) 760 276	„
Pasoeroean.	6 000 (Molek-leiding)	172 500	*q*) 171 534	337 262 + 11 769 = 349 031	558 500	452 500
Id.	6 000 (Kedoengkandang-werken).	50 000	*r*) „	„ 13 847 = 13 847	375 000	„
Besoeki.	15 000 (Sampean-werken) . . .	6 000	*s*) 13 787	948 095 + 40 013 = 988 108	1 000 000	822 100
Banjoemas.	2 675 (Stroomgebied der Serajoe, Zuid-Banjoemas en Karanganjar; Bandjaran-leiding).	40 000	*t*) 29 822	62 459 „ = 62 459	213 834	„
Id.	Verder stroomgebied der Serajoe, Zuid-Banjoemas en Karanganjar . . .	30 000	*u*) „	1 492 521 + *v*)247 197 = 1 739 718	9 086 166	7 513 766
Kedoe.	57 000 (Zuid-Bagelen, beoosten de Lok Oeloe)	30 000	*w*) 104 633	722 987 + 397 788 = 1 120 775	2 850 000	2 378 700
Madioen.	48 000 (Magetan en Ngawi) . .	50 000	*x*) 7 626	214 752 + 266 758 = 481 510	*ij*) 924 752	„
Kediri.	25 000 (Waroedjajeng-Kertosono).	300 000	*z*) 216 211	682 953 + 102 302 = 785 255	2 414 000	„
		1 745 500	1 286 651	12 034 204 + 1 688 070 = 13 722 274		
	Bovendien is in 1903 uitgegeven aan de volgende bij de Indische begrooting van 1903 niet genoemde werken:					
Semarang.	7 000 (Oost-Semarang of Pengaron-bevloeiing)	„	*aa*) 2 895	750 478 + 40 322 = 790 800		
Id.	Aanvullingswerken in het district Wedoeng en aan de oevers der Serang-rivier	„	*bb*) 63 901	1 492 516 + 4 758 = 1 497 274		
		1 745 500	1 353 447	14 277 198 + 1 733 150 = 16 010 348		

a) Over de geschorste werken in de Solo-vallei (res. Rembang en Soerabaja) zie hoofdst. L, afd. I, § 2, van het verslag hiervóór.

b) Van dit bedrag is f 2 007 uitgegeven voor de voltooiing van eenige in K. V. 1903 vermelde werkjes en f 4 548 aan eenige aanvullingswerken, waarvoor in het geheel f 25 152 is toegestaan. Deze aanvullingswerken, na welker uitvoering de Tjihea-werken voltooid zullen zijn, bestaan in: het aanleggen van telephoonverbindingen; het maken van een overlaat van 40 M. in de 2de sectie der hoofdleiding en van een spuisluis in elk der secundaire leidingen LVI en LVII, alle ten doel hebbende den afvoer van het in de leidingen opgenomen regenwater; het maken van 13 bruggen en 2 betonbuisduikers; het verleenen van hulp aan de bevolking bij den aanleg van enkele, moeielijk te graven tertiaire leidingen; het maken van 4 verdeelsluisjes en het bouwen van eenige wachthuisjes en loodsen.

c) Van dit bedrag is f 4 422 uitgegeven voor de voltooiing van de in K. V. 1903 vermelde verdeelsluis bij Toeloengagoeng die in 't geheel f 21 404 heeft gekost; f 439 voor eene eveneens voltooide telephoonverbinding; f 3 624 voor de verbetering van de bevloeiing van het terrein tusschen de Sindopradja-leiding en de Tjimanoek bij de desa Ligoeng, waarvoor f 7 160 is toegestaan, en f 2 071 voor den bouw van eene verdeelsluis in de Doetamati-leiding bij Tikoengan. Voor dit laatste werk is f 25 240 toegestaan.

d) Er is een begin gemaakt met de uitvoering van de prise d'eau en het 1ste gedeelte van het hoofdkanaal, lang 4.220 K. M., met de daarin voorkomende kunstwerken, waarvoor f 284 100 is toegestaan.

e) Dit bedrag is uitgegeven voor de voortzetting van het 4de of laatste gedeelte der werken tot afvoer van overstroomingswater tusschen de Losari en de Kaboejoetan, waarvoor f 72 100 is toegestaan.

f) Van dit bedrag is f 25 895 uitgegeven voor de voltooiing van de werken voor de waterverdeeling binnen het gebied van het Pemali-hoofdkanaal, met inbegrip van de verruiming der kali Kloewoet en der kali Pakedjingan; f 13 589 voor de voortzetting van de verruiming der kali Gangsa; f 92 258 voor de voortzetting van de uitvoering van het 3de of laatste gedeelte van het Brebes-hoofdkanaal met de daarbij behoorende secundaire leidingen, en f 18 500 voor het vergrooten van de spuisluis der prise d'eau te Notok en het aanbrengen van stortvloeren beneden de 3 spuisluizen in het hoofdkanaal. Deze voorzieningen aan de verschillende spuisluizen kwamen gereed.

g) Bij de vaststelling van dit bedrag is de som van f 1 766 194, genoemd in K. V. 1903, verhoogd met f 115 108, zijnde de som in Europa uitgegeven voor de aanschaffing en verzending van de ijzerwerken van de aquaduct Pontjol, welke som tot heden ten onrechte niet was opgenomen onder de als verwerkt opgegeven bedragen.

h) Hiervan is uitgegeven voor de voortzetting van de verruiming der kali Waloeh f 11 361; voor die van den bouw der prise d'eau te Sokowati, met het daarbij behoorend gedeelte van het Tjomal-hoofdkanaal en de daarin voorkomende spuisluis, f 48 358; voor die der 2de spuisluis in het Tjomal-hoofdkanaal f 7 809; voor die van het Grogek-hoofdkanaal met de daarin voorkomende kunstwerken f 91 567. Verder is f 104 586 uitgegeven voor het maken van het Simangoe-hoofdkanaal (bestemd om van uit Soengapan het terrein te bevloeien tusschen de Waloeh en de Tjomal, voor zoover dit te

B. Op ult. 1903 nog niet geautoriseerde ontwerpen of nog in studie zijnde plannen.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING VAN HET PLAN.	Globaal aantal te bevloeien bouws.	Tot ult. 1903 besteed voor opnemingen en projectwerk.		
			Vóór 1903.	In 1903.	Alzoo tot ult. 1903.
			Gld.	Gld.	Gld.
Bantam.	Bevloeiing uit de Tjioedjoeng (Noord-Bantam). . . .	*cc*) 31 450	82 190	800	82 990
Batavia.	Idem uit de Tjitaroem (afd. Krawang)	*cc*) 118 000	160 831	4 062	164 893
Pekalongan.	Bevloeiing van het terrein tusschen de Pemali- en de Tjatjaban-rivier (Tegal).	*dd*) 22 000	*ee*)	„	„
Semarang.	Uitbreiding en verbetering van de bevloeiing in de districten Singenkidoel en Grogol (afd. Semarang). . .	*ff*) 16 000	53 218	4 947	58 165
Besoeki.	Verbetering van de bevloeiing en de afwatering in het zuiden der afdeeling Djember	*gg*) 42 000	55 831	45 267	101 098
Banjoemas.	Verbetering en uitbreiding der bevloeiing in de districten Bandjar en Tjakjana (afd. Bandjarnegara).	*hh*) 9 500	*ii*)	„	„
Id.	Bevloeiing uit de kali Tadjoem in het district Djamboe der afdeeling Poerwokerto.	*jj*) 6 070	*ii*)	„	„
Banjoemas en Kedoe.	Bevloeiing van Zuid-Banjoemas en de afdeeling Karanganjar der residentie Kedoe	*kk*) 50 670	*ii*)	„	„
Kedoe.	Verbetering en uitbreiding der bevloeiing uit de Tangsirivier in het district Menoreh (afd. Magelang) . . .	*ll*) 5 100	45 706	„	45 706
			397 776	55 076	452 852
	Bovendien is in 1903 uitgegeven aan opnemings- en projectwerk ten dienste van de onder A vermelde in uitvoering zijnde plannen			57 041	
				112 117	

hoog ligt om water te ontvangen uit het Tjomal-hoofdkanaal) met de daarin gelegen kunstwerken, benevens de detailbevloeiing van het Simangoe-gebied. Al deze werken waren op ult. 1903 nog onderhanden.

i) Bij de vaststelling van dit bedrag, waaronder is begrepen de in de jaren 1888–90 uitgegeven som van f 204 058 voor den stuwdam met inlaat- en spuisluizen in de Waloeh bij Soengapan, is om dezelfde reden als in noot *g* vermeld, de in K. V. 1903 genoemde som verhoogd met f 16 850. Dit bedrag is in Europa uitgegeven voor den bovenbouw van twee ijzeren vakwerkbruggen over de verruimde kali Waloeh.

j) Hiervan is uitgegeven f 17 919 voor de voortzetting van den bouw der prise d'eau in de Ramboet bij Tjiperoe, met het daarbij behoorend gedeelte van het hoofdkanaal, en f 79 905 voor de voortzetting van de uitvoering van het 2de gedeelte van dit kanaal.

k) Hieronder zijn begrepen zoowel de opnemingskosten in West- en Oost-Brebes, als die in het bovenstroomgebied der Pemali-rivier en in de gebieden tusschen de Tjomal- en de Tjatjaban-rivier en (sedert 1901) tusschen de Tjomal- en de Pekalongan-rivier.

l) Ongerekend de kosten van de werken bedoeld in noot *i*.

m) Dit bedrag is uitgegeven om een begin van uitvoering te geven van het 1ste gedeelte der werken ter verbetering van den waterafvoer der Sragi-rivier, welke verbetering zal worden verkregen door het verleggen van den benedenloop dezer rivier van een punt nabij de desa Kedoengdjaran rechtstreeks naar zee.

n) Van dit bedrag is uitgegeven f 116 892 voor de dijken en f 11 966 voor eenige kunstwerken. Voor de verruiming van de rivier is toegestaan f 107 952, zoodat in totaal tot ult. 1903 beschikbaar is gesteld f 512 719. De ontwerpen van eenige kunstwerken moeten nog worden opgemaakt.

o) Hiervan is uitgegeven f 13 902 voor de voortzetting van de uitvoering van een nieuw gedeelte van den linker Toentang-dijk boven Goeboek en van een nieuwen linker Toentang-dijk van Paiton tot Wringin, en f 12 352 om een begin te maken met den bouw van 2 nieuwe dijkgedeelten boven Goeboek.

p) Dit bedrag is verkregen door de geraamde kosten, ad f 424 000, voor een nieuwen linker Toentang-dijk van Paiton tot Ngroto te voegen bij de som tot ult. 1902 uitgegeven voor verschillende verbeteringen aan de linker Toentang-dijken en aan de Grogol-dijken.

q) Hiervan is besteed voor de voortzetting van het 2de gedeelte der werken f 1 970, voor die van het 3de gedeelte f 13 382 en voor die van het 5de gedeelte f 73 449. Voor de uitvoering van het 4de gedeelte, waarvoor f 231 068 is toegestaan, is f 82 733 uitgegeven.

Het ontwerp voor den in K. V. 1903 bedoelden plaatijzeren syphon kwam gereed; de aanmaak daarvan zal in Indië worden aanbesteed.

r) De definitieve ontwerpen voor deze werken bleven in bewerking. Voor het opmaken daarvan en voor de daarvoor noodige metingen is f 2 078 uitgegeven.

s) Van dit bedrag is f 6 181 uitgegeven voor de voortzetting van de verbetering der afwatering van Zuid-Panaroekan, f 5 764 voor herstellingen en bijbouwingen aan eenige kunstwerken in het Kapongan-gebied en f 1 842 voor het bouwen van een schotbalkstuw in een der afvoerleidingen.

t) Hiervan is uitgegeven f 10 097 voor de voortzetting van de uitvoering van het in K. V. 1903 vermelde 1ste gedeelte en f 19 725 om een begin te maken met de uitvoering van het 2de gedeelte der werken, waarvoor f 52 163 is toegestaan, en hetwelk omvat een gedeelte der hoofdleiding uit de kali Krandji en de bij dit gedeelte der hoofdleiding behoorende detailbevloeiing.

u) De plannen voor dit werk bleven in studie.

v) Hieronder ook de opnemingskosten van de Bandjaran-werken.

w) Hiervan is uitgegeven f 213 voor de voltooiing van de verbetering der dijken langs de Kedoenggoepit-rivier. Voorts is uitgegeven voor de voortzetting van de verruiming der Tjokrojasan f 334, voor die van de verbetering der Boro-leiding f 20 143, voor die van de verbetering van de bevloeiing in het gebied der Kedoengpoetri-leiding f 30 417, voor die van de verbetering der hoofdleiding Kedoengpoetri f 35 198, voor die van den bouw van een stuwdam in de Bedegolan f 15 865. Voorts is f 2 463 besteed om een begin te maken met de verbetering van den waterafvoer langs de kali Lereng.

x) Hiervan is uitgegeven f 2 722 voor de voltooiing van de verbetering der bevloeiingen A, B, C, D, E en F uit de Srambati-leiding en f 1 890 voor die van de verbetering der kali Tengah-leiding. Voor de voortzetting van het 2de gedeelte van de verbetering der bevloeiing uit de kali Tengah-leiding is f 2 759 uitgegeven. Voorts is f 95 besteed voor het maken van eenige meetschotten en f 160 voor eene kleine verbindingsleiding tusschen het bergmeer Telogopasir en de Telogo Woeroeng.

ij) De oorspronkelijke plannen hebben eene belangrijke wijziging ondergaan. Van het maken van eene aftapping uit de Madioen-rivier is afgezien; voor de dan nog uit te voeren werken wordt na 1903 eene som van f 710 000 noodig geacht. Het bedrag van f 924 752 is verkregen door de genoemde som te vermeerderen met het op ult. 1903 verwerkt bedrag van f 214 752.

IV. Opnemingen voor minder belangrijke bevloeiings- en afwateringswerken.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING.	Tot ult. 1903 besteed wegens opnemingen en projectwerk.		
		Vóór 1903.	In 1903.	Alzoo tot ult. 1903.
		Gld.	Gld.	Gld.
Preanger Regentschappen.	Opneming in het belang van kleine bevloeiingswerken.	25 035	5 591	30 626
Cheribon.	Idem voor de verbetering van de waterverdeeling in Oost-Cheribon *a*)	11 537	10 286	21 823
Id.	Afvoermetingen in de Tjipelang *b*)	„	163	163
Semarang en Rembang.	Opnemingen voor de verbetering van de bevloeiing en den waterafvoer in het gebied der Djoewana-rivier en van verschillende kleine rivieren in de afdeelingen Pati, Djapara en Djoewana (res. Semarang) en in de afdeeling Rembang	50 710	7 391	58 101
Rembang.	Onderzoekingen in het stroomgebied der kali Kening	„	4 895	4 895
Banjoemas.	Opnemingen in het stroomgebied der kali Loning	„	1 345	1 345
Kediri.	Afvoermetingen in verschillende rivieren in de afdeelingen Berbek, Toeloengagoeng en Trenggalek.	„	670	670
Soerabaja.	Opnemingen in het stroomgebied der rivieren Watoedakon en Goenting *c*).	„	1 749	1 749
Pasoeroean.	Idem voor de verbetering der waterverdeeling in Oost-Kraksaän *d*) .	„	678	678
Madoera.	Idem in het Djapoen-gebied in Zuid-Soemenep	612	9 183	9 795
	Diverse opnemingen.	790	2 710	3 500
		88 684	44 661	133 345

z) Hieronder is begrepen f 188 voor de voltooiing van de 2 bruggen over het hoofdkanaal. Voorts is uitgegeven voor de voortzetting van de uitvoering der volgende werken: inlaatsluis Mritjan f 10 566, 1ste gedeelte van het hoofdkanaal f 16 650, tijdelijke woningen en bureaux f 683, afvoerkanaal A1 f 31 939, 12 bruggen en duikers over dit kanaal f 11 923, 7 afvoerleidingen f 30 750, 30 bruggen en duikers over deze leidingen f 13 802 en de uitwateringssluis f 9 581. Bovendien is f 6 036 besteed voor den aankoop van materialen. Voor in 1903 aangevangen werken is uitgegeven: f 19 361 voor een afvoersloot en 31 bruggen en duikers (toegestaan bedrag f 30 697), f 4 678 voor 2 bruggen over het afvoerkanaal A1 (toegestaan bedrag f 5 980), f 33 170 voor het graven van 5 afvoerleidingen (toegestaan bedrag f 54 853), f 21 041 voor het maken van een gedeelte van het hoofdkanaal (toegestaan bedrag f 57 410) en f 5 843 voor de 1ste verdeelinrichting in het hoofdkanaal en de daarmede in verband staande werken, o. a. de spuileiding S1 (toegestaan bedrag f 56 490).

aa) Dit bedrag is uitgegeven voor de voltooiing van de spoorwegbrug, die in November 1903 voor het verkeer is opengesteld.

bb) Hiervan is f 1 925 uitgegeven voor de voltooiing van het afvoerkanaal van Klamboe naar Wegil, f 329 voor die van het verhoogen en verzwaren van den rechter Serang- en Woelan-dijk van Babalan tot Gempolsongo en f 610 voor de voltooiing van het verhoogen der kunstwerken in de Serang- en Woelan-dijken. Voorts is f 45 644 besteed aan de voortzetting van het verhoogen en verzwaren van den linker Serang-dijk van Deresan tot Karanganjar en van de Woelandijken in de afdeeling Demak, benevens f 15 393 voor de voortzetting van de herstelling der oude Serang-dijken.

cc) De voorloopige ontwerpen waren op ult. 1903 nagenoeg voltooid.

dd) De studie van de verbetering der bevloeiing van dit gebied bleef in 1903 rusten.

ee) De kosten dezer opnemingen zijn begrepen onder die voor de geheele streek tusschen de Losari- en de Tjomal-rivier.

ff) Als onderdeelen van dit werk zijn onder A vermeld de bedijking van de kali Kontrak en van de Toentang-rivier. De eigenlijke bevloeiingswerken zijn nog in studie.

gg) De opnemingen worden voortgezet. Het in K. V. 1901 (blz. 86) voor de oppervlakte opgegeven aantal van 80 000 bouws heeft betrekking op de totale uitgestrektheid van het opnemingsgebied. De werkelijk bevloeibare oppervlakte is geschat op 42 000 bouws.

hh) In het laatst van 1903 heeft de rentabiliteitscommissie een onderzoek naar dit werk ingesteld, hetwelk sedert geleid heeft tot het voorstel om in 1905 met de uitvoering een begin te maken.

ii) De kosten dezer opnemingen zijn begrepen onder die van het stroomgebied der Serajoe-rivier.

jj) Het voorloopig ontwerp bleef in behandeling.

kk) Een voorloopig ontwerp voor dit werk is in behandeling bij de rentabiliteitscommissie.

ll) In het begin van 1904 heeft de rentabiliteitscommissie een onderzoek naar dit werk ingesteld.

a) Deze opmetingen worden verricht ter voorbereiding van eene regeling van het waterbeheer, ook met het oog op de particuliere industrie.

b) Deze metingen staan in verband met een onderzoek naar de mogelijkheid tot verbetering van de bevloeiing der Oedjoengdjaja-vlakte (res. Preanger Regentschappen) zonder het particuliere land Indramajoe-West te benadeelen.

c) Deze opnemingen houden verband met de verzoeken van de administrateurs van eenige suikerfabrieken om voor rekening van hunne ondernemingen bedijkingen en verleggingen van die rivieren te mogen uitvoeren.

Bijlage T.

(Zie hoofdstuk L, afd. II, § 1, van het verslag.)

OVERZICHT

VAN DE

UITKOMSTEN DER SPOOR- EN TRAMWEG-EXPLOITATIE

IN

NEDERLANDSCH-INDIË

OVER

1903.

Statistieke gegevens betreffende de spoorwegen in Nederlandsch-Indië.	STAATSSPOORWEGEN.			
	Oosterlijnen (Java).	Westerlijnen (Java). Lijn Buitenzorg-Djokjakarta, met zijtakken.	Westerlijnen (Java). Lijn Batavia-Tandjoeng Prioek.	Westerlijnen (Java). Lijn Batavia-Poerwakarta.
Spoorwijdte (in Meters)	1.067	1.067	1.067	1.067
A. Algemeene zaken.				
Lengte in exploitatie ult. 1903 (in K.M.)	904	595	9	104
Gemiddeld geëxploiteerde lengte (in K.M.) over het geheele jaar	899	595	9	104
Aanlegkapitaal ult. 1903	f 65 667 618	. . . .	. . . .	. . . .
" per K.M.	f 72 641	. . . .	. . . .	. . . .
Bruto ontvangst	f 6 907 021	f 4 076 308	f 287 832	f 372 790
Exploitatiekosten (met inbegrip van de vernieuwingen) [5]	f 3 563 419	. . . .	. . . .	. . . .
Netto ontvangst in totaal	[15] f 3 343 602	. . . .	. . . .	. . . .
" " " pct. van de bruto ontvangst	48.41	. . . .	. . . .	. . . .
" " " " het aanlegkapitaal	5.09	. . . .	. . . .	. . . .
B. Gebouwen en materieel.				
Aantal stations en halten (zonder aanleg- en stopplaatsen)	145	. . . .	. . . .	. . . .
" locomotieven	[6] 179	. . . .	. . . .	. . . .
" rijtuigen en bagagewagens	380	. . . .	. . . .	. . . .
" wagens (buiten de bagagewagens)	2 866	. . . .	. . . .	. . . .
C. Dienst ten behoeve van het vervoer.				
Aantal trein-kilometers	3 833 038	. . . .	. . . .	. . . .
" locomotief-kilometers [8]	[8] 4 555 585	. . . .	. . . .	. . . .
" as-kilometers (rijtuigen en wagens)	97 023 372	. . . .	. . . .	. . . .
Steenkolenverbruik (in tonnen)	28 003	. . . .	. . . .	. . . .
" (in K.G.) per locomotief-kilometer	6.15	. . . .	. . . .	. . . .
D. Omvang van het vervoer.				
Aantal reizigers 1ste klasse	15 760	8 062	44 017	3 576
" " 2de "	124 309	67 682	97 868	23 348
" " 3de " (hieronder militairen en gevangenen)	520 876	383 352	1 070 844	389 198
" " 3de " (inlanders)	4 377 999	3 181 000	. . . .	683 438
" " 3de " (retour)	631 434	542 896	. . . .	17 916
" " 3de " (verlaagd tarief) en 4de klasse	. . . .	. . . .	503 375	. . . .
Totaal aantal reizigers	5 670 378	4 182 992	1 716 104	1 117 476
Aantal reiziger-kilometers	189 286 745	132 354 777	15 909 606	20 096 747
" tonnen ijl- en vrachtgoed (zonder de dienstvrachtgoederen)	1 105 695	409 396	100 463	43 241
" ton-kilometers (zonder de dienstvrachtgoederen)	96 640 750	55 166 432	1 142 334	2 433 745
E. Opbrengst van het vervoer.				
Opbrengst reizigers 1ste klasse	f 87 331	f 84 196	f 14 281	f 1 863
" " 2de "	f 262 543	f 184 959	f 21 363	f 14 927
" " 3de " (hieronder militairen en gevangenen)	f 528 783	f 446 215	f 108 285	f 63 587
" " 3de " (inlanders)	f 1 291 085	f 734 720	. . . .	f 144 908
" " 3de " (retour)	f 98 245	f 69 933	. . . .	f 2 514
" " 3de " (verlaagd tarief) en 4de klasse	. . . .	. . . .	f 25 213	. . . .
" in totaal voor reizigers	f 2 267 987	f 1 520 023	f 169 142	f 227 709
" bagage	f 49 385	f 45 993	f 11 538	f 10 103
" bestelgoed	f 221 675	f 111 656	f 809	f 4 209
" ijl- en vrachtgoed	f 4 046 920	f 2 150 284	f 76 915	f 118 425
Alle andere ontvangsten	f 321 053	f 242 352	f 29 428	f 12 255
Gezamenlijke bruto ontvangsten in totaal (als boven)	f 6 907 021	f 4 076 308	f 287 832	f 372 790
Gezamenlijke bruto ontvangsten per dag-kilometer	f 21.06	f 18.77	f 87.62	f 9.82

[1]) De cijfers betreffende de Deli-Spoorwegmaatschappij zijn door die Maatschappij verstrekt en stemmen niet overeen met die vermeld in haar jaarverslag, waarin de als spoorweg aangelegde, doch als tramweg geëxploiteerd wordende lijn Timbang Langkat-Seleseh onder de spoorwegen wordt gerekend. Vandaar dat in den tekst van het verslag hiervóór als lengte der particuliere spoorwegen in het geheel 363.7 K.M. is opgegeven, terwijl die lengte bedraagt 261 K.M. voor de spoorwegen op Java en, zonder genoemd baanvak, 92 K.M. voor die ter Sumatra's Oostkust, of totaal 353 K.M.

[2]) Hieronder niet begrepen concessie- en installatiekosten, kosten op het verkrijgen van kapitaal en van plaatsing der geldleeningen.

[3]) Dit cijfer is verkregen, door het bedrag der constructierekening van den spoorweg, volgens de balans ad f 6 604 427 te vermeerderen met f 1 110 900, zijnde het bedrag dat verkregen wordt door de posten ad f 1 876 594.54, f 178 784.66[5] en f 69 819.74[5], aan rollend materieel, huizen en telephoononderneming te verdeelen in verhouding van de lengte der spoorwegen tot de gezamenlijke lengte van alle spoor- en tramwegen.

[4]) Hieronder f 88 631 wegens de vergoeding van het medegebruik van het baanvak Solo—Djokja door de staatsspoorwegen.

[5]) In de exploitatierekeningen betreffende de drie particuliere spoorwegen wordt met de vernieuwingskosten, bedragende over 1903 voor de lijn Semarang—Vorstenlanden—Willem I ad f 37 984 (f 34 245 voor den bovenbouw van den weg en f 3739 voor het rollend materieel) en voor den Deli-spoorweg ad f 83 251 (voor de lijn Batavia-Buitenzorg waren die kosten nihil) geen rekening gehouden. De in dezen staat opgegeven cijfers voor exploitatiekosten en netto-ontvang-

			PARTICULIERE SPOORWEGEN.			TOTALEN.	
			Lijnen der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij.				
Lijn Batavia-Tangerang-Bantam.	Te zamen.	Lijn ter Sumatra's Westkust.	Lijn Semarang-Vorstenlanden-Willem I.	Lijn Batavia-Buitenzorg.	Deli-spoorweg (Oostkust van Sumatra). [1]	1903.	1902.
1.067	. . . .	1.067	1.435	1.067	1.067	. . . .	. . . .
174	882	210	205	56	92	2 349	2 302
174	882	210	205	56	92	2 344	2 241
. . . . . .	f 71 971 636	f 20 929 221	[2] f 21 855 872	[2] f 3 979 253	[3] f 7 715 327	f 192 118 927	f 187 141 759
. . . . . .	f 81 600	f 99 663	f 106 614	f 71 058	f 83 862	f 81 787	f 81 295
f 502 288	f 5 239 218	f 1 382 664	[4] f 3 034 833	f 1 035 215	f 1 315 220	f 18 914 171	f 18 734 378
. . . . . .	f 3 760 885	f 916 087	[5] f 1 447 766	[5] f 429 476	[5] f 645 464	f 10 763 097	f 10 644 314
. . . . . .	[15] f 1 478 333	f 466 576	f 1 587 067	f 605 739	f 669 756	f 8 151 073	f 8 090 065
. . . . . .	28.21	33.74	52.29	58.51	50.92	43.09	43.18
. . . . . .	2.05	2.22	7.21	15.22	8.68	4.24	4.32
. . . . . .	143	33	26	10	19	376	369
. . . . . .	154	63	41	12	[7] 27	476	456
. . . . . .	351	72	89	64	[7] 82	1 038	970
. . . . . .	1 908	484	713	146	[7] 528	6 645	6 460
. . . . . .	4 558 785	1 022 101	874 574	351 811	392 728	11 033 037	10 325 089
. . . . . .	[8] 5 312 974	[8] 1 316 136	1 081 801	393 913	501 149	13 161 558	12 278 978
. . . . . .	89 628 604	21 042 906	23 979 427	8 224 720	10 494 056	250 393 085	244 953 174
. . . . . .	[9] 34 079	26 817	[10] 182	2 446	[11]	[12] 91 527	91 923
. . . . . .	6.41	20.37	[10] 0.17	5.70	[11]	7.24	7.48
286	55 941	. . . . . .	11 297	29 446	28 142	140 586	133 749
17 610	206 508	[13] 31 241	47 698	110 792	54 586	575 134	561 392
124 006	1 967 400	[13] 860 524	168 697	408 496	457 097	4 383 090	4 528 976
1 176 524	5 040 962	. . . . . .	1 167 783	455 010	. . . .	11 041 754	9 857 301
217 626	778 438	. . . . . .	24 856	68 838	224 154	1 727 720	1 557 490
. . . . . .	503 375	. . . . . .	. . . .	. . . .	. . . .	503 375	1 054 771
1 536 052	8 552 624	891 765	1 420 331	1 072 582	763 979	18 371 659	17 693 679
33 480 694	201 841 824	17 397 470	48 458 614	29 723 469	13 989 926	500 698 048	481 977 743
24 516	577 616	287 820	423 713	146 415	190 472	2 731 731	2 704 859
2 123 121	60 865 632	31 323 782	40 830 108	7 254 947	6 567 851	243 483 070	239 671 283
f 1 077	f 101 417	. . . . . .	f 42 738	f 27 828	f 42 468	f 301 782	f 290 788
f 16 177	f 237 426	f 23 266	f 93 225	f 73 334	f 44 392	f 734 186	f 708 520
f 48 039	f 666 126	f 315 197	f 149 969	f 114 366	f 214 350	f 1 988 791	f 2 072 910
242 916	f 1 122 544	. . . . . .	f 320 295	f 138 015	. . . .	f 2 871 939	f 2 553 691
f 29 038	f 101 485	. . . . . .	f 23 131	f 39 467	f 101 150	f 363 478	f 299 538
. . . . . .	f 25 213	. . . . . .	. . . .	. . . .	. . . .	f 25 213	f 176 926
f 337 247	f 2 254 211	f 338 463	f 629 358	f 393 010	f 402 360	f 6 285 389	f 6 117 105
f 6 194	f 73 828	f 5 889	f 12 012	f 9 831	f 42 216	f 193 161	f 194 199
f 5 543	f 122 217	f 8 851	f 58 038	f 31 431	[14]	f 442 212	f 438 496
f 120 357	f 2 471 981	f 874 577	f 2 003 356	f 540 788	f 789 072	f 10 726 694	f 10 870 772
f 32 947	f 316 982	f 154 885	f 243 438	f 60 155	f 81 572	f 1 178 085	f 1 113 807
f 502 288	f 5 239 218	f 1 382 664	[4] f 3 034 833	f 1 035 215	f 1 315 220	[4] f 18 914 171	f 18 734 378
f 7.90	f 16.27	f 18.04	f 39.37	f 50.64	f 39.07	. . . .	. . . .

sten stemmen dientengevolge niet overeen met die opgegeven in de jaarverslagen betreffende die lijnen, terwijl bovendien, wat den Deli spoorweg aangaat, ook rekening is te houden met het feit vermeld in noot 1. Volgens die jaarverslagen zouden de exploitatiekosten f 1 409 782 en f 586 157 en de netto-ontvangsten f 1 625 051 en f 768 144 bedragen hebben. De op deze wijze berekende netto-ontvangsten van de drie lijnen vertegenwoordigen het in kol. 226 van het verslag hiervóór genoemde bedrag van f 2 998 934.

6) Hieronder begrepen 23 locomotieven van de Solo-vallei-werken, die ontvangen werden om in conservatie te worden gehouden.

7) In gebruik zoowel bij de spoor- als bij de tramwegen der Deli-Spoorwegmaatschappij.

8) Rangeerdienst en dubbele tractie inbegrepen, reservedienst buiten beschouwing gelaten.

9) Bovendien werd nog als brandstof gebezigd 833 ton hout.

10) Benevens 16 546 ton hout; houtverbruik per locomotiefkilometer 15.30 K.G.

11) Bij de Deli-Spoorwegmaatschappij wordt met hout gestookt. Het houtverbruik bedroeg 9016 ton en per locomotiefkilometer 17.99 K.G.

12) Betreft enkel het steenkolenverbruik.

13) Op den secundair geexploiteerden spoorweg ter Sumatra's Westkust zijn de reizigers 1ste klasse gerekend onder die der 2de klasse en die der 2de klasse onder die der 3de klasse

14) Vervoer van bestelgoed vindt op den Deli-spoorweg niet plaats.

15) Verbeterde cijfers.

Statistieke gegevens betreffende de stoomtramwegen in Nederlandsch-Indië en den Batavia Electrischen tramweg.	Semarang-Joana-Stoomtram-maatschappij. — Lijn Semarang-Djoeana (met zijtakken).	Nederlandsch-Indische Tramweg-maatschappij. — Lijn Batavia-Meester-Cornelis-Kampong Melajoe. b)	Oost-Java-Stoomtram-maatschappij. — Lijnen Soerabaja-Sepandjang-Krian en Modjokerto-Ngoro-Dinojo.	Nederlandsch-Indische Spoorweg-maatschappij. — Lijn Djokjakarta-Brosot.	Nederlandsch-Indische Spoorweg-maatschappij. — Lijn Djokjakarta-Magelang-Willem I-Parakan.	Nederlandsch-Indische Spoorweg-maatschappij. — Lijn Goendih-Soerabaja, met den zijtak Soemari-Grisee.	Serajoedal-Stoomtram-maatschappij. — Lijn Maos-Bandjarnegara, met zijlijn Bandjarsari-Poerbolinggo.
Spoorwijdte (in Meters)	1.067	1.188	1.067	1.435	1.067	1.067	1.067
A. Algemeene zaken.							
Lengte in exploitatie ult. 1903 (in K.M.)	389	c) 14	80	24	57	244	91
Gemiddeld geëxploiteerde lengte (in K.M.) over het geheele jaar	389	c) 14	80	24	53	241	91
Aanlegkapitaal ult. 1903	f 11 900 850	f 1 493 154	f 2 556 696	f 596 217	f 4 311 324	f 12 120 156	f 2 834 415
„ per K.M.	f 30 554	f 67 871	f 31 958	f 24 842	f 75 637	f 49 672	f 31 147
Bruto ontvangst	f 1 316 764	f 326 787	f 316 812	f 130 402	f 265 378	f 636 676	f 350 289
Exploitatiekosten	f 661 020	f 146 216	f 203 654	f 60 248	f 159 668	f 298 829	f 120 372
Netto ontvangst in totaal	f 655 744	f 180 571	f 113 158	f 70 154	f 105 710	f 337 847	f 229 917
„ „ „ pct. van de bruto ontvangst	49.8	55.3	35.7	53.8	30.9	53.06	65.6
„ „ „ pct. van het aanlegkapitaal	5.5	12.1	4.4	11.7	2.4	2.8	8.1
B. Materieel.							
Aantal locomotieven	67	27	25	7	14	i) 31	10
„ rijtuigen	93	64	41	7	12	26	12
„ wagens	571	4	83	6	125	i) 253	95
C. Dienst ten behoeve van het vervoer.							
Aantal trein-kilometers	1 314 752	773 830	572 320	73 504	186 472	640 054	226 991
„ locomotief-kilometers	1 550 575	807 320	592 345	89 399	267 113	706 696	256 213
„ as-kilometers (rijtuigen en wagens)	n) 22 717 196	7 882 068	n) 7 130 280	1 148 022	3 239 238	10 685 442	n) 4 341 542
Brandstoffenverbruik (in tonnen) steenkolen	7	3 197	420	8	66	720	„
Brandstoffenverbruik (in tonnen) hout	10 506	„	1 635	939	3 553	3 877	4 076
Brandstoffenverbruik (in tonnen) petroleum-residu	606	13	o) 1 429	„	„	„	„
D. Omvang van het vervoer.							
Aantal reizigers	3 994 011	5 122 489	p) 3 440 307	227 871	830 657	863 097	q) 618 056
„ reiziger-kilometers	44 116 873	39 864 422	27 232 460	2 660 832	11 460 205	21 423 937	7 692 646
„ tonnen ijl- en vrachtgoed (stuk- en wagenladinggoederen)	s) 207 449	336	t) 64 758	71 498	41 829	45 576	89 552
„ ton-kilometers	15 605 363	2 688	887 322	1 090 307	1 100 645	4 674 167	3 373 499
E. Opbrengst van het vervoer.							
Opbrengst reizigers	f 499 871	f 319 736	f 245 015	f 27 454	f 134 449	f 234 048	f 86 466
„ bagage	f 6 796	„	f 518	f 375	f 1 878	f 1 414	f 3 694
„ goederen	f 775 301	f 281	f 69 124	f 97 688	f 107 566	f 226 230	f 252 290
„ diversen	f 34 796	f 6 770	f 2 156	f 4 885	f 21 484	f 174 985	f 7 838
Gezamenlijke bruto ontvangsten in totaal (als boven)	f 1 316 764	f 326 787	f 316 812	f 130 402	f 265 378	f 636 676	f 350 289
Gezamenlijke bruto ontvangsten per dag-kilometer	f 9.26[5]	f 64.10	f 10.92	f 15.53	f 13.63	f 7.24	f 10.59

a) Alle particuliere ondernemingen. Voor mededeelingen aangaande den staatsstoomtramweg in Atjèh, zie men kol. 226/227 van het verslag hiervóór.
b) De opgaven nopens deze onderneming loopen niet over het kalenderjaar 1903, maar over het op 30 Juni 1903 geëindigde boekjaar 1902/1903.
c) Hieronder 8 K.M. met dubbel spoor.
d) Inclusief haven- en pakhuissporen te Semarang, Pekalongan, Tegal en Cheribon, exclusief de rijsporen naar de suikerfabrieken en andere particuliere ondernemingen.
e) Hieronder 5 K.M. uitsluitend voor goederenvervoer.
f) Namelijk 69 K.M. voor reizigers- en 74 K.M. voor goederenvervoer, in verband met de omstandigheid, dat het lijnvak Pandaän-Bangil niet is geëxploiteerd voor reizigersvervoer, doch slechts gedurende een gedeelte van het jaar voor goederenvervoer.
g) Met inbegrip van f 57 759 voor den dienst der stoomschepen.
h) Niet met voldoende juistheid op te geven.
i) Waarvan 6 tenderlocomotieven en 21 wagens in gebruik bij de lijn Djokjakarta-Magelang-Willem I van de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij.

ELECTRISCHE TRAMWEG. *a)*

Semarang–Cheribon–Stoomtram-maatschappij. — Lijn Semarang–Cheribon—Kadipaten met zijlijn Tegal–Balapoelang.	Kediri-Stoomtram-maatschappij. — Lijn Djombang-Kediri, met zijlijnen.	Malang-Stoomtram-maatschappij. — Lijn Singosari-Malang-Gondanglegi-Dampit, met zijtak.	Pasoeroean-Stoomtram-maatschappij. — Lijn Pasoeroean-Bekasi-Oost, met zijtak naar Sengon.	Probolinggo-Stoomtram-maatschappij. — Lijn Probolinggo-Paiton, met zijtak Kraksaän–Kali-boentoe.	Modjokerto-Stoomtram-maatschappij. — Lijn Modjokerto-Porong, met zijlijnen.	Madoera-Stoomtram-maatschappij. — Lijn Kamal-Kalianget.	Babat-Djombang-Stoomtram-maatschappij. — Lijn Djombang–Babat.	Stoomtram-wegen Deli-Spoorweg-maat-schappij. — Lijnen Perbaoengan-Bamban en Seleseh-Kwala.	Totalen betreffende de particuliere stoomtramwegen.	Batavia Electrische Tram-maatschappij. — Lijn Harmonie-Menteng, met zijlijn.
1.067	1.067	1.067	1.067	1.067	1.067	1.067	1.067	1.067	. . . . .	1.188
d) 334	127	85	e) 44	45	80	209	68	84	1 975	14
323	127	84	40	36	f) 69 / 74	209	68	72	1 925	14
f 10 609 989	f 2 613 694	f 2 687 482	f 1 732 439	f 1 321 889	f 2 284 715	f 5 336 525	f 1 742 162	f 2 328 655	f 66 470 362	f 1 949 012
f 31 766	f 20 580	f 31 617	f 39 373	f 29 375	f 28 628	f 25 533	f 25 496	f 27 722	f 33 656	f 139 215
f 1 297 976	f 309 526	f 195 197	f 91 366	f 88 369	f 108 027	f 262 499	f 108 603	f 183 437	f 5 988 108	f 143 301
f 556 508	f 141 460	f 129 308	f 59 437	f 58 337	f 86 768	f g) 291 620	f 85 965	f 123 769	f 3 183 179	f 122 057
f 741 468	f 168 066	f 65 889	f 31 929	f 30 032	f 21 259	Nadeelig verschil.	f 22 638	f 59 669	f 2 804 929	f 21 244
57.1	54.29	33.7	34.9	33.9	19.7		20.8	32.52	h)	14.8
6.9	6.4	2.4	1.8	2.2	0.9		1.3	h)	h)	1
41	16	11	9	8	10	22	k) 9	l) 27	334	m) 22
60	22	17	26	25	16	30	k) 12	l) 82	545	22
494	174	72	66	92	73	184	k) 62	l) 528	2 882	„
930 841	451 790	287 319	164 449	179 581	268 904	516 329	206 407	132 997	6 926 540	m) 767 840
1 075 031	496 312	296 854	184 701	189 774	289 731	598 618	228 309	135 254	7 764 245	m) 767 840
n) 19 559 674	6 264 474	3 686 362	2 292 088	2 250 997	2 773 634	6 162 020	2 981 266	1 693 902	104 808 205	3 071 360
18	338	1 934	316	300	„	691	„	„	8 015	13
11 509	3 817	29	1 352	1 182	2 411	48	2 668	2 867	50 469	„
-	„	100	„	„	„	1 623	„	„	3 771	1 133
p) 2 003 388	672 152	968 161	703 969	370 168	474 462	829 107	302 922	202 764	21 623 581	r) 2 542 830
38 541 703	7 224 068	8 810 220	6 594 193	4 099 177	4 798 704	16 642 040	5 707 354	2 481 108	249 349 942	17 504 670
70 836	159 877	43 511	55 097	35 285	48 334	26 918	54 771	39 855	1 055 482	u)
15 568 301	3 795 363	826 440	575 217	512 936	1 081 656	2 510 783	908 958	554 387	53 068 032	u)
f 477 998	f 92 678	f 96 725	f 47 652	f 44 783	f 49 641	f 174 499	f 59 663	f 105 115	f 2 695 793	f 142 267
f 10 878	f 157	f 740	f 1 167	f 111	f 246	f 2 839	f 660	f 2 253	f 33 726	u)
f 779 474	f 207 367	f 86 544	f 36 279	f 42 678	f 55 124	f 76 425	f 42 786	f 70 279	f 2 925 436	u)
f 29 625	f 9 324	f 11 188	f 6 268	f 797	f 3 016	f 8 736	f 5 494	f 5 791	f 333 153	f 1 034
f 1 297 976	f 309 526	f 195 197	f 91 366	f 88 369	f 108 027	f 262 499	f 108 603	f 183 437	f 5 988 108	f 143 301
f 11	f 6.67[5]	f 6.35	f 6.18	f 6.72	f 4.14	f 3.34[5]	f 4.35[5]	f 7.02	. . . . .	. . . .

k) Het rollend materieel der Babat-Djombang-Stoomtrammaatschappij is aan de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij overgedaan, die dit materieel weder aan genoemde trammaatschappij verhuurd heeft.

l) In gebruik zoowel bij de spoorwegen als bij de tramwegen der Deli-Spoorwegmaatschappij.

m) Motorwagens en motorwagenkilometers.

n) Askilometers door eigen en vreemde voertuigen afgelegd op de lijnen der maatschappij.

o) Bovendien nog 253 ton ruwe petroleum.

p) Zonder abonnement en schoolkaarten.

q) Met de abonnementen tegen 2 ritten per dag medegerekend 621 116.

r) Inclusief abonnementen.

s) Bovendien 23 456 ton suikerriet voor de suikerfabriek Langsee.

t) Goederenvervoer heeft alleen plaats op de lijn Modjokerto-Ngoro-Dinojo.

u) De lijn dient enkel voor personenvervoer.

Bijlage U.

(Zie hoofdstuk L, afd. II, § 1, sub B en C, van het verslag.)

OVERZICHT

van de tot 1 Juni 1904 in Nederlandsch-Indië verleende vergunningen voor den aanleg en de exploitatie van tramwegen met mechanische beweegkracht, waarvoor de termijn van aanvaarding op gemelden datum nog openstond. [1]

[1]) Tenzij anders is vermeld, zijn de in dit overzicht voorkomende vergunningen voor den tijd van 99 jaren verleend, bedraagt de spoorwijdte 1,067 M., betreffen zij stoomtramwegen, zullen de tramwegen met enkel spoor worden aangelegd, is zoowel personen- als goederenvervoer toegelaten en is de ondernemer vrij in de keuze der afmetingen van den bovenbouw.
De met een * aangeduide vergunningen hebben betrekking op tramwegen met stoom of electriciteit als beweegkracht en de met een † gemerkte op electrische tramwegen. De overige zijn verleend voor stoomtramwegen.

Volg-nummer.	Richting der lijnen, namen der aanvragers en datum der aanvrage.	Datum en nummer van het Gouv. Bt. waarbij de vergunning is verleend.	Tot hoelang de aanvragers tijd hebben of hadden tot het aanvaarden der vergunning.	Lengte in K.M. (globaal), bedrag van het gevorderde waarborg-kapitaal en bouwtijd.
	Java en Madoera.			
	Bantam.			
I.	Van Serang over Baros, Pandeglang, Goenoeng Kantjana en Malimping naar de zuidkust, met zijlijnen: *a.* van Baros naar Tjomas, en *b.* van Goenoeng Kantjana over Laboean naar Anjer Kidoel. Ch. R. J. Joseph; 15 Sept. en 17 Oct. 1897.	29 Juli 1902 n°. 24.	29 Juli 1903, verlengd tot 29 Juli 1904.	191 K.M. f 50 000 4 jaren.
II.	Van Sadjira over Rangkasbetoeng, Lebak en Moentjang naar Sadjira. Wijnkoopsbaai Exploratiemaatschappij (oorspronkelijke aanvrager R. A. Eekhout); 14 Maart en 29 Oct. 1900.	9 Jan. 1901 n°. 38.	9 Juli 1902, laatstelijk verlengd tot 9 Juli 1904.	± 72 K.M. f 20 000 3 jaren.
* III.	*a.* Van het station Serang over Pagantoengan, Lontar en Kobodjan naar Post Serang. *b.* Van Serang (Kaloran) over Tjigaboes naar Sojog. *c.* Van Serang over Domba en Torondol naar Soekadana. *d.* Van Serang (Post Lontar) over Legok en Pelamoenan naar Kramatwatoe. K. H. J. van Zijll de Jong; 5 Juni 1902.	9 Aug. 1902 n°. 26.	9 Aug. 1903, verlengd tot 9 Aug. 1904.	21,8 K.M. f 5 500 2 jaren (spoorwijdte 0,75 of 1 M.).
	Batavia.			
† IV.	Van Goenoeng Sahari over Krekot en Sawah Besar naar Molenvliet-Oost. Batavia Electrische Trammaatschappij; 24 Maart 1900.	1 Nov. 1901 n°. 13.	1 Nov. 1902, laatstelijk verlengd tot 1 Nov. 1904.	2 K.M. f 500 1 jaar.
V.	Van Buitenzorg over Leuwilang en Djasinga naar Tjikoja. A. B. van der Parra Breton Vincent (oorspronkelijke aanvrager W. H. Smit); 31 Aug. 1900 en 14 Maart en 5 Mei 1901.	28 Juni 1901 n°. 42.	28 Juni 1902, laatstelijk verlengd tot 28 Juni 1904.	78 K.M. f 20 000 3 jaren.
VI.	Van Tjibaroesa over Koekoen naar Tjiraten, met eene zijlijn van Koekoen naar Tjipamingkis. K. H. A. Olislaeger; 4 April 1900.	25 Juli 1901 n°. 34.	25 Juli 1902, laatstelijk verlengd tot 25 Juli 1904.	25 K.M. f 7 500 2 jaren.
VII.	Van den Witten Paal ter hoofdplaats Buitenzorg langs de sociëteit naar Gadok met 2 zijlijnen: *a.* van de sociëteit naar het station; *b.* van een punt tusschen de palen 41 en 42 naar een punt aan den staatsspoorweg tusschen Goedang en Bondongan. A. E. van Swieten (oorspronkelijke aanvrager A. Mijer); 18 Maart 1900 en 7 Oct. 1901.	21 Dec. 1901 n°. 17.	21 Dec. 1902, laatstelijk verlengd tot 21 Dec. 1904.	16,5 K.M. f 6 000 2 jaren.
VIII.	Een achttal lijnen ter hoofdplaats Batavia en omstreken. K. W. Steinmetz; 30 April, 30 Mei en 3 Nov. 1903.	24 Dec. 1903 n°. 9.	24 Dec. 1904.	45 K.M. f 16 500 4 jaren.
	Preanger Regentschappen.			
IX.	Van Tasikmalaja over Singaparna naar den linkeroever der Tjiwoelan nabij Mangoenredja, met 3 zijlijnen: *a.* van Singaparna naar Tjigadok; *b.* van Singaparna naar Peuteudjaja, en *c.* van Pedajoengan naar Tjibeuti. Mr. Th. B. Pleijte (oorspronkelijke aanvrager A. Mijer); 26 Aug. en 10 Sept. 1898.	7 Juni 1899 n°. 4.	7 Juni 1900, laatstelijk verlengd tot 7 Juni 1904.	37 K.M. f 11 500 3 jaren.
* X.	Van Bandoeng over Kopo, Tjangkoeang en Bandjaran naar Balaindah. E. H. Carpentier Alting (oorspronkelijke aanvrager J. D. de Riemer); 24 Juni 1897 en 23 Maart 1898.	5 Jan. 1901 n°. 18.	5 Jan. 1902, laatstelijk verlengd tot 5 Jan. 1905.	32 K.M. f 10 000 3 jaren (spoorwijdte 0,75, 0,915 of 1 M.).

U

Volg-nummer.	Richting der lijnen, namen der aanvragers en datum der aanvrage.	Datum en nummer van het Gouv. Bt. waarbij de vergunning is verleend.	Tot hoelang de aanvragers tijd hebben of hadden tot het aanvaarden der vergunning.	Lengte in K.M. (globaal), bedrag van het gevorderde waarborg-kapitaal en bouwtijd.
* XI.	Van Garoet over Trogong, Tjisoeroepan, Tjikadjang en Tjikembar naar Pameungpeuk. Ch. van Horck; 20 Febr. 1900.	10 Juli 1900 n°. 26.	10 Juli 1901, laatstelijk verlengd tot 10 Juli 1904.	150 K.M. f 45 000 5 jaren.
* XII.	Van Soekaradja over Soekaboemi en Tjikembar naar Tjikembang. K. W. Steinmetz; 10 Sept. 1902 en 7 Maart 1903.	5 Nov. 1902 n°. 28 en 28 Mei 1903 n°. 39.	5 Nov. 1903, verlengd tot 5 Nov. 1904.	28,5 K.M. f 8 500 3 jaren.
* XIII.	Een twaalftal lijnen ter hoofdplaats Bandoeng en omstreken. E. H. Carpentier Alting (oorspronkelijke aanvrager J. C. van de Kasteele); 12 Nov. 1902.	3 Febr. 1903 n°. 38.	3 Febr. 1904, verlengd tot 3 Febr. 1905.	60,6 K.M. f 18 000 2 jaren (spoorwijdte 0,75, 0,915 of 1 M.).
* XIV.	Van Kadongdang aan de Wijnkoopsbaai over Tjisolok, Palaboeanratoe, Moending, Tegalpamidangan, Tegaldjoho, Soemberbandoeng, Tjipakoe, Tjiboengoer, Bodjongterong en Tjitjalengka naar Sindangbarang. Ph. L. van Dam; zonder dagteekening.	20 Mei 1904 n°. 29.	20 Mei 1905.	181 K.M. f 54 000 6 jaren.
	Cheribon.			
XV.	Van Cheribon over Tjilimoes naar Koeningan. C. Th. van Sorgen; 6 Aug. 1899 en 2 Oct. 1901.	14 Maart 1902 n°. 50.	14 Maart 1903, laatstelijk verlengd tot 14 Maart 1905.	30 K.M. f 10 000 2 jaren.
	Pekalongan.			
XVI.	Van Pemalang naar Randoedongkal. H. A. M. de Vogel; 16 Nov. 1900.	26 April 1901 n°. 49.	26 April 1902, verlengd tot 26 April 1903. *a*)	30 K.M. f 9 000 3 jaren.
	Soerabaja.			
* XVII.	Van Soerabaja (plein von Bültzinglöwen) over Baliwerti, Kedoengdowo, Koepang, de desa's Djarak, Sonobesi, Kalikendal, Lontar en Lidahkoelon naar Menganti. L. H. C. Coster van Vrijenhoeven; 6 April 1903.	24 Febr. 1904 n°. 18.	24 Febr. 1905.	21 K.M. f 6 500 2 jaren (spoorwijdte 0,75 M.).
	Pasoeroean.			
XVIII.	*a*. Van de controleurswoning te Probolinggo langs Kebonsarikoelon, Kedong Soepit, Wonoaseh, Djebreng-kidoel en Legoendi naar het koffiepakhuis te Bantaran. *b*. Van de controleurswoning te Probolinggo in aansluiting met de lijn sub *a* langs de suikerfabriek Oemboel, Renes, Poh Sangit, de suikerfabriek Karang en Soemberkareng naar de suikerfabriek Wonoaseh. *c*. Van Renes in aansluiting met de lijn sub *b* langs Pilang, Ketapang, Triwoenglor, Triwoengkidoel, Moening, Post Moening en Sepoeh Gempol naar Petalan. A. A. van Vloten; 29 Oct. 1901.	8 Jan. 1903 n°. 36.	8 Jan. 1903, laatstelijk verlengd tot 5 Jan. 1905.	34,3 K.M. f 10 000 2 jaren (spoorwijdte 0,75 M.).
	Besoeki.			
XIX.	Van de desa Djati Banteng over Besoeki naar de suikerfabrieken de Maas en Boedoewan, en over de desa Kesambi naar Kapak, met een zijlijn van de suikerfabriek Boedoewan naar de desa Triwoengan. W. L. H. Steenstra Toussaint; 26 Aug. 1900	26 Juli 1903 n°. 65.	26 Juli 1904.	25 K.M. f 7 500 3 jaren.

a) Een verzoek om verlenging van den termijn voor de aanvaarding was op 1 Juni 1904, in verband met eene andere aanvrage, nog in behandeling.

Volg-nummer.	Richting der lijnen, namen der aanvragers en datum der aanvrage.	Datum en nummer van het Gouv. Bt. waarbij de vergunning is verleend.	Tot hoelang de aanvragers tijd hebben of hadden tot het aanvaarden der vergunning.	Lengte in K.M. (globaal), bedrag van het gevorderde waarborg-kapitaal en bouwtijd.
	Djokjakarta.			
* XX.	Een viertal lijnen ter hoofdplaats Djokjakarta en omstreken. G. A. G. M. CARLIER (oorspronkelijke aanvrager J. J. LOKE); 27 Dec. 1900 en 1 Juni 1902.	7 Nov. 1902 n°. 38.	7 Nov. 1903, verlengd tot 7 Nov. 1904.	37 K.M. f 11 000 (spoorwijdte 0,75 of 1 M.).
	Soerakarta.			
* XXI.	Een zevental lijnen ter hoofdplaats Soerakarta en omstreken. Jhr. W. D. VAN NISPEN; 14 Sept. 1902 en 16 Mei 1903.	12 Juli 1903 n°. 27.	12 Juli 1904.	30,5 K.M. f 9 000 2 jaren.
	Madioen.			
XXII.	Van Tjaroeban over Moeneng, Tempoeran en Tjangakan naar Ngawi, met eene zijlijn van Kedoeng Prahoe naar Madioen. J. H. ZEEMAN; 18 Juni 1899.	4 Juli 1900 n°. 38.	4 Juli 1901, laatstelijk verlengd tot 4 Juli 1904.	55 K.M. f 16 500 2 jaren.
	Madoera.			
XXIII.	*a.* Van Bangkalan over Arosbaja, Sapoeloe en Ketapang naar Bira, met eene zijlijn van Bangkalan naar Sembilangan. *b.* Van Pegantenan over Goeloek Goeloek naar Soemenep. A. CH. DE CALONNE (oorspronkelijke aanvrager J. A. BEKKER, van wien de vergunning reeds was overgedragen op CH. BEIJNON); 20 Juni 1899.	8 Dec. 1899 n°. 15.	8 Dec. 1900, laatstelijk verlengd tot 8 Dec. 1904.	*a.* 87 K.M. f 25 000 3 jaren. *b.* 44 K.M. f 14 000 2 jaren.

Buitenbezittingen.

Volg-nummer.	Richting der lijnen, namen der aanvragers en datum der aanvrage.	Datum en nummer van het Gouv. Bt. waarbij de vergunning is verleend.	Tot hoelang de aanvragers tijd hebben of hadden tot het aanvaarden der vergunning.	Lengte in K.M. (globaal), bedrag van het gevorderde waarborg-kapitaal en bouwtijd.
	Sumatra's Westkust.			
XXIV.	Van Loeboek Bingkoewang over Sarilamah, Pajakombo en Moengkar naar Soeliki. W. A. J. TH. ZELLE en G. DE WAAL VAN ANCKEVEEN; zonder dagteekening.	29 Juni 1899 n°. 32.	29 Juni 1900, laatstelijk verlengd tot 29 Juni 1904.	47 K.M. f 14 500 3 jaren (spoorwijdte 0,75 M.).
* XXV.	Een elftal lijnen ter hoofdplaats Padang en omstreken. H. J. HARDEMAN; 21 Juli 1901 en 25 Dec. 1902.	8 April 1903 n°. 19.	8 April 1904, verlengd tot 8 April 1905.	53 K.M. f 15 000 2 jaren (spoorwijdte 0,75, 0,915 of 1 M.).
	Sumatra's Oostkust.			
XXVI.	Van Tandjoeng Balei naar Kasaran. G. D. LANGEREIS; 30 Juli 1902.	31 Jan. 1903 n°. 4.	31 Jan. 1904, verlengd tot 31 Jan. 1905.	25 K.M. f 7 500 3 jaren.
	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.			
XXVII.	Van Martapoera naar Banjoe Irang met eene zijlijn van Tjempaka naar Banjoe Anin. W. C. COSTER VAN VOORHOUT; 8 Oct. 1900.	22 Dec. 1900 n°. 15.	22 Dec. 1901, verlengd tot 22 Dec. 1904.	33 K.M. f 5 000 3 jaren (spoorwijdte 0,61 M.).
	Celebes en onderhoorigheden.			
XXVIII.	Van kampong Samboeng Djawa ter hoofdplaats Makasser tot kampong Telo. A. E. C. V. H. VEERMAN; 15 Jan. 1902.	22 Mei 1902 n°. 68.	22 Mei 1903, verlengd tot 22 Mei 1904.	11,4 K.M. f 3 400 3 jaren.
XXIX.	Van Menado over Masoebi, Ajermadidi, Paslaten en Sawangan naar Tondano. H. W. VERLOOP; 7 Febr. 1902.	15 Oct. 1903 n°. 21.	15 Oct. 1904.	47,6 K.M. f 14 000 5 jaren (spoorwijdte 0,75 M.).

Bijlage V.

(Zie hoofdstuk L, afd. II, § 2, van het verslag.)

OPGAVEN

BETREFFENDE

de op ult. 1903 in Nederlandsch-Indië aanwezige stoomketels [1], in gebruik bij particuliere ondernemingen, inrichtingen, enz.

[1] Namelijk die waarop van toepassing is het laatstelijk bij Ind. St. 1901 nos. 118 en 251 gewijzigde reglement van 1892 (Ind. St. no. 42) op het gebruik van stoomketels in Nederlandsch-Indië, dus met uitzondering van die, behoorende tot locomotieven van spoor- en tramwegdiensten (welke onder het toezicht der spoorwegdiensten vallen), en van stoomketels behoorende aan inlandsche vorsten en op hun eigen gebied in werking gebracht.

I. Verdeeling naar gelang van den aard der ondernemingen, inrichtingen, enz. (ketels voor gebruik te land).

Ondernemingen, inrichtingen, enz. waarbij stoomkracht werd gebezigd.		Stoomketels.		Stoomwerktuigen.	
Aantal.	Aard.	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M^2.).	Aantal.	Aantal paardekrachten nominaal.
	a. **Java en Madoera.**				
186	Suikerfabrieken.	1 122	155 140.25	3 066	38 601 11
2	Suikermolens.	2	12.—	2	16.—
156	Koffie-ondernemingen.	226	2 521.97	224	1 520.32
25	Thee-ondernemingen.	27	569.62	26	313.50
47	Indigo-ondernemingen.	67	2 788.35	66	425.86
2	Kina- tevens koffie-ondernemingen.	2	17.30	2	13 29
4	Tabaks- tevens rameh-ondernemingen.	7	103.67	8	76.70
8	Meelfabrieken.	10	258.68	8	156.81
4	Kapokfabrieken.	4	77.97	4	17.91
1	Kininefabriek.	3	239.60	2	60.—
2	Mestfabrieken.	2	60.90	2	11.70
11	Boengkil- en oliemolens	11	218 95	13	123 20
16	Koffiepelmolens.	18	333.66	18	157.35
38	Rijstpelmolèns.	48	1 185.32	52	654.86
1	Sigarenfabriek.	1	4 80	1	1.50
1	Conservenfabriek.	2	39.30	2	17.30
6	Arakstokerijen.	12	272.57	11	25.66
1	Veevoederfabriek.	1	10.29	1	8.—
1	Zeepfabriek.	1	15.—	1	1.—
1	Zijdespinnerij.	2	28.66	1	1.—
1	Leerlooierij.	3	68.78	1	7.50
3	Steen- en pannenbakkerijen.	4	79.86	3	60.—
11	Petroleum-ondernemingen (of petroleumboringen).	146	3 786.26	168	930.79
3	Cementfabrieken en kalkbranderijen.	7	177.85	8	69.10
34	Ateliers en werkplaatsen.	63	1 912.32	48	553.73
1	Koffiebranderij.	1	2.14	1	1.50
3	Gasfabrieken.	9	100.08	8	26.25
4	Zagerijen.	5	186.80	4	175.80
3	Boekdrukkerijen.	3	10.30	3	15.12
21	IJsfabrieken.	46	1 705.91	36	594.45
1	Waschinrichting.	1	29.50	1	12.50
1	Mineraalwaterfabriek.	1	2 50	1	1.—
4	Watertorens en inrichtingen voor de zuivering van drinkwater.	7	86.20	3	8.80
7	Electrische installatiën.	16	1 528.80	16	930.15
2	Stoombrandspuiten.	2	8.15	2	1.84
11	Automobielen.	11	34.59	11	27.44
5	Draaimolens. }	8	42.01	6	21.—
1	Bioscoop. }				
1	Wegwals.	1	7.—	1	2.50
4	Heimachines.	4	20.84	4	15.57
11	Kranen.	11	45.04	11	42.70
103	Locomotieven voor industrieel gebruik.	103	1 580.12	103	1 259.16
9	Locomobielen	9	88.46	9	84.—
8	Ploegen.	8	126.93	8	72.—
3	Droogdokken.	3	90.30	3	42.50
	Totalen . . .	2 038	175 619.60	3 969	47 158.47
	b. **Buitenbezittingen.**				
11	Koffie-ondernemingen.	12	230.06	12	147.10
7	Tabaks- tevens rameh-ondernemingen.	6	167 51	5	108.80
3	Boengkil- en oliemolens	5	165.98	4	89.10
2	Koffiepelmolens.	2	36.85	2	15.50
1	Rijstpelmolens.	1	18.07	1	3.50
2	Steen- en pannenbakkerijen.	2	43.61	2	29.30
21	Andere mijnbouw- of exploratie-ondernemingen.	97	1 750.11	49	791.28
15	Petroleum-ondernemingen of petroleumboringen.	300	13 873.64	302	3 980.12
1	Diamantslijperij.	3	39.69	3	6.68
6	Ateliers en werkplaatsen.	11	156.81	11	65.23
1	Getapertja-onderneming.	1	21.40	1	12.—
14	Zagerijen.	25	724.20	25	449.60
1	Boekdrukkerij.	1	6.72	1	3.30
7	IJsfabrieken.	23	479 17	25	129.12
1	Mineraalwaterfabriek.	2	7.59	1	1.10
3	Watervoorziening.	4	32.26	4	18.20
2	Electrische installatiën.	5	213.54	1	10.—
1	Automobiel.	1	4.66	1	2.—
2	Heimachines.	2	8.—	2	3.—
13	Kranen.	13	101.52	13	69.30
7	Locomotieven.	7	82.55	7	32.50
2	Ploegen.	2	36.04	2	16.—
3	Baggermolens.	3	72.50	3	33.42
1	Droogdok.	1	2.64	1	2.—
	Totalen . . .	529	18 275.12	478	6 018.15

RECAPITULATIE.

	Aantal stoomketels.	Verwarmings-oppervlak (in M^2.).	Aantal stoom-werktuigen.	Nominaal aantal paardekrachten.
Java en Madoera.	2 038	175 619.60	3 969	47 158.47
Buitenbezittingen	529	18 275.12	478	6 018.15
Te zamen voor andere stoomketels dan scheepsketels . .	2 567	193 894.72	4 447	53 176.62
Scheepsketels (zie de volgende blz).	397	22 548.90	308	18 810.74
Totalen voor alle gewesten gezamenlijk (zie echter noot 1). .	2 964	216 443.62	4 755	71 987.36

II. Verdeeling naar de gewesten (ketels voor gebruik te land en scheepsketels).

GEWESTEN.	Te land gebezigde				In schepen gebezigde			
	stoomketels.		stoomwerktuigen.		stoomketels.		stoomwerktuigen.	
	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M².).	Aantal.	Aantal paardekrachten nominaal.	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M².).	Aantal.	Aantal paardekrachten nominaal.
Java en Madoera.								
Bantam	2	28.—	2	12.—	"	"	"	"
Batavia	94	3 575.34	74	1 400.73	151	13 984.18	77	8 587.33
Preanger Regentschappen	42	983.43	41	402.79	"	"	"	"
Cheribon	115	12 747 13	246	3 052 30	3	32.94	3	16.50
Pekalongan	153	15 697.86	357	4 338.73	4	74.50	4	40.87
Semarang	197	14 788.71	388	4 400.51	12	778.05	10	640.—
Rembang	67	1 959.82	98	431 73	"	"	"	"
Soerabaja	368	37 763.24	793	8 941.81	14	394.99	14	462.57
Pasoeroean	300	22 135.93	581	7 123.97	1	13.50	1	18.—
Besoeki	116	11 384.84	258	3 989.84	2	49.—	2	87.—
Banjoemas	36	4 782.90	51	693.—	"	"	"	"
Kedoe	13	1 015 20	24	247.50	"	"	"	"
Djokjakarta	117	12 031.19	276	3 118.40	"	"	"	"
Soerakarta	152	13 543,85	301	3 431.71	"	"	"	"
Madioen	56	5 944.11	125	1 450.30	"	"	"	"
Kediri	188	16 820.90	335	3 969.62	"	"	"	"
Madoera	22	417.15	19	153.53	"	"	"	"
Totalen voor Java en Madoera	2038	175 619 60	3969	47 158 47	187	15 327.16	111	9 852 27
Buitenbezittingen.								
Sumatra's Westkust	12	316 97	11	100.34	4	52.12	4	41.70
Benkoelen	1	5.—	1	3.—	1	24.70	1	12.—
Lampongsche Districten	2	45.—	2	48.—	2	18.10	2	65.36
Palembang	141	6 115.93	116	1 727.74	48	1 381.90	44	1 557.25
Oostkust van Sumatra	120	6 513.18	127	1 837.33	49	2 119.71	44	3 570.33
Atjèh en onderhoorigheden	32	1 096.87	36	328.02	7	97.27	7	96.27
Riouw " "	20	293.16	15	127.02	23	1 010.74	20	1 873.20
Banka	1	4.66	1	2.—	"	"	"	"
Billiton	46	336.29	8	51.50	5	238.11	4	140.14
Westerafdeeling van Borneo	20	683.28	18	501.03	18	432.17	16	322.10
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	100	2 085.37	119	1 136.33	47	1 647.95	49	1 127.92
Celebes en onderhoorigheden a)	4	75.31	3	22.—	"	"	"	"
Menado a)	22	559.79	13	79.84	3	70.11	3	58.20
Amboina a)	7	139.31	7	48.—	"	"	"	"
Ternate en onderhoorigheden a)	1	5.—	1	6.—	3	128.86	3	94.—
Zuid-Nieuw-Guinea a)	"	"	"	"	"	"	"	"
Timor en onderhoorigheden a)	"	"	"	"	"	"	"	"
Bali en Lombok a)	"	"	"	"	"	"	"	"
Totalen voor de buitenbezittingen	529	18 275.12	478	6 018.15	210	7 221.74	197	8 958.47
Totalen voor Java en Madoera	2038	175 619 60	3969	47 158.47	187	15 327.16	111	9 852.27
Totalen voor geheel Ned.-Indië (zie echter noot 1)	2567	193 894 72	4447	53 176 62	b) 397	22 548.90	308	18 810.74

a) Deze 7 gewesten behooren niet tot het ressort eener inspectie-afdeeling van den dienst van het stoomwezen.

b) Deze 307 ketels waren geplaatst in 298 stoomschepen, stoomsloepen, stoombarkassen en sleepbooten, waaronder 43 stoomschepen en 19 stoomsloepen toebehoorende aan de Koninklijke Paketvaartmaatschappij.

V

III. Verminderingen en vermeerderingen in het aantal stoomketels gedurende 1903. *c*).

Gewesten.	Ketels voor gebruik te land.		Scheepsketels.		Te zamen.	
	Aantal.	Verwarmingsoppervlak (in M².).	Aantal.	Verwarmingsoppervlak (in M².).	Aantal.	Verwarmingsoppervlak (in M².).
Java en Madoera.						
Aanwezig op ult. 1902 .	2047	176 029	185	14 189	2232	190 218
In 1903 aan het gebruik onttrokken	87	4 052	16	405	103	4 457
	1960	171 977	169	13 784	2129	185 761
In 1903 in dienst gesteld.	78	3 642	18	1 544	96	5 186
Aanwezig op ult. 1903 .	2038	175 619	187	15 328	2225	190 947
Buitenbezittingen.						
Aanwezig op ult. 1902 .	506	16 323	216	7 283	722	23 606
In 1903 aan het gebruik onttrokken	28	344	33	666	61	1 010
	478	15 979	183	6 617	661	22 596
In 1903 in dienst gesteld.	51	2 296	27	605	78	2 901
Aanwezig op ult. 1903 .	529	18 275	210	7 222	739	25 497

c) In dit overzicht zijn de getallen betreffende het verwarmingsoppervlak gerond.

Gewesten.	Ketels voor gebruik te land.		Scheepsketels.		Te zamen.	
	Aantal.	Verwarmingsoppervlak (in M².).	Aantal.	Verwarmingsoppervlak (in M².).	Aantal.	Verwarmingsoppervlak (in M².).
Alle gewesten gezamenlijk.						
Aanwezig op ult. 1902 .	2553	192 352	401	21 472	2954	213 824
In 1903 aan het gebruik onttrokken	115	4 396	49	1 071	164	5 467
	2438	187 956	352	20 401	2790	208 357
In 1903 in dienst gesteld.	129	5 938	45	2 149	*d*) 174	8 087
Aanwezig op ult. 1903 .	2567	193 894	397	22 550	2964	216 444

d) Van deze 174 ketels waren 120 nieuw. Uit de volgende opgaaf blijkt waar ze zijn vervaardigd.

Waar vervaardigd.	Ketels voor gebruik te land.		Scheepsketels.		Te zamen.	
	Aantal.	Verwarmingsoppervlak (in M².).	Aantal.	Verwarmingsoppervlak (in M².).	Aantal	Verwarmingsoppervlak (in M².).
Nederland	21	941	15	1527	36	2468
Nederlandsch-Indië	"	"	2	9	2	9
Engeland	27	1236	2	150	29	1386
Duitschland . . .	21	1566	1	2	22	1568
Frankrijk	2	500	"	"	2	500
Britsch-Indië. . .	2	15	12	285	14	300
België	1	28	"	"	1	28
Amerika	12	210	"	"	12	210
Australië . . .	2	223	"	"	2	223
	88	4719	32	1973	120	6692

Bijlage W.

(Zie hoofdstuk L, afd. III, van het verslag.)

STATISTIEK

BETREFFENDE DEN

POST- EN TELEGRAAFDIENST

IN

NEDERLANDSCH-INDIË

OVER

1903,

meerendeels in vergelijking met de cijfers over

1901 en 1902.

W

A. NUMERIEKE OPGAAF DER VOOR HET ALGEMEEN

OMSCHRIJVING DER KANTOREN.	Java en Madoera.	Sumatra.	Borneo.	Celebes.	Andere eilanden.
GOUVERNEMENTSKANTOREN.					
Post- tevens telegraafkantoren *a*)	81	*b*) 33	*c*) 5	*d*) 4	*e*) 2
Postkantoren	1	*f*) 1	*g*) 1	*h*) »	*i*) 6
Hulppostkantoren:	82	34	6	4	8
tevens telephoonkantoren	17	3	»	»	*j*) 4
tevens spoorwegtelegraafkantoren	*k*) 28	5	»	»	»
zonder telephoon- of spoorwegtelegraafdienst	*l*) 14	*m*) 22	*n*) 8	*o*) 7	6
Overige spoorwegtelegraafkantoren: *p*)					
met bestelhuizen	*q*) 218	2	»	»	»
zonder postdienst *r*)	2	»	»	»	»
Overige telephoonkantoren	»	»	»	»	*s*) 10
Totaal der gouvernementskantoren *t*)	361	66	14	11	28
PARTICULIERE KANTOREN.					
Spoorwegtelegraafkantoren *u*)	*v*) 42	*w*) 14	»	»	»
Telephoonkantoren *x*)	30	»	»	»	»
Algemeen totaal der kantoren op ult. 1903	433	80	14	11	28
De algemeene totaalcijfers waren op ult. 1902	398	70	12	9	28

B. STATISTIEK VAN DEN POSTDIENST

1°. BINNENLANDSCH

JAREN.	Aantal brieven.			Aantal drukwerken.	
	Portbetalende brieven.		Dienstbrieven. (portvrij.)	Nieuwsbladen.	Andere drukwerken.
	Gefrankeerd.	Ongefrankeerd.			
1901	*b*) 9 018 906	334 802	2 534 428	6 545 370	1 414 608
	9 353 708			7 959 978	
1902	*b*) 9 606 844	307 554	2 900 170	6 570 590	2 059 902
	9 914 398			8 630 492	
1903	*b*) 9 924 516	287 976	3 295 630	6 820 684	2 261 636
	10 212 492			9 082 320	

Te zamen
125
9
134
24
33
57
220
2
10
480
56
30
566
517

TOELICHTINGEN.

a) In deze opgaaf is niet begrepen het telegraafkantoor te Tjipanas (Preanger Regentschappen), dat slechts geopend is tijdens het verblijf aldaar van den Gouverneur-Generaal; evenmin het hulptelegraafkantoor te Batavia (in de benedenstad), hetwelk door personeel van het post- en telegraafkantoor te Weltevreden (bovenstad van Batavia) wordt bediend.

b) Eén meer dan op ult. 1902 door de oprichting van een tijdelijk post- en telegraafkantoor te Tepan (Korintji).

c) Twee meer dan op ult. 1902 door de oprichting van een post- en telegraafkantoor te Moearadjawa en de verheffing van het postkantoor te Samarinda tot post- en telegraafkantoor (zie noot *g*).

d) Drie meer dan op ult. 1902 door de oprichting van een post- en telegraafkantoor te Kwandang en de verheffing van de postkantoren te Gorontalo en te Menado tot post- en telegraafkantoren (zie noot *h*).

e) Singaradja op Bali en Ampenan op Lombok.

f) Tijdelijk postkantoor te Moeara Tembesi (Djambi).

g) Eén minder dan op ult. 1902 door de verheffing van het postkantoor te Samarinda tot post- en telegraafkantoor (zie noot *c*).

h) Twee minder dan op ult. 1902 door de verheffing tot post- en telegraafkantoren van de postkantoren te Gorontalo en te Menado (zie noot *d*).

i) Eén op elk der eilanden Banka, Billiton, Riouw, Amboina, Banda en Ternate.

j) Vier meer dan op ult. 1902 door de oprichting van hulppostkantoren te Blinjoe, Pangkalpinang, Laboean Hadji en Soengeiliat, op welke plaatsen reeds telephoonkantoren bestonden (zie noot *s*).

k) Drie meer dan op ult. 1902 door de oprichting van hulppostkantoren op de halten der staatsspoorwegen te Klakah, Rambipoedji en Tjitjoeroeg (zie noot *q*).

l) Vier meer dan op ult. 1902 door de openstelling van hulppostkantoren te Balapoelang, Karimondjawa, Tajoe en Tjepoe.

m) Acht meer dan op ult. 1902 door de openstelling van hulppostkantoren te Siak, Natal, Ajerbangis, Bandar, Kwala, Meulaboh, Simpang Anas (Bajan) en Tapatoean.

n) Eén meer dan op ult. 1902 door de openstelling van een hulppostkantoor te Kotabaroe.

o) Eén meer dan op ult. 1902 door de openstelling van een hulppostkantoor te Soemalata (res. Menado).

p) Als spoorwegtelegraafkantoren zijn hier niet medegerekend de stations of halten der staatsspoorwegen op Java op plaatsen, waar telegraafkantoren van den gouvernements post- en telegraafdienst gevestigd zijn, noch, wat Sumatra betreft die welke slechts voor het onderling verkeer langs de spoorwegtelegraaf zijn aangewezen. Met uitzondering van de stations en halten te Kajoetanam, Sawahloento, Emma-haven, Pajakombo en Solok, alwaar tevens hulppostkantoren gevestigd zijn en die voor het algemeen telegraafverkeer zijn opengesteld, zijnde andere halten en stations van den Sumatra-spoorweg slechts aangewezen voor de behandeling van die telegrammen, welke hunne bestemming geheel langs de spoorwegtelegraaf kunnen bereiken (dus zonder de gouvernements-telegraaf aan te doen).

q) Zestien meer dan op ult. 1902 door de opening van spoorwegtelegraafkantoren te Ledokombo, Sempolan, Garahan, Mrawan, Widoeri, Dawoean, Klari, Kosambi, Sodang, Tjiboengoer, Tjikampek, Kalibaroe, Kempit, Temoegoeroeh, Singodjoeroeh, Kogodjampi, Kabat, Dadapan en Banjoewangi-haven; en de oprichting van 3 hulppostkantoren te Klakah, Rambipoedji en Tjitjoeroeg, waardoor de 3 aldaar bestaande spoorwegtelegraafkantoren onder deze rubriek wegvallen (zie noot *k*).

r) Namelijk de halten Kalimas (Soerabaja) en Tjilatjap (Banjoemas).

s) Door de oprichting van hulppostkantoren te Blinjoe, Laboeanhadji, Pangkalpinang en Soengeiliat vier minder dan op ult. 1902 (zie noot *j*).

t) Bovendien wordt op Java en Madoera aan een geregeld postverkeer voor het publiek ook dienstbaar gemaakt de zoogenaamde districtspost in de gouvernementsresidentiën aldaar (Bijbl. Ind. St. nº 4801). Op ult. 1903 beliep het aantal bestelhuizen der districtspost, evenals op ult. 1902, 1038. Hoewel de districtspost ook in de residentie Soerakarta werkt, kan aldaar, uit aanmerking van de bestuurstoestanden, niet tot de oprichting van bestelhuizen worden overgegaan.

u) Van de 42 particuliere telegraafkantoren op Java zijn er 39 van de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij en 3 van de Semarang-Cheribon Stoomtrammaatschappij; de 14 op Sumatra zijn van de Deli-Spoorwegmaatschappij. Door de openstelling voor het publiek verkeer van de spoorweg-telegraafkantoren te Babat, Bowerno, Kapas, Kradenan, Lamongan, Padangan, Pandjoenan, Randoeblatoeng, Soemari, Soemberredjo, Tjepoe en Tjermee vermeerderde het aantal, dat op ult. 1902 27 bedroeg, tot 39 (zie noot *v*). Onder deze 56 kantoren zijn begrepen die te Tegal, Semarang, Willem I (Ambarawa), Soerakarta, Klaten, Djokjakarta, Djokjakarta/Toegoe, Medan en Timbanglangkat (Bindjei), alwaar tevens gouvernements-telegraafkantoren gevestigd zijn.

v) Twaalf meer dan op ult. 1902 door de openstelling voor het publiek verkeer van de spoorwegtelegraafkantoren der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij te Babat, Bowerno, Kapas, Soemari, Tjermee, Lamongan, Soemberredjo, Padangan, Pandjoenan, Randoeblatoeng, Tjepoe en Kradenan (zie noot *u*).

w) Tegen opheffing van het particuliere spoorwegtelegraafkantoor op de halte Ramban van de Deli-Spoorwegmaatschappij, is zulk een kantoor op de halte Rampah van genoemde maatschappij voor het algemeen telegraafverkeer opengesteld.

x) Van de hierbedoelde telephoonkantoren, waarvan er 3 — Demak, Poerwodadi en Koedoes — gevestigd zijn op plaatsen, waar tevens een gouvernementstelegraafkantoor bestaat, zijn er 14, w. o. de 3 genoemde, van de Semarang-Joana Stoomtrammaatschappij en 16 van de Madoera-Stoomtrammaatschappij. Deze ondernemingen bezigen hare diensttelephoonkantoren, krachtens de haar respectievelijk in October 1894 en Juli 1901 verleende vergunningen (zie Bijbl. Ind. St. nº. 5004 en 5609), tevens voor het publiek verkeer.

T OVER DE JAREN 1901, 1902 en 1903. *a*)

H POSTVERKEER.

Aantal monsters.	Aantal documenten.	Aantal aangeteekende stukken onder de vorenstaande begrepen. Gewone stukken.	Aantal aangeteekende stukken onder de vorenstaande begrepen. Dienststukken.	Aantal ontvangstbe-richten voor aangeteekende stukken.	*AANMERKINGEN.*
111 826	86 320	627 068	356 018	2 392	*a*) Het aantal rebuten (onbestelbare en geweigerde, zoomede onafgehaalde poste-restante brieven) bedroeg in de gemelde jaren achtereenvolgens 38 731, 37 583 en 37 921.
		983 086			*b*) Onder de in 1901, 1902 en 1903 verzonden gefrankeerde brieven zijn respectievelijk 2 278 926, 2 521 896 en 2 797 496 briefkaarten begrepen.
142 402	121 628	713 778	399 022	3 926	
		1 112 800			
152 438	141 050	719 368	415 480	2 496	
		1 134 848			

JAREN.	AARD DER VERZENDING.		Verkeer met Nederland.					
			Via *Brindisi*, *Genua*, *Marseille* en *Napels*.			Per „*zeepost*", d. i. met de stoomschepen, die rechtstreeks tusschen Indië en Nederland den dienst verrichten.		
			Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.	Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.
								A.
1901 . . .	Gefrankeerde	(aantal)	496 626	534 053	1 030 679	35 321	14 846	50 167
	Ongefrankeerde . . .	(id.)	4 433	5 954	10 387	403	143	546
			501 059	540 007	1 041 066	35 724	14 989	50 713
1902 . . .	Gefrankeerde	(id.)	521 053	559 273	1 080 326	38 480	15 366	53 846
	Ongefrankeerde . . .	(id.)	5 954	4 277	10 231	741	559	1 300
			527 007	563 550	1 090 557	39 221	15 925	55 146
1903 . . .	Gefrankeerde	(id.)	502 892	551 629	1 054 521	32 643	15 301	47 944
	Ongefrankeerde . . .	(id.)	4 277	5 785	10 062	533	559	1 092
			507 169	557 414	1 064 583	33 176	15 860	49 036
								B. Brief
1901 . . .	Enkele	(id.)	80 678	113 776	194 454	3 172	5 161	8 333
	Met betaald antwoord .	(id.)	104	143	247	»	»	»
			80 782	113 919	194 701	3 172	5 161	8 333
1902 . . .	Enkele	(id.)	101 647	123 539	225 186	5 902	7 150	13 052
	Met betaald antwoord .	(id.)	26	221	247	»	»	»
			101 673	123 760	225 433	5 902	7 150	13 052
1903 . . .	Enkele	(id.)	107 991	117 520	225 511	7 891	5 876	13 767
	Met betaald antwoord .	(id.)	39	286	325	»	13	13
			108 030	117 806	225 836	7 891	5 889	13 780
						C. Drukwerken, monsters en		
1901 . . .	Drukwerken	(id.)	787 332	173 810	961 142	142 545	7 371	149 916
	Monsters	(id.)	18 590	23 335	41 925	663	39	702
	Documenten	(id.)	4 303	9 399	13 702	78	13	91
1902 . . .	Drukwerken	(id.)	913 234	190 463	1 103 697	165 516	8 788	174 304
	Monsters	(id.)	16 354	26 949	43 303	858	39	897
	Documenten	(id.)	4 550	8 294	12 844	117	13	130
1903 . . .	Drukwerken	(id.)	950 235	204 867	1 155 102	197 145	7 332	204 477
	Monsters	(id.)	16 549	28 483	45 032	1 391	13	1 404
	Documenten	(id.)	4 225	7 878	12 103	52	65	117
			D. Aangeteekende stukken (begrepen in de bovenstaande opgaven)					
1901 . . .	Aangeteekende stukken	(id.)	61 113	89 299	150 412	2 561	221	2 782
	Ontvangstberichten . .	(id.)	»	65	65	»	»	»
1902 . . .	Aangeteekende stukken	(id.)	76 456	105 560	182 016	2 002	286	2 288
	Ontvangstberichten . .	(id.)	26	52	78	»	»	»
1903 . . .	Aangeteekende stukken	(id.)	72 345	103 532	175 877	2 925	260	3 185
	Ontvangstberichten . .	(id.)	»	104	104	»	»	»

Overig verkeer. Met de overige landen van Europa. Verzonden.	Met Afrika. Verzonden.	Met Amerika. Verzonden.	Met Azië. Verzonden.	Met Australië. Verzonden.	Gezamenlijk. Verzonden.	Uit voormelde landen ontvangen.	Totaal.	Totalen-generaal. Ontvangen.	Totalen-generaal. Verzonden.	Totalen-generaal. Te zamen.
Brieven.										
161 928	3 177	16 705	106 857	6 701	295 368	275 665	571 033	807 612	844 267	1 651 879
4 462	117	559	10 759	133	16 030	8 811	24 841	13 647	22 127	35 774
166 390	3 294	17 264	117 616	6 834	311 398	284 476	595 874	821 259	866 394	1 687 653
176 878	3 640	17 563	116 641	9 362	324 084	331 543	655 627	891 076	898 723	1 789 799
4 485	195	156	9 256	183	14 275	12 625	26 900	19 320	19 111	38 431
181 363	3 835	17 719	125 897	9 545	338 359	344 168	682 527	910 396	917 834	1 828 230
171 431	6 188	17 407	124 125	9 474	328 625	351 964	680 589	887 499	895 555	1 783 054
3 484	260	351	6 993	97	11 185	10 972	22 157	15 782	17 529	33 311
174 915	6 448	17 758	131 118	9 571	339 810	362 936	702 746	903 281	913 084	1 816 365
kaarten.										
51 987	598	2 106	6 592	593	61 876	54 516	116 392	138 366	180 813	319 179
221	"	13	29	"	263	72	335	176	406	582
52 208	598	2 119	6 621	593	62 139	54 588	116 727	138 542	181 219	319 761
56 836	689	2 431	9 289	1 239	70 484	74 401	144 885	181 950	201 173	383 123
767	"	13	17	"	797	26	823	52	1 018	1 070
57 603	689	2 444	9 306	1 239	71 281	74 427	145 708	182 002	202 191	384 193
55 237	1 508	4 056	13 634	934	75 369	91 832	167 201	207 714	198 765	406 479
468	"	26	42	"	536	11	547	50	835	885
55 705	1 508	4 082	13 676	934	75 905	91 843	167 748	207 764	199 600	407 364
documenten („papiers d'affaires").										
43 602	1 282	5 512	36 693	1 334	88 423	467 751	556 174	1 397 628	269 604	1 667 232
21 112	15	2 561	3 402	118	27 208	38 341	65 549	57 594	50 582	108 176
3 237	13	78	469	19	3 816	4 595	8 411	8 976	13 228	22 204
45 890	1 001	5 889	43 339	3 209	99 328	586 892	686 220	1 665 642	298 579	1 964 221
15 561	403	1 222	5 885	380	23 451	34 462	57 913	51 674	50 439	102 113
4 225	52	26	543	58	4 904	3 928	8 832	8 595	13 211	21 806
5 7408	1 482	5 512	40 142	2 977	107 521	684 228	791 749	1 831 608	319 720	2 151 328
21 255	130	1 521	12 413	182	35 501	33 827	69 328	51 767	63 997	115 764
4 199	117	338	1 095	24	5 773	2 427	8 200	6 704	13 716	20 420
benevens ontvangstberichten voor aangeteekende stukken.										
35 524	403	2 158	24 544	782	63 411	49 910	113 321	113 584	152 931	266 515
104	26	39	87	1	257	35	292	35	322	357
37 843	715	2 665	25 822	1 062	68 107	50 294	118 401	128 752	173 953	302 705
104	"	13	39	"	156	18	174	44	208	252
45 383	1 040	4 134	29 678	1 772	82 007	57 210	139 217	132 480	185 799	318 279
13	"	"	70	"	83	70	153	70	187	257

3°. POSTWISSELS.

	1901. (Verbeterde opgaaf.)		1902. (Verbeterde opgaaf.)		1903. (Voorloopige opgaaf.)	
	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
A. BINNENLANDSCH VERKEER	199 963	f 6 505 215,82^5	215 387	f 6 824 324,70^5	217 386	f 7 210 150,99
B. BUITENLANDSCH VERKEER						
Naar Nederland overgemaakt.	40 721	f 1 404 305,66	43 432	f 1 509 504,34	46 002	f 1 523 950,64^5
„ andere landen overgemaakt . . .	8 975	317 807,57^5	9 485	336 855,87^5	9 657	345 770,67^5
Totaal *uit Indië verzonden*.	49 696	f 1 722 113,23^5	52 917	f 1 846 360,21^5	55 659	f 1 869 721,32
Uit Nederland verzonden *a*)	4 403	f 264 363,06	4 548	f 273 148,77^5	4 728	f 261 602,97
„ andere landen verzonden.	1 087	47 564,59^5	1 173	52 282,30	1 281	58 828,22
Totaal *naar Indië overgemaakt* . . .	5 490	f 311 927,65^5	5 721	f 325 431,07^5	6 009	f 320 431,19
Totaal buitenlandsch verkeer . . .	55 186	f 2 034 040,89	58 638	f 2 171 791,29	61 668	f 2 190 152,51

a) Onder de uit Nederland verzonden postwissels zijn de zoogenaamde „marinewissels" begrepen. Deze postwissels hebben gediend tot terugbetaling van spaargelden aan het personeel van de zeemacht, behoorende tot de inleggers der Rijkspostspaarbank in Nederland. In de jaren 1901, 1902 en 1903 zijn uitbetaald respectievelijk 193, 167 en 168 dergelijke „marinewissels", tot een bedrag van f 64 371,74, f 89 044,40 en f 72 223,17.

4°. INCASSEERINGSDIENST.

Ter invordering aangeboden quitantiën.	Binnenlandsch verkeer.						Buitenlandsch verkeer (voor zooveel betreft de landen van waar quitantiën ter invordering werden *ontvangen*). *a*)					
	1901.		1902. *b*)		1903. *b*)		1901.		1902.		1903.	
	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
Betaalde quitantiën.	143 954	f 1 443 600	154 527	f 1 536 106	145 440	f 1 466 914	3 395	f 49 857	2 995	f 58 292	3 744	f 77 224
Onbetaald gebleven quitantiën.	54 506	610 927	63 258	666 510	59 549	599 926	1 290	29 363	1 141	39 768	1 709	50 134
Totaal behandelde quitantiën . .	198 460	f 2 054 527	217 785	f 2 202 616	204 989	f 2 066 840	4 685	f 79 220	4 136	f 98 060	5 453	f 127 358

a) Van de uit Indië naar vreemde landen ter invordering gezonden quitantiën kan geen aanteekening worden gehouden, omdat die verzending rechtstreeks (onder aangeteekend couvert) door den afzender aan de kantoren van invordering plaats vindt.

Door andere landen dan Nederland is van den hierbedoelden incasseeringsdienst slechts weinig gebruik gemaakt. In de opgegeven drie jaren toch zijn uit den vreemde in Indië ter invordering slechts ontvangen: uit België 32, Duitschland 261, Egypte 2, Frankrijk 332, Luxemburg 3, Oostenrijk 2 en Zwitserland 22 quitantiën, tot een bedrag van respectievelijk f 1192, f 8124, f 23, 11715, f 370, f 13 en f 544.

b) De cijfers over 1902 zijn ontleend aan verbeterde opgaven; die over 1903 zijn van voorloopigen aard.

W

5°. POSTPAKKETTEN.

VERDEELING DER POSTPAKKETTEN.	1901. Aantal.	1901. Opbrengst. Bruto.	1901. Opbrengst. Netto.	1902. a) Aantal.	1902. a) Opbrengst. Bruto.	1902. a) Opbrengst. Netto.	1903. a) Aantal.	1903. a) Opbrengst. Bruto.	1903. a) Opbrengst. Netto.
A. Binnenlandsch verkeer . . .	138 831	f 78 289	f 50 622	141 989	f 79 105	f 50 254	143 836	f 80 305	f 49 981
B. Buitenlandsch verkeer:									
Naar Nederland verzonden. .	8 166			8 740			8 659		
„ andere landen verzonden.	2 392			2 673			2 124		
Totaal *uit Indië verzonden* .	10 558	(Niet gesplitst opgegeven.)		11 413	(Niet gesplitst opgegeven.)		10 783	(Niet gesplitst opgegeven.)	
Uit Nederland ontvangen . .	36 175			37 163			36 777		
„ andere landen ontvangen.	11 580			12 066			12 460		
Totaal *in Indië ontvangen* . .	47 755			49 229			49 237		
Totaal buitenlandsch verkeer *b*) .	58 313	f 41 922	f 26 511	60 642	f 43 792	f 27 090	60 020	f 45 943	f 29 860

a) De cijfers over 1902 zijn ontleend aan verbeterde opgaven; die over 1903 zijn nog van voorloopigen aard.

b) De opgegeven opbrengst van het buitenlandsch postpakkettenverkeer vertegenwoordigt het geheven frankeerloon der verzonden en het aandeel in het frankeerloon der ontvangen pakketten.

C. STATISTIEK VAN DEN TELEGRAAFDIENST OVER DE JAREN 1901, 1902 en 1903. *a*)

Verdeeling der telegrammen.		1901. Aantal.	1901. Opbrengst.	1902. *b*) Aantal.	1902. *b*) Opbrengst.	1903. *b*) Aantal.	1903. *b*) Opbrengst.
Binnenlandsche betalende telegrammen. *c*)	Java en Madoera	326 868 (306 151)	f 412 446	303 737 (283 147)	f 385 886	288 978 (267 625)	f 363 698
	Buitenbezittingen	55 184 (53 823)	92 498	62 471 (61 110)	107 660	67 766 (66 271)	116 911
	Te zamen *d*)	382 052 (359 974)	f 504 944	366 208 (344 257)	f 493 546	356 744 (333 896)	f 480 609
	Aantal woorden	4 333 959 (4092 271)	. . .	4 169 035 (3930 179)	. . .	4 091 667 (3844 348)	. . .

a) In deze statistiek zijn niet begrepen de diensttelegrammen (zoogenaamde dienst- en postnota's). Het aantal der verleende afschriften van telegrammen bedroeg in de opgegeven drie jaren achtereenvolgens 4686, 4341 en 4357, waarvan op Java respectievelijk 4144, 3642 en 3849.

b) De cijfers over 1902 zijn verbeterd; die over 1903 zijn van voorloopigen aard.

c) Hieronder zijn de bijzondere telegrammen begrepen, welke op kantoren van den gouvernements post- en telegraafdienst met bestemming naar andere kantoren van denzelfden dienst en naar telegraafkantoren van spoorwegdiensten zijn aangeboden.
De totale opbrengst dier telegrammen is opgegeven, terwijl het aantal telegrammen, alleen bestemd voor gouvernements post- en telegraafkantoren, tusschen ( ) is vermeld.

d) In deze cijfers is ook begrepen het verkeer met de telephoonkantoren. In welke mate deze kantoren tot het verkeer bijdroegen, blijkt uit het volgende overzicht:

	1901. Aantal telegrammen.	1901. Gezamenlijk aantal woorden.	1902. Aantal telegrammen.	1902. Gezamenlijk aantal woorden.	1903. Aantal telegrammen	1903. Gezamenlijk aantal woorden.
Bij de gouvernements-telephoonkantoren zijn: aangeboden ter verzending naar de gouvernements-telegraafkantoren	5 323	56 642	5 087	56 891	4 805	50 551
ontvangen van de gouvernements-telegraafkantoren.	5 537	58 529	5 840	62 232	5 746	59 359
Te zamen . . .	10 860	115 171	10 927	119 123	10 551	109 910
Opbrengst (gerekend tot het aansluitingskantoor) ten bate van den post- en telegraafdienst	f 4 653		f 4 552		f 4 071	
ten bate van de telephoonbeambten	2 303		2 382		2 199	
Bovendien is met de telephoonkantoren nog gewisseld (zonder betaling) het nevensvermeld aantal regeeringstelegrammen.	2 561	80 298	2 780	86 610	2 754	89 530

Verdeeling der telegrammen.		1901. Aantal.	1901. Opbrengst.	1902. *b*) Aantal.	1902. *b*) Opbrengst.	1903. *b*) Aantal.	1903. *b*) Opbrengst.
Buitenlandsche telegrammen.	Verzonden	56 378	f 95 021	60 148	f 103 435	62 126	f 107 603
	Ontvangen	55 246	88 346	60 285	97 447	62 762	102 393
	Doorgezonden	190 000	119 772	129 063	84 708	58 815	31 452
	Te zamen	*e*) 301 624	f 303 139	*e*) 249 496	f 285 590	*e*) 183 703	f 241 448
	Aantal woorden	*f*) (3 475 539)	......	*f*) (2 781 788)	......	*f*) (1 755 736)	......
Binnen- en buitenlandsch verkeer te zamen.		683 676	f 808 083	615 704	f 779 136	540 447	f 722 057
	Aantal woorden	(7 809 498)	......	(6 950 823)	......	(5 847 403)	......
Binnenlandsche *regeerings-telegrammen.*	Java en Madoera	36 653	f 124 685	39 999	f 130 772	37 298	f 119 269
	Buitenbezittingen	8 987	35 903	13 082	67 175	15 214	85 991
	Te zamen	45 640	f 160 588	53 081	f 197 947	52 512	f 205 260
	Aantal woorden	(1 477 191)	......	(1 777 600)	......	(1 806 827)	......
Algemeen totaal *h*)	Java en Madoera *g*)	633 108	f 752 075	556 266	f 699 282	471 332	f 616 110
	Buitenbezittingen	96 208	216 596	112 519	277 801	121 627	311 207
	Te zamen	729 316	f 968 671	688 785	f 977 083	592 959	f 927 317
	Aantal woorden	(9 286 699)	......	(8 728 423)	......	(7 654 230)	......

e) Hier is alleen uitgetrokken het aandeel, dat de Nederlandsch-Indische telegraafadministratie in de opbrengst had. Deze netto opbrengst kan verdeeld worden als volgt:
over 1901 voor Java en Madoera f 214 944 en voor de buitenbezittingen f 88 195, te zamen als boven f 303 139.
" 1902 " " " " 182 625 " " " " 102 965, " " " " 285 590.
" 1903 " " " " 133 143 " " " " 108 305, " " " " 241 448.

f) Hieronder zijn begrepen respectievelijk 2 575 080, 1 823 186 en 751 079 woorden van doorgezonden telegrammen.

g) Onder de hier opgegeven totaalcijfers van Java en Madoera zijn doorgezonden buitenlandsche telegrammen.

h) De opbrengst is voor een gedeelte (ter zake van de binnenlandsche regeeringstelegrammen) fictief.

De *binnenlandsche betalende* telegrammen kunnen, naar de onderwerpen waarover zij handelen, verdeeld worden als volgt:

Oorsprong	Omschrijving der telegrammen.	1901. Aantal.	1901. Totaal.	1902. *b*) Aantal.	1902. *b*) Totaal.	1903. *b*) Aantal.	1903. *b*) Totaal.
Java en Madoera.	Handels- en scheepvaarttelegrammen	135 641	326 868	131 095	303 737	129 044	288 978
	Dagbladtelegrammen	3 928		5 328		3 862	
	Telegrammen van gemengden aard	187 299		167 314		156 072	
Buitenbezittingen.	Handels- en scheepvaarttelegrammen	25 708	55 184	28 893	62 471	35 062	67 766
	Dagbladtelegrammen	68		186		404	
	Telegrammen van gemengden aard	29 408		33 392		32 300	
Nederlandsch-Indië.	Handels- en scheepvaarttelegrammen	161 349	*i*) 382 052	159 988	*j*) 366 208	164 106	*k*) 356 744
	Dagbladtelegrammen	3 996		5 514		4 266	
	Telegrammen van gemengden aard	216 707		200 706		188 372	

i) Hieronder 216 734 in de Nederlandsche en vreemde talen en 165 318 in de inlandsche talen.

j) Als voren 212 735 en 153 473.

k) Als voren 207 813 en 148 931.

De *buitenlandsche* telegrammen kunnen verdeeld worden als volgt:

Omschrijving der telegrammen.		1901. Aantal.	1901. Totaal.	1902. b) Aantal.	1902. b) Totaal.	1903. b) Aantal.	1903. b) Totaal.
	Verzonden:						
Naar Singapore, Pinang en verder.	Van Java	39 761	56 378	41 205	60 148	42 735	62 126
	„ andere eilanden van Ned.-Indië	14 795		16 936		18 040	
Naar Australië en verder.	Van Java	1 229		1 301		1 145	
	„ andere eilanden van Ned.-Indië	36		54		54	
Naar Ned.-Indië over buitenl. lijnen.	Van Java	314		323		112	
	„ andere eilanden van Ned.-Indië	243		329		40	
	Ontvangen:						
Van Singapore en verder.	Op Java	37 216	55 246	39 270	60 285	41 142	62 762
	„ andere eilanden van Ned.-Indië	14 531		16 720		17 557	
Van Australië en verder.	Op Java	1 067		1 291		1 107	
	„ andere eilanden van Ned.-Indië	25		33		39	
Van Pinang.	Op Java	„		„		„	
	„ andere eilanden van Ned.-Indië	2 407		2 971		2 917	
	Doorgezonden:						
Van Singapore naar Australië		89 837	190 000	74 937	129 063	29 296	58 815
„ Australië naar Singapore		100 163		54 126		29 519	
	Te zamen:						
Java *l*)		269 587	301 624	212 453	249 496	145 056	183 703
Andere eilanden van Nederlandsch-Indië		32 037		37 043		38 647	

l) Onder de voor Java opgegeven totaalcijfers zijn ook de *doorgezonden* telegrammen begrepen.

D. GELDELIJKE UITKOMSTEN VAN DEN POST- EN TELEGRAAFDIENST OVER DE JAREN 1900, 1901 en 1902.

OMSCHRIJVING.		1900.	1901.	1902. *a*)
	ONTVANGSTEN.			
Brieven- en pakketpost.	Wegens verkochte frankeerzegels	f 1 236 914	f 1 272 707	f 1 272 835
	„ „ briefomslagen	14 276	11 646	8 394
	„ „ briefkaarten	113 220	119 283	125 884
	„ „ formulieren	2 220	2 364	2 442
	Porten van ongefrankeerde en ontoereikend gefrankeerde brieven en verdere stukken.	35 242	31 360	31 840
	Recht op afgegeven binnen- en buitenlandsche postwissels	88 279	89 421	92 320
	Verschillende ontvangsten *b*)	17 326	17 002	15 735

a) Voor 1903 zijn de bedoelde uitkomsten nog niet volledig bekend. Een voorloopige opgaaf van de ontvangsten der brieven- en pakketpost in genoemd jaar komt voor in kol. 234 van het verslag hiervóór.

b) Na aftrek van teruggegeven kosten (in 1900 f 34,47, in 1901 f 5,48 en in 1902 f 6,88), doch thans medegerekend hetgeen in Indië in 's lands kas vloeide door het oningevorderd blijven van postwissels, waarvan de in Indië gestorte bedragen aan den lande vervielen en door den verkoop van voorwerpen afkomstig van geweigerde postpakketten. De baten uit een en ander beliepen over 1900 f 10 020, over 1901 f 7448 en over 1902 f 6934.

OMSCHRIJVING.	1900.		1901.		1902. a)	
Binnenlandsche paardenposterij	f 689		f 1 297		f 735	
Telegraphie en telephoon. — Binnenlandsche betalende telegrammen	509 595		504 977		493 222	
Telegraphie en telephoon. — Buitenlandsche telegrammen c)	290 588		305 265		285 590	
Telegraphie en telephoon. — Aandeel in de opbrengst van particuliere telephoonverbindingen	86 963		72 961		123 059	
Toevallige baten (meerendeels opbrengsten van verkocht materieel)	1 841		1 758		2 384	
Totaal in Indië ontvangen		f 2 397 153		f 2 430 041		f 2 454 440
Memorie-posten. — Porten van dienstbrieven	f 485 430		f 506 885		f 386 704	
Memorie-posten. — Verstrekken van postpaarden aan dienstreizigers	76 295		77 593		77 407	
Memorie-posten. — Binnenlandsche regeeringstelegrammen	129 225		160 588		197 947	
		690 950		745 066		662 058
Totaal der ontvangsten		f 3 088 103		f 3 175 107		f 3 116 498
UITGAVEN.						
Traktementen, enz. van het personeel (daaronder ook huishuurindemniteit der kantoorchefs)	f 1 284 426		f 1 316 494		e) f 1 397 492	
Reis- en verblijfkosten, zoomede bureau- en lokaalbehoeften.	85 000		93 481		108 394	
Aanschaffing, onderhoud, enz. van materieel	131 946		d) 858 653		f) 129 936	
Kosten vallende op de overbrenging van brievenmalen en postpakketten, zoowel binnen als buiten Nederlandsch-Indië; verrekeningen met de Nederlandsche en vreemde postadministratiën	469 833		441 720		g) 545 258	
Onderhoud, herstelling en uitbreiding van telegraaflijnen	72 317		218 475		243 494	
Uitgaven voor de binnenlandsche paardenposterij h)	81 086		81 648		80 799	
Onderhoud en vernieuwing van gebouwen voor den post- en telegraafdienst	9 747		8 314		7 285	
		2 134 355		3 018 785		2 512 658
Berekend voordeelig verschil i)		f 953 748		f 156 322		f 603 840

c) Voor het *buitenlandsch* verkeer is alleen de netto opbrengst uitgetrokken, namelijk hetgeen aan de Indische telegraafadministratie als haar aandeel in de opbrengst toekomt. De bruto opbrengst (namelijk hetgeen in Indië voor de van daar verzonden telegrammen ontvangen werd) heeft in 1900, 1901 en 1902 achtereenvolgens f 790 775, f 813 513 en f 780 467 bedragen.

d) Hieronder f 720 065 voor het leveren en leggen van een kabel met toebehooren voor de telegraphische verbinding tusschen Sitoebondo (Java) en Bandjermasin (Borneo).

e) Hieronder f 1000 wegens betaalde huishuurindemniteit.

f) Hieronder f 2666 voor het leveren en leggen van een telegraafkabel met toebehooren voor eene telegraphische verbinding tusschen Oost-Borneo en Noord-Celebes.

g) Hieronder f 2582 voor betalingen aan de internationale bureaux der Algemeene postvereeniging en der telegraafadministratiën te Bern.

h) Onder de hier uitgetrokken uitgaven voor de paardenposterij is, wegens voeding der paarden, begrepen in 1900 f 27 642, in f 1901 f 26 670 en in 1902 f 31 825, welke uitgaven — sedert de levering van gras niet meer in heerendienst geschiedt — bestreden worden uit de opbrengst van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen.

i) Behalve dat onder de ontvangsten fictieve posten zijn in rekening gebracht, is nog in het oog te houden, dat onder de uitgaven slechts de kosten van het actief dienend personeel zijn in aanmerking genomen, niet dus de uitgaven wegens verloven, pensioenen, overtochtskosten en wachtgelden.

Bijlage X.

(Zie hoofdstuk L, afd. III, § 4, van het verslag.)

OVERZICHT

van de op ult. 1903 in Nederlandsch-Indië in exploitatie zijnde

TELEPHOON-ONDERNEMINGEN. [a]

[a] De in 1886 en 1901, op bijzonderen voet, aan de Deli-Spoorwegmaatschappij verleende vergunningen voor telephooncorrespondentie zijn in dit overzicht niet opgenomen. Evenmin komt in dit overzicht de vergunning voor, in 1894 aan de Semarang-Joana-Stoomtrammaatschappij en in 1901 aan de Madoera-Stoomtrammaatschappij verleend, om, onder zekere beperkingen, hunne stationskantoren voor publieken telephoondienst te doen bezigen Zie nopens een en ander Bijbl. Ind. St. nos. 4405 en 5004. Op ult. 1903 bedroeg het aantal aansluitingen aan de telephoon der Deli-Spoorwegmaatschappij 263 (betalenden en niet-betalenden), terwijl over het geheele jaar het aantal verbindingen beliep 716 982. Aan abonnementsgelden is door de Maatschappij over 1903 ontvangen f 58 881, tegen f 53 801 in 1902. Bij Gouv. Btn. 15 Febr. en 10 Aug. 1903 nos. 18 en 18 zijn nieuwe bepalingen en tarieven voor den telephoon- en den particulieren telegraafdienst der Deli-Spoorwegmaatschappij goedgekeurd. Bij Gouv. Bt. 23 April 1903 n°. 6 is aan die Maatschappij vergunnning verleend voor den aanleg en de exploitatie van telephoongeleidingen in de landschappen Tandjoeng Kasau, Pagoerawan, Si Paré Paré, Tandjoeng en Bandar (afd. Batoe Bahra, res. Oostkust van Sumatra), welke vergunning op 1 Juni 1903 is aanvaard.

I. Vergunningen voor bepaalde kringen. *b)*

Doorloopend nummer.	Kringen waartoe de vergunningen betrekking hebben. *c)*	Namen der concessionarissen. *d)*	Datum waarop de exploitatie een aanvang heeft genomen.	Aantal geabonneerden op ult. 1903.	Bruto ontvangsten in 1903.	Cijns aan den lande op te brengen. *e)*
	Java en Madoera.					
1	Hoofdplaats Batavia met de voorstad Weltevreden, de afdeeling Meester-Cornelis, de haven Tandjoeng Priok en de afdeeling Tangerang. *f)*	Nederlandsch-Indische Telephoonmaatschappij te Batavia.	16 Aug. 1882	1160	*g)* f 154 179,90	*h)* f 15 421,59
2	Afd. Semarang. *i)*	Id.	 1884	469	62 005,—	6 200,50
3	Afd. Soerabaja.	Id.	 1881	692	96 880,—	9 688,—
4	Afd. Buitenzorg (res. Batavia).	Id.	16 Juni 1895	118	13 610,—	1 361,—
5	Res. Preanger Regentschappen.	Preanger Telephoonmaatschappij te Bandoeng.	17 Nov. 1895	506	53 506,20	5 350,62
6	Res. Cheribon.	Cheribonsche Telephoonmaatschappij te Cheribon.	1 Jan. 1895	96	18 221,50	1 822,15
7	Afdn. Tegal en Brebes (res. Pekalongan).	Tegalsche Telephoonmaatschappij te Tegal.	1 Dec. 1894	81	12 274,—	1 227,40
8	Afdn. Pemalang en Pekalongan (res. Pekalongan).	Pekalongansche Telephoonmaatschappij te Pekalongan.	1 Jan. 1894	44	7 496,50	374,82[5]
9	Afdn. Grobogan, Demak en Ambarawa (res. Semarang).	Algemeene Telephoonmaatschappij te Semarang.	. . Aug. 1897	5	720,—	"
10	Afd. Kendal (res. Semarang).	Id.	. . Juni 1897	12	2 340,—	"
11	Afdn. Djapara, Koedoes en Pati (res. Semarang). *j)*	Telephoonmaatschappij „Japara" te Semarang.	7 Juni 1895	48	8 191,—	*k)* 464,50
12	Res. Rembang.	H. C. U. J. Huber.	. . April 1897	46	5 290,—	264,50
13	Afd. Sidoardjo (res. Soerabaja).	Algemeene Telephoonmaatschappij te Semarang.	15 Febr. 1897	16	2 137,50	"
14	Afdn. Modjokerto en Djombang (res. Soerabaja).	Handelmaatschappij San Liem Kong Sie te Soerabaja.	1 Mei 1893 1 Oct. 1893	84	13 855,85	1 385,58[5]
15	Afd. Grisee (res. Soerabaja).	F. Muschter.	. Dec. 1897.	*l)*	*l)*	"

b) Ingevolge de in September 1894 (Bijbl. Ind. St. n°. 4999) vastgestelde modelvoorwaarden wordt den ondernemers alleen het recht toegekend om centraaltelephoonkantoren op te richten en die met de verschillende lokalen der geabonneerden voor het telephoonverkeer in verbinding te brengen. Voor het onderling in verbinding brengen van centraalkantoren van telephoonnetten, welke zich uitstrekken over eene geheele afdeeling van een gewest dan wel over meer dan één afdeeling van één of meer gewesten, is eene nadere vergunning noodig.

c) In het algemeen zijn de vergunningen voor 25 jaar verleend. De tarieven en verdere abonnementsvoorwaarden (voor welke overigens zij verwezen naar noot *c* van bijlage IJ van K. V. 1900) zijn onderworpen aan de voorafgaande goedkeuring van den Gouverneur-Generaal.

d) In vele gevallen gingen de vergunningen van de oorspronkelijke houders, met goedkeuring van het Gouvernement, later in handen van andere personen of van naamlooze vennootschappen over. Hier worden alleen de concessionarissen vermeld aan wie de vergunningen laatstelijk zijn overgedragen.

e) Zoodra het getal geabonneerden in eenige plaats, afdeeling of residentie 25 bedraagt, moet door den concessionaris aan 's lands kas jaarlijks als cijns worden uitgekeerd 5 % van de bruto-ontvangsten en, zoodra het getal 50 of meer bedraagt, 10 % (zie echter noot *a*).

f) Bij Gouv. Bt. 7 Nov. 1903 n°. 5 is aan de Nederlandsch-Indische Telephoonmaatschappij vergunning verleend om dit telephoonnet, tot wederopzeggens, doch uiterlijk tot 20 September 1906, uit te breiden tot de afdeeling Tangerang (residentie Batavia), en daartoe ter afdeelingshoofdplaats Tangerang een centraaltelephoonkantoor op te richten en dit met dat telephoonnet in aansluiting te brengen, en zulks tegen heffing en storting in 's lands kas eener maandelijksche contributie van f 2 van ieder geabonneerde op eene telephoonverbinding met het centraalkantoor te Tangerang.

g) Hieronder begrepen de opbrengst wegens gesprekken met automatische telephoontoestellen (waarvoor bij Gouv. Bt. 30 Oct. 1900 n°. 13 voor den tijd van 1 jaar vergunning werd verleend, welke termijn bij Gouv. Bt. 18 Jan. 1902 n°. 25 met 1 jaar en bij Gouv. Bt. 10 Jan. 1903 n°. 5 nader, tot wederopzeggens, doch uiterlijk tot 20 September 1906, is verlengd).

h) Hieronder f 4 aan contributiën, bedoeld in noot *f*.

i) Bij Gouv. Bt 1 Juli 1903 n°. 14 is vergunning verleend om de onderneming Kalidodol (afd. Ambarawa) in het net op te nemen.

j) Bij Gouv. Bt. 4 Sept. 1903 n°. 19 is aan de Telephoonmaatschappij „Japara" tot wederopzeggens vergunning verleend tot het aanleggen en exploiteeren van eene intercommunale telephoonverbinding tusschen de plaatsen Djapara, Koedoes, Pati en Djoeana, en zulks tegen heffing en storting in 's lands kas eener maandelijksche contributie van f 1 van ieder geabonneerde op eene telephoonverbinding met een der centraalkantoren op de genoemde plaatsen.

k) Hieronder f 21 aan contributiën, bedoeld in noot *j*. Gedurende elf maanden van het jaar was het aantal geabonneerden boven 25 en beneden 50 en was dus van de bruto-ontvangsten ad f 7470, 5 % of f 373,50 verschuldigd; gedurende één maand (September) was het aantal geabonneerden 50 en was over de bruto-ontvangsten ad f 700, 10 % of f 70 op te brengen.

l) In dezen kring waren nog geen betalende geabonneerden.

Doorloopend nummer.	Kringen waartoe de vergunningen betrekking hebben. *c*)	Namen der concessionarissen. *d*)	Datum waarop de exploitatie een aanvang heeft genomen.	Aantal geabonneerden op ult. 1903.	Bruto ontvangsten in 1903.	Cijns aan den lande op te brengen. *e*)
16	Afd. Pasoeroean.	W. van der Heijden.	16 Mei 1892	67	f 9 861,—	f 986,10
17	Afd. Bangil (res. Pasoeroean).	Telephoonmaatschappij „Insulinde" te 's-Gravenhage.	7 Juli 1897	2	600,—	„
18	Afdn. Malang en Loemadjang (res. Pasoeroean). *m*)	Id.	4 April 1893 1 Juli 1893	*n*) 152	23 107,50	2 310,75
19	Afd. Probolinggo (res. Pasoeroean).	W. van der Heijden.	1 Aug. 1892	27	3 715,—	*o*) 81,—
20	Afd. Kraksaän (res. Pasoeroean).	Departement Probolinggo van het Algemeen Syndicaat van suikerfabrikanten op Java.	11 Juli 1894	12	2 016,—	„
21	Afd. Bondowoso (res. Besoeki).	L. M. E. Boulet, wed. J. H. E. Hoeke.	1 Dec. 1894	*l*)	*l*)	„
22	Afd. Djember (res. Besoeki).	Id.	1 Mei 1895	24	5 040,—	„
23	Afd. Banjoewangi (res. Besoeki).	C. H. Pownall.	1 Jan. 1895	39	7 310,—	365,50
24	Afdn. Banjoemas, Bandjarnegara, Poerwokerto en Poerbolinggo (res. Banjoemas). *p*)	Algemeene Telephoonmaatschappij te Semarang.	. . Nov. 1896	28	4 270,—	213,50
25	Afd. Tjilatjap (res. Banjoemas).	A. N. Pieters.	1 Nov. 1893	2	570,—	„
26	Afdn. Poerworedjo, Keboemen en Wonosobo (res. Kedoe).	Algemeene Telephoonmaatschappij te Semarang.	. . Nov. 1897	5	570,—	„
27	Afdn. Magelang en Temanggoeng (res. Kedoe).	Id.	1 Jan. 1898	37	3 505,—	175,25
28	Res. Djokjakarta.	Telephoonmaatschappij der Vorstenlanden te Semarang	1 Aug. 1894	190	22 252,50	2 225,25
29	Res. Soerakarta.	Id.	1 Oct. 1895	215	27 860,50	*q*) 3 932,65
30	Afd. Madioen.	W van der Heijden.	1 Febr. 1894	20	3 120,—	„
31	Afdn. Kediri en Berbek (res. Kediri).	Kediri-Telephoonmaatschappij te Kediri.	1 Aug. 1894	62	15 075,—	1 507,50
32	Afd. Blitar (res. Kediri).	Blitar Telephoonmaatschappij te Soerabaja.	16 Maart 1893	33	7 185,—	359,25
		Buitenbezittingen.				
33	Res. Padangsche Benedenlanden (gouv. Sumatra's Westkust). *r*)	Algemeene Telephoonmaatschappij te Semarang.	1 Juli 1897	89	f 12 627,50	f 1 262,75
34	Afdn. Beneden-Langkat en Tamiang (res. Sumatra's Oostkust). *s*)	De Langkat en Tamiang Telephoonmaatschappij te Tandjoeng Poera.	6 Aug. 1895	57	12 485,50	1 248,55
35	Gouv. Celebes en onderhoorigheden.	Algemeene Telephoonmaatschappij te Semarang.	. . Maart 1897	42	4 122,50	206,12⁵
			Totaal . . .	4480	f 616 000,45	f 58 434,84⁵

m) Bij Gouv. Bt. 26 Mei 1903 n°. 7 is goedgekeurd, dat de in Gouv. Bt. 4 Dec. 1900 n°. 41 omschreven abonnementsprijzen zoolang van kracht zullen blijven, totdat de concessionaris verzoekt ze buiten werking te stellen.

n) Door de onderlinge verbinding der twee kringen worden zij voor de berekening van den cijns als één kring beschouwd.

o) Gedurende zeven maanden van het jaar was het aantal geabonneerden beneden 25 en was dus van de bruto-ontvangsten ad f 2095, geen cijns verschuldigd. Gedurende de overige maanden van het jaar was het aantal geabonneerden 25 en daarboven, doch beneden 50, en was van de bruto-ontvangsten ad f 1620, 5 % of f 81 op te brengen.

p) Eene wijziging van de tarieven en abonnementsvoorwaarden is goedgekeurd bij Gouv. Bt. 25 Sept. 1903 n°. 30.

q) De Telephoonmaatschappij der Vorstenlanden is tot wederopzeggens van de verplichting tot het heffen van een gesprekkentarief tusschen de centraalkantoren ontslagen tegen de heffing en storting in 's lands kas van eene maandelijksche contributie ad f 1 van ieder geabonneerde, die van de verbinding tusschen de centraalkantoren gebruik maakt. In verband hiermede was van de bruto-ontvangsten ad f 27 860,50, f 1274 en van het overblijvend bedrag ad f 26 586,50, 10 % of f 2658,65 verschuldigd, te zamen dus f 3932,65.

r) Bij Gouv. Bt. 25 Sept. 1903 n°. 29 zijn nieuwe tarieven en abonnementsvoorwaarden goedgekeurd.

s) Eene wijziging en aanvulling van de tarieven en abonnementsvoorwaarden is goedgekeurd bij Gouv. Bt. 4 Maart 1903 n°. 4.

X

II. Vergunningen voor intercommunale telephoonverbindingen.

Doorloopend nummer.	Plaatsen waartusschen, volgens de verleende vergunningen, verbindingen zijn tot stand gebracht.	Namen der concessionarissen. *d*)	Datum waarop de exploitatie een aanvang heeft genomen.	Bedrag van het aanlegkapitaal (volgens het door de Regeering vastgestelde cijfer).	Bruto ontvangsten voor gesprekken in 1903.	Cijns aan den lande op te brengen. *t*)
	Batavia, Semarang en Soerabaja.	Intercommunale Telephoonmaatschappij te Batavia. *u*)	16 Nov. 1896 Batavia-Semarang en 7 Dec. 1896 Batavia–Soerabaja.			
I.	Batavia, Cheribon, Tegal, Pekalongan en Semarang. *v*)	Id.	Cheribon, Pekalongan en Tegal zijn respectievelijk 3, 8 en 21 Juni 1897 opgenomen in de intercommunale verbinding Batavia-Semarang-Soerabaja.	f 185 000,—	f 92 447,32	f 55 460,49
	Cheribon, Tegal, Pekalongan en Soerabaja. *w*)	Id.				
II.	Batavia—Buitenzorg. *x*)	Buitenzorgsche Intercommunale Telephoonmaatschappij te Batavia. *ij*)	17 Mei 1898	4 200,—	2 348,82	*z*)
	Buitenzorg—Soekaboemi. *x*)	Id.	12 Juni 1898	4 400,—		
III.	Soekaboemi, Tjiandjoer en Bandoeng. *x*)	Preanger Telephoonmaatschappij te Bandoeng. *aa*)	15 Juli 1898	13 530,—	798,60	
				Totaal	f 95 594,—	f 55 460,49
				Id. sub I	. . . . . .	58 434,84½
				Totaal-generaal	. . . . . .	f 113 895,33½

t) De cijns aan den lande bedraagt 75 % van de bruto-ontvangsten voor gesprekken, nadat hiervan 10 % per jaar van het vastgesteld aanlegkapitaal der lijn is afgetrokken.

u) Aan de Intercommunale Telephoonmaatschappij is bij Gouv. Bt. 6 Dec. 1901 n°. 10 tot wederopzeggens vergunning verleend om van de in exploitatie gebrachte telephoonverbinding tusschen Batavia, Cheribon, Tegal, Pekalongan, Semarang en Soerabaja gebruik te maken voor het overbrengen van telephoonberichten (phonogrammen) tusschen die plaatsen onderling. De Maatschappij is daarbij, ten aanzien van de behandeling van die berichten, onderworpen aan de bepalingen van het reglement voor den telegraafdienst in Nederlandsch-Indië, met uitzondering van die, betrekking hebbende op het buitenlandsch verkeer en van enkele artikelen, welke op den telephoondienst niet van toepassing beheoeten te zijn, dan wel voor dien dienst behoorden gewijzigd te worden. Ten opzichte van de opbrengst is daarbij bepaald, dat de naar het woordental geheven bedragen der berichten onder de ingevorderde gelden worden gerekend, waarover de cijns van 75 % aan den lande is verschuldigd. De phonogrammendienst is op 10 December 1901 ingevoerd.

v) Voor deze verbinding is tot wederopzeggens vergunning verleend om gebruik te maken van de bestaande lijn Batavia—Semarang.

w) Als voren wat betreft de bestaande lijn Batavia–Semarang–Soerabaja.

x) Nadat bij Gouv. Bt. 8 Febr. 1897 n°. 22 er in was toegestemd om de sub II vermelde intercommunale lijnen met elkander in aansluiting te brengen, volgde bij Gouv. Bt. 4 Juni 1899 n°. 1 de vergunning om ze te doen aansluiten aan de sub III bedoelde geleiding.

ij) Aan de Buitenzorgsche Intercommunale Telephoonmaatschappij is bij Gouv. Bt. 10 Oct. 1902 n°. 9 tot wederopzeggens vergunning verleend om van de in exploitatie gebrachte telephoonverbinding tusschen Batavia, Buitenzorg en Soekaboemi gebruik te maken voor het overbrengen van telephoonberichten (phonogrammen) tusschen die plaatsen onderling, op dezelfde voorwaarden als voor de in noot *u* bedoelde vergunning. De phonogrammendienst is op 16 November 1903 ingevoerd.

z) Zie noot *x* van bijlage W van K. V. 1903.

aa) Aan de Preanger Telephoonmaatschappij is bij Gouv. Bt. 12 April 1902 n°. 22 tot wederopzeggens vergunning verleend om van de in exploitatie gebrachte telephoonverbinding tusschen Soekaboemi, Tjiandjoer en Bandoeng gebruik te maken voor het overbrengen van telephoonberichten (phonogrammen) tusschen die plaatsen onderling, op dezelfde voorwaarden als voor de vergunningen, bedoeld in noot *u*. De dienst was echter op 1 April 1904 nog niet ingevoerd.

Bijlage IJ.

(Zie hoofdstuk L, afd. III, § 5, van het verslag.)

OVERZICHTEN

BETREFFENDE DEN

POSTSPAARBANKDIENST

in NEDERLANDSCH-INDIË

OVER

1903.

I. Overzicht per maand van de in de postspaarbank ingelegde en terugbetaalde bedragen. *a*)

MAANDEN.	Ingelegd bedrag.			Terugbetaald bedrag. *b*)			Voordeelig saldo.		
	Java en Madoera.	Buitenbezittingen.	Totaal.	Java en Madoera.	Buitenbezittingen.	Totaal.	Java en Madoera.	Buitenbezittingen.	Totaal.
1903.									
Januari.	f 216 275	f 60 670	f 276 945	f 162 864	f 21 819	f 184 683	f 53 411	f 38 851	f 92 262
Februari	203 550	65 778	269 328	147 992	32 341	180 333	55 558	33 437	88 995
Maart	214 218	69 946	284 164	220 041	29 968	250 009	— 5 823	39 978	34 155
April.	214 789	66 254	281 043	186 012	38 466	224 478	28 777	27 788	56 565
Mei	213 161	72 051	285 212	200 567	38 743	239 310	12 594	33 308	45 902
Juni.	223 928	55 856	279 784	220 919	34 467	255 386	3 009	21 389	24 398
Juli.	244 692	73 364	318 056	183 785	35 148	218 933	60 907	38 216	99 123
Augustus	200 214	61 736	261 950	186 853	36 342	223 195	13 361	25 394	38 755
September.	224 510	74 951	299 461	178 069	30 124	208 193	46 441	44 827	91 268
October.	218 378	83 048	301 426	168 079	32 619	200 698	50 299	50 429	100 728
November.	206 352	77 801	284 153	177 932	30 636	208 568	28 420	47 165	75 585
December.	220 035	74 331	294 366	230 048	37 156	267 204	— 10 013	37 175	27 162
Totalen. . .	f2 600 102	f 835 786	f3 435 888	f2 263 161	f 397 829	f2 660 990	f 336 941	f 437 957	f 774 398

RECAPITULATIE OVER HET TIJDVAK 1 JULI 1898 (DATUM VAN OPENING DER SPAARBANK) — ULT. DECEMBER 1903.

1 Juli 1898 — ult. Dec. 1900	f4 613 563	f1 061 150	f5 674 713	f2 495 631	f 379 182	f2 874 813	f2 117 932	f 681 968	f2 799 900
1901	2 064 652	547 420	2 612 072	1 796 065	307 419	2 103 484	268 587	240 001	508 588
1902	2 314 557	677 026	2 991 583	2 165 028	375 260	2 540 288	149 529	301 766	451 295
1903	2 600 102	835 786	3 435 888	2 263 161	397 829	2 660 990	336 941	437 957	774 898
	f11 592 874	f3 121 382	f14 714 256	f8 719 885	f1 459 690	f10 179 575	f2 872 989	f1 661 692	*c*) f4534 681

II. Overzicht per gewest betreffende de in 1903 uitgegeven en afbetaalde spaarbankboekjes en van het aantal en bedrag der ingelegde en terugbetaalde sommen.

GEWESTEN.	Spaarbankboekjes.						Inlagen.		Terugbetalingen.	
	Uitgegeven.			Afbetaald.						
	Europeanen en gelijkgestelden.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Europeanen en gelijkgestelden.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Aantal.	Bedrag. *a*)	Aantal.	Bedrag. *a*)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
JAVA EN MADOERA.										
Bantam.	38	29	2	18	17	1	499	f 24 863	186	f 14 754
Batavia	1·146	277	64	671	140	32	11 623	783 893	8 118	841 852
Preanger Regentschappen.	342	169	12	172	55	6	3 827	258 239	2 304	224 723

a) De sommen zijn afgerond in volle guldens.

b) Onder de terugbetaalde sommen is ook begrepen de uitgekeerde rente aan die inleggers, die het geheele bedrag van hun tegoed opvorderden. Die rente bedroeg over het 2de halfjaar 1898 f 35,06, over 1899 f 2237,81, over 1900 f 3733,67, over 1901 f 4949,52, over 1902 f 5621,65 en over 1903 f 6331,96, of te zamen f 22 909,67.

c) Daar onder de terugbetalingen was begrepen wegens tot ult. 1903 aan inleggers *uitgekeerde* rente op *geheel afbetaalde* boekjes (zie noot *b*) f 22 909,67, was feitelijk het *wegens inlagen* terugbetaalde zooveel kleiner en bleef derhalve ook zooveel meer ingelegd. Bovendien beliep de *bijgeschreven* rente over het 2de halfjaar 1898 f 3648,76, over 1899 f 28 431,76, over 1900 f 50 316,60, over 1901 f 62 362,24, over 1902 f 74 689,30 en over 1903 f 90 950,54, of te zamen f 310 399,20, zoodat op ult. 1903 het tegoed der inleggers bedroeg f 4 534 680 + 22 910 + 310 399 = f 4 867 989.

GEWESTEN.	Spaarbankboekjes.						Inlagen.		Terugbetalingen.	
	Uitgegeven.			Afbetaald.						
	Europeanen en gelijkgestelden.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Europeanen en gelijkgestelden.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Aantal.	Bedrag. a)	Aantal	Bedrag. a)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Cheribon	49	27	9	16	15	1	751	f 33 029	290	f 21 349
Pekalongan	78	24	3	39	15	3	990	61 048	457	41 254
Semarang	403	174	17	252	49	6	4 364	227 433	2 517	212 349
Rembang	50	28	„	34	39	„	667	43 228	326	28 015
Soerabaja	343	63	13	146	28	6	3 404	249 304	2 236	196 925
Pasoeroean	273	57	8	173	150	2	2 659	205 748	1 965	180 515
Besoeki	61	12	„	35	11	3	617	53 414	252	39 071
Banjoemas	66	79	4	30	28	2	1 096	48 098	413	30 958
Kedoe	286	126	8	178	73	17	3 587	224 682	2 058	179 531
Djokjakarta	127	27	1	56	11	„	1 518	94 463	580	63 431
Soerakarta	117	167	3	62	102	„	1 807	98 311	687	73 024
Madioen	62	97	1	46	26	4	1 240	75 675	522	38 101
Kediri	128	38	2	37	6	2	1 296	92 597	492	57 995
Madoera	28	13	2	20	4	1	510	26 076	184	19 315
Totalen voor Java en Madoera.	3 597	1 407	149	1 985	769	86	40 455	f2 600 101	23 587	f2 263 162
BUITENBEZITTINGEN.										
Sumatra's Westkust	285	399	26	190	159	9	4 777	f 156 264	2 276	f 124 072
Benkoelen	50	17	4	24	14	„	434	18 982	110	5 443
Lampongsche Districten	15	4	2	6	3	„	146	14 281	67	10 152
Palembang	114	97	8	86	31	1	1 376	94 710	600	39 584
Oostkust van Sumatra	85	53	3	39	11	2	918	80 661	331	37 344
Atjèh en onderhoorigheden	251	53	12	106	37	„	2 218	129 830	790	60 410
Riouw en onderhoorigheden	17	22	„	13	8	„	361	20 087	148	10 675
Banka	16	41	6	12	21	2	605	18 197	231	8 141
Billiton	12	15	„	„	10	1	310	5 789	66	2 453
Westerafdeeling van Borneo	58	70	3	22	19	„	810	38 055	304	11 230
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	117	57	6	43	17	„	1 200	103 101	377	39 539
Celebes en onderhoorigheden	62	56	2	41	23	„	1 019	57 346	441	20 419
Menado	24	10	2	1	5	„	212	21 278	78	7 300
Amboina	53	18	5	28	13	„	454	40 197	201	14 983
Ternate	23	34	1	15	8	„	420	17 552	46	1 985
Timor en onderhoorigheden	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Bali en Lombok	7	9	1	4	8	„	165	19 457	54	4 098
Totalen voor de buitenbezittingen.	1 189	955	81	630	387	15	15 425	f 835 787	6 120	f 397 828
„ „ Java en Madoera.	3 597	1 407	149	1 985	769	86	40 455	2 600 101	23 587	2 263 162
Totalen-generaal.	4 786	2 362	230	2 615	1 156	101	55 880	f3 435 888	29 707	f2 660 990

GEWESTEN.	Spaarbankboekjes.						Inlagen.		Terugbetalingen.	
	Uitgegeven.			Afbetaald.						
	Europeanen en gelijkgestelden.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Europeanen en gelijkgestelden.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Aantal.	Bedrag. *a*)	Aantal.	Bedrag. *a*)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
RECAPITULATIE OVER HET TIJDVAK 1 JULI 1898 — ULT. DECEMBER 1903.										
1 Juli 1898 — 31 Dec. 1900. . . .	15 391	9 874	769	2 660	958	89	114 862	f 5 674 712	34 634	f 2 874 812
1901. . . .	4 809	2 708	186	2 252	1 173	74	53 366	2 612 073	24 210	2 103 485
1902. . . .	4 961	2 182	218	2 587	1 164	83	53 123	2 991 582	27 425	2 540 288
1903. . . .	4 786	2 362	230	2 615	1 156	101	55 880	3 435 888	29 707	2 660 990
	29 947	17 126	1 403	10 114	4 451	347		f 14 714 255		f 10 179 575
	48 476			14 912						
	Aantal spaarbankboekjes op ult. December 1903 nog in omloop: 33 564.						Alzoo tot ult. December 1903 meer ingelegd dan terugbetaald *d*) f 4 534 680			

III. Rangschikking van het aantal inleggers naar het bedrag van hun tegoed volgens den toestand op 31 December 1903.

	Aantal inleggers met een tegoed van:								
	minder dan f 1.	f 1 en daarboven tot f 10.	f 10 en daarboven tot f 100.	f 100 en daarboven tot f 300.	f 300 en daarboven tot f 600.	f 600 en daarboven tot f 900.	f 900 en daarboven tot f 1200.	f 1200 en daarboven.	Totalen.
Europeanen	1 314	6 487	5 092	2 765	1 622	818	778	957	19 833
Inlanders.	2 130	7 475	2 179	531	187	68	63	42	12 675
Vreemde oosterlingen. . . .	127	510	272	86	30	8	6	17	1 056
Totalen. . .	3 571	14 472	7 543	3 382	1 839	894	847	1 016	33 564

IV. Rangschikking van het aantal inleggers op ult. 1903 naar hun maatschappelijken stand of beroep.

	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Vereenigingen en dergelijke.
Europeanen.				
Ambtenaren en beambten in 's lands dienst.	2 823	164	. . . . .	. . . . .
Officieren.	717	. . . . .	. . . . .	. . . . .
Mindere militairen (waaronder de militaire pupillen).	3 941	. . . . .	„	. . . . .
Burgerlijke gepensionneerden.	85	„	. . . . .	. . . . .
Militaire gepensionneerden en gegageerden.	136	. . . . .	. . . . .	. . . . .
Particulieren, die een zelfstandig beroep of bedrijf uitoefenen, of aan het hoofd staan van maatschappijen of vennootschappen.	246	42	. . . . .	. . . . .

d) Zie noot *c*.

	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Vereenigingen en dergelijke.
Particulieren, in dienst van maatschappijen of vennootschappen, andere dan cultuurmaatschappijen	857	29	.....	.....
Administrateurs en verdere geëmployeerden van landelijke ondernemingen.	836	"	.....	.....
Particulieren, eenige andere betrekking bekleedende.	403	196	.....	.....
Zonder beroep: meerderjarige mannen	451	.....	.....	.....
Zonder beroep: meerderjarige ongehuwde vrouwen	.....	486	.....	.....
Zonder beroep: gehuwde vrouwen en weduwen	.....	2 523	.....	.....
Zonder beroep: kinderen	.....	.....	5 582	.....
Vereenigingen, stichtingen en fondsen	.....	.....	.....	316
	10 495	3 440	5 582	316
		19 833		

Inlanders.

	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Vereenigingen en dergelijke.
Ambtenaren en hoofden in 's lands dienst	629	.....	.....	.....
Beambten in 's lands dienst	2 065	.....	.....	.....
Desahoofden en leden van desabesturen.	2 268	.....	.....	.....
Geestelijken, niet begrepen onder de voorafgaande categorie.	76	.....	.....	.....
Militairen.	2 799	.....	.....	.....
Gepensionneerden en gegageerden.	28	.....	.....	.....
Particulieren, die eenig beroep of bedrijf uitoefenen: *a.* zelfstandig	431	44	.....	.....
Particulieren, die eenig beroep of bedrijf uitoefenen: *b.* in dienst van anderen	1 322	23	.....	.....
Huisbedienden.	485	679	.....	.....
Zonder beroep	358	280	1 183	.....
Vereenigingen, stichtingen en fondsen	.....	.....	.....	5
	10 461	1 026	1 183	5
		12 675		

Vreemde oosterlingen.

	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Vereenigingen en dergelijke.
Hoofden.	14	.....	.....	.....
Beambten in 's lands dienst.	106	.....	.....	.....
Particulieren, die eenig beroep of bedrijf uitoefenen: *a.* zelfstandig	388	21	.....	.....
Particulieren, die eenig beroep of bedrijf uitoefenen: *b.* in dienst van anderen	234	"	.....	.....
Huisbedienden	14	23	.....	.....
Zonder beroep	62	61	126	.....
Vereenigingen, stichtingen en fondsen	.....	.....	.....	7
	818	105	126	7
		1 056		

Bijlage Z.

(Zie hoofdstuk L, afd. IV, van het verslag.)

OVERZICHT van de tot ult. Maart 1904 verleende vergunningen tot het aanleggen en exploiteeren van electrische geleidingen in Nederlandsch-Indië, voor zooveel op dien datum nog van kracht. *a*)

A. Op ult. 1903 in exploitatie zijnde vergunningen.

Doorloopend nummer.	Plaatsen, tot welke de vergunningen betrekking hebben.	Namen der concessionarissen. *b*)	De vergunning heeft ten doel	De vergunning is verleend voor den tijd van	De vergunning is in exploitatie gebracht op onderstaande datum.	*Aanteekeningen.*
1	Hoofdplaats Batavia.	Nederl.-Indische Electriciteits-maatschappij, te Amsterdam.	Electrische verlichting en krachtsoverbrenging.	30 jaar.	1 Juli 1897.	
2	Hoofdplaats Soerakarta.	Solosche Electriciteits-maatschappij, te Batavia.	id.	id.	15 Mei 1902.	
3	Hoofdplaats Medan (Oostkust van Sumatra).	Electriciteit-maatschappij „Medan", te Amsterdam.	Electrische verlichting.	id.	1 April 1899.	

B. Op ult. Maart 1904 nog niet in exploitatie gebrachte vergunningen.

Doorloopend nummer.	Plaatsen, tot welke de vergunningen betrekking hebben.	Namen der concessionarissen. *b*)	De vergunning heeft ten doel	De vergunning is verleend den *c*)	De vergunning is verleend voor den tijd van	De vergunning is aanvaard *c*)	De vergunning moet in exploitatie zijn gebracht binnen *d*)	*Aanteekeningen.*
1	Afdeelingshoofdplaats Buitenzorg (Batavia).	H. D. P. Huizer.	Electrische verlichting en krachtsoverbrenging.	1 Januari 1901.	30 jaar.	30 Januari 1903.	2 jaar na de aanvaarding van de vergunning.	De termijn, waarbinnen een ernstig begin moet worden gemaakt met den aanleg der geleidingen, is verlengd tot ult. Dec. 1904 (Gouv. Bt. Jan. 1904 n°. 16).
2	Hoofdplaats Bandoeng en Tjimahi en omstreken (Preanger Regentschappen).	H. R. Du Mosch.	id.	16 Maart 1902.	id.	15 Maart. 1903.	id.	
3	Hoofdplaats Semarang en omstreken.	Mr. J. Schoutendorp.	id.	19 Febr. 1904.	id.	—	id.	
4	Hoofdplaats Padang en omstreken.	Id.	id.	22 Januari 1904.	id.	—	id.	
5	Hoofdplaats Tandjoeng Pinang (Riouw en onderhoorigheden).	E. van Angelbeek.	id.	22 Januari 1904.	id.	—	id.	

a) Al de in dit overzicht vermelde vergunningen — welke geen betrekking hebben op geleidingen voor electrische tramwegen — zijn verleend op den voet der algemeene bepalingen in Ind. St. 1890 n°. 190, juncto 1895 n°. 121 en 1897 n°. 69.

b) In sommige gevallen zijn de vergunningen door de oorspronkelijke houders, onder goedkeuring van de Regeering, aan andere personen of naamlooze vennootschappen overgedragen. Hier worden alleen de concessionarissen vermeld, die op ult. Maart 1904 in het bezit der vergunning waren.

c) Tenzij verlenging van de termijnen wordt toegestaan, moeten de vergunningen worden aanvaard binnen één jaar, nadat zij zijn verleend, en moet binnen zes maanden na de aanvaarding met den aanleg van de geleiding een ernstig begin zijn gemaakt.

d) Deze termijn wordt bij elke vergunning naar omstandigheden geregeld.

Bijlage AA.

(Zie hoofdstuk M, afd. I, § 2, van het verslag.)

OVERZICHT van de in 's LANDS KASSEN in Nederlandsch-Indië aanwezige BETAALMIDDELEN bij het einde van elke maand van 1903.

TIJDSTIPPEN.	Bank-papier.	Zilveren munt.		Koperen munt.	TOTAAL.
		Standpenningen. a)	Pasmunt.		
1903.					
31 Januari.					
Op Java en Madoera.	f 2 478 030	f 2 243 199	f 457 583	f 1 457 024	f 6 635 836
In de buitenbezittingen	2 376 910	4 264 359	215 407	97 800	6 954 476
	f 4 854 940	f 6 507 558	f 672 990	f 1 554 824	f 13 590 312
28 Februari.					
Op Java en Madoera.	f 2 890 205	f 2 143 825	f 426 973	f 1 458 039	f 6 919 042
In de buitenbezittingen	2 692 400	4 488 443	212 973	102 182	7 495 998
	f 5 582 605	f 6 632 268	f 639 946	f 1 560 221	f 14 415 040
31 Maart.					
Op Java en Madoera.	f 2 426 005	f 1 999 405	f 417 575	f 1 473 820	f 6 316 805
In de buitenbezittingen	2 688 070	4 732 188	215 282	104 993	7 740 533
	f 5 114 075	f 6 731 593	f 632 857	f 1 578 813	f 14 057 338
30 April.					
Op Java en Madoera.	f 2 732 920	f 2 287 588	f 472 162	f 1 534 740	f 7 027 410
In de buitenbezittingen	2 645 470	4 580 148	169 400	101 912	7 496 930
	f 5 378 390	f 6 867 736	f 641 562	f 1 636 652	f 14 524 340
31 Mei.					
Op Java en Madoera.	f 3 027 105	f 2 440 957	f 416 755	f 1 501 748	f 7 386 565
In de buitenbezittingen	2 446 035	4 263 246	176 993	98 842	6 985 116
	f 5 473 140	f 6 704 203	f 593 748	f 1 600 590	f 14 371 681
30 Juni.					
Op Java en Madoera.	f 3 401 980	f 2 628 857	f 407 822	f 1 317 545	f 7 756 204
In de buitenbezittingen	2 582 330	4 396 611	176 678	107 249	7 262 868
	f 5 984 310	f 7 025 468	f 584 500	f 1 424 794	f 15 019 072
31 Juli.					
Op Java en Madoera.	f 3 687 525	f 2 653 828	f 538 919	f 1 144 504	f 8 024 806
In de buitenbezittingen	2 765 410	4 415 503	184 354	109 228	7 474 495
	f 6 452 935	f 7 069 331	f 723 303	f 1 253 732	f 15 499 301
31 Augustus.					
Op Java en Madoera.	f 4 044 465	f 2 807 315	f 475 571	f 1 004 845	f 8 332 196
In de buitenbezittingen	2 658 305	4 321 658	184 395	106 684	7 271 042
	f 6 702 770	f 7 128 973	f 659 966	f 1 111 529	f 15 603 238
30 September.					
Op Java en Madoera	f 3 024 160	f 3 074 683	f 586 474	f 1 045 306	f 7 730 623
In de buitenbezittingen	2 779 725	4 071 536	203 803	104 033	7 159 097
	f 5 803 885	f 7 146 219	f 790 277	f 1 149 339	f 14 889 720
31 October.					
Op Java en Madoera.	f 3 681 245	f 2 999 725	f 943 293	f 982 683	f 8 606 946
In de buitenbezittingen	2 854 575	3 869 845	247 341	104 323	7 076 084
	f 6 535 820	f 6 869 570	f 1 190 634	f 1 087 006	f 15 683 030
30 November.					
Op Java en Madoera.	f 4 588 275	f 3 052 635	f 869 321	f 938 928	f 9 449 159
In de buitenbezittingen	2 943 780	5 221 414	298 711	119 743	8 583 648
	f 7 532 055	f 8 274 049	f 1 168 032	f 1 058 671	f 18 032 807
31 December.					
Op Java en Madoera.	f 4 214 830	f 3 003 188	f 728 502	f 1 031 810	f 8 978 330
In de buitenbezittingen	2 983 920	5 545 602	315 549	114 322	8 959 393
	f 7 198 750	f 8 548 790	f 1 044 051	f 1 146 132	f 17 937 723

a) Onder de bedragen aan zilveren standpenningen is ook begrepen de waarde der in sommige landskassen aanwezige sovereigns, tienguldenstukken en dollars. Op ult. December 1903 was aan sovereigns aanwezig bij 's lands kas te Batavia voor f 75 250, bij die te Soerabaja voor f 6655 en bij die te Merauke (Zuid-Nieuw-Guinea) voor f 7817 en aan gouden tienguldenstukken bij 's lands kas te Salatiga voor f 500 en bij die te Poerworedjo voor f 100. Dollars waren op dien datum niet aanwezig.

Bijlage AA.

(Zie hoofdstuk M, afd. I, § 2, van het verslag.)

OVERZICHT van de in 's LANDS KASSEN in Nederlandsch-Indië aanwezige BETAALMIDDELEN bij het einde van elke maand van 1903.

TIJDSTIPPEN.	Bank-papier.	Zilveren munt.		Koperen munt.	TOTAAL.
		Standpenningen. a)	Pasmunt.		
1903.					
31 Januari.					
Op Java en Madoera.	f 2 478 030	f 2 243 199	f 457 583	f 1 457 024	f 6 635 836
In de buitenbezittingen	2 376 910	4 264 359	215 407	97 800	6 954 476
	f 4 854 940	f 6 507 558	f 672 990	f 1 554 824	f 13 590 312
28 Februari.					
Op Java en Madoera.	f 2 890 205	f 2 143 825	f 426 973	f 1 458 039	f 6 919 042
In de buitenbezittingen	2 692 400	4 488 443	212 973	102 182	7 495 998
	f 5 582 605	f 6 632 268	f 639 946	f 1 560 221	f 14 415 040
31 Maart.					
Op Java en Madoera.	f 2 426 005	f 1 999 405	f 417 575	f 1 473 820	f 6 316 805
In de buitenbezittingen	2 688 070	4 732 188	215 282	104 993	7 740 533
	f 5 114 075	f 6 731 593	f 632 857	f 1 578 813	f 14 057 338
30 April.					
Op Java en Madoera.	f 2 732 920	f 2 287 588	f 472 162	f 1 534 740	f 7 027 410
In de buitenbezittingen	2 645 470	4 580 148	169 400	101 912	7 496 930
	f 5 378 390	f 6 867 736	f 641 562	f 1 636 652	f 14 524 340
31 Mei.					
Op Java en Madoera.	f 3 027 105	f 2 440 957	f 416 755	f 1 501 748	f 7 386 565
In de buitenbezittingen	2 446 035	4 263 246	176 993	98 842	6 985 116
	f 5 473 140	f 6 704 203	f 593 748	f 1 600 590	f 14 371 681
30 Juni.					
Op Java en Madoera.	f 3 401 980	f 2 628 857	f 407 822	f 1 317 545	f 7 756 204
In de buitenbezittingen	2 582 330	4 396 611	176 678	107 249	7 262 868
	f 5 984 310	f 7 025 468	f 584 500	f 1 424 794	f 15 019 072
31 Juli.					
Op Java en Madoera.	f 3 687 525	f 2 653 828	f 538 919	f 1 144 504	f 8 024 806
In de buitenbezittingen	2 765 410	4 415 503	184 354	109 228	7 474 495
	f 6 452 935	f 7 069 331	f 723 303	f 1 253 732	f 15 499 301
31 Augustus.					
Op Java en Madoera.	f 4 044 465	f 2 807 315	f 475 571	f 1 004 845	f 8 332 196
In de buitenbezittingen	2 658 305	4 321 6[illegible]8	184 395	106 684	7 271 042
	f 6 702 770	f 7 128 973	f 659 966	f 1 111 529	f 15 603 238
30 September.					
Op Java en Madoera.	f 3 024 160	f 3 074 683	f 586 474	f 1 045 306	f 7 730 623
In de buitenbezittingen	2 779 725	4 071 536	203 803	104 033	7 159 097
	f 5 803 885	f 7 146 219	f 790 277	f 1 149 339	f 14 889 720
31 October.					
Op Java en Madoera.	f 3 681 245	f 2 9[illegible]9 725	f 943 293	f 982 683	f 8 606 946
In de buitenbezittingen	2 854 575	3 869 845	2[illegible]7 341	104 323	7 076 084
	f 6 535 820	f 6 869 570	f 1 190 634	f 1 087 006	f 15 683 030
30 November.					
Op Java en Madoera.	f 4 588 275	f 3 052 635	f 869 321	f 938 028	f 9 449 159
In de buitenbezittingen	2 943 780	5 221 414	298 711	119 743	8 583 648
	f 7 532 055	f 8 274 049	f 1 168 032	f 1 058 671	f 18 032 807
31 December.					
Op Java en Madoera.	f 4 214 830	f 3 003 188	f 728 502	f 1 031 810	f 8 978 330
In de buitenbezittingen	2 983 920	5 545 602	315 549	114 322	8 959 393
	f 7 198 750	f 8 548 790	f 1 044 051	f 1 146 132	f 17 937 723

a) Onder de bedragen aan zilveren standpenningen is ook begrepen de waarde der in sommige landskassen aanwezige sovereigns, tienguldenstukken en dollars. Op ult. December 1903 was aan sovereigns aanwezig bij 's lands kas te Batavia voor f 75 250, bij die te Soerabaja voor f 6655 en bij die te Merauke (Zuid-Nieuw-Guinea) voor f 7817 en aan gouden tienguldenstukken bij 's lands kas te Salatiga voor f 500 en bij die te Poerworedjo voor f 100. Dollars waren op dien datum niet aanwezig.

Bijlage BB.

(Zie hoofdstuk M, afd. I, § 3, van het verslag.)

ALGEMEEN OVERZICHT

VAN DE OPBRENGST, ENZ.

DER IN

1903

voor gouvernementsrekening in Nederland

VERKOCHTE PRODUCTEN.

PRODUCTEN.	IN VEILING VERKOCHTE HOEVEELHEDEN. a)			TOTALE OPBRENGST. b)		
	Bruto gewicht bij afscheep. — Pikols.	Bruto gewicht hier te lande. — Kilogrammen.	Uitgeleverd netto gewicht. — Kilogrammen.	Veilingsprijs met bijberekening van de door de koopers te vergoeden 1 °/₀ veilingskosten c), doch na aftrekking van het rabat voor contante betaling (1½ °/₀ voor koffie en tin en 1 °/₀ voor kinabast).	Onkosten. (Alleen die op de afscheping, het vervoer en den verkoop gevallen.)	Zuiver bedrag.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Koffie { Java	134 532^{77}	8 312 289^{5}	8 117 781^{5}	f 4 383 941,94	f 468 713,82	f 3 915 228,12
Koffie { Menado	600	36 826	35 926	49 512,67^{5}	3 687,25	45 825,42^{5}
	e) 135 132^{77}	8 349 115^{5}	8 153 707^{5}	f 4 433 454,61^{5}	f 472 401,07	f 3 961 053,54^{5}
Banka-tin [1])	f) 250 085^{33}	—	15 418 188	f 23 410 173,89	f 1 033 015,45^{5}	f 22 377 158,43^{5}
Kinabast	g) 398 237 (netto K.G.)	—	h) 401 141^{85}	i) f 303 106,92	f 32 887,45^{5}	f 270 219,46^{5}
				f 28 146 735,42^{5}	m) f 1 538 303,98	f 26 608 431,44^{5}

[1]) Bovendien is in veiling verkocht (te Amsterdam) eene hoeveelheid van 12 408 K.G., verkregen door raffineering hier te lande van uit Banka herwaarts gezonden tinslakken. De zuivere opbrengst bedroeg f 16 616,56, of f 66,95^{85} per 50 K.G.

a) De veilingen vonden als gewoonlijk plaats te Amsterdam en te Rotterdam. Te Amsterdam zijn verkocht 76 399^{88} pikol koffie, 134 196^{54} pikol Banka-tin en al de kinabast, zoodat de veilingen te Rotterdam bestonden uit 58 732^{89} pikol koffie en 115 888^{79} pikol Banka-tin.
Naar de opslagplaatsen waren de verkochte hoeveelheden verdeeld als volgt:

Plaatsen van opslag.	Geveild te Amsterdam.			Geveild te Rotterdam.			Totalen.		
	Koffie.	Banka-tin.	Kinabast.	Koffie.	Banka-tin.	Kinabast.	Koffie.	Banka-tin.	Kinabast.
	Pikols.	Pikols.	K.G.	Pikols	Pikols	K.G.	Pikols.	Pikols.	K.G.
Amsterdam	44 063^{28}	67 845^{91}	398 237	23 373^{48}	57 591^{60}	„	67 436^{76}	125 437^{51}	398 237
Rotterdam	32 336^{60}	56 055^{82}	„	35 359^{41}	46 655^{49}	„	67 696^{01}	102 711^{01}	„
Schiedam	„	6 871^{08}	„	„	„	„	„	6 871^{08}	„
Dordrecht	„	3 424^{03}	„	„	4 793^{64}	„	„	8 217^{67}	„
Middelburg	„	„	„	„	6 848^{06}	„	„	6 848^{06}	„
	76 399^{88}	134 196^{54}	398 237	58 732^{89}	115 888^{79}	„	135 132^{77}	250 085^{33}	398 237

b) De onder dit hoofd vermelde sommen hebben betrekking tot de in *veiling* verkochte hoeveelheden.
Met inbegrip van hetgeen in de verantwoording der Handelmaatschappij nog eene plaats had te vinden betreffende ontvangsten en uitgaven ter zake van door zeeramp als anderszins te min of in beschadigden staat uitgeleverde — en daarom buiten de veilingen gebleven — Java-koffie was over 1903 aan bruto ontvangsten te verantwoorden f 482,95 *meer*, aan onkosten f 10,84 *meer* en derhalve aan netto ontvangsten f 472,11 *meer* dan de sommen genoemd in de kolommen 5, 6 en 7 van dit overzicht.

c) Door de koopers is als vergoeding voor veilingskosten voldaan: voor koffie f 44 520,53, voor Banka-tin f 235 277,90 en voor kinabast f 3 026,77 of in het geheel f 282 825,20.

d) De spillage, met inbegrip van de aan de koopers tegoedgedaan wordende tarra der balen (1½ K.G per baal), ontstaat bij het afschepen en inladen in Indië, en verder bij lossing, steken van monsters, opslag in de pakhuizen en uitslag bij aflevering. Voor kinabast wordt als tarra aangenomen hetgeen daarvoor in Indië op de balen of kisten of op de Indische wichtnota's is vermeld.

e) De in veiling verkochte Java-koffie was afkomstig uit de oogsten van 1899, 1900, 1901, 1902 en 1903 en wel tot de volgende hoeveelheden: 2500, 500, 4143 75 065^{58} en 52 324^{19} pikol; de verkochte Menado-koffie (600 pikol) was van den oogst 1899.

f) Van de gedurende 1903 in veiling gebrachte hoeveelheden Banka-tin waren van Banka op Java aangebracht: 52 452^{93} pikol in 1902 en 197 632^{40} pikol in 1903.

g) Afkomstig uit den oogst van 1902.

h) Hiervan 400 609^{50} K.G. in veiling verkocht en de overige 532^{35} K.G. als monsters verstrekt.

GEMIDDELDE OPBRENGST, berekend over de afgescheepte hoeveelheid (zie kolom 2).				GEMIDDELDE OPBRENGST, berekend over de verkochte netto hoeveelheid (zie kolom 4).				Gemiddelde veilingsprijs.	Aantal netto kilogrammen die elke afgescheepte pikol gemiddeld heeft uitgeleverd. (Zie de kolommen 2 en 4.)	Percentsgewijze berekening der spillage naar reden van 61^{78} kilogram per pikol. *d*)	De afgescheepte hoeveelheden (kolom 2) besloegen de navolgende scheepsruimte (in lasten):
Maatstaf.	Onzuiver bedrag.	Onkosten.	Zuiver bedrag.	Maatstaf.	Onzuiver bedrag.	Onkosten.	Zuiver bedrag.				
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
per bruto pikol	f 32,58^{64}	f 3,48^{40}	f 29,10^{24}	per $^1/_2$ K.G.	f 0,27	f 0,02^{89}	f 0,24^{12}	f 0,27^{14} per $^1/_2$ K.G.	60,34	2,34	4 626^{065}
id.	82,52^{11}	6,14^{54}	76,37^{57}	id.	0,68^{90}	0,05^{13}	0,63^{77}	0,69^{26} " " "	59,88	3,13	23^{634}
	....	....	....		....	....	....	....	....	....	
id.	32,80^{81}	3,49^{58}	29,31^{23}	id.	0,27^{18}	0,02^{89}	0,24^{29}	0,27^{32} " " "	60,34	2,34	
per bruto pikol	f 93,60^{37}	f 4,13^{06}	f 89,47^{31}	per 50 K.G.	f 75,91^{5}	f 3,34^{95}	f 72,56^{5}	f 76,29^{89} per 50 K.G.	61,65	0,16	7 696^{474}
per netto K.G.	f 0,75^{56}	f 0,08^{19}	f 0,67^{36}	per $^1/_2$ K.G.	f 0,37^{78}	f 0,04^{10}	f 0,33^{68}	f 0,37^{78} per $^1/_2$ K.G.	....	*k*)	*l*) 240^{457}
											12 586^{680}

i) Hieronder f 431,32 van verstrekte monsters.

k) De kinabast heeft *meer* uitgeleverd dan het in Indië opgegeven netto gewicht.

l) De vracht wordt per M^3. berekend. Het opgegeven aantal komt overeen met ruim 933 M^3.

m) De onkosten lieten zich splitsen als volgt (de bedragen zijn afgerond tot volle guldens):

	Koffie.		Banka-tin.		Kinabast.		Totalen.	
Kosten van afscheep in Indië (berekend naar een vast abonnementstarief, bedragende voor koffie en voor tin respectievelijk f 0,20 en f 0,10 per bruto pikol en voor kinabast f 0,10 per 100 K.G. bruto)		f 27 027		f 25 009		f 410		f 52 446
Vracht van Java en Menado naar Nederland en lossingskosten		216 250		226 660		16 132		459 042
Premiën aan de gezagvoerders, bedragende als maximum voor koffie en kinabast f 1 en voor tin f 0,25 per last		4 623		1 924		316		6 863
Premiën voor zee-assurantie (over een verzekerde waarde — volgens de prijzen der producten op de tijdstippen waarop de assurantiën gesloten worden — van f 1 288 124).		1 069		2 600		202		3 871
Zoogenaamde onsplitsbare onkosten hier te lande:								
Kosten bij aanvoer, opslag, sorteering, enz.	f 47 658		f 36 341		f 2 534		f 86 533	
Kosten van surveillance	19		21		"		40	
Pakhuishuren	21 090		3 681		1 971		26 742	
Brandassurantie-premiën.	6 989		8 141		894		16 024	
Veilingskosten	3 585		7 066		565		11 216	
Briefport en telegrammen	122		13		"		135	
		79 463		55 263		5 964		140 690
Courtage van verkoop (voor koffie en kinabast 1 %, voor tin $^1/_2$ %). . .		44 543		117 605		3 027		165 175
Registratierecht en opcenten		32 925		173 762		2 290		208 977
Commissieloon der Nederlandsche Handelmaatschappij (1$^1/_2$ %)		66 501		351 153		4 547		422 201
Avary-gros en particulier		"		79 039		"		79 039
		f 472 401		f 1 033 015		f 32 888		f 1 538 304

Bijlage CC.

(Zie hoofdstuk M, afd. I, § 3, van het verslag.)

OVERZICHT

BETREFFENDE

de in 1903 voor gouvernementsrekening uit Indië verscheepte ladingen

KOFFIE, TIN EN KINABAST

EN

VAN DE DAARVOOR BETAALDE VRACHTEN.

Maand waarin het schip uit Indië vertrokken is.	Beladingen in stoomschepen van de maatschappij „Nederland”.	„Rott. Lloyd”.	KOFFIE. Pikols.		Vracht per last. *a*)	TIN. Pikols.		Vracht per last. *b*)	KINABAST. Pikols.		Vracht per M³. *c*)
1903.											
Januari	"	"	"	"	"	"	"	f 28,80	"	"	"
	"	"	"	"	"	"	"	28,80	"	"	"
	1	"	"	"	"	5745^{03}	"	28,80	"	"	"
	"	1	"	4000	f 45,—	"	3447^{05}	28,80	"	"	"
	1	"	4999^{49}	"	45,—	1723^{52}	"	28,80	"	"	"
	1	"	"	"	"	6894^{10}	"	28,80	"	"	"
	"	1	"	"	"	"	6549^{38}	28,80	"	"	"
Februari	1	"	"	"	"	6894^{10}	"	28,80	"	"	"
	"	1	"	"	"	"	5745^{08}	28,80	"	"	"
	1	"	2000	"	45,—	2872^{54}	"	28,80	"	"	"
	1	"	"	"	"	6894^{10}	"	28,80	"	"	"
	"	1	"	4997^{32}	45,—	"	2872^{54}	28,80	"	"	"
Maart	"	1	"	"	"	"	2872^{54}	28,80	"	"	"
	1	"	"	"	"	4021^{55}	"	28,80	607^{16}	"	f 16,20
	1	"	4894^{61}	"	47,70	2853^{36}	"	28,80	"	"	"
	"	1	"	"	"	"	3447^{05}	28,80	"	"	"
	"	1	"	5000	45,—	"	3447^{05}	28,80	"	"	"
	1	"	"	"	"	4010^{05}	"	28,80	136^{37}	"	16,20
	"	1	"	"	"	"	5706^{72}	28,80	"	"	"
	1	"	4443^{08}	"	45,—	6292^{73}	"	28,80	"	"	"
	1	"	5000	"	45,—	4565^{37}	"	28,80	"	"	"
April	"	1	"	5000	45,—	"	3424^{03}	28,80	"	"	"
	"	1	"	5000	45,—	"	5706^{72}	28,80	"	"	"
	1	"	5000	"	45,—	2853^{36}	"	28,80	1025^{83}	"	16,20
	1	"	10 000	"	42,75 à 45,—	6277^{40}	"	28,80	"	"	"
	1	"	1500	"	45,—	1141^{34}	"	28,80	102^{44}	"	16,20
	"	1	"	"	"	"	3424^{03}	28,80	"	"	"
	1	"	4998^{76}	"	45,—	3424^{04}	"	28,80	"	"	"
Mei	"	1	"	"	"	"	1712^{02}	28,80	"	"	"
	"	1	"	5498^{50}	45,—	"	"	"	"	"	"
	1	"	5000	"	45,—	"	"	"	101^{18}	"	16,20
	1	"	4998^{08}	"	45,—	3424^{03}	"	28,80	"	"	"
	"	1	"	113	45,—	"	3424^{03}	28,80	"	"	"
	"	1	"	3846	45,—	"	3424^{04}	28,80	"	"	"
	1	"	"	"	"	"	"	"	131^{20}	"	16,20

a) Het gewicht komt overeen: voor koffie in balen met 1800 K.G., voor koffie in vaten met 1500, voor legkoffie (in balen) met 1600 en voor koffie in hoornschil met 1200 K.G.

b) Het last tin = 2000 K.G.

c) Het last kinabast (in gewicht overeenkomende met 950 K.G.) = 3883 M³.

Maand waarin het schip uit Indië vertrokken is.	Beladingen in stoomschepen van de maatschappij		KOFFIE.			TIN.			KINABAST.		
	„Nederland".	„Rott. Lloyd".	Pikols.		Vracht per last. *a*)	Pikols.		Vracht per last. *b*)	Pikols.		Vracht per M³. *c*)
Juni.	"	1	"	"	"	"	3195^{76}	f 28,80	"	"	"
	1	"	4085^{97}	"	f 45,—	"	"	"	139^{37}	"	f 16,20
	"	1	"	"	"	"	3424^{03}	28,80	"	"	"
	"	1	"	"	"	"	5706^{72}	28,80	"	"	"
Juli	1	"	"	"	"	3424^{03}	"	28,80	337^{18}	"	16,20
	"	1	"	"	"	"	3424^{03}	28,80	"	"	"
	1	"	"	"	"	2282^{69}	"	28,80	"	"	"
	"	1	"	"	"	"	4793^{64}	28,80	"	"	"
	"	1	"	"	"	"	5706^{72}	28,80	"	"	"
	1	"	"	"	"	2282^{69}	"	28,80	"	"	"
	1	"	"	"	"	2282^{69}	"	28,80	739^{49}	"	16,20
	"	1	"	"	"	"	4565^{38}	28,80	"	"	"
Augustus	1	"	"	"	"	1712^{02}	"	28,80	"	"	"
	1	"	"	"	"	2853^{36}	"	28,80	"	"	"
	"	1	"	"	"	"	4565^{38}	28,80	"	"	"
	"	1	"	"	"	"	4565^{38}	28,80	"	"	"
	1	"	5000	"	45,—	2282^{65}	"	28,80	369^{45}	"	16,20
	1	"	"	"	"	2282^{69}	"	28,80	"	"	"
	"	1	"	"	"	"	4565^{38}	28,80	"	"	"
September	1	"	"	"	"	2282^{69}	"	28,80	"	"	"
	"	1	"	"	"	"	3424^{03}	28,80	"	"	"
	"	1	"	"	"	"	4565^{37}	28,80	"	"	"
	1	"	2000	"	45,—	4565^{38}	"	28,80	714^{13}	"	16,20
	"	1	"	5000	45,—	"	3424^{03}	28,80	"	"	"
	1	"	"	"	"	2282^{69}	"	28,80	"	"	"
October	1	"	"	"	"	1141^{34}	"	28,80	697^{63}	"	16,20
	1	"	3000	"	45,—	"	"	"	"	"	"
	"	1	"	"	"	"	3424^{03}	28,80	"	"	"
	1	"	10000	"	42,75 à 45,—	"	"	"	609^{71}	"	15,39 à 16,20
	1	"	5000	"	42,75 à 45,—	2282^{69}	"	28,80	"	"	"
	"	1	"	5000	45,—	"	"	"	"	"	"
November	"	1	"	"	"	"	2739^{23}	28,80	"	"	"
	1	"	5000	"	45,—	2282^{69}	"	28,80	"	"	"
	"	1	"	4141^{50}	45,—	"	5706^{72}	28,80	"	"	"
	1	"	7000	"	42,75 à 45,—	2282^{69}	"	28,80	"	"	"
	"	1	"	6854^{04}	42,75 à 45,—	"	3424^{03}	28,80	"	"	"
	1	"	5000	"	42,75 à 45,—	2282^{69}	"	28,80	553^{19}	"	16,20

Maand waarin het schip uit Indië vertrokken is.	Beladingen in stoomschepen van de maatschappij „Nederland".	Beladingen in stoomschepen van de maatschappij „Rott. Lloyd".	KOFFIE. Pikols.		KOFFIE. Vracht per last. *a*)	TIN. Pikols.		TIN. Vracht per last. *b*)	KINABAST. Pikols.		KINABAST. Vracht per M³. *c*)
December.	„	1	„	„	„	„	3424^{03}	28,80	„	„	„
	1	„	4998^{34}	„	45,—	5706^{72}	„	28,80	„	„	„
	1	„	10 000	„	45,—	3424^{03}	„	28,80	175^{39}	„	16,20
	„	1	„	„	„	„	3424^{03}	28,80	„	„	„
	1	„	5000	„	45,—	1141^{34}	„	28,80	„	„	„
	„	1	„	3000	45,—	„	1141^{34}	28,80	„	„	„
Stoomvaart-maatschappij „Nederland"	*d*) 40		$118\,918^{83}$ *f*) (3963^{95})			$118\,964^{44}$ ($3\,635^{55}$)			6480^{80} (421^{32})		
Stoomvaart-maatschappij „Rott. Lloyd"		*e*) 36		$57\,450^{36}$ ($1\,915^{12}$)			$134\,411^{54}$ ($4\,108^{35}$)			„	
Totaal beladingen in stoomschepen . . .	76		$176\,369^{19}$ ($5\,879^{07}$)			$253\,375^{93}$ ($7\,743^{90}$)			6480^{80} (421^{32})		

De verschepingen van 1902 *waren aldus verdeeld:*

Stoomvaart-maatschappij „Nederland"	*g*) 40		$52\,116^{05}$ ($1\,737^{20}$)			$97\,866^{25}$ ($2\,990^{79}$)			$7\,206^{92}$ (468^{53})		
Stoomvaart-maatschappij „Rott. Lloyd"		*h*) 38		$58\,683^{49}$ ($1\,956^{32}$)			$74\,751^{07}$ ($2\,284^{42}$)			339^{23} (22^{05})	
Totaal beladingen in stoomschepen . . .	78		$110\,795^{54}$ ($3\,693^{52}$)			$172\,618^{22}$ ($5\,275^{21}$)			$7\,546^{15}$ (490^{58})		

d) Namelijk 25 beladingen in stoomschepen, die in den contractueelen maildienst vertrokken, en 15 beladingen in zoogenaamde tusschenbooten.

e) Als voren 25 en 11.

f) De tusschen ( ) vermelde getallen wijzen het aantal lasten aan.

g) Hieronder 14 beladingen in zoogenaamde tusschenbooten.

h) Als voren 13.

Bijlage DD.

(Zie hoofdstuk M, afd. I, § 4, van het verslag.)

OVERZICHT

BETREFFENDE

DE OPIUMPACHT

over de jaren

1902 en 1903.

I. VERSCHILLENDE OPGAVEN betreffende de

PACHTPERCEELEN. a)	Vastgesteld aantal verkoopplaatsen voor elk der jaren 1902 en 1903.	Aantal kati's *ruw* opium: als maxima toegestaan voor beide jaren.	Aantal kati's *ruw* opium: verstrekt (met inbegrip van het aan de pachters overgegeven aangehaald opium, berekend naar het gewicht in ruwen staat) in 1902.	Aantal kati's *ruw* opium: verstrekt (met inbegrip van het aan de pachters overgegeven aangehaald opium, berekend naar het gewicht in ruwen staat) in 1903.	Door de pachters overgehouden en aan den lande teruggeleverd (het bereid opium herleid naar het gewicht in ruwen staat) op ult. 1902.	Door de pachters overgehouden en aan den lande teruggeleverd (het bereid opium herleid naar het gewicht in ruwen staat) op ult. 1903.	Door de pachters over 1902: A. wegens pachtsom. B. wegens verstrekkingsprijs (à f 30 per kati) van het hun van landswege verstrekte opium (hieronder begrepen het aangehaald opium).
1.	2.	3.	4.	5.	6	7.	8.
			°/o van de toegestane maxima.	°/o van de toegestane maxima.			
Cheribon	11	Lev. 360 Beng. 2 040 — 2 400	Lev. 320 Beng. 1 800 — 2 120 = 88.33	Lev. 215 Beng. 1 155 — 1 370 = 57.08	„	$143\frac{1316}{1600}$	A. f 135 600 B. 63 600 — f 199 200
Tegal.	23	Lev. 1 200 Beng. 2 400 — 3 600	Lev. 530 Beng. 1 500 — 2 030 = 56.39	Lev. 520 Beng. 1 285 — 1 805 = 50.14	„	$25\frac{1512}{1600}$	A. f 228 000 B. 60 900 — 288 900
Pekalongan	33	Lev. 900 Beng. 1 800 — 2 700	Lev. 460 Beng. 1 125 — 1 585 = 58.70	Lev. 325 Beng. 1 080 — 1 405 = 52.04	„	$153\frac{525}{1600}$	A. f 192 000 B. 47 550 — 239 550
Banjoemas	10	Lev. 900 Beng. 2 700 — 3 600	Lev. 595 Beng. 1 855 — 2 450 = 68.06	Lev 620 Beng. 1 860 — 2 480 = 68.89	„	$163\frac{1520}{1600}$	A. f 156 000 B. 73 500 — 229 500
Bagelen	17	Lev. 600 Beng. 1 800 — 2 400	Lev. 275 Beng. 1 100 — 1 375 = 57.30	Lev. 275 Beng. 1 050 — 1 325 = 55.21	„	$141\frac{1174}{1600}$	A. f 144 000 B. 41 250 — 185 250
Kedoe	33	Lev. 900 Beng. 2 700 — 3 600	Lev. 700 Beng 2 425 — 3 125 = 86.81	Lev. 625 Beng. 2 350 — 2 975 = 82.64	„	$250\frac{720}{1600}$	A. f 336 480 B. 93 750 — 430 230
Totalen . . .	127	Lev. 4 860 Beng. 13 440 — 18 300	Lev. 2 880 Beng. 9 805 — 12 685 = 69.32	Lev. 2 580 Beng. 8 780 — 11 360 = 62.07	„	$879\frac{367}{1600}$	A. f 1 192 080 B. 380 550 — f 1 572 630

a) In al de opgegeven pachtperceelen is de pacht laatstelijk afgestaan voor den termijn 1901 t/m 1903. Daar in de pachtvoorwaarden de bepaling was gemaakt, dat de verpachting zou geschieden voor het toenmalig gebied der gewesten, behoeft in dezen staat met de nieuwe administratieve indeeling van Java geen rekening te worden gehouden. Het gebied der opiumregie, die met ingang van 1 Januari 1904 in de residentiën Cheribon, Pekalongan (met inbegrip van Tegal), Banjoemas en Kedoe (met inbegrip van Bagelen) is ingevoerd (Ind. St. 1903 n°. 272), strekt zich thans uit over geheel Java en Madoera.

b) Het voor de behoefte van 1902 verstrekt Levantsch opium kon geheel gevonden worden uit de in 1899 aangebrachte partijen, en kwam den lande te staan op f 9,24⁵ per kati (berekend naar den kostprijs van de successievelijk aangebrachte

opiumpacht op Java, over de jaren 1902 en 1903.

verschuldigd over 1903: A. wegens pachtsom. B. wegens verstrekkingsprijs (à f 30 per kati) van het hun van landswege verstrekte opium (hieronder begrepen het aangehaald opium).	Berekend over het in de kolommen 8 en 9 opgegeven bedrag, kwam het in de kolommen 4 en 5 bedoelde opium (*in ruwen staat*) den pachters alzoo te staan op de hieronder genoemde gemiddelde bedragen per kati:		Voor zooveel op de opgaven der pachters is af te gaan, zou elke kati opium, berekend naar het gewicht *in ruwen staat*, hun den onderstaanden middelprijs per kati hebben opgebracht:		De prijzen per thail ($^1/_{16}$ kati) en per mata ($^1/_{100}$ thail), waarvoor de pachters het *bereid* opium sleten, worden opgegeven gemiddeld te hebben bedragen:				Opbrengst der pacht aan het Gouvernement, na aftrek van het kostende van het opium, derhalve: 1°. pachtsom, en 2°. (wat de door de pachters genomen hoeveelheden betreft) voordeelig verschil tusschen den verstrekkingsprijs en de kosten waarop het opium den lande kwam te staan (berekend naar de in de kolommen 4 en 5 voorkomende cijfers)	
					in 1902		in 1903			
	in 1902	in 1903	in 1902	in 1903.	per thail.	per mata.	per thail.	per mata.	in 1902 *b*)	in 1903. *c*)
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
A. f 135 600 B. 41 100 f 176 700	f 97,50	f 128,97^5	f 152,35	f 151,38	f 12 50	f0,20	f 12,50	f0,20	1°. f 135 600,— 2°. 43 992 60 f 178 592,60	1°. f 135 600,— 2°. 27 824,95 f 163 424,95
A. f 228 000 B. 54 150 282 150	142 31^5	156,31^5	173,05	147,50	12,75	0,18^5	12,75	0,18^5	1°. f 228 000,— 2°. 41 292,65 269 292,65	1° f 228 000,— 2°. 36 939,22^5 264 939,22^5
A. f 192 000 B. 42 150 234 150	151,13	166.51	179,12	173,60^5	14,—	0,18	14,—	0,18	1°. f 192 000,— 2°. 32 267,67^5 224 267,67^5	1°. f 192 000,— 2°. 28 659,12^5 220 659,12^5
A. f 156 000 B. 74 400 230 400	93 26	92.90	125,77	138,78	13 95	0 16^5	13 95	0,20	1°. f 156 000,— 2°. 49 810,95 205 810 95	1°. f 156 000,— 2°. 50 641.60 206 641,60
A. f 144 000 B. 39 750 183 750	134,73	138,67^5	175,—	175,64^5	14,—	0,21	14,—	0,20	1°. f 144 000,— 2°. 27922,12^5 171 922,12^5	1°. f 144 000,— 2°. 26 990,12^5 170 990,12^5
A. f 336 480 B. 89 250 425 730	137,67	143,10	192,65	208,95^5	16,—	0,20	16,—	0,20	1°. f 336 480,— 2°. 63 501,37^5 399 981,37^5	1°. f 336 480,— 2°. 60 609,37^5 397 089,37^5
A. f 1 192 080 B. 340 800 f 1 532 880									1°. f 1 192 080,— 2°. 257 787,37^5 f 1 449 867,37^5	1°. f 1 192 080,— 2°. 231 664,40 f 1 423 744,40

partijen). De winst van den lande op den aan de pachters in rekening gebrachten verstrekkingsprijs van f 30, bedroeg dus f 20,75^5 per kati. Het voor 1902 verstrekt Bengaalsch opium kan gerekend worden voor $^{14}/_{211}$ gedeelte behoord te hebben tot de in 1901 en voor $^{197}/_{211}$ tot de in 1902 aangebrachte hoeveelheden; de winst op deze soort opium kwam te staan op f 30 — f 9,80^5 = f 20,19^5 per kati.

c) Het voor de behoefte van 1903 verstrekt Levantsch opium was voor $^{61}/_{84}$ gedeelte afkomstig van de in 1899 en voor $^{23}/_{84}$ van de in 1900 aangebrachte partijen, waardoor de winst, berekend op de in noot *b* aangegeven wijze, per kati bedroeg f 30 — f 8,69^5 = f 21,30^5. De gemiddelde kostprijs van het Bengaalsch opium, dat gerekend wordt voor $^{29}/_{92}$ gedeelte behoord te hebben tot de in 1902 en voor $^{63}/_{92}$ tot de in 1903 aangeschafte hoeveelheden, was f 9,87^5 per kati, en de winst derhalve f 20,12^5 per kati.

II. STATISTIEK der gedurende 1902 en 1903 in het opiumpachtgebied op Java gedane aanhalingen van opium.

GEWESTEN. a)	1902. Getal aanhalingen. Ruw opium.	Bereid opium.	Totaal.	Aangehaalde hoeveelheden opium (herleid naar het gewicht in ruwen staat). Ka-ti's.	Thails.	Tji's.	Ma-ta's.	1903. Getal aanhalingen. Ruw opium.	Bereid opium.	Totaal.	Aangehaalde hoeveelheden opium (herleid naar het gewicht in ruwen staat). b) Ka-ti's.	Thails.	Tji's.	Ma-ta's.
Cheribon	„	21	21	55	11	2	„	„	23	23	2	9	8	8
Pekalongan	„	25	25	1	5	9	„	„	46	46	5	9	9	8
Banjoemas	„	15	15	„	4	4	4	„	5	5	„	2	„	7
Kedoe	„	149	149	13	14	3	„	„	145	145	4	4	9	$6^2/_5$
Totalen	„	210	210	69	34	18	4	„	219	c) 219	11	24	26	$29^2/_5$

a) De gewesten Cheribon en Banjoemas en de voormalige residentie Bagelen zijn voor een groot deel voor het opium gesloten. Het verbod geldt mede voor enkele gedeelten van Pekalongan en de voormalige residentie Tegal.

b) De aangehaalde hoeveelheid *bereid* opium bedroeg in 1903 ruim 6 kati, in de tabel in rekening gebracht als ruim 12 kati in *ruwen* staat; in 1903 is in de opgegeven gewesten geen ruw opium aangehaald.

c) Hiervan 169 aanhalingen in het pachtgebied en 50 in de verboden kringen.

III. OVERZICHT betreffende de voor de jaren 1902, 1903 en 1904 bedongen pachtsommen ter zake van de opiumpacht in de verschillende gewesten der Buitenbezittingen, met verdere opgaven betreffende de vier gewesten, waar hetzelfde pachtstelsel werkt als op Java.

GEWESTEN.	Tijdvakken, waarvoor de pacht is afgestaan.	PACHTSOMMEN. 1902.	1903.	1904.
*Sumatra's Westkust a)	Eerst voor het tijdvak 1 Jan. 1902 t/m ult. Maart 1904, daarna voor één jaar (1 April 1904 t/m ult. Maart 1905)	f 240 000,—	f 240 000,—	f 159 000,—
*Benkoelen b)	Eerst voor het tijdvak 1 Jan. 1901 t/m ult. Maart 1903, daarna (met inbegrip van de aan de residentie Palembang behoorende contrôle-afdeeling Redjang en Lebong) voor één jaar (1 April 1903 t/m ult. Maart 1904) en vervolgens voor hetzelfde gebied van 1 April 1904 t/m ult. Maart 1907	39 204,—	46 701,—	54 900,—
*Palembang b)	Eerst voor het tijdvak 1 Jan. 1901 t/m ult. Maart 1903, daarna (met uitzondering van de contrôle-afdeeling Redjang en Lebong) voor drie jaren (1 April 1903 t/m ult. Maart 1906)	96 000,—	87 000,—	84 000,—
Oostkust van Sumatra	Eerst voor het tijdvak 1 Jan. 1900 t/m ult. Maart 1902, daarna voor drie jaren (1 April 1902 t/m ult. Maart 1905)	1 780 200,—	1 772 400,—	1 772 400,—
Atjèh en onderhoorigheden	Eerst voor drie jaren (1 April 1901 t/m ult. Maart 1904), daarna (met inbegrip van het landschap Troemōn) voor het tijdvak 1 April 1904 t/m ult. Maart 1907	505 080,—	505 080,—	756 270,—

a) In de met een * aangeduide gewesten werkt hetzelfde pachtstelsel als op Java heeft bestaan, zoodat de hoeveelheden opium, waarover de pachters aldaar mogen beschikken, aan maxima gebonden zijn; zie daaromtrent het slot van noot *f*.

b) Met ingang van 1 April 1903 is de contrôle-afdeeling Redjang en Lebong der residentie Palembang bij het opiumpachtgebied der residentie Benkoelen gevoegd; hare administratieve inlijving bij laatstgenoemd gewest had plaats bij Ord. van 6 Febr. 1904 nº. 20 (Ind. St. nº. 118).
Ondanks de plaats gehad hebbende ontbinding van het pachtcontract voor het tijdvak 1 Jan. 1901 t/m ult. Maart 1903 en de daarna plaats gehad hebbende nadere verpachting voor het resteerend deel van dien termijn, zijn in dit overzicht de oorspronkelijke cijfers behouden, in verband met de aansprakelijkheid van den 1sten pachter voor het nadeelig verschil.

GEWESTEN.	Tijdvakken, waarvoor de pacht is afgestaan.	PACHTSOMMEN. 1902.	1903.	1904.
Riouw en onderhoorigheden	Eerst voor het tijdvak 1 Jan. 1902 t/m ult. Maart 1904, daarna voor drie jaren (1 April 1904 t/m ult. Maart 1907)	f 508 800,—	f 508 800,—	f 518 520,—
Banka	Eerst voor het tijdvak 1 Jan. 1902 t/m ult. Maart 1904, daarna voor één jaar (1 April 1904 t/m ult. Maart 1905)	*g*) 279 114,—	279 114,—	279 145,50
Billiton	Eerst voor het tijdvak 1 Jan. 1901 t/m ult. Maart 1903, daarna voor drie jaren (1 April 1903 t/m ult. Maart 1906)	168 000,—	177 009,—	180 012,—
Westerafdeeling van Borneo	Eerst voor het tijdvak 1 Jan. 1900 t/m ult. Maart 1902, daarna voor drie jaren (1 April 1902 t/m ult. Maart 1905)	100 740,—	101 640,—	101 640,—
* Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo . . .	In het pachtgebied (uitgezonderd de nader aan te duiden landschappen) eerst voor het tijdvak 1 April 1901 t/m ult. Maart 1904, vervolgens voor drie jaren (1 April 1904 t/m ult. Maart 1907); in eenige zelfbesturende] landschappen voor de eerste maal afgestaan voor het tijdvak 1 Jan. 1903 t/m ult. Maart 1905 (pachtschat f 4700 's maands).	12 120,—	68 520,—	70 914,—
Celebes en onderhoorigheden	Eerst voor het tijdvak 1 Jan. 1900 t/m ult. Maart 1902, daarna voor drie jaren (1 April 1902 t/m ult. Maart 1905)	115 140,—	112 680,—	112 680,—
Menado *c*)	In de Minahasa-districten eerst voor het tijdvak 1 Jan. 1900 t/m ult. Maart 1902, daarna voor 3 jaren (1 April 1902 t/m ult. Maart 1905); in de afdeeling Gorontalo eerst voor het tijdvak 1 Jan. 1902 t/m ult. Maart 1904, daarna voor drie jaren (1 April 1904 t/m ult. Maart 1907) . .	16 803,—	17 400,—	17 850,—
Amboina *d*)	De Banda-eilanden eerst voor het tijdvak 1 April 1901 t/m ult. Maart 1904, daarna voor één jaar (1 April 1904 t/m ult. Maart 1905); het pachtgebied Amboina en Kajeli eerst voor drie maanden (1 Jan. t/m ult. Maart 1902), vervolgens, vereenigd met Djikoemerasa (alwaar de pacht met ingang van 1 April 1902 is ingevoerd), voor het tijdvak 1 April 1902 t/m ult. Maart 1905; in de onderafdeelingen Waroe en Ceramlaut en Goram, alwaar de pacht met ingang van 1 April 1902 is ingevoerd, eerst voor twee jaren (tot ult. Maart 1904), daarna voor één jaar (1 April 1904 t/m ult. Maart 1905).	46 209,—	49 212,—	53 262,—
Ternate	Telkens voor één jaar aanvangende met 1 April	3 672,50	2 210,—	6 395,—
Timor en onderhoorigheden	Eerst voor het tijdvak 1 Jan. 1900 t/m ult. Maart 1902, daarna voor drie jaren (1 April 1902 t/m ult. Maart 1905)	3 495,—	3 600,—	3 600,—
Bali en Lombok *e*). . .	Eerst voor het tijdvak 1 Jan. 1902 t/m ult. Maart 1904, daarna voor de afdeelingen Boeleleng en Djembrana, respectievelijk voor de tijdvakken 1 April 1904 t/m ult. Maart 1905 en 1 April 1904 t/m ult. Maart 1907, tegen f 60 000 en f 6120 's jaars.	108 060,—	108 060,—	76 605,—
	Totaal der pachtsommen . . .	*g*) f 4 022 637,50	f 4 079 426,—	f 4 247 193,50
	Winst van het Gouvernement op het aan de pachters in de gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen, Palembang, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Menado verstrekt opium *f*)	184 381,17[5]	198 985,08[5]	Nog niet bekend.
	Opbrengst van de pacht voor het Gouvernement (na aftrek van het kostende van het verstrekt opium)	*g*) f 4 207 018,67[5]	f 4 278 411,08[5]	Nog niet bekend.

c) Onder de voor dit gewest opgegeven sommen is voor de afdeeling Gorontalo in elk der jaren 1902 en 1903 begrepen eene som van f 1800; in 1904 voor de eerste 3 maanden f 450 en voor de overige 9 maanden f 1800.

d) Met ingang van 1 April 1902 is de opiumpacht ingevoerd in de onderafdeelingen Waroe en Ceramlaut en Goram der afdeeling Banda en is het pachtgebied van Ambon en Kajeli vergroot met Djikoemerasa. In het voor 1902 opgegeven cijfer van f 46 209 deelt het vroegere pachtgebied Ambon over de eerste 3 maanden voor f 4200, en over de laatste 3 kwartalen voor f 18 009. De pachtschat, welke voor den eersten pachttermijn voor de onderafdeelingen Waroe en Ceramlaut en Goram werd bedongen, bedroeg f 400 's maands, dus voor de laatste 9 maanden van 1902 f 3600. De Banda-eilanden deelen in het opgegeven bedrag voor f 20 400. Voor 1903 is de verhouding als volgt: Amboina f 24 012, Waroe en Ceramlaut en Goram f 4800 en Banda wederom f 20 400. Voor 1904 is die verhouding: Amboina f 24 012, Waroe en Ceramlaut en Goram f 6375 en Banda f 22 875.

e) In de opgegeven totalen deelen de perceelen Boeleleng en Djembrana voor de jaren 1902 en 1903 respectievelijk voor f 102 000 en f 6060 en wat 1904 betreft voor respectievelijk f 70 500 en f 6105.

f) Voor de gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen, Palembang en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo wordt de winst op de verstrekkingen hieronder nader gespecificeerd. Voor het in Menado verstrekt opium (in 1902 417½ kati en in 1903 498 7/16 kati, alles Bengaalsche soort) moet aan den lande betaald worden f 33,33[5] per kati, zoodat op gemelde hoeveelheden, tegen de voor eerstgenoemde 4 gewesten aangenomen inkoopsprijzen, een winst werd behaald van f 9 823,77[5] in 1902 en f 11 693,40 in 1903. In de overige in dit overzicht genoemde gewesten voorzien de pachters zich van het benoodigde opium buiten tusschenkomst van het Gouvernement, uitgezonderd in Ternate, waar tot ult. Maart 1904 de verstrekkingsprijs van het opium in den pachtschat begrepen was. Bij Ind. St. 1904 n°. 17 is, wat Ternate aangaat, met ingang van 1 April van dat jaar het beginsel losgelaten dat de pachter zich bij het Gouvernement van Nederlandsch-Indië van het benoodigd opium moet voorzien. Over 1903 is den pachter aldaar 11½ kati ruw opium verstrekt, tegen 30 kati in 1902.

In het volgend overzicht vindt men eenige nadere opgaven nopens de pacht in de 4 gewesten, waar hetzelfde pachtstelsel geldt als op Java, vóórdat dit aldaar door de regie vervangen werd.

GEWESTEN. [1] A. Hoogste verstrekbare hoeveelheid (in kati's). B. Hoeveelheid aan de pachters verstrekt (in kati's). C. Door de pachters op het einde van den pachttermijn aan den lande teruggeleverde hoeveelheid opium in kati's.		Pachtjaar 1902.	Pachtjaar 1903.	De prijzen per thail ($^1/_{16}$ kati) en per mata ($^1/_{100}$ thail), waarvoor de pachters het *bereid* [2]) opium sleten, worden opgegeven gemiddeld te hebben bedragen: in 1902		in 1903		Voordeelig verschil voor het Gouvernement tusschen den door de pachters verschuldigden verstrekkingsprijs (f 30 per kati) en het kostende van het opium [3])	
				per thail.	per mata.	per thail.	per mata.	1902.	1903.
Sumatra's Westkust	A. .	11 360	11 360						
	B. .	$5218\frac{838}{1600}$	4 100	f 8,76 à f 16	f 0,09 à f 0,16	f 9 à f 15	f 0,09 à f 0,16	f 106 545,94	f 84 872,50
	C. .	. . . . . .	. . . . . [4])						
Benkoelen	A. .	720	1 080						
	B. .	$720\frac{270}{1600}$	1 080	f 12 à f 16	f 0,15 à f 0,20	f 12 à f 15	f 0,13 à f 0,20	f 14 543 81	f 21 735,—
	C. .	. . . . . .	$37\frac{1593}{1600}$						
Palembang	A. .	2 700	2 700						
	B. .	$2282\frac{910}{1600}$	$2179\frac{42}{1600}$	f 8 à f 20	f 0,10 à f 0,18	f 8 à f 16	f 0,10 à f 0,18	f 46 096,47^5	f 43 852 42^5
	C. .	. . . . . .	$289\frac{290}{1600}$						
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo:									
a. het oude pachtgebied [5])	A. .	840	840						
	B. .	365	$312\frac{1038}{1600}$	f 14,94	f 0,15^5	f 14,91	f 0,14	f 7 371,17^5	f 6 292,08
	C .	. . . . . .	. . . . . .						
b. de landschappen Koetei, Goenoeng Taboer, Sambalioeng, Boeloengan, Pasir, de Tanah Boemboeh-landen, Pegatan en Koesan	A. .	. . . . . .	4 800						
	B. .	. . . . . .	$1517\frac{800}{1600}$	. . . .	. . . .	f 6,33^5 à f 8	f 0,08	. . . .	f 30 539,68
	C. .	. . . . . .	. . . . . [6])						
								f 174 557.40	f 187 291.68^5

[1]) Alleen ter Sumatra's Westkust wordt zoowel Levantsch als Bengaalsch opium verstrekt; in de 3 andere gewesten uitsluitend laatstgenoemde soort. Van de voor de pacht ter Sumatra's Westkust als maximum toegestane hoeveelheid van 6760 kati Levantsche soort werd in 1903 verstrekt 2000 kati. Onder het voor dit gewest verstrekbare totaal van 11 360 kati 's jaars is begrepen 2000 kati (voor de helft Levantsche en voor de wederhelft Bengaalsche soort) waarover de pachter mag beschikken voor den invoer in het landschap Troemon̄.

[2]) Ruw opium is vanwege den pachter gesleten in Tapanoeli (Sumatra's Westkust) in 1902 tegen f 2,26 à f 3,25 en in 1903 tegen f 2.50 à f 4 per thail. In Palembang was de debietprijs van ruw opium in beide jaren f 0,08 per mata en f 5,50 per thail.

g) Verbeterde opgaaf.

[3]) Het in 1902 verstrekt Levantsch opium kan gerekend worden den lande dooreengenomen te hebben gekost f 9,24^5 en het in 1903 verstrekte f 8,69^5 per kati, welke gemiddelden voor het Bengaalsch opium konden becijferd worden op respectievelijk f 9,80^5 en f 9 87^5.

[4]) De laatst verstreken pachttermijn eindigde ult. Maart 1904.

[5]) Het oude pachtgebied omvat het rechtstreeks bestuurde gedeelte van deze residentie, zijnde de afdeelingen Bandjermasin en Ommelanden, Doesoenlanden, Dajaklanden, Sampit, Martapoera, Kendangan en Amoentai (Ind. St. 1903 n°. 333).

[6]) De pacht is voor de eerste maal afgestaan voor het tijdvak 1 Jan. 1903 t/m ult. Maart 1905.

IV OVERZICHT betreffende de in 1903 gedane afbetalingen op hetgeen het Gouvernement nog te vorderen heeft (dus zonder mede te rekenen de verjaarde of voor rekening van den lande afgeschreven vorderingen) wegens achterstanden op opiumpacht in verschillende gewesten op en buiten Java.

OORSPRONKELIJKE DEBITEUREN.	Pachtperceelen, waarop de vorderingen betrekking hebben.	Tijdvakken, waarop de vorderingen betrekking hebben.	Afbetaald in den loop van 1903.	Achterstand op ult. Dec. 1903.
JAVA EN MADOERA.				
Poa Kim c. s.	Banjoemas	1877	*a*) f 600,—	f 60 783,42
Tan Soe Lien c. s.	Pasoeroean	1886	*b*) 60,—	129 216,27^5
Han Liong Ing en Lim Kok Sing c. s.	Cheribon, Tegal, Pekalongan, Djapara en Rembang	1887 t/m 1889	*c*) 131,50	655 320,47^5

a) Door de debiteuren is wederom f 50 's maands afbetaald.

b) Afbetaald door den Chinees Tan Soe Khing, den nog levenden borg van den in Juli 1901 overleden gewezen pachter Tan Soe Lien. De achterstand, die volgens bijlage CC van K. V. 1903 f 130 236,27^5 bedroeg, is bovendien verminderd met f 935, zijnde het totaal van afbetalingen van 1893 t/m 1902 (waarvan f 910 door de borgen Tan Soe Kien (sedert overleden) en Tan Soe Khing), welk bedrag abusievelijk in mindering was gebracht van ter zake gemaakte gerechtskosten.

c) Afbetaald door de Chineezen Han Liong Tik, Tjeng Pan Swie en Lim Yan Giem (zie bijlage CC van K. V. 1903 noot *c*). Op 15 Februari 1904 is in mindering van dezen achterstand nog gestort f 1 163,51, dat door de weeskamer te Soerabaja, ten behoeve van den lande is uitgekeerd uit den boedel van den in staat van kennelijk onvermogen verklaarden gewezen pachter Lim Kok Sing.

OORSPRONKELIJKE DEBITEUREN.	Pachtperceelen, waarop de vorderingen betrekking hebben.	Tijdvakken, waarop de vorderingen betrekking hebben.	Afbetaald in den loop van 1903.	Achterstand op ult. Dec. 1903.
Tan Kok Tong c. s.	Kediri	id.	*d*) 1000	f 69 074,74
Poa Soeng Yong c. s.. . . .	Pasoeroean	id.	*e*)	247 365,21[5]
Kwee Liong Tjiang c. s. . .	Idem	id.	f 52,59	660 168,22
Tan Tong Hay c. s.	Soerakarta	id.	*g*) 1500	1 087 355,69[5]
Djie Bok Hien c. s. . . .	Madioen	id.	*e*)	1 398 016,99[5]
Ho Tjiauw Ing c. s.	Semarang, Soerakarta, Kedoe, Djokjakarta en Madioen	id.	*e*)	1 135 808,79[5]
Go Kie Hok c. s.	Madoera	id.	*e*)	194 891,46
Han Liong Ing c. s.	Rembang	1890	*e*)	90,009,77[5]
Tan Beng Hong c. s.	Batavia c. a.	1897	*e*)	6 481,67[5]
Oey Tiang Ho c. s.	Pekalongan	1897	*h*)	57 773,66
	Totalen . . .	. . . . . .	f 3 344,09	f 5 792 266,40

BUITENBEZITTINGEN.

OORSPRONKELIJKE DEBITEUREN.	Pachtperceelen, waarop de vorderingen betrekking hebben.	Tijdvakken, waarop de vorderingen betrekking hebben.	Afbetaald in den loop van 1903.	Achterstand op ult. Dec. 1903.
Tan Koey Tjay c. s.	Palembang	1884 t/m 1886	*e*)	f 116 983,79
Lie Goan Djoe c. s. . . .	Sumatra's Westkust	1886	*e*)	211 049,43[5]
Oei Soei In c. s.	Bengkalis	1889 t/m 1891	*i*) f 3 300	203 082,12
Mak Pak Soen c. s. . . .	Sumatra's Westkust	1896 t/m 1897	*k*) 1 200	32 940,35
Tan Beng Hong c. s. . . .	Riouw	1897	*e*)	133 441,84[5]
Khoe Tjoen Tjiang c. s.. . .	Benkoelen	1901 t/m ult. Maart 1903	1 882,76	7 402,80
	Totalen . . .	. . . . .	f 6 382,76	f 704 900,34

d) Afbetaald door de Nederlandsch-Indische Escompto-maatschappij (zie noot *d* op blz. 8 van bijlage F F van K. V. 1901).

e) Afbetalingen konden niet worden verkregen.

f) Betaald door den borg Kwee Thwan King, die in 1903 zijn belofte om geregeld f 5 's maands af te betalen niet geheel heeft nagekomen.

g) In 1903 is door den borg Tie Ing Tjay overeenkomstig zijne verplichting wederom f 1500 afbetaald.

h) Na de uitkeering uit de failliete boedels (zie noot *h* op blz. 8 van bijlage D D van K. V. 1902) is de weeskamer van het beheer daarover ontheven. De debiteuren verkeeren in armoedige omstandigheden.

i) Overeenkomstig de door hem op zich genomen verplichtingen (vgl. noot *p* van tabel V van bijlage F F van K. V. 1901) is door den Chinees Tan Tjien Siang afbetaald f 1800, terwijl aan den Chinees Oei Soeij In is vergund om van 1 October 1903 af zijn schuld met f 1500 's jaars af te doen (onder hoofdelijke borgstelling van de Chineezen Oei Soei Tjing en Oei Soei Tji tot een bedrag van f 10 000).

k) Ten opzichte van de wijze van aanzuivering zie men noot *r* van bijlage F F van K. V. 1901.

Bijlage EE.

(Zie hoofdstuk M, afd. I, § 4, van het verslag.)

OVERZICHTEN

BETREFFENDE DE

VERPACHTE MIDDELEN

(MET UITZONDERING VAN DE OPIUMPACHT)

over de jaren

1902, 1903 en 1904.

GEWESTEN.	DOBBELSPELEN. *a)*			OVERVAARTEN. *b)*			VOGELNESTKLIPPEN.		
	1902.	1903.	1904.	1902.	1903.	1904.	1902.	1903.	1904.
Bantam	„	„	„	f 5 484,—	f 5 460	f 6 108,—	*a)* f 720	*c)* f 720	*c)* f 720
Batavia	f 108 048	f 145 650	f122 279,80	2 875,50	3 393	3 664,50	„	„	„
Preanger Regentschappen.	„	„	„	3 049,50	3 138	1 962,75	„	„	„
Cheribon	„	„	„	5 478,—	5 478	5 478.—	„	„	„
Pekalongan	„	„	„	3 441,75	3 432	3 112,50	„	„	„
Semarang.	48 840	48 720	48 720,—	8 970,—	8 952	7 593,—	„	„	„
Rembang.	„	„	„	4 800,—	4 800	3 675,—	*d)* 48 840	*d)* 48 840	*d)* 40 110
Soerabaja	74 997	76 500	76 500,—	43 920,—	43 920	44 505,—	*e)* 28 320	*e)* 9 918	*e)* 9 918
Pasoeroean	„	„	„	„	„	„	*f)* 372	*f)* „	*f)* „
Besoeki	„	„	„	„	„	„	*g)* 2 004	*g)* 1 704	*g)* 1 704
Banjoemas	„	„	„	5 670,—	4 840	4 680,—	„	„	„
Kedoe	„	„	„	1 560,—	1 515	1 455,—	„	„	„
Djokjakarta	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Soerakarta	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Madioen	„	„	„	1 620,—	1 620	1 340,—	„	„	„
Kediri	„	„	„	8 349,—	8 040	8 040,—	„	„	„
Madoera	„	„	„	2 412,—	2 412	2 277,—	*h)* 21 516	*h)* 12 984	*h)* 11 352
Totalen. . .	f 231 885	f 270 870	f247 499,80	f 97 629,75	f 97 000	f 93 890,75	f 101 772	f 74 166	f 63 804

a) Afgestaan in Batavia eerst voor het tijdvak 1 April 1901 t/m ult. Maart 1902 tegen f 94 872 's jaars, vervolgens voor het tijdvak 1 April 1902 t/m ult. Maart 1903 tegen f 112 440 's jaars, daarna (zonder de speelplaats Pintoe Ketjil, welke 1 April 1903 is opgeheven) voor het tijdvak 1 April 1903 t/m ult. Maart 1904 tegen f 156 720 's jaars en laatstelijk (met uitzondering van de speelplaats Kongsi besar, welke 1 April 1904 is ingetrokken, en van de perceelen Tanah Abang en Meester-Cornelis) voor het tijdvak 1 April 1904 t/m ult. Maart 1905 tegen f 107 520 's jaars. Het perceel Tanah Abang is ondershands afgestaan van 13 April 1904 t/m ult. Maart 1907, tegen f 135 's maands; het perceel Meester-Cornelis is afgestaan van 11 Mei 1904 tot ult. Maart 1905, tegen f 170 's maands.

In Semarang en Soerabaja is dit middel afgestaan eerst voor het tijdvak 1 Jan. 1900 t/m ult. Maart 1902 tegen respectievelijk f 49 200 en f 70 488 's jaars en vervolgens voor het tijdvak 1 April 1902 t/m ult. Maart 1905 tegen respectievelijk f 48 720 en f 76 500 's jaars.

De pacht-overeenkomst in Soerabaja werd wegens wanpraestatie op 30 Juni 1903 ontbonden. Van dien datum af werd daarop die pacht ondershands afgestaan tot ult. Maart 1905 tegen f 3600 's maands of f 2410 minder dan den oorspronkelijken pachtschat. De eerste pachter blijft echter voor het daardoor ontstane tekort aansprakelijk.

b) Het aantal verpachte of ter verpachting bestemde overvaarten is verminderd met 6 (1 in Bantam, 3 in de Preanger, 1 in Soerabaja en 1 in Banjoemas) wegens het in gebruik stellen van bruggen ter plaatse of in de nabijheid dier overvaarten; daarentegen is het aantal vermeerderd met één door instelling van eene nieuwe overvaart in Bantam. Die overvaarten, waarvan de pachtovereenkomsten komen te eindigen als volgt: voor 81 met ult. Maart 1905 (hieronder 3 overvaarten welke laatstelijk onverpacht zijn gebleven en die met ingang van 1 April 1905 opnieuw in pacht moeten worden aangeboden), voor 12 met ult. Maart 1906 en voor 175 met ult. Maart 1907, waren over de verschillende gewesten verdeeld als volgt (de tusschen haakjes geplaatste cijfers geven aan hoeveel er aan *inlanders* verpacht waren):

Bantam	27 (25)	Per transport	120 (72)
Batavia	12 (12)	Soerabaja	60 (26)
Preanger	18 (15)	Banjoemas	42
Cheribon	9 (5)	Kedoe	8 (3)
Pekalongan.	21 (15)	Madioen.	21
Semarang	17	Kediri	10
Rembang	16	Madoera.	7
Transporteeren	120 (72)	Totaal	268 (101)

Van de 101 door inlanders geëxploiteerde overvaarten zijn er 3 (in de Preanger Regentschappen) tot ult. Maart 1905 ter exploitatie gegeven zonder daarvoor eene pachtsom te bedingen; voor de andere 98 overvaarten is aan pachtsom bedongen f 48 762 's jaars.

c) Afgestaan voor het tijdvak 1 Jan. 1902 t/m ult. Maart 1906.

d) Afgestaan eerst voor het tijdvak 1 Jan 1902 t/m ult. Maart 1904 tegen f 48 840 en laatstelijk voor het tijdvak 1 April 1904 t/m ult. Maart 1909 tegen f 37 200 's jaars.

e) Afgestaan eerst voor 1898 t/m 1902 en laatstelijk voor het tijdvak 1 Jan. 1903 t/m ult. Maart 1907.

f) Afgestaan voor 1898 t/m 1902; in 1903 en 1904 bleef dit middel wegens gemis aan gegadigden onverpacht.

PANDHUIZEN. *i)*			ANDERE VERPACHTE KLEINE MIDDELEN.			TOTALEN.		
1902.	1903.	1904.	1902.	1903.	1904.	1902.	1903.	1904.
f 4 836	f 5 295	f 5 436	»	»	»	f 11 040,—	f 11 475	f 12 264,—
354 096	264 645	233 928	*j)* f 3 840 *k)* 1 872	*j)* f 8 160 *k)* 1 872	*j)* f 6 990 *k)* 1 341	470 731,50	423 720	368 203,30
36 192	17 628	360	»	»	»	39 241,50	20 766	2 322,75
35 268	34 818	34 668	»	»	»	40 746,—	40 296	40 146,—
108 120	112 017	113 316	»	»	»	111 561,75	115 449	116 428,50
177 960	177 960	177 960	*k)* 20 880	*k)* 20 880	*k)* 21 870	256 650,—	256 512	256 143,—
71 880	60 270	56 400	»	»	»	125 520,—	113 910	100 185,—
242 268	207 231	192 852	»	»	»	389 505,—	337 569	323 775,—
96 120	100 620	102 120	»	»	»	96 492.—	100 620	102 120,—
10 080	9 135	8 820	»	»	»	12 084,—	10 839	10 524,—
12 372	12 372	12 372	»	»	»	18 042,—	17 212	17 052,—
86 172	96 621	100 104	»	»	»	87 732,—	98 136	101 559,—
38 808	47 205	50 004	»	»	»	38 808,—	47 205	50 004,—
36 624	38 154	38 664	»	»	»	36 624,—	38 154	38 664,—
53 040	49 710	48 600	»	»	»	54 660,—	51 330	49 940,—
35 040	49 350	54 120	»	»	»	43 389,—	57 390	62 160,—
19 356	27 249	29 862	»	»	»	43 284,—	42 645	43 491,—
f 1 418 232	f 1 310 280	f 1 259 586	f 26 592	f 30 912	f 30 201	f 1 876 110,75	f 1 783 228	f 1 694 981,55

g) Afgestaan in de afdeeling Banjoewangi voor 1898 t/m 1902 tegen f 1164 's jaars en voor het tijdvak 1 Jan. 1903 t/m ult. Maart 1907 tegen f 864 's jaars en het overige gedeelte van het gewest voor het tijdvak 1 Jan. 1902 t/m ult. Maart 1906 tegen f 840 's jaars.

h) In de afdeeling Soemenep afgestaan eerst voor 1899 t/m 1903 tegen f 2184 's jaars en laatstelijk voor het tijdvak 1 Jan. 1904 t/m ult. Maart 1908 tegen f 552 's jaars; in de overige afdeelingen van het gewest afgestaan eerst voor 1898 t/m 1902 tegen f 19 332 en vervolgens voor het tijdvak 1 Jan. 1903 t/m ult. Maart 1907 tegen f 10 800 's jaars.

i) Tengevolge van de opheffing van enkele pandhuizen, bestonden op 1 Januari 1904 341 pandhuizen (meerendeels verpacht voor het tijdvak 1 April 1903 t/m ult. Maart 1906). Naar gelang van de gewesten waren zij verdeeld als volgt:

Bantam	2	Per transport	215
Batavia	13	Besoeki	6
Preanger	1	Banjoemas	12
Cheribon	16	Kedoe	25
Pekalongan	35	Djokjakarta	15
Semarang	53	Soerakarta	11
Rembang	29	Madioen	14
Soerabaja	34	Kediri	29
Pasoeroean	32	Madoera	14
Transporteeren	215	Totaal	341

Gouvernements pandhuizen zijn gevestigd: met ingang van 1 Oct. 1903 te Bandoeng en te Tjimahi, met ingang van 1 Jan. 1904 te Garoet en met ingang van 1 April 1904 te Tjampea en te Modjokerto.

j) Duizend-eilanden (pacht van het recht op de zeevoortbrengselen bij de Duizend-eilanden en het eiland Alkmaar en op het op die eilanden groeiend hout) eerst afgestaan voor het tijdvak 1 Jan. 1901 t/m ult. Maart 1903 tegen f 3840 's jaars, vervolgens voor het tijdvak 1 April 1903 t/m ult. Maart 1904 tegen f 9600 's jaars en laatstelijk voor het tijdvak 1 April 1904 t/m ult. Maart 1905 tegen f 6120 's jaars.

k) Heffing van schutgelden van 's lands sluizen te Tangké (Batavia) en Semarang, afgestaan eerst voor het tijdvak 1 Jan. 1902 t/m ult. Maart 1904 en laatstelijk voor het tijdvak 1 April 1904 t/m ult. Maart 1905, te Tangké voor f 1164 's jaars en te Semarang voor f 22 200 's jaars.

2°. BUITENBEZITTINGEN.

GEWESTEN.	VERPACHTE MIDDELEN.	Bedongen pachtsommen. 1902.	1903.	1904.	Op ult. 1904 vigeerende pachtovereenkomsten. Jaarlijksche pachtsom.	Tijdvak.
Sumatra's Westkust	Dobbelspelen	f 8 892	f 6 543	f 5 760	f 5 760	1 April 1903—ult. Maart 1906
	Gedistilleerd	30 132	26 217	24 912	24 912	
	Varkenslacht	3 354	876	„	a)	
	Pandhuizen	40 917	41 064	41 064	41 064	1 „ 1902— „ „ 1905
	Totalen	f 83 295	f 74 700	f 71 736		
Benkoelen	Dobbelspelen	f 258	f 264	f 264	264	1 „ 1903— „ „ 1906
	Gedistilleerd	3 444	3 444	2 526	2 220	1 „ 1904— „ „ 1905
	Runderslacht	720	180	„	b)	
	Pandhuizen te Benkoelen	3 197	2 688	2 544	2 412	1 „ 1903— „ „ 1906
	te Kroë				132	
	te Mana c)				—	
	te Bintoehan c)				—	
	Totalen	f 7 619	f 6 576	f 5 334		
Lampongsche Districten	Dobbelspelen (Teloek Betoeng en Ommelanden)	f 2 199	f 2 766	f 2 988	3 000	1 „ 1904— „ „ 1905
	Pandhuizen	6 192	6 534	6 648	6 648	1 „ 1903— „ „ 1906
	Totalen	f 8 391	f 9 300	f 9 636		
Palembang	Dobbelspelen ter hoofdplaats Palembang	f 23 382	f 23 202	f 37 482	42 000	1 „ 1904— „ „ 1907
	te Tebing Tinggi				132	1 „ 1903— „ „ 1906
	binnen de gouvernements-nederzettingen in Djambi (Djambi en Moeara Saba)				120	1 „ 1902— „ „ 1905
	Gedistilleerd te Palembang	13 359	13 752	14 157	13 572	
	te Djambi en Moeara Saba				720	1 „ 1904— „ „ 1907
	Varkenslacht	4 605	4 500	1 125	d)	
	Overvaarten te Palembang	8 001	8 616	8 964	8 076	1 „ 1903— „ „ 1906
	in de afdeeling Tebing Tinggi				480	1 „ 1904— „ „ 1905
	te Lahat				456	1 „ 1902— „ „ 1905
	Pandhuizen één	4 692	5 007	9 054	1 632	1 „ 1903— „ „ 1906
	één				2 052	1 „ 1904— „ „ 1907
	vijf				6 684	1 „ 1904— „ „ 1907
	één				—	(Onverpacht)
	Totalen	f 54 039	f 55 077	f 70 782		
Oostkust van Sumatra	Dobbelspelen in de afdeeling Bengkalis (met inbegrip van de landschappen Bangka, Koeboe en Tanah Poetih en het Mandau-en Tapoeng-gebied)	f 441 780	f 444 600	f 457 650	30 000	1 April 1904—ult. Maart 1907
	elders in het gewest				432 000	1 „ 1902— „ „ 1905
	Sterke dranken	249 240	208 020	194 280	194 280	1 „ 1903— „ „ 1906
	Varkenslacht	24 300	24 300	35 460	39 180	1 „ 1904— „ „ 1907
	Zout	84 000	84 000	142 950	162 600	1 April 1904— „ „ 1907
	Sago, getah en was	32 760	32 760	34 290	34 800	
	Pandhuizen één	40 548	46 128	48 002	120	1 „ 1902— „ „ 1905
	twee				438	1 „ 1904— „ „ 1907
	acht				47 340	1 „ 1903— „ „ 1906
	vier				—	(Onverpacht)
	Totalen	f 872 628	f 839 808	f 912 632		

a) Met ingang van 1 April 1903 is deze pacht vervangen door eene directe heffing (Ind. St. 1903 n°. 26). b) Als voren (Ind. St. 1903 n°. 25).
c) Deze pandhuizen zijn in Maart 1903 opgeheven. d) Met ingang van 1 April 1904 is deze pacht vervangen door eene directe heffing (Ind. St. 1904 n°. 124).

GEWESTEN.	VERPACHTE MIDDELEN.	Bedongen pachtsommen. 1902.	1903.	1904.	Op ult. 1904 vigeerende pachtovereenkomsten. Jaarlijksche pachtsom.	Tijdvak.
Atjèh en onderhoorigheden.	Dobbelspelen	f 38 400	f 43 800	f 57 750	f 61 800	1 April 1904—ult Maart 1907
	Varkenslacht	1 812	2 361	2 544	2 544	1 „ 1903— „ „ 1906
	Pandhuizen	10 800	20 700	24 000	24 000	
	Sterke dranken	45 000	45 000	47 250	48 000	1 „ 1904— „ „ 1905
	Totalen	f 96 012	f 111 861	f 131 544		
Riouw en onderhoorigheden.	Dobbelspelen	f 42 690	f 42 120	f 42 120	42 120	1 „ 1902— „ „ 1905
	Gedistilleerd	26 640	26 640	27 360	27 600	1 „ 1904— „ „ 1907
	Varkenslacht	16 140	15 720	15 720	15 720	1 „ 1902— „ „ 1905
	Peper	16 380	16 800	15 525	14 700	1 „ 1904— „ „ 1905
	Totalen	f 101 850	f 101 280	f 100 725		
Banka.	Dobbelspelen	f 45 312	f 46 812	46 812	46 812	1 „ 1902— „ „ 1905
	Gedistilleerd	25 173	24 000	24 000	24 000	
	Pandhuizen, zeven	3 029	3 078	4 212	4 302	1 „ 1904— „ „ 1907
	Pandhuizen, twee				288	1 „ 1902— „ „ 1905
	Totalen	f 73 514	f 73 890	f 75 024		
Billiton.	Dobbelspelen	f 19 020	f 19 020	f 17 805	17 400	1 „ 1904— „ „ 1907
	Gedistilleerd	9 744	9 744	9 222	9 048	
	Varkenslacht	4 284	4 284	4 176	4 140	
	Pandhuizen, twee	2 532	2 532	1 880	1 332	
	Pandhuizen, twee				330	1 „ 1904— „ „ 1907
	Pandhuizen, één e)	-				
	Totalen	f 35 580	f 35 580	f 33 083		
Westerafdeeling van Borneo.	Dobbelspelen, in het district Montrado	f 33 100 f)	f 39 023 f)	f 10 851 g)	960	1 „ 1902— „ „ 1905
	Dobbelspelen, in het overige gewest.				h)	h)
	Gedistilleerd, in de afdeeling Mampawa zonder het kaptjongschap Kew Wong Yoe	33 027 f)	33 366 f)	11 181 g)	3 660	1 „ 1902— „ „ 1905
	Gedistilleerd, in het overige gewest.				h)	h)
	Varkenslacht	37 436 f)	38 157 f)	9 807 g)	h)	h)
	Goudmijnen	2 184	2 004	486 g)	h)	h)
	Pandhuizen, één	4 448 f)	4 764 f)	5 160	4 332	1 „ 1904— „ „ 1905
	Pandhuizen, twee				672	
	Pandhuizen, één				156	
	Pandhuizen, één				60	
	Pandhuizen, tien				—	(onverpacht)
	Gezamenlijke kleine middelen, in de onderafd. Sintang	49 890	51 246	15 6645 i)	6 012	1 April 1902—ult. Maart 1905
	Gezamenlijke kleine middelen, in de onderafd. Melawi				4 032	1 „ 1904— „ „ 1905
	Gezamenlijke kleine middelen, in het overige gewest.				i) 177 660	
	Totalen	f 160 085	f 168 560	f 194 130		

e) Dit pandhuis, te Dendang, is in Februari 1903 opgeheven.

f) Deze cijfers zijn lager dan die opgegeven in bijlage DD van K. V. 1903, in verband met aan den pachter in de afdeeling Pontianak en Ommelanden verleende ontheffingen.

g) Deze opgaven hebben geheel of gedeeltelijk slechts betrekking op het eerste kwartaal van 1904; zie noot h.

h) De hierbedoelde middelen zijn voor het tijdvak 1 April 1904—ult. Maart 1905 verpacht met de „gezamenlijke kleine middelen" in het gewest (met uitzondering van de onderafd. Sintang en Melawi).

i) Zie noot h.

GEWESTEN.	VERPACHTE MIDDELEN.	Bedongen pachtsommen. 1902.	1903.	1904.	Op ult. 1904 vigeerende pachtovereenkomsten. Jaarlijksche pachtsom.	Tijdvak.
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Goudmijnen	f 660	f 705	f 720	f 720	1 April 1903—ult. Maart 1906
	Dobbelspelen in het rechtstreeksch gebied	2 568	2 640	2 640	2 640	1 „ 1902— „ „ 1905
	Dobbelspelen in de landschappen Koetei, Goenoeng Taboer, Sambalioeng en in de Tanah Boemboe-landen	....	27 600	29 400	30 000	1 „ 1904— „ „ 1905
	Gedistilleerd	4 818	4 944	4 944	4 944	1 „ 1902— „ „ 1905
	Varkenslacht	525	480	480	480	
	Overvaarten	k) 8 280	2 208	2 208	2 208	1 Jan. 1903— „ „ 1905
	Pandhuizen te Bandjermasin	2 160	2 280	2 190	2 040	1 April 1904— „ „ 1907
	Pandhuizen te Martapoera				60	1 „ 1904— „ „ 1907
	Pandhuizen in de landschappen Goenoeng Taboer en Sambalioeng				60	1 „ 1904— „ „ 1905
	Totalen	f 23 211	f 40 857	f 42 582		
Celebes en onderhoorigheden.	Dobbelspelen (Makasser en Telo)	f 50 100	f 51 600	f 51 600	51 600	1 „ 1902— „ „ 1905
	Gedistilleerd (Makasser, Telo en Bima)	15 339	16 332	16 332	16 332	
	Saguweer en brom (Makasser)	10 920	10 920	9 030	8 400	1 „ 1904— „ „ 1905
	Rundslacht (Makasser en Telo)	5 760	l) 1 509	12	l) 12	1 „ 1903— „ „ 1905
	Varkenslacht (id.)	4 950	1 260	„	m)	
	Vischmarkten te kampong Melajoe	11 406	11 082	11 415	11 520	1 „ 1904— „ „ 1905
	Vischmarkten te kampong Baroe				60	
	Sirih	9 360	9 300	9 300	9 300	1 „ 1902— „ „ 1905
	Overvaarten te Telo	1 322	1 233	1 586	600	1 „ 1902— „ „ 1905
	Overvaarten in de afd. Oosterdistricten				78	1 „ 1904— „ „ 1907
	Overvaarten te Maros				660	
	Overvaarten te Kasidjala				360	1 „ 1903— „ „ 1906
	Pandhuizen te Makasser en in de afdeeling Zuiderdistricten	6 789	6 804	7 164	7 304	1 „ 1904— „ „ 1905
	Pandhuizen te Bima				48	1 „ 1902— „ „ 1905
	Pandhuizen te Tontoli				12	
	Gezamenlijke kleine middelen in de afdeeling Saleier	34 398	35 715	31 770	6 240	1 „ 1903— „ „ 1906
	op de eilanden onder Telo Parang Loë				468	1 „ 1902— „ „ 1905
	in de onderafdeeling Bangkala der afdeeling Takalar				552	1 „ 1903— „ „ 1905
	in de afdeeling Zuiderdistricten				3 000	1 „ 1904— „ „ 1905
	in de onderafdeeling Takalar				1 080	1 „ 1902— „ „ 1905
	in de afdeeling Oosterdistricten				3 840	
	in de afdeeling Noorderdistricten				12 840	
	in de afdeeling Tontoli				2 340	
	Totalen	f 150 344	f 145 755	f 138 209		
Menado.	Dobbelspelen ter hoofdplaats Menado	f 4 990	f 5 958	f 5 928	5 880	1 „ 1903— „ „ 1906
	Dobbelspelen te Amoerang				48	1 „ 1902— „ „ 1905
	Gedistilleerd	34 530	39 750	47 250	49 200	1 „ 1904— „ „ 1905
	Saguweer	14 100	17 100	18 000	18 000	1 „ 1904— „ „ 1906
	Totalen	f 53 620	f 62 808	f 71 178		

k) De pachtovereenkomst voor het tijdvak 1 Jan. 1902—ult. Maart 1904 tegen een pachtsom van f 12 480 's jaars is 1 Augustus 1902 ontbonden. Na eerst te zijn afgestaan voor het tijdvak 1 Aug. 1902—ult. Dec. 1902 tegen een pachtsom van f 200 's maands, is de pacht gegund voor het tijdvak 1 Jan. 1903—ult. Maart 1905 tegen f 2208 's jaars.

l) Met ingang van 1 April 1903 is de pacht te Makasser vervangen door eene directe heffing (Ind. St. 1903 n°. 29).

m) Met ingang van 1 April 1903 is de varkenslachtbelasting in het geheele gewest ingevoerd, met uitzondering van de afdeeling Zuiderdistricten, waar dit middel tegelijk met eenige andere kleine middelen is afgestaan voor het tijdvak 1 April 1901—ult. Maart 1904 en waar de regie eerst in werking treedt na het verstrijken van dien pachttermijn (Ind. St. 1903 n°. 28).

GEWESTEN.	VERPACHTE MIDDELEN.	Bedongen pachtsommen. 1902.	1903.	1904.	Op ult. 1904 vigeerende pachtovereenkomsten. Jaarlijksche pachtsom.	Tijdvak.
Amboina.	Gedistilleerd in de afdeeling Banda, zonder de afdeeling Waroe	f 8 130	f 10 899	f 11 775	f 11 700	1 April 1904—ult. Maart 1905
	Gedistilleerd elders in het gewest .	30 744	30 744	30 267	30 108	1 „ 1904— „ „ 1907
	Saguweer in de afdeeling Banda.	363	438	486	480	1 „ 1904— „ „ 1905
	Saguweer elders in het gewest .	17 988	17 988	16 656	16 212	1 „ 1904— „ „ 1907
	Totalen . .	f 57 225	f 60 060	f 59 184		
Ternate.	Sterke dranken	f 4 448	f 3 270	f 3 030	3 000	1 „ 1904— „ „ 1905
	Rund- en varkenslacht	327	78	„	„	
	Saguweer	93	318	369	360	1 „ 1904— „ „ 1905
	Dobbelspelen	465	540	540	540	1 „ 1902— „ „ 1905
	Totalen . .	f 5 333	f 4 206	f 3 939		
Timor en onderhoorigheden.	Dobbelspelen	f 1 092	f 1 092	f 498	300	1 „ 1904— „ „ 1905
	Gedistilleerd	5 400	5 400	5 850	6 000	1 „ 1904— „ „ 1907
	Rundslacht en slachten van andere beesten	654	600	600	600	1 „ 1902— „ „ 1905
	Laroe (gegiste drank)	2 949	3 072	3 072	3 072	1 „ 1902— „ „ 1905
	Totalen . .	f 10 095	f 10 164	f 10 020		
Bali en Lombok (alleen de afdeelingen Boeleleng en Djembrana).	Dobbelspelen (in de afdeeling Boeleleng)	f 1 047	f 972	f 972	972	1 „ 1902— „ „ 1905
	Rund-, buffel- en paardenslacht in de afdeeling Boeleleng . . . . . . / in de afdeeling Djembrana	6 156	6 504	6 549	5 724	1 „ 1902— „ „ 1905
					840	1 „ 1904— „ „ 1907
	Overvaarten	3 720	2 595	2 265	2 280	1 „ 1904— „ „ 1907
	Totalen . .	f 10 923	f 10 071	f 9 786		

RECAPITULATIE.

MIDDELEN.	1902.	1903.	1904.
Totalen voor elk der middelen (voor zoover niet sommige vereenigd verpacht werden).			
Dobbelspelen.	f 715 294,75	f 758 552,—	f 771 060,—
Gedistilleerd en andere sterke dranken	585 581,—	551 349,—	521 949,—
Peper	16 380,—	16 800,—	15 525,—
Rund- en buffelslacht, enz. *n*)	13 617,—	8 871,—	7 161,—
Varkenslacht *o*).	97 406,—	91 938,—	69 312,—
Vischmarkten	11 406,—	11 082,—	11 415,—
Sirih.	9 360,—	9 300,—	9 300,—
Overvaarten	21 322,50	14 652,—	15 022,50
Goudmijnen	2 844,—	2 709,—	1 206,—
Zout.	84 000,—	84 000,—	142 950,—
Sago, was en getah	32 760,—	32 760,—	34 290,—
Pandhuizen *p*)	125 268,50	141 579,—	151 917,—
Gezamenlijke kleine middelen	84 288,—	86 961,—	188 415,—
Gezamenlijke totalen.	f 1 799 527,75	f 1 810 553,—	f 1 939 522,50

n) De opgaven omtrent de pacht der „rund- en buffelslacht, enz." betreffen de gewesten Benkoelen, Ternate en Timor en onderhoorigheden, de landschappen Boeleleng en Djembrana op Bali, de hoofdplaats Makasser en het landschap Telo; wat Benkoelen, Ternate en de hoofdplaats Makasser aangaat, slechts tot ult. Maart 1903, daar na dat tijdstip de rundslachtbelasting is ingevoerd. Voor Benkoelen omvatte de pacht enkel het slachten van rundvee en buffels, voor Ternate niet het slachten van buffels, maar het slachten van runderen en varkens, en voor genoemde Balische landschappen geen varkens, maar wel runderen, buffels en paarden. In het landschap Telo, te Makasser en op Timor vallen onder de pacht ook andere beesten dan de hier genoemde (op Timor echter geen paarden en in het landschap Telo en te Makasser geen varkens).

o) Uitgenomen in gewesten en gedeelten van gewesten (zie de voorgaande noot), waar dit middel begrepen is in de „rund- en buffelslacht, enz.".

p) Het aantal in pacht afgestane pandhuizen bedroeg laatstelijk 75, verdeeld als volgt: Sumatra's Westkust 18, Benkoelen 2, Lampongsche Districten 2, Palembang 7, Oostkust van Sumatra 15, Atjèh 2, Banka 9, Billiton 4, Westerafdeeling van Borneo 5, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 3 en Celebes en onderhoorigheden 8. Onverpacht bleven nog 12 pandhuizen, namelijk 1 in Palembang, 1 ter Oostkust van Sumatra en 10 in de Westerafdeeling van Borneo, terwijl ingetrokken werden 5 pandhuizen in de Lampongsche Districten, 5 in Palembang, 3 ter Oostkust van Sumatra en 11 in Celebes en onderhoorigheden.

EE

II. ACHTERSTANDEN over pachtjaren, voorafgaande aan 1903, en afbetalingen, in mindering daarvan, gedurende 1903.

1°. JAVA EN MADOERA.

Oorspronkelijke debiteuren.	Middelen en perceelen, waarop de vorderingen betrekking hebben.	Tot welk jaar of tijdvak de achterstand betrekking had.	Afbetaald in 1903.	Restant der vordering op ult. 1903.
Tan Siok Tjay.	Overvaarten, afdeelingen Grisee en Sidajoe (res. Soerabaja) . .	1885	*a*)	f 7 222,—
Tjoa Djie An.	Overvaarten, afdeelingen Soerabaja, Sidoardjo, Modjokerto en Djombang (res. Soerabaja)	1885	*a*)	12 212,51
Giam Kwat.	Rundslacht (res. Soerakarta).	1887	f · *b*) 600,—	3 117,21^{5}
Tan Yoe Tiong.	Rundslacht (res. Soerakarta).	1888	*c*) 414,—	4 883,02
Oei Eng Tjoen.	Dobbelspelen, perceelen Kongsi Besar en Pintoe Ketjil (res. Batavia)	1888	*d*) 520,—	17 304,52^{5}
Kwee Liong Tjong.	Rundslacht, afdeelingen Pasoeroean en Malang (res. Pasoeroean)	1889	*a*)	12 244,69
Go Kie Hok.	Rundslacht (res. Madoera)	1889	*a*)	4 096,32
Liem Kie Djwan.	Pandhuis te Gondomanan-lor (res. Djokjakarta)	1890—1891	*a*)	4 752,—
Liem Kiem Hong.	Rundslacht (res. Kediri)	1894	*a*)	22 345,85
Tan Beng Hong.	Duizend-eilanden (res. Batavia)	1896—1897	*a*)	29,69
Kassan.	Overvaart Karang Djati (res. Pekalongan)	1897—1899	*a*)	682,88
Tambas.	Overvaart Gembiro (res. Pekalongan)	1897—1899	*a*)	73,62^{5}
		Totalen.	f 1 534,—	f 88 964,30^{5}

2°. BUITENBEZITTINGEN.

Oorspronkelijke debiteuren.	Middelen en perceelen, waarop de vorderingen betrekking hebben.	Tot welk jaar of tijdvak de achterstand betrekking had.	Afbetaald in 1903.	Restant der vordering op ult. 1903.
Liem Tjoey Seng.	Gedistilleerd, Sumatra's Westkust	1869	f 70,—	f 5,90
Ho E.	Gezamenlijke kleine middelen, afdeeling Noorderdistricten (Celebes en onderhoorigheden)	1884	*e*) 88,—	367,67
Oei Tjoeng Toan.	Dobbelspelen te Makasser en Telo (Celebes en onderhoorigheden)	1890	*a*)	11 460,84^{5}
Tjong Yong Peng.	Dobbelspelen, Riouw-archipel en afdeeling Batam (Riouw en onderhoorigheden)	1891 t/m 1893	*f*) 600,—	138 375,86
Tan Djo Ho.	Varkenslacht, in hetzelfde perceel	id.	*g*) 650,—	14 590,27^{5}
Go Tjoen Bie.	Gedistilleerd, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo *h*) . .	1893	60,—	635,—
Id.	Overvaarten, in hetzelfde perceel *h*).	id.	90,—	952,50
Tan Kim Leng.	Saguweer, Menado	1894	*a*)	3 424,09^{5}
Id.	Gedistilleerd, Menado	1894 t/m 1896	*a*)	29 512,04
Tan Beng Hong.	Gedistilleerd, Riouw en onderhoorigheden zonder het landschap Indragiri.	1896 t/m 1898	*a*)	18 616,42
Lie Boen Tjat.	Dobbelspelen, Sumatra's Westkust *i*)	1898 t/m 1900	540,—	19 925,66^{5}
Ie Heng Sam.	Dobbelspelen, afdeeling Pontianak en Ommelanden, behalve Niboeng Seriboe en Teloek Kompei (res. Westerafd. van Borneo) *j*)	1902—1904	»	9 088,—
		Totalen	f 2 098,—	f 246 954,27

a) Afbetalingen vonden niet plaats.

b) De pachter is failliet verklaard. Een der borgen is in 1895 overleden, terwijl de andere borg in drie termijnen f 600 's jaars af betaalt.

c) Op den achterstand wordt door een der borgen f 25 's maands afbetaald en door den pachter f 4. Door den borg is in 1903 afbetaald f 375, waaronder het door hem in 1902 te min betaald bedrag ad f 150. Over 1903 bleef hij dus met 3 termijnen ten achter. De pachter heeft in 1903 f 39 afbetaald.

d) De pachter is voortvluchtig; een der borgen is overleden, terwijl de andere borg, die vroeger 's maands f 20 afbetaalde, met ingang van 15 Januari 1902 de schuld bij paiementen van f 40 's maands aanzuivert; het door hem in 1902 te min betaalde bedrag ad f 40 is in 1903 aangezuiverd.

e) De pachter is overleden; één der borgen betaalt maandelijks f 8 af. Het in 1902 te min betaalde bedrag ad f 16 is door hem aangezuiverd, doch over 1903 bleef hij met 3 maandtermijnen ten achter; de andere borg verkeert nog steeds in armoedige omstandigheden.

f) Bij Gouv. Bt. 21 Juli 1902 n°. 36 is aan Oeij Swie Khiok, een der borgen, vergund naar Tandjoeng Pinang terug te keeren. Gedurende één jaar is tegen hem geen gerechtelijke vervolging ingesteld, op voorwaarde dat hij op den achterstand f 50 's maands afbetaalt; sedert is die termijn met één jaar verlengd.

g) De pachter is voortvluchtig en een der borgen is overleden; de andere borg, wien vergund werd af te betalen met f 50 's maands, zuiverde in 1903 f 650 aan, waaronder het door hem in 1902 te min betaald bedrag ad f 100. Over 1903 bleef hij alzoo met 1 termijn ten achter.

h) Door een der borgen wordt op den achterstand van het gedistilleerd f 5 's maands afbetaald en op die der overvaarten f 7,50 's maands.

i) Door den pachter wordt 's maands afbetaald f 20 en door een der borgen f 25; de andere borg verkeert in armoedige omstandigheden.

j) Voor de invordering van dezen achterstand is de tusschenkomst van den Landsadvocaat ingeroepen.

Bijlage FF.

(Zie hoofdstuk M, afd I, § 4, van het verslag.)

STATISTIEK

BETREFFENDE DE

OPIUMREGIE

OVER 1903.

I. Maandcijfers betreffende debiet en bruto ontvangsten.

MAANDEN.	DEBIET.									GELDELIJKE OPBRENGST (bruto). b)
	Verdeeling der verkochte hoeveelheid naar gelang van de grootte der tubes (voor tjandoe) en der capsules (voor tikee).								Totaal debiet (in thails). b)	
	50	25	$12^1/_2$	5	2	1	$^1/_2$	gelengs tikee a) ($^1/_3$ mata).		
	mata tjandoe.									
1903.					Bantam. c)					
Januari	8	10	39	178	384	3 100	4 970	. . . . .	84	f 2 042
Februari	5	7	35	163	342	3 656	5 412	. . . . .	87	2 140
Maart	7	9	26	227	325	5 430	6 271	. . . . .	113	2 765
April	2	7	33	270	316	5 034	6 057	. . . . .	107	2 645
Mei	10	13	42	199	327	4 913	6 629	. . . . .	112	2 743
Juni	6	19	51	170	273	5 201	6 181	. . . . .	111	2 713
Juli	1	10	43	197	303	5 792	6 689	. . . . .	116	2 853
Augustus	16	15	66	249	666	8 487	6 938	. . . . .	165	4 041
September	19	11	19	147	374	6 024	5 675	. . . . .	118	2 879
October	13	10	26	148	274	5 805	6 027	. . . . .	113	2 773
November	5	2	38	161	360	4 750	5 849	. . . . .	100	2 457
December	5	12	20	171	384	5 254	6 014	. . . . .	107	2 630
Totalen	97	125	438	2 280	4 328	63 446	72 712	. . . . .	1 333	f 32 681
In 1902 waren de totalen gedurende de maanden Oct., Nov. en Dec.	9	29	66	399	928	4 615	5 706	. . . . .	133	3 233
1903.					Batavia.					
Januari	254	299	592	4 772	17 939	153 960	275 437	. . . . .	3 790	f 93 353
Februari	226	305	546	4 361	15 772	138 272	245 619	. . . . .	3 402	83 752
Maart	226	303	579	3 971	14 107	136 607	267 340	. . . . .	3 445	84 831
April	217	264	609	3 215	13 114	121 938	262 944	. . . . .	3 208	78 998
Mei	246	256	607	3 190	13 170	120 923	270 359	. . . . .	3 247	79 915
Juni	265	282	635	3 130	13 329	128 065	281 841	. . . . .	3 395	83 544
Juli	253	277	636	3 611	14 098	142 815	313 136	. . . . .	3 732	91 961
Augustus	296	375	646	3 562	12 595	140 268	311 981	. . . . .	3 715	91 342
September	266	350	696	3 561	11 309	129 519	287 495	. . . . .	3 444	84 656
October	265	362	628	3 324	11 509	127 106	290 907	. . . . .	3 423	84 161
November	304	293	521	3 109	10 266	116 676	275 839	. . . . .	3 197	78 521
December	326	286	506	3 159	10 386	121 007	295 041	. . . . .	3 349	82 269
Totalen	3 144	3 652	7 201	42 965	157 594	1 577 156	3 377 939	. . . . .	41 347	f 1 017 303
Over de acht vooraf-gaande jaren waren de totalen:										
in 1895 t/m 1900 (met inbegrip van de voormalige residentie Krawang en de residentie Lampongsche Districten):										
gemidd. per jaar (pacht)	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . . . .	d) 53 759	d) f 1 387 673
in 1901 (id.)	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . . . .	d) 49 751	1 329 637
in 1902 (Jan. t/m Sept.) (pacht)	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . . . .	49 240	1 071 413
in 1902 (Oct. t/m Dec.) (regie)	677	927	1 429	13 641	60 187	410 833	660 951	. . . . .	10 047	247 356

a) Ingevolge de laatstelijk ter zake vastgestelde regeling (Ind. St. 1898 n°. 279, art. 2) wordt vanwege de regie alleen dáár tikee verkocht, waar zulks door den hoofdinspecteur der regie onvermijdelijk wordt geoordeeld. De verkoop van tikee vond in 1903 in het regie-gebied alleen plaats in de gewesten Djokjakarta, Soerakarta, Semarang, Rembang, Soerabaja, Pasoeroean, Madioen en Kediri.

b) De totalen per maand betreffende het debiet in thails wezen ook onderdeelen van thails aan, namelijk mata's van $^1/_{100}$ thail. Deze zijn gemakshalve tot volle thails afgerond, in den regel voor zoover zij 50 of meer bedroegen, en anders verwaarloosd. Op gelijke wijze is in de laatste kolom gehandeld met guldens en centen.

c) De verkoop van regie-opium, waarmede met 1 October 1902 een aanvang is gemaakt, heeft slechts plaats in eenige door den Gouverneur-Generaal aangewezen plaatsen, ten behoeve van Chineezen en inlandsche militairen (Ind. St. 1902 nos. 266 en 267 juncto n°. 316).

d) Volgens de pachtboeken.

MAANDEN.	DEBIET. Verdeeling der verkochte hoeveelheid naar gelang van de grootte der tubes (voor tjandoe) en der capsules (voor tikee). mata tjandoe.								Totaal debiet (in thails). b)	GELDELIJKE OPBRENGST (bruto). b)
	50	25	$12^1/_2$	5	2	1	$^1/_2$	gelengs tikee a) ($^1/_3$ mata).		
Preanger Regentschappen.										
1903.										
Januari	97	82	145	498	1 068	11 466	9 879	. . . . .	297	f 7 032
Februari.	70	75	125	380	1 093	12 329	9 510	. . . . .	281	6 711
Maart.	88	76	133	529	1 203	14 778	10 807	. . . . .	332	7 926
April	61	87	149	462	1 077	14 022	12 136	. . . . .	316	7 592
Mei	75	109	160	405	1 476	13 619	13 855	. . . . .	340	8 123
Juni	92	91	176	418	1 899	15 396	14 734	. . . . .	377	9 024
Juli	142	73	229	492	2 258	18 527	19 223	. . . . .	469	11 187
Augustus	129	98	252	472	1 952	18 475	19 985	. . . . .	468	11 157
September	116	116	274	465	1 432	17 356	17 811	. . . . .	436	10 362
October	123	107	211	383	1 586	17 120	20 590	. . . . .	440	10 478
November	113	147	284	422	1 632	18 398	22 220	. . . . .	478	11 382
December	118	191	267	415	1 311	20 192	23 120	. . . . .	505	12 009
Totalen . .	1 224	1 252	2 405	5 341	17 987	191 678	193 870	. . . . .	4 739	f 112 983
In 1902 waren de totalen gedurende de maanden Oct. t/m Dec. .	229	272	378	1 257	3 751	33 882	15 239	. . . . .	683	16 017
Semarang.										
1903.										
Januari	139	1 209	2 273	8 106	56 981	384 407	593 463	51 714	9 185	f 175 100
Februari.	115	1 001	1 959	6 858	50 028	332 022	536 948	46 983	8 058	153 602
Maart.	122	1 138	2 307	7 542	54 612	354 548	600 520	48 672	8 814	168 068
April	88	1 203	2 233	7 567	51 599	342 985	603 425	45 677	8 633	164 708
Mei	76	1 350	2 296	7 774	54 954	387 271	691 750	45 496	9 633	183 948
Juni	83	1 417	2 147	7 420	56 178	429 864	752 298	43 239	10 363	198 059
Juli	98	1 370	2 219	7 414	59 151	481 036	828 506	43 778	11 321	216 550
Augustus	86	1 454	2 385	7 454	60 485	489 009	833 629	41 959	11 485	219 713
September	70	1 468	2 431	7 754	59 702	471 660	796 663	39 044	11 118	212 712
October	79	1 543	2 603	8 450	62 341	489 001	830 201	37 520	11 586	221 822
November	84	1 541	2 449	7 876	60 656	475 590	805 504	36 306	11 245	215 225
December	81	1 753	2 589	7 940	62 836	484 688	836 205	35 816	11 603	221 955
Totalen . . .	1 121	16 447	27 891	92 155	689 523	5 122 081	8 709 112	516 204	123 044	f 2 351 462
Over de acht voorafgaande jaren waren de totalen:										
in 1895 t/m 1900 gemiddeld per jaar (pacht)	. . .	. . .	. . .	. . .	. . . .	. . . .	. . . . .	. . . . .	d) 180 183	d) 3 085 868
in 1901 (pacht) . . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . . .	. . . .	. . . . .	. . . . .	d) 155 552	2 536 258
in 1902 (regie) . . .	1 872	16 060	30 769	115 335	745 995	4 792 726	7 301 083	1 176 465	117 839	2 248 924

MAANDEN.	DEBIET. Verdeeling der verkochte hoeveelheid naar gelang van de grootte der tubes (voor tjandoe) en der capsules (voor tikee). 50	25	12½	5	2	1	½	gelengs tikee *a)* (⅓ mata).	Totaal debiet (in thails). *b)*	GELDELIJKE OPBRENGST (bruto). *b)*
	mata tjandoe.									
Rembang.										
1903.										
Januari	1 690	. . .	119	1 284	6 876	115 701	150 965	25 256	3 058	f 58 372
Februari	1 508	. . .	95	1 294	6 929	106 248	140 272	24 195	2 814	53 793
Maart	1 671	. . .	54	1 133	6 679	109 563	153 251	25 348	2 979	56 835
April	1 581	. . .	115	998	6 239	101 387	148 546	25 766	2 822	53 836
Mei	1 623	. . .	116	948	6 676	108 521	164 476	28 858	3 011	57 520
Juni	1 566	. . .	58	846	7 325	121 925	181 507	31 197	3 210	61 567
Juli	1 555	. . .	34	793	7 966	143 262	191 352	34 183	3 484	67 030
Augustus	1 455	. . .	72	868	8 019	143 807	179 313	33 742	3 387	65 240
September	1 487	. . .	78	897	7 759	136 453	169 337	32 198	3 272	62 895
October	1 576	. . .	56	975	7 936	139 983	174 627	29 977	3 375	64 837
November	1 467	. . .	52	834	7 346	136 848	171 407	28 124	3 248	62 465
December	1 612	. . .	48	1 053	8 094	150 114	188 088	30 518	3 570	68 661
Totalen.	18 791	. . .	897	11 923	87 844	1 513 812	2 013 141	349 362	38 230	f 733 051
Over de zes voorafgaande jaren waren de totalen:										
in 1897 t/m 1900 gemiddeld per jaar (pacht)	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	*d)* 60 673	*d)* 979 305
in 1901 (pacht)	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	*d)* 49 364	*d)* 822 791
in 1902 (regie)	28 662	. . .	1 872	12 725	85 478	1 514 718	1 945 719	314 677	41 845	754 757
Soerabaja.										
1903.										
Januari	44	219	3 710	1 674	33 392	314 106	196 537	137 521	5 874	f 111 264
Februari	38	193	3 168	1 486	26 010	258 356	170 184	117 975	4 885	92 511
Maart	43	219	3 130	1 664	24 563	276 569	186 110	120 685	5 140	97 267
April	39	268	2 711	1 372	21 891	266 569	179 339	98 986	4 828	91 250
Mei	43	218	2 640	1 565	23 277	294 022	197 456	109 803	5 243	99 200
Juni	47	236	2 753	1 486	26 863	310 309	214 284	136 020	5 666	107 326
Juli	40	235	3 123	1 424	29 045	348 893	230 499	162 607	6 305	119 842
Augustus	34	223	3 429	1 502	30 900	362 451	234 769	159 212	6 524	123 883
September	22	234	3 325	1 390	30 475	361 682	224 893	151 116	6 409	121 652
October	16	246	3 546	1 309	31 964	375 349	229 822	151 307	6 624	125 690
November	15	222	3 253	1 279	29 490	351 169	217 349	132 019	6 162	116 883
December	11	242	3 488	1 402	30 304	377 957	236 093	142 605	6 614	125 521
Totalen	392	2 755	38 276	17 553	338 174	3 897 432	2 517 335	1 619 856	70 274	f 1 332 289
Over de tien voorafgaande jaren waren de totalen:										
in 1893 t/m 1897 gemiddeld per jaar (pacht)	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	*d)* 118 940	*d)* 1 978 112
in 1898 (pacht)	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	*d)* 98 478	*d)* 1 641 996
in 1899 (regie)	33 840	13 171	78 579	38 908	888 921	4 133 160	190 644	3 238 648	102 839	1 785 646
in 1900 (id.)	4 874	15 414	79 435	40 316	1 141 937	2 799 441	2 303 575	3 932 183	93 693	1 708 368
in 1901 (id.)	1 784	5 436	61 846	35 685	1 101 368	3 195 455	3 233 020	2 967 360	91 806	1 691 821
in 1902 (id.)	1 292	3 825	48 364	20 347	740 617	3 334 634	2 936 731	2 067 268	78 399	1 460 217

MAANDEN.	DEBIET. Verdeeling der verkochte hoeveelheid naar gelang van de grootte der tubes (voor tjandoe) en der capsules (voor tikee).								Totaal debiet (in thails). *b*)	GELDELIJKE OPBRENGST (bruto). *b*)
	50	25	$12^1/_2$	5	2	1	$^1/_2$	gelengs tikee *a*) ($^1/_3$ mata).		
	mata tjandoe.									
1903.	Pasoeroean.									
Januari	21	2 106	373	559	6 983	96 930	100 282	343 648	3 367	f 71 659
Februari	15	1 628	292	436	5 563	76 963	85 489	320 172	2 848	60 621
Maart	12	1 702	302	406	5 710	82 278	95 044	363 683	3 114	66 294
April	4	1 636	305	343	5 216	79 180	94 907	386 137	3 124	66 530
Mei	1	1 643	281	349	6 204	85 850	99 659	433 358	3 389	72 172
Juni	„	1 724	272	474	6 600	93 441	101 194	489 057	3 691	78 564
Juli	„	1 227	456	818	6 883	109 602	113 954	514 314	3 922	84 580
Augustus	„	1 316	479	966	7 180	121 542	120 763	503 443	4 078	88 041
September	„	1 175	711	978	7 306	122 493	116 837	485 533	4 005	86 496
October	„	1 023	664	880	8 343	132 132	123 950	450 837	3 993	86 354
November	„	934	486	696	8 219	122 862	121 413	391 896	3 635	78 673
December	„	846	501	823	9 791	126 491	129 200	366 611	3 644	78 947
Totalen	53	16 960	5 122	7 728	83 998	1 249 764	1 302 692	5 048 689	42 810	f 918 931
Over de jaren 1895 t/m 1900 waren de totalen:										
voor de voormalige residentie Pasoeroean:										
in 1895 (pacht)	...	...	...	...	....	.....	.....	.....	*d*) 55 551	*d*) f 1 097 406
„ 1896 (regie)	1 793	17 299	27 408	5 874	259 660	916 348	798 562	5 664 171	46 171	969 024
„ 1897 (id.)	563	26 000	15 785	4 401	177 125	1 073 243	333 409	6 432 494	46 358	979 943
„ 1898 (id.)	520	25 270	6 713	2 820	155 816	754 296	176 864	6 588 372	41 062	851 527
„ 1899 (id.)	721	27 546	3 903	1 512	120 535	664 623	124 258	7 783 284	43 433	892 817
„ 1900 (id.)	534	26 327	3 963	1 441	73 114	542 333	180 208	6 630 403	37 305	763 259
voor de voormalige residentie Probolinggo:										
in 1895 (pacht)	...	...	...	...	....	.....	.....	.....	*d*) 21 281	468 413
„ 1896 (regie)	361	10 220	2 841	19 119	151 369	1 177 741	....	.....	18 851	414 253
„ 1897 (id.)	229	15 138	3 271	9 120	77 336	1 182 167	....	.....	18 132	395 266
„ 1898 (id.)	„	18 547	2 745	6 541	87 591	1 090 242	....	.....	17 961	389 906
„ 1899 (id.)	„	22 268	1 225	4 786	96 700	1 017 163	....	.....	18 066	391 668
„ 1900 (id.)	„	21 947	1 007	3 560	62 290	711 063	267 964	.....	15 486	333 409
Over 1901 en 1902 beliepen de totalen:										
voor Pasoeroean met inbegrip van de voormalige residentie Probolinggo:										
in 1901 (regie)	435	46 621	3 991	4 244	98 493	1 110 852	822 512	5 028 400	46 537	977 522
„ 1902 (id.)	319	26 777	5 287	5 978	99 230	1 174 321	1 156 444	5 401 060	45 329	963 557

MAANDEN.	DEBIET.									GELDELIJKE OPBRENGST (bruto). b)
	Verdeeling der verkochte hoeveelheid naar gelang van de grootte der tubes (voor tjandoe) en der capsules (voor tikee).								Totaal debiet (in thails). b)	
	50	25	12½	5	2	1	½	gelengs tikee a) (⅓ mata).		
	mata tjandoe.									
Besoeki.										
1903.										
Januari	"	"	370	1 478	20 932	97 442	19 666	.....	1 612	f 31 599
Februari	"	"	272	1 286	17 684	84 738	17 789	.....	1 388	27 140
Maart	"	"	335	1 212	15 788	83 583	19 338	.....	1 351	26 484
April	"	"	248	1 129	14 585	82 604	17 307	.....	1 292	25 317
Mei	"	"	182	1 024	13 694	85 346	18 140	.....	1 292	25 361
Juni	"	"	168	937	13 207	86 386	18 293	.....	1 287	25 255
Juli	"	"	185	965	13 668	88 817	19 552	.....	1 331	26 613
Augustus	"	"	190	1 109	13 515	97 576	21 323	.....	1 432	28 637
September	"	"	173	1 079	12 542	98 798	20 799	.....	1 418	28 368
October	"	"	194	821	12 353	95 757	20 627	.....	1 373	27 461
November	"	"	235	818	12 514	91 666	19 724	.....	1 336	26 717
December	"	"	281	1 064	15 293	103 846	20 641	.....	1 536	30 717
Totalen.	"	"	2 833	12 922	175 775	1 096 559	233 199	.....	16 648	f 329 669
Over de acht voorafgaande jaren waren de totalen:										
in 1895 (pacht)	...	...	...	...	...	...	...	.....	d) 19 764	d) 366 699
" 1896 (regie)	"	"	71 403	136 821	266 179	173 480	"	.....	22 825	425 987
" 1897 (id.)	"	"	74 785	95 424	277 941	459 436	"	.....	24 173	453 476
" 1898 (id.)	"	"	74 990	79 438	301 869	463 803	"	.....	24 021	451 328
" 1899 (id.)	"	"	59 824	74 292	356 431	503 598	"	.....	23 357	430 471
" 1900 (id.)	"	"	26 166	59 437	449 485	844 144	45 698	.....	23 903	451 614
" 1901 (id.)	"	"	12 424	31 388	345 018	1 056 454	132 885	.....	21 253	408 628
" 1902 (id.)	"	"	5 008	20 329	270 840	1 149 371	225 977	.....	19 682	386 754
Djokjakarta. e)										
1903.										
Januari	150	353	631	2 846	6 289	39 185	88 002	145 382	1 827	f 34 940
Februari	161	295	684	2 419	6 026	37 130	93 171	93 401	1 630	31 156
Maart	155	331	729	2 642	6 368	41 613	115 182	86 833	1 792	34 338
April	143	331	712	2 703	6 054	40 741	124 156	74 539	1 776	34 053
Mei	150	357	717	2 578	6 409	44 977	145 437	75 694	1 940	37 264
Juni	125	372	744	2 675	5 899	48 979	160 576	78 507	2 055	39 545
Juli	118	423	704	2 878	6 132	54 438	185 367	75 280	2 241	43 171
Augustus	156	454	635	2 796	5 972	55 428	190 502	67 345	2 261	43 498
September	179	444	638	2 845	6 114	55 838	195 011	63 290	2 289	43 993
October	205	410	661	2 778	6 015	55 267	193 343	62 265	2 274	43 692
November	180	454	615	2 606	5 764	50 722	173 671	56 742	2 091	40 156
December	212	459	647	2 658	5 664	50 324	178 550	54 087	2 124	40 727
Totalen.	1 934	4 683	8 117	32 424	72 706	574 642	1 842 968	993 365	24 300	f 466 533
Over de acht voorafgaande jaren waren de totalen:										
in 1895 t/m 1901 gemiddeld per jaar (pacht)	...	...	...	...	...	...	...	.....	d) 32 253	d) 593 039
in 1902 (pacht)	...	...	...	...	...	...	...	.....	d) 27 202	d) 499 072

e) In deze gewesten is de regie met 1 Januari 1903 ingevoerd (Zie Ind. St. 1902 n°. 358).

MAANDEN.	DEBIET.									GELDELIJKE OPBRENGST (bruto). b)
	Verdeeling der verkochte hoeveelheid naar gelang van de grootte der tubes (voor tjandoe) en der capsules (voor tikee).								Totaal debiet (in thails). b)	
	50	25	12$\frac{1}{2}$	5	2	1	$\frac{1}{2}$	gelengs tikee a) ($\frac{1}{3}$ mata).		
	mata tjandoe.									
					Soerakarta. *e)*					
1903.										
Januari	220	372	1 498	7 436	13 722	182 165	509 527	251 215	6 243	f 117 595
Februari	228	310	1 493	5 602	11 804	164 901	488 364	143 890	5 465	102 752
Maart	247	413	1 727	5 702	13 466	185 054	563 365	141 928	6 138	115 352
April	283	440	1 617	5 400	13 583	178 212	576 457	125 164	6 077	114 134
Mei	304	489	1 572	5 624	14 828	195 439	652 274	128 395	6 692	125 758
Juni	261	469	1 587	5 604	16 093	215 683	695 654	133 914	7 130	134 165
Juli	302	489	1 649	5 577	17 141	246 408	795 517	133 881	7 989	150 390
Augustus	284	403	1 607	5 453	18 044	259 103	817 094	119 569	8 152	153 580
September	236	422	1 520	5 151	18 696	264 656	815 810	113 008	8 147	153 583
October	280	465	1 914	5 693	20 248	274 268	800 670	108 728	8 294	156 112
November	280	391	1 660	5 139	18 171	256 336	740 998	103 390	7 679	144 571
December	295	452	1 808	6 125	19 277	267 448	776 569	105 250	8 086	152 161
Totalen	3 220	5 115	19 652	68 506	195 073	2 689 673	8 232 299	1 608 332	86 092	f 1 620 153
Over de acht vooraf-gaande jaren waren de totalen:										
in 1895 t/m 1901 gemiddeld per jaar (pacht)	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	d) 132 375	d) 1 953 887
in 1902 (id.)	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	d) 94 942	1 576 042
					Madioen.					
1903.										
Januari	7	9	416	3 369	7 879	117 557	220 225	169 444	3 225	f 62 571
Februari	7	38	318	2 346	6 171	95 096	194 748	147 075	2 708	52 584
Maart	3	22	368	2 231	6 558	106 329	216 033	149 971	2 939	57 011
April	1	10	347	2 297	6 369	106 146	225 777	152 630	2 988	57 963
Mei	3	23	418	2 532	7 415	122 955	264 678	182 230	3 495	67 810
Juni	4	8	489	2 556	7 955	136 073	294 568	202 892	3 862	74 932
Juli	7	18	495	2 634	9 034	162 673	327 804	221 414	4 386	85 029
Augustus	7	9	449	2 679	10 534	167 651	335 500	216 197	4 481	86 813
September	4	9	482	2 812	10 778	164 980	321 722	218 083	4 406	85 391
October	"	18	506	2 711	11 462	163 767	326 441	214 457	4 417	85 577
November	"	23	531	2 653	10 458	145 856	300 297	191 024	4 011	77 677
December	"	17	517	2 874	9 930	149 277	322 610	184 987	4 134	79 988
Totalen	43	204	5 336	31 694	104 543	1 638 360	3 350 403	2 250 404	45 052	f 873 346
Over de acht vooraf-gaande jaren waren de totalen:										
in 1895 t/m 1899 gemiddeld per jaar (pacht)	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	d) 57 001	d) 1 046 113
in 1900 (pacht)	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	d) 53 866	d) 1 053 161
" 1901 (regie)	188	596	7 167	46 152	127 566	1 879 530	2 281 509	3 822 436	48 945	957 424
" 1902 (id.)	50	290	5 122	37 443	106 285	1 608 633	2 733 636	2 406 422	42 515	825 744

MAANDEN.	DEBIET.									GELDELIJKE OPBRENGST (bruto). b)
	Verdeeling der verkochte hoeveelheid naar gelang van de grootte der tubes (voor tjandoe) en der capsules (voor tikee).								Totaal debiet (in thails). b)	
	50	25	$12^1/_2$	5	2	1	$^1/_2$	gelengs tikee a) ($^1/_3$ mata).		
	mata tjandoe.									
1903.					Kediri.					
Januari	„	„	462	1 619	9 075	86 880	201 478	1 231 354	6 301	f 129 986
Februari.	„	„	393	1 312	6 943	68 505	170 536	1 051 107	5 295	109 298
Maart.	„	„	461	1 288	6 998	78 606	200 798	1 154 952	5 902	121 779
April	„	„	374	1 267	7 252	78 680	205 114	1 149 981	5 901	121 768
Mei	„	„	427	1 300	8 430	82 272	218 211	1 307 757	6 560	135 463
Juni	„	„	392	1 195	8 645	84 426	226 879	1 514 210	7 308	151 089
Juli	„	„	428	1 277	10 267	94 989	246 174	1 697 641	8 162	168 759
Augustus	„	„	455	1 165	9 895	104 233	250 909	1 679 721	8 209	169 625
September	„	„	386	1 346	10 360	101 453	235 160	1 605 862	7 866	162 506
October	„	„	415	1 372	11 704	103 470	239 780	1 596 457	7 910	163 338
November	„	„	398	1 187	9 713	97 054	227 299	1 438 943	7 207	148 774
December	„	„	422	1 328	9 989	106 015	244 113	1 408 385	7 294	150 410
Totalen . . .	„	„	5 013	15 656	109 271	1 086 583	2 666 451	16 836 370	83 915	f 1 732 795
Over de acht vooraf-gaande jaren waren de totalen:										
in 1895 t/m 1899 gemiddeld per jaar (pacht)	. . .	. . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	d) 126 948	d) 2 856 774
in 1900 (pacht) . . .	. . .	. . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	d) 109 088	d) 2 223 227
„ 1901 (regie) . . .	123	165	7 172	31 792	142 808	1 411 479	2 747 282	21 163 446	103 840	2 145 616
„ 1902 („) . . .	2	„	6 063	17 051	109 785	1 242 299	2 752 083	18 005 731	90 010	1 858 674
1903.					Madoera.					
Januari	23	7	65	180	1 886	38 355	17 390	. . . . .	539	f 10 705
Februari.	20	„	35	129	1 774	30 469	15 084	. . . . .	436	8 682
Maart.	26	„	39	157	1 917	34 118	16 413	. . . . .	487	9 690
April	22	1	38	138	1 966	31 105	15 741	. . . . .	452	8 990
Mei	25	„	43	89	2 109	32 176	17 067	. . . . .	472	9 382
Juni	15	„	38	91	2 026	34 370	17 268	. . . . .	487	9 685
Juli	15	„	39	72	1 866	36 491	18 542	. . . . .	511	10 156
Augustus	15	„	47	91	1 947	39 165	19 832	. . . . .	548	10 885
September	18	„	36	58	1 788	39 050	19 956	. . . . .	542	10 782
October	20	„	25	63	1 851	41 936	21 351	. . . . .	579	11 512
November	17	„	44	51	1 870	40 789	20 017	. . . . .	562	11 167
December	20	„	43	43	1 763	42 030	21 103	. . . . .	579	11 511
Totalen . . .	236	8	492	1 162	22 763	440 054	219 764	. . . . .	6 194	f 123 147
Over de tien vooraf-gaande jaren waren de totalen:										
in 1893 (pacht) . . .	. . .	. . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	d) 16 581	d) 254 337
„ 1894 gedurende Jan. t/m Aug. (pacht) .	. . .	. . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	d) 10 610	d) 161 410
„ 1894 gedurende Sept. t/m Dec. (regie). .	2 230	1 401	1 902	1 935	21 794	325 499	2 115	. . . . .	5 496	91 835
„ 1895 (id.) . .	6 125	3 886	6 280	1 170	46 644	1 039 883	2 803	. . . . .	16 223	271 224
„ 1896 (id.) . .	4 203	3 127	5 521	111	43 029	996 571	528	. . . . .	14 408	243 637
„ 1897 (id.) . .	2 915	2 741	2 631	„	22 202	847 546	50	. . . . .	11 391	193 638
„ 1898 (id.) . .	2 993	3 293	2 793	„	26 641	832 569	„	. . . . .	11 527	195 408
„ 1899 (id.) . .	3 350	3 176	2 472	„	39 110	793 015	„	. . . . .	11 490	193 763
„ 1900 (id.) . .	1 782	2 519	2 763	„	39 535	712 085	18 744	. . . . .	9 870	172 790
„ 1901 (id.) . .	1 724	1 806	2 077	„	28 156	675 572	86 434	. . . . .	9 325	163 525
„ 1902 (id.) . .	203	603	970	1 965	26 304	532 442	176 994	. . . . .	7 249	143 855

MAANDEN.	DEBIET. Verdeeling der verkochte hoeveelheid naar gelang van de grootte der tubes (voor tjandoe) en der capsules (voor tikee). 50	25	12½	5	2	1	½	gelengs tikee a) (⅓ mata).	Totaal debiet (in thails). b)	GELDELIJKE OPBRENGST (bruto). b)
	mata tjandoe.									
1903.	Lampongsche Districten.									
Januari	25	46	190	742	2 522	6 384	3 476	. . . . .	217	f 5 196
Februari	35	45	164	612	2 363	6 734	3 257	. . . . .	211	5 044
Maart	36	44	135	670	2 122	7 826	3 855	. . . . .	219	5 266
April	38	56	187	600	1 933	8 258	4 370	. . . . .	229	5 486
Mei	29	49	119	685	2 052	8 488	4 504	. . . . .	224	5 408
Juni	29	47	124	582	1 861	7 686	4 114	. . . . .	206	4 942
Juli	19	28	132	708	2 169	8 306	4 687	. . . . .	218	5 296
Augustus	20	60	154	589	2 312	8 608	4 710	. . . . .	230	5 542
September	34	33	180	670	2 511	8 759	4 573	. . . . .	242	5 829
October	47	39	177	972	2 438	9 535	4 800	. . . . .	292	7 031
November	47	48	234	915	3 283	8 881	4 444	. . . . .	287	6 881
December	60	44	230	869	3 098	9 204	4 886	. . . . .	292	6 967
Totalen . . .	419	539	2 026	8 614	28 664	98 669	51 676	. . . . .	2 867	f 68 888
Over de jaren 1895 tot en met September 1902 zijn de totalen begrepen in die van Batavia.										
Van October t/m December 1902 . . .	47	105	381	1 662	5 443	15 193	8 221	. . . . .	483	f 11 611
1903.	Lombok. f)									
Januari	94	337	5 234	9 540	5 977	217	"	. . . . .	1 385	f 5 431
Februari	98	287	5 056	9 745	5 387	242	"	. . . . .	1 343	5 274
Maart	70	262	5 272	9 266	5 970	222	"	. . . . .	1 344	5 283
April	57	281	6 267	11 004	5 921	261	"	. . . . .	1 553	6 125
Mei	52	268	4 488	9 527	6 246	389	"	. . . . .	1 259	4 952
Juni	33	184	3 494	8 509	5 806	366	"	. . . . .	1 044	4 104
Juli	48	171	4 082	9 025	6 060	379	"	. . . . .	1 153	4 529
Augustus	67	255	4 014	8 777	7 271	420	"	. . . . .	1 187	4 674
September	42	233	4 290	9 098	7 298	418	"	. . . . .	1 221	4 802
October	69	208	4 012	9 331	7 150	471	"	. . . . .	1 202	4 724
November	48	168	5 306	10 018	6 486	657	"	. . . . .	1 366	5 388
December	91	240	5 797	11 629	6 856	852	"	. . . . .	1 557	6 150
Totalen . . .	769	2 894	57 312	115 469	76 428	4 894	"	. . . . .	15 614	f 61 436
Over de zes voorafgaande jaren waren de totalen:										
in 1897 (April t/m Dec.)	2 202	3 719	20 277	90 152	29 933	19 446	"	. . . . .	9 866	f 28 621
" 1898	1 806	3 097	47 216	152 792	23 358	7 324	"	. . . . .	15 759	45 841
" 1899	1 523	2 468	64 204	124 286	30 686	6 947	"	. . . . .	16 301	49 823
" 1900	1 652	3 647	63 509	111 624	33 689	3 557	"	. . . . .	15 969	54 840
" 1901	1 459	3 892	71 564	107 454	40 382	3 553	"	. . . .	16 863	57 810
" 1902	1 175	3 870	69 689	107 979	58 679	3 450	"	. . . . .	16 873	66 238

f) Op Lombok is aan de inheemsche bevolking (Sasaks en Baliërs) het opiumverbruik ontzegd. Aldaar bepaalt zich dan ook de verkoop enkel tot de plaatsen Ampenan en Laboean Hadji en tot zoodanige nabij de kust gelegen nederzettingen van vreemde oosterlingen als daartoe door den Gouverneur-Generaal zijn of worden aangewezen.

RECAPITULATIE.

MAANDEN.	DEBIET. Verdeeling der verkochte hoeveelheid naar gelang van de grootte der tubes (voor tjandoe) en der capsules (voor tikee). 50 mata tjandoe.	25 mata tjandoe.	12½ mata tjandoe.	5 mata tjandoe.	2 mata tjandoe.	1 mata tjandoe.	½ mata tjandoe.	gelengs tikee *a*) (⅓ mata).	Totaal debiet (in thails). *b*)	GELDELIJKE OPBRENGST (bruto). *b*)
GEWESTEN.										
Bantam	97	125	438	2 280	4 328	63 446	72 712	. . . . .	1 333	f 32 681
Batavia	3 144	3 652	7 201	42 965	157 594	1 577 156	3 377 939	. . . . .	41 347	1 017 303
Preanger Regentschappen.	1 224	1 252	2 405	5 341	17 987	191 679	193 870	. . . . .	4 739	112 983
Semarang	1 121	16 447	27 891	92 155	689 523	5 122 081	8 709 112	516 204	123 044	2 351 462
Rembang	18 791	"	897	11 923	87 844	1 513 812	2 013 141	349 362	38 230	733 051
Soerabaja	392	2 755	38 276	17 553	338 174	3 897 432	2 517 335	1 619 856	70 274	1 332 289
Pasoeroean	53	16 960	5 122	7 728	83 998	1 249 764	1 302 692	5 048 689	42 810	918 931
Besoeki	"	"	2 833	12 922	175 775	1 096 559	233 199	. . . . .	16 648	329 669
Djokjakarta	1 934	4 683	8 117	32 424	72 706	574 642	1 842 968	933 365	24 300	466 533
Soerakarta	3 220	5 115	19 652	63 506	195 073	2 689 673	8 232 299	1 608 332	86 092	1 620 153
Madioen	43	204	5 336	31 694	104 543	1 638 360	3 350 403	2 250 404	45 052	873 346
Kediri	"	"	5 013	15 656	109 271	1 086 583	266 451	16 836 370	83 915	1 732 795
Madoera	236	8	492	1 162	22 763	440 054	219 764	. . . . .	6 194	123 147
Totaal Java en Madoera	30 255	51 201	123 673	342 309	2 059 579	21 141 241	43 731 885	29 162 582	583 978	f 11 644 343
Lampongsche Districten	419	539	2 026	8 614	28 664	98 669	51 676	. . . . .	2 867	68 888
Lombok	769	2 894	57 312	115 469	76 428	4 894	"	. . . . .	15 614	61 436
Totalen-generaal. .	31 443	54 634	183 011	466 392	2 164 671	21 244 804	43 783 561	29 162 582	602 459	f 11 774 667

II. Overzicht van de baten en lasten der opiumregie over 1903.

OMSCHRIJVING.	Bantam. 1.	Batavia. 2.	Preanger Regentschappen. 3.	Semarang. 4.	Rembang. 5.	Soerabaja. 6.	Pasoeroean. 7.	Soerakarta. 8.
BATEN.								
Bruto opbrengst van het debiet.	f 32 681	f 1 017 303	f 112 983	f 2 351 462	f 733 051	f 1 332 289	f 918 931	f 329 670
LASTEN.								
Zelfkosten van het verkochte opium *g*)	f 2 666	f 82 694	f 9 478	f 246 088	f 76 460	f 140 548	f 85 620	f 33 296
Inkoop van djitjing, na aftrek van de waarde, waarvoor deze overblijfselen van gerookt opium als ruwe grondstof bij de fabriek zijn ingenomen	3 627	145 364	14 285	75 502	5 876	50 485	28 964	8 487
Uitgaven op het terrein voor de exploitatie *h*).	2 104	72 938	8 444	179 284	68 303	112 695	72 809	32 515
Idem voor versterking en betere betaling der politie en voor bestrijding van den opiumsluikhandel *i*) . . .	879	50 183	9 114	97 383	22 744	61 524	81 306	35 355
Idem voor gedrukten en voor transport van opium van de fabriek naar het regieterrein en omgekeerd van ledige doozen, kisten en djitjing van het regieterrein naar de fabriek, zoomede voor de heen- en weerzending van stukken van overtuiging *k*)	114	3 556	412	10 581	744	6 044	3 682	1 432
	9 390	354 735	41 733	608 838	174 127	371 296	272 381	111 085
Voordeelig verschil tusschen baten en lasten *l*)	f 23 291	f 662 568	f 71 250	f 1 742 624	f 558 924	f 960 993	f 646 550	f 218 585

g) Daar de uitgaven, welke voor de fabriek zijn gedaan, bezwaarlijk zijn te specificeeren, en ook niet op elk der gewesten in dezelfde mate drukken, heeft men zich er toe bepaald onder de voor elk gewest gedane uitgaven het bedrag op te brengen, waarop de verkochte hoeveelheid tjandoe den lande kwam te staan, zijnde voor 1903 gemiddeld f 2 per thail (verpakt in tubes of als gelengs tikee).

h) Deze post was te splitsen als volgt: wegens traktementen, huishuurindemniteiten en reiskosten van de controleurs voor de regie f 65 228, wegens traktementen van de depôthouders, toelage voor het beheer van de bewaarplaatsen te Wonogiri, Ampenan en Teloekbetoeng, benevens traktementen der assistent-collecteurs en der mantri's voor den verkoop en toelagen aan als zoodanig fungeerenden f 548 084, wegens tegemoetkoming in buitengewoon hooge uitgaven voor levensonderhoud en toelagen aan mantri's voor den verkoop f 600, wegens kosten van helpers en wakers f 235 366, wegens huur en onderhoud van gebouwen f 147 543, wegens schrijfbehoeften, pakmateriaal en dergelijke voor de depôts en verkoopplaatsen en voor de kassen der assistent-collecteurs f 10 348, wegens onderhoud van inventarisgoederen f 240 en wegens transportkosten van opium, djitjing, geld, enz. f 70 659.

OMSCHRIJVING.	Djokjakarta. 9.	Soerakarta. 10.	Madioen. 11.	Kediri. 12.	Madoera. 13.	Lampongsche Districten. 14.	Lombok. 15.	Totalen. 16.
BATEN.								
Bruto opbrengst van het debiet	f 466 533	f 1 620 153	f 873 346	f 1 732 795	f 123 147	f 68 888	f 61 436	f 11 774 668
LASTEN.								
Zelfkosten van het verkochte opium *g*)	f 48 600	f 172 184	f 90 104	f 167 830	f 12 388	f 5 734	f 31 228	f 1 204 918
Inkoop van djitjing, na aftrek van de waarde, waarvoor deze overblijfselen van gerookt opium als ruwe grondstof bij de fabriek zijn ingenomen	10 436	18 557	4 872	17 267	1 071	6 287	146	391 226
Uitgaven op het terrein voor de exploitatie *h*)	107 537	165 567	82 848	141 285	22 990	5 619	3 130	1 078 068
Idem voor versterking en betere betaling der politie en voor bestrijding van den opiumsluikhandel *i*)	28 740	39 400	28 492	31 032	34 640	570	3 135	524 497
Idem voor gedrukten en voor transport van opium van de fabriek naar het regieterrein en omgekeerd van ledige doozen, kisten en djitjing van het regieterrein naar de fabriek, zoomede voor de heen- en weerzending van stukken van overtuiging. *k*)	2 090	7 404	3 874	7 216	532	247	1 343	49 271
	197 403	403 112	210 190	364 630	71 621	18 457	38 982	3 247 980
Voordeelig verschil tusschen baten en lasten *l*)	f 269 130	f 1 217 041	f 663 156	f 1 368 165	f 51 526	f 50 431	f 22 454	f 8 526 688

i) Deze post was te splitsen als volgt. wegens traktementen, enz. aan schouten, opzieners, agenten, mantri's-politie en oppassers, met welk personeel de politie versterkt is, en voor Lombok van een pembekel f 419 365, wegens betere betaling van de reeds in dienst zijnde politie-oppassers f 8983, wegens tegemoetkoming in buitengewoon hooge uitgaven voor levensonderhoud aan op afgelegen plaatsen gevestigde mantri's en oppassers der politie en dergelijken f 10 505 en voor de bestrijding van den sluikhandel in opium f 85 644.

k) Hoeveel van het bedrag van f 49 271 ten laste kwam van elk der regiegewesten op Java en Madoera, op Lombok en in de Lampongsche Districten, is niet met juistheid op te geven. Men heeft dus dit bedrag verdeeld naar verhouding van het aantal thails bereid opium, dat in elk der regieterreinen is verkocht, waarbij er echter rekening mede is gehouden dat de kosten van transport van en naar Rembang reeds zijn opgenomen in den post: uitgaven op het terrein.

l) Opgemerkt dient te worden, dat onder de lasten, wat de kosten van het bij de opiumregie in dienst zijnde personeel betreft, niet in aanmerking zijn genomen verlofstraktementen, overtochtskosten, enz.

III. Statistiek betreffende de in 1902 en 1903 in het regiegebied, zoomede in de verboden kringen *m*) van dat gebied gedane opiumaanhalingen.

GEWESTEN.	Aantal in overtreding bevonden personen.	Aanhalingen van *ruw* opium.		Aanhalingen van *bereid* opium.				Totaal der aanhalingen.	
				Opium van de regie afkomstig.		Ander opium.			
		Getal aanhalingen.	Aangehaalde hoeveelheden (in thails).	Getal aanhalingen.	Aangehaalde hoeveelheden (in thails) herleid tot ruw opium.	Getal aanhalingen.	Aangehaalde hoeveelheden (in thails) herleid tot ruw opium.	Getal aanhalingen.	Aangehaalde hoeveelheden (in thails) herleid tot ruw opium.
1902. *n*)									
Bantam . . .	11	„	„	3	0.61	12	3.05	15	3.66
Batavia . . .	110	„	„	51	2.54	89	476.13	140	478.67
Preanger Regentschappen.	50	„	„	21	33.52	32	9.50	53	43.02
Semarang . .	226	2	755.96	190	9.50	114	2 077.24	306	2 842.70
Rembang . .	31	„	„	38	4.11	15	99.01	53	103.12
Soerabaja . . .	71	1	38	66	3.05	11	1 095.01	78	1 136.03
Pasoeroean . .	22	„	„	28	3.22	3	27.08	31	30.30
Besoeki . . .	15	„	„	13	0.95	9	72.25	22	73.20
Madioen . . .	18	„	„	21	0.93	1	0.02	22	0.95
Kediri	25	„	„	29	2.35	„	„	29	2.35
Madoera . . .	9	„	„	12	2.43	„	„	12	2.43
Lampongsche Districten . .	8	„	„	„	„	8	20.50	8	20.50
Lombok . . .	85	„	„	77	75.66	14	20.27	91	95.93
Totalen . .	681	3	793.96	549	138.87	308	3 900.06	860	4 832.89
1903.									
Bantam . . .	14	„	„	10	1.01	4	1.10	14	2.11
Batavia . . .	551	1	4.72	301	177.51	425	1 832.67	727	2 014.90
Preanger Regentschappen.	160	„	„	71	158.92	78	59.79	149	218.71
Semarang . . .	290	„	„	361	29.64	229	550.52	590	580.16
Rembang . . .	31	„	„	46	6.66	22	9 941.90	68	9 948.56
Soerabaja . . .	45	„	„	52	2.47	11	2 065.44	63	2 067.91
Pasoeroean . .	30	„	„	34	6	4	1.33	38	7.33
Besoeki . . .	13	1	0.05	8	1.02	9	28.26	18	29.33
Djokjakarta . .	14	„	„	15	0.15	„	„	15	0.15
Soerakarta . .	27	„	„	32	5.70	7	23.30	39	29
Madioen . . .	26	„	„	31	1.18	„	„	31	1.18
Kediri	52	„	„	56	2.67	„	„	56	2.67
Madoera . . .	9	„	„	9	0.05	1	0.18	10	0.23
Lampongsche Districten . .	4	„	„	1	0.07	„	„	1	0.07
Lombok . . .	86	1	40	79	106.05	16	13.14	96	159.19
Totalen . .	1 352	3	44.77	1 106	499.10	806	14 517.63	1 915	15 061.50

m) Bedoelde verboden kringen zijn: de residentiën Bantam en Preanger Regentschappen; in Batavia de districten Djasinga, Tjibaroesa en Leuwiliang, de voormalige districten Gandasoli, Sindangkasih en Wanajasa, de Pamanoekan-, Tjiasem- en Tegalwaroelanden; in Soerabaja het eiland Bawean; in Pasoeroean de districten Tengger der afdeeling Pasoeroean, Tengger der afdeeling Probolinggo (slechts gedeeltelijk, zie Ind. St. 1901 nº. 111), Kandangan en Gading; in Besoeki de districten Wonosari en Wringin; en het eiland Lombok voor zoover daar de regie niet werkt. In 1903 kwamen in gemelde streken 160 aanhalingen voor (1 in Besoeki, 2 in Pasoeroean, 4 in Bantam, 69 in Batavia, 64 in de Preanger Regentschappen en 20 op Lombok), waarbij 205.07 thail opium werd aangehaald. In 1902 was het aantal aanhalingen 52 (1 in Besoeki, 3 in Pasoeroean, 8 op Lombok, 18 in Batavia, 2 in Bantam en 20 in de Preanger Regentschappen; voor de laatstgenoemde 3 gewesten hebben de cijfers slechts betrekking op het laatste kwartaal van 1902), waarbij in totaal 38.81 thail werd aangehaald.

n) Verbeterde opgaven.

Bijlage GG.

(Zie hoofdstuk M, afd. I, § 4, van het verslag.)

OVERZICHT

betreffende de opbrengst in 1903 van verschillende

NIET-VERPACHTE MIDDELEN

onder beheer van het

DEPARTEMENT VAN FINANCIËN.

I. IN- EN UITVOERRECHTEN

a. Opbrengst aan in- of uitvoerrecht, voor zooveel betreft de voornaamste

OMSCHRIJVING DER GOEDEREN. a)	Gouvernements-tolgebied waar							
	I. Java en Madoera.		II. Sumatra's Westkust, Benkoelen, Lampongsche Distr., Palembang (uitgezonderd Djambi), Banka, Billiton, Westerafd. Borneo en Zuider- en Oosterafd. Borneo (Bandjermasin en Sampit).		III. Oostkust van Sumatra.		IV. Afdeeling Indragiri (res. Riouw).	
	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.
INVOER								
Aardewerk (gebakken) en porcelein	f 64 390	f 64 618	f 21 993	f 19 263	f 8 104	f 6 983	f 741	f 629
Bier	53 532	55 523	16 092	12 549	35 838	34 467	81	71
Boter	151 349	155 589	11 488	9 737	10 197	11 965	36	47
Brandewijn	156 566	128 489	9 644	8 112	11 794	15 685	1 139	713
Drogerijen en medicijnen	82 941	87 653	14 507	14 615	14 751	13 442	192	420
Eetwaren (voor zooveel in de handelsverslagen onder dit hoofd genoemd doch „Boter", „Melk", „Visch" en „Vleesch" uitgezonderd)	559 784	494 700	153 103	139 682	150 699	143 902	7 179	7 752
Gambir	452 520	416 324	12 707	11 965	303	431	399	311
Garens	159 924	155 641	26 322	28 147	14 619	15 680	462	501
Gedistilleerd (voor zooveel in de handelsverslagen onder dit hoofd genoemd, doch „Brandewijn", „Jenever", „Likeuren" en „Reukwerken" uitgezonderd)	59 045	60 624	4 234	3 593	7 527	8 513	635	650
Glas en glaswerk	59 600	58 305	10 541	11 205	7 885	7 739	275	217
IJzer- en staalwerk	111 562	102 111	26 952	27 138	20 398	24 851	516	822
Jenever	529 834	530 528	54 537	42 097	21 002	28 145	68	63
Kleederen	101 202	89 624	64 380	68 091	45 179	41 436	1 805	2 018
Kramerij	121 355	122 782	39 405	33 154	15 426	14 270	713	671
Likeuren	63 019	46 823	3 749	2 949	3 529	2 841	"	5
Lucifers	65 799	95 058	9 914	13 610	7 080	7 247	133	166
Manufacturen	1 858 838	2 087 480	346 380	314 992	116 330	116 928	8 045	8 843
Meel	151 062	123 379	37 468	28 108	33 138	26 037	257	268
Melk	59 825	66 047	8 618	6 509	5 871	5 081	59	73
Meubelen	39 990	37 722	6 781	6 861	6 918	7 606	77	124
Mineraalwater	44 626	34 203	2 873	2 549	6 152	6 448	170	101
Modewaren	91 921	78 985	31 764	20 650	14 458	13 374	545	336
Opium	143	84	38 711	35 276	259 428	223 728	5 028	5 087
Papier-, schrijf- en teekenbehoeften	160 222	173 376	26 722	25 522	34 429	34 539	507	586
Petroleum	80 914	96 072	6 293	16 580	1 079	1 193	426	517
Reukwerken met gedistilleerd bereid	70 784	86 425	8 668	12 527	4 622	5 943	350	105
Suiker	1 508	1 519	3 590	3 684	44 825	44 207	3 936	4 213
Sigaren en sigaretten	100 952	89 708	14 854	14 059	12 771	13 540	100	224
Tabak	60 281	48 919	40 706	38 119	39 443	40 606	2 799	3 380
Thee	297 375	313 941	28 371	25 439	43 339	46 494	526	575
Visch	504 273	342 597	42 228	34 953	27 267	26 768	527	708
Vleesch	53 710	41 336	3 523	4 679	3 609	4 475	6	14
Vuurwerk	39 514	45 348	10 417	9 974	5 861	5 403	49	96
Was	69 560	50 538	495	376	148	212	3	3
Wijn	117 481	112 257	14 735	11 994	31 001	28 999	125	174
Zout	1 135	1 262	68 562	71 208	135 657	143 252	9 038	9 290
Andere artikelen	326 021	346 273	76 881	77 531	116 654	118 216	3 100	2 962
Totalen	f 6 922 557	f 6 841 863	f 1 298 208	f 1 207 497	f 1 317 331	f 1 200 646	f 49 732	f 52 735
Af: terugbetalingen	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .
Zuiver ontvangen	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .
UITVOER								
Getah	"	"	f 86 687	f 94 224	f 80 323	f 56 660	f 18 097	f 15 119
Gomsoorten	"	"	74 955	86 310	116	120	109	100
Huiden	f 47 877	f 51 213	3 852	4 267	302	408	75	91
Rotting	"	"	75 532	90 860	19 494	15 033	6 426	6 203
Sago	"	"	2 963	3 589	310	245	42 186	57 825
Tabak	269 116	327 974	2 538	1 492	200 779	184 259	"	1
Tin en tinerts	141 017	125 374	36 726	41 578	7	7	"	"
Andere artikelen	15 314	15 298	10 883	30 837	23 334	4 106	2 106	2 539
Totalen	f 473 324	f 519 859	f 294 136	f 353 157	f 324 665	f 260 838	f 68 999	f 81 878
Af: terugbetalingen	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .
Zuiver ontvangen	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . . .

a) Alleen die categorieën van goederen zijn afzonderlijk genoemd, welke in beide jaren, of in één der beide jaren, elk *in totaal* meer dan f 50 000 aan in- of

EN ACCIJNZEN.

daaraan onderworpen artikelen, over elk der jaren 1902 *en* 1903.

de *algemeene* tarieven werken. V. Afdeeling Lombok (res. Bali en Lombok).		VI. Menado, zoomede het tot de res. Ternate behoorende landschap Banggaai.		VII. Afdeeling Groot-Atjèh, met uitzondering van het eiland Wè.		VIII. Andere kantoren in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.		Gouv.-tolgebied waar een speciaal tarief werkt. Landschap Djambi (res. Palembang).		Totalen.	
1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903	1902.	1903.

RECHTEN.

V 1902	V 1903	VI 1902	VI 1903	VII 1902	VII 1903	VIII 1902	VIII 1903	Djambi 1902	Djambi 1903	Totalen 1902	Totalen 1903
f 990	f 1 196	f 2 853	f 1 114	f 1 108	f 1 094	»	f 1 030	f 518	f 1 285	f 100 697	f 97 212
425	482	2 639	4 069	7 419	5 554	»	2 219	585	1 219	116 611	116 153
62	106	1 170	1 775	2 695	1 967	»	1 155	51	81	177 048	182 422
235	254	1 656	1 921	686	1 143	»	2 108	211	244	181 931	158 669
73	99	787	767	1 155	1 145	»	536	138	62	114 544	118 739
2 767	2 165	11 278	11 847	26 423	24 246	»	20 781	4 856	5 365	916 089	850 440
9 902	9 028	13 111	11 570	131	70	»	1 093	57	471	489 130	451 263
1 862	1 733	6 348	6 023	1 136	656	»	1 316	719	908	211 392	210 605
35	29	795	701	486	347	»	1 949	8	41	72 765	76 447
347	591	1 343	1 554	1 483	1 364	»	1 062	114	117	81 588	82 154
736	907	4 353	4 592	2 749	3 140	»	4 743	582	1 561	167 848	169 865
636	1 309	1 911	3 457	5 216	4 144	»	2 408	209	222	613 413	612 373
1 302	1 530	12 756	8 577	5 146	5 018	»	3 173	1 165	1 744	232 935	221 211
354	538	3 212	3 318	3 524	3 004	»	2 912	827	835	184 816	181 484
296	66	374	302	556	545	»	534	6	43	71 529	54 108
491	312	1 380	1 969	1 125	886	»	67	696	994	86 618	120 309
25 573	22 712	60 925	66 491	29 906	25 431	»	15 566	8 613	8 727	2 454 610	2 667 170
135	294	4 674	4 972	5 205	5 172	»	2 316	972	686	232 911	191 232
2	5	958	1 259	2 105	2 815	»	1 401	260	597	77 698	83 787
84	197	886	1 031	1 284	1 144	»	738	70	323	56 090	55 746
21	79	546	767	1 489	1 214	»	375	495	712	56 372	46 448
625	490	2 398	2 862	4 342	5 086	»	2 002	2	74	146 055	123 859
»	»	1 870	1 803	»	»	»	3	»	»	305 180	265 981
171	277	2 179	2 376	3 722	3 615	»	1 534	185	241	228 137	242 066
290	245	2 516	805	238	68	»	1 259	2 331	3 403	94 087	120 142
267	268	1 991	2 381	1 534	1 208	»	855	24	86	87 925	109 798
25	17	349	459	8 305	15 765	»	1 894	2 853	2 037	65 391	68 795
298	289	1 807	1 961	5 543	3 308	»	3 225	232	377	136 557	126 691
156	172	1 254	1 463	7 031	7 102	»	2 110	1 175	2 004	152 845	143 875
121	178	2 630	2 194	2 222	2 268	»	2 064	384	572	374 968	393 725
134	56	232	1 607	4 995	4 501	»	926	388	1 931	580 044	414 047
45	13	314	335	1 899	862	»	714	»	4	63 136	52 432
121	116	752	563	745	812	»	305	63	82	57 522	62 699
»	»	»	»	8	3	»	1	»	»	70 214	51 133
166	350	7 312	13 062	7 630	6 468	»	1 529	103	148	178 553	174 981
22 762	15 850	23 386	28 202	2 229	1 874	»	10	3 341	2 469	266 110	273 417
2 603	2 917	21 077	10 895	15 946	15 173	»	9 061	17 967	22 432	580 249	605 460
f 74 112	f 64 870	f 204 052	f 209 044	f 167 416	f 153 312	»	f 94 974	f 50 200	f 62 097	f 10 083 608	f 9 976 938
. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	10 337	13 675
. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	f 10 073 271	f 9 963 263

RECHTEN.

V 1902	V 1903	VI 1902	VI 1903	VII 1902	VII 1903	VIII 1902	VIII 1903	Djambi 1902	Djambi 1903	Totalen 1902	Totalen 1903
»	»	»	»	f 1 074	f 670	»	f 52 099	f 9 473	f 5 460	f 195 654	f 224 232
»	»	»	»	12	26	»	1 038	25	127	75 217	87 721
f 1 280	f 1 339	f 485	f 445	1 145	1 091	»	170	756	993	55 772	60 017
»	»	»	»	»	»	»	96 590	2 492	3 310	103 944	211 996
»	»	»	»	»	»	»	»	120	17	45 570	61 676
»	»	»	»	444	514	»	»	»	»	472 877	514 240
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	177 750	166 959
»	»	465	174	3 164	6 756	»	11 407	1 248	942	56 514	72 059
f 1 280	f 1 339	f 950	f 619	f 5 839	f 9 057	»	f 161 304	f 14 114	f 10 849	f 1 183 307	f 1 398 900
. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	3 388	22 274
. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	f 1 179 919	f 1 376 626

uitvoerrecht opbrachten.

b. Opgaven over 1903 van de ontvangsten per kantoor.

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST. *b)*	IN- EN UITVOERRECHTEN, enz.				ACCIJNZEN.				
		Invoerrechten.	Uitvoerrechten.	Pakhuishuur.	Totaal.	Accijns op inlandsch gedistilleerd.	Accijns op tabak.	Accijns op petroleum.	Accijns op lucifers.	Totaal.
JAVA EN MADOERA.										
Bantam	Bantam	f 9	"	"	f 9	"	"	"	"	"
	Anjer	44	"	"	44	"	"	106	"	f 106
Batavia	Batavia	109 708	f 141 529	f 4 675	255 912	f 72 570	f 2 387	475 393	f 87 718	638 068
	Tandjoeng Prioek	1 883 873	3 305	10 385	1 897 563	12 804	9	"	99 759	112 572
Cheribon	Cheribon	316 591	6	241	316 838	7 589	38	58 124	43 625	109 376
	Indramajoe	1 200	"	"	1 200	"	"	"	"	"
Pekalongan	Tegal	23 809	80	72	23 961	21 689	25	32 863	260	54 837
	Pekalongan	12 101	"	9	12 110	19 813	"	7 684	12 695	40 192
Semarang	Semarang	2 118 841	105 510	8 243	2 232 594	3 978	8 224	378 334	472 242	862 778
Rembang	Rembang	"	"	"	"	6	10	"	"	16
	Toeban	"	2	"	2	"	"	"	"	"
	*Tjepoe	....	....	....	....	"	"	1 099 133	"	1 099 133
Soerabaja	Soerabaja	2 285 159	87 999	17 038	2 390 196	27 851	943	996 130	646 942	1 671 866
	Grisee	10	5 685	"	5 695	"	1 143	"	"	1 143
	Bawean	1 798	"	"	1 798	"	30	125	297	452
Pasoeroean	Pasoeroean	8 274	2 659	"	10 933	"	"	119	"	119
	Probolinggo	3 589	41 201	8	44 798	"	"	"	"	"
	Kraksaän	"	"	"	"	1 993	"	"	"	1 993
Besoeki	Besoeki	93	"	"	93	"	"	"	"	"
	Panaroekan	9 325	122 044	55	131 424	"	"	"	"	"
	Banjoewangi	6 212	1	"	6 213	"	"	"	10 593	10 593
Banjoemas	Tjilatjap	49 703	9 288	2	58 993	37	"	23 635	17 248	40 920
Kedoe	*Keboemen	....	....	....	....	1 576	"	"	"	1 576
Soerakarta	*Soerakarta	....	....	....	....	61	"	"	"	61
Kediri	*Kediri	....	....	....	....	14	"	"	"	14
Madoera	Soemenep	636	"	"	636	"	"	"	602	602
	Boender	1 615	"	"	1 615	"	"	"	1 247	1 247
	Kamal	147	427	"	574	"	"	"	"	"
	Sampang	"	4	"	4	"	"	"	"	"
	Sapeken	1 210	18	"	1 228	"	"	490	91	581
	Sapoedi	92	"	"	92	"	"	10	16	26
	Totalen voor Java en Mado	f6 834 039	f 519 758	f 40 728	f 7 394 525	f 169 981	f 12 809	f3 072 146	f1 393 335	f 4 648 271
	Over 1902 waren de cijfer	6 914 068	471 742	48 380	7 434 190	174 045	19 157	2 931 098	943 919	4 068 219

b) De niet genoemde kantoren hadden geen ontvangsten aan te wijzen. De met een * aangeduide plaatsen worden hier genoemd uitsluitend in verband met de heffing van den accijns op gedistilleerd, petroleum en lucifers.

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST. b)	In- en uitvoerrechten, enz.				Accijnzen.				
		Invoer-rechten.	Uitvoer-rechten.	Pakhuis-huur.	Totaal.	Accijns op inlandsch gedis-tilleerd.	Accijns op tabak.	Accijns op petroleum.	Accijns op lucifers.	Totaal.
					BUITENBEZITTINGEN.					
Sumatra's Westkust. .	Emmahaven	f 337 558	f 37 142	f 4 643	f 379 343	....	....	f 162 449	f 88 150	f 250 599
	Padang	14 768	59	″	14 827	....	....	″	″	″
	Siboga	77 015	21 596	20	98 631	....	....	535	12 313	12 848
	Baros	10 959	11 738	″	22 697	....	....	112	2 074	2 186
	Singkel	15 526	3 293	″	18 819	....	....	592	700	1 292
	Priaman	1 642	562	″	2 204	....	....	18	7 096	7 114
	Ajer Bangis	210	657	″	867	....	....	″	683	683
	Natal	2 327	561	″	2 888	....	....	″	971	971
	Goenoeng Sitoli (Nias)	5 823	107	″	5 930	....	....	349	1 159	1 508
	Poeloe Telo	1 184	544	″	1 728	....	....	″	1 121	1 121
Benkoelen	Benkoelen	19 696	5 346	80	25 122	....	....	″	256	256
	Kroë	80	8 808	″	8 888	....	....	″	″	″
	Moko Moko	″	395	″	395	....	....	″	″	″
	Bintoehan	13	3 111	″	3 124	....	....	″	″	″
Lampongsche Districten	Teloek Betoeng	15 670	2 431	88	18 189	....	....	5	5 492	5 497
	Kalianda	″	93	″	93	....	....	″	″	″
	Mengala	43	1 151	″	1 194	....	....	1	″	1
	Kota Agoeng	″	587	″	587	....	....	″	″	″
	Tjabang	″	946	″	946	....	....	″	″	″
Palembang	Palembang	238 655	67 622	18	306 295	....	....	594 488	36 510	630 998
	Bajoeng Lentjir	1 669	″	″	1 669	....	....	8 250	″	8 250
	Djambi	62 097	10 849	3	72 949	....	....	″	″	″
Sumatra's Oostkust . .	Pelalawan (Poeloe Moeda)	9 023	4 110	″	13 133	....	....	501	62	563
	Siak Sri Indrapoera	23 593	17 118	″	40 711	....	....	1 339	607	1 946
	Bagan Api Api (Tanah Poeti)	65 715	6 147	″	71 8 2	....	....	5 030	4 823	9 853
	Laboean Bilik (Panai)	5 417	4 956	″	10 373	....	....	127	469	596
	Soengai Djawi Djawi (Bila)	14 103	2 145	″	16 248	....	....	2 049	1 370	3 419
	Tandjoeng Balai (Asahan)	97 128	9 911	″	107 039	....	....	11 468	12 258	23 726
	Tandjoeng Tiram (Batoe Bara)	33 174	13 590	2	46 766	....	....	2 385	4 168	6 553
	Tandjoeng	63	315	″	378	....	....	″	″	″
	Pagoerawan	2 708	3 178	″	5 886	....	....	111	607	718
	Bandar Kalipa (Padang)	28 712	6 897	″	[illegible] 609	....	....	352	4 175	4 527
	Tandjoeng Bringin (Bedagei)	16 350	231	″	[illegible]581	....	....	2 447	6 145	8 592
	Pebaoengan (Serdang)	3 394	6	″	3 400	....	....	54	921	975
	Kwaloe	9 425	3 116	″	12 541	....	....	1 689	1 319	3 008
	Rantau Pandjang (Serdang)	5 421	129	″	5 550	....	....	227	1 238	1 465
	Belawan (Deli)	807 504	140 913	1 853	950 270	....	....	43 430	65 700	109 130
	Tandjoeng Poera (Langkat)	100 351	17 003	38	117 392	....	....	163 059	11 427	174 486
	Pangkalan Brandan (Langkat)	54 057	912	16	54 985	....	....	13 369	3 542	16 911
	Seroewai (Tamiang)	11 262	10 839	″	22 101	....	....	279	1 307	1 586

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST. b)	IN- EN UITVOERRECHTEN, enz.				ACCIJNZEN.				
		Invoer-rechten.	Uitvoer-rechten.	Pakhuis-huur.	Totaal.	Accijns op inlandsch gedistilleerd.	Accijns op tabak.	Accijns op petroleum.	Accijns op lucifers	Totaal.
Atjèh en onderh. . . .	Oelëe Lheuë	f 153 212	f 6 378	f 492	f 160 082	. . . .	. . . .	12 351	11 400	23 751
Riouw en onderh. . .	Ringat (Indragiri).	28 943	18 171	"	47 114	. . . .	. . . .	2 471	1 164	3 635
	Kota Baroe (Reteh)	5 189	8 337	1	13 527	. . . .	. . . .	704	164	868
	Kwala Gaoeng (Gaoeng) . . .	3 826	18 712	"	22 538	. . . .	. . . .	499	251	750
	Kwala Mandah (Mandah) . . .	4 965	21 268	"	26 233	. . . .	. . . .	772	115	887
	Soengai Goentoeng (Kateman) .	9 811	15 390	"	25 201	. . . .	. . . .	596	690	1 286
Banka	Muntok.	70 194	760	10	70 964	. . . .	. . . .	20	7 635	7 655
Billiton.	Tandjoeng Pandan	75 619	43 440	"	119 059	. . . .	. . . .	8 898	10 646	19 544
Westerafd. van Borneo.	Pontianak.	174 607	65 832	"	240 439	. . . .	15 456	46 161	11 241	72 858
	Sambas.	25 003	8 096	"	33 099	. . . .	2 207	2 515	266	4 988
	Singkawang.	14 639	80	"	14 719	. . . .	1 522	4 846	688	7 056
	Ketapang (Matan).	1 072	1 857	"	2 929	. . . .	53	460	109	622
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	Bandjermasin	101 877	63 330	355	165 562	. . . .	20 508	11 819	21 214	53 541
	Sampit.	49	2 841	"	2 890	. . . .	101	"	"	101
	Kota Waringin (Sampit) . . .	1 362	4 299	"	5 661	. . . .	92	239	121	452
	Soekamara (id.).	715	2 082	"	2 797	. . . .	"	91	173	264
	Kota Baroe	11 499	17 608	"	29 107	. . . .	2 497	1 641	"	4 138
	Pegatan	168	120	"	288	. . . .	48	"	"	48
	Pasir (Krokot)	5 127	15 499	9	20 635	. . . .	2 085	1 464	12	3 561
	Telakai (Pasir en de Tanah Boemboe)	41	3	"	44	. . . .	10	20	"	30
	Balikpapan	7 147	876	"	8 023	. . . .	232	481	32	745
	Moeara Djawa	1 673	"	"	1 673	. . . .	5	63	"	68
	Samarinda.	49 990	90 345	"	140 335	. . . .	8 070	3 785	"	11 855
	Tandjoeng Redeb (Beraoe of Goenoeng Taboer).	7 437	9 375	3	16 815	. . . .	1 228	2 701	398	4 327
	Tandjoeng Selor (Boelongan) .	9 555	19 622	1	29 178	. . . .	1 305	2 227	452	3 984
	Saboekoe (Koetei en de Noord-oostkust van Borneo). . . .	245	1 475	"	1 720	. . . .	61	26	26	113
Menado . . .	Menado (Minahasa)	138 086	230	244	138 560	. . . .	. . . .	10 001	16 671	26 672
	Amoerang (id.)	2 999	"	6	3 005	. . . .	. . . .	1 243	743	1 986
	Ratah Totok (id.).	298	3	"	301	. . . .	. . . .	"	"	"
	Kwandang (Gorontalo)	356	4	"	360	. . . .	. . . .	147	187	334
	Taroena op Groot-Sangi (Sangi-en Talauer-eilanden)	6 194	2	3	6 199	. . . .	. . . .	2 170	1 072	3 242
	Oeloe op Siauw (id.).	2 402	48	3	2 453	. . . .	. . . .	1 131	624	1 755
	Liroeng op Salibaboe (id.). . .	272	"	"	272	. . . .	. . . .	88	5	93
	Bolang Mongondo (id.). . . .	41	2	"	43	. . . .	. . . .	23	"	23
	Bolang Oeki (id.)	13	"	"	13	. . . .	. . . .	5	"	5
	Bwool (id).	1 940	17	"	1 957	. . . .	. . . .	702	243	945
	Kotaboena in Bolang Mongondo (id)	210	"	"	210	. . . .	. . . .	39	"	39
	Gorontalo.	47 234	250	31	47 515	. . . .	. . . .	1 394	6 352	7 746

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST. b)	In- en uitvoerrechten, enz.				Accijnzen.				
		Invoerrechten.	Uitvoerrechten.	Pakhuishuur.	Totaal.	Accijns op inlandsch gedistilleerd.	Accijns op tabak.	Accijns op petroleum.	Accijns op lucifers.	Totaal.
	Mapane (Poso)	f 829	f 44	"	f 873	....	....	f 40	"	f 40
	Taliboi	110	"	"	110	....	....	"	"	"
	Oena Oena	20	"	"	20	....	....	"	"	"
	Soemalata	4 538	13	"	4 551	....	....	722	104	826
	Palehleh	1 219	1	"	1 220	....	....	298	185	483
Ternate	Banggaai	1 293	5	"	1 298	....	....	192	18	210
Bali en Lombok	Ampenan (Lombok)	45 558	1 043	"	46 601	....	....	1 063	4 773	5 836
	Laboean Hadji (Lombok)	19 312	296	f 18	19 626	....	f 2	2 127	388	2 517
	Totalen voor de buitenbezittingen.	f 3 129 224	f 856 868	f 7 937	f 3 994 029	....	f 55 482	f 1 140 950	f 374 825	f 1 571 257
	Over 1902 waren de cijfers.	3 159 203	708 177	8 379	3 875 759	....	27 805	749 270	293 238	1 070 313

II. PERSONEELE BELASTING (voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden en voor vreemde oosterlingen).

GEWESTEN EN LANDAARD DER AANGESLAGENEN.	1903.											1902. a)		
	Aantal aangeslagenen.	Aanslag naar den Isten grondslag (huurwaarde).	Aanslag naar den IIden grondslag (voor Europeanen mobilair en rijtuigen; voor vreemde oosterlingen enkel mobilair).	Te zamen.	Door de toepassing van art. 8, laatste lid, der belastingverordening is het in de voorgaande kolom genoemde bedrag verminderd tot	Aanslag naar den IIIden grondslag.	Aanslag naar den IVden grondslag (rijtuigen van vreemde oosterlingen).	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.	Te verhalen kosten van schatting.	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.
JAVA EN MADOERA.														
		guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.
Bantam.														
Europeanen	146	1 611,17	1 187,48	2 798,65	2 694,05^5	464,50	...	3 158,55^5	339,54^5	2 819,01	"	3 090,39^5	422,69^5	2 667,70
Vreemde oosterlingen.	260	850,04^5	529,57^5	1 379,62	1 319,35	153,—	669,—	2 141,35	82,78	2 058,57	"	2 063,61	103,29	1 960,32
Totaal.	406	2 461,21^5	1 717,05^5	4 178,27	4 013,40^5	617,50	669,—	5 299,90^5	422,32^5	4 877,58	"	5 154,00^5	525,98^5	4 628,02
Batavia.														
Europeanen	2 766	98 791,95	57 596,85	156 388,80	152 775,09	9 900,16^5	...	162 675,25^5	15 646,53^5	147 028,72	1 153,10	161 522,54^5	14 771,72	146 750,82^5
Vreemde oosterlingen.	6 983	41 861,78^5	16 284,73	58 146,51^5	51 291,72	4 855,84	13 812,—	69 959,56	971,28^5	68 988,27^5	1 165,62^5	70 543,53	527,77	70 015,76
Totaal.	9 749	140 653,73^5	73 881,58	214 535,31^5	204 066,81	14 756,00^5	13 812,—	232 634,81^5	16 617,82	216 016,99^5	2 318,72^5	232 066,07^5	15 299,49	216 766,58^5
Preanger Regentschappen.														
Europeanen	1 072	15 999,05	12 915,96^5	28 915,01^5	28 267,82	4 341,25	...	32 609,07	1 848,64^5	30 760,42^5	395,53	31 955,23^5	2 543,55	29 411 68^5
Vreemde oosterlingen.	732	2 990,77	2 076,90^5	5 067,67^5	4 810,09	877,—	2 024,—	7 711,09	6,72	7 704,37	274,71	9 149,55^5	148,52^5	9 001,03
Totaal	1 804	18 989,82	14 992,87	33 982,69	33 077,91	5 218,25	2 024,—	40 320,16	1 855,36^5	38 464,79^5	670,24	41 104,79	2 692,07^5	38 412,71^5

a) Voor sommige gewesten zijn de opgaven van het vorig verslag (bijlage FF) verbeterd in verband met sedert tot stand gekomen verminderingen en met nieuwe aanslagen, mede nog op het jaar 1902 betrekking hebbende.

GEWESTEN EN LANDAARD DER AANGESLAGENEN.	1903.											1902. *a*)		
	Aantal aangeslagenen.	Aanslag naar den Isten grondslag (huurwaarde).	Aanslag naar den IIden grondslag (voor Europeanen mobilair en rijtuigen; voor vreemde oosterlingen enkel mobilair).	Te zamen.	Door de toepassing van art. 8, laatste lid, der belastingverordening is het in de voorgaande kolom genoemde bedrag verminderd tot	Aanslag naar den IIIden grondslag.	Aanslag naar den IVden grondslag (rijtuigen van vreemde oosterlingen).	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.	Te verhalen kosten van schatting.	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.
		guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.
Cheribon.														
Europeanen	377	4 362,32^5	3 259,32^5	7 621,65	7 411,94^5	2 700,—	. . .	10 111,94^5	874,24	9 237,70^5	20,46	10 565,23	1 326,84	9 238,39
Vreemde oosterlingen.	2 090	7 274,69^5	3 223,43	10 498,12^5	9 511,26	1 481,—	4 425,—	15 417,26	149,68	15 267,58	„	15 150,43^5	60,81	15 089,62^5
Totaal.	2 467	11 637,02	6 482,75^5	18 119,77^5	16 923,20^5	4 181,—	4 425,—	25 529,20^5	1 023,92	24 505,28^5	20,46	25 715,66^5	1 387,65	24 328,01^5
Pekalongan.														
Europeanen	572	6 569,01^5	3 662,57^5	10 231,59	9 943,06	4 366,33	. . .	14 309,39	1 416,24^5	12 893,14^5	2,74	13 839,13	1 159,20^5	12 679,92^5
Vreemde oosterlingen.	1 201	5 007,52^5	3 600,03	8 607,55^5	7 853,52	1 524,50	4 420,—	13 798,02	206,39^5	13 591,62^5	59,15^5	13 882,60^5	255,34^5	13 627,26
Totaal.	1 773	11 576,54	7 262,60^5	18 839,14^5	17 796,58	5 890,83	4 420,—	28 107,41	1 622,64	26 484,77	61,89^5	27 721,73^5	1 414,55	26 307,18^5
Semarang.														
Europeanen	1 626	38 886,16	19 222,13^5	58 108,29^5	56 612,10	8 610,99	. . .	65 223,09	6 674,11^5	58 548,97^5	347,53^5	62 322,89	5 726,70	56 596,19
Vreemde oosterlingen.	2 239	18 492,07^5	8 508,21^5	27 000,29	25 438,97	4 083,—	9 849,—	39 370,97	699,62^5	38 671,34^5	160,25	40 292,17^5	556,12^5	39 736,05
Totaal.	3 865	57 378,23^5	27 730,35	85 108,58^5	82 051,07	12 693,99	9 849,—	104 594,06	7 373,74	97 220,32	507,78^5	102 615,06^5	6 282,82^5	96 332,24
Rembang.														
Europeanen	257	3 058,35^5	1 922,19	4 980,54^5	4 815,71	949,75	. . .	5 765,46	447,56^5	5 317,89^5	„	6 675,46	844,68^5	5 830,77^5
Vreemde oosterlingen.	1 231	5 889,65	1 870,11^5	7 759,76^5	6 806,97^5	1 602,50	3 917,—	12 326,47^5	45,60	12 280,87^5	„	12 582,37	51,24	12 531,13
Totaal.	1 488	8 948,00^5	3 792,30^5	12 740,31	11 622,68^5	2 552,25	3 917,—	18 091,93^5	493,16^5	17 598,77	„	19 257,83	895,92^5	18 361,90^5
Soerabaja.														
Europeanen	1 968	54 868,18^5	28 256,18^5	83 124,37	79 699,34^5	7 338,75	. . .	87 038,09^5	6 291,66	80 746,43^5	451,43	87 595,03^5	8 090,62^5	79 504,41
Vreemde oosterlingen.	2 761	25 578,47	15 203,29	40 781,76	37 836,06	3 197,36	11 734,—	52 767,42	562,64	52 204,78	1043,87^5	55 010,38^5	743,35	54 267,03^5
Totaal.	4 729	80 446,65^5	43 459,47^5	123 906,13	117 535,40^5	10 536,11	11 734,—	139 805,51^5	6 854,30	132 951,21^5	1495,30^5	142 605,42	8 833,97^5	133 771,44^5
Pasoeroean.														
Europeanen	1 388	18 423,13^5	10 724,71	29 147,84^5	28 345,95^5	6 892,33	. . .	35 238,28^5	2 378,—	32 860,28^5	78,92^5	35 788,43^5	3 875,37	31 913,06^5
Vreemde oosterlingen.	1 510	7 697,71^5	5 197,67^5	12 895,39	12 469,17	1 417,50	4 650,—	18 536,67	268,24	18 268,43	86,67^5	19 502,81^5	462,43^5	19 040,38
Totaal.	2 898	26 120,85	15 922,38^5	42 043,23^5	40 815,12^5	8 309,83	4 650,—	53 774,95^5	2 646,24	51 128,71^5	165,60	55 291,25	4 337,80^5	50 953,44^5
Besoeki.														
Europeanen	655	6 715,14	4 665,06	11 380,20	11 035,29	5 432,50	. . .	16 467,79	1 163,13	15 304,66	15,50	16 574,15	1 111,83	15 462,32
Vreemde oosterlingen.	531	2 063,25^5	1 380,76	3 444,01^5	3 015,24	538,50	2 109,—	5 662,74	48,06	5 614,68	„	5 731,93^5	33,—	5 698,93^5
Totaal.	1 186	8 778,39^5	6 045,82	14 824,21^5	14 050,53	5 971,—	2 109,—	22 130,53	1 211,19	20 919,34	15,50	22 306,08^5	1 144,83	21 161,25^5
Banjoemas.														
Europeanen	266	3 292,60^5	1 875,61^5	5 168,22	5 084,99	1 367,33^5	. . .	6 452,32^5	564,83^5	5 887,49	„	6 376,94	2 179,52^5	4 197,41^5
Vreemde oosterlingen.	446	2 221,10	947,19	3 168,29	3 037,05	558,—	972,—	4 567,05	3,—	4 564,05	„	4 739,52	36,—	4 703,52
Totaal.	712	5 513,70^5	2 822,80^5	8 336,51	8 122,04	1 925,33^5	972,—	11 019,37^5	567,83^5	10 451,54	„	11 116,46	2 215,52^5	8 900,93^5
Kedoe.														
Europeanen	422	8 619,18	4 012,05^5	12 631,23^5	12 208,91^5	1 192,—	. . .	13 400,91^5	2 552,60^5	10 848,31^5	17,20	13 070,96^5	1 818,05^5	11 252,91
Vreemde oosterlingen	1 075	5 384,36	3 115,83^5	8 500,19^5	7 314,48	1 027,—	2 547,—	10 888,48	46,99^5	10 841,48^5	6,60	11 170,01	59,12	11 110,89
Totaal.	1 497	14 003,54	7 127,89	21 131,43	19 523,39^5	2 219,—	2 547,—	24 289,39^5	2 599,59^5	21 689,80	23,80	24 240,97^5	1 877,17^5	22 363,80
Djokjakarta.														
Europeanen	396	7 153,45^5	4 019,75^5	11 173,21	10 655,25^5	2 414,50	. . .	13 069,75^5	982,61	12 087,14^5	1,33	12 186,25	757,51^5	11 428,73^5
Vreemde oosterlingen.	402	3 184,47^5	1 492,93^5	4 677,41	4 542,98^5	232,—	840,—	5 614,98^5	27,60	5 587,38^5	1,38	6 137,10	150,63	5 986,47
Totaal.	798	10 337,93	5 512,69	15 850,62	15 198,24	2 646,50	840,—	18 684,74	1 010,21	17 674,53	2,71	18 323,35	908,14^5	17 415,20^5
Soerakarta.														
Europeanen	487	6 891,04	3 328,62^5	10 219,66^5	9 459,26	4 767,—	. . .	14 226,26	821,86	13 404,40	12,66	13 946,21	753,20^5	13 193,00^5
Vreemde oosterlingen.	647	4 130,28^5	2 346,87^5	6 477,15^5	6 176,87^5	691,83	1 620,—	8 488,70^5	23,60	8 465,10^5	2,30	8 425,66	2,52^5	8 423,13^5
Totaal.	1 134	11 021,32	5 675,50	16 696,82	15 636,13^5	5 458,83	1 620,—	22 714,96^5	845,46	21 869,50^5	14,96	22 371,87	755,73	21 616,14

GEWESTEN EN LANDAARD DER AANGESLAGENEN.	1903.											1902. a)		
	Aantal aangeslagenen.	Aanslag naar den Isten grondslag (huurwaarde).	Aanslag naar den IIden grondslag (voor Europeanen mobilair en rijtuigen; voor vreemde oosterlingen enkel mobilair).	Te zamen.	Door de toepassing van art. 8, laatste lid, der belastingverordening is het in de voorgaande kolom genoemde bedrag verminderd tot	Aanslag naar den IIIden grondslag.	Aanslag naar den IVden grondslag (rijtuigen van vreemde oosterlingen).	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.	Te verhalen kosten van schatting.	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.
		guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.
Madioen.														
Europeanen	291	3 383,32	1 863,61	5 246,93	4 931,28	1 342,—	. . .	6 273,28	591,26^5	5 682,01^5	9,73	6 283,05	559,56	5 723,49
Vreemde oosterlingen.	304	1 630,25	781,63	2 411,88	2 198,62	428,—	2 027,—	4 653,62	96,75	4 556,87	7,40	4 777,75	39,52^5	4 738,22^5
Totaal.	595	5 013,57	2 645,24	7 658,81	7 129,90	1 770,—	2 027,—	10 926,90	688,01^5	10 238,88^5	17,13	11 060,80	599,08^5	10 461,71^5
Kediri.														
Europeanen	760	7 954,43^5	4 256,98	12 211,41^5	11 372,71	5 101,66	. . .	16 474,37	1 244,98^5	15 229,38^5	79,32^5	16 032,50^5	1 276,88^5	14 755,62
Vreemde oosterlingen.	1 098	5 684,88^5	2 378,56	8 063,44^5	7 287,49^5	1 085,67	2 293,—	10 666,16^5	87,70	10 578,46^5	〃	10 653,92	76,86^5	10 577,05^5
Totaal.	1 858	13 639,32	6 635,54	20 274,86	18 660,20^5	6 187,33	2 293,—	27 140,53^5	1 332,68^5	25 807,85	79,32^5	26 686,42^5	1 353,75	25 332,67^5
Madoera.														
Europeanen	183	2 170,57^5	1 376,21^5	3 546,79	3 449,48^5	891,66	. . .	4 341,14^5	648,39^5	3 692,75	〃	4 023,25^5	431,01^5	3 592,24
Vreemde oosterlingen.	393	2 058,47^5	705,87	2 764,34^5	2 564,03^5	492,50	1 927,—	4 983,53^5	42,12	4 941,41^5	〃	5 436,10^5	74,74	5 361,36^5
Totaal.	576	4 229,05	2 082,08^5	6 311,13^5	6 013,52	1 384,16	1 927,—	9 324,68	690,51^5	8 634,16^5	〃	9 459,36	505,75^5	8 953,60^5
Java en Madoera.														
Europeanen	13 632	288 749,09^5	164 145,33	452 894,42^5	438 762,26^5	68 072,72	. . .	506 834,98^5	44 486,23	462 348,75^5	2565,00^5	501 847,68	47 648,98	454 198.70
Vreemde oosterlingen.	23 903	141 999,81	69 643,62	211 643,43	193 473,89^5	24 245,20	69 835,—	287 554,09^5	3 368,79	284 185,30^5	2828,43	295 249,48	3 381,29^5	291 868,18^5
Totaal.	37 535	430 748,90^5	233 788,95	664 537,85^5	632 236,16	92 317,92	69 835,—	794 389,08	47 855,02	746 534,06	5393,43^5	797 097,16	51 030,27^5	746 066,88^5

BUITENBEZITTINGEN. *b)*

GEWESTEN EN LANDAARD DER AANGESLAGENEN.	Aantal aangeslagenen.	Aanslag naar den Isten grondslag.	Aanslag naar den IIden grondslag.	Te zamen.	Verminderd tot	Aanslag naar den IIIden grondslag.	Aanslag naar den IVden grondslag.	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.	Te verhalen kosten van schatting.	1902 Totaal van den aanslag.	1902 Vermindering in den aanslag ontstaan.	1902 Werkelijk te heffen bedrag.
Sumatra's Westk.		guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.
Padangsche Benedenlanden.														
Europeanen	266	6 468,40	3 521,58^5	9 989,98^5	9 519,74^5	971,—	. . .	10 490,74^5	1 225,40	9 265,34^5	84,87	10 704,77	1 461,97^5	9 242,79^5
Vreemde oosterlingen.	459	2 040,38	1 209,14	3 249,52	2 620,19	235,50	794,—	3 649,69	25,29^5	3 624,39^5	107,32	3 705,12	59,55^5	3 645,56^5
Totaal.	725	8 508,78	4 730,72^5	13 239,50^5	12 139,93^5	1 206,50	794,—	14 140,43^5	1 250,69^5	12 889,74	192,19	14 409,89	1 521,53	12 888,36
Pad. Bovenl.														
Europeanen	250	3 989,60	2 202,22^5	6 191,82^5	5 984,71^5	530,—	. . .	6 514,71^5	921,16	5 593,55^5	24,09	6 395,09	861,31	5 533,78
Vreemde oosterlingen.	171	532,72	206,14	738,86	674,87^5	42,—	36,—	752,87^5	12,90	739,97^5	〃	623,14	5,50^5	617,63^5
Totaal.	421	4 522,32	2 408,36^5	6 930,68^5	6 659,59	572,—	36,—	7 267,59	934,06	6 333,53	24,09	7 018,23	866,81^5	6 151,41^5
Tapanoeli.														
Europeanen	144	1 743,48	1 240,11	2 983,59	2 883,07	535,50	. . .	3 418,57	265,61	3 152,96	6,56	3 404,94	509,72^5	2 895,21^5
Vreemde oosterlingen.	180	931,10	371,47	1 302,57	1 101,27^5	18,—	〃	1 119,27^5	〃	1 119,27^5	〃	1 039,97	7,13^5	1 032,83^5
Totaal.	324	2 674,58	1 611,58	4 286,16	3 984,34^5	553,50	〃	4 537,84^5	265,61	4 272,23^5	6,56	4 444,91	516,86	3 928,05
Benkoelen.														
Europeanen	69	955,40	641,15	1 596,55	1 578,36	106,—	. . .	1 684,36	84,04^5	1 600,31^5	3,85	1 721,56	125,48	1 596.08
Vreemde oosterlingen.	157	728,04	665,48	1 393,52	1 392,51	151,—	300,—	1 843,51	2,10	1 841,41	〃	2 102,54^5	7,60	2 094,94^5
Totaal.	226	1 683,44	1 [illegible],63	2 990,07	2 970,87	257,—	300,—	3 527,87	86,14^5	3 441,72^5	3,85	3 824,10^5	133,08	3 691,02^5
Lampongsche Districten.														
Europeanen	54	857,22^5	677,36^5	1 534,59	1 509,37^5	216,—	. . .	1 725,37^5	199,18^5	1 526,19	〃	1 867,62^5	286,58	1 581,04^5
Vreemde oosterlingen.	176	723,15	319,38	1 042,53	788,54	30,—	48,—	866,54	〃	866,54	〃	812,32	〃	812,32
Totaal.	230	1 580,37^5	996,74^5	2 577,12	2 297,91^5	246,—	48,—	2 591,91^5	199,18^5	2 392,73	〃	2 679,94^5	286 58	2 393,36^5
Palembang.														
Europeanen	377	4 930,39	2 763,99	7 694,38	7 469,03^5	406,50	. . .	7 875,53^5	801,10	7 074,43^5	77,12^5	7 739,44^5	1 118,76	6 620,68^5
Vreemde oosterlingen.	905	5 375,32^5	1 965,01	7 340,33^5	6 993,49^5	120,—	192,—	7 305,49^5	12,28^5	7 293,21	116,09	6 798,77^5	14,25	6 784,52^5
Totaal.	1 282	10 305,71^5	4 729,—	15 034,71^5	14 462,53	526,50	192,—	15 181,03	813,38^5	14 367,64^5	193,21^5	14 538,22	1 133,01	13 405,21

b) In het gewest Riouw en onderhoorigheden zijn de vreemde oosterlingen eerst met 1 Januari 1903 aan de personeele belasting onderworpen (Ind. St. 1902 n°. 177). In Atjèh en onderhoorigheden werkt deze belasting in het geheel niet, terwijl zij in de residentie Westerafdeeling van Borneo tot ult. 1901 alleen Europeanen gold en sedert 1 Januari 1902 mede geheven wordt van de vreemde oosterlingen met uitzondering van de Arabieren (Ind. St. 1901 n°. 445).

GEWESTEN EN LANDAARD DER AANGESLAGENEN.	1903.											1902. a)		
	Aantal aangeslagenen.	Aanslag naar den 1sten grondslag (huurwaarde).	Aanslag naar den IIden grondslag (voor Europeanen mobilair en rijtuigen; voor vreemde oosterlingen enkel mobilair).	Te zamen.	Door de toepassing van art. 8, laatste lid, der belastingverordening is het in de voorgaande kolom genoemde bedrag verminderd tot	Aanslag naar den IIIden grondslag.	Aanslag naar den IVden grondslag (rijtuigen van vreemde oosterlingen).	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.	Te verhalen kosten van schatting.	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.
		guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.
Oostkust van Sumatra.														
Europeanen	1 370	22 750,12^5	18 811,53	41 561,65^5	40 925,76^5	7 637,50	. . .	48 563,26^5	3 419,53^5	45 143,73	23,09	48 758,21^5	3 577,88	45 180,33^5
Vreemde oosterlingen.	1 933	11 381,89^5	8 642,37	20 024,26^5	19 055,17^5	1 864,—	3 728,—	24 647,17^5	265,35	24 381,82	"	22 878,59	17,77	22 860,82
Totaal.	3 303	34 132,02	27 453,90	61 585,92	59 980,94	9 501,50	3 728,—	73 210,44	3 684,88^5	69 525,55^5	23,09	71 636,80^5	3 595,65	68 041,15^5
Riouw en onderhoorigheden.														
Europeanen	57	1 171,46	773,34	1 944,80	1 942,28	6,—	. . .	1 948,28	320,91	1 627,37	16,88	1 853,51	94,93^5	1 758,57^5
Vreemde oosterlingen.	322	1 153,67^5	476,18^5	1 629,86	1 289,05^5	34,50	84,—	1 407,55^5	14,93^5	1 392.62	"	"	"	"
Totaal.	379	2 325,13^5	1 249,52^5	3 574,66	3 231,33^5	40.50	84,—	3 355,83^5	335,84^5	3 019,99	16,88	1 853,51	94,93^5	1 758,57^5
Banka.														
Europeanen	72	1 232,50	852,37^5	2 084,87^5	2 047,22^5	151,50	. . .	2 198,72^5	147.78^5	2 050,94	"	2 184,86	309,46	1 875,40
Vreemde oosterlingen.	926	3 799.95	2 199,23	5 999,18	5 106,16^5	1 672,—	2 154,—	8 932,16^5	"	8 932,16^5	"	8 466.26	"	8 466,26
Totaal.	998	5 032,45	3 051,60^5	8 084,05^5	7 153,39	1 823,50	2 154,—	11 130,89	147,78^5	10 983,10^5	"	10 651,12	309,46	10 341,66
Billiton.														
Europeanen	23	392,75	297,66	690,41	682,51^5	94,—	. . .	776,51^5	56,89^5	719,62	"	791,46^5	86,45	705,01^5
Vreemde oosterlingen.	557	2 445,90	645,41	3 091,31	2 820,36	150,—	72,—	3 042.36	3,84	3 038,52	"	3 310,84	5,73	3 305,11
Totaal.	580	2 838,65	943,07	3 781,72	3 502,87^5	244,—	72,—	3 818,87^5	60,73^5	3 758,14	"	4 102,30^5	92,18	4 010,12^5
Westerafdeeling van Borneo.														
Europeanen	126	1 873,85	1 924,84	3 798,69	3 758,85	42,—	. . .	3 800,85	468,24	3 332 61	76,12	3 684,82	766,22	2 918.60
Vreemde oosterlingen.	611	2 290.55	785 17	3 075,72	2 388,97	"	"	2 388,97	"	2 388,97	244,72	4 833,85^5	832,59	4 001,26^5
Totaal.	737	4 164,40	2 710,01	6 874,41	6 147,82	42,—	"	6 189,82	468,24	5 721,58	320,84	8 518,67^5	1 598,81	6 919,86^5
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.														
Europeanen	197	3 601,95	2 263,84	5 865,79	5 715,72	234,—	. . .	5 949,72	909,25^5	5 040,46^5	4,80	5 920,29	951,91	4 968,38
Vreemde oosterlingen.	518	3 220,31^5	1 997,65	5 217,96^5	4 957,47^5	116,—	324,—	5 397.47^5	73,40	5 324,07^5	"	4 901,52^5	72,12^5	4 829,40
Totaal.	715	6 822,26^5	4 261,49	11 083,75^5	10 673,19^5	350,—	324,—	11 347,19^5	982,65^5	10 364,54	4,80	10 821,81^5	1 024,03^5	9 797,78
Celebes en onderhoorigheden.														
Europeanen	292	5 677,95	3 272,86	8 950,81	8 560,50	617.67	. . .	9 178,17	1 400,14^5	7 778,02^5	6,50	9 826,65^5	1 765,79^5	8 060,86
Vreemde oosterlingen.	793	5 917,00^5	3 912,45^5	9 829.46	9 436,10	359,99	1 383,—	11 179.09	750,20	10 428,89	17,56	11 947,26^5	652,34	11 294,92^5
Totaal.	1 085	11 594,95^5	7 185,31^5	18 780,27	17 996,60	977,66	1 383,—	20 357,26	2 150,34^5	18 206,91^5	24,06	21 773,92	2 418,13^5	19 355,78^5
Menado.														
Europeanen	276	3 398,53^5	2 738,86	6 137,39^5	6 002,00^5	745,50	. . .	6 747,50^5	824,52	5 922,98^5	18,84^5	6 797,40	730,71^5	6 066,68^5
Vreemde oosterlingen.	621	2 693,03	1 994,62^5	4 687.65^5	4 468,84^5	586.50	605,—	5 660,34^5	152,65	5 507,69^5	52,31^5	5 185.72^5	72,76	5 112,96^5
Totaal.	897	6 091,56^5	4 733,48^5	10 825,05	10 470,85	1 332,—	605,—	12 407,85	977,17	11 430,68	71,16	11 983,12^5	803,47^5	11 179,65
Amboina.														
Europeanen	230	3 253,23^5	2 019,09^5	5 272,33	5 128,78	110,—	. . .	5 238,78	461,79	4 776,99	18,07^5	5 605.48	594,37^5	5 011,10^5
Vreemde oosterlingen.	274	1 252,33^5	921,28^5	2 173,62	1 689.35	12,—	78,—	2 179,35	18,—	2 161.35	12,22^5	2 042,64^5	25,24^5	2 017,40
Totaal.	504	4 505,57	2 940,38	7 445,95	6 818,13	122,—	78,—	7 418,13	479,79	6 938,34	30,30	7 648,12^5	619,62	7 028,50^5
Ternate.														
Europeanen	74	879,23	835,58	1 714,81	1 640,90	57,50	. . .	1 698,40	161,06	1 537,34	3,15	1 724,71^5	123,56	1 601,15^5
Vreemde oosterlingen.	163	709,55	662,18	1 371,73	1 338.53^5	32,—	100,—	1 470,55^5	30.13	1 440,42^5	1,04	1 526,72^5	42,44	1 484,28^5
Totaal.	237	1 588,78	1 497,76	3 086,54	2 979,43^5	89,50	100,—	3 168,95^5	191,19	2 977,76^5	4,19	3 251,44	166,—	3 085,44
Timor en onderhoorigheden.														
Europeanen	66	751,59	519,20	1 270,79	1 133,89^5	114,—	. . .	1 247,89^5	146,07	1 101,82^5	"	1 005,10^5	45,—	960,10^5
Vreemde oosterlingen.	311	1 700,79	1 104,93^5	2 805,72^5	2 695,62	120,—	"	2 815,62	25,19^5	2 790,42^5	"	2 445,90	2,25	2 443,65
Totaal.	377	2 452,38	1 624,13^5	4 076,51^5	3 829,51^5	234,—	"	4 063,51^5	171,26^5	3 892.25	"	3 451,00^5	47,25	3 403,75^5
Bali en Lombok.														
Europeanen	67	834,47^5	599,59	1 434,06^5	1 431,38	268,50	. . .	1 699,88	154,96	1 544,92	"	1 474,22	171,16	1 303,06
Vreemde oosterlingen.	367	2 049,03^5	1 574,09	3 623,12^5	3 567,86	314,50	549,—	4 431,36	12,15	4 419,21	"	4 161,61^5	4,80	4 156,81^5
Totaal.	434	2 493,51	2 173,68	5 057,19	4 999,24	583,—	549,—	6 131,24	167,11	5 964,13	"	5 635,83^5	175,96	5 459,87^5
Buitenbezittingen.														
Europeanen	4 010	64 762,14^5	45 955,19^5	110 717,34	107 914,11^5	12 843,17	. . .	120 757,28^5	11 967,66^5	108 789,62	363,95^5	121 460,16^5	13 581,29	107 878,87^5
Vreemde oosterlingen.	9 444	48 944,74^5	29 652,20^5	78 596,95	72 384,39^5	5 857,99	10 447.—	89 089,40^5	1 398,43	87 690,97^5	551,27	86 782.81^5	1 822,09^5	84 960,72
Totaal.	13 454	113 706,89	75 607,40	189 314,29	180 298,51	18 701,16	10 447,—	209 846,69	13 366,09^5	196 480,59^5	915,22^5	208 242,98	15 403,38^5	192 839,59^5

III. PATENTRECHT (voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden). *a*)

GEWESTEN.	1902. (Verbeterde opgaven.) Aantal aangeslagenen.	1902. Aanslag.	1902. Vermindering in den aanslag ontstaan.	1902. Werkelijk te heffen bedrag.	1903. Aantal aangeslagenen.	1903. Aanslag.	1903. Vermindering in den aanslag ontstaan.	1903. Werkelijk te heffen bedrag.
JAVA EN MADOERA.								
Bantam	63	f 1 306,50^5	f 70,16	f 1 236,34^5	60	f 1 222,50	f 82,20	f 1 140,30
Batavia	2 304	267 152,57	8 575,91^5	258 576,65^5	2 511	280 892,87^5	24 939,25	255 953,62^5
Preanger Regentschappen	688	39 873,49^5	1 319,84	38 553,65^5	559	28 414,83	417,06^5	27 997,76^5
Cheribon	353	33 928,98	1 561,43	32 367,55	383	31 411,98	1 191,38^5	30 220,59^5
Pekalongan	512	29 169,29	1 770,24^5	27 399,04^5	551	28 796,20	2 222,22^5	26 573,97^5
Semarang	1 739	114 289,36	4 869,04^5	109 420,31^5	1 881	111 022,16	4 491,20	106 530,96
Rembang	250	9 299,31^5	1 008,06^5	8 291,25	215	7 596,58	276,69	7 319,89
Soerabaja	2 126	204 935 03^5	9 997,35	194 937,68^5	2 044	169 697,46^5	5 657,56^5	164 039,90
Pasoeroean	1 201	58 977,—	3 714,86	55 262 14	1 118	50 022,51^5	1 923,37^5	48 099,14
Besoeki	505	34 724,54^5	2 766,79^5	31 957,75	603	33 401,16	1 805,38	31 595,78
Banjoemas	206	9 267,43^5	1 101,96	8 165,47^5	188	7 975,81	346,93^5	7 628,87^5
Kedoe	240	5 103,85	475,45^5	4 628,39^5	237	5 567,69	715,31^5	4 852,37^5
Djokjakarta	508	35 776,86^5	995,87	34 780,99^5	507	32 502,08	863,02	31 639,06
Soerakarta	797	37 506,01^5	1 846,31	35 659,70^5	790	34 943,31	1 684,71	33 258,60
Madioen	215	8 827,75	928,07	7 899,68	218	8 535,90	522,63	8 013,27
Kediri	645	33 086,37	2 132,85	30 953,52	725	32 952,68	2 460,05^5	30 492,62^5
Madoera	120	2 738,96	190,49	2 548 47	127	2 931,50	323,80	2 607,70
Totalen voor Java en Madoera	12 472	f 925 963,34	f 43 324,71	f 882 638,63	12 717	f 867 887,23^5	f 49 922,80	f 817 964,43^5
BUITENBEZITTINGEN.								
Sumatra's Westkust: Padangsche Benedenlanden	244	f 16 019,30	f 918,42^5	f 15 100,87^5	236	f 14 729,62	f 541,41	f 14 188,21
Sumatra's Westkust: Padangsche Bovenlanden	140	3 580,82	276,54	3 304,28	134	3 073,80^5	55,23	3 018,57^5
Sumatra's Westkust: Tapanoeli	79	2 483,08	734,80	1 748,28	59	1 453,42^5	187,38	1 266,04^5
Benkoelen	25	3 431,99	262,84^5	3 169,14^5	60	3 335,95	239,—	3 096,95
Lampongsche Districten	46	1 399,97	186,25	1 213,72	37	1 222,17	„	1 222,17
Palembang	424	24 720,65^5	3 276,35^5	21 444,30	424	26 240,81^5	2 804,59^5	23 436,22
Oostkust van Sumatra	1 447	189 177,13^5	11 818,44^5	177 358,69	1 479	190 751,91	12 726,33^5	178 025,57^5
Atjeh en onderhoorigheden	159	7 237,25^5	218,41^5	7 018,84	182	8 662,85	290,08^5	8 372,76^5
Riouw en onderhoorigheden	48	1 323,64	70,50	1 253,14	57	2 159,13	156,17	2 002,96
Banka	34	462,99	37,33	425,66	35	471,33	11,25	460,08
Billiton	42	3 890,50	482,83	3 407,67	44	3 747,19	220,83^5	3 526,35^5
Westerafdeeling van Borneo	137	6 473,69	965,18	5 508,51	111	3 976,65	222,85	3 753,80
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	436	24 664,97^5	4 191,48^5	20 473,49	406	21 581 66^5	4 168,08	17 413,58^5
Celebes en onderhoorigheden	267	9 251,94^5	522,15	8 729,79^5	273	10 094,58^5	586,85	9 507,73^5
Menado	303	12 766,03	1 873,89^5	10 892,13^5	267	9 901,15^5	974,78	8 926,37^5
Amboina	229	4 114,26^5	62,21^5	4 052,05	240	4 853,61^5	164,62	4 688,99^5
Ternate	78	2 292,26	68,09	2 224,17	73	1 809,01^5	92,15	1 716,86^5
Timor	44	741,36	6,99^5	734,36^5	60	717,71^5	9,83	707,88^5
Bali en Lombok	42	1 022,28^5	95,16	927,12^5	37	1 048,51	55,24^5	993,26^5
Totalen voor de buitenbezittingen	4 224	f 315 054,14^5	f 26 067,90^5	f 288 986,24	4 214	f 309 831,10^5	f 23 506,69^5	f 286 324 41

a) In Indië worden patentplichtige maatschappijen of vennootschappen aangeslagen daar waar deze gevestigd zijn, onverschillig of zij haar werkkring in een ander gewest hebben. Vandaar dat bijv. van vele elders gelegen ondernemingen de cijfers begrepen zijn in de opgaven der gewesten Batavia, Semarang en Soerabaja.

IV. VERPONDING. *a*)

Specificatie van den aanslag naar gelang van het zakelijk recht op de verpondingsplichtige perceelen uitgeoefend.

GEWESTEN.	1902. (Verbeterde opgaven.)						1903.					
	Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten met recht van:						Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten met recht van:					
	eigendom.	agrarisch eigendom.	opstal.	erfpacht.	vruchtgebruik, gebruik of bewoning.	Totaal.	eigendom.	agrarisch eigendom.	opstal.	erfpacht.	vruchtgebruik, gebruik of bewoning.	Totaal.
Java en Madoera.												
Bantam	f 11 108,73^{5}	”	f 139,25	f 210,75	”	f 11 458,73^{5}	f 11 190,75	”	f 139,25	f 211,65	”	f 11 541,65
Batavia	609 633,82^{5}	”	7 112.61	2 415,—	f2874,16^{5}	622 035,60	609 881,57	”	7 068,73^{5}	2 415,—	f2 875,29	622 240,59^{5}
Preanger Regentsch.	32 703,86	f 18,69	1 167,20^{5}	68 103,37	”	101 993,12^{5}	33 596,41^{5}	f 18,69	1 123,54	71 210,62	”	105,949,26^{5}
Cheribon	72 385,22^{5}	2,25	519,14^{5}	725,85	”	73 632,47	72 497,10	2,25	519,24	794,85	”	73 813,44
Pekalongan	60 220,89	”	1 532,73	3 712,72^{5}	9,—	65 475,34^{5}	60 287,93	”	1 556,31	3 856,72^{5}	9,—	65 709,96^{5}
Semarang	227 488,95^{5}	”	8 395,70	12 411,—	197,47^{5}	248 493,13	227 783,34^{5}	”	8 477,95	12 433,50	196,50	248 891,29^{5}
Rembang	28 595,72	”	1 252,36	”	”	29 848,08	28 678,56^{5}	”	1 288,92	”	”	29 967,48^{5}
Soerabaja	330 097,48^{5}	120,96	9 736,18	9 804,97	467,64	350 227,23^{5}	330 311,27	120,96	9 899,11	10 541,47	467,64	351 340,45
Pasoeroean	92 216,23^{5}	162,39	12 260,90	158 259,50	”	262 899,02^{5}	92 495,16^{5}	162,39	12 271,62	162 399,61	”	267 328,78^{5}
Besoeki	26 355,21	424,41	14 677,08^{5}	20 840,49	36,86^{5}	62 334,06	26 339,01^{5}	424.41	14 834.24	24 680,25	36,86^{5}	66 314,78
Banjoemas	16 374,56	”	936,35^{5}	608,40	23,50	17 942,81^{5}	16 025,82^{5}	”	946,45^{5}	660,—	23,50	17 655,78
Kedoe	3 246,72^{5}	”	2 753,35^{5}	2 696.25	7,20	37 703,53	32 451,07^{5}	”	2 746,95	2 658,03^{5}	7,20	37 863,26
Djokjakarta	1 715,80	”	”	”	”	15 715,80	15 754,80	”	”	”	”	15 754.80
Soerakarta	14 718,27	”	4 603,69^{5}	”	”	19 321,96^{5}	14 731,77	”	4 774,57^{5}	”	”	19 506,34^{5}
Madioen	15 145.83	76,29	685,03	4 996,71^{5}	6,75	20 910,61^{5}	15 152,58	76,29	686,53	5 028,51^{5}	8,10	20 952,01^{5}
Kediri	38 505,42	3,24	4 862,79	75 947,80	”	119 319,25	38 604,66	3,24	4 895,28^{5}	77 325,81	”	120 828,99^{5}
Madoera	11 788,87	”	728,31^{5}	”	”	12 517,18^{5}	11 825,22	”	829,50	”	”	12 654,72
Totalen voor Java en Madoera	f1 635 301,61^{5}	808,23	f71 362,70^{5}	f360 732,82	f3622,50^{5}	f 2 071 827,96^{5}	f1 637 607,05^{5}	f808,23	f72 058,21	f374 216,03^{5}	f3 624,09^{5}	f 2 088 313,62^{5}
Buitenbezittingen.												
Sumatra's Westkust. { Padangsche Benedenlanden. Padangsche Bovenlanden. Tapanoeli. }	f 39 857,49	. . .	f 88,50	f 7 115,13^{5}	”	f 47 061,12^{5}	f 39 857,49	. . .	f 88,50	f 7 108,15^{5}	”	f 47 054.14^{5}
Oostkust van Sumatra (alleen het eiland Bengkalis)	736,59	. . .	”	41,40	”	777,99	736,59	. . .	”	41,40	”	777,99
Celebes en onderh.	44 343,08	. . .	30,—	219,75	”	44 592,83	44 364,18	. . .	30,—	219,75	”	44 613,93
Menado	17 793,02^{5}	. . .	72,22	1 589,86^{5}	f 3,88^{5}	19 458,99^{5}	17 825,26^{5}	. . .	350,13	1 646,11^{5}	f 3,88^{5}	19 825,39^{5}
Amboina (uitgezonderd de specerijperken op de Banda-eilanden).	17 347,34^{5}	. . .	9,—	1 218,—	9,—	18 583,34^{5}	17 347,34^{5}	. . .	9,—	1 218,—	9,—	18 583,34^{5}
Ternate (voor zooveel het gouvernementsgrondgebied betreft)	4 545,07	. . .	”	”	”	4 545,07	4 539,02	. . .	”	”	”	4 539,02
Lampongsche Distr.	1 957,00^{5}	. . .	”	”	”	1 957 00^{5}	2 015,88	. . .	”	880,65	”	2 896,53
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	6 963,55	. . .	127,29	80,64	4,86	7 176,34	7 072,05	. . .	127,29	80,64	4,86	7 284,84
Timor en onderh.	3 425.32	. . .	”	”	”	3 425,32	3 425,32	. . .	”	”	”	3 425,32
Riouw en onderh.	4 892,94	. . .	”	”	”	4 892,94	4 893,16^{5}	. . .	”	”	”	4 893,16^{5}
Totalen voor de buitenbezittingen	f141 861,41^{5}	. . .	f 327,01	f 10 264,79	f 17,74^{5}	f 152 470,96	f 142 076,30^{5}	. . .	f 604,92	f 11 194,71	f 17,74^{5}	f 153 893,68

a) Gegevens betreffende het getal aangeslagenen en bedrag van den aanslag, afzonderlijk voor Europeanen, Chineezen, andere vreemde oosterlingen en inlanders, worden alleen verstrekt over het eerste jaar van den termijn, waarvoor de aanslag is vastgesteld, die thans voor Java en Madoera loopt van 1900 t/m 1904 en voor de buitenbezittingen van 1902 t/m 1904 (vgl. bijl. GG, tabel IV *a* van K. V. 1902 en bijl. FF, tabel IV *a*, van K. V. 1903).

b) De specerijperken op de Banda-eilanden vallen niet onder de verponding, maar zijn aan eene speciale belasting onderworpen (Ind. St. 1872 n°. 98, 1873 n°. 188 en 1903 n°. 165; zie ook art. 28 van de verpondingsordonnantie in Ind. St. 1886 n°. 78). De aanslag bedroeg voor 1903 f 21 782,95^{5}, tegen f 45 208 in 1901 en in 1902.

V. BEDRIJFSBELASTING.

a. Getal aangeslagenen, bedrag van den aanslag en achterstand.

GEWESTEN.	Getal aangeslagenen over 1903.				Bedrag van den aanslag over 1903. N.B. De tusschen ( ) vermelde cijfers wijzen aan op hoeveel de aanslag gemiddeld per hoofd kwam te staan.				In 1902 bedroeg de aanslag (volgens verbeterde opgaven).	Bedrag van den achterstand op 31 December 1903.			
	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterlingen.	Te zamen.	Inlanders	Chineezen.	Andere vreemde oosterlingen.	Te zamen.		Inlanders	Chineezen.	Andere vreemde oosterlingen.	Te zamen.
JAVA EN MADOERA.													
Bantam.	22 754	832	30	23 616	f 55 239,55^5 (2,43)	f 7 841,50 (9,42^5)	f 208,— (6,93)	f 63 289,05^5 (2,68)	f 62 748,89^5	f 776,45^5	f 385,90	f 3,—	f1 165,35^5
Batavia.	50 459	16 966	829	68 254	74 651,48^5 (1,48)	166 031,87^5 (9,80)	9 604,81 (11,58^5)	250 288,17 (3,66^5)	255 373,66^5	19 616,55^5	32 403,75	3 416,42	55 436,72^5
Preanger Regentschappen. . . .	77 062	3 122	49	80 233	86 756,75^5 (1,12^5)	30 360,50 (9,72^5)	273,50 (5,58)	117 390,75^5 (1,46^5)	114 549,41	360,12^5	3 099,41	14,—	3 473.53^5
Cheribon	66 950	4 891	553	72 394	92 216,80 (1,37^5)	41 594,60 (8,50^5)	4 153,50 (7,51)	137 964,90 (1,90^5)	146 075,30	670,25	968,30	184,80	1 823,35
Pekalongan . . .	84 155	2 760	512	87 427	103 520,49^5 (1,23)	28 720,33 (10,40^5)	3 441,50 (6,72)	135 682,32^5 (1,55)	135 629,75	692,34	1 265,20^5	612,54	2 570,08^5
Semarang	102 183	6 866	411	109 460	130 968,71 (1,28)	74 718,20 (10,88)	2 705,— (6,58^5)	208.391.91 (1,90^5)	215 945,59	146,75	1 749,92	292.80	2 189,47
Rembang	59 120	2 562	100	61 782	78 233.23 (1.32^5)	22 916,55 (8,94^5)	655,— (6,55)	101 804,78 (1,65)	107 340,60	306,86	424,35	21,40	752,61
Soerabaja	166 724	8 205	998	175 927	292 665,87^5 (1,75^5)	121 452,— (14,80)	9 266,75 (9.28^5)	423 384.62^5 (2,40^5)	458 876,62^5	314,15	10 588,17	86,55	10 988,87
Pasoeroean . . .	106 253	3 195	429	109 877	204 001,89^5 (1,92)	31 183,84 (9,76)	3 346,35 (7,80)	238 532,08^5 (2,17)	260 429,82	194,07^5	1 678,78	102,90	1 975,75^5
Besoeki.	23 255	1 131	396	24 782	57 324,80 (2,46^5)	11 059,45 (9,78)	2 898,15 (7,32)	71 282,40 (2,87^5)	71 324,05	869,01^5	959,60	162,95	1 991,56^5
Banjoemas. . . .	29 051	1 330	3	30 384	27 844,85^5 (0,96)	13 138,35 (9,88)	77,50 (25,83)	41 060,70^5 (1,35)	42 736,93^5	21,17	260,60	„	281,77
Kedoe	61 550	2 983	40	64 573	49 675,94 (0,80^5)	30 152,10 (10,11)	204,30 (5,10^5)	80 03[illegible],34 (1,24)	82 284,16^5	1 203 82	2 489,19	65,75	3 758,76
Djokjakarta *a*) . .	. . .	1 303	46	1 349	. . . . .	12 053,35 (9,25)	285,— (6,19^5)	12 338,35 (9,14^5)	14 090,05	„	„	„	„
Soerakarta *a*) . .	. . .	2 660	145	2 805	. . . . .	22 455,35 (8,44)	848,— (5,85)	23 303 35 (8,02)	28 461,31	„	3 504,22^5	118,—	3 622,22^5
Madioen.	28 507	887	17	29 411	31 963,43^5 (1,12)	10 643,15 (12,—)	138,50 (8,14^5)	42 745,08^5 (1,45^5)	42 277,03^5	2 336,73	597,45	41,50	2 975,68
Kediri	42 450	2 587	1	45 038	73 364,70 (1,73)	25 729.26 (9,94^5)	15,— (15,—)	99 108,96 (2,20^5)	110 016,94	15,50	346,07^5	„	361,57^5
Madoera	58 127	729	197	59 053	158 447,63^5 (2,72^5)	12 485,92^5 (17,13)	1 430,75 (7,26)	172 364,31 (2,91^5)	180 672,67^5	„	3,—	18,50	21,50
Totalen. .	978 600	63 009	4 756	1 046 365	f1 516 876,16^5 (1,55)	f662 536,33 (10.51^5)	f39 551,61 (8,31^5)	f2 218 964,10^5 (2,12^5)	f2328829,81^5	f27 523,79^5	f60 723.92^5	f5141,11	f93 388,83
Over 1902 waren de cijfers (wat die van den aanslag betreft, volgens verbeterde opgaven)	1 015 300	63 273	4 803	1 083 376	f1 604 255,88^5 (1,58)	f683 797,18 (10,80^5)	f40 776,75 (8.49)	f2 328 829,81^5 (2,15)	f2328829,81^5	f29 013,72	f60 184,69^5	f4956,26	f94 154,67^5

a) In Djokjakarta en Soerakarta is de belasting alleen toepasselijk op vreemde oosterlingen.

GEWESTEN.	Getal aangeslagenen over 1903.				Bedrag van den aanslag over 1903. N.B. De tusschen ( ) vermelde cijfers wijzen aan op hoeveel de aanslag gemiddeld per hoofd kwam te staan.				In 1902 bedroeg de aanslag (volgens verbeterde opgaven).	Bedrag van den achterstand op 31 December 1903.			
	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.		Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.
BUITENBEZITTINGEN. *b)*													
Sumatra's Westkust	. . .	3 357	550	3 907	. . . . .	f 16 949,68 (5,05)	f2 669,77 (4,85^5)	f 19,619,45 (5,02)	f 19 781,50	. . . .	f 6 199,23	f1 181.32	f 7 380,55
Benkoelen. . . .	. . .	990	372	1 362	. . . . .	5 702,85 (5,76)	1 159,20 (3,11^5)	6 862,05 (5,04)	2 730,—	. . . .	711,05	149,75	860,82
Lampongsche Districten	. . .	609	24	633	. . . . .	3 003,75 (4,93)	173,50 (7,23)	3 177,25 (5,02)	3 146,20	. . . .	599,50	48,—	647,50
Palembang . . .	16 390	5 891	667	22 948	f 52 993,30^5 (3,23^5)	31 230,86 (5,33^5)	5 387,47 (8,08)	89 611.63^5 (3,90^5)	89 023,65	f7 276,45	1 810,95	588,72^5	9 676,12^5
Oostkust van Sumatra	40 968	87 259	4 988	133 215	121 973,23 (2,97^5)	402 414.53 (4,61)	15 185,40^5 (3.04)	539 573,16^5 (4,05^5)	518 755,36	74 522,25	215 450,03	9 030,50	*c)*299 002,78
Atjèh en onderhoorigheden. . . .	. . .	2 113	378	2 491	. . . . .	9 219,50 (4,36^5)	1 886 50 (4,99)	11 106,— (4,46)	9 476,50	. . . .	629,—	„	629,—
Timor en onderhoorigheden. . . .	. . .	649	88	737	. . . . .	5 145,— (7,92^5)	711.— (8,08)	5 856,— (7,94^5)	5 344,—	. . . .	644,25	36,—	680,25
Banka	. . .	8 946	118	9 064	. . . . .	32 466,50 (3,63)	509,25 (4,31^5)	32 975,75 (3,64)	30 185,15	. . . .	7 704,30	134,—	7 838,30
Billiton.	. . .	1 712	14	1 726	. . . . .	7 092,70 (4,14^5)	73,— (5,21^5)	7 165,70 (4,15)	7 240,64	. . . .	4 442,40	47,88	4 490,28
Westerafdeeling van Borneo	. . .	17 741	210	17 951	. . . . .	76 487,— (4,31)	923,— (4,39^5)	77 410,— (4,31)	70 174,—	. . .	14 398,50	332,—	14 730,50
Zuider- en Oosterafd. van Borneo.	. . .	4 378	914	5 292	. . . . .	22 496,90 (5,14)	5 177,45 (5,66^5)	27 674,35 (5,23)	27 696,75	. . . .	3 472,65	1 030,20	4 502,85
Celebes en onderhoorigheden . . .	. . .	2 497	362	2 859	. . . . .	19 350,50 (7,75)	2 050,50 (5,66^5)	21 401,— (7,48^5)	22 379,25	. . . .	1 482,80	296,50	1 779,30
Menado.	*d)* 1 807	2 187	243	4 237	4 680,64 (2,59)	14 498,91 (6,63)	7 690,11 (31,64^5)	*e)* 26 869,66 (6,34)	16 426,40	3 488,54	2 427,20	385,40	6 301,14
Amboina	. . .	718	263	981	. . . . .	5 262,— (7,33)	1 780.— (6,77)	7 042,— (7,18)	7 647,50	. . . .	394 —	82,—	476,—
Ternate	. . .	387	144	531	. . . . .	2 732.50 (7,06)	723,— (5,02)	3 455,50 (6,51)	3 291,80	. . . .	„	961,30	961,30
Riouw en onderhoorigheden . . .	. . .	5 601	34	5 635	. . . . .	74 880,95 (13,37)	337,— (9,91)	75 217,95 (13,35)	59 800,85	. . . .	5 787,30	„	5 787,30
Bali en Lombok.	4 210	1 254	290	5 754	10 454,50 (2,48^5)	10 255,15 (8,17^5)	2 256,— (7,78)	22 965,65 (3,99)	22 512,—	818,50	641,—	55,—	1 514,50
Totalen voor de buitenbezittingen. .	63 375	146 289	9 659	219 323	f 190,101,67^5 (3,—)	f739 189,28 (5,05^5)	f48 692.15^5 (5,04)	f 977 983.11 (4,46)	f915 611,55	f86 105,74	f266 794,16	f14 358,59^5	f367 258,49^5
Over 1902 waren de cijfers (wat die van den aanslag betreft volgens verbeterde opgaven). . . .	62 138	143 286	9 806	215 230	f 179 338,34^5 (2,88^5)	f694 259,25 (4,84^5)	f42 013,— (4,28^5)	f 915 611.55 (4,25^5)	f915 611,55	f33 970,85	f251 243,25	f8 566,55	f293 780,65

b) In de buitenbezittingen werkt de bedrijfsbelasting in alle gewesten onder de vreemde oosterlingen, uitgenomen onder de Arabieren in de residentie Westerafdeeling van Borneo en onder de mijnwerkers op Banka en Billiton. Voorts zijn aan deze belasting onderworpen de inlanders ter hoofdplaats Palembang en de buiten de hoofdplaats op land- en mijnbouwondernemingen gebezigde inlandsche arbeiders van buiten het gewest afkomstig, terwijl deze belasting voorts toepasselijk is op zekere categorieën van inlanders in de residentie Oostkust van Sumatra en in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana der residentie Bali en Lombok, zoomede op de zoogenaamde inlandsche burgers in de residentie Menado. In dit laatste gewest wordt sinds 1 Januari 1903 (Ind. St. n°. 94) deze belasting mede geheven van inlanders in de onder inlandsch zelfbestuur staande landschappen, die rechtstreeksche onderdanen zijn van het Gouvernement.

c) Voor de aangeslagenen op de landbouwondernemingen in de residentie Oostkust van Sumatra behoeft de belasting eerst op 1 Maart, na afloop van het belastingjaar betaald te zijn.

d) Hieronder 966 inlandsche burgers.

e) Hieronder is begrepen de nieuwe aanslag ingevolge Ind. St. 1903 n°. 94.

b. Verdeeling der aangeslagenen in klassen van betaling.

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	GETAL PERSONEN, aangeslagen in de bedrijfsbelasting met een jaarlijksch bedrag van:																
		f 1 en minder.	boven f 1 t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3.	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f10 t/m f 15.	boven f15 t/m f 25.	boven f25 t/m f 50.	boven f50 t/m f 75.	boven f75 t/m f100.	boven f100 t/m f150.	boven f150 t/m f200.	boven f200 t/m f300.	boven f300 t/m f400.	boven f400 t/m f500.	boven f500
JAVA EN MADOERA. *f)*																		
Bantam	Inlanders	8 730	7 523	3 993	1 187	239	623	114	124	209	11	1	″	″	″	″	″	
	Chineezen	3	121	123	160	54	206	64	38	34	18	8	2	″	″	″	1	″
	Andere vreemde oosterl.	″	″	6	7	3	11	1	2	″	″	″	″	″	″	″	″	″
	Totaal	8 733	7 644	4 122	1 354	296	840	179	164	243	29	9	2	″	″	″	1	″
Batavia	Inlanders	30 631	10 179	6 340	1 285	543	1 140	191	101	46	1	1	″	1	″	″	″	″
	Chineezen	24	699	2 435	1 772	5 466	3 804	903	949	584	146	75	47	24	13	5	4	16
	Andere vreemde oosterl.	3	34	90	53	238	254	54	52	28	5	7	6	2	1	1	″	1
	Totaal	30 658	10 912	8 865	3 110	6 247	5 198	1 148	1 102	658	152	83	53	27	14	6	4	17
Preanger Regentschappen	Inlanders	49 516	23 746	2 191	602	336	474	106	56	23	8	2	″	1	1	″	″	″
	Chineezen	234	461	614	465	397	364	251	156	100	33	18	25	2	1	1	″	″
	Andere vreemde oosterl.	″	24	2	8	4	7	1	3	″	″	″	″	″	″	″	″	″
	Totaal	49 750	24 231	2 807	1 075	737	845	358	215	123	41	20	25	3	2	1	″	″
Cheribon	Inlanders	30 313	25 743	8 237	1 348	489	575	186	46	12	1	″	″	″	″	″	″	″
	Chineezen	5	1 080	596	1 106	470	828	329	184	139	94	28	10	15	2	2	2	1
	Andere vreemde oosterl.	″	65	129	129	96	64	33	15	7	8	2	3	2	″	″	″	″
	Totaal	30 318	26 888	8 962	2 583	1 055	1 467	548	245	158	103	30	13	17	2	2	2	1
Pekalongan	Inlanders	54 483	22 701	4 329	1 007	674	670	200	65	24	1	″	1	″	″	″	″	″
	Chineezen	4	446	419	374	267	659	243	158	115	43	12	8	4	5	″	″	3
	Andere vreemde oosterl.	″	169	66	100	38	86	19	12	17	3	1	1	″	″	″	″	″
	Totaal	54 487	23 316	4 814	1 481	979	1 415	462	235	156	47	13	10	4	5	″	″	3
Semarang	Inlanders	70 476	18 138	8 487	2 543	965	1 191	243	105	25	5	3	1	1	″	″	″	″
	Chineezen	108	1 200	1 239	918	508	1 545	553	318	249	79	60	46	18	14	1	3	7
	Andere vreemde oosterl.	1	140	99	52	24	53	16	12	9	1	2	2	″	″	″	″	″
	Totaal	70 585	19 478	9 825	3 513	1 497	2 789	812	435	283	85	65	49	19	14	1	3	7
Rembang	Inlanders	38 845	14 438	2 888	1 772	388	652	71	44	20	2	″	″	″	″	″	″	″
	Chineezen	33	939	365	326	141	380	133	113	74	19	13	11	6	6	1	1	1
	Andere vreemde oosterl.	1	48	11	7	16	5	4	2	5	″	1	″	″	″	″	″	″
	Totaal	38 879	15 425	3 264	2 105	545	1 037	208	159	99	21	14	11	6	6	1	1	1
Soerabaja	Inlanders	70 008	69 390	13 724	8 088	2 597	2 292	349	181	77	9	5	3	1	″	″	″	″
	Chineezen	13	423	487	1 687	288	2 733	1 741	348	203	77	59	60	26	21	10	8	21
	Andere vreemde oosterl.	7	167	91	179	13	220	210	64	31	8	2	4	2	″	″	″	″
	Totaal	70 028	69 890	14 302	9 954	2 898	5 245	2 300	593	311	94	66	67	29	21	10	8	21
Pasoeroean	Inlanders	52 778	28 680	17 694	3 401	1 405	1 599	263	146	52	87	115	29	2	″	1	″	1
	Chineezen	27	484	507	561	288	788	208	145	112	31	21	9	8	2	3	″	1
	Andere vreemde oosterl.	″	113	52	56	50	94	29	18	12	1	2	2	″	″	″	″	″
	Totaal	52 805	29 277	18 253	4 018	1 743	2 481	500	309	176	119	138	40	10	2	4	″	2
Besoeki	Inlanders	4 559	11 302	3 400	2 417	613	616	68	61	108	12	4	4	1	″	″	″	″
	Chineezen	6	109	173	122	187	334	90	49	39	10	4	2	4	2	″	″	″
	Andere vreemde oosterl.	3	92	74	39	34	112	14	12	11	4	″	1	″	″	″	″	″
	Totaal	4 568	11 593	3 647	2 578	834	1 062	172	122	158	26	8	7	5	2	″	″	″
Banjoemas	Inlanders	23 355	4 492	817	194	82	92	13	6	″	″	″	″	″	″	″	″	″
	Chineezen	101	252	249	160	109	256	60	58	49	17	9	5	1	1	″	″	3
	Andere vreemde oosterl.	″	″	1	″	1	″	″	″	″	1	″	″	″	″	″	″	″
	Totaal	23 456	4 744	1 067	354	192	348	73	64	49	18	9	5	1	1	″	″	3

f) Op Java en Madoera wordt van de inlanders als bedrijfsbelasting geheven 2 % van het belastbaar inkomen, van de vreemde oosterlingen 4 % met een minimum van aanslag voor deze laatsten van f 2 over een vol jaar. Inlanders wier belastbaar inkomen minder bedraagt dan f 25 's jaars zijn van de belasting vrijgesteld.

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	GETAL PERSONEN, aangeslagen in de bedrijfsbelasting met een jaarlijksch bedrag van:																
		f 1 en minder.	boven f 1 t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3.	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f 10 t/m f 15.	boven f 15 t/m f 25.	boven f 25 t/m f 50.	boven f 50 t/m f 75.	boven f 75 t/m f 100.	boven f 100 t/m f 150.	boven f 150 t/m f 200.	boven f 200 t/m f 300.	boven f 300 t/m f 400.	boven f 400 t/m f 500.	boven f 500.
Kedoe	Inlanders	54 142	5 654	913	355	151	242	65	24	4	"	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	18	756	571	339	257	506	183	144	121	30	27	17	4	7	2	"	1
	Andere vreemde oosterl.	"	4	1	25	2	4	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	54 160	6 414	1 485	719	410	752	252	168	125	30	27	17	4	7	2	"	1
Djokjakarta	Inlanders	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	"	145	292	151	153	318	90	76	59	9	3	3	"	2	2	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	8	8	8	5	14	"	2	1	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	"	153	300	159	158	332	90	78	60	9	3	3	"	2	2	"	"
Soerakarta	Inlanders	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	8	960	319	350	286	384	113	88	84	23	19	10	13	3	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	78	21	7	8	11	7	9	3	"	1	"	"	"	"	"	"
	Totaal	8	1 038	340	357	294	395	120	97	87	23	20	10	13	3	"	"	"
Madioen	Inlanders	20 989	4 583	1 887	376	306	316	33	11	6	"	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	3	88	121	152	95	261	64	47	35	11	2	3	3	"	"	1	1
	Andere vreemde oosterl.	"	2	4	10	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	20 992	4 673	2 012	538	401	578	97	58	41	11	2	3	3	"	"	1	1
Kediri	Inlanders	23 383	8 099	6 216	3 136	605	803	150	39	18	1	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	12	421	561	340	291	536	152	128	83	21	22	8	7	3	"	"	2
	Andere vreemde oosterl.	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	23 395	8 520	6 777	3 476	896	1 339	303	167	101	22	22	8	7	3	"	"	2
Madoera	Inlanders	35 858	11 959	3 509	1 485	762	2 000	636	768	855	141	102	33	12	5	"	1	1
	Chineezen	6	212	77	41	51	143	40	55	46	22	12	10	9	4	1	"	"
	Andere vreemde oosterl.	2	89	27	28	12	18	3	7	6	1	3	"	1	"	"	"	"
	Totaal	35 866	12 260	3 613	1 554	825	2 161	679	830	907	164	117	43	22	9	1	1	1
In 't geheel	Inlanders	568 066	266 717	84 625	29 196	10 155	13 285	2 688	1 777	1 479	279	233	71	19	6	1	1	2
	Chineezen	605	8 796	9 148	9 024	9 308	14 045	5 217	3 054	2 126	683	392	276	144	86	28	20	57
	Andere vreemde oosterl.	17	1 033	682	708	544	954	396	210	130	32	21	19	7	1	1	"	1
Algemeene totalen voor Java en Madoera over 1903		568 688	276 546	94 455	38 928	20 007	28 284	8 301	5 041	3 735	994	646	366	170	93	30	21	60
Over 1902 waren de cijfers	Inlanders	554 758	296 752	97 309	32 320	11 919	14 466	3 595	1 944	1 506	331	297	65	27	7	1	1	1
	Chineezen	407	8 130	9 432	8 949	9 514	14 148	5 527	3 244	2 293	600	403	271	161	88	40	12	53
	Andere vreemde oosterl.	42	1 018	757	699	562	907	392	212	135	28	20	12	12	3	3	1	"
Algemeene totalen voor Java en Madoera over 1902		555 207	305 900	107 498	41 968	21 995	29 521	9 514	5 400	3 934	959	720	348	200	98	44	14	54

BUITENBEZITTINGEN. *g)*

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	f 1 en minder.	boven f 1 t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3.	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f 10 t/m f 15.	boven f 15 t/m f 25.	boven f 25 t/m f 50.	boven f 50 t/m f 75.	boven f 75 t/m f 100.	boven f 100 t/m f 150.	boven f 150 t/m f 200.	boven f 200 t/m f 300.	boven f 300 t/m f 400.	boven f 400 t/m f 500.	boven f 500.
Sumatra's Westkust	Chineezen	"	"	2 180	461	258	279	63	62	29	4	13	2	"	6	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	297	147	42	40	9	7	4	3	1	"	"	"	"	"	"
	Totaal	"	"	2 477	608	300	319	72	69	33	7	14	2	"	6	"	"	"
Benkoelen	Chineezen	"	63	606	69	30	101	75	26	10	8	1	1	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	3	344	7	2	13	2	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	"	66	950	76	32	114	77	26	11	8	1	1	"	"	"	"	"
Lampongsche Districten	Chineezen	"	"	254	171	67	94	3	12	8	"	"	"	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	6	4	2	10	1	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	"	"	260	175	69	104	4	12	9	"	"	"	"	"	"	"	"

g) In de buitenbezittingen is de maatstaf van heffing algemeen 2 % van het belastbaar inkomen, doch mogen vreemde oosterlingen voor niet minder dan naar reden van f 3 over een vol jaar worden aangeslagen. Voor zooveel in enkele gewesten de bedrijfsbelasting ook van inlanders of van zoogenaamde inlandsche burgers wordt geheven, is voor hen het minimum van aanslag over een vol jaar f 1, behalve voor zooveel betreft de inlanders in de onder inlandsch zelfbestuur staande landschappen van Menado, die rechtstreeksche onderdanen zijn van het Gouvernement (zie Ind. St. 1903 n°. 94) voor wie de minimum aanslag f 1,50 per jaar bedraagt.

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	f 1 en minder.	boven f 1 t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3.	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f10 t/m f 15.	boven f15 t/m f 25.	boven f25 t/m f 50.	boven f50 t/m f 75.	boven f75 t/m f100.	boven f100 t/m f150.	boven 150 t/m f200.	boven f200 t/m f300.	boven f300 t/m f400.	boven f400 t/m f500.	boven f500.
		GETAL PERSONEN, aangeslagen in de bedrijfsbelasting met een jaarlijksch bedrag van:																
Palembang	Inlanders	833	5 199	6 636	2 042	597	853	143	55	21	5	3	1	2	"	"	"	"
	Chineezen	47	3	4 103	484	178	749	120	142	37	13	7	"	5	"	"	"	3
	Andere vreemde oosterl.	19	13	223	179	51	114	25	17	15	4	4	1	1	"	"	"	1
	Totaal	899	5 215	10 962	2 705	826	1 716	288	214	73	22	14	2	8	"	"	"	4
Atjèh en onderhoorigheden	Chineezen	"	"	1 469	234	262	109	13	10	12	2	1	1	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	220	76	29	35	8	1	8	1	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	"	"	1 689	310	291	144	21	11	20	3	1	1	"	"	"	"	"
Sumatra's Oostkust	Inlanders	1 692	2 906	33 159	2 172	476	402	96	44	20	"	1	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	2 389	2 809	18 893	24 524	28 439	8 149	1 016	461	326	106	79	56	10	1	1	"	"
	Andere vreemde oosterl.	386	383	3 311	657	126	107	13	4	1	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	4 467	6 098	55 363	27 353	29 041	8 658	1 125	509	347	106	80	56	10	1	1	"	"
Riouw en onderhoorigheden	Chineezen	36	39	2 499	359	284	709	562	468	427	87	38	37	27	20	8	1	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	9	1	7	10	2	2	3	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	36	39	2 508	360	291	719	564	470	430	87	38	37	27	20	8	1	"
Banka en onderhoorigheden	Chineezen	"	"	7 360	823	393	236	56	36	25	9	3	4	"	"	1	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	85	9	6	15	2	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	"	"	7 445	832	399	251	58	36	25	10	3	4	"	"	1	"	"
Billiton	Chineezen	"	"	1 130	446	27	63	11	14	15	4	1	1	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	2	5	"	7	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	"	"	1 132	451	27	70	11	14	15	4	1	1	"	"	"	"	"
Westerafdeeling van Borneo	Chineezen	"	"	11 195	3 801	1 044	1 161	233	169	100	17	5	6	4	6	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	131	43	9	15	7	4	1	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	"	"	11 326	3 844	1 053	1 176	240	173	101	17	5	6	4	6	"	"	"
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	Chineezen	"	"	2 855	508	309	452	122	79	24	9	9	7	1	2	"	1	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	409	161	126	157	25	20	13	"	1	1	1	"	"	"	"
	Totaal	"	"	3 264	669	435	609	147	99	37	9	10	8	2	2	"	1	"
Celebes en onderhoorigheden	Chineezen	"	146	664	1 163	65	273	59	46	38	17	3	12	4	4	1	1	1
	Andere vreemde oosterl.	"	35	138	79	39	45	14	4	5	1	2	"	"	"	"	"	"
	Totaal	"	181	802	1 242	104	318	73	50	43	18	5	12	4	4	1	1	1
Menado	Inlandsche burgers	"	894	57	11	3	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Inlanders	3	109	57	577	41	41	9	2	1	1	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	"	"	820	179	226	799	69	51	32	3	4	3	"	"	1	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	3	23	16	9	147	18	20	6	1	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	3	1 006	957	783	279	988	96	73	39	5	4	3	"	"	1	"	"
Amboina	Chineezen	"	"	131	59	247	181	51	28	21	"	"	"	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	93	41	43	59	10	10	4	3	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	"	"	224	100	290	240	61	38	25	3	"	"	"	"	"	"	"
Ternate	Chineezen	"	"	119	71	45	97	29	19	6	"	"	1	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	74	23	14	25	3	3	2	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	"	"	193	94	59	122	32	22	8	"	"	1	"	"	"	"	"
Timor en onderhoorigheden	Chineezen	"	"	125	164	65	188	40	37	27	3	"	"	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	28	13	5	25	9	5	2	1	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	"	"	153	177	70	213	49	42	29	4	"	"	"	"	"	"	"
Bali en Lombok	Inlanders	993	1 527	1 137	263	95	160	20	9	5	1	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	1	72	408	408	73	186	33	19	18	11	9	10	4	2	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	4	93	87	22	52	13	7	5	5	1	"	1	"	"	"	"
	Totaal	994	1 603	1 638	758	190	398	66	35	28	17	10	10	5	2	"	"	"
In 't geheel	Inlandsche burgers	"	894	57	11	3	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Inlanders	3 521	9 741	40 989	5 054	1 209	1 456	268	110	47	7	4	1	2	"	"	"	"
	Chineezen	2 473	3 132	54 811	33 924	32 012	13 826	2 555	1 679	1 155	293	173	141	55	41	12	3	4
	Andere vreemde oosterl.	405	441	5 486	1 548	532	876	161	104	71	20	9	2	3	"	"	"	1
Algemeene totalen voor de buitenbezitt. over 1903.		6 399	14 208	101 343	40 537	33 756	16 159	2 984	1 893	1 273	320	186	144	60	41	12	3	5
Over 1902 waren de cijfers	Inlandsche burgers	"	907	66	13	2	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Inlanders	3 949	10 909	38 654	3 779	1 959	1 514	228	93	45	14	3	"	2	"	"	"	"
	Chineezen	3 325	3 808	52 717	39 067	24 690	13 403	2 366	1 696	1 000	280	162	96	41	22	5	2	5
	Andere vreemde oosterl.	397	697	5 326	1 598	566	855	152	103	69	25	10	4	1	2	"	1	"
Algemeene totalen voor de buitenbezitt over 1902.		7 671	16 321	96 763	44 457	27 217	15 773	2 746	1 892	1 114	319	175	100	44	24	5	3	5

VI. BELASTING OP HET SLACHTEN VAN RUNDEREN, BUFFELS, PAARDEN EN VEULENS OP JAVA EN MADOERA.

GEWESTEN.	1902.				1903.				1902.			1903.			1902.		1903.	
	Aantal verbruikte slachtbriefjes voor het slachten van:								Opbrengst van de verbruikte slachtbriefjes voor het slachten van:						Aantal vervolgingen ingesteld wegens slachten zonder vergunning.			
	run-deren.	buffels.	Totaal.	paarden en veulens	run-deren.	buffels.	Totaal.	paarden en veulens	runderen of buffels.	paarden of veulens	Totaal.	runderen of buffels.	paarden of veulens	Totaal.	Ver-vol-gin-gen.	Be-klaag-den.	Ver-vol-gin-gen.	Be-klaag-den.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
Bantam	234	21 214	21 448	1	241	15 041	15 282	1	f 64 344	f 4	f 64 248	f 45 846	f 4	f 45 850	22	22	10	10
Batavia	12 707	25 618	38 325	68	12 356	22 144	34 470	100	114 975	272	115 247	103 410	400	103 810	41	45	10	8
Preanger Regentsch.	4 614	29 248	33 862	1 378	5 537	27 868	33 405	1 576	101 586	5 512	107 098	100 215	6 304	106 519	"	"	10	10
Cheribon.	767	8 073	8 840	265	716	7 260	7 976	359	26 520	1 060	27 580	23 928	1 436	25 364	1	1	6	6
Pekalongan. . . .	2 524	13 146	15 670	486	2 250	12 493	14 743	379	47 010	1 944	48 954	44 229	1 516	45 745	"	"	29	19
Semarang	23 144	33 330	56 474	265	27 302	23 428	50 730	282	169 422	1 060	170 482	152 190	1 128	153 318	33	39	7	7
Rembang.	12 450	5 786	18 236	39	11 345	5 434	16 779	33	54 708	156	54 864	50 337	132	50 469	43	43	23	18
Soerabaja	58 303	12 053	70 356	25	61 586	11 687	73 273	23	211 068	100	211 168	219 819	92	219 911	23	23	15	24
Pasoeroean	70 431	753	71 184	132	66 003	1 541	67 544	116	213 552	528	214 080	202 632	464	203 096	65	75	62	56
Besoeki	44 953	1 265	46 218	16	45 076	1 233	46 309	8	138 654	64	138 718	138 927	32	138 959	33	33	43	43
Banjoemas	12 018	9 430	21 448	143	10 530	8 690	19 220	142	64 344	572	64 916	57 660	568	58 228	10	10	8	8
Kedoe.	33 491	18 590	52 081	660	34 359	15 447	49 806	448	156 243	2 640	158 883	149 418	1 792	151 210	56	56	47	47
Djokjakarta. . . .	17 823	14 192	32 015	313	15 788	7 070	22 858	347	96 045	1 252	97 297	68 574	1 388	69 962	29	29	12	11
Soerakarta	13 662	23 220	36 882	641	13 796	20 528	34 324	573	110 646	2 564	113 210	102 972	2 292	105 264	22	20	21	15
Madioen	11 091	12 829	23 920	150	10 701	10 717	21 418	172	71 760	600	72 360	64 254	688	64 942	40	40	35	40
Kediri.	14 653	17 322	31 975	178	13 619	16 995	30 614	192	95 925	712	96 637	91 842	768	92 610	13	14	19	21
Madoera	32 853	979	33 832	6	28 600	711	29 311	5	101 496	24	101 520	87 933	20	87 953	135	166	123	117
Totalen . . .	365 718	247 048	612 766	4 766	359 805	208 257	568 062	4 756	f1838298	f19064	f1857362	f1704186	f19024	f1723210	566	625	480	460

VII. BELASTING OP HET SLACHTEN VAN VARKENS OP JAVA EN MADOERA.

GEWESTEN.	1902.					1903.				
	Aantal verbruikte slacht-briefjes.	Opbrengst van de verbruikte slacht-briefjes.	Gemid-delde opbrengst 's maands.	Aantal overtredingen wegens slachten zonder vergunning.	Aantal beklaagden wegens slachten zonder vergunning.	Aantal verbruikte slacht-briefjes.	Opbrengst van de verbruikte slacht-briefjes.	Gemid-delde opbrengst 's maands.	Aantal overtredingen wegens slachten zonder vergunning.	Aantal beklaagden wegens slachten zonder vergunning.
Bantam	782	f 1 173.—	f 97,75	„	„	723	f 1 084,50	f 90,37^5	„	„
Batavia	37 332	55 998,—	4 666,50	11	11	36 177	54 265,50	4 522,12^5	17	14
Preanger Regentschappen	3 750	5 625,—	468,75	1	1	3 640	5 460,—	455,—	3	3
Cheribon	4 197	6 295 50	524,62^5	1	1	3 969	5 953,50	496,12^5	6	6
Pekalongan	3 087	4 630,50	385,87^5	„	„	2 955	4 432,50	369,37^5	„	„
Semarang	7 948	11 922,—	993,50	„	„	8 039	12 058,50	1 004,87^5	1	1
Rembang	2 189	3 283,50	273,62^5	„	„	2 174	3 261,—	271,75	1	1
Soerabaja	9 717	14 575.50	1 214,62^5	1	1	9 388	14 082,—	1 173,50	„	„
Pasoeroean	2 589	3 883,50	323,62^5	3	3	2 877	4 315.50	359,62^5	1	1
Besoeki	1 148	1 722,—	143,50	„	„	1 164	1 746,—	145,50	„	„
Banjoemas	1 132	1 698,—	141,50	„	„	1 224	1 836,—	153,—	„	„
Kedoe	2 948	4 422,—	368.50	2	2	3 079	4 618,50	384,87^5	3	2
Djokjakarta	1 193	1 789,50	149,12^5	„	„	1 077	1 615,50	134,62^5	„	„
Soerakarta	2 406	3 609,—	300,75	„	„	2 363	3 544,50	295,37^5	2	2
Madioen	943	1 414,50	117,87^5	„	„	926	1 389,—	115,75	„	„
Kediri	1 927	2 890,50	240,87^5	1	1	2 240	3 360,—	280,—	„	„
Madoera	239	358.50	29,87^5	„	„	236	354,—	29,50	„	„
Totalen.	83 527	f125 290,50	f 10 440,87^5	20	20	82 251	f123 376,50	f 10 281,37^5	34	30

VIII. BELASTING OP DE RIJTUIGEN VAN INLANDERS OP JAVA.

Gewesten.	AANSLAG. 1902. (Verbeterde opgaven.)	AANSLAG. 1903.	Gewesten.	AANSLAG. 1902. (Verbeterde opgaven.)	AANSLAG. 1903.	Gewesten.	AANSLAG. 1902. (Verbeterde opgaven.)	AANSLAG. 1903.	Gewesten.	AANSLAG. 1902. (Verbeterde opgaven.)	AANSLAG. 1903.
Bantam	f9 204,—	f9 050,—	Pekalongan	f 12252,–	f14382,–	Pasoeroean	f 47 809	f47 491	Madioen	f7 569,—	f 7 631,–
Batavia	26 301,—	25 728,—	Semarang	39 685,—	40 463,—	Besoeki	16 165	16 568	Kediri	29 168,—	29 443
Preanger Regentsch.	22 389,—	23 668,—	Rembang	18 145,—	18 363,—	Banjoemas	3 141	3 145			
Cheribon	9 775,—	9 791,—	Soerabaja	53 061,50	52 905,50	Kedoe	9 216	9 100	Totalen.	f303880,50	f307728,50

IX. BELASTINGEN VAN VERSCHILLENDEN AARD, DIE SLECHTS IN HET EEN OF ANDER GEWEST WORDEN GEHEVEN.

OMSCHRIJVING. (De met een * aangeduide belastingen gelden uitsluitend inlanders.)	1902. (Verbeterde opgaven.)		1903. (Voorloopige opgaven.)	
	Aanslag.	Geïnd bedrag (zie het verslag hiervóór, kol. 252, noot *a*).	Aanslag.	Geïnd bedrag (zie het verslag hiervóór, kol. 252, noot *a*).
1. *Hoofdelijke belasting in Benkoelen. . . .	f 154 869,—	f 148 424,17^5	f 156 884,—	f 153 179,74^5
2. Belasting voor het aanleggen en onderhouden van wegen en bruggen ter hoofdplaats Benkoelen.	3 154,—	2 169,05	3 080,—	1 963,27^5
3. *Hoofdelijke belasting in de Lampongsche Districten	186 638,—	162 455,85	188 301,—	209 118,20
4. *Hoofdelijke belasting in Palembang (buiten de hoofdplaats) . . .	1 132 054,—	1 139 435.45	1 140 474,—	1 121 602,55^5
5. Belasting voor het aanleggen en onderhouden van wegen en bruggen ter hoofdplaats Palembang	47 961,—	44 279,40	48 822,—	44 257.30
6. *Hasilbelasting in Atjèh en onderhoorigheden. .	. . . . .	*a*) 195 232,91^5	. . . . .	*b*) 158 405,90
7. *Hoofdelijke belasting in Billiton.	23 301,30	25 799,89^5	23 561,40	23 024,22^5
8. Hoofdelijke belasting in het rechtstreeksch gouvernementsgebied der residentie Westerafdeeling van Borneo.	10 922,36^5	8 886.37	7 368,97	12 109,63
9. *Belasting op het rijstgewas in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. .	92 903,57	182 350,39	195 155,51	101 137,49^5
10. *Hoofdelijke belasting in hetzelfde gewest. .	312 732,10	268 009,47^5	295 966,35	345 475,95

OMSCHRIJVING. (De met een * aangeduide belastingen gelden uitsluitend inlanders.)	1902. (Verbeterde opgaven.)		1903. (Voorloopige opgaven.)	
	Aanslag.	Geïnd bedrag (zie het verslag hiervóór, kol. 252, noot *a*).	Aanslag.	Geïnd bedrag (zie het verslag hiervóór, kol. 252, noot *a*).
11. Recht voor de afgifte van licentiën voor het graven van diamant in sommige gedeelten van dezelfde residentie . .	. . . . .	f 2 317,—	. . . . .	f 3 751,04
12. *Hoofdelijke belasting in het rechtstreeksch gouvernementsgebied van het gewest Celebes en onderhoorigheden .	f 123 296,18	120 966,10^5	120 264,60	123 805,81^5
13. *Belasting van heerendienstplichtigen ter hoofdplaats Makasser.	11 445,—	12 682,26	10 265,—	16 965,50
14 en 15. *Hoofdelijke belasting in de residentie Menado. Minahasa-districten.	179 942,07	255 795,07	181 247,20^5	285 684,38^5
14 en 15. *Hoofdelijke belasting in de residentie Menado. Afdeeling Gorontalo (voor zooveel betreft het rechtstreeksch gouvernementsgebied). . .	88 635,—		88 145,—	
16. *Hoofdelijke belasting in Amboina.	65 178,—	57 751,51^5	62 074,—	60 148,12^5
17. *Hoofdelijke belasting van de inlandsche gouvernements-onderdanen in Ternate	7 142,—	3 598,30	7 104,—	5 712,75
18. Rijtuigenbelasting in Groot-Atjèh	1 764,—	1 920,30	1 839,—	1 822,40
19. Belasting bij den uitvoer van producten van het eiland Wè (Atjèh).	. . . . .	1 645,92	. . . . .	1 163,08

a) Onder het hier opgegeven bedrag was begrepen f 42 350,09 aan hasil over 1901.

b) Als voren aan hasil over 1902 f 45 909,31^5.

Bijlage HH.

(Zie hoofdstuk M, afd. II, §§ 2 en 3, van het verslag.)

OVERZICHT

VAN DE

GELDMARKT IN NEDERLANDSCH-INDIË

OVER

1903.

BALANS EN WINST- EN VERLIESREKENING

DER

JAVASCHE BANK.

(BOEKJAAR 1903/4.)

I. OVERZICHT van de GELDMARKT in Nederlandsch-Indië over 1903, samengesteld door den president der Javasche Bank.

De geleidelijke overgang van eene ruime tot eene krappe geldmarkt, die ik in mijn vorig overzicht als aanstaande schetste, had in dit jaar plaats. Quantiteit en prijzen der exportartikelen werden beter, de import regelde zich meer naar de werkelijke behoefte en door gunstiger weersgesteldheid liet de rijstoogst weinig te wenschen over, als gevolg waarvan de invoer van buitenlandsche rijst ± 2½ millioen pikol minder beliep. Door meer export, gepaard met hoogere prijzen, bestond voor de wisselbanken meer gelegenheid hare overtollige gelden in particuliere wissels over te maken; doordat de Javasche Bank meer op Europa te trekken had tegen de stortingen vanwege het Ministerie van Koloniën bij haar kantoor te Amsterdam ter overmaking naar Indië, verminderde het wisseldebiet der wisselbanken van zelf met het bedrag dat de circulatiebank trok. Doordat de Javasche Bank, meer aanleiding tot trekken dan tot koopen hebbende, den inkoop van particuliere wissels nagenoeg geheel naliet, viel zooveel meer door de wisselbanken te koopen; doordat de import, vooral van rijst, zooveel minder was, kwam een belangrijk bedrag minder bij die banken binnen en dit alles tezamen deed de overvloed van geld allengs voor schaarschte plaats maken, zoodat de wisselkoersen geleidelijk van over het specie-uitvoerpunt een dalende richting aannamen, om in 1904 het specie-invoerpunt tegemoet te gaan.

Specie-invoer had door anderen dan de Regeering, met uitzondering van hetgeen uit de Straits terugvloeide, alleen plaats in den vorm van gouden f 10-stukken, vreemde munt en negotiepenningen voor wederverkoop en, wat de Regeering betreft, door aanvulling van de pasmunt met f 500/m. in kwartjes en f 500/m. in dubbeltjes. Nu de algemeene toestand tot specieinvoer leidt, zal deze van zelf volgen, eerstens doordat de Regeering zal hebben te voorzien in de aanvulling van den zoo zeer geslonken voorraad guldens en halve guldens en voorts, voor zooveel noodig, door ontbieding in specie van *dat* deel van het provenu der particuliere wissels, door de banken eerlang op specie-invoerpariteit te koopen, waartegen niet tot bevredigende koersen te trekken mocht zijn. Specie-uitvoer bleef uit, zelfs toen de wisselkoersen over het uitvoerpunt kwamen, omdat die koersen zich steeds meer naar bijkomende omstandigheden dan naar de plaatselijke toestanden van het oogenblik regelen.

Officieel werden door de banken de volgende koersen genoteerd:

	6 *m./dato Nederland.*	*TT Nederland.*	6 *m./zicht Engeland.*	*Zicht Singapore.*
1ste kwartaal 1903	101⅜ à 101¾ %	99⅞ à 100¼ %	11.87½ à 11,98¾ p. £	0,97¼ à 1,03
2de " "	101⅛ " 101⅝ "	99⅜ " 99⅝ "	11,97½ " 12.— " "	1,05½ " 1,06¼
3de " "	101⅛ " 101⅝ "	99¼ " 100 "	11,88¾ " 11,95 " "	1,11½ " 1,20½
4de " "	100⅞ " 101⅛ "	99 " 99¼ "	11,95 " 11,98¾ " "	1,09 " 1,12

Naarmate de ruimte van geld voor schaarschte begon plaats te maken, werd evenwel langs den weg van levering-transacties in hooge mate van die officieele noteeringen afgeweken.

De baarzilvernoteering, dooréén 24¾ d., varieerde tusschen $21^{11}/_{16}$ d. (het laagste punt dat ooit bereikt werd) en 28½ d., en was, uit den aard der zaak, van grooten invloed op den dollarkoers, waarop veel gespeculeerd werd toen het Gouvernement der Straits-Settlements een op goudbasis te vestigen dollar van gewijzigden muntslag ging invoeren, met gelijktijdig verbod tot uitvoer van die nieuwe en tot invoer in zijn gebied van de vóór dien in gebruik zijnde dollars.

De hypotheekrente bleef laag door veel aanbod van geld op hypotheek bij weinig vraag; tot zelfs beneden 5 % p. a. waren bezwaarlijk goede posten van eenige beteekenis te plaatsen.

De invoer van specie in Indië van buiten het tolgebied voor anderen dan de Regeering en de Javasche Bank overtrof den uitvoer met ruim f 7 millioen. Voor Java, waarover dit overzicht handelt, is dat verschil echter nog geen f 3 millioen, daar het meerendeel, zooals uit onderstaande specificatie blijkt, voortvloeit uit dollarmutaties, die meer in het bijzonder tusschen de Straits-Settlements en onze buitenbezittingen plaats hebben.

Gespecificeerd beloopen die in- en uitvoer, volgens de opgaven der tolkantoren:

	ingevoerd:	uitgevoerd:
f 10-stukken ten bedrage van	f 34 160,—	"
Rijksdaalders " " "	2 235 602,50	f 667 027,50
Guldens " " "	91 195,—	101 962,—
Halve guldens " " "	8 082,50	459,—
Pasmunt " " "	250,59	164,38
Dollars en Yens " " "	5 237 517,—	868 504,—
Sovereigns " " "	1 067 930,—	"
Diversen " " "	170 750,—	"
	f 8 845 487,59	f 1 638 116,88

Wat het in de circulatie voorkomende valsche geld betreft valt eene vermindering der rijksdaalders, gepaard met eene vermeerdering der kleinere standpenningen, te constateeren.

De onttrekking aan de circulatie van afgesleten, slecht klinkende en niet moedwillig geschonden munt, ter opzending naar het moederland, was steeds toenemende.

Het fiduciaire ruilmiddel, namelijk het papier der circulatiebank, bleef, niettegenstaande een nieuw soort valsch papier in omloop gebracht werd, het volste vertrouwen genieten, dank zij de maatregelen door die Bank genomen om het publiek zooveel mogelijk voor schade te vrijwaren.

In den effectenhandel kwam eene kleinigheid meer beweging naarmate de verliezen met de meeste der mijnbouwaandeelen geleden zijn afgeschreven en het zich weer vormend kapitaal, voor zoover niet naar de spaarbanken gebracht, belegging ging zoeken in algemeen als solide erkende fondsen.

Ook voor aandeelen in cultuurondernemingen, vooral in die welke thee en kina produceeren, openbaarde zich eenige kooplust, niettegenstaande het bezwaar, dat zulke aandeelen, welker intrinsieke waarde zoo nauw met de weersgesteldheid verband houdt, bijna zonder uitzondering niet of slechts tot zeer hooge rente beleenbaar zijn en de circulatiebank het allerminst als op haar weg liggende acht de cultures op deze wijze te steunen, waar zelfs de andere banken, voor welke het minder bezwaar behoeft op te leveren, zich liefst daarvan onthouden.

II. OVERZICHT van den loop der koersen te Batavia van INDISCHE EFFECTEN in 1903.

NAMEN DER EFFECTEN.	NOTEERING.			
	Januari.	December.	Laagste.	Hoogste.
Javasche Bank	178 à 179	172½ à 173	170	182½
Certificaten Nederlandsche Handelmaatschappij	148 „ 149½	145½ „ 146	141½	150
Nederlandsch-Indische Escompto-Maatschappij	111½ „ 117	119½	111½	122½
Nederlandsch-Indische Handelsbank	68 „ 69	72½	56	73
Nederlandsch-Indische Hypotheekbank	—	—	100	110
Nederlandsch-Indische Crediet- en Bankvereeniging	40	50 à 52½	40	60
Nederlandsch-Indische Effectenbank (aandeelen)	—	—	50	55
Algemeene Spaar- en Depositobank	—	—	108	108
Koninklijke Paketvaartmaatschappij	162½ à 164	158	154	170
Internationale Crediet- en Handelsvereeniging „Rotterdam"	—	91½ à 92½	76	92½
Handelsvereeniging „Amsterdam"	—	113 „ 116	106½	117½
Idem „Java"	—	—	80	90
Padangsche Handelmaatschappij	—	—	135	135
Winkelmaatschappij „Eigen Hulp"	—	55	47½	55
Maatschappij „Onderlinge Hulp"	62½	—	60	75
Maatschappij tot exploitatie van de rijtuigfabriek en handel in paarden F. J. Fuchs	96	—	96	99½
Bataviasche Volks- en Stadsapotheek	—	—	95	100
Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij	215	180	177½	215
Deli-Spoorwegmaatschappij	—	172½	172½	183
Nederlandsch-Indische Tramwegmaatschappij	142½ à 145	146	142½	153
Semarang-Joana-Stoomtrammaatschappij	170	127½ à 135	127½	170
Semarang-Cheribon- Id.	146½ à 147½	140	140	148
Serajoedal- Id.	—	118	118	118
Nederlandsch-Indische Levensverzekering- en Lijfrente-maatschappij	355	350 à 352½	347½	355
Nederlandsch-Indische Zee- en Brandassurantie-maatschappij	—	120	90	120
Tweede Nederlandsch-Indische Id.	—	95	70	95
Javasche Id.	—	—	47½	47½
Bataviasche Id.	—	—	42½	45
Oost-Indische Id.	—	—	25	25
Koloniale Id.	—	95 à 96½	60	96½
Tweede Koloniale Id.	—	80	50	80
Nederlandsche Lloyd	—	—	60	60
Brandverzekering-maatschappij „Mercurius"	—	125	115	125
Brandassurantie-maatschappij „de Oosterling"	—	96½ à 100	70	100
Nederlandsch-Indische Brandwaarborg-maatschappij	134	—	120	134
Brandwaarborg-sociëteit „Securitas"	—	—	55	55
Brandassurantie-maatschappij „Veritas"	—	—	110	125
Idem „Ardjoeno"	—	110	110	130
Idem „Insulinde"	—	135 à 150	130	150
Idem „Padang"	—	—	40	40
Bataviaasch Prauwenveer	132½	132½	129	133
Nieuw Prauwenveer te Batavia	164 à 170	—	161½	170
Tegalsch Prauwenveer	127½ „ 133	—	127½	145
Nieuw Semarangsch Prauwenveer	—	200 à 205	180	205

NAMEN DER EFFECTEN.	NOTEERING.			
	December.	Januari.	Laagste.	Hoogste.
Semarangsch Stoomboot- en Prauwenveer	117½ à 120	115	115	122½
Particulier Prauwenveer te Soerabaja	—	—	170	170
Oost-Java Prauwmaatschappij	—	—	140	142½
Nieuw Prauwenveer „Soerabaja"	—	—	220	220
Soerabajasche Prauwmaatschappij	—	—	137	142½
Nieuw Probolinggo- en Oosthoek-Prauwenveer	157½	—	157½	165
Bagelen Thee- en Kina-maatschappij	—	—	60	60
Kina-maatschappij „Kertamanah"	—	—	165	165
Cultuurmaatschappij „Perbawatie"	—	—	145	157½
Id. „Goalpara"	175	—	175	175
Id. „Tjiogreg"	—	50	35	55
Id. „Boenga Meloer"	—	—	60	60
Id. „Artana"	—	—	65	70
Maatschappij Suikerfabriek Tjoekir	—	170	150	170
Maatschappij tot exploitatie van rijstlanden	—	—	210	210
Assam-Thee-onderneming „Malabar"	—	—	180	188
Id. „Wanasoeka"	—	—	72½	100
Id. „Singaparna"	—	117½	95	117½
Id. „Gedeh"	—	—	70	75
Id. „Pasir Salam"	—	—	70	71
Nederlandsch-Indische Telephoonmaatschappij	165	164 à 165	163	169
Intercommunale Telephoonmaatschappij	107 à 119	95 „ 107½	95	119
Preanger Telephoonmaatschappij	—	—	90	90
Telephoonmaatschappij der Vorstenlanden	—	—	100	100
Algemeene Telephoonmaatschappij	—	—	60	60
Nederlandsch-Indische Gasmaatschappij	—	167	165	167
New Singapore distilled water ice factury, Limited	210	222½	210	225
Bandoengsche Kinine-fabriek	98	—	85½	98
Fabriek „de Volharding" te Soerabaja	—	—	50	50
Suikerfabriek „Sindanglaoet"	—	165	165	165
Nederlandsch-Indische Mijnbouwmaatschappij (aandeelen)	5	9 à 12½	5	12½
Id. Id. (obligatiën)	—	—	42½	45
Mijnbouwmaatschappij „Tambang Sibonak"	—	—	15	25
Id. „Totok" (aandeelen)	—	17 à 20	17	50
Id. Id. (obligatiën)	40 à 45	—	40	55
Id. „Redjang Lebong" (aandeelen)	185 „ 205	225 à 265	185	265
Id. Id. (obligatiën)	185	—	185	240
Id. „Kahajan" (oude aandeelen)	34	—	5	34
Id. Id. (aandeelen à f 10)	—	39	39	39
Id. Id. (aandeelen à f 90)	—	f 30 à f 31	f 25	f 31
Id. „Atjèh" (aandeelen)	—	—	35	43½
Id. Id. (oprichtersbewijzen)	—	f 65	f 40	f 65
Id. „Lebong Soelit"	5½	—	5	5½
Id. „Ketahoen" (pref. aandeelen)	—	72½ à 63	50	80
Id. Id. (gewone aandeelen)	—	41 „ 42½	15	43

III. Loop der WISSELKOERSEN te Batavia gedurende 1903, volgens opgaven verstrekt door de Handelsvereeniging aldaar.

Maanden van 1903.	Op Amsterdam (op 6 maanden dato). Bankwissels.	Op Amsterdam (op 6 maanden dato). Particuliere wissels.	Op Londen (op 6 maanden zicht). Bankwissels.	Op Londen (op 6 maanden zicht). Particuliere wissels.	Op Singapore (op zicht). — Bankwissels	Op China (op zicht). — Bankwissels.
	f 100 Indisch Courant geeft guldens Nederlandsch Courant.		Een pond sterling kost guldens Indisch Courant.		Een dollar kost guldens Indisch Courant.	Een dollar kost guldens Indisch Courant.
Januari . . .	f $101^{3}/_{4}$	f $102^{3}/_{4}$	f $11,87^{1}/_{2}$	f 11,75	f 0,96 à f 0,99	f $0,95^{1}/_{2}$ à f 0,97
Februari . . .	$101^{5}/_{8}$ à f $101^{3}/_{4}$	$102^{5}/_{8}$ à f $102^{3}/_{4}$	$11,87^{1}/_{2}$ à f $11,91^{1}/_{4}$	11,75 à f $11,78^{3}/_{4}$	0,97 » 0,99	0,96 » $0,96^{1}/_{2}$
Maart . . .	$101^{1}/_{8}$ » $101^{5}/_{8}$	$102^{1}/_{8}$ » $102^{5}/_{8}$	$11,91^{1}/_{4}$ » $11,98^{3}/_{4}$	$11,78^{3}/_{4}$ » $11,86^{1}/_{4}$	$1,01^{1}/_{2}$ » $1,02^{3}/_{4}$	$0,96^{3}/_{4}$ » 0,99
April	$101^{3}/_{8}$ » $101^{5}/_{8}$	$102^{1}/_{8}$ » $102^{5}/_{8}$	$11,98^{3}/_{4}$	$11,86^{1}/_{4}$	$1,02^{1}/_{4}$ » 1,03	0,98 » $1,01^{1}/_{2}$
Mei	$101^{1}/_{8}$ » $101^{1}/_{4}$	$102^{1}/_{4}$	12,—	$11,87^{1}/_{2}$	1,03 » $1,05^{3}/_{4}$	$1,02^{1}/_{2}$ » 1,05
Juni	$101^{1}/_{8}$ » $101^{1}/_{4}$	$102^{1}/_{4}$	$11,97^{1}/_{2}$ » 12,—	11,85 » $11,87^{1}/_{2}$	1,05 » 1,06	$1,02^{1}/_{4}$ » $1,03^{3}/_{4}$
Juli	$101^{1}/_{4}$	$102^{1}/_{4}$	11,95 » $11,97^{1}/_{2}$	$11,82^{1}/_{2}$ » 11,85	$1,08^{3}/_{4}$ » $1,12^{1}/_{2}$	$1,02^{1}/_{4}$ » $1,06^{1}/_{2}$
Augustus . .	$101^{5}/_{8}$	$102^{5}/_{8}$	$11,88^{3}/_{4}$	$11,76^{1}/_{4}$	$1,13^{1}/_{2}$ » 1,21	1,08 » 1,16
September . .	$101^{1}/_{8}$ » $101^{3}/_{8}$	$102^{1}/_{8}$ » $102^{3}/_{8}$	$11,93^{3}/_{4}$ » $11,96^{1}/_{4}$	$11,81^{1}/_{4}$ » $11,83^{3}/_{4}$	$1,18^{1}/_{2}$ » $1,20^{1}/_{2}$	1,12 » $1,15^{1}/_{2}$
October . . .	$101^{1}/_{8}$	$102^{1}/_{8}$	$11,96^{1}/_{4}$	$11,83^{3}/_{4}$	$1,16^{1}/_{2}$ » 1,19	1,13 » 1,15
November . .	$100^{7}/_{8}$ » $101^{1}/_{8}$	$101^{7}/_{8}$ » $102^{1}/_{8}$	$11,93^{3}/_{4}$ » $11,98^{3}/_{4}$	$11,81^{1}/_{4}$ » $11,86^{1}/_{4}$	1,13 » 1,17	1,10 » 1,13
December . .	$100^{7}/_{8}$	$101^{5}/_{8}$ » $101^{7}/_{8}$	11,95 » $11,98^{3}/_{4}$	$11,82^{1}/_{2}$ » $11,86^{1}/_{4}$	1,09 » 1,11	$1,05^{1}/_{2}$ » $1,08^{1}/_{4}$

IV. BALANS en WINST- en VERLIESREKENING der JAVASCHE BANK.

a. BALANS, afgesloten op 31 Maart 1904.

Debet.

Beleeningen (inclusief voorschotten in rekening-courant op onderpand):		
Goederen	f 1 304 375.27	
Effecten	7 674 344,90	
Goud en zilver	1 851 950,—	
		f 10 830 670,17
Voorschotten aan het Gouvernement	. . . . . .	5 000 000,—
Disconto-rekening:		
Handelspapier	f 2 919 817,61	
Vendupapier	486 506,03	
		3 406 323,64
Belegd kapitaal:		
Effecten	f 4 675 232,90	
Hypotheken	1 090 925,—	
		5 766 157,90
Belegd reservefonds:		
Effecten	f 1 420 268,—	
Hypotheken	377 610,—	
		1 797 878,—
Wissels buiten Nederlandsch-Indië betaalbaar.	. . . . . .	4 894 836,16
Prolongatiën in Nederland	. . . . . .	1 282 500,—
Specie in de kassen:		
Gouden munt	f 3 117 440,—	
Zilveren munt	21 392 285,50	
Pasmunt	33 188,01	
		24 542 913,51
Munt en muntmateriaal		5 042 410,—
Belegd pensioen- en onderstandfonds		138 750,—
Gebouwen en meubelen der Bank		240 980,—
Diverse rekeningen		310 988,18
		f 63 254 407,56

Credit.

Kapitaal		f 6 000 000,—
Reservefonds		1 809 023,08
Pensioen- en onderstandfonds		153 504,65
Bankbiljetten in omloop		52 570 535,—
Bankassignatiën in omloop		237 386,63
Rekening-courant saldo's:		
van het Gouvernement	f 380 000,—	
van anderen	1 491 587,03	
		1 871 587,03
Onafgehaalde dividenden		8 432,32
Uitkeering 76ste boekjaar		558 000,—
Onuitgekeerd saldo aan aandeelhouders		1 097,54
Diverse rekeningen		44 841,31
		f 63 254 407,56

HH

b. WINST- EN VERLIESREKENING over 1903/1904.

Debet.

Onkosten	f 445 167,42	
Te Amsterdam nog te betalen bedrijfsbelasting	4 586,40	
		f 449 753,82
Onkosten valsche bankbiljetten	. . . . . .	1 098,70
Onderhoud, verponding en assurantie van gebouwen	f 6 710,04	
Te Amsterdam nog te betalen grondbelasting.	81,56	
	f 6 791,60	
Betaalde brandassurantie-premie, ten laste van het 77ste boekjaar	116,56	
		6 675,04
Afschrijving op aanmaak bankbiljetten	. . . . . .	75 000,—
Id. op gebouwen	. . . . . .	16 079,60
Id. op inventaris	. . . . . .	4 871,09
Aandeelhouders	f 565 705,64	
Koloniale kas	115 705,64	
Reservefonds	66 960,68	
Commissarissen der Bank	13 392,14	
Directie der Bank	13 392,14	
Personeel der Bank	17 856,18	
Pensioen- en onderstandfonds	13 392,14	
Saldo Winst		806 404,56
		f 1 359 882,81

Credit.

Rente van disconteering		f 174 840,17	
Overgebracht van het 75ste boekjaar		32 009,45	
		f 206 849,62	
Overgebracht naar het 77ste boekjaar.		25 021,50	
			f 181 828,12
Rente van beleening		f 95 463,—	
Overgebracht van het 75ste boekjaar	f 94,45		
Behoorende tot het 76ste, doch te innen in het 77ste boekjaar	2 012,19		
		2 106,64	
		f 97 569,64	
Overgebracht naar het 77ste boekjaar		49,42	
			97 520,22
Rente op voorschotten		. . . . . .	452 995,29
Rente op effecten		f 167 210,49	
Behoorende tot het 76ste, doch te innen in het 77ste boekjaar		49 572,19	
			216 782,68
Rente op hypotheken		f 75 632,43	
Overgebracht naar het 77ste boekjaar		388,89	
			75 243,54
Koersverschillen		f 193 038,68	
Overgebracht van het 75ste boekjaar		24 637,12	
		f 217 675,80	
Overgebracht naar het 77ste boekjaar		12 179,56	
			205 496,24
Provisie		f 80 886,11	
Overgebracht naar het 77ste boekjaar		2 533,98	
			78 352,13
Munt en muntmateriaal		. . . . . .	50 245,72
Pakhuishuur		. . . . . .	1 375,—
Onbetaalde wissels		. . . . . .	43,87
			f 1 359 882,81

Bijlage JJ.

(Zie hoofdstuk N van het verslag.)

UITKOMSTEN

van het in Juni—Juli 1904 hier te lande en in Juli—Augustus 1904 in Indië afgenomen

GROOT-AMBTENAARSEXAMEN

voor den Indischen dienst.

OVERZICHT

over 1903

van de geldelijke aangelegenheden

VAN HET

CIVIEL EN HET MILITAIR WEDUWEN- EN WEEZENFONDS

IN

Nederlandsch-Indië.

I. UITKOMSTEN VAN HET GROOT-AMBTENAARSEXAMEN VOOR DEN INDISCHEN DIENST.

[Zie K. B. 26 April 1902 n°. 17 (Ind. St. n°. 223)].

Verdeeling der examens naar gelang de toegekende beoordeelingscijfers in de opgegeven vakken 5 t/m 10 bedroegen, dan wel daar beneden bleven.		Totalen der door de gezamenlijke examinandi in verschillende vakken afgelegde examens.			
		1°. Geschiedenis, 2°. Land- en volkenkunde, 3°. Godsdienstige wetten, enz. en 4°. Staatsinstellingen.	5°. Maleisch.	6°. Javaansch.	Totalen.
EXAMEN IN NEDERLAND.					
I. Geslaagde examinandi (ten getale van 23) *a*)	Voldoende of meer dan voldoende	89	23	21	133
	Onvoldoende	3	„	2	5
II. Niet-geslaagde examinandi (ten getale van 13).	Voldoende of meer dan voldoende	19	7	4	30
	Onvoldoende	33	6	9	48
I en II (36 examinandi) *b*)	Voldoende of meer dan voldoende	108	30	25	163
	Onvoldoende	36	6	11	53
EXAMEN IN INDIË.					
I. Geslaagde examinandi (ten getale van 19) *c*)	Voldoende of meer dan voldoende	71	19	18	108
	Onvoldoende	5	„	1	6
II. Niet-geslaagde examinandi (ten getale van 22).	Voldoende of meer dan voldoende	40	12	15	67
	Onvoldoende	48	10	7	65
I en II (41 examinandi) *d*)	Voldoende of meer dan voldoende	111	31	33	175
	Onvoldoende	53	10	8	71

II. OVERZICHT OVER 1903 BETREFFENDE DE GELDELIJKE AANGELEGENHEDEN VAN HET WEDUWEN- EN WEEZENFONDS VAN BURGERLIJKE (EUROPEESCHE) AMBTENAREN IN NEDERLANDSCH-INDIË, EN VAN DAT VAN DE OFFICIEREN DER LANDMACHT ALDAAR.

a. Civiel weduwen- en weezenfonds.

(Zie het jaarverslag gepubliceerd als extra-bijvoegsel der Jav. Ct. van 4 Nov. 1904.)

Vermogen op ult. 1902.		
Hypotheken	f 972 407,50	
Vaste goederen	30 791,60	
Inschrijvingen op het Grootboek N.S.	5 010 900,—	
Beschikbare gelden in 's lands kas *e*)	340 359,88	
Dubieuse vorderingen	1 577,05	
Nog te vorderen (in 1903 ontvangen)	3 850,—	
		e) f 6 359 886,03

Ontvangsten in 1903. *f*)		
Gewone contributiën	f 1 792 993,95	
Buitengewone contributiën	275 383,60[5]	
Rente wegens inschrijvingen op het Grootboek N.S.	150 326,60	
Id. wegens op hypotheek uitgezette kapitalen	57 436,89[5]	
Inkomsten van 's fonds vaste goederen	1 110,43	
Overige ontvangsten	413,21	
		f 2 277 664,69

a) Van deze 23 candidaten behaalden er 17 in elk der examenvakken het cijfer 5 („voldoende") of een hooger cijfer. Krachtens art. 8, al. 1, van het examen-reglement verwierven zij derhalve het diploma, zonder dat de examencommissie daarover behoefde te stemmen.

b) In 't geheel hadden zich 45 candidaten aangemeld, doch 9 trokken zich vóór of tijdens het mondeling examen terug. Van deze 45 candidaten werden er 2 tot het examen toegelaten op grond van een examen door eene faculteit aan eene universiteit hier te lande afgenomen, 3 op grond van het eindexamen van een gymnasium, 29 op grond van het eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus hier te lande, 9 op grond van het eindexamen eener dergelijke school in Indië, 1 op grond van het eindexamen der hoogere land- en boschbouwschool en 1 op grond van een eindexamen aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda.

c) Van deze 19 candidaten konden er 13 worden toegelaten krachtens art. 8, al. 1, van het examen-reglement.

d) In 't geheel hadden zich 44 candidaten aangemeld, doch 1 kwam, wegens ziekte, niet op en 2 trokken zich bij het mondeling examen terug. Van de 43 candidaten hadden er 32 met goed gevolg het eindexamen afgelegd van eene hoogere burgerschool in Indië, 10 dat eener dergelijke school hier te lande en 1 dat van een gymnasium.

e) Verbeterde opgaaf.

f) De cijfers over 1903 berusten voor een deel op voorloopige gegevens.

Uitgaven in 1903. *f*)

Weduwenpensioenen	f 1 592 171,01^5	
Onderstanden aan kinderen	159 355,40^5	
Overige uitgaven	27 459,25^5	
		f 1 778 985,67^5
Gedurende 1903 is het vermogen vermeerderd met		f 498 679,01^5

Vermogen op ult. 1903. *g*)

Hypotheken	f 1 273 510,—	
Vaste goederen	29 841,60	
Inschrijvingen op het Grootboek N. S.	5 329 650,—	
Beschikbare gelden in 's lands kas	235 347,03^5	
Dubieuse vorderingen	935,41	
Nog te vorderen (in 1904 verrekend)	8 973,05^5	
		f 6 878 257,10

b. Militair weduwen- en weezenfonds.

(Zie het jaarverslag gepubliceerd als extra-bijvoegsel der Jav. Ct. van 19 Aug. 1904.)

Vermogen op ult. 1902.

Hypotheken	f 1 900 732,99^5	
Vaste goederen	30 256,42	
Inschrijvingen op het Grootboek N. S.	2 316 200,—	
Aandeelen in de cultuurmaatschappij Pondok Gedeh	2 500,—	
Obligatie van den luitenant der Chineezen te Bandoeng	11 365,33^5	
Diverse effecten	212 700,—	
Dubieuse vorderingen	50 955,89^5	
		f 4 524 710,64^5
Te veel ontvangen uit 's lands kas		14 830,18
Totaal van het vermogen		f 4 509 880,46^5

Ontvangsten in 1903. *f*)

Gewone contributiën	f 511 278,40^5	
Buitengewone contributiën	175 029,94^5	
Rente wegens inschrijvingen op het Grootboek N. S.	69 485,60	
Id. wegens op hypotheek uitgezette kapitalen	88 350,95	
Id. van effecten	8 482,35	
Inkomsten van 's fonds vaste goederen	3 545,—	
Bijdrage uit 's lands kas	300 000,—	
Overige ontvangsten	66,66^5	
		f 1 156 238,91^5

Uitgaven in 1903. *f*)

Pensioenen aan weduwen	f 912 712,28	
Gratificatiën en onderstanden aan kinderen	55 483,22^5	
Begrafeniskosten	5 395,—	
Overige uitgaven	9 756,31	
		f 983 346,81^5
Gedurende 1903 is het vermogen vermeerderd met		*h*) f 171 011,—

Vermogen op ult. 1903. *f*)

Hypotheken	f 1 927 856,50	
Vaste goederen	32 980,37	
Inschrijvingen op het Grootboek N. S.	2 316 200,—	
Aandeelen in de cultuurmaatschappij Pondok Gedeh	2 500,—	
Obligatie van den luitenant der Chineezen te Bandoeng	10 855,18^5	
Diverse effecten	212 700,—	
Dubieuse vorderingen	54 060,21^5	
Beschikbare gelden in 's lands kas	123 739,19^5	
		f 4 680 891,46^5

g) Het vermogen is f 19 692,05^5 grooter aangegeven dan de som van het totaal op ult. 1902 en het batig saldo over 1903. Dit verschil is een gevolg van het aanduiden van de inschrijvingen op het Grootboek met de nominale waarde.

h) Dit bedrag is niet gelijk aan het verschil tusschen ontvangsten en uitgaven doordat een som van f 1881 uit de rekening van dubieuse debiteuren is afgeschreven. In het jaarverslag is onder de vermeerdering niet opgenomen de som van f 14 830,18, die op ult. December 1902 te veel uit 's lands kas ontvangen was.

Bijlage KK.

(Zie hoofdstuk O, afd. I, § 1, sub 1°., van het verslag.)

OVERZICHT

BETREFFENDE DE UITGESTREKTHEID, ENZ.

VAN DE

BOUWGRONDEN DER INLANDSCHE BEVOLKING

OP

JAVA EN MADOERA

(met uitzondering van de gewesten Djokjakarta en Soerakarta en van de particuliere landerijen)

OVER

1903.

KK

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in bouws van 500 vierkante rijnlandsche roeden) der voor geregelde cultuur ontgonnen bouwvelden. 1)					Uitgestrektheid bovendien in cultuur gebracht, maar niet tot de geregeld beplante bouwgronden behoorende.	Totaal der kolommen 6 en 7.	Uitgestrektheid voor den oogst van 1903 beplant geweest, waarop door de bevolking als 1ste aanplant werden geteeld:	
	Sawahs van levend water voorzien.	Sawahs van regen afhankelijk.	Sawahs op rawahgronden (moerassawahs).	Tegalvelden.	Te zamen.			rijst.	andere eenjarige gewassen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Bantam	43 037	45 617	3 673	27 884	120 211	540	120 751	116 530	155
Batavia, domein Bloeboer	873	"	"	242	1 115	"	1 115	868	247
Batavia, afdeeling Krawang	29 184	33 181	"	363	62 728	3 463	66 191	55 973	707
Preanger Regentschappen	219 654	101 547	4 393	284 249	609 843	27 058	636 901	422 229	185 058
Cheribon	183 730	28 481	5 852	24 733	242 796	2 151	244 947	198 222	32 992
Pekalongan	199 080	40 265	34	33 740	273 119	1 940	275 059	208 116	62 148
Semarang	221 858	168 387	7 872	50 773	448 890	22 033	470 923	359 154	89 135
Rembang	25 039	199 839	1 948	52 138	278 964	52 153	331 117	221 661	53 960
Soerabaja	145 200	152 274	19 084	42 752	359 310	331	359 641	285 140	67 480
Pasoeroean	134 695	4 001	1 636	123 000	263 332	8 539	271 871	138 283	133 163
Besoeki	96 374	169	"	91 089	187 632	1 769	189 401	93 988	95 254
Banjoemas	79 648	55 262	790	53 892	189 592	12 952	202 544	136 036	57 381
Kedoe	152 522	62 680	3 531	76 231	294 967	40 457	335 424	211 660	119 854
Madioen	148 742	33 524	"	26 868	209 134	12 215	221 349	183 692	34 187
Kediri	118 890	29 859	12 683	50 539	211 971	692	212 663	156 814	63 650
Madoera	10 690	94 600	"	240 488	345 778	10 717	356 495	105 069	250 079
Totalen voor de gouvernements-residentiën van Java (buiten de particuliere landerijen) en voor Madoera	1 809 216	1 049 686	61 499	1 178 981	4 099 382	197 010	4 296 392	a) 2 893 435	b) 1 245 450
Over 1902 waren de cijfers	1 770 780	1 104 783	54 183	1 185 731	4 115 477	134 475	4 249 952	f) 2 924 523	g) 1 223 994

1) Voor zoover de cijfers zijn ontleend aan de gegevens van de kadastraal-statistieke opneming, kunnen zij als betrouwbaar worden der residentiën Cheribon, Rembang, Banjoemas en Madioen, doch voor die gedeelten zijn nog geen afzonderlijke cijfers ver dit gewest als betrouwbaar worden aangenomen.

Uitgestrektheid onbeplant gebleven (zie de kolommen 15 t/m 19).	Van de in de kolommen 9 en 10 bedoelde velden zijn bovendien voor een tweeden oogst beplant geweest: met rijst.	met andere eenjarige gewassen.	Alzoo zijn door de bevolking op hare eigen bouwgronden (zie de kolommen 9, 10, 12 en 13), hetzij voor eigen cultuur, hetzij voor rekening van particuliere ondernemers, beplantingen bewerkstelligd tot de volgende uitgestrektheid (in bouws).	Specificatie der voor geregelde cultuur ontgonnen bouwvelden, die onbeplant gebleven zijn (aantal bouws). Sawahs van levend water voorzien.	Sawahs van regen afhankelijk.	Moerassawahs.	Tegalvelden (in geregelde cultuur).	Te zamen (zie kolom 11).	AANTEEKENINGEN.
11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.
7 620	453	17 828	134 966	444	2 841	46	4 289	7 620	a) Hieronder 59 946
"	"	177	1 292	"	"	"	"	"	b) " 94 775
9 512	4	2 622	59 306	781	8 731	"	"	9 512	c) " 479
29 616	59 295	89 752	756 334	2 011	2 606	"	24 999	29 616	d) " 56 120
13 731	6 128	57 982	295 324	6 029	1 420	106	6 176	13 731	e) " 211 320
4 795	22 314	104 501	397 079	1 642	1 571	"	1 582	4 795	f) " 44 284
22 633	21 951	286 230	756 470	721	15 302	3 246	3 364	22 633	g) " 68 274
2 405	4 326	192 977	472 924	"	2 359	"	46	2 405	h) " 579
7 022	7 003	155 245	514 868	100	3 558	2 098	1 266	7 022	i) " 50 435
425	3 156	222 602	497 204	86	49	37	253	425	j) " ..... 163 572 (bouws van de in kolom 7 bedoelde velden.)
159	4 624	132 487	326 353	36	"	"	123	159	
9 126	48 336	71 897	313 650	749	4 650	119	3 608	9 126	
3 907	90 784	152 633	574 931	32	1 774	45	2 056	3 907	
3 470	3 920	116 388	338 187	790	1 268	"	1 412	3 470	
692	3 470	142 050	365 984	74	305	293	20	692	
1 347	939	179 151	535 238	"	904	"	443	1 347	
116 460	c) 276 703	d) 1 924 522	e) 6 340 110	13 495	47 338	5 990	49 637	116 460	
101 435	h) 235 717	i) 1 817 104	j) 6 201 338	10 214	38 143	5 676	47 402	101 435	

aangemerkt. Dit geldt dus voor de gewesten Pekalongan, Semarang en Kedoe. Wel is waar geldt dit ook voor het grootste gedeelte strekt. Ten gevolge van de metingen ten behoeve der landrente-regeling in de Preanger Regentschappen kunnen ook de cijfers van

Bijlage LL.

(Zie hoofdstuk O, afd. I, § 1, sub 1°., van het verslag.)

OVERZICHT

BETREFFENDE

DE RIJSTCULTUUR

OP

JAVA EN MADOERA

(met uitzondering van de gewesten SOERAKARTA en DJOKJAKARTA [1])
en van de particuliere landerijen)

OVER

1903.

1) Met betrekking tot deze twee gewesten zijn omtrent den landbouw der inlandsche bevolking eenigszins vertrouwbare opgaven niet te verstrekken.

GEWESTEN. 1.	SAWAHS waarvan GEOOGST is (aantal bouws). Sawahs van levend water voorzien. 1ste aanplant. 2.	2de aanplant. 3.	Sawahs van regen afhankelijk. 1ste aanplant. 4.	2de aanplant. 5.	Sawahs op rawahgronden (moeras-sawahs). 6.	TEGALVELDEN waarvan GEOOGST is (aantal bouws). Tegalvelden in geregelde cultuur. 7.	Tegalvelden niet in geregelde cultuur. 8.	TOTAAL der GESLAAGDE velden (aantal bouws). 9.
Bantam	39 763	413	36 519	20	3 635	23 817	540	104 707
Batavia { domein Bloeboer	854	„	„	„	„	14	„	868
Batavia { afdeeling Krawang	18 845	4	5 902	„	„	363	2 756	27 870
Preanger Regentschappen	208 375	48 685	90 895	6 013	*a*) 4 699	*b*) 89 391	20 454	468 512
Cheribon	150 726	4 229	23 147	„	2 619	*c*) 7 804	1 601	190 126
Pekalongan	165 317	22 275	32 406	„	32	*e*) 1 564	1 098	222 692
Semarang	191 519	20 307	124 711	207	*f*) 3 066	4 894	*g*) 7 195	351 899
Rembang	24 228	4 322	184 388	„	1 723	*i*) 3 882	„	218 543
Soerabaja	112 422	5 632	133 602	336	*j*) 13 812	5 317	123	271 244
Pasoeroean	111 356	3 141	3 410	„	*l*) 1 437	17 757	3 712	140 813
Besoeki	85 895	4 624	169	„	„	7 043	562	98 293
Banjoemas	67 936	28 115	46 616	19 503	*m*) 832	*n*) 6 300	*o*) 10 972	180 274
Kedoe	137 787	75 024	46 095	12 733	*p*) 4 239	*q*) 10 943	*r*) 3 501	290 322
Madioen	139 466	3 322	28 959	„	„	7 010	4 253	183 010
Kediri	90 531	3 241	23 200	126	*t*) 8 930	*u*) 15 688	7 979	149 695
Madoera	7 500	900	73 800	„	„	11 950	1 517	95 667
Totalen voor de gouvernements-residentiën van Java (buiten de particuliere landerijen) en voor Madoera	1 552 520	224 234	853 819	38 938	*w*) 45 024	213 737	66 263	*ij*) 2 994 535
	1 776 754		892 757			*x*) 280 000		
Over 1902 waren de cijfers	1 499 173	188 433	793 529	15 663	*ee*) 42 723	*ff*) 224 405	*gg*) 55 316	*ii*) 2 819 242
	1 687 606		809 192			*hh*) 279 721		

SAWAHS waarop de aanplant MISLUKT is (aantal bouws). Sawahs van levend water voorzien. 1ste aanplant.		Sawahs van regen afhankelijk. 1ste aanplant.		Sawahs op rawahgronden (moeras-sawahs).	TEGALVELDEN waarvan de aanplant MISLUKT is (aantal bouws). Tegalvelden in geregelde cultuur.	Tegalvelden niet in geregelde cultuur.	TOTAAL der MISLUKTE velden (aantal bouws).	TOTAAL der BEPLANTE velden (aantal bouws). (Kolom 9 + kolom 17.)
1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.					
10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.
3 119	20	8 343	"	38	756	"	12 276	116 983
"	"	"	"	"	"	"	"	868
9 558	"	18 549	"	"	"	"	28 107	55 977
6 774	822	4 840	214	6	"	355	13 011	481 523
7 002	1 320	2 670	"	*d*) 3 189	61	"	14 242	204 368
3 447	36	4 233	"	2	20	"	7 738	230 430
8 615	826	17 521	103	*h*) 1 657	484	"	29 206	381 105
812	"	6 406	"	225	"	"	7 443	225 986
709	150	12 910	"	*k*) 3 868	3 261	"	20 898	292 142
339	"	170	"	117	"	"	626	141 439
319	"	"	"	"	"	"	319	98 612
1 289	65	2 386	352	"	7	"	4 099	184 373
5 357	213	3 678	1 304	2	1 250	*s*) 318	12 122	302 444
1 651	598	2 090	"	"	235	29	4 603	187 613
4 272	28	3 763	"	*v*) 2 522	4	396	10 985	160 680
782	"	9 187	39	"	333	"	10 341	106 008
54 045	4 078	96 746	2 012	*z*) 11 626	6 411	*aa*) 1 098	*cc*) 176 016	*dd*) 3 170 551
58 123		98 758			*bb*) 7 509			
73 391	7 947	226 016	4 436	9 162	*jj*) 17 230	*kk*) 2 816	*mm*) 340 998	*nn*) 3 160 240
81 338		230 452			*ll*) 20 046			

AANMERKINGEN. (19.)

a) Hieronder 312 bouws, 2de aanplant.
b) " 3 248 " " "
c) " 535 " " "
d) " 62 " " "
e) " 3 " " "
f) " 296 " " "
g) " 200 " " "
h) " 12 " " "
i) " 4 " " "
j) " 756 " " "
k) " 128 " " "
l) " 15 " " "
m) " 169 " " "
n) " 40 " " "
o) " 93 " " "
p) " 750 " " "
q) " 572 " " "
r) " 179 " " "
s) " 7 " " "
t) " 16 " " "
u) " 40 " " "
v) " 19 " " "
w) " 2 314 " " "
x) " 4 914 " " "
ij) " 270 400 " " "
z) " 242 " " "
aa) " 7 " " "
bb) " 7 " " "
cc) " 6 339 " " "
dd) " 276 739 " " "
ee) " 3 121 " " "
ff) " 3 352 " " "
gg) " 475 " " "
hh) " 3 827 " " "
ii) " 211 044 " " "
jj) " 10 680 " " "
kk) " 1 610 " " "
ll) " 12 290 " " "
mm) " 24 673 " " "
nn) " 235 717 " " "

GEWESTEN.	VERMOEDELIJKE OPBRENGST DER MET RIJST BEPLANTE (GESLAAGDE) VELDEN (in pikols PADI).								De gemiddelde productie per bouw kwam volgens deze schattingen te staan op het navolgend aantal pikols padi	
	SAWAHS:					TEGALVELDEN:		TOTAAL der productie (bij benadering).		
	van levend water voorzien.		van regen afhankelijk.		op rawahgronden.	in geregelde cultuur.	niet in geregelde cultuur.		per beplanten bouw.	per geslaagden bouw.
	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.						
Bantam	1 370 810	15 800	899 676	480	106 100	308 055	7 533	2 708 454	23,15	25,87
Batavia, domein Bloeboer	25 605	„	„	„	„	140	„	25 745	29,66	29,66
Batavia, afdeeling Krawang	565 343	70	147 524	„	„	7 250	45 147	765 334	13,67	27,46
Preanger Regentsch.	6 966 028	1 337 827	2 114 522	127 861	132 709	1 387 681	302 970	12 369 598	25,69	26,40
Cheribon	3 916 879	120 072	402 224	230	36 355	147 906	41 793	4 665 459	22,83	24,54
Pekalongan	5 758 295	928 171	935 378	774	800	25 952	13 180	7 662 550	33,25	34,41
Semarang	4 410 736	546 294	2 195 352	3 129	61 453	63 921	69 028	7 349 913	19,29	20,89
Rembang	456 344	97 554	2 598 864	„	19 200	37 543	„	3 209 505	14,20	14,69
Soerabaja	4 166 972	139 873	2 039 139	260	292 145	92 067	1 050	6 731 506	23,04	24,82
Pasoeroean	3 982 283	89 589	90 534	„	38 710	310 430	68 520	4 580 066	32,38	32,53
Besoeki	3 147 910	112 471	4 040	„	„	163 129	8 187	3 435 737	34,75	34,90
Banjoemas	1 793 620	489 902	1 038 357	364 136	11 789	84 852	149 217	3 931 873	21,33	21,81
Kedoe	3 950 481	1 678 563	1 082 314	236 849	127 396	169 944	34 710	7 280 257	24,07	25,08
Madioen	3 083 721	52 753	446 980	„	„	100 297	47 544	3 731 295	19,89	20,39
Kediri	3 025 680	112 750	526 645	1 880	160 080	289 748	126 000	4 242 783	26,40	28,34
Madoera	185 800	18 000	1 094 400	„	„	115 500	10 500	1 424 200	13,44	14,89
Totalen gouvernementslanden Java en Madoera	46 806 507	5 739 689	15 615 949	735 599	986 737	3 304 415	925 379	74 114 275	23,37	24,74
Over 1902 waren de cijfers (met uitzondering van Besoeki)	40 135 559	4 630 764	13 524 153	285 636	1 120 663	3 543 387	711 451	63 924 613	20,89	23,50

De bovengenoemde gewesten verdeelende in groepen naar gelang van hunne ligging: in West-Java (hiertoe behooren de eerstgenoemde vier), in het noordelijk deel van Midden-Java (de drie daaropvolgende), in het zuidelijk deel van Midden-Java (zijnde Banjoemas, Kedoe, Madioen en Kediri), of in Oost-Java (Soerabaja, Pasoeroean en Besoeki) met Madoera, doen zich de totalen der beplantingen (zie blz. 2 en 3 dezer bijlage) en der (geschatte) padi-productie over 1902 en 1903 als volgt voor:

	Jaren.	West-Java.	Midden-Java (noordelijke gewesten).	Midden-Java (zuidelijke gewesten).	Oost-Java met Madoera. [1]	Totalen. [2]
1°. Aantal bouws in 't geheel met padi beplant geweest [3]	1902	848 254	835 553	815 642	561 128	3 060 577
	1903	859 719	837 521	835 110	638 201	3 170 551
2°. Aantal bouws waarvan padi geoogst werd [4]	1902	805 350	683 327	764 202	467 117	2 719 996
	1903	792 083	793 134	803 301	606 017	2 994 535
Geschatte productie (in pikols padi)	1902	21 205 639	13 717 726	16 727 665	12 273 583	63 924 613
	1903	20 534 590	18 221 968	19 186 208	16 171 509	74 114 275
Gemiddelde productie per bouw (in pikols padi) berekend voor: de beplantingen sub 1°.	1902	25,—	16,42	20,51	21.87	20,88
(geslaagde en mislukte)	1903	23,88	21,76	22,97	25,33	23,37
de beplantingen sub 2°.	1902	26,33	20,08	21,89	26,28	23,50
(alleen de geslaagde)	1903	25,92	22,97	23,38	26,68	24,74

[1] Wat 1902 betreft, met uitzondering van Besoeki.
[2] Zonder de Vorstenlanden en de particuliere landerijen en, wat 1902 betreft, ook zonder Besoeki.
[3] De voor twee oogsten gebezigde velden zijn tweemaal in rekening gebracht.
[4] Zonder te rekenen de mislukte velden (begrepen in de opgaven sub 1°.).

Bijlage MM.

(Zie hoofdstuk O, afd. I, § 1, sub 1°., van het verslag.)

OVERZICHT

betreffende de teelt van

EENJARIGE GEWASSEN

(de padicultuur daaronder niet begrepen)

OP

JAVA EN MADOERA

(met uitzondering van de gewesten SOERAKARTA en DJOKJAKARTA
en van de particuliere landerijen),

OVER

1903.

GEWESTEN.	Eerste of tweede gewas.	GESLAAGDE velden (in bouws van 500 vierkante rijnl...														
		Sawahs van levend water voorzien, beplant met:					Sawahs van regen afhankelijk, beplant met:					Sawahs op rawahgronden, beplant met:				
		suiker-riet.	indigo.	tabak.	kapas en diverse voedings-ge-wassen (meest dja-goeng).	TE ZAMEN.	suiker-riet.	indigo.	tabak.	kapas en diverse voedings-gewassen (meest djagoeng).	TE ZAMEN.	suiker-riet.	indigo.	tabak.	kapas en diverse voe-dings-ge-wassen (meest dja-goeng).	TE ZAMEN.
Bantam	1ste gewas.	″	″	″	155	155	″	″	″	755	755	″	″	″	″	″
	2de „	15	″	″	3 165	3 180	7	″	″	4 672	4 679	″	″	″	47	47
Batavia. domein Bloeboer .	1ste „	20	″	″	″	20	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
	2de „	″	″	″	160	160	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Batavia. afd. Krawang . .	1ste „	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
	2de „	″	″	″	671	671	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Preanger Regentsch. .	1ste „	1 152	″	″	1 343	2 495	417	″	14	2 775	3 206	″	″	″	″	″
	2de „	″	″	639	30 871	31 510	46	″	192	8 087	8 325	″	″	″	8	8
Cheribon	1ste „	12 808	158	5	7 001	19 972	389	6	1	848	1 244	″	″	″	″	″
	2de „	″	4	213	53 302	53 519	″	″	53	2 879	2 932	″	″	″	″	″
Pekalongan	1ste „	14 714	1 482	137	12 341	28 674	88	16	3	1 937	2 044	″	″	″	″	″
	2de „	740	457	422	74 985	76 604	″	″	60	9 497	9 557	″	″	″	″	″
Semarang	1ste „	13 389	374	23	6 631	20 417	532	131	″	9 860	10 523	″	″	″	211	211
	2de „	5 613	2 559	2 079	106 252	116 503	205	90	3 655	97 662	101 612	″	″	5	2 024	2 029
Rembang	1ste „	″	″	″	″	″	250	27	300	5 109	5 686	″	″	″	″	″
	2de „	244	113	4 064	13 900	18 321	″	3 069	23 753	103 054	129 876	″	″	″	20	20
Soerabaja	1ste „	30 993	135	60	731	31 919	17	″	4	2 146	2 167	″	″	″	″	″
	2de „	4 535	2 005	928	50 790	58 258	″	10	2 619	49 505	52 134	″	″	″	945	945
Pasoeroean	1ste „	21 101	″	45	1 768	22 914	180	″	″	192	372	60	″	″	″	60
	2de „	5 137	1 645	1 339	104 616	112 737	″	43	41	2 688	2 772	″	″	″	″	″
Besoeki	1ste „	8 264	25	″	1 835	10 124	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
	2de „	4 589	478	20 138	51 820	77 025	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Banjoemas	1ste „	4 719	99	29	4 799	9 646	65	″	17	1 529	1 611	″	″	″	8	8
	2de „	″	220	1 714	29 265	31 199	17	4	201	5 648	5 870	″	″	17	″	17
Kedoe	1ste „	1 129	74	610	7 531	9 344	201	316	146	10 468	11 131	″	″	″	″	″
	2de „	392	42	8 227	46 013	54 674	23	81	2 686	28 709	31 499	″	″	45	264	309
Madioen	1ste „	4 351	21	″	2 433	6 805	325	15	″	869	1 209	″	″	″	″	″
	2de „	529	440	1 539	83 941	86 449	″	54	262	8 899	9 215	″	″	″	″	″
Kediri	1ste „	16 476	1 683	25	5 535	23 719	1 390	41	″	1 153	2 584	30	″	″	″	30
	2de „	5 418	1 971	4 842	70 809	83 040	″	″	235	13 858	14 093	″	593	325	8 222	9 140
Madoera	1ste „	160	10	″	1 994	2 164	290	120	250	9 548	10 208	″	″	″	″	″
	2de „	50	60	2 200	5 010	7 320	150	200	1 000	32 000	33 350	″	″	″	″	″
Totalen voor de gouvernements residentiën van Java (buiten de particuliere landerijen) en voor Madoera	1ste „	129 276	4 061	934	54 097	188 368	4 144	672	735	47 189	52 740	90	″	″	219	309
	2de „	27 262	9 994	48 344	725 570	811 170	448	3 551	34 757	367 158	405 914	″	593	392	11530	12 515

…ante rijnlandsche roeden).

Tegalvelden in geregelde cultuur, waarop verbouwd:					Tegalvelden niet in geregelde cultuur, waarop verbouwd:					MISLUKTE velden (in bouws). Sawahs			Tegalvelden			Totalen der BEPLANTE velden (de geslaagde en mislukte te zamen genomen).
suiker-riet.	indigo.	tabak.	kapas en diverse voedingsgewassen (meest djagoeng).	TE ZAMEN.	suiker-riet.	indigo.	tabak.	kapas en diverse voedingsgewassen (meest djagoeng).	TE ZAMEN.	van levend water voorzien.	van regen afhankelijk.	op rawahgronden.	in geregelde cultuur.	niet in geregelde cultuur.	TE ZAMEN.	
380	″	30	2 901	3 311	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	4 221
27	″	70	9 308	9 405	″	″	″	514	514	″	″	″	″	″	″	17 828
″	″	″	228	228	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	248
1	″	″	16	17	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	177
″	″	″	″	″	50	″	″	656	706	″	″	″	″	″	″	706
″	″	″	″	″	″	″	″	1 951	1 951	″	″	″	″	″	″	2 622
2 197	34	10 092	160 784	173 107	″	7	51	6 191	6 249	″	″	″	″	″	″	185 057
170	″	753	36 060	36 983	″	81	467	12 307	12 855	″	″	″	71	″	71	89 752
376	″	729	10 121	11 226	″	″	12	538	550	″	″	″	″	″	″	32 992
″	″	60	1 360	1 420	″	″	″	111	111	″	″	″	″	″	″	57 982
34	103	2 173	28 234	30 544	″	16	26	800	842	″	11	″	33	″	44	62 148
″	7	10	15 264	15 281	″	″	13	″	13	1 160	1 736	″	150	″	3 046	104 501
1 100	110	927	39 226	41 363	″	″	1 586	13 451	15 037	586	330	″	668	″	1 584	89 135
44	76	427	26 057	26 604	″	″	66	9 402	9 468	15 233	13 832	655	279	15	30 014	286 230
351	570	941	45 502	47 364	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	53 050
179	664	6 837	37 082	44 762	″	″	″	″	″	″	5 245	″	530	″	5 775	198 754
174	59	293	31 778	32 304	″	″	″	208	208	″	38	29	605	″	672	67 270
30	100	1 097	21 020	22 247	″	″	″	40	40	″	″	1 631	″	″	1 631	135 255
1 723	82	2 366	100 820	104 991	316	″	″	4 512	4 828	″	″	″	″	″	″	133 165
428	204	6 578	94 276	101 486	″	″	489	1 964	2 453	″	″	″	″	″	″	219 448
236	288	4 831	78 566	83 921	″	″	7	1 200	1 207	″	″	″	″	″	″	95 252
7	″	14 669	54 592	69 268	″	″	″	″	″	″	″	″	3	″	3	146 296
″	14	12 218	31 325	43 557	″	″	2	2 107	2 109	30	″	″	″	″	30	56 961
220	19	321	32 448	33 008	″	″	101	1 708	1 809	1	30	″	″	″	34	71 934
92	128	4 255	56 118	60 593	″	28	4 054	32 742	36 824	″	″	″	2 052	″	2 052	119 944
26	163	2 651	45 747	48 587	″	30	882	16 136	17 048	309	192	″	2	9	512	152 69[illegible]
898	62	324	16 917	18 201	-	23	41	7 852	7 916	31	″	″	10	14	55	34 186
″	98	867	15 318	16 283	″	6	166	3 823	3 995	76	329	″	17	26	448	116 390
4 979	269	544	29 066	34 858	6	″	″	804	810	294	6	944	9	396	1 649	63 650
89	21	6 689	25 544	32 343	″	″	49	2 384	2 433	362	479	159	″	″	1 000	142 049
120	680	2 070	221 253	224 123	″	″	″	9 200	9 200	244	501	″	3 639	″	4 384	250 079
75	300	3 650	130 250	134 275	″	″	″	4 200	4 200	4	193	″	309	″	506	179 651
12 660	2 399	41 793	852 839	909 691	372	74	5 779	80 261	86 486	1 185	886	973	7 016	410	10 470	1 248 064
1 296	1 652	44 679	544 342	591 969	″	117	2 233	54 540	56 890	17 145	22 036	2 445	1 361	50	43 037	1 921 498

GEWESTEN.	Van de GESLAAGDE velden waren door de bevolking voor eigen cultuur of voor rekening van particuliere ondernemers beplant met:									
	suikerriet.		indigo.		tabak.		kapas en diverse voedingsgewassen (meest djagoeng).		Totaal.	
	Als 1ste gewas.	Als 2de gewas.	Als 1ste gewas.	Als 2de gewas.	Als 1ste gewas.	Als 2de gewas.	Als 1ste gewas.	Als 2de gewas.	Als 1ste gewas.	Als 2de gewas.
Bantam	380	49	"	"	30	70	3 811	17 706	4 221	17 825
	429		"		100		21 517		22 046	
Batavia: domein Bloeboer	20	1	"	"	"	"	228	176	248	177
	21		"		"		404		425	
Batavia: afdeeling Krawang	50	"	"	"	"	"	656	2 622	706	2 622
	50		"		"		3 278		3 328	
Preanger Regentschappen	3 766	216	41	81	10 157	2 051	171 093	87 333	185 057	89 681
	3 982		122		12 208		258 426		274 738	
Cheribon	13 573	"	164	4	747	326	18 508	57 652	32 992	57 982
	13 573		168		1 073		76 160		90 974	
Pekalongan	14 836	740	1 617	464	2 339	505	43 312	99 746	62 104	101 455
	15 576		2 081		2 844		143 058		163 559	
Semarang	15 021	5 862	615	2 725	2 536	6 232	69 379	241 397	87 551	256 216
	20 883		3 340		8 768		310 776		343 767	
Rembang	601	423	597	3 846	1 241	34 654	50 611	154 056	53 050	192 979
	1 024		4 443		35 895		204 667		246 029	
Soerabaja	31 184	4 565	194	2 115	357	4 644	34 863	122 300	66 598	133 624
	35 749		2 309		5 001		157 163		200 222	
Pasoeroean	23 380	5 565	82	1 892	2 411	8 447	107 292	203 544	133 165	219 448
	28 945		1 974		10 858		310 836		352 613	
Besoeki	8 500	4 596	313	478	4 838	34 807	81 601	106 412	95 252	146 293
	13 096		791		39 645		188 013		241 545	
Banjoemas	4 784	237	113	243	12 266	2 354	39 768	69 069	56 931	71 903
	5 021		356		14 620		108 837		128 834	
Kedoe	1 422	441	546	316	9 065	14 491	106 859	136 869	117 892	152 117
	1 863		862		23 556		243 728		270 009	
Madioen	5 574	529	121	598	365	2 834	28 071	111 981	34 131	115 942
	6 103		719		3 199		140 052		150 073	
Kediri	22 881	5 507	1 993	2 585	569	12 140	36 558	120 817	32 001	141 049
	28 388		4 578		12 709		157 375		203 050	
Madoera	570	275	810	560	2 320	6 850	241 995	171 460	245 695	179 145
	845		1 370		9 170		413 455		424 840	
Totalen voor de gouvernements-residentiën van Java (buiten de particuliere landerijen) en voor Madoera	146 542	29 006	7 206	15 907	49 241	130 405	1 034 605	1 703 140	1 237 594	1 878 458
	175 548		23 113		179 646		2 737 745		3 116 052	
Over 1902 waren de cijfers	157 626	30 023	9 668	16 646	45 678	141 372	1 002 641	1 574 761	1 215 613	1 762 702
	187 649		26 314		187 050		2 577 402		2 978 315	

Bijlage NN.

(Zie hoofdstuk O, afd. I, § 1, sub 2°., van het verslag.)

OPGAVEN

BETREFFENDE

DE AAN DE VERPLICHTE LEVERING ONDERWORPEN

KOFFIECULTUUR

OP

JAVA

EN DE VAN GOUVERNEMENTSWEGE GEHOUDEN VEILINGEN VAN JAVA-KOFFIE,

MEERENDEELS OVER

1903.

I. GEWESTELIJK OVERZICHT OVER 190

GEWESTEN. *a)*	Volgens de op ult. October 1903 afgesloten opgaven was bij de koffiecultuur ingedeeld het navolgend aantal		Hoeveelheid koffie in 1903 bij de inkooppakhuizen *ingekocht* pikols van 100 kati's of van 61,76 K.G.)					
	desa's.	huisgezinnen.	Ingekocht. *b)*		Bij het ledigvallen van de pakhuizen: meer bevonden.		Bij het ledigvallen van de pakhuizen: minder bevonden.	
1.	2.	3.	4.		5.		6.	
			c) 77 368,49		14,64^{8}		35,12^{2}	
Preanger Regentschappen	382	56 884	1 607,52^{6}	78 976,01^{6}	0,99^{4}	15,64^{2}	"	35,12^{2}
			151,50^{2}		0,44^{6}		"	
Cheribon	"	"	1,19	152,69^{2}	0,04^{4}	0,49	"	"
			37 781,63		96,32^{2}		86,62^{4}	
Pekalongan	140	15 363	2 122,46	39 904,09	45,76^{2}	142,08^{4}	0,15^{8}	86,78^{2}
			6 970,87		6,94^{4}		0,01	
Semarang	150	9 997	107,44^{4}	7 078,31^{4}	0,64^{6}	7,59	"	0,01
			1 507,—		"		"	
Soerabaja	"	"	36,65^{2}	1 543,65^{2}	0,00^{4}	0,00^{4}	"	"
			143 402,05		124,84^{4}		2,56	
Pasoeroean.	508	51 375	4 057,01^{35}	147 459,06^{35}	17,02^{4}	141,86^{8}	"	2,56
			4 922,79^{2}		2,98^{4}		0,62^{4}	
Besoeki	12	2 984	15,46^{4}	4 938,25^{6}	0,01^{8}	3,00^{2}	"	0,62^{4}
			1 589,45		0,86		6,71	
Banjoemas	"	"	81,88^{4}	1 671,33^{4}	0,11^{2}	0,97^{2}	0,43^{6}	7,14^{6}
			1 911,81^{2}		4,96		6,48	
Kedoe	31	2 399	50,24^{2}	1 962,05^{4}	0,09^{6}	5,05^{6}	"	6,48
			6 359,54^{8}		0,57^{6}		15,11^{8}	
Madioen *e)*.	67	5 199	98,14^{2}	6 457,69	0,10^{4}	0,68	"	15,11^{8}
			1 358,34^{5}		0,03^{2}		"	
Kediri	"	"	200,70	1 559,04^{5}	0,12	0,15^{2}	0,03^{2}	0,03^{2}
			283 323,48^{9}		252,61^{6}		153,24^{8}	
Totalen . . .	1 290	144 401	8 378,72^{25}	291 702,21^{15}	64,92^{4}	317,55^{4}	0,62^{6}	153,87^{4}

en *uitgeleverd* (in ...		Aantal pikols koffie (goede en inferieure) in de drie voorafgegane jaren *uitgeleverd*.		
Uitgeleverd.		1900.	1901.	1902.
7.		8.	9.	10.
d) 77 348,01^{6} 1 608,52	78 956,53^{6}	30 082	33 672	25 880
151,94^{8} 1,23^{4}	153,18^{2}	984	954	751
37 791,32^{8} 2 168,06^{8}	39 959,39^{6}	22 752	11 130	19 718
6 977,80^{4} 108,09	7 085,89^{4}	8 813	10 032	4 586
1 507,— 36,65^{6}	1 543,65^{6}	859	227	1 117
143 524,33^{4} 4 074,04^{25}	147 598,37^{65}	115 953	41 578	148 388
4 925,15^{2} 15,48^{2}	4 940,63^{4}	10 133	2 130	9 983
1 583,60 81,56	1 665,16	1 491	385	305
1 910,29^{2} 50,33^{8}	1 960,63	2 219	1 676	1 024
6 345,00^{6} 98,24^{6}	6 443,25^{2}	7 353	2 248	6 556
1 358,37^{7} 200,78^{8}	1 559,16^{5}	1 985	474	1 187
283 422,85^{7} 8 443,02^{45}	291 865,88^{15}	*f*) 202 624	*f*) 104 506	*f*) 219 495
5 296,06 568,07	*g*) 5 864,13			
288 718,91^{7} 9 011,09^{45}	297 730,01^{15}			

AANMERKINGEN.

a) De verplichte koffiecultuur is ingetrokken in de residentiën Soerakarta, Djokjakarta, Cheribon, Soerabaja, Banjoemas en Kediri en in één of meer districten der residentiën Pekalongan, Besoeki, Kedoe en Madioen, terwijl, met ingang van 1 Januari 1904, de gedwongen levering van koffie in de residentie Cheribon is opgeheven.

b) Ook de aangehaalde en verbeurd verklaarde koffie is onder de in kolom 4 vermelde hoeveelheden begrepen. In de verschillende residentiën zijn de volgende hoeveelheden aangehaald en verbeurd verklaard (in pikols):

	1ste soort.	2de soort.	Te zamen.
Preanger Regentschappen	8,51^{6}	6,81^{8}	15,33^{4}
Cheribon.	"	0,55^{4}	0,55^{4}
Pekalongan.	0,95^{8}	1,25^{8}	2,21^{6}
Semarang	0,36^{2}	5,70^{8}	6,07
Soerabaja	0,90^{4}	4,91^{6}	5,82
Pasoeroean	3,37^{4}	23,94^{5}	27,31^{65}
Besoeki	1,33^{6}	13,20^{2}	14,53^{8}
Banjoemas	0,00^{2}	7,90^{4}	7,90^{6}
Kedoe.	"	26,52	26,52
Madioen	"	13,50^{7}	13,50^{7}
Kediri.	"	8,33^{4}	8,33^{4}
Totalen . . .	15,45^{2}	112,66^{35}	128,11^{55}

c) De tweeërlei opgaaf hier en elders in dezen staat doelt op koffie 1ste soort en op inferieure koffie.

d) Onder de hier vermelde totalen waren aan Liberia-koffie begrepen (in pikols):

Preanger Regentschappen . .	4 076,50^{8}
Cheribon.	81,71^{5}
Pekalongan.	3 047,27^{8}
Semarang	4 900,18^{6}
Soerabaja	4,71
Pasoeroean	546,89^{2}
Besoeki	18,91^{2}
Banjoemas	42,69^{2}
Kedoe	499,41
Madioen	104,60^{8}
Kediri	46,48
Totaal . . .	13 369,39^{1}

e) De cijfers in de kolommen 4 t/m 10 voor de residentie Madioen opgegeven, hebben alleen betrekking op de door de inlandsche bevolking als *bereid* product ingeleverde koffie.

f) Onder de hier vermelde totalen was aan koffie 2de soort begrepen in 1900, 1901 en 1902 respectievelijk 8830, 2738 en 6431 pikol. De in gemelde drie jaren ingeleverde hoeveelheden Liberia-koffie beliepen achtereenvolgens 18 593, 29 849 en 18 939 pikol.

g) Hoeveelheid koffie bereid bij het gouvernements-etablissement te Ngebel (Madioen).

GEWESTEN.	Gezamenlijke kosten voor den koffie-oogst van 1903 betaald tot					
	Inkoopsprijs aan de bevolking betaald à f 15 per pikol (inferieure koffie à f 7,50 per pikol).	Kosten van pakhuis-meesters en pakhuis-personeel.	Kosten van koffie-mantri's en cultuur-personeel.	Uitgaven voor onderhoud en oprichting van inkooppakhuizen.		Kosten van afpakking en vervoer naar de strandpak-huizen.
				Gewoon onderhoud.	Oprichting en zware herstelling.	
	11.	12.	13.	14.	15.	16.
Preanger Regentschappen	f 1 172 404,92	f 32 798,59^5	f 41 540	f 2 371,51	f 3 155,79	f 53 485,36
Cheribon	2 277,30	641,52	"	585,—	"	31,55^5
Pekalongan	582 619,09^5	13 799,51	4 800	1 653,42	"	22 189,92
Semarang	105 320,64	7 909,51^5	"	1 654,89	"	2 494,37
Soerabaja	22 829,46	1 199,02^5	540	330,—	"	1 245,—
Pasoeroean	2 181 228,21	49 090,55^5	58 940	8 024,33^5	1 773,60	57 569,49^5
Besoeki	73 838,80^5	5 966,23^5	5 100	1 389,—	"	679,53
Banjoemas	24 396,57	2 159,93^5	"	597,79	"	625,27
Kedoe	28 855,09^5	3 870,64	"	1 354,14^5	"	1 395,20
Madioen e)	96 027,98	4 718,32^5	8 595	700,—	"	4 414,78^5
Kediri	21 817,93	1 490,33	250	1 448,19	"	84,17^5
Totalen. . . .	f 4 311 616,00^5	f 123 644,18^5	f 119 765	f 20 108,28	f 4 929,39	f 144 214,66

en met het vervoer uit de inkoop- naar de strandpakhuizen.

Cultuurprocenten aan inlandsche ambtenaren en hoofden.	Bijzondere uitgaven voor de bereiding op de West-Indische wijze.	Alle andere uitgaven (onder geen der voorgaande hoofden begrepen). *h*)	Totaal.	Gemiddelde kosten per pikol uitgeleverde koffie.	Inkooppakhuizen.	
					Aantal.	Bergruimte (in pikols).
17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.
f 38 538,59	„	f 2 136,09^{5}	f 1 346 430,86	f 17,05	91	113 080
55,57^{5}	„	„	3 590,95	23,44	8	9 200
13 848,32^{5}	„	429,14^{5}	639 339,41^{5}	15,99	29	67 500
2 555,84^{5}	„	„	119 935,26	16,92	25	42 285
552,20	„	20,78	26 716,46^{5}	17,31	5	3 900
59 432,52^{5}	f 63 883,36^{5}	430,32	2 480 372,40^{5}	16,80	67	251 846
1 804,56	„	82,—	88 860,13	17,98	15	43 280
575,25^{5}	„	107,56^{5}	28 462,38^{5}	17,09	16	28 400
700,85^{5}	„	97,10	36 273,03^{5}	18,50	17	35 275
4 074,42^{5}	„	*i*) 174 344,75	*i*) 292 875,26^{5}	*k*) 23,79	18	42 720
498,37^{5}	„	„	25 589,—	16,41	13	14 500
f 122 636,53	f 63 883,36^{5}	f 177 647,75^{5}	f 5 088 445,17	f 17,09	304	651 986
		l) 76 411,19^{5}	76 411,19^{5}			
		f 254 058,95	f 5 164 856,36^{5}	f 17,35		

AANMERKINGEN.

h) Uitgaven wegens geldverzendingen, omwerking van koffie, enz., zoomede, wat Madioen betreft, de oprichtings- en exploitatiekosten van het gouvernements-bereidingsetablissement te Ngebel.

i) Hieronder f 55 928,07 wegens oprichtings- en f 117 916,68 wegens exploitatiekosten van het etablissement te Ngebel. Onder laatstbedoeld bedrag is f 88 363,89 begrepen wegens kosten van inkoop van het te Ngebel verwerkt onbereid product.

k) Rekent men de oprichtingskosten van het etablissement te Ngebel — die eigenlijk niet geheel op een enkel oogstjaar mogen drukken — niet mede, dan verkrijgt men voor de gemiddelde kosten over (6443,25^{2} + 5864,13 =) 12 307,38^{2} pikol f 19,25 per pikol.

l) Traktementen en reiskosten van den wetenschappelijken adviseur en adjunct-adviseur voor de koffiecultuur, van de beide in het belang der koffiecultuur werkzaam gestelde controleurs, van den chef der tijdelijke onderafdeeling van 's lands plantentuin te Buitenzorg voor onderzoekingen in het belang van de koffiecultuur, zoomede kosten van commissiën en opdrachten in het belang van de cultuur.

II. AFSCHRIJVINGEN EN BIJPLANTINGEN IN DE OP HOOG GEZAG AAN

GEWESTEN.	Aantal jonge en vruchtdragende boomen, aanwezig op ult. October 1902 (vgl. K. V. 1903, bijlage MM, tabel II, kolom 6).	Bijplantingen in den westmoesson van 1902/1903.		Afschrijvingen in den loop van 1903 (tot ult. October).
		Aantal boomen, die volgens machtiging van de Indische Regeering zouden moeten worden bijgeplant (vgl. K. V. 1903, bijlage MM, tabel II, kolom 7).	Aantal boomen, die werkelijk zijn bijgeplant.	
1.	2.	3.	4.	5.
Preanger Regentschappen	10 598 394	706 616	*a*) 751 300	520 795
Cheribon	489 270	„	„	489 270
Pekalongan	4 656 605	170 780	*a*) 170 850	473 532
Semarang	1 875 897	13 250	13 250	180 338
Soerabaja	744 639	„	„	192 119
Pasoeroean	17 845 814	1 107 464	*b*) 1 089 153	505 074
Besoeki	7 288 811	331 540	331 540	1 008 368
Banjoemas	468 067	„	„	146 579
Kedoe	441 254	16 575	16 575	72 427
Madioen	1 755 433	88 260	*a*) 89 276	339 077
Kediri	832 221	„	„	481 462
Totalen	*c*) 46 996 405	2 434 485	*d*) 2 461 944	*d*) 4 409 041

Aantal jonge en vruchtdragende boomen aanwezig op ult. October 1903.	Aantal boomen volgens machtiging van de Indische Regeering bij te planten in den westmoesson van 1903/1904.	Alzoo in den aanvang van 1904 aan jonge en vruchtdragende boomen vermoedelijk aanwezig. (N.B. Te verminderen met de nog niet bekende afschrijvingen.)
6.	7.	8.
f) 12 337 898	310 234	12 648 132
"	"	"
4 353 923	232 375	4 586 298
1 708 809	"	1 708 809
552 520	"	552 520
18 429 893	878 662	19 308 555
6 611 983	125 870	6 737 853
321 488	"	321 488
385 402	"	385 402
1 505 632	58 706	1 564 338
350 759	"	350 759
c) 46 558 307	e) 1 605 847	48 164 154

9.

TOELICHTINGEN.

a) In de Preanger Regentschappen, Pekalongan en Madioen zijn respectievelijk 44 684, 70 en 1 016 boomen meer bijgeplant, omdat er een overschot aan plantmateriaal was.

b) In Pasoeroean zijn 1830 boomen minder bijgeplant door gebrek aan plantmateriaal, ontstaan door het voorkomen van aaltjes in eenige kweekbedden.

c) Onder het totaal in kolom 2 en in kolom 6 zijn begrepen Liberia-koffieboomen, verdeeld als volgt:

	ult. October 1902.	ult. October 1903.
Preanger Regentschappen	1 165 732	1 104 634
Cheribon	243 613	"
Pekalongan	1 444 032	1 459 497
Semarang	1 593 379	1 564 162
Soerabaja	46 246	28 847
Pasoeroean	1 322 566	1 421 010
Besoeki	172 053	140 269
Kedoe	335 757	310 481
Madioen	328 259	219 336
Kediri	297 310	62 032
Totalen	6 948 947	6 310 268

d) Gedurende 1902/1903 zijn 264 065 Liberia-koffieboomen bijgeplant en 902 744 afgeschreven, over onderstaande gewesten verdeeld als volgt:

	Bijgeplant.	Afgeschreven.
Preanger Regentschappen	49 496	110 594
Cheribon	"	243 613
Pekalongan	54 620	39 155
Semarang	13 250	42 467
Soerabaja	"	17 399
Pasoeroean	98 444	"
Besoeki	"	31 784
Kedoe	16 575	41 851
Madioen	31 680	140 603
Kediri	"	235 278
Totalen	264 065	902 744

e) Hierbij is gerekend op het bijplanten van 259 747 Liberia-koffieboomen, namelijk in de residentiën:

Preanger Regentschappen	51 424
Pekalongan	87 595
Pasoeroean	90 152
Madioen	30 576
Totaal	259 747

f) Hierin begrepen eene door een nader onderzoek geconstateerde meerbevinding van 1 508 999 boomen.

GEWESTEN.	AFDEELINGEN. N.B. Alleen die afdeelingen worden genoemd, welke nog voor een grooter of kleiner gedeelte bij de gouvernements-koffiecultuur zijn betrokken.	Aantal districten nog bij de gouvernements-koffiecultuur betrokken. In de cultuurplannen begrepen. Bevattende enkel desa's als bedoeld in kolom 10.	Aantal districten nog bij de gouvernements-koffiecultuur betrokken. In de cultuurplannen begrepen. Bevattende èn desa's als bedoeld in kolom 10 èn desa's als bedoeld in kolom 11.	Aantal districten nog bij de gouvernements-koffiecultuur betrokken. Niet meer in de cultuurplannen begrepen, als nog enkel bevattende desa's als bedoeld in kolom 11.	Aantal districten nog bij de gouvernements-koffiecultuur betrokken. Totaal der kolommen 3 t/m 5.	Zielental der inlandsche bevolking der koffie-districten op 31 Dec. 1903.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens de z.g. voorstelstaten voor het plantjaar 1904/1905. (De opgaaf betreft de in de kolommen 3 en 4 bedoelde districten.)	Totaal der tot de koffie-districten van elke afdeeling behoorende desa's.	Aantal desa's nog bij de gouvernements-koffiecultuur betrokken op 31 December 1903. Bij de verplichte cultuur ingedeeld volgens den voorstelstaat voor het plantjaar 1904/1905.	Aantal desa's nog bij de gouvernements-koffiecultuur betrokken op 31 December 1903. Niet meer bij de verplichte cultuur ingedeeld (d. i. uit de cultuurplannen afgevoerd), maar vooralsnog belast met het onderhoud van bestaande aanplantingen.	Aantal desa's nog bij de gouvernements-koffiecultuur betrokken op 31 December 1903. Te zamen.	Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1902/1903, dat is op 31 October 1903, aanwezige op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffie-plantsoenen.	Uitgestrektheid (in bouws) … aanwezige vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.	Uitgestrektheid (in bouws) … aanwezige vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden (naar schatting zooveel mogelijk).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
Preanger Regentschappen (53 distr.)	Bandoeng . .	2	7	,,	9	582 373	20 519	308	150	106	256	4 390	7 339	2 545
	Tjiandjoer . .	,,	4	,,	4	167 846	7 115	77	38	,,	38	1 371	194	43
	Soekaboemi .	1	4	,,	5	200 399	11 423	94	80	1	81	1 233	271	1 830
	Soemedang .	,,	1	2	3	48 776	2 049	25	13	25	38	1 286	408	350
	Limbangan .	2	7	,,	9	428 044	13 638	227	86	21	107	1 007	2 503	1 114
	Soekapoera .	1	,,	1	2	24 166	2 140	15	15	,,	15	,,	93	76
	Totalen . .	6	23	3	32	1 451 604	56 884	746	382	153	535	9 287	10 808	5 958
Cheribon (24 distr.)	Cheribon. . .	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
	Madjalengka	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	24
	Galoeh. . . .	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	156
	Koeningan .	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
	Totalen . .	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	180
Pekalongan (28 distr.)	Pekalongan .	,,	2	,,	2	56 762	2 133	123	42	39	81	1 289	,,	249
	Batang. . . .	,,	1	,,	1	44 173	489	81	9	33	42	546	,,	295
	Tegal	,,	,,	1	1	26 432	,,	39	,,	,,	,,	4	2	88
	Brebes	,,	2	,,	2	137 047	8 874	80	58	5	63	1 564	17	4 216
	Pemalang . .	,,	1	1	2	83 369	4 067	33	31	20	51	799	,,	3 060
	Totalen . .	,,	6	2	8	347 783	15 563	356	140	97	237	4 202	19	7 908
Semarang (35 distr.)	Salatiga . . .	,,	,,	1	1	90 471	,,	98	,,	21	21	76	11	219
	Kendal. . . .	,,	2	,,	2	107 947	9 997	195	150	17	167	2 553	,,	211
	Totalen . .	,,	2	1	3	198 418	9 997	293	150	38	188	2 629	11	430
Soerabaja (28 distr.)	Modjokerto .	,,	,,	1	1	54 068	,,	193	,,	74	74	483	45	139
	Djombang . .	,,	,,	1	1	,,	,,	124	,,	34	24	36	8	,,
	Totalen . .	,,	,,	2	2	54 068	,,	317	,,	108	108	519	53	139
Pasoeroean (30 distr.)	Malang . . .	,,	8	,,	8	616 293	30 760	667	310	129	439	8 496	3 081	30 231
	Bangil	,,	2	,,	2	117 442	4 003	238	29	73	102	381	817	800
	Pasoeroean .	,,	1	,,	1	43 762	2 508	51	23	10	33	13	,,	9 925
	Probolinggo.	,,	1	,,	1	38 155	2 400	42	21	18	39	37	1 662	5 000
	Kraksaän . .	,,	1	,,	1	51 358	2 337	39	21	7	28	1 229	135	373
	Loemadjang.	2	2	,,	4	181 235	9 367	159	104	11	115	4 174	367	350
	Totalen . .	2	15	,,	17	1 048 245	51 375	1 196	508	248	756	14 330	6 662	46 679
Besoeki (18 distr.)	Bondowoso .	,,	1	4	5	255 689	2 984	251	12	70	82	2 733	,,	132
	Djember . . .	,,	,,	2	2	113 804	,,	63	,,	26	26	1 371	,,	58
	Banjoewangi	,,	,,	2	2	125 220	,,	118	,,	75	75	922	,,	,,
	Totalen . .	,,	1	8	9	494 713	2 984	432	12	171	183	[illegible]	,,	190

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1903:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde, nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als aequivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd						over 1899.	over 1900.	over 1901.	over 1902.	over 1903.
			op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.							
Geplant in de jaren 1900/1901, 1901/1902 en 1902/1903.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1900/1901, 1901/1902 en 1902/1903.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1900/1901, 1901/1902 en 1902/1903.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.					
16.	17.	18.	19.	20.	21.	22	23	24.	25.	26.	27.	28.	29.
576 105	5 040 310	5 616 415	52 311	12 477 313	12 529 624	"	4 930 079	4 930 079	25 925	18 937	20 037	14 542	58 054
680 694	818 593	1 499 287	19 400	82 990	102 390	44 800	43 200	88 000	1 718	1 216	1 616	1 234	1 970
241 528	659 839	901 367	65 098	78 500	143 598	139 450	848 373	987 823	6 890	5 366	7 876	5 734	3 304
123 530	971 055	1 094 585	"	829 440	829 440	"	657 400	657 400	2 111	2 390	2 404	2 049	6 094
642 349	2 583 895	3 226 244	23 375	3 870 844	3 894 219	477 413	1 156 919	1 634 332	2 540	1 916	1 689	2 298	9 416
"	"	"	"	48 210	48 210	"	107 720	107 720	219	257	50	23	119
2 264 206	10 073 692	12 337 898	160 184	17 387 297	17 547 481	661 663	7 743 691	8 405 354	39 403	30 082	33 672	25 880	78 957
"	"	"	"	"	"	"	"	"	91	70	10	1	"
"	"	"	"	"	"	3 876	7 749	11 625	136	171	92	52	71
"	"	"	"	"	"	29 817	205 022	234 839	546	635	799	683	82
"	"	"	"	"	"	"	"	"	104	108	53	15	"
"	"	"	"	"	"	33 693	212 771	246 464	877	[illegible]	954	751	153
51 450	1 471 001	1 522 451	"	"	"	2 662	351 002	353 664	1 766	3 059	1 352	1 686	4 123
"	431 235	441 235	"	"	"	56 000	513 400	569 400	867	843	1 364	1 489	2 127
"	3 801	3 801	"	825	825	10 000	165 000	175 000	164	238	212	214	604
318 310	986 655	1 304 965	"	12 220	12 220	628 650	5 294 885	5 923 535	7 876	14 870	5 415	12 806	25 542
319 375	772 096	1 091 471	"	"	"	1 968 280	3 873 500	5 841 780	2 558	3 743	2 787	3 523	7 563
689 135	3 664 788	4 353 923	"	13 045	13 045	2 665 592	10 197 787	12 863 379	13 231	22 753	11 130	19 718	39 959
"	139 850	139 850	"	"	"	7 643	237 815	245 458	3 728	4 203	3 504	1 636	2 125
135 495	1 433 464	1 568 959	"	"	"	4 000	195 000	199 000	3 632	4 610	6 528	2 950	4 961
135 495	1 573 314	1 708 809	"	"	"	11 643	432 815	444 458	7 360	8 813	10 032	4 586	7 086
46 797	441 814	488 611	"	66 000	66 000	"	209 479	209 479	1 117	859	227	916	1 430
9 115	54 794	63 909	"	2 000	2 000	"	"	"				201	114
55 912	496 608	552 520	"	68 000	68 000	"	209 479	209 479	1 117	859	227	1 117	1 544
2 481 341	9 590 071	12 071 412	882 707	4 153 667	5 036 374	114 565	49 453 482	49 568 047	93 993	87 280	22 895	116 628	97 447
171 525	500 376	671 901	12 000	1 148 000	1 160 000	3 000	1 110 000	1 113 000	1 933	2 537	943	3 351	1 943
"	24 550	24 550	"	"	"	1 500 000	18 350 000	19 850 000	6 609	12 115	3 460	10 716	23 628
"	"	"	119 603	4 600 000	4 719 603	227 294	8 550 000	8 777 294	7 405	6 692	7 300	8 699	18 054
147 220	1 093 429	1 240 649	"	182 000	182 000	"	489 000	489 000	1 718	3 717	957	3 107	2 731
702 610	3 718 771	4 421 381	"	500 000	500 000	"	880 000	880 000	5 342	3 612	6 023	5 887	3 825
3 502 696	14 927 197	18 429 893	1 014 310	10 583 667	11 597 977	1 844 859	78 832 482	80 677 341	117 000	115 953	41 578	148 388	147 598
231 555	2 992 803	3 224 358	"	"	"	"	194 000	194 000	5 275	8 942	1 428	8 009	3 721
710 250	1 295 784	2 006 034	"	"	"	"	15 800	15 800	1 098	630	274	1 251	515
338 790	1 042 801	1 381 591	"	"	"	"	"	"	326	561	428	723	705
1 280 595	5 331 388	6 611 983	"	"	"	"	209 800	209 800	6 699	10 133	2 130	9 983	4 941

GEWESTEN.	AFDEELINGEN. N.B. Alleen die afdeelingen worden genoemd, welke nog voor een grooter of kleiner gedeelte de gouvernements-koffiecultuur zijn betrokken.	Aantal districten nog bij de gouvernements-koffiecultuur betrokken. In de cultuurplannen begrepen. Bevattende enkel desa's als bedoeld in kolom 10.	Bevattende èn desa's als bedoeld in kolom 10 èn desa's als bedoeld in kolom 11.	Niet meer in de cultuurplannen begrepen, als nog enkel bevattende desa's als bedoeld in kolom 11.	Totaal der kolommen 3 t/m 5.	Zielental der inlandsche bevolking der koffie-districten op 31 Dec. 1903.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens de z.g. voorstelstaten voor het plantjaar 1904/1905. (De opgaaf betreft de in de kolommen 3 en 4 bedoelde districten.)	Totaal der tot de koffie-districten van elke afdeeling behoorende desa's.	Aantal desa's nog bij de gouvernements-koffiecultuur betrokken op 31 December 1903. Bij de verplichte cultuur ingedeeld volgens den voorstelstaat voor het plantjaar 1904/1905.	Niet meer bij de verplichte cultuur ingedeeld (d. i. uit de cultuurplannen afgevoerd), maar vooralsnog belast met het onderhoud van bestaande aanplantingen.	Te zamen.	Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1902/1903, dat is op 31 October 1903, aanwezige op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffie-plantsoenen.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.	op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden (naar schatting zooveel mogelijk).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
Banjoemas (19 distr.)	Poerwakarta	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3
	Poerbolinggo	„	„	1	1	79 923	„	93	„	4	4	17	„	286
	Bandjarnegara	„	„	1	1	39 231	„	63	„	59	59	260	3	45
	Totalen. . .	„	„	2	2	119 154	„	156	„	63	63	277	3	334
Kedoe (34 distr.)	Temanggoeng	„	1	1	2	100 213	2 399	121	31	36	67	670	4	250
	Ledok	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	214
	Totalen. . .	„	1	1	2	100 213	2 399	121	31	36	67	670	4	464
Madioen (22 distr.)	Madioen . . .	„	„	2	2	109 453	„	92	„	7	7	43	„	39
	Ngawi	„	3	„	3	155 186	2 581	171	41	11	52	626	27	86
	Magetan. . .	„	„	1	1	60 955	„	117	„	29	29	155	22	85
	Ponorogo . .	„	1	„	1	32 330	2 618	38	26	10	36	372	2 540	„
	Totalen. . .	„	4	3	7	357 924	5 199	418	67	57	124	1 196	2 589	173
Kediri (24 distr.)	Blitar. . . .	„	„	1	1	41 063	„	27	„	15	15	106	„	„
	Ngrowo . . .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	25
	Trenggalek .	„	„	2	2	98 182	„	179	„	42	42	224	„	18
	Berbek. . . .	„	„	1	1	67 086	„	81	„	2	2	112	„	130
	Kediri	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totalen . . .	„	„	4	4	206 331	„	287	„	59	59	442	„	173

RECAPI

GEWESTEN.	Totaal aantal districten.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
Preanger Regentschappen	53	6	23	3	32	1 451 604	56 884	746	382	153	535	9 287	10 808	5 958
Cheribon	e) 24	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	180
Pekalongan.	28	„	6	2	8	347 783	15 563	356	140	97	237	4 202	19	7 908
Semarang	35	„	2	1	3	198 418	9 997	293	150	38	188	2 629	11	430
Soerabaja	28	„	„	2	2	54 068	„	317	„	108	108	519	53	139
Pasoeroean	30	2	15	„	17	1 048 245	51 375	1 196	508	248	756	14 330	6 662	46 679
Besoeki	18	„	1	8	9	494 713	2 984	432	12	171	183	5 026	„	190
Banjoemas	19	„	„	2	2	119 154	„	156	„	63	63	277	3	334
Kedoe.	34	„	1	1	2	100 213	2 399	121	31	36	67	670	4	464
Madioen	22	„	4	3	7	357 924	5 199	418	67	57	124	1 196	2 589	1 270
Kediri	24	„	„	4	4	206 331	„	287	„	59	59	442	„	173
Algemeene totalen . .	315	8	52	26	86	4 378 453	144 401	4 322	1 290	1 030	2 320	38 578	20 149	63 725

a) Hieronder voor de jaren 1899, 1900, 1901 en 1903 achtereenvolgens 65, 81, 84 en 1 pikol uit de afdeeling Tjilatjap.
b) Hieronder voor de jaren 1899 t/m 1902 achtereenvolgens 15, 7, 1 en 1 pikol uit de afdeeling Magelang en 82, 77, 169, 124 en 39 pikol uit de afdeeling Poerworedjo (vroeger Koetoardjo).
c) Hieronder voor de jaren 1899 en 1900 achtereenvolgens 5 en 3 pikol uit de afdeeling Patjitan.
d) Hieronder begrepen 5864 pikol, afkomstig van het proefétablissement te Ngebel.
e) Ongerekend de geheel uit particuliere landerijen bestaande districten.

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1903:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde, nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als aequivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd										
			op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.							
Geplant in de jaren 1900/1901, 1901/1902 en 1902/1903.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1900/1901, 1901/1902 en 1902/1903.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1900/1901, 1901/1902 en 1902/1903.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	over 1899.	over 1900.	over 1901.	over 1902.	over 1903.
16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.
"	"	"	"	"	"	"	4 000	4 000	30	41	26	13	16
"	23 446	23 446	"	"	"	86 110	257 166	343 276	177	111	23	42	153
123 290	174 752	298 042	"	4 500	4 500	"	63 000	63 000	710	1 257	252	250	1 495
123 290	198 198	321 488	"	4 500	4 500	86 110	324 166	410 276	a) 982	a) 1 490	a) 385	305	a) 1 665
51 125	334 277	385 402	"	6 900	6 900	"	274 830	274 830	1 289	1 554	1 1»6	790	1 279
"	"	"	"	"	"	"	91 941	91 941	509	581	320	109	643
51 125	334 277	385 402	"	6 900	6 900	"	366 771	366 771	b) 1 895	b) 2 219	b) 1 676	b) 1 024	b) 1 961
2 200	15 812	18 012	"	"	"	"	79 300	79 300	199	469	22	316	525
213 822	561 855	775 677	1 100	28 750	29 850	6 200	85 200	91 400	614	576	497	947	562
91 683	190 488	282 171	"	250 000	25 000	20 000	20 000	40 000	348	582	213	643	1 271
70 640	359 132	429 772	64 541	3 769 801	3 834 342	208 421	732 068	940 489	3 646	5 723	1 515	4 650	d) 9 949
378 345	1 127 287	1 505 632	65 641	3 823 551	3 889 192	234 621	916 568	1 151 189	c) 4 812	c) 7 353	2 247	6 556	d) 12 307
"	178 670	178 670	"	"	"	"	"	"	1 111	1 012	95	805	430
"	"	"	"	"	"	3 048	18 081	21 129	90	11	"	11	32
50 048	87 127	137 175	"	"	"	300	39 290	39 790	141	255	57	82	668
4 050	30 864	34 914	"	"	"	46 000	19 000	65 000	151	222	79	136	84
"	"	"	"	"	"	"	"	"	431	475	243	153	345
54 098	296 661	350 759	"	"	"	49 548	76 371	125 919	1 924	1 985	474	1 187	1 559

TULATIE.

16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29
2 264 206	10 073 692	12 337 898	160 184	17 387 297	17 547 481	661 663	7 743 691	8 405 354	39 403	30 082	33 672	25 880	78 957
"	"	"	"	"	"	33 693	212 771	246 464	877	984	954	751	153
689 135	3 664 788	4 353 923	"	13 045	13 045	2 665 592	10 197 787	12 863 379	13 231	22 753	11 130	19 718	39 959
135 495	1 573 314	1 708 809	"	"	"	11 643	432 815	444 458	7 360	8 813	10 032	4 586	7 086
55 912	496 608	552 520	"	68 000	68 000	"	209 479	209 470	1 117	859	227	1 117	1 544
3 502 696	14 927 197	18 429 893	1 014 310	10 583 667	11 597 977	1 844 859	78 832 482	80 677 341	117 000	115 953	41 578	148 388	147 598
1 280 595	5 331 388	6 611 983	"	"	"	"	209 800	209 800	6 699	10 133	2 130	9 983	4 941
123 290	198 198	321 488	"	4 500	4 500	86 110	324 166	410 276	982	1 490	385	305	1 665
51 125	334 277	385 402	"	6 900	6 900	"	366 771	366 771	1 895	2 219	1 676	1 024	1 961
378 345	1 127 287	1 505 632	65 641	3 823 551	3 889 192	234 621	916 568	1 151 189	4 812	7 353	2 247	6 556	12 307
54 098	296 661	350 759	"	"	"	49 548	76 371	125 919	1 924	1 985	474	1 187	1 559
8 534 897	38 023 410	46 558 307	1 240 135	31 886 960	33 127 095	5 587 729	99 522 701	105 110 430	195 300	202 624	104 505	219 495	297 730

IV. RECAPITULEEREND OVERZICHT over de jaren 1899 t/m 1903 betreffende den omvang en de uitkomsten der cultuur.

A. ALGEMEEN VIJFJARIG OVERZICHT.

a. Omvang der cultuur.

Plantjaren.	Ingedeeld bij de gouvernements-koffiecultuur (nog in de cultuurplannen begrepen) op het einde van elk der opgegeven plantjaren (31 October).		Aantal desa's en huisgezinnen, aan welke (voor het volgende plantjaar) de verplichting is opgelegd tot bijplanting van koffieboomen en (of) tot het ontginnen van gronden voor één of meer latere plantjaren.		Aantal desa's, niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar nog verplicht tot het onderhoud van indertijd door haar aangelegde voorshands niet uit de leggers afgeschreven plantsoenen.	Op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde plantsoenen.				Vrijwillige of onder dien naam bekend staande plantsoenen (*naar schatting*).		Aantal personen in het bezit van als vrijwillig bekend staande plantsoenen, aangelegd op:		
						Aantal boomen die in het betrokken plantjaar zijn		Aantal boomen bij het einde van het plantjaar aanwezig (31 October). *b.*	Uitgestrektheid (in bouws) der in de voorgaande kolom bedoelde plantsoenen.	Aantal boomen bij het einde van het plantjaar aanwezig (31 October). *b*)	Uitgestrektheid (in bouws).	bij de cultuurplannen aangewezen gronden.	niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.	Te zamen. *c*)
	Aantal desa's.	Aantal huisgezinnen.	Aantal desa's.	Aantal huisgezinnen.		afgeschreven.	bijgeplant. *a*)							
1	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
1898/1899	2 467	222 0[illegible]	1 373	119 727	1 313	9 274 000	3 943 800	59 397 000 (13 649 900)	50 164	*e*) 170 728 200 (15 713 900)	106 109	65 445	147 869	213 314
1899/1900	1 930	184 598	930	84 625	1 588	6 713 000	4 301 700	58 985 700 (12 947 200)	48 680	*e*) 163 373 000 (12 495 600)	102 228	62 474	146 718	209 192
1900/1901	1 758	173 705	829	85 074	1 196	8 944 359	3 300 673	51 342 000 (10 749 600)	43 176	*e*) 148 776 900 (10 143 600)	93 899	63 045	129 526	192 571
1901/1902	1 316	143 279	631	70 437	*d*) 1 237	9 021 654	3 575 349	46 996 405 (10 121 216)	40 510	*e*) 139 637 052 (7 442 157)	87 587	58 007	145 212	203 219
1902/1903	1 290	144 401	366	42 227	1 030	4 409 041	2 461 944	46 558 307 (8 534 897)	38 578	138 237 525 (6 827 864)	83 874	59 201	126 826	186 027

a) De verplichte bijplantingen besloegen in de opgegeven plantjaren achtereenvolgens 4293, 3720, 2715, 3811 en 3077 bouws.

b) Onder deze totalen zijn begrepen achtereenvolgens 7 800 227, 8 377 770, 7 781 236, 6 948 947 en 6 310 268 Liberia-koffieboomen. Hoeveel Liberia-koffieboomen er onder de cijfers van kolom 11 begrepen zijn, kan niet worden opgegeven. Het aantal jonge — nog niet vruchtdragende — boomen is tusschen () vermeld.

c) Per gewest waren de totalen van 1898/1899 t/m 1902/1903 verdeeld als volgt (de cijfers tusschen () vermeld, betreffen het aantal bezitters van vrijwillige koffieaanplantingen, aangelegd op bij de cultuurplannen aangewezen gronden):

	1898/1899.		1899/1900.		1900/1901.		1901/1902.		1902/1903.	
Preanger Regentschappen. .	58 134	(31 402)	59 273	(30 718)	65 065	(30 584)	53 170	(27 778)	62 145	(32 361)
Pekalongan	14 497	(1 200)	15 754	(1 678)	16 613	(1 031)	15 562	(38)	12 315	(32)
Pasoeroean	44 370	(22 210)	42 356	(20 872)	46 379	(24 909)	43 989	(25 382)	42 297	(23 779)
Madioen	13 339	(2 707)	12 079	(3 396)	11 889	(3 416)	13 754	(3 191)	12 552	(2 963)
Andere gewesten.	82 974	(7 926)	79 730	(5 810)	52 625	(3 105)	76 744	(1 618)	56 688	(66)
Totalen	213 314	(65 445)	209 192	(62 474)	192 571	(63 045)	203 219	(58 007)	186 027	(59 201)

d) Het cijfer in tabel IV van bijlage M M van K. V. 1903 opgegeven (1202) was foutief.

e) De achteruitgang van het aantal boomen in vrijwillige plantsoenen was in de jaren 1898/1899, 1899/1900 en 1900/1901 voornamelijk op rekening te stellen van de Preanger Regentschappen, waar toen de afneming respectievelijk 9^5, 7 en 6^4 millioen bedroeg. Ook voor het plantjaar 1901/1902 zijn de Preanger Regentschappen met het aanzienlijk aantal van 6 millioen in de vermindering van 9 millioen betrokken. In de residentie Pekalongan gingen de plantsoenen met 2 millioen boomen terug in het plantjaar 1901/1902 en met 2^5 millioen in het plantjaar 1902/1903.

b. Bij 's lands inkooppakhuizen ontvangen hoeveelheden; kosten op het ingeleverd product gevallen, gerekend tot in de strandpakhuizen op Java, en opbrengst van de hier te lande geveilde hoeveelheden.

Jaren.	Hoeveelheid koffie (in pikols) bij de pakhuizen *ingekocht* (daaronder ook de aangehaalde en verbeurd verklaarde hoeveelheden). *a)* Preanger Regentschappen.	Pekalongan.	Pasoeroean.	Overige gouvernements-residentiën.	Algemeen totaal.	Totaal der *uitgeleverde* hoeveelheden (in pikols), d. i. na bijtelling van overwichten en na aftrek van minderbevindingen.	Inkoopsprijs aan de inleveraars betaald. *b)*	Andere kosten op het product gevallen, gerekend tot in de strandpakhuizen op Java.	Totale kosten *in Indië* op het product gevallen.	Gemiddelde prijs waarop de pikol koffie aan het Gouvernement kwam te staan, gerekend tot aan de opschuring in de afscheeppakhuizen.	Opbrengst van de in Nederland geveilde gouvernementskoffie van Java per pikol. Bruto.	Netto.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
1899 . .	39 403 *c)* (8 642)	13 230 (1 272)	116 916 (1 361)	25 652 (7 200)	195 201 (18 475)	195 301	f 2 884 271	f 741 373	f 3 625 644	f 18,56	f 39,38^{62}	f 35,39^{85}
1900. . .	30 082 (7 149)	23 752 (1 751)	115 939 (1 591)	33 819 (8 027)	202 592 (18 518)	202 623	2 973 734	593 885	3 567 619	17,60	45,75^{05}	41,83^{49}
1901. . .	33 669 (10 711)	11 130 (3 330)	41 485 (3 782)	18 182 (12 026)	104 466 (29 849)	104 506	1 546 603	447 578	1 994 181	19,08	38,17^{55}	34,66^{27}
1902. . .	25 881 (7 758)	19 699 (3 505)	148 304 (2 890)	25 524 (4 786)	219 408 (18 939)	219 495	3 243 311	580 443	3 823 754	17,42	36,02^{98}	32,22^{39}
1903. . .	78 976 (4 076)	3 9904 (3 047)	147 459 (547)	25 363 (5 699)	291 702 (13 369)	*d)* 297 730	*e)* 4 311 616	*f)* 853 240	5 164 856	17,35	32,58^{64}	29,10^{24}

a) De laatstbedoelde hoeveelheden bedroegen in de opgegeven vijf jaren achtereenvolgens 106, 91, 85, 121 en 128 pikol (grootendeels inferieure soort). Het *ingekocht* product beliep derhalve in de jaren 1899 t/m 1903 achtereenvolgens 195 095, 202 501, 104 381, 219 287 en 291 574 pikol, waaronder aan inferieure soort respectievelijk 5 736, 8 602, 2 718, 6 375 en 8 379 pikol.

b) Sedert 1889 wordt als inkoopsprijs f 15 per pikol betaald (voor inferieure soort de helft).

c) De tusschen ( ) vermelde cijfers betreffen Liberia-koffie, waarvan de hoeveelheden begrepen zijn in de daarboven gestelde totalen.

d) Hieronder zijn begrepen eene meerbevinding van 318 pikol en eene minderbevinding van 154 pikol, zoomede 5 864 pikol, door het gouvernements proefétablissement te Ngebel (Madioen) uitgeleverd.

e) Dit cijfer heeft alleen betrekking op hetgeen betaald is voor de als *bereid* product ingeleverde koffie.

f) Hierin zijn begrepen de kosten voor *oprichting* en *exploitatie* van het gouvernements-proefétablissement voor de bereiding van koffie te Ngebel (Madioen), respectievelijk ad f 55 928.07 en f 117 916,68, onder welk laatste bedrag f 88 363,89 betaald voor de als *onbereid* product ingeleverde koffie.

Va. Uitgestrektheid (in bouws) van de in de herziene cultuurplannen opgenomen terreinen.

Gewesten.	Terreinen welke tevoren waren gereserveerd.	slechts gedeeltelijk waren gereserveerd. *a)*	niet waren gereserveerd.	Totaal.
Preanger Regentschappen	58 270	*b)* 6 759	*b)* 17 842	82 871
Pekalongan	6 922	*c)* 436	*c)* 852	8 210
Semarang	3 349	"	"	3 349
Pasoeroean	40 911	23 181	8 502	72 594
Besoeki	6 900	"	"	6 900
Kedoe	1 954	"	"	1 954
Madioen	7 284	*d)* 3 460	"	10 744
Totalen	125 590	33 836	27 196	186 622

a) Van deze terreinen is niet na te gaan welk gedeelte vroeger wèl en welk gedeelte niet was gereserveerd.

b) Voornamelijk in de districten Djampangkoelon, Djampangtengah, Djampangwetan-Batoewangi en Kandang Wesi.

c) Voornamelijk in het district Boemiajoe.

d) Alleen in de districten Poeloeng en Ngrambé.

Vb. Afstand van de bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeelde desa's tot de bij de cultuurplannen aangewezen reserveterreinen.

Afdeeling.	Districten.	Afstand (in palen).	Toelichtingen.
	Preanger Regentschappen.		
Soekaboemi	Tjimahi.	3 tot 6	Alleen Liberia-koffie; per cultuurdienstplichtige is slechts $\frac{1}{3}$ bouw gereserveerd kunnen worden.
	Goenoeng Parang. .	2 „ 6	Alleen Liberia-koffie. Het district is vrijgesteld van verderen bijplant.
	Tjitjoeroeg	$2\frac{3}{4}$ „ 7	Als voren.
	Tjiheulang	0 „ 5	Alleen Liberia-koffie.
	Pelaboehan	0 „ 4	Als voren.
	Djampangkoelon . .	0 „ 6	Java- en Liberia-koffie.
	Djampangtengah . .	0 „ 6	Als voren.
Tjiandjoer	Tjipoetri	$\frac{1}{4}$ „ 4	Alleen Java-koffie } intrekking der cultuur is voorgesteld.
	Peser	0 „ 4	Java- en Liberia-koffie. } intrekking der cultuur is voorgesteld.
	Djampangwetan . .	0 „ 5	Java-koffie. Één desa plant op afstanden van 4 à 5 paal.
	Tjikondang	0 „ 4	Java- en Liberia-koffie.
	Tjidamar	0 „ 4	Als voren.
Soekapoera	Tradjoe	0 „ 4	Alleen Liberia-koffie.
Soemedang	Tandjoengsari . . .	2 „ 6	Alleen Java-koffie. Één desa plant op een afstand van 6 paal.
Bandoeng	Oedjoengbroengkoelon	3 „ $5\frac{1}{2}$	Alleen Java-koffie. Slechts 1 desa plant op een afstand van $7\frac{1}{2}$ paal.
	Tjilokotot	$\frac{1}{2}$ „ 6	Alleen Java-koffie.
	Radjamandala . . .	1 „ $3\frac{1}{2}$	Liberia-koffie; slechts 2 van de 16 desa's Java-koffie.
	Tjisondari.	$1\frac{1}{2}$ „ $5\frac{1}{2}$	Alleen Java-koffie.
	Bandjaran.	$1\frac{1}{2}$ „ 5	Alleen Java-koffie.
	Rongga	2 „ 10	Alleen Java-koffie. Van de 25 desa's planten er 9 op grooteren afstand dan 6 palen.
	Oedjoengbroengwetan	$1\frac{1}{2}$ „ 6	Alleen Java-koffie.
	Tjitjalengka	0 „ 4	Als voren.
	Tjipeudjeuh met Madjalaja	0 „ 4	Alleen Java-koffie. Één desa plant op afstanden van 4 tot 5 paal.
Limbangan	Wanakarta met Wanaradja	0 „ 1 0 „ 2	Alleen Java-koffie
	Tjikemboelan . . .	0 „ 4	Als voren.
	Bloeboer-Limbangan.	0 „ 6	Id.
	Soetji	0 „ $1\frac{1}{2}$	Id.
	Panembang	0 „ 2	Id.
	Timbanganten . . .	0 „ 4	Id.
	Batoewangi	0 „ 6	Id.
	Kandangwesi . . .	0 „ 4	Van de 12 desa's planten er slechts 2 Java-koffie. Één desa (Liberia) plant op een afstand van 0 tot 6 paal.
	Pekalongan.		
Batang	Bandar Sedajoe. . .	0 tot 1	Alleen Liberia-koffie.
Pekalongan	Doro	1 „ $3\frac{1}{2}$	Java- en Liberia-koffie.
Pekalongan	Paninggaran . . .	$\frac{1}{2}$ tot 2	Alleen Liberia-koffie.
Pemalang	Banjoemoedal . . .	$\frac{1}{2}$ „ $4\frac{1}{2}$	Java- en Liberia-koffie. Slechts één desa plant op een afstand grooter dan 4 paal.
Brebes	Boemiajoe.	$\frac{1}{4}$ „ 5	Slechts 4 desa's van de 35 planten op een afstand van 5 paal.
	Boemidjawa	$\frac{1}{4}$ „ 6	Slechts 4 desa's van de 23 planten op een afstand van 5 tot 6 paal.
	Semarang.		
Kendal	Bodja	$\frac{1}{2}$ tot $4\frac{1}{2}$	Alleen Liberia-koffie. Van de 58 desa's planten er slechts 2 op $4\frac{1}{2}$ paal afstand. Zoo goed als alle reserve is volgeplant.
	Selokaton.	0 „ 4 (volgens schatting)	Alleen Liberia-koffie. Alles is reeds volgeplant.
	Pasoeroean.		
Bangil	Pandaän	$\frac{1}{2}$ tot 4	Pro memorie. De desa's planten niet meer bij.
	Poerworedjo. . . .	1 „ 6	Alleen Java-koffie.
Pasoeroean	Tengger I	1 „ $5\frac{1}{2}$	Als voren.
Malang	Penanggoengan . .	$1\frac{1}{2}$ „ 6	Id.
	Ngantang	1 „ 5	Id.
	Pakis	4 „ 6	Id.
	Karanglo	2 „ $6\frac{3}{4}$	Alleen Java-koffie. Van de 55 desa's zijn er 6, waarvan de reserve boven de 6 palen gelegen is.
	Senggoro	1 „ 6	Alleen Java-koffie.
	Toeren.	$\frac{1}{2}$ „ 6	Als voren.
	Gondanglegi. . . .	4 „ 6	Id.
	Kota Malang . . .	—	Voor dit district is geen cultuurplan opgemaakt, daar onbeplante reservegronden ontbreken; alles is volgeplant.
Probolinggo	Tengger II	—	Alles Monosoeko. Verder als voren.
Kraksaän	Gading	$\frac{1}{2}$ tot $4\frac{1}{2}$	Alleen Java-koffie.
Loemadjang	Loemadjang. . . .	$\frac{1}{2}$ „ 4	Alleen Liberia-koffie.
	Tempeh	$1\frac{1}{2}$ „ 4	Slechts één desa van de 30 plant Java-koffie op een afstand van $5\frac{1}{2}$ paal.
	Ranoelamongan. . .	1 „ 4	Alleen Java-koffie.
	Kandangan	$\frac{1}{2}$ „ $4\frac{1}{2}$	Boven de 4 palen wordt alleen Java-koffie geplant.
	Besoeki.		
Bondowoso	Wonosari.	2 tot $4\frac{1}{2}$	Alleen Java-koffie.
	Kedoe.		
Bondowoso	Lempoejang. . . .	$\frac{1}{2}$ tot $4\frac{1}{2}$	Alleen Liberia-koffie; van de 62 desa's zijn er slechts 3 die boven de 4 paal planten.
	Madioen.		
Ngawi	Gendingan	1 tot $3\frac{1}{2}$	Alleen Liberia-koffie.
	Ngambré	$\frac{1}{4}$ „ $5\frac{1}{2}$	Boven de 4 palen wordt alleen Java-koffie geplant.
Ponorogo	Poeloeng	3 „ 6	Alleen Java-koffie.

VI. OVERZICHT betreffende de uitkomsten der hier te lande in 1903 en de eerste zes maanden van 1904 en in Indië in 1903 gehouden gouvernementsveilingen van op Java aan het Gouvernement geleverde koffie.

a. Veilingen in Nederland.

1903.					
Dagteekening der veilingen.	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Aan de koopers in rekening gebrachte netto hoeveelheid (in K.G.).	Gemiddelde opbrengst per ½ K.G. (*berekend over de verkochte netto hoeveelheid*). Bruto. *a*)	Netto. *b*)	Algemeene noteering voor „goed ordinaire" Java-koffie per ½ K.G.
27 Januari . .	13 874^{91}	834 531^{5}	f 0,26^{57}	f 0,23^{84}	f 0,29
11 Februari. .	8 573^{21}	515 457^{5}	0,28^{61}	0,25^{77}	0.28
17 Maart . . .	22 329	1 345 377^{5}	0,28^{38}	0,25^{54}	0,26^{25}
5 Mei	22 118^{78}	1 334 473	0,27^{14}	0,24^{35}	0,25^{25}
23 Juni	22 527^{49}	1 360 872	0,25^{26}	0,22^{50}	0,26
8 September.	22 439^{20}	1 349 205^{5}	0,26^{69}	0,23^{91}	0,27
27 October . .	22 670^{18}	1 377 864^{5}	0,29^{01}	0,26^{21}	0,29
	c) 134 532^{77}	8 117 781^{5}	f 0,27^{38}	f 0,24^{59}	

1904 (Januari t/m September).					
Dagteekening der veilingen.	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Aan de koopers in rekening gebrachte netto hoeveelheid (in K.G.).	Gemiddelde opbrengst per ½ K.G. (*berekend over de verkochte netto hoeveelheid*). Bruto. *a*)	Netto. *b*)	Algemeene noteering voor „goed ordinaire" Java-koffie per ½ K.G.
26 Januari . .	35 193^{28}	2 125 605	f 0,30^{155}	f 0,27^{32}	f 0,31
15 Maart . . .	22 297	1 349 459	0,31^{74}	0,28^{62}	0,28^{5}
3 Mei	23 230	1 405 893	0,27^{77}	0,25^{02}	0,28
21 Juni	22 885^{45}	1 381 515^{5}	0,28^{21}	0,25^{38}	0,29
	d) 103 605^{73}				

a) Veilingsprijs, verhoogd met de aan de koopers in rekening gebrachte 1 % veilingskosten, doch verminderd met 1½ % wegens contante betaling.

b) Na aftrek alleen van de kosten van afscheping op Java, vervoer herwaarts en verkoop, dus ongerekend den inkoopsprijs en de verder in Indië op het product gevallen kosten, waaromtrent opgaven per oogstjaar te vinden zijn in het jaarlijks bij het Koloniaal Verslag afgedrukte overzicht betreffende de uitkomsten der gouvernements-koffiecultuur (zie ook de kolommen 10 en 11 van het vijfjarig overzicht hiervóór).

c) Hiervan uit de oogsten 1897, 1900, 1901, 1902 en 1903 respectievelijk 2500, 1900, 6099^{04}, 123 033^{73} en 1000 pikol, in totaal als voren 134 532^{77} pikol. Onder dit totaal bevonden zich 23 288 pikol Liberia-koffie, waarvan de partijen en de bedongen prijzen per ½ K.G. over de verschillende veilingen als volgt verdeeld waren: Januari 2535 pikol f 0,19 à f 0,22½, Februari 1449 pikol f 0,15½ à f 0,20¾, Maart 2896 pikol f 0,19 à f 0,26¼, Mei 4000 pikol f 0,18¼ à f 0,23¼, Juni 4478 pikol f 0,18½ à f 0,23¾, September 4089 pikol f 0,15½ à f 0,26¼ en October 3841 pikol f 0,20½ à f 0,27.

d) Hiervan uit de oogsten 1902 en 1903 respectievelijk 23 064^{98} en 80 540^{75} pikol, in totaal als voren 103 605^{73} pikol. Onder dit totaal bevonden zich 10 345 pikol Liberia-koffie, waarvan de partijen en de bedongen prijzen per ½ K.G. over de verschillende veilingen als volgt verdeeld waren: Januari 3165 pikol f 0,22½ à f 0,25¾, Maart 2651 pikol f 0,23 à f 0,27, Mei 2429 pikol f 0,24½ à f 0,25¼ en Juni 2100 pikol f 0,22 à f 0,29.

b. Groote veilingen te Batavia.

Gewesten waaruit de verkochte koffie afkomstig was.	Op onderstaande data verkochte hoeveelheden (in pikols). 9 Oct. 1903.	11 Nov. 1903.	4 Dec. 1903.	30 Dec. 1903.	Verkregen gemiddelde opbrengst per pikol. 9 Oct. 1903.	11 Nov. 1903.	4 Dec. 1903.	30 Dec. 1903.
Preanger Regentschappen (gewone bereiding)	4 800	5 000	3 000	4 400	f 35,02	f 36,64	f 37,26	f 37,59
Id. (West-Indische bereiding)	2 000	1 000	2 000	1 600	41,11	41,21	41,25	41,17
Pasoeroean (gewone bereiding).	8 122	13 494	17 133	17 242	30,28	31 09	31,50	32,15
Id. (West-Indische bereiding)	*a*) 5 980	*a*) 1 779	*a*) 1 107	*a*) 701	34,33	35,06^{5}	36,19	35,98
Totalen. . . .	*b*) 20 902	*c*) 21 273	*d*) 23 240	*e*) 23 943	f 33,56	f 33,19^{5}	f 33,30^{5}	f 33 86

a) Dit door licentiehouders ingeleverd product was te verdeelen als volgt:

Bereidingsplaatsen.	Op onderstaande data verkochte hoeveelheden fabriekmatig bereide koffie (in pikols). 9 Oct. 1903.	11 Nov. 1903.	3 Dec. 1903.	30 Dec. 1903.	Verkregen gemiddelde opbrengst voor de verschillende partijen, waarin de koffie van dezelfde herkomst bij de veilingsnotitiën verdeeld was. 9 Oct. 1903.	11 Nov. 1903.	4 Dec. 1903.	30 Dec. 1903.
Sisir	3 911	1 000	"	"	f 34,05^{5}	f 35,—	"	"
Ngroto	800	400	1 007	168	33,96	35,—	f 36,—	f 37.25
Wagir	699	125	"	"	35,66	31,05	"	"
Karangan	458	254	100	533	35,89	37,40	38,—	35,57^{5}
Goenoeng Kawi	112	"	"	"	31,80	"	"	"
Gezamenlijk. . . .	5 980	1 779	1 107	701	f 34,33	f 35,06^{5}	f 36,19	f 35,98

b) Van de voor de veiling van 9 October bestemde 24 799 pikol zijn 3897 pikol opgehouden.
c) Van de voor de veiling van 11 November bestemde 25 000 pikol zijn 3727 pikol opgehouden.
d) Van de voor de veiling van 4 December bestemde 24 177 pikol zijn 937 pikol opgehouden.
e) Van de voor de veiling van 30 December bestemde 25 000 pikol zijn 1057 pikol opgehouden.

c. Kleine veilingen op verschillende plaatsen van Java en Madoera.

GEWESTEN.	Plaatsen waar de koffie verkocht is.	Verkochte hoeveelheden (in pikols).			Opbrengst.
		Java-koffie 1ste soort.	Java-koffie 2de soort.	Liberia-koffie.	
Batavia.	Batavia	„	19,198	19,100	f 502,25
Preanger Regentschappen.	Bandoeng	5,050	3,780	„	258,45
Id.	Soemedang	5,900	1,400	„	304,75
Id.	Soekaboemi	2,400	2,300	„	132,—
Id.	Tjiandjoer.	10,—	„	„	350,—
Id	Garoet	2,—	1,—	„	90,—
Id.	Tasikmalaja	3,—	3,—	„	180,—
Pekalongan.	Tegal	17,200	4,100	„	962,50
Semarang.	Semarang	„	45,710	a) 53,080	1 404,50
Soerabaja.	Soerabaja	„	478,010	26,810	8 456,50
Pasoeroean.	Pasoeroean	„	„	0,020	0,25
Besoeki.	Bondowoso	„	c) 1,330	„	20,25
Id.	Banjoewangi	„	b) 0,268	„	5,50
Kedoe.	Wonosobo.	„	1,800	„	90,—
Madioen.	Patjitan	„	1,100	„	23,—
	Totalen . . .	45,550	562,996	99,010	f 12 779,95

a) Hieronder 6,51 pikol aangehaalde en verbeurd verklaarde koffie.
b) Verbeurd verklaard.
c) Aangehaald en verbeurd verklaard.

Bijlage 00.

(Zie hoofdstuk O, afd. I, § 1, sub 3°., van het verslag.)

OPGAVEN

BETREFFENDE DE

GOUVERNEMENTS-KINA-ONDERNEMING

OVER DE JAREN

1898 t/m 1903

en de in 1903 van gouvernementswege gehouden veilingen van kinabast.

I. STATISTIEK betreffende de plantsoenen der GOUVERNEMENTS-KINA-ONDERNEMING over de jaren 1902 en 1903.

Kina-etablissementen.	Hoogte boven zee (in meters).	Bij het einde der onderstaande jaren.	Beplanting der etablissementen. Oppervlakte (in bouws van 500 vierk. Rijnlandsche roeden), beplant: met C. Ledgeriana	met hybriden van C. Ledgeriana en C. succirubra.	met C. succirubra.	met C. officinalis.	Totaal.	Aantal boomen en planten. C. Ledgeriana.	Hybriden van C. Ledgeriana en C. succirubra.	C. succirubra.	C. officinalis.	Totaal.	Planten in de kweekerijen (naar globale schatting). C. Ledgeriana.	Hybriden van C. Ledgeriana en C. succirubra.	C. succirubra.	Totaal.
BENOORDEN BANDOENG.																
Lembang (gebergte Tangkoeban Praoe).	1234 à 1308	1902	„	„	$20\frac{94}{500}$	„	$20\frac{94}{500}$	„	„	14 760	„	14 760	„	„	„	„
		1903	„	„	$11\frac{392}{500}$	„	$11\frac{392}{500}$	„	„	8 400	„	8 400	„	„	„	„
Nagrak (id).	1464 à 1681	1902	$86\frac{236}{500}$	„	„	„	$86\frac{236}{500}$	148 000	„	„	„	148 000	„	„	„	„
		1903	$78\frac{262}{500}$	„	„	„	$78\frac{262}{500}$	137 000	„	„	„	137 000	„	„	„	„
BEZUIDEN BANDOENG.																
Tirtasari (gebergte Malawar)	1450 à 1700	1902	$186\frac{188}{500}$	$58\frac{412}{500}$	„	„	$245\frac{100}{500}$	483 000	131 500	„	„	614 500	473 200	12 000	42 000	527 200
		1903	$186\frac{188}{500}$	$58\frac{412}{500}$	„	„	$245\frac{100}{500}$	520 000	149 000	„	„	669 000	495 000	130 000	20 000	645 000
Tjinjiroean (id). . . .	1466 à 1716	1902	$144\frac{162}{500}$	$19\frac{117}{500}$	$32\frac{5}{500}$	„	$195\frac{284}{500}$	466 400	44 200	65 000	„	575 600	432 000	19 000	10 000	461 000
		1903	$144\frac{162}{500}$	$19\frac{117}{500}$	$32\frac{5}{500}$	„	$195\frac{284}{500}$	560 000	55 000	60 000	„	675 000	300 000	50 000	4 500	354 500
Tjibeureum (id.) . . .	1500 à 1750	1902	$156\frac{332}{500}$	$39\frac{125}{500}$	$15\frac{99}{500}$	„	$211\frac{56}{500}$	373 470	165 700	21 500	„	560 670	584 700	11 200	59 200	655 100
		1903	$156\frac{332}{500}$	$40\frac{369}{500}$	$15\frac{99}{500}$	„	$212\frac{300}{500}$	400 000	190 000	24 000	„	614 000	600 000	75 000	50 000	725 000
Tjibitoeng (gebergte Wajang)	1527 à 1780	1902	$96\frac{456}{500}$	$21\frac{411}{500}$	$81\frac{310}{500}$	„	$200\frac{177}{500}$	288 600	71 150	105 700	„	465 450	258 000	12 200	24 000	294 200
		1903	$126\frac{274}{500}$	$21\frac{411}{500}$	$52\frac{241}{500}$	„	$200\frac{426}{500}$	556 000	74 000	80 000	„	710 000	457 000	76 000	27 000	560 000
Rioeng Goenoeng (gebergte Tiloe). . . .	1400 à 1700	1902	$61\frac{209}{500}$	$5\frac{239}{500}$	67	„	$133\frac{488}{500}$	163 639	4 900	31 000	„	199 539	71 400	23 000	25 000	119 400
		1903	$60\frac{248}{500}$	$11\frac{239}{500}$	$59\frac{200}{500}$	„	$131\frac{187}{500}$	190 000	33 000	28 000	„	251 000	180 000	120 000	„	300 000
Kawa Tjiwidei (gebergte Kendeng Patoeha)	1950 (gemiddeld)	1902	„	„	$50\frac{146}{500}$	$6\frac{282}{500}$	$56\frac{428}{500}$	4 619	„	77 800	44 100	126 519	„	„	176 748	176 748
		1903	„	„	$50\frac{146}{500}$	$6\frac{282}{500}$	$56\frac{428}{500}$	„	„	105 000	40 000	145 000	„	„	45 000	45 000
	Totalen.	1902	$732\frac{83}{500}$	$144\frac{394}{500}$	$266\frac{154}{500}$	$6\frac{282}{500}$	$1149\frac{363}{500}$	1 927 728	417 450	315 760	44 100	2 705 038	1 819 300	77 400	336 948	2 233 648
		1903	$752\frac{466}{500}$	$152\frac{48}{500}$	$221\frac{83}{500}$	$6\frac{282}{500}$	$1132\frac{379}{500}$	2 363 000	501 000	305 400	40 000	3 209 400	2 032 000	451 000	146 500	2 629 500

II. PRODUCTIE-OPGAVEN der GOUVERNEMENTS-KINA-ONDERNEMING over de jaren 1901, 1902 en 1903.

Kinasoorten.	Oogstjaren.	Hoeveelheid kinabast (in K.G.), volgens het gewicht in drogen staat, gedurende de onderstaande jaren geoogst bij elk der onderstaande etablissementen. Lembang.	Nagrak.	Tirtasari.	Tjinjiroean.	Tjibeureum.	Tjibitoeng.	Rioeng Goenoeng.	Kawa Tjiwidei.	Niet gespecificeerd per etablissement.	Totalen.
C. Ledgeriana. . .	1901	„	44 370½	127 445	139 660½	160 149	80 006½	39 446½	„	„	591 078
	1902	„	62 604	103 238	143 422½	157 683	100 962½	39 490	„	„	607 400
	1903	„	70 805½	114 154	126 575½	159 600	86 208½	56 061	„	„	613 404½
C. Succirubra. . .	1901	6 456	„	30 615	4 133	3 203½	31 407	27 622	3 776	1 579½	108 792
	1902	9 660	3 069	19 769½	6 141½	25 848½	24 375	34 217	33 352	„	156 432½
	1903	19 762½	4 243½	29 990½	5 800	11 716½	48 439	23 859½	32 141½	„	175 953
B. Officinalis. . .	1901	„	„	„	„	„	„	„	10 573	„	10 573
	1902	„	„	„	2 167	„	„	„	„	„	2 167
	1903	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
C. Schuhkraft. . .	1901	„	„	„	3 014	„	„	„	„	„	3 014
	1902	„	„	„	3 874½	„	„	„	„	„	3 874½
	1903	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Totale productie. .	1901	6 456	44 370½	158 060	146 807½	163 352½	111 413½	67 068½	14 349	1 579½	713 457
	1902	9 660	65 673	123 007½	155 605½	183 531½	125 337½	73 707	33 352	„	769 874
	1903	19 762½	75 049	144 144½	132 375½	171 316½	134 647½	79 920½	32 141½	„	789 357½

III. OVERZICHT betreffende de in 1903 hier te lande voor GOUVERNEMENTS-REKENING verkochte hoeveelheden KINABAST (uit den oogst van 1902).

Dagteekening der veilingen.	Hoeveelheid in K.G.		Alcaloïd-gehalte van de onderzochte monsters, volgens de in Indië verrichte analyses.			Opbrengst.		
	Netto gewicht der aangevoerde partijen (benaderende opgaven ontleend aan de vóór elke veiling, door middel van de *Staatscourant*, gepubliceerde beschrijvingslijst der te veilen basten).	Netto gewicht aan de koopers uitgeleverd.	Laagste en hoogste gehalte aan *kinine*. %	Laagste en hoogste gehalte aan *kinine en andere alcaloïden* te zamen. %	Zwavelzure kinine. %	Laagste en hoogste veilingsprijs der verschillende kavelingen dooreen per *half* K.G.	Gemiddelde veilingsprijs over al de kavelingen dooreen per *half* K.G.	Totaal der opbrengst.
Ledgeriana.								
1903.								
22 Januari	30 411	30 294	„	„	4.85 à 7.75	f 0 30^{75} à f 0.47^{25}	f 0 39^{31}	f 23 914,63
26 Februari	30 162	29 959^{5}	„	„	5.40 „ 9 30	0 38 „ 0.74^{25}	0.51^{77}	31 439,68
2 April	26 627	27 071^{5}	„	„	4.50 „ 6.65	0.31 „ 0.45^{75}	0.38	20 969,52
7 Mei	24 504	24 681^{5}	„	„	4.— „ 8.50	0.37 „ 0 57^{50}	0.45^{63}	22 897,31
18 Juni	24 838	25 058^{5}	„	„	5.25 „ 8.50	0.32 „ 0.49^{75}	0 42^{06}	21 221,78
23 Juli	24 612	24 770	„	„	5.25 „ 8 35	0.32^{50} „ 0.53^{75}	0.47^{23}	23 636,18
3 September	24 940	25 269^{5}	„	„	5 05 „ 8.15	0.31^{50} . 0.53^{50}	0.41^{46}	21 166,98^{5}
8 October	24 896	25 437^{5}	„	„	5.35 „ 9.50	0.37^{25} „ 0.69^{25}	0.50^{60}	26 243,64
12 November	24 906	25 438	„	„	6.— „ 7.45	0 41^{25} „ 0 54^{50}	0 46^{09}	23 546,14
17 December	24 889	25 348	„	„	5.10 „ 8 30	0.32 „ 0.60	0.45^{65}	23 146,96
		a) 263 328			....	....	....	f 238 182,82^{5}
Verstrekte monsters		60			4.— à 9.50	f 0 30^{75} à f 0.74^{25}	f 0 44^{78}	59,56
Totalen	260 785	263 388						f 238 242,38^{5}
Succirubra.								
1903.								
22 Januari	7 468	7 398	1.62 à 2.02	7.75 à 9.80	2.19 à 2.74	f 0.16^{5} à f 0.52^{75}	f 0.24^{53}	f 3 382,54
26 Februari	7 558	7 462^{5}	1.62 „ 2.60	7.75 „ 9.90	2.19 „ 3.05	0.22 „ 0 52	0.29^{23}	4 269,49
2 April	19 692	19 841	1.55 „ 2.07	7 75 „ 9.80	2.10 „ 2 79	0.15^{5} „ 0.50^{50}	0.22^{62}	8 486,67^{5}
7 Mei	13 751	13 812	1.55 „ 2 20	8.35 „ 9.80	2.10 „ 2.95	0 18^{5} „ 0.46^{75}	0.23^{48}	6 163,68
18 Juni	14 099	14 150	1.55 „ 2.20	7.75 „ 9.95	2.10 „ 2.95	0.11^{5} „ 0.52^{75}	0.21^{25}	5 481,35
23 Juli	14 146	14 209	1.55 „ 2.60	7.10 „ 9 95	2.10 „ 2.95	0 13^{5} „ 0.53^{25}	0.23^{42}	6 215,50
3 September	13 706	13 745^{5}	1.55 „ 2.20	6.95 „10.95	2.09 „ 2.95	0.17^{5} „ 0.45^{50}	0.25^{70}	6 790,98^{5}
8 October	13 837	14 023^{5}	1.62 „ 2.20	8.10 „ 9.80	2.15 „ 2.95	0 14 „ 0.52^{25}	0.27^{15}	7 367,98^{5}
12 November	13 680	13 798^{5}	1.40 „ 2 20	6.95 „11 20	1.90 „ 2 95	0.17 „ 0.50	0.26^{26}	6 865,60^{5}
17 December	12 950	13 000	1 55 „ 2.20	7.10 „10.30	2.10 „ 2.95	0.15 „ 0.51^{50}	0.25^{91}	6 496,34
		b) 131 440			....	....	....	f 61 520,15
Verstrekte monsters		426^{90}			1.90 à 3.05	f 0.11^{5} à f 0.53^{25}	f 0.24^{95}	346,17
Totalen	130 887	131 866^{90}						f 61 866,32
Calisaija Schuhkraft.								
1903.								
2 April	348	317	0.52	2.75	0.71	f 0.30^{25} à f 0.36^{5}	f 0.32^{55}	f 208.39^{5}
18 Juni	773	728^{5}	0.52	2.75	0.71	0.19^{50} „ 0.35	0.25^{46}	363,01
23 Juli	489	449	0.52 à 1.20	2.75 à 4 60	0.71 à 1.63	0.19 „ 0.29	0.23^{87}	209,27^{5}
3 September	866	807	0.52	2.75	0.71	0 21^{50} „ 0 34	0 27	439.64^{5}
8 October	390	359^{5}	0.52	2 75	0.71	0.24^{25} „ 0.28	0.26^{25}	187,22
12 November	503	476^{5}	0.52	2.75	0.71	0.17	0.17	162,01
17 December	503	465	0.52	2.75	0.71	0.17^{25}	0.17^{25}	160,42^{5}
		c) 3 602^{5}			....	....	....	f 1 729,98
Verstrekte monsters		44^{65}			0.71 à 1.63	f 0.17 à f 0.36^{5}	f 0.24^{19}	25,10
Totalen	3 872	3 647^{15}						f 1 755,08
Officinalis.								
1903.								
7 Mei	2 167	2 239	„	„	3.70	f 0.27^{75}	f 0.27^{75}	f 1 242,64^{5}
		d) 2 239					....	f 1 242,64^{5}
Verstrekte monsters		0^{80}					f 0.27^{75}	0,49
Totalen	2 167	2 239^{80}						f 1 243,13^{5}

N.B. In elk der tien veilingen van 1903 bedroeg de gemiddelde prijs per unit, d. i. per procent kinine-sulfaat en per half K.G. bast, als volgt: Jan. f 0,06^{45}, Febr. f 0,08^{20}, April f 0,07^{65}, Mei f 0,07^{25}, Juni f 0,06^{18}, Juli f 0,06^{55}, Sept. f 0.06^{90}, Oct. f 0,07^{45}, Nov. f 0,07^{45} en Dec. f 0,07^{35}. Dooreengenomen over al de veilingen kwam de unitprijs van 1903 te staan op f 0,07^{14}.

a) Namelijk 137 850^{5} K.G. stambast, 92 290^{5} K.G. takbast en 33 187 K.G. wortelbast, welke sorteeringen gemiddeld over al de veilingen opbrachten f 0.51^{01}, f 0,39^{45} en f 0,37^{22} per half K.G.

b) Hiervan was 28 971 K.G. wortelbast, waarvoor dooréén verkregen werd f 0 17^{76} per half K.G. De overige 102 469 K.G. bestonden uit de volgende sorteeringen: stambastpijpen 1ste soort 2555, idem 2de soort 3703, idem 3de soort 6465^{5}, gebroken pijpen 7383, kleine stukken 1048, snitsels 2657 en stambast 78 657^{5} K.G., welke gemiddeld over al de veilingen per half K.G. bedongen f 0.46^{19}, f 0.43^{31}, f 0.43^{02}, f 0.33^{67}, f 0.30, 0.27^{35} en f 0.20^{36}.

c) Te weten: stambastpijpen 1ste soort 317, idem 2de soort 784^{5}, idem 3de soort 482^{5}, gebroken pijpen 1767 en wortelbast 251^{5} K.G., welke sorteeringen gemiddeld over al de veilingen opbrachten f 0.32^{87}, f 0.32^{20}, f 0.27^{18}, f 0.18^{68} en 0.19 per half K.G.

d) Namelijk: stambast 2239 K.G., welke sorteering opbracht f 0.27^{75} per half K.G.

00

IV. KOSTEN der GOUVERNEMENTS-KINA-ONDERNEMING, vergeleken met de OPBRENGST van het PRODUCT over de oogstjaren 1898 t/m 1902.

Oogstjaren.	Oogst (in K.G.).			De ten verkoop herwaarts verscheepte oogst woog bij uitlevering hier te lande netto (in K.G.):	Kosten op het product gevallen.			Opbrengst bij te gelde making hier te lande (*in het jaar volgende op het oogstjaar*), waaronder ook de opbrengst der vóór de veilingen verstrekte monsters.	Met inbegrip van de opbrengst der in Indië gehouden veilingen van zaden, enten, enz. *b*), en van de waarde der in Indië voor den geneeskundigen dienst teruggehouden hoeveelheden bast *c*), is het in kolom 9 vermelde bedrag te verhoogen tot onderstaande sommen :	Voordeelig verschil van de berekende jaarlijksche baten (kolom 10) tegenover de jaarlijksche uitgaven (kolom 8). *d*)	Bij de beoordeeling van het in kolom 11 opgegeven saldo houde men in het oog, dat over al de in elk der jaren 1898 t/m 1902 (zie het hoofd van kolom 9) gehouden veilingen	
	Ledgeriana-bast.	Andere soorten van bast.	Te zamen.		Totaal der gedurende het in kolom 1 vermelde oogstjaar in Indië gedane uitgaven voor de gouvernements-kina-onderneming (waaronder ook de kosten voor den afvoer van het product naar de haven van afscheep).	Verdere kosten, namelijk die van inlading, vervoer over zee en verkoop, zoomede uitgaven hier te lande gedaan voor aanschaffing en uitzending van benoodigdheden ten dienste der kinacultuur. *a*)	Te zamen.				de voor den verkochten gouvernements-oogst verkregen algemeene middenprijs per $^1/_2$ K.G. bast beliep:	de unitprijs (berekend per procent kinine-sulfaat en per $^1/_2$ K.G. bast) afwisselde als volgt:
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
1898 . . .	301 149^{5}	49 086^{5}	350 236	355 779	f 97 447	*e*) f 30 067	f 127 514	f 343 140	f 350 588	f 223 074	f 0.48^{23}	f 0.04^{75} à f 0.10^{90}
1899 . . .	356 154^{5}	43 341	399 495^{5}	318 222^{5}	99 529	*e*) 32 755	132 284	437 919	538 908	406 624	0.68^{83}	0.08 „ 0.12^{25}
1900 . . .	416 088^{5}	145 676^{5}	561 765	381 832	123 827	*e*) 31 372	155 199	395 035	579 598	424 399	0.51^{86}	0.07^{25} „ 0.10^{45}
1901 . . .	591 078	122 379	713 457^{5}	377 834	139 183	*e*) 33 577	172 760	324 429	503 633	*g*) 330 873	0.42^{93}	0.04^{90} „ 0.08^{65}
1902 . . .	607 400	163 764	771 164	401 141^{85}	*f*) 204 971	*e*) 34 776	239 747	303 107	610 676	370 929	0.37^{77}	0.06^{18} „ 0.08^{20}

a) De opgaven in deze kolom betreffen, evenals de sommen in kolom 9, *het jaar volgende op het oogstjaar.*

b) De opbrengst der te Bandoeng gehouden veilingen van kinazaden en enten, of van zaden alleen, bedroeg in de oogstjaren 1898 t/m 1902 achtereenvolgens nihil, f 9069, f 15 649, f 10 859^{50} en f 30 341, terwijl in het oogstjaar 1900 f 200 verkregen werd wegens verkoop van gerooide kinaboomen.

c) Uit den oogst van 1902 werden eenige partijen kinabast ten behoeve van den geneeskundigen dienst in Indie achtergehouden en wel 62 413^{5} K.G. (door de Bandoengsche kininefabriek tot kininesulfaat verwerkt), voor welke verstrekkingen in kolom 10 eene waarde is in rekening gebracht van f 103 633. Bovendien werd uit den oogst van 1902 eene hoeveelheid van 280 584^{5} K.G. door gemelde fabriek verwerkt en het product te Batavia in publieke veiling verkocht, welke verkoop netto f 173 002 opbracht. Ook dit bedrag is in kolom 10 medegerekend.

d) Onder de uitgaven in kolom 6 zijn, wa de kosten van het personeel betreft, alleen in rekening gebracht de uitgaven ten behoeve van de bij de onderneming actief dienende ambtenaren, enz., dus niet uitgaven wegens pensioenen, verlofs- of non-activiteitstraktementen, wachtgelden of overtochtsgelden uit of naar Indië.

e) Hieronder ook begrepen het van 1898 af aan den heer C. Ledger toegezegde jaargeld ad f 1200, wegens levering van kinazaad in 1865.

f) Het totaal der in 1902 in Indië gedane uitgaven was verdeeld als volgt: traktementen van het Europeesch personeel (met inbegrip van f 1680 wegens reis- en verblijfkosten, schrijfbehoeften en bezoldiging van een laboratorium-bediende) f 30 205, kosten van aanplant, inzameling en vervoer van het product tot aan de haven van afscheping (Tjilatjap) f 118 603^{455}, en verder wegens uitgaven voor vernieuwing en herstelling van gebouwen en drooginrichtingen, enz. f 45 415^{42}.

g) Bovendien is voor eene waarde van f 102 282 (3 616,08 K.G. zwavelzure en 900 K.G. zoutzure kinine van den oogst 1901) in 1902 aan den militairen geneeskundigen dienst geleverd.

Bijlage PP.

(Zie hoofdstuk O, afd. I, sub 4°. t/m 7°., van het verslag.)

OPGAVEN

OVER

1903

BETREFFENDE DE

SUIKERINDUSTRIE

OP

JAVA. [1]

[1]) Om een algemeen overzicht te leveren van de suikerindustrie op Java, zijn in tabel I van deze bijlage niet enkel genoemd de ondernemingen, uitsluitend berustende op overeenkomsten met de bevolking, maar ook die op erfpachtsgronden (gespatieerd gedrukt) en op particuliere landerijen (cursief gedrukt), voor zooveel zij suiker voor de wereldmarkt produceeren, of plachten te produceeren, en verder de in de Vorstenlanden werkende suikerfabrieken.

Voor de aan inlanders gedane betalingen wegens loonen en leveringen, zie de „Recapitulatie" op blz. 16/17 dezer bijlage.

Volg-nummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen.	Uitgestrektheid (bruto) van den eigen aanplant (in bouws) verwerkt in 1903.	Hoeveelheid riet (in pikols) verwerkt in 1903: van eigen aanplant.	Hoeveelheid riet (in pikols) verwerkt in 1903: opgekocht van inlanders of op andere wijze niet van eigen aanplant verkregen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
			Batavia.			
1	Tangerang.	Tangerang.	* *Paroeng Koeda b)*	120	45 000	„
2	id.	id.	* *Kedaoeng-Oost d)*	„	„	„
3	id.	id.	* *Tjikokol*	45	10 320	„
4	id.	id.	* *Tanah Tinggi d)*	„	„	„
5	id.	id.	* *Slapandjang-Oost*	52	6 000	„
6	id.	Mauk.	* *Bodjong Rengit*	75	18 300	„
7	id.	id.	* *Teloeknaga*	75	26 500	„
8	id.	id.	* *Kampong Melajoe*	60	23 880	„
9	id.	id.	* *Slapandjang-West*	90	53 780	„
			Totalen . . .	517	183 780	„
			Cheribon.			
10	Cheribon.	Ploembon.	Ploembon (Soerawinangoen)	900	824 420	23 751
11	id.	Palimanan.	Gempol	710	630 075	86
12	id.	Gegesik-lor.	Ardjawinangoen	693	576 824	„
13	id.	Sindanglaoet.	Sindanglaoet	1 603	1 270 477	„
14	id.	id.	Karangsoewoeng	886	810 830	„
15	id.	id.	* Djatipiring (Blender)	e) 624	553 920	„
16	id.	Losari.	Nieuw-Tersana	2 129	1 895 948	„
17	id.	id.	Tjiledoeg	432	546 745	„
18	id.	id.	* Leuweunggadjah	864	702 498	„
19	id.	id.	* Panggang	324	250 000	„
20	Madjalengka.	Radjagaloeh.	Paroengdjaja	556	502 435	1 662
21	id.	Madjalengka.	Kadipaten	f) 1 054	994 034	103 299
22	id.	Djatiwangi.	Djatiwangi	1 168	1 091 272	16 430
			Totalen . . .	11 943	10 649 478	145 228
			Pekalongan.			
23	Pekalongan.	Pekalongan.	Tirto	975	1 007 108	„
24	id.	Wiradesa.	Sragi	1 098	1 343 654	1 081
25	id.	Kedoengwoeni.	Wonopringgo	992	1 138 793	„
26	Batang.	Batang.	Kalimati	1 122	1 327 007	„

a) Het overige was gefabriceerd voor den uitvoer, behoudens dat ten aanzien van eenige weinige ondernemingen voor een klein deel der productie (meest zaksuiker) die onderscheiding niet is gemaakt.

b) De met een * aangeduide ondernemingen zijn in handen van Chineezen. De overige behooren voor verreweg het groote meerendeel aan naamlooze vennootschappen.

Verkregen product aan suiker (in pikols):							Van de totale productie (zie de voorgaande kolom) was onderstaande hoeveelheid gefabriceerd voor de plaatselijke consumtie. *a*)
van eigen aanplant.			van riet, opgekocht van inlanders of op andere wijze niet van eigen aanplant verkregen.			in 't geheel. (In deze kolom is de hoofd- en de z. g. stroopsuiker ten volle, doch de zaksuiker slechts voor de helft gerekend.)	
1ste product (hoofd-suiker).	2de product (z. g. stroop-suiker).	Zaksuiker.	1ste product (hoofd-suiker).	2de product (z. g. stroop-suiker).	Zaksuiker.		
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
c) 1 480 (12.33)	320	"	"	"	"	1 800	200
"	"	"	"	"	"	"	"
270 (6.—)	160	"	"	"	"	430	"
"	"	"	"	"	"	"	"
200 (3.84)	200	"	"	"	"	400	200
1 000 (13.33)	"	"	"	"	"	1 000	"
500 (6.66)	300	"	"	"	"	800	780
560 (9.33)	390	"	"	"	"	950	"
1 130 (12.55)	888	"	"	"	"	2 018	388
5 140 (9.94)	2 258	"	"	"	"	7 398	1 568
64 234 (71.37)	15 000	8 096	1 859	"	233	85 257	"
46 718 (65.80)	"	6 796	6	"	1	50 122	"
47 117 (67.99)	"	5 705	"	"	"	49 970	"
146 750 (90.92)	12 021	1 042	"	"	"	159 292	"
92 925 (104.88)	2 526	3 223	"	"	"	97 063	"
55 500 (88.96)	"	4 000	"	"	"	57 500	"
189 245 (88.88)	"	23 000	"	"	"	200 745	"
51 483 (119.17)	"	5 950	"	"	"	54 458	"
63 875 (73.93)	6 084	6 180	"	"	"	73 049	"
18 500 (57.10)	"	2 500	"	"	"	19 750	18 500
36 987 (66.52)	1 084	6 355	122	18	21	41 398	"
67 616 (64.15)	22 887	1 144	7 087	2 309	143	100 542	1 520
79 226 (67.83)	22 916	2 073	1 192	345	31	104 730	"
960 176 (80.40)	82 518	76 064	10 266	2 672	429	1 093 876	20 020
99 480 (102.03)	"	8 000	"	"	"	103 480	623
155 250 (141.40)	"	"	"	"	"	155 250	"
112 146 (113.05)	"	10 500	"	"	"	117 396	"
136 977 (122.08)	"	13 270	"	"	"	143 612	1 002

c) Het cijfer in kolom 8 tusschen ( ) geplaatst wijst aan hoeveel pikol hoofdsuiker (1ste product) uit het van eigen aanplantingen afkomstige riet gemiddeld verkregen is per bouw bruto aanplant (kolom 5).

d) Deze onderneming heeft in 1903 niet gewerkt.
e) Hieronder 55 bouws erfpachtsgronden.
f) Als voren 54 bouws.

PP

Volg-nummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen.	Uitgestrektheid (bruto) van den eigen aanplant (in bouws) verwerkt in 1903.	Hoeveelheid riet (in pikols) verwerkt in 1903: van eigen aanplant.	opgekocht van inlanders of op andere wijze niet van eigen aanplant verkregen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
27	Tegal.	Adiwerna.	Pagongan	720	591 677	„
28	id.	id.	Adiwerna	961	787 875	„
29	id.	Maribaja.	Kemantren.	725	693 562	„
30	id.	Doekoehwringin.	Kemanglen	922	900 150	„
31	id.	id.	Doekoehwringin	889	859 652	„
32	id.	Pangka.	Pangka	712	592 298	„
33	Brebes.	Brebes.	Djatibarang	957	1 044 081	„
34	id.	Tandjoeng.	*Ketanggoengan-West*	g) 500	554 507	„
35	id.	Balapoelang.	Balapoelang	850	911 387	„
36	Pemalang.	Pemalang.	Tjomal	1 350	1 564 361	„
37	id.	id.	Bandjardjawa	950	1 002 392	„
			Totalen . . .	13 723	14 318 504	1 081
			Semarang.			
38	Kendal.	Troeko.	Gemoeh	1 206	1 138 928	„
39	id.	Kendal.	Tjepiring	1 125	1 084 884	„
40	id.	Kaliwoengoe.	Kaliwoengoe	746	625 100	„
41	Pati.	Pati.	Langsee	1 175	1 072 713	„
42	id.	Selowesi.	Trangkil	871	894 873	„
43	id.	Tenggeles.	Klaling h)	†	†	†
44	id.	id.	Tandjoengmodjo	876	881 500	„
45	id.	Mergotoehoe.	Pakis	1 200	1 278 829	3 602
46	Koedoes.	Koedoes.	Rendeng	540	568 128	5 971
47	id.	Tjendono.	Besito	894	847 983	10 887
48	id.	id.	Bendokerep h)	†	†	†
49	Djapara.	Djapara.	Banjoepoetih	153	140 979	„
50	id.	id.	Pentjangaän	850	767 396	„
51	id.	Majong.	de Hoop (Majong)	857	903 127	9 286
			Totalen . . .	10 493	10 204 440	29 746
			Soerabaja.			
52	Soerabaja.	Djabakota.	* *Kelintang*	g) 70	56 420	„
53	Sidoardjo.	Djenggolo III.	Popoh	812	800 633	„
54	id.	Rawapoeloe II.	Toelangan	688	687 162	„

g) Deze aanplant was geheel op eigen grond bewerkstelligd.

h) Van deze onderneming zijn geene opgaven ontvangen.

Verkregen product aan suiker (in pikols):							Van de totale productie (zie de voorgaande kolom) was onderstaande hoeveelheid gefabriceerd voor de plaatselijke consumtie. *a*)
van eigen aanplant.			van riet, opgekocht van inlanders of op andere wijze niet van eigen aanplant verkregen.			in 't geheel. (In deze kolom is de hoofd- en de z. g. stroopsuiker ten volle, doch de zaksuiker slechts voor de helft gerekend.)	
1ste product (hoofd-suiker).	2de product (z. g. stroop-suiker).	Zaksuiker.	1ste product (hoofd-suiker).	2de product (z. g. stroop-suiker).	Zaksuiker.		
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
56 540 (78.52)	„	1 500	„	„	„	57 290	„
85 586 (89.05)	„	3 500	„	„	„	87 336	3 951
74 192 (102.33)	„	6 000	„	„	„	77 192	3 000
98 376 (106.69)	„	5 500	„	„	„	101 126	„
99 922 (113.52)	„	1 800	„	„	„	100 822	„
61 644 (86.58)	„	3 000	„	„	„	63 144	„
102 926 (107.55)	„	3 600	„	„	„	104 726	„
51 416 (102.83)	„	4 500	„	„	„	53 666	„
80 673 (94.90)	„	7 000	„	„	„	84 173	„
164 515 (121.86)	„	16 000	„	„	„	172 515	„
102 030 (107.40)	„	7 000	„	„	„	105 530	„
1 481 673 (107.97)	„	91 170	„	„	„	1 527 258	8 576
90 265 (74.84)	20 684	900	„	„	„	111 399	100
119 932 (106.60)	„	6 560	„	„	„	123 212	„
60 609 (81.24)	„	1 682	„	„	„	61 450	„
84 903 (72.34)	16 063	3 446	„	„	„	102 689	„
95 574 (109.80)	„	4 000	„	„	„	97 574	64
†	†	†	†	†	†	†	†
57 112 (65.19)	17 750	7 000	„	„	„	78 362	„
129 942 (108.28)	7 339	„	360	30	„	137 671	187
61 203 (113.33)	2 082	3 600	„	„	„	65 085	„
81 380 (91.02)	38	5 923	1 030	„	77	85 448	5 681
†	†	„	†	†	†	†	†
10 929 (71.43)	5 042	200	„	„	„	16 071	1 135
89 958 (105.83)	„	3 000	„	„	„	91 458	25
105 694 (123.34)	„	3 800	„	„	„	107 594	„
987 501 (94.20)	68 998	40 111	1 390	30	77	1 078 013	7 192
5 500 (78.57)	„	500	„	„	„	5 750	250
84 768 (104.39)	„	4 500	„	„	„	87 018	„
76 326 (110.93)	5 082	800	„	„	„	81 808	„

PP

Volg-nummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen.	Uitgestrektheid (bruto) van den eigen aanplant (in bouws) verwerkt in 1903.	Hoeveelheid riet (in pikols) verwerkt in 1903: van eigen aanplant.	opgekocht van inlanders of op andere wijze niet van eigen aanplant verkregen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
55	Sidoardjo.	Djenggolo I.	Waroe	867	834 338	22 298
56	id.	Djenggolo II.	* Tjandi	724	645 094	"
57	id.	id.	Boedoeran	904	847 583	"
58	id.	Djenggolo IV.	Ketegan	1 430	1 232 054	"
59	id.	Djenggolo I.	Sroeni	892	1 008 083	"
60	id.	Djenggolo III.	Balongbendo	907	957 136	"
61	id.	Djenggolo III en IV.	Krian	959	974 632	"
62	id.	Rawapoeloe II.	Watoetoelis	1 100	1 034 710	"
63	id.	Rawapoeloe I.	* Porong	831	814 643	"
64	id.	id.	* Tanggoelangin	1 208	990 104	"
65	id.	Rawapoeloe II.	Kremboeng	939	994 007	"
66	Djombang.	Djombang.	Djombang	923	1 045 929	"
67	id.	id.	Goedo	939	1 051 326	"
68	id.	Modjoagoeng.	Soekodono (Modjoagoeng)	974	1 158 430	"
69	id.	Djombang.	* Ponen (Poeloegedang)	672	618 415	41 841
70	id.	Modjoagoeng.	Peterongan	750	776 058	67
71	id.	id.	Seleredjo	1 014	1 116 634	"
72	id.	Djombang.	Tjoekir	990	1 159 434	"
73	id.	Modjoagoeng.	Soemobito	725	763 519	"
74	id.	Modjoredjo.	Kaliwoengoe (Tjeweng)	962	1 105 146	"
75	id.	Djombang.	Blimbing	800	884 465	"
76	id.	Modjodadi.	Ngelom	803	926 104	"
77	Modjokerto.	Modjokerto.	Tangoenan	1 059	1 071 608	"
78	id.	Djaboeng.	Dinojo	678	752 409	"
79	id.	Modjokasri.	Perning (Poerworedjo)	891	908 949	"
80	id.	Djaboeng.	* Soemengko	456	473 621	"
81	id.	id.	Pohdjedjer	670	687 312	"
82	id.	Modjokerto.	Sentanen-lor	838	95 214	"
83	id.	id.	Brangkal	1 053	1 227 914	"
84	id.	Modjosari-kidoel.	Ketanen	840	838 320	"
85	id.	Modjosari-lor.	Koning Willem II	815	702 175	"
86	id.	id.	Bangsal	954	991 071	"
87	id.	Modjosari.	Gempolkerep	1 275	1 519 676	"
88	id.	Modjosari-kidoel.	Sedati	628	515 050	"
89	Soerabaja.	Djabakoeta.	* *Djagir* (*Ngagel*)	*g*) 589	131 000	"
			Totalen	32 629	32 396 378	64 206

Verkregen product aan suiker (in pikols):							
van eigen aanplant.			van riet, opgekocht van inlanders of op andere wijze niet van eigen aanplant verkregen.			in 't geheel. (In deze kolom is de hoofd- en de z. g. stroopsuiker ten volle, doch de zaksuiker slechts voor de helft gerekend.)	Van de totale productie (zie de voorgaande kolom) was onderstaande hoeveelheid gefabriceerd voor de plaatselijke consumtie. *a*)
1ste product (hoofd-suiker).	2de product (z. g. stroop-suiker).	Zaksuiker.	1ste product (hoofd-suiker).	2de product (z. g. stroop-suiker).	Zaksuiker.		
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
70 197 (80.96)	9 400	8 000	2 200	»	»	85 797	»
77 916 (107.61)	»	6 000	»	»	»	80 916	»
67 170 (74.30)	15 620	6 700	»	»	»	86 140	»
118 100 (82.58)	»	8 000	»	»	»	122 100	»
105 888 (118.69)	»	5 000	»	»	»	108 388	»
92 598 (102.09)	»	8 500	»	»	»	96 848	»
88 865 (92.66)	1 100	9 700	»	»	»	94 815	»
113 225 (102.93)	»	8 000	»	»	»	117 225	13 051
80 940 (97.40)	»	3 500	»	»	»	82 690	»
114 062 (94.42)	»	4 200	»	»	»	116 162	»
94 003 (101.06)	»	7 000	»	»	»	97 503	3 500
99 296 (107.57)	»	6 000	»	»	»	102 296	»
90 126 (95.98)	»	5 000	»	»	»	92 626	100
114 500 (117.55)	»	2 500	»	»	»	115 750	»
71 037 (105.70)	»	»	4 181	»	»	75 218	5 190
74 031 (98.70)	»	5 000	6	»	»	76 537	»
103 130 (101.70)	»	3 500	»	»	»	104 880	50
106 586 (107.66)	56	11 000	»	»	»	112 142	»
60 788 (83.84)	9 634	12 000	»	»	»	76 422	»
99 321 (103.24)	»	8 000	»	»	»	103 321	»
84 170 (105.21)	»	2 050	»	»	»	85 195	45
87 000 (108.34)	3 400	6 400	»	»	»	93 600	»
108 400 (102.36)	»	10 000	»	»	»	113 400	5 700
74 808 (110.33)	»	7 000	»	»	»	78 308	3 604
84 090 (94.37)	»	2 570	»	»	»	85 375	»
44 206 (96.96)	»	1 000	»	»	»	44 706	»
71 253 (106.34)	»	1 000	»	»	»	71 753	»
94 078 (112.26)	»	6 000	»	»	»	97 078	»
109 751 (103.28)	»	10 000	»	»	»	114 751	857
93 000 (110.71)	»	5 000	»	»	»	95 500	»
79 400 (97.60)	»	4 800	»	»	»	81 800	2 200
103 476 (108.47)	»	5 000	»	»	»	105 976	»
152 839 (119.86)	»	8 000	»	»	»	156 839	8 500
42 000 (66.78)	6 800	3 400	»	»	»	50 500	1 700
8 438 (14.32)	3 378	400	»	»	»	12 016	12 016
3 245 282 (99.46)	54 470	206 020	6 387	»	»	3 409 149	56 763

Volg-nummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen.	Uitgestrektheid (bruto) van den eigen aanplant (in bouws) verwerkt in 1903.	Hoeveelheid riet (in pikols) verwerkt in 1903: van eigen aanplant.	opgekocht van inlanders of op andere wijze niet van eigen aanplant verkregen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
			Pasoeroean.			
90	Pasoeroean.	Redjasa.	*Kawisredjo } Vereenigd	i) 514	489 496	„
91	id.	Grati.	*Kedawoeng* } Vereenigd			
92	id.	Kebontjandi.	Bekasi-Oost (Winongan)	923	766 503	103 121
93	id.	id.	Gajam	642	463 388	„
94	id.	id.	*De Goede Hoop (Pengkol)	423	266 418	„
95	id.	Koeta.	*Pleret } Vereenigd	856	605 612	„
96	id.	id.	*Kloerakan } Vereenigd			
97	id.	Wangkal.	Ngempit *d*)	„	„	„
98	Bangil.	Poerworedjo.	Alkmaar	j) 724	613 444	„
99	id.	Bangil.	Wonoredjo.	722	597 924	„
100	id.	Pandakan.	*Soekoredjo (Panjangan)	686	512 697	26 002
101	id.	Bangil.	Soemberredjo	704	704 568	„
102	id.	Pandaän.	Ardiredjo (Pandaän)	849	838 803	„
103	id.	Gempol.	*Ardjosari (Babat)	476	341 700	„
104	id.	id.	*Wangoenredjo (Djapanan) *d*)	„	„	„
105	Malang.	Gondanglegi.	Sempalwadak	860	1 050 284	„
106	id.	id.	Krebet	57	44 330	4 143
107	id.	Senggoro.	Panggoengredjo	100	81 190	267 845
108	Probolinggo.	Soemberkareng	Soemberkareng	717	720 077	6 348
109	id.	Dringo	Wonolangan	680	731 813	„
110	id.	Soemberkareng	Wonoaseh	668	610 135	„
111	id.	Probolinggo.	Oemboel	833	851 918	48 994
112	Kraksaän.	Kraksaän.	Bagoe en Djaboeng	1 009	953 369	„
113	id.	Gending.	Gending	1 012	1 344 491	„
114	id.	id.	Padjarakan	945	944 323	„
115	id.	Paiton.	Paiton	798	734 474	„
116	id.	Gending.	Maron	775	951 668	„
117	id.	Kraksaän.	Kandangdjati	751	713 474	„
118	id.	id.	Seboroh	445	463 277	„
119	Loemadjang.	Ranoelamongan	Ranoepakis	750	925 320	„
120	id.	Loemadjang.	Soekodono	1 224	1 472 012	59 518
			Totalen	19 143	18 792 708	515 971

i) Hieronder 216 bouws eigen gronden.

j) Hieronder 200 bouws erfpachtsgronden.

Verkregen product aan suiker (in pikols):									
van eigen aanplant.				van riet, opgekocht van inlanders of op andere wijze niet van eigen aanplant verkregen.			in 't geheel. (In deze kolom is de hoofd- en de z. g. stroopsuiker ten volle, doch de zaksuiker slechts voor de helft gerekend.)		Van de totale productie (zie de voorgaande kolom) was onderstaande hoeveelheid gefabriceerd voor de plaatselijke consumtie. *a*)
1ste product (hoofd-suiker).		2de product (z. g. stroop-suiker).	Zaksuiker.	1ste product (hoofd-suiker).	2de product (z. g. stroop-suiker).	Zaksuiker.			
8.		9.	10.	11.	12.	13.	14.		15.
46 010	(89.51)	"	3 612	"	"	"	47 816		"
72 124	(78.14)	"	2 704	9 431	"	342	83 078		8 000
44 800	(69.78)	"	3 000	"	"	"	46 300		41 300
32 334	(76.43)	"	1 400	"	"	"	33 034		"
"		64 568	70	"	"	"	64 603		1 634
"		"	"	"	"	"	"		"
60 018	(82.76)	"	5 000	"	"	"	62 518		"
63 943	(88.56)	"	5 432	"	"	"	66 659		16 326
57 341	(83.58)	"	2 400	2 080	"	600	60 921		"
70 201	(99.60)	"	2 000	"	"	"	71 201		7 800
105 680	(111.51)	"	3 000	"	"	"	107 180		"
38 618	(81.31)	"	2 000	"	"	"	39 618		"
"		"	"	"	"	"	"		"
104 000	(120.93)	"	"	"	"	"	104 000		"
3 969	(69.63)	"	964	331	"	95	4 830		4 830
7 018	(70.18)	"	"	24 566	"	"	31 584		"
72 305	(100.84)	"	"	635	"	"	72 940		2 617
70 295	(104.84)	"	12 000	"	"	"	76 295		6 569
53 407	(79.94)	"	3 452	"	"	"	55 133		"
78 091	(93.75)	"	10 400	4 300	"	600	87 891		1 668
92 444	(91.61)	"	700	"	"	"	92 794		"
128 739	(127.21)	"	5 130	"	"	"	131 304		4 576
95 614	(101.17)	"	3 250	"	"	"	97 239		"
65 594	(82.19)	"	7 000	"	"	"	69 094		"
83 363	(107.56)	"	3 250	"	"	"	84 988		1 768
73 872	(98.36)	"	6 900	"	"	"	77 322		45
47 278	(106.24)	"	2 400	"	"	"	48 478		"
78 083	(104.11)	"	2 700	"	"	"	79 433		6 876
138 445	(113.10)	"	11 700	4 388	"	"	148 683		"
	......								
1 783 586	(93.17)	64 568	100 464	45 731	"	1 637	1 944 936		104 009

Volg-nummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen.	Uitgestrektheid (bruto) van den eigen aanplant (in bouws) verwerkt in 1903.	Hoeveelheid riet (in pikols) verwerkt in 1903: van eigen aanplant.	Hoeveelheid riet (in pikols) verwerkt in 1903: opgekocht van inlanders of op andere wijze niet van eigen aanplant verkregen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
			Djokjakarta. *k*)			
121	Sleman.	Mlati.	Beran	556	548 070	24 897
122	id.	Godean.	Klatji	258	284 703	970
123	id.	Djoemeneng.	Mlati en Tjebongan	630	707 118	493 987
124	Bantoel.	Tjepit.	Padokan (de Volharding)	790	952 340	"
125	Sleman.	Godean.	Rewoeloe (Semboek)	543	610 083	74 899
126	id.	Gamping.	Sedajoe	291	234 391	"
127	Kalasan en Bantoel.	Djedjeran en Sewon.	Barongan (Mindi)	622	782 623	89 541
128	Kalasan.	Djedjeran en Pasargedé.	Plered en Kenalan (Kedaton Pleret) .	410	440 679	293 524
129	id.	Prambanan	Randoegoenting	489	564 788	"
130	id.	Berbah.	Tandjoeng Tirto (Kemoedo)	401	389 328	341 284
131	Bantoel.	Sewon.	Bantoel	661	762 495	"
132	id.	Pandak.	Gesikan	814	544 916	238 242
133	id.	id.	Lipoero	405	401 107	"
134	id.	Tianden en Kretek.	Poendoeng.	695	651 487	"
135	Adikarto.	Galoer.	Sewoegaloer	950	919 127	"
			Totalen . . .	8 515	8 793 255	1 557 344
			Soerakarta.			
136	Soerakarta.	Kartasoera.	Kartasoera (Gembongan)	408	440 777	"
137	id.	Grogol.	Triagan.	300	224 906	"
138	Klaten.	Ngreden.	Delangoe	655	600 060	"
139	id.	Ponggok.	Djongkaree (Karang Anom)	600	506 000	"
140	id.	Kragan.	Gedarên (Kradjangredjo)	380	384 665	"
141	id.	Klaten.	Gondang (Winangoen en Djetis) . .	1 160	755 376	372 089
142	id.	Ponggok.	Ponggok (Ketitan, Lemoeroe) . . .	320	286 512	"
143	id.	Prambanan.	Prambanan	550	472 907	"
144	id.	id.	Tjandisewoe	323	431 739	"
145	id.	Bedji.	Tjepper	1 000	932 700	19 000
146	id.	Ponggok.	Tjokro Toeloeng	683	669 913	"
147	id.	Ngreden.	Wonosari (Telojo)	745	819 442	"
148	Bojolali.	Bojolali.	Bangak Pengging	828	737 310	"
149	Sragen.	Sragen.	Modjo Sragen (Modjo)	1 127	956 299	"

k) De onder Djokjakarta en Soerakarta vermelde ondernemingen zijn alle op huurlanden gevestigd, uitgenomen in laatstgenoemd gewest de sub 150 en 151 vermelde, aan het hoofd van het Mangkoe Negarasche huis toebehoorende fabrieken, welke over onverhuurde gronden beschikken. De in kolom 7 vermelde hoeveelheden opgekocht riet zijn bijna uitsluitend afkomstig van huurlanden, welke geen eigen suikerfabriek bezitten.

Verkregen product aan suiker (in pikols):							Van de totale productie (zie de voorgaande kolom) was onderstaande hoeveelheid gefabriceerd voor de plaatselijke consumtie. *a*)
van eigen aanplant.			van riet, opgekocht van inlanders of op andere wijze niet van eigen aanplant verkregen.			in 't geheel. (In deze kolom is de hoofd- en de z. g. stroopsuiker ten volle, doch de zaksuiker slechts voor de helft gerekend.)	
1ste product (hoofd-suiker).	2de product (z. g. stroop-suiker).	Zaksuiker.	1ste product (hoofd-suiker).	2de product (z. g. stroop-suiker).	Zaksuiker.		
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
39 461 (70.97)	11 509	1 616	2 024	530	54	54 359	2 829
29 400 (113.95)	„	1 700	97	„	„	30 347	8 754
72 368 (114.86)	„	886	50 553	„	614	123 671	„
73 655 (93.23)	19 743	4 000	„	„	„	95 398	9 148
51 486 (94.81)	6 896	7 626	6 359	824	374	69 565	27 597
20 917 (71.87)	„	2 500	„	„	„	22 167	„
75 140 (120.80)	9 915	„	8 360	585	„	94 000	„
37 072 (90.41)	„	4 860	24 697	„	3 140	65 769	„
51 514 (105.34)	5 600	3 800	„	„	„	59 014	„
37 782 (94.11)	„	2 290	28 302	„	1 710	68 084	5 170
85 395 (129.19)	„	1 000	„	„	„	85 895	500
55 799 (68.54)	2 723	4 096	22 285	2 635	3 956	87 468	„
36 820 (90.91)	9 430	1 000	„	„	„	46 750	50
56 075 (80.68)	5 972	8 000	„	„	„	66 047	7 000
68 287 (71.88)	11 781	6 000	„	„	„	83 068	„
791 171 (92.91)	83 569	49 374	142 677	4 574	9 848	1 051 602	61 048
40 450 (99.14)	„	896	„	„	„	40 898	„
24 146 (80.49)	„	1 660	„	„	„	24 976	„
58 765 (89.72)	5 393	2 000	„	„	„	65 158	„
38 947 (64.91)	8 136	2 900	„	„	„	48 533	17 400
40 066 (105.44)	„	2 000	„	„	„	41 066	„
59 079 (50.93)	21 601	6 288	22 726	8 211	2 712	116 117	− 54
22 420 (70.06)	6 078	2 391	„	„	„	29 694	22 420
49 757 (90.47)	187	2 556	„	„	„	51 222	„
43 255 (133.90)	4 548	2 500	„	„	„	49 053	„
83 047 (83.05)	„	„	16 917	„	„	99 964	„
64 000 (93.27)	„	3 909	„	„	„	65 950	„
67 661 (90.80)	„	9 000	„	„	„	72 161	„
67 816 (80.70)	„	5 400	„	„	„	70 516	6 000
102 656 (91.09)	„	2 000	„	„	„	103 656	„

PP

Volg-nummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen.	Uitgestrektheid (bruto) van den eigen aanplant (in bouws) verwerkt in 1903.	Hoeveelheid riet (in pikols) verwerkt in 1903:	
					van eigen aanplant.	opgekocht van inlanders of op andere wijze niet van eigen aanplant verkregen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
150	Soerakarta.	Kamponglor.	Tjalamadoe	525	593 132	„
151	Sragen.	Karanganjar.	Tasikmadoe	620	807 718	„
			Totalen . . .	10 224	9 619 456	391 089
			Besoeki.			
152	Bondowoso.	Besoeki.	De Maas	600	550 331	„
153	id.	Mlandingan.	Boedoean	770	725 000	„
154	Panaroekan.	Panaroekan.	Wringinanom	796	844 555	„
155	id.	Sitoebondo.	Olean	795	813 991	„
156	id.	Pradjekan.	Pradjekan	608	690 885	„
157	id.	Sitoebondo.	Pandji	842	979 827	„
158	id.	id.	Tandjoengsari	603	692 848	„
159	id.	Soemberwaroe.	Asembagoes	*l*) 680	838 086	„
160	Bondowoso.	Bondowoso.	Tenggarang	862	913 424	„
161	Banjoewangi.	Banjoewangi.	Kabat	650	794 290	„
162	id.	Rogodjampi.	Rogodjampi	646	970 000	„
163	id.	Banjoewangi.	Soekowidi (Lateng)	594	665 764	„
			Totalen . . .	8 446	9 479 001	„
			Banjoemas.			
164	Banjoemas.	Soekaradja.	Kalibagor	1 059	1 346 470	„
165	id	Poerworedjo.	Klampok	1 076	1 177 691	„
166	Poerwokerto.	Poerwokerto.	Poerwokerto	1 062	1 273 548	„
167	Poerbolinggo.	Poerbolinggo.	Bodjong	952	1 285 624	„
			Totalen . . .	4 149	5 083 333	„
			Kedoe.			
168	Kedoe.	Premboen.	Remboen	1 003	1 073 075	„
			Madioen.			
169	Madioen.	Bagi.	Kanigoro	714	715 539	„
170	id.	id.	Redjoagoeng	605	601 582	„
171	id.	Oeteran.	Pagotan	803	776 246	90 886
172	Ngawi.	Sepreh.	Soedhono	750	65 400	„
173	Magetan.	Maospati.	Poerwodadi	1 168	1 090 143	„
174	id.	Goranggareng.	Redjosari	1 017	941 697	„
			Totalen . . .	5 057	4 190 607	90 886

l) Hieronder 156 bouws erfpachtsgronden.

Verkregen product aan suiker (in pikols):							Van de totale productie (zie de voorgaande kolom) was onderstaande hoeveelheid gefabriceerd voor de plaatselijke consumtie. *a*)
van eigen aanplant.			van riet, opgekocht van inlanders of op andere wijze niet van eigen aanplant verkregen.			in 't geheel. (In deze kolom is de hoofd- en de z. g. stroopsuiker ten volle, doch de zaksuiker slechts voor de helft gerekend.)	
1ste product (hoofd-suiker).	2de product (z. g. stroop-suiker).	Zaksuiker.	1ste product (hoofd-suiker).	2de product (z. g. stroop-suiker).	Zaksuiker.		
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
39 255 (74.80)	10 917	1 403	"	"	"	50 874	"
57 672 (93.02)	16 108	3 500	"	"	"	75 530	"
858 992 (84.02)	72 968	48 394	39 643	8 211	2 712	1 005 368	45 874
51 214 (85.35)	10 000	"	"	"	"	61 214	"
55 000 (71.42)	"	5 000	"	"	"	57 500	"
82 140 (103.19)	"	7 500	"	"	"	85 890	1 041
90 981 (114.21)	"	8 700	"	"	"	95 331	4 671
60 965 (100.27)	"	6 500	"	"	"	64 215	325
86 582 (102.82)	"	5 000	"	"	"	89 082	"
62 945 (104.38)	"	8 000	"	"	"	66 945	"
78 323 (115.18)	"	150	"	"	"	78 398	"
83 250 (96.57)	"	12 100	"	"	"	89 300	6 360
58 907 (90.62)	"	4 400	"	"	"	61 107	"
58 000 (89.78)	"	6 000	"	"	"	61 000	"
51 442 (86.60)	"	2 500	"	"	"	52 692	4 800
819 749 (97.05)	10 000	65 850	"	"	"	862 674	17 197
139 399 (131 63)	"	13 488	"	"	"	146 143	73
123 713 (114.97)	"	2 000	"	"	"	124 713	"
115 053 (108.33)	"	4 000	"	"	"	117 053	"
110 938 (116.53)	"	3 450	"	"	"	112 663	"
489 103 (117.88)	"	22 938	"	"	"	500 572	73
108 450 (108.12)	"	6 700	"	"	"	111 800	"
65 917 (92.32)	"	4 822	"	"	"	68 328	"
40 451 (66.86)	18 550	5 000	"	"	"	61 501	"
80 956 (100.81)	"	2 220	9 443	"	580	91 799	779
63 400 (84.53)	960	2 000	"	"	"	65 360	"
130 866 (112.04)	"	"	"	"	"	130 866	"
96 255 (94.64)	"	5 000	"	"	"	98 755	"
477 845 (94.49)	19 510	19 042	9 443	"	580	516 609	779

PP

Volg-nummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen.	Uitgestrektheid (bruto) van den eigen aanplant (in bouws) verwerkt in 1903.	Hoeveelheid riet (in pikols) verwerkt in 1903: van eigen aanplant.	opgekocht van inlanders of op andere wijze niet van eigen aanplant verkregen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
			Kediri.			
175	Kediri	Kediri.	Pesantren	883	1 144 577	12 930
176	id.	Modjoroto.	Mritjan	900	995 887	3 676
177	id.	Djambean.	Soemberdadi	375	379 125	347 025
178	id.	Papar.	Poerwoasri.	1 325	1 859 643	6 039
179	id.	id.	Bogohkidoel	1 099	1 543 028	6 359
180	id.	Soekoredjo.	Menang	1 002	1 280 989	"
181	id.	Papar.	Minggiran	1 184	1 549 601	50 161
182	id.	Paree.	Kentjong	m) 913	1 217 942	"
183	id.	id.	Kawarasan	n) 1 278	1 631 885	"
184	id.	Soekoredjo.	Badas	472	514 502	226 293
185	Ngrowo.	Kalangbret.	Modjopanggoeng	550	484 899	161 689
186	Berbek.	Ngandjoek.	Goejangan	925	950 843	"
187	id.	Waroedjajeng.	Baron	717	731 915	"
188	id.	id.	Koedjonmanis	o) 1 188	1 186 624	88 868
189	id.	Berbek.	Djati	1 125	1 179 992	5 688
190	id.	Kertosono.	Djoewono	405	434 266	"
191	Kediri.	Soekoredjo.	Tegowangi	1 457	2 044 171	190 238
			Totalen	15 798	19 129 889	1 098 966
			Algemeene totalen	141 639	143 913 904	3 894 517
				(183 ond.)	(183 ond.)	(42 ond.)

m) Hieronder 339 bouws erfpacht-gronden.

n) Alsvoren 105 bouws.

o) Alsvoren 145 bouws.

Verkregen product aan suiker (in pikols):							Van de totale productie (zie de voorgaande kolom) was onderstaande hoeveelheid gefabriceerd voor de plaatselijke consumtie. *a*)
van eigen aanplant.			van riet, opgekocht van inlanders of op andere wijze niet van eigen aanplant verkregen.			in 't geheel. (In deze kolom is de hoofd- en de z. g. stroopsuiker ten volle, doch de zaksuiker slechts voor de helft gerekend.)	
1ste product (hoofd-suiker).	2de product (z. g. stroop-suiker).	Zaksuiker.	1ste product (hoofd-suiker).	2de product (z. g. stroop-suiker).	Zaksuiker.		
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
97 071 (111.06)	„	5 442	1 105	„	58	100 926	55
18 849 (20.94)	69 057	750	300	50	„	88 631	1 959
28 850 (76.93)	„	250	27 850	„	„	56 825	3 257
168 685 (127.30)	„	„	544	„	„	169 229	„
136 115 (123.85)	„	400	592	„	„	136 907	„
107 878 (107.66)	„	„	„	„	„	107 878	„
148 392 (125.33)	„	400	4 462	„	400	153 254	520
92 520 (101.33)	„	„	„	„	„	92 520	„
148 954 (116.55)	„	„	„	„	„	148 954	„
45 230 (95.84)	„	5 500	19 874	„	2 500	69 104	155
50 798 (92.36)	7 935	1 912	„	„	„	59 689	„
90 839 (98.20)	„	3 500	„	„	„	92 589	202
49 557 (69.11)	„	4 500	11 346	„	700	63 503	„
109 169 (91.89)	„	4 000	7 608	„	700	119 127	„
115 150 (102.35)	„	5 000	570	„	„	118 220	„
36 400 (89.87)	„	1 792	„	„	„	37 296	„
181 326 (124.45)	„	„	15 861	„	„	197 187	„
1 625 783 (102.91)	76 992	33 446	90 112	50	4 358	1 811 839	6 148
13 634 451 (96.26) (183 ond.)	535 851 (52 ond.)	759 573 (162 ond.)	345 649 (39 ond.)	15 537 (10 ond.)	19 641 (23 ond.)	14 921 096 (183 ond.)	329 247 (68 ond.)

VERDEELING DER SUIKERONDERNEMINGEN.		Uitgestrektheid (bruto) van den eigen aanplant (in bouws) verwerkt in 1903.	Hoeveelheid riet (in pikols) verwerkt in 1903:	
			van eigen aanplant	opgekocht van inlanders of op andere wijze niet van eigen aanplant verkregen.
1.		2.	3.	4.
Ondernemingen uitsluitend berustende op overeenkomsten met de inlandsche bevolking		114 249 (134 ond.)	117 050 055 (134 ond.)	1 753 917 (30 ond.)
Ondernemingen niet of niet uitsluitend berustende op overeenkomsten als voren.	op erfpachtsperceelen	6 461 (7 ond.)	7 035 935 (7 ond.)	192 167 (2 ond.)
	„ particuliere landerijen	2 190 (11 ond.)	1 415 203 (11 ond.)	„
	„ huurlanden in de Vorstenlanden	17 594 (29 ond.)	17 011 861 (29 ond.)	1 948 433 (10 ond.)
	„ onverhuurde gronden in Soerakarta	1 145 (2 ond.)	1 400 850 (2 ond.)	„
Algemeene totalen		141 639 (183 ond.)	143 913 904 (183 ond.)	3 894 517 (42 ond.)

p) Per gewest opgegeven als volgt:

Cheribon	f 3 689 529	(13 ondernemingen).
Pekalongan	4 157 259	(13 van de 15 „).
Semarang	2 862 860	(11 „ „ 14 „).
Soerabaja	9 830 546	(38 „).
Pasoeroean	5 985 394	(27 „ „ 31 „).
Besoeki	f 2 556 498	(10 van de 13 ondernemingen).
Banjoemas	1 140 371	(4 „).
Kedoe	256 324	(1 „).
Madioen	1 105 411	(5 „ „ 6 „).
Kediri	4 671 935	(16 „ „ 17 „).
	f 36 256 127	(138 van de 152 ondernemingen).

N.B. Ten aanzien van de ondernemingen, gevestigd op particuliere landerijen en in de Vorstenlanden, zijn op dit punt geen opgaven ontvangen.

T U L A T I E,

Verkregen productie aan suiker (in pikols): van eigen aanplant. 1ste product (hoofdsuiker).	van eigen aanplant. 2de product (z.g. stroopsuiker).	van eigen aanplant. Zaksuiker.	van riet, opgekocht van inlanders of op andere wijze niet van eigen aanplant verkregen. 1ste product (hoofdsuiker).	van riet, opgekocht … 2de product (z.g. stroopsuiker).	van riet, opgekocht … Zaksuiker.	in 't geheel. (In deze kolom is de hoofd- en de z. g. stroopsuiker ten volle, doch de zaksuiker slechts voor de helft gerekend.)	Van de totale productie (zie de voorgaande kolom) was onderstaande hoeveelheid gefabriceerd voor de plaatselijke consumtie. a)	Totaal uitgaaf aan inlanders voor loonen en gedane leveringen in 1903.
5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
11 255 684 (98.51) (134 ond.)	350 791 (27 ond.)	638 499 (124 ond.)	148 634 (27 ond.)	443 (4 ond.)	6 238 (14 ond.)	12 077 920 (134 ond.)	206 971 (49 ond.)	f 34 176 792 (130 ond.)
612 100 (94.75) (7 ond.)	22 887 (1 ond.)	14 294 (5 ond.)	14 695 (2 ond.)	2 309 (1 ond.)	843 (2 ond.)	659 560 (7 ond.)	1 520 (1 ond.)	2 022 433 (6 ond.)
116 504 (53.20) (11 ond.)	5 636 (7 ond.)	9 012 (4 ond.)	"	"	"	126 646 (11 ond.)	13 834 (6 ond.)	56 902 (2 ond.)
1 553 236 (88.27) (29 ond.)	129 512 (15 ond.)	92 865 (27 ond.)	182 320 (10 ond.)	12 785 (5 ond.)	12 560 (7 ond.)	1 930 566 (29 ond.)	106 922 (12 ond.)	"
96 927 (84.56) (2 ond.)	27 025 (2 ond.)	4 903 (2 ond.)	"	"	"	126 404 (2 ond.)	"	"
13 634 451 (96.26) (183 ond.)	535 851 (52 ond.)	759 573 (162 ond.)	345 649 (39 ond.)	15 537 (10 ond.)	19 641 (23 ond.)	14 921 096 (183 ond.)	329 247 (68 ond.)	p) f 36 256 127 (138 ond.)

II. GEWESTELIJK OVERZICHT over 1903 van de op Java bestaande suikerrietaanplantingen ter verkrijging van plantriet (bibit).

GEWESTEN.	Op zichzelf staande bibit-ondernemingen.				Bibit-ondernemingen, welke te beschouwen zijn als onderdeelen van een of meer suikerondernemingen.		
	Aantal ondernemingen.	Eigen beplantingen.		Hoeveelheid plantriet (in pikols) verkregen door opkoop van de bevolking.	Aantal ondernemingen.	Eigen beplantingen.	
		Uitgestrektheid (in bouws).	Geoogste hoeveelheid plantriet (in pikols).			Uitgestrektheid (in bouws).	Geoogste hoeveelheid plantriet (in pikols).
Batavia	1	a) †	2 500	"	"	"	"
Preanger Regentschappen	34	b) 1 903	c) 316 642	d) 12 784	4	703	204 500
Cheribon	17	800	e) 182 493	"	12	1 521	401 304
Pekalongan	1	38	6 600	"	9	1 261	319 138
Semarang	1	135	38 780	"	8	2 159	574 523
Soerabaja	"	"	"	"	f) 1	72	33 902
Pasoeroean	23	g) 1 233	h) g) 376 764	i) 7 180	26	j) 1 234	k) 414 686
Besoeki	"	"	"	"	7	l) 386	l) 155 575
Banjoemas	"	"	"	"	m) 4	760	234 407
Kedoe	n) 2	"	"	"	5	317	o) 39 900
Kediri	10	p) 627	p) 208 680	q) 2 557	7	808	r) 272 216
Totalen	89	s) 4 736	t) 1 132 459	u) 22 521	83	v) 9 221	w) 2 650 151

a) Een † duidt aan dat de opgaaf ontbreekt.

b) Betreft 33 ondernemingen, aangezien één onderneming niets aanplantte.

c) Betreft slechts 28 ondernemingen, aangezien de oogst van 6 ondernemingen eerst in 1904 valt.

d) Betreft 10 ondernemingen.

e) Betreft 16 ondernemingen, daar 1 onderneming met 18 bouw aanplant haar product wegens slechte qualiteit niet kon verkoopen.

f) In de opgaven van vorige jaren zijn ten onrechte ook de bibitaanplantingen, door de in deze residentie werkende suikerondernemingen voor eigen behoefte aangelegd, mede opgenomen.

g) Betreft 19 ondernemingen, daar 3 ondernemingen in 1903 geen aanplantingen bezaten en 1 onderneming geen opgaaf verstrekte.

h) Hieronder 12 650 pikol van 4 ondernemingen van den aanplant 1902/1903.

i) Betreft 4 ondernemingen met eigen aanplant, die ook bibit van de bevolking opkochten.

j) Betreft 22 ondernemingen, daar 2 ondernemingen in 1903 geen aanplant in den grond brachten, van 1 onderneming geen opgaaf werd ontvangen ten aanzien van de uitgestrektheid harer aanplantingen, en 1 onderneming wel gronden huurde, doch ze niet bewerkte.

k) Betreft 24 ondernemingen, aangezien 2 ondernemingen geen aanplant in den grond brachten. Onder het hier vermelde cijfer is mede begrepen 300 pikol, door 1 onderneming, naast haar eigen aanplant, van de bevolking opgekocht.

l) Betreft 6 ondernemingen, daar van 1 onderneming geen opgaaf werd ontvangen.

m) Eén dezer ondernemingen werd voor gezamenlijke rekening van de suikerfabrieken Kalibagor en Poerwokerto geëxploiteerd.

n) Eén onderneming bewerkte de gehuurde gronden niet, terwijl de andere haar oogst eerst in 1904 zal kunnen binnenhalen.

o) Betreft 2 ondernemingen, aangezien de oogst van de 3 andere eerst in 1904 valt.

p) Betreft 9 ondernemingen, daar 1 onderneming alleen opkocht.

q) Betreft 2 ondernemingen.

r) Waaronder 3000 pikol door 1 onderneming van de bevolking opgekocht.

s) Betreft 80 ondernemingen.

t) Als voren 75.

u) Id. 16.

v) Id. 78.

w) Id. 77.

Bijlage QQ.

(Zie hoofdstuk O, afd. I, § 1, sub 4°., van het verslag.)

OVERZICHT

over 1903 van de productie, enz. der indigo- en tabaksondernemingen op Java, geheel of gedeeltelijk berustende op overeenkomsten met de inlandsche bevolking tot huur van gronden of tot opkoop van gewas.

QQ

I. INDIGO-ONDERNEMINGEN.[1])

Volg-nummer.	GEWESTEN.	DISTRICTEN EN AFDEELINGEN.	ONDERNEMINGEN.	Uitgestrektheid (in bouws) van den *bruto*-aanplant waarvan het product is bereid. Eigen beplantingen van den ondernemer op van de bevolking gehuurden grond.	Door de bevolking in overeenkomst of op eigen risico beplant (volgens taxatie).	Hoeveelheid product van de bevolking opgekocht (in K.G.).	Totale hoeveelheid verkregen product (in K.G.).	Gemiddelde productie per bouw (in K.G.).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1	Pekalongan	Kadjen (afd. Pekalongan).	Kadjen	279	„	„	11 550	41.39
2	Id.	Batang (afd. Batang).	Pandansari.	360	„	„	18 440	51 22
3	Id.	Soebah (id.)	Koetosari *a*)	450	„	„	17 600	39.11
								. . . . .
			Totalen. . . .	1 089	„	„	47 590	43.70
4	Semarang.	Troeko (afd. Kendal).	Radjoet *a*)	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .
5	Pasoeroean.	Gempol (afd. Bangil).	Soembersalak (Djembroeng).*b*)	„	90	„	14 000	155.55 *c*)
6	Kediri.	Modjoroto (afd. Kediri).	Plosokraton.	„	„	„	590 *d*)	„
7	Id.	Modjoroto en Kediri (afd. Kediri).	Semen-Baoedendo	434	„	„	15 500	35.71
8	Id.	Djambean (id.).	Selodono	525	„	„	4 988 *e*)	9.5
9	Id.	Paree (id.).	Djeroekwangi *f*)	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .
10	Id	Papar (id.).	Plosoparee	298 *g*)	„	„	15 365 *h*)	51.56
11	Id.	Id. (id.).	Basongan	315	„	„	7 875	25.—
12	Id.	Srengat (afd. Blitar).	Soemberredjo	225	„	„	9 756	43.40
13	Id.	Blitar (id.).	Garoem *f*)	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .
								. . . . .
			Totalen	1 797	„	„	54 074	29.76
		Algemeene totalen en gemiddelde productie. . .		2 886 (voor 8 ond.)	90 (voor 1 ond.)	„ „	115 664 (voor 9 ond.)	38.86 *i*) (voor 9 ond.)

1) Niet genoemd zijn die ondernemingen, welke het gewas uitsluitend verkregen door opkoop van de bevolking.

a) De aanplant van de onderneming Radjoet, tot eene uitgestrektheid van 200 bouws, geschiedde ten behoeve van de in de res. Pekalongan gelegen indigo-onderneming Koetosari.

b) In de fabriek dezer onderneming wordt ook de cassave, van die onderneming afkomstig, verwerkt.

c) Dit cijfer kan niet als zuiver worden aangemerkt, aangezien onder het verkregen product begrepen is eene hoeveelheid van 225 pikols op Javaansche wijze bereide, dus niet zuivere indigo.

d) De onderneming Plosokraton had in het verslagjaar geen aanplant, doch verwerkte slechts de overjarige aanplant 1902/1903. Daarna staakte zij hare werkzaamheden.

e) Deze opbrengst is verkregen van den 1sten snit.

f) Deze onderneming heeft gedurende het verslagjaar niet gewerkt.

g) Hieronder 38 bouws aanplant in de res. Soerabaja.

h) Hieronder 1585 K.G. afkomstig van de 38 bouws bedoeld bij noot *g*.

i) Vergelijk de noten *c* en *e*.

II. TABAKSONDERNEMINGEN.

Volg-nummer.	GEWESTEN.	DISTRICTEN EN AFDEELINGEN.	ONDERNEMINGEN.	Uitgestrektheid (in bouws) van den *bruto*-aanplant waarvan het product is bereid.		Hoeveelheid verkregen product (in K.G.).		
				Eigen beplantingen van den ondernemer op van de bevolking gehuurden grond.	Door de bevolking in overeenkomst of op eigen risico beplant (volgens taxatie).	Bladtabak.	Krosok.	Te zamen.
1.	2	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1	Preanger Regentschappen.	Soetji (afd. Limbangan).	Onderneming van T. F. Pietersz	„	*a*) †	„	90 700	90 700
2	Semarang.	Salatiga (afd. Salatiga).	Getasan	„	„	†	†	*b*) en *c*) 75 000
3	Pasoeroean.	Senggoeroeh (afd. Malang).	Bedali *d*).	. . . . . .	. . . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .
4	Id.	Id.	Karang Pandan *e*) . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .
5	Id.	Id.	Soember Poetjoeng. . .	„	„	„	31 000	*b*) 31 000
6	Id.	Id.	Djatikerto	†	†	†	†	†
7	Id.	Id.	Soember Poetjoeng *f*)(Lim Sam Hwaij).	„	„	„	19 600	*b*) 19 600
8	Id.	Id.	Soember Poetjoeng *f*)(Tjan Wie Thaij)	„	„	„	18 600	*b*) 18 600
9	Id.	Id.	Soember Poetjoeng *f*) (Koo Khaij Liang)	„	„	„	3 700	*b*) 3 700
10	Id.	Gading (afd. Kraksaän).	Gading.	„	300	„	75 000	75 000
11	Id.	Loemadjang (afd. Loemadjang).	Ketitan.	†	†	7 000	19 000	26 000
12	Id.	Id.	Kedoengwringin *g*) . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .
13	Id.	Id.	Kledjen *h*)	„	„	„	62 000	*b*) 62 000
14	Id.	Id.	Wonoredjo en Bedok . .	„	†	65 000	135 000	200 000
15	Id.	Id.	Labroek *i*)	„	†	„	100 000	100 000
16	Id.	Tempeh (afd. Loemadjang).	Boelakwinong of Tambo (bij Pasirian)	„	„	62 620	106 640	*b*) 169 260
17	Id.	Id.	Moedjoer.	„	„	60 600	30 000	*b*) 90 600
18	Id.	Id.	Kebontoeroes	„	„	62 500	50 000	*b*) 112 500
19	Id.	Id.	Djoho *j*) . . . . Tembalong . . . . . . Bades. . . . . Bagoe. . . . . Karanganom. . . . . . Soemberkadi.	9	†	438 408	146 593	585 001
20	Id.	Id.	Besoek *i*).	. . . . . .	. . . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .
21	Id.	Id.	Koelon.	„	„	85 000	9 500	*b*) 94 500
22	Id.	Id.	Tamboh	„	„	30 000	21 750	*b*) 51 750
23	Id.	Id.	Tempehtengah.	†	†	„	440 000	440 000
24	Id.	Id.	Kalipantjing	†	†	175 000	125 000	300 000
25	Id.	Id.	Preman.	„	„	100 000	40 000	*b*) 140 000
26	Id.	Id.	Selok	„	„	132 881	107 500	*b*) 240 381
27	Id.	Id.	Tempehlor	„	„	71 765	16 565	*b*) 88 330
28	Id.	Id.	Djarit (of Djeboeh) . . .	„	„	106 000	28 000	*b*) 134 000
29	Id.	Id	Lempeni I en II. . . .	„	„	150 000	80 000	*b*) 230 000
30	Id.	Id.	Pasirian	„	„	68 037	23 974	*b*) 92 011
31	Id.	Id.	Ngebroek (of Broock) . .	„	†	8 000	„	8 000
32	Id.	Id.	Boelak Wareng *k*) . . .	„	†	12 500	287 500	300 000
33	Id.	Id.	Tempeh *k*)	†	†	30 000	250 000	280 000
			Totalen. . .	9 (bij 1 ond.)	300 (bij 1 ond.)	1 665 311 (bij 18 ond.)	2 226 922 (bij 25 ond.)	3 892 233 (bij 26 ond.)

a) Waar een † is geplaatst, is het cijfer niet of niet afzonderlijk opgegeven.
b) De geheele oogst van deze onderneming is verkregen door opkoop van de bevolking.
c) De hoeveelheden bladtabak en krosok zijn niet afzonderlijk vermeld.
d) Het grootste deel van de schuren van deze onderneming is gedurende het verslagjaar verhuurd geweest aan de hieronder genoemde onderneming Djatikerto, met aanhouding van enkele schuren voor ontvangst van de alsnog door achterstallige debiteuren in te leveren tabak.
e) Deze onderneming kan als definitief gestaakt worden aangemerkt.
f) Van deze nieuwe ondernemingen, geheel onder Chineesch beheer, zijn in 1903 voor het eerst opgaven harer productie ontvangen.
g) Deze onderneming heeft in 1903 niet gewerkt.
h) De oude onderneming Kledjen is in 1903 verhuurd voor den opkoop van tabak.
i) De onderneming Labroek huurde gedurende het verslagjaar de schuren van de onderneming Besoek.
j) Deze ondernemingen zijn onder één beheer gebracht.
k) Deze onderneming heeft in 1903 voor het eerst gewerkt.

Volg-nummer.	GEWESTEN.	DISTRICTEN EN AFDEELINGEN.	ONDERNEMINGEN.	Uitgestrektheid (in bouws) van den *bruto*-aanplant waarvan het product is bereid.		Hoeveelheid verkregen product (in K.G.).		
				Eigen beplantingen van den ondernemer op van de bevolking gehuurden grond.	Door de bevolking in overeenkomst of op eigen risico beplant (volgens taxatie).	Bladtabak.	Krosok.	Te zamen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
34	Besoeki.	Tamanan (afd. Bondowoso).	Soembersari II (Maesan).	40	,,	5 000	375 000	380 000
35	Id.	Id.	Pengarang (Loetjoe). . .	,,	†	,,	250 000	250 000
36	Id.	Id.	Soekasari (ond. v. Meijers).	†	†	,,	101 500	101 500
37	Id.	Id.	Soembersari I.	320	†	55 000	195 000	250 000
38	Id.	Id.	Tamanan *k*).	30	†	,,	19 748	19 748
39	Id.	Bondowoso en Tamanan (afd. Bondowoso).	Boender	600	300	150 000	275 000	425 000
40	Id.	Id.	Nangkaän.	38	300	50 000	125 000	175 000
41	Id.	Bondowoso, Tamanan en Wonosari (afd. Bondowoso).	Karanganjar	300	,,	5 000	105 000	110 000
42	Id.	Id.	Sekarpoetih.	†	+	,,	498 100	498 100
43	Id.	Soekokerto (afd. Djember).	Soekasari (ond. v. Chr. J. Pieters)	187	†	,,	82 845	82 845
44	Id.	Id.	Soemberdanti	190	†	,,	60 000	60 000
45	Id.	Id.	Ledokombo.	134	200	10 000	117 000	127 000
46	Id.	Poeger (afd. Djember).	Toetoel	,,	,,	,,	,,	,,
47	Id.	Tanggoel (afd. Djember).	Manggisan (voorheen Kalitengah)	120	20	10 000	20 000	30 000
48	Id.	Id.	Gambirono	870	,,	75 000	225 000	300 000
49	Id.	Id.	Soemberbaroe *k*)	57	,,	37 500	12 500	50 000
50	Id.	Majang (afd. Djember).	Garohan.	130	5	13 946	74 759	88 705
51	Id.	Id.	Soemberdjati.	†	†	,,	101 500	101 500
52	Id.	Soekokerto en Majang (afd. Djember).	Soekokerto (Adjoeng) . .	1 200	,,	250 000	250 000	500 000
53	Id.	Djember, Rambipoedji, Majang, Tanggoel en Poeger (afd. Djember).	Oud-Djember	5 400	,,	1 260 000	1 665 000	2 925 000
54	Id.	Soekokerto (afd. Djember) en Tamanan (afd. Bondowoso).	Soekowono	2 500	,,	450 000	550 000	1 000 000
55	Id.	Soekokerto (afd. Djember), Tamanan en Wonosari (afd. Bondowoso).	Kalianjar.	90	†	,,	300 000	300 000
56	Id.	Soekokerto en Djember (afd Djember) en Tamanan (afd. Bondowoso).	Djelboeh	1 700	†	250 000	250 000	500 000
57	Id.	Djember, Majang, Poeger, Rambipoedji en Soekokerto (afd Djember) en Tamanan (afd. Bondowoso).	Amsterdam-Besoeki Tabakmaatschappij (voorheen Kotoh Goemelar) . . .	3 600	,,	700 000	1 475 000	2 175 000
58	Id.	Rambipoedji, Djember, Poeger, Tanggoel en Soekokerto (afd. Djember) en Tamanan (afd. Bondowoso).	N. V. Besoeki-Tabakmaatschappij (Soemberdjeroek).	1 500	†	250 000	900 000	1 150 000
			Totalen. . .	19 006 (bij 20 ond.)	825 (bij 5 ond.)	3 571 446 (bij 16 ond.)	8 027 952 (bij 24 ond.)	11 599 398 (bij 24 ond.)
59	Banjoemas.	Soekaradja (afd. Banjoemas).	Soekaradja	10	,,	†	†	*c*) 90 000
60	Id.	Poerbolinggo (afd. Poerbolinggo).	Poerbolinggo	182	200	57 000	146 500	203 500
61	Id.	Id.	Kondang gampang . . .	80	175	50 000	75 000	125 000
62	Id.	Poerwokerto (afd. Poerwokerto).	Poerwokerto.	300	,,	100 000	100 000	200 000
			Totalen. . .	572 (bij 4 ond.)	375 (bij 2 ond.)	207 000 (bij 3 ond.)	321 500 (bij 3 ond.)	618 500 (bij 4 ond.)
			Algemeene totalen. . . .	19 587 (bij 25 ond.)	1 500 (bij 8 ond.)	5 443 757 (bij 37 ond.)	10 667 074 (bij 53 ond.)	16 275 831 (bij 56 ond.)

Bijlage RR.

(Zie hoofdstuk O, afd. I, § 1, sub 5°., van het verslag.)

GEWESTELIJK OVERZICHT

betreffende de op ult. 1903 op Java aanwezige landbouwondernemingen, gevestigd op gronden door het Gouvernement in erfpacht[1]) afgestaan, benevens de daarvan in 1903 verkregen productie, voor zooveel betreft de voornaamste landbouwvoortbrengselen voor de wereldmarkt.

[1]) Met betrekking tot de erfpachtsondernemingen, vindt men nopens elk perceel in het bijzonder opgaven betreffende uitgestrektheid als anderszins in bijlage BB van deel I van den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1904.

RR

GEWESTEN.	A. Ondernemingen in exploitatie, nopens welke, hetzij aangaande de beplanting, hetzij aangaande de productie, over 1903 opgaven zijn ingekomen.				B. Ondernemingen, hetzij al dan niet in exploitatie, waaromtrent over 1903 geenerlei opgaven zijn ontvangen. a)			Verdeeling van de onder A bedoelde ondernemingen, naar gelang er één of meer van de onderstaande verbouwd, met opgaven, voor zooveel ingekomen, nopens de in 1903 verkregen productie. b)											
			Uitgestrektheid (in bouws)					Koffie.		Kina.		Thee.		Tabak.		Suikerriet.		Cacao.	
	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	in 't geheel.	beplant. d)	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws)	Aantal ondernemingen.	Productie (in pikols). e)	Aantal ondernemingen.	Productie (in K.G.).	Aantal ondernemingen.	Productie (in K.G.).	Aantal ondernemingen.	Productie (in K.G.).	Aantal ondernemingen.	Productie (in pikols suiker).	Aantal ondernemingen.	Productie (in K.G.).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.
Bantam . . .	23	54	14 855	738 (12)	4	6	1 199	8	715 (7)	″	″	″	″	1	17 (1)	″	″	″	″
Batavia . . .	11	18	3 123	1 025 (6)	2	3	314	5	187 (3)	3	886 (1)	2	85 000 (1)	″	″	″	″	″	″
Preanger Reg. .	222	603	112286	48 489 (169)	61	122	37 515	68	18 568 (67)	65	4 840 610 (56)	85	g) 8 844 324 (80)	1	″	″	″	9	28 364 (7)
Cheribon . . .	9	19	2 460	1 045 (8)	1	1	241	2	506 (1)	1	37 200 (1)	2	100 000 (1)	″	″	2	158 042 (2)	″	″
Pekalongan . .	27	77	13 999	7 227 (23)	″	″	″	12	3 802 (12)	4	126 907 (3)	2	71 000 (2)	″	″	″	″	4	36 306 (3)
Semarang . . .	62	164	28 283	18 698 (55)	2	2	356	37	23 270 (35)	4	236 571 (3)	3	87 000 (2)	″	″	″	″	26	454 219 (26)
Soerabaja . . .	11	33	5 281	2 527 (10)	7	13	2 895	8	6 562 (8)	″	″	″	″	″	″	2	i)	2	11 500 (1)
Pasoeroean . .	94	273	91 998	56 950 (91)	10	28	10 790	85	157 223 (84)	5	725 700 (2)	5	39 750 (3)	2	76 745 (2)	2	62 518 (1)	17	43 194 (5)
Besoeki . . .	85	530	78 512	23 367 (54)	47	177	84 664	50	70 676 (49)	″	″	1	″	3	3 300 000 (1)	1	78 398 (1)	8	115 920 (6)
Banjoemas . .	10	20	6 785	653 (3)	″	″	″	1	″	1	35 000 (1)	1	45 000 (1)	″	″	″	″	″	″
Kedoe	10	30	4 503	2 202 (9)	1	1	66	9	1 940 (8)	2	42 900 (2)	1	415 000 (1)	″	″	″	″	2	61 (1)
Madioen . . .	17	38	8 335	4 089 (14)	5	7	1 743	6	8 996 (5)	″	″	″	″	″	″	″	″	1	″
Kediri	140	351	92 392	48 815 (128)	18	38	13 060	100	122 334 (98)	4	6 420 (1)	3	1 000 (1)	3	25 687 (2)	7	360 601 (3)	14	59 555 (14)
Totalen . .	721	2210	462812	215825 (582)	158	398	152843	391	414 779 (377)	89	6 052 194 (70)	105	9 688 074 (92)	10	3 402 449 (6)	14	659 559 (7)	83	749 119 (63)
Over 1902 waren de cijfers. .	684	2066	457054	212 355 (543)	199	500	159892	383	k) 461 280 (377)	82	5 415 466 (62)	100	6 624 754 (79)	9	2 895 346 (8)	14	624 477 (7)	79	388 677 (47)

a) Waar in dezelfde streek perceelen staan ten name van denzelfden ondernemer, zijn deze in den regel als één onderneming gerekend. Dit geldt in de meeste gevallen perceelen, die nog niet in ontginning zijn.

b) Daar niet van al de onder A bedoelde ondernemingen ook de productie is opgegeven en bij sommige ook niet geoogst is, is het aantal ondernemingen, waartoe de opgegeven productie betrekking heeft, tusschen ( ) vermeld.

c) Het aantal der ondernemingen, welke uitsluitend dienstbaar werden gemaakt aan de teelt van gewassen voor de inlandsche markt, is betrekkelijk zeer gering. Overigens werden ook, in kleine hoeveelheden, een of meer inlandsche gewassen geteeld op enkele voor de Europeesche markt produceerende ondernemingen.

d) De beplante uitgestrektheid voor elke cultuur afzonderlijk is niet volledig op te geven, aangezien vanwege een zeer groot aantal ondernemingen daaromtrent geen voldoende gegevens zijn verstrekt. Tot hoeveel ondernemingen het voor elk gewest opgegeven totaal der beplantingen betrekking heeft, is tusschen ( ) vermeld.

e) Niet steeds is in de voorhanden gegevens aangeduid of de opgaaf alleen op Java-koffie doelt, terwijl ook somtijds Java- en Liberia-koffie in één cijfer zijn genoemd. Waar de geoogste Liberia-koffie afzonderlijk is opgegeven, komt men tot een totaal van 50 312 pikol bereide koffie voor 181 ondernemingen, namelijk Bantam 626 (6 ondernemingen), Batavia 24 (1), Preanger Regentschappen 9758 (33), Pekalongan 2996 (9), Semarang 15 643 (25), Soerabaja 1492 (6), Pasoeroean 10 518 (35), Besoeki 2959 (17), Kedoe 1267 (7), Madioen 72 (3) en Kediri 4957 (39).

f) Wat de in deze kolom bedoelde gewassen betreft, is geproduceerd bij het tusschen ( ) vermeld aantal ondernemingen in de residentiën Bantam, Preanger Regentschappen, Pekalongan, Semarang, Pasoeroean, Kedoe, Madioen en Kediri: 18 287 pikol peper (60), 246 pikol cubebe (5), 962 pikol muskaatnoten en foelie (15), 50 pikol kruidnagelen (2), 46 315 K.G. coca (3), 6675 pikol kapok (23), 1 162 700 kapokvruchten (4), 235 pikol kapokpitten (2), 435 K.G. caoutchouc (3), 500 K.G. castilloa (1), 100 K.G. annatto (1), 83 pikol djarakpitten (3), 238 500 pikol cassave-meel (2), 20 914 K.G. agave-vezel (2), 20 pikol kola (1), 91 pikol akarwangi (1), 10 pikol kaneel (1) en 35 K.G. vanille (1).

…ande …ie. 6)	gewassen zijn		Verdeeling van de onder A en B bedoelde ondernemingen, naar gelang zij in handen waren van:													Algemeene totalen.			Door de ondernemers aan inlanders wegens loonen en gedane leveringen betaalde sommen, voor zooveel daaromtrent opgaven zijn ontvangen.
	Andere gewassen (buiten die voor de inlandsche markt). c)		naamlooze vennootschappen.			Europeanen.			Chineezen.			inlanders.							
…ie …).	Aantal ondernemingen.	Productie.	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).		
	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.	38.	
	2	f)	2	6	2 622	18	45	12 586	7	9	846	"	"	"	27	60	16 054	f 31 182	
	"	"	6	13	1 819	4	5	651	3	3	967	"	"	"	13	21	3 437	27 844	
(7)	20	f)	129	396	80 743	h) 132	284	62 361	22	45	6 697	"	"	"	283	725	149 801	3 934 573	
	"	"	2	9	1 284	5	8	962	3	3	455	"	"	"	10	20	2 701	672 726	
(3)	3	f)	11	54	8 272	9	10	2 747	7	13	2 980	"	"	"	27	77	13 999	285 719	
(26)	31	f)	31	102	16 815	28	55	10 253	3	5	1 278	2	4	293	64	166	28 639	841 882	
(1)	"	"	10	31	5 069	7	14	3 014	"	"	"	1	1	93	18	46	8 176	118 170	
(5)	19	f)	82	240	83 148	20	55	18 220	2	6	1 420	"	"	"	104	301	102 788	3 223 412	
(6)	"	"	75	500	80 316	56	206	82 832	1	1	28	"	"	"	132	707	163 176	1 122 287	
	"	"	1	1	503	9	19	6 282	"	"	"	"	"	"	10	20	6 785	61 315	
(1)	3	f)	3	15	1 677	7	11	2 235	1	5	657	"	"	"	11	31	4 569	173 374	
	1	f)	4	20	5 279	16	19	3 783	2	6	1 016	"	"	"	22	45	10 078	41 417	
(14)	21	f)	78	207	57 015	71	155	43 877	8	26	4 398	1	1	162	158	389	105 452	3 283 969	
(63)	100	f)	434	1594	344 562	382	886	249 803	59	122	20 742	4	6	548	879	j) 2 608	j) 615 655	f 13 817 870	
(47)	89	l)	429	1552	344 195	387	895	249 615	63	115	22 523	4	4	613	883	2 566	616 946	15 084 201	

g) Hieronder voor 29 ondernemingen 739 592 K.G. thee, verkregen door opkoop van de bevolking van nat of droog blad.

h) Hieronder één onderneming (Tjoeroegtaneuh, groot 550 bouws), welke gedeeltelijk aan een inlander toebehoort.

i) Hier zijn bedoeld de ondernemingen Sarikerto en Pengadjaran. Het riet van eerstgenoemde onderneming is vermalen op de niet tot de erfpachts-ondernemingen te rekenen fabriek Ketanen (vgl. bijl. PP), terwijl Pengadjaran plantmateriaal (bibit) produceerde ten verkoop aan andere ondernemingen.

j) Hier zijn 4 perceelen en 181 bouws meer vermeld, dan in bijlage L. Dit verschil is hierdoor ontstaan, dat bij de opmaking van genoemde bijlage een door het Gouvernement in 1903 terugontvangen perceel in Besoeki van 491 bouws abusievelijk gerekend werd 419 bouws groot te zijn, terwijl een perceel in de residentie Kediri van 75 bouws, waarop het erfpachtsrecht op ult. 1901 eindigde en een gedeelte van een perceel in de residentie Pasoeroean, groot 38 bouws, hetwelk mede in 1903 door het Gouvernement werd terugontvangen, ten onrechte zijn medegeteld. Voorts werd sedert bericht ontvangen van de inschrijving in de openbare registers, in 1900 van 1 perceel in Semarang, groot 321 bouws, in 1902 van 3 perceelen in Semarang, te zamen groot 32 bouws, en in 1903 van 1 perceel, groot 13 bouws, mede in Pasoeroean.

k) Hieronder, voor zooveel dit in de ontvangen opgaven was uiteengehouden, 55 850 pikol Liberia-koffie bij 179 ondernemingen.

l) Bij de hierbedoelde ondernemingen werden in 1902 de volgende voortbrengselen verkregen (het cijfer tusschen ( ) geplaatst, wijst het aantal ondernemingen aan, waartoe de opgegeven productie betrekking heeft): 9853 pikol peper (59), 142 pikol cubebe (4), 861 pikol muskaatnoten en foelie (16), 14 pikol kruidnagelen (1), 97 500 K.G. coca (2), 5209 pikol kapok (22), 1 202 100 kapokvruchten (4), 6½ pikol caoutchouc (1), 100 K.G. annatto (1), 293 pikol djarakpitten (4), 57 000 pikol cassave-meel (1), 1420 K.G. agave-vezel (1), 8 pikol kola (1), 48 pikol akarwangi (1) en 10 K.G. aeterische olie (1).

Bijlage SS.

(Zie hoofdstuk O, afd. I, § 1, sub 6°. en 7°., van het verslag.)

OPGAVEN

BETREFFENDE DE

PARTICULIERE LANDERIJEN OP JAVA

EN DE

HUURLANDEN IN SOERAKARTA EN DJOKJAKARTA

over

1902 en 1903.

SS

I. OPGAVEN BETREFFENDE DE PARTICULIERE LANDERIJEN OP JAVA.

A. Algemeen overzicht, afgesloten op ult. 1903.

GEWESTEN.	Verdeeling der landerijen naar gelang als eigenaar bekend stonden:											
	Naamlooze vennootschappen.			Europeanen.			Chineezen.			Andere vreemde oosterlingen of inlanders.		
	Aantal lande-rijen.	Uitgestrektheid in bouws en — tusschen () — aantal opgezetenen.	Geschatte waarde der landerijen voor den aanslag in de verponding.	Aantal lande-rijen.	Uitgestrektheid in bouws en — tusschen () — aantal opgezetenen.	Geschatte waarde der landerijen voor den aanslag in de verponding.	Aantal lande-rijen.	Uitgestrektheid in bouws en — tusschen () — aantal opgezetenen.	Geschatte waarde der landerijen voor den aanslag in de verponding.	Aantal lande-rijen.	Uitgestrektheid in bouws en — tusschen () — aantal opgezetenen.	Geschatte waarde der landerijen voor den aanslag in de verponding
Bantam	1	26 785 (38 290)	f 400 000	1	16 010 (29 534)	f 500 000	"	"	"	"	"	"
Batavia	92	794 527 (871 366)	22 515 267	84	199 724 (312 304)	8 830 798	113	188 246 (318 201)	f 8 507 706	117	17 065 (73 192)	f 1 944 308
Cheribon	1	182 240 (66 932)	1 632 750	1	75 000 (76 940)	1 316 000	"	"	"	"	"	"
Pekalongan	1	3 749 (†)	a) †	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Semarang	8	†	†	6	†	†	18	†	†	2	211 (1 830)	111 658
Soerabaja	1	115 (4 095)	174 819	7	434 (4 009)	246 784	34	5 818 (40 137)	2 736 670	4	437 (5 751)	160 834
Pasoeroean	"	"	"	1	850 (3 126)	374 060	"	"	"	"	"	"
Totalen	104	† (†)	†	100	† (†)	†	165	† (†)	†	123	17 713 (80 773)	f 2 216 800

(Vervolg.)

GEWESTEN.	Samentrekking der voorafgaande opgaven.				Gegevens (naar schatting) betreffende de padi-beplantingen op de particuliere landerijen over 1902 en 1903.			
	Aantal lande-rijen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal opgezetenen op ult. 1903.	Geschatte waarde voor den aanslag in de verponding.	Uitgestrektheid der padibeplantingen (in bouws).		Naar schatting verkregen padiproductie (in pikols).	
					1902.	1903.	1902.	1903
Bantam	2	42 795	67 824	f 900 000	15 006	10 230	43 919	b) 15 100
Batavia	406	1 199 562	1 575 063	41 798 079	269 334	235 176	5 867 066	c) 4256 862
Cheribon	2	257 240	143 892	2 948 750	55 784	45 027	420 967	d) 605 575
Pekalongan	1	3 749	†	†	735	505	7 383	7 000
Semarang	34	†	†	†	†	14 753	†	32 321
Soerabaja	46	6 804	53 992	3 319 107	†	†	†	†
Pasoeroean	1	850	3 126	374 060	451	445	2 330	†
Totalen	492	†	†	†	†	†	†	†

a) Het teeken † duidt aan dat gegevens ter invulling ontbreken.
b) Opgave in rijst.
c) Hieronder 107 991 pikol aan de landheeren in de afdeeling Krawang als tjoeké opgebracht.
d) Deze opgave heeft betrekking op het gewicht van natte padi.

B. Overzicht betreffende de productie der particuliere landerijen aan andere voortbrengselen dan padi, voor zooveel daaromtrent gegevens inkwamen.

NAMEN DER LANDERIJEN.	1902.	1903.
SUIKER (pikols). a)		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Tjikokol	340	430
Paroengkoeda	1 420	1 800
Kedaoeng-Oost	315	„
Slapandjang-Oost	627	400
Amstelveen of Tanah Tinggi	†	„
Bodjong Rengit	880	1 000
Teloeknaga	1 100	800
Slapandjang-West	2 186	2 018
Kampong Melajoe en *Dadap*	1 568	950
	8 436	7 398
PEKALONGAN.		
Ketanggoengan-West	55 187	53 666
SEMARANG.		
Maritjan	†	170
SOERABAJA.		
Koepang I (Dermo)	†	†
„ II (Pakis)	†	†
„ III (Ketampon tengah)	†	†
Ketintang en Dadoengan	11 595	5 750
Ngagel (*Djagir*)	12 405	12 016
	24 000	17 766
PASOEROEAN.		
Kedawoeng op het landgoed	19 619	20 486
Kedawoeng buiten het landgoed	24 551	27 330
	44 170	47 816
Totalen voor 5 gewesten	131 793	126 816
KOFFIE (pikols).		
BANTAM.		
Tjikandi Oedik	1 000	1 000
Tjikandi Ilir	260	310
	1 260	1 310
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Grendeng	26	24

NAMEN DER LANDERIJEN.	1902.	1903.
Krawatji Tjibodas	23	23
Pangkalan	15	10
Serpong	5	„
Tigaraksa	45	35
Tjikoeja	132	90
Soeradita	20	20
Tjihoen	„	2
Lengkong Tjisaäh	„	24
Afd. Krawang.		
Pamanoekan- en Tjiasem-landen	10 976	11 462
Afd. Buitenzorg.		
Bolang	700	400
Depok	10	7
Djasinga	2 600	2 500
Dramaga	2 800	2 700
Goenoeng Sindoer	250	265
Djanlapa	200	100
Djanlapa Tjikopomajak	50	†
Kampong Baroe (Kedoenghalang)	1 000	950
Kedoeng Badak (Semplak)	2	2
Klapanoenggal	22	25
Koeripan	500	400
Pondok Tjina	3	„
Roempin	825	1 000
Sadeng Djamboe	190	100
Tapas	110	102
Temenggoengan en Tjikoleang	1 300	1 000
Trogong	140	178
Soekaradja, Tanahbaroe, Tjiloear	1 200	1 100
Tjampea, Tjiboenboelan en Sadeng-Oost	213	125
Tjiawi en Tjidjeroek (Pondok Gedeh)	2 564	2 180
Tjibinong-Oost	†	1
Tjibodas	151	112
Tjikadoe	145	130
Tjikopo	300	580
Tjikopomajak	292	260
Tjilangka	9	8
Tjileboet	350	350
Tjimangis	75	60
Tjinere	20	13
Nanggoeng	150	250

a) De meeste particuliere landen, waar suiker bereid wordt, leveren suiker voor de binnenlandsche consumtie. Alleen op de landerijen, waarvan de namen cursief zijn gedrukt, wordt suiker voor de wereldmarkt bereid. Onder de voor die fabrieken opgegeven cijfers is de zaksuiker voor de helft berekend.

NAMEN DER LANDERIJEN.	1902.	1903.
Tjibaroesa	2	5
Tjilengsi	13	15
Tjiomas	635	463
Tjiremingkis	410	475
Tjipemedang	†	†
Tjipoetat	43	30
Tjiseroea-Noord	140	642
Tjiseroea-Zuid	65	465
Tjitajam	10	12
Tjitrap, Tjitradas en Babakanmadang	†	1 600
Tjipeundeij	5	4
Semplak	1 570	†
Bodjong Gedé	”	17
Afd. Meester-Cornelis.		
Klender (Pondok Bamboe I en II)	2	3
Gandaria-Zuid en Tjipeté	200	30
Gedong Gedeh	†	†
Pondok Petoeng	”	”
Soedimara, Djombang, Tjiledoek	10	”
Tandjoeng-West (Djagakarsa)	30	35
Tandjoeng-Oost	5	40
Tjakoeng	25	43
Tjiboeboer en Pembilangan	5	†
Simplicitas, Lebak Boeloes, Trogong en Gabroek	40	14
Grogol	4	3
Pengoemben, Keroetajam en Soekaboemi	2	4
Ragoenan	80	76
Gandaria-Noord	6	2
Kalibata Grobokan	†	2
Kranggan	5	16
	30 720	30 584
PEKALONGAN.		
Ketanggoengan-West	10	”
SEMARANG.		
Krapjak en Kalipoentjoer	†	”
Panggoeng	7	6
Soesoeban	125	125
	132	131
Totalen voor 4 gewesten	32 122	32 025

NAMEN DER LANDERIJEN.	1902.	1903.
THEE (K.G.).		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Semplak (Kedoeng Badak)	62 500	†
Goenoeng Sindoer	1 250	5 250
Roempin	925	1 760
Tjikoleang, Temenggoengan	500	1 000
Kedoenghalang (Kampong Baroe)	50 000	60 000
Sawangan	1 875	1 250
Tjiseroea-Noord	20 000	20 000
Tjiawi, Tjidjeroek (Pondok Gedeh)	111 283	158 428
Dramaga	26 450	24 100
Tjiomas	275 000	325 000
Bolang	150 000	150 000
Djanlapa	3 750	3 125
Djasinga (Tjikopomajak)	7 500	15 000
Nanggoeng	100 000	150 000
Tjikadoe	8 750	12 500
Tjikopomajak	21 875	18 750
Tjiloewar, Soekaradja	50 000	70 000
Afd. Krawang.		
Pamanoekan- en Tjiasem-landen	7 010	21 090
Totalen voor 1 gewest	898 668	1 037 253
CACAO (K.G.).		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Tjiloewar	372	344
Kedoengbadak	1 984	1 625
Tjimanggis	186	125
	2 542	2 094
PEKALONGAN.		
Ketanggoengan-West	3 162	3 750
SEMARANG.		
Panggoeng	248	250
Totalen voor 3 gewesten	5 952	6 094
TABAK (pikols).		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Batoetjepper	1/4	”
Afd. Krawang.		
Tegalwaroe-landen	68	88

NAMEN DER LANDERIJEN.	1902.	1903.
Afd. Meester-Cornelis.		
Medang Asem en Koemedjing } Kebajoran }	„	23
Gedong Gedé	„	27
Totalen voor 1 gewest.	68 1/4	138
KINABAST (K.G.).		
BATAVIA.		
Afd. Krawang.		
Pamanoekan- en Tjiasem-landen	164 405	165 338
Afd. Buitenzorg.		
Tjiawi en Tjidjeroek (Pondok Gedeh)	79 545	100 000
Tjiterep, Tjitjadas en Babakanmadang	†	15 700
Soekaradja	4 131	„
Totalen voor 1 gewest.	248 081	281 038
MUSKAATNOTEN.		
BATAVIA.		
Afd. Meester-Cornelis.		
Djati	†	†
Djepong en Laanhof	†	†
Pondok Petoeng	†	†
Petamboeran	†	†
Tanah Koesir	†	†
Tjipinang	†	†
Afd. Buitenzorg.		
Kedoengbadak	186	125
Afd. Krawang.		
Pamanoekan- en Tjiasem-landen	291	297
	477	422
SEMARANG.		
Panggoeng	1 693	1 875
Totalen voor 2 gewesten.	2 170	2 297
FOELIE (K.G.).		
BATAVIA.		
Afd. Krawang.		
Pamanoekan- en Tjiasem-landen	0,06	10,5
SEMARANG.		
Panggoeng	272	314
Totalen voor 2 gewesten.	272,06	324,5

NAMEN DER LANDERIJEN.	1902.	1903.
KRUIDNAGELEN (K.G.).		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Tjikoja	538	455
Afd. Buitenzorg.		
Tjiomas	3 100	„
Totalen voor 1 gewest.	3 638	455
PEPER (K.G.).		
BATAVIA.		
Afd. Krawang.		
Pamanoekan- en Tjiasem-landen	28 480	33 169
Afd. Buitenzorg.		
Tjiawi en Tjidjeroek (Pondok Gedeh)	5 146	4 375
Tjimanggis	310	„
Koeripan	1 240	1 375
Totalen voor 1 gewest.	35 176	38 919
INDIGO (pikols).		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Babakan-Zuid	20	„
Batoetjèpèr	240	60
Blaradja	†	†
Gandoe	†	†
Karang Seranglaut of Rawa Kidang	20	35
Gronding	150	250
Kramat en Pakoeadji	72	75
Lengkong-Oost	55	125
Onom, Karet en Ketas	115	150
Slapandjang-West	†	†
Kadoeng-West	520	290
Pakoelonan	240	220
Pasarbaroe	108	90
Pondok Djagoeng	30	35
Priang	23	20
Sepattan	†	†
Tjihoeni	60	60
Tjileles	†	†
Tjikokol	240	375
Babakan-Noord	†	†
Pakadjangan	450	310
Panoenggoenan	†	†
Totalen voor 1 gewest.	2 343	2 095

SS

NAMEN DER LANDERIJEN.	1902.	1903.
VOGELNESTJES (K.G.).		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Klapa Noenggal	2 046	2 032
Afd. Krawang.		
Tegalwaroe-landen	12	†
Totalen voor 1 gewest. . .	2 058	2 032

Bovendien is in 1903 gewonnen:

BATAVIA.

Afd. Krawang.

Pamanoekan- en Tjiasem-landen . . . . 65.47 pikol caoutchouc.
7.34 „ cubebe.

NAMEN DER LANDERIJEN.	1902.	1903.
Afd. Buitenzorg.		
Tjikopo	375 K.G. vanille.	
Tjipoetat	200 pikol kapok.	
BANTAM.		
Tjikandi Oedik	7 pikol caoutchouc.	
Totalen voor 2 gewesten . . .	72.47 pikol caoutchouc. 7.34 „ cubebe. 200 „ kapok. 375 K.G. vanille.	

II. OVERZICHT BETREFFENDE DE HOEVEELHEDEN DER VOORNAAMSTE VOOR UITVOER BESTEMDE PRODUCTEN, IN 1902 EN 1903 VERKREGEN VAN DE HUURLANDEN IN SOERAKARTA EN DJOKJAKARTA.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.).[1]		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols).[2]		CACAO (K.G.).[1]		ANDERE PRODUCTEN.	
	1902.	1903.	1902.	1903	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.
RESIDENTIE SOERAKARTA.												
AFDEELING SOERAKARTA.												
Regentschap Soerakarta.												
1. Baki Pandejan . . .	„	„	7 500	3 000	40 000	„	„	„	„	„	„	„
2. Baron (of Kedawoeng).	„	„	5 025	9 500	„	„	„	„	„	„	„	„
3. Djetis Karangpoeng.	„	„	„	„	„	„	3	„	„	„	6 pikol kapok.	11 pikol kapok.
4. Gawok	„	„	4 945	5 147	108 449	151 632	„	„	„	„	„	„
5. Glonggong.	„	„	500	62 500	„	„	12	3	„	„	5 pikol kapok en 12 pikol peper	6 pikol kapok en 50 pikol peper.
6. Kartasoera (of Gembongan)	[3]) 44 500 (410)	40 000 (410)	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
7. Klodran.	[4]) (105)	[4]) (105)	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
8. Manang.	„	„	3 943	4 299	182 484	199 952	„	„	„	„	„	„
9. Manoekan	„	„	„	„	150	450	„	„	„	„	„	„
10. Manggenardjo (of Ketitang Bendo) . . .	„	„	1 694	„	„	„	5	6	186	250	„	„
11. Temoeloes	„	„	4 611	7 524	117 295	174 560	„	„	„	„	„	„
12. Triagan.	22 113 (275)	24 105 (275)	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
AFDEELING WONOGIRI.												
Onderregentschap Soekoardjo.												
13. Atasadji	„	„	94	862	„	„	71	„	„	„	„	„
14. Djombor	„	„	8 562	13 247	„	„	„	„	„	„	„	„

[1]) In K. V. 1903 stond abusievelijk „pikols".

[2]) In K. V. 1903 stond abusievelijk „K.G.".

[3]) De getallen tusschen ( ) naast het productiecijfer geven de uitgestrektheid der suikeraanplantingen in bouws aan.

[4]) Het riet werd vermalen op de door het hoofd van het Mangkoe Negarasche Huis voor eigen rekening geëxploiteerde suikerfabriek Tjolomadoe.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO K.G.). 1)		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols). 2)		CACAO (K.G.). 1)		ANDERE PRODUCTEN.	
	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.
15. Kategoean Djetis . .	"	"	1 030	2 120	"	"	6	"	"	"	"	12 pikol kapok.
16. Kradjan Djatimalang.	"	"	450	664	"	"	"	"	"	"	"	"
17. Kradjegan.	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
18. Madjasto	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	45 pikol peper.	30 pikol Abelmoschus en 130 pikol cassave.
19. Manggis	"	"	2 050	2 432	"	"	105	22	806	937	28 pikol peper.	60 pikol peper en 20 pikol kapok.
20. Mento Toelakan . .	"	"	10	"	22 500	"	15	6	"	"	33 pikol peper.	80 pikol kapok en 3 pikol peper.
21. Paniron.	"	"	1 400	1 200	"	"	6	"	"	"	"	"
22. Waroedalem	"	"	1 750	1 895	"	"	"	"	"	"	"	"
AFDEELING KLATEN.												
Regentschap Klaten.												
23. Bodeh	"	"	"	"	"	"	500	215	9 300	31 437	"	"
24. Brengosan.	"	"	5)	5)	"	"	"	"	"	"	"	"
25. Demangan.	"	"	"	"	225 000	182 000	61	"	"	"	"	"
26. Djiwo	"	"	6 047	5 530	159 680	200 121	"	"	"	"	"	"
27. Djonggrangan . . .	"	"	17 500	17 500	26 650	27 000	"	"	"	"	"	"
28. Djongkare.	52 878 (530)	50 083 (600)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
29. Djoewiring	"	"	"	"	300 000	275 000	"	"	"	"	"	"
30. Dlanggoe	78 001 (674)	65 500 (655)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
31. Gajamprit.	"	"	"	"	412 500	425 000	"	"	"	"	"	"
32. Gantiwarna en Widoroardjo	"	"	8 500	14 000	23 500	131 500	"	"	"	"	"	"
33. Gedaren of Kradjanredjo	42 834 (362)	40 066 (380)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
34. Gemampir.	"	"	"	"	146 000	137 625	2 000	1 379	"	14 625	"	52 pikol cubebe en 186 pikol kapok.
35. Genengsari (of Kepitoe).	"	"	"	"	125 000	150 000	1 300	800	930	"	"	30 pikol peper.
36. Goemoel Djogonalan.	"	"	11 500	11 500	200 000	208 000	"	"	"	"	"	"
37. Gondangsari	"	"	"	"	225	123	"	"	"	"	"	1214 pikol padi.
38. Gondang Winangoen en Djeus.	117 080 (1113)	117 000 (748)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
39. Groedo Djomboran. .	"	"	"	"	131 000	77 500	"	"	"	"	"	"
40. Karangdowo	6) (100)	6) (100)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
41. Kebonaroem	"	"	"	"	341 000	375 000	25	"	6 200	3 125	200 pikol kapok.	200 pikol kapok.
42. Kemoedo	"	"	6 500	4 926	112 500	176 550	10	5	"	"	"	"
43. Ketandan	"	"	21 130	25 598	242 736	301 444	"	"	"	"	"	"
44. Logedee	"	"	"	"	"	"	393	238	"	"	"	"
45. Ngoepit	"	"	6 606	4 577	330 991	350 682	207	27	54 126	36 625	$5^{1}/_{4}$ pikol kapok.	807 pikol kapok, $8^{1}/_{2}$ K.G. foelie en 5 pikol peper.
46. Ngranjoe	"	"	1 659	4 000	"	"	"	"	"	"	"	"
47. Pandan.	"	"	18 770	20 500	71 000	77 500	7	"	"	"	"	"
48. Pangkalan.	"	"	3 500	2 500	60 000	55 750	"	"	"	"	"	"
49. Plagan	"	"	3 435	3 150	130 500	116 500	"	"	"	"	"	"
50. Polan	"	"	"	"	59 500	50 000	"	"	"	"	"	"
51. Ponggok	31 259 (320)	30 000 (225)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"

5) De indigobladeren zijn op het veld verkocht.

6) Het riet is verkocht aan de onderneming Tjepper (n°. 56).

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.).[1]		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols).		CACAO (K.G.).[1]		ANDERE PRODUCTEN.	
	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.
52. Prambonan	51 149 (560)	52 500 (510)	„	403	„	„	200	70	„	1 000	„	„
53. Satrian en Selop. . .	„	„	5 000	5 950	7 000	43 864	400	183	31 000	59 562	„	77 pikol peper, 27 pikol kapok, 3½ pikol nootmuskaat en 94 K.G. foelie.
54. Simping [7].	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
55. Tjandisewoe	41 713 (318)	50 302 (323)	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
56. Tjepper.	124 500 (835)	98 000 (903)	2 500	4 053	„	„	„	„	„	„	„	„
57. Tjokro Toeloeng. . .	68 642 (688)	64 500 (683)	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
58. Tjroetjoek.	„	„	16 000	19 300	439 313	558 500	„	„	„	„	„	„
59. Wedibirit	„	„	„	„	608 089	600 000	„	„	„	„	„	„
60. Wonosari	67 302 (742)	71 660 (744)	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
AFDEELING BOJOLALI.												
Regentschap Bojolali.												
61. Ampel	„	„	„	„	34 000	„	772	592	„	4 375	3500 K.G. kinabast.	15 pikol peper, 40 pikol kapok, 10 pikol cubebe, 2000 K.G. thee, 75 K.G. vanille en 125 K.G. muskaatnoten.
62. Bangak Penging . .	68 000 (800)	70 516 (745)	„	„	„	„	„	72	„	„	„	„
63. Baros Tampir . . .	„	„	„	„	„	„	3 200	1 957	„	1 562	19 pikol peper, 6 pikol cubebe, 7 pikol nootmuskaat, 80 pikol kapok en 2332 K.G. kinabast	106 pikol peper, 184 pikol kapok, 9 pikol cubebe en 1712 K.G. kinabast.
64. Bradjan.	„	„	7 200	7 508	„	„	350	57	15 500	40 937	40 pikol peper en 20 pikol kapok.	40 pikol peper en 20 pikol kapok.
65. Drono [8]	(135)	„	„	„	„	„	231	72	„	„	„	„
66. Gawar	„	„	„	„	„	„	105	225	„	„	„	24 pikol peper, 8 pikol kapok, 13 pikol cubebe en 3 pikol nootmuskaat.
67. Goeboek Ngargosari.	„	„	„	„	„	„	160	196	„	„	„	2 pikol peper en 25 pikol kapok.
68. Gondang Rawé. . .	„	„	„	„	„	„	20	9	„	„	4 pikol peper en 2 pikol kapok.	6 pikol peper en 3 pikol kapok.
69. Gondang Wedelan. .	„	„	„	„	„	„	90	15½	62	625	40½ pikol peper en 5 pikol kapok.	31 pikol peper en 2 pikol kapok.
70. Karang Gondang [9] .	„	„	„	„	„	„	210	„	620	„	56 pikol peper en 12 pikol kapok.	„
71. Kebonso	„	„	„	„	„	„	740	187	17 980	33 125	„	115 pikol peper, 25 pikol kapok en 3 pikol cubebe.
72. Keposong	„	„	„	„	„	„	2 000	883	„	„	18 pikol peper, 2 pikol cubebe en 100 pikol kapok.	244 pikol peper en 215 pikol kapok.
73. Mandjoeng.	„	„	228	„	120 000	130 000	„	„	„	„	„	„
74. Melambong [10] . . .	„	„	„	„	„	„	310	245	„	„	„	„
75. Moedal Bimo. . . .	„	„	„	„	„	„	550	„	„	„	„	„
76. Ngares Kopen . . .	„	„	4 800	5 000	65 000	60 000	80	80	„	„	„	„
77. Ngargoloko Malebari.	„	„	„	„	„	„	123	115	„	„	„	8 pikol peper en 750 K.G. thee.
78. Penggoeng	„	„	„	„	„	„	768	200	15 500	62 500	200 pikol peper, 50 pikol cubebe en 12 pikol kapok.	438 pikol peper, 48 pikol kapok en 155 pikol cubebe.

[7]) De productie van Simping is begrepen onder die van Pandan (n°. 47).

[8]) Vereenigd met Bangak Penging (n°. 62).

[9]) Vereenigd met Penggoeng (n°. 78).

[10]) De gronden zijn aan de verhuurders teruggegeven.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.).[1]		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols).[2]		CACAO (K.G.).[1]		ANDERE PRODUCTEN.	
	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.
79. Poetjang Kiringa [10]) .	„	„	„	„	„	„	550	„	1 875	„	„	3 5 pikol peper.
80. Repaking	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
81. Simo.	„	„	410	3 238	„	„	470	170	9 300	53 125	160 pikol peper, 78 pikol kapok en 22 K.G. caout-chouc.	330 pikol peper, 148 pikol kapok en 25 K.G. caout-chouc.
82. Soekaboemi (of Tjepogo).	„	„	„	„	„	„	1 097	1 695	„	„	10 pikol cubebe.	4 pikol cubebe en 2 pikol kapok.
83. Watoe Penganten . .	„	„	„	„	„	„	378	175	„	„	36 pikol peper en 10 pikol kapok.	60 pikol peper, 25 pikol kapok en 2 pikol nootmus-kaat.
AFDEELING SRAGEN.												
Regentschap Sragen.												
84. Bandoeng.	„	„	„	„	„	„	50	10	„	„	„	100 pikol kapok.
85. Bangsri	[11]) (200)	26 000 (200)	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
86. Batoe Djamoes. . .	„	„	10 000	12 000	„	„	200	50	„	937	„	„
87. Blorong	„	„	2 050	3 266	„	„	„	„	„	„	„	„
88. Boemihardjo (of Toen-doengan)	„	1 800 (6)	„	„	„	„	1	1	„	„	2 pikol kapok.	1 pikol kapok.
89. Boeran [12]).	(139)	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
90. Brodjol Gondangmanis.	„	„	„	„	20 004	30 000	„	„	„	„	„	500 pikol padi.
91. Denanjar [13]). . . .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
92. Djeroekwangi [10]) . .	„	„	„	„	„	„	65	„	„	„	30 pikol kapok.	„
93. Djetis [10])	(4)	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
94. Gadoengan [10]) . . .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
95. Gebangwinong. . .	„	„	1 418	2 000	„	„	„	„	„	„	„	4200 pikol padi.
96. Kaliboto	„	[14]) (20)	„	„	„	„	14	$1^1/_2$	„	„	3 pikol kapok.	3 pikol kapok.
97. Karangdowo [15]). . .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
98. Kebak.	(3)	[16]) (15)	„	„	„	„	3	„	„	„	„	1300 pikol padi.
99. Kebonromo	„	„	1 500	2 500	125 000	175 000	„	„	„	„	„	„
100. Kedoengbanteng I [13])	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	13 pikol kapok en 20 pikol agave.	150 pikol kapok, 15 pikol agave en 2500 pikol padi.
101. Kedoengbanteng II [13])												
102. Kemoening	„	„	„	„	„	„	2 400	2 036	„	„	49 pikol nootmus-kaat en 11 pikol foelie.	49 pikol nootmus-kaat en 10 pikol foelie.
103. Koentjen en Bagadjah.	(200)	„	1 250	900	„	„	110	10	„	„	32 pikol kapok.	7 pikol kapok.
104. Madjenang	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	$4^1/_2$ pikol kapok.	20 pikol kapok.
105. Masaran	„	„	700	500	„	„	„	„	„	„	„	„
106. Modjo Sragen . . .	99 628 (1052)	103 000 (1025)	„	„	„	„	200	25	„	„	1050 pikol kapok.	1070 pikol kapok.
107. Moenggoer Pereng.	(60)	[17]) (60)	3 200	6 000	44 500	37 500	73	„	„	„	66 pikol kapok.	„
108. Moetian	(22)	(22)	1 218	1 250	„	„	26	3	„	„	„	500 pikol padi.
109. Ngaroem.	„	„	„	„	„	„	1 761	1 048	„	„	616 pikol kapok en 19096 K.G. kina-bast.	297 pikol kapok.
110. Sambiredjo	„	„	„	„	20 000	,	„	„	„	„	„	„
111. Singgé.	„	„	„	„	50 000	40 000	„	„	„	„	„	„
112. Soember Kedoengdowo.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2200 pikol padi.
113. Soko Djengkiloeng .	„	„	„	„	20 000	27 500	„	„	„	„	„	„
114. Sidoredjo.	„	600 (12)	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„

[11]) In 1902 is 13 608 pikol riet als bibit aan andere ondernemingen verkocht.

[12]) Dit land vormt thans een onderdeel van Tasikmadoe: de productie is daarin begrepen.

[13]) Houtkaponderneming.

[14]) De productie bedroeg 3000 pikol riet.

[15]) Deze onderneming produceert nog niet.

[16]) Het product, 4698 pikol riet, is aan inlanders verkocht.

[17]) Het product, 6000 pikol bibit, is aan andere ondernemingen verkocht.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.). [1]		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols) [2]		CACAO (K.G.). [1]		ANDERE PRODUCTEN.	
	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.
115. Tegalombo	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
116. Tengklik.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1000 pikol padi.
117. Tiris [18]	„	„	1 064	750	10 000	13 000	11	4	„	„	„	272 pikol kapok.
118. Trobajan	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
119. Wonolopo [12] . . .	(32)	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„

RESIDENTIE DJOKJAKARTA.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER 1902.	SUIKER 1903.	INDIGO 1902.	INDIGO 1903.	TABAK 1902.	TABAK 1903.	KOFFIE 1902.	KOFFIE 1903.	CACAO 1902.	CACAO 1903.	ANDERE 1902.	ANDERE 1903.
Regentschap Sleman.												
1. Beran	57 992 (589)	55 195 (555)	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
2. Boeloes.	„	„	18 000	20 000	300 000	285 000	„	„	„	„	„	„
3. Demak Idjo	„	„	10 933	12 388	„	„	„	„	„	„	„	„
4. Dadapan	„	„	2 800	3 768	„	„	225	124	„	„	„	„
5. Doekoe en Pisangan.	„	„	18 500	21 000	„	„	300	„	„	„	„	„
6. Kebon Agoeng . . .	„	„	6 500	10 000	32 500	„	„	„	„	„	„	„
7. Kenaroewan	„	„	2 156	2 447	„	„	„	„	„	„	„	„
8. Klatji	34 560 (257)	31 197 (258)	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
9. Klelen	(60)	[19] (100)	8 250	8 300	„	„	„	„	„	„	„	„
10. Medari	„	„	5 830	6 342	„	„	„	„	„	„	„	„
11. Mlati en Tjebongan.	109 408 (630)	124 421 (630)	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
12. Patoekan	[20] (95)	[20] (100)	„	„	168 500	150 000	„	„	„	„	„	„
13. Rewoeloe (of Semboeh).	74 693 [21] (666)	73 566 (543)	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
14. Sedajoe.	31 800 (458)	22 166 (291)	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
15. Sonosewoe.	„	„	„	„	180 321	201 600	„	„	„	„	„	„
16. Tegalweroe	[22] (400)	[22] (439)	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
17. Tempel.	„	„	2 884	5 285	64 250	90 000	„	„	„	„	„	„
18. Wringin	(200)	[23] (200)	„	„	90 000	98 350	„	„	„	„	„	„
Regentschap Kalasan.												
19. Bandjar Ardjo . . .	„	„	„	„	198 500	222 435	140	30	„	„	„	„
20. Barongan	73 831 (613)	[24] 94 000 (622)	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
21. Bedojo	„	„	3 805	6 074	„	„	13	18	„	„	„	„
22. Gadjajan	„	„	1 283	[25] 1 538	„	„	810	380	„	„	„	„
23. Kadhiredjo.	[26] (188)	[26] (170)	7 901	7 520	„	„	„	„	„	„	„	„
24. Kenajan	(5)	[27] „	10 970	11 000	102 435	150 000	„	„	„	„	„	„
25. Magoewo	[28] (320)	[28] (300)	2 554	9 334	„	„	„	„	„	„	„	„
26. Moedja Moedjoe. . .	[29] (105)	[29] (157)	13 411	12 370	„	„	„	„	„	„	„	„
27. Ngoto	[30] (100)	[30] (100)	2 500	2 000	„	„	„	„	„	„	„	„
28. Ngemplak.	„	„	5 000	10 113	„	„	50	25	„	„	„	„
29. Plered en Kenalan. .	80 633 [31] (410)	[31] 69 769 (410)	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„

[18]) Deze onderneming ressorteerde vroeger onder de afdeeling Wonogiri.

[19]) Geoogst is 42 000 pikol bibit.

[20]) Het riet, 85 000 pikol in 1902 en 80 000 pikol in 1903, is als maalriet aan andere ondernemingen verkocht.

[21]) Verbeterd cijfer.

[22]) Het riet, 450 000 pikol in 1902 en 493 987 pikol in 1903, is als maalriet aan andere ondernemingen verkocht.

[23]) Geoogst is 40 428 pikol riet.

[24]) Hieronder 8945 pikol verkregen van opgekocht riet.

[25]) Hieronder 134 K.G in 1902 en 42 K.G. in 1903, verkregen van opgekochte bladeren.

[26]) Het riet, 213 494 pikol in 1902 en 190 891 pikol in 1903, is als maalriet verkocht.

[27]) Geoogst is 10 000 pikol bibit.

[28]) Het riet, 414 513 pikol in 1902 en 285 553 pikol in 1903, is als maalriet verkocht.

[29]) In 1902 is 126 117 en in 1903 197 412 pikol riet geoogst.

[30]) Als voren 74 000 en 80 000 pikol.

[31]) Hieronder in 1902 31 571 en in 1903 27 837 pikol verkregen van opgekocht riet.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO K.G.). [1]		TABAK (K.G).		KOFFIE (pikols). [2]		CACAO (K.G.). [1]		ANDERE PRODUCTEN.	
	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.
30. Randoe Goenting . .	54 285 (510)	60 914 (489)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
31. Salakan Potorono . .	[32]) (120)	[32]) (120)	2 887	3 317	15 625	"	"	"	"	"	"	"
32. Silook Lonteng . . .	[33]) (15)	[33]) (10)	600	1 225	285 288	12 500	"	"	"	"	"	"
33. Sorogedoog	[34]) (411)	[34]) (411)	3 326	322	"	430 396	"	"	"	"	"	"
34. Tandjoeng Tirto. . .	[35]) 71 576 (389)	[35]) 70 084 (401)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
35. Wonoedjojo	[36]) (125)	[36]) (125)	8 044	10 337	"	"	"	"	"	"	"	"
36. Wioro	(49)	"	6 291	8 733	"	"	11	"	"	"	"	"
Regentschap Bantoel.												
37. Bantoel.	75 734 (641)	86 395 (661)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
38. Gesikan.	96 629 (928)	91 494 (559)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
39. Gondeng Lipoero . .	55 069 (386)	47 250 (405)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
40. Padokan	102 252 (720)	97 398 (790)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
41. Poendong	71 500 (640)	70 047 (695)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Regentschap Adikerto.												
42. Sewoe Galoer. . . .	98 401 (1066)	86068 (950)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"

RECAPITULATIE.

RESIDENTIE SOERAKARTA.	SUIKER 1902.	SUIKER 1903.	INDIGO 1902.	INDIGO 1903.	TABAK 1902.	TABAK 1903.	KOFFIE 1902.	KOFFIE 1903.	CACAO 1902.	CACAO 1903.	ANDERE PRODUCTEN 1902.	ANDERE PRODUCTEN 1903.
Afdeeling Soerakarta. . .	66 613	64 105	28 218	91 970	448 378	526 594	20	9	186	250	12 pikol peper en 11 pikol kapok.	50 pikol peper en 17 pikol kapok.
" Wonogiri . . .	"	"	[37]) 15346	22 420	[37]) 22500	"	[37]) 203	28	806	937	106 pikol peper.	63 pikol peper, 112 pikol kapok, 130 pikol cassave en 30 pikol Abelmoschus.
" Klaten	[21]) 675 358	639 611	128 647	143 487	4 152 184	4 519 659	5 103	2 917	101 556	146 374	205$^1/_4$ pikol kapok.	112 pikol peper, 1220 pikol kapok, 52 pikol cubebe, 1214 pikol padi, 102$^1/_2$ pikol foelie en 3$^1/_2$ pikol nootmuskaat.
" Bojolali. . . .	68 000	70 516	12 638	15 746	219 000	190 000	12 204	6 945$^1/_2$	58 962	198 124	5832 K.G. kinabast, 573$^1/_2$ pikol peper, 68 pikol cubebe, 7 pikol nootmuskaat, 319 pikol kapok en 22 K.G. caoutchouc.	1454 pikol peper, 745 pikol kapok, 194 pikol cubebe, 130 pikol nootmuskaat, 1712 K.G kinabast, 2750 K.G. thee, 75 K.G. vanille en 25 K.G. caoutchouc.

[32]) Het riet, 109 312 pikol in 1902 en 96 308 pikol in 1903, is als maalriet verkocht.

[33]) In 1902 is 9850 en in 1903 5980 pikol riet geoogst.

[34]) Als voren 335 348 en 272 089 pikol.

[35]) Hieronder in 1902 29 785 en in 1903 30 012 pikol verkregen van opgekocht riet.

[36]) Het riet, 99 577 pikol in 1902 en 86 803 pikol in 1903, is als maalriet verkocht.

[37]) Deze cijfers verschillen met die in K. V. 1903, omdat de sedert 1903 tot de afd. Sragen (vóór dien tijd behoorde ze tot de afd. Wonogiri) behoorende onderneming Tiris, gemakshalve ook reeds over 1902 verondersteld wordt tot de afd. Sragen te hebben behoord.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.). [1]		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols). [2]		CACAO (K.G.). [1]		ANDERE PRODUCTEN.	
	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.
Afdeeling Sragen	99 628	131 400	[37]) 22 400	29 166	[37])289504	323 000	[37]) 4 914	3 188½	„	937	1816½ pikol kapok, 20 pikol agave, 49 pikol nootmuskaat, 19096 K.G. kinabast en 11 pikol foelie.	1920 pikol kapok, 12 200 pikol padi, 49 pikol nootmuskaat, 10 pikol foelie en 15 pikol agave.
Totalen. . .	909 599	905 632	207 249	302 789	5131566	5559253	22 444	13 088	161 510	346 622	691½ pikol peper, 2351¾ pikol kapok, 24928 K.G. kinabast, 68 pikol cubebe, 56 pikol nootmuskaat, 11 pikol foelie, 22 K.G. caoutchouc en 20 pikol agave.	1679 pikol peper, 4014 pikol kapok, 13414 pikol padi, 12 pikol foelie, 246 pikol cubebe, 15 pikol agave, 182½ pikol nootmuskaat, 130 pikol cassave, 30 pikol Abelmoschus, 1712 K.G. kinabast, 2750 K.G. thee, 75 K.G. vanille en 25 K.G. caoutchouc.
RESIDENTIE DJOKJAKARTA.												
Regentschap Sleman . . .	306 453	306 545	75 853	89 530	835 571	824 950	525	124	„	„	„	„
„ Kalasan . .	280 325	294 767	68 572	83 883	601 848	815 331	1 024	453	„	„	„	„
„ Bantoel. . .	401 184	392 584	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„ Adikerto . .	98 401	86 068	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Totalen. . .	1 086 363	1 079 964	144 425	173 413	1437419	1640281	1 549	577	„	„	„	„

Bijlage TT.

(Zie hoofdstuk O, afd. 1, § 1, sub B, van het verslag.)

OPGAVEN

BETREFFENDE

HET BOSCHWEZEN OP JAVA EN MADOERA

OVER

1903.

TT

I. OVERZICHT van die ondernemingen voor den aankap van hout in 's lands bosschen op Java, waarvoor de met het Gouvernement gesloten contracten in 1903 zijn in werking getreden. [1])

Volg-nummer.	NAMEN EN LIGGING DER ONDERNEMINGEN.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied (in hectaren).	Duur van het contract.	Te betalen		In het perceel aanwezige houtmassa, volgens de bij de uitbesteding bekend gemaakte globale taxatie. b) A: M³. timmerhout. B: stapelmeter brandhout.	Vastgestelde minimump[rijzen] waarvoor, staande de aanb[este]ding, de exploitatie, resp[ecti]velijk zuivering, van het b[etrokken] perceel voorloopig mocht [wor]den toegewezen	
					pachtsom.	retributie per verkregen M³. timmerhout a) en per stapelmeter brandhout.		voor de geheele hout-massa.	voor elken M³. ti[mmer]hout van 5 M. le[ngte] en daarboven e[n] stapelmeter brand[hout]
	A. Ondernemingen voor leegkapping.								
	Pekalongan.								
1	Tjipero (distrn. Maribaja en Pemalang, afdn. Tegal en Pemalang).	Kwee Swi Tin.	298	1 Febr. 1903 t/m 1 Jan. 1913.	f 1772,50 's jaars.	"	A: 830 (20 + 200 + 600) c). B: 6400.	f 17 720	"
2	d) *Pangka-Rengaspendawa (distrn. Pangka, Gantoengan en Balapoelang, afdn. Tegal en Brebes).	Lim Kwat Tjiang.	334	20 Aug. 1903 t/m 19 Aug. 1905.	"	f 20 en f 0,30	A: 2050 (205 + 512 + 1333). B: 19 000.	"	f 20 en f 0,3[0]
3	*Kaliboentoe-Penanggapan (distrn. Bandjarhardjo en Tandjoeng, afd. Brebes).	Idem.	202	27 Jan. 1903 t/m 26 Jan. 1905.	"	f 20,38 en f 0,20	A: 1568 (28 + 410 + 1130). B: 1000.	"	f 20 en f 0,2[0]
	Semarang.								
4	Djatisewoe (distr. Poerwodadi, afd. Grobogan).	JavascheBosch-exploitatiemaatschappij, voorheen P. Buwalda & Co.	100	1 Oct. 1903 t/m 30 Sept. 1905	f 11 666,50 's jaars.	"	A: 1660 (133 + 498 + 1029).	f 22 001	"
5	Kenteng (distr. Manggar, afd. Demak).	Idem.	316	1 Sept. 1903 t/m 31 Aug. 1908.	f 3420,60 's jaars.	"	A: 1576 (52 + 303 + 1221). B: 15 000.	f 16 885	"
	Rembang.								
6	Ngorogoenoeng II (distr. en afd. Bodjonegoro).	Ned.-Ind. Houtaankapmaatschappij.	616	1 April 1903 t/m 30 Maart 1912.	105 achtereenvolgende maandelijksche termijnen, waarvan de 4de termijn groot f 2429,50 en de overigen elk groot f 2428,85.	"	A: 19 120 (2868 + 6118 + 10 134).	Ondershands afgestaa[n]	
	Madioen.								
7	Woengoe-Pilangredjo (distrn. Kanigoro en Oeteran, afd. Madioen).	JavascheBosch-exploitatiemaatschappij, voorheen P. Buwalda & Co.	652	1 Nov. 1903 t/m 31 Oct. 1909.	f 13 354 's jaars.	"	A: 6443 (279 + 1817 + 4347). B: 12 000.	f 77 216	"
	B. Ondernemingen voor het zuiveren der djatibosschen van doodstaand en omverliggend hout, zoomede van stronken.								
	Rembang.								
I.	Goemeng (distr. Randoeblatoeng, afd. Blora).	Ned.-Ind. Houtaankapmaatschappij	3674	27 Oct. 1903 t/m 26 Oct. 1913.	"	f 17,65 en f 0,20	A: 20 601 (3462 + 6552 + 10 587).	Ondershands afgestaa[n]	
	Madioen.								
II.	e) + Pandean (distr. Gendingan, afd. Ngawi).	JavascheBosch-exploitatiemaatschappij, voorheen P. Buwalda & Co.	3206	1 Dec. 1903 t/m 31 Nov. 1910.	"	f 13,10 en f 0,20	A: 14 300 (2145 + 2860 + 9295).	Ondershands afgestaa[n]	
III.	Karanganjar (distr. Gendingan, afd. Ngawi).	F. R. W. Wettstein.	2388	20 Mei 1903 t/m 19 Mei 1908.	"	f 16,20 en f 0,20	A: 11 000 (1650 + 1650 + 7700).	"	f 13,20 en f 0[,…]
	Pasoeroean.								
IV.	† Seboroh (distrn. Kraksaän en Gading, afd. Kraksaän).	Ned.-Ind. fabrieken van bouwmaterialen Gembong en Bentar.	143	11 Maart 1903 t/m 10 Maart 1906.	"	f 20,60 en f 0,50	A: 662 (24 + 304 + 334). B: 8640.	"	f 20,60 en f 0[,…]
	Soerabaja.								
V.	Ngrimbi-Soekoredjo (distrn. Modjoagoeng en Bareng, afd. Djombang).	Handelmaatschappij San Liem Kong Sie.	2714	4 Dec. 1903 t/m 3 Dec. 1907.	"	f 14,70 en f 0,20	A: 7857 (786 + 1571 + 5500).	Ondershands afgestaa[n]	

[1]) Een overzicht van alle in 1903 gewerkt hebbende houtkapondernemingen (daaronder ook die, waarvoor de contracten in dat jaar afliepen) is opgenomen in het bij de [Lands]drukkerij te Batavia uitgegeven verslag van den dienst van het boschwezen over 1903.

a) De opgegeven retributie per M³. timmerhout heeft betrekking op balkenhout van 5 M. lengte en daarboven. Voor hout van mindere lengte zijn lagere eenheidsprijzen bepaald.

b) Deze taxatie brengt voor het Gouvernement geenerlei aansprakelijkheid met zich.

c) De tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen de hoeveelheden hout aan van elke der drie gebruikelijke categorieën van afmeting (5 M. lengte en daarboven, 3 tot 4¾ M. lengte en van mindere lengte dan 3 M.), welke de opgegeven timmerhoutmassa [geacht] wordt te bevatten.

d) De met een * aangeduide perceelen zijn afbakeningsperceelen (bij de grensre[geling] der djatibosschen daarvan afgesneden boschgedeelten).

e) Voor een aantal zuiveringsperceelen is het beding gemaakt, dat de contracta[nt] een deel van het perceel moet leegkappen. Dergelijke perceelen zijn met een † aang[eduid].

II. RECAPITULEEREND OVERZICHT betreffende de in 1903 (of gedurende een gedeelte van dat jaar) op contract met het Gouvernement gewerkt hebbende ondernemingen voor den aankap van hout in 's lands bosschen op Java (uitgenomen de aankappingen in de djatibosschen aanwezig op huurlanden in de Vorstenlanden).

Aard der perceelen (ondernemingen).		Aantal	In 1903 gekapt: M³. timmerhout.	In 1903 gekapt: stapelmeter brandhout.	In 1903 gestort: aan pachtsom.	In 1903 gestort: aan retributie.	In 1903 gestort: als schadeloosstalling wegens het niet schoongemaakt afleveren van één of meer der jaarperceelen.	In 1903 gestort: tot terugbetaling van uitgaven van landswege gedaan voor het ringen der eerste jaarperceelen en voor het vellen en bekappen van de boomen, die tot proefstammen bij de taxatie der houtmassa hebben gediend.	In 1903 gestort: aan boete wegens contractsovertreding en te late of voldoening van pachtsom, retributie of andere verschuldigde betalingen.	Totaal.
Retributie-perceelen.	Leegkapperceelen .	b) 44	26 982 a) (43)	145 467 (40)	„	f 436 936 (43)	f 24 050 (30)	„	f 1 567 (34)	f 462 553
	Afbakeningspercee-len.	c) 7	2 898 (6)	25 746 (6)	„	49 000 (6)	„	f 629 (2)	12 (1)	49 641
	Zuiveringsperceelen	d) 32	28 802 (28)	66 414 (25)	„	459 738 (28)	2 942 (2)	3 359 (2)	820 (6)	466 859
Pachtperceelen (leegkap-perceelen)		e) 42	37 329 (37)	86 423 (32)	f 710 134 (35)	2 586 (2)	9 389 (7)	794 (4)	1 989 (37)	724 892
Totalen . .		125	96 011 (114)	324 050 (103)	f 710 134 (35)	f 948 260 (79)	f 36 381 (39)	f 4 782 (8)	f 4 388 (78)	f 1 703 945

a) De cijfers tusschen ( ) wijzen het aantal perceelen (ondernemingen) aan, waartoe de daarboven geplaatste opgaaf betrekking heeft.
b) Hieronder 3 perceelen, waarvan de exploitatie in 1903 ten einde liep.
c) Als voren 1 perceel.
d) Idem 2 perceelen.
e) Idem 6 perceelen.

III. GELDELIJK OVERZICHT der uitkomsten van het boschbeheer over 1903.

Baten.

1°. Gestort door contractanten met vrije beschikking over het gekapte hout, hetzij aan jaarlijksche vaste pachtsom, hetzij aan retributie in verhouding tot de gekapte houtwerken	a)	f 1 703 945
2°. Retributie voor krachtens vergunning gekapte houtwerken door niet-inlanders		62 463
3°. Idem door inlanders		5 883
4°. Zuiver rendement van op vendutie of ondershands verkocht hout en andere boschproducten		389 698
5°. Geregulariseerde waarde van het aan het departement der burgerlijke openbare werken en van oorlog verstrekt hout, verkregen door aankap op last of op andere wijze		23 627
6°. Tariefswaarde van het ten behoeve van het departement van binnenlandsch bestuur op last gekapt hout, doch niet geregulariseerd		137 914
7°. Andere ontvangsten, meerendeels retributie voor het afstaan van hout op erfpachtsperceelen .	b)	40 149
Totaal der baten . .		f 2 363 679

Lasten.

1°. Kosten van nieuwe djati- en wildhoutplantsoenen (met inbegrip van de kosten wegens verzorging van nog onderhoud behoevende beplantingen van vorige jaren):		
a. djaticultuur	f	226 414
b. wildhoutcultuur	c)	58 816
2°. Uitgaven voor de inrichting der bosschen (zoowel definitieve als voorloopige inrichting):		
a. grensregeling, afbakening, kaarteering, enz. der djatibosschen en taxatie van nieuwe boschperceelen.		146 872
b. aanleg en onderhoud van wegen, paden, bruggen en indeelingssleuven, zoomede oprichting en onderhoud van woningen		104 210
3°. Uitgaven voor het in eigen beheer kappen en sleepen van hout		171 793
4°. Uitgaven voor personeel d) en diversen:		
a. traktementen van den hoofdinspecteur, de inspecteurs, de houtvesters, de aspirant- en de adjunct-houtvesters		249 664
b. idem van de opzieners, opnemers, leerling-opzieners en leerling-opnemers		133 705
c. reis-, verblijf- en transportkosten van het personeel.		131 413
d. traktementen van het bureau- en verder ondergeschikt personeel		27 310
e. kosten der boschpolitie en van verder inlandsch personeel (mantri's-opnemer)		165 455
f. instrumenten, teeken- en schrijfbehoeften .		12 003
Totaal der lasten.	. f	1 427 655
Totaal der baten (zie hiernevens)		2 363 679
Voordeelig verschil	. f	936 024

a) Onder dezen post zijn overigens nog de volgende ontvangsten begrepen: f 4388 wegens door houtcontractanten betaalde boeten; f 4782 wegens restitutie van door den dienst van het boschwezen gedane uitgaven voor het ringen van de eerste jaarperceelen en voor zoogenaamde proefaankappen ten behoeve van de taxatie der houtmassa van de aanbestede boschperceelen en f 36 381 wegens betaalde vergoeding ter zake van het niet schoon afleveren van de leeggekapte jaarperceelen.
b) Onder deze ontvangsten is begrepen f 9736 wegens huur van de ten behoeve van het personeel bij den dienst van het boschwezen opgerichte woningen.
c) Onder dezen post zijn begrepen f 10 444 voor het beplanten der wegen met schaduwboomen en f 900 voor de instandhouding van een levenden pagger om het Moeria-gebergte.
d) Met pensioenen, verlofs- en non-activiteitstraktementen, opleidings- en uitzendingskosten van personeel is geen rekening gehouden.

Bijlage UU.

(Zie hoofdstuk O, afd. I, § 2, sub 2°., van het verslag.)

OPGAVEN

BETREFFENDE

de aan de verplichte levering onderworpen

KOFFIECULTUUR

TER

SUMATRA'S WESTKUST

en de van gouvernementswege gehouden veilingen van Sumatra-koffie,

OVER

1903.

UU

I. Algemeene

ONDERDEELEN VAN HET GEWEST.	Volgens de op 31 October 1903 afgesloten opgaven, waren bij de koffiecultuur ingedeeld het navolgend aantal: kampongs (of negriën).	huisgezinnen.	Aantal vruchtdragende koffieboomen op ult. 1903, volgens ruwe (weinig vertrouwbare) schattingen.	Hoeveelheid koffie (in pikols van 100 kati's in ontvangst: Ingekocht.		In ontvangst genomen (hierbij ook gerekend de aangehaalde en verbeurd verklaarde koffie).	
1.	2.	3.	4.	5.		6.	
Padangsche Benedenlanden.	8	1 203	c) 798 925	b) 820,164 42,932	863,096	820,492 43,220	863,712
Padangsche Bovenlanden	417	201 172	c) 70 012 938	18 913,192 851,108	19 764,300	18 914,460 852,020	19 766,480
Tapanoeli	d) 447	d) 15 790	c) 4 883 757	4332,946 21,190	4354,136	4 332,946 21,190	4 354,136
Totalen . . .	872	218 165	75 695 620	24 066,302 915,230	24 981,532	24 067,898 916,430	24 984,328

II Kosten op het

ONDERDEELEN VAN HET GEWEST.	Inkoopsprijs aan de bevolking betaald (à f 15 per pikol voor 1ste soort en f 7,50 voor 2de soort).	Kosten van pakhuismeesters en pakhuispersoneel.	Kosten van personeel speciaal belast met het toezicht op de koffiecultuur.	Uitgaven voor inkooppakhuizen. Gewoon onderhoud.	Oprichting en zware herstellingen.	Kosten van afpakking en vervoer uit de inkooppakhuizen naar Padang g).
Padangsche Benedenlanden. . .	f 12 624,45	f 874,02^5	f 1 080,—	f 70,—	-	f 2 037,68
Padangsche Bovenlanden . . .	290 081,19	17 610,—	37 350,—	2715,—	-	h) 7 745,79
Tapanoeli	65 153,11^5	5 407,39^5	9 975,—	1104,23	-	26 092,50
Totalen . . .	f 367 858,75^5	f 23 891,42	f 48 405,—	f 3889,23	-	f 35 875,97

opgaven.

of van 61,76 K.G.) in 1903 bij de inkooppakhuizen *a*) genomen.

Bij het ledigvallen van de pakhuizen: meer bevonden.		Bij het ledigvallen van de pakhuizen: minder bevonden.		Uitgeleverd.		Hoeveelheid koffie (goede en inferieure) in de drie voorafgegane jaren bij het ledigvallen van de pakhuizen uitgeleverd. 1900.	1901.	1902.	AANMERKINGEN.
7.		8.		9.		10.	11.	12.	13.
0,076				8 20,568					
0,024				43,244					
	0,100		"		863,812	816	1 428	1 370	
16,350		0,018		18 930,792					
3,144		0,022		855,142					
	19,494		0,040		19 785,934	24 226	36 493	27 448	
40,452				4 373,398					
1,776				22,966					
	42,228		"		4 396,364	5 356	6 352	5 435	
56,878		0,018		24 124 758					
4,944		0,022		921,352					
	61,822		0,040		*e*) 25 046,110	*f*) 30 398	*f*) 44 273	*f*) 34 253	

a) Het aantal inkooppakhuizen bedroeg in de Padangsche Benedenlanden 2, in de Padangsche Bovenlanden 68 en in Tapanoeli 23, respectievelijk met eene bergruimte van 2475, 82 636 en 23 758 pikol.

b) De tweeërlei opgaaf hier en elders in dezen staat doelt op koffie 1ste en op koffie 2e soort

c) Voor de Padangsche Benedenlanden heeft dit cijfer slechts betrekking op het aantal boomen op hoog gezag aangeplant; voor de Padangsche Bovenlanden en Tapanoeli ook op dat der vrijwillig aangeplante boomen. De toenemiug met 7 392 837 boomen in de Padangsche Bovenlanden vergeleken met het voor 1902 opgegeven cijfer (zie K V. 1903, bijlage TT) is slechts schijnbaar, aangezien toen ten onrechte een groot aantal reeds vruchtdragende boomen onder de nog niet vruchtdragende zijn gerangschikt.

d) Zonder de afdeeling Padang Lawas, waar de teelt is vrijgelaten, doch nog slechts de verplichte inlevering bestaat, en zonder de afdeeling Toba en Silindoeng, waar beide zijn vrijgelaten.

e) Hieronder 1547,84 pikol Liberia-koffie.

f) In de jaren 1900, 1901 en 1902 is aan Liberia-koffie ingeleverd respectievelijk 1501, 1555 en 2049 pikol.

product gevallen.

Cultuurprocenten aan de inlandsche hoofden.	Bijzondere uitgaven voor bereiding op W.-I. wijze.	Alle andere uitgaven niet onder een bepaald hoofd te brengen.	Totaal.	Gemiddelde kosten per uitgeleverde pikol koffie.	AANMERKINGEN.
f 656,13	"	"	f 17 342,28^5	f 20,08	*g*) De koffie uit de Padangsche Bovenlanden wordt zooveel mogelijk per staatsspoorweg naar Padang afgevoerd. De kosten van dit spoorwegvervoer zijn echter hier niet medegerekend.
14 615,56^5	"	f 3 719,63	*h*) 373 837,17^5	*h*) 18,89	*h*) Onvolledige opgaaf (zie noot *g*).
3 466,34	"	"	111 198,58	25,29	
				. . . . .	
f 18 738,03^5	"	f 3 719,63	f 502 378,04	f 20,06	

III. Uitkomsten der in 1903 te Padang gehouden gouvernements-koffieveilingen.

SOORT EN HERKOMST DER VERKOCHTE KOFFIE.	Op onderstaande data van 1903 verkochte hoeveelheden (in pikols).				Verkregen gemiddelde opbrengst (per pikol).			
	31 Maart.	30 Juni.	30 September.	31 December.	31 Maart.	30 Juni.	30 September.	31 December.
Koffie 1ste soort.								
Gewone koffie.								
Padangsche Benedenlanden: Ajer Bangis	580	„	„	220	f 46,41	„	„	f 59,01
Padangsche Benedenlanden: Painan	440	160	„	445	32,45	f 30,40	„	37,32
Padangsche Bovenlanden	3 600	5 800	4 200	3 700	42,54	36,08	f 36,12[5]	42,89
Tapanoeli: Angkola	570	75	250	725	59,52[5]	53,—	51,54	58,02
Tapanoeli: Mandeling	730	240	720	720	69,69[5]	56,—	56.94[5]	64,77[5]
Bovendien aan *Liberia-koffie*	180	275	850	220	18,30	18,85	19,39	24,20
Totalen	6 100	6 550	6 020	6 030	f 46,30	f 36,14	f 36,89	f 46,82
					f 41,44			
Koffie 2de soort.								
Herkomst niet gespecificeerd	130	450	260	90	f 14,15	f 13,41[5]	f 13,26	f 14,55
					f 13,58[5]			
Algemeene totalen	6 230	7 000	6 280	6 120	......	......	......	......
	25 630				f 40,43			

De totale opbrengst van elke veiling beliep:

Veilingen.	Koffie 1ste soort (waaronder ook de Liberia-koffie).	Koffie 2de soort.	Te zamen.
1ste veiling	f 282 453,—	f 1 839,50	f 284 292,50
2de „	236 714,—	6 037,50	242 751,50
3de „	222 102,—	3 448,—	225 550,—
4de „	282 330,75	1 309,50	283 640,25
Te zamen	f 1 023 599,75	f 12 634,50	f 1 036 234,25

Bijlage VV.

(Zie hoofdstuk O, afd. I, § 2, sub 3°., 4°. en 6°., van het verslag.)

OVERZICHT

OVER

1903

BETREFFENDE DE

VERSCHILLENDE IN DE BUITENBEZITTINGEN

GEVESTIGDE

ONDERNEMINGEN VAN LANDBOUW. [1]

[1] Uitgenomen de particuliere landerijen en specerijperken, waaromtrent opgaven voorkomen in bijlagen FF en HH van deel I van den Indischen Regeeringsalmanak voor 1904.

I. Ondernemingen gevestigd op gronden door het Go

GEWESTEN.	A. Ondernemingen, nopens welker exploitatie over 1903 opgaven bij het bestuur waren ingekomen.				B. Ondernemingen, nopens welker exploitatie over 1903 geenerlei opgaven zijn ingekomen (daaronder ook die, welke nog niet in ontginning waren of welker exploitatie gestaakt was). c)			Verdeeling van de onder A bedoelde ondernemingen, naar gelang er één of meer van de onderstaand… verbouwd, met opgaven, voor zooveel ingekomen, nopens de uitgestrektheid der beplantingen en de in 190…											
			Uitgestrektheid (in bouws)					Koffie. d)			Tabak.			Muskaatnoten.			Peper.		
	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	in 't geheel.	beplant. e)	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal ondernemingen.	Beplante uitgestrektheid (in bouws).	Productie (in pikols).	Aantal ondernemingen.	Beplante uitgestrektheid (in bouws).	Productie (in K.G.).	Aantal ondernemingen.	Beplante uitgestrektheid (in bouws).	Productie (in pikols).	Aantal ondernemingen.	Beplante uitgestrektheid (in bouws).	Productie (in K.G.).
Sumatra's Westkust. Padangsche Benedenlanden . .	8	9	961	253 (6)	9	10	3 138	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Sumatra's Westkust. Padangsche Bovenlanden	16	34	11 357	4 345	8	10	7 975	16	4 222	8 045 (15)	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Sumatra's Westkust. Tapanoeli . .	1	2	701	327	2	3	5 954	1	327	450	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Benkoelen	2	3	2 006	485	5	5	9 966	2	385	136	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Lampongsche Districten . . .	3	6	24 856	944	25	26	132668	3	944	3 600	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Palembang. . . .	5	10	29 293	1 775	17	18	75 327	3	1 694	8 900	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Oostkust van Sumatra	1	1	48	†	1	1	7	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	g) †	7 411
Atjèh en onderhoorigheden. .	″	″	″	″	5	5	991	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Billiton.	″	″	″	″	1	1	44	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo .	4	7	15 899	341	17	22	92 350	″	″	″	1	60	17 290	″	″	″	″	″	″
Celebes en onderhoorigheden. .	2	2	657	325	1	1	49	1	250	62	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Menado	7	13	3 131	2 072	8	8	3 517	6	1 552	3 345 (5)	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Amboina	3	3	867	†	6	6	24 979	″	″	″	″	″	″	3	†	i) 372	″	″	″
Totalen . .	52	90	89 776	10 857 (46)	105	116	356965	32	9 374	24 538 (30)	1	60	17 290	3	†	372	1	†	7 411

a) Slechts één der in dezen staat vermelde ondernemingen is op huurgronden gevestigd, namelijk het voor de teelt van inlandsche gewassen gebezigd huurland Lajang Totaka (groot 49 bouws) in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden.

b) Waar in de kolommen betreffende de beplante uitgestrektheid en de verkregen productie van een kleiner getal ondernemingen sprake is dan dat, genoemd in de voorafgaande kolom, is het afwijkende cijfer tusschen ( ) geplaatst.

c) Het aantal ondernemingen, waarin in de ontvangen opgaven uitdrukkelijk wordt gezegd, dat zij nog niet in ontginning of niet meer in exploitatie waren, bedroeg in het geheel 9, n.l.:

Padangsche Benedenlanden	4,	uitmakende	970	bouws	(4 perceelen)
Padangsche Bovenlanden	2,	,,	988	,,	(3 ,,
Palembang	1,	,,	7	,,	(2 ,,
Zuider- en Oosterafd. van Borneo.	1,	,,	20 000	,,	(2 ,,
Amboina	1,	,,	6 742	,,	(1 perceel)
	9,	uitmakende	28 707	bouws	(12 perceelen)

d) Slechts ten opzichte van enkele ondernemingen blijkt, dat er Liberia-koffie is geproduceerd, en wel op Aer Pringan en Aer Priokan in Benkoelen (76 pikol),

…iet Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan. *a*)

…aand… …190…	…gewassen werden …verkregen productie. *b*)			Verdeeling van de onder A en B bedoelde ondernemingen, naar gelang zij in handen zijn van:												Algemeene totalen.		
	Andere gewassen			naamlooze vennootschappen.			Europeanen.			Vreemde oosterlingen.			inlanders.					
…ctie (…G.).	Aantal ondernemingen.	Beplante uitgestrektheid (in bouws).	Productie.	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).
″	5	234 (3	padi: 661 pikol *f*) klappers: 27320 stuks muskaatnoten: † *g*)	2	3	1 269	12	13	2 337	″	″	″	3	3	493	17	19	4 099
″	2	123	cassia: † kina: † caoutchouc: †	11	25	7 527	13	19	11 805	″	″	″	″	″	″	24	14	19 332
″	″	″	tusschenbeplanting kina en caoutchouc	1	2	701	2	3	5 954	″	″	″	″	″	″	3	5	6 655
″	1	100	caoutchouc: 9 kati	1	1	7 000	6	7	4 972	″	″	″	″	″	″	7	8	11 972
″	″	″	″	4	7	41 300	23	24	111 843	1	1	4 381	″	″	″	28	32	157 524
″	2	81	klappers: 1000 stuks caoutchouc: † rotan: † sago: †	6	9	22 468	15	16	82 100	1	3	5	″	″	″	22	28	104 620
7 411	″	″	″	″	″	″	1	1	48	1	1	7	″	″	″	2	2	55
″	″	″	″	″	″	″	2	2	911	3	3	80	″	″	″	5	5	991
″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	1	44	″	″	″	1	1	44
″	3	271	rotan: † klappers: †	6	12	85 103	12	14	23 025	3	3	121	″	″	″	21	29	108 249
″	1	75	copra: 200 pikol	1	1	200	″	″	″	″	″	″	*h*) 2	2	506	3	3	706
″	1	520	copra: 2953 pikol	6	11	2 735	9	10	3 913	″	″	″	″	″	″	15	21	6 648
″	″	″	″	″	″	″	8	8	25 738	″	″	″	1	1	108	9	9	25 846
7 411	15	1 404 (13)		38	71	168 303	103	117	272 646	10	12	4 685	6	6	1 107	157	206	446 741

Wai Lima, Wai Ratai en Wai Halim in de Lampongsche Districten (respectievelijk 2000, 1100 en 500 pikol) en Sindoran in Menado (225 pikol).

e) Daar niet steeds van al de in kolom 2 bedoelde ondernemingen de beplante uitgestrektheid blijkt, wordt het aantal ondernemingen, waartoe de opgaaf der beplante uitgestrektheid betrekking heeft, tusschen ( ) vermeld.

f) Behalve padi en klappers is bij één der hierbedoelde ondernemingen atap geproduceerd (500 stuks) en bij eene andere pisang geoogst (100 trossen).

g) Waar een † is ingevuld, ontbreken de opgaven.

h) Hieronder het in noot *a* bedoelde huurland Lajang Totaka.

i) De opgegeven productie heeft betrekking op de opbrengst der muskaatnoten in den dop, welke, herleid in de verhouding van 3 noten in tot 2 noten uit den dop, uitmaakt eene hoeveelheid van 248 pikol. Van deze perceelen is tevens geoogst 68 pikol foelie.

II. Ondernemingen welke (in de rechtstreeks onder Europeesch bestuur staande streken) uitsluitend berusten op overeenkomsten met de bevolking.

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der aanplantingen (in bouws), waarvan het product op de onderneming is verwerkt.	Aangeplante gewassen.	Productie in 1903.	Aantal arbeiders voor vast aan de onderneming verbonden.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld per dag gebezigd (in den druksten tijd).
	Lampongsche Districten.						
1	Tandjoeng Karang.	Landbouwmaatschappij Tandjoeng Karang.	375	Liberia-koffie	1300 pikol Liberia-koffie.	250	50
2	Kedaton.	C. O. L. W. Danne en H. Hellfrich.	200	Liberia-koffie	300 pikol Liberia-koffie.	60	†
3	Wai Halim.	W. Raven en A. Stahlman.	100	Liberia-koffie	500 pikol Liberia-koffie.	50	50
4	Langkapoera.	T. P. Dunbar.	50	Liberia-koffie	115 pikol Liberia-koffie.	100	†
5	Negara Ratoe.	H. G. G. C. von Mechel.	180	Rameh (proefaanplant).	†	†	†
6	Wai Lima.	Cultuurmaatschappij Wai Lima.	10	†	†	†	†
	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.						
7	Soelingan.	Tabakmaatschappij Soelingan.	†	Tabak.	39 520 K.G.	34	100
8	Batang Alai.	Cultuurmaatschappij Batang Alai.	†	Tabak.	17 290 K.G.	†	†
9	Laboean Amas.	Idem.	†				

III. Ondernemingen van landbouw, gevestigd in inlandsche staten krachtens door de inlandsche bestuurders verleende en door het Europeesch bestuur goedgekeurde concessiën.

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt (meerendeels nominale grootte).	Aantal beplante *velden* en hunne grootte (in M².).	Verkregen productie (in pikols).	Aantal werklieden bij contract aangenomen.	Aantal werklieden in dagdienst gebezigd.	*Verdere bijzonderheden.*

A. Tabaksondernemingen. *a*)

Rijk Deli (Afdeeling Deli).

Totalen: 40 gewerkt hebbende ondernemingen: gezamenlijke aanplant 14 818 velden; geoogst 151 725 pikol; totaal der contract-koelies 34 999, der in dagdienst gebezigde koelies 1196.

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal beplante velden en hunne grootte (in M².).	Verkregen productie (in pikols).	Bij contract aangenomen.	In dagdienst gebezigd.	Verdere bijzonderheden.
1	Sempali X.	Deli-Maatschappij.	13 800	380 van 6 000	4 350	*b*) 852	*b*) 44	
2	Medan.	Id.	5 000	422 „ 6 000	4 115	936	42	
3	Mariëndal.	Id.	3 000	413 „ 6 000	4 740	1 006	17	
4	Kloempang.	Tabakmaatschappij „Arendsburg".	4 910	346 „ 8 000	3 928	935	„	
5	Klambir Lima.	Id.	250	300 „ 8 000	2 685	807	„	
6	Helvetia.	Deli-Maatschappij.	3 900	373 „ 6 000	3 209	894	26	
7	Padang Boelan I.	Amsterdam-Deli-Compagnie.	2 500	376 „ 7 200	„	970	„	

a) Alleen die tabaksondernemingen worden genoemd, nopens welke uit de Indische opgaven blijkt, dat zij voor den oogst van 1903 gewerkt hebben.

b) Kortheidshalve is de landaard der koelies niet voor elke onderneming afzonderlijk opgegeven; zie echter de recapitulatie op bladz. 12 dezer bijlage.

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt (meerendeels nominale grootte).	Aantal beplante *velden* en hunne grootte (in M².).	Verkregen productie (in pikols).	Aantal werklieden bij contract aangenomen.	Aantal werklieden in dagdienst gebezigd.	*VERDERE BIJZONDERHEDEN.*
8	Gedong Djohor.	Deli-Batavia-Maatschappij.	2 000	372 van 6 700	3 253	718	„	
9	Paja Bakong.	Deli-Maatschappij.	2 500	417 „ 6 000	4 650	1 010	139	
10	Polonia.	Id.	1 100	350 „ 6 000	3 249	848	30	
11	Germania X.	Deli-Cultuurmaatschappij.	1 283	349 „ 6 000	3 562	830	42	
12	Rotterdam A.	J. Cramer.	5 182	440 „ 7 000	5 400	992	129	
13	Rotterdam B.			310 „ 7 000	3 343	796	46	
14	Bekala.	Deli-Maatschappij.	5 000	430 „ 6 000	4 269	1 185	112	
15	Amplas.	Amsterdam-Deli-Compagnie.	2 415	300 „ 6 400	3 041	616	„	
16	Saëntis.	Deli-Cultuurmaatschappij.	3 000	300 „ 8 000	3 921	634	16	
17	Deli Toewa.	Deli-Maatschappij.	3 800	433 „ 6 000	5 243	1 137	26	
18	Two Rivers.	Medan-Tabakmaatschappij.	3 750	400 „ 6 700	5 038	880	36	
19	Saint Cyr.	Deli-Langkat-Tabakmaatschappij.	2 400	327 „ 6 800	3 924	949	3	
20	Soengei Sikambing en Soengei Poetih.	Medan-Tabakmaatschappij.	1 308 870	184 „ 6 690	2 880	641	25	
21	Charlottenburg en Belawan.	Deli-Tabakmaatschappij.	1 800 1 600	420 „ 6 000	4 620	955	112	
22	Timbang Langkat.	Deli-Batavia-Maatschappij.	2 000	425 „ 6 700	4 595	905	„	
23	Bandar Kalipah of Timbang Deli.	Deli-Maatschappij.	5 000	406 „ 6 000	3 419	860	„	
24	Soengei Diski en Soengei Pekaran.	J. Lühmann.	500 1 000	412 „ 6 000	3 623	948	„	
25	Patoembah.	Senembah-Maatschappij.	3 436	318 „ 7 200	4 053	640	50	
26	Soengei Mentjerim.	Tabakmaatschappij „Arendsburg".	5 436	400 „ 7 705	5 000	934	„	
27	Soengei Kriauw.	Id.	1 136	400 „ 8 037	3 382	966	2	
28	Tandem.	Deli-Batavia-Maatschappij.	3 000	488 „ 6 700	5 460	955	„	
29	Kelahoen Penang.	Amsterdam-Deli-Compagnie.	2 000	384 „ 7 200	3 660	672	„	
30	Arnhemia.	Rotterdam-Deli-Maatschappij.	2 998	325 „ 6 840	2 917	852	28	
31	Toentoengan.	Deli-Maatschappij.	2 000	376 „ 6 000	3 800	1 073	25	
32	Gloegoer en Bekri.	Amsterdam-Deli-Compagnie.	2 000 700	406 „ 6 700	5 517	906	„	
33	Boeloe Tjina.	Deli-Maatschappij.	11 325	420 „ 6 000	4 410	1 081	90	
34	Rimboen en Roemah Kinangkong.	British Deli and Langkat Tobacco Company (lim.).	3 665 5 149	447 „ 8 400	3 820	1 061	25	
35	Gambir.	Deli-Maatschappij.	1 000	301 „ 6 000	2 806	724	60	
36	Maryland.	Deli-Cultuurmaatschappij.	1 400	322 „ 8 000	2 460	514	„	
37	Tandem Ilir.	Deli-Batavia-Maatschappij.	2 000	440 „ 6 700	4 900	934	39	
38	Terdjoen.	Tabakmaatschappij „Arendsburg".	1 724	300 „ 7 200	2 424	760	7	
39	Namoe Soerouw.	Senembah-Maatschappij.	2 000	295 „ 8 000	2 773	917	25	
40	Mabar I. Mabar II.	Deli-Cultuurmaatschappij.	300 3 523	311 „ 8 000	3 286	706	„	

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt (meerendeels nominale grootte).	Aantal beplante *velden* en hunne grootte (in M².).	Verkregen productie (in pikols).	Aantal werklieden bij contract aangenomen.	Aantal werklieden in dagdienst gebezigd.	*VERDERE BIJZONDERHEDEN.*
	Delische landschappen Padang en Bedagei (Afdeeling Padang en Bedagei).							
	Totalen: 12 gewerkt hebbende ondernemingen; gezamenlijke aanplant 2 744 velden; geoogst 24 763 pikol; totaal der contractkoelies 6 812, der in dagdienst gebezigde koelies 424.							
41	Ramboetan en Paja Bagas.	Deli-Plantage-Maatschappij.	1 300 500	393 van 8 000	3 557	879	86	
42	Si Barau I. Si Barau II of Goenoeng Bokoh. Oedjoeng Silan Hilir.	Padang-Tabakmaatschappij.	1 000 1 200 916	377 „ 7 096	2 672	884	17	
43	Soengei Bamban I. Soengei Bamban II.	Amsterdam-Sumatra-Cultuurmaatschappij. E. Mubacher.	1 000 700	250 „ 7 000	2 481	689	72	
44	Pabatoe.	Rotterdam-Deli-Maatschappij.	1 300	350 „ 6 500	3 500	1 045	„	
45	Soengei Rampah.	Deli-Tabakmaatschappij.	1 200	250 „ 4 200	2 375	685	95	
46	Soengei Biroeng Biroeng.	J. Koning Jr.	500	100 „ 7 032	1 000	195	„	
47	Bandar Bedjamboe.	Deli-Padang-Maatschappij.	200	185 „ 6 600	1 480	585	7	
48	Soengei Priok A.	Th. L. A. Runge.	500	100 „ 7 200	970	205	30	
49	Bah Soemboe of Si Malas.	Padang-Cultuurmaatschappij.	1 000	284 „ 8 000	2 092	721	29	
50	Ramboeng en Blidaän.	Deli-Tabakmaatschappij.	3 675 3 000	250 „ 7 700	2 600	522	40	
51	Soengei Krapoek.	M. F. Heijneman.	7 500	105 „ 8 000	1 086	241	„	
52	Tanah Radja.	M. O. J. Glas.	4 000	100 „ 6 400	950	161	48	
	Rijk Langkat (Afdeelingen Boven-Langkat en Beneden-Langkat).							
	Totalen: 30 gewerkt hebbende ondernemingen; gezamenlijke aanplant 9914 velden; geoogst 104 035 pikol; totaal der contract-koelies 25 874, der in dagdienst gebezigde koelies 1753.							
53	Ludwigsburg en Augustburg.	Langkat-Tabakmaatschappij.	1 700 1 000	350 van 1 800	3 528	1 293	91	
54	Stabat.	Id.	1 300	216 „ 7 200	1 150	500	37	
55	Kwala Bingei.	Deli-Maatschappij.	2 500	404 „ 6 000	3 200	1 089	80	
56	Loeboe Dalam A. Loeboe Dalam B.	Id.	1 000 4 000	400 „ 6 000	3 975	1 212	58	
57	Androng of Selajang.	Medan-Tabakmaatschappij.	3 500	326 „ 6 800	3 258	759	57	
58	Poengei.	Deli-Maatschappij.	1 500	396 „ 6 000	4 600	928	63	
59	Tjinta Radja.	Tabakbau Aktien-Gesellschaft „Tjinta Radja".	3 000	304 „ 6 000	2 715	728	10	
60	Kwala Begoemit.	Deli-Maatschappij.	1 000	420 „ 6 000	4 450	1 143	35	
61	Tandjong Djati.	Id.	3 500	400 „ 6 000	4 515	828	78	
62	Batang Serangan en Tandjong Slamat.	Id.	2 500 1 000	380 „ 6 000	3 600	1 145	78	

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt (meerendeels nominale grootte).	Aantal beplante velden en hunne grootte (in M².).	Verkregen productie (in pikols).	Aantal werklieden bij contract aangenomen.	Aantal werklieden in dagdienst gebezigd.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
63	Paja Djamboe I. Paja Djamboe II.	Raja-Djamboe-Company.	1 800 1 000	392 van 7 200	4 400	914	15	
64	Kwala Mantjirim.	Deli-Maatschappij.	2 000	400 „ 6 000	4 361	1 065	„	
65	Namoe Trassi.	F. Meijer.	2 000	313 „ 6 750	3 600	1 139	250	
66	Bindjei Estate.	G. Engelbrecht.	2 000	600 „ 8 800	8 041	1 328	102	
67	Bekioeng.	Langkat-Cultuurmaatschappij.	4 500	358 „ 8 000	3 959	1 091	80	
68	Lingga.	British Deli en Langkat Tobacco Company (lim.).	3 000	357 „ 7 800	3 380	826	36	
69	Tandjoeng Bringin.	Shanghai Sumatra Tobacco Company (lim.).	1 500	437 „ 7 200	4 771	1 378	222	
70	Namoe Oekoer.	Deli-Maatschappij.	6 000	361 „ 6 000	4 200	935	116	
71	Sakoeda.	Tabakmaatschappij „Sakoeda”.	3 000	200 „ 8 000	2 293	570	83	
72	Serapit en Soekaranda.	Tabakmaatschappij „Langkat Soekaranda”.	5 000 3 000	350 „ 8 000	3 010	836	60	
73	Tandjoeng Poetoes	Langkat-Tabakmaatschappij.	1 200	160 „ 8 000	1 492	424	62	
74	Wampoe.	H. Th. van Steeden.	5 000	360 „ 8 000	2 850	825	11	
75	Tandjong Poera.	A. B. Smith.	500	132 „ 7 200	1 475	277	11	
76	Kwala Besilam A. Kwala Besilam B.	Tabakmaatschappij „Kwala Besilam”.	300 1 600	250 „ 8 000	2 250	680	32	
77	Namoe Djawi.	Tabakmaatschappij „Namoe Djawi”	3 000	218 „ 8 000	1 907	632	26	
78	Soengei Gerpa.	United Langkat Plantations Company (lim.).	2 750	225 „ 6 600	2 550	523	„	
79	Padang Brahrang.	Id.	9 922	440 „ 6 600	5 213	1 047	„	
80	Padang Tjermin.	Id.		400 „ 6 600	5 100	898	„	
81	Doerian Moelau.	Id.		215 „ 6 600	2 802	531	„	
82	Tamboenan A.	N. Roodenburg.	2 000	150 „ 8 000	1 390	330	60	

Rijk Serdang (Afdeeling Serdang).

Totalen: 21 gewerkt hebbende ondernemingen; gezamenlijke aanplant 5384 velden; geoogst 57 896 pikol; totaal der contract-koelies 12 142, der in dagdienst gebezigde koelies 1291.

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid	Aantal beplante velden	Verkregen productie	Bij contract aangenomen	In dagdienst gebezigd	Verdere bijzonderheden
83	Tandjoeng Merawa	Senembah-Maatschappij.	7 588	315 van 7 200	4 095	635	60	
84	Tandjoeng Merawa Kiri.			310 „ 7 200	3 500	663	15	
85	Soengei Behasa.			299 „ 7 200	3 463	642	82	
86	Loeboe Pakam en Pagar Marbau.	Sumatra-Cultuurmaatschappij.	4 000	311 „ 6 400 200 „ 6 200	3 162 1 982	651 614	„ „	
87	Toempatan en Kwala Namoe.	Medan-Tabakmaatschappij.	4 000 4 500	448 „ 6 700	4 193	1 340	165	
88	Bobongan of Frankfurt.	Serdang-Tabakmaatschappij.	4 000	250 „ 7 200	2 700	435	40	
89	Ramoenia I. Ramoenia II.	Ramoenia-Cultuurmaatschappij.	2 500 1 500	390 „ 7 500	5 145	882	200	
90	Paloh Kemiri en Panara.	Sumatra Tobacco Plantations Company (lim.).	500 250	202 „ 7 200	1 463	638	„	

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt (meerendeels nominale grootte).	Aantal beplante *velden* en hunne grootte (in M².).	Verkregen productie (in pikols).	Aantal werklieden bij contract aangenomen.	Aantal werklieden in dagdienst gebezigd.	*VERDERE BIJZONDERHEDEN.*
91	Patoembah, Goenoeng Rintih en	Senembah-maatschappij.	3 079 500	250 van 7 200	2 647	688	60	
	Kota Djoeroeng.		255	200 „ 7 200	2 060	502	44	
92	Adolina en Terdjoen.	Serdang-Tabakmaatschappij.	4 000 500	305 „ 7 200	3 100	424	54	
93	Batang Kwis I en Batang Kwis II.	Senembah-Maatschappij.	5 489 2 119	310 „ 7 200	3 500	733	80	
94	Soengei Merah en Kali Tawang.	Senembah-Cultuurmaatschappij.	1 000 1 000	225 „ 8 000	2 550	337	153	
95	Bengabing.	Serdang-Tabakmaatschappij.	1 500	100 „ 7 200	1 111	162	„	
96	Zuid Bandar Maria of Tandjoeng Djahé.	Rotterdam-Serdang-Maatschappij.	2 000	120 „ 7 200	1 200	160	78	
97	Fortuna Oeloe.	G. J. O. Schultze en M. O. J. Glas.	100	40 „ 6 800	518	60	37	
98	Deli Moeda.	Th. L. A. Runge.	3 000	172 „ 7 200	1 522	327	36	
99	Senah.	Ch. Martin en P. Sandel.	1 500	158 „ 6 000	1 589	312	23	
100	Simpang Ampat.	J. H. Marinus en C°.	2 500	181 „ 7 200	1 565	520	29	
101	Titian Oerat.	Id.	4 000	215 „ 8 400	2 589	531	36	
102	Melati.	Id.	4 000	160 „ 7 492	1 738	402	38	
103	Si Mahé en Batoe Rata.	Tabakbau Aktien- Gesellschaft „Tjinta Radja".	546 1 719	223 „ 7 200	2 504	484	61	

Afdeeling Tamiang.

Totalen : 3 gewerkt hebbende ondernemingen ; gezamenlijke aanplant 247 velden ; geoogst 1772 pikol ; totaal der contract-koelies 612, der in dagdienst gebezigde koelies 57.

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal beplante velden en hunne grootte (in M².).	Verkregen productie (in pikols).	Bij contract aangenomen.	In dagdienst gebezigd.	Verdere bijzonderheden.
104	Sekrah I.	Deli-Maatschappij.	30 012	100 van 6 000	712	215	45	
105	Simpang I.	Tabakmaatschappij „Arendsburg"	6 000	80 „ 7 032,68	680	260	„	
106	Soengei Lipoet.	Tamiang-Tabakmaatschappij.	2 818	67 „ 7 200	380	137	12	

Afdeeling Batoe Bara.

Totalen : 8 gewerkt hebbende ondernemingen ; gezamenlijke aanplant 1666 velden ; geoogst 13 468 pikol ; totaal der contract-koelies 4846, der in dagdienst gebezigde koelies 57.

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal beplante velden en hunne grootte (in M².).	Verkregen productie (in pikols).	Bij contract aangenomen.	In dagdienst gebezigd.	Verdere bijzonderheden.
107	Tandjoeng Kasau.	Sumatra-Tabakgesellschaft „Tandjoeng Kasau".	3 000	175 van 8 000	1 225	452	„	
108	Laut Tador.	Koch en C°.	1 800	155 „ 7 000	1 000	667	26	
109	Soengei Si Kassim	Nieuwe Asahan-Tabakmaatschappij.	5 636	450 „ 8 325	3 960	1 592	„	
110	Tandjoeng Koeba, Indrapoera en Bandar.	Tabakmaatschappij „Tandjoeng Koeba".	2 395 2 100 1 000	304 „ 7 500	2 163	681	„	
111	Si Paré Paré A. Si Paré Paré B. Soengei Radja.	Sumatra-Plantage-Maatschappij.	7 000 840 700	246 „ 8 000	2 413	513	30	
112	Soengei Bedjangkar A. Soengei Bedjangkar B.	Tabakmaatschappij „Soengei Bedjangkar".	2 113 1 000	196 „ 9 000	1 427	537	„	

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt (meerendeels nominale grootte).	Aantal beplante *velden* en hunne grootte (in M².).	Verkregen productie (in pikols).	Aantal werklieden bij contract aangenomen.	Aantal werklieden in dagdienst gebezigd.	*Verdere bijzonderheden.*
113	Lima Poeloeh.	Algemeene Trustmaatschappij te Amsterdam.	4 200	80 van 6 700	720	281	„	
114	Pematang Djering	Ch. A. van der Pfordten.	500	60 „ 8 000	560	123	1	

Afdeeling Asahan.

Totalen: 14 gewerkt hebbende ondernemingen; gezamenlijke aanplant 1968 velden; geoogst 18 856 pikol; totaal der contract-koelies 6337, der in dagdienst gebezigde koelies 66.

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid.	Aantal beplante velden en hunne grootte.	Verkregen productie.	Bij contract aangenomen.	In dagdienst gebezigd.	Verdere bijzonderheden.
115	Soengei Silau.	Asahan Tabakmaatschappij „Silau"	4 225	202 van 8 000	1 717	683	51	
116	Silau Meradja.		2 818					
117	Air Natas Soedari	Tabakmaatschappij „Kwaloe".	4 227	100 „ 7 500	960	260	15	
118	Tanah Radja en	Nieuwe Asahan-Tabakmaatschappij.	420	452 „ 7 600	4 781	1 507	„	
119	Soengei Boenoet.		5 408					
120	Kisaran.	Id.	16 900	450 „ 7 600	4 781	1 439	„	
121	Pondok Pandjang	Id.	2 950	150 „ 7 200	1 479	729	„	
122	Soengei Bengkoewang.		3 818					
123	Poelau Mandi.	Asahan-Plantage-Maatschappij.	2 818	244 „ 7 800	2 012	684	„	
124	Ambaloetoe.		3 663					
125	Oud Tanah Radja.	Asahan-Tabakmaatschappij.	2 536	250 „ 7 500	2 025	637	„	
126	Hessa.	P. M. H. van der Steenstraten en B. Sonnenberg.	4 900	80 „ 9 000	851	323	„	
127	Bandar Ilir.	C. A. Haggenmacher.	2 818	40 „ 8 000	250	75	„	
128	Soekamoelia.		2 818					

B. Koffie-ondernemingen. c)

Rijk Deli (Afdeeling Deli).

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid.	Aantal beplante velden en hunne grootte.	Verkregen productie.	Bij contract aangenomen.	In dagdienst gebezigd.	Verdere bijzonderheden.
1	Dolok Baros.	U. van Roll.	400	d) †	†	97	„	

Delische landschappen Padang en Bedagei (Afdeeling Padang en Bedagei).

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid.	Aantal beplante velden en hunne grootte.	Verkregen productie.	Bij contract aangenomen.	In dagdienst gebezigd.	Verdere bijzonderheden.
2	Liberia Estate.	Karang Gesellschaft.	593	†	300	72	„	

Rijk Langkat (Afdeelingen Boven-Langkat en Beneden-Langkat).

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid.	Aantal beplante velden en hunne grootte.	Verkregen productie.	Bij contract aangenomen.	In dagdienst gebezigd.	Verdere bijzonderheden.
3	* Bekioeng.	Langkat Cultuurmaatschapppij.	zie noot c	†	650	„	„	
4	* Namoe Djawi.	Tabakmaatschappij „Namoe Djawi".	zie noot c	†	450	60	„	
5	Glen Bervi A en Glen Bervi B.	P. Sandel.	542	†	230	108	1	
6	Soengei Roean.	J. Hulber en J. H. Marinus.	536	†	1 100	140	„	
7	Blankahan.	J. H. Marinus en J. C. Tate.	450	†	1 700	206	„	

c) De met een * aangeduide ondernemingen zijn reeds hiervóór onder de tabaksondernemingen vermeld.

d) Waar een † is ingevuld, ontbreekt de opgaaf.

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt (meerendeels nominale grootte).	Aantal beplante *velden* en hunne grootte (in M²).	Verkregen productie (in pikols).	Aantal werklieden bij contract aangenomen.	Aantal werklieden in dagdienst gebezigd.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
	Rijk Serdang (Afdeeling Serdang).							
8	Soengei Galang Barat.	A. Wintz.	387	†	160	25	"	
9	Soengei Galang.	V. Ferrand.	712	†	300	26	"	
10	Proemboen A of Daisydale.	H. Meijer en P. Sandel.	500	†	600	55	"	
11	Proemboen B of Kotangan.	B. H. B. von Amstedt.	713	†	1 500	152	"	
12	Proemboen C of Soengei Poetih.	A. C. Siewertz van Beesema.	1 019	†	1 500	145	"	
13	Proemboen D of Soengei Karang.	Karang Gesellschaft.	703	†	2 400	188	"	
14	Bandar Kwala.	O. Puttfarcken en K. A. E. Rehorst.	2 000	†	2 200	200	"	
15	Bangoen Poerba.	Neue Schweizerische Aktien Gesellschaft „Sumatra".	1 500	†	6 000	386	"	
16	Bandar Maria.	Baumann en C°.	2 000	†	1 800	230	"	
17	Gallia I.	von Antenried en C°.	156	†	750	62	"	
18	Gallia II of Damah Gloegoer Kiri.	E. V. P. Elin.	200	†	400	79	"	
19	Kriahan of Greahan.	Baumann en C°.	644	†	3 200	357	"	
20	Tanah Abang.	C. van der Valk en H. J. W. Westenberg.	345	†	300	61	"	
21	Namoe Rambei.	de Guigné frères.	4 669	†	3 500	453	"	
22	Batoe Gingging.	Schweizerische Kaffee Plantagen Gesellschaft.	500	†	2 000	197	"	
23	Baloewa.	Baloewa Cultuurmaatschappij.	700	†	1 200	160	"	
24	Sikaloewan.	A. P. Bernard.	820	†	850	115	"	
25	Sarbadjadi.	Ch. de la Croix.	700	†	1 100	125	"	
26	Rambei of Bandar Pinang.	Caffee Compagnie Rambei.	1 000	†	1 200	267	"	
27	Bah Perak of Sialang.	D. W. Gonzenbach en C°.	700	†	800	131	"	
28	Begerpang.	F. Ernst en C°.	2 000	†	3 000	423	"	
29	Soengei Karei.	J. Kollmus.	994	†	800	103	"	
	Afdeeling Batoe Bara.							
30	* Tandjoeng Kasau.	Sumatra Tabak Gesellschaft „Tandjoeng Kasau".	zie noot *c*.	†	600	"	"	
31	Dolok.	V. Bihrenstihl.	1 120	†	3 500	236	"	

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt (meerendeels nominale grootte).	Aantal beplante *velden* en hunne grootte (in M².).	Verkregen productie (in pikols).	Aantal werklieden bij contract aangenomen.	Aantal werklieden in dagdienst gebezigd.	*VERDERE BIJZONDERHEDEN.*
		Afdeeling Asahan.						
32	Air Telok of Telok Manis.	Schweizerische Plantagen Gesellschaft „Asahan".	574	†				
	Winterthür.		1 470	†	3 400	505	„	
	Soekadjadi.		700	†				
	Telok Dalem.		169	†				
33	Bandar Slamat.	Cultuurmaatschappij „Bandar Slamat".	1 540	†	1 500	168	„	
		Afdeeling Laboean Batoe.						
34	Pangkattan.	Deli-Bila-Maatschappij.	2 800	†	548	167	„	

C. Andere ondernemingen.

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid	Aantal beplante velden	Verkregen productie	Bij contract aangenomen	In dagdienst gebezigd	Verdere bijzonderheden
		Delische landschappen Padang en Bedagei (Afdeeling Padang en Bedagei).						
—	Soengei Bloetoe.	J. Lühmann.	1 500	†	ramboeng: nog geen product.	268	„	
		Rijk Langkat (Afdeelingen Boven-Langkat en Beneden-Langkat).						
—	Boeloe Telang B.	Maatschappij tot mijn-, bosch- en landbouwexploitatie in Langkat	11 000	†	†	†	†	Houtkaponderneming.
—	Lau Boentoe.	R. Kunz.	8 000	†	peper 448	132	16	
		Afdeeling Batoe Bara.						
—	Blimbing.	F. H. A. Steens Zijnen.	577	†	gambir en spaansche peper: †	†	14	
—	Limau Manis.	O. E. Richter.	1 200	†	getah, ramboeng, pinang: nog geen product.	14	†	

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt (meerendeels nominale grootte).	Aantal beplante *velden* en hunne grootte (in M².).	Verkregen productie (in pikols).	Aantal werklieden bij contract aangenomen.	Aantal werklieden in dagdienst gebezigd.	*VERDERE BIJZONDERHEDEN.*
—	Kaudang Kerbau of Tanah Itam.	M. Lettre.	2 800	†	djarak, gambir en klappers: †	†	†	
	Afdeeling Asahan.							
—	* Air Telok of Telok Manis. Winterthür. Soekadjadi. Telok Dalem.	Schweizerische Plantagen Gesellschaft „Asahan".	*e*)	„	getah, ramboeng, klappers nog geen product	†	†	
	Afdeeling Laboean Batoe.							
—	Pangkattan.	Deli-Bila-Maatschappij.	*e*)	„	parrarubber nog geen product	†	†	

e) Deze onderneming is reeds hiervóór bij de koffieondernemingen vermeld.

RECAPITULATIE (betreffende de residentie Oostkust van Sumatra).

Landschappen.	Aantal voor den oogst van 1903 gewerkt hebbende tabaksondernemingen.	Aantal met tabak beplante velden.	Verkregen tabaksproductie (in pikols).	Contract-koelies: Chineezen.	Klingaleezen.	Javanen.	Bandjareezen.	Bojaus.	Maleiers	Bantammers.	Bataks.	Bengaleezen.	Totaal.	Daglooners: Chineezen.	Klingaleezen.	Javanen.	Bantammers.	Bandjareezen.	Bojaus.	Maleiers.	Bataks.	Gajo's.	Bengaleezen.	Totaal.
				Aantal gedurende 1903 gebezigde werklieden.																				
Eigenlijk Deli . . .	40	14 818	151 725	22 531	1 514	10 540	26	388	„	„	„	„	34 909	„	„	162	70	725	11	97	131	„	„	1196
Padang en Bedagei .	12	2 744	24 763	4 216	128	2 429	39	„	„	„	„	„	6 812	4	3	21	42	188	„	7	159	„	„	424
Langkat	30	9 914	104 035	15 911	1 083	8 397	308	149	„	26	„	„	25 874	„	„	281	„	719	26	39	588	100	„	1753
Serdang	21	5 384	57 896	7 971	248	3 760	31	131	1	„	„	„	12 142	„	„	262	106	451	34	64	374	„	„	1291
Tamiang	3	247	1 772	373	4	235	„	„	„	„	„	„	612	„	„	„	„	21	„	20	6	8	2	57
Batoe Bara	8	1 666	13 468	2 [illegible]95	157	1 625	143	26	„	„	„	„	4 846	„	„	1	„	36	„	„	20	„	„	57
Asahan	14	1 968	18 856	3 770	164	1 985	418	„	„	„	„	„	6 337	„	„	40	„	26	„	„	„	„	„	66
Totalen betreffende de tabaksondernemingen	128	36 741	372 515	57 667	3 2[illegible]8	28 971	965	694	1	26	„	„	91 622	4	3	767	218	2166	71	227	1278	108	2	4844
Bovendien worden nog nevenstaand aantal koelies opgegeven voor 36 van de overige gewerkt hebbende ondernemingen.				399	58	5 601	19	„	11	„	25	„	6 113	„	„	3	„	13	„	14	„	„	1	31
Totaal-generaal . . .				58 066	3 356	34 572	984	694	12	26	25	„	97 735	4	3	770	218	2179	71	241	1278	108	3	4875

OVERIGE GEWESTEN DER BUITENBEZITTINGEN (buiten de residentie Oostkust van Sumatra).

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt (meerendeels nominale grootte).	Uitgestrektheid (in bouws) beplant geweest.	Aard der geteelde gewassen en verkregen productie.	Aantal der bij contract aangenomen werklieden van buiten het gewest afkomstig.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
	RIOUW EN ONDERHOORIGHEDEN.							
	Afd. Batam.							
1	Victoria.	Eng O Kan	†	†	ananas: 570 000 stuks.	„	60 (Chin.)	
2	Wilhelmina.	M. Spruijt.	5 000	—	—	—	—	Nog niet in exploitatie.
3	†	L. F. H. Raat.	5 000	—	—	—	—	Id.
4	†	Tan Ban Han.	5 000	—	—	—	—	De werkzaamheden zijn gestaakt.
5	†	J. W. van de Stadt.	5 000	—	—	—	—	Nog niet in exploitatie.
	Afd. Lingga.							
6	Lingga.	J. H. Haas, c. s.	3 720	†	getahpertja: †	†	†	
	Afd. Tandjoeng Pinang.							
7	Boeroe.	Ned.-Ind. Getahpertja-maatschappij.	2 020	—	—	-	—	De werkzaamheden zijn gestaakt.
8	Galang.	O. J. A. Collet.	5 000	—	—	—	—	Nog niet in exploitatie.
9	Pasir Pandjang.	Ned.-Ind. Getahpertja-maatschappij.	124	—	—	—	—	De werkzaamheden zijn gestaakt.
	Afd. Indragiri.							
10	Gading.	Cultuurmaatschappij Indragiri.	10 000	600	gambir: 4700 pikol.	529 (268 Chin. en 261 Jav.)	„	
11	Soengei Lala.	W. Burchard.	2 142	130	gambir: † koffie: † getahpertja: †	„	„	De onderneming is zeer verwaarloosd en produceert niets wegens gebrek aan kapitaal.
12	Boekit Selasi.	†	1 988	—	—	—	—	Nog niet in exploitatie.
	WESTERAFDEELING VAN BORNEO.							
	Landschap Sambas.							
13	Lembang.	H. J. Gijsberts.	10 000	230	peper (witte): 140 pikol.	„	39 (1 Chin. 8 Mal. en 30 Dajaks).	
14	†	J. Reijnvaan.	5 000	—	—	—	—	Id.
15	†	G. Dirkzwager Mzn.	5 000	—	—	—	—	Id.
16	†	Landsyndicaat „Sambas”.	10 000	—	—	—	—	Id.
17	Sakong.	Cultuurmaatschappij Sakong.	4 500	352	—	—	—	Deze onderneming is ontbonden.

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt (meerendeels nominale grootte).	Uitgestrektheid (in bouws) beplant geweest.	Aard der geteelde gewassen en verkregen producten.	Aantal der bij contract aangenomen werklieden van buiten het gewest afkomstig.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	*VERDERE BIJZONDERHEDEN.*
18	†	Ph. F. Laging Tobias.	5.000	—	—	—	—	Nog niet in exploitatie.
19	†	A. J. van Ravesteijn.	5 000	—	—	—	—	Id.
20	Lorong.	H. Kung.	200	—	—	—	—	Id.
21	Lorong Baroe.	Id.	125	—	—	—	—	Id.
22—46	†	S. A. Webb en 24 anderen.	5 000 (elke onderneming)	—	—	—	—	Id.
47	Paloh (Tjermai).	Handel-, mijn- en bosch-exploitatie-maatschappij „Tjermai".	100 000	10	klapper: † getahpertja: †	—	100 (10 Chin., 50 Mal. en 40 Dajaks)	
48	†	A. M. M. H. Huysmans.	315 940	„	—	—	—	Id.
49	†	Id.	331 270	—	—	—	—	Id.
	Landschappen Sanggau en Sekadau.							
50	†	Handel- en Industrie-maatschappij „Wilhelmina".	10 849	—	getahpertja: †	—	—	Id.
	Landschappen Tajan en Meliau.							
51	†	Handel- en Industrie-maatschappij „Wilhelmina".	7 890	†	getahpertja: †	†	†	
52	†	Id.	4 367	†	getahpertja: †	†	†	
	CELEBES EN ONDERHOORIGHEDEN.							
53	Tambora (in het landschap Sanggar op Soembawa).	D. Nolles.	10 000	450	koffie: †	8 Jav.	6 Saleiereezen.	
	TERNATE.							
54	Batjan (op het eiland van dien naam).	Batjan-Exploitatiemaatschappij.	2 400	†	koffie: 218 pikol. copra: 200 pikol.	†	†	
	TIMOR EN ONDERHOORIGHEDEN.							
55	Eiland Kera (in de baai van Koepang).	Tan Bian Sioe.	240	†	klappers: 5000 stuks.	†	4 Savoeneezen.	

Bijlage WW.

(Zie hoofdstuk O, afd. 1, § 2, sub 7°., van het verslag.)

STATISTISCHE OPGAVEN

betreffende de in de jaren 1901, 1902 en 1903, in die gewesten der buitenbezittingen waar koelie-ordonnantiën van kracht zijn,

GEREGISTREERDE CONTRACT-KOELIES.

GEREGISTREERDE

GEWESTEN.	1901.													
	Inlanders uit het betrokken gewest.	Javanen.	Soendaneezen.	Madoereezen.	Baweaneezen.	Maleiers.	Bandjereezen.	Niassers.	Dajaks.	Klingaleezen.	Bengaleezen.	Chineezen.	Andere vreemde oosterlingen.	Totaal.
Sumatra's Westkust	"	554	27	"	"	"	"	120	"	"	"	290	"	991
Benkoelen	"	634	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 033	"	1 667
Lampongsche Districten	"	93	402	104	"	"	"	"	"	"	"	185		784
Palembang	2 200	"	"	"	"	"	"	"	"	"	29	1 705	"	3 934
Atjèh en onderhoorigheden	*a*) †	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	97
Oostkust van Sumatra	"	20 923	3	"	434	5	631	"	"	1 576	"	40 990	"	64 562
Riouw en onderhoorigheden	"	173	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2 327	"	2 500
Billiton	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	1 649
Westerafdeeling van Borneo	"	21	"	80	"	24	"	"	16	7	"	48	"	206
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	1 048	638	"	50	"	"	"	"	"	"	1	1 291	80	3 108
Celebes en onderhoorigheden	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	11
Menado	"	688	"	"	"	"	"	"	"	"	"	716	"	1 404
Ternate en onderhoorigheden	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	16
Amboina	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	339
Totalen.														81 268

a) Waar een † is ingevuld, ontbreken de opgaven.

b) Verbeterde opgaaf.

CONTRACT-KOELIES IN

Inlanders uit het betrokken gewest.	1902. Javanen.	Soendaneezen.	Madoereezen.	Baweaneezen.	Maleiers.	Bandjareezen.	Niassers.	Dajaks.	Boegineezen	Klingaleezen.	Bengaleezen.	Ceyloneezen.	Chineezen.	Andere vreemde oosterlingen.	Totaal.	1903. Javanen.	Soendaneezen.	Madoereezen.	Baweaneezen.	Maleiers.	Bandjareezen.	Boegineezen.	Klingaleezen.	Bengaleezen.	Chineezen.	Totaal.
„	1446	„	„	„	„	„	342	„	„	„	„	„	120	„	1908	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	797
„	168	48	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1128	„	1314	25	32	„	„	„	„	„	„	„	540	597
„	148	136	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	294	7	190	32	„	„	„	„	„	„	„	229
„	1628	„	„	„	„	„	„	„	„	„	44	„	849	„	2521	1266	„	„	„	„	„	„	„	76	618	1 980
†	†	†	†	†	†	†	†	†	„	†	†	†	†	†	1167	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	563
„	21597	1	„	275	15	568	„	„	2	1681	„	„	38659	„	65798	19867	282	„	295	1	528	2	1633	„	39818	62 426
„	215	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2011	„	2226	300	„	„	„	„	„	„	„	„	1941	2 241
†	†	†	†	†	†	†	†	†	„	†	†	†	†	†	1590	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	1 816
„	93	„	59	„	10	„	„	70	„	„	„	„	36	„	268	16	„	22	„	„	„	„	„	„	58	96
662	432	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1007		2101	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	3 586
†	†	†	†	†	†	†	†	†	„	†	†	†	†	†	†	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....
„	677	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	923	„	1601	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	713
†	†	†	†	†	†	†	†	†	„	†	†	†	†	†	8	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	47
†	†	†	†	†	†	†	†	†	„	†	†	†	†	†	316	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	565
															b) 81 109											75 656

Bijlage XX.

(Zie hoofdstuk O, afd. I, § 2, sub B, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de in 1903 uit de verschillende gewesten buiten Java en Madoera rechtstreeks naar buiten Nederlandsch-Indië uitgevoerde hoeveelheden van de voornaamste boschproducten (volgens de algemeene Indische handelsstatistiek). *a*)

GEWESTEN.	Hoeveelheden (in pikols).								Gezamenlijke geldswaarde. *b*)	
	Gom-benzoin.	Gom-damar.	Gom-elastiek.	Gom-kopal.	Getah-pertja.	Andere getah-soorten.	Rotan-soorten.	Was.		
Sumatra's Westkust.	4 523	8 483	1 112	„	2 747	670	32 181	21	f 1 311 438	*c*) (f 369 623)
Benkoelen	„	14	475	„	46	203	„	3	77 649	(2 308)
Lampongsche Districten . . .	„	11	29	„	6	3	598	„	10 095	(14)
Palembang (met Djambi). . .	16 342	7 658	3 059	„	2 161	712	43 653	30	2 302 417	(„)
Oostkust van Sumatra. . . .	„	113	1 598	„	1 640	1 462	25 477	353	753 730	(„)
Atjeh en onderhoorigheden. .	1	65	33	„	107	1 835	6 077	25	192 137	(1 867)
Riouw.	„	71	„	„	1 035	233	12 911	85	269 812	(„)
Banka.	„	„	3	1 357	„	„	91	„	22 264	(„)
Billiton	„	„	„	13 105	3	„	448	1	207 720	(„)
Westerafdeeling van Borneo. .	„	993	1 218	12 276	1 064	39 020	46 576	748	3 396 542	(60 752)
Zuider- en Oosterafd. van Borneo.	„	641	2 917	„	3 558	11 069	118 006	500	2 633 495	(105 729)
Celebes en onderhoorigheden. .	„	13 400	„	45 043	„	„	73 784	28	1 718 378	(361 671)
Menado	„	6 958	„	19 861	„	„	113 780	„	538 175	(369 552)
Amboina.	„	115	„	6 852	„	„	50	„	109 522	(„)
Ternate	„	10 851	10	10 240	7	„	1 068	10	440 493	(53 328)
Timor en onderhoorigheden. .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	(„)
Bali en Lombok	„	„	„	„	„	„	„	„	„	(„)
Over 1903 Hoeveelheden.	20 866	49 362	10 454	108 734	12 374	55 207	474 700	1 803		
Over 1903 Waarde . . .	f 1 293 674	f 1 223 822	f 1 296 272	f 1 685 372	f 1 534 212	f 3 422 807	f 4 415 991	f 111 717	f 14 983 862	*d*) f 1 324 844)
Over 1902 waren de cijfers Hoeveelheden.	20 808	55 846	2 975	77 690	16 695	74 134	443 310	817		
Over 1902 waren de cijfers Waarde . . .	f 1 290 114	f 1 384 782	f 368 430	f 1 259 722	f 2 070 316	f 4 591 778	f 4 126 708	f 50 636	15 142 486	*e*) (1 110 585

a) Uit sommige buitenbezittingen, o. a. uit Benkoelen en de Lampongsche Districten, wordt het meerendeel der boschproducten niet rechtstreeks, maar via Batavia, naar buiten Nederlandsch-Indië verscheept. Nopens die verschepingen, welke in de handelsstatistiek tellen onder de uitvoeren van Java en Madoera (zie de tweede alinea van noot *d*), zijn geen afzonderlijke opgaven bekend. De in de gewestelijke verslagen ditmaal slechts bij uitzondering aangetroffen cijfers nopens de verscheepte hoeveelheden boschproducten waren te onvolledig om te worden medegedeeld.

b) De eenheidsprijzen, waarnaar in de handelsstatistiek over 1903 de waarde berekend is, waren per K.G.: voor gom-benzoïn f 1, gom-damar f 0,40, gom-elastiek f 2, gom-kopal f 0,25, getahpertja f 2, andere getahsoorten f 1, rotan f 0,15 en was f 1, welke prijzen ook over 1902 golden.

c) De cijfers tusschen ( ) geplaatst wijzen aan hoeveel in de daarnevens vermelde totale waarde begrepen is ter zake van het uitgevoerde naar Nederland.

d) Van deze totale waarde der in 1903 van de buitenbezittingen rechtstreeks naar buiten Nederlandsch-Indië verscheepte boschproducten, namelijk alleen van die in het overzicht genoemd, werd naar elders dan naar Nederland uitgevoerd voor eene waarde van f 13 659 018, waarvan naar Singapore f 11 463 129, naar Pinang f 978 875 en naar andere landen of plaatsen f 1 217 014.

Bovendien vermeldt de handelsstatistiek, als in 1903 van (of over) Java en Madoera van boschproducten, als de in het overzicht bedoelde naar Nederland en den vreemde verscheept, nog eene waarde van f 1 960 115, waarvan naar Nederland f 957 694, naar Singapore f 362 568, naar Pinang f 190 en naar elders f 639 663.

e) De cijfers over 1902, overeenkomende met de in de vorige noot bedoelde, zijn: voor de buitenbezittingen f 14 031 901, f 12 094 288, f 948 576 en f 989 037, en voor Java en Madoera f 1 918 148, f 907 074, f 450 098, nihil en f 560 976.

Bijlage IJ IJ.

(Zie hoofdstuk O, afd. II, van het verslag.)

OVERZICHTEN

BETREFFENDE HET

MIJNWEZEN IN NEDERLANDSCH-INDIË

OVER

1903—1904.

I. GELDELIJKE UITKOMSTEN der GOUVERNEMENTS-TINWINNING op Banka over de werkjaren 1902/1903 en 1903/1904.

Kostenberekening van het tin.	1902/1903. (Levering: 171 214 pikol tin.)		1903/1904. (Levering: 185 692 pikol tin.)	
Genoten volgens het tarief in Ind. St. 1891 n°. 135:				
Door de ontginningen der 1ste klasse		f 3 305 011		f 3 493 631
Door de ontginningen der 2de en 3de klasse.		295 831		411 601
Overige kosten in Indië. *a)*				
Verlies op de rijstverstrekking, berekend op f 1,26 per pikol over 1902/1903 en op f 2,20 per pikol over 1903/1904 *b)*	f 138 888		f 271 666	
Vervoer van tin van Banka naar Batavia en Tandjoeng Prioek *c)*.	114 934		124 855	
Traktementen, enz. van het administreerend personeel, tegemoetkomingen aan de Chineesche officieren en gratificatiën aan mijnopzieners, mijnschrijvers en mijnmandoers	73 709		79 086	
Onderhoud der landsgebouwen en afschrijving wegens waardevermindering . .	12 688		*d)* 65 459	
Mijnbouwkundig onderzoek en technische dienst der tinwinning op Banka, alsmede afschrijving op het boormaterieel *e)*	265 620		294 521	
Machinale hulp, met inbegrip van de traktementen en reiskosten der tijdelijke machinisten, alsmede afschrijving op het materieel *e)*	76 907		70 046	
Kosten van omsmelting van tin	58 883		11 273	
Vervoerkosten (naar Singapore en China) van ontslagen mijnwerkers	126		637	
Kosten van evacuatie en verpleegkosten van aan beri-beri lijdende mijnwerkers.	*f)* 43 799		193 325	
Overige verpleegkosten van zieke mijnwerkers, voor zoover die niet door de mijnen zijn gedragen; traktementen, toelagen en reiskosten der dokters-djawa, alsmede kosten van geneesmiddelen	29 267		39 800	
Transporteeren. .	f 814 826	f 3 600 842	f 1 150 668	f 3 905 232

a) De kosten van aanleg en exploitatie van de stoomtram in het district Blinjoe en van de stoomsleepdiensten ter oostkust van Banka en in de Klabat-baai kunnen in de hier voorkomende algemeene tinrekening achterwege blijven, aangezien voor deze diensten afzonderlijke aanleg- en exploitatierekeningen worden aangehouden; het is de bedoeling dat zij zich in een zeker aantal jaren vrijwerken, waarna de saldo-inkomsten zuivere baten zullen worden. De telefoondienst op het eiland ging in 1904 in handen van den dienst der post en telegrafie over en kan dus hier verder buiten beschouwing blijven. Het saldo der aanlegkosten van de stoomtram, op ult. 1902 f 102 575 bedragende, was, na met 3½ % rente 's jaars of f 3590 en met het kostende ad f 1117 der op eisch ontvangen aanvulling van stoomtrammaterieel vermeerderd te zijn, en na met het voordeelig saldo, ad f 27 955, der exploitatierekening te zijn verminderd, op ult. 1903 teruggebracht op f 79 327. Wat den stoomsleepdienst ter oostkust van Banka betreft, bedroeg het saldo der aanlegkosten op ult. 1902 f 53 344. Dit saldo, vermeerderd met 3½ % rente 's jaars, of f 1867, en met het nadeelig saldo der exploitatierekening, ad f 16 370, was op ult. 1903 gestegen tot f 71 581 De kosten van het dok en voor de aanschaffing van laadprauwen kwamen weder ten laste van de exploitatierekening. Voor den stoomsleepdienst in de Klabat-baai zal in 1904 een sleepbootje in gebruik gesteld worden. Voor den aanmaak van laadprauwen voor dezen dienst is in 1903 f 1711 besteed.

b) De verstrekte rijst kan gerekend worden op Banka aan het Gouvernement te hebben gekost in 1902/1903 f 6,26 per pikol (geleverd in 's lands pakhuizen te Batavia kostte de rijst, volgens de aannemingsprijzen, f 4,78⁵ voor het 1ste en 2de perceel, f 4,89 voor het 3de en f 5,71⁵ voor het 4de perceel). Daar aan de mijnwerkers slechts f 5 wordt in rekening gebracht, is het geleden verlies op de rijstverstrekking voor 1902/1903 te stellen op f 1,26 per pikol. In het verstrekkingsjaar 1903/1904, loopende van 1 Febr. 1903 tot 15 Febr. 1904, bedroeg de conversiepremie achtereenvolgens: voor ½ maand f 1,26, voor 3½ maand f 1,40, voor 3 maanden f 2,27 en voor 5½ maand f 2,76. Dienovereenkomstig is als verlies op de verstrekte pikol rijst voor dat jaar aangenomen het gemiddelde der conversiepremiën die in 1903/1904, in verband met hun duur, hebben gegolden, zijnde f 2,20. De verstrekte rijst kan dus gerekend worden op Banka in evengenoemd jaar aan het Gouvernement te hebben gekost f 7,20 per pikol (geleverd in 's lands pakhuizen te Batavia kostte de rijst, volgens de aannemingsprijzen over 1903/1904, f 4,78⁵, f 4,89, f 5,71⁵ en f 6,14, respectievelijk voor het 1ste, 2de, 3de en 4de perceel, tegen f 4,78⁵, f 4,78⁵, f 4,89 en f 5,71⁵ over 1902/1903). Van de rijstverstrekking in 1903/1904 genoten de ontginningen der 1ste klasse 122 954 pikol en die der 2de klasse 441 pikol. In de rijstverstrekking van 1902/1903 deelden de ontginningen der 1ste klasse voor 110229 pikol.

Kostenberekening van het tin.	1902/1903.		1903/1904.	
Per transport	f 814 826	f 3 600 842	f 1 150 668	f 3 905 232
Kosten van aanschaffing en uitzending der op eisch uit Nederland ontvangen goederen, zoomede van lossen, sorteeren en verder verzenden op Banka en met bijberekening, als administratiekosten, van ongeveer $2^1/_2$ % der vorenomschreven kosten *e*)	92 627		124 461	
Onderstand in rijst aan oude en gebrekkige mijnwerkers, berekend tegen den kostenden prijs der rijst (over 1902/1903 gemiddeld f 6,26 per pikol en over 1903/1904 gemiddeld f 7,20 per pikol)	23 735		30 500	
Onvoorziene uitgaven (à f $0{,}12^5$ per pikol tin) wegens kosten van opschuring, enz. op Banka	21 402		23 211	
		f) 952 590		1 328 840
Gezamenlijke kosten van het tin in Indië . . .		*f*) f 4 553 432		f 5 234 072
Zijnde per pikol, berekend over de hooger opgegeven levering.		*f*) f $26{,}59^{49}$		f $28{,}18^{63}$
Of juister, na aftrek van het bij de omsmelting van onzuiver tin geleden verlies, bedragende in 1902/1903 6034.51 pikol en in 1903/1904 1363.88 pikol, en na bijvoeging van het door verwerking van afvallen verkregen tin, bedragende in 1902/1903 nihil en in 1903/1904 1121.36 pikol, en na vermindering van de totale kosten met de transportkosten naar Java voor het resulteerend verlies, bedragende in 1902/1903 f 4056 en in 1903/1904 f 162		*f*) $27{,}54^{19}$		$28{,}21^{73}$
De netto opbrengst per pikol van de in 1902 en 1903 geveilde hoeveelheden beliep (zie bijlage AA van K. V. 1903 en bijlage BB hiervóór)		$83{,}56^{78}$		$89{,}47^{81}$
zoodat de winst per pikol *g*) was te stellen op. . . .		*f*) f $56{,}02^{59}$		f $61{,}26^{08}$

c) Voor dit vervoer, dat sedert 1 Jan. 1901 niet meer naar Batavia, maar uitsluitend naar Tandjoeng Prioek geschiedt, is laatstelijk gecontracteerd voor de jaren 1900 t/m 1909 met een particulieren aannemer tegen een vrachtprijs van f 20,87 per kojang van ongeveer 30 pikol bij aanbrengst te Batavia en van f 20 bij aanbrengst te Tandjoeng Prioek. Van deze aanneming is echter uitgesloten het ter hoofdplaats Muntok in te laden tin, dat reeds vroeger naar Tandjoeng Prioek pleegt vervoerd te worden, en wel met de booten der Koninklijke Paketvaartmaatschappij, aan welke daarvoor, ingevolge het met haar gesloten algemeen contract betreffende de bediening van de paketvaart in den Archipel, f 11.60 per kojang wordt tegoed gedaan. Onder deze laatste vracht is echter niet begrepen het vervoer te Muntok van den wal naar de reede, welk vervoer deel uitmaakt van het met een anderen aannemer gesloten contract betreffende het z. g. reedevervoer te Muntok (aannemingsprijs over 1899 t/m 1904 f 12 per kojang). Voor het van de overige afscheepplaatsen op Banka af te halen tin omvatten de opgegeven vrachtprijzen echter het vervoer van pakhuis tot pakhuis, daaronder begrepen dat in de laadbooten naar en van de reeden, zoomede de kosten van transport aan den wal.

d) Hieronder f 32 743 voor herstel en verbetering van de binnenhaven te Muntok.

e) Ter wille van een zuiver overzicht zijn de kosten van het voor de ontginning benoodigde boor-, stoom- en ander materieel dadelijk bij de tinrekening in uitgaaf gesteld en niet meer gebracht op eene afzonderlijke inventaris-rekening. De waarde der inventarissen van dat materieel is in 1901/1902 geheel kunnen worden afgeschreven, zoodat sedert de inventaris-rekeningen zijn vervallen

f) Verbeterde opgaaf.

g) Evenals in vroegere becijferingen van dezen aard zijn onder de op het tin gevallen kosten, wat het bij de tinwinning betrokken Europeesch personeel betreft, alleen in rekening gebracht de uitgaven voor de op Banka tewerkgestelde ingenieurs, enz., dus niet kosten van opleiding, uitzending, verlofstraktementen, pensioenen, enz.

II. OVERZICHT van de gedurende het tijdvak 1 Juli 1903 t/m 30 Juni 1904 door het Gouvernement verleende of goedgekeurde CONCESSIËN tot MIJNONTGINNING in Nederlandsch-Indië, benevens van de in dat tijdvak verleende gouvernements-VERGUNNINGEN tot winning van delfstoffen aan de oppervlakte of door middel van open groeven. *h*)

A. GOUVERNEMENTSCONCESSIËN, enz.

Volgnummer.	Naam der concessie en ligging van het mijnveld.	Delfstoffen waarvoor de concessie is verleend.	Namen der concessionarissen.	Grootte of geschatte grootte van het mijnveld.	Duur der concessie.	Jaarlijksche cijns. Maatstaf.	Jaarlijksche cijns. Jaar van ingang.	Vast recht 's jaars. Maatstaf.	Vast recht 's jaars. Tijdstip van ingang.	Gouvernementsbesluit, waarbij de concessie is verleend, en kwartaalverslag van den dienst van het mijnwezen, waarin de concessievoorwaarden in haar geheel zijn opgenomen.
	JAVA EN MADOERA.									
	Concessiën.									
	Rembang.									
1	Toengkoel (distr. Ngawen, afd. Blora).	Petroleum en andere bitumineuse zelfstandigheden.	Dordtsche Petroleum-maatschappij te Amsterdam.	993 bouws.	75 jaren.	10 % van de netto opbrengst.	1907	f 0,25 per bouw.	—	23 Jan. 1904 nº. 33. (1ste kwartaal 1904).
	Soerabaja.									
2	Dermo (afd. Soerabaja).	Id.	Tjoa Djien Sing.	332 bouws.	75 jaren.	Id.	1908	Id.	—	27 Jan. 1904 nº. 17. (1ste kwartaal 1904).
	Madioen.									
3	Tegalredjo (distr. Poeloeng, afd. Ponorogo).	Goud, zilver, lood, koper, zink en andere daarmede in samenhang voorkomende delfstoffen.	A. B. Hagen.	1409 bouws.	75 jaren.	Id.	1908	Id.	—	26 Maart 1904 nº. 15. (1ste kwartaal 1904).
	Madoera.									
4	Mandala (distr. Baratdaja, afd. Soemenep).	Petroleum en andere bitumineuse zelfstandigheden.	Dordtsche Petroleum-maatschappij te Amsterdam.	2680 bouws.	75 jaren.	Id.	1906	Id.	—	20 Jan 1904 nº. 27. (1ste kwartaal 1904).
5	Pakondang (distr Baratdaja, afd. Soemenep).	Id.	Id.	1824 bouws	75 jaren.	Id.	1908	Id.	—	3 Febr. 1904 nº. 46. (1ste kwartaal 1904).
	Vergunningen.									
	Preanger Regentschappen.									
I.	Vergunning tot het winnen van kalksteen in een stuk grond, deel uitmakende van het ten name van de Cultuurmaatschappij „Soewarna" staand erfpachtsperceel Malinggoet.	(Zie de voorgaande kolom.)	Cultuur-maatschappij „Soewarna".	0.7 H. A.	30 jaren.	Vaste retributie van f 7 's jaars.	1903	—	—	14 Oct. 1903 nº. 51. (4de kwartaal 1903).
	Semarang.									
II.	Vergunning tot het winnen van jodiumverbindingen uit natuurlijke bronnen, zoomede tot het winnen van kalksteen en marmer in een stuk gouvernementsgrond, behoorende tot het gebied van de desa's Pringapoeslor en Gondorio (distr. Oengaran, afd. Salatiga).	Id.	A. F. K. Kielgast.	12.89 H. A.	30 jaren.	Voor de winning van marmer en kalksteen een vaste retributie van f 130 's jaars. De retributie van jodiumverbindingen is nog niet bepaald.	1903	—	—	23 Aug 1903 nº. 42. (3de kwartaal 1903).

h) Een overzicht van al de op ult. Juni 1904 van kracht zijnde mijnconcessiën, enz. is te vinden in den jaargang 1904 van het „Jaarboek van het mijnwezen in Nederlandsch-Indië".

Volgnummer.	Naam der concessie en ligging van het mijnveld.	Delfstoffen waarvoor de concessie is verleend.	Namen der concessionarissen.	Grootte of geschatte grootte van het mijnveld.	Duur der concessie.	Jaarlijksche cijns.		Vast recht 's jaars.		Gouvernementsbesluit, waarbij de concessie is verleend, en kwartaalverslag van den dienst van het mijnwezen, waarin de concessievoorwaarden in haar geheel zijn opgenomen.
						Maatstaf.	Jaar van ingang.	Maatstaf.	Tijdstip van ingang.	
III.	Vergunning tot het winnen van tras in twee stukken gouvernementsgrond, behoorende tot het gebied van de desa's Kedongmedjo en Kantjilan (distr. Tenggeles, afd. Koedoes).	(Zie de voorgaande kolom).	C. F. Hoedt.	61 H. A.	30 jaren.	Vaste retributie van f 61 's jaars.	1904	—	—	21 Jan. 1904 nº. 59. (1ste kwartaal 1904).
IV.	Vergunning tot het winnen van tras in een stuk gouvernementsgrond, behoorende tot het gebied van de desa Kantjilan (distr. Tenggeles, afd. Koedoes).	Id.	F. J. Grooss.	18 H. A.	30 jaren.	Vaste retributie van f 180 's jaars.	1904	—	—	5 Maart 1904 nº. 36. (1ste kwartaal 1904).
	Soerabaja.									
V.	Vergunning tot het winnen van jodium uit de zoutwaterbron, gelegen in gouvernementsgrond, behoorende tot het gebied der desa Kesamben (distr. Goenoeng Kendeng, afd. Soerabaja).	Id.	F. Ellinger.	Niet bepaald.	30 jaren.	Niet bepaald.	—	—	—	15 Juli 1903 nº. 34. (3de kwartaal 1903).
	Besoeki.									
VI.	Vergunning tot het winnen van kalksteen in een stuk gouvernementsgrond, behoorende tot het gebied der desa Poeger-Koebon (distr. Poeger, afd. Djember).	Id.	G. F. Leibbrandt.	8 H. A.	30 jaren.	Vaste retributie van f 80 's jaars.	1904	—	—	5 Maart 1904 nº. 33. (1ste kwartaal 1904).
	Kediri.									
VII.	Vergunning tot het winnen van marmer, kalksteen en trachiet in een stuk gouvernementsgrond, gelegen nabij Djokotro (distr. Panggoel, afd. Trenggalek).	Id.	E. K. A. Tollens.	21 4 H. A.	30 jaren.	Vaste retributie van f 214 's jaars.	1904	—	—	10 Maart 1904 nº. 29. (1ste kwartaal 1904).

BUITENBEZITTINGEN.

	Concessiën.									
	Sumatra's Westkust.									
6	Sinaboean (afd. Loeboe Sikaping, res. Pad. Bovenlanden).	Goud en andere met het goud in samenhang voorkomende delfstoffen.	Mijnbouwmaatschappij „Sinaboean" te Batavia.	1277.5 bouws.	75 jaren.	10% van de netto opbrengst.	1908	f 0,25 per bouw.	30 Maart 1904.	30 Sept. 1903 nº. 12. (3de kwartaal 1903).
	Benkoelen.									
7	Boekit Soenoer (afd. Benkoelen en Ommelanden).	Steen- en bruinkolen.	R. J. van der Vossen.	2818 bouws.	75 jaren.	Id.	1908	f 0,25 per bouw.	—	31 Jan. 1904 nº. 16. (1ste kwartaal 1904).

B. INLANDSCHE CONCESSIËN (in het behandelde tijdvak door het Gouvernement goedgekeurd).

Volgnummer.	Naam der concessie en ligging van het mijnveld.	Delfstoffen waarvoor de concessie is verleend.	Namen der concessionarissen.	Grootte of geschatte grootte van het mijnveld (in bouws).	Aanvang en duur der concessie.	Bedongen cijns per kalenderjaar. Maatstaf.	Bedongen cijns per kalenderjaar. Verschuldigd minimumbedrag.	Eventueel verder bedongen opbrengst.	Gouvernementsbesluit, waarbij de concessie is goedgekeurd, en kwartaalverslag van den dienst van het mijnwezen, waarin de concessievoorwaarden in haar geheel zijn opgenomen.
	Oostkust van Sumatra.								
8	Arang Batoe Kwaloe (landschap Koealo).	Steenkolen.	C. A. Haggenmacher.	4200	9 Juni 1904 (75 jaren).	2½ % der waarde te Singapore van het vervoerde product.	f 5000,—	—	9 Juni 1904 nº. 12. (2de kwartaal 1904).
	Westerafdeeling van Borneo.								
9	Sambas Gold Mines I (landschap Sambas).	Goud, zilver, platina, kwikzilver, koper, lood, zink, tin, ijzer, nikkel, zoomede andere delfstoffen.	Boedoek Mijnbouwmaatschappij.	37500	23 Oct. 1903 t/m 6 Aug. 1964.	2½ % van de waarde op het ontginningsterrein van de verkregen en van de onderneming afgevoerde edele metalen of andere ertsen.	3750,—	—	23 Oct. 1903 nº. 15. (4de kwartaal 1903).
10	Sambas Gold Mines II (landschap Sambas).	Id.	West-Borneo Goudmaatschappij te Amsterdam.	170	23 Oct. 1903 t/m 6 Aug. 1964.	Id.	17,—	—	23 Oct. 1903 nº. 16. (4de kwartaal 1903).
11	Sambas Gold Mines III (landschap Sambas).	Id.	Id.	11000	23 Oct. 1903 t/m 6 Aug. 1964.	Id.	1100,—	—	23 Oct. 1903 nº. 17. (4de kwartaal 1903).
12	Sjau Than San I (landschap Sambas).	Goud, zilver, platina, kwikzilver, koper, lood, zink, tin, ijzer, nikkel, en andere delfstoffen.	Delfstoffen- en Landbouwmaatschappij „Singkawang" te Rotterdam.	3000 H. A.	1 Aug. 1903 (75 jaren).	2½ % der bruto-opbrengst (handelswaarde te Sambas).	420,—	—	1 Aug. 1903 nº. 70. (3de kwartaal 1903).
13	Sjau Than San II (landschap Sambas).	Alsvoren.	Id.	1700 H. A.	1 Aug. 1903 (75 jaren).	2½ % der bruto-opbrengst (handelswaarde te Sambas).	238,—	—	1 Aug. 1903 nº. 71. (3de kwartaal 1903).
14	Mengkalo (landschap Sekadau).	Goud en andere delfstoffen met uitzondering van petroleum en andere bitumineuze zelfstandigheden.	Handels- en Industriemaatschappij „Wilhelmina" te Pontianak.	2701 H. A.	21 Sept. 1903 (75 jaren).	2½ % der bruto-opbrengst (handelswaarde op het ontginningsterrein).	378,14	—	21 Sept. 1903 nº. 19. (3de kwartaal 1903).
15	Se Balau (landschap Sambas).	Goud, zilver, platina, koper, lood, zink, tin, nikkel, ijzer, bismuth, diamant, kwik, steenkool, petroleum en andere delfstoffen.	Mijnbouwmaatschappij „Se Balau" te Soerabaja.	2901 H. A.	2 April 1904 (75 jaren).	Id.	404,46	—	2 April 1904 nº. 20. (2de kwartaal 1904).
	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.								
16	Moeara (landschap Koetei).	Aardolie, aardpek, aardwas en alle andere soorten van bitumineuse zelfstandigheden, zoowel vaste als vloeibare, benevens de daarmede voorkomende gasvormige zelfstandigheden.	Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië.	18050 H. A.	5 Nov. 1903 (75 jaren).	f 0,50 voor elke vervoerde ton van 1000 K.G.	2527,—	—	5 Nov. 1903 nº. 42. (4de kwartaal 1903).

Bijlage ZZ.

(Zie hoofdstuk O, afd. III, van het verslag.)

OPGAVEN

BETREFFENDE HET

GOUVERNEMENTS-ZOUT-MONOPOLIE

OVER DE JAREN 1901, 1902 EN 1903.

I. OVERZICHT van het ZOUTDEBIET in die gewesten van Nederlandsch-Indië, waar de verkoop van gouvernementswege geschiedt, over de jaren 1901, 1902 en 1903. *a*)

Verkochte hoeveelheden (in pikols). *b*)

GEWESTEN.	1901.	1902.	1903.
JAVA EN MADOERA.			
Bantam	39 527$^{27}/_{32}$	40 023$^{26}/_{32}$	38 952 $^{7}/_{32}$
Batavia	88 108 $^{3}/_{32}$	91 846$^{20}/_{32}$	95 048$^{20}/_{32}$
Preanger Regentsch. .	85 621$^{13}/_{32}$	86 189$^{20}/_{32}$	91 270$^{31}/_{32}$
Cheribon.	57 387$^{11}/_{32}$	54 707$^{10}/_{32}$	58 383$^{15}/_{32}$
Pekalongan.	77 291$^{24}/_{32}$	74 096$^{29}/_{32}$	78 006$^{12}/_{32}$
Semarang	123 423$^{15}/_{32}$	112 404$^{30}/_{32}$	111 376$^{17}/_{32}$
Rembang	61 558$^{30}/_{32}$	55 925 $^{8}/_{32}$	56 464$^{27}/_{32}$
Soerabaja	107 243$^{18}/_{32}$	86 806$^{16}/_{32}$	86 108$^{25}/_{32}$
Pasoeroean	85 576$^{24}/_{32}$	82 255	85 054 $^{1}/_{32}$
Besoeki	48 059$^{28}/_{32}$	47 940	50 513$^{11}/_{32}$
Banjoemas	66 160 $^{1}/_{32}$	60 270$^{19}/_{32}$	69 293$^{11}/_{32}$
Kedoe	127 253$^{15}/_{32}$	123 986$^{20}/_{32}$	123 605 $^{2}/_{32}$
Soerakarta	42 431$^{17}/_{32}$	36 326$^{28}/_{32}$	35 941$^{10}/_{32}$
Madioen	80 538$^{14}/_{32}$	77 861$^{19}/_{32}$	78 286$^{11}/_{32}$
Kediri.	94 569$^{31}/_{32}$	95 275$^{20}/_{32}$	98 966 $^{5}/_{32}$
Madoera	65 038 $^{3}/_{32}$	54 881$^{13}/_{32}$	51 162$^{10}/_{32}$
Totalen . . .	1 249 790$^{18}/_{32}$	1 180 798$^{22}/_{32}$	1 208 433$^{23}/_{32}$

GEWESTEN.	1901.	1902.	1903.
BUITENBEZITTINGEN.			
Sumatra's Westkust .	66 241$^{17}/_{32}$	67 213$^{15}/_{32}$	66 774 $^{5}/_{32}$
Benkoelen.	11 350 $^{8}/_{32}$	11 284$^{22}/_{32}$	11 437$^{26}/_{32}$
Lampongsche Distr. .	8 588$^{29}/_{32}$	8 565$^{26}/_{32}$	8 761$^{28}/_{32}$
Palembang	45 386$^{24}/_{32}$	47 363$^{24}/_{32}$	47 548
Banka	10 841$^{15}/_{32}$	11 370$^{17}/_{32}$	11 842$^{28}/_{32}$
Westerafd. v. Borneo.	26 737$^{14}/_{32}$	27 176$^{23}/_{32}$	28 397 $^{6}/_{32}$
Zuider- en Oosterafd. van Borneo . . .	48 780$^{18}/_{32}$	49 464$^{11}/_{32}$	58 088$^{31}/_{32}$
Totalen . . .	220 042 $^{9}/_{32}$	222 439$^{10}/_{32}$	232 850$^{28}/_{32}$
Java en Madoera . .	1 249 790$^{18}/_{32}$	1 180 798$^{22}/_{32}$	1 208 433$^{23}/_{32}$
Algemeene totalen. .	1 469 832$^{27}/_{32}$	1 403 238	1 441 284$^{19}/_{32}$

a) De opgaven over 1902 zijn als verbeterde, die over 1903 als voorloopige te beschouwen.

b) Bij de verkooppakhuizen te Batavia, Bekasi, Tangerang, Buitenzorg en Tjabangboengin in de residentie Batavia, zoomede bij die te Semarang en Soerabaja, geschiedt de verkoop niet bij de maat, maar bij het gewicht. Ter wille van de eenvormigheid is ook voor deze verkoopplaatsen het debiet in pikolmaten opgegeven. Voor de herleiding is aangenomen dat 56 K.G. bij meting 1 pikol uitmaakt. De hoeveelheden briquetzout, in de gewesten Madoera, Pasoeroean en Besoeki verkocht, zijn in het overzicht, naar den hiervóór aangenomen maatstaf, herleid tot los zout.

GEWESTEN.	1901.	1902.	1903.
Berekening van de geldelijke opbrengst.			
Van de hiervóór opgegegeven hoeveelheden zijn verkocht:			
JAVA EN MADOERA.			
Los zout verkocht bij de maat.			
à f 6,72 per pikol (normaalprijs)	910 909 7/32	847 967 29/32	872 898 24/32
à f 6 per pikol (in de residentie Soerakarta) .	42 431 17/32	36 326 28/32	35 941 10/32
à f 2 per pikol (daar waar het zout, na vooraf voor de consumtie onbruikbaar te zijn gemaakt, voor industrieele doeleinden wordt verlangd).	94 16/32	35	834 9/32
Los zout verkocht bij het gewicht (zie noot b).			
à f 0,12 per K.G. (voor gewoon gebruik) . .	111 770 24/32	110 227 24/32	110 553 14/32
à f 0,03^{5} per K.G. (voor industrieele doeleinden)	1 600 16/32	1 164 26/32	1 476 8/32
Verpakt (briquet-) zout (zie noot b).			
à f 0,08 per kati (0,6176 K.G.)	182 984 2/32	185 076 13/32	186 729 22/32
Totalen . . .	1 249 790 18/32	1 180 798 22/32	1 208 433 23/32

GEWESTEN.	1901.	1902.	1903.
BUITENBEZITTINGEN.			
Los zout verkocht bij de maat.			
à f 6,96 per pikol (ter Sumatra's Westkust).	66 131 17/32	66 898 15/32	65 706 21/32
à f 6,72 per pikol (normaalprijs) . . .	99 825 3/32	99 296 9/32	109 766 27/32
à f 6 per pikol (te Palembang en in de Lampongsche Districten)	53 915 21/32	55 929 18/32	56 309 28/32
à f 2 per pikol (verstrekking voor industrieele doeleinden) *c*).	170	315	1 067 16/32
Totalen . . .	220 042 9/32	222 439 10/32	232 850 28/32
Geldelijke opbrengst.			
Java en Madoera . .	f 8 474 021	f 7 987 375	f 8 177 586
Buitenbezittingen . .	1 454 934	1 469 091	1 534 946
Algemeene totalen. .	f 9 928 955	f 9 456 466	f 9 712 532

II. OPGAVEN omtrent de GOUVERNEMENTS-ZOUTWINNING (op Madoera) over de jaren 1902 en 1903.

Zoutaanmaakplaatsen in de onderstaande afdeelingen der residentie Madoera.	Aantal zoutpannen in bewerking geweest.		Ingeleverde hoeveelheid zout (in kojangs van 30 pikolmaten).		Betaling door de zoutmakers gemiddeld per hoofd genoten (à f 10 per kojang).		Kosten waarop de kojang zout het Gouvernement te staan kwam. *d*)		Aanwezige zoutvoorraad in de depôts (in kojangs) bij het einde van het jaar. *e*)	
	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.
Sampang	920	920	23 939	13 527	f 260,19	f 147,03	f 10,00^{5}	f 13,05	61 064	61 372
Pamekasan . . .	1 081	1 081	9 935	12 072	92,33	110,—	11,13	11,—	47 045	48 484
Soemenep. . . .	1 580	1 580	29 603	24 016	211,60	167,82	11,71	12,32	87 341	84 269
Te zamen . .	3 581	3 581	63 477	49 615	f 188,04	f 142,62	f 10,95	f 12,12	195 450	194 125

c) Alleen ter Sumatra's Westkust.

d) Met inbegrip van de kosten van administratie, toezicht, opschuring en daarmede in verband staande uitgaven, welke niet afzonderlijk zijn opgegeven.

e) Bovendien lagen opgeschuurd in de doorvoerpakhuizen op Java en waren in de verschillende zoutverkooppakhuizen op en buiten Java voorhanden: op ult. 1902 20 106 kojang en op ult. 1903 19 830 kojang.

Onder deze cijfers zijn begrepen de voorraden briquetzout in het depôt te Soemenep en in de verschillende verkooppakhuizen voor verpakt zout in de residentiën Madoera, Pasoeroean en Besoeki.

Op ult. 1903 waren op Madoera voor de opschuring van het ingeleverde zout 166 depôtpakhuizen beschikbaar, namelijk 32 te Sampang, 40 te Boender (bij Pamekasan) en 94 te Soemenep, verdeeld over respectievelijk 2, 2 en 7 etablissementen.

Bijlage AAA.

(Zie hoofdstuk O, afd. IV, § 1, van het verslag.)

OVERZICHTEN

BETREFFENDE DE

HANDELSBEWEGING

TUSSCHEN

NEDERLANDSCH-INDIË [1]) EN LANDEN OF PLAATSEN DAARBUITEN GELEGEN.

[1]) Wat de havens in inlandsche staten betreft, zijn in de statistiek alleen die havens behandeld, waar een *gouvernements*-tol- of havenkantoor gevestigd is.

1°. Herkomst en bestemming der in- en uitgevoerde goederen, enz.

LANDEN OF PLAATSEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	Waarde van den algemeenen invoer.			Waarde van den algemeenen uitvoer.		
	Goederen.	Ongemunt goud en zilver.	Speciën (gemunt goud en zilver).	Goederen.	Ongemunt goud en zilver.	Speciën (gemunt goud en zilver).
Voor rekening van particulieren.						
Nederland	f 52 342 887	f 319	f 1 133 092	f 75 378 172	f 935 191	f 10
Engeland	21 888 898	"	1 903 534	6 303 605	2 482 721	"
Engelsch Kanaal (voor orders)	......	......	......	3 261 991	"	"
België	314 431	"	"	47 979	"	"
Frankrijk	1 002 583	"	173 750	8 933 773	"	"
Marseille (voor orders)	......	......	......	128 354	"	"
Duitschland	3 228 640	"	"	1 461 707	"	600
Oostenrijk	67 201	"	"	1 427 373	"	"
Zwitserland	151 056	"	"	"	"	"
Rusland	405 613	"	"	133 976	"	"
Denemarken	38 211	"	"	141 347	"	"
Zweden	10 434	"	"	34 645	"	"
Noorwegen	2 927	"	"	3 874	"	"
Italië	1 537 924	"	"	936 126	"	"
Genua (voor orders)	......	......	......	67 867	"	"
Spanje	6 705	"	"	7 653	"	"
Portugal	1 329	"	"	45 249	"	"
Portugal (voor orders)	......	......	......	145 403	"	"
Turkije	"	"	"	11 450	"	"
Egypte	30 830	"	"	372 666	"	"
Port-Saïd (voor orders)	......	......	......	5 614 797	"	"
Afrika	760	"	"	163 415	"	"
Afrika (voor orders)	......	......	......	193 058	"	"
Amerika	2 170 929	"	"	17 962 463	"	"
Amerika (voor orders)	......	......	......	958 401	"	"
Arabië	1 243	"	"	5 387	"	"
Perzië	"	"	"	61 964	"	"
Britsch-Indië	1 929 443	"	12 500	5 442 942	"	"
Pinang	17 782 294	16 360	2 125 913	7 663 631	"	829 303
Malakka	488 815	"	90 228	8 675 755	"	"
Singapore	51 874 129	10 225	5 956 348	53 999 716	43 000	642 145
Siam	40 584	"	"	319 380	"	"
Saigon	1 400 973	"	"	215 676	"	"
Hongkong	3 232 311	2 400	"	20 790 760	"	"
China	1 327 723	"	"	1 919 258	"	"
Japan	2 166 570	"	"	11 320 822	"	"
Manila	22 255	"	"	31 860	"	"
Serawak	20 562	"	3 555	11 736	"	"
Kokos-eilanden	"	"	"	6 134	"	"

LANDEN OF PLAATSEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	Waarde van den algemeenen invoer.			Waarde van den algemeenen uitvoer.		
	Goederen.	Ongemunt goud en zilver.	Speciën (gemunt goud en zilver).	Goederen.	Ongemunt goud en zilver.	Speciën (gemunt goud en zilver).
Timor-Dilly	f 508 773	„	f 22 334	f 251 361	„	f 62 600
Duitsch-Nieuw-Guinea	38 662	„	„	6 344	„	„
Australië	1 520 358	„	„	6 154 455	„	„
Britsch-Borneo	10 712	„	„	7 154	„	„
Mauritius	„	„	36 300	56 000	„	„
Totalen.	a) f 165 566 765	b) f 29 304	c) f 11 457 554	f 240 675 679	d) f 3 460 912	e) f 1 534 658

VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT.

	Goederen.	Ongemunt goud en zilver.	Speciën (gemunt goud en zilver).	Goederen.	Ongemunt goud en zilver.	Speciën (gemunt goud en zilver).
Nederland	f 7 956 488	„	f 1 000 000	f 28 758 846	„	„
Engeland	26 676	„	„	„	„	„
Frankrijk	10 648	„	„	„	„	„
Duitschland	35 476	„	„	„	„	„
Pinang	9 250	„	„	300	„	„
Singapore	24 706	„	„	1 611	„	„
Hongkong	125	„	„	„	„	„
China	8 000	„	„	2 035	„	„
Britsch-Indie	924 330	„	„	„	„	„
Australië	10 800	„	„	„	„	„
Totalen.	f 9 007 399	„	f 1 000 000	f 28 762 792	„	„

a) Enkel met betrekking tot „goederen", voor zooveel voor particuliere rekening in- en uitgevoerd, houdt de handelsstatistiek de cijfers van Java en Madoera en die van de buitenbezittingen uiteen. Voor laatstbedoelde gedeelten van Nederlandsch-Indië waren de cijfers per gewest als volgt:

	Invoerwaarde.	Uitvoerwaarde.
Sumatra's Westkust	f 6 473 535	f 5 677 632
Benkoelen	417 649	224 643
Lampongsche Districten	187 491	623 807
Palembang (met inbegrip van Djambi)	5 140 058	10 556 749
Oostkust van Sumatra	21 000 938	27 602 243
Atjèh en onderhoorigheden	7 185 894	2 539 564
Riouw en onderhoorigheden (met inbegrip van Indragiri)	1 952 520	4 802 302
Banka	833 357	113 077
Billiton	980 804	1 285 310
Westerafdeeling van Borneo	3 483 107	6 752 620
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	3 583 561	4 199 108
Celebes en onderhoorigheden	4 313 414	8 629 981
Menado	2 753 709	4 472 847
Amboina	419 674	1 625 680
Ternate	291 163	750 405
Timor en onderhoorigheden	127 527	322 745
Bali en Lombok	2 698 232	3 260 941
Totalen buitenbezittingen	f 61 842 633	f 83 439 654
„ Java en Madoera	103 724 132	157 236 025
Totalen-generaal als boven	f 165 566 765	f 240 675 679

Bij deze gewestelijke splitsing dient in het oog gehouden dat als invoer in eenig gewest alleen is gerekend wat gelost is van hetgeen buiten Nederlandsch-Indië is ingeladen, en als uitvoer enkel wat geladen is met bestemming om buiten Nederlandsch-Indië gelost te worden. Uit dien hoofde bijv. rekent niet onder den uitvoer van Billiton, maar onder dien van Java en Madoera, het op Billiton gewonnen tin, voor zoover het ten verkoop naar Batavia wordt verscheept.

b) Hiervan aan goud f 29 166 (uit Nederland f 181, uit Pinang f 16 360, uit Singapore f 10 225 en uit Hongkong f 2400) en aan zilver f 138 uit Nederland.

c) Hiervan aan gouden munt f 3 349 441, namelijk uit Nederland f 1 132 992, uit Engeland f 1 903 534, uit Frankrijk f 173 750, uit Britsch-Indië f 12 500, uit Pinang f 3 600, uit Malakka f 110, uit Singapore f 86 655 en uit Mauritius f 36 300. Van de f 8 108 113 zilveren munt kwamen alleen uit Singapore en Pinang respectievelijk f 5 809 705 en f 2 122 313.

d) Hiervan aan goud f 934 181 naar Nederland, f 492 679 naar Engeland en f 43 000 naar Singapore, aan zilver f 1010 naar Nederland en f 5242 naar Engeland en aan edel metaal f 1 984 800 naar Engeland.

e) Hiervan aan gouden munt f 625 naar Timor Dilly. Van de f 1 534 033 zilveren munt gingen naar Nederland, Duitschland, Pinang, Singapore en Timor-Dilly respectievelijk f 10, f 600, f 829 303, f 642 145 en f 61 975.

2°. Waarde der ingevoerde goederen.

BENAMING DER GOEDEREN.	Ingevoerd uit: Nederland.	Ingevoerd uit: andere landen.	Totaal.
Voor rekening van particulieren.			
Aardewerk van alle soorten	f 1 004 405	f 814 309	f 1 818 714
Atappen en kadjangmatten	"	289 693	289 693
Bier	603 934	563 560	1 167 494
Blik en blikwerk	355 960	1 065 621	1 421 581
Boeken	315 252	142 040	457 292
Buskruit	62 127	74 463	136 590
Caustic soda	61 401	93 791	155 192
Cement	446 472	596 429	1 042 901
Dranken (voor zoover niet afzonderlijk genoemd)	24 801	58 431	83 232
Drogerijen en medicijnen (id.)	470 452	1 068 828	1 539 280
Eetwaren (boter)	1 258 519	750 835	2 009 354
Id. (ghie)	"	110 134	110 134
Id. (hammen)	150 732	67 365	218 097
Id. (kaas)	200 136	18 978	219 114
Id. (melk)	337 041	529 333	866 374
Id. (tripang)	"	76 220	76 220
Id. (visch)	66 653	4 778 930	4 845 583
Id. (vleesch)	180 097	137 736	317 833
Id. (alle andere soorten)	1 646 611	6 925 120	8 571 731
Fabrieks- en stoomwerktuigen	2 502 057	1 873 382	4 375 439
Gambir	"	830 899	830 899
Garens	812 230	3 361 724	4 173 954
Gedistilleerd (brandewijn)	234 811	364 261	599 072
Id. (jenever)	550 925	43 013	593 938
Id. (likeuren)	80 776	79 732	160 508
Id. (reukwerken)	345 824	109 724	455 548
Id. (whisky)	24 997	127 378	152 375
Id. (alle andere soorten) *f*)	132 611	34 271	166 882
Glas (venster-)	58 608	42 858	101 466
Glas en glaswerk	400 269	362 373	762 642
Goud- en zilverwerk	80 815	117 907	198 722
Getahpertja	"	8 582	8 582
Hars	1 165	3 319	4 484
Hout (sandel-)	"	2 729	2 729
Hout (scheepsbouw- en timmer-)	10 677	698 239	708 916
Id. (ander) en houtwerk	39 593	183 058	222 651
IJzer en staal (spoorstaven, enz.)	698 128	110 794	808 922
Id. (bruggen en gedeelten daarvan)	145 642	9 725	155 367
Id. (buizen en pijpen)	369 150	395 593	764 743
Id. (dakbedekking en goten)	213 444	807 808	1 021 252
Id. (alle andere soorten)	1 068 644	315 088	1 383 732
IJzer in staven en bundels)	f 417 415	f 587 783	f 1 005 198
IJzerwerk (spijkers)	295 074	362 790	657 864
Id. (alle andere soorten)	704 986	849 831	1 554 817
Instrumenten (muziek-)	115 177	91 790	206 967
Id. (andere)	68 244	30 079	98 323
Kaarsen	27 286	41 379	68 665
Kalk	501	97 663	98 164
Kleederen	288 156	1 933 502	2 321 658
Koffermakerswerk	18 529	104 329	122 858
Koffie	17	1 771 856	1 771 873
Kolen (steen-) en cokes	47 780	4 362 020	4 409 800
Koper (in bladen en platen)	72 736	104 104	176 840
Koper (ander) en koperwerk	318 098	333 129	651 227
Kramerij	1 453 456	1 634 245	3 087 701
Kurken	38 166	21 848	60 014
Lampen	305 227	204 661	509 888
Leder en lederwerk	131 373	308 926	440 299
Lood (ruw en bewerkt)	94 028	124 598	218 626
Lucifers	634 367	1 618 210	2 252 577
Machinerieën voor suikerfabrieken	938 386	186 222	1 124 608
Manufacturen, katoenen, ruwe (ongebleekte)	3 924 783	3 730 330	7 655 113
Id. katoenen (gebleekte)	8 481 564	4 742 034	13 223 598
Id. id. (geverfde of gedrukte)	5 632 248	10 061 853	15 694 101
Id. (wollen en halfwollen)	628 984	544 771	1 173 755
Id. (zijden en halfzijden)	246 644	989 608	1 236 252
Id. (zakken)	31 227	1 378 222	1 409 449
Id. (zeildoek)	71 630	48 343	119 973
Id. (andere)	2 566 449	3 895 104	6 461 553
Matten en matwerk	4 388	147 824	152 212
Meel	22 296	2 167 504	2 189 800
Messenmakerswerk	221 916	60 623	282 539
Mest en meststoffen (oliekoeken)	1 997 232	3 612 812	5 610 044
Meubelen	172 814	267 001	439 815
Mineraalwater	429 341	108 822	538 163
Modewaren	266 496	1 001 200	1 267 696
Olie (aard-) of petroleum	"	2 359 854	2 359 854
Id. (klapper-)	"	1 259 695	1 259 695
Id. (lijn-)	250 671	41 996	292 667
Id (palm-)	55 673	27 806	83 479
Id. (katjang- en andere)	60 683	275 431	336 114
Opium	860	3 413 604	3 414 464

f) Hieronder ook vernis en vruchten op gedistilleerd.

BENAMING DER GOEDEREN.	Ingevoerd uit: Nederland.	andere landen.	Totaal.
Papier	f 909 412	f 1 396 275	f 2 305 687
Reukwerken (niet met gedistilleerd bereid)	16 853	165 787	182 639
Rijst	"	16 112 083	16 112 083
Rijtuigen	66 257	95 667	161 924
Rijwielen	102 731	33 196	135 927
Schrijf- en teekenbehoeften	156 889	53 635	210 524
Schoenmakerswerk	21 826	138 381	160 207
Speelkaarten	180 467	37 131	217 598
Spoorwegmaterieel (rollend)	1 064 396	145 371	1 209 767
Staal en staalwerk	137 635	118 879	256 514
Steen (bewerkte en onbewerkte)	62 896	129 617	192 513
Steenen (vuurvaste)	48 681	13 545	62 226
Suiker	2 574	1 026 913	1 029 487
Tabak (sigaren en sigaretten)	606 835	250 541	857 376
Id. (Chineesche)	"	565 371	565 371
Id. (Manilla)	872	77 091	77 963
Id. (alle andere)	232 973	343 849	576 822
Teer (Zweedsche) en koolteer	46 664	36 709	83 373
Thee	408	1 020 667	1 021 075
Tin en tinwerk	11 270	112 957	124 227
Touwwerk	52 410	250 170	302 580
Uurwerken	142 033	49 545	191 578
Vaat- en kuipwerk (leggers)	f 58 275	f 37 040	f 95 315
Vee (levend)	2 077	898 836	900 913
Verfwaren	425 963	302 220	728 183
Vuurwapens	76 215	50 031	126 246
Vuurwerk	1 232	1 078 533	1 079 765
Was (mineraal)	316 396	441 677	758 073
Id. (andere)	1 580	117 308	118 888
Wijn (mousseerende)	125 488	109 582	235 070
Id. (afgetapt)	348 390	405 708	754 098
Id. (op fust)	105 844	246 615	352 459
Zadelmakerswerk	34 940	32 918	67 858
Zaden	7 240	368 442	375 682
Zeep	355 271	400 123	755 394
Zemelen	"	322 677	322 677
Zink en zinkwerk	42 326	75 838	118 164
Zout	3 037	1 144 339	1 147 376
Zwavelzuur (ruw)	142 420	31 157	173 577
Zijde (ruwe)	"	180 655	180 655
Diversen	342 252	1 259 124	1 601 376
Totalen	f 52 342 887	f 113 223 878	f 165 566 765

VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT.

BENAMING DER GOEDEREN.	Nederland.	andere landen.	Totaal.
Aardewerk van alle soorten	f 42 695	"	f 42 695
Ammunitie	171 733	"	171 733
Bier	287 261	"	287 261
Blik en blikwerk	9 807	"	9 807
Boeken	25 189	f 300	25 489
Buskruit	50 696	"	50 696
Cement	670	"	670
Drogerijen en medicijnen	192 389	9 942	202 331
Dynamiet en andere ontplofbare stoffen	34 160	"	34 160
Eetwaren (boter)	84 893	"	84 893
Id. (visch)	17 605	"	17 605
Id. (vleesch)	157 991	"	157 991
Id. (andere)	52 326	"	52 326
Fabrieks- en stoomwerktuigen	937 719	13 143	950 862
Gedistilleerd (jenever)	16 324	"	16 324
Id. (alle andere soorten)	124 266	"	124 266
Glas en glaswerk	19 875	550	20 425
Hout (scheepsbouw- en timmer-)	3 952	125	4 077
Id. (ander) en houtwerk	4 620	"	4 620
IJzer en staal (spoorstaven, enz.)	f 516 936	"	f 516 936
Id. (bruggen en gedeelten daarvan)	1 149 157	"	1 149 157
Id. (dakbedekking)	33 953	"	33 953
Id. (buizen en pijpen)	70 727	"	70 727
Id. (telegraafdraad en kabels)	4 186	"	4 186
Id. (alle andere soorten)	395 239	f 55	395 294
IJzer in staven en bundels	131 253	"	131 253
IJzerwerk (spijkers)	23 497	"	23 497
Id. (alle andere soorten)	234 367	3 777	238 144
Instrumenten (muziek-)	2 687	852	3 539
Id. (andere)	51 614	200	51 814
Kleederen	129 820	"	129 820
Kolen (steen-), briquetten en cokes	14 700	32 300	47 000
Koper en koperwerk	328 396	500	328 896
Kramerij	147 671	"	147 671
Kurken	12 948	"	12 948
Lampen	12 948	111	13 059
Leder en lederwerk	44 473	"	44 473
Lood (ruw en bewerkt)	76 988	"	76 988

AAA

BENAMING DER GOEDEREN.	Ingevoerd uit: Nederland.	Ingevoerd uit: andere landen.	Totaal.
Manufacturen (katoenen)	f 142 046	f 5	f 142 051
Id. (wollen en halfwollen)	180 086	„	180 086
Id. (zakken)	1 200	3 975	5 175
Id. (zeildoek)	63 747	„	63 747
Id. (andere)	211 824	„	211 824
Modewaren	10 287	„	10 287
Olie (lijn-)	69 829	15	69 844
Id. (andere)	46 664	14 426	61 090
Opium	100 300	923 320	1 023 620
Papier	135 292	„	135 292
Schrijf- en teekenbehoeften	10 463	„	10 463
Spoorwegmaterieel (rollend)	f 903 171	f 27 500	f 930 671
Staal en staalwerk	34 383	2 548	36 931
Steen (bewerkte en onbewerkte)	22 630	14 128	36 758
Touwwerk	49 984	„	49 984
Verfwaren	112 491	45	112 536
Vlas en vlaswerk	10 200	„	10 200
Vuurwapens	97 487	„	97 487
Zeep	22 952	„	22 952
Zink en zinkwerk	15 840	12	15 852
Diversen	91 393	1 570	92 963
Totalen.	f 7 958 000	f 1 049 399	f 9 007 399

3°. Waarde der uitgevoerde goederen.

BENAMING DER GOEDEREN.	Uitgevoerd naar: Nederland.	Uitgevoerd naar: andere landen.	Totaal.
Voor rekening van particulieren.			
Atappen en katjangmatten	„	f 13 874	f 13 874
Beenderen	„	15 032	15 032
Benzine	„	4 901 586	4 901 586
Boeken	f 30 823	8 436	39 259
Cacao	701 554	180 254	881 808
Cassia (wilde kaneel)	33 482	192 276	225 758
Cassiavruchten	11 371	15 795	27 166
Copra	1 905 050	9 196 802	11 101 852
Djarakpitten	39 043	62 620	101 663
Drakenbloed	„	42 007	42 007
Drogerijen en medicijnen	115 662	273 885	389 547
Eetwaren (tripang)	„	896 358	896 358
Id. (visch)	162	554 642	554 804
Id. (vogelnestjes)	150	369 558	369 708
Id. (alle andere soorten)	141 734	1 797 171	1 938 905
Erts (andere)	101 269	7 927	109 196
Fabrieks- en stoomwerktuigen	35 848	54 000	89 848
Foelie	454 377	275 782	730 159
Gambir	„	2 054 537	2 054 537
Garens	220	18 597	18 817
Gedistilleerd (arak)	332 048	219 246	551 294
Getahpertja	13 556	1 569 662	1 583 218
Getah (andere)	290	3 423 817	3 424 107
Gombenzoë	f 38 868	f 1 260 150	f 1 299 018
Gomdamar	345 812	1 636 482	1 982 294
Gomelastiek	21 348	1 317 250	1 338 598
Gomkopal	868 447	1 531 337	2 399 784
Goud- en zilverwerk	24 391	32 206	56 597
Hoorn	33 983	51 038	85 021
Hout (ebben)	31 444	103 927	135 371
Id. (laka-)	„	45 203	45 203
Id. (sandel-)	13 527	320 023	333 550
Id. (wortel-)	„	40 439	40 439
Id. (scheepsbouw- en timmer-)	744 657	595 403	1 340 060
Id. (ander)	20	30 492	30 512
Houtwerk (voor zoover niet afzonderlijk genoemd)	442	23 079	23 521
Huiden	2 739 382	1 001 876	3 741 258
IJzer en staal en dito werk	60 072	66 866	126 938
Indigo (voor de Europeesche markt)	1 331 365	1 401 595	2 732 960
Id. (voor de inlandsche markt)	„	113 940	113 940
Instrumenten (muziek-)	7 450	30 566	38 016
Juweelen	2 000	42 900	44 900
Kalk	„	58 009	58 009
Kamfer	„	15 124	15 124
Kaneel (eigenlijke)	18 143	64 644	82 787
Kapok	694 066	834 732	1 528 798

BENAMING DER GOEDEREN.	Uitgevoerd naar: Nederland.	andere landen.	Totaal.
Kapokpitten	f 20 264	f 30 733	f 50 997
Katoen (ruwe)	157	821 484	821 641
Kinabast	5 028 352	164 273	5 192 625
Kinine	61 080	576 580	637 660
Kleederen	296 756	882 069	1 178 825
Koelit bakau en tengar	12	387 126	387 138
Koffie (gepelde)	9 519 343	7 867 609	17 386 952
Id. (in hoornschil)	4 419 616	897 189	5 316 805
Id. (als gedroogde kers)	"	30 183	30 183
Koper en koperwerk	4 164	34 617	38 781
Kramerij	38 235	142 617	180 852
Lood (ruw)	"	10 778	10 778
Manufacturen (katoenen)	4 883	765 266	770 149
Id. (zijden en halfzijden)	250	8 384	8 634
Id. (andere)	3 978	168 567	172 545
Matten en matwerk	14 867	168 726	183 593
Meel (tapioca)	482 448	578 317	1 060 765
Id. (ander)	"	29 109	29 109
Mest en meststoffen (oliekoeken)	2 872	61 938	64 810
Meubelen	167 519	46 671	214 190
Nagelen	54 640	71 701	126 341
Nipabladeren	"	57 407	57 407
Noten (muskaat-)	1 255 124	1 268 967	2 524 091
Id. (pinang-)	3	1 440 869	1 440 872
Olie (aard-) of petroleum	"	9 910 042	9 910 042
Id. (katjang-)	"	259 650	259 650
Id. (klapper-)	22	634 159	634 181
Id. (andere)	3 630	348 369	351 999
Paarden	"	236 600	236 600
Peper (staart-)	35 001	209 939	244 940
Id. (witte)	48 921	868 394	917 315
Id. (zwarte)	1 291 477	3 615 422	4 906 899
Petroleumresidu	50	223 444	223 494
Reukwerken (niet met gedistilleerd bereid)	f 12 559	f 75 068	f 87 627
Rijst (gepelde)	2 001 396	1 661 238	3 662 634
Id. (ongepelde)	5	105 329	105 334
Rotting	994 138	3 815 382	4 809 520
Rottingstokken	135	143 656	143 791
Sago	"	1 499 785	1 499 785
Schelpen	128 374	1 273 926	1 402 300
Schildpad	28 680	106 660	135 340
Suiker g)	138 666	69 092 901	69 231 567
Tabak (voor de Europeesche markt)	31 993 627	9 084 330	41 077 957
Id. (voor de inlandsche markt)	336	754 591	754 927
Tengkawangpitten	45 549	159 147	204 696
Tengkawangvet	50 060	29 981	80 041
Thee	3 450 977	2 354 961	5 805 938
Tin	1 999 509	2 656 717	4 656 226
Tinerts	"	883 824	883 824
Vanille	40 335	7 170	47 505
Vee (levend)	2 050	420 309	422 359
Vet van balam- en soenteivruchten	"	22 627	22 627
Vezels	93 518	19 512	113 030
Vlas en vlaswerk	58 841	6 280	65 121
Vogelhuiden	122 710	45 020	167 730
Was	52 725	120 968	173 693
Zaden	54 130	196 067	250 197
Zemelen	16	11 314	11 330
Zink en zinkwerk	545	17 716	18 261
Zwam	"	18 304	18 304
Diversen	463 571	1 136 380	1 599 951
Totalen	f 75 378 172	f 165 297 507	f 40 675 679

Voor rekening van het gouvernement. h)

BENAMING DER GOEDEREN.	Nederland.	andere landen.	Totaal.
Kinabast	f 316 782	"	f 316 782
Koffie (gepelde)	7 803 528	"	7 803 528
Tin	20 616 111	"	20 616 111
Diversen	f 22 425	f 3 946	f 26 371
Totalen	f 28 758 846	f 3 946	f 28 762 792

g) De hoeveelheden, verdeeld naar de landen of plaatsen van bestemming, zijn vermeld in hoofdst. O, afd. IV, § 1, van het verslag hiervóór.

h) De hoeveelheden kinabast, koffie en tin, voor gouvernementsrekening in 1903 uitgevoerd en waarnaar de opgegeven waarde berekend is, bedroegen respectievelijk 395977, 13 005 880 en 15 858 547 K.G.

4°. In- en uitvoer voor particuliere rekening van goederen, waarvan in de handelsstatistiek der opgegeven jaren, nevens de waarde, tevens de hoeveelheden zijn opgegeven. *i*)

BENAMING DER GOEDEREN.	Eenheid.	ALGEMEENE INVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.)					ALGEMEENE UITVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.)				
		1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.
Azijn	Liters.	139	131	153	130	173	”	”	”	”	”
Ba'am- en soenteivruchten	K.G.	”	”	”	”	”	”	8	193	293	4
Bier	Liters.	2 408	2 468	2 708	2 965	2 987	0^{5}	1	0^{35}	0^{55}	1
Boter	K.G.	1 130	1 169	1 247	1 265	1 336	0^{4}	0^{27}	0^{11}	0^{1}	0^{2}
Buskruit	id.	48	56	71	67	85	”	”	”	”	”
Cacao	id.	4	”	”	”	”	1 089	1 342	1 267	890	1 469
Cassia	id.	”	27	25	”	”	624	472	439	526	564
Cassiavruchten	id.	”	”	”	”	”	385	268	281	415	452
Copra	id.	6	1^{5}	0^{7}	3^{27}	12	97 734	93 733	67 723	128 567	74 008
Djarakpitten	id.	”	”	”	”	”	”	”	483	1 651	1 452
Drakenbloed	id.	”	”	0^{2}	”	”	37	26	12	28	42
Foelie	id.	”	”	”	”	0^{3}	373	507	508	591	486
Gambir	id.	3 765	4 568	3 529	3 396	3 323	6 997	4 638	3 864	4 144	8 218
Gedistilleerd (arak)	Liters.	101	67	68	52	49	1 882	2 511	2 989	1 982	2 756
Id. (alle andere soorten)	K.G.	0^{4}	5^{5}	5^{2}	6^{5}	34	”	”	”	”	0^{4}
	Liters.	2 853	3 006	2 291	2 477	2 239	0^{4}	0^{8}	0^{9}	0^{6}	0^{3}
Ghie (Perzische boter)	K.G.	113	120	131	132	132	4^{5}	0^{9}	1	1^{7}	1^{4}
Gom- en harssoorten (inlandsche)	id.	258	331	323	343	306	19 825	20 527	23 084	19 858	20 736
Hout (ebben-)	id.	”	”	”	”	”	1 493	2 100	2 991	2 799	4 512
Id. (gahroe-)	id.	0^{8}	1	1^{7}	0^{8}	0^{3}	3^{5}	8	22^{5}	14	7^{4}
Id (laka-)	id.	”	”	”	”	”	20	69	158	227	301
Id. (sandel-)	id.	9	663	122	125	13	195	239	612	1 058	1 667
Id. (wortel-)	id.	14	2	59	”	0^{2}	58	132	477	224	161
Huiden	id.	4^{8}	8^{3}	6	17	98	5 370	5 859	6 305	6 137	6 227
Indigo (niet bereid voor de inlandsche markt)	id.	”	”	”	”	”	674	587	483	464	546
Id. (andere)	id.	12	14	15	4	”	304	416	60	279	569
Ivoor	id.	07	0^{1}	1^{7}	1^{5}	1^{6}	0^{3}	0^{2}	0^{5}	0^{8}	1^{1}
Kaarsen	id.	138	143	141	98	113	0^{1}	07	0^{4}	0^{5}	0^{9}
Kalk	id.	4 574	5 814	3 685	4 025	3 272	4 538	6 696	3 355	5 361	1 933
Kaneel	id.	0^{1}	3	2	1^{4}	1	126	212	106	102	137
Kapok	id.	158	84	80	53	68	3 276	4 013	4 264	4 103	5 095
Kapokpitten	id.	”	”	”	”	0^{9}	”	”	1 862	1 854	1 699
Katoen	id.	”	”	67	2^{3}	6	8 854	9 284	5 969	5 346	8 216
Kinabast	id.	”	”	”	”	”	4 713	5 294	6 062	6 119	6 490
Kinine	id.	”	”	0^{55}	0^{3}	0^{1}	”	”	33	28	31
Klappers	stuks.	180	1 147	635	196	827	123	94	93	319	651
Koelit bakau en koelit tengar	K.G.	”	179	224	207	230	832	777	2 455	2 401	2 580
Koffie (gepelde)	id.	961	1 254	892	1 752	2 944	29 402	31 544	22 920	35 183	28 978

i) Wanneer men in dit overzicht nihil-opgaven vindt, is dit nog geen bewijs dat van het betrokken artikel geen in- of uitvoer heeft plaats gehad, maar leide men daaruit af dat het artikel in de handelsstatistiek niet afzonderlijk is genoemd of wel dat de hoeveelheden te gering waren om in dit overzicht te worden opgenomen.

BENAMING DER GOEDEREN.	Eenheid.	ALGEMEENE INVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.)					ALGEMEENE UITVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.)				
		1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.
Koffie (in hoornschil)	K.G.	17	15	16	8	2	16 004	11 422	5 664	9 487	10 633
Id. (gedroogde kers)	id.	„	„	„	„	„	323	151	44	854	150
Kolen (steen-) en cokes	ton.	131	111	190	162	218	„	„	„	„	30
Kruidnagelen	K.G.	84	85	53	58	98	28^{5}	171	185	189	252
Lucifers (gewone houten)	gros doosjes	2 200	3 217	2 033	1 849	2 493	1^{1}	0^{17}	0^{17}	0^{8}	„
Meel	K.G	12 244	15 976	18 768	17 803	15 590	10 006	6 376	6 796	9 403	13 441
Melk	id.	„	1 115	1 232	1 395	1 520	„	6^{5}	19	17	14^{6}
Meststoffen (oliekoeken)	id.	2 208	4 092	8 148	7 118	7 247	671	580	633	1 172	1 373
Mineraal-, bron- en kunstwater	fleschen.	1 318	1 273	1 603	1 848	1 535	47	6	4	2	
Noten (muskaat-)	K.G.	13	1^{4}	1^{4}	27	4	2 049	2 475	2 906	2 751	2 52.
Id. (pinang-)	id.	„	„	19	„	„	12 446	18 165	15 316	17 903	9 349
Id. (wilde)	id.	0^{5}	6^{6}	„	„	„	41	15	57	75	44^{9}
Olie (aard-) of petroleum	Liters	87 034	78 897	87 015	39 985	47 104	51 505	114 819	285 192	241 856	247 751
Id. (katjang-)	id.	98	103	77	101	97	3 221	[illegible] 931	1 667	2 165	1 731
Id. (klapper-)	id.	2 157	3 009	3 075	2 503	4 111	2 901	2 914	2 219	2 812	3 159
Opium	K.G.	236	172	196	192	131	0^{3}	0^{25}	0^{2}	0^{2}	0^{6}
Peper (gewone)	id.	39	55	34	27	45	13 311	11 437	10 673	11 778	14 073
Id. (staart-)	id.	„	„	„	„	„	184	277	153	115	163
Rijst (gepelde)	id	165 789	218 803	606 311	372 596	199 080	44 904	38 105	35 085	41 867	36 626
Id. (ongepelde)	id.	203	931	1 274	775	545	4 967	3 884	3 555	1 985	2 10[illegible]
Rotting	id.	14	42	67	23	29	18 816	26 047	24 008	29 874	32 056
Sago	id.	111	181	148	223	224	11 696	12 054	12 433	16 423	20 875
Salpeter	id.	338	287	108	283	191	„	„	„	„	„
Schildpad	id.	0^{5}	0^{5}	0^{15}	„	„	8^{6}	14	13	14	67
Stroop uit vruchten	fleschen.	5^{7}	4	4^{6}	47	5	„	0^{3}	0^{6}	0^{4}	1^{1}
Speelkaarten (Europeesche)	spellen.	82	90	79	84	80	„	„	„	„	„
Suiker	K.G.	4 261	5 384	5 722	6 084	6 751	777 302	736 606	723 668	863 809	865 394
Tabak (voor de inlandsche markt)	id.	2 047	2 006	1 967	2 156	1 922	1 586	1 613	1 781	1 793	1 887
Id. (andere)							49 279	52 398	41 917	47 243	51 347
Id. (sigaren en sigaretten)	id.	237	220	250	250	229	0^{7}	1^{8}	6	6	2^{6}
Tarwe	Liters.	4^{6}	7^{8}	6^{5}	6^{2}	10	„	„	„	„	„
Thee	K.G.	1 865	2 226	1 842	1 914	2 022	5 725	7 634	7 847	7 093	9 676
Tin	id.	20	23^{8}	71^{5}	110	106	5 769	5 839	4 468	4 029	3 581
Tinerts	id.	„	„	„	„	„	813	1 187	1 350	1 563	1 767
Vanille	id.	„	„	„	„	„	0^{1}	1^{45}	0^{6}	0^{55}	3^{1}
Visch (gezouten of gedroogd)	id.	38 076	37 190	33 444	30 470	22 240	15 090	14 803	8 925	8 622	9 911
Id. (tripang)	id.	71	83	76	97	95	580	651	834	848	896
Was	id.	3 021	2 918	230	164	148	71	274	564	51	112
Wijn (mousseerende)	fleschen.	72	75	89	98	84	0^{2}	0^{89}	„	0^{2}	0^{4}
Id. (andere)	Liters	1 891	1 833	1 961	1 769	1 775	1	2	4^{5}	0^{8}	0^{8}
Zout	K.G.	20 132	17 943	18 621	20 390	22 715	16	74^{8}	64	12	11^{7}
Zwam	id.	0^{5}	„	„	„	„	98	67	187	127	73
Zwavel	id.	205	155	158	173	389		„	„	„	„

Bijlage BBB.

(Zie hoofdstuk O, afd. IV, § 2, van het verslag.)

OVERZICHTEN

BETREFFENDE DE

SCHEEPVAART

OVER

1903.

I. SCHEEPVAARTBEWEGING over 1903 (voor zooveel de jaarlijksche algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië die doet kennen). *a)*

1°. Aantal aangekomen en vertrokken schepen.

HAVENS.	Inklaringen bij aankomst van en uitklaringen bij vertrek naar buiten Nederlandsch-Indië.				Kustvaart. *b)*			
	Aantal stoom-schepen.	Aantal zeilschepen getuigd op Europeesche wijze.	Aantal zeilschepen getuigd op inlandsche wijze.	Te zamen.	Aantal stoom-schepen.	Aantal zeilschepen getuigd op Europeesche wijze.	Aantal zeilschepen getuigd op inlandsche wijze.	Te zamen.
A. Aangekomen schepen.								
Batavia	278	14	"	292	370	74	197	641
Semarang	75	5	"	80	39	20	164	223
Soerabaja	207	12	1	220	244	16	130	390
Cheribon	10	"	3	13	15	19	1	35
Tjilatjap	6	"	"	6	13	"	"	13
Overige havens op Java en Madoera	55	6	4	65	38	59	2 681	2 778
Padang	91	2	"	93	53	"	72	25
Oelèë Lheuë	181	"	"	181	66	"	"	66
Idi	112	"	"	112	11	"	56	61
Palembang	81	"	1	82	169	20	358	547
Makasser	26	1	32	59	254	1	130	385
Havens in de gewesten: Oostkust van Sumatra	1 544	"	1 220	2 764	245	"	215	460
Havens in de gewesten: Riouw en onderhoorigheden	987	157	1 024	2 168	"	1	139	140
Havens in de gewesten: Banka en Billiton	169	1	10	180	84	66	714	864
Havens in de gewesten: Wester- en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	232	10	91	333	190	74	1 236	1 500
Havens in de gewesten: Menado	14	2	"	16	5	36	27	68
Havens in de gewesten: Amboina en Ternate	23	"	"	23	170	19	75	264
Overige havens in de buitenbezitingen	179	5	27	211	535	11	4 862	5 408
Totalen	4 270	215	2 413	6 898	2 501	416	11 051	13 968
Van voormeld totaal aangekomen schepen behoorden te huis:								
in Nederland	133	5	"	138	126	"	"	126
" Nederlandsch-Indië	1 568	14	524	2 106	2 202	466	10 951	13 559
" Malakka en de Straits-Settlements	1 753	154	1 845	3 752	70	1	"	71
" andere landen	816	42	44	902	103	9	100	212
Totalen als boven	4 270	215	2 413	6 898	2 501	416	11 051	13 968

a) Bedoelde statistiek bevat namelijk niet het geheele scheepvaartverkeer in den Indischen Archipel, aangezien zij alleen rekening houdt met de inklaringen ter plaatse van *eerste* aankomst in Nederlandsch-Idië, en met de uitklaringen ter plaatse van vertrek naar *buiten* Nederlandsch-Indië. Wat de havens in zelfbesturende gewesten betreft, strekken de opgaven zich bovendien alleen tot die havens uit, waar van gouvernementswege tolrechten worden geheven of gouvernements-havenkantoren gevestigd zijn.

b) In de over de kustvaart handelende tabellen der in hoofde dezer bedoelde jaarstatistiek, en derhalve ook in de hier medegedeelde cijfers, is niet opgenomen het scheepvaartverkeer tusschen de verschillende havens onderling van Java en Madoera, noch ook, wat de buitenbezittingen betreft, het verkeer tusschen de havens van eenzelfde gewest aldaar. Voorts wordt in die tabellen geen gewag gemaakt van reizen, die geen kustvaart in den zin van Ind. St. 1825 n°. 48, art. 2, ten doel hadden, en evenmin van het aankomen op en vertrekken van tusschenstations van de stoomschepen die op bepaalde lijnen dienst doen.

HAVENS.	Inklaringen bij aankomst van en uitklaringen bij vertrek naar buiten Nederlandsch-Indie.				Kustvaart. *b)*			
	Aantal stoom-schepen.	Aantal zeilschepen getuigd op Europeesche wijze.	Aantal zeilschepen getuigd op inlandsche wijze.	Te zamen.	Aantal stoom-schepen.	Aantal zeilschepen getuigd op Europeesche wijze.	Aantal zeilschepen getuigd op inlandsche wijze.	Te zamen.

B. Vertrokken schepen.

HAVENS.	Aantal stoomschepen	Zeilschepen Europeesche wijze	Zeilschepen inlandsche wijze	Te zamen	Kustvaart: Aantal stoomschepen	Zeilschepen Europeesche wijze	Zeilschepen inlandsche wijze	Te zamen
Batavia	153	5	„	158	343	75	197	615
Semarang	148	5	2	155	13	24	119	156
Soerabaja	133	17	5	155	257	11	144	412
Cheribon	24	3	3	30	17	21	„	38
Tjilatjap	11	„	„	11	13	„	„	13
Overige havens van Java en Madoera	119	14	5	138	71	67	2 689	2 827
Padang	83	8	„	91	50	„	66	116
Oelëe Lheuë	168	„	„	168	72	„	„	72
Idi	110	„	„	110	11	„	58	69
Palembang	188	„	3	191	120	17	368	505
Makassser	21	„	16	37	238	2	300	540
Havens in de gewesten: Oostkust van Sumatra	1 478	„	1 176	2 654	294	„	221	515
Riouw en onderhoorigheden	973	127	1 109	2 209	„	„	144	144
Banka en Billiton	47	1	10	58	78	63	812	953
Wester- en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	293	11	70	374	124	80	1 192	1 396
Menado	17	2	„	19	17	37	27	81
Amboina en Ternate	19	2	„	21	170	20	39	229
Overige havens in de buitenbezittingen	234	5	27	266	503	16	4 830	5 349
Totalen	4 219	200	2 426	6 845	2 391	433	11 206	14 030
Van voormeld totaal vertrokken schepen behoorden te huis:								
in Nederland	112	4	„	116	99	„	„	99
„ Nederlandsch-Indië	1 530	12	505	2 047	2 147	417	11 132	13 696
„ Malakka en de Straits-Settlements	1 740	128	1 877	3 745	48	„	„	48
„ andere landen	837	56	44	937	97	16	74	187
Totalen als boven	4 219	200	2 426	6 845	2 391	433	11 206	14 030

2°. Inhoudsgrootte der onder 1°. bedoelde schepen.

Landen waar de schepen te huis behoorden.	Inklaringen bij aankomst van en uitklaringen bij vertrek naar buiten Nederlandsch-Indië. Inhoudsgrootte (in M³.) der stoom-schepen.	der zeilschepen getuigd op Europeesche wijze.	der zeilschepen getuigd op inlandsche wijze.	van het totaal aantal schepen.	Kustvaart 5) Inhoudsgrootte (in M³.) der stoom-schepen.	der zeilschepen getuigd op Europeesche wijze.	der zeilschepen getuigd op inlandsche wijze.	van het totaal aantal schepen.
A. Aangekomen schepen.								
Nederland	919 171	19 661	„	938 832	854 013	„	„	854 013
Nederlandsch-Indië	1 670 039	3 487	31 831	1 705 357	3 705 003	158 967	285 292	4 149 262
Malakka en de Straits-Settlements	845 593	30 702	356 860	1 233 155	67 183	244	„	67 427
Andere landen	3 091 070	145 521	3 926	3 240 517	331 566	8 822	9 032	349 420
Totalen	6 525 873	199 371	392 617	7 117 861	4 957 765	168 033	294 324	5 420 122
B. Vertrokken schepen.								
Nederland	754 346	16 323	„	770 669	689 907	„	„	689 907
Nederlandsch-Indië	1 713 358	4 170	32 483	1 750 011	3 639 685	150 531	284 013	4 074 229
Malakka en de Straits-Settlements	796 513	26 862	372 049	1 195 424	74 716	„	„	74 716
Andere landen	2 835 685	192 116	4 531	3 032 332	395 550	14 741	6 280	416 571
Totalen	6 099 902	239 471	409 063	6 748 436	4 799 858	165 272	290 293	5 255 423

3°. Landen of plaatsen van herkomst of bestemming der in Nederlandsch-Indië aangekomen of van daar naar buiten Nederlandsch-Indië vertrokken schepen.

Landen of plaatsen van herkomst of bestemming.	Aantal schepen. Stoom-schepen.	Zeilschepen getuigd op Europeesche wijze.	Zeilschepen getuigd op inlandsche wijze.	Te zamen.	Inhoudsgrootte (in M³.) der stoom-schepen.	der zeilschepen getuigd op Europeesche wijze.	der zeilschepen getuigd op inlandsche wijze.	Te zamen.
A. Aangekomen schepen.								
Van Nederland	113	6	„	119	748 708	25 870	„	774 578
„ Engeland	21	1	„	22	162 053	1 960	„	164 013
„ andere landen van Europa	18	1	„	19	270 287	2 614	„	272 901
„ Amerika	2	8	„	10	16 664	40 641	„	57 305
„ Afrika	„	3	„	3	„	9 961	„	9 961
„ Britsch Zuid-Afrika	4	10	„	14	27 967	38 986	„	66 953
„ Mauritius	„	3	„	3	„	1 531	„	1 531
„ Egypte en Port-Saïd	44	„	„	44	195 769	„	„	195 769
„ Arabië en Aden	2	„	„	2	9 301	„	„	9 301
„ Britsch-Indië	18	„	„	18	107 862	„	„	107 862
„ Pondicherry	1	„	„	1	2 470	„	„	2 470
„ Malakka en de Straits-Settlements	3 797	168	2 321	6 286	3 810 807	38 069	384 141	4 233 017
„ Siam	23	„	31	54	48 295	„	5 613	53 908
„ Saigon	6	„	„	6	16 781	„	„	16 781
„ Cochin-China	3	„	„	3	4 955	„	„	4 955
„ Hongkong	26	2	„	28	112 888	15 233	„	128 121

Landen of plaatsen van herkomst of bestemming.	Aantal schepen.				Inhoudsgrootte (in M³.)			
	Stoom-schepen.	Zeilschepen		Te zamen.	der stoom-schepen.	der zeilschepen		Te zamen.
		getuigd op Europeesche wijze.	getuigd op inlandsche wijze.			getuigd op Europeesche wijze.	getuigd op inlandsche wijze.	
Van China	59	1	13	73	229 067	147	1 907	231 121
„ Japan	39	1	„	40	276 783	523	„	277 306
„ Manila en Philippijnen	24	„	„	24	130 486	„	„	130 486
„ Serawak	„	1	17	18	„	306	369	675
„ Britsch-Noord-Borneo	12	2	16	30	29 719	121	117	29 957
„ Kokos-eilanden	„	3	„	3	„	849	„	849
„ Timor-Dilly	„	„	9	9	„	„	78	78
„ Duitsch-Nieuw-Guinea	10	„	„	10	36 865	„	„	36 865
„ Australië	48	5	6	59	288 146	22 560	392	311 098
Totalen.	4 270	215	2 413	6 898	6 525 873	199 371	392 617	7 117 861

B. Vertrokken schepen.

Landen of plaatsen van herkomst of bestemming.	Stoom-schepen.	getuigd op Europeesche wijze.	getuigd op inlandsche wijze.	Te zamen.	der stoom-schepen.	getuigd op Europeesche wijze.	getuigd op inlandsche wijze.	Te zamen.
Naar Nederland	92	„	„	92	637 106	„	„	637 106
„ Engeland	7	„	„	7	46 370	„	„	46 370
„ andere landen van Europa	27	1	„	28	210 233	1 639	„	211 872
„ Amerika	25	20	„	45	185 348	89 654	„	275 002
„ Barbados	„	12	„	12	„	59 640	„	59 640
„ de Azoren	„	4	„	4	„	11 013	„	11 013
„ Sint-Helena	„	1	„	1	„	5 102	„	5 102
„ Britsch-Zuid-Afrika	„	2	„	2	„	8 696	„	8 696
„ Mauritius	„	3	„	3	„	1 531	„	1 531
„ Delagoa-baai	„	2	„	2	„	6 872	„	6 872
„ Afrika	1	2	„	3	7 995	2 898	„	10 893
„ Egypte en Port-Said	10	„	„	10	70 652	„	„	70 652
„ Arabië en Aden	2	„	„	2	12 032	„	„	12 032
„ Britsch-Indië	33	2	„	35	210 362	10 792	„	221 154
„ Malakka en de Straits-Settlements	3 695	139	2 349	6 183	3 328 373	30 466	402 865	3 761 704
„ Siam	29	„	24	53	56 457	„	4 067	60 524
„ Saigon	10	„	„	10	24 327	„	„	24 327
„ Cochin-China	4	„	„	4	8 802	„	„	8 802
„ Hongkong	71	„	„	71	292 690	„	„	292 690
„ China	65	1	10	76	288 137	142	1 186	289 465
„ Japan	40	„	„	40	210 259	„	„	210 259
„ Aziatisch Rusland	5	„	„	5	36 468	„	„	36 468
„ Manila en Philippijnen	48	„	„	48	171 090	„	„	171 090
„ Serawak	„	1	15	16	„	306	486	792
„ Britsch-Noord-Borneo	5	2	15	22	257	121	106	484
„ Kokos-eilanden	„	3	„	3	„	849	„	849
„ Christmas-eilanden	2	„	„	2	11 488	„	„	11 488
„ Timor-Dilly	„	„	9	9	„	„	72	72
„ Duitsch-Nieuw-Guinea	10	„	„	10	38 256	„	„	38 256
„ Australië	38	5	4	47	253 199	9 750	281	263 230
Totalen.	4 219	200	2 426	6 845	6 099 901	239 471	409 063	6 748 435

II. Opgave van het aantal Nederlandsche stoom- en zeilschepen gedurende 1903 in elk der havens van Nederlandsch-Indië rechtstreeks van Nederland en van vreemde havens aangekomen, alsmede uit Nederlandsch-Indië naar vreemde havens vertrokken, met aantooning van den inhoud dier vaartuigen.

1°. Inklaring.

Haven van aankomst.	Van welke landen ingeklaard.	Stoomschepen.				Zeilschepen.				Totaal.			
		Aantal.	Lading (in M³.).	Aantal.	Ballast (in M³.).	Aantal.	Lading (in M³.).	Aantal.	Ballast (in M³.).	Aantal.	Lading (in M³.).	Aantal.	Ballast (in M³.).
Java en Madoera.													
Batavia.	Nederland.	4	32 568	"	"	2	7 997	"	"	6	40 565	"	"
	Britsch Zuid-Afrika .	"	"	"	"	1	4 426	"	"	1	4 426	"	"
	Singapore.	9	66 623	"	"	"	"	"	"	9	66 623	"	
	Japan	1	7 827	"	"	"	"	"	"	1	7 827	"	"
	Totaal . . .	14	107 018	"	"	3	12 423	"	"	17	119 441	"	"
Indramajoe.	Malakka	1	680	"	"	"	"	"	"	1	680	"	"
Tegal.	Amerika	1	8 752	"	"	"	"	"	"	1	8 752	"	"
Semarang.	Amerika	"	"	"	"	1	3 386	"	"	1	3 386	"	"
	Australië	"	"	"	"	1	3 852	"	"	1	3 852	"	"
	Totaal . . .	"	"	"	"	2	7 238	"	"	2	7 238	"	"
Soerabaja.	Engeland	1	7 006	"	"	"	"	"	"	1	7 006	"	"
Tjilatjap.	Australië	1	5 269	"	"	"	"	"	"	1	5 269	"	"
Buitenbezittingen.													
Padang.	Nederland.	83	558 759	"	"	"	"	"	"	83	558 759	"	"
	Arabië	1	2 122	"	"	"	"	"	"	1	2 122	"	"
	Totaal . . .	84	560 881	"	"	"	"	"	"	84	560 881	"	"
Pangkalan Brandan.	Engelsch-Indië . .	"	"	1	9 059	"	"	"	"	"	"	1	9 059
Oelëë Lheuë.	Nederland	10	71 627	"	"	"	"	"	"	10	71 627	"	"
Sabang.	Nederland.	9	67 863	"	"	"	"	"	"	9	67 863	"	"
	Port-Saïd.	1	6 619	"	"	"	"	"	"	1	6 619	"	"
	Egypte	1	6 531	"	"	"	"	"	"	1	6 531	"	"
	Singapore.	9	67 866	"	"	"	"	"	"	9	67 866	"	"
	Totaal . . .	20	148 879	"	"	"	"	"	"	20	148 879	"	"
Sigli.	Nederland	3	15 730	"	"	"	"	"	"	3	15 730	"	"

2°. Uitklaring.

Haven van vertrek.	Naar welke havens uitgeklaard.	Stoomschepen.				Zeilschepen.				Totaal.			
		Aantal.	Lading (in M³.).	Aantal.	Ballast (in M³.).	Aantal.	Lading (in M³.).	Aantal.	Ballast (in M³.).	Aantal.	Lading (in M³.).	Aantal.	Ballast (in M³.).
Java en Madoera.													
Batavia.	Nederland.	16	85 905	„	„	„	„	„	„	16	85 905	„	„
	Singapore.	9	56 903	„	„	„	„	„	„	9	56 903	„	„
	Siam.	„	„	1	2 858	„	„	„	„	„	„	1	2 858
	Totaal . . .	25	142 808	1	2 858	„	„	„	„	25	142 808	1	2 858
Cheribon.	Hongkong	1	7 004	„	„	„	„	„	„	1	7 004	„	„
Semarang.	Engeland	1	7 826	„	„	„	„	„	„	1	7 826	„	„
	Italië	1	7 991	„	„	„	„	„	„	1	7 991	„	„
	Britsch Zuid-Afrika.	„	„	„	„	1	4 425	„	„	1	4 425	„	„
	Totaal . . .	2	15 817	„	„	1	4 425	„	„	3	20 242	„	„
Soerabaja.	Amerika	„	„	„	„	1	3 116	„	„	1	3 116	„	„
	Barbados	„	„	„	„	1	3 853	„	„	1	3 853	„	„
	Australië	„	„	„	„	1	5 270	„	„	1	5 270	„	„
	Totaal . . .	„	„	„	„	3	12 239	„	„	3	12 239	„	„
Probolinggo.	Amerika	„	„	„	„	1	4 929	„	„	1	4 929	„	„
Panaroekan.	Nederland.	1	4 506	„	„	„	„	„	„	1	4 506	„	„
Tjilatjap.	Frankrijk.	2	17 505	„	„	„	„	„	„	2	17 505	„	„
Buitenbezittingen.													
Padang.	Nederland.	58	407 374	„	„	„	„	„	„	58	407 374	„	„
	Arabië	1	5 541	„	„	„	„	„	„	1	5 541	„	„
	Engelsch-Indië. . .	1	1 940	„	„	„	„	„	„	1	1 940	„	„
	Totaal . . .	60	414 855	„	„	„	„	„	„	60	414 855	„	„
Oelëe Lheuë.	Singapore.	1	7 347	„	„	„	„	„	„	1	7 347	„	„
Sabang.	Nederland.	9	67 866	„	„	„	„	„	„	9	67 866	„	„
	Engeland.	1	7 826	„	„	„	„	„	„	1	7 826	„	„
	Singapore.	7	54 065	„	„	„	„	„	„	7	54 065	„	„
	Aziatisch Rusland. .	1	6 619	„	„	„	„	„	„	1	6 619	„	„
	Totaal . . .	18	136 376	„	„	„	„	„	„	18	136 376	„	„

III. Overzicht van de in Nederlandsch-Indië tehuis behoorende schepen en vaartuigen, groot 30 M^3. en daarboven, op ult. 1903.

GEWESTEN.	Stoomschepen.		Barken.		Brikken.		Schoeners.		Kotters.		Chineesche, inlandsche en andere vaartuigen.		Totaal.	
	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M^3.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M^3.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M^3.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M^3.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M^3.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M^3.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M^3.).
JAVA EN MADOERA.														
Bantam	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	12	653	12	653
Batavia	51	109 902	7	13 790	″	″	5	608	″	″	181	8 964	244	133 264
Cheribon	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	85	4 572	85	4 572
Pekalongan	1	33	″	″	″	″	1	113	″	″	117	5 814	119	5 960
Semarang	7	3 841	″	″	″	″	″	″	″	″	202	12 883	209	16 724
Rembang	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	73	3 113	73	3 113
Soerabaja	14	2 352	3	4 195	2	846	23	1 646	1	33	355	20 281	398	29 353
Pasoeroean	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	101	4 852	101	4 852
Besoeki	1	128	″	″	″	″	″	″	2	140	25	1 332	28	1 600
Madoera	″	″	″	″	″	″	1	243	″	″	346	13 817	347	14 060
Totalen	74	116 256	10	17 985	2	846	30	2 610	3	173	1497	76 281	1616	214 151
BUITENBEZITTINGEN.														
Sumatra's Westkust	1	68	″	″	″	″	″	″	″	″	33	1 838	34	1 906
Benkoelen	1	36	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	36
Lampongsche Districten	″	″	″	″	″	″	2	96	″	″	7	345	9	441
Palembang	35	6 674	12	9 188	1	369	2	363	″	″	44	5 124	94	21 718
Oostkust van Sumatra	17	15 259	″	″	″	″	″	″	″	″	154	18 264	171	33 523
Atjèh en onderhoorigheden	1	226	″	″	″	″	″	″	″	″	13	732	14	958
Riouw en onderhoorigheden	12	7 215	″	″	″	″	″	″	″	″	5	899	17	8 114
Banka	1	1 250	″	″	″	″	23	3 218	″	″	40	2 289	64	6 757
Billiton	3	309	″	″	″	″	″	″	″	″	42	2 412	45	2 721
Westerafdeeling van Borneo	8	1 558	″	″	1	466	6	2 281	″	″	48	2 357	63	6 662
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	16	6 893	2	3 530	″	″	14	4 937	″	″	13	1 738	45	17 098
Celebes en onderhoorigheden	″	″	″	″	2	966	18	1 087	″	″	334	17 902	354	19 955
Menado	2	258	″	″	″	″	9	1 754	1	32	3	149	15	2 193
Ternate	4	647	″	″	″	″	″	″	1	63	″	″	5	710
Amboina	″	″	″	″	″	″	6	552	″	″	37	1 422	43	1 974
Timor en onderhoorigheden	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	12	590	12	590
Bali en Lombok	1	270	″	″	″	″	″	″	″	″	26	1 668	27	1 938
Buitenbezittingen	102	40 663	14	12 718	4	1 801	80	14 288	2	95	811	57 729	1013	127 294
Java en Madoera (zie hooger)	74	116 256	10	17 985	2	846	30	2 610	3	173	1497	76 281	1616	214 151
Algemeene totalen	176	156 919	24	30 703	6	2 647	110	16 898	5	268	2308	134 010	2629	341 445
Op ult. 1902 waren de algemeene totalen	157	145 079	27	30 250	6	3 054	127	17 975	5	266	2272	128 737	2594	325 361

De SCHEPEN en VAARTUIGEN, ten behoeve van welke ZEEBRIEVEN waren afgegeven, waren op ult. 1903 verdeeld als volgt:

Waar de bodems tehuis behoorden.		Aantal bodems ter inhoudsgrootte van:													Gezamenlijk aantal bodems.	Gezamenlijke inhoudsgrootte (in M³.).	Op ult. 1902 waren de totalen:	
Gewest.	Plaats.	150 M³. en daarbeneden.	boven 150 t/m 300 M³.	boven 300 t/m 450 M³.	boven 450 t/m 600 M³.	boven 600 t/m 750 M³.	boven 750 t/m 900 M³.	boven 900 t/m 1050 M³.	boven 1050 t/m 1200 M³.	boven 1200 t/m 1350 M³.	boven 1350 t/m 1500 M³.	boven 1500 t/m 2250 M³.	boven 2250 t/m 3000 M³.	boven 3000 M³.			Aantal bodems.	Inhoudsgrootte in M³.).
								STOOMSCHEPEN.										
Batavia.	Batavia	2	"	1	1	2	"	3	6	"	2	11	11	12	51	109 902	46	100 614
Semarang.	Semarang	"	"	"	7	"	"	"	"	"	"	"	"	"	7	3 841	1	3 403
Soerabaja.	Soerabaja	"	14	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	14	2 352	4	810
Besoeki.	Banjoewangi	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	128	1	128
Palembang.	Palembang	25	4	"	3	"	"	"	"	"	"	1	"	"	33	6 322	3	1 202
	Djambi	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	352	"	"
Oostkust van Sumatra.	Belawan Deli	4	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	5	730	3	205
	Pangkalan Brandan	2	"	"	"	"	1	"	1	"	1	"	"	2	7	13 450	14	14 657
	Tandjoeng Poera	3	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	4	910	15	1 368
	Tandjoeng Balei	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	169	1	169
	Medan	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	463
Atjèh en onderhoorigheden.	Sabang	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	226	"	"
Riouw en onderhoorigheden.	Tandjoeng Pinang	1	6	1	"	"	"	"	2	"	"	"	1	"	11	6 930	10	6 489
	Lingga	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	285	1	270
Banka.	Muntok	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	1	1 250	1	1 250
Billiton.	Tandjoeng Pandan	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	309	3	294
Westerafdeeling van Borneo.	Pontianak	"	8	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	8	1 558	"	"
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bandjermasin	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	93	2	2 331
	Balikpapan	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	4	4 780
	Moeara Djawa	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	925
	Koetei	7	"	1	5	"	"	"	"	"	"	"	"	1	14	6 757	4	3 407
	Boelongan	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	43	"	"
Menado.	Menado	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	31
	Gorontalo	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	258	1	258
	Poso	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"
Ternate.	Ternate	3	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	4	647	3	488
	Batjan	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	172
Bali en Lombok.	Singaradja	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	270	"	"
	Totalen	54	38	4	17	3	1	3	9	1	3	12	13	15	173	156 782	123	143 714

ZEILVAARTUIGEN.

Waar de bodems tehuis behoorden.		Aantal bodems ter inhoudsgrootte van:													Gezamenlijk aantal bodems.	Gezamenlijke inhoudsgrootte (in M³.).	Op ult. 1902 waren de totalen	
Gewest.	Plaats.	150 M³. en daarbeneden.	boven 150 t/m 300 M³.	boven 300 t/m 450 M³.	boven 450 t/m 600 M³.	boven 600 t/m 750 M³.	boven 750 t/m 900 M³.	boven 900 t/m 1050 M³.	boven 1050 t/m 1200 M³.	boven 1200 t/m 1350 M³.	boven 1350 t/m 1500 M³.	boven 1500 t/m 2250 M³.	boven 2250 t/m 3000 M³.	boven 3000 M³.			Aantal bodems.	Inhoudsgrootte (in M³.)
Batavia	Batavia	3	2	"	"	"	1	1	"	2	"	1	"	2	12	14 398	9	11 811
Pekalongan	Pekalongan	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	113	"	"
Soerabaja	Soerabaja	24	"	2	"	"	"	"	"	"	3	"	"	"	29	6 720	10	8 412
	Grisee	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	1 58
Besoeki.	Panaroekan	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	140	"	"
Madoera.	Pamekasan	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	243	"	"
	Soemenep	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	243
Lampongsche Districten.	Teloek Betoeng	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	96	"	"
Palembang.	Palembang	1	c) 13	2	2	3	3	2	1	"	"	"	"	"	c) 27	c) 12 773	15	9 380
Banka	Muntok	14	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	14	2 043	10	1 531
	Blinjoe	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	235	3	356
	Djeboes	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	133	"	"
	Soengeiliat	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	372	1	155
	Pangkalpinang	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	331	2	331
	Toboali	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	104	"	
	Merawang	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	159
Westerafdeeling van Borneo.	Pontianak	"	"	6	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	7	2 747	9	3 079
	Mampawa	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	349
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bandjermasin	7	5	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	12	1 623	18	4 234
	Sampit	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	48	1	135
	Mendawai	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	167
	Pasir	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	78	1	222
	Pegatan	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	222
	Koetei	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	53	"	"
Celebes en onderhoorigheden	Makasser	18	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	20	2 053	1	265
	Donggala	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	651
	Tontoli	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	278
Menado.	Gorontalo	3	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	9	1 786	6	1 142
	Poso	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"
	Paleleh	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	49	"	"
Ternate.	Ternate	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	63	1	81
	Obi	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	18
Amboina.	Banda	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	6	552	3	330
	Totalen	94	29	10	5	3	4	3	1	2	3	1	"	2	157	46 753	102	45 131

c) Hieronder 12 olie-transportbooten met een inhoud van 2853 M³. te zamen.

IV. Opgaaf van de op Europeesche wijze getuigde schepen, die in 1903 in den Nederlandsch-Indischen Archipel zijn verongelukt.

Volg-nummer.	Datum van het ongeval.	Plaats van het ongeval.	Omschrijving van het schip.			Aard van het ongeval.	Verdere bijzonderheden.
			Nationaliteit.	Naam.	Soort.		
	1903.						
1	29 Maart	Kampar-rivier, bovenstrooms Poeloe Moeda.	Engelsche.	*Preijer.*	Stoomjacht.	Gestrand en daarna wrak geslagen.	Het schip liep vast op een zandbank en werd vervolgens door een vloedgolf wrak geslagen.
2	23/24 Juli.	Windsor-klip bij Anjer.	Id.	*Falls of Ettrick.*	Zeilschip.	Vastgeloopen en vol water geraakt.	Schip verloren; bemanning gered.
3	5 Aug.	Awar Awar (residentie Rembang).	Nederlandsch-Indische.	*Siak.*	Id.	Lek gesprongen en gezonken.	Door hevig slingeren en stampen is het schip gesprongen; zinkende is het de reede van Djoeana binnengezeild en ten westen van het rif Laoet gezonken. Bemanning gered.
4	27 Aug.	Monding van de Koeala Pemboeang (res. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo).	Id.	*Barkat.*	Id.	Gestrand op een zandbank.	Schip en lading verloren; bemanning gered.
5	30 Aug.	Lucipara-rif (in straat Banka).	Id.	*Saidoor Rachman.*	Schoener.	Gestrand.	Als voren.

Bijlage CCC.

(Zie hoofdstuk O, afd. V, van het verslag.)

OPGAVEN

BETREFFENDE

de aan particulieren toebehoorende industrieele inrichtingen
uitgenomen die welke de verwerking van landbouwproducten beoogen),

en de loonen van ambachtslieden en koelies

IN

NEDERLANDSCH-INDIË

OVER

1903.

I. OVERZICHT betreffende de industrieele inrichtingen.

(Voor zooveel daarvan in de gewestelijke verslagen is melding gemaakt.)

1°. FABRIEKSWEZEN.

Volg-nummer.	GEWESTELIJKE AANDUIDING VAN DE FABRIEKEN, ENZ. *a*)	Beweegkracht.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. *b*)
	Bantam.			
1	Zeepziederij te Serang van TAN HIN TJONG.	handenarbeid	3	f 7,50 à f 15 's maands.
2	Zeepziederij en siropenfabriek te Serang van SOUW KAY LIAN en TOM ENG BO.	id.	4	f 5 à f 10 „
	Batavia.			
3	Gasfabriek (Nederlandsch-Indische Gasmaatschappij).	stoom	175	f 0,40 à f 1,50 per dag.
4	Id. te Buitenzorg.	id.	30	f 0,40 „ f 1 „ „
5	Fabriek van stoom- en andere werktuigen, tevens ijzergieterij (firma TAYLOR & LAWSON).	id.	100	f 0,50 per dag.
6	Fabriek van de Bataviaasche Electrische Trammaatschappij.	id.	140	f 1,50 „ „
7	Fabriek voor herstellingen aan tramwegmaterieel (Nederlandsch-Indische Tramwegmaatschappij).	id.	40	f 1,25 „ „
8	Fabriek der Nederlandsch-Indische Electriciteitmaatschappij te Amsterdam.	id.	32	f 0,50 „ „
9	Stoom-, brood- en meelfabriek (Naamlooze vennootschap „Handelsvereeniging LEROUX & C°.").	*c*) †	†	†
10	Gecombineerde mineraal- en medicinaal-waterfabrieken „Fortuna" (Naamlooze vennootschap).	handenarbeid	25	f 10 's maands.
11	IJsfabriek (W. BUDDINGH).	id.	12	f 20 „
12	Vereenigde ijsfabrieken „Petodjo".	id.	40	f 20 „
13	Mineraalwaterfabriek „Atlas".	†	†	†
14	„ (RATHKAMP & C°.).	stoom	20	f 12 's maands.
15	„ „Batavia".	handenarbeid	6	f 12 „
16	„ „Java".	stoom	20	f 10 „
17	Ververij en chemische wasscherij.	id.	29	f 15 „
18	Leerlooierij te Meester-Cornelis.	water	6	f 0,40 per dag.
19	Inrichting voor de bereiding van zijde te Pangkalan.	stoom	15	f 0,15 „ „
20	Zijdeweverij en inrichting voor de bereiding van zijde in Tangerang.	id.	2	f 0,50 „ „
21	Zeepfabriek te Meester-Cornelis.	handenarbeid	4	f 0,35 „ „
22—34	13 zeepziederijen.	id.	†	f 7,50 à f 25 's maands.
35	Rijtuigfabriek en paardenhandel (Naamlooze vennootschap, voorheen F. J. FUCHS).	id.	65	f 1,10 per dag.

a) Waar bij de in dit overzicht genoemde fabrieken, enz. niet tevens de plaats vermeld is waar zij gevestigd zijn, wordt, voor zooveel uit de ontvangen opgaven is af te leiden, de gewestelijke hoofdplaats bedoeld.

b) In de ontvangen opgaven is niet uiteengehouden welke der opgegeven loonen betrekking hadden tot inlandsche en welke tot niet-inlandsche werklieden.

c) Waar men een † vindt ingevuld, ontbreken de gegevens.

Volg-nummer.	GEWESTELIJKE AANDUIDING VAN DE FABRIEKEN, ENZ. a)	Beweegkracht.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. b)
36—49	14 wagenmakerijen, toebehoorende aan Chineezen.	handenarbeid	†	f 8 à f 40 's maands.
50	Wagenmakerij voorheen N. SNETHLAGE.	id.	5	f 1 's maands.
51	Id. van CHS. LERAIJ.	id.	30	f 0,60 à f 2 's maands.
52	Kalkbranderij (DE VRIES).	id.	40	f 0,60 per dag.
53	IJsfabriek te Buitenzorg.	water	8	f 0,30 „ „
54—121	68 potten- en steen- en pannenbakkerijen in de afdeeling Buitenzorg.	†	†	f 10 à f 15 's maands.
122—139	18 kalkbranderijen in de afdeeling Buitenzorg.	†	†	id.
140—155	16 steen- en pannenbakkerijen in de afdeeling Meester-Cornelis.	motor en trekdieren	ongev. 23 in elke onderneming	f 0,25 per dag.
156—171	16 potten- en steenbakkerijen in de afdeeling Tangerang.	handenarbeid en trekdieren	†	f 0,16 à f 0,25 per dag
172—175	4 kalkbranderijen in de afdeeling Tangerang.	handenarbeid	†	f 0,25 à f 0,50 „ „
176—274	99 steen- en pannenbakkerijen in de afdeeling Krawang.	id.	†	f 0,10 à f 0,25 „ „
275—359	85 potten- en „ „ „ „ „	id.	†	f 0,25 per dag.
360—389	30 kalkbranderijen „ „ „ „	id.	†	f 0,15 à f 0,20 per dag.
	Preanger Regentschappen.			
390	Bandoengsche kininefabriek.	stoom	†	f 0,35 per dag.
391	IJsfabriek te Bandoeng.	water	8	f 0,25 „ „
392	Mineraalwaterfabriek te Bandoeng.	handenarbeid	5	f 0,30 „ „
393	Mineraalwaterfabriek „de Atlas".	id.	6	id.
394	Zeepziederij „Tasikmelaja".	id.	4	f 7,50 à f 8 's maands.
395—396	2 zeepziederijen te Soekaboemi.	id.	4	f 0,40 per dag.
397	Fabriek voor de bereiding van aetherische oliën te Tjitjoeroeg (afd. Soekaboemi).	stoom	25	f 0,37 „ „
398	Fabriek voor de bereiding van cassave te Tjikandjang.	handenarbeid	10	†
	Cheribon.			
399	IJsfabriek (Naamlooze vennootschap „Maatschappij tot exploitatie van ijsfabrieken te Cheribon en Tegal").	stoom	9	f 11,72 's maands.
400—402	3 mineraalwater- en limonadefabrieken.	handenarbeid	7 (in 't geheel)	f 7,50 „
403	Arakstokerij te Paboearan.	stoom	35	f 0,20 à f 1,50 per dag.
404	„ te Palimanan.	†	14	f 0,20 à f 0,75 „ „
	Pekalongan.			
405	Werkplaats der Semarang-Cheribon Stoomtrammaatschappij voor het herstellen van locomotieven, rijtuigen, wagens, enz.	†	†	†
406—408	3 ijsfabrieken.	water	3 à 6	f 0,25 à f 0,50 per dag.
409—410	2 arakstokerijen (één te Bandjaran en één te Slawi).	handenarbeid	23 (in 't geheel)	f 0,50 à f 0,60 „ „
411	Arakstokerij van de suikeronderneming te Tjomal.	stoom	20 à 21	f 0,21 à f 0,50 „ „
412	Kalkbranderij te Proepoeh (afd. Brebes).	handenarbeid	30 à 50	f 0,25 per dag.
413	„ (HOVENS GREVE).	id.	5 à 10	id.
414	Wagenmakerij van W. J. AMONS.	id.	6 à 12	f 0,25 à f 0,50 per dag.

Volg-nummer.	GEWESTELIJKE AANDUIDING VAN DE FABRIEKEN, ENZ. a)	Beweegkracht.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. b)
	Semarang.			
415	Gasfabriek (Nederlandsch-Indische Gasmaatschappij).	gasmotor	60	f 1 per dag.
416	Fabriek van rijtuigen en wagens, tevens voor het onderhoud van locomotieven en verder spoorwegmaterieel (Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij).	†	†	†
417	Fabriek voor het verrichten van herstellingen aan locomotieven, rijtuigen en wagens (Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij).	†	†	†
418	Werkplaats voor het herstellen van locomotieven en verder tramwegmaterieel (Semarang-Joana Stoomtrammaatschappij).	†	†	†
419	Fabriek van stoom- en andere werktuigen, tevens ijzergieterij (Naamlooze vennootschap „Stoomwerktuigenfabriek, voorheen Harris & C°.").	stoom	150	f 0,90 per dag.
420	Werktuigkundig atelier en fabriek van landbouwwerktuigen (Buijs).	†	†	†
421	Rijwiel- en motorfabriek.	gasmotor	20	f 0,90 per dag.
422	Schoenmakerij, steenhouwerij, smederij, zadelmakerij, blikslagerij en schilderswerkplaats der vereeniging „Soerja Soemirat".	handenarbeid	135	f 0,25 à f 2,25 per dag.
423	Smederij.	id.	40	f 1 per dag.
424	Fabriek van stoom- en andere werktuigen.	stoom en handenarbeid	25 à 50	f 0,40 à f 2,50 per dag.
425	1 ijsfabriek (Ho Hin Wan).	stoom	8	f 0,50 per dag.
426	IJs- en mineraalwaterfabriek (E. O'Heine).	id.	12	f 0,50 „ „
427	IJsfabriek (L. v. d. Meulen).	id.	12	f 0,65 „ „
428	Mineraalwater- en limonadefabriek „Semarang" (F. H. Meulemans).	handenarbeid	6	f 0,50 „ „
429	Fabriek ter vervaardiging van sigaren, sigaretten en gekorven tabak (Naamlooze vennootschap „Eerste Manilla-sigarenfabriek, voorheen Glaser & C°.").	stoom en handenarbeid	150	f 0,25 à f 0,75 per dag.
430	Sigarenfabriek (Kam Khim Hok).	handenarbeid	120	f 0,40 per dag.
431	Zadelmakerij (wed. Gottschalk).	id.	12	f 0,50 „ „
432	Rijtuigfabriek (Naamlooze vennootschap „Rijtuigfabriek G. Barendse").	id.	53	f 1,10 „ „
433	Rijtuigfabriek en hoefsmederij (IJ. D. B. Buisman).	id.	40	f 1 „ „
434	Rijtuig- en ledikantenfabriek.	id.	15	f 0,45 „ „
435	Fabriek van ijs- en koolzuurhoudende dranken te Ambarawa.	water	8	f 0,60 „ „
436—437	2 fabrieken van koolzuurhoudende dranken.	gasmotor en handenarbeid	22 (in 't geheel)	f 0,50 à f 2,40 per dag.
438—442	5 kalkbranderijen.	†	gemiddeld 15 per branderij.	f 0,25 per dag.
	Rembang.			
443	Kalkbranderij „het Begin" te Toeban.	†	†	†
444	Petroleumraffinaderij te Tjepoe (toebehoorende aan de Dordtsche petroleummaatschappij).	stoom	249	f 0,40 à f 1,75 per dag.
445	Paraffinefabriek te idem (id.).	id.	586	id.
446	Blikkenfabriek te idem (id.).	handenarbeid	52	†

Volg-nummer.	GEWESTELIJKE AANDUIDING VAN DE FABRIEKEN, ENZ. a)	Beweegkracht.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden b)
	Soerabaja.			
447	Gasfabriek (Nederlandsch-Indische Gasmaatschappij).	stoom	220	f 0,65 per dag.
448	Fabriek van stoom- en andere werktuigen „Dapoean" (voorheen YOUNG & GILL).	id.	150 à 250	f 0.75 „ „
449	Koninklijke fabriek van stoom- en andere werktuigen „de Volharding" (Naamlooze vennootschap).	petroleum	300 à 500	f 0,70 „ „
450	Fabriek van stoom- en andere werktuigen „Insulinde" (voorheen J. A. CEULEN & C°.).	id.	100	f 1 „ „
451	Fabriek „de Nederlandsch-Indische Industrie", voornamelijk voor de vervaardiging van onderdeelen van machinerieën voor suikerfabrieken (L. SMIT & C°.).	stoom	200	f 0,80 „ „
452	Fabriek van stoom- en andere werktuigen „Kalimas" (Naamlooze vennootschap).	†	†	†
453	Inrichting voor het vervaardigen van onderdeelen van machinerieën „Kebalen" (The Ledgerwood Manufacturing Company Limited, voorheen P. VAN DRONGELEN).	stoom	40	f 0.50 per dag.
454	Inrichting voor het vervaardigen van kleine machinedeelen (Naamlooze vennootschap „Soerabajasche machinehandel, voorheen BECKER & C°.").	petroleum	50	id.
455	Inrichting voor het vervaardigen van kleine machinedeelen (VAN VLIET & ZONEN).	handenarbeid	12	id.
456	Inrichting voor kleine smidswerken en herstellingen (Naamlooze vennootschap „Maatschappij tot voortzetting der zaken van VAN DER LINDE & TEVES").	petroleum	15	f 0,60 per dag.
457	Atelier voor ijzer- en metaalbewerking (LEDEBOER).	stoom	25 à 75	f 1 „ „
458	Atelier voor het repareeren van machinerieën (GIESBERS & ROSENKRANS).	handenarbeid	10	f 0,40 „ „
459	Werkplaats van de Oost-Java Stoomtrammaatschappij.	stoom	77	f 1,20 „ „
460	Fabriek der Javasche electriciteitmaatschappij, voorheen HECKING & C°. (Naamlooze vennootschap).	handenarbeid	30	f 0,50 „ „
461	Reparatie-atelier (B. BRAAT JZN.).	stoom	25 à 40	f 1 „ „
462	Fabriek van ijs en minerale wateren (OLIE & C°.).	id.	75	f 0,60 „ „
463—466	4 ijsfabrieken (hiervan 1 aan Chineezen toebehoorende).	id.	5 à 28	f 0,33 à f 0,66 per dag.
467—472	6 fabrieken van minerale wateren en siropen of van minerale wateren alleen (hiervan 2 aan Chineezen toebehoorende).	handenarbeid	8 à 80	f 0,40 à f 0,60 „ „
473—474	2 suikerkokerijen (toebehoorende aan Chineezen).	id.	2	†
475—476	2 rijtuigfabrieken.	id.	110	f 0,65 per dag.
477—479	3 ateliers voor reparatie van rijtuigen (aan Chineezen toebehoorende).	id.	88 (in 't geheel)	f 0,30 à f 0,50 per dag.
480	Smederij en wagenmakerij (C. W. A. WIJNVELDT).	†	†	†
481—482	2 wagenmakerijen en hoefsmederijen.	handenarbeid	3 en 80	f 0,50 à f 0,70 per dag.
483	Hoefsmederij (J. P. TEN CATE).	id.	†	†
484—485	2 ijzer- en hoefsmederijen.	id.	3 à 6	f 0,60 à f 0,75 per dag.
486—494	9 ijzersmederijen.	id. of stoom	1 à 15	f 0,15 à f 3 „ „
495	Koperslagerij (PAK RAMINTEN).	handenarbeid	1	†
496	Werkplaats voor herstellingen aan rijwielen (Naamlooze vennootschap tot het drijven van handel in rijwielen en aanverwante artikelen).	gas	32	f 0,75 per dag.
497	Atelier voor vervaardiging en herstellen van rijwielen „Insulinde".	handenarbeid	6	f 0,94 „ „

Volg-nummer.	GEWESTELIJKE AANDUIDING VAN DE FABRIEKEN, ENZ. a)	Beweegkracht.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. b)
498—505	8 meubelfabrieken (toebehoorende aan Chineezen).	handenarbeid	20 à 40	f 0,15 à f 0,40 per dag.
506—524	19 timmermans-ateliers.	id.	1 à 40	f 0,15 à f 0,60 „ „
525—527	3 werkplaatsen voor het herstellen van piano's.	motor of handenarbeid	10 à 40	f 0,50 à f 1,25 „ „
528	Atelier voor het bewerken van marmer (G. Racina).	handenarbeid	5	f 0,75 per dag.
529	Kalkbranderij.	id.	35	f 0,40 „ „
530	Kalk- en houtskoolbranderij (Tjoa Tjwan Lok).	id.	35	f 0,40 „ „
531	Cement- en tegelfabriek (Erven Vreede en Moorrees).	id. en stoom	60	f 0,35 „ „
532	Mestfabriek.	stoom	20	f 0,50 „ „
533	Stoombroodfabriek (Naamlooze vennootschap „Handelsvereeniging Leroux & C°.").	id.	20	f 0,50 „ „
534—542	9 broodbakkerijen, waarvan 2 tevens banketbakkerij.	handenarbeid	2 à 8	f 0,20 à f 0,50 per dag.
543	Sigarenfabriek (Tio Siek Giok).	id.	35	f 0,25 per dag.
544	Diamantslijperij en goudsmederij (M. Wolff).	id.	8	f 0,50 „ „
545—547	3 zeepfabrieken (waaronder 2 van Chineezen).	id.	5 à 12	f 0,40 „ „
548	Zeepziederij (Naamlooze vennootschap Nederlandsch-Indische zeepfabriek „Tjantian").	id.	18	f 0,50 „ „
549	Zeepziederij (Tek Siong Ho).	id.	6	f 0,40 „ „
550—573	24 steenbakkerijen (op verschillende plaatsen in het gewest), bijna uitsluitend in handen van inlanders of met dezen gelijkgestelden.	id.	12 à 30	f 0,20 à f 0,25 per dag.
574—581	8 pannenbakkerijen (op verschillende plaatsen in het gewest), waarvan één toebehoorende aan een Europeaan, één aan een Chinees en de overige aan inlanders of Arabieren.	id. (bij 1 tevens trekdieren)	20 à 40	f 0,17^5 à f 0.25 „ „
582-587	6 kalkbranderijen in de afd. Grisee.	handenarbeid	20 à 50	f 0,15 à f 0,66 „ „
588	Petroleumraffinaderij te Wonokromo (van de Dordtsche Petroleummaatschappij).	stoom	250	f 0,50 per dag.
589—590	2 huidendrogerijen.	handenarbeid	†	†
	Pasoeroean.			
591	Fabriek voor de levering van installatiën en grondstof voor de bereiding van acetyleengas te Probolinggo.	id.	6	f 0,60 à f 1 per dag.
592	Machinefabriek (Naamlooze vennootschap Maatschappij tot exploitatie van den constructiewinkel „de Bromo").	stoom	40	f 0,55 per dag.
593	Atelier voor de herstelling van werktuigen.	handenarbeid	†	†
594	Arakstokerij te Kraksaän.	stoom	14	f 0,40 à f 1 per dag.
595	Koffiebranderij te Malang.	petroleummotor	21	f 0,25 à f 0,40 „ „
596	IJsfabriek te Pasoeroean.	water	4	f 0,30 per dag.
597	Id. te Malang.	id.	4	f 0,33 à f 2,50 per dag.
598	Id. te Loemadjang.	id.	6	f 0,60 per dag.
599	Id. te Probolinggo.	id.	6	f 15 's maands.
600	Mineraalwaterfabriek te Probolinggo.	handenarbeid	4	f 0,40 à f 0,50 per dag.
601	Zeepfabriek.	id.	5	f 7,50 à f 10 's maands.
602	Kalkbranderij te Bangil.	id.	4	f 2 à f 2,50 per keer branden.
603	id. te Kraksaän.	stoom	60	f 0,40 per dag.

Volg-nummer.	GEWESTELIJKE AANDUIDING VAN DE FABRIEKEN, ENZ. *a*)	Beweegkracht.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. *b*)
	Besoeki.			
604—606	3 ijsfabrieken.	water	3 à 6	f 10 à f 15 's maands.
	Banjoemas.			
607	Ateliers van de Serajoedal-Stoomtrammaatschappij.	stoom	50	f 0,25 à f 1,50 per dag.
608	IJsfabriek te Paboearan (afd. Poerwokerto).	water	5	f 0,25 à f 1 „ „
	Kedoe.			
609—610	2 constructiewinkels voor ijzerwaren.	handenarbeid	3	f 0,35 per dag.
611—612	2 ijsfabrieken.	water	†	†
613	Fabriek tot het conserveeren van levensmiddelen te Poerworedjo (H. W. VAN DALFSEN).	stoom	60	f 0,30 à f 0,50 per dag.
	Djokjakarta.			
614	Nijverheidsatelier A. RESINK & C°. (smederij en stoomzagerij).	stoom en handenarbeid	96	f 0,25 à f 6 „ „
615	„Constructiewinkel der Vorstenlanden" (Naamlooze vennootschap).	stoom	90	f 7,50 à f 75 's maands.
616	IJsfabriek Pathool (Djokjasche IJsmaatschappij).	id.	25	f 5,40 à f 175 's maands.
617	Mineraalwaterfabriek van de firma VAN GORKUM & C°.	handenarbeid	6	f 0,60 per dag.
618	Id. van de Naamlooze vennootschappij „Handelsvereeniging voorheen C. MOLL."	stoom	10	f 11 à f 75 's maands.
	Soerakarta.			
619	Atelier voor de vervaardiging en herstelling van werktuigen en apparaten „Vulkaan".	stoom	5	f 0,50 per dag.
620	„Atelier d'industrie", voor de vervaardiging en herstelling van machinerieën en houtwerken.	stoom en handenarbeid	55	f 0,40 „ „
621	Fabriek voor electrische verlichting te Soerakarta.	stoom	40	f 0,75 „ „
622	Fabriek van technische en electrotechnische werktuigen.	gas en electriciteit	6	f 0,50 „ „
623—624	2 ijsfabrieken.	stoom en water	12 en 14	f 9 à f 25 's maands.
625—631	7 meubelfabrieken (toebehoorende aan Chineezen, waarvan 6 ter hoofdplaats en 1 te Klaten).	handenarbeid	3 à 15	f 0,40 à f 1 per dag.
632	Rijtuigfabriek van PH. VAN TRAPPE, te Klaten.	id.	17	f 1,45 per dag.
	Kediri.			
633	Inrichting voor de zuivering van kapok, olieslagerij, smederij en etablissement voor koffiebereiding (Naamlooze vennootschap „Industrie voorheen NOOTHOUT & C°.").	stoom	25	f 0,20 à f 0,40 per dag.
634	Siroop- en mineraalwaterfabriek (toebehoorende aan Chineezen).	handenarbeid	3	f 0,30 per dag.
635	IJsfabriek.	stoom en water	7	f 0,35 à f 0,65 per dag.
636—639	4 zeepziederijen (3 te Kediri en 1 te Toeloeng Agoeng), alle toebehoorende aan Chineezen.	handenarbeid en trekdieren	2 à 3	f 0,10 à f 1 per dag.
640	Kalkbranderij „Gamping" te Wadjak (Ngrowo).	handenarbeid	39	f 0,25 à f 0,50 per dag.
641—645	5 fabrieken tot bereiding van katjang-olie (1 te Kediri en 4 te Toeloengagoeng), toebehoorende aan Chineezen.	id. of stoom	19 à 93	f 0,15 à f 1 „ „

Volg-nummer.	GEWESTELIJKE AANDUIDING VAN DE FABRIEKEN, ENZ. a)	Beweegkracht.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. b)
	Madoera.			
646	IJsfabriek te Soemenep.	water	1	f 5 's maands.
647	Werkplaats voor het repareeren van onderdeelen van locomotieven van de Madoera-Stoomtrammaatschappij te Kamal.	stoom	†	†
	Sumatra's Westkust.			
648	IJsfabriek.	stoom	11	f 0,60 per dag.
649—652	4 mineraalwater- en limonadefabrieken.	handenarbeid	3 à 19	f 0,25 à f 0,60 per dag.
653	Cement- en tegelfabriek en pannenbakkerij.	id. en 1 hydraulische pers	12	f 0,60 per dag.
654	Oliefabriek.	stoom	†	†
655	Houtzagerij.	id.	6	f 0,60 per dag.
656—662	7 steenbakkerijen.	handenarbeid	5 à 6	f 0,40 à f 0,50 per dag.
663—671	9 kalkbranderijen.	id.	2 à 5	id.
672—674	3 zeepziederijen.	id.	3	f 0,80 à f 1 per dag.
	Palembang.			
675	Inrichting voor de herstelling van werktuigen (Industrieele maatschappij Palembang.)	stoom	185	f 1,50 per dag.
676—679	4 houtzagerijen.	id.	9 à 13	f 0,60 à f 0,70 per dag.
680	IJs- tevens mineraalwaterfabriek (J. Möldenhauer).	id.	15	f 1,50 per dag.
681	Machinale steenfabriek (toebehoorende aan een Chinees).	id.	12	f 0,75 „ „
682	Petroleumraffinaderij te Bajoeng Lentjir (van de Petroleummaatschappij Sumatra-Palembang).	id.	1067	$ 2,50 à $ 80 per maand.
683	Idem te Moeara Pladjoe (van de Petroleummaatschappij Moeara Enim).	stoom en electriciteit	290	f 0,80 per dag.
684	Idem van de Petroleummaatschappij „Moesi Ilir".	id.	135	id.
	Oostkust van Sumatra.			
685—686	2 ijsfabrieken (te Medan en Pelawi).	stoom	12 en 5	$ 14 en f 24 's maands.
687	Electriciteitsfabriek te Medan.	id.	20	$ 18 's maands.
688	Mineraalwaterfabriek „Minerva".	id.	8	$ 10 „
689	Mineraalwaterfabriek „Victoria".	handenarbeid	4	$ 10 „
690	Atelier van de Deli-Spoorwegmaatschappij voor herstellingen van eigen materieel.	stoom	196	$ 26 „
691	Rijtuigfabriek (J. W. Rens).	handenarbeid	30	$ 20 „
692	Cementfabriek te Soenggal (Deli).	id.	6	$ 10 „
693	Petroleumraffinaderij te Pangkalan Brandan in Langkat (Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië).	†	†	†
694	Id. te Besitang.	†	†	†
695	Id. te Rantau Pandjang (concessie Boeloe Telang in Langkat).	†	†	†
696	Id. aan de Gebang-rivier (concessie Boekit Tinggi in Langkat).	†	†	†
697	Stoomhoutzagerij te Bindjai (Langkat).	†	†	†

Volg-nummer.	GEWESTELIJKE AANDUIDING VAN DE FABRIEKEN, ENZ. a)	Beweegkracht.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. b)
698	Houtzagerij te Tandjoeng Bringin (Bedagei).	stoom	8	$ 8 à $ 15 's maands.
699	Id. te Soengei Rawa in Siak (Naamlooze vennootschap „Houtaankap Siak").	id.	22	$ 7 's maands.
	Atjèh en onderhoorigheden.			
700	Limonadefabriek (Yap A Sin).	handenarbeid	5	f 15 à f 25 's maands.
701	Steenbakkerij.	id.	23	f 17,50 à f 50 „
702	Houtzagerij te Oelèë Lheuë.	stoom	onbepaald	f 22,50 à f 50 „
703	Zaag- en schaafmachinefabriek.	id.	10	f 0,75 à f 1 per dag.
704	Cement-, tegel- en pannenfabriek.	handenarbeid	9	id.
	Riouw en onderhoorigheden.			
705	Conservefabriek (voor den inmaak van ananas) te Tandjoeng Pinang.	stoom	23	$ 6 à $ 12 's maands.
706	Steenbakkerij te Telok Koera op het eiland Batam.	id.	40	$ 8 à $ 25 „
707—709	3 sagofabrieken (1 te Tandjoeng Balai, 1 te Meral en 1 te Tandjoeng Batoe).	handenarbeid	20 à 34	$ 7 à $ 20 „
710	Fabriek van petroleumblikken te Poeloe Samboe.	stoom	60	$ 0,40 à $ 1 per dag.
	Westerafdeeling van Borneo.			
711	Houtzagerij „Tjoba" te Pontianak.	id.	29	$ 12 à $ 25 's maands.
712—713	2 oliefabrieken (de eene genaamd „Karadjinan", de andere „Wilhelmina") te Pontianak.	id.	80 à 81	$ 12 à $ 30 „
714	IJsfabriek te Pontianak.	id.	3	$ 12 à $ 15 „
715—795	81 fabrieken voor gambirbereiding (in Sambas).	handenarbeid	6 à 10	$ 6 à $ 15 „
796	Getah-fabriek te Meliau.	stoom	12	$ 15 's maands.
	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.			
797	IJsfabriek te Bandjermasin.	id.	†	†
798	Id. van den sultan van Koetei.	id.	†	†
799	Houtzagerij van A. Gray, te Samarinda (Koetei).	id.	60	f 0,50 à f 3,25 per dag.
800	Petroleumraffinaderij van de Ned.-Indische Industrie- en Handelmaatschappij te Balikpapan (Koetei).	id.	†	†
	Celebes en onderhoorigheden.			
801	Fabriek van ijs en mineraalwater „Celebes".	id.	18	f 0,57[5] per dag.
802	Fabriek van koolzuurhoudende dranken (M. V. van Lissa).	handenarbeid	5	f 18 's maands.
803	Steenbakkerij van A. en H. Mesman.	id.	70	f 0,33[5] per dag.
804	Watervoorziening voor schepen (firma Meraux & C°.).	stoom	14	f 27 's maands.
805	Fabriek voor het vervaardigen van petroleumblikken.	handenarbeid	17	f 5,70 „
	Menado.			
806	IJs- en mineraalwaterfabriek.	stoom	17	f 1,25 per dag.
807	IJsfabriek (G. van Renesse van Duivenbode).	id.	5	f 0,50 „ „
808	Houtzagerij.	†	†	†

2°. DRUKKERIJEN.

Volg-nummer.	Waar gevestigd.	NAAM VAN DEN EIGENAAR OF VAN DE FIRMA.	Gebezigde persen.	AANTAL WERKLIEDEN.		
				Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen (meest Chineezen).
1	Batavia.	H. M. van Dorp & C°.	snelpersen.	2	30	80
2	Id.	G. Kolff & C°.	5 snelpersen en 7 hand- en trappersen.	2	54	110
3	Id.	Albrecht & C°.	5 snelpersen.	5	40	70
4	Id.	Javasche boekhandel en drukkerij (Naamlooze vennootschap).	3 snel- en 3 trappersen.	4	25	32
5	Id.	F. B. Smits.	6 snelpersen.	1	10	20
6	Id.	Kao Tjong Bie.	1 snelpers en 1 handpers.	„	1	7
7	Id.	Naamlooze vennootschap „Maatschappij tot exploitatie van dag-, week- of andere bladen in Nederlandsch-Indië".	1 dubbele Duitsche snelpers.	3	6	24
8	Meester-Cornelis (residentie Batavia).	Said Oesman bin Abdoellah bin Ahil bin Jahja.	steendrukpers.	„	4	„
9	Bandoeng (residentie Preanger Regentsch.).	G. Kolff & C°.	3 snelpersen en 1 trappers.	5	23	15
10	Id.	Hadji Mohamad Afandi.	1 handpers.	„	3	„
11	Id.	A. C. Nix.	1 trappers.	„	4	„
12	Soekaboemi.	Soekaboemische snelpersdrukkerij.	5 persen.	„	20	14
13	Cheribon.	A. Bisschop.	3 id.	2	18	„
14	Id.	J. D. de Boer.	2 id.	2	18	„
15	Tegal.	Id.	4 id.	„	30	„
16	Semarang.	A. Bisschop.	10 id.	5	45	„
17	Id.	Semarang drukkerij en boekhandel, voorheen firma P. A. van Asperen van der Velde & C°. (Naaml vennootschap).	5 snelpersen.	1	50	„
18	Id.	Naamlooze vennootschap „Semarang-courant".	snelpersen.	6	30	8
19	Id.	Maatschappij „Dagblad de Locomotief".	cylinderpersen.	2	52	9
20	Id.	Naamlooze vennootschap „Boek- en steendrukkerij Hiap Hien".	snelpersen en handpersen.	„	12	17
21	Id.	Hab Sing Kong Sie.	3 persen.	1	11	17
22	Id.	Id.	3 id.	1	12	15
23	Id.	Aloewi Alie Ahoewan.	1 snelpers, 1 trappers en 1 handpers.	„	15	„
24	Soerabaja.	Naaml. vennootschap „Nieuw Thieme's Advertentieblad".	2 persen.	3	30	„
25	Id.	Gebr. Gimberg & C°.	5 id.	2	40	7
26	Id.	Soerabaja'sch Handelsblad en drukkerij, voorheen Gebr. Donker & C°. (Naaml. vennootschap).	6 id.	„	40	„
27	Id.	Naamlooze vennootschap tot voortzetting van den boek-, papier- en kantoorhandel E. Fuhri & C°.	22 id.	4	140	„
28	Id.	H. van Ingen.	15 id.	3	95	„
29	Id.	Matzen Sand & C°.	3 id.	1	22	„
30	Id.	Thies & C°.	7 id.	2	51	„
31	Id.	J. M. Ch. Nijland.	2 id.	1	4	„
32	Id.	L. T. San & C°.	2 id.	1	25	2
33	Pasoeroean.	G. H. Kalshoven.	5 id.	„	5	„

Volg-num-mer.	Waar gevestigd.	NAAM VAN DEN EIGENAAR OF VAN DE FIRMA.	Gebezigde persen.	AANTAL WERKLIEDEN.		
				Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen (meest Chineezen).
34	Pasoeroean.	A. J. JOHN.	3 snelpersen en 4 trappersen.	5	35	„
35	Malang (res. Pasoeroean).	Branche van JOHN's drukkerij.	8 persen.	1	7	„
36	Bangil.	HADJI ISMAÏL.	2 handpersen.	„	4	1
37	Probolinggo.	P. SCHUITEMAKER.	1 snelpers en 1 handpers.	„	9	„
38	Magelang (res. Kedoe).	H. V. MARESCH.	1 pers.	3	10	„
39	Djokjakarta.	Firma H. BUNING.	6 persen.	3	50	„
40	Id.	W. A. VAN DER HUCHT & Co.	4 id.	„	23	1
41	Id.	J. SIGRIST.	1 pers.	„	5	„
42	Soerakarta.	TH. R. LANDOUW, firma VOGEL VAN DER HEIJDE & Co.	Snel-, trap- en handpersen.	3	41	1
43	Id.	Firma A. RÜSCHE & Co.	Snel- en handpersen.	„	14	„
44	Id.	SIE DIAN HO.	Id.	„	8	38
45	Id.	TJOA TJOE KWAN.	6 snelpersen, 1 trap- en 1 handpers.	„	12	9
46	Blitar (res. Kediri).	ONG SIOK PO.	handpers.	„	1	5
47	Padang (gouv. Sumatra's Westkust).	Snelpersdrukkerij „Insulinde" (Naaml. vennootschap).	6 snelpersen.	6	54	6
48	Id.	Winkelmaatschappij (voorh. BÄUMER & Co.).	2 snelpersen en 1 kleine pers.	3	26	13
49	Palembang.	Industrieele maatschappij „Palembang" (Naaml. vennootschap).	2 persen.	1	8	„
50	Id.	SAID HAMID BIN HOESIN ALHABSY.	1 pers.	„	2	„
51	Fort de Kock.	A. BINKHORST.	1 handpers.	„	1	„
52	Medan (res. Oostkust van Sumatra).	J. HALLERMAN.	3 persen.	3	26	5
53	Id.	Naaml. vennootschap „de Deli-courant" (voorheen J. DEEN).	4 id.	6	42	4
54	Tandjoeng Poera (id.).	Id. (filiaal).	1 pers.	1	6	2
55	Koeta Radja (gouv. Atjèh en onderh.)	REICHLER & Co.	1 handpers.	„	4	„
56	Id.	Naaml. vennootschap „de Deli-courant".	3 snelpersen.	3	11	7
57	Penjingat (res. Riouw en onderh.).	Sultan van Lingga-Riouw.	†	†	†	†
58	Bandjermasin (res. Zuider- en Oosterafd. van Borneo).	R. HENNEMAN & Co.	1 snelpers.	2	4	„
59	Id.	LIM HOEAT SING.	handsnelpers.	„	„	1
60	Makasser (gouv. Celebes en onderh.).	Handelsdrukkerij en kantoorhandel „Celebes" (Naaml. vennootschap).	3 snelpersen, 2 handpersen en 1 trappers.	3	5	2
61	Id.	Makassaarsche drukkerij en boekhandel (Naaml. vennootschap).	1 snelpers, 1 handpers en 1 trappers.	2	3	„
62	Menado.	K. D. QUÉ.	1 handpers.	„	3	1
63	Tanawangko (res. Menado)	Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam.	2 handpersen.	„	8	„
64	Gorontalo (res. Menado).	YO UN AN.	1 handpers.	„	„	1
65	Amboina.	ONG KIE HONG (voorheen L. M. H. THÖRIG).	†	†	†	†

II. OVERZICHT betreffende het gemiddeld bedrag van ambachts- en koelieloonen over 1903.

GEWESTEN.	AFDEELINGEN.	INLANDERS.					CHINEEZEN.		
		Mandoers op particuliere ondernemingen. *a)*	Koelies op particuliere ondernemingen. *a)*	Koelies bij spoor- en tramwegen. *a)*	Koelies bij inlanders of vreemde oosterlingen; knechts bij ambachtslieden, enz. *a)*	Gewone metselaars, timmerlieden en smeden. *a)*	Koelies. *a)*	Gewone metselaars, timmerlieden en smeden. *a)*	Mandoers, suikerkokers, machinisten, enz. *a)*
		JAVA en MADOERA.							
Bantam. . .	Serang.	„	f 0,25	f 0,20 à f 0,30	f 0,20 à f 0,75	f 0,50 à f 1,25	f 0,40	f 1 à f 1,75	„
	Anjer	„	„	0,30 „ 0,35	0,25 „ 0,30	0,50 „ 1,50	0,40	f 1,50	„
	Pandeglang	f 0,30	f 0,25	0,25 „ 0,30	0,25 „ 0,60	0,60 „ 1,50	f 0,40 à f 0,55	f 0,75 à f 1,50	„
	Lebak	f 12 's maands.	0,25	f 0,35	0,20 „ 0,35	0.80 „ 1,50	f 0,40	1,50 „ 2,50	„
	Tjaringin	f 0,30 à f 0,70	f 0,25 à f 0,30	f 0,30 à f 0,50	0.20 „ 0,50	0,50 „ 2	f 0,30 à f 0,50	0,75 „ 2,50	„
	Gemiddeld . . .	f 0,33 à f 0,47	f 0,25 à f 0,30	f 0,28 à f 0,36	f 0,22 à f 0,50	f 0,48 à f 1,55	f 0,38 à f 0,45	f 1,10 à f 1,95	„
Batavia. . .	Stad en voorsteden van Batavia	f 0,75 à f 1,50	f 0,25 à f 0,50	f 0,20 à f 0,50	f 0,20 à f 0,40	f 0,50 à f 1	f 0,50 à f 1,50	f 1 à f 3	„
	Meester-Cornelis	0,47 „ 0,60	0.27 „ 0,34	0,38 „ 0,45	0,44 „ 0.58	0,67 „ 0,87	0,35 „ 0,48	0,67 „ 1	f 1 à f 1,13
	Tangerang	0,50 „ 1	0,25 „ 0,40	0,40 „ 0,60	0,25 „ 0,50	0,60 „ 1	0,40 „ 0,70	0,70 „ 1,50	0,75 „ 1,50
	Buitenzorg	0,20 „ 0,75	0,15 „ 0,35	0,25 „ 0,40	0,20 „ 1	0,25 „ 1	0.20 „ 0,75	0,25 „ 2	0,50 „ 2,50
	Krawang	0,25 „ 1,30	0,20 „ 0,27^5	0,27^5 „ 0,40	0,15 „ 0,30	0,25 „ 0,87^5	0,25 „ 0,45	0,30 „ 1,37^5	0,50 „ 1
	Gemiddeld . . .	f 0,43 à f 1,03	f 0,22 à f 0,37	f 0,30 à f 0,47	f 0,24 à f 0,55	f 0,45 à f 0.94	f 0,34 à f 0,77	f 0,58 à f 1,77	f 0,68 à f 1,53
Preanger Regentschappen.	Bandoeng	f 0,25 à f 1	f 0,20 à f 0,25	f 0,20 à f 0,40	f 0,15 à f 2	f 0,50 à f 0,75	f 0,25 à f 0,35	f 0,75 à f 2	f 0,50 à f 0,75
	Tjiandjoer.	f 9 à f 25 's maands.	f 0,25	f 0,25	f 0,25	0,40 „ 0,60	f 0,25	0,60 „ 1	„
	Soekaboemi	f 10 à f 15 's maands.	f 0,20 à f 0,25	f 0,20 à f 0,30	f 0,10 à f 0,25	0,50 „ 1	f 0,25 à f 0,30	0,35 „ 1	f 10 à f 60 met 3 à 20 gantang rijst per maand,
	Soemedang	f 0,25 à f 0,50	f 0,20	„	f 0,15	0,35 „ 0,60	f 0,25	„	f 15 's maands.
	Limbangan	0,20 „ 0,50	f 0,15 à f 0.25	f 0,20 à f 0,30	f 0,10 à f 0,30	0.35 „ 1	0,25	2 „ 2,50	„
	Soekapoera	0,25 „ 1	f 0,25	0,20 „ 0,40	0,15 „ 0,30	0,30 „ 1	f 0,25 à f 0,50	0,50 „ 2	f 0,50 à f 1
	Gemiddeld . . .	f 0,26 à f 0,72	f 0,20 à f 0,24	f 0,20 à f 0,33	f 0,15 à f 0,54	f 0,40 à f 0,82	f 0,25 à f 0,32	f 0,84 à f 1,70	f 0,45 à f 1,05
Cheribon . .	Cheribon	f 6 à f 30 's maands.	f 0,20 à f 0,35	f 0,20 à f 0,40	f 0,10 à f 0,40	f 0,25 à f 1	f 0,20 à f 0,50	f 0,50 à f 1	f 9 à f 90 's maands.
	Koeningan	f 7 à f 15 's maands.	0,10 „ 0,20	„	f 0,15	f 0,50	f 0,25	f 1	„
	Indramajoe	f 10 à f 25 's maands.	0,15 „ 0,30	„	f 0,25 à f 0,30	f 0,50 à f 1	„	„	f 15 à f 25 's maands.
	Madjalengka.	f 5 à f 25 's maands	0,20 „ 0,25	f 0,30 à f 0,60	0,15 „ 0,25	0,20 „ 0,66^5	f 0,10 à f 0,50	f 0,30 à f 0,50	f 10 à f 60 's maands.
	Galoeh	f 10 's maands.	0,12 „ 0,17	f 0,25	0,15 „ 0,30	f 0,50	f 0,40	f 1	„
	Gemiddeld . . .	f 7,70 à f 21 's maands.	f 0,15 à f 0,25	f 0,25 à f 0,42	f 0,16 à f 0,28	f 0,39 à f 0,73	f 0,19 à f 0,33	f 0,70 à f 0,88	f 11.33 à f 58,33 's maands.
Pekalongan .	Batang.	f 0,33 à f 0,66	f 0,20 à f 0,25	f 0,25 à f 0,40	f 0,15 à f 0,25	f 0,35 à f 0,50	f 0,25 à f 1	„	f 0,30 à f 1
	Pekalongan	0,20 „ 0,75	0,17^5 „ 0,25	f 0,25	0,20 „ 0,30	0,35 „ 1,50	0,25 „ 0,35	f 0,80 à f 1,50	0,50 „ 1,70
	Pemalang.	0,25 „ 1	0,10 „ 0,30	f 0,20 à f 0,40	0,10 „ 0,30	0.25 „ 1	0,25 „ 0,75	1 „ 2	0,30 „ 2,50
	Tegal	0,25 „ 1,66	0,15 „ 0,35	0,25 „ 0,35	0,15 „ 0,25	0,25 „ 1,25	0,15 „ 0,30	1 „ 2	0,80 „ 2,50
	Brebes	0,20 „ 0,68	0,10 „ 0,25	0,25 „ 0,50	0,10 „ 0,40	0,25 „ 1	0,16^5 „ 0,67^5	0,50 „ 2	0,33 „ 1,66
	Gemiddeld . . .	f 0,24 à f 0,95	f 0,14^5 à f 0,28	f 0,24 à f 0,38	f 0,14 à f 0,30	f 0,29 à f 1,05	f 0,21 à f 0,61^5	f 0,82^5 à f 1,87^5	f 0,44 à f 1,87
Semarang . .	Semarang	f 0,50	f 0,30	f 0,35 à f 0,40	f 0,25 à f 0,35	f 0,50 à f 1,50	f 0,60	f 0,45 à f 1,15	f 0,65 à f 0.75
	Kendal.	f 0,30 à f 1,35	f 0,20 à f 0,30	f 0.27^5	0,20 „ 0,30	0,50 „ 0,70	f 0,25 à f 0,40	0,50 „ 2	f 1,25
	Demak.	0,75 „ 1	f 0,25	0,30	f 0,20	f 0,60	f 0,25	f 0,60	„
	Salatiga	0,27^5 „ 0,50	f 0,20 à f 0,30	f 0,25 à f 0,40	f 0,15 à f 0,30	f 0,25 à f 0,75	f 0,25 à f 0,35^5	f 0,75 à f 1	f 0,50 à f 0,75
	Grobogan.	0,50 „ 1,50	0,20 „ 0,30	0,25 „ 0,40	0,20 „ 0.50	0,20 „ 1	0,25 „ 0.80	0,40 „ 1	„

a) De loonen zijn per dag opgegeven, tenzij anders is vermeld.

GE-WESTEN.	AFDEELINGEN.	INLANDERS.					CHINEEZEN.		
		Mandoers op particuliere onder-nemingen. a)	Koelies op particuliere onder-nemingen. a)	Koelies bij spoor- en tramwegen. a)	Koelies bij inlanders of vreemde oosterlingen; knechts bij ambachtslieden, enz. a)	Gewone metselaars, timmer-lieden en smeden. a)	Koelies. a)	Gewone metselaars, timmer-lieden en smeden. a)	Mandoers, suikerkokers, machinisten, enz. a)
	Pati	f 0,30 à f 1	f 0,20 à f 0,25	f 0,20 à f 0,30	f 0,20 à f 0,25	f 0,35 à f 0,75	f 0,20 à f 0,35	f 0,35 à f 1	f 0,65 à f 2
	Koedoes	0,25 „ 1	0,15 „ 0,25	f 0,25	0,10 „ 0,25	0,30 „ 0,75	0,30 „ 0,50	2 „ 2,50	0,50 „ 2
	Djapara	f 5 à f 40 's maands.	0,15 „ 0,35	f 0,35 à f 0,40	0,16^5 „ 0,30	0,35 „ 1,50	0,20 „ 0,40	„	f 15 „ f 20 's maands.
	Gemiddeld	f 0,38 à f 1,02	f 0,20 à f 0,29	f 0,28 à f 0,34	f 0,18 à f 0,30	f 0,38 à f 0,94	f 0,29 à f 0,45	f 0,72 à f 1,35	f 0,67^5 à f 1,25
Rembang	Rembang	f 0,50 à f 0,80	f 0,20 à f 0,30	f 0,20 à f 0,35	f 0,15 à f 0,40	f 0,30 à f 0,80	f 0,25	f 0,60 à f 0,80	f 0,50 à f 0,80
	Toeban	0,25 „ 1	0,13 „ 0,30	„	0,10 „ 0,40	0,30 „ 0,60	f 5 à f 15 's maands.	„	„
	Bodjonegoro	0,40 „ 0,80	0,20 „ 0,75	f 0,20 à f 0,50	0,20 „ 0,30	0,35 „ 0,75	f 0,33 à f 0,50	f 0,50 à f 1,50	f 1,20 à f 1,60
	Blora	0,40 „ 1,50	0,25 „ 0,40	0,25 „ 0,35	0,20 „ 0,35	0,45 „ 2	f 0,50	0,85 „ 1,75	1 „ 1,50
	Gemiddeld	f 0,39 à f 1,02	f 0,20 à f 0,44	f 0,22 à 0,40	f 0,16 à f 0,36	f 0,35 à f 1,04	f 0,31 à f 0,44	f 0,65 à f 1,35	f 0,90 à f 1,30
Soerabaja	Soerabaja	f 0,50 à f 1	f 0,20 à f 0,40	f 0,30 à f 0,50	f 0,20 à f 0,50	f 0,40 à f 0,80	f 0,16^5 à f 0,50	f 1 à f 3	f 0,75 à f 2,50
	Sidoardjo	0,25 „ 1	0,15 „ 0,30	0,25 „ 0,40	0,15 „ 0,30	0,35 „ 1,25	0,25 „ 0,65	f 1,25 „ f 2,50	0,50 „ 0,66^5
	Modjokerto	0,33 „ 1,16^5	0,12 „ 0,30	0,20 „ 0,40	0,20 „ 0,40	0,50 „ 1,50	0,25 „ 0,50	0,70 „ 2	0,66^5 „ 2
	Djombang	0,50 „ 0,66^5	0,20 „ 0,30	0,20 „ 0,33	0,25 „ 0,45	0,50 „ 0,75	0,20 „ 0,30	f 0,75	f 0,83
	Grisee	0,50 „ 1	0,12 „ 0,35	0,25 „ 0,35	0,20 „ 0,60	0,45 „ 0,80	„	1	„
	Lamongan	0,50 „ 0,80	0,20 „ 0,25	f 0,25	0,15 „ 0,25	0,50 „ 1	„	„	„
	Bawean	„	„	„	0,40 „ 0,60	„	„	„	„
	Gemiddeld	f 0,43 à f 0,94	f 0,16^5 à f 0,30	f 0,25 à f 0,37	f 0,22 à f 0,45	f 0,45 à f 1	f 0,22 à f 0,50	f 0,94 à f 1,85	f 0,70 à f 1,50
Pasoeroean	Pasoeroean	f 0,25 à f 2	f 0,12^5 „ f 0,30	f 0,16^5 à f 0,45	f 0,15 à f ,33^5	f 0,30 à f 1,10	f 0,16^5 à f 0,50	f 0,25 à f 0,60	f 0,50 à f 2,50
	Bangil	0,30 „ 0,50	0,15 „ 0,30	0,15 „ 0,30	0,15 „ 0,30	0,30 „ 1	0,16^5 „ 0,25	0,50 „ 2	0,50 „ 3,33^5
	Malang	0,45 „ 1	0,30 „ 0,35	0,30 „ 0,40	0,21 „ 0,35	0,65 „ 1	0,40 „ 0,50	1 „ 2,50	0,90 „ 1,60
	Probolinggo	0,33^5 „ 1,66^5	0,25 „ 0,40	0,25 „ 0,35	0,20 „ 0,40	0,40 „ 1,50	0,35 „ 0,50	0,80 „ 2	0,75 „ 2,50
	Kraksaän	f 1	f 0,30	f 0,25	f 0,25	0,50 „ 2	„	„	f 2
	Loemadjang	f 0,41^5 à f 1,33^5	f 0,30 à f 0,35	f 0,35 à f 0,45	f 0,25 à f 0,30	0,50 „ 1,50	f 0,30 à f 0,50	f 1,50 à f 2,50	1
	Gemiddeld	f 0,46 à f 1,25	f 0,24 à f 0,33	f 0,24 à f 0,35	f 0,20 à f 0,32	f 0,44 à f 1,35	f 0,27 à f 0,45	f 0,81 à f 1,92	f 0,94 à f 2,15
Besoeki	Bondowoso	f 0,45 à f 0,90	f 0,27^5 à f 0,45	f 0,33^5 à f 0,40	f 0,20 à f 0,33^5	f 0,50 à f 1,25	f 0,28 à f 0,37^5	f 1 à f 1,25	f 1,37^5 à f 1,66^5
	Djember	0,30 „ 0,80	f 0,30	0,30 „ 0,40	f 0,30	0,50 „ 1	„	1,50 „ 2	„
	Panaroekan	0,50 „ 0,67^5	f 0,26 à f 0,27^5	0,30 „ 0,33^5	f 0,25 à f 0,37^5	0,75 „ 1	f 0,25 à f 0,60	0,75 „ 2	f 1 à f 2,50
	Banjoewangi	0,50 „ 1,25	0,30 „ 0,40	0,30 „ 0,40	0,25 „ 0,40	0,55 „ 1,25	0,40 „ 0,50	1 „ 2	1,33^5 „ 2,50
	Gemiddeld	f 0,44 à f 0,90	f 0,28 à f 0,35	f 0,30 à f 0,38	f 0,25 à f 0,35	f 0,62^5 à f 1,12^5	f 0,30 à f 0,50	f 1,06 à f 1,80	f 1,25 à f 2,20
Banjoemas	Banjoemas	f 0,20 à f 1,66^5	f 0,08 à f 0,30	f 0,10 à f 0,40	f 0,10 à f 0,30	f 0,20 à f 0,90	f 0,15 à f 0,90	f 0,25 à f 1,50	f 0,20 à f 3
	Poerwokerto	f 6 à f 35 's maands.	0,08 „ 0,27^5	f 0,25	0,16 „ 0,30	0,25 „ 1	0,20 „ 0,30	1 „ 2	f 25 „ f 80 's maands.
	Poerbolinggo	f 0,25 à f 0,83	0,15 „ 0,30	f 0,20 à f 0,25	0,20 „ 0,50	0,20 „ 0,60	0,25 „ ,33	0,50 „ 1	f 0,50 à f 3,33
	Bandjarnegara	0,20 „ 0,50	f 0,20	f 0,20	0,20 „ 0,25	0,40 „ 1	f 0,40	0,50 „ 1,50	„
	Tjilatjap	0,40 „ 0,50	0,25	0,30	0,20 „ 0,30	0,50 „ 0,65	f 0,30 à f 0,40	0,50 „ 0,75	„
	Gemiddeld	f 0,25 à f 0,93	f 0,15 à f 0,25	f 0,21 à f 0,28	f 0,17 à f 0,33	f 0,33 à f 0,83	f 0,26 à f 0,46	f 0,55 à f 1,35	f 0,50 à f 3
Kedoe	Magelang	f 0,50 à f 1	f 0,25	f 0,25	f 0,10 à f 0,40	f 0,35 à f 1,50	f 0,25 à f 0,35	f 0,50 à f 2	f 0,35 à f 1
	Temanggoeng	0,26^5 „ 1	f 0,25 à f 0,30	f 0,25 à f 0,30	0,20 „ 0,35	0,50 „ 0,80	0,10 „ 0,25	0,50 „ 0,70	„
	Poerworedjo	0,30 „ 0,37	0,20 „ 0,30	0,30 „ 0,75	0,20 à 0,35	0,40 „ 0,75	0,25 „ 0,50	0,50 „ 1	„

GE- WESTEN.	AFDEELINGEN.	INLANDERS. Mandoers op particuliere onder- nemingen. a)	Koelies op particuliere onder- nemingen. a)	Koelies bij spoor- en tramwegen. a)	Koelies bij inlanders of vreemde oosterlingen; knechts bij ambachtslieden, enz. a)	Gewone metselaars, timmer- lieden en smeden. a)	CHINEEZEN. Koelies. a)	Gewone metselaars, timmer- lieden en smeden. a)	Mandoers, suikerkokers, machinisten, enz. a)
	Keboemen	f0,30 à f0,50	f0,20 à f0,25	f0,20 à f0,30	f0,10 à f0,40	f0,30 à f0,60	f0,30 à f0,60	f0,50 à f1	f1,66^5 à f3,33^5
	Wonosobo	0,25 „ 0,75	0,20 „ 0,25	„	0,20 „ 0,30	0,40 „ 0,60	„	„	„
	Gemiddeld	f0,32 à f0,72	f0,20 à f0,27^5	f0,25 à f0,40	f0,15 à f0,35	f0,39 à f0,85	f0,22^5 à f0,42^5	f0,50 à f1,20	f1 à f2,16
Djokjakarta	Mataram	f0,50 à f1,50	f 0,25	f 0,25	f0,20 à f0,30	f0,50 à f1	f 0,30	f0,50 à f0,60	f0,50 à f1,50
	Koelon Progo	f 5 à f 15 's maands.	„	f0,20 à f0,30	0,20 „ 0,30	0,40 „ 0,60	5 à f 20 's maands.	„	„
	Goenoeng Kidoel	„	„	„	0,25 „ 0,30	0,50 „ 0,60	„	„	„
	Gemiddeld	f0,35 à f1	f 0,25	f0,22^5 à f0,27	f0,22 à f0,30	f0,47 à f0,75	f0,24 à f0,48	f0,50 à f0,60	f0,50 à f1,50
Soerakarta	Soerakarta	f0,50 à f1	f0,20 à f0,25	f0,30 à f0,40	f0,25 à f0,30	f0,35 à f1,50	„	f 1,50	„
	Klaten	0,16 „ 0,50	0,20 „ 0,25	0,25 „ 0,40	0,04 „ 0,35	0,50 „ 1,50	f0,13 à f1	f0,20 à f5	„
	Bojolali	f4,50 à f7,50 's maands.	0,20 „ 0,30	0,25 „ 0,40	0,15 „ 0,25	0,25 „ 0,75	0,20 à 0,25	0,40 „ 0,50	f0,25 à f0,75
	Sragen	f 5 à f 15 's maands.	0,20 „ 0,25	0,30 „ 0,40	0,25 „ 0,30	0,40 „ 0,75	„	1 „ 1,50	„
	Wonogiri	f 10 à f 20 's maands.	f 0,25	„	f 0,25	0,50 „ 0,60	„	„	„
	Gemiddeld	f0,26 à f0,58	f0,21 à f0,26	f0,27^5 à f0,40	f0,19 à f0,29	f0,40 à f1,02	f0,16 à f0,60	f0,80 à f2,15	f0,25 à f0,75
Madioen	Madioen	f 10 à f 45 's maands.	f0,15 à f0,25	f0,25 à f0,30	f0,15 à f0,30	f0,25 à f1,50	„	f1 à f2,50	„
	Ngawi	f 12 à f 15 's maands.	0,20 „ 0,25	0,25 „ 0,30	0,15 „ 0,20	0,10 „ 0,50	„	f 0,50	„
	Magetan	f 10 à f 45 's maands.	0,15 „ 0,25	0,15 „ 0,30	0,20 „ 0,30	0,25 „ 1,75	„	f1,25 à f1,50	„
	Ponorogo	f 9 à f 12 's maands.	0,20 „ 0,25	„	0,20 „ 0,30	0,50 „ 2	„	1 „ 2	„
	Patiitan	„	„	„	0,20 „ 0,25	0,50 „ 0,60	„	„	„
	Gemiddeld	f 10 à f 30 's maands.	f0,18 à f0,25	f0,22 à f0,30	f0,18 à f0,27	f0,38 à f1,27	„	f0,95 à f1,65	„
Kediri	Kediri	f0,20 à f0,80	f0,20 à f0,40	f0,25 à f0,30	f0,20 à f0,40	f0,50 à f0,75	f0,20 à f0,50	f0,75 à f1	f 18 à f 75 's maands.
	Paree	0,20 „ 1	0,20 „ 0,30	0,20 „ 1	0,04 „ 0,30	0,20 „ 2,25	0,25 „ 1	0,75 „ 1,50	f1 à f3,30
	Blitar	0,30 „ 0,66	0,20 „ 0,30	0,30 „ 0,40	0,10 „ 1	„	f 5 à f 30 's maands.	f 30 à f 45 's maands	f 6 à f 30 's maands.
	Berbek	f 10 à f 40 's maands	0,20 „ 0,25	0,30 „ 0,40	0,15 „ 0,25	f0,25 à f0,80	f0,25 à f0,33	f0,50 à f2	f 10 à f 40 's maands.
	Toeloengagoeng	f0,25 à f0,90	0,15 „ 0,30	0,25 „ 0,50	0,12 „ 0,50	0,30 „ 0,70	f 6 à f 10 's maands (met kost) à f 25 's maands (zonder kost).	1,25 „ 1,50	f0,30 à f1,50
	Trenggalek	f 7,50 à f 15 's maands.	0,15 „ 0,30	„	0,20 „ 0,30	0,50 „ 0,80	f0 20 à f0,35	„	„
	Gemiddeld	f0,25 à f0,86	f0,18 à f0 31	f0,25 à f0,50	f0,14 à f0,46	f0,35 à f1,06	f0,25 à f0,66	f0,85 à f1,50	f0,50 à f1,90
Madoera	Pamekasan	„	„	f0,25 à f0,40	f0,25 à f0,30	f0,60 à f2,50	f0,40 à f0,60	f0,75 à f1	„
	Sampang	f0,40 à f0,50	f0,20 à f0,30	f 0,25	0,12^5 „ 0,25	0,60 „ 1	0,25 „ 0,60	0,50 „ 1,75	„
	Bangkalan	„	„	f0,25 à f0,40	0,20 „ 0 30	0,40 „ 0,75	0,33^5 „ 1,33^5	0,50 „ 1,50	„
	Soemenep	„	„	0,25 „ 0,30	0,10 „ 0,25	0,35 „ 1,70	0,25 „ 0,40	1 „ 2	„
	Gemiddeld	f0,40 à f0,50	f0,20 à f0,30	f0,25 à f0,35	f0,17 à f0,27^5	f0,50 à f1,50	f0,30 à f0,75	f0,70 à f1,56	„
BUITENBEZITTINGEN.									
Sumatra's West-kust (Padangsche Benedenlanden).	Padang	f20 's maands.	f0,40 à f0,50	f0,40 à f1	f 0,50	f0,60 à f1,25	f0,75 à f1,50	f1 à f2,50	„
	Priaman	„	„	0,40 „ 0 50	f0,35 à f0,50	0,75 „ 1	0,50 „ 0,60	f 1,50	„
	Painan	„	„	„	f 0,50	1 „ 1,50	„	f1,50 à f2	„
	Air Bangis	„	„	„	f0,30 à f0,50	1 „ 1,50	f0,75 à f0,80	f 1,50	„

GE-WESTEN.	AFDEELINGEN.	INLANDERS.					CHINEEZEN.		
		Mandoers op particuliere onder-nemingen. a)	Koelies op particuliere onder-nemingen. a)	Koelies bij spoor- en tramwegen. a)	Koelies bij inlanders of vreemde oosterlingen; knechts bij ambachtslieden, enz. a)	Gewone metselaars, timmer-lieden en smeden. a)	Koelies. a)	Gewone metselaars, timmer-lieden en smeden. a)	Mandoers, suikerkokers, machinisten, enz. a)
Padangsche Bovenlanden.	Agam	f0,50 à f1,25	f0,40 à f0,60	f 0,50	f0,30 à f0,60	f0,75 à f1	f0,70 à f1	f1 à f1,50	„
	Batipoe en X Kota's . .	f 1,80	0,35 „ 0,80	0,45	f 0,50	f 1	f 0,50	f 1	„
	XIII en IX Kota's . . .	f0,40 à f0,80	0,35 „ 0,50	0,40	f0,20 à f0,50	f0,25 à f1,50	„	1,50	„
	Tanah Datar.	f 0,40	0,30 „ 0,40	f0,40 à f0,50	0,30 „ 0,40	0,75 „ 2,50	f0,50 à f0,60	f1 à f2,50	„
	Loeboeq Sikaping	„	„	„	0,25 „ 0,50	0,50 „ 1,50	„	1 „ 1,50	
	L Kota's	„	„	f 0,40	0,30 „ 0,50	0,80 „ 1,50	f0,30 à f0,60	0,60 „ 1,50	„
Tapanoeli . .	Siboga	„	f 0,50	„	0,25 „ 0,70	0,60 „ 1,75	0,50 „ 1	1,25 „ 2	f1 à f2
	Natal	„	„	„	f 0,50	0,75 „ 1	0,50 „ 0,75	0,75 „ 1,25	„
	Mandeling en Ankola . .	„	„	„	f0,40 à f0,60	0,75 „ 1,50	0,75 „ 1	1 „ 1,75	„
	Toba en Silindoeng . . .	„	„	„	0,30 „ 0,50	0,60 „ 1,75	„	1 „ 1,75	„
	Padang Lawas	f 1	f 0,50	„	„	„	„	„	„
	Gemiddeld . . .	f0,79 à f0,98	f0,40 à f0,54	f0,40 à f0,55	f0,35 à f0,52	f0,72 à f1,45	f0,57^{5} à f0,83^{5}	f1,10 à f1,70	f1[illegible] à f2
Benkoelen . .	Moko Moko	„	„	„	f0,40 à f0,75	f1 à f1,50	„	„	„
	Benkoelen en Ommelanden.	f0,50 à f1	f0,40 à f0,50	„	0,40 „ 0,50	0,50 „ 1,50	f0,50 à f0,75	f1,50 à f2,50	f1 à f2,50
	Lais	f 1	f 0,40	„	0,30 „ 0,40	1 „ 1,25	f 0,40	f 2,50	f 2
	Seloema	f20 's maands.	f1,75 per week.	„	f 0,40	0,75 „ 1	„	f1,50 à f2	„
	Mana en Pasoemah Oeloe Mana.	„	„	„	f0,40 à f0,50	1 „ 1,50	„	1 „ 1,75	„
	Kauer	„	„	„	0,25 „ 0,50	1 „ 1,50	f0,50 à f0,75	„	f1 à f1,25
	Kroë.	f0,50 à f0,65	f 0,40	„	f 0,50	f 1	0,60 „ 1	f 1,50	„
	Gemiddeld . . .	f0,67 à f0,83	f0,35 à f0,40	„	f0,38 à f0,50	f0,90 à f1,32	f0,50 à f0,75	f1,60 à f2,05	f1,30 à f1,92
Lampongsche Districten.	Hoofdplaats Teloek Betoeng	„	„	„	f0,60 à f0,75	f2 à f2,50	f 1	f2 à f2,50	„
	Ommelanden van Teloek Betoeng	f15 's maands	f0,35 à f0,40	„	0,60 „ 0,75	1,50 „ 2,50	„	2 „ 2,50	„
	Sekampong	„	„	„	0,50 „ 0,75	1,50 „ 2	f 1	1 „ 1,50	f2,50 à f3
	Sepoetih	„	„	„	f 0,50	f 1,25	„	f 2,50	„
	Semangka.	„	„	„	f0,75 à f1	2,50	f0,75 à f1	2,50	„
	Katimbang	„	„	„	0,30 „ 0,80	f1 à f2	„	f1,50 à f2,50	„
	Toelangbawang.	„	„	„	f 0,50	1 „ 1,50	„	„	„
	Gemiddeld . . .	f 0,50	f0,35 à f0,40	„	f0,54 à f0,75	f1,54 à f2,04	f0,92 à f1	f1,85 à f2,33	f2,50 à f3
Palembang. .	Hoofdplaats Palembang. .	„	f0,40 à f0,60	„	f1 à f1,50	f0,55 à f1,70	f0,70 à f1	f1,60 à f2,50	f0,80 à f1
	Iliran en Banjoeasin. . .	„	0,50 „ 0,60	„	1 „ 1,50	1,37^{5} „ 2	f 0,60	1,50 „ 1,87^{5}	0,65 „ 1
	Moesi Ilir.	„	f 0,50	„	1,12^{5} „ 1,50	1,10 „ 2	0,75	1,10 „ 2,15	1,12^{5} „ 1,50
	Ogan Komering Ilir en Blidah	„	f0,50 à f0,60	„	„	1 „ 1,50	„	„	„
	Komering en Ogan Oeloe Enim en de Ranau-districten	„	0,50 „ 0,70	„	„	1,50 „ 2,25	„	„	„
	Lematang Oeloe en Ilir, Kikim en de Pasoemah-landen	„	0,50 „ 0,80	„	f1 à f1,50	1 „ 1,50	f0,50 à f0,80	f1 à f1,67^{5}	f1 à f2
	Tebing Tinggi	„	0,45 „ 0,70	„	„	1 „ 2	„	„	„
	Djambi.	„	„	„	„	1,25 „ 2,50	„	f1,50 à f3	„
	Gemiddeld . . .	„	f0,48 à f0,65	„	f1,02^{5} à f1,50	f1,10 à f1,93	f0,64 à f0,75	f1,35 à f2,25	f0,90 à f1,40

CCC

GE-WESTEN.	AFDEELINGEN.	INLANDERS. Mandoers op particuliere onder-nemingen. a)	Koelies op particuliere onder-nemingen. a)	Koelies bij spoor- en tramwegen. a)	Koelies bij inlanders of vreemde oosterlingen; knechts bij ambachtslieden, enz. a)	Gewone metselaars, timmer-lieden en smeden. a)	CHINEEZEN. Koelies. a)	Gewone metselaars, timmer-lieden en smeden. a)	Mandoers, suikerkokers, machinisten, enz. a)
Oostkust van Sumatra.	Medan	f 0,33 à f 0,65	f 0,20 à f 0,30	f 0,30 à f 0,65	f 0 20 à f 0,40	f 0,35 à f 1	f 0,50 à f 1.20	f 0,80 à f 2 50	f 0,50 à f 1,50
	Langkat	0.48 „ 0,80	0,24 „ 0,35	0,30 „ 0,35	0,30 „ 0,50	1 „ 1,50	0,50 „ 0 80	0 90 „ 1,60	1 „ 2
	Serdang	0,50 „ 0,66	f 0,25	f 0,27	f 0,30	„	0,30 „ 0,60	1 „ 2	„
	Padang en Bedagei . . .	0,35 „ 0,80	f 0,15 à f 0,27^5	f 0,23 à f 0,35	f 0,50 à f 0,70	f 0.80 à f 1	0,35 „ 0 50	0,80 „ 1	f 0,35 à f 0.80
	Batoe Bara	0,40 „ 0.66	0,23 „ 0,30	„	0,20 „ 0,33	0,50 „ 1,50	0,20 „ 0.40	0,80 „ 2	0 50 „ 1,50
	Asahan.	0,15 „ 0,50	0.15 „ 0,40	„	f 0,26	„	0,20 „ 0,50	0.50 „ 0,80	0,30 „ 1,60
	Laboean Batoe.	f 0,33	f 0 20	„	0,50	„	0 30 „ 0,40	f 1	f 0,50
	Bengkalis.	f 0,75 à f 1	f 0,35 à f 0 50	„	f 0,30 à f 0,40	f 1	0 50 „ 0,75	f 1,50 à f 2	„
	Gemiddeld . . .	f 0.41 à f 0,70	f 0,22^5 à f 0,33	f 0,27^5 à f 0,40^5	f 0,32 à f 0,43^5	f 0,72 à f 1,20	f 0,36 à f 0,65	f 0,90 à f 1,60	f 0,52 à f 1,30
Atjèh en onderhoorigheden.	Groot-Atjèh	„	„	f 0,50 à f 0,75	f 0,40 à f 0,75	f 1 25 à f 1,75	f 0,80 à f 2	f 1,25 à f 4	f 1 à f 3,30
	Onderhoorigheden. . . .	„	„	0,50 „ 0,75	0,40 „ 0,75	1,25 „ 1,75	0,80 „ 1	1,25 „ 2	1 „ 2,50
	Poe ò Wè [Sabang] . . .	„	„	„	1 „ 1,50	1,50 „ 2	„	„	„
	Gemiddeld . . .	„	„	f 0,50 à f 0,75	f 0,60 à f 1	f 1,35 à f 1,85	f 0,80 à f 1,50	f 1,25 à f 3	f 1 à f 2,90
Riouw en onderhoorigheden.	Indragiri	f 0,35 à f 0.45	f 0,25 à f 0,30	„	f 0,50	f 1,25	f 0,60	f 1.25	f 1
	Tandjoeng Pinang. . . .	„	„	„	„	f 0,50 à f 1,20	f 0 50 à f 0,60	f 0,60 à f 1,50	f 0,40 à f 2
	Lingga.	f 0,45 à f 1.10	f 0,30 à f 0 55	„	f 0,40 à f 0,55	0,65 „ 1,10	f 0,45	0,60 „ 1,75	0,55 „ 3,50
	Batam	1.10 „ 1,60	0 25 „ 0,55	„	0,25 „ 0,15	1,10 „ 1,60	0 55	1,10 „ 1,70	0 85 „ 1,10
	Karimon	„	„	„	0,25 „ 0,55	„	f 0,25 à f 0,60	f 1,40	0,60 „ 0,90
	Gemiddeld . . .	f 0,63 à f 1,05	f 0,27 à f 0,47	„	f 0,35 à f 0,51	f 0,65 à f 1.60	f 0 45 à f 0,60	f 1 à f 1 52	f 0,68 à f 1,70
Banka . . .	Muntok	„	f 0,40 à f 0,50	„	f 0,60 à f 0,70	f 1 à f 1,50	f 0,70 à f 0,80	f 1,25 à f 2	f 1 à f 1,50
	Djeboes	„	„	„	0,50 „ 0,80	0,70 „ 1,25	0,50 „ 0,80	0,70 „ 3	„
	Blinjoe.	„	f 0,40 à f 0,60	f 0,80	0,70 „ 0.80	1 „ 1,50	0,70 „ 0,80	1,25 „ 1,75	f 1 à f 1.25
	Soengeiliat	„	„	„	„	1 „ 1,75	0,60 „ 1	0 80 „ 1,75	1 „ 1,25
	Merawang	„	„	„	f 0,50 à f 0,60	0.60 „ 1	0,80 „ 1	1,25 „ 1,75	,40 „ 1
	Pangkalpinang	„	f 0,60 à f 0,80	„	0.60 „ 0,80	1 „ 1,50	0,80 „ 1	1 „ 2 50	„
	Soengeislan	„	„	„	0,50 „ 0.80	0.80 „ 1,25	0,50 „ 0,65	1 „ 1,25	f 0,50 à f 1
	Koba	„	„	„	0,50 „ 0,60	„ 1,50	0,60 „ 0,80	1,25 „ 2	1,50 „ 2
	Toboali.	„	„	„	f 0,60	0.80 „ 1	0 70 „ 0,75	1 „ 1.50	„
	Gemiddeld . . .	„	f 0,45 à f 0.65	f 0,80	f 0,55 à f 0 70	0,85 à f 1,35	f 0,65 à f 0,85	f 1,05 à f 1,95	f 0,90 à f 1,35
Billiton . . .	Billiton.	„	f 0,60	f 0,60	f 0,60	f 1,25	f 0,60	f 1,25	f 1
	Gemiddeld . . .	„	f 0,60	f 0,60	f 0,60	f 1,25	f 0,60	f 1 25	f 1
Westerafdeeling van Borneo.	Pontianak en Ommelanden.	f 1 à f 1,75	f 0.50 à f 0,75	„	f 0,50	f 1 à f 1,50	f 0.60	f 1 à f 1,50	f 2
	Mampawa.	„	„	„	\$ 0,50 à \$ 0,60	\$ 1 „ \$ 1,50	\$ 0,80 à \$ 1	\$ 1,25 „ \$ 2	\$ 1 à \$ 4
	Landak.	„	„	„	f 0,50 à f 1	„	„	f 1,25 „ f 2	
	Tajan	„	f 0,50 à f 1	„	0,50 „ 1	f 1,50 à f 2	f 0,50 à f 1	1,50 „ 2	
	Sanggau en Sekadau. . .	„	„	„	f 0,50	1 „ 1,50	f 0,60	f 1,50	
	Soengeikakap	„	„	„	1	1,25 „ 1,50	f 0,75 à f 1,20	f 1.20 à f 1 50	„
	Soekadana.	„	„	„	\$ 0,50 à \$ 1	\$ 1,50	\$ 0 50	\$ 1,50	„
	Sambas	f 0,75 à f 1,25	f 0,40 à f 0,85	„	f 0,40 à f 0,80	f 0,80 à f 1,50	f 0,50 à f 0.85	f 1 à f 1.50	f 0,85 à f 3
	Sintang.	„	f 0,60	„	0,50 „ 1,25	1 „ 1,25	0,60 „ 1,25	1,25 „ f 1,50	1,50 „ 2
	Gemiddeld . . .	f 0,87^5 à f 1,50	f 0,50 à f 0.80	„	f 0,50 à f 0,90	f 1 à f 1,50	f 0,60 à f 0,90	f 1,25 à f 1,65	f 1.25 à f 3

GEWESTEN.	AFDEELINGEN.	INLANDERS. Mandoers op particuliere ondernemingen. a)	INLANDERS. Koelies op particuliere ondernemingen. a)	INLANDERS. Koelies bij spoor- en tramwegen. a)	INLANDERS. Koelies bij inlanders of vreemde oosterlingen; knechts bij ambachtslieden, enz. a)	INLANDERS. Gewone metselaars, timmerlieden en smeden. a)	CHINEEZEN. Koelies. a)	CHINEEZEN. Gewone metselaars, timmerlieden en smeden. a)	CHINEEZEN. Mandoers, suikerkokers, machinisten, enz. a)
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bandjermasin en Ommelanden	f 0,60 à f 1	f 0,40 à f 0,50	"	f 0,40 à f 0,60	f 1 à f 1,75	f 0,40 à f 0,70	f 1 à f 2	"
	Martapoera	f 0,50	f 0,50	"	f 0,45	f 0,87^5	"	"	"
	Kendangan	0,50	0,30	"	0,30	f 0,50 à f 1	"	"	"
	Amoentai	f 0,45 à f 0,55	f 0,25 à f 0,40	"	f 0,25 à f 0,40	0,50 " 0,75	"	"	"
	Doesoenlanden	1 " 1,50	0,60 " 1	"	0,50 " 1	0,80 " 1,50	f 0,65	f 0,80 à f 1	"
	Dajaklanden	0,85 " 2	0,60 " 0,75	"	0,40 " 0,75	1 " 2	f 0,50 à f 0,75	f 1,50	"
	Sampit	"	"	"	f 0,35	f 0,70	f 0,50	1	f 1
	Tanah Boemboe-landen	f 0,75	f 0,40	"	0,40	1,25	0,50	2	"
	Pasir	"	"	"	0,75	1	"	"	"
	Koetei en de Noord-Oostkust van Borneo	f 0,75 " 1	f 5,20 's maands met vrije voeding tot f 0,60 per dag.	"	f 0,60 à f 1	f 1 à f 1,50	f 0,60 à f 1,50	f 1,25 à f 2	f 1 à f 3,25
	Gemiddeld	f 0,67^5 à f 0,97^5	f 0,43^5 à f 0,55	"	f 0,44 à f 0,60	f 0,86 à f 1,23	f 0,52^5 à f 0,76^5	f 1,26 à f 1,54	f 1,25 à f 2,37^5
Celebes en onderhoorigheden.	Makasser	f 0,75	f 0,50	"	f 0,60	f 1,50	f 0,50	f 1,50	"
	Noorder-districten	"	"	"	0,50	f 1 à f 1,50	"	1,50	"
	Zuider-districten	"	"	"	f 0,25 à f 0,50	1 " 1,50	f 0,50	f 1 à f 1,75	f 1,50 à f 2
	Ooster-districten	"	"	"	0,30 " 0,50	1 " 1,50	"	"	"
	Takalar	"	"	"	0,40 " 0,50	0,75 " 1,40	"	"	
	Saleier	"	"	"	0,40 à 0,50	0,75 " 1,25	"	"	"
	Donggala	"	"	"	f 0,50	"	"	"	"
	Gemiddeld	f 0,75	f 0,50	"	f 0,42 à f 0,51	f 1 à f 1,44	f 0,50	f 1,30 à f 1,58	f 1,50 à f 2
Menado	Minahasa	"	f 0,20 à f 0,35 b)	"	f 0,25 à f 0,60	f 0,60 à 1	f 0,40 à f 1	f 1 à f 2,50	"
	Gorontalo	"	0,20 " 0,35	"	0,25 " 0,60	1 " 2,50	"	"	"
	Gemiddeld	"	f 0,20 à f 0,35	"	f 0,25 à f 0,60	f 0,80 à f 1,75	f 0,40 à f 1	f 1 à f 2,50	"
Ternate en onderhoorigheden.	Ternate	f 0,33 à f 0,86	f 0,25 à f 0,60	"	f 0,30 à f 0,40	f 0,50 à f 1,50	f 1	f 2	"
	Noord-Nieuw-Guinea	"	0,50 " 0,60	"	0,50 " 0,60	1 " 3	"	f 2 à f 3	"
	West-Nieuw-Guinea	"	"	"	0,27 " 0,50	1 " 1,25	f 0,50 à f 0,67	1,50 " 1,75	"
	Batjan	f 0,60	f 0,35	"	f 0,40	f 1	"	f 1,50	"
	Soela	"	"	"	0,30	0,75	"	"	"
	Noord-Halmahera	"	"	"	0,30	1	"	"	"
	Zuid- en Oost-Halmahera	"	"	"	0,30	0,75	"	"	"
	Bangaai	"	"	"	"	"	"	"	"
	Tomboekoe	"	"	"	"	"	"	"	"
	Gemiddeld	f 0,46 à f 0,73	f 0,37 à f 0,52	"	f 0,35 à f 0,40	f 0,86 à f 1,32	f 0.75 à f 0,83	f 1,75 à f 2,06	"
Zuid-Nieuw-Guinea.	Hoofdplaats Merauké	"	"	"	"	f 1 à f 1,50 c)	f 1	"	"
	Gemiddeld	"	"	"	"	f 1 à f 1,50	f 1	"	"
Amboina	Amboina	f 15 's maands.	f 10 's maands.	"	f 0,40 à f 0,50	f 0,75 à 1	"	f 1,50	"
	Banda	f 15 à f 25 's maands	f 5 à f 10 's maands.	"	f 5 à f 15 's maands.	f 15 à f 40 's maands.	"	f 25 's maands.	"
	Saparoea	"	"	"	f 0,25 à f 0,35	f 0,75 à f 1	"	"	"
	Wahaai	"	"	"	0,40 " 0,50	0,75 " 1	"	"	"

b) Voor het lossen van schepen wordt tot f 1,75 betaald.

c) Bij de genie zijn de loonen f 2,25 à f 2,50.

GE-WESTEN.	AFDEELINGEN.	INLANDERS.					CHINEEZEN.		
		Mandoers op particuliere ondernemingen. a)	Koelies op particuliere ondernemingen. a)	Koelies bij spoor- en tramwegen. a)	Koelies bij inlanders of vreemde oosterlingen; knechts bij ambachtslieden, enz. a)	Gewone metselaars, timmerlieden en smeden. a)	Koelies. a)	Gewone metselaars, timmerlieden en smeden. a)	Mandoers, suikerkokers, machinisten, enz. a)
	Amahei	f 15 's maands.	f 0,30	"	"	"	"	"	"
	Kairatoe	"	"	"	f 0,30 à f 0.40	f 0,40 à f 0,50	"	"	"
	Masarete	"	"	"	f 0,30	"	"	"	"
	Aroe-, Kei-, Tenimber- en Zuid-Westereilanden	f 0.50	f 0.30	"	f 0,25 à f 0,50	f 1	"	f 1,25	f 1
	Kajeli	"	"	"	f 0,50	"	"	"	"
	Gemiddeld	f 15 à f 17^5 's maands.	f $8\frac{1}{4}$ à f $9\frac{1}{2}$'s maands.	"	f 0,32 à f 0,44	f 0,70 à f 0.97	"	f 35 's maands.	f 1
Timor en onderhoorigheden.	Koepang	"	"	"	f 0,25 à f 0,50 d)	f 0,40 à f 2,50	"	f 1 à f 3,50	"
	Roti	"	"	"	f 0,40	f 0,75	"	"	"
	Waingapoe (Soemba)	"	"	"	f 0,50 à f 0,75	f 0,75 à f 1,50	"	"	"
	Gemiddeld	"	"	"	f 0,37^5 à f 0,55	f 0,63 à f 1,58	"	f 1 à f 3,50	"
Bali en Lombok.	Boeleleng	"	"	"	f 0,30	f 0,98	f 0,55	f 1,29	"
	Djembrana	f 0,33^5 à f 0,40	f 0,40 à f 0,50	"	f 0,40 à f 0,50	f 1 à f 1,50	"	f 1 à f 1,50	f 1 à f 1,25
	Lombok	"	"	"	0,25 " 0,35	1 " 1.50	f 0,50	1,50 " 2,50	"
	Gemiddeld	f 0,33^5 à f 0,40	f 0,40 à f 0,50	"	f 0,30 à f 0,40	f 1 à f 1,33	f 0,52^5	f 1,25 à f 1,80	f 1 à f 1,25

d) Voor het lossen van schepen wordt tot f 1,25 per dag betaald.

III. STATISTIEK betreffende het in elk gewest op ult. 1902 en ult. 1903 aanwezig aantal pasars.

GEWESTEN.	Aantal pasars. 1902.	Aantal pasars. 1903.
Java en Madoera.		
Bantam	133	135
Batavia	127	131
Preanger Regentschappen	263	276
Cheribon	90	90
Pekalongan	130	133
Semarang	278	272
Rembang	184	176
Soerabaja	221	225
Pasoeroean	185	184
Besoeki	79	79
Banjoemas	171	181
Kedoe	265	253
Soerakarta	281	286
Djokjakarta	129	129
Madioen	186	180
Kediri	181	182
Madoera	267	264
Totalen	3170	3176

GEWESTEN.	Aantal pasars. 1902.	Aantal pasars. 1903.
Buitenbezittingen.		
Sumatra's Westkust	372	382
Benkoelen	34	34
Lampongsche Districten	7	8
Palembang	28	28
Oostkust van Sumatra	a)	a)
Atjèh en onderhoorigheden	144	154
Riouw en onderhoorigheden	b)	b)
Banka	4	4
Billiton	5	5
Westerafd. van Borneo	b)	b)
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	108	117
Menado	63	64
Celebes en onderhoorigheden	122	122
Amboina	8	8
Ternate	6	6
Timor en onderhoorigheden	8	9
Bali en Lombok	124	125

a) Niet opgegeven. Eigenlijke pasars worden alleen aangetroffen op de gewestelijke hoofdplaats en op enkele afdeelingshoofdplaatsen.
b) Eigenlijke pasars worden in dit gewest niet aangetroffen.

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË

VAN

1904.

BIJL. A. Circulaire van den 1sten gouvernements-secretaris aan de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madoera (met uitzondering van de Vorstenlanden), dd. 24 Mei 1904 n°. 2069, betreffende de regeling van het welvaarts-onderzoek.

" B. Legerstatistiek van Nederlandsch-Indië, deels over 1903, deels over 1899 t/m 1903.

" C. Overzichten betreffende de oorlogsmarine in Nederlandsch-Indië, meerendeels over 1903.

" D. Overzicht betreffende de gouvernementsmarine in Nederlandsch-Indië over 1903.

" E. Tabellarische opgaven, meerendeels over 1903, betreffende eenige onderwerpen van justitieelen aard of daarmede verband houdende.

" F. Tabellarische opgaven betreffende eenige onderwerpen in betrekking staande tot het departement van binnenlandsch bestuur, meerendeels over 1903.

" G. Overzicht van de gehouden aanteekeningen omtrent de verrichte heerendiensten op Java en Madoera, met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjakarta, gedurende 1903.

" H. Overzicht van de opbrengst van het hoofdgeld van de heerendienstplichtigen (equivalent voor afgeschafte heerendiensten) in de gouvernementslanden van Java en op Madoera, en van de daaruit bestreden uitgaven, over 1903.

" J. Overzichten van de gehouden aanteekeningen omtrent de in sommige gewesten der buitenbezittingen gedurende 1903 verrichte heerendiensten.

" K. Overzichten, meerendeels over 1902 en 1903, betreffende de landrente en andere landelijke inkomsten.

" L. Statistische overzichten betreffende uitgifte van grond en andere agrarische aangelegenheden, meerendeels over 1903.

" M. Overzicht der door de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madoera op ult 1902 verstrekte gegevens betreffende den toestand van het grondbezit der inlandsche bevolking in de gouvernementslanden aldaar, waarbij ook opgaven nopens den grondslag der verplichting tot dienstprestatie en nopens de ambtsvelden der desa-bestuurders.

" N. Numerieke opgaven betreffende het middelbaar onderwijs in Nederlandsch-Indië over de jaren 1902 en 1903.

" O. Overzicht betreffende de in Nederlandsch-Indië aanwezige scholen voor inlanders over 1902 en gedeeltelijk reeds over 1903, zoomede gegevens betreffende de (particuliere) scholen voor vreemde oosterlingen over 1903.

BIJL. P. Statistische en andere opgaven betreffende de Europeesche en inlandsche Christengemeenten in Nederlandsch-Indië (daaronder ook de zendingsgemeenten), meerendeels volgens de over 1903 ingekomen gegevens.

" Q. Opgaven betreffende de in Nederlandsch-Indië bestaande weeshuizen en andere instellingen of vereenigingen van liefdadigheid, zoomede uitkeeringsfondsen en spaarbanken, meerendeels over 1903.

" R. Numerieke opgaven betreffende den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch-Indië, meerendeels over de jaren 1899 t/m 1903.

" S. Overzicht betreffende de samenstelling en distributie op 15 April 1904 van het technisch personeel der burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië, benevens opgaven nopens de in 1903 vanwege het burgerlijk bouwdepartement verwerkte sommen.

" T. Overzicht van de uitkomsten der spoor- en tramwegexploitatie in Nederlandsch-Indië over 1903.

" U. Overzicht van de tot 1 Juni 1904 in Nederlandsch-Indië verleende vergunningen voor den aanleg en de exploitatie van tramwegen met mechanische beweegkracht, waarvoor de termijn van aanvaarding op gemelden datum nog openstond.

" V. Opgaven betreffende de op ult. 1903 in Nederlandsch-Indië aanwezige stoomketels, in gebruik bij particuliere ondernemingen, inrichtingen, enz.

" W. Statistiek betreffende den post- en telegraafdienst in Nederlandsch-Indië over 1903, meerendeels in vergelijking met de cijfers over 1901 en 1902.

" X. Overzicht van de op ult. 1903 in Nederlandsch-Indië in exploitatie zijnde telephoonondernemingen.

" IJ. Overzichten betreffende den postspaarbankdienst in Nederlandsch-Indië over 1903.

" Z. Overzicht van de tot ult. Maart 1904 verleende vergunningen tot het aanleggen en exploiteeren van electrische geleidingen in Nederlandsch-Indië, voor zooveel op dien datum nog van kracht.

" AA. Overzicht van de in 's lands kassen in Nederlandsch-Indië aanwezige betaalmiddelen bij het einde van elke maand van 1903.

" BB. Algemeen overzicht van de opbrengst, enz. der in 1903 voor gouvernementsrekening in Nederland verkochte producten.

" CC. Overzicht betreffende de in 1903 voor gouvernementsrekening uit Indië verscheepte ladingen koffie, kinabast en tin en van de daarvoor betaalde vrachten.

Bijl. DD. Overzicht betreffende de opiumpacht over 1902 en 1903.

" EE. Overzichten betreffende de verpachte middelen (met uitzondering van de opiumpacht) over de jaren 1902, 1903 en 1904.

" FF. Statistiek betreffende de opiumregie over 1903.

" GG. Overzicht betreffende de opbrengst in 1903 van verschillende niet-verpachte middelen onder beheer van het departement van financiën.

" HH. Overzicht van de geldmarkt in Nederlandsch-Indië over 1903; balans en winst- en verliesrekening der Javasche Bank (boekjaar 1903/4).

" JJ. Uitkomsten van het in Juni—Juli 1904 hier te lande en in Juli—Augustus 1904 in Indië afgenomen grootambtenaarsexamen voor den Indischen dienst, benevens een overzicht over 1903 van de geldelijke aangelegenheden van het civiel en het militair weduwen- en weezenfonds in Nederlandsch-Indië.

" KK. Overzicht betreffende de uitgestrektheid, enz. van de bouwgronden der inlandsche bevolking op Java en Madoera (met uitzondering van de gewesten Djokjakarta en Soerakarta en van de particuliere landerijen) over 1903.

" LL. Overzicht betreffende de rijstcultuur op Java en Madoera (met uitzondering als voren) over 1903.

" MM. Overzicht betreffende de teelt van eenjarige gewassen (de padicultuur daaronder niet begrepen) op Java en Madoera (met uitzondering als voren) over 1903.

" NN. Opgaven betreffende de aan de verplichte levering onderworpen koffiecultuur op Java en de van gouvernementswege gehouden veilingen van Java-koffie, meerendeels over 1903.

" OO. Opgaven betreffende de gouvernements-kina-onderneming over de jaren 1898 t/m 1903, en de in 1903 van gouvernementswege gehouden veilingen van kinabast.

" PP. Opgaven betreffende de suikerindustrie op Java over 1903.

" QQ. Overzicht over 1903 van de productie, enz. der indigo- en tabaksondernemingen op Java, geheel of gedeeltelijk berustende op overeenkomsten met de inlandsche bevolking tot huur van gronden of tot opkoop van gewas.

Bijl. RR. Gewestelijk overzicht betreffende de op ult. 1903 op Java aanwezige landbouwondernemingen, gevestigd op gronden door het Gouvernement in erfpacht afgestaan, benevens de daarvan in 1903 verkregen productie, voor zooveel betreft de voornaamste landbouwvoortbrengselen voor de wereldmarkt.

" SS. Opgaven betreffende de particuliere landerijen op Java en de huurlanden in Soerakarta en Djokjakarta over 1902 en 1903.

" TT. Overzichten betreffende het boschwezen op Java en Madoera over 1903.

" UU. Opgaven betreffende de aan de verplichte levering onderworpen koffiecultuur ter Sumatra's Westkust en de van gouvernementswege gehouden veilingen van Sumatra-koffie, over 1903.

" VV. Overzicht over 1903 betreffende de verschillende in de buitenbezittingen gevestigde landbouwondernemingen.

" WW. Statistische opgaven betreffende de in de jaren 1901, 1902 en 1903, in die gewesten der buitenbezittingen waar koelie-ordonnantiën van kracht zijn, geregistreerde contract-koelies.

" XX. Overzicht betreffende de in 1903 uit de verschillende gewesten der buitenbezittingen rechtstreeks naar buiten Nederlandsch-Indië uitgevoerde hoeveelheden der voornaamste boschproducten (volgens de algemeene Indische handelsstatistiek).

" IJIJ. Overzichten betreffende het mijnwezen in Nederlandsch-Indië over 1903—1904.

" ZZ. Opgaven betreffende het gouvernements-zoutmonopolie over de jaren 1901, 1902 en 1903.

" AAA. Overzichten over 1903 betreffende de handelsbeweging tusschen Nederlandsch-Indië en landen of plaatsen daarbuiten gelegen.

" BBB. Overzichten betreffende de scheepvaart over 1903.

" CCC. Opgaven betreffende de aan particulieren toebehoorende industrieele inrichtingen (uitgenomen die, welke de verwerking van landbouwproducten beoogen), de loonen van ambachtslieden en koelies en het aantal pasars in Nederlandsch-Indië over 1903.

A.

GRONDGEBIED.

Het grondgebied van Suriname onderging geene verandering.

B.

BEVOLKING.

In den loop van het jaar 1903 is de bevolking met 1487 zielen vermeerderd.

Er kwamen in dat jaar 2234 personen, onder wie 609 Nederlandsch-Indische en 701 1) Britsch-Indische immigranten in de kolonie aan en er vertrokken 1545 personen.

De bevolking bestond op den 31sten December 1903 uit 78 285 personen onder wie 42 017 van het mannelijk geslacht; het aantal Europeanen bedroeg op dat tijdstip 931, onder wie de Europeanen, die bij het garnizoen en op de koopvaardijvloot dienen, niet begrepen zijn.

Van de zooeven genoemde 931 Europeanen waren 609 in Nederland geboren.

In bijlage **A** zijn staatjes opgenomen, waarin voorkomen:

a. opgaven omtrent mutatiën in de bevolking in het jaar 1903;

b. opgaven omtrent de verdeeling der bevolking over de kolonie op ultimo December 1903, volgens de bij de wijkmeesters en de districts-commissarissen ontvangen opgaven en

c. een vergelijkend overzicht van de bevolking in de districten in de jaren 1863, 1872, 1873, 1901, 1902 en 1903.

Uit bijlage **A** sub *b* blijkt dat de bevolking van Paramaribo, van Nieuw-Nickerie en van Albina op ultimo December 1903 respectievelijk bestond uit 32 585, 1740, 496 zielen, terwijl de vestigingsplaats Totness in Coronie 653 bewoners telde.

Het meest bevolkte district Beneden-Commewijne telde 9125; het minst bevolkte Marowijne 763 inwoners, onder wie de Boschnegers en Indianen niet begrepen zijn.

Voor de getalsterkte der arbeidende bevolking op de plantages en gronden alsmede van de huurders op de centrale vestigingsplaatsen wordt verwezen naar hoofdstuk **P** § 3 (Landbezit, landbouw en andere ondernemingen) en naar de bijlagen **M**, **Q**, **R** en **S** van dit verslag.

1) Volgens bijlage **A** en **M** 2 van dit verslag, respectievelijk 658 en 654; volgens hoofdstuk **O** van het vorige verslag. 658. Aan den Gouverneur zal worden gevraagd in het volgend verslag dit verschil op te helderen.

Volgens de opgaven der wijkmeesters en districts-commissarissen, die echter verschillen met die welke door de kerkelijke gemeenten zelve zijn opgegeven en in bijlage **F** voorkomen bevinden zich onder de bevolking van de onderstaande godsdienstige gezindten het bij elk van haar vermelde aantal personen:

Hervormde Gemeente	6 530
Evangelisch-Luthersche Gemeente	3 048
Roomsch-Katholieke Gemeente	14 195
Moravische Broedergemeente	27 401
Israëlietische Gemeente	1 136
Episcopaalsche Gemeente	367
Voorts:	
Mahomedanen	6 472
Hindoes	11 931
Volgelingen van de leer van CONFUCIUS	15
Andere godsdiensten	1 700

De gebruikelijke statistieke opgaven met betrekking tot de verdeeling van de bevolking naar de onderscheidene betrekkingen, beroepen en ambachten, enz. komen voor in bijlage **B** van dit verslag.

In den loop van het jaar 1903 werden 320 huwelijken gesloten (waarbij 374 kinderen werden gewettigd); 2529 kinderen werden geboren, van wie 527 in echt.

Er overleden 1731 personen, zoodat er 798 meer geboorten dan sterfgevallen in 1903 hebben plaats gehad.

Voor verdere statistieke opgaven omtrent huwelijken, geboorten en sterfgevallen wordt verwezen naar bijlage **C**.

In 1903 werd geen admissie tot het burgerrecht verleend.

C.

MEDEELINGEN VAN ALGEMEENEN AARD.

Rust en orde werden in 1903 in de kolonie niet gestoord.

De verhouding met de naburige koloniën liet ook in dat jaar niets te wenschen over.

In de eerste helft van het jaar 1903 was de regenval bijzonder zwaar. Volgens waarnemingen in den cultuurtuin nabij Paramaribo was de regenval in Maart 450, in April 434, in Mei 319 en in Juni 413 m.M. Daarentegen was de droge tijd in het 2de halfjaar fel en van langen duur.

De groote landbouw, met name de cacaocultuur, had veel te lijden van de krullotenziekte en van het versteenen der cacaovruchten en verkeert in moeilijke omstandigheden. In het Saramaccadistrict is die ziekte veel verminderd. Ook de kleine landbouw heeft van die ziekte te lijden.

Van de voornaamste landbouwproducten, cacao en suiker, bedroeg de productie in 1903 respectievelijk 2 020 897 K.G. en 12 498 758 K.G. tegenover 2 187 174 K.G. en 13 046 494 K.G. in 1902.

In het jaar 1903 werd eene wetenschappelijke onderzoekingsreis in Suriname ondernomen onder leiding van den heer A. Franssen Herderschee, 1ste-luitenant bij den topographischen dienst van het Oost-Indische leger, aan de Gonini.

Aan den tocht, die ten doel had de groote zijtakken van de Goninirivier op te nemen tot aan de bronnen en de daarlangs liggende terreinen te onderzoeken, namen, behalve de leider, deel de heeren C. H. de Goeje, luitenant ter zee 2de klasse, als tweede geograaf; J. M. Versteeg; semi-arts te Zeist, als geneesheer, en H. van Breen, districts-commissaris in Suriname.

Van gouvernementswege werd een mijningenieur, de heer B. von Faber, aangewezen om het geologisch onderzoek te leiden.

Den 28sten Juli werd Paramaribo verlaten, den 1sten Augustus nam de tocht van Albina uit een aanvang, en den 16den daaraanvolgende was de geheele macht aan de monding der Gonini aangekomen. De mijningenieur, die twee weken later dan de expeditie was vertrokken, kwam den 23sten Augustus bij de Gonini aan. Dadelijk werd begonnen met het bestijgen van een 400 M. hoogen top van het Manlobbigebergte, op den rechteroever der Tapanahony gelegen, om van daar het stroomgebied van de Gonini te verkennen. Doordat de top, met zwaar woud begroeid, opengekapt moest worden, waren de werkzaamheden begin September eerst afgeloopen. Van de gunstige gelegenheid werd tevens gebruik gemaakt om het gebergte, ten N. van de Tapanahony gelegen, in kaart te brengen.

Den 9den September werd de tocht op de Gonini voortgezet en het gros kwam drie dagen later aan de samenvloeiing van de Wilhelmina- en Emmarivier. De mijningenieur was, in verband met zijne werkzaamheden, achter gebleven.

Den 16den September werd een aanvang gemaakt met het verkennen der beide armen, waartoe de heeren de Goeje en Versteeg de Wilhelminarivier opvoeren en de leider en de heer van Breen de Emmarivier voor hunne rekening namen.

Deze tocht kenmerkte zich hoofdzakelijk door eene voortdurende worsteling met vallen en versnellingen van 1 à 2 M. hoogte, waarbij onophoudelijk de corjalen ontladen en de goederen boven den val getransporteerd moesten worden. Op die wijze moesten een 100tal vallen worden gepasseerd. In den bovenloop der rivier stuitte men bovendien op vele boomversperringen, die voortdurend opgeruimd moesten worden en veel oponthoud veroorzaakten, zoodat men wel eens na een dag van hard werken slechts 1 à 2 K.M. was opgeschoten.

Den 26sten September waren de bronnen bereikt en werd de terugtocht aanvaard, zoodat de leider den 1sten October weder aan de samenvloeiing terug was. De tocht op de Wilhelminarivier was geheel analoog aan dien op de Emmarivier.

De heer Versteeg had zware malaria-aanvallen gekregen en was verplicht geweest om in een der kampjes achter te blijven.

Om nu het bergland verder in kaart te brengen moest een top van het Cotticagebergte in de Boven-Lawa worden bestegen. Behalve de mijningenieur, die in de Gonini achterbleef om daar het geologisch onderzoek te kunnen voortzetten, verhuisde de geheele macht naar Cottica, waar een 700 M. hooge top op Fransch gebied werd beklommen en de werkzaamheden beëindigd werden.

Nu het eigenlijke stroomgebied der Gonini geheel in kaart gebracht was, besloot de leider de Litanie op te varen en het Tumuc-Humacgebergte, dat de grens met Brazilië vormt, te verkennen, waartoe twee Boni-negers als gidsen werden geëngageerd. De stam der Boni-negers houdt zich aan de Boven-Lawa op.

In verband met het geringe aantal vaartuigen waarover de expeditie beschikte, gingen de leider en de heeren de Goeje en Versteeg, een twaalftal arbeiders en twee Boni-negers naar de Litanie, terwijl de overigen naar Paramaribo terugkeerden. Den 10den November uit Cottica vertrokken, bereikten de reizigers door den lagen waterstand eerst den 30sten November het Tumuc-Humacgebergte, na onderweg twee Indiaansche dorpen door Roecoejana's bewoond, te hebben aangedaan.

Bij het Tumuc-Humacgebergte werd een granietrots van 500 M. hoogte, de zoogenaamde Knopaiamoi, zoomede een andere top van 250 M. hoogte beklommen en van daar het omliggende bergland in kaart gebracht. Het Tumuc-Humacgebergte bestaat uit een aaneengeschakelde keten van gedeeltelijk kale graniettoppen ter hoogte van 700 à 800 M., die eene algemeene richting heeft van Z. O. naar N. W.

In het N. W. scheiden zich een drietal ketens af met toppen van 400 tot 600 M. hoogte, die diep het Lawagebied binnendringen en het brongebied vormen van de Oelemarie en Loèkreek, twee zijvieren van de Litanie. Het brongebergte van de Gonini staat vermoedelijk met een dezer ketens in verband. Behalve de enkele graniettoppen is het geheele land met zwaar woud begroeid.

Den 15den December werd de terugtocht aanvaard, den 6den Januari waren de expeditieleden te Albina en twee dagen later in Paramaribo terug, terwijl den 19den daaraanvolgende de reis naar Nederland aanvaard werd. De tocht in het binnenland van Suriname had ruim vijf maanden geduurd.

Door den Gouverneur werden de volgende reizen gemaakt:

van 15 tot 16 Juni 1903 naar de districten Beneden-Commewijne en Cottica;

17 Juni een tocht door het kanaal van Saramacca en de Wanica naar de Saramacca;

28 tot 30 Juli in het district Boven-Suriname tot Berg en Dal;

8 tot 10 September naar Coronie en Saramacca, waarbij tevens de Coppename en de Coesewijne werden opgevaren;

18 September naar het Paradistrict.

Op deze reis werden Onverwacht, Osembo en Onoribo bezocht;

24 November naar de Orelanakreek;

van 18 tot 19 Januari 1904 naar de districten Boven-Para en

Beneden-Para ter bezichtiging der werken tot aanleg van den spoorweg;

18 Februari naar Mariënburg ter bezichtiging van de aldaar opgerichte woningen, enz. tot blijvende vestiging van Javanen; vandaar naar de vestigingsplaats Johan en Margaretha, waar van gouvernementswege eene proef wordt genomen met eene vestiging van Javaansche immigranten als kleine landbouwers; voorts naar de vestigingsplaats Kroonenburg, terwijl op de terugreis naar Paramaribo het onderhanden kanaal langs Tout-lui-faut in oogenschouw werd genomen;

van 15 tot 17 Maart naar Nickerie.

Op deze reis werden de Nickerie- en Corantijnrivieren opgevaren;

29 April 1904 naar de districten Beneden-Commewijne en Cottica, waarbij de suikerplantage Rust en Werk en het station Ephrata werden aangedaan en de Motkreek werd bevaren.

D.

ALGEMEEN EN GEWESTELIJK BEHEER.

Overeenkomstig art. 28*bis* van het Regeeringsreglement werd door den Gouverneur het dagelijksch beleid van zaken aan den ondervoorzitter van den raad van bestuur opgedragen: van 15 tot en met 16 Juni 1903, van 28 tot en met 30 Juli 1903, van 8 tot en met 10 September 1903, van 18 tot en met 19 Januari 1904 en van 15 tot en met 17 Maart 1904, wegens korte afwezendheid van de hoofdplaats naar aanleiding van de reizen van den Gouverneur, respectievelijk naar de districten Beneden-Commewijne en Cottica, het district Boven-Suriname, de districten Coronie en Saramacca, de districten Boven-Para en Beneden-Para en het district Nickerie.

Bij Koninklijk besluit van 16 Januari 1904 n°. 11 werd benoemd tot ondervoorzitter in den raad van bestuur het lid van dat college D. H. Havelaar en tot lid mr. P. Hofstede Crull voornoemd.

Het lid van den raad van bestuur mr. G. H. Barnet Lyon, agent-generaal der immigratie, die in 1902 met verlof wegens ziekte naar Nederland vertrok, bekwam tot verder herstel van gezondheid verlofsverlenging.

Bij de in September 1903 gehouden verkiezing ter voorziening in de vacature, ontstaan door het ontslag nemen wegens vertrek uit de kolonie van het lid der Koloniale Staten M. S. van Praag, werd gekozen de heer J. B. Nassy, en bij de verkiezing in Maart 1904 van vijf leden, ter voorziening in de vacatures, ontstaan door de periodieke aftreding van de leden mr. C. J. Heylidy, J. da Costa, J. A. Dragten, D. Coutinho en K. H. Bergen, werden gekozen de heeren F. W. Hensen en mr. C. F. Schoch, terwijl de heeren da Costa, Dragten en Coutinho herkozen werden.

Tot voorzitter van de Koloniale Staten voor het zittingjaar 1904/1905 werd door den Gouverneur benoemd de heer J. da Costa en tot ondervoorzitter de heer F. C. Gefken.

In het gewestelijk beheer kwamen de volgende veranderingen.

De tijdelijke districts-commissaris van Nickerie, M. Nassy, werd in Januari 1904 tijdelijk belast met de waarneming der functiën van kantonrechter van Nickerie, de waarneming van het beheer over het district Nickerie werd tijdelijk opgedragen aan den districts-commissaris van Coronie, B. Boekhoudt, terwijl werd aangewezen om tijdelijk de functiën van districts-commissaris van Coronie waar te nemen de districts-secretaris van Beneden-Suriname en Beneden-Para J. Brandon.

E.

MILITAIR BEHEER.

§ 1. LANDMACHT.

Schutterij. In 1903 werden te Paramaribo van de 86 schutterplichtigen 70 tot persoonlijken dienst ingelijfd.

Op ultimo December van dat jaar bestond de sterkte van de schutterij op 25 officieren en 479 onderofficieren en manschappen.

De gewone oefeningen werden onder leiding van den bataljons-adjudant gehouden en afgewisseld door algemeene exercitiën.

Gewapende burgerwacht. De gewapende burgermacht in de districten bestond op 31 December 1903 uit 61 officieren en 1700 onderofficieren en manschappen.

De districts-commissarissen werden als gebruikelijk op hunne inspectiën door een officier of onderofficier van de gewapende burgermacht vergezeld.

Andere diensten werden niet gevorderd van de gewapende burgermacht.

Troepen. De sterkte bedroeg op ultimo December 1903, 18 officieren en 339 onderofficieren en manschappen.

De samenstelling was als volgt:

	Officieren.	Onderofficieren en manschappen.
Staf	4	8
2 compagniën infanterie	9	331
Officieren van gezondheid	3	—
Apothekers	2	—
	18	339

Hieronder zijn niet begrepen de officier van gezondheid 1ste klasse op non-activiteit C. F. Aalsmeer en de militaire apotheker 2de klasse op non-activiteit J. M. van der Stempel.

Voorts waren voor memorie gevoerd: 19 infanteristen, dienstdoende bij de gewapende politie en 3 infanteristen, die gedetineerd waren.

Gedurende het jaar 1903 werden uit de sterkte gevoerd: 3 officieren en 83 onderofficieren en minderen, waarvan naar Nederland teruggekeerd 3 officieren en 27 onderofficieren en minderen; overleden 2; met paspoort 19; met gagement 15; voor memorie bij de gewapende politie 3; gedetineerd 13; krachtens rechterlijk vonnis afgevoerd 2; met een briefje van ontslag weggezonden 2; allen onderofficieren en minderen.

Gedurende het jaar 1903 werden in de sterkte opgenomen: 3 officieren en 62 onderofficieren en minderen, waarvan 2 officieren en 24 onderofficieren en minderen overgenomen van het koloniaal werfdepot; van voor memorie terug 6; van gedetineerd terug 13; nieuw aangenomen 18, allen onderofficieren en minderen; in de sterkte opgenomen (was op non-activiteit) 1 officier, overgenomen van Curaçao 1 mindere.

Het emplacement was op 31 December 1903 als volgt:

	Officieren.	Onderofficieren en minderen.
Paramaribo	9	188
Fort Nieuw-Amsterdam	2	66
Post Nickerie	1	35
Post Albina	1	26
Post Leyden (quarantaine-etablissement)	—	1
Personeel van den militairen geneeskundigen dienst:		
Officieren van gezondheid te Paramaribo	1	—
Op den post Nickerie	1	—
Apothekers	2	—
	18	316

terwijl 21 onderofficieren en minderen in het hospitaal verpleegd werden en 1 infanterist voor den krijgsraad terecht stond.

Volgens het verslag van den chef van den militairen geneeskundigen dienst werden door het personeel van dien dienst in 1903 behandeld 6333 personen en wel te Paramaribo in het militair hospitaal . . . 4875

te Paramaribo in den buitendienst	751
op den post Nickerie	235
op het fort Nieuw-Amsterdam	168
op den post Albina	204

Onder de in het militair hospitaal verpleegde personen waren 350 militairen, waaronder 3 behoorende tot Harer Majesteits zeemacht. Als ongeschikt voor den dienst werden afgekeurd 20 militairen.

In de infirmerieën op de posten Nieuw-Nickerie en te Albina en in de ziekenkamer op het fort Nieuw-Amsterdam werden respectievelijk verpleegd 34, 46 en 48 militairen.

Gedurende het jaar 1903 werden in de garnizoensapotheek gereed gemaakt 38 180 recepten en wel 23 387 voor den binnendienst en 14 793 voor den buitendienst; voor den militairen dienst bedroeg het aantal recepten 7217 en voor den civielen dienst 30 963.

De kosten van het militair hospitaal bedroegen voor zoover zij uit hier te lande ontvangen staten konden worden nagegaan, in 1903 f 97 671,66 tegenover f 96 122,70[5] in 1902.

De ontvangsten waren f 90 748,04 tegenover f 73 718,26[5] in 1902.

De kosten per patiënt en per dag bedroegen, na aftrek der inkomsten in 1903, ruim f 0,05 tegenover 0,22 in 1902 en het gemiddelde aantal patiënten per dag was 346 tegen 280 in 1902, met een gemiddeld aantal verpleegdagen per patiënt van 25.

Het Militair Tehuis werd ook in 1903 geregeld bezocht door de militairen van de landmacht. Het gemiddelde aantal bezoekers was in 1903 grooter dan in 1902.

De maatregel om den militairen de gelegenheid te verschaffen om op kosten van het „Tehuis" brieven aan hunne families in Europa te zenden bleef uitstekend werken.

In 1903 werd aan port betaald een bedrag van f 139,09[5] tegenover f 186,10 in 1902.

§ 2. ZEEMACHT.

Het in West-Indië gestationneerde pantserschip, Harer Majesteits *Kortenaer* onder bevel van den kapitein ter zee J. Cardinaal, kwam den 2den April 1904 ter reede van Paramaribo aan en vertrok van daar weder den 11den Mei daaraanvolgende met bestemming naar Curaçao via St. Lucia en Martinique.

F.

WETGEVING, RECHTSPLEGING EN POLITIE.

§ 1. WETGEVING.

Behalve de verordeningen, welke reeds in het verslag van 1903 of onder andere hoofdstukken van dit verslag zijn vermeld, werden nog in het *Gouvernementsblad* van 1903 opgenomen:

onder n°. 18 de proclamatie van 13 Juni 1903 betreffende de opdracht van het dagelijksch beleid van zaken aan den ondervoorzitter van den Raad van Bestuur;

onder n°. 19 de resolutie van 25 Juni 1903, litt. B n°. 7285, houdende bekendmaking van de toetreding van de Australische Federatie tot het sanitair tractaat van Venetië;

onder n°. 23 de proclamatie van 27 Juli 1903 betreffende de opdracht van het dagelijksch beleid van zaken aan den ondervoorzitter van den Raad van Bestuur;

onder n°. 25 de verordening van 13 Mei 1903, houdende voorschriften tot vaststelling bij koloniale verordening van een plan voor de uitbreiding van Paramaribo;

onder n°. 29 de publicatie van 25 Augustus 1903, waarbij wordt afgekondigd de wet van 23 Juli 1903 (*Staatsblad* n°. 216), houdende spoorwegaanleg en exploratie van het Lawagebied in Suriname door het Gouvernement en overneming van de rechten en verplichtingen der maatschappij Suriname;

onder n°. 30 de verordening van 5 November 1902, tot het aanleggen en exploiteeren van een spoorweg van Paramaribo naar het Lawagebied en het verrichten eener exploratie in het Lawagebied;

onder n°. 32 de resolutie van 4 September 1903, 1ste afdeeling n°. 9650, houdende bekendmaking van de toetreding der Britsche Regeering voor de kolonie Hongkong tot het sanitair tractaat van Venetië;

onder n°. 34 de proclamatie van 5 September 1903, betreffende de opdracht van het dagelijksch beleid van zaken aan den fungeerenden ondervoorzitter van den Raad van Bestuur, den heer D. H. Havelaar;

onder n°. 35 de resolutie van 14 September 1903, IIIde afdeeling n°. 10 093, houdende vaststelling van de spoorwijdte van den aan te leggen spoorweg op 1 Meter;

onder n°. 47 het besluit van 7 November 1903, ter uitvoering van letter *a* van art. 14 van het Koninklijk besluit van 15 Maart 1871 n°. 22 (*Gouvernementsblad* n°. 3), zooals dat artikel gewijzigd is bij de verordening van 8 April 1891 (*Gouvernementsblad* n°. 12);

onder n°. 49 het besluit van 1 December 1903, tot aanvulling van het besluit van 4 Januari 1869 (*Gouvernementsblad* n°. 1), houdende vaststelling van het reglement betreffende de wijze van installatie der onderscheidene rechterlijke ambtenaren, de afwezigheid, de afwisseling en de orde van den inwendigen dienst van het hof van justitie en van de kantongerechten;

onder n°. 51 het besluit van 1 December 1903, ter uitvoering van het reglement op de inrichting en de samenstelling der rechterlijke macht in de kolonie Suriname;

onder n°. 52 de resolutie van 1 December 1903, 1ste afdeeling, n°. 12954, regelende de overbrenging van de charters en stukken van de opgeheven kanton- en ommegaande gerechten naar de nieuw ingestelde kanton- en ommegaande gerechten en de installatie van de rechterlijke ambtenaren bij deze gerechten;

onder n°. 56 de verordening van 16 November 1903, tot nadere wijziging van het kiesreglement;

voorts werden in het *Gouvernementsblad* van 1904 opgenomen:

onder n°. 2 de proclamatie van 16 Januari 1904, betreffende de opdracht van het dagelijksch beleid van zaken aan den fungeerenden ondervoorzitter van den Raad van Bestuur, den heer D. H. Havelaar;

onder n°. 4 de publicatie van 28 Januari 1904, waarbij wordt afgekondigd de wet van den 31sten December 1903 (*Staatsblad* n°. 361), tot wijziging van het reglement op het beleid der regeering in de kolonie Suriname;

onder n°. 6 de verordening van 25 November 1903, houdende nadere bepalingen ten aanzien van het houden van en deelnemen aan hazardspelen;

onder n°. 8 de resolutie van 9 Februari 1904, IIIde afdeeling n°. 1693 bepalende den dag van in werking treden van de verordening van 11 Juli 1903 (*Gouvernementsblad* n°. 44), tot oprichting van eene koloniale postspaarbank in de kolonie Suriname;

onder n°. 11 de proclamatie van 14 Maart 1904, betreffende de opdracht van het dagelijksch beleid van zaken aan den fungeerenden ondervoorzitter van den Raad van Bestuur, den heer D. H. Havelaar;

onder n°. 15 de verordening van 2 Januari 1904, tot regeling van de ondersteuning aan besturen van bijzondere scholen voor lager onderwijs en van de jaarwedden der onderwijzers bij het openbaar lager onderwijs;

onder n°. 22 de verordening van 11 Februari 1904, tot regeling van de heffing en inning der bijdrage door de landbouwondernemingen in de uitgaven voor het landbouwproefstation.

§ 2. RECHTERLIJKE MACHT EN RECHTSPRAAK.

Bij Koninklijk besluit van 12 Februari 1903 n°. 29 werd mr. C. J. Heylidy, lid van het hof van justitie, benoemd tot president van dat hof.

Als rechter-commissaris in strafzaken werd, met ingang op 28 Februari 1903, aangewezen mr. G. F. baron thoe Schwartsenberg en Hohenlansberg, tijdelijk lid van het hof van justitie.

Op zijn verzoek werd aan den kantonrechter van Coronie, H. F. Wesenhagen, die zich met buitenlandsch verlof in Nederland bevond, in Juni 1903 eervol ontslag verleend.

Bij Koninklijk besluit van 9 November 1903, n°. 19 werd aan den procureur-generaal mr. J. W. van Oosterzee, op zijn verzoek, wegens physieke ongeschiktheid, met ingang van 1 Januari 1904, eervol ontslag verleend en in diens plaats benoemd mr. P. Hofstede Crull, advocaat-generaal, terwijl tot advocaat-generaal,

tevens ambtenaar van het openbaar ministerie bij het kantongerecht van Paramaribo, werd benoemd het tijdelijk lid van het hof van justitie mr. P. Carst. In diens plaats werd tot tijdelijk lid van voormeld hof benoemd de kantonrechter van Nickerie mr. L. L. Beckeringh van Loenen, en tot tijdelijk kantonrechter van Nickerie de heer M. Nassy, waarnemend districts-commissaris van Nickerie.

Mr. G. J. Fabius, waarnemend gouvernements-secretaris, werd, met ingang van 2 Januari 1904, voor drie maanden benoemd tot lid-plaatsvervanger van het hof van justitie.

Het Koninklijk besluit van 12 Februari 1903 n°. 27 tot wijziging van de inrichting en samenstelling der rechterlijke macht in de kolonie Suriname, waarvan in het vorige verslag melding werd gemaakt, trad, nadat bij Koninklijk besluit van 19 October 1903 n°. 56 (*Gouvernementsblad* n°. 48) nog eene nadere wijziging was aangebracht, op den 1sten December 1903 in werking.

In verband met de invoering der nieuwe organisatie hadden de volgende benoemingen plaats:

tot kantonrechter van Nickerie, mr. L. L. Beckeringh van Loenen, tevens van rechtswege rechter in het westelijk ommegaand gerecht;

tot rechter-plaatsvervanger van den kantonrechter van Nickerie, G. F. van Laaren en A. Bueno Bibaz (laatstgenoemde tijdelijk);

tot tijdelijk, later definitief, griffier bij het kantongerecht van Nickerie, M. H. Arlaud, districts-secretaris van Nickerie:

tot ambtenaar van het openbaar ministerie bij dat gerecht A. J. R. Brandt, postcommandant te Nieuw-Nickerie, en tot plaatsvervanger van dien ambtenaar W. von Hemert;

bij het oostelijk ommegaand gerecht:

tot ommegaanden rechter, I. da Costa;

tot plaatsvervangend ommegaanden rechter, E. A. Cabell en mr. P. A. A. Bucaille, en tot griffier en klerk, respectievelijk E. Samson en J. L. J. Wolff, tevens klerk op het kantongerecht te Paramaribo;

bij het westelijk ommegaand gerecht:

tot plaatsvervangend ommegaanden rechter, mr. J. V. Dahlberg en E. A. Cabell, en tot griffier, mr. P. A. A. Bucaille;

bij het kantongerecht te Paramaribo:

tot ambtenaar van het openbaar ministerie, mr. P. Hofstede Crull, en tot vervanger van dien ambtenaar mr. J. V. Dahlberg.

Het tijdelijk lid van het hof van justitie mr. G. F. baron thoe Schwartsenberg en Hohenlansberg werd van het rechter-commissariaat in strafzaken ontheven, en aangewezen werd, om bij verhindering of ontstentenis van den kantonrechter van Paramaribo, als rechter commissaris in strafzaken op te treden het lid-plaatsvervanger van voormeld hof, mr. dr. C. F. Schoch.

Voor bijzonderheden omtrent de bij het hof van justitie, de kantongerechten, alsmede bij de ommegaande gerechten aangebrachte en behandelde zaken, wordt verwezen naar bijlage **D.**

§ 3. POLITIE.

De inspecteur van politie S. C. van Lierop overleed op 5 Januari 1904.

Met betrekking tot de sterkte en de mutatiën van het korps gewapende politie en de detacheering van de beambten wordt verwezen naar bijlage **E**.

Eens in de week werden schietoefeningen gehouden en twee maal in de week theorie over de verordeningen enz., waarmede de beambten voor de uitoefening van hunne functiën bekend behooren te zijn.

Het getal buitengewone agenten van politie in de kolonie bedroeg op 1 Januari 1903 36 en gelijk aantal op hetzelfde tijdstip van 1902.

Naar aanleiding van de in het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer betreffende de Surinaamsche begrooting voor 1904 gemaakte opmerkingen omtrent het hebben van voldoend geschikt en geoefend personeel bij de politie, kan worden medegedeeld, dat altijd getracht wordt voor de politie de beste elementen te verkrijgen die in de kolonie beschikbaar zijn en dat dit ook thans geschiedt bij de uitbreiding van het korps. Van de militairen worden slechts zij tot den politiedienst toegelaten, die zich voortdurend goed hebben gedragen en overigens door hunne ontwikkeling en door hun voorkomen voor den politiedienst geschikt zijn. Ook voor burgers worden de eischen van toelating zoo streng gesteld als maar eenigszins mogelijk is.

Aangehouden werden op het grondgebied der kolonie, gedurende 1902 335 personen, van Fransch Guyana ontvlucht en zonder middel van bestaan en huisvesting in Suriname zich bevindende.

Te zamen werden uitgezet 324, daaronder begrepen één die in 1902 werd gevat en nog in de kolonie vertoefde, terwijl overleden zijn 2, zoodat op ultimo December 1903 nog 9 aanwezig waren.

Op het bureau van politie werd eene som van f 7 010,03[5] geïnd, t. w.: wegens marktvergunningen, port d'armes enz., f 6299,80, wegens boeten en kosten in zake politieovertreding f 624.73[5], wegens boeten en kosten in zake personeele belastingen f 78,50, wegens boeten en kosten in zake het niet lichten van patentakte voor den verkoop van gedistilleerd f 7.

In 1903 werden, ten overstaan van den ambtenaar daartoe aangewezen door den commissaris van politie gesloten: voor den arbeid in de goudvelden 630 contracten met 3035 arbeiders, en voor de exploitatie van balata 586 contracten met 2105 arbeiders.

§ 4. GEVANGENISWEZEN.

Voor de sterkte en de mutatiën der gevangenisbevolking wordt verwezen naar bijlage **E**[2].

Onder de gevangenen in het burgerlijk en militair huis van verzekering in het fort Zeelandia was op 31 December 1902 1 Fransche vluchteling.

Gedurende den loop van 1903 werden 204 Fransche vluchtelingen opgenomen, 196 werden naar Albina gezonden om te worden uitgezet, zoodat op 31 December 1903 nog 9 Fransche vluchtelingen in genoemd huis van verzekering aanwezig waren.

Op 31 December 1902 werden drie gevangenen uit genoemde gevangenis in het militair hospitaal verpleegd. In 1903 werden in die inrichting nog opgenomen 85 gevangenen, waaronder 37 Fransche vluchtelingen; 78 gevangenen werden als hersteld ontslagen, 10 gevangenen bleven op 31 December 1903 nog onder behandeling, waaronder 2 Fransche vluchtelingen.

De straf van lichamelijke kastijding werd in deze gevangenis niet toegepast en geen gevangene werd in de klasse van discipline geplaatst.

Op ultimo December 1902 was een gevangene uit de gevangenis op het fort Nieuw-Amsterdam onder verpleging in het militair hospitaal te Paramaribo.

In 1903 werden naar die inrichting geëvacueerd 8 gevangenen, terwijl daaruit als hersteld werden ontslagen eveneens 8 gevangenen: zoodat op 31 December 1903 een gevangene onder behandeling bleef.

In de ziekenzaal der gevangenis overleden 2 gevangenen, terwijl een ander gevangene gedurende de werkzaamheden buiten de gevangenis zich van het leven heeft beroofd door zich in de rivier te werpen.

Van de werkzaamheden buiten de gevangenis ontvluchtten 10 gevangenen, die na eene korte afwezigheid weder werden aangehouden.

Op ultimo December 1902 waren in de klasse van discipline 5 tot dwangarbeid en 7 tot gedwongen tewerkstelling veroordeelde gevangenen.

Gedurende het jaar 1903 werden in die klasse geplaatst 2 tot dwangarbeid en 1 tot gedwongen tewerkstelling veroordeelden.

De straf van lichamelijke kastijding werd in deze gevangenis in 1903 op 3 gevangenen toegepast.

De bewering in het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de Surinaamsche begrooting van 1904, dat de cachotten in het burgerlijk en militair huis van verzekering in het fort Zeelandia en in de gevangenis in het fort Nieuw-Amsterdam zeer slecht zijn, is volgens mededeeling van den Gouverneur zeer overdreven. Er zal eenige verbetering worden gebracht in de ventilatie van de strafcellen op het fort Nieuw-Amsterdam en in de lichtverschaffing in twee cellen in het fort Zeelandia, doch nadeelig voor de gezondheid der geïnterneerden zijn deze cellen niet.

In bijlage **E**[2] komen voorts eenige bijzonderheden voor omtrent de gevangenisbevolking.

G.

EEREDIENST.

Voor bijzonderheden omtrent aantal leden, gedoopten, huwelijken enz. wordt verwezen naar bijlage F.

Nederlandsch Hervormde Gemeente, Vereenigde Protestantsche Gemeente in Nickerie, Evangelisch-Luthersche Gemeente, Israëlietische Gemeenten. De predikant der Nederlandsch Hervormde Gemeente ds. H. K. S. Ph. Begemann vertrok in de maand Juli 1903 wegens ziekte met verlof naar Nederland.

Zijne functiën worden tijdens zijne afwezigheid waargenomen door den anderen predikant der gemeente.

Omtrent deze gemeenten valt overigens niets bijzonders te vermelden.

Moravische Broedergemeente. In November 1903 werd onder leiding van de beide Nederlandsche hoofdonderwijzers der zending eene normaalschool opgericht tot opleiding van onderwijzers van den 4den rang voor het examen voor den 3den rang. De lessen, die kosteloos gegeven worden, worden gevolgd door 18 leerlingen.

Nieuwe kerken werden gebouwd te Nieuw-Nickerie en op Nieuw-Meerzorg aan de Matappica.

De zending onder de Britsch-Indische immigranten wordt geregeld voortgezet, zoowel te Paramaribo als in de districten. In het begin van dit jaar telde de Britsch-Indische Gemeente te Paramaribo 52 leden.

Op 31 December 1903 waren in den dienst der zending werkzaam te Paramaribo 19 en in de districten 12 zendelingen.

Roomsch-Katholieke Gemeente. Een nieuw kerkje werd gebouwd op Ma Retraite aan de Orelanakreek, een op Nieuw-Levant aan de Cottica en een aan het Wanicakanaal.

Op 31 December 1903 bestond het personeel der missie, behalve uit den vicaris apostolicus, uit nog 5 bezoldigde priesters van den 2den rang, 21 niet bezoldigde, onder wie 7 Nederlandsche onderwijzers en 17 leekebroeders; 4 van deze laatsten zijn onderwijzers, de overigen verrichten huiselijke bezigheden.

II.

INSTELLINGEN VAN LIEFDADIGHEID.

De diaconie der Nederlandsch Hervormde gemeente ondersteunde door geregelde bedeeling 56 personen, terwijl verschilleende behoeftigen afzonderlijke giften ontvangen.

Door de weesvoogden werden met behulp van het gouvernements-subsidie bedeeld 79 weezen.

Door de diakenen der Evangelisch Luthersche gemeente belast met de armenzorg dier gemeente, werden 22 ouden en gebrekkigen bedeeld, terwijl ook aan niet vast bedeelden, die in groote armoede verkeerden, giften werden geschonken.

Met behulp van het gouvernements-subsidie werden door de weesvoogden bedeeld 35 weezen beneden den leeftijd van 15 jaren, terwijl aan enkele weezen, die dien leeftijd bereikt hadden, maar nog in zeer behoeftigen staat verkeerden of voor opleiding voor het een of ander ambacht steun noodig hadden, verdere ondersteuning werd verleend.

De Moravische Broedergemeente verpleegde op 31 December 1903 met behulp van het gouvernements-subsidie 289 weezen, (138 jongens en 151 meisjes).

Door de Roomsch-Katholieke gemeente werden met behulp van het gouvernements-subsidie 200 weezen verpleegd, waarvan 28 in het jongensweeshuis en 22 in dat voor meisjes, de overigen waren bij particulieren uitbesteed.

Bovendien werden nog 70 niet gealimenteerde weezen in de weeshuizen verzorgd.

Door het armbestuur der Nederlandsch Israëlietische gemeente werden 25 personen bedeeld.

Door het armbestuur der Portugeesch Israëlietische gemeente is gedurende 1903 aan 22 behoeftige huisgezinnen en personen maandelijks onderstand verleend, terwijl aan eenige gemeenteleden tijdelijke tegemoetkoming is verstrekt.

Weldadigheidsgesticht 's Lands grond Boniface. Op 31 December 1903 werden in dit gesticht verzorgd 335 personen, namelijk 186 mannen, 123 vrouwen, 15 jongens en 11 meisjes, alzoo 2 minder dan op het einde van 1902.

Hieronder waren 184 inboorlingen, 63 Britsch-Indiërs, 64 Chineezen, 10 inboorlingen uit Britsch-Guyana, 6 Portugeezen, 5 Javanen en 3 Europeanen.

In 1903 werden buiten het gesticht verpleegd 2 mannen en 3 vrouwen.

De volgende staat toont aan de mutatiën onder de verpleegden van het gesticht gedurende het jaar 1903.

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Sterkte op 1 Januari 1903 . .	191	119	17	10	337
Bijgekomen in 1903	101	56	9	9	175
	292	175	26	19	512
Overleden in 1903	54	21	—	1	76
	238	154	26	18	436
Ontslagen in 1903	52	31	11	7	101
Sterkte op 31 December 1903 .	186	123	15	11	335

Het gemiddeld aantal verpleegden gedurende eene maand was 327 of ruim 12 minder dan in 1902 en ruim 19 meer dan in 1901.

De kosten van onderhoud in en buiten het gesticht met inbegrip van die voor onderhoud van 20 personen, verdacht van te lijden aan lepra en door de bevoegde Commissie suspect verklaard, welke personen in het suspectenhuisje nabij 's Lands grond Boniface werden verpleegd, bedroegen in 1903 f 30 304,97[5].

Behalve het onderhoud van de zooeven bedoelde 20 personen, kwamen ten laste van het gesticht de kosten van de voeding aan boord van de koloniale vaartuigen van eenige behoeftigen gedurende den overtocht van de districten Nickerie, Coronie, Marowyne naar Paramaribo.

De in het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer over de Surinaamsche begrooting van 1904 gemaakte opmerking, dat de toestanden in het gesticht Boniface veel te wenschen overlieten, heeft den Gouverneur aanleiding gegeven tot een onderzoek, waaruit hem gebleken is dat deze opmerking in hare algemeenheid niet juist is, vooral wanneer daarmede zou zijn bedoeld, dat de verpleegden in die inrichting niet goed zouden behandeld worden. Wel was langzamerhand eenige sleur in het beheer ingeslopen, maar hierin is verbetering gekomen sedert het optreden van een nieuwen directeur in het begin van 1904.

Bij de beoordeeling van het gesticht 's Lands grond Boniface dienen trouwens niet uit het oog te worden verloren de levensomstandigheden waarin de personen, die in dat gesticht worden opgenomen, vóór hunne opneming hebben verkeerd.

Het aantal der van gouvernementswege gealimenteerde weezen, over wie het onmiddellijk toezicht, onder het beheer van de Commissie van regenten van 's Lands grond Boniface, wordt uitgeoefend door de kerkelijke armbesturen der verschillende gezindten, bedroeg op ultimo December 1903 592.

De volgende staat geeft eene verdeeling naar de godsdiensten en een overzicht van de mutatiën in 1903.

	Hervormde Gemeente.		Evangelisch-Luthersche Gemeente.		Roomsch-Katholieke Gemeente.		Moravische Broeder-Gemeente.		Totaal.		Totaal-generaal.
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
Op 1 Januari 1903 werden verpleegd	29	27	15	19	118 1)	142 1)	109 1)	90 1)	271	278	549
Bijgekomen in 1903.	13	19	2	„	31	31	18	21	64	71	135
	42	46	17	19	149	173	127	111	335	349	684
Afgeschreven in 1903	5	4	2	3	16	24	17	21	40	52	92
Op 1 Januari 1904 werden verpleegd	37	42	15	16	133	149	110	90	295	297	592

Voor de alimentatie van weezen werd in 1903 uit de koloniale kas uitgegeven f 30 800, te weten:

aan de Hervormde Gemeente . . . . f	7 100
„ „ Evangelisch-Luthersche Gemeente . . .	3 700
„ „ Moravische Broedergemeente	10 000
„ „ Roomsch-Katholieke Gemeente	10 000

1) Volgens het vorige verslag zouden deze vier cijfers respectievelijk moeten zijn: 109, 90, 118 en 142. Vermoedelijk zullen de overige in de betrokken kolommen voorkomende cijfers op dezelfde wijze moeten worden verwisseld. De juiste cijfers zullen in het volgende verslag worden medegedeeld.

Onder toezicht van den agent-generaal werden nog 74 behoeftige weezen van Britsch-Indische immigranten gealimenteerd.

Voor deze weezen is aan alimentatie uitbetaald f 3775.

In de inrichting „Bethesda" van de Protestantsche vereeniging ter verpleging van lepralijders werden in 1903 20 lijders verpleegd.

In de Gerardus Majella-stichting, de inrichting van de Roomsch-Katholieke missie voor de verpleging van melaatschen, werden op 31 December 1903 verpleegd 62 lijders.

Van de 23 liefdezusters zijn 9 uitsluitend werkzaam in het militair hospitaal te Paramaribo.

Ook verpleegden de zusters in eene woning aan de Gravenstraat 7 bejaarde vrouwen.

I.

ONDERWIJS. KOLONIAAL MUSEUM EN KOLONIALE BIBLIOTHEEK.

Op het einde van 1903 bestond het geëxamineerd personeel op alle scholen voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs te Paramaribo uit 95 onderwijzers en 78 onderwijzeressen; in de districten uit 31 onderwijzers en 3 onderwijzeressen.

Te Paramaribo en in de districten werd nog hulp verleend door 75 personen, hieronder begrepen de echtgenooten van zendelingen van de Moravische Broedergemeente, die onderwijs gaven in de handwerken voor meisjes.

Aan het hoofd van 2 scholen in de districten en van de scholen bij de Boschnegers, ten getale van 6, stonden personen zonder onderwijzersrang.

Er waren 53 scholen voor gewoon lager en uitgebreid lager onderwijs (die bij de Boschnegers en die voor kinderen van Britsch-Indische immigranten niet medegerekend), waarvan 22 te Paramaribo en 31 in de districten, terwijl het aantal schoolgaande kinderen 7217 (3775 jongens en 3442 meisjes) bedroeg, van welke te Paramaribo 5563 (2833 jongens en 2730 meisjes) of ruim 77 pct.

De gemiddelde opkomst per dag en per 100 leerlingen is in de geheele kolonie 83 geweest.

De scholen der Moravische Broeders bij de Boschnegers telden op 31 December 1903 te zamen 180 leerlingen (88 jongens en 92 meisjes).

Op de scholen voor kinderen van Britsch-Indische immigranten waren op dien datum 130 leerlingen (107 jongens en 22 meisjes).

Op de bewaarscholen te Paramaribo waren te zamen 987 kinderen; op de bewaarscholen van de Moravische Broeders te Nieuw-Nickerie en van de Roomsch-Katholieke geestelijken te Nieuw-Nickerie en in Coronie respectievelijk 55, 42 en 67 kinderen.

Van het hierboven genoemd getal van 53 scholen was de verdeeling als volgt:

a. te Paramaribo:

5 niet gesubsidieerde particuliere scholen,

7 gouvernementsscholen,

5 gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders,

5 gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken.

b. in de districten:

13 gouvernementsscholen,

12 gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders,

6 gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken.

Evenals in vorige jaren werd ook in 1908 tweemaal gelegenheid gegeven tot het verkrijgen van akten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs. Bij die examens werd de akte voor den 4den en 3den rang respectievelijk toegekend aan 19 en 7 candidaten, terwijl 6 candidaten de akte voor de handwerken voor meisjes verkregen.

De normaalschool telde op het einde van 1903, 44 kweekelingen.

Bij de koloniale spaarbank werd gedurende 1903, f 3957 door den inspecteur gestort. Op naam van scholieren werd overgeschreven f 3936.

Bij den inspecteur werd van de invoering der schoolspaarbank (Mei 1882) tot December 1903 f 105 313 gestort, waarvan f 103 919 op naam van scholieren werd overgeschreven.

Aan het einde van 1903 namen aan het sparen deel 2579 scholieren, zijnde ruim 36 pct. van het getal schoolgaande kinderen.

De bijlagen G[1] en G[2] bevatten verdere bijzonderheden betreffende het onderwijs.

Koloniaal Museum en Koloniale Bibliotheek. Aan het verslag van den inspecteur (bijlage G[1]) werd dit jaar voor het eerst een paragraaf toegevoegd, handelende over het Koloniaal Museum en de Koloniale Bibliotheek te Paramaribo, welke beter te dezer plaatse wordt opgenomen.

De inspecteur, aan wien het beheer dier beide instellingen is toevertrouwd, zegt daaromtrent het volgende:

„Het Koloniaal Museum bleef in den gebrekkigen toestand, waarin het reeds vele jaren verkeert. Uitbreiding is niet mogelijk zonder zeer belangrijke uitgaven, in de eerste plaats voor een geschikt gebouw. Uit gebrek aan ruimte werd dan ook zelden overgegaan tot aankoop van voorwerpen tot uitbreiding van de verzamelingen. Van particulieren werden nu en dan kleine geschenken ontvangen, die eene plaats vonden in het museum.

„In het najaar van 1902 werd het museum verrijkt door de ontvangst van eene collectie van duplicaten van Surinaamsche gesteenten uit het Geologisch Mineralogisch Museum te Leiden.

„De Koloniale Bibliotheek breidt zich langzamerhand uit door aankoop van boeken en door geschenken, die nu en dan ontvangen worden. Ook het gebruik dat door het publiek van de instelling gemaakt wordt neemt toe. In 1903 moest nog een vertrek van het gebouw, waarin de bibliotheek zich bevindt, in gebruik genomen worden voor de plaatsing der boeken.

„Zoolang museum en bibliotheek niet beter gehuisvest zijn, zullen zij echter niet het nut verspreiden, dat van zulke instellingen verwacht mag worden.”

J.

BURGERLIJKE GENEESKUNDIGE DIENST.

Behalve de in het vorige verslag genoemde algemeene verordeningen werd nog in het *Gouvernementsblad* van 1903 n°. 24 opgenomen het besluit van 1 Augustus 1903 tot intrekking van het besluit van 9 September 1902 (*Gouvernementsblad* n°. 24), houdende verbod van in-, door- en vervoer van lompen, gebruikte kleedingstukken, ongewasschen lijf- en beddegoed, onbewerkte wol en haar, huiden en bontwerk, afkomstig van Barbados.

In het *Gouvernementsblad* van 1903 werden opgenomen:

onder n°. 14 het besluit van 7 April 1904 houdende verbod van in-, door- en vervoer van lompen, gebruikte kleedingstukken, ongewasschen lijf- en beddegoed, onbewerkte wol en haar, huiden en bontwerk afkomstig van Britsch-Guyana;

onder n°. 16 de verordening van 15 December 1903, tot het verplichtend stellen van vaccinatie voor onderwijzers, schoolgaande kinderen en voor alle andere personen, die in de scholen voor lager onderwijs werkzaam zijn;

onder n°. 20 het besluit van 28 April 1904 ter uitvoering van de verordening van 15 December 1903 (*Gouvernementsblad* 1904 n°. 16) tot het verplichtend stellen van de vaccinatie voor onderwijzers, schoolgaande kinderen en voor alle andere personen, die in de scholen voor lager onderwijs werkzaam zijn.

Op 31 December 1903 waren te Paramaribo werkzaam 4 artsen, waaronder 1 officier van gezondheid, 16 genees-, heel- en verloskundigen, 27 apothekers en drogisten en 8 vroedvrouwen, waarvan een sedert overleden.

In de districten was de geneeskundige dienst opgedragen aan 16 geneesheeren, terwijl 3 van de te Paramaribo gevestigde geneesheeren belast waren met den dienst in een deel der districten.

Op 31 December 1903 was in het district Nickerie een apotheker en te Albina een drogist gevestigd.

De gezondheidstoestand was te Paramaribo en in de districten in het jaar 1903 gunstig.

De geheerscht hebbende ziekten kenmerkten zich vooral door haren catarrhalen aard; voorts deden zich vele gevallen van malaria voor.

Het aantal geboorten in de districten overtrof dat der sterftegevallen met 705 personen; er werden geboren 1480 en er overleden 775 personen.

De in het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer over de Surinaamsche begrooting van 1904 gedane vraag, of het mogelijk is door maatregelen van bestuurswege de kindersterfte en het aantal der levenloos geborenen te beperken, heeft geleid tot een onderzoek dat nog niet is afgeloopen.

Omtrent de beperking van de yawsziekte zijn nadere gegevens opgenomen in het verslag van den geneeskundigen inspecteur (bijlage **H**).

De inrichting voor yawslijders op het station Groningen werden gedurende het jaar 1903 verpleegd 232 personen

van wie herstelden	128		
overleden.	5		
		133	„
en bleven over op 31 December 1903 .		99	„

Het gemiddeld aantal verpleegdagen bedroeg 88.

In het parc vaccinogène te Paramaribo werden inentingen gedaan met koepokstof, ontvangen door tusschenkomst van het Ministerie van Koloniën van de Haagsche en Rotterdamsche vereenigingen ter bevordering van koepokinenting.

Het aantal personen dat zich voor de inenting aanmeldt, is betrekkelijk zeer gering.

Wanneer in de naburige koloniën de pokken heerschen, laat zich een noemenswaardig aantal personen vaccineeren.

Naar de districten wordt geregeld koepokstof gezonden aan de districtsgeneesheeren.

Gedurende 1903 werden te Paramaribo 2137 en in de districten 2042 personen ingeënt met vrij algemeen gunstig gevolg.

In 1903 werden de plantages en zoo veel mogelijk ook de gronden door den geneeskundigen inspecteur bezocht.

In de armenpraktijk werden 5103 personen behandeld; 45 288 recepten werden gereed gemaakt, waarvan 3806 in het militair hospitaal.

Te zamen hebben deze recepten gekost de som van f 10 869 of 24 cent gemiddeld voor elk recept.

Op 4321 schoolgaande kinderen, die onderzocht waren, kwamen 623 ooglijders voor; daarvan herstelden 363.

Het ziekte-karakter was aan trachoomlijders 503, die over het algemeen hardnekkig in hun verloop waren en aan ophthalimia catharrhalië 120.

Op 1 Januari 1903 werden er in de inrichting voor melaatschen Groot-Chatillon verpleegd 149 personen: 105 mannen, 39 vrouwen, 4 jongens en 1 meisje.

In den loop van het jaar werden opgenomen 16 mannen en 3 vrouwen, er werden geboren 1 jongen en 2 meisjes; er zijn overleden 22 mannen en 2 jongens en ontvluchtte 1 man.

Op 31 December 1903 waren alzoo in de inrichting aanwezig 146 verpleegden, 98 mannen, 42 vrouwen, 3 jongens en 3 meisjes.

Onder deze 146 verpleegden bevonden zich 60 Britsch-Indiërs, 6 Chineezen, 2 Barbadianen, 1 Europeaan, 1 Javaan en 1 Cayennees.

Rust en orde bleven in de inrichting gedurende het jaar 1903 onverstoord.

Eene proef tot genezing met den tua-tuaheester (Jatropha gossypifolia) werd in de inrichting genomen op 1 Europeaan, 1 Surinamer en 1 Javaan. Ofschoon de geneesheer-directeur vermeent eene verandering ten goede te bespeuren, kan vooreerst nog niets met zekerheid van het succes der proefneming worden gezegd. De proef wordt voortgezet.

De volgende staat geeft een overzicht van de verschillende examens in 1903 voor de geneeskundige commissie afgelegd.

	1ste halfjaar.		2de halfjaar.		Totaal.	
	geëxamineerd.	geslaagd.	geëxamineerd.	geslaagd.	geëxamineerd.	geslaagd.
Voorbereidend examen . .	—	—	1	—	1	—
1ste natuurkundig examen als geneesheer	1	1	3	3	4	4
2de natuurkundig examen als geneesheer	3	3	3	3	6	6
Geneeskundig examen . .	2	2	—	—	2	2
Heelkundig examen . . .	2	1	2	2	4	3
Verloskundig examen . .	5	3	2	2	7	5
Natuurkundig apothekers-examen.	1	1	—	—	1	1
Practisch apothekers-examen.	2	1	1	1	3	2
Tandheelkundig examen .	3	—	3	—	6	—
Leerling apothekers-examen.	—	—	1	—	1	—
	19	12	16	11	35	23

De 8 leerlingen die de lessen van den in 1902 opgerichten cursus tot opleiding van vroedvrouwen hebben gevolgd, hebben allen in April 1904 het examen als vroedvrouw met gunstig gevolg afgelegd.

In 1903 verschenen voor de geneeskundige commissie 5 ambtenaren, ten einde door eene keuring te doen beslissen of zij voor de verdere waarneming van hunne betrekking al dan niet geschikt waren. Aan vier hunner werd een certificaat wegens ongeschiktheid voor de verdere waarneming van hunne betrekking afgegeven; terwijl aan de vijfde zoodanig certificaat niet kon worden uitgereikt.

Aan 7 ambtenaren werd eene verklaring uitgereikt, dat een verblijf buiten de tropen dringend noodzakelijk was tot herstel van gezondheid. Zoodanig certificaat werd aan een ambtenaar geweigerd.

In 1903 werd de geneeskundige school bezocht door 10 jongelieden die tot districtsgeneesheeren, 3 die tot particuliere geneesheeren en 3 die tot apothekers wenschten te worden opgeleid. Onder de apothekersleerlingen was er een van het vrouwelijk geslacht.

In het jaar 1903 zijn in het abattoir te Paramaribo geslacht 2233 runderen, 1467 varkens en 2 schapen.

Aan slachtgeld werd ontvangen f 4978,68[5].

De bijlagen **H**[1], **H**[2], **H**[3] en **I** bevatten respectievelijk een extract uit het verslag van den geneeskundigen inspecteur omtrent de geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages en gronden, een staat aantoonende het aantal sterfgevallen en geboorten in de verschillende districten, een staat aantoonende het aantal sterfgevallen te Paramaribo, met vermelding van de doodsoorzaken, alsmede een extract uit het verslag van den militairen geneeskundigen dienst.

K.

LANDSGEBOUWEN.

§ 1. ONDERHOUD, ENZ. VAN GEBOUWEN.

Aan de landsgebouwen werd de noodige zorg besteed voor het gewoon onderhoud en, voor zoover de fondsen het toelieten, werden herstellingen en verbeteringen aangebracht.

Van de werken ter hoofdplaats verdienen vermelding de herstellingen aan den politiepost te Poelepantje, tijdelijk bestemd geweest voor gele koorts hospitaal, de verbeteringen aangebracht aan het spiritus-entrepot en het emplacement van 's lands grond Boniface, de uitbreiding van de varkensslachterij van het abattoir en van het verblijf voor personen verdacht van te lijden aan melaatsheid en de vernieuwing der woning van den custos van het koloniaal museum.

In de districten werd het volgende werk verricht.

Eene zoo goed als nieuwe opzienerswoning, met winkel daaronder, werd gebouwd op de vestigingsplaats La Rencontre; op de vestigingsplaatsen Domburg en Alkmaar werden bij de woningen der districts-geneesheeren kleine ziekenverblijven voor de bevolking der vestigingsplaats gemaakt, bestemd voor lijders die onder het onmiddellijk toezicht van den geneesheer moeten worden behandeld.

De politieposten op Republiek en op Onoribo ondergingen zware herstellingen. Op Domburg werd eene telephonisten-woning gebouwd en op la Prévoyance eene woning voor machinist en bootsman van de aldaar gestationneerde stoombarkas.

In de inrichting ter verpleging van melaatschen op Groot-Chatillon werd eene nieuwe vrouwenzaal bijgebouwd en een klein isolatiegebouw voor het nemen van proeven met den tua-tua-heester op enkele patiënten.

§ 2. NIEUWE WERKEN.

Het opstellen van het geleidelicht in de monding der Suriname, waarvan in het vorige jaar gewag werd gemaakt, werd in 1903 voltooid. Een aanvang werd gemaakt met den bouw van het laboratorium voor den inspecteur van den landbouw in den cultuurtuin.

Baggerwerk. De nieuwe baggermolen kon in October 1903, na in de werkplaatsen van de koloniale vaartuigen te zijn in elkaar gezet, beginnen aan de voortzetting van het baggerwerk in het Saramacca-kanaal.

Buitengewone productieve werken. De schuttingen met de sluizen op Beekhuizen en te Uitkijk hadden geregeld plaats.

Totaal werden geschut in 1903:

	Beekhuizen.		Uitkijk.	
	bij dag.	bij nacht.	bij dag.	bij nacht.
stoombarkassen	286	56	247	52
ponten	55	6	—	1
tentbooten	1956	1252	1431	1079
visschersbooten	5662	3430	4140	2835
corjalen.	7192	3224	4938	1933
zeilvaartuigen.	—	3	3	3
houtvlotten	358	14	312	—
Totalen . .	15509	7985	11071	5903
Aantal schuttingen. .	7346	4182	6182	3622
Aantal schutdagen en schutnachten	364	359	361	356

Behalve eenige herstellingen aan de steenglooiingen op Beekhuizen bleek het noodig aan de benedenzijde der sluis aldaar een stortebed aan te brengen van in zakken gestorte beton.

Voor het verwijderen van in het vaarwater gevallen boomen en daarin voorkomende stronken werd zorg gedragen.

De opnemingen ten behoeve van het plan van de inpoldering der terreinen langs het Saramaccakanaal en de Wanica werden voltooid en het ontwerp daarvoor opgemaakt.

Ten einde te gemoet te komen aan het waterbezwaar in den regentijd, veroorzaakt door de Tawajari, werd in November 1903 machtiging verleend om deze kreek af te dammen en daaraan eenen nieuwen afvoer te geven op de Saramacca. Ook de Santo en de kleine Wanica zullen om dezelfde reden worden afgedamd.

Het werk der verlegging van de Tawajari werd begonnen, doch kwam in 1903 niet verder dan het openkappen van ± 600 M. bosch ter breedte van 38 M. De vele zware boomen, die geveld moesten worden en waarvan de wortels moesten worden opgeruimd, veroorzaakten daarbij veel last.

Voor den Drambranderspolder werden de noodige opnemingen verricht, welke in 1903 zoo goed als voltooid waren.

Voor zoover tijd beschikbaar was, werd aan het ontwerp van den Sommelsdijkschenpolder voortgewerkt.

Tijdelijke versterking van het technisch personeel ten behoeve der buitengewone productieve werken werd aan het einde van het jaar aangevraagd, ten einde zoo spoedig mogelijk het ontwerp van den Sommelsdijkschen polder te kunnen voltooien en dit werk aan te vangen.

L.

LAND- EN WATERWEGEN EN BIJBEHOORENDE WERKEN, BENEVENS VERVOERMIDDELEN.

I. Te Paramaribo.

Besproeiing. De in het vorig verslag vermelde toestellen voor de straatbesproeiing, bestemd om te worden aangekoppeld aan de hydranten der brandwaterleiding, werden in het laatst van den drogen tijd ontvangen. Voor dien tijd behielp men zich met de bestaande sproëiwagens, die gevuld werden uit de hydranten en dus meer werk konden verrichten dan vroeger, toen de watervoorraad uit de rivier moest worden aangevuld.

Verbeterd werden in 1903, op gelijke wijze als dit met de wegen en trenzen in Wijk C in 1902 plaats vond, het gedeelte Jodenbreestraat tusschen Dominé- en Keizerstraat, de Maagdenstraat tusschen Jodenbreestraat en Steenbakkersgracht en de Dominéstraat tusschen Jodenbree- en Zwartenhovenburgstraat, terwijl over $^2/_3$ der lengte van de Steenbakkerijstraat de trensbodems werden bekleed met beton en de taluds voorzien van een tegel- en graszodenbekleeding.

De verdere wegen en trenzen werden zoo goed mogelijk onderhouden.

In de sluis van de Knuffelsgracht werd eene nieuwe schuif aangebracht, die in haar geheel kan worden opgehaald, waardoor een betere afloop van het bovenwater verkregen wordt.

In de trens langs de Groote Waterstraat en de voorstad Combé werd een nieuwe koker gelegd.

Ter bescherming van den rivieroever bij den watertoren werd eene steenglooiing aangebracht.

Verschillende bruggen en duikers werden gerepareerd of gedeeltelijk vernieuwd.

II. In de districten.

Behalve het gewoon onderhoud van de bestaande wegen en bruggen, dat aan de zorg der districts-commissarissen is toevertrouwd, werd aan het einde van het jaar een begin gemaakt met een verbindingsweg van de landing op Onoribo met den ontworpen spoorweg.

Voor de verbetering van de loozing van Totness worden gelden toegestaan. Dit werk kwam aan het einde van het jaar ten deele gereed.

Voor Coronie werden verder eenige tegemoetkomingen verstrekt aan kleine landbouwers, eigenaren der vroegere plantages aldaar, ter verbetering hunner loozingen.

Het zoetwaterkanaal te Nieuw-Nickerie werd verlengd; doch dit werk kon in 1903 niet geheel worden voltooid.

Het in het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer over de Surinaamsche begrooting voor 1904 in overweging gegeven middel, om door het graven van putten in het in de droge maanden voorgekomen gebrek aan drinkwater te Nickerie te voorzien, zal vermoedelijk niet toegepast kunnen worden, omdat hetgeen in die richting beproefd werd, door den kleibodem geene resultaten leverde. Toch wil de Gouverneur nog een proef laten doen wanneer in de kolonie een boorinstallatie beschikbaar zal zijn, omdat in het naburige Berbice door diepboringen water is gevonden op ongeveer 50 M. diepte.

Door aanschaffing van regenreservoirs ten behoeve der bevolking en door het verlengen van het zoetwaterkanaal is echter in de laatste jaren reeds veel gedaan tot verbetering van de drinkwatervoorziening in Nickerie.

Opnemingen hadden plaats tot onderzoek van de mogelijkheid van het maken eener verbinding tusschen de Saramacca en de Coesewijne, ter verkrijging van eene verbinding met de Coppename, waardoor het gevaarvolle omvaren van de z. g. Coppenamepunt wordt vermeden. Het te verrichten werk bleek technisch voldoende uitvoerbaar, doch vereischt niet onaanzienlijke kosten.

Betreffende het in het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer over de Surinaamsche begrooting voor 1904 geopperde denkbeeld om door de verbinding tusschen de Saramacca en Coesewijne de zoozeer gewenschte communicatie met Coronie tot stand te brengen, deelt de Gouverneur mede, dat het district Coronie met deze verbinding niet geholpen zou zijn. Ook na het tot stand komen daarvan zouden de vaartuigen voor Coronie bestemd, den weg van de Coppename naar Coronie over zee moeten afleggen, tenzij er een landweg werd aangelegd van het centrum van het district tot de Coppename.

De kosten van aanleg van zoodanigen weg, die ten minste 46 K. M. lang zou moeten zijn en waarop, indien men den weg voor het transport van personen en goederen van beteekenis wilde doen zijn, een tramweg zou moeten worden aangelegd, zouden te hoog loopen met het oog op de weinige bevolking van het district, 2063 zielen en de daarmede in hoofdzaak verband houdende geringe productie voor uitvoer bestemd.

De damaanleg aan de achterzijde der gronden langs de Orelanakreek door belanghebbenden vorderde in 1903 slechts weinig. Door de zware regens van 1902 en de krullotenziekte was de toestand der meeste gronden aldaar ongunstig en konden de bewoners geen tijd vinden voor den aanleg van hunne achterdammen.

In October werd een begin gemaakt met den aanleg van het kanaal langs plantage Tout-lui-faut, dat dienen moet ter afwatering van de terreinen langs den spoorweg, die geschikt worden gemaakt ter uitgifte; hiervoor zijn op de begrooting van 1904 gelden uitgetrokken.

Stoomvaartuigen. Het reserve-schroefstoomschip *Curaçao* moest wegens reparatie van een der andere zeestoomers en ook voor extra reizen herhaaldelijk invallen voor den zeedienst.

Gedurende het jaar 1903 deed dit stoomschip 3 reizen voor inspectiën van den Gouverneur, 4 reizen naar Nickerie en Demerary, 8 reizen naar Albina en 8 reizen naar Coronie en Nickerie; voorts eene reis ter overbrenging van stembrieven naar Coronie, Nickerie en Albina.

Van 1 tot 22 Juli werd het vaartuig gebruikt bij de werkzaamheden tot opstelling van den lichttoren in den mond van de Surinamerivier; van 26 tot 30 October ter overbrenging van aangevoerde immigranten naar Nickerie; van 1 tot 21 December ter afhaling van arbeiders uit Curaçao ten dienste van den spoorwegaanleg.

Voorts is het gebruikt bij het lossen van kolen uit een Engelsch schip.

Een keer verrichtte het sleepdienst.

Belangrijke reparatiën zijn niet voorgekomen.

Tweemaal werd het op het droog gehaald, geschraapt en geverfd.

Behalve 23 gewone mailreizen naar Demerary deed het stoomschip *Paramaribo* in 1903 één reis voor eene inspectie van den

Gouverneur, 3 reizen naar Albina, 1 excursiereis naar Commewijne en een reis met eene commissie naar Nickerie.

De stoomschepen *Albina* en *Nederland* werden hoofdzakelijk gebruikt voor het verrichten van den dagelijkschen rivierdienst tusschen Paramaribo en Sommelsdijk. Bovendien deed de *Albina* 14 reizen naar Coronie en Nickerie en 1 reis naar Demerary, een reis ter opsporing van den schoener *Nickerie*, die van eene mailreis naar Coronie en Nickerie buitengewoon lang wegbleef, waardoor het vermoeden rees dat die schoener een ongeluk was overgekomen, doch later bleek het dat de reis vertraagd werd door windstilte; een reis ter opsporing van een uiterton, een reis ter opsporing van militairen, die van het fort Nieuw-Amsterdam waren gedeserteerd en een reis ter afhaling van stembussen.

Het verrichtte bovendien éénmaal sleepdienst. 1)

Behalve voor den rivierdienst werd het stoomschip *Nederland* gebezigd voor het vervoeren van aangevoerde Britsch-Indische immigranten van het quarantaine-etablissement Leyden naar Paramaribo, voor eene reis van den Gouverneur, voor het vervoeren van repatrieerende Javaansche immigranten van Paramaribo naar het nabij fort Nieuw-Amsterdam liggend stoomschip van den Koninklijken West-Indischen maildienst, waarmede zij werden teruggevoerd.

De *Albina* en de *Nederland* werden op het droog gehaald, geschraapt en geverfd.

De *Wilhelmina* werd hoofdzakelijk gebruikt voor het verrichten van den rivierdienst tusschen Paramaribo en Boven-Suriname, terwijl zij bovendien herhaaldelijk moest gebruikt worden voor het verrichten van den rivierdienst tusschen Paramaribo en Sommelsdijk; voorts deed de *Wilhelmina* vier extra reizen.

Het schip werd van 10 Augustus tot 18 November buiten dienst gesteld en op het droog gehaald, opdat de romp onder de waterlijn kon worden nagezien.

De bodem werd toen voor een groot deel vernieuwd.

De stoombarkas *Suriname*, ter beschikking van den commissaris van Nickerie, werd in April wegens reparatie vervangen door de stoombarkas *Para*. Na reparatie werd de *Suriname* opgetuigd, geschilderd en ter beschikking gesteld van den commissaris op Frederiksdorp.

De stoombarkas *Sommelsdijk* werd gebruikt voor reizen van hoofdambtenaren en commissiën en ook nog voor den rivierdienst op de Boven-Suriname. Zij werd herhaaldelijk op droog gehaald, nagezien en geschilderd.

De stoombarkas *Rosaline*, gestationneerd op Sommelsdijk en bestemd voor passagiers- en vrachtdienst naar de districten Boven-Commewijne en Cottica, werd eenmaal gerepareerd.

De stoombarkas *Coppename* werd hoofdzakelijk gebruikt ter vervanging van de in reparatie zijnde barkassen. Zij onderging kleine reparaties.

De stoombarkas *Cottica*, gestationneerd op het station Frederiksdorp, werd naar Paramaribo gebracht en onderging eenige reparaties.

De stoombarkas *Emma* werd gebruikt voor reizen van hoofdambtenaren en commissiën en werd nu en dan gestationneerd op Sommelsdijk en op Groningen om de aldaar gestationneerde barkassen te vervangen. Zij onderging eenige reparaties.

De stoombarkas *Para* was wegens reparatie gedurende de twee eerste maanden van het jaar buiten dienst. Na voor den dienst gereed te zijn gemaakt werd zij naar Nickerie gezonden.

De stoombarkas *Commewijne*, gestationneerd te Albina, werd wegens reparatie en hare geringe grootte in verband met het onstuimig water aldaar, vervangen door de reserve-stoombarkas *Lawa*, voorheen bekend onder den naam van *Majella*.

De stoombarkas *Marowijne*, gestationneerd op Domburg, vereischte eenige kleine reparaties.

De stoombarkas *Ephrata*, gestationneerd op Ephrata, moest wegens een defect aan den ketel vervangen worden.

De stoombarkas *Coesewijne*, gestationneerd op La Prévoyance in Saramacca ten dienste van den aldaar gevestigden districtsgeneesheer, werd enkele keeren naar Paramaribo gebracht wegens defect aan de schroefas. Deze barkas kreeg in 1903 een nieuwen stoomketel.

De stoombarkas *Lawa* werd in reserve gehouden om de in reparatie zijnde barkassen te vervangen, doch moest dikwijls invallen voor reizen van hoofdambtenaren en commissiën. Daarna werd zij te Albina gestationneerd ter vervanging van de *Commewijne*.

De stoombarkas *Saramacca*, gestationneerd op Groningen, werd nu en dan naar Paramaribo gebracht en onderging kleine herstellingen.

Zooals reeds in het vorige verslag vermeld werd, was de stoombarkas *Creool II* herhaaldelijk defect aan den ketel.

Daar ook de romp eene groote reparatie vereischte werd het vaartuig in April 1904 afgekeurd.

Zeilvaartuigen. De schoener *Nickerie* is tijdelijk buiten dienst. Het vaartuig zal moeten invallen wanneer een der zeestoomers, om welke reden ook, geen dienst kan doen. In 1903 werd de schoener tweemalen gebruikt tot huisvesting van passagiers, die in quarantaine moesten verblijven.

Op de gezamenlijke gouvernementsvaartuigen werd aan passage- en vrachtgelden ontvangen f 108 561 tegen f 114 349 in 1902, namelijk aan passagegelden f 66 980 en aan vrachtgelden f 41 581.

De passage en vracht voor kosteloos vervoerde personen en goederen kan op f 25 754 worden geraamd.

De mindere opbrengst in 1903 in vergelijking met 1902 is hoofdzakelijk toe te schrijven aan het heerschen van pokken in Demerary gedurende nagenoeg het geheele jaar 1903.

Voor de ontvangen bedragen aan passage en vracht op ieder schip afzonderlijk wordt verwezen naar bijlage J van dit verslag.

In 1903 werden 10 nieuwe leerlingen tot den cursus tot opleiding van machinist-leerlingen toegelaten. Op ultimo December van dat jaar telde de cursus 16 leerlingen, namelijk 10 van het 1ste, 3 van het 2de en 3 van het 3de leerjaar.

---

1) Bovendien schijnt het stoomschip *Albina* gedurende het jaar 1903 ook eenige reizen te hebben gemaakt naar Albina. Volgens bijlage J werd althans op het stoomschip, op reis naar Albina, ontvangen f 7932 aan passage- en f 6201 aan vrachtgelden.

M.

FINANCIEELE ZAKEN.

Muntwezen. De geldsomloop in de kolonie ondervond in 1903 evenals in 1902 geen stremming.

De Surinaamsche Bank beschikte over een metaalvoorraad gemiddeld groot f 1 014 555,37 of gemiddeld f 359 962,01 meer dan noodig was voor de voorgeschreven dekking der opvraagbare verbintenissen, die gemiddeld f 1 963 780,06 hebben bedragen.

De bank voerde in 1903 voor eene waarde van f 89 500 aan vreemde munt in.

Aan particulieren verkocht de bank voor eene waarde van f 43 593,07 aan vreemde munt, terwijl door haar aan vreemde munt uitgevoerd werd een bedrag van f 122 200.

De voorraad munt van de bank ondervond in den loop van 1903 uit de munt in omloop eene vermindering van f 60 720,46.

Begrooting. De koloniale huishoudelijke begrooting voor het dienstjaar 1904 werd voorloopig vastgesteld bij verordening van 11 Juli 1903 (*Gouvernementsblad* n°. 22) en definitief bij de wet van den 4den Februari 1904 (*Staatsblad* n°. 37, *Gouvernementsblad* n°. 10.)

De uitgaven zijn geraamd op f 5 015 158,39^5, de opbrengst der koloniale geldmiddelen op f 4 489 645,81 en de bijdragen uit 's Rijks schatkist op f 525 512,58^5.

De koloniale huishoudelijke begrooting voor 1903 werd bij de wet van 23 Juli 1903 (*Staatsblad* n°. 217, *Gouvernementsblad* n°. 31) verhoogd met f 1 675 000 voor aanleg en exploitatie van een spoorweg van Paramaribo tot aan de Surinamerivier bij Kadjoe en het verrichten eener exploratie in het Lawagebied, daaronder begrepen de kosten voor de overneming van de rechten der naamlooze vennootschap „Suriname" en voor rente wegens hetgeen van den Staat wordt geleend tot vermelde doeleinden.

De koloniale huishoudelijke begrooting voor 1902 werd bij de wet van den 31 December 1903 (*Staatsblad* n°. 360, *Gouvernementsblad* 1904 n°. 3) gewijzigd.

Het eindcijfer onderging daarbij geen verandering.

Bijlage **K** bevat de raming der ontvangsten en uitgaven aangevende de tot 30 April 1904 gedane of wel op dat tijdstip bekende en vermoedelijk nog te doene ontvangsten en uitgaven voor 1903.

Blijkens dien staat hebben de uitgaven tot 30 April 1904 bedragen f 3 610 179,54^5 of f 307 887,77 minder dan het geraamd totaal ad f 4 418 067,31^5 en de koloniale middelen en inkomsten f 3 244 139,69^5, of f 829 296,02^5 minder dan de raming ad f 4 073 735,72; zoodat tot dien dag voor het dienstjaar 1903 eene bijdrage uit 's Rijks schatkist van f 366 039,85 zou worden vereischt.

Het benoodigde subsidie bedraagt echter f 78 806,23 meer; dus f 444 846,08 of f 100 514,48^5 meer dan de aanvankelijk geraamde som van f 344 331,59^5, vermits van de opbrengst der koloniale middelen een bedrag van f 78 806,23 behoort te worden afgetrokken, dat in 1903 beschikbaar was door realiseering van de kapitalen afkomstig van het opgeheven West-Indisch pensioenfonds verkregen, doch niet besteed voor buitengewone productieve werken, welk bedrag onder de middelen op de koloniale huishoudelijke begrooting voor 1905 is overgeschreven.

Belastingen. Een overzicht van de opbrengst van de voornaamste belastingen in de laatste tien jaren wordt in onderstaanden staat gegeven.

Dienstjaar.	Invoer-recht.	Uitvoer-recht.	Accijns op het binnen-landsch-gedistil-leerd.	Personeel.	Patent-recht.	Belasting op huur-waarde der huizen.	Erf- en grond-pacht en concessie-recht.	Tonnegeld der schepen.	Zegel-recht.	Successie- en overgangs-rechten.
1894.	f 925 029	f 82 713	f 116 896	f 100 976	f 64 085	f 39 053	f 119 295	f 9 016	f 36 542	f 10 899
1895.	928 995	71 198	102 038	97 753	65 515	38 162	149 764	8 236	42 520	6 281
		Belasting op goud.								
1896.	953 548	61 488	125 102	98 836	64 752	38 118	143 743	7 610	43 931	30 57
1897.	928 158	65 110	164 163	99 048	60 644	38 694	142 258	1 215	42 099	9 531
1898.	994 490	62 207	233 595	97 803	60 615	39 197	132 900	—	45 633	3 611
1899.	1 024 041	64 397	147 435	67 440	23 807	38 918	138 602	—	50 574	7 638
1900.	1 093 895	62 885	168 174	70 136	25 050	40 216	147 585	—	55 809	31 715
1901.	1 200 992	53 975	170 046	60 628	26 512	41 071	168 842	—	53 018	17 744
1902.	1 177 074	42 690	157 018	56 835	26 605	43 641	179 596	—	51 204	17 021
1903.	1 184 717	49 046	168 382	54 024	25 237	38 511	183 315	—	56 472	8 220

Omtrent dezen staat valt het volgende aan te teekenen:

Belasting op goud. De productie was in 1903 grooter dan in 1902.

Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd. In 1903 werd voor een bedrag van f 12 043 minder aan invoerrecht op buitenlandsch gedistilleerd ontvangen dan in 1902.

In verband daarmede was het gebruik van het binnenlandsch gedistilleerd grooter en steeg de opbrengst van den accijns.

Personeel. De mindere opbrengst der cacaoplantages had ten gevolge dat de eigenaren daarvan in 1903 naar een lager inkomen belasting betaalden in 1902.

Patentrecht. De over 't algemeen ongunstige financieele toestand vooral in de eerste maanden van het jaar was oorzaak dat vele patentplichtigen nalatig bleven in het betalen der belasting en deswege vervolgd moesten worden.

Belasting op de huurwaarde der huizen. Door als ver gevorderd tijdstip in het jaar waarop de commissie van taxatie hare werkzaamheden had voleindigd, konden de aanslagbiljetten niet vóór de maand September worden uitgereikt, hetgeen aanleiding gaf tot achterstand in de betaling der belasting.

Erf- en grondpachten en concessierechten. De opbrengst van huren, erfpachten, verkoopingen van domeinen en afkoop van zakelijke rechten was f 21 839,39[5], die van concessierecht tot als ontginnen van delfstoffen op domeingrond f 103 318,39, en die van concessierecht tot het ontginnen van balata op domeingrond f 58 157,50.

In 1903 werd f 16 676,61 minder ontvangen voor concessierecht tot ontginning van delfstoffen dan in 1902.

In 1903 werd door het stand houden van hoogere balataprijzen eene grootere oppervlakte tot exploitatie van balata in concessie aangevraagd dan in 1902.

Zegelrecht. Door overdracht van eenige belangrijke plantages en geheven recht op overdracht van balataconcessies werd in 1903 meer ontvangen dan in 1902.

In het *Gouvernementsblad* van 1903 werden opgenomen:

onder n°. 27 de publicatie van 15 Augustus 1903, waarbij wordt afgekondigd de wet van den 12den Januari 1903 (*Staatsblad* n°. 18), houdende goedkeuring van de overeenkomst betreffende de suikerbelasting, den 15den Maart 1902 te Brussel gesloten tusschen Nederland, Duitschland, Oostenrijk-Hongarije, België, Spanje, Frankrijk, Groot-Britannie en Ierland, Italië en Zweden;

onder n°. 28 de resolutie van 24 Augustus 1903 Iste afdeeling n°. 9306, bepalende de plaatsing in het *Gouvernementsblad* van de tusschen verschillende Staten, waaronder Nederland, op 5 Maart 1903 te Brussel gesloten overeenkomst betreffende de suikerlasting;

onder n°. 36 het besluit van 21 September 1903, houdende nadere wijziging van het besluit van 6 October 1887 (*Gouvernementsblad* n°. 27), tot regeling van het bedrag en de invordering van het schoolgeld op de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs te Paramaribo;

onder n°. 42 het besluit van 12 October 1903, ter uitvoering van het tweede lid van art. 6 der verordening van 1 December 1894 (*Gouvernementsblad* 1895 n°. 7), betrekkelijk exploitatie van delfstoffen in bevaarbare kreeken en stroomen voor zooveel het verkregen goud betreft.

In het *Gouvernementsblad* van 1904 werden opgenomen:

onder n°. 18 de publicatie van 26 April 1904, waarbij wordt afgekondigd de wet van den 28sten Januari 1904 (*Staatsblad* n°. 15), houdende goedkeuring der den 15den Augustus 1902 te 's Gravenhage geteekende overeenkomst tusschen Nederland en Frankrijk betreffende het invoerrecht van producten uit de Nederlandsche koloniën in Frankrijk en de Fransche koloniën en betreffende het invoerrecht van producten uit die landen in de Nederlandsche koloniën;

onder n°. 19 de resolutie van 26 April 1904 Iste afdeeling n°. 4547, bepalende de plaatsing in het *Gouvernementsblad* van de bovengenoemde overeenkomst;

onder n°. 24 de verordening van 9 Mei 1904 tot wijziging van het tarief van invoerrecht wat betreft het artikel suiker;

onder n°. 25 het besluit van 20 Mei 1904, houdende wijziging van het besluit van 4 Augustus 1896 (*Gouvernementsblad* n°. 31), betreffende de vermenging van gedistilleerd met houtgeest en naphta ter bereiding van brandspiritus, zooals dat gewijzigd is bij besluit van 21 December 1898 (*Gouvernementsblad* n°. 47).

Hypotheekkantoor. In den loop van het jaar 1903 werden aangeboden 274 paar borderellen van hypothecaire inschrijving tot een gezamenlijk bedrag van f 805 346,50. Hieronder zijn begrepen 23 inschrijvingen ten bedrage van f 184 053 voorwaardelijke en eventueele schulden en 3 ten bedrage van f 7800 ten behoeve van het Immigratiefonds.

Ten behoeve van de Surinaamsche Bank werden ingeschreven 238 hypotheken op huizen en erven tot een bedrag van f 474 661,50 20 op plantages en gronden tot een bedrag van f 223 335 en 16 krediethypotheken te zamen tot een bedrag van f 107 370.

Ten verzoeke van de Bank werden doorgehaald 151 hypotheken op huizen en erven tot een bedrag van f 304 881, 13 op plantages en gronden tot een bedrag van f 78 051,10, benevens 14 krediethypotheken te zamen bedragende f 70 050.

De door deze instelling bedongen rente, bedroeg behoudens enkele uitzonderingen, $5\frac{1}{2}$ pct. 's jaars.

5 subrogaties en cessies werden aangeteekend.

3 inschrijvingen werden vernieuwd tot een totaal bedrag van f 6000.

Het totaal bedrag der op 31 December 1903 bestaande inschrijvingen beliep f 4 201 998,25[5], waaronder f 776 583,05 voor voorwaardelijke en eventueele schulden en f 101 992,70 ten behoeve van het Immigratiefonds.

Ter overschrijving werden aangeboden 345 akten, namelijk 251 van verkoop en koop, 1 van overdracht met vestiging van erfdienstbaarheid, 27 van openbare veilingen en toewijzing, 2 van afstand, 10 van scheiding, 2 van schenking, 2 van uitersten wil, 1 van aangifte van legaat, 2 van aanvulling, 2 van oprichting van naamlooze vennootschap, 4 van rectificatie, 40 grondbrieven en 1 gouvernementsresolutie, houdende terugneming in den boezem van het domein van gronden indertijd in allodialen eigendom en erfelijk bezit afgestaan.

In het register van in beslagneming werden 28 processen-verbaal van inbeslagneming van onroerende goederen overgeschreven, terwijl 12 beslagen werden opgeheven.

In het register voor uittreksels van onderhandsche akten werden 93 akten geboekt. Het aantal getuigschriften betreffende onroerende goederen bedroeg 248, dat der verleende inzagen in de verschillende registers 283.

Ten behoeve van de koloniale kas werd aan salaris ontvangen f 2331,81[5].

Ter viseering voor zegel werden aangeboden 2729 stukken waarvoor aan recht werd ontvangen f 32 127,31.

De opbrengst der verkochte plakzegels bedroeg f 20 938,95, die der stempelzegels f 806,60, zoodat het totaal der ontvangen zegelrechten beliep f 53 872,86.

Aan boeten wegens overtreding der zegelverordening werd ontvangen f 90,80.

Koloniale spaarbank. Het aantal inlagen beliep in 1903 7094, tot een gezamenlijk bedrag van f 301 882,89[5].

Het aantal lichtingen bedroeg 5131, tot een gezamenlijk bedrag van f 302 674,89.

Het aantal in 1903 uitgegeven nieuwe boekjes bedroeg 1488, ingetrokken werden 1461 boekjes.

In bijlage **L** zijn vermeld de inlagen, de lichtingen en het aantal spaarbankboekjes over de laatste tien jaren, alsmede de bedragen aan onkosten, tegoed gemaakte rente op beleggingen, kassaldo, uitbetaalde rente aan inleggers, uitgelote aandeelen, beleggingen op het Grootboek en daarvan losgemaakte bedragen over de jaren 1901, 1902 en 1903.

Ten aanzien van de juistheid der cijfers geldt hetgeen aan het slot van hoofdstuk **M** van het verslag over 1900 is medegedeeld, betreffende de malversatiën van den in 1898 afgetreden kassierboekhouder van de Spaarbank en de daardoor ontstane onzekerheid.

De Koloniale spaarbank, die opgericht werd bij gouvernementsresolutie van 13 Augustus 1879 L. A. n°. 2 opgenomen in het *Gouvernementsblad* van dat jaar onder n°. 29, is, krachtens de verordening van 11 Juli 1903 (*Gouvernementsblad* n°. 45), den 1sten April 1904 in liquidatie getreden en overgegaan in de koloniale postspaarbank, opgericht bij verordening van 11 Juli 1903 (*Gouvernementsblad* n°. 44).

Bij besluit van den Gouverneur van 9 Februari 1904 (*Gouvernementsblad* n°. 9) zijn voorschriften vastgesteld ter uitvoering van laatstgenoemde verordening.

N.

PERSONEELE VERORDENINGEN OMTRENT LANDSDIENAREN.

Bij resolutie van den Gouverneur van 26 September 1903, IIIde afdeeling, n°. 10 610 (*Gouvernementsblad* n°. 37), werden nieuwe voorschriften vastgesteld voor het verleenen van vrijen overtocht met de koloniale vaartuigen aan ambtenaren, aan wie binnenlandsch verlof is verleend.

Bij resolutie van den Gouverneur van 28 September 1903, 1ste afdeeling, n°. 10 648 (*Gouvernementsblad* n°. 38), werd nader gewijzigd de resolutie van 24 Augustus 1895 L. A. n°. 6013 (*Gouvernementsblad* n°. 36) houdende bepalingen omtrent de standplaatsen, de kleeding en wapening en de geneeskundige behandeling van de ambtenaren en beambten van politie.

Bij Koninklijk besluit van 18 Augustus 1903 n°. 38 (*Gouvernementsblad* n°. 39) is het Koninklijk besluit van 31 Augustus 1885 n°. 27 (*Gouvernementsblad* n°. 12), houdende voorschriften betreffende het verleenen van vrijen overtocht aan militairen van de landmacht en hun gezin, in dier voege gewijzigd dat ook de bij volmacht in het huwelijk getreden echtgenoote van den in actieven dienst in West-Indië aanwezigen minderen militair recht op vrijen overtocht heeft, wanneer zij van den Minister van Koloniën vergunning verkrijgt om zich naar West-Indië te begeven.

Bij het Koninklijk besluit van 9 September 1903 n°. 34 (*Gouvernementsblad* n°. 43) werden de bepalingen omtrent den overtocht van Nederland naar Suriname en omgekeerd, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 11 Augustus 1897 n°. 38 (*Gouvernementsblad* n°. 28), in dier voege gewijzigd, dat aan het hoofd van een gezin, dat voor gouvernementsrekening de reis maakt van Nederland naar Suriname of omgekeerd, wordt uitbetaald de overtochtskosten, die van gouvernementswege zouden zijn voldaan voor leden van dat gezin, die de reis voor gouvernementsrekening hadden kunnen medemaken, indien zij niet voor eigen rekening vooruitgezonden waren, mits het bewijs wordt geleverd dat zij alsdan nog in leven zijn, en in geen geval tot een hooger bedrag dan hetgeen voor hun overtocht uit eigen middelen betaald is.

O.

IMMIGRATIE EN KOLONISATIE.

§ 1. IMMIGRATIE.

Behalve het reeds in het vorig verslag vermelde transport Britsch-Indische immigranten werden in het jaar 1903 uit Nederlandsch-Indië aangevoerd 609 immigranten.

In het vorige verslag werd medegedeeld dat het aantal als volwassen berekende immigranten uit Nederlandsch-Indië voor het verschepingsseizoen 1903/1904 aangevraagd, 317 bedroeg.

Tot aanvulling van deze mededeeling kan thans worden vermeld dat de aanvragen in den loop van 1903 werden verhoogd tot 597.

Deze immigranten werden in twee transporten aangevoerd.

Op de reis vonden 5 sterfgevallen plaats en werd 1 immigrant vermist.

Wegens ziekte bleven te Amsterdam achter 3 immigranten, van wie één later in de kolonie aankwam, terwijl de twee anderen naar Java werden teruggezonden.

Van het eerste transport, sterk 328 hoofden, werden na aankomst en na de geneeskundige keuring 45 naar het militair hospitaal overgebracht. Verscheidene dezer patiënten waren lijdende aan ziekten der geslachtsdeelen.

Het physiek dezer immigranten maakte over het algemeen een gunstigen indruk.

Van het tweede transport, dat uit 281 personen bestond, werden na de ontscheping en de geneeskundige keuring 88 hoofden in het militair hospitaal opgenomen.

Het algemeen ziektekarakter was scabies, venerische ziekten en anaemie, terwijl het grootste deel der patiënten bij onderzoek in het hospitaal bleek te lijden aan anchylostomiasis.

Hoewel over het algemeen uit jong volk bestaande, maakte dit transport naar het uiterlijk een niet gunstigen indruk. Het waren over het algemeen eenigszins debiele personen, wat volgens deskundigen moet worden toegeschreven aan het in meerdere of mindere mate behept zijn met anchylostomiasis.

Op den 4den Juni keerden 95 immigranten van Java naar hun vaderland terug.

De som door deze immigranten op het immigratiedepartement in Suriname gestort, ten einde aan hen bij aankomst in Indië te worden uitbetaald, bedroeg f 2950, toebehoorende aan 17 hunner.

Onder de vertrokken immigranten waren er 16, die vóór het verstrijken van het door hen gesloten werkcontract waren afgekeurd wegens lichamelijke ongeschiktheid tot het verrichten van veld- en fabriekarbeid.

Vermits het aantal Britsch-Indische immigranten, dat zich voor terugvoer had aangemeld, niet groot genoeg was om daarvoor een schip te charteren, werd aan het gouvernement van Britsch-Guyana verzocht het gouvernement van Suriname in de gelegenheid te stellen om met een van de van Georgetown vertrekkende retourschepen 300 adults naar Britsch-Indië terug te zenden, aan welk verzoek werd voldaan.

Den 19den Augustus 1903 vertrokken 318 Britsch-Indische immigranten naar Demerary, om van daar met het zeilschip *Rhône* van de firma Nourse de reis naar hun vaderland te vervolgen.

Onder de vertrokken immigranten waren 14 verpleegden uit het weldadigheidsgesticht „Boniface", enkelen, die waren afgekeurd voor den veld- en fabriekarbeid en verscheidene, die rondzwierven zonder middel van bestaan.

Het bedrag aan spaarpenningen, door hen medegenomen, bedroeg f 48 245, toebehoorende aan 159 hunner.

De sieraden, die zij met verzoek om overzending naar Calcutta, aan het immigratiedepartement in Suriname hebben overhandigd, zijn geschat op f 5673.

De voortdurende onzekere toestand der cacao-ondernemingen ten gevolge van ziekten in den aanplant, is oorzaak dat voor het verschepingsseizoen 1904/1905 alleen van de suikerplantages aanvragen zijn ingekomen om immigranten, en wel 200 uit Britsch-Indië en 170 uit Nederlandsch-Indië.

Van eenige noodlijdende cacao-plantages werden onder contract verbonden immigranten, met hunne toestemming tijdelijk te werk gesteld aan publieke werken. Op ultimo December bedroeg hun aantal 650.

Het aantal onder contract verbonden immigranten uit Britsch-Indië bedroeg op 31 December 1903 2439 mannen en 725 vrouwen, te zamen met de kinderen 3752 hoofden.

Tusschen Britsch-Indiërs werden 73 huwelijken gesloten, waarbij 103 kinderen werden gewettigd. Een dezer huwelijken is gesloten tusschen een Britsch-Indiër en eene inlandsche vrouw.

Onder de gecontracteerde Britsch-Indiërs vonden op de 100 vrouwen 17 pct. geboorten plaats.

De sterfte onder deze immigranten bedroeg 91 of 2.34 ten honderd van de gemiddelde bevolking. Worden buiten rekening gebracht 10 accidentieele sterfgevallen, dan bedroeg het sterftecijfer in het afgeloopen jaar 2,08 ten honderd.

Den leeftijd als maatstaf genomen waren er 21 sterfgevallen beneden den leeftijd van 1 jaar, 12 van 1 tot 10 jaar en 58 van 10 jaar en daar boven.

De gezondheidstoestand in 1903 was goed.

Het aantal niet onder contract verbonden Britsch-Indische immigranten op de plantages gevestigd, bedroeg op 31 December 1903 1558 mannen, 1161 vrouwen, 752 jongens en 608 meisjes.

Het getal der onder contract verbonden immigranten uit Nederlandsch-Indië bedroeg op het einde van het vorige jaar 2980 mannen en 973 vrouwen, te zamen met de kinderen 4379 hoofden.

Er werden 13 huwelijken onder hen gesloten, waarbij geen kinderen zijn erkend.

Op de 100 vrouwen bedroeg het getal geboorten ruim 17.

De sterfte onder de gecontracteerde immigranten uit Nederlandsch-Indië, bedroeg 1,91 ten honderd van de gemiddelde bevolking, of na aftrek van 4 accidenteele sterfgevallen 1,82 ten honderd.

Den leeftijd als maatstaf aangenomen waren er 33 sterfgevallen beneden den leeftijd van één jaar, 2 van 1 tot 10 jaar en 47 van 10 jaar en daar boven.

Maatregelen tot het beperken van het opiumgebruik door de immigranten zijn in overweging.

Volgens schatting bedraagt het aantal niet onder contract verbonden immigranten, die elders dan op de plantages gevestigd zijn: Britsch-Indische 10 800 en Nederlandsch-Indische 300.

§ 2. KOLONISATIE.

Op den 31sten December 1903 bedroeg het aantal in den omtrek van Paramaribo gevestigde Europeesche kolonisten 57 mannen, 59 vrouwen, 52 meisjes en 53 jongens.

Deze kolonisten bestaan van landbouw, doch vooral van veeteelt.

Op genoemden datum waren:

a. 204 immigranten huurders van domeinland, te zamen voor eene oppervlakte van 323 H.A., onder wie 161 uit Britsch-Indië, 31 uit West-Indië en 10 uit China.

b. 578 gebruikers van domeinland op de voorwaarden der publicatie van 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) te zamen voor eene oppervlakte van 1122 H.A., onder wie 564 uit Britsch-Indië, 12 uit West-Indië en 2 uit China.

c. 700 immigranten, gebruikers van perceelen op vestigingsplaatsen met eene oppervlakte van 875 H.A., waaronder 679 uit Britsch-Indië en 21 uit China.

d. Bekend als eigenaren van land 568 en als huurders van land van particulieren 567 Britsch-Indiërs, respectievelijk met eene gezamenlijke oppervlakte van 3419 en 590 H.A.

Met het oog op den tegenwoordigen stand der geldmiddelen heeft de Gouverneur het aanvragen van fondsen op de begrooting van 1905 voor het nemen van eene proef met de vestiging van Nederlandsche kolonisten voorloopig uitgesteld.

Het ligt in de bedoeling een gedeelte van het langs den spoorweg ter uitgifte voor den kleinen landbouw geschikt te maken terrein eventueel voor hen beschikbaar te stellen.

P.

NIJVERHEID.

§ 1. ONTGINNING VAN DELFSTOFFEN.

De bij dit verslag gevoegde bijlage N geeft een overzicht van de verleende en hernieuwde concessiën voor de ontgining van goud en andere delfstoffen en van vergunningen tot onderzoek in 1903.

Naar de aangifte door belanghebbenden gedaan, bedroeg de hoeveelheid goud in 1903 gevonden aan of in de nabijheid van:

de Boven-Suriname	243 183 gram
„ Saramacca	149 461 „
de Marowyne	56 030 gram
„ Lawa	233 742 „
„ Corantyn	73 „
	682 489 gram

hetgeen, berekend tegen den prijs van f 1,37 per gram, eene waarde vertegenwoordigt van f 935 009,93.

§ 2. CULTUURTUIN.

Twee nieuwe aanplantingen zijn in den loop van het jaar 1903 aangelegd, namelijk van Eletharia Cardamomum en van Kickxia Africana, welke eene oppervlakte van 2500 M². en 1900 M². beslaan.

Hierlangs is een boschzoom van 8 M. breedte over eene lengte van 208 M. voor den aanleg van eenen weg geveld.

Men koos voor den bouw van een laboratorium voor planten scheikundige onderzoekingen het terrein, waarop zich een goed onderhouden aanplant van Palaquium borneense en P. Gutta bevond. Overplanting was dientengevolge, niettegenstaande de droogte zich erg deed gevoelen, noodzakelijk. Behalve dat door de droogte de overgroote meerderheid van deze uit Nederlandsch-Indië geïmporteerde, uitmuntende gutah-pertja leverende boomen door overplanting voor de kolonie verloren raakte, ging daarenboven geruimen tijd verloren met het ontbosschen, omspitten, uitgraven en opruimen van boomstronken, met den aanleg van dammen en het graven van vele slooten voor het op loozing brengen van het nieuwe terrein. Eene oppervlakte van 24 413 M². is in bedden verdeeld, waartusschen smalle trenzen gegraven zijn. Vier slooten van 542 M. lang en 2 M. breed zijn voor waterafvoer gegraven. Vier wegen geraakten in zoo slechte conditie, dat vernieuwing noodzakelijk werd. Daartoe werd een kleilaag van anderhalven voet uitgegraven en de ruimte met zand en schelpen aangevuld. Aldus gemaakte wegen houden het jaren uit, mits het voertuigen-verkeer, zooals hier het geval is, niet druk is.

De waterberging bleek vooral in de maanden September, October en November onvoldoende. Een groot aantal planten in de kweekerij, waaronder Victoria regia, stierven door onvoldoende besproeiing. Het onderhoud aan dammen, wegen en de hieronder genoemde aanplantingen kon niet naar behooren verricht worden wegens onvoldoend personeel en onvoldoende loozing in den cultuurtuin.

Dringende werkzaamheden konden om beide redenen niet ten uitvoer gebracht worden. Sedert de komst van den inspecteur voor den landbouw in West-Indië in het begin van December 1903 worden krachtige maatregelen genomen om den cultuurtuin zooveel mogelijk aan het daarmede beoogde doel te beantwoorden.

In den cultuurtuin werden geregeld meteorologische waarnemingen gedaan. De resultaten daarvan worden in het jaarboek van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut te de Bilt gepubliceerd.

Aanteekeningen over eenige planten. Agave rigida var. sisalana. Op de zandrits groeit de sisalplant prachtig. Op den kleigrond kwam zij niet tot ontwikkeling.

De in den cultuurtuin aanwezige aanplant van Boehmeria nivea is de groene rameh; deze schijnt niet de beste vezel voort te brengen. Op Java en Ceylon wordt zij rameh genoemd, in den handel heet zij echter Chinagras of Rea, in tegenstelling met de echte of witte rameh, welke van Boehmeria nivea var. candicans of Boehmeria tenacissima afkomstig is. Stappen zullen gedaan worden om plantmateriaal van Boehmeria tenacissima te bekomen.

Als gevolg van de overstrooming in Februari 1902 zijn de weinige exemplaren van Caryophyllus aromaticus gestorven. De aanplant van Castiloa elastica (Central American rubber) is door te veel water sterk achteruit gegaan. Een aanplant van eene betere soort (Castilloa elastica var. alba) op een schelprits uitgeplant groeit flink.

Cuinamommum Zeylanicum. De kaneelplanten groeiden langzaam. Van vermenigvuldigen was nog geen sprake.

Een aanplant van Elettaria cardamom groeide in het begin slecht. Zij verlangen blijkbaar veel schaduw, want nadat een aantal bakoven er tusschen waren geplant, stoelden de planten flink uit. In den loop van het volgend jaar zal een aanplant gemaakt worden van Erythroxylon coca. Het aantal Ficus elastica is vermeerderd. Ook in het jaar 1903 hadden de uit Nederlandsch-Indië geimporteerde bamboessoorten Gigantochloa apus en Gigantochloa maxima nog geen rijpe stengels voortgebracht. De Hevea brasiliensis, in Maart 1902 uit Para ontvangen, groeiden in den tuin even goed op de zandrits als op den kleigrond. De gemiddelde hoogte der planten is nu 4 M. Geen verandering is gebracht aan de planten (Manihot Glaziovii en Myroxylon peruiferum). Laatstgenoemden groeiden in het afgeloopen jaar aanmerkelijk beter. De aanplant van Piper nigrum ging door overvloed van water en onvoldoende loozing verloren. In den cultuurtuin zijn de cacaoboomen (Theobroma cacao) evenmin van de in Suriname heerschende ziekte verschoond gebleven. Zij hadden echter meer van te veel water dan van de krulloten te lijden.

§ 3. LANDBEZIT, LANDBOUW EN ANDERE ONDERNEMINGEN.

In 1903 zijn in allodialen eigendom en erfelijk bezit afgestaan 111 H.A., terwijl in den boezem van het domein werden teruggenomen 30 H.A.

In de verschillende districten werden 39 vergunningen verleend tot het kappen van brandhout en het bewerken van timmerhout voor eene totale uitgestrektheid van 15 800 H.A.

en 6 vergunningen tot de uitoefening van de vischvangst en vischcultuur voor eene totale uitgestrektheid van 600 H.A. Onder de eerstgenoemde vergunningen zijn 2 tot eene gezamenlijke oppervlakte van 800 H.A. met het recht om ook bolletrie te bewerken (waarvoor 20 cent retributie per H.A. wordt betaald, tegen 10 cent per H.A. voor de overige).

Op ultimo December 1903 waren door het Gouvernement te Paramaribo en in de districten 4859 H.A., verdeeld in 3519 perceelen, in huur en in kosteloos gebruik afgestaan.

Daarvan waren:

757 perceelen met eene oppervlakte van 69 H.A. als erven verhuurd aan 768 personen;

23 perceelen met eene oppervlakte van 12 H.A. in kosteloos gebruik afgestaan aan verschillende kerkgenootschappen en vereenigingen voor het bouwen van kerken en voor werken van liefdadige doeleinden;

15 perceelen met eene oppervlakte van 651 H.A. in huur en in kosteloos gebruik aan verschillende maatschappijen en personen voor het bouwen van magazijnen, voor landbouw en voor andere doeleinden.

De overige 2724 perceelen, te zamen groot 4127 H.A., zijn tot uitoefening van den kleinen landbouw uitgegeven:

in huur aan 1529 personen;

in kosteloos gebruik krachtens de publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) en de verordening van 19 April 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 24) aan 1183 personen.

Onder de bovengenoemde 1183 personen bevinden zich 109 personen, die in 1903 krachtens de publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) en 153 personen die krachtens de verordening van 19 April 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 24) land tot eene gezamenlijke oppervlakte van 388 H.A. hebben verkregen.

Omtrent de verdeeling der bovengenoemde 2724 perceelen over de kolonie wordt de volgende opgave verstrekt:

Districten.	Aantal perceelen.	Oppervlakte in Hectaren.	Aantal huurders of gebruikers.
Beneden-Suriname en Beneden-Para	578	988 1)	564
Boven-Suriname en Boven-Para	601	833	601
Beneden-Commewijne . .	430	468	430
Cottica en Boven-Commewijne	137	271	137
Beneden-Saramacca . . .	302	626	301
Boven-Saramacca	125	250	125
Nickerie	360	541	361
Coronie	170	101	172
Marowijne	21	49	21
	2724	4127	2712

Uit het volgende staatje blijkt hoeveel van de bedoelde perceelen en huurders of gebruikers zich bevinden op de centrale door het Gouvernement aangelegde vestigingsplaatsen.

Ter vergelijking bevat het tevens opgaven over 1902.

CENTRALE VESTIGINGSPLAATSEN.	Aantal perceelen.		Oppervlakte in Hectaren.		Aantal huurders of gebruikers.	
	1902.	1903.	1902.	1903.	1902.	1903.
Bij het fort Nieuw-Amsterdam (Beneden-Suriname)	125	125	119	119	117	117
Op Domburg (Boven-Para)	189	211	254	280	189	210
Op La Rencontre (Boven-Para)	153	162	266	266	153	162
Op Laarwijk (Boven-Suriname)	159	159	182	182	159	159
Op Totness (Coronie)	175	169	102	99	177	171
Op Alkmaar (Beneden-Commewijne).	212	215	218	218	212	215
Op Hecht en Sterk (Beneden-Commewijne) . . .	—	184	—	184	—	184
Op Paradise (Nickerie)	164	191	188	251	164	191
Op Nieuw-Waldeck (Nickerie).	—	87	—	139	—	87
	1177	1503	1329	1738	1171	1496

De bij dit verslag gevoegde bijlage **X** geeft een overzicht van de verleende en hernieuwde concessiën voor de exploitatie van balata en van vergunningen tot onderzoek in 1903.

In 1903 werd 370 771 K.G. balata uitgevoerd of 49 293 K.G. meer dan in 1902.

Het bij gouvernementsresolutiën van 27 September 1901 litt. B n°. 8102 en van 9 Augustus 1902 litt. B n°. 7080 in verband met die van 14 April 1902 litt. B n°. 3294 aan Auguste Bray, Charles de Groof en Jan de Groof tot het inzamelen van planten en gewassen in het belang der vezelindustrie afgestaan terrein, werd bij gouvernementsresolutie van 17 Juni 1903 litt. B n°. 5578 nader vergroot met de verlaten plantages Palmeneribo en Surimombo, respectievelijk groot 1133 H.A. en 1062 H.A.

Aan Auguste Bray en Charles de Groof werd voorts bij gouvernementsresolutie van 14 September 1903, 2de afdeeling, n°. 10083, in het belang der door hen ondernomen proeven met de vezelbereiding, kosteloos vergunning verleend tot het inzamelen van de bladeren van mauritiuspalmen en van andere vezelhoudende planten op een terrein, groot pl. m. 50 000 H.A., gelegen ten westen van de Marowijne, met bepaling dat deze vergunning eindigt 26 September 1906.

1) In de verslagen van 1902 en 1903 is onder de in de districten Beneden-Suriname en Beneden-Para in huur uitgegeven perceelen ook opgenomen een perceel groot 633.6 H.A. verhuurd aan de Nederlandsche Handelmaatschappij. Vermits dit perceel niet voor de uitoefening van den kleinen landbouw is uitgegeven, is het thans opgenomen onder de hierboven bedoelde 15 perceelen met eene oppervlakte van 651 H.A.

Bij gouvernementsresolutie van 23 Februari 1903, litt. B, n°. 2326, werd, tegen betaling van 10 cent per H.A., voor den tijd van een jaar eene vergunning verleend tot het inzamelen van boschproducten met uitzondering van balata, op een terrein groot pl. m. 1000 H.A.

Voor den tijd van een jaar werd kosteloos eene vergunning verleend om op een terrein groot pl. m. 12 000 H.A. onderzoek te doen naar de aanwezigheid van bamboes.

Elk voor den tijd van vier maanden, werden kosteloos twee vergunningen verleend om op 2 terreinen, elk groot pl. m. 50 000 H.A., onderzoek te doen naar de aanwezigheid van boschproducten, zooals vanille, balsem copaive, mangrobast, enz. Laatstbedoelde vergunningen werden met vier maanden verlengd.

Tot opzichters op de vestigingsplaatsen, die tevens belast zijn met de uitgifte van gronden voor den kleinen landbouw, worden uitsluitend personen aangesteld die te voren bij den grooten of kleinen landbouw werkzaam waren. Verbetering in het toezicht is te verkrijgen door de aanstelling van een landbouwleeraar, waarvoor op de begrooting van 1905 een krediet is aangevraagd.

Door den Gouverneur werd bij resolutie van 12 Juni 1903 eene commissie benoemd om verslag uit te brengen over de regeling der uitgifte van domaniale gronden ter uitoefening van den kleinen landbouw en over het beheer der daarvoor uitgegeven en uit te geven terreinen. Door die commissie zijn in haar verslag verschillende voorstellen gedaan omtrent de wijze van uitgeven en het terugnemen van terreinen, alsmede omtrent de bevordering van den kleinen landbouw.

Bij de uitgifte van de langs den spoorweg voor den kleinen landbouw geschikt te maken terreinen zal rekening gehouden worden met het feit dat niet het geheele terrein dezelfde soort van grond is en dat dus niet alle gedeelten voor dezelfde cultures geschikt zijn. De Gouverneur meent, dat er geen bezwaar bestaat dat de landbouwers er geen middel van bestaan zullen vinden, omdat de perceelen voldoende groot zijn ontworpen.

De bij de behandeling van de Surinaamsche begrooting voor 1904 gedane vraag of bij de berekening der polderlasten voor de uit te geven terreinen langs den spoorweg in plaats van 3 pct. van het aanlegkapitaal niet 4 pct. zou kunnen worden gerekend voor rente en aflossing, kan volgens den Gouverneur bevestigend worden beantwoord.

§ 4. VEETEELT.

De veestapel bestond, blijkens bijlage Y, op ultimo December 1903 uit 8358 runderen, 255 paarden, 414 ezels, 133 muilezels, 111 schapen, 1603 geiten en 2442 varkens.

Vergeleken met 1902 is er eene vermeerdering van 313 runderen, 8 paarden, 43 ezels, 7 schapen, 341 geiten en eene vermindering van 17 muilezels en 165 varkens.

De gezondheidstoestand van den veestapel was in zoover gunstig, dat geen besmettelijke ziekten voorkwamen; van parasitaire bodemziekten bleven enkele kudden niet vrij, groote sterfte werd echter niet veroorzaakt.

Het blijkt echter uit de keuring in het abattoir dat tuberculose onder den veestapel menigvuldig voorkomt.

In Britsch-Guyana bleven miltvuur en kwade droes aan de Oostkust stationair.

Door de quarantainemaatregelen tegenover Demerara heerschte schaarschte aan slachtvee, waarin werd voorzien door opoffering van vele melkvaarsen en melkkoeien.

Ook door de cacaocrisis ontdeden zich vele plantages van vee. De aanwezige veestapel is te klein voor de kolonie.

Er doet zich groot gebrek aan deugdelijk mannelijk fokmateriaal voor.

De gezondheidstoestand van het vee in Coronie is, de slechte levensomstandigheden aldaar in aanmerking genomen, niet ongunstig te noemen.

Betere zorg voor het vee van de zijde der fokkers ware wenschelijk; de bestaande manier van fokken is niet productief.

Ook voor Nickerie is uitbreiding van den veestapel wenschelijk. In de behoefte aan slachtvee wordt voorzien door invoer uit het nabijgelegen Berbice.

In December 1903 werd door den Gouverneur eene commissie benoemd om te dienen van advies over de vraag op welke wijze verbetering van den veestapel en ook van het paardenras kan worden verkregen.

§ 5. KLEINE NERINGEN.

Volgens opgaven van de districts-commissarissen waren er in 1903 in de districten 241 winkels 25 bakkerijen en 5 slachterijen.

Onder de 241 winkels waren er 58 waar tevens het bedrijf van slijter en tapper, 90 waar tevens het bedrijf van tapper en 25 waar tevens het bedrijf van bakker werden uitgeoefend.

Bovendien waren er 38 winkels als kruit- en geweerverkoopers geadmitteerd.

§ 6. HANDEL EN SCHEEPVAART.

In het *Gouvernementsblad* van 1903 werden opgenomen:

onder n°. 20 de resolutie van 26 Juni 1903, L.B. n°. 7300, houdende bekendmaking van de nederlegging door Spanje en Brazilië te Brussel van de akten van bekrachtiging van de beide aldaar op 14 December 1900 geteekende additioneele overeenkomsten tot bescherming van den industrieelen eigendom;

onder n°. 26 de resolutie van 8 Augustus 1903, 1ste afdeeling, n°. 8740, houdende bekendmaking van de toetreding van Duitschland tot de internationale overeenkomsten van Parijs, van Madrid en van Brussel betreffende bescherming van den industrieelen eigendom;

onder n°. 53, de resolutie van 11 December 1903, 1ste afdeeling, n°. 13395, houdende bekendmaking van de toetreding van Mexico tot de internationale overeenkomst van Parijs, betreffende bescherming van den industrieelen eigendom en de additioneele akte van Brussel tot wijziging van die overeenkomst en het daartoe behoorend slotprotocol.

Gedurende 1903 kwamen in de kolonie 8 schepen meer aan dan in 1902; de tonnenmaat bedroeg 14 454 ton meer.

Het aantal schepen uit de kolonie vertrokken bedroeg 3 meer; de inhoudsmaat is 12 245 ton meer dan in 1902.

Uit de bijlagen Z[1], Z[2], AA, BB, CC, DD[1], DD[2] en EE blijkt de beweging van handel en scheepvaart in 1903.

Blijkens die staten zijn in 1903 in de kolonie aangekomen 223 schepen te zamen groot 145 736 ton, waarvan uit Nederland 29 schepen groot 47 430 ton.

Uit de kolonie vertrokken 219 schepen te zamen groot 145 095 ton, waarvan naar Nederland 24 schepen groot 25 162 ton.

Nog blijkt uit die staten dat de aangegeven getaxeerde of volgens officieele prijscourant getarifeerde waarde van den invoer heeft bedragen totaal f 6 305 639, waarvan uit of via Nederland voor eene waarde van f 3 523 919, en voorts, dat de aangegeven waarde van den uitvoer van producten heeft bedragen f 4 292 256, waarvan naar Nederland voor eene waarde van f 1 576 739.

De waarde van den uitvoer bedroeg in 1903 f 175 532 meer dan in 1902 en die van den invoer f 122 565 meer dan in 1902.

De invoer bedroeg naar den maatstaf zooals voor 1895 en 1896 is aangenomen:

in 1899	f 6 122 112
„ 1900	6 166 608
„ 1901	7 077 836
„ 1902	6 183 074
„ 1903	6 305 639

De uitvoer bedroeg aan geldswaarde in de laatste 5 jaren:

in 1899	f 5 517 384
„ 1900	5 540 855
„ 1901	5 365 594
„ 1902	4 116 724
„ 1903	4 292 256

Van de voornaamste producten zijn in de laatste drie jaren uitgevoerd de hoeveelheid, welke met de gemiddelde waarde per kilogram, gram of liter hieronder worden vermeld.

BENAMING DER PRODUCTEN.		1901.		1902.		1903.	
		Hoeveelheid.	Gemiddelde waarde.	Hoeveelheid.	Gemiddelde waarde.	Hoeveelheid.	Gemiddelde waarde.
Balata	Kilogram	237 390	f 2,50	321 478	f 1,75	370 771	f 2,00
Cacao	„	3 163 486	0,73	2 355 182	0,69	2 224 668	0,63
Goud	Gram	723 768	1,37	583 423	1,37	681 222	1,37
Koffie (heele)	Kilogram	155 853	0,35	180 285	0,35	238 773	0,35
Idem (in hoornschil)	„	3 280	0,23	„	„	„	„
Melasse	Liter	2 500	0,05	7 500	0,04	15 750	0,05
Rum en Dram 50%	„	985 653	0,12	763 972	0,11	476 978	0,12
Suiker Muscovado	Kilogram	179 860	0,10	„	„	„	„
Idem Vac. 1ste prod.	„	9 198 360	0,12	7 992 905	0,11	6 217 210	0,15
Idem „ naprod.	„	701 776	0,09	754 875	0,08	1 275 380	0,08

§ 7. ZEEBRIEVEN.

In 1903 werd geen enkele zeebrief uitgereikt.

§ 8. PASSEN AAN VAARTUIGEN.

In 1903 werden 226 scheepspassen afgegeven, waaronder 20 voor Nickerie, 5 voor Coronie en 51 voor Albina.

§ 9. BETONNING, BAKENS EN SEINWEZEN.

De toren voor het geleidelicht in de monding van de Surinamerivier kwam in 1903 gereed. Het licht voldoet goed.

In verband met het plaatsen van dit geleidelicht werd het vuurschip meer noordwaarts verplaatst en werden de 3 tonnen in den mond der Suriname, die niet meer noodig waren, verwijderd.

Q.

POSTERIJEN, TELEGRAPHIE EN TELEPHONIE.

Posterijen. Door de bij Koninklijk besluit van 15 Juni 1903 n°. 37 (*Gouvernementsblad* n°. 40) — dat op 8 October 1903 in werking is getreden (*Gouvernementsblad* n°. 41) — aangebrachte wijziging in het Koninklijk besluit van 29 Mei 1892 n°. 39 (*Gouvernementsblad* n°. 34) is de gelegenheid opengesteld om ook met landen of koloniën, die niet tot de postwisselovereenkomst van Washington zijn toegetreden, een postwisseldienst te onderhouden.

Van die gelegenheid is al aanstonds gebruik gemaakt voor het postwisselverkeer van Suriname en Britsch-Guyana, waartoe onder dagteekening van 4/14 November 1903 tusschen de postadministratiën der beide koloniën eene overeenkomst is gesloten, waarin tevens de bepaling is opgenomen dat elk dier koloniën gebruik mag maken van de diensten, welke de andere met andere landen of koloniën onderhoudt of zal onderhouden.

Door deze overeenkomst, welke op 1 Januari 1904 in werking is getreden, bestaat er nu gelegenheid tot het verzenden van geld door middel van postwissels tusschen Suriname en Britsch-Guyana en transito Britsch-Guyana, tusschen Suriname en de navolgende landen of koloniën: Groot Britannië en Ierland, de Vereenigde Staten van Amerika, Britsch-Indië, Canada, Barbados, Bermuda-eilanden, Britsch Honduras, Dominica, Grenada, Jamaica (met inbegrip van de Cayman- en Turkseilanden), Montserrat, Nevis, St. Kitts, St. Lucia, St. Vincent, Trinidad, Tobago en de Virginische eilanden.

In verband met een en ander zijn de bepalingen betreffende het buitenlandsche postwisselverkeer van Suriname (*Gouvernementsblad* 1892 n°. 43) bij besluit van 21 December 1903 (*Gouvernementsblad* n°. 54) nader gewijzigd, terwijl tevens, bij resolutie van 21 December 1903, IIIde afdeeling, n°. 13 699, de instructie voor de postambtenaren belast met den buitenlandschen postwisseldienst, (vastgesteld bij resolutie van 22 September 1892 L. A. n°. 6576) nader gewijzigd is en hiervan een extract werd bekend gemaakt in *Gouvernementsblad* 1903 n°. 55.

De opbrengst van den verkoop van frankeerzegels, briefkaarten, enz. en de verhuur van briefkasten bedroeg in 1903 aan:

frankeerzegels	f	27 615,94⁵
portzegels.		1 117,30
briefkaarten.		404,97⁵
postwissel- en postpakkettenformulieren . .		48,04⁵
verhuur van kasten		787,62⁵
Te zamen. . .	f	29 973,89

dat is f 3531,35 minder dan in 1902.

In 1903 werden buitenlandsche postwissels afgegeven door de postkantoren te:

Paramaribo	3908 stuks tot een gezamenl. bedr. van	f 254 398,25⁵
Nieuw-Nickerie	179 „ „ „ „ „ „	7 666,54
Albina	60 „ „ „ „ „ „	4 963,35
Coroni	35 „ „ „ „ „ „	594,37
te zamen	4182 „ „ „ „ „ „	f 267 622,51⁵
tegen	3963 „ „ „ „ „ „	246 748,61

in 1902.

Uitbetaald werden te:

Paramaribo	395 stuks bedragende	f	12 080,82
Nieuw-Nickerie	5 „ „		150,69
Albina	4 „ „		25,05
Coronie	2 „ „		20,00
te zamen	406 „ „	f	12 276,56
tegen	361 „ „		10 433,15⁵

in 1902.

Betreffende den binnenlandschen postwisseldienst volgt hieronder eene opgaaf van het verkeer over de laatste vijf jaren.

Afgegeven werden:

in 1899,	1133 stuks, à	f	22 933,49
„ 1900,	1143 „ „		21 984,33⁵
„ 1901,	1257 „ „		23 225,03
„ 1902,	1503 „ „		40 354,86⁵
„ 1903,	1947 „ „		63 954,45⁵
	6983 „ „	f	172 452,17⁵

Uitbetaald werden:

in 1899,	1129 stuks, à	f	22 842,68
„ 1900,	1142 „ „		21 974,69⁵
„ 1901,	1254 „ „		23 088,71⁵
„ 1902,	1487 „ „		40 156,10
„ 1903,	1933 „ „		62 513,65
	6945 „ „	f	170 575,84

Met den pakketpostdienst werden in 1903 naar het buitenland verzonden 698 pakketten tegen 660 in 1902.

Ontvangen werden 2970 pakketten tegen 2566 in 1902.

Van de verzonden pakketten waren er 312 met eene totale aangegeven waarde van 103 208,50 francs tegen 263 met eene aangegeven waarde van 118 323,50 francs in 1902 en van de ontvangen pakketten 147 met eene totale aangegeven waarde van 43 210 francs tegen 135 met eene aangegeven waarde van 39 861,60 francs in 1902.

De bijlagen **FF** 1—3 geven een overzicht van het aantal der verzonden en ontvangen brieven, briefkaarten, postpakketten en andere stukken gedurende 1903, met afzonderlijke opgave van de pakketten die goud bevatten.

Hieronder volgt een overzicht van het per pakketpost verzonden goud over de laatste drie jaren:

in 1901	1 093 730	gr. goud
„ 1902	800 497	„ „
„ 1903	945 912	„ „

Door middel van den pakketpostdienst rechtstreeks tusschen Suriname en Britsch-Guyana werden in 1903 53 pakketten verzonden naar en 239 pakketten ontvangen uit Demerary; in 1902 respectievelijk 43 en 164.

Telegraphie. Gedurende de eerste maanden van het jaar 1903 bleef de telegraphische gemeenschap tusschen de kolonie en het wereldtelegraafnet gebrekkig. De telegraafkabels van Martinique naar Puerto-Plata en de Cayenne naar Pinheiro bleven gebroken en de telegrammen werden elken dag per speciale scheepsgelegenheid tusschen Martinique en St. Lucia overgevoerd, waar de kabel van de West-India Maatschappij die telegrammen overnam.

Van den 27sten April af werden de telegraphische berichten in de kolonie ontvangen met behulp van een telegraaftoestel zonder draad, dat Martinique en Guadeloupe verbindt. De telegrammen bleven daardoor slechts enkele uren langer onderweg dan in normale omstandigheden. Fouten, door deze wijze van overbrenging ontstaan, konden worden hersteld door een duplicaat van het telegram te zenden naar St. Lucia, vanwaar het met de bovenbedoelde scheepsgelegenheid dan naar Martinique werd overgebracht.

Eerst den 19den October vond het telegraafverkeer als van ouds ongestoord via Martinique, Puerto-Plata, New-York plaats. Intusschen was er eene breuk ontstaan in den kabel tusschen Paramaribo en Cayenne, welke breuk den 27sten Januari 1904 is hersteld.

Gedurende het jaar 1903 bedroeg het aantal telegrammen met bestemming naar Suriname 621, bevattende 4073 woorden, terwijl uit de kolonie verzonden werden 862 telegrammen met 5778 woorden, te zamen alzoo 1483 telegrammen met 9851 woorden (tegen 1997 telegrammen met 13 813 woorden in 1902).

Telephonie. Het beheer van het telephoonwezen werd van 1 Januari tot 31 December 1903 gevoerd door den 1ste-luitenant der infanterie A. C. Couvée.

Het ondergeschikte personeel bestaat uit 1 opzichter, 2 technische werklieden, 1 hoofdtelephonist, 8 telephonisten en 3 ordonnansen.

Het materieel verkeert over het algemeen in vrij goeden staat.

Het aantal particuliere aansluitingen steeg van 120 op 125, terwijl ten behoeve van het gouvernement verscheidene nieuwe verbindingen tot stand kwamen.

Uitsluitend ten dienste van het gouvernement waren op 1 Januari 1904 64 toestellen in gebruik, in het geheel dus 189 toestellen.

Het totaal der ontvangsten van het telephoonwezen in 1903 bedroeg f 6798,20 tegen f 6789,78[5] in 1902.

R.

SPOORWEGAANLEG EN EXPLORATIE VAN HET LAWAGEBIED.

I. *Spoorweganleg.*

In afwachting van het tot stand komen van de wet van 23 Juli 1903 (*Staatsblad* n°. 216, *Gouvernementsblad* n°. 19), betreffende spoorwegaanleg en exploratie van het Lawagebied in Suriname door het gouvernement en overneming van de rechten en verplichtingen der maatschappij Suriname, werd na een voorafgaand onderzoek in de kolonie in de maanden November en December 1902 door den tegenwoordigen directeur, den heer jhr. J. C. VAN REIGERSBERG VERSLUYS, op het Departement van Koloniën de spoorwegaanleg voorbereid, voor zoover de omstandigheden dit toelieten.

Na de goedkeuring van het desbetreffende wetsontwerp in de 2de helft van de maand Juli van het afgeloopen jaar, vertrok de directeur met eenig personeel den 1sten Augustus naar Suriname, aan het Departement van Koloniën de uitgewerkte bestellingen achterlatende voor de eerstbenoodigde uit te zenden zaken, als den bovenbouw, het rollend materieel, de werkplaats, hulpwerktuigen, enz.

Met de mail van 15 Augustus vertrok grootendeels het overige technisch personeel uit Nederland, zoodat in de eerste dagen van September over een voldoenden technischen staf kon worden beschikt, terwijl het eerst noodige administratief personeel in de kolonie zelve was gevonden.

Nadat in de eerste weken van September de hoogst noodige kampementen waren ingericht, vertrok geleidelijk het personeel naar het veld en werd met het meetwerk begonnen.

Begin October werd de uitvoering der werken aangevangen in een zwamp te Koffiedjompo. Spoedig daarna werden eveneens met kracht de opslagterreinen op Beekhuizen onderhanden genomen en geleidelijk de baan langs het Wanipad.

Door de zorg van het bouwdepartement was reeds dadelijk na de goedkeuring van het wetsontwerp een gedeelte der plantage Beekhuizen voor losterrein en emplacement aangekocht en schoongemaakt en aangevangen met den bouw van een diep watersteiger aldaar en het leggen van een daarheen leidenden steigerdam. Door laatstgenoemden maatregel werd verkregen dat, ondanks ondervonden bezwaren bij de aanschaffing van het benoodigde hout, deze steiger einde 1903 gereed was tot ontvangst van de spoedig daarna ontvangen groote zendingen materialen uit Nederland.

Daar de groote droge tijd zich bij uitstek leende voor uitvoering van kap- en grondwerk in de terreinen, welke anders onder water staan, worden de gedeelten in deze terreinen het eerst onder handen genomen, terwijl in de tweede plaats het meetwerk en de verkrijging van de noodige particuliere gronden op het Wanicapad met den meest mogelijken spoed werden voortgezet, ten einde zoo spoedig doenlijk te profiteeren van de talrijke door de cacaocrisis beschikbaar gekomen werkkrachten.

Vele niet onder contract verbonden Britsch-Indische immigranten werden gebezigd en ook een 200-tal nog onder contract werkende immigranten tijdelijk van de plantages overgenomen en bij den spoorwegaanleg te werk gesteld.

In de derde week van December werden de arbeidskrachten versterkt door een 170-tal op de Curaçaosche eilanden geworven arbeiders. Deze werving, welke door de zorg van het Gouvernement van Curaçao is geschied, bleek gunstig geslaagd. Over het algemeen toch voldoen de aldaar aangeworven arbeiders goed.

Uit het hierboven geschetste volgt vanzelf dat het aantal bij den aanleg werkzame personen over betrekkelijk korte perioden sterk veranderde. Waren einde September 200 en einde October 400 man werkzaam, einde November was dit aantal reeds tot 1200 aangegroeid.

Ultimo December waren gereed:

de boschuitroeiing en het grondwerk van 10 K. M. baan;

de boschuitroeiing over een ander vak van 5 K. M.;

de dam door en nabij de oude Dominékreek, toegang gevende tot de plaats der ontworpen brug over de nieuw gegraven coupure dier kreek;

de grootste helft dier stapelplaatsen en tractieterreinen op Beekhuizen;

een groote montageloods, een cementloods, twee kleinere bergloodsen, diverse keten en een stal op de bovengenoemde terreinen;

de hierboven reeds vermelde steiger in de Surinamerivier met een toegangsdam;

een kleine steiger in de Dominékreek.

Daar het tracé afwisselend gaat door de terreinen, welke in de natte seizoenen onder water staan, kon van eene geleidelijke afwerking van de baanvakken geen sprake zijn en kwamen het eerst de lagere gedeelten gereed.

Begin December was de spoorwegtelephoon op het baanvak Paramaribo—Koffiedjompo in gebruik over 17 K. M.

Voor het baanvak Paramaribo—Republiek werd het tracé van de maatschappij Suriname in groote trekken gevolgd. De uitzetting der as en waterpassing daarvan waren met Kerstmis 1903 gereed. Mede waren op de nog niet in bewerking genomen vakken kampen gebouwd, bestemd voor de in Januari 1904 daarheen te zenden arbeiders.

Bij het overnemen van particuliere terreinen, dat mede reeds gedeeltelijk van te voren door de betrokken districts-commissarissen was behandeld, werden geen groote moeilijkheden ondervonden. Door de eigenares van Beekhuizen, de Evangelische Broedergemeente, werd op zeer te waardeeren wijze tot de zoo gewenschte spoedige beschikking over de van die plantage benoodigde terreinen medegewerkt.

De uitvoering der werken geschiedde hoofdzakelijk in eigen beheer. Waar de uitvoering de opmetingen op den voet moest volgen, bleek dit reeds noodig ter voorkoming dat door detailleering der plannen de voortgang werd belemmerd.

In het geheel is 6,5 K. M. baan bij aanneming uitbesteed.

Na een rusttijd van Kerstmis 1903 tot de eerste dagen van 1904 werden de werken over grootere uitgestrektheid voortgezet. Gedurende de betrekkelijk nog droge maanden Januari en Februari werden de lagere baangedeelten zooveel doenlijk bewerkt. Toen het regenseizoen zich in Maart op ongewoon heftige wijze inzette, was men in de eerste 25 K. M. baan met die lagere gedeelten zoodanig gevorderd, dat sinds dien ongestoord kon worden voortgewerkt.

Van de steeds toenemende vraag naar werk kon voor een overgroot deel worden gebruik gemaakt, zoodat het aantal arbeiders tot 2000 steeg. Onder dezen bevonden zich vele kleine landbouwers en Parabewoners, die bij tusschenpoozen voor korten tijd naar hunne woonplaatsen terugkeerden om hunne persoonlijke belangen te behartigen. Hierbij bleef de arbeidssterkte niet steeds gelijk en schommelde tusschen 1500 en 2000 man.

Op 16 Juni 1904 was de stand der werken als volgt:

Voor de stadslijn waren de boomrijen gerooid in de Zwartenhovenbrugstraat, Saramaccastraat en Knuffelsgracht. De onderbouw voor de bruggen over de Dominékreek, de Limesgracht en de Drambrandersgracht was gereed.

Het emplacement Beekhuizen met den riviersteiger, toegangsdam en opslagsporen was op eenig grondwerk na eveneens afgewerkt.

De groote montageloods, het werkplaatsgebouw en bijbehoorende kleinere gebouwen en woningen waren alle afgewerkt.

De spoorbaan was afgewerkt en voor den eigen dienst in gebruik over ongeveer 15 K. M. Van af het eindpunt Koffiedjompo waren alle boschkap, grondwerken en doorlaten voltooid over nog 15 K. M. lengte verder, met uitzondering van enkele vakken, welke nog eenigen arbeid vereischten. Tusschen het eindpunt van de laatstbedoelde 15 K. M., hetwelk voorbij het dorp Onverwacht is gelegen, en post-Republiek is de afstand 9 K. M., van welke de grootste helft gereed was. Met eenige vakken zwamp ter gezamenlijke lengte van ongeveer 1200 M. werd gewacht tot het eerstvolgende droge seizoen, daar die vakken dan met aanmerkelijk minder kosten zijn te maken.

Van post Republiek af was in zuidelijke richting nog het kapwerk over 3 K. M. lengte voltooid en waren de kampementen in aanbouw ten behoeve van een daarachter volgend reeds uitgezet baanvak van 6 K. M. lengte.

De opmetingen en verkenningen strekten zich uit van af het Noorden tot de breedte van Maäbo, terwijl in het Mindrinetiegebied de primaire tracées waren opengekapt van Koentje af tot aan den Brownsweg. Ten gevolge van den buitengewonen regenval sedert begin Maart was de verbinding tusschen de hierboven genoemde verkenningsnetten begin Juni nog niet voltooid.

De gezondheidstoestand van het personeel bij den spoorweganleg werkzaam was over het algemeen zeer gunstig.

Hoewel de eigenlijke werken nog geheel plaats vonden in het als gezond bekende Paradistrict, was de vrees niet ongegrond dat het zware regenseizoen, gedurende hetwelk groote terreinen overstroomd zijn, van ongunstigen invloed zou kunnen wezen. Gelukkig bleek dit niet het geval en waren het percentage zieken en de aard hunner kwalen geheel overeenkomstig hetgeen daaromtrent op de plantages wordt waargenomen.

Ongevallen met doodelijken afloop of blijvende gevolgen hadden niet plaats. Met uitzondering van enkele ernstige gevallen, waren meerendeels lichte zelfverwondingen, hoofdzakelijk bij den boschkap, te behandelen.

II. *Exploratie van het Lawagebied.*

In het begin van Maart 1903 vertrok de hoogleeraar C. J. van Loon, vergezeld van den mijningenieur A. J. Gouka en den gouvernements-landmeter W. L. Loth naar de Lawa, ten einde door het bezoeken van eenige placers een indruk te verkrijgen van het te exploreeren gebied. Deze indruk gaf professor van Loon aanleiding om te adviseeren met kracht de exploratie van het Lawagebied ter hand te nemen. Het rapport van den hoogleeraar is als bijlage **GG** bij dit verslag gevoegd.

Toen in Juli daaraanvolgende de expeditie van de commissie tot wetenschappelijk onderzoek van de kolonie naar Gonini en hare zijrivieren „Emma" en „Wilhelmina" vertrok tot het doen van topographische opnemingen, sloot zich in Augustus de mijningenieur B. von Faber daarbij aan, om van gouvernementswege langs deze stroomen een geologisch en mijnbouwkundig onderzoek in te stellen. Deze ingenieur geeft als resultaten van de onderzoekingen (meer speciaal naar de aanwezigheid van goud) op:

dat van de monding der Gonini tot circa 57 K.M. zuidwaarts daarvan geen of slechts spoortjes van goud werden gevonden;

dat circa 4,5 K.M. ten Oosten van de Emmarivier een kwartsrif werd aangetroffen; en

dat op circa 57 K.M. van den Goninimond goudhoudende kreekjes werden gevonden.

In September vertrok de landmeter E. G. Samson naar de Tapanahony, ten einde een tracé te kappen in zuidoostelijke richting van het boschnegerdorp Affivisitie, aan den rechteroever van de Tapanahony, niet ver van den mond van de Tosokreek, naar de Gonini, om zoodoende toegang te kunnen verkrijgen tot dat deel van het Lawagebied.

Een tracé ter lengte van ruim 25 K.M. werd gemaakt tusschen de Tapanahony en een zijtak van de Gonini. Daarbij werden een drietal kwartsriffen en enkele goudhoudende kreken gepasseerd; verder werden een paar ritsen met bolletrieboomen gevonden en ook een bosch van bruinhartboomen, die merkwaardig dicht bijeengroeien.

Uit den aard der zaak kan de waarde der gedane vondsten niet beoordeeld worden. Daarvoor is noodig dat de uitgebreidheid en rijkdom der vindplaatsen door nader onderzoek worden bepaald.

Met de opdracht om dit onderzoek in te stellen, vertrok op 5 April 1904 uit Paramaribo met één opzichter en 30 arbeiders, de heer J. A. Grutterink, candidaat-mijningenieur voor den Indischen dienst.

De landmeter Samson, die wegens ongesteldheid den heer Grutterink niet dadelijk kon vergezellen, vertrok op 19 April daaraanvolgende van Paramaribo en ontmoette genoemden ingenieur den 30sten April te Affivisitie.

Intusschen zijn ter verdere voorbereiding van de exploratie van het Lawagebied, die onder leiding van den heer E. Middelberg, ingenieur der tweede klasse bij den dienst van het mijnwezen in Nederlandsch-Indië, zal geschieden, op 26 Januari 1904 twee expedities uitgezonden, uitgerust voor vier maanden en elk bestaande uit één opzichter en tien arbeiders.

Ook vertrokken nog met hetzelfde doel op 9 Februari 1904 twee expedities, op dezelfde wijze samengesteld en uitgerust.

De Minister van Koloniën,
IDENBURG.

INHOUD

VAN HET

Koloniaal Verslag van Suriname van 1904.

Bijlage A.

a. OPGAVE omtrent mutatiën in de bevolking in 1903.

	Personen van het mannelijk geslacht.		Personen van het vrouwelijk geslacht.		Totaal.	
Bij het einde van 1902 aanwezig		41 201		35 597		76 798
In 1903 geboren	1 305		1 224		2 529	
In 1903 aangekomen	1 790		444		(*a*) 2 234	
		3 095		1 668		4 763
		44 296		37 265		81 561
In 1903 overleden	982		749		1 731	
In 1903 vertrokken	1 297		248		1 545	
		2 279		997		3 276
		42 017		36 268		(*b*) 78 285

(*a*) Waaronder 609 Nederlandsch-Indische en 658 Britsch-Indische immigranten door tusschenkomst van het immigratiedepartement aangevoerd.

(*b*) Dit totaal stemt niet overeen met het cijfer in den hiernavolgenden staat gegeven, omdat de kennisgevingen omtrent aankomst, vertrek of verhuizing van de bewoners aan de wijkmeesters en aan de districscommissarissen niet dan zeer onregelmatig worden gedaan.

b. OPGAVEN omtrent de verdeeling der bevolking over de kolonie op ultimo December 1903, volgens de bij de wijkmeesters en districtscommissarissen ontvangen opgaven.

PLAATS VAN VESTIGING.	Personen niet behoorende tot de immigranten.			Immigranten.			Totaal generaal.
	Van het mannelijk geslacht.	Van het vrouwelijk geslacht.	Totaal.	Van het mannelijk geslacht.	Van het vrouwelijk geslacht.	Totaal.	
Stad Paramaribo en hare buitenwijken	14 528	17 860	32 388	118	79	197	(1) 32 585
De militairen in de forten Zeelandia en Nieuw-Amsterdam en de posten te Nickerie en Albina, alsmede de civielen en gevangenen in gemelde forten	616	54	670	„	„	„	(2) 670
De koopvaardijvloot, gemiddeld berekend op	50	„	50	„	„	„	50
Nickerie	2 278	2 002	4 280	772	295	1 067	(3) 5 347
Coronie	1 038	1 066	2 104	„	„	1	(4) 2 104
Beneden-Saramacca	2 132	1 718	3 850	304	118	422	4 272
Boven-Saramacca	606	239	845	„	„	„	845
Beneden-Suriname	2 425	1 983	4 408	767	259	1 026	5 438
Beneden-Para	1 611	1 235	2 846	42	13	55	2 901
Boven-Para	1 889	1 769	3 658	124	51	175	3 833
Boven-Suriname	1 291	964	2 255	112	47	159	2 414
Beneden-Commewijne	2 693	2 019	4 712	3 241	1 172	4 413	9 125
Boven-Commewijne	570	535	1 105	51	6	57	1 162
Cottica	830	644	1 474	404	155	559	2 033
Marowijne	508	255	763	„	„	„	(5) 763
	33 065	33 240	65 408	5 935	2 195	8 130	73 542

Aanmerkingen.

(1) De cijfers in deze kolom stemmen, behoudens de overbrenging van de militairen naar den tweeden post, de vermelding aldaar van de civiele personen en van de gevangenen in de forten Zeelandia en Nieuw-Amsterdam en de afzonderlijke vermelding van de koopvaardijvloot, overeen met die in bijlage **B** (zie de noten in die bijlage).

Het eindcijfer van het totaal-generaal van die bijlage stemt niet overeen met het bevolkingscijfer in den staat op de eerste bijlage (zie noot *b* op die bijlage).

(2) Hieronder zijn begrepen 236 gevangenen.

(3) Hieronder 1740 bewoners van Nieuw-Nickerie.

(4) Hieronder 653 bewoners van Totness.

(5) Hieronder 496 bewoners van Albina.

c. VERGELIJKEND OVERZICHT van de bevolking der districten op ultim De

DISTRICTEN.		VELD- EN FABRIEKARBEIDERS.												O
		IMMIGRANTEN.						NIET-IMMIGRANTEN.						
Oude verdeeling.	Nieuwe verdeeling.	1863	1872	1873	1901	1902	1903	1863	1872	1873	1901	1902	190	186
Nickerie		61	493	481	635	793	963	1075	1134	1177	1371	1808	176	[illegible]
Coronie		„	„	63	„	„	„	1062	1043	1057	201	62	8	„
Beneden-Saramacca		47	200	364	213	399	385	1012	946	847	212	189	11	„
Boven-Saramacca		„	„	„	„	„	„	67	49	61	„	„	„	„
Beneden-Suriname		36	141	287	1073	1137	921	1693	1662	643	770	725	517	[illegible]
Beneden-Para		52	12	97	51	55	52	1650	1538	694	36	30	2	[illegible]
Boven-Para		„	„	47	140	154	161	845	798	589	135	75	51	„
Boven-Suriname		27	65	287	162	159	139	628	571	888	419	102	61	„
Beneden-Cottica	—	4	470	975	„	„	„	2685	1902	1328	„	„	„	„
Beneden-Commewijne	—	4	143	459	„	„	„	1549	1756	1395	„	„	„	„
—	Beneden-Commewijne	„	„	„	3621	3887	3774	„	„	„	1800	1898	1801	„
Commetawane	—	33	111	177	„	„	„	921	624	512	„	„	„	„
Boven-Commewijne	—	„	95	160	„	„	„	470	358	184	„	„	„	„
Matappica	—	5	208	320	„	„	„	1383	846	664	„	„	„	„
—	Boven-Commewijne	„	„	„	48	58	56	„	„	„	573	413	423	„
Boven-Cottica	—	„	„	„	„	„	„	1120	674	580	„	„	„	„
Perica	—	15	38	112	„	„	„	664	285	192	„	„	„	„
—	Cottica	„	„	„	392	786	489	„	„	„	718	499	589	„
Marowijne		„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
		284	1976	3829	6435	7422	6940	16824	14186	10814	6035	5801	5438	21

1) Het jaar van de emancipatie.

2) Het laatste jaar vóór de opheffing van het Staatstoezicht.

3) Het jaar van de opheffing van het Staatstoezicht.

4) Onder deze cijfers zijn de bewoners van Nieuw-Nickerie niet begrepen.

5) Onder deze cijfers zijn de gevangenen in het fort Nieuw-Amsterdam en de militairen van gemeld fort en van de overige militaire posten niet begrepen.

ltim December over de jaren 1863[1], 1872[2], 1873[3], 1901, 1902 en 1903.

	OUDEN, GEBREKKIGEN EN KINDEREN TOT GEEN ARBEID GESCHIKT, OF KINDEREN TOT ARBEID NOG TE ONVOLWASSEN.												OVERIGE BEVOLKING.						TOTAAL-GENERAAL.					
	IMMIGRANTEN.						NIET-IMMIGRANTEN.																	
190	1863	1872	1873	1901	1902	1903	1863	1872	1873	1901	1902	1903	1863	1872	1873	1901	1902	1903	1863	1872	1873	1901	1902	1903
176	8	114	82	70	81	104	412	500	403	557	632	578	59	105	121	775	184	230	[4] 1607	[4] 2364	[4] 2264	[4] 3408	[4] 3498	[4] 3644
8	"	"	6	"	"	"	786	887	863	75	56	54	211	330	352	1769	1945	1968	2059	2260	2346	2045	2063	2104
11	"	17	59	20	17	37	482	655	574	73	50	18	85	371	568	3502	3500	3715	1626	2189	2412	4120	4155	4272
"	"	"	"	"	"	"	39	57	26	"	"	"	10	133	215	902	715	845	116	239	302	902	715	845
51	8	14	31	140	136	105	965	980	378	248	262	236	90	267	109	2719	3221	3695	2792	3064	1448	4950	5481	5474
2	5	4	23	3	2	3	693	954	429	4	1	2	208	258	227	2235	2531	2816	2608	2766	1470	2329	2619	2901
5	"	"	2	16	11	14	664	799	492	156	20	16	63	107	1336	3079	3426	3591	1572	1704	2466	3526	3686	3833
6	"	3	21	15	20	20	348	387	381	84	37	25	39	165	1040	1719	2057	2169	1042	1191	2617	2399	2375	2414
"	"	26	103	"	"	"	1324	1335	1099	"	"	"	118	214	256	"	"	"	4131	3947	3761	"	"	"
"	"	28	75	"	"	"	883	1112	786	"	"	"	76	230	332	"	"	"	2512	3269	2997	"	"	"
1801	"	"	"	451	510	639	"	"	"	702	864	766	"	"	"	1978	2112	2145	"	"	"	8552	9265	9125
"	"	11	13	"	"	"	463	407	305	"	"	"	43	58	70	"	"	"	1460	1211	1080	"	"	"
"	"	8	20	"	"	"	228	255	170	"	"	"	27	32	57	"	"	"	725	748	591	"	"	"
"	"	26	22	"	"	"	810	640	422	"	"	"	77	82	175	"	"	"	2275	1802	1603	"	"	"
425	"	"	"	1	3	"	"	"	"	111	128	86	"	"	"	622	593	597	"	"	"	1155	1195	1162
"	"	"	"	"	"	"	506	466	396	"	"	"	69	104	129	"	"	"	1695	1244	1105	"	"	"
"	"	"	13	"	"	"	198	191	158	"	"	"	39	42	37	"	"	"	1116	556	512	"	"	"
589	"	"	"	87	98	71	"	"	"	96	154	168	"	"	"	679	621	716	"	"	"	1972	2158	2033
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	667	705	852	763	"	"	"	705	852	763
5438	21	251	470	803	878	993	9001	9625	6887	2106	2204	1949	1214	2498	5024	20684	21757	23260	[5] 27336	[5] 28536	[5] 26974	[5] 36063	[5] 38062	[5] 38570

Bijlage B.

STAAT aantoonende de verdeeling van de bevolking naar de onder-

BETREKKINGEN, BEROEPEN EN AMBACHTEN.	Paramaribo.	Nickerie.	Coronie.	Beneden-Saramacca.	Boven-Saramacca.
Ambtenaren	147	8	5	3	"
Apothekers	27	1	"	"	"
Beambten van politie	96	7	3	10	4
Geestelijken	74	4	3	1	"
Geneeskundigen	(1) 19	(1) 1	1	2	"
Goudindustrie (belanghebbenden bij de) alsmede opzichters en arbeiders	1 649	"	"	6	336
Grondeigenaren, administrateuren en opzichters van plantages.	34	27	30	23	"
Houthakkers	12	23	"	"	"
Huisbedienden	1 026	71	4	20	"
Ingenieurs	11	1	"	"	"
Karrelieden	116	"	"	"	"
Kooplieden	141	3	"	"	"
Kleermakers	143	25	6	"	"
Kuipers	7	"	4	"	"
Landbouwers (eigenaren en pachters van perceelen ter uitoefening van den kleinen landbouw)	732	709	610	2184	304
Landmeters	8	"	"	"	"
Machinisten	30	1	1	2	"
Marktvrouwen	259	6	"	"	"
Militairen	224	37	"	"	"
Metselaars	59	6	3	"	"
Notarissen	2	"	"	"	"
Onderwijzers en onderwijzeressen, alsmede hulponderwijzers en -onderwijzeressen en kweekelingen	223	12	10	2	1
Photografen	2	"	"	"	"
Praktizijns	7	"	"	"	"
Schilders	102	5	3	"	"
Sjouwers	246	1	"	"	"
Slijters en tappers	6	37	"	"	"
Smeden	221	32	4	"	"
Timmerlieden	846	64	28	5	"
Veld- en fabriekarbeiders	391	2512	82	474	"
Visschers	107	1	25	"	"
Vroedvrouwen	6	1	1	"	"
Waschvrouwen	866	63	8	2	"
Winkeliers	238	5	10	10	"
Winkel- en kantoorbedienden	417	23	4	9	"
Zeelieden	138	19	24	"	"
Personen die eene betrekking bekleeden of een ambacht of beroep uitoefenen, niet afzonderlijk vermeld.	2 136	121	44	21	4
Zonder beroep (hieronder gehuwde vrouwen, ouden, gebrekkigen en kinderen)	22 235	1558	1191	1498	196
Totaal . . .	(a) 33 003	5384	2104	4272	845

Onder de totalen zijn begrepen:

a. koopvaardijvloot 50, gevangenen 128, civielen in het fort Zeelandia 16, te zamen 194.
b. gevangenen 108, civielen op het fort Nieuw Amsterdam 57, te zamen 165.

(1) Hieronder niet begrepen 1 officier van gezondheid, die onder de militairen vermeld is.

scheidene betrekkingen, beroepen en ambachten in 1903.

Beneden-Suriname.	Beneden-Para.	Boven-Para.	Boven-Suriname.	Beneden-Commewijne.	Boven-Commewijne.	Cottica.	Marowijne.	Totaal.
8	„	2	„	4	„	3	3	183
„	„	„	„	„	„	„	„	28
7	„	9	12	14	4	3	8	177
1	1	4	1	1	1	1	2	94
2	1	1	1	4	1	„	1	34
92	52	12	224	„	193	238	275	3 077
106	16	12	14	„	„	„	„	262
26	22	40	19	„	„	„	„	142
56	14	18	9	67	7	12	10	1 314
„	„	„	„	1	„	1	„	14
32	16	„	„	„	„	„	„	164
„	„	„	„	„	„	„	„	144
24	4	„	„	1	„	1	11	215
„	„	„	„	4	„	5	„	20
1600	1672	1961	646	1563	247	366	28	12 624
„	„	„	„	„	„	„	„	8
6	2	1	„	4	„	„	2	49
26	14	„	„	„	„	„	„	305
69	„	„	„	4	„	„	27	361
14	6	„	„	2	„	„	„	90
„	„	„	„	„	„	„	„	2
5	2	5	2	4	„	2	3	271
„	„	„	„	„	„	„	„	2
„	„	„	„	„	„	„	„	7
20	6	„	„	2	„	„	„	138
30	10	„	„	10	„	„	„	297
20	3	„	„	25	„	„	„	91
14	6	„	„	21	„	5	1	304
60	20	7	2	36	„	8	15	1 091
1609	76	203	290	5241	462	1027	„	12 367
20	2	„	„	2	„	„	11	168
„	„	1	„	„	„	„	„	9
62	26	„	„	„	„	„	33	1 060
44	10	12	8	49	8	9	14	417
40	6	2	2	22	4	6	31	566
„	„	„	„	„	„	„	„	181
36	20	48	35	271	„	„	59	2 795
1643	894	1495	1149	1775	235	346	256	34 471
(b) 5672	2901	3833	2414	9129	1162	2033	790	73 542

Bijlage C.

HUWELIJKEN, GEBOORTEN en STERFGEVALLEN in 1903.

a. Huwelijken.

WAAR GESLOTEN.	Tusschen vreemdelingen.	Tusschen Europeesche ingezetenen.	Tusschen Europeesche ingezetenen en vreemdelingen.	Tusschen vreemdelingen en inboorlingen.	Tusschen Europeesche ingezetenen en inboorlingen.	Tusschen immigranten.	Tusschen immigranten en inboorlingen.	Tusschen inboorlingen.	Totaal.	Aantal gewettigde kinderen.
Paramaribo	1	"	"	7	10	9	6	139	172	157
Nickerie	4	"	"	"	1	3	1	6	15	20
Coronie	"	"	"	1	"	"	"	8	9	16
Beneden-Saramacca	"	"	"	"	"	3	"	8	11	11
Boven-Saramacca	"	"	"	"	"	"	"	1	1	2
Beneden-Suriname	"	"	"	"	"	25	1	3	29	61
Beneden-Para	"	"	"	"	"	3	"	2	5	4
Boven-Para	"	"	"	"	"	"	1	11	12	13
Boven-Suriname	"	"	"	"	"	"	1	10	12	16
Beneden-Commewijne	"	"	"	"	"	35	"	8	43	42
Boven-Commewijne	"	"	"	"	"	1	"	4	5	10
Cottica	"	"	"	"	"	"	"	5	5	22
Marowijne	"	"	"	"	"	"	"	1	1	"
Totaal	5	"	"	8	11	80	10	206	320	374

b. Geboorten. (1)

1°. Staat van de geboorten in de geheele kolonie.

GESLACHTEN.	Dood geboren.	In echt.	Buiten echt.	Totaal.	Totaal-generaal.
Mannelijk	116	287	1 018	1 305	1 305
Vrouwelijk	88	250	974	1 224	1 224
Totaal	204	537	1 992	2 529	2 529 (2)

(1) Van deze geboorten hadden er 1049 plaats te Paramaribo.

(2) Hieronder begrepen de geboorte van 1 jongen en 2 meisjes op Groot-Chatillon.

c. Sterfgevallen.

1°. Sterfte-statistiek voor de geheele kolonie, aanwijzende den ouderdom der overledenen.

DISTRICTEN.	Geslacht.	Levenloos aangegeven.	Beneden 1 jaar.	Van 1 en 2 jaar.	Van 3 tot en met 9 jaar.	Van 10 tot en met 19 jaar.	Van 20 tot en met 29 jaar.	Van 30 tot en met 39 jaar.	Van 40 tot en met 49 jaar.	Van 50 tot en met 59 jaar.	Van 60 tot en met 69 jaar.	Van 70 jaar en daar boven.	Van onbekenden ouderdom.	Totaal.
Paramaribo	M.	66	80	18	28	28	56	72	71	57	40	63	2	515
	V.	52	73	28	24	23	41	40	48	47	42	73	2	441
Nickerie	M.	3	14	3	2	3	8	6	3	8	4	3	„	54
	V.	4	14	2	1	2	5	6	2	3	5	3	„	43
Coronie	M.	„	2	2	2	1	3	1	1	2	3	4	„	21
	V.	„	3	„	„	1	1	1	2	„	2	4	2	16
Beneden-Saramacca	M.	3	13	2	1	3	7	8	4	5	3	1	3	50
	V.	3	3	1	5	3	„	2	„	„	1	2	2	19
Boven-Saramacca	M.	„	„	1	„	1	5	2	5	1	„	„	„	15
	V.	„	1	„	„	„	„	„	„	„	2	1	„	4
Beneden-Suriname	M.	4	11	3	1	2	9	7	8	3	6	5	„	55
	V.	7	10	4	2	3	8	3	6	1	4	7	„	48
Beneden-Para	M.	5	5	2	2	„	2	„	3	„	„	„	„	14
	V.	1	4	1	3	„	2	2	1	1	1	2	2	19
Boven-Para	M.	9	17	5	3	1	4	4	1	6	6	1	„	48
	V.	7	9	6	„	3	4	2	1	1	5	4	„	35
Boven-Suriname	M.	4	9	1	3	2	5	11	11	8	4	4	„	58
	V.	1	2	1	„	2	3	2	„	4	1	5	„	20
Beneden-Commewijne	M.	17	28	5	5	4	17	18	12	4	3	2	„	98
	V.	10	23	8	2	3	19	9	„	2	1	4	1	72
Boven-Commewijne	M.	1	1	„	1	„	4	„	„	1	1	2	2	12
	V.	„	1	„	„	2	1	1	„	3	1	3	3	15
Cottica	M.	4	2	3	3	1	2	4	1	3	1	„	4	24
	V.	3	4	1	1	„	5	1	„	1	„	1	1	15
Marowijne	M.	„	„	„	„	„	4	8	4	1	„	„	1	18
	V.	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	2
Totaal	M.	116	182	45	51	46	126	141	124	99	71	85	12	982
	V.	88	147	52	38	42	90	70	60	63	65	109	13	749
Totaal-generaal	„	204	329	97	89	88	216	211	184	162	136	194	25	1 731

2°. **Sterfte in iedere maand in de kolonie.**

DISTRICTEN.	Januari.	Februari.	Maart	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Augustus.	September.	October.	November.	December.	Totaal.
Paramaribo	82	78	99	80	69	69	94	81	69	83	83	69	956
Nickerie	8	5	6	5	12	7	17	5	8	13	6	5	97
Coronie	4	"	2	2	5	3	3	4	3	7	4	"	37
Beneden-Saramacca	3	4	"	5	4	4	7	9	6	9	10	8	69
Boven-Saramacca	"	3	1	3	2	1	1	"	2	6	"	"	19
Beneden-Suriname	9	5	7	11	11	15	12	15	5	2	5	6	103
Beneden-Para	3	3	4	2	4	2	1	1	4	4	2	3	33
Boven-Para	6	5	8	9	14	7	10	5	2	5	3	9	83
Boven-Suriname	4	5	11	5	7	7	9	8	4	10	3	5	78
Beneden-Commewijne	22	16	11	22	9	11	25	13	12	12	8	9	170
Boven-Commewijne	2	1	"	"	2	4	3	5	4	2	3	1	27
Cottica	5	3	1	3	4	2	3	7	1	3	4	3	39
Marowijne	1	2	1	2	1	2	5	1	2	2	"	1	20
Totaal.	149	130	151	149	144	134	190	154	122	158	131	119	1 731

d. Vergelijking van het aantal geboorten en het aantal sterfgevallen over de laatste tien jaren.

JAREN.	Geboren.	Overleden.	Meer geboren.	Meer overleden.
1894	1652	1616	36	"
1895	1781	1640	141	"
1896	1924	1687	237	"
1897	1956	1676	280	"
1898	1948	1697	251	"
1899	2251	1488	763	"
1900	2007	1621	386	"
1901	2350	1600	750	"
1902	2099	1959	140	"
1903	2529	1731	798	"

Bijlage D.

STATISTIEK van de werkzaamheden van het hof van justitie, de kantongerechten en de ommegaande gerechten in 1903.

a. **Statistiek van de burgerlijke zaken in 1903 behandeld bij het hof van justitie en de kantongerechten.**

	Aanhangig op 1 Januari 1903.	Aangebracht in 1903.	Afgedaan.	Aanhangig op 31 December 1903.
Hof van Justitie.				
Aangebracht sedert 3 jaar of meer.	63	„	„	„
Aangebracht sedert minder dan 3 jaar	13	„	„	„
Gewezen eindvonnissen	„	„	75	„
Geroyeerde zaken	„	„	9	„
Aanhangig sedert 3 jaar of meer .	„	„	„	63
Aanhangig sedert minder dan 3 jaar	„	„	„	7
	76	78 (1)	84	70
Kantongerecht te Paramaribo.				
Aangebracht sedert 3 jaar of meer .	5	„	„	„
Aangebracht sedert minder dan 3 jaar	18	„	„	„
Afgedaan bij eindvonnis.	„	„	178	„
Afgedaan door afstand, door het vervallen van de instantie of door royement van de rol	„	„	73	„
	23	250	251	22
Gewezen incidenteele, preparatoire en interlocutoire vonnissen . . .	„	„	15	„
in Nickerie	„	5	3 (2)	2
in Coronie.	„	3	1	2

AANMERKINGEN.

(1) Van de aangebrachte zaken betroffen 7 zaken beneden de f 1000; 6 zaken boven de f 1000; 1 het doen van rekening en verantwoording; 1 het doen van verklaring; 4 failliet-verklaring; 3 insolventverklaring; 1 homologatie van een akkoord en rehabilitatie van een gefailleerde; 1 goedkeuring van een aangeboden borgtocht; 5 verbetering van de registers van den burgerlijken stand; 34 verbetering van de kiezerslijst; 3 echtscheiding; 11 onder-curateele-stelling en 1 verificatie van eene schuldvordering op een gefailleerde.

(2) waarvan 1 op consent en 2 bij royement.

D

b. **Statistiek van de strafzaken behandeld bij het hof van justitie in 1903.**

I. Crimineele zaken.

OMSCHRIJVING.	Aantal		Van de beschuldigden werden			Veroordeeld zijn tot:		
	Zaken.	Beschuldigden.	Veroordeeld.	Weerspannig verklaard aan de wet.	Vrijgesproken.	Dwangarbeid van vijf tot tien jaren.	Dwangarbeid van twintig jaren met boeien.	Gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van drie maanden tot drie jaren met of zonder geldboete.
Doodslag, tweemalen gepleegd	1	1	1	"	"	"	1	"
Het met voorbedachten rade moedwillig toebrengen van kwetsuren of slagen, die ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan twintig dagen ten gevolge hebben gehad	1	1	1	"	"	"	"	1
Wederspannigheid door gewelddadigen of feitelijken wederstand tegen een ambtenaar en ondergeschikte beambte van de rechterlijke politie, handelende ter uitvoering van bevelen van het openbaar gezag, gepleegd door meer dan twintig gewapende personen. .	1	4	4	"	"	"	"	4
Moedwillige brandstichting	1	1	"	"	1	"	"	"
Diefstal onder bezwarende omstandigheden en medeplichtigheid daaraan	31	52	50	1	1	3	"	47
Valschheid in onderhandsche geschriften, door het namaken van handteekeningen en het desbewust gebruik maken van die valsche geschriften, viermalen gepleegd	1	1	1	"	"	"	"	1
Valschheid in een geschrift van koophandel, door het namaken van eene handteekening en het desbewust gebruik maken daarvan en valschheid in onderhandsche geschriften, door het namaken van handteekeningen viermalen gepleegd, en het desbewust gebruik maken daarvan	1	1	1	"	"	"	"	1
	37	61	58	1	2	3	1	54

II. Correctioneele zaken.

OMSCHRIJVING.	Aantal		Van de beklaagden werden		Veroordeeld zijn tot:		
	Zaken.	Beklaagden.	Veroordeeld.	Vrijgesproken.	Gevangenisstraf van 4 dagen tot 4 maanden met of zonder tewerkstelling aan openbare werken en met of zonder geldboete.	Gevangenisstraf van 6 maanden tot 5 jaren met of zonder tewerkstelling aan openbare werken en met of zonder geldboete.	Geldboete van f 500.
Diefstal	6	6	4	2	„	4	„
Diefstal van een loonbediende ten nadeele van zijn meester	6	6	5	1	2	3	„
Diefstal van een loonbediende ten nadeele van zijn meester en medeplichtigheid daaraan	1	2	2	„	„	2	„
Oplichting	3	3	3	„	„	3	„
Misbruik van vertrouwen	15	17	17	„	6	11	„
Moedwillig toebrengen van kwetsuren of slagen, die ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan drie, doch niet meer dan twintig dagen hebben ten gevolge gehad	5	5	5	„	„	5	„
Te zamen en in vereeniging moedwillig toebrengen van kwetsuren of slagen, die ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan drie doch niet meer dan twintig dagen hebben ten gevolge gehad	1	2	2	„	„	2	„
Moedwillig toebrengen van kwetsuren of slagen, die ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan twintig dagen hebben ten gevolge gehad	4	4	4	„	„	4	„
Moedwillig toebrengen van kwetsuren of slagen, die ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan twintig dagen hebben ten gevolge gehad door een persoon beneden 16 jaren	1	1	1	„	1	„	„
Het uit onvoorzichtigheid onwillig veroorzaken van iemands dood	1	1	1	„	„	1	„
Het aan bedienend beambte in de waarneming zijner bediening toebrengen van een slag, welke gewelddadigheid bloedstorting heeft veroorzaakt	1	1	1	„	„	1	„
Het niet houden van het in art. 2 van de verordening van 17 November 1894 (*Gouvernementsblad* 1895 n°. 12 A) op de grondbelasting voorgeschreven register	1	1	1	„	1	„	„
Het in de kolonie elders dan ter plaatse van ontginning of anders dan tijdens het vervoer naar de plaats van bestemming in het bezit worden gevonden van goud, waarop het invoorrecht niet is betaald en welk goud niet verkregen is van een bevoegden opkooper van goud of krachtens de vergunning bedoeld in art. 17 der verordening op de grondbelasting	1	1	1	„	„	„	1
Het zonder dat hij concessie had gekregen op domeingrond de exploitatie van balata ondernemen	1	1	1	„	1	„	„
	47	51	48	3	11	36	1

III. Overtredingen.

OMSCHRIJVING.	Aantal		Van de beklaagden werden			Veroordeeld zijn tot:	
	Zaken.	Beklaagden.	Veroordeeld.	Vrijgesproken.	Teruggewezen naar den eersten rechter of verwezen naar de crimineele terechtzitting en naar den rechter-commissaris belast met de instructie.	Gevangenisstraf van een dag tot een maand met of zonder gedwongen tewerkstelling.	Geldboete van een tot vijfhonderd gulden.
Appèl van vonnissen, gewezen door kanton- en ommegaande rechters	13	43	36	4	3	33	3
Het als beheerder eener plantage niet inzenden van den staat bedoeld bij art. 4 van de verordening van 23 November 1901 (*Gouvernementsblad* 1902 n°. 8) op de geneeskundige belasting	1	1	1	„	„	„	1
Het als belastingschuldige krachtens de verordening van 23 November 1901 (*Gouvernementsblad* 1902 n°. 8) opzettelijk doen van onjuiste opgaven in den dienst bedoeld in art. 4 dier verordening .	1	1	„	1	„	„	„
Het niet invullen van het vervoerbiljet bedoeld bij art. 2 van de verordening van 17 November 1894 (*Gouvernementsblad* 1895 n°. 12A) op de grondbelasting, overeenkomstig de voorschriften van dat artikel.	1	1	1	„	„	„	1
Het in de kolonie elders dan ter plaatse van ontginning en anders dan tijdens het vervoer naar de plaats van bestemming en niet binnen den termijn bepaald in artt. 7 en 19 der verordening van 17 November 1894 (*Gouvernementsblad* 1895 n°. 12A) in het bezit te zijn gevonden van goud, waarop het krachtens genoemde verordening verschuldigd recht of het invoerrecht niet is betaald en welk goud niet is verkregen van een bevoegden opkooper van goud of krachtens de vergunning bedoeld in art. 17 van meergemelde verordening	6	6	6	„	„	„	6
	22	52	44	5	3	33	11

c. **Statistiek van de zaken in 1903 bij de kantongerechten behandeld volgens het Wetboek van Strafvordering.**

KANTONGERECHT VAN:	Aantal		Waarvan veroordeeld.	*AANMERKINGEN.*
	Zaken.	Beklaagden.		
Paramaribo	51 (1)	64	64	(1) Waarvan 16 bij verstek behandeld.
Nickerie	—	—	—	
Coronie	—	—	—	

d. **Staat van de door het hof van justitie en de kantongerechten van Paramaribo en Nickerie in 1903 behandelde requesten.**

Hof van Justitie.	Kantongerecht van		AANMERKINGEN.
	Paramaribo.	Nickerie.	
163 (*)	368 (**)	4	(*) te weten: 12 om kosteloos te procedeeren. 16 „ machtiging tot verkoop van onroerende goederen en effecten. 7 „ vestiging van hypotheek. 12 „ onder-curateele-stelling. 67 „ plaatsing of verlenging daarvan in een gesticht. 8 „ benoeming van curators en bewindvoerders. 7 „ verbetering van de registers van den burgerlijken stand. 22 „ verbetering van de kiezerslijst. 5 „ echtscheiding. 3 „ meerderjarigverklaring. 2 „ faillietverklaring. 2 „ andere requesten. 163 (**) te weten: 32 om kosteloos te procedeeren. 22 „ kostelooze machtiging op grond van de artt. 819—821 Wetboek van Burgerlijke Bechtsvordering. 314 „ verlof tot het leggen van beslag. 368

e. **Staat van de door de kantongerechten in 1903 opgemaakte akten.**

AKTEN BETREFFENDE:	Kantongerecht van	
	Paramaribo. (1)	Nickerie.
Verlof of tusschenkomst tot het aangaan van een huwelijk	3	"
Handlichting	"	"
Proces-verbaal van verzegeling	1	"
Proces-verbaal van ontzegeling	1	"
Uren aan bedoelde processen-verbaal besteed	76	"
Aanbod of opening van beschikking van doode	"	"
Benoeming van voogden en curators, toeziende voogden en curators, bewindvoerders, deelvoogden, bevestiging of van-waarde-verklaring der voogdij	59	"
Beëediging dier personen, voor zoover zij bij bijzondere akte plaats had	1	"
Beschikkingen in zaken van voogdij of curateele niet hierboven bedoeld en niet gelijktijdig geschied met de eerstgenoemde voorzieningen	"	"
Benoeming of beëediging van deskundigen en schatters	38	1
Depot en beëediging van boedelbeschrijvingen	23	"
Toegestane verkoopen van roerend goed	"	"
Afstand van de wettelijke gemeenschap van goederen, verklaring dat gebruik gemaakt wordt van het recht van beraad, verklaring dat aanvaard wordt onder het voorrecht van boedelbeschrijving, verklaring dat een erfenis verworpen wordt	41	2
Scheepsverklaringen	31	"
Aangifte van een koopman, dat hij heeft opgehouden te betalen	1	1
Beëediging van zeebrieven	3	"
Werkzaamheden, niet met name in eene der vorige kolommen genoemd	190	1
Bijgewoonde boedelscheidingen en openbare verkoopen	9	"
	477	5

(*) De in het vorige jaar in deze kolom vermelde cijfers zijn foutief en moeten zijn: 1. 1. — — — 1. 50. — 2. 19. 18. 25. 27. 1. — 129. 7.

f. Staat van de strafzaken in 1903 behandeld bij de kanton- en ommegaande gerechten.

Artikelen van de herziene strafverordening van 1874 of van andere verordeningen welke overtreden zijn.	AARD DER OVERTREDINGEN.	*a* kantongerecht van Paramaribo. *b.* idem van Nickerie. *c.* idem van Coronie. *d.* ommegaand gerecht te Paramaribo. *e.* idem te Mariënburg. *f.* oostelijk ommegaand gerecht. *g.* westelijk ommegaand gerecht.	Aantal zaken.	Aantal beklaagden.	Aantal zaken bij verstek behandeld.	Van de beklaagden werden: veroordeeld.	Van de beklaagden werden: vrijgesproken of ontslagen van rechtsvervolging.	Veroordeeld zijn: tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling.	Veroordeeld zijn: tot gevangenisstraf alleen.	Veroordeeld zijn: tot enkele geldboete.	Veroordeeld zijn: tot geldboete en gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling.
29	Verkoopen van koopwaren in een district, zonder vergunning van den Gouverneur.	*e.*	1	1	„	1	„	„	„	1	„
54, 56 en 58.	Wederspannigheid door gewelddadigen en feitelijken wederstand, het opzettelijk mishandelen van ambtenaren van politie in of ter gelegenheid van de uitoefening hunner bediening en beleediging door woorden van een bedienend beambte, al of niet gepaard met andere overtredingen.	*a.*	10	10	„	9	1	5	2	1	1
		b.	1	1	„	1	„	1	„	„	„
		d.	6	8	1	4	4	1	„	3	„
			17	19	1	14	5	7	2	4	1
65	Dronkenschap.	*a.*	1	2	„	2	„	„	„	2	„
		b.	1	1	„	1	„	„	„	1	„
		d.	1	2	„	2	„	„	„	2	„
		f.	1	1	„	1	„	„	„	1	„
			4	6	„	6	„	„	„	6	„
78*bis*, 79, 156*bis*, 90, 92, 93, 103.	Bedreiging, mishandeling, en poging tot mishandeling, al of niet gepaard met andere overtredingen. (Zie hierachter.)	*a.*	32	41	„	35	6	4	7	28	1
		b.	28	49	„	41	9	28	„	12	„
		c.	4	7	„	7	„	7	„	„	„
		d.	64	100	1	73	27	26	„	46	1
		e.	99	153	1	104	49	42	„	60	2
		f.	5	9	„	5	4	1	„	4	„
			232	359	2	265	95	108	7	145	4
80	Onwillig toebrengen van kwetsuren of slagen uit onvoorzichtigheid al of niet gepaard gaande met andere overtredingen.	*a.*	10	10	„	9	1	„	2	6	1
		b.	1	1	„	1	„	1	„	„	„
			11	11	„	10	1	1	2	6	1
81	Niet doen van aangifte bij den burgerlijken stand.	*a.*	1	1	„	„	1	„	„	„	„
85, 87 j°., 86 en 90.	Laster, hoon en beleediging.	*a.*	7	7	„	6	1	„	„	6	„
		b.	2	2	„	2	„	„	„	2	„
		c.	1	1	„	1	„	„	„	1	„
		d.	7	9	„	7	2	„	„	7	„
		e.	8	12	„	6	6	3	„	3	„
			25	31	„	22	9	3	„	19	„

Artikelen van de herziene strafverordening van 1874 of van andere verordeningen welke overtreden zijn.	AARD DER OVERTREDINGEN.	*a.* kantongerecht van Paramaribo. *b.* idem van Nickerie. *c.* idem van Coronie. *d.* ommegaand gerecht te Paramaribo. *e.* idem te Mariënburg. *f.* oostelijk ommegaand gerecht. *g.* westelijk ommegaand gerecht.	Aantal zaken.	Aantal beklaagden.	Aantal zaken bij verstek behandeld.	Van de beklaagden werden: veroordeeld.	Van de beklaagden werden: vrijgesproken of ontslagen van rechtsvervolging.	Veroordeeld zijn: tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling.	Veroordeeld zijn: tot gevangenisstraf alleen.	Veroordeeld zijn: tot enkele geldboete.	Veroordeeld zijn: tot geldboete en gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling.
93 j°., 92 en 94	Diefstal, poging tot diefstal en medeplichtigheid aan diefstal al of niet gepaard met andere overtredingen.	*a.*	62	67	»	65	2	39	14	4	8
		b.	12	16	»	11	5	10	»	1	»
		c.	2	5	»	5	»	5	»	»	»
		d.	41	53	»	46	7	34	1	10	1
		e.	100	119	»	93	26	84	»	8	1
		f.	5	5	»	5	»	4	»	»	1
			222	265	»	225	40	176	15	23	11
97	Koopen van militaire kleedingstukken.	*a.*	1	1	»	1	»	»	»	1	»
103, 104 en 105	Moedwillige beschadiging aan gebouwen, beplantingen enz. van anderen.	*b.*	3	3	»	3	»	»	»	3	»
		d.	7	9	»	1	8	»	»	1	»
		e.	13	25	»	21	4	6	»	15	»
			23	37	»	25	12	6	»	19	»
106 en 107	Laten losloopen van vee op eens anders grond of op den openbaren weg.	*c.*	1	1	»	1	»	»	»	1	»
		d.	3	3	»	3	»	»	»	3	»
		e.	6	7	»	6	1	»	»	6	»
			10	11	»	10	1	»	»	10	»
115	Mishandeling van dieren.	*d.*	1	1	»	»	1	»	»	»	»
119*d*	Zonder noodzaak aanbrengen van vuur nabij beplantingen van anderen.	*e.*	2	2	»	1	1	1	»	»	»
		f.	1	1	»	»	1	»	»	»	»
			3	3	»	1	2	1	»	»	»
132 j°., 128 en 130	Voorhanden hebben van gewichten en weegwerktuigen niet voorzien van het vereischte stempelmerk.	*f.*	1	1	»	1	»	»	»	1	»
147	Als huurder van personen, die hunne diensten verbonden hebben niet voldoen aan de voorwaarden bij overeenkomst bedongen.	*a.*	5	5	»	5	»	»	»	1	»
148	Desbewust te werk stellen van een bij een ander in huur zijnden arbeider.	*f.*	1	1	»	»	1	»	»	»	»

Artikelen van de herziene strafverordening van 1874 of van andere verordeningen welke overtreden zijn.	AARD DER OVERTREDINGEN	*a.* kantongerecht van Paramaribo. *b.* „ van Nickerie. *c.* „ van Coronie. *d.* ommegaand gerecht te Paramaribo. *e.* idem te Mariënburg. *f.* oostelijk ommegaand gerecht. *g.* westelijk ommegaand gerecht.	Aantal zaken.	Aantal beklaagden.	Aantal zaken bij verstek behandeld.	Van de beklaagden werden: veroordeeld.	Van de beklaagden werden: vrijgesproken of ontslagen van rechtsvervolging.	Veroordeeld zijn: tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling.	Veroordeeld zijn: tot gevangenisstraf alleen.	Veroordeeld zijn: tot enkele geldboete.	Veroordeeld zijn: tot geldboete en gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling.
151, 152	Door personen die hunne diensten verbonden hebben niet voldoen aan de voorwaarden bij de overeenkomst bedongen.	*a.*	15	56	„	24	32	22	2	„	„
151, 152, 153, 154, 155, 78*bis*, 79, 92, 93, 103, (28 en 44 van G. B. 1879 n°. 8).	Overtredingen door immigranten van de verordeningen op de immigratie, al of niet gepaard met andere overtredingen.	*a.*	87	156	„	152	4	113	„	39	„
		b.	97	157	2	143	14	116	„	26	1
		e.	241	646	„	614	32	546	„	67	1
		f.	15	43	„	42	1	34	„	8	„
			440	1002	2	951	51	809	„	140	2
158	Inbreuk op huisrecht.	*a.*	1	1	„	1	„	1	„	„	„
168	Zich ongekleed vertoonen in het openbaar.	*d.*	1	1	„	1	„	„	„	1	„
170 j°., 168, 171.	In het openbaar uiten van voor de zedelijkheid kwetsende taal en verwekken van burengerucht.	*a.*	3	4	„	4	„	„	„	4	„
		b.	3	3	„	2	1	„	„	2	„
		c.	6	12	„	11	1	5	„	6	„
			12	19	„	17	2	5	„	12	„
173	Zonder vergunning visschen of graskappen op eigendom van een ander.	*d.*	5	15	„	11	4	7	„	4	„
		f.	1	2	„	2	„	2	„	„	„
			6	17	„	13	4	9	„	4	„
174 en 179.	Vangen van visch door bedwelming en mishandeling van personen.	*f.*	1	5	„	3	2	„	„	3	„
240	Afwezig blijven als getuige.	*a.*	5	5	„	5	„	„	„	5	„
		b.	1	1	1	1	„	„	„	1	„
			6	6	1	6	„	„	„	6	„
Art. 100 j°., 20 (G.B. 1877 n°. 10).	Onderwijsverordening.	*b.*	3	3	„	3	„	„	„	3	„
Verordeningen van 9 Febr. 1886 (G. B. n°. 3) en 12 Oct. 1898 (G.B. 1899 n°. 11).	Belastingovertredingen.	*a.*	28	108	7	105	3	„	„	105	„
		c.	1	8	„	„	8	„	„	„	„
		d.	2	2	„	1	1	„	„	1	„
			31	118	7	106	12	„	„	106	„

Artikelen van de herziene strafverordening van 1874 of van andere verordeningen welke overtreden zijn.	AARD DER OVERTREDINGEN.	a. kantongerecht van Paramaribo. b. idem van Nickerie. c. idem van Coronie. d. ommegaand gerecht te Paramaribo. e. idem te Mariënburg. f. oostelijk ommegaand gerecht. g. westelijk ommegaand gerecht.	Aantal zaken.	Aantal beklaagden.	Aantal zaken bij verstek behandeld.	Van de beklaagden werden: veroordeeld.	Van de beklaagden werden: vrijgesproken of ontslagen van rechtsvervolging.	Veroordeeld zijn: tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling.	Veroordeeld zijn: tot gevangenisstraf alleen.	Veroordeeld zijn: tot enkele geldboete.	Veroordeeld zijn: tot geldboete en gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling.
44 j° 10 van G.B. 1877 n°. 22.	Varen zonder licht.	d.	1	2	»	2	»	»	»	2	»
		e.	1	1	»	1	»	»	»	1	»
		f.	1	1	»	1	»	»	»	1	»
			3	4	»	4	»	»	»	4	»
Verordening van 16 Dec. 1899 (G.B. 1900 n°. 7)	Gevaar doen ontstaan voor het verkeer door stoomvermogen over een spoorweg.	e.	2	2	»	2	»	2	»	»	»
Verordening van 12 Maart 1900 (G.B. n°. 13).	Het niet rijden overeenkomstig de daarop bestaande wettelijke bepalingen.	a.	7	7	»	7	»	»	»	7	»
		c.	2	2	1	2	»	»	»	2	»
			9	9	1	9	»	»	»	9	»

RECAPITULATIE.

	Kantongerecht te Paramaribo	188	325	7	278	77	71	27	169	11
	» in Nickerie	142	237	1	218	19	153	»	65	»
	» van Coronie	11	24	1	16	8	12	»	4	»
Jan. t/m Nov. 1903.	Ommegaand gerecht gevestigd te Paramaribo	235	360	4	292	68	184	1	104	3
idem.	» » » » Mariënburg	480	982	1	862	120	689	»	169	4
December.	Oostelijk ommegaand gerecht	32	69	»	60	9	41	»	18	1
idem.	Westelijk » »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Totaal	1088	1997	14	1726	271	1150	28	529	19

Bijlage E[1].

POLITIE IN SURINAME.

a. MUTATIESTAAT van het politiepersoneel in 1903.

	Hoofdinspecteur.	Inspecteurs.	Adjunct-inspecteurs.	Hoofdagenten.	Agenten 1ste klasse.	Agenten 2de klasse.	Agenten 3de klasse.	Agenten 4de klasse.
Sterkte op 1 Januari 1903	1	3	2	25	25	35	68	24
Vermeerderd door:								
Aanstelling	»	»	»	»	»	»	»	12
Bevordering	»	»	»	1	4	5	11	»
Terugstelling	»	»	»	»	»	1	»	»
Totaal der vermeerdering	»	»	»	1	4	6	11	12
Vermindering door:								
Ontslag van politiebeambten	»	»	»	1) 1	»	2) 2	3) 3	4) 2
Ontslag van militairen, dienstdoende politiebeambten, die weder naar hun korps werden teruggezonden	»	»	»	»	»	»	5) 3	»
Overlijden	»	»	»	»	2	»	»	»
Schorsing	»	»	»	»	»	»	6) 1	»
Terugstelling	»	»	»	»	1	»	»	»
Bevordering tot hoogeren rang	»	»	»	»	1	4	5	11
Totaal der vermindering	»	»	»	1	4	6	12	13
Sterkte op ultimo December 1903	1	3	2	25	25	35	68	23

1) Eervol met pensioen.
2) Als voren.
3) Een eervol met pensioen, een eervol zonder pensioen en een wegens dronkenschap en wangedrag in dienst.
4) Een wegens gebleken ongeschiktheid voor den politiedienst en een wegens dienstweigering.
5) Een op zijn verzoek, een wegens gebleken ongeschiktheid voor den politiedienst en een wegens wangedrag.
6) Wegens dienstweigering.

b. Sterkte en emplacementstaat op 1 Januari 1904.

GRADEN.	STERKTE.							
	Hoofdinspecteur.	Inspecteurs.	Adjunct-inspecteurs.	Hoofdagenten.	Agenten 1ste klasse.	Agenten 2de klasse.	Agenten 3de klasse.	Agenten 4de klasse.
Hoofdinspecteur	1	„	„	„	„	„	„	„
Inspecteurs . .	„	3	„	„	„	„	„	„
Adj.-inspecteurs	„	„	2	„	„	„	„	„
Hoofdagenten .	„	„	„	[1]) 25	„	„	„	„
Agenten 1ste kl.	„	„	„	„	25	„	„	„
„ 2de „	„	„	„	„	„	35	„	„
„ 3de „	„	„	„	„	„	„	68	„
„ 4de „	„	„	„	„	„	„	„	23
	1	3	2	25	25	35	68	23
Mankeert tot compleet. . .	„	„	„	„	„	„	„	1
Organ. sterkte	1	3	2	25	25	35	68	24

GRADEN.	EMPLACEMENT.																												
	Beneden-Para en Beneden-Suriname.			Boven-Para en Boven-Suriname.							Commewijne.		Cottica.		Beneden- en Boven-Saramacca.					Nickerie.									
	Poelepantje.	Fort Nieuw-Amsterdam.	Combé.	Domburg.	Onoribo.	Boschland.	Republiek.	Carolina.	Berg en Dal.	Chatillon.	Frederiksdorp.	Mariënburg.	Ephrata.	Sommelsdijk.	Groningen.	Nassau.	Mindrinetti.	Uitkijk.	Coronie.	Nieuw-Nickerie.	Paradise.	Albina.	Gevangenis fort Amsterdam.	Totaal gedetacheerd.	Te Paramaribo.	Binnenlandsch verlof.	Geschorst.	Buitenlandsch verlof.	Totaal generaal.
Hoofdinspecteur	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1
Inspecteurs . .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	„	„	3
Adj.-inspecteurs	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	2
Hoofdagenten .	1	1	1	1	„	„	1	„	„	„	1	1	„	„	1	„	1	1	1	1	„	1	„	13	10	„	„	2	25
Agenten 1ste kl.	„	„	„	„	1	1	„	1	1	1	1	1	1	1	„	1	„	„	„	1	1	1	„	13	11	„	„	1	25
„ 2de „	„	„	1	„	1	2	„	„	„	1	1	2	1	1	„	„	1	1	1	1	„	2	1	17	17	„	„	1	35
„ 3de „	5	2	2	3	1	1	1	„	2	2	2	4	1	2	3	2	2	„	1	3	„	3	3	45	22	„	1	„	68
„ 4de „	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	4	19	„	1	„	23
	7	3	4	4	3	4	2	1	3	4	5	9	3	4	4	3	4	3	3	6	1	8	4	92	83	1	1	5	182

[1]) Waaronder 3 met den titulairen rang van adjunct-inspecteur, van wie er een gedetacheerd is op Mariënburg.
De beambten vermeld in de rubriek gevangenis fort Nieuw-Amsterdam, doen daar tijdelijk dienst als opzichter over gestraften.
De sterkte van het korps in de stad bedroeg op 1 Januari 1904, 83 man.

Bijlage E².

a. STAAT van de gevangenisbevolking in 1903.

	Burgerlijk en militair huis van verzekering op het fort Zeelandia.	Gevangenis op het fort Nieuw-Amsterdam.	Huis van bewaring in Nickerie.	Huis van bewaring in Coronie.	*Aanmerkingen.*
Mannen	91 (1)	102	3	3	(1) Waaronder 1 Fransche vluchteling.
Vrouwen	"	"	"	"	(2) Waaronder 204 Fransche vluchtelingen.
					(3) Waaronder 196 Fransche vluchtelingen.
Aanwezig op 31 December 1902	90 (1)	102	3	3	(4) Waaronder 9 Fransche vluchtelingen.
Opgenomen in 1903	886 (2)	142	302	8	
Ontslagen in 1903	848 (3)	136	295	4	
Mannen	125	105	10	4	
Vrouwen	3	3	"	"	
Aanwezig op 31 December 1903	128 (4)	108	10	4	

E

b. OVERZICHT van de dagelijksche gemiddelde bevolking en van de kosten van toezicht, voeding en kleeding, enz. per hoofd en per jaar over de inrichtingen op het fort Zeelandia en het fort Nieuw-Amsterdam, over de laatste vijf jaren.

	Bevolking.		Kosten van opzicht.	Kosten van voeding.	Kosten van kleeding.	Overige posten als: ligging, bewassching, geneeskundige behandeling, enz.	Generale kosten.
Jaar.	Gemiddeld per dag in het fort Zeelandia.	Gemiddeld per dag in het fort Nieuw-Amsterdam.	Gemiddeld per hoofd en per jaar.	Gemiddeld per hoofd en per jaar.	Gemiddeld per hoofd en per jaar.	Gemiddeld per hoofd en per jaar.	Gemiddeld per hoofd en per jaar.
1899	80	84	f 77,00	f 91,00	f 5,00	f 25,00	f 204,00
1900	73	76	109,00	104,00	5,00	33,00	245,00
1901	76	84	102,00	89,00	5,00	25,00	223,00
1902	90	86	193,00	183,00	12,00	55,00	441,00
1903	101	108	74,00	106,00	1,00	23,00	206,00

c. Behandelde ziekten in het burgerlijk en militair huis van verzekering in het fort Zeelandia, gedurende het jaar 1903.

Abscesuss	10
Agina Catarrh	4
Anclylostomiasis	2
Asthma bronchiale	1
Bronchitis catarrh.	13
Cephalalgia	5
Cirrhosis hepatis	1
Catarrh intest	60
Catarrh ventriculi.	30
Caries dentium.	28
Contaisio	9
Constipatio	24
Conjunctiavitis	21
Debilitas	5
Eczema.	27
Epididymitis.	6
Excoriatio.	3
Furunculus	21
Febris Catarrh	1
Fibromyoma uteri.	3
Haemorrhoides	3
Haematuria	1
Hemia unguinalis.	6
Herpes circiu	13

Hysteria	1
Hydrocele	4
Influenza	19
Lues	4
Lymphadenitis	8
Lumbago	1
Malaria	88
Nervositas	1
Neuralgia	11
Nephritis	3
Nihil	9
Opiophagia	2
Otites externa	7
Onseldia	2
Panazitium	1
Pharyngitis	4
Pulices penetrantes	1
Phimosis	1
Phlegmine	1
Rheumatismus	35
Scabies	9
Stomatitis	7
Structura urethrae	6
Teudovaginitis crepitans	1
Ulcus penis	3
Ulcera cruns et pedis	30
Urethritis	7
Vulneva	19
Vulnus sclopetarium	1

d. Behandelde ziekten in de gevangenis op het fort Nieuw-Amsterdam, gedurende het jaar 1903.

Abcesus	2
Anaemia	4
Anchylostomiasis	1
Bronchitis	3
Cardialgia	2
Caries dentis	5
Catarrh. intestinor. acutus	7
Catarrh. ventriculi acutus	4
Conjunctivitis	1
Contusio	1
Constipatio aloi	4
Eczema	5
Epididymitis	1
Excoriatio	4
Furunculus	1
Gingivitis	1
Hordeolum	3
Hydrocèle	2
Influenza	11
Lymphadenitis	1
Malaria	48
Neuralgia	1
Neuritis	3
Omarthritis	1
Otitis euterna	1
Phthisis pulmonum	1
Pneumonia catarrhalis	1
Rheumatismus	3
Simulatio	38
Syphilis	1
Fabis dorsalis	2
Feudovaginitis crepitans	1
Ulcus	7
Ulcus cornae	1
Vulnus	8

Bijlage F.

STAAT aanwijzende het aantal gedoopten, catechisanten, lidmaten en huwelijken, enz., naar de opgave van de verschillende gemeenten.

GEMEENTEN.	Geslacht.	Gedoopt.	Op catechisatie.	Aangenomen als lidmaat.	Aantal huwelijken.	Zielental.	Aanmerkingen.
Nederlandsch-Hervormde gemeente.	Jongens . .	62	75	»	»	»	
	Meisjes . . .	107	120	»	»	»	
	Mannen. . .	»	»	43	»	»	
	Vrouwen . .	»	»	34	»	»	
		169	195	77	20	± 6 000	
Vereenigde Protestantsche gemeente te Nieuw-Nickerie.	Jongens . .	11	»	»	»	»	
	Meisjes . . .	3	»	»	»	»	
	Mannen. . .	»	»	3	»	»	
	Vrouwen . .	»	»	3	»	»	
		14	»	6	»	665	
Evangelisch-Luthersche gemeente.	Jongens . .	1) 32	»	»	»	»	1) 19 wettige kinderen.
	Meisjes . . .	2) 51	»	»	»	»	2) 15 » »
	Mannen. . .	»	»	16	»	»	
	Vrouwen . .	»	»	35	»	»	
		83	»	51	15	± 3 200	

GEMEENTEN.	Geslacht.	Gedoopt.	Op catechisatie.	Aangenomen als lidmaat.	Aantal huwelijken.	Zielental.	Aanmerkingen.
Moravische Broedergemeente.	Kinderen . .	1) 748	„	„	„	„	1) 123 wettige en 625 onwettige.
	Volwassenen .	2) 52	„	„	„	„	2) Onder de onwettige kinderen 33 kinderen van boschnegers.
		800	„	307	100	29 879	
Roomsch-Katholieke gemeente.	Kinderen . .	764	„	„	„	„	
	Volwassenen .	213	„	„	„	„	
		1) 977	„	„	2) 95	19 210	1) Waaronder 229 wettige en 358 onwettige. 2) Waaronder 14 onder de Indianen.
Nederlandsch-Israëlietische gemeente.	Kinderen . .	„	„	„	„	„	
	Volwassenen .	„	„	„	„	„	
		„	„	„	3	601	
Nederlandsch-Portugeesch-Israëlietische gemeente.	Kinderen . .	„	„	„	„	„	
	Volwassenen .	„	„	„	„	„	
		„	„	„	„	678	

Bijlage G[1].

VERSLAG van het onderwijs in de kolonie Suriname over 1903.

§ 1. *Algemeene mededeelingen.*

Van de gelegenheid den onderwijzers geopend om in de vacantiën met de koloniale vaartuigen uitstapjes te doen, ten einde de verschillende deelen van het land hunner inwoning en ook de naburige kolonie Demerary te bezoeken (zie § 1 van het verslag over 1896), werd in 1903 door 29 onderwijzers, onderwijzeressen en kweekelingen gebruik gemaakt. Reizen naar Demerary konden, wegens het heerschen der pokken aldaar, niet plaats vinden.

Bij resolutie van 13 Maart 1903, litt. A, n°. 3050, werd aan den heer mr. F. Siewertsz van Reesema op zijn verzoek, wegens vertrek uit de kolonie, eervol ontslag verleend als lid der commissie van onderwijs. In zijne plaats werd bij resolutie van 21 Maart 1903, litt. A, n°. 3342 benoemd mr. P. Hofstede Crull.

Bij resolutie van 19 Maart 1903, litt. A, n°. 3258 werd een bedrag van f 150 ter beschikking van den districts-commissaris van Boven-Suriname en Boven-Para gesteld, voor het vervoeren in 1903 van de schoolkinderen van Topibo naar Onoribo en terug.

Bij missive van 27 Mei 1903 werd aan de koloniale staten ter goedkeuring aangeboden eene verordening tot regeling van de ondersteuning aan besturen van bijzondere scholen voor lager onderwijs en van de jaarwedden der onderwijzers bij het openbaar lager onderwijs.

Deze verordening werd door de koloniale staten in hare zittingen van 8 en 10 December 1903 in het openbaar behandeld en met eenige wijzigingen goedgekeurd. Zij werd op 13 April 1904 afgekondigd.

Bij missive van 29 Juni 1903 werd aan de koloniale staten ter goedkeuring aangeboden eene verordening tot het verplichtend stellen van de vaccinatie voor onderwijzers, schoolgaande kinderen en voor alle andere personen, die in de scholen voor lager onderwijs werkzaam zijn, welke verordening door de koloniale staten in hare zittingen van 8 en 10 December in het openbaar behandeld en ongewijzigd goedgekeurd werd. De afkondiging volgde op 14 April 1904.

Bij resolutie van 21 Augustus 1903, Iste en IIde afdeeling, n°. 9206 werd bepaald, dat bij wijze van proef in de maand October tijdens de groote vacantie een landbouw-cursus van 10 lessen, elk van 2 uur, voor onderwijzers, die de normaalschool niet bezoeken, zou worden gehouden, ingeval ten minste 8 onderwijzers vóór den 15den September zich voor het volgen daarvan aanmeldden. Niet meer dan 25 onderwijzers zouden tot den cursus worden toegelaten, met dien verstande dat, wanneer meer zich aanmeldden, de districts-onderwijzers eerst in aanmerking zouden komen.

Met het houden van den cursus werd belast de heer T. Nawijn, onderwijzer in de landbouwkunde aan de normaalschool.

De cursus is gevolgd door 17 onderwijzers (van welke 5 uit de districten) en 2 onderwijzeressen.

De lessen werden met groote belangstelling gevolgd; de beide onderwijzeressen en 12 van de 17 onderwijzers verzuimden geen enkele les; 3 waren éénmaal en 2 tweemaal afwezig. Het ligt in het voornemen soortgelijke curcussen te herhalen.

Bij resolutie van 21 September 1903, Iste afdeeling n°. 10391, werd aan de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs aan de Gravenstraat de naam van *„Hendrikschool"* gegeven.

In dezelfde maand hadden op deze school de in het huishoudelijk reglement voorgeschreven openbare lessen plaats, bijgewoond door de commissie van onderwijs en door den ondergeteekende.

Na afloop van het onderzoek werden bevorderd van klasse:

		jongens		meisjes		samen	
I	tot II,	17 jongens	en	5 meisjes,	samen	22 leerlingen,	
II	„ III,	26 „	„	8 „	„	34 „	
III	„ IV,	17 „	„	13 „	„	30 „	
IV	„ V,	25 „	„	8 „	„	33 „	
V	„ VI,	13 „	„	4 „	„	17 „	
	Totaal	98 „	„	38 „	„	136 „	

Aan 9 leerlingen van de zesde of hoogste klasse, t. w. aan 2 jongens en 7 meisjes, werd het getuigschrift, bedoeld bij art. 28 van het huishoudelijk reglement, uitgereikt, terwijl het aan 11 leerlingen moest geweigerd worden.

Niet bevorderd werden van:

klasse	jongens		meisjes		samen
klasse I,	7 jongens	en	5 meisjes,	samen	12 leerlingen,
„ II,	6 „	„	4 „	„	10 „
„ III,	12 „	„	6 „	„	18 „
„ IV,	18 „	„	13 „	„	31 „
„ V,	12 „	„	4 „	„	16 „
Totaal	55 „	„	32 „	„	87 „

Door 1 leerling werd aan het examen geen deel genomen.

Van de oprichting der school tot heden werd het getuigschrift uitgereikt aan 138 leerlingen, t. w. 101 jongens en 37 meisjes.

Op 31 December 1903 was het getal leerlingen 218, t. w. 156 jongens en 62 meisjes, verdeeld als volgt:

klasse	jongens		meisjes		samen
klasse I,	17 jongens	en	11 meisjes,	samen	28 leerlingen,
„ II,	30 „	„	7 „	„	37 „
„ III,	35 „	„	12 „	„	47 „
„ IV,	31 „	„	18 „	„	49 „
„ V,	31 „	„	9 „	„	40 „
„ VI,	12 „	„	5 „	„	17 „

Bij den aanvang van den nieuwen cursus in November 1903 werden de klassen III en IV in parallelklassen gesplitst, later ook klasse II.

De in het huishoudelijk reglement voorgeschreven openbare lessen op de van Sypesteynschool hadden eveneens in September plaats en werden bijgewoond door de commissie van onderwijs en den ondergeteekende.

Tot hoogere klassen werden 104 leerlingen bevorderd, n.l. 76 jongens en 28 meisjes, terwijl 24 leerlingen, n.l. 15 jongens en 9 meisjes, niet tot eene hoogere klasse konden overgaan.

Door 2 leerlingen werd aan het examen geen deel genomen.

Aan 6 leerlingen, allen jongens, van de zevende of hoogste klasse werd het getuigschrift, bedoeld bij art. 26 van het huishoudelijk reglement, uitgereikt.

Voor bijzonderheden omtrent de ambachtsschool — die op het einde van het schooljaar 18 leerlingen en 13 toehoorders telde — wordt verwezen naar het in druk verschenen „Verslag van de ambachtsschool te Paramaribo over het tijdvak van 1 November 1902—1903".

Wegens het afnemen van de schoolbevolking werd de in 1878 op het fort Nieuw-Amsterdam geopende school tijdelijk gesloten.

In afwachting van eene nadere regeling werd het hoofd dezer school werkzaam gesteld aan de Willemschool, waar de splitsing van eene klasse in parallelklassen noodig was geworden.

In verband met de instelling van het ambt van inspecteur van den landbouw in West-Indië en de aankomst van den daartoe benoemden persoon, werd bij resolutie van 10 December 1903, IIde Afdeeling n°. 13351, de ondergeteekende eervol ontheven van het toezicht over den cultuurtuin, hem opgedragen bij resolutie van 20 April 1898 litt. A n°. 3098.

Op 31 December 1903 telde de teekenschool van den heer G. G. T. Rustwijk 10 leerlingen (7 jongens en 3 meisjes).

De naai- en breischool der Hervormde Gemeente, die voor de Hervormde weezen, en de knip- en modeklasse der Roomsch-Katholieke zusters telden op 31 December 1903 respectievelijk 164, 32 en 53 leerlingen.

Het „Surinaamsch Onderwijzers-genootschap" — welker gewijzigde statuten werden goedgekeurd bij resolutie van 20 November 1903, Iste Afdeeling n°. 12 631 — telde op 31 December 1903 143 leden, n.l. 48 dames en 95 heeren. Het getal eereleden bedroeg 6.

Het onderwijzersgenootschap „Broederschap" — welker gewijzigde statuten werden goedgekeurd bij resolutie van 22 Augustus 1903, Iste Afdeeling n°. 9234 — telde op 31 December 1903 47 leden, 3 eereleden en 3 donateurs.

§ 2. *Examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs.*

Het volgend staatje geeft een overzicht van de in 1903 afgelegde examens.

EXAMEN VOOR	Getal candidaten: 1ste halfjaar. die zich aangemeld hadden.	1ste halfjaar. die zich teruggetrokken hebben.	1ste halfjaar. die aan het schriftelijk examen of het practisch examen in handwerken hebben deelgenomen.	1ste halfjaar. die tot het mondeling examen zijn toegelaten.	1ste halfjaar. die geslaagd zijn.	2de halfjaar. die zich aangemeld hadden.	2de halfjaar. die zich teruggetrokken hebben.	2de halfjaar. die aan het schriftelijk examen of het practisch examen in teekenen of handwerken hebben deelgenomen.	2de halfjaar. die tot het mondeling examen zijn toegelaten.	2de halfjaar. die geslaagd zijn.	Totaal aan het schriftelijk examen of het practisch examen in teekenen of handwerken deelgenomen.	Totaal tot het mondeling examen toegelaten.	Totaal geslaagd.	*Aanmerkingen.*
den 4den rang . .	1) 14	„	1) 14	2) 8	2) 8	6) 32	1	6) 31	13	11	45	21	19	1) Waaronder 9 vrouwl. candid.
„ 3den „ . .	3) 10	„	3) 10	4) 3	3	7) 26	2	7) 24	8) 11	9) 4	34	14	7	2) „ 5 „ „
„ 2den „ . .	5	2	3	1	„	10	1	9	„	„	12	1	„	3) „ 5 „ „
de Engelsche taal .	5) 1	„	1	1	„	„	„	„	„	„	1	1	„	4) namelijk 3 vrouwl. candidaten.
het teekenen . . .	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	1	„	„	5) „ 1 „ candidaat.
														6) Waaronder 6 vrouwl. candid.
de handwerken voor meisjes . . .	1	„	1	1	1	5	„	5	5	5	6	6	6	7) „ 11 „ „
														8) „ 6 „ „
Totaal . . .	31	2	29	14	12	74	4	70	29	20	99	43	32	9) „ 3 „ „

Bij de verschillende examens werd de commissie van examen bijgestaan door deskundigen.

Ter vergelijking van de beide in 1903 gehouden rangexamens met die van vorige jaren zijn hier twee staten opgenomen, aanwijzende het getal punten in de verschillende vakken verkregen door:

1°. al de candidaten;

2°. de toegelaten candidaten.

Tot toelichting diene dat 10 het hoogste cijfer is dat in eenig vak kan worden verkregen.

EXAMENVAKKEN.	Gemiddeld getal punten verkregen door de candidaten voor den								
	4den rang.			3den rang.			2den rang.		
	1901.	1902.	1903.	1901.	1902.	1903.	1901.	1902.	1903.
Schrijven	5	5	5	6	5	5	6	5	5
Nederlandsche taal	5	5	5	4	4	5	5	5	5
Vormleer	4	4	4	4	5	5	5	3	4
Rekenen	4	3	5	5	4	4	6	4	4
Aardrijkskunde	5	5	5	5	4	5	4	3	3
Geschiedenis	5	5	5	5	5	5	5	4	3
Kennis der natuur	3	3	4	3	3	3	2	2	2
Theorie van het zingen	2	2	3	3	2	3	2	3	3
Onderwijs en opvoedkunde	4	4	4	5	4	5	4	4	4
Totaal	37	36	40	40	36	40	39	33	33
Getal candidaten	37	51	45	17	25	34	8	13	12

EXAMENVAKKEN.	Gemiddeld getal punten verkregen door de candidaten toegelaten voor den								
	4den rang.			3den rang.			2den rang.		
	1901.	1902.	1903.	1901.	1902.	1903.	1901.	1902.	1903.
Schrijven	5	5	6	6	5	5	"	"	"
Nederlandsche taal	6	6	6	6	6	6	"	"	"
Vormleer	5	7	6	5	7	7	"	"	"
Rekenen	6	5	6	8	6	6	"	"	"
Aardrijkskunde	5	6	6	6	6	6	"	"	"
Geschiedenis	6	7	6	5	7	6	"	"	"
Kennis der natuur	3	5	4	3	5	5	"	"	"
Theorie van het zingen	2	3	3	5	3	2	"	"	"
Onderwijs en opvoedkunde	4	5	6	6	5	6	"	"	"
Totaal	42	49	49	50	50	49	"	"	"
Getal toegelaten candidaten	18	16	19	2	8	7	"	"	"

§ 3. *Scholen.*

Blijkens de hierbijgaande bijlage bedroeg op 31 December 1903 het getal scholen voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs in de kolonie 53, waarvan 22 te Paramaribo en 31 in de districten.

Te Paramaribo waren:

5 niet gesubsidieerde particuliere scholen,

7 gouvernementsscholen,

5 gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders,

5 " " " Roomsch-Katholieke geestelijken.

in de districten:

13 gouvernementsscholen,

12 gesubsidieerde scholen der Moravische broeders,

6 " " " Roomsch-Katholieke geestelijken.

De 5 niet gesubsidieerde particuliere scholen en 2 van de 7 gouvernementsscholen te Paramaribo zijn scholen voor uitgebreid lager onderwijs. Van de 5 eerstgenoemde zijn 3 gemengd en 2 uitsluitend voor meisjes bestemd. De 2 gouvernementsscholen voor uitgebreid lager onderwijs zijn gemengd; van de 5 gouvernementsscholen voor gewoon lager onderwijs zijn 2 gemengd, 2 uitsluitend voor meisjes en 1 uitsluitend voor jongens bestemd. Een van de gesubsidieerde scholen der Roomsch-

Katholieke geestelijken voor jongens te Paramaribo heeft eene betalende afdeeling waarop uitgebreid lager onderwijs wordt gegeven. Al de overige scholen te Paramaribo en in de districten zijn scholen voor gewoon lager onderwijs.

Van de 5 scholen der Moravische Broedergemeente te Paramaribo zijn 3 gemengd: 1 voor jongens en 1 voor meisjes bestemd. Een dezer scholen, namelijk de Comeniusschool, heeft 2 klassen, waarop uitgebreid lager onderwijs wordt gegeven. Van de 5 gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken te Paramaribo zijn 2 voor jongens en 3 voor meisjes bestemd.

Al de gouvernementsscholen en de scholen der Moravische Broedergemeente in de districten zijn zoowel voor jongens als voor meisjes toegankelijk. Van de scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken in de districten zijn 2 gemengd, 2 voor jongens en 2 voor meisjes.

Voorts waren er in de stad 1 en in de districten 3 gouvernementsscholen, alwaar de kinderen van Britsch Indische immigranten onderwijs ontvangen in hunne landstalen en 6 scholen van de Moravische Broedergemeente bij de Boschnegers

Omtrent de overige scholen en de bewaarscholen wordt verwezen naar §§ 1, 4 en 6 van dit verslag.

§ 4. *Opleiding van onderwijzers.*

In 1903 bestond het personeel van de normaalschool tot opleiding van onderwijzers uit dezelfde onderwijzers als in het laatst van 1902, aangevuld — zooals reeds in het vorige verslag is medegedeeld — met een onderwijzer in landbouwkunde.

Aan het toelatingsexamen tot de school, dat op 26 en 27 October plaats vond, werd deelgenomen door 16 candidaten, namelijk 9 mannelijke en 7 vrouwelijke, allen voor den eersten cursus. Van dezen werden 3 toegelaten, namelijk 1 mannelijke en 2 vrouwelijke.

De gemiddelde leeftijd der toegelaten candidaten was ruim 15 jaar.

Op den eersten cursus werden eveneens toegeleten 4 meisjes, in het bezit van het getuigschrift bedoeld bij art. 28 van het huishoudelijk reglement van de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs aan de Gravenstraat (thans Hendrikschool).

Op den tweeden cursus werd 1 mannelijke kweekeling toegelaten, in het bezit van de akte voor den 4den rang.

In 1903 werd een voldoend examen voor den 4den rang afgelegd door 7 mannelijke en 2 vrouwelijke kweekelingen, deze werden tot den 2den cursus bevorderd.

Voor den 3den rang werd in 1903 een voldoend examen afgelegd door 1 mannelijke en 4 vrouwelijke kweekelingen, die daarop, op hun verzoek, van de normaalschool werden afgeschreven.

In 1903 werden om verschillende redenen — voor een deel wegens hun overgang op de opleidingsschool der Moravische Broedergemeente — nog 13 mannelijke en 7 vrouwelijke kweekelingen van den eersten en 10 mannelijke en 10 vrouwelijke van den tweeden cursus afgeschreven.

Op 31 December 1903 telde:
de 1ste cursus 9 mannelijke en 16 vrouwelijke kweekelingen,
" 2de " 8 " " 11 " "

te zamen 17 mannelijke en 27 vrouwelijke kweekelingen; in het geheel 44, tegen 81 op gelijk tijdstip van 1902.

De in December 1902 hier ter stede opgerichte vereeniging „cursus tot opleiding voor den tweeden onderwijzersrang" — zie het vorige verslag — telde op 31 December 1903 10 leden, namelijk 8 heeren en 2 dames, die de lessen volgden.

De door de Moravische Broedergemeente op 1 Januari 1903 opgerichte „cursus tot theoretische en practische opleiding tot onderwijzers aan de Christelijke scholen" — zie het vorige verslag — telde op 31 December 1903 30 leerlingen, namelijk 12 op den cursus voor den 4den en 18 op dien van den 3den rang.

§ 5. *Onderwijzend personeel.*

Op de scholen voor gewoon en voor uitgebreid lager onderwijs waren op 31 December 1903 werkzaam;

te Paramaribo:

12 onderwijzers en 2 onderwijzeressen van den 1sten rang,
11 " van den 2den rang,
31 " en 35 onderwijzeressen van den 3den rang,
40 " " 26 " " " 4den "
1 onderwijzer met akte alleen voor het teekenen,
1 onderwijzeres " " " " " Engelsch,
14 onderwijzeressen met akte alleen voor de handwerken voor meisjes;
voorts nog 20 mannelijke en 27 vrouwelijke personen zonder onderwijzersrang of speciale akte, die in de scholen hulp verleenden of in speciale vakken onderwijs gaven;

in de districten:

3 onderwijzers van den 2den rang,
13 " " " 3den rang;
15 " en 2 onderwijzeressen van den 4den rang,
2 " zonder rang aan het hoofd van scholen;

voorts nog 7 mannelijke en 22 vrouwelijke personen, die in de scholen hulp verleenden of in speciale vakken onderwijs gaven, hieronder 7 echtgenooten van zendelingen der Moravische Broedergemeente, die onderwijs gaven in handwerken voor meisjes en van welke 1 in het bezit is van eene akte van bekwaamheid voor dit vak;

in de geheele kolonie derhalve:
125 gegradueerde onderwijzers,
65 " onderwijzeressen,

te zamen 190, tegen 174 op gelijk tijdstip van 1902;
voorts 1 onderwijzer met akte alleen voor het teekenen,
1 onderwijzeres met akte alleen voor het Engelsch,
15 onderwijzeressen met akte alleen voor de handwerken voor meisjes,
2 personen zonder rang aan het hoofd van scholen en
75 met gegradueerde personen, die in de school hulp verleenden of in speciale vakken onderwijs gaven.

Van deze niet gegradueerde personen waren werkzaam:
op de gouvernementsscholen 7
" " bijzondere scholen 8
" " gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders . 31
" " " " " Roomsch-Katholieke geestelijken 29

In den volgenden staat wordt opgegeven het getal onderwijzers van de verschillende rangen, die bij het gewoon en uitgebreid lager onderwijs werkzaam waren op 31 December 1898—1903.

	1898	1899	1900	1901	1902	1903
Onderwijzers van den 1sten rang.	8	10	10	10	11	12
Onderwijzers van den 2den rang.	10	11	14	13	14	14
Onderwijzers van den 3den rang.	39	39	42	41	42	44
Onderwijzers van den 4den rang.	49	47	43	49	47	55
Onderwijzeressen van den 1sten rang	1	1	1	1	2	2
Onderwijzeressen van den 2den rang.	"	"	"	"	"	"
Onderwijzeressen van den 3den rang.	19	18	24	26	30	35
Onderwijzeressen van den 4den rang.	23	24	22	24	28	28
Totaal van den 1sten rang	9	11	11	11	13	14
Totaal van den 2den "	10	11	14	13	14	14
Totaal van den 3den "	58	57	66	67	72	79
Totaal van den 4den "	72	71	65	73	75	83
Totaal der 4 rangen. . .	149	150	156	164	174	190

Onder de bovenstaande cijfers zijn niet begrepen de scholen bij de Boschnegers, die voor kinderen van Britsch-Indische immigranten, de bewaarscholen en de in § 4 genoemde scholen.

§ 6. *Schoolgaande kinderen.*

Op de scholen voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs waren op 31 December 1903 ingeschreven:

in de geheele kolonie:

3775 jongens,

3442 meisjes,

te zamen 7217 leerlingen, tegen 7152 op gelijk tijdstip van 1902; het getal schoolgaande kinderen is derhalve vermeerderd met 65, te weten 54 jongens en 11 meisjes;

te Paramaribo:

2833 jongens,

2730 meisjes,

te zamen 5563 leerlingen, zijnde ruim 77 pct. van het getal schoolgaande kinderen in de kolonie, tegen 5498 op gelijk tijdstip van 1902. Het getal schoolgaande kinderen is te Paramaribo dus vermeerderd met 65, te weten 57 jongens en 8 meisjes;

in de districten:

942 jongens,

712 meisjes,

te zamen 1654 leerlingen, zijnde bijna 23 pct. van het getal schoolgaande kinderen in de kolonie. Op 31 December 1902 was het getal eveneens 1654. Het getal jongens was op 31 December 1903 echter 3 minder, het getal meisjes 3 meer dan een jaar vroeger.

De onderstaande opgaven vermelden de plaatsen van vestiging en de bevolking der districtsscholen op 31 December 1903:

a. *Gouvernementsscholen.*

1°. op de plantage Nieuw-Meerzorg 66 leerlingen,
2°. " " " Mariënburg 55 "
3°. " den grond Hannover 25 "
4°. " " " Onverwacht 36 "
5°. " " " Onoribo 47 "
6°. " het station Domburg 46 "
7°. " den grond Hague 44 "
8°. " het dorp Totness 39 "
9°. " den grond Weltevreden 29 "
10°. " de vestigingsplaats Paradise 30 "
11°. " den grond Ma Mère 43 "
12°. te Nieuw-Nickerie 92 "
13°. op de plantage Catharina Sophia 8 "

te zamen 560 leerlingen.

b. *Scholen der Moravische Broeders.*

1°. op het etablissement Charlottenburg 79 leerlingen,
2°. " " " Leliëndaal 36 "
3°. " " " Nieuw-Amsterdam 47 "
4°. " " " Saron 76 "
5°. " " " Bersaba 53 "
6°. op het etablissement Bergendal 16 leerlingen.
7°. " den grond Carolina 43 "
8°. " het etablissement Salem 155 "
9°. " " " Waterloo 55 "
10°. te Nieuw-Nickerie 144 "
11°. " Albina 34 "
12°. op het etablissement Groningen 47 "

te zamen 785 leerlingen.

c. *Scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken.*

1°. op het etablissement Marianella 41 leerlingen,
2°. " de plantage Mary'shope (de Mariaschool) 66 "
3°. " " " " (de St. Theresiaschool) 75 "
4°. te Nieuw-Nickerie (de St. Alfonsusschool) 47 "
5°. " " (de St. Claraschool) 51 "
6°. " Albina (de Gerardus Majellaschool) 29 "

te zamen 309 leerlingen.

In de districten is, vergeleken met 31 December 1902, de totale schoolbevolking dezelfde gebleven. Op de gouvernementsscholen en de scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken verminderde de bevolking evenwel respectievelijk met 34 en 12, terwijl zij op die der Moravische Broeders toenam met 46.

In den volgenden staat zijn de schoolgaande kinderen gegroepeerd naar de leeftijden.

LEEFTIJD.	Getal schoolgaande kinderen op 31 December 1903.			
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Per 100.
Beneden 7 jaar	120	64	184	2,55
" 7 "	417	402	819	11,35
" 8 "	492	395	887	12,29
" 9 "	477	452	929	12,87
" 10 "	495	498	993	13,76
" 11 "	469	484	953	13,20
" 12 "	452	472	924	12,80
" 13 "	395	366	761	10,54
" 14 "	293	219	512	7,09
" 15 "	125	68	193	2,67
boven 15 "	40	22	62	0,86

Men had op 31 December 1903:

184 schoolgaande kinderen beneden 7 jaar;
5505 " " van 7—12 "
1528 " " boven 12 "

Bovenstaande cijfers hebben alleen betrekking op de scholen voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs; de scholen tot opleiding van onderwijzers, de ambachtsschool, de scholen voor kinderen van Britsch-Indische immigranten, de scholen bij de Boschnegers, de verschillende naaischolen, de teekenschool van den heer Rustwijk en de bewaarscholen zijn daaronder niet begrepen.

Op de 7217 kinderen, die op 31 December 1903 de scholen voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs bezochten had men

207 geëxamineerde onderwijzers, hieronder begrepen die met akten uitsluitend voor speciale vakken. Van de rangonderwijzers waren op dien datum 4 (n.l. 3 van de gouvernementsscholen in de districten) met buitenlandsch verlof en 1 met binnenlandsch verlof buiten bezwaar van den lande afwezig. Er bleven dus 202 over, dat is gemiddeld 1 geëxamineerde onderwijzer op 35,7 leerling, tegen 38 in het jaar te voren.

Te Paramaribo had men 173 geëxamineerde onderwijzers. Na aftrek van de 4 met verlof afwezigen bleven er over:

169 geëxamineerde onderwijzers op 5563 leerlingen, of

1 geëxamineerde onderwijzer „ 32,9 leerling, tegen

1 „ „ „ 35,9 „ in 1902.

In de districten had men 34 geëxamineerde onderwijzers, van welke 1 met verlof afwezig was. Er bleven dus over:

33 geëxamineerde onderwijzers op 1654 leerlingen, of

1 geëxamineerde onderwijzer „ 50,1 leerlingen, tegen

1 „ „ „ 47,3 in 1902.

Uit de bijlage blijkt hoe de verhoudingen waren voor elk district en voor de verschillende categorieën van scholen.

Op de hierbedoelde scholen had men op 31 December 1903 op elke 100 leerlingen:

in de geheele kolonie	52,3 jongens	en 47,7	meisjes;
te Paramaribo	50,9 „	„ 49,1	„
in de districten	56,9 „	„ 43,1	„

Voor de schoolgaande kinderen van 7—12 jaar waren de cijfers:

in de geheele kolonie	50,9 jongens	en 49,1	meisjes;
te Paramaribo	49,4 „	„ 50,6	„
in de districten	55,9 „	„ 44,1	„

Uit den volgenden staat blijkt welke categorieën van kinderen de scholen bezochten en welke de getalsterkte was van elke categorie op 31 December 1901, 1902 en 1903.

		Getal schoolgaande kinderen op ultimo December.			Per 100 op ultimo December.		
		1901.	1902.	1903.	1901.	1902.	1903.
Paramaribo en districten.							
Voor rekening van	particulieren	1090	986	1003	15,0	13,8	13,9
	het Gouvernement	1930	1910	1858	26,5	26,7	25,7
Op de gesubsidieerde scholen der	Moravische Broeders	2412	2392	2466	33,1	33,4	34,2
	Roomsch-Katholieke geestelijken	1845	1864	1890	25,4	26,1	26,2
Paramaribo.							
Voor rekening van	particulieren	1084	978	991	19,4	17,8	17,8
	het Gouvernement	1319	1324	1310	23,6	24,1	23,5
Op de gesubsidieerde scholen der	Moravische Broeders	1672	1653	1681	29,9	30,1	30,2
	Roomsch-Katholieke geestelijken	1523	1543	1581	27,2	28,1	28,4
Districten.							
Voor rekening van	particulieren	6	8	12	0,4	0,5	0,7
	het Gouvernement	611	586	548	36,4	35,4	33,1
Op de gesubsidieerde scholen der	Moravische Broeders	740	739	785	44,1	44,7	47,5
	Roomsch-Katholieke geestelijken	322	321	309	19,2	19,4	18,7

In het cijfer van 1581 leerlingen op de gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken te Paramaribo zijn 216 leerlingen begrepen, die tegen betaling op de St. Petrus- en Paulusschool n.l. op de afdeeling voor uitgebreid lager onderwijs, geplaatst waren. In het geheel gingen dus op 31 December 1903 te Paramaribo voor rekening van particulieren 991 + 216 of 1207 kinderen ter school, tegen 978 + 262 of 1240 op 31 December 1902 en 1084 + 245 of 1329 op 31 December 1901. Er is dus achteruitgang in dit getal te constateeren.

Het getal kinderen op de scholen bij de Boschnegers was op 31 December 1903:

	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Koffiekamp aan de Boven-Suriname	18	15	33
Gansee „ „ „ „	37	43	80
Botopassie „ „ „ „	11	12	23
Nieuw-Aurora „ „ „ „	13	12	25
Kwattakade aan de Boven-Saramacca	8	9	17
Langatabbetje aan de Marowijne	1	1	2
Totaal	88	92	180

Op de scholen voor kinderen van Britsch-Indische immigranten waren de cijfers op 31 December 1903:

	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Voorstad Combé	33	6	39
Mariënburg	28	7	35
Zoelen	16	4	20
Alliance	30	6	36
Totaal	107	23	130

Het volgend staatje geeft een overzicht van de bewaarscholen te Paramaribo op 31 December 1903.

Bewaarscholen van:	Jongens.	Meisjes	Totaal.
De Moravische Broedergemeente voor kinderen van onvermogenden . .	137	116	253
De Roomsch-Kathotieke geestelijken voor kinderen van onvermogenden	145	188	333
Totaal . . .	282	304	586
De Roomsch-Katholieke geestelijken voor andere kinderen	60	42	102
Verschillende particulieren	137	162	299
Totaal . . .	197	204	401
Totaal generaal . . .	479	508	987

Op de bewaarschool verbonden aan de St. Theresiaschool op Coronie gingen op 31 December 1903, 35 jongens en 32 meisjes, te zamen 67 kinderen; aan die verbonden aan de St. Claraschool te Nieuw-Nickerie 17 jongens en 25 meisjes, te zamen 42 kinderen; aan de bewaarschool der Moravische Broedergemeente te Nieuw-Nickerie 25 jongens en 30 meisjes, te zamen 55 kinderen; op de bewaarscholen in de districten te zamen dus 77 jongens en 87 meisjes, in het geheel 164 kinderen.

Deze voegende bij die te Paramaribo komt men voor de bewaarscholen tot een totaal van 1151 kinderen, n.l. 556 jongens en 595 meisjes.

Op 31 December 1903 gingen in de geheele kolonie ter school:

4526 jongens,
4152 meisjes,

8678 kinderen, tegen 4483, 4101 en 8584 op 31 December 1902.

Hieronder volgt een staat van de mutatiën op de scholen voor gewoon en uitgebreid lager onderwijs in 1903. De scholen bij de Boschnegers en die voor kinderen van Britsch-Indische immigranten zijn hier niet medegerekend.

	Voor het eerst op school geplaatst.			Totaal van al de plaatsingen.			Totaal van al de afschrijvingen.		
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Paramaribo	449	417	866	871	732	1603	814	724	1538
Nickerie	38	44	82	90	77	167	76	66	142
Coronie	35	33	68	59	56	115	45	56	101
Cottica	5	3	8	7	4	11	6	2	8
Beneden-Commewijne	24	11	35	38	23	61	47	26	73
Beneden-Para en Beneden-Suriname	22	15	37	33	26	59	50	34	84
Boven-Para en Boven-Suriname	39	27	66	57	46	103	60	30	90
Marowijne	6	4	10	21	20	41	24	26	50
Saramacca	10	2	12	15	10	25	15	19	34
Totaal . . .	628	556	1184	1191	994	2185	1137	983	2120
1902 . . .	581	458	1039	1107	977	2084	1110	1099	2209
Paramaribo.									
Niet gesubsidieerde particuliere scholen	33	82	115	58	171	229	39	120	159
Gouvernementsscholen	120	98	218	196	161	357	238	190	428
Gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders . .	139	124	263	260	215	475	216	231	447
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	157	113	270	357	185	542	321	183	504
Totaal . .	449	417	866	871	732	1603	814	724	1538
1902 . . .	390	348	738	793	720	1513	780	833	1613
Districten.									
Gouvernementsscholen	69	50	119	116	97	213	147	100	247
Gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders . .	91	64	155	153	115	268	118	104	222
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	19	25	44	51	50	101	58	55	113
Totaal . . .	179	139	318	320	262	582	323	259	582
1902 . . .	191	110	301	314	257	571	330	266	596

Blijkens den staat werden 2185 leerlingen ingeschreven, waarvan 1184 voor het eerst op school kwamen; dit laatste cijfer omvat zoowel kinderen, welke nog in het geheel geen onderwijs hadden genoten als die welke van bewaarscholen kwamen (ten getale van 418, n. l. 197 jongens en 221 meisjes).

Van de eene school naar de andere *verplaatst* werden 2185—1184 of 1001 leerlingen. Het geheele aantal van de schoollijsten afgeschreven leerlingen bedroeg 2120; trekt men hiervan af het getal verplaatste leerlingen, dan houdt men het getal van hen over die voor goed de school verlaten hebben, d. i. 1119, tegen 1164 in 1902. Onder deze cijfers zijn begrepen zij die de kolonie verlieten al of niet om elders school te gaan.

In het volgend staatje zijn de cijfers over de jaren 1894—1903 samengevat.

	Voor het eerst op school geplaatst.			Voor goed de school verlaten.		
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
1894	649	636	1285	555	528	1083
1895	648	592	1240	531	517	1048
1896	623	648	1271	536	601	1137
1897	582	608	1190	542	560	1102
1898	579	566	1145	569	582	1151
1899	513	562	1075	551	573	1124
1900	620	582	1202	575	603	1178
1901	618	580	1198	607	478	1085
1902	581	458	1039	584	580	1164
1903	628	556	1184	574	545	1119

§ 7. *Schoolbezoek en schoolverzuim.*

In de bij dit verslag gevoegde bijlage vindt men een overzicht van de gemiddelde opkomst per dag en per 100 leerlingen voor Paramaribo en de districten afzonderlijk en naar den aard der scholen.

De gemiddelde opkomst per 100 leerlingen was in 1903:
voor de geheele kolonie 83
Paramaribo 83
de districten 84
tegen 82, 81 en 83 in 1902.

Voor de verschillende categorieën van scholen waren de cijfers per 100 leerlingen.

	in de geheele kolonie.	te Paramaribo.	in de districten
op de niet gesubsidieerde particuliere scholen	88	88	—
op de gouvernementsscholen . .	81	80	85
op de gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders.	82	82	82
op de gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	87	86	88

Omtrent het cijfer der verzuimen op de gouvernementsscholen te Paramaribo zij hier verwezen naar hetgeen daaromtrent werd aangeteekend in de verslagen over 1890 en 1895.

De maatregel door den procureur-generaal genomen, om elken dag op de verschillende scholen te Paramaribo door de politie de verzuimen van den vorigen dag te doen opnemen en een onderzoek te doen instellen naar de reden daarvan, werd in 1903 gehandhaafd.

In 1903 werd in het district Nickerie tegen drie personen vervolging ingesteld wegens het veroorzaken van schoolverzuim, alle drie werden tot geldboeten veroordeeld.

In Saramacca werden 6 vervolgingen ingesteld tegen gewezen Britsch-Indische immigranten. Tot eene veroordeeling kwam het niet, omdat de ouders beloofden voortaan de kinderen geregeld ter school te zullen zenden.

In Boven-Para werd 1 vervolging ingesteld; de zaak was op het einde van het jaar nog aanhangig.

Van 1877 (het jaar van de inwerkingtreding der vigeerende onderwijsverordening, waarbij leerplicht is voorgeschreven) tot 1903 is het getal schoolgaande kinderen in de kolonie met 2595 vermeerderd, terwijl het percentcijfer van de dagelijksche opkomst van 75 tot 83 steeg. Te Paramaribo steeg in dezelfde tijdruimte de schoolbevolking van 3201 tot 5563, eene vermeerdering dus van 2362; het percentcijfer van de dagelijksche opkomst klom daarbij van 73 tot 83.

In den volgenden staat is voor iedere maand het gemiddeld getal schoolgaande kinderen en de gemiddelde opkomst per dag opgegeven. October is de vacantiemaand. Wegens de groote hitte is er in de maand September te Paramaribo in den namiddag geen school gehouden.

	Januari.	Februari.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Augustus.	September.	November.	December.
Gemiddeld getal schoolgaande kinderen:											
a. Paramaribo	5521	5514	5488	5508	5547	5538	5526	5506	5319	5347	5555
b. de districten	1632	1690	1642	1691	1685	1678	1681	1664	1550	1631	1673
c. de geheele kolonie.	7153	7204	7130	7199	7232	7216	7207	7270	6869	6978	7228
Gemiddelde opkomst per dag:											
a. Paramaribo	4533	4596	4479	4278	4648	4645	4576	4647	4550	4525	4603
b. de districten	1366	1427	1356	1363	1396	1360	1354	1384	1252	1382	1422
c. de geheele kolonie.	5899	6023	5835	5641	6044	6005	5930	6031	5812	5907	6025
Gemiddelde opkomst per 100 per dag:											
a. Paramaribo	82	83	82	78	83	83	83	84	86	85	83
b. de districten	83	84	83	81	83	81	81	83	81	85	85
c. de geheele kolonie.	82	85	82	78	84	83	82	83	85	85	83

Tijdelijk gesloten waren de gouvernementsscholen op Totness in Januari, op Onverwacht in Maart en April en de Mariaschool in Coronie in September, terwijl de gouvernementsschool op het fort Nieuw-Amsterdam in December tijdelijk opgeheven werd.
De behandeling van trachoomlijders op school (zie het verslag over 1889) werd in 1903 geregeld voortgezet.

§ 8. *Omvang, aard en toestand van het onderwijs.*

Bij resolutie van 21 September 1903, Iste Afdeeling, n°. 10392, werd een nieuw leerplan voor de Hendrikschool vastgesteld. Tevens werd bepaald dat bij den aanvang van den cursus 1903/1904 een *zevende* klasse aan de school zoude worden toegevoegd. Bij den aanvang van den cursus in November waren er evenwel geene leerlingen voor deze klasse, zoodat de zevende klasse eerst met het begin van den volgenden cursus zal geopend worden.
Bij dezelfde resolutie werd ook het huishoudelijk reglement voor de school gewijzigd.
Het nieuwe programma, de boekenlijst, alsook uittreksels uit het huishoudelijk reglement en uit het besluit tot regeling van het bedrag en de invordering van het schoolgeld werden gezamenlijk in boekvorm verkrijgbaar gesteld.
Bij resolutie van 16 December 1903, Iste Afdeeling, n°. 13533, werd, door de aanstelling van onderwijzeressen, op de scholen op Ma Mère in Nickerie en op Onoribo in Boven-Para de gelegenheid voor de meisjes opengesteld om onderricht te ontvangen in vrouwelijke handwerken.
Aangezien de daartoe strekkende posten op de begrooting voor 1904 zijn goedgekeurd, zullen aan het Verlengde Pad van Wanica en op de vestigingsplaats Alkmaar in 1904 scholen worden opgericht.
In den loop van het jaar verschenen bij de firma C. Kersten en Co. alhier van de hand van de heeren C. R. Frowein Jr. en R. A. P. C. O'Ferrall eene „Methode voor het Aanvankelijk Leeronderwijs aan de Surinaamsche Jeugd", bestaande uit vijf leesboekjes, met eene daarbij behoorende „Korte Toelichting" en een „Prentenboek" met gekleurde plaatjes.
Van de hand van den heer C. R. Frowein Jr. verscheen bij evengenoemde firma ook een boekje getiteld „Suriname. Aardrijkskundig Leerboekje".

§ 9. *De schoolspaarbank.*

Het saldo in kas bij den inspecteur voor het onderwijs van 1902 was f 88.
Het geheele bedrag van 1 Januari tot 31 December 1903 bij den inspecteur voor het onderwijs gestort was f 4007. Hiervan werd ter restitutie aan leerlingen of oud-leerlingen uitgekeerd:

aan de Wilhelminaschool	f	127
„ „ school op Catharina Sophia . .		11
te zamen . . .	f	138

Het saldo bleef dus f 3869.

In 1903 werd door den inspecteur in de koloniale spaarbank ten name van den „inspecteur voor het onderwijs voor de schoolspaarbank" een bedrag van f 3957 gestort.
In 1902 was op het spaarbankboekje van den inspecteur een saldo van f 1373 overgebleven, dat nog niet was overgeschreven op naam van scholieren. Met het in 1903 in de koloniale spaarbank gestorte bedrag van f 3957, maakt dit eene som uit van f 5330.
In 1903 werd een bedrag van f 3936, op naam van scholieren overgeschreven, zoodat het saldo van het tegoed op evengenoemd spaarbankboekje op 31 December 1903 f 1394, bedroeg.
Van de invoering der schoolspaarbank in Mei 1882 tot 31 December 1903 werd door de onderwijzers — na aftrek van de uitkeeringen door den inspecteur gedaan bij het sluiten van scholen als anderszins — te zijnen bureele gestort een bedrag van f 105 313, waarvan f 103 919 op naam van scholieren werd overgeschreven.
Op 31 December 1903 namen 2579 scholieren aan het sparen deel, zijnde bijna 36 pct. van het getal schoolgaande kinderen, dat op dien datum 7217 bedroeg. Op denzelfden datum waren 1184 leerlingen in het bezit van boekjes der koloniale spaarbank, zijnde ruim 16 pct. van het getal schoolgaande kinderen en bijna 46 pct. van het getal deelnemers aan het sparen.
De volgende staat geeft een overzicht van de cijfers voor 1903 voor Paramaribo en de districten, elk afzonderlijk, en naar den aard der scholen.

	Bedrag in 1903 door de onderwijzers gestort.	Saldo van het in 1902 door de onderwijzers gestorte bedrag.	Bedrag in 1903 op naam van schoolgaande kinderen overgeschreven.	Getal schoolgaande kinderen op 31 December 1903.	Getal deelnemers aan het sparen op school op 31 December 1903.	Per 100 van het getal schoolgaande kinderen.	Getal bezitters van boekjes der koloniale spaarbank op 31 December 1903.	Per 100 van het getal schoolgaande kinderen.	Per 100 van het getal deelnemers aan het sparen.
Paramaribo	f 2 097	f 1 236	f 2 168	5 563	2 130	38	902	16	42
Nickerie	931	52	905	491	153	31	116	24	76
Coronie	275	48	259	379	133	35	67	18	50
Cottica	„	„	„	79	„	„	„	„	„
Beneden-Commewijne	446	69	471	157	67	43	43	27	64
Beneden-Para en Beneden-Suriname	3	„	3	123	„	„	„	„	„
Boven-Para en Boven-Suriname	117	42	116	307	83	27	48	16	58
Marowijne	11	„	11	63	11	17	8	13	73
Saramacca	11	14	3	55	2	4	„	„	„
Totaal . . .	f 3 869	f 1 461	f 3 936	7 217	2 579	36	1 184	16	46

	Bedrag in 1903 door de onderwijzers gestort.	Saldo van het in 1902 door de onderwijzers gestorte bedrag.	Bedrag in 1903 op naam van schoolgaande kinderen overgeschreven.	Getal schoolgaande kinderen op 31 December 1903.	Getal deelnemers aan het sparen op school op 31 December 1903.	Per 100 van het getal schoolgaande kinderen.	Getal bezitters van boekjes der koloniale spaarbank op 31 December 1903.	Per 100 van het getal schoolgaande kinderen.	Per 100 van het getal deelnemers aan het sparen.
Paramaribo en districten.									
Niet gesubsidieerde particuliere scholen	f 456	f 145	f 385	674	150	22	104	15	69
Gouvernementsscholen	2 290	1 027	2 427	2 187	1 222	56	647	29	53
Gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	237	65	262	2 466	723	29	191	8	26
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	886	224	862	1 890	484	26	242	13	50
Totaal	f 3 869	f 1 461	f 3 936	7 217	2 579	36	1 184	16	46
Paramaribo.									
Niet gesubsidieerde particuliere scholen	f 456	f 145	f 385	674	150	22	104	15	69
Gouvernementsscholen	1 073	859	1 189	1 627	952	59	471	29	49
Gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	235	65	260	1 681	715	43	186	11	26
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	333	167	334	1 581	313	20	141	9	45
Totaal	f 2 097	f 1 236	f 2 168	5 563	2 130	38	902	16	42
Districten.									
Gouvernementsscholen	f 1 217	f 168	f 1 238	560	270	48	176	31	65
Gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	2	„	2	785	8	1	5	1	63
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	553	57	528	309	171	55	101	33	59
Totaal	f 1 772	f 225	f 1 768	1 654	449	27	282	17	63

Ter verklaring van het bedrag f 11 door de scholen in Suriname in 1903 gestort, diene, dat in dat jaar door de school op Catharina Sophia niets werd gestort. Daarentegen werd het in de koloniale spaarbank berustende saldo van f 11 aan het hoofd der school gerestitueerd ter uitkeering aan de leerlingen.

In 1903 gaf de koloniale spaarbank op naam van scholieren, wier spaarpenningen een gulden of veelvouden hiervan bedroegen, 415 boekjes uit.

Hiervan kwamen te Paramaribo:

op de niet gesubsidieerde scholen	39
„ „ gouvernementsscholen	143
„ „ gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	99
„ „ „ „ „ R.-Kath. geestelijken	36
Totaal	317

in de districten:

op de gouvernementsscholen	66
„ „ gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	2
op de gesubsidieerde scholen der R.-Kath. geestelijken	30
Totaal	98

In 1903 bedroeg het aantal stortingen van al de scholen 234 tegen 237 in 1902.

§ 10. *Schoolgebouwen, onderwijzerswoningen, schoolmeubelen en schoolbehoeften.*

In April en Mei 1903 werd het schoolgebouw op Hannover in Boven-Para door de eigenaren gerepareerd.

De Willemschool onderging in de groote vacantie eene belangrijke verbetering, door den aanbouw van twee lokalen en van een luifel aan de achterzijde. Tevens werd het geheele gebouw geschilderd.

Voor de noodig geworden begrooting van de Oranjeschool werd een post op de begrooting voor 1904 gebracht.

Paramaribo, 23 April 1903.

De Inspecteur voor het onderwijs,

(*get.*) H. D. Benjamins

Bijlage G[2].

STAAT aantoonende het getal scholen, geëxamineerde onderwijzers, schoolgaande kinderen ultimo December 1903, verder het gemiddeld getal schoolgaande kinderen en de gemiddelde

	Getal scholen op ultimo December 1903.	Getal geëxamineerde onderwijzers.	Getal schoolgaande kinderen op ult°. December 1903.			Getal leerlingen op 1 geëxamineerden onderwijzer.
			Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
Paramaribo	22	169	2833	2730	5563	33
Nickerie	8	11	249	242	491	45
Coronie	5	6	208	171	379	63
Cottica	1	1	56	23	79	79
Beneden-Commewijne	3	3	98	59	157	52
Beneden-Para en Beneden-Suriname	2	2	70	53	123	62
Boven-Para en Boven-Suriname	8	6	202	105	307	51
Marowijne	2	2	29	34	63	32
Saramacca	2	2	30	25	55	28
Totaal	53	202	3775	3442	7217	36
1902	54	188	3721	3431	7152	38
Paramaribo en districten.						
Niet gesubsidieerde particuliere scholen	5	(1) 33	155	519	674	20
Gouvernementsscholen	20	77	1232	955	2187	28
Gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	17	61	1296	1170	2466	40
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	11	31	1092	798	1890	61
Totaal	53	202	3775	3442	7217	36
1902	54	188	3721	3431	7152	38
Paramaribo.						
Niet gesubsidieerde particuliere scholen	5	(1) 33	155	519	674	20
Gouvernementsscholen	7	(2) 63	891	736	1627	26
Gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	5	(3) 48	851	830	1681	35
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	5	(4) 25	(5) 936	645	(5) 1581	63
Totaal	22	169	2833	2730	5563	33
1902	22	153	2776	2722	5498	36
Districten.						
Gouvernementsscholen	13	(6) 14	341	219	560	40
Gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	12	(3) 13	445	340	785	60
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	6	6	156	153	309	52
Totaal	31	33	942	712	1654	50
1902	32	35	945	709	1654	47

en de verhouding van het getal geëxamineerde onderwijzers tot het getal schoolgaande kinderen op opkomst per dag en per 100 in 1903.

Gemiddeld getal schoolgaande kinderen in 1903.			Gemiddelde opkomst per dag in 1903.			Gemiddelde opkomst per 100 in 1903.		
Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
2772	2701	5473	2364	2191	4555	85	81	83
247	235	482	202	197	399	82	84	83
182	172	354	153	144	297	84	84	84
53	22	75	43	18	61	81	82	81
96	55	151	82	46	128	85	84	85
86	61	147	71	52	123	83	85	84
195	97	292	179	78	257	92	80	88
32	38	70	29	35	64	91	92	91
30	27	57	22	19	41	73	70	72
3693	3408	7101	3145	2780	5925	85	82	83
3722	3485	7207	3075	2818	5893	83	81	82
140	474	614	122	421	543	87	89	88
1260	990	2250	1048	779	1827	83	79	81
1235	1164	2399	1038	920	1958	84	79	82
1058	780	1838	937	660	1597	89	85	87
3693	3408	7101	3145	2780	5925	85	82	83
3722	3485	7207	3075	2818	5893	83	81	82
140	474	614	122	421	543	87	89	88
922	770	1692	754	597	1351	82	78	80
801	830	1631	684	647	1331	85	78	82
909	627	1536	804	526	1330	88	84	86
2772	2701	5473	2364	2191	4555	85	81	83
2777	2797	5574	2293	2238	4531	83	80	81
338	220	558	294	182	476	87	83	85
434	334	768	354	273	627	82	82	82
149	153	302	133	134	267	89	88	88
921	707	1628	781	589	1370	85	83	84
945	688	1633	782	580	1362	83	84	83

AANMERKINGEN.

In dezen staat zijn niet begrepen de scholen tot opleiding van onderwijzers, de ambachtsschool, de bewaarscholen, de scholen bij de Boschnegers, die voor kinderen van Britsch-Indische immigranten, de naai- en breischolen en de teekenschool van den heer Rustwijk.

(1) Hieronder begrepen 1 onderwijzeres met akte alleen voor het Engelsch en 9 onderwijzeressen met akte alleen voor de handwerken voor meisjes. Zonder deze wordt de verhouding tot het getal leerlingen 1 : 29.

(2) Hieronder begrepen 1 onderwijzer met akte alleen voor het teekenen en 1 onderwijzeres met akte alleen voor de handwerken voor meisjes. Zonder deze wordt de verhouding tot het getal leerlingen 1 : 27.
Onder het cijfer 63 zijn niet begrepen de onderwijzers die met buitenlandsch en de onderwijzeres die met binnenlandsch verlof afwezig waren.

(3) Hieronder begrepen 1 onderwijzeres met akte alleen voor de handwerken voor meisjes. Zonder deze wordt de verhouding tot het getal leerlingen 1 : 36 en 1 : 65.

(4) Hieronder begrepen 3 onderwijzeressen met akte alleen voor de handwerken voor meisjes. Zonder deze wordt de verhouding tot het getal leerlingen 1 : 72.

(5) Hieronder begrepen 216 jongens die tegen betaling op de St. Petrus en Paulusschool te Paramaribo geplaatst waren.

(6) Hieronder niet begrepen 1 onderwijzer, die met buitenlandsch verlof afwezig was.

Bijlage H[1].

Aan het Verslag van den Geneeskundigen Inspecteur omtrent de geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages en gronden in de kolonie over 1903, wordt het volgende ontleend.

Werking der verordening.

Door den agent-generaal en den geneeskundigen inspecteur werden gedurende het verslagjaar de plantages in de verschillende districten meermalen en de gronden zooveel noodig en mogelijk geïnspecteerd.

Uit de hospitaalregisters op de plantages, waarop immigranten onder contract verbonden zijn, is geconstateerd dat de districts-geneesheeren er minstens tweemaal per week en naar mate de toestand van een patiënt dit vorderde, meermalen hebben bezocht, terwijl de plantages en gronden waar geen immigranten gevestigd zijn, ingevolge artikel 19 van de verordening van 21 Januari 1879, n°. 8, minstens eens om de veertien dagen werden bezocht en ook zoo dikwijls hunne hulp daar werd vereischt en ingeroepen.

Gezondheidstoestand in de districten.

De gezondheidstoestand was gedurende het afgeloopen jaar over het algemeen zeer gunstig.

Epidemische ziekten zijn niet voorgekomen.

Onder de geheerscht hebbende ziekten, die in het algemeen van catarrhalen aard waren, behoorde voorts vooral malaria.

Eenigen leden aan influenza echter, van lichten aard.

De aandacht blijft gevestigd op het voorkomen van Anchilostomiasis en de Yaws.

De geboorten in de districten overtroffen de sterfte met 705 personen.

Geboren werden 1480 en overleden 775 personen.

In de yawsinrichting op station Groningen, aan de Beneden-Saramacca, alwaar lijders aan die ziekte uit Paramaribo en uit de verschillende districten worden geïsoleerd, werden gedurende 1903 verpleegd 232 personen van wie in 1903:

herstelden 128 personen, overleden 5 = 133 personen,

overgebleven op ultimo December 1903 99 personen.

De gemiddelde duur van de ziekte na opname was in 1903 88 dagen.

Door de zorg van afzondering en het onmiddellijk ontsmetten van hunne woningen na de evacuatie naar station Groningen blijft de yawsziekte onder de onder contract verbonden immigranten op de plantages beteugeld.

Veel draagt daartoe bij de opdracht aan de districts-geneesheeren om eens in de maand alle kinderen op de plantages aanwezig te inspecteeren en degenen onder hen die aan de yaws lijden, onmiddellijk te isoleeren en te evacueeren.

Hetzelfde kan echter niet gezegd worden van vrije immigranten en de creolen, bewoners van grondjes tot uitoefening van den kleinen landbouw, omdat zij het nut van de afzondering niet kunnen inzien en gevolgelijk de lijders aan de yaws niet aangeven, maar hen op inlandsche wijze wenschen te behandelen.

Het heeft in het afgeloopen jaar de aandacht getrokken dat de van contract ontslagen Javaansche immigranten meer dan gedurende hun contracttijd aan de yaws hebben geleden.

Een daarin ingesteld onderzoek bij de districts-geneesheeren bevestigde dat zij, die er aan lijden, de ziekte hoofdzakelijk hebben opgedaan door hun verkeer op de grondjes van vrije arbeiders en het zich niet ontzien gebruik te maken van kleedingstukken van yawslijders.

De ziekte is aanstekelijk en komt niet erflijk of aangeboren voor.

Zooveel mogelijk worden dan ook alle pogingen ten nutte gemaakt yawslijders er toe te brengen om naar de inrichting op station Groningen te worden geëvacueerd, alwaar met zorg rekening gehouden wordt met hunne behandeling, voeding en hygiënische verhoudingen.

Geregeld wordt van het Departement van Koloniën in Nederland, per elke mailgelegenheid animale koepokstof ontvangen van de 's Gravenhaagsche en Rotterdamsche vereenigingen tot bevordering van koepokinenting, zoodat gedurende het verslagjaar slechts eenmaal in het Parc Vaccinogène is gevaccineerd met vaccine alhier direct van een kalf bekomen, terwijl met de uit Nederland ontvangen vaccine geregeld in het Parc Vaccinogène en in de districten de inenting wordt gedaan.

Tijdens het heerschen van de pokken in de naburige Britsch-Indische Koloniën, Demerary, Trinidad en andere plaatsen in het afgeloopen jaar, werd drukker gebruik gemaakt van de gelegenheid welke daartoe werd gegeven; dientengevolge werden te Paramaribo en in de buitendistricten in 1902 8917 personen ingeënt, maar in het jaar 1903 werd dit slapper, ten gevolge waarvan slechts 4179 personen zich daartoe voordeden, hetgeen ten gevolge had dat eene wettelijke bepaling daartoe noodig werd geacht.

Ziekenhuizen en ziekenvertrekken, enz.

Over het algemeen voldoen deze aan de wettelijk gestelde eischen.

Orde en zindelijkheid worden er streng gehandhaafd, terwijl de verpleging der zieken in niets iets te wenschen overliet.

Geneesmiddelen, enz.

De verschillende apotheken werden op de plantages in het afgeloopen jaar geïnspecteerd en viel over het algemeen geen aanmerking te maken.

Dienstpersoneel in ziekenhuizen.

Met zorg wordt toegezien dat in ziekenhuizen op de plantages niet dan alleszins geschikt personeel aanwezig zij.

Geneeskundig personeel.

De districts-geneesheeren vervulden hunnen plicht met ijver en geven alle redenen tot tevredenheid.

Eigenlijk gezegde mutatiën onder hen vielen niet voor.

Alleen werd, als een gevolg van de omstandigheid dat de heer dr. J. Scholtens op 1 Mei 1903 zijne functiën van geneesheer-directeur der inrichting ter verpleging van krankzinnigen zou hervatten, bij gouvernements resolutie dd. 25 Maart, litt. A n°. 3456, eervol ontheven van voormelde functiën de districts-geneesheer J. J. Halfhide, arts, en hervatte deze zijne functiën als districts-geneesheer belast met de geneeskundige praktijk in een gedeelte van het 3de geneeskundig district, en als gevolg daarvan intrekking van de opgedragen waarnemingen omschreven § 1 hiervoren.

Woningen, enz.

De woningen der immigranten verkeerden over het algemeen in goeden staat van onderhoud.

Het terrein rondom de woningen werd zindelijk gehouden.

Waar verbeteringen noodig waren, hetzij aan de woningen, hetzij aan het terrein, werd daarvan aan den betrokken huurder of diens vertegenwoordiger kennis gegeven, die onverwijld er de hand aan sloeg en in orde bracht.

Drinkwater.

Over het algemeen waren de plantages van voldoenden voorraad drinkwater voorzien.

Winkels op de plantages.

De verschillende districts-geneesheeren houden geregeld toezicht op de levensmiddelen enz. welke in de winkels in de districten worden te koop gesteld.

Ook bij mijne bezoeken dier winkels gaven de voorradige voedingsmiddelen geene aanleiding tot eenige bemerking.

Bijlage H[2].

STAAT aantoonende het aantal sterfgevallen en geboorten in de verschillende districten, gedurende

DISTRICTEN.	Bevolking.	Overleden (zonder de levenloos geborenen).	LEEFTIJD DER OVER						
			beneden 1 jaar.	van 1 tot beneden de 3 jaar.	van 3 tot beneden de 10 jaar.	van 10 tot beneden de 20 jaar.	van 20 tot beneden de 30 jaar.	van 30 tot beneden de 40 jaar.	van 40 tot beneden de 50 jaar.
Nickerie	5 384	97	28	5	3	5	13	12	5
Coronie	2 104	37	5	2	2	2	4	2	3
Beneden-Saramacca	4 272	69	16	3	6	6	7	10	4
Boven-Saramacca	845	19	1	1	„	1	5	2	5
Beneden-Suriname	5 672	103	21	7	3	5	17	10	14
Beneden-Para	2 901	33	9	3	5	„	4	2	4
Boven-Para	3 833	83	26	11	3	4	8	6	2
Boven-Suriname	2 414	78	11	2	3	4	8	13	11
Beneden-Commewijne	9 129	170	51	13	7	7	36	27	12
Boven-Commewijne	1 162	27	2	„	1	2	5	1	„
Cottica	2 033	39	6	4	4	1	7	5	1
Marowijne	790	20	„	„	„	„	5	9	4
	40 539	775	176	51	37	37	119	99	65

Meer geboren dan

het jaar 1903, met aanduiding van het verschil tusschen geboorte en sterfte.

LEDENEN.				Sterfte in verhouding tot de bevolking.	GEBOORTE			Verschil tusschen geboorte en sterfte in de verschillende districten.		AANMERKINGEN.
van 50 tot beneden de 60 jaar.	van 60 tot beneden de 70 jaar.	van 70 jaar en daarboven.	van onbekenden ouderdom.		Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Totaal.	Meer geboren dan overleden.	Meer overleden dan geboren.	
11	9	6	„	1.81	145	107	252	155	„	
2	5	8	2	1.75	48	38	86	49	„	
5	4	3	5	1.61	65	61	126	57	„	
1	2	1	„	2.24	14	5	19	„	„	
4	10	12	„	1.83	118	101	219	116	„	
1	1	2	2	1.13	45	33	78	45	„	
7	11	5	„	2.17	71	93	164	81	„	
12	5	9	„	3.23	40	30	70	„	8	
6	4	6	1	1.86	186	156	342	172	„	
4	2	5	5	2.32	20	14	34	7	„	
4	1	1	5	1.91	35	39	74	35	„	
1	„	„	1	2.52	8	8	16	„	4	
58	54	58	21	1.91	795	685	1480	717	12	

overleden 705.

Bijlage H[3].

GEBOORTE en STERFTE naar leeftijd en doodsoorzaken te Paramaribo in 1903.

Leeftijd en oorzaak van den dood.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Levenloos aangegeven	66	52	118
Beneden het jaar	80	73	153
Van 1 tot beneden de 3 jaren	20	26	46
„ 3 „ „ „ 10 „	28	24	52
„ 10 „ „ „ 20 „	28	23	51
„ 20 „ „ „ 30 „	56	41	97
„ 30 „ „ „ 40 „	72	40	112
„ 40 „ „ „ 50 „	71	48	119
„ 50 „ „ „ 60 „	57	47	104
„ 60 „ „ „ 70 „	40	42	82
„ 70 en daarboven	63	73	136
Op onbekenden leeftijd	2	2	4
	583	491	1074
1. Febris typhoidea	„	1	1
2. Typhus exanthematicus	„	„	„
3. Febr. intermitt., malaria cachevie.	23	7	30
4. Pokken	„	„	„
5. Mazelen	„	„	„
6. Roodvonk	„	„	„
7. Gele koorts	„	„	„
8. Kinkhoest	„	„	„
9. Diphtherie (croup)	„	„	„
10. Dysenteria	7	2	9
11. Influenza	1	1	2
12. Longtuberculose	72	63	135
13. Andere vormen van tuberculose.	10	6	16

Leeftijd en oorzaak van den dood.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
14. Kanker en andere maligne term.	9	19	28
15. Meningitis	6	7	13
16. Apoplexie en hersenverweeking	10	14	24
17. Organische hartgebreken	27	27	54
18. Acute bronchitis	5	4	9
19. Chronische bronchitis	2	1	3
20. Pneumonia	14	9	23
21. Ziekten der maag	2	„	2
22. Ziekte der spijsvert. organen	67	49	(1) 116
23. Anchylostomiasis	24	17	41
24. Hernia, darmocelusie	3	4	7
25. Levercirrhose	15	8	23
26. Nephritis-morb. Bright	43	34	77
27. Kraamvrouwenkoorts	„	„	„
28. Andere ziekten der zwangerschap.	„	9	9
29. Aangeboren zwakte en gebreken.	26	19	45
30. Ruggemerslijden, enz.	7	2	9
31. Stuipen	12	12	24
32. Klem	2	2	4
33. Debilitas-ouderdomsgebreken	49	46	95
34. Geweldadige dood	6	10	16
34*bis*. Zelfmoord	„	„	„
35. Andere ziekten	24	22	46
36. Onbekende oorzaken	52	43	95
	518	438	956

(1) Waaronder 59 kinderen beneden 2 jaar.

Totaal overleden met levenloos aangegevenen	1 074
Aantal „ „ „ „ op 1000 inwoners	3 328
Totaal geborenen met inbegrip der levenloos aangegevenen	1 167
Bevolking op 1 December 1903 te Paramaribo	32 268

Bijlage I.

MILITAIRE GENEESKUNDIGE DIENST IN SURINAME.

Aan het jaarverslag van den chef van den militairen-geneeskundigen dienst wordt het volgende ontleend:

Op den 1sten Januari 1903 was het personeel van den militairen geneeskundigen dienst samengesteld als volgt:

de officier van gezondheid 1ste klasse O. A. Peters, te Paramaribo, als chef van dienst;

de gepensionneerde kapitein van het Nederlandsch-Indisch leger Ph. Silvergieter Hoogstad, als administrateur van het militair hospitaal te Paramaribo;

de officier van gezondheid 2de klasse dr. E. A. Koch;

de districts-geneesheer, arts O. A. von Konigslow;

de districts-geneesheer J. S. J. de Vries Robles;

de militaire apotheker 2de klasse J. S. Surie;

de militaire apotheker 2de klasse D. G. J. Bolten, allen te Paramaribo;

de officier van gezondheid 2de klasse G. F. van Laaren, te Nieuw-Nickerie;

de districts-geneesheer, arts D. Hartogh, te fort Nieuw-Amsterdam;

de districts-geneesheer H. W. Weytingh, te Albina.

Op non-activiteit zijn sinds 1 Februari 1897:

de officier van gezondheid 1ste klasse West-Indische leger C. F. Aalsmeer en de militaire apotheker 2de klasse J. H. van der Stempel.

In den loop van dit jaar hadden de volgende veranderingen plaats:

Den 8sten Mei kwam in de kolonie aan de militaire apotheker 2de klasse J. L. Heyl, ter vervulling van de vacature die den 26sten Mei zou ontstaan door het vertrek naar Europa van den militairen apotheker 2de klasse J. S. Surie.

De aan het hospitaal gedetacheerde districts-geneesheer J. S. J. de Vries Robles vertrok in het begin van de maand Juni naar Nederland en werd op 1 Juni vervangen door den oudsten leerling van de geneeskundige school H. A. J. Laret, die in October d. a. v. zijn laatste examen deed en daardoor den graad van districts-geneesheer verkreeg.

De officier van gezondheid 1ste klasse O. A. Peters, chef van dienst, vertrok den 5den October 1903 met 6 maanden verlof naar Europa en werd vervangen door den officier van gezondheid 2de klasse dr. E. A. Koch.

Op 1 Januari 1904 was de samenstelling van het personeel dus als volgt:

de officier van gezondheid 2de klasse dr. E. A. Koch, als waarnemend chef van dienst;

de gepensionneerde kapitein van het Nederlandsch-Indische leger Ph. Silvergieter Hoogstad, als administrateur van het militair hospitaal;

de districts-geneesheer, arts O. A. von Königslow;

de districts-geneesheer H. A. J. Laret;

de militaire apotheker 2de klasse D. G. J. Bolten;

de militaire apotheker 2de klasse J. L. Heyl, te Nieuw-Nickerie;

de officier van gezondheid 2de klasse G. F. van Laaren;

te fort Nieuw-Amsterdam de fungeerend officier van gezondheid, arts D. Hartogh;

te Albina de districts-geneesheer, fungeerend officier van gezondheid H. W. Weytingh.

Gevallen van gele koorts hebben zich dit jaar en in het laatste gedeelte van 1902 niet voorgedaan, zoodat in Januari 1903 de barak op het politiestation Poelepantje werd ontruimd en het daarbij dienst gedaan hebbend personeel zijne werkzaamheden in het militair hospitaal kon hervatten.

De opleiding van militairen tot hospitaal-soldaat en het onderwijs in de eerste hulp bij ongelukken en in de verbandleer had geregeld plaats.

De lessen aan de geneeskundige school werden geregeld in het militair hospitaal gegeven en de oudste leerlingen deden, evenals vorige jaren, met de geneesheeren dienst op de zalen.

Ook de lessen aan den cursus tot opleiding van vroedvrouwen werden geregeld in het militair hospitaal gegeven door den officier van gezondheid der 2de klasse dr. E. A. Koch.

Het aantal verpleegden bedroeg 4975 tegen 4331 in 1902. De volgende staat bevat eene vergelijking van 1903 met de beide voorgaande jaren:

	1903.	1902.	1901.
Infanterie	347	340	267
Artillerie	"	"	2
Zeemacht	3	"	19
Politie	244	212	234
Civielen voor rekening van den lande	3445	2886	2474
Civielen voor rekening van zich zelf of anderen . . .	936	893	1499
Totaal . .	4975	4331	4795

Het aantal verpleegde militairen was 350 tegen 340 in het vorige jaar. Onder de verpleegden waren er 3 van de zeemacht.

De meest onder hen voorkomende ziekten waren geslachtsziekten en malaria; een militair overleed aan degeneratis cordis.

Als ongeschikt voor den dienst werden afgekeurd 20 militairen, namelijk: 1 wegens vergroeiing van de long met de pleura, 3 overprikkeling van het zenuwstelsel, 3 versleten lichaamsgestel, 1 wegens atrophie van de spieren (later als lepralijder in Bethesda opgenomen); 1 asthma, 2 longtuberculose, 1 slepende persloop, 1 slepende-blaasontsteking, 1 speenadergezwellen, 2 algemeene zwakte na malaria, 1 epilepsia, 1 nierkoliek, 1 diabetes, 1 leverabces.

Het aantal burger-verpleegden bedroeg 4625 tegen 350 militairen dus ruim 13 maal zooveel.

De meest voorkomende ziekten onder hen waren malaria, framboesia tropica, anchylostomiasis, ulcera cruris, syphilis en nephritis.

Als verdacht van te lijden aan lepra werden opgenomen 29 personen, waarvan er 19 besmet, en 4 suspect werden verklaard, terwijl 6 als niet lijdende aan melaatscheid werden ontslagen.

Van de verpleegden werden als vermoedelijk lijdende aan krankzinnigheid 14 personen naar de inrichting ter verpleging van krankzinnigen op Wolffenbuttel overgebracht.

Onder de rubriek nihil komen voor: genezen immigranten die eenige dagen ter subsistentie in het hospitaal blijven tot zij vanwege de plantage worden afgehaald, verder kinderen die hunne zieke ouders, en moeders die hunne zieke kinderen vergezellen en verder eenige simulanten.

Er overleden 216 burger-verpleegden tegen 296 in het vorige jaar.

Het aantal gereedgemaakte recepten bedroeg voor den binnen dienst:

	1903.	1902.	1901.
militairen	1917	995	1318
civielen	21470	16487	16992
totaal	23387	17482	18310

en voor den buitendienst:

	1903.	1902.	1901.
militairen	5300	4636	4166
civielen	9493	10561	10408
totaal	14793	15197	14574
	38180	32679	32884

Het aantal in het militair hospitaal verrichte operatiën bedroeg in 1903, 630 tegen 498 in 1902. Zij zijn omschreven in eene bijlage.

Bij 29 patiënten der 1ste klasse en der 2de klasse werden operatiën verricht, waarvoor f 940 werd ontvangen tegen f 225 in 1902.

In de kraaminrichting van het militair hospitaal kwamen voor 56 normale en 17 kunstmatige bevallingen, terwijl geen geval abortus plaats had. Bij de bevallingen werden 75 kinderen geboren waarvan 14 levenloos.

Van de moeders herstelden 71 en overleden er 2.

Op ultimo December 1902 waren er 2 vrouwen in de inrichting die nog niet bevallen waren.

Het aantal patiënten in den buitendienst bedroeg 75, namelijk militairen 486 en gepensionneerden, vrouwen en kinderen 265, tegen 402 en 220 in 1902. Hiervan overleden er 2, namelijk de adjudant-onderofficier Dekker en een kind van een militair, de eerste aan apoplexia cerebri, de laatste aan atrophi infant.

Verklaringen van ongeschiktheid werden opgemaakt voor:

1 officier der genie van het Nederlandsche leger op non-activiteit en voor 14 militairen, namelijk 5 versleten lichaamsgestel, 1 liesbreuk, 2 onvoldoende gezichtsscherpte, 1 kwaadsappigheid ten gevolge van alcohol-misbruik, 1 algemeene lichaamszwakte, 1 verdikking van den bal en bijbal, 1 aderbreuk van de zaadstreng, 1 nierziekte, 1 vergrooting van het hart.

Fort Nieuw-Amsterdam. De algemeene gezondheidstoestand was gunstig.

In de ziekenkamer zijn behandeld 46 infanteristen en 2 artilleristen; hiervan werden 22 geëvacueerd naar het militair hospitaal te Paramaribo, 23 infanteristen en 2 artilleristen zijn hersteld ontslagen.

In den buitendienst werden behandeld 82 mannen, 21 vrouwen en 17 kinderen; eene vrouw werd naar Paramaribo geëvacueerd, 2 vrouwen overleden, namelijk 1 aan hersenbloeding en 1 aan longontsteking.

De meest voorkomende ziekte was malaria; enkele gevallen van influenza zijn waargenomen.

Albina. De algemeene gezondheidstoestand was goed.

In de infirmerie werden verpleegd:

militairen	46
politieagenten	2
behoeftigen	39
gevangenen	6
particulieren	111
totaal	204

tegen 168 in het jaar 1902.

Er overleden 7 personen, namelijk: 1 aan apoplexia, 1 aan vitium cordis, 2 aan phthisis pulmonum, 2 aan clysenteria, 1 aan septichaemia, waaronder geen militairen waren.

Buiten de inrichting werden behandeld militairen en gezinnen 68 en 741 civiele personen.

Nickerie. De gezondheidstoestand was over het algemeen zeer goed; wel kwamen betrekkelijk veel sterfgevallen voor, maar het meerendeel van hen waren patiënten met chronische ziekten (hart-, long- of nierlijden).

Besmettelijke ziekten kwamen niet voor.

In de infirmerie werden verpleegd:

militairen	34
gestraften	17
behoeftigen	152
particulieren	27
politieagenten	1
schepelingen	4
totaal	235

tegen 286 in het jaar 1902.

25 patiënten, waaronder 2 militairen, werden naar Paramaribo geëvacueerd.

Er overleden 20 personen, namelijk: 1 aan tuberculosis pulmonum, 1 aan miliair tuberculose, 1 aan ascitis, 1 aan dysenteria, 1 aan cirrhosis lepatis, 2 aan vitium cordis, 2 aan arteris sclerose, 2 aan nephritis, 1 aan strictura urethrae, 1 aan febris puerperalis, 1 aan influenza, 1 aan pyaema, 1 aan vulnera, 2 aan marasmus senilis, 1 aan paedatrophia, 1 aan eclampsia, 9 aan ravidarum.

Een 44tal kleinere operatiën werden verricht.

In den buitendienst werden behandeld 48 personen die allen herstelden.

Bijlage J.

STAAT van in 1903 ontvangen passage- en vrachtgelden op de koloniale vaartuigen.

NAMEN EN TRAJECTEN VAN DE KOLONIALE STOOM- EN ZEILSCHEPEN.	Ontvangen passagegelden.	Ontvangen vrachtgelden.	Berekening van de passage en vracht aan kosteloos vervoerde personen en goederen.
Stoomschip *Paramaribo* naar Demerara via Nickerie	f 9 571,80	f 16 917,03^{5}	f 4 091,28
„ „ „ Albina	1 557,67^{5}	1 257,54^{5}	690,70
„ „ (Pleiziertocht)	141,25	„	„
„ *Curaçao* naar Demerara via Nickerie	1 609,83	2 783,07^{5}	816,95
„ „ „ Albina	4 210,42^{5}	2 980,28	982,15
„ „ „ Coronie en Nickerie	882,85	688,36	699,98
„ „ „ Curaçao	40,00	„	2 100,00
„ „ (Transport Koelies)	„	„	1 011,00
„ „ (Pleiziertocht)	441,00	„	„
„ *Albina* naar Demerara via Nickerie	406,50	379,70	238,25
„ „ „ Albina	7 932,73	6 201,68^{5}	4 175,80
„ „ „ Coronie en Nickerie	2 148,20	2 465,62^{5}	1 047,95
„ „ (Rivierdienst)	7 521,60^{5}	1 462,31^{5}	1 789,30
„ *Nederland* Commewijne en Cottica	22 088,83	4 508,99	5 411,73^{5}
„ „ Boven-Suriname	125,85	6,77^{5}	19,15
„ *Wilhelmina* Commewijne en Cottica	2 495,17	889,22^{5}	899,17^{5}
„ „ Boven-Suriname	3 676,86	486,19	1 164,53
Barkassen: Rivierdienst	„	„	„
Barkassen: Boven-Suriname	1 753,05	203,78	483,60
Barkassen: Boven-Sommelsdijk	135,87	33,08	31,48
Schoener *Nickerie* naar Coronie en Nickerie	240,55	318,24	101,05
	f 66 980,04^{5}	f 41 581,90	f 25 754,08
		f 108 561,94^{5}	

Bijlage K.

VERGELIJKING van de raming der ontvangsten en uitgaven voor de kolonie Suriname in 1903 met de op den 30 April 1904 bekende uitkomsten.

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF EN ONTVANGST.	Raming voor 1903.	Voorloopige uitkomst.
	Uitgaven.		
1.	Gouvernements-secretarie, Koloniale Staten en algemeene dienst	f 160 597,50	f 181 520,27
2.	Justitie en politie	355 712,00	344 204,56[5]
3.	Schutterij te Paramaribo	6 750,00	6 126,87[5]
4.	Administratie van financiën	322 510,00	318 965,37[5]
5.	Immigratie en kolonisatie	51 385,00	56 570,49
6.	Eeredienst, onderwijs, armenzorg en burgerlijke geneeskundige dienst	612 049,00	613 022,91[5]
7.	Bouwdepartement	2 273 691,72	1 451 408,15[5]
8.	Koloniale vaartuigen, betonning, bebakening, seinwezen en brandweer	344 596,50	371 054,26
9.	Pensioenen, wachtgelden, onderstanden en toelage	240 775,59[5]	238 022,39
10.	Onvoorziene uitgaven	50 000,00	29 284,25
		f 4 418,067,31[5]	f 3 610 179,54[5]
	Ontvangsten.		
	A. *Directe en indirecte belastingen.*		
a.	Personeele belasting	f 65 000,00	f 54 024,07
b.	Patentrecht	25 000,00	25 237,50
c.	Belasting op de huurwaarde van huizen te Paramaribo en op die van huizen, gebouwen en erven te Nieuw-Nickerie	40 000,00	38 511,32
d.	Paardengeld	600,00	512,50
e.	Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd	170 000,00	168 382,40
f.	Invoerrechten	1 150 000,00	1 181 717,37[5]
g.	Belasting op goud	60 000,00	49 046,21

BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF EN ONTVANGST.		Raming voor 1903.	Voorloopige uitkomst.
h.	Weeg-, rooi- en bergloonen en entrepotrechten	f 8 000,00	f 6 716,53[5]
i.	Zegelrechten	53 000,00	56 472,44[5]
k.	Geneeskundige belasting	45 000,00	35 736,00
l.	Successie- en overgangsrechten	10 000,00	8 220,54
m.	Begrafenisrechten	1 300,00	1 318,75
n.	Recht op verlotingen	100,00	10,00
o.	Opbrengst van de gouvernementsschool voor uitgebreid lager onderwijs	25 000,00	17 897,00
p.	Opbrengst van de tweede gouvernementsschool voor uitgebreid lager onderwijs (van Sypesteynschool)	5 000,00	5 357,00
q.	Opbrengst van de geneeskundige school	900,00	450,00
r.	Hondenbelasting	2 000,00	1 202,25
	B. *Inkomsten van onderscheiden aard.*		
a.	Passagegelden	115 000,00	108 561,94[5]
b.	Opbrengst der posterij	32 000,00	29 973,89
c.	Opbrengst van de telephoon	6 500,00	6 669,26
d.	Opbrengst van het abattoir	5 000,00	5 009,31
e.	Opbrengst van huren, erfpachten, verkoopingen van domeinen en afkoop van zakelijke rechten	23 000,00	21 839,39[5]
f.	Concessierecht tot het ontginnen van balata op domeingrond	20 000,00	58 157,50
g.	Concessierecht tot het ontginnen van delfstoffen op domeingrond	120 000,00	103 318,39
h.	Landtaxen of akkergelden	9 000,00	8 028,68
i.	Inhoudingen (korting en storting) voor pensioen	88 000,00	91 084,14[5]
k.	Terugbetaling van voorschotten	12 000,00	8 116,50
l.	Restitutie van kosten van materieel, enz. bij het tot stand brengen van aansluitingen van particulieren aan gouvernements-telephoonlijnen	2 000,00	3 561,25
m.	Boeten, opbrengst van verbeurdverklaringen en terugbetaling van voorloopig betaalde justitie- en proceskosten	6 000,00	5 573,87[5]
n.	Griffierechten, te verantwoorden aan de koloniale kas	1 300,00	1 530,22[5]
o.	Salarissen van den hypotheekbewaarder, te verantwoorden aan de koloniale kas	2 000,00	2 318,13
p.	Leges, te heffen ter gouvernementssecretarie	4 100,00	4 840,62[5]
q.	Ontvangsten van den secretaris der geneeskundige commissie	200,00	1 335,00
r.	Justeerloonen van den ijker	200,00	261,80
s.	Opbrengst van scheepvaartformulieren	300,00	362,25
t.	Restitutie der kosten voor het gebruik en het verhuren van gereedschappen, werktuigen en verbruikte materialen van het departement der koloniale vaartuigen ten behoeve van anderen, mitsgaders ontvangen gelden wegens verkochte materialen en steenkolen en voor toegangskaartjes tot den kolonialen afvaartsteiger	1 000,00	4 932,49[5]
u.	Sleeploon van vaartuigen door de stoomschepen van het departement der koloniale vaartuigen	600,00	245,00
v.	De helft van het werkloon der gevangenen	200,00	112,85
w.	Agio op verkochte gouvernementswissels	*Memorie.*	"
x.	Eindtaxes van de compagnie française des cables télégraphiques	550,00	490,25
ij.	Opbrengst van port d'armes	1 800,00	2 007,00

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF EN ONTVANGST.	Raming voor 1903.	Voorloopige uitkomst.
z.	Opbrengst van gouvernementsstalweiden	f 750,00	f 982,25
aa.	Opbrengst van marktvergunningen	6 000,00	5 515,60
bb.	Opbrengst van aan particulieren verhuurde winkelgebouwen en bakkerijen op gouvernementsvestigingsplaatsen	1 300,00	1 407,00
cc.	Aandeel der eigenaren van plantages in het district Beneden-Commewijne in de kosten van onderhoud van den rijweg van fort Nieuw-Amsterdam naar Spieringshoek	3 000,00	2 081,70
dd.	Opbrengst van de leening voor productieve werken	189 500,00	»
ee.	Overschrijving van een bedrag van f 103 035,72 in 1900 door realiseering van de kapitalen afkomstig van het opgeheven West-Indisch pensioenfonds ontvangen doch niet gebruikt voor productieve werken	103 035,72	103 035,72
ff.	Bijdrage van belanghebbenden in de jaarlijksche kosten van het laboratorium voor plantenscheikundige onderzoekingen	5 000,00	»
gg.	Verschillende ontvangsten	3 500,00	2 740,42^5
hh.	Hetgeen van den Staat wordt geleend tot het aanleggen en exploiteeren van een spoorweg van Paramaribo naar de Suriname-rivier bij Cadjoe en het verrichten eener exploratie in het Lawagebied, daaronder begrepen de kosten voor de overneming van de rechten der naamlooze vennootschap Suriname, ingevolge de met haar te sluiten overeenkomst.	1 650 000,00	1 000 000,00
ii.	Opbrengst van de activa der naamlooze vennootschap Suriname	»	»
	Rente van de kapitalen afkomstig van het voormalig West-Indisch pensioenfonds sedert gerealiseerd ten gebruike voor productieve werken	»	6 235,34
		f 4 073 735,72	f 3 244 139,69^5
	Waarvan behoort te worden afgetrokken een bedrag van f 78 806,23 in 1903 ontvangen doch niet besteed voor productieve werken	»	78 806,23
			f 3 165 333,46^5
C.	Bijdrage uit 's Rijks schatkist tot aanvulling van de koloniale geldmiddelen	344 331,59^5	444 846,08
		f 4 418 067,31^5	f 3 610 179,54^5

Bijlage L.

OVERZICHT van de inlagen, de lichting en het aantal spaarbankboekjes van de koloniale spaarbank over de laatste tien jaren.

a. INLAGEN.

BEDRAG.	1894.	1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.
Beneden f 5	3276	2776	2429	2437	2719	2160	2330	2320	2426	2466
Van f 5 tot en met 10	511	525	639	657	669	520	774	703	763	879
„ 10 „ „ „ 25	723	773	996	1120	1045	819	996	1009	1079	1279
„ 25 „ „ „ 50	399	635	667	784	821	679	806	799	754	817
„ 50 „ „ „ 100	510	645	642	501	702	689	845	831	737	777
„ 100 „ „ „ 200	312	513	461	87	456	516	549	678	529	555
„ 200 „ „ „ 300	95	137	133	75	118	109	116	169	148	151
„ 300 „ „ „ 500	74	65	78	42	67	72	72	86	96	99
„ 500 „ „ „ 1000	42	41	39	25	49	31	55	51	39	52
„ 1000 „ „ „ 1500	7	17	23	6	21	14	20	17	19	11
„ 1500 „ „ „ 2000	4	8	8	6	4	1	3	7	3	4
„ 2000 „ „ „ 2500	5	13	7	3	7	2	5	6	5	2
Boven 2500	1	„	5	„	4	4	6	12	2	2
Totaal	5959	6148	6127	5743	6682	5616	6577	6688	6600	7094

b. LICHTINGEN.

BEDRAG.	1894.	1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.
Beneden f 5	697	587	522	567	770	775	629	592	679	702
Van f 5 tot en met 10	435	650	633	601	596	560	471	561	588	687
„ 10 „ „ „ 25	463	846	812	817	879	1109	947	1247	1260	1379
„ 25 „ „ „ 50	356	399	456	436	530	679	575	709	710	718
„ 50 „ „ „ 100	430	412	416	401	428	544	418	612	682	754
„ 100 „ „ „ 200	465	342	338	348	263	426	325	401	477	465
„ 200 „ „ „ 300	120	142	105	109	103	117	95	107	153	182
„ 300 „ „ „ 500	92	85	96	122	55	58	55	70	122	121
„ 500 „ „ „ 1000	34	49	52	68	53	56	51	54	72	82
„ 1000 „ „ „ 1500	16	13	25	7	20	20	11	17	23	23
„ 1500 „ „ „ 2000	6	8	8	5	10	10	1	5	8	7
„ 2000 „ „ „ 2500	8	7	6	3	12	8	4	8	3	10
Boven 2500	4	13	6	„	2	17	4	5	8	1
Totaal	3108	3553	3475	3484	3721	4379	3586	4388	4785	5131

c. SPAARBANKBOEKJES.

JAREN.	In omloop op 1 Januari.	Uitgegeven.	Ingetrokken.	In omloop op ultimo December.
1894	5860	1463	934	6389
1895	6389	1524	1191	6722
1896	6722	1334	930	7126
1897	7126	1248	1189	7185
1898	7185	1670	1148	7707
1899	7707	1437	2101	7043
1900	7034	1496	1013	7526
1901	7526	1492	961	7019 (1)
1902	7019	1452	1188	7283
1903	7283	1488	1461	7310

(1) De opgaven over vorige jaren zijn onjuist.

d. OPGAVE VAN ONKOSTEN, rente van kassaldo en van verschillende uitbetalingen en beleggingen in de jaren 1901, 1902 en 1903.

Jaren.	Onkosten. (1)	Onkosten op belegging en losmaking van gelden, waarbij gerekend agio op wissels.	Te goed gemaakt aan rente op beleggingen.	Kassaldo te Paramaribo.	Kassaldo bij de Surinaamsche Bank.	Kassaldo Totaal.	Uitbetaalde rente aan inleggers.	Uitgelegd in de vijf percents immigratieleening van 1874.	Belegd op de Grootboeken der drie percents N. W. S. (nominaal).	Losgemaakt. (nominaal)
1901 . .	f 5 507,93	f 349,29	16 820,16	20 154,39	Nihil.	20 154,39	812,18	4 000,00	f 108 000,00	Nihil.
1902 .	4 312,59	150,50	19 888,38	1 015,04[5]	Nihil.	1 015,04[5]	1 001,51[5]	(2) 4 600,00	34 000,00	Nihil.
1903 . .	4 194,63[5]	61,35	18 512,87	11 912,23	Nihil.	11 912,23	883,27[5]	4 100,00	25 000,00	"

(1) Deze onkosten zijn begrepen in die vermeld in de vorige kolom.

(2) Op prolongatie uitgezet, doch tusschentijds f 29 000 afgelost.

Bijlage M[1].

VERSLAG betreffende de immigratie en kolonisatie over het jaar 1903.

I. Immigratie.

§ 1. *Wetgeving en administratieve maatregelen.*

Bij verordening van 25 November 1903 (*Gouvernementsblad* 1904 n°. 5) werd de verordening van 28 Februari 1883 (*Gouvernementsblad* n°. 5), houdende wijziging van de verordening betreffende de oprichting van een immigratiefonds, van toepassing verklaard op het verschepingsseizoen 1904/1905.

§ 2. *Immigratie-departement.*

Het buitenlandsch verlof aan den heer mr. G. H. Barnet Lyon, agent-generaal, verleend, werd in November met zes maanden verlengd.

§ 3. *Buitenlandsche agentschappen.*

Bij resolutie van 2 Februari 1904, Iste afdeeling, n°. 1392, is aan de factory der Nederlandsche Handelmaatschappij te Batavia op haar verzoek eervol ontslag verleend als emigratie-agent van Suriname voor de werving van emigranten in Nederlandsch-Indië, onder dankbetuiging voor de door haar aan de kolonie belangeloos bewezen belangrijke diensten en ingetrokken de aanstelling van den sub-agent voor de emigratie te Semarang.

Blijkens een van de factory ontvangen proces-verbaal van overgave heeft zij de functiën van emigratie-agent op 8 December 1903, krachtens besluit van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië van 31 Mei 1903, n°. 22 overgedragen aan den gepensionneerden majoor der infanterie, den heer P. Wiersma.

Aan genoemden heer werd bij gemeld besluit opgedragen zich naar Semarang te begeven, ten einde, na zich op de hoogte te hebben gesteld van de werkzaamheden verbonden aan het agentschap vorenbedoeld, dat agentschap zoo spoedig mogelijk over te nemen van de factory en om, in verband met den uitslag van het door hem in Britsch-Indië ingesteld onderzoek, na te gaan, welke maatregelen in het belang der emigratie uit Nederlandsch-Indië naar Suriname zouden zijn te nemen, zoowel met betrekking tot de op dit stuk op Java bestaande bepalingen als ten aanzien van de practijk der werving voor Suriname.

De heer Wiersma had zich, ter voldoening aan eene opdracht van den Gouverneur-Generaal naar Britsch-Indië begeven ter bestudeering van de inrichting van het emigratie-wezen aldaar, voor zoover betreft de werving, het in depots onder dak brengen en het afschepen van Britsch-Indische immigranten naar Suriname, van welke zending hij op 8 Februari 1903 een verslag indiende aan de Nederlandsch-Indische Regeering.

§ 4. *Aanvoer van immigranten.*

Zoowel uit Britsch-Indië als uit Nederlandsch-Indië werden in het afgeloopen jaar immigranten aangevoerd.

In het vorig verslag werden reeds de bijzonderheden medegedeeld, betreffende het transport Britsch-Indische immigranten op 10 Januari 1903 per Rhône alhier aangekomen.

Deze aanvoer behoorde nog tot het verschepingsseizoen 1902/1903.

Ter voldoening aan de voor het verschepingsseizoen 1903/1904 ingekomen aanvragen om arbeiders, werden uit Nederlandsch-Indië aangevoerd 609 immigranten.

Op den 18den Mei 1903 vertrok een transport immigranten, groot 332 hoofden, van Semarang per stoomschip *Ambon* van de maatschappij Nederland.

Gedurende de reis van Semarang naar Amsterdam had één sterfgeval plaats.

Vermits het transport te groot was om met één schip te worden doorgezonden naar Paramaribo, vertrokken op den 18den Juli per *Prins Willem II* 252 en op 2 Augustus daaraanvolgende per *Prins Willem III* van den „Koninklijken West-Indischen Maildienst" 76 hoofden, van wie één op reis stierf.

Wegens ziekte bleven te Amsterdam achter 3, van wie een op 28 Augustus alhier aankwam, terwijl de twee anderen naar Java werden teruggezonden.

Geboorten vonden op reis niet plaats.

Naar het militair hospitaal werden geëvacueerd bij de ontscheping en na de geneeskundige keuring 45 hoofden.

Verscheidene dezer patienten waren lijdende aan ziekten der geslachtsdeelen.

Het physiek dezer immigranten maakte over 't algemeen een gunstigen indruk.

Een ander transport, bestaande uit 286, verliet op 18 Augustus 1903 aan boord van het stoomschip *Timor* van bovengemelde maatschappij „Nederland" de reede van Semarang.

Op de reis van Semarang naar Amsterdam is één emigrant overleden en één vermist.

Deze immigranten vervolgden de reis naar Paramaribo aan boord van het stoomschip *Prins Willem IV* van den „Koninklijken West-Indischen Maildienst".

Op dit gedeelte der reis vonden 3 sterfgevallen plaats, zoodat alhier werden ontscheept 281 hoofden.

Geboorten hadden op de reis niet plaats.

Van dit transport werden na de ontscheping en geneeskundige keuring 88 hoofden naar het militair hospitaal overgebracht.

Het algemeen ziektekarakter was: scabies, venerische ziekten en anaemie, terwijl het grootste gedeelte der patienten bij onderzoek in het hospitaal bleek te lijden aan anchylostomiasis.
Hoewel over het algemeen jong volk, maakte dit transport naar het uiterlijk een niet gunstigen indruk. Over het algemeen genomen, bestond het uit eenigszins debiele personen, wat volgens deskundigen toegeschreven moet worden aan het in meerdere of mindere mate behept zijn met anchylostomiasis.

§ 5. *Terugvoer van immigranten.*

Terugvoer van immigranten naar het land van herkomst, zoowel van Nederlandsch-Indische als van Britsch-Indische immigranten, vond in het afgeloopen jaar plaats.
Op den 4den Juni 1903 werd aan boord van het stoomschip *Prins Willem III*, vertrekkende naar Amsterdam, ingescheept om vandaar met een der stoomschepen van de Maatschappij „Nederland" de reis naar Java voort te zetten, 95 Javaansche immigranten.
Het bedrag door deze immigranten op het immigratie-departement in Suriname gestort, ten einde aan hen bij aankomst in Indië te worden uitbetaald, bedroeg f 2951,50 toebehoorende aan 17 hunner
Onder de vertrokken immigranten waren er 11, die, in afwachting van hunne terugzending naar Indië, in het weldadigheidsgesticht 's Landsgrond Boniface werden verpleegd en 5 wier kosten van onderhoud en verpleging kwamen ten laste van hunne huurders, die krachtens art. 37 van de immigratiefonds-verordening naar het land van herkomst werden teruggezonden vóór het verstrijken van het door hen gesloten contract
Op 2 Augustus 1903 werden voor rekening van het koloniaal gouvernement naar Batavia teruggezonden, 4 Javaansche immigranten, die hun contract in den cultuurtuin hadden uitgediend. Zij namen f 600 aan spaarpenningen mede.
Vermits het aantal immigranten, dat zich voor terugvoer had aangemeld, niet groot genoeg was om daarvoor een schip te charteren, werd aan het gouvernement van Britsch Guyana verzocht het gouvernement van Suriname in de gelegenheid te stellen met een van de van Georgetown vertrekkende retourschepen 300 adults naar Britsch-Indië terug te zenden, aan welk verzoek werd voldaan.
Den 19den Augustus 1903 vertrokken 318 Britsch-Indische immigranten per kolonialen stoomer naar Demerara, om vandaar met het zeilschip *Rhône* van de firma J. Nourse te Londen, de reis naar hun vaderland voort te zetten.
Onder de vertrokken immigranten waren 14 verpleegden uit het weldadigheidsgesticht 's Landsgrond Boniface, enkelen die waren afgekeurd voor den veld- en fabriekarbeid en verscheidene die rondzwierven zonder middel van bestaan.
Het bedrag aan spaarpenningen door hen gedeponeerd ten einde in Indië aan hen te worden uitgekeerd, bedroeg f 48 245,54, toebehoorende aan 159 hunner De sieraden die zij, met verzoek die in Calcutta te mogen ontvangen, aan het kantoor alhier overhandigden, zijn geschat op f 5673. Verscheidene immigranten hadden bij hun vertrek nog geld en sieraden bij zich.
De Rhône kwam den 15den Februari te Calcutta aan. Gedurende de reis hadden 3 geboorten en 6 sterfgevallen plaats. De gezondheidstoestand der immigranten liet niets te wenschen over en over de behandeling aan boord werd geen enkele klacht ingebracht.

§ 6. *Getalsterkte van, benevens huwelijken, geboorten en sterfte onder de immigranten, hun algemeene toestand en andere bijzonderheden, ook van niet onder contract verbonden immigranten.*

I. Uit Britsch-Indië.

Op 1 Januari 1903 waren onder contract verbonden 4012 Britsch-Indische immigranten, zijnde 2637 mannen, 764 vrouwen, 308 jongens en 303 meisjes, op ultimo December 1903: 2439 mannen, 725 vrouwen, 302 jongens en 286 meisjes, totaal 3752. De gemiddelde bevolking van immigranten van genoemden landaard bedroeg in het afgeloopen jaar dus 3882 hoofden.
Tusschen Britsch-Indiërs werden 73 huwelijken, waaronder een met een inlandsche vrouw gesloten, waarbij 103 kinderen werden gewettigd.
Het getal huwelijken in de laatste 5 jaren voltrokken, bedroeg: in 1903, 73; in 1902, 60; in 1901, 45; in 1900, 52; in 1899, 52.
Het aantal niet onder contract verbonden Britsch-Indische immigranten op de plantages gevestigd, bedroeg op ultimo December 1903, 1558 mannen, 1161 vrouwen, 752 jongens, 608 meisjes: op ultimo December van het jaar te voren waren die cijfers, respectievelijk, 1522 mannen, 1013 vrouwen, 708 jongens en 583 meisjes.
Het getal geboorten onder de gecontracteerden bedroeg 129; op de 100 vrouwen was de geboorte 17,31 pct., tegen 12,58 pct. in 1902.
De sterfte onder de gecontracteerde immigranten in 1903 bedroeg 91 personen, dat is 2,34 ten honderd van de gemiddelde bevolking.
Trekt men van het sterftecijfer af 10 accidenteele sterfgevallen, die in 1903 hebben plaats gehad, namelijk:

1 man van plantage Mariënburg zelfmoord door ophanging;

1 man van plantage Belwaarde zelfmoord door ophanging;

1 vrouw en 1 jongen van plantage Spieringshoek vermoord;

1 man en 1 vrouw van plantage Alliance ten gevolge van bekomen verwondingen;

1 man van plantage Spieringshoek verdronken;

1 man van plantage Maagdenburg „

1 vrouw van plantage Alliance „

1 vrouw van plantage Mariënburg overreden door eén locomotief;

dan blijven er over 81 sterfgevallen of 2,08 ten honderd. In 1902 was dit cijfer 2,5 ten honderd
Naar den leeftijd gerangschikt waren er 21 sterfgevallen beneden den leeftijd van 1 jaar, 12 van 1 tot 10 jaar en 58 van 10 jaar en daarboven.
De gezondheidstoestand in 1903 was goed.

II. Uit Nederlandsch-Indië.

Het gemiddeld aantal onder contract verbonden Nederlandsch-Indische immigranten bedroeg in 1903: 4285 hoofden.
Het getal geboorten bedroeg 169 of 17,38 pct. van de vrouwen.
De sterfte bedroeg 82 hoofden, dus 1,91 ten honderd van de gemiddelde bevolking.
Trekt men van dit cijfer af 4 accidenteele sterfgevallen, t.w.:

1 man van plantage Concordia, zelfmoord door ophanging;

1 vrouw van plantage La Liberté, verwonding;

1 man van plantage Vriendsbeleid en 1 man van plantage Mariënburg, door opium-vergiftiging; dan blijven er over 78 sterfgevallen of 1,82 ten honderd van de gemiddelde bevolking.
Dit cijfer was in 1902 2,75 ten honderd.
Naar den leeftijd waren er 33 sterfgevallen beneden 1 jaar, 2 van 1 tot 10 jaar en 47 van 10 jaar en daarboven.
Tusschen de immigranten uit Nederlandsch-Indië werden 13 huwelijken voltrokken, waarbij geen kinderen werden gewettigd.
Het aantal huwelijken in de laatste 5 jaren was: in 1903: 13, in 1902: 18; in 1901: 9, in 1900: 10, in 1899: 7, in 1898: 5.
Het aantal niet onder contract verbonden Nederlandsch-Indische immigranten op de plantages gevestigd, bedroeg op 31 December 1903: 315 mannen, 333 vrouwen, 123 jongens en 113 meisjes.
Volgens schatting bedraagt het aantal niet onder contract verbonden immigranten, die elders dan op de plantages gevestigd zijn: Britsch-Indische 10 800 en Nederlandsch-Indische 300.
Ten gevolge van de heerschende ziekte in den cacao-aanplant werd de financieele nood op tal van ondernemingen zoo groot, dat de eigenaren daarvan tot den Gouverneur het verzoek moesten richten, om hunne gecontracteerde arbeiders tijdelijk aan publieke werken te mogen te werk stellen.
Zoodoende werden in den loop van het vorige jaar p.m. 650 onder contract verbonden immigranten met hunne toestemming te werk gesteld aan de groote werken, die het bestuur onderhanden heeft.
Om de hierboven gemelde reden werd voor het verschepingsseizoen 1904/1905 van geen enkele cacao-plantage een aanvrage ontvangen voor den aanvoer van immigranten. De suikerplantages vroegen 200 Britsch-Indiërs en 170 Nederlandsch-Indische immigranten aan.
Vaccinatie vond onder de immigranten geregeld plaats.
In de inrichting voor yawslijders op het station Groningen

werden op 1 Januari 1903 verpleegd 31 Britsch-Indische en 57 Javaansche immigranten en op 31 December 1903, 44 Britsch-Indische en 101 Javaansche immigranten.

In de inrichting tot verpleging van lepra-lijders op Groot-Chatillon werden op 31 December 1903 verpleegd 60 Britsch-Indiërs en 1 Javaan.

In het krankzinnigengesticht op Wolffenbuttel bevonden zich op het einde van het vorige jaar 61 Britsch-Indiërs en 3 Javanen.

In de inrichting tot verpleging van ouden en gebrekkigen waren op ultimo December opgenomen 70 Britsch-Indische en 6 Javaansche immigranten.

§ 7. *Certificaten van geëindigden diensttijd.*

In het jaar 1903 werden wegens geëindigden diensttijd uitgereikt:

aan immigranten uit Britsch-Indië: 799 certificaten;

aan immigranten uit Nederlandsch-Indie: 394 certificaten.

§ 8. *Nieuwe werkovereenkomsten.*

Het aantal immigranten die zich in 1903 na expiratie hunner overeenkomsten tot arbeid opnieuw voor den tijd van een tot vijf jaar voor veld- en fabriekarbeid op de plantages verbonden, bedroeg:

voor immigranten uit Britsch-Indie, 38 mannen;

voor immigranten uit Nederlandsch-Indië 137 mannen, 9 vrouwen, 8 jongens en 6 meisjes. te zamen 160 hoofden.

De hun betaalde premiën waren naar reden van f 100 voor een contract van 5 jaar.

§ 9. *Huisvesting, geneeskundige behandeling en verpleging, ziekte en sterfte onder de onder contract verbonden immigranten.*

Omtrent de geneeskundige behandeling en verpleging in de plantage-ziekenhuizen, in het militair hospitaal te Paramaribo en in de infirmerie te Nickerie, kunnen de volgende cijfers worden medegedeeld, getrokken uit de zieken-registers.

	Immigranten uit:			
	Britsch-Indië:		Nederlandsch-Indië.	
Op 1 Januari 1903 waren onder behandeling . . .		417		508
In 1903 onder behandeling gekomen		8 713		6 747
Totaal . . .		9 130		7 255
Hiervan zijn { hersteld . .	8 954		7 028	
Hiervan zijn { overleden. .	78		58	
	———	9 032	———	7 086
Op ultimo December 1903 bleven dus onder behandeling		98		169
Het aantal ziekendagen bedroeg in 1903		70 635		63 406

Uit deze gegevens blijkt dat op elke honderd onder contract verbonden immigranten voorkwamen:

bij immigranten uit Britsch-Indië 234 ziektegevallen;

" " " Nederl.-Indië 169 "

terwijl het aantal ziekendagen gemiddeld bedroeg voor een immigrant uit Britsch-Indië 18;

voor een immigrant uit Nederlandsch-Indië 14.

De naaste oorzaak van overlijden was als volgt:

	Uit Britsch-Indië.	Uit Nederl. Indië.
Longtuberculose	12	9
Pneumonie	1	"
Acute Bronchites	5	1
Malaria	6	6
Kinkhoest	"	1
Beri-Beri	"	1
Influenza	"	1
Hartsgebreken	3	3
Darmontsteking	9	1
Nierziekte	3	4
Gebrekkige ontwikkeling	2	4
Kraambed en gevolgen	1	5
Leverziekte	1	1
Anchylostomiasis	5	1
Stuipen	3	6
Hersenziekte	3	"
Ouderdomzwakte	13	7
Zelfmoord	2	3
Gewelddadige dood	8	1
Bloedvergiftiging	"	1
Syphilis	"	1
Andere oorzaken	1	1
Onbekende oorzaken	13	24
Totaal . . .	91	82

Het sterftecijfer van de onder contract verbonden Britsch-Indische immigranten staat in verhouding tot het sterftecijfer van de Creolen en andere arbeiders, niet onder contract verbonden, op dezelfde plantages gevestigd als volgt:

		Onder contract.		Creolen en andere arbeiders.	
In het jaar	1877 als	3,73	tot	6,16	pct.
" " "	1878 "	2,71	"	4,07	"
" " "	1879 "	2,08	"	3,32	"
" " "	1880 "	1,81	"	3,59	"
" " "	1881 "	3,26	"	4,25	"
" " "	1882 "	2,60	"	2,70	"
" " "	1883 "	2,57	"	3,84	"
" " "	1884 "	2,60	"	5,00	"
" " "	1885 "	2,40	"	3,26	"
" " "	1886 "	1,88	"	2,82	"
" " "	1887 "	1,54	"	3,15	"
" " "	1888 "	1,62	"	3,36	"
" " "	1889 "	1,57	"	2,31	"
" " "	1890 "	1,93	"	2,45	"

	Onder contract.	Creolen en andere arbeiders.
In het jaar 1891 als	3,04 tot	2,90 pct.
" " " 1892 "	2,62 "	2,71 "
" " " 1893 "	2,38 "	1,81 "
" " " 1894 "	2,43 "	2,24 "
" " " 1895 "	2,07 "	2,31 "
" " " 1896 "	2,33 "	2,67 "
" " " 1897 "	2,43 "	2,61 "
" " " 1898 "	1,97 "	2,03 "
" " " 1899 "	1,36 "	2,45 "
" " " 1900 "	1,55 "	2,33 "
" " " 1901 "	1,34 "	1,67 "
" " " 1902 "	2,50 "	2,30 "
" " " 1903 "	2,08 "	2,32 "

Voor immigranten uit Nederlandsch-Indië was die verhouding:

	Onder contract.	Creolen en andere arbeiders.
In het jaar 1895 als	1,27 tot	2,31 pct.
" " " 1896 "	1,61 "	2,67 "
" " " 1897 "	2,72 "	2,61 "
" " " 1898 "	2,63 "	2,08 "
" " " 1899 "	1,79 "	2,45 "
" " " 1900 "	1,85 "	2,33 "
" " " 1901 "	1,70 "	1,67 "
" " " 1902 "	2,75 "	2,30 "
" " " 1903 "	1,82 "	2,32 "

§ 10. *Arbeid, loon, overwerk en werkverzuim.*

Het aantal onder contract verbonden immigranten die, in 1903 aan den veld- en fabriekarbeid op de plantages hebben deelgenomen, de hoeveelheid hunner werkdagen of taken en het bedrag van het verdiende loon, waren als volgt:

IMMIGRANTEN UIT:	Aantal			Aantal werkdagen of werktaken en bedrag van het verdiende loon van de					
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.		Vrouwen.		Jongens en meisjes.	
				Werkdagen of taken.	Loon.	Werkdagen of taken.	Loon.	Werkdagen of taken.	Loon.
Britsch-Indië	2544	731	64	463 159	f 312 901	82 705	f 46 090	3 354	f 1 238
Nederlandsch-Indië	2824	950	2	505 404	325 386	120 871	65 496	236	85
Totaal	5368	1681	66	968 563	f 638 287	203 576	f 111 586	3 590	f 1 323

In deze opgaaf zijn niet begrepen, omdat zij niet als werkdagen rekenen, de dagen van ziekte, die van afwezigheid met verlof, die van afwezigheid ten gevolge van dagvaarding voor den rechter of tot het ondergaan van straf en de dagen van opzettelijk werkverzuim, evenmin de Zon- en feestdagen, welke laatste, behalve de algemeen erkende, voor Hindoes bedragen 32, voor Mahomedanen uit Britsch-Indië 16 en voor Mahomedanen uit Nederlandsch-Indië 3 dagen in het jaar.

In den volgenden staat is aangeteekend het aantal Creolen en andere arbeiders, die in het jaar 1903 hebben gewerkt op plantages waar immigranten onder contract verbonden zijn, het aantal verrichte werktaken en het verdiende loon:

ARBEIDERS.	Aantal			Aantal werkdagen of taken en bedrag van het verdiende loon van de					
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.		Vrouwen.		Jongens en meisjes.	
				Werkdagen of taken.	Loon.	Werkdagen of taken.	Loon.	Werkdagen of taken.	Loon.
Creolen	334	156	36	87 172	f 87 265	18 579	f 10 888	5 791	f 2 690
Vreemde arbeiders, en niet meer onder contract verbonden immigranten:	1 793	645	218	357 298	265 084	99 084	55 684	25 060	9 086

Daar de Creolen en andere niet onder contract verbonden arbeiders dikwijls van woonplaats veranderen, is het aantal van de in dezen staat en andere opgaven voorkomende Creolen en niet gecontracteerde vreemde arbeiders verkregen, door het aantal van hen die op den eersten van elke maand op de plantages waren, bij elkaar te tellen en van die som een-twaalfde voor het gemiddeld getal te nemen.

Door de gegevens in de voorgaande staten vermeld, verkrijgt men ten aanzien van de hoeveelheid werk, en het bedrag van het dagloon van iederen arbeider in 1903 op de plantage waar immigranten onder contract verbonden waren, de volgende uitkomsten:

ARBEIDERS.	Voor iederen man in het jaar.		Voor iedere vrouw in het jaar.		Voor een jongen en een meisje in het jaar.	
	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld loon per dagtaak.	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld loon per dagtaak.	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld loon per dagtaak.
Immigranten onder contract verbonden uit:						
Britsch-Indië	182	f 0,67⁵	113	f 0,57	52	f 0,23⁵
Nederlandsch-Indië	179	0,64⁵	127	0,54	118	0,36
Creolen	261	1,00	119	0,58⁵	92	0,40⁵
Vreemde arbeiders en niet meer onder contract verbonden immigranten	199	0,74	153	0,56	115	0,36

De volgende opgaven behelzen de hoeveelheid werk en het verdiend loon van de arbeiders op de plantages, waar geen immigranten onder contract verbonden zijn.

ARBEIDERS.	Aantal			Aantal werkdagen of taken en bedrag van het verdiende loon van de					
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.		Vrouwen.		Jongens en meisjes.	
				Werkdagen of taken.	Loon.	Werkdagen of taken.	Loon.	Werkdagen of taken.	Loon.
Creolen	111	130	19	27 044	f 23 169	28 091	f 15 319	4 628	f 2 201
Vreemde arbeiders en niet onder contract verbonden immigranten	179	29	7	38 494	29 803	4 601	2 518	393	183

Hoofdelijk berekend, verkrijgt men voor deze arbeiders gemiddeld het volgende:

ARBEIDERS.	Voor iederen man in het jaar.		Voor iedere vrouw in het jaar.		Voor een jongen en een meisje in het jaar.	
	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld loon per dag.	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld loon per dag.	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld loon per dag.
Creolen	243	f 0,85⁵	216	f 0,54⁵	243	f 0,47⁵
Vreemde arbeiders en niet meer onder contract verbonden immigranten	215	0,77⁵	158	0,54⁵	56	0,46⁵

Door de vorenstaande gegevens samen te trekken, verkrijgt men voor alle plantages in de kolonie het volgende resultaat van het aantal arbeiders en de hoeveelheid opgeleverden arbeid in het jaar 1903 tot het verbouwen of bereiden van stapelproducten verricht.

ARBEIDERS.	Aantal			Aantal werkdagen of taken van de		
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en Meisjes.
Immigranten onder contract	5 368	1 681	66	968 563	203 576	3 590
Hun contract uitgediend hebbende immigranten of vreemde arbeiders	1 972	674	225	395 792	103 685	25 453
Totaal van vreemden	7 340	2 355	291	1 364 355	307 261	29 043
Totaal van Creolen	445	286	82	114 216	46 670	10 419
Totaal generaal 1903 . . .	7 785	2 641	373	1 478 571	353 931	39 462

Uit deze tafels, vergeleken met die van het vorig jaarverslag, blijkt:

1°. dat van de Creolen in 1903, 117 mannen, 39 vrouwen en 20 jongens of meisjes minder dan in 1902 op de plantages hebben gewerkt;
dat aan werktaken werd verkregen van de mannen 21 566, van de vrouwen 37 748 en van de jongens en meisjes 1 689 minder dan in 1902;

2°. dat de arbeid van vreemde arbeiders is verminderd met dien van 484 mannen, 162 vrouwen en 30 jongens of meisjes;
dat aan werktaken werd verkregen van de mannen 50 916, van de vrouwen 47 408 en van de jongens en meisjes 8 004 minder dan in 1902;

3°. dat de som der werkdagen of taken van de mannen, vrouwen en jongens of meisjes op de verschillende plantages te zamen in de laatste 10 jaren heeft bedragen zooals in de volgende taken is uitgedrukt.

	1894.	1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.
Van de Creolen .	390 331	322 563	281 417	248 838	230 090	244 671	237 020	208 597	230 209	171 305
Van de vreemde arbeiders . . .	1 397 870	1 469 274	1 559 225	1 545 426	1 700 230	1 737 087	1 727 804	1 769 394	1 806 988	1 700 659
	1 788 202	1 791 837	1 840 642	1 794 265	1 930 320	1 981 758	1 964 824	2 004 922	2 037 197	1 871 964

Uit den voorgaanden staat blijkt:

1°. dat de door de Creolen gedurende de laatste 10 jaren op de plantages of voor den zoogenoemden grooten landbouw geleverde arbeid, op de jaren 1894, 1899 en 1902 na, geregeld jaarlijks is verminderd, bedragende het verschil tusschen bedoelden arbeid door hen in 1894 en 1903 geleverd: 21 906 werkdagen of werktaken, dat is ruim 56,1 pct. van den door hen in 1894 geleverden arbeid;

2°. dat de op de jaren 1897, 1900 en 1903 na, gedurende datzelfde tijdsverloop door vreemde arbeiders geleverde arbeid geregeld is toegenomen, bedragende het verschil tusschen bedoelden arbeid, door hen in 1894 en in 1903 geleverd, 302 788 werkdagen of werktaken dat is eene vermeerdering van 21,6 pct. van den door hen in 1894 geleverden arbeid.

Het door de districts-commissarissen geconstateerd werkverzuim bedroeg in 1903, na aftrek van het overwerk:

voor immigranten uit Britsch-Indië 9362 dagen of gemiddeld 2,8 dag per volwassen arbeider. Dit cijfer was in 1902: 3,4 en in 1901 2,8:
voor immigranten uit Nederlandsch-Indië 5825 dagen of gemiddeld 1,5 dag per volwassen arbeider. Dit cijfer was in 1902: 2,24 en in 1901: 1,9.

Van de immigranten uit Britsch-Indië hebben 570 arbeiders overwerk en wel te zamen 5664 taken, of werkdagen waarmede de duur hunner werkovereenkomst verminderd wordt.
Van de immigranten uit Nederlandsch-Indië hebben 404 arbeiders overwerk, en wel te zamen 2565 taken of werkdagen.

M[1]

II. Klachten en misdrijven.

Door immigranten werden in 1903 de volgende klachten tegen huurders of werkgevers ingebracht.

Uit Britsch-Indië.

Ingebrachte klachten van immigranten tegen huurders, gezagvoerders, geneeskundigen en opzichters.		Ingetrokken of niet vatbaar voor vervolging.	Door den eersten rechter		In hooger beroep.	*Aanmerkingen.*
Getal.	Namen der districten en aard der klachten.		vrijgesproken.	veroordeeld.		
1	I. *Nickerie.*					
	Te min uitbetaald loon	1	"	"	"	Ongegrond.
8	II. *Beneden-Saramacca.*					
	Te zwaar werk	8	"	"	"	Idem.
6	III. *Boven-Suriname.*					
	Te zwaar werk	5	"	"	"	Idem.
	Toebrengen van slagen	"	"	1	"	Idem.
1	IV. *Boven-Para.*					
	Te zwaar werk	1	"	"	"	Idem.
10	V. *Beneden-Commewijne.*					
	Te zwaar werk	5	"	"	"	4 ongegrond; 1 na onderzoek is de taak op 5 cent hooger gesteld.
	Weigeren van een pas naar den districts-commissaris	1	"	"	"	Ongegrond.
	Te min uitbetaald loon	2	"	"	"	Idem.
	Weigeren van een pas	1	"	"	"	Idem.
	Het niet willen opnemen in het plantage-ziekenhuis, niettegenstaande de immigrant ziek is	1	"	"	"	Idem.
1	VI. *Boven-Commewijne.*					
	Toebrengen van slagen	1	"	"	"	Idem.
2	VII. *Cottica.*					
	Toebrengen van slagen	"	"	"	1	Ontslagen van rechtsvervolging.
29		26	"	1	1	

Uit Nederlandsch-Indië.

Getal.	Namen der districten en aard der klachten.	Ingetrokken of niet vatbaar voor vervolging.	vrijgesproken.	veroordeeld.	In hooger beroep.	*Aanmerkingen.*
18	I. *Beneden-Saramacca.*					
	Te zwaar werk	15	"	"	"	Ongegrond.
	Bedreiging met woorden	"	"	3	"	Idem.
1	II. *Boven-Suriname.*					
	Te zwaar werk	1	"	"	"	Idem.
5	III. *Beneden-Commewijne.*					
	Niet betalen van verdiend loon	3	"	"	"	2 ongegrond; 1 loon uitbetaald.
	Te zwaar werk	1	"	"	"	Ongegrond.
	Te min uitbetaald loon	1	"	"	"	Idem.
24		21	"	3	"	

Het aantal tegen immigranten ingediende klachten ter zake van misdrijf wordt in den volgenden staat vermeld.

IMMIGRANTEN uit:	Overtredingen ter zake van plichtverzuim vallende onder de artt. 151-156 der herziene strafverordening van 1874.												Andere overtredingen dan die vallende onder nevenvermelde artt. 151-156.			Wanbedrijven.			Misdaden.		
	Onwil om te werken of luiheid.						Andere overtredingen.														
	Aangebracht.		Veroordeeld.		Niet bewezen, ingetrokken of vrijgesproken.		Aangebracht.		Veroordeeld.		Niet bewezen, ingetrokken of vrijgesproken.										
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Aangebracht.	Veroordeeld.	Niet bewezen, ingetrokken of vrijgesproken.	Aangebracht.	Veroordeeld.	Niet bewezen, ingetrokken of vrijgesproken.	Aangebracht.	Veroordeeld.	Niet bewezen, ingetrokken of vrijgesproken.
Britsch-Indië	378	30	338	25	40	5	72	1	62	"	10	1	99	74	25	(1) 30	22	7	"	"	"
Nederlandsch-Indië. . . .	437	54	410	51	27	3	116	4	106	3	10	1	123	94	29	10	9	1	(2) 8	4	"

(1) 1 nog in onderzoek.
(2) 4 " "

II. *Landbouw en kolonisatie.*

Op de voorwaarden der publicatie van 1 Augustus 1903 (*Gouvernementsblad* n°. 23) werden in het jaar 1903 aan immigranten die hunne contracten getrouw hadden vervuld, en van een bewijs van goed gedrag waren voorzien, ter uitoefening van den kleinen landbouw afgestaan:

DISTRICTEN.	In gebruik.				In eigendom.					
	Uitgifte		Aantal perceelen die vergroot zijn.	Oppervlakte in H.A. waarmede die perceelen vergroot zijn.	Uitgifte.		Aantal perceelen die bij uitgifte in eigendom vergroot zijn.	Oppervlakte in H.A. waarmede die perceelen vergroot zijn.	Aantal perceelen die na uitgifte in eigendom vergroot zijn.	Oppervlakte in H.A. waarmede die perceelen vergroot zijn.
	Aantal immigranten aan wie perceelen zijn afgestaan.	Oppervlakte in H.A.			Aantal immigranten aan wie perceelen zijn afgestaan.	Oppervlakte in H.A.				
Britsch-Indiërs.										
Saramacca	25	33	12	12	"	"	"	"	"	"
Beneden-Para	77	133	11	10	"	"	"	"	"	"
Beneden-Commewijne	5	10	"	"	"	"	"	"	"	"
Cottica.	2	4	"	"	"	"	"	"	"	"
Nickerie	11	22	"	"	"	"	"	"	"	"
	120	202	23	22	"	"	"	"	"	"
West-Indiërs.										
Immigrant van Barbados.										
Marowijne	1	2	"	"	"	"	"	"	"	"

Gedurende het jaar 1903 werd door tusschenkomst van het immigratie-departement door 112 Britsch-Indische immigranten een bedrag van f 7014 aan hunne betrekkingen in Britsch-Indië overgemaakt tegen f 5494 door 155 Britsch-Indische immigranten in 1902.

De volgende bedragen werden, volgens van de Surinaamsche Bank welwillend ontvangen mededeeling, door Britsch-Indische immigranten door middel van genoemde bankinstelling in 1903 geremitteerd.

Betaalbaar te Londen door 5 immigranten een bedrag van	f	20 076
Bij de Colonial bank in Demerara door 10 immigranten een bedrag van		1 510
Betaalbaar te Amsterdam door 1 immigrant een bedrag van		698
	f	21 656

Voorts werden in het afgeloopen jaar door tusschenkomst van het Immigratie-departement 514 brieven van Britsch-Indische immigranten alhier aan hunne betrekkingen in Britsch-Indië verzonden en 366 van het postkantoor alhier ontvangen brieven, bestemd voor Britsch-Indische immigranten afkomstig uit Britsch-Indië, aan hen uitgereikt.

In 1902 waren deze cijfers respectievelijk 498 en 351.

Kolonisatie.

A. Uit Europa.

Volgens opgave der Europeesche kolonisten, in den omtrek van Paramaribo gevestigd, was hunne getalsterkte als volgt:

	AANTAL				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Sterkte op 1 Jan. 1903	57	59	50	52	218
Vermeerderd door:					
Geboorte	„	„	2	2	4
Huwelijk	1	„	„	„	1
	58	59	52	54	223
Verminderd door:					
Overlijden	1	1	„	1	3
Aanwezig op ult°. Dec. 1903	57	58	52	53	220

Gedurende 1903 had onder de kolonisten een huwelijk plaats.

Hun veestapel bestond op 31 December 1903 uit:

1001 runderen, 72 paarden, 8 muilezels, 44 steenezels en 14 varkens.

De gezondheidstoestand der kolonisten was in 1903 goed.

De loozing hunner landerijen laat nog zeer veel te wenschen over.

B. Uit Britsch-Indië, China en West-Indië.

Volgens de gegevens in het vorig jaarverslag verstrekt, waren op ultimo December 1902:

a. huurders van domeinland 112 immigranten, te zamen voor eene oppervlakte van 188 H. A., onder wie:

77 uit Britsch-Indië;

30 uit West-Indië, en

5 uit China.

Ook hadden 16 Britsch-Indiërs 16 erven te Paramaribo in huur.

Op ultimo December 1903 waren 204 immigranten, te zamen voor eene oppervlakte van 323 H. A., onder wie:

161 uit Britsch-Indië;

31 uit West-Indië, en

10 uit China.

Ook hadden 22 Britsch-Indiërs 22 erven te Paramaribo in huur.

b. Gebruikers van domeinland op de voorwaarden der publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23):

545 gebruikers van domeinland als boven, te zamen voor eene oppervlakte van pl.m. 1062 H. A., onder wie:

531 uit Britsch-Indië;

12 uit West-Indië, en

2 uit China.

Op ultimo December 1903 waren er 578 gebruikers van domeinland als boven, te zamen voor eene oppervlakte van 1122 H. A., onder wie:

564 uit Britsch-Indië;

12 uit West-Indië, en

2 uit China.

c. Op ultimo December 1903 waren er op de door het Gouvernement ingerichte vestigingsplaatsen, krachtens de verordening van 19 April 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 24), 700 immigranten gebruikers van land, te zamen voor eene oppervlakte van 875 H. A., onder wie:

679 uit Britsch-Indië, en

21 uit China.

d. Eigenaren van land, verkregen krachtens de publicatie van 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23), of op andere wijze en door aankoop van particulieren.

Op 31 December 1903 stonden ten hypotheekkantore als zoodanig bekend 568 Britsch-Indiërs, voor eene oppervlakte van 3419 H. A., verdeeld in 540 perceelen, voorts waren 163 dezer immigranten eigenaren van 139 erven, waarvan 54 te Paramaribo, behoorende aan 77 Britsch-Indiërs en 85 te Nieuw-Nickerie gelegen, behoorende aan 86 hunner.

e. Huurders en gebruikers van land van particulieren.

567 Britsch-Indiërs hadden op ultimo December 1903 eene oppervlakte van 590 H. A., van particulieren in huur of gebruik.

Deze cijfers zijn door verschillende districts-commissarissen verstrekt; met juistheid zijn zij niet op te geven.

Het aantal immigranten dat in de omstreken van de stad perceelen in huur neemt of in gebruik heeft van particulieren, neemt steeds toe. Deze immigranten oefenen den tuinbouw uit of houden vee.

Tegen afstand van het recht van vrijen terugvoer werd krachtens de verordening van 19 April 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 24), aan 194 en krachtens de Immigratiefondsverordening aan 56 immigranten de premie uitgekeerd.

Behalve de hierboven bedoelde immigranten, die zich aan den kleinen landbouw wijden, bevinden zich in de onmiddellijke nabijheid der stad, gevestigd op de achtererven langs de Gravenstraat, den Wanicaweg, den weg van Charlesburg naar zee enz., nog tal van, voor het meerendeel Britsch-Indische immigranten, die zich met tuinbouw en veeteelt onledig houden.

Het getal Britsch-Indiërs dat gepatenteerd was als tapper, bedroeg op ultimo December 1903, 42 tegen 43 op ultimo December 1902. Aan 136 Britsch-Indiërs is gedurende 1903 een bewijs van toelating als karreman uitgereikt, tegen 150 in 1902, 9 Britsch-Indiërs tegen 15 in 1902 hadden een port d'armes.

Het gemiddeld getal van de week- en dagvergunningen aan Britsch-Indiërs uitgereikt voor eene verkoopplaats op de openbare markten te Paramaribo bedroeg in 1903: 75 voor dagvergunningen en 6 voor weekvergunningen.

In 1902 waren deze cijfers respectievelijk 45 en 4.

Het bezoek van Britsch-Indiërs op de markten neemt steeds toe.

Als matroos en stoker zijn 3 Britsch-Indische immigranten geëmployeerd bij de koloniale vaartuigen, voorts dienen 5 hunner bij de gewapende politie, 4 als schoolmeester en 9 als tolken.

Bij dit verslag behooren twee staten.

Litt. A. aantoonende de aankomst en verdeeling van immigranten in het jaar 1903.

Litt. B. aantoonende het getal mannen, vrouwen, jongens en meisjes, die op den 31sten December 1903 op elke plantage onder contract verbonden waren.

Bijlage M[2].

L[a]. A.

STAAT aantoonende de aankomst en verdeeling

Volgnummer.	NAMEN DER SCHEPEN.	Onder welke vlag.	Tonnenmaat.	Dagteekening van aankomst.	Van waar gekomen.	GETAL AANGEVOERDE IMMIGRANTEN.						
						Mannen.	Vrouwen.	Van 10-15 jaar.		Beneden 10 jaar.		Totaal.
								Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
1	*Rhône.*	Engelsche.	1771	1903. Januari 10	Calcutta (Britsch-Indië)	412	162	4	3	41	32	654
2	*Prins Willem II.*	Nederlandsche.	„	1903. Juli 18.	Java (Nederl.-Indië) over Nederland.	140	100	„	„	3	9	252

van immigranten gedurende het jaar 1903.

AAN WELKE PLANTAGE TOEGEWEZEN.	Getal immigranten aan elke plantage toegewezen.							AANMERKINGEN.
	Mannen.	Vrouwen.	Van 10-15 jaar.		Beneden 10 jaar.		Totaal.	
			Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		
Mariënburg en Zoelen	161	59	1	3	21	14	259	N.B. Met de *Rhône* kwamen ook in de kolonie aan: 1 man, 2 vrouwen en 1 meisje, die hunne passage betaald hebben en niet onder contract verbonden zijn.
Spieringshoek	15	5	"	"	3	"	23	Tot verklaring van het verschil tusschen het aantal jongens en meisjes aangevoerd en toegewezen, dient, dat vóór de toedeeling werden geboren in het Militair Hospitaal alhier:
Caledonia	14	6	2	"	"	1	23	2 jongens en 2 meisjes, die met de moeder werden toegewezen:
Wederzorg	14	6	"	"	2	2	24	aan plantages Mariënburg en Zoelen:
Accaribo	6	3	"	"	1	"	10	1 jongen en 2 meisjes.
Waterland	7	3	"	"	1	"	11	aan plantage Wederzorg:
Maagdenburg	7	3	"	"	"	1	11	1 meisje.
Geertruidenberg	11	4	"	"	1	1	17	aan plantage Geertruidenberg:
Alliance	11	4	"	"	1	"	16	1 jongen.
Reyns-dorp	22	8	"	"	3	2	35	samen 2 jongens en 3 meisjes.
La Poule	8	4	"	"	"	1	13	
Johannisburg	8	4	"	"	1	"	13	
Vriendsbeleid en Ouderszorg	4	2	"	"	"	"	6	
St. Barbara	8	4	"	"	1	"	13	
Jagtlust	36	14	"	"	3	2	55	
Leliendaal en Ellen	4	2	"	"	1	"	7	
Waterloo, Nursery en Hazard . . .	72	28	1	"	4	10	115	
't Latland	3	1	"	"	"	"	4	
Contractsverbrekingen	1	2	"	"	"	1	4	
	412	162	4	3	43	35	659	
Mariënburg en Zoelen	60	63	"	"	3	3	129	
Pieterszorg	8	4	"	"	"	"	12	
Geijersvlijt	10	5	"	"	"	1	16	
Zorg en Hoop	10	5	"	"	"	"	15	
Vriendsbeleid en Ouderszorg . . .	10	5	"	"	"	1	16	
Leliëndaal en Ellen	7	3	"	"	"	"	10	

Volgnummer.	NAMEN DER SCHEPEN.	Onder welke vlag.	Tonnenmaat.	Dagteekening van aankomst.	Van waar gekomen.	GETAL AANGEVOERDE IMMIGRANTEN.						
						Mannen.	Vrouwen.	Van 10-15 jaar.		Beneden 10 jaar.		Totaal.
								Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
3	*Prins Willem III.*	Nederlandsche.	—	1903. Augustus 2	Java (Nederl.-Indië) over Nederland.	75	„	„	„	„	„	75
4	*Prins Willem V.*	„	—	1903. Augustus 18	idem.	1	„	„	„	„	„	1
5	*Prins Willem IV.*	„	—	1903. October 20	idem.	195	80	„	„	3	3	281

AAN WELKE PLANTAGE TOEGEWEZEN.	Getal immigranten aan elke plantage toegewezen.							*AANMERKINGEN.*
	Mannen.	Vrouwen.	Van 10-15 jaar.		Beneden 10 jaar.		Totaal.	
			Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		
Constantia	7	3	"	"	"	"	10	
Accaribo	5	2	"	"	"	1	8	
Katwijk	14	6	"	"	"	2	22	
Cultuurtuin	8	4	"	"	"	1	13	
Afgekeurd	1	"	"	"	"	"	1	
	140	100	"	"	3	9	252	
Mariënburg en Zoelen	74	"	"	"	"	74	"	
Overleden	1	"	"	"	"	1	"	
	75	"	"	"	"	75	"	
Mariënburg en Zoelen	1	"	"	"	"	"	1	
Mariënburg en Zoelen	75	34	"	"	"	2	111	
Nieuw Clarenbeek	13	6	"	"	"	"	19	
Berlijn	11	6	"	"	"	"	17	
Mon Trésor	13	5	"	"	"	"	18	
Alliance	11	6	"	"	"	"	17	
Waterloo, Nursery en Hazard	49	20	"	"	2	1	72	
Crappahoek	6	2	"	"	"	"	8	
Overleden	3	"	"	"	"	"	3	
Nog niet toebedeeld wegens ziekte	14	1	"	"	1	"	16	
	195	80	"	"	3	3	281	

RECAPI

PLAATS VAN HERKOMST.	VAN WAAR GEKOMEN.	TOEGEWEZEN AAN DE PLANTAGES IN: De oude kolonie.					Nickerie.				
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Britsch-Indië	Calcutta.	336	131	40	27	536	75	29	5	10	119
Nederlandsch-Indië	Java over Nederland.	337	157	3	11	508	55	22	2	1	80

STAAT aantoonende het aantal immigranten aangevoerd in de kolonie

PLAATS VAN HERKOMST.	Van 1853 tot en met 1862.	Van 1863 tot en met 1872.	Van 1873 tot en met 1882.	Van 1883 tot en met 1892.
Nederlandsch-Indië	8	21	94	94
Madera	275	205	"	"
China	487	2 015	"	"
West-Indië	"	2 382	214	79
Nederland	"	2	87	"
Britsch-Indië	"	"	6 569	8 633
	770	4 625	6 964	8 806

TULATIE.

NIET TOEGEWEZEN EN DE REDENEN WAAROM.						TOTAAL AANGEVOERD.					AANMERKINGEN.
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	AANMERKINGEN.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
1	2	„	1	4	Contract verbrekingen.	412	162	45	35	654	Vóór toedeeling van de moeder werden geboren in het militair hospitaal: 2 jongens en 3 meisjes. Deze kinderen zijn begrepen in de cijfers in de rubriek „Toegewezen aan plantages in"
1	„	„	„	1	Afgekeurd voor den arbeid.	411	180	5	12	609	
4	„	„	„	4	Overleden.						
14	1	1	„	16	Nog niet toegewezen wegens ziekte.						

Suriname van 1°. Januari 1853 tot ultimo December 1903.

Van 1893 tot en met 1902.	1903.	Totaal.	AANMERKINGEN.
5 026	609	5 852	
„	„	480	
„	„	2 502	
„	„	2 675	
„	„	89	
7 643	654	23 499	
12 669	1 263	35 097	

Bijlage M3.

La. B.

STAAT aantoonende het aantal immigranten in de districten op iedere plantage tot op ultimo December 1903.

NAMEN DER PLANTAGES.	Uit Britsch-Indië.					Uit Nederlandsch-Indië					Totaal-generaal.	Aanmerkingen.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
District Nickerie.												
Margarethenburg	„	„	„	„	„	16	6	1	„	23	23	
Waterloo, Nursery en Hazard	357	110	51	56	574	228	72	23	16	339	913	
Crappahoek	10	2	„	„	12	38	10	2	3	53	65	
't Lotland nº. 36	12	4	2	„	18	30	14	2	2	48	66	
	379	116	53	56	604	312	102	28	21	463	1067	
District Coronie.												
Leasowes en Sarah en Mary's Hope . .	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	
District Beneden-Saramacca.												
Caledonia	14	5	2	„	21	50	15	4	1	70	91	
Concordia	„	„	„	„	„	40	14	„	2	56	56	
de Dankbaarheid	12	2	„	1	15	11	6	2	„	19	34	
Catharina Sophia	14	6	2	4	26	37	18	2	1	58	84	
Broederschap	„	„	„	„	„	11	3	„	1	15	15	
de Morgenster	9	4	1	1	15	24	5	1	1	31	46	
Johanna Catharina.	8	3	1	„	12	8	4	3	3	18	30	
Frederici's gift	7	2	„	1	10	„	„	„	„	„	10	
Margaretha's gift	„	„	„	„	„	7	2	1	„	10	10	
la Poule en Monitor	12	5	„	„	17	21	4	„	4	29	46	
	76	27	6	7	116	209	71	13	13	306	422	

NAMEN DER PLANTAGES.	Uit Britsch-Indië.					Uit Nederlandsch-Indië.					Totaal-generaal	*Aanmerkingen.*
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
District Beneden-Suriname.												
Voorburg	27	„	„	„	27	45	„	„	„	45	72	
Susanna'sdaal	5	„	„	„	5	56	8	3	4	71	76	
Belwaarde	18	5	1	1	25	42	16	6	7	71	96	
Lust en Rust	6	2	1	2	11	16	6	„	2	24	35	
Dordrecht	17	3	1	1	22	25	6	3	3	37	59	
Jagtlust	133	47	12	15	207	97	34	7	8	146	353	
la Liberté	6	2	1	„	9	43	7	2	2	54	63	
Peperpot	„	„	„	„	„	21	12	2	3	38	38	
de Morgenstond	10	3	1	„	14	12	3	1	„	16	30	
Geijersvlijt	7	3	„	„	10	37	11	5	3	56	66	
Clevia	„	„	„	„	„	53	19	4	3	79	79	
Ma Retraite	„	„	„	„	„	26	10	3	3	42	42	
de Cultuurtuin	„	„	„	„	„	8	4	„	1	13	13	
Kwatta	4	„	„	„	4	„	„	„	„	„	4	
	233	65	17	19	334	481	136	36	39	692	1026	
District Beneden-Para.												
Tout-lui-faut	14	5	1	1	21	26	7	1	„	34	55	
District Boven-Para.												
Boxel	8	3	„	„	11	18	6	„	1	25	36	
Waterland	17	3	1	„	21	22	8	„	6	36	57	
Accaribo	28	10	3	„	41	20	8	„	2	30	71	
la Ressource	„	„	„	„	„	7	3	„	1	11	11	
	53	16	4	„	73	67	25	„	10	102	175	
District Boven-Suriname.												
Petersburg	„	„	„	„	„	35	13	2	3	53	53	
Vreeland	„	„	„	„	„	17	8	4	4	33	33	
Maagdenburg	22	4	1	2	29	„	„	„	„	„	29	
St. Barbara	22	7	1	1	31	7	4	1	1	13	44	
	44	11	2	3	60	59	25	7	8	99	159	
District Beneden-Commewijne.												
Pieterszorg	17	3	2	„	22	31	7	1	2	41	63	
Rust en Werk	92	30	11	11	144	153	51	10	6	220	364	
Johannisburg	16	6	1	1	24	25	10	5	1	41	65	
de Maasstroom	8	„	„	„	8	14	6	„	1	21	29	
Berlijn	13	5	4	2	24	41	13	3	3	60	84	
Elisabeth's hoop	1	„	„	„	1	22	8	3	1	34	35	

NAMEN DER DISTRICTEN.	Uit Britsch-Indië. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Uit Nederlandsch-Indië. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Totaal generaal	Aanmerkingen.
Mariënbosch	3	„	„	„	3	76	17	1	1	95	98	
Brouwerslust	25	3	1	2	31	33	8	2	3	46	77	
Killenstein	11	2	1	3	17	43	16	6	1	66	83	
Mon Souci	12	3	1	2	18	30	9	4	1	44	62	
't Vertrouwen	14	4	1	1	20	24	9	4	2	39	59	
Zorg en Hoop	30	6	1	4	41	39	12	6	2	59	100	
Constantia	10	„	„	„	10	37	10	3	„	50	60	
Reynsdorp	22	8	4	2	36	„	„	„	„	„	36	
Slootwijk	1	„	„	„	1	24	9	5	3	41	42	
Schoonoord	5	„	„	„	5	32	5	„	3	40	45	
de Nieuwe Grond	„	„	„	„	„	25	7	1	1	34	34	
Spieringshoek	32	7	2	1	42	29	10	„	3	42	84	
Vriensbeleid en Ouderszorg	„	„	„	1	1	69	21	1	7	98	99	
Wederzorg	50	10	4	2	66	29	6	3	3	41	107	
Katwijk	9	„	„	„	9	19	6	„	2	27	36	
Mon trésor	„	„	„	„	„	35	9	1	„	45	45	
Nijd en Spijt	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	1	
Sorgvliet	13	6	1	4	24	34	9	4	„	47	71	
Leliëndaal en Ellen	5	„	„	„	5	40	13	2	4	59	64	
Geertruidenberg	37	12	5	6	60	26	3	1	2	32	92	
Mariënburg en Zoelen	851	262	137	106	1356	743	273	49	57	1122	2478	
	1277	367	176	148	1968	1673	548	115	109	2445	4413	
District Boven-Commewijne.												
Nieuw-Clarenbeek	8	„	„	„	8	43	6	„	„	49	57	
District Cottica.												
Alliance	282	72	35	38	427	79	39	8	6	132	559	
Weezen wier ouders op het tijdstip van overlijden onder contract verbonden waren	22	23	6	10	61	1	1	3	5	10	71	
Immigranten gedurende den loop van het contract geëvacueerd naar het leprozen-etablissement	10	1	„	„	11	„	„	„	„	„	11	
Onder contract verbonden immigranten te Paramaribo	40	22	2	4	68	30	13	4	„	46	115	

RECAPITULATIE.

NAMEN DER PLANTAGES.	Uit Britsch-Indië.					Uit Nederlandsch-Indië.					Totaal-generaal.	Aanmerkingen.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal		
Nickerie	379	116	53	56	604	312	102	28	21	463	1067	
Coronie	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	
Beneden-Saramacca.	76	27	6	7	116	209	71	13	13	306	422	
Beneden-Suriname	233	65	17	19	334	481	136	36	39	692	1026	
Beneden-Para.	14	5	1	1	21	26	7	1	„	34	55	
Boven-Para	53	16	4	„	73	67	25	„	10	102	175	
Boven-Suriname.	44	11	2	3	60	59	25	7	8	99	159	
Beneden-Commewijne	1277	367	176	148	1968	1673	548	115	109	2445	4413	
Boven-Commewijne.	8	„	„	„	8	43	6	„	„	49	57	
Cottica	282	72	35	38	427	79	39	8	6	132	559	
	2367	679	294	272	3612	2949	959	208	206	4322	7934	
Stad Paramaribo	40	22	2	4	68	30	13	4	„	47	115	
Weezen bij particulieren uitbesteed . .	22	23	6	10	61	1	1	3	5	10	71	
Leprozenetablissement.	10	1	„	„	11	„	„	„	„	„	11	
	2439	725	302	286	3752	2980	973	215	211	4379	8131	

Bijlage N.

I. STAAT van verleende en hernieuwde concessiën voor goudontginningen

Concessierecht per H.A. per jaar in centen.	VERLEENDE CONCESSIËN.													
	Suriname.		Saramacca.		Marowijne.		Nickerie.		Commewijne.		Coppename.		Totaal.	
	Aantal.	Oppervlakte in H.A.	Aantal.	Oppervlakte in H.A.	Aantal.	Oppervlakte in H.A.	Aantal.	Oppervlakte in H.A.	Aantal.	Oppervlakte in H.A.	Aantal.	Oppervlakte in H.A.	Aantal.	Oppervlakte in H.A.
10	76	31 426	29	17 514	32	14 264	1	300	3	250	1	3000	142	66 754
25	1	200	„	„	1	320	„	„	„	„	„	„	2	520
50	2	700	1	200	„	„	„	„	„	„	„	„	3	900
10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
25	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
50	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
25	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
50	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
25	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
50	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Totaal	79	32 326	30	17 714	33	14 584	1	300	3	250	1	3000	147	68 174

en van vergunningen tot onderzoek in 1903.

Concessierecht per H. A. per jaar in centen.	HERNIEUWDE CONCESSIËN.												Totaal-generaal.	
	Suriname.		Saramacca.		Marowijne.		Lawa.		Commewijne.		Totaal.			
	Aantal.	Oppervlakte in H.A.	Aantal.	Oppervlakte in H.A.	Aantal.	Oppervlakte in H.A.	Aantal.	Oppervlakte in H.A.	Aantal.	Oppervlakte in H.A.	Aantal.	Oppervlakte in H.A.	Aantal.	Oppervlakte in H.A.
10	22	12 251	13	6 696	9	5 000	6	8 022	„	„	50	31 969	192	98 723
25	11	3 595	8	5 950	2	1 500	7	3 019	„	„	28	14 064	30	14 584
50	74	93 870	43	48 223	11	14 958	7	36 068	„	„	135	193 119	138	194 019
10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
25	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
50	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
25	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
50	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
25	„	„	1	200	„	„	„	„	„	„	1	200	1	200
50	„	„		298	„	„	„	„	„	„		298		298
Totaal	107	109 716	65	61 367	22	21 458	20	47 109	„	„	214	239 650	361	307 824

II. VERGUNNINGEN tot het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van delfstoffen.

DISTRICTEN.	In 1903.		Aanmerkingen.
	Aantal.	Oppervlakte in H.A.	
Nickerie	4	79 640	
Suriname	2	6 000	
Marowijne	2	26 000	
Saramacca	"	"	
	8	111 640	

Bijlage O.

a. Ontvangen zaden en planten in 1903.

MAAND.	BENAMING DER ZADEN EN PLANTEN.	ONTVANGEN VAN DE HEEREN:
Maart.	Paijena Leerii.	Directeur 's lands plantentuin Buitenzorg.
April.	Kickxia africana.	J. R. C. Gonggrijp.
Juli.	Caesalpinia coriaria.	Districts-commissaris Coronie.
	Gossypium hirsutumstekken van Ticus elastica.	Agent der Nederlandsche Handel-Maatschappij.
September.	Ocimum viride.	Botanic department Oloko, Meji, Lagos, W. A.
	Idem.	Directeur 's lands plantentuin Buitenzorg.
October.	Kickxia africana.	Eigenaar der plantage de Nieuwe Grond.
December.	Ptychosperma Macarthuriea.	Superintendant Botanic Garden Denierara.
	Areca Aliciae.	
	Hyophorbe amaricanlis.	
	Archontophomix Cuninghamiana.	
	Caryota cummingii.	
	Latania Loddigesii.	
	Livistona rotundifolia.	
	Chrysalidocarpus lutescens.	
	Maximiliana regia.	
	Pritchardia pacifica.	
	Thrinax excelsa.	
	Corypha alata.	
	C. umbraculifera.	
	Attalea spectabilis.	
	Mauritia flexuosa.	
	Pritchardia sp.	
	Borassus flabellifornid.	
	Licuala grandis.	
	Capernicia cerifera.	
	Washingtonia filifera.	

b. Verzonden zaden en planten in 1903.

MAAND.	AAN WIEN GEZONDEN.	BENAMING EN AANTAL DER ZADEN EN PLANTEN.
Juni.	A. H. Berkhout, Wageningen.	Anona muricata.
		Cylopia glabra.
		Mammea americana.
		Gossypium arboreum.
		Hibiscus esculentus.
		Theobroma cacao.
		Mangifera indica.
		Terminalia catoppa.
		Engenia jambosa.
		Psidium periferum.
		Passiflora tiliaefolia.
		Achras sapota.
		Chrysophyllum sp.
		C. cainito.
		Minmsops Balata.
		Ipomaea Batabas.
		Jatropha Jampha.
		Artocarpus incisa.
		A. leavis.
		Vanilla planifolia.
		Musa paradisiaca.
		Coffea liberica.
		Citrus buxifolia.
		C. medica.
		C. nobilis.
		C. spinosisima.
		Persea gratissima.
	Voorzitter van de commissie van regenten van 's lands grond Boniface.	3 planten orchidaceae.
		Jambosa domestica.
		18 planten Croton sp.
		2 „ Draceana sp.
		2 „ Cocoloba platyclada.
		4 „ Aralia sp.
		2 „ Eranthemum sp.
		1 plant Sanropus sp.
		1 „ Strobilanthes deyeriana.
		1 „ Acalypha bicolor.
		1 „ Canna indica.
		1 „ Opuntia sp.
		1 „ Phyllanthus pulcher.
		1 „ Gratophyllum sp.
	A. H. van Buren Schele, Curaçao.	1 „ Begonia sp.

MAAND.	AAN WIEN GEZONDEN.	BENAMING EN AANTAL DER ZADEN EN PLANTEN.
Juni.	A. H. van Buren Schele, Curaçao.	2 plant Piper nigrum.
		Dracaena sp.
		" "
		Sansevieria cylindrica.
		Aralia sp.
		" "
		" "
		" "
		" "
		Gratophyllum nertonii.
		Eranthemum tricolor.
		Eranthemum sp.
		Acalypha bicolor.
		Poinsettia pulcherrima.
		Tabernaemontana sp.
		Aloë barbadensis.
		Maximiliana Maripa.
		Kentia sp.
		Phoenix dactylifera.
		Livistona Hoogendorpii.
		Mimusops Balata.
		Terminalia catappa.
		Cinnamomum zeylanicum.
		Achras sapota.
		Cannabis sativa.
		Lansonia alba.
		Strobilanthus deyeriana.
		Peperomia sp.
		Rhaea discolor.
		Vanilla planifolia.
		Chavica Betle.
		Jasminum sp.
		" "
		Lagerstroemia reginae.
		Punica Granatum.
		Maranta sp.
		Adianthum cuneatum.
		A. gracillium.
		Erythroxylon coca.
		Citrus spinosisima.
		Gossypium religiosum.
		Coffea liberica.
		Hevea brasilieusis.

MAAND.	AAN WIEN GEZONDEN.	BENAMING EN AANTAL EER ZADEN EN PLANTEN.
Juni.	A. H. van Buren Schele, Curaçao.	Caracas cacao.
		Psidium guajaoa.
		Jatropha gossypifolia.
		Tamarindus indica.
		Artocarpus incisa.
		A. laevis.
		Diverse Orchidaceae.
	E. L. A. Penn. 's Gravenhage.	Zaden van Theobroma.
		Cacao.
Juli.	D. G. J. Bolten.	84 planten Jatropha.
		Gossypifolia.
	Directeur plantage Marienburg en Zoelen.	3 planten Adianthum.
		Cuneatum.
Augustus.	„ „ Wederzorg.	13 planten kickxia africana.
	H. E. Meijer.	Idem.
	Directeur Spieringshoek.	Idem.
	„ 't Vertrouwen.	Idem.
	„ Constantia.	Idem.
	„ Voorburg.	Idem.
	„ Schoonoord.	Idem.
	„ Pieterszorg.	Idem.
	„ Charlesburg 20.	Idem.
	„ Sussanna's daal.	Idem.
	„ Mariënburg.	Idem.
	„ Waterland.	Idem.
	„ Petersburg.	Idem.
	„ Nieuw grond.	Idem.
	„ Vriendsbeleiden Ouderzorg.	Idem.
	„ Rust en Werk.	Idem.
September.	A. H. Berkhout.	24 planten Mimusops Balata.
		Diverse Orchidaceae.
	S. H. Gonggrijp.	Stekken van Boehmeria nivea.

Bijlage P.

VERGELIJKENDE STAAT

DER

PRODUCTEN VOOR DE JAREN 1901, 1902 EN 1903.

DISTRICTEN.	SUIKER. Muscovado. Kilogramen.			Aantal hectaren afgemalen riet.		
	1901.	1902.	1903.	1901.	1902.	1903.
Nickerie	"	"	"	"	"	"
Coronie	"	"	"	"	"	"
Beneden-Saramacca	"	"	"	"	"	"
Boven-Saramacca	"	"	"	"	"	"
Beneden-Suriname	"	"	"	"	"	"
Beneden-Para	"	"	"	"	"	"
Boven-Para	"	"	"	"	"	"
Boven-Suriname	"	"	"	"	"	"
Beneden-Commewijne	"	"	"	"	"	"
Boven-Commewijne	"	"	"	"	"	"
Cottica	201 300	"	"	86,5	"	"
Marowijne	"	"	"	"	"	"
Totaal	201 300	"	"	86,5	"	"

DISTRICTEN.	MELASSE. Liters.			RUM. Liters.		
	1901.	1902.	1903.	1901.	1902.	1903.
Nickerie	"	"	"	334 784	313 414	249 877
Coronie	"	"	"	"	"	"
Beneden-Saramacca	"	"	"	"	"	"
Boven-Saramacca	"	"	"	"	"	"
Beneden-Suriname	32 000	13 000	"	"	"	"
Beneden-Para	"	"	"	"	"	"
Boven-Para	"	"	"	"	"	"
Boven-Suriname	"	"	"	"	"	"
Beneden-Commewijne	1 501 578	1 147 800	980 150	645 278	538 111	385 216
Boven-Commewijne	"	"	"	"	"	"
Cottica	38 500	"	"	217 446	165 828	128 333
Marowijne	"	"	"	"	"	"
Totaal	1 572 078	1 160 800	980 150	1 197 508	1 017 353	763 426

Aantal kilogrammen suiker gemiddeld per hectare verkregen.			SUIKER. Vacuumpan. Kilogrammen			Aantal hectaren afgemalen riet.			Aantal kilogrammen suiker gemiddeld per hectare verkregen.		
1901.	1902.	1903.	1901.	1902.	1903.	1901.	1902.	1903.	1901.	1902.	1903.
"	"	"	2 808 000	4 090 500	4 601 955	578	620,25	663	4 853	6 585	6 941
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	186 600	80 500	"	25,9	75,65	"	7 204	1 064	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	7 773 563	6 941 419	6 491 503	1 023	1 045	1 107	7 378	6 314	5 864
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
2 327	"	"	1 752 112^{5}	1 934 075	1 405 300	249	308	104	4 682	6 279	13 512
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
2 327	"	"	12 520 275^{5}	13 046 494	12 498 758	1 875,9	2 048,90	1 874	6 029	6 367,5	6 669

CACAO. Kilogrammen.			BANANEN. Bossen.			KOORN (Maïs). Kilogrammen.		
1901.	1902	1903.	1901.	1902	1903.	1901.	1902.	1903.
186 692	244 519	263 550	37 792	74 416	53 744	38 400	39 911	27 589
25 176	61 637	40 064	54 757	89 919	117 300	63 640	62 725	25 550
369 601	237 699	369 614	122 638	74 442	51 435	159 757	121 662	123 745
705	394	193	4 840	1 345	1 830	17 650	21 350	7 530
717 000	429 641	298 134	68 227	31 466	26 676	81 229	26 245	48 420
48 305	17 661	25 096	40 590	34 203	48 863	35 893	41 615	48 654
131 445	90 358	74 812	54 260	58 979	56 452	42 030	52 925	49 435
93 639	68 597	77 832	29 590	32 194	64 796	17 492	70 710	96 689
1 286 097	904 053	717 605	80 169	93 486	66 893	37 556	39 981	58 969
76 359	64 443	72 726	22 747	20 892	17 654	26 760	29 510	36 985
69 062	68 172	18 271	41 858	44 376	44 784	30 520	51 973	43 425
5	"	"	635	"	"	"	"	"
3 004 084	2 187 174	2 020 897	558 103	555 718	550 427	490 927	558 607	566 991

DISTRICTEN.	KOFFIE. Kilogrammen.			RIJST. Kilogrammen.		
	1901.	1902.	1903.	1901.	1902.	1903.
Nickerie	6 890	3 842	7 422	44 100	25 200	15 550
Coronie	487	290	348	225	"	"
Beneden-Saramacca	8 178	4 658	5 040	112 290	95 454	94 430
Boven-Saramacca	15	"	16	15 550	9 410	8 840
Beneden-Suriname	213 105	173 226	175 608	6 350	21 135	36 696
Beneden-Para	313	810	1 145	133 915	173 126	244 370
Boven-Para	9 530	6 798	4 468	25 160	24 675	20 822
Boven-Suriname	4 327	1 758	3 829	27 220	13 200	11 749
Beneden-Commewijne	51 978	45 548	67 056	1 500	4 280	6 100
Boven-Commewijne	2 280	1 114	1 054	1 250	2 880	2 050
Cottica	6 885	2 147	3 232	900	425	1 500
Marowijne	5	"	"	"	"	"
Totaal	303 953	240 191	269 218	368 460	373 685	442 107

P

AARDVRUCHTEN.			
Kilogrammen.			
1901.	1902.	1903.	
7 900	16 715	23 265	f 2 750 aan houtwaren.
44 208	34 975	54 840	962 755 kokosnoten. 100 liters Lemmetjessap.
38 450	12 475	15 225	f 175,00 aan houtwaren.
14 060	7 450	8 310	1 212,00 " "
47 410	49 990	64 804	1 375,00 " " 21 026 bossen bacoves. f 2 000 aan vruchten.
94 754	73 095	93 751	7,50 " " f 4 850 aan groenten. f 22 200 aan houtskool.
328 065	305 995	315 267	17 660,00 " " 8 100 bossen bacoves. 10 K.G. katoen.
139 710	80 055	183 452	17 220,00 " " 7 942 " "
22 894	22 566	15 219	1 414,00 " " 27 221 " "
26 305	25 690	35 888	2 452,00 " " 1 230 " "
22 840	22 475	36 721	1 253,00 " " 100 " " f 1 000 aan visch.
50	"	"	
786 646	652 481	846 942	

Bijlage Q.

STAAT van de suikercultuur

DISTRICTEN.	PLANTAGES.	Uitgestrektheid der plantages. — Hectaren.	Uitgestrektheid in bebouwing op ult. Dec. 1903. — Hectaren.	Uitgestrektheid waarvan in oogst. — Hectaren.	Suiker. (Muscovado.) — Kilogrammen.	Suiker. (Vacuumpan.) — Kilogrammen
Nickerie	Waterloo Hazard	1 531	1 124	663	„	4 601 955
Beneden-Suriname	Meerzorg (*a*)	„	„	„	„	„
Beneden-Commewijne	Zoelen en Mariënburg	2 476	[1]) 869	[2]) 869	„	5 137 803
	Rust en Werk	895	253	238	„	1 353 700
Cottica	Alliance	1 860	338	104	„	1 405 300
			2 584	1 874	„	12 498 758

(*a*) Op deze onderneming is in 1903 de suikercultuur opgegeven.

in Suriname in 1903.

Gemiddelde productie per hectare. — Kilogrammen.	Melasse. — Liters.	Rum. — Liters.	Dram. — Liters.	Arbeiders.			Nevenproducten.	*Aanmerkingen.*
				Immigranten.	Andere.	Totaal.		
6 941	„	249 877	„	760	399	1 159		(1) Van deze zijn 49 beplant met cacao. (2) Waarvan 820 riet.
„	„	„	„	„	„	„		
6 265	873 000	385 216	„	2 477	622	3 099	6 100 K.G. cacao.	
5 678	107 150	„	„	364	173	537		
13 512	„	128 333	„	560	236	796	411 K.G. cacao.	
6 669	980 150	763 426	„	4 161	1 430	5 591	6 511 K.G. cacao.	

Bijlage R.

STAAT van de cacao-cultuur in Suriname, allen en

Districten.	Plantages of gronden.	Voormalige plantages en gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of grond of van de voormalige plantage of grond, thans in kleine perceelen uitgegeven. Hectaren.	Aantal gronden waarin de voormalige plantage of grond is verdeeld of wordt bewerkt.	Uitgestrektheid in bebouwing op ult. December 1903 van de plantage of grond of van de voormalige plantage of grond. Hectaren.	Cacao. Kilogrammen.	Koffie. Kilogrammen.
Nickerie	4 plantages 154 gronden a)	Paradise	"	"	"	"	"
	22 gronden b) Mij. van Nieuw-Nickerie	"	4 816	153	1 206	263 550	7 262
Coronie	8 plantages 13 gronden	"	4 961	644	"	40 064	348
Beneden-Saramacca .	16 plantages 961 gronden	"	13 808	786	2 607	369 614	5 040
Boven-Saramacca . .	"	"	524	5	10	193	16
Beneden-Suriname .	20 plantages	10 c)	"	515	2 569	298 134	175 608
Beneden-Para . . .	6 "	16	"	973	705	25 096	1 145
Boven-Para	8 "	9 d)	"	470	1 088	74 812	4 468
Boven-Suriname . .	13 "	22 e)	"	261	673	77 832	3 664
Beneden-Commewijne	42 " en 31 gronden	" f)	"	"	4 329	711 505	67 056
Boven-Commewijne .	1 plantage	33 gronden	6 199	151	498	72 726	1 054
Cottica.	"	41 "	15 129	176	615	80 860	3 232
			45 437	4134	14 300	2 014 386	268 893

a) De gronden ten zuiden van Nieuw-Nickerie als één grond gerekend.

b) De vestigingsplaats Totness als één grond gerekend.

c) De vestigingsplaats nabij het fort Nieuw-Amsterdam als één grond gerekend, evenzoo de landerijen achter den grond l'Hermitage.

d) De vestigingsplaatsen Domburg en La Rencontre ieder als één grond gerekend.

e) De vestigingsplaats Laarwijk als één grond gerekend.

f) De vestigingsplaats Alkmaar als één grond gerekend.

vereenigd, met andere cultures in 1903.

Rijst.	Aardvruchten.	Bananen.	Koorn. (Maïs).	Arbeiders.					AANMERKINGEN.
				Kleine landbouw.		Immigranten.	Andere.	Totaal.	
Kilogrammen.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen.	Eigenaren.	Pachters.				
"	"	"	"	"	"	"	"	"	
8 700	21 655	50 782	19 019	347	35	133	533	1 048	
"	23 840	30 440	20 550	472	225	"	3	700	54 595 stuks kokosnoten.
41 820	7 125	31 009	79 395	2322	586	387	114	3 409	1703 bossen bacoves, f 95 houtwaren.
"	660	280	625	71	"	"	"	71	f 200 houtwaren.
26 696	49 629	22 421	37 320	394	792	1013	740	2 939	21 026 bossen bacoves, f 2000 vruchten, f 1375 houtwaren.
244 170	93 551	48 313	48 254	155	1705	55	29	1 944	Houtwaren f 750, groenten f 4850, houtskool f 22 200.
672	35 342	51 677	32 980	180	678	160	56	1 074	f 62 houtwaren, 8100 bossen bacoves en 10 K.G. katoen.
911	58 553	59 195	92 304	256	417	140	58	871	f 1450 houtwaren en 7942 bossen bacoves.
6 100	13 269	63 948	58 489	433	1028	1584	1770	4 815	f 1389 houtwaren en 27 221 bossen bacoves.
2 050	32 408	17 267	33 345	287	238	56	485	1 066	1230 bossen bacoves, f 2004 houtwaren.
1 500	34 236	43 264	37 715	354	207	"	524	1 085	100 bossen bacoves, f 1000 visch, f 982 houtwaren.
332 619	370 268	418 596	459 996	5271	5911	3528	4312	19 022	545 595 stuks kokosnoten, 67 322 bossen bacoves, f 8307 houtwaren, f 2000 vruchten, f 750 groenten, f 22 200 houtskool, 10 K.G. katoen, f 1000 visch.

Bijlage S.

STAAT van de verschillende cultures in Suriname (niet te gelijk

Districten.	Plantages en gronden.	Voormalige plantages en gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of grond of van de voormalige plantage of grond, thans in kleine perceelen uitgegeven. Hectaren.	Aantal gronden waarin de voormalige plantage of grond is verdeeld of wordt bewerkt.	Uitgestrektheid in bebouwing op ult. December 1903 van de plantage of grond of van de voormalige plantage of grond. Hectaren.	Koffie. Kilogrammen.	Rijst. Kilogrammen.
Nickerie	9 gronden.	Nieuw-Waldeck.	225	87	174	160	6 850
Coronie	1 „	4	2 133	116	94	„	„
Beneden-Saramacca .	—	—	845	329	291	„	52 610
Boven-Saramacca . .	—	—	4 656	122	76	„	8 840
Beneden-Suriname .	1	9	„	397	89	„	10 000
Beneden-Para . . .	3	3	„	43	14	„	200
Boven-Para	9	24	„	665	235	„	20 150
Boven-Suriname . .	20	12	„	86	55	165	10 838
Beneden-Commewijne	5	„	„	23	45	„	„
Boven-Commewijne .	8 gronden.	„	3 498	8	15	„	„
Cottica.	8 „	„	1 358	24	21	„	„
					1 109	325	109 488

gedreven met de suiker- en cacaocultuur) en van houtvellingen in 1903.

Aard-vruchten.	Bananen.	Koorn. (Maïs).	Arbeiders.					AANMERKINGEN
			Kleine landbouw.		Immi-granten.	Andere.	Totaal.	
Kilo-grammen.	Bossen.	Kilo-grammen.	Eige-naren.	Pach-ters.				
1 610	2 962	8 570	20	49	„	5	74	f 2 750 houtwaren.
31 000	86 860	5 000	96	31	„	36	163	417 160 stuks kokosnoten, 100 L. Lemmetjessap.
8 100	20 426	44 350	166	429	„	„	595	f 175 houtwaren.
7 650	1 550	6 905	89	221	„	„	310	f 1 212 houtwaren.
15 175	4 255	11 100	93	531	„	„	624	
200	550	400	„	45	„	„	45	
279 925	4 775	16 455	1 036	131	„	„	1 167	f 17 598 houtwaren.
124 899	5 601	4 385	89	419	„	„	508	f 15 772 houtwaren.
1 950	2 945	480	55	44	„	2	101	f 25 houtwaren.
3 480	387	3 640	12	33	„	23	68	f 448 houtwaren.
2 485	1 520	5 710	„	63	„	„	63	f 271 houtwaren.
476 474	131 831	106 995	1 656	1 996	„	66	3 718	f 38 251 houtwaren, 417 160 stuks kokosnoten, 100 L. Lemmetjessap.

Bijlage T.

RECAPITULATIE op de

PLANTAGES EN GRONDEN WAAR GETEELD WORDT.	Uitgestrektheid in bebouwing op ultimo December 1903.	Suiker.		Melasse.	Rum.	Dram.	Cacao.	Koffie.
		Muscovado.	Vacuumpan.					
	Hectaren.	Kilogrammen.	Kilogrammen.	Liters.	Liters.	Liters.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Suiker	2 584	"	12 498 758	980 150	763 426	"	6 511	"
Cacao	45 427	"	"	"	"	"	2 014 386	268 893
Andere producten, niet te gelijk met suiker of cacao	12 715	"	"	"	"	"	"	325
Voor de cultures in allodialen eigendom of in huur uitgegeven, gedeeltelijk in bebouwing, doch waarvan nog niet is geoogst. .	"	"	"	"	"	"	"	"
Totaal . . .	"	"	12 498 758	980 150	763 426	"	2 020 897	269 218

T

productiestaten over 1903.

Rijst.	Aard-vruchten.	Bananen.	Koorn. (Maïs.)	Kokos-noten.	Tabak.	ARBEIDERS. Kleine landbouw.				
Kilo-grammen.	Kilo-grammen.	Bossen.	Kilo-grammen.	Stuks.	Kilo-grammen.	Eigenaren.	Pachters.	Immi-granten.	Niet-immi-granten.	Totaal.
„	„	„	„	„	„	„	„	4 161	1 430	5 591
332 619	370 268	418 596	459 996	545 595	„	5 271	5 911	3 528	4 312	19 022
109 488	476 474	131 831	106 995	417 160	„	1 656	1 996	„	66	3 718
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
442 107	846 942	550 427	566 991	962 755	„	6 927	7 907	7 689	5 808	28 331

Bijlage U.

STAAT aangevende den arbeid in 1903 door creolen en andere niet onder plantages en gronden waar geen

DISTRICTEN.	Aantal plantages en gronden.	c. creolen en a. andere niet onder contract verbonden arbeiders.	Aantal arbeiders.				
			Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Nickerie	"	c.	"	"	"	"	"
		a.	24	1	"	"	25
Coronie	"	c.	116	86	9	1	212
		a.	"	"	"	"	"
Beneden-Saramacca	3	c.	5	2	"	"	7
		a.	8	1	"	"	9
Beneden-Suriname	"	c.	22	44	2	"	68
		a.	104	17	2	1	124
Beneden-Para	"	c.	13	7	"	"	20
		a.	"	"	"	"	"
Boven-Para	"	c.	4	2	"	"	6
		a.	11	1	1	"	13
Boven-Suriname	"	c.	1	1	"	"	2
		a.	13	3	1	"	17
Beneden-Commewijne	"	c.	66	74	12	5	157
		a.	19	6	2	"	27
Totaal: creolen	"	"	227	216	23	6	472
andere niet onder contract verbonden arbeiders	"	"	179	29	6	1	215
Totaal-generaal	"	c. en a.	406	245	29	7	687

1) De cijfers in dezen staat betreffen niet alle plantages en gronden in de kolonie Suriname, maar enkel die welke geregeld met gehuurd werkvolk in eene hand bewerkt worden.

contract verbonden arbeiders verricht en het loon door hen verdiend op immigranten gevestigd zijn. [1])

Aantal taken.				Bedrag van het loon.			
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
"	"	"	"	"	"	"	"
5 153	606	"	"	f 4 369,00	f 36,00	"	"
8 300	7 455	1 097	46	6 137,00	4 840,00	f 366,00	f 28,00
"	"	"	"	"	"	"	"
731	505	"	"	571,00	227,00	"	"
1 458	200	"	"	1 026,00	112,00	"	"
2 079	8 826	71	"	1 872,00	4 480,00	59,00	"
22 380	2 153	129	15	16 762,00	1 248,00	49,00	9,00
3 571	1 759	"	"	3 781,00	1 049,00	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
970	83	"	"	788,00	48,00	"	"
1 058	5	3	"	848,00	3,00	1,00	"
81	232	"	"	95,00	104,00	"	"
2 920	649	57	"	2 326,00	503,00	14,00	"
19 612	16 686	2 887	1 665	16 062,00	9 411,00	1 545,00	597,00
5 524	988	189	"	4 471,00	611,00	110,00	"
35 344	35 546	4 055	1 711	f 29 306,00	f 20 159,00	f 1 970,00	f 625,00
38 493	4 601	378	15	29 802,00	2 513,00	174,00	9,00
73 837	40 147	4 433	1 726	f 59 108,00	f 22 672,00	f 2 144,00	f 634,00
120 143 taken.				f 81 558,00			

Bijlage V.

STAAT aantoonende den arbeid in 1903 door Creolen en andere ni
hen verdiend op plantages waar in

DISTRICTEN.	Aantal plantages en gronden.	c. Creolen. a. andere niet onder contract verbonden arbeiders.	Aantal arbeiders.				
			Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Nickerie	„	c.	98	44	23	20	185
		a.	319	80	52	46	497
Beneden-Saramacca	„	c.	15	6	1	1	23
		a.	74	24	5	1	104
Beneden-Suriname	„	c.	28	51	2	„	81
		a.	300	156	16	3	475
Beneden-Para	„	c.	„	„	„	„	„
		a.	2	4	„	„	6
Boven-Para	„	c.	7	4	1	1	13
		a.	40	12	6	1	59
Boven-Suriname	„	c.	7	2	1	„	10
		a.	35	20	7	2	64
Beneden-Commewijne	„	c.	140	36	13	„	189
		a.	858	311	30	15	1 214
Boven-Commewijne	„	c.	5	3	„	„	8
		a.	15	15	2	1	33
Cottica	„	c.	34	10	1	„	45
		a.	107	27	20	14	168
Totaal Creolen			334	156	42	22	554
Andere niet onder contract verbonden arbeiders			1 750	649	138	83	2 620
Totaal-generaal C. en a.			2 084	805	180	105	3 174

1) De cijfers in dezen staat voorkomende betreffen niet *alle* plantages in de kolonie Suriname, maar enkel die welke geregeld
2) In Beneden-Saramacca hebben 3 Creolen arbeiders, 2 mannen en 1 vrouw verdiend f 334,15 voor 407 taken.
3) Nog hebben in Beneden-Saramacca 10 vrije koelies, 8 mannen en 2 vrouwen verdiend f 1 686,05, voor 2 246 taken.

V

niet onder contract verbonden arbeiders verricht en het loon door
immigranten gevestigd zijn. 1)

Aantal taken.				Bedrag van het verdiende loon.			
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
33 279	4 756	2 006	1 190	f 33 280,00	f 2 603,00	f 830,00	f 478,00
64 552	17 713	4 984	2 018	46 329,00	9 819,00	2 056,00	832,00
2 196	334	27	64	1 907,00	174,00	16,00	38,00
15 667	2 978	75	11	11 629,00	1 719,00	45,00	4,00
5 930	6 854	182	»	5 533,00	3 898,00	50,00	»
65 628	21 117	1 996	20	45 285,00	13 055,00	905,00	6,00
»	»	»	»	»	»	»	»
372	101	»	»	223,00	60,00	»	»
1 270	188	22	22	1 050,00	100,00	3,00	4,00
7 386	1 285	160	45	5 134,00	683,00	60,00	23,00
685	19	6	»	601,00	11,00	»	»
7 310	2 212	701	78	5 475,00	1 170,00	214,00	19,00
33 796	6 063	2 002	»	41 735,00	3 909,00	1 116,00	»
172 247	47 374	5 927	1 658	132 836,00	26 863,00	2 201,00	556,00
1 380	313	»	»	1 067,00	178,00	»	»
2 502	1 808	138	32	1 794,00	1 087,00	63,00	11,00
8 631	49	268	»	11 074,00	12,00	152,00	»
20 631	4 494	4 132	3 082	16 375,00	2 225,00	1 255,00	832,00
87 167	18 576	4 513	1 276	f 96 252,00	f 10 885,00	f 2 167,00	2) f 520,00
356 295	99 082	18 113	6 944	265 080,00	56 680,00	6 799.00	3) 2 283,00
443 462	117 658	22 626	8 220	f 361 332,00	f 67 566,00	f 8 966,00	f 2 803,00
591 966 taken.				f 440 667,00 verdiend loon.			

met gehuurd werkvolk in eene hand bewerkt worden.

Bijlage W.

STAAT aantoonende den arbeid in 1903 door

DISTRICTEN.	Aantal plantages.	Aantal arbeiders.				
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
A. Immigranten uit						
Nick rie	5	373	103	34	30	540
Beneden-Saramacca	9	83	28	„	„	111
Beneden-Suriname	11	275	81	„	„	356
Beneden-Para	1	15	5	„	„	20
Boven-Para	3	57	16	„	„	73
Boven-Suriname	2	46	13	„	„	59
Beneden-Commewijne	28	1366	402	„	„	1768
Boven-Commewijne	1	16	„	„	„	16
Cottica	1	313	83	„	„	396
Totaal . . .	61	2544	731	34	30	3339
B. Immigranten uit						
Nickerie	5	266	83	1	1	351
Beneden-Saramacca	11	203	65	„	„	268
Beneden-Suriname	13	512	175	„	„	688
Beneden-Para	1	26	7	„	„	33
Boven-Para	4	64	24	„	„	88
Boven-Suriname	3	64	30	„	„	94
Beneden-Commewijne	28	1580	524	„	„	2104
Boven-Commewijne	1	37	6	„	„	43
Cottia	1	72	35	„	„	107
Totaal . . .	67	2824	950	1	1	3776
Totaal immigranten A		2544	731	34	30	3339
„ „ B		2824	950	1	1	3776
Totaal-generaal A en B		5368	1681	35	31	7115

immigranten verricht en het door hen verdiende loon.

Aantal taken.				Bedrag van het verdiende loon.			
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
Britsch-Indië.							
85 541	14 818	2 168	1 185	f 52 581,00	f 7 389,00	f 805,00	f 432,00
14 588	3 463	»	»	9 089,00	1 925,00	»	»
48 233	9 983	»	»	30 857,00	5 837,00	»	»
3 066	777	»	»	2 014,00	458,00	»	»
11 078	2 364	»	»	7 346,00	1 147,00	»	»
8 621	1 477	»	»	5 902,00	875,00	»	»
238 492	41 273	»	»	161 409,00	23 800,00	»	»
3 577	»	»	»	2 425,00	»	»	»
49 961	8 548	»	»	38 275,00	4 657,00	»	»
463 157	82 703	2 168	1 185	f 309 898,00	f 46 088,00	f 805,00	f 432,00
549 213 taken.					f 357 223 verdiend loon.		
Nederlandsch-Indië.							
51 192	11 913	132	104	f 33 244,00	f 5 933,00	f 48,00	f 37,00
38 132	10 734	»	»	23 141,00	5 058,00	»	»
98 881	24 500	»	»	67 922,00	12 374,00	»	»
5 051	855	»	»	3 279,00	495,00	»	»
12 426	3 520	»	»	7 863.00	1 737,00	»	»
11 990	4 889	»	»	7 365,00	2 179,00	»	»
269 073	58 712	»	»	170 605,00	35 006,00	»	»
7 782	842	»	»	5 216,00	386,00	»	»
10 874	4 904	»	»	6 747,00	2 324,00	»	»
505 401	120 869	132	104	f 325 382,00	f 65 492,00	f 48,00	f 37,00
626 506 taken.					f 390 959 verdiend loon.		
463 157	82 703	2 168	1 185	f 309 898,00	f 46 088,00	f 805,00	f 432,00
505 401	120 869	132	104	325 382,00	65 492,00	48,00	37,00
968 558	203 572	2 300	1 289	f 635 280,00	f 111 580,00	f 853,00	f 469,00
1 175 719 taken.					f 748 182 verdiend loon.		

Bijlage X[1].

STAAT van verleende en hernieuwde concessiën tot exploitatie van balata en van vergunningen tot onderzoek in 1903.

Districten.	In het jaar 1903.				
	Concessiën verleend ad 10 cts. per H.A.	Oppervlakte in H.A.	Hernieuwd voor één jaar ad 10 cts. per H.A.	Vergunningen tot onderzoek voor 4 maanden [1])	Oppervlakte in H.A.
Suriname	9	68 174	15 500	27	860 663
Nickerie	24	155 064	51 225	76	2 416 825
Saramacca	30	184 850	31 400	64	2 146 695
Marowijne	10	63 005	24 900	16	458 805
Cottica	1	5 000	"	4	179 460
Commewijne	4	21 700	"	2	77 000
	78	497 793	123 025	189	6 139 448

(1) De vergunningen worden kosteloos verleend.

Bijlage X².

STAAT van den veestapel op ultimo December 1903.

PARAMARIBO EN DISTRICTEN.	Runderen.	Paarden.	Ezels.	Muilezels.	Schapen.	Geiten.	Varkens.
Paramaribo	782	81	147	43	5	122	150
Nickerie	461	6	14	24	6	84	117
Coronie	1 298	35	52	4	»	239	1 281
Beneden-Saramacca	385	»	»	»	6	229	47
Boven-Saramacca	35	»	4	»	»	15	»
Beneden-Suriname	2 703	97	150	19	47	212	181
Beneden-Para	1 323	11	31	19	»	249	34
Boven-Para	242	»	»	»	1	70	526
Boven-Suriname	135	4	6	10	»	59	1
Beneden-Commewijne	850	20	9	5	46	272	80
Boven-Commewijne	28	1	1	9	»	42	21
Cottica	116	»	»	»	»	10	4
Marowijne	»	»	»	»	»	»	»
	8 358	255	414	133	111	1 603	2 442

Bijlage IJ[1].

STAAT van den invoer der l

ARTIKELEN.		UIT OF VIA DE								VO
		NEDERLAND.		GR.-BRITANNIE.		Ver. Staten van N.-AMERIKA.		FRANKRIJK.		I
		Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoe
Aardappelen	H.L.	9 123[5]	f 59 303	"	"	12	f 78	"	"	
Aardewerk		"	32 588	"	f 1 916	"	671	"	"	
Ammunitie:										
Geweren, karabijnen en buksen	Loopen.	979	9 790	30	300	13	130	21	f 210	
Revolvers, pistolen en kamerbuksen	Stuks.	3	12	"	"	"	"	"	"	
Gedeelten van genoemde wapens		"	333	"	"	"	"	"	"	
Geweer- en pistoolkogels en hagels	K.G.	36 394	21 836	222	133	"	"	"	"	
Patronen voor achterladers	Stuks.	4 100	246	"	"	"	"	"	"	
Idem voor revolvers	"	2 200	66	800	24	"	"	"	"	
Percussiedopjes en slaghoedjes	"	923 500	185	55 000	11	19 500	4	"	"	
Ledige hulzen	"	498 637	9 973	25 150	503	1 725	35	"	"	
Buskruit	K.G.	6 259	12 518	"	"	"	"	"	"	
Asphalt		"	137	"	"	"	"	"	"	
Azijn	Liters.	7 896	948	"	"	"	"	125	15	
Azijnzuur	"	3 362	5 379	157	251	"	"	"	"	
Ballast		"	"	"	"	"	"	"	"	
Bier, waaronder Malzextract van alle soorten	"	621 713	236 250	9 370	3 561	1 932	734	310	118	
Gemberale	"	95	38	"	"	"	"	"	"	
Bijouterieën		"	11 440	"	20	"	41	"	30	
Blik in bladen		"	1 043	"	"	"	"	"	"	
Blom of meel	K.G.	2 077	249	120	14	2 768 037	332 164	"	"	2
Bodems, duigen en hoepels voor vaatwerk		"	1 084	"	1 595	"	"	"	"	
Boeken, lees-		"	16 411	"	527	"	59	"	"	
Idem, schrijf- en koopmans- en albums.		"	4 818	"	238	"	170	"	113	
Boter, oleomargarine en ghee	"	151 054	196 370	1 696	2 105	19 036	13 325	225	292	
Breeuwwerk	"	1 949	780	2 015	806	3 958	1 583	"	"	
Bron- en mineraalwater	Liters.	8 196	3 278	488	195	"	"	"	"	

kolonie Suriname, over 1903.

E VOLGENDE LANDEN.

DEMERARY.		BARBADOS.		FR.-GUYANA.		CURAÇAO.		TRINIDAD.		DIVERSE PLAATSEN.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
35	f 228	»	»	»	»	»	»	»	»	246	f 1 599	9 416[5]	f 61 208
»	2	»	f 33	»	f 200	»	»	»	»	»	383	»	35 793
14	140	»	»	60	600	»	»	»	»	»	»	1 117	11 170
»	»	»	»	2	8	»	»	»	»	»	»	5	20
»	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	339
103	62	»	»	26	16	»	»	»	»	»	»	36 745	22 047
1 800	108	»	»	86	5	»	»	»	»	»	»	5 986	359
50	2	»	»	100	3	»	»	»	»	»	»	3 150	95
45 000	9	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 043 000	209
500	10	»	»	600	12	»	»	»	»	»	»	526 612	10 533
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6 259	12 518
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	137
»	»	»	»	100	12	»	»	»	»	»	»	8 121	975
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3 519	5 630
»	»	»	375	»	»	»	»	»	»	»	»	»	375
8 628	3 278	»	»	2	1	»	»	»	»	»	»	641 955	243 942
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	95	38
»	52	»	»	»	478	»	f 18	»	»	»	»	»	12 079
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 043
208 687	25 042	165	20	23	3	»	»	»	»	»	»	2 979 109	357 492
»	1 500	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4 179
»	118	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	17 115
»	168	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5 507
837	586	1 350	945	2	2	»	»	»	»	360	360	174 560	213 985
237	95	23	9	5	2	»	»	»	»	»	»	8 187	3 275
1 774	710	»	»	28	11	»	»	»	»	»	»	10 486	4 194

ARTIKELEN.		UIT OF VIA DE							
		NEDERLAND.		GR.-BRITANNIË.		Ver. Staten van N.-AMERIKA.		FRANKRIJK.	
		Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Brood en beschuit	K.G.	498	f 100	"	"	200 456	f40 091	"	"
Chemicaliën en utensiliën		"	39 038	"	f 8 501	"	6 195	"	f 431
Dakbedekkingsmaterialen (onbrandbare)		"	45 706	"	8 011	"	"	"	"
Drukinkt		"	152	"	"	"	"	"	"
Drukletters		"	2 000	"	"	"	"	"	"
Drukpersen		"	1 737	"	"	"	"	"	"
Eetwaren, geconserveerd		"	104 633	"	15 846	"	61 280	"	890
Ezels, muil- en steen-	Stuks.	"	"	"	"	6	1 500	"	"
Fabriek-, landbouw- en stoomwerktuigen		"	59 358	"	19 651	"	111 979	"	55
Garens		"	8 122	"	9 478	"	"	"	"
Gedistilleerd van 50 pct. z.a. bij 15° C.	Liters.	209 723	139 115	2 758	3 326	841	1 103	3 449	4 995
Reukwaters, al of niet uit gedistilleerd bereid	"	"	10 471	"	1 140	"	929	"	420
Aether sulphuricus en chloroform	"	54	108	"	"	"	"	"	"
Houtgeest	"	5	3	"	"	"	"	"	"
Idem voor stijlers	"	3 320	1 570	"	"	"	"	"	"
Glaswerk		"	23 806	"	4 976	"	806	"	300
Goud, ruw	Gram.	"	"	"	"	"	"	"	"
Idem, gemunt		"	"	"	"	"	17 500	"	"
Granen en peulvruchten	K.G.	239 032	52 587	175 420	38 592	122 022	26 845	"	"
Groenten		"	8 785	"	13	"	187	"	"
Harpuis		"	"	"	54	"	"	"	"
Hoeden		"	27 427	"	11 135	"	205	"	334
Hooi		"	"	"	"	"	670	"	"
Hout:									
Greenen- en pitch-pinedeelen en planken	M³.	"	"	46	920	1 586	31 720	"	"
Whitepine en alle andere soorten planken	"	"	"	"	"	161	2 415	"	"
Al het overige		"	44	"	"	"	"	"	"
Huiden, vellen en leder, bereide	K.G.	28 379	79 145	202	1 010	119	595	"	"
Idem, onbereide	"	30	15	"	"	"	"	"	"
Instrumenten, mathematische, physische, chirurgische en optische		"	1 318	"	17	"	12	"	"
IJs		"	"	"	"	"	"	"	"
IJzer, band-, plaat-, en staaf-		"	7 130	"	1 882	"	"	"	"
Idem, bewerkt		"	84 509	"	9 860	"	6 364	"	33
Kaarsen	"	35 182	23 572	2	1	4 130	2 767	"	"
Kaas	"	169 364	98 231	70	41	"	"	"	"
Kalk		"	3 026	"	5 902	"	"	"	"

VOLGENDE LANDEN.

DEMERARY.		BARBADOS.		FR.-GUYANA.		CURAÇAO.		TRINIDAD.		DIVERSE PLAATSEN.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
4 674	f 935	441	f 88	"	"	"	"	"	"	"	"	206 069	f 41 214
"	3 949	"	"	"	f 67	"	f 23	"	f 324	"	"	"	58 528
"	3 387	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	57 104
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	152
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2 000
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 737
"	6 450	"	21	"	1 188	"	"	"	"	"	f 1 624	"	191 932
7	1 535	47	8 525	"	"	36	2 020	"	"	"	"	96	13 580
"	22 532	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	213 575
"	2	"	1 694	"	"	"	"	"	"	"	"	"	19 296
843	661	"	"	404	500	"	"	2	2	131	182	218 151	149 884
"	92	"	"	"	11	"	"	"	"	"	"	"	13 063
3	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	57	114
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	5	3
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3 320	1 570
"	449	"	"	"	102	"	"	"	6	"	252	"	30 697
"	"	"	"	269 246[4]	376 945	"	"	"	"	"	"	269 246	376 945
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	17 500
137 928	30 344	11 892	2 616	"	"	"	"	17 441	3 837	41 584	9 149	745 319	163 970
"	40	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	9 025
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	54
"	345	"	2	"	110	"	98	"	"	"	179	"	39 835
"	"	"	368	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 038
151	3 020	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 783	35 660
133	1 995	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	294	4 410
"	2 350	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2 394
142	576	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	81 326
95	48	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	28 842	63
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	125	1 347
"	73	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	73
"	511	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	9 523
"	5 520	"	138	"	305	"	"	"	"	"	2 478	"	109 207
221	148	"	"	167	112	"	"	"	"	"	"	39 702	26 600
"	"	"	"	5	3	"	"	"	"	"	"	169 439	98 275
"	"	"	298	"	"	"	"	"	"	"	"	"	11 273

ARTIKELEN.		UIT OF VIA DE							
		NEDERLAND.		GR.-BRITANNIE.		Ver. Staten van N.-AMERIKA.		FRANKRIJK.	
		Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Cement		»	f 12 552	»	f10 260	»	f 36	»	»
Klokken		»	6 078	»	339	»	250	»	»
Koek- en suikerbakkerswerk		»	31 890	»	2 553	»	888	»	f 763
Koffie	K.G.	1 389	1 250	»	»	3 505	3 155	»	»
Koffers en trommels		»	7 211	»	7 044	»	200	»	»
Kool, houts-		»	17	»	»	»	»	»	»
Koper, ruw		»	822	»	»	»	»	»	»
Kramerijen		»	82 699	»	12 630	»	13 678	»	2 699
Kruidenierswaren		»	33 735	»	4 546	»	2 100	»	»
Kurk		»	2 670	»	419	»	»	»	54
Lampen		»	11 268	»	9 003	»	3 419	»	»
Lood		»	876	»	»	»	41	»	»
Lucifers in pakjes of doosjes van 72 of minder per pakje of doosje	Gros.	779	779	175	18	»	»	»	»
Lucifers in pakjes of doosjes van meer dan 72 per pakje of doosje	»	15	21	»	»	»	»	»	»
Manufacturen (katoenen)		»	528 591	»	206 377	»	22 351	»	1 711
Idem (linnen)		»	13 244	»	3 326	»	478	»	»
Idem (wollen)		»	22 131	»	3 653	»	91	»	»
Idem (zijden)		»	3 980	»	340	»	»	»	»
Idem (gemaakte kleederen)		»	131 580	»	40 512	»	15 417	»	3 746
Matrassen en kussens		»	4 757	»	221	»	107	»	»
Melasse of keukenstroop	Liter.	76	22	»	»	»	»	»	»
Meststoffen		»	22 329	»	9 979	»	»	»	»
Meubels		»	27 581	»	4 359	»	6 207	»	42
Muziekinstrumenten		»	11 700	»	1 022	»	510	»	»
Naaimachines		»	3 572	»	2 569	»	508	»	»
Olie, raap-, olijf-, lijn-, machine-, patent-, cocos-	»	297 824	100 964	3 921	1 444	2 496	1 199	1 067	1 280
Kerosine	»	»	»	»	»	1 293 892	90 572	»	»
Naphta	»	78	39	»	»	180	90	»	»
Haar en welriekende		»	1 929	»	144	»	216	»	»
Opium	K.G.	3264	5 222	38	608	9	144	»	»
Ganje	»	87	109	288	360	»	»	»	»
Paarden	Stuks.	»	»	»	»	»	»	»	»
Papier		»	39 541	»	1 173	»	787	»	48
Parapluies		»	17 720	»	5 225	»	»	»	267
Patates en alle andere aardvruchten	K.G.	»	»	»	»	»	»	»	»
Pik		»	175	»	42	»	490	»	»
Teer		»	626	»	48	»	672	»	»
Pyridine		»	990	»	»	»	»	»	»

VOLGENDE LANDEN.

DEMERARY.		BARBADOS.		FR.-GUYANA.		CURAÇAO.		TRINIDAD.		DIVERSE PLAATSEN.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid	Waarde.	Hoeveelheid	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
„	f 1 766	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	f 24 614
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	f 69	„	6 736
„	649	„	„	„	„	„	f 8	„	„	„	„	„	36 751
„	„	„	„	3	f 3	10 062	9 056	„	„	„	„	14 959	13 464
„	221	„	„	„	21	„	„	„	„	„	„	„	14 697
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	17
„	14	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	836
„	2 710	„	f 86	„	487	„	4	„	f 39	„	1 614	„	116 646
„	2 955	„	2 907	„	„	„	„	„	3	„	1 319	„	47 565
„	23	„	„	„	„	„	„	„	„	„	487	„	3 653
„	135	„	„	„	10	„	„	„	„	„	„	„	23 835
„	238	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1 155
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	44[5]	45	841	842
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	15	21
„	25 760	„	817	„	99	„	„	„	„	„	186	„	785 892
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	17 048
„	8	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	25 883
„	„	„	90	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4 410
„	6 542	„	76	„	253	„	587	„	18	„	1 441	„	200 172
„	395	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5 480
„	„	1 080	324	„	„	„	„	„	„	„	„	1 156	346
„	17 700	„	536	„	„	„	„	„	„	„	„	„	50 544
„	383	„	102	„	91	„	„	„	6	„	27	„	38 798
„	380	„	12	„	„	„	„	„	„	„	70	„	13 694
„	291	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	6 940
915	329	„	„	667	800	„	„	3	2	36	43	306 929	106 061
14 630	1 024	„	„	19	2	„	„	„	„	„	„	1 308 541	91 598
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	258	129
„	120	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2 409
22[5]	360	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	395[9]	6 334
393	491	„	„	„	„	„	„	„	„	18	23	786	983
1	150	6	900	„	„	„	„	„	„	„	„	7	1 050
„	643	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	42 194
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	23 212
„	„	4 496	225	„	„	„	„	„	„	1 595	80	6 091	305
„	182	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	889
„	32	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1 378
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	990

UIT OF VIA DE

ARTIKELEN.		NEDERLAND.		GR.-BRITANNIE.		Ver. Staten van N.-AMERIKA.		FRANKRIJK.	
		Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Pinda	K.G.	189	f 28	"	"	15 286	f 2 293	"	"
Planten (levende)		"	641	"	"	"	"	"	"
Reuzel	"	1 039	364	23	f 8	3 422	1 198	"	"
Rietponten		"	"	"	"	"	"	"	"
Rijst	"	4 886 003	488 600	123 734	12 373	"	"	"	"
Rijtuigen en wagens		"	544	"	99	"	"	"	"
Rijwielen	Stuks.	20	1 949	16	1 347	37	3 126	"	"
Schepen, schuiten en vaartuigen		"	"	"	"	"	800	"	"
Schilderijen (teekeningen) in olieverf enz.		"	725	"	"	"	"	"	"
Schoenen		"	41 394	"	6 659	"	16 841	"	f 84
Sigaren	K.G.	12 128[5]	48 514	"	"	972[2]	3 889	55[4]	222
Smeer, molen-	"	5 761	2 304	931	372	10 645	4 258	"	"
Snuif	"	74	148	"	"	"	"	"	"
Speelkaarten		"	1 324	"	"	"	"	"	"
Spek, gezouten	"	80	31	"	"	405 280	158 059	"	"
Idem, gerookt	"	1 072	858	65	52	179	143	"	"
Idem, koppen	"	"	"	"	"	1 800	270	"	"
Spijkers en nagels	"	65 754	13 808	2 523	530	55	12	"	"
Steen, gebakken metsel-	Stuks.	121 500	4 725	"	"	6 096	427	"	"
Idem, bewerkte		"	2 467	"	418	"	150	"	59
Steenkolen	K.G.	9 000	68	3 040 510	22 804	"	"	"	"
Suiker	"	62 155	13 053	267	56	24	5	"	"
Tabak in bladen	"	72	32	"	"	57 731	25 978	"	"
Idem, gekorven	"	36 860	52 604	1 183	1 656	87	122	1	1
Terpentijn	Liter.	3 038	1 884	80	40	360	180	"	"
Thee	K.G.	10 074	12 089	897	1 076	2 023	2 427	"	"
Tin		"	509	"	"	"	"	"	"
Touwwerk	"	23 956	15 571	658	428	1 105	718	"	"
Uien	"	41 286	4 129	"	"	991	99	1615	162
Uitmonsteringen		"	1 191	"	123	"	"	"	"
Vee		"	134	"	"	"	"	"	"
Verfwaren	"	158 077	79 038	3 262	1 631	256	128	"	"
Vernis	Liter.	2 308	3 562	111	167	"	"	"	"
Visch, gezouten	K.G.	1 069	128	"	"	382 393	45 887	"	"
Idem, gerookt-, leng- en stok-	"	1 652	1 322	"	"	5 301	4 241	"	"
Zalm, gepekeld	"	"	"	"	"	6 505	2 602	"	"
Vleesch, gezouten	"	2 862	973	"	"	708 611	240 928	"	"
Idem, gerookt	"	667	1 334	"	"	"	"	"	"
Hammen en shoulders uit Europa	"	8 813	11 016	253	316	"	"	"	"
Idem uit Amerika	"	"	"	"	"	59 921	24 568	"	"

VOLGENDE LANDEN.

DEMERARY.		BARBADOS.		FR.-GUYANA.		CURAÇAO.		TRINIDAD.		DIVERSE PLAATSEN.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
11 086	f 1 663	"	"	"	"	27 726	f 4159	"	"	"	"	54 287	f 8 143
"	5	"	"	"	"	"	"	"	f 10	"	"	"	656
175	61	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	4 659	1 631
"	870	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	870
4 048	405	"	"	"	"	"	"	3205	321	"	"	5 016 990	501 699
"	117	"	f 106	"	"	"	"	"	"	"	"	"	866
"	"	1	33	"	"	"	"	"	"	2	f 144	76	6 599
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	800
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	725
"	1 753	"	18	"	f 41	"	"	"	16	"	"	"	66 806
2[1]	8	15	60	"	"	"	"	"	"	40[3]	161	13 213[5]	52 854
368	147	363	146	"	"	"	"	"	"	"	"	18 068	7 227
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	74	148
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 324
4 230	1 650	"	"	"	"	"	"	"	"	15	6	409 605	159 746
10	8	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 326	1 061
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 800	270
2 384	500	12	5	2	1	"	"	"	"	"	"	70 730	14 856
5 450	382	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	133 046	5 534
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3 094
89 800	673	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3 139 310	23 545
"	"	"	"	97	20	"	"	"	"	"	"	62 543	13 134
"	"	"	"	7	3	"	"	"	"	39	18	57 849	26 031
644	902	"	"	10	14	"	"	"	"	"	"	38 785	55 299
1	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3 479	2 105
1 626	1 951	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	14 620	17 543
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	509
280	182	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	25 999	16 899
56 198	5 620	6 776	678	2547	255	"	"	"	"	35 629	3 563	145 042	14 506
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 314
"	33	"	887	"	"	"	"	"	"	"	18 925	"	19 979
1 576	788	1 208	604	"	"	"	"	2	1	"	"	164 381	82 190
"	"	"	"	"	"	"	"	3	5	"	"	2 422	3 734
206 050	24 726	95 903	11 508	"	"	"	"	"	"	"	"	685 415	82 249
2 615	2 092	1 020	816	5	4	"	"	"	"	"	"	10 593	8 475
270	108	720	288	"	"	"	"	"	"	"	"	7 495	2 998
16 369	5 565	2 340	797	45	15	"	"	"	"	"	"	730 227	248 278
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	667	1 334
81	101	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	9 147	11 433
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	59 921	24 568

ARTIKELEN.		UIT OF VIA DE							
		NEDERLAND.		GR.-BRITANNIE.		Ver. Staten van N.-AMERIKA.		FRANKRIJK.	
		Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Vruchten, versche en gedroogde . .		"	f 924	"	f 61	"	f 2 595	"	"
Vuurwerken		"	16	"	"	"	5 079	"	"
Wijn, waaronder vermouth	Liters.	75 660	39 552	23 684	10 264	154	63	17 279	f 9 863
Zaad		"	205	"	27	"	"	"	"
Zakken		"	17 336	"	2 096	"	"	"	"
Zeep, ruwe	K.G.	53 729	12 089	19 856	4 468	138 101	31 073	1 097	247
Idem, geparfumeerde	"	4 317	9 497	887	1 951	252	554	142	312
Zeegras		"	205	"	"	"	"	"	"
Zemelen		"	66	"	"	"	166	"	"
Zilver, ruw		"	21 326	"	"	"	"	"	"
Idem, gemunt		"	"	"	"	"	"	"	"
Zink in bladen		"	2 267	"	"	"	"	"	"
Zout, ruw	"	53	1	246	5	"	"	"	"
Idem, geraffineerd	"	10 782	4 313	2 713	1 085	44	18	"	"
Diversen		"	33 608	"	5 917	"	1 671	"	"
Totaal . . .			f 3 523 919		f 556 798		f 1 406 331		f 29 796

([1]) In bovenstaanden staat is als waarde aangemerkt:

a. wat betreft de goederen naar de waarde belast, de inkoopsprijs zonder onkosten, vermeerderd met 20 pct.;

b. wat betreft alle overige goederen, de inkoopsprijs vermeerderd met de onkosten (verpakking, assurantie, commissieloon en vracht) tot de aankomst van het schip in Suriname.

VOLGENDE LANDEN.

DEMERARY.		BARBADOS.		FR.-GUYANA.		CURAÇAO.		TRINIDAD.		DIVERSE PLAATSEN.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
"	f 142	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	f 3 722
"	1 721	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	6 816
1 657	887	130	f 49	4949	f 2 013	"	"	"	"	2484	f 1 806	126 047	64 497
"	"	"	8	"	"	"	"	"	"	"	"	"	240
"	13 290	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	32 722
13 027	2 931	23	5	1077	242	"	"	"	"	"	"	226 910	51 055
49	108	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	5 647	12 422
"	8	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	213
"	24	"	296	"	"	"	"	"	"	"	"	"	552
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	21 326
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2 267
526	11	153 323	3 066	"	"	148 555	f 2 971	"	"	1157	23	303 860	6 077
4 842	1 937	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	18 381	7 353
"	2 960	"	71	"	17 576	"	"	"	"	"	18 747	"	80 550
	f 256 962		f 40 648		f 402 648		f 18 944		f 4 590		f 65 003		(1) f 6 305 639
													Recht f 1 184 597,12

Bijlage IJ².

STAAT aantoonende artikelen en het daarop betaald invoerrecht uit de Vereenigde
en Demerary in de kolonie Suriname

BENAMING DER ARTIKELEN.		VEREENIGDE STATEN VAN NOORD-AMERIKA.			TRINIDAD.		
		Hoeveelheid.	Waarde.	Recht.	Hoeveelheid.	Waarde.	Recht.
Aardappelen	H.L.	12	f 78	f 6,00	"	"	"
Aardewerk		"	671	67,10	"	"	"
Ammunitie:							
Geweren, karabijnen en buksen	Loopen.	13	130	130,00	"	"	"
Percussiedopjes	Stuks.	19 500	4	4,87[5]	"	"	"
Ledige hulzen	"	1 725	35	2,16	"	"	"
Bier	Liters.	1 932	734	154,56	"	"	"
Bijouterieën		"	41	6,15	"	"	"
Blom of meel	K.G.	2 768 037	332 164	69 200,92[5]	"	"	"
Boeken, lees-		"	59	Vrij.	"	"	"
Idem, schrijf- en koopmans-		"	170	17,00	"	"	"
Boter, oleomargarine en ghee	"	19 036	13 325	1 903,60	"	"	"
Breeuwwerk	"	3 958	1 583	79,16	"	"	"
Brood en beschuit	"	200 456	40 091	6 013,68	"	"	"
Chemicaliën		"	6 195	619,50	"	"	"
Eetwaren, geconserveerd		"	61 280	6 128,00	"	"	"
Ezels, muil-	Stuks.	6	1 500	Vrij.	"	"	"
Fabriek-, landbouw- en stoomwerktuigen		"	111 979	"	"	"	"
Gedistilleerd van 50°/₀ Z. A. bij 15° Celsius	Liters.	811	1 103	841,00	"	"	"
Reukwaters al of niet uit gedistilleerd bereid		"	929	139,35	"	"	"
Glaswerk		"	806	80,60	"	"	"
Goud, gemunt		"	17 500	Vrij.	"	"	"
Granen	K.G.	122 022	26 845	3 660,66	"	"	"
Groenten		"	187	18,70	"	"	"
Hoeden		"	205	20,50	"	"	"
Hooi		"	670	67,00	"	"	"
Hout:							
Pitch-pine	M³.	1 586	31 720	3 172,00	"	"	"
Whitepine en alle andere soorten	"	161	2 415	241,50	"	"	"

Staten van Noord-Amerika, rechtstreeks uit die Staten en over Trinidad, Barbados ingevoerd gedurende het jaar 1903.

BARBADOS.			DEMERARY.			TOTAAL.		
Hoeveelheid.	Waarde.	Recht.	Hoeveelheid.	Waarde.	Recht.	Hoeveelheid.	Waarde.	Recht.
„	„	„	„	„	„	12	f 78	f 6,00
„	„	„	„	„	„	„	671	67,10
„	„	„	„	„	„	13	130	130,00
„	„	„	„	„	„	19 500	4	$4,87^{5}$
„	„	„	„	„	„	1 725	35	2,16
„	„	„	„	„	„	1 932	734	154,56
„	„	„	„	„	„	„	41	6,15
165	f 20	f $4,12^{5}$	208 687	f 25 042	f $5\,217,17^{5}$	2 976 889	357 226	$74\,422,22^{5}$
„	„	„	„	„	„	„	59	Vrij.
„	„	„	„	„	„	„	170	17,00
„	„	„	„	„	„	19 036	13 325	1 903,60
„	„	„	„	„	„	3 958	1 583	79,16
441	88	13,23	1 674	935	50,22	202 571	41 114	6 077,13
„	„	„	„	„	„	„	6 195	619,50
„	„	„	„	„	„	„	61 280	6 128,00
„	„	„	„	„	„	6	1 500	Vrij.
„	„	„	„	„	„	„	111 979	„
„	„	„	„	„	„	841	1 103	841,00
„	„	„	„	„	„	„	929	139,35
„	„	„	„	„	„	„	806	80,60
„	„	„	„	„	„	„	17 500	Vrij.
„	„	„	„	„	„	122 022	26 845	3 660,66
„	„	„	„	„	„	„	187	18,70
„	„	„	„	„	„	„	205	20,50
„	„	„	„	„	„	„	670	67,00
„	„	„	151	3 020	302,00	1 737	34 740	3 474,00
„	„	„	133	1 995	199,50	294	4 410	441,00

BENAMING DER ARTIKELEN.		VEREENIGDE STATEN VAN NOORD-AMERIKA.			TRINIDAD.		
		Hoeveelheid.	Waarde.	Recht.	Hoeveelheid.	Waarde.	Recht.
Huiden, vellen en leder	K.G.	119	f 595	f 5,95	„	„	„
Instrumenten math. phys. chirurg. en optische		„	12	Vrij.	„	„	„
IJzer, bewerkt		„	6 364	636,40	„	„	„
Kaarsen	„	4 130	2 767	206,50	„	„	„
Cement		„	36	Vrij.	„	„	„
Klokken		„	250	25,00	„	„	„
Koek- en suikerbakkerswerk		„	888	88,80	„	„	„
Koffie	„	3 505	3 155	350,50	„	„	„
Koffers en trommels		„	200	20,00	„	„	„
Kramerijen		„	13 678	1 367,80	„	„	„
Kruidenierswaren		„	2 100	210,00	„	„	„
Lampen		„	3 419	341,90	„	„	„
Lood		„	41	Vrij.	„	„	„
Manufacturen, katoenen		„	22 351	2 235,10	„	„	„
„ linnen		„	478	47,80	„	„	„
„ wollen		„	91	9,10	„	„	„
„ gemaakte		„	15 417	1 541,70	„	„	„
Matrassen en kussens		„	107	10,70	„	„	„
Meubels		„	6 207	620,70	„	„	„
Muziekinstrumenten		„	510	51,00	„	„	„
Naaimachines		„	508	Vrij.	„	„	„
Olie: machine-, cocos-, olijf-	Liters.	2 496	1 199	74,88	„	„	„
Kerosineolie	„	1 293 892	90 572	64 694,60	„	„	„
Naphta	„	180	90	135,00	„	„	„
Welriekende oliën		„	216	32,40	„	„	„
Opium	K.G.	9	144	270,00	„	„	„
Papier		„	787	78,70	„	„	„
Pik		„	490	Vrij.	„	„	„
Teer		„	672	„	„	„	„
Pinda	„	15 286	2 293	764,30	„	„	„
Reuzel	„	3 422	1 198	102,66	„	„	„
Rijwielen	Stuks.	37	3 126	312,60	„	„	„
Schepen en vaartuigen		„	800	Vrij.	„	„	„
Schoenen		„	16 841	1 684,10	„	„	„
Sigaren	K.G.	972[2]	3 889	2 916,60	„	„	„
Smeer, molen-	„	10 645	4 258	212,90	„	„	„
Spek, gezouten	„	405 208	158 059	8 105,60	„	„	„
„ gerookt	„	179	143	7,16	„	„	„
„ koppen	„	1 800	270	18,00	„	„	„
Spijkers en nagels	„	55	12	1,10	„	„	„

BARBADOS.			DEMERARY.			TOTAAL.		
Hoeveelheid.	Waarde.	Recht.	Hoeveelheid.	Waarde.	Recht.	Hoeveelheid.	Waarde.	Recht.
„	„	„	„	„	„	119	f 595	f 5,95
„	„	„	„	„	„	„	12	Vrij.
„	„	„	„	„	„	„	6 364	636,40
„	„	„	221	f 148	f 11,05	4 351	2 915	217,55
„	„	„	„	„	„	„	36	Vrij.
„	„	„	„	„	„	„	250	25,00
„	„	„	„	„	„	„	888	88,80
„	„	„	„	„	„	3 505	3 155	350,50
„	„	„	„	„	„	„	200	20,00
„	„	„	„	„	„	„	13 678	1 367,80
„	„	„	„	„	„	„	2 100	210,00
„	„	„	„	„	„	„	3 419	341,90
„	„	„	„	„	„	„	41	Vrij.
„	„	„	„	„	„	„	22 351	2 235,10
„	„	„	„	„	„	„	478	47,80
„	„	„	„	„	„	„	91	9,10
„	„	„	„	„	„	„	15 417	1 541,70
„	„	„	„	„	„	„	107	10,70
„	„	„	„	„	„	„	6 207	620,70
„	„	„	„	„	„	„	510	51,00
„	„	„	„	„	„	„	508	Vrij.
„	„	„	„	„	„	2 496	1 199	74,88
„	„	„	14 630	1 024	731,50	1 308 522	91 596	65 426,10
„	„	„	„	„	„	180	90	135,00
„	„	„	„	„	„	„	216	32,40
„	„	„	„	„	„	9	144	270,00
„	„	„	„	„	„	„	787	78,70
„	„	„	„	„	„	„	490	Vrij.
„	„	„	„	„	„	„	672	„
„	„	„	„	„	„	15 286	2 293	764,30
„	„	„	„	„	„	3 422	1 198	102,66
„	„	„	„	„	„	37	3 126	312,60
„	„	„	„	„	„	„	800	Vrij.
„	„	„	„	„	„	„	16 841	1 684,10
„	„	„	„	„	„	972	3 889	2 916,60
„	„	„	„	„	„	10 645	4 258	212,90
„	„	„	4 230	1 650	84,60	409 510	159 709	8 190,20
„	„	„	10	8	0,40	189	151	7,56
„	„	„	„	„	„	1 800	270	18,00
„	„	„	„	„	„	55	12	1,10

BENAMING DER ARTIKELEN.		VEREENIGDE STATEN VAN NOORD-AMERIKA.			TRINIDAD.		
		Hoeveelheid.	Waarde.	Recht.	Hoeveelheid.	Waarde.	Recht.
Steen, metsel-	Stuks.	6 096	f 427	f 12,19	"	"	"
" bewerkt		"	150	15,00	"	"	"
Suiker	K.G.	24	5	2,40	"	"	"
Tabak in bladen	"	57 731	25 978	57 731,00	"	"	"
" gekorven	"	87	122	108,75	"	"	"
Terpentijn	Liter.	360	180	36,00	"	"	"
Thee	K.G.	2 023	2 427	809,20	"	"	"
Touwwerk	"	1 105	718	44,20	"	"	"
Uien	"	991	99	29,73	"	"	"
Verfwaren	"	256	128	5,12	"	"	"
Visch, gezouten	"	382 393	45 887	7 647,86	"	"	"
" gerookt	"	5 301	4 241	318,06	"	"	"
" zalm gepekeld	"	6 505	2 602	260,20	"	"	"
Vleesch, gezouten	"	708 611	240 928	14 172,22	"	"	"
Hammen en shoulders	"	59 921	24 568	1 198,42	"	"	"
Vruchten		"	2 595	259,50	"	"	"
Vuurwerken		"	5 079	1 523,70	"	"	"
Wijn	Liter.	154	63	30,80	"	"	"
Zeep, ruwe	K.G.	138 101	31 073	6 905,05	"	"	"
" geparfumeerde	"	252	554	37,80	"	"	"
Zemelen		"	166	16,60	"	"	"
Zout, geraffineerd	"	44	18	1,76	"	"	"
Diversen		"	1 671	167,10	"	"	"
Totaal			f 1 406 331	f271 086,23			

BARBADOS.			DEMERARY.			TOTAAL.		
Hoeveelheid.	Waarde.	Recht.	Hoeveelheid.	Waarde.	Recht.	Hoeveelheid.	Waarde.	Recht.
"	"	"	"	"	"	6 096	f 427	f 12,19
"	"	"	"	"	"	"	150	15,00
"	"	"	"	"	"	24	5	2,40
"	"	"	"	"	"	57 731	25 978	57 731,00
"	"	"	"	"	"	87	122	108,75
"	"	"	"	"	"	360	180	36,00
"	"	"	"	"	"	2 023	2 427	809,20
"	"	"	"	"	"	1 105	718	44,20
"	"	"	"	"	"	991	99	29,73
"	"	"	"	"	"	256	128	5,12
95 903	f 11 508	f 1 918,06	206 050	f 24 726	f 4 121,00	684 346	82 121	13 686,92
1 020	816	61,20	2 615	2 092	156,90	8 936	7 149	536,16
720	288	28,80	270	108	10,80	7 495	2 998	299,80
2 340	797	46,80	16 369	5 565	327,38	727 320	247 290	14 546,40
"	"	"	"	"	"	59 921	24 568	1 198,42
"	"	"	"	"	"	"	2 595	259,50
"	"	"	"	1 721	516,30	"	6 800	2 040,00
"	"	"	"	"	"	154	63	30,80
"	"	"	"	"	"	138 101	31 073	6 905,05
"	"	"	"	"	"	252	554	37,80
"	"	"	"	"	"	"	166	16,60
"	"	"	"	"	"	44	18	1,76
"	"	"	"	"	"	"	1 671	161,70
	f 13 517	f 2 072,21^5		f 68 034	f 11 728,82^5		f 1 487 882	f 284 887,27

Bijlage Z.

STAAT van den Uitvoer der

PRODUCTEN.		NEDERLAND.		GROOT-BRITANNIË.		Vereen. Staten van N.-AMERIKA.		FRANKRIJK.	
		Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Arrowroot	K.G.	9	f 9	"	"	"	"	"	"
Balata of Bolletriemelk	"	237 543	475 086	28 054	f 56 108	1 041	f 2 082	97 869	f 195 738
Bananen	bos.	"	"	"	"	"	"	"	"
Cacao	K.G.	146 308	92 174	14 195	8 943	2 041 536	1 286 168	22 629	14 256
Confituren	"	79	158	"	"	"	"	"	"
Goud	gram.	679 577^{15}	931 020	6	8	1 619^{5}	2 219	7	10
Hout ◯ of □	M^{3}.	1 089	21 780	"	"	"	"	34	680
Idem letter	K.G.	37 874	3 788	"	"	200	20	28 509	2 851
Idem brand	stère.	"	"	"	"	"	"	"	"
Huiden	K.G.	11 035	4 414	"	"	"	"	"	"
Koffie	"	6 043	2 115	"	"	232 730^{5}	81 456	"	"
Kokosnoten	stuks.	4 582	138	"	"	"	"	"	"
Lemmetjes, gezouten	H.L.	1	4	"	"	"	"	"	"
Lemoensap	L.	100	20	"	"	"	"	"	"
Melasse Vacumpan	"	15 750	788	"	"	"	"	"	"
Rum of Dram 50 pct.	"	19 302	2 316	23 321	2 799	"	"	"	"
Suiker Vacumpan 1ste product.	K.G.	138 350	20 753	904 245	135 637	2 244 000	336 600	"	"
Idem, idem naproduct.	"	255 000	20 400	74 280	5 942	667 800	53 424	"	"
Vischlijm	"	790^{5}	1 186	73	109	"	"	"	"
Diverse ongenoemde artikelen		"	590	"	"	"	20	"	"
			f1 576 739		f 209 546		f1 761 989		f 213 535

(1) Daarenboven werd uitgevoerd naar Nederland 11 206 kilogam balata en naar Nederland 266 514^{7} gram goud uit Fransch Guyana alhier ingevoerd.

kolonie Suriname over 1903.

DEMERARY.		BARBADOS.		FR.-GUYANA.		CURAÇAO.		DIVERSE PLAATSEN.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	9	f 9
6 264	f 12 528	"	"	"	"	"	"	"	"	(1) 370 771	741 542
250	100	"	"	"	"	"	"	"	"	250	100
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2 224 668	1 401 541
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	79	158
"	"	"	"	"	"	"	"	13	f 18	1 681 222^{65}	933 275
"	"	155	f 3 100	"	"	"	"	"	"	1 278	25 560
"	"	"	"	"	"	"	"	1 131	113	67 714	6 772
"	"	18	54	"	"	"	"	"	"	18	54
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	11 035	4 414
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	238 773^{5}	83 571
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	4 582	138
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	4
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	100	20
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	15 750	788
68 673	8 241	"	"	"	"	365 682	f 43 882	"	"	476 978	57 238
2 930 615	439 592	"	"	"	"	"	"	"	"	6 217 210	932 582
278 300	22 264	"	"	"	"	"	"	"	"	1 275 380	102 030
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	863^{5}	1 295
"	380	"	"	"	f 100	"	75	"	"	"	1 165
	f 483 105		f 3 154		f 100		f 43 957		f 131		f 4 292 256

Bijlage AA.

GEHEVEN RECHTEN op de scheepvaart in 1903.

Invoerrechten	(*) f 1 184 717,37⁵
Weeg-, rooi- en bergloonen en entrepothuur	6 716,53⁵
	f 1 191 433,91

TARIEF VAN INVOER.

Zie resolutie van 4 Januari 1896, lit. A, n°. 93 (*Gouvernementsblad* 1896, n°. 1) juncto 12 October 1898 (*Gouvernementsblad* 1898, n°. 33).

PRIJZEN DER PRODUCTEN welke bij uitvoer zijn aangegeven ten dienste van de statistiek.

BENAMING DER ARTIKELEN.	Maatstaf.	Prijs.
Arrowroot	Kilogram.	f 1,00
Balata of Bolletriemelk	„	2,00
Bananen	Bos.	0,40
Cacao	Kilogram.	0,63
Confituren	„	2,00
Goud	Gram.	1,37

(*) Tusschen het bedrag volgens dezen staat, ontvangen aan invoerrecht ad . . . . f 1 184 717,37⁵
en de ontvangst volgens den staat van den invoer ad 1 184 597,12

bestaat een verschil van. . . . . f 120,25⁵

Dat verschil ontstaat door:

1°. de heffing van een minimumrecht van f 0,25, terwijl van de ingevoerde hoeveelheid goederen in evenredigheid minder verschuldigd zou zijn geweest . . . . *Pro Memorie.*

2°. het reduceeren van onderdeelen van kilogram enz. tot een geheel bij de berekening van het recht . . . „

BENAMING DER ARTIKELEN.	Maatstaf.	Prijs.
Hout ○ of □	M^3.	f 20,00
Idem, letter	Kilogram.	0,10
Idem, brand.	Stère.	3,00
Huiden.	Kilogram.	0,40
Koffie	"	0,35
Kokosnoten	Stuk.	0,03
Lemmetjes, gezouten	Hectoliter.	4,00
Lemoensap	Liter.	0,20
Melasse, Vacumpan	"	0,05
Rum of dram, 50 pct.	"	0,12
Suiker, Vacumpan, 1ste product	Kilogram.	0,15
Idem, idem, naproduct	"	0,08
Vischlijm.	"	1,50

Bijlage BB.

STAAT van de ter landswaag gewogen en gemeten producten in 1903.

PRODUCTEN.	Paramaribo.	Nickerie.	Totaal.
	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	
Balata	196 831^{5} K.G.	10 848 K.G.	207 679^{5} K.G.
Cacao	1 856 335 „	„	1 856 335 „
Koffie	45 677^{5} „	„	45 677^{5} „
Letterhout	66 344 „	„	66 344 „
Vischlijm	15 „	„	15 „

Bijlage CC.

SCHEEPVAARTBEWEGING IN 1903.

AANGEKOMEN SCHEPEN.

LANDEN of PLAATSEN van HERKOMST.	Stoomschepen.				Zeilschepen.				Totaal.	
	Met lading.		In ballast.		Met lading.		In ballast.			
	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.
Nederland	24	*a* 25 760	»	»	5	1 670	»	»	29	27 430
Groot-Britannië	»	»	»	»	5	1 614	»	»	5	1 614
Londen via Britsch-Guyana	24	*b* 32 587	2	2 708	»	»	»	»	26	35 295
Noord-Amerika	»	»	»	»	5	2 443	»	»	5	2 443
New-York via Curaçao	23	*c* 24 950	»	»	»	»	»	»	23	24 950
New-York via Trinidad	14	*d* 24 457	»	»	»	»	»	»	14	21 457
Martinique via Demerary	12	*e* 6 232	»	»	»	»	»	»	12	6 232
Martinique	»	»	»	»	»	»	1	74	1	74
Cayenne	»	»	12	6 171	1	216	6	252	19	6 639
Demerary	25	*f* 4 146	27	8 576	23	*g* 797	1	17	76	13 536
Barbados	»	»	»	»	8	548	»	»	8	548
Calcutta	»	»	»	»	1	*h* 1 618	»	»	1	1 618
Bolivar	»	»	»	»	1	126	»	»	1	126
Brazilië	»	»	»	»	1	35	1	304	2	340
Curaçao	1	434	»	»	»	»	»	»	1	434
	123	118 566	41	17 455	50	9 068	9	647	223	145 736

VAN DE AANGEKOMEN SCHEPEN BEHOORDEN TEHUIS IN:

LANDEN.	Stoomschepen.				Zeilschepen.				Totaal.	
	Direct van Nederland.		Van vreemde havens.		Direct van Nederland.		Van vreemde havens.			
	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen. van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³
Nederland	24	25 760	55	36 034	3	1 075	3	243	85	63 112
Groot-Britannië	"	"	53	50 162	"	"	36	3 564	89	53 726
Amerika	"	"	"	"	"	"	3	1 736	3	1 736
Frankrijk	"	"	24	12 403	"	"	4	164	28	12 567
Noorwegen	"	"	1	322	"	"	2	701	3	1 023
Rusland	"	"	"	"	1	383	4	1 295	5	1 678
Denemarken	"	"	"	"	1	212	"	"	1	212
Venezuela	"	"	"	"	"	"	1	126	1	126
Portugal	"	"	"	"	"	"	1	216	1	216
Italië	"	"	7	11 340	"	"	"	"	7	11 340
Ruimte door geloste goederen ingenomen: a. pl. m. 18 751 ton; b) " 4 620 " c) " 1 513 " d) " 5 915 " e) " 188 " f) " 2 205 " g) " 500 " en vee; h) met immigranten; i) pl. m. 50 ton en werkvolk.										
	24	25 760	140	110 261	5	1 670	54	8 045	223	145 736

VERTROKKEN SCHEPEN.

LANDEN of PLAATSEN van BESTEMMING.	Stoomschepen.				Zeilschepen.				Totaal.	
	Met lading.		In ballast.		Met lading.		In ballast.			
	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.
Nederland	23	*a* 24 950	"	"	1	212	"	"	24	25 162
Groot-Britannië	"	"	"	"	2	633	"	"	2	633
Londen via Britsch-Guyana	1	*b* 1 374	24	32 302	"	"	"	"	25	33 676
Noord-Amerika	"	"	"	"	1	499	2	546	3	1 045
New-York via Curaçao	24	*c* 25 760	"	"	"	"	"	"	24	25 760
New-York via Trinidad	8	*d* 13 466	6	10 991	"	"	"	"	14	24 457
Martinique via Demerary	"	"	12	6 171	"	"	"	"	12	6 171
Cayenne	"	"	13	6 554	"	"	9	491	22	7 045
Demerary	13	1 337	40	13 044	6	281	20	937	79	15 599
Barbados	"	"	"	"	3	264	3	881	6	1 145
Curacao	"	"	1	434	"	"	"	"	1	434
België	"	"	"	"	1	397	"	"	1	397
Pensacola	"	.	"	"	"	"	1	1 618	1	1 618
Trinidad	"	"	"	"	"	"	4	1 571	4	1 571
Mixico	"	"	"	"	"	"	1	372	1	372
	69	66 887	96	69 496	14	2 286	40	6 416	219	145 085

VAN DE VERTROKKEN SCHEPEN BEHOORDEN TEHUIS IN:

LANDEN.	Stoomschepen				Zeilschepen.				Totaal.	
	Direct naar Nederland.		Naar vreemde havens.		Direct naar Nederland.		Naar vreemde havens.			
	Aantal.	Tonnen. van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen. van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.	Aantal.	Tonnen van 2.83 M³.
Nederland	23	24 950	57	37 206	„	„	6	1 047	86	63 203
Groot-Brittannië	„	„	53	50 162	„	„	35	3 587	88	53 749
Amerika	„	„	„	„	„	„	4	2 235	4	2 235
Frankrijk	„	„	24	12 403	„	„	3	90	27	12 493
Noorwegen	„	„	1	322	„	„	2	701	3	1 023
Rusland	„	„	„	„	„	„	2	614	2	614
Denemarken	„	„	„	„	1	212	„	„	1	212
Portugal	„	„	„	„	„	„	1	216	1	216
Italië	„	„	7	11 340	„	„	„	„	7	11 340
	23	24 950	142	111 433	1	212	53	8 490	219	145 085

Ruimte door geladen producten ingenomen:
a) pl. m. 1 747 ton;
b) „ 5 „
c) „ 4 885 „
d) „ 410 „

Bijlage DD.

STAAT van Nederlandsche schepen in Suriname aangekomen van

NAMEN DER SCHEPEN.	AANGEKOMEN										
	Stoomschepen					Zeilschepen					
	direct van Nederland.		van vreemde havens.		Herkomst.	direct van Nederland		van vreemde havens.		Herkomst.	*Aanmerkingen.*
	Aantal reizen.	Tonnen.	Aantal reizen.	Tonnen.		Aantal reizen.	Tonnen.	Aantal reizen.	Tonnen.		
Prins Maurits	3										
Prins Willem I	3										
Prins der Nederlanden . . .	3										
Prins Willem IV	3										
Prins Willem II.	3	25 760	»	»	Amsterdam	»	»	»	»	»	
Prins Frederik Hendrik . . .	1										
Prins Willem III	3										
Prins Willem V.	3										
Oranje Nassau	2										
Prins Willem II.	»	»	3								
Prins Frederik Hendrik . . .	»	»	1								
Prins Willem III	»	»	3								
Prins Willem V.	»	»	3								
Prins Maurits	»	»	3	24 950	New-York [1])	»	»	»	»	»	[1]) via Curaçao enz.
Prins Willem I	»	»	3								
Prins der Nederlanden . . .	»	»	3								
Prins Willem IV	»	»	3								
Oranje Nassau	»	»	1								
Curaçao	»	»	4	1 736	Demerary	»	»	»	»	»	
Paramaribo.	»	»	23	8 326	id.	»	»	»	»	»	
Albina	»	»	4	588	id.	»	»	»	»	»	
Curaçao	»	»	1	434	Curaçao.	»	»	»	»	»	
Admiraal Tromp.	»	»	»	»	id.	2	794	»	»	Amsterdam.	
Voorwaarts.	»	»	»	»	id.	1	281	»	»	id.	
Vliegende Hollander	»	»	»	»	id.	»	»	1	44	Demerary.	
Belle	»	»	»	»	id.	»	»	1	73	Barbados.	
Carmen Leonor	»	»	»	»	id.	»	»	1	126	Bolivar.	
	24	25 760	55	36 034		3	1 075	3	243		

en vertrokken naar Nederland en vreemde havens in 1903.

NAMEN DER SCHEPEN.	VERTROKKEN										
	Stoomschepen					Zeilschepen					
	direct naar Nederland.		naar vreemde havens.		Bestemming.	direct naar Nederland.		naar vreemde havens.		Bestemming.	*Aanmerkingen.*
	Aantal reizen.	Tonnen.	Aantal reizen.	Tonnen.		Aantal reizen.	Tonnen.	Aantal reizen.	Tonnen.		
Prins Willem II.	3										
Prins Frederik Hendrik . . .	1										
Prins Willem III	3										
Prins Willem V.	3										
Prins Maurits.	3	24 950	»	»	Amsterdam.[1])	»	»	»	»	»	[1]) via Hâvre.
Prins Willem I.	3										
Prins der Nederlanden . . .	3										
Prins Willem IV.	3										
Oranje Nassau	1										
Prins Maurits.	»	»	3								
Prins Willem I	»	»	3								
Prins der Nederlanden . . .	»	»	3								
Prins Willem IV	»	»	3								
Prins Willem II.	»	»	3	25 760	New-York.[2])	»	»	»	»	»	[2]) via Curaçao enz.
Prins Frederik Hendrik . . .	»	»	1								
Prins Willem III	»	»	3								
Prins Willem V.	»	»	3								
Oranje Nassau	»	»	2								
Curaçao	»	»	4	1 736	Demerary.	»	»	»	»	»	
Paramaribo	»	»	24	8 688	id.	»	»	»	»	»	
Albina	»	»	4	588	id.	»	»	»	»	»	
Curaçao	»	»	1	434	Curaçao.	»	»	»	»	»	
Admiraal Tromp.	»	»	1	»	»	»	»	1	397	België.	
Voorwaarts.	»	»	»	»	»	»	»	1	281	N.-Amerika.	
Vliegende Hollander	»	»	»	»	»	»	»	1	44	Demerary.	
Belle	»	»	»	»	»	»	»	1	73	Cayenne.	
Carmen Leonor	»	»	»	»	»	»	»	1	126	id.	
Carmen Leonor	»	»	»	»	»	»	»	1	126	Trinidad.	
	23	24 950	57	37 206		»	»	6	1 047		

Bijlage EE.

STAAT van den aanvoer in en den

ARTIKELEN	Aanvoer in het entrepot van:				
	Nederland.	Groot-Britannië.	Noord-Amerika.	Andere vreemde plaatsen.	Totaal.
	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
Aardewerk	"	1 krat.	"	"	1 krat.
"	"	1 kist.	"	"	1 kist.
"	"	1 vat.	"	"	1 vat.
Beschuit	"	2 kisten.	25 vaten.	17 kisten.	19 kisten, 25 vaten.
Bitter.	30 kisten.	"	"	"	30 kisten.
Brandewijn	525 gr. kelders.	"	"	"	525 gr. kelders.
"	1010 w. kelders.	"	"	"	1010 w. "
Bier	2 vaten.	4 vaten.	"	10 vaten.	16 vaten.
"	66 kisten.	41 kisten.	"	1 kist.	108 kisten.
Boter	1 kist.	12 "	15 kisten.	"	28 "
Blom	"	1 vat.	667 vaten.	"	668 vaten.
Cognac	2314 kisten.	103 kisten.	"	24 kisten.	2441 kisten.
"	"	"	"	1 vat.	1 vat.
Chineesche waren	"	35 colli.	33 colli.	"	68 colli.
Dholl	"	953 balen.	"	1327 balen.	2280 balen.
Drukwerk	"	1 pak.	"	"	1 pak.
Dwersen	"	1 kist.	1 kist.	"	2 kisten.
Essence	1 kist.	3 kisten.	"	2 kisten.	6 "
Emmers en kuipen	"	"	"	23 bundels.	23 bundels.
Flesschen	"	10 kratten.	"	30 kratten.	40 kratten.
Ganje	5 kisten.	5 kisten.	"	10 kisten.	20 kisten.
Glaswerk	1 kist.	18 "	5 kisten.	2 kisten.	26 "
"	"	"	1 vat.	"	1 vat
Groenten	"	"	"	8 zakken.	8 zakken.
Geweren	30 kisten.	1 kist.	"	"	31 kisten.
Garens	"	1 "	"	"	1 kist.
Goud (ruw)	"	"	"	1 kist (4 K.G.)	1 kist (4 K.G.)
Gember	"	3 balen.	"	"	3 balen.
Haver	"	10 "	67 balen.	"	77 "

doorvoer uit het entrepot te Paramaribo in 1903.

Doorvoer uit het entrepot naar:				
Nederland.	Groot-Britannië.	Noord-Amerika.	Andere vreemde plaatsen.	Totaal.
Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
21 witte kelders.	"	"	"	21 witte kelders.
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	140 vaten.	140 vaten.
"	"	"	1 kist.	1 kist.
"	"	"	"	"
"	"	"	68 colli.	68 colli.
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
1 kist.	"	"	1 kist.	2 kisten
1 "	"	"	"	1 kist.
"	"	"	"	"
"	"	"	8 zakken.	8 zakken.
1 kist.	"	"	"	1 kist.
"	"	"	"	"
"	"	"	1 kist (4 K.G.)	1 kist (4 K.G.)
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"

ARTIKELEN.	Aanvoer in het entrepot van: Nederland.	Groot-Britannie.	Noord-Amerika.	Andere vreemde plaatsen.	Totaal.
	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
Jenever	1879 r. kelders.	"	"	"	1879 r. kelders.
"	813 gr. "	"	"	"	813 gr. "
"	567 kisten kruiken.	"	"	"	567 kisten kruiken.
"	2356 w. kelders.	"	"	"	2356 w. kelders.
"	16 vaten.	"	"	"	16 vaten.
Koopmanschappen	2 kratten.	9 kratten.	"	"	11 kratten.
"	7 kisten.	52 kisten.	"	30 kisten.	89 kisten.
"	"	1 baal.	"	"	1 baal.
"	"	"	"	3 vaten.	3 vaten.
Kramerijen	3 kisten.	7 kisten.	"	4 kisten.	14 kisten.
Kurken	"	3 balen.	"	"	3 balen.
Kaarsen	5 kisten.	"	"	"	5 kisten.
Krijt	"	"	5 kisten.	"	5 "
Likeur	12 kisten.	"	"	"	12 "
Manufacturen	5 "	41 kisten.	5 kisten.	5 kisten.	56 "
"	7 balen.	29 balen.	"	1 baal.	37 balen
Mineraalwater	"	5 kisten.	"	1 kist.	6 kisten.
Machinerieën	"	"	19 kisten.	1 "	20 "
Meubelen	1 kist.	2 kisten.	"	"	3 "
Medicijnen	"	1 kist.	10 kisten.	1 kist.	12 "
Naaimachines	"	6 kisten.	"	4 kisten.	10 "
Olie (Keros.)	"	"	6581 kisten.	"	6581 "
" Lijn	"	"	99 vaten.	"	99 vaten.
Opium	5 kisten.	3 kisten.	"	"	8 kisten.
"	"	"	"	"	"
Oliegoed	"	"	2 balen.	"	2 balen.
Papier	5 balen.	"	"	3 balen.	8 "
"	"	3 kisten.	"	5 kisten.	8 kisten.
Provisiën	24 kisten.	57 "	204 kisten.	49 "	334 "
"	1 vat.	"	"	"	1 vat.
Pinda	"	"	"	50 balen.	50 balen.
Photografieartikelen	1 kist.	"	"	"	1 kist.
Rum	2 kisten.	"	"	3 kisten.	5 kisten.
Rijst	"	310 balen.	"	53 balen.	363 balen.
Rijwieldeelen	2 kisten.	"	"	"	2 kisten.
Stroop	"	"	"	2 vaten.	2 vaten.
"	"	"	"	2 kisten.	2 kisten.
Sigaren	21 kisten.	"	1 kist.	2 "	24 "
Sigaretten	1 kist.	"	"	"	1 kist.
Spijkers	"	5 vaatjes.	"	8 vaatjes.	13 vaatjes.

Doorvoer uit het entrepot naar:

Nederland.	Groot-Britannië.	Noord-Amerika.	Andere vreemde plaatsen.	Totaal.
Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
"	"	"	11 roode kelders.	11 roode kelders.
"	"	"	4 groene kelders.	4 groene kelders.
1 kist.	1 kist.	4 kisten.	"	6 kisten kruiken.
15 witte kelders.	"	"	11 witte kelders.	26 witte kelders.
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
4 kisten.	"	"	"	4 kisten.
"	"	"	6 kisten.	6 "
"	2 balen.	"	"	2 balen.
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	5 vaten.	5 vaten.
"	"	"	1 kist.	1 kist
"	"	"	1 blik.	1 blik.
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	2 kisten.	2 kisten.
"	"	"	1 vat.	1 vat.
"	"	"	"	"
1 kist.	"	"	"	1 kist.
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
2 kisten.	"	"	"	2 kisten.
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	3 kisten.	3 kisten.
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"

ARTIKELEN.	Aanvoer in het entrepot van:				
	Nederland.	Groot-Britannië.	Noord-Amerika.	Andere vreemde plaatsen.	Totaal.
	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
Suiker	1 kist.	„	„	2 vaten.	2 vaten.
Soda	„	„	„	26 „	26 vaten.
„	„	1 kist.	„	„	1 kist.
Suikerwerk	„	„	„	4 kisten.	4 kisten.
Tabak (in bladen)	„	„	54 vaten.	„	54 vaten.
„ „ „	„	„	29 kisten.	„	29 kisten.
„ (gekorven)	5 kisten.	9 kisten.	„	4 kisten.	18 „
Thee	8 „	„	„	„	8 „
„	„	„	„	„	„
Touw	6 kuilen.	„	„	„	6 kuilen.
Telephoonbenoodigdheden	„	„	1 kist.	„	1 kist.
Typewriter	„	„	2 kisten.	„	2 kisten.
Veeren	„	„	„	1 kist.	1 kist.
Verfwaren	„	„	„	4 vaten.	4 vaten.
Vleesch	„	„	1 vat.	„	1 vat.
Whisky	268 kisten.	128 kisten.	114 kisten.	99 kisten.	609 kisten.
Wijn	60 „	268 kisten	„	292 kisten.	620 „
„	3 vaten.	34 vaten.	12 vaten.	20 vaten.	69 vaten.
Wagens	„	„	3 kratten.	„	3 kratten.
IJzerwaren (potten)	„	725 stuks.	„	„	725 stuks.
„ (koolpotten)	„	„	„	156 „	156 „
„	„	4 kisten.	2 kisten.	21 kisten.	27 kisten.
„	„	„	8 bundels.	65 bundels.	73 bundels.
„	„	2 vaten	„	1 vat.	3 vaten.
Zeep	1 kist	265 kisten.	225 kisten.	125 kisten.	616 kisten.
Zaad	„	12 balen.	„	13 balen.	25 balen.
„	„	„	1 kist.	„	1 kist.
Zout	„	„	„	1014 balen.	1014 balen
„	„	„	„	1 vat.	1 vat.

Doorvoer uit het entrepot naar:

Nederland.	Groot-Britannië.	Noord-Amerika.	Andere vreemde plaatsen.	Totaal.
Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
2 vaten.	»	»	»	2 vaten.
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
10 vaten.	»	»	»	10 vaten.
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	350 pakjes.	350 pakjes.
»	»	»	6 kuilen.	6 kuilen.
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	1 kist.	1 kist.
»	»	»	4 vaten.	4 vaten.
	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	14 kisten.	14 kisten.
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»

Bijlage FF[1].

STATISTIEKE GEGEVENS betrekkelijk den po

LANDEN.	Gewone brieven.		Briefkaarten.		Gedrukte stukken.
	Gefrankeerde.	Ongefrankeerde.	Enkele.	Betaald antwoord.	
Europa.					
Duitschland	10 120	28	2 870	6	31 520
België	1 890	15	220	8	7 226
Frankrijk	9 875	98	1 010	4	22 052
Groot-Britannië	13 110	258	723	2	29 358
Italië	930	26	42	"	240
Nederland	83 569	196	3 269	14	36 795
Overige landen en koloniën, enz.	2 468	229	287	10	801
Afrika.					
Landen en koloniën, enz.	782	84	202	12	85
Amerika.					
Vereenigde Staten van Noord-Amerika	68 201	135	829	11	56 735
Britsche koloniën	18 120	1 120	129	"	125
Fransche "	7 526	86	30	"	"
Nederlandsche "	6 234	14	"	"	"
Overige landen en koloniën, enz.	1 712	136	190	"	552
Azië.					
Nederlandsche koloniën	1 105	"	35	4	"
Overige landen en koloniën, enz.	600	"	23	"	"
Australië.					
Protectoraten en koloniën, enz.	206	"	"	"	"
Totaal	226 448	2 425	9 859	71	185 489

postdienst in Suriname over 1903. I. VERZENDING.

Papiers d'affaires.	Stalen van koopwaren.	Dienststukken.		TOTAAL der kolommen.	Aangeteekende zendingen.		Post-pakketten.	Berichten van ontvang.
		Brieven.	Andere voorwerpen.		Brieven.	Andere voorwerpen.		
15	854	125	„	45 538	730	210	25	315
26	220	24	„	9 629	150	28	16	118
210	678	60	„	33 987	765	130	6	105
135	825	22	„	44 433	590	30	2	63
16	73	21	„	1 348	153	26	1	18
318	1 369	186	„	125 716	3 010	253	519	280
51	87	161	„	4 094	170	102	1	15
4	16	„	„	1 185	130	35	1	10
139	695	136	„	126 881	710	180	„	212
15	140	35	„	19 684	280	110	53	80
„	„	18	„	7 660	140	20	5	„
20	„	27	„	6 295	110	15	10	„
16	40	26	„	2 672	261	30	„	12
18	„	„	„	1 162	„	„	7	„
19	„	„	„	642	„	„	3	„
2	„	„	„	208	„	„	„	„
1 004	4 997	841	„	431 134	7 199	1 169	649	1 228

Bijlage FF[2].

STATISTIEKE GEGEVENS betrekkelijk den po

LANDEN.	Gewone brieven.		Briefkaarten.		Gedrukte stukken.
	Gefrankeerde.	Onge-frankeerde.	Enkele.	Betaald antwoord.	
Europa.					
Duitschland	8 636	124	5 022	64	27 542
België	1 940	84	240	19	7 520
Frankrijk	8 896	180	942	27	22 640
Groot-Britannië	12 136	406	1 620	10	28 422
Italië	749	60	130	6	618
Nederland	69 200	506	3 037	60	28 721
Portugal (Madeira en Azoren)	622	320	43	4	121
Overige landen en koloniën	2 520	829	924	40	2 420
Afrika.					
Landen, koloniën, enz.	894	89	102	10	101
Amerika.					
Vereenigde Staten van Noord-Amerika	44 923	427	521	50	59 977
Brazilië	794	124	76	2	125
Britsche koloniën	29 544	531	216	23	40 213
Fransche koloniën	9 006	205	119	9	6 244
Nederlandsche koloniën	925	67	221	5	820
Overige landen, koloniën, enz.	1 321	140	200	4	10 102
Azië.					
Britsch-Indië (Aden en Mascate)	412	468	16	„	164
Nederlandsche koloniën	1 014	125	160	7	1 400
Overige landen, koloniën, enz.	1 206	45	120	„	6 112
Australië.					
Koloniën, protectoraten, enz.	200	16	12	„	4
Totaal. . .	194 938	4746	13 721	340	243 266

postdienst in Suriname over 1903. II. ONTVANGST.

Papiers d'affaires.	Stalen van koopwaren.	Dienststukken. Brieven.	Dienststukken. Andere voorwerpen.	TOTAAL der kolommen.	Aangeteekende zendingen. Brieven.	Aangeteekende zendingen. Andere voorwerpen.	Post-pakketten.	Berichten van ontvang.
86	1466	94	„	43 034	820	248	235	24
18	214	34	„	10 069	105	36	4	16
240	942	104	„	33 971	943	157	171	42
314	1520	62	„	44 490	730	218	157	15
10	64	72	„	1 709	94	22	10	6
527	1496	149	„	103 696	2592	460	2078	32
12	12	„	„	1 134	42	8	„	4
605	423	143	„	7 904	700	120	38	34
12	25	„	„	1 233	83	7	10	„
502	1539	110	„	108 049	610	86	„	14
7	45	12	„	1 185	36	8	„	4
25	89	25	„	70 666	550	40	241	22
36	10	16	„	15 645	98	„	2	„
12	10	34	„	2 094	64	36	13	18
100	72	10	„	11 949	297	53	„	23
„	8	6	„	1 074	50	„	„	„
26	134	96	„	2 962	84	30	11	29
20	44	4	„	7 551	71	9	„	6
„	„	„	„	232	12	4	„	10
2552	8113	971	„	468 647	7981	1542	2970	299

Bijlage FF[3].

STAAT van het aantal verzonden en ontvangen postpakketten gedurende het jaar 1903.

in het jaar 1903.	VERZONDEN PAKKETTEN: naar Nederland en de Nederlandsche koloniën: tot 1 K.G.	van meer dan 1-3 K.G.	van meer dan 3-5 K.G.	naar het buitenland van 1-5 K.G.	Totaal-generaal.
Totaal . . .	122	196	264	116	698

in het jaar 1903.	ONTVANGEN PAKKETTEN: uit Nederland en de Nederlandsche koloniën: tot 1 K.G.	van meer dan 1-3 K.G.	van meer dan 3-5 K.G.	uit het buitenland van 1-5 K.G.	Totaal-generaal.
Totaal . . .	323	607	1 172	868	2 970

STAAT van het aantal en gewicht der in 1903 uit Suriname verzonden postpakketten, inhoudende goud en de waarde hiervan.

Aantal pakketten.	Gewicht van het goud in grammen.	Waarde van het goud.	Aanmerkingen.
292	945 912	f 1 418 869	

Bijlage GG.

RAPPORT over de exploratie van het Lawagebied door C. J. VAN LOON, Hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft.

INLEIDING.

Bij beschikking van den Minister van Koloniën van 23 December 1902, litt. B, nº. 1, werd verslaggever opgedragen zich den 15den Januari d. a. v. naar Suriname te begeven en zich aldaar ter beschikking te stellen van den Gouverneur dier Kolonie ter voorbereiding van een onderzoek naar de delfstofhoudende terreinen van het Lawa-gebied en de wijze, waarop die zijn te ontginnen. Hem werd op deze reis als assistent toegevoegd de mijningenieur A. J. GOUKA.

Aan bovengenoemde opdracht werd gevolg gegeven. Den 1sten Februari 1903 kwam verslaggever te Paramaribo aan, tegelijk met genoemden heer GOUKA, die verslaggever op zijne reizen in de Kolonie en bij zijn terugkeer naar Nederland vergezelde.

Den 18den Februari maakte verslaggever met den Gouverneur en eenige ambtenaren een tochtje naar de Boven-Parastreek, vanwaar hij den 20sten d. a. v. terugkeerde.

Den 2den Maart d.a.v. maakte hij een reis naar het placer van de Compagnie des mines d'or de la Guyane Hollandaise, gelegen aan de Lawa, waarop hij werd vergezeld door den heer LOTH, den heer GOUKA, den opzichter COPYN, een tweetal politiebeambten en een zestal roeiers.

Van deze reis keerde hij den 10den April d. a. v. te Paramaribo terug.

Deze reis was zeer vermoeiend. In meerdere of mindere mate hadden allen, die dezen tocht medemaakten, te lijden van koortsaanvallen, behalve verslaggever, die evenwel een lichten aanval van dysenterie had te doorstaan, vermoedelijk het gevolg van de slechte weersgesteldheid die hij in de Lawavallen ondervond. Een der politiebeambten stierf kort na terugkomst te Paramaribo aan de op dezen tocht opgedane koortsen, waartegen hij niet tijdig genoeg krachtig was opgetreden door gebruik van chinine of andere middelen.

Een der arbeiders had het ongeluk meegesleurd te worden door een fellen stroom in de Lawa-vallen, waardoor hij zijn arm brak. Hij werd naar Albina gezonden ten einde zich onder geneeskundige behandeling te kunnen stellen.

Den 18den April aanvaardde verslaggever een reis naar de Saramacca en de Mindrineti, vergezeld van den heer GOUKA, den opzichter COPYN, voornoemd, een viertal roeiers, en den heer COUTINHO, vertegenwoordiger der Maatschappij tot Exploitatie der Vereenigde Goudplacers „Concessies Gros".

Hij keerde den 27sten d. a. v. te Paramaribo terug. Ook deze reis was zeer vermoeiend daar, waar mogelijk, 's nachts werd doorgereisd.

Den 3den Mei ondernam hij de terugreis naar Nederland, na bij beschikking van den Gouverneur van Suriname van den 1sten Mei 1903, litt. A, nº. 4966, eervol van de in aanhef dezes bedoelde opdracht te zijn ontheven.

Op deze reizen had verslaggever gelegenheid de terreinen van verschillende der grootste goudondernemingen in Suriname te bezoeken en aldaar het voorkomen, de wijze van ontginning en van verwerking van het goud te leeren kennen.

Reeds bij zijn eersten tocht, dien naar de Para, werd verslaggever getroffen door een sterke overeenkomst van den bodem van Suriname met dien van Banka. Telkens en telkens, in den savanah, op de heuvels, in de valleien, waande verslaggever zich op Banka te bevinden. Alleen op de machtige stroomen gevoelde hij zich een vreemdeling.

Ook het voorkomen van het goud komt geheel overeen met dat van het tinerts op Banka, vooral met hetgeen aldaar als koeliterts bekend is. Nergens evenwel trof verslaggever in de valleien, noch in de valleiwanden het onderliggende sterk verweerde gesteente (den bedrock) op grooter diepte aan dan c.a. 4½ M., afgezien natuurlijk van de vormingen langs de kust, die, zooals bij de boringen op water te Paramaribo onlangs gebleken is, tot op een diepte van minstens 180 M. beneden zee worden aangetroffen.

Algemeen was de bewering dat de ertslaag, de gravellaag, nergens op grootere diepte dan 4½ M. wordt aangetroffen. Ook in werken over Fransch- en Engelsch-Guyana vindt men nooit grootere diepte aangegeven. Misschien hangt zulks samen met de bijzondere wijze van verweering, waarbij het gesteente grootendeels wordt uitgeloogd, en met de geringe afspoelende werking van het water.

Ofschoon verslaggever volstrekt niet de overtuiging heeft dat er niet ook dieper gelegen ertslagen zullen voorkomen, zoo schijnt het voorloopig voorzichtiger aan te nemen dat deze uitzonderingen zullen zijn.

Het onmiddellijk gevolg daarvan zou wezen, dat de goudontginning in Suriname, in de valleien tenminste, in nog sterkere mate dan op Banka het geval is, voorloopig althans, zal zijn gekenmerkt door bewerking van ondiepe groeven van betrekkelijk geringen omvang, hetgeen niet wegneemt, dat deze door hun talrijkheid evenwel ontginning op ruime schaal mogelijk kunnen maken.

Het voorkomen van goud in gangmassa's, welke tot op eenige diepte en over grootere afstanden zouden zijn te ontginnen, is nergens met zekerheid geconstateerd. De ontginning van gangen heeft in de laatste tientallen jaren dan ook nagenoeg niet plaats gegrepen, met uitzondering van enkele uiterst zwakke pogingen daartoe, ofschoon met geringe moeite en niet groote kosten de al of niet ontginbaarheid dier gangen ware aan te toonen geweest.

Hierachter zal verslaggever eerst eene korte beschrijving geven van de door hem bezochte ontginningen, voornamelijk met het doel, daarbij te doen uitkomen, hoe weinig krachtig, hoe zonderling deze in den regel zijn geleid, hoe weinig de terreinen zijn onderzocht, hoe weinig is bekend geworden, terwijl toch zooveel met betrekkelijk geringe moeite zoude kunnen worden opgehelderd. Verslaggever voegt daarbij hetgeen door hem kon worden waargenomen in de groeven of op de terreinen, omtrent de goudhoudende grondsoorten en wat daarmede in verband staat. Hij heeft zich hierbij moeten

beperken tot hetgeen er waar te nemen viel; tot het doen van meer gedetailleerde onderzoekingen ontbrak hem de gelegenheid, ook in verband met den beperkten duur zijner opdracht.

Daarna zal verslaggever aangeven op welke wijze de exploratie van het Lawa-gebied zou kunnen plaatsgrijpen en meer speciaal hoe deze zal kunnen worden voorbereid.

Gedurende zijne reizen ondervond verslaggever alle mogelijke welwillende tegemoetkoming op de bezochte placers van de zijde van de betrokken ondernemingen.

Op talrijke plaatsen werden grond- en gesteente-monsters verzameld die een langdurig onderzoek vereischen, hetgeen thans nog niet beëindigd is. Mocht het onderzoek tot resultaten voeren, dan zullen die later in een afzonderlijke nota worden medegedeeld.

KORTE BESCHRIJVING VAN DE BEZOCHTE PLACERS.

1°. *De Compagnie des mines d'or de la Guyane Hollandaise.*

Deze maatschappij werd opgericht in het laatst van 1895. Haar concessie-terrein, gelegen aan den linkeroever van de Lawa, was c.a. 70 000 H.A. groot. Aangezien zij deze oppervlakte voorloopig toch niet kon bewerken, de financieele resultaten der ontginning niet gunstig waren, offerde zij, ter besparing van cijnskosten, de grootste helft van dat terrein op, zoodat zij thans te beschikken heeft over ruim 34 000 H.A. Hiervan werd tot dusverre slechts bewerkt de oostelijke uithoek, ter grootte van nog geen 7000 H.A. Dit gedeelte is in schets bijgevoegd.

Het kapitaal bedroeg bij de oprichting frs. 2 050 000, waarvan frs. 450 000 beschikbaar waren als werkkapitaal. In 1902 werd besloten het kapitaal te reduceeren tot frs. 1 000 000. Over dit jaar werd voor het eerst een dividend van 5 % uitgekeerd.

Tot dusverre werkte de onderneming uitsluitend op waschgoud. Er werden eenige kwartsgangen aangetroffen, die hoogst onvolledig werden onderzocht, zooals later blijken zal. De ondiepe goudhoudende terreinen, die tot dusverre bewerkt werden, vormen de beddingen van eenige kleine rivieren, die in de Lawa afvloeien in ongeveer noordoostelijke richting. Deze schijnen te ontspringen op een heuvelrug die, in noordelijke of noordwestelijke richting voortloopende, de waterscheiding schijnt te vormen tusschen deze riviertjes en eenige rechterzijtakken van de Assisi of Drietabbetjeskreek. Van uit dezen heuvelrug loopen vermoedelijk ruggen in noordoostelijke richting die bedoelde riviertjes van elkaar scheiden. Deze ruggen hebben tusschen die rivieren geen groote hoogte; hier en daar verheffen zij zich tot 100 à 150 M. boven de Lawa, die ter hoogte der onderneming c.a. 60 M. boven de zee gelegen moet zijn.

De Lawa bezit ter hoogte van de onderneming een breedte van meerdere honderden meters, welke breedte evenwel sterk wisselt. Zij vloeit vrij snel af, over het algemeen in een noord-noordwestelijke richting. Opvallend is het dat zij herhaalde malen van richting verandert en dan aan een oostwestelijke richting de voorkeur schijnt te schenken; het laatste neemt men ook dikwerf waar bij de Tapanahony.

Iets boven de onbeduidende stroomversnelling Oemankrassiabra splitst zich de Lawa in drie armen, die drie langgerekte eilandjes omsluiten. Tegenover het noordelijkste nadert een der heuvelruggen den linkeroever van de Lawa. Het land rijst aldaar vrij snel uit de Lawa omhoog, c.a. 75 M. over een afstand van c. a. $\frac{3}{4}$ K.M. Ten noorden en ten zuiden moet de linkeroever van de Lawa uit laag en moerassig terrein bestaan waarin de bewerkte rivieren hunne afwatering vinden. Deze hebben een vrij groot verval, ruw getaxeerd gemiddeld 1 : 100 à 200. In de bovenloopen neemt dit uit den aard der zaak toe. De bodem van hun valleien is niet breed, wisselt tusschen eenige tientallen meters in den bovenloop en eenige honderden meters meer in den benedenloop. Van het noorden naar het zuiden gerekend treft men aan de kreeken: Pointu, Rufin, Roche, Antino en Maripasoela, tusschen welke rivieren nog eenige onbeduidende kreekjes voorkomen.

Het gewonnen goud is voornamelijk afkomstig van de Pointu, Rufin, Roche, Antino en hun zijtakjes. Hun lengte is c.a. 9 K.M., behalve die van de Roche, waarvan de lengte ongeveer de helft bedraagt. Van hun stroomgebied bezit de onderneming een overzichtskaart die aan duidelijkheid en nauwkeurigheid veel te wenschen overlaat. Op die kaart zijn alleen ingeschetst de loop der rivieren, voor zoover die bekend is, de voetpaden en de plaats der etablissementen. Verder zijn op eenige tientallen punten de plaatsen aangegeven, waar putten gegraven zijn ter onderzoek van de ertslaag. Overigens bezit men geen gegevens omtrent de uitgewerkte terreinen, de daarin verkregen resultaten, enz., enz. Hetzelfde is het geval bij de nog niet bewerkte terreinen, behoudens dan hetgeen bij de weinige onregelmatig geplaatste putten en bij ongeregelde, uiterst vluchtige verkenningen is bekend geworden, waarvan evenwel niet behoorlijk aanteekening is gehouden.

In hoeverre het tot nu toe bewerkte gedeelte van het concessieveld als uitgewerkt mag beschouwd worden, was derhalve niet na te gaan. Hierbij komt nog, dat reeds uitgewerkte vallei-gedeelten later opnieuw bewerkt werden, soms tot viermaal toe, waarbij het dan niet zelden moet voorgekomen zijn, dat bij de tweede en latere bewerkingen nog meer goud dan bij de eerste gewonnen werd, het gevolg van de gebrekkige methode van uitwasschen der kleihoudende grondmassa's. Ook heeft men in vroeger jaren gedeelten van de valleien overgeslagen, meenende dat die niet voldoende goudhoudend waren, hetgeen werd afgeleid uit de slechte resultaten, die men aldaar gedurende eenigen tijd verkreeg bij de ontginning. Ook deed men zulks wel omdat men meende, dat naar de eene of andere richting, blijkens de resultaten van het wasschen in batées, de goudhoudende gravellaag betere vooruitzichten opende. In latere jaren bleek evenwel, meestal toevalligerwijze, dat vroeger overgeslagen gedeelten nog een bewerking loonden. Daar men ten slotte inzag, dat het herhaaldelijk terugkeeren op zijn schreden tot groote uitgaven leidde, heeft men van het gebruik van den longtom in de grootere valleien nagenoeg geheel afgezien en bewerkt men deze laatste uitsluitend met de z.g. „sluice-boxes", waarmede men dan lange strooken achtereen afwerkt zonder zich te laten afschrikken, wanneer tijdelijk het goudgehalte der gravellaag tegenvalt. Men deelde verslaggever mede, dat de ondervinding der laatste jaren had geleerd, dat deze wijze van werken beter voldeed dan het meer onregelmatig werken der vroegere jaren. Hieruit kan de conclusie getrokken worden dat, ofschoon het goudgehalte der gravellaag zeer afwisselend kan zijn, deze toch over niet onaanzienlijke afstanden een zoo hoog gemiddeld goudgehalte bevat, dat bewerking in vrij lange strooken in de vallei-richting mogelijk is. Verslaggever komt hierop nader terug.

Iets bezuiden de uitmonding van de Rufin in de Lawa bevindt zich het z.g. „dégrad". Het is een complex van zeer eenvoudige woningen en loodsen. De woningen zijn bestemd voor het personeel van de administratie, in de loodsen worden levensmiddelen, gereedschappen en andere benoodigdheden opgeslagen, die door Boschnegers of Indianen van uit Albina, langs Marowijne en Lawa, worden aangevoerd in corjalen. Deze corjalen bevatten 8—12 vaten, zelden meer of minder. Zij zijn gewoonlijk bemand met twee à drie man. De reis duurt gewoonlijk drie weken, niet zelden langer, in gunstige omstandigheden eenige dagen korter. Het moet wel eens voorgekomen zijn, dat zij slechts 10 à 12 dagen in beslag nam. In den grooten regentijd is het vervoer soms weken achtereen onmoge-

lijk. Bij groote droogte, evenzoo bij hoogen waterstand kan de reis met ettelijke weken verlengd worden, daar in die gevallen verscheidene stroomversnellingen in de Marowijne en in de Lawa lastig te passeeren zijn. Stroomafwaarts duurt de reis meestal 5 à 6 dagen, soms 3 à 4 dagen, als de rivieren, tengevolge van aanhoudende zware regens, sterk gezwollen zijn; soms eenige dagen langer. Onder een vat heeft men te verstaan een colli, waarvan het gewicht c.a. 80—100 K.G. bedraagt. Worden de colli's zwaarder, dan worden zij iets hooger aangeslagen, b.v. worden dan 3 colli's berekend tegen 4 vaten en omgekeerd geschiedt hetzelfde, wanneer de colli's kleiner en lichter zijn. Personen worden tegen een vat berekend.

Het aantal voor het transport beschikbare boschnegers en Indianen schijnt vrij beperkt te zijn. De maatschappij heeft soms groote moeite om hare benoodigdheden te doen opvoeren naar het placer. Grootendeels is dit het gevolg van den trek van goudzoekers (den „rush") naar de Inini, waarvan de monding een kleinen dag reizen van bovenbedoeld dègrad verwijderd is. Velen dezer goudzoekers ondernemen de reis naar de Inini zonder hulp van Boschnegers of Indianen, met het gevolg, dat menige corjaal in de vallen verongelukt en de bemanning genoodzaakt wordt terug te keeren, ja dikwerf het leven er bij inschiet. Een niet gering aantal goudzoekers evenwel wenscht zich niet aan de gevaren, die de vallen opleveren, bloot te stellen, en roept à tout prix de hulp der Boschnegers in. De vrachtprijs van een vat, van Albina naar de Inini, moet dan ook nu en dan zeer hoog geweest zijn. Tijdens de reis van verslaggever naar de Lawa bedroeg die c.a. f 50 — f 55 per vat. De Compagnie des mines d'or betaalde in de eerste jaren van haar bestaan c.a. f 17 per vat; sedert den grooten trek naar de Inini liep die prijs evenwel op, soms tot het dubbele, zonder dat het haar gelukken mocht altijd een voldoend aantal corjalen te laten reizen. Nu en dan ontstond op haar placer een zoo groot gebrek aan levensmiddelen, dat men bijna genoodzaakt werd dit te verlaten. Te verwonderen is zulks evenwel niet. De reis naar de goudhoudende terreinen aan de Inini neemt slechts 3—5 dagen meer in beslag dan die naar genoemd placer, hetgeen, bij den wisselvalligen duur dezer reizen, niet veel invloed kan uitoefenen op het verschil in vrachtprijs. Dat desniettemin dit verschil aanzienlijk is, moet vermoedelijk toegeschreven worden aan de exceptioneele omstandigheden, waarin de goudzoekers verkeeren en ook daaraan, dat de Boschnegers weinig met die goudzoekers sympathiseeren. Op zijne reis naar de Lawa vernam verslaggever verscheidene klachten over het ruwe, eigenmachtig optreden dezer goudzoekers. De hoogere vrachtprijzen onttrekken evenwel talrijke boschnegers aan de geregelde vaart op het genoemde placer.

De maatschappij betaalde in 1901 en in 1902 bij een sterkte van 350 resp. 227 man c.a. f 51 000, resp. f 48 000 aan transport over Marowijne en Lawa. Op zijne reis naar haar placer bedroeg de vrachtprijs f 25 opwaarts en f 10 stroomafwaarts. Oogenschijnlijk is deze betaling uiterst overdreven, die per ton derhalve f 250 à f 300, per ton-Kilometer c.a. f 1,00 — f 1,20 zoude bedragen. Feitelijk is zij dat niet in die mate, als men op den eersten oogopslag zoude meenen.

Gedurende de reis stroomopwaarts toch heeft de Boschneger aanhoudend zwaar werk te verrichten. Stroomafwaarts wordt zijne intelligentie nu en dan sterk op de proef gesteld. De reis van Albina naar het placer en terug neemt gemiddeld zeker minstens een viertal weken in beslag; de Boschneger heeft de goederen in zijn corjaal te laden, op het placer af te leveren in het pakhuis, te wachten op het bewijs dat de goederen zijn afgeleverd, evenzoo te wachten op de uitbetaling te Albina. Heeft hij, wat gemiddeld het geval zal zijn, c.a. 10 vaten vervoerd, dan heeft hij derhalve f 250 te verdeelen met zijn tochtgenoot, zoodat hij c.a. f 4,40 per dag verdient. Daarvoor draagt hij de niet geringe risico van het transport. Overkomt hem een ongeluk dan krijgt hij niets, is zijn corjaal meestal bovendien kwijt. Vergelijkt men zijn arbeid met dien van een mijnwerker b.v., dan zoude men tot de conclusie komen, dat hem c.a. f 3 per dag zou competeeren, hetgeen ongeveer overeen zoude komen met een vrachtprijs van f 17,50 per vat.

Die langdurige, kostbare en wisselvallige reizen hebben natuurlijk eenigen ongunstigen invloed uitgeoefend op de finantieele resultaten. De maatschappij is verplicht levensmiddelen in voorraad te houden die op reis dikwerf reeds heel wat te verduren hebben gehad. Hierdoor laat niet alleen de qualiteit te wenschen over, waardoor allicht onaangenaamheden ontstaan met haar personeel, (waarin zij evenwel geen verandering ten goede kan brengen), doch ook wordt zij genoodzaakt tot ruime afschrijvingen van hare voorraden door bederf en verlies. Bovendien wordt haar personeel in niet geringe mate aan den arbeid onttrokken. Hare werklieden verbinden zich gewoonlijk slechts voor een zestal maanden en verkeeren bij aankomst op het placer na de doorstane vermoeienissen en ontberingen in meestal niet gunstige condities.

Zonder al die moeilijkheden had de maatschappij zeker reeds vroeger behoorlijke dividenden kunnen uitkeeren.

Van uit het dégrad worden de verschillende benoodigdheden regelmatig naar de établissementen in het binnenland verzonden. Deze bestaan uit hoogst eenvoudige woningen voor het personeel, enz., omgeven, evenals zulks op het dégrad het geval is, met min of meer groote aanplantingen van cassave en soortgelijke voedingsmiddelen. Vrij goed begaanbare voetpaden, die evenwel met eenige omleggingen te verbeteren waren, verbinden die établissementen met elkaar en met het dégrad. Het vervoer naar de établissementen geschiedt met behulp van arbeiders die de benoodigdheden op hun rug aandragen. De afstanden van het dégrad uit naar de établissementen wisselen tusschen $\frac{3}{4}$ en $2\frac{1}{2}$ uur gaans.

Tijdens het bezoek van verslaggever aan het placer bedroeg de totale sterkte 250 man, die als volgt verdeeld waren:

		arbeiders		beambten
Dégrad	....	20 arbeiders	en	5 beambten.
Etablissement Rufin	....	46 „	„	3 „
„	Haut-Antino .	45 „	„	3 „
„	Bas-Antino ...	45 „	„	2 „
„	Annex	22 „	„	2 „
„	Pointu	40 „	„	2 „
„	Boyamant	11 „	„	2 „
„	Aspic	2		
		231 arbeiders	en	19 beambten.
		19		
	Totaal	250 man.		

De sterkte is verminderd sedert de Inini zooveel moeilijkheden in den weg legde.

Van uit elk der établissementen werden een tweetal groeven bewerkt, met uitzondering van Boyamant, waar slechts één groeve ontgonnen, van Aspic, waar slechts één aanplanting onderhouden en van het dégrad, waar het volk voor het transport gebruikt werd. Totaal werden dus 13 groeven bewerkt, eenige andere waren verlaten bij gebrek aan volk, doch spoedig zou aldaar het werk worden hervat.

In de volgende tabel zijne eenige gegevens verzameld over de afgeloopen boekjaren. Zij zijn ontleend aan de jaarverslagen dezer maatschappij.

Jaar.	Sterkte.	Productie in grammen goud.	Uitgaven per man en per dag in frs.	Transportkosten in frs.	Behaalde winst in frs.	Productie per man per jaar in grammen goud.	Totale uitgaven in frs.	Totale opbrengst van het goud in frs.
1895	?	14 286	?	?	—	?	?	?
1896	?	116 858	?	?	—	?	?	?
1697	176	191 389	10,76	126,957	1,409	1087	572,297	573,622
1898	204	186 885	9,77	140,097		917	602.265	603,674
1899	306	271 677	7,71	164,506	120,564	887	755,043	866,235
1900	327	253 419	6,48	175,000?	77,128	775	774,242	812,491
1901	350	314 109	6,60	170,212	204,491	897	843,148	1,010,174
1902	227	219 909	7.68	156,955	111,133	970	636,712	718,576
Totaal	1590	1 568 532	—	—	—	—	4,183,707	4,584,772

Over het tijdvak 1895—1896 ontbreken eenige gegevens, die evenwel slechts betrekkelijke waarde hebben. In het laatst van 1895 toch werd de maatschappij opgericht; zij verkeerde dus in het tijdvak 1895, '96 in abnormale omstandigheden. Veel werkvolk werd onttrokken aan den eigenlijke arbeid, zooals die in normale omstandigheden plaats grijpt. Stelt men over dit tijdvak de hoofdelijke jaarlijksche productie op 1 K.G., dan zoude over genoemd tijdvak de sterkte c.a. 130 man bedragen hebben. Nemen wij aan het ongunstige geval, dat er 160 man werkzaam waren, buiten hen die allerlei bijwerkzaamheden verrichten, niet in direct verband staande met de werkzaamheden in de groeven, zooals optrekken van gebouwen, aanleg van wegen, enz., dan zoude derhalve met een sterkte van 1590 + 160 = 1750 man in het tijdvak 1895 tot en met 1902 1568,532 K.G. goud gewonnen zijn. De transportkosten over 1895—'96 zullen wel minstens evenveel als in 1897 bedragen hebben. Van winsten zal geen sprake zijn geweest. De uitgaven per man en per dag zullen wel hooger geweest zijn dan in 1897.

Aan deze tabel is het volgende te ontleenen. De dagelijksche uitgaven per hoofd nemen geleidelijk af, behalve in de laatste jaren waar zij iets stijgen, het gevolg van den rush naar de Inini, misschien ook van het uitbreken van de gele koorts in Suriname en Fransch-Guyana. De hoofdelijke productie neemt af tot 1900, stijgt in de laatste jaren. Of zulks te danken is aan beter toezicht op of aan betere regeling van de werkzaamheden of aan bloot geluk is verslaggever niet bekend. Waarschijnlijk is 't gedeeltelijk een gevolg van het regelmatiger bewerken der terreinen, zooals hiervoren reeds opgemerkt werd. Het winstcijfer was zeer schommelend. De winsten werden gebruikt voor afschrijvingen, voor uitkeeringen aan dividend in 1902 en voor reserve, o. a. om buitengewone, onverwachte moeilijkheden het hoofd te kunnen bieden, (voor het laatste c.a. f 100 000). De productie houdt natuurlijk verband met de sterkte van het personeel, met de weersgesteldheid, gezondheidstoestand, enz. en met den rijkdom der terreinen. Deze laatste is wel is waar zeer wisselend, doch de totale productie wordt minder wisselvallig door het groot aantal bewerkte groeven. Opgemerkt mag nog worden, dat de onderneming geen buitengewone storingen der geregelde werkzaamheden heeft ondervonden met betrekking tot de weersgesteldheid, den gezondheidstoestand en dergelijke meer.

Hiervoren is reeds besproken dat de onderneming omtrent haar terrein slecht is ingelicht. Slechts eenige malen was het verslaggever mogelijk omtrent eenige uitgewerkte terreinen gegevens te verzamelen, betreffende de verspreiding van het goud, den rijkdom der bewerkte terreinen, het grondverzet, enz.

Bovenstaande tabel stelt evenwel in staat, om omtrent enkele punten eenig inzicht te verkrijgen, wanneer men een vergelijking trekt tusschen deze resultaten en die, welke op Banka verkregen worden bij de tinwinning aldaar. Het tinerts komt op Banka, evenals het goud in Suriname, voor in een ertslaag, gemiddeld ½M. dik, rustende op den „kong" (bedrock) en bedekt door verschillende grondsoorten, die, evenals de ertslaag, in hun aard volkomen overeenstemmen met die van Suriname. Alleen liggen de ertslagen op Banka gemiddeld veel dieper. Hun diepte wisselt tusschen 0 en 30 M., gemiddeld c.a. 7 M. tegen in Suriname 0—4,5, gemiddeld hoogstens 2½ M.

De aard der valleien, regenval, weersgesteldheid, begroeiing komen geheel overeen; men verkeert te dien opzichte in Suriname eerder in gunstiger conditie dan omgekeerd. De gezondheidstoestand toch laat op Banka in alle opzichten te wenschen over. Malaria, beri-beri zijn er inheemsch. De langdurige droogte, soms 6 à 8 maanden achter elkaar, en de daarop volgende hevige regens verstoren den geregelden gang der werkzaamheden soms zoodanig, dat voorzieningen niet altijd te treffen zijn. De wijze van ontginning staat evenwel in Suriname verre ten achteren bij die op Banka. In de eerste plaats werkt men op dit eiland op behoorlijk onderzochte en afgebakende terreinen, zoodat waardelooze gedeelten niet onnoodig behoeven bewerkt te worden. In de tweede plaats bewerkt men de ertslaag niet in lange strooken in de lengterichting van de vallei, doch in strooken loodrecht daarop. De bovengrond wordt dus niet afgegraven en gedeponeerd op later nog te bewerken terrein, doch wordt bij de ondiepe groeven vrij wel geheel weggespoeld in de uitgewerkte strooken stroomafwaarts gelegen. Het hoofdelijk grondverzet stijgt daardoor zeer sterk. Daarentegen beschikt men op Banka over goedkoopere werkkrachten, n.l. over Chineezen.

De negers in Suriname zijn ontegenzeggelijk krachtiger dan de Chineezen op Banka, zij schijnen over het algemeen evenwel niet zoo gewend aan inspanning en geregeld werk. Het loon van een Chinees op Banka, inclusief voeding, huisvesting, geneeskundige behandeling, enz. bedraagt c.a. f 0,80 daags, terwijl dat in Suriname op f 2 gesteld kan worden. Er wordt nu en dan beweerd dat men dit op een nog hooger bedrag moet aannemen, dat het berekend moet worden op f 2,40, zelfs f 2,50 per dag. Ofschoon zulks wel eens in buitengewone omstandigheden zooals onwil, ziekte, enz., enz. het geval zal zijn, zoo komt het verslaggever toch sterk overdreven voor die bedragen als gemiddelden aan te nemen; trouwens dan zoude ook het loon van den Chinees hooger gesteld moeten worden.

De Compagnie des mines d'or heeft gedurende het tijdvak 1895 tot en met 1902 met een sterkte van totaal c.a. 1750 man geproduceerd 1568,532 K.G. goud, dat is dus per man per jaar 896 gram goud; gedurende de laatste zes jaren was dit bedrag 903, gedurende de laatste vier jaren was dit gemiddeld 874 gram, gedurende 1902 was het 969 gram. Dit goud kostte haar in de laatste zes jaar gemiddeld c.a. f 1400, in de laatste vier jaar gemiddeld c.a. f 1365 het K.G., terwijl de verkoopprijs schommelde tusschen c.a. f 1530 — f 1535.

Op Banka wordt per man en per jaar c.a. 12 pikols tin ad 61,76 K.G. geproduceerd; dit tin kost tot in Europa c.a. f 27 per pikol. De verkoopwaarde van het tin is c.a. 2—4 maal grooter geweest dan deze kostprijs; de winsten op Banka behaald zijn dientengevolge abnormaal hoog en kunnen dus niet ter vergelijking met Suriname dienen. De jaarlijksche uitgaven per man bedroegen over de laatste zes jaren in de Lawa gemiddeld c.a. f 1260; die uitgaven komen voor Banka gemiddeld op f 12 × 27 = f 324, dus c.a. 4 maal zoo klein.

Vergelijkt men nu de goudontginning in de Lawa met de tinwinning op Banka, wanneer bij beide aangenomen wordt dat er noch winst gemaakt, noch verlies geleden wordt, zoodat beide dan ongeveer in dezelfde omstandigheden komen te verkeeren met uitzondering van het verschil in arbeidsloonen, die voor de Lawa dan driemaal zoo hoog worden gesteld dan die van Banka, dan zou men moeten verwachten, dat de totale

uitgaven per hoofd in de Lawa nog niet driemaal zoo groot kunnen zijn dan die op Banka, want in de algemeene uitgaven (dus die buiten de arbeidsloonen) behoeft er geen verschil te bestaan. Wel is waar komen onder de uitgaven in de Lawa voor: c.a. 10—12 % cijns, belasting op goud, enz.; c.a. 22 % transportkosten. Onder de uitgaven van Banka staan evenwel daartegenover smeltkosten van het tin, c.a. 10—12 %, transport van het tin naar Europa, c.a. 16 %. Verder komen bij dit laatste nog de transportkosten van levensmiddelen, enz. van Batavia naar Banka, en die over Banka zelf, zoodat men gerust mag aannemen, dat de transportkosten van beide streken procentsgewijze tegen elkaar opwegen. Laat men derhalve cijns, smeltkosten, transportkosten bij beiden buiten beschouwing, dan oefent zulks geen invloed uit op de verhouding der uitgaven. Wanneer men in aanmerking neemt dat op Banka gemiddeld 2 tot 3 maal diepere terreinen bewerkt worden, hetgeen zooveel meer uitgaven vereischt, dat de jaarlijksche productie per werkman door gedeeltelijke machinale bewerking iets verhoogd wordt, waardoor de uitgaven per hoofd geringer worden, dan zou men mogen verwachten, dat de verhouding der uitgaven, wanneer, evenals in Suriname, de groeven niet machinaal bewerkt werden, meer zoude naderen tot 2 : 1, terwijl zij in werkelijkheid 4 : 1 is. Dit groote verschil kan alleen verklaard worden door aan te nemen, dat het beheer in de Lawa belangrijk minder zuinig dan op Banka is geweest. Het is duidelijk, dat wanneer bij viermaal grooter uitgaven in de Lawa geen verlies geleden wordt, dat de bodem, wanneer de arbeiders in beide streken even hard gewerkt hebben, ook viermaal meer moet kunnen produceeren dan die van Banka. In werkelijkheid is hij nog veel rijker, hetgeen uit het volgende kan blijken.

Op Banka worden de te bewerken terreinen nauwkeurig onderzocht door boringen, die op onderlinge afstanden van 10 M. in de eene, zoowel als in de daarop loodrechte richting, zijn geplaatst ten minste in die gedeelten, die als ontginbaar worden afgebakend. Ging men in Banka bij de exploitatie op dezelfde wijze te werk als thans in de Lawa en overal elders in Suriname gedaan wordt, dan zou Banka in korten tijd een schadepost worden. Dat deze bewering niet overdreven is, kan blijken uit de geschiedenis van Banka, dat een goede vijftig jaar geleden meer en meer uitgeput raakte, bij de toen gebruikelijke wijze van ontginning, die meer overeenkwam met de thans in Suriname gevolgde, zoodat zelfs in overweging genomen werd het voor een bagatel aan den particulieren ondernemingsgeest over te laten. Sedert op Banka het terrein regelmatig wordt onderzocht, is de jaarlijksche productie voortdurend gestegen en de kostprijs van het tin eerder iets af- dan toegenomen.

In de Lawa werkt men min of meer in den blinde. Met enkele putten, soms met longtom, wordt er nagegaan of hier en daar in de vallei goud voorkomt; zoo dit meer dan primitieve onderzoek bevredigend is, wordt een deel van de vallei over de volle lengte uitgewerkt, door dik en dun heen. Krijgt men eenigen tijd achtereen slechte resultaten, dan wordt een ander deel van de vallei op dezelfde wijze bewerkt. Had men regelmatig den bodem onderzocht, dan had men heel wat onnoodig grondverzet kunnen besparen, dan had men ook in andere opzichten partij kunnen trekken van de verkregen kennis van het te bewerken terrein. Men had dan b.v. beter kunnen beoordeelen hoe men werken zou, welke waterwerken er zouden worden aangelegd, in welken omvang deze zouden kunnen worden uitgevoerd, enz., enz.

De kosten van dit grondonderzoek komen niet zoo hoog als men dikwerf hoort beweren. Zij bedragen op Banka c.a. 5 % van de totale kosten van het tin tot in Europa, van de totale uitgaven dus. Meer behoeft het in Suriname ook niet te kosten. Men beweert wel dat in Suriname niet geboord kan worden. De maatschappij „Suriname" heeft zulks te vergeefs geprobeerd. De door verslaggever bezichtigde boorwerktuigen van deze maatschappij waren erg onhandig, zoodat hij volstrekt niet overtuigd is van het niet kunnen boren. Wanneer men evenwel deze quaestie geheel buiten beschouwing wil laten, dan kan men het onderzoek verrichten met behulp van putten die in ondiepe terreinen, tot 6 M., mits met overleg en met de noodige hulpmiddelen uitgevoerd, niet veel meer behoeven te kosten dan boringen.

De toename van de productie op Banka is daarbij niet uitsluitend het gevolg geweest van het mijnbouwkundig onderzoek, zij is ook voor een deel te danken aan de voortdurende toename van het hoofdelijk nuttig grondverzet. Onder dit laatste heeft men te verstaan het wegwerken van alleen *die* grondmassa's, die besloten zijn tusschen een vertikaal vlak langs de grenzen van het uitgewerkte terrein. Alle graafwerk voor talud, den aanleg van dammen, aan- en afvoerkanalen en andere grondwerken worden dus bij de berekening van 't nuttig grondverzet buiten beschouwing gelaten. Eenige tientallen jaren geleden bedroeg het hoofdelijk nuttig grondverzet gemiddeld c.a. 300 M³. jaarlijks. Op de ondiepere terreinen was dit bedrag grooter, op de diepere terreinen kleiner. In de laatste jaren mag men aannemen, dat het jaarlijksch hoofdelijk nuttig grondverzet gestegen is tot gemiddeld een bedrag begrepen tusschen 350 en 400 M³., ondanks de voortdurende toename van de gemiddelde diepte der terreinen. Dit toenemen van het hoofdelijk grondverzet werd bereikt door beter toezicht op en betere regeling van de werkzaamheden, hetgeen grootendeels het indirect gevolg was van het mijnbouwkundig onderzoek, dat toeliet de ontginning behoorlijk te overzien en volgens een vooraf opgemaakt plan te werken.

Terreinen, die minder diep zijn, kunnen bovendien bewerkt worden met een lager tingehalte per M³. te verwerken grond, dan die, welke dieper zijn. Terreinen, b.v. ter diepte van c.a. 3—4 M. diepte kunnen, met een gehalte van $1\frac{1}{4}$ K.G. tin per M³. te verwerken grond het tin leveren tegen belangrijk lagere kosten dan het gemiddelde hierboven aangegevene van f 27 per pikol (hetgeen overeenkomt met c.a. f 0,43 per K.G.) terwijl op een terrein van 8 M. diepte bij zulk een gehalte dit bedrag in niet geringe mate zoude overschreden worden.

Uit het hierboven aangehaalde kan dus duidelijk blijken, dat de gronden in Banka relatief niet zoo rijk behoeven te zijn om de vergelijking met Suriname te kunnen doorstaan. Er is evenwel meer dat voor die bewering pleit. Het uitwasschen van het tinerts, hoe primitief dit ook op Banka moge geschieden, staat aldaar ontegenzeggelijk op een veel hooger trap van ontwikkeling dan het waschproces in Suriname. Dit moet ook reeds omdat het tinerts zich niet zoo gemakkelijk laat uitwasschen als goud, dat bijna driemaal zwaarder is. Ook op Banka heeft men last van kleideelen die het tinerts eerst loslaten, als de klei behoorlijk uit elkaar gewerkt is. Op Banka loont het niet, bij de thans gebruikelijke methode, de uitgewasschen gronden nogmaals te gaan verwasschen. (Door uiterst zorgvuldig wasschen in een bateé wordt door vrouwen en kinderen nog eenig tinerts verzameld, dat meestal meer verontreinigd is met magnetiet en dergelijke zware mineralen.) In Suriname daarentegen worden uitgewerkte terreinen niet zelden later nogmaals bewerkt. De losse en niet meer begroeide gronden zijn dan wel is waar gemakkelijker te bewerken dan nog maagdelijk terrein; het neemt niet weg, dat de hoofdelijke productie aan goud dikwerf grooter is dan toen de gravellaag voor het eerst werd bewerkt. En zoo gebeurt het dat dezelfde terreinen in den loop van jaren drie, viermaal met succes worden omgewerkt. Daar de kosten van zorgvuldig wasschen lang niet opwegen tegen die van het aan de herhaalde bewerkingen verbonden meerdere graafwerk, zoo behoeft het geen verdere toelichting, dat men verstandiger deed aan het wasschen wat meer uitgaven te besteden, ten einde in eens al het goud te verkrijgen, dan de terreinen opnieuw te gaan ontginnen.

Ook op het placer der Compagnie des mines d'or komt het herhaaldelijk voor dat men de ontginning derzelfde gronden herhaalt, zoals verslaggever ook tijdens zijn bezoek aldaar kon constateeren.

Hij vermeent, dat hij in het bovenstaande meer dan vol-

doende heeft aangetoond, dat men alleszins gerechtigd is aan te nemen, dat de waarde van elken M³. te verwerken grond aanzienlijk hooger is op het terrein der Compagnie des mines d'or dan die op Banka. Het is niet doenlijk dit in cijfers juist aan te geven. Dat die verhouding der waarden heel wat meer moet zijn dan als 4 : 1, zooals hierboven voorloopig werd verondersteld, kan moeilijk betwijfeld worden.

Wanneer de arbeider in de Lawa in de aldaar gemiddeld 2½ M. diepe gronden evengroot nuttig hoofdelijk grondverzet bereikt als de Chinees op Banka op geheel overeenkomstige terreinen, dan kan men uit de tabel afleiden het gemiddeld goudgehalte der bewerkte gronden.

Met ongeveer 1750 man werden geproduceerd 1568,532 K.G. goud, dat zou zijn bij een gemiddeld hoofdelijk nuttig grondverzet van c.a. 600 M³. in het jaar, hetgeen op Banka bij 2½ M. diepte niet gering zoude zijn, uit 1750 × 600, dus uit 1,050,000 M³. grond de genoemde hoeveelheid goud of uit 1 M³. c.a. 1,5 gram goud. Afgezien nog van het feit dat dezelfde massa's meerdere malen verwerkt zijn en dus twee en meer keeren voorkomen onder het opgegeven totaal bedrag van het nuttig grondverzet, zoo behoeft er ook niet aan getwijfeld te worden dat in de Lawa het nuttig grondverzet minder dan 600 M³. 's jaars is. Op Banka wordt het bijwerk zooveel mogelijk uitbesteed aan lieden die niet in de sterkte van de ontginningen zijn opgenomen. Het optrekken van gebouwen, loodsen, de aanmaak van gereedschappen, het transport, de aanleg van voet- en andere wegen, het openkappen van het bosch, enz., enz., wordt zooveel mogelijk verricht door lieden, die niets met de ontginning te maken hebben. Daardoor is het mogelijk het grondverzet te doen stijgen of omgekeerd de sterkte van de ontginning te verminderen. Dit is in de Lawa niet het geval. Veel arbeiders worden aan den eigenlijken mijnarbeid onttrokken. Het toezicht op het werk wordt daardoor bemoeilijkt. In allen gevalle kan het nuttig grondverzet niet zoo hoog zijn als op Banka, zoodat het goudgehalte hierboven aangegeven, zeker als te gering moet worden beschouwd.

Verslaggever is in het bovenstaande in eenigszins uitvoerige beschouwingen getreden omtrent de vermoedelijke waarde van den bodem van de Lawa. Hij hoopt, zonder van optimisme te kunnen beschuldigd worden, aangetoond te hebben, dat die waarde niet gering kan zijn, dat bij rationeele bewerking der terreinen het placer der Compagnie des mines d'or behoorlijk winst had kunnen opleveren, natuurlijk niet op de wijze zooals Banka dit doet bij de zoo hooge tinprijzen, maar toch meer dan voldoende om hare ontginning tot een bloeiende te maken. Hij zal bij de verdere beschrijving van genoemd placer en van de andere door hem bezochte placers, om niet telkens in herhalingen te vervallen, zich alleen beperken tot enkele korte opmerkingen, waardoor de bovenstaande beschouwingen nog nader zullen worden toegelicht.

Het établissement R u f i n.

Dit ligt c.a. 2 uur gaans van het dégrad, langs een voetpad dat over twee heuvels daarhenen voert.

Een houten woning, met gegolfd dakijzer bedekt, een tiental meters boven den valleibodem tegen den sterk oploopenden linkervalleiwand opgetrokken, dient als bureau en als verblijf voor de beambten, een chef en een paar opzichters. Om de vertrekken, die naast elkaar gelegen zijn, loopt een smalle veranda. Het vertrek in het midden heeft geen voor- en achterwand, zoodat het een open ruimte vormt waarin een ruwe houten tafel en eenige houten banken gelegenheid geven om te eten of wat uit te rusten na den arbeid. De inrichting is uiterst eenvoudig, alle gezelligheid ontbreekt. Lampen b.v. zijn niet aanwezig. Een gewone kaars in een flesch gestoken dient als verlichting. En zoo naar rato. Op eenigen afstand van deze woning bevinden zich eenige bijgebouwen en loodsjes. Meer naar beneden liggen de verschillende arbeiderswoningen, opgetrokken uit materialen, die het bosch oplevert. Het geheele terrein is opengekapt en beplant met verschillende aard- en andere vruchten. Op analoge wijze zijn de andere établissementen ingericht. De Cayenneesche opzichters schijnen geen behoefte te hebben aan eenige verpoozing, aan een eenigszins gezellige omgeving. Er staat tegenover, dat zij na een groot half jaar verblijf hartelijk verlangen naar Cayenne terug te keeren, het geen niet te verwonderen valt, want alles, woning, voeding, enz., is uiterst eenvoudig. Er zijn, zooals mij medegedeeld werd, in vroegere jaren pogingen gedaan de beambten zich meer thuis te doen gevoelen, welke evenwel afgestuit moeten zijn op hun onverschilligheid. Zij schenen met lust en ijver te werken, maar technisch zeer weinig ontwikkeld te zijn.

Van uit het établissement Rufin werden twee groeven bewerkt. De eene werkplaats ligt c.a. ¼ uur gaans ten noordoosten van het établissement. De rivier vloeit aldaar in noordoostelijke richting af. Er wordt daar met c.a. 16 man gewerkt, langs tien houten goten. De gravellaag was c.a. 50 c.M. dik. De bovengrond c.a. 2—3 M. dik.

De andere werkplaats ligt ruim een half uur gaans stroomopwaarts van het établissement. Er wordt daar gewerkt in een rechterzijtakje van de Rufin. Deze en ook haar zijtakje zijn eenigszins diep in het terrein ingesneden, dat naar het zuidwesten oploopt. De valleiwanden loopen vrij snel omhoog. De zijtak. d. w. z. de valleibodem is slechts 10—20 M. breed. Hij werd voor de tweede keer bewerkt. De groeve bevond zich tijdens verslaggevers bezoek aan den linkeroever in nog niet bewerkte gronden, waar de valleiwand vrij steil omhoog rees met ± 30°—35° helling.

In figuur 1 is een dwarsdoorsnede over de vallei aangegeven. De verschillende grondmassa's wisselen in dikte, nu en dan ontbreken er. Het onderliggend gesteente, de „glaise of bedrock” is sterk verweerd, kon daardoor niet herkend worden. Zij bevat scherpe kwartsstukken, bestaat overigens uit een kaolienachtige grondmassa. Zij gaat over in een meer geelachtig gekleurde witte grondmassa, roodgevlekt, roodgeaderd met grootere en kleinere stukken kwarts met scherpe randen, welke stukken snoerachtig gerangschikt daarin voorkomen evenals gangen of aders die gebroken zijn, waarbij de brokstukken en stukjes in dezelfde richting ongeveer uit elkaar geschoven zijn. De geelwitte grondmassa vult de ruimte tusschen de kwartsmassa's op. Zij wordt overdekt door een licht okergeel gekleurde grondmassa (g) evenzoo rood gevlekt, roodgestreept. Deze strepen staan meestal in vertikale richting, zij zijn waarschijnlijk ontstaan onder inwerking van water, dat door deze, evenals de onderliggende grondmassa, heensiepelde langs fijne barsten. In de verte ziet men een scherpe afscheiding tusschen f en g; meer nabij kan men geen scherpe grens waarnemen. De gele grondmassa bevat naast kleiachtige bestanddeelen scherpe stukken en stukjes kwarts, sterk ijzerhoudende laterietknollen. Daarboven komt nog een fijnere meer rood gekleurde grondmassa voor, evenzoo kleiachtig met stukken gesteente, scherpe kwarts en laterietknollen.

Al de grondmassa's bevatten goud, het onderste deel (*h*) van de bovenste grondlagen schijnen het meest te bevatten, bijna uitsluitend als pepiten.

Het leed bij verslaggever geen twijfel dat (*f*) en de bedrock (*e*) oorspronkelijk éénzelfde grondmassa waren. Ook kwam het hem voor dat de verschillende grondsoorten uit de onderliggende zijn ontstaan door inwerking van atmosferisch water en langzame afschuiving naar het dal toe, bij welke afschuiving kwartsaders en gangen, in het gesteente voorkomende, zijn stukgedrukt en uit elkaar getrokken. Een eigenlijke gravellaag kwam niet voor. Misschien zijn de kleimassa's bij gedeelten over elkaar heengeschoven. Of de verkleuring te danken was aan verweering van de in de kleimassa's voorkomende ijzerhoudende mineralen, kon hij niet nagaan.

Er waren twaalf goten achter elkaar geplaatst, waarin de grondmassa's gewasschen werden.

Van uit deze werkplaats beklom verslaggever den steilen val-

leiwand aan den linkeroever van het zijtakje, waar hij weldra stuitte op een kapping, loopende in richting 320°, dus in N.-W. richting, welke in een kwart uur gaans voerde naar een kleine insnijding, aangebracht op de tegenovergestelde helling van den rug, welke de Rufin scheidt van haar zijtak. Deze insnijding liep in richting 240°, dus in Z.-W. richting, was c.a. 1,5 M. breed en ± 13 M. lang. Daarmede was een kwartsmassa blootgelegd. Over c.a. 7 M. lengte komt de kwarts in die insnijding voor in een bruingele kleiachtige grondmassa die van beneden naar boven meer roodachtig, daarna meer geelachtig gekleurd wordt. Deze gronden zijn gemengd met kwarts en ijzerrijke laterietknollen. De kwartsmassa's waren geweldig gebroken; daar de insnijding gedeeltelijk onder water stond, was de ontblootе kwartsmassa die boven water uitstak, moeilijk te onderzoeken. Figuur 2 geeft aan hoe de kwarts zich aan de oppervlakte voordeed. Voorzoover was waar te nemen helden de onregelmatige massa's naar het zuidwesten. Naar het noordwesten en naar het zuidoosten staken hier en daar groote brokken kwarts boven den grond uit, die waarschijnlijk met de kwartsen in de insnijding samenhingen.

In de bruine grondmassa komen op verschillende plaatsen kwartsaders voor die geheel gebroken zijn, zich meters ver voortslingeren in alle richtingen, eenige c.M. dik. In figuur 3 is een dergelijke kwartsader geschetst, voorkomende in den steilstaanden achterwand van de insnijding. Deze ader liep puntig uit.

Overigens was hier niets verricht behalve deze afgraving en het wegbreken van eenige brokken kwarts.

Den heuvel verder afdalende bereikt men op een c.a. 30 M. lager niveau den mond van een tunnel, die in zuidwestelijke richting was aangezet (in richting 240°) en c.a. 35 M. lang was. Aan het eind van den tunnel was een gangmassa aangetroffen c.a. 2,2 M. dik, hellende c.a. 66° naar het noordoosten, loopende in noordwest-zuidoostelijke richting (in richting 130°—140°).

De gangmassa bestaat uit scherpe brokken kwarts, welke met een zwarte huid bedekt zijn en welker tusschenruimten zijn opgevuld met de gele grondsoort, waarin de gang is aangetroffen. Circa een meter voorbij den gang was de tunnel gestaakt. In dak en vloer van den gang had men dezen vervolgd met galerijtjes, welker lengte afwisselde van ½—2 M. Overigens was er niets verricht, zoodat omtrent den aard van dezen gang geen nadere gegevens konden worden verzameld.

Eenige monsters kwarts uit dezen gang werden blijkens het jaarverslag der maatschappij over 1902 te Parijs onderzocht en bleken zeer veel goud te bevatten, n.l. 123, 358 en 108 gram per ton. Van deze hoeveelheden konden op de zeef reeds achtergehouden worden 44, 268 en 36 gram, zoodat er aan fijn goud aanwezig was 79, 90 resp. 72 gram.

Deze uitkomsten wettigen wel een meer gedetailleerd onderzoek, maar het gaat niet aan om thans een conclusie te trekken omtrent de eventueele ontginbaarheid. Er was geen kaart aangelegd van deze weinige exploratie-werkzaamheden, zoodat het verband tusschen ingraving, tunnel en de hier en daar aangetroffen kwartsbrokken op den heuvel alleen op gissingen berusten. Waarschijnlijk is het meeste goud oppervlakkig op de kwartsbrokken afgezet. Tot een nader onderzoek wil de maatschappij blijkens genoemd verslag eerst overgaan, wanneer een betere transportgelegenheid haar in staat zal stellen de noodige gereedschappen en machinerieën te kunnen aanvoeren. Voortvarend gaat men dus niet te werk.

Verder afdalende van dezen heuvelrug komt men in de bedding van de Rufin terecht. Aan den linkeroever van deze rivier den eveneens steilen valleiwand omhoog klimmende, komt men terecht op een gang, die in noordzuidelijke richting schijnt voort te loopen. Men had ook hier met een oostwestelijke, 1—2 M. breede ingraving de gangmassa blootgelegd. Deze was 2—3 M. dik, helt met 60° naar het westen. Daar ook hier door puin en water het geringe gedeelte, dat ontbloot was, grootendeels aan het oog onttrokken werd, kon ook omtrent dezen gang slechts weinig waargenomen worden.

Op dienzelfden heuvel, niet ver van den laatsten gang verwijderd, bezocht verslaggever de plaats waar men kolen vermeende gevonden te hebben. Het waren losse brokjes, onmiddellijk onder de oppervlakte voorkomende in kleiachtige grondmassa's, die alle kenmerken droegen door afspoeling aldaar te zijn gedeponeerd. Waarschijnlijk is deze kool afkomstig van een boschbrand of van houtvuren.

Het établissement Haut-Antino.

Dit ligt c.a. 2,5 uur gaans van Rufin, en ruim 2,5 uur gaans van het dégrad.

Er werden twee groeven bewerkt. Op de eene, dicht bij het établissement, waren 12 spoelgoten opgesteld. De ertslaag zag er zeer gemengd uit. Men trof daarin meer afgeronde brokken kwarts en ander gesteente aan.

Van uit het établissement een zijtak van de Haut-Antino volgende, komt men aan een kleine drooge kreek, die op den heuvelrug, waarop het établissement is gebouwd, ontspringt, en zich in dien zijtak uitstort. Steil gaat het langs die kreek omhoog. Op verschillende afstanden boven elkaar zijn langs die kreek putten gegraven van 1—2 M. diepte tot boven den oorsprong, tot aan den rug van den heuvel toe. In al die putten is goud aangetroffen in den roodbruinen grond, bestaande uit een kleiachtige grondmassa, waarin scherpe stukken kwarts en ijzerrijke laterietknollen. Op den kam van den heuvel was een put aangelegd, 1,25 × 2 M., die tijdens verslaggevers bezoek c.a. 10 M. diep was en die men tot 30 M. diepte wilde uitdiepen ten einde een kwartsgang, dien met aldaar vermoedde, aan te treffen. De put was nog in denzelfden roodbruinen grond gebleven, in welke talrijke vrij dunne kwartsaders voorkwamen, alle sterk gebroken. Deze grond bleek naar de diepte nog voortdurend goud te bevatten.

De andere werkplaats van Haut-Antino ligt meer stroomafwaarts, c.a. 20 minuten gaans van het établissement. Men was aldaar bezig met 16 man aan het opstellen van goten. De bedrock was wit van kleur daarop kwam een wit gekleurde gravellaag 0,4—0,5 M. dik. Het midden van de vallei was reeds uitgewerkt. Men begon nu met een nieuwe strook naar den linkeroever hoogen kant. Onder de rotsblokken kwamen verschillend gekleurde kwartsen voor, zwart, wit, blauwachtig, melkachtig, roodachtig, enz. Verder stukken diabaasachtig gesteente geheel afgerond, evenals vele kwartsen.

Etablissement Annex.

Dit bevindt zich tusschen Haut- en Bas-Antino. Van hier uit worden in twee groeven eveneens de Antino en hare zijtakken bewerkt. De bovenwerkplaats ligt tegenover de benedenwerkplaats van Haut-Antino, doch bevindt zich aan den rechteroever van deze rivier. Hier waren 17 man bezig met het plaatsen van een achttal spoelgoten. De bedrock had hier een violette tint, daarop kwam een 60 c.M. dikke donkergekleurde gravellaag voor, waarop gele grond.

De benedenwerkplaats werd niet bewerkt, wegens gebrek aan werkvolk. Onder de rotsblokken trof men ook hier veel diabaasachtige gesteenten aan.

Etablissement Bas-Antino.

Ook hier werden twee groeven bewerkt. De eene was pas begonnen, sinds drie dagen. Er waren 8 goten met 15 man. In die drie dagen was men gevorderd tot de 15de goot. De bedrock was witte klei; de gravellaag bevatte plantenresten; het goud daaruit was tamelijk fijn. Daarboven kwam bruine klei met veel grint.

In een kleinen rechter zijtak van de Antino bevond zich de andere groeve. Men was daarmede gekomen tot aan den dam, die als waterkeering dienst deed. De gravellaag kwam slechts op 0,5—0,75 M. diepte voor. Zij bestond uit grof kwartszand, vermengd met witte klei en was c.a. ½ M. dik. Daar-

onder kwam witte klei voor als bedrock. Alles werd gewasschen, door c.a. 8 man.

Etablissement P o i n t u.

Op $\frac{3}{4}$ uur gaans van het dégrad ligt het établissement aan een grootere rivier dan de Rufin is. Ook hier werden twee groeven bewerkt. Op de eene werkplaats is de gravel dieper gelegen dan overal elders. Men had daar $3\frac{1}{4}$ M. gele grond boven de gravellaag, die op een blauwgroenen bedrock ligt; 16 man werkten langs een 10-tal goten. Groote moeite ondervonden die werklieden, die den grond vlak boven de ertslaag wegwerkten. Daar was de valleibodem $3\frac{1}{4}$ M. boven de ertslaag en aangezien de uitgeworpen grond op dien bodem reeds $1\frac{1}{2}$ en meer meters hoog was opgestapeld, moest de grond over c.a. 5 M. hoogte opgeworpen worden, waarbij telkens en telkens een gedeelte van den grond in de groeve terugviel.

Op de andere werkplaats was men bezig met voorbereidende werkzaamheden.

Op een kleine onderneming, dicht bij de Compagnie des mines d'or, werd in een zijtak van de Rufin, meer stroomafwaarts, zeer onregelmatig gewerkt. Er waren 10 man bezig met het opstellen van waschgoten. De bovengrond was zeer gemengd en ging over in een vuile zwarte kleimassa met veel houtresten. De gravel was $\pm$ 0,50 M. dik.

Op het établissement Boyamant werd een kleine groeve bewerkt.

Het établissement Aspic was verlaten; slechts een tweetal wakers hielden een oogje op de aanplantingen.

Op het dégrad woonde het administratief personeel. Aldaar werden de goederen uit Albina ontvangen, opgeslagen, verdeeld en getransporteerd naar de verschillende établissementen. Het verzamelde kwikamalgaam wordt aldaar nu en dan uitgegloeid en het goud versmolten.

Ten slotte wordt hieronder nog het een en ander opgemerkt over de verschillende werkzaamheden.

Van het op elk établissement aanwezige personeel werkt ongeveer slechts het $\frac{2}{3}$ gedeelte bij de eigenlijke ontginning. Het resteerende $\frac{1}{3}$ gedeelte wordt daaraan onttrokken door werkzaamheden op het établissement, in de tuinen, enz., door ziekte en verder door allerlei voorbereidende werkzaamheden ten behoeve van de ontginning zelve.

Op alle groevén geschiedde het sluicewerk ongeveer als volgt.

Al naar de dikte van den bovengrond, de helling van de vallei of liever de helling van de oppervlakte van den bedrock, wisselde het aantal goten tusschen 8 en 12, soms nog eenige meer. Deze goten zijn c.a. 4 M. lang, hun breedte bedroeg ongeveer 30 à 50 c.M., hun hoogte 25 à 30 c.M.

Het onderste uiteinde bevindt zich $\frac{1}{2}$—1 M. boven den bedrock, het bovenste ligt gewoonlijk op den valleibodem, is soms een of meer meter diep in dezen ingesneden, staat in verbinding met een greppel die water aanvoert, dat hooger op in de vallei door een onbeduidend dammetje in den greppel gekeerd wordt.

Een paar arbeiders werpen het uitgewasschen gruis, dat zich aan het ondereinde van de goten verzamelt, op zij om de noodige speelruimte te houden, die uit den aard der zaak gering is.

In de beide onderste goten zijn een à twee arbeiders bezig met de groote steenen en ballen klei uit de goten te verwijderen, die even zoo op zij geworpen worden. Langs het grootste deel van deze goten is de ertslaag van den bedrock verwijderd: Bij de tweede, derde en vierde goot wordt de ertslaag losgewerkt en in de goten geworpen. Bij het einde van de tweede goot steekt men den taai- en kleiachtigen bedrock af, hoogerop is men juist op de gravellaag gekomen.

De grootste hoeveelheid ertslaag komt meestal ongeveer in de 3de waschgoot terecht.

Nog hooger op is het meerendeel der arbeiders bezig met het weggraven van den bovengrond, terrasgewijze. Deze wordt links en rechts van de bewerkte strook op den valleibodem geworpen, zoodat die strook begrensd wordt door 1—2 M. hooge dammen. Gewoonlijk zijn twee tot vier arbeiders bezig met den bedrock schoon te maken en de ertslaag in de goten te werpen, terwijl een arbeider, in de 3de goot staande, de daarin geworpen massa's eenigszins uit elkaar werkt. Het eigenlijke wasschen grijpt dus plaats in de drie onderste goten en daar het water met vrij groote snelheid door de goten stroomt, (c.a. $\frac{3}{4}$ à 1 M. per seconde) wordt den te verwasschen gronden weinig gelegenheid gelaten hun goud behoorlijk los te laten. Veel goud komt dan ook in het uitgewasschen gruis terecht, gaat dus verloren, tenzij men de vallei opnieuw bewerkt, hetgeen dan ook vaak geschiedt.

Men werkt op deze wijze stroomopwaarts in de valleirichting over zekeren afstand, waarna men een nieuwe strook daarnaast neemt. De op die nieuwe strook vroeger opgeworpen grond moet dan geworpen worden in de reeds uitgewerkte, die gedeeltelijk reeds is opgevuld met uitgewasschen gruis, zoodat zij niet voldoende bergruimte biedt voor de gronden uit de nieuwe strook.

De breedte der strooken is ongeveer 8 M. Op eenige plaatsen had verslaggever gelegenheid omtrent kort te voren uitgewerkte gedeelten eenigszins betrouwbare gegevens te verzamelen. Men wist daarvan aan te geven hoeveel de productie bedragen had en hoeveel dagen men er over gewerkt had, tevens het aantal arbeiders.

Het nuttig grondverzet kon berekend worden over eenige gedeelten, die ononderbroken en gedurende 2 weken waren bewerkt geworden, zoodat niet in rekening kon worden gebracht de tijd, die er telkens verloren gaat bij het opnieuw opstellen van de goten en dergelijke meer. Over de sterkte, in de groeven aanwezig berekend, wisselde dit grondverzet tusschen 2 à 3 M³.

Hoeveel daarvan af moet voor bovenbedoelde bijwerkzaamheden kon verslaggever niet taxeeren. Over de totale sterkte op het établissement aanwezig zou dat worden c.a. $\frac{2}{3} \times (2—3)$ M³., dus = 1,3—2 M³. per arbeider per dag. Over de totale sterkte op de onderneming berekend zoude dit bedrag dalen tot c.a. $0,9 \times (1,3—2,0) = 1,2—1,8$ M³. Het goudgehalte wisselde tusschen c.a. 1,2 gram (waarbij verlies geleden werd) en ruim 7 gram per M³.

De productie kan zeer wisselen. Zoo werd b.v. in Pointu van 1—15 December verkregen 505 gram goud, in de laatste helft van diezelfde maand evenwel 4273.

Gedurende dit laatste tijdvak wisselde de dagelijksche productie aldaar tusschen 50 gram en 1535 gram.

De totale productie over de geheele onderneming wisselde als volgt:

1e helft	December	1902	9,55 K.G.
2e „	„	„	11,49 „
1e „	Januari	1903	9,81 K.G.
2e „	„	„	9,90 „
1e „	Februari	„	7,82 „
2e „	„	„	8,17 „
1e „	Maart	„	8,22 „

Gedurende de eerste helft van Maart 1903 was de productie op de verschillende établissementen als volgt:

Rufin, werkplaats n°. 3	1,267 K.G.
„ „ „ 6	1,740 „
Haut-Antino, werkplaats n°. 2	2,018 „
„ „ „ 3	1,964 „
Antino-Annex „ „ 2	0,901 „

Bas-Antino	,,	„ 2	1,323 „
„	,,	„ 3	0,273 „
„	,,	„ 4	1,302 „
Pointu	,,	„ 1	0,929 „
Boyamant	,,	„ 1	0,613 „
		Totaal	12,330 „
		Gaat af kwik	3,510 „
		Blijft goud	8,820 „

Gedurende dien tijd wisselde de dagelijksche productie op de verschillende werkplaatsen als volgt:

	Min.	Max.
Rufin n°. 3	70 gram	190 gram.
Rufin n°. 6	28 „	310 „
Haut-Antino n°. 2	142 gram	248 gram.
„ „ ,, 3	100 „	331 „
Antino-Annex n°. 2	50 „	93 „
Bas-Antino n°. 2	48 „	280 „
,, ,, „ 3	50 „	90 „
,, ,, „ 4	90 „	172 „
Pointu n°. 1	62 „	133 „
Boyamant n°. 1	30 „	75 „
De totale opbrengst	457 „	1316 „

Al deze laatste bedragen stellen voor het gewicht aan amalgaam. Ten naastebij krijgt men het goudgehalte door vermenigvuldiging met 0,7. Het zilvergehalte van het goud moet zeer gering zijn, daaromtrent had hij geen gelegenheid betrouwbare gegevens te verzamelen.

Ofschoon de productie zeer wisselen kan, zoo b.v. in de eene groeve in de Rufin, waar den eenen dag c.a. 11 maal zooveel werd verkregen dan op een anderen, zoo is 't opmerkelijk, dat de dagelijksche productie nergens nul wordt. Slechts eenige malen kon hij in het productieboek gewaar worden dat dit wel eens over de afgeloopen jaren voorkomt, doch alleen bij hooge uitzondering.

2°. *Marowijne Company.*

Van uit Albina bereikte verslaggever in ruim 4 uur stoomens in een stoombarkas het établissement van de Marowijne Company, gelegen aan den Nederlandschen oever van de Marowijne, iets benoorden de monding van de Aroewarwa. Eenige langgerekte zandbanken, die gedeeltelijk bij eb droogkomen, zijn oorzaak dat men alleen bij voldoend hoogen waterstand dit établissement kan bereiken. Het établissement bestaat uit verschillende vrij goede woningen voor het personeel, de noodige loodsen, een flinke reparatie-werkplaats en een waschinrichting.

De Amerikaansche onderneming bewerkt den linkeroever van een linkerzijtak van de Aroewarwa, daar waar eenige kleine, meestal droge kreekjes zich in dien zijtak ontlasten. Die kreekjes ontspringen op een nabijzijnden heuvelrug, die in het noorden de waterscheiding schijnt te vormen tusschen het stroomgebied van de Aroewarwa en dat van een rivier, die meer noordelijk van deze in de Marowijne uitstroomt.

Eenige van die kreekjes en hun vertakkingen schijnen dien heuvelrug eenigszins komvormig te hebben uitgehold, zooals verslaggever ten minste meende te mogen afleiden uit de niet zeer duidelijke topografische beschrijving van het bewerkte terrein, hem door de beambten van genoemde onderneming gegeven. Zooveel schijnt volgens de mededeelingen zeker, dat verschillende kreekjes en hun vertakkingen naar een zeker punt toestroomen en zich daar uitstorten in den reeds aangegeven zijtak van de Aroewarwa. Aan het verzoek om kaarten, schetsen of iets dergelijks, het terrein betreffende, te mogen inzien, kon niet voldaan worden om de eenvoudige reden, dat men die niet bezat, en onder opmerking dat men in de praktijk aan kaarten geen behoefte gevoelde. Dergelijke opmerkingen kreeg verslaggever op andere ondernemingen meer te hooren.

Er ligt iets geheimzinnigs over de onderneming. Het betrekkelijk flink ingerichte établissement staat in niet de minste verhouding tot hetgeen in het binnenland verricht is.

Wanneer men met den aangelegden spoorweg de groeven bereikt, dan wekken deze groote teleurstelling op, vooral wanneer men vernomen heeft, dat in de laatste twee jaar met behulp van verschillende excavateurs proeven moeten zijn genomen, die evenwel nog niet tot een bevredigend resultaat hadden geleid. Verslaggever was dan ook zeer verbaasd op zijn vraag, de andere werkplaatsen te mogen bezichtigen, het antwoord te ontvangen, dat er nog slechts nu en dan in een paar kreekjes met de sluice en longtom gewerkt was.

Uit het onderstaande moge blijken, dat die teleurstelling gerechtvaardigd was.

Bij den aanvang van de ontginningswerkzaamheden bleek het genoemde onderneming, dat zij op het te bewerken terrein niet over voldoende hoeveelheden werkwater had te beschikken. Men besloot daarom dit terrein door middel van een spoorweg met het établissement te verbinden, de grondlagen met excavateurs af te graven en de losgewerkte grondmassa's naar het établissement te verzenden, ter verwerking in een waschinrichting aldaar, die voorzien zou worden van opgepompt Marowijne water.

De spoorlijn is c.a. 4 à 5 K.M. lang, de spoorwijdte is c.a. 1 M. Het uiteinde van deze lijn moet c.a. 5 M. boven vloedstand der Marowijne gelegen zijn, zoodat de afwatering van het ontginningsterrein langs Aroewarwa en haar zijtak hier en daar wel eenige voorziening zal vereischen, men schijnt evenwel daaraan geen behoefte gevoeld te hebben. De spoorweg scheen verslaggever toe slechts weinig gebruikt te worden. Hij was slecht onderhouden, zoodat alleen door zeer matige vaart voorkomen kon worden dat locomotief en lorrie uit de rails gelicht werden. De houten dwarsliggers waren zonder ballast direct op den gelen grond gelegd waaruit de bodem is samengesteld. Deze is een soort lateriet, een kleiachtige massa, waarin scherpe kwarts en ijzerrijke harde knollen voorkomen van ongelijke grootte. Deze grondsoort kan heel wat dragen wanneer zij droog blijft, wanneer men derhalve zorg draagt voor behoorlijke afwatering, hetgeen niet geschied was, zoodat tengevolge van het hier en daar stagneerende water de grond tot een pap was losgeweekt waarin de dwarsliggers geen steun vonden. De afgegraven gronden uit de groeven werden in wagens vervoerd die voorzien waren van bodemkleppen, die gelegenheid gaven den inhoud in een reservoir te ledigen, waaruit een paternoster de massa ophaalt naar de waschinrichting. Het vervoer van gronden was tijdens het bezoek van verslaggever gestaakt, scheen reeds geruimen tijd niet te hebben plaats gevonden, zoodat de spoorlijn alleen gebruikt werd voor vervoer van personen en van hout, benoodigd voor de vuren der ketels naast de reparatie-werkplaats opgesteld. Onder het transport in de spoorwagens schenen de bodemkleppen tot verliezen aanleiding te geven, waardoor het goudgehalte der grondmassa's bij aankomst in de reservoirs verminderd moest zijn. Hoe dit geconstateerd is, is verslaggever onbekend, waarschijnlijk is zulks een vermoeden. Het is evenwel zeer goed mogelijk, wanneer de grondmassa's erg droog of zeer nat in de wagens geladen worden of blootgesteld zijn aan sterke

regenvlagen, dat zoo iets werkelijk kan plaats grijpen bij de sterke schuddingen, die de wagens op den slechten weg ondervinden. De groeve, die bewerkt werd, is in schets voorgesteld in fig. 5 en 6. Zij is gelegen op den linkeroever hoogen kant van een zijtakje van den bovenaangegeven zijtak van de Aroewarwa. De bovengrond is een ± 1—3 M. dikke laag, bestaande uit een geel, bruin, blauwgekleurde kleiachtige grondmassa soms zeer vettig op gevoel, weinig korrelig. De blauwe zanderige kleimassa's komen hier en daar onder de meer roodbruin getinte massa voor. Deze bovengrond moet slechts weinig goud bevatten. Daaronder komt de gravel eenige d.M. dik, bestaande uit min of meer grove stukken kwarts, waartusschen kwartskorrels, klei, enz. De stukken kwarts zijn soms eenige d.M. lang, breed en hoog, meestal 5—7 c.M. en daaronder.

De bedrock bestaat uit sterk verweerde schalies (leien) bruinrood, geelrood, blauwachtig, zwart, enz gekleurd, soms er uitziende als vaste leien (thonschiefer) die evenwel zóó sterk verweerd zijn, dat men hen gemakkelijk kan wegsnijden en met de hand fijnwrijven. De richting dezer schalies, meestal zeer fijn van korrel, is ongeveer 58°—60° (dus noordoost ten oosten), zij staan vrij steil (c.a. 80°).

De gravel is ongelijk van dikte en schijnt lensen te vormen, die vlakke uithollingen in den bedrock opvullen. De bedrock helt naar de kreek toe. De spoorbaan loopt langs de groeve; als ballast heeft men boven den bedrock eenige d.M. dik gravel gestort. Aan de tegenovergestelde zijde is de groeve c.a. 3 M. diep.

Over een breedte van c.a. 10—15 M. en een lengte van c.a. 50 M. heeft men met behulp van een stoomschop den bovengrond en den gravel verwijderd en deze naar de waschinrichting gezonden. De stoomschop stond gedeeltelijk onder water, scheen in langen tijd niet gebruikt te zijn geweest. Men was bezig met een longtom den bedrock na te werken, die door de stoomschop niet voldoende scheen te kunnen worden afgegraven. De overigens vlakke golvingen in de taaie kleiachtige massa's, waaruit de bedrock is samengesteld, schenen daartoe te veel moeilijkheden te veroorzaken. De longtom bestond uit een c.a. 4 M. lange goot. In de benedenste 2 M. werd de losgewerkte grond geworpen en door elkaar gewerkt. Het goud loopt met het fijnere gruis door een zeef over een 1 M. lange zeer ondiepe spits uitloopende goot met 3 dwarsribben. In dit laatste gootje moet al het goud opgevangen worden. Het grove grint en de grootere stukken kwarts werden niet zorgvuldig afgewasschen. In de weggeworpen stukken komt nog goud voor; nu en dan was een spikkeltje waar te nemen, dat door klei aan de kwarts was vastgekleefd. Men deelde verslaggever mee, dat die kwarts zelf nu en dan ook goud bevatte, waarom men dezen later wilde gaan stampen.

Het lijdt geen twijfel of in het fijnere gruis, dat uit den longtom afstroomt, moet ook goud verloren gaan. Dit gruis wordt voortdurend door een paar werklieden op zij gewerkt om het water gelegenheid te geven door een ondiep greppeltje naar een ondiepen put af te vloeien van waaruit het water, met behulp van een centrifugaalpomp, wordt opgepompt in buizen die het wegvoeren naar den hooger gelegen valleibodem, van waar het afvloeit naar den zijtak van de Aroewarwa. In dit putje zamelde zich kwik aan, van den longtom afkomstig, van welk kwik stellig een gedeelte meegesleurd werd door den krachtigen stroom naar de centrifugaalpomp toe. Deze werd gedreven door een locomobiel. Aan de eene zijde voert een 1 tot 2 M. breed en c.a. 75 M. lang afvoerkanaal het grondwater uit de groeve naar een punt dicht bij den zijtak van de Aroewarwa gelegen; dit punt bevindt zich c.a. 3 M. dieper dan het niveau van het water in dezen zijtak bij normalen waterstand. Een centrifugaalpomp, aldaar opgesteld, diende om het uit het kanaal afvloeiende water op te pompen in dit riviertje. Deze pomp scheen reeds eenigen tijd buiten werking te zijn. Het afvoerkanaal was dan ook bij de groeve afgedamd. Een dammetje beschermde het benedengedeelte van het afvoerkanaal tegen hoogen waterstand, hetgeen niet belette dat toen 's nachts, gedurende verslaggevers bezoek, een flinke regenbui losbarstte, het water in den zijtak zóó zwol, dat het door het afvoerkanaal een uitweg zocht naar de groeve die dan ook den volgenden morgen geheel onder water stond. Men had minstens acht uur werk om deze weer leeg te malen.

Oorspronkelijk scheen het niet in de bedoeling gelegen te hebben de groeve te bewerken. Een 100 M. hooger op n.l. had men de werkzaamheden ingeleid door de bewerking van eene groeve op de reeds aangegeven wijze met behulp van verschillende soorten excavateurs. Thans was zij verlaten en vormde een plas diep c.a. 3 M., lang c.a. 50 à 60 M., breed c.a. 30 M.

In deze groeve n.l. kreeg men, zooals te voorzien was, weldra last van grondwater en misschien ook van regenwater. Men besloot om een kanaal aan te leggen om dit water af te voeren naar den zijtak van de Aroewarwa. Bij het graven van dit kanaal kwam men er toe de thans in bewerking genomen groeve onder handen te nemen. Nu heeft men het plan opgevat om ergens in het punt waar, zooals hierboven reeds werd opgemerkt, verschillende kreken samenvloeien, een diepen put te graven, waarin zich de van alle zijden toestroomende grondmassa's, die weggespoten zouden worden, zouden kunnen verzamelen. Een of meer krachtige centrifugaalpompen zouden de grondmassa's uit dien put oppompen naar een of meer waschgoten. Dit plan had evenwel nog geen vasten vorm aangenomen. Het voor het wegspuiten „hydraulicing" der grondmassa's benoodigde werkwater schijnt dus, afgaande op dit plan, ten slotte wel aanwezig te zijn, tenzij het moet worden opgepompt uit de Marowijne. Zoodat per slot van rekening niet de gronden naar het water gebracht zouden worden, maar het omgekeerde zoude plaats grijpen.

Met een dergelijke totale verandering van gedragslijn zoude men zich nog kunnen vereenigen, wanneer zij gebaseerd ware op behoorlijk verzamelde gegevens. Doch deze ontbraken; zelfs een ruwe schetskaart van het terrein ontbrak.

Verslaggever acht het niet noodig nog in verdere beschouwingen te treden. Er kan uit het bovenstaande voldoende blijken, dat er weinig is uitgevoerd en dat nog met weinig overleg. Men is na een paar jaar werken niet veel verder gekomen.

Volgens de opgaven zouden gemiddeld c.a. 2,8 gram goud per M^3. verkregen zijn, nu en dan steeg dit bedrag tot 6,5 gram.

Verslaggever bezocht nog een kleine groeve in een kreekje, dat zich hooger op in den zijtak van de Aroewarwa moest storten, alwaar 9 man met een longtom werkten.

De waschinrichting bij de Marowijne bestaat uit een dubbele spoelgoot, in welke met behulp van waterstralen en verder met arbeiders de grondmassa's worden uit elkaar gewerkt en verwasschen. Opvallend is het ook hier, evenals overal elders op de bezochte ondernemingen, dat er geen roosters aangetroffen worden, hetgeen toch aanbeveling zou verdienen, al ware 't alleen ter afscheiding van de grovere stukken kwarts, enz. die uit den aard der zaak zeer storend inwerken op den geregelden gang van het waschproces.

3°. *Maatschappij tot exploitatie der vereenigde goudplacers „Concessies Gros".*

Het concessieveld dezer maatschappij, dat tot dusverre bewerkt werd, is bereikbaar over de Saramacca of over de Suriname; in den regentijd moet de eerste route te verkiezen zijn, in den drogen tijd de andere. Volgt men de eerste, dan heeft men ruim 24 uur te stoomen in een stoombarkas tot den post Mindrineti, daarna c.a. 9 uur te reizen in een corjaal langs de Mindrinetirivier, daarna 1½ uur te rijden in een muilezelwagen langs een nagenoeg niet onderhouden weg dwars door de savannah. Langs den anderen weg heeft men c.a. 12 uur te stoomen tot Bergendaal, daarna c.a. 7 uur te voet af te leggen langs een weg, waarvan de eerste helft in den regentijd erg drassig en glibberig moet zijn. Deze weg moet begaanbaar zijn voor muilezels wanneer de daarin voorkomende bruggen in behoorlijken staat zijn gebracht.

De maatschappij begon in het laatst van 1899 hare werkzaamheden op haar terreinen, die gelegen zijn langs de Mindrineti en eenige van haar zijtakken. Tot dusverre is slechts een veld bewerkt, besproeid door eenige rechterzijtakken van de Mindrineti.

Behalve uit het optrekken van de verschillende gebouwen, aanleg van eenige wegen, waaronder eenige korte smalspoorbaantjes, het bouwen van een stampmolen, enz., hebben de werkzaamheden bestaan uit het wasschen van goudhoudende gronden op de gewone Surinaamsche wijze, met behulp van longtom en sluice, en uit het stampen van dergelijke gronden in den stampmolen.

De maatschappij is de dupe geweest van het vertrouwen, dat zij achtereenvolgens gesteld heeft in een tweetal Amerikaansche ingenieurs die, misschien te goeder trouw, doch uitgaande van onjuiste opvattingen, de ontginning in geheel verkeerde richting hebben gestuurd. In allen gevalle bleken die ingenieurs niet berekend voor de exploratie-werkzaamheden, waarop de ontginning behoorde te worden vastgesteld.

Van de verrichte onderzoekingen is vrij wel geen aanteekening gehouden; betrouwbare kaarten, enz. omtrent de terreinen zijn niet aanwezig. Men is feitelijk even ver als toen men begon, alleen heeft men thans een stampmolen, die bij gebrek aan beter, gebruikt wordt om de goudhoudende grondmassa's te verwerken, daar gebleken is dat op deze wijze betere resultaten worden verkregen dan wanneer zij op de gewone Surinaamsche wijze worden uitgewasschen.

Het terrein is nagenoeg nog onbekend. Het vertoont veel overeenkomst met de terreinen van de naburige concessies. De oppervlakte is over het algemeen zwak golvend; enkele van die golvingen geven het aanzijn aan lage heuvels waar de spoelende werking van het atmosferische water meer vat had op het gesteente. Deze is evenwel vrij gering; des te sterker schijnt het water oplossend gewerkt te hebben op het onderliggend gesteente. Tot tientallen meters diep is dit veranderd in een kleiachtige grondmassa, waarin talrijke dunnere en dikkere kwartsaders voorkomen, die zich meestal niet ver uitbreiden, bestaande uit scherpe stukken verschillend gekleurden kwarts van verschillende grootte, die vroeger waarschijnlijk samenhangende massa's gevormd hebben, welke door beweging van de omgevende plastische massa zijn verbrijzeld geworden, waarbij de brokstukken meer of minder ver uit elkaar geraakt en later gedeeltelijk weer aan elkaar verbonden zijn door mineralen, uit waterige oplossingen gevormd, welke oplossingen zich door de verweerde massa's heen bewogen. Verslaggever heeft den indruk gekregen, dat een gedeelte der kwartsmassa's oorspronkelijk in het gesteente aanwezig was, hetzij in den vorm van kwartsietlagen, hetzij in dien van oorspronkelijke kwartsgangen of in dien van gangen van een zuur gesteente, afgezien nog daarvan dat de kwarts een samenstellend bestanddeel van het gesteente zelf was; dat een ander gedeelte der kwartsen evenwel gevormd is na en tijdens de uitlooging van het oorspronkelijke gesteente en de daarop volgende verschuiving van de daaruit ontstane plastische massa's, welke verschuiving plaatselijk wel eens minder geleidelijk zal hebben plaats gegrepen. Alleen nader onderzoek kan dit vermoeden bevestigen. Verslaggever is verder overtuigd, dat een groot gedeelte van het goud, in die kwartsen aangetroffen, daarop is afgezet nadat die kwartsen zijn gebroken geworden, welk goud vermoedelijk is aangevoerd in de oplossingen, die door het verweerde gesteente hebben gecirculeerd. Door de geringe spoelende werking van het water werden de kleiachtige bestanddeelen aan de oppervlakte verwijderd, zoo het aanschijn gevende aan de gravellagen, die later, toen de helling van het terrein dit langzamerhand toeliet, weer zijn bedekt geworden door de fijnere massa's van hooger gelegen streken, aangevoerd door spoelend water.

De oppervlakte van de terreinen der „Concessies Gros" bestaat voor een groot deel uit savannahs. In die savannahs treft men hier en daar meer begroeide gedeelten aan, langs rivieren of langs oude rivierloopen, die langs de oppervlakte evenwel geen water meer afvoeren. Opmerkelijk is het dat de lage heuvels, in de savannahs zich verheffende, in den regel begroeid zijn. Verslaggever vraagt zich af of de savannahs niet ontstaan zijn op die gedeelten, waar het grondwater, zeer langzaam afvloeiende, gelegenheid heeft zich meer te verzadigen met oplosbare verbindingen uit de verweerende onderliggende gesteenten, waardoor dus oplossingen gevormd worden die meer blijven stagneeren, oplossingen, die door vele planten niet verdragen kunnen worden.

Tijdens verslaggevers bezoek werden op verschillende punten de boven den bedrock voorkomende grondmassa's afgegraven en vervoerd per rail naar den stampmolen. Op andere plaatsen werd de bovengrond verwasschen in waschgoten, den gravel vervoerd naar den molen.

Figuur 7 geeft een schets van het bewerkte terrein. De afstand van de woning van den administrateur tot die van de opzichters is ongeveer 10 minuten gaans, waaruit men kan afleiden dat het bewerkte gedeelte van het terrein, dat grootendeels gelegen is in de nabijheid der smalspoorbanen, slechts een geringe oppervlakte beslaat. De sterkte bedroeg c.a. 110 man, waarvan een gedeelte was te werk gesteld in de savannah, voorkomende ten zuiden van de administrateurswoning, alwaar groote pepiten werden aangetroffen.

De bedrock bestaat meestal uit witte, ook wel roode of gele, roodgevlekte of roodgeaderde klei, in welke talrijke kwartsaders en kwartsgangen worden aangetroffen, waarvan de kwarts sterk verbrijzeld is. De grootere stukken kunnen meestal gemakkelijk worden stukgeslagen; de fragmenten blijken dan door limoniet aan elkaar gebonden te zijn geweest. Op die kwartsen en ook op die breukvlakken komt dikwerf zichtbaar goud voor, soms in groote hoeveelheden, over het algemeen zeer onregelmatig. Ook enkele pyritische ertsen worden hier en daar, meestal in zeer geringe hoeveelheid, aangetroffen. De bedrock bevat overigens meestal weinig kwarts, de roodgekleurde soms niet veel, donker gekleurde kwartsstukjes.

Op den bedrock worden gravellagen aangetroffen, bestaande uit kwartsstukken van zeer verschillende tinten (wit, violet, roodachtig, blauw, bruin, enz.) zeer verschillend in grootte, vermengd met zeer wisselende hoeveelheden klei, soms zooveel, dat de gravellaag meer het karakter van een kleilaag aanneemt.

De dikte van de gravellagen wisselt tusschen 0 en 0,5 M. Soms bestaan zij uit aaneengeregen massa's van groote brokken kwarts, die geheel het uiterlijk hebben van verbrijzelde gangen.

Boven die gravellagen komen gele, grijsgele, geelroode, roodbruine, roode kleimassa's voor, van wisselende dikte, soms van eenige meters, welke massa's gemengd zijn met fijne en grove scherpe kwartsstukken en bruine, bruingele soms meer roode, ook wel zwartgekleurde ijzerrijke knollen van grillige, meestal afgeronde vormen. Deze grondsoorten bevatten nu eens weinig fijne, dan weer veel en grove kwarts.

De soms goudrijke kwartsaders en gangen in den bedrock wisselen zeer in dikte, van eenige c.M. tot een meter en meer. Men heeft enkele van die gangen door middel van hellende of verticale putten van geringe diepte (tot c.a. 15 M.) onderzocht, ook wel bewerkt, waarbij bleek dat zij spoedig uitwigden. De aanwezigheid van die gangen was voor de Amerikaansche ingenieurs voldoende aanleiding om den stampmolen op te zetten. Hoe het mogelijk is, dat na maanden lang onderzoek, hetwelk het opstellen van den molen vòorafging, den waren aard dezer gangen niet werd ontdekt, is iets raadselachtigs. Een gang o. a. die bewerkt werd, c.a. 2,5 voet dik, bleek reeds na c.a. 6 M. in een punt te eindigen. De andere gangen werden niet eens zoo krachtig bewerkt.

Er zijn overigens ten aanzien van het goudvoorkomen niet veel conclusies te trekken uit de verrichte werkzaamheden. In den molen worden kwartsen en gronden verwerkt, voor meer dan de helft uit klei bestaande.

Blijkens het jaarverslag over het afgeloopen jaar leverden de in den molen verwerkte grondstoffen c.a. 4—5 gram goud per ton, hetgeen zoude overeenkomen met c.a. 6—8 gram goud per M³. Groote waarde kan hieraan evenwel niet gehecht worden. Het terrein wordt namelijk zeer onregelmatig bewerkt in talrijke kleine groeven, waarbij alleen die gedeelten worden verzonden naar den molen, die bij de herhaalde waschproeven in batées voldoende goud bleken te bevatten.

In de savannah, bezuiden de administrateurswoning, werden in den aanvang van 1903 verscheidene zware pepiten gevonden. Er werden aldaar eenige longtoms aan het werk gezet en eenige putten gegraven ter onderzoek van den bodem. Men verkreeg daarbij vrij grof goud tot groote stukken van ½ K.G. en zwaarder.

De bovengrond is grijsachtig bruin, wordt daarna geel zonder merkbaren overgang. De grijze massa bestaat uit kwarts met klei, gekleurd door humus. De gele massa bevat meer klei. Onder deze komt de gravel, bestaande uit meer en grovere scherpe stukken kwarts met klei. Daaronder komt de bedrock, een witte klei die hier en daar kwarts bevat, naar de diepte fijner.

Op andere plaatsen was de bovengrond witte klei met weinig en fijnen kwarts, daaronder kwam witte klei met groven scherpen kwarts, daaronder meer witte klei met slechts weinig en dan zeer fijnen kwarts.

De gravel is verschillend getint, wit, geel, rood, enz., soms gemengd met scherpe stukjes ijzererts.

De molen bevat 4 × 5 stampers, voor welke hellende tafels, lang c.a. 5 M., breed 1,8 M., zijn aangebracht met geamalgameerde koperbladen. Het afvloeiende stampmeel (tailings) wordt met behulp van een centrifugaalpomp weggevoerd.

4°. *Placer van den heer Maijo.*

Op een afstand van c.a. een tot anderhalf uur gaans van van de onderneming der „Concessies Gros", langs een voetpad dat over lage heuvels, later door een moeras voert, ligt het placer van den heer Maijo.

Na eerst maanden lang het werk te hebben gestaakt wegens gebrek aan water, moest het na eenige dagen opnieuw gestaakt worden door het opraken van den aanwezigen voorraad hout die niet bijtijds was aangevuld.

In den lagen heuvelrug had men op een drietal plaatsen over eenige honderden meters afstand met behulp van een krachtigen waterstraal de daar aangetroffen grondmassa's weggespoten. Er waren daardoor geulen gevormd, c.a. 10—15 M. diep, waarvan de wanden met een helling van 30°—40° opliepen. Aan het bovenste uiteinde van die geulen, die zelve met een helling van c.a. 1 : 15—20 omhoog liepen, verdeelden deze zich in meerdere kortere, in verschillende richtingen uitstralende, zoodat het boveneinde een onregelmatigen kom vormde met meer of minder ver vooruitspringende ruggen. Men had daardoor tot op zekere diepte de verweeringskorst van het onderliggende gesteente weggespoten. Die verweeringskorst bestond uit witte klei, waarboven als gravellaag een roodbruine kleiachtige grondmassa voorkwam, van wisselende dikte, gemiddeld c.a. 1½ M.

De witte klei was naar alle richtingen doorbroken door kwartsaders en evenzoo door platen limoniet (bruinijzersteen). Deze platen liepen soms meerdere meters ver golvend regelmatig door, b.v. 1. c.M. dik. Op andere plaatsen kwamen platen voor van grootere dikte. Naast die platen is de witte klei bruingeel gekleurd, vooral boven de platen, soms over een afstand van 0,5 à 1 M. en meer; onder de platen was de klei gewoonlijk slechts over eenige d.M. gekleurd.

Naast de kwartsgangen is de klei evenzoo verkleurd. Zij gaat dan meestal over in een niet zoo vette, blauwgekleurde grondmassa.

De in de witte klei optredende kwartsaders loopen allergrilligst gebogen in alle richtingen, houden evenwel spoedig op, loopen dan uit. Men trof er aan van eenige c.M. dikte; andere waren bijna 1 M. dik. Hier en daar werden door de klei, vrij regelmatig verspreid, scherpbegrensde kuben aangetroffen, bestaande uit in limoniet veranderde pyrieten, welke kuben van binnen gedeeltelijk hol waren.

In een van de geulen had men zeer veel last ondervonden van het opzwellen van de witte kleimassa. Zoodra men begon te spuiten, zwol deze op en wel zoo sterk, dat de op den bodem van de geul geplaatste waschgoten werden opgelicht en zamengedrukt. Verslaggever bezocht deze werkplaats onder een zeer zwaren regenbui die vrij lang aanhield en nam toen een sterk zure, stekende lucht waar die zich hier en daar ontwikkelde bij welletjes die uit de klei te voorschijn traden. Volgens mededeelingen is het ook herhaaldelijk voorgekomen, dat werklieden, na het gebruik van water, uit deze geul afkomstig, aan bloedafgang, gepaard met hevige snijdingen, sukkelden. Reeds 5 maal had men getracht hier de spoelgoten te plaatsen, altijd met het gevolg, dat men na korten tijd het wasschen moest staken. De bruine bovengrond, op de klei alhier voorkomende, moet tijdens die opzwellingen over vrij groote afstanden naar beneden geschoven zijn; men had een langzame afschuiving over 40 M. kunnen constateeren.

In deze insnijding kwamen sterk verweerde gesteenten voor met nog duidelijken laagstruktuur. De lagen liepen in richting Z.-O.—N.-W. en stonden zeer steil. Zij waren overgegaan in een soort gele grondmassa, uiterlijk zeer veel gelijkend op de gele kleimassa's, die men in Suriname zooveel aantreft, zij waren daarvoor evenwel te hard. Zij vormden een soort overgang tot de ijzerrijke laterietknollen die men in die gronden zoo dikwerf aantreft, doch waren veel weeker dan deze.

Iets dergelijks nam verslaggever in een andere geul waar. Daar kwamen een zestal vrij steil staande limonietbanken voor, ± 5—10 d.M. dik, evenwijdig aan elkaar en in richting ongeveer N.W.-Z.O. verloopend.

Bij het hydrauliseeren dezer grondmassa, waarbij de witte klei natuurlijk vermengd werd met de bovenliggende gravellaag, moet men een constant goudgehalte dezer massa waargenomen hebben.

Omtrent dit goudgehalte kon verslaggever evenwel geen betrouwbare gegevens machtig worden.

Het bij het hydrauliseeren afgespoten materiaal der heuvels werd direct in zeer smalle goten geleid, met een helling 1 : 16 geplaatst, en zoo gevoerd naar een reservoir in een kreek langs de heuvels, vanwaar de grondmassa's werden opgepompt door een centrifugaalpomp en geperst naar een tweede spoelgotenrij die c.a. 5—7 M. hoog boven den grond was opgetrokken. Men heeft getracht de grondmassa's eerst af te zeven door een cylindrischen draaienden zeef, afkomstig van een phosphaatontginning, evenwel zonder gunstige resultaten te bereiken. Verder heeft men een kleinen steenbreker en een amalgameermolen voor bewerking van een kleine hoeveelheid kwartsen (c.a. 15 ton in de 24 uur).

Het komt verslaggever voor dat men voorbarig tot de installatie van een „hydraulicplant" is overgegaan (evenals zulks het geval was met den stampmolen der „Concessies Gros"), dat de dunne laag gravel gebleken is moeilijk met een zoo krachtige installatie bewerkt te kunnen worden en dat men er daarom toe gekomen is den bedrock weg te spoelen om omtrent dezen en het vaste gesteente eenige gegevens te verzamelen. De weinige energie, waarmee de onderneming geleid wordt pleit niet voor bevredigende resultaten.

5°. *Placer L. en F. de Jong.*

Dit placer is gelegen naast en wel ten oosten van het bewerkte gedeelte der „Concessies Gros". Men heeft op dit placer een paar linkerzijtakken der Savannahkreek bewerkt, die zich in de Mindrineti uitstort. (Zie schets.)

Een van de zijtakken is de van Kruinenkreek, een andere de Charmeskreek.

Tegelijk met de van Kruinenkreek werden haar zijtakken,

Es- en Beyrakreek bewerkt, terwijl met de Charmeskreek de zijtak Doevoenoe werd ontgonnen.

Die valleien zijn grootendeels met een krachtigen waterstraal schoongespoten, gehydrauliseerd.

De onderneming was geheel verlaten. De voetpaden waren dichtgegroeid, in de uitgewerkte valleitjes zelf kon men zich evenwel gemakkelijk bewegen daar deze uit den aard der zaak niet meer begroeid waren.

Bij de samenvloeiing van Beyra- en van Kruinenkreek komt een gang voor, bijna noord-zuid (in richting 175°) loopende, hoofdzakelijk bestaande uit bruinijzersteen, waartusschen roodbruin- en roodgekleurde kleimassa's, waarin ijzerrijke laterietknollen, kwartsbrokjes, enz. In dezelfde richting loopen eenige d.M. dikke kwartsgangen, waarvan de kwarts sterk verbrokkeld is, met limoniet op de breukvlakken. De kwarts komt voor in gelen grond. In den benedenloop van de Beyrakreek komen aan de kanten gele en roode kleimassa's voor, waarin veel ijzerrijke laterietknollen en langgerekte sterk verbrokkelde kwartsmassa's in horizontale rijen in die gele en roode gronden afgezet. De bodem van die kreek bestaat uit witte klei; daarin komen bruinroode en baksteenroode rijen voor, meestal in richting 90°, soms in laagjes, zeer onregelmatig van vorm. Die bruine en roode massa's waren niet hard, komen verslaggever voor gesteentelagen te zijn, die tot ijzerrijke lateriet veranderd worden. Dwars door de witte klei komen limonietplaten voor, kwartsaders, enz., die naar alle richtingen verloopen. De limonietplaten bezitten over meters uitgestrektheid ongeveer dezelfde dikte, zijn dikwerf met kwarts bedekt. Naast die platen is de witte klei geel, rood, bruingekleurd, ook neemt die witte klei dikwerf een grijsblauwe kleur aan, meestal naast kwartsmassa's.

In een kleine kreek aan den linkeroever van de Beyrakreek, welke ongeveer noordwaarts loopt, zijn verschillende kwartsgangen blootgespoeld die elkaar kruisen; een gang, ter dikte van één meter, die ook in de Eskreek moet voorkomen, loopt richting 60°—70° en staat steil met geringe helling naar het zuiden. De gangen komen voor in rooden kleigrond.

Een eind hooger op in de Beyrakreek, waar in den rooden kleigrond een insnijding is uitgespoten, neemt deze zeer duidelijk een gelaagden struktuur aan. De zeer fijne laagjes zijn verschillend, rood, bruin, geel, zwart, gekleurd. In de Eskreek neemt men bij herhaling hetzelfde waar wat in Beyrakreek was te zien. In den oorsprong van deze kreek komen in de witte klei weer knobbels van limoniet voor, meestal zuivere kuben, ontstaan door verweering van pyriet. Men treft daar in richting 80°, met helling naar het noorden, vrij steil staande gangen aan, bestaande uit kwartsstukken, waartusschen limonietplaten. Een van die gangen moet dezelfde zijn als in de Beyra-kreek werd aangetroffen. Naast die gangen is de witte klei geel gekleurd, ook neemt zij alsdan andere tinten aan, violet, paars, blauwachtig, enz.

In den bovenloop van de Doevoenoe-kreek neemt men weer analoge verschijnselen waar. Men vindt aldaar in de witte klei eenige parallele gangen van gebroken, doch overigens vrij soliden kwarts, 0,5—1 M. dik, met richting 90° en helling 45° naar het noorden. Ook de gang in den bovenloop van de Eskreek moet hier weder te voorschijn komen. Men heeft hier een korten tunnel gegraven, die evenwel niet begaanbaar bleek te zijn. Ook putten heeft men aangelegd van geringe diepte.

Dicht bij de uitmonding van de Charmeskreek in de Savannah-kreek bevindt zich het pompstation dat het benoodigde werkwater voor de uitgewerkte valleitjes leverde. Van dit station werd het water opgeperst door een leiding van c.a. 650—700 M. lengte naar een reservoir, dat c.a. 50 M. hooger gelegen moet zijn, welk reservoir in een heuvel is uitgegraven. Van uit dit reservoir vloeide het water naar de verschillende kreken. De hydraulische installatie had in korten tijd haar werk verricht. De onderneming staat nu geheel stil. Nadere toelichting zal wel overbodig zijn.

G°. *Saramacca Company.*

Gelegen aan de Saramacca, aan de monding van Witiwater, treft men het établissement aan van de Saramacca Company, hetwelk met stoombarkassen van uit Paramaribo te bereiken is bij niet te lagen waterstand. Iets meer noordwaarts bevindt zich een tweede établissement aan de monding van de Brokolonko, alwaar een electrische installatie van niet geringen omvang wordt ingericht, waarmede de werkplaatsen, meer in het binnenland gelegen, van de noodige drijfkracht, enz. zullen worden voorzien. Op het établissement bij de Witiwaterkreek bevindt zich een flink pompstation dat het voor het hydrauliseeren benoodigde water over een 216 M. hoogen heuvel oppompt, naar het kreekje, dat thans bewerkt wordt.

Het concessieterrein is in vroeger tijden reeds bewerkt geworden op Surinaamsche wijze met longtom en sluices, naar 't schijnt met groot succes.

Tijdens verslaggevers bezoek scheen van het terrein weinig meer bekend te zijn dan hetgeen de vroegere ontginning geleerd had; wanneer men in aanmerking neemt dat bij die primitieve ontginning nagenoeg geen aanteekening is gehouden van de verkregen resultaten, gegevens, enz., zoo ligt het voor de hand, dat de gegevens, waarover de Saramacca Company te beschikken heeft, niet zeer veel kunnen zijn. Kaarten en dergelijke bescheiden konden niet worden overgelegd, omdat zij niet bestonden.

Het komt verslaggever voor dat ook hier op zeer voorbarige wijze tot den aanleg van krachtige installaties is overgegaan, zonder de noodige voorbereiding en dat allicht verwacht kan worden dat deze Amerikaansche onderneming alleen door puur geluk gevrijwaard kan blijven voor teleurstellingen. Opvallend is het dat, nu de hydraulische installatie reeds eenigen tijd in werking is, met zoo weinig kracht de ontginning wordt aangegrepen.

Met twee waterstralen werd gespoten op gele en roode gronden, waartusschen steilstaande lagen voorkomen van meer taaie gesteentemassa's, die alle kenmerken vertoonen van verweerde leien. In de gele en roode grondsoorten komen talrijke kwartsaders voor.

Deze gele en roode gronden zijn dezelfde, die men zooveel in Suriname ontmoet; zij bestaan uit aldus gekleurde kleimassa's, waarin scherpe stukken kwarts en ijzerrijke laterietknollen voorkomen van wisselende grootte. Op de afgespoelde gedeelten neemt men waar, dat die gele en roode gronden allerlei buigingen aannemen; hier en daar is de grond wat harder, op andere plaatsen is hij los en week. Een scheiding tusschen die kleimassa's, waaraan geen struktuur meer is op te merken en de gebogen gedeelten, is niet waar te nemen. Zij gaan geleidelijk in elkaar over. De taaiere gesteentemassa's zijn, geheel analoog met de roode en gele gronden, gebogen. Deze hardere gesteentemassa's waren evenwel nog te veel verweerd om met voldoende zekerheid herkend te worden. Zij loopen ongeveer in oostwestwaartsche richting met een helling van 70° naar het noorden, wanneer zij ten minste niet geheel omgebogen zijn. Banken van blauwgroene massa's, roodgevlekt, wisselen met geel, roodbruin, blauwgekleurde banken, donkergekleurde kwartsbankjes, enz. Hier en daar worden de massa's weeker, meer kleiachtig. Enkele lagen waren over 50 M. horizontalen afstand blootgelegd en loopen regelmatig door. Ook witte klei komt voor, rood en geel geaderd, in dezelfde richting als de zooeven beschreven lagen.

Iets meer naar het zuiden ziet men van boven bruingele kleiachtige grondmassa's, daaronder een gravellaag, rustende op witte klei, welke op haar beurt rust op rood- en geel gekleurde bankjes met kwartsaders. Hier en daar komen tusschen klei en bedrock conglomeraatbanken voor, bestaande uit kwarts en kleijzersteen, samen verbonden door limoniet.

Figuur 9 (bladz. 40) geeft een schets van een gedeelte van het blootgespoelde terrein.

Iets stroomafwaarts van dit placer zijn proefnemingen op kleine schaal gedaan in de Saramacca met een kleinen goud-

baggermolen, welke proeven, volgens den ondernemer, voorloopig een bevredigend resultaat opleverden. Zij waren evenwel tijdens verslaggevers bezoek nog niet zoo ver gevorderd om tot het trekken van besliste conclusies aanleiding te kunnen geven. De inriching van den baggermolen was eenvoudig doch degelijk. Met behulp van roosterzeeven werden uit de opgebaggerde specie de grootere brokken kwarts en verschillende gesteenten afgezonderd. Door krachtige waterstralen werd de specie uit elkaar gewerkt en werden deze brokken schoongespoten, waarna zij direct weer over boord gezet worden. Het door de zeeven gevallen materiaal werd nogmaals door krachtige waterstraaltjes uit elkaar gewerkt, vloeide door korte waschgoten, alwaar nagenoeg al het goud werd achtergehouden en daarna nog door een langere waschgoot om de rest van het goud vast te houden; hier bleek evenwel na weken werken nagenoeg geen goud meer te worden achtergehouden.

Hiermede is verslaggever gekomen aan het eind van zijne vluchtige beschrijving der door hem bezochte placers. Eenige zeer kleine ondernemingen, werkende op zeer onregelmatige wijze met longtoms en sluices, boden geen gelegenheid tot het doen van eenige waarnemingen.

De hierboven bezochte ondernemingen zijn de belangrijkste van de geheele kolonie; misschien moeten daartoe nog gerekend worden eenige ondernemingen in de Sarahkreek, zooals het Placer van Hemert, Granplacer, welke verslaggever evenwel geen gelegenheid had te bezoeken.

Verslaggever heeft zich onthouden, buiten hetgeen werd opgemerkt bij de beschrijving van het placer der Compagnie des mines d'or, van het geven van becijferingen omtrent den goudrijkdom van den bodem, enz., enz. Was dit reeds lastig bij genoemde maatschappij, bij andere ondernemingen was zulks ten eenenmale onmogelijk, dank zij de onregelmatige toestanden waarin die ondernemingen hebben verkeerd of nog verkeeren. Genoemde maatschappij heeft ten minste eenige jaren op een meer regelmatige, zij 't ook primitieve wijze, haar ontginning voortgezet; deze is meer ordelijk beheerd en geleid geworden. Zij heeft de risico van de ontginning over meerdere groeven verdeeld. Ware elk établissement een op zich zelf staande onderneming geweest, dan ware ongetwijfeld het placer reeds lang verlaten. De tijdelijke winsten op het eene établissement stelden in staat de tijdelijke verliezen op een ander eenigszins te dekken; waar het noodig was ten gevolge van allerlei omstandigheden, weersgesteldheid, langdurig meeof tegenvallen der productie, enz. op het eene établissement tot tijdelijke inkrimping of uitbreiding van het personeel over te gaan, daar werd zulks mogelijk gemaakt door de andere établissementen, die niet in die omstandigheden verkeerden. De grootere productie wordt dikwerf toegeschreven aan den grooteren rijkdom van haar concessieterrein. Deze bewering wordt evenwel door niets gestaafd. Op tal van plaatsen hebben in het overig deel van Suriname kleine ondernemingen, evenzoo op Surinaamsche wijze werkende, relatief niet onbelangrijke winsten opgeleverd. En dergelijke ondernemingen verkeeren dan nog tegenover een lichaam als de Compagnie des mines d'or, in minder gunstige condities. Dit wordt te veel over het hoofd gezien.

Hoeveel terreinen zijn niet herhaaldelijk verlaten, herhaaldelijk weer opnieuw met eenig succes ontgonnen. Eenigszins langdurig tegenvallen van de productie noopte dergelijke kleinere ondernemingen tot staking der werkzaamheden, nadat een belangrijk deel van de behaalde winsten verloren was gegaan bij het zoeken naar nieuwe terreinen. Dat grootere ondernemingen tot dusverre niet geslaagd zijn, wil, volgens verslaggevers overtuiging, niets anders beduiden, dan dat de door hen gevolgde wijze van werken achterstond bij die, welke op de Compagnie des mines d'or toegepast werd.

En hierboven is voldoende aangetoond, hoezeer de laatste voor verbetering vatbaar is.

Geen enkele dier ondernemingen werkt volgens een behoorlijk overlegd plan, dat moet kunnen steunen op allerlei gegevens die verzameld moeten worden. Dit heeft men nagelaten, omdat men door onkunde daartoe niet in staat was. Men werkt op de gis, hetgeen in een land, waar nog zooveel te onderzoeken valt, per sé tot slechte resultaten voeren moet. Over het algemeen is er bitter weinig uitgevoerd en wat nog uitgevoerd is, laat in alle opzichten te wenschen over, hetgeen voldoende kan blijken uit de korte beschrijving der verschillende placers die, zooals verslaggever reeds boven opmerkte, behooren tot de beste die in Suriname gevonden worden, ten minste tot die, welke het minst ongunstig staan aangeschreven.

Uit de door die ondernemingen verrichte werkzaamheden blijkt voldoende duidelijk, dat er met weinig overleg gewerkt is; dat de ondernemingen zich in handen bevonden van personen, niet voor hun taak berekend. Hoe kan men op een terrein, als waarover b.v. de Saramacca Company te beschikken heeft *op het oog* bepalen op welke wijze het grondverzet moet worden uitgevoerd? Het hydrauliseeren is volstrekt geen universeel middel, en al ware het volkomen juist gezien, dat deze wijze van grondverzet de juiste oplossing zoude zijn voor haar terrein, dan is 't toch voor de uitvoering van het werk een onmisbaar vereischte, dat men zijn terrein behoorlijk kent, niet door het alleen aan te zien, maar door het op te meten, zij 't ook globaal, hetgeen met betrekkelijk zulke geringe kosten kan geschieden; afgezien nog daarvan, dat het toch niet voldoende is voor de taxatie van de waarde van het terrein, door af te gaan op het feit, dat in vroegere jaren betrekkelijk veel goud op het terrein is gewonnen op de primitieve Surinaamsche methode.

Verslaggever noemt hier speciaal de Saramacca Company, omdat bij deze alleen nog niet beslist gebleken is, dat de onderneming als jammerlijk mislukt is te beschouwen. Alle andere bezochte ondernemingen, behalve dan de Compagnie des mines d'or, zijn even ver als toen zij begonnen, met dit verschil evenwel, dat hun middelen uitgeput zijn en het vertrouwen dat het groote publiek in hen stelde, verloren is en zulks terecht. Het is bijna onbegrijpelijk hoe de in Nederland gevestigde directies van tal van die ondernemingen genoegen hebben kunnen nemen met den gang van zaken op de door hen geoccupeerde terreinen. Die directies werden blijkbaar slecht ingelicht omtrent de verrichte werkzaamheden en hebben getoond deze niet te kunnen beoordeelen. Zoolang de ondernemingen er niet toe overgaan hun terreinen behoorlijk te doen exploreeren, zoolang kan er geen sprake zijn van blijvend welslagen.

De werkzaamheden van z.g. „ervaren prospector's" in Suriname bestaan uit niet veel meer dan het graven van ondiepe putjes, die in onvoldoend aantal zeer onregelmatig en onoordeelkundig over het terrein verdeeld worden, het uitwasschen van een deel van de gravellaag in zoogenaamde batées, (waschbakken) en het schatten van de daarbij verkregen hoeveelheid goud, meestal op het oog. Betreft het het onderzoek van gangen, dan bepalen zich hunne werkzaamheden tot het blootleggen van enkele punten van de gangmassa, door middel van afgraven, door middel van meestal slecht aangelegde tunneltjes en putjes; van welke punten, die gewoonlijk met weinig oordeel gekozen zijn, een weinig van de gangkwartsen wordt weggebroken, die dan meestal nog ter onderzoek moesten worden opgezonden naar een of ander laboratorium buiten Suriname.

Dergelijke werkzaamheden worden bij de tinontginning op Banka opgedragen aan Chineesche ploegbazen die onder controle van een opziener werken, welke opziener o. m. zorg draagt voor de noodige opmetingen, die in Suriname nergens plaats grijpen dan bij hooge uitzondering en dan meestal nog op een wijze, die de betrouwbaarheid sterk in twijfel doet trekken. Exploratie-werkzaamheden in den waren zin des woords zijn niet gemakkelijk. Men kan een ervaren mijningenieur zijn of een bekwaam geoloog en toch niet in staat zijn een exploratie behoorlijk uit te voeren. Voor het exploreeren van Suriname zijn de mijningenieurs van Banka de aangewezen personen. Zij zijn bekend met het boschleven, vertrouwd met de werkzaamheden en bovendien volkomen betrouwbaar.

De maatschappij Suriname steekt zeer zeker gunstig af bij alle andere ondernemingen die in Suriname exploratie-werkzaamheden hebben verricht. Zij heeft bekwame werkkrachten in haren dienst gehad, naast zeer onbekwame. Wat door DU BOIS verricht is, meer op geologisch gebied, verdient alle waardeering. toch heeft deze maatschappij betrekkelijk weinig bijgedragen om de onzekerheid, die er op zoo menig punt in Suriname bestaat, weg te nemen. Hare resultaten waren noch beslist positief, noch beslist negatief, het gevolg daarvan, dat zij met hare zeer beperkte middelen hare aandacht te veel verdeeld heeft over een ontzaggelijk terrein; dat zij niet met de noodige volharding een eenmaal aangevangen onderzoek ten einde gebracht heeft. Zij heeft van haar personeel, dat in zake exploratie-werkzaamheden klaarblijkelijk de noodige ervaring miste, het onmogelijke gevergd. Had zij zich voorloopig bepaald tot wat onmiddellijk voor de hand lag, tot een nauwkeurige studie, over enkele bescheiden perceelen, van het voorkomen, de opsporing en ontginning van het waschgoud, gezocht naar wegen waarop de laatste ware te verbeteren, dan was zij thans hoogstwaarschijnlijk nog vruchtbaar werkzaam.

DE EXPLORATIE VAN HET LAWAGEBIED IN HET ALGEMEEN.

In het vorenstaande heeft verslaggever getracht een zoo juist mogelijk beeld te geven van de goudindustrie in Suriname in haar tegenwoordig stadium. Hij hoopt duidelijk aangetoond te hebben, dat de particuliere ondernemingsgeest niet in staat is geweest die industrie tot een behoorlijke ontwikkeling te brengen; hem ontbrak daartoe de noodige kracht, de kunde en dientengevolge het vereischte doorzettingsvermogen.

Het zal niet nader behoeven toegelicht te worden, dat er geen verbetering te verwachten is in een afzienbaar tijdperk, wanneer hem niet de weg gewezen en op krachtige wijze steun verleend wordt door een machtig lichaam als de Staat, wiens belang het meebrengt, dat de goudindustrie zich op een gezonde basis ontwikkelt.

Indirect zal der goudindustrie een zeer groote steun worden verleend door de exploratie van het Lawa-gebied. Bij eventueel welslagen van deze zal alle twijfel aan de levensvatbaarheid dezer industrie zijn weggewischt.

Alvorens over te gaan tot de bespreking van de wijze, waarop deze exploratie zoude kunnen plaats vinden, acht verslaggever het niet overbodig eerst duidelijk den stand van zaken onder oogen te zien en in het kort aan te geven, hetgeen er te doen valt.

Het Lawa-gebied, de streek dus begrepen tusschen de Lawa en de Tapanahony, de beide bovenloopen van de Marowijne, strekt zich naar het zuiden uit tot aan de grens met Brazilië, welke gevormd moet worden door het z.g. Tumac-Humacgebergte dat zeer weinig bekend is. Van uit Poeloegoedoe, gelegen aan de samenvloeiing der beide genoemde zijtakken, bedraagt de rechte afstand in zuidelijke richting tot dit gebergte vermoedelijk ruim 200 K.M. Daar de Lawa in noordnoordwestelijke, de Tapanahony meer in noordoostelijke richting afstroomt, loopt het Lawa-gebied dus naar het noorden spits uit. De breedte van het terrein in oostwestelijke richting zwelt dan ook spoedig naar het zuiden toe aan. Ter hoogte van de aanlegplaats in de Lawa van het placer de la compagnie des mines d'or de la Guyane Hollandaise, bij de boschnegers onder den naam van Contesté bekend, bedraagt die breedte reeds bijna 100 K.M. Verder naar het zuiden neemt zij nog voortdurend toe. Alleen het gedeelte benoorden de oostwestlijn, getrokken over genoemde aanlegplaats, komt voorloopig voor de exploratie in aanmerking, daar het meer zuidelijke gedeelte te groote moeilijkheden zou opleveren met het oog op het transport en de voor de exploratie toegestane fondsen te beperkt zouden zijn bij een grooteren omvang van het exploratieterrein. Dit noordelijke gedeelte beslaat reeds een oppervlak van ruw getaxeerd c.a. 3600 K.M^2.

Het is een woest begroeide streek, waarin niet hooge heuvels zijn waargenomen van uit de Lawa en Tapanahony. Het wordt doorstroomd in ongeveer noordelijke richting door de Gonini, een linkerzijtak van de Lawa. In het noorden hebben kleine ondernemingen de aanwezigheid van goud geconstateerd; in het zuidoosten heeft het placer de la compagnie des minis d'or reeds een 10-tal jaren rijke terreinen bewerkt. Overigens is het terrein volslagen onbekend, behoudens hetgeen opgemeten is langs een kapping van uit Cottica aan de Lawa, zuiver west naar de Tapanahony, door den heer W. L. LOTH; verricht onder zeer groote moeilijkheden.

Van de geologische gesteldheid van het Lawa-gebied is evenzoo nagenoeg niets bekend. Uit de weinige waarnemingen, langs de Lawa en Tapanahony gedaan, mag men vermoedelijk afleiden, dat de samenstelling van den bodem in het algemeen niet afwijkt van hetgeen daaromtrent is waargenomen meer noordelijk in Suriname, dus oudere sedimentaire gesteenten van nog niet bepaalden ouderdom, rustende op of doorbroken door verschillende granietische gesteenten, terwijl in een later tijdperk meer basische gesteenten, dioriten, diabasen, gabbros, enz., zijn doorgebroken. De al deze vaste rotsmassa's bedekkende allerjongste vormingen verschillen op 't oog niet van die, welke men elders in Suriname waarneemt.

Slaan wij een blik op de kaart van Suriname, dan wordt men onmiddellijk getroffen door het eigenaardig verloop der rivieren. Trekken wij van uit de Corantijn, daar waar zij den 5den breedtegraad passeert, een lijn naar Albina; verder uit een punt iets meer zuidelijk, b.v. Alligators- of Pauwieseiland in de Corantijn, een lijn naar Poeloegoedoe, dan komt men direct op het vermoeden dat tusschen, benoorden en bezuiden die beide lijnen de rivieren regelmatig aan dezelfde invloeden onderhevig zijn geweest, waardoor hun loop in die gedeelten overeenkomt. Benoorden de lijn Corantijn—Albina zien wij de rivieren alle met zware bochten in noordelijke richting naar zee loopen. Benoorden den 5den breedtegraad zien wij alle rivieren meer of minder sterk van richting veranderen. De Corantijn en de Nickerie loopen west noord west. De Coppename doet zich vrij ongevoelig voor, doch schijnt toch eenigszins onder den invloed te zijn. De Saramacca, de Suriname en de Marowijne vertoonen duidelijk sterke afwijkingen. De Suriname gedraagt zich eenigszins als de Coppename; de beide andere als Corantijn en Nickerie. Ook in Fransch-Guyana neemt men om en bij den 5den breedtegraad iets dergelijks waar.

Bezuiden den 5den breedtegraad loopen alle rivieren ten oosten van de Nickerie eerst ongeveer noord-zuid. Dicht bij de lijn Corantijn—Poeloegoedoe loopen zij alle in oostelijke richting. Bij de Marowijne is zulks niet zoo duidelijk, doch de geweldige breedte (4—5 K.M.) die zij bij Poeloegoedoe aanneemt, toont aan dat storingen ook hier hun invloed hebben uitgeoefend.

Alle rivieren nemen bezuiden den 5den breedtegraad ongeveer eenzelfde karakter aan. Zij verdeelen zich op meerdere plaatsen in armen, aldus min of meer groote eilanden vormende; dikwerf neemt de rivier een grootere breedte aan, wordt een soort meer, waarin duizenden eilanden en rotsen zich uit het water verheffen. Groote vallen en stroomversnellingen maken de rivieren aldaar uiterst moeilijk begaanbaar.

Ten zuiden van de lijn Corantijn (Pauwies-eiland)—Poeloegoedoe loopen de rivieren in het algemeen in noordoostelijke richting; ontelbare malen schijnen zij van deze richting te willen afwijken en te willen stroomen ongeveer evenwijdig met de lijn Corantijn-Poeloegoedoe; voortdurend worden zij evenwel gedwongen naar het noord-noordoosten af te vloeien. Vandaar een vrij breede zone bezuiden deze lijn waarin de rivieren scherpe nijdige bochten vertoonen.

Ook in andere opzichten zijn die verschillende lijnen merkwaardig. De 5de breedtegraad schijnt een soort waterscheiding te vormen, in Suriname en in Fransch-Guyana, waar talrijke

kleine rivieren hun oorsprong hebben, welke waterscheiding door de meergenoemde grootere rivieren doorbroken wordt. De Maratakka, Tibiti, Coesewijne, Para, Kleine Saramacca, Mindrineti, Marechal, Commewijne, Cottica en de verdere rivieren in Fransch-Guyana, bevestigen dit.

Een dergelijke waterscheiding schijnt te bestaan ongeveer ter hoogte van den Wilhelmina-keten, door welke waterscheiding alleen de Corantijn en de Lawa zich misschien een doortocht hebben gebaand.

Denkt men die waterscheidingen zich in Fransch-Guyana ombuigende meer evenwijdig met de kust, dan schijnt het alsof Nickerie, Coppename, Saramacca, de Mana, Courcibo, Sinnémary, Approuague, alle van één verheffing afvloeien, die door de Corantijn en de bovenloopen van de Marowijne worden doorbroken, tenzij die waterscheiding groote en sterke bochten mocht maken, zoodat dan alle genoemde rivieren van dezelfde waterscheiding afstroomen zouden.

Dat de Suriname, Tapanahony en de Itanie (boven-Lawa) in hun oorsprong in oostelijke richting afstroomen geeft te denken. Is zulks het gevolg van een geweldige kromming in het Tumac-Humacgebergte zoodat het, zich noordwaarts ombuigende, met den Wilhelminaketen zoude samenvallen of wordt er tusschen beide gebergten een hoog land gevormd dat naar het oosten en naar het westen afwatering vindt in Marowijne (Suriname?) en Corantijn? Nadere verkenningen zullen hierop het antwoord moeten geven. Het zal dus van groot belang zijn voor de kennis van het land de expedities naar Tapanahony of Suriname zoo uit te rusten, dat zij in staat zijn het gebergte binnen te dringen waar die rivieren hun oorsprong vinden.

Zooveel is evenwel zeker gebleken bij de Coppename-expeditie, dat in het zuidwesten van Suriname groote verheffingen van den bodem voorkomen daar, waar die vroeger niet verwacht waren.

Wanneer nu bovenstaande beschouwingen omtrent den algemeenen loop der Surinaamsche rivieren worden overwogen, dan valt 't moeilijk om aan te nemen dat de storingen langs de verschillende lijnen meer aan het toeval hun ontstaan te danken hebben. Men wordt er vanzelf toe gedrongen om aan te nemen dat dezelfde algemeene storingen in de aardkorst zich hebben voortgeplant door Fransch- en Nederlandsch-Guyana, die de oorzaak zijn geweest, dat in min of meer breede zones, ongeveer evenwijdig met de kust, het land in denzelfden toestand is gebracht; in een en dezelfde zone verkeerde het land ongeveer in dezelfde condities.

Verslaggever geeft dadelijk toe dat deze veronderstelling een zeer gewaagde is met het oog op de weinige kennis, die wij nog van de Guyana's hebben. Doch juist die geringe kennis dwingt ons in de tegenwoordige omstandigheden, nu de exploratie van het Lawa-gebied voor de deur staat, tot een veronderstelling die de meest waarschijnlijke is.

Het vermoeden ligt voor de hand dat het oostelijk deel van de landstreek, begrepen tusschen Amazone en Orinoco, oorspronkelijk uit dezelfde gesteenten opgebouwd, door geweldige storingen in de aardkorst is aangegrepen en dat de gebergten ten zuiden der Guyana's, die naar het oosten zich voortplanten tot iets ten zuidoosten van den zuidoostelijken uithoek van Fransch-Guyana, naar het westen langs de westgrens van Engelsch-Guyana zich noordwaarts ombuigen, daaraan hun ontstaan te danken hebben. Deze gebergten vormen een min of meer sterk omgebogen lijn, die in 't algemeen evenwijdig met de kust der drie Guyana's loopt. Die kust vormt geen aaneengesloten golvende lijn, want telkens bij de monding van de grootste rivieren buigt zij zich plotseling ongeveer loodrecht op haar oorspronkelijke richting om, om die dan kort daarop weer te hernemen.

Hebben wij in die groote rivieren te doen met groote scheuren van het land loodrecht op de verheffingen hierboven bedoeld? Beantwoorden de doorbraken van de basische gesteenten die wij in de drie Guyana's aantreffen (diorieten, diabasen, enz., enz.) aan scheuren bij die opheffing ontstaan, meer evenwijdig met deze?

Dit zijn alle punten die eerst door meer nauwkeurig onderzoek opgehelderd kunnen worden. De Lawa-exploratie kan misschien bij de beanwoording van al die vragen meer zekerheid verschaffen en het is daarom dat verslaggever, zij 't ook eenigszins aarzelend, even de aandacht op die punten heeft gevestigd. Want het is niet alleen van een zuiver wetenschappelijk standpunt van groot belang omtrent den bouw van het land de noodige kennis te erlangen, ook uit een zuiver technisch oogpunt is deze kennis van het allergrootste gewicht. Het voorkomen van het goud toch in de Guyana's wordt geacht in innig verband te staan met het optreden van basische gesteenten. Aan welke dier gesteenten het goud gebonden is, op welke wijze die relatie zich uit, daaromtrent verkeert men nog geheel in het onzekere.

Verslaggever komt hierop later meer uitvoerig terug, wil zich thans alleen beperken tot de opmerking, dat gelukt het omtrent het bestaan van zoo'n verband en zijn aard eenige kennis te verkrijgen men, aldus gewapend, weet in welke richting men verder te zoeken heeft met de meeste kans van welslagen. Met andere woorden, de exploratie van het Lawa-gebied behoort gecombineerd te worden aan een geologische opname van dit gebied en van die gedeelten van Suriname, waar dit noodig en mogelijk mocht blijken. Dit alles zal duidelijker blijken uit de volgende hoofdstukken.

Ook zal het onvermijdelijk zijn de uitvoering der exploratie in één hand te houden, ten einde de waarnemingen van verschillende plaatsen met elkaar in verband te kunnen brengen, wat niet verhindert, dat elke detailopname geheel zelfstandig kan worden verricht; er moet evenwel bij de laatste aangegeven worden in welke richting zij zich te bewegen heeft ten einde dusdoende tot één afgerond geheel te kunnen geraken.

Wat nu het Lawa-gebied zelf verder aanbelangt, zoo zal het, na het bovenstaande, duidelijk zijn, dat omtrent den vermoedelijken goudrijkdom slechts weinig zekerheid bestaat. Men heeft goud gevonden op het placer van de ,,Compagnie des mines d'or", evenzoo in het noordelijke gedeelte. Welk verband er bestaat tusschen deze twee plaatsen onderling en tusschen deze en de Inini is absoluut onbekend. Dat er zones bestaan, zooals in Suriname dikwerf wordt beweerd, in welke het goud in grootere hoeveelheid voorkomt, is best mogelijk, zelfs zeer waarschijnlijk, evenals zulks in andere goudstreken dikwerf is geconstateerd. Wanneer het goud, evenals in Zuid-Afrika, voorkomt in vrij steilstaande conglomeraatbanken dan ligt het voor de hand, dat het goud aan de oppervlakte voorkomt als een band daar, waar die banken aan de oppervlakte te voorschijn treden.

Evenzoo is het duidelijk dat waar de aardkorst, tengevolge van aanhoudenden druk uit zekere richting, gaat plooien, tot zij eindelijk barst, die barsten zullen loopen in bepaalde richtingen. Worden die barsten opgevuld met goudhoudende kwartsen, dan krijgt met goudkwartsgangen, die in zones voorkomen, onder de grondmassa's, die het oorspronkelijk terrein later hebben bedekt. En zoo zijn er meer oorzaken tengevolge waarvan het goud in verschillende landen wordt aangetroffen in zones in bepaalde richtingen doch volstrekt niet altijd volgens rechte lijnen. De zones vormen soms zeer grillig gebogen banden; soms zijn zij, om zoo te zeggen, in stukken gebroken, welke stukken dan meer of minder ver ten opzichte van elkaar zijn verschoven.

In hetgeen verslaggever zooeven opmerkte omtrent de algemeene storingen, waaraan de drie Guyana's schijnen te zijn blootgesteld geweest, moge men een aanwijzing zien op het voorkomen van goudzones; meer dan een vaag vermoeden is dit evenwel niet. In het stadium, waarin wij op het oogenblik verkeeren, ten aanzien van onze kennis van den bodem van Suriname, is het op zijn zachtst genomen hoogst onvoorzichtig thans reeds conclusies te trekken over het verloop dezer zones. Dit kan eerst na ernstig, meestal langdurig onderzoek worden vastgesteld. Zoolang in Suriname nog niet eens bekend is hoe het goud eigenlijk voorkomt, in welk verband verschillende vindplaatsen met elkaar staan, is 't vrij wel niet doenlijk in

dezen conclusies te trekken. Dit neemt niet weg, dat men de verwachting mag koesteren, dat het tot dusverre onbekende gedeelte van het Lawa-gebied op meerdere plaatsen werkelijk goud zal bevatten. Dezelfde oorzaken toch waaraan het placer van de Compagnie des mines d'or, de noordpunt van het Lawa-gebied en andere ondernemingen in Suriname hun goud te danken hebben, zullen waarschijnlijk ook gewerkt hebben in het onbekende binnenland langs de Lawa. Men zou zich mogen verwonderen, wanneer zulks niet het geval ware. De verwachtingen evenwel bijzonder hoog te spannen, zooals gedaan wordt, zoude voorbarig en ongemotiveerd zijn.

Zoolang de spoorlijn van Paramaribo naar het Lawa-gebied niet is doorgetrokken, ligt dit zeer geïsoleerd, slechts bereikbaar langs de Marowijne met al zijn moeilijk te passeeren stroomversnellingen, dan wel door een nog aan te leggen verbinding over land, b.v. van uit Kadjoe, die evenwel met het oog op de groote onkosten en allerlei bezwaren praktisch niet uitvoerbaar is. Aan het transport van personeel, levensmiddelen, gereedschappen, enz. naar het exploratieterrein zullen zeer groote onkosten verbonden zijn; daarbij zal de werkkracht van het personeel sterk te lijden hebben gedurende de zoo vermoeiende reizen; veel tijd gaat daarmede verloren; voordat het aan het werk trekt heeft het gedurende weken afmattenden arbeid verricht, waarvan het nuttig effect gelijk nul gesteld kan worden.

Het zal derhalve, in het belang van het onderzoek, zaak zijn de reis naar de Lawa zoo geriefelijk mogelijk in te richten, den duur van de reis zooveel mogelijk te beperken en te zorgen, dat het verblijf in de Lawa met niet *te* groote ontberingen gepaard ga. Ook zijn de noodige maatregelen te treffen uit een hygiënisch oogpunt. Dit alles zal, verder op, meer gedetailleerd, besproken worden.

Ondanks alle hiervoren genoemde bezwaren kan toch de keuze van het Lawa-gebied een gelukkige genoemd worden. Het ligt diep in het binnenland van Suriname, laat zich evenwel gemakkelijker binnendringen dan elke andere streek, die voor exploratie in aanmerking zou kunnen komen.

Mocht het onderzoek met succes bekroond worden, dan zal ongetwijfeld het geheele gedeelte van Suriname, dat het Lawa-gebied van Paramaribo scheidt, tot ontwikkeling gebracht worden, want het lijdt geen twijfel, dat de ondervinding, opgedaan in het Lawa-gebied omtrent het goudvoorkomen, ook zal bijdragen tot de kennis van het meer noordelijk gelegen terrein, tusschen Saramacca en Marowijne.

Wat nu de exploratie zelve aanbelangt, zoo dient deze zoo ingericht te worden, dat zij in den kortst mogelijken tijd wanneer het kan, voordat de spoorweg tot Kadjoe geheel is doorgetrokken, in staat stelt te beoordeelen of een doortrekking van de spoorlijn van daar naar het Lawa-gebied gemotiveerd wordt door het voorkomen van ontginbare terreinen, waarop op behoorlijke schaal jaren lang zal kunnen worden gewerkt. Bij het uitwerken van het plan voor de exploratie wordt dan ook door verslaggever aangenomen, dat de toegestane fondsen in den tijd van drie jaren zoo nuttig mogelijk worden verwerkt, ten einde over een voldoend groot oppervlak zich een oordeel te kunnen vormen. Het eerste jaar zal voor een groot gedeelte in beslag genomen worden door voorbereidende werkzaamheden; men zal zich nog moeten oriënteeren. Gedurende het tweede jaar evenwel moet reeds het uitzicht geopend worden op mogelijk succes, terwijl in den loop van het derde jaar dit tot zekerheid gebracht moet zijn.

Zooals hierboven reeds werd aangegeven moet het streven van de exploratie zijn het aantoonen van de ontginbaarheid van uitgestrekte terreinen, die, zij 't ook met een matig goudgehalte, ondanks hun geringe diepte, een jarenlange ontginning zullen toelaten. Gewoonlijk zijn *rijke* goudvondsten zeer lokaal beperkt tot terreinen van geringen omvang, die binnen korten tijd zijn uitgewerkt, derhalve op een geregelde ontwikkeling der goudindustrie in den regel slechts een weinig blijvenden invloed ten goede zullen kunnen uitoefenen. Tot dusverre heeft men zich op dergelijke vondsten in Suriname blindgestaard; zooals de ondervinding geleerd heeft met niet veel succes. Welke toch zijn de resultaten van al die millioenen, besteed aan de onderzoekingen door zoogenaamd ervaren prospectors? Wanneer men de geschiedenis der goudlanden raadpleegt, dan blijkt, dat de tijd der rijke vondsten spoedig voorbij is, dat het kapitaal, voor hunne opsporing uitgegeven, niet gedekt wordt door de enkele gelukkige vondsten. Eerst toen men bekend raakte met de wijze van het voorkomen van het goud, toen tot de ontginning werd overgegaan van wel is waar niet zoo rijke, daarentegen meer regelmatig in groote hoeveelheden voorkomende gesteenten of grondsoorten, toen nam de industrie een groote vlucht. De geschiedenis van Zuid-Afrika ligt nog versch in het geheugen, zij kan het bovenstaande bevestigen. En zij was slechts een herhaling van hetgeen in andere landen telkens en telkens heeft plaats gegrepen.

Slechts een systematisch geregeld onderzoek, gesteund door topografische en geologische opname van het terrein, gesteund door onafgebroken petrografisch en chemisch onderzoek der grondmonsters, kan leiden tot een blijvend resultaat. Tot een dergelijk onderzoek zijn de zoogenaamde prospectors, die tot dusverre in Suriname werkzaam waren, niet in staat. Het uitzenden van prospectors kan zijn nut hebben, wanneer de Lawa eenmaal in volle exploratie is en men de gelegenheid heeft eenigszins geschikte en betrouwbare prospectors te zenden naar gedeelten, die niet voor dadelijk onderzoek in aanmerking komen. De onkosten aan die uitzending verbonden worden dan tot kleine bedragen gereduceerd en men is in de gelegenheid onmiddellijk controle uit te oefenen, die meer dan eens gebleken is allernoodzakelijkst te zijn. Bij wijze van uitzondering kan het wel eens voorkomen dat de uiterst primitieve onderzoekingen dier prospectors de richting kunnen aangeven waarin men het regelmatig onderzoek kan doen plaats vinden. In den regel evenwel zal men met hen weinig gebaat zijn.

Het onderzoek op grootere schaal op te dragen aan zelfstandig werkende kleine expedities uit dergelijke prospectors samengesteld lijdt onvermijdelijk tot een failure, daar, zelfs wanneer het geluk wil, dat die expedities buitengewone resultaten bereiken, die prospectors niet in staat zijn de gegevens te verzamelen benoodigd voor een gezond plan van ontginning. Een groot gebrek kleeft daarbij dien prospectors in den regel aan, zij zijn onbetrouwbaar, doordat zij nagenoeg allen lijden aan de z.g. goudkoorts. Zij zijn te optimistisch in hun opvattingen, goud *moet* er zijn. De geschiedenis der maatschappij Suriname is in dit opzicht zeer leerrijk.

De exploratiewerkzaamheden kunnen onderscheiden worden in het opsporen van waschgoud en in dat van goudkwartsen andere gangen. Onder waschgoud verstaat verslaggever dan al het goud dat niet te rekenen is tot het voorkomen in gangen (of lagen) of in eenigszins vast gesteente; z.g. stroomgoud is dus waschgoud, het omgekeerde is evenwel niet altijd waar.

Het opsporen van gangen is over het algemeen een onbegonnen werk. Slechts daar waar toevalligerwijze gangen aan de oppervlakte ontdekt worden, kan een onderzoek worden uitgevoerd; dit moet alsdan ook niet worden nagelaten. In den regel wordt eerst na jarenlange exploratie en exploitatie, waardoor het terrein meer in detail is bekend geworden, het geregeld onderzoek op gangen mogelijk gemaakt. In den aanvang zal de exploratie voornamelijk bestaan uit het onderzoek op waschgoud. Dit onderzoek komt geheel overeen met het onderzoek op tinerts op Banka.

In hoofdzaak komen de verschillende werkzaamheden bij de exploratie op het volgende neer:

1e. regeling van het transport van personen en goederen naar de Lawa;

2a. het nemen van behoorlijke voorzorgsmaatregelen uit

een hygiënisch oogpunt, gedurende de reizen naar en het verblijf in het Lawa-gebied;

3e. het topografisch opmeten van een groot deel van het onderzoekingsterrein, te verrichten door topografen op aanwijzing van de ingenieurs, die, wanneer noodig, enkele hoofdmetingen, plaatsbepalingen, enz. verrichten;

4e. het onderzoek op gangen en op waschgoud te verrichten door opzichters, onder leiding van de ingenieurs, welke opzichters tevens de detailmetingen verrichten, die vastgelegd aan en gecontroleerd worden door de hoofdmetingen door de ingenieurs of topografen te verrichten;

5e. de geologische opname, met daaraan verbonden chemisch en petrografisch onderzoek van grond-, gesteente- en ertsmonsters door de ingenieurs te verrichten, bijgestaan door personeel, dat eenigszins door hen wordt opgeleid; het verzamelen van die monsters, enz.

6e. het aanleggen en bijhouden van registers, kaarten, enz. die nauwkeurig overzicht geven van de verrichte werkzaamheden en de daarbij verkregen resultaten.

Alvorens dit alles meer gedetailleerd te bespreken is het wenschelijk eerst na te gaan hetgeen thans bekend is geworden van het voorkomen van het goud in Suriname en met een enkel woord te bespreken de verschillende wijzen, waarop de ontginning zou kunnen worden uitgevoerd, het laatste ten einde duidelijk te doen uitkomen, hoeveel en welke gegevens bij de exploratie moeten worden verzameld om zich eenigszins een oordeel te kunnen vormen omtrent de vermoedelijke waarde van het terrein en om daarop een behoorlijk plan van ontginning te kunnen baseeren.

WIJZE VAN VOORKOMEN VAN HET GOUD IN SURINAME.

Het grootste deel der drie Guyana's vormt nog volslagen onbekend terrein. Het deel, waarvan iets bekend is geraakt, is geologisch nog zeer onvolledig onderzocht. Het ligt dan ook voor de hand, dat omtrent het voorkomen van het goud aldaar tot dusverre slechts weinig zekerheid is verkregen. In Engelsch-Guyana, waar men op dat punt in de minst ongunstige condities schijnt te verkeeren, hebben de onderzoekingen van Harrison en anderen in de laatste jaren veel belangwekkends aan het licht gebracht; tot afdoende resultaten is men evenwel volstrekt nog niet gekomen.

Men weet dat het land is opgebouwd uit verschillende kristallijne schalies (leien), grauwacke, enz., die tot de archaeische formatie gerekend worden, ofschoon dit niet is vastgesteld kunnen worden. Besloten tusschen en op deze gesteenten treft men verschillende granietische gesteenten aan, waarvan de ouderdom evenmin is vastgesteld kunnen worden. Uit het optreden van granietgangen en contactgesteenten, die met de granietmassieven hier en daar duidelijk in eng verband moeten staan, zou men mogen afleiden, dat de granieten voor een deel ten minste jonger moeten zijn dan de kristallijne schalies. Al deze gesteenten worden doorbroken op tal van plaatsen door diabasen en diorieten, waaruit vele heuvels en heuvelrijen zijn opgebouwd.

In Engelsch-Guyana komen nog zandsteenen voor, die vermoedelijk zich tot in het westelijk deel van Suriname uitstrekken, en door Martin als waarschijnlijk cretaceisch worden beschouwd.

Het geheel is dan verder voor een belangrijk deel bedekt door jonge vormingen, ontstaan door verweering en afspoeling uit de hiervoren genoemde gesteenten, behoudens dan hetgeen door de zee werd aangevoerd. Onder deze verweeringsproducten trekken verschillende laterieten de aandacht.

De kristallijne schalies moeten meestal met een steile helling van het oosten naar het westen loopen.

De geologische waarnemingen beperken zich bijna uitsluitend tot de oevers en beddingen van enkele rivieren, zoodat het niet mogelijk is zich van den bouw van het geheele land een juiste voorstelling te vormen. Hoe de meergenoemde gesteenten over het land verdeeld zijn is tot dusverre derhalve nog onbekend. Doch zooveel is zeker, dat zij aangetroffen zijn niet alleen in het meer noordelijke gedeelte van Suriname, doch eveneens langs Lawa en Tapanahony gevonden worden.

In het „Verslag van het Nederlandsche gedeelte van de commissie belast met de exploratie van de rivier de Marowijne" (in zake grensregeling met Fransch-Guyana) komen telkens opmerkingen voor omtrent aangetroffen gesteenten, die het bovenstaande bevestigen; in de Tapanahony werden b.v. op meerdere plaatsen granieten en groensteenen gevonden, de laatste zelfs tot hoog in den bovenloop tot waar de reizigers komen konden. Deze komen ook voor in de Lawa, n.l. op het placer de la compagnie des mines d'or. Genoemde commissie kon geen verschil ontdekken tusschen de gesteenten langs de Tapanahony en die langs de Lawa; alleen kwam het haar voor, dat langs de Lawa de gesteenten meer verweerd waren. Ook bij de Coppename-expeditie is gebleken, dat tot diep in het binnenland langs deze rivier de genoemde gesteenten aanwezig waren.

Reeds in het vorige hoofdstuk merkte verslaggever op, dat er in den loop der Surinaamsche rivieren een merkwaardige overeenkomst kan ontdekt worden, dat in de buurt van een drietal rechte lijnen, getrokken van uit de Corantijn, waar deze ongeveer den vijfden breedtegraad snijdt, alle rivieren min of meer sterke en analoge afwijkingen in hun richtingen vertoonen.

De eene lijn liep in W. N.-W., de andere in O. Z.-O. richting, terwijl de middelste lijn kon voorgesteld worden door den vijfden breedtegraad. Merkwaardig is het, dat langs deze beide laatste lijnen talrijke diabaas- en diorietmassa's zijn aangetroffen, zooals reeds door Martin in zijn „Bericht über eine Reise nach Niederländisch West-Indiën" (pag. 209) werd opgemerkt, wat betreft de laatste lijn.

Op tal van plaatsen, waar de rivieren uit hun richting geworpen worden, bevindt men zich op het contact tusschen gabbro's, diorieten, diabasen aan de eene en graniet of schalies aan de andere zijde. Misschien kan men reeds door een nauwkeurige studie van alle thans beschikbare gegevens tot een bevredigende oplossing geraken; daartoe ontbrak verslaggever tot dusverre nog de gelegenheid. Hij wijst er nu reeds op, opdat bij de Lawa-exploratie dit punt in het oog gehouden worde. Het kan n.l. van groot belang zijn hieromtrent zekerheid te verkrijgen, omdat het niet onmogelijk is dat de verspreiding van het goud over Suriname met deze regelmatige storingen verband houdt. Algemeen is toch het gevoelen, dat het voorkomen van het goud in innig verband staat met het optreden van diabasen, diorieten, enz. Waarschijnlijk is dit gevoelen gemotiveerd. Omtrent den aard van dat verband verkeert men evenwel nog in volslagen onzekerheid. Velen nemen aan, dat de diabasen, enz. het goud oorspronkelijk hebben geleverd, dat bij hun verweering het goud is vrijgekomen, hetzij als zoodanig, hetzij als oplosbare verbindingen, welke laatste, in oplossing ander gesteente binnendringende, de gelegenheid openden, dat het goud zich daarin als metaal afzette. Verslaggever houdt het voor niet onwaarschijnlijk dat iets dergelijks werkelijk heeft plaats gegrepen, doch zooals gezegd, is dit nog volstrekt niet met voldoende zekerheid aangetoond.

Dat diabasen, diorieten, enz. dikwerf goud bevatten, soms in aanmerkelijke hoeveelheden, levert nog volstrekt geen afdoend bewijs voor de gestelde hypothese. Levat geeft in zijn „Guide pratique pour la recherche et l'exploitation de l'Or en Guyana Française" op pag. 35 en 36 het goudgehalte in eenige diorieten aan. Ofschoon hij aan den eenen kant erkent, dat dit goudgehalte niet uitsluitend afhangt van het gehalte

dezer rotsen aan pyrieten, daar hij in frissche monsters met onverweerden pyriet zichtbaar metallisch goud waarnam, dat dus niet uit den pyriet afkomstig was, veronderstelt hij toch aan den anderen kant dat zulks wel het geval is. In de door hem gegeven tabel, die hieronder is overgenomen, omtrent eenige monsters dioriet, waarbij een tweetal uit de Lawa (van het placer de la compagnie des mines d'or) neemt men precies het omgekeerde waar: juist in de pyrietarme monsters komt het meeste goud voor en omgekeerd. Het is zeer wel mogelijk, het wisselend goudgehalte wijst daarop wel eenigszins, dat het goud in deze diorieten oorspronkelijk, voor een deel althans, niet aanwezig was, doch dat het in dit gesteente is binnengedrongen en dus secundair daarin voorkomt.

Gemeente.	VINDPLAATS.	Gehalte van:		
		Pyriet in percenten.	Goud	Zilver
			in grammen per ton.	
Dioriet	Roche-kreek (Lawa)	5,2	2,0	6,0
Idem	Pichevin kreek (Lawa)	4,1	1,5	2,0
Idem	Maripa, Fransch Guyana (met zichtbaar goud)	0,5	24,0	4,0
Conglomeraat	Cayenne	1,4	—	2,0

Ook DU BOIS geeft in zijn „Geologische-Bergmännische Skizzen aus Surinam" op pag. 60 aan, dat verschillende door hem onderzochte diabasen van 0,2—0,6 gram goud per ton bevatten, dus belangrijk minder. Ook monsters van deze gesteenten uit Engelsch-Guyana bleken goud te bevatten.

Doch niet alleen de diorieten en diabasen bevatten goud; ook de granieten en kristallijne schalies zijn op verschillende plaatsen goudhoudend bevonden, ofschoon over het algemeen in veel geringere mate dan de diabasen, enz. HARRISON beweert zelfs dat geen enkel gesteente, geen enkele grondsoort in Engelsch-Guyana absoluut goudvrij is, zij 't dan ook dat het goud gewoonlijk slechts in uiterst minimale hoeveelheden aanwezig was.

Het is jammer dat bij het onderzoek van al die gesteenten niet behoorlijk acht is geslagen op de mogelijkheid, dat het goud door oplossingen in die gesteenten is gebracht. Men heeft slechts daarop gelet dat het gesteente frisch, ten minste op het oog niet verweerd was. Dit is evenwel niet voldoende, want de mogelijkheid is alsdan toch niet buitengesloten, dat het goud het gesteente van buiten af is binnengedrongen langs scheuren, zooals die in alle gesteenten voorkomen, soms papierdun en nog dunner. Deze scheuren kunnen opgevuld zijn geworden met kwarts, pyriet, goud en andere mineralen, zooals wij dat bij gangen in het groot zien. De mijningenieur VERBEEK heeft iets dergelijks geconstateerd bij de Bankaneesche granieten; hij heeft aangetoond dat deze nagenoeg geen tin in den vorm van tinsteen bevatten wanneer men die gedeelten nam, welke volkomen vrij van kwartssnoertjes waren, hetgeen met behulp van den mikroskoop moest worden gecontroleerd met 't oog op de dikwerf uiterst geringe dikte dezer snoertjes; doch dat de gedeelten waarin die snoertjes wel aanwezig waren in belangrijk grootere hoeveelheden tinsteen bevatten. Hij kwam dan ook tot de conclusie dat het tin niet als tinsteen oorspronkelijk in den graniet aanwezig is geweest, dat het tinsteen daarin is gebracht langs scheuren, spleten, enz.

Om alle bovenaangegeven redenen acht verslaggever het nog niet gemotiveerd om aan te nemen, dat werkelijk het goud in Suriname bij het omhoog komen der diabasen of welk ander gesteente ook, reeds daarin aanwezig was, als primair bestanddeel dus, en dat het secundair voorkomen van het goud uitsluitend te danken is aan verweering en uitlooging der genoemde gesteenten. Hij acht het raadzamer, ten einde niet op een dwaalspoor geleid te worden, voorloopig zich te beperken tot de aanname, dat het goud in oplossing is aangevoerd geworden, uit welke oplossingen het goud naast andere mineralen, zooals kwarts, pyriet, chalcopyriet, arsenopyriet, enz., is afgezet geworden. Van waar die oplossingen afkomstig zijn moet voorloopig in het midden gelaten worden; zij kunnen te danken zijn aan diabasen, diorieten, enz., doch zij kunnen ook op andere wijze gevormd zijn; zij zijn verschillende gesteenten, waar dit slechts mogelijk was, binnengedrongen langs holten, scheuren, scheurtjes, enz., hebben gangen gevormd, aders, snoertjes, soms mikroskopisch dun. Het goudgehalte van diabasen, diorieten, enz. kan, ten minste voor een deel, toegeschreven worden aan opvulling langs scheuren en scheurtjes op de aangegeven wijze. Het verband tusschen het voorkomen van goud en het optreden van diabasen kan te danken zijn aan de omstandigheid, dat de storingen, die het omhoog rijzen der diabasen tengevolge hadden, tevens oorzaak waren dat gesteenten, in de omgeving der diabasen, meer of minder sterk gescheurd werden, en daaraan, dat na deze eruptieperiode een tijdperk volgde, waarin langs de gevormde scheuren goudhoudende oplossingen circuleerden.

Hetgeen hier opgemerkt is omtrent het voorkomen van het goud in diabasen moet ook gelden voor de in Suriname aangetroffen goudkwartsgangen.

Hetgeen verslaggever daarvan in Suriname waarnam, waren kwartsmassa's in den vorm van gangen, van wisselende afmetingen; hun dikte wisselde tusschen 0 en c.a. 2 M, gewoonlijk c.a. 0,5 M., hun lengte en diepte wisselden tusschen enkele en tientallen van meters,, soms zelfs liepen die gangen over een afstand van honderden meters voort. De kwartsmassa was uiterst sterk verbrokkeld, de losse stukken zijn besloten tusschen de tot kleiachtige grondmassa's verweerde nevengesteenten. Breekt men een stuk kwarts daaruit los, dan blijkt zoo'n stuk, na reiniging, eveneens naar alle richtingen gekneusd te zijn, doch zijn samenhang niet te hebben verloren, dank zij de aanwezigheid van limoniet, enz. op de breukvlakken, welke limoniet als bindmiddel heeft dienst gedaan. Met een eenvoudige gesteentehamer, van ± 1 K.G. zwaar, konden blokken van dergelijke kwarts, tot 10 en meer K.G. zwaar, spoedig en gemakkelijk met lichte slagen worden verbrijzeld, waarvan bij gezonden kwarts eenvoudig geen sprake is. Op die blokken kwarts en langs de scheuren komt dikwerf zichtbaar goud voor.

Dergelijke kwartsmassa's trof verslaggever aan op het placer de la compagnie des mines d'or, en op verschillende placers langs Mindrineti en Saramacca. Hij had nergens het geluk een gang met niet gebroken kwarts te zien te krijgen. Ook de heer DU BOIS schijnt dezelfde ondervinding in Suriname opgedaan te hebben. Tot op 30 en 50 Meter, de grootste bereikte diepten, behielden de gangen volgens hem, hun natuur en die was brokkelig. Ook het nevengesteente bleek hem dikwerf rijk aan geïmpregneerd goud. Het goudgehalte wisselde in die brokkelige kwartsen zeer sterk.

Verslaggever heeft de overtuiging, dat het grootste gedeelte van het in die kwartsen aanwezige goud daarin is gebracht na de verbrokkeling, waaraan die kwartsen hebben blootgestaan. Tal van monsters, die hem door verschillende ondernemers ter bezichtiging gegeven werden, versterkten hem in die overtuiging. Hij kon herhaaldelijk duidelijk waarnemen, dat het goud zich met limoniet, secundairen kwarts, enz. had afgezet op de breukvlakken van den kwarts. Blijft de vraag, bevatte de kwarts, voordat hij gekneusd werd, reeds goud?

Dit is een belangrijk punt, niet alleen met het oog op de eventueele verwerking van de kwartsen. (Het ligt toch voor de hand, dat wanneer deze alleen oppervlakkig of langs scheuren goud bevatten, het niet noodig zou kunnen zijn hen geheel fijn te stampen om het goud vrij te krijgen.) Doch ook is dit punt van groot belang met 't oog op de toekomst der eventueele ontginningen. Men neemt in Suriname maar aan,

dat de aangetroffen kwartsgangen zich zullen voordoen, zooals die wel elders zijn aangetroffen, nl., dat zij tot op groote diepte en over belangrijke afstanden zullen voortloopen, dat het goud fijn verdeeld door den kwarts voorkomt, min of meer regelmatig daarin verspreid, meestal niet in groote hoeveelheden, doch door de regelmatige verspreiding in groote massa's, eene ontginning mogelijk makende.

Van dit alles is in Suriname evenwel nog niets bekend. Men bevindt zich nog in het bovenste deel der gangen, waarin men nog slechts tot geringe diepte is doorgedrongen. De aangelegde werken voor onderzoek en die voor ontginning getuigen van weinig ernst, hebben dan ook nagenoeg niets bijgedragen tot de kennis van het voorkomen.

De daarbij verkregen resultaten zijn hoogst onvolledig. Hoe zullen de Surinaamsche gangen zich gedragen op grootere diepte? Zullen zij, zooals bij het meerendeel der aangetroffen gangen reeds is waargenomen, betrekkelijk spoedig ophouden? Zal het goudgehalte afnemen? Wanneer de kwartsen zelf, dus niet alleen oppervlakkig en langs scheuren, goud bevatten, dan bestaat er veel kans dat op grooter diepte het goudgehalte nog constant blijft. Bevatten die kwartsen zelf geen goud dan alleen wat daarop van buiten is afgezet, dan zal men mogen verwachten, dat de gangen op grootere diepte waardeloos zullen zijn, wanneer daar de kwartsmassa's niet zoo gekneusd en uiteengewerkt zijn als meer aan de oppervlakte het geval is, hetgeen zeer waarschijnlijk is.

Het zal na het boven opgemerkte duidelijk zijn, dat het van belang is na te gaan of het goud in de Surinaamsche kwartsen, ten minste voor een belangrijk deel, gevormd is tegelijk met die kwartsen zelf, of dat zulks niet het geval is. Zooals gezegd, beschouwt verslaggever het goud in de kwartsen der door hem waargenomen gangen, ten minste grootendeels, gevormd nadat de kwartsen verbrokkeld en gekneusd werden. Hiervoor pleit ook het zoo sterk wisselend goudgehalte.

Op dit goudgehalte en die verbrokkeling komt hij nader terug. Zooals hij alsdan meer gedetailleerd zal aangeven, beschouwt hij die verbrokkeling en het goudgehalte als het onmiddellijk gevolg van de verweering van het gesteente, waarin die gangen optraden, waaruit dus, als deze opvatting juist mocht blijken, zoude volgen dat, waar de gangen in het niet verweerde gesteente komen, de verbrokkeling en daarmee het goudgehalte sterk verminderen moet. Verslaggever wil hiermede volstrekt niet te kennen geven dat Suriname geen toekomst zoude kunnen hebben wat betreft de exploitatie van kwartsgangen; hij acht zulks zeer goed mogelijk, doch tot dusverre nog volstrekt niet uitgemaakt, ondanks het soms hooge goudgehalte van sommige kwartsen.

Dit wat betreft het voorkomen van goud in dusgenaamd primaire afzetting en dat in gangen.

Wat het voorkomen van goud aanbelangt, waarvan men algemeen van gevoelen is, dat het een secundaire vorming is, ook hieromtrent heerscht veel onzekerheid, ondanks het feit, dat het gedurende lange jaren ontgonnen is op talrijke punten.

Men weet dat het goud voorkomt als stroomgoud, in alluviale afzettingen, waarbij gewoonlijk wordt waargenomen dat in een ertslaag (gravel), gemiddeld 0,4—0,5 M. dik, het goud is geconstateerd, meestal in het onderste gedeelte. Deze ertslaag rust op het vast gesteente (bedrock) dat meestal intens verweerd, tot op groote diepte daarbij veranderd is, meestal in eene kleiachtige grondmassa.

De ertslaag is gewoonlijk bedekt met verschillende grondsoorten, zandig, kleiachtig, enz., die een dikte bereiken, wisselende tusschen 0 en ruim 4 M., gewoonlijk en gemiddeld c.a. 2—2,5 M. De ertslaag wisselt evenzoo in dikte, het daarin voorkomende goud is gewoonlijk onregelmatig daarin verspreid, zeer ongelijk van grootte. Het komt voor in fijne stukjes, blaadjes, doch ook in vuistgroote klompen.

Opvallend is het, dat veel waschgoud in scherpbegrensde stukjes voorkomt, die heel weinig afschuring of afslijting vertoonen. Opvallend is het evenzoo, dat de maximum diepte van den bodem in de valleitjes overal als c.a. 4,5 M. wordt aangegeven. Hier en daar bleek het bij de ontginning, dat de boorden der valleien over wisselende afstanden evenzoo goudhoudend waren. Deze zijn dan ook dikwerf bewerkt geworden over korte afstanden. Men is op die wijze dan toevallig terechtgekomen buiten de eigenlijke valleien, waar het karakter der grondsoorten een andere werd. Men had hier niet meer te doen met grondsoorten die door het water getransporteerd waren, men bevond zich in zoogenaamde eluviale afzettingen.

Du Bois maakt in zijn genoemd werk melding van het voorkomen van alluviale en eluviale „goldseifen"; hij constateerde herhaaldelijk goud in laterieten, en geeft op bladz. 43 van zijn geschrift aan, dat door hem onderzochte laterieten, ontstaan uit hoornblende- en augiet-plagioklaasgesteenten, bij analyse 0,3—0,5 gram goud per ton bevatten. Ook Levat deelt zeer veel belangwekkends mede omtrent het voorkomen van goud in den z.g. kakerlakiston, roche à ravets. Volgens dezen komt het goud zeer onregelmatig daarin voor. Door hem onderzochte monsters voerden van 2—7 gram per ton, een bevatte 18, een ander monster zelfs 73 gram goud per ton. (Twee dier monsters waren afkomstig van het placer de la Cie. des mines d'or, bevattende 2, resp. 5 gram per ton.)

Over het algemeen zijn hunne beschrijvingen van de alluviale goudafzettingen in Guyana zeer vaag, evenals zulks in andere geschriften het geval is. En zulks behoeft geen verwondering te wekken. De ontginning en ook de exploraties dier afzettingen heeft op zulk een primitieve wijze plaats gevonden, dat zij ongeveer niets hebben bijgedragen tot de kennis van het voorkomen van het goud. Op geen enkele der door verslaggever bezochte ondernemingen was men in staat hem juiste inlichtingen te verschaffen dan alleen betreffende het aantal arbeiders en de totale productie, zooals dit reeds vroeger door hem werd opgemerkt. Omtrent de verbreiding van het waschgoud over Suriname is dan ook niet veel meer bekend dan dat in en naast ontelbaar vele valleien en valleitjes goud gewonnen is.

Hoe het goud in en naast de valleien voorkomt, hoe de valleien zelf zijn samengesteld en dergelijke belangrijke punten meer, daaromtrent kan men slechts hoogst onvolledige gegevens verkrijgen en loopen de opinies allerzonderlingst uiteen; kortom, het is niet mogelijk een juist beeld te geven van de waschgoudafzettingen van Suriname. Ook Levat en du Bois zijn daarin niet geslaagd, hetgeen duidelijk in 't oog springt bij hun beschouwingen omtrent de opvulling der valleien, die zij beiden beschouwen als min of meer hellende goten, waarin aan het eene einde en nu en dan zijdelings (bij de uitmonding van zijtakken) materiaal wordt opgegeven, dat dan gewasschen, weggespoeld, resp. afgezet wordt. Van voortdurenden aanvoer van materiaal over de geheele lengte van de valleiwanden wordt bij hen geen gewag gemaakt, ofschoon dit punt toch van het allergrootste gewicht is, vooral in landen als de Guyana's, waar de gesteenten, enz. aan ontzaglijke verweering zijn blootgesteld.

Verslaggever zal op dit punt even nader ingaan, daar het van veel gewicht is voor de juiste kennis van het goudvoorkomen, zoodat bij de uitvoering der exploratie daarop voortdurend de aandacht moet gevestigd blijven.

Zooals zooeven werd opgemerkt zijn de gesteenten en grondsoorten in de Guyana's zooals in alle tropische warmvochtige landen, onderhevig aan intens sterke verweering. De vaste gesteenten zijn, waar zij niet zijn blootgesteld aan voortdurende afspoeling door atmosferisch water, gewoonlijk bedekt door soms tot ettelijke tientallen meters dikke, meestal zachte massa's van uit hen ontstane verweeringsproducten. Deze gesteenten worden voortdurend uitgeloogd. Een gedeelte gaat in oplossing, een ander deel blijft nagenoeg onaangetast, nog een ander deel vormt minder oplosbare verbindingen. Het is niet onmogelijk, dat, op zekere diepte, waar het water zich langzaam door de verweerende gesteenten heen beweegt, min of meer sterke oplossingen gevormd worden van verbindingen,

die krachtig op het gesteente inwerken, dat die oplossingen op andere plaatsen, in aanraking komende met andere stoffen, of door welke werkingen ook, daar verbindingen achterlaten, die oorspronkelijk niet aanwezig waren.

Omtrent het eigenlijke verweeringsproces heerschen nog zeer vage begrippen. Doch het resultaat is, dat het oorspronkelijke gesteente veranderd wordt in een min of meer plastische massa of in een min of meer los gruis waarin de nagenoeg onaangetast gebleven mineralen, uit het gesteente zijn achtergebleven. Het onmiddellijk gevolg van de verweering zal zijn dat het gesteente zal ineenzakken (nu en dan opzwellen). Doch niet alleen in vertikale richting zal de plastische of losse massa zich bewegen. Waar de oppervlakte van het gesteente onder een helling verkeerde moet ook afschuiving plaats grijpen en wel het sterkst in de deelen het dichst aan de oppervlakte gelegen, waar de samenhang het meest verbroken is.

Wij kunnen dus aannemen, dat naar de valleien toe voortdurend zich bewegen niet alleen waterige oplossingen, die de gesteenten en grondsoorten op hun weg gestadig veranderen, door uit hen iets weg te voeren of in hen iets af te zetten, maar bovendien de verschillende verweeringsproducten zelf. De beweging van de laatste is over het algemeen, uit den aard der zaak, vrij gering, zij grijpt meestal geleidelijk en bijna onmerkbaar plaats, soms geeft zij evenwel aanleiding tot min of meer groote aardschuivingen, die meestal evenwel aan de aandacht ontsnappen.

Door het water wordt nu bovendien de oppervlakte van de verweerde en verweerende massa voortdurend gewijzigd. De fijne deeltjes worden het meest verplaatst, de grovere, al naar de helling, in meerdere of mindere mate. Ook door de spoelende werking van het water worden dus voortdurend de verweeringsproducten naar de valleien verplaatst en wel bijna uitsluitend die, welke aan de oppervlakte voorkomen. Bij elke regenbui zien wij het afstroomende water zich meer of minder sterk kleuren met zwevende bestanddeelen, we zien gesteentekorrels naar beneden rollen, grootere steenen komen bloot, boomen zien wij omvallen, ondermijnd door de werking van het water, enz., enz.

Het zal na het bovenstaande duidelijk zijn dat de opvulling van de valleien voor een belangrijk, zoo niet voor het grootste deel, te danken is aan voortdurenden aanvoer van uit de valleiwanden door aanspoeling, afschuiving, enz.

Welk verband er nu bestaat tusschen het bovenstaande en het voorkomen van het goud moge uit het volgende blijken.

In de eerste plaats zal het duidelijk zijn dat b.v. kwartsgangen, kwartsietbanken, die in het gesteente aanwezig waren voordat het geheel verweerde, in de plastische verweeringsproducten als min of meer grillig gebogen brosse meer of minder sterk gekneusde platen van wisselende dikte, met verschillende hellingen zullen achterblijven. Zij worden blootgesteld aan geweldige drukkingen tengevolge van het ineenzakken, resp. opzwellen, der vergane gesteentemassa's, van de afschuiving waaraan deze onderhevig zijn, drukkingen, die telkens gewijzigd worden in richting en in sterkte.

Het gevolg daarvan moet zijn dat die kwartsplaten op den duur breken, gekneusd worden naar alle kanten; de gekneusde massa's verplaatsen zich ten opzichte van elkaar over het algemeen slechts weinig. Waterige oplossingen, die door de ontstane scheuren circuleeren krijgen gelegenheid deze op te vullen met limoniet (ijzerhydroxyden) en andere mineralen, waardoor de gekneusde kwartsmassa's gedeeltelijk weer meer of minder vast met elkaar verbonden worden.

In de tweede plaats acht verslaggever het volstrekt niet onwaarschijnlijk dat goud, evenals zoovele andere elementen, bij de verweering der gesteenten in oplossing komt en elders weer afgezet wordt; hij vindt het volstrekt niet onaannemelijk, zoals du Bois dat op pag. 63 in zijn genoemd geschrift te kennen geeft, dat op die wijze klompen goud (nuggets), kilogrammen zwaar, worden gevormd. Het hoe en waarom kan natuurlijk niet beantwoord worden. Wij zien iets dergelijks, om 't zoo uit te drukken, dagelijks voor onze oogen gebeuren met ijzer, mangaan en zoovele andere elementen, zonder dat er sprake is van eenige onaannemelijkheid, terwijl wij au fond toch evenmin weten waarom het ijzergehalte b.v. zich op bepaalde diepte in den grond concentreert tot soms uiterst harde onregelmatige korsten, enz. van wisselende dikten. Onophoudelijk worden in eluviale, ook wel eens in alluviale afzettingen klompjes goud aangetroffen met zulke scherpe hoeken en kanten, dat er geen spoor van afschuring is te ontdekken. Deze klompjes zijn dus blijkbaar nagenoeg niet verplaatst geworden dan alleen tegelijk met de hen omgevende grondmassa's. Bij enkele door verslaggever met den mikroskoop onderzochte goudklompjes nam hij soms duidelijk krassen waar, over welke krassen zich opnieuw dendriten van goud hadden gevormd. Dit pleit z. i. er sterk voor, dat het goud aanwezig was in een meer losse grondmassa, die in staat was het te krassen en dat daarna opnieuw goud werd gevormd. Van den heer Vinton, den directeur der Saramacca Company, kreeg verslaggever eenige stukjes goud ter bezichtiging, die zijn vermoeden evenzoo sterk bevestigen.

Het eene stukje bestond uit eenige stukjes kwarts met scherpe randen. De breukvlakken der stukjes waar die tegenover elkaar stonden, lieten geen twijfel over dat ze op elkaar pasten, dat de stukjes kwarts vroeger één geheel gevormd hadden. De kwartsen waren weer vereenigd geworden door limoniet en door goud. Het goud was vastgehecht aan de kwartsstukjes. Het vulde den breuk gedeeltelijk op, voor zoover dit niet gedaan werd door den limoniet, doch het verbreidde zich bovendien van uit het breukvlak, over de aangrenzende deelen van de kwartsstukjes heen. Bij een ander stukje omklemde het goud naar verschillende kanten een klompje lateriet (kakerlakiston); dezelfde goudmassa die zich als een tak met vertakkingen voordeed omklemde op een andere plaats eenige scherpe stukjes heldere kwarts. Het was alsof de lateriet en de kwarts in goud gezet waren. Pleiten deze voorbeelden er niet sterk voor dat het goud gevormd is nadat het gesteente reeds verweerd en vergruisd was? Verslaggever twijfelt er dan ook niet aan of een groot deel van het Surinaamsche goud is gevormd in reeds verweerde of nog in verweering verkeerende grondmassa's.

Uit het bovenstaande kan tevens blijken om welke redenen verslaggever weinig vertrouwen stelt in de z.g. goudkwartsgangen van Suriname. Te meer nog omdat hij zich afvraagt, of het niet zeer goed mogelijk is, dat bij de afschuivingen der verweerde grondmassa's scheuringen ontstonden, die, daar die grondmassa's na het scheuren eenigen tijd in rust bleven, werden opgevuld door kwarts, aangebracht door de oplossingen die door die grondmassa's circuleerden; op die wijze de kwartsmassa's vormende, die meestal over geringe uitgestrektheid (als lensen) in het verweerde gesteente worden aangetroffen.

Dat die afschuivingen niet denkbeeldig zijn kan ook blijken uit de mededeelingen, die dr. E. E. Lungwitz (in het *„Zeitschrift für praktische Geologie"* van 1900 *„Die Goldseifen von British Guyana"*) hieromtrent doet. Hij nam waar dat eenige kwartsgangen in de verweerde gesteentemassa, tengevolge van haar afschuiving, geheel verbrokkeld waren. De door hem gegeven afbeeldingen zijn hierbij gevoegd.

Iets dergelijks neemt men ook in Suriname dikwijls waar.

Het gevolg van de afspoeling der verweeringsproducten is, dat, waar de helling van de oppervlakte niet te gering is, uit de verweeringsproducten tot op zekere diepte de kleimassa's en het fijnere gruis zullen wegspoelen, zoodat aldaar die producten bedekt zullen worden met een puinmassa, bestaande uit achtergebleven min of meer scherpe stukken kwarts, niet geheel verweerde gesteenten, zware mineralen, zooals goud, enz. Neemt de helling, tengevolge van de afspoeling, langzamerhand af, dan zal een tijd aanbreken dat de puinmassa weer bedekt wordt met fijnere grondmassa's, aangevoerd door afspoeling van hooger gelegen terreinen. Dit neemt men dan ook in Suriname herhaaldelijk waar.

Boven aan de oppervlakte vindt men een min of meer dikke grondmassa, bestaande uit klei met weinig, meestal scherp zand, kleijzersteenknollen, enz. Daaronder komt een grondmassa, bestaande uit klei met zeer veel zand, kleijzersteenknollen, ook stukjes kwarts en gesteenten, meestal met scherpe randen en kanten.

Daaronder komt dan een gravellaag, al dan niet met goud, voornamelijk bestaande uit meestal scherpe stukken kwarts en ander gesteente, stukken van wisselende grootte, soms werkelijk brokstukken, soms scherp grof gruis. Een en ander vermengd met kleiachtige en zanderige grondmassa's. Daaronder komt dan de bedrock, het verweerde gesteente dus.

In den aanvang van dit rapport, bij de beschrijving der verschillende ondernemingen die bezocht werden, zijn reeds eenige typen van alluviale afzettingen aangegeven, zoodat, om niet in herhalingen te vervallen, verslaggever het bij deze algemeene opmerkingen wil laten.

Vat men nu een en ander kort zamen, dan komt men tot de navolgende conclusies.

Van waar het goud oorspronkelijk gekomen is, is nog niet bekend. Zijn aanwezigheid in de meest uiteenloopende gesteentesoorten (kristallijne schalies, granieten, diabasen, eluviale afzettingen, gangmassa's, enz.) doet vermoeden, dat het goud in oplossing is aangevoerd geworden, de gesteenten is binnengedrongen, later wederom opnieuw in oplossing is gebracht om opnieuw verschillende gesteenten en grondsoorten gedeeltelijk weer op te vullen.

Het kan zijn dat bepaalde gesteenten het goud hebben aangevoerd en bij hun verweering het goud geleverd hebben dat wij thans door alle gesteenten en grondsoorten verspreid vinden. Doch dit zou ook aan andere oorzaken toegeschreven kunnen worden. Warme bronnen b.v. voeren zoo dikwerf verschillende elementen aan, terwijl men niet in staat is daarvan altijd een, ten minste aannemelijke, verklaring te geven.

Ofschoon algemeen wordt aangenomen dat het goud primair in diabasen, diorieten, enz. voorkomt, wordt voortdurend aangegeven dat de goudafzettingen aan de oppervlakte voorkomen niet uitsluitend in de buurt dier diabasen, enz., hetgeen men toch daaruit zou mogen afleiden, doch eveneens in de buurt van de granieten, enz. Dit toont reeds voldoende aan op welke losse gronden het verband tusschen diabasen en goud berust.

Misschien bestaat dit verband alleen daarin, dat de storingen in de aardkorst, tengevolge waarvan de diabasen gelegenheid kregen om langs ontzaggelijke scheuren omhoog te dringen, de oorzaak waren dat het oorspronkelijk gesteente in de buurt dier groote scheuren in zoo'n toestand werd gebracht, dat oplossingen, die het goud aanvoerden, aldaar door dat gesteente beter konden circuleeren dan elders het geval was.

EENIGE KORTE OPMERKINGEN BETREFFENDE VERSCHILLENDE WIJZEN VAN ONTGINNING VAN GOUDERTSEN.

Men heeft hierbij te onderscheiden ontginningen van gangen of lagen en die van waschgoud.

De laatste zijn ontginningen (aan den dag) aan de oppervlakte, de eerste zijn ontginningen in de diepte.

Wat de ontginningen van gangen, lagen, enz. aangaat, zoo onderscheiden deze zich in niets van gewone ertsontginningen. Zij zijn gewoonlijk aan vaste regels gebonden, door de ondervinding aangegeven. De methode van ontginning wordt bepaald door den aard van het nevengesteente, den aard van de gangmassa zelf, de dikte, de helling van den gang, de gesteldheid van de oppervlakte van het terrein, waarin de gang voorkomt en dergelijke omstandigheden meer. Het is hier niet noodig deze alle elk voor zich nader te bespreken. Alleen acht verslaggever het niet overbodig op te merken, dat dikwerf over het hoofd wordt gezien, dat voor de ontginning van een gang meestal jarenlange voorbereidende werkzaamheden moeten worden verricht. Nadat de ontginbaarheid van een gang is geconstateerd geworden (waarmede ook vrij veel tijd gemoeid is) moet hij op zekere diepte, hetzij door tunnels, hetzij door putten en onderaardsche tunnels van uit deze toegankelijk gemaakt worden, daarna moeten in of naast den gang op verschillende diepte horizontale en hellende galerijen aangelegd worden, voor de afwatering, voor het onderaardsch vervoer van personen, gereedschappen en producten, voor de luchtcirculatie, enz., enz. Aan deze werken kunnen slechts kleine ploegen arbeiders te werk gesteld worden. Verder moeten allicht hijsch-, pomp- en andere machines worden opgesteld; aan de oppervlakte moeten verschillende werkzaamheden worden verricht, zoo b.v. het aanleggen van wegen, het optrekken van verschillende gebouwen, het opstellen van allerhande installaties voor de bewerking der goudkwartsen of wat het zij, enz. Voornamelijk evenwel neemt het werk in de diepte veel tijd in beslag, zoodat gewoonlijk eerst vele jaren, nadat tot de ontginning besloten is, deze in vollen gang is. Het is dus zaak, reeds dadelijk, nadat de exploratie voldoende zekerheid heeft gegeven, met deze werkzaamheden, waar mogelijk, een aanvang te maken. Gewoonlijk wordt dit over het hoofd gezien, hetgeen den dood van tal van ondernemingen heeft veroorzaakt.

Wat de ontginning van waschgoud aanbelangt, zoo verkeert men hierbij in geheel andere omstandigheden. Men werkt hierbij aan de oppervlakte over veel meer uitgebreide terreinen. De machinale inrichtingen zijn hierbij over het algemeen niet zoo zwaar als bij diepbouw, doch het is zeer verkeerd, zooals dikwerf gedaan wordt, hieruit de conclusie te trekken dat ontginning aan de oppervlakte zeer eenvoudig is in vergelijking met diepbouw. Men heeft met zóóveel verschillende omstandigheden rekening te houden, die, ofschoon elk voor zich van betrekkelijk weinig beteekenis, van grooten invloed kunnen zijn op het welslagen van de onderneming, dat zeer veel overleg wordt vereischt om van al die betrekkelijke kleinigheden behoorlijk partij te trekken. De ontginning van waschgoudhoudende terreinen bestaat in hoofdzaak uit een zoo goedkoop mogelijk grondverzet en het wasschen, soms breken, enz. van de bij het grondverzet verkregen goudhoudende grondmassa's. Van bijzonderen invloed op deze werkzaamheden zijn: de topografische gesteldheid van het terrein, de dikte en de aard der te bewerken grondmassa's, de gelegenheid om de waardelooze grondmassa's of waschproducten weg te kunnen werken, zonder dat zij hinder veroorzaken aan de nog te bewerken terreinen, de beschikking over werkwater, de gelegenheid om grond en ander water te verwijderen en dergelijke meer.

De meest gebruikelijke methodes van ontginningen zijn:

A. Het z.g. hydrauliseeren, daarin bestaande, dat overvloedig water onder zeer hoogen druk gespoten wordt op een grondmassa, die daardoor losgewerkt en door het afstroomende water meegesleurd wordt daarheen, waar men haar verder verwerken wil. Deze methode is met voordeel toegepast kunnen worden b.v. in Californië, waar banken, honderden voeten dik, op deze wijze ondermijnd werden, zoodat het afstroomende water met het grootste nuttig effect de losgemaakte gronden kon vervoeren naar de waschgoten, enz., waar de gronden op hun goud werden verwerkt. Het is duidelijk, dat de eerste vereischten zijn een behoorlijke helling van het terrein waarover het water afvloeit, benevens de beschikking over voldoende spoelruimte, daar men anders moet overgaan tot het treffen van voorzieningen die min of meer groote en blijvende onkosten met zich brengen. Waar geen natuurlijk verval is, b.v. moet op kunstmatige wijze verval verkregen worden van de plaats waar men spuit tot een niet ver verwijderd punt waar water en grondmassa door zeer krachtige centrifugaal- of andere pompen opgeheven worden naar een punt van waar zij dan vrij kunnen afvloeien. De dikten van de ban-

ken of liever van de weg te spuiten grondmassa, is ook een belangrijke factor waarmee behoorlijk rekening moet worden gehouden. Bij dikkere banken schrijdt het werk van een beginpunt uit niet zoo snel voort als dat bij dunnere het geval is. Om b.v. bij een 100 M. dikken bank over een lengte van twee honderd en vijftig meters een millioen M^3. grond te verzetten, behoeft men zich slechts over 40 M. te verplaatsen. Om hetzelfde te bereiken bij een 4 M. dikke grondmassa moet men een K.M. ver in de grondmassa voortdringen. De minimum druk, waaronder het water moet verkeeren, hangt voornamelijk af van den weerstand, dien de grondmassa's bieden tegen hunne vergruizing. Of de grondmassa's meer of minder hoog opgestapeld zijn heeft daarop betrekkelijk weinig invloed. De dikte van den waterstraal is aan zekere maten gebonden die de ondervinding aangegeven heeft. Bij dikkere banken wordt de kracht van het water ten volle benut. Wil men meer bereiken dan met één waterstraal mogelijk is, dan neemt men meerdere, grootere of krachtiger waterstralen. Bij zeer dunne grondmassa's kan het allicht gebeuren dat, overigens onder dezelfde omstandigheden werkende als bij de dikkere werd vooropgesteld (helling, ondergrond, enz) het water niet ten volle benut wordt, terwijl men de dikte van den straal of de grootte van den druk niet kleiner kan nemen dan het minimum voor de dikkere banken benoodigd.

Het vereischt dus behoorlijk overleg of deze wijze van ontginning op de ondiepe terreinen van Suriname met voordeel kan toegepast worden. In vergelijking met Californië verkeert men in Suriname, wat deze werkwijze betreft, in tal van opzichten in ongunstige condities, waarvan wel de voornaamste zijn het meestal ontbreken van voldoende natuurlijke helling en de geringe dikte der grondmassa's De tot dusverre bewerkte gronden waren niet dikker dan c.a. 4,5 M., gemiddeld hoogstens $2\frac{1}{2}$ M. Men is dus verplicht het eerste te compenseeren door bijzondere inrichtingen, zooals ik hierboven er een ruw aangaf, terwijl men verder genoodzaakt is het werkwater over voortdurend snel aangroeiende afstanden aan te voeren. Het werkwater moet geleverd worden door drukpompinstallaties die uit den aard der zaak niet gemakkelijk verplaatsbaar zijn. Het is mogelijk dat deze werkwijze voorzichtig en bescheiden toegepast in Suriname voordeel kan afwerpen, doch zulks moet eerst grondig bestudeerd zijn.

In Californië heeft men op die wijze gronden, die c.a. 0,05 gram goud per M^3. bevatten, hier en daar nog met voordeel kunnen bewerken; er kan evenwel geen sprake van zijn dat men in Suriname in de ondiepe terreinen zoover zal kunnen gaan.

Op zijne reis in Suriname was verslaggever in de gelegenheid op eenige ondernemingen deze methode van werken vluchtig waar te nemen, zooals reeds vroeger besproken is.

Wordt bij het hydrauliseeren de grond losgewerkt door een waterstraal, bij de nu volgende methodes geschiedt zulks òf door handenarbeid òf machinaal.

Bij het loswerken van den grond uit de hand wordt de losgewerkte grond:

of weggedragen; of weggespoeld; of weggereden in wagens.

Bij het machinaal grondverzet kan men onderscheiden het gebruik van baggermolen; het gebruik van excavateurs.

B. Het baggeren. Dit geschiedt met een gewonen baggermolen. De in het buitenland gebruikelijke goudbaggermolens staan dikwerf als baggermolen achter bij de in Nederland gebruikelijke typen. De goudbaggermolens zijn voorzien met een goudwaschinrichting, die daardoor gekarakteriseerd is dat zij weinig ruimte inneemt. Dit bereikt men door de opgebaggerde specie dadelijk te scheiden door trommel of roosterzeven naar verschillende korrelgrootte. De grovere stukken worden aldus zorgvuldig gezuiverd van aanhangende fijnere deelen en daarna onmiddellijk weer over boord geworpen, zoodat de te verwerken grondmassa belangrijk in volume gereduceerd wordt. Dit scheiden en reinigen wordt bevorderd door fijne krachtige waterstralen, zoodat het grovere gruis, grint, enz., slechts een korten afstand heeft af te leggen. Het fijnere gruis, dat het fijne goud bevat, wordt dan in spoelgoten op gewone wijze verwasschen. Het ligt voor de hand dat de beweging van trommels, zeeven, evenzoo de aanvoer van het benoodigde waschwater machinaal geschiedt.

Het baggeren is de aangewezen methode in zeer waterrijke terreinen van niet te groote diepte, die niet of moeilijk droog te leggen zijn. Een bezwaar is, dat men niet zien kan hoe de emmers werken. Bij groote massa's betrekkelijk goudarme, doch regelmatig goudvoerende grondsoorten, doet het er niet zooveel toe of de baggermolen den bodem goed schoon graaft. Is het goud evenwel meer geconcentreerd in een betrekkelijke dunne laag dicht op den ondergrond, dan kan men met groote moeilijkheden te kampen krijgen. Alsdan is het absoluut noodig ook een deel van den ondergrond weg te baggeren, vooral wanneer deze oneffen is. Verzet zich deze daartegen doordat hij b.v. te taai of te hard is, dan wordt het baggeren soms niet uitvoerbaar.

Het gebruik van baggermolens is niet beperkt gebleven uitsluitend tot door min of meer diep water bedekte grondmassa's. Waar b.v. de oorspronkelijke rivierbedding dit toeliet heeft men de oevers van rivieren dikwerf tot op groote afstanden van de rivier weggebaggerd. En zoo heeft men wel eens bij uitzondering baggermolens gebruikt in oorspronkelijk droogliggende vlakke terreinen, nadat men een kuil had gegraven die zich vulde met grond- of ander water tot de vereischte diepte, zoodat de baggermolen kon drijven, waarna deze zich zelf verder zijn weg baande. Men heeft in Nieuw-Zeeland in gunstige omstandigheden rivierbeddingen met voordeel bewerkt, waarvan de opgebaggerde specie ongeveer 0,1 gram goud per ton bevatte.

C. Excavateurs.

Deze zijn betrekkelijk weinig in toepassing gekomen. De losgewerkte grondmassa's worden geworpen in wagens die over smalspoorbanen hun inhoud vervoeren naar waschinrichtingen. Men heeft hierbij dus rekening te houden met de transportkosten. Aan excavateurs kleeft hetzelfde bezwaar als aan de baggermolens, n.l., dat zij bij oneffen en harden ondergrond slecht werken.

D. Het uitdragen van de losgewerkte grondmassa's door arbeiders kan alleen in bijzondere gevallen daar gemotiveerd zijn waar men te beschikken heeft over goedkoope werkkrachten, hetgeen in Suriname niet het geval is.

E. Het loswerken van den grond door arbeiders en het vervoer der losgewerkte grondmassa's in wagens, komt geheel overeen met hetgeen bij excavateurs geschiedt.

De losgewerkte grond wordt met lichtrollend materieel vervoerd naar de waschinrichting. De gronden worden dan gewoonlijk strooksgewijze weggewerkt. Het is duidelijk dat men eerst behoorlijk door onderzoek en opmeting der grondlagen zich op de hoogte moet hebben gesteld van den aard der oppervlakte van het terrein, van dien van den ondergrond (bedrock) en van dien der grondsoorten, voordat men in staat is volgens een behoorlijk plan van ontginning te kunnen werken. Hetzelfde geldt eveneens voor de hiervoren beschreven methodes. In Suriname doet men zulks niet en stuit daardoor telkens op ontzaglijke bezwaren (bv. verhinderden afvoer van grondwater, gebrek aan stortruimte, enz.), bezwaren die bij een vooraf opgemaakt goed werkplan meestal gemakkelijk waren te vermijden geweest.

Bij een gezonde exploratie bepalen zich de werkzaamheden niet tot het constateeren van meer of minder groote hoeveelheden goud, doch naast dit, wanneer de resultaten daarop heen wijzen, op het verzamelen van de gegevens benoodigd voor het opmaken van een behoorlijk werkplan. En waar dit geheel of grootendeels wordt nagelaten, zooals in Suriname op alle ondernemingen vrij wel het geval schijnt te zijn, daar kan het geen verwondering wekken, dat de resultaten der ont-

ginning onbevredigend blijven. Het is te danken aan louter toeval of aan den zeer grooten rijkdom van het terrein wanneer desniettemin hier en daar min of meer gunstige resultaten zijn bereikt. Reeds hiervoren is dat alles uitvoeriger besproken.

F. Er blijft ten slotte nog het een en ander op te merken omtrent de methode, waarbij de losgewerkte grond wordt weggespoeld. Dit wegspoelen kan op verschillende wijzen plaats vinden.

In haar eenvoudigsten vorm komt de werkwijze hierop neer. De losgewerkte grond wordt door een stroom water, die er over geleid wordt, meegesleurd naar een dieper gedeelte, waar de grond zich afzet of verwerkt wordt. Men heeft dus een zeker verval en spoelruimte noodig. Is deze laatste voldoende aanwezig en heeft de ondergrond de noodige helling, dan kan de bovengrond over soms aanzienlijke uitgestrektheid op weinig kostbare wijze worden verwijderd, evenals dat bij het hydrauliseeren het geval is, waarmee het in hoofdzaak overeenstemt. Bij het spoelen heeft men geen water van hoogen druk noodig, daarentegen meer arbeiders om den grond los te werken; men kan de ertslaag (den gravel) zorgvuldiger bewerken, daar deze bij het hydrauliseeren, ten minste bij dunne lagen, vermengd wordt met den bovengrond. Gewoonlijk zijn de omstandigheden bij het spoelen niet zoo gunstig als hierboven werd vooropgesteld. Slechts zelden beschikt men over voldoende spoelruimte, zelden heeft de ondergrond de vereischte helling. Het spoelen geschiedt dan meestal naar een reeds bewerkt gedeelte alwaar een of meer centrifugaalpompen het spoelwater oppompen naar een terrein, alwaar de waardelooze grond wordt uitgestort of de te verwerken grond wordt verwasschen. Uit een reservoir wordt het werkwater geleid of gepompt in min of meer breede ondiepe greppels, die het voeren, over de te bewerken groeve, naar de reeds bewerkte. Arbeiders plaatsen zich in of naast den waterstroom, werken den grond los die door het water wordt meegesleurd naar den centrifugaalpomp. Het water snijdt zich spoedig een weg in den bovengrond in met een helling grooter of kleiner al naar gelang de grondsoorten moeilijker of makkelijker worden weggespoeld. In strooken evenwijdig met dezen weg wordt nu de bovengrond verder weggespoeld. Die strooken nemen in diepte langzamerhand toe om het water te dwingen langs den nog weg te nemen grond te stroomen daar het zich anders spoedig zoude verdeelen. Grootere steenen, grint, enz., worden in de leege groeve opzij gewerkt.

Men kan het spoelen zoo inrichten, dat men eerst den waardeloozen bovengrond (deblai) verwijdert tot dicht op de ertslaag (gravel). Daarna worden houten spoel- of waschgoten geplaatst, waardoor men het waschwater laat stroomen, eveneens naar den centrifugaalpomp toe. De op de ertslaag nog achtergebleven grond wordt in de spoelgoten geworpen en op die wijze verwijderd. Is de ertslaag over een zeker oppervlak blootgekomen, dan wordt deze verwasschen. Bij het werken met sluices en lougtom wordt het eigenlijke spoelen vervangen door weggraven. Over deze werkwijze heeft verslaggever reeds vroeger het een en ander opgemerkt.

Uit het bovenstaande en uit hetgeen reeds vroeger werd medegedeeld blijkt dus, dat bij bewerking van waschgoudhoudende terreinen met sluices en longtom de bovengrond door handenarbeid wordt verwijderd, waarbij deze gedeponeerd wordt voor een groot deel op terrein, dat nog bewerkt moet worden; bij spoelen wordt de bovengrond wel losgewerkt door arbeiders, doch weggevoerd naar terreinen, die niet meer ontgonnen worden, door middel van water, meestal met behulp van betrekkelijk kleine centrifugaalpompen; bij hydrauliseeren wordt de bovengrond en ertslaag losgespoten en weggevoerd door water onder hoogen druk, niet zelden met behulp van centrifugaalpompen.

Bij de beide eerste methodes wordt het erts nagenoeg ter plaatse verwasschen in verplaatsbare waschinrichtingen, bij spoelen kan het ook gevoerd worden naar een stationnaire waschinrichting, evenals die bij het hydrauliseeren meestal in gebruik is. In plaats van het vervoer door water te doen plaats grijpen, kan dit geschieden met behulp van smalspoorbanen. In dat geval kan het zijn nut hebben excavateurs te gebruiken.

Ten slotte heeft men dan het baggeren.

In het bovenstaande is hoofdzakelijk het grondverzet behandeld. Wat het wasschen aanbelangt, zoo is dit een op 't oog zeer eenvoudige manipulatie.

In stroomend water zullen soortgelijk zwaardere massa's zich niet zoo snel verplaatsen als soortgelijke lichtere, tevens zullen die zwaardere massa's neiging hebben te zakken en zich dus op den bodem van de goot, of tafel, waardoor of waarover het water stroomt, te verzamelen. Dit gaat op voor zoover de massa gelijke korrelgrootte hebben en het water regelmatig afstroomt.

Een klein stukje goud kan evenwel gemakkelijk weggespoeld worden, terwijl een bonk kwarts stil blijft liggen. Wordt het goud zeer fijn dan kan het zelfs gaan drijven.

Bij het goud wasschen laat men nu het water zoo stroomen dat al het goud gelegenheid heeft zich onder in het waschkanaal te verzamelen terwijl het bij het goud voorkomende zand wordt weggespoeld. Is dit zand vermengd met groote stukken grint of met blokken van diverse gedaanten, dan versperren deze in meerdere of mindere mate, doch in het algemeen vrij sterk den waterloop. Het water stuwt zich tegen de grootere stukken op en schiet langs deze met grootere snelheid heen, waardoor de regelmatige afzetting van het goud telkens en telkens wordt onderbroken. Een andere storing in den goeden gang van zaken wordt veroorzaakt door kleimassa's. In groote klompen werken deze, evenals groote stukken steen, verstoren dus den regelmatigen loop van het water, waardoor groote verliezen aan goud kunnen ontstaan. Doch ook op andere wijze kunnen zij aanleiding geven tot het verloren gaan van goud; het goud nl. wordt, wanneer het in aanraking komt met de klei, aan deze vastgekleefd; wordt de klei nu weggewasschen, dus in min of meer groote klompen, dan neemt het dit goud gedeeltelijk mee en evenzoo het goud dat oorspronkelijk in die klei aanwezig was of daarmee vermengd werd bij het loswerken der grondmassa's.

In de waschgoten in Suriname kan men telkens en telkens waarnemen hoe weinig rekening men houdt met deze storingen die bij het wasschen kunnen optreden, zooals dit reeds vroeger besproken werd.

Het is hier de plaats niet in den breede uit te weiden over de verschillende methodes die bij het wasschen gebruikt kunnen worden; verslaggever zal slechts op enkele hoofdzaken de aandacht vestigen.

In de eerste plaats is het absoluut noodig dat grint en grove stukken steen voor het eigenlijk wasschen verwijderd zijn. Wanneer eenigszins mogelijk, moet vermeden worden dat de klei zich mengt met het waschgoud. Dikwerf is dit niet te ontgaan, wanneer de ertslaag zelf sterk kleihoudend is, b.v. Vaak evenwel valt de ertslaag gemakkelijk uit elkaar, wordt de daarin bevatte klei betrekkelijk spoedig een dunne brei, mits zij niet te kort met water in aanraking blijft. Bij het schoonmaken van het onderliggende verweerde gesteente, dat bijna altijd tot een taaie kleiachtige massa is verweerd, en dat een groot, zoo niet het grootste deel, van het goud vasthoudt, kan men dikwerf het werk zoo regelen dat de afgestoken stukken bedrock afzonderlijk worden gehouden en bewerkt. Waar de ertslaag (gravel) zelf taaie kleimassa's bevat kan van uitzoeken van klei moeilijk sprake zijn; daar moet men trachten door zeeven de klei af te zonderen, om die afzonderlijk te kunnen bewerken, of nog beter de klei met fijne krachtige waterstralen uit elkaar te werken. Het spreekt van zelf dat de uitgaven voor het wasschen grooter worden wanneer dergelijke maatregelen getroffen worden, doch deze meerdere uitgaven worden in den regel rijkelijk opgewogen door een grootere opbrengst aan goud.

Die verbeteringen behoeven niet veel kosten en moeite te veroorzaken, zij vereischen slechts een weinig overleg.

Zoo zoude bij het gewone sluicen reeds een belangrijke verbetering aangebracht kunnen worden op de volgende wijze bijvoorbeeld.

In herinnering zij gebracht, dat men bij dit werk stroomopwaarts werkt in de richting van de vallei, in een strook c.a. 8 M. breed, links en rechts van een spoelgoot die, al naar de dikte van den bovengrond en de helling van den oorspronkelijken valleibodem (bedrock), meer of minder lang wordt. De bovenste goten sluiten aan aan een greppel in den valleibodem, die het water aanvoert, de onderste goot bevindt zich op een geringe hoogte boven den bedrock ten einde het uitgewasschen zand, grint, enz. te kunnen doen afstroomen. Dit wordt voortdurend op zij weggewerkt ten einde de noodige spoelruimte te behouden.

Naast de eerste twee goten (van onderen af gerekend) is de ertslaag reeds uit de bewerkte strook weggewerkt. Bij de derde, vierde goot werpt men de ertslaag in de goot. Hoogerop is men bezig den bovengrond weg te graven die op het terrein naast de strook wordt geworpen. Bij de vijfde en zesde goot is men bijna op de ertslaag, hooger op neemt de hoeveelheid bovengrond in dikte toe tot dat bij de voorlaatste of laatste goot de valleibodem is bereikt, waarin de laatste goot rust.

In plaats van nu de ertslaag alleen bij de derde en vierde goot te ontblooten, zou men dit kunnen doen over een lengte van 6 à 7 goten, zoodat de toestand dan wordt: naast de twee eerste goten ertslaag weggewerkt, naast de volgende 6 à 7 goten is de ertslaag ontbloot, daarna krijgt men de terrassen waar de bovengrond wordt weggewerkt. Het geheel wordt dus 4 à 5 goten langer. De 7de en 8ste goot wordt vervangen door een wat langere 2,5 maal zoo breede en een iets hoogere goot, die door een tusschenwand verdeeld is in een smal en in een breeder vak. In het breede vak plaatst men een hellende roosterzeef, met b.v. 4—6 c.M. breede gleuven, al naar de ondervinding aangeeft. In de smalle gleuf wordt een hellende zeef met b.v. 2 c.M. groote gaten aangebracht. De helling is bv. c.a. 20°, de roosters hellen tegengesteld aan de richting, waarin het water afstroomt. In de breedere goot krijgt de bodem beneden het rooster een c.a. ¼ M. grooter verval om ophooping beneden het rooster te voorkomen. De breedere geul ontvangst het erts, de kleimassa's worden in de smalle geul geworpen en afzonderlijk verwerkt. Een paar man kruien de ertslaag van af de tweede, derde goot naar de breedere, waar zij door een paar man daarin wordt geworpen, waarbij de kleimassa's zooveel mogelijk afzonderlijk worden gehouden en in de smalle geul verwasschen.

Een paar man werken op de zeven de ertslaag door elkaar, trekken de uitgewasschen steenen over het boveneinde heen in een kleine goot, dwars over de breede geplaatst, beneden het uitstekende deel der roosterstaven, uit welke kleine goot de steenen worden weggeworpen.

Doordat de geheele lengte van de waschgoot langer wordt, wordt de helling geringer, hetgeen mogelijk is doordat het water nu alleen fijner materieel te verplaatsen heeft. Wanneer de ontbloote ertslaag tot de breede goot is weggewerkt, verplaatst men deze hoogerop, neemt de goten beneden weg, laat het boveneinde zakken tot de vereischte diepte ,waarna men weer verkeert in denzelfden toestand als een paar weken geleden. Nu en dan plaatst men eenige arbeiders voor het benedeneinde van de goten om de zich hier ophoopende uitgewasschen gruismassa's met ruim water naar beneden te trekken of op zij te werpen, om ophooping te voorkomen. Door een of twee man te plaatsen in de goten, onmiddellijk beneden de breede goot, die de afstroomende zanden met een grooten tjam voortdurend optrekken tegen den waterstroom in, wordt de afzetting van het goud bevorderd. De laatste kleideeltjes aan de zandkorrels klevende krijgen dan gelegenheid los te komen. Deze menschen loopen in de goot achteruit tegen den stroom in en trekken den tjam op die wijze tegen de afstroomende massa's in. Door hun loopen en door de werking van de tjam, over welker randen het water en de zanden met geweld heenvloeien, worden deze laatste geheel losgewerkt. In de drie, vier laatste goten hebben de zanden dan gelegenheid rustig af te vloeien. Hier en daar plaatst men z.g. riffles, waar mogelijk undercurrents.

Ook zou het sluice-werk bevorderd kunnen worden door in den grooten regentijd eenige arbeiders aan het spoelen te zetten op het terrein naast of beneden de strook, die in bewerking is en in den droogen tijd den bovengrond met kruiwagens zooveel mogelijk te verwijderen.

Verslaggever is bij dit punt ietwat langer stil blijven staan, omdat het van groot belang is voor de Surinaamsche goudindustrie in het algemeen zoo spoedig mogelijk, bij wijze van geleidelijken overgang, kleine verbeteringen daar aan te brengen waar zulks mogelijk is.

Het werken met „sluices" en „longtom", zooals het thans geschiedt, zal geheel moeten worden gewijzigd, doch voorloopig geleidelijk, op een wijze die de zwakke ondernemingen in staat stelt met hare beperkte middelen (waarbij niet uitsluitend bedoeld wordt geldmiddelen) deze aan te brengen.

DE EXPLORATIE VAN HET LAWA-GEBIED IN HET BIJZONDER.

Reeds vroeger is er op gewezen hoe weinig men over het algemeen van het Lawa-gebied weet. Het is dan ook geen gemakkelijke taak aan te geven op welke wijze dit omvangrijke woeste terrein te exploreeren ware. Verslaggever kan zulks dan ook slechts in zeer grove trekken doen.

Het eerste werk dat verricht moet worden is:

1e. na te gaan op welke wijze het transport naar en in het Lawa-gebied geregeld moet worden;

2e. de Boven-Marowijne, de Lawa, de Tapanahony en Gonini geologisch en topografisch op te nemen;

3e. het personeel, bestemd voor de exploratie, intusschen vertrouwd te maken met het te verrichten werk.

Zoodra deze werkzaamheden voldoende zijn gevorderd, kan definitief besloten worden op welke wijze het vervoer naar het Lawa-gebied zal plaats grijpen en moet daaraan zoo spoedig mogelijk gevolg gegeven worden. Laten de omstandigheden dit toe, dan moet een deel van het eenigszins geoefend exploratie-personeel in het Lawa-gebied te werk gesteld worden. Wanneer bij de geologische verkenningen of bij de Gonini-expeditie nog geen resultaten bereikt zijn, die het wenschelijk zouden maken anders te handelen, zoude men voorloopig kunnen aanvangen in de buurt van Teteloo of Manlobbi aan de Marowijne, alwaar thans door eenige ondernemingen op kleine schaal goud gewonnen wordt.

Geleidelijk nemen de exploratie-werkzaamheden in omvang toe naarmate de gelegenheid van vervoer verbetert en de geologische opname gevorderd is. Vermoedelijk zal in een jaar de exploratie in vollen gang kunnen zijn.

De geologische opname heeft voorloopig meer het karakter van een vluchtige verkenning langs de hoofdrivieren, welke tegelijkertijd worden opgemeten en voorzien van de noodige vaste teekens waarop de latere metingen landinwaarts worden vastgelegd. Bij die verkenningen moeten allerlei werkzaamheden verricht worden die de ingenieurs en het hen toegevoegd personeel allicht weken lang bezig houden in bepaalde gedeelten van genoemde rivieren. Gedeeltelijk zal dit werk het best in den droogen tijd zijn uit te voeren, vooral wanneer men op de hoofdrivieren zelf bezig is, voor een deel zal de regentijd meer geschikt zijn, b.v. om langs kleine zijtakken het land hier en daar te kunnen binnendringen.

Doch hoe dit ook zij, de ingenieurs, aan wie de verkenning wordt opgedragen, moeten zich nu en dan kunnen terugtrekken op bepaalde punten waar zij een behoorlijk onder dak vinden, waar zij de verkregen gegevens voorloopig kunnen uitwerken, resp. veilig kunnen deponeeren, waar zij zich op nieuw kunnen voorzien van allerlei benoodigdheden, enz., van waaruit verschillende werkzaamheden in het omgevende terrein kunnen worden geregeld, enz.

Het is niet raadzaam van die verkenningen te maken lange tochten die het personeel zouden noopen zich gedurende langen tijd aan allerlei ontberingen bloot te stellen en zich met groote moeite van allerlei benoodigdheden te voorzien. Het moet daarheen geleid worden, dat telkens van uit een uitgangspunt tochten worden ondernomen voor enkele dagen, hoogstens weken, die reeds zijn voorbereid door het maken van geschikte kampplaatsen, door het laten verrichten van de noodige kappingen, door het opbrengen van levensmiddelen en dergelijke voorzieningen meer. De ingenieurs, topografen en opzieners kunnen dan hun tijd ten volle benutten, zij behoeven dan niet tot in den treure te wachten tot b.v. een of andere kapping is verricht, daar deze op hunne aanwijzing heel goed kan uitgevoerd worden door arbeiders onder een ploegbaas of onder-opzichter, in den tijd waarin zij zelf andere werkzaamheden verrichten.

De topografische opname zal bestaan behalve uit het opmeten der rivieren, zijtakken, enz., voor zoover dit mogelijk is, uit het vastleggen der hoofdwaterscheidingen. Op geschikte plaatsen moeten de noodige merkteekens aangebracht worden, die dienst moeten doen als vaste punten, waarop latere detailmetingen kunnen worden vastgelegd. Die overigens vluchtige opname kan worden verricht door een tweetal topografen gemiddeld. Misschien verdient het aanbeveling in den aanvang er meer beschikbaar te stellen en later het aantal te beperken tot een enkelen. Gedeeltelijk kunnen ook de ingenieurs, waar zulks noodig of wenschelijk mocht blijken, misschien ook enkele opzieners, hierbij een behulpzame hand bieden. De topografen krijgen elk een achttal arbeiders, onder een paar ploegbazen, te hunner beschikking voor het verrichten der metingen. De daarbij verkregen gegevens worden hetzij in de te bouwen stations, hetzij in Albina, Paramaribo of Paradistrict, volledig uitgewerkt. Terwijl dit plaats grijpt worden door de arbeiders onder hunne ploegbazen nieuwe kappingen verricht, op de bekomen aanwijzingen, zoo noodig aangevuld door nieuwe, hen te verstrekken door in de buurt aanwezige ingenieurs, topografen of opzichters. Onder het kappen worden op regelmatige afstanden (b.v. om de 8—10 K.M.) kampplaatsen opgeslagen, enz. Een deel van het volk voert voortdurend het noodige proviand aan, zoo noodig wordt nu en dan een grooter aantal arbeiders daarvoor ter beschikking gesteld. Aangezien de hoofdwaterscheiding van uit de Tapanahony of Gonini of Lawa of hare bevaarbare zijtakken door korte kappingen te bereiken zijn, zoo behoeft het transport voor de topografische opname op geen groote moeilijkheden te stuiten, mits de noodige stations of hulpstations in de hoofdrivieren als voorraadschuren kunnen dienst doen en regelmatig voorzien worden.

De topografen zullen na eenigen tijd meten een iets langeren tijd noodig hebben om de daarbij verzamelde gegevens uit te werken, gedurende welken tijd zij eenigszins bekomen kunnen van het terreinwerk. Daarom is 't aan te bevelen dit uitwerken te laten geschieden in een gezonde streek, zooals b.v. het Paradistrict.

Men zou kunnen beginnen met eerst de hoofdwaterscheidingen tusschen de Tapanahony en de Gonini en die tusschen de laatste en de Lawa op te meten. Is men van uit Poeloegoedoe, het eerste punt dat op de reis naar het Lawa-gebied bereikt wordt, b.v. in zuidwaartsche richting een eind voortgedrongen, zoodat het te bezwaarlijk wordt om de levensmiddelen, enz. op te brengen of is zulks om andere redenen wenschelijk, dan tracht men verbinding te krijgen met de Tapanahony of met de Gonini of met een van haar zijtakken, welke verbinding wordt opgemeten om zooveel mogelijk rondmetingen te verkrijgen ter vereffening van fouten.

De geologische opname van het Lawa-gebied kan, wanneer die langs de rivieren voldoende gevorderd is, op analoge wijze voortschrijden. Men kan voorloopig van de meetpaden, enz. gebruik maken om in het land binnen te dringen. Waar zulks wenschelijk is verlaat men de meetpaden om naburige punten te bezoeken, waar het een en ander moet worden waargenomen. De hierbij gevolgde kappingen van uit de meetpaden worden dan door de ingenieurs of hunne opzieners opgemeten en vastgelegd aan de metingen van de topografen. De geologische opname zal bestaan behalve uit de gewone geologische werkzaamheden, uit een voorloopig vluchtig onderzoek van den bodem door middel van boringen met gewone aardboren. Deze werkzaamheden worden voorafgegaan door de noodige voorbereiding onder een der opzichters die de kappingen laat uitvoeren, geschikte kampplaatsen laat in orde brengen, en levensmiddelen, enz. laat opvoeren, zoodat de ingenieur bij zijne komst dadelijk zijn werk kan aanvangen; wanneer noodig, kunnen gedurende den tijd, dien hij met zijne onderzoekingen doorbrengt, intusschen op zijne aanwijzingen naar andere richtingen evenzoo de noodige voorbereidingen geschieden. Op deze wijze kunnen de topografische en geologische opnamen geleidelijk voortschrijden, de laatste voor zoover de ingenieurs niet door andere werkzaamheden aan dien arbeid onttrokken worden.

Uit het voorgaande vloeit derhalve van zelf voort, dat zoodra besloten is tot den bouw van het eerste station er tevens moet worden overgegaan eenige ingenieurs, topografen en opzieners aan te stellen, op welk punt verslaggever nader zal terugkomen.

Terwijl alzoo op de aangegeven wijze het Lawa-gebied verkend wordt, wordt het personeel, bestemd voor het eigenlijke grondonderzoek, eenigszins getraind.

Dit grondonderzoek bestaat in hoofdzaak uit het verrichten van voorloopige boringen met een soort steekboor, avegaar of kleilepel, ten einde omtrent den aard van den bovengrond eenig inzicht te verkrijgen; verder uit het graven van ondiepe putten, het verrichten van ondiepe boringen, om omtrent dien bovengrond en het goudgehalte eenige zekerheid te erlangen; eventueel ook uit het blootleggen van gangen, het maken van ondiepe insnijdingen, enz, enz.

Deze werkzaamheden worden uitgevoerd door ploegen arbeiders onder direct en voortdurend toezicht van opzieners, welke ploegen verslaggever kortheidshalve zal aanduiden als boorploegen en de daarover gestelde opzieners als booropzieners. Zoo'n ploeg kan bestaan uit een voorman, een achttal boorlieden en een viertal arbeiders belast met kapwerk, kappers. Een, soms twee boorploegen komen onder een booropziener te werken. De boorploegen banen zich zelf hun weg, voeren zelf hun benoodigdheden aan, waarin zij in buitengewone gevallen bijgestaan kunnen worden door andere arbeiders. Zij richten zich zelf hunne verblijven in, die uit den aard der zaak, zoolang als de ploegen nog erg ambulant zijn, vrij primitief zijn; zoodra de omstandigheden dit toelaten eenigszins beter kunnen worden ingericht. Wanneer het onderzoek in een bepaalde streek van eenigen langeren duur zal moeten zijn is 't raadzaam op geschikte plaatsen langs de zijtakken of in het bosch hier en daar stations op te richten, waar het personeel eenigszins tot verademing kan komen, enz.

Met de door de boorploegen te verrichte werkzaamheden is de Surinaamsche arbeider niet vertrouwd. Evenmin zal dit het geval zijn bij de booropzieners. Alvorens hen naar de Lawa te zenden is 't noodig dat zij hun werk leeren kennen, hetgeen beter geschieden kan in minder woeste en afgelegen streken, die van uit Paramaribo gemakkelijker te bereiken zijn.

Zooals reeds vroeger werd opgemerkt, is het beslist noodig, om tot een afgerond geheel te kunnen geraken, dat aan één der ingenieurs de leiding van de Lawa-exploratie worde opgedragen. Alle door de verschillende ingenieurs verzamelde ge-

gevens behooren elkaar aan te vullen, hetgeen slechts mogelijk is door onderling overleg en samenwerking, wanneer de ingenieurs in voortdurende aanraking blijven met één van hen die de resultaten aan elkaar past en daardoor in staat gesteld wordt hun de richting aan te geven waarin zij verder hebben te werken. Dit wordt mogelijk gemaakt door den ingenieurs in staat te stellen de door hen verzamelde gegevens uit te werken in één gemeenschappelijk laboratorium, op te richten op de standplaats, den ingenieur met de leiding belast, aangewezen. Hierdoor worden de ingenieurs tevens in de gelegenheid gesteld na eenige maanden werken op het terrein eenigszins te bekomen van de aldaar doorgestane vermoeienissen en ontberingen. De ingenieurs moeten niet te lang achtereen met terreinwerk belast worden daar het klimaat dit niet zal toelaten.

In verband met het bovenstaande verdient het aanbeveling dit laboratorium te plaatsen in een gezonde omgeving. Misschien zoude de Para-streek daartoe in aanmerking kunnen komen, tenzij aan Paramaribo of Albina de voorkeur gehecht moet worden met het oog op andere omstandigheden.

De met de leiding belaste ingenieur zal door zijne drukke werkzaamheden geen gelegenheid hebben zich in detail met die van andere ingenieurs te bemoeien. Dit moet dan ook niet. De laatsten moeten geheel zelfstandig het hun opgedragene uitvoeren.

Het hierboven genoemde laboratorium moet gelegenheid geven tot het doen van chemische, mikroskopische en andere onderzoekingen, tot het samenstellen der kaarten en teekeningen, het bewaren der gesteenten, ertsmonsters, kaarten, boorlijsten, meetboeken, enz., enz. Aan dit laboratorium kan verder verbonden worden het bureau van den ingenieur-leider der exploratie. Daarnaast waren eenige woningen op te trekken alwaar de van het terrein terugkeerende ingenieurs, topografen, opzieners, kunnen verblijf houden voor het uitwerken der verzamelde gegevens.

Daar het grondonderzoek, de bodemsoorten, het goudvoorkomen, de topografische en geologische werkzaamheden in tal van opzichten overeenkomen met hetgeen op Banka voorkomt of verricht wordt bij de tinontginning aldaar, zoo is het wenschelijk een van de aldaar werkzame oudere ingenieurs te verbinden aan de exploratie van het Lawa-gebied en dezen te belasten met de leiding daarvan; iemand, wiens leeftijd, in Indië opgedane ervaring en persoonlijkheid hem in staat zullen stellen de jongere ingenieurs te inspireeren tot een ijverige en nauwgezette plichtsvervulling en het geheele personeel den zoo moeilijken weg te wijzen dien het heeft in te slaan, om tot afdoende resultaten te komen.

Bij aankomst van dien ingenieur in West-Indië waren dan dadelijk eenige boorploegen te formeeren, daarbij een eenigszins ruimer aantal booropzieners en ploegbazen aan te stellen en dit personeel onder zijne leiding te werk te stellen, meer in de nabijheid van Paramaribo, zooals hiervoren werd aangegeven. Het verdient tevens aanbeveling, tegelijk met dien ingenieur een ervaren booropziener te doen uitkomen met eenige ervaren Chineesche en Bankaneesche boorlieden. Met behulp van den booropziener van Banka en de van daar overgekomen boorlieden kan het Surinaamsche personeel binnen korten tijd vertrouwd geraken met de wijze van werken. De Surinaamsche booropzieners kunnen van hun Oost-Indische collega leeren hoe zij de verschillende gegevens hebben te verzamelen, aan te teekenen, uit te werken, op te meten, op te dragen op werkkaarten, enz., enz.

Op Banka gebruikt men voor de grondboringen ter opsporing van het tinerts, dat op geheel analoge wijze voorkomt als het goud in Suriname, den z.g. steekboor en den z.g. grooten boor.

De eerste, die nu en dan wel vervangen wordt door avegaars, tongboren, enz., dient uitsluitend om de grondsoorten, die boven het vast gesteente voorkomt, te sondeeren. Men kan daarmee eenige gegevens verzamelen omtrent de dikte, de geaardheid der verschillende grondsoorten, den aard van den bedrock en dergelijke meer. Men kan verder daarmee desnoods ook de aanwezigheid van goud constateeren, wanneer dit ten minste in voldoend groote hoeveelheid voorkomt. Doch voor dit laatste is het beter den tongboor te gebruiken, die evenwel niet zoo snel gehanteerd kan worden als met den steekboor mogelijk is. Met den laatsten kan men ettelijke tientallen boringen per dag uitvoeren.

Met den grooten boor snijdt men een kolom grond uit van af de oppervlakte tot in den bedrock, door middel van een min of meer wijden buis van een schoen voorzien. De doorsneden grondlagen worden door verschillende instrumenten uit den buis verwijderd, zorgvuldig verwasschen en onderzocht, het tinerts, resp. het goud afgewogen, zoodat men weet dat de grond ter plaatse van het boorgat over een bepaalde oppervlakte de gevonden hoeveelheid goud bevat; men kan dus met een grooten boor niet alleen de dikte en den aard der verschillende doorboorde grondlagen aangeven, doch daarmee ook vrij juist den tin-, resp. goudrijkdom van het doorboorde terrein bepalen. Onder goudrijkdom moet dan b.v. verstaan worden het aantal grammen goud dat verkregen kan worden per M^3. nuttig grondverzet. De tinrijkdom kan op Banka met bedoeld toestel, dat voor zoover bekend is, alleen op Banka en omgevende tineilanden in gebruik is, vrij nauwkeurig bepaald worden. Zonder twijfel zal dit toestel in Suriname ook voldoen ter bepaling van den goudrijkdom. Het moet zich evenwel nog aanpassen aan de eigenaardigheden, die Suriname aanbiedt, hetgeen alleen geschieden kan door het doen van de noodige proefboringen. Men moet o. a. eerst eenige ondervinding opdoen omtrent den afstand tusschen de verschillende boorgaten. Op Banka komt het tinerts zeer onregelmatig verspreid voor, zoodat men aldaar genoodzaakt is die afstanden op 10 Meter te nemen in de eene richting en loodrecht daarop in de andere. Ook het goud in Suriname moet onregelmatig voorkomen. Gegevens daaromtrent heeft verslaggever niet kunnen verzamelen; men kon hem nergens daaromtrent eenigszins vertrouwbare inlichtingen verschaffen, zelfs niet ten naaste bij. Het feit evenwel dat met het z.g. „sluicen" een deel van het goud gewonnen kan worden is z. i. reeds aanwijzing genoeg, dat het goud daar in aaneengesloten oppervlakten van niet beperkten omvang voorkomt. Op het booronderzoek zelf komt hij later meer uitvoerig terug, hij beperkt zich thans tot de opmerking, dat alleen door ondervinding kan uitgemaakt worden op welke afstanden de boorgaten van elkaar geplaatst moeten worden. Daar het bij de Lawa-exploratie niet de bedoeling is elk ontginbaar plekje af te bakenen doch slechts om te constateeren, dat in het Lawagebied terreinen voorkomen waar, over vrij groote oppervlakte dus, ontginning op eenigszins grootere schaal mogelijk zal zijn, zoo ligt het voor de hand dat in den aanvang de boorgaten wat verder uit elkaar genomen kunnen worden, dan ter volledige afbakening van het goudhoudende terrein noodig zoude zijn. Men is daardoor in staat over grootere oppervlakten het terrein in beperkten tijd te kunnen doorzoeken.

Een ander punt dat bij de proefboringen moet uitgemaakt worden is of de diameter van den schoen in Suriname al of niet grooter genomen moet worden dan op Banka gebruikelijk is, hetgeen, wanneer dit het geval ware, tengevolge zoude hebben dat de verschillende instrumenten, waarmee geboord wordt, evenredig zooveel zwaarder zouden worden. Op Banka snijdt de schoen gewoonlijk een oppervlak van 1 d.M^2. uit. Goudhoudende gronden met een gehalte van slechts 0,1 gram per M^3 zullen in Suriname, voorloopig ten minste, ter nauwernood voor ontginning in aanmerking kunnen komen. Dergelijke gronden zouden bij het boren met een gewonen Bankaneeschen boor evenveel milligrammen goud opleveren als de diepte van het boorgat bedraagt, uitgedrukt in Meters; in Suriname dus c.a. 2 tot 2^5 m.g., hetgeen nog heel goed te constateeren is. Wanneer het goud regelmatig en fijnverdeeld in de grondmassa's voorkomt, dan zal dit geringe gehalte op zichzelf derhalve geen bezwaar opleveren.

Tot dusverre evenwel heeft men in Suriname zeer fijn goud slechts zelden geconstateerd, zoodat het meer in den vorm van

enkele grovere korrels schijnt voor te komen, wanneer men ten minste niet in aanmerking neemt de mogelijkheid dat het fijne goud, bij het slordige wasschen aldaar, over het hoofd zou kunnen zijn gezien, hetgeen niet waarschijnlijk is. Het is dus best mogelijk, dat bij het boren met een te kleinen schoen men te dikwerf die enkele korrels niet krijgt, zoodat men er dan toe zou moeten overgaan het boortoestel wat wijder en daardoor wat zwaarder te nemen. Dit zoude op Banka, waar de gemiddelde diepte ongeveer 7 M. bedraagt, maar 10—20 M. diepte volstrekt geen zeldzaamheden zijn (verslaggever moest wel eens tot 25 à 30 M. gaan), bezwaren kunnen opleveren, daar het toestel dan te moeilijk te hanteeren zou worden. Bij de geringe dikte der Surinaamsche gronden behoeft dit niet het geval te zijn. Dit punt kan alleen opgehelderd worden door herhaalde boringen, gevolgd door het graven van putten op dezelfde plaatsen, ter contrôle. Ook kan het voorkomen van grootere kwartsbrokken voor een grooteren diameter van den schoen en voor het gebruik van bijzondere grijpstukken pleiten. De Surinaamsche kwartsen zijn evenwel, zooals dat reeds vroeger werd opgemerkt, zeer broos, sterk gescheurd, zoodat zij zich gemakkelijk laten verbrijzelen. Ook dit bezwaar acht verslaggever daarom niet van overwegenden invloed, tenzij het vermorzelen van den kwarts een te onregelmatigen invloed zoude uitoefenen op de grootte der hoeveelheden opgehaald goud, hetgeen evenwel niet waarschijnlijk is. Men zal den eenen keer wat te veel, daarentegen den anderen keer wat te weinig goud vinden. Men zou alsdan genoodzaakt zijn wat meer boringen te doen ten einde tot een juister gemiddelde te komen.

Kortom, het zal noodig zijn gedurende eenigen tijd serieus proefboringen te verrichten en de daarmede verkregen resultaten te vergelijken met de uitkomsten, verkregen bij het graven van putten, b.v. regelmatig tusschen die boringen in. Men zoude kunnen beginnen met den Bankaneeschen boor in zijn tegenwoordigen vorm, aangevuld met de noodige deelen om een tweemaal grooter oppervlak te kunnen insnijden. Al naar de verkregen resultaten zouden de noodige wijzigingen aangebracht kunnen worden. Met die proefboringen en het vaststellen van het type van het voor Suriname benoodigde boortoestel gaan verscheidene maanden verloren. Mocht intusschen het reeds gewenscht blijken met het grondonderzoek in het Lawa-gebied een aanvang te nemen, dan zou men zich aldaar voorloopig moeten behelpen door alleen putten te graven. Een groot voordeel van het boren is de mogelijkheid om in zeer waterrijke terreinen zonder bezwaar tot den bedrock te kunnen doordringen; het boren in rivieren ondervindt alleen moeilijkheden bij het terugtrekken der buizen, welke moeilijkheden evenwel volstrekt niet onoverkomelijk zijn. Verder zal het exploratiepersoneel geoefend moeten worden op het onderzoek van gangen, enz.

Deze oefeningen, resp. proefnemingen, kunnen gecombineerd gaan; zij nemen het personeel, voor het grondonderzoek bestemd, eenigen tijd in beslag. Zoodra evenwel de omstandigheden in de Lawa dit toelaten, zou een beperkt aantal eenigszins geoefende werklieden en booropzieners daarheen gezonden en vervangen kunnen worden door nieuwe, nog niet geoefende werkkrachten. Doch er zal geruimen tijd verstrijken voordat men met de volle sterkte met geoefend personeel kan werken. Om tijdverlies zooveel mogelijk te voorkomen, tevens omdat bedoelde oefeningen en proefnemingen slecht kunnen worden uitgevoerd in een zoo afgelegen en woest terrein als het Lawagebied is, is het wenschelijk deze te doen in een terrein meer in de buurt van Paramaribo. Ook zal het noodig zijn tijdig proefnemingen te doen in het belang van de eventueele exploitatie van het Lawa-gebied.

Bij deze exploitatie zal men eveneens te kampen hebben met het gemis aan geschikte en geoefende werkkrachten. Hierin moet men bijtijds trachten te voorzien. Ofschoon verslaggever overtuigd is dat de spoelende methode, zooals die reeds vroeger in korte trekken werd aangegeven, de aangewezen weg is voor de ontginning van het Surinaamsche waschgoud, en zulks op grond van de ondervinding die men bij het geheel analoge voorkomen van de tinertsen op Banka heeft opgedaan, en ofschoon hij ten stelligste verwacht dat de ingenieur uit Banka, met zijn ondervinding, de ontginning in Suriname in de juiste banen zal weten te leiden, zoo is het toch onvermijdelijk dat men op enkele punten op kleine zwarigheden zal stuiten die eerst na eenig tasten en zoeken zijn te boven te komen. Daarmede te wachten tot men eenmaal tot exploitatie overgaat, zoude op onnoodige tijdverspilling neerkomen.

Het is daarom gewenscht dat men in aansluiting aan de oefeningen en proefnemingen in het belang van de Lawa-exploratie betrekkelijk spoedig reeds overga tot die in het belang van de eventueele exploitatie. Het ingenieurspersoneel heeft daardoor tevens gelegenheid het bij die proefontginning ontbloote terrein nauwkeurig te onderzoeken om zoo te geraken tot een juiste kennis van de verspreiding van het goud en al wat daarmee samenhangt.

Voorloopig door het aanbrengen van kleine verbeteringen, daar waar dit mogelijk blijkt, in den geest zooals verslaggever vroeger, juist om dit toe te lichten, heeft aangegeven bij de bespreking van het wasschen van den gravel, geraakt het personeel zelf vertrouwd met het gedrag der verschillende grondsoorten, terwijl aan den anderen kant een geleidelijke overgang gevormd wordt tot een algeheele wijziging van de thans in gebruik zijnde methodes van ontginning en bewerking der goudhoudende gronden.

Tot de werkzaamheden van de ingenieurs behooren behalve de geologische opname, het uitwerken der gegevens, daarbij verkregen, de regeling van en het toezicht op de topografische opname en het grondonderzoek. Vooral dit laatste zal veel van hun tijd in beslag nemen. Het ligt voor de hand dat de booropzieners niet alleen hun werk moeten kennen, doch ook in alle opzichten volkomen betrouwbaar moeten zijn. Verslaggever voorziet dan ook dat in den aanvang nog al talrijke mutaties onder de booropzieners zullen voorkomen, voordat men zoo ver is, dat men op dit personeel aan kan, hetgeen absoluut een vereischte is, daar het in afgelegen streken niet aanhoudend gecontroleerd kan worden. Het zal dan ook aanbeveling verdienen om, waar zulks mogelijk is, de boorploegen op slechts weinig punten te gelijk te concentreeren.

Behalve deze booropzieners zijn er nog andere opzieners noodig die voor de ingenieurs verschillende werkzaamheden voorbereiden, eveneens eenig toezicht uitoefenen op het grondonderzoek, voornamelijk gedurende de afwezigheid van de ingenieurs naar andere gedeelten van het terrein. Deze opzieners moeten derhalve eenigszins zelfstandig kunnen optreden, eenig initiatief hebben.

Er zullen geregeld twee tot drie ingenieurs zich in het Lawa-gebied moeten bevinden, terwijl hun vervangers werkzaam zijn in het laboratorium, resp. in de buurt van Paramaribo.

De leider der exploratie zal voornamelijk in het laboratorium en in de omgeving van Paramaribo zijn werk hebben; nu en dan zal hij eveneens in het Lawa-gebied werkzaam moeten zijn om in staat te blijven het geheel te kunnen overzien. Zijne krachten moeten zooveel mogelijk gespaard worden daar het lastig zal zijn hem eventueel bij ziekte te kunnen vervangen.

Uit het voorgaande is af te leiden dat op de ingenieurs, met de Lawa-exploratie belast, vele werkzaamheden rusten. Behalve de leider, zullen er voorloopig nog een viertal noodig zijn. Een van hen zou de heer von Faber zijn, die thans de Gonini-expeditie meemaakt. Het is wenschelijk de daarbij verkregen resultaten zoo spoedig mogelijk volledig te laten uitwerken.

Ten einde die ingenieurs in de détails eenigszins bij te staan zoude het aanbeveling verdienen de gelegenheid open te stellen voor leerlingen van de Polytechnische School om zich gedurende een achttal maanden practisch te kunnen bekwamen bij de Lawa-exploratie. Er zijn genoeg flinke jonge-

lieden die daarvan gaarne gebruik zouden maken tegen b.v. de navolgende voorwaarden:

vrije overtocht heen en terug;

gratificatie voor uitrusting ad f 300;

vrije geneeskundige behandeling in de kolonie, voor zoover die te verkrijgen is;

vrij kost en inwoning, dan wel een matige toelage, daarvoor in de plaats, van b.v. f 5 à f 6 daags.

Deze leerlingen (b.v. twee in aantal, die na afloop van hun verbintenis geregeld vervangen worden) zouden eerst een maand in het laboratorium geplaatst kunnen worden, daarna een à twee maanden op het terrein, een à twee maanden in het laboratorium, nogmaals naar het terrein om meer zelfstandig te werken, om, na in het laboratorium wederom een à twee maanden te hebben gewerkt, naar Europa terug te keeren, ter voltooiing van hun studies. De bedoeling is, wanneer er toe besloten mocht worden bedoelde gelegenheid open te stellen, dat de leerlingen zich vóór hun vertrek naar West-Indië eenigszins prepareeren op het door hen aldaar te verrichten werk. Hiervoor zullen gekozen worden eenigszins oudere leerlingen, die reeds voldoende vertrouwd zijn met chemisch en petrografisch onderzoek, met eenvoudige opmetingen en waterpassingen. Zij zullen te Delft in de gelegenheid gesteld worden de noodige opmetingen, verschillende laboratoriumwerkzaamheden, enz., enz., zelfstandig te verrichten, zoodat zij daarmee vertrouwd zijn bij hunne aankomst te Paramaribo.

Op die wijze wordt de West-Indische Regeering tevens in staat gesteld bij eventueele uitbreiding van of mutaties onder het personeel een goede keuze te kunnen doen onder de jongere ingenieurs, die van hun kant weten waartoe zij zich eventueel verbinden, in allen gevalle eenigszins georiënteerd zijn met een deel van het werk en andere omstandigheden, zooals taal, land, volk en klimaat.

Hier moge tevens opgemerkt worden, dat door verslaggever reeds moeite is gedaan om, op analoge voorwaarden, eenige leerlingen in de gelegenheid te stellen de handen eens uit de mouwen te steken op particuliere ondernemingen in Suriname, welke ondernemingen zeer zeker niet aan het kortste eind zullen trekken, wanneer zij voor een bedrag van c.a. f 3000 gedurende een klein jaar de beschikking krijgen over iemand, die in staat is hun terrein, ten minste gedeeltelijk, in kaart te brengen, de rol van betrouwbaar assayor te vervullen, enz.

Het geval kan zich voordoen, dat jongere ingenieurs voor korten tijd genegen zijn als volontair in Suriname te gaan werken. Van hun aanwezigheid zoude eventueel partij getrokken kunnen worden, b.v. door hen te verzoeken op eenige punten speciaal de aandacht te vestigen en daaromtrent mededeeling te doen, zich te belasten met de voorloopige opleiding van een of meer leerling-opzichters, proeven te nemen, enz., enz., een en ander natuurlijk voor zoover de betrokken ondernemingen daartegen geen gegronde bezwaren kunnen aanvoeren.

De ingenieurs en hun opzieners moeten over eenig werkvolk kunnen beschikken, dat hen op het terrein vergezelt, en volgens de gegeven aanwijzingen werkzaam is. Verder zullen hier en daar tijdelijk eenige arbeiders belast moeten worden met het opvoeren van levensmiddelen over land.

Het ligt voor de hand, dat, zoodra het eigenlijke grondonderzoek voldoende is voorbereid door de topografische en geologische opname, het personeel dat bij die opname vrijkomt, zooveel mogelijk geplaatst wordt bij het grondonderzoek, zoodat dit met toenemende kracht wordt voortgezet. Allicht zal het dan mogelijk blijken het grondonderzoek in bepaalde streken van het Lawa-gebied te kunnen concentreeren, in welke gedeelten dan, evenals langs de rivieren, stations zouden kunnen worden opgericht van waaruit de werkzaamheden worden geregeld.

Uit hetgeen nu en dan werd opgemerkt ten aanzien van die stations kan opgmaakt worden, dat de bedoeling heeft voorgezeten deze als krachtige hygiënische voorzorgsmaatregelen te doen dienen. Zooveel als mogelijk is moet vermeden worden, dat het personeel aan onnoodige ontberingen wordt blootgesteld, moet de gelegenheid geboden worden dat het zich bij gedeelten nu en dan kan terugtrekken op een plaats waar het eenigszins op zijn verhaal kan komen en waar zieken de noodige hulpmiddelen vinden ook voor onmiddellijk vervoer naar het hoofdstation, om geneeskundige hulp te erlangen.

Het treffen van verdere hygiënische maatregelen moet overgelaten worden aan meer bevoegde handen.

Welken ongunstigen invloed het klimaat eventueel zoude kunnen uitoefenen op den geregelden voortgang der werkzaamheden is uit den aard der zaak niet te voorspellen. Herhaalde ziektegevallen, vooral onder het ingenieurspersoneel, zouden zeer belemmerend kunnen inwerken. Wanneer de ingenieurs evenwel hun weg eenigszins geëffend vinden, zoodat zij zoo min mogelijk zijn blootgesteld aan teleurstellingen, tengevolge van onnoodig oponthoud, kunnen zij niet alleen al hun beschikbaren tijd nuttig besteden, doch vinden zij bovendien in hun werkzaamheden de noodige afleiding, die de ongemakken van het boschleven geheel doet vergeten. Het is daarom zeer wenschelijk bij de aanstelling van de opzieners, die den ingenieurs worden toegevoegd, zorgvuldig er op te letten, dat daarvoor gekozen worden flinke personen met eenig initiatief, aangezien van de wijze, waarop zij het werk van den ingenieur inleiden, de resultaten van diens werkzaamheden in de hoogste mate afhankelijk zullen zijn.

Het zal moeilijk zijn daarvoor ervaren personeel te vinden. Ook deze opzichters zullen grootendeels opgeleid moeten worden voor de door hen te verrichten werkzaamheden. Daarvoor moeten de ingenieurs zelf zorgdragen, hetgeen het best op het terrein zelf kan geschieden. Als topografen moeten gekozen worden personen, die reeds vertrouwd zijn met het opmeten met tachymeters en dergelijke instrumenten. Zij moeten in staat zijn het opgemetene nauwkeurig in kaart te brengen. In den eersten tijd, zoolang nog de hoofdrivieren verkend worden, blijven zij meer in de nabijheid van de ingenieurs, die hen, zoo noodig, eenigszins terecht kunnen helpen.

Wat de ingenieurs zelf aanbelangt, zoo ware het wel wenschelijk daarvoor zooveel mogelijk ervaren ingenieurs uit Banka te kiezen. Doch dit zal niet mogelijk zijn, daar het personeel aldaar zeer moeilijk gemist zal kunnen worden. Men is alsdan aangewezen op de jongere Delftsche mijningenieurs. Wat de geologische verkenningen aangaat, alsmede het onderzoek van gesteenten, ertsen, enz., dat berust bij hen in goede handen. Zij zijn door de speciale opleiding, die de mijningenieurs in Delft hebben genoten, met die werkzaamheden voldoende vertrouwd, hebben in Delft en op het terrein gelegenheid gehad zich daarin practisch te bekwamen. Om te gaan met opzieners en werkvolk moeten zij voor een groot deel nog leeren; het hangt evenwel voornamelijk van hun persoonlijkheid af zich daarin spoedig thuis te gevoelen. Doch ook oudere ingenieurs zouden aanvankelijk hebben te leeren met de eigenaardigheden van het Surinaamsche ondergeschikte personeel voldoende rekening te houden. Het terreinwerk is evenwel een goede leerschool, zoodat dit bezwaar niet te zeer in rekening behoeft gebracht te worden. Met het eigenlijk grondonderzoek kunnen zij onder leiding van den uit Banka ontboden ingenieur spoedig voldoende vertrouwd geraken, wanneer zij nu en dan de werkzaamheden in het Lawa-gebied afwisselen met die in de meer onmiddellijke nabijheid van Paramaribo. In het eerste jaar zal aan het regelmatig grondonderzoek in het Lawa-gebied zelf weinig kunnen worden gedaan, zoodat er voldoende tijd verloopt in welken zij gelegenheid zullen hebben hierin de noodige ervaring op te doen.

Wat de bezoldiging der ingenieurs aangaat, zoo zal deze in de bijzondere omstandigheden, waarin men bij de Lawa-exploratie verkeert, eenigszins ruim moeten zijn.

Er wordt van het exploratie- en wel voornamelijk van het ingenieurspersoneel toch zeer veel gevergd, waarbij het zijn gezondheid zeer in den waagschaal stelt. Bovendien is het zaak de beste krachten naar het Lawa-gebied te trekken, omdat van het optreden der ingenieurs een groot deel van het

eventueel welslagen der exploratie in hooge mate afhankelijk is. Zooals de ondervinding in de laatste jaren heeft geleerd kunnen flinke jongelui betrekkelijk gemakkelijk in den vreemde terechtkomen daar aan goed onderlegde exploratie-ingenieurs overal een groote behoefte gevoeld wordt. Vermoedelijk zal de gelegenheid zich wel eens voordoen, dat ondernemende jonge ingenieurs in het belang hunner practische vorming genegen zullen bevonden worden voor een korten tijd, b.v. een jaar, zich aan de Lawa-exploratie te verbinden, waarbij de bezoldiging voor hen bijzaak is. Het zal wenschelijk zijn, wanneer dit voorkomt, van die gelegenheid gebruik te maken, doch in beperkte mate, voor zoover zulks vereenigbaar is met een goeden gang van zaken, die natuurlijk niet bevorderd wordt door te veel mutaties onder het ingenieurspersoneel. Deze zullen toch reeds verwacht mogen worden, daar enkele ingenieurs wel niet bestand tegen het klimaat zullen blijken te zijn, hetgeen op de recruteering een ongunstigen invloed zal uitoefenen.

Over plaatsing van studeerenden, min of meer als volontair, bij de Lawa-exploratie is reeds hiervoren het noodige opgemerkt. Deze kunnen den ingenieurs zeer veel tijdroovend werk uit de handen nemen, bijstaan in het uitoefenen van toezicht, bij de detailopnemingen, enz.

Wat betreft de bezoldiging, de wijze en de mogelijkheid van aanwerving, in Suriname zelf, van topografen en opzieners, dit kan beter te Paramaribo beoordeeld worden. Wanneer het mogelijk is hiervoor Surinamers aan te werven zoo zoude dit de voorkeur verdienen daar deze beter bestand zullen zijn tegen het klimaat en bekend zijn met taal, land en volk. Misschien zoude het aanbeveling verdienen een beperkt aantal Nederlandsche jongelieden aan te werven, ten einde de Surinaamsche beambten eenigszins te prikkelen tot een stipte plichtsvervulling, hetgeen een onmisbaar vereischte is. Vooral in den aanvang zal te verwachten zijn dat onder het beambten-personeel heel wat mutaties zullen plaats grijpen om de minder geschikte elementen te kunnen vervangen door betere.

Wat de arbeiders aanbelangt, zoo wordt verondersteld, dat hiervoor West-Indiërs zullen worden genomen. Mocht dit bezwaren ontmoeten, dan zou aan invoer van Chineesche werklieden gedacht kunnen worden. Ook inboorlingen uit Nederlandsch-Oost-Indië kunnen goede diensten bewijzen, mits zorgvuldig gekozen en liefst hen, die afkomstig zijn uit boschstreken. De inlanders uit de groote plaatsen zijn in den regel in het bosch niet veel waard. Onder de Bankaneezen vindt men zeer geschikte werkkrachten, doch slechts weinigen zullen genegen zijn hun land te verlaten. Het loon der Bankaneesche werklieden bedraagt f 0,45 — f 0,60 daags. Zij krijgen geen voeding. De Chineesche boorwerklieden ontvangen eveneens geen voeding en f 0,60 — f 0,90 daags. De Chineesche mijnwerker ontvangt f 0,35 daags, bovendien voeding, huisvesting, geneeskundige behandeling, enz,, enz. De Chineesche nieuwelingen (zij die uit China of Singapore aangeworven zijn) ontvangen voor de eerste 360 werkdagen, waartoe zij zich verbinden f 0,26 daags.

Mocht besloten worden tot de aanwerving van Chineesche en Oost-Indische werklieden, dan ware het raadzaam deze te doen uitkomen met eenige Oost-Indische opzieners, die reeds gewend zijn met hen om te gaan, hun taal en gewoonten kennen en met allerlei hun aanklevende eigenaardigheden behoorlijk rekening kunnen houden.

Er zullen verschillende gereedschappen aangeschaft moeten worden ten behoeve der boringen, het kappen, het graven van putten, verder eenig timmermansgereedschap, veldsmidsen met toebehooren enz. Dan zullen aangeschaft moeten worden verschillende meetinstrumenten, voor plaats- en hoogtebepaling, theodolieten, tachymeters, tranchemontagnes, verscheidene eenvoudige boussole- en niveleerinstrumenten, verschillend gereedschap voor petrografisch onderzoe,k zooals mikroskopen, slijpmateriaal en slijpgereedschap, verschillend gereedschap voor chemisch onderzoek, wasch-, slibtoestellen, kleine steenbrekers, kogelmolen, enz.; dan teekengereedschap enz.

Er zal moeten worden overgegaan tot tijdelijke aanstelling van een of meer geneesheeren, die een standplaats krijgen, b.v. in een te Poeloegoedoe op te richten hoofdstation en elkaar daar regelmatig afwisselen.

Hieronder geeft verslaggever een globale raming der verschillende uitgaven gedurende de geheele exploratie, dus gedurende een tijdvak van c.a. 3 jaar.

1°. Aan personeel voor het eigenlijke grondonderzoek tractement, loon, voeding, enz., van booropzieners, boorlieden, kappers, enz., kleine uitgaven, reparatie gereedschappen, enz	f	200 000
2°. Aan arbeiderspersoneel ten behoeve der topografische opname, aan loonen, voeding, enz. van meters en kappers		35 000
3°. Aan arbeiderspersoneel ten dienste van ingenieurs en opzieners, loonen, voeding, enz. ...		50 000
4°. Aan loonen, voeding, enz., van verschillende arbeiders voor tijdelijke buitengewone werkzaamheden, voor transport in het Lawagebied, waar dit niet verricht kan worden door de voornoemde werklieden zelf		40 000
5°. Aan tractementen, gratificatiën, uitzendingskosten, enz. van ingenieurs, topografen, opzieners		225 000
6°. Aanschaffing gereedschappen, instrumenten, enz.		40 000
7°. Aan geneeskundige behandeling, medicijnen, enz.		30 000
8°. Aan reisindemniteiten, transport van Paramaribo naar Albina, enz.		40 000
9°. Aan aanbouw, resp. huur van bureau-laboratorium, woningen		15 000
10°. Aan verschillende bijzondere uitgaven ten behoeve van de proefnemingen		25 000
11°. Aan transport langs de Marowijne, en bovenloopen		200 000
12°. Aan reeds gedane en onvoorziene uitgaven voor zoover niet begrepen onder de hierboven vermelde posten		100 000
Totaal	f	1 000 000

Ter toelichting moge het volgende dienen:

ad 1. Het personeel voor het grondonderzoek zal bestaan uit ploegen arbeiders, bestaande uit: 1 voorman, 8 werklieden, 4 kappers.

Elke ploeg werkt onder een z.g. booropziener, wiens tractement gemiddeld op f 1800 's jaars gesteld is. Gerekend wordt dat elke ploeg gemiddeld c.a. f 800 's jaars noodig heeft voor reparatie van gereedschappen, voor aankoop van diverse kleine benoodigdheden, zooals papier, olie, tonnen, emmers, waschbakken (batées), enz. Het eerste jaar zullen er slechts weinig ploegen werkzaam zijn, gedurende het tweede jaar zal het aantal ploegen sterk stijgen, terwijl in het derde jaar deze ploegen zullen versterkt worden door de arbeiders die bij 2, 3 en 4 vrijkomen.

ad 2. Elke topograaf krijgt te zijner beschikking een ploeg van c.a. 10 arbeiders, waaronder twee voormannen, welke arbeiders behulpzaam zijn bij het meten of de noodige kappingen verrichten. Waar zulks noodig, b.v. bij buitengewone

transporten, kunnen die ploegen versterkt worden uit de werklieden sub 4 genoemd.

ad 3. Aan de ingenieurs en de hun toegevoegde opzieners zullen de noodige arbeiders worden ter beschikking gesteld, die hen op het terrein vergezellen, aldaar de noodige kappingen verrichten, grondmonsters, enz. transporteeren, hen bij de metingen behulpzaam zijn enz. Wanneer noodig wordt hun aantal versterkt uit de sub 1 en sub 4 genoemde.

ad. 4. In buitengewone gevallen zullen nog andere arbeiders noodig zijn, b.v. bij buitengewone transportmoeilijkheden, bij bijzondere voorbereidende werkzaamheden, enz. Er zullen arbeiders noodig zijn op het bureau-laboratorium, enz.

ad 5. Gerekend is:

voor tractement, toelage van een ingenieur van Banka, diens overtocht heen en terug, gedurende 3 jaar	f	44 000
voor tractementen, gratificatiën, overtocht, enz. van gemiddeld een viertal ingenieurs op analoge voorwaarden als die voor den ingenieur VON FABER gelden, gedurende 3 jaren		81 000
voor overtocht, toelage van leerlingen der Polytechnische School, volontairs		25 000
voor tractement, overtocht, enz. van gemiddeld een tweetal topografen gedurende 2 à 3 jaren		20 000
voor tractement, overtocht, enz. van een Bankaneeschen booropziener gedurende 3 jaar		13 000
voor gemiddeld een zestal opzieners, die het terreinwerk der ingenieurs voorbereiden, op gemiddeld c.a. f 2000 's jaar tractement		42 000
Totaal	f	225 000

ad 6. Gerekend wordt voor aanschaffing boor- en ander gereedschap, pompen, enz. c.a.	f	75 000
aan meetinstrumenten, benoodigdheden voor petrografisch en chemisch onderzoek, aan boekwerken, enz.		25 000
Totaal	f	100 000

die voor een waarde van c.a. f 60000 worden overgenomen door de daarop volgende verdere exploratie, resp. exploitatie.

ad 7. Gerekend wordt op de aanstelling van een tweetal geneesheeren over een tijdvak van c.a. 2 jaren en voor aanschaffing van medicijnen en andere benoodigdheden f 30 000.

ad 8. Hiermede worden betaald reis- en teerkosten van het Europeesch personeel.

ad 9. Hieruit worden betaald de oprichting van een eenvoudig bureau-laboratorium, zooals reeds vroeger is aangegeven, de huren van tijdelijke woningen ten dienste van het personeel ter uitwerking der verzamelde gegevens.

ad 10. Er is gerekend dat arbeidsloonen en tractementen ten behoeve dier proefnemingen hoofdzakelijk betaald worden uit de posten sub 1 tot en met 5. Voor eventueele vergoedingen aan placers, voor aanschaffing of aanmaak van eenvoudige toestellen, enz. wordt uitgetrokken c.a. f 25 000.

ad 11. Hieromtrent is reeds het noodige opgemerkt in het hoofdstuk „regeling van het transport".

HET GRONDONDERZOEK.

Hiervoren werd reeds een en ander opgemerkt omtrent het grondonderzoek. Verslaggever acht het niet overbodig op dit onderwerp een weinig meer gedetailleerd in te gaan, omdat het wenschelijk is van de daarbij te verrichten werkzaamheden een juist denkbeeld te hebben, vooral met het oog op de aanwerving van het daarvoor benoodigde personeel.

Zooals reeds werd opgemerkt bestaat het in hoofdzaak uit het graven van putten, het doen van boringen en het onderzoek van gangen. Omtrent het laatste is vroeger reeds het noodige opgemerkt. Het ligt voor de hand dat bij het onderzoek van een gang het personeel meer aan éénzelfde plaats gebonden is, zoodat het in het algemeen niet moeilijk zal vallen de noodige maatregelen te treffen om het personeel in zoo goed mogelijke condities te houden, om behoorlijk toezicht op de werkzaamheden te kunnen uitoefenen en al dergelijke meer.

Wat het graven van putten en het boren aangaat, hierbij is het personeel, vooral in den aanvang, zeer ambulant. Zoolang nog geen resultaten verkregen zijn, bewegen zich de boorploegen vrij snel over het terrein, er is dan vrij veel kapwerk te verrichten, zoodat in den aanvang of de boorlieden zelf de hand aan het kappen moeten leggen, of de ploegen eenigszins versterkt moeten worden met extra kappers.

In het algemeen moet het daarheen geleid worden, dat, vóórdat de boorlieden aan het werk trekken, het terrein reeds over zekere uitgestrektheid van de noodige kappingen, langs welke de boorlieden zich zullen bewegen, moet zijn voorzien. Evenzoo moeten van te voren eenvoudige loodsen of kampplaatsen voor hen zijn ingericht, van waaruit zij hun werkzaamheden verrichten. Zoodra er resultaten verkregen worden, bewegen zich die ploegen vrij langzaam, zoodat het dan mogelijk wordt meer permanente verblijven op te trekken waar de boorploegen beter gehuisvest zullen zijn, of waarop zij zich op geregelde tijden kunnen terugtrekken, om zich van het noodige te voorzien, om eenigszins tot verademing te komen, enz. Het onderzoekingsterrein moet in elk geval door een voetpad verbonden worden met de naastbijgelegen bevaarbare rivier waarlangs den boorwerklieden het noodige wordt toegevoerd.

Het eenvoudigst is dat de boorploegen zich bewegen langs de rivieren in de valleien opwaarts. Worden zijtakken aangetroffen, dan worden deze op zich zelf onderzocht, evenals de daarin wederom uitmondende zijrivieren.

Het onderzoek beperkt zich niet tot den valleibodem, ook de valleiwanden worden onderzocht, zoodat na verloop van eenigen tijd het geheele stroomgebied van een zijrivier van de grootere stroomen min of meer vluchtig doch volledig is verkend. Zoolang de rivieren, zij 't ook met kleine corjalen, bevaarbaar zijn, vormen zij uit den aard der zaak het middel van verkeer, zoo niet, dan moet men langs kappingen zich bewegen.

Vóórdat een vallei regelmatig wordt onderzocht, moet zij eerst vluchtig zijn verkend, hetgeen voor een deel reeds is geschied bij de geologische verkenningen. Het bevaarbare riviergedeelte is reeds opgemeten door de topografen. Verder zijn bij de geologische verkenningen verschillende vaste punten overgebracht, waaraan de detailmetingen kunnen worden vastgelegd.

Zooals reeds vroeger werd besproken, wordt de geologische verkenning voorafgegaan door een voorloopig onderzoek door een opziener, die de noodige voorbereidende werkzaamheden verricht om den ingenieur in staat te stellen zijn onderzoek vlug te beëindigen. Die geologische verkenningen gaan gepaard met een vluchtig grondonderzoek, zooals verslaggever dit reeds vroeger aangaf. Het is dus reeds van te voren eenigszins bekend onder welke omstandigheden de boorploegen aldaar zullen verkeeren, over het karakter der grondsoorten is een en ander bekend geworden, enz. enz. Ook de boorploegen beginnen eerst met een vluchtig onderzoek van het geheel.

Krijgt men voortdurend negatieve resultaten, dan wordt de vallei voorloopig verlaten en het onderzoek elders voortgezet. Krijgt men in zekere gedeelten eenige resultaten, dan wordt het onderzoek aldaar gedetailleerd voortgezet.

De gewone gang van zaken is als volgt:

In de lengterichting van de vallei (welke reeds werd vastgesteld door de voorloopige verkenningen) wordt een kapping verricht. Met behulp van een boussole-instrument wordt aan een paar rechte stokken, in den grond gestoken, de richting aangegeven, waarin gekapt moet worden. Door telkens nieuwe stokken in het verlengde te plaatsen kunnen de arbeiders zich richten. De geringe fouten, die hierbij over een zekeren afstand ontstaan, zijn van geen nadeeligen invloed op de verdere werkzaamheden. In alle gevallen wordt de kapping opgemeten met behulp van eenvoudige boussole-instrumenten door den booropziener. Met behulp van équerre worden loodrecht op deze langskapping op regelmatige afstanden dwarskappingen verricht. Ontmoet men bezwaren door scherpe bochten, zware boomen, rotsen, enz., dan worden deze omgaan met behulp van équerre.

Is de langskapping reeds voldoende gevorderd en zijn er een voldoend aantal dwarsdoorsneden aangebracht, dan begint het grondonderzoek. Kappingen en grondonderzoek volgen elkaar daarna vrij regelmatig. Een viertal kappers kunnen over het algemeen vóórblijven. In buitengewone omstandigheden wordt hun aantal tijdelijk vermeerderd of laat men de boorlieden zelf eenig kapwerk verrichten. Waar dit mogelijk is, worden eenige kappers weggezonden naar andere ploegen.

Toezicht op het goed scherp houden der kapmessen schijnt in Suriname niet overbodig te zijn, hetgeen uit den aard der zaak van vrij grooten invloed is op den voortgang der werkzaamheden.

Bij het voorloopig vluchtig grondonderzoek plaatst men de doorsneden op groote afstanden, gewoonlijk eenige malen de breedte van de vallei, tenzij deze buitengewoon smal of breed is. De ondervinding geeft overigens den doorslag, evenals dit het geval is bij de afstanden tusschen de putten of boorgaten. Bij de vluchtige verkenning plaatst men b.v. een gat ongeveer midden in de vallei, een bij de beide hooge kanten langs deze, en dan nog een tweetal op de hooge kanten (valleiwanden). Doch ook dit aantal moet bepaald worden door de lokale omstandigheden. Op Banka kan men met het groote boortoestel in ongeveer 4 M. diepe grondlagen c.a. 8 à 10 zelfs meer boringen per dag verrichten. De geaardheid der grondsoorten, de afstanden tusschen de boorgaten, de begaanbaarheid van het terrein zijn van invloed op dit aantal. De voorloopige boringen met tong- of aardboren vorderen veel sneller. De boorploeg kan dan in twee ploegen verdeeld worden, elk van 4 boorlieden.

Waar de aanwezigheid van goud geconstateerd is, plaatst men de doorsneden wat dichter op elkaar, voorloopig b.v. op een afstand, ongeveer gelijk aan de breedte van de vallei. De putten of boringen worden dan in de doorsneden eveneens op regelmatige afstanden van elkaar geplaatst, al naar gelang de ondervinding geleerd heeft, op 10 à 50 M. uit elkaar.

Is het gedeelte, waar iets gevonden werd, op deze wijze afgeboord en heeft men eenige resultaten bereikt, dan plaatst men tusschen de doorsneden nieuwe, die dan eveneens worden afgeboord, doch waarbij de gedeelten, waar men niets vermoedt, worden overgeslagen.

Zoo gaat men door met het kappen van meerdere doorsneden nog dichter op elkaar. De boringen worden hoe langer hoe meer beperkt tot dat deel, waar iets gevonden is, tot dat het ontginbare gedeelte kan worden afgebakend. De bij den boorploeg behoorende opziener controleert voortdurend de werkzaamheden. Hij is met den ploeg op het terrein. Nu en dan gaat hij het kapwerk even regelen, is overigens bij de boringen aanwezig en, wanneer de omstandigheden dit toelaten, worden door hem even eenige metingen verricht, waarbij de langskapping, de dwarskappingen, de plaatsen der boorgaten en verschillende bijzonderheden in de kappingen (zooals de plaats waar deze de rivier snijden, waar rotsen, enz. voorkomen, enz.) worden opgemeten met behulp van de kappers en met eenvoudige boussole- en nivelleer-instrumenten.

Bij het begin van de langskapping of daar in de buurt zijn door den ingenieur eenige merkteekens aangebracht, die als vaste punten dienst doen.

Op die teekens is ergens aangegeven door een merk de hoogte, waarop dit merk zich bevindt. Deze hoogte wordt in de langs- en dwarskappingen overgebracht, op boomstammen, palen, enz., wanneer noodig zooveel Meter hooger of lager. De plaats van die boomstammen of palen wordt natuurlijk aangemeten.

De booropziener houdt verder dagelijks de noodige aanteekeningen voor de loonstaten, enz. Zooveel mogelijk schrijft hij dadelijk op het terrein in boorlijsten, de resultaten in de putten en boorgaten verkregen. Op een veldtafel, met meetparasol beschermd, vult de booropziener de boorlijsten in en draagt hij het opgemetene op de werkkaarten op. Elke doorsnede krijgt een nummer, evenzoo elk boorgat of elke put. Bij elk boorgat wordt een paal geplaatst, van onderen verkoold of geteerd, op welke paal het nummer wordt aangebracht.

In de boorlijst wordt nu aangegeven, hoe de langsrichting loopt, uit welk punt die is begonnen, op welken afstand van dit punt de eerste doorsnede is uitgezet en op welken afstand de putten of boringen van de langsrichting zich bevinden. Van elk boorgat wordt aangegeven:

de totale diepte;

de dikte en den aard der verschillende grondsoorten;

het gewicht aan goud, hierbij verkregen in de verschillende grondsoorten, enz.

Verder wordt aangeteekend de doorsnede van den schoen, die voortdurend door afslijting geringer wordt, of het oppervlak in den put, waarover het monster genomen is, enz. Er wordt van het boorgat bewaard een monster van den bedrock en het geconcentreerde ertsmonster. Beide monsters worden verpakt, voorzien van het nummer van het boorgat, enz., en opgezonden naar het station of het laboratorium, alwaar het geconcentreerde ertsmonster wordt uitgewasschen en het goud gewogen. De boorlijsten worden evenals de werkkaarten in duplo gemaakt. Periodiek wordt het eene exemplaar opgezonden naar het station of het laboratorium, alwaar de netkaarten worden uitgewerkt.

Een model van een boorlijst en van een boorkaart zijn hier bij gevoegd. (Zie bladz. 118 en 120.) Op de kaart is aangegeven een eenigszins meer gedetailleerd afgeboord terrein. Op de boorkaarten kan men dadelijk aflezen, hoe het goud voorkomt, welk gedeelte ontginbaar is, enz. De ondervinding zal moeten leeren of het voordeeliger is putten te graven dan wel te boren. Met Chineesche werklieden gaat het boren vlugger. In Suriname moet dit nog blijken.

Bij het graven van putten kan men in normale omstandigheden rekenen, wanneer de diepte niet grooter dan 6 M. wordt en het terrein niet al te nat is, dat per Chin. boorman c.a. 2—2,5 M. diepte per dag bereikt wordt, dus bij een ploeg van 8 man zou dit wordenc.a. 18 M. per dag totale diepte. Is dus het terrein c.a. 3M. diep dan kan men aannemen dat er per ploeg c.a. 6 putten per dag gemiddeld gegraven kunnen worden.

Ontegenzeggelijk krijgt men met putten meer te zien, vooral wanneer de booropziener nog niet zoo geoefend is. Heeft hij evenwel eenige ondervinding opgedaan, dan krijgt hij bij de boringen voldoende inlichtingen.

Wordt het terrein erg drassig, dan is het graven van putten lastig. Dit kan verholpen worden met behulp van een of anderen pomp, zooals die bij heiwerk in Nederland in gebruik is. Men schiet dan evenwel minder snel vooruit. Wordt de diepte grooter dan 5 à 6 Meter, dan wordt het graven van putten bezwaarlijk.

Ook is het lastig om in putten een zuiver monster te nemen

over een zuiver oppervlak. Door afsteken wordt allicht het monster vermengd of wordt de oppervlakte van het afgestoken gedeelte iets te groot of te klein, zoodat men veel meer aan wisselingen van den boorcoëfficient is blootgesteld, die men niet zuiver kan bepalen. Ook dit zou verholpen kunnen worden door ringen, van schoenen voorzien, in de ertslaag te drijven, van 3—5 d.M. doorsneden en van ± $\frac{3}{4}$—1 M. lengte. Zoodra het terrein te waterrijk wordt, wordt het graven van putten onmogelijk.

Bij het boren heeft men bezwaren bij het stuiten op steenen of boomstammen. Doch in dit geval wordt ook het graven van putten vertraagd.

Verslaggever meent dat men naar omstandigheden moet handelen, nu eens boren, dan weer putten graven, al naar mate het terrein zich beter voor het eene dan voor het andere leent. In de rivieren zelf blijft niets anders over dan te boren.

Uit het bovenstaande kan blijken, dat de booropziener over het algemeen moet zijn een betrouwbaar persoon, ijverig en accuraat.

BOORLIJST N°.

Vallei

Begonnen op:

punt A 63 in richting:

De langsrichting is getrokken van uit:

Booropziener:

Ploegbaas:

Nummer van het boorgat	Totale diepte.	Dikte der ertslaag.	Gewicht goud in m.g.	Goudrijkdom.	OMSCHRIJVING DER GRONDSOORTEN.	Boorcoëfficient.	Bijzonderheden. Aard van het vast gesteente.	
	Doorsnede I op 1000 M. van punt A 63 stroomopwaarts.						doorsnede schoen = 112 m.M.	
i. l. 1 40 M. n. r.	4.2	0.4	3		g.g. r.g. g.r. 1.5 2.3 0.4	37	graniet.	
2 80 M. n. r.	3.7	0.3	—		hum. zw.gr. g.g. f.zd. gr.zd. 0.4 1.0 1.2 0.8 0.3	2*)	idem.	
3 160 M. n. r.	2.0	—	—		„ „ r.g. 0.1 1.0 0.9	37	idem.	
4 320 M. n. r.	2 5	0.4	5		„ „ g.r. 1.0 1.1 0.4	37	idem.	
5 40 M. n. l.	2.8	0.2	1			2*)	idem.	
6	4.8	0.5	6		hum. zw.gr. f.zd. w.kl. g.kl. gr. 0.2 1.0 0.7 2.0 0.4 0.5 enz.	37	glimmerlei	$^3/_1$. 03.
7								
8								
9								
10								
	Doorsnede II op 1000 M. boven doorsnede I.							
11								
12								
13								$^4/_1$ 03.
14								
15								
16								
17								
18								
19								
20								
21								$^5/_1$ 03.

De met een * gemerkte coëff. hebben betrekking op putten.

TOELICHTINGEN.

i. l. Beteekent in langsrichting.
n. r. „ naar rechteroever van uit het voorgaande punt.
n. l. „ „ linkeroever „ „ „ „ „

De verschillende grondsoorten worden altijd op dezelfde wijze afgekort aangegeven.

b. v.:

hum. =	humus.	gr. =	gravel.
g. g. =	geele grond.	f. zd. =	fijn zand.
r. g. =	roode grond.	gr. zd. =	grof zand.
z. w. =	zwarte grond.	w. kl. =	witte klei.

De goudrijkdom is gelijk aan het aantal grammen goud per M³. te verwerken grond.

Wanneer dus de schoen een diameter d. M. heeft en er zijn gevonden g milligrammen goud in het boorgat, diep D M. dan bevatten dus

$$\frac{\Pi d^2}{4} \times D \text{ M}^3. \quad g \text{ mgr. goud} \quad \text{of 1 M}^3. \text{ bevat } \frac{g}{D} \times \left\{ \frac{4}{\Pi d^2} \times \frac{1}{1000} \right\} \text{ gram goud.}$$

De term tusschen haakjes is een waarde afhankelijk van d, wordt genoemd de boorcoëfficient van het toestel, zoodat de goudrijkdom $G = \frac{g}{D} \times$ Boorcoëfficient.

INHOUD.

PLAATS DER BIJGEVOEGDE SCHETSEN.

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

VERSLAG BETREFFENDE SURINAME VAN 1904.

---

gedreven met de suiker- en cacaocultures) en van de houtvellingen in 1903.

Litt. T. Recapitulatie op de productiestaten over 1903.

„ U. Staat, aantoonende den arbeid, die in 1903 door Creolen en andere niet onder contract verbonden arbeiders is verricht en het loon dat door hen is verdiend op plantages en gronden, waar geen immigranten gevestigd zijn.

„ V. Staat, aantoonende den arbeid, die in 1903 door Creolen en andere niet onder contract verbonden arbeiders is verricht en het loon, dat door hen is verdiend op plantages waar immigranten gevestigd zijn.

„ W. Staat, aantoonende den arbeid in 1903 door immigranten verricht en het door hen verdiende loon.

„ X^1. Staat van verleende en hernieuwde concessiën tot exploitatie van balata en van vergunningen tot onderzoek in 1903 en in de eerste vier maanden van 1904.

„ X^2. Staat van den veestapel op ultimo December 1903.

„ IJ^1. Staat van den invoer in 1903.

Litt. IJ^2. Staat van den invoer uit de Vereenigde Staten van Noord-Amerika.

„ Z. Staat van den uitvoer in 1903.

„ AA. Staten, aantoonende de geheven rechten op de scheepvaart in 1903 en de prijzen van producten.

„ BB. Staat van de ter landswaag gewogen en gemeten producten in 1903.

„ CC. Staat aantoonende de scheepvaartbeweging in 1903.

„ DD. Staat van Nederlandsche schepen aangekomen en vertrokken in 1903.

„ EE. Staat van den in- en uitvoer van het entrepot te Paramaribo in 1903.

„ FF^{1-8}. Postverkeer in 1903.

„ GG. Verslag van den hoogleeraar C. J. VAN LOON over de exploratie van het Lawagebied.

PLACER VAN DE COMPAGNIE DES MINES D'OR DE LA GUYANE HOLLANDAISE.

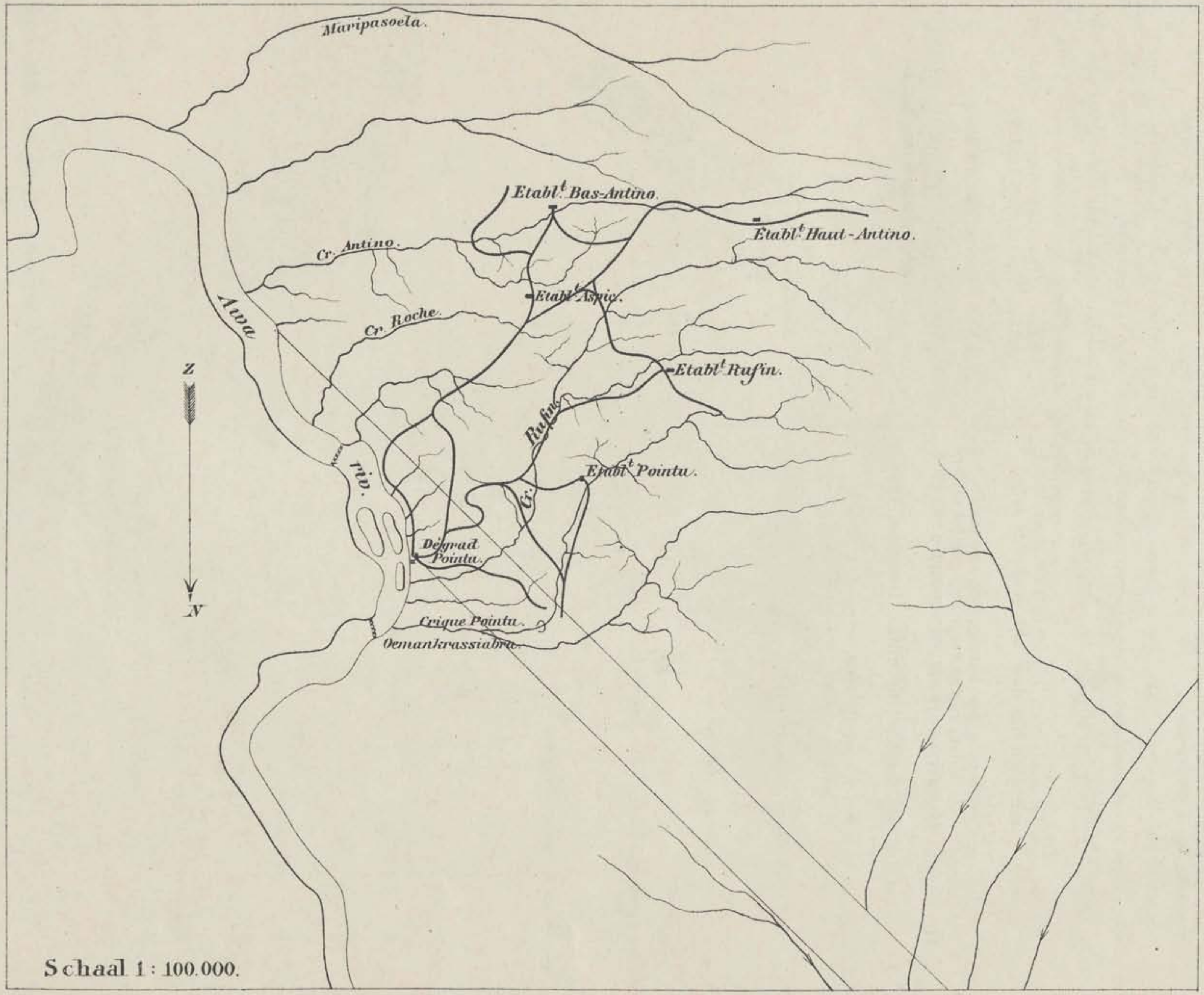
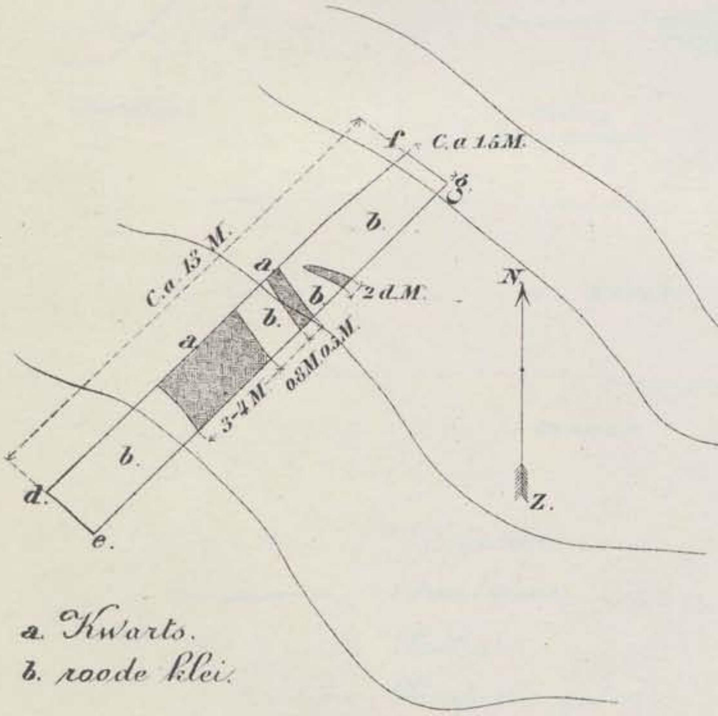

Fig. 1.
Doorsnede dwars over zijtak Rufin.

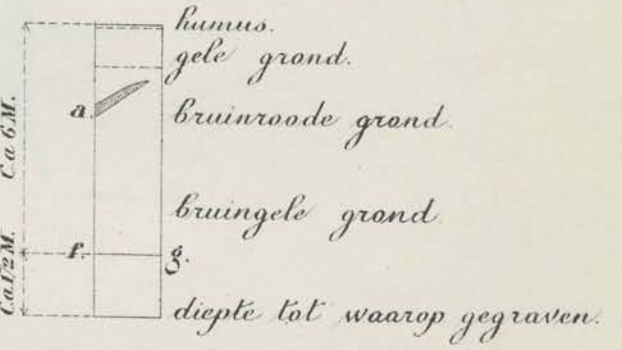
a. oude rivierloop. b. puin, gruis, kortom afvallen van het wasschen, c. houten waschgoot („sluice"). d. groote rolblokken, soms 2 à 3 M³ inhoud hebbende. e. ontbloote bedrock (glaise). f. geelwitte, kaolienachtige grondmassa met kwarts, enz. g. okergele kleiachtige grondmassa met kwarts, in kleinere stukken dan die, welke in f. voorkomen. i. geelroode grondmassa.

Fig. 2.
Insnijding hoog op rechteroever-valleiwand Rufin.

a. Kwarts.
b. roode klei.

Fig. 3.
Aanzicht achterwand d-e van insnijding Fig. 2.

a. Kwartsader 4 c.M. dik.

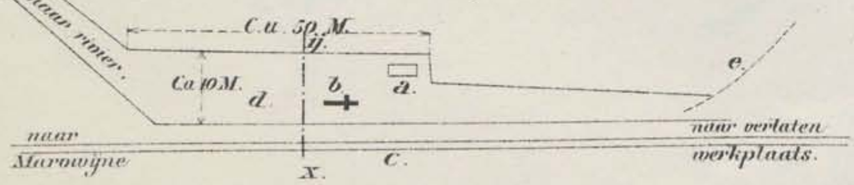
Fig. 4.

1. Etablissement Haut-Antino.
2. put in aanleg.
3. werkplaats.

Fig. 5.
Werkplaats van de Marowijne C^y.

a. stoomschop, niet werkende.
b. centrifugaalpomp.
c. spoorlijn van deze werkplaats naar waschinrichting aan Marowijne.
d. longtom.
e. voetpad naar werkplaats in 't bosch.

Fig. 6.
Doorsnede over x-ij.

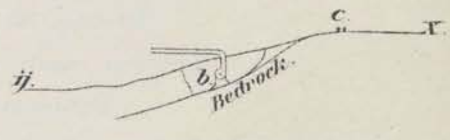

Fig. 7.

Schets van het etablissement der concessies Gros.

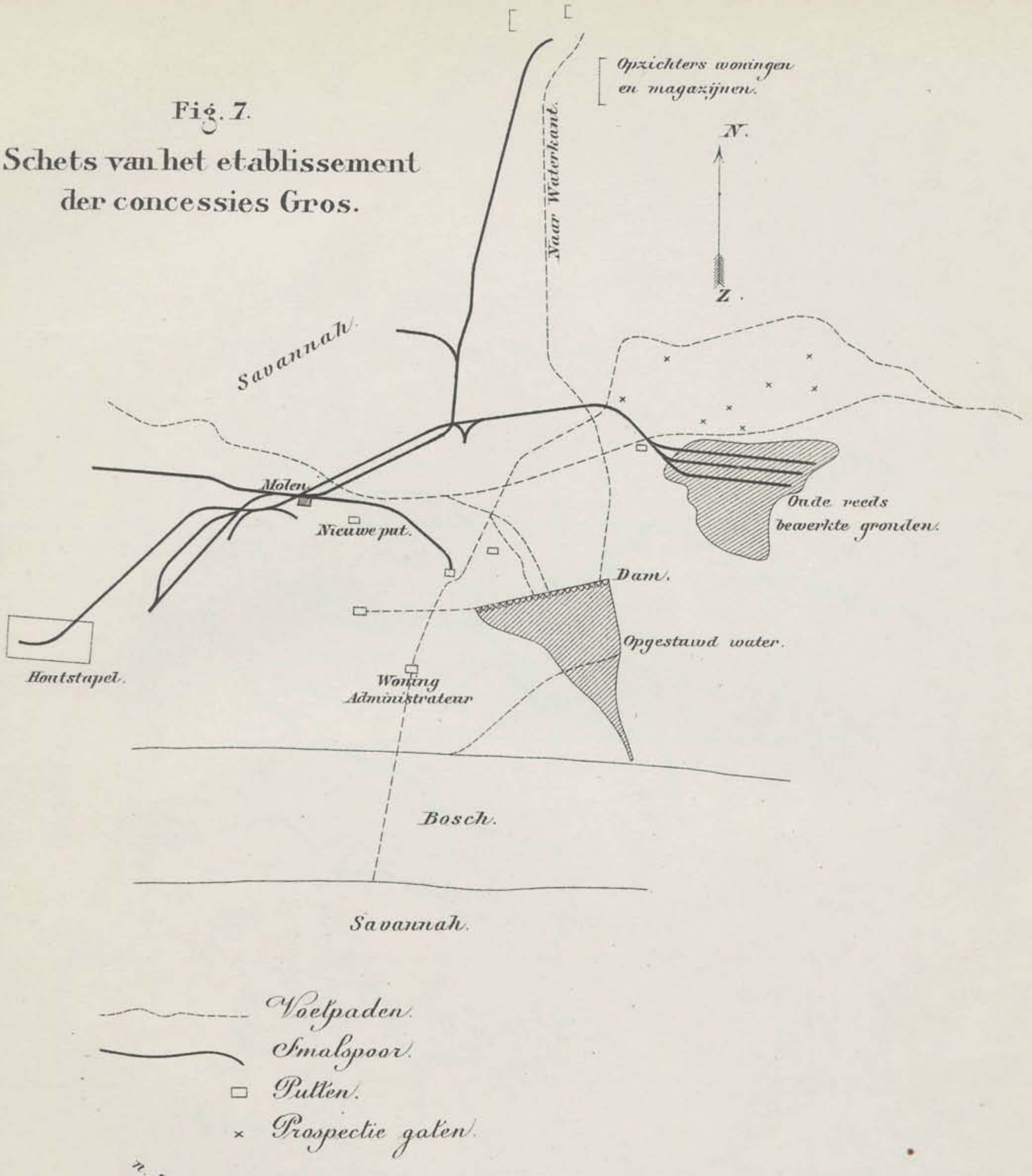

Fig. 8.

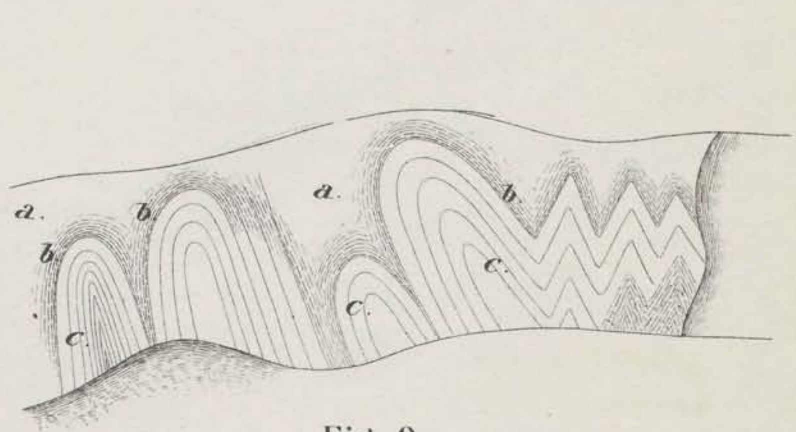
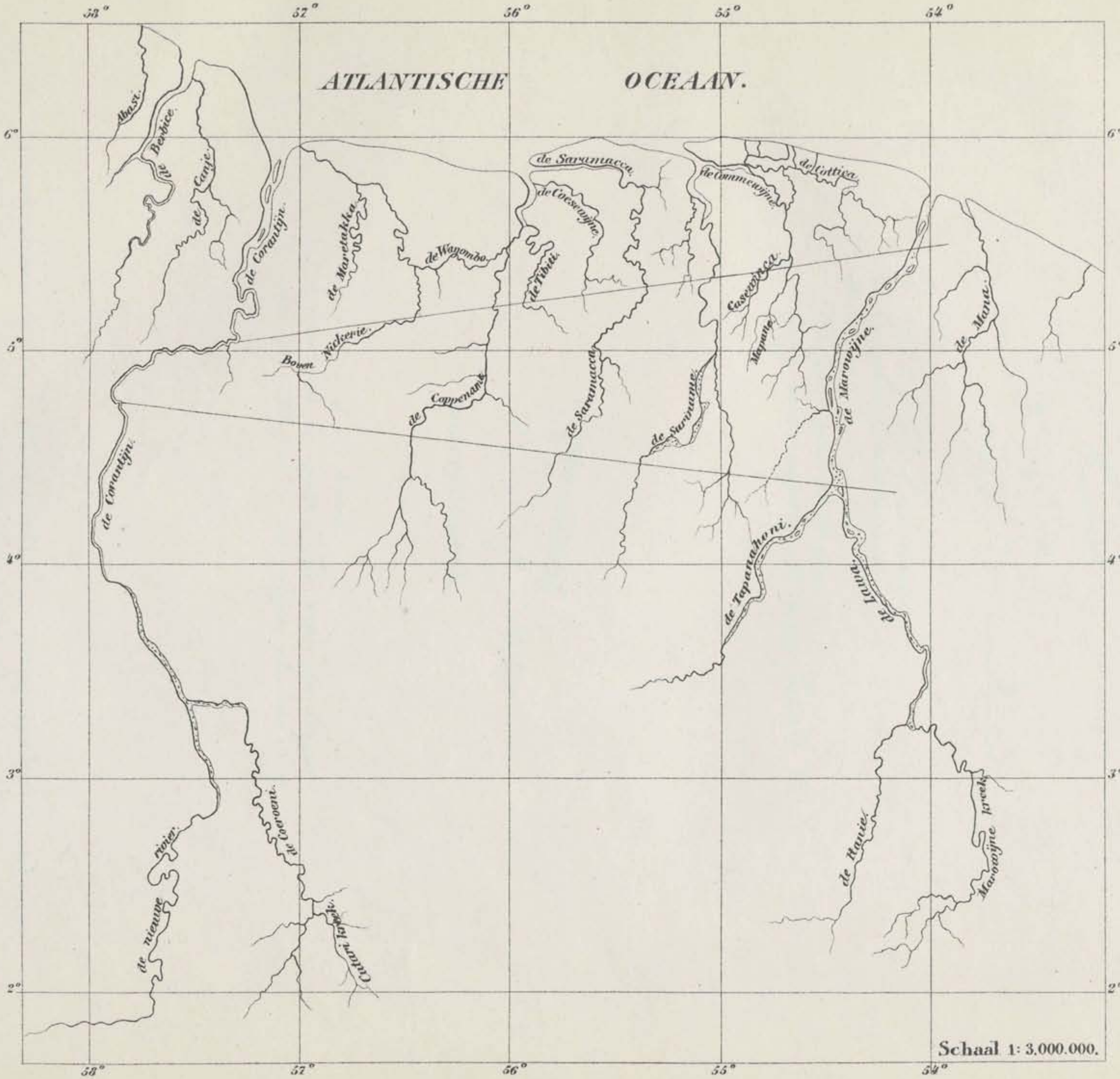
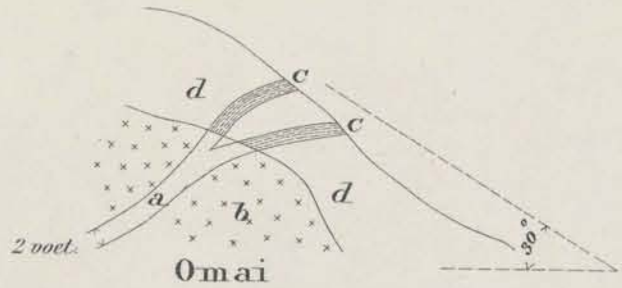

Fig. 9.

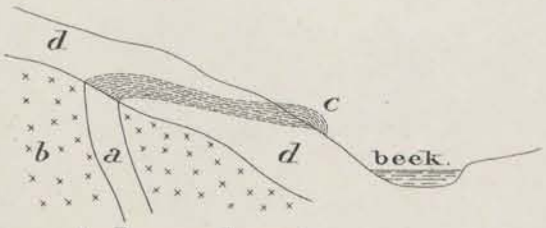
a. Gele en roode grond.
b. Gedeelten waar deze eenigen structuur aannemen.
c. Gele, roode, blauwe, bruine gesteentelagen.

ATLANTISCHE OCEAAN.
Abasi.
de Berbice.
de Canje.
de Corantijn.
de Moretakka.
de Wayombo.
de Saramacca.
de Coesewijne.
de Tibiti.
de Commewijne.
de Cottica.
Casewinica.
Mapane.
de Marowijne.
de Mana.
Boven Nickerie.
de Coppename.
de Saramacca.
de Suriname.
de Tapanahoni.
de Lawa.
de Corantijn.
de nieuwe rivier.
de Coeroeni.
Cutari kreek.
de Itanie.
Marowijne kreek.
58°
57°
56°
55°
54°
6°
5°
4°
3°
2°
Schaal 1: 3.000.000.

Omai

a. Kwartsgang.
b. Aplit, frisch of verweerd.
c. Gebroken kwartsmassa.
d. Klei.
Hoogte heuvel 80-90 voet.
Gang helde ongeveer 12° naar het N.W.

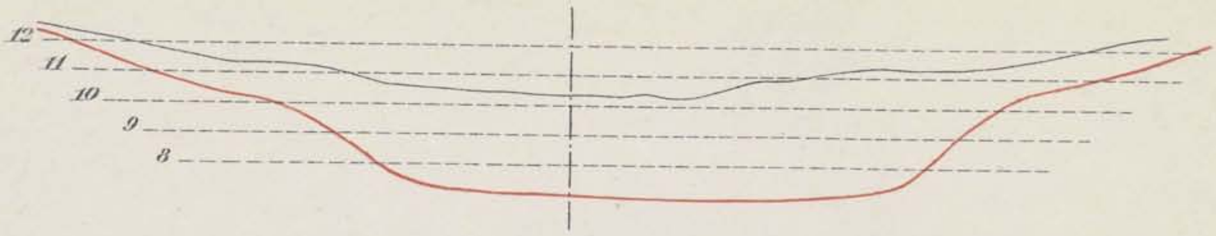

Andersonkreek.

a, b, c en d als boven
c was aan de oppervlakte over een lengte
van 120-140 voet te vervolgen als een rug.

Overgenomen uit het „Zeitschrift fur practische Geologie"
Jaargang 1900. pag. 216.

Verticale doorsnede over doorsnede I.

Model van een boorkaart.

Schaal 1 : 5000.

Verklaring.

——— *Hooglijnen van beganen grond.*

——— (red) *" " het vaste gesteente. (bedrock.)*

De bij deze lijnen geplaatste cijfers, geven de hoogte in M. aan boven een aangenomen punt.

〰 *Rivierloop.*

——— *Kapping langs hooge kanten.*

—·—·— *Lengte-doorsnede*

- - - - - *Dwars-doorsnede.*

De Romeinsche cijfers geven het nummer aan van de dwarsdoorsneden.
De Arabische cijfers " " " " van de boorgaten.

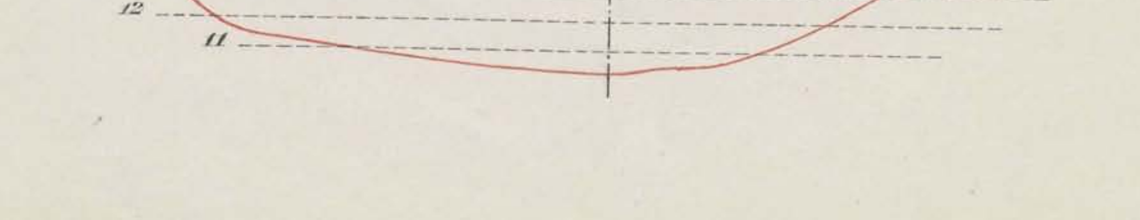
| *Houten paal, van onderen verkoold of geteerd, ter afbakening van het ontginbare terrein.*

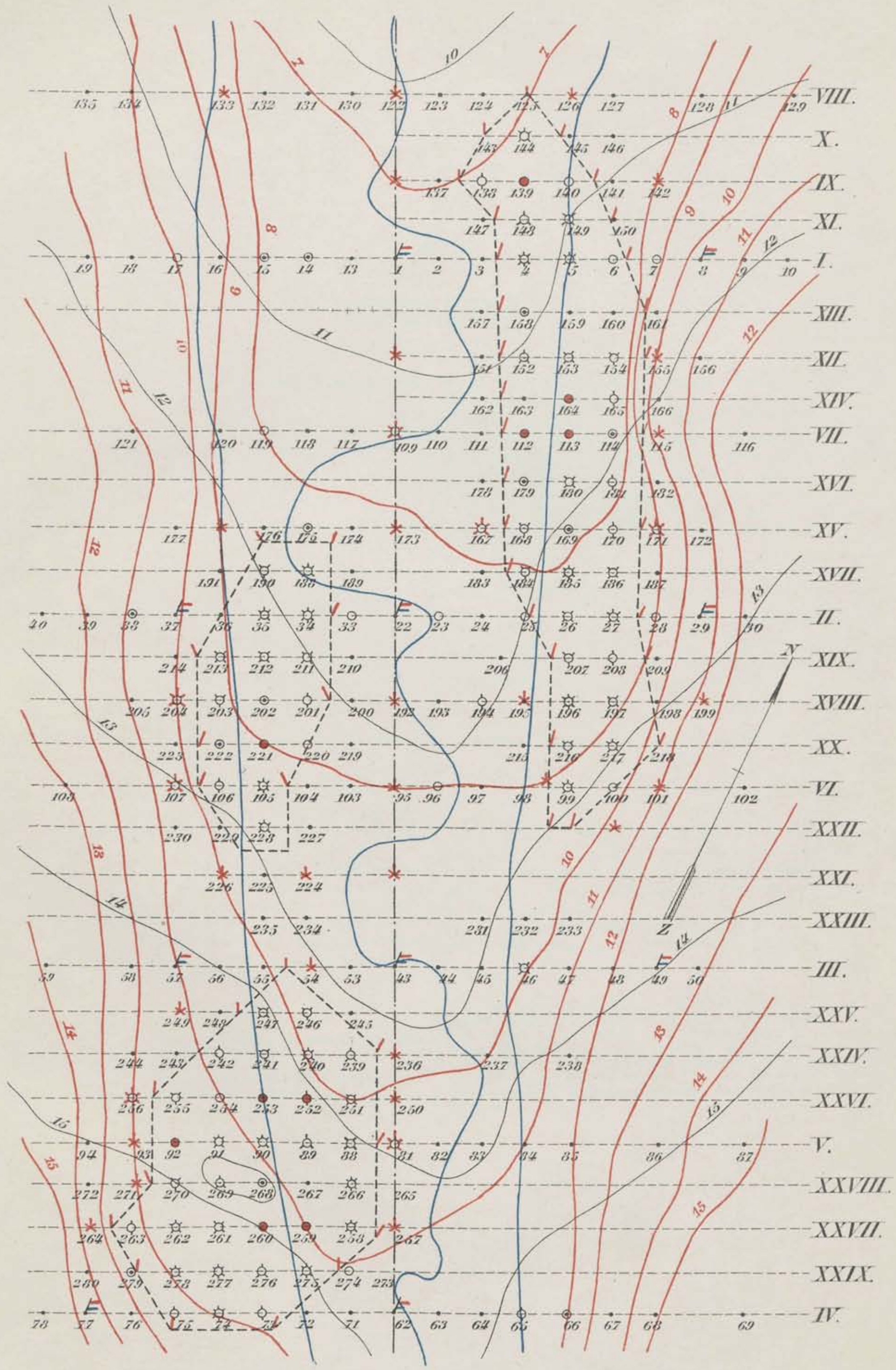
⚹ *Steenhoop. (vast punt.)*

⚑ *Gaspijp. (vast punt) ingemetseld.)*

•	*Goudrijkdom*	= 0 – 0.1	*gram per M^3 te verwerken grond.*
○	"	= 0.1 – 0.2	" " " " " "
⊙	"	= 0.2 – 0.4	" " " " " "
◊	"	= 0.4 – 0.6	" " " " " "
☿	"	= 0.6 – 0.8	" " " " " "
⌑	"	= 0.8 – 1.0	" " " " " "
☆	"	= 1.0 – 1.2	" " " " " "
✡	"	= 1.2 – 1.5	" " " " " "
● (red)	"	= 1.5 – 2.0	" " " " " "
⧫ (red)	"	= 2.0 – 4.0	" " " " " "

Verticale doorsnede over doorsnede V.

VIII.
X.
IX.
XI.
I.
XIII.
XII.
XIV.
VII.
XVI.
XV.
XVII.
II.
XIX.
XVIII.
XX.
VI.
XXII.
XXI.
XXIII.
III.
XXV.
XXIV.
XXVI.
V.
XXVIII.
XXVII.
XXIX.
IV.
N
Z

A.

BEVOLKING.

De bevolking der kolonie Curaçao bestond op 1 Januari 1904 uit 53 470 zielen, als:

Curaçao	31 597
Bonaire	5 840
Aruba	9 105
St. Martin 1)	3 161 2)
St. Eustatius	1 484
Saba	2 283
	53 470

Op 1 Januari 1903 bedroeg de bevolking 53 242, zoodat zij in den loop van het jaar met 228 vermeerderde.

Volgens de opgaven der wijkmeesters telde Willemstad, de hoofdplaats van het eiland Curaçao, op 1 Januari 1904 14 471 zielen, terwijl het aantal inwoners van de hoofdplaatsen der overige eilanden toen, naar schatting, respectievelijk 500, 1524, 1260, 1442 en 791 bedroeg.

Een statistiek van de bevolking, de geboorten, sterfgevallen en huwelijken op de verschillende eilanden der kolonie over de jaren 1898—1903 wordt aangetroffen in bijlage **A** van dit verslag, terwijl de staat in bijlage **B** aantoont, hoe de ingezetenen op het einde van 1903 waren te verdeelen naar hunne geboorteplaatsen en de kerkgenootschappen, waartoe zij behoorden, benevens — voor wat de buitendistricten van het eiland Curaçao en de overige eilanden aangaat — naar de beroepen of ambachten, die zij bekleedden. 3)

Naar hetgeen in het vorige verslag is gezegd omtrent de moeilijkheden, waarmede men te kampen heeft bij het opmaken van een staat, aantoonende de verdeeling van de bevolking naar de onderscheidene betrekkingen, beroepen en ambachten, zij kortheidshalve verwezen.

Op de bovenstaande eilanden bedroeg het aantal gehuwden, weduwnaars en weduwen, respectievelijk 6238, 1248, 2652, 660, 270 en 703.

Geboren werden in 1903:

	in echt.	buiten echt.	
op Curaçao	348	566	personen,
„ Bonaire	124	115	„
„ Aruba	221	106	„
„ St. Martin	60	69	„
„ Eustatius	12	46	„
„ Saba	35	11	„

terwijl bij opvolgend huwelijk op genoemde eilanden respectievelijk 82, 2, 5, 20, 0 en 0 kinderen werden gewettigd.

Ter voldoening aan art. 1 der verordening van 1874 (*Publicatieblad* n°. 22), werden ingeschreven als ingezetenen: op Bonaire 1 en op Saba 1.

Op Curaçao, Aruba, St. Martin en St. Eustatius hadden dergelijke inschrijvingen niet plaats.

1) Waar in dit verslag wordt gesproken van St. Martin, wordt alleen het Nederlandsche gedeelte bedoeld, tenzij uitdrukkelijk anders is vermeld.

2) Hierbij moeten nog gevoegd worden 501 mannen en 243 vrouwen, totaal 744, die voor ongeveer 3 à 6 maanden te Connétable (Cayenne) en Santo Domingo zijn gaan werken.

3) In tegenstelling met de statistiek in bijlage **A** zijn in bijlage **B** ook de onderofficieren en manschappen van het garnizoen begrepen. Daardoor wordt evenwel niet opgehelderd om welke reden, volgens bijlage **A** de bevolking van Curaçao op ultimo December 1903 uit 31 371 zielen bestond, en volgens bijlage **B** uit 31 597 zielen, dus 226 meer. Het aantal onderofficieren en manschappen was op het einde van 1903, volgens Hoofdstuk **D**, § 1, van dit verslag, niet 226 maar 182. Aan den gouverneur zal worden gevraagd het verschil in het volgende verslag op te helderen.

B.

MEDEDEELINGEN VAN ALGEMEENEN AARD.

In 1903 bleven weder rust en orde in de kolonie Curaçao ongestoord.

Op den 13den Juli vertrok de Gouverneur, tot het doen van eene inspectiereis, naar Bonaire en keerde op den 21sten dier maand op Curaçao terug. Met hetzelfde doel werd op den 3den Augustus eene reis naar Aruba en op den 28sten November eene naar de bovenwindsche eilanden ondernomen, terwijl de terugkomst op Curaçao respectievelijk op den 15den Augustus en op den 12den December plaats had. Van den 8sten tot den 11den September werden de buitendistricten bezocht. Bij die verschillende gelegenheden, alsmede op verscheidene andere, kortere, reizen werden de meeste scholen, wegen, gouvernementsgebouwen en terreinen, alsmede ook eenige plantages en zoutpannen bezocht en aan een ieder, die dit wenschte, de gelegenheid gegeven om persoonlijke of algemeene belangen voor te dragen.

De hieronder staande staat toont aan den regenval en den gemiddelden maandelijkschen barometer- en thermometerstand op Curaçao gedurende het jaar 1903.

Tijdvak.	Barometer.		Thermometer.		Regenval in meters.
	Maximum.	Minimum.	Maximum.	Minimum.	
Januari . . .	768,5	766	28,5 C.	24,5 C.	0,0140
Februari . . .	769,5	766,5	28	24,5	0,0039
Maart	768	765	29	24	0,0095
April	767,5	764,5	29,5	25	0,0290
Mei	766,5	763	30	25,5	0,0150
Juni	765,5	762,5	30	25,5	0,0283
Juli	767	764	29,5	25	0,0043
Augustus . .	766,5	763,5	30	25	0,0620
September . .	765,5	762	30	25,5	0,0070
October . . .	766	762,5	29	25,5	0,0650
November . .	765,5	762,5	29,5	25	0,0560
December . .	765,5	763,5	29	24,5	0,0880
				Totaal	0,3820

Op de andere eilanden der kolonie was de gemiddelde maandelijksche regenval als volgt:

Tijdvak.	Regenval in milimeters.				
	Bonaire.	Aruba.	St. Martin.	St. Eustatius.	Saba.
Januari . .	7	18	26	93	79
Februari . .	3	2	20	59,5	77
Maart . . .	5	6	45,5	36	58
April . . .	18	0	82	36	30
Mei	0	2	26,5	60	3
Juni. . . .	0	0	120	85,5	98
Juli	6	3	38,5	68	73
Augustus . .	96	106	150,5	81,5	117
September. .	22	14	188	98	136
October . .	119	27	138	134	115
November. .	74	71,5	343,5	213,5	361
December. .	107	112,5	104	120	141
Totaal	457	362	1 282,5	1 085	1 288

Vermeldde het vorige verslag, dat de laatste negen maanden van 1902 voor den landbouw zeer ongunstig waren, in nog sterkere mate kan dit worden gezegd van het jaar 1903 tot aan de laatste dagen van November, toen er flinke buien vielen.

Het bleek reeds in Mei noodzakelijk de bevolking der buitendistricten op Curaçao van gouvernementswege bijstand te verleenen, daar, wegens den mislukten oogst en het gebrek aan werk, verschillende huisgezinnen in zulk een staat van armoede en gebrek verkeerden, dat zij onmiddellijke hulp noodig hadden. Dientengevolge werd bij gouvernements-beschikking de administrateur van financiën gemachtigd om, ter tegemoetkoming in de behoefte aan voedsel der schoolkinderen te Santa Rosa, Santa Maria, Willebrordus, Barber en de Westpunt 20 vaten beschuit aan de districtsmeesters te doen geworden, welke machtiging nog zes maal is moeten herhaald worden. Bovendien werd te gelijker tijd eene commissie benoemd, bestaande uit de heeren L. V. Leyba, M. J. Selhorst, M. E. Curiel, J. L. Th. Heldewier Vignon, den gezaghebber van Bonaire, en H. Statius Muller, ten einde na te gaan de gevolgen van het mislukken van den oogst van 1902—1903 en wat, indien de particuliere en kerkelijke liefdadigheid ontoereikend mocht blijken, van gouvernementswege zou kunnen worden gedaan om, voor zooveel noodig, aan den bestaanden nood te gemoet te komen.

Deze commissie kweet zich met toewijding en nauwgezetheid van haar opdracht en onderzocht ook den toestand op Bonaire. Zij constateerde dat er, zij het ook dat de voorstelling in sommige berichten overdreven was, inderdaad bij vele gezinnen groote armoede heerschte en dat het verleenen van bijstand noodzakelijk was. Op haar voorstel werd den districtmeesters

hipihapa-stroo tot het vlechten van hoeden verstrekt, ter uitdeeling aan hen, die door het maken van hoeden in staat waren om de periode van droogte door te komen, terwijl bovendien ten behoeve van bejaarden, gebrekkigen en zieken, die niet reeds op gouvernementskosten in het St. Elisabeths gasthuis worden verpleegd, een bedrag van f 30 's maands voor elk district werd toegekend voor levensmiddelen.

Ter voorziening in de behoefte aan water, alsmede tot werkverschaffing aan behoeftige bewoners van de buitendistricten, werd de directeur van het departement van openbare werken gemachtigd om in die districten putten te doen graven en herstellen en dammen te doen leggen. Er werden 13 putten hersteld en uitgegraven, terwijl 5 nieuwe putten werden gegraven. Bij Plantersrust werd een watervergaarbak gemaakt en een dam aangelegd, terwijl een muur, waarop een houten hek, langs den weg werd opgetrokken; voorts werden een overlaat en leidingen gemaakt tot het voeden, zooveel mogelijk, van den vergaarbak.

Gemiddeld werd aan ongeveer 80 personen per dag werk verschaft, terwijl voor het wekelijks afwisselen der ploegen werd zorg gedragen.

Bovendien werd van gouvernementswege waar noodig, plantzaad verstrekt, terwijl de particuliere en kerkelijke liefdadigheid naar vermogen hulp verleenden.

Overeenkomstig de voorstellen aan de hiervoren gemelde commissie werd aan de noodlijdenden op Bonaire, die niet in staat waren om door arbeid in hun allernoodzakelijkste levensbehoeften te voorzien en die door de particuliere en kerkelijke liefdadigheid niet voldoende konden worden geholpen, levensmiddelen verstrekt. Overigens werd door werkverschaffing de gelegenheid geboden om in het levensonderhoud te voorzien. Dit werk bestond in het schoonmaken van gouvernementsterreinen, het graven van een vergaarbak, het in orde brengen van een put en het graven van twee nieuwe putten, terwijl ook nog dammen worden aangelegd.

Ook hier werd van gouvernementswege voor zooveel noodig, plantzaad verdeeld.

Deze verschillende maatregelen vorderden een buitengewoon crediet van ruim f 14000.

Bij het einde van 1903 kon men, dank zij de milde regens der laatste weken, gelukkig op een beteren toestand wijzen.

Bij gebrek aan werk vertrokken er in het 2de halfjaar vele arbeiders naar Venezuela, ten einde aldaar een middel van bestaan te zoeken.

De droogte heeft in het begin van het jaar 1903 ook op Aruba aangehouden, ten gevolge waarvan aldaar eveneens gebrek heeft geheerscht, ofschoon in mindere mate dan op Curaçao en Bonaire, daar vele arbeiders geregeld inkomsten bleven trekken uit de werkzaamheden van de Aruba Gold Concession Ltd. en de Aruba Phosphaat Maatschappij.

Zooveel mogelijk is het gebrek op dit eiland te gemoet gekomen door giften uit de armenkas, terwijl daarenboven, ter verschaffing van werk, de vier groote vergaarbakken voor regenwater, die geheel en al droog waren, werden schoon gemaakt, uitgegraven en vergroot. Van gouvernementswege werd plantzaad aan onvermogenden uitgereikt, ten einde hen in staat te stellen om bij het invallen der regens maisboonen en pinda's te kunnen planten.

Tegen het einde van de maand November hebben gelukkig flinke en milde regens den toestand ook van dit eiland geheel doen veranderen.

In het jaar 1903 vertrokken 20 abeiders van Aruba naar Venezuela.

Ingevolge een verzoek van gouverneur van Suriname om de emigratie te bevorderen van de Curaçaosche eilanden voor den spoorwegaanleg in Suriname, zijn in de maand December, door bemiddeling van het bestuur der kolonie Curaçao, met dat doel naar Suriname vertrokken van Curaçao 43, van Bonaire 46 en van Aruba 71 arbeiders.

Ofschoon iets minder dan het jaar te voren, was de regenval op St. Martin in 1903 toch nog groot, wat ten goede kwam aan den landbouw, doch vooral aan de veeteelt, waaraan door de meeste plantageëigenaren bijzondere aandacht wordt gewijd.

Behalve schokken van minder belang werd op den 2den Februari een zware aardbeving gevoeld, die geen schade veroorzaakte. Evenals in vorige jaren emigreerden naar het eilandje Connetable (Cayenne) en naar Macoris (Santo Domingo) vele mannen en vrouwen: dezen keer echter 744, d. i. 340 meer dan in 1902, wat toegeschreven moet worden aan het weder mislukken van den zoutoogst.

Ten gevolge van een tegenslag in den regenval moest het bestuur op St. Eustatius door doelmatige werk- en hulpverschaffing ook aldaar in de schaarschte van voedingsmiddelen gedurende het laatste kwartaal voorzien: gewerkt werd aan de wegen en op Bengalen.

Het Algemeen Nederlandsch Verbond, gesteund door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, stelde zoowel het bestuur van St. Eustatius, als dat van Aruba in staat een volksbibliotheek op te richten.

Met het oog op de bevordering der bijenteelt, die op St. Eustatius op primitieve wijze werd uitgeoefend, werd de heer G. J. Hassell, een bijenhouder, naar Antigua gezonden, ten einde op dat eiland, waar op meer rationeele wijze dat middel van bestaan wordt gedreven, de bijenteelt te bestudeeren. Tot opwekking en voorbeeld schafte het bestuur zich twee bijenkasten aan.

Op Saba was de weersgesteldheid in 1903 niet gunstig: wel bleef het eiland gespaard voor storm en orkanen, doch de regenval bleef gedurende de maanden Maart tot en met begin Juni ver beneden het gemiddelde, zoodat men algemeen vreesde, dat de oogst totaal zou mislukken. Dit is echter gelukkig niet gebeurd; de regen kwam tegen medio Juni door en viel verder gedurende het geheele jaar vrij geregeld, zoodat de oogst toch nog vrij bevredigend was. Alweer verlieten verscheidene mannen het eiland om elders, vooral op Bermuda, werk te zoeken.

Aan het in het vorige verslag medegedeelde voornemen om eene verzameling van monsters van de producten der vleeschindustrie op de eilanden der kolonie, op te zenden aan het bestuur van de vereeniging „Oost en West", dat zich welwillend bereid had verklaard om voor die voortbrengselen afzet te vinden, werd gevolg gegeven.

Het bestuur der „Curaçaosche Maatschappij tot bevordering van landbouw, veeteelt, zoutwinning en visscherij" heeft zijne pogingen tot ontwikkeling der hoedenindustrie zoowel op Curaçao, als op Saba voortgezet. Het plan om iemand te laten komen uit Porto-Rico om aan de arme bevolking onderwijs te geven in eene betere stroovlechtwijze enz., heeft het bestuur om de groote daaraan verbonden kosten moeten laten varen. Daarentegen is het er in geslaagd monsters te verkrijgen van in China vervaardigde strooken vlechtwerk voor de fabriceering van fijne stroohoeden. Een ingesteld onderzoek heeft aangetoond, dat dusdanig vlechtwerk hoogstwaarschijnlijk ook op Curaçao kan worden vervaardigd en er bestaat gegronde hoop, dat voor dit vlechtwerk afname kan worden gevonden.

Mede met het oog op den opbloei dezer industrie, stelt het bestuur van voornoemde vereeniging thans pogingen in het werk om nadere inlichtingen te verkrijgen uit Italië omtrent de machines bij de hoedenfabricatie aldaar in gebruik. Nog bestaat het voornemen om zoo mogelijk uit Jamaica planten van den hipihapapalm te laten uitkomen.

De gezondheidstoestand der bevolking op het eiland Curaçao was gedurende het jaar 1903 over het algemeen minder gunstig. Het sterftecijfer was hooger dan het vorige jaar ten gevolge van de felle droogte, die vele gevallen van maag- en darmaandoeningen veroorzaakten.

Van besmettelijke ziekten deden zich voor: 6 gevallen van febris typhoïdea, waarvan 1 met doodelijken afloop, en 4 gevallen van dyptherie, waarvan 3 met doodelijken afloop. Van elders zijn op Curaçao 2 gevallen van febris typhoïdea aangebracht.

Wegens het voorkomen van een geval van gele koorts op Bonaire, werd quarantaine van 14 dagen vastgesteld voor alle van daar komende schepen, terwijl eveneens quarantaine werd bepaald tegen schepen komende van Barbados, wegens het heerschen aldaar van pokken. In het geheel werden 4 zeilschepen in observatie-quarantaine gesteld.

Ziektegevallen zijn niet voorgekomen in de quarantaine-inrichting.

Op Bonaire en Aruba was de gezondheidstoestand gedurende het jaar 1903 over het algemeen eveneens minder gunstig ten gevolge van dezelfde oorzaken als op Curaçao. Van de epidemische of andere ernstige ziekten bleven die eilanden echter gespaard.

Op de bovenwindsche eilanden was de gezondheidstoestand vrij gunstig.

Op Saba kon worden voorzien in de vacature van gouvernementsgeneeskundige.

De onderstand, die krachtens art. 28 van de wet van 8 Augustus 1862 (*Staatsblad* n°. 156) aan hulpbehoevende vrijgemaakten werd toegekend, bedroeg (in guldens) in 1903 op Curaçao f 232, op Bonaire f 303, op Aruba f 153, op St. Martin f 672, op St. Eustatius f 905 en op Saba f 460.

Eene opgave van alle vreemde oorlogsschepen, die de haven van Curaçao bezochten, wordt als bijlage C aan dit verslag toegevoegd.

C.

ALGEMEEN EN GEWESTELIJK BESTUUR.

Ten gevolge van zijn terugkeer naar Nederland, hield de heer F. Bartelin op tijdelijk lid van den Raad van Bestuur te zijn.

Bij Koninklijk besluit van 28 Maart 1903 n°. 17, werden de heeren E. D. E. van den Bossche, M. S. L. Maduro en mr. J. B. Gorsira herbenoemd respectievelijk als voorzitter, onder-voorzitter en lid van den Kolonialen Raad, terwijl bij datzelfde Koninklijk besluit benoemd werden tot lid van dien Raad de heeren J. Boer en J. L. Th. Heldewier Vignon ter vervanging van de heeren G. A. Jones en R. J. Hoyer, die voor hun lidmaatschap hadden bedankt.

Ter vervulling van de door het overlijden van den heer J. B. van der Linde Schotborgh opengevallen plaats, werd bij Koninklijk besluit van 27 April 1903 n°. 45 de heer J. Möller aangewezen.

Bij schrijven, dd. 21 December 1903, nam de heer E. D. E. van den Bossche, wegens vertrek naar Nederland, ontslag als lid van voornoemden Raad; hij werd vervangen door den heer J. H. Boomgaart, terwijl hem bij Koninklijk besluit, dd. 30 Januari 1904 n°. 38 eervol ontslag als voorzitter werd verleend.

Ten gevolge van zijn daartoe te kennen gegeven wensch hield ook de heer W. G. F. Hellmund op deel van den Raad uit te maken; hij werd bij Koninklijk besluit van 15 Februari 1904 n°. 99 vervangen door den heer mr. Ph. F. de Haseth Evertsz.

In de maand Juli kwam de gezaghebber van Bonaire met binnenlandsch verlof naar Curaçao, waar hij 6 weken verbleef. Gedurende zijne afwezigheid werd het gezaghebberschap door den heer G. W. Hellmund, landraad, waargenomen.

De heer C. R. Debrot bedankte als landraad en in zijne plaats werd als zoodanig verkozen de heer J. de la Rosa Herrera.

Op Aruba werd de heer C. H. Eman als landraad herkozen.

In de maand November is de gezaghebber van laatstgenoemd eiland met verlof tot herstel van gezondheid naar Curaçao vertrokken en is de heer J. G. Lampe, oudste landraad, gedurende de afwezigheid van den gezaghebber, welke 3 maanden duurde, met het bestuur van dat eiland belast gebleven.

De landraad C. Mussenden jr. nam in April gedurende het verblijf van den gezaghebber op St. Kitts, het bestuur van het eiland St. Eustatius waar.

Op Bonaire en Saba kwam in den loop van dit jaar de afscheiding van de ambten van gezaghebber en ontvanger tot stand.

Ook voor dit jaar blijft de klacht gelden, dat de bevolking der verschillende eilanden meestentijds nog weinig gebruik maakt van haar recht om haar landraden te kiezen. Daar nu het bestuur van meening was, dat dat gebrek aan belangstelling voornamelijk moet worden toegeschreven aan den langen termijn — minstens vier en een halve maand — die moet verloopen tusschen den laatsten dag, bestemd tot het uitreiken der stembiljetten en den dag der verkiezing, werd bij verordening van den 9den Mei 1904 die termijn tot ten hoogste 14 dagen teruggebracht.

D.

MILITAIR BEHEER.

§ 1. LANDMACHT.

Hoewel de stedelijke dienstdoende schutterij bij verordening van 1902, *Publicatieblad* n°. 29, tot eene rustende schutterij werd gemaakt, diende echter gezorgd te worden voor de indeeling van schutterplichtigen en het beoordeelen van aangevoerde redenen tot vrijstelling, waarom voor het daarmee belast personeel eene kleine toelaag moest worden uitgetrokken.

De sterkte der stedelijke schutterij was op 31 December 1903: 1 majoor-commandant, 6 kapiteins, 9 eerste- en 3 tweede-luitenants, van wie een tevens bataljons-adjundant, 1 officier van gezondheid en 255 onderofficieren en manschappen.

De sterkte van de landelijke schutterij was 2 kapiteins, 3 eerste-luitenants, 1 tweede-luitenant en 120 onderofficieren en minderen.

De Curaçaosche scherpschuttersvereeniging telde op ultimo December 1903 45 gewone en 6 ondersteunende leden.

In de maand December hield die vereeniging een zeer goed geslaagden schietwedstrijd.

De formatie en sterkte van het garnizoen waren in 1903:

	Formatie.	Sterkte op ult. Dec. 1902.	In 1903 vermeerderd met	In 1903 verminderd met	Sterkte op ult. Dec. 1903.
Officieren der infanterie	5	5	2	2	5
Luitenant der artillerie (instructeur)	1	1	"	"	1
Officieren van gezondheid . . .	2	2	"	"	2
Apotheker 2de klasse	1	1	"	"	1
Onderofficieren en manschappen .	255	196	9 *a*)	25 *b*)	182

a) allen uit Nederland aangekomen;

b) 12 naar Nederland vertrokken, 3 met paspoort, 7 met gagement, 1 met een briefje van ontslag weggezonden, 1 overleden en 1 naar Suriname overgeplaatst.

De apotheker 2de klasse keerde van buitenlandsch verlof terug.

Op ultimo December 1903 waren 5 manschappen bij de brigade marechaussee gedetacheerd en bevonden er zich 2 in de tweede en 1 in de eerste categorie van de klasse van discipline.

De cantine, zoowel als de landsbakkerij, voldoen aan de daaraan te stellen eischen.

Van de militaire boekerij wordt veel gebruik gemaakt Zij bevat in het geheel 820 boekwerken, waarvan 687 in de Hollandsche, 99 in de Fransche, 12 in de Duitsche en 22 in de Engelsche taal.

Op de militaire school wordt onder toezicht van den luitenant-adjudant door een onderofficier onderwijs gegeven in lezen, schrijven, rekenen, de beginselen der aardrijkskunde en het maken van militaire rapporten. Zij wordt bezocht door enkele manschappen.

De inwendige en de garnizoensdienst, zoomede de oefeningen in infanterie- en artilleriedienst, geschieden zooveel mogelijk volgens de reglementen en voorschriften in gebruik bij het Nederlandsche leger.

De gezondheidstoestand van het garnizoen was in het afgeloopen jaar, hoewel door het veelvuldig voorkomen van verschillende buikziekten een groot aantal zieken behandeld moest worden, niet ongunstig te noemen.

Het aantal verpleegden in het hospitaal is opgegeven in onderstaande tabel:

	Compagnie infanterie.	Hr. Ms. zeemacht.	Marechaussees.	Civiele personen.	Onvermogenden.	Marine van vreemde natiën.	Totaal.
Waren in behandeling op ult. Dec. 1902 .	21	3	2	3	"	12	41
Bijgekomen	266	88	6	1	1	8	370
Totaal . . .	287	91	8	4	1	20	411
Hersteld of uitgegaan	267	84	7	4	1	20	383
Bleven . . .	20	7	1	"	"	"	28
Overleden.	1	3	"	"	"	"	4
In behandeling op ult. December 1903 . .	19	4	1	"	"	"	24

§ 2. ZEEMACHT.

Na op den 27sten Maart 1903 van Trinidad, waarheen het was vertrokken tot het doen van torpedo- en schietoefeningen, in de haven van Curaçao te zijn teruggekeerd, vertrok Hr. Ms. pantserschip *De Ruyter* den 1sten April naar Margarita, ten einde een onderzoek in te stellen naar den toestand van de aldaar gestrande *Prins Frederik Hendrik* van de Koninklijke West-Indische Maildienst en om, naar gelang van de omstandigheden, assistentie aan de opvarenden te verleenen, eventueel ook bij het redden van lading en romp.

Den 4den d. a. v. voor de haven van Curaçao gekomen, zette de *de Ruyter* denzelfden dag koers naar St. Domingo, waar een revolutie was uitgebroken en de Nederlandsche consul hulp had gevraagd, keerde den 20sten van die plaats terug en verliet de haven van Curaçao den 23sten met bestemming naar Suriname. Den 15den Mei viel het schip weder de haven van Curaçao binnen, waar het tot den 16den Juni verbleef, om naar Bermuda en New-Port-News te vertrekken, ten einde in laatstgenoemde plaats te dokken.

Den 16den Juli weder in de haven van Curaçao van St. Thomas teruggekeerd, vertrok het schip den 5den Augustus via Aruba naar Bonaire, van waar het den 14den d. a. v. weder op Curaçao arriveerde.

Den 9den September vertrok Hr. Ms. *De Ruyter* tot vlagvertoon naar eenige Columbiaansche havens. Na den 24sten September in de haven van Curaçao te zijn binnengevallen, vertrok het pantserschip den 2den October naar Margarita, tot het houden van torpedo-oefeningen, keerde den 10den d. a. v. naar Curaçao terug en verliet dat eiland weder den 28sten dier maand met bestemming naar de bovenwindsche eilanden St. Martin, St. Eustatius en Saba. Van die eilanden komende, liep het schip den 11den November de haven van Curaçao binnen en vertrok, op verzoek van den Nederlandschen consul, den 20sten d. a. v. opnieuw naar Santo Domingo, ter handhaving en bescherming van de Nederlandsche rechten en belangen, tijdens een daar uitgebroken revolutie. Den 2den Januari arriveerde de *de Ruyter* in de haven van Curaçao, komende van Ponce, en vertrok den 26sten d. a. v. naar Nederland.

Hr. Ms. stoomschoener *Suriname* vertrok den 22sten Mei 1903 van Curaçao naar Bonaire, ten einde aldaar de jaarlijksche ernst-exercitiën met het geschut te doen plaats hebben, keerde den 28sten d. a. v. weder naar Curaçao terug en vertrok den 22sten naar Nederland via St. Thomas.

Den 18den Januari 1904 viel Hr. Ms. pantserschip *Kortenaer*, komende van Nederland via St. Louis, de haven van Curaçao binnen en vertrok den 8sten Maart naar de bovenwindsche eilanden. Gedurende het verblijf op St. Eustatius en den duur van het bezoek aan St. Martin, Saba en St. Kitts, werd met groote toewijding door den officier van gezondheid 2de klasse J. A. van Trotsenburg tijdelijk voorzien in de dringende behoefte aan geneeskundige hulp op eerstgemeld eiland.

Via Martinique en Trinidad zette Hr. Ms. *Kortenaer* tot het brengen van het jaarlijksche bezoek, de reis naar Paramaribo voort en viel den 23 Mei, na te St. Lucia de kolenvoorraad te hebben aangevuld, de haven van Willemstad weder binnen.

E.

WETGEVING, RECHTSWEZEN, POLITIE.

§ 1. WETGEVING.

De volgende verordeningen, besluiten en proclamaties werden in het *Publicatieblad* der kolonie opgenomen:

Begrooting. *Publicatieblad* n°. 5, waarbij afgekondigd wordt de wet van den 12den Januari 1903 (*Staatsblad* n°. 13), houdende vaststelling van het slot der rekening van de koloniale huishoudelijke uitgaven en ontvangsten voor Curaçao over het dienstjaar 1898.

Publicatieblad n°. 6, waarbij wordt afgekondigd de wet van den 31sten December 1902, houdende wijziging en verhooging van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1901.

Publicatieblad n°. 10, waarbij wordt afgekondigd de wet van den 2den Februai 1903 (*Staatsblad* n°. 61), tot definitieve vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1903.

Publicatieblad n°. 27, waarbij voorloopig wordt vastgesteld de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1904.

Publicatieblad n°. 34, waarbij afgekondigd wordt de wet van den 23sten Juli 1903 (*Staatsblad* n°. 233), houdende vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Curaçao over het dienstjaar 1899.

Belasting. *Publicatieblad* n°. 1, houdende wijziging van de belasting op de grondeigendommen en hypotheken.

Publicatieblad n°. 11, tot aanvulling der verordening van 14 November 1902/1 Januari 1903 (*Publicatieblad* van 1903 n°. 1), houdende wijziging van de belasting op grondeigendommen en hypotheken.

Publicatieblad n°. 18, waarbij, met intrekking van de verordening van 22 Juli/30 December 1880 (*Publicatieblad* n°. 25), gewijzigd wordt de verordening van 10 Mei—1 November 1875 (*Publicatieblad* n°. 18), houdende regeling der belastingen op het eiland Bonaire.

Publicatieblad n°. 19, waarbij, met intrekking van de verordening van 22 Juli/30 December 1880 (*Publicatieblad* n°. 24), gewijzigd wordt de verordening van 16 Januari/13 October 1873 (*Publicatieblad* n°. 15), houdende regeling der belastingen op het eiland Aruba.

Publicatieblad n°. 20, waarbij, met intrekking van de verordening van 22 Juli/30 December 1880 (*Publicatieblad* n°. 23), gewijzigd wordt de verordening van 3 Juni/8 Augustus 1872 (*Publicatieblad* n°. 18), houdende regeling der belastingen op het eiland St. Martin (Nederlandsch gedeelte).

Publicatieblad n°. 21, waarbij, met intrekking van de verordening van 22 Juli/30 December 1880 (*Publicatieblad* n°. 22), gewijzigd wordt de verordening van 12 Maart/15 October 1873 (*Publicatieblad* n°. 16), houdende regeling der belastingen op het eiland St. Eustatius.

Publicatieblad n°. 22, tot wijziging van de verordening van 30 October 1873/1 Februari 1874 (*Publicatieblad* van 1874 n°. 3), houdende regeling der belastingen op het eiland Saba.

Publicatieblad n°. 23, houdende bepaling van het tijdstip der inwerkingtreding van de verordeningen van 31 Maart/13 Juni 1903, 14 November 1902/13 Juni 1903, 14 November 1902/13 Juni 1903, 31 Maart/13 Juni 1903 en 31 Maart/13 Juni 1903 (*Publicatieblad* 1903, nos. 18, 19, 20, 21 en 22).

Burgerlijke stand. *Publicatieblad* n°. 53, tot wijziging van de tweede zinsnede van art. 5 van het Burgerlijk Wetboek voor de kolonie Curaçao, zooals het gewijzigd is bij de verordening van 2/4 Augustus 1877 (*Publicatieblad* n°. 21).

Publicatieblad n°. 55, tot regeling van den werkkring van den hulpambtenaar van den burgerlijken stand op Aruba en zijne betrekking tot den ambtenaar aldaar.

Industrieele eigendom. *Publicatieblad* n°. 16, houdende bekendmaking dat Spanje op 22 Januari en Brazilie op 8 April 1903 te Brussel heeft doen neerleggen zijne akte van bekrachtiging van de beide aldaar op 14 December 1900 geteekende conventiën, nopens de bescherming van den industrieelen eigendom.

Publicatieblad n°. 28, houdende bekendmaking van de toetreding van Duitschland tot de internationale overeenkomsten van Parijs en Madrid en de additioneele akte van Brussel, betrffende bescherming van den industrieelen eigendom.

Publicatieblad n°. 54, houdende bekendmaking, dat Mexico met ingang van 7 September 1903 is toegetreden tot de internationale overeenkomst van Parijs, dd. 20 Maart 1883, betreffende bescherming van den industrieelen eigenndom en de additioneele akte van Brussel dd. 14 September 1900, tot wijziging van die overeenkomst en het daartoe behoorend slotprotocol.

In- en uitklaring. *Publicatieblad* n°. 50, betrekkelijk de verantwoording der gelden verschuldigd voor in- en uitklaring van schepen en voor toezicht bij opslag, lading, lossing en overscheping.

Melaatschen. *Publicatieblad* n°. 2, tot vaststelling van het aantal gestichten voor melaatschen in de kolonie Curaçao.

Meting. *Publicatieblad* n°. 3, houdende nadere bepaling omtrent de vrijstelling van meting van Grieksche zeeschepen.

Onderwijs. *Publicatieblad* n°. 13, regelende de traktementen en toelagen van onderwijzers aan de gouvernementsscholen.

Publicatieblad n°. 58, tot aanvulling van het besluit van 26/28 Februari 1898 (*Publicatieblad* n°. 5), regelende de traktementen en toelagen van onderwijzers aan de Gouvernementsscholen.

Publicatieblad n°. 59, houdende aanvulling van het besluit van 8/9 Augustus 1893 (*Publicatieblad* n°. 12), tot wijziging van het besluit, regelende de traktementen en toelagen van onderwijzers aan de gouvernementsscholen (*Publicatieblad* van 1884, n°. 21).

Overtocht. *Publicatieblad* n°. 45 (beschikking van den 29sten September 1903, n°. 773), bepalende de opneming in het *Publicatieblad* van het Koninklijk besluit van 18 Augustus 1903 n°. 38, tot wijziging van het Koninklijk besluit van 31 Augustus 1885 n°. 27 (*Publicatieblad* n°. 15), betreffende het recht op overtocht

van Nederland naar West-Indië en omgekeerd, ten laste van het Xde hoofdstuk der Staatsbegrooting.

Publicatieblad n°. 46 (beschikking van den 6den October 1903 n°. 797), houdende opneming in het *Publicatieblad* van het Koninklijk besluit van 9 September 1903 n°. 35, houdende aanvulling van het reglement op de toekenning van overtocht van Nederland naar de kolonie Curaçao en omgekeerd ten laste van de koloniale kas.

Pensioenen. *Publicatieblad* n°. 7, waarbij wordt afgekondigd het Koninklijk besluit van den 13den Juni 1902 n°. 45, houdende wijziging van de bij Koninklijke besluiten vastgestelde reglementen omtrent de pensioenen, gagementen en onderstanden, ten laste van de Indische geldmiddelen.

Publicatieblad n°. 8, waarbij wordt afgekondigd het Koninklijk besluit van den 18den October 1902 n°. 47, volgens hetwelk het Koninklijk besluit van 13 Juni 1902 n°. 45 (*Staatsblad* n°. 114), mutatis mutandis van toepassing is verklaard op alle koloniale gepensionneerden, gegageerden en onderstand genietenden, wier pensioenen, gagementen of onderstanden betaald worden ten laste van de Nederlandsche Staatsbegrooting.

Pest. *Publicatieblad* n°. 9, tot wijziging van de verordening van 25 November 1901/30 Augustus 1902 (*Publicatieblad* van 1902 n°. 34), houdende bijzondere voorschriften ter voorkoming en beteugeling van pest.

Posterijen. *Publicatieblad* n°. 24, ter uitvoering van art. 14 van de verordening van den 31sten December 1889/10den April 1890 (*Publicatieblad* 1890, n°. 6).

Publicatieblad n°. 38, waarbij wordt afgekondigd het Koninklijk besluit van 15 Juni 1903 n°. 37, houdende nadere wijziging van dat van 29 Mei 1892 n°. 39 (*Publicatieblad* n°. 21), betreffende de verzending van geld door middel van postwissels in het buitenlandsche postverkeer van de Nederlandsche koloniën in West-Indië.

Publicatieblad n°. 39, houdende algemeene bepalingen omtrent de wijze waarop de verzending van geld door middel van postwissels in het binnenlandsch verkeer der kolonie kan plaats vinden.

Publicatieblad n°. 41 (40), houdende bepaling van het tijdstip der inwerkingtreding van het Koninklijk besluit van 15 Juni 1903 n°. 37, houdende nadere wijziging van dat van 27 Mei 1892 n°. 39 (*Gouvernementsblad* n°. 34, *Publicatieblad* n°. 21), betreffende de verzending van geld door middel van postwissels in het buitenlandsch postverkeer van de Nederlandsche koloniën in West-Indië (*Publicatieblad* n°. 38).

Publicatieblad n°. 49, tot wijziging van art. 3 en van het 2de lid van art. 27 der verordening van 31 December 1889/10 April 1890 (*Publicatieblad* 1890 n°. 6), bevattende nadere regeling van den postdienst in de kolonie Curaçao.

Publicatieblad n°. 51, tot wijziging en aanvulling van het besluit van 7 Maart 1895 (*Publicatieblad* n°. 3).

Proclamatie. *Publicatieblad* n°s. 25, 29, 36 en 47, proclameerende de opdracht van het dagelijksch beleid van zaken aan den waarnemenden onder-voorzitter van den raad van bestuur.

Publicatieblad n°s. 26, 30 en 48, proclameerende de overname van het dagelijksch beleid van zaken door den Gouverneur.

Recherche-personeel. *Publicatieblad* n°. 31, houdende vaststelling van het costuum van het recherche-personeel.

Rechten (in- en uitgaande). *Publicatieblad* n°. 41, waarbij vrijstelling van in- en uitgaande rechten gewaarborgd wordt, verschuldigd op goederen, bestemd voor de op Curaçao te houden tentoonstelling door de Maatschappij tot bevordering van Landbouw, veeteelt, zoutwinning en visscherij uitgeschreven.

Recht van successie enz. *Publicatieblad* n°. 57, tot wijziging van de verordening van 28 Juli/20 December 1881 (*Publicatieblad* n°. 28), houdende bepalingen omtrent het recht van successie en van overgang bij overlijden.

Schepelingen. *Publicatieblad* n°. 14, waarbij wordt afgekondigd het Koninklijk besluit van den 9den April 1903 n°. 68, betreffende de opzending naar Nederland van door zeekrijgsraden veroordeelde schepelingen.

Strafrecht (wetboek van). *Publicatieblad* n°. 17, ter aanvulling van de vierde afdeeling van den tweeden titel van het tweede boek van het Wetboek van Strafrecht.

Suikerbelasting. *Publicatieblad* n°. 32, waarbij wordt afgekondigd de wet van den 12den Januari 1903, houdende goedkeuring van de overeenkomst betreffende de suikerbelasting, den 5den Maart 1902 te Brussel gesloten tusschen Nederland, Duitschland, Oostenrijk-Hongarije, België, Spanje, Frankrijk, Groot-Britannië en Ierland, Italië en Zweden.

Publicatieblad n°. 33, bepalende de plaatsing in het *Publicatieblad* van de te Brussel op 5 Maart 1902 mede door Nederland onderteekende overeenkomst, betreffende de suikerbelasting.

Publicatieblad n°. 37, ter uitvoering van de wet van 12 Januari 1903, houdende goedkeuring van de overeenkomst, betreffende de suikerbelasting, den 5den Maart 1902 te Brussel gesloten tusschen Nederland, Duitschland, Oostenrijk-Hongarije, België, Spanje, Frankrijk, Groot-Britannië en Ierland, Italië en Zweden (*Publicatieblad* 1903 n°. 32).

Publicatieblad n°. 52, ter uitvoering van art. 8 van de te Brussel op 5 Maart 1902, mede door Nederland onderteekende overeenkomst, betreffende de suikerbelasting (*Publicatieblad* 1903 n°. 33).

Tarief. *Publicatieblad* n°s. 60 tot en met 65, houdende vaststelling van de tarieven, ter berekening van de in-, uit- of doorvoerrechten op de verschillende eilanden der kolonie.

Tractaat. *Publicatieblad* n°. 12, houdende toetreding van de Australische Federatie tot het sanitair tractaat van Venetië.

Publicatieblad n°. 35, houdende toetreding van de Britsche Regeering voor de kolonie Hong-Kong tot het sanitair tractaat van Venetië.

Verlof (binnenlandsch). *Publicatieblad* n°. 4, tot wijziging van de verordening van 16 Juli 1867/8 Januari 1868 (*Publicatieblad* 1868 n°. 3), houdende vaststelling eener verordening op het verleenen van wachtgeld en van binnenlandsch verlof aan ambtenaren, zooals zij gewijzigd is bij de verordening van 11/13 November 1872 (*Publicatieblad* 1872 n°. 32).

Vorderingen. *Publicatieblad* n°. 15, waarbij wordt afgekondigd de wet van 25 April 1903 (*Staatsblad* n°. 108), houdende goedkeuring van de op 28 Februari 1903 te Washington tusschen Nederland en de Republiek Venezuela gesloten overeenkomst tot het onderwerpen aan arbitrage en tot betaling van alle onafgedane vorderingen van de Nederlandsche Regeering en Nederlandsche onderdanen op de genoemde Republiek.

Wijken. *Publicatieblad* n°. 42, tot wijziging van de publicatie van 18 Maart 1816, n°. 4.

Publicatieblad n°. 43, tot verbetering van eene fout in de verordening van 30 Maart 1903 tot wijziging van de publicatie van 18 Maart 1816 n°. 4.

Publicatieblad n°. 44, tot aanvulling van het besluit van 1 Januari 1872 (*Publicatieblad* n°. 3).

Zegel (recht van). *Publicatieblad* n°. 56, tot wijziging der verordening van 28 Juli/20 December 1881 (*Publicatieblad* n°. 21) op het recht van zegel.

---

§ 2. RECHTERLIJKE MACHT EN RECHTSPRAAK.

Het aantal door de verschillende rechterlijke colleges en kantongerechten in 1903 behandelde zaken en genomen beschikkingen was als volgt:

	Burgerlijke zaken.	Strafzaken.	Beschikkingen.
Curaçao, hof van justitie	40	87	162
„ kantongerecht	30	190	10
Bonaire, „	1	30	5
Aruba, „	9	42	2
St. Martin, raad van justitie . . .	5	4	2
St. Martin, kantongerecht	7	3	4
St. Eustatius, raad van justitie . .	7	11	5
„ kantongerecht . . .	„	16	4
Saba, „ . . .	„	9	„

Voor de verdere werkzaamheden van het hof en de raden van justitie op Curaçao, St. Martin en St. Eustatius en van de kantongerechten op de verschillende eilanden, wordt verwezen naar bijlage **D**.

§ 3. POLITIE.

De brigade marechaussee bestond op ultimo December 1903 uit 1 commandant, 4 brigadiers, 15 marechaussees der 1ste klasse en 32 der 2de klasse, benevens 47 veldwachters.

§ 4. GEVANGENISWEZEN.

Het getal gedetineerden in de gevangenissen onder en achter het raadhuis op Curaçao bedroeg:

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Op 1 Januari 1903 . . .	46	1	47
Opgenomen in 1903. . .	141	27	168
Samen . . .	187	28	215
In den loop van 1903 werden ontslagen.	131	23	154
Zoodat het getal gedetineerden op ultimo December 1903 bedroeg	56	5	61

of 14 meer dan op het einde van het vorige jaar.

Een gedetineerde maakte gebruik van het lokaal tot afzonderlijke afsluiting (pistole).

De cellen, keuken en verdere vertrekken, benevens de daarin aanwezige meubelen, bevinden zich in goeden staat.

Eenige reparaties van weinig belang hebben plaats gehad.

In de samenstelling der commissie van administratie over de gevangenissen kwam in het afgeloopen jaar geen verandering.

Ten gevolge van het overlijden van den cipier A. B. Halley op den 5den December 1903, werd den commandant der brigade marechaussee J. Appel bij gouvernementsbeschikking van dienzelfden datum n°. 49, de functiën van cipier tijdelijk opgedragen, totdat bij gouvernementsbeschikking dd. 11 Januari 1904 n°. 18, de heer C. B. J. Wytenburg tot cipier is aangesteld, terwijl de levering der voedingsmiddelen voor de gevangenen in zoover wijziging onderging, dat besloten werd die levering gedurende één jaar als proef te doen geschieden door middel van inschrijving en niet, zooals vroeger, door eene onderhandsche overeenkomst met den cipier.

Op ultimo December 1902 waren onder behandeling 2 zieken, terwijl in den loop van het jaar 1903 156 nieuwe ziektegevallen voorkwamen.

Het werd noodig geoordeeld 7 lijders naar het gasthuis te evacueeren; van dezen overleden 2 (een aan uitputting en een aan ontaarding van het hart), keerden 2 hersteld terug en bleven 3 op ultimo December 1903 in het gasthuis onder behandeling.

In de gevangenis bleven op dien datum in behandeling 3 zieken.

Ofschoon het ziektecijfer hoog was, waren de gevallen over het algemeen niet van ernstigen aard, zoodat 150 personen herstelden.

Een staat der ziektegevallen wordt aangetroffen in bijlaag **E**.

In de ziekenkamer onder het raadhuis werden 20 mannen verpleegd.

Regelmatig werden door de Roomsch-Katholieke geestelijkheid de godsdienstige belangen van de tot hare Gemeente behoorende gevangenen behartigd.

De Protestantsche gevangenen bleven gedurende 1902—1903 zonder godsdienstigen bijstand, wegens afwezigheid der 2 predikanten.

Het schoonmaken der straten en pleinen van een gedeelte der stad geschiedde evenals vroeger door de dwangarbeiders en door de in het openbaar te werk gestelde gevangenen.

De arbeid der gevangenen bepaalde zich verder hoofdzakelijk tot het bikken van steenen, welke aan het departement van openbare werken werden afgeleverd, terwijl door één gedetineerde schoenmakerswerk werd geleverd.

Door den voorzitter werden 18 mannen disciplinair gestraft.

Ter gelegenheid van den verjaardag van H. M. de Koningin werd bij gouvernements-beschikking afslag van straf verleend aan 4 gedetineerden voor 3 maanden, aan 3 gedetineerden voor 1 jaar en de nog door 3 gedetineerden, veroordeeld tot dwangarbeid, te ondergane straf veranderd in gevangenisstraf.

De localiteiten der gevangenis in de Willemstad verkeeren in goeden toestand.

In den loop van 1903 werden in deze gevangenis opgenomen 334 personen (311 mannen en 23 vrouwen) wegens desertie uit den scheepsdienst en wegens ongeregeldheden, en 59 personen (34 mannen en 25 vrouwen) wegens wanbetaling van boeten en kosten, of in het geheel 393 personen (345 mannen en 48 vrouwen).

Bij gouvernements-beschikking, dd. 5 April 1904, n°. 239, werd bepaald, dat er een begin zal worden gemaakt met het geven van onderwijs aan de gevangenen, welk onderwijs in de Nederlandsche taal geschiedt en het lezen, schrijven en rekenen omvat. De cipier werd tegen genot van eene toelage met het geven van dat onderwijs belast.

In den volgenden staat worden opgaven gevonden omtrent de gevangenen op de andere eilanden der kolonie:

	Aanwezig op 31 December 1902.		In 1903				Aanwezig op 31 December 1903.	
			ontslagen		opgenomen			
	mannen.	vrouwen.	mannen.	vrouwen.	mannen.	vrouwen.	mannen.	vrouwen.
Bonaire	"	"	16	2	13	1	3	1
Aruba	2	1	17	3	19	4	"	"
St. Martin	2	1	10	6	12	7	"	"
St. Eustatius	1	1	8	2	9	3	"	"
Saba	"	"	3	"	3	"	"	"

Uitgebreider opgaven en statistieken omtrent het gevangeniswezen zijn niet te geven zonder verhooging der uitgaven, waartoe in de tegenwoordige omstandigheden niet kan worden overgegaan.

§ 5. INSTELLINGEN MET HET RECHTSWEZEN IN VERBAND.

Weeskamers. Bij de weeskamers op St. Martin bedroeg het saldo in kas op ultimo December 1902 . . . . f 1 431,24

Ontvangen in 1903 aan rente	43,68
Totaal . . . f	1 474,92
Commissieloon en schrijfbehoeften	4,68
In kas op ultimo December 1903 . . . f	1 470,24
Kapitaal op hypotheek uitgezet	1 228,00
Totaal bedrag in administratie . . f	2 698,24

Op St. Eustatius bleef ook in 1903 de weeskamer werkeloos. Daar alle gedurende langer dan het derde eener eeuw onopgevorderd gebleven gelden, ten bedrage van f 1 047,57[5], op wettige wijze zijn gepubliceerd in de Curaçaosche en Nederlandsche couranten, zullen zij op 29 Juli 1907 aan de koloniale kas vervallen, indien de rechthebbenden op die gelden zich niet vóór dien datum aanmelden.

F.

EEREDIENST.

§ 1. PROTESTANTSCHE GEMEENTEN.

Volgens ontvangen opgaven aangaande de plaats gehad hebbende kerkelijke plechtigheden en het kerkelijk onderwijs bij de Protestantsche Gemeenten op de verschillende eilanden, werden op Curaçao, Bonaire, Aruba, St. Martin, St. Eustatius en Saba respectievelijk 8, 0, 10, 67, 32 en 24 personen gedoopt en 0, 0, 1, 10, 1 en 3 huwelijken ingezegend, terwijl op de vier laatstgenoemde eilanden respectievelijk 34, 485, 190 en 145 kinderen de Zondagschool bezochten en op Curaçao slechts 2 meisjes gebruik maakten van het godsdienstonderwijs en tot lidmaten werden aangenomen, welke geringe deelname toe te schrijven is aan de afwezigheid van de beide evangeliedienaren.

Het kapitaal der kerk op Curaçao, dat op ult. December 1902 f 59 969 bedroeg, verminderde in 1903 met f 7801, ten gevolge van de kerkreparatie.

De kerkelijke inkomsten en uitgaven bedroegen f 4976 en f 12 778.

Onder de inkomsten is begrepen het van het koloniaal gouvernement ontvangen subsidiebedrag van f 2000 voor de reparatiekosten van het kerkgebouw, terwijl onder de uitgaven eene som van ruim f 9500 voorkomt voor diezelfde kosten.

Gedurende het jaar 1903 zijn er zeer weinige godsdienstoefeningen gehouden, daar de beide predikanten het volle jaar met verlof in Nederland hebben doorgebracht. De tijdelijke waarneming hunner functiën bleef ook dit jaar — evenals in de laatste maanden van 1902 — opgedragen aan den heer W. VAN DEN BRINK, leeraar bij de Protestantsche Gemeente van Aruba, die echter weinig op Curaçao werkzaam was, daar Z.E. slechts om de twee maanden een dienstreis voor enkele dagen kon doen.

De inkomsten en uitgaven van het weezenfonds bedroegen f 3894 en f 1838, waardoor het kapitaal van dat fonds met f 2056 werd vermeerderd en gebracht op f 29 436.

Onder de inkomsten zijn begrepen f 1500 „alimentatie" van het koloniaal gouvernement en f 1300, zijnde de gedeeltelijke opbrengst eener door den heer ds. H. VAN DEN BRINK in Nederland gehouden collecte. Ook van de damesvereeniging „Eendracht maakt macht" ontving het weezenfonds eene gift als gedeeltelijke opbrengst van een door haar gehouden fancy-fair en tombola.

Ook dit jaar kon het weeshuis, uit gebrek aan de noodige middelen, niet worden ingericht.

Onder de armen der Gemeente werd een bedrag van f 2098 verdeeld.

De heer J. J. MUIS, bij gouvernements-beschikking van den 24sten December 1902 benoemd tot leeraar bij de Protestantsche Gemeente op Bonaire, kwam den 6den Juni 1903 aldaar aan, zoodat de godsdienstoefeningen op dat eiland weder konden plaats hebben, wat van den 1sten Januari tot den 15den Juni niet geschied was.

Op St. Martin en St. Eustatius werd de dienst verricht door de op die eilanden geplaatste Methodisten-zendelingen en op Saba door den Anglikaanschen geestelijke. Laatstgenoemd eiland werd in 1903 bezocht door den bisschop van Antigua.

---

§ 2. ROOMSCH-KATHOLIEKE GEMEENTE.

Bij deze gemeente werden op Curaçao, Bonaire, Aruba, St. Martin, St. Eustatius en Saba respectievelijk 895, 246, 337, 41, 18 en 21 kinderen gedoopt en 143, 26, 41, 5, 1 en 2 huwelijken ingezegend, terwijl er 3160, 577, 763, 268, 96 en 119 kinderen de scholen der gemeente bezochten.

De geestelijke bediening in de geheele kolonie wordt waargenomen door 33 geestelijken (3 wereldsche geestelijken en 30 fraters Dominicanen), van wie 1 geestelijke van den 1sten rang en 18 geestelijken van den 3den rang worden bezoldigd. Aan 1 dezer laatsten werd op zijn verzoek eervol ontslag toegekend en een andere werd in zijne plaats benoemd.

Aan de Roomsch-Katholieke armenscholen voor kinderen van beiderlei kunne waren zusters van liefdadigheid en fraters werkzaam en wel op Curaçao 36, op Bonaire 5, op Aruba 6, op St. Martin 7 en op St. Eustatius 2 zusters en op Curaçao bovendien nog door 11 fraters.

Aan de burgerschool voor jongens, die in den loop van 1904 naar het „Colegio San Thomas" werd overgebracht, waren 4 fraters werkzaam, evenals aan laatstgenoemde school.

Het jongensweeshuis te Santa Rosa, waaraan eene ambachtschool is verbonden onder de leiding van fraters Salesianen, verleent verpleging en onderwijs aan 26 jongens en het meisjesweeshuis te Weltevreden aan 50 meisjes.

---

§ 3. ISRAËLIETISCHE GEMEENTE.

De Portugeesch-Israëlietische Gemeente bezat op ultimo December 1903 een kapitaal van f 80 260.

De armen en weezen werden bedeeld met f 4118.

Ten behoeve van de weezen dier Gemeente werd in 1903 het gewone jaarlijksche subsidie van f 500 uit de koloniale kas verstrekt.

De Hervormd-Israëlietische Gemeente bestond op ultimo December 1903 uit 364 leden.

Haar armenfonds bedroeg toen f 5899, terwijl de inkomsten der Gemeente f 4539 en de uitgaven f 4499 beliepen.

G.

INSTELLINGEN VAN LIEFDADIGHEID.

Krankzinnigengestichten. Op 1 Januari 1903 waren aanwezig 101 patiënten.

Gedurende het jaar werden er 30 personen opgenomen en 23 als hersteld ontslagen, terwijl er 6 overleden zijn, zoodat op 1 Januari 1904 het getal lijders 103 bedroeg.

De uitgaven beliepen f 18 387 (f 18 184 aan verpleging en f 203 aan geneesmiddelen) tegen f 17 367 in 1902.

Nog meer dan in voorgaande jaren werd gevoeld, dat zulk een hoog getal verpleegden eigenlijk te groot is voor het gesticht, vooral omdat het getal der onrustigen is toegenomen. De beperkte ruimte en gebrekkige inrichting der gebouwen maken de bij de ontwerp-begrooting voor 1905 voorgestelde uitbreiding noodzakelijk.

De aan het gesticht verbonden geneesheer vervulde zijne taak met groote zorg en toewijding.

Door het overlijden van den hoogeerwaarden heer mgr. C. Blommerde, in wien het gesticht een zorgzamen directeur verliest, kwam er verandering in de directie en werd de heer R. J. C. Wahlen als zijn opvolger benoemd.

Leprozengestichten. De volgende opgaven zijn omtrent deze gestichten ingekomen:

	Op ult. December 1902 aanwezig.	Bijgekomen in 1903.	Uitgegaan in 1903.	Overleden.	Aanwezig op ult. December 1903.
Curaçao	15	2	„	5	12
St. Eustatius	12	*a*) 2	*b*) 1	„	13

a) Van St. Martin gekomen.
b) Niet lepreus.

De uitgaven voor die gestichten bedroegen op: Curaçao f 3413 en op St. Eustatius f 1600, tegen f 3521 en f 1548 in 1902.

Op St. Martin werd (zie vorig verslag) het gesticht opgeheven; de 2 daarin verblijvende leprozen werden naar St. Eustatius overgebracht.

Op Curaçao worden de lijders verpleegd door 6 zusters van liefdadigheid, die hare taak vol toewijzing vervullen, en op St. Eustatius werd op dezelfde wijze in de verpleging voorzien door den opzichter.

Gedurende eenige maanden werden door den geneesheer van het gesticht op Curaçao proeven genomen met het extract van Jatropha Gossipifolia, elders onder den naam van „Tua-tua" en op Curaçao onder den naam van „Flaria" bekend. De proefnemingen zijn in geen enkel geval geslaagd.

Daar de mislukking dier proefnemingen kan veroorzaakt zijn zoowel doordien wellicht de Flaria, welke op Curaçao groeit, niet identisch is met de Tua-tua van Venezuela en Columbia, als doordien het extract op Curaçao verkregen, niet bereid is overeenkomstig het recept van D. A. Valderama, werd besloten die proeven te herhalen met het extract en de stroop van Tua-tua, die naar het voorschrift van voornoemden Valderama door den apotheker Schemel te Maracaibo worden bereid. Door tusschenkomst van den Nederlandschen vice-consul te Maracaibo werden bovenbedoeld extract en stroop, benevens 2 tua-tuaplanten verkregen, zoodat dadelijk met de proefnemingen bij de leprozen van het gesticht kon worden begonnen en ook de aankweek der planten op Curaçao kon worden beproefd.

Door het overlijden van mgr. C. Blommerde, kwam, evenals in het beheer van het krankzinnigengesticht, ook in dat van het lepragesticht op Curaçao, eene verandering in de directie en werd ook in dit gesticht de heer R. J. C. Wahlen als zijn opvolger benoemd.

Burger- of St. Elisabeth's gasthuis. In deze inrichting werden door de daar werkzaam zijnde 36 zusters van liefdadigheid in den loop van het jaar 547 zieken opgenomen, 376 verlieten hersteld het gesticht en 149 stierven er, zoodat op 1 Januari 1904 nog 136 aanwezig waren tegen 114 op 1 Januari 1903.

De lang aangehouden droogte en de gevolgen daarvan waren oorzaak van het grooter aantal zieken in dit jaar in het gasthuis opgenomen, terwijl verval van krachten van vele lijders de reden was van het hooger sterftecijfer.

Mgr. W. G. van Baars werd wegens het overlijden van den directeur mgr. C. Blommerde tot diens opvolger benoemd.

Spaar- en beleenbank. De balans over het 53ste huishoudelijk jaar (1 Juli 1902 — 1 Juli 1903) sloot met een eindcijfer van f 567 019.

De kosten van administratie en kleine benoodigdheden beliepen f 8130.

De panden, ter spaarbank in berusting, waren aan kapitaal en interest schuldig de som van f 7878 en hebben bij openbaren verkoop opgebracht f 11 052.

Op verschillende verkochte panden leed de bank een verlies van f 49, terwijl op andere een winst van f 3124 werd behaald, die ter beschikking van de daarop rechthebbenden blijft.

Gedurende het jaar is een bedrag van f 43 050 op hypotheek uitgezet; daarop werden f 27 780 aan hoofdsom en f 13 958 aan interest afbetaald.

Op schuldbekentenissen werd f 1065 uitgezet en op de reeds bestaande aan hoofdsom f 7729 en aan interest f 4777 ontvangen.

Gedurende den loop van het jaar werden 446 nieuwe spaarbankboekjes uitgegeven. De stortingen beliepen f 68 338, verdeeld als volgt:

34	stortingen	van f	0,50		
332	„	„	0,50	tot f	2,50
391	„	„	2,50	„	5,00
531	„	„	5,00	„	10,00
2042	„	„	10,00	„	25,00
225	„	„	25,00	„	50,00
158	„	„	50,00	„	100,00
50	„	„	100,00	„	250,00
43	„	„	250,00	„	500,00
4	„	„	500,00	„	1 000,00

te zamen 3810 stortingen, terwijl aan kapitaal en interest werd teruggenomen f 64 451.

Het bedrag aan panden uitgezet, bedroeg in het afgeloopen jaar f 70 124; dat van op panden afbetaald kapitaal en interest f 79 819.

Het saldo in kas bedroeg op ultimo Juni 1903 f 17 858.

Er werd over het jaar eene overwinst gemaakt van f 7207, waarvan een bedrag van 707 op het reservefonds is gebracht en de rest ten bedrage van f 6500, gevoegd bij het kapitaal der instelling, dat op het einde van het jaar f 54 380 bedroeg met een reservefonds van f 7113.

Een bedrag van f 6110 werd aan dividend uitgekeerd.

H.

BURGERLIJKE GENEESKUNDIGE DIENST.

Het verslag van de bevindingen en handelingen van het geneeskundig toezicht op Curaçao wordt als bijlage **F** hierbij gevoegd.

I.

ONDERWIJS.

Het verslag van de schoolcommissie, betreffende den toestand van het onderwijs op Curaçao, wordt als bijlage **G** hierbij aangetroffen.

Het aantal schoolgaande kinderen, behalve die in de weeshuizen, bedroeg bij het einde van 1903 op Curaçao 3579, n l. 1872 jongens en 1707 meisjes, en op de overige eilanden te zamen 2598, verdeeld als volgt:

op Bonaire, op de landschool 109 en op de scholen van de zusters van liefdadigheid 540;

op Aruba, op de landschool 116, op de scholen van de zusters van liefdadigheid te Oranjestad, Noord- en Santa Cruz respectievelijk 197, 207 en 302 en op de school van de Protestantsche gemeente te Piedraplat 14;

op St. Martin, op de landschool ter hoofdplaats 78 en op die in de buitendistricten Cul-de-sac, Koolbaai en Prinsenkwartier, respectievelijk 107, 78 en 63; op de twee scholen der zusters van liefdadigheid 240 onvermogenden en 18 betalenden; op de school der methodisten 94;

op St. Eustatius, op de landschool 122 en op de school der zusters van liefdadigheid 96;

op Saba, ter hoofdplaats 32 en op de twee scholen te Windwardside, respectievelijk 25 en 20; op de Roomsch-Katholieke scholen in Hell'sgate en in de Bottom, respectievelijk 44 en 26 leerlingen en op de Anglikaansche school in de Bottom pl. m. 20 leerlingen.

Nog bestaat er een school in de Bottom, opgericht door de Free Gospel mission, met, volgens opgave, pl. m. 50 leerlingen, maar waarvan de dagelijksche opkomst pl. m. 40 is. Deze school echter is niet voor uitbreiding vatbaar, aangezien slechts de volgelingen van genoemde secte hunne kinderen daar plaatsen; bovendien bestaat er onder de volgelingen ongenoegen en schijnt men niet meer voldaan te zijn over de onderwijzers, zoodat op Saba dan ook het bestuur ter oore is gekomen, dat de school zal worden gesloten.

Zooals reeds in de vorige verslagen werd medegedeeld, is bij het bijzonder onderwijs in de kolonie een groot deel van het personeel, in strijd met hoofdstuk IV van de verordening van 1884, *Publicatieblad* 1884 n°. 16, niet in het bezit van de vereischte akten van bekwaamheid. Met verwijzing naar het in het vorige verslag voorkomende staatje, dat daarvan een overzicht geeft, 1) zij hier vermeld, dat de toestand op Curaçao een weinig is verbeterd, doordat aan 1 zuster van liefdadigheid de hulponderwijzersakte werd uitgereikt, terwijl nog met goeden uitslag werd afgelegd door 2 zusters het examen ter verkrijging van de akte in de Fransche taal, door 2 zusters dat ter verkrijging van de akte, respectievelijk in de Engelsche en Spaansche talen en door een candidaat dat ter verkrijging der onderwijzersakte 3de klasse.

Gedurende dit jaar vertrok één onderwijzer, werkzaam op de betalende gouvernementsschool, met verlof naar Nederland, evenals één vakonderwijzer, die zich naar Spanje begaf, voor welken laatste een nieuwe vakonderwijzer werd belast met het geven van onderwijs in de Spaansche taal. Een onderwijzer keerde uit Holland terug en werd op de betalende jongensschool geplaatst.

Het hoofd van de Emmaschool ging met verlof naar Nederland en werd als zoodanig vervangen door een onderwijzer dierzelfde school, terwijl een kweekeling en een tijdelijke kweekeling op die inrichting werden aangesteld.

1) In dat staatje zijn de cijfers, aangevende het aantal onderwijzers, verkeerdelijk verwisseld met de cijfers, aangevende het aantal van hen, die in het bezit zijn van de akte van onderwijzer of onderwijzeres.

J.

LANDSGEBOUWEN EN OPENBARE WERKEN.

De voornaamste in den loop van het jaar 1903 door het departement van openbare werken verrichte werkzaamheden waren: het aanbrengen van de noodige herstellingen aan de gouvernementsgebouwen en het gewone onderhoud dier gebouwen; bovendien werden eenige verbeteringen gebracht in het krankzinnigengesticht. Verschillende straten, zoowel aan de Overzijde als in de Willemstad, op Pietermaai en op Scharloo werden hersteld; terwijl ook nog de oprit van berg Altena en eenige wegen en pleinen werden aangevuld en eenige kaden werden hersteld.

Door de baggermachine werd in den loop van het jaar 3008 M^3. uitgebaggerd, waarvan 908 M^3. werd gebruikt tot aanvulling en reparatie van straten en pleinen, terwijl met den beugel werd gewerkt in het Rifwater en langs de kaden van de Overzijde en het Waaigat.

De baggermachine en vlotten en sloepen ondergingen eveneens de noodige herstellingen.

De seinpost te Jac. Evertsz en te Oost- en Midden-divisie ondergingen belangrijke herstellingen.

De wegen werden in goeden staat gehouden, terwijl bovendien ter voorziening in de behoeften aan water, alsmede voor werkverschaffing aan behoeftige bewoners van de buitendistricten 4 nieuwe putten werden gegraven, 13 in slechten toestand verkeerende putten goed watergevend gemaakt en de ringmuren hersteld, en aangevangen met het graven van 2 nieuwe putten (zie hoofdstuk **B** van dit verslag).

Op Plantersrust werd een vergaarbak gegraven en het terrein aldaar gedeeltelijk met metselwerk, waarop een houten hek, en gedeeltelijk met prikkeldraad afgesloten.

Ook werden om en nabij de putten dammen aangelegd en een aanvang gemaakt met om de putten opgaande boomen te planten.

Op de overige eilanden werden de landsgebouwen eveneens zooveel noodig hersteld en de wegen onderhouden, op Aruba 4 groote tankies (waterreservoirs) met de noodige dammen in orde gebracht, vergroot of aangevuld en op Bonaire 2 putten gegraven en 1 tankie gemaakt, eveneens met de noodige dammen.

K.

POSTERIJEN EN TELEGRAPHIE.

Een overzicht van het postverkeer van het eiland Curaçao, in vergelijking met de vier voorafgaande jaren, wordt gevonden in de bijlagen **H** en **J** en eene opgave van de inkomsten der posterij op Curaçao en op de andere eilanden der kolonie in de drie laatste jaren in bijlage **K**.

Het totaal dier inkomsten beliep in 1903 f 26 661 tegen in 1902 f 30 948.

In 1903 werden op Curaçao gestort ter overmaking door middel van postwissels de volgende bedragen:

naar het buitenland:

Nederland	f 103 716,02
België	301,81
Duitschland	17 250,16
Frankrijk	14 296,05
Italië	2 478,71
Nederlandsch-Indië . .	163,25
Suriname	1 603,94^{5}
	f 139 809,94^{5}

naar de eilanden der kolonie:

Bonaire	f 1 289,21
Aruba	3 070,83
St. Martin	282,47^{5}
St. Eustatius	206,79^{5}
Saba	107,42^{5}
	f 4 956,73^{5}

Op Curaçao werd in 1903 uitbetaald op postwissels, die aldaar ontvangen waren:

uit het buitenland:

Nederland	f 5 808,68
België	466,75
Duitschland	430,12
Frankrijk	46,05
Italië	12,91^{5}
Nederlandsch-Indië . .	545,65
Suriname	5 954,32
	f 13 264,49^{5}

uit de andere eilanden der kolonie:

Bonaire	f 844,52^{5}
Aruba	9 295,56
St. Martin	629,84
St. Eustatius	933,27
Saba	617,95
	f 12 321,14^{5}

Inkomsten van de posterij:

Curaçao:

Frankeerzegels		f 19 341,25
Briefkaarten		321,44
Postwisselformulieren		15,46
Portozegels		902,37^{5}
Adreskaarten		0,60
Douaneverklaringen		0,50
Postwisseldienst		889,63
Verhuren van loketten		465,50
Ontvangen transitrechten		1 443,10
		f 23 379,85^{5}
Bonaire	f 576,14^{5}	
Aruba	887,67^{5}	
St. Martin	624,69	
St. Eustatius	380,08	
Saba	800,21	
		f 3 268,80
		f 26 648,65^{5}

De besluiten en verordeningen betreffende de posterijen zijn reeds in hoofdstuk **E** opgenomen. In aansluiting daarmede kan nog het volgende worden vermeld.

Bij besluit van 29/30 Juni 1903 (*Publicatieblad* n°. 24) werden buiten gebruik gesteld de Nederlandsche frankeerzegels van 12$^{1}/_{2}$ cent met overdruk „12$^{1}/_{2}$ cent Curaçao" en in gebruik gesteld de nieuw model frankeerzegels van 12$^{1}/_{2}$ cent voorzien van de beeltenis van de Koningin.

Bij besluit van 18 Juni/14 September 1903 (*Publicatieblad* n°. 39) werd de binnenlandsche postwisseldienst in het leven geroepen en

alzoo de gelegenheid verschaft om door middel van postwissels gelden over te maken tusschen de daarvoor door den Gouverneur aangewezen kantoren en hulpkantoren der posterijen in de kolonie onderling.

Bij besluit van 23/28 November 1903 (*Publicatieblad* n°. 49) werden art. 3 en het 2de lid van art. 23 der verordening van 31 December 1889/10 April 1890 (*Publicatieblad* 1890 n°. 6), bevattende nadere regeling van den postdienst in de kolonie Curaçao in dier voege gewijzigd, dat het hulppostkantoor op Saba tot postkantoor verheven werd.

Bij verordening van 1/3 December 1903 (*Publicatieblad* n°. 51) werd afgekondigd het besluit tot wijziging en aanvulling van het besluit van 7 Maart 1895 (*Publicatieblad* n°. 3). Bij deze verordening werd bepaald, dat geldverzending door middel van postwissels met ingang van 1 Maart 1904 kan plaats hebben:

1°. tusschen de kolonie Curaçao ter eene en Nederland, Nederlandsch-Indië en de kolonie Suriname ter andere zijde, en

2°. tusschen de kolonie Curaçao ter eene en de navolgende landen ter andere zijde, namelijk België, Duitschland, en de in andere landen gelegen Duitsche kantoren, Frankrijk (met inbegrip van Algerie) en de daarbuiten gelegen Fransche kantoren, Italië en de in andere landen gelegen Italiaansche kantoren en Luxemburg.

De koers, waartegen de uit de kolonie Curaçao te verzenden postwissels zullen worden aangenomen, werd opnieuw geregeld.

Ingevolge de aan de Compagnie française des cables télégraphiques verleende concessie, moet, wanneer over een jaar de opbrengst van het telegraafverkeer van de kolonie minder bedraagt dan f 45 000, het ontbrekende door het Gouvernement worden bijgepast, terwijl, indien de opbrengst méér bedraagt dan f 66 000, de helft van dit meerdere door haar aan de kolonie moet worden uitgekeerd, ter afbetaling van de in vorige jaren genoten bijdragen en renten. De opbrengst van het telegraafverkeer heeft over 1902 bedragen f 87 054, zoodat door de maatschappij eene som van f 10 527 in de schatkist is gestort; in 1903 waren deze bedragen respectievelijk f 69 687 en f 1843.

L.

FINANCIEELE ZAKEN.

§ 1. MUNTWEZEN.

In de eerste helft van 1903 had zich de behoefte aan standpenningen en pasmunt doen gevoelen.

Gaandeweg kwamen echter grootere hoeveelheden van beide geldsoorten in omloop, woordoor aan de vraag naar dit ruilmiddel in de tweede helft van het afgeloopen jaar in zeer voldoende mate werd voorzien.

§ 2. BEGROOTING.

De begrooting voor 1904 werd voorloopig bij de verordening van 10/23 Juli 1903 (*Publicatieblad* n°. 27) en definitief bij de wet van 4 Februari 1904 (*Staatsblad* n°. 38, *Publicatieblad* n°. 10) vastgesteld.

§ 3. BELASTINGEN.

Een overzicht van de opbrengst der middelen over de laatste drie jaren geeft bijlage **L**.

Bij verordening van 14 November 1902/1 Januari 1903 (*Publicatieblad* n°. 1) is de verordening betreffende de belasting op grondeigendommen en hypotheken van 28 Juli/20 December 1881 (*Publicatieblad* n°. 20), zooals zij is gewijzigd bij de verordening van 6 Mei/13 October 1887 (*Publicatieblad* n°. 16), opnieuw gewijzigd, en wel in dier voege, dat de belasting op hypotheken kwam te vervallen.

Voor de overige op het gebied van belastingen tot stand gekomen verordeningen, wordt verwezen naar hoofdstuk **E**, § 1 van dit verslag.

§ 4. DOMEINEN.

In 1903 werden ten behoeve van 233 aanvragers machtiging gegeven tot het aangaan van huurcontracten voor gouvernementsterreinen en wel op Curaçao aan 66 en op de overige eilanden samen aan 167.

In den regel betreft elke uitgifte eene oppervlakte van 2 H. A.

Aan rente en pachtgelden van domaniale gronden in de buitendistricten werd ontvangen op Curaçao f 3416 en aan huur- en bundergelden op de overige eilanden samen f 3602.

§ 5. INKOMSTEN VAN ONDERSCHEIDEN AARD.

Bij verordening van 11 Juni 2 December 1903 (*Publicatieblad* n°. 50) werd bepaald, dat de gelden, verschuldigd voor in- en uitklaring van schepen, en voor toezicht bij opslag, lading, lossing en overscheping zullen worden geheven ten bate van en gestort in de koloniale kas.

§ 6. GOUVERNEMENTSBANK.

Ten aanzien van den staat van de Bank en van hare verrichtingen wordt verwezen naar de van de directie ontvangen opgaven, voorkomende als bijlage **M** van dit verslag.

---

§ 7. HYPOTHEKEN EN EIGENDOMSOVERGANGEN.

Gedurende het jaar 1903 werden 75 verschillende akten overgeschreven.

Verdere bijzonderheden worden aangetroffen in den hierbij als bijlage **N** gevoegden staat, terwijl de verrichtingen der Hypotheekbank opgenomen zijn in hoofdstuk **N**, § 1.

M.

PERSONEELE VERORDENINGEN OMTRENT ALLE LANDSDIENAREN.

Van het tot stand komen eener verordening op het verleenen van wachtgeld en van binnenlandsch verlof aan ambtenaren betrekking hebbende, is melding gemaakt in hoofdstuk **E**.

N.

HANDEL EN NIJVERHEID.

§ 1. HYPOTHEEKBANK.

Bij deze inrichting stond op ultimo December 1902 aan hypotheken uit een bedrag van . . . . f 1 777 108

In 1903 werden hypotheken verleend tot een gezamenlijk bedrag van 61 950

f 1 839 058

Afbetaald werd op hypotheken een bedrag van 87 052

Zoodat op ultimo December 1903 bleef uitstaan f 1 752 006

Aan interest stond op ultimo December 1902 een bedrag van f 112 445; over 1903 bedroeg de interest f 88 299, terwijl in den loop van het jaar f 91 631 aan interest werd afbetaald, zoodat op ultimo December 1903 aan interest bleef uitstaan f 109 113.

In het afgeloopen jaar werd eene winst gemaakt van f 20 368, waarvan een bedrag van f 3868 naar de rekening van het reservekapitaal werd overgebracht en f 500 als gratificatie aan de beambten werd toegekend, zoodat er een bedrag van f 16 000 beschikbaar bleef, dat over de 40 aandeelen als dividend werd uitgekeerd.

De statuten werden gewijzigd, zoodat het kapitaal der instelling gebracht is op f 200 000.

Van de 15 aanvragen tot het bekomen van hypotheek werden 8 toegestaan.

De 13de uitbetaling van f 11 765,46, zijnde het $^{1}/_{15}$ van het gouvernementskapitaal, primitief groot f 187 746,77 Curaçaosch Courant, had in 1903 plaats.

In het afgeloopen jaar is de instelling eigenares geworden van nog 3 effecten, die ter vermijding van verliezen bij publieke veilingen voor hare rekening werden gekocht en heeft zij 4 effecten kunnen verkoopen, doch met een verlies van f 791.

Aan belasting op grondeigendommen over 1903 werd een bedrag van f 948 betaald.

§ 2. MIJNWEZEN.

Ook in 1903 had geen uitvoer van phosphorzure kalk van de op Curaçao gelegen plantage „Santa Barbara" plaats.

Na hetgeen in het vorig verslag gezegd is omtrent de pogingen van het bestuur om de moeilijkheden, die eene verdere ontginning der phosphaatlagen in den weg staan, op te lossen, valt slechts te vermelden, dat met de voorbereiding van het ontwerp-mijnwet, waarvan in het vorige verslag sprake was, werd voortgegaan.

Naar aanleiding van de in het vorige verslag vermelde publieke inschrijving, opengesteld om den phosphaatvoorraad op Klein-Curaçao verder te doen exploiteeren, zijn van de heeren HAYE en THONETT, te Amsterdam, JAN EVERTSZ, te Curacao, A. GAZAN, te Rotterdam en L. PECHMAN, te Hamburg, verzoeken om nadere inlichtingen daaromtrent ingekomen, waaraan is voldaan.

Van Aruba zijn in 1903 met 26 schepen 25 082 M³. phosphorzure kalk uitgevoerd, terwijl aan uitvoerrecht f 4514 en aan scheepsongelden f 3820 in de koloniale kas werd gestort.

Evenals in het vorige jaar werden ook in 1903 de werkzaamheden der „Aruba Gold Concession Ltd." op een groote schaal voortgezet, terwijl nu de molen en stampers op „Balashi" voltooid zijn, de maatschappij sedert 1 Januari tot en met 18 Mei j.l. reeds eene hoeveelheid goud, ter waarde van f 46 400 uitgevoerd werd. De directeur der maatschappij koestert zeer goede verwachtingen en wijdt voortdurend zijne aandacht aan het verbeteren van de wijze om het goud uit de ertsen af te zonderen, hetgeen tot nusver nog op te kostbare en niet afdoende wijze plaats had.

Gedurende het jaar 1903 werd door de maatschappij 20,974 K.G. goud ter waarde van f 22 850 verscheept.

Ten opzichte van de zwavelmijnen op Saba kwam in 1903 geene verandering in den in vorige verslagen gemelden toestand.

In den loop van 1903 1) werd door een Amerikaansche maatschappij, die den mijningenieur SMITH naar St. Martin zond, op de gronden van de plantage „Experiment" aan de mangaanmijn gewerkt. Daar het gesteente, waardoor gegraven moest worden, echter zoo hard was, dat men slechts zeer langzaam vorderde, werd besloten het werk te staken en vertrok de ingenieur naar de Vereenigde Staten om aan de belanghebbenden verslag te doen en hun de noodzakelijkheid aan te toonen om met betere werktuigen de onderzoekingen voort te zetten. Ofschoon een nieuwe drilboor werd overgezonden, wachten de verdere werkzaamheden op de komst van den ingenieur zelf.

1) Zie vorig verslag.

§ 3. STEENBAKKERIJ.

Evenmin als in 1902 werden de werkzaamheden aan de steenbakkerij op Bonaire in 1903 hervat. Van de in voorraad zijnde 58 000 klinkers werden er in 1903 10 000 verkocht tegen 5000 in 1902 en 700 in 1901.

§ 4. ELECTRISCHE VERLICHTING.

Het gebruik door het publiek van electrisch licht, waarbij minder stoornissen dan het vorige jaar waren te constateeren, bleef steeds toenemen, zoodat de installatie, om aan alle aanvragen te kunnen voldoen, moest worden vergroot en een grootere ketel moest worden aangeschaft en in dienst gesteld.

De onderneming blijft dan ook nog altijd zeer rentegevend.

---

§ 5. INDUSTRIE VAN WHITES ANGOSTURA BITTER.

Ook dit jaar is in dezen tak van industrie vooruitgang te bespeuren geweest.

---

§ 6. LANDBOUW.

Bijlage **O** van dit verslag geeft een overzicht van de opbrengsten van de plantages en gronden in de buitendistricten op Curaçao en van het aldaar aanwezige vee en pluimgedierte.

Wat in het vorige jaarverslag is gezegd over de wijze, waarop de gegevens worden verzameld voor dezen staat en voor den in bijlage **F** vermelden staat van den veestapel der geheele kolonie, blijft ook nu zijne waarde houden.

Het jaar 1903 begon voor den landbouw op Curaçao, zoowel als voor dien der beide andere benedenwindsche eilanden, onder niet bemoedigende omstandigheden, want had het afgeloopen jaar den plantagebezitter en den kleinen man weinig opgeleverd, de aanhoudende droogte voorspelde weinig goeds ook voor dit jaar.

De tabellen, aangevende de grootte der opbrengsten door middel van landbouw en veeteelt verkregen, geven eenigszins een voorstelling van de gevolgen der droogte, namelijk wat betreft den landbouw: minder opbrengst van mais, boonen en pinda's, de beide eerste, en vooral mais, het volksvoedsel bij uitnemendheid en eveneens belangrijk minder opbrengst van dividivi, de plant bij uitstek tegen droogte bestand.

Was het jaar ongelukkig begonnen, het einde dreigde niet beter te zullen worden voor Curçao. Slechts het noordoostelijk gedeelte profiteerde in Augustus van een flinken regen, waardoor op plantages, als Groot en Klein St. Joris en enkele andere begonnen kon worden met het planten van mais, terwijl men overal elders moest wachten, en waar dit niet gebeurde en er toch tot planten werd overgegaan, niets opkwam of het jonge groen spoedig verdroogde.

Velen echter konden niet planten, daar er geen zaad van het vorige jaar was overgebleven, zoodat het gouvernement te hulp moest komen om het te verschaffen, waarbij de gelegenheid tevens te baat werd genomen tot het doen beproeven van verschillende variëteiten (zie hoofdstuk **B**).

Door velen werd herhaalde malen gezaaid, zonder resultaat; eerst in November, toen men reeds begon te vreezen, wegens aanhoudende droogte niet tot planten te zullen komen, kwamen krachtige regens door, die tot het einde van het jaar bleven aanhouden en ging ieder, die nog zaaizaad had, weder vol hoop aan het planten, terwijl vele aanplantingen van reeds een of twee maanden oud, die ternauwernood door de droogte waren heengekomen, nieuw leven ontwikkelden; maar toch was het aanzien van de bouwlanden op het eiland op het einde van 1903 nog zeer ongelijkmatig.

Behalve van de droogte hadden de cultuurplanten nog te lijden van ziekten en van schadelijke insecten, waarover reeds in vroegere verslagen werd geklaagd.

Toch werd bijna overal een matige oogst verkregen, niet alleen van mais, doch ook van hooi, meloenen, pompoenen en andere rankvruchten.

Een proef tot be- of herbossching van een kalen heuveltop door middel van eenvoudige afrastering, tot wering van weidend vee, werd in November genomen, terwijl het in het plan ligt om, zoo het noodig mocht blijken, door andere hulpmiddelen, zaaien, aanleg van kleine dammen enz. de genomen proef voort te zetten.

Op het domein Plantersrust werd in December een klein proefveldje aangelegd, uitsluitend ten doel hebbende, de uitwerking van verschillende grondbewerking aan te toonen.

De Curaçaosche Maatschappij tot bevordering van landbouw, veeteelt, zoutwinning en visscherij bleef het oog gevestigd houden op de belangen van den landbouw en besloot daartoe in het voorjaar van 1904 eene koloniale tentoonstelling te houden, met de voorbereiding waarvan zij zich voornamelijk gedurende het jaar 1903 en het begin van het jaar 1904 heeft beziggehouden. Deze tentoonstelling, die werd uitgebreid tot een koloniale in uitgebreiden zin, heeft plaats gehad op 23, 24 en 25 Mei 1904 en is in allen deele volkomen geslaagd, zoodat de maatschappij met voldoening op hare werkzaamheden kan terugzien. Als bijlage n°. 1 is aan dit verslag toegevoegd eene lijst van de afdeelingen der tentoonstelling.

Ook werd door de Maatschappij bevorderd de invoer van zaaizaad van verschillende sorghumsoorten, als „Jeruzalem corn", „Yellow Mils Mais" enz., ten einde zoodoende eene tamelijk uitgebreide vergelijking te kunnen maken tusschen de gewone Curaçaosche kleine mais en de vreemde sorghum's, wat tot de voorloopige gevolgtrekking heeft geleid, dat, hoewel enkele der vreemde soorten goede resultaten hebben gegeven, welke vooral in droge tijden de teelt er van aanbevelenswaardig maken, men de gewone Curaçaosche kleine mais daarom nog niet op zij mag schuiven.

Ook door verscheidene particulieren werden proeven genomen met het zaaien van uitheemsche sorghumsoorten en voedergrassen, terwijl eveneens van particuliere zijde vooral in het 2de district vele dammen werden aangelegd en verscheidene putten werden gegraven.

Op het einde van het jaar 1902 waren de op Bonaire en Aruba gevallen regens zeer onbeduidend en daar de droogte in het begin van 1903 aanhield, is de maisoogst mislukt. Door de aanhoudende droogte zijn de veldvruchten, die in December 1902 gezaaid waren, dood gegaan en heeft de bevolking ook, om zoo te zeggen, geen rank vruchten gehad.

Door de regens, die in de tweede helft en meer bepaald in de laatste maanden van 1902 en in Januari 1904 gevallen zijn, valt thans een vrij goede maisoogst te constateeren, evenals een voldoende opbrengst van rank- en andere vruchten.

De dividivioogst was veel minder dan het voorgaande jaar, terwijl ook de uitvoer van aloë minder bedroeg.

Wegens de goede regens op St. Martin was de gewone oogst van aard- en veldvruchten gunstig.

Mede werd op dit eiland met aanvankelijk goeden uitslag een aanvang gemaakt met het aanplanten van katoen, daartoe aangezet door de vrij hooge prijzen, die, volgens ingekomen berichten, in de eerste jaren niet zullen verminderen. Deze pogingen werden ook door het bestuur gesteund, dat aan twee planters f 1000 voorschot verleende ter bevordering van den katoenaanplant.

Deze voorschotten werden verleend onder de navolgende voorwaarden:

a. het ter leen verstrekt kapitaal moet worden besteed tot den aanleg van voormelde cultuur; de debiteuren moeten toelaten, dat van gouvernementswege worde toegezien dat de gelden wezenlijk besteed worden voor het doel, waarvoor zij zijn verstrekt en zijn verplicht bij de betaling van rente en aflossing als hieronder vermeld, een jaarverslag in te dienen van de verrichtingen op de bedoelde ondernemingen in het afgeloopen jaar; op de gronden door debiteuren met katoen beplant, moet de te vasten bodem ten spoedigste worden opgemaakt, ten einde den groei der katoenplanten te bevorderen. Zij zullen daartoe overlangs of overdwars aan weerszijde van elke rij katoenplanten eene strook gronds, ter breedte van $1^1/_4$ voet met den hak laten

bewerken, zoodat de grond tot op 7 c.M. diepte onder de oppervlakte wordt losgewerkt, terwijl tevens de gronden geheel van onkruid moeten worden gezuiverd. De debiteuren mogen ook den grond over zijne geheele uitgestrektheid tot op 7 c.M. diepte laten openhakken, om vervolgens tusschen elke twee rijen katoenplanten een rij mais of laagblijvende, niet rankende boonensoort te planten;

b. dat het voorschot gedurende de twee eerste jaren rentenloos wordt verleend; dat echter van af het derde jaar eene rente van vier ten honderd naar reden van de verstrekte sommen, met inachtneming van de jaarlijksche afbetalingen, in het jaar zal worden betaald, en dat, te beginnen met het vierde jaar, jaarlijks een-vierde van de in voorschot gegeven sommen zal worden afbetaald, zoodat aan den aanvang van het zevende jaar na dagteekening van de verstrekking, de geheele som zal zijn terugbetaald;

c. dat als zekerheid voor de nakoming van de vorengemelde voorwaarden, door belanghebbenden ten faveure van het bestuur der kolonie — ieder tot eene som van f 1000 — hypothecair worden verbonden een of meer van hunne onroerende goederen met voldoende overwaarde, door den gezaghebber van St. Martin aan te wijzen, onder beding, dat het te verbinden goed of de te verbinden goederen met geen ander hypothecair verband bezwaard zij en dat het bestuur gemachtigd zal wezen, bij niet nakoming door debiteurs van een of meer der gestelde voorwaarden, het door hen verbonden goed op eerste aanmaning tot terugbetaling van het verschuldigde in het openbaar en volgens plaatselijk gebruik te doen verkoopen, ten einde de opbrengst, zoowel hoofdsom als verschuldigde interesten, te verhalen.

Door den weinigen en ongeregelden regenval op St. Eustatius verkeerde de landbouw aldaar in niet zeer voordeeligen toestand.

De plant die het best de weerswisseling weerstond, was de katoen. Verscheidene proeven werden genomen met uit den vreemde aangevoerd zaad, terwijl het zwaartepunt der proefnemende werkzaamheden van het proefveldje in de stad naar den gouvernementsgrond Bengalen werd verlegd, waar druk aan verschillende proefnemingen werd gearbeid.

De buitengewone geringe regenval op Saba was oorzaak, dat er maar een kleine hoeveelheid aardappelen werd verkregen, terwijl het met de uienteelt nog slechter was gesteld. Evenwel is meer belangstelling in den landbouw merkbaar en houden enkelen zich bezig een ernstige proef te nemen met katoenaanplant, terwijl menig stukje grond, dat vroeger braak lag, nu wordt bebouwd.

Wat in het vorige verslag werd gezegd omtrent de gebrekkige communicatiemiddelen blijft nog steeds van kracht.

§ 7. VEETEELT.

Het jaar 1903 was voor de veeteelt op Curaçao, Bonaire en Aruba al zeer ongunstig. De buitengewone droogte, die in het eerste halfjaar geheerscht heeft, was oorzaak, dat er spoedig gebrek aan voeder en goed drinkwater ontstond; onder welke omstandigheden de veestapel zeer heeft geleden.

Voor den veestapel op St. Martin was het jaar 1903 gunstig, daar de overvloedige regens maakten dat er geen gebrek aan voedsel was.

Wat verder omtrent de overige eilanden in de vorige verslagen is gezegd, kan ook thans gelden.

Een statistiek van den veestapel op de verschillende eilanden wordt als bijlage **P** hierbij gevoegd, terwijl opgaven omtrent den uitvoer worden aangetroffen in bijlage **Q**.

§ 8. VISSCHERIJ.

Dit bedrijf was voor de arme bewoners van de benedenwindsche eilanden, vooral van Bonaire en Aruba, een winstgevend middel van bestaan. Het wordt echter op primitieve wijze uitgeoefend. Op de begrooting van 1904 is een post uitgetrokken om door een deskundige een onderzoek te laten instellen naar de visscherij in de geheele kolonie en middelen tot verbetering daarvan aan te geven. Op de bovenwindsche eilanden leverde de vischvangst voor de arme bevolking een karig middel van bestaan op.

§ 9. ZOUTPANNEN.

Op Curaçao en Bonaire was de zoutoogst in 1903 gunstig te noemen, de prijzde echter waren niet bijzonder voordeelig.

Op St. Martin werd er in 1903 in tegenstelling met het jaar 1902, waarin in het geheel geen zout werd geoogst, alhoewel zeer weinig, toch eenig zout gegaard.

§ 10. SCHEEPSBOUW.

In 1903 werden gebouwd:

op Curaçao: 1 schoener, 1 kotter en 5 open booten;

op Bonaire: 1 schoener, 4 kottertjes en 19 open booten;

op Aruba: 4 vaartuigen;

op St. Martin werd een aanvang gemaakt met den bouw van een schoener, die echter bij het einde van het jaar nog niet te water gelaten was.

§ 11. HANDEL EN SCHEEPVAART.

Na de blokkade van de Venezuelaansche havens en ook ten gevolge van het eindigen der revoluties in Columbia en Venezuela, werd de handel van Curaçao weder iets levendiger, zoodat op dit gebied eenige vooruitgang kan geconstateerd worden.

De handel in steenkolen breidde zich meer en meer uit, doordat de stoomschepen van de vennootschap van koophandel onder

de firma „HAMMER SALAS & C°." te Ciudad Bolivar (Venezuela) en die van de reederij RÖHL & KUHNE te New-york hun voorraad geregeld in de haven van Curaçao aanvulden.

Op Bonaire heeft de handel zich in het jaar 1903 hoofdzakelijk bepaald tot het aanvoeren van levensmiddelen, droge goederen en sterke dranken en tot den uitvoer van stapelproducten. Naar Grenada en Barbados werd een kleine hoeveelheid geitenmest uitgevoerd. In het eerste halfjaar was er nog een drukke vaart op Tucacas, dat niet geblokkeerd was; groote hoeveelheden levensmiddelen, droge goederen en diverse koopmanschappen werden voornamelijk in open booten naar die plaats vervoerd.

Evenals in de vorige jaren heeft Aruba ook in 1903 handel gedreven met Europa en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, Curaçao, Columbia en Venezuela. Naar Barbados en Puerto Rico werden 3235 vaten meststof uitgevoerd.

Op St. Martin bleven in 1903 handel en scheepvaart op ongeveer gelijken voet als in vorige jaren. Wegens de mislukking van den zoutoogst was de uitvoer van zout zeer gering.

Op zeer ongeregelde tijdstippen brachten enkele stoomschepen van de Quebeclijn levensmiddelen rechtstreeks uit New-York op St. Martin aan. Met andere gelegenheden hadden de overige invoeren uit de naburige West-Indische eilanden plaats.

De waarde van de ingevoerde goederen was f 112 031, terwijl de waarde van producten, uitgevoerd uit de reede van Philipsburg, naar tariefswaarde f 3194 bedroeg.

In den handel van St. Eustatius en Saba kwam in 1903 geen verandering; het bleef zich bepalen tot den kleinhandel.

De tarieven ter berekening van de belasting op den invoer op Curaçao en van de in- en uitvoerrechten op de overige eilanden der kolonie Curaçao gedurende 1903, werden bij besluiten van den Gouverneur van den 29sten December 1902 (*Publicatieblad* n°s. 47, 48, 49, 50, 51 en 52) vastgesteld.

In 1903 werd de haven van Curaçao, blijkens bijlage **R**, door 1567 schepen bezocht, metende te zamen 1 364 746 M³.

Met die schepen werden in dat jaar 4646 passagiers aangebracht en 5192 vervoerd.

Het aantal vaartuigen, die de andere eilanden aandeden, wordt gevonden in bijlage **S**, waarin ook de gezamenlijke inhoudsmaat van de schepen en de natiën, waartoe zij behoorden, worden aangetroffen.

De vrees in het vorige verslag geuit, dat de booten van de „Compagnie Trasatlantica de Barcelona", uit gebrek aan voldoende vrachten, de vaart zouden staken, is gelukkig ijdel gebleken; deze booten zijn het eiland geregeld blijven aandoen.

De Italiaansche lijn „La Veloce" nam Curaçao weder in haar vaarplan op.

In de bijlagen **T**, **U** en **V** van dit verslag worden opgaven gevonden van den in-, uit- en doorvoer op Curaçao, terwijl in de bijlage **Q** een staat van den uitvoer der geheele kolonie over de 3 laatste jaren is opgenomen.

De bijlagen **W** en **X** bevatten opgaven betreffende de goederen op St. Martin direct voor consumtie en uit het entrepot voor consumtie ingevoerd.

De haven van Coro, die tot groot nadeel van den handel van Curaçao gesloten werd verklaard, werd bij presidentieel decreet in Mei 1904 weder geopend, wat zeker den handel ten goede zou zijn gekomen, indien niet door de bepaling, dat van alle in de Antillen overgescheepte goederen in Venezuela 30 pct. additioneele rechten moeten worden betaald, de toestand nog ongunstiger was gemaakt dan zij reeds was.

---

§ 12. ZEEBRIEVEN.

In 1903 werden op Curaçao 31, op Bonaire 46, op Aruba 18, op St. Martin 3, op St. Eustatius 2 en op Saba 3 zeebrieven afgegeven.

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE CURAÇAO VAN 1904.

Bijlage 1.

LIJST

van de afdeelingen van de Koloniale Tentoonstelling, gehouden te Willemstad op 23, 24 en 25 Mei 1904.

AFDEELING I. *Paarden.*

Hengsten die als zoodanig voor de fokkerij dienen.

Merriën (met of zonder veulen) dienende voor de fokkerij.

AFDEELING II. *Rundvee.*

Dekstieren.

Koeien.

Werkossen.

AFDEELING III. *Ezels.*

Ezels.

Muilezels.

AFDEELING IV. *Schapen en Geiten.*

Rammen.

Ooien.

Bokken.

Geiten.

AFDEELING V. *Varkens.*

Beeren.

Zeugen.

AFDEELING VI. *Pluimvee.*

Hoenders.

Kalkoenen.

Eenden.

AFDEELING VII. *Voederartikelen.*

Inheemsche grassoorten (afzonderlijke collectie van elk der eilanden).

Geïmporteerde grassoorten geschikt voor cultivatie in deze kolonie.

Gewone kleine maïs (sorghum vulgare).

6-weeksche maïs.

Jerusalem-corn.

Groote maïs (alle soorten).

Pinda's.

Sesamzaden.

Katoenzaad.

Collectie voederartikelen van denzelfden eigenaar.

AFDEELING VIII. *Zuivel.*

Boter.

Kaas.

Gepasteuriseerde of gesteriliseerde melk.

AFDEELING IX. *Werktuigen, rijtuigen, karred, enz.*

Rijtuigen, karren, enz.

Ploegen.

Handzaaimachines.

Handschoffels en hakmachines.

Hakselmachines.

Meest volledig stel handgereedschap voor grondbewerking.

Voorwerpen en werktuigen betrekking hebbende op bewaring en bewerking van melk.

AFDEELING X. *Natuurlijke historie, geneeskunde.*

Herbarium.

Geneeskundige kruiden.

Genees-kundige praeparaten.

Versteeningen.

Verzameling mineralen en gesteenten van elk eiland.

Verzamelingen houtsoorten van elk eiland.

AFDEELING XI. *Tuinbouw en vruchten.*

Verzameling van vruchten (van elk der eilanden afzonderlijk).

Mispels.

Mangos.

Kokosnoten.

Gedroogde kokoos.

Divi-divipeulen.

Oranje-schillen.

Meloenen.

Watermeloenen.

Verzameling vruchten voor export.

Aardappels.

Jams.

Zoete aardappels.

Verzameling groenten van denzelfden kweeker.

AFDEELING XII. *Bloemen en sierplanten.*

Collectiën door één kweeker ingezonden.

" van leden der Maatschappij.

AFDEELING XIII *Producten.*

Aloë

Stijfsel.

Kokos-olie.

Kalabas-stroop.

" -olie.

Ingelegde vruchten.

Vette oliën.

Gezouten en gedroogd vleesch

Confituren.

Gedroogde vruchten.

Honig en was.

Curaçaosche likeur.

Angostura-bitter.

Tamarinde-stroop.

Bier.

AFDEELING XIV. *Vlechtwerk.*

Collectie van elk eiland.

Hipihapa- en lataï-hoeden.

AFDEELING XV. *Dameshandwerk.*

Dameshandwerken.

AFDEELING XVI. *Modellen, meubels, enz.*

Modellen meubels (wandelstokken, naaidoosjes en andere artikelen voor export geschikt).

AFDEELING XVII. *Aardewerk.*

Potten, pannen en koelpotten, enz.

AFDEELING XVIII. *Visschersgereedschap.*

Netten en andere gereedschappen.

AFDEELING XIX. *Goud, zilver.*

Goud- en zilverwerken.

Caret.

AFDEELING XX. *Pitavezel en andere vezels.*

Bewerkt.

Onbewerkt.

AFDEELING XXI. *Huiden en wol.*

Gelooide huiden.

Ongelooide huiden.

Wol.

AFDEELING XXII. *Scheepsbouw.*

Modellen van kotters, schoeners, visscherskano's, enz.

AFDEELING XXIII. *Zout.*

Grove zoutsoort.

Fijne „

AFDEELING XXIV. *Visschen, schildpadden en andere voortbrengselen der zee.*

Visch (gedroogd).

„ (geconserveerd).

Schildpadden.

Sponsen.

Schelpen.

Zeegras.

Koralen.

Diversen.

AFDEELING XXV. *Kunst.*

Schilderijen.

Photographieën.

Beeldhouwwerk.

Bijlage A.

STATISTIEK van de bevolking, de geboorten, de sterfgevallen

	1898.			1899.		
	M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.
						Bevolking bij het
Curaçao	12 975	16 583	29 558	13 285	16 834	30 119
Bonaire	2 277	2 612	4 829	2 259	2 667	4 926
Aruba	4 430	4 919	9 349	4 734	4 857	9 591
St. Martin (Ned. ged.)	1 546	2 031	3 577	1 377	2 108	3 485
St. Eustatius	553	897	1 432	529	854	1 383
Saba	1 076	1 103	2 179	1 087	1 102	2 189
Totaal	22 797	28 127	50 929	23 271	28 422	51 693
						Ge
Curaçao	337	505	842	486	480	966
Bonaire	113	129	242	96	97	193
Aruba	126	132	258	163	139	302
St. Martin (Ned. ged.)	63	67	130	65	68	133
St. Eustatius	31	30	61	22	28	50
Saba	21	29	50	31	27	58
Totaal	691	892	1 583	863	839	1 702
						Sterf
Curaçao	289	320	615	320	375	695
Bonaire	34	53	87	35	47	82
Aruba	43	57	100	44	58	102
St. Martin (Ned. ged.)	43	41	84	31	40	71
St. Eustatius	12	15	27	10	27	37
Saba	10	19	29	20	28	48
Totaal	431	511	942	460	575	1 035
						Huwe
Curaçao		104			85	
Bonaire		31			19	
Aruba		36			34	
St. Martin (Ned. ged.)		15			17	
St. Eustatius		2			5	
Saba		15			8	
Totaal		203			168	

en de huwelijken in de kolonie Curaçao, over de laatste zes jaren.

	1900.			1901.			1902.			1903.		
	M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.
einde van het jaar.												
	13 390	17 246	30 636	13 306	17 515	30 821	13 565	17 786	31 351	13 501	17 870	31 371
	2 313	2 773	5 086	2 422	2 875	5 297	2 597	3 140	5 737	2 637	3 203	5 840
	4 738	4 964	9 702	4 762	5 098	9 860	4 260	4 724	8 984	4 311	4 794	9 105
	1 205	1 969	3 174	1 234	1 977	3 216	1 314	1 948	3 262	1 216	1 945	3 161
	514	820	1 334	559	820	1 379	711	747	1 458	675	809	1 484
	1 084	1 093	2 177	1 096	1 116	2 212	1 121	1 133	2 254	1 131	1 152	2 283
	23 244	28 865	52 109	23 384	29 401	52 755	23 568	29 478	53 046	23 471	29 773	53 244
boorten.												
	483	466	949	511	493	1 004	552	500	1 052	447	468	915
	103	114	217	104	100	204	95	115	210	120	119	239
	160	137	297	116	102	308	176	170	346	170	157	327
	62	50	112	32	50	102	71	55	126	64	65	129
	36	22	58	35	29	64	29	30	59	29	29	58
	28	19	47	36	25	61	34	30	64	20	26	46
	872	808	1 680	854	889	1 743	957	900	1 857	850	864	1 714
gevallen.												
	282	393	675	299	299	598	221	250	471	377	497	874
	28	67	95	57	54	111	43	35	78	71	69	140
	56	64	120	80	70	150	46	41	87	113	93	206
	34	33	67	28	32	60	16	38	54	20	27	47
	20	26	46	17	15	32	12	14	26	21	11	32
	28	30	58	12	12	24	9	13	22	11	7	18
	448	613	1 061	493	482	975	347	391	738	613	704	1 317
lijken.												
		107			118			151			139	
		28			22			37			26	
		57			48			65			42	
		24			38			26			17	
		7			3			8			3	
		12			6			17			6	
		235			235			304			233	

Bijlage B.

STAAT aantoonende de verdeeling der ingezetenen op het einde van 1903 naar hunne geboorteplaatsen en de kerkgenootschappen waartoe zij behooren, benevens de verdeeling der ingezetenen, in de buitendistricten van Curaçao en op de overige eilanden, naar verschillende beroepen, bedrijven en ambachten.

	Getalsterkte der bevolking.	Waarvan geboren:				Indeeling naar de kerkgenootschappen.			
		op het eiland.	elders in West-Indië.	in Nederland.	in andere oorden.	Hervormden.	Roomsch-Katholieken.	Lutherschen.	Israëlieten.
Curaçao	31 597	30 211	253	383	750	1 637	29 074	2	848
Bonaire	5 840	5 798	1	14	27	81	5 759	"	"
Aruba	9 105	8 977	26	13	89	407	8 697	"	1
St. Martin (Ned. ged.)	3 161	3 012	127	14	8	2 292	869	"	"
Saba	2 283	2 215	47	3	18	1 518	765	"	"
St. Eustatius	1 484	1 346	133	4	1	1 104	380	"	"
Totaal	53 470	51 559	587	431	893	7 075	45 544	2	849

	Ambtenaren.	Hoedenmaaksters.	Sjouwerlieden.	Zeelieden.	Waschvrouwen.	Metselaars.	Timmerlieden.	Schoenmakers.	Kleermakers.	Grofsmeden.
Curaçao 2de district.	9	778	220	771	92	92	81	30	28	4
„ 3de „	1	830	220	310	523	142	85	31	27	3
„ 4de „	2	260	46	28	220	43	22	36	42	2
„ 5de „	5	320	„	„	285	62	40	„	„	5
Bonaire	23	130	„	275	253	35	51	13	18	2
Aruba.	32	100	7	500	„	55	50	30	25	16
St. Martin (Ned. ged.).	31	2	10	20	9	45	26	5	4	7
St. Eustatius . . .	23	„	„	39	91	„	„	„	„	„
Saba	9	„	„	„	„	2	7	4	„	„

	Zeilmakers.	Broodbakkers.	Visschers.	Naaisters.	Vroedvrouwen.	Seinwachters.	Landbouwers.	Winkeliers.	Kooplieden.	Zonder beroep en diversen.
Curaçao 2de district.	2	16	45	8	5	6	788	12	„	2901
„ 3de „	„	18	82	34	11	2	651	21	„	1723
„ 4de „	1	41	22	23	6	„	340	3	„	932
„ 5de „	„	„	195	70	„	„	780	„	„	3457
Bonaire	„	57	93	402	11	„	440	50	10	5848
Aruba	„	„	47	101	„	„	1190	120	42	404
St. Martin (Ned. ged.).	„	28	16	34	4	„	82	13	11	105
St. Eustatius . . .	„	„	„	„	„	„	217	19	„	1001
Saba	„	„	„	„	„	„	„	22	„	2239

Bijlage C.

OPGAVE van de vreemde oorlogsschepen, die van 1 April 1903 tot 31 Maart 1904 de haven van Curacao aandeden en weer van daar vertrokken.

NATIONALITEIT EN NAAM.	DAG VAN		AANMERKINGEN.
	Aankomst.	Vertrek.	
Duitsch.			
Stosch	31 December 1903.	14 Jannari 1904.	
Vineta	13 Maart 1904.	23 Maart „	
Panther	13 „ „	23 „ „	
Falke	14 „ „	23 „ „	
Gazelle	20 „ „	23 „ „	
Amerikaansch.			
Prairie	8 Februari 1904.	9 Februari 1904.	
Engelsch.			
Alert.	10 Februari 1904	12 Februari 1904.	
Ariadne	18 „ „	18 „ „	
Indefatigable	18 „ „	18 „ „	
Fransch.			
Jouffroy	15 ugustus 1904.	20 Augustus 1904.	
Italiaansch.			
Liguria	3 October 1904.	7 October 1904.	

Bijlage D.

OPGAVE VAN ZAKEN, welke in het jaar 1903 bij het Hof van Justitie in de kolonie Curaçao zijn behandeld.

Het getal *vonnissen* in *burgerlijke zaken*, in het openbaar uitgesproken, heeft beloopen:

Op verzoekschriften:

26 bij elk waarvan de verbetering van akten van den burgerlijken stand is bevolen;

1 waarbij de verbetering van akten en aanvulling der registers van den burgerlijken stand is bevolen:

2 bij elk waarvan toestemming is verleend tot voornaamsverandering;

1 waarbij de verbetering van akten van den burgerlijken stand is bevolen en toestemming is verleend tot voornaamsverandering;

1 waarbij toestemming is verleend tot bijvoeging van een voornaam;

1 waarbij een persoon uit hoofde van krankzinnigheid onder curateele is gesteld en bevolen, dat deze van een curator en een toezienden curator zal worden voorzien.

Op tegenspraak:

1 waarbij de gedaagde is veroordeeld, om aan den eischer tegen behoorlijke kwijting zeker bedrag te betalen met de interesten van den dag der dagvaarding af tot algeheele voldoening en waarbij de gijzeling bij voorraad, toegepast op den gedaagde, en de gestelde zekerheid tot verhaal van bedoeld bedrag, benevens de interesten daarvan van den dag der dagvaarding af tot de algeheele voldoening, van waarde zijn verklaard;

1 waarbij in hooger beroep van een vonnis van den Raad van Justitie op St. Eustatius dat vonnis vernietigd is en de geïntimeerden, eischers in eersten aanleg, niet ontvankelijk zijn verklaard in hunne vordering;

1 waarbij het verzoek van den gedaagde is afgewezen om een derde tot vrijwaring op te roepen;

1 waarbij het verzoek van de requirante tot voeging is afgewezen en de partijen gelast zijn voort te procedeeren;

1 waarbij de gedaagde veroordeeld is om eenige stukken grond te ontruimen en om aan eischer alle kosten, schaden en interesten door hem geleden en nog te lijden ten gevolge van het door gedaagde onrechtmatig in bezit houden van die gronden te vergoeden enz.;

1 waarbij een eischeres bevolen is, om de door haar gestelde feiten door getuigen te bewijzen;

1 waarbij op grond van door den gedaagde gepleegd overspel, het tusschen eischeres en een gedaagde bestaand huwelijk door echtscheiding ontbonden is verklaard;

Bij verstek:

1 waarbij op grond van door de gedaagde gepleegd overspel, het tusschen een eischer en een gedaagde bestaand huwelijk door echtscheiding ontbonden is verklaard.

40

Het getal *beschikkingen*, verleend op *verzoekschriften*, als anderszins heeft beloopen:

Voorloopige beschikkingen:

21 bij elke waarvan bevolen wordt dat door getuigen zal worden bewezen hetgeen gesteld is in een request tot verbetering van den burgerlijken stand;

2 bij elk waarvan bevolen is, dat een uitgesteld getuigenverhoor op een bepaalden dag zal plaats hebben;

1 waarbij bevolen is de oproeping van den toezienden voogd en de bloedverwanten en aangehuwden van eenige minderjarigen, ten einde door het Hof te worden gehoord omtrent een verzoek om geld op te nemen op een onroerend goed aan die minderjarigen toebehoorende;

1 waarbij bevolen is, dat een persoon, wiens onder-curateelestelling verzocht is, zal worden opgeroepen om bij voorafgestelden praktizijn ter terechtzitting van het Hof te verschijnen, ten einde het vonnis op gemeld verzoek te hooren uitspreken;

1 waarbij, naar aanleiding van een aan den Gouverneur van Curaçao gedaan verzoek, om brieven van wettiging ten behoeve van een natuurlijk erkend kind, het verhoor van de bloedverwanten van de verzoekers, omtrent het gedaan verzoek bevolen is;

2 bij elke waarvan bevolen is het verhoor van de moeder van een minderjarige omtrent een door dezen gedaan verzoek ter erlanging van venia aetatis;

1 waarbij bevolen is het verhoor van den vader van een minderjarige omtrent een door dezen gedaan verzoek ter erlanging van venia aetatis;

1 waarbij de oproeping van de medebelanghebbenden bevolen is, ten einde te worden gehoord omtrent het verzoek om een onroerend goed, waarin een afwezige medebelanghebbende is, in het openbaar te verkoopen;

6 bij elke waarvan bevolen is de oproeping van de wederpartij van een verzoeker vóór commissarissen uit het Hof, ten einde te worden gehoord omtrent een door den verzoeker gedaan verzoek om kostelooze procedure.

Eindbeschikkingen:

1 waarbij machtiging is verleend, om geld op te nemen op een onroerend goed, ten deele aan minderjarigen toebehoorend;

6 bij elke waarvan vergunning is verleend, om kosteloos te procedeeren;

1 waarbij de verkoop is bevolen van een half aandeel in een onroerend goed;

3 bij elke waarvan venia aetatis of brieven van meerderjarigverklaring is verleend;

1 waarbij twee bewindvoerders zijn benoemd, om de goederen en belangen van afwezigen waar te nemen enz.;

1 waarbij is bevolen de openbare verkoop van onroerende goederen, waarin afwezigen medebelanghebbenden zijn;

1 waarbij drie bewindvoerders zijn benoemd, om de goederen en belangen van afwezigen waar te nemen enz.;

1 waarbij de openbare verkoop is bevolen van een onroerend goed, waarin een afwezige medebelanghebbende is;

28 bij elke waarvan machtiging is verleend om een persoon, zich in het krankzinnigengesticht bevindende, gedurende een proeftijd van een jaar, of zooveel korter als zijn toestand zal vereischen, in dat gesticht te doen verblijven;

27 bij elke waarvan machtiging is verleend om een persoon, zich in het krankzinnigengesticht bevindende, nog gedurende een proeftijd van een jaar, of zooveel korter als zijn toestand zal vereischen, in dat gesticht te doen verblijven;

7 bij elke waarvan machtiging is verleend, om het verblijf van een persoon in het krankzinnigengesticht te doen voortduren tot nadere voorziening daaromtrent;

1 waarbij een bewindvoerder is benoemd, om de goederen en belangen van een afwezige waar te nemen, enz.;

2 bij elk waarvan is bevolen de openbare verkoop van onroerende goederen, waarin minderjarige medebelanghebbenden zijn.

Beschikkingen van den voorzitter:

30 bij elke waarvan machtiging is verleend tot de voorloopige opneming van een persoon in het gesticht voor krankzinnigen op Curaçao voor den tijd van zes weken, van diens eerste opneming daarin af, of zooveel korter als zijn toestand zal vereischen;

8 bij elke waarvan bevolen is de verschijning van partijen voor hem, voorzitter, ten einde zoo mogelijk eene verzoening te weeg te brengen;

2 bij elke waarvan verlof is verleend, om een eisch tot scheiding van tafel en bed in te stellen;

3 bij elke waarvan verlof is verleend, om een eisch tot echtscheiding, subsidiair tot scheiding van tafel en bed in te stellen;

2 bij elke waarvan verlof is verleend, om een eisch tot echtscheiding in te stellen;

1 besluit, betreffende de samenstelling der Kamer van vacantie.

162

Het getal *vonnissen* in *strafzaken* in het openbaar uitgesproken, heeft beloopen:

1 waarbij een beschuldigde met aanneming van verzachtende omstandigheid veroordeeld is ter zake van 1°. de misdaad van „diefstal, gepleegd met een valschen sleutel in een bewoond huis" tweemaal gepleegd, en 2°. de misdaad van „diefstal met binnenbraak in een bewoond huis";

1 waarbij in hooger beroep van een vonnis van een kantonrechter, dat vonnis vernietigd is en, opnieuw rechtdoende, verklaard is, dat het feit den beklaagde, geappelleerde, ten laste gelegd, noch misdaad, noch wanbedrijf, noch overtreding oplevert en hij ontslagen is van alle rechtsvervolging ter zake van voormeld feit;

3 bij elk waarvan een beklaagde veroordeeld is ter zake van het wanbedrijf van „het moedwillig toebrengen van een slag, die ziekte en onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes, doch niet van meer dan twintig dagen ten gevolge heeft gehad;

4 bij elk waarvan een beklaagde veroordeeld is ter zake van het wanbedrijf van „misbruik van vertrouwen";

1 waarbij drie beklaagden veroordeeld zijn, twee met aanneming van verzachtende omstandigheid, ter zake van het wanbedrijf van „het moedwillig toebrengen van slagen en een kwetsuur, die ziekte van meer dan zes, doch niet van meer dan twintig dagen ten gevolge hebben gehad"; een dier beklaagden bovendien ter zake van de overtreding van „het moedwillig toebrengen van een slag, die geen ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge heeft gehad";

1 waarbij een beklaagde veroordeeld is, met aanneming van verzachtende omstandigheid, ter zake van het wanbedrijf van „het moedwillig toebrengen van een slag, die ziekte en onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes, doch niet van meer dan twintig dagen ten gevolge heeft gehad";

1 waarbij een beklaagde veroordeeld is ter zake van het wanbedrijf van „misbruik van vertrouwen, na reeds te voren tot eene gevangenisstraf voor den tijd van langer dan een jaar veroordeeld te zijn geweest";

3 bij elk waarvan een persoon is veroordeeld ter zake van het niet verschijnen ter terechtzitting van het Hof om als getuige te worden gehoord;

2 bij elk waarvan een beschuldigde, met aanneming van verzachtende omstandigheid, veroordeeld is ter zake van de misdaad van „diefstal, gepleegd met inklimming in de aanhoorigheid van een bewoond huis";

1 waarbij een beklaagde veroordeeld is ter zake van het wanbedrijf van „het met voorbedachten rade toebrengen van een slag, die ziekte en onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes, doch niet van meer dan twintig dagen ten gevolge heeft gehad";

3 bij elk waarvan een beschuldigde vrijgesproken is van het hem ten laste gelegde feit;

2 bij elk waarvan een beklaagde vrijgesproken is van het hem ten laste gelegde feit;

1 waarbij een beklaagde is veroordeeld ter zake van het wanbedrijf van „het moedwillig toebrengen van slagen, die ziekte en onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes, doch niet van meer dan twintig dagen ten gevolge hebben gehad";

1 waarbij een beklaagde is veroordeeld ter zake van het wanbedrijf van „het vellen van meer dan een boom, wetende dat zij aan anderen toebehoorden", driemaal gepleegd;

2 bij elk waarvan een beklaagde is veroordeeld ter zake van het wanbedrijf van „het vellen van meer dan een boom, wetende dat zij aan anderen toebehoorden";

1 waarbij een beklaagde is veroordeeld ter zake van het wanbedrijf van „het moedwillig toebrengen van een kwetsuur, die ziekte en onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan twintig dagen ten gevolge heeft gehad";

2 bij elk waarvan een beschuldigde veroordeeld is, met aanneming van verzachtende omstandigheden, ter zake van de misdaad van „diefstal, gepleegd bij nacht op eene plaats, die met een bewoond huis wordt gelijk gesteld";

1 waarbij verklaard is, dat een appellant niet ontvankelijk is in het door hem ingesteld hooger beroep van een vonnis van een kantonrechter;

1 waarbij een beklaagde veroordeeld is ter zake van het wanbedrijf van „het niet inzenden van een vervallen zeebrief, zooals is voorgeschreven bij het Koninklijk besluit van 28 Mei 1871 n°. 18 (P.B. van 1871, n°. 12)";

1 waarbij een beschuldigde ter zake van de misdaad van „doodslag" veroordeeld is;

2 bij elk waarvan een beklaagde veroordeeld is ter zake van het wanbedrijf van „het als schipper voeren van de Nederlandsche vlag, met een zeebrief, die volgens art. 6 van het Koninklijk besluit van 28 Mei 1871 n°. 18 (P.B. van 1871, n°. 12) vervallen is";

1 waarbij een beklaagde, met aanneming van verzachtende omstandigheid, veroordeeld is ter zake van het wanbedrijf van „misbruik van vertrouwen";

1 waarbij een beklaagde veroordeeld is ter zake van het wanbedrijf van „misbruik van vertrouwen" tweemaal gepleegd;

2 bij elk waarvan een beklaagde veroordeeld is ter zake van het wanbedrijf van „het moedwillig toebrengen van een slag, die ziekte van meer dan twintig dagen ten gevolge heeft gehad";

4 bij elk waarvan een beklaagde veroordeeld is ter zake van het wanbedrijf van „het moedwillig toebrengen van slagen, die ziekte van meer dan zes, doch niet van meer dan twintig dagen ten gevolge hebben gehad";

1 waarbij een beschuldigde veroordeeld is, met aanneming van verzachtende omstandigheid, ter zake van de misdaad van „diefstal, gepleegd met buitenbraak in de aanhoorigheid van een bewoond huis, na reeds te voren tot gevangenisstraf voor den tijd van langer dan een jaar veroordeeld te zijn geweest";

1 waarbij een beklaagde veroordeeld is, met aanneming van verzachtende omstandigheid, ter zake van het wanbedrijf van „het moedwillig toebrengen van een slag, die ziekte van meer dan zes, doch niet van meer dan twintig dagen ten gevolge heeft gehad";

2 bij elk waarvan een beklaagde, met aanneming van verzachtende omstandigheid, veroordeeld is ter zake van het wanbedrijf van „het moedwillig toebrengen van een slag, die ziekte van meer dan twintig dagen ten gevolge heeft gehad";

1 waarbij een beklaagde, met aanneming van verzachtende omstandigheid, veroordeeld is ter zake van het wanbedrijf van „het vellen van meer dan een boom, wetende, dat zij aan anderen toebehoorden";

1 waarbij een beklaagde veroordeeld is ter zake van het wanbedrijf van „het houden van een huis, waar hazardspelen gespeeld en het publiek toegelaten wordt";

1 waarbij de door een beklaagde voorgestelde wraking van een lid-plaatsvervanger van het hof verworpen is;

1 waarbij de vervolging en de uitspraak op de tegen een beklaagde door den procureur-generaal gerichte dagvaarding geschorst is totdat over de door den beklaagde bij zijne klachte aangebrachte feiten nader gerechtelijk onderzoek en beslissing zou zijn gedaan;

1 waarbij een beklaagde veroordeeld is ter zake van de overtreding van „het vellen van een boom, wetende, dat die aan anderen toebehoort";

1 waarbij een beschuldigde veroordeeld is, met aanneming van verzachtende omstandigheid, ter zake van de misdaad van „diefstal, gepleegd bij nacht op eene plaats, die met een bewoond huis wordt gelijk gesteld", driemaal gepleegd, en de overtredingen van: 1°. „het ongewapend en zonder dat er verwonding uit ontstaan is, toebrengen van slagen aan een ondergeschikten beambte van de politie in de waarneming zijner bediening", 2°. „wederspannigheid door een ongewapend persoon gepleegd" en 3°. „diefstal van zaken beneden de waarde van vijf en twintig gulden" tweemaal gepleegd;

1 waarbij twee beschuldigden, met aanneming van verzachtende omstandigheid, veroordeeld zijn ter zake van de misdaad van „diefstal van klein vee, in de weide gepleegd;"

2 bij elk waarvan een beschuldigde, met aanneming van verzachtende omstandigheid, veroordeeld is ter zake van de misdaad van „diefstal van klein vee, in de weide gepleegd";

1 waarbij een beklaagde veroordeeld is ter zake van de wanbedrijven van „misbruik van vertrouwen" tweemaal gepleegd", en „oplichting";

1 waarbij een beklaagde veroordeeld is ter zake van de wanbedrijven van „oplichting" tweemaal gepleegd en „misbruik van vertrouwen";

1 waarbij een beschuldigde veroordeeld is, met aanneming van verzachtende omstandigheid, ter zake van de misdaad van „diefstal, gepleegd bij nacht op eene plaats, die bewoond is";

1 waarbij een beklaagde is veroordeeld ter zake van de overtreding van „het moedwillig toebrengen van slagen, die geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad";

1 waarbij een beklaagde is veroordeeld ter zake van de overtreding van „onvoorzichtigheid, die een kwetsuur ten gevolge heeft gehad";

1 waarbij een beklaagde is veroordeeld, met aanneming van verzachtende omstandigheid, ter zake van 1°. het wanbedrijf van „het ongewapend toebrengen van slagen aan een ondergeschikten beambte van de politie in de waarneming zijner bediening, die kwetsing hebben veroorzaakt" en 2°. de overtreding van „het beleedigen door woorden van een ondergeschikten beambte van de politie, in de waarneming zijner bediening";

1 waarbij een beklaagde veroordeeld is, met aanneming van verzachtende omstandigheid, ter zake van het wanbedrijf van „het vellen van meer dan een boom, wetende, dat zij aan anderen toebehooren";

1 waarbij een beklaagde veroordeeld is, met aanneming van verzachtende omstandigheid, ter zake van de wanbedrijven van 1°. „diefstal door een huisbediende" tweemaal gepleegd, en 2°. „oplichting";

1 waarbij een beklaagde veroordeeld is ter zake van het wanbedrijf van „het moedwillig toebrengen van een slag, die ziekte van meer dan zes, doch niet van meer dan twintig dagen ten gevolge heeft gehad";

1 waarbij een beschuldigde veroordeeld is ter zake van de misdaden van 1°. „moord" en 2°. „diefstal, gepleegd met binnenbraak in een bewoond huis";

2 bij elk waarvan een beklaagde veroordeeld is, met aanneming van verzachtende omstandigheid, ter zake van het wanbedrijf van „diefstal door een loonbediende gepleegd";

1 waarbij een beschuldigde is veroordeeld ter zake van de misdaad van „kindermoord voor de eerste maal door de ongehuwde moeder gepleegd";

1 waarbij vier beklaagden zijn veroordeeld ter zake van de overtreding van „het moedwillig toebrengen van slagen, die geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad" tweemaal gepleegd;

1 waarbij in hooger beroep van een vonnis van een kantonrechter, dat vonnis vernietigd is, en opnieuw rechtdoende, de beklaagde, geappelleerde, vrijgesproken is van het hem ten laste gelegde feit;

1 waarbij een beklaagde veroordeeld is ter zake van het wanbedrijf van openbare schending der eerbaarheid";

2 bij elk waarvan bevolen is, dat een beschuldigde andermaal zal worden opgeroepen;

1 waarbij een beklaagde veroordeeld is ter zake van het wanbedrijf van „het vellen van meer dan een boom, wetende, dat zij aan anderen toebehooren, na reeds te voren tot eene gevangenisstraf voor den tijd van langer dan een jaar veroordeeld te zijn geweest";

1 waarbij een beschuldigde veroordeeld is, met aanneming van verzachtende omstandigheid, ter zake van 1°. de misdaad van „diefstal van klein vee, in de weide gepleegd" en 2°. de overtreding van „diefstal van zaken beneden de waarde van vijf en twintig gulden";

1 waarbij twee beklaagden veroordeeld zijn, een, ter zake van het wanbedrijf van „het vellen van meer dan een boom, wetende, dat zij aan anderen toebehooren" tweemaal gepleegd, en de andere, ter zake van het wanbedrijf van „het vellen van meer dan een boom, wetende, dat zij aan anderen toebehooren";

1 waarbij een beklaagde veroordeeld is, met aanneming van verzachtende omstandigheid, ter zake van het wanbedrijf van „het houden van een huis, waar hazardspelen gespeeld en het publiek toegelaten wordt";

1 waarbij een beschuldigde wederspannig aan de wet is verklaard;

3 bij elk waarvan een vonnis van den kantonrechter is vernietigd en opnieuw rechtdoende de oorspronkelijke dagvaarding nietig verklaard;

1 waarbij een beklaagde veroordeeld is ter zake van het wanbedrijf van „het uit onvoorzichtigheid onwillig veroorzaken van iemands dood";

1 waarbij een beschuldigde veroordeeld is, met aanneming van verzachtende omstandigheid, ter zake van de misdaad van „het desbewust gebruik maken van een valsch onderhandsch geschrift, waarin de handteekening van iemand is nagemaakt" tweemaal gepleegd;

1 waarbij een beklaagde veroordeeld is ter zake van het wanbedrijf van „het moedwillig toebrengen van een kwetsuur, die ziekte van meer dan zes, doch niet meer dan twintig dagen ten gevolge heeft gehad";

1 waarbij een beklaagde veroordeeld is ter zake van het wanbedrijf van „het moedwillig toebrengen van slagen, die ziekte van meer dan zes, doch niet van meer dan twintig dagen ten gevolge hebben gehad" en de overtreding van „het moedwillig toebrengen van slagen, die geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad";

1 waarbij eene beschuldigde, met aanneming van verzachtende omstandigheid, veroordeeld is ter zake van de misdaad van „diefstal, gepleegd bij nacht op eene plaats, die bewoond is" tweemaal gepleegd.

87

Het getal *bevelschriften en beschikkingen in strafzaken*, genomen op requisitor van het openbaar ministerie bij dit hof, als anderszins, heeft beloopen:

11 bij elk waarvan tegen een verdachte rechtsingang is verleend met bevel van gevangenhouding en met last tot het voeren van instructie;

1 waarbij een tijdelijk lid van het hof benoemd is tot waarneming der functiën van rechter-commissaris in een zaak;

1 waarbij een tijdelijk lid van het hof ontheven is van bovengemelde opdracht;

5 bij elk waarvan tegen een verdachte rechtsingang is verleend, met bevel van gevangenhouding en met verwijzing der zaak naar de correctioneele terechtzitting van dit hof;

23 bij elk waarvan de terechtstelling van een beklaagde is bevolen en hij verwezen is naar de crimineele terechtzitting van dit hof;

6 bij elk waarvan rechtsingang is verleend tegen een verdachte met het bevel tot dagvaarding in persoon en last tot het voeren van instructie;

1 waarbij tegen twee verdachten rechtsingang is verleend met bevel van gevangenneming en last tot het voeren van instructie;

1 waarbij rechtsingang is verleend tegen een verdachte met verwijzing der zaak naar de correctioneele terechtzitting van dit hof;

5 bij elk waarvan tegen een verdachte rechtsingang is verleend met bevel van gevangenneming en met last tot het voeren van instructie;

1 waarbij de terechtstelling is bevolen van twee beklaagden en zij verwezen zijn naar de crimineele terechtzitting van dit hof;

1 waarbij een dag bepaald is voor de behandeling voor het hof van een door den procureur-generaal tegen een beklaagde aanhangig gemaakte zaak;

1 waarbij verklaard is dat er geen termen zijn tot terechtstelling van een beklaagde en gelast, dat deze in vrijheid zal worden gesteld;

1 waarbij rechtsingang is verleend tegen twee verdachten met bevel tot dagvaarding in persoon en met last tot het voeren van instructie;

2 bij elk waarvan tegen twee verdachten rechtsingang is verleend met bevel van gevangenhouding en last tot het voeren van instructie;

1 waarbij tegen drie verdachten rechtsingang is verleend met bevel van gevangenhouding en last tot het voeren van instructie.

61

Van de in voormelde bevelschriften bedoelde strafzaken zijn op ultimo December 1903 twaalf hangende gebleven.

Het hof van justitie heeft aan den gouverneur van Curaçao van consideratie en advies gediend op:

1 verzoek ter erlanging van brieven van wettiging;

2 vonnissen, gewezen door den krijgsraad op Curaçao;

1 schrijven van de commissie van administratie over de gevangenissen alhier, houdende aanbeveling tot gratie van tien door het hof veroordeelde personen;

19 requesten om gratie.

STAAT

van plaats gehad hebbende veroordeelingen.

AARD DER MISDRIJVEN.	Geslacht. Mannen.	Geslacht. Vrouwen.	Leeftijd.	Burgerlijke staat.	Godsdienst.	Geboorteplaats.
1°. Diefstal, gepleegd met een valschen sleutel in een bewoond huis tweemaal gepleegd; 2°. diefstal, gepleegd met binnenbraak in een bewoond huis . .	1	„	18	ongehuwd	Roomsch-Katholiek	Bonaire
Het moedwillig toebrengen van een slag, die ziekte en onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes, doch niet van meer dan twintig dagen ten gevolge heeft gehad	1	„	„	„	„	„
Idem	1	„	45	ongehuwd	Roomsch-Katholiek	Curaçao
Idem	1	„	24	id.	id.	id.
Idem	1	„	32	gehuwd	id.	Bonaire
Misbruik van vertrouwen	1	„	„	„	„	„
Idem	1	„	36	„	Roomsch-Katholiek	Paramaribo
Idem	1	„	20	„	id.	Curaçao
Idem	1	„	18	„	id.	id.
Idem	1	„	26	„	id.	id.
Het moedwillig toebrengen van slagen en een kwetsuur, die ziekte van meer dan zes, doch niet van meer dan twintig dagen ten gevolge hebben gehad . . .	„	1	26	gehuwd	id.	id.
Idem	„	1	29	ongehuwd	id.	id.
1°. Het moedwillig toebrengen van slagen en een kwetsuur, die ziekte van meer dan zes, doch niet van meer dan twintig dagen ten gevolge hebben gehad en 2°. Het moedwillig toebrengen van een slag, die geen ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge heeft gehad . . .	1	„	28	gehuwd	id.	id.
Misbruik van vertrouwen, na reeds te voren tot eene gevangenisstraf voor den tijd van langer dan een jaar veroordeeld te zijn geweest.	1	„	21	ongehuwd	id.	id.
Het niet verschijnen ter terechtzitting van het Hof om als getuige te worden gehoord	1 1 1	„	„	„	„	„
Diefstal, gepleegd met inklimming in de aanhoorigheid van een bewoond huis .	1	„	20	ongehuwd	id.	Bonaire
Idem	1	„	29	„	id.	id.
Het met voorbedachten rade toebrengen van een slag, die ziekte en onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes, doch niet van meer dan twintig dagen ten gevolge heeft gehad	1	„	30	gehuwd	id.	id.
Het moedwillig toebrengen van slagen, die ziekte en onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes, doch niet van meer dan twintig dagen ten gevolge hebben gehad	1	„	24	„	id.	id.
Het vellen van meer dan een boom, wetende dat zij aan anderen toebehoorden, driemaal gepleegd	1	„	41	„	id.	id.
Het vellen van eer dan een boom, wetende dat zij aan anderen toebehooren . . .	1	„	20	„	id.	id.
Idem	1	„	„	„	„	„
Idem	1	„	51	„	Roomsch-Katholiek	Bonaire

Woonplaats.	Beroep.	Duur dwang-arbeid. — jaren.	Duur der gevangenisstraf jaren.	maan-den.	dagen.	Boete.	Vervangende gevangenisstraf. Maan-den.	Dagen.	AANMERKINGEN.
Bonaire	zeeman	„	2	„	„	„	„	„	
„	„	„	„	1	„	f 8,00	2	„	Bij verstek.
Curaçao	landbouwer	„	„	„	„	15,00	3	„	In verzet.
id.	vleeschverkooper	„	1	6	„	8,00	2	„	
Bonaire	zeeman	„	„	„	14	8,00	2	„	
„	„	„	„	2	„	12,00	3	„	
Paramaribo	handelsagent	„	„	„	„	300,00	„	2	Bij verstek.
Curaçao	geen	„	„	6	„	12,00	3	„	
id.	sjouwer	„	„	4	„	12,00	3	„	
id.	pontvoerder	„	1	„	„	12,00	3	„	
id.	hoedenmaakster	„	„	„	„	8,00	2	„	
id.	id.	„	„	„	„	8,00	2	„	
id.	landbouwer	„	„	1	„	8,00	2	„	
						4,00	1		
id.	sjouwer	„	1	6	„	12,00	3	„	
						25,00	5		
						15,00	3		
„	„	„	„	„	„	15,00	3	„	
Bonaire	landbouwer	„	„	6	„	„	„	„	
id.	id.	„	1	„	„	„	„	„	
id.	id.	„	2	„	„	25,00	5	„	
id.	zeeman	„	„	1	„	8,00	2	„	
						8,00	2		
						8,00	2		
id.	id.	„	„	6	„	8,00	2	„	
id.	veehoeder	„	„	1	„	8,00	2	„	
id.	„	„	„	2	„	8,00	2	„	Bij verstek.
id.	landbouwer	„	„	„	14	„	„	„	

AARD DER MISDRIJVEN.	Geslacht.		Leeftijd.	Burgerlijken staat.	Godsdienst.	Geboorteplaats.
	Mannen.	Vrouwen.				
Idem	1	"	30	"	Roomsch-Katholiek	Bonaire
Idem	1	"	29	"	id.	Aruba
Het moedwillig toebrengen van een kwetsuur, die ziekte en onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan twintig dagen ten gevolge heeft gehad	1	"	25	"	id.	Bonaire
Diefstal, gepleegd bij nacht op eene plaats, die met een bewoond huis wordt gelijkgesteld	1	"	25	"	id.	Curaçao
Diefstal, gepleegd bij nacht op eene plaats, die met een bewoond huis wordt gelijk gesteld	1	"	20	"	id.	id.
Het niet inzenden van een vervallen zeebrief, zooals is voorgeschreven bij het Koninklijk besluit van 28 Mei 1871, n°. 18 (P.B. van 1871, n°. 12) . . .	1	"	27	"	id.	Bonaire
Doodslag	1	"	19	"	id.	Curaçao
Het als schipper voeren van de Nederlandsche vlag met een zeebrief, die volgens art. 6 van het Koninklijk besluit van 28 Mei 1871, n°. 18 (P.B. van 1871, n°. 12) vervallen is	1	"	"	"	"	"
Idem	1	"	49	"	Roomsch-Katholiek	Curaçao
Misbruik van vertrouwen, tweemaal gepleegd	1	"	18	"	id.	id.
Het moedwillig toebrengen van een slag, die ziekte van meer dan twintig dagen ten gevolge heeft gehad	1	"	30	"	id.	id.
Idem	1	"	32	"	id.	id.
Idem	1	"	29	"	id.	id.
Idem	1	"	19	"	id.	id.
Het moedwillig toebrengen van slagen, die ziekte van meer dan zes, doch niet van meer dan twintig dagen ten gevolge hebben gehad	1	"	23	"	id.	id.
Idem	1	"	28	"	id.	Bonaire
Idem	1	"	20	"	id.	Curaçao
Idem	1	"	37	"	id.	id.
Diefstal, gepleegd met buitenbraak in de aanhoorigheid van een bewoond huis, na reeds te voren tot gevangenisstraf voor den tijd van langer dan een jaar veroordeeld te zijn geweest	1	"	25	"	id.	id.
Het moedwillig toebrengen van een slag, die ziekte van meer dan zes, doch niet van meer dan twintig dagen ten gevolge heeft gehad	1	"	24	"	id.	id.
Idem	1	"	19	"	id.	id.
Het houden van een huis, waar hazardspelen gespeeld en het publiek toegelaten wordt	1	"	30	"	id.	id.
Idem	"	1	33	"	id.	id.
Het vellen van een boom, wetende dat die aan anderen toebehoort.	1	"	"	"	"	"
Diefstal, gepleegd bij nacht op eene plaats, die met een bewoond huis wordt gelijk						

Woonplaats.	Beroep.	Duur dwangarbeid. — jaren.	Duur der gevangenisstraf			Boete.	Vervangende gevangenisstraf.		AANMERKINGEN.
			jaren.	maanden.	dagen.		Maanden.	Dagen.	
Bonaire	landbouwer	"	"	"	15	f 8,00	2	"	
Aruba	id.	"	"	"	14	"	"	"	
Bonaire	zeeman	"	2	"	"	"	"	"	
Curaçao	sjouwer	"	"	6	"	"	"	"	
id.	id.	"	"	6	"	"	"	"	
Bonaire	zeeman	"	"	"	"	200,00	"	1	
Curaçao	timmerman	8	"	"	"	"	"	"	
"	"	"	"	"	"	300,00	"	2	Bij verstek.
Curaçao	zeeman	"	"	"	"	200,00	7	"	
id.	geen	"	"	4	"	12,00	3	"	
id.	slachter	"	2	"	"	12,00	3	"	
id.	sjouwer	"	"	1	"	"	"	"	
id.	scheepssjouwer	"	1	"	"	"	"	"	
id.	hovenier	"	2	"	"	"	"	"	
id.	zeeman	"	"	3	"	8,00	2	"	
Bonaire	id.	"	"	6	"	8,00	2	"	
Curaçao	timmerman	"	"	4	"	8,00	2	"	
id.	landbouwer	"	"	6	"	8,00	2	"	
id.	zeeman	"	2	"	"	"	"	"	
id.	koetsier	"	"	"	"	15,00	3	"	
id.	zeeman	"	"	"	14	8,00	2	"	
id.	id.	"	"	2	"	50,00	7	"	
id.	hoedenvlechtster	"	"	"	"	50,00	7	"	
"	"	"	"	1	"	8,00	2	"	Bij verstek.

AARD DER MISDRIJVEN.	Geslacht.		Leeftijd.	Burgerlijken staat.	Godsdienst.	Geboorteplaats.
	Mannen.	Vrouwen.				
gesteld, drie maal gepleegd; 2°. het ongewapend en zonder dat er verwonding uit ontstaan is, toebrengen van slagen aan een ondergeschikten beambten van de politie in de waarneming zijner bediening; 3°. wederspannigheid door een ongewapend persoon gepleegd; 4°. diefstal van zaken beneden de waarde van vijf en twintig gulden, tweemaal gepleegd	1	„	21	„	Roomsch-Katholiek	Bonaire
Diefstal van klein vee, in de weide gegepleegd	1	„	36	„	id.	id.
Idem	1	„	23	„	id.	id.
Idem	1	„	38	„	id.	id.
Idem	„	1	24	„	id.	Aruba
1°. Misbruik van vertrouwen, tweemaal gepleegd, en 2°. oplichting	1	„	17	„	id.	Curaçao
1°. „Oplichting", tweemaal gepleegd, en 2°. „misbruik van vertrouwen"	1	„	22	„	id.	id.
„Diefstal, gepleegd bij nacht op eene plaats, die bewoond is"	1	„	21	„	id.	id.
„Het moedwillig toebrengen van slagen, die geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad . . .	1	„	27	„	id.	id.
Idem	1	„	29	„	id.	id.
Idem	1	„	23	„	id.	id.
Idem	1	„	27	„	id.	id.
Idem	1	„	26	„	id.	id.
„Onvoorzichtigheid, die een kwetsuur ten gevolge heeft gehad"	1	„	65	„	id.	id.
1°. „Het ongewapend toebrengen van slagen, aan een ondergeschikten beambte van de politie, in de waarneming zijner bediening, die kwetsing hebben veroorzaakt" en 2°. „het beleedigen door woorden van een ondergeschikten beambte van de politie, in de waarneming zijner bediening"	1	„	22	„	id.	id.
1°. „Dieftal door een huisbediende" tweemaal gepleegd en 2°. „oplichting". . .	„	1	18	„	id.	id.
1°. „Moord" en 2°. „diefstal, gepleegd met binnenbraak in een bewoond huis" . .	1	„	28	„	id.	Aruba
„Dieftal door een loonbediende gepleegd".	1	„	33	„	id.	Curaçao
Idem	1	„	32	„	id.	San Fernando (Venezuela)
„Kindermoord voor de eerste maal door de ongehuwde moeder gepleegd" . . .	„	1	25	„	id.	Curaçao
„Openbare schending der eerbaarheid" . .	1	„	25	„	id.	id.
„Het vellen van meer dan een boom, wetende dat zij aan anderen toebehooren, na reeds te voren tot eene gevangenisstraf voor den tijd van langer dan een jaar veroordeeld te zijn geweest" . . .	1	„	„	„	„	„
„Diefstal van klein vee, in de weide gepleegd" en 2°. „diefstal van zaken beneden de waarde van vijf en twintig gulden"	1	„	44	„	Roomsch-Katholiek	Curaçao

Woonplaats.	Beroep.	Duur dwang-arbeid. — jaren.	Duur der gevangenisstraf jaren.	maanden.	dagen.	Boete.	Vervangende gevangenisstraf. Maanden.	Dagen.	*AANMERKINGEN.*
Curaçao	kleermaker	„	2	„	„	„	„	„	
Bonaire	visscher	„	1	„	„	„	„	„	
id.	id.	„	1	„	„	„	„	„	
id.	landbouwer	„	1	„	„	„	„	„	
Aruba	waschvrouw	„	„	3	„	„	„	„	
Curaçao	landbouwer	„	1	6	25 12 12	„	5 3 3	„	
id.	sjouwer	„	„	3	„	f 25,00 25,00 12,00	5 5 3	„	
id.	schoenmaker	„	„	6	„	„	1	„	
id.	handelaar	„	„	2	„	4,00	1	„	
id.	sjouwer	„	„	5	„	4,00	1	„	
id.	id.	„	„	5	„	4,00	1	„	
id.	landbouwer	„	„	5	„	4,00	1	„	
id.	id.	„	„	5	„	4,00	1	„	
id.	id.	„	„	„	8	4,00	1	„	
id.	timmerman	„	„	6	„	8,00	2	„	
id.	waschvrouw	„	1	6	„	„	„	„	
Aruba	visscher	„	„	„	„	„	„	„	Veroordeeld tot de straf des doods.
Curaçao	kok	„	„	2	„	„	„	„	
id.	id.	„	„	4	„	„	„	„	
id.	keukenmeid	5	„	„	„	„	„	„	
id.	pontvoerder	„	„	3	„	8,00	2	„	
„	„	„	„	6	„	8,00	2	„	Bij verstek.
Bonaire	landbouwer	„	„	9	„	„	„	„	

D

AARD DER MISDRIJVEN.	Geslacht.		Leeftijd.	Burgerlijken staat.	Godsdienst.	Geboorteplaats.
	Mannen.	Vrouwen.				
„Het vellen van meer dan een boom, wetende dat zij aan anderen toebehooren" tweemaal gepleegd	1	„	80	„	Roomsch-Katholiek	Bonaire
„Het uit onvoorzichtigheid onwillig veroorzaken van iemands dood".	1	„	34	„	id.	Curaçao
„Het desbewust gebruik maken van een valsch onderhandsch geschrift, waarin de handteekening van iemand is nagemaakt", tweemaal gepleegd	„	1	19	„	id.	Bonaire
„Het moedwillig toebrengen van een kwetsuur, die ziekte van meer dan zes, doch niet van meer dan twintig dagen ten gevolge heeft gehad"	1	„	20	„	id.	Curaçao
1°. „Het moedwillig toebrengen van slagen, die ziekte van meer dan zes, doch niet van meer dan twintig dagen ten gevolge heeft gehad", 2°. „het moedwillig toebrengen van slagen, die geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad"	1	„	„	„	„	„
„Diefstal, gepleegd bij nacht op eene plaats, die bewoond is", tweemaal gepleegd	1	„	17	„	Roomsch-Katholiek	Curaçao
	71	7				

Woonplaats.	Beroep.	Duur dwang-arbeid. — jaren.	Duur der gevangenisstraf jaren.	Duur der gevangenisstraf maan-den.	Duur der gevangenisstraf dagen.	Boete.	Vervangende gevangenisstraf. Maan-den.	Vervangende gevangenisstraf. Dagen.	AANMERKINGEN.
Bonaire	landbouwer	„	„	2	„	f 8,00 8,00	2 2	„	
Curaçao	pontvoerder	„	1	„	„	25,00	5	„	
Bonaire	waschvrouw	„	„	6	„	50,00 50,00	7 7	„	
Curaçao	zeeman	„	„	4	„	8,00	2	„	
„	„	„	„	9	„	8,00 4,00	2 1	„	Bij verstek.
Curaçao	loopjongen	„	„	3	„	„	„	„	

VERSLAG van de bij het kantongerecht op Curaçao behandelde rechtszaken gedurende het jaar 1903.

Het getal aangebrachte burgerlijke zaken bedroeg dertig.

Het getal vonnissen negen, namenlijk:

3 ter zake van schuldvorderingen;

6 „ „ „ ontruiming van onroerende goederen;

Van de rol zijn geroyeerd een en twintig zaken.

Een getuigenverhoor heeft plaats gehad.

Het getal beschikkingen door den kantonrechter genomen bedroeg tien, namelijk:

2 wegens het verleenen van machtiging aan gehuwde vrouwen;

1 „ „ leggen van beslag op gelden onder handen van derden;

2 waarbij verlof is verleend tot het leggen van beslag op roerende goederen, onder handen van den schuldenaar;

1 betrekkelijk het verleenen van handlichting tot het drijven van handel;

2 betrekkelijk het benoemen van curator over onbeheerde nalatenschappen;

1 betrekkelijk het benoemen van een persoon om afwezige erfgenamen bij de ontzegeling eener nalatenschap te vertegenwoordigen, en

1 waarbij het verzoek om een bewindvoerder over een fideicommissairen boedel te benoemen van de hand is gewezen.

In

16 voogdijen;

6 toeziende voogdijen, hebben voorzieningen plaats gehad.

In eene curateele heeft de benoeming van een curator en van een toezienden curator plaats gehad.

Behalve de akten, wegens benoemingen van voogden, toeziende voogden en curators voornoemd, zijn door den kantonrechter verleden:

16 akten in verschillende zaken;

1 akte overbrenging ter griffie eener onderhandsche boedelbeschrijving, en

de verzegeling en ontzegeling eener nalatenschap heeft plaats gehad.

In tegenwoordigheid van den kantonrechter hebben plaats gehad:

3 openbare verkoopingen;

2 boedelscheidingen.

Te zijnen overstaan zijn beëedigd:

30 verklaringen ter verkrijging van zeebrieven.

Door den griffier zijn opgemaakt:

1 akte waarbij afstand wordt gedaan van de huwelijksgemeenschap;

3 akten betrekkelijk het verwerpen van erfenissen;

4 „ wegens het aanvaarden van nalatenschappen onder het voorrecht van boedelbeschrijving.

Ter griffie zijn in de daartoe bestemde registers ingeschreven:

1 akte van huwelijksche voorwaarde;

1 „ „ naamlooze vennootschap van koophandel, en

2 akten van vennootschap onder eene firma.

Het getal aangebrachte strafzaken bedroeg eenhonderd en negentig.

Het getal vonnissen honderd zes en tachtig, namenlijk:

1 ter zake van het door twee ongewapende personen, na zich tusschen zonsop- en ondergang zonder voorkennis van de bruikster in een anders woning begeven te hebben, plegen van orde en rustverstorende handelingen;

1 „ „ „ het inwerpen van vuilnis elders dan binnen de door het hoofd van politie daarvoor aangewezen plaatsen;

1 „ „ „ het ten deele vernielen van eene sluiting;

1 „ „ „ het laten van een rijtuig in de stad op eene andere plaats dan die door het hoofd van politie is aangewezen, anders dan tot het onverwijld lossen of laden;

1 „ „ „ het laten loopen van rijdieren op eens anders in den oogst staanden grond;

1 „ „ „ 1°. het vechten op de openbare straat; 2°. wederspannigheid door aantasting en geweldd adigen en feitelijken wederstand, gepleegd door een ongewapenden persoon tegen een ondergeschikten beambte van de administratieve politie, handelende ter uitvoering eener algemeene verordening;

1 „ „ „ het gewapend en zonder dat er verwonding uit ontstaan is, toebrengen van slagen aan een ondergeschikten beambte van de politie in de waarneming zijner bediening;

1 „ „ „ 1°. het moedwillig toebrengen van slagen die geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad; 2°. wederspannigheid door aantasting en geweldd adigen en feitelijken wederstand, gepleegd door een ongewapend persoon tegen een ondergeschikten beambte van de administratieve politie, handelende ter uitvoering eener algemeene verordening;

1 „ „ „ het schreeuwen op de openbare plaats;

1 „ „ „ 1°. het zich in kennelijken staat van dronkenschap op de openbare straat bevinden; 2°. het schreeuwen op de openbare straat;

1 „ „ „ 1°. het bezigen van onzedelijke woorden op de openbare straat; 2°. het zich in kennelijken staat van dronkenschap op de openbare straat bevinden;

1 „ „ „ 1°. het zich in kennelijken staat van dronkenschap op de openbare straat bevinden; 2°. het doen van zijne natuurlijke behoefte op de openbare straat, buiten de daarvoor vanwege de politie aangewezen plaatsen;

1 „ „ „ het werpen met harde voorwerpen op eene openbare plaats;

1 „ „ „ het werpen met steenen op eene openbare plaats;

2 „ „ „ het verrichten van iets waaruit hinder of nadeel voor de voorbijgangers zoude kunnen ontstaan;

1 „ „ „ 1°. het werpen met steenen naar eene openbare plaats; 2°. wederspannigheid door aantasting en geweldd adigen en feitelijken wederstand, gepleegd door een ongewapend persoon tegen ondergeschikte beambten van de administratieve politie, handelende ter uitvoering eener algemeene verordening;

1 ter zake van 1°. het zich op de openbare straat in kennelijken staat van dronkenschap bevinden; 2°. het bezigen van onzedelijke woorden op de openbare straat; 3°. beleediging door woorden en bedreiging van een ondergeschikten beambte van de politie in de waarneming zijner bediening;

1 „ „ „ diefstal van zaken beneden de waarde van vijf en twintig gulden, gepleegd door iemand beneden de zestien jaren oud, met oordeel des onderscheids;

1 „ „ „ het moedwillig toebrengen van slagen, die geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad, gepleegd door iemand beneden de zestien jaren, met oordeel des onderscheids;

1 „ „ „ 1°. het moedwillig toebrengen van slagen, die geen ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad; 2°. het moedwillig toebrengen van slagen die geen ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad, gepleegd door iemand beneden de zestien jaren oud, met oordeel des onderscheids;

1 „ „ „ het moedwillig toebrengen van slagen die geen ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad, na reeds te voren tot gevangenisstraf voor den tijd van langer dan een jaar te zijn veroordeeld;

2 „ „ „ 1°. beleediging door woorden van een ondergeschikten beambte van de politie in de waarneming zijner bediening; 2°. het moedwillig toebrengen van slagen, die geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad (van deze vonnissen is het eene bij verstek en het andere in verzet daarop gewezen);

2 „ „ „ het niet ter zake van betrekking of dienst dragen van een vuurwapen op een openbaren weg, zonder voorzien te zijn van een daartoe strekkend en geldig permit;

2 „ „ „ het werpen met harde voorwerpen naar eene openbare plaats;

3 ter zake van het slachten van vee in het eerste district op Curaçao zonder schriftelijke vergunning van het hoofd van politie op eene andere plaats dan door het bestuur daartoe bestemd;

3 „ „ „ het verkoopen en uitslaan van gedistilleerd zonder in het bezit te zijn van een hiertoe strekkend patent;

3 „ „ „ het vechten op de openbare straat;

3 „ „ „ wederspannigheid door aantasting en gewelddadigheden en feitelijken wederstand gepleegd door een ongewapend persoon tegen een ondergeschikten beambte van de administratieve politie handelende ter uitvoering van eene algemeene verordening;

4 „ „ „ mishandeling van een dier in het openbaar;

6 „ „ „ het bezigen van onzedelijke woorden op de openbare straat;

8 „ „ „ diefstal van zaken beneden de waarde van vijf en twintig gulden;

11 „ „ „ beleediging door woorden van een ondergeschikten beambte van de politie, in de waarneming zijner bediening;

28 „ „ „ het houden op openbare plaatsen van eene danspartij zonder schriftelijke vergunning van het hoofd van de politie;

83 „ „ „ het moedwillig toebrengen van slagen, die geen ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad;

1 wegens het niet verschijnen als getuige ter terechtzitting;

5 vonnissen bij elke waarvan de beklaagde van het hem ten laste gelegd feit is vrijgesproken.

2 vonnissen bij elke waarvan de beklaagde van alle rechtsvordering ter zake van het hem ten laste gelegd feit is ontslagen.

5 zaken zijn door het openbaar ministerie vóór de behandeling ter terechtzitting ingetrokken.

1 zaak is bij de behandeling ter terechtzitting, op requisitor van genoemden ambtenaar, voor onbepaalden tijd uitgesteld.

Aan den heer Gouverneur van Curaçao is door den kantonrechter van consideratie en advies gediend op een verzoek ter erlanging van verandering van straf.

STAAT van plaats gehad he

AARD DER MISDRIJVEN.	Geslacht.		Leeftijd.	Burgerlijke staat.	Godsdienst.	
	Mannen.	Vrouwen.				
Het door twee ongewapende personen na zich tusschen zons-op- en zonsondergang, zonder voorkennis van de bruikster in eene andere woning begeven te hebben, plegen van orde- en rustverstorende handelingen.	1	„	25	ongehuwd	Roomsch-Katholiek	C
Idem	1	„	29	id.	id.	
Het werpen van vuilnis elders dan binnen de door het hoofd van politie daarvoor aangewezen plaatsen	„	1	31	id.	id.	
Het ten deele vernielen van eene sluiting	1	„	21	id.	id.	
Het laten van een rijtuig in de stad op eene andere plaats dan die door het hoofd van politie is aangewezen, anders dan tot het onverwijld lossen of laden	1	„	35	id.	id.	
Het laten loopen van rijdieren op eens anders in den oogst staanden grond	1	„	67	id.	id.	
1°. Het vechten op de openbare straat; 2°. wederspannigheid door aantasting en gewelddadigen en feitelijken wederstand, gepleegd door een ongewapenden persoon tegen een ondergeschikten beambte van de politie, handelende ter uitvoering eener algemeene verordening; 3°. het zonder dat er verwonding uit ontstaat toebrengen van een slag aan een ondergeschikten beambte van de politie in de waarneming zijner bediening	1	„	32	id.	Geen	S
Het gewapend en zonder dat er verwonding uit ontstaan is, toebrengen van slagen aan een ondergeschikten beambte van de politie in de waarneming zijner bediening	1	„	24	id.	Roomsch-Katholiek	C
1°. Het moedwillig toebrengen van slagen die geen ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad; 2°. wederspannigheid door aantasting en gewelddadigen en feitelijken wederstand gepleegd door een ongewapend persoon, tegen een ondergeschikten beambte van de administratieve politie, handelende ter uitvoering van eene algemeene verordening	„	1	31	id.	id.	
Het schreeuwen op de openbare straat	1	„	22	id.	id.	
Idem	1	„	22	id.	id.	
Idem	1	„	19	id.	id.	
Idem	1	„	22	id.	id.	
Idem	1	„	23	id.	id.	
Idem	1	„	„	„	„	
1°. Het zich in kennelijken staat van dronkenschap op de openbare straat bevinden; 2°. het schreeuwen op de openbare straat.	„	1	25	ongehuwd	Roomsch-Katholiek	C
1°. Het bezigen van onzedelijke woorden op de openbare straat; 2°. het zich in kennelijken staat van dronkenschap op de openbare straat bevinden	„	1	25	id.	id.	
1°. Het zich in kennelijken staat van dronkenschap op de openbare straat bevinden; 2°. het doen van zijne natuurlijke behoefte op de openbare straat buiten de daarvoor vanwege de politie aangewezen plaatsen	1	„	18	id.	id.	
Het werpen met harde voorwerpen op eene openbare plaats.	1	„	„	„	„	
Het werpen met steenen op eene openbare plaats	1	„	28	ongehuwd	Roomsch-Katholiek	C
Het verrichten van iets waaruit hinder of nadeel voor de voorbijgangers zoude kunnen strekken.	„	1	21	id.	id.	
Idem	1	„	25	id.	id.	
1° Het werpen met steenen naar eene openbare plaats; 2°. wederspannigheid door aantasting en geweldadigen en feitelijken wederstand gepleegd door een ongewapenden persoon						

had hebbende veroordeelingen.

Geboorteplaats.	Woonplaats.	Beroep.	Duur gevangenisstraf. Maanden.	Duur gevangenisstraf. Dagen.	Geldboete.	Dagen vervangende gevangenisstraf.	AANMERKINGEN.
Curaçao	Curaçao	goudsmid	"	12	"	"	
id.	id.	zeeman	"	12	"	"	
id.	id.	waschvrouw	"	"	f 3,00	1	
id.	id.	hovenier	"	8	"	"	
id.	id.	schoenmaker	"	"	3,00	1	
id.	id.	landbouwer	"	"	10,00	3	
Spanje	Curaçao	advocaat	"	3	5,00	1	
Curaçao	id.	handelaar	"	3	"	"	
id.	id.	waschvrouw	"	3	4,00	1	
id.	id.	visscher	"	"	5,00	1	
id.	id.	id.	"	"	5,00	1	
id.	id.	loterijman	"	"	5,00	1	
id.	id.	timmerman	"	"	5,00	1	
id.	id.	kleermaker	"	"	5,00	1	
"	"	"	"	"	5,00	1	Bij verstek.
Curaçao	Curaçao	waschvrouw	"	"	3,00 5,00	1 1	
id.	id.	id.	"	12	8,00	2	
id.	id.	zeeman	"	"	3,00 3,00	1 1	
"	"	"	"	"	10,00	3	Bij verstek.
Curaçao	Curaçao	metselaar	"	"	5,00	1	
id.	id.	waschvrouw	"	3	"	"	
id.	id.	schoenmaker	"	21	"	"	

AARD DER MISDRIJVEN.	Geslacht.		Leeftijd.	Burgerlijken staat.	Godsdienst.
	Mannen.	Vrouwen.			
tegen ondergeschikten beambten van de politie, handelende ter uitoefening eener algemeene verordening	1	"	25	ongehuwd	Roomsch-Katholiek
1°. Het zich op de openbare straat in kennelijken staat van dronkenschap bevinden; 2°. het bezigen van onzedelijke woorden op de openbare straat; 3°. beleedigen door woorden en bedreigingen van een ondergeschikten beambte van de politie in de waarneming zijner bediening	1	"	25	id.	id.
Diefstal van zaken, beneden de waarde van vijf en twintig gulden, gepleegd door iemand beneden de zestien jaren oud, met oordeel des onderscheids	1	"	15	id.	id.
Het moedwillig toebrengen van slagen die geen ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad, gepleegd door iemand beneden de zestien jaren oud met oordeel des onderscheids	1	"	13	id.	id.
1°. Het moedwillig toebrengen van slagen die geen ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad; 2°. het moedwillig toebrengen van slagen die geen ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad, gepleegd door iemand beneden de zestien jaren oud, met oordeel des onderscheids	1	"	15	id.	id.
Het moedwillig toebrengen van slagen die geen ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad, na reeds te voren door gevangenisstraf voor den tijd van langer dan een jaar veroordeeld te zijn geweest	1	"	40	id.	id.
1°. Beleediging door woorden van een ondergeschikten beambte van politie in de waarneming zijner bediening; 2°. het moedwillig toebrengen van slagen die geen ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad.	1	"	33	id.	Israëliet.
Het niet ter zake van betrekking of dienst dragen van een vuurwapen in het openbaar zonder voorzien te zijn van een daartoe strekkend en geldig permit	1	"	25	ongehuwd	Roomsch-Katholiek
Idem	1	"	"	"	"
Het werpen met harde voorwerpen naar eene openbare plaats	1	"	20	ongehuwd	Roomsch-Katholiek
Idem	1	"	21	id.	id.
Het slachten van vee in het eerste district op Curaçao, zonder schriftelijke vergunning van het hoofd der politie, op eene andere plaats dan door het bestuur daartoe bekend	1	"	16	id.	id.
Idem	1	"	22	id.	id.
Idem	1	"	16	id.	id.
Het verkoopen en uitslaan van gedistilleerd, zonder in het bezit te zijn van een hiertoe strekkend patent	1	"	45	id.	id.
Idem	1	"	33	id.	id.
Idem	1	"	31	id.	id.
Het vechten op de openbare straat	"	1	39	id.	id.
Idem	1	"	38	id.	id.
Idem	1	"	21	id.	id.
Wederspannigheid door aantasting en gewelddadigen en feitelijken wederstand gepleegd door een ongewapend persoon tegen een ondergeschikten beambte van de administratieve politie handelende ter uitvoering van eene algemeene verordening . .	1	"	26	id.	id.
Idem	"	1	24	id.	id.
Idem	"	1	19	id.	id.
Idem	"	1	31	id.	id.

Geboorteplaats.	Woonplaats.	Beroep.	Duur gevangenisstraf. Maanden.	Duur gevangenisstraf. Dagen.	Geldboete.	Dagen vervangende gevangenisstraf.	AANMERKINGEN.
Bonaire	Curaçao	kolenbrander	»	6	f 5,00	1	
Curaçao	id.	zeeman	»	»	3,00 5,00 15,00	1 2 4	
id.	id.	metselaar	1	»	»	»	
id.	id.	geen	»	8	4,00	1	
id.	id.	id.	»	»	10,00	2	
id.	id.	hovenier	»	21	4,00	1	
id.	id.	koopman	»	6	40,00 4,00	4 1	
id.	Curaçao	zeeman	»	»	10,00	2	
id.	»	»	»	»	10,00	3	Bij verstek.
id.	Curacao	zeeman	»	»	5,00	1	
id.	id.	id.	»	3	»	»	
id.	id.	slachter	»	»	5,00	1	
id.	id.	id.	»	»	5,00	1	
id.	id.	id.	»	»	5,00	1	
id.	id.	graveur	»	»	25,00	5	
id.	id.	schoenmaker	»	»	25,00	5	
id.	id.	hoedenmaakster	»	»	10,00	3	
id.	id.	slachter	»	»	10,00	3	
id.	id.	zeeman	»	»	5,00	1	
Venezuela.	id.	landmeter	»	»	5,00	1	
Curaçao	id.	zeeman	»	»	»	»	
id.	id.	bediende	»	»	»	»	
id.	id.	waschvrouw	»	»	»	»	
id.	id.	id.	»	»	»	»	

AARD DER MISDRIJVEN.	Geslacht.		Leeftijd.	Burgerlijken staat.	Godsdienst.
	Mannen.	Vrouwen.			
Wederspannigheid door aantasting en gewelddadigen en feitelijken wederstand gepleegd door een ongewapend persoon tegen een ondergeschikten beambte van de administratieve politie handelende ter uitvoering van eene algemeene verordening . .	1	„	18	ongehuwd	Roomsch-Katholiek
Idem	1	„	20	id.	id.
Mishandeling van een dier in het openbaar	1	„	24	id.	id.
Idem	1	„	24	id.	id.
Idem	1	„	25	id.	id.
Idem	1	„	17	id.	id.
Het bezigen van onzedelijke woorden op de openbare straat.	1	„	35	id.	id.
Idem	1	„	26	id.	id.
Idem	1	„	33	id.	id.
Idem	„	1	24	id.	id.
Idem	1	„	42	id.	id.
Idem	1	„	„	„	„
Diefstal van zaken beneden de waarde van vijf en twintig gulden	„	1	23	ongehuwd	Roomsch-Katholiek
Idem	1	„	23	id.	id.
Idem	1	„	17	id.	id.
Idem	„	1	16	id.	id.
Idem	„	1	16	id.	id.
Idem	„	1	17	id.	id.
Idem	1	„	„	„	„
Idem	1	„	„	„	„
Beleediging door woorden van een ondergeschikten beambte van de politie in de waarneming zijner bediening	1	„	28	ongehuwd	Roomsch-Katholiek
Idem	1	„	31	id.	id.
Idem	„	1	29.	id.	id.
Idem	1	„	65	gehuwd	id.
Idem	1	„	69	ongehuwd	id.
Idem	„	1	33	id.	id.
Idem	„	1	23	id.	id.
Idem	1	„	37	id.	id.
Idem	1	„	30	id.	id.
Idem	„	1	18	id.	id.
Idem	1	„	„	„	„
Het houden op eene openbare plaats van eene danspartij zonder schriftelijke vergunning van het hoofd van politie	„	1	„	„	Roomsch-Katholiek
Idem	„	1	19	ongehuwd	id.
Idem	„	1	18	id.	id.
Idem	„	1	27	id.	id.
Idem	„	1	19	id.	id.
Idem	„	1	44	id.	id.
Idem	„	1	39	id.	id.
Idem	„	1	38	id.	id.
Idem	„	1	29	id.	id.
Idem	„	1	21	id.	id.

Geboorteplaats.	Woonplaats.	Beroep.	Duur gevangenisstraf. Maanden.	Duur gevangenisstraf. Dagen.	Geldboete.	Dagen vervangende gevangenisstraf.	*AANMERKINGEN.*
Curaçao	Curaçao	klerk	"	6	"	"	
id.	id.	kastelein	"	6	"	"	
id.	id.	slachter	"	6	f 8,00	2	
id.	id.	landbouwer	"	"	8,00	2	
id.	id.	koetsier	"	6	8,00	2	
id.	id.	geen	"	6	8,00	2	
id.	id.	pontvoerder	"	3	"	"	
id.	id.	geëmployeerde	"	"	10,00	3	
id.	id.	sjouwer	"	"	5,00	1	
id.	id.	waschvrouw	"	"	5,00	1	
id.	id.	timmerman	"	"	15,00	3	
"	"	"	"	3	"	"	
Curaçao	Curaçao	bakster	1	"	"	"	
id.	id.	pontvoerder	"	14	"	"	
id.	id.	timmerman	1	"	"	"	
id.	id.	waschvrouw	"	8	"	"	
id.	id.	id.	"	21	"	"	
id.	id.	id.	"	8	"	"	
"	"	"	1	"	"	"	Bij verstek.
"	"	"	1	"	"	"	
Curaçao	Curaçao	roeier	"	"	15,00	3	
id.	id.	metselaar	"	"	8,00	2	
id.	id.	id.	"	"	15,00	3	
id.	id.	zeeman	"	"	20,00	5	
id.	id.	gepensionneerd	"	"	10,00	3	
id.	id.	waschvrouw	"	"	8,00	2	
id.	id.	id.	"	"	30,00	5	
id.	id.	timmerman	"	"	15,00	3	
id.	id.	id.	"	"	20,00	4	
id.	id.	geen	"	"	10,00	3	
"	"	"	"	"	25,00	5	Bij verstek.
"	"	"	"	"	5,00	1	Bij verstek.
Curaçao	Curaçao	geen	"	"	5,00	1	
id.	id.	bakker	"	"	5,00	1	
id.	id.	koopvrouw	"	"	5,00	1	
id.	id.	maaister	"	"	5,00	1	
id.	id.	id.	"	"	15,00	3	
id.	id.	keukenmeid	"	"	15,00	3	
id.	id.	id.	"	"	15,00	3	
id.	id.	id.	"	"	5,00	1	
id.	id.	waschvrouw	"	"	5,00	1	

D

AARD DER MISDRIJVEN.	Geslacht.		Leeftijd.	Burgerlijken staat.	Godsdienst.
	Mannen.	Vrouwen.			
Het houden op eene openbare plaats van eene danspartij zonder schriftelijke vergunning van het hoofd van politie	"	1	39	ongehuwd	Roomsch-Katholiek
Idem	"	1	23	id.	id.
Idem	"	1	19	id.	id.
Idem	"	1	26	id.	id.
Idem	"	1	22	id.	id.
Idem	"	1	34	id.	id.
Idem	"	1	26	id.	id.
Idem	"	1	22	id.	id.
Idem	"	1	33	id.	id.
Idem	"	1	18	id.	id.
Idem	"	1	39	id.	id.
Idem	"	1	25	id.	id.
Idem	"	1	33	id.	id.
Idem	"	1	44	id.	id.
Idem	"	1	33	id.	id.
Idem	"	1	31	id.	id.
Idem	"	1	29	id.	id.
Idem	"	1	26	id.	id.
Het moedwillig toebrengen van slagen die geen ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad	1	"	18	id.	id.
Idem	1	"	20	id.	id.
Idem	"	1	20	id.	id.
Idem	1	"	22	id.	id.
Idem	1	"	30	id.	id.
Idem	"	1	30	id.	id.
Idem	1	"	24	id.	id.
Idem	"	1	29	id.	id.
Idem	1	"	34	id.	id.
Idem	"	1	35	gehuwd	id.
Idem	1	"	20	ongehuwd	id.
Idem	"	1	21	id.	id.
Idem	1	"	29	id.	id.
Idem	1	"	57	id.	id.
Idem	1	"	20	id.	id.
Idem	1	"	20	id.	id.
Idem	1	"	20	id.	id
Idem	1	"	25	id.	id.
Idem	1	"	16	id.	id.
Idem	1	"	21	id.	id.
Idem	1	"	31	id.	id.
Idem	1	"	26	id.	id.
Idem	1	"	29	id.	id.
Idem	1	"	25	id.	id.

Geboorteplaats.	Woonplaats.	Beroep.	Duur gevangenisstraf. Maanden.	Duur gevangenisstraf. Dagen.	Geldboete.	Dagen vervangende gevangenisstraf.	*AANMERKINGEN.*
Curaçao	Curaçao	waschvrouw	"	"	f 5,00	1	
id.	id.	id.	"	"	5,00	1	
id.	id.	id.	"	"	15,00	3	
id.	id.	id.	"	"	5,00	1	
id.	id.	id.	"	"	5,00	1	
id.	id.	id.	"	"	5,00	1	
id.	id.	id.	"	"	15,00	3	
id.	id.	id.	"	"	5,00	1	
id.	id.	id.	"	"	15,00	3	
id.	id,	id.	"	"	5,00	1	
id.	id.	id.	"	"	5,00	1	
id.	id.	id.	"	"	5,00	1	
id.	id.	id.	3	"	"	"	
id.	id.	id.	"	"	5,00	1	
id.	id.	id.	3	"	5,00	1	
id.	id.	id.	"	"	5,00	1	
Bonaire	id.	id.	"	"	5,00	1	
id.	id.	id.	"	"	5,00	1	
id.	id.	schoenmaker	"	10	4,00	1	
id.	id.	landbouwer	"	10	4,00	1	
Curaçao	id.	waschvrouw	"	3	4,00	1	
id.	id.	sjouwer	"	3	4,00	1	
id.	id.	zeeman	"	14	4,00	1	
id.	id.	waschvrouw	"	14	4,00	1	
id.	id.	knecht	"	"	8,00	2	
id.	id.	koopvrouw	"	"	10,00	3	
id.	id.	handelaar	"	3	4,00	1	
id.	id.	keukenmeid	"	3	4,00	1	
id.	id.	besteller	3	"	4,00	1	
id.	id.	bediende.	"	3	4,00	1	
id	id.	stoker	"	6	4,00	1	
id.	id.	matrassenmaker	"	3	4,00	1	
id.	id.	blikslager	"	14	4,00	1	
id.	id.	verver	"	"	8,00	2	
id.	id.	voerman	"	3	4,00	1	
id.	id.	metselaar	"	"	4,00	1	
id.	id.	kuiper	"	8	4,00	1	
id.	id.	schoenmaker	"	"	8,00	2	
id.	id.	pontvoerder	"	21	4,00	1	
id	id	id.	4	"	4,00	1	
id	id.	timmerman	"	8	4,00	1	
id.	id.	id.	"	"	8,00	2	

AARD DER MISDRIJVEN.	Geslacht.		Leeftijd.	Burgerlijke staat.	Godsdienst.
	Mannen.	Vrouwen.			
Het moedwillig toebrengen van slagen die geen ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad	1	"	30	ongehuwd	Roomsch-Katholiek
Idem	1	"	30	id.	id.
Idem	1	"	23	id.	id.
Idem	"	1	25	id.	id.
Idem	"	1	29	id.	id.
Idem	"	1	23	id.	id.
Idem	1	"	25	id.	id.
Idem	1	"	19	id.	id.
Idem	1	"	22	id.	id.
Idem	1	"	22	id.	id.
Idem	1	"	50	id.	id.
Idem	1	"	29	id.	id.
Idem	1	"	20	id.	id.
Idem	"	1	27	id.	id.
Idem	"	1	20	id.	id.
Idem	"	1	23	id.	id.
Idem	"	1	21	id.	id.
Idem	"	1	23	id.	id.
Idem	"	1	26	id.	id.
Idem	"	1	22	id.	id.
Idem	"	1	25	id.	id.
Idem	"	1	26	id.	id.
Idem	"	1	31	id.	id.
Idem	1	"	29	id.	id.
Idem	1	"	21	id.	id.
Idem	1	"	31	id.	id.
Idem	1	"	28	id.	id.
Idem	1	"	25	gehuwd	id.
Idem	1	"	20	ongehuwd	id.
Idem	1	"	19	id.	id.
Idem	1	"	18	id.	id.
Idem	1	"	19	id.	id.
Idem	1	"	39	id.	id.
Idem	1	"	24	id.	id.
Idem	1	"	26	id.	id.
Idem	1	"	30	id.	id.
Idem	1	"	30	id.	id.
Idem	1	"	26	id.	id.
Idem	1	"	26	id.	id.
Idem	1	"	53	id.	id.
Idem	1	"	29	id.	id.
Idem	1	"	19	id.	id.
Idem	1	"	25	id.	id.

Geboorteplaats.	Woonplaats.	Beroep.	Duur gevangenisstraf.		Geldboete.	Dagen vervangende gevangenisstraf.	AANMERKINGEN.
			Maanden.	Dagen.			
Curaçao	Curaçao	timmerman	„	8	f 4,00	1	
id.	id.	koetsier	3	„	4,00	1	
id.	id.	id.	„	„	10,00	3	
id.	id.	hoedenmaakster	„	„	4,00	1	
id.	id.	id.	„	3	4,00	1	
id.	id.	id.	„	„	8,00	2	
id.	id.	kleermaker	„	8	4,00	1	
id.	id.	id.	„	3	4,00	1	
id.	id.	id.	„	3	4,00	1	
id.	id.	id.	„	8	4,00	1	
id.	id.	landbouwer	„	3	4,00	1	
id	id.	id.	„	3	4,00	1	
id.	id.	id.	„	„	4,00	1	
id.	id.	waschvrouw	„	„	4,00	1	
id.	id.	id.	„	„	8,00	2	
id.	id.	id.	„	3	4,00	1	
id.	id.	id.	„	„	4,00	1	
id.	id.	id.	„	„	4,00	1	
id.	id.	id.	„	8	4,00	1	
id.	id.	id.	„	„	4,00	1	
id.	id.	id.	„	3	4,00	1	
id.	id.	id.	„	8	4,00	1	
id.	id.	id.	„	3	4,00	1	
id.	id.	hovenier	„	3	4,00	1	
id.	id.	id.	„	3	4,00	1	
id.	id.	id.	„	40	4,00	1	
id.	id.	id.	„	„	8,00	2	
id.	id.	sjouwer	„	„	4,00	1	
id.	id.	id.	„	14	4,00	1	
id.	id.	id.	„	„	4,00	1	
id.	id.	id.	„	12	4,00	1	
id.	id.	id.	„	3	4,00	1	
id.	id.	slachter	„	8	4,00	1	
id.	id.	id.	„	8	4,00	1	
id.	id.	id.	„	8	4,00	1	
id.	id.	id.	4	„	4,00	1	
id.	id.	id.	„	„	4,00	1	
id.	id.	bakker	„	8	4,00	1	
id.	id.	id.	„	20	4,00	1	
id.	id.	id.	„	„	4,00	1	
id.	id.	visscher	„	4	4,00	1	
id.	id.	id.	„	3	4,00	1	
id.	id.	zeeman	„	6	4,00	1	

D

AARD DER MISDRIJVEN.	Geslacht.		Leeftijd.	Burgerlijken staat.	Godsdienst.
	Mannen.	Vrouwen.			
Het moedwillig toebrengen van slagen die geen ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad	1	"	25	ongehuwd	Roomsch-Katholiek
Idem	1	"	20	id.	id.
Idem	1	"	29	id.	id.
Idem	1	"	25	id.	id.
Idem	1	"	27	id.	id.
Idem	1	"	29	id.	id.
Idem	1	"	19	id.	id.
Idem	1	"	27	id.	id.
Idem	1	"	19	id.	id.
Idem	1	"	28	id.	id.
Idem	1	"	23	id.	id.
Idem	1	"	"	"	"
Idem	1	"	"	"	"
Idem	1	"	"	"	"
Idem	1	"	"	"	"
Idem	1	"	"	"	"
Idem	"	"	"	"	"
Idem	"	"	"	"	"
Idem	"	"	"	"	"

Geboorteplaats.	Woonplaats.	Beroep.	Duur gevangenisstraf. Maanden.	Duur gevangenisstraf. Dagen.	Geldboete.	Dagen vervangende gevangenisstraf.	AANMERKINGEN.
Curaçao	Curaçao	zeeman	"	8	f 4,00	1	
id.	id.	id.	"	3	4,00	1	
id.	id.	id.	"	"	4,00	1	
id.	id.	id.	"	8	4,00	1	
id.	id.	id.	"	"	8,00	2	
id.	id.	id.	"	21	4,00	1	
id.	id.	id.	"	6	4,00	1	
id.	id.	id.	"	8	4,00	1	
id.	id.	id.	"	"	4,00	1	
id.	id.	id.	"	3	4,00	1	
id.	id.	id.	2	"	4,00	1	
"	"	"	"	40	4,00	1	Bij verstek.
"	"	"	1	"	4,00	1	id.
"	"	"	"	4	4,00	1	id.
"	"	"	"	4	4,00	1	id.
"	"	"	"	3	4,00	1	id.
"	"	"	"	5	4,00	1	id.
"	"	"	"	3	4,00	1	id.
"	"	"	"	3	4,00	1	id.

STAAT van zaken voor het Kantongerecht behandeld en verdere gerechtelijke handelingen op Bonaire, gedurende het jaar 1903.

Strafzaken.

a. Het arglistig wegnemen van zaken, beneden de waarde van f 25	8
b. Het plukken van onrijpe watapanapeulen op gouvernementsgronden	5
c. Het moedwillig toebrengen van slagen	3
d. Het laden van goederen zonder consent	2
e. Het ten deele vernielen van sluitingen	2
f. Het houden van gedistilleerd in een verkoopwinkel, zonder voorzien te zijn van een patent	2
g. 1°. Het houden van een hond, zonder daarvoor belasting te betalen; 2°. Het niet afgeven van den hond, en 3°. Beleediging door woorden van een ondergeschikten beambte van de politie	1
h. Het zich begeven op eens anders grond tegen den uitgedrukten en hem kennelijk geworden wil van den eigenaar	1
i. Het opkoopen van geitenvellen, zonder te zijn vergeleken met het register van oormerken van klein vee	1
j. 1°. Het laten draven van het paard voor een vrachtwagen gespannen, in het dorp Kralendijk; 2°. Het toebrengen van slagen	1
k. Het aanleggen en afbranden van een kalkoven, zonder alvorens daartoe verlof van het Gouvernement gevraagd en hetzelve verkregen te hebben	1
l. Poging tot het arglistig wegnemen van zaken, beneden de waarde van f 25	1
m. Het zich op een vrachtwagen als voerman plaatsen in het dorp Kralendijk	1
n. Het nietig verklaren van eene dagvaarding	1
Totaal	40

Getuigenverhoor op machtiging van den rechter-commissaris	8

Burgerlijke zaken.

Terugvordering van eene in bezit genomen ezelin met eisch tot schadevergoeding	1
Genomen beschikkingen	5
Beëediging tot het bevestigen van eigendomsverklaringen ter erlanging van zeebrief	46
Voorzieningen in voogdijen en toeziende voogdijen	8
Proces-verbaal van verzegeling v. onbeheerde nalatenschap	2
Proces-verbaal van verhoor van bloedverwanten	2
Proces-verbaal van ontzegeling	1
Proces-verbaal van beëediging van ambtenaren	6

Rechtswezen op het eiland ARUBA.

Behandelde zaken bij het kantongerecht gedurende het jaar 1903.

Strafzaken:

a. het toebrengen van slagen, die geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad	10
b. het houden van honden waarvoor geen belasting is betaald	12
c. het houden van varkens op schot in de Oranjestad	2
d. het branden van een kalkoven zonder permit	1
e. het zich in kennelijken staat van dronkenschap bevinden op de openbare straat	1
f. beleediging door woorden van een bedienende beambte der politie ter gelegenheid van de waarneming zijner bediening	3
g. het toebrengen van slagen aan een ondergeschikten beambte van de politie, enz.	1
h. het doen begraven van een lijk zonder voorafgaand verlof van den ambtenaar van den burgerlijken stand	1
i. beleediging, die niet het dubbel kenmerk van zwaarte en openbaarheid heeft	1
j. het bezigen van onzedelijke woorden op de openbare straat	4
k. wederspannigheid door feitelijken en gewelddadigen wederstand, gepleegd tegen een bedienende beambte der politie, enz.	2
l. overtreding der bepalingen op den in-, uit- en doorvoer	1
m. het ten deele uithalen van levende heggen	1
n. het uitwerpen van vuilnis, elders dan binnen de door het hoofd der politie daarvoor aangewezen plaatsen	1
o. het weigeren van een hond, waarvoor geen belasting was betaald, aan de politie af te geven	1
Totaal	24

Van deze 42 overtredingen zijn drie beklaagden voor meer dan een overtreding terechtgesteld, zoodat op de rol slechts voorkomen zes en dertig behandelde zaken.

Verrichtingen:

op last van den rechter-commissaris, belast met de instructie van strafzaken bij het Hof van justitie in de kolonie Curaçao.

Burgerlijke zaken:

a. beëediging van verklaring ter erlanging van zeebrieven	18
b. schuldvorderingen	1
c. gerechtelijke uitwinning wegens verschuldigde grondbelasting voor 1899	8
Totaal	27
voorzieningen in voogdijen en toeziende voogdijen	8
beëediging van deskundigen	7
benoeming van curators	2
beschikkingen op ingekomen stukken	2

OPGAAF van zaken in het jaar 1903 bij den raad van justitie op het eiland Sint Martin (Ned. ged.) behandeld.

Burgerlijke zaken.

Het aantal vonnissen in burgerlijke zaken in het openbaar uitgesproken, bedroeg vijf, nl:

1 waarbij een persoon op eigen verzoek onder curateele is gesteld wegens zwakheid van vermogens;

1 waarbij de gedaagde niet-ontvankelijk is verklaard in de door hem voorgestelde exceptie;

1 waarbij de vordering van de eischers is verworpen en tevens de gedaagde niet-ontvankelijk is verklaard in de door haar gedane vordering;

1 waarbij de eisch der eischers gedeeltelijk toegewezen en gedeeltelijk verworpen is, en ook de door de gedaagde voorgestelde exceptie is verworpen; en

1 waarbij de eisch der eischeres verworpen is en de gedaagde niet-ontvankelijk verklaard in zijn provisioneelen eisch.

De Raad heeft in het openbaar ter behandeling van drie burgerlijke zaken vijf en twintig zittingen gehouden.

Het getal beschikkingen door den raad genomen op verzoekschriften, beliep twee:

1 waarbij het verhoor is bevolen van de bloedverwanten of aangehuwden van een requestrant; en

1 waarbij vergunning is verleend om als eischeres kosteloos te procederen.

Verder werden er drie processen-verbaal opgemaakt.

Strafzaken.

Het aantal vonnissen in strafzaken in het openbaar uitgesproken, bedroeg vier, nl.;

1 waarbij een beklaagde veroordeeld is ter zake van „de onwillige veroorzaking van iemands dood uit onvoorzichtigheid";

2 ter zake van „het moedwillig toebrengen van slagen en kwetsuren, welke ziekte en onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes, doch niet van meer dan twintig dagen ten gevolge hebben gehad";

1 ter zake van het wanbedrijf van „het vervoeren van drank buiten de in art. 5 van de verordening van den 19den December 1884 (P. B. n°. 22) bedoelde grenslijn zonder gedekt te zijn van een vervoerbiljet";

1 ter zake van „het moedwillig toebrengen van eene kwetsuur, welke onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan twintig dagen ten gevolge heeft gehad."

Bij voormelde vonnissen zijn veroordeeld vier mannen en een vrouw

Door den raad werden er in strafzaken in het openbaar dertien zittingen gehouden.

OPGAAF van zaken in het jaar 1903 bij het kantongerecht op het eiland Sint Martin (Ned. ged.) behandeld.

Burgerlijke zaken.

Het aantal vonnissen in burgerlijke zaken in het openbaar uitgesproken, bedroeg zeven, nl.:

Op tegenspraak:

1 waarbij de geopposeerde niet-ontvankelijk is verklaard in de door hem voorgestelde exceptie;

2 bij elk waarvan getuigenverhoor bevolen is;

1 waarbij de wraking van een getuige geldig is verklaard;

1 waarbij de voorgestelde wraking van een getuige ongeldig is verklaard;

1 waarbij de eischer niet-ontvankelijk is verklaard in zijnen eisch;

1 waarbij de gedaagde is veroordeeld het gevorderde bedrag aan den eischer te betalen.

Bij verstek:

1 waarbij de eisch des eischers gedeeltelijk toegewezen en gedeeltelijk verworpen is.

Door het kantongerecht werden er in het openbaar dertien zittingen gehouden ter behandeling van drie zaken.

Drie beëedigingen van eigendomsverklaring tot het verkrijgen van zeebrieven hadden plaats.

Door den kantonrechter werd beschikt op vier verzoekschriften.

De kantonrechter voorzag in een voogdij en een toeziende voogdij.

De benoeming van een curator en een toezienden curator over een onder curateele gestelde heeft plaats gehad.

Ter griffie zijn in de daarvoor bestemde registers twee akten ingeschreven.

Strafzaken.

In strafzaken bedroeg het aantal vonnissen in het openbaar uitgesproken, drie, nl.:

2 ter zake van „het moedwillig toebrengen van kwetsuren, welke geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad", en

1 ter zake van „het moedwillig toebrengen van een slag, welke geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge heeft gehad".

Bij voormelde vonnissen zijn drie mannen veroordeeld en werden er daarvoor zes zittingen gehouden.

OPGAAF van zaken die in het 1903 bij den Raad van Justitie op het eiland St. Eustatius zijn behandeld.

In *burgerlijke* zaken zijn in het openbaar uitgesproken 7 vonnissen.

Op tegenspraak:

4 bij elk waarvan den eischer zijne vordering is toegewezen;

1 waarbij een getuigen-verhoor is bevolen;

1 waarbij eene scheiding van goederen eener gemeenschap is bevolen;

1 waarbij een overeenkomst van verkoop en koop is vernietigd.

7

Het aantal beschikkingen door den Raad van Justitie genomen op *verzoekschriften* als anderszins, heeft beloopen:

1 waarbij het hooren van bloedverwanten van minderjarigen is bevolen;

1 waarbij het hooren van den toezienden voogd en bloedverwanten van een minderjarige is bevolen;

1 waarbij drie schatters zijn benoemd;

1 waarbij toestemming is verleend om een aan minderjarigen toebehoorend eigendom te verhypothekeeren;

1 waarbij toestemming is verleend om een aan een minderjarige toebehoorend eigendom te verkoopen.

5

Ambtshalve heeft de Raad van Justitie genomen een besluit, betreffende de samenstelling der kamer van vacantie.

Het getal vonnissen in *strafzaken* in het openbaar uitgesproken, heeft beloopen:

3 bij elk waarvan eene beklaagde veroordeeld is ter zake van „laster";

2 bij elk waarvan eene beklaagde veroordeeld is ter zake van „het moedwillig toebrengen van slagen, die geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad, gepleegd met voorbedachten rade;

1 waarbij een beklaagde veroordeeld is ter zake van 1°. mondelinge bedreiging met doodslag en 2°. het verhinderen van het schutten van een beest;

1 waarbij een beklaagde veroordeeld is ter zake van 1°. het moedwillig toebrengen van een slag die geen ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid voor meer dan zes dagen ten gevolge heeft gehad en 2°. wederspannigheid gepleegd door een gewapend persoon;

1 waarbij een beklaagde veroordeeld is ter zake van „het moedwillig toebrengen van een kwetsuur, welke ziekte en onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes doch niet van meer dan twintig dagen ten gevolge heeft gehad;

1 waarbij een beklaagde veroordeeld is ter zake van „het moedwillig toebrengen van slagen die geen ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad;

1 waarbij een persoon veroordeeld is wegens zijne niet verschijning ter terechtzitting ten einde als getuigen te worden gehoord;

1 waarbij de dagvaarding is nietig verklaard geworden.

11

Het getal vonnissen, bevelschriften, besluiten en beschikkingen genomen of requisitoiren van het Openbaar Ministerie, als anderszins, bedroeg:

2 vonnissen, bij elk waarvan tegen een verdachte rechtsingang verleend en eene instructie tegen de verdachte bevolen;

1 vonnis waarbij de invrijheidstelling van een verdachte bevolen is;

2 vonnissen bij elk waarvan de terechtstelling van een verdachte bevolen is en deze naar de openbare terechtstelling verwezen is.

5

De Raad diende den HoogEdelGestrengen Heer Gouverneur van Curaçao driemaal van consideratie en bericht op verzoekschriften, strekkende ter erlanging van vermindering van opgelegde straffen.

STAAT van de plaats gehad hebbende veroordeelingen.

AARD DER MISDRIJVEN.	Geslacht der veroordeelden.		Opgelegde straffen.				
			Duur der gevangenisstraf.		Bedrag der geldboete.		Subsidiaire gevangenisstraf.
	Mannen.	Vrouwen.	Dagen.	Maanden.	Gulden.	Centen.	Dagen.
Laster	„	1	„	„	„	50	1
	„	1	„	„	25	„	5
	„	1	„	„	20	„	4
Het moedwillig toebrengen van slagen, die geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad, gepleegd met voorbedachte rade	„	1	„	12	10	„	1
1°. Mondelinge bedreiging met doodslag en 2°. het verhinderen van het schutten van een beest"	„	1	„	6	10	„	1
	1	„	„	3	10	„	1
1°. Het moedwillig toebrengen van een slag die geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge heeft gehad en 2°. wederspannigheid gepleegd door één gewapend persoon	1	„	„	9	10	„	1
Het moedwillig toebrengen van een kwetsuur welke ziekte en onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes doch niet van meer dan twintig dagen ten gevolge heeft gehad	1	„	„	3	10	„	1
Het moedwillig toebrengen van slagen die geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad	„	1	„	„	4	„	1
Afwezig gebleven getuigen	1	„	„	„	5	„	1
	4	6					
	10						

OPGAAF van zaken, die in het jaar 1903 bij het Kantongerecht op het eiland St. Eustatius zijn behandeld.

Gedurende het jaar 1903 werden er geen vonnissen in burgerlijke zaken in het openbaar uitgesproken, maar door den Kantonrechter werden twee zaken in der minne geschikt.

Het getal beschikkingen door den Kantonrechter verleend op verzoekschriften als anderszins, heeft beloopen. . . „ 4

Een, waarbij een ander persoon werd aangewezen bij ontstentenis van den deurwaarder . . . . . . 1 „

Een waarbij drie schatters beëedigd zijn . . . . 1 „

Twee, bij elk waarvan de requestrante eene verklaring beëedigde ter verkrijging van een zeebrief . 2

4 4

De Kantonrechter diende den HoogEdel Gestr. heer Gouverneur van Curaçao tweemaal van consideratie en bericht op verzoekschriften strekkende ter erlanging van vermindering van opgelegde straf.

Het getal vonnissen in strafzaken in het openbaar uitgesproken heeft beloopen: 16

Vier, bij elk waarvan een beklaagde veroordeeld is ter zake van het moedwillig toebrengen van slagen die geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad 4 „

Vier, bij elk waarvan de dagvaarding nietig is verklaard geworden . . . . 4 „

Twee, bij elk waarvan een beklaagde veroordeeld is ter zake van diefstal van een zaak beneden de vijf en twintig gulden . . . . 2 „

Twee, bij elk waarvan een beklaagde veroordeeld is ter zake van: 1°. het niet afgeven of laten afgeven van een hond, niet voorzien van een gestempelde halsband, en 2° het houden van een hond niet voorzien van een gestempelde halsband . . . . 2 „

Een, waarbij eene beklaagde veroordeeld is ter zake van beleediging door woorden van een politie-beambte ter gelegenheid van de waarneming zijner bediening. 1 „

Een, waarbij een beklaagde veroordeeld is ter zake van het houden van een varken in het Bovendorp dezes eilands, zonder het in een hok te houden . . 1 „

Een, waarbij een beklaagde is veroordeeld ter zake van het zonder noodzakelijkheid dooden van een lastdier, op een plaats waarvan de schuldige bruiker is. 1 „

Een, waarbij een bij verstek veroordeelde van het door hem verzet is vervallen verklaard en bevolen dat het bij verstek gewezen vonnis ten uitvoer gelegd zal worden . . . . 1 „

16 16

D

STAAT van de plaats gehad hebbende veroordeelingen.

AARD DER MISDRIJVEN.	Geslacht der veroordeelden.		Opgelegde straffen.				
			Duur der gevangenisstraf.		Bedrag der geldboeten.		Subsidiaire gevangenisstraf.
	Mannen.	Vrouwen.	Dagen.	Maanden.	Gulden.	Centen.	Dagen.
Het moedwillig toebrengen van slagen die geen ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijk arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad . .	1	"	7	"	12	"	3
	1	"	3	"	4	"	1
	1	"	10	"	10	"	3
	"	1	7	"	25	"	4
Diefstal van een zaak beneden de waarde van vijf en twintig gulden	1	"	"	3	"	"	"
	"	1	"	2	"	"	"
1°. Het niet-afgeven of laten afgeven van een hond niet voorzien van een gestempelde halsband en 2°. het houden van een hond niet voorzien van een gestempelde halsband.	1	"	"	"	8	"	2
	1	"	"	"	8	"	2
Beleediging door woorden van een politiebeambte ter gelegenheid van de waarneming zijner bediening	"	1	"	"	15	"	3
Het houden van een varken in het Bovendorp dezes eilands, zonder het in een hok te houden	1	"	"	"	15	"	5
Het zonder noodzakelijk dooden van een lastdier, op eene plaats waarvan de schuldige bruiker is . .	1	"	"	1	8	"	3
Een bij verstek veroordeelde, vervallen verklaard van het door hem gedaan verzet en bevolen dat het tegen hem gewezen vonnis zal worden ten uitvoer gelegd	1	"	21	"	30	"	5
	9	3					
	12						

VERSLAG van het beheer en den staat van het eiland Saba (kolonie Curaçao) over het jaar 1903.

Rechtspraak.

Voor het Kantongerecht werden 9 strafzaken behandeld, waarbij 9 personen werden veroordeeld als volgt:

1 wegens „schending der openbare orde" tot een geldboete van f 10, subsidiair 3 dagen gevangenisstraf.

1 als boven tot f 25, subsidiair 5 dagen gevangenisstraf.

1 als boven tot 7 dagen gevangenisstraf.

1 wegens het toebrengen van slagen" tot 8 dagen gevangenisstraf en f 10 boete, subsidiair 3 dagen gevangenisstraf.

1 als boven tot een geldboete van f 25, subsidiair 7 dagen gevangenisstraf.

2 als boven tot 8 dagen gevangenisstraf en f 20 boete, subsidiair 5 dagen gevangenisstraf.

1 als boven tot een geldboete van f 0,50, subsidiair 1 dag gevangenisstraf.

1 wegens „hoon" tot een geldboete van f 15, subsidiair 4 dagen gevangenisstraf.

Van deze veroordeelden waren 4 mannen en 5 vrouwen.

Geen burgerlijke zaken werden aangebracht.

De verdere werkzaamheden van het Kantongerecht bepaalden zich tot:

het beëedigen van 3 verklaringen ter erlanging van zeebrieven, en het dienen van consideratie en advies aan den Gouverneur der kolonie op 2 verzoekschriften om gratie.

Aan 2 der bovengenoemde veroordeelden werd kwijtschelding verleend der hun opgelegde gevangenisstraf van 8 dagen.

Bijlage E.

ZIEKTEN, die zich hebben voorgedaan onder de gevangenen op Curaçao.

Naam der ziekte.	Aantal gevallen.	Naam der ziekte.	Aantal gevallen.	Naam der ziekte.	Aantal gevallen.
Brochiaal catarrh.	5	Helminthiasis	1	Orchitis	1
Catarrh. ventric.	1	Hematemesis	1	Palpetat. cordis	2
Cephalagia	4	Herui ingunialis (breukband)	2	Pareses faciales	1
Combustio	2	Herpes tonsurans	9	Pharyngetis	2
Candylomata	1	Hysteria	1	Proctitis	1
Conjunctivitis	2	Influenza	10	Rheumatism	8
Debilitas	1	Lumbago	1	Rheumat. gonorrh.	1
Degener. cordis	1	Lymphadenitis	1	Scorbut	12
Dysenteria	2	Malaria	2	Ulcus cruris	2
Dysuria	5	Nervositas	3	Ulcus molle	1
Eczema	3	Obstipatis	1	Urethritis	7
Entero catarrh.	37	Odontalgia	21	Varicellen	1

Bijlage F.

VERSLAG van de bevindingen en handelingen van het geneeskundig toezicht gedurende het jaar 1903 op Curaçao.

De geneeskundige raad kan beginnen met de mededeeling, dat de gezondheidstoestand der bevolking op het eiland gedurende het afgeloopen jaar over het algemeen minder gunstig was.

Het sterftecijfer was hooger dan het vorige jaar ten gevolge van de felle droogte, die geheerscht heeft in 1902 en 1903, waardoor er gebrek was aan zuiver drinkwater en goed voedsel voor de lagere bevolking, waaronder vele gevallen van maag- en darmaandoeningen zijn voorgekomen.

Van besmettelijke ziekten deden zich bij de burgerij voor: 6 gevallen van febris typhoidea, waarvan 1 met doodelijken afloop en 4 gevallen van diphtherie, waarvan 3 met doodelijken afloop. Van elders zijn alhier 2 gevallen van febris typhoidea geimporteerd.

In 's lands hospitaal werden 32 personen wegens febris typhoidea verpleegd, waarvan 3 overleden zijn. Hiervan zijn 12 van elders aangebracht.

Wegens het voorkomen van een geval van gele koorts op Bonaire werd den 27sten Januari quarantaine van 14 dagen vastgesteld voor alle van daar komende schepen, welke quarantaine weer den 9den Februari opgegeven is. De quarantaine tegen schepen komende van Barbados, wegens het heerschen aldaar van pokken, die den 20sten Augustus 1902 vastgesteld was, is den 4den April 1903 opgeheven.

In het geheel werden 4 zeilschepen in observatie-quarantaine gesteld.

Ziektegevallen zijn niet voorgekomen op de quarantaine-inrichting.

Het voorgeschreven maandelijksch bezoek van de quarantaine-inrichting door den geneesheer-directeur dier inrichting, heeft geregeld plaats gehad.

De geneeskundige raad hield 18 vergaderingen, terwijl als naar gewoonte de loopende zaken bij non sessie werden afgedaan.

In de samenstelling van den raad kwam geen verandering, alleen werd wegens het bedanken van Mr. Ph. F. de Haseth Evertsz als secretaris, dr. J. P. Evertsz Hz. met het secretariaat belast.

Na aflegging van het vereischte examen verkregen drie candidaten akte van bevoegdheid als tandmeester en 1 candidaat akte van bevoegdheid als hulp-apotheker. Met ongunstigen uitslag zijn door den raad geëxamineerd 2 candidaten voor de akte van bevoegdheid als tandmeester en 1 candidaat voor de akte van bevoegdheid als apotheker.

De stadsgeneesheer heeft telkens den procureur-generaal bij zijne bezoeken naar het krankzinnigengesticht vergezeld. De afschriften der verslagen dier bezoeken zijn geregeld door den raad ter kennisneming ontvangen.

De apotheken zijn door den stadsgeneesheer en een lid van den geneeskundigen raad onderzocht en in orde bevonden.

Door den stadsgeneesheer zijn gedurende het jaar 1903 518 personen gevaccineerd. De practiseerende geneesheeren op Curaçao en de Gouvernements-geneeskundigen op de andere eilanden der kolonie werden als naar gewoonte door het parc vaccinogène van koepokstof voorzien, terwijl ook aan aanvragen uit Venezuela door genoemde inrichting werd voldaan.

Op 31 December 1903 was er een batig saldo van f 738,37 in de kas van het parc-vaccinogène.

Aldus vastgesteld door den geneeskundigen raad in zijne vergadering van den 21sten Januari 1904.

De Voorzitter,
(*get.*) H. Ferguson.

De Secretaris,
(*get.*) Dr. J. P. Evertsz Hz.

Bijlage G

VERSLAG betreffende den toestand van het onderwijs op Curaçao, gedurende het jaar 1903, opgemaakt ingevolge het bepaalde bij art. 28 van de onderwijs-verordening (B. B. 1884, n°. 16), voor de kolonie Curaçao.

Openbaar onderwijs.

Omtrent het openbaar onderwijs valt het volgende mede te deelen:

Het onderwijs werd geregeld gegeven.

Bij het onderwijzend persodeel hadden de volgende mutatiën plaats:

Aan den heer M. A. Schotman, onderwijzer 2e klasse, werd, tot herstel van gezondheid, een jaar verlof naar Nederland verleend.

De heer A. H. van Buren Scheele keerde uit Holland terug en werd op de jongensschool geplaatst.

De heer E. de Casas y Gancedo, vakonderwijzer, verkreeg wegens familieomstandigheden een binnenlandsch verlof van 6 maanden, met vergunning om zich naar Spanje te begeven. De heer B. Villavicencio werd belast met het geven van onderwijs in de Spaansche taal.

Aan den heer G. B. Dussel werd tot herstel van gezondheid een binnenlandsch verlof verleend van een maand.

Meer uitgebreid onderwijs.

Het gedrag der leerlingen was, behoudens enkele uitzonderingen, goed.

Het aantal verzuimde schooldagen bedroeg:

over het eerste halfjaar: aan de jongensschool 5,3 pct.
" " " " " " meisjesschool 6 3/4 pct.
" " tweede " " " jongensschool 6 pct.
" " " " " " meisjesschool 8 1/2 pct.

Aan de jongensschool werden bevorderd:

van de	1e klasse	14	van de	21	leerlingen	naar de	2e,
" "	2e "	13	" "	21	"	" "	3e,
" "	3e "	17	" "	23	"	" "	4e,
" "	4e "	16	" "	23	"	" "	5e,
" "	5e "	15	" "	20	"	" "	6e,
" "	6e "	10	" "	18	"	" "	7e,
" "	7e "	10	" "	12	"	" "	8e.

Van de 7 leerlingen der 8e klasse namen er 5 deel aan het eindexamen, aan wie het diploma van goed volbrachte studie werd uitgereikt.

Aan de meisjesschool werden bevorderd:

van de	1e klasse	15	van de	19	leerlingen	naar de	2e,
" "	2e "	10	" "	11	"	" "	3e,
" "	3e "	14	" "	17	"	" "	4e,
" "	4e "	13	" "	17	"	" "	5e,
" "	5e "	11	" "	14	"	" "	6e,
" "	6e "	6	" "	11	"	" "	7e,

De vorderingen waren niet geheel bevredigend, vooral aan de jongensschool. Dit moet voor een groot deel gebracht worden op rekening van de omstandigheid, dat een groot gedeelte der onderwijzende krachten, gedurende het geheele jaar of gedeelten hiervan, met verlof afwezig was. Daardoor moesten meermalen twee klassen met elkander gecombineerd worden.

Elementair onderwijs.

De heer J. A. Lampe werd tot kweekeling aangesteld.

Het hoofd der school, de heer W. C. J. van Leeuwen, verkreeg tot herstel van gezondheid, eerst twee maanden binnenlandsch verlof en daarna een jaar verlof naar Nederland. In zijn plaats werd de heer H. J. Schreuder, onderwijzer 3de klasse, belast met de functiën van hoofd dier school.

Mevrouw M. M. Q. van Leeuwen—Moal, belast met het geven van onderwijs in de nuttige handwerken, verkreeg een maand binnenlandsch verlof en daarna, op haar verzoek, eervol ontslag uit 's lands dienst, terwijl met het geven van dat onderwijs belast werd mejuffrouw Louise Meijer.

De heer E. Gorlo werd tijdelijk aangesteld tot kweekeling.

Het aantal leerlingen bedroeg op 1 Juli 147, op 1 December 128.

Het schoolverzuim bedroeg:

over het eerste halfjaar 19 pct.,
over het tweede halfjaar 20,6 pct.

Hoewel het schoolverzuim hoog blijft, valt er toch verbetering te bespeuren.

Het gedrag der kinderen was goed.

Hunne vorderingen waren goed.

De wijze waarop de onderwijzers en onderwijzeressen hun plicht betrachtten, kan de tevredenheid der schoolcommissie wegdragen.

Bijzonder onderwijs.

Het aantal der bijzondere scholen werd met één vermeerderd, doordat op Montana een St. Dominicusschool werd opgericht.

Over de wijze waarop aan de R. K. scholen het onderwijs wordt gegeven betuigt de commissie hare tevredenheid.

Het schoolverzuim was op de scholen voor minvermogenden 10 à 12 pct.

De hierbij gevoegde staat geeft het getal leerlingen aan, op de scholen van dit eiland, bij den aanvang van het jaar.

Schoolcommissie.

Aan de scholen in het stadsdistrict en in de buitendistricten werden op gezette tijden bezoeken afgelegd.

Bij de leden hadden de volgende mutatiën plaats:

1°. de heer C. Statius Muller keerde van zijn verlof terug; de heer F. Bartelink verkreeg eervol ontslag.

2°. de heer Hamelberg ontving de vereerende opdracht als tijdelijk zaakgelastigde der Nederlandsche Regeering te Caracas op te treden. De heer M. J. Selhorst werd benoemd tot administrateur.

3°. het aftredend lid de heer C. Statius Muller werd wederom tot lid benoemd.

Bij de laatste verkiezing van het bestuur werden gekozen:
tot voorzitter de heer M. S. L. Maduro,
tot administrateur de heer M. J. Selhorst,
eot secretaris de heer J. H. M. Ellis.

De commissie hield in den loop van het jaar 12 vergaderingen.

Aldus vastgesteld in de vergadering van 4 Februari 1904.

Namens de Schoolcommissie,

De Voorzitter,

Mordy S L. Maduro.

De Secretaris,

J. H. M. Ellis.

G

STAAT van schoolgaande kinderen op het eiland Curaçao bij den aanvang van het jaar 1904.

OPENBAAR ONDERWIJS.	Meisjes.	Jongens.	Totaal.
Scholen voor meer uitgebreid onderwijs	104	153	257
School voor elementair onderwijs	66	88	154
Scholen van de zusters van liefdadigheid.			
Stadsdistrict.			
Overzijde (betalenden)	106	„	106
„ (onvermogenden)	170	„	170
Bewaarscholen (betalenden)	30	50	80
„ (onvermogenden)	130	65	195
Pietermaai (betalenden)	65	„	65
„ (onvermogenden)	112	„	112
Bewaarscholen (betalenden)	7	9	16
„ (onvermogenden)	154	60	214
Buitendistricten.			
Santa Rosa	204	155	359
Santa Dominicus (Montaña)	64	46	110
Santa Maria	155	165	320
St. Willebrordus	82	75	157
St. Jozef (Barber)	112	123	235
St. Petrus (Westpunt)	81	94	175
Pensionnaat „Welgelegen"	65	„	65
Weeshuis	26	„	26
„ (Santa Rosa)	„	18	18
Fraterscholen.			
Overzijde (betalenden)	„	51	51
„ (onvermogenden)	„	350	350
Pietermaai (onvermogenden)	„	270	270
Colegio St. Thomas (internen)	„	24	24
Colegio St. Thomas (externen)	„	20	20
Verdere bijzondere scholen.			
Colegio Baralt	„	15	15
„ Leon	„	59	59
Totaal	1733	1890	3623

Bijlage H

BUITENLANDSCH POSTVERKEER vergeleken met de vier voorafgaande jaren.

PER MAIL ONTVANGEN STUKKEN.

Van:	Brieven (stuks.)	Drukwerk. (porten.)
Nederland	25 635	63 441
Duitschland en via Duitschland	3 964	7 316
Frankrijk en via Frankrijk	121	1
Groot-Britannië en via Groot-Britannië . . .	2 496	2 480
Italië en via Italië	4	1
Suriname.	1 911	989
Britsch West-Indië en via Britsch West-Indië.	2 954	2 469
Fransch West-Indië en via Fransch West-Indië	118	3
Deensch West-Indië en via Deensch West-Indië	475	110
Vereenigde Staten van Noord-Amerika en via Vereenigde Staten van Noord-Amerika . . .	43 635	114 778
Venezuela en via Venezuela.	30 760	19 957
Haïti en via Haïti	433	163
Columbia en via Columbia	2 372	2 302
St. Domingo	1 873	2 042
Porto Rico en via Porto Rico	2 007	787
Chili	26	24
Spaansche bezittingen in Afrika	12	2
Costa Rica	69	60
Cuba	10	11
	118 875	216 936
De totalen bedroegen in 1899	102 262	184 009
„ „ „ „ 1900	91 912	190 411
„ „ „ „ 1901	98 393	201 674
„ „ „ „ 1902	102 958	225 025

PER MAIL VERZONDEN STUKKEN.

Naar:	Brieven (stuks).	Drukwerk. (porten.)
Nederland	23 735	5 016
Duitschland en via Duitschland	7 860	475
Frankrijk en via Frankrijk.	4 311	1 041
Groot-Britannië en via Groot-Britannië . . .	5 525	270
Vereenigde Staten van Noord-Amerika en via Vereenigde Staten van Noord-Amerika . .	24 281	3 818
Italië en via Italië.	19	„
Suriname	1 268	747
Britsch West-Indië en via Britsch West-Indië	2 160	1 412
Deensch West-Indië en via Deensch West-Indië	275	85
Porto Rico en via Porto Rico.	1 076	204
Venezuela en via Venezuela	22 324	7 034
Columbia en via Columbia.	6 062	4 462
Haïti en via Haïti	485	1 197
St. Domingo	1 942	1 036
Costa Rica.	132	11
	101 455	26 888
De totalen bedroegen in 1899	90 524	57 137
„ „ „ „ 1900	78 942	42 310
„ „ „ „ 1901	79 144	33 033
„ „ „ „ 1902	86 873	38 403

AANMERKINGEN.

a. Buiten het gewone postverkeer werden in 1903 aangebracht 1296 brieven en verdere stukken.

b. Aangeteekende stukken werden in 1903 ontvangen ten getale van 6978 en verzonden ten getale van 8388.

c. Het aantal ontvangen rebuten bedroeg in 1903 459 en het aantal verzonden was 1027.

d. Ontvangen werden in 1903 438 dienstbrieven en verzonden 138.

Bijlage J.

Binnenlandsch Postverkeer vergeleken met de vier voorafgaande jaren.

ONTVANGEN van:	Brieven. (stuks.)	Drukwerk. (porten.)	VERZONDEN naar:	Brieven. (stuks.)	Drukwerk. (porten.)
Bonaire	5 417	386	Bonaire	5 468	8 640
Aruba	7 136	553	Aruba	6 527	12 083
St Martin (Nederl. gedeelte)	424	20	St. Martin (Nederl. gedeelte)	533	688
St. Eustatius	457	106	St. Eustatius	549	734
Saba	295	20	Saba	271	312
	13 729	1 085		13 348	22 457
De totalen bedroegen in 1899	9 565	918	De totalen bedroegen in 1899	9 046	9 741
„ „ „ „ 1900	11 456	1 129	„ „ „ „ 1900	10 651	12 628
„ „ „ „ 1901	11 424	826	„ „ „ „ 1901	11 061	15 582
„ „ „ „ 1902	12 368	910	„ „ „ „ 1902	11 603	20 167

AANMERKINGEN.

a. In het binnenlandsch postverkeer in het stadsdistrict (1ste district) van Curaçao werden in 1903 uitgewisseld 6.963 stuks brieven en 3 271 porto's drukwerk.

b. In 1903 werden aangebracht 1 256 aangeteekende stukken en verzonden 1 312 stuks.

c. Ontvangen werden in 1903 157 rebuten en verzonden 129 stuks.

d. Het aantal ontvangen dienstbrieven bedroeg in 1903 28 stuks en het aantal, hetwelk verzonden was, 51 stuks.

Bijlage K.

OPGAVE van de inkomsten der posterijen op Curaçao en op de andere eilanden in de drie laatste jaren.

	1901.	1902.	1903.
Verkochte frankeerzegels	f 19 904,81^{5}	f 22 937,34^{5}	f 19 341,25
„ briefkaarten	281,42^{5}	340,42^{5}	321,44
„ postwisselformulieren	9,90	12,07^{5}	15,46
„ portzegels	1 149,60	1 150,35	902,37^{5}
„ adreskaarten	0,25	0,65^{5}	0,60
„ douaneverklaringen	0,25	0,75^{5}	0,50
Postwisseldienst	3 157,39^{5}	1 332,73	889,63
Verhuren van loketten	506,00	484,00	465,50
Ontvangen transitrechten	6 300,76^{5}	1 323,71	1 443,10
Totaal der ontvangsten op Curaçao	f 31 310,40	f 27 582,04^{5}	f 23 379,85^{5}
Postkantoor op Sint Martin (Nederlandsch gedeelte)	840,39	811,64	624,69
„ „ Sint Eustatius	402,38^{5}	454,95	380,08
„ „ Saba	571,99	521,51^{5}	800,21
Hulppostkantoor op Bonaire	685,35^{5}	731,03^{5}	576,14^{5}
„ „ Aruba	785,14	847,64^{5}	887,67^{5}
Totaal	f 34 595,66	f 30 948,83	f 26 648,65^{5}

Bijlage L

STAAT aantoonende de opbrengst van de koloniale middelen over de dienstjaren 1901, 1902 en 1903, voor zoover bekend.

	A. Belastingen.	1901.	1902.	1903.
	Curaçao.			
a.	Belasting op den invoer	f 100 723,01	f 81 089,17^{5}	f 118 353,40^{5}
b.	Uitvoerrecht op metaalertsen en alle andere soort van phosphorzure kalk gewonnen op de eilanden Curaçao en Klein-Curaçao	"	"	"
c.	Zegelrecht	8 678,00	8 992,65	8 170,25
d.	Patent tot het houden van eene tapperij enz. en tot het verkoopen en uitslaan van gedistilleerd	14 133,66	15 438,00	15 177,00
e.	Accijnsrecht op sterke dranken, wijn en bier	77 021,86	68 102,74	72 797,17
f.	Recht van successie en van overgang	2 709,28	1 616,26	6 366,53
g.	Belasting op loterijen	100,00	"	"
h.	Belasting op den openbaren verkoop van roerende zaken	1 679,60^{5}	2 828,87^{5}	1 899,28
i.	Belasting op de overdracht van onroerende zaken	5 688,57	5 979,17	5 783,78
k.	Licht en bakengeld	2 476,90	2 834,25	2 918,99
l.	Haven- en veiligheidsrecht	4 933,87	5 723,10	5 316,11
m.	Loodsgelden	22 965,12	26 766,03^{5}	28 292,05
n.	Belasting op grondeigendommen	84 408,76	86 686,13	78 146,40
o.	Belasting op veer- en vrachtponten	786,00	893,00	919,00
p.	Belasting voor de weerbaarheid	6 226,25	9 258,75	7 753,75
q.	Belasting op het houden van rijtuigen en op de uitoefening van het bedrijf van stalhouder	2 610,00	3 130,00	2 390,00
r.	Slachtgeld van vee in het 1ste district	6 739,85	6 217,15	8 138,00
s.	Belasting op het houden van honden	"	"	711,00
	Bonaire.			
a.	Invoerrecht	9 479,12	9 920,49	13 094,82
b.	Uitvoerrecht op stapelproducten	7 697,59	8 378,46^{5}	8 991,47
c.	Zegelrecht	840,35	953,20	1 155,30
d.	Patent tot het houden van eene tapperij enz. en tot het verkoopen en uitslaan van gedistilleerd	163,50	654,00	775,00
e.	Accijnsrecht op sterke dranken, wijn en bier	7 815,07	6 416,48	7 471,97

		1901.	1902.	1903.
f.	Recht van successie en van overgang	"	"	"
g.	Belasting op loterijen	"	"	"
h.	Belasting op publieke verkoopingen.	f 35,25	"	f 185,47
i.	2 pct. van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen en vaartuigen	241,90	f 106,43	124,53
k.	Licht- en bakengeld	405,25^{5}	325,35	566,81
l.	Ankergeld	1 502,50	1 075,00	1 467,50
s.	Belasting op het houden van honden	"	"	105,00
t.	2 pct. van de waarde bij overdracht van gedonateerde onroerende goederen en vaartuigen	"	"	1,00
u.	Contributie tot instandhouding van de schutterij	50,00	60,00	"
	Aruba.			
a.	Invoerrecht	2 959,74	4 455,40	4 412,64
b.	Uitvoerrecht op stapelproducten (met inbegrip van phosphorzure kalk). .	3 435,93	3 882,93^{5}	5 030,68
c.	Zegelrecht	930,15	1 009,10	1 485,13^{5}
d.	Patent tot het houden van eene tapperij en tot het verkoopen en uitslaan van gedistilleerd	125,50	661,00	1 042,00
e.	Accijnsrecht op sterke dranken, wijn en bier	1 389,21	2 802,19	3 913,50
f.	Recht van successie en van overgang	"	"	"
g.	Belasting op loterijen	"	"	"
h.	Belasting op publieke verkoopingen.	"	"	342,56
i.	2 pct. van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen en vaartuigen	63,46	22,66	133,54
k.	Licht- en bakengeld	484,80	502,54	720,33
l.	Anker- en tonnengeld	2 874,39	3 013,84	4 330,91
n.	Grondbelasting	2 498,39^{5}	3 331,72	2 626,56
s.	Belasting op het houden van honden	"	"	570,00
t.	2 pct. van de waarde bij overdracht van gedonateerde goederen en vaartuigen	"	"	"
	Contributie tot instandhouding van de schutterij	94,00	226,00	"
	St. Martin (Nederl. gedeelte).			
a.	Invoerrecht	9 327,60	8 577,45	8 951,53
b.	Uitvoerrecht op stapelproducten	2 470,89^{5}	2 411,51^{5}	319,48^{5}
c.	Zegelrecht	906,95	1 044,60	828,45
d.	Patent tot het houden van eene tapperij en tot het verkoopen en uitslaan van gedistilleerd	700,00	706,00	694,00
e.	Accijnsrecht op sterke dranken, wijn en bier	1 646,54	1 231,71	983,30
f.	Recht van successie en van overgang	"	"	"
g.	Belasting op loterijen	"	"	"
h.	Belasting op publieke verkoopingen.	"	"	28,92^{5}
i.	2 pct. van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen . . .	129,66	436,48^{5}	94,32
k.	Licht- en bakengeld	163,68	194,83	74,72
l.	Havengeld	372,94	480,69	347,98
s.	Belasting op het houden van honden	"	"	162,00
	Contributie tot instandhouding van de schutterij	"	"	"
	St. Eustatius.			
a.	Invoerrecht	2 006,07^{5}	2 314,17^{5}	2 314,52

		1901.	1902.	1903.
b.	Uitvoerrecht op stapelproducten	f 506,67	f 605,29^{5}	f 615,29
c.	Zegelrecht	315,30	478,75	407,35
d.	Patent tot het houden van eene tapperij en tot het verkoopen en uitslaan van gedistilleerd	121,50	196,00	135,00
e.	Accijnsrecht op sterke dranken, wijn en bier	1 111,25	1 129,30	1 214,05
f.	Recht van successie en van overgang	"	"	"
g.	Belasting op loterijen	"	"	"
h.	Belastingen op publieke verkoopingen	1,90	9,25	"
i.	2 pct. van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen . . .	44,75	90,40	"
s.	Belasting op het houden van honden	"	"	111,00
t.	2 pct. van de waarde bij overdracht van gedonateerde onroerende goederen	"	0,60	"
	Contributie tot instandhouding van de schutterij	"	"	"
	Saba.			
a.	Invoerrechten	2 478,15^{5}	2 581,46	2 354,13
b.	Uitvoerrechten op stapelproducten	99,40	178,63	84,40
c.	Zegelrecht	169,25	316,50	193,60
d.	Patent tot het houden van eene tapperij enz. en tot het verkoopen en uitslaan van gedistilleerd	384,00	665,00	603,00
e.	Accijnsrecht op sterke dranken, wijn en bier	1 202,05	1 399,80	1 427,80
f.	Recht van successie en van overgang	"	"	"
g.	Belasting op loterijen	"	"	"
h.	Belasting op publieke verkoopingen	26,10	"	"
i.	2 pct. van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen en vaartuigen	26,20	13,75	13,25
l.	Ankergeld	207,50	266,50	183,50
s.	Belasting op het houden van honden	"	"	84,00
t.	2 pct. van de waarde bij overdracht van gedonateerde onroerende goederen en vaartuigen	"	"	"
	B. Inkomsten van onderscheiden aard.			
	Curaçao.			
a.	Leges	1 209,80	1 461,00	1 699,85
b.	Korting op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	20 398,03^{5}	19 974,09^{5}	19 354,34
c.	Boeten	458,00	314,50	719,00
d.	Inkomsten van de posterij	31 618,79	27 582,04	25 000,00
e.	Emolumenten ter griffie van het hof van justitie en van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas	371,85	479,62^{5}	336,53
f.	Bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën	107,85	479,62^{5}	2 262,20
g.	Pakhuishuur van in entrepot aanwezige sterke dranken	154,79	119,37	102,26
h.	Rente en pachtgelden van domaniale gronden in de buitendistricten . .	1 681,86^{5}	1 159,07	3 416,63^{5}
i.	Verkoop van havenreglementen	30,10	37,80	62,30
k.	Inkomsten van de vleeschhal	2 044,50	2 088,00	2 254,50
l.	Agio op verkochte wissels	1 587,47^{5}	866,40	631,90^{5}
m.	Inkomsten van de bakkerij	1 529,31	1 517,32^{5}	1 327,37^{5}
n.	Rente van het kapitaal, vroeger op het grootboek der nationale schuld ingeschreven, ten name van het West-Indisch pensioenfonds	3 117,66	4 950,00	4 950,00
o.	Inkomsten van de Gouvernements-Bank	12 463,14^{5}	5 063,64^{5}	7 693,63

		1901.	1902.	1903.
p.	Salaris van den hypotheekbewaarder, te verantwoorden aan de koloniale kas	f 728,91	f 576,05	f 489,67^{5}
q.	Concessierechten voor de exploitatie van de bruggen over de haven en het Waaigat	641,38^{5}	336,48^{5}	581,22^{5}
	Voor de exploitatie van de waterwerken	„	„	„
	Voor de exploitatie van de electrische verlichting	„	„	354,07^{5}
r.	Schoolgelden	15 003,50	14 818,50	13 059,25
s.	Inhouding op de jaarwedde van den postdirecteur, wegens het gebruik van een landsgebouw als woning	25,00	300,00	300,00
t.	Uitkeering door de Curaçaosche hypotheekbank van $^{1}/_{15}$ van het bedrag van f 187 746,76, krachtens art. 1 van de verordening van 24 September 1878 (*Publicatieblad* 1880, n°. 5)	12 035,05	11 765,46	11 765,46
u.	Emolumenten ten kantore van den controleur der belastingen op den in-, door- en uitvoer	7 184,50	8 310,50	8 341,70
v.	Emolumenten ten kantore van den administrateur van financiën voor het in- en uitklaren van schepen voor en na kantoortijd	„	„	„
aa.	Terugbetaling door de telegraafmaatschappij op het verleende subsidie	„	„	10 527,37^{5}
bb.	Passagegelden en vracht van den Gouvernementsschoener „Gouverneur van Heerdt"	„	„	1 059,06
cc.	Alle andere ontvangsten	2 228,54	4 534,21	1 921,55^{5}
	Realiseering van een bedrag van f 5000 van op de Grootboeken van de Nederlandsche Werkelijke Schuld uitgezette kapitalen, afkomstig van het opgeheven West-Indisch pensioenfonds voor uitgaven in het belang van cultures in de kolonie	„	„	„
	Opbrengst van de arbeidsloonen van gevangenen	116,74	182,36	„
	Bonaire.			
a.	Leges	4,35	5,55	4,65
b.	Korting op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	1 978,60^{5}	2 447,57	2 114,15
c.	Boeten	140,00	144,50	35,50
d.	Inkomsten van de posterij	685,35^{5}	731,03^{5}	576,14^{5}
e.	Emolumenten ter griffie van het kantongerecht te verantwoorden aan de koloniale kas	21,50	47,15	136,85
f.	Bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën	„	„	„
g.	Pakhuishuur van in entrepot aanwezige sterke dranken	„	„	26,39^{5}
h.	Huur van gouvernementsgronden	682,19^{5}	995,00^{5}	1 075,31
w.	Bundergelden van gouvernementsgronden in concessie afgestaan	408,75	810,00	318,12^{5}
bb.	Passagegelden en vracht van den gouvernementsschoener „Gouverneur van Heerdt"	„	„	496,70^{5}
cc.	Alle andere ontvangsten	153,00	476,43	268,24^{5}
	Aruba.			
a.	Leges	296,12	437,84	486,88
b.	Korting op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	1 978,60^{5}	2 447,57	2 317,10^{5}
c.	Boeten	140,00	144,50	66,50
d.	Inkomsten van de posterij	785,14	847,64	887,67^{5}
e.	Emolumenten ter griffie van het kantongerecht te verantwoorden aan de koloniale kas	42,25	27,95	58,70
f.	Bergloon van petroleum en andere alle licht ontvlambare oliën	14,40	„	64,98
h.	Huur van gouvernementsgronden	1 575,78	2 116,40	2 179,30
x.	Vergunning tot ontginning van phosphorzure kalk	9 227,16	3 670,69	2 000,00

		1901.	1902.	1903.
ij.	Vergunning om goud, zilver en koper te delven	f 3 750,00	f 3 750,00	f 3 750,00
bb.	Passagegelden en vracht van den gouvernementsschoener „Gouverneur van Heerdt".	„	„	536,69
cc.	Alle andere ontvangsten	20,61	1 442,90^5	1 046,14^5
	Inhouding op de jaarwedde van den gezaghebber wegens het gebruik van een landsgebouw als woning	„	400,00	„
	Opbrengst verkoop domaniale gronden	328,05	78,34	„
	St. Martin (Nederl. gedeelte).			
a.	Leges	10,00	5,00	10,00
b.	Korting op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	2 087,63	2 115,21	2 507,84^5
c.	Boeten.	3,00	12,00	„
d.	Inkomsten van de posterij	840,39	811,64	624,69
e.	Emolumenten ter griffie van den raad van justitie en het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas	70,10	103,30	91,62^5
f.	Bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën	„	„	„
ij.	Steigergelden	330,95	326,25	221,00
cc.	Alle andere ontvangsten	189,00	270,00	75,00
	Inhouding op de jaarwedde van den gezaghebber wegens het gebruik van een landsgebouw als woning.	„	„	„
	St. Eustatius.			
a.	Leges	„	„	„
b.	Korting op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen.	1 563,57^5	1 344,07^5	1 587,48^5
c.	Boeten.	3,00	„	9,50
d.	Inkomsten van de posterij	402,38^5	454,95	380,08
e.	Emolumenten ter griffie van den raad van justitie en het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas.	21,35	21,05	57,15
f.	Bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën	„	„	„
h.	Grondrenten (huur van gouvernementserven)	18,25	„	29,50
bb.	Alle andere ontvangsten	27,72	218,97	149,39
	Inhouding op de jaarwedde van den gezaghebber, wegens het gebruik van een landsgebouw als woning	200,00	185,00	„
	Saba.			
a.	Leges	1,95	6,15	1,80
b.	Korting op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen.	951,60	1 062,62^5	970,16^5
c.	Boeten.	„	27,00	56,50
d.	Inkomsten van de posterij	571,99	521,51^5	800,21
e.	Emolumenten ter griffie van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas	„	„	„
f.	Bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën	„	„	„
dd.	Opbrengst van de telephonische verbinding	„	„	„
ee.	Alle andere onevangsten	5,00	53,00	65,00
	Inhouding op de jaarwedde van den gezaghebber, wegene aan hem vanwege het bestuur verstrekte woning	240,00	200,00	„
		f 559 496,95	f 535 614,05^5	f 586 403,84

Bijlage M.

STAAT aantoonende den stand van de Curaçaosche Bank op ultimo December 1903.

Op ultimo December 1902 was het bedrag der bankbiljetten als volgt:				
2950 stuks van f 5,00	f 14 750,00			
3250 „ „ 10,00	32 500,00			
1750 „ „ 25,00	43 750,00			
938 „ „ 50,00	46 900,00			
2000 „ „ 2,50	5 000,00			
5000 „ „ 1,00	5 000,00			
1217 „ „ 0,50	608,50			
766 „ „ 0,25	191,50			
		f 148 700,00		
In den loop van het vorige jaar werd hierin verandering gebracht doordat vorenstaande biljetten van f 2,50, f 1,00, f 0,50 en f 0,25 werden ingetrokken en daarvoor eene nieuwe uitgifte van biljetten van f 2,50 en f 1, tot een gezamenlijk bedrag f 25 000 in de plaats gesteld, terwijl het aantal biljetten van f 50 met 112 stuks werd vermeerderd, alzoo met een bedrag van f 5 600, ten gevolge van welke verandering de bankbiljetten-rekening verhoogd is met een bedrag van f 19 800		19 800,00	f 168 500,00	
en die uit de navolgende soorten bestaan, namelijk:				
2 950 stuks van f 5,00	f 14 750,00			
3 250 „ „ 10,00	32 500,00			
1 750 „ „ 25,00	43 750,00			
1 050 „ „ 50,00	52 500,00			
6 000 „ „ 2,50	15 000,00			
10 000 „ „ 1,00	10 000,00			
		168 500,00		
Het bedrag der instelling voortspruitende uit gepercipieerde disconto's bedroeg op 1 Januari 1903		f 289 265,44^5		
Gedurende het jaar 1903 werd aan disconto's ontvangen	f 12 479,69^5			
en voor de administratie uitgegeven	2 720,70			
welke winst voor de koloniale kas beschikbaar wordt gesteld		9 758,99^5	299 024,44	
Totaal bedrag van het kapitaal op ultimo December 1903				f 467 524,44

Daarbij gevoegd:

1°. De gelden in deposito voor rekening van anderen op 1 Januari 1903 ten bedrage van . . . . f 4 491,64[5]

Vermeerderd met de volgende ontvangsten in den loop van 1903, als:

a. Zuivere opbrengst van in het openbaar verkocht geschut vee over het jaar 1902, naar aanleiding van art. 7 der notificatie, dd. 4 Februari 1859 *Publicatieblad* n°. 2, bij de bank in deposito gebracht . . . . f 7,25

b. Nalatenschap van den overleden militair GIJSBERTUS VAN KLOOSTER 62,32

f 69,57

Verminderd met de volgende uitkeeringen in den loop van 1903, als:

a. Uitgekeerd aan de koloniale kas de zuivere opbrengst van verkocht geschut vee over het jaar 1900 . . . . f 31,74

b. Nalatenschap van de overledene militairen, te weten:

A. DEROGÉE . . . . f 15,72[5]

C. F. MONNAERT . . . . . . 32,62 — 48,34[5]

80,08[5]

10,51[5]

f 4 481,13

2°. De gelden in consignatie 75,65

3°. Het fonds voor het inwisselbaar stellen der bankbiljetten 75 000,00

f 79 556,78

f 547 081,22

Hiervan op 1 Januari 1904 uitstaande:

1°. Op gedisconteerde wissels volgens art. 9 van het reglement voor de bank, voorzien van endossementen . . . . f 235 256,50

2°. Aan schuldvorderingen 10 800,00

246 056,50

welk bedrag zich in de kas bevindt tot voortzetting van de operatiën op ultimo December 1903 . . . . . . f 301 024,72

Bijlage N.

Hypotheken en Eigendommen.

De bij het begin van 1902 gevestigde en gedurende dat jaar ingeschreven hypotheken betroffen een totaal bedrag van f 3 490 478,15, te weten:

Tegen 5 percent . .	6	f 71 756,00	
„ 5½ „ . . .	2	26 320,00	
„ 6 „ . . .	337	1 999 480,24	
„ 6 en 7 „ . . .	144	991 586,31^{5}	
„ 7 „ . . .	191	205 442,20	
„ 7½ „ . . .	2	2 350,00	
„ 8 „ . . .	36	16 818,18	
„ 8½ „ . . .	2	11 468,00	
„ 9 „ . . .	12	16 003,50	
„ 10 „ . . .	1	10 528,00	
„ 12 „ . . .	19	26 261,72	
Zonder interest	11	112 463,99^{5}	
	763		f 3 490 478,15
Bijgekomen tot ultimo Deceber 1903:			
Tegen 5 percent .	8	f 29 500,00	
„ 5 en 6 „ .	13	83 650,00	
„ 5 „ 7 „ .	1	7 300,00	
„ 6 „ .	15	64 070,00	
„ 6 „ 7 „ .	1	3 000,00	
„ 7 „ .	1	2 820,00	
Zonder interest . . .	2	5 500,00	
	41		195 840,00
	804		f 3 686 318,15

Doorgehaald gedurende 1903:			
Tegen 6 percent .	17	f 93 073,00	
„ 6 en 7 „ .	22	116 636,00	
„ 7 „ .	6	3 414,00	
„ 8 „ .	1	470,00	
„ 9 „ .	1	300,00	
„ 12 „ .	1	200,00	
Zonder interest . . .	2	16 250,00	
	50		f 230 343,00
Bleven op ultimo December 1903.	754		f 3 455 975,15
Vernieuwde inschrijvingen gedurende 1903:			
Tegen 5½ percent . . .	1	f 18 800,00	
„ 6 „ . . .	2	24 910,00	
„ 6 en 7 „ . . .	10	95 414,70	
„ 7 „ . . .	4	2 746,00	
	17		f 141 870,70

Overgeschreven akten: 75.

Bijlage 0

OVERZICHT van de opbrengst der landbouwproducten en van den veestapel op de plantages en gronden in de buitendistricten van het eiland Curaçao in het jaar 1903.

		2de district.	3de district.	4de district.	5de district.
Aloëhars	K.G.	(1) 1 700	"	"	"
Dividivi	"	(1) 42 822	(1) 140 100	(1) 435 580	(1) 281 800
Roodverfhout	"	"	"	"	(1) 40 000
Oranjeschillen	"	(1) 2 480	(1) 95	"	(1) 1 040
Wol	"	(1) 300	"	(1) 125	(1) 1 800
Kazen	"	"	"	80	980
Boter	"	"	"	70	1 312
Maïs	liter.	"	4 100	4 000	16 970
Boonen	"	"	210	180	890
Pinda's	"	"	150	300	80
Zoete melk	"	29 060	105 000	190 000	13 250
Karnemelk	"	"	"	"	12 482
Zout	vaten.	"	(1) 15 800	(1) 20 700	(2) 2 212 900
Kalk	liter.	70 000	"	"	7 320
Runderen	stuks.	17	19	13	140
Ezels	"	(1) 20	(1) 24	(1) 23	(1) 40
Schapen	"	780	940	530	1 165
Geiten	"	1 474	3 780	2 320	1 239
Kalkoenen	"	9	21	13	20
Eenden	"	"	16	24	30
Kippen	"	115	4 010	3 280	830
Vruchten	manden.	1 343	2 310	635	708
Idem, tot eene aangegeven waarde van		f 3 150	3 800	1 995	2 800
Houtskool	zakken.	1 246	1 740	1 340	7 367
Brandhout	bossen.	3 125	3 200	830	12 070

(1) Uitgevoerd.

(2) Hiervan werden 2 212 000 vaten uitgevoerd en 900 vaten in de kolonie zelf verbruikt.

Bijlage P.

STAAT van den veestapel in de kolonie Curaçao in de laatste zes jaren.

	Paarden.	Ezels.	Muildieren.	Runderen.	Geiten.	Schapen.	Varkens.
Curaçao.							
1898	245	3 039	158	2 347	34 563	20 994	2 012
1899	336	2 769	169	1 978	43 688	21 462	1 744
1900	375	2 702	167	2 034	41 251	20 561	1 588
1901	320	2 949	190	1 913	31 186	14 360	1 116
1902	300	2 513	177	1 964	14 990	33 001	1 232
1903	271	2 010	124	1 513	24 054	13 462	839
Bonaire.							
1898	113	1 633	7	332	13 585	3 880	243
1899	108	1 524	15	335	15 690	3 266	267
1900	110	1 528	16	286	12 522	2 985	222
1901	85	1 559	10	193	12 230	2 795	177
1902	117	1 614	8	209	15 653	3 254	281
1903	126	1 702	10	218	15 970	3 383	307
Aruba.							
1898	137	1 662	3	95	22 915	26 000	6 130
1899	138	1 706	3	83	22 900	26 100	6 170
1900	169	1 856	5	121	23 340	13 030	5 110
1901	229	1 810	23	124	13 420	16 434	1 880
1902	150	1 502	23	110	10 650	15 180	1 850
1903	113	1 240	13	68	12 482	9 010	1 430

	Paarden.	Ezels.	Muildieren.	Runderen.	Geiten.	Schapen.	Varkens.
St. Martin.							
1898	305	28	28	695	583	991	463
1899	377	42	22	1 144	487	916	607
1900	339	19	18	1 150	524	264	570
1901	334	19	23	1 158	508	1 152	518
1902	342	26	34	1 179	777	1 433	767
1903	334	30	44	1 418	838	1 406	741
St. Eustatius.							
1898	60	250	„	350	440	1 250	60
1899	62	169	„	278	748	148	73
1900	65	128	2	299	642	200	82
1901	59	125	4	466	295	225	51
1902	44	222	3	663	492	302	178
1903	60	222	3	647	740	439	89
Saba.							
1898	34	9	„	223	715	353	356
1899	24	15	„	181	746	343	353
1900	26	16	„	197	786	390	381
1901	22	16	„	205	830	415	409
1902	18	15	„	177	827	408	382
1903	17	18	„	174	834	417	391

Bijlage Q.

UITVOER van de kolonie Curaçao in 1901, 1902 en 1903.

		1901. Hoeveelheid.	1902. Hoeveelheid.	1903. Hoeveelheid.	1901. Waarde.	1902. Waarde.	1903. Waarde.	Land van bestemming.
Bonaire.								
Aloë	K.G.	12 695	31 599	24 014¼	f 1 269,50	f 3 159,90	f 2 401,42[5]	Curaçao, Duitschland en N.-Amerika.
Beenderen	"	"	"	4 400	"	"	44,00	N.-Amerika.
Brandhout	bossen	6 936	9 069	5 870	520,20	682,20	440,25	Curaçao, Porto Rico, Grenada, Barbados, St. Kitts, N.-Amerika, Suriname en Trinidad.
Caret	K.G.	"	10[5]	"	"	157,50	"	Curaçao.
Dividivi	"	544 009	832 140	613 517	27 200,45	41 607,00	30 675,85	Curaçao, Nederland, Duitschland en N.-Amerika.
Hardhout per 1000 . .	"	"	660	1 200	"	16,50	30,00	Curaçao.
Houtskolen	zakken	28 062	39 618	44 894	7 015,50	9 904,50	11 223,50	Idem, Porto Rico, Grenada, Suriname, Barbados en St. Domingo.
Hooi	K.G.	"	1 000	"	"	40,00	"	Curaçao.
Geitevellen	"	6 742	5 158	7 267	3 371,00	2 579,00	3 633,50	Idem en N.-Amerika.
Kalk	vaten	2 810	1 148	2 961	2 248,00	918,40	2 368,80	Idem.
Klinkers per 1000 . .	stuks.	"	160	7 900	"	1,92	94,80	Idem.
Koper (oud)	K.G.	"	1 369	"	"	410,70	"	Curaçao, Nederland en Duitschland.
Mest	vaten	23 567	16 835	21 678	4 713,40	5 892,25	7 587,30	Grenada en Barbados.
Oranjeschillen	K.G.	80	110	"	40,00	55,00	"	Nederland.
Salons (vleesch) . . .	stuks	46	57	170	69,00	85,00	255,00	Curaçao, Porto Rico, Barbados en Grenada.
Schapenvellen	dozijn	1	"	"	2,00	"	"	Duitschland.
Schildpadden	stuks	1	"	"	5 00	"	"	Curaçao.
Idem	ad. val.	"	5	5	"	27,80	32,00	Idem.
Visch (gezouten) . . .	dozijn	"	5	"	"	5,00	"	Porto Rico.
Wol (vuil)	K.G.	40	280	25	8,00	56,00	5,00	Curaçao, Duitschland.
Zout	H.L.	846 945	82 883	100 976¾	42 347,25	39 783,84	48 468,84	Curaçao, N.-Amerika, Venezuela, Porto Rico, Grenada, St. Martin (Ned. ged.), Saba, St. Lucien, Suriname, St. Domingo, St. Vincent, Martinique, Cuba, Barbados, St. Kitts en Trinidad.

		1901. Hoeveelheid.	1902. Hoeveelheid.	1903. Hoeveelheid.	1901. Waarde.	1902. Waarde.	1903. Waarde.	Land van bestemming.
Vee:								
Ezels	stuks	82	17	25	f 1 025,00	f 212,50	f 312,50	Curaçao, Grenada, St. Martin (Ned. ged), Venezuela, Barbados, St. Kitts en Trinidad.
Geiten	"	1 364	1 145	1 624	3 410,00	2 862,50	4 060,00	Curaçao, Venezuela, Porto Rico St. Martin (Ned. ged.) Saba, Barbados, Grenada, St. Kitts, Martinique, Suriname en Trinidad.
Paarden	"	20	1	"	1 200,00	60,00	"	Curaçao, Barbados, Grenada en St. Kitts.
Runderen	"	40	19	7	2 000,00	950,00	350,00	Curaçao.
Schapen	"	225	358	564	637,50	895,00	1 410,00	Curaçao, Venezuela, Grenada, N.-Amerika, Porto Rico, St. Kitts en St. Domingo.
Varkens	"	1	1	7	10,00	10,00	70,00	Curaçao.
					f 97 091,80	f 110 373,01	f 113 462,76^{5}	
Aruba.								
Aloëhars	K.G.	185 720	432 349	192 363,57	"	"	"	Curaçao.
Beenderen	"	"	50	"	"	f 0,50	"	Idem.
Boonen	H. L.	0 5	379	"	f 7,00	3 352,75	"	Curaçao, Venezuela en Zee.
Idem	zakken	"	"	2	"	"	f 12,00	Curaçao.
Brandhout	M^{3}.	13,5	3^{5}	"	40,50	10,50	"	Curaçao en Venezuela.
Caret	K.G.	17	"	35	255,00	"	525,00	Idem.
Cashupitten	vaatjes	"	"	2	"	"	10,00	Curaçao.
Dividivi	K.G.	114 420	132 970	163 205	5 721,00	6 648,50	8 160,25	Idem.
Diversen	kist	"	"	1	"	"	5,00	Idem.
Eieren (meeuwen)	stuks	3 000	"	"	15,00	"	"	Idem.
Ertsen	zakken	78	"	"	"	"	"	Idem.
Geitenvellen	K.G.	5193,5	4 148^{5}	7 683	2 784,72^{5}	2 074,25	3 841,50	Curaçao, Venezuela en Bonaire.
Goud	"	511 oncen 15 876 gr.	20 418	20 974	25 550,00	32 811,00	22 850,00	Curaçao.
Houtskolen	zakken	24	16	"	6,00	4,00	"	Idem.
Huiden	K.G.	"	"	341	"	"	136,40	Idem.
Kalk	vaten	75	6	8	60,00	4,80	6,40	Curaçao, Columbia en Venezuela.
Kokosnoten	stuks	100	100	300	4,00	4,00	12,00	
								Curaçao.
Koper (oud)	K G.	14 collis	25 collis	892	"	"	267,60	Idem.
Maïs	zakken	"	6	7	"	18,00	21,00	Idem.
Mandjes	1 kist	"	"	"	"	"	5,00	Idem.
Mest	vaten	1 000	"	3 235	200,00	"	1 132,25	Barbados en Porto Rico.
Phosphorzure kalk	M^{3}.	16 838,56	17 027,11	25 082,59	101 031,36	102 162,66	150 495,64	Europa.
Pinda's	vaten	45^{5}	3 218	223	1 806,00	12 872,00	892,00	Curaçao en Columbia.

		1901. Hoeveelheid.	1902. Hoeveelheid.	1903. Hoeveelheid.	1901. Waarde.	1902. Waarde.	1903. Waarde.	Land van bestemming.
Salons	stuks	»	51	24	»	f 76,50	f 36,00	Curaçao.
Schapenvellen	dozijn	»	9	$34^1/_3$	»	18,00	68,67	Idem.
Schildpadden	stuks	1	11	5	f 6,00	37,50	15,00	Curaçao en Columbia.
Stroohoeden	dozijn	40	$467^2/_3$	1 162	20,00	$233,87^5$	581,00	Curaçao, Venezuela, Columbia en zee.
Stoelen (inlandsche)	stuks	»	»	6	»	»	3,00	Curaçao.
Id. (wieg) inlandsche	pr.	»	1	»	»	4,00	»	Idem.
Visch (gezouten)	dozijn	537	$277^3/_4$	497^5	541,00	277,75	497,50	Curaçao, Venezuela en zee.
Wol (vuil)	K.G.	4 370	3 605	3 034	874,00	721,00	606,80	Curaçao,
Zoolleder	»	»	»	15	»	»	15,00	Idem.
Zout	H.L.	1 017	1 004	23	508,50	484,92	11,04	Curaçao, Columbia, zee en Porto Rico.
Vee:								
Ezels	stuks	35	»	»	525,00	»	»	Venezuela.
Geiten	»	25	78	13	50,00	156,00	26,00	Curaçao.
Paarden	»	»	»	1	»	»	60,00	Columbia.
Schapen	»	25	61	38	75,00	183,00	114,00	Curaçao, Venezuela en Columbia.
Varkens	»	»	13	12	»	130,00	120,00	Curaçao en Venezuela.
					f $140\,080,08^5$	f $162\,285,50^5$	f 190 526,05	
St. Martin (Ned. ged.).								
Arrowroot	K.G.	35	1 147	425	f 5,25	f 172,05	f 63,75	Nederl.-, Fransch-, Deensch- en Britsch-West-Indië en V. S. van N.-Amerika.
Aardappelen	vaten	»	4	»	»	3,00	»	Nederl. W.-Indië.
Houtskolen	»	5^5	»	»	2,75	»	»	Idem.
Kalk	»	2	»	»	1,60	»	»	Britsch W.-Indië.
Katoen (gezuiverd)	K.G.	76	»	»	22,80	»	»	Fransch W.-Indië.
Mest	vaten	604	1 578	223	120,80	315,60	44,60	Britsch W.-Indië.
Oranjeschillen	K.G.	360	56	96	180,00	28,00	48,00	Nederl. en Britsch W.-Indië.
Suiker, inl. fabr.	»	»	1 000	»	»	80,00	»	Nederl. W.-Indië.
Tamarinde	vaten	41	15^5	14^5	205,00	77,50	72,50	V. S. van N.-Amerika, Britsch N.-Amerika en Britsch W.-Indië.
Zout	H.L.	»	»	60,895	»	»	2 922,96	Britsch N.-Amer., Ned., Britsch-, Deensch- en Fransch W.-Indië, Venezuela en V. S. van N.-Amerika.
Vee:								
Geiten	stuks	11	23	29	»	»	»	Britsch W.-Indië.
Paarden	»	2	1	16	»	»	»	Idem.

		1901. Hoeveelheid.	1902. Hoeveelheid.	1903. Hoeveelheid.	1901. Waarde.	1902. Waarde.	1903. Waarde.	Land van bestemming.
Runderen	stuks	2	6	40	„	„	„	Britsch en Fransch W.-Indië.
Schapen	„	12	54	44	„	„	„	Britsch, Ned., Fransch en Deensch W.-Indië.
Varkens	„	7	10	16	„	„	„	Britsch en Fransch W.-Indië.
Muilezels	„	1	„	„	„	„	„	Britsch W.-Indië.
Geitenvellen	K.G.	376	198	86	f 188,00	f 99,00	f 43,00	Nederl. en Britsch W.-Indië.
Schapenvellen	dozijn	$^1/_2$	$4^1/_4$	„	1,00	8,50	„	Ned.,Britsch en Fransch W.-Indië.
					f 24 708,95	f 24 114,70	f 3 194,81	
St. Eustatius.								
Aardappelen (zoete)	vaten	1 703	2 274^5	1 306^5	f 3 406,00	f 4 495,00	f 2 615,00	Curaçao, St. Martin (Ned. ged.), Saba, St. Kitts, St. Thomas, St. Croix, Trinidad, Dominica, Nevis, St. Barths, Antigua, Bonaire, St. Lucia, Barbados en zee.
Caret	K.G.	1,5	„	25	22,50	„	375,00	St. Kitts.
Hout (scheeps-)	stuks	„	„	215	„	„	53,75	Saba.
Houtskolen	vaten	„	1^5	10	„	0,75	5,00	Saba en St. Kitts.
Huiden	K.G.	175	52	168	40,00	20,80	67,20	St. Kitts, Curaçao en St. Thomas.
Jams	vaten	819	994	1 891^5	2 047,50	2 485,00	4 728,75	Curaçao, St. Martin, Saba, St. Kitts, St. Thomas, St. Croix, Trinidad, Nevis, St. Barths. St. Lucia, Dominica, Demerara en zee.
Klinkers	stuks	4 000	„	„	80,00	„	„	St. Lucia.
Maïs	vaten	5	2	17	7,50	3,00	25,50	St Kitts en St. Thomas.
Pinda's	„	15	23	„	60,00	92,00	„	St. Martin (Ned. ged.), St.Thomas en St. Croix.
Stijfsel	K.G.	325	776	„	65,00	155,20	„	Curaçao, Saba, St. Bartholomeus, St.Thomas en St. Croix.
Suikerriet	stuks	150	5 200	40	3,75	130,00	1,00	St. Martin (Ned. ged.), Saba en Curaçao.
Tamarinden	vaten	„	„	5	„	„	25,00	St. Kitts.
Tanjers	„	1	19^5	$16^3/_5$	5,00	97,50	83,00	Curaçao, St. Kitts, St. Thomas en St. Croix.
Tras	„	197	10	50	394,00	20,00	100,00	Curaçao, St. Bartholomeus en St. Kitts.
Vellen (geiten)	K.G.	„	113	92	„	56,50	46,00	St. Kitts.
Vee:								
Ezels	stuks	65	51	60	885,00	510,00	600,00	St. Martin (Ned. ged.), St Kitts, Montserrat, Trinidad, Nevis, St. Barths, Barbados, St. Lucia en Dominique.

		1901. Hoeveelheid.	1902. Hoeveelheid.	1903. Hoeveelheid.	1901. Waarde.	1902. Waarde.	1903. Waarde.	Land van bestemming.
Geiten	stuks	9	11	10	f 18,00	f 22,00	f 20,00	St. Kitts, St. Croix, Trinidad, St. Thomas en St. Lucia.
Paarden	"	28	12	7	1 620,00	600,00	350,00	Saba, St. Kitts, Trinidad, Dominica, St. Barths, St. Martin (Ned. ged.), Nevis, Barbados, St. Lucia en Montserrat.
Muilezels	"	"	"	2	"	"	200,00	St. Kitts.
Runderen	"	63	76	72	2 550,00	3 040,00	2 880,00	St. Kitts, St. Martin (Ned. ged.), St. Thomas, Barbados, Dominique, St. Bartholomeus, Montserrat, St. Lucia en St. Barths.
Schapen	"	9	13	4	22,50	32,50	10,00	St. Kitts, St. Croix en Trinidad.
Varkens	"	46	10	12	460,00	100,00	120,00	St. Kitts, St Thomas, St. Croix, St Barths, Antigua, Trinidad, St. Lucia en zee.
					f 11 716,45	f 12 060,25	f 12 305,20	
Saba.								
Aardappelen	vaten	152	148	147	f 760,00	f 740,00	f 1 012,50	Curaçao, St. Thomas, St. Kitts, St. Eustatius, St. Martin (Ned. ged.), Trinidad, St. Croix en Cayenne.
Bayberrybladen	K.G.	"	2 112	"	"	105,60	"	St. Thomas.
Tanjers	vaten	"	5[5]	"	"	27,50	"	St. Kitts, St. Lucia en St. Thomas.
Uien	"	72	115[5]	27	360,00	577,50	270,00	Barbados, St. Kitts, St. Thomas, Porto Rico, Trinidad, St. Croix, Curaçao, St. Martin (Nederl. gedeelte) en Cayenne.
Ezels	stuks	"	2	"	"	20,00	"	Barbados.
Geiten	"	17	59	9	68,00	236,00	27,00	St. Eustatius, St Kitts, St. Thomas, St Martin (Ned.ged.), en Trinidad.
Kalveren	"	"	6	"	"	60,00	"	St. Eustatius, St. Kitts, Porto Rico en St. Thomas.
Paarden	"	2	4	1	100,00	200,00	60,00	St. Eustatius, Barbados, St. Thomas, Trinidad en Cayenne.
Runderen	"	13	38	9	390,00	1 140,00	360,00	St. Eustatius, Barbados, St. Thomas, St. Lucia, Trinidad, St. Kitts, Porto Rico, St. Martin (Ned.ged.) en Cayenne.
Schapen	"	40	24	11	160,00	96,00	44,00	Barbados, St Kitts, St. Thomas, Porto Rico, St Martin (Ned. ged.) en Cayenne.
Varkens	"	15	37	37	150,00	370,00	462,50	Barbados, St. Kitts, Porto Rico, Trinidad, St. Eustatius en Cayenne.
					f 1 988,00	f 3 572,60	f 2 236,00	

Bijlage R.

VLAG.	Uit Europeesche havens.	Uit Noord-Amerikaansche havens. New-York.	Bangor.	Norfolk.	Pascagoula.	Philadelphia.	Newport News.	Kingsferry.	Rockford.	Baltimore.	Fernandez.	Uit havens van Zuid-Amerikaansche Staten. Venezuela. La Guaira en Porto Cabello.	Maracaibo en La Vela de Coro.	Cumana, Barcelona en Carupano.	Andere havens van Venezuela.	Vereenigde Staten van Columbia.	Haïti en St. Doming…
Nederlandsche . .	56 941	46 251	„	„	„	„	„	„	„	„	„	20 376	15 706	23	1 353	4 597	18 15…
Engelsche	165 543	17 152	„	4 061	725	„	3 897	919	„	„	„	51 124	346	„	„	9 266	„
Fransche	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	22 051	„	„	„	„	„
Duitsche	101 386	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11 440	„	„	„	3 886	34 74…
Noorsche	„	12 058	„	3 162	„	„	„	„	„	„	„	„	6 921	„	„	„	„
Deensche	„	„	„	„	„	„	5 247	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Spaansche	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	97 977	„
Italiaansche	13 018	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	6 302	„	„	„	17 085	„
Noord-Amerikaansche	„	151 413	4 202	„	„	5 377	937	„	„	„	„	124 598	127 663	„	„	„	94…
Columbiaansche .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4 132	„
Venezuelaansche .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	15 139	5 424	188	1 591	354	„
Zweedsche	1 115	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	882	„	„	„	„	„
Oostenrijksche . .	„	5 858	„	„	„	„	„	„	„	„	„	31 173	„	„	„	4 263	„
Russische	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1 071	„	„	„	„	„
Dominikaansche .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	173	„	„	„	5 75…
	338 003	232 732	4 202	7 223	725	5 377	10081	919	„	„	„	284 156	156 233	211	2 944	141 560	59 58…
Totaal in 1903 . .	72 v. 338 003 M³.	83 vaartuigen 261 259 M³.										388 vaartuigen 443 544 M³.				119 v. 201 148 M…	
„ „ 1902 . .	3 v. 7 787 M³. *	51 „ 122 098 „ **										506 „ 692 371 „				123 „ 144 561 „	2 v.
„ „ 1901 . .	„	51 „ 108 393 „										484 „ 775 191 „				104 „ 124 239 „	1 „

* In den staat van 1902 werden bij vergissing de vaartuigen afkomstig van Europeesche havens onder die, uit N.-Amerikaans… havens komende, opgenomen. In dezen staat is die fout hersteld en het aantal vaartuigen met het totaal van hun inho… in M³. vermeld onder het hoofd waar zulks behoort.

** Abusievelijk werden in den staat van het vorige jaar drie vaartuigen uit Cardiff afkomstig, onder het hoofd „N.-Amerika… sche havens" opgenomen, en werd verzuimd één vaartuig uit Rockford gearriveerd, onder dat hoofd te vermeld… Ten gevolge dezer vergissingen ondergaat het aantal vaartuigen en het totaal van hun inhoud in M³., eene veranderin… welke in dezen staat is aangebracht.

*** Als een gevolg van de bovengenoemde veranderingen wordt het totaal der in 1902 op Curaçao aangekomen vaartuigen … één vermeerderd en ondergaat het totaal van hun inhoud eene verhooging van 891 M³.

TATEN…		Uit de Antillen.											Totaal.	
			Nederlandsche.											
Haïti en St. D… ming…	Uit Cuba.	Uit Suriname.	St. Martin, St. Eustatius en Saba.	Bonaire.	Aruba.	Engelsche.	Amerikaansche.	Deensche.	Fransche.	Uit Caracas-baai.	Uit Klein-Curaçao.	Uit Zee.	Vaartuigen.	Kubieke Meters.
18 15…	»	1 220	2 648	10 524	11 104	839	1 294	»	»	»	»	1 819	1 063	192 845
»	»	»	»	175	»	24 177	»	»	195	»	»	»	76	277 580
»	»	»	1 119	»	»	4 467	»	»	100	»	»	»	12	27 737
34 74…	»	»	»	»	»	»	»	4 328	»	»	»	»	35	155 781
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	22 141
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	5 247
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12	97 977
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9	36 405
94…	»	»	»	»	»	»	49 955	»	»	»	»	139	160	465 231
»	»	»	»	»	113	»	488	»	»	»	»	21	32	4 754
»	»	»	»	521	494	142	741	»	»	»	»	479	123	25 073
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	1 997
»	»	»	»	»	»	»	3 690	»	»	»	»	»	10	44 984
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1 071
5 75…	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	24	5 923
59 58…	»	1 220	3 767	11 220	11 711	29 625	56 168	4 328	295	»	»	2 458	1 567	1 364 746
148 …	»	1 v. 1220 M³.	735 v. 26 698 M³.			74 vaartuigen 90 416 M³.				»	»	95 v. 2458 M³.	1 567	1 364 746
561	2 v. 359 M³.	»	607 » 21 330 »			81 » 193 150 »				1 v. 28 M³.	»	60 » 1610 »	1 434	*** 1 183 294
239	1 » 45 »	»	540 » 24 038 »			30 » 46 906 »				»	»	45 » 1283 »	1 255	1 080 095

Bijlage S

STAAT van het aantal vaartuigen, die de eilanden Bonaire, Aruba, St. Martin (Ned. gedeelte), St. Eustatius en Saba in 1903 aandeden, met vermelding van hunne gezamenlijke inhoudsmaat en de vlaggen, welke zij voerden.

Voerende de vlag van:	Bonaire.		Aruba.		St. Martin. (Ned. Ged.)		St. Eustatius.		Saba.	
	Getal vaartuigen.	Inhoud in M^3.	Getal vaartuigen.	Inhoud in M^3.	Getal vaartuigen.	Inhoud in M^3.	Getal vaartuigen.	Inhoud in M^3.	Getal vaartuigen.	Inhoud in M^3.
Nederland	692	29 759,92	408	17 210,17	157	9 300	246	7 295	167	6 411
Venezuela	42	3 241,87	45	1 807,10	"	"	"	"	"	"
Noord-Amerika	18	6 732,07	"	"	3	1 452	8	3 196	1	836
Engeland	17	4 814,45	16	11 415,55	137	31 547	30	2 001	15	1 937
Frankrijk	"	"	1	656,66	14	1 413	4	284	2	164
Duitschland	"	"	1	729,30	"	"	"	"	"	"
Noorwegen	"	"	10	11 275,69	"	"	"	"	"	"
Spanje	"	"	1	1 343,20	"	"	"	"	"	"
	769	44 598,31	497	45 228,83	311	43 712	288	12 776	185	9 348

Bijlage T.

STAAT van den invoer op Curaçao gedurende de drie laatste jaren.

	1901.		1902.		1903.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Aloë (kilogram)	42 490	f 4 295	46 980	f 4 698	14 230	f 1 515
Bier (vaten, kisten)	768	9 311	1 729	19 014	2 301	24 512
Cacao (kisten)	"	"	"	"	25	547
Cognac (brandy, kisten)	845	17 755	1 052	23 368	2 800	56 106
Geitenvellen (dozijn)	872	5 315	2 468	20 966	3 228	19 492
Goederen, drooge (balen, enz.)	11 815	87 311	16 338	85 666	23 366	124 896
Hoedenstroo (pakken, enz.)	78	624	85 373	28 668	5 414	25 247
Hout, mahonie en ander hard- (stuks)	189	2 260	55	65	"	"
Hout, timmer-, balken, planken, ribben (M^2.)	195 535	40 903	68 047	8 812	67 554	30 526
Jenever (kelders, enz.)	4 168	23 347	4 634	28 288	4 749	24 976
Kazen (kisten)	1 488	20 990	1 438	23 146	1 394	26 086
Koffie (zakken)	2 594	50 466	4 230	63 563	8 327	53 324
Koopmanschappen (balen, enz.)	6 572	504 034	8 226	682 206	11 251	861 866
Likeur (kisten)	73	566	116	1 432	161	5 619
Maïs (zakken)	10 349	26 019	6 631	18 889	14 202	44 123
Meel, tarwe-, rogge- of maïs- (vaten)	38 703	271 151	38 198	228 532	43 708	338 854
Ossenhuiden (stuks)	311	1 166	1 674	3 046	1 769	4 355
Pik, teer, harpuis (vaten)	"	"	"	"	"	"
Provisiën (balen, enz.)	5 481	75 251	6 210	95 007	6 909	104 475
Rum (okshoofden)	722	41 542	1 021	45 863	1 356	42 580
Sigaren en cigaretten (stuks en pakjes)	1 098 575	44 704	"	30 175	"	8 635
Steenkolen (100 K.G.)	11 268	83 590	15 574 450	134 969	10 429	90 342
Suiker (vaten, zakken, enz.)	13 694	103 555	18 375	102 362	18 922	106 999
Tabak (kisten, enz)	51 620	39 461	44 058	24 770	"	"
Verfhout (K.G.)	482 200	11 670	"	"	50	150
Watapanapeul of dividivi (K. G.)	2 089 380	104 224	2 184 378	121 005	2 823 424	144 292
Wijn (okshoofden)	755	13 543	992	8 619	2 504	18 975
IJs (1000 K.G.)	1 701	4 100	1 161	2 902	1 602	4 405
Diversen, als: kalk, runderen, brandhout, enz. ter waarde van	"	589 085	"	714 159	"	805 337
		f 2 651 709		f 2 176 238		f 2 968 234

Bijlage U.

STAAT van den uitvoer van Curaçao over het jaar 1903.

	HOEVEELHEID.	WAARDE.
Dividivi, K.G.	669 079	f 401 144,74
Huiden, K.G.	9 954	4 977,00
Geitenvellen, K.G.	24 917	29 900,40
Schapenvellen, K.G.	730	146,00
Hoeden, dozijn	16 704	33 408,00
Zout, K.G.	7 025 895	33 973,15
Mest, K.G.	853 600	3 414,40
Hout, K.G.	48 000	1 200,00
Oranjeschillen K.G.	5 185	4 666,50
Wol, K.G.	2 858	342,96
Curaçaolikeur, kisten	47	376,00
Oudmetaal, K.G.	14 252	2 850,40
Beenderen, K.G.	2 600	52,00
Ezels, stuks	45	1 103,85
Galeivaten met toebehooren, (paren)	5	26,00
		f 517 581,40

Bijlage V.

STAAT van den doorvoer op Curaçao in de drie laatste jaren.

	1901.	1902.	1903.
Cacao	782	1 579	1 884
Geitenvellen	2 584	2 723	4 559
Indigo, kisten	—	—	—
Kinabast, pakken	12	—	—
Koffie, zakken	572 408	125 587	94 978
Ossenhuiden, stuks	1 369	15 625	25 192
Dividivi, K.G.	—	90 150	597 520
Diversen, balen, kisten, enz.	218 876	623 913	794 856
Watapana, zie dividivi	—	—	—

Bijlage W.

STAAT der direct voor consumtie ingeklaarde goederen op St. Martin (Ned. ged.) gedurende het jaar 1903, met opgave der waarde, berekend deels naar het tarief ter berekening der in- en uitvoerrechten van 1902 en deels naar dat van 1903 en volgens factuurprijzen.

Omschrijving der goederen.	Hoeveelheid.	Bedrag.	Omschrijving der goederen.	Hoeveelheid.	Bedrag.
Aardappelen	42 vaten,	f 210,00	Hout, p. pine	459 vierk. meter,	f 229,50
„ zoete	89 „	178,00	Houtskolen	94 vaten,	47,00
Appelen, versche	4 „	30,00	Jams.	6 „	15,00
Azijn, ordinaire	550 L.,	55,00	Jenever.	496 L. volg. fact.,	278,25
Bakeljauw	944 KG.,	188,80	Kaas, Edammer	1 dozijn,	15,00
Beschuit, crackers	89 vaten van 20 K.G,	311,50	„ Stolksche	202 K.G.,	141,40
Bier	480 L., volg. fact.,	287,00	„ Amerikaansche . .	180 „	90,00
Blauwsel.	16 K.G.,	6,40	Kaarsen, smeer.	108 „	54,00
Bokking.	161 kistjes,	64,40	Katoen, gezuiverd. . . .	93 „	27,90
Boter, fijne qualiteit . . .	140 K.G.,	175 00	„ vuil.	1596 „	119,70
„ ordinaire	170 „	136,00	Knoflook	10 „	2,50
„ oleo, marg. Amerik.	1220 „	427,00	Koffie	1210 „	423,50
Boonen en erwten	39 H.L.,	58,50	Kaneel	15,5 „	7,75
Brandewijn.	24 L.,	43,20	Likeur	18 L. volg. fact.,	17,50
Confituren	volgens facturen,	257,78	Limonade	volgens facturen,	129,35
Cement	2 vaten,	14,12	Lucifers	„ „	190,95
Damejeanen	33 stuks,	8,25	Mais.	198 zakken,	594,00
Drooge goederen	volgens facturen,	27 550,87	Meel, tarwe	1962½ vat.,	19 625,00
Floridawater	3 kistjes, volg. fact.,	17,10	„ mais	444 „	2 664,00
Glaswerk	volgens facturen,	220,39	Melasse.	19014 L.,	1 901,40
Hammen.	232 K.G.,	139,20	Medicijnen	volgens facturen,	160,45
Haring	36½ vat.,	438,00	Noten, kokos	512 stuks,	20,48
Harst.	1 „	10,00	Oesters.	2 dozijn blikken,	4,00
Haver.	37 D.L.,	18,50	Olie, lijn	550 L.,	330,00
Hoepels, ijzeren	60 K.G.,	18,00	„ reuzel	8 „	4,80
Houweelen	8 dozijn,	72,00	„ kerosene, fijne qual.	9164 „	916,40
Hout, hard	18,3 vierk. meter,	18,30	„ zoete	157 flesschen,	117,75
„ spruce	209 „ „	62,70	Oranjeschillen	60 K.G,	30,00
„ w. pine	438 „ „	157,68	Parfumerie	volgens facturen,	34,20

Omschrijving der goederen.	Hoeveelheid.	Bedrag.	Omschrijving der goederen.	Hoeveelheid.	Bedrag.
Papier	volgens facturen,	f 38,00	Stoelen	volgens facturen,	f 155,62
Peper	40 K.G.,	20,00	Schoenen	" "	267,18
Pijpen	$18^1/_2$ gros,	37,00	Tabak in bladen	2166 K.G.,	1 083,00
Piano's	2 volg. fact.,	522,00	Terpentijn geest	11 L.,	5,50
Rozijnen	7 K.G.,	7,00	Thee	volgens facturen,	126,20
Reuzel	836 "	292,60	Uien	988 K.G.,	197,60
Rum	95 L.,	23,80	Varkenskoppen	3 vaten,	45,00
Rijst	2850 K.G.,	313,50	Vaseline	volgens facturen,	10,20
Saleratus	volgens facturen,	16,15	Verflood in olie	925 K.G.,	277,50
Sardijnen	100/4 blikken,	25,00	Vermicelli	180 "	45,00
Shingels, wallaba	6 mille,	60,00	Vleesch, gerookt	37 stuks,	111,00
Sigaren	volgens facturen,	388,53	" gezouten	980 "	196,00
Spijkers, ijzeren	560 K.G.,	84,00	Vruchten, gedroogde . .	37,5 K.G.,	18,75
Spek	42 vaten,	1 050,00	Whisky	16 L.,	21,25
Steenkolen	4350 K.G.,	26,10	Wijn	1236 "	763,60
Stijfsel	618 "	123,60	IJzer, plat en rond . . .	1290 K.G.,	193,50
Stroo	10 pakken,	75,00	Zoolleder	79 "	79,00
Stroohoeden, ordinaire . .	5 dozijnen,	2,50	Zalm in blikken	7 doz. blikken,	31,50
Suiker, witte	1480 K.G.,	296,00	Zeep	volgens facturen,	546,83
" bruine	28 804 "	4 320,60			
					f 71 261,08

Bijlage X.

OPGAAF van goederen uit de particuliere entrepôts op Sint Martin (Ned. ged.) voor consumtie uitgeslagen, gedurende het jaar 1903, met vermelding der waarde naar factuursprijzen of tarief.

Omschrijving der goederen.	Hoeveelheid.	Bedrag.	Omschrijving der goederen.	Hoeveelheid.	Bedrag.
Aardappelen	19 vaten	f 95,00	Hout, pitch pine	3719,5 vierkante meter	f 1 859,75
„ zoete	13 „	26,00	Jenever	954,2 L. volgens facturen	429,80
Appelen, versche	1 vat	3,75	Kaas, Amerikaansche . . .	530 K.G.	265,00
Azijn, ordinaire	241 L.	24,10	Kaarsen, smeer	228 „	114,00
Bakeljauw	800 K.G.	160,00	Kalk	3 vaten	2,40
Beschuit, scheeps-	1,5 vat	8,25	Koffie	821 K.G.	287,35
„ crackers	91 vaten van 20 K.G.	318,50	Klok	2 stuks	18,00
Bier	420 L. volgens facturen	216,22	Limonade	volgens facturen	151,75
Bokking	55 kistjes	22,00	Lucifer	„ „	124,00
Boter, fijne qualiteit . . .	416 K.G.	520,00	Mais	210 zaken	630,00
„ ordinaire	272 „	216,80	Makreel	0,5 vat	15,00
„ oleo margarine Amer.	2815 „	985,25	Meel, tarwe	1 794,5 vaten	17 945,00
Boonen en erwten	11,55 H.L.	173,25	„ mais	279 „	1 674,00
Brandewijn	308 L. volgens facturen	314,86	Melasse	1750 L.	175,00
Confituren	volgens facturen	193,71	Medicijnen	volgens facturen	69,37
Cornstarsch	44 K.G.	44,00	Naaimachines	„ „	163,55
Cement	13 vaten	77,50	Oesters	2 dozijn blikken	4,00
Drooge goederen	volgens facturen	5 738,17	Olie, lijn	438 L.	262,80
Florida water	2 kistjes	13,75	„ reuzel	70 „	42,00
Glaswerk	volgens facturen	22,15	„ kerosine, fijne qualiteit	12389 L.	1 238,90
Hooi	„ „	31,00	„ „ ord. „	1512 „	113,40
Hammen	413 K.G.	247,80	„ zoete	103 flesschen	77,25
Haring	4,5 vat	54,00	Parfumerie	volgens facturen	139,37
Harst	1,5 „	15,00	Papier	„ „	27,00
Haver	36 D.L.	18,00	Peper	130 K.G.	65,00
Houweelen	3 „	27,00	Pik	5 vaten	50,00
Hout, hard	56,25 vierkante meter	56,25	Reuzel	1200 K.G.	420,00
„ spruce	214 „ „	64,20	Rum	1979 L. volgens facturen	484,48
„ w. pine	4203 „ „	1 513,08	Rijst	2785 K.G.	306,35

Omschrijving der goederen.	Hoeveelheid.	Bedrag.
Schoenen	volgens facturen	f 389,42
Stoelen	„ „	135,90
Saleratus	„ „	75,50
Sardijnen	100/4 blikken	25,00
Shingels, cypres.	10,5 mille	105,00
„ cedar	53 „	530,00
„ wallaba	185,5 „	1 855,00
Sigaren	volgens facturen	440,00
Spijkers, ijzeren	2980 K.G.	447,00
Spek	46,5 vaten	1 162,50
Steenkolen	250 K.G.	1,50
Stijfsel	781 „	156,20
Suiker, witte, losse . . .	1100 „	220,00
„ bruine	11450 „	1 717,50
Tabak in bladen.	3918 „	2 169,05
Teer	1 vat	10,00
Terpentijn, geest	90 L.	45,00
Thee	volgens facturen	37,42
Touwwerk	546 K.G.	f 218,40
Uien	1230 „	246,00
Varkenskoppen, gezouten .	4.25 vaten	63,75
Verflood, droog	29 K.G.	14,50
„ in olie.	1305 K.G.	391,50
Vermicelli	10 K.G.	2,50
Vlesch, gerookt	64 stuks	192,00
„ gezouten, ordinaire	680 K.G.	136,00
„ fijne soort	120 „	48,00
Vruchten, gedroogde . . .	18 „	9,00
Vaseline	volgens facturen	22,50
Whisky	72 L.	61,00
Wijn	646 „	317,12
IJzer	648 K.G.	97,20
Zoolleder	162 „	162,00
Zalm	5 dozijn blikken	22,50
Zeep	volgens facturen	890,40
		f 40 770,47

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

KOLONIAAL VERSLAG VAN CURAÇAO VAN 1904.
